

MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM

EDIT

SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVVM GERMANICARVM MEDII AEVI.

SCRIPTORVM
TOMVS XXVI.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
MDCCCLXXXII.

1844-1845

1846-1847

1848-1849

1850-1851

1852-1853

1854-1855

1856-1857

1858-1859

SCRIPTORUM TOMO VICESIMO SEXTO CONTINENTUR:

Praefatio auctore G. Waitz	Pagg. VII.
EX RERUM FRANCOGALLICARUM SCRIPTORIBUS.	
I. Ex Guillelmi Pictaviensis Gestis Wilhelmi I.	3. 4. 822
II. Ex Guillelmi Gemmeticensis, Orderici Vitalis et Roberti Gestis ducum Normannorum	4—11
III. Ex Orderici Vitalis Historia ecclesiastica (Supplementum tomi XX)	11—28
De duodecim sociis toto anno girantibus	28. 29
IV. Ex Clarii Chronico S. Petri Vivi Senonensi	30—34
Ex continuationibus I. et II.	34—36
V. Ex Historia Mauriniacensis monasterii	37—45
VI. Ex Sugerii Vita Ludovici VI. Francorum regis ed. A. Molinier	46—59
VII. Ex Odonis de Deogilo libro de via Sancti Sepulchri	59—73
VIII. Ex Richardi Pictaviensis Chronica	74—82
Ex continuationibus	82—84
Continuatio Itala	85. 86
IX. Ex Chronica de gestis consulum Andegavensium ed. O. Holder-Egger	86—89
Ex Hugonis de Cleeriis scripto de senescalcia comitibus Andeg. collata	90
Ex Thomae Pactii Historia comitum Andegavensium	90
X. Ex libris de vita et miraculis sancti Bernardi Clarevallensis abbatis	91—142
Ex libro I. auctore Willelmo	95—99
Ex libro II. auctore Ernaldo	99—109
Ex libris III—V. auctore Gaufrido	109—120
Historia miraculorum in itinere Germanico patratorum (Vitae liber VI)	121—137
Ex Herberti libro de miraculis	137—142
XI. Ex Gestis episcoporum et comitum Engolismensium	822. 823
XII. Ex Hugonis Pictavini libro de libertate monasterii Vizeliacensis	143—150
XIII. Ex Aimoini continuatione Sangermanensi	151. 152
XIV. Ex Stephani Rothomagensis Normannico Dracone	153—194
XV. Ex Chronico quod dicitur Willelmi Godelli ed. O. Holder-Egger	195—198
XVI. Ex Gaufridi de Bruil prioris Vosiensis Chronica ed. O. Holder-Egger	198—203
XVII. Ex Andreae Marchianensis Historia regum Francorum	204—212
Continuationes I. et II.	212—215
XVIII. Ex Guidonis de Bazochiis Chronographia	216—218
XIX. Roberti Autissiodorensis Chronicon ed. O. Holder-Egger	219—276
Continuationes I. et II. et Additamentum	276—287
XX. Ex Rigordi Gestis Philippi II. Augusti ed. A. Molinier	288—294
XXI. Ex Willelmi Brittonis operibus ed. A. Molinier, A. Pannenberg, G. Waitz	295—389
Ex Willelmi Gestis Francorum (Philippi II. Augusti)	301—317
Additamentum et ex Continuationibus	317—319
Ex Willelmi Philipide	319—389
XXII. De pugna Bovinensi	390—393
Relatio Marchianensis	390. 391
Catalogus captivorum	391—393
XXIII. Ex historia Francorum usque ad a. 1214. ed. A. Molinier	394—396
XXIV. Ex Petri Sarnensis historia Simonis com. de Monte-forti ed. O. Holder-Egger	397—404
XXV. Ex carmine de bello Albigensi ed. O. Holder-Egger	405—432
Ex Guillelmi Tudelensis carmine	407—411
Ex continuatione anonymi	412—432
Ex historia belli Albigensium Tolosana	407—432
XXVI. Ex monumentis Lemovicensibus ed. O. Holder-Egger	433—441
Ex Bernardi Iterii chronico	435. 436
Ex notis S. Martialis Lemovicensibus	436
Ex notis Lemovicensibus	436. 437
Ex notis S. Martini Lemovicensibus	437—439
Breve chronicon summorum pontificum saec. XIII.	439. 440
Ex Annalibus S. Martialis Lemovicensibus	440. 441

XXVII. Ex Chronico universali anonymi Laudunensis	442—457
XXVIII. Ex Chronico S. Martini Turonensi ed. O. Holder-Egger	458—476
Ex continuatione Chronici S. Martini abbreviati	476
Ex Petri Bechini Chronico	477. 478
XXIX. Ex Nicolai de Braia carmine de gestis Ludovici VIII. regis ed. O. Holder-Egger	479—487
XXX. Ex Annalibus Normannicis ed. O. Holder-Egger	488—517
Ex Annalibus Rotomagensibus, Uticensibus, Gemmeticensibus, S. Stephani	
Cadomensibus, Montis S. Michaelis	490—500
Ex Annalium Rotomagensium continuationibus	501—506
Ex Annalium Uticensium continuatione	507. 508
Ex Annalibus Gemmeticensibus	508—511
Ex Annalibus S. Stephani Cadomensibus	511. 512
Ex Annalibus Montis S. Michaelis	512
Ex Annalibus Normannicis	512—517
XXXI. Ex Annalibus S. Medardi Suessionensibus	518—522
XXXII. Ex Historiis anonymi Remensis ed. O. Holder-Egger	523—555
XXXIII. Ex Iohannis de Ioinvilla historia S. Ludovici regis ed. O. Holder-Egger . .	555—558
XXXIV. Andreae Ungari descriptio victoriae a Karolo Provinciae comite reportatae .	559—580
XXXV. Ex Annalibus clerici, ut videtur, Parisiensis	581—583
XXXVI. Ex continuatione Gestorum episcoporum Autissiodorensium	584—586
XXXVII. Ex Girardi de Fracheto Chronico ed. O. Holder-Egger	587—589
Continuatio et additamenta	590
XXXVIII. Ex Adami Claromontensis Floribus historiarum ed. O. Holder-Egger . .	591. 592
XXXIX. Ex Girardi de Arvernia Abbreviatione Historiae figuralis ed. O. Holder-Egger	592—595
Ex continuatione	595
XL. Ex Guillelmi de Podio-Laurentii historia Albigensium ed. O. Holder-Egger . .	596—602
XLI. Ex historiae regum Franciae continuatione Parisiensi ed. O. Holder-Egger . .	603—610
Ex notis S. Germani Parisiensis	610
XLII. Ex chronico rhythmico brevi ed. O. Holder-Egger	610—612
XLIII. Ex Gaufridi de Collone Chronico ed. O. Holder-Egger	613—622
XLIV. Ex Guillelmi de Nangis et Primati operibus ed. H. Brosien	623—696
Ex Gestis Ludovici VIII. regis	631. 632
Ex Guillelmi Gestis Ludovici IX. regis	632—639. 643—667
Ex Primati chronicis per Iohannem de Vignay translatis	639—671
Ex Guillelmi Gestis Philippi III. regis	667—674
Ex Chronicis S. Dionysii	633. 634. 645. 646. 664
Ex Guillelmi Chronico	674—696

EX HISTORIIS AUCTORUM FLANDRENSIUM FRANCOGALLICA LINGUA SCRIPTIS.

XLV. Ex Historiis ducum Normanniae et regum Angliae ed. O. Holder-Egger	699—717
XLVI. Ex Philippi Mousket Historia regum Francorum ed. Ad. Tobler (notas historicas	
adiecit O. Holder-Egger)	718—821

SUPPLEMENTUM TOMI XXIV.

XLVII. Annales Bonaevallenses	824
Omissa et emendanda.	825
Index rerum auctoribus K. Francke et O. Holder-Egger	826—871
Glossarium auctore K. Francke	872—875
Corrigenda	875
Tabula I. ad p. 225.	

Multi procul dubio mirentur, et nos ipse paene miramur, grande scriptorum rerum Germanicarum volumen impletum esse excerptis ex libris ab auctoribus Franco-gallicis scriptis. Nam pauca tantum integra exhibemus, quam plurima ex historiis, chronicis et annalibus selecta, quae in diversis Galliae partibus inde a saeculo XI. usque ad saeculi XIII. finem tam Latina quam vernacula lingua, non pauca versibus sunt composita. Et cum tomis antecedentibus iam libros in Flandria Latine conscriptos ediderimus, nunc quae auctores Flandrenses Gallica lingua usi praebuerunt apte adiungi posse censuimus. Et sane quae ita collegimus ad historiam imperii Romano-Germanici illustrandam non parum facere, omnes concessuros esse qui hunc tomum evolverint confidimus. Nam de lite inter imperatores et papas diutius in Gallia versantes acta, de expeditione sacra a Conrado III. una

cum Francorum rege Ludovico VII. suscepta, de Bernhardi Clarevallensis itineribus et rebus in Germania Italiaque patratis, de Friderici I. pugnis Italicis, de Ottone IV. eiusque clade Bovinensi, de Provincia ab imperio avulsa, de variis casibus Friderici II, de expugnatione regni Siciliae a Karolo comite Andegavensi peracta, — ut res in Flandria et vicinis regionibus gestas non dicamus — hic copiosius et accuratius plerumque quam a nostratibus refertur. Nonnulla prorsus erant inedita, alia ab iis qui res illas nuper exposuerunt neglecta et parum cognita, ita ut hunc tomum multis acceptum fore speremus. Aegre quidem continuum librorum ordinem saepe abruptum vidimus, attamen hoc sufferamus oportuit, nisi tantis et tam egregiis subsidiis egere vellemus. Id vero summa opera studuimus, ut ubique codices, quotquot innotuerint, adiremus; et satis feliciter successit, ut omnia fere correctiora et pleniora quam priores editores possimus exhibere. In quo labore praesertim a VV. Cll. Liebermann, Mau, Molinier, qui codices Anglicos, Romanos, Parisienses excusserunt, adiuti sumus. Auctores gravissimos, Willelmum Brittonem poetam et Guillelmum de Nangis, VV. Cll. A. Pannenberg et H. Brosien recensuerunt; libros Gallica et Provinciali lingua scriptos collega coniunctissimus A. Tobler benevole relegit et Philippi Mousket historiae, codice unico collato, curas diligentes impendit, ita ut etiam hos auctores emendatos proponere liceat. Praeterea V. Cl. Holder-Egger toti huic tomo edendo indefessam operam navavit.

Dabam Berolini, d. 16. Novembris 1882.

G. WAITZ.

EX RERUM
FRANCOGALLICARUM
SCRIPTORIBUS

SAEC. XII. ET XIII.

THE NEW YORK

LIBRARY OF THE

ASTOR LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS

1215 AVENUE OF THE CITIES

NEW YORK, N. Y.

1900

1901

1902

1903

1904

1905

EX GUILLELMI PICTAVIENSIS GESTIS WILHELMI I.

*Ex Guillelmi, qui capellanus erat Wilhelmi Normanniae ducis, Angliae regis, libro a Chesnio (SS. Norm. p. 178 sqq.) edito nonnisi parva fragmenta sunt
5 exhibenda, quae quamvis saec. XII. antecedant, apte tamen his locis ex rerum in Francia Gallica gestarum scriptoribus collectis, qui historiam vel imperii Romani vel Flandriae illustrant, praemitti posse videbantur. G. W.*

Vigebat eo tempore Teutonibus collimitans ac Francis eminensque potentia praecipuus p. 183.
eorum Flandrensis marchio Balduinus, nobilitate item prisco ex germine tradita illustrissi-
10 mus. Nam uti a satrapis Morinorum, quos moderni Flandros appellant, sic a regibus Galliae
atque Germaniae natales deducebat, nobilitatis etiam Constantinopolitanae lineam attin-
gentes. Stupuerunt mirantes eum comites, marchiones, duces, tum archipraesulum alta
dignitas, si quando praesentiam eius rari hospitis imperatoria curia^a promeruit, ipsius velut
amici et socii prudentiam in deliberatione maximorum negotiorum consulturi, benevolen-
15 tiam donis et multa honoris impensa comparaturi. Nomine siquidem Romani imperii
miles fuit, re decus et gloria, summa consiliorum in summa necessitudine. Reges quoque
magnitudinem eius et venerati sunt et veriti. Est enim et nationibus procul remotis notissi-
mum, quam frequentibus quamque gravibus bellis imperatorum immanitatem fatigaverit¹,
pace demum ad conditiones ipsius arbitrato dictatas composita, cum regum dominos terrae
20 ipsorum nonnulla parte multaverit violenter extorta, sua quaeque vel inexpugnata vel
indefessa potius manu tutans. Monarchia post Franciae cum puero monarcha² ipsius con- 1060.
siliosissimi viri tutelae, dictaturae atque administrationi cessit. Marchio hic fascibus ac
titulis longe amplior, quam strictim sit explicabile, natam suam³, nobis acceptissimam
dominam, in Pontivo ipse praesentavit, soceris generoque⁴ digne adductam. Enutrierat
25 autem prudens et sancta mater in filia quod muneribus paternis multiplo praeponderaret.
Requirit genus maternum, matris patrem sciat regem Galliae Rodbertum, qui filius et
nepos regum genuit reges, cuius laudabilitatem in religione divina et regni gubernatione
mundi lingua non tacebit. Introductioni huius sponsae civitas Rotomagensis vacabat
iocundans⁵.

30 Admirabatur, laudabat ac venerabatur eum⁶ supra nomina regum imperii Romani p. 196.
maiestas, cuius olim gloriosissimus moderator Henricus, Conradi imperatoris augusti filius,
cum ipso etiam tum puero veluti cum nominatissimo rege amicitiam iunxit ac societatem. . .

Tempore eodem sedebat in cathedra sancti Petri Romae papa Alexander, dignissimus p. 197.
cui obediret quemque consuleret ecclesia universa. Responsa enim edebat iusta salutaria-
35 que. Is praesul Lucensis^b, cum altiore gradum nullatenus appeteret, violento plurimo-
rum consensu, quorum apud Romanos tunc praecellebat auctoritas, ingenti concilio assen-

a) cura ed. b) Luciensis ed.

1) De bello contra Heinricum III. gesto agitur. Chron. Turonense. Sed iam a. 1049. in concilio Re-
2) Philippo I. 3) Mathildem. 4) Wilhelmo, postea mensi (Mansi XIX, p. 742) de his nuptiis non per-
40 regi Angliae. 5) Quod a. 1053. factum esse, refert mittendis agitur. 6) Wilhelmum.

tiente, in eo locatus est primatu, quo praesulum orbis terrae caput existeret atque magister. Allectionem tunc sanctitate meruerat atque doctrina. Per eadem post ad ortum solis et occasum effulgebat. Neque sui cursus limitem sol immutabilius natura quam per veritatis ille directum tendebat vita, quodquod ubique per mundum potuit iniquum corrigens, nulli concedens.

5

Et Romanorum imperatori Henrico, Henrici imperatoris filio, nepoti imperatoris Chou- radi, noviter iunctus fuit in amicitia, cuius edicto in quemlibet hostem Germania¹, et si postularet, veniret adiutrix.

p. 207.

Huius milites Normanni possident Apuliam, devicere Siciliam, propugnant Constanti- nopolim, ingerunt metum Babylonii.

10

EX GUILLELMI GEMMETICENSIS, ORDERICI VITALIS ET ROBERTI GESTIS DUCUM NORMANNORUM.

Wilhelmo I, qui regnum Anglorum ceperat, vivo Guillelmus Gemmeticensis monachus gesta patrum eius, ducum Normannorum, et quae ipse dux gesserat 15 *describenda suscepit eaque ipsi regi misit. Cuius rei certa testimonia praefationem et epilogum habemus, neque vero primam hanc libri recensionem². Initio Dudonis nimis uberem narrationem se brevius reddidisse, profitetur: reliqua vero, inquit, quae partim relatu plurimorum ad corroborandum fidem aequae idoneo- rum annis et rerum experimentis, partim certissimo iudice proprio visu didici,* 20 *privatim mea dono, etiam hac parte sermone nimis tumido usus. Secundam editionem vel certe continuationem usque ad Wilhelmi mortem deductam sub Roberto filio paravit, cuius recensionis etiamnum plures supersunt codices, iique ita inter se diversi, ut duas classes distinguamus oporteat, alteram qua nar- ratio continua procedit, alteram historiam in libros et capita distributam con-* 25 *continentem. Hanc, ut videtur, Ordericus Vitalis cognovit, cum magnum historiae ecclesiasticae volumen conderet³. Idem vero etiam ipsum Guillelmi opus describens et ampliavit et novam recensionem dedit, qualem alii praebent codices⁴. Non-*

1) Nescio, cur Heriberti comitis Cenomannenensis germanam Margaritam dicit (p. 190) 'ex partibus Teutonum . . . adductam'. 2) Cf. Delisle, qui in Orderici Vitalis editione a Le Prevost parata V, p. LXXIII, accurate hac de re egit. 3) Ordericus III, praef. (cod. Par. nr. 5506. 2. f. 1): *Bellicos siquidem actus trium ducum Dudo Vermandensis decanus eloquenter enarravit affluensque multiplicibus verbis et metris panigiricum super illis edidit et Ricardo Gunnoridae, gratiam eius captans, transmisit. Quem Guillelmus cognomento Calculus, Gemmeticensis cenobita, secutus, eleganter abbreviavit et de quattuor ducibus qui successerunt breviter et discrete res propalavit. Lib. VI (ib. f. 188^v): De adventu Normannorum et crudeli barbarie illorum Dudo Veromandensis decanus studiose scripsit et Ricardo secundo, Gunnoridis filio,*

duci Normannorum destinavit. Guillelmus quoque cognomento Calculus, Gemmeticensis monachus, Du- 30 *donis materiam subtiliter replicavit, facete abbreviavit et successorum actus usque ad subiectionem Anglorum adiecit, post certamen Senlacium narra- tionem suam consummavit Guillelmoque regi sulli- missimo suae gentis optulit. 4) V. quae exposuit* 35 *Delisle, 'Bibl. de l'école des chartes' XXXIV (1873) de codice tunc Rothomagensi, sententiam a V. Cl. Lair propositam confirmans. Antea Guillelmum ex Orderici libro III, tertiam editionem auxisse, sibi persua- serat, Order. I. I. p. LXXVI. Contrariam sententiam* 40 *nostrates tenuerunt, F. Hirsch, 'Forschungen' VIII, p. 239, et Bresslau, 'Jahrb. Heinrich II', Vol. III, p. 325. Sed rem non satis pensitasse videntur.*

nullis vero annis post liber octavus¹ adiectus est, qui historiam *Heinrici I. Angliae regis et Normanniae ducis* complectitur, et alia quaedam inserta quae *Guillelmus* omiserat (praesertim VII, 43. 44). Ea *Roberto de Thorigni*, tunc priori monasterii *Beccensis*², auctori chronici *Sigeberto* subiecti, deberi, ab ipso edocemur³. Et eius codicem autographum etiamnum exstare, nuper *V. Cl. Delisle* docuit⁴.

Quas ex his Normannorum historiis frustulas selegimus partim ad illorum expeditiones in Italiam susceptas, partim ad res Flandrenses spectant. Ultimo vero libro etiam de nuptiis *Heinrici V. et Mathildis*, filiae Angliae regis, accuratius agitur quam apud scriptores nostrates⁵.

Guillelmi liber per medium aevum longe erat divulgatus, saepius descriptus, saepius etiam ab aliis adhibitus. Ita praeter *Ordericum* et posterioris temporis rerum Normannicarum et Anglicarum scriptores⁶ etiam qui saec. XII. versibus tam Latinis quam Francogallicis res a Normannis domi forisque gestas celebrarunt, auctor carminis quod inscribitur *Draco Normannicus*, *Wace* et *Benoit de St. More* quam maxime *Guillelmi* vestigia tenuerunt. De illo infra dicetur. Ex his pauca in notas retuli⁷.

Codices excussi:

A1) *Parisiensem* nr. 6046, f. 297—344, saec. XIV. 4.

A2) *Parisiensem* nr. 2769, f. 85—106, saec. XIII. 4, utrumque librorum divisione destitutum, secundum a ceteris longius recedentem.

A') *Parisiensem* nr. 15047 (*S. Victor*. 817), f. 187—218', saec. XIV, in quo *Guillelmi* opus in septem libros distinguitur necnon aliqua ab ipso, nisi fallor, sunt mutata.

B1) *Parisiensem* nr. 17656 (*Notre Dame* 133), p. 120—197', saec. XII.

B2) *Parisiensem* bibliothecae *Mazarinae* nr. 543, f. 176—217, saec. XII.

B3) *Parisiensem* nr. 4861, f. 131—152, saec. XIII.

Codices B opus exhibent ab *Orderico* auctum et mutatum. In B2 solus liber 1, in B3 liber 1. et 3, in B1 liber 1—4. numeris inscribuntur; praeterea in B2 duces indicantur, de quibus singuli agunt (*De Richardo III*; *Gesta Roberti* secundi ducis; *Gesta regis Willelmi*). Ex his *Orderici* additiones recepi neque vero quae in *Guillelmi* verbis mutavit annotavi.

C) *Lugdunensem* Lat. 20, f. 2—50', saec. XII, quo librum ab *Orderico* mutatum novis additionibus a *Roberto de Monte* auctum contineri, *V. Cl. Delisle* luculenter exposuit⁸, in illius continuatione exhibenda secutus sum.

Hunc a *V. Cl. Du Rieu* humanissime *Berolinum* transmissum exscripsi, ceteris in ipsa bibliotheca *Parisiensi* usus sum. Novam *Guillelmi* editionem a *V. Cl. Lair* susceptam nondum lucem vidisse, non possum quin doleam.

G. W.

40 1) Auctor eum septimum dicit, aliam ut videtur praecedentis historiae divisionem secutus. 2) *Delisle* in chronici editione II, p. III. 3) *Epistola* *Gervasio* data, *Chron.* ed. *Delisle* II, p. 339: *dignum iudicavi res gestas illius summatim describendo historiam antecedentium ducum superadicere*; *Chron.* praef. SS. VI, p. 481: *Ad quod opus me adiuvabant et historia quam de ipso rege noviter defuncto edidi et gestis ducum Normanniae adieci et historia praedicti Henrici archidiaconi (Huntindonensis), quam composuit de rebus Angliae. Hanc praesertim sequitur*

ideoque nonnumquam ab historia antea scripta in chronico recedit. 4) *'Mélanges de paléographie et bibliographie'* p. 190 sqq. 5) Neque haec in chronicon *Roberti* transierunt. 6) Cf. *Lappenberg*, *'Gesch. v. England'* II, p. 375. 7) *Fabulosa* satis narratio de ope, quam *Wilhelmus I.* ad expeditionem Anglicam a comite *Flandrensi* petiisse dicitur, *Wace* v. 6271 sqq., II, p. 278 (ed. *Andresen*), vix digna erat quae repeteretur. *Guillelmus Pictaviensis* de hac re nihil. Neque magis *valent* v. 7979 sqq. p. 346. tradita. 8) *'Mélanges'* I. I.

EX GESTIS AUCTORE GUILLELMO.

[EX LIBRO V.]

7.^a . . . Rex igitur Cunutus^b, audita morte regis¹, suorum consultu fidelium precavens in futurum, Emmam reginam abstractam ab urbe post aliquot dies sibi iunxit christiano more, dans pro illa cuncto exercitui in auro et argento pensum^c illius corporis. Ex⁵ qua succedente tempore genuit^d filium nomine Hardecunutum^e, postmodum Danorum regem, et filiam unam^f vocabulo Gunildem^g. Quae nupsit Henrico^h Romanorum imperatori².

[EX LIBRO VI.]

6. Tempore sub eodem Balduinusⁱ satrapa Flandrensis sobolem suam cupiens innormare prosapia regali, Robertum^k Francorum regem expetiit, filiam³ eius poscens filio suo¹⁰ Balduino dari. Quam adeptam a palatinis ferens tricliniis, ad domum propriam in cunis asportavit, annos usque ad¹ nobiles eam nutriens cura diligenti. Cuius filius mox ut nubilus^m puellae amplexibus cepit frui, affinitate fretus regaliⁿ, patrem a [proprio^o] solo pepulit, Flandrensibus ab eius fidelitate avulsis. Qui indecenter a suis destitutus, Normannorum ducem⁴ festinanter aggreditur, suffragium adversus filium postulaturus. Cuius calamitatem¹⁵ dux miseratus, contractis militum viribus, velud horridus^p turbo a patria egressus, Flandoniam^q est adorsus, illam exterminans flammis exicialibus. Progrediensque^r ad castrum quod Cioca⁵ vocabatur, confestim illud subvertit, combustis omnibus in eo consistentibus. Videntes autem reliqui proceres et similia pati formidantes, relicto filio, ad patrem sunt reversi, obsides dirigentes duci. Ante cuius intolerabiles excursus intuens se non posse ullo²⁰ modo subsistere^s, adolescens Balduinus cum precibus humillimis illi legatos dirigit: patri se cupere eo mediatore reconciliari. Cuius desiderio ac petitioni vir summae benivolentiae congratulanti favens affectu, utrosque libato pacis osculo in pristinam concordiam continuo redire persuasit⁶. Sic litibus compressis, ulterius in pace et amore quo^t decuit perstiterunt. Ipse vero¹, demolitis rebellium rebus, cum incolumi exercitu in Normanniam regreditur.²⁵

1031. Qua tempestate moritur Francorum rex Robertus^u; cui successit filius eius Henricus.

[EX LIBRO VII.*]

8.^w Iam itaque duce^{x,7} iuvenili robore vigente^y, transcensis^z annis adolescentiae, ceperunt eius optimates de prolis successione cum eo attentius tractare. Audiens autem Balduinum Flandrensem quandam habere filiam regali ex genere descendente nomine Mathil-³⁰ dem^a, corpore^b valde elegantem animoque liberalem, hanc suorum consultu missis legatis a^c patre petiit uxorem. Ex cuius proposito animi Balduinus satrapa admodum gavisus, non modo decrevit petitam dari, verum etiam cum muneribus immensis eam ad usque Ocense^d castrum⁸ adduxit. Ubi dux adveniens militum stipatus catervis, illam sibi desponsavit^e iure coniugali et cum maximo tripudio atque honore Rotomagensibus intulit meni-³⁵ bus. De^f qua^g succedentibus annorum curriculis^h filios filiasque genuit. Ex quibus postmodum in ducatumⁱ genitoris Rodbertus successit, functus honore paterno^{*}.

) et utinam tempore longo. De quo, si vita comes fuerit, plenius a nobis suis dictabitur in locis addit A.

a) ita A*; 9. ed. b) ita A*; Chunutus *rell.* c) ita A*. B; pensam A. d) g. ex ea *corr.* g. f. n. A*. e) ita A. A*; Har- 40
dechunutum B. f) nomine A2; unam *deest* B. g) Gunnildem A*. B2. h) Heinrich B. i) Baldewinus A2. *semper*,
ubi Fl. s. k) ita *codd.* h. l. l) *deest* A2. m) nobilis A*. B; nob. *corr.* nub. C. n) legali A*. o) *deest* A.
p) t. h. A1. A*. q) *corr.* Flandriam A2. r) que *deest* A2; P. itaque B. s) *superscr.* A2. t) quod A1. 2.
u) Rodb. A2. B2. v) VI. C. w) ita A*; 21. ed. x) Guillelmo *add.* B1. y) ingente A2. z) t. a. ad.
des. A2. a) h *superscr.* C; Malthildem A1. b) v. c. A1. c) ex A*. d) Oxense A1; Oucense B. C. e) de- 45
spondit A*. B. C. f) De qua — paterno *des.* B. C. g) quo A1. h) *deest* A*. i) ducatu genitori A*.

1) Eldredi. 2) Wace v. 1381, II, p. 84. ita:
Gunnil fu dunee a mari
El rei de Alemaigne Henri;
Ne pout aler a plus halt home
Ke a l'empereur de Rome.

3) Adelam; Gen. Flandr., SS. IX, p. 306. 4) Robertum.
5) Chocques inter Aire et Lillers. 6) Quod Alde-
nardaie factum esse, Normannorum scriptores poste-
rioris temporis narrant. 7) Wilhelmo. 8) Eu. 50

EX CONTINUATIONE ORDERICI.

[23.] Non multo post Geroianus Guillelmus^a pro quibusdam rationabilibus causis in Apuliam missus est, ibique, dum redire ceperat, apud Caietam^b Nonas^c Februarii defunctus est. Guillelmus^d de Monasteriolo, filius eius, tunc in Apulia magnae sullimitatis^e eques erat, Grecos^f et Langobardos armis premebat^g et vicario sancti Petri apostoli subdebat.

[29.] Tunc quibusdam^h maledicis vicinos comparesque suos accusantibus ex invidia, dux Guillelmus exasperatus ingenti furia, barones suos, scilicet Rodulfum de Toenia, Hugonem de Grentemaisnilioⁱ et Ernaldum, Guillelmi Geroiani filium, eiecit de Normannia. 10 Abbatem quoque Rodbertum^k, qui iam tribus annis cenobium Sancti Ebrulfi^l rexerat, quia de audaci Geroianorum^l prosapia prodierat, sine reatu et iudicio sinodi de Normannia expulit² et quendam monachum nomine Osbernum ei subrogavit. Rodbertus autem^m Romam petiit et Nicholao papae causam suam intimavit. Sed quoniam predictus presul paulo post defunctus est, nil rectitudinis per eum consecutus est.

15 Denique venerabilis Rodbertus cum undecim monachis Alexandrumⁿ papam adiit^o et eius iussu Rodbertum Calabriae ducem compatriotam suum expetiit. A quo honorifice susceptus est, eique locus ad construendam abbatiam in urbe Brixia nomine datus est. Britones, ut fertur^p, antiquitus iussu Romanorum, qui tunc per totum orbem imperabant, de finibus suis egressi sunt. Deinde Romanis iubentibus supra litus Calabrici maris Brixam urbem condi- 20 derunt^{q-3}, sed eam post plures annos diversi bellorum tumultus destruxerunt. Singulis enim annis Agareni navigio in Italiam veniebant et, Grecis ac Langobardis^r, qui terram incolebant, ignavia torpentibus, crudelitatem suam nimis exercebant. Nam urbes et oppida concremabant, aecclesias destruebant virosque cum mulieribus captivabant. Hoc per multa secula frequenter fecerunt^s.

25 [30.] Denique⁴ temporibus Henrici imperatoris, filii Cononis^t, et Rodberti^u Normannorum ducis Osmundus Drengotus, audax miles, Apuliam adiit cum quibusdam aliis Normannis^v. Nam Guillelmum cognomento Repostellum, militem clarissimum, in venatione in presentia Rodberti ducis occiderat, metuensque animositatem ducis et insignis equitis nobilium parentum iras, in Apuliam secessit et propter magnam probitatem eius^a Beneventanis honorifice detentus est. Deinde prefati Drengoti exemplo agiles Normannorum seu Britonum tirones incitati, Italiam diversis temporibus expetierunt et primo iuvare Langobardos contra Sarracenos^x sive Grecos viriliter ceperunt. Barbaros bello sepius protriverunt; unde cunctis eorum vires expertis formidabiles facti^y sunt. Langobardi vero, adepta securitate, ceperunt Normannos despicere eisque debita stipendia subtrahere. At 35 illi, ut hoc animadverterunt, quendam ex suis super se principem constituerunt et contra Langobardos arma verterunt. Deinde munitiones ceperunt et incolas terrae [sibi^z] fortiter subegerunt.

Primus Apuliensibus Normannis, dum adhuc ut advenae Waimalchi^a ducis Salerniae stipendiarii erant, prefuit Turstinus cognomento Scitellus, vir in multis probitatibus ad- 40 modum expertus. Qui⁵ inter reliqua virtutis suae indicia^b capram leoni^c ex ore rapuit ipsumque leonem pro ablata sibi capra furem nudis manibus arripuit et ultra murum palatii prefati ducis velut catellum quemlibet proiecit. Langobardi vero ex invidia commoti contra ipsum, mortem ipsius^d optantes, duxerunt eum in quendam locum, ubi morabatur immanis draco cum magna multitudine serpentium. Deinde ut draconem venire sen- 45 serunt, confestim fugerunt. Turstinus autem ignarus doli, dum socios suos fugere cerneret et obstupescens causam tam subitae fugae ab armigero suo inquireret, en repente flammi-

a) Willelmus B3. C *semper*. b) Caietam B1. c) Nonas *corr.* Nonis C. d) Willelmus h. l. *etiam* B2. e) *ita* B3. C. f) Greco B2. g) prebebat B2. h) quidam *corr.* quibusdam B2. i) Grantemeisn. B3. k) Rob. B1 *semper*. l) Geroiorum B3. C. m) *deest* B3. C. n) *secundum alia m. post add.* B2. o) petiit B1. p) ferunt B3. 50 q) condierunt B2. r) Long. B1. 2 *semper*. s) faciebant B1. t) Corradi C *e corr.* u) Roberti h. l. *etiam* B2; *mox* Rodb. v) Normannorum B2. w) ac B3. x) Sarac. B1. y) facte (-q) B1. 2. z) *deest* B1. 2. a) Ulmachi B1; Uulmachi B2. b) incidia B3. c) leonis B1. d) eius B3. C.

1) Uticense. 2) Cf. quae ex Orderici historia successit. Iam multo antea primi Normanni in Apuliam ecclesiastica infra exhibemus. 3) Fabulas vendit. venerunt. — Benoit de St. More (ed. Michel III, p. 148) 55 4) Haec narratio in tempore indicando etiam magis haec in versus transposuit. 5) Haec narratio plane quam illa quae Hist. eccl. III. legitur a vero recedit; fabulosa alibi haud legitur. Robertus a. 1035. mortuus est, Heinricus a. 1039. patri

vomus draco illi occurrit et caput sonipedis eius hianti ore invadit. At ille, abstracto ense, viriliter feriens, feram mox peremit, quin etiam ipse venenoso flatu infectus tercio^a die obiit. Nam clipeum eius, quod mirum^b dictu est, flamma ex ore draconis erumpens in momento totum combussit.

Defuncto autem Turstino, Normanni principes sibi Rannulfum^c et Ricardum elegerunt; 5 quibus ductoribus mortem Turstini ulciscetes, contra Langobardos aspere rebellaverunt. Post aliquod tempus Constantiniensis Drogo, filius Tancredi de Alta-villa, princeps Normannorum in Apulia factus est^d. Hic christiana religione et militari probitate laudabilis extitit. Quem Gauzso^d Neapolitanus^e comes, compater eius, dum vigilias in aeclesia beati Laurentii 4. Idus Augusti agerent, coram altari Deum et sanctum Laurentium invocantem 10 trucidavit². Porro Unfridus^f, frater eius, in principatu^g ei successit totamque Apuliam Normannis subegit. Qui postquam finem vitae sibi adesse perspexit, Abailardum filium suum Rodberto fratri suo, quem pro versutiis Guiscardum^h cognominaverat, cum ducatu Apuliae commendavit. Rodbertus autem undecimⁱ fratres suos, qui omnes duces vel comites fuerunt, virtute et sensu ac^k sullimitate transcendit^l. Nam totam Apuliam et^m Calabriam ac 15 Siciliam sibi subiugavit, et transmeato mari, maximam partem Greciae invasit et Alexium imperatorem, qui contra dominum suum Michaellem^{n.3} augustum nequiter rebellaverat, bello turpiter cum immenso exercitu^o victum fugavit⁴. Hic vero multa bona fecit, episcopatus^p et abbatias plures restauravit^q. Hic, sicut supra diximus, domnum Rodbertum abbatem Sancti Ebrulfi benigniter suscepit et quandam parvam aeclesiam supra litus Calabrici maris 20 sitam, quae in honore sanctae Eufemiae virginis et martyris dedicata erat, ei tribuit. At ille, ut erat magnanimus, ingens cenobium ibi condidit et magnam multitudinem monachorum ad militandum Deo ibidem^r congregavit. Episcopi et nobiles viri predictum patrem Rodbertum diligebant, venerabantur totisque nisibus adiuvabant. Curam quippe^r corporis sui parvipendebat, sed sibi subiectos victu et vestitu sufficienter alebat et mentes eorum 25 regulari disciplina coercens componebat. Prefatum itaque cenobium fere 17^s annis rexit Idusque^t Decembris feliciter ad^u Dominum migravit.

EX CONTINUATIONE ROBERTI.

42.^v Hac tempestate mortuus est Robertus Wiscardus Normannigena dux Apuliae. Hic, relicta priore uxore^{w.5} propter consanguinitatem, de qua suscepit filium nomine 30 Boamundum, duxit primogenitam filiam Gaumarii principis Salerni nomine Sichelgaitam, favente Gisulfo, fratre predictae puellae, qui Gaumario patri successerat. Gatteclima vero, soror eius minor, nupsit Iordani principi Capuae, filio Ricardi senioris, patri vero Ricardi iunioris. Huius Iordanis avus fuit Rannulfus, qui primus prefuit Normannis in Apulia, qui etiam condidit urbem nomine Aversam. Genuit autem Robertus Wiscardus ex Sichelgaita 35 filios tres et filias quinque. Filiae vero adeo excellentissime maritatae sunt, ut una earum⁶ matrimonio copulata sit imperatori Constantinopolitano⁶. Hic Robertus duos imperatores in uno vicit prelio, Alexium Grecorum^x in Grecia, Henricum Romanorum in Italia. Satis enim victus est Henricus, qui, audita fama ducis Roberti, nec viribus Saxonum et Alemanorum nec etiam menibus urbis, quae caput est orbis, confisus vel tutus, concitus aufugit. 40 Boamundus autem, licet haberet magnam terram in Apulia, tandem cum ceteris Normannis et Francis perrexit dimicare adversus Sarracenos, qui tunc temporis omnes fere civitates Romaniae tenebant. Debellatis tandem paganis et subiugatis urbibus Antiochia et Ierusalem et ceteris multis, Boamundus adeptus est principatum Antiochiae, et heredes eius post ipsum, scilicet filius eius Boamundus natus ex Constantia, filia Philippi regis Francorum; 45 et post istum Raimundus, filius Willelmi comitis Pictavorum, qui filiam secundi Boamundi

a) tertia B1. b) d. m. B3. c) Nann. B3. d) Waszo B3; Wazo C. e) Neop. B3. f) Unfredus B1; Hunfridus B2. g) principatus ei subcescit C. h) Wiscardum B3. C. i) deest C. k) et B1. l) tancendit corr. transcendit C. m) et del. C. n) Michaelem C. o) exercito B3. p) deest B1. q) construxit B1. r) quoque B1. s) 18 B1. t) Idusque corr. Idibusque C; et ita B2. u) ad D. des. B1. v) 43. ed. w) vocabulum (quae? quam?) 50 erasum C. x) b' (bis?) alio atramento superscr. C.

1) Aliter et minus recte ea in Histor. eccles. libro III. 'Forschungen' VIII, p.284. 3) Immo Nicephorum, fratrem Michaelis Ducae. 4) Cf. Hist. eccl. l.l. 5) Albelaterr. I, 13, ubi vero Wazo haud nominatur; F. Hirsch, rada. 6) Helena, quae Constantino Ducae nupsit.

duxerat uxorem. Roberto itaque duce obeunte, successit ei filius suus de secunda coniuge primogenitus nomine Rogerius^a cognomento Bursa. Hoc etiam Rogerio deficiente, et filiis suis post ipsum, Rogerius^a, patruelis ipsius, filius Rogerii comitis Siciliae fratris Roberti Wiscardi, solus tam Apuliam quam Siciliam optinuit. Hic autem procedenti tempore de duce factus est rex causa altercationis duorum apostolicorum, qui simul fuerant Romae ordinati, Innocentius videlicet secundus et Petrus Leonis. Quorum ultimus concessit duci Rogerio, ut regio diademate uteretur, ideo quod idem dux parti ipsius favebat. Accidit hoc circa annum ab incarnatione Domini 1130. Vixerunt vero ambo fere 8 annis simul.

EX LIBRO VIII^b.

10 10.^c Genuit enim [*Heinricus rex Angliae*] ex secunda Matilde regina Anglorum uxore sua filium unum nomine Willelmum et filiam unam, matrem sicut nomine ita honestate representantem. Hanc autem virginem vix quinquennem Henricus quintus rex et quartus imperator Romanorum et Alemannorum augustus in coniugem requisivit et adquisitam per claros viros, episcopos et comites internuncios cum ineffabili munificentia utriusque parentis in suum regnum suscepit, et receptam solenniter in proximo pascha apud Ulterius-Traiectum desponsavit¹; desponsatam vero archiepiscopus Coloniensis in festivitate sancti Iacobi Maguntiae in reginam consecravit, ceteris coepiscopis assistantibus, et precipue archiepiscopo Treverensi, qui eam, dum consecraretur, inter sua brachia reverenter tenuit. Deinde consecratam reginam usque ad tempestivum tempus nuptiarum studiose nutriri precepit, in quo nutrimento et linguam addisceret et se secundum Teutonicos mores componeret; de qua nobilissima imperatrice in sequentibus plenius disseremus².

1110.
Apr. 10.
Iul. 25.

12.^c . . . Predictus vero Willelmus, filius Roberti ducis, procedenti tempore comes fuit Flandrensis^d. Quod quomodo acciderit, paucis aperiamus. Cum igitur ille iam iuvenis multae probitatis in Francia exularetur, patre suo in vinculis Henrici regis³ posito, accidit, ut Karolum comitem Flandrensiū^e quidam traditores in aecclesia, dum sacris misteriis interesset, occiderent. Quo audito, regina Francorum, uxor Ludovici regis⁴, dedit predicto Willelmo sororem suam⁵ uxorem, efficiens per maritum suum, ut idem comes Flandrensiū^f constitueretur. Decesserat enim Carolus absque filio. Nec tamen idem Willelmus longe aberat a cognatione comitum Flandriae^g. Nam Matildis regina Anglorum, avia ipsius, fuit filia Balduini^h Cum-barba comitis Flandrensiū. Hic vero Balduinus duos filios habuit, Balduinum et Robertum. Quorum uterque uxorem accepit vivente patre eorum. Nam Balduinus primogenitus habuit in uxorem comitissam Hainaucensem⁶, ex qua genuit duos filios, Ernulfum et Balduinumⁱ; Robertus autem accepit coniugem relictam⁷ Florentii comitis Frisiae, quae unicum ex predicto Florentio habebat filiam⁸. Quam Robertus longe facere volens a paterna hereditate, dedit eam Philippo regi Francorum; et ita comitatus Frisiae remansit ei^k cum matre predictae puellae; unde cognominatus est Frisio. Decessit autem ante mortem patris sui⁹ Balduini Balduinus comes Hainaucensis, et successit Ernulfus, filius eius primogenitus. Tandem obeunte Balduino comite Flandriae^g, cum Ernulfus comes Hainaucensis deberet ei succedere utpote nepos ex primogenito filio eius, et ad hoc etiam niteretur, Philippus rex Francorum veniens in auxilium eius et Matildis regina Anglorum, amita eius, mittens ei Willelmum, filium Osberni, cum armata militum manu: Robertus Frisio, patruus eius, adiuncto exercitu Henrici Romanorum et Alemannorum imperatoris cuneis suis, ex improviso super eos irruens die dominico septuagesimae, fugato Philippo rege Francorum, Ernulfum nepotem suum et Willelmum, filium Osberni, comitem Herefordi, peremit et hac de causa Flandriam¹ usque ad suum obitum possedit.

1127.

Order. IV.
1071.
Febr. 20.

a) Rogr̃. b) *Rubra est*: Incipit liber VIII. (corr. VII) hystoriae Normannorum, gestorum autem ducum Normannie VII, continens res gestas Henrici regis Anglorum et ducis Normannorum. *Praecedunt*: Incipiunt capitula libri septimi, non uno tempore scripta (1—18. 19—32^a, reliqua sine numeris). c) ita c.; 11. ed. c*) 14. ed. et similiter post. d) Flandrensis corr. Flandrensis c. e) Flandrentium corr. Flandrensiū c. f) Fladrensiū c. g) Flandiē c. h) ni e corr. c.

50 i) Robertum ed. k) post add. c. l) Flandiam c.

1) Quod Annalium Hildesheimensium, SS. III, p. 112, testimonio confirmatur. 2) Brevius Wace haec ita refert, v. 10173 sqq., l. l. p. 432:

*La fille out nom comme la mere.
Par le conseil Henri son pere
Fu en Alemaigne menee
E a l'empereor donee;*

SS. T. XXVI.

*Pois fu a Rome coronee,
Empereriz fu apelee.*

Presso pede Robertum sequitur Benoit III, p. 347.

3) Angliae. 4) Adelaidis. 5) Ioannam, filiam Rainerii comitis Montisferrati. 6) Richildem. 7) Gertrudem. 8) Bertham. 9) Minime, sed tribus annis post (a. 1070); cf. Flandr. gen., SS. IX, p. 320. 321.

13. Nunc ad ea quae^a de comitibus Flandriae proposueramus revertamur.

14. Igitur predicto Roberto comiti Flandriae^b Henricus rex Saxonum et imperator Romanorum dedit comitatum Cameracensem, et ipse fecit ei inde fidelitatem. Genuit autem idem Robertus duos filios, Robertum et Philippum. Robertus vero Ierosolimitanus cognominatus, quia interfuit dum Ierusalem a christianis caperetur, genuit Balduinum, qui ei 5
1119. successit. Eodem vero Balduino mortuo ex vulnere quod in conflictu quodam apud Aucum¹
1127. castrum quoddam Normanniae acceperat, Carolus, cognatus ipsius, ei successit. Quo per traditionem occiso, sicut iam dictum est, eundem comitatum Flandriae, sicut superius diximus, Willelmus, filius Roberti ducis Normanniae, habuit^a; sed parvo tempore supervixit, in cuiusdam oppidi² assultu appetitus letali vulnere; decessit vero 6. Kal. Aug. anno ab 10
incarnatione Domini 1128^c. Sepultus est autem in ecclesia sancti Bertini confessoris; et successit ei Terricus de Auseis³, cognatus precedentium comitum. Huic Henricus rex Anglorum matrimonio copulavit sororem⁴ Gaufridi Martelli comitis Andegavorum

16.^d per totum decennium quo rex Henricus supervixit summa pax vigit, licet nepos eius Willelmus parvo tempore quo comitatum Flandriarum tenuit eam perturbare 15
pro suo posse satageret.

17.^e Sed ne a gestis incliti regis longius digredi videamur, ad ea quae de filia eius Matilde augusta imperatrice promissimus narranda redeamus.

18.^f Cum igitur Henricus quartus Romanorum imperator augustus citra senium obisset, anno videlicet ab incarnatione Domini 1125, potentissimus rex Anglorum Henricus filiam 20
suam predictam imperatricem, missis proceribus, cum magno honore fecit reduci in Angliam, licet excellentissimi principes curiae Romanae, experti prudentiam ipsius et morum venustatem vivente imperatore, coniuge suo, eam omnimodis sibi imperare obtarent, et hac de causa ipsam prosecuti sunt usque ad curiam sui patris, id ipsum rogaturi. Quorum petitioni cum rex minime adquiesceret — volebat enim illam post suam mortem in regnum 25
Angliae hereditario iure^g succedere — fecit episcopos et archiepiscopos et abbatum potentiores necnon comites et satrapas totius Anglici regni sub artissimo sacramento illi fidelitatem hoc pacto promittere, quatinus ipsi pro suis viribus obniterentur, ut eadem augusta post decessum patris monarchiam maioris Britanniae, quam nunc Angliam vocant, obtineret. Quod utrum fecerint, nichil mea interest dicere. Procedenti autem tempore pater suus 30
cupiens carere inimicis et importunitate Fulconis, comitis videlicet Andegavorum, Tironorum atque Cinomannorum — nanque inter eos quibusdam ex causis longa simultas duraverat —, licet invitam, dedit eandem imperatricem in uxorem Gaufrido Martello, filio predicti Fulconis, qui ei in comitatum successit, cum idem Fulco rex Ierusalimorum efficeretur. 35

19.^h Nec alicui, vel ipsi imperatrici augustae omnino indignum videatur, quod post thorum imperatoris coniugium sortita est comitis Andegavorum. Licet enim multo minoris dignitatis sit comes Andegavensis quam imperator Romanus, tamen, si quis consulat gesta regum Franciae, inveniet^h, de quam generosa stirpe descendant comites Andegavensium. 40

20.ⁱ Gazas enim non solum imperatorias, quas secum de Italia incomparabiles attulerat distribuit.

21.^k postulaverat patrem suum^l, ut permitteret eam in cenobio Beccensi humari. Quod cum rex primo abnueret^m, dicens, non esse dignum, ut filia sua imperatrix augusta, quae semel et iterum in urbe Romulea, quae caput est mundi, per manus summi pontificis 45
imperiali diademate processerat insignita, in aliquo monasterio, licet percelebri et religione et fama, sepeliretur.

cf. Order.
SS. XX, p. 75

22.ⁿ Mortua itaque secunda Mathilde regina Anglorum, matre^o huius imperatricis augustae, sicut in superioribus dictum est, Henricus rex duxit Adelizam, filiam Godefridi ducis Lovaniae, comitis Eustachii Boloniensis consobrinam, de qua nichil posteritatis accepit, [quia^p esset, ut fertur, sterilis]. 50

a) post add. c. b) Flandie c. c) 1138. corr. 1128. c. d) 15. c., sed idem numerus bis positus; 22. ed. e) 16. c.; 24. ed. f) 17. c.; 25. ed. g) 18. c.; 26. ed. h) i. de q. e corr. c. i) 19. c.; 27. ed. k) iam numeri in cod. desunt, sed litteris maioribus capitum distinctio indicatur; 28. ed. l) superscr. c. m) abnu e corr. c. n) 29. ed. o) maī c. p) quia — sterilis deleta videntur; desunt ed. 55

1) Eu. 2) Alost. 3) Alsatia. 'Terri de Auseis' in Roberti chronico audit a. 1128, SS. VI, p. 489.

4) Sibillam, filiam Fulconis; v. c. 26.

23.^a Parvo exinde tempore exacto, Innocentius papa secundus Rothomagum 1130. veniens causa regis Henrici, ingentibus obsequiis, ut virum apostolicum decebat, ab eodem rege susceptus et prosecutus est. Sic etiam Calixtum papam longe antea se adeuntem pro causis aecclesiasticis apud castrum suum Gisors nomine in margine sui ducatus situm rega-
5 liter procuratum, muneribus onustum regiis, remiserat.

26.^b Hic [*Fulco Andegavensis*] genuit filias, quarum una nupsit^c Terrico comiti Flandrensium.

Tetbaldus successit patri in comitatu Blesensi. Accepit autem uxorem filiam cuiusdam comitis Behaniae^{d,1}, ex qua plures filios habuit et filias.

10 31.^e Willelmus etiam dux Aquitanorum non multo post mortuus est. Huius filiam unicam² cum ipsius ducatu Ludovicus, filius regis Francorum, accepit in uxorem, mortuoque Ludovico patre suo ipso anno Kal. August., successit idem Ludovicus iuvenis, factus rex Francorum et dux Aquitanorum anno ab incarnatione Domini 1137; quo anno
15 norum; cui successit Corradus, nepos Henrici quarti, qui ante Lotharium imperaverat.

a) 30. ed. b) 34. ed. c) ita c.; nupsit in loco raso circiter 4 vocabulorum; quarum una nupsit Willelmo altera Terrico ed.; locus in marg. infer. suppletus. d) Behaniae in loco raso c.; vocabulum fuit 3 vel 4 litteris longius; Bohemiae ed. e) 42. ed.

EX ORDERICI VITALIS HISTORIA ECCLESIASTICA.

20

*Cum tomo XX. ex Orderici libro inter annos 1124—1142. scripto nonnulla ederentur historiam imperii illustrantia, haud pauca omissa sunt, quibus aegre in hac collectione careas. Quare hoc potissimum loco, quo ea colliguntur quae scriptores in variis Galliae provinciis degentes de rebus procul gestis libris
25 suis intulerunt, ea supplenda duximus³, adiuti codicibus Parisiensibus ibidem recensitis, quos ipse evolvi. Inter quos apographum codicis Vaticani a du Theil factum nunc in collectione Moreau nr. 1275. indicatum, quo liber VII. et VIII. continentur, 2. signavi. Ordericum etiam Guillelmi Gemmeticensis librum descripsisse et ampliasset, supra monui; et alios quam plures codices
30 eius manu exaratos superesse, V. Cl. Delisle docuit⁴. Horum unus nr. 6503. f. 61. narrationem continet rei miraculose gestae, quae Brunoni Tullensi episcopo nescio quo iure tribuitur. Quare eam hoc potissimum loco exhibendam duxi, usus etiam altero apographo in codice Oxoniensi Bodleiano Fairfax. nr. 17. saec. XII, cuius exemplar ante annos aliquot fecit V. Cl. Liebermann.*

35

G. W.

EX LIBRO I.

Gerbertus in divinis et secularibus libris eruditissimus fuit, et in sua scola famosos et
sullimes discipulos habuit, Rodbertum scilicet regem et Leothericum Senonensem archi-
episcopum⁵, Remigium presulem Autisiodorensium, Haimonem atque Huboldum aliosque
40 plurimos fulgentes in choro sophystarum. Remigius pontifex luculentam expositionem super missam edidit et artem vel editionem Donati gramatici utiliter exposuit. Haimo

1) Immo filiam Engelberti Karinthiae ducis Mathildem. B. 2) Duas Willelmus moriens filias reliquit, Alienordem, quae Ludovico, et Petronillam, quae Rodulpho Vermandorum comiti nupsit. 3) Catalogum vero pontificum Romanorum libro II. insertum etiam hic omisimus; descriptus est ex codice Uticensi; v. Delisle in editione quam paravit Le Prevost V,

p. LXVII. 4) 'Bibl. de l'école des chartes' XXXIV, p. 267 sqq. 5) Haec ex Hist. Senonensi sumta sunt, ex qua Gerberti historiam praemisit. In sequentibus Remigium Autisiodorensensem et Metlacensem confundit neque recte Hucbaldum Gerberti discipulum dicit, qui saec. IX. vixit.

quoque sancti Pauli apostoli epistolas laudabiliter explanavit et alia multa de euangeliiis aliisque sacris scripturis spiritualiter tractavit. Huboldus autem musicae artis peritus ad laudem Creatoris in aecclesia personuit et de sancta Trinitate dulcem historiam cecinit aliosque multos delectabiles cantus de Deo et sanctis eius composuit. Hos aliosque plures Gerbertus erudit, quorum multiplex sequenti tempore scientia ecclesiae Dei plurimum 5 profuit. Qui postquam de throno Remensi, quem illicite usurpaverat, depositus est, cum rubore et indignatione Galliam relinquens, ad Ottonem imperatorem profectus est; et tam ab ipso quam a populo ad praesulatum Ravennae electus est. Inde post aliquot annos ad sedem apostolicam translatus est, annoque dominicae incarnationis 999. Silvester papa sullimatus est.

10

Fertur de illo, quod, dum scolasticus esset, cum demone locutus fuerit et quid sibi futurum immineret inquisierit; a quo protinus ambiguum monadicon audivit¹:

Transit ab R Gerbertus ad R, post papa vigens R.

Versipellis oraculum tunc quidem ad intelligendum satis fuit obscurum, quod tamen postmodum manifeste videmus impletum. Gerbertus enim de Remensi kathedra transivit ad prae- 15 sulatum Ravennae ac postmodum papa factus est Romae.

A. Utic. Anno ab incarnatione Domini 1002. Otto imperator obiit, eique Henricus successit. Dein 1024. Cono augustus imperavit; cuius 3. anno Ricardus secundus obiit, qui pro studio religionis pater monachorum appellari meruit.

Tunc Henricus imperator 7. Idus Augusti obiit, et Karolus Henricus², filius eius, suc- 20 cessit.

EX LIBRO III.

II. f. 16. In sede apostolica Benedicto papa residente³, Sarraceni de Affrica in Apuliam navigio singulis annis veniebant et per singulas Apuliae urbes vectigal quantum volebant a desidibus Langobardis et Grecis Calabriam incolentibus impune accipiebant. His 25 diebus Osmundus⁴ cognomento Drengotus^a Willelmum Repostellum, qui sese de stupro filiae eius in audientia optimatum Normanniae arroganter iactaverat, inter manus Rodberti ducis⁵ in silva ubi venabatur occidit; pro quo reatu a facie eius prius in Britanniam, deinde in Angliam, postremo Beneventum cum filiis et nepotibus aufugit. Hic primus Norman- norum sedem in Apulia sibi elegit et á principe Beneventanorum oppidum ad manendum 30 sibi suisque heredibus accepit. Deinde Drogo quidam Normannus miles cum centum militibus in Ierusalem peregre perrexit; quem inde revertentem cum sociis suis Waimalcus dux apud Psalernum^b aliquantis diebus causa humanitatis ad refocilandum retinuit. Tunc⁶ 1016. 20 milia Sarracenorum Italico littori applicuerunt et á civibus Psalernitanis tributum cum summis comminationibus exigere coeperunt. Duce autem cum satellitibus suis vectigal á 35 civibus colligente, de classe egressi sunt et in herbosa planicie, quae inter urbem et mare sita est, ad prandium cum ingenti^c securitate et gaudio resederunt. Cumque Normanni hoc comperissent ducemque pro leniendis barbaris pecuniam colligere vidissent, Apulos am- cabiliter increpaverunt, quod pecunia sese ut inermes^d viduae redimerent, non ut viri fortes armorum virtute defenderent. Deinde arma sumpserunt, Afros secure vectigal expectantes 40 repente invaserunt, multisque milibus fuis, reliquos cum dedecore ad naves aufugere com- pulerunt. Normanni itaque aureis et argenteis vasis aliisque spoliis multis et preciosis onusti redierunt, multumque a duce, ut ibidem honorifice remanerent, rogati sunt; sed quia revisendi patriam cupidi erant, poscentibus non adquieverunt. Attamen promiserunt ei, quod aut ipsi ad eum redirent aut de electis iuvenibus Normanniae aliquos ei cito mitte- 45 rent. Postquam vero natale solum attigerunt, multa quae viderant et audierant vel fecerant seu passi fuerant compatriotis suis retulerunt. Deinde quidam eorum promissa complentes, reciprocatō calle Italiam repedarunt exemploque suo levia multorum corda ad sequendum se excitarunt. Nam Turstinus cognomento Citellus et Ragnulfus, Ricardus, Ansetilli de Qua- drellis filius, filiique Tancredi de Alta-villa, Drogo videlicet atque Unfridus, Willelmus et 50

a) Deng. *superscr. littera r c.* b) Salernum *corr.* Psal. c. c) ingente *post corr.* ingenti c. d) in | inermes c.

1) Cf. Sigebert. a. 992. 2) Ita etiam post, XX, hunc nominat. 6) Similia apud Amatū III, 17. p. 53, nominatur. 3) A. 1012—1024. 4) Amatus leguntur, sed rectius ante Gisleberti fugam ponuntur (Aimé I, 20. ed. Champollion p. 16) similiter de Gis- neque Drogoni tribuuntur. leberto narrat. 5) A. 1028—1035. Etiam Amatus

Hermannus¹, Rodbertus cognomento Wiscardus et Rogerius et sex fratres eorum, Willelmus^a de Monasteriolo et Ernaldus de Gretemaisnillio aliique multi Normanniam reliquerunt et Apuliam non simul, sed diversis temporibus adierunt. Illuc autem pervenientes, primo quidem Waimalchi ducis aliorumque potentum stipendiarii contra paganos facti sunt, postea exortis quibusdam simultatum^b causis, eos quibus antea servierant impugnaverunt et Psalernum atque Barum Capuamque cum tota Campania et Calabria virilibus armis sibi subegerunt. In Sicilia quoque Panormum urbemque Cathanensem castrumque Iohannis cum aliis urbibus et preclaris oppidis, quae usque hodie heredes eorum possident, optinuerunt.

Inter Normannos qui Tiberim transierant Willelmus de Monasteriolo, Willelmi Geroiani filius, maxime floruit, et Romani exercitus princeps militiae factus, vexillum sancti Petri gestans, uberem Campaniam subiugavit. Hic Uticensibus, quorum frater et amicus erat et quibus plura, antequam de Normannia migrasset, ut supra retulimus, dederat, mandavit, ut ad se legatum fidelem mitterent pro deferendis muneribus quae eis praeparabat. Hoc Willelmus, pater eius, ut audivit, sese ad hanc legationem pro utilitate sanctae aecclesiae libenter praesentavit. Inde Teodericus abbas et laetus et tristis effectus est, laetus pro tanta senioris devotione qua fervebat et quae eum tam laboriosum iter arripere monebat, tristis pro magno solamine quod in prefato seniore amittebat, quia ad omne bonum promptus existerat. Denique vir Dei et Rotbertus prior totusque conventus domnum Willelmum Deo commendaverunt eique Gunfridum peritissimum monachum et Rogerium Gemeticensem egregium scriptorem aliosque 12 honorabiles famulos associaverunt. Ille autem transcensis Alpibus Romam petiit; et inde iter carpens, in Apulia filium aliosque amicos et affines ac parentes invenit. Qui viso eo valde gavisii sunt eumque cum magno honore aliquo tempore secum retinuerunt eique ad sustentationem aecclesiae, pro qua mendicabat, multa et magna munera dederunt. Ipse vero egenis fratribus suis festinanter subvenire volens, Gunfridum monachum cum magno censu remisit; sed occulto Dei iudicio disponente aliter quam sperabatur evenit. Nam Gunfridus Romam venit ibique in monasterio Sancti Pauli apostoli hyemare decrevit. A Romanis autem pro cupiditate auri, quam^c ferebat, veneno infectus est; sicque venerabilis peregrinus in confessione Christi Idus Decembris defunctus est. Willelmus quoque non multo post iter redeundi cum ingenti pecunia iniit; sed ad urbem quae a Caieta, nutrice Troiani Eneae, Caieta vocatur veniens, letiferam egritudinem incurrit. Tunc duos milites, Ansetillum de Noerio, Ascelini filium, et Teodelinum de Tanesia, ad se vocavitisque dixit: 'Ecce 12 socii nostri, qui nobiscum alacres de Normannia exierunt, sicut videtis, in hac patria defuncti sunt; me quoque gravis morbus nunc invasit et ad ultima impatienter compellit. Nunc itaque tibi, Ansetille, sub testimonio Teodelini pecuniam quam procuravi commendo, ut eam sine fraude deferas domno abbati Teoderico et Rotberto nepoti meo aliisque monachis Sancti Ebrulfi, pro quibus nunc exulo. Ambo Sancti Ebrulfi homines estis eique fidem servare debetis. Non vos ulla decipiat cupiditas. Sagaciter perpendite, quod, defunctis omnibus sociis vestris, meritis sancti Ebrulfi vos soli superstites estis, fortassis ut ei hoc servitium fideliter exhibeatis. Uticensibus, quos in Christo sicut me ipsum diligo, ex parte mea ultimum vale dicite, et ut pro me omnipotentem Dominum fideliter exorent, suppliciter rogate'. Haec et alia multa dicens, aurum et pallia preciosa calicemque argenteum aliasque preciosas species protulit, diligenter numeravit et Ansetillo tradidit. Non multo post ingravescente morbo nobilis heros in confessione Christi Nonas Februarii mortuus est et in aecclesia sancti Herasmi episcopi et martyris, ubi sedes est episcopalis, honorifice sepultus est. Deinde Ansetillus et Teodelinus Gallias adierunt et ad propria prospere reversi sunt.

Anno ab incarnatione Domini 1059, indictione 13. Henricus rex Francorum obiit. Sceptra vero^d Francorum Philippo filio suo, qui adhuc puerilibus annis detinebatur, reliquit et Balduino Flandrensium duci puerum cum regno ad tutandum commendavit². Huiusmodi tutela tanto duci bene competebat, quippe qui Hádalam, Rodberti regis Francorum filiam, in coniugium habebat; ex qua Rodbertum Fresionem et Mathildem reginam Anglorum³ et Udonem Treverensium metropolitam⁴ aliosque magnae sullimitatis viros genuerat.

a) Willmus c. b) simultatum c. c) ita c. d) post add. c.

1) De hoc alibi nihil legitur; neque alia quae Ordericus refert recte se habent. 2) Cf. locum Guillelmi Pictaviensis supra p. 3. 3) Uxorem Willelmi I. 4) Falso hic inter Balduini filios refertur.

1059. Eodem^a anno Fridericus, filius Gothelonis^b, qui et Stephanus papa dictus est, obiit; cui Gerardus, qui et Nicholaus, successit. Hic annus erat tercius Henrici quarti, filii Henrici, filii^c Conradi imperatoris, et Agnetis imperatricis, qui 87. loco ab Augusto regnare cepit et annis quinquaginta regnavit.

Anno^d ab incarnatione Domini 1063. Nicholaus papa obiit; cui Alexander Lucensis episcopus successit. Quo tempore Sigifridus¹ Magonciae et Gunterus Babenbergae alique quam plures episcopi vel nobiles multo comitatu Ierusalem perrexerunt.

r. 28'. Defuncto Nicholao papa, Alexander successit; ad quem Rodbertus abbas cum 11 monachis Sancti Ebrulfi accessit eique suas suorumque iniurias luculenter deprompsit. At ille paterno solamine benigniter eos refocilavit eisque in urbe Roma aecclesiam sancti Pauli apostoli tradidit, ut ibi habitantes ordinem suum tenerent, donec sibi congruam habitationem invenirent. Deinde Rodbertus Willelmum de Mosterolo, consobrinum suum, ad auxilium sui requisivit promptissimumque ad subveniendum invenit. Praedictus quippe miles papae signifer erat armisque Campaniam optinuerat et Campanos, qui diversis scismatibus ab unitate catholica dissidebant, sancto Petro apostolo subiugaverat. Hic exulanti consanguineo cum monachis suis medietatem antiquae^e urbis quae Aquina dicitur dedit. Postea Rodbertus Ricardum principem Capuae, filium Anschetilli de Quadrellis, adiit. Ipse vero multis blanditiis ei favit, sed promissorum blandimenta operum completionem non perégit. Rodbertus autem, ut frivolis promissionibus delusum se perspexit, iratus degenerem parentelam eius, quam bene noverat, ei exprobravit, ipsumque relinquens, ad Rodbertum Wiscardum Calabriae ducem se contulit. Ille vero ut dominum naturalem eum honorifice suscepit multumque, ut ipse cum monachis suis semper secum permaneret, rogavit. Huius pater Tancredus de Alta-villa de pago Constantino extitit, qui de duabus legitimis^f uxoribus, quas desponsaverat, 12 filios pluresque filias habuit; quorum uni nomine Goisfredo paternae hereditatis agros concessit aliosque omnes, ut extra solum ea quibus indigerent viribus et sensu sibi vendicarent, admonuit. Illi autem non simul, sed diverso tempore sub specie peregrinorum peras et baculos portantes, ne a Romanis caperentur, in Apuliam abierunt, omnesque variis eventibus aucti, duces aut comites in Apulia seu Calabria vel Sicilia effecti sunt; de quorum probis actibus et strenuis eventibus Goisfredus monachus cognomento Malaterra hortatu Rogerii comitis Siciliae elegantem libellum nuper edidit². Horum sullimior et potentior Rodbertus Wiscardus extitit, qui post obitum fratrum suorum Drogonis et Unfridi principatum Apuliae diu tenuit, et Langobardis Grecisque, qui magnis in urbibus et oppidis confidentes, ius antiquum pristinamque libertatem defendere nitebantur, virtute bellica subactis, ducatum Calabriae optinuit. Ionio mari transfretato, cum modica, sed forti Normannorum Cisalpinarumque gentium manu Macedoniam invasit, contra Alexium imperatorem Constantinopolitanorum bis conflixit ipsumque terra marique bello victum cum ingenti multitudine fugavit.

Praefatus heros, ut diximus, Rodbertum abbatem cum monachis suis honorabiliter suscepit et aecclesiam sanctae Eufemiae, quae super littus Adriatici^g maris³, ubi ruinae antiquae urbis quam Brixam nominabant adhuc parent, sita est, ei tradidit ibique monachile coenobium in honore sanctae Dei genitricis Mariae construi praecepit. Magnas possessiones tam ipse dux quam alii Normanni praedictae aecclesiae dederunt et orationibus fidelium, qui illic congregati seu congregandi erant ad militiam Christi, sese commendaverunt. Ibi Fredesendis, uxor Tancredi de Alta-villa, sepulta est; pro qua Wiscardus, filius eius, quendam magnum fundum eidem aecclesiae largitus est. Idem princeps coenobium Sanctae Trinitatis in civitate Venusia⁴ praedicto patri commendavit. Ille autem Berengarium, filium Ernaldi, filii Helgonis, Uticensem monachum, elegit et ad suscipiendum regimen Venusiensis cenobii Alexandro papae praesentavit. Qui post perceptam benedictionem, quamdiu Alexander et Gregorius ac Desiderius apostolicam sedem rexerunt, curam Venusiensis abbatis honorabiliter tenuit; deinde temporibus Urbani papae a plebe electus episcopatum eiusdem urbis suscepit. Hic nobili parentela exortus, ab infantia sub Teoderico

a) Eodem — perrexerunt in marg. post suppl. c.
filius . . .); et post Ottonem ante imp. del. c.
f) post add. c.

b) Gothelinus corr. Gothelonis c.
d) Anno — successit post add. c.

e) filii Conradi e corr. (erat
e) a. u. q. A. d. d. e corr. c.

1) Cf. Mariani chron. a. 1014. 2) Muratori V, p. 549. 3) Immo Mediterranei maris prope Nicastro. De altero S. Eufemiae monasterio prope Brixiam Ordericus cogitare videtur. LP. Cf. supra p. 7. 4) Venosa.

abbate apud Uticum Christo militavit peritiaque legendi et canendi optimeque scribendi floruit. Deinde, ut diximus, abbatem suum secutus et ab ipso ad pastorem curam adsumptus, pusillum gregem 20 monachorum, quem recepit mundanisque vanitatibus vehementer occupatum et in Dei cultu valde pigrum invenit, postmodum gratia Dei iuvante ad numerum centum monachorum augmentavit. Tanto etiam bonarum studio virtutum nobilitavit eos, ut ex ipsis plures episcopi et abbates assumerentur sanctaeque matri aecclesiae ad honorem veri Regis pro salute animarum praeficerentur. Praeterea magnanimus dux tertium coenobium in honore sancti Michahelis archangeli in urbe Mellito¹ constructum Rodberto abbati tradidit, quod ipse Willelmo, Ingranni filio, qui apud Uticum natus et ad clericatum promotus fuerat, sed apud Sanctam Eufemiam monachatum susceperat, commendavit. In his itaque tribus monasteriis Italiae Uticensis cantus canitur, et monasticus ordo usque hodie, prout opportunitas illius regionis et amor habitantium permittit, observatur.

Duae sorores uterinae Rodberti abbatis, Iudith et Emma, apud Uticum in capella sancti Ebrulfi morabantur et sub sacro velamine mundo renunciassent Deoque soli per mundiciam cordis et corporis inherere credebantur. Quae cum Rodbertum fratrem suum in Apulia seculari potentia sat^a vigere audissent seseque in Normannia despicabiles et sine adiutorio perspexissent, iter in Italiam inierunt, et relicto velamine sanctitatis, totis nisibus mundum amplexatae sunt, et ambae maritis ignorantibus quod Deo dedicatae essent nupserunt. Nam Rogerius Siciliae comes Iudith in coniugium accepit, aliusque comes, cuius nomen non recolo, Emmam² matrimonio suo coniunxit. Sic ambae velamen, sanctae religionis specimen, pro mundi amore reliquerunt, et quia primam fidem irritam fecerunt, ambae in hoc seculo steriles permanserunt, et in brevi puncto temporali felicitate functae, celestem sponsum offenderunt.

His temporibus Willelmus Normanniae dux probitate et potestate valde crescebat cunctisque vicinis suis liberalitate et magnificentia supereminebat. Hic generosam Mathildem, Balduini ducis Flandrensium filiam, neptem scilicet ex sorore Henrici regis Francorum, coniugem accepit; ex qua dante Deo filios et filias habuit, Rodbertum videlicet et Ricardum, Willelmum et Henricum, Adelizam et Constantiam, Ceciliam et Hadalam. De his ingentem hystoriam dicaces hystoriorum texere possunt, si ocio remoto studioque admoto varios illustrium eventus posteris promulgare satagunt. Nos autem, quia secularibus curiis non insistimus, sed in claustris monasterii degentes monasticis rebus incumbimus, ea quae nobis competunt breviter adnotantes, ad inceptam materiam redeamus. . . .

Willelmus de Excalfoio, primogenitus Ernaldi filius, ut annos adolescentiae attigit, curiam Philippi regis Francorum adiit, regisque armiger factus, ei servivit, donec ab eo arma militaria accepit. Deinde Apuliam, ubi parentes magnae sullimitatis habebat, appetiit; a quibus amicabiliter retentus, per plurimas probitates multipliciter excrevit. Ibi nobilem de genere Langobardorum coniugem accepit et possessionem 30 castellorum sub Rodberto comite Lorotelli, nepote scilicet Wiscardi, optinuit. Ex foecunda muliere multiplicem utriusque sexus sobolem recepit, et Normannorum oblitus, inter Winilos fere 40 annis honorabiliter vixit.

Iohannes³ Wigornensis a puero monachus, natione Anglicus, moribus et eruditione venerandus, in his quae Mariani Scotti cronicis^b adiecit de rege Guillelmo et de rebus quae sub eo vel sub filiis eius Guillelmo Rufo et Henrico usque hodie contigerunt honeste deprompsit. Marianus enim in coenobio Sancti Albani martyr apud Magonciam monachus fuit, ibique Cesariensem Eusebium et Ieronimum aliosque chronographos pro modulo suo secutus, sese benigniter exercuit, et^c dulcem fructum longi studii magnorumque laborum, quos in longinqua peregrinatione pertulit, filiis aecclesiae tanta rimari per se non valentibus karitative protulit. Sollenter itaque perscrutatis veteribus et modernis codicibus, cronographyam edidit, in qua ab initio mundi, ex quo Deus Adam de limo terrae plasmavit, per omnes libros veteris et novi Testamenti et Romanorum Grecorumque historias discurrens, optima quaeque collegit, et enumeratis annis per regum et consulum tempora usque ad diem mortis suae, annalem hystoriam laudabiliter distinxit. Quem prosecutus, Iohannes

a) post add. c. b) e corr. c.

1) Melito. 2) De qua re alibi nihil legitur. 3) In nomine erravit, intelligit Florentium.

acta fere centum annorum¹ contexuit iussuque venerabilis Wlfstani^a pontificis et monachi supradictis cronicis inseruit; in quibus multa de Romanis et Francis et Alemannis aliisque gentibus, quae agnovit, utiliter et compendiose narratione digna reseravit. In his utique cronicis continentur omnes iudices et reges et pontifices Hebreorum a Moyse usque ad subversionem Ierosolimorum, dum sub Tito et Vespasiano pro nece Salvatoris et martirum⁵ eius iuste destructum est regnum Iudeorum. Omnes ibi nominantur consules et dictatores, imperatores et pontifices Romanorum, omnes quoque reges, qui regno Angliae praefuerunt, ex quo Hengist et Horsa Wortigerno regi Britanniae scandalo Gualorum militaverunt. His etiam omnes episcopi cronicis annotati sunt, qui regimen aecclesiasticum in Anglia tenuerunt, ex quo Gregorius papa Augustinum et Mellitum aliosque praedicatores verbi Dei in¹⁰ Angliam misit, per quos Deus Adelbertum regem Cantiae et Eduinum regem Nordanhymbrorum aliosque principes eiusdem gentis ad fidem veritatis perduxit.

Ex his opusculis Engelbertus² Gemblacensis monachus quaedam praeclara decerpsit, et multa de his quae de insulanis Oceani scripta erant in eisdem insulis dimisit, et nichilominus de Gothis et Hunis ac Persis aliisque barbaris gentibus multa adiecit. Haec ideo¹⁵ huic cartae gratis indidi, ut istos codices avidi lectores inquirant sibi, quia magnum sapientiae fructum ferunt et vix inveniri possunt. A modernis^{*f. 32.} enim editi sunt et adhuc passim per orbem diffusi non sunt. Unum eorum Wigornae vidi in Anglia et alterum Cameraco in Lotharingia. Familiariter ostendit illic mihi Fulbertus prudens abbas coenobii Sancti Sepulchri, quod in septentrionali parte Cameraci studio aedificatum est ac sumptibus²⁰ Liberti³ eiusdem urbis episcopi, ubi idem praesul honorifice meruit sepeliri.

Ad^b requiem iam fessus anhelō, et aecclesiasticae historiae, quam de contemporaneis et collimitaneis principibus atque didascalis veraci deprompsi calamo, primum libellum hic terminare dispono. In sequentibus vero latius de rege Guillelmo disseram miserasque mutationes Anglorum et Normannorum sine adulatione referam, nullius remunerationis a²⁵ victoribus seu victis expetens honorificentiam.

EXPLICIT LIBER TERCIVS^c AECCLESIASTICAE HISTORIAE.

EX LIBRO IV.

^{f. 75.} Guitmundus venerabilis monachus coenobii quod crux Heltonis dicitur⁴, ubi gloriosus confessor Christi Leudfredus tempore Hildeberti et Hilperici iuniorum regum Domino³⁰ feliciter 48 annis militasse legitur, regio iussu accersitus, pontum transfretavit, et oblatum sibi a rege et proceribus regni onus aecclesiastici regiminis omnino repudiavit. Erat enim aevo maturus et religiosus ac scientia litterarum eruditissimus; cuius ingenii praeclarum specimen evidenter patet in libro de corpore et sanguine Domini contra Berengarium⁵ et in aliis opusculis ipsius. Hic itaque cum a rege rogaretur, ut in Anglia secum moraretur³⁵ et congruum tempus eum promovendi praestolaretur, secum subtiliter deliberavit, suique votum propositi aliud esse demonstrans, regi respondit: 'Multae causae me repellunt ab aecclesiastico regimine, quas omnes singillatim nolo nec decet exprimere.

^{f. 76.} Mutationes regnorum frequenter factae sunt in orbe terrarum, sicuti sparsim legimus multiplicium per campos scripturarum, quibus liberalium a Deo impertita est noticia litterarum. Babilonii sub Nabuchodonosor rege Iudeam et Aegyptum et alia regna sibi plurima subegerunt, sed post 70 annos ipsi cum Balthasar rege suo a Medis et Persis, quibus preerant Darius et Cyrus nepos eius, victi et subiugati sunt. Deinde sub Alexandro Magno Macedones post 230 annos Darium regem Persarum cum multis legionibus devicerunt, et ipsi nichilominus post aliquot annos, Romanis per totum orbem phalanges suas destinantibus, cum Perséo rege suo victi succubuerunt. Greci sub Agaménnone et Palamede Troiam obsederunt et Priamum regem, Laomedontis filium, ac liberos eius Hectorem et Troilum, Páridem et Deifoebum Amphimacumque trucidaverunt, et famosum Phrigiae regnum post decennem obsidionem ferro et flamma depopulati destruxerunt. Troianorum una pars sub

a) Wlf e corr. c.

b) Ad — honorificentiam in loco raso c.

c) primus corr. tercius c.

1) Etiam hic valde erravit, cum nonnisi 30 fere annos addiderit Wigorniensis, neque Orderici aetate iam centum anni post finem chronicae Mariani (a. 1082) expleti erant. 2) Iterum in nomine errat, Sigebertum intelligens. 3) Lietberti, a. 1049—1076. 4) La Croix-Saint-Leufroi, inter Evreux et Gaillon. 5) Guitmundi episcopi Aversani, De corporis et sanguinis veritate in Eucharistia.

Enea duce regnum Italiae obtinuit, alia pars cum Antenore per longum iter ac difficile Daciam adiit, ibique sedem ponens, usque in hodiernum diem habitavit¹. Romani regnum Ierosolimorum, quod David aliique potentes successores eius spoliis allophilorum ditaverunt, et subactis barbaris gentibus, quae in circuitu^a erant, sullimaverunt, sub Vespasiano et Tito subverterunt et nobile templum post primae aedificationis eius annos 1089 diruerunt, quando undecies centena milia Iudeorum ferro seu fame perierunt. Franci Gallis tempore Sunnonis ducis associati sunt, et Romanorum iugo de cervice sua viriliter excusso, super eos regnare ceperunt. Angli-Saxones, ducibus Hengist et Horsa, Britonibus, qui nunc Guali vocantur, imperium dolis et fortitudine iam^b fere 600 annis abstulerunt. Guinili, qui de Scandinavia insula sorte eiecti sunt, regnante Albuino rege, filio Audonis, partem Italiae quae nunc Langobardia dicitur invaserunt, et Romanis diutius resistentes, nunc usque tenuerunt. Omnes hi, quos victoria turgentes recolui, paulo post misere subiacuerunt perniciiei, parique cum victis contritione torti, irremediabiliter gement in cloacis Erebi.

Normanni sub Rollone duce Neustriam Karolo Simplicio^c subtraxerunt, iamque 190 annis, contradicentibus Gallis et cum bellico tumultu sepe calumniantibus, tenuerunt. Quid de Gepidis et Wandalis, Gothis et Turcis, Hunis et Herulis, quid de aliis loquar barbaris, quorum conatus ad nichil est aliud nisi furari et rapere et conculcata pace iugiter furere? Terram turbant, aedes concremant, orbem vexant, opes dissipant, homines iugulant, omnia foedant et inquietant. His itaque signis mundi portenditur finis^d.

Admiratus rex cum proceribus suis insignis monachi constantiam, supplex ac devotus^e impendit ei decentem reverentiam, et competenter honoratum iussit eum remeare in Neustriam ibique quo vellet^d suam praestolari praesentiam. Auditum est passim, postquam Guitmundus ad septa monasterii sui remeavit, quod ipse monachilem pauperiem divitiis episcoporum praeposuerit, et quod obtentum Angliae in praesentia regis et optimatum eius rapinam appellaverit, et quod omnes episcopos vel abbates, qui nolentibus Anglis in aecclesiis Angliae praelati sunt, rapacitatis redarguerit. Verba igitur eius per Angliam late divulgata sunt, et subtiliter ventilata, multis displicuerunt, qui sequaces eius esse spernentes, ingenti livore contra eum exarserunt. Non multo post, defuncto Iohanne Rotomagensium archiepiscopo, rex et alii plures Guitmundum ad archiepiscopatum elegerunt²; sed emuli eius, quos idem vituperaverat, ne archipresul fieret, quantum poterant impedierunt. In tanto viro nil obiciendum invenerunt, nisi quod filius esset presbiteri. Ille autem ab omni avaricia purgari volens et inter externos paupertate premi quam inter suos dissensiones fovere malens, Odilonem³ monasterii sui abbatem reverenter adiit et humiliter ab illo^e licentiam peregrinandi petiit et accepit³. Porro illitteratus abbas metiri nesciebat, quantus sapientiae thesaurus in praefato doctore latebat. Ideo desiderabilem philosophum de monasterio suo facile dimisit, quem Gregorius septimus papa venientem ad se gaudens suscepit, cardinalem sanctae Romanae aecclesiae praefecit et Urbanus papa iam probatum in multis metropolitanum⁴ Adversis urbis solenniter^e ordinavit. Haec urbs tempore Leonis noni⁵ papae a Normannis, qui primo Apuliam incoluerunt, constructa est et a Romanis, quia ab adversis sibi coetibus aedificabatur, Adversis dicta est. Haec utique divitiis opulenta, Cisalpinorum prompta strenuitate bellicosa, hostibus metuenda, fidis clientibus sociisque colenda, Normannorum optione soli papae gratanter obedit, a quo Guitmundum sophistam mistici decoris pallio insigniter redimitum pontificem accepit. Praefatus archipraesul aecclesiam sibi commissam diu rexit et apostolicis privilegiis ab omni mortalium exactione liber plaussit. Plebem studiose docuit, meritis et orationibus protexit, atque post multos agones in virtutum exercitiis ad Dominum perrexit.

Anno ab incarnatione Domini 1073, indictione 11. Alexander papa secundus, postquam Romanam et apostolicam sedem 11 annis rexit, e mundo migravit, et Gregorius

a) circūitu c. b) i. f. e corr. c. c) post add. c. d) vellent corr. vellet c. e) ita c.

50 1) Ordericus libro IX. III f. 19. ita: *De feroci gente Scitharum origo Troianorum, uti refertur, processit; quibus in excidium redactis, Frigius Antinor Illiricos fines penetravit et cum vicinis exulantibus diu longaque locum habitationis quesivit. Denique supra littus oceani maris in boreali plaga consedit et sibi sociisque et heredibus suis maritimam regionem incoluit,* et a Dano, filio eius, gens illa e Troianis orta Danorum nomen accepit. 2) Haec errore plena sunt, cum Iohannes a. 1079. mortuus sit, ut ipse Ordericus libro V. refert, Guitmundus iam a. 1077. in Italiam profectus. LP. 3) Neque hoc recte se habet. 4) Immo episcopum. 5) Iam c. a. 1030.

septimus, qui in baptismo Hildebrannus dictus est, successit et in cathedra pontificali 17 annis sedit. Hic a puero monachus, in lege Domini valde studuit multumque fervidus propter iusticiam multas persecutiones pertulit. Passim per orbem apostolica edicta destinavit, et nulli parcens, caelestibus oraculis terribiliter intonuit omnesque ad nuptias regis Sabaoth minis precibusque invitavit. Poscenti papae venerandus Hugo Cluniacensis abbas 5 Odonem praefati monasterii priorem, qui Remensis aeccliesiae canonicus fuerat, cum aliis idoneis coenobitis Romam transmisit; quos papa velut a Deo sibi missos adiutores ovanter suscepit. Odonem nempe praecipuum sibi consiliarium elegit et Ostiensi aeccliesiae pontificem constituit¹; cuius sedis praerogativa est a Romano electum clero suscipere et papam

f. 83. benedicere. Alios quoque monachos papa, prout ratio dictabat, promovit et diversarum 10 aeccliesiarum tutelae digniter praefecit.

f. 98. Circa haec tempora reverendus Ainardus, Divensium² primus abbas, in lectum decidit, et completis in eo quae servo Dei competunt, 19. Kal. Februarii obiit. Hic fuit natione Teutonicus³ geminaque scientia pleniter imbutus, versificandi et modulandi cantusque suaves edendi peritissimus. Hoc evidenter probari potest in historiis Kiliani Guir- 15 ciburgensis episcopi et Katerinae virginis aliisque plurimis cantibus, quos eleganter idem edidit in laudem Creatoris. In iuventute vero studio religionis flagrans, venerabilem Isembertum abbatem expetiit eiusque disciplinis pro amore Dei se gratanter submisit et in coenobio Sanctae Trinitatis, quod Goscelinus de Archis in monte Rotomagi ad orientalem plagam construxerat, monachatum suscepit. Inde nutu divino ab aeccliesiae rectoribus 20 anno dominicae incarnationis 1046. pertractus est ac super candelabrum, ut luceret omnibus qui in domo sunt, positus est. Ordinatus autem, Divensis abbatiae, quam Lezscelina comitissa, Guillelmi Aucensis comitis uxor, construxerat, curam suscepit annisque 31 bene vivens et docens utiliter tenuit et senex plenusque dierum cursum praesentis vitae complevit. Venerabilis Durandus Troarnensis⁴ abbas corpus eius in basilica sanctae Mariae sepe- 25 livit et memorabile carmen, quod super laminam mausolei eius sculperetur, edidit, in quo mores et virtutes praefati archimandritae et karismata, quae divinitus inserta illi fuerant, luculenter sic patefecit:

Hic iacet Ainardus redolens ut pistica nardus
Virtutum multis floribus et meritis; 30
A quo fundatus locus est hic et aedificatus
Ingenti studio nec modico precio.
Vir fuit hic magnus probitate, suavis ut agnus,
Vita conspicuus, dogmate precipuus,
Sobrius et castus, prudens, simplex et honestus, 35
Pollens consilio, clarus in officio.
Mentis huic gravitas erat et maturior aetas,
Canaque cesaries, sed tenuis facies.
Quem, nonas decimas Februo promente Kalendas,
Abstulit ultima sors et rapuit cita mors. 40
Pro quo qui transis supplex orare memor sis,
Ut sit ei saties alma Dei facies!

EX LIBRO V.

f. 117. . . . Iste nimirum Desiderius 31us rex Langobardorum fuit, et in illo regia dignitas pro sceleribus suis defecit, nec unquam postea proprium regem habuit, sed regibus Fran- 45 corum aut imperatoribus Alemannorum gens Langobardorum semper subdita fuit. Primi

f. 118. duces Guinilorum Ad extremum dux Desiderius adminiculante Stephano papa rex factus est Langobardorum, et adepto regno, persecutus est papam et clerum plebemque Romanorum. Unde Adrianus papa coactus est expetere vires Francorum; quibus destructum est et deiectum usque hodie cornu^a seviciae regni Langobardorum.⁵ 50

f. 121. Tunc⁶ in mundo multae tribulationes exortae sunt graviterque terrigenas vexantes quassaverunt. Sarraceni Siciliam et Italiam aliasque regiones christianorum invaserunt,

a) in marg. add. c.; ubi sevicia corr. seviciae.

- 1) Immo Urbanus II. 2) St. Pierre-sur-Dive. censis. 5) Quae ex Annalibus Uticensibus et
 3) Ita etiam initio secundi libri: cuius regimen Guillelmo Gemmeticensi descripsit Ordericus omisi. 55
 Ainardus Teutonicus, vir sanctitate et litterarum 6) Tempore Malcherii archiepiscopi Rotomagensis,
 scientia predictus, diu tenuit. 4) Troarn dioec. Baio- qui sedit a. 1037—1055.

cedes et rapinas ac incendia multa fecerunt. Manichetus¹ imperator Constantinopoleos aggregatis imperii viribus insurrexit, et repulsis post multa detrimenta ydolatriis, fines christianorum liberavit. Ossa quoque sanctae Agathae virginis et martiris aliorumque sanctorum corpora, ne a redeuntibus foedarentur paganis, de Sicilia Constantinopolim reverenter trans-
 5 tulit. Succedente illi Diogene, Osmundus Drengot et Drogo aliique Normanni ceperunt Apuliam incolere et in Agarenos vel pseudo-christianos arma viriliter exercere. Denique Rodbertus cognomento Guiscardus post multa bellorum discrimina prius ab Harduino Langobardo et Melone, nepote eius, postmodum a Leone papa dono recepit Apuliam, contra
 10 adversarios sancti Petri perenniter eam defensurus. Quam ipse postea iuvante Deo fortiter tenuit et fines dicionis suae in Siciliam usque et Calabriam Bulgariamque dilatavit liberisque suis hereditario iure dimisit.

*Presul Maurilius, doctrinae luce refertus,
 Moribus eximiis praefulsit et actibus almis.*

f. 122.

Hic genere Magontinus, in urbe Florentia monachili cenobio abbatis iure praefuit, et exosus
 15 transgressoribus pro rigore disciplinae, venenum in potu sibi propinato deprehendit. Unde sanctissimum patrem doctoremque Benedictum sectatus, incorrigibiles deseruit et in Neustriam cum Gerberto sapienti ac religioso monacho tempore Iohannis abbatis compatriotae sui Fiscannum venit ibique stabilem ad cultum summae et individuae Trinitatis habitationem
 20 sibi elegit. Inde post aliquot tempus aecclesiastica electione assumptus, deposito Malgerio, metropolitanum apicem ascendit, et 12 annis, tempore Victoris, Stephani, Nicholai et Alexandri paparum floruit, nonoque anno praesulatus sui metropolitanam basilicam dedicavit.

Goisfredus . . . 47. Rotomagensem metropolim iam 17 annis, tempore Paschalis, Gelasii, f. 123.
 Calixti et Honorii paparum rexit. Henricus quintus et Lotharius praefuerunt Laciis, et
 25 Alexius atque Iohannes, filius eius, Pelasgis. His temporibus in orbe multa contigerunt memoranda, quae suis in locis noticiae posterorum officio calami veraciter erunt assignanda, si vita michi comes fuerit, stipata caelesti beneficio et gratia.

Ad lineam propositae relationis remeare volenti, o benigne lector, queso, parce michi. Prolixam digressionem pro Rodomensibus iam feci episcopis, continuam suc-
 30 cessionem eorum karitative appetens pleniter enucleare posteris. Hac itaque de causa chronographiam^a octingentorum fere annorum patravi et omnes Romanos apostolicos ab Eusebio papa seriatim nominavi usque ad Lambertum Hostiensem, qui vocatur Honorius et nunc preest apostolicae sedi. Omnes etiam augustos a Constantino Magno, Constantinopoleos conditore, huic opusculo inserui usque ad Iohannem, Alexii filium,
 35 qui nunc regnat Constantinopoli, et usque ad Lotharium Saxonicum, qui Romani nunc tutor est imperii.

Egressus itaque Rodbertus² de natali solo primum adiit avunculos suos Rodbertum f. 126.
 Fresionem satrapam Flandrensium et Udónem, germanum eius, archipraesulem Treverensium. Deinde nobiles alios expetiit cognatos duces comitesque et potentes oppidanos in
 40 Lotharingia, Alemannia, Aquitania et Wasconia. Illis nimirum suas querelas deprompsit, in quibus falsa veris multoties permiscuit. Querimoniae vero eius a multis libenter audiebantur, et a largis baronibus ei multa munera dabantur. Porro ille, quae ab amicis liberalibus ad subsidium sui accipiebat, histrionibus et parasitis ac meretricibus insipienter distribu-
 45 ab externis foeneratoribus exul egenus quaeritabat.

Mathildis regina, filio materna compatiens ex pietate, ingentes sumptus auri et argenti aliarumque rerum preciosarum ei sepe mittebat, rege nesciente.

His temporibus in Teutonica regione quidam anachorita vir bonus et sanctus erat, qui inter caetera virtutum insigia spiritum prophetiae habebat. Ad quem Mathildis regina
 50 legatos et xenia misit ac, ut pro marito filioque suo Rodberto Deum oraret, suppliciter rogavit ac, ut vaticinium, quod eis in futurum contingeret, sibi mandaret, adiecit. At ille nuncios tantae mulieris benigniter suscepit induciasque respondendi usque in diem tertium petiit. Illuscescente autem tertia die, vocatis reginae responsalibus dixit.

a) graphiam e corr. c.

55 1) Maniaces, qui purpura empta mox mortuus est. 2) Filius Wilhelmi I. Cf. dissertationem a H. Vattelet scriptam: 'Der Konflikt Vilhelms d. E. mit seinem Sone Robert'. 1874.

- f. 130^r. Bruno Lotharingus, Tullensis episcopus, Romam ascitus est Deoque dispensante Leo papa factus est. Hic in itinere, dum Romam expeteret, angelos canentes audivit¹: *Dicit Dominus: Ego cogito cogitationes pacis et non afflictionis* et cetera. Predictus papa multis bonis studuit, bene agendo et bene docendo subditis insigniter profuit. In Gallias anno dominicae incarnationis 1049. venit, aecclesiam sancti Remigii Remorum ^{archiepi-} scopi Kal. Octobris dedicavit² et corpus eius instinctu Hermari abbatis in locum ubi nunc veneratur gloriose transtulit. Tunc ibidem generale concilium tenuit et inter reliqua aecclesiae commoda quae instituit presbiteris arma ferre et coniuges habere omnino prohibuit. Exinde letalis consuetudo paulatim exinanire coepit. Arma quidem ferre presbiteri iam grantanter desiére, sed a pelicibus adhuc nolunt abstinere nec pudicitiae inherere. 10
- f. 141^r. Anno ab incarnatione Domini 1077, indictione 15. Rodbertus nobilis abbas, frater Hugonis de Grentemaisnilio, ad colloquium Guillelmi regis Anglorum in Normanniam venit regique petenti veniam, eo quod ipsum olim in exilium iniuste expulerat, iudulsit. Hunc nimirum accersierat Phylippus rex Francorum, volens ei episcopatum dare Carnotensium; sed Gallis Normannorum devitantibus magisterium, Goisfredus, Eustachii Boloniensium 15 comitis nepos, preoccupavit pontificium³. Praeclarus itaque Rodbertus, postquam sacris dedicationibus aecclesiarum Cadomensium et Baiocensium atque Beccensium, quae eodem anno consecratae sunt⁴, interfuit et amicabile colloquium cum rege Wilhelmo aliisque amicis et parentibus suis, quos antea per plures annos non viderat, consummavit, Apuliam repetiit secumque Wilhelmm Pantol et Rodbertum de Cordaio⁵, nepotem suum, aliosque 20 praeclaros milites duxit. Tunc Rodbertus Wiscardus Calabriae dominabatur et ducatum Gisulfi Salernitani ducis nanciscebatur. Hic Tancredi de Alta-villa, cuiusdam mediocris viri, filius erat; sed magnanimitate et felici fortuna pollens, Italos sibi subegerat. Ipse cum fratribus suis advenisque compatriotis Apuliensibus colonis fortiter incumbibat, et insperatis rebus magnifice peractis, affinibus cunctis eminebat, multisque divitiis locuples, incessanter 25 fines suos dilatabat. Wilhelmm autem Pantol honorifice suscepit, et multa ei promittens, ipsum propter probitatem suam retinere secum sategit. In die paschae ad prandium residere iuxta se ipsum fecit et tres civitates, si secum remaneret ^{in Italia}, illi spopondit.
1082. Interim Mabilia comitissa⁶ mucrone animosi militis Hugonis de Ialgeio perempta est; ob cuius interfectionem, regresso de Apulia Wilhelmo [Pantol^a], magna tribulatio exorta est. 30 Nam crimen ei prodicionis impingebatur, et infestatione hostili graviter a pluribus emulis impetebatur.
- f. 142^r. Post mortem Guillelmi regis Anglorum iterum Wilhelmus Apuliam expetiit, et inde dum rediret, reliquias corporis beatissimi confessoris Christi Nicholai detulit et in aecclesia beati Petri apud Norun ad decus eiusdem loci collocavit. 35

EX LIBRO VI.

- f. 199. Nunc, quia de sancto Wilhelmo nobis incidit mentio, libet eius vitam breviter huic inserere opusculo. Novi, quod ipsa^b raro invenitur in hac provincia, et nonnullis placebit de tali viro relatio veridica. Hanc etenim Antonius Guentoniensis monachus nuper detulit et nobis eam videre sitientibus ostendit. Vulgo canitur a ioculatoribus de illo cantiléna; sed 40 iure praeferenda est relatio autentica, quae a religiosis doctoribus sollerter est edita et a studiosis lectoribus reverenter lecta est in communi fratrum audientia. Verum, quia pór-titor festinabat adire et brumale gelu me prohibebat scribere, sinceram abbreviationem, sicut tabellis tradidi compendiose, sic nunc satagam^c membranae summatim commendare et audacis marchisi famam propagare. 45

Tempore Pippini regis Francorum Guillelmus

EX LIBRO VII.

Dum⁷ furerent in orbe tempestates quae superius memoratae sunt, quidam sorti-legi Romanorum, quis in papatu succederet Hildebranno, indagarunt, et quod post trans- itum Gregorii Odo Romanus papa foret^d, comperierunt. Hoc audiens Odo⁸ praesul Baio- 50

a) in marg. post alia manu add. c. b) ipsam corr. ipsa c. c) m. s. corr. s. m. c., ubi summatim com in rasura. d) fore 2.

1) Ita Wibertus, V. Leonis II, c. 2, Watterich I, e meridie Falaise. 6) Uxor Rogerii de Montep. 150. 2) Cf. Anselmi librum hac de re scriptum, Gomerici. 7) Haec ea excipiunt quae XX, p. 65. Watterich I, p. 113. 3) Gaufridus I. a. 1077. electus. edita sunt. 8) Haec fabulosa sunt; Odo iam a. 1082. 55 4) Beccense monasterium d. 23. Octob. 5) Cordai, captus est.

censis, qui cum fratre suo Guillelmo rege Normannis dominabatur et Anglis, parvipendens potestates et divitias regni occidentalis, nisi iure papatus dominaretur Laciis^a et omnibus terrigenis, Romam misit. Palatium sibi emit, senatores Quiritum magnis muneribus datis sibi amicitia copulavit palatiumque suum multis sumptibus et superfluis apparatibus exornavit. Hugonem Cestrensiū comitem magnamque cohortem precipuorum militum ascivit, ut secum in Italiam proficiscerentur, obsecravit et ingentia precibus promissa prodigus addidit. Illi vero, quia Normanni leves et extera videre cupidi sunt, protinus praesumptori episcopo, cui principatus Albionis et Neustriae non sufficebat, assenserunt. Ingentes quoque fundos, quos in occiduis climatibus possidebant, deserere decreverunt ac, ut praefato praesuli trans Padum comitarentur, per fidem sponderunt.

Apparatum huiuscemodi prudens rex Guillelmus edidicit, sed non approbavit regnoque suo multisque aliis valde nociturum aestimavit. Unde festinanter in Angliam transfretavit ac Odoni episcopo cum grandi pompa navigare in Normanniam cupienti ex insperato in insula Vecta¹ obviavit.

Sic regia potestas praefatum praesulem cepit, in Normanniam deduci fecit et in arce Rotomagensi incarceravit ibique intrusum quatuor annis, id est usque ad finem vitae suae, diligenter custodivit. Capite vero inquietudinis deiecto, militum motio conquievit, probeque regis providentia regnum suum intus et extra fortiter munivit.

Ecce in hoc homine palam completum videmus, quod in libro mythologiarum^b dicit Fulgentius: *Qui plus quaerit quam licet, minus erit quam est.* Praesulatus Baiocensis et comitatus Cantiae ingentibus gazis abundans et per totam Angliam atque Normanniam regia potestas cum fratre communis uni clerico non sufficebat, qui universo mundo praeferi satagebat; quem ad hoc non cogebat divina assumptio nec canonica electio, sed insatiabilis cupiditatis immoderata praesumptio. Ergo quod habebat perdidit et inclusus diu gemit exemplumque posteris, ne similibus inhiat, dereliquit.

Anno ab incarnatione Domini 1087, indictione 10, nono die Maii corpus sancti 1087. Nicholai archiepiscopi et confessoris de Mirrea in Barum translatus est. Quam translationem, qualiter et a quibus facta sit, Iohannes archidiaconus Barensis aecclesiae luculenter describit. Ex eius dictis libet parumper excerptum et mentionem tam gloriosae rei huic opusculo inserere ad notitiam studiosorum, qui nondum dicta Iohannis videre, si forte contingat, ut istud dignentur inspicere.

Hisdem temporibus quidam miles de Normannia Guillelmus cognomento Pantulfus in Apuliam abiit, et quod^c sanctum Nicholaum valde diligebat, de reliquiis eius multum quae-sivit, Deoque iuvante procuracionem eius, a reliquiarum translatoribus unum dentem et duo frusta de marmoreo tumulo obtinuit. Erat enim in armis strenuus, ingenio praeditus, inter collimitaneos sensu divitiisque maximis Angliae Italiaeque dominis notissimus. Dentem itaque tanti baronis nactus, in Normanniam rediit et ad proprium praedium quod Noron dicitur plures personas, ut congrue reliquias susciperent, denunciato die accersiit.

Denique presul Odo [*Baiocensis*]² . . . dociles quoque clericos Leodicum mittebat et ad alias urbes, ubi philosophorum studia potissimum florere noverat. Tandem nutu Dei compunctus^d, dominicae incarnationis anno 1096, indictione 4. omnia reliquit et iter Ierusalem cum Roberto duce, nepote suo, ut in sequentibus volente Deo plenius dicemus³, arripuit, et presente Gisleberto Ebroiciensium episcopo in urbe Panormitana obiit. Corpus vero eius in basilica sanctae Mariae sepultum est, super quod insigne opus a Rogerio comite Siciliae factum est.

EX LIBRO VIII.

Circa haec tempora Gregorius papa in urbe Beneventana defunctus est, et Desiderius Cassinensis abbas in Victorem Romanum papam electus et intronizatus est. Defuncti vero papae corpus in confessione sancti Bartholomei apostuli tumulatum est⁴, ubi meritis

50 a) latius 2. b) mirtologiarum 2. c) qui 2. d) omnipotentis ed.

1) Wight. 2) Idem de quo supra retulit. 3) Lib. X. Panormitanam, quam vulgo Palernam vocant, secessit ita: Unde presul, postquam rex Guillelmus, ut dictum ibique Februario mense ex hac vita migravit, et in est, prevaluit, peregrinari quam inimico subici maluit. metropolitana sanctae Dei genitricis Mariae basilica Romae cum Urbano papa presul et dux locuti sunt, Gislebertus Ebroicensis episcopus eum sepelivit. 4) Quod minus recte dictum est. 55 et percepta benedictione ab eo, Tiberim transierunt et in Apulia hiemaverunt. Inde pontifex in urbem

eius fideque petentium copia miraculorum divinitus ostensa est. Nam leprosi de aqua, unde corpus eius ablutum fuerat, petierunt; qua consecuta, fideliter loti sunt et opitulante Deo protinus mundati sunt. Victor papa, postquam apicem pontificatus ascendit, primam missam in die sancto pentecoste solemniter cantare cepit; sed occulto Dei nutu gravem morbum subito incurrit^a. Nam diarria cogente, ter ad latrinam de missa 5 ductus est, et sic in papatu vix una tantum missa perfunctus. Hic magnae nobilitatis et sapientiae fuit ac religionis coenobiumque sancti patris Benedicti, quod in Monte Cassino constructum est, longo tempore rexit. Inde ad praesulatum assumptus, repente, ut diximus, 1086. infirmatus est; in aegritudine tamen a pentecoste usque ad Augustum¹ languens, defunctus est. Quo defuncto, Romanus clerus convenit et Odonem, ex monacho praesulem Hostien- 10 sem, in Urbanum Romanum papam elegit. Hunc Deus Israel maximum principem contra Cant. 4, 4. allophilos constituit turremque David cum propugnaculis contra faciem Damasci commisit. Hic erat natione Gallus, nobilitate ac mansuetudine clarus, civis Remensis, monachus Clunianensis, aetate mediocris, corpore magnus, modestia discretus, religione maximus, sapientia et eloquentia praecipuus. Adhuc Guitbertus, invasor apostolicae sedis, aecclesiam 15 Dei contemnebat^b ac adulando vel persequendo cunctos quos poterat ab unitate pacis ad suum scisma protrahebat. Odo nimirum comes Sutriae nepos eius erat et aecclesiasticae pacis fautores pluribus pressuris cohercebat. Urbanus papa, confisus in Domino caelorum, qui non relinquit virgam peccatorum super sortem iustorum, misit legatos et epistolas Romanae auctoritatis Francis et Grecis aliisque gentibus per orbem constitutis, ut in fide 20 catholica irrefragabiliter persisterent et omnem scissuram a lege Dei et corpore Christi, quod est ecclesia, callide praecaverent. Solus Henricus Teutonum princeps et pedissequi eiusdem Guitberto coherebant. Galli vero et Angli aliaeque gentes pene omnes per orbem Urbano pie obsecundabant.

In Apulia omnes Normanni catholico papae concorditer favebant. Verum inter se tru- 25 culenter dissidebant, et fratres plus quam civilia bella vicissim conserebant. Rogerius enim cognomento Crumena, id est bursa, ducatu Calabriae solus cum matre potiebatur. Quod Buamundus, frater eius, apud Iordanum principem Capuae exulans, aegre patiebatur. Unde auxilio eiusdem Iordani, sororii sui, aliorumque parentum amicorumque suorum arma contra fratrem suum arripuit partemque paterni honoris, quem ipse cum patre bello sub- 30 egerat, viriliter repetere coepit. Cuius guerram frater et noverca tolerare nequiverunt, commodius consilium ab amicis expetere coacti sunt. Persuasione igitur Rogerii Siciliae comitis aliorumque affinium pacem fecerunt eique Barum atque Tarentum aliasque duas 1088. urbes cum multis oppidis tradiderunt. Fratres itaque, postquam talem concordiam fecerunt, Mabiliam, sororem suam, Guillelmo de Gretemanil in matrimonium dederunt et ditioni 35 eius, quia valde probus erat, plurima castra submiserunt. Connexione huiusmodi necessitudinis Normanni provide mutuo religati sunt et magnam Italiae partem, quam Drogo et Unfridus atque Ricardus et super omnes Robertus Wiscardus obtinuerant, usque hodie possederunt.

Hic [*Fulco comes Andegavensis*] in multis reprehensibilis et infamis erat multisque 40 vitiorum pestibus obsecundabat. Ipse nimirum, quia pedes habebat deformes, instituit sibi fieri longos et in summitate^c acutissimos subtolares, ita ut operiret pedes et eorum celaret tubera, quae vulgo vocantur uniones². Insolitus inde mos in occiduum orbem processit levibusque et novitatum amatoribus vehementer placuit. Unde sutores in calceamentis quasi caudas scorpionum, quas vulgo pigacias appellant, faciunt, idque genus calceamenti pene 45 cuncti, divites et egeni, nimium expetunt. Nam antea omni tempore rotundi subtolares ad formam pedum agebantur eisque summi et mediocres, clerici et laici, competenter utebantur. At modo saeculares perversis moribus competens scema superbe arripiunt, et quod olim honorabiles viri turpissimum iudicaverunt et omnino quasi stercus refutaverunt, hoc moderni dulce quasi mel aestimant et veluti speciale decus amplectentes gestant. Robertus 50 quidam nebulo in curia Rufi regis prolixas pigacias primus cepit implere stuppis et hinc inde contorquere instar cornu arietis. Ob hoc ipse Cornardus cognominatus est. Cuius frivolam adinventionem magna pars nobilium ceu quoddam insigne probitatis et virtutis

a) incorruit 2. b) conturbabat ed. c) sumit. 2.

1) Obiit die 16. Septembris. 2) Gallice 'ognons'.

opus mox secuta est¹. Tunc effeminati passim in orbe dominabantur, indisciplinate debachabantur, Sodomitisque spurcitiis foedi catamitae² flammis urendi turpiter abutebantur. Ritus heroum abiciebant, hortamenta sacerdotum deridebant barbaricumque morem in habitu et vita tenebant. Nam capillos a vertice in frontem discriminabant, longos crines
 5 veluti mulieres nutriebant et summopere comebant³ prolixisque nimiumque strictis camisiis indui tunicisque gaudebant. Omne tempus quidam usurpabant et extra legem Dei moremque patrum pro libito suo ducebant. Nocte comesationibus et potationibus vanisque confabulationibus, aleis et tesseris aliisque ludibriis vacabant, die vero dormiebant. Sic³
 10 post obitum Gregorii papae et Guillelmi Nothi aliorumque principum religiosorum in occiduis partibus pene totus abolitus est honestus patrum mos antiquorum. Illi enim modestis vestiebantur indumentis optimeque coaptatis ad sui mensuram corporis et erant habiles ad equitandum et currendum et ad omne opus quod ratio suggereret agendum. Ast in diebus istis veterum ritus pene totus novis adinventionibus commutatus est. Feminineam mollitiem petulans iuventus amplectitur, feminisque viri curiales in omni lascivia summo-
 15 pere adulantur. Pedum articulis, ubi finis est corporis, colubinarum similitudinem caudarum imponunt, quas veluti scorpiones prae oculis suis prospiciunt. Humum quoque pulverulentam interularum et palliorum superfluo surmate^{b,4} verrunt, longis latisque manicis ad omnia facienda manus operiunt, et his superfluitatibus onusti, celeriter ambulare vel aliquid utiliter operari vix possunt. Sincipite scalciati sunt ut fures, occipicio autem pro-
 20 lixas nutriunt comas ut meretrices. Olim poenitentes et capti ac peregrini usualiter intonsi erant longasque barbas gestabant indicioque tali poenitentiam seu captionem vel peregrinationem spectantibus praetendebant. Nunc vero pene universi populares cerriti sunt et barbatuli, palam manifestantes specimine tali, quod sordibus libidinis gaudent ut foetentes hirci. Crispant crines calamistro, caput velant vitta sine pileo. Vix aliquis militarium pro-
 25 cedit in publicum capite discooperto legitimeque secundum apostoli praeceptum tonso.^{1. Cor. 11, 1. 2.} Exterior itaque habitu gestuque monstrant, quales interior conscientias habeant et qualiter per artum callem ad Deum percurrant. Altissimus igitur Iudex e sullimi videns solio, quod nimium flagitiis inheret humana intentio, populum ineruditum plebemque indisciplinatum multiplici percutit flagello. Morbis enim macerari et bellis inquietari terrigenas permittit
 30 hypocritisque praesidibus subicit, quos sibi contrarios suaeque legis spontaneos praevaricatores prospicit. Electi autem, qui zelo Phinees inflammantur, inter reprobos crebro irascuntur ac ad Dominum cum propheta conqueruntur: *Vidi praevaricantes et tabescebam, quia* Ps. 118, 158.
eloquia tua non custodierunt. Unde a bonis doctoribus arguuntur, obsecrantur, increpantur in omni patientia et doctrina; sed his omnibus pertinaciter obstat malivoli cordis obduratio
 35 nefaria, quae solet omnium fovere ac defendere scelerum contagia. Si Persius et Plautus alique mordaces satirici nunc adessent et curiose indagarent, qualiter nostrates clam et palam libitus suos perpetrent, immensam reprehendendi materiam et subsanandi in propatulo reperirent.

Innumeris itaque lapsibus prospectis in mundo, Geroius Grossivus^c in quadam epistola
 40 scripsit inter reliqua Gisleberto Maminoto Luxoviensium⁵ episcopo:

*Virtutum lampas, qua^d pristina splenduit aetas,
 Transtulit omne suum prorsus in astra iubar.
 Temporibus nostris tenebris involvitur orbis,
 Nec valet extinctus iam relevare caput.
 45 Nec probus est hodie, nec curans de probitate,
 Nec pretium nec honor nec probitatis amor.*

Enormitati maliciae, quam passim grassari perspexit, ardens scolasticus yperbolice detraxit. Blittero quoque Flandrita in poemate⁶, quod super Henrico cesare nuper edidit, ruinam mundi et miseros mortalium eventus elegiacis modis luculenter denotavit. Alii
 50 quoque plures litterati sophistae magnos questus protulerunt de flagitiis et erumnis huius saeculi; quos secutus in praesenti opusculo breviter memini, quo tempore cis Alpes cepit ineptia pigatiarum et superflua prolixitas capillorum atque vestium terrae sordes frustra

a) curabant ed. b) ita Le Pr.; firmate 2; scirmate Duc. c) Grossinus 2. d) quia 2.

1) Cf. similem locum ap. Gaufridum Vosiensem, Bouq. Germanice 'schleppe'. 5) i. e. Lexoviensium (Lisieux);
 55 cont. XII, p. 450. 2) Qui turpi voluptati serviebant. a. 1077—1101. 6) De quo nihil compertum habemus.

3) Pauca verba iam XX, p. 65. edita. 4) σῶμα,

scopantium. De sanctitate et miraculis sanctorum mallem scribere multo libentius quam de nugis infrunitorum frivolisque nepotationibus, si principes nostri et antistites sanctis perfecte insisterent carismatibus et prodigiis pollerent sanctitatem praeconantibus. Ast ego vim illis, ut sanctificentur, inferre nequeo; unde, his omissis, super rebus quae fiunt veracem dictatum facio. Nunc autem ad narrationis ordinem redeo.

5

Anno ab incarnatione Domini 1090, indictione 13. Cenomanni contra Normannos rebellaverunt, eiectisque custodibus eorum de munitionibus, novum principem sibi constituerunt. Nam qui vivente Guillelmo rege contra eum rebellare multotiens conati sunt, ipso mortuo statim de rebellionem machinari ceperunt. Legationem igitur filiis Azsonis marchisi Liguria¹ direxerunt, eisque velle suum intimantes, per legatum dixerunt: 'Cur tam segnes 10 et ignavi estis, ut hereditatem vestram non repetatis, quam nos ultro servamus vobis? Mortui sunt omnes Cenomannensis principatus legitimi heredes, iamque nullus vobis vicinior est heres. Guillelmus etiam, violentus multorum invasor, iam decidit, qui per Margaritam, Herberti filiam, quam Roberto, filio suo, sociare voluit, suae diutius ditioni nos mancipavit. Ecce filii eius, quorum unus regno praeest Angliae, alter ducatus Normanniae, mutuis 15 caedibus conturbantur, sibi invicem adversantur, rapinis et incendiis malignantur et pene usque ad internationem sevientem labuntur. Nos autem Cenomannicam urbem et oppida eius in pace possidemus vobisque fideliter mandamus, ut huc confestim veniatis et hereditario iure nobis praesideatis'. Haec itaque Cenomanni Liguribus mandaverunt, non pro amore eorum, sed ut aliqua rationabili occasione iugum excuterent a se Normannorum, 20 quod fere 30 annis fortiter detraxerat turgidas cervices illorum. Ligures germani audita legatione gavisii sunt, initoque consilio cum necessariis amicis, quid agendum esset, perscrutati sunt. Tandem diffinierunt, ut Fulco, qui maior natu erat, patris honorem in Italia possideret, Hugo autem, frater eius, Cenomannensem principatum ex matris hereditate sibi reposceret. Denique Gaufridus Madeniensis et Helias alique cives et oppidani venientem 25 Hugonem susceperunt eique ad obtinendum ius ex materna hereditate competens aliquamdiu suffragati sunt.

Cenomanui, postquam novum comitem suum divitiis et sensu ac virtute inopem esse cognoverunt, imprudentes^a facti sui poenitentes, eum sicut Sichimitae Abimelech despicabilem et exosum habuerunt. Imprudens enim et ignavus ac deses erat tantaeque dignitatis habenas 30 moderari nesciebat. Hic filiam Roberti Wiscardi coniugem habuit; sed generosae coniugis magnanimitatem vir ignavus ferre non valens, ipsam repudiavit. Pro qua re papa Urbanus eum palam excommunicavit. Omnesque Allobroges ipsum execrati sunt, et inventa occasione, ferocibus Cisalpinis extorrem destinaverunt. Inscius inter gnaros et timidus inter animosos milites consul constitutus, vilis habebatur multiplicique terrore frequenter exanguis 35angebatur et fugam, quod praecipuum sibi remedium putabat, meditabatur. Hoc animadvertentes Cenomanni, valde laetati sunt et maiorem ei metum sempectas incusserunt. Tandem Helias, consobrinus eius, ad eum accessit, et cum eo de imminentibus causis tractans, dixit. His dictis ignavus Allobrox annuit et pro comitatu Cenomanniensi decem milia solidorum Cenomannensis monetae recepit. Helias vero, recedente 40Ligure, comes Cenomannorum factus est et 20 annis adepto consulatu strenue potitus est.

1091?

Eo tempore² multa malitia in terris orta est [et^b vehementer augmentata est. Militares viri mores paternos in vestitu et capillorum tonsura dereliquerunt, quos paulo post burgenses et rustici et pene totum vulgus imitati sunt]. Et quia divinae legis praevaricatio 45nimis exuberavit, caelestis irae animadversio multis variisque calamitatibus reos merito protrivit.

Iam fere 37 anni sunt, ex quo Robertus abbas, ut dictum est, Cistercium incoluit, et in tantillo tempore tanta virorum illuc copia confluit, ut inde 65 abbatiae consurgerent, quae omnes cum abbatibus suis Cisterciensi archimandritae subiacent. Omnes femoralibus pel- 50liciisque carent, ab adipe et carniū esu abstinent multisque bonis in mundo ut lucernae lucentes in caliginoso loco renitent. Omni tempore silentio student, fucatis^c vestibibus non

a) imprudentis? b) haec in 2 (Vat.) deesse videntur. c) fructis 2.

1) Cui Gersenda, filia comitis Heriberti, nupserat. 2) Haec a. 1089. refert. Cf. supra p. 22.

utuntur, manibus propriis laborant victumque sibi et vestitum vindicant. Omnibus diebus praeter dominicum ab Idibus Septembris usque ad pascha ieiunant. Aditus suos satis obserant et secreta sua summopere celant. Nullum alterius ecclesiae monachum in suis penetralibus admittunt nec in oratorium ad missam vel alia servitia secum ingredi permittunt. Multi nobiles athletae et profundi sophistae ad illos pro novitate singularitatis concurrerunt, et inusitatam distractionem ultro complexantes, in via recta laeti Christum ymnos laetitiae modulati sunt. In desertis atque silvestribus locis monasteria proprio labore condiderunt et sacra illis nomina sollerti provisione imposuerunt, ut est Domus Dei¹, Clara-vallis, Bonus-mons² et Elemosina³ et alia plura huiusmodi, quibus auditores solo nominis nectare invitantur festinanter experiri, quanta sit ibi beatitudo, quae tam speciali denotetur vocabulo. Multi ex eorum fonte sitientes hauserunt, et inde plures rivuli per diversas Galliarum regiones derivati sunt. Novae institutionis aemulatores dispersi sunt in Aquitania, in Britannia, Gasconia et Hibernia. Mixti bonis hypocritae procedunt, candidis seu variis indumentis amicti, homines illudunt et populis ingens spectaculum efficiunt. Veris Dei cultoribus scemate, non virtute, assimilari plerique gestiunt suique multitudine intuentibus fastidium ingerunt et probatos coenobitas, quantum ad fallaces hominum obtutus attinet, despicabiliores faciunt.

Guillelmus [*filius secundus Hugonis de Grentemaisnil*] in curia Guillelmi regis magnae aestimationis fuit, ipsumque rex adeo dilexit, ut ei neptem suam, Roberti scilicet Moritolii comitis filiam, offerret, quatenus sic iuvenem in magno honore consanguinitati suae coniunctum retineret. Denique superbus tiro consilium regis respuit, et levitate ductus, cum Roberto Gifardo aliisque pluribus Apuliam expetiit ibique Mabiliam, Roberti Guiscardi filiam, quae Curta-lupa cognominabatur, cum quindecim castellis coniugem accepit ibique post reditum de Antiochia obiit filiosque suos^a Guillelmum et Robertum honoris sui heredes dimisit.*

EX LIBRO IX.

[1094] Henricus imperator Romanam aecclesiam impugnabat, multisque merito in eundem insurgentibus, Dei nutu succumbebat. Urbanus papa Placentiae concilium tenuit et 1095. de pace aliisque utilitatibus sanctae aecclesiae diligenter tractavit.

EX LIBRO X.

Venerabilis Anselmus Cantuariæ archipraesul assiduas praevaricationes videns, frequenter contristabatur, imitansque Iohannem et Heliam, ea crebro calumniabatur, quae contra divinam fieri legem moerens intuebatur. Superbus autem rex, qui spiritualis aurigae freno salubriter regi dedignabatur, malignis et procacibus consiliariis in malignitate irretiebatur et contra salubria pii monitoris hortamenta irascebatur. Unde prudens archiepiscopus temporibus eius bis exulavit⁴ et prius Urbanum papam ac postmodum Paschalem expetiit. Causas autem exilii eius, et qualiter periculosum iter peregerit, Edmarus, capellanus eius et itineris socius, diligenter enarravit in libro, quem de moribus eius et actibus nectareisque dogmatibus luculenter edidit. . . . In Apulia Urbanum papam Anselmus invenit, et ab ipso veneranter susceptus, ibi cum illo aliquandiu habitavit. Tunc Rogerius, Tancredi filius, Siciliae consul in Campaniam venerat, Capuam obsidebat, Ricardum, Iordani filium, nepotem scilicet suum, paterno iuri restituere satagebat et rebelles Langobardos, qui praedictum iuvenem excluserant, obsidione coartabat. Ibi papa sequester aderat et cum venerabili Anselmo legationes pacis inter dissidentes deferebat. Tandem comes pristinum honorem, compressis rebellibus, nepoti suo restituit eique papa domnum Anselmum et ipsi consulem commendavit. Cumque concilium apud Barum iussu papae congregatum esset, et copia perplexarum de fide aliisque mysteriis quaestionum a Graecis prolata fuisset,

*) *Fine libri VIII. addit 2:* Anno⁵ ab incarnatione Domini 1134. scisma fuit in ecclesia. Duo enim papae Romae quidem fuerunt ordinati; sed uno ibi remanente, alter apud Gallias devenit, tam a Gallis quam ab omni occidentali ecclesia receptus, alter vero Romam tenens, ab orientali ecclesia receptus est.

a) duos ed.

1) Domus Dei supra Carum, postea Niger Lacus Carnotensis. 4) Neque haec satis accurate Eadmero duce narrata sunt, cf. SS. XIII, p. 142. 5) 'Alterius videntur esse auctoris'. BOUQ. CONT. XII, p. 747 n.

iussu papae pater Anselmus generalem omnibus sermonem fecit et ad propositas inquisitiones subtili lucidaque Graecis et Latinis responsione satisfecit. Cumque praefatus papa Deo catholicaeque plebi apostolicam servitutem peregrisset et in Gallicanis regionibus, unde prodierat, suis spiritualiter proficere decrevisset, ingentem synodum apud Clarummontem Alverniae urbem tenuit, populum Domini contra ethnicos praeliari admonendo praecepit 5 et crucem Domini, quae diabolo et omni malignitati formidini est, in humeris suis ferre instituit. Tunc nimia motio gentium facta est, sicut in precedenti libello satis dictum est. Tunc Godefridus Lotharingiae dux Bullonem castrum cum omnibus appendiciis suis episcopo Leodicensi, domino suo, invadiavit et ab eo septem milia marcas argenti recepit. Sic alii plures, opulenti et pauperes, predia redditusque suos distraxerunt ac pecuniam ad ineundum 10 iter in Ierusalem procuraverunt.

f. 157. [1099] Urbanus etiam papa, reddito chisticolis Christi Sepulchro sancto tripudians, 5. Kal. Augusti obiit; cui Paschalis papa 16. die intronizatus a transitu prioris¹ successit.

f. 306'. A. Utic. [1111] Eodem anno Karolus imperator Paschalem papam cepit et aecclesiam Dei, sicut iam alias 15 dictum est, vehementer turbavit.

EX LIBRO XII.

f. 314'. 1118. Balduinus, acer iuvenis, Flandrensis satrapa, totis viribus insurrexit in regem Henricum, ut cognatum suum in paternam hereditatem revocaret Guillelmum. Henricus Aucensis comes in primis consensu rebelles adiuvit; sed providus rex hoc comperiens, 20 ipsum cum Hugone de Gornaco Rotomagi comprehendit ac ad reddendas munitiones suas vinclis coartavit. Tunc Balduinus cum multitudine Morinorum in Normanniam usque ad Archas venit et villas in Talogio², rege cum Normannis flammis spectante, combussit. Moderatus³ igitur rex Buras³ munivit ibique, quia plerosque Normannorum suspectos habuit, stipendiarios Britones et Anglos cum apparatu copioso constituit^b. Illuc, nimia 25 feritate frendens, Balduinus sepe veniebat et Britones ad exercitum militare lacessebat. Tandem a quodam Hugone Boterello vulneratus est, et inde Albamarlam, quia Stephanus comes et Haduisa comitissa ei summopere favebant, regressus est. Ibi, ut dictum, sequenti nocte teneras carnes manducavit, mulsum bibit ac cum muliere concubuit. Inde letifera aegritudo incontinentem saucium arripuit et a Septembri usque in Iunium miserabiliter 30 1119. languentem ad ultima coegit. Omnes itaque qui sperabant in illo experiri potuerunt continuo, quod non in homine sperandum sit, sed in Domino.

Mortuo Balduino, Karolus de Anchora⁴, ex filia Rodberti Frisionis cognatus eius, successit, et de suis sollicitus, cum rege Anglorum aliisque affinibus suis pacem habuit.

f. 320'. Indictione 11, Nonas Octobris, concilium Rotomagi congregatum est. 35

Ibi tunc Conracius Romanus clericus, Gelasii papae legatus, eloquentissimo sermone, utpote Laciali fonte a puericia inebriatus, querimoniam fecit de Karolo imperatore, Paschalis papae bonorum operum et aedificiorum pravo destructore et catholicorum diro persecutore. Addidit etiam planctum de Burdino pseudo-papa, apostolicae sedis invasore et de multimoda in Tusciae partibus aecclesiae tribulatione. Retulit etiam Gelasii papae, qui 40 iam cis Alpes venerat insurgentibus procellis, exilium et a Normannica aecclesia subsidium petiit orationum magisque pecuniarum.

f. 412'. [1126] Eodem anno Guillelmus Pictavensis mortuus^c est. Guillelmus etiam dux Apuliae, filius Rogerii Bursae, sine filiis obiit; cuius ducatum Honorius papa dominio apostolicae sedis mancipare satégit. Verum Rogerius iuvenis Siciliae comes econtra surrexit 45 et multa in exercitum papae certamina commisit consobrinique sui principatum violentia militari vendicavit, et homagio papae facto, usque in hodiernum diem possedit. Hic nimirum Rogerii senis, filii Tancredi de Alta-villa, filius fuit ac strenuae Adelaidis, quae Bonifacii marchisi potentis Italiae [filia^d] fuit, et post prioris mariti, fratris scilicet Guiscardii, obitum priori Balduino regi Ierusalem nupsit. 50

EX LIBRO XIII.

f. 445. [1133] Circa haec tempora turbatio ingens facta est in Apulia, ad cuius originem elucidandam repetitio priscae propaginis et eventus hominum est necessaria. Postquam Rogerius senex

a) Mig. e corr. c. b) c. I. e corr. c. c) m. e. e corr. c. d) deest c.

1) Aug. 13. 2) Le Talleu. 3) Bures en Brai. 4) Castrum post Ancre sive Encre, hodie Albert vocatum. LP. 55

Siciliae comes, Tancredi de Alta-villa *filius, obiit, uxor eius Adeles cum parvulo filio <sup>f. 445.
1101</sup> regere se non posse magnas possessiones perspexit, et anxia, quid agendum foret, tam secum quam cum familiaribus suis sollerter indagavit. Ingentes enim provincias praefatus consul et 11 fratres eius bellica virtute optinuerant et barbaros sub potenti manu excelsi
5 Dei fortiter in Apulia et Sicilia subegerant. Tandem praefata mulier Rodbertum, Rodberti ducis Burgundiae filium, in amiciciam copulavit eique filiam¹ suam coniugem cum toto Sicaniae principatu tradidit. Rodbertus quippe, huius pater, Rodberti Francorum regis et Constantiae reginae filius fuit, cuius nobilitas de sanguine regum et augustorum processit et in multis regionibus claris operibus et mirandis virtutibus admodum effulsit.

10 Rodbertus autem Burgundio, ut praedictum est, filiam Rogerii Normanni coniugem ^{f. 447.} habuit et principatum contra cunctos per 10 annos strenue defensavit. Interea socrus eius Rogerium puerum educavit, atque, ubi eundem ad arma gerenda et ius patris regendum tironem idoneum agnovit, egregium Francigenam probumque militem, generum suum, venenosa potione, proh dolor! infecit. Extincto itaque feminea fraude nobili
15 marchiso, Rogerius successit et pluribus annis in magna prosperitate vixit; multis tamen facinoribus pollutus, magnis expiari, ut reor, tormentis meruit.

Callida mater eius, quae filia Bonifacii Liguris fuerat, a morte mariti sui, pecuniis undecumque collectis, ingentem thesaurum sibi congesserat. Quod audiens Balduinus, prior Ierosolimae rex, opes *concupivit ipsamque, ut coniugali ritu sibi copularetur, per illu- ^{*f. 447.}
20 stres procos requisivit. Illa vero, fastus et honoris insatiabiliter avida, nobilibus paranymphis adque, et multitudine stipata clientum, cum ingenti aerario Ierusalem properavit. Rex autem Balduinus opimas quidem opes gratanter recepit et stipendiariis, qui pro nomine Christi contra paganos laboriose dimicabant, dispersit, mulierem vero vetustate rugosam et pluribus criminum nevis infamem repudiavit. Anus itaque, culpis promerentibus, con-
25 fusa Sicanos repetiit et inter eos cunctis deinde contemptibilis consenuit.

Rogerius Siciliae princeps admodum confortatus est et super omnes antecessores parentelae ipsius divitiis et honoribus locupletatus est. Post obitum Guillelmi ducis, ut supra dictum est, ducatum Apuliae nolentibus colonis adeptus est. Deinde omnes qui ei resistere nisi sunt impugnavit et magnis viribus crudeliter oppressit, nec ulli pepercit, sed
30 cognatos et extraneos pariter prostravit et spoliatos opibus cum dedecore conculcavit.

Tancredus de Conversana Matellae² a Rogerio Siculo fortiter obsessus est, et inde fugiens in oppidum quod Mons-petrosus dictum est³, a protervo persecutore ibi captus est. Goisfredus etiam de Andra⁴ cum uxore ab eodem in rupe captus est, in castello quod secus Potentiam⁵ urbem situm est. Rogerius autem oppidum subiugavit ibique thesaurum, in
35 quo erant 15 minae auri vel argenti, cepit. Grimaldum quoque de Baro Langobardum, liberalem et strenuum virum, comprehendit, et ablatis rebus ac munitionibus, vehementer humiliavit. Ricardum etiam principem Capuae, consobrinum suum, exhaeredavit et iniusta vi exulare coegit. Sic vehementi violentia proximos et longinquos pessundedit, et multum cruoris effundens multasque lacrimas crudeliter eliciens, admodum crevit, ac primus de
40 Tancredina progenie *regalem thronum conscendit et sceptrum ac diadema aliaque regis ^{*f. 448.} insignia gessit. Filiam Petri Leonis⁶, sororem Anacleti pontificis, uxorem duxit, et ab eodem coronatus, regium stemma nunc gerit.

Anno ab incarnatione Domini 1134, indictione 12. multa gravia in mundo contigerunt, quibus quidam exigentibus culpis plexi sunt, alii vero terribilia et insolita videntes, terrore
45 pallentes contremuerunt.

. . . In Flandria mare noctu redundavit, et per 7 miliaria repente diffusum, basilicas ^{f. 451.} et turres atque tuguria pariter operuit et innumera hominum milia utriusque sexus et ordinis et conditionis pari periculo absorbuit. Ibi plane nec velocitas cursori profuit, nec fortitudo pugilem protexit, nec copia divitiarum opulentos salvavit, sed omnes aequae, pul-
50 chros et deformes, viros et feminas, diluvium involvit et opturatis aqua oribus absque mora morti tradidit. Sic nimirum mare miserorum punitionem in puncto peregit et confestim ad locum suum iussu Dei remeavit.

Quaedam paupercula nuper infantem enixa, ut strepitum rugientis aquae audivit, ter-rita, sed mente sana, de lecto mox prosilivit, infantem et gallinam cum pullis suis arripuit
55 et monticulum foeni, quod extra tugurium erat, velociter ascendit. Impetus autem irruen-

1) Immo neptem. 2) Matera in La Basilicata. 3) Monte Scaglioso. 4) Andria. 5) Potenza. 6) Alberiam, ut videtur, quam primam regis uxorem dicit Romualdus, SS. XIX, p. 499.

tis et omnia involventis aquae foenum sullevavit et de loco illo mullonem hac et illac fluctuantem longe transtulit. Miseratione vero misericordis Dei mulier salvata est et in tanta vicinitate mortis cum parvulis rebus, quas secum habebat, morti caelitus erepta est.

Puer duodennis retulit michi, tunc super culmen domatis se protinus ascendisse ibique pernicipi discrimen evasisse, patrem vero suum et matrem in inferioribus interisse. 5

r. 453. Anno ab incarnatione Domini 1135, indictione 13. Innocentius papa maximam sinodum apud Picenum¹ tenuit et de utilitatibus aecclesiasticis multum tractavit, sed, infortuniis praepedientibus, omnia pro voto complere nequivit. Hugo Rotomagensis archiepiscopus ipsum summopere adiuvit, et ab eodem honoratus, primum super multos pontifices suscepit.²

10

APPENDIX.

INCIPI^a DE DUODECIM SOCIIS TOTO ANNO GIRANTIBUS.

Prodest saltivago res haec nova miraque mundo.

Romanus orbis novit et hodierna iuventus recolit, homines nova inquietudine corporum divinitus percussos et ubivis gentium pervagatos, ex quibus quattuor nobis conspecti, et adhuc superesse possunt aliqui. 15

Primo tantae novitatis relationem dilectae Christo virgini Edithae³ dedicamus, apud quam tantae cladis collegá memorabiliter sanatus est unus nomine Teodricus. Hic quoque, multis terris sacrisque oratoriis pererratis ac mari permenso, novum spectaculum in Anglicam Britanniam ipsique regnatori Eadwardo in admirationem venerat debitam tandemque piam requietionis sanctae Edithae contigerat basilicam. Cépere plerique rudes hominem quasi vecordem horrere, et ipsae sacrae virgines tantam 20 miseri poenam flere. Verum ille prudentia notabilior exponit causam suam et testem de pera profert cartam, quam in persóna illius chori dictaverat Bruno Tullanus episcopus in medio civitatis, qui postea papa Leo dictus sanctissimum lumen emicuit nostri temporis. Cuius descriptionis vel narrationis hic sensus est memorabilis.

In nocte natalis Domini lucifera, qua lux seculorum est orta, nos duodecim socii in vanitate et 25 insania vénimus ad locum qui dicitur Colebecca⁴ ad basilicam dedicatam sancto Magno martiri sanctaeque Buccestrae, eius sorori. Dux nobis erat nomine Gerlevus, caeteri quoque 12 maioris fidei gratia inserendi^b; sic fuimus dicti: Teodricus^c, Meinoldus, Odbertus, Bovo, Girardus, Wetzelinus^d, Azelinus^e, Folpoldus^f, Hildebrandus^g, Alwardus^h, Benna, Odrícus. Quid moramur infelicitatem nostram exponere? Tota causa haec erat damnosi conventus nostri, ut uni sodalium nostrorum in superbia et in abusione puellam raperemus, par- 30 rochiani presbiteri filiam nomine Rodberti. Puella vero dicebatur Ava. Non virginalis nativitas Domini, non christianitatis memoria, non totius fidelis populi ad aecclesiam concurrentis reverentia, non divinae laudis audita preconia impudentiam nostram a tanta temperavit audacia. Mittimus geminas puellas Mersuinden et Wibecynamⁱ, quae similes similem de aecclesia allactarent ad iniquitatis nostrae choréam, quam venabamur praedam. Quid hoc aucupio facilius? Adducitur Ava ut avicula irretita, collegitque advenientes 35 Bovo, tam aetate prior quam stulticia. Conserimus manus et chorollam confusionis in atrio ordinamus. Ductor furoris nostri alludens, fatale carmen orditur Gerlevus:

Equitabat Bovo per silvam frondosam,

Ducebat sibi Mersuinden formosam.

Quid stamus, cur non imus?

40

Istud ioculare inceptum iusto Dei iudicio miserabile nobis est factum. Istud enim carmen noctes et dies incessabiliter girando, per continuum redintegramus annum. Quid multa? Finitis nocturnalibus sacris, prima missa tantae noctis reverentiae debita incipitur, nos maiori strepitu quasi Dei ministros ac Dei laudes nostro perdendo choro superaturi^k debachamur. His auditis, presbiter de altari ad aecclesie ianuam congregitur nosque emissa voce, ut Divinitati daremus honorem et more christianorum intraremus ad 45 divinum officium, contestatur^l. Sed cum nemo adquiescere vel audire vellet obdurato corde, sacerdos divino zelo Dei ultionem per sanctum Magnum martyrem imprecatus est nobis, et: 'Ab isto', inquit, 'officio ex Dei nutu amodo non cessetis'. Dixerat, atque ita nos prolata sententia alligavit, ut nullus nostrum ab incepto cessare, nullus ab alio dissolvi potuerit. At presbiter mittit filium nomine Azonem, ut raptam de medio nostro in aecclesiam adducat Avam suam sororem, sed non ita resolubilem iniecerat nobis 50 manicam, nimisque tarde ei filiae salus venit in memoriam. It^m ille patrio precepto arreptamque manu sororem trahebat. Inauditum seculis miraculum! Totum brachium secutum est, suaeque compage

a) ita 2, ubi Prologus deest. b) hic interserendi 2. c) Theoder. 2. d) Wetselo 2. e) Atcel. 2. f) Folcwaldus 2. g) Heldebr. 2. h) Aelw. 2. i) Wibecynam 2. k) deest 2. l) test. corr. cont. 1. m) At i. p. p. paret 2.

1) Pisas. 2) Anno 1141. de pugna a Stephano Angliae rege contra Walenses commissa refertur: In prima fronte regalis exercitus Flandritae et Britones erant, quibus Guillelmus de Ipro et Alanus de Dinon preerant . . . Sane Guillelmus de Ipro cum

Flandrensibus et Alanus cum Britonibus primi terga 55 dederunt. 3) Filiae regis Eadgari, quae monasterio Wiltoniensi praeposita erat. 4) Alibi Colovize; cf. quae attulimus SS. IV, p. 740. n. 8. et Wilhelm. Malmesbur. SS. X, p. 465.

avulsum^a in manum trahentis ultro recessit, atque illa cum reliquo corpore sociali choro inseparabilis adhesit. Maximoque hoc maius additur prodigium, quia, exhausto brachio, nulla unquam gutta sanguinis effluxit. Refert filius patri munus lamentabile, refert partem natae quasi ramum de arbore, caetero corpore remanente, cum tali animadversione: 'En pater^b, suscipe; haec est soror mea, haec filia tua, quam me iussisti adducere'. Tum ille luctuosus et sero poenitens sententiae suae, solum brachium sepelit superstitis natae. Miracula miraculis repensantur! Sepultum membrum invenit^c sequenti die summotenus proiectum. Iterum sepelit, iterum postera die inhumatum repperit. Tercio sepelit, tercio nichilominus die altius eiectum offendit. Quod ultra temptare timens, in aecclesia brachium recondidit. Nos nullo momento intermittimus chorizando circuire, terram pede pulsare et lacrimabiles plausus ac saltus dare eandemque cantilenam perpetrare. Semper vero insultabat nostrae pene cantilenae regressus:

Quid stamus, cur non imus?

qui nec restare nec circulum nostrum mutare potuimus. Sicut autem nullus alius rerum nobis dabatur modus, ita quicquid est humanae necessitatis nec fecimus nec passi sumus. Revera enim in toto anno illo districtae expeditionis nostrae nec comedimus nec bibimus nec dormivimus, sed neque famem neque sitim neque somnolentiam nec quicquam carnalis conditionis sensimus. Nox, dies, estas torrida, hiems gelida, tempestates, inundaciones, nives, grandines universaeque aeris intemperies omnino nos non tetigere, nec lassati sumus circulationis diuturnitate. Non capilli, non ungulae nostrae crescebant, non sunt attrita vestimenta nostra. Ita clemens erat poena, ita suaviter nos torquebat superna elementia. Quas terras hec fama non adiit? Quae gens, quae natio ad hoc spectaculum non cucurrit? Ipse christianissimus imperator Henricus, ut audivit, a facie altissimi Imperatoris, ut cera a facie ignis, defluxit, suffususque ubertim lacrimis, iudicia Domini vera magnificavit. Tum humana benignitate iussit super nos tecta a caeli turbine defensoria fabricari; sed frustra laboraverunt artifices lignarii, quia quicquid in die aedificabatur^d in nocte penitus^e avertebatur. Hoc semel, hoc bis, hoc etiam tercio coeptum et cassatum est. Sic nobis cum toto anni circulo sub nudo aere rotatis rediit mundo fausta et remediabilis nox dominici natalis. Illa nos alligavit, illa reversa absolvit. In eadem quippe hora temporis revoluti, qua vel coepimus iocari vel constricti sumus ore sacerdotali, repentina violentia quasi in ictu oculi singulis manibus ab invicem sumus excussi, ut nullus ab alio posset retineri. Eodemque impetu aecclesiam ingressi subitoque in pavementum proiecti, post longas vigilias triduo integro obdormivimus immoti. Tercio demum die, ubi per Resurgentem a mortuis surreximus et erecti sumus, tu comes longae inquietudinis, tu causa et exemplum tantae animadversionis, quae dextram amiseras, datum sociis praevaricationis, iam tuos labores finieras et somno perpetuae pacis, ut credimus, dedita quiescebas, Ava puella, paterna virga nobiscum^f percussa, nobis surgentibus, iacebas mortua, stupor et tremor omnibus haec videntibus facta! Beata, cuius periit unum membrum, ne perires tota, quae divinis flagellis a corruptione servata et moriendo a morte es liberata! Ipse quoque presbiter Rodbertus proxima morte filiam est secutus. Brachium vero puellae inseparabile imperator Henricus auro argentoque fabricatum ad exemplum Dei magnalium in aecclesia iussit dependere. Nos, licet ab invicem essemus dissoluti, tamen eodem saltus et rotatus, quos simul feceramus, fecimus singuli, atque ita singuli iactu membrorum videbamus tumultuari. Stipat nos frequens populus et intuetur nos, quasi tunc primum coepissemus. Notant vestes nostras, crines ac^g ungulas et caetera spectabilia inveniuntque eodem modo omnia, quo fuerant ante fera delicta, crimina, munda, nitida et^h integra. Ita ergo ab invicem, quasi conversa in aliam vindicta poenam, sumus seiuncti, ut, qui prius non poteramus separari, iam non possumus amplius aggregari; ita vagamur per omnes terras dispersi, ut, quibus antea nusquam licuit prodire, tam nusquam liceat stabiles durare. Quocumque fugimus, iste nos rotatus membrorum fugat et comitatur, iamque nobis plures anni tam districtae evagationis censentur. Propicius Deus illi propicietur, quicumque piis precibus nostram vicem misereatur!

Haec Theodricus ille et ore referens et litteris testibus ostendens ipsoque adhuc motu affirmans, saltu et plausuⁱ suo iniocundo propiciatricem Editham^h interpellabat. Illuxerat mundo celebris dies dominicae annunciationis, et omnibus egressis remansit solus apud sanctam virginem advena spectabilis: cum ecce prostratus coramⁱ obdormivit et — o Dei omnipotentia et apud Deum dilectae suae gratia! — evigilans homo totus sanus surrexit; videt, se de instabili stare posse immobilem, videt se totum factum sui compotem. Signansque se, miratur tam repentinam mutationem, miratur deletam sacerdotalis alligationis sententiam indelibilem^k. Concurrent passim ad maius spectaculum, magisque iam obstupescunt, hominem potuisse ab inquietudine cessare, quem obstupuerant non potuisse quiescere. Supervenientibus quibusque, qua laetitia poterat exclamare: 'Videte', inquit, 'haec benedicta domina, quam vix invocare, vix nominare recte sciebam, quid mihi desperatissimo fecit, quo modo me mihi restituit et obprobrium meum omnium oculis conspicuum ab^l omnibus detersit. Tot sanctos requisivi, sed lucet^m, quia omnipotens Deus salutem meam annuit huic sanctae virgini! Quale tunc erat videre eundem hominem alium atque alium factum, prius instabilem, deinde constabilem, hodie importune saltantem, modo oportuneⁿ astantem! Competenter itaqueⁿ solutus est per virginem in die gaudii virginalis, in die dominicae conceptionis, qui ligatus fuerat in die dominicae nativitatis.

[Hec^o in presentia Brichtive ipsius loci abbatisse declarata et patriis litteris sint mandata. Explicit].

a) avulsi 2. b) ait add. 2. c) invenitur 2. d) fabricabatur 2. e) deest 2, ubi subv. f) deest 2. g) planxu 2. h) Eadgitham 2. i) altari post add. 2. k) insolubilem 2. l) a. o. des. 2. m) liquet 2. n) etiam 2. o) haec add. 2.

EX CLARII CHRONICO S. PETRI VIVI SENONENSIS.

Clarius anno, ut videtur, 1124. chronicon condidit inde a Christo nato, quo res Francicas et Gallicas, praesertim vero quae ad monasterium suum vel ad civitatem et episcopatum Senonensem spectant memoriae tradidit. Ex quo 5 pauca tantum inde a saec. XI. exhibenda erant. Nam antea integram fere Historiam Francorum Senonensem exscripsit, quam Scriptorum tomo IX, p. 364. edidi (etiam ab Orderico Vitali libri VII. initio receptam); ubi vero res suae aetati propinquas narrat, rarius tantum Germaniam, Italiam vel Burgundiam respicit. Chronico continuationem adiecerunt complures eiusdem monasterii 10 sodales, qui usque ad saec. XIII. notas quasdam codici eius, ut videtur autographo, intulerunt, usque ad a. 1170. chronico usi quod Godello tribuitur (de quo v. infra). Exstat liber ille in bibliotheca civitatis Autisiodorensis nr. 179. in 4; chronico subiecta est continuatio — 1174; fol. 98. 99. catalogus pontificum Romanorum — Urbanum II, f. 99'. litterae quaedam; f. 100. 15 altera continuatio; f. 106. epistolae et diplomata varia; f. 107. alter catalogus paparum; f. 107' sqq. chartae et alia ad monasterium S. Petri spectantia. Ex huius codicis apographo Dachery librum, nonnullis omissis, edidit (Spicileg. II, p. 702; ed. alt. II, p. 463; breviora excerpta Bouquet XI, p. 196. XII, p. 279); integrum vero codicem diligenter imprimi fecit Duru ('Bibliothèque historique 20 de l'Yonne' II, p. 451 sqq.). Fragmentum ex cod. Vaticano reginae Christinae exhibuerunt Bouqueti cont. (XVIII, p. 723).

Alter codex in bibliotheca publica Parisiensi nr. 5002. signatus, membr. saec. XII, Odoranni nomine falso inscriptus (cf. Bouq. cont. XII, p. 285 n.), idem fere chronicon — 1108, postea paucas notas usque ad a. 1137. continet. Illud 25 num ex Clarii opere excerptum an ab illo exscriptum sit, non satis perspicio. Quare locos ad rem nostram facientes a V. Cl. Schoene exscriptos iis apposui, quos ex codice Autisiodorensi exhibendos duxi; necnon ex brevi historia illi subiecta (Bouq. l. l.) fragmentum addidi.

G. W. 30

Cod. Autis.

Anno 1009. Hoc anno sepulchrum Christi destructum est sub Henrico imperatore et Francorum rege Roberto.

Cod. Paris.

Anno 1015.
In illis diebus Rotgerius, filius Rodulfi comitis, de Normannia perrexit cum exercitu in Hispaniam, vastans ipsam terram capiens-

Anno Domini 1015. 35
In illis diebus Rogerius, filius Rodulfi comitis, de Normannia perrexit cum exercitu in Ispaniam, vastans ipsam terram capiens-

Cod. Autis.

que ibi civitates et castella et accipiens uxorem sororem Raymundi^a Berengerii Stephaniam; quam post eum duxit uxorem rex Hispaniae Garsias. Coepit autem civitates Tarraconam et Gerundam et habitavit ibi cum uxore et exercitu suo per 15 annos. Post haec homines pagi illius insidiantes ei, voluerunt eum occidere in ecclesia sancti Felicis tempore Richardi Normannorum ducis. Videns autem Rotgerius, quod sibi insidias tendebant, relictis 20 viris et uxore et omnibus quae possidebat — totum enim suum exercitum iam pene interfecerant —, rediit ad patrem suum in Normanniam, cum duce Richardo faciens concordiam. Dolebat enim Richardus de exercitu, quem in Hispaniam duxerat, quoniam omnes ibi pene interfecti fuerant. Post haec iste Rotgerius contra quemdam vicinum faciens bellum, interfectus est, et multi alii cum eo. Rodulfus¹ autem, pater eius, volens ire Hierosolimam, iter habuit per limina apostolorum et per Apuliam. Erat vero ibi princeps qui totam Apuliam tenebat; quem Greci de principatu suo eicere volebant, pro eo quod illis subditus non erat. Oravit autem ipse princeps Apuliae Rodulfum, ut, relicta peregrinatione, cum suis habitaret secum. Consensit autem ei, proiectisque Grecis, usque in hodiernum diem manserunt ibi Normanni.

Eodem tempore Hludovicus comes Alemannorum orationis causa profectus est ad Sancti Michaelis Periculum, rediensque usque Senonas, infirmitate carnis praeventus, in monasterio Sancti Petri monachus effectus, migravit in astra locandus, relinquens ibi possessiones in villa quae dicitur Ariscurt et palleum unum quod usque hodie vocatur palleum Hludovici.

Anno 1023. post Benedictum papam fuit electus Iohannes XIV. papa, largitione pecuniae ex laicali ordine neophitus ordinatur.

45 Anno Domini 1035. Iohannes papa obiit, et Benedictus successit, Benedicti et Iohannis nepos.

Anno 1039. obiit Clemens papa, et eo anno die Kal. Iulii, 6. feria, luna 28, facta est eclipsis solis, et visa est stella quae lucifer dicitur vespere sursum et deorsum agitari quasi comminens terrigenas. Et Gregorius VI, natione Romanus, in sede Romana locatus est.

55 a) Ragmundi ed. b) ita perperam c.

1) Cf. similem narrationem Rodulfi Glabri III, 1, SS. VII, p. 62, et quae de aliis relationibus disseruit Bresslau, 'Jahrb. Heinrich II.' Vol. III, p. 324.

Cod. Paris.

que ibi civitates et castella, duxit uxorem sororem Raimundi Berengeri Stephaniam; quam post eum ducens accepit uxorem rex Hispaniae Garsias. Cepit autem civitates Tarraconam et Gerundam et habitavit ibi cum uxore et exercitu suo per 15 annos. Post homines pagi illius invidentes ei, voluerunt eum occidere in ecclesia sancti Felicis tempore Richardi Normannorum ducis. Videns autem Rogerius, quod sibi parassent insidias, relictis 20 viris et uxore et omnibus quae habebat, fugiit — totum enim suum exercitum pene interfecerant. — Veniensque ad patrem suum in Normanniam, cum duce Richardo concordatus est. Dolebat enim Richardus de exercitu, quem in Hispaniam duxerat, quoniam fere omnes interfecti erant. Post haec iste Rotgerius contra quemdam vicinum suum faciens bellum, interfectus est, et multi alii cum eo. Rodulfus¹ autem, pater eius, volens ire Iherosolimam, iter habuit per limina apostolorum et per Apuliam. Erat vero ibi quidam princeps qui totam Apuliam tenebat; quem Greci de principatu suo eicere volebant, pro eo quod eis subditus non erat. Oravit autem iste Rodulfum, ut, relicta peregrinatione, cum suis habitaret secum. Consensit autem eis, proiectisque Grecis, usque in hodiernum diem ibi manserunt Normanni.

Eodem tempore Ludovicus comes Alemannorum orationis causa profectus est ad sancti Michaelis limina, rediens usque Senonas, infirmitate carnis praeventus, in basilica sancti Petri monachus effectus, migravit in astra locandus, relinquens ibi possessiones in villa quae dicitur Ariscurt et palleum unum quod usque hodie dicitur palleum Ludovici.

Anno 1023. post Benedictum papam frater eius Iohannes XIV. largitione pecuniae ex laicali ordine neophitus ordinatus est.

Anno Domini 1035. obiit Iohannes papa, et Benedictus successit, Benedicto^b Iohannis nepos.

Anno 1039. obiit Clemens papa, et eo anno die Kal. Iulii, 6. feria, luna 28, facta est eclipsis solis, et visa est stella quae lucifer dicitur vespere sursum et deorsum agitari quasi comminens terrigenas. Gregorius VI, natione Romanus, papa locatus est.

Cod. Autis.

1037. Tunc temporis¹ Odo comes exercitum congregavit et contra ducem Goscelonem perrexit et castrum quod Barrus vocatur obsedit, tandem postea illud cepit et in crastinum cum ipso duce et Alemannis pugnavit. Victus fugam iniit, fugiens cum multis proceribus et innumerabili multitudine militum interfectus obiit. Postea sanctus Odilo abbas Cluniacensis obiit, virgo centenarius, in die circumcisionis Domini; cui donnus Hugo successit, vir totius honestatis.

In hoc tempore papa Leo venit Lingonas civitatem, ubi ordinavit Frotmundum Trecurum pontificem, ibique obiit Petrus, diaconus eius, sepultusque est in capitulo Sancti Mammetis.

- Tunc temporis obiit sanctus papa Leo; cui successit papa venerabilis Victor. Cuius diebus obiit Hainricus imperator, relinquens imperium filio suo Henrico.

Anno 1048. Post Clementem papam^a successit Damasus papa; quo mortuo hoc anno, ad eliminandam symoniam, quae^b per multa retro tempora aecclesiae candorem fedaverat, Leo IX. in papatu successit. Quo in sancto fine obeunte, successit Victor. . . .

Anno 1056. Hoc anno obiit Leo papa IX, et successit ei Victor.

Anno 1059. obiit Victor papa, et successit ei Stephanus, qui et Fridericus, frater Godofridi ducis. Quo obeunte, successit Nicholaus.

Anno 1060. obiit rex Hainricus. Balduinus vero comes Flandrensis regem parvulum Philippum aluit et Franciam gubernavit.

Anno 1061. obeunte Nicholao II. papa, successit Alexander II. et 2. anno obiit; cui III.² Alexander succedit.

Anno 1066. . . Post haec defunctus est Balduinus comes Flandrensis. Cui successit in ducatu filius eius Balduinus.

Anno 1074.² obiit Alexander papa; cui successit Gregorius VII. Hoc anno fundatum est Molismense coenobium.

Anno 1076. Hoc anno convocatum est concilium ex diversis partibus orbis, presidente donno Gregorio papa VII, et omnibus in aecclesia Salvatoris Romae congregatis, habitus est sermo de corpore et sanguine Domini.

Anno 1081. Hoc anno fuit concilium apud Exoldum castrum³ 10. Kal. Aprilis.

Cod. Paris.

Tunc temporis congregavit Odo comes exercitum et contra Goscelinum ducem perrexit ad castrum quod Barrus dicitur, et obsidens cepit illud et in crastinum cum ipso duce [et^c] Alemannis pugnavit. Qui victus fugam iniit, fugiens cum multis proceribus interfectus obiit. Postea sanctus Odilo abbas Cluhniensis obiit, virgo centenarius; cui successit domnus Hugo, vir totius honestatis.

In illo tempore Leo papa venit Lingones civitatem, ubi ordinavit Frodmundum Treensem episcopum, ibique obiit Petrus, 15 diaconus eius, sepultusque est in capitulo Sancti Manmetis.

Tunc temporis obiit sanctus Leo papa; cui successit Victor. Cuius diebus obiit Henricus imperator, relinquens imperium filio 20 suo Henrico.

Anno 1048. Post Clementem papam successit Damasus; quo mortuo, ad eliminandam simoniam, quae per multa retro tempora ecclesiae candorem fedaverat, Leo IX. successit. Post eum Victor.

Anno 1056. obiit Leo papa IX; cui successit Victor.

Anno 1059. obiit Victor papa; Stephanus 30 successit. Quo obeunte, successit Nicolaus.

Anno 1060. obiit rex Henricus. Balduinus vero comes Flandrensis^d regem 35 regis filium alivit et Franciam gubernavit.

Anno 1061. obiit Nicolaus papa II. Successit Alexander II. et 2° anno obiit. Cui successit Alexander III. 40

Anno 1066. . . Post ea defunctus est Balduinus Flandrensis comes. Cui successit Balduinus, filius eius.

Anno 1074. obiit Alexander papa; cui successit Gregorius VII. Hoc anno fundatum 45 est Molimense coenobium.

Anno 1076. Hoc anno convocatum est concilium, presidente domno Gregorio papa VII, et in ecclesia Salvatoris Romae congregatis, habitus est sermo de corpore et sanguine Christi. 50

Anno 1081. factum est concilium apud Exoldum castrum³ 15. Kal. Aprilis.

a) cui *add. ed.* b) quam *ed.* c) *deest c.* d) Fladensis *c.*

1) Sub anno 1046. 2) Nota singularem auctoris errorem. 3) Issoudun.

*Cod. Autis.**Cod. Paris.*

Anno 1085. . . . Hoc anno obiit Gregorius papa VII. Cui successit Desiderius abbas Cassinensis, qui Victorem se nominavit. . . .

5 Anno 1087. Hoc anno Odo Hostiensis episcopus papa factus et Urbanus dictus est. Delatum est corpus sancti Nicolai Myrreorum episcopi apud Barrum.

Anno Domini 1095. Hoc anno Urbanus
10 papa 14. Kal. Decembris apud urbem Arvernis concilium fecit praesentibus 300 episcopis et abbatibus. Iterum in eodem anno¹ fecit aliud concilium apud urbem Turonis 17. Kalendas Aprilis.

15 Anno 1097. . . . Hoc anno obiit Urbanus papa, et Paschalis successit. Quo etiam anno capta est Iherusalem ab occidentalibus militibus mense Iulio; et de christiana gente tunc primum ipsa Civitas Sancta regem meruit ha-
20 bere christianum.

Anno 1100. In hoc anno fuit concilium apud urbem Pictavis 14. Kalendas Decembris.

Anno 1105. Hoc anno² tenuit concilium apud Trecas Richardus Albaniae episcopus 5. Kal. Aprilis.

Anno 1106. Hoc anno fuit concilium apud urbem Pictavis³.

Anno 1107. Hoc anno tenuit concilium apud urbem Trecas papa venerabilis Paschalis secundus. In quo intentio eius maxima fuit de Hierosolymitano itinere et de tregwa Dei.

30 Anno 1109. . . . Hoc anno in Lateranensi aecclesia praesidente domno Paschali secundo, indictione tertia, Nonas Martii, factum est concilium.

Anno 1110. . . . In ipso anno celebravit ipse donnus Richardus⁴ concilium Kal. Octobris apud monasterium Sancti Benedicti Floriacum.

Anno 1115. factum est concilium Remis 5. Kal. Aprilis. Item⁵ aliud
35 fuerat caelebratum apud Belvacum a Conone Praenestiniensi episcopo et Romanae ecclesiae legato. Rursus in eodem anno aliud apud Catalaunum 5. Idus Iulii.

Anno 1117. obiit Pascalis papa.

Anno 1117. obiit Paschalis papa. Successit Gelasius.

40 Anno 1118. obiit Gelasius papa.

Anno 1119. Hoc anno donnus Cono Praenestinus episcopus et legatus Romana aecclesiae Senonas venit.

Hoc anno celebratum concilium fuit Remis in Gallia a donno papa Calisto secundo 12. Kalendarum Novembris.

45 *Que⁶ sanctorum patrum sanctionibus de simoniaca pravitate stabilita sunt, nos quoque iudicio sancti Spiritus et auctoritate apostolicae sedis unanimiter confirmamus. Si quis ergo vendiderit aut emerit, vel per se vel per quamlibet summissam personam, episcopatum, abbatiam, decanatum, archidiaconatum, presbiteratum, archipresbiteratum, praeposituram, praebendam, altaria vel quaelibet ecclesiastica beneficia, promotiones, ordinationes, con-*
50 *secrationes, ecclesiarum dedicationes, clericalem tonsuram, sedes in choro, aut quaelibet*

a) manus saec. XVI. addidit: 17. Kal. April. b) add. manus saec. XVI: 13. Kal. Decemb.

1) Nota auctorem annum a paschate ordiri. B. Albanensis. 5) Concilium hoc ad annum praecedentem retrahit Continuator Sigeberti (SS. VI, p. 443). B.

2) Ad annum praecedentem retrahendum hoc concilium. B. 3) Cf. Petri chron. Casin. IV, 31, 6) Cf. Mansi XXI, p. 235.

55 SS. VII, p. 777; Mansi XX, p. 1205. 4) Episcopus

ecclesiastica officia, vendens et emens et dignitatis officii sui et beneficii periculo subiaceat; quod, nisi resipuerit, anathematis mucrone perfossus, ab ecclesia Dei, quam laesit, modis omnibus abscondatur.

Episcopatum et abbatiarum investituram per manum laicam fieri penitus prohibemus. Quicumque igitur laicorum deinceps investire praesumpserit, anathematis ultioni subiaceat. Porro qui investitus fuerit honore quo investitus est absque ulla spe recuperationis omnimodo careat.

Universas autem ecclesiarum possessiones, quae liberalitate regum, largitione principum vel oblatione^a quorumlibet fidelium eis concessae sunt, inconcussas et inviolatas in perpetuum permanere decernimus. Quod si quis eas abstulerit aut invaserit aut potestate tyrannica detinuerit, iuxta illud beati Symmachi capitulum anathematę perpetuo feriatur.

Nullus episcopus, nullus presbyter, nullus omnino de clero ecclesiasticas dignitates vel ecclesiarum beneficia cuilibet quasi iure hereditario derelinquat. Illud etiam adicientes praecipimus, ut pro baptismatis, crismatis, olei sacri et sepulturae acceptione et infirmorum visitatione vel unctione nullum omnino pretium exigatur.

Presbyteris, diaconibus, subdiaconibus uxorum et concubinarum contubernia prorsus interdiciamus. Si qui autem huiusmodi reperti fuerint, ecclesiasticis officiis priventur et beneficiis. Sane autem, si neque sic inmundiciam suam correxerint, communione careant christiana.

Postquam celebratum est hoc concilium Remis, venit domnus papa Senonas

Anno 1120. Hoc^b anno celebratum est concilium 15. Kal. Novembris a domno Conone^c 20 Prenestino episcopo et^d apostolice sedis legato Belvaco, qui tunc provinciarum legatus fuit Rotomagensis, Senonensis et Remensium.

EX CONTINUATIONE.

Godel. Anno 1128. invisibilis ignis plurimos depastus est in regno Francorum. Cui morbo misericorditer meritum beate Dei genetricis Marie obviavit, praecipue in urbe Suessionis. Et Guillelmus comes Flandriae dictus Longa-spata obiit. 25

Anno ab incarnatione 1130. Honorius papa moritur. [Duo^e ordinantur] Petrus vocatus Anacletus et Gregorius diaconus cardinalis, qui postea dictus est Innocentius. Hic Galliam venit et tandem prevaluit.

Anno ab incarnatione Domini 1131. Innocentius papa Gallias venit.

Anno ab incarnatione Domini 1138. scisma Petri Leonis, ipso miserabiliter moriente, adnichilatum est, et pacis unitas ecclesiae Dei data est 30

Anno ab incarnatione Domini 1139. Iohannes de Temporibus moritur, qui vixerat annis 361 a tempore Karoli Magni, cuius armiger fuerat.

Anno ab incarnatione Domini 1143. Innocentius papa moritur. Succedit Celestinus. Et huic succedit Lucius papa.

Anno ab incarnatione Domini 1147. Conradus imperator Romanorum et Ludovicus rex Francorum cum innumera³⁵abili exercitu Ierosolimam pecierunt in pentecoste.

Anno ab incarnatione Domini 1148. Sanctus Malechias Ibernorum archiepiscopus apud Claramvallem moritur 4. Nonas Novembris. Hic mortuorum resuscitator^f et multorum miraculorum patrator extitit.

Anno 1149. . . . Et in eodem anno motio facta est in Iherosolimam, quo perrexit rex Lugdovicus et Curreddus imperator Alamanorum. Eodem anno apparuit cometa, et Ludovicus 40 rex Francorum ex Ierosolimis reddiit.

Anno 1153. Hoc anno domnus Eugenius papa moritur. Miraculis etiam gloriosis illius sepulchrum illustratum est. Succedit ei Anastasius papa mense Augusto.

Anno 1154. Hoc anno Anastasius papa moritur senex valde. Succedit ei Adrianus papa, qui primo abbas fuit Sancti Rufi. 45

Anno ab incarnatione Domini 1159. Hoc anno mortuus est Adrianus papa. Facta est autem magna turbatio in ecclesia Romana. Nam cardinales ab invicem divisi contra consuetudinem Romanam duos sibi pontifices elegerunt, Alexandrum videlicet et Victorem. Unde procures regionum turbati, quidam uni, quidam vero alteri adhererunt. Imperator siquidem Romanus cum suis episcopis Victori cessit, rex vero Francorum Ludovicus 50 et rex Anglorum Henricus cum suis episcopis Alexandrum in patrem et dominum susceperunt.

a) oblationes D. b) hoc bis eisdem fere verbis in c. legitur (1. 2). c) Cannone 2. d) qui tunc legatus dicebatur trium pr. 1. e) haec des. ed. f) resuscitator c.

1) Belvacense.

Anno 1163. Hoc anno dominus Alexander papa III. celebravit concilium Turonis in octavis pentecosthen Godel. scilicet 14. Kal. Iunii. In ipso vero anno venit idem venerabilis papa Senonis cum multa caterva episcoporum et cardinalium sancte Romane aeclesie, in festo sancti Iheronimi, quod est 2. Kal. Octobris; ubi a prudentissimo Hugone eiusdem urbis archiepiscopo et multis episcopis, abbatibus et omnibus vicinarum ecclesiarum conventibus in ecclesia beati prothomartyris Stephani honorifice est receptus. In eadem siquidem urbe per annum et dimidium in sede archiepiscopali commoratus, in sequenti anno, a prefato Hugone archiepiscopo et clericis eiusdem ecclesie rogatus, consecravit eis altare in honore beatorum apostolorum Petri et Pauli in ecclesia nova 13. Kal. Maii, in qua die fuerunt tunc temporis octave dominice resurrectionis. Postea vero dedicavit ecclesiam beate virginis et martyris Columbe 6. Kal. Maii, presente eiusdem ecclesie bone memorie abbate Odone, qui ipsam ecclesiam, ut apparet, a fundamento extruxerat; qui tamen infra ipsum annum est mortuus et in ipsa ecclesia sepultus¹. In ecclesia vero beati Petri Vivi a Girardo venerabili abbate et fratribus eiusdem ecclesie sepiissime cum honestis et iocundis processionibus et maxima exultacione susceptus, multociens ibi sollempniter misse offitium celebravit ipsumque locum et eius habitatores sicuti bonus et pius pater benedictionum suarum consecratione sepius munivit.

Anno 1167. imperator Romanorum Fridricus Romam obsedit odio domini Alexandri pape. Cuius exercitus ibi pene omnis peste interiit; ipse vero cum ingenti tristitia ad sua reversus est.

20 Anno 1169. Hoc anno Nonas Februarii Cathania urbs in Sicilia terre motu ita subversa est, acsi per centum annos non fuisset inhabitata. Ubi episcopus cum clero et abbate de Mileto cum 40 monachis et populus innumerabilis extincti sunt.

Anno 1170. In transmarinis partibus item tantus terremotus fuit 3. Kal. Iulii, ut peremptorum infinitus esset numerus.

Anno 1174. rex iuravit exercitum se ducturum super Anglicum regem citra mare, comes Flandrensis, se transmeare in Anglia.

Anno 1179. Hoc anno dominus Alexander papa III. celebravit concilium Rome 4. Idus Martii, feria scilicet 2. post medium quadragesime.

Anno 1187. Verbi millesimus centesimus octuogenus
Septimus annus erat, quo vicit nos Saladinus,
Tercia lux Iuli, sed luna vicesima quarta.

30 Anno 1189. Verbi millesimus centenus et octuogenus
Nonus erat, per acor² quo victor corruit idem.

Anno Domini 1215. . . . Eodem anno concilium celebratum est Rome.

Anno Domini 1223. Hoc³ anno obiit pie recordacionis et venerabilis memorie Philippus Francorum rex victoriosissimus, qui sancte matris ecclesie filius ut vir catholicus defensor extitit et^a protector; qui suo tempore ecclesiam, a qua ipse regebatur, in pace gubernavit; qui Othonem Allemannie imperatorem apud pontem Boveniacum^b in bello confectum cum suis complicibus in fugam convertit⁴, et dictus Otho a Gerardo, strenuo milite, qui a suis vocabulo agnomen accepit^{c, 5}, fere fuit detentus; ibique regni^d Francorum duces et principes pro regno Francorum certantes egregie, Ferrandum Flandrensem^e comitem et Bononiae^f comitem regi captos addusserunt. Et idem rex sapienter^g et provide quoad vixit dictos comites tenuit incarceratos. Obiit^h autem rex prefatus anno Domini 1223, mense Augusto; qui verticosos principes et regno suo contrarios deprimens et conculcans, regni sui fines plurimum dilatavit.

45 Anno 1241. Obiit donnus papa Gregorius . . .ⁱ monastice ordinis et faciens precepta nova.

a) et p. des. 2. b) Bovin. 2. c) regni hic add. c. d) h. l. deest c. e) Flendransem ed. f) Bolonie 2.
g) s. et p. des. 2. h) reliqua des. 2. i) lacuna in c.

1) Cf. Ann. S. Columbae Senon., SS. I, p. 108. 2) Quid p. 240: Anno 1223, mense Iulii Philippus Francorum rex, vir potentissimus, qui Othonem imperatorem et quam plures nobiles et potentes in bello campali devicerat . . . dormit in Christo. Quae ibidem a. 1221. leguntur, ex Vincentio XXX, 129 (SS. XXIV, p. 166) sumta sunt. 5) Gerardus Scrophia.
50 haec verba sibi velint, non intelligo. Num de Accon sermo est? 3) Hic locus ex cod. Vaticano reg. Christ. editum est Bouq. cont. XVIII, p. 723 (2).
4) V. aliam huius pugnae narrationem in Annalibus S. Columbae Senon. iam SS. I, p. 109. editam. —
55 Cf. etiam Chron. S. Martini Lemovic., Bouq. cont. XVIII,

EX CONTINUATIONE ALTERA

cod. Par. 5002.

1179. Iste Philipus rex patre adhuc vivente Haunocensis comitis filiam accepit uxorem Elizabeth nomine, quae Philippi, scilicet^a Flandrensis comitis, erat neptis¹, quam Guido Senonensis archiepiscopus ei desponsavit in Remensi provincia, in Silvanectensi videlicet civitate; quod contra voluntatem matris eius et amicorum suorum ex parte matris factum est, et maxime contra voluntatem domini Remensis Willelmi, avunculi eius, fratris reginae matris eius. Philipus vero Flandrensis comes carens herede, filio scilicet et filia, totius partis illius Flandriae, quae est citra fluvium quendam qui Lisus dicitur, Philipum regem
 1191. post decessum eius heredem constituit. Dedit etiam ei quidquid vadum vel commendiam^b 10 habebat; habebat siquidem terram illam ex parte uxoris suae in quadam parte. Fuit vero uxor eius filia comitis Peronensis², soror Radulphi^c [Vermandensis³].

a) sr. c. b) ita ed.; in codice vix legi posse, annotavit Sch. c) ulphi iam legi nequit, Vermandensis a bibliopega absc.

1) Cf. Gen. com. Flandr. cont. Clarom. c. 3, SS. IX, p. 327. 2) Pontivensis. 3) Cf. Gen. com. Flandr. c. 1, l. l. p. 326.

EX HISTORIA MAURINIACENSIS MONASTERII.

Mauriniacensis monasterii, in dioecesi Senonensi, ad Unnam fluvium ('la Juine') paulo infra Stampas ('Etampes') saec. XI. ex. fundati, sed iam saec. XVI. destructi¹, historiam saec. XII. tres scripserunt auctores, quorum secundus et tertius etiam ad rem nostram faciunt. Primus enim Teulfus, aliquamdiu praecentor, postea prior², a. 1109. vel 1110. abbas³ electus, sed mox adversariis cedens et postea monasterio Suessionensi praefectus, primordia coenobii narranda suscepit usque ad Rainaldi primi abbatis mortem; cuius libri parvum tantum fragmentum servatum est. Sed alter monasterii sodalis non diu post secundum addidit librum. Quoniam, inquit, pene omnia quae a fundamento huius ecclesiae usque ad nostra tempora decucurrerunt a Teulfo ... superiore libro veraciter edita sunt, eorum quae vidimus et audivimus pauca praelibantes, quae necessaria iudicavimus posteritati transmittere curavimus. Et ita ad a. 1131. usque narrationem deduxit et praecipue in iis narrandis versatus est quae ab Innocentio II. papa tunc temporis in Gallia gesta sunt. Haec bene comperta habuit, quippe qui eum Mauriniaci praesentem viderit, et diligenter exposuit, etiam de electione eius satis accurate et nullo partium studio ductus retulit⁴. Quare inter praecipua historiae monumenta iure hanc libri partem habueris. Nec video, cur, plures huic libro manum adhibuisse, sint qui censeant⁵. Nam idem ingenium, eundem sermonem⁶, lucidum et satis elegantem, ubique deprehenderis; auctor etiam non uno loco se rebus supparem profitetur⁷. Praeter ea quae ipse vidit vel audivit etiam chartas vel epistolas libro inseruit. Tertius vero liber eidem adscribi nequit⁸. Quamvis enim non ultra a. 1147. progrediatur, alium tamen facile scriptorem agnoscas, qui satis modeste de se ipso locutus, iuxta debilem, ait, mei ingenii tenuitatem ordinem historiae prosecuturus, imprimis abbatis Thomae facio mentionem; ... haec pauca quae de ipsius laude prae loquimur, inter nostri sermonis rusticitatem et locutionis suae celsitudinem loco idus (?)

1) Bouquet cont. XII, p. 68 n. 2) Ita de se ipso loquitur: *Mihi quoque Teulfo, qui haec dictari, qui nescio utrum aliquid umquam huic loco profecerim, excepto quod totam bibliothecam hanc a Genesi usque ad ultimam Pauli epistolam, Augustinum de Trinitate Dei, de verbis Domini super Iohannem, Moralia Gregorii et quosdam alios, prout melius potui, emendavi et accentus distinxi. Qui diu praecentor fui, postea vero prioratum regere temptavi.* 3) Lib. II: *Teulfum illum, de quo in prologo fecimus mentionem, hominem bonae famae et satis literatum, ex prioratu promovent in abbatem; Prol.: qui iuvenis in ecclesia ista nutritus, in abbatem monasterii Sanctorum Crispini et Crispiniani apud*

Suessonicam urbem promotus est. 4) Cf. Mühlbacher, 'Die Wahl Innocenz II' p. 44. Sine causa vero, partem libri post ab auctore esse retractatam, censet. — In annis indicandis vero nonnumquam errat. 5) Bouq. cont. XII, p. v. 6) Cf. verba versus finem libri p. 375: *Et quoniam nos utilitati posterorum damus operam cum iis quae ex prologo laudavi.* 7) p. 362 (ed. Chesn.): *ibique privatam degens vitam morabatur dum scriberentur haec; p. 363: Res erat in augmento dum scriberemus ista; p. 375: Multa verissima de eo dicerentur, nisi, quia dum scriberemus haec sua nos adhuc illustrabat praesentia.* 8) Cf. etiam Mühlbacher l. l. de loco ad Innocentii electionem spectante.

habeantur. Attamen sermonem non tam rusticum, quam tumidum et nimis verbosum dicas. Auctorem libri secundi imitatus, et ipse praeter coenobii sui fata praesertim ea memoriae tradidit, quae ad pontifices Romanos spectant, immo Innocentio II, cuius orationem a. 1131. Parisiis habitam ille recepit, cum de Romano concilio a. 1139. habito referret, similem tribuit, nisi valde fallor, a se confictam; 5 necnon Ludovico VII. verba, quibus principes regni ad expeditionem sacram exhortantia accommodavit. Sugerii librum in memoriam Ludovici VI. Franciae regis novit¹; ad chartas monasterio servatas provocat², quae ibi gesta sunt utpote praesens bene comperta habet³, in rebus vero procul gestis tradendis graves errores committit, ne regis, vel ut ipse scribit 'imperatoris Alamannorum', 10 cum rege Franciae in Terram Sanctam profecti, vel comitis Flandrensis nomina⁴ quidem recte adnotat. Itaque de historia Germanica frustra quidquam hic quaesieris. Neque qui tertium librum composuit de ea retulit. Sed quae de pontificibus Romanis memoriae tradiderunt etiam ad res nostras spectant, et ea hoc potissimum loco exhibenda duximus, quamvis codice destituti. 15

Hic, quem ex bibliotheca Alexandri Petavii accepit Duchesne, initio mancus, nunc latet⁵; neque Parisiis neque Romae in bibliotheca olim reginae Christinae eius vestigium deprehendimus. Ex Chesnii editione (SS. IV, p. 359) magnam libri partem repetiverunt Bouqueti continuatores, SS. XII, p. 368 sqq. Minora fragmenta Watterich libri quo monumenta Vitas pontificum Romanorum illu- 20 strantia collegit, volumini II. inseruit. G. W.

EX LIBRO II.

- p. 366. Anno incarnationis dominicae 1119. papa Romanus Gelasius II, qui et Iohannes Gaitanus, primo ordinationis suae anno ab Urbe causis emergentibus egressus est, et per maritimam loca cimba portatus, Massiliae, quae una civitas Galliarum est, allabatur. Hic ab adolescentia sua nutritus in palatio, industria et litterarum scientia excellentissime roboratus, apud Remim metropolim regni concilium disponebat, in quo se magna dispositurum credebat. Sed divino iudicio, quod occultum, numquam tamen iniustum est, aliter disponente, praeventus aegritudine gravissima, Cluniaco, quod super omnia monasteria tunc temporis et religione et divitiis effulgebat, se fecit portari. Ibique deficiens et carnis vinculis absolutus, sicut decebat summum sacerdotem, honorifice sepultus est. Erat autem inter summum sacerdotem et regem Teutonicorum, qui per Karoli Magni regis Francorum successionem patricius Romanorum erat, gravissima et inveterata de investituris pontificum et abbatum dissensio, quae per quadraginta et eo amplius annos Romanam sedem turbaverat et omnes ferme totius Latinitatis ecclesias fatigaverat. Rex etiam Burdinum quendam Bracharensem archiepiscopum, litteratum et curialem et eloquentem virum, Romae pseudopapam subrogaverat et militaribus armis intrusum ad propria revertens in sede reliquerat. Qui postea a domino papa Calixto II. apud Sutriam vi captus et per Romam ductus, apud Caveam, quod districtissimum monasterium super Salernam situm est, monachus effectus et incaveatus est. Ii igitur qui cum Gelasio venerant, quasi praesago spiritu ducti, antequam ab Urbe discessissent, cum his qui Romae remanebant consilium et ab his assensum acceperant, ut, si, quod evenit, papa rebus humanis excessisset, ipsi in partibus nostris eligendi pontificem potestatem habuissent. Eo vero mortuo sepultoque, cardinales ceterique Romani cum maxima pontificum atque procerum multitudine, quae inibi confluxerat, statim in eodem loco Widonem Viennensem archiepiscopum, strenuum et incomparabiliter 45 genere nobilem virum, eligunt et pontificalibus induunt insignibus, quibusdam tamen ob

1) p. 382: quasdam lectiones, quae a Suggestio viro sapienti editae in eius anniversario leguntur, studiose revolvat. 2) p. 388: quae ideo narrare supervacuum esse duximus, quia cartularum repraesentantibus litteris apud nos determinata habemus. 3) p. 387: Nos vero spiritus consilii, quam super hoc nobis attulerat, intimationem sequentes, elegimus Thevinum.

In cuius obitu operi finem dedit. 4) Ne episcopum Lingonensem quidem recte nominat, Giraudum scribens pro Gothofredo. Nisi haec postea addita vel corrupta credas. 5) Iam St. Pelaye, qui a. 1736. 50 de hoc chronico egit ('Mémoires de l'académie des inscriptions' X, p. 541 sqq.) codicis nullam facit mentionem.

rei novitatem, aliis, ut ferebatur, ob invidiam murmurantibus et aliter sentientibus. Hic 1119.
Viennae reversus, rebusque dispositis, per Gallias transitum faciens, Tolosae primo, Remis
secundo celebrato concilio¹, Romam cum maximo tripudio, sicut decebat, intravit, Burdi-
noque capto, contra tyranni voluntatem cathedram summi pontificatus obtinuit. Inter
5 ceteros quoque nobilitatis illius maximos titulos proneptim² eius Ludovicus rex coniugem
habebat. Qui dignitati illius congaudens, cum nuper electus esset et per Alverniam
transiret

Porro Tolosae celebrato concilio, Pictavorum, Andegavensium, Turonorum finibus p. 368.
peragratis, in nostris partibus domini papae iam nuntiabatur adventus. At cum regem
10 Ludovicum de Normannia cum exercitu revertentem Carnotum adventasse urbisque partem
papa cognovisset concremasse, mutato consilio * per Stampas transiturus, Aurelianis impro- p. 369.
visus advenit. Ceterum summo pontifice summa cum reverentia Stampis in palatio
suscepto

Anno igitur incarnati Verbi 1120. dedicata est ecclesia Mauriniacensis coenobii a 1119.
15 domino papa Calixto secundo 5. Non. Octobris cum maximo honore et reverentia. Inter eas
venerabiles personas, quae huic sanctae dedicationi affuerunt, venerabiliores fuerunt Cono
Praenestinus episcopus, totius Franciae ac Teutoniae, Alamanniae ac Saxoniae legatus.

Celebrato namque Remis maximo generalissimoque concilio, domnus papa cum omni
comitatu suo Burgundiam ingressurus Romamque profecturus, de Parisius Corbolum adve-
20 nerat. Ipse etiam papa abbati sibi ob eius reverentiam apud Milidunum obvianti
In itinere quoque quo die sequente Ferrarias, quae regalis abbatia est, tendebant Ad
illum vero locum rex et regina a domino papa discessuri valeque facturi, proceres atque p. 370.
pontifices multaeque personae confluerant. domnum papam Senones insequitur

Mordebat autem abbatis et aliorum quorundam fratrum conscientiam, quod antecesso- p. 372.
25 res nostri ecclesias ac decimas quasdam non solum donis, verum etiam pecuniis adquisie-
rant. Neque enim tunc, in initio scilicet constitutionis huius ecclesiae, quaestio de simonia
sic ventilata erat, sicut posterorum diligentia factum est. Sed si quid ecclesiasticum a
secularibus hominibus emeretur, non emptio, sed redemptio vocabatur. Sed cum diutius
super hac re titubassent, divina providentia factum est, ut rursus domnus Cono Praenestinus
30 episcopus et apostolicae sedis legatus apud nos hospitandi gratia divertisset, habens secum
velut auxiliatorem magnum Willelmum Catalaunensem episcopum, qui sullimes scholas
rexerat et tunc zelum Dei habens super omnes episcopos totius Galliae divinarum scriptu-
rarum scientia fulgebat. Abbas igitur in manu cardinalis omnia illa de quibus scrupulum
habebat reddidit, ut in eius dispositione esset * quidquid inde facere voluisset. Die subse- * p. 373.
35 quente viri sapientes et ecclesiastici dispensatores ante praesentiam suam abbatem voca-
verunt et, ut ea de manu beati Petri acciperet, secure in abbatia Deo serviret, per obedi-
entiam iniunxerunt. Haec iccirco dicta sunt, ut posterius nostri et de talibus provideant et de
transactis timorem non habeant.

Anno incarnationis domini nostri Iesu Christi 1129. Honorius II, qui post Calixtum p. 376.
40 papam super cathedram Petri sederat, Romae in ecclesia beati Andreae, quam apud clivum
Emilii Scauri beatus ac praecipuus doctor magnus Gregorius suis sumptibus aedificavit³,
defunctus est. Cardinales, qui cum cancellario⁴ inibi aderant et Honorio infirmanti assede-
rant, Gregorium quendam, scientia ac religione praeclarum, sibi praeficiunt et nimis festi-
nanter, ut a quibusdam dicitur, pontificalibus induunt insignibus⁵. Id illius gratia dispen-
45 sationis factum dicunt, ut Petrum quendam, qui seculariter ad papatum videbatur aspirare,
spe sua frustrarentur. Fuit hic Petrus Petri filius, filii Leonis. Leo vero a Iudaismo pascha
faciens ad Christum, a Leone baptizari et eius nomine meruit insignari. Hic vir, quia
scientissimus erat, in curia Romana magnificus effectus, genuit filium nomine Petrum,
magnae famae magnaeque potentiae post futurum. Ea tempestate inter regem Theutoni-
50 corum, qui ex successione Karoli Magni Romanorum patricius erat, et ecclesiam Romanam

1) Cf. Ann. S. Maxentii (Chron. Malleacense olim neptim. Gisla quippe Callisti sorore atque Hum-
dictos), Bouquet XII, p. 497: Anno 1119. obiit Ge- berto II. Sabaudiae comite nata erat Adelais, Lu-
lasius papa 3. Kal. Februarii, et successit ei Guido dovici VI. regis uxor. B. 3) Ab ipso post ecclesia
Viennensis archiepiscopus, et mutatum est nomen S. Gregorii dicta est. 4) Haimérico. 5) Cf. de
55 eius, et vocatus est Calixtus II; qui ipso anno tenuit hac electione Zöppfel, 'Papstwahlen' p. 269 sqq.;
duo concilia, unum Tolosae et alterum Remis, in Mühlbacher, 'Die Wahl Innocenz II'.
quo anathematizavit regem Teutonicorum. 2) Lege:

1130. illa turbulentissima de investituris orta est seditio. In qua vir ille in tantum armis strenuus, consilio providus et ecclesiae Romanae fidelis extitit, ut ei cum ceteris munitionibus, quae Romae sunt, illam quoque quae illius urbis videtur obtinere similitudinem^a, turrim dico Crescentii, quae a parte Galliarum in capite Tiberini pontis sita est, papa committeret et eum prae ceteris familiarem haberet. Hac occasione mirabiliter excrescens, cotidie sui 5 melior efficiebatur et divitiis, possessionibus, honoribus augmentabatur. Inter ceteram sobolem, cuius plurima multitudine sexus utriusque^b gloriabatur, genuit hunc Petrum, de quo sermo nunc est, qui litteris traditus, a quibusdam antichristi praeambulus appellabatur. Iste studii gratia Gallias atque Parisius adiit, et cum repatriaret, apud Cluniacum, ditissimum atque sanctissimum coenobium, monachilem habitum induit. Aliquantisper inibi 10 regularibus institutionibus imbutus, a papa Paschali II. patris admonitione retrahitur ad curiam, et cardinalis effectus¹ tempore Calixti papae, cum eodem Gregorio legatus missus ad Gallias, Carnoti Belvacique concilia celebravit². Mortuo Honorio, potentissima fratrum suorum familiaeque quam maximae numerositate fretus, et Portuensis episcopi, cuiusdam litteratissimi et sicut putabatur religiosissimi senis, impetu animatus, pontificatus culmen 15 arripit, cleri populiue non parva consuetudine sibi consentiente. Id in ecclesia Dei seminarium maximi scismatis erat, et ut secularis ille historiographus³ de aliis dicit, res mala, spes multo asperior. Gregorius autem, qui iuxta consuetudinem praesulatus assumpti Innocentius appellatur, consiliis suorum adquiescens, navimque conscendens, a Roma discedens, Pisae littoribus allabatur, et mox ab illa vicinisque civitatibus libentissime suscipitur. 20

Dum haec in Italia aguntur, rex Lodovicus archiepiscopos Remensem, Senonensem, Bituricensem, Turonensem simulque episcopos regni sui et abbates Stampis convocat; communicatoque consilio, Innocentium, quia et vita sanctior et fama melior et electione superior apparebat, cum omni regno suo Romanum papam sibiue patrem denunciat. Ad Gallias descendenti cum Philippo filio suo apud Floriacum, sancti videlicet Benedicti super 25 Ligerim situm monasterium, supplex obviam venit, adelinis iuxta morem pedem osculatur, ut Christi Petrique vicarium laetus veneratur. Rex Angliae Henricus, qui tunc in Normannia morabatur, hoc exemplo provocatus, ut eum videret Carnotum properat, et illum papam suscipiens, maximis muneribus honorat. Statutum est in curia, hinc ad patricium Romanorum Teutonicorum regem iter dirigere et de Carnoto statione prima Mauriniacum hospi- 30 tari. Cumque ab astantibus dominis et amicis nostris, Henrico archiepiscopo Senonensi et Gaufrido episcopo Carnotensi loci huius paupertas ostenderetur et obiceretur, papa noluit precantibus adquiescere et locum et abbatem affirmat se bene cognoscere. Ipse enim cum suo illo adversario Petro, quando legatione fungebantur in Gallia, hospicium sumpserat apud nos et diebus duobus satis accurate fuerat procuratus. Contigit, abbatem nostrum et 35 Garinum priorem in Aquilina ultra Sanctum Leodegarium⁴ ad loculum quorundam heremitarum tum esse. Fratres turbati ex insperato nunciato tanti pontificis adventu, quippe qui importabilis esse videbatur, tum quia id uno solo praecedente die mandaverat, tum quia cum gravi atque maxima multitudine superveniebat: mittunt velociter ad abbatem, 40 *p. 377. *qui talia nunciet, et^c venire festinet. Abbas autem priorque nocte illa alio ire disposuerant, et cum ante lucem surrexissent et per unam leugam militassent, miraculum fuit, cum Dei providentia ipsi nuncio noctis adhuc tenebris durantibus obviassent. Accurrunt velociter et iam pene ingredientem Mauriniacum dominum papam suscipiunt gaudentes, procurant solemniter. Altera vero die — nam biduo apud nos mansit — papam curiamque abbas supplex adiit, quatinus altare quod erat ante Crucifixum consecraret, humiliter postu- 45 lavit et impetravit. Anno igitur incarnati Verbi 1130⁵, 13. vero Kalend. Februarii, a domino papa Innocentio II. in ecclesia Mauriniacensis coenobii consecratum est altare ante Crucifixum in honore sancti Laurentii et omnium martyrum Christi. Inter eas venerabiles personas, quae huic sanctae consecrationi affuerunt, venerabiliores fuerunt: episcopi cardinales Guillelmus Praenestinus, Matheus Albanensis, Iohannes Hostiensis, Guido Tiburtinus; car- 50

a) summitatem coni. Walterich. videntur. c) ut?

b) a quibusdam antichristus add. ed.; sed haec ex sequenti linea perperam hic inserta

1) Ita distinguendum esse, docuit Zöppfel, 'Papst-wahlen' p. 294. 2) Ann. S. Maxentii, l. I. p. 407: Anno 1124. fuit concilium Carnoti . . . Fuitque aliud Clermundo concilium, et aliud Belvago, alterum quoque Viennae; cf. Ann. Bland. a. 1123, SS. V, p. 28; Elton.

mai. 1124, ib. p. 10.

3) Sallustius, Catil. c. 20.

4) St. Léger en Yveline, dioec. Parisiensis.

5) Nota, chronographum nostrum a paschate annum inchoare; 55 annus enim is erat 1131. B. Cf. Iaffé, Reg. p. 563. Sed alibi aliter computasse vel potius errasse videtur.

dinales presbyteri Iohannes Cremensis de titulo Sancti Grisogoni, Petrus Rubeus de titulo Sancti Martini, Humbertus Rubeus de titulo Sancti Clementis, Gotiellmus de titulo Sanctae Ceciliae; diaconi cardinales Romanus de titulo Sanctae Mariae in Porticu, Haimericus cancellarius diaconus cardinalis de titulo Sanctae Mariae novae, Guido de titulo Sanctae Mariae in Via-lata^a; Adinulfus abbas Farfensis, Bernardus abbas Clararum-vallium, qui tum temporis in Gallia divini verbi famosissimus praedicator erat, Petrus Abailardus monachus et abbas, et ipse vir religiosus, excellentissimarum rector scoliarum, ad quas pene de tota Latinitate viri litterati confluebant, Girardus abbas, vir aequae et litteratus et religiosus, Sanxon¹ abbas Sancti Luciani de Belvaco. Henricus vero Senonensis archiepiscopus iuxta domnum papam in loco capellani fuit. Gaufridus autem Carnotensis episcopus ad populum sermonem fecit. His ita cum maximo tripudio peractis, luce tertia domnus papa cum suo comitatu laetus discessit ac maximas gratias pro hospitalitate reddens, ad suum colloquium, quod apud Leodiam fuit², profectus est. Ubi Lotharius rex Alamannorum, patricius ac imperator Romanorum, qui post Henricum illum, qui Romae Paschalem II. dolo captum incarceravit, per electionem more gentis illius in Germania regnabat, cum omnibus archiepiscopis, episcopis et proceribus regni sui Innocentium papam patremque recognoscit et se cum eo Romam iturum et in sedem propriam restitutum sacramento spopondit. Exinde rediens Innocentius ad Galliam diuque Autisiodoro commoratus³, cum tempus convocati concilii, quod in festivitate beati Lucae euangelistae Remis celebraturus erat, appropinquaret, conciliato prius apud Turonum Gaufrido Martello, nobilissimo et strenuissimae indolis adolescente, comite Andegavensium, Turonorum atque Cenomannensium, rursus per Aurelianensem⁴ Stampensemque rediens provinciam, sua praesentia Parisius illustravit. Ingredienti tota civitas obviam ivit. Sic homo ille et comitate vultus et affabilitate sermonis intuentium mercabatur benivolentiam. A rege Ludovico filioque eius Philippo favorabiliter excipitur, et egrediens ab urbe, honorabiliter educitur. Ast, ut ille ait⁵:

Omnia sunt hominum tenui pendencia filo:

inter enim huius lucidissimam prosperitatis serenitatem subiti fulguris inopinatus casus oboritur, qui corda omnium suae nimietatis horrore concuteret et non minus stuporis quam doloris mentis obtutibus densissimas tenebras offunderet. Philippus namque rex et regis filius, amoenissimus puerorum flos, annos plus minus quatuordecim a nativitate, a consecratione vero duos et sex menses habens, dum veluti puer regius et totius orbis dignus imperio, quippe qui forma corporis et egregia faciei simplicitate prae cunctis mortalibus sui temporis et aetatis eminebat, super velocissimum equum cum quibusdam sequipedis luderet, in ipsa urbe in angiportu quodam porcus occurrens ex adverso in pedes equi incursantis irruit et equum cum assessore^b super se deiecit. Comitibus prae timore huc illucque diffugientibus, manibus pauperum personarum ad proximam domum delatus, membris omnibus pene confractis, die sequenti vitae spiritum ultimum exhalavit⁶. Sic puer ille tener, et in quo regni Francorum spes tota sita erat, horrenda morte tormentatus rebus humanis exemptus est. Credi non potest, quantus omnium, regem etiam minus diligentium moeror animos invasit. Pater eius iratus quibusdam Vilcassini pagi⁷ proceribus, qui suis imperiis non obtemperabant, de sibi subiectis civitatibus, castellis locisque ad rebellionem opprimendam comprovinciales milites evocaverat. Denique dominum papam Remim proficiscentem episcoporum, abbatum, litteratorum nobiliumque clericorum grandis numerus qui sequebatur ipso die Parisius advenerat. Sic ordinis utriusque totiusque sexus et aetatis multitudine congregata, luctus intolerabilis et eiulatus sustollitur ad sidera, affectu naturali, ut in re huiuscemodi fieri solet, aliis alios excitantibus; corpus pueri ad ecclesiam beati Dionysii deportatum ibique sepultum est. Multi de proceribus illius prae nimio dolore pene exanimes facti, ad sua hospicia manibus aliorum deportati sunt. Incomparabilis formae speciositas et tam subitae mortis atrocitas animis omnium nescio si dicam miseriam vel misericordiam ingerebant et doloribus augmentabant fomenta. Fuerunt qui

a) Valata Ch.; emend. B. b) assensore Ch.

1) Sive Serlo. B. 2) Mense Martio. 3) Ibi per Sine causa igitur Bouqueti contin. haec in dubium
menses Iulium—Septembrem commoratus est; Iaffé vocaverunt. 5) Ovid. Ex Ponto IV, 3, 35.
55 p. 566. 4) Ibi Sept. 30. chartam dedit; Iaffé l. l. 6) Octob. 13. 7) Le Vexin.

1131. asseverarent, bestiam illam, per quam puer offocatus est, numquam comparuisse, et ideo, aliquam de potestatibus adversariis fuisse, a pluribus aestimatum est. Talis huius Philippi, simplicis et innocentis pueri, peccatis aliorum exigentibus, a praesenti vita, sicut reor, inauditus exitus fuit.

Ceterum, mortis huius audito nuncio, papa praecordialiter permotus, mittit a latere 5 suo ad consolandum regem venerabiles episcopos Gaufridum Catalaunensem et Matheum Albanensem, qui ex prioratu beati Martini de Campis per Honorium papam Romam vocatus et ad episcopatum fuerat subrogatus. Initur consilium, ut rex quantocius ad concilium properaret et Ludovicum filium, qui post Philippum natus erat, subrogaret in regem.

Oct. 24. Igitur rex Ludovicus die sabbati cum Radulfo Vermendensium comite, qui sibi cognatus 10 et maior regiae domus erat, multisque Francorum proceribus concilium ingreditur, tribunal ascendit, domini papae pedes osculatur, iuxta quem cathedra posita sedit, pauca pro filio defuncto peroravit, omnes ad lacrimas excitavit. Papa vero in regem convertens intuitum, sic orsus est fari: 'Oportet', inquit, 'te, rex optime, qui super nobilissimam Francorum gentem tenes imperium, ad illius summi Regis, per quem reges regnant, maiestatem men- 15 tis oculos attollere et eius voluntatem per omnia venerari. Ipse enim gubernat omnia qui creavit omnia, et omnium habens scientiam, in universitate rerum nihil omnino vel facit vel fieri permittit iniuste, quamvis multa fiant iniusta. Morem habet ille piissimus dominus, o bone rex, fideles suos et prosperitatibus consolari et adversitatibus erudire. Sicut enim in sancta scriptura legimus, quae eius epistola de coelo per Spiritum sanctum ad nos in 20

Iob 5, 18. terra positos directa est: *Ipse percutit et medetur et flagellat omnem filium quem diligit. Ego,* inquit, *occidam, et ego vivere faciam, percutiam et ego sanabo.* Ne videlicet homo, qui ad imaginem Dei conditus reatu transgressionis ad huius mortalitatis tenebras devolutus est, pro patria diligat exilium, sed quantocius redire festinet ad illam, de qua peregrinatur in terris, coelestem civitatem sanctam Hierusalem, cuius fundamenta sunt in montibus sanctis, 25 hoc est in apostolis nostris, quae sursum est, quae est mater nostra. Advenae etenim sumus et peregrini, sicut omnes patres nostri, nec habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus. In ea cum Deo perenniter exultant, qui carnales hic concupiscentias virenter^a conculcant. Ad eam filius tuus, simplicitatis et innocentiae puer, emigravit. Talium enim est regnum coelorum. David, o rex, qui bonis regibus exemplar virtutum fuit, dum filius 30 illius languesceret, gravissime ploravit; postquam vero mortuus nunciatus est, de cinere et cilicio, in quo iacebat, exsurrexit, vestes mutavit, manus lavit, ad convivium familiam convocavit. Impossibile enim est non fieri quod factum est, et sciebat vir Deo plenus, quantum peccaret, qui divinae iustitiae vel voto contraireret. Depone nunc igitur hanc, quam tibi carnalis generavit affectus, quam pectore vultuque geris, animi moestitiam; quia qui 35 sibi unum secum regnaturum suscepit, plures, qui postea regnare possent, tibi dereliquit. Debes etiam et nos consolari, scilicet homines extraneos et a propriis sedibus expulsos, quos tu primus omnium pro amore Dei et beati Petri in regno tuo honorifice suscepisti, obsequiis honorasti, beneficiis onerasti. Reddat tibi Dominus vicem et perpetuam mercedem, domine rex, in illa, de qua gloriosa dicta sunt, civitate, in qua est vita sine morte, aeternitas sine 40 labe, gaudium sine fine! Huius orationis mirabili velut antidoto saucium cor regis sanctus apostolicus delinivit. Ac protinus surgens in pedes, oratione dominica, sicut mos christianus exigit, dicta sub silentio, pueri defuncti animam absolvit. Dein archiepiscopos, episcopos, abbates per obedientiam monuit, quatinus sacris atque festivis, sicut erant in con-

Oct 25. ventu, vestibus induti, die crastina, quae dominica futura erat, sese repraesentarent et con- 45 secrationi novi regis interessent.

Igitur eo die solito clarior sol illuxit et rebus agendis suum obsequium ovanter praesentare visus est. Papa mane summo de palatio pontificis egrediens, cum suis curialibus et archiepiscopis, episcopis et abbatibus, ad ecclesiam beati Remigii, ubi rex cum filio hospitatus erat, perrexit et cum magna devotione atque processione monachorum decen- 50 tissime suscipitur. Ibique Romani pontificis omnibus insignibus indutus, ac, ut sibi consuetudinis est in sacris magnisque festivitatibus, frigio coronatus, innumera ecclesiastici atque militaris ordinis plebisque multitudine constipatus, ad ecclesiam matricem, quae in honore beatae Mariae consecrata est, cum puero consecrando pervenit. Ante fores ecclesiae eos expectabant rex, proceres eius, archiepiscopi, quidam episcopi, abbates, monachi, cano- 55

a) lege: viriliter. B.

nici, clerici, conscolastici, qui de diversis Galliae ac Germaniae partibus ad concilium con- 1131.
fluxerant. Intran ecclesiam, puerum ad altare praesentant et oleo, quo sanctus Remigius
per angelicam manum sibi praesentato Clodoveum regem Francorum in christianum unxerat,
puerulum decem annos plus minus habentem cum ingenti tripudio dominus papa con-
5 secravit. Fuerunt qui dicerent, numquam in Francia simul evenisse concilii celebrationem
et ab ipso Romano pontifice factam regis consecrationem. Itaque rex Ludovicus, sumpta
post lamentationem consolatione, cum coniuge et filio et curia ad tractanda regni negocia
reversus est.

Ceterum die crastina domino papae in concilio residenti per quendam Madeburgensem Oct. 26.
10 archiepiscopum¹ praesentatae sunt litterae a Lothario rege Alamannorum, in quibus rursus
et obedientia promittitur, et quod se ad expeditionem cum viribus^a omnibus regni sui prae-
pararet, intimatur. Similiter etiam rex Anglorum Henricus per Hugonem archiepiscopum
Rothomagensis et ornatissimas litteras misit et fidelem obedientiam promisit. Reges
quoque citerioris Hispaniae senior Hildefunsus² et interioris iunior Hildefunsus² missis per
15 episcopos suarum provinciarum epistolis papam salutant, sese filios et obediens denun-
ciant, auxilium contra christiani nominis inimicos et regionum illarum invasores Morabites
suppliciter efflagitant. Fuerunt siquidem et laetitiae et admonitioni ad id negotium perti-
nentes excellentissimorum heremitarum Cartusiensium litterae, quae per quendam vene-
rabilem abbatem de ordine Cistellensi³ delatae et in concilio per Gaufridum Carnotensem
20 episcopum recitatae sunt. Erant autem Cartusienses in iugis Alpium angelicam degentes
vitam supereminetissimae religionis et incomparabilis auctoritatis viri.

EX LIBRO III.

Praelibatus vero Innocentius, de cuius electione et aliquantis operibus superiori p. 382.
libro plenius digestum est, a partibus Galliarum secedens, Romam, unde venerat, intravit. 1133.
25 Sed quia Petrus iniustus conviciarius maximam partem sibi sociaverat civitatis, in illo tem-
poris puncto plenitudinem debiti sibi honoris^a adipisci non potuit. Immo quodammodo * p. 383.
bipertito apostolicae dignitatis culmine, Innocentius ecclesiam beati Petri, in qua divini
sacerdotii dignitas pendebat, solus per se obtinuit, Petrus vero Lateranensis palatii sedem,
ad quam imperialis celsitudo pertinet, occupavit. Exinde coepit^b venenatae illius dissen-
30 sionis iam manifestior ubique amaritudo diffundi et tota civitas evidentioribus odiosi scis-
matis rivulis dissipari. Iam nunc verum videbatur illud rusticanum proverbium: 'Difficile
est, ut unius habitaculi circulus lupum simul et agnum contineat'. Porro quia illa discissio,
nisi cito finem susciperet, populo, Urbi, dignitati maximi damni occasio fieret, Innocentius
violentiae locum praebens, saniori consilio accepto, Pisam se contulit⁴. Erat sane in illo
35 persecutorum tumultu Engolismensis quidam Girardus nomine livoris incitamentum, radix
peccati, malitiae nutrimentum. Huius hominis fretus suffragatione Petrus honorem illum
arroganter rapuerat et iniquitatem, quam per illum sine ratione inchoaverat, ipso instimu-
lante ducere ad perfectionem volebat. Girardus iste multos quidem iam annos excesserat,
sed adhuc iniquitas potissimum in illo florebat. Illi semper iurgia et dissensiones pla-
40 cuerant, et expulsis omnibus bonis affectibus, eius animum quasi iure hereditario possi-
debant. Tali itaque vicio in consuetudinem adducto iam carere non poterat, quia mala
opera sua, quod ultimum est malorum, amabat. Et idcirco ex hoc vicio, in quo diu iacuerat,
ablui difficile erat, quia non inquinatus, sed infectus erat. Hic ergo quia Petro eiusque
complicibus iniquitatem suam pravis ammonitionibus maliciose affricuerat, eos contra Inno-
45 centium semper acriores reddebat.

Innocentius autem tam diu Pisae demoratus est, quoadusque Petrus apostolicae sedis
dignitatem, morte terminante, reliquit. Et tunc Romam regrediens, et suae et alterius partis 1138.
favore et acclamatione honorifice susceptus et in summi pontificatus honorem gloriose est
sublimatus, et quod prius ex parte tenuit, ex toto possidere perfecte et integre coepit. Qui
50 post illius quae^c inter ipsum et Petrum fuerat altercationis placationem universalis ecclesiae

a) iuribus ed. b) coeptae ed. c) illi usque ed.

1) Norbertum.

2) Alfonso I. rex Aragoniae et Alfonso VII. rex Castiliae,

3) i. q. Cisterciensi.

4) Ubi inde a mense Novembri a. 1133. fuit; Iaffé p. 572.

1139. principale concilium Romae aggregat, ut in ipso imminentes ecclesiae necessitates decenter ordinet et disponat. Facto igitur incomparabili omnium praelatorum conventu, ipse, ut erat habitus preciositate excellentior, ipsius etiam faciei aspectu aliis reverentior, ut etiam doctrinali litterarum scientia eminentior, de rebus quae oportuniores videbantur tractaturus, inter alios adsurgens ita exorsus est: 'Ad vos', inquit, 'sermonis mei summa ex toto diri- 5 gitur, qui non semen Chanaam, sed heredes speciales estis et filii Excelsi omnes. Qui pro divinae geniturae signis armillam continentiae, baculum rigoris et iustitiae, anulum perfectionis a vero Iuda suscipientes, ea per discretionis modum in brachio, in manu, in digito gestatis, et qui unus cum Deo spiritus effecti, nihil aliud sapitis; vos, inquam, quorum astuta provisio super curam animarum invigilat, quibus ipsius authenticae nuncupationis dignitas 10 proprietatem operationis inoculat, nostis, quia Roma caput est mundi, et quia a Romani pontificis licentia ecclesiastici honoris celsitudo quasi feodalis iuris consuetudine suscipitur et sine eius permissione legaliter non tenetur. Scitis etiam, quia eius proprium est, ut dissentientes pacificet et confusa sapienter disponat et ordinet. Porro, impossibile est, ut

cf. Ps 132, 2. unguentum in barbam descendat, si in capite non redundat. Debile namque caput totum 15 dat debile corpus. Neque in usu est, ut quemlibet aegrotum ille medicus curet, quem eiusdem infirmitatis cruciatus tenet. Et si a Deo per malitiam pontifex summus disiungitur, vix effici potest, ut per eum Deo alii reconcilientur. Igitur quotienscumque veteranosus hostis contra pacem a Deo in terra hominibus bonae voluntatis datam^a et adversus canonica instituta venenosum caput conatur attollere, totiens ab illa forti muliere, quae a Salo- 20

Prov. 31, 10. mone commendatur, zelo iustitiae conteri debet, ne, si primo aut secundo conflictu impune superaverit, perniciosius postmodum insolescat. Longe etenim ante nos dictum est, venena invidiae posse quidem ratione superari, sed difficile conquiescere. Quae dum saepe auditu percepta cognovimus, nunc ea tamen ipso effectu manifestante experti sumus. Et quod sine lacrimis dicendum non est, eo usque servati sumus, ut viderimus fas omne cal- 25 cari, potestate pro iure uti, patriae leges solvi, negari ius viventibus, pacem civibus, divini cultus observantiam praevaricari. Oportuerat denique uberiori quadam deploratione et miserrimo eiulatu praeire nos funus quoddam maternae solemnitatis et velut quasdam exequias prosequi divini mysterii intermissa obsequia, provocante nos praesumptuoso quorundam instinctu, qui non intelligentes mensuram suam, sed, sicut Nemroth 30 quondam confusionis turrem contra Dominum erigere conatus est, sic isti contra Deum, quia Spiritus sanctus Deus est, et adversum christos eius cervicositatis suae profanum tumorem moliti sunt attollere, et segregati inter se diversitatibus errorum, quasi per dissonantiam linguarum ab unitate ecclesiae divisi, in Spiritum sanctum offenderunt; quia unitatem cum fratribus non tenentes, caritatis gratia privati sunt. Qui enim ecclesiae non 35 diligit unitatem, non habet Dei caritatem. Verba siquidem Augustini testantur, quoniam, quisquis a catholica ecclesia fuerit separatus, quantumlibet laudabiliter se vivere aestimet, hoc solo scelere, quod a Christi unitate disiunctus est, non habet vitam in se, sed ira Dei manet super eum. Eorum igitur qui tales sunt improbanda temeritas nostri livoris, immo iustae indignationis incentiva causa extitit, qui, ruptis divinae ordinationis vinculis, sacer- 40 dotalis reverentiae curam non habentes, tanti nominis auctoritatem et spiritualis gratiae potestatem prosternere et adnihilare temptaverunt; eo per se ascendentes, quo nec canonicarum auctoritas institutionum provexit, nec rationabilium virorum voluntas permisit. Igitur quia praecepta divinae legis et sanctorum canonum inrefragabiles sanctiones ferra-menta fuerunt in pace ecclesiae, arma esse debent in tempore belli. Et quae 45 diu intacta remanserunt, in tam exitiali necessitate festinanter arripienda sunt. His et huiusmodi adsertionibus domnus apostolicus ceteris praelatis divini sermonis favos impertiens, omnibus propatula ratione ostendit, quod Petrus Leonis non aliorum assentatione, immo rapina se apostoli Petri vicario fecisset aequalem. Cunctisque religiosus viris, quibus illud detestabile scisma displicuerat, verbis eius cum magna laude unanimiter adclaman- 50 tibus, respondit: 'Unde, quia inordinatae personae, inordinata sunt decreta, quodcumque ille statuerat destruimus, quoscumque exaltaverat degradamus, et quotquot consecraverat exordinamus et deponimus¹. Et quicumque per Girardum Engolismensem ad altaris officium accesserunt apostolica auctoritate interdicimus, ne ipsum impleant, et in illo ordinis gradu

a) datur ed.

1) Cf. Acta concilii, Mansi XXI, p. 527.

perenniter demorantes, ad superiorem non ascendant? His dictis singulos, quos reos cognoverat, propriis nominibus exprimens, eisque cum indignatione et iurgio exprobens, pastores baculos de manibus violenter arripuit et pontificalia pallia, in quibus summa dignitas consistit, de humeris verecundose abstulit. Ipsos quoque anulos, in quibus ad ipsos pertinens ecclesiae desponsatio exprimitur, sine respectu misericordiae abstulit.

Praedictus autem papa Innocentius debitum humanae conditionis exolvens, Romae p. 387. defunctus est. Cuius honori subrogatus est Celestinus, qui alio nomine magister Guido de 1143. Castellis nominatus est. Hic vero praelatione illa dignissimus erat, quoniam ei tria, quae inter homines pene habentur praecipua, simul confluxerant celebremque magistrum reddiderant, nobilitas scilicet generis, mentis industria in omni statu aequalis, litterarum quoque, 10 quarum doctrinae intentissimus fuit, scientia multiformis. multorumque nobilium, quorum frequentia Roma fremere solet. Mors vero nemini parcens tantum 1144. pontificem 7. infulationis suae mense seculo praematura abstractione eripuit. Quo ergastulo carnis exuto, substitutus est in papam Lucius, Girardus de Sancta Cruce, qui et ipse 15 strenuissimus erat; sed et morte citius praeoccupatus est.

Praenominatus autem papa Lucius, parvo tempore, 5 videlicet mensium, in praelatione 1145. expleto, res sublunares inevitabilis passione eclipsis reliquit. Cuius successionem obtinuit Eugenius, qui et Bernardus, Pisanus, tunc * temporis Clarevallensis monachus, vir continen- *p. 388. tissimae conversationis et vitae.

20 Eodem quoque anno¹ Edessa civitas ab inimicis crucis Christi, nostrorum dormitante 1144. providentia, capta, Sarracenorum dominationi repente accessit. Unde et eos qui in regione Hierusalem adiacente manebant doloris immoderata angustia usque ad intima perculit. Venerunt ergo ab Antiochia et Hierusalem in nostram regionem legati a primoribus partium illarum missi, suppliciter exorantibus, ut Francorum invincibilis probitas periculum quod 25 evenerat emendaret et futura repelleret. Quapropter, assumptis cum ipso rege crucibus, Hierusalem post tempus modicum tetenderunt. Famosiores autem inter omnes, qui cum rege huius itineris angustiam subierunt, fuerunt hii: Alamannorum imperator Henricus², Robertus, frater regis, Meldensis comes Henricus, comes Flandriae Gaufridus³, 30 Alvinus episcopus Atrabatensis. Priusquam vero rex proficisceretur, Eugenius papa, quod Dei inspiraverat spiritus persuasione solidaturus, in Franciam venit. Cuius benedictione laetificati, iter illius /piae peregrinationis statim adgressi sunt. Domnus vero papa Remis celebrato concilio, Parisius venit ibique aliquandiu demoratus est. Post^a niens, in ipsa urbe diebus aliquot^a ut tantum decebat virum, amplissime ab^a.

35 a) lacuna.

1) Lucius obiit d. 25. Febr. 1145; Edessa capta est a. 1144, Dec. 13. 2) Potius Conradus. 3) Theodericus.

EX VITA
LUDOVICI VI. FRANCORUM REGIS
AUCTORE SUGERIO.
EDIDIT A. MOLINIER.

Inter omnes, qui ineunte saec. XII. in Francia floruerunt scriptores, nullum⁵ invenies, qui Sugerium, abbatem Sancti Dionysii, praestet; quippe qui longissimae arctissimaeque amicitiae vinculo Ludovico VI. regi coniunctus, Ludovici VII. tutor ac minister, regni, isto absente, rex ut ita dicam et defensor, omnia noverit suae aetatis negotia, multa viderit nonnullaque tractaverit; quin etiam, quod nobis adhuc maioris momenti, cum summis illius temporis viris, Calixto II.¹⁰ papa, tam Franciae quam Italiae clericis laicisque optimatibus maxima usus fuerit familiaritate. — Optimum illum scriptorem in dioecesi Atrebatensi, haud procul a Sancto Audomaro, natum fuisse constat, circa annum post Ch. n. 1080; cuius pater, nomine Helinandus, pauperrimae conditionis erat. Liberalibus artibus primum studuit in prioratu conventuali de Strata ('de l'Estrée'), prope¹⁵ ipsam Sancti Dionysii abbatiam sito; post ibi actos aliquot annos abbatiam intravit, studia absoluturus, ubi iuniorem principem Ludovicum novit, cui inde (a. 1094) usque ad mortem amicissimus extitit. Pluribus deinde visitatis monasteriis, anno 1103. Sanctum Dionysium tandem reversus est, cuius abbas Adam eum tam dulcissime enutrivit, ut filius potius quam discipulus existimaretur.²⁰ Illum comitatus in multis itineribus, omnes tam aulae regiae quam provinciae potentissimos viros frequentavit. Nec multo post Tauriaci ('Tours') praepositus factus, omnibus animi fortitudinem manifestam ostendit, cum suae domus bona contra famosissimum tyrannum, Hugonem, dominum Puteoli ('le Puiset') defendisset. Anno 1112. Romam adit et ibi concilio Lateranensi persona²⁵ adhuc humilis interest, sexto abhinc anno Magalonae, ex parte regis Gelasio II. papae gratulaturus. Defuncto denique abbate Adam anno 1122, a monachis abbas eligitur, invito rege Ludovico, veteris amicitiae tunc immemore. Nec paulo post, hortante severissime sancto Bernardo Clarevallensi, semetipsum abbatiamque simul reformavit. Maxima semper apud regem fruebatur fiducia,³⁰ qui anno 1137. nondum senex moriens, ipsum regno filioque reliquit defensorem. Inde merito 'patriae pater' dictus, iuvenem Ludovicum consiliis instruens, labefactam potentiam restauravit. Plenus tandem dierum anno 1151. defunctus est, longo maximoque ab omnibus prosequendus desiderio¹.

1) Sugerii vitam scripsit Guillelmus monachus, discipulus ac familiaris, cuius opus inseruit Lecoy de la Marche editioni suae Sugerianae.

Eius supersunt plura opera, inter quae unum tantum nobis usui erit; neque enim in Libro de rebus in administratione sua gestis, neque in libello altero de consecratione ecclesiae Sancti Dionysii, quod ad Romani imperii vel summorum pontificum historiam pertineat, reperimus¹. Vita autem Ludovici Grossi multa talia nobis praestat. Scripta est inter ann. 1137, quo obiit rex, et ann. 1145, quo Sugerius librum de administratione composuit (cf. c. 12). Potius regis panegyricum quam regni historiam componere in animo habuit auctor²; cum autem omnibus fere locis, qui ad rem nostram spectant, minimam habuerit Ludovicus partem, hic maior ipsi tribuenda est fides. Animadvertendum tantummodo, quod pontificibus Romanis devotissimus, imperatorem Henricum eiusque sectatores grandi prosequitur indignatione. — Etiam Ludovici VII. vitam composuerat Sugerius, cuius fragmentum iuris publici nuper fecit V. D. Lair ('Bibliothèque de l'école des chartes' t. XXXIV, p. 589 sq.); ex quo autem nihil excerptimus.

Plures sunt vitae Ludovici VI. editiones; quarum primam produxit Pithoeus anno 1596. Francofurti, 'editionem germanicam' a posteris saepius appellatam; inde Chesnius in tomo IV. SS. coetaneorum (p. 281) et Benedictini in tomo XII. SS. historiae Franciae (p. 10); prodit denique anno 1867. multo melior d. Lecoy de la Marche editio, cura et sumptibus Historiae Franciae societatis impressa.

Codices vero hi ad manus fuerunt:

1) Parisiensis bibliothecae Mazarin. H. 543, olim San-Dionysianus; XII. saeculo conscriptus; in quo continentur Liber pontificalis Anastasii Bibliothecarii, Gesta regum Francorum, Guillelmus Gemmeticensis, Hugo Floriacensis et Sugerius.

1^a) Parisiensis biblioth. nat. Lat. nr. 5925, olim San-Dionysianus, XIII. saeculo exaratus (a. 1290—1310), f. 199'—232, ex 1, ut videtur, descriptus.

2) Parisiensis ib. Lat. nr. 17546 (Notre Dame 135) XII. saeculi (c. a. 1180); complura desunt folia; hunc, tunc Loiselianum, codicem exscripserunt Pithoeus et Chesnius.

3) Parisiensis ib. Lat. nr. 12710 (S. Germani a Pratis 1085), in 4°, 88 fol., ineunte saeculo XIII. exaratus. Continet ille codex fragmenta ex diversis auctoribus ad amplissimam regum Francorum scribendam historiam collecta. Illo usi sunt Benedictini.

4) Parisiensis ib. Lat. nr. 17656 (Notre Dame 133) collectio fragmentorum historicorum, inter quae tria sunt ex vita Ludovici. Hoc ms. saeculo XII. ex. conscriptum fuisse, annotatio fol. 260.^b adiecta: De concilio Lateranensi nostri temporis (a. 1179) probare videtur. Plerumque vero cum 3 convenit; uterque ex 1 dependet.

5) Parisiensis ib. Lat. nr. 6265, anno 1515. exaratus, nulliusque fere momenti. A. M.

5. De Ebalo comite Ruciacensi.

Infestabatur nobilis ecclesia Remensis suorum et aecclesiarum ad se pertinentium dilapidacione bonorum, tyrannide fortissimi et tumultuosi baronis Ebali Ruciacensis et filii

1) Unum tantum exscribere locum iuvat, Lib. de admin. c. 8: *Nec minus nobilem gloriosi regis Dagoberti cathedram, in qua, ut perhibere solet antiquitas, reges Francorum, suscepto regni imperio, ad suscipienda optimatum suorum hominia primum sedere consueverant, tum pro tanti excellentia officii, tum etiam pro operis ipsius precio, antiquatam et*

disruptam refeci fecimus. 2) c. 1. vero, ubi Henrici Anglorum regis mentionem fecerat: *Sed nil nostra, inquit, refert, nisi si aliquid incidenter nostris convertibile aliquando nos oporteat, sicut et de regno Lotharingorum, summatim praelibare. Francorum enim, non Anglorum gesta quaedam scripto memoriae mandare proposuimus.*

eius Guischardi^{a, 1}; qui quanto militiae agebatur exercitio — erat enim tantae magnanimitatis, ut aliquando cum exercitu magno, quod solos reges deceret, in Hispaniam proficisceretur² —, tanto insanior et rapacior his explendis depredacionibus, rapinis et omni malitiae insistebat. Tanti ergo et tam facinorosi viri apud dominum regem Philippum centies et modo apud filium bis aut ter lugubri querela deposita, filius invective exercitum mediocrem⁵ fere septingentorum militum de nobilioribus et^b validioribus Franciae optimatibus delectum cogit, Remis festinat, pene per duos menses multo conflictu preteritas punit aecclesiarum molestias, eiusdem prefati tyranni et fautorum^c eius depopulatur terras, incendio solvit, rapinis exponit: egregie factum, ut qui rapiebant rapiantur et qui torquebant eque aut durius torqueantur. Tanta siquidem erat domini et exercitus animositas, ut, quandiu ibi¹⁰ fuerit, aut vix aut nunquam preter feria sexta aut^d die dominica quieverint^e, quin aut cum manuali congressione lancearum ac gladium committerent aut terrarum destructione illatas iniurias vindicarent. Certabatur ibi non contra Ebalum tantum, sed contra omnes illarum partium barones, quibus etiam maximorum Lotharingorum affinitas multo agmine celebrem affectabat exercitum. Agitur interea multis questionibus de pace, et quoniam¹⁵ diversae curae periculosaeque negotia ad alias partes novi domini presentiam votive devocabant, habito cum suis consilio, pacem a prefato tyranno aecclesiis et impetravit et imperavit, et acceptis obsidibus, eam iureiurando firmari fecit. Taliter salutatum et flagellatum dimisit³. Hoc etiam quod de Castro-novo repetebat in diem distulit.

9. [De^f Boamundo^g principe Antiocheno^h.]

20

Id circa temporisⁱ, illustrem Antiochenum^k principem Boamundum, cui specialiter illa potenti obsidione ipsa eiusdem urbis ob sui strenuitatem reddita est munitio, contigit ad partes Gallorum^l descendisse, virum inter orientales egregium et famosum, cuius quoddam generosum et quod numquam sine diva manu fieri posset factum, etiam inter ipsos predicabatur¹⁰⁸⁴. Sarracenos^m. Cum enim cum patre suo Roberto Guiscardoⁿ fere^o transmarinum obsedisset²⁵ castrum Durachium⁴, nec Thessalonicenses gazae nec thesauri Constantinopolitani nec ipsa Grecia tota eos arcere valeret, subito post eos transfretantes domini papae Alexandri legati, qui eos et caritate Dei et obligatione hominii adiurando submoneant, assistunt, ut aecclesiae Romanae et domino papae in turre Crescentiani^p incluso ab imperatore eripiant^q, devotissime supplicant, naufragari Urbem et aecclesiam, immo ipsum dominum papam, si non cito sub³⁰ venerint, iureiurando pronuntiant. Herent principes et quid eligant, an expeditionem tantam et tam sumptuosam inrecuperabiliter omittant, an^r dominum papam, Urbem et aecclesiam ancillari, immo naufragari sustineant. Cumque hac anxiarentur deliberatione, hoc excellentissimum eligunt^s, istud facere et illud non omittere deliberant. Relicto siquidem obsidioni Boamundo, pater in Apuliam transfretando regressus, undecumque potuit, de Sicilia, Apulia^t³⁵ et Calabria atque Campania viros et arma collegit et tam promptissime quam audacissime Romam acceleravit. Unde divina voluntate et quasi portentum mirabile contigit, ut, cum iste Romam, et imperator Constantinopolitanus⁵, audita Roberti absentia^u, adunato Gregorum exercitu, ad expugnandum Boamundum Durachium tam terra quam mari applicuisset, una et eadem die pater Guiscardus Romae cum imperatore congrediens, ille cum Gre⁴⁰ corum imperatore strenue confligens, uterque princeps de utroque imperatore, mirabile dictu, triumphavit⁶. Prefati igitur Boamundi ad partes istas adventus causa fuit^v, ut nobi-

Matth.
23, 23.

a) Guichardi 3. b) et validioribus *desunt* 2. c) factorum 1. 1^a. 3. 4; fautorum 2; *cf.* p. 57, l. 10. d) et 1^a. e) quieverunt 3. 4. f) *rubra deest* 1. 1^a. g) Buamundo 2. h) Antiocono 3. i) Per idem tempus 4. k) Anthio-
cenum 4; Anthiochenum 1^a. l) Gallorum *post corr.* Galliarum 1^a. m) Saracenos 2. 3. 4. n) Guichardo 3; Guischardo 45
2. 4, et ita *infra*. o) forte 2. p) Crescentia 4; Crescentiam *post corr.* Crescentiani 1^a. q) *locum corruptum putarim*.
r) ad 3, *eadem manu corr.* an 4. s) *deest* 2. t) et Ap. 3. 4. u) aubsentia 1. 1^a. v) fuerit 3. 4.

1) Ebalus II, comes de Roucy (Aisne); vixit ab a. 1063. ad a. 1104. vel c. Cui, primogenito Guischardo ante patrem defuncto, successit alter filius Hugo, dictus Cholet. 2) De ista Ebali in Hispaniam expeditione, ab omnibus illius aetatis scriptoribus omissa, *cf.* Gregorii VII. papae epistolam, 30. April. die 1073. datam (Jaffé, Monumenta Gregoriana p. 16). 3) Quo tempore hanc expeditionem egerit Ludovicus, parum nobis liquet. Cum autem apud Sugerium immediate sequatur narratio

belli inter Ebalum et Thomam de Marna commissi, ad a. 1102—3. hoc factum reportandum existimamus. 4) Durazzo, in orientali maris Adriatici plaga. Haec 50 Dyrrachii obsidio non vivente Alexandro II, sed Gregorio VII. papa acta est. Caeterum mense Februario a. 1082. expugnata fuit haec civitas. 5) Alexius Comnenus. 6) De hac duplici expeditione ac victoria videsis Annales Beneventanos, SS. III, 182, 55 et Bernoldi chronicon, V, 441, qui de anno ac mense conveniunt.

lissimam domini Ludovici designati^a sororem Constanciam, moribus facetam, persona elegantem, facie pulcherrimam, matrimonio sibi copulari quibuscumque modis queritaret. Tanta etenim et^b regni Francorum et domini Ludovici preconabatur strenuitas, ut^c ipsi etiam Sarraceni huius terrore copulae terrentur. Vacabat domina, comitem Trecensem Hugonem^d pro^e aspernata, nec dedecentem^e sponsum iterata copula appetebat. Callebat princeps Antiochenus; et tam donis quam promissis copiosus, dominam illam celeberrime sibi copulari Carnoti, presente^f rege et domino Ludovico, multis astantibus archiepiscopis, episcopis et regni proceribus, devote promeruit. Astitit ibidem^g etiam Romanae sedis apostolicae legatus dominus Bruno Signinus episcopus, a domino Paschali papa ad invitandam et confortandam Sancti Sepulchri viam dominum Boamundum comitatus. Unde plenum et celebre Pictavis tenuit concilium^h, cui et nos interfuimus, quia recenter a studio redieramus. Ubi de diversis sinodalibus et precipue de Ierosolimitano itinere, ne tepescat, agens, tam ipse quam Boamundus multos ire animavit. Quorum freti comitatu multo multaue militia, tam ipse Boamundus quam domina Constancia necnon et ipse legatus ad propria prospere et gloriose remearunt. Quae domina Constancia domino Boamundo duos genuit filios, Iohannem et Boamundum; sed Iohannes ante annos militiae in Apulia obiit; Boamundus vero, decorus iuvenis, militiae aptus, princeps factus Antiochenus, cum Sarracenos instanter armis urgeret nec eorum zelantes impetus aliquid duceret, minus caute eos insecutus, insidiis eorum interceptus, cum centum militibus equo animosior infauste decapitatus, Antiochiam et cum Apulia vitam amisit.

Sequenti^h itaque prefati Boamundi repatriationis anno venerandae memoriae universalis et summus pontifex Paschalisⁱ ad partes occidentales [accessit^k] cum multis et sapientissimis viris, episcopis et cardinalibus et Romanorum nobilium comitatu, ut regem Francorum et filium regem designatum Ludovicum^l et aecclesiam Gallicanam consuleret super quibusdam molestiis et novis investiturae aecclesiasticae querelis, quibus eum et^m infestabat et magisⁿ infestare minabatur Henricus imperator, vir affectus paterni et tocus humanitatis expers, qui et genitorem Henricum crudelissime persecutus exheredavit, et, ut ferebatur, nequissima captione tenens, inimicorum verberibus et iniuriis, ut^o insignia regalia, videlicet coronam, sceptrum et lanceam sancti Mauricii, redderet nec aliquid in toto regno proprium retineret, impiissime coegit. Equidem deliberatum est Romae, propter Romanorum conducticiam perfidiam de prefatis, immo de omnibus questionibus tucius regis et regis filii et aecclesiae Gallicanae in Francia quam in Urbe disceptare suffragio^p. Venit itaque Cluniacum, a Cluniaco ad Caritatem^q, ubi celeberrimo archiepiscoporum et episcoporum et monastici ordinis conventu eidem nobili monasterio sacram^r dedicationis imposuit. Affuerunt et nobiliores regni proceres, inter quos et dapifer regis Franciae nobilis comes de Rupe-forti^s domino papae missus occurrit, ut ei tanquam patri spirituali^r per totum regnum eius beneplacito deserviret. Cui consecrationi et nos ipsi^s interfuimus, et contra dominum^t episcopum Parisiensem Galonem, multis querimoniis aecclesiam beati Dionisii agitantem, in conspectu domini papae viriliter stando, aperta ratione et canonico iudicio satisfacimus. Cumque Turonis apud Sanctum Martinum, ut mos est Romanus, frigidum ferens, 'Letare Ierusalem'^u celebrasset, ad venerabilem beati Dionisii locum tanquam ad propriam beati Petri sedem benivulus et devotus devenit. Qui gloriose et satis episcopallyter receptus, hoc unum memorabile et^v Romanis insolitum et posteris reliquit exemplum, quod nec aurum nec argentum nec preciosas monasterii margaritas, quod multum timebatur, non tantum non affectabat, sed nec respicere dignabatur. Sanctorum pignoribus humillime prostratus, lacrimas conpunctionis offerebat, holocaustum se ipsum Domino et sanctis eius toto animo inferebat, et ut de vestimentis episcopalibus beati Dionisii sanguine

a) designatim 3, corr. designati 4. b) deest 1^a. c) ut ipsi — domina desunt 3. 4. d) procura 4. e) decentem 2. f) presenti 3. 4. g) et. ib. 1^a. h) Anno dominice incarnationis 1105. ven. 4. i) Paschalis 1^a. k) deest 1. 1^a. 2. 3. 4; in marg. suppl. 5. l) Bedov. post corr. Ludov. 1^a. m) post del. 1^a. n) magnis 3. o) et 3. p) naufragio 2. q) sacramentum 4. r) spiritualis 1. 3, corr. spirituali 1^a. s) deest 1^a. t) ep. d. 3. u) Iehersusalem 3. v) deest 2.

1) Hugo I. comes Trecensis a. 1089 — c. 1128. cum nonnisi anno 1106. ex Franciam ingressus fuerit
2) De hoc Pictaviensi concilio multi eiusdem aetatis Paschalis; cf. Iaffé, Regest. pontificum. 4) La
5) disseverunt auctores, quorum testimonia v. Mansi Charité-sur-Loire (Nièvre). 5) Rochefort (Seine
Conc. XX, p. 1205. 3) Recte sequenti anno Sugerius; et Oise).

1107. madefactis ad patrocinandum aliqua ei^a daretur porciuncula, suppliciter exoravit: 'Ne displiceat', inquit, 'si de vestimentis eius nobis vel parum reddideritis, qui eum vobis^b apostolatu Galliae insignitum absque^c murmure destinavimus. Occurrit itaque ei ibidem rex Phylipus^d et dominus Ludovicus^e, filius eius, gratanter et votive, amore Dei maiestatem regiam pedibus eius incurvantes, quemadmodum consueverunt ad sepulchrum piscatoris^f 5 Petri reges submisso diademate inclinari; quos dominus papa manu erigens, tanquam devotissimos apostolorum filios^g ante se residere fecit. Cum quibus de statu aecclesiae, ut sapiens sapienter agens, familiariter contulit; eosque blande demulcens, beato Petro sibi, eius vicario, supplicat opem ferre, aecclesiam manutenere et, sicut antecessorum regum Francorum, Karoli Magni et aliorum mos^h inolevit, tyrannis et aecclesiae hostibus et potissi- 10 mum Henrico imperatori audacter resistere. Qui amicitiae, auxilii et consilii dextras dederunt, regnum exposueruntⁱ, et qui cum eo Catalaunum¹ imperatoris legatis occurrere festinent archiepiscopos et episcopos et abbatem Sancti Dionisii Adam, cum quo et^g nos fuimus, coniunxerunt. Ubi cum dominus papa aliquantis demoraretur, ex conducto ipsi^h imperatoris Henrici legati, non humiles, sed rigidi et contumaces, cum apud Sanctum Mem- 15 mium^{1,2} hospicia suscepissent, relicto inibi cancellario Alberto, cuius oris et cordis unanimitate ipse imperator agebat, ceteri ad curiam multo agmine, multo fastu, summe falerati devenerunt. Hi siquidem erant archiepiscopus Treverensis^m, episcopus Alvertatensis, episcopus Monasteriensis, comites quam plures, et cui gladius ubique referebatur dux Welfo, vir corpulentusⁿ et tota superficie longi^o et lati admirabilis et clamorosus, qui^p tumultuantes 20 magis ad terrendum quam ad ratiocinandum missi viderentur. Singulariter et solus Treverensis archiepiscopus, vir elegans et iocundus, eloquentiae et sapientiae copiosus, Gallicano coturno exercitatus^q, facete^r peroravit, domino papae et curiae salutem et servitium ex parte domini imperatoris deferens, salvo iure regni; et prosequens de mandatis: 'Talis est', inquit, 'domini nostri imperatoris, pro qua mittimur^s, causa. Temporibus antecessorum 25 vestrorum^t, sanctorum^u et apostolicorum virorum, Magni Gregorii et aliorum, hoc ad ius imperii pertinere dinoscitur, ut in omni electione hic ordo servetur: antequam electio in palam proferatur, ad aures domini imperatoris perferre et, si personam deceat, assensum ab eo ante factam electionem assumere, deinde in conventu secundum canones petitione populi, electione cleri, assensu honoratoris proferre, consecratum libere nec^v simoniace ad 30 dominum imperatorem pro regalibus, ut anulo et virga investiat^w, redire, fidelitatem et hominum facere. Nec mirum; civitates^x enim et castella, marchias^y, thelonea et queque imperatoriae dignitatis nullo modo aliter debere occupare^z. Si^a hec dominus papa sustineat, prospere et bona pace regnum et aecclesiam ad honorem Dei inherere[?]. Super his igitur dominus papa consulte oratoris episcopi Placentini voce respondit: Ecclesiam, pre- 35 cioso Ihesu Christi sanguine redemptam et liberam constitutam, nullo modo iterato ancillari oportere^b; si aecclesia, eo^c inconsulto, prelatum^d eligere non possit, cassata Christi morte, ei serviliter subiacere; si virga et anulo investiat^e, cum ad altaria eiusmodi pertineant, contra Deum^e ipsum usurpare; si sacras dominico corpori^f et sanguini manus^g laici manibus gladio sanguinolentis obligando supponant, ordini suo et sacrae unctioni derogare. Cumque hec et his similia cervicosi audissent legati, Teutonico impetu frendentes tumultuabant, et, si tuto auderent, convicia eructuarent, iniurias inferrent. 'Non hic', in- 40 quunt, 'sed Romae gladiis hec terminabitur^h querela'. Verum papa quam plures viros approbatos et peritos ad cancellarium misit, qui eum super his composite et placide convenirent et audirentur etⁱ audirent et ad pacem regni eum operam dare obnixè exorarent³. 45 Quibus recedentibus, dominus papa Trecas venit, diu submonitum universale concilium

a) d. ei 4. b) nobis 1^a. c) d. a. m. 4. d) Philipus 3; Philippus 1^a. e) Lodovicus 4. f) piscatoris 1^a.
g) *deest* 4. h) *deest* 1^a. i) disposuerunt 4. k) ipsius *fortasse e corr.* 1^a; sibi 4. l) Meminium *e corr.* 1^a;
Neminiun 3, *corr.* Memmiiun 4. m) Trev. ep. *desunt* 2. n) copulentus 3; opulentus 4. o) longus et latus 4.
p) quia 3, *corr.* qui 4. q) excitatus 3. 4. r) facere 1^a. 3; facile 4. s) mittuntur *post corr.* mittimur 1^a. 50
t) nostrorum 1. 1^a. u) s. et *des.* 3. 4. v) ne 3. 4. w) instituatur 3. 4. x) etenim civ. cast. 1^a. y) et *add.* 3.
z) occupari *corr.* 4. a) Sic 3. 4. b) potest 4. c) ecclesiastico 4. d) presulatum 2. e) Dominum 4. f) cor-
poris et sanguinis 3; corpore et sanguine 4. g) manu 3. h) gl. determinabitur 2. i) *deest* 3.

1) Châlon sur Marne. 2) Sanctus Memmius, Saint nicon, qui omisit illud Catalaunense colloquium, Menge-lès-Châlon, abbatia ordinis S. Augustini, haud SS. VI, p. 243.
procul a Catalauno sita. 3) Cf. Ekkehardi chro-

honorifice celebravit¹, et cum amore Francorum, quia multum^a servierant, et timore et odio 1107.
Theutonicorum^b ad sancti Petri sedem prospere remeavit.

Imperator vero secundo fere recessionis eius anno², collecto mirabili triginta milium 1111.
militum hoste,

5

*nullas nisi sanguine fuso
Gaudet habere vias,*

Lucan.
Phars. I, 439.

Romam tendit, mire callens pacem simulat, querelam investiturarum deponit, multa et
hec et alia bona pollicetur, et ut Urbem ingrediatur, quia aliter non poterat, blanditur^c,
nec fallere summum pontificem et totam aecclesiam, immo ipsum Regem regum veretur³.
10 Unde, quia audiebant tantam et tam perniciosam aecclesiae Dei sopitam questionem, equo
aut plus equo Romani Quirites tripudiant, clerus summe^d exultat, et quomodo eum honori-
ficentius et elegantissime recipiant, exhilarati decertant. Cumque dominus papa episco-
porum et cardinalium togata cum opertis^e albis operturis equis constipatus turma, sub-
sequente populo Romano, occurrere acceleraret, premissis, qui tactis sacrosanctis euvan-
15 geliis ab eodem imperatore iuramentum pacis, investiturarum^f depositionem susciperent,
in eo qui dicitur Mons Gaudii loco, ubi primum adventantibus limina^g apostolorum bea-
torum visa occurrunt, id ipsum iteratur; in porticu vero, mirabili et universali Romanorum
spectaculo, manu propria imperatoris et optimatum triplicatur iuramentum; exinde infinite^h
nobilius, quam si Affricanaⁱ victoria potito^k arcus triumphalis arrideret, cum hymnis et
20 laudum multiplici triumpho domini papae manu sacratissima diademate coronatur, more
augustorum ad sacratissimum apostolorum altare, precinentium clericorum odis et Aleman-
norum cantantium terribili clamore celos penetrante, celeberrima et sollempni devocione
deducitur. Cum igitur dominus papa, missas gratiarum agens, corpus et sanguinem Ihesu
Christi confecisset^l, partitam eucaristiam in amoris impartibilis confederatione et pacti
25 conservatione obsidem mirabilem ecclesiae devovens, suscipiendo imperator communi-
cavit. Necdum dominus papa post missam episcopalia deposuerat indumenta^m, cum inopi-
nata nequitia, ficta litis occasione, furor Theutonicusⁿ frendens debachatur^o: exertis gladiis
velut pleni mania^p discurrentes, Romanos^q tali in loco iure inermes aggrediuntur; clamant
iureiurando, ut clerus Romanus omnis, tam episcopi quam cardinales capiantur aut truci-
30 dentur; et quod ultra^r nulla potest attingere insania, in dominum papam manus impias
inicare non verentur. Luctu inexplicabili et dolore precordiali tam nobilitas Romana quam
ipse populus luget, factionem^s, licet sero, animadvertunt^t, alii ad arma currunt, alii sicut
stupidi fugiunt; nec inopinato hostium bello, nisi cum trabes^u de porticu deponentes eo-
rum ruinam suam fecerint^v defensionem, evadere potuerunt. Prefatus autem imperator
35 pessime conscienciae et facinorosi facti perterritus cruciatu, Urbem quantocius exivit, pre-
dam a christiano christianis inauditam, dominum videlicet papam et cunctos quos potuit
cardinales et episcopos adducens, civitate Castellana, loco natura^w et arte munitissimo, se
recepit; cardinales ipsos turpiter exuens, inhoneste tractavit et, quod dictu nefas est,
ipsum etiam dominum papam tam pluviali quam mitra, cum quaecumque^x deferret^y insignia
40 apostolatus, non veritus in christum Domini mittere manum, superbe spoliavit, multasque
inferens^z iniurias, nec eum nec suos multo dedecore affligens dimisit, donec ad prefati
pacti solutionem et exinde facti privilegii reddicionem coegit. Aliud etiam de manu domini
papae, ut deinceps investiret, suprepticium privilegium extorsit, quod idem dominus papa^a
in magno concilio trecentorum et eo amplius episcoporum iudicio aecclesiae, nobis audien-
45 tibus, conquassavit et perenni anatemate in irritum reduxit⁴. Verum si querit quis, quare 1112.
dominus^b ita tepide fecerit, noverit, quia aecclesia, percusso pastore et collateralibus, lan-

a) multi 3. 4. b) Teut. 2. c) blanditer 4. d) sumpme 1; supreme 4. e) apertis 2. f) in inv. 2. 3.
g) lumina 3, corr. limina 4. h) infinito 3. 4. i) Aufricana 3. k) potita 4. l) fecisset 2. m) vestimenta 2.
n) Teuthon. 1^a; Teuton. 4. o) debacatur 1. p) insania 2. q) Romano 1^a. r) ulla non potest 2. s) fauc-
50 tionem 2; fautionem 1. 3. t) animadvertunt 4. u) constrabes 3. v) fecere 2; fecerunt 1^a. 3. 4. w) et natura 2.
x) cumque 3. y) defert 2. (4?). z) deest 2. a) deest 4. b) papa post in marg. add. 1^a.

1) Acta integra huius concilii publici iuris fecit Mansi, Concilia XX, 1217; cf. quoque LL. II, App. p. 81. 2) Sugerius hoc loco erravit, quippe
55 haec imperatoris expeditio ad a. 1111, mensem Februarium referenda, attestantibus fere omnibus coaetaneis scriptoribus. 3) Hoc loco conven-
tionem paulo ante apud Sutrium factam Sugerius indicat, cuius tenorem nobis servarunt Annales Romani, SS. V, p. 472—474. 4) Instrumentum a Sugerio indicatum invenies LL. II, p. 72. Concilio Lateranensi a. 1112, Martis diebus 18—23, conquassatum fuit, cuius concilii acta ibidem, App. p. 181.

- guebat, et pene eam tyrannus ancillans, quia non erat qui resisteret, tanquam propriam occupabat. Cui certum facto dedit experimentum, quod, cum fratres aecclesiae columnas
 1112. ad tuitionem et aecclesiae reparationem quomodocumque solvi fecisset pacemque aecclesiae qualemcumque reformasset, ad heremum solitudinis confugit, moramque ibidem perpetuam fecisset, si universalis aecclesiae et Romanorum violencia coactum non reduxisset¹. 5
 Verum dominus Ihesus Christus, redemptor et defensor aecclesiae suae, nec eam diutius conculcari nec imperatorem impune^a ferre sustinuit. Qui etenim nec tenti nec fide obligati fuerant, causam aecclesiae fluctuantis suscipientes, domini designati Ludovici suffragio et consilio, in Gallicana celebri concilio collecta aecclesia, imperatorem tyrannum anathemate innodantes, mucrone beati Petri perfoderunt; deinde regno Theutonico^b applicantes, opti- 10
 mates et partem regni maximam adversus eum commoverunt, fautores eius et Bucardum^c Rufum Monasteriensem episcopum^d deposuerunt, nec ab infestatione aut heredacione^e usque in condignam pessimae vitae et tyrannici principatus defavillationem supersederunt^{f,2}. Cuius^g malo merito transplantatum est, Deo ulciscente, imperium, cum, eo exterminato, dux Saxonie^h Lotharius successit, vir bellicosus, rei publicaeⁱ defensor invictus. Qui, cum 15
 1137. recalcitrantem Italiam, Campaniam, Apuliam usque ad mare Adriaticum, presente Siculo comite^k Rogerio, eo quod se regem creasset, depopulando, domino Innocentio papae^l comitatus, perdomuisset, cum nobilissimo triumpho repatrians, victor sepulturae succubuit. Hec et alia huiusmodi^m eorum scriptoresⁿ depingant; nos, quia proposuimus, gestis Francorum stilum replicemus. 20
 1118. 26. Ea tempestate venerandae memoriae summum pontificem Romanum Paschalem ab hac ad lucem perpetuam contigit demigrare. Cui cum de Iohanne Gaitano cancellario electione canonica constitutus^o papa Gelasius successisset, et cuiusdam Burdini depositi Bracaren-
 sis archiepiscopi, imperatoris Henrici violencia in sedem apostolicam intrusi, et populi Romani conducticia infestatione intolerabiliter fatigaretur et a sancta sede eorum 25
 tyrannide arceretur, ad tutelam et protectionem serenissimi regis Ludovici et Gallicanae aecclesiae compassionem, sicut antiquitus consueverunt, confugit. Qui cum navali subsidio — pauperie quippe multaangebatur — applicuisset Magalonam^p, artam in pelago insulam, — cui superest solo episcopo, clericis et rara familia contempta, singularis et privata, muro tamen propter mare commeantium Sarracenorum impetus munitissima civitas^q —, 30
 a domino rege, quia iam adventum eius audierat, destinati mandata deposuimus, diem certam locumque Viziliaci^r mutui colloquii cum eius benedictione, quia regni primitias obtuleramus, gratanter reportavimus. Cui cum dominus rex^s occurrere maturaret, nuntiatum
 1119. est, eundem summum pontificem podagrico morbo diu laborantem tam Romanis quam Francis vitae depositione pepercisse. Cuius apostolicis exequiis cum multi religiosorum viro- 35
 rum et aecclesiae prelatorum interesse festinassent, astitit virorum venerabilis Guido^t Viennensis archiepiscopus, imperialis et regiae celsitudinis dirivativa consanguinitate generosus, multo generosior moribus; qui cum in somnis proxima nocte, apto satis licet ignoto presagio, vidisset sibi a persona prepotente lunam sub clamide repositam committi, ne causa aecclesiae apostolici transitu periclitaretur, ab ea quae aderat Romana aecclesia in 40
 summum pontificem electus, visionis veritatem enucleatius animadvertit. Sublimatus^u itaque tantae celsitudinis dignitate, gloriose, humiliter, sed strenue aecclesiae iura dispos-
 nens, amore et servitio domini Ludovici^v regis et nobilis Adelaidis reginae, neptis^{u,5}, aptius aecclesiasticis providebat negotiis. Remis itaque celeberrimum celebrans concilium⁶,

a) pugne fere 3; pugne ferre 4. b) Teut. h. l. 1. 1^a. c) Burcardum 4. d) deest 4. e) ita codd.; exheredacione? f) desuper- 45
 sederunt 2. g) Henrico III. (sic) successit Lotharius adiecit manus paulo recentior ad marginem 1. h) ita 1. 1^a. 4.
 i) et r. 3. 4. k) rege 2. l) papa 4. m) huiusmodi 2. n) scriptores 3; scriptores 4. o) constitutus 2.
 p) Magolonam 3. q) rex d. 3. r) Wuido 3. s) Sullimatus 2. t) regis Lud. 3. u) suae add. 4?

1) Hic papae a Roma secessus a mense Novembri a. 1112. ad mens. Martium a. 1113. duravit (vide Iaffé l. l.). 2) Concilium Viennense actum mense Septembri a. 1112. Cuius acta Paschalis approbavit bulla Oct. 20. eiusdem anni data. Cf. Mansi XX, p. 76. et Bouquet cont. XV, p. 26. 3) Maguelonne, hodie insula fere deserta, in qua usque ad initium saec. XVI. insignis celeberrimaque fuit ecclesia cathedralis. 4) Vézelay, clara ord. S. Benedicti abbatia

in dioecesi Augustudunensi (nunc départ. de l'Yonne). V. infra Hist. Vizel. 5) Calixtus filius erat comitis Burgundiae Guillelmi, cuius filia Humbertum comitem Sabaudiae, patrem Adelaidis, sponsum accepit. 6) Remense concilium egit Calixtus diebus 20—22. Oct. 1119; diebus 23—25. Mosomum (Mouzon, Ardennes) adiit. Sententia excommunicationis contra Burdinum et imperatorem data est die 30. Oct. Cf. Mansi XXI, p. 235.

cum legatis imperatoris Henrici pro pace aecclesiae sedere differens, in marchiam versus Mosonum occurrisset, nec profecisset, quemadmodum et antecessores fecerant, anathematis vinculo pleno Francorum et Lotharingorum^a concilio innodavit. Cum autem aecclesiarum votivis ditatus beneficiis gloriose Romam pervenisset, gloriosa tam cleri quam 1120. 5 populi Romani susceptus receptione, multis antecessorum superior^b, aecclesiae curam feliciter amministrabat. Nec multam adhuc in sede sancta fecerat moram, cum Romani, eius tam nobilitati quam liberalitati faventes, intrusum ab imperatore scismaticum^c Burdinum^d apud Sutram sedentem et ad limina apostolorum transeuntes clericos genu flectere compellentem, expugnatum tenuerunt; tortuoso animali camelo tortuosum antipapam, immo 10 antichristum, crudis et sanguinolentis pellibus caprinis amictum, transversum^e superposuerunt, et ignominiam aecclesiae Dei ulciscentes, per medium civitatis via regia, ut magis publicaretur, educentes, imperante domino papa Calixto, perpetuo carcere in montanis Campaniae prope Sanctum Benedictum captivatum dampnaverunt et ad tantae ultionis memoriae conservationem in camera palatii sub pedibus domini papae conculcatum depinxerunt¹. Domino itaque Calixto gloriose presidente et raptores Italiae et Apuliae perdomante, 15 pontificalis cathedrae lucerna non sub modio, sed superposita monti, clare elucebat beati Petri aecclesia, et reliqua^f Urbis et extra amissa recuperantes, tanti domini gratissimo fruebantur patrocinio. Cui cum in Apulia apud civitatem Bitontum^{g-2}, missus a domino 1122. 20 rege Ludovico pro quibusdam regni negotiis, occurrissem, vir apostolicus, tam pro domini regis quam pro monasterii nostri reverentia honorifice nos recepit, et diutius retinere vellet, si aecclesiae nostrae amore et sociorum, abbatis Sancti Germani, socii et connutriti, et aliorum persuasionem non devocaremur.

cf. Matth. 14, 15.

27. Sequentem itaque ordinationis nostre anno, ne ingratitude argueremur — sancta 1123. quippe Romana aecclesia ante nostram promotionem tam Romae quam alibi multis et diversis conciliis tam pro aecclesia nostra quam pro aliis agentem benigne suscepit, 25 gratanter disserentem audierat, negotia nostra me altius erexerat —, ad eam visitandam properantes, a domino papa^h Calixto et tota curia honorifice valde recepti, per sex menses cum apud eum demorando magno concilio trecentorum aut amplius episcoporum Lateranis compositioni³ pacis de querela investiturarum astitissemus, orationis causa frequentatis 30 diversis sanctorum locis, videlicet sancti Benedicti Cassini, sancti Bartholomei Beneventi, sancti Mathei Salerni, sancti Nicholai Bari, sanctorum Angelorum Gargani, Deo opitulante, cum gratia et domini papae amore et formatis epistolis prospere remeavimus. Cum autem et alia vice post aliquot annos nos dulcissime, ut magis honoraret et, sicut in litteris suis continebatur, libenter exaltaret, ad curiam revocasset, apud Lucam Tusciae civi- 1124. 35 tatem decessus eius veritatem cognoscentes, Romanorum novam et veterem avaritiam devitando, retrocessimus. Cui successit de Hostiensi episcopo approbata persona assumptus papa Honorius, vir gravis et severus. Qui cum iusticiam nostram de monasterio Argentoilensi⁴, puellarum miserrima conversacione infamato, tum legati sui Mathei Albanensis episcopi, tum domini Carnotensis, Parisiensis, Suessionis, domini etiam^k archiepiscopi 40 Remensis Rainaldi et multorum virorum testimonio cognovisset, precepta regum antiquorum Pipini, Karoli Magni, Ludovici Pii et aliorum de iure loci prefati a¹ nunciis nostris oblata perlegisset, curiae tocius persuasionem, tam pro nostra iusticia quam pro earum fetida 1129. enormitate, beato Dionisio et restituit et confirmavit⁵.

a) Lotharingorum 2. 3. 4. b) superiorum 1. 1^a. 2. c) scismaticum 1^a; cismaticum 3. d) hic desinit 2, multis 45 avulsis foliis. e) transversum 1^a. f) reliquae 1; reliquae 1^a. g) Bitontum 1. 1^a. h) deest 1^a. i) Argentoili 3. k) deest 2. l) a deest 1. 1^a. 3.

1) Burdini antipapae captionem ac retrusionem pene eodem modo ac Sugerius narrant Annales Romani (SS. V, p. 479) et Falco Beneventanus (Muratori, SS. rer. Ital. V, p. 97). 2) Bitonto in Apulia, in qua civitate morabatur Calixtus die 28. Ianuarii a. 1122. 3) Haec compositio acta fuit in concilio Lateranensi, quod fuit die 27. Martis a. 1123; v. Mansi XXI, 284. 4) Argenteuil (départ. de Seine et Oise). 55 5) De hoc omni negotio vide eiusdem Sugerii librum de administratione sua c. 3 (edit. Lecoy de la Marche,

p. 338). Cf. quoque Gall. christ. VII, Inst. c. 52. 53, ubi bullam Honorii papae et Matthaei legati litteras reperies (ad a. 1129). — De Pippino et Karolo in Libro de adm. c. 25. haec refert: *augmentum quoddam, quod a Karolo Magno factum perhibebatur honesta satis occasione — quia pater suus Pipinus imperator extra in introitu valcarum pro peccatis patris sui Karoli Martelli prostratum se sepeliri, non supinum, fecerat.*

1124. Ut autem ad propositum recondendae regis hystoriae revertamur, ante domini papae Calixti decessum imperator Henricus, collecto longo animi rancore contra dominum regem Ludovicum, eo quod in regno eius Remis in concilio domini Calixti anathemate innodatus fuerat, exercitum quantumcumque potest Lotaringorum, Alemannorum, Baioariorum, Suevorum et Saxonum, licet eis infestaretur, colligit; alioque tendere simulans, consilio 5 regis Anglici Henrici, cuius filiam reginam duxerat, qui etiam regi guerram inferebat, Remis civitatem^a inopinate aggredi machinatur, proponens aut eam subito destruere aut tanta dehonestacione et oppressione civitatem obsidere, quanta dominus papa ibidem^b in eum agens sedit sessione. Quod cum domino regi Ludovico intimorum relatione innotuisset, tam strenue quam audacter delectum, quem non expectat, cogit, nobiles asciscit, 10 causam exponit. Et quoniam beatum Dionisium specialem patronum et singularem post Deum regni protectorem et multorum relatione et crebro cognoverat experimento, ad eum festinans, tam precibus quam beneficiis precordialiter pulsatur, ut regnum defendat, personam conservet, hostibus more solito resistat. Et quoniam hanc ab eo habent prerogativam, ut, si regnum aliud regnum Francorum invadere audeat, ipse beatus et admirabilis 15 defensor cum sociis suis tanquam ad defendendum altari suo superponatur, eo presente fit tam gloriose quam devote^c. Rex autem vexillum ab altari suscipiens, quod de comitatu Vilcassini^d, quo ad aecclesiam feodatus est, spectat, votive tanquam a domino suo suscipiens, pauca manu contra hostes, ut sibi provideat, evolat, ut eum tota Francia sequatur, potenter invitatur. Indignata igitur hostium inusitatam audaciam usitata Franciae animositas, circum- 20 quaque movens militarem delectum, vires et viros pristinae virtutis et antiquarum memores victoriarum delegat. Qui cum Remis undecumque potenter convenissemus, tantae militaris et pedestris exercitus copiae apparebant, ut viderentur superfitiem terrae more locustarum non tantum secus decursus aquarum, sed etiam montanis et planicie devorare. Ubi cum rex continuata septimana Theutonicorum prestolaretur incursum, tali inter regni procures 25 deliberatione res disponebatur: 'Transeamus', inquit, 'audacter ad eos, ne redeuntes impune ferant, quod in terrarum dominam Franciam superbe presumpserunt. Senciant contumaciae^d suae meritum non in nostra sed in terra sua, quae iure regio Francorum Francis sepe perdomita subiacet^e, ut, quod ipsi furtim in nos machinabantur attemptare^f, nos in eos coram retorqueamus'. Aliorum autem perita severitas persuadebat eos diutius expectare, 30 ingressos marchiae fines, cum iam fugere intercepti nequirent, expugnatos prosternere, tanquam Sarracenos inmisericorditer trucidare, inhumata barbarorum corpora lupis et corvis ad eorum perhemnem ignominiam exponere, tantorum homicidiorum et crudelitatis causam terrae suae defensione iustificare. Ordinantes autem regni procures in palatio bellatorum acies coram rege, quae quibus suffragio iungerentur, Remensium et Cataulau- 35 nensium^g ultra sexaginta milia tam equitum quam peditum unam componunt, Laudunensium et Suessionensium nec minori numero secundam, Aurelianensium, Stampensium et Parisiensium et Beati Dyonisii copioso exercitu et coronae devoto terciam; cui etiam se ipsum interesse spe suffragii protectoris sui disponens: 'In^h hac', inquit, 'acie tam secure quam strenue dimicabo, cum preter sanctorum dominorum nostrorumⁱ protectionem etiam 40 qui me compatriotae familiariter educaverunt aut vivum iuvabunt aut mortuum conservantes reportabunt'. Comes etiam palatinus Teobaldus cum avunculo nobili Trecensi comite Hugone, cum ex abiuratione^k Franciae — guerram enim regi cum avunculo rege Anglico inferebat^l — adventasset, quartam efficiens; quintam Burgundionum^m ducis et Nivernensis comitis previam fecit. Comes vero egregius Viromandensis Radulfusⁿ, germana regis consanguinitate conspicuus², optima fretus militia multoque Sancti Quintini³ et totius terrae armato tam loriceis quam galeis^o exercitu, cornu dextrum conservare destinatus, Pontivos et Ambianenses et Belvacenses in sinistro constitui approbavit. Nobilissimus etiam comes

a) hic in 1 manus recentior addidit: Henricus imperator duxit exercitum contra Ludovicum Grossum regem Francorum Remis. b) deest 1^a. c) eadem quae supra manus hic ad marginem scripsit: Quod rex Francorum accipit vexillum desuper altare beati Dionisii, contra hostes dimicaturus 1. d) contumascie 3. e) subiaceret 3. f) attemptare 1. 1^a. g) Cataul. corr. Catal. 1^a. h) deest 1^a. i) suorum 1^a. 3. k) aiuracione 1. 1^a. 3. l) inferrebat 1^a. m) Burgundionum 1^a. n) Rod. 3. o) gualis 3.

1) Le Vexin, regio quaedam in Normanniae ac Franciae confiniis. 2) Radulfus filius erat Hugonis Magni, fratris Philippi I, id est Ludovici VI. regis consobrinus. 3) Saint-Quentin.

Flandrensis¹ cum decem milibus militum pugnativissimorum — triplicasset^a exercitum, si 1124.
 tempestive scisset — extrema acie ad peragendum^b ordinabatur. His autem locorum affi-
 nitate propinquus dux Aquitaniae Guilelmus^c, comes egregius Britanniae², comes belli-
 cosus Fulco Andegavensis summe emulabantur, eo quod vires exaggerare et Francorum
 5 iniuriam gravissime punire et viae prolixitas et temporis brevitudo prohiberet. Provisum
 est etiam, ut, ubicumque exercitus, apto tamen loco, certamen inirent^d, et carri [et^e] car-
 retae, aquam et vinum fessis et sauciatis deferentes, instar castellorum in^f corona locaren-
 tur, ut a labore bellico, a vulneribus deficientes inibi potando ac ligaturas restringendo
 fortiores indurati ad palmam optinendam concertarent. Publicata igitur tanti et tam tre-
 10 mendi facti deliberatione tantique delectus fortissimi apparitione, cum hoc ipsum auribus
 imperatoris intonuisset, simulans et dissimulans, palliata occasione subterfugiens, alias
 tendit, magis eligens ignominiam defectus sustinere, quam et imperium et personam ruina
 periclitantem Francorum gravissimae ultioni suppeditare. Quo Franci comperto, sola archi-
 episcoporum et episcoporum et religiosorum prece virorum ab illius regni devastacione et
 15 pauperum depressione^g vix se continere valebant. Tanta igitur et tam celebri potitis^h vic-
 toria — idem enim autⁱ superius fuit, quam si campo triumphassent — Francis repatrian-
 tibus, rex exhilaratus nec ingratus ad protectores suos sanctissimos martires humillime
 devenit, eisque post Deum gratias magnas referens, coronam patris sui, quam iniuste reti-
 nuerat — iure enim ad eos omnes pertinent —, devotissime restituit; Indictum exterius in
 20 platea — interius enim sanctorum erat — libentissime reddidit, viaturam omnimodam,
 quibus spaciis cruces et columpnae statuuntur marmoreae, quasi Gades^k Herculis omnibus
 obsistentes hostibus³, precepti regii confirmatione sancivit^l. Sacras etiam^m venerabiles
 sacratissimorum corporum lecticas argenteas, quae altari principali superpositae toto spacio
 bellici conventus extiterant, ubi continuo celeberrimo diei et noctis officio fratrum cole-
 25 bantur, multa devotissimi populi et religiosarum mulierum ad suffragandum exercitui fre-
 quentabantur multiplici oratione, rex ipse proprio collo dominos et patronos suos cum
 lacrimarum affluentia filialiter loco suo reportavit multisque tam terrae quam aliarum
 commoditatum donariis pro his et aliis impensis beneficiis remuneravit. Imperator ergoⁿ
 Theutonicus, eo vilescens facto et de die in diem declinans, infra anni circulum extremum
 30 agens diem, antiquorum verificavit sententiam: neminem nobilem aut ignobilem regni aut 1125.
 aecclesiae turbatorem, cuius causa aut controversia sanctorum corpora sublevantur, anni
 fore superstitem, sed ita vel^o intra deperire. Rex autem Angliae, conscius Theutonici doli,
 quia regi Ludovico cum comite Theobaldo guerram inferens conspiraverat^p, marchiam
 collimitantem regis absentia omnino aut depopulari aut occupare, solo uno barone, scili-
 35 cet Amalrico de Monte-forti⁴, viro marte iugi acerrimo, et strenuitate Vilcassinensis exer-
 citus repulsus, aut parum aut nichil proficiens, vana^q spe frustratus, retrocessit. Quo facto
 nostrorum modernitate nec multorum temporum antiquitate nichil clarius Francia fecit,
 aut potencie suae gloriam, viribus membrorum suorum adunatis, gloriosius propalavit,
 quam cum uno eodemque termino de imperatore Romano et rege Anglico, licet absens,
 40 triumphavit. Ex quo quidem, suffocata hostium superbia, 'siluit terra in conspectu eius', 1. Mach. 1, 3.
 et pene ad quos pertingere poterat, inimici in gratiam ultro^r redeuntes, amicitiae dextras
 dederunt. Sic

*Arma tenenti**Omnia dat qui iusta negat.*Lucan.
Phars. I, 349.

45 29. Egregie factum, quo nobilius ab adolescentia usque ad vitae litem nullum per-
 petravit, vitando fastidium, cum multa egeat brevi narratione memorare, non quomodo
 sed quid fecerit significantes, proposuimus. Famosus comes, vir potentissimus Karolus,
 de amita⁶ domini regis Ludovici Danorum regis filius, cum successisset iure consanguini-

a) enim add. 3. b) pag. 1^a. c) Guillelmus 1^a; Willelmus 3. d) invenirent 1^a. e) deest codd. f) deest 3.
 50 g) oppressione 3. h) potitus 3. i) aud 3. k) grades 1. l) sanctivit 1^a. m) enim 1^a. n) vero 1^a.
 o) deest 3. p) inspiraverat 3. q) una 3. r) deest 3.

1) Karolus. 2) Conanus III. 3) Cf. c. 19: *acsi Gades abbatiae concessit Indictum exterius (le Lendit) et
 Hercules offendant aut magno oceano arceantur.* 4) Hic plurimas circumiacentes villas. Cf. Tardif, 'Monu-
 Sugerius paulisper erravit. Diploma enim Sancto ments historiques, Cartons des rois', p. 217, nr. 391,
 55 Dionysio dedit Ludovicus rex, sed ante suam in ex autographo adhuc sigillato. 5) Montfort l'Amauri
 Henricum V. expeditionem; per hoc instrumentum (Seine et Oise). 6) Adela.

tatis fortissimo comiti Balduino¹, Ierosolimitani Roberti filio, Flandriae terram valde populosam tam strenue quam diligenter administrabat, aecclesiae Dei illustris defensor, elemosinarum liberalitate conspicuus, iusticiae tutor insignis. Qui cum debitor honoris adepti potentes quosdam, genere humiles, opibus elatos, dominio eius lineam consanguinitatis absentare superbe innitentes — erant enim de fece condicionis servilis — iudicio curiae⁵ convenienter satis repeteret, ipsi, videlicet Brugensis ecclesiae prepositus² et sui, viri superbissimi et famosi proditores, crudelissime ei insidiabantur. Cum igitur quadam die Brugas venisset, summo mane aecclesiae Dei assistens³, pavimento prostratus, librum orationum manu tenens orabat, cum subito Buchardus⁴ quidam, nepos prepositi prefati, satelles truculentus, cum aliis de eadem sceleratissima radice et aliis tradicionis pessimae complicitibus,¹⁰ oranti, immo Deo loquenti, tacite retrocedit, et caute gladio evaginato, collum terrae prostratum comitis suavissime tangens, ut paululum erectum ferientis gladio se inopinate dirigeret, ense ei applicans, uno ictu, impius pius, servus dominum, sceleratissime detruncat⁵. Qui autem astabant necis impiae cooperatores, sanguinem eius sitientes, tanquam⁶ canes in relictis cadavera debachantes, innocentem laniare gaudebant, summopere¹⁵ gloriantes, quod opere complere potuerant quem conceperant dolorem et quam pepererant iniquitatem. Et apponentes iniquitatem super iniquitatem, utpote malitia sua excecatis, quoscumque castellanos, quoscumque nobiliores comitis barones sive in eadem aecclesia sive extra in castro offendere poterant, infelicissimo miserae mortis genere imparatos nec confessos trucidabant⁴. Quibus tamen prodesse valde arbitramur, quod pro fidelitate domini²⁰ sui taliter mactati in aecclesia orantes sunt reperti, cum scriptum sit: *Ubi te invenero, ibi te iudicabo*⁵. Comitem vero truces in aecclesia ipsa tumultantes, ne honorifice extra deplangetur et sepeliretur, et pro gloriosa vita et gloriosiore^d morte devotus populus in eius ultionem incitaretur, aecclesiam ipsam speluncam latronum statuantes, tam ipsam^e quam comitis domum aecclesiae inherentem muniverunt et quibuscumque paratis victualium²⁵ alimentis et se ipsos exinde protegere et terram sibi allicere summa superbia deliberant. Tanti igitur et tam scelerati horrore facti attoniti, qui his non consenserant^f Flandriae barones lacrimabiles exequias persolventes, notam prodicionis evitant, dum hoc domino regi Ludovico, nec ei tantum, sed fama volante per universum orbem denuntiant. Rex autem et amore^g iusticiae et consanguinitatis affectu in ultionem tantae prodicionis excitatus³⁰, nec regis Anglici nec comitis Teobaldi^h guerra detentus, Flandriam animosus intrat, ut nequissimos atrocissime perdat, toto animi et operis nisu exestuat. Comitem Flandriae Guilelmumⁱ Normannum⁶, filium Roberti^k Ierosolimitani Normanniae comitis, — ad eum enim iure consanguinitatis spectabat — constituit. Ut autem Brugas descendit⁷ non veritus terrae barbariem nec fedam proditoriae consanguinitatis lineam, ipsos proditores in aecclesia³⁵ et turre obsessos coartat, victualia preter sua, que divino nutu eorum etiam usui importuna repugnabant, prohibet. Ut autem fame, peste et gladio aliquantisper eos contrivit, aecclesiam relinquentes, turrim tantum, ut eos turris retineret, retinuerunt⁸. Iam ergo de vita eis desperantibus, cum iam in luctum verteretur cythara^l eorum et organum eorum in vocem flentium, nequissimus Buchardus^m sociorum consensu fuga lapsus, terram exire⁴⁰ volens nec valens, sola iniquitate propria prohibente, infirmitate cuiusdam amici et familiaris reversus, interceptus regis imperio, exquisito miserae mortis genere, alta rota superligatus, corvorum et alitum rapacitati expositus, desuper oculis defossus et tota facie dilaceratus, inferiorum sagittis et lanceis et iaculis milies perforatus, miserrime interfectus, in cloacam proiectus est. Bertoldus vero, caput iniquitatis, cum similiter effugere decrevisset,⁴⁵

cf. Iob 30,
31.

a) assistens 1. b) Burchardus 3. c) tanquam — debachantes *des.* 3. d) gloriose 3. e) ipsum 3. f) consenserant 1. g) amore et 3. h) Theob. 1^a. 3. i) Guilelmum 1^a; Guillelmum 3. k) Roberti 1^a. 3. l) chytara 1. m) Burcardus 3.

1) c. 25: *comes Flandriae Balduinus apprime militaris, elegans iuvenis et facetus.* 2) Bertoldus. — Istius prodicionis causas invenies a Walterio et Galberto expositas, SS. XII, p. 545. et 565. 3) Mortis comitis Sugeriana versio plus differt a Galberti quam a Walterii narratione; cf. SS. XII, p. 549. 569. 4) Cf. Walterium, SS. XII, p. 550, et Galbertum, ibid. p. 569—572. 5) Haec verba in sacris scripturis nusquam occurrunt. Alludit forsán Sugerius

ad ista Ezechielis c. 7, 3: *Iudicabo te iuxta vias tuas.* LECOY DE LA MARCHE. 6) Guillelmus⁵⁰ dictus Clito moritur a. 1128. in Alostensi obsidione. 7) Hic Sugerius, actis regis Ludovici nimis applicatus, primos obsidionis dies a die 6. Martis ad 5. Aprilis praetermittit. Rex enim non ante hunc diem Brugas devenit. 8) Ecclesia 13. April. capta fuit, 55 teste Galberto l. l. p. 594—595.

cum huc illucque satis licenter deambulasset, sola superbia reversus — dicebat enim: 1127.
 'Quis ego, aut quid ego?' — suis¹ etiam capitur, et regis arbitrio expositus, merita et miser-
 rima morte est dampnatus²: furcis enim cum cane suspensus, quociens canis percuciebat, in eum iram retorquens, totam faciem eius masticando devorabat; aliquando etiam, quod
 5 horribile dictu est, stercorabat; sicque miseram vitam miserior miserrimo morte perpetua
 terminavit³. Quos autem in turre incluserat multis angustiis ad dedicionem cogens, sigil-
 latim unum post alium coram suis fractis cervicibus deiecit⁴. Quendam etiam eorum
 Ysaac nomine, timore mortis in monasterio quodam tonsoratum, demonachatum patibulo
 affixit⁵. Potitus itaque Brugensi victoria, rex cum suis Ipram^b, peroptimum castrum, contra
 10 Guilelmum^c Bastardum, prodicionis fauctorem^d, ut^e et in eum ulciscatur, accelerat, Brugen-
 ses tam minis quam blanditiis directis ad eos nunciis allicit; dumque Guilelmus^e cum tre-
 centis militibus ei obviat, altera pars regalis exercitus in eum irruit, altera ex obliquo alia
 porta castellum audacter occupat, eoque retento, Guilelmum^f a tota Flandria exheredatum
 exterminat; et quia prodicione ad possidendam Flandriam aspiraverat, merito in tota Flan-
 15 dria nichil optinuit⁵. His ergo et diversis ultionum modis et sanguinis multi effusione lota
 et quasi rebaptizata Flandria, Guilelmo Normanno comite constituto, rex in Franciam Deo
 auxiliante victor remeavit.

31. Eo autem tempore ecclesiam Romanam scismate periculoso gravissime et pene 1130.
 precordialiter contigit sauciari. Venerandae memoriae summo pontifice et universali papa
 20 Honorio viam universae carnis ingresso, cum aecclesiae Romanae maiores et sapientiores
 ad removendum aecclesiae tumultum consensissent, apud Sanctum Marcum^g et non alibi
 et nonnisi communiter Romano more celebrem fieri electionem, qui assiduitate et familia-
 ritate propinquiores apostolici fuerant, timore tumultuancium Romanorum illuc convenire
 non audentes, antequam publicaretur^h domini papae decessus, personam venerabilem car-
 25 dinalem de Sancto Angelo diaconum Gregorium summum eligunt pontificemⁱ. Qui autem
 Petri Leonis parti favebant, apud Sanctum Marcum^g pro pacto alios invitantes convenerunt,
 dominique papae morte comperta, ipsum eundem Petrum Leonis cardinalem presbiterum
 multorum et episcoporum et cardinalium et clericorum et Romanorum nobilium consensu
 votive elegerunt, sicque scisma perniciosum statuendo, Christi domini tunicam incon-
 30 sultilem discindendo, partiti sunt aecclesiam Dei, et dum

magno se iudice quisque tuetur,

Luc. Phars.
I, 127.

alii^k alios alliciunt, alii alios anathemate innodant, iudicium preter suum non attendunt.
 Cum autem Petri Leonis pars tum parentum suffragio, tum Romae nobilitatis presidio pre-
 valeret, dominus papa Innocentius cum suis Urbem relinquere deliberat, ut orbem terrarum
 35 optinere prevaleat. Descendens itaque navali subsidio ad partes Galliarum, tutum et ap-
 probatum eligit personae et aecclesiae post Deum defensionis asilum regnum nobilissimum
 Francorum, nunciisque suis ad regem Ludovicum destinatis, et personae et aecclesiae opi-
 tulari efflagitat. Quo rex, ut erat piissimus aecclesiae defensor, cito compunctus, con-
 cilium archiepiscoporum, episcoporum, abbatum et religiosorum virorum Stampis convocat
 40 et eorum consilio magis de persona quam de electione investigans — fit enim sepe, ut
 Romanorum tumultuancium quibuscumque molestiis aecclesiae electio minus ordinarie
 fieri valeat —, ei^l assensum electioni consilio virorum prebet et deinceps manutenere pro-
 mittit⁶. Cum autem et susceptionis et servitii primitias Cluniaci per nos ei delegasset,
 tanto exhilarati suffragio, cum gratia et benedictione domino regi per nos gratias referentes,
 45 ad propria remiserunt. Ut autem usque Sanctum Benedictum super Ligerim descendit, 1131.
 dominus rex^m cum regina et filiis eiⁿ occurrens, nobilem et diademate sepius coronatum

a) 1^a rubris litteris in margine addit: Nota iustissimam penam. b) iram 3. c) Guillelm. 1^a; Wuillerm. 3. d) ita 1. 1^a.
 e) deest 3. f) Willelmum h. l. 3. g) Marchum 1^a. h) deest 3. i) hic ad marginem 1 addit manus paulo
 posterior: Scisma gravissimum inter Gregorium, qui Innocentius dictus est, et Petrum Leonis hic oritur. k) a. a. all.
 50 des. 1^a. l) manus posterior corr. eius 1. m) hic in margine eadem quae supra manus addit: Ludovicus Grossus rex,
 et inferius: Henricus rex Anglie et Loherius imperator 1. n) eius 3.

1) i. e. 'a suis'. 2) Bertoldus 11. die Aprilis periit. die 23. Martis. 5) Ypra die 20. Aprilis capta ac
 Eius mortem paulo diversis verbis tradiderunt Gal- depraedata fuit ab exercitu regio. 6) Mense
 bertus et Walterius l. l. p. 591. et 553. Galbertus Aprilis a. 1130. habitum fuit illud Stampense con-
 55 hoc factum Guillelmo Bastardo, dicto de Ypra, nec cilium ('Etampes'), in quo vicit S. Bernardi eloquentia.
 regi attribuit. 3) Cf. SS. XII, p. 558. et 600—601. De quo cf. Mansi, Conc. XXI, p. 441.
 4) Isaac patibulo affixus est ante regis adventum,

1131. verticem tanquam ad sepulchrum Petri inclinans, pedibus eius procumbit, catholicum affectum et devoti servitii effectum ei et aecclesiae promittit. Cuius exemplo et rex Angliae Henricus ei Carnotum occurrens, devotissime pedibus eius prostratus, votivam sui suorumque in^a terra sua susceptionem et obedientiae filialis promittit plenitudinem. Visitando itaque Gallicanam, sicut res exigebat, aecclesiam, ad partes se transfert Lotaringorum^b. Cui⁵ cum imperator Loherius civitate Leodii cum magno archiepiscoporum et episcoporum et^c Theutonicis^d regni optimatum collegio celeberrime occurrisset, in platea ante episcopalem aecclesiam humillime se ipsum stratorem offerens, pedes per medium sanctae processionis ad eum festinat, alia manu virgam ad defendendum, alia frenum albi equi accipiens, tanquam dominum deducebat. Descendente vero tota stacione, eum suppodando deportans,¹⁰ celsitudinem paternitatis eius notis et ignotis clarificavit. Pace itaque imperii et aecclesiae confederata, instantem sancti paschae diem apud nos in aecclesia beati Dyonisii tanquam speciali filia affectat celebrare. Nos autem ob timorem Dei et aecclesiae, matris et filiae,
- Apr. 15. gratanter pridie cenae Domini suscipientes, celeberrimam Deo et hominibus proferentes
- Apr. 16. processionem, adventum eius odis exultacionis collectantes^e amplexati sumus. Cena ergo¹⁵ Domini apud nos more Romano et sumptuoso donativo, quod presbiterium nominatur,
- Apr. 17. celebrata, venerandam Domini crucifixionem venerando prosequutus, sanctissimae resur-
- Apr. 18. rectionis vigiliis honore debito pernoctavit. Summo mane vero extrinseca via ad aecclesiam
- Apr. 19. martirum^f in Strata¹ cum multo collateralium collegio quasi secreto commeavit, ibique more Romano se ipsos preparantes, multo et mirabili ornatu^g circumdantes, capiti eius²⁰ frigium, ornamentum imperiale, instar galeae circulo aureo circinatum, imponunt, albo et palliato equo insidentem educunt; ipsi etiam palliati equos albis operturis variatos equitantes, odas personando, festive geminati procedunt. Barones vero aecclesiae nostrae feodati^h et castellani nobiles, stratores humillimi, peditesⁱ eum equitantem freno deducebant; quidam etiam previi copiosam monetam, ut turbam impedientem removerent, iactitabant.²⁵ Via autem regia et salicibus et fixis stipitibus preciosis palliis rutilabat. Cum autem et miliciae cunei et populi multi concursus ei honoratissime occurreret, nec etiam^k ipsa Iudeorum Parisiensium^l excecata defuit synagoga^m, quae legis litteram, rotulam scilicet velatam, offerens, ab ore eius hanc misericordiae et pietatis obtinet supplicationem: 'Auferat Deus omnipotens velamen a cordibus vestris!' Perveniens vero ad sanctorum basilicam,³⁰ coronis aureis rutilantem, argenti et plus cencies auri, preciosarum gemmarum et margaritarum splendore fulgurantem, divina divine celebrans, agniⁿ veri paschalis victimas sacratissimas nobis cooperando immolavit. Finita vero missa, erectis in claustro palliis strato mensis, materialem agnum tanquam thoris accubitati sumunt, cetera nobilis mensae fercula
- Apr. 20. consueto more suscipiunt. Sed et sequente die eandem ab ecclesia sancti Remigii ad prin-³⁵ cipalem reciprocant processionem. Transactis itaque tribus post pascha diebus, cum gratiarum actione et auxilii et consilii promissione Parisium transmeavit². Exinde Galliarum aecclesias visitando et de earum copia inopiae suae defectum supplendo, cum per terram aliquantisper deambulasset, Compendii demorari elegit. Interea^o contigit singulare et ulterius inauditum Franciae regni infortunium. Regis enim Ludovici filius, floridus et⁴⁰ amenus puer, Philipus^p, bonorum spes timorque malorum, cum quadam die per civitatis Parisiensis suburbium equitaret, obvio porco diabolico offensus equus gravissime cecidit sessoremque suum nobilissimum puerum silice consternatum, mole ponderis sui conculcatum, contrivit. Quo dolore civitas et quicumque audierunt consternati^q — ea siquidem die exercitum ad expeditionem asciverat — vociferabantur, flebant et eiulabant; tenerrimum⁴⁵ recolligentes puerum pene extinctum, [in^r] proximam domum reportant. Nocte vero instante, pro dolor! spiritum exalavit³. Quantus autem et quam mirabilis dolor et luctus patrem et matrem et regni optimates affecerit, nec ipse Omerus elicere^u sufficeret. Eo^s autem in ecclesia beati Dionisii in sepultura regum^t et sinistra altaris sanctae Trinitatis parte, multorum conventu episcoporum et regni optimatum, more regio humato, pater sapiens post⁵⁰
- a) ut 1. 1^a. 5. b) Lothar. 3. c) deest 3. d) Theuthonici 1. 1^a. e) ita 1. 1^a; colletantes 3. 4. f) nostram 3. g) privatu 3. h) foedati 3. i) pedes 1. 1^a. k) et 3. l) Parisiencium 1^a. m) signagoga 3. n) angni 1. o) 1^a in margine litteris rubris addit: De morte Philippi a porco interfecti. p) Phyppus 1; Philippus 1^a. q) consternatum 3. r) deest 1. 3; post add. 1^a. s) ego 3. t) ante add. 3. — 1^a in margine rubris litteris: De sepultura Philippi regis. u) ita codd.; edicere?

1) Prioratus conventualis, Gallice 'de l'Estrée' dictus, in quo primos iuventutis suae annos vixit Sugerius.
2) Cf. Iaffé nr. 5357. 3) Cf. Hist. Mauriniac. supra p. 41.

lugubres querimonias, post miserabiles vite superstitis imprecationes religiosorum et sapien- 1131.
tium consilio consolari admisit. Qui ergo intimi eius^a et familiares eramus, formidantes ob
iugem debilitati corporis molestiam eius subitum defectum, consulimus ei, quatinus filium
Ludovicum, pulcherrimum puerum, regio diademate coronatum, sacri liquoris unctione
5 regem secum ad refellendum emulorum tumultum constitueret. Qui^b consiliis nostris ad-
quiescens, Remis cum coniuge et^a filio et regni proceribus devenit, ubi in pleno et cele-
berrimo, quod dominus papa Innocentius convocaverat, concilio¹ sacri olei unctione et
coronae regni deportacione in regem sublimatum, felicem providit regno successorem. Unde
10 torum et tam diversorum archiepiscoporum, episcoporum, Francorum, Theutonicorum,
Aquitanorum, Anglorum, Hispanorum suscepit benedictionem copiosam. Cumque pater,
vivi gaudio defuncti^c dolorem allevians, Parisium rediret, dominus papa, soluto concilio,
Autissiodoro^d elegit demorari. Oportunitatem vero repatriandi nanciscens de imperatoris
Ludovici² comitatu — quia eum in manu forti Romam perducere et Petrum Leonis depo-
15 nere spoponderat — illuc cum eo devenit; sed cum eum augustum imperatorem consti- 1133.
tuisset, Romanis resistantibus, pacem obtinere, Petro Leonis vivente, non potuit. Sed cum
Petrus Leonis de medio abisset, pace aecclesiae post longam fluctuationem, post diutinos et 1138.
pene consumptivos languores Dei auxilio restituta, dominus papa felici successu sanctis-
simam cathedram vitae et officii merito nobilitavit.

20 a) deest 3. b) 1^a add. in margine rubris litteris: Sublimatio regis Ludovici iusti. c) def. d. all. des. 3. d) Autis-
siodoro 1^a.

EX ODONIS DE DEOGILO LIBRO DE VIA SANCTI SEPULCHRI A LUDOVICO VII. FRANCORUM REGE SUSCEPTA.

25

*Regem Francogallorum Ludovicum VII. tamquam capellanus in expeditione
sacra comitatus est Odo de Deogilo³, monachus Sancti Dionysii, isque in medio
itinere res tam a Francis quam ab Alemannis gestas, vel potius calamitates,
quas perpassi sunt, describendas sumsit et opus septem libris distinctum abbati
30 Sugerio misit, eo, ut ipse modeste profitetur, consilio ductus, ut ille materiam
regis historiae scribendae inde nancisceretur. Narratio regem ad Antiochiam
usque prosequitur, neque multo post, cum Damasci obsessio pararetur, confecta
esse videtur⁴. Auctor igitur rerum, quas describit, testis fuit ocularis, regis
personae et consiliis assiduus⁵, et quae ipse viderat vel audierat luculenter
35 exposuit, sermone usus brevi quidem, sed culto et satis amoeno. Etiam quae*

1) Remense concilium a die 18. Oct. ad 5. Novem-
bris eiusdem anni 1131. duravit. Ludovici iunioris
consecratio die 25. Octobris acta est. Cf. Hist.
Mauriniac., supra p. 42. et Sigeberti Gemblac. Aucta-
40 rium Laudunense, SS. VI, p. 446. 2) Ita singulari
errore sive Sugerius sive librarii pro 'Loherii' (Lotharii)
scripserunt. 3) Deuil vicus, in valle Montis-Moren-
tiani. B. 4) Lib. VI: Marcescunt flores Franciae
antequam fructum faciant in Damasco. Quod

sane non post obsidionem solutam scriptum cre-
diderim. Recte igitur, librum Antiochiae confec-
tum esse, statuere videtur qui Vol. XII. scriptorum
Gallicorum edidit, p. VI. 5) Epist.: illi surgenti
saepius aderam et cubanti. Cf. epist. regis Sugerio
scriptam, Bouqueti cont. XV, p. 488: *Dilectus filius
vester Odo monachus vos salutatur, quem pro reve-
rentia beati Dionysii honorifice nobiscum habemus.*

de Konradi III. regis itinere infortunio pleno narrantur multo iis praestant quae rerum Germanicarum scriptores memoriae tradiderunt, quamvis auctor nonnulla minus certa ex auditu recepisse videatur¹. Animum agnosces vero addictum, quantum fieri potuit, a partium studio liberum, sed in Graecos non minus quam contra infideles Turcos infensum. Certe liber inter praecipua huius aetatis monumenta est referendus, et vix a me obtinui, ne integrum in collectionem nostram reciperem. Cum tamen quae ad solos Francogallos spectant seponere deberem, ea retinui quae vel aliquantulum Germanorum fata infelicia illustrare possunt necnon quorum pars fuit comes Flandrensis.

Odo, postea a. 1150. abbas Compendiensis electus, Sugerio mortuo a. 1152. in monasterio Sandionysiano successit ibique a. 1162. diem clausit extremum². Neque vero hanc historiam continuasse neque alia ingenii documenta reliquisse videtur.

Editionem paravit P. F. Chifletius in libro cui titulus est: S. Bernardi Clarevallensis abbatis genus illustre assertum, Divione 1660, in 4. p. 9—77; quam repetivit Migne, Patrol. LXXXV, p. 1202 sqq. Fragmenta libr. I. et II. receperunt Bouqueti continuatores XII, p. 91—93.

Codex unicus qui exstat est Montispessulanus nr. 39, membr. s. XIII, ubi post Fretelli descriptionem Terrae sanctae f. 15'—41. Odonis liber legitur, iam a. 1840. a me inspectus, postea vero in usus nostros a V. Cl. Baist transcriptus. Quamvis mendis nonnullis aspersus, ad veram lectionem restituendam ubique fere sufficit.

G. W.

EPISTOLA ODonis AD VENERANDUM ABBATEM SUUM SUGGERIUM.

Ecclesiae beati Dionisii venerando abbati Sugerio monachorum eius minimus Odo de Rom. 7, 18. Deogilo salutem. 'Velle adiacet mihi, perficere autem non invenio', ut de via Sancti Sepulchri vobis aliqua idonee denotem, quae mandetis stilo vestro memoriae sempiternae. Nam detentus adhuc in agone itineris, et imperitia praepedior et labore. Est tamen temptandum aliquando id etiam quod nequimus, ut nostro conatu viros strenuos ad hoc quod volumus et non possumus incitemus. Ego igitur, cum in via Sancti Sepulchri gloriosi regis Lodovici beneficia ubertim senserim et secretius familiaritati adhaeserim, referendarum gratiarum affectum quidem habeo, sed non ministrant vires effectum. Sit hoc beati Dionisii, cuius amore hec fecit, et vestrum, quia monachum vestrum loco vestro suscepit. Vos tamen multum pro vobis debetis, quem specialiter in regno suo dilexit et zelo ductus fidei propagandae ad tempus illud dimittens vobis commisit. Ibi tamen vigilavit sibi sua credens experte fidei et sapientie singulari. Vos patris eius gesta scripsistis, sed criminis erit fraudare posteros notitia filii, cuius omnis aetas est forma virtutis. Nam cum regnare coeperit pene puer, non fuit illi gloria seculi materia voluptatis, sed dedit augmentum virtutibus eius et lucem. Unde si quis gesta eius ab itinere Iherosolimitano describere coeperit, futuris regibus exempli propositi a Deo maximam partem truncabit. Nos enim magis miramur in puero Nicolao quartam et sextam feriam papillarum³ et reliquam indolem quam presulatus eius admirabilem sanctitatem. Vos igitur, cui iure debetur reverentia scribendi de filio, qui prius patrem stilo traxistis in lucem, et qui iure debetis obsequium, habundantiori gratia functus amborum, incipite a pueritia, ubi cepit virtus oriri. Quod vos melius scitis, quia sicut nutritius secretius didicistis. Ego vero, etsi impeditus sermone, sed non scientia rerum quae in via Sancti Sepulchri gestae sunt, quippe qui sicut capellanus illi surgenti saepius aderam et cubanti, ut ita dixerim, quasi balbuciendo sumatim^a vobis offeram veritatem, litterali eloquentia venustandam. Nec ideo vos pigeat exequi quod debetis, si hoc auditis a pluribus usurpari. Immo gratum habetote, si laudes habet multorum qui meruit omnium.

EXPLICIT EPISTOLA.

a) ita c.

1) Cf. Kugler, 'Studien zur Gesch. des zweiten Kreuz-zuges' p. 13. 2) Bouquet cont. XII, p. vi; 'Hist. littér.' XII, p. 614; cf. epistolas Bernardi 265—267. ad eum defendendum scriptas. 3) Cf. Vit. Nicolai 50 ep., Surius VI, p. 795.

INCIPIT LIBELLUS PRIMUS.

Anno Verbi incarnati millesimo centesimo quadragésimo septimo gloriosus rex Francorum et dux Aquitanorum Ludovicus, regis filius Ludovici, cum esset viginti quinque annorum, ut dignus esset Christo, Verzeliano in pascha baiulando crucem suam aggressus est eum sequi.

Rex quasi iam nactus gaudium suum fidei propagandae de spe futuri exercitus copiosi, Apuliam regi Rogerio nuntios mittit; qui de omnibus rescripsit ad libitum. Insuper viros remisit nobiles, qui regnum suum in victualibus et navigio et omni necessitate et se vel suum filium itineris socium promittebant. Alemannorum et Hungarorum etiam reges de foro et transitu requisivit; quorum nuntios et litteras ad suam voluntatem recepit. Harum quoque regionum duces multi et comites eius exemplo provocati, de itineris illi societate scribebant. Omnes igitur ad 'Circumdederunt me' Stampas vocat predictus etiam abbas [*Bernardus*] et predicandus presentiam suam obtulit et rumorem attulit et utroque letitudinem reddidit concionem. Nam de Alemannia veniebat regemque et regni procures militiae crucis Christi adiunxerat. Inter hec indicitur dies in pentecosten profecturis et in octabis undecumque Mettis glorioso et humili principi congregandis.

INCIPIT SECUNDUS.

. Mettis ergo, quia ibi convenimus, stilum vertamus; ubi rex cum iure dominii nihil suum invenerit, omnes tamen invenit ex gratia, sicut Verduno iam fecerat, quasi servos. Fixis ergo tentoriis extra urbem, paucis diebus venientem exercitum expectavit statuitque leges paci ceterisque utilitatibus in via necessarias, quas principes sacramentis et fide firma-verunt, sed quia ipsi non bene tenuerunt eas, nec ego retinui. Inde premitit Warmasiam prudentes et religiosos viros Alvisum Atrebatensem episcopum et Sancti Bertini abbatem Leonem, ut in Reno, qui ibi preterfluit, navigium subsequenti exercitui prepararent. Quod optime compleverunt, congregata undique tanta multitudine navium, ut ponte non egerent. Huius clerus et populus civitatis in sollemnitate apostolorum Petri et Pauli regem valde sollemniter susceperunt. Hic primam nostri populi stultam superbiam sensimus. Transmea-runt enim milites; inventaque pratorum satis ampla latitudine, venerabilem episcopum Luxoviensem¹ Arnulfum cum suis Normannis et Anglis domino regi placuit expectare; affluebant nobis per fluvium ab urbe victualia, et erat nostrorum et indigenarum assiduus comeatus. Oboritur tandem rixa; peregrini autem nautas in fluvium proiecerunt. Quo viso, cives currunt ad arma, et vulneratis aliquibus, unum ilico peremerunt. Turbantur hoc scelere peregrini; clamant ignem pauperes tam civibus exciabilem quam etiam quibusdam nostris, divitibus mercatoribus scilicet et cambitoribus. Sed utrosque stultos Deo volente represserunt utrarumque partium sapientes. Cives tamen adhuc timent, et subductis utrique ripe navibus, auferunt cumineatum. Sed religiosus vir Atrebatensis episcopus, navi quadam cum labore reperta, cum quibusdam baronibus transmeat, turbam sedat et securitatem civibus pollicetur. Postea reductis navibus, commeant more solito, nobisque necessaria mini-strantur. Hucusque de populo malum presagium habebatur; hic primo expertum est. Exinde multi de turba se per Alpes a nobis separaverunt, quia omnia pre multitudine carius emebantur. Rex quoque castra movet, premisso Ratispone venerando Atrebatensi cum cancellario² et abbate Sancti Bertini causa nunciorum imperatoris Constantinopolitani, qui ante multos dies regem ibi prestolabantur. Ad hanc urbem omnes Danubium ponte optimo transierunt inveneruntque navium multitudinem copiosam, que sarcinas nostras multumque populum usque Bogariam³ deportarunt. Bigas etiam et quadrigas nonnulli navibus imponebant, ut dampnum preteritum in desertis Bogarie compensarent. Sed prius et postea magis fuere spei quam utilitati. Ad cautelam hec omnia dicimus posterorum. Nam cum esset quadrigarum maxima multitudo, si offendeat una, mora omnibus erat equalis. Si vero plures vias inveniebant, omnes pariter aliquando sepiebant, et summarii vitantes earum impedimentum persepe gravius incurrebant. Ex hoc erat mors frequens equorum et de parvis dietis querele multorum. Huius populi civitatis regem valde regaliter susceperunt. Sed quoniam id tociens replicari non potest, quociens illi gentes devotionem sui animi demonstrarunt, dicendum semel est, omnes villas, castella et civitates usque Constantinopolim honorem illi regium magis et minus, omnes tamen pro viribus exhibuisse. Sed cum esset

1) Lisiens. 2) Bartholomaeo, ut postea nominatur. 3) Bulgaria intelligitur.

1147. omnium par voluntas, magis et minus dico, quia non erat omnibus idem posse. Fixis ergo tentoriis et rege hospitato imperatoris legatarii vocati veniunt.

r. 20.

In his quae scribimus pro exemplo est descriptio probitatum, pro directione itineris nomina civitatum, pro cautela viatici calitas regionum. Nunquam enim deerunt Sancti Sepulchri viatores eruntque, si placet, de nostris eventibus cautiores. Igitur Mettis, Warmasia, 5 Wirceburgis, Ratispona, Batavia, civitates opulentissime, tribus diebus a se invicem distant. A postremo nominata 5 dies sunt usque ad Novam-urbem¹, ab hac una usque ad portas Hungariae. Quae interiacent nemorosa sunt, et nisi deferantur de civitatibus, non sufficiunt exercitui victualia ministrare. Rivis tamen habundant et fontibus et pratis. Cum transirem regionem istam, aspera mihi montibus videbatur; nunc autem planam iudico respectu Ro- 10 maniae. Hungaria ex hac parte aqua lutosa cingitur, ex alia vero a Bogaria amne lucido separatur. In medio sui fluvium habet Droam, qui stanni more unam ripam proclivem habet et alteram arduam. Unde modica pluvia effluit, et adiutus vicinis paludibus, etiam aliquanto remota submergit. Audivimus, eum multos Alemannorum qui nos precesserant subito inun- 15 dasse; nos autem ubi castra eorum fuerant vix potuimus transvadare. In hoc parvas naves habuimus et paucas, et ideo fuit opus equos natare, qui facilem ingressum et egressum difficilem habentes, cum labore quidem, sed tamen Deo volente sine dampno transibant. Cetera omnis aqua terre huius lacus sunt et paludes et fontes; si tamen fontes sunt, quos paululum fossa humo etiam in estate faciunt transeuntes; excepto Danubio, qui hanc satis in directum preterfluit et multarum regionum divitias nobili civitati Estrigun² navigio con- 20 vehit. Terra hec in tantum pabulosa est, ut dicantur in ea pabula Iulii Caesaris extitisse. In hac pro voto nobis fuerunt et forum et concambium. Hec dietas quindecim habet. Deinde Bogaria in ingressu castrum attollit quod Bellagrava³ dicitur Bogarensis respectu cuiusdam quae in Hungaria est eiusdem nominis civitatis. Inde ad unam dietam, interposito quodam fluvio, Brundusium⁴ civitatem pauperculam. Quod de illa superest, ut ita dixerim, 25 pratum est nemorosum vel nemus pabulosum. Bonis abundat quae sponte nascuntur et ceteris est habilis, si colonos haberet. Non plana iacet nec montibus asperatur, sed inter colles vineis et segetibus habiles rivis et fontibus lucidissimis irrigatur. caret fluviis; sed nec usque Constantinopolim exinde nobis navibus opus fuit. Hec ad quintam dietam primam, sed modicam ex hac parte Graeciae civitatem Nit ostendit. Nit⁵, Hesternit⁶, Philipipolis, 30 Andronopolis civitates 4 diebus ab invicem dissidentes, et ab ultima usque Constantino- polim sunt quinque. Quae interiacent plana sunt, villis et castellis omnibusque bonis redun- dantia. Dextra levaque montes sunt tam prope, ut videantur, et tam longe, ut lata, dives et iocunda planicies includatur. Hactenus hec. Oportet autem nos ultro citroque progredi et reverti. Multa enim scribenda se offerunt; sed non debet oratio rerum multiplicitate con- 35 fundi. Collateraliter incedunt cause, sed oportet servari consequentiam in sermone. Ecce enim rex et imperator occurrerunt michi memoriae pariter Ratispone. Sed cum rex michi sit principalis materia, me cogunt tamen de imperatore pauca inserere facta eorum com- munia. Nostrum regem precessit Alemannus tempore^a locoque. Noster processit in pen- tecosten, ille in pascha; noster de Beato Dionisio movit pedem, ille de Ratispona. Hoc tamen 40 nostro contulit, quod ille precessit, quia, cum in terra eius multi fluvii sint, super ipsos sine proprio labore et sumptu novos pontes invenit. Ut autem verum fatear, valde imperialiter egressus est et navali apparatu et pedestri exercitu. Et bene; habebat enim tunc Hungaros inimicos. Igitur imperator animosus, navalis et pedes, habens in navibus copiosum militem secum et iuxta se per terram equos et populum, sicut oportuit et decuit principem, ingressus 45 est Hungariam. Erat autem quidam Boricius nomine, qui ius hereditarium in regno illo clamabat et super hoc Stampas regi nostro litteras miserat plenarie querimoniam expo- nentes et humiliter iusticiam postulantes. Hic dum regi nostro veniret obviam litteras suas sequens, offendit, in quo confidere posset, imperatorem. Causam igitur illi suam exponit, multa promisit, immo, sicut audivimus, dedit et ab eo spem sui iuris accepit. Rex autem 50 Hungaricus, sciens se^b posse vincere facilius auro quam ferro, multam pecuniam inter Alemannos effudit et eorum impetum evasit. Boricius autem, spe frustratus inani, deli- tescens arte qua potuit, regis transitum expectavit et nescio qua intentione furtivus se Francis immiscuit. Dicitur tamen, hoc duos principes scisse et gratia imperatoris Constan-

* r. 21.

a) locoque tempore c.; loco et tempore Ch. b) non add. c., om. Ch.

1) Neustadt. 2) Gran. 3) Belgrad. 4) Branitza. 5) Nissa. 6) Quae et Sardica, nunc Sofia.

tinopolitani, neptem cuius habebat, hunc illis satis favorabiliter adhesisse. Tali velamine 1147. tectus et tutus, procedit cum exercitu per Hungariam. Inter hec rex Hungaricus nostrum timens et venerans, legatis et muneribus eius gratiam conquirebat, sed interposito Danubio presentiam devitabat. Optabat autem eius colloquium, quem fama sibi commendaverat, res 5 monstrabat; sed cum navigare in nostram ripam timeret, humiliter supplicat regi, ut ad suam ripam sua dignatione veniret. Rex igitur, cui mos erat dilectione et humilitate facile superari, ductis secum quibusdam episcopis et ducibus, eius paruit voluntati. Deinde post oscula, post amplexus statuunt pacem, firmanant amorem, et ut securi deinceps per Hungariam nostri peregrini transirent. Quo facto, rex noster Hungarum letum dimisit. Prose- 10 quantur eum regia munera, equorum, vasorum et vestium, et parat adhuc rex Hungarus nostrum et eius optimates pro posse venerari, cum ecce intelligit, inter Francos esse Boricium. Mittit ergo, qui regi fedus novum dilectionis et pacis pretenderent et inimicum suum, qui latebat in exercitu, sibi tradi prece humili postularent. Hoc totum factum est nocte. Rex autem totius duplicitatis ignarus, id penitus non credebat. Sed tandem illis constanter 15 hoc asserentibus et precantibus acquievit. Illi ergo leti audacter amplius quam prudenter incedunt; nam ille tumultu querentium a lecto excitus, nudus evasit. Unde illi confusi redierunt. Fugitivus autem, non tamen stupidus, dum tendens ad fluvium tentoria exisset, obvium^a habuit armigerum super optimum equum, cum quo pro equo animose confligit. Clamat armiger et resistit et superat magis clamore quam viribus. Confluunt enim undique 20 qui Boricium sicut latronem capiunt et verberatum, luto sordidum, nudum exceptis femoralibus, regi adducunt. Omnes eum latronem putabant; ipse vero regi prostratus, licet ignoraret linguam nostram et rex tunc interpretem non haberet, quedam tamen verba nota barbaris vocibus inserens et suum nomen sepius iterans, quis esset aperuit. Mox igitur honeste induitur et in crastinum reservatur. Hungarus autem rex, qui prope nos tentoria 25 fixerat et Boricium iam expertus metuebat, loco vicinus et timore curiosus, ilico scivit quod gestum est. Hunc ergo a rege sicut ab amico et pro federe amoris quasi ex debito requirit et insuper ob hoc multa, immo vix credenda promittit. Similiter prece et precio sollicitat animos procerum, sed non valet extorquere a rege instantia precum aut munerum, nisi quod prius iudicasset communis sententia sapientium. Suum hunc fatebatur amicum. Non 30 tamen propter eum sibi faciendum esse quod dedeceret peregrinum. Episcopi tandem et optimates alii convocati discussa ratione iudicaverunt, ut rex regi pacem servaret et viro nobili licet capto vitam servaret; quia scelus esset utrumque, et morti hominem vendere et amici sine ratione fedus rumpere. Ergo rex Hungarus se nostris non credens, sed tristis abscedens, tuciora et remotiora sui regni requirit, noster autem Boricium satis honeste secum 35 habens, de Hungaria educit.

EXPLICIT SECUNDUS. INCIPIT TERCIVS.

Hucusque lusimus, quia nec dampna pertulimus ex malicia hominum nec pericula timuimus de astutia subdolorum. Ex quo autem intravimus Bogariam, terram Grecorum, et virtus laborem pertulit et sensus exercitium. Ingressuri desertum, in Brondusio, paupere 40 civitate, victualibus honestamur, que maxime Hungaria per Danubium ministravit. Erat ibi tanta navium multitudo, quas Alemanni adduxerant, ut domibus edificandis et igni civibus in longum^a sufficerent. Harum minores nostri accipiebant, et transducto amne, de quo-^a f. 22. dam castro Hungariae non longe posito necessaria convehebant. Hic primo cupream mone- tam estammas^b offendimus et pro una earum 5 denarios et pro 12 solidis marcam tristes 45 dabamus vel potius perdebamus. Ecce in introitu sue terre Greci periurio maculantur. Debetis enim iam dicta reminisci, illos scilicet pro suo imperatore forum idoneum et concambium nostris iurasse. Ceterum deserta transivimus terramque pulcherrimam et opulentissimam, que sine interruptione protenditur usque Constantinopolim, intravimus. Hic primo ceperunt iniurie fieri et inveniri; nam ceterae regiones, que nobis necessaria com- 50 petenter vendiderunt, nos omnino pacificos invenerunt. Greci autem suas civitates et castella obserabant et per murum funibus venalia submittebant; sed nostre multitudini non sufficebat victus tali modo ministratus. Peregrini ergo in rerum abundantia penuriam non ferentes, prediis et rapinis sibi necessaria conquirebant. Visum tamen est aliquibus, hoc Alemannorum nos precedentium culpa fuisse, qui cum omnia predarentur, invenimus eos 55 insuper aliqua suburbia combussisse. Nam, quod egre referendum est, Philipipolis extra muros nobilem burgum Latinorum habebat, qui supervenientibus necessaria habundanter

a) obvium c. b) et stammas Ch.; staminas legendum esse, coniecit Ducange VI, p. 353.

1147. precio ministrabat. Ubi cum tabernis insedissent, malo auspicio affuit ioculator, qui licet eorum linguam ignoraret, tamen sedit, symbolum dedit, bibit. Et post longam ingurgitationem, serpentem, quem precantarum^a in sinu habebat, extrahit et cifo terre imposito superponit, et sic inter eos, quorum mores et linguam nesciebat, ceteris lusibus ioculatoriis sese frangit. Alemanni, quasi viso prodigio, ilico cum furore consurgunt, mimum rapiunt et in 5 frustra discerpunt scelusque unius omnibus imputant, dicentes, quod eos occidere Greci veneno volebant. Turbatur urbs tumultu suburbii, et dux cum turba suorum, ut sedaret turbam, foras inermis, sed festinus egreditur. Turbatus autem vino et furore oculus Alemannorum non arma videt, sed cursum, undique causa pacis accurrentibus occurrunt irati, putantes a se homicidii vindictam exigi. Illi autem fugientes in urbem recepti sunt. Tunc 10 sumtis arcubus — haec enim sunt arma eorum —, denuo exeunt, fugant quos fugerant, occidunt, vulnerant, expulsisque omnibus de suburbio, cessant. Ibi multi Alemannorum occisi sunt, et maxime in hospiciis et pro pecuniis suis in speluncis proiecti. Resumptis ergo animis et armis, ut vindicarent suam verecundiam et aliorum necem, redierunt et extra muros fere omnia combusserunt. Nostris etiam erant importabiles Alemanni. Nam 15 quadam vice quidam nostrorum regie multitudinis oppressionem vitantes et ideo preeuntes, iuxta illos hospitati sunt. Itur ad forum ab utrisque, sed Alemanni non patiebantur, ut Franci aliquid emerent, nisi postquam ipsi exinde satis habuissent. Inde rixa, immo garritus oboritur; ubi enim alter alterum non intelligens clamosa voce impetit, garritus est. Franci ergo percutientes et percussi, de foro cum victualibus redierunt. Alemanni, quia multi 20 erant, paucorum Francorum superbiam dedignant, contra illos arma sumunt, furiose invadunt; illique similiter armati animose resistunt. Sed Deus illud nefas, nocte cito superveniente, finivit. Nocte illa ignis eorum nec extinguere potuit nec consopiri, quia mane debacantes acrius surrexerunt. Sed sapientes eorum stultorum genibus provoluti, humilitate et ratione insaniam¹ sedaverunt. Sic Alemanni precedentes omnia perturbant, et ideo 25 Greci subsequentem nostrum pacificum^b fugiebant. Conventus tamen ecclesiarum et clerus omnis de civitatibus exeuntes cum iconiis suis et alio Greco apparatu, illum semper cum timore et honore debito suscipiebant. Dux quoque Hesternensis, cognatus imperatoris, in via regi semper adherens, et pacem indigenis et ex parte forum fecit exhiberi peregrinis. Qui regi de victualibus satis honorifice serviebat; sed ipse inde sibi parum vel nichil retinens, 30 modo totum divitibus, modo pauperibus dividebat. Ideoque cum illo pax districtius servabatur, quia ibi minus necessitatis et amplius erat timoris. * Multe vero illum precedebant acies et sequebantur, vel de foro, si poterant, vel de prediis, quia hoc poterant, sibi abundantiam conquirentes. Tandem venit Philipopolim, ubi Alvisus venerandus Athrebatensis episcopus, dum legatione Constantinopolim fungeretur, octavo Idus Septembris in sancta con- 35 fessione obierat. Hic post longam egritudinem, dum inter festum sancti Bertini, cuius Sept. 5. monachus fuerat, et nativitatem beatae Mariae acrius urgeretur, obortis lacrimis, quarum Sept. 8. gratiam semper habuerat, monachis suis et clericis convocatis, dixit: 'Karissimi, festum sancti Bertini honore debito celebretis; sed quia sollemnitati beatae Mariae vobiscum non interero, impendite michi gratiam quam potestis, ut preoccupantes eam sumptis libris omne 40 michi servitium sollemniter decantetis'. Illi autem flebiliter obsequentes, diei et noctis omne servitium morosius decantarunt. At ille quocienscunque illud 'ave' singulare vel nomen virginis audiebat, in ipso mortis articulo nisu debili sed devoto surgebat. Post hec reddidit virgini animam, cuius ipse tam devote iam tenebat memoriam. Corpus autem eius extra urbem in ecclesia sancti Georgii ante altare venerandam habuit sepulturam. Ad 45 cuius tumulum rex postmodum veniens, illum obisse doluit et cum suis episcopis et abbatibus ei lugubres exequias iteravit. Sciendum est, quod nos pro certo vidimus febricitantes prius subtus feretrum, deinde supra tumulum obdormire, postmodum de sua sanitate Deo et defuncto episcopo gratias agere.

His autem paululum intermissis, libet Alemannos Constantinopolim duci, immo etiam 50 et transduci; debet enim res ordine quo gesta est recitari. Incedunt igitur satis audacter, sed minus sapienter, quia, dum in terra illa ubique inveniunt opulentiam et in ea non habent temperantiam, pedites eorum remanentes ebrii necabantur, et inhumatis eorum cadaveribus, omnia fedabantur. Unde Francis sequentibus minus nocebant armati Greci quam occisi

a) *ita c.*; praecantatum *Ch.* b) *supple.*: principem vel regem.

1) Similia Byzantini auctores Cinnamus et Nicetas referunt; cf. Kugler, 'Studien' p. 119.

Alemanni. Qui venientes Andronopolim, invenerunt transitum Constantinopolim partim 1147. resistendo partim consulendo prohibentes et apud Sanctum Georgium de Sisto¹ mare strictius et solum fertilius asserentes. Sed imperator eorum resistentes et consulentes equa lance vilipendit. Tendens ergo quo ceperat, in medio fere itinere pratum invenit, 5 fluviolo quodam vel torrente irriguum et mari contiguo terminatum². Dum igitur ibidem fixis tentoriis pernoctaret, erupit pluvia super eos, quidem sicut audivimus modica, sed in montibus tanta inundantia, ut eos potius raperet quam aspergeret. Torrens enim tumidus et rapidus tentoria sibi obvia et quicquid continebant involvens et rapiens, in mare vicinum precipitavit et ipsorum multa milia submersit. Imperator autem et superstes multi- 10 tudo, non sine dolore quidem, sed tamen velut sine dampno malum^a perferentes, consurgunt, et quasi audatiores redditi pro eventu, Constantinopolim veniunt. Erat ante urbem murorum ambitus spaciosus et speciosus, multimodam venationem includens, conductus etiam aquarum et stanna continens. Inerant etiam quedam fossa et concava, que loco nemorum animalibus prebebant latibula. In amenitate illa quedam palatia nimia ambitione 15 fulgebant, que imperatores ad iocunditatem vernorum temporum sibi fundaverant. In hunc, ut verum fatear, deliciarum locum Alemannus imperator irrupit, et undique pene omnia destruens, Grecorum delicias ipsis intuentibus suis usibus rapuit. Imperiale namque palatium et singulare, quod muris supereminet urbis, istum sub se habet locum et inhabitantium in eo fovet aspectum. Tamen, si tale spectaculum Greco imperatori stuporem attulit 20 vel dolorem, repressit et per suos Alemanni colloquium postulavit³. Sed alius eorum ingredi civitatem, alius egredi timuit aut noluit, et neuter pro altero mores suos aut fastus consuetudinum temperavit. Rex interim Francorum, cui semper mos fuit regiam maiestatem humilitate condire, imperatori Alemannorum cum multa prece mandavit, ut eum citra Brachium expectaret, et, quorum voluntas eadem eundem laborem susceperat, eodem consilio fruerentur. Ipse vero fervore quo cepit accelerat, et accepto a Greco imperatore duce 25 itineris, immo potius erroris et mortis, transmeat. Et licet^c ego prescripserim et verum^{f. 24.} sit, de illius exercitu infinitos iam obisse, audivimus tamen a Grecis, qui numerarunt transeuntes, eum cum nongentis milibus^b et quingentis 66⁴ transfretasse. Venit ergo Nichodemiam, ubi sui, oborto scandalo, scisma fecerunt⁵. Imperator tetendit Iconium; 30 frater [autem^e eius Otto] Frisingensis episcopus et nobiles multi cum eo maritima tenuerunt. Flebiles eorum eventus et celeres^d loco et tempore referemus, sed ad nostros interim redeamus.

Venerandus Mettensis episcopus⁶ et frater eius Reinaldus^e de Moncon et Tullensis episcopus⁷ Alemannos non ferentes, cum copioso exercitu adventum pacifici principis expectabant; sed Greci quibus poterant iniuriis et maxime fori subtractione illos transfretare cogebant, dicentes, se pactum cum eorum imperatore firmasse, quod nullum suorum ibi permitterent remanere. Regii vero nuncii, qui adhuc in urbe morabantur, hoc audientes et verum esse credentes, litem illam tali pacto terminarunt, ut illi transmearent et forum idoneum in aliam partem expectantes haberent. Quo facto, pauci Franci, qui supervenerant, remanserunt. Quos cum alios sequi monerent, cogerent, nec impetrarent, immensam multitudinem Pincenatorum et Cumanorum ad eos debellandos miserunt; qui etiam in desertis Bogariae per insidias de nostris plurimos occiderunt. Illi autem quendam terre tumulum ascendentes et in eo se bigis et quadrigis sepientes, viriliter restiterunt. Ibi nostri primam perpassi sunt penuriam, quia forum non habebant, nec illi ab impugnatione cessabant. In 45 urbe vero regii nuncii tarde, licet hoc scientes, imperatorem adeunt nimia commotione furentes. Cognito enim doloso scelere, de his qui transierunt pridie conqueruntur, et maxime de his qui in urbe christianorum ab infidelibus impugnantur. Tunc imperator, quasi aliter Pincenatos inhibere non posset, iubet nostros accedere propius et subter se ad pedem palatii hospitari et mercatum preberi. Igitur illi, audito nuncio, claustra sua qualiacumque exeunt 50 et, quod iussi fuerant, quasi nichil timentes incedunt: cum ecce illos Pincenatorum alii persequuntur, alii locum illorum occupare nituntur. Illi autem celeriter et viriliter revertentes et persequentibus locum suum occupantibus animose resistunt. Ibi multi pedites, ut

a) tantum m. ed. b) militibus c. ? c) a. e. O. post add. c. d) sceleres c. e) Ren. comes ed.

1) Sestus ad Propontim. 2) Cf. hac de re Ottonis 4) 900000 etiam Cinnamus numerat; Kugler l. l. 55 Fris. Gesta I, 45, p. 375. 3) Quod iam antea 5) Cf. de hoc loco Giesebrecht, K G. IV, p. 480; Kugler, factum esse, Cinnamus tradit; cf. Kugler l. l. p. 124. 'Analecten' p. 69. 6) Stephanus. 7) Heinricus.

1147. expeditius fugerent, suarum rerum proicientes aliqua, perdiderunt. Tunc quidam nunciorum ardentius inflammati, Evrardus videlicet de Britoilo et Manasses de Bulis^a et Ansellus dapifer Flandrensis et quidam alii, iudicantes melius honeste pati mortem suam quam turpiter videre suorum, armantur, civitatem exeunt, iunguntur suis et participes efficiuntur discriminis. Magister vero Templi dominus Evrardus de Barris et Bartholemeus cancellarius, Herchembaudus Burbonensis et quidam alii imperatorem aggredientes, eum, quem tunc viribus superare non poterant, ratione vicerunt. Iurat ille, se hoc nescisse, suis petit veniam nostrosque facit iuxta palatium hospitari, et omni propulsa inquietudine, mercatum facit preberi. Esset nunciis satisfactum, nisi probarent scelus; ex scelere didicerunt enim, eum cum Turcis pacem habere. Et qui regi scripserat ad debellandas gentes incredulas secum ire et se de illis novam et gloriosam victoriam habuisse, certum erat, cum eisdem inducias duodecim annorum firmasse. Ceterum multo studio consulendo laborabant, ut rex ab Andronopoli ad Sanctum Georgium de Sisto gressum diverteret et ibi celerius et utilius transfretaret. Rex autem noluit incipere, quod Francos audiebat nunquam fecisse. Igitur eisdem vestigiis, sed non eisdem auspiciis Alemannos subsequitur precedentes. Et cum ad unam dietam Constantinopolim propinquasset, suos nuncios habuit obvios, rumores de imperatore, quos iam ex parte retulimus, reportantes. Tunc fuere, qui regi consulerent retrocedere et terram opulentissimam cum castellis et urbibus capere, et interim regi Rogerio, qui tunc imperatorem maxime impugnabat, scriberet et eius adiutus navigio ipsam Constantinopolim expugnaret. Sed ve nobis, immo Petri apostoli subditis omnibus, quod non prevaluerunt voces eorum!

EXPLICIT TERTIUS. INCIPIT QUARTUS.

f. 25. Constantinopolis, Grecorum gloria, fama dives et rebus dicior, ad formam veli navalis in trigonum ducitur. In interiori angulo Sanctam Sophiam habet et palatium Constantini, in quo capella est que sacrosanctis reliquiis honoratur, duobus autem lateribus mari pre-
cingitur. Venientes ad urbem, Brachium sancti Georgii ad dexteram et quendam profluvium,
* f. 26. qui de ipso procedens ad 4 fere milia tenditur, * habebamus ad levam. Ibi palacium quod dicitur Blasserna fundatur, quidem in humili, sed sumptu et arte decenti proceritate consurgit, et triplici confinio triplicem habitantibus iocunditatem offerens, mare, campos urbemque visibus alternis despicit. Exterior eius pulchritudo fere incomparabilis est, interior vero quicquid de illa dixero superabit. Auro depingitur undique variisque coloribus et marmore studioso artificio sternitur area, et nescio quid ei plus conferat precii vel pulchritudinis, ars subtilis vel pulchra materia. Latus tertium de trigono civitatis campos habet, sed duplici muro munitur et turribus, qui a mari usque ad palatium fere duobus milibus tenditur. Hic nec robore firmus est nec turres in altum subrigit, sed urbs, sicut estimo, in sua multitudine et antiqua quiete confidit. Infra muros terra vacua est, que aratra patitur et ligones, habens ortos omne genus holerum civibus exhibentes. A foris subterranei conductus influunt, qui aquas dulces civitati largiter tribuunt. Ipsa quidem sordida est et fetida multisque in locis perpetua nocte dampnata. Divites enim suis edificiis vias tegunt sordesque et tenebras pauperibus et hospitibus derelinquunt. Ibique cedes exercentur et latrocinia et que tenebras diligunt alia scelera. Quoniam autem in hac urbe vivitur sine iure, que tot quasi dominos habet quot divites et pene tot fures quot pauperes, ibi scelertus quisque nec metus habet nec verecundiam, ubi scelus nec lege vindicatur nec luce venit in palam. In omnibus modum excedit; nam, sicut divitiis urbes alias superat, sic etiam viciis. Multas quoque habet ecclesias Sancte Sophie magnitudine impares, non decore; que sicut sunt admirabiles pulchritudine, sic sunt etiam numerosis sanctorum pignoribus venerande.

f. 27. Forum tamen ex parte subtrahentes, rumoribus Alemannorum nostros ad transitum concitabant. Primo retulerunt, Turcos copiosum exercitum congregasse et Alemannos de illis sine dampno suorum 14 milia peremisse. Post diem alteram feliciori eventu infaustum transitum amplius persuadebant. Dicebant enim, Alemannos pervenisse Hiconium, et ante adventum illorum eiusdem civitatis perterritum fugisse populum. Et quoniam ipsi festinant in antea, imperatorum alter alteri scripsit, ut veniat et quod sine suo labore conquisitum est defendendo possideat. Ecce pertransivimus, et nos naves cibariae cum cambitoribus subsequuntur; sternunt gazas in littore, fulgent auro

tabulae vasisque argenteis, quae a nostris emerant, honustantur. Veniunt de exercitu qui 1147.
 cambiunt necessaria, iunguntur et illis qui ambiunt non sua. Igitur una die Flandrensis
 quidam, dignus flagris et flamma, cernens immensas divicias et immoderata cupiditate ceca-
 tus, clamat hauo! hauo! rapiens quod cupivit, et audacia pariter et prede precio sibi similes
 5 ad nefas animavit. Et quoniam ubique stulti erant — in concambio enim quot ociosi tot stulti
 —, corruunt ubique qui pecunias in promptu habebant. Crescit clamor et furor, corruunt
 essedrae, conculcatur aurum et rapitur; metu mortis cambitores fugiunt spoliati, navesque
 suscipiunt fugitivos et subducte littori referunt ad urbem, qui cibos emebant, nostrorum
 plurimos. Verberantur isti et spoliantur; civitas quoque quos hospites habuit quasi hostes
 10 spoliavit. Fiunt haec nota regi, succensusque ira requirit maleficum; qui a comite Flan-
 drensi¹ redditus, in prospectu civitatis illico est suspensus. Deinde festinat querendo per-
 dita, reddentibus donando veniam, celantibus comminando similem penam. Et ne suam
 presentiam timerent vel erubescerent, iussit, ut episcopo Lingonensi omnia redderent. Revo-
 cantur in crastinum qui pridie fugerant et quod se iurare poterant perdidisse plenarie re-
 15 habebant. Requirebant plurimi amplius quam deberent. Sed rex maluit quod defuit de suo
 restitui^a quam pacem sui exercitus violari. Dum hec aguntur, omnes fere quos rex f. 29.
 expectaverat transfretarunt, quorum nomina michi dolor est recitari, quia mortes eorum
 immaturas aspexi, et esset forsitan legenti taedium, qui querit utilitatis vel probitatis exem-
 plum. Et quoniam solus imperator erat ulterius causa morandi, imperat rex castra moveri.
 20 Quod ille audiens, premissis nunciis post eum properat, determinans quoddam castrum
 eorum colloquio, in quo sibi cavit vicini maris adunato navigio. Rex autem, Aleman-
 norum emulus, quorum bonam famam letus audierat et similem festinanter querebat,
 nec morari voluit nec colloquium respuit. Illo die² sol vidit scelus quod ferre
 non potuit, sed ne videretur illud equare proditioni dominice, servivit mundo dimidius
 25 et dimidius se abscondit. Cum igitur exercitus dimisso rege procederet et solem in forma
 dimidii panis magna diei parte conspiceret, verebatur, ne ille, qui super alios fide lucebat,
 dilectione fervebat, spe superna tenebat, proditione Grecorum aliqua portione sui luminis
 *privaretur. Sed aliud accidit eque dolendum. Imperator enim Alemannus a duce suo *f. 30.
 proditus et in concavis montibus clam relictus, multis suorum iaculis Turcorum confossis
 30 milibus, retrocedere compulsus est, sicut postea referemus. Quod postquam didicimus,
 quid significaret celeste prodigium, rectius exposuimus, dicentes, nostrum regem et Ale-
 mannum esse unum solem, quoniam unius fidei lumine coruscabant, et hunc lucere dimidium
 et dimidii circuli radios abscondisse, quando, rege fervore solito tenente cursum^b, Alemanni
 retrocedebant.

EXPLICIT QUARTUS. INCIPIT QUINTUS.

35 Constantinopolis, superba divitiis, moribus subdola, fide corrupta, sicut propter suas
 divicias omnes timet, sic est dolis et infidelitate omnibus metuenda. Si autem careret his
 viciis, aere temperato et salubri fertilitate soli et transitu facili ad fidem propagandam pos-
 set locis omnibus anteferri. Habet enim Brachium sancti Georgii, quod fecunditate piscium
 40 mare est et salsedine, fluvius quantitate, qui possit in die septies vel octies ultro citroque
 sine periculo navigari. Ultra Romania est, terra latissima montibusque saxosis asperrima,
 meridiana sua parte pertingens usque Antiochiam et in orientali habens Turciam. Que cum
 tota esset iuris Grecorum, hanc ex magna parte Turci possident; illis expulsis, aliam destru-
 xerunt; ubi vero Greci adhuc munitiones obtinent, redditus parciuntur. Tali servicio reti-
 45 nent, quod Francorum virtus, quia Ierosolimam conquisierunt, liberavit, et perdidisset omnia
 populus iners, sed aurum auro redimens, diversarum gentium conductis militibus se defendit.
 Semper tamen perdit; sed multa possidens, non potest omnia simul; non enim sufficiunt
 aliene vires propriis destituto. Quod nobis Nichomedia prima monstravit, que sentibus et
 dumis consita, ruinis sublimibus antiquam suam gloriam et presentium dominorum probat
 50 inertiam. Frustra iuvabat eam quidam maris profluvius, qui de Brachio consurgens post
 dietam terciam in ea terminatur. Ab hac vie tres dirigunt Antiochiam, quantitate dispa-
 res et qualitate dissimiles. Que vergit ad sinistram brevior est, si obstacula non haberet, et
 tribus ebdomadibus finiretur. Sed post dies 12 pretendit Hiconium, solistani^c sedem, nobi-

a) res | tui c. b) cursu c.? c) soltani?

55 1) Theodericus, cuius virtus in pugna contra Turcos apud Laodiciam commissa lib. VI. praedicatur.
 2) Octob. 26.

1147. lissimam civitatem, et post quinque alios, preteritis^a Turcis, terram Francorum. Robustus ergo exercitus, fide munitus et multitudine, ista contemneret, si non nivibus montium in hieme terreretur. Quae dexteram tenet pacatior est et abundantior, sed marinis amfractibus triplicem moram facit viantibus; habens fluvios et torrentes timendos in hieme loco nivium et Turcorum. Media vero partis utriusque commodis et dispendiis temperatur, breviori 5 longior, sed tucior, longiori brevior et tucior, sed pauperior. Igitur Alemanni, qui nos precesserant, facto scismate, plures cum imperatore ad sinistram partem sinistro auspicio per Hiconium tetenderunt. Reliqui vero cum fratre illius ad dexteram versi sunt, consequentes omnia sinistrorsum. Nobis autem sors media cecidit, utriusque lateris infortunio temperato. Cum igitur ad sinistram, relicta Nicea, super lacum ipsius sederemus, Greco- 10 rum rumoribus stimulati post Alemannos properare et prosperari, ecce viri nobiles ab eorum imperatore post regem missi supervenerunt, qui nobis, illos refugisse Niceam, contra nostrum votum et estimationem flebiliter retulerunt. Audientes hoc nostri, cum stupore dolent et cum dolore stupent, tam robustum exercitum subito defecisse et inimicos Dei et nostros de nostris sociis tam leviter triumphasse. Requiritur illi ordinem, modum seu 15 causam tanti infortunii; sed omnia hec forsitan dicuntur improprie, siquidem confusio non habet ordinem, nec excessus modum, nec causam illud quod ratio aliqua non precedit. Habuit tamen finem et principium malum utrumque, sicut hi qui casum illum potuerunt evadere docuerunt. Satis iuste primo erant accusatores sui ipsorum: quod nimium in propriis viribus confidebant, qui Deum sepius et solito amplius offendeabant. Deinde Con- 20 stantinopolitanum idolum execrabantur, qui cum dedisset eis viae conductorem et traditorem, quantum in ipso fuit, christianorum fidem stravit, paganismum stabilivit, animos illorum timidos animavit, fervorem nostrorum frigidavit. Ducti enim Niceam, a duce suo¹ iussi sunt octo dierum cibariis onustari, tali viatico Hiconium perventuri. Finitis autem

* r. 31. diebus et escis, putabant^a viam similiter finiendam; sed de illius infinitate, obsessi montibus 25 et eorum scopulis immersi, possent capere coniecturam. Tamen a duce, immo a truce suo seducti, amplius de crastino in crastinum usque in tertium patiuntur et in montes invios longius intruduntur. Tandem credens adhuc vivum exercitum iam sepultum, proditor ille nocte per compendia sibi nota fugiit et ad predam Turcorum sibi maximam multitudinem convocavit. Diluculo igitur insequenti, cum more solito signiferi previum suum iam irati 30 in eum quererent nec invenirent, Turcos subito vident scopulos montium occupasse, dolentes maxime, quem querebant sine sui sceleris digna mercede fugisse². Fiunt hec nota imperatori tam relatione suorum quam solis. Consulit itaque in illo articulo sapientes suos, sed tarde, quia non erant de malo bonum, sed de malis levius electuri. Procedendum erat vel recedendum; sed processum fames prohibebat et hostis et incognita montium laberintus, 35 recessum eque fames et obprobrii metus. In hoc tamen erat spes aliqua evadendi, sed cum turpitudine, in alio certa mors sine utilitate vel laude. Quid igitur faciet virtus ieiuna? Fugiet in Dei servicio, que non solet in suo? Item procedit incassum ilico moritura, que adhuc servire Deo poterit conservata? Mallet certo mortem gloriosam quam turpem vitam; sed si utramque maculat turpitudine, melius est strenuis actibus turpiter conservari quam tur- 40 piter sine correptione finiri. Tali consideratione cedentes Alemanni, faciunt quod non solent, recessum dampnantes iudicio, concedentes pro tempore correctionis intuitu; faciunt quod possunt, volunt quod debent. Armantur itaque omnes ad tolerantiam contra famem, habentes ad esum fessos et morientes equos, et quidam comes egregius Bernardus³ nomine solus cum suis ad miliciam contra persequentes inimicos^b. Dum sic redeunt ordinati, augment 45 dietas cibos querentes, et minuunt vires labor et esuries. Turci vero paulatim eos temptabant, et debilitate cognita, de die in diem acrius infestabant. Tandem comes illustris, laude dignus et luctu, dum fessos expectat, dum supportat debiles, exercitus quendam montem pertransit, et ipse nocte superveniente ultra remansit. Quem ibidem Turci a longe circuunt et sagittant et sine damno suorum occidunt levius quam sperabant. Carebat enim 50 vir ille arcubus et balistis, famesque et labor abstulerat veloces equos armatis. Nolebant Turci manu ad manum congregari, nec ille habebat arma quibus a longe posset defendi, nec armatos in hostes ferre poterant equi ieiuni. Plangenda nimis est iuventus agilis, que, sepius extracto gladio, vervecum pelles habens pro scuto, dum velociter et audacter currit

a) ita ed.; perterritis c.? b) quaedam deesse videntur.

1) Stephanus teste Cinnamo dictus. 2) Cf. Konradi epist., inter Wibaldinas nr. 78 (Iaffé, Bibl. I, p. 152); Kugler, 'Studien' p. 154 n. 3) de Plozeke, Ann. Magdeb. SS. XVI, p. 188; Palid., ib. p. 83.

in hostem, in medio itinere offendit mortem volantem. Dum papa sanctus accipitres et 1147.
canes prohibuit armisque militum et vestibus modum imposuit, sicut iussit sapienter et
utiliter, sic qui eius imperio non consensit stulte et inutiliter. Sed eque utinam pedites
instruxisset, retentisque debilibus, fortibus quibusque pro pera gladium et pro baculo arcum
5 dedisset, quia semper debiles et inermes suis sunt onus, hostibus preda! In crastinum comes
requiritur, qui ad defensionem suorum ultro se solebat offerre, et discitur, illum sero ad
exercitum non venisse, sed in via cum suis Turcorum iaculis interisse. Plangunt omnes
mortem illius, de cuius viribus et consilio plurimum confidebant, et quia mors similis
imminet universis. Armantur itaque omnes qui poterant, et fame et hoste solito acrius
10 debaccante, properant. Turci enim iam nichil a longe metuunt, ubi arcus non esse et equos
veloces agnoscunt. Ergo non solum postremos urgebant, sed etiam primos et medios
sagittabant. Non possum describere damna itineris, in quo ipse imperator vulneratus est
duabus sagittis. Ubi properantibus aliis remanent debiles, et in turba media pluvia sagit-
tarum necat inermes; sic tandem venere Niceam morientes. Ibi currunt^a ad escas famelici,
15 quas, sicut in tali necessitate poterant, nimium caras vendebant Greci, spatas et loricas
requirentes, non aurum, ut penitus nudarent exercitum. Cuius pars maxima, viribus con-
sumptis et rebus perditis, repatriare volens, Constantinopolim ivit; sed antequam possent
habere vel forum vel transitum, eorum plus quam triginta milia, sicut^b audivimus, fames^{c. 32.}
occidit. Imperator vero solatio destitutus humano et presumens adiutorium de divino, con-
20 stanti animo tendit post regem, ad Dei servicium eius expetens societatem. Quem ab eo
premissi nuncii super lacum Nicenum, sicut predictum est, invenerunt et ei que descrip-
simus retulerunt, rogantes, ut occurrat obviam subsequenti, prestaturus opem et consilium
indigenti. Rex autem dampnum socii sicut proprium doluit et cum multo baronum comi-
tatu eius personae et precibus libenter et celeriter obviavit. Amplexantur igitur alter alte-
25 rum et infigunt oscula, que rorabant lacrimae pietatis. Tandem statuunt, quod rex impera-
torem ad castrum quod Lupar dicitur¹ expectaret, et ille post istum, sumptis in Nicea ciba-
riis, festinaret. Dehinc ceperunt Greci nostris forum subtrahere, sed illi non videre poterant
opulentiam et esurire. Dispersi ergo, plurimi rapiebant quod libentius emerent, et alii pre-
das emebant ab eis, quasi iustiores, si quoquo modo de suo viverent. Sic veniunt ad Lupar,
30 ubi ex conducto Alemannos expectant, quos subsequentes, ut residuum bruci locusta come-
deret, cotidie Greci rebus et vita spoliabant. Tandem fessus imperator et eques, cum non
possent evadere, licet pauci essent inimici, armis viriliter resistendo descenderunt, in via
misere procedentes animosius tolerando. Pauperes vero, qui non impediabantur ad fugam
sarcinis, post regem properant, non timentes cupidos gratia paupertatis. Imperator etiam
35 illi per nuncios supplicat, ut cum militari manu in obviam cito recurat, vel eorum cadavera
sepelire vel semivivis vitae particulam custodire. Igitur conestabulus Ivo de Niella Sues-
sionensis comes, ad hoc urgente rege, festinando laboravit, sed fessos Almannos, Grecis
fugientibus, sine labore liberavit. Et certe, sicut ipsi postea referebant, nisi conestabulus
tam cito venisset, omnes in horam et locum mortis inciderant. Heu quam miseranda for-
40 tuna, Saxones Bathavosque truces et alios Alemannos, quos in antiquis hystoriis legimus
quondam Romanam fortitudinem^b timuisse, nunc dolis Grecorum inertium tam miserabiliter
interisse! Referetur quoque suo tempore Francorum occasus, et erit intolerabilis geminus
luctus. Et habebunt gentes utraque quod semper defleant, si filii mortes parentum non
vindican. Dat autem nobis, qui pertulimus Grecorum scelera, divina iusticia spem vin-
45 dictae, et quod nostre gentes non solent verecundas iniurias diu ferre. His interim mestos
animos consolamur et, ut sciant posteri Grecorum dolosa facinora, nostra infortunia pro-
sequemur. Imperatore igitur ad regis tentoria conducto et in partem alteram cuiusdam
fluminis hospitato, rex eundem navibus transiit et ad illum consolandum animosus et pius,
virilis et flebilis, pedes venit. Quem ille sicut naufragus portum tenens, verba eius nimis
50 gratanter suscepit et ab eo quibus egebat valde humiliter postulavit; eventus suos sic inci-
piens satis constanter exposuit: 'Domine rex, quem natura mihi vicinum prestitit et cognat-
um et Deus servavit in necessitate patronum, referre vobis meos casus me non oportet,
quia supervacuum est monstrare alicui quod iam videt. Mali quidem sunt; sciatis autem,
quod inde non irascor Deo, sed mihi; Deus enim iustus, ego vero et populus meus stulti.

55 a) cucurrunt c.

1) Ulubad; v. Iaffé, 'Gesch. K. Konrads' p. 133 n.

1147. Cum de meo regno numerosum exercitum et pecuniosum educerem, si bonorum Largitori dignas gratias redderem, forsitan qui dederat conservasset. Intraturus barbaras regiones si de presenti vitam corrigerem et de preterito pia satisfactione defflerem, Deus correpta vicia non punisset. Cum de Turcis victorias presumebam, si de meo numero non tumerem, sed in Deo exercituum humiliter spem haberem, Deus non inventam contumaciam non domasset. Adhuc tamen sua gratia sanus sum et divicias habeo et in voluntate sui servicii persevero, credens, quia de tot periculis dives et incolumis non exissem nec vos in mortis articulo ad meum suffragium invenissem, nisi me Deus adhuc valere aliquid in suo servicio providisset. Nolo itaque deinceps a vestra societate seiungi nec susceptus primus vel ultimus collocari, quia non possem hostes obvios propulsare nec sequentes sine dampno 10
 *f. 33. mediorum sufferre. *His exceptis, quo volueritis mea tentoria collocentur. Rogo autem, ut de vestris sociis meus numerus augeatur. Cum hec interpretante Metensi episcopo recenti dolore anxius perorasset^a et ad fletum viscera omnium commovisset, rex episcoporum et baronum consilio suos avunculos Morianensem comitem et marchisum de Monte-ferrato suosque cognatos Metensem episcopum et fratrem eius comitem Renaldum et quosdam 15
 alios sibi sociavit et, ut e vicino posset ab illo consilium capere, ambos simul hospitari debere iudicavit.

EXPLICIT QUINTUS. INCIPIT SEXTUS.

Rex igitur imperatorem diligens pro persona, pene^b preferens pro etate, venerans pro
 Nov. 11. fortuna, castra movit et post festum beati Martini ad castrum quod dicitur Eseron¹ venit. 20
 Ego vero interim, dum recens est dolor, dum adhuc obsequii regii recordatur, regem adeo, iniurias, quas beato Dionisio^c faciebat de castro Estufin^{d,2} et Hescelingis³, expono et excommunicationem, quam de hoc papam audierat in pascha facere, ad memoriam reduco. Ille vero exultans, quod occasionem haberet suo patrono serviendi, non differt, sed ilico iubet sibi possessores horum monstrari. Cui ego respondi, quod ipse imperator in castro turrem 25
 unam habebat et dux Fridericus aliam, qui presens aderat et cetera singulariter possidebat. Hoc audito, requirit utrumque per se, per suos, prius privatim, deinde publice; pro se rogat, pro Deo placando et glorioso martire hortatur, ex hoc familiares imperatoris sollicitans et sollicitando frequentans. Ille vero prius dubia respondebat, quia regem cessare ab incepto tedio fatigatum sperabat; sed ipse ab honesta et religiosa postulatione non destitit, donec 30
 ille, quam inrevocabilis ab errore et quam ingratus esset beneficiis, patefecit. Quamvis hoc non sit de nostra materia, pater Suger, tamen congruit, ut sciatis, quatinus pro illo qui vos presens honorat et absens diligit devotius supplicetis. Ceterum rex ex proposito Philadelphiam properabat, et erat usque illuc^e plana via octo dierum; sed plenarie victualia^f non habebat. Quod intelligens imperator, cum rex presens et barones adessent, de hoc sermonem 35
 habuit, in quo nobis de sua fortuna, forsitan nescius, plenis phialis propinavit. 'Sicut virtutis est', ait, 'gesta fortia imitari, sic prudentie est, de alieno infortunio cautum reddi. Cum ego nuper exercitum haberem, cui nulla gens incredula restitisset, victus fame cessit his quos habens victualia domuisset. In hoc autem nobis duobus est equa conditio: sicut non timetis gentis alicuius potestatem, sic non habetis iacula contra famem. Ecce vobis pro- 40
 ponitur duplex via, una brevior, sed egena, altera longior opulenta; sed certe melius est in opulentia diu honeste vivere, quam cito turpiter in egestate perire, et mora melior, que robustum exercitum in abundantia servat, quam illa, que fessum vel famelicum recreat. Unde vobis consulo, quatinus maritima retineatis et robur vestre militiae ad Dei servitium, licet tardius veniat, conservetis'. Annuit itaque rex sermoni magis verisimili quam veraci, 45
 dampna et pericula ilico perpessus, et ad Demetrium⁴ civitatem maritimam, quo pars exercitus, que rectam viam tenuit, die venit dimidia, vix die tertia perventurus. Deviavit enim in quaedam concava, offendensque montium scopulos, dum eos circuit vel ascendit, non accedit quo volebat, sed alternis vicibus inferno et sideribus propinquabat. Mane tercio vidimus villulam habentem rusticos socios beluarum; quorum unum, fugientibus aliis, 50
 cepimus eiusque beneficio eodem die ad nostros socios de nobis valde timentes ante Demetrium^g educti sumus. Primam vero iacturam et maximam fecimus in hos montes, mortuis-

a) perforasset corr. perorasset c. b) penes c. c) Dionisio c. d) ita ed.; Estusin c.? certe Estuphin alibi dicitur.
 e) ita ed.; illa c.? f) victalia c. g) Demetrias corr. Demetrium c.

1) De Balikesri cogitatur. 2) Nunc Königsburg prope Schlettstadt; v. Stälin, 'Wirtemb. Gesch.' II, 55 p. 83 n. 3) Esslingen. 4) Adramyttium, nunc Edremid.

que sumariis, auro et argento, armis et vestibus valde ditavimus Greco silvestres, dam- 1147.
pnum hoc, quia evasimus, equanimiter patientes. Inerat enim ibi torrens sinuosus et rapi-
dissimus, quem oportebat in die novies vel octies transvadare; qui si modica pluvia paulo
amplius tumuisset, nemo posset procedere vel redire, sed erat necesse quemque in loco
5 suo lugendo peccata vite terminum expectare. Post haec sumus reddituri marinis anfractibus,
saxosos montes et arduos fere cotidie inventuri et torrentium *defossos alveos, quos erat *f. 34.
labor etiam vacuos pertransiri, et si nivibus vel imbribus augerentur, non esset possibilis
eorum rapacitas ab equite vel pedite transnari. Ibi multas urbes destructas invenimus et
alias, quas ab antiqua latitudine supra mare Greci restruxerant, munientes eas muris et
10 turribus. Ab his escas habebamus, cum labore quidem propter nostre multitudinis impor-
tunitatem, et nimis care propter illorum cupiditatem. Sed dicet forsitan aliquis qui non
interfuit, has debuisse capi et quod haberi non poterat iusto precio gratis rapi. Sed illi
turres habebant et muros duplices ad tutelam et in mari naves ad fugam. Quis igitur
fructus, si nostri mora, periculo et labore harum aliquam expugnassent, et cives sumptis
15 urbis spoliis aufugissent? Villarum quoque animalia in montibus abscondebant et villani
domibus vacuatis de navibus escas ad suum libitum caras vendebant et pauperes in tam
longo itinere auro et argento, armis et vestibus spoliabant. Illi autem, si quando naves
poterant invenire, naufragio postposito dupplici, intrabant ruituri quocunque illos Grecorum
fraus vel hyemis tempestas vellet deferre; alii, quos conditio dampnaverant servituti, duce-
20 bant levius in eorum servicio remanere. Nec pretereundum, nos in hac via stupentibus in-
digenis contra morem tres fluvios facile transvadasse, et unumquemque post nostrum
transitum ilico pluviis inundasse; unde habebatur pro miraculo, contra solitum nobis
imbres et hyemem pepercisse. Sic tandem, preteritis Smirna et Pergamo, venimus Efesum;
que inter ruinas antike glorie venerandas sui status habet reliquias, beati Iohannis se-
25 pulchrum in quodam terre tumulo contra paganos muro circumdatum. Ibi rex imperatoris¹
nuncios cum litteris habuit, qui contra eum Turcos supra numerum congregatos dicebant
et ipsum refugere in illius castella suadebant. Cum vero rex Turcorum metum et impera-
toris gratiam equaliter contempsisset, obtulerunt alias sputo simili dignas, exponentes, que
rex ibi fecerat dampna, et quod non posset suos homines retinere deinceps a vindicta.
30 His sine rescriptione despectis, processit, volens in valle Decervion² nativitatem Domini
celebrare, et Alemannus penitens, quod Constantinopolitanum imperatorem non viderat,
apud eum reversus est hiemare³.

Nunc venit in memoriam comes ille Bernardus, qui cum imperatore revertens de Hico- f. 35.
nio, pro fratribus suis animam suam posuit, quia hic cum Frisigiensi episcopo, fratre impe-
35 ratoris, alius comes eiusdem nominis et fortune simili proditione interiit. Dux enim huius
urbis⁴, cum deberet illos educere de montanis, per loca invia superduxit eos Turcorum in-
sidiis. Ubi comite occiso cum pluribus, qui potuerunt evadere latitando fugierunt, dux autem
et Greci quos duxerat cum Turcis spolia diviserunt. Erant ibi montes adhuc de
cruore Alemannorum madidi, et parebant idem ibi qui eos occiderant inimici.

40 EXPLICIT SEXTUS. INCIPIT SEPTIMUS.

Parcat Deus Alemanno imperatori, cuius fortunam vitantes et indocto consilio acquiescentes, f. 39.
in hec mala devenimus. Sed Greco quomodo parcat iustus iudex Deus vel homo, qui dolosa 1148.
crudelitate tot christianos occidit utriusque exercitus? Populus ergo novorum pauperum,
45 affectus tedio, spoliatus argento, corruptus morbo, cognitoque de navibus Grecorum men-
datio, ad regem veniunt⁵, cui suam voluntatem et paupertatem his et *similibus verbis ex- *f. 40.
ponunt: 'Domine rex, in vestre maiestatis presentia merito astamus confusi; tamen illud
audemus de vestra bonitate confisi. Quando enim Grecis credentes vobiscum per terram
ire noluimus, in hoc inertes, in alio decepti sumus, modo vero paupertate cogente illud vo-
50 lumus facere sine duce. Vadimus in mortem, sed Deo volente valere poterit vitare presen-
tem. Tolerabilior erit forsitan Turcorum gladius quam post discessum vestrum istorum
civium dolus'. Quibus rex solita miseratione condoluit et eorum egestati tam larga effusione
consuluit, ut crederes, eum nichil antea expendisse vel de cetero curam domus proprie con-

1) Constantinopolitani. 2) De cuius situ non constat; cf. Wilken, 'Gesch. der Kreuzzüge' III, p. 176 n.

55 3) Cf. Konradi epist. I. I. 4) Laodiciae. 5) Qui, clade accepta, Attaliae, Pamphylicae urbe, morabatur.

1148. tempsisse. Deinde volens eos in itinere tutos fore, pactum facit cum nuncio imperatoris et duce, ut ab eo quingentas marcas acciperent et suos ultra duos fluvios, qui erant prope, cum magna manu conducerent et postea darent eis competens^a comitatum, qui posset eos securos ducere Tarsum; in urbe vero debiles et infirmi susciperentur, quousque convalescentes invento navigio alios sequerentur. Illi ergo de argento cupidi et contra Turcos 5 timidi, prius cum illis locuti sunt, et sicut tunc putavimus, cum eis precium diviserunt, et reversi, sumptis secum divitibus civitatis, pactum simul, sicut predictum est, iuraverunt. Redditur argentum, et illi iubent debiles civitatem intrare et alios ad iter se in crastinum preparare. Adhuc suis rex providet, equos quos invenire potuit congregans et probatis militibus eos donans. Fraudemque timens ubi sepius illam invenerat, comitem Flandrensem 10 et Archembaldum Borbonensem usque ad processum illorum dimisit, et ipse cum benedictione remanentium naves ascendit¹. In crastinum pedestris exercitus duces itineris expectabat; et ecce Turcorum populus regem discessisse^b per Grecos edoctus, quasi ad certam predam contra illos veniebat. Quos contra comes Flandrensis et Archenbaldus Burbunensis acies suas ordinant animosas, sed pigras, quia paucos et debiles equos habebant. Hostibus 15 occurrunt, configunt; dant terga qui veniebant ad spolia. Sed quoniam non fuit qui posset illos velociter insequi, pauci sunt illorum occisi. Post hec ducem nunciumque imperatoris de pacto requirunt, quod regi iuraverant, et illi tunc primum de impossibilitate, Turcos monstrantes et hyemem, se excusant. In hoc dies aliquos et verba plurima perdiderunt nec illos iure, ratione vel honestate vicerunt. Tandem, querela deposita de conductu, vix con- 20 cedunt, nostros infra murum propugnaculi hospitari et eis ibidem usque ad navigium forum preberi. Quo facto, viri regii vadunt ad naves, eo quod suas iniurias non possunt vindicare dolentes. Deinde Turci urbi appropiant, intrant et exeunt et aperte Grecis comunicant. Vident, inter dua genera hostium et murorum suos hostes densos includi sicut pecudes in ovili, et eos qui non audent exire vel ingredi posse ibidem sagittari. Erat murus humilis et 25 inflexus, et ei non poterat inherere tam densus populus, unde remotiores patebant vulneribus. Turci ergo de locis congruis sagittas immittunt et vulnerant aliquos vel occidunt. Tunc probati iuvenes ceperunt de muris sumptis arcubus prosilire, suam suorumque vitam tueri vel mortem vendere, querentesque pacem viribus, hostes longius cogunt refugere. Haberent pacem; sed eos Greci sine vulnere perimebant, qui sanos cum egris in arto et in- 30 mundo loco recluserant. Et dum hos fames occidit, nummis deficientibus, luesque corrumpit alios vicinis cadaveribus, corruunt multi, Grecis non inferentibus mortem, sed expectantibus. Ob hoc virorum fortium due turme trium et quatuor milium, ne morerentur, sunt mortue, iudicantes idem foras mori et intus vivere. Qui sumptis armis exeunt, duos fluvios transituri, loco vicinos, sed magnitudine dispari. Primum facile transierunt; sed ad 35 secundum duplici obstaculo restiterunt. Amnis enim non nisi natando nec hostis ibi congregatus nisi pugnando poterat pertransiri, sed utrumque simul non poterat exerceri, et ideo revertentes fugati sunt, capti vel mortui. Sanguine istorum sitis Turcorum extincta est, et dolus Grecorum in violentiam conversus est. Illi enim reversi sunt eos videre qui remanserant et deinceps egris et pauperibus largas elemosinas faciebant; Greci vero co- 40 gentes fortiores ad sua servitia, loco mercedis verberabant. Quidam Turcorum a suis sociis nostras monetas emebant et inter pauperes plena manu dividebant, Greci vero illis quibus

* 1. 41. aliquid remanserat auferebant. Vitantes igitur sibi ^a crudeles socios fidei, inter infideles sibi compatiens ibant securi, et sicut audivimus, plus quam tria milia iuvenum sunt illis recedentibus sociati. O pietas omni proditione crudelior! dantes panem, fidem tollebant, quam- 45 vis certum sit, quia contenti servicio neminem negare cogeant. Deus autem execrans civitatem, tam districte cives eius subita morte percussit, ut multe domus in ea vacue remanerent, et vivi stupentes et timentes eam omnino relinquere cogitarent. Imperator quoque Deo contrarius in iudicio, eo quod illa regi forum paraverat et navigium, illam^c penitus auro et argento spoliavit; sic Deus et ille contraria sentiebant; tamen hanc uterque punivit. 50 Rex autem, cum in hac 5 complisset ebdomadas, quibusdam suorum navibus confractis vel cassatis, non tamen Deo volente submersis, usque Antiochiam naufragando consummavit

a) competentem *ed.* b) decessisse *c.* c) illa *corr.* illam *c.*

1) Attaliae.

tres alias. Gravia sunt quae pertulit dampna et pericula, pater Suger, sed ipso debetis
sospite consolari. Illi etiam proderit laborasse qui scitur in periculis tutus et per dampna
letus constanter et prudenter omnia pertulisse. Sola illi gravis erat adversitas subditorum,
quibus semper pro posse consuluit, putans esse regis, non sibi nasci, sed utilitatibus aliorum,
5 et sicut regis est habere pietatem, sic eiusdem esse nunquam timere paupertatem. Ad pro-
bitatem cautelam regiam postponebat, et tutelam primam vel ultimam et excubias noccium
vicibus alternis faciens, algorem noccium dierumque fervorem sub lorica tolerabat. In tot
laboribus servatus est incolumis sine medicina pro exercicio sanctitatis. Quia semper ad-
iutus sacramentis obviabat viribus hostium, et revertens ab hostibus requirebat vespere, et
10 completorium dominicum semper faciens alfa et omega suorum operum. Sic liberalis ut rex,
animosus ut princeps, acer ut miles, ut iuvenis alacris, maturus ut senior, locis et tempo-
ribus et virtutibus singulis se aptabat et de probitate favorem hominum, de religione divinam
gratiam conquirebat.

EX

RICHARDI PICTAVIENSIS CHRONICA.

Medio saeculo XII. Richardus, in provincia Pictaviensi, pago, ut videtur, Alniensi¹ natus, monachus Cluniacensis, tam carminibus nuper editis² quam chronico quod condidit non vulgarem famam adeptus est³. De hoc accuratius egerunt L. Weiland⁴ et E. Berger⁵. Praefatione praemissa ad Petrum abbatem Cluniacensem scripta, qua consilium operis exponit et auctores praecipuos ab ipso adhibitos recenset, fusius res antiquas, breviter vero historiam regni Francorum et quae saec. X—XII. per varias Europae partes gesta sunt enarravit. Nonnulla etiam ex Ademaro sumsit, alia ex annalibus nunc deperditis¹⁰ recepisse videtur; praeterea quae sive in monasterio celeberrimo et a multis visitato sive in itineribus — etiam in Angliam profectus, cuius laudes carminibus celebrat — acceperat memoriae tradidit. Narrationem non ultra a. 1145, quo Edessa capta memoratur, perducit; cum vero Eugenii papae annos 9 recenseat et Petrus abbas iam a. 1153. obierit, hoc anno auctor scripsisse¹⁵ censendus est. Sed liber ita compositus num monasterii fines egressus sit, dubitari potest. Nam unus tantum exstat

A) codex Parisiensis nr. 5014, olim Thuaneus, post Colbertinus 6213, f. 44'. ita inscriptus: Cronica, id est series temporum, collecta de diversis libris a Richardo Pictaviensi, monacho Cluniacensi (cf. 'Arch.' XI, p. 310; Berger p. 56 sqq.), quem²⁰ pontificum Romanorum chartae Cluniacensi monasterio datae, quae f. 75. et 76. leguntur, ibidem scriptum esse probare videntur. Weiland, nonnisi excerptum genuini operis hoc libro contineri, opinatus est; rectius vero primam eius commentationem dicas, qua auctor nonnulla aliunde inserenda omisit⁶, alia vero inter lineas, in margine et in foliis praecedentibus collegit, quae chronico amplificando²⁵ servirent⁷. Codicem Parisiis contuli.

Ex his alteram libri recensionem paravit ad a. usque 1162. deductam,

1) Ita Berger in libro mox laudando p. 47 sqq.; sed Richardum etiam monachum ibi degisse, sine causa statuit. Ubique Cluniacensis dicitur (cf. Chron. Clun., Bibl. Clun. 594: *Eodem tempore floruit Richardus monachus Cluniacensis, origine Pictavensis, qui magnus historiographus sacrae scripturae fuit. Scripsit enim ab Adam chronica usque ad tempora Frederici*); Petrum abbatem 'patrem suum' alloquitur. 2) 'N. Arch.' I, p. 600; cf. II, p. 448. IV, p. 25. 3) V. locos Ptolemaei Lucensis, Trithemii aliorumque a Muratorio, Antiq. Ital. IV, p. 1078. allatos. Cf. 'Hist. littér.' XIII, p. 532. 4) 'Arch.' XII, p. 43 sqq. 5) 'Bibl. des écoles françaises d'Athènes et de Rome'

VI, p. 45 sqq. Hic etiam de aliis libris Richardo recte vel perperam tributis dixit p. 52 sqq. 6) Non solum Abaelardi epitaphium, de quo Weiland p. 46. 30 monuit, sed alia quoque omisit; cf. locum in A obvium, post omissum: *De quo filio suo* (Rogerio) *dicendum plenius arbitror*; sed nihil dicit. Quae vero Berger p. 76. affert, non magni facio; nam quae omissa putat, etiam post addita esse possunt. 35 7) Id quod recte Berger p. 77. exposuit. Vix tamen Richardus libri epitomen ad novam editionem parandam fecisset; sed quae primum scripserat illius fundamentum retinuit.

ideo post Petri abbatis mortem absolutam; quare praefatio, quam huic inscripserat, omissa est. Multa auctor addidit, praesertim belli sacri historiam ex Fulcherii et Raimundi libris inseruit, alia aliter disposuit, seriem Romanorum pontificum in ipso chronico omisit, sed quasi appendicem in fine posuit. Occa-
 5 sione data 'quibus ex causis intumescat oceanus' disputavit et fretum Gaditanum accuratius descripsit; alio loco de India longius egit. Hanc libri formam praebent codices

B 1) *Parisiensis* nr. 4934 (olim Baluzii), membr. s. XIII, f. 1—119', titulo praemisso: Hec sunt chronica a principio mundi, Richardi nomine minime
 10 indicato. Posteriores partem ante aliquot annos V. Cl. Ehrenfeuchter cum editis contulit, quare nunc primum huic ms. dedimus locum.

B 2) *Vaticanus*, *Ottobon.* nr. 481 (olim Petavii, post regin. Christ. nr. 158), membr. s. XIII, (de quo cf. Berger p. 59 sqq.).

B 3) *Bernensis* nr. 575, membr. s. XIII. ex. (de quo v. Weiland, 'Arch.' XII,
 15 p. 45). *Catalogus pontificum Romanorum* omittitur.

B 4) *Archivi Vindobonensis* nr. 787 (*Univ.* 23), membr. s. XV. fol. max. eleganter exaratus, auro et coloribus variis ornatus, ita inscriptus: Incipiunt cronica fratris Richardi Pict. ordinis Cluniacensis ('Arch.' X, p. 592; Böhm, 'Handschriften des k. k. Haus-, Hof- und Staatsarchivs' p. 244). Adiecta est con-
 20 tinuatio usque ad a. 1284. ex Martini Oppaviensis chronico eiusque Continuatione Romana hausta. Codicem ab archivi aulici Vindobonensis summo praefecto V. excellentissimo A. ab Arneth humanissime Berolinum transmissum ipse evolvi.

B 5) *Romanus principis Borghese* membr. s. XIII. ex. ('N. Arch.' II, p. 364).

25 B*) *Codex Parisiensis* nr. 6237. s. XII, fol. 5'—6'. breve continet fragmentum ita inscriptum: Historia Rotberti Guischardi, quod cave ne Richardi fontem putes¹.

Similem libri formam exhibet

C) *Codex Vaticanus*, regin. Christin. nr. 1911, membr. s. XIII, ubi
 30 f. 1—91'. legitur: Cronicha, id est series temporum, Richardi monachi Cluniacensis. Historia vero ad a. usque 1173. continuata necnon compluribus locis novis aucta est additionibus². Haec a primaeva chronici indole longius recedunt, quippe quae praesertim in rebus miraculose gestis et in donationibus monasterio Cluniacensi factis enarrandis versentur³. In eodem volumine f. 95'.
 35 libellulus De destructione castri Iulii legitur, qui res Richardi tempore et in eius patria gestas enarrat et deplorat. Neque haec ab ipso post libri sui exemplari illata esse negarim³.

Ex hoc codice sumta sunt Chesnii excerpta in codice Parisiensi nr. 17556.

Exstat vero etiam alia chronici recensio usque ad a. 1172. vel 1174. deducta.
 40 Initio codicem A omnino sequitur, iis tamen suppletis vel omissis quae auctor indicaverat, sed haud exsecutus erat⁴. Continuatio vero usque ad a. 1162. deducta prorsus est neglecta, sed expeditio Ludovici et Konradi regum in Terram Sanctam suscepta et res postea gestae aliter narratae; de iis quae recensio C addidit, haec prorsus tacuit, alia vero quae de terris longinquis
 45 auctor acceperat breviter retulit. Neque haec Richardo abiudicaverim, cuius praefationem hi tantum codices servarunt; cum recensione C nonnisi res mona-

1) Servavit etiam locum de Novo monasterio a Widone duce Aquitanorum fundato, qui a rebus Normannicis prorsus est alienus. 2) V. Berger p. 45 n. 103.

Alium locum edidit Delisle; v. infra p. 81. Hunc cum codice contulit V. Cl. Mau. 3) Cf. Berger p. 74. 87, ubi bis eadem argumenta attulit. 4) V. p. 74 n. 6.

sticus prosecutus erat, nunc ad universalem historiam redisse et opus e consilio ante capto absolvisse videtur.

Codicum vero duae distinguendae sunt classes:

D) Vaticanus, Ottobon. nr. 750, chart. s. XIV/XV, uno saltem, ut videtur, loco interpolatus¹ (Berger p. 67 sqq.). Huius apographum fecit Mabillon. 5

E 1) Perusinus I, 75 nr. 16015, membr. s. XIII/XIV, f. 16'—92. Sequitur catalogus Romanorum pontificum et f. 93—104'. aliud chronicon usque ad Friderici II. tempora deductum, ei simillimum, quod fratri ordinis Theutonicorum vindicavimus (SS. XXIV, p. 151), neque tamen, ut nunc constat, inter eius codices referendum. Qui hoc composuit etiam Richardi continuationi quaedam 10 *inseruit.*

E 2) Matritensis universitatis nr. 134, olim Alcobacensis, s. XIII. ('N. Arch.' VI, p. 326), negligentissime exaratus, foedissimis mendis scatens, cuius magnam partem V. Cl. Ewald descripsit. Eadem additamenta ac E 1 praebet, praeterea vero alterius chronici partem posteriorem Richardi libro ita subiecit, 15 *ut eius continuatio haberi possit². Qua occasione data eam, quam cum tomum XXIV. scriptorum ederemus nondum nacti fuerimus, nunc exhibendam duximus. Chronico enim illi fratris ordinis Theutonicorum alia inserta sunt quae cum chronica Mantuana ibidem (p. 215) edita conveniunt, neque tamen ex hac, sed ex uberiore eius fonte hausta sunt.* 20

Ex Richardi libro vero ea tantum recepimus quae ad res nostras illustrandas facere possunt.

Antea typis data est recensio A inde a Pippini tempore a Martenio et Durando (Collectio V, p. 1159 sqq.), recensio B inde a Karolo Magno ex codice B 2 a Muratorio (Antiquitates Ital. IV, p. 1079 sqq.); recensionis D 25 *fragmenta cum B permixta ex Mabillonii apographo a Bouqueti continuatoribus (XI, p. 285; XII, p. 411); recensionis C continuatio et magna recensionis D pars ex codicibus D et E 1 a Bergero (p. 123. 129). Plenior omnium recensionum editionem viri docti Francogallici sane populari suo debent.* 30 G. W.

Venerabili patri suo Petro Cluniacensi abbati frater Richardus^a eternis^b perfrui bonis.

Licet stulticiam simulaverim scribens puerilia, hoc est hystorias veterum replicando, compilando, in unum congerendo, tamen presenti tempori nil utilius retractandum fore perspexerim^c, presertim cum aut inopia aut inercia scriptorum fere quae^d a quadringentis annis gesta sunt oblivioni tradita esse non sit dubium: ideo mihi, etsi non omnium^e sum- 35 mam, tamen quam^f scire potui, usque ad tempora nostra, posteritati providens, adnecti placuit, et quae sub eodem tempore diversis terrarum partibus gesta sunt, quamvis sepe varia, sub una clausula rationis sunt posita. Si quae etiam portenta aut fames aut eclipsis solis et lune, aut qui viri clari sub quibus regibus claruerunt, aut aliquid tale contigisse alicubi compertum est, hoc etiam memorie tradidi, ut, si quid^g huiusmodi quandoque con- 40 tigerit, ex^h comparatione preteritorum sciat illa iudicare non ignara posteritas. Hoc etiam lectorem admonere placuit, ut, si quid sub dubio in hoc ponitur opusculo, non ex ignorantia nostra processit, sed ex scriptorum precedencium discordia sumpsit exordium. Nam cum in pluribus plures discordent, rem de qua lis oritur, prout gesta est aut geri potuit, sub aliqua opinione poni congruum erat. Ceterum non verborum falerisⁱ, sed 45

a) Ricardus E 1. b) externis D. c) perferim D. d) deest D. e) omnia D. E 1; omnia sumam Berg.
f) quae Berg. g) quis D; sicut E 1. h) et E 1. i) falleris D.

1) Historiolam de rustico et famulo, Berger p. 129, Amalricus (Muratori III, 2, p. 378), et ex simili quae- in codd. E omissam, minime Richardo tribuerim. dam edidit Lebeuf, a Bouqueti cont. XIV, p. 41.

2) Codicem usque ad a. 1216. continuatum novit repetita.

inculto sermone, nec satis currenti oracione, presens opus exaravi. Unde tu, pater, qui^a epistolari stilo pene Tullium imitaris, et in ratiocinando, dum scripturas edisseris, te alterum Tertullianum^b emergis, paupertatem vene nostre, queso, non dedigneris aspicere et male sonancia verba gratuita^c bonitate reseces et suppleas imperfecta. Multum enim confert⁵ materie arguta verborum urbanitas; inde qui alterius gesta scribit favorem lectoris acquirit, et fere non minus scriptor^d operis quam factor eiusdem rei maiorum^e iudicio comprobatur habere. Non enim lignorum sectores aut partitores gloriam fabrorum, qui ea dolant, poliunt, adaptant, promereri consueverunt; quod quia me^f facere sensus inopia, labor operis Dei continuus prohibuit, tibi quasi lignorum materiem^g de silva librorum advectam ad componendam fabricam gratis offero^h, ut quicquid laudis inde acquiritur tibi totum ascribatur. Quamvis enim fratres nostri iam libenter opusculum legant, multum avidius illud expetentⁱ, si de tui torrente ingenii respersum viderint. Nichil siquidem nomen tuum ita perhenne reddiderit, qualiter tua vel aliorum de te aut ad te scripta fecerint^k. Ideo memoriam tui scedulis^l nostris semper inseram, ut nomen tuum posteris vivat¹⁵ et ametur. Hoc itaque ere perhennius¹, auro melius, gemmis preciosius iudicare priores.

EXPLICIT^m PROLOGUS.

Hoc opusculum excerpti de libris Augustini, Ieronimi, Ysidori, Theodulfi, Iosephi, Egesippiⁿ, Eutropii, Titi Livii, Suetonii, Aimoini^o, Iustini abbreviatoris seu excerptoris^p Pompeii^q Trogi, Friculphi, Orosii, Anastasii bibliothecarii Romane sedis, Annei^r Flori, Gregorii Turonensis, Bede, Adonis, Gilde Britonum^s hystoriographi, Pauli monachi Lango-
bardorum hystoriographi et quorundam aliorum.

Deus ab eterno est^t

Karolus^u Simplex sive Stultus, Ludovici filius, regnavit annis 25 infeliciter.

Eo tempore dux ipse Willelmus, cum non haberet heredem, Cluniacum^v monasterium in fundo proprio, qui est Adem.
25 in Burgundia, pago Maticensi, construxit, eidem^w loco Bernonem abbatem preficiens, magnos de suo redditus prefato loco iure dedit hereditario.

Anno igitur ab incarnatione^x Domini 910. primum prefuit eidem loco^y Berno abbas annis 16. Willelmus^z Pius in matura morte preventus locum imperfectum reliquit et ducatus sui Eblum iam^a factum Pictavensem comitem reliquit heredem. Extunc siquidem Picta-
30 vorum comites duces Aquitanorum fuere.*

Adrianus papa^b Romae sedit ann. 2, mens. 4. Quo pontificante cenobium^c Cluniacense a predicto^d duce Wilhelmo II. Pio fundatum est.** Formosus sedit ann. 4, mens. 7, d. 13. Hic confirmavit Bernoni abbati cartas et donaria quae fecerat Gigniensis^e ecclesiae.*** Berno Cluniacensis abbas moritur.[†]

35 Radulfus post^f mortem Karoli super Francos regnat ann. 13.^{††} Huius^g tempore Oddo Cluniacensis abbas obiit.

Ludovicus, Karoli Simplicis filius, regnat ann. 18.^h

Tunc Ademarⁱ abbas Cluniacensis per decennium claruit. Ante quem fuerat Oddo abbas Cluniacensis tempore Radulfi regis^k, cuius iussu cepit disponere regulariter Floriacense
40 cenobium. Prefuit autem idem pater Dolensi, Maciacensi, Aureliacensi et omnibus fere

*) A add.: Martinus papa sedit ann. 1, mens. 5.

**) A add.: Stephanus sedit ann. 4, mens. 7, d. 14.

***) A add.: Bonifacius sedit ann. 5. Stephanus sedit ann. 1, mens. 1, d. 18. Romanus sedit ann. 4, d. 20. Theodorus sedit d. 26. Iohannes sedit ann. 1. Benedictus sedit ann. 4, mens. 6, d. 14.

45 †) A add.: Leo sedit mens. 1. Christoforus sedit mens. 6.

††) A add.: Sergius papa sedit ann. 7, d. 23. Anastasius sedit ann. 2, mens. 2, d. 23. Lando sedit d. 26. Iohannes sedit ann. 14, mens. 2, d. 4.

a) que epulari D. b) Tercull. D. c) gratuitate D. d) factor o. quod scriptor D. e) malorum D. f) deest E 1.

g) materiam D. h) offerro ed. i) expectant D. k) fecerunt D. l) cedulis E 1. m) haec des. D. n) Egis. D.

50 o) Aunomi D. p) exceptoris E 1. q) Pamperi D. r) Amei E 1. s) Britonensis E 1. t) qui est ab eterno E 1.

u) De Karolo rege add. B 1, et similiter deinceps ubique novo rege incipiente. v) Duū corr. Dūum B 4. w) Eidem-

que A. x) incarnato Verbo A. y) deest B 4. z) Guil. B 4 hoc loco. a) deest B 1? b) p. R. des. A.

c) Clun. c. A. d) deest A, ubi W. d.; duce deest B 4. e) Gignensi A. f) r. p. m. K. s. Fr. A. g) Huius —

obiit des. B 1. h) 8 A; octo B 4. i) Cl. a. B 1. k) regi B 1.

Aquitaniae cenobiis, quae regulari disciplina cohercuit. Hic^a rexit Cluniacense cenobium ann. 18.*

Lotharius, Ludovici filius, super Francos regnat ann. 30.**

Ademarus Cluniacensis abbas obiit Cluniaci.***

Ludovicus^b, Lotharii filius, super Francos regnat ann. 5.†

Maiolus abbas, qui per 40 annos Cluniacensi prefuit cenobio, obiit Silviniacum^c, ubi cum magna reverentia sepultus est.

Hugo Caped^d, filius Hugonis Magni, super Francos regnat ann. 10.

Otto III. Romanis imperat.^{††}

Rotbertus^e, Hugonis filius, super Francos regnat ann. 40. Hic fuit regum piissimus et 10 sanctae religionis amicus. Per idem tempus domnus Odilo abbas ann. 56 Cluniacensi prefuit monasterio^f.†††

Henricus, Rotberti^g filius, super Francos regnat ann. 23. Apud Bizantium Micael^h imperat. Henricus secundus Romanis imperat et Alemannis. Per idem tempus Sanctiusⁱ rex christianorum in Hispaniis^k scepra gerebat. Quo defuncto, Frederannus, filius eius, regni 15 suscepit habenas. Per haec tempora domnus Odilo abbas, qui per 56 annos prefuit Cluniacensibus, obiit. Post haec^l eidem cenobio preesse cepit domnus Hugo abbas, pre ceteris genere, helemosinis, prophetiae spiritu clarus.*† His temporibus florere cepit in Theutonica terra Menegaldus philosophus, divinis et secularibus litteris ultra cohetaneos suos eruditus. Uxor quoque et^m filiae eius religione florentes multam in scripturis habuere 20 notitiam et discipulos proprios filiae eius predictae docebant.**†

Philippusⁿ, Heinrici filius, super Francos regnat^o ann. 45^p. Apud Bizantium Alexius imperat, super Romanos et Theutones Henricus III. Circa haec tempora in Affrica a Mauris Marroch civitas nobilissima conditur. Per^{****} hoc idem tempus Rotbertus^q Wischardi de Normannia exiens, vir pauper, miles tamen, ingenio et probitate sua Apuliam, Calabriam^r 25 suae ditioni submitit et insulam Siciliam^s de manu Hismaelitarum^t liberavit Rotgeriumque^u, fratrem suum, eiusdem insulae comitem appellavit. Deinde mare transiens, Durachium^v urbem nobilem cepit Dalmatiamque^w et Bulgariam supra Alexium imperatorem adquisivit. Insuper eum ter bello fugavit et Romanum Henricum^x semel ab Urbe fugere compulit, et

*) A add.: Leo papa sedit mens. 7, d. 15. Stephanus papa sedit ann. 2, mens. 2, d. 12. 30

**) A add.: Iohannes papa sedit ann. 4, mens. 10.

***) A add.: Leo sedit ann. 3, mens. 8, d. 10. Stephanus sedit ann. 3, mens. 4, d. 15. Marinus sedit ann. 3, mens. 6. Agapitus sedit ann. 9, mens. 7, d. 27. Iohannes sedit ann. 8, mens. 4.

†) A add.: Leo papa Romanus sedit ann. 1, mens. 3. Benedictus sedit mens. 2, d. 5. Iohannes sedit ann. 6, mens. 11. 35

††) A add.: Benedictus papa sedit mens. 2, d. 5. Bonus sedit ann. 1, mens. 5. Bonifacius sedit mens. 2, d. 12. Benedictus sedit ann. 9.

†††) A add.: Iohannes papa sedit mens. 9. Iohannes sedit mens. 4. Iohannes sedit ann. 9, mens. 5, d. 10. Gregorius sedit ann. 2, mens. 7. Iohannes sedit mens. 10. Silvester sedit ann. 4, mens. 5, d. 12. Iohannes, qui vocatus est Sicco, sedit mens. 6. Iohannes, qui et Fanassus^y, sedit 40 ann. 7, mens. 7. Sergius, qui vocatus est Os porci, sedit ann. 2, mens. 9, d. 22. Benedictus, frater Alberici maioris, sedit ann. 9, mens. 9, d. 21. Iohannes, frater eius, qui et Sigerius, mens. 3, d. 25.

*) C hoc tempore add.: Hic [Henricus I.] per singulos annos ecclesie Cluniacensi 100 marchas argenti ministrabat ad monasterium construendum. 45

**) A add.: Damasus, qui et Popo, sedit d. 33, vel mens. 2, d. 6. Leo nonus, qui et Bruno Tullensis episcopus, sedit ann. 5. Cuius tempore Odilo Cluniacensis abbas obiit. Victor, qui et Gebeardus, sedit ann. 2, mens. 3, d. 6. Stephanus, qui dictus est Fredericus, sedit mens. 7. Benedictus, Veliternensis^z episcopus, sedit mens. 9, d. 12. Nicholaus, qui et Geraldus, sedit ann. 2, mens. 11, d. 15. Alexander, qui et Anselmus, sedit ann. 11, mens. 5, d. 20. 50

****) D, postquam de Anglia a Willelmo Normanno a. 1066. expugnata retulit, addit: Angli vero nobiles, qui de preliis vivi evaserunt, Byzantium ad imperatorem fugerunt. De quibus dixisse fertur, quod secure ab eo retineri possent, quia qui terram suam amiserant nunquam alienam acquirere possent; posuitque illos ad custodiam palatii, quod usque in hodiernum diem servant.

a) Hic — 18 des. B 4. b) Lod. A. c) Silv. — sepultus est des. A. d) Chaped A; Carped B 1. e) Rober- 55 tus A; Golbertus B 1. f) cenebio B 4. g) Rob. A. B 4, ubi fil. deest. h) Mikel corr. Mikael A. i) Santius A; Sancius B 1. k) Hispanis A. l) deest B 4. m) e. et f. A. n) Philipus A. o) regnavit B 1. p) 48. D rectius. q) Rotbertus Wischardi inc. fragm. B*; Rob. A; Rolbertus B 1, et ita post. — Guichardi B 1. r) et C. B*. s) deest B 4. t) Hiesm. B 1; Ysm. A. B*. u) Roger. A; Rogger. B 1. v) Duratium A. w) Dalmachiamque B 1. x) Henr. B*. y) ita c. z) Ve e corr. A. 60

pontificem Romanum, quem ceperat, ab eo liberavit. [Qui^a cum innumerabilia pene fecisset probitatis indicia, hoc de illo constans habetur, quod, nisi morte preoccupatus fuisset, filium suum Boamundum imperatorem faceret, se vero regem Persarum, ut saepe dicebat, constitueret^{*}]. Numquam victus^b est, quamvis saepe pugnaverit. [Venetos^a, qui contra eum omni vir-
 5 tute sua convenerant, cum stolo suo ita profligavit, ut nec fuga nec pelagus illis esset auxilio. Nec fuit terrarum locus ita remotus, in quo rumor, fama, timor Wischardi per omnium fere^c ora non volitaret. Et ut verius de eo dici potest, nulli regum aut imperatorum Wischardus extitit^d secundus. Solebat enim de eo dicere Wido^e dux Aquitanorum, qui fuit vir illustris-
 10 simus^f et preliator fortissimus, ita ut cum fratre Wilhelmo, qui iam obierat, Vasconiam^g sibi subiugaret^h, nullum hominem probum debere vocari nisi solum Wischardumⁱ; qui^k cum esset generis ignoti et pauperuli, maius omnibus fecisset^l hominibus]. Wido autem dux predictus^m Novi-monasterii cenobium Pictavi aⁿ fundamentis erexit; quem de propriis redditibus iuxta munificentiam^o suam valde ditavit domnoque Hugoni^p abbati Cluniacensi ad disponendum tradidit. Rotbertus autem Wischardi^q in terra mortuus est imperatoris, ubi^r
 15 cum magno exercitu terra marique contra eum perrexerat. De quo quidam aiunt, quia veneno necatus est. Sepultus est autem apud Venusiam in cenobio monachorum, quod ibidem ipse adhuc vivens^s construxerat.^{**}

Reliquid enim Rotbertus Wischardi^t duos^u filios moriens, Boamundum, quem adhuc pri-
 vatus de privata uxore¹ genuerat, et Rotbertum² ducem Apuliae, quem de filia³ principis
 20 Salerni suscepit; quibus terram sibi adquisitam dimisit^v. Rotbertus autem dux filium Willelmum genuit et ducem post se Apuliae reliquit. Qui sine herede mortuus est. Boamundus vero, dum post mortem patris sui Francorum proceres Ierosolimam tenderent, eis, relictis omnibus, ut dictum est, se sociavit et consortem laboris sese fieri rogavit^w. Qui postea, capta^x a Francis Antiochia, princeps eiusdem urbis factus, magnum ob suae probitatis
 25 meritum dedit posteris documentum. Necnon ob morum elegantiam filiam^y Philippi regis Francorum Constantiam nomine uxorem habere meruit. De qua filium Boamundum iuniorem suscipiens^z, post se reliquit heredem. Rotgerius^a autem comes, frater saepe dicti Wischardi, Rotgerium filium suae dominationis successorem moriens instituit.^{***} Rotgerius^a, Rotberti Wischardi nepos, mortuo Wilhelmo Apuliae duce, et Boamundo iuniore^b Antiochiam mi-
 30 grante, utriusque possedit hereditates. Et cum omnia prospere sibi cessissent^c, regem se vocari^d maluit, et multos nobiles, ne sibi forent contrarii, alios exheredavit, alios occidi precepit, et eorum terras solus possedit. [In^e urbe Venusia, ubi Rotbertus Wischardi sepultus est, poeta^e Oratius in quadam turri veteri, quae muro urbis adhaeret, conditus est].
 Circa haec tempora Cartusiae monasterium in Alpibus construitur, ubi monachi in cellis
 35 habitant, orationi, lectioni et contemplationi vacantes.[†] Post aliquot annos Cistellense cenobium aedificatur; unde tanta seges effloruit^f religionis, ut omnem fere Latinitatem repleverit. Post^g hec tot et tam^h diversarum sectarum monasteria in Galliis fabricata sunt, ut non sit facile singulis immorari.^{††} [Sequentiⁱ etenim anno⁴ Henricus rex Alemanniae

) B^{} add.: viamque Iherosolimorum, destructa paganismitate, Francis aperiret.

40 **) A add.: In eadem urbe Venusia Oratius poeta conditus est in quadam turre veteri, quae muro urbis adheret. Cf. supra l. 32.

***) A add.: De quo suo loco dicendum plenius arbitror.

45 †) D add.: Qui finem avaritiae suae ita posuerunt, ut nihil amplius alicuius substantiae, quam ipsi-
 met sibi constituerunt, habere velint; nil vero, etiamsi offeratur, accipiunt, immo, si quid de victu constituto sibi post annum superest, pauperibus erogant. Quodsi desunt pauperes, iidem monachi substantiam suam superabundantem ad domos inopum mittunt.

††) A add.: Gregorius septimus, qui et Ildebrannus, sedit ann. 12, mens. 1, d. 22. Victor, qui et Desiderius abbas Cassinensis, sedit mens. 4, d. 7. Urbanus, qui et Oddo Cluniacensis monachus

a) haec des. A. b) visus est fugere Mur.; Numq. — pugnaverit des. B 1. c) omni ora B 1. d) s. ext. B 4. B^{*}.
 50 e) Guido B 1. B^{*}. f) deest B 4. g) Gasc. B 4; Wasc. B^{*}. h) subiugarent B^{*}. i) Guisardum B 1. 4; Wis-
 cardum B^{*} h. l. k) qui — hominibus des. B^{*}. l) f. h. des. B 4. m) Aquitanie A. n) erasum B^{*}. o) magnif. A.
 p) Ugoni B^{*}. q) Guichardi B 1 semper fere. r) ut B^{*}. s) iuvenis estr. B 1. t) deest A; Guichardi B 4;
 Wichardi B^{*}. u) f. d. A. B^{*}. v) divisit Bouq. w) postulavit D. x) a Fr. c. A. y) post suppl. post
 Franc. A. z) suscipientes B 1. a) Roger. A; Rogger. B 1 semper. a*) In A. D (E) haec inferius leguntur.
 55 b) minore B 4. c) concesissent A; cederent D. d) vocare D? e) O. p. B 4. f) r. e. B 4, ubi ut deest.
 g) Per B 4. h) tanta B 1. i) haec quoque desunt A.

1) Alberada add. Bouq. 2) Lege: Rogerium. BOUQ.
 BOUQ. 4) i. e. ex Richardi calculo a. 1123.

3) Sikelgaita, filia Waimari IV. principis.

cum Calixto papa pacificatur. Deo autem gratias, qui regnum et sacerdotium in dilectione confederavit]. Hoc^a tempore Hugo abbas Cluniacensis obiit.

Ludovicus^b, Philippi filius, Francis prefuit ann. 29.*

Per haec tempora surrexit in Ierusalem novum militiae genus [ab^c Hugone de Paieno viro nobili constitutum]; more monachorum viventes, castitati dant operam, domi et bello⁵ disciplinam servant, cum silentio edunt; omnia illis communia; contra gentiles tantum arma sumunt, et multum dilatati sunt. Sunt namque^d qui dicant, quod, nisi fuissent ipsi, diu est quod Franci Ierusalem et Palestinam perdidissent. Hii vocantur milites de Templo, quia in porticu Salomonis sedem^e suae religionis statuerunt^f. His^g diebus^h domnus Ponciusⁱ abbas Cluniacensi cenobio^k prefuit^l 13 annis. Post quem domnus Hugo secundus^m mensibusⁿ 3. Quo etiam defungente, domnus Petrus natione^o Arvernus^p idem monasterium regendum suscepit.^{**}

Ludovicus^q iunior Francis imperat annis 24^r.***

et postea Hostiensis episcopus, sedit ann. 11, mens. 6. Hic primus iter ad capiendum Iherusalem in Clarmontensi concilio predicavit et prevaluit. Nam a Francis capta est et retenta, 15 facto ibi rege christiano Godefredo. Paschalis, qui et Rainerius cardinalis, sedit ann. 18, mens. 7, d. 2. *D, qui cum A catalogum paparum inserit, de Gregorio VII. ita: Hic cepit dare primum pecuniam Romanis, ut eum iuvarent contra imperatorem, eo quod ab imperio deseruisset, et verum est in malum usum. — B hoc loco expeditionis primae in Terram Sanctam susceptae longiorem inserit narrationem.* 20

*) *D et E add.: Apud Bizancium Ka. Iohannes imperat, super Romanos Henricus IV. rex Teutonicorum^s. Hic patrem suum iecit in vincula, pro eo regnare volens, et, ut fama est, eum captum pede percussit; unde tali vindicta percussus est a Domino, ut nec filium nec^t filiam post se reliquerit. Quo sine prole^u vita exempto, Lotarius Saxonum dux consensu pontificum imperator eligitur. Qui contra Rogerium, Wiscardi prefati nepotem, cum hoste maxima pergens, ei 25 totam terram Apulie usque Barim abstulit, nec aliquis ex imperatoribus predecessoribus suis ita imperium dilatavit. Rogerius tamen post decessum eius terram recuperavit^v. Post cuius mortem Conradus, predicti Henrici imperatoris nepos, resumit^w imperium;*

et paulo post:

Post hec tempora in Sicilia civitate^x Syracusis anno ab incarnato Verbo 1128, circa horam diei 30 tertiam factus est terre motus magnus, ita ut ecclesia episcopii, cum clerici missam cantarent dominicam, in ictu^y oculi caderet et clerici omnes in choro psallentes [cum^z ecclesia perirent; episcopus solus, qui forte post euangelium exierat, salvatus est] cum diacono et subdiacono, qui missam celebrabant, remanente presbitero superstite, cum magno omnium miraculo incolumes evaserunt. Fons etiam Aretusa^a prope^b muros civitatis ebulliens, qui potum civibus ministrabat, 35 versus est in salsuginem. Que res non modicam^c tribuit fabulis poetarum fidem^d, que astruunt, de Grecia in Siciliam per subterraneos meatus sub mari rursus hanc eandem aquam cum Alpheo fluvio de terra emergere se ipsam in fontem predictum. Muri eciam urbis predictae cum multis domibus corruerunt.

**) *D et E add.: In Hispaniis Yldefunsus iunior super christianos imperat et imperatorem abusive 40 se vocari facit, eo quod sit maior quibusdam regulis christianis qui ibi habitant;*

et in fine huius regni:

Hoc tempore surrexit apud Teutones^e quidam Henricum predictum imperatorem se simulans et multos decepit; erat enim facie^f illi per omnia similis, ita ut per Ytaliā in pluribus locis quasi imperator haberetur. Sciebat quidem^g verba plurima quae imperator predictus multis secrete 45 dixerat; que cum retractaret hisdem viris quibus imperator in conclavi illa dixerat, non modicum errorem audientium cordibus generabat. Tandem ille^h, ex parte relicta simultate, Cluniaco monasterio sub habitu tamen imperiali venit et nomine; ubi se monachum fieri postulans, a dompno Petro Venerabili abbate loci libenterⁱ susceptus est. Affirmavit tamen, quod prius dixerat, scilicet se fuisse Henricum predictum^j imperatorem. Degit autem monachus in prefata 50 ecclesia valde monachico instructus ordine^k. [1118^h].

Sequuntur, quae etiam A habet: Gelasius papa, qui et Iohannes Gaditanus, sedit anno 1 [1119]. Calixtus, qui et Guido Viennensis archiepiscopus, sedit ann. 5^l [1125]. Honorius, qui et Lambertus Hostiensis episcopus, sedit ann. 5 [1130]. Innocentius X, qui et Gregorius diaconus Sancti Angeli, sedit ann. 14. [Obiit^m 1142, octavo Kal. Octobris]. 55

***) *D et E add.: Per idem tempus Conradusⁿ rex Teutonicorum Romanis imperat, vir ante imperium strenuus, post regni vero monarchiam adeo iners, ut^o quasi sepultus esse videretur. Nam*

a) H. t. des. A. b) Lod. A. c) haec des. A. D. E. d) deest A. D. E. e) s. s. r. des. B4. f) constitueretur B1. g) Per haec tempora A. D. E. h) deest B4. i) Ponpius B1. k) pr. c. B4. l) 13 pr. a. A. m) deest D. E. n) 3 m. A. o) Petrus Venerabilis abbas A. D. E. p) Alvernus B2, corr. Arvern. B4. q) Lod. A. r) numerus 60 vacat A. s) Tenciorum D. t) vel E1. u) deest E1. v) reparavit D. w) resummit E1. x) civitas E1. y) victu clerici D. z) cum — salv. est des. D. a) Arecusa E1. b) propter D. c) modica D. d) deest E1, ubi qui a. e) Centones D. f) fere p. E1. g) Siquidem D. h) deest E1. i) liberet suspectus D. k) hi numeri in solo cod. E1. l) 4 E1. m) haec des. A. D. n) Conradus E2. o) deest D. E1.

1) Cf. Sigeb. Cont. Praemonstr. a. 1138, SS. VI, p. 451.

Hugo de Sancto Victore, vita philosophus, Parisius obiit, vir preclari ingenii et in quadruvio doctissimus^a. Divinarum autem scripturarum tantam scientiam habuit^b et memoriam, ut nulli sui^c temporis secundus extiterit. Reliquid autem ad monumentum sui scripta perplurima^d, librum scilicet^e de sacramentis, de Ecclesiaste^f, de archa Noe, librum qui intitulatur Diascalicon^g et alia nonnulla opuscula valde utilia. Sequenti anno Petrus Baalardus^h perhipateticus, doctorⁱ famosissimus et vita philosophus, [abbas^k prius, postea Cluniacensis monachus], Cabilonis moritur et in basilica^l beati Marcelli martyris sepelitur. [Unde^k non post multos dies a suis furtim sublatus, in loco qui Paraclitus nuncupatur, quem ipse ad legendum iuxta Sequani fluvium construxerat, ubi et monachas posuerat, translatus est]. Scripsit^{*} autem Baalardus opuscula quaedam, quae pluribus habentur in locis. Haec duo Latinorum luminaria in Francia studuerunt.

Non post multos vero dies^{**} Fulco^m rex Ierosolimorumⁿ, dum leporem sequitur, precipitatus equo, morte subita^o moritur. Post quem Baudoinus puer^p, filius eius, in regem promotus est.^{***}

15 Rogerius^q, qui se regem super eum creavit, regionem usque Romam et usque fere Ravennam^r sibi^s nemine contradicente subdidit^t. Interfectis autem et fugatis omnibus terre illius nobilibus, insuper^u diadema imperii a Romano pontifice pene extorquere non dubitat.

*) A. D. E ita: Haec duo — studuerunt. Scripsit autem Petrus B. — plurimis habentur in locis. Huius epitaphium^u huic opusculo inserere volumus^v:

20 *Votum^w summorum maior Petrus Abaalardus^x*
Occidit, inmanis^y factus dolor omnibus unus.
Gallia nil maius^z habuit nec^a clarius isto;
Nec^b mors cuiusquam fit tanta ruina Latinis.
In quantum fama Romani nominis exit,
 25 *Illius ingenii studiorum fama notavit.*
Nannetis^c oritur, patre Pictavus et Brito^d matre;
Cum Francis studuit, monachus moritur Cabilonis^e.

D et E add.: Sequenti anno Kalo-Iohannes imperator Constantinopolitanus, dum Antiochiam Francis, qui hanc a captione Ierosolimitana possident^f, auferre vellet, non longe, ut fama est, a prefata urbe, dum venatum pergeret, tali casu moritur. Est enim apud Grecos consuetudinis, ut^g omnes sagitte imperatoris toxicatae sint; quod, si forte imperator aliquando^h cum una earum percusserit, quasi adⁱ victoriam imperatoriam morte moriatur. Unde ille dum archu^k ad feram percutiendam intensaret sagittamⁱ, divino iudicio manum^l suam cum sagitte ferro vulneravit et mortuus est. Cuius^m exercitus cum confusione revertitur. Cuius^m loco Manuel, filius eius, imperium arripuit.

35 **) Eodem Anno A. (?) E. Sequenti anno D.

**) C hoc loco addit: Hiis² etenim diebus viguit apud Parisius quidam scolasticus Hugo nomine a conscolasticisⁿ Primas cognominatus, persona quidem vilis, vultu deformis. Hic a primaeva aetate litteris secularibus informatus, propter faceciam^o suam et litterarum noticiam fama sui nominis per diversas provincias divulgata resplenduit. Inter alios vero scolasticos in metris ita facundus^p atque promptus extitit, ut sequentibus versibus omnibus audientibus cachinum moventibus declaratur, quos de paupere mantello sibi a quodam presule dato declamatorie composuit.

De Hugone lo Primat Aurelianensi^q.
'Hoc indumentum tibi quis dedit? An fuit emptum?
Estne tuum?' — Nostrum, sed qui dedit abstulit ostrum.
 45 *Qui dedit hoc munus, dedit hoc in munere funus.*
Qui dedit hoc munus, presul mihi prebuit unus,
Pontificum spuma, fex^r cleri, sordida struma,
Qui dedit in bruma mihi mantellum sine pluma.
Pauper mantelle, macer, absque pilis, sine pelle,
 50 *Si potes, expelle boream rabiemque procelle!*
Sis mihi pro scuto, ne frigore pungar acuto!
Per te namque puto ventis obsistere tuto. —

a) doctissimi A. D. E. b) D. a. t. h. sc. script. B 1. c) t. illius D. E. d) plurima E 2. e) id est libr. de A. D. E. f) ecclesiastice B 4. E 2. g) didascalon D. h) Beaalardus D; Abaalardus E 1; Abalardus E 2. i) vir A. C. k) haec des. A. D. E. l) claustrum D. E. m) Fulcho B 1. n) Ierosolimitarum E 2. o) subitanea E 2. p) f. e. p. regnum suscepit in r. p. e. E 2. q) Rogenus E 2. r) Ravannam E 2. s) totam add. D. t) et E 2. u) epitaphium A. v) volumus E 2; epitaphium ipsum deest A. w) Quantum E 2. x) Abalardus E 2. y) in maius D; occiditur manes factis E 2. z) maior... clarius E 2. a) vel E 1. b) Ne m. cussit t. E 2. c) Lannetis E 1; Nam D; Sanctius E 2. d) Britone D. e) m. sed Cabellionis E 2. f) possideret E 2. g) ubi D. E 1. h) aliquid D; aliquem una E 1. i) deest E 2. k) in arcu D; archum E 2. l) c. s. f. m. s. E 2. m) Eius E 2. n) concolastacis c. o) faceciam c. p) faciundus c. q) Aureliacensi c. r) Sex c.

1) Haec valde esse ampliata, vix est quod moneam. 2) De hoc loco cf. Delisle, qui primus ex apographo Chesnii eum edidit 'Bibl. de l'école des chartes' XXXI (1870), p. 310.

1145. Eodem^a anno Sanguis^b Turcus rex de Aleph^c cepit Edessam civitatem [quae^d alio nomine^e Roais et in Genesi dicitur Arath] Francosque^f ibi captos aut morte aut servitute multavit. Archiepiscopum vero^g civitatis quasi ducem gregis in medio urbis cum omnibus clericis suis, quia noluerunt abnegare^h Christum, coram se decollari precepit, uno solo evadente, qui amicitiam cum quodam Turcoⁱ nobili habuerat. Qui apud^k eum ne perimeretur 5 optinuit; sed sanum quo vellet ire permisit. Purpuratur itaque Edessa novorum sanguine martirum, modo primum a gentilibus possessa, ex quo ab Agaro^l rege Christo est dedicata. Dolor ingens et desolatio multa! Sacratae virgines dantur incestui; loca sancta stabula fiunt iumentorum. Corpus beati Thomae apostoli gentilium contactu polluitur [quod^d ibi transportatum est ab India, ubi pro Christo martyrizatus occubuit.^m Nunc autem ad 10 calcem historiae redeundum est]. Sanguis Turcus [predictus^d rex de Aleph apud Edessam civitatem] super aram beati Iohannis baptistae, ut fertur, tres spetiosissimas matronarum maculavit. Conculcata sunt omnia, profanata sunt universa, nomen Christi derisio fit hostium.^{**}

EX CONTINUATIONE RECENSIONIS B.

15

1146. Quod audiens^m ecclesia Gallicana: 'Heu', inquit, 'quantum dedecus christianis'! Unde predictus Ludovicus rex Francorum duxque Aquitanorum ex precepto domni Eugenii pape, qui tunc preerat episcopus Romeⁿ, et consilio Bernardi Clarevallensis^o et Godefredi^p Lin-
Mart. 29. gonensis et aliorum cum consulibus et baronibus in pascha Verzeliacum^q venit, de Saracenorum vastatione locuturus. Ibique in die parasceue, sexta videlicet feria, facto sermone 20 a Bernardo Clarevallensi de via Hierosolimitana^r, ab eodem Bernardo signum peregrinationis, ut mos est, acceperunt, hoc est crucem. Hoc autem factum est in latere montis^s ipsius Verzeliacum^t iuxta viam Autisiodorensem, ubi ea de causa modo fabricata est ecclesia in honore sanctae crucis.

Sequenti vero anno abⁿ incarnatione Domini 1147, circa Maium mensem predictus 25 rex, congregata manu Francorum, Aquitanorum et Burgundionum necnon et Theutonicorum^v cum imperatore suo Frederico¹, alii per Alemanniam et Pannoniam, alii per Provinciam cum comite Sancti Egidii et Engolismensi et per Italiam Constantinopolim devenerunt. Deinde Romaniam^w ingressi, aliter evenit ipsis quam speraverunt. Grande autem hoc miraculum Dei. Ipsi tamen superare viribus cupiebant et armis Turcos, qui^x Arme- 30 niam, Syriam et Mesopotamiam inhabitabant^y; sed ab eis superati sunt, quoniam quidem alii eorum a Turcis capti, alii gladio perempti, alii vero famelici fatigatione et inedia absque numero in via consumpti sunt. Qui vero a tanto periculo rebus suis attenuati evadere potuerunt, Antiochiam, de manu nefandae gentis erepti, navigio pervenerunt. Ibique cibis refocilati, post paucos dies Hierosolimam habierunt, visitatisque^z inibi locis sanctis^m ab eis, 35

*Tunc ita mantellus: 'Mihī nec pilus est neque vellus.
Si notus iratus patulos penetrabit hyatus,
Stringet utrumque latus per mille foramina^a flatus.
Scis quid agis, Primas? Eme pelles, obstrue rimas^b;
Tunc bene depellam, iuncta mihi pelle, procellam.
Compacior certe, moveor pietate super te,
Et facerem^c iussum, sed Iacob nec Esau sum'.*

40

*) Longiorem Indiae descriptionem add. B. — A. D. E post polluitur pergunt: Nomen — hostium. Conculcata — universa. Nam Sanguis^d Turcus, ut fertur, super b. I. b. a. — maculavit. — D. E vero addunt: Qui, ut avaritiam misceret incestui, trecentas, ut fertur, pulcherrimarum mulierum per 45 plurimas civitates vendi precepit.

**) A addit: Celestinus, qui et Wido de Castella, papa Romanus sedit mens. 5. Lucius, qui et Gerardus de Sancta Cruce, sedit anno 1. Eugenius, qui et Bernardus, monachus Cistellensis, sedit ann. 9. Altera manu add.: Anastasius, qui et Conradus episcopus Sabinensis, sedit 1, mens. 4. Adrianus, qui et Nicholaus Albanensis episcopus, sedit; et ita historiae finem dedit. 50

a) Eo B. b) Sanguinus D. E 1; Sanguinis E 2. c) Alep A; Halep B; Halap E 1. d) haec des. A. D. E. e) vocatur add. B 1. f) et Francos A. D. E. g) deest B 1. h) negare D. E. i) n. T. D. k) deest A; Qui cum D; Qui (Quia 2) enim E. l) Agro E 1; a gabaro E 2. m) deest B 4. n) Rom B 4. o) Clarevall' B 1. 4. p) Godefridi B 1. q) Vigel. B 1; Nercel. B 4. r) Ier. B 4. s) i. m. B 1. t) Vizel. B 1. u) ab inc. D. des. B 1. v) Teot. B 1. w) Romam B 4. x) quia B 1. y) inhabitabunt B 4. z) que deest B 1. a) forromna c. b) rumas c. c) facere c. 55 d) Sanguinus E 1; Sanguinis D. E 2.

1) Ita codices pro Conrado.

multi illorum, transito mari, cum magna penuria ad propria reversi sunt. Inter quos imperator Theutonicus, cui male in Romania contigerat ante regis adventum de suorum prodicione, similiter cum paucis regradatus est. Rex Ludovicus

Eugenius papa Romae moritur, sepultus in basilica sancti Petri via triumphali.

5 His vero diebus Adrianus papa moritur pridie Kalendas Septembris, Romae sepultus in basilica sancti Petri apostoli^a via triumphali, anno ab incarnatione Domini 1159.

Interea Fredericus^b imperator Theutonicus in Italia Mediolanenses vastabat et Placentinos, quia nolebant ei subici. In obsidione vero eorum quinquennio vel plus commoratus, ad ultimum reddiderunt se ei 4. Nonas Martii anno 1161^c. Vae Mediolanensibus! 1162.

10 Redditum est eis secundum opus suum. Iuxta omnia quae fecerant^d factum est eis. Propter superbiam suam a fundamentis subversa in cinerem redacta est. Siquidem murus ille altissimus suffossione suffossus est, et portae eius excelsae igne combustae sunt¹.*

*) B2 alia manu vel certe alio calamo addit: Post mortem Adriani pape reverso imperatore in Alemani-
15 nam, ut veniret iterum cum magno exercitu Ytaliā, ut subiugaret totam, non ita ut putavit evenit, quia omnes urbes Ytalie consensu pape Alexandri contra eum preter Papiam coniuraverunt, edificantes urbem Alexandriam in nomine eius, et 4 burgi, in quibus Mediolanum dividerat, in unam urbem redacti sunt.

EX CONTINUATIONE RECENSIONIS C.

20 Henricus rex Anglorum antea quidem copulaverat matrimonio filiam suam Matildam nomine duci Danorum².

Per hoc idem tempus, eodem scilicet anno quo domnus Thomas prefatus archiepiscopus sub rege Heynrico^e palmam martyrii adeptus est, domnus Heynricus^e Wintoniensis episcopus migravit ad Dominum Fuit precipuus amator Cluniacensis ecclesie,
25 matris sue; multum eam dilatavit in auro, in argento et in aliis rebus, ut testantur hii qui viderunt et audierunt. Hoc testatur vas aureum lapidibus preciosis adornatum, quod pendet super maius altare, ubi corpus Domini iugiter conservatur. Testantur et hoc domus lapidee cum duabus capellis, quas infra claustra ipsius monasterii miro ordine collocavit. Ipse vero sui non inmemor sollerti vigilancia instituit, ut eius anniversaria dies octo diebus
30 a conventu Cluniacensi annuatim celebraretur, et de redditibus illis, quos proprie ad hoc a quodam nobili viro comparaverat apud Laudunum castellum trans Ararim, iisdem diebus fratribus plenaria refectio prepararetur. Verum ut ipse disposuit ita Cluniacus tenet semperque tenebit. A passione Domini usque ad obitum eius annus 1171. computatur

EX CONTINUATIONE RECENSIONUM D ET E.

35 Audita itaque fama tanti sceleris, in Antiochia et in Ierosolimis luctus factus est magnus, et omnis etas sumpsit lamentum. Pervenit etiam fama usque ad externas^f nationes et usque Gallias, ubi dolor^g ingens tetigit corda singulorum. Lodovicus etiam rex Francorum et Conradus^h imperator Teutonicorum tactiⁱ dolore cordis^k intrinsecus ad ulciscendam^l tantam iniuriam copiosum moverunt^m exercitum. Sed quiaⁿ cum superbia multa perrexerunt,
40 in Romania^o prius fame consumpti, postmodum a Turcis fere^p vastati, vix cum paucis sociis^q usque Ierosolimam pervenerunt, ubi nichil dignum memoria^r gestum fore novimus. Unde magnam congratulationem^r Turcis et Arabibus duo summi reges christianorum prebuere. Revertentes itaque cum ignominia, celemus et nos cum silentio, quod predicare nimio pro^s pudore non audemus.

45 Anno ab incarnatione Verbi 1145. Edessa civitas capta est a Turcis. Tercio anno sequenti Conradus imperator Teutonum^t et Lodovicus rex Francorum perrexerunt Ierosolimam.

a) deest B 1. 2. b) Fed. B 4. c) ita B 1. 4. d) fecerunt B 4. e) Heynric. c. f) extremas E 1; exteras D. g) i. d. E 2. h) Conradus E 2 semper. i) tanti D. E 2. k) eorumdem D. l) ulciscendum E 2. m) movent E 2. 50 n) deest E 2. o) Romana E 2. p) ita codd.; ferro corr. Berg. q) memorie E 2. r) gratul. D. E 1. s) pre E 2. t) Teutonicus D; Teutonium E 2.

1) Qui in hac recensione additur catalogus Romanorum pontificum alibi edetur.

2) Ducem Saxonum Heinricum Leonem intelligit.

Item tercio^a reversionis sue anno Conradus imperator moritur. Fredericus vero, nepos eius, sumit imperium, Lodovico supradicto apud Francos regnante.

Fredericus autem Romanorum imperator cum Longobardis^b diuturnum habet prelium. Nec etiam cum Romanis pacem habere potest^c; unde multum terram illam preliando devastat^d et nec sic eos subiugare valet, nec exitus ullus^e inde nobis videtur.^{*} Amau- 5 ricus vero rex Ierosolimorum, ut nobis relatum est, in multis prospere egit, ita ut ammiratus^f Babilonie ei tributa libens persolvat. Terram autem Antiochie Turci^g Francis nostris ex maxima parte abstulerunt, et vix eis^h respirare licet. Manuel enimⁱ imperator Bizantius inter Turcos et Grecos degens, pacem habet cum utrisque, nec aliquid, sicut audivimus, agit memoria dignum. Francis itaque nostris qui sunt in Antiochia nichil^k fere iuva- 10 minis prestat. Semper est enim Grecis suspecta Francorum prosperitas^l.

De rege autem de Marroch, qui dicitur rex Asiriorum^m, propter predictas causas et de rege Bugieⁿ et de rege Numidie^o et Libie et^p Cyrene et de rege Ethiopum^q tam rara et^r tam pauca audivimus, quod fere prorsus ignoremus, quid ibi agatur; ex quo enim christi- 15 nitas de terra illa^s repulsa est propter errorem Mahumet^t, et gens illa incredula alienata^u est a nobis et ab imperio Romano pariter et fide christiana desciverunt. Unde quia nec mercimonia nec aliquid^v tale nobiscum habent commune, penitus eos ignoramus et eorum opera. Barbari enim sunt lingua^w, victu, natione, cultu, religione; quod totum eos a nobis removet. Similiter autem et de soldano Persidis propter terre longinquitatem et alienatio- 20 nem christianitatis et linguam pauca novimus; preter^x quod dicunt, ultra Persas et Medos^y et Macedones christianos reges^z esse, [qui^z etiam gentis illius pontifices dicuntur et reges]. Ita enim^a fama ad nos usque pervenit. Illi autem valde^b vexant gentiles [nationes^c] regio- num^d illarum. Rex quoque de Avesguia et rex Nubianorum, sicut audivimus, hoc^e idem faciunt. Rex vero Danorum^f et christiani qui regiones illas incolunt, que sunt in Germania et in septemtrione^g, bellum habent cum paganis, qui [adhuc^c] adorant idola et sacrificant 25 elementis et dicuntur Leutices^h sive Lutoici, Christum quoqueⁱ nostrum novum deum appel- lant. Sunt enim pulcherrimi homines, et orientem versus^k eorum regio in^l longum protendi- tur. Mercurium^m tamen et Venerem precipue colunt, non in templis, sed in nemoribus velⁿ iuxta fontes. De insulis vero que^o ultra Britanniam sunt similiter pauca audivimus preter earum^p nomina. In quibusdam illarum adhuc^q gentiliter vivunt. In Yberniam^r tamen^s et 30 Gaslandiam^t et Norguesiam^u et^v Yslandiam et quasdam alias christiani sunt. De Yslandia^w vero, nisi quia ad finem tendimus operis, dicere pulcra^x possemus. Pigmei^y et Monopodes^z habitant in montanis insule illius. Qui potius homines an monstra sint^z, ab ipsis incolis insule ignoratur. Nam signis^a, non verbis sibi^b locuntur. Aurum vero ibi superhabundat. Nullum fructum prorsus terra illa generat preter animalia diversi generis. Hec et alia 35 dicere^c de terra illa possemus, nisi post laborem operis requiem natura deposceret. Is^d sta- tus erat rebus humanis anno ab incarnato Verbo 1172^e.

[Non^f queras hic, lector, plenitudinem ystoriarum. Pauca enim de multis scripsimus, ut occasionem querendi habeas^g que penitus non ignoras, et precipue quia cronicam scrip- 40 simus, non historiam].

^{*)} E 1. 2 addunt: Demum tamen 1155.^h Terdonamⁱ destruxit et die decimo exeunte Madio et 1159.^k Cremam destruxit, [nuper^l] et 1162. Mediolanum destruxit^m, et 1167. reversi sunt Mediolanenses in civitatem. 1176.ⁿ Lombardi preliantes contra ipsum dicuntur^o vicisse. His temporibus Crema reedificatur ab ipso imperatore Frederico.

- a) t. anno r. s. a. E2. b) Lombardis E1. c) potuit E2. d) devastaret nec ut sic D. e) nullus unde E2. 45 f) ammiratus E1. g) Turcis E1. 2. h) vis eas D. i) autem E2. k) fere n. f. E2. l) probitas E2. m) Asinorum E1. 2. n) Burgie D. o) Numide E1; Ninive E2, ubi haec ante et de r. Bugie leguntur. p) L. Tirennie E2. q) Etiophum E2; Etyopum D. r) deest E1. s) deest E2. t) Machumeth E1; Mafumet E2. u) aliquod E2. v) victu, n. c. lingua E2; l. n. victu r. D. w) preterquam D; propter E2. x) Modos D; Indos E1. y) e. r. E2. z) haec des. D. a) Itaque E2. b) deest D. c) deest D. E1. d) regione D; i. r. E2. e) si D. f) Dannorum E2. g) septemtrionem E2. 50 h) Leucones sive Eutoici D; Leviticos sive Lucoya E2. i) deest E2. k) verbis D; usque E2. l) in l. des. E2. m) Mercuriumque E2. n) iuxta vel E2. o) qui D. E2, ubi q. sunt in Britanniam ultra sunt. p) eorum E2. q) tamen E2. r) Iberniam E1; Yberniam D; Ymberniam E2. s) vero E2. t) Gaslandiam E2. u) Norgostriam D; Norguensiam E1. v) Isl. E1. w) plura D. x) Pimeis D; Piginei E2? y) Monopodes E2. z) sunt E2. a) in s. E2. b) l. s. E2. c) de t. i. d. E2. d) his E2. e) 1174. D. f) ita D, ubi nomina et anni pontificum 55 Romanorum a Celestino — Adrianum sequuntur. g) habeat c. h) 1055. E2. i) Terridonam E2. k) et 1159. Cremonam post Mediol. destruxit E2. l) deest E1. m) destruit E2. n) 1177. E2. o) ducantur E2.

CONTINUATIO ITALIA

cod. E 2.

1143.^a Celestinus II, natione Castellanus, mensibus 5, diebus 17, obiit 8. Idus Marcii.

1144.^b Lucius^c II, natione Bononiensis, ex patre Alberto, ecclesie sancti Fridiani Lucensis canonicus, mensibus 11, diebus 13, [obiit^d] 15. Kallendas Marcii, anno Domini 1144. 1145.

1145. Eugenius III, natione Pisanus et Clarevallensis monachus, sedit annis 8, mensibus 4, diebus 22.

Anastasius papa, natione Romanus, ex patre Benedicto, sedit anno 1, mensibus 4, diebus 24, et [obiit^e] 4. Nonas Decembris^f anno Domini 1154^g.

10 Adrianus III, canonicus Sancti Rufi, natione Anglicus, eloquio dulcis, sedit annis 5, mens. 8, diebus 28; [obiit^d] Kallendas Septembris 1159^h.

1170. Alexander III, natione Tuscus, patria Senensis, ex patre Rainuctero, et in utroque iure peritissimus, sedit annis 21, m. 11, di. 9. Hic vicit quatuor scismaticosⁱ, Octavianum scilicet, Guidonem^k Cremensem, Iohannem Strumensem, Landonem. Primus fecit se vocari Victorem, secundus Pascalem, tercius

15 Calixtum, quartus Inocentius. Quos manutenit Fredericus imperator; qui postea ad mandatum eius 18. anno pontificatus sui humiliter reddiit, et supponens collum ei equum ascendenti, audivit ab ore ipsius: *Super aspidem et basiliscum am[bulabis], et con[culcabis]* etc. Ps. 90, 18.

Lutius^l III, natione Lucensis, ex patre Orlando, sedit annis 4 et m. 2 et di. 25, anno 1182^m. Unde quidam Lucensis¹:

20 *Luca dedit tibi [lucemⁿ], Luci, pontificatum
Hostia, [papatum^o] Roma, Verona mori.*

Item emulus²:

25 *Lucius est piscis, rex atque tyrannus aquarum,
A quo discordat Lutius^p iste parum:
Devorat hic homines, hic piscibus insidiatur;
Esurit hic semper, hic aliquando satur.
Amborum^q vitas^r si lanx equata levaret,
Plus rationis habet qui^s ratione caret.*

Urbanus papa III, qui et Umbertus dictus est, natione Mediolanensis, ut nobilis genere^{ib} et moribus, pulchra reverendus canitie, urbane eloquentie peditus^t, in utroque iure peritissimus, et infra mensem unum in Bituricensem archiepiscopum et primatem et in Vercellensem episcopum et in Romana ecclesia cardinalis electus et tandem infra tres annos cardinalatus sui Mediolanensis archiepiscopus factus et in Urbis episcopus Verone consecratus, sedit annis 2 minus 35 di. Obiit^u anno 1187, 13. Kallendas^v Novemb. Qui etiam tempore sui pontificatus, inimicis ecclesie contradicentibus, Urbem intrare non potuit. ^{ib.}

1187. Gregorius, natione Beneventanus^w, magna honestate decoratus, Ferrarie electus atque consecratus, sedit men. 2 minus 2 di. Obiit Pisis^x 14. Kallendas Ianuarii anno Domini 1187.

Imperator Fredericus, pacato — — imperii feliciter regit. ^{Chr. Th.}

40 1188. Clemens, natione Romanus, sedit annis 6, men. 2, di. 11.

1191. Celestinus, natione Romanus, sedit annis 7, mens. 8. Hic Tusculanum ab imperatore Henrico recepit et Romanis tradidit destruendum. De quo quidam hemulus eius:

*Tartare, pande sinum, tibi mittit avara suppinum
Roma Celestinum; tartare, pande sinum.*

45 His temporibus quidam de principibus — — preciosa imperii diripientes. Philippus vero, patruus eius, nomine ^{ib.} ipsius Romanorum regnum obtinuit. Quo a quodam proditore perempto — hic regnavit annis 8 —, Otto^y Saxo genere eligitur, ab Innocentio III. coronatur. Hic dum regnum suscepit^z. Otto in Saxonia obiit. Ordines Predicatorum et Minorum oriuntur.

Innocentius, natione Campanus, sedit annis 18. Hic scientia, moribus pollebat, generale concilium Lateranis 50 celebravit; obiit 1215.

a) MXCCXLIII. c. b) 1053. c. c) Aucus c. d) deest c. e) deest spatio vacuo relicto c. f) lege Septembris. g) 1144. c. h) 1059. c. i) scismaticorum c. k) Verdonem Clemensem c. l) Autus c. m) 1185, 1182. c. n) deest c. o) spatium 7 litterarum vacat c. p) latus E 2. q) Illorum Abr. r) ita Abr.; vitam Wright; vita si laus Pip. s) quam Wr. t) predictus c. u) Oferunt anni c. v) Kal. 13. c. w) Benovet. c. x) Piscis c. y) Dcto c. 55 z) compluria omitta sunt.

1) Hi versus saepius afferuntur; v. 'Forschungen' XVIII, ex Giraldi Cambrensis Speculo ecclesiae ap. Wright, p. 35. 2) Hos versus a Primate compositos dicit 'Walter Mapes' p. xxxviii, et ex codice Abrincatensi Pipinus, Muratori SS. IX, p. 597. Leguntur etiam 'Cat. des manuscrits des départ.' IV, p. 443.

Chr. Th. Honorius, natione^a Romanus, sedit annis 10, m.^b 8. Hic Fredericum^c coronavit et Petrum comitem Auti-
 cf. Gibb B.C. siodorenses^d imperatorem Constantinopolitanum; et in diebus suis pacem fovit; Rome obiit, in
 Chr. Th. ecclesia sancte Marie maioris^e quiescit.

ib. 1220, di. 9. ex. Octub.¹ Fredericus imperat; primo die coronationis sue leges optimas contra hereticos
 edidit; hospitali Alemanorum multa privilegia obtinuit, Sarracenos in Scicilia perdomuit; divitiis, potentia et filiis, 5
 cf. Chr. Mant. sapiencia magnus fuit. Prima ei uxor — — filium et filiam suscepit.
 Chr. Th.

1237. Anno Domini 1238^f, die 4. exeunte Novembri apud Cortenovam^g, nonnisi 4^b videlicet
 cf. Chr. Mant. amissisⁱ, victoriam habuit de Mediolanensibus et, multis occisis et captivatis, caurocium^k
 eorum Romam cum his verbis misit:

Roma volubilis est, idcirco volubile^l lignum
Mittitur in signum: dominorum publica lis est^m.

10

Item alius:

Roma dona notant, dona notata renotant.

Quod postmodum Romani indignati ad eum in capitolioⁿ depositum minutatim lacerant^o.

Anno Domini 1238. obsedit Brixiam^p per 4 menses et dimidium. Item anno Domini 15
 1240. obsedit Faventiam^q 8 menses et diebus et eam ad precepta sua recepit. Multa et
 cf. ib. alia magna fecit. Tandem expugnatus apud Parmam, cum paucis fuga evasit, civitate^r,
 quam ipse ibi edificaverat^s, vocata Victoria, inde ita cremata et destructa, quod inde quasi
 vestigium non remansit^t, amissisⁱ mirabili tesauo et carotio^u Cremone et multitudine
 magna trucidata et in captivitate redacta^v. Hic multos filios et filias spurios habuit. Fuit 20
 enim proprium eius, non solum unius, sed multitudine ac varie turpitudini luxurie studio
 cf. ib. nimio et in pudico usque ad mortem involvi, multum timeri et a nullo quasi amari, nullo-
 rum principum^w vel nobilium consortio vel consilio uti, fidem in promissis^x non servare,
 suos intimos etiam quasi omnes proditores habere, divitias inexcogitatis et mirabilibus
 modis et quibuscumque artibus congregare. Nulli parcebat^y nisi forte ad tempus, unde et 25
 proprium filium Henricum sibi regem contrarium carceri tradidit; quo vitam finivit. Simu-
 lationis mirabilis et duplicitatis ars eius quasi in omnibus fuit. Hic excommunicatur a
 Gregorio IX. et depositus ab Innocentio IV. Postquam ita^z brachiis partium et ipsius adiu-
 torio scismatum nimis affligerat et ecclesiam inmanissime^a persecutus fuerat, tractans loca
 sacra et personas et sacramenta quasi paganus; obiit in Appulia apud Fogiam anno 30
 Domini 1250, Ydus Decembris.

Chr. Th. 1227. Gregorius, natione Anagninus^b — — sollempniter predicavit.

a) Campanus (8 litterae erasae) Ro. c. b) bis scr. c. c) Rodericum c. d) Antifioscessem c. e) mat's c.
 f) ita c. g) Cortenavam c. h) III° c. i) amissus c. k) cauroncium c. l) l. v. c. m) es c. n) capitulo c.
 o) laceratur c. p) Buxiam c. q) Faur? c. r) civitatem c. s) edificaverit c. t) evasit remansit c. 35
 u) carotie c. v) redaptia c. w) principium c. x) premissis c. y) pacem c. z) ita br. bis scriptum; quid sibi
 velit subsannare nequeo. a) in magnissime c. b) Agnagn. c.

EX CHRONICA DE GESTIS CONSULUM ANDEGAVENSIIUM.

Gesta comitum Andegavensium primo ab anonymo quodam inter a. 1151—1164. 40
composita sunt, qui praeter libros historicos, ut Rodulfi Glabri historiam, Libellum
de reversione et Miracula sancti Martini², Petri Bechini chronicon et Annales
Andegavenses, qui falso dicuntur Chronica Rainaldi, maxime narrationes popu-
lares secutus, de prioribus saeculis nihil fere nisi fabulas prodidit. Inter quae
pauca res Germaniae vel Italiae tangunt, quamvis omni prorsus careant 45
pretio, tamen omitti non potuerunt. Quae excerptimus ex editione a P. Marchegay

1) De coronatione Friderici agi videtur d. 22. Novembr. 1220. 2) Apud Salmon, 'Supplément aux Chroni-
 ques de Touraine' p. 1 sqq.

et A. Salmon parata in 'Chroniques d'Anjou' I, p. 34 sqq., cum iam antea apud D'Achery, Spicil. X, p. 408 sqq., ed. 2. III, p. 237 sqq., luci data essent.

Ex eorundem editione p. 387 sqq. recepinus locum ex scripto Huonis vel Hugonis de Cleeriis militis Andegavensis de senescalcia et maioratu Franciae comitibus Andegavensibus collatis, post medium saec. XII. composito, quem auctor ex libello Fulconis III. comitis Andegavensis (a. 987—1040) in monasterio Lochensi servato se excepisse dicit, qui et paucissimis verbis mutatis in Gestis comitum Andegavensium legitur, sive ex Fulconis, sive ex Huonis libello exscriptus. Sed et ei vix incerta verae historiae memoria inest.

Denique addidimus exigua frustula ex Historia comitum Andegavensium, quam Thomas Pactius prior Lochensis monasterii, ut editores opinantur, paulo post a. 1183. composuit, Chronicam de gestis comitum in epitomen redigens et pauca de suo addens. Ediderunt Marchegay et Salmon p. 319 sqq.

Singulos locos ceterorum fontium Andegavensium, Gestorum dominorum Ambaziensium, Historiae Sancti Florentii Salmurensis, in notis collocavimus.

O. Holder-Egger.

[VI.^a]

[6.^a] In diebus illis¹ Huasten Danus tribus annis Gallias circa loca maritima maxime infestans, ad ultimum ad consobrinos suos Edwardum et Hilduinum², qui consules Flandriae erant, cum quindecim milibus Danorum et Saxonum pervenit, secum habens Hethelwulfum, mirae magnitudinis et fortitudinis virum, quem Francisca lingua Haustuinum vocant. At vero Dani cum Suevis^b per regiones Francorum discurrebant, rapinis et incendiis quaeque poterant oppida vel villas pessumdantes. Peragrata itaque armis atque incendiis auxilio Flandrensium tota fere illa depopulataque regione quam prope Franci Flandriam habitant, consultum est Parisius transire terroremque suum ubique spargere. Ventum est itaque in vallem amoenam et pulcherrimam inter locum qui Mons-Morentius dicitur et Parisius; castellumque Montis-Morentii captum munientes, diutius ibi immorari existimaverunt.³

[14.] Rursus a partibus Alemanniae bellum novum exortum est. Quidam Theutonicus de Suevia Edelhthedus nomine, qui de genere Pharamundi et Clodovei descenderat, regnum Francorum iure hereditario exigebat; qui auxilio Othonis regis Italiae Lothoringiam et superiores partes Franciae impugnabat⁴. Conquerebatur in propatulo de foederatis pactionibus, quas Hugo rex in praesentia Henrici ducis Lotharingiae⁵ et Ricardi comitis Normanniae et Gosfridi Andegavis in quodam colloquio fecerat, scilicet quod regnum Francorum Hugo sibi dimitteret, ita duntaxat, ut sibi ducatum totius Franciae daret, sicut dux Hugo olim possederat; quod praedicti principes, ut aiebat, et multi alii magnates fide sua pepigerant. Gosfridus Grisa-Tunica, aliis dubitantibus, surrexit et ait: 'Periurii nusquam volo redargui, nec patiar, ut nobis domineris; regem meque et socios de fide mentita defendo'. Bertholdus, frater ducis Saxoniae⁶, vir factus ad unguem, pro Theutonico duellum arripit et adiecit: 'Pares et coaequales nostri quod iustum est diiudicent; altercatio enim haec insopibilis est'. Congregati sunt utriusque partis maiores, auditae sunt utriusque litigantis quaestiones, itum est in partes, et responderunt expectantibus iudicium: 'Communi iudicio a nobis concordatum est, quod qui victor extiterit regnum in pace teneat; alter consilii nostri auctoritate, regno dimisso, viam suam pacificus acceleret'. Id totum ita concessum est, et sic se simpliciter persecuturos^c, manu in manum episcoporum firmatum est. [15.] Regina, Gosfridi Andegavis consanguinea, partem zonae beatae Mariae virginis, quae in capella sua erat, quam Karolus Calvus a Bizantio attulerat, ei misit et, ut nuda colli ex ea ligaret, praecepit, ei affirmans, quod in hoc vinceret. Ad bellum igitur Gosfridus animatus, iam maiori fiducia procedebat. Bertholdus siquidem tantae animositatis et stoliditatis erat, ut nullum sibi audere venire obviam ad pugnam arbitraretur, aiebatque: 'Sinite eum, exeat, veniat! Ego illum contemptibilem caniculum, qui de bello ausus est praesumere, statim praevalens suffocabo'. Ventum est ad praelium; pugnatur viriliter. Primo impetu neuter cecidit; sed Bertholdus, dum equum giraret, a comite lancea graviter inter scapulas vulneratur. Sanguis illius funditur; utrinque irremeabiliter^d pugnabatur, cassides aeneae resonabant; nulla eis requies praestabatur. Cum Bertholdus

a) numeri capitum et paragraphorum sunt editionis Dacherianae, quos Marchegay et Salmon omiserunt. b) Saxonibus Dach. c) prosec. Dach. d) irremediabiliter Dach.

1) Tempore Gosfridi Grisae-Gonellae comitis Andegavensis a. 958 — c. 987. 2) Horum nominum nunquam extiterunt comites Flandrenses. 3) Taedet nos longam narrationem plane fabulosam, totam repetere, quomodo Gosfridus comes Hethelwulfum singulari pugna superaverit et ipsius praesertim virtute Dani cum sociis devicti sint. 4) Haec quoque nar-

ratio plane fabulosa est. Bellum inter Karolum ducem Lotharingiae, cui Theophano et Otto III. favebant, et Hugonem regem a. 989—991. gestum huic fabellae ansam dedisse videtur. Sed tunc Gosfridus iam mortuus erat. 5) Huius nominis tempore Hugonis regis dux non fuit. 6) Nec huius nominis unquam extitit.

equo cadit citoque in pedes surgit, consul animosus descendit. Tunc eorum corpora sudore et cruore liquentia conspiceres, cum manus manibus, pedes pedibus, corpora corporibus impingebant. Ad ultimum vero rupta lorica Bertholdi, extis eius fuis, ille praeliator fortissimus Gosfridus Grisa-Tunica victor extitit. Franci Christo gratias egerunt diemque illum solemnem^a duxerunt Deoque dignam immolaverunt laudem. Theutonici cum duce suo Edelthedo confusi ad propria redierunt. Gosfridus licentiam redeundi a rege⁵ et regina poposcit zonamque sibi dari promeruit, quam in ecclesia beatae virginis Mariae Luchis¹ posuit, ubi et canonicos ad simul vivendum constituit et ex propriis rebus multa eis dedit.

[VIII.]

p. 100. [13.] Vir Deum timens Fulco² Romam gratia peregrinationis venit. Tunc temporis papa Sergius quartus praesulatum Romanae sedis sorte felici regebat; sciensque Fulconem virum iustum et sapientem¹⁰ et annosum, conquestus est ei de Crescentio Deo odibili, qui cotidianis^b assultibus populum Romanum et terram circumadiacentem depopulabatur; nonnullos occidebat, alios capiens graviter redimebat, singulorum et omnium victum et vestimentum sine prece vel pretio vi aufererat, peregrinorum et negotiatorum itinera disturbabat et redimere faciebat; nec erat aliquis in Langobardia, qui posset contumaciam eius edomare; et licet omnes eum timerent, nullus erat qui diligeret. Audita querimonia apostolici, reverendus¹⁵ heros inquit ei: 'Domine mi pater, ego aggressus sum viam Ierosolymitani itineris, quam cum benedictione vestra volo perficere. Denique, adorata cruce^c et eius reverendo sepulcro, revertar ad vos et per vos; tunc consilio vestro faciam satis et praeceptis in omnibus parebo, sicut decet filium patri obedire'. Et acceptis cum benedictione a Romano papa litteris, iter eundi Ierusalem, quam tunc gentiles tenebant, arripuit. Qui Constantinopolim veniens, Robertum ducem Normanniae³ illud itidem iter aggressum²⁰ ibidem repperit.

p. 103. [14.] Quo invento Fulco et sibi sociato, litteras papae imperatori tradidit. [Cum^d autem regressus fuisset Fulco, memor conquestionis domini papae et sponsionis suae, quam ei fecerat dum Iherosolimis iret et rediret, convocatis multis ex servientibus et archeriis suis, quos in huiusmodi exercitio peritos esse noverat, fecit eos exercere ante se ad foramen cuiusdam portae et²⁵ sagittas iacere sive buzones. Ex quibus omnibus quatuor fratres uno patre geniti inventi sunt, qui a cognitione Prompti cognominantur, qui ita iacula per foramen mittebant, ut nec in aliquo lignum foraminis tangerent. Fecit etiam eos balistis trahere. Qui, sicut arcubus recte trahebant, ita balistis per foramen iacula mittebant. Quos ut vidit consul sapiens, vocavit eos dixitque eis: 'Quinto decimo die parati estote mecum ad iter agendum'; motusque est consul cum privato comitatu et cum istis quatuor³⁰ archeriis a castro Lochacensi, et iter aggressus est Romam tendens; quam intravit tricesimo die qua motus est a castro Lochacensi praesentavitque se Sergio papae dixitque ei: 'Domine mi pater, modo paratus sum ad vindictam malefactorum Crescentii et inimici Dei et vestri et ad liberandum vos populumque Romanum et peregrinorum et negotiatorum euntium et redeuntium totiusque patriae, et volo scrutemini consilium meum. Volo quidem eum morti tradere, sed peto a sanctitate vestra, ut absolvatis^e³⁵ me et meos a peccato homicidii et sceleris excogitati, si rem coeptam perficere potuero, quia amore Dei et vestri in huius discriminis noxam me immitto'. Respondit ei papa: 'Et a peccato absolvo et dignis muneribus, ut dignum est, te recompensabo'. Tunc Fulco consul, quia extra turrim cum eo⁴ loqui non poterat nisi cum armata manu et militum multitudine, mandavit ei, quod et eum videret^f et cum eo loqui posset. Si⁵ mane ante turrim veniret, ille deintus ad fenestram, Fulco deforis ex platea loqueretur.⁴⁰ Quo audito, Fulco gavisus est valde, vocatisque quatuor archeriis qui Promptuli cognominabantur, dixit eis: 'Vos soli egrediemini mecum ad colloquium Crescentii portabitisque vobiscum arcus et balistas'. Dixitque duobus primis: 'Vos duo eritis circa pedem turris, tensis arcubus et sagittis incochiatis et prae-paratis ad iaciendum, ut, dum ad fenestram inclinatus fuerit, sagittis eum figatis'. Alios autem duos posuit post dorsum suum, balistis tensis et quarellis praeparatis ad traiciendum, cooperuitque eos, ne ab⁴⁵ anteriore parte viderentur, quia statura procerus erat et corpore amplo, dixitque eis: 'Dum cum Crescentio confabulabor, vos ponite curbitatem balistarum super scapulas meas sicque quarellos iuxta faciem meam traicite, et videte in poena oculorum vestrorum sive in periculo omnium membrorum, ne evadat, quia, nisi eum de fenestra mortuum ante pedes ruere feceritis, loco illius omnes vos quatuor moriemini'. Venit autem mane hora prima Fulco in platea, descenderuntque de equis iuxta quandam domum non⁵⁰ longe constitutam, ordinavitque quatuor archerios suos eo ordine quo pridie eos nominaverat. Ut autem erat clamosus, vocavit Crescentium voce magna. At ille ad fenestram egressus, ostendit illi faciem suam; quam ille intuens: 'Eia', inquit, 'domine mi, quam pulchra facies! quam pulchrum exigit corpus! Ergo quia vidi faciem vestram sicut faciem angeli, ostendite corporis amplitudinem et membrorum lineamenta'. Statimque ascendit et erecto corpore tabulatum^g. Tunc consul dedit archeriis suis signum. Illi autem,⁵⁵ qui ad radicem turris erant, traicientes sagittas, percusserunt eum unus in inguine, alter in gutture. Illi vero, qui a posteriori parte consulis erant, impingentes balistis quarellos, percusserunt eum unus sub mamilla sinistra, et sic intravit cor eius, alter vero in dextra; et sic a fenestra cecidit in terram ante

a) solemnem ed. b) quotid. ed. c) Domini vel tale verbum omissum videtur. d) haec in editione Spicilegii Dacheriani omissa, in solo cod. Paris. nr. 6005. exstant. e) absolvetis ed. f) videre? g) tabulatur ed., ubi annotatum: 'Var. 60 tabulatum'.

1) Loches super fl. Indre. 2) III. Nerra comes a. 1012. defunctus sit. Fulco ter Hierosolymam adiisse Andegavensis. 3) Robertus I. a. 1035. demum dicitur, scilicet c. a. 1007, a. 1028. et a. 1039. iter transmarinum iniit, cum Sergius IV. papa iam 4) Crescentio 5) Supple: 'Crescentius respondit'.

pedes Fulconis exanimis¹. Ipse vero consul cum suis ad palatium Lateranense, ubi papa cum omni clero et populo Romano missam et orationes agebant pro eo, advenit. Ut autem vidit eum papa sanum atque incolumem et ad honorem Dei et ecclesiae rem bene peractam, precepit per omnes ecclesias *Te Deum laudamus* canere et signa pulsare. Cum autem ille absolutionem peteret sibi et suis, papa iudicavit², eum nulla expiatione indigere, sed magis pro ipso orandum, qui inimicum Dei deiecisset de culmine iniquitatis, dum allevaretur, dixitque ei: 'Quia ab inimico Dei Crescentio populum Romanum liberasti, amicis Dei donaberis et ditaberis, Daria videlicet et Chrisantio'. Conduxitque eum papa cum omni clero et populo Romano extra muros Urbis miliario uno.]

[18.] Sequenti³ anno, cum Odo Campaniensis⁴ a duce Lotharingiae impugnaretur⁵, vir prudens et modestus Fulco ad distringendam urbem Turonicam, quam multum desiderabat esse suam, oppidum in Monte-Budelli statuit.

[XIII.]

[9.] Rex [Angliae Henricus I.] vero in hoc infortunio humiliatus, cupiebat cum Fulcone⁶ amicitias iungere et foederatum eum habere; quod et obtinuit. . . . Non post multum temporis copulavit filiam suam imperatricem, uxorem quondam Henrici imperatoris Alemannici, filio eius Gaufredo, pulcherrimo iuveni et strennuissimo militi.

[10.] Robertus⁷ rediens a Ierusalem ex uxore sua⁸ filium nomine Willelmum genuit. Robertus die sancti Michaelis a fratre suo Henrico capitur. Cuius filius Willelmus filiam⁹ Fulconis comitis Andegavis duxit; sed ab illa propter cognationem separatus, sororem¹⁰ reginae Franciae¹¹, uxoris Ludovici regis, duxit, data sibi Flandria post obitum Karoli consulis; sed Willelmus lancea manu percussus, non diu post vixit¹².

Anno incarnati Verbi 1110. Fulco ex filia comitis Heliae¹³, uxore sua¹⁴, genuit Gosfridum; qui adultus miles armis prepotens effectus, Meltidem, filiam Henrici regis Angliae, quae uxor fuerat imperatoris Alemanniae, uxorem duxit.

a) indicavit ed., ubi adnot.: 'vel iudicavit'.

1) Non monendum, totam narrationem esse fabulosam fictamque. Iohannes Crescentius paulo post Sergium papam a. 1012. propria morte defunctus est. — Eadem in Hist. S. Florentii Salmurensis paulo aliter sic narratur (ed. P. Marchegay et E. Mabile, 'Chroniques des églises d'Anjou' p. 273): Fulco vero callidus ingenio, cum Elysaeth coniugem suam Andegavis post immane praecipitium salvatam occidisset ipsamque urbem, paucis defendentibus, flammaram incendiis concremasset, Ierusalem petiit. Postea repatriare decernens [discernens ed.], Romam devenit, in quo itinere praedones quosdam sedem sancti Petri violantes ac transeuntibus insidiantes, aliis vitam, aliis vitae subsidium rapientes, destruxit. Nam Rainerius, comitis archiarius, ducem praedonum, ad fenestras turris cum comite loquentem, nomine Crescentem in pectore sagitta perfodit; et turre sic capta, patriam a praedantibus, ut papa Sergius expetierat, liberavit. 2) In praecedentibus de praelio Pontelevisi a. 1016. commisso relatum est. 3) II. comes Blesensis, postea Campaniensis. 4) Cf. Chronica dicta Rainaldi, apud Marchegay et Mabile, 'Chron. des églises d'Anjou' p. 10. De eodem bello in Gestis Ambaziensium dominorum apud Marchegay et Salmon, 'Chroniques d'Anjou' I, p. 164. haec leguntur: Odo vero comes in Lotharingia cum Alemannis, qui sibi infesti erant, et cum Frerico Tullensi consule, qui eos in terram praedicti comitis adducebat, saepe pugnans, diu his impeditus a Turonia et Blesis aberat. Et post pauca p. 165 sq. de rebus a. 1025 (vel 1026?) gestis: Fulco . . . Montem Basonis obsedit. Quo facto, Odo comes obsidionem Montis Budelli relinquens, Monti

Basoni succurrens appropinquavit. . . . Odo, audito nuntio, Alemannos in Lotharingia esse terramque suam invasisse, per urbem Turonicam et Rupes Corbonis Blesis rediit. (Cf. Bresslau, 'Jahrb. Konrad II.' I, p. 109 n. 3). Et p. 168: Succedente paucorum annorum curriculo, Odo cum Alemannis in Lotharingia pugnans, graviter vulneratus obiit; scilicet a. 1037. Quae in Gestis com. Andegav. p. 114. de hac pugna narratur ex Rudolphi Glabri Hist. III, 9. exscripta sunt. 5) V. comite Andegavensi, postea rege Hierosolimitano. 6) II. dux Normanniae. 7) Sibylla. 8) Sibyllam, filiam Fulconis V. com. 9) Iohannam, filiam Rainerii marchionis Montisferrati. 10) Adelinae. 11) In Hist. Gaufredi comitis Andegavorum libro I. (apud Marchegay et Salmon p. 238) hoc de Willelmo narratur: Sublimato . . . patre eius Fulcone in Ierosolimitanum regem, consul Gaufredus armorum exercitiis et laudi adipiscendae operam dedit. Nonnullo tempore elapso in arenosa montis planitie a Britonibus et Normannis torneamenti dies assignata est. Conveniunt ad Normannorum partis subsidia Willelmus comes Flandrensis, Theobaldus comes Blesensis et eius frater Stephanus Moritoniae dominus. Quod certe non factum est, dum Willelmus comes Flandriae esset. Ibidem de Willelmo Yprensi, Willelmi Clitonis aemulo, in Anglia pro Stephano rege militante compluria narrantur et inter cetera p. 307: Willelmus Yprensis, Flandria oriundus, vir exconsularis et magnae probitatis, qui cum esset belli peritissimus, videns impossibilitatem, regi distulit auxilium suum in tempora meliora. 12) Cenomannensis. 13) Eremburgi, a quibusdam (v. p. 90) Sibylla dicta.

EX HUONIS DE CLEERIIS SCRIPTO DE SENESCALCIA COMITIBUS ANDEGAVORUM COLLATA.

p. 388. Hoc scriptum fecit Fulco comes, Ierosolomitanus¹, in ecclesia Sepulchri de Lochis cum magna sepultus honorificentia, de donis factis suis antecessoribus a rege Franciae.

Cum² Deus voluit sublimare Rotbertum, filium ducis³, in regem, Gaufridus⁴ Grisa-Gonella⁵ cum tribus 5 milibus armatorum serviebat⁶ domino regi suo Rotberto⁵. Otho siquidem rex Alemannorum cum universis 978. copiis suis Saxonum et Danorum Montem-Mortiaci⁷ obsederat et urbi Parisius multos assultus ignominiose faciebat. In hac necessitate praelii rex Rotbertus et pater suus ducatum primae cohortis praedicto comiti Gaufrido Grisa-Gonella⁸ tradidit et ad persequendum exercitum Alemannorum ducem et consiliarium constituit. Prosecutus⁹ est itaque rex Rotbertus regem Alemannicum¹⁰, praesente Gaufrido Grisa-Gonella⁸, 10 usque ad flumen Esnae¹¹. Comes vero Gaufridus, gnarus pugnandi et assuetus, tantam¹² stragem hostium super flumen dederat ante regis Rotberti adventum, quod stagnum putares, non fluvium¹. Alemannis itaque fugatis, rex Rotbertus, congregato generali concilio¹³, consilio patris sui et episcoporum, comitum, baronum dedit Gaufrido comiti, quidquid rex Lotharius in episcopatibus suis, Andegavis scilicet et Ceno- 15 mannis, habuerat.

Hucusque sunt scripta Fulconis Ierosolimitani.

a) Gosfrid. *Gesta cons. And.* p. 76. *semper.* b) praedictus *Gesta.* c) subvenit *Gesta.* d) Morentiaci *Gesta.* e) Gr. G. *deest Gesta.* f) *Persec. Gesta.* g) *Alemannos Gest. ed.; sed regem Alemannorum cod. Par. 6005.* h) magnam *Gesta.* i) flumen *Gesta.* k) *deest Gesta.*

EX THOMAE PACTII

HISTORIA COMITUM ANDEGAVENSIIUM.

p. 334. Helias, filius Iohannis de Fleca, Sibillam, filiam cuiusdam comitis Longobardiae, neptem scilicet Heriberti quondam Cenomannorum comitis, duxit uxorem et cum ea comitatum Cenomanniae suscepit. De Sibilla vero genuit Sibillam, quam Fulco, filius Fulconis Rechin, postmodum rex Iherosolimorum, duxit uxorem; de qua genuit Gaufridum Plantagenest et 25 Sibillam Flandriae comitissam⁸.

p. 341. Gaufridus, magnanimitate Fulconis et industria roboratus, adeo paternis successibus incitatus est, ut et ipse de semine regio comparem affectaret sibi foedere nuptiali iungendam; Matildem itaque, regis Anglorum Henrici primi filiam unicam et heredem, accepit uxorem. Quae cum prius Henrico nupsisset imperatori, terque cum ipso pariter in con- 30 sortium imperatoriae maiestatis Romae coronata fuisset, licet ex eo prolem aliquam non sustulerit, nichilominus tamen post mortem imperatoris de mariti prerogativa semper enituit, quoad vixit sibi nomen retinens imperatricis. Igitur ex imperatrice Gaufridus comes procreavit Henricum secundum.

p. 342. Filiae vero tres regis [*Angliae Henrici II.*], ut diximus, et Alienor⁹ alienationem a nativo 35 solo forsitan eo sustinent aequanimius, quod de semine regio procreatae nupserunt regiae stirpis viris illustribus; quorum nomina licet subdiceam, populos quibus presunt preterire non convenit: hinc etenim Saxones¹⁰, hinc Hispanos¹¹, hinc Siculos¹² debita coercitione^a refrenant. Inter hos itaque populos, victu, vestitu, moribus, habitatione tam remotos ab Anglia, filias regis Angliae commorantes barbaries saxeae Saxonum, dubius Hispanorum sub Aga- 40 renis conflictus, tyrannis effera Siculorum poterant in continuum horrorem inducere, nisi generositas aviae suae Matildis imperatricis, in cuius^b femineo corpore virile pectus, neptibus suis tolerantiae semitas et apertas patientiae vias imitabiles premonstrasset. Sed ut sexus infirmior in aliquo firmiter relevaret filias Alienor, alienum aerem sub annis tener- rimis imbiberunt, ibidem enutritae salubrius, diversitatem quoque facilius alienarum sunt 45 edoctae linguarum.

a) coercione *ed.* b) eius *ed.*

1) III, qui et Nerra dictus. 2) Haec etiam in Gestis com. Andeg. post addita sunt, sive ex ipso Huonis libro, sive ex scripto Fulconis, quod Huo se descripsisse contendit. 3) Hugonis regis. 4) I. comes Andegavensis. 5) Quae sequuntur gesta sunt a. 978, quo tempore Lotharius Franciam rege- bat, non Robertus. 6) Falso pro Monte Martyrum (Montmartre), ut videtur. 7) Aisne. 8) Uxorem Willelmi et Theoderici comitum. 9) Uxor eius. 50 10) Henricus Leo dux duxit Mathildem. 11) Alfonsus rex Castelliae duxit Alienordem. 12) Willelmus II. rex Siciliae duxit Iohannam.

hugonem ostendit episcopus recedens ait Verum quod audistis. Infirmus
 illi usque ad mortem. Et tunc in sermo reuocatur ad mortem. Atque
 hoc ut me sermo perducit. Sane id quod sequitur erga eum diuina
 pueritia disponebat. in eum manu erat placida et aia illi
 in quocumque eum gressus
 Ser. Bethmann.

Robertus Aulsiensis
Cod. Montipaulanus N. 9

fol. 129. tū tū et lanceis paganorum. et earum in illis usibus
 non plus quam medietas est consumpta. Cuiusque generis de
 in uictualibus, et aliis fere de iocret. propter longam mo
 ram factam in locis desertis. Unde tantam uenerunt
 ciborum. armorum. derationum. et aliorum uimentorum capi
 am. quod accipientes singuli pro sua gratia omnibus uolun
 tate. plus reliquerunt et magna habundantia quam
 ceperunt. Fuerat enim numerus saracenorum qui uene
 rant in peditum. centum octoginta. quique milia equi
 peditum uero non erat numerus. pro ut ex uera relatione
 ipsorum. qui capti fuerunt est operum. Post paucos dies
 in captione ibidem. qui est ciuitas magna. munita et for
 tis. perierunt. et milia paganorum. quorum quidam occisi
 sunt. quidam uero uenerunt in obsequium christianorum et
 monasteriorum qui fuerant in marchia repudianda.
 Hoc anno nimia fuit siccitas. nec tam carus fuit
 ut panis aut uinum. seu fructuum. Eodem anno
 mortuus felix memorie sit Robertus horum actor egre
 giuorum. Hic egregie litteratus et eloquens
 erat impense. et in historiarum noticia nulli unquam
 sui sedis. Sacrum uero scriptura mitum in modum in pmp

De f
Bot

Guillermi Philippi
Cod. Paris. N. 5932

non se in frangit oculo desunt eorum.
 et mediu frangit frangit in pmp ab ure.
 et uq ipm regem summi senire flagello.
 et uem conuallant furibundis gentis
 hic claud horrend. hic formidabilis ense.
 hic furib. telis. hic diuinit ille hie mms
 hic uerib. auti alit subulanz arctus.
 et crutat torace uas. galceq fenestis.
 Qua ferro queat inuiso cerebie cerebrum.
 et ce nini othonem pgebat adire philipp.
 et il alud cupient nisi soli possit ut ipi.
 et se ut enecas. turuo pugnare secum.
 et iam destrudo pino in rima malle.
 et asigilq uiris. diuisa frange pemptis.
 et medior equites iam festinabat ad ipm.
 et uent ad reliquum est uia hie m gloriato.
 et gnuet tam uictu pnt utq diuinit armis.
 et terminis plos. et drages uenhomtor.
 et entior est ai more suo hurrende in illos.

Sed de pndis
 An othonem

CONITIBUS ANDEGAVORUM COLLATA.

Can? Deus videt subditos suos regem. Illum dicitur, in regem, Godefridus^a Grisa-Gonella^{b, c} cum tribus
milibus armatorum scribitur. Regis regis ante Rotharis^d. Otto sequens rex Alemannorum cum universis

[illegible]

EX THOMAE PACTH

Quintus, filius Iohannis de Flandria Sibillam, filiam cuiusdam comitis Longobardiae, neptem
seilicet Hildericus quondam Comitis, duxit uxorem et cum ea comitatum
Cenomanensium accepit. De Sibilla vero genuit Sibillam, quam Fulco, filius Fulconis Rechin,
postmodum rex Hierosolymorum, duxit uxorem de qua genuit Gaufridum Plantagenest et
Sibillam Flandriae comitissam⁹.

Gaufridus, magnanimitate Fulconis et adveniens laboratus, adeo paternis successibus incitatus est, ut et ipse de semine regio recuperanda affectaret sibi foedere nuptiali iungendam; Matildem itaque, regis Anglorum Henrici primam suam unicam et heredem, accepit uxorem. Quae cum prius Henrico nupsisset imperatori, terque cum ipso pariter in consortium imperatoriae maiestatis Romae coronata fuisset, licet ex eo prolem aliquam non sustulerit, nichilominus tamen post mortem imperatoris de mariti prerogativa semper enituit, quoad visum sibi normen retinens imperatricis. Igitur ex imperatrice Gaufridus comes

Filiae vero tres regis Angliae Henrici II., ut diximus, et Alienor⁹ alienationem a nativo solo forsitan eo sustinuerunt cognominem, quod de semine regio procreatae nupsērunt regiae stirpis viris illustribus, quorum domina licet subiticeam, populos quibus presunt preterire non convenit: hinc etiam Saxonos¹⁰, hinc Hispanos¹¹, hinc Siculos¹² debita coercitione⁹ regnavit. Inter hos itaque populos, variis, variis, moribus, habitatione tam remotos ab Anglia, illas regis Angliae commotiones, turbas, insas Saxonum, dubius Hispanorum sub Agathae tyrannide, tyrannus effere solentem, regnavit in continuum horrorem inducere, nisi generositas ejus suas Martium superbiae, et regis⁹ femineo corpore virile pectus, neptibus suis indicatissimè nescitis et apertis gestibus vias imitabiles premonstrasset. Sed ut arce balneorum et alijs fœdibus relevaret filiam Alienor, alienum aerem sub annis tenerum sustinere, etiam subiticeam salutem, decessitatem quoque facilius alienarum sunt

1) III, qui et Nero dicitur. 2) Nam eadem in Gestis com. Andeg. post addita sunt, sed ex Hugonis libro, sive ex scripto Falconis, quod hic se descripsisse contendit. 3) Hugonis regis, q. d. comes Andegavensis. 4) Quae sequuntur gesta sunt a. 978, quo tempore Lotharius Franciam regabat, non habebat. 5) Falso pro Monte Martyrum (Montmartre), intelligitur. 6) Aisne. 7) Uxorem. 8) Uxor eius, 9) Uxor eius, 10) Al-
fredus rex Anglorum, 11) Wil-

Gaufridi Vita Bernhadi

Cod. Paris. N.º 7561.

hugonifostiensis epi rescriberet ait Veru' e' qd' audistis. Infirmat
su' usq' ad mortē. Si intem ut sentio reuocat' ad mortē atq'.
mag' quā uia' repuat' n' a morte s' ad mortem
reuoatū s' senectutē. hoc ut me sentio n' diu. Sane id qd' e' septuaginta annis
pudentera disponebat in c' manu erat placita et aia illi?
ut quotiens eu' gndis
Ser. Bethmann.

Robertus Autisiodorensis.

Cod. Montispassulanus N.º 27.

fol. 129.

tal' tñ q' lanceis paganorū. q' earū in illis usibus
n' plus qm medietas ē s'umpta. Cūq; exercitus dq
in uictualib; q' aliis fere def' iocret. p' longam mo
ram factam in locis desertis. ibidē tantā inuenerūt
ciborū. armorū. detraitorū. q' aliorū uimentorū copi
am. qd' accipientes singli p' sua ex h'c omib; uolun
tate. plus reliquerunt ex magna habundantia qm
ceperunt. Fuerat enī numerus sarracenorū q' uene
rant in p'elium. centū octoginta. q'q; milia eqū
peditū ū n' erat numerus. p' ut ex uera relatione
iporū q' capti fuerāt est opertū. Post paucos dies
in captione ybede. q' est ciuitas magna. munita q' for
tis. perierunt. l'r. milia paganorū. quorū qd' occisi
sunt. qdā uini retenti. in obsequiū xpianorū q'
monasteriorū q' fuerant in marchia reparanda.
Hoc anno nimia fuit siccitas. nec tam caristia fu
it panis aut uini. seu fructuū. Eodem anno
mort' felicis memorie fr' Robert' horū actor egre
gi' ciuicorū. Hic egregie litterat' s' eloquent
erat impense. q' in hystoriarū noticia nulli q'nt
sui sedis. Sacm ū scripturā mirū in modū in p'p

De fr'e
Robto

Guillermi Philippi.

Cod. Paris. N.º 5952.

Non scē in francorū oculo desunt cor.
I' mediū frust' struunt in p'p' ab ure.
I' uq' ipm regem simili senire flagello.
Q' uem cōuallant furibūte q' uia gentis
h' ic claua horrend'. h' formidabilis ense.
h' ic sudib' telis. h' ic diuicat ille h' p'p' m
h' ic ueryb' autē alē subularū ardas.
s' crutat torace uas. galeaq; fencit.
Qua ferro queat immiso cerebie cerebū.
q' ce nū' othonem p'gebat adire philip.
q' il aliud cupiens nisi soli possit ut ipi.
A lē ut eueas. turno pugnare secūdo.
z iam destructo p'mo in c'tanū uallo.
h' astigisq; uiris. diuisa strage pemptis.
p' mediorū equites iam festinabat ad ipm.
s' uenit ad reliquū est uia h' h' cū gloriato.
A g'mē tam uictis p'p' utq; diuicat armis.
s' terminē p'p' s' strages tenthomtor.
v' ensior est cū more suo h' uenit in illos.

h' de pedib;
an othone?

nd

1

1

20

25

30

35

40

EX LIBRIS DE VITA ET MIRACULIS SANCTI BERNARDI CLAREVALLENSIS ABBATIS.

Celeberrimus ille Clarevallensis abbas Bernardus saeculo XII. magnas in
 5 *rebus imperii et ecclesiae partes egit, sed natione Gallicus et Gallico mona-*
sterio praefectus non is est, cuius vitam et gesta nobis vindicare possemus.
Quare nonnisi excerpta ex libris de vita eius scriptis huic collectioni inse-
renda duximus, eaque hoc potissimum loco inter alios rerum Gallicarum scrip-
tores collocavimus.

10 *Quamvis vero complures auctores ei aetate supparet et familiaritate con-*
iuncti in rebus ab eo gestis describendis desudaverint, dolendum sane, magis
miracula ab ipso, ut credebatur, patrata quam quae ad res publicas specta-
bant digna esse visa quae posteris traderentur. Attamen etiam illa saeculi
eius ingenium et mores satis dilucide depingunt, ita ut iis carere nequeat qui
 15 *in huius temporis historia enucleanda versatur.*

Vita praecipua quinque libris constat, qui a tribus auctoribus partim eo
vivo partim paullo post mortem sunt compositi; accedit Miraculorum historia
itidem tribus partibus constans et postea etiam tamquam liber sextus vitae
adiectus.

20 *Primus vitae scribendae calamus admovit Willelmus (Guilelmus), Leodii*
natus, aliquando Sancti Theoderici prope Remos abbas, sed hac dignitate
a. 1135. dimissa, tunc monachus Signiacensis, Bernardo amicitia coniunctus¹,
litterarum studio et variis scriptis notus, qui iam grandaevus et, ut ipse sibi
persuasit, morti proximus, pio zelo accensus, praesertim monachicam Bernardi
 25 *vitam et merita de ordine Cisterciensi celebrat, ipso vivo, sed, ut eius verbis*
utamur, 'nec edenda vivente eo, sicut nec scribuntur ipso sciente'. Scripsisse
videtur, ut Mabillonius censet, post a. 1140, et forte post 1145. Ex hoc libro
pauca tantum frustula selegimus.

Uberiorem sane materiam nactus est, qui librum continuandum suscepit
 30 *Ernaldus sive Arnoldus, abbas Bonae-vallis monasterii dioecesis Carnotensis²,*
et ipse inter Bernardi amicos referendus³, qui tempore Godefridi episcopi Lin-

1) V. epistolas Bernardi ipsi datas 85. 86. 392. ed. Mabill.; etiam apologiam adversus Cluniacenses nec-
 35 non librum de gratia et libero arbitrio Bernardus
 illi inscripsit et quantum eius doctrinam fecerit verbis
 indicat: *si quid obscurius dictum adverteritis, quod in*
re obscura, servata congrua brevitate, dici planius
potuisset, non sit vobis pigrum aut emendare per
vos aut mihi resignare emendandum. Cf. epist. 88.
 40 et 79. — Willelmi operare censet Fabricius, Bibl. Lat.

m. a.; cf. 'Hist. littér.' XII, p. 312 sqq. 2) Neque
 alius monasterii eius nominis dioecesis Viennensis.
 3) Ipse epistola 310. de valetudine sua refert, *ne*
quid lateat amicum de statu amici sollicitum. De
 aliis Ernaldi libris v. Fabricium et 'Hist. littér.' XII,
 p. 435 sqq. — Singularem errorem secundus vitae liber
 tribuitur Guillelmo Rievallensi in cod. s. XIII, bibl.
 'Escorial', 'N. Arch.' VI, p. 273.

gonensis (a. 1139—1161)¹, non multo, ut videtur, post obitum Bernardi², praesertim ea quae in schismate Innocentii et Anacleti Romanorum pontificum sedando egit et alia extra monasterium gesta enarravit.

Iam antea fortasse Gaufridus, tunc monachus Clarevallensis et Bernardo dum viveret notarius adiunctus³, de ultimo vitae tempore et morte libellum⁵ composuit, quem Eskildo archiepiscopo Lundensi, illius discipulo, direxit et in quo emendando diutius desudasse videtur. Paulo post etiam duos libros praemisit, quorum primus 'ea', ait, 'maxime quae ad habitum, mores atque doctrinam Bernardi videntur pertinere prosequitur, secundus autem virtutes multas per eum factas eloquitur'; quae recte supplementa dicas operis a Wilhelmo et Ernaldo compositi. Plerumque cum hoc coniuncti et libri III—V. inscripti, alibi etiam separatim numerati sunt. Praeterea etiam epistola exstat Archenfredo data de miraculis in Aquitania patratis⁴, necnon brevior Bernardi vita Gaufrido tribuenda esse videtur⁵. Denique vero sive ipse Gaufridus sive alius quidam totum opus retractavit et secundis curis edidit⁶. Pauca¹⁵ vero hi Gaufridi libri continent quae ad res nostras faciunt, ea magnam partem ex historia miraculorum excerpta, quam codices quidam tamquam sextum vitae librum adiecerunt, cum tamen iam antea Bernardo etiamnum vivo a compluribus sit conscripta.

Primus enim Herimannus episcopus Constantiensis, qui a. 1146. virum²⁰ fama celebrem invitaverat ut dioecesim suam visitaret, quae in hoc itinere et in curia Spirensi facta credebantur miracula, utut ipse et socii alii ea viderant vel audierant, calamo tradenda duxit et mox libellum ita compositum ad Henricum, filium Ludovici VI. regis Francorum, tunc monachum Clarevallensem, a. vero 1149. episcopum Belvacensem electum, misit. Huic monachi²⁵ Clarevallenses subiunxerunt quae inde a Spira usque Leodium facta sunt, denique Gaufridus, qui postea vitam continuavit, Herimanno episcopo de ultima itineris parte retulit, necnon quaedam similis argumenti alibi facta adiecit. Haec

1) Godefridus prior eiusdem loci (Clarevallis), propinquus eius et carne et spiritu, ... qui ... postea in ecclesia Lingonensi factus episcopus ... usque hodie ... laudabiliter perseverat. Henricum episcopum dicit Belvacensem, qui a. 1162. archiepiscopus Remensis electus est. 2) Bernardo mortuo Ernaldum scripsisse, verba ostendunt praefationis: qui nostris temporibus singulari religione floruit et doctrina; cuius odor exinanitus universam replevit ecclesiam ... et fieret perpes consolatio secus positis reliquiis sacri corporis et sermonis. Sed qui post excessum Bernardi se convenisse dicunt episcopi et abbates, ut memoriam posteris traderent, iam Ernaldi librum habuerunt et retinendum iudicaverunt, tres Gaufridi adicientes. 3) De vita eius hunc Mabillonii locum repetere iuvat: Is patria Autisiodorensis, ante suam conversionem (c. a. 1140) Petri Abaelardi discipulus fuit, et quidem clericus, ut patet ex libro Declarationum, cuius et ipse auctor est, num. 13: 'Postremo et nos in clero fuimus'. Post conversionem Bernardi, una cum Nicolao Claraevallensi notarius ac peregrinationum socius, dein, Bernardo mortuo, Igniaci primum, tum Claraevallis post Fastredum abbas anno 1162; cui loco 'quadriennio circiter praefuit', ex Chronico Claraevallensi apud Chiffletium; sed postmodum a suis vexatus, 'abbatiam dimisit anno 1165', et ad Fossam-novam in Italia se re-

cepit; ubi et abbas postmodum fuit, ac demum Altacumbae, ut fusius in eodem chronico legitur. Ibi³⁰ dem quaedam eius opera recensentur, nempe opus insigne super Cantica canticorum, Vita S. Petri archiepiscopi Tarentasiensis, et plures alii libri et sermones. Cf. verba eius ex Helinando descripta ap. Albricum, SS. XXIII, p. 836. Etiam Bernardi epistolae collegisse et edidisse videtur. A. 1167. vero in Italia de concordia inter Fridericum I. imperatorem et Alexandrum III. papam tractavit; Reuter, 'Alexander' II, p. 274. Cf. 'Hist. littér.' XIV, p. 430 sqq. 4) Acta SS. in fine vitae edita. 5) Fragmenta⁴⁰ edita inter Chiffletii Opuscula (1679), Opera Bernardi ed. Mabillon a. 1690. II, p. 1275; a. 1719. II, p. 1292; Migne CLXXXV, 1, p. 523. Exstat 'ex mss. abbatae Aureae-vallis in Luxemburgo' saec. XVII. descripta in cod. Parisiensi nr. 17639 (Bouhier 69bis),⁴⁵ in quo praemissa est narrationi miraculorum in Germania patratorum. Incipit f. 1: In territorio Lingonis civitatis situm est castrum nobile quondam et inclitum valde cui Castellio nomen est etc.; f. 3. Incipit vita vel miracula Bernardi abbatis. Somnium⁵⁰ vidit mater Helisabeth etc. Eodem codice, ut videtur, editores AA. SS. usi sunt ea parte quam 'Gloriam posthumam' inscripserunt c. III, § 61 sqq. 6) Vide quae mox de codicibus B dicentur.

vero Philippus Clarevallensis collegit et praefatione aucta Samsoni archiepiscopo Remensi (a. 1140—1161) misit. Maiorem huius historiae partem recipere debuimus.

In appendice vero etiam excerpta damus ex libro, quem de miraculis praesertim a fratribus ordinis Cisterciensis factis¹ composuit c. a. 1178.² Herbertus, primum abbas Morensis dioecesis Lingonensis, post archiepiscopus Turritanus³ in Sardinia, quo Bernardi saepe mentio fit et res etiam in Germania vel Italia gestae illustrantur. Haec partim iisdem verbis in libro leguntur de initio Cisterciensis ordinis (vulgo 'Exordium magnum ordinis Cisterciensis' dicto), quem codex Fugniacensis praebuit Tissiero (Bibliotheca patrum Cisterciensium I⁴), qui Conradum abbatem Eberbacensem (in dioecesi Moguntina), c. a. 1180. Clarevalle disciplinis claustralibus eruditum, auctorem dixit. Sed de hoc alio loco est agendum.

Qui vitam Bernardi breviorum digessit⁵ Alanus episcopus Autisiodorensis (a. 1152—1167) nihil fere iis addidit, quae ex maiore quinque librorum opere, ipsis verbis plerumque servatis, excerpserit; neque vita a Iohanne heremita c. a. 1180. scripta quidquam continet dignum quod repetatur.

L. Bethmann b. m., qui Willelmi, Ernaldi, Gaufridi et Philippi opera integra proponere voluit, magnam codicum farraginem comportavit, duodecim Parisiis, alios Bruxellis, Gandavi, Duaci, Cameraci excussit, ex iis quaedam inedita descripsit, sed more suo selectas tantum lectiones enotavit⁶. Quare quos potui denuo inspexi aliosque qui ad manus fuerunt in subsidium vocavi. Facile erat intellectu, duas praesertim Vitae recensione esse discernendas, quas A et B indicavi. Sed quintus Gaufridi liber etiam plures induit formas.

Codex Parisiensis nr. 7561. hunc praebet separatim descriptum multisque locis auctoris manu emendatum vel mutatum. Praemissa est epistola ad Eskilum Lundensem archiepiscopum data, et ipsa curis secundis expolita. Notavi codicem littera G.

Sed antequam Gaufridus ita librum retractaverit, apographum factum sit oportet, quod in Germaniam transiit, et cuius duo exemplaria recentiora exstant:

A 1a) Codex bibliothecae universitatis Lipsiensis nr. 823, olim 'Liber Veteris Celle monasterii Sancte Marie', membr. saec. XIV, litteris grossioribus exaratus, ubi post Vitam S. Elisabethae f. 25—95¹. haec Bernardi legitur.

A 1b) Codex eiusdem bibliothecae Lipsiensis nr. 842, 'Liber monasterii Veteris Celle', chart. a. 1496, qui plerumque cum 1a convenit, neque tamen ex ipso descriptus esse potest². Raro tantum hi libri a primis Gaufridi verbis recedunt, ita vero non uno eodemque tempore eum in recensendo opere occupatum fuisse ostendunt.

Secundas vero Gaufridi curas exprimit

A 1) Codex Duacensis nr. 372 (olim S. Rictrudis Marchianensis) f. 147³.

1) Herberti librum miraculorum Clarevallensium laudat Albricus a. 1130, p. 829. 830; 1135, p. 831; 1166. 1167, p. 849. Sed unus tantum locus (a. 1135) in Chiffletii editione exstat. Cf. Scheffer-Boichorst

45 ib. p. 667. Nescio an de altero Herberti libro cogitandum sit; cuius pars fortasse etiam locus erat de libro miraculorum feliciter servato infra editus.

2) V. infra II, 13; et cf. I, 13, ubi narrat, Bernardum paulo ante defunctum. 3) Hanc dignitatem cum

50 librum scriberet iam eum adeptum esse, ex II, 13. coniicias. Cf. de eo 'Hist. littér.' XIV, p. 554.

4) Repetitur Migne CLXXXV, 2, p. 995 sqq. 5) Eius

autographon in bibliotheca Trecensi exstare, notavit V. Cl. Arndt. 6) 'Arch.' VIII, p. 59. 92. 93. 97. 431. 435. 554. 7) In fine additur f. 113': *Gesta quaedam et miracula de sanctissimo patre nostro Bernhardo ex libro miraculorum Cisterciensis ordinis conscripta*. Sed unum tantum capitulum ibi legitur, fol. 113'—126. vacuis relictis. Fol. 198 sqq. alia manu addita, ibique f. 219—220'. exstat: *Otto venerabilis in Morimundo abbas de transitu beati Bernhardi abbatis*. Idem exstat in cod. Lilienfeldensi, 'Arch.' VI, p. 186.

sqq., saec. XII¹, qui etiam miraculorum historiam vitae tamquam sextum librum submitit et in fine f. 150. praefationem Clarevallensium libris III—V. praemisam servavit.

Alii huius recensionis sunt:

A 2) *Codex Monacensis* nr. 2613 (*Iste liber est Sancte Marie virginis* 5 *in Alderspach*), membr. saec. XIII. inc., diligenter exaratus, quem in singulis verbis exprimendis maxime secutus sum.

A 2a) *Codex Berolinensis*, Theol. fol. nr. 334 (*Liber sancte Marie virginis et sanctorum martirum Cosme, Damiani et Symeonis prophete monasterii in Leysborn*), membr. saec. XV, nitide scriptus, qui ubique fere cum 2 convenit. 10

A 3) *Codex Parisiensis* nr. 9742, saec. XII, ubi *Vita Bernardi* cum aliis sanctorum vitis coniuncta est.

A 4) *Codex Gandavensis*, olim *Eihamensis*, saec. XII, quem in bibliotheca Vergauwen Gandavensis repertum Bethmann omnibus praeferendum duxit; sed 5 quaternionibus amissis ita decurtatus est, ut parum fructus ex eo per- 15 cipere potuerimus.

A 5) *Codex Parisiensis* nr. 2042, membr. fol. maximi saec. XIV, fol. 103—126, qui medium locum inter recensiones A et B tenere videtur.

Huc etiam pertinent codices *Monacensis* nr. 9517, saec. XIV, de quo mihi V. Cl. Laubmann retulit; *Lilienfeldensis* saec. XIII (*Arch.* VI, p. 186); 20 *Bruxellensis* nr. 8283, saec. XIV (*Arch.* VIII, p. 512); *Remensis* K. 792. 771, saec. XII (*N. Arch.* II, p. 311); *Guelferbytanus* Gud. nr. 204, saec. XV, cuius notitiam dedit V. Cl. de Heinemann; necnon *Campensis*, quo Horstius in editione sua usus est.

Recensionem B esse posteriorem, multa sunt quae ostendant. Auctor, 25 quisquis fuit, nonnulla omisit, alia addidit, verba nonnumquam aliter disposuit. Liber ita lectioni adaptatus praesertim in Galliae monasteriis Cisterciensis ordinis descriptus et magnis legendariis insertus est. Certe plerique codices nunc bibliothecae ditissimae Parisiensi illati huc pertinent: 1) nr. 17638 (olim S. Martin. 60), saec. XII (desinit fol. 80. in lib. V, c. 23: et quomodo); 30 2) nr. 5369, fol. max. saec. XIII, f. 1—60 (olim vero f. 97 *sqq.*, 12 quaternionibus excisis); 3) nr. 5370, saec. XIV, f. 1—77 (initium deest; incipit in lib. I: alia queque seu divina); 4) nr. 2574 (*Liber Sancte Marie de*), ubi vitae Alexandri papae epistolae duae praemittuntur, in fine additur: Sermo de eodem (Bernardo) in anniversaria die depositionis eius; 5) nr. 14655 35 (St. Victor 714), eadem continens quae in 4 leguntur, praeterea vero alterum sermonem, librum sextum (*Miracula in Germania patrata*) et librum 'miraculorum que in Claravalle multisque locis aliis diversis temporibus contigerunt ex Herberti opere excerptum'²; 6) nr. 1864, fol. 197—267', saec. XIV; 7) nr. 3809 A, fol. 10'—44, saec. XIV; 8) nr. 13780, f. 1—198, saec. XIV, 4° (initium deest; 40 incipit: cum ingenti delectatione). — Alios huius recensionis codices enumerare longum est; praecipuas tantum eius lectiones annotavi. Nonnullas vero ex codice recepi, quem

C) notavi, cum nonnisi tres posteriores libros a Gaufrido confectos contineat, eosque nonnumquam tam a recensione A quam a B recedentes. 45 Bethmann has exscripsit, sed ubi codicem legerit, indagare haud potui.

Historiam miraculorum in Germania patratorum praebent:

1) *Codex Duacensis* supra notatus, qui librum I. et II. continet.

2) *Codex Bruxellensis* nr. 21848 (olim 'liber Sancti Martini Tornacen-

1) De quo cf. *'Arch.'* VIII, p. 431; *'Catalogue des mss. des départ.'* VI, p. 204. 2) I, 1. 6 etc. 50

sis', post bibliothecae Lammens Gandavensis illatus), membr. saec. XII, eodem cuius apographo Bollandistae nonnullis locis usi sunt. Ultima pars deest.

3) *Codex Parisiensis* nr. 17639, in quo libri II. et III. Vitae breviori subiecti sunt.

5 4) *Codex Parisiensis* nr. 14655, de quo supra dixi. — 3 et 4 ipse cum editis contuli, 2 W. Arndt. Praeterea *Miracula* in codice *Bruxellensi* nr. 8283. exstant (*Arch.* VIII, p. 512).

Herberti librum ex Chifletii editione (S. Bernardi... genus illustre assertum p. 161 sqq.¹) sumsimus.

10 *Vitae libri saepius cum S. Bernardi operibus* (a Mabillonio a. 1667. 1690. 1719, ap. Migne, *Patrologia CLXXXV*), editi sunt, praeterea apud Surium, qui codice recensiois A usus est, et in *Actis SS. Boll.*, August. IV, p. 256; *Gaufridi epistola Eskildo data ap. Baluzium*, *Misc. V*, p. 453; *Miracula ap. Tis- sier, Bibl. Cisterc. I*, p. 247; excerpta ap. *Bouqueti cont. XIV*, p. 361. exstant.

15 *Hucusque tamen editio omnibus numeris absoluta desideratur, neque nostrum erat talem exhibere.* G. W.

EX LIBRO I. AUCTORE WILLELMO.

INCIPIT* PREFATIO DOMNI WILLELMI ABBATIS SANCTI THEODERICI IN VITA VENERABILIS BERNARDI ABBATIS CLAREVALLENSIS.

20 Scripturus vitam servi tui ad honorem nominis tui, prout tu dederis, domine Deus ipsius, per quem ecclesiam nostri temporis in antiquum apostolicae gratiae et virtutis decus voluisti refflorere, eum invoco adiutorem, quem iam olim habeo incentorem, amorem tuum. Quis enim de amore tuo quantulumcumque spiraculum vitae habens et videns testimonium gloriae et^b honoris tui tam preclarum et tam fidele temporibus^c nostris mundo insolitum
25 effulsisse, non^d agat et satagat, non det operam quantamcumque potuerit, ne lumen a te accensum tuorum quempiam lateat, sed quantum humano fieri stilo potest — quod melius ipse tamen per virtutem operum facis — manifestatum et exaltatum luceat omnibus qui sunt in domo tua? In quo cum ego iam olim vellem, prout^e possem, quaecumque mini-
30 sterium agere vicis meae, et seu timore seu verecundia prohibitus sum usque adhuc, modo quidem supra me iudicans esse dignitatem materiae et dignioribus opificibus reservandam, modo etiam post obitum eius, quasi supervicturus ei, melius hoc et competentius delibe-
rans actitandum, cum iam homo non gravaretur laudibus suis, et tutius id fieret a contur-
batione hominum et contradictione linguarum. At ille vicens et valens, quanto infirmior corpore, tanto fortior fit et potens, non cessans agere digna memoriae et magna maiori-
35 bus semper accumulans, quae ipso tacente scriptorem requirant. Ego vero iam delibor, urgentibus infirmitatibus corporis, mortis huius, et meis omnibus incipientibus habere responsum vicinae mortis, sentio instare tempus resolutionis meae, plurimumque timeo, ne sero me poeniteat tamdiu distulisse, quod, priusquam pereffluam, velim omnimodis per-
egisse. Sed et me fratrum quorundam pia benivolentia plurimum ad hoc impellit et cohor-
40 tatur, qui, cum viro Dei iugiter assistant, omnia eius noverunt, ingerentes quaedam dili- genti inquisitione investigata, plura etiam, quibus cum fierent ipsi interfuerunt et viderunt et audierunt. Qui cum multa suggerant et preclara, quae per servum suum Deus ipsis

a) ita A 1; Incipit prologus venerabilis Wilhelmi abbatis (monasterii S. Theoderici post add. 1^b) in vitam beati (sancti 1^b) Bernardi Clar. abb. A 1^a. b (feliciter add. 1^b); Incipit prologus Willemmi (domni Guilhelmi 2^a) abbatis Sancti Theode-
45 rici in vitam s. Bernardi (Bernardi 2^a) Clarevallensis primi (Clarevallis 2^a) abbatis A 2. 2^a; Incipit prologus Wil-
helmi abb. S. Theod. in vitam viri sancti Bernardi Cl. abb. A 4; Incipit prologus in vitam s. Bernardi abb. Clareval-
lensis A 3; Incipit prologus Wilhelmi abb. in vitam s. Bernardi Clarevallensis abbatis et optimi doctoris A 5; Incipit
prefacio d. Wilhelmi abb. S. Th. Remensis in vitam s. Bernardi primi abb. Clarevallensis B 1; Incipit prefacio d. Guil-
helmi in vitam s. B. Clar. abb. B 2; Incipit prologus (prefatio 7) Guilhelmi in vitam s. Bernardi Clarev. abb. (a. Cl. 3)
50 B 3. 4. 5. 7; Incipit prologus in vitam beati Bernardi B 6. — *Index capitum praecedat B 4. 5; singulis libris praemittitur*
A 1^a. b. B 2. 3. 6. b) ecclesie tue et A 5. c) t. n. des. B. d) n. a. et s. des. B. e) p. p. des. B.

1) Inde Migne l. l. p. 1273 sqq.

presentibus operatur, et nota eorum religio et scola magisterii ab omni me liberet suspicionem falsi, adhuc etiam ad testimonium sibi asciscunt probabiliū auctoritatem personarum, episcoporum, monachorum, clericorum, quibus fidem non habere nulli fidelium licet. Quamquam id superfluo dixerim, cum totus ea noverit mundus, et virtutes eius narret omnis aecclesia sanctorum. Quapropter attendens divinae laudis mirificam materiam omnibus se offerentem, neminem vero suscipientem, dissimulantibus eis qui melius hoc ac dignius poterant, suscepi in ea agere ipse quae potero, non vanitate confidentis^a, sed presumptione diligentis. Metiens^{*} tamen memet ipsum in memet ipso et me ipsum comparans michi, nequaquam totam vitam viri Dei suscepi digerendam, sed ex parte, experimenta scilicet aliqua viventis et loquentis in eo Christi, opera quaedam exterioris cum hominibus conversationis eius, quae de ipso viderunt quibus hoc datum est, et nos quoque ex parte vidimus et audivimus et manus nostrae contrectaverunt. Cum enim hoc ipsum ex magna parte de ipso sentiendum sit, quod de eo qui dicit: *Vivo autem iam non ego, vivit vero in me Christus*; et alibi: *An, inquit, experimentum quaeritis eius, qui in me loquitur Christus?* non invisibilem illam vitam viventis et loquentis in eo Christi enarrare proposui, sed exteriora quaedam vitae ipsius experimenta, de puritate interioris sanctitatis et invisibilis conscientiae per opera exterioris hominis^b ad sensus hominis exteriores micantia; quae sicut omnibus scire, sic etiam quibuslibet utcumque scribere in promptu est; presertim cum nec ipsa quasi accuratius digerenda, sed saltem in unum congerenda et reponenda susceperim, nec edenda ipso vivente, sicut nec scribuntur ipso sciente. Confido autem in Domino, quoniam post nos et post obitum eius^c exurgent, qui melius ac dignius perficient quod nos conati sumus; qui^d etiam sufficient^e exteriora interioribus comparare, poterunt^d preciosam in conspectu Domini mortem eius vitae simili continuare scribendo et de morte vitam et de vita mortem commendare. Iam ergo adiuvante Domino propositum aggrediamur.

EXPLICIT PREFATIO^f.

25

INCIPIT^g LIBER I. EDITUS A DOMINO WILLELMO ABBATE SANCTI THEODERICI DE VITA ET ACTIBUS VENERABILIS BERNARDI ABBATIS CLAREVALLENSIS.

Bernardus^h Castellioneⁱ Burgundiae oppido^{*} oriundus fuit, parentibus claris secundum dignitatem seculi, sed dignioribus ac nobilioribus secundum christianae religionis pietatem. Pater eius Tecelinus^j, vir antiquae et legitimae militiae fuit, cultor Dei, iustitiae tenax. Euangelicam namque secundum instituta precursoris Domini miliciam agens, neminem concutiebat, nemini faciebat calumpniam, contentus stipendiis suis, quibus ad omne opus bonum habundabat; sic consilio et armis serviebat temporalibus dominis suis, ut etiam domino Deo suo non negligeret reddere quod debebat. Mater Aalez^k ex castro cui nomen Mons-Barrus² et ipsa in ordine suo apostolicam regulam tenens, subdita viro, sub eo secundum timorem Dei domum suam regebat, operibus misericordiae insistens, filios enutrens in omni disciplina. Septem quoque liberos genuit non tam viro suo quam Deo, sex mares, feminam unam, mares omnes monachos futuros, feminam sanctimoniam

^{*}) Metiens — scribere in promptu est om. B, qui pergunt: Nec tamen ipsa — suscepi.

^{**}) Burgundiae partibus Fontanis oppido patris sui³ B. (De A1 non satis constat).

40

a) presumentis, sed fiducia diligentis B. b) hominum A3. c) p. ipsius consummationem B. d) sumus, et dignam digna vestient elocutione materiam, sed et p. B. e) sufficienter A2. f) prologus A1a. b. 4. B4. 6. g) ita A1; Incipit liber primus de vita (in vitam 2a) s. B. Cl. abb. A2. 2a. 4. B4? Incipit vita s. B. abb. Cl. A3; Incipit vita b. B. abb. B1; Incipit liber I. in vita s. B. abb. B2. 6; Incipit vita s. B. Cl. abb. B5; Incipit vita s. B. primi abb. Cl. B7. h) Beatus igitur Bern. A3. i) ita A1. 4. B1. 2. 6. 7; Tescelinus A2. 2a. 5; Thecelinus B4; Tescelerinus A1a. b. 45 k) Aaleth B1. 2. 6. 7.

1) Châtillon-sur-Seine. 2) Montbard ad Brenne fluvium. In vita brevi legitur: *Huic sane uxor erat Elisabeth nomine ex optimo genere Burgundionum, Bernardi in Monte-Barro filia.* Iohannes vero I, 1 (Chiflet, S. Bernardi genus p. 105) ita: *Aalays, filia Bernardi Montis-Barri domini, viri potentis et magni secundum saeculi dignitatem et ex antiquorum, sicut asserunt multi, Burgundiae ducum generositate tra-*

hens originem. Aalays, ex 'Adelheidis' decurtata, hic pro 'Elisa, Ellis' dicta videtur. 3) Ita post scriptum esse puto; in brevi vero Vita Gaufrido tribuenda (v. p. 92 n. 5) legitur: *Erat (pater Tecelinus) quidem indigena Castellionis, sed dominus minoris castri, cui Fontanae nomen est, quod famosissimo illi castro Divionis supereminet, in excelsa rupe locatum.*

50

19. Anno ab incarnatione Domini 1113, a constitutione domus Cisterciensis 15, servus Dei Bernardus annos natus circiter 23^a, Cistercium ingressus cum sociis ferme^b 30, sub abbate Stephano suavi iugo Christi collum submitit.

21. Cum autem placuit ei, qui eum segregavit a seculo et vocavit, ut ampliore gratia 5 revelaret in eo gloriam suam et multos filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum, misit in cor abbatis Stephani ad aedificandam^c domum Clarevallis mittere fratres eius et^d cum eis alios viros religiosos. Quibus abeuntibus, ipsum etiam dominum Bernardum prefecit abbatem, mirantibus sane illis tamquam maturis et strennuis tam in religione quam in seculo viris et timentibus ei^e tum pro tenerioris aetate iuventutis tum pro corporis in- 10 firmitate et minori usu exterioris occupationis.

22. Erat autem Clarevallis locus in territorio Lingonensi, non longe a fluvio Alba, antiqua spelunca latronum, et antiquitus dicebatur vallis Absinthialis, seu propter habundantis ibi absinthii copiam, seu propter amaritudinem doloris incidentium ibi in manus latronum. Ibi ergo in loco horroris et vastae solitudinis consederunt viri illi virtutis, fac- 15 turi de spelunca latronum templum Dei et domum orationis.

42.^f Cumque dilectus Deo et hominibus Bernardus in illa valle sua et vicinis civitatibus et regionibus, quas aliquotiens eum invisere domesticae curae ratio cogebat, tantis floreret virtutibus et miraculis, cepit etiam seu communibus aecclesiae necessitatibus seu karitate fratrum seu obedientia maiorum ad remotas pertrahi regiones, paces desperatas inter dissi- 20 dentes aecclesias et principes seculi reformare, causas humano sensui et consilio interminabiles auxilio Dei pacifice terminare, et virtute potius fidei quam spiritu huius mundi de multis huiusmodi impossibilibus possibilia faciendo, quasi montes transferendo, in oculis omnium mirabilis et venerabilis magis ac magis apparere. Maxime vero in tantum in eo enitescere cepit virtus predicationis, ut dura etiam corda auditorum sepe ad conversio- 25 nem emolliret, vix aliquando domum vacuus rediret. Postmodum vero feliciter proficiente et usu sermonis et exemplo conversationis, rete verbi Dei in manu piscatoris Dei tam copiosas piscium rationalium multitudines cepit concludere, ut de singulis eius capturis navicula domus illius impleri posse videretur. Unde factum est, ut in brevi maiori miraculo pre omnibus quae in hac vita gessit miraculis per unum hominem languidum et seminecem, 30 tantummodo loqui valentem obscura usque ad illud^g tempus illa vallis et re et nomine Clara-vallis efficeretur, divinae cuiusdam claritatis lumen quasi de summo quodam apice virtutum diffundens in devexa terrarum; et extunc apud vallem illam, quae prius dicebatur vallis Absinthialis et amara, ceperunt montes stillare dulcedinem. Quae vacua fuerat et sterilis ab omni bono, cepit habundare spirituali frumento et de rore caeli et benedic- 35 tione Dei in tantum pinguescere omnis deserta eius et multiplicata gente magnificare laeticiam, ut impletum in ea videatur, quod olim per prophetam dictum est ad civitatem Iherusalem: *Adhuc, inquit, dicent in auribus tuis filii sterilitatis tuae: Angustus est locus, fac locum ut habitemus. Et dices in corde tuo: Quis genuit michi istos? Ego sterilis et non par-* 40 *turiens^h; et istos quis enutrivit?* Iam enim de locis angustioribus vallis illius domus claustralis habitationis non sine divinis quibusdam revelationibus translatae in locum planiorem et spaciosum, magnificatae ibi et amplificatae sunt, et adhuc multitudini inhabitantium ipse locus angustus est. Iam domus ordinis illius, filiae domus ipsius, citra et ultra Alpes et maria deserta plurima impleverunt, et adhuc sunt et cotidie confluunt, quibus locus querendus est. Et petuntur undique fratres et mittuntur, cum beatos se estiment reges gen- 45 tium et presules aecclesiarum, civitates et regiones quaecumque de domo illa et disciplina viri Dei contuberniumⁱ aliquod se gaudent adipisci. Quid dico? Ultra homines usque ad barbaras nationes, in quibus naturalis feritas naturam quodammodo exuit humanam, religio haec profecta est, ubi per eam bestiae silvae homines fiunt, et cum hominibus assuetae conversari, discunt cantare Domino canticum novum. Quapropter piscator Dei, precipiente 50 Domino, non cessat laxare retia in capturam, et aliis abeuntibus, aliis succedentibus in locum eorum, numquam minuitur sanctae illius congregationis plenitudo. Hoc usque nunc egerunt et cotidie agunt mirificae eius capturae Cathalaunensis, Remensis^k, Parisiacensis, Maguntina^l, Leodiensis^m et aliarum nonnullarum civitatum; Flandriae quoque, Germaniae,

Es. 49, 20.
21.

a) 22 B. b) amplius quam B. c) edificandum A 2. d) et — religiosos des. B; alios deest A 1a. b. e) eis A 5.
55 f) c. 14. B 2. g) istud A 5. h) sequentia exciderunt in A 4, quaternionibus VIII—XII deperditis. i) v. D. meruerint
c. a. a. B. k) deest B. l) Mog. A 2. m) Leodicensis A 1a. b. 2a.

Italiae, Aquitaniae et aliarum regionum quascumque quacumque necessitate contigit aliquando seu adhuc usque hodie contingit virum Dei visitare. Cooperante siquidem gratia Spiritus sancti, quocumque vadit, plenus redit, et sua eum plenitudo ubique comitatur. Nec dimittit suos quos a se transmittit, sed ubicumque sunt, et ipse semper paterna sollicitudine cum eis est. Et sicut ad locum unde exeunt flumina revertuntur, sic ad ipsum cotidie seu 5 laeta seu tristitia filiorum suorum.

47. In monasterio quoque quod Alpense dicitur¹ inter caeteros qui curam requirebant infirmos venit ad eum mulier, quae caduco morbo laborabat.

48.^a Ducissa^{*} Lotharingiae^{b,2}, femina quidem^{**} secundum seculum nobilis, sed ignobiliter nimis victitans, cum vidisset aliquando in somnis hominem illum Dei serpentes 10 septem horribiles de utero eius manibus propriis extrahentem, postmodum ad religiose vivendum eius commonitione^c et^d doctrina eius conversa, usque hodie, se esse de qua septem demonia eiecerit, gloriatur.

SUBSCRIPTIO^e PRECEDENTIS^f OPERIS, QUAM BURKARDUS^g ABBAS^h BALERNENSIS APPOSUIT³. 15

Prescriptum opus voluminisⁱ huius, quod de vita sanctissimi viri Bernardi Clarevallis abbatis a venerabili Guillelmo Sancti^{***} Theoderici abbate scriptum est, usque ad tempus scismatis adversus Innocentium papam a Petro Leonis conflati digestum esse cognoscitur. Fuit autem prefato fideli viro specialis causa scribendi amicitia et familiaritas, quibus viro Dei multo tempore coniunctus erat. Unde et tantam apud illum invenerat gratiam, ut vix 20 alter magis intimus inveniretur ad secreta communicanda mutuae dilectionis, ad spiritualium mysteriorum conferenda sacrosancta^k colloquia. Cuius familiaritatis gratia ex eo precipue usque modo prodit ad manifestationem, quia plures epistolas idem sanctus scripsit ad illum, in quibus quantum^l sentit de illo manifeste liquet legentibus illas. Scripsit etiam ad ipsum librum Apologeticum et alterum de gratia et libero arbitrio. Fuit tamen eidem 25 Guillelmo speciali valentior generalis causa scribendi, videlicet utilitas totius aecclesiae Dei, ne, cum absconditur vas plenum thesauro desiderabili, ipse quoque thesaurus pariter^m abscondatur. Unde non immerito conqueritur qui exponi desiderat, dicens: *Thesaurus invisus et sapientia abscondita, quae utilitas in utrisque?* Exponit iste divicias salutis, thesaurum desiderabilem, ne lateat cum gleba, quod gleba non est, sed preciosissima margarita. Acci- 30 dit tamen ei contra desiderium suum, quia, sicut ipse in prefatione sua vereri se denunciaret, preoccupatus morte non explevit, quantum animo conceperat stilo mandandum. Itaque qui accedit ad lectionem operis huius, facile satis intelliget, a quanta perfectione pius puer et religiosus Bernardus velut alter Benedictus primordia conversionis fuerit aggressus, qui et in utero matris sanctificationem visus est accepisse, de qua concepta sunt presagia 35 futurae sanctitatis illius, vitae pariter et doctrinae. Sicutⁿ refertur de illo, numquam suxit

Eccli. 41,
17.

^{*)} Vita altera (cod. Paris.) haec ita ampliavit: Ducissa Lothorinae, quae nunc in monasterio sanctimonialium feminarum quod Tarcium vocatur⁴ servit Deo in humilitate et paupertate multa, cum adhuc corporis voluptatibus supra modum dedita esset, contigit, venerabilem virum pro pace quadam rogare ducem pariter atque ipsam, dumque loquens extenderet manum, casu factum est, ut ducissae clamidem tangeret. Cui unus de adstantibus arridens: 'Super religiosam', inquit, 'mulierem extendisti manum, pater'. At ille: 'Nondum venit hora eius'. Audiens ducissa — siquidem literas noverat —, compuncta est vehementer, et usque ad medullas animae eius sermo vivus et efficax penetravit. Eodem quoque tempore somnium vidit, quo amplius exanimata est, virum Dei ab eius utero septem serpentes horribiles manu propria extrahentem. Cui non longe post committens 45 animam suam, seculo abrenuntiavit. Et usque hodie gloriatur, se esse de qua pater sanctus eiecit septem daemonia.

^{**) f. nobilis, sed non tamen nobiliter victitans B.}

^{***)} pridem Sancti Theoderici abbate, sed tunc iam monacho Signiacensis cenobii, ad quod desiderio solitudinis et quietis sese contulerat B. 50

a) 15. B 2. b) Lothoringie A 2. 2^a. c) amm. B 5. d) c. eius et d. A 1^a. b. 2; des. B. e) ita A 2. 2^a; rubra deest A 4. 5; totum epilogum om. A 1 et alii codd. A; Subscriptio (domini add. A 1^b) Bernardi Bonevallis abbatis A 1^a. b. f) op. pr. quam auctore defuncto B. g) Burchardus B 1; Buccardus B 2; Brocardus B 7; Bucharilus B 8. h) Bal. abb. B 2. i) v. h. des. B. k) deest B. l) quid de eo sentiat B. m) deest A 4. n) Sicut — iura transcendens des. B.

1) St. Jean d'Aulps ad lacum Lemannum; v. Janauschek, Cisterc. I, p. 41. 2) Adelheidis, uxor Simonis. Cf. Bern. epist. 119. 3) Balerna ord. Cisterciensis in dioecesi Vesontionensi condita anno 1136, cuius abbas primus Burchardus; data ad ipsum est Bernardi epistola 146. MAB. 4) 'Tunc prope, nunc intra Divionem'. MAB. Cf. chartam Matthaei ducis, eius filii, ap. Chifflet, S. Bernardi genus p. 446. 55

ubera nutricis nisi matris, ut cum lacte piaie matris pietatem sugeret, non errorem. Sunt infantes, qui pendentes ad ubera matrum vultu turbulento et torvis oculis prefigurant, quales sint futuri; sunt et alii, qui^a lactentes lactantium^a mammas pugnis et capitibus quasi furiosi contundunt. At infans Bernardus bonae indolis semper exhibuit signa. De matris
 5 utero cum illo exierunt indicia bonitatis, facies graciosa, vultus placabilis, oculi columbini. Quicquid fuit illi ad indicium bonitatis ex dono naturae, per donum gratiae transiit in virtutem. Infans nondum fans lingua fari videbatur gratia iam accepta. Avulsus a lacte et transiens in puerum, iam aliquid maturum pretendebat, puerilia iura transcendens. Quid^b adolescens factus agere ceperit, in prescripto narratur opere, ac deinceps usque ad
 10 virum perfectionis depingitur diligenter, quantum, sicut iam dictum est, licuit optimo pictori, sed preoccupato.

EXPLICIT LIBER PRIMUS DE VITA SANCTI BERNARDI ABBATIS.

EX LIBRO II. AUCTORE ERNALDO.

INCIPIT^c PREFATIO DOMNI^d ERNALDI^e ABBATIS BONAE-VALLIS^f IN SECUNDO^g LIBRO
 15 VITAE EIUSDEM.

Virorum illustrium gesta nonnulli scriptorum laudibus attollentes, verbis ea sollempnibus celebrarunt, quantum excellentis ingenii et disertae linguae potuere conamina. Cumque tractator et opus iunctis complexibus pari sunt federe coniugati, et ad propositum tema, ut^h dictum est, ordinandum ingenium et eloquentia convenerunt, prospere actum est, et ad
 20 quietum tranquillumque portum directo cursu materia digne ordinateque disposita appulit. Ubi vero sublimitas negotii sub imperito artifice naufraga eliditur scopulis, et, succumbente sensus hebetudine, tractatoris lassatur presumptio, sero de correctione initur consilium; quia, quae in multos effusa sunt, nec revocari possunt nec corrigi, et dissonantiam scripti et operum venustius esset abradi quam emendari. Haec ego mecum reputans et
 25 revolvens, omnino timeo, ne, sicut ipseⁱ multorum imprudentiae soleo indignari, qui, cum scientia et facundia careant, ad scribendum precipites, cum se vehementer emunxerint, eliciunt sanguinem, ita et ego, si quod supra me est aggrediar, me ipsum derisioni exponam. Quis enim ego sum, qui ad scribenda gesta sanctissimi viri Bernardi Clarevallis abbatis aspirem, qui nostris temporibus singulari religione floruit et doctrina; cuius odor exi-
 30 nanitus universam replevit aecclesiam; cuius gratia cooperante Domino signis et miraculis declaratur? Quot in monasterium eius litteratos viros, quot rethores, quot philosophos seculi huius scholae miserant ad conversationem theoricam et mores divinos! Quae non ibi floruit disciplina, ubi erant examina magistrorum et egregii viri exercitato intellectu insignes, qui ad invicem divinis studiis inherentes, multis gratiarum auctoramentis invicem
 35 se ipsos edocent et accendunt! Quorum^k unanimis universitas cantat canticum graduum, et ascendens cum Iacob in summitate scalae, in decore suo Deum videt radiante corona perspicuum. Debuerant utique viri illi, quibus nichil in aliqua gratia deest, hunc laborem assumere, et eorum^l esset venerabili patri insculpere monumenta, ut esset eorum studio delectabilis pagina, quam quasi viventem traderent legendam discipulis, et esset^m perpes-
 40 consolatio, secus positis reliquiis sacri corporis et sermonis. Sed extrema emulari et quae homines lateant, Clarevallis consuevit humilitas, et proferre in publicum aliqua sui indicia viri illi nobiles erubescunt, et quietiores facit eos contemptus et abiectio, quam quaelibet oblatio dignitatis, in qua sibi professio humilitatis periclitari videtur. Ob huiusmodi causas sese intra silentii cardines retinentes, magis in sacco heremi quam in socco palatii de-
 45 lectantur, nec iam in stilo, sed in cruce gloriam querunt. In hoc ergo sicut et in caeteris eiusmodi negotiorum suorum sarcinas aliis libenter imponunt. Et nunc, sublato venera-

a) qui lactentium m. A 5. b) Q. etiam ad. B. c) Incipit deest A 2. B 1; rubra deest B 4; Incipit libri secundi prologus A 3. d) deest A 2. 2^a. e) Hernaldi A 2^a. B 1. 5; Arnaldi B 7; Arnaldi A 1^a. b. 4. f) deest B 2. 3; Bon. abb. A 4. g) l. s. B 2. 3; libro vite s. B. Clarevallis abbatis B 5; in libros sequentes A 1^a; l. s. de vita s. Bernh. 1^b; de vita s. B. primi abbatis Clarevallis sanctissimi ac nobilissimi per omnia viri B 7. h) ut d. e. des. B. i) ego:
 50 ipse A 5. k) Quorum — perspicuum des. B. l) e. e. des. B. m) p. fieret B.

bilis memoriae domno Willelmo^a, qui eiusdem viri sancti gloriosa primordia fideliter et devote conscripsit, ad meam exiguitatem huius operis devenit peticio, et imposuit michi dilectae aecclesiae karitas, ut coquam pulmentum filiis prophetarum. In quo si colochintidas^b miscuero negligens, superiecta, ut confido, farinula amaritudinem condiet Helyseus, et excessus insipientiae obedientiae bonitas^c condonabit.

cf. 4. Reg.
4, 38 sq.

5

EXPLICIT PREFATIO.

INCIPIIT LIBER SECUNDUS^d.

1130. 1. Ea tempestate Honorius papa, cuius^e adhuc instituta nitent et redolent, viam universae carnis ingressus est. Nec mora, in electione dissidentibus cardinalibus et divisa aecclesia, plures numero et saniores^f consilio, vita approbabilibus^g, viri virtutum, presbiteri, 10 diacones, episcopi Innocentium elegerunt, cuius vita et fama et etas et scientia digna summo sacerdotio habebatur. At vero pars altera infames ausus violentia, non ratione corroborans, Petrum Leonis ad hunc apicem aspirantem fraudulentis machinationibus seorsum et precipitanter nominavit Anacletum et caeteris renitentibus ordinavit. Qui vero in parte catholica erant electum suum sollempniter ordinatum collocarunt in cathedra, et per loca 15 illa, in quibus sessiones habent ex antiqua consuetudine Romani pontifices, circumduxere, et pro tempore honor debitus apostolicae affuit dignitati. Extunc sane circa Lateranense palacium morabantur, nec erat iam eis tuta in domibus propriis mansio, cum eos acerrime Petri satellites infestarent. Ibi etiam diu resistere non valentes, per confederatos sibi quosdam ex nobilibus Romanis ad tempus in turribus eorum receptacula habuerunt. Sed nec 20 in eis perseveravit fidelitas; nam in brevi aut vi aut formidine temerariae multitudinis aut precio corrupti sunt. Nam Petro tam propria generis virtute quam adherentium sibi affinitate multitudo tanta erat, ut fere eum tota civitas sequeretur, vel pecunia vel commodis obligata. Congregaverat sane opes innumeras tam in exactionibus curiae quam in legationum negotiationibus, quas ad expectatas nundinas reservarat. Insuper et paterni census 25 ampla congeries eatenus sigillata, modo distributa in populum, ad fas et nefas venalem plebem armaverat. Quibus erogatis, donaria regum in ornamentis aecclesiae ab ipsis evulsit altaribus. Et cum calices frangere et crucifixos aureos membratim dividere ipsi profani christiani vel timerent vel erubescerent, quaesiti^h sunt Iudei, qui adⁱ derisionem religionis nostrae sacra vasa et imagines Deo dicatas audacter comminuerent. Igitur quisque^k pro modo suo secundum maius et minus conducti ad scelus, sacramentis generalibus 30 publice Petro vendiderunt assensum et in omnem sanguinem manus exposuerunt et arma, et cotidianis congressibus partem quae cum Innocentio erat maledictis insectabantur et gladiis. Habuere igitur servi Dei consilium, et quia vi humana se tueri non poterant, cedere elegerunt. Et procuratis clam navigiis, de ore leonis et de manu bestiae per Tyberim in 35 Tirrenum mare elapsi, prosperis ventis carbasa impellentibus, cito^l in portu Pisano feliciter appulerunt. Audito^m tantorum virorum adventu, et cognita causa, propter quam de Urbe exierant, gratulata est Pisa, quod ad se Romani nominis gloria transferretur et, illis perpetuae sibi infamiae insculpentibus notam, sibi nominis aeterni et perhennis famae inscriptio pararetur. Occurrunt igitur honorati viri et consules, et domini papae pedibus 40 advoluti, gratias agunt, quod eos tanto dignos iudicasset honore, ut eorum eligeret urbem, quam propria dignaretur illustrare presentia. 'Tua est', inquit, 'civitas, nos populus tuus; nostris stipendiis famulabimur tibi; immo in usus tuos res publica, quicquid apud se repositum habet, gratanter exponet. Nichil duplicitatis in Pisanis invenies; non modo adherent modo resilient, modo iurabunt modo iuramenta dissolvent. Non inhiat populus iste 45 rapinis domesticis et cedibus intestinis. Non est gens nostra domi audax, extra meticulosa. Nos nec servi sumus nec domini, sed concives et fratres, honore invicem prevenientes, non sediciosi ausibus alterutrum provocantes. Domi mansuetudine utimur; fortitudinem nostram sepe extranei experiuntur. Nos, Penes subactis et Balearibus insulis subiugatis, terra marique de piratis et discolis triumphantes, reges eorum captivos in vinculis Pisam 50 induximus; de quorum spoliis et varia suppellectili hodie in adventu tuo ornantur competa

a) Guillelmo A 2; Guilhelmo A 2^a; et similiter alii. b) coloquint. corr. colochint. A 2. c) excusabit affectus B. d) de vita et miraculis sancti Bernardi abbatis add. A 2^a; s. vite sancti Bernardi abbatis B 8; s. de vita s. B. Clarevallis abb. B 7. e) e. a. i. n. et r. des. B. f) seniores A 1^a. b. 2. 2^a. g) probabiliore B 4. h) Iudeos aiunt esse quesi-
sicos B. i) ad d. r. n. des. B. k) quique A 1^a. b; deest A 2. l) deest B. m) sequentia usque ad finem cap. des. B. 55

et plateae, et letabunda civitas coronatur'. Post huiusmodi verba, populo obviam proce- 1130.
dente, pre innumerabili multitudine vix patebat advenientibus via; et pedetentim proceden-
tes, desideratam sui copiam prospicientibus per fenestras turrium matronis et virginibus
et parvulis cardinales prebebant, et porrectis hinc inde benedictionibus, usque ad beatae
5 Mariae canonicam dominus papa cum comitatu suo gloriose deductus et honorifice suscep-
tus est.

2. Premissi^a, antequam de Urbe egrederetur, a domino papa in Gallias fuerant nuncii,
qui dissensionis et scismatis a Petro facti ordinem Gallicanae intimarent aecclesiae et hor-
tarentur episcopos, ut in ultionem presumptionis huius accingerentur et, dampnata parte
10 scismatica, subscriberent unitati. Necdum^a ad plenum tenor operis innotuerat episcopis,
nec privatum quisquam commodare presumpsit assensum, donec collecto Stampis¹ gene-
rali conventu, in commune decernerent, quid reciperent, quid dampnarent. Neque enim
Francia, caeteris regionibus proclivibus ad scismata, aliquando Guiberti^b vel Burdini
susceptione fedata est, nec malignorum acquievit erroribus, nec fabricata est ydolum in
15 aecclesia nec venerata in Petri kathedra monstrum. Nec enim talibus in causis principalia
aliquando eos terruerunt edicta, aut generalibus utilitatibus privata commoda pretulerunt,
nec declinantes in partem, personis detulere, sed causis. Sed, si quid oportuit, fortiter per-
secutionibus obviarunt, nec dampna nec exilia formidarunt. Convocato² igitur apud Stam-
pas concilio, abbas sanctus Clarevallis Bernardus specialiter ab ipso rege^c et precipuis qui-
20 busque pontificibus accersitus, sicut postea fatebatur non mediocriter pavidus et treme-
bundus, advenit, periculum quippe et pondus negotii non ignorans. In itinere tamen con-
solatus est eum Deus, ostendens ei in visu noctis aecclesiam magnam in Dei laudibus con-
corditer concinentem, unde speravit pacem sine dubio proventuram. Ubi vero ad locum
ventum est, caelebrato prius ieiunio, precibus ad Deum fuis, cum de eodem verbo tracta-
25 turi rex et episcopi principesque consedisent, omnium unum consilium fuit, una sententia,
ut negotium Dei Dei famulo imponeretur, et ex ore eius tota causa penderet. Quod ille,
timens licet et tremens, monitis tamen virorum fidelium acquiescens, suscepit, et diligenter
prosecutus electionis ordinem, electorum merita, vitam et famam prioris electi, aperuit os
suum, et Spiritus sanctus implevit illud. Unus ergo omnium ore locutus, suscipiendum ab
30 omnibus summum pontificem Innocentium nominavit, et ratum esse omnes pariter accla-
marunt. Et decantatis ex more laudibus Deo, et obedientiam deinceps polliciti, electioni
Innocentii omnes pariter subscripserunt. Interea dominus papa, multis in Pisis et in Tuscia
et in aliis provinciis potestative^d dispositis, valefaciens Pisanis et gratias agens, in Provin-
ciam navigio delatus est. Et Burgundiam transiens, Aurelianum^{**} pervenit. Ubi occurren- 1131.
35 tibus episcopis, a rege piissimo Francorum Ludewico alacriter et honorifice susceptus est.
Inde a Gaufrido Carnotensi, magnarum virtutum viro, Carnotum deducitur, ubi etiam glo-
riosus Anglorum rex Henricus ei cum maximo episcoporum et procerum comitatu occurrit.
Hunc quoque regem venerabilis abbas ad eum premissus adduxit. Quem vix persuasit
Innocentium recipere, ab episcopis Angliae penitus dissuasum. Cum enim omnimodis re-
40 calcitraret et detractaret: 'Quid times?' ait. 'Times peccatum incurrere, si obedias Inno-
centio?' 'Cogita', inquit, 'quomodo de aliis peccatis tuis respondeas Deo, istud michi relin-
que; in me sit hoc peccatum'. Ad quod verbum persuasus rex ille tam potens, etiam extra
regnum^e suum domino papae occurrit usque Carnotum. Multa^f ibi dicta et facta sunt,
multaque ibi secularia et aecclesiastica negocia definita. Reversi interim de Germania
45 legati domini papae, tam episcoporum quam regis^{***} consensum et litteras detulerunt et
deprecationem publicam, ut ad eos transiens suam eis desideratam exhiberet presentiam.
Facile enim persuasi sunt recipere eum, quem iam caeteri recepissent. Sed detinuit eum
dilectio et devotio aecclesiae Gallicanae, et singuli et omnes visitationem apostolicam ex-
petebant. Perlustrata igitur Francia, Remis convocavit concilium, in quo multis ad hono-

50 ^a) Premissi in ^g Gallias ^h fuerant nuncii, qui Gallicanae ecclesiae intimarent negotii veritatem et h. B.

^{**}) Franciae urbem add. Al. ^{***}) Lotharii add. Al.

a) N. vero B. b) al. tali factione fed. B. c) r. Francorum B. d) salubriter et p. Al. e) p. extra terram suam B.

f) Multa — definita des. B. g) deest B 1. h) Galliis B 5.

1) Etampes. 2) Haec ad verbum exscripsit Alanus c. 17.

1131. rem Dei dispositis, regem Ludewicum vivente patre pro Philippo fratre coronavit in regem et^a unxit. In omnibus his dominus papa abbatem a se separari non paciebatur^{*}; sed cum cardinalibus rebus publicis assidebat. Sed et privatim, quotquot habebant negocia, virum Dei secretius consulebant. Ipse vero audita referebat ad curiam et oppressis patrocina exhibebat. Igitur, soluto concilio, Leodium dominus papa Romanorum regi occurrit. Et⁵ honorifice quidem susceptus est, sed velociter obnubilata est illa serenitas. Siquidem importune idem rex institit, tempus habere se reputans oportunum, episcoporum sibi restitui investituras, quas ab eius predecessore imperatore Henrico^b per maximos quidem labores et multa pericula Romana aecclesia vendicarat.^{**} Ad quod verbum expavere et expalluere Romani, gravius sese apud Leodium arbitrati periculum offendisse, quam declinaverint¹⁰ Romae. Nec consilium suppetebat, donec murum se obposuit abbas sanctus. Audacter enim resistens regi, verbum malignum mira libertate redarguit, mira auctoritate compescuit. Rediens autem Leodio, Claram-vallem dominus papa per se ipsum voluit visitare. Ubi a pauperibus Christi, non purpura et bysso ornatis, nec cum deauratis euangeliiis occurrentibus, sed pannosis agminibus scopulosam baiulantibus crucem, non tumultuantium classico-¹⁵ rum tonitruo, non clamosa iubilatione, sed subpressa modulatione, affectuosissime susceptus est. Flebant episcopi, flebat ipse summus pontifex; mirabantur congregationis illius gravitatem, quod in tam sollempni gaudio omnium oculi humi defixi nusquam vagabunda curiositate circumferrentur, sed complosis palpebris ipsi neminem viderent et ab omnibus viderentur. Nichil in aecclesia illa vidit Romanus quod cuperet, nulla ibi suppellex eorum solli-²⁰ citavit aspectum, nichil in oratorio nisi nudos videre parietes. Solis moribus poterat inhiare ambitio, nec dampnosa poterat esse fratribus huiusmodi preda, cum minui non posset asportata religio. Gaudebant omnes in Domino, et sollempnitas non cibis, sed virtutibus agebatur. Panis ibi opirus^{c.1} pro simila, pro careno sapa, pro rumbis holera, pro quibuslibet deliciis legumina ponebantur. Si forte piscis inventus est, domino papae appositus²⁵ est, et aspectu, non usu in commune profecit. Invidit diabolus, et servorum Dei gloriam, quos tanti hospitis nobilitabat presentia, ferre non valens, dum in choro alacriter psallerent et devote, presentibus etiam nonnullis ex cardinalibus, qui in auditu et in aspectu eorum delectabantur, aliquantos fratrum horribili pavore turbavit. Nam et unus pre caeteris occupatus blasphema quaedam verba locutus est: 'Dicite', inquit, 'ego sum Christus'; et³⁰ alii plures territi et tremebundi ad beati patris vestigia confugerunt. At ille conversus ad caeteros: 'Orate', inquit; ac deinceps sub silentio eos qui turbati videbantur eduxit atque compescuit, ut nequissimus ille, qui conventum pietatis transferre conabatur in theatrum et scolam innocentiae in derisum, non, ut putabat, estimationem religiosorum hominum corrumpere posset, sed se proderet et conatus suos experiretur infirmos. Tanta siquidem³⁵ celeritate omnia sunt sedata, ut personas illas, quae prope^d astabant, omnino latuerit quod acciderat, et malignus hostis velociter increpatus, non modo scandalum eis quod parabat inferre nequiverit, sed nec^e ad illorum noticiam rem perferre. Factumque est ex eo, ut diligenti^f sollicitudine ampliori custodia se fratres munirent, et merito et numero et possessionibus deinceps cresceret Clara-vallis, et multiplicatis conventibus, fere per omnem⁴⁰ latitudinem loci illius dilataretur religio, ipse etiam abbas sanctus extunc amplius solito miraculis clareret et signis.

3. Longas in Galliis facere moras dominus papa non potuit, sed, sicut inter^g se et^{1133.} regem Lotharium condixerat, Romam ei occurrit, et vi exercitus in Lateranense palacium deductus est. Multi etiam ex nobilibus Romanis fideles aecclesiae eum honorifice suscep-⁴⁵ runt. Verum Petrus Leonis non ponens Deum adiutorem suum, sed federatorum stipatus milicia, in editioribus et tutioribus turribus manens, Lotharii ludificavit virtutem, et inter-

^a) qui ubique opera pietatis exercens, oppressis p. c. *Al.*

^{**}) *Al. pergit:* Nec c. s. expavescentibus Romanis regis potentiam, donec etc.

a) et u. des. B. b) Heinricho A 2, *semper*. c) autopyrus ed. sed opirus etiam alibi legi notatur Ducang. IV, p. 716. 50
d) prope corr. propter A 2, et ita 2^a. e) deest A 2. 2^a. f) d. s. des. B. g) s. cum Lothario rege B.

1) Panis autopyros (qui idem esse videtur) dicitur nutum habens. Carenum est vini dulcis cocti genus. is, ex quo nihil neque pollinis neque furfuris ex- Sapa vero est succus herbarum. MAB.
cretum est, quasi totum in se triticum non immi-

dicens suis congressus publicos, nec sibi securitatis suae fecit periculum, nec causas con- 1133.
flictus hostibus dedit, sed tantum liberum eorum discursum machinis superioribus et obsta-
culis variis impedivit. Vitavit etiam obstinatissime imperatoris colloquium, nec minis nec
blandimentis flexus est, nec de statu suo cuiuslibet consilium personae admisit. Relicto
5 igitur Romae Innocentio, alias imperator digreditur. Petrus vero post eius discessum cre-
bros movens per Urbem excursus, fidelium cedibus inhiabat. Intelligens igitur Innocentius
Romae sibi infructuosam eo tempore moram, ne presentia sua illius bestiae rabiem effe-
raret, rursus Pisas revertitur, ibique aggregatis totius Occidentis episcopis aliisque religio-
sis viris, magnae gloriae synodus celebratur. Affuit per omnia et consiliis et iudiciis et 1135.
10 diffinitionibus omnibus sanctus abbas, impendebaturque ei reverentia ab omnibus, et excu-
babant ante eius limina sacerdotes, non quod fastus, sed multitudo communem prohiberet
accessum; et aliis egredientibus, alii introibant, ita ut videretur vir humilis et nichil sibi
de his honoribus arrogans, non esse in parte sollicitudinis, sed in plenitudine potestatis.
Actiones concilii longum est prosequi; summa tamen in excommunicatione Petri et irre-
15 gressibili fautorum eius deiectione constitit, et usque hodie haec sententia perseverat.

4. ^a Soluta concilio, ad reconciliandos Mediolanenses domnus papa abbatem Clareval-
lis, quem multis supplicationibus expetierant, et Guidonem Pisanum et Matheum Albanen-
sem episcopum a latere suo direxit, qui scisma per Anselmum in eadem urbe factum ab-
luerent et ad unitatem aecclesiae devios revocarent. Abbas igitur cum predictis viris, quos
20 a domino papa collegas acceperat, addidit consortio et communi consilio virum venerabi-
lem Gaufredum Carnotensem episcopum, cuius innocentiam et sinceritatem in multis pro-
baverat. Et visum est cardinalibus bonum, ut tanto adiutore negotium tanti ponderis ful-
ciretur. Transcenso itaque Apennino, ubi audierunt Mediolanenses abbatem desideratum
suis finibus propinquare, longe a civitate miliaribus septem omnis ei populus obviat, nobi-
25 les, ignobiles, equites, pedites, mediocres, pauperes, quasi de civitate migrarent, proprios
lares deserunt et distinctis agminibus incredibili reverentia virum Dei suscipiunt. Omnes
pariter delectantur aspectu, felices se iudicant qui possunt frui auditu. Deosculantur pedes
eius universi, et licet hoc ille moleste acciperet, nulla potuit pronos et devotos ratione com-
pescere, nulla interdictione repellere. Vellicabant^b etiam pilos quos poterant de indumen-
30 tis eius et ad morborum remedia de pannorum laciniis aliquid detrahebant, omnia sancta
iudicantes quae ille tetigisset, et se sanctificari tactu eorum vel usu. Precedentes itaque et
subsequentes laetabundis acclamationibus applaudebant abbati, et diu intra agminum
spissamenta detentum tandem sollempni reddidere hospicio. Et cum tractatum esset in
publico de negotio, propter quod tam vir Dei quam cardinales advenerant, oblita forti-
35 tudinis suae civitas, omni ferocitate deposita, se ita abbati substravit, ut obedientiae eorum
non incongrue ille posset aptari poetae versiculus:

Iussa sequi, tam velle mihi quam posse necesse est.

Pacatis omnibus, reconciliata aecclesia, firmatis inter plebes concordiae pactionibus, alia
ceperunt nasci negotia, et insanienti diabolo et in quibusdam obsessis corporibus debachanti
40 oppositum est Christi vexillum, et increpante^c viro Dei, de possessis atriis, superveniente
eminentiori virtute, territa et tremebunda diffugere demonia. Et^d nova legatio, non Roma-
num pragma circumferens, sed divinis legibus fidei pragma^e allegans, prolatis in medium
litteris sanguine Christi conscriptis et bulla crucis inpressis, quae figura auctoritate sua
terrestria et inferna sibi subdit et curvat. Inaudita est nostris temporibus populi tanta fides,
45 tanta in homine virtus, inter quos religiosa erat contentio, cum signorum gloriam abbas
credulitati eorum, illi vero sanctitati abbatis ascriberent et hoc de eo indubitanter sentirent,
ut quicquid a Domino peteret impetraret.

6. Nescio^f quo Dei iudicio ea tempestate in Mediolano iuxta illud Ysaie
verbum: *Pilosi clamabunt alter ad alterum*, occurrebant onocentauris demonia et effrenatis Es. 34, 11.
50 discursibus plurimos infestabant, nec erat qui insolentiae eorum resisteret, cum diu sub
Anselmi scismate, qui Petri fautor extiterat^g, sacerdotes gementes, virgines squalidae,
sanctificationes maledictae, altare pollutum, iram Dei in populum provocassent. At vero in

^a) Mediolanensem occupaverat cathedram B.

a) nulla capitis distinctio in A 5. b) Vellicabant A 1^a. b. 2. c) increpanti A 2; post add. a 1^a; increpati a 1^b.
55 d) Hec A 5; Ecce ed. e) pragma A 1^a; paranigma A 1^b; pagina A 2. 2^a. f) Divino iud. B.

adventu viri Dei, abdicatis Anselmi prestigiis, et in sedis apostolicae obedientiam sub Innocentio revocata aecclesia, impedita est illa demonum licentia, et cotidie dabat locum et ad preces viri Dei diffugiebat diabolus, et si quando resistere conabatur, in ipso conflictu succumbens gloriosius pellebatur. Inter eos igitur qui vexabantur mulier grandeva civis Mediolanensis et honorata quondam matrona usque ad aecclesiam beati Ambrosii post beatum 5 virum a multis tracta est.

7. Audiebantur haec quae Mediolani fiebant, et per totam Italiam viri Dei discurrebat opinio, et divulgabatur ubique, quod surrexisset propheta magnus, potens in opere et sermone, qui invocato nomine Christi et infirmos curaret et obsessos a demonibus liberaret. Maxima quidem ei erat in curationibus egritudinum gratia, sed in^a demonibus eliminandis 10 frequentior operatio erat, quia copiosior vexatorum numerus ad experta subsidia concurrebat, et maiorum operatio virtutum minores obscurabat effectus. Iam vero pre frequentia populi, qui a mane usque ad vesperam foribus assidebant, oppressiones vulgi pre corporis imbecillitate non ferens, ad fenestras domus procedens, se eis conspiciendum prebebat et elevata manu benedicebat eis; panes quoque et aquam devehebant secum, quibus benedic- 15 tioni eius subpositis, domi^b ea pro beneficiis sacramentalibus^c referebant. Ex vicinis sane castellis et vicis et urbibus multi ad^d virum Dei confluxerant, et communia tam advenarum quam civium in Mediolano studia erant prosecui sanctum, expetere beneficium, audire verbum, videre signum; et doctrina et miraculis ultra quam credibile est delectabantur. . . .

9. Per idem tempus hospicium Albanensis episcopi¹, quem dominus papa in 20 eadem legatione sibi collegam dederat, gratia tractandorum negotiorum intraverat, et de his quae iniuncta fuerant agebant^e ad invicem, cum repente irruit super eos adolescens.

11. Iam Papiam advenerat, et fama virtutum adventum eius precesserat, et cum debito gaudio et apparatu tantae gloriae virum civitas letabunda suscepit. Et ne diu populi desi- 25 derium dilatio suspenderet, qui, sicut Mediolani miracula facta audierat, signum ab eo optabat videre: advenit post eum repente rusticus quidam, qui de Mediolano secutus eum fuerat, uxorem demoniacam secum adducens.

13. Cum secundo per Mediolanum eodem anno pater sanctus transiret, oblata est ei demoniaca mulier. Nam eo tempore aberat, quo primum vir Dei civitatem predictam sua 30 illustravit presentia. Hanc possidebat demonium, quod modo Italica, modo Hibera lingua loquebatur; nec satis certum, utrum unus esset bilinguis, an duo, sui quisque sermonis idiomate utens, sed tam proprie modo haec modo illa sonabat, ut diceres: 'Hic qui loquitur Ligur est, hic Hispanus'. Haec et alia multa intra Alpes constitutus operatus est vir Dei, et diversa loca perlustrans, benefaciebat iis qui infirmabantur, illuminando cecos, 35 erigendo debiles, curando febricitantes, maxime oppressos a diabolo diligentiori studio purgans, et quae malignus fedaverat spiritus pectora, templa Deo acceptabilia consecrabat. Multa^f in hunc virum probabilia et laude digna concurrunt. Et^g alii quidem doctrinam, alii mores, alii mirantur miracula. Ego quidem congruum his omnibus honorem defero, sed pre omnibus, quantum in me est, hoc sublimius duco, hoc propensius predico, quod, cum 40 esset vas electionis et nomen Christi coram gentibus et regibus ferret intrepidus; cum obedirent ei principes mundi, et ad nutum eius in omni natione starent episcopi; cum ipsa Romana aecclesia singulari privilegio eius veneraretur consilia et quasi^h generali legatione concessa subiecisset ei gentes et regna; cum etiam, quod gloriosius iudicatur, dicta eius et verba confirmarentur miraculis: numquam excessit, numquam supra se in mirabilibus am- 45 bulavit, sed semper de se humilia sentiens, venerabilium operum non se auctorem credidit, sed ministrum; et cum esset omnium iudicio summus, suo sibi iudicio constitit infimus. Soli Deo quicquid fecit ascripsit, immo se nichil boni aut velle aut posse nisi inspirante et operante Deo et sensit et dixit. Quot aecclesiae destitutae pastoribus eum sibi in episcopum elegerunt! Elegit eum domestica Lingonensis aecclesia, elegit Catha- 50 launensis. Intra Italiam civitas Ianuensis et Mediolanum, metropolis Ligurum, hunc opta-

a) in dem. — concurrebat et des. B 1.

b) deest B.

c) sacramentibus A 4.

d) ad v. D. des. B.

e) con-

ferebant c. B.

f) Plurima autem in eum p. B.

g) Alii namque d. B.

h) quas A 4.

1) Matthaei.

verunt pastorem et magistrum. Remis, nobilissima Frantiae civitas, sed^a et Belgicae provinciae caput, eius dominationem ambivit. Omnibus his vocationibus postpositis, non sollicitavit animam eius honor oblati, nec motus est pes eius, ut inclinaret se ad gloriam, nec magis eum delectabat tyara et anulus quam rastrum et sarculus.

14. Iam Alpes transcenderat, et descendebant in occursum eius de summis rupibus pastores et armentarii et agreste hominum genus, et conclamabant a longe, benedictionem petentes, et reptabant per fauces montium, regredientes ad caulas suas, colloquentes ad invicem et gaudentes, quod sanctum Domini vidissent et manu eius super se extensa optatae benedictionis gratiam acceperant. Tandem Crisopolim veniens, usque Lingonas sollemniter deducitur, circa quos fines fratres ei Claravallenses occurrunt; provoluti genibus surgunt ad oscula, et vicissim ei colloquentes, Claram-vallem eum deducunt alacriter.

19. Interea literae apostolicae virum Dei vocant, et ut assit laboranti aecclesiae supplicant cardinales. Intermittuntur studia, et quae modo continua erant, interpolatis discursibus^b resumuntur. Nulla vacatio superest: servus Dei aut orat aut meditatur aut legit aut concionatur. Videns igitur excusationes frustra expendi et necesse esse obedire mandatis, convocatos a multis partibus fratres, diu profundeque suspirans, affatur: 'Videtis, fratres, in quantis tribulationibus laboret aecclesia. Pars quidem Petri et in Italia et in Aquitania auctore Deo elisa, iam non parturit, sed abortit. Evasati^c sunt in his regionibus scismatis defensores; Romae magna pars nobilium Innocentium sequitur, et favent ei multi fidelium; qui tamen temerariae multitudinis impetum formidantes, non audent publice confiteri, quem Innocentio firmavere, consensum. Coniuratos habet Petrus homines perditos, quos corrumpit pecunia; et munitionibus eorum occupatis, non Symonis Petri fidem, sed Symonis magi representat prestigias. Contra unam gentem, Occidente edomito^d, superest lucta. Orantibus vobis et iubilantibus Ihericho ruet; et cum extenderitis ad Deum cum Moyse manus, Amalech victus aufugiet. Iosue pugnabit, et ut ad consummationem victoriae dies sufficiat protelata, soli, ut stet, non tam orat quam imperat; et meretur fides tam solis obedientiam quam de hoste prostrato victoriam. Nobis igitur pugnantibus vos ferte presidium et auxilium de caelo supplicibus animis implorate. Agite quae agitis et state in gradu quo statis. Et licet nichil vobis conscii sitis, iudicio tamen vestro non estimetis vos iustos; quia solus Deus quos iustificat iudicat, et perfectissimus quisque iudicii divini districtum examen ignorat. Iudicari autem ab humano die non multum curetis, neque vestra^e propria neque aliena iudicia approbantes, sub timore Dei sic state, ut nec vos quempiam iudicantes aliquando extollamini, nec aliorum curantes iudicia, excidatis in nugas, singula vero prosequentes, vos servos inutiles reputetis. Eundum autem est, quo nos obedientia vocat, et huius domus fraternitatem et vestri custodiam Deo, pro quo hunc laborem assumimus, confidentes de eius clementia, tradimus et commendamus'. Haec dicens et benedicens, flentibus universis, discessit; et cum multa reverentia ubique susceptus, demum Romam pervenit. In cuius adventu tam dominus papa quam fratres laetati sunt; et communicatis cum eo consiliis, secundum rerum proventus et statum causarum abbas alia via opus^f aggitur; nec in curribus nec in equis spem ponens, sed colloquia quorundam suscipiens, sciscitatur, quae sit eorum facultas, qui fautorum^g animi, utrum errore an malicia seducti tantum scelus protrahant et protelent. Intelligit ex secretis clerum, qui cum Petro erat^h, de statu suo sollicitum, scire quidem peccatum, sed non audere reverti, ne perpetua notatus infamia, vilis inter caeteros haberetur, et malle sub umbra honestatis interim sic esse quam expelli a sedibus suis et publicae mendicitati exponi. Eorum qui de Petri prosapia erant haec erat responsio, quia iam credi eis a nemine posset, si demembrarent genus suum et eum relinquerent qui cognationis suae caput esset et dominus. Caeteri iuramento fidelitatis excusabant perfidiam, nec aliquis ex sana conscientia parti illi conferebat suffragia. Denunciabat itaque abbas eis, colligationes impietatis esse sacrilegas et profanas, conspersiones legibus et canonibus condemnatas iuramentis non posse muniri, nec posse nec debere veritatis sacramenta mendacio suffragari; insanire autem eos, qui rem illicitam sacramenti patrocinio constare existimant, cum oporteat extraordinarias pactiones, quocumque religionis obtentu sancitas, revocari in irritum et auctoritate divina dissolvi. Audi-

a) secundae Belg. ed.

b) discussionibus A 1^a. b. 2.c) Enasati A 2. 2^a.

d) edomita A 2.

e) nostra A 2.

f) in o. A 2. 2^a; in o. progreditur A 1^a. b.g) factorum A 1^a. 2. 5; fautorum A 2^a.h) erant A 1^a. 2.

1137. tis his aliisque viri Dei sermonibus, defluebant a Petro, et cotidie partis illius dissociatis agminibus, vincula rumpebantur; ipsius quoque Petri animus tabescebat, quia, se cotidie minui, Innocentium vero crescere, minime dubitabat. Defecerant pecuniae, contabuerat curiae amplitudo, aruerant ministeria domus, rarus mensam eius frequentabat conviva, deliciae in plebeia cibaria commutatae, cultus obsequentium vetustate obscurus, macri^a et acuti stipendiarii aere alieno obpressi, et tota domus^b effigies pallida dissolutionem proximam indicabat.

20. Interea rex Siciliae Rogerus, qui solus iam ex principibus obedire papae Innocentio detrectabat, ad eum mittit epistolas^c, petens, ut Haimericum^d cancellarium suum et abbatem Clarevallis ad se mitteret; nichilominus a Petro Leonis idem petens, ut Petrum^e sibi Pisanum a suo latere delegaret. Aiebat autem, se dissensionis huius, quae iam diu induruerat, velle scire originem et cognita veritate aut corrigere errorem aut sancire sententiam. Scribebat^f autem in dolo; sed^g audierat, Petrum Pisanum eloquentissimum esse et in legum et in canonum scientia nulli secundum, putabatque, si eloquentiae eius in publico consistorio audientia preberetur, declamationibus rethoricis simplicitatem abbatis^h posse obrui et silentium ei vi verborum et pondere rationum imponi. Ne diu morer; venit pars utraque Salernumⁱ; sed militaverat ultio et prevenerat tanti sceleris^j machinamentum. Parato namque ad bellum innumerabili exercitu, adversus Ramnulfum^k ducem idem rex in campum armatas produxerat acies: cum subito, viso duce audacter obviam procedente, territus fugit effusumque exercitum predae et cedibus exposuit, et innumeris militibus captis et interfectis, invitus ducem ditavit opibus et gloria sublimavit. Quae quidem ei omnia iuxta verbum viri Dei contigerunt. Cum enim primus eorum qui vocati fuerant abbas sanctus adveniens regem in castris positum invenisset, per multos dies vicinas acies, ne committerent, impedivit, denunciando regi, quia: 'Si conflictum inieris, victus et confusus abibis'. Novissime vero cum eiusdem regis plurimum crevisset exercitus, ignorans, quod non in multitudine foret eventus belli, virum sanctum querentem ea quae pacis erant ulterius audire contempsit. At ille ducem Ramnulfum et catholicorum aciem verbis potentibus adhortatus, sicut regi fugam, sic illis victoriam pollicitus est et triumphum. Cumque ad proximam villulam^l declinasset et instaret orationi, repente fugientium et^m insequentium clamor auditur. Siquidem per eundem locum fugientem regis exercitum Ramnulfus persequabatur. Egressus itaque frater quidam ex his qui cum abbate erant, uni ex militibus occurrit et quid accidisset interrogabat. At ille — siquidem literas noverat —: 'Vidi', inquit, 'impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Lybani; et transivi, et ecce non erat'. Nec mora, dux ipse secutus, ut monachum vidit, sicut erat armatus equo desiliit, et eius pedibus advolutus: 'Gratias', inquit, 'ago Deo et fideli servo eius, quia non nostrisⁿ viribus, sed eius fidei collata haec victoria est'; iterumque insiliens equo, hostes insequabatur. Nec tamen hac plaga sibi inflicta caelitus correctus est animus regis, nec detumuit^o procella, quam conglomerarat pravae mentis elatio; sed post fugam reversis qui evaserant, simulans alacritatem, regio se ornatu attollens, stipata militibus curia, utramque partem iubet accersiri; et prius instructo Petro et multarum promissionum auctoramentis accenso, de causae suae rationibus eloqui iubet. Prior Petrus electionem domini sui canonicam asserit^p et verba sua multis canonum^q assertionibus munit. At vero vir Dei non in sermone, sed in virtute regnum Dei esse intelligens: 'Scio', inquit, 'Petre, te virum sapientem et litteratum esse, et utinam sanior pars et honestiora te occupassent negotia! Utinam te patronum causa felicior optineret! Et sine dubio rationabilia allegantem nulla posset impedire facundia. Et nos quidem agrestes et^r questuarii, saepius ligonibus quam pragmaticis advocationibus^s assueti, si causa fidei non esset^t, institutum silentium teneremus. Nunc autem cogit nos karitas eloqui, quia tunicam Domini, quam in tempore passionis nec ethnicus presumpsit scindere nec Iudaeus, fautore hoc domino, Petrus Leonis lacerat et dirumpit. Una est fides, unus Dominus, unum baptisma. Nos neque duos dominos neque gemitus

Ps. 36, 35.
36.

a) m. et a. des. B. b) deest A 2. c) deest B. d) Heim. A 2; Heinricum A 1a. b. e) Mittebat B. f) a. enim A 1b. g) federis A 2. h) Rāmulfum A 2; Rannulfum A 1a. 2a; Raynulfum A 1b. i) villam A 1a. b. 2. k) et i. des. A 2. l) in n. A 2. 2a. m) detinuit A 2. n) probare contendit B. o) legum et c. B. p) et q. des. B. q) declamationibus B 4. r) urgeret B.

1) Haec accuratius narravit Falco Beneventanus.

nam fidem nec duo baptismata novimus. Ut ab antiquis ordiar, una archa tempore diluvii 1137. fuit. In hac octo animae, caeteris omnibus pereuntibus, evaserunt, et quotquot extra archam inventi sunt, perierunt. Archam hanc typum tenere aecclesiae, nemo est qui ambigat. Archa alia nuper fabricata est, et cum sint duae, alteram necesse est esse adulteram 5 et in profundum demergi. Archa quam regit Petrus si ex Deo est, necesse est, ut archa quam regit Innocentius obruatur. Peribit ergo orientalis aecclesia, peribit Occidens totus, peribit Frantia, peribit Germania, Hiberi et Angli et barbara regna in profundum pelagi demergentur. Religio Camaldrensis et Chartusiensis et Cluniacensis* et Cisterciensis et Premonstratensis aliaque innumerabilia servorum et ancillarum Dei collegia, necesse est, ut 10 sub uno turbine corruant in abyssum. Episcopos et abbates et reliquos aecclesiae principes collo precipiti mola asinaria alligata pelagus vorax excipiet. Solus ex principibus mundi archam Petri intravit iste Rogerus^a, et caeteris omnibus enecatis, solus ipse salvabitur? Absit, ut totius mundi religio pereat, et ambitio Petri^b, cuius vita palam est quae extiterit, regnum caelorum optineat. Ad haec verba non ultra se poterant continere pre- 15 sentes qui aderant, sed abhominati sunt et vitam Petri^c et causam; abbas autem tenens manum Petri^d, elevavit eum, et simul ipse surrexit: 'Tutiores', inquit, 'si michi credas, intrabimus archam'. Et sicut iam pridem mente conceperat, salutaribus illum aggrediens monitis, cooperante gratia Dei protinus persuasit, ut ad Urbem rediens Innocentio papae reconciliaretur. Soluta contione, rex necdum voluit obedire, quia 20 sancti Petri patrimonium, quod in Cassinensi et Beneventana provincia amplissimum est, cupidus occupaverat, putabatque huiusmodi suspensionibus aliqua^e extorquere privilegia, per quae in ius proprium deinceps sibi stabiliretur hereditas. Sic Herodes visum Salvatorem contempsit, et quem desideravit absentem, contempsit presentem. Sic omnipotens Deus claritatem, quam accepit a Patre, dedit hominibus et contempnentes 25 se facit inglorios et erigit in sublime humiliatos. Igitur circa curationem cuiusdam cf. Ioan. 17, 22. Iob. 5, 11. viri nobilis et in urbe Salernitana notissimi succumbentibus medicis, quorum ibi precipue ars viget et studium, eidem viro de medicorum auxilio desperanti noctu quidam per somnium apparens intimavit, advenisse Salernum virum sanctum et in curationibus efficacem. Hunc inquirere iubetur et de lavacro manuum eius bibere. Quesivit, invenit, 30 aquam petiit, bibit, convaluit. Hoc verbum per totam urbem divulgatum ad aures regis et procerum eius pervenit. Cum omnium igitur populorum favore, solo rege in malicia permanente, abbas Romam revertitur; predictum vero Petrum Pisanum et quosdam alios reconciliat aecclesiae et Innocentio papae confederat. Advenerat** tempus, in quo, completa Amorrei malicia, angelus percutiens gladium iam vibrabat, et pertransiens domus, quarum cf. Exod. 12, 23. superliminaria sanguis agni imbuerat, ad domum Petri Leonis veniens, salutare in ea non reperit signum. Percussit igitur miserum; nec tamen ilico defungitur, sed datur per tri- 1138.

* et Grandimontensis add. B.

** Vita altera (cod. Par. 17639) haec ita ampliavit: Eodem tempore Petrus Leonis sententiam iustae damnationis excipiens, pacem reliquit ecclesiae, requiem viro Dei; cuius obitus manifeste praecognitus est, abbati cuidam apparente in visione. Convenerat ecclesia copiosa, et Innocentius papa sedebat in throno, Petro Leonis ex adverso similiter residente; aderat autem et gloriosa virgo mater Domini stans in medio, et iaculum dextra vibrans, Petrum vero Pisanum, de quo paulo ante sermo habitus est, terribilibus oculis indignabunda intuebatur. At ille timens et tremens: 'Quid est', inquit, 'domina, quod indigneris mihi? Numquid, quia reliqui Petrum Leonis, offensa es?' 40 Cui gloriosa virgo respondens: 'Non quia eum reliquisti, sed quia cum eo fuisti'. Interrogante autem eo et dicente: 'Ergone adeo tibi displicet ille?' 'Ego tibi ostendam', ait virgo, 'quantum mihi ille displiceat'; et intorquens iaculum quod tenebat, gutturi Petri Leonis infixit, et corruit miser in ipsa hora. Quam sane visionem post paucos dies effectus secutus est, et homo ille, tantae tribulationis causa et tantorum origo malorum, in gutture ipso pessimo percussus 50 ulcere expiravit. Cui tamen ab his qui cum ipso fuerant substitutus est alter, sed miserante Deo citius finem accepit dementia illa, et ipse ridiculus pontifex temerarie usurpata insignia ponens, cum omnibus fautoribus suis procidens ad pedes domini Innocentii papae, ad catholicam rediit unitatem. Facta autem plenaria reconciliatione et scismatis errore sedato, qui novem ferme annos sustinuerat in tribulatione ecclesiae, in pace eius vix quatuor aut quinque dies potuit detineri. Sed 55 accelerans reditum, cum exultatione universae terrae suscipitur, pretiosum utique tanti laboris fructum reportans diu desideratae manipulos pacis. Hic finis scismatis.

a) Rogerius h. l. A 2. 2a.

b) deest A 2.

c) Leonis add. ed.

d) Pisani add. ed.

e) a Romanis add. B.

1138. duum penitentiae locus. Ille pacientia Dei abutitur et in peccato suo moritur desperatus. Miserabili pompa corpus eius effertur, cadaver eius in latebris sepelitur, et usque hodie fovea illa a catholicis ignoratur. Attamen pars ipsius papam sibi pro illo alterum statuerunt¹, non tam ex pertinacia scismatis, quam ut oportunius per aliquam temporis moram papae Innocentio reconciliarentur. Quod sine mora per manum servi sui Christus effecit.⁵ Nam et ipse ridiculus pontifex, Petri Leonis heres, ad eundem virum Dei nocte se contulit, et ille eum, nudatum quidem insignibus usurpatis, ad domini Innocentii pedes adduxit². Quo facto civitas gratulabunda laetatur; Innocentio aecclesia redditur; Romanus populus ut pastorem et dominum Innocentium veneratur. Abbas Clarevallis in mira reverentia habetur ab omnibus, auctor pacis et pater patriae predicatur. Procedentem viri nobiles¹⁰ prosecuntur, acclamat populus, matronae sequuntur et omnes ei prompto animo obsecuntur. Sed quamdiu ille gloriam toleravit? quamdiu pace fruitus est post tam diuturnum laborem? Nec diem pro anno recipere acquievit. Sedatis omnibus et compositis, vix quinque dies teneri potuit, qui septem annis et ultra pro resarcienda eadem scissione sudavit. Exeunti^{*} autem universus occurrit populus. Lacrimantur post eum et se ab eo postulant benedici¹⁵ et orationibus eius cum omni se devotione commendant. Accepta igitur ab Innocentio licentia, confirmata pace, vir Dei regreditur, et maximum domi reportans gaudium, a fratribus cum gratiarum actione devote suscipitur. Interea Romae Innocentius potestative agenda disponit. Undique visitatores occurrunt; alii cum negotiis, alii tantum gratia congaudendi adveniunt; processiones per aecclesias sollempniter celebrantur; depositis armis²⁰ ad audiendum verbum Domini plebes accurrunt. Post multifarias egestates civitas in brevi opulenta refloret. Quae discordiae tempore distracta fuerant pax soliditata reducit et revocat; arantur solitudines, et deserta pinguescunt. Requiescunt singuli sub vite et ficulnea sua; nocturnae silent excubiae, et apertis ianuis omnis timor excluditur. Dato tempore Innocentius aecclesiae ruinas restaurat, recolligit exules, aecclesiis antiqua servicia, depo-²⁵ pulatas colonias expulsis restituit, insuper dona congrua largitur per^a singulos. Monasterium etiam apud Aquas Salvias in sancti Anastasii martyris honore constituit; quod quidem ibi prius^b fuerat, sed hoc tempore sola aecclesia, deerat habitator. Constructis itaque cenobialibus mansionibus, et reformata aecclesia, assignatis etiam ad alimonias domibus, agris et vineis, a Clara-valle abbatem et conventum fratrum sibi mitti dominus papa voluit^c et³⁰ obtinuit. Mittitur igitur Bernardus, Pisanae olim aecclesiae vicedominus, et religiosi cum eo fratres, qui secundum beati Benedicti regulam in eodem loco Domino deservirent. Cito profecit illa plantatio, et associatis sibi viris indigenis, servorum Dei multiplicatus est numerus; et pingua^d congrua nutrimentis incolume^e et multiplex in brevi producere peculium.³⁵

22. Abbas sanctus ad studia sua reversus, dilectum amplectitur epithalamium. E diversis etiam regionibus, odore religionis illius ubique diffuso, fratres ad fundanda monasteria invitantur. Fundata quoque et statuta se ditioni eius subiciunt et artioris ineunt regulas disciplinae. Sed et diversarum regionum civitates ex hoc collegio meruere episcopos. In primis Roma summo ornatur pontifice³. Preneste Stephanum habuit totius modestiae^f⁴⁰ virum; Ostia virum magnum Hugonem. In ipsa quoque Romana curia Henricus et Bernardus, alter presbyter, alter diaconus ordinati sunt cardinales. Prope urbem Romam Nepa sub Hoberto^g refluoruit. In Tuscia Pisis natalis soli gratia et magnum aecclesiae lumen Balduwinus effulsit⁴. Citra Alpes Lausennae^h datus est Amedeus⁵, Seduno Garinus⁶, Lingonis Godefridus⁷, Autisiodoro Alanus⁸, Namnetis Bernardus⁹, Belvaci Henricus¹⁰, Tornaco⁴⁵ Geroldus^{i, 11}, Eboraco Henricus¹². In Hibernia duo episcopi re et nomine christiani¹³.

^{*) B ita:} Exeuntem Roma prosequitur, deducit clerus, occurrit populus, universa civitas comitatur, nec poterat sine communi merore dimitti, qui colebatur amore communi^k; quibus B 1. 2. 7 addunt: Confirmata pace, vir Dei domum revertitur (Igitur firmata pace vir Dei regreditur 2. 7); et duplex exhibens gaudium, cum exultatione universae terrae suscipitur.⁵⁰

a) p. s. des. B. b) deest A 2. c) petit B. d) pascua B. e) deest B 1. 4. f) gloriae B; ecclesie A 5. g) Huberto A 1^a; Humberto A 1^b; Oberto B 4. h) Lusenne A 2; Lusane A 1^a. b. i) Gerhardus A 2^a. k) deest B 5.

1) Victorem; cf. Falcon. Benev. ap. Watterich II, 8) A. 1152—1167. 9) A. 1147/48—1169. 10) A. 1149 p. 248. 2) Cf. Bernardi epist. ed. Mabill. 317. —1162. 11) A. 1149—1166. 12) A. 1147—1153. 3) Eugenio III. 4) A. 1137—1145. 5) A. 1145 13) De illis Menologium Cisterciense ad diem 3. No-⁵⁵ —1159. 6) A. 1138—1150. 7) De quo v. praef. vembris. BOLL.

In Alemannia civitate Curia Algotus¹, sapientia, aetate et gratia reverendus. Haec luminaria de Clara-valle assumpta fulgore puro predictas urbes sua illustrare presentia, et pastoralis officii elucidantes gloriam, exemplum caeteris episcopis facti sunt doctrinae et vitae et in altitudine sua semper humiles constiterunt. Defuncto siquidem
 5 Innocentio papa, et successoribus eius Caelestino et Lucio quam velociter consummatis, Bernardus, quem prius apud Sanctum Anastasium abbatem diximus ordinatum, papa Urbis efficitur*. Hic, seditione orta in populo, pulverem pedum in litigantes ex- 1145.
 cussit, et relictis eis, in Frantiam venit. Cumque Romae se comederent ac morderent et ad invicem consumerent, expectavit in pace, donec fatigati conflictibus et dampnis afflicti
 10 eius presentiam cuperent et optarent. Qui interim, celebrato Remis concilio, Claram-vallem 1148.
 humiliter visitat et gloriam pontificatus Romani pauperum presentat aspectibus. Mirantur omnes in tanta altitudine humilitatem immobilem et in tam excellenti culmine positi sancti permanere virtutem, ut altitudini sociata humilitas pro officio exterius splendeat et pro virtute nequaquam interius inanescat. Adherebat carni eius lanea tunica, et diebus ac noc-
 15 tibus cuculla vestitus, sic ibat, sic cubabat. Intus monachi habitum retinens, extra se pontificem et moribus et vestibus exhibebat, rem difficilem agens, diversarum in uno homine proprietatem exhibens personarum. Segmentata ei circumferebantur pulvinaria; lectus eius palliis opertus, cortina ambiebatur^a purpurea; sed si revolveres operimenta, invenires superiectis laneis conplosa stramina et paleas conglobatas. Homo in facie, Deus in corde;
 20 ipse vero bona coram Deo et hominibus providebat. Alloquitur fratres non sine lacrimis, miscens sermonibus avulsa a corde suspiria; hortatur et consolatur et se inter eos fratrem et socium, non dominum exhibet vel magistrum. Cumque^b ibi morari diutius non pateretur magna eum prosequens comitantium multitudo, salutatis fratribus, iter in Italiam dirigens, abscedit et ad Urbem pervenit. Scripsit ad eundem papam vir sanctus librum² multae
 25 subtilitatis

*) et Eugenius tertius appellatur *add. B.*

EX LIBRO III. AUCTORE GAUFRIDO.

INCIPIT^c PROLOGUS EPISCOPORUM ET ABBATUM MULTORUM IN ULTIMOS TRES LIBELLOS DE VITA VENERABILIS BERNARDI ABBATIS CLAREVALLENSIS.

30 Post beati patris nostri Bernardi Clarevallensis abbatis excessum ad ipsius memoriam filiali devotione convenimus nos episcopi et abbates, qui in horam usque novissimam, indigni licet, sacris eius vestigiis adherentes, quod de illo homine Dei hominibus innotescere^d potuit, plenius et perfectius tam nostra ipsorum experientia diuturna quam illius erga nos speciali dignatione cognovimus. Unde etiam visum est nobis oportere ex hiis aliqua poste-
 35 ris servanda litteris commendari et ex tanto convivio, quo nimirum ad Domini benedictionem omnis nostra generatio sit refecta, modica saltem fragmenta colligi, ne perirent. Neque id aliis magis incumbere videretur, si idonea tanto operi facultas nobis aut diligentia non deesset. Confidimus tamen, quod inconcinnitatem eloquii apud pias mentes intentionis pietas excusabit. Nam³ et sincerius et securius visa solent quam audita narrari, et effi-
 40 caciis perinde expertorum testium verba lector admittit quam transfusa per multos, sicut ea dulcius aqua bibitur quae ex primo fontis alveo fuerit hausta quam quae ex rivulo longius iam progresso. Verumptamen quae de eodem patre nostro a reverendis abbatibus Wilhelmo Sancti Theoderici et Ernaldo Bonevallis fideliter scripta repperimus, diligenter quidem examinata, sicut erant recipere quam rescribere et approbare maluimus quam mu-
 45 tare. Libenter enim parcimus stilo, ubi testimonio licet esse contentos. Duobus ergo libris eorum premissis, opus hoc tertium in tres libellos partitum lector inveniet⁴. Quorum primus quidem maxime versatur circa habitum, mores atque doctrinam huius beatissimi patris

a) ambigebatur A2. b) C. eum A5. c) haec praefatio in solo cod. A1 legitur post *Miracula* f. 150. d) innoscere c.?

1) A. 1151—1160. 2) Libros de consideratione. 3) Eadem in Gaufridi prologo leguntur. 4) V. ibidem.

nostri, secundus autem virtutes plurimas per eum factas exequitur, tertius in ipsius beato fine completur. Sicubi vero alicuius nostrum oportuit fieri mentionem, tanquam de alio aliquo loqui maluimus, ne fieret orationis confusio crebra mutatio personarum. Alioquin si quis nostram hanc considerationem minus probat, ad excusationem nobis, si tamen ut^a eam pretendere licet, nonnulla sanctorum exempla subpeditant, quos in libris suis de se ipsis 5 tanquam de aliis liquet esse locutos. Illud etiam duximus admonendum, in rerum nos narratione gestarum coherentiam similitudinis magis quam temporis observasse. Siquidem nec signa nec alia eius opera eo ordine quo meminimus facta narravimus, sed quaedam ex hiis locis oportunioribus inserentes, ut quae dicebantur perinde fierent clariora, nonnulla etiam alia transposuimus, ut aliis eiusdem generis aptius convenirent. Verum haec 10 quidem in duobus libellis prioribus; nam in tertio fere per omnia ordini temporis series narrationis obsequitur^b.

INCIPIT^c PROLOGUS DOMNI GAUFRIDI AUTISIODORENSIS^d IN TRES ULTIMOS
LIBELLOS DE VITA SANCTI BERNARDI CLAREVALLENSIS ABBATIS.

Clarissimi patris nostri Bernardi Clarevallensis abbatis memoriam viri insignes ad 15 laudem Christi et multorum edificationem litteris commendarunt. Inventa sane materia uberi, prout cuique licuit et certior ei gestorum innotuit veritas, non eam totam, sed partes aliquas digessere. Videtur autem nonnullis, quod multo minus eum silere debeat puer sanctitatis ipsius, dignationis filius, benignitatis alumpnus. Quem ab eius uberibus post annos circiter tredecim — quod sine singultu nec meminisse debeo nec proferre queo — 20 sola tandem, quae sola potuit, mors avulsit. In quo tibi utinam sic complaceat etiam^e nunc, pater sancte, sicut aliquando videbatur et aliquamdiu complacere. Et quis alter tibi tam debitor, quis tam obnoxius, quis tam tuus? Momordit, fateor, et dure momordit mors improba; sed non totum pariter deglutivit. Amputavit, non extirpavit; sine misericordia portionem, quae se contingebat, accepit. Tulit aspectum, tulit eloquium, corporale etiam 25 tulit obsequium; sed non rapuit fidem presentis etiamnunc opitulationis; non absorbit spem futurae aliquando visionis; non denique in preteritorum memoria altius radicatum filialis absumpsit devotionis affectum. Ceterum mihi quidem, ut optime novi, presertim tanto idonea operi nec scientia nec eloquentia suppetit. Sed tua sane magnalia et tuas digne eloqui laudes, non Origenis ingenium, non^f Ciceronis lingua sufficeret. Nec despe- 30 randum tamen, quod tuorum magis operum fructus carpere prudens lector quam verborum nostrorum folia indigna debebit; ut, illorum magis suavitate gustata, quam istorum ariditate culpata, non tam nequiter ista mordeat quam illos delectabiliter edat. Nam et securius et sincerius visa solent quam audita narrari; et in tertium vas transfusa facilius coacescunt. Sed et dulcius ea bibitur aqua quae exiguo licet alveo fontis hauritur, quem confestim re- 35 plexerit vena scaturiens, quam quae ex rivo tollitur longius iam progressu vel ex flumine etiam copioso. Inde est, quod, intactis eorum libris, qui de eiusdem beatissimi patris nostri initiis seu etiam mediis conscripserunt, ne tanquam super alienum edificasse^g videar fundamentum, circa ea potissimum noster sermo versatur, quibus pene omnibus presens affui; interdum etiam, licet pauca, interserens, quae fidelissima fratrum qui aderant relatione 40 cognovi. Verumtamen opus istud libellis tribus partitum lector inveniet; quorum primus quidem ea maxime quae ad habitum, mores atque doctrinam huius beati patris videntur pertinere prosequitur, secundus autem virtutes multas per eum factas eloquitur, tertius in eiusdem bono fine completur. Illud etiam admonendum, in rerum narratione gestarum coherentiam similitudinis magis quam temporis observari; siquidem nec signa ipsa nec 45 opera quaedam eo ordine scripta quo facta sunt; sed interdum aliqua, prout occurrere locis oportunioribus videbantur, inserta. Firmior enim videtur et haberi acceptior solet oratio, quae suis innititur et illustratur exemplis, velut fabrica quaedam idoneis fulta columnis. Nonnulla quoque transposita sunt, ut similibus aliis iungerentur, et quae erant eiusdem

a) ita cod. apogr. b) c. add.: Alium prologum require in fine voluminis. c) hic prologus non nisi in codd. B legitur. 50 Codices A (praeter 1) utroque carent. In A3 ne liber quidem indicatur, sed rubrae spatium vacat. — Inc. pr. d. G. in tres sequentes libros B 2. 3; Incipit prol. in ultimos tres libellos de vita s. B. (Clarev. abb. add. 5) B 4. 5; Inc. prol. in ult. 3 libros s. Bernardi B 7. d) G. quondam b. Bernardi notarii in cod. unus Bethm. e) et B 5. f) nec B 4. 5. 7. g) v. f. edificare B 4. 5.

generis sibi aptius cohererent. Verum hec in duobus quidem libellis prioribus; nam in tertio pene per omnia ordini ipsi^a ipsius temporis series narrationis obsequitur.

EXPLICIT PROLOGUS.

INCIPIT^b LIBER III. A DOMNO GAUFRIDO QUONDAM CLAREVALLENSI ABBATE
EDITUS IN VITA VENERABILIS BERNARDI ABBATIS CLAREVALLENSIS.

1. Innumeris quidem signis atque miraculis, ut orbis comperit universus, fidelem famulum^c Deus Bernardum Clarevallensem glorificavit abbatem

Cum iam Dei famulus annos aliquot in Clara-valle peregrisset, subit animum eius, ut sanctum Hugonem Gratianopolitanum^d episcopum et Cartusienses^e fratres devotionis gratia
10 visitaret. Quem predictus episcopus tam gratanter et tam reverenter suscepit, divinam intelligens in eiusdem hospitis visitatione presentiam, ut prostratus solo tenus adoraret. Videns autem servus Christi episcopum etate grandævum, celebrem opinione, sanctitate conspicuum, coram se procidentem, vehementer expavit, et ipse quoque pariter corruens ante eum, ita demum susceptus est in osculo pacis. Humilitatem suam tanti viri vene-
15 ratione confusam non sine gravi gemitu causabatur. In cuius pectore singularem optinuit ex eo tempore locum, ut fierent deinceps duo illi filii splendoris cor unum et anima una et se invicem fruerentur in Christo. Sicut enim regina Saba de Salomone testatur, uterque 3. Reg. 10, 7.
in altero longe amplius, quam fama vulgasset, invenisse gratulabatur. Cartusiae quoque a viro reverentissimo Guigone^f priore et a caeteris fratribus eodem affectu et eadem vene-
20 ratione susceptus est servus Christi, exultantibus illis in gaudio, quia, qualem eum per epistolam prius noverant, talem invenerunt^g et presentem.

Nec tacendum, quod ex predicatione^h itineris Iherosolimitani grave contra eum quorundam hominum vel simplicitas vel malignitas scandalum sumpsit, cum tristior sequeretur effectus. Quod tamen verbum dicere possumus ab eo quidem initium non sumpsisse.
25 Cum enim multorum iam animos audita permovisset necessitas, a rege Francorum semel et iterum propter hoc expetitus, apostolicis etiam litteris monitus, nec sic acquievit super hoc loqui vel consilium dare, donec ipsius tandem summi pontificis generalem epistolam iussus ab eo est tamquam Romanae aecclesiae lingua exponere populis atque principibus. Cuius epistolae tenor fuit, ut in penitentiam et remissionem peccatorum iter arriperent,
30 aut liberaturi fratres aut suas pro illis animas posituri. Haec et huiusmodi super hoc poterant veraciter dici; sed dicendum potius id quod potiusⁱ fuit. Evidenter enim verbum hoc predicavit, Domino cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis. Sed quantis et quam multiplicibus signis! Quanta vel numerare, nedum narrare, difficile foret. Nam et eodem tempore scribi ceperant, sed ipsa demum scriptorem numerositas scribendorum
35 et materia superavit auctorem; nimirum cum aliquando una die viginti seu etiam plures ab incommodis variis sanarentur, nec facile ab huiusmodi dies ulla vacaret. Denique plures eo tempore Christus per servi sui tactum et orationem ex ipsis etiam matrum uteris cecos videre, claudos ambulare, aridos convalescere, surdos fecit audire et mutos loqui; mirabilius restituente gratia, quod minus prestitum fuerat a natura. Nec tamen ex illa pro-
40 fectione orientalis aecclesia liberari, sed caelestis^k letari meruit et impleri. Quodsi placuit Deo tali occasione plurimorum quidem^l eripere, si non Orientalium corpora a paganis, Occidentalium animas a peccatis: quis audeat illi dicere: 'Quid fecisti sic?' aut quis recte sapiens illorum sortem magis non doleat, qui ad priora vel peiora forte prioribus scelera redierunt, quam eorum mortem, qui in fructibus penitentiae purgatas variis tribulationibus
45 animas Christo reddiderunt? Alioquin quamlibet^m dicant Egyptii, dicant filii tenebrarum, qui veritatem nec videre valeant nec proferre: 'Callide eduxit eos, ut interficeret in deserto'; cf. Exod. 32, 12.
patienter tolerat Salvator obprobrium, quod tantarum animarum salute compensat. Meminit huius verbi ipse quoque venerabilis pater, inter caetera dicens: *Si necesse sit unum fieri e duobus, malo in nos murmur hominum quam in Deum esse. Bonum michi, si dignetur me*

50 a) deest B 7. b) ita A 1; Explicit liber secundus de vita, de miraculis s. B. abb. Incipit III^{us} A 2; Explicit liber secundus. Incipit liber tercius in vitam sancti Bernhadi abbatis A 2^a; Incipit liber primus B 1. 4. 5; Incipit liber tercius vite s. B. abb. B 2; alii aliter; rubra deest B 7. c) suum add. A 5. d) Granop. A 2^a, alii. e) Carturiens. A 2. f) Guigone A 2^a; Guidone A 2; Gwidone A 1^a. b; Ginguone B 7. g) deest A 2. h) ex ea predicatione, qua fideles principes populosque pro orientali ecclesia, cuius gravissima nunciabatur afflictio, exponere sese monuit labori, grave
55 c. e. C. i) deest C. k) magis add. C. l) deest B. m) qua libet A 2.

uti pro clipeo. Libens excipio in me detrahentium linguas maledicas et venenata spicula blasphemorum, ut non ad ipsum perveniant. Non recuso inglorius fieri, ut non irruatur in Dei gloriam. Haec quidem ille in libro de consideratione secundo¹.

Accidit autem, ubi^a primum de eiusdem exercitus dissipatione lamentabilis intra Gal-
lias insonuerat rumor, ut illuminandum Dei famulo filium cecum offerens pater multis 5
precibus vinceret excusantem. Et imponens sanctus puero manum, orabat ad Dominum,
quatinus, si ab eo verbum predicationis illius exierat, si predicanti Spiritus eius affuerat,
in illius illuminatione ostendere dignaretur. Dum vero post orationem orationis prestola-
retur effectum: 'Quid facturum sum?' ait puer; 'video enim'. Attollitur ilico clamor astan-
tium; plures enim non modo e fratribus, verum etiam e secularibus aderant, qui ut puerum 10
videre videntem, multipliciter consolati Deo gratias referebant. Illud^b etiam iocunde satis
credimus considerasse nonnullos, quod eadem ebdomada, qua felicissima eius anima carne
1153. soluta est, aecclesia Iherosolimitana magnifice satis divino fuerit munere consolata, sicut
sepius illum noverant promississe. Siquidem capta est Ascalon illa munitissima, paucis a
Sancta Civitate miliariis distans et periculose instans calcaneo eius. Adversus hanc quin- 15
quaginta annis et amplius laborantes nichil profecerant christiani; nam et tunc non humana
virtute capta est, sed divina. Nec incongruum ipsius nunc interserere verba, quae eodem
scripserat anno ad virum optimum Andream, militem Templi tunc ministrum^c, nunc iam et
magistrum militiae Templi, qui ipsius secundum carnem avunculus erat²: *Ve principibus*
nostris, ait. In terra Domini nichil boni fecerunt; in suis, ad quas velociter redierunt, incre- 20
dibilem exercent maliciam et non compatiuntur super contricione Ioseph. Confidimus autem,
quia non repellet Dominus plebem suam et hereditatem suam non derelinquet. Porro dextera
Domini faciet virtutem, et brachium suum auxiliabitur ei, ut cognoscant omnes, quia bonum
est sperare in Domino, quam sperare in principibus. Et de his hactenus.

2. Nam et illud propter posterum memorandum, quam multipliciter aecclesiae sanctae 25
viri sancti doctrina profuerit in catholicorum moribus corrigendis, in scismaticorum furo-
ribus reprimendis, in hereticorum erroribus confutandis. Siquidem preter eos quos docuit
sobrie et iuste et pie vivere in seculo, quantos etiam perfectius valedicere seculo persua-
sit, vel ex hoc liquet, quod non cessavit quamdiu vixit, deserta seculi seculi desertoribus
implens. Cuius ministerio videtur propheticum illud etiam corporaliter exhiberi: *Posuit* 30
desertum in stagna aquarum et terram sine aqua in exitus aquarum, et collocavit illic
esurientes, et constituerunt civitatem habitationis; et seminaverunt agros et plantaverunt
vineas et fecerunt fructum nativitatis; et benedixit eis, et multiplicati sunt nimis^d, et
iumenta eorum non minoravit. Sane in diebus scismatis generalis quam fideliter servus
Domini stetit in confractione in conspectu eius, ut averteret iram eius; quam efficaciter 35
stetit et placavit, cessavitque quassatio; quam denique evidenter in tempore irae factus
est reconciliatio, non modo latius proseguendum. Sufficere interim potest, si ipsius super
hoc scribentis^e ad eum Innocentii papae verba ponamus³: Quam firma, ait^f, perseverantique
constantia causam^f beati Petri et sanctae matris tuae Romanae aecclesiae, incandescente Petri
Leonis scismate, fervor tuae religionis et discretionis suscepit defensandam, et se murum 40
inexpugnabilem pro domo Dei opponens, animos regum ac principum et aliarum tam aeccle-
siasticarum quam secularium personarum ad catholicae aecclesiae unitatem ac beati Petri
ac nostram obedientiam frequentibus argumentis et ratione munitis inducere laboraverit, magna
quae aecclesiae Dei et nobis provenit utilitas manifestat.

9. Abbas Farfensis conventum fratrum a Clara-valle vocaverat, monasterium eis edifi- 45
caturus; sed Romanus impedivit antistes, et sibi tollens eos, in loco altero ordinavit. Unde
plurimum dolens predictus ille vir magnus et magnae devotionis, collectam pecuniam sex-
centarum fere marcarum argenti deposuit sub cyrographo, quas ad Dei hominem veniens
optulit ei, rogans, ut, quod non meruerat in partibus suis, vel citra Alpes novum exinde
cenobium conderetur. Missum est pro argento, et prorsus totum amissum. Nec respondit 50
aliud homo Dei, cum ei nunciaretur, quam: 'Benedictus Deus, qui nobis pepercit ab onere.

a) ubi — rumor des. C. b) Illud etiam — sperare in principibus des. B; Ill. etiam des. A 5. c) deest C. d) e. i. e. n. m. des. A 5; n. e. i. e. n. m. des. B 1. 4. e) s. ad e. des. C. f) deest C.

1) c. 1, Op. ed. Mabillon p. 417 (Migne CLXXXII, p. 745).
Bernardi epist. 352.

2) Epist. 288. edit. Mabill.

3) Inter

Nam et illis², inquit, 'qui abstulere, levius indulgendum; sunt enim Romani; et pecunia videbatur immanis, ac vehemens fuit ipsa temptatio'. Gratulari etiam consueverat, decem circiter monasteria vel aedificandis monasteriis loca congrua numerans, fraudulenter sibi et violenter ablata, dum contendere^a nollet et magis eum vinci quam vincere^b delectaret.

EX LIBRO IV. AUCTORE GAUFRIDO.

5

1. Sicut sermone super Cantica canticorum 24. servus Domini Bernardus Clarevallensis 1138. gratulatur et gratias agit illi, tercio¹ quidem reditum ab Urbe suum clementior e caelo respexit oculus, et serenior tandem vultus arrisit, quod quievisset rabies Leonina, accepisset finem malicia, recepisset aecclesia pacem. Tanta vero exultatione aecclesia illum Galli-
10 cana recepit, ut non minorem videretur de suo reditu exhibere quam de pace reddita nunciare leticiam.

2. Fratres autem Iherosolimitani Templi, fidelis miliciae professores, cum novam habere eo tempore domum in Urbe cepissent, redeunte predicto suo patre specialique patrono, tunicam eius pro eximia benedictione servabant.

15 5. In monasterio cui nomen est Bella-vallis² prope urbem Crisopolim homo quidam a demone vexabatur, mira eo instigante faciens, mira loquens. Post multas igitur orationes fratrum, cum improbe persisteret illa nequitia spiritalis, recordatus est venerabilis abbas loci illius³ hodieque superstes, habere se stolam, qua beatus pater aliquamdiu usus fuerat in oblatione hostiae salutaris.

20 14. Ingressus aliquando servus Christi Germaniae regnum, festinabat ad partes Moguntinorum, pacem reformaturus inter regem Lotharium et predecessoris eius Henrici regis^c nepotes, Cōnradum scilicet, qui Lothario postea successit in regnum, et Fridericum, patrem huius Friderici, qui post Cōnradum electus optinet hodie principatum³. Venerabilis autem metropolitanus Moguntinorum Albertus^d honorabilem quendam clericum nomine 1133/34.

25 Mascelinum^e viro Dei obviam misit. Hic igitur Mascelinus^e cum a domino suo missum se esse diceret ad serviendum ei, paulisper intuitus eum vir Dei: 'Alius', inquit, 'dominus ad sibi serviendum te misit'. Expavit Theutonicus, et miratus quid dicere vellet, firmiter asse-
30 rebat, a domino suo Moguntino archiepiscopo sese destinatum. Econtra servus Christi: 'Falleris', ait, 'maior dominus est, qui misit te, Christus'. Tum demum intelligens homo,
30 quorsum vellet vibrare sermonem: 'Putas', inquit, 'quod monachus fieri velim? Absit a me, non cogitavi, nec ascendit super cor meum'. Nichilominus tamen, rennuente illo, Dei famulus affirmabat, omnimodis fieri oportere, non quod ipse de se cogitaverat, sed quod de eo disposuerat Deus. In eodem denique itinere conversus ad Dominum saeculo valefecit, et
35 ipse quoque, sicut sibi predictum fuerat, secutus est eum.

17. Inter ceteros, quos de vana conversatione huius saeculi per ministerium servi sui Christus eripuit, de partibus Flandriae multi aliquando nobiles, multi sapientes et litte-
40 rati viri sub ipsius magisterio sacram professi sunt servitutem. Quorum primus videbatur Gaufridus ille de Perona, qui postmodum in Clara-valle prioris est functus officio et de-
40 functus in eo. In quibus evidentissime^f vidimus euangelicum illud impleri: *Multi dicent* cf. Matth. 24, 23.
vobis: 'Ecce hic est Christus, ecce illic'. Plurimis enim suasionibus actum est cum eis, ut aliam magis eligere professionem et loca alia debuissent, donec occurrit Dei famulus iam prope dispersis, et in verbis gratiae, quae procedebant de ore eius, pristina omnis hesitatio facta de medio, et omnium pariter in ipsius consilio irrefragabiliter est firmata voluntas.
45 Quod quidem factum est non sine subita et penitus insperata quorundam ex ipsis muta-
tione animorum. Denique cum iam Dei hominem ad monasterium sequeretur predictus

*) Pontius add. B.

a) ipse add. C. b) alios v. B. c) imperatoris H. B. d) Adelb. A 2. e) Mazell. A 2; Macell. A 1^a. b. f) evidenter satis e. i. impletum est B.

50 1) Verba Bernardi retinuit auctor. 2) Bellevaux prope Besançon. 3) Cf. Otton. Fris. chron. VII, 19, SS. XX, p. 257.

SS. T. XXVI.

ille Gaufridus, gravissima cepit temptatione pulsari. Intuitus autem illum unus e^a fratribus: 'Quid est', inquit, 'quod facies tua exterminata et tristitiae quodam nubilo graviter obvoluta videtur'? Cui Gaufridus: 'Scio', inquit, 'scio, quod numquam amplius letus ero'. Quod verbum cum ad Dei famulum idem frater satis anxius retulisset, videns ille basilicam prope viam, per quam gradiebantur, divertit et ingressus orabat. Ceteris autem de- 5 foris prestolantibus, Gaufridus ille gravatus tedio super lapidem obdormivit. Demum cum ambo pariter surrexissent, ille de oratione, iste de somno, apparuit idem Gaufridus tantum iocundior et hilarior ceteris quantum tristior prius. Cumque ei predictus frater verbum mestitiae, quod locutus fuerat, amicabilem improperaret: 'Etsi tunc', inquit, 'dixi: Numquam amplius letus ero; sed nunc dico: Numquam amplius tristis ero'. 10

18. Idem^b quoque Gaufridus primo tempore tyrocinii sui pro patre suo viro nobili et potenti, quem in saeculo dereliquerat, filiali pietate sollicitus, patrem sanctum pro eius conversione rogare Dominum, affectuosius exorabat. Cui vir Dei: 'Ne timeas', inquit, 'ego illum probatum monachum manibus meis in hac Clara-valle sepeliam'. Utrumque secutum est; et perfectus monachus factus est et a patre sancto, sicut predixerat, in Clara-valle 15 sepultus. Tamquam enim mori illo absente non posset, quinque mensibus infirmatus et creberrimum, immo continuum in se ipso responsum mortis habens, sustinuit, donec pater sanctus rediret, qui, ut olim promiserat, eum traderet sepulturae.

22. Nam^c et Virduni aliquando, quae est civitas Lothoringorum, cum ad tumulum reverentissimi viri Alberici episcopi Ostiensis, noviter ante defuncti¹, pro commendatione 20 eius sacrificium laudis offerret, collectam similiter in fine mutavit. De quo tamen quid vidisset, nec interrogatus est nec confessus, cum sine certa revelatione id fecisse minime videatur.

30. Ante hos paucos dies venerabiles abbates Gerhardus^d et Henricus de Suetiae partibus venientes, dum super his conferremus, testati sunt nobis, panem ante^e annos undecim 25 eius benedictione signatum manere adhuc apud se penitus incorruptum.

1146. 41. Regnum quoque Germaniae cum introisset aliquando vir beatus, tam excellenter enituit in gratia sanitarum, ut nec verbis exprimi nec credi valeat si dicatur. Nam et testati sunt qui affuerunt in territorio Constantiensi, circa vicum quem Doinguen nominant², ex his qui diligentius investigarunt et viderunt oculis suis, una die illuminatos ad eius impositionem manus cecos undecim, sanatos etiam mancos 30 decem et claudos^f decem et octo. Ceterum ne fecisse nos inopes copia videatur, ex innumera multitudine saltem pauca memoriae commendamus, quae in locis celebrioribus facta noscuntur.

42. Cum venisset Constantiam homo Dei, et undique se virtutum eius fama diffunderet, abbas Augensis — quod intra lacum Lemannum³ antiquum extat et nobile monasterium — cecum hominem, quem suis elemosinis sustentabat, misit ad eum, et confestim videntem illum recepit. 35

43. Heitereseim^g dicitur locus ad eiusdem diocesim pertinens civitatis, sed plurimum a civitate remotus. Ibi quoque, sicut et in ceteris illius provinciae per quae transit locis, multis in servo suo miraculis glorificatus est Deus. Ubi etiam cecus natus sub manu eius visum recepit. Item alteri a nati- tate surdo et muto auditus redditus est et loquela.

44. In civitate etiam Basilea cum ex more sermonem habuisset ad populum, ut impleretur in eo 40 quod de sanctis apostolis legitur — qui videlicet profecti predicaverunt ubique, Domino cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis —, oblata est ei femina muta, et^h orante eo locuta estⁱ; oblatus est ei claudus, et ambulavit; oblatus est cecus, et vidit.

45. Apud Spirensium civitatem, presente Romanorum rege Cōnrado, qui Dei hominem ab aeclesia ad hospiciū devotissime deducebat, offerebant puerum claudum, rogantes, ut ei manum imponere 45 dignaretur. Quem signatum protinus erigens, super pedes statuit, et libere gradiebatur, in Dei laudem acclamantibus universis.

46. Item in capella episcopi civitatis ipsius, rege ipso vidente, visum reddidit cecae cuidam mulieri et claudō nato gressum donavit. Multa quidem et alia in manu eius ibidem Christus effecit; sed ad exemplum pauca sufficiant. Nonnullos enim pauperculos etiam pueros rex ipse devotus suis illi manibus 50 offerens, de multorum curatione meruit gratulari. Nec modo apud predictam Spirensium urbem, sed apud Frankenevort^k, Moguntinae diocesis locum, innumeris virtutibus idem Dei servus effulsit. De tota

a) ex A 1a. b 2. b) Item A 2. c) haec des. B. d) Gerardus A 1a. e) deest A 1a. b. 2. f) erectos add. B. g) Kerteresseim A 1a. 2; Kerteresseim A 1b; Tertereseim A 2a. h) confestim add. B. i) deest A 2. 2a. k) Franchenvort A 2; Frankenvort A 1a.

1) Obiit a. 1148. 2) Haec ex Historia miraculorum Herimanni episcopi Constantiensis opera conscripta excerpta sunt. 3) Ita pro: Potamicum.

siquidem regione quotquot paciebantur afferebant ad eum; et tantus erat concursus, ut predictus rex, 1146. cum aliquando populum comprimentem coercere non posset, deposita clamide virum sanctum in proprias ulnas suscipiens, de basilica asportavit. Inter plurimos sane, qui ibidem adepti sunt sanitatem, senex quidam paralyticus de vicinia illa, homo notus et honoratus, multis suorum precibus et non sine multo labore introductus est ad hominem Dei. A quo post brevissimam, ut solebat, orationem erectus protinus et sanatus, non modo incolumis^a, sed et fortis apparuit, ut posses credere, si videres, non tam alteratum esse hominem quam alterum. Iamque eo viriliter precedente, parabant alii tollere lectum eius, in quo subvectus erat, cum revocans eum unus ex circumstantibus, Hugo Tullensis aeclesiae archidiaconus, euangelici illius paralytici memor: 'Non sic', ait, 'non sic vacuus reverteris; tolle grabatum tuum et ambula'. 10 Et imponens in humeros eius, dimisit eum libere procedentem; sed et omnis plebs, ut vidit, dedit laudem Deo.

47. Ibidem etiam puer surdus et mutus ex utero matris suae, sublevatus per scalam et fenestram, accedens ad virum Dei, sub manu eius auditum recepit pariter et loquelam. Sed et paralytica quaedam mulier de regione eadem dives et honorata ibidem recepit amissam ex multo tempore sospitatem; dum- 15 que exiliens ambularet, omnes quidem letati sunt qui videbant, sed pre ceteris exultavere milites qui attulerant et obtulerant eam. Nam et ipsius sibi particeps esse virtutis religiosa devotio videbatur.

48. Per idem tempus transeunte sancto prope vicum in littore Reni positum quem Bobardum 1147. vocant et varios per universam provinciam curante languores, oblatus est paralyticus in grabato. Audita siquidem fama virtutum, a predicto vico in occursum eius se fecerat asportari^b. Cui in medio populi 20 manus imponens, erexit hominem incolumemque remisit ad propria.

49. Eodem anno ingredienti urbem Treverensium servo Christi ex more obviam ruit populus universus. Offerunt autem ei sorores duas, quae ab annis quatuor amborum lumen amiserant oculorum. Quarum ille utrique imprimens signum crucis, visum reddidit lucis; et videntes virum Dei cum ceteris sequebantur. In eiusdem basilica civitatis cum ad altare beati Petri apostoli vir apostolicae gratiae 25 immortalem hostiam immolasset, oblatus est ei claudus, et ambulavit; oblatus est ei cecus, et vidit; oblata est ei surda mulier, et audivit. Haec in somnis admonitam se esse dicebat, ut Dei hominem peteret, cuius beneficio receptura esset auditum.

50. Apud Confluentiam, Treverensis diocesis nobile castrum, Mosellam fluvium, qui ibidem in Renum labitur, Dei famulus pertransibat. Cumque paululum^c processisset, oblatum sibi et signatum hominem claudum deponi iussit et ambulare; sed non fuit qui obediret. Nec mora, claudus idem retractum prius femoris nervum clamat sponte laxari et, dum nescit, extendi velut ab altero genu suum, quod quamlibet ante conatus, nullo modo potuisset. Mirantur omnes; probatur sub omni velocitate quod dicitur; deponitur ilico, ilico graditur, ilico sanus et incolumis innotescit.

51. Non est nobis Colonia transeunda. Magna est civitas; magna illic Dei famulo virtus affuit; 35 magna illum devotio coluit populorum. Ostenditur hodieque in claustro Beati Petri, sicut a personis veridicis nuper accepimus, adolescens olim claudus, nunc libere gradiens, qui oblatus viro Dei, ad impositionem manus eius gressum recepit; unde etiam filius eius publice cognominatur.

52. Abbas Henricus de Suetia, cuius superius fecimus mentionem^d, nuper retulit nobis, feminam nobilem, germani sui olim uxorem, cum post obitum viri sui pre dolore frenesim incurrisset et multo 40 tempore sic se habens in vinculis teneretur, eidem patri sancto in prefata urbe oblatam et vix tenuiter in turba circumstrepente signatam, dum ex more ligata revehitur, mentem pristinam atque integram recepisse salutem.

53. In eadem etiam civitate filiam surdam eidem patri sancto parentes nobiles obtulerunt. Hanc aiebant a puericia traditam sanctimonialium monasterio feminarum, ibidem amisisse prorsus auditum et 45 annos plures in eodem incommodo peregissee. Cuius aures signo crucis edito pater sanctus attrectans, protinus et auditum ei et parentibus eam reddidit audientem.

54. Accedens inter haec mulier honorata, Coloniensis itidem civis, quae alterius oculi lumen amiserat, plurima iam per quinquennium inutiliter sese in medicos expendisse dicebat. Et ipsam quoque continuo per signum crucis illuminans vir beatus, quod gratis acceperat gratis dedit.

55. Sed et matronam alteram in beati Petri basilica oblatam in lectulo idem Christi servus erexit protinus et incolumem suis pedibus abire precepit. Huius ex multo tempore nervi femorum fuerant sic retracti, ut nec erigi ullatenus posset nec consistere pedibus suis.

56. Nam ex personis aliis perhibebant, qui studiosius observarunt, ad eiusdem viri sancti orationem et manus impositionem in civitate predicta intra^d triduum quod ibi fecit duodecim claudos erectos, 55 mancos duos sanatos, quinque cecos illuminatos, loquelam redditam mutis tribus et decem surdis auditum.

57. Aquisgrani, sede regia, dum in illa famosissima toto Romanorum orbe capella vir beatus missarum sollempnia celebraret, claudum homini gressum et cecis quatuor visum sub manu eiusdem servi sui Rex summus^e et unicus reparavit.

58. Eodem etiam tempore intra Leodiensium fines, preter innumera alia quae brevitatis studio 60 preterimus, iuxta opidulum^f quod Fontanas dicunt^g orante eo aperuit Dominus oculos ceci nati. Huius non modo oculi ceci, sed etiam ipsae quoque^h palpebrae clausae et emortuae erant. Quas sacratissimis

a) inc. — credere des. A 2. b) ita A 1^a. b. 2. 2^a; apport. ed. c) paulum A 2. d) infra A 1^a. b. 2. 2^a. e) R. regum et Dominus dominantium reparavit et potenti virtute restituit B. f) ita A 1. 5; opidum A 1^a. b. 2. 2^a. g) vocatur A 2^a. h) deest A 2.

1147. digitis suis aperiens vir beatus, divino munere et vigorem palpebris et pupillis prestitit claritatem. Con-
festim denique idem puer lucem miratus ignotam, maxima cum exultatione clamabat: 'Video diem, video,
omnes homines video capillatos'. Plaudens quoque manibus et tripudians: 'Deus', inquit, 'ex hoc iam
non offendam ad lapides pedes meos'.

59. In urbe etiam Nerviorum^a quae dicitur Cameracus celebranti missarum sollemnia viro Dei 5
surdum et mutum a nativitate puerum offerebant. Quem audientem protinus et loquentem qui propius
aderant, supra gradum ligneum statuere, ut de loco eminentiore novo sermone populum salutaret. Nec
mirum, quod mira plebis devotio, mira protinus vociferatio sit secuta. Et haec quidem super his quae
in regno Germaniae in manu servi sui mirabiliter operatus est Deus e pluribus pauca sufficiant.

62. Ex hoc nobis ad ea quoque quae mirabiliter egit in regione propria redeundum. Nam in 10
eo forte etiam plus quam propheta dici posse videtur, quod propheticus ei non defuerit honor ne in
patria sua. Henricus^b quidam vir magnus et potens in omni domo et familia ducis Bawariorum ex
multo iam tempore misero penitus et miserabili quodam incommodo desperabiliter laborabat. Siquidem
tamquam vivum aliquid et motabile intra precordia sentiens et ex magna parte freneticus, nec consolari
poterat aut securus esse nec quid timeret aut pateretur agnoscere, nisi quod demonium esse suspi- 15
catur. Talis ad Dei hominem de Bawaria Claravalle^c usque perductus, eius oratione perfectam meruit
sospitatem. Cui etiam formam vitae et mandata quae deinceps observaret idem sanctus imponens, in-
columem remisit ad propria. Nam et usque in presentem diem, sicut certa relatione didicimus, tam
obediens perseverat, ut nec modo suis contentus sit^e stipendiis, sed operibus etiam pietatis intentus; ut
mirabilior eius morum correctio quam curatio videatur. 20

1146. 72. Cum reverentissimus papa noster tercius Eugenius, ex monacho Clarevallensi et abbate Sancti
Anastasio in urbe Roma ad apostolicam assumptus kathedram, Gallias introisset, ibat cum eo vir sanctus,
nec minus apostolica virtus in illo quam in illo dignitas preminebat. Tantus enim ad beatum virum
erat concursus incommodis variis laborantium, ut, cum aliquando summus pontifex basilicam, ubi ille mis-
sarum sollemnia celebrabat, devotus intrasset, expleto sacrificio et ex more accedentibus eis qui curam 25
desiderabant, paulo minus idem papa comprimeretur a turbis et vix potuerit per ministrorum manus
educi.

73. Eodem anno apud Cistercium iuxta morem abbatibus congregatis, predictus papa venerabilis
affuit, non tam apostolica auctoritate presidens, quam fraterna karitate residens inter eos quasi unus
ex eis. 30

74. Venerat pater sanctus ad monasterium in diocesi Bisuntina, cui nomen est Carus-locus¹, et
erant cum eo ex abbatibus sui ordinis multi. Ubi matrona quaedam de finibus illis ex multo iam tem-
pore clauda in carro allata et oblata est ei. Orans vero breviter et signans eam in nomine Domini,
erexit et sanavit, ut eadem hora incolumis remearet ad propria.

77. Norunt^b multi devotum iuvenem, qui Lugdunensis olim aeclesiae filius, modo monachus Cister- 35
ciensis, patris sui sancti Hugonis episcopi Gratianopolitani^d, cuius et nomen meruit, mores imitatur.
Huius conversione vir sanctus audita gavisus est, quia patruo eius singulari fuerat karitate devinctus,
et consolatorias illi litteras misit². Contigit autem, ut eodem tempore idem iuvenis febre correptus
graviter laboraret. Susceptam igitur debita veneratione epistolam fidei devotione collo suo ob reme-
dium salutis appendit, et usque modo gratulatur, perfectam se protinus optinuisse sospitatem. 40

94. In pago Treverensi antiquum extat cenobium quod Rutinense vocatur³. Ubi celebrante ali-
quando missarum sollemnia viro Dei, innumerabilis aderat multitudo. Interea Guntramus de Sirca⁴,
quod est opidum eidem proximum monasterio, claudam illic fecit feminam deferri.

1146. 96. Egressus^e aliquando Basileam urbem, surdum quendam signaverat et transierat. Cumque
paululum processisset, vocans Alexandrum Coloniensem: 'Revertere', ait, 'quere, utrum audiat homo'. 45
Rediit ille et illum reperit audientem. Similiter ipso die cum signasset alium cecum altero oculo et
abisset: 'Deus', inquit, 'aperuit oculum eius'. Hoc etiam, cum predictus Alexander ad inquirendum reflexis-
set iter, ita esse cognovit. Iste est Alexander, qui in eisdem diebus ad viri Dei sacra monita ostensio-
nemque virtutum cum aliis fere triginta seculo valefecit et secutus est eum⁵. A quo deinde⁶ promotus,
abbas est hodie monasterii Grandis-silvae⁶, cuius supra fecimus mentionem. 50

97. In Constantiensi^f quoque diocesi prope castrum Frieberg cum homini ceco in via manum
imposuisset, remisit qui videret eum, et inventus est videns.

98. Quod de duobus aliis cecis in pago Coloniensi prope monasterium quod Brunwillare^g dicitur
similiter fecit; et cum videre nunciarentur, confessus est, se quoque sensisse virtutem. Utriusque^h rei,
tam illorum illuminationis quam ipsius confessionis usque hodie testis est [Theodericusⁱ] abbas de Campo^{k, 7}, 55
quod est cenobium non ignotum parrochiae Coloniensis et ordinis Cisterciensis.

100. Egrediebatur idem pater Metensium civitatem, et ex more devotus eum populus deducebat

*) etiam post modicum tempus abbas est ordinatus in monasterio Tolosanae diocesis quod Grandis-
silva vocatur B.

a) Nerinorum A 2. 2^a; etiam Cameraco B. b) *sequentia des. B.* c) *deest A 4.* d) Granop. A 1^a. e) Regressus A 2. f) Con- 60
stantinensi A 2. g) Briulre A 1^a. b. h) Utriusque — Cisterciensis om. B. i) *ita A 1^a. b; deest A 2. 2^a.* k) Campis 2^a.

1) Notre-Dame de Cherlieu. 2) Epist. 322. ed. Mabill. 3) Rutila, Rethel intelligi videtur. 4) Sierk.
5) De quo v. quae infra ex libro Herberti de miraculis exhibentur. 6) Grand-selve. 7) Campen sive Aldencamp.

cum episcopo eorum Stephano et fratre eius Rainaldo^a Barrensi comite aliisque personis tam ex clericali quam ex militari ordine multis. Interim causa extitit, ut rogaret nobilem virum Henricum de Psalmis^b super verbo quodam, quod ipse ei episcopus et alii qui convenerant suggerebant, ut videlicet Metensi civitati et populo pacem daret, cui graviter inimicabatur. Ille vero rennuere penitus cepit et
 5 abiurare nec ullis precibus flecti. Inter haec supervenientes alii offerebant beato viro hominem surdum, obsecrantes, ut ei manum imponere dignaretur. At ille fidei zelo succensus, sicut interdum ob causas necessarias terror quidam et auctoritas supra hominem in eius facie rutilabat, conversus ad militem: 'Tu nos', inquit, 'audire contempnis, quos continuo coram te audiet surdus'. Et imponens manus homini, signavit eum et in aures eius digitos misit. Quo protinus audiente, pavens Henricus et tremens ruit ad
 10 pedes hominis Dei, humiliter satisfaciens et libere annuens quicquid fuerat postulatus.

EX LIBRO V. AUCTORE GAUFRIDO.

[INCIPIT^c EPISTOLA DOMINI GAUFRIDI AD HESCHILUM VENERABILEM DANORUM ARCHIEPISCOPUM DE OBITU EIUSDEM SANCTI PATRIS].

Illustri domino et reverendo patri Eschilo Dei gratia Lundensi archiepiscopo, metro-
 15 politano Datie, frater Gaufridus de Clara-valle, tam miserabilis iam pupillus quam felix olim magni patris alumpnus, feliciter consummari. Timor quem timebamus evenit nobis, et accidit quod vel solum vel maxime verebamus. Scio, scio, iam pervenit ad aures vestras, iam pervenit ad cor, et vestram ipsius animam gladius iste pertransiit, eo siquidem atrocius, quo firmitus adhererat sanctae illius^d anime que migravit. Siquidem Bernardus ami-
 20 cus vester dormit; sed non totus dormit, vigilat^e cor ipsius^f; caro illius dormit^g et requiescit in spe, donec veniat qui a somno excitet illam; nam spiritus quidem nunc maxime vigilans non dormit aliquando nec^h dormitat. Nimirum ad illos transiit vigiles, qui supernam custodiunt civitatem; sed et ipsos quoque pertransiit; et inveniens sancta animaⁱ illa quem diligit, tenuit illum, nec dimittet in finem^k. Quesierat eum tot annis in lectulo suo
 25 per noctes; iam reliquit lectulum, iam surrexit; non est hic; quippe cui iam aspiraverit dies, et inclinate sint^l umbre. Iam supernam circuiens civitatem, immolavit in tabernaculis eius hostiam iubilationis; iam per vicos, in quibus perpetuum resonat alleluia, per plateas, que mundo sternuntur auro, dilectum curiose^m vestigans, inventa estⁿ et gratanter excepta a felicibus illis vigilibus; quos tamen^o et ipsos pertransiens, quem querebat invenit. Et
 30 illa quidem non minus feliciter quam firmiter tenens dilectum amplectitur, nec dimittit: nos^p ipsum amplectimur lectulum quem dimisit, tanquam novi lectulum Salomonis; illius utique Salomonis^m, cuius et vos non^q modo sapientiam auditurus, sed suffragia^r petiturus, novissimo^s vite ipsius anno a finibus terre, fide plenus et devotione, venistis. Cuius rei memoria^t ad expetendum illum sequendumque alacrius merito^u satis omnes nos incitat et
 35 hortatur, presertim quos spacia nulla terrarum, nulla marina^v pericula, nulli^w barbarorum metus habere valeant excusatos. Votis desiderisque sequendus est, cogitatione et aviditate petendus, crebris pulsandus suspiriis et humili supplicatione. Si enim iuxta scripturam oratio humiliantis se penetrat celos, ibi profecto, ibi^x est quem amamus; ibi illum, quem Eccli 33, 21.
 desideramus, inveniet. At efficacior^y modus sequendi illum nostrorum profectus^z esset et^a
 40 immutatio studiorum et suorum vel ex parte aliqua imitatio morum, quam nobis ipse piis precibus ac^a potentibus meritis optinere^b a Deo et sic nos^c trahere post se in suarum dignetur odore virtutum; quatinus mereamur sic currere, ut comprehendamus, sic sequi, ut aliquando consequamur. Nec^d enim ille^e defunctus est, sed profectus; non^f obiit sane, sed

a) Rein. A 2. 2a; Reinoldo A 1a; Reynoldo A 1b. b) Salmis A 1a; Salinis A 1b. B 1. 4; Phalmis A 2a. c) ita A 1:
 45 Incipit prefacio Gaufridi monachi de transitu beati Bernhardi abbatis A 1a; plerique codd. hanc omittunt epistolam, sed legitur in Gaufridi autographo. d) illi A 1a; ille A 1b. e) bis ponit A 1a. b. f) corr. ex illius G.; illius A 1a. b.
 g) d. et des. A 1a. b. h) neque A 1a. i) i. a. corr. a. i. G.; i. a. A 1a. b. k) eternum A 1b. l) e corr. G.; sunt A 1a. b.
 m) deest A 1a. b. n) e. et g. e. curis secundis add. G. o) cur. sec. add. G.; deest A 1a. b. p) n. quoque A 1a. b.
 q) deest A 1a. r) et s. A 1a. b. s) n. v. i. a. cur. sec. add. G.; des. A 1a. b. t) ita corr. ex Que res G.; Que
 50 res A 1a. b. u) ita corr. G. ex a. hodie m. satis inc.; a. hodie n. s. m. inc. A 1a. b. v) p. m. A 1a. b. w) iam b. nullus m. A 1a. b.
 x) deest A 1b; ibi profecto est, ibi est A 1a. y) ita corr. G. ex e. sane m.; e. sane m. A 1a. b. z) cur. sec. add. G.; deest A 1a. a) et corr. ac G. b) ita corr. G. cur. sec. ex nobis utinam o. ipse a Deo; n. ut. o. a Deo A 1a. b. c) tr. n. p. se d. in s. o. A 1a. d) Neque A 1b. e) e. d. i. A 1a. b. f) nec A 1a. b.

abiit; transiit, non interiit; mortem non incidit, sed evasit. Quem ipsius felicem transitum et decessum qualicumque sermone digestum, munus, ut^a arbitror, gratum vobis destinare curavi. Non mediocre siquidem refrigerium nobis^b et vobis, ni fallimur, repositum est in ipsius^c memoria, cuius subtracta presentia cruciamur. Obsecro autem ceteros, qui forte legerint ista — nam de vobis nil tale vereor —, ut proxilitatem, si^d sibi displicuerit, michi^e 5 dignanter indulgeant, cui multa suggerebat affectus. Nam sermonis inercia quem^e offenderit, consideret, quia quod habui hoc feci, meminertque, in his presertim non exigendum ab homine, quod non accepit^f.

1. Cum post tantos^g labores Dominus ac^h sudores dilecto suo Bernardo Clarevallensiⁱ abbati diu desideratum preciose mortis somnum dare disponderet et fidelem servum in requiem introducere suam, 10 cepit magis ac magis promptus in ipsum proficere spiritus, caro infirma deficere.

In^k diebus illis causa extitit, ut fratrum aliquis in remotas Germanie partes pro quibusdam mitte retur agendis. Et missus est frater Henricus monachus, quem ante sex annos de Constantiensis dio- cesis partibus cum pluribus aliis idem pater sanctus adduxerat. Hic ergo dum mitteretur, longioris iti- neris pericula timens — nimirum hyems erat —, illud tamen maxime verebatur, ne contingeret, ut idem 15 pater sanctus, priusquam ipse rediret, ab hac vita migraret, et absens ipse benedictionis extreme parti- cipio fraudaretur. At ille benedicens ei et dicens: 'Ne timeas, et incolumis reverteris, et me quoque, sicut desideras, invenies', consolatum illum emisit^l. Profectus idem frater, in territorio Argentinensium civitatis astrictum glacie fluvium pertransibat: cum subito fracta glacie sub pedibus muli, quo vehe- batur, corruit, et sub glacie vehemens illum unda trahebat. Quid faceret mersus flumine, glacie clausus? 20 Recordatus est patris sancti, recordatus est promissionis eius, que inanis esse non potuit. Continuo siquidem, ut hodieque^m fatetur, patrem sanctum sibi visus est sentire presentem; tanta suavitate per- fusus est, ut nec impetum amnis nec molestiam frigoris nec spirandi difficultatem nec ullum denique aut incommodum sentiret aut metum. Nec mora, contra fluminis impetum sine suo conatu divina virtute reductus, ad ipsum per quod ante ceciderat foramen se repperit, marginem arripit, exit intrepidus, illesus 25 evadit, expleto negotio redit incolumis, et fideli promissore, sicut ipse promisit, invento, multiplices ei gratias agit; ad sacrum cuius tumultum tam devotus hodieque persistit, quam certus est, eius sese meri- tis velud de tumulo, et quidem satis horribili, revocatum. Sed non est nobis super hoc declamandum. Alii antiqua miracula conferant: nec minus hunc mirabiliter, quam beati Benedicti puerum Placidum, nec minori asserant a periculo liberatum; quin etiam, si videtur quem astrictus glacie reddidit fluvius, 30 ei compararent quem evomuit cetus. Nobis sufficit brevis et pura narratio.

1153. 2. Interea dumⁿ adhuc pater sanctus in suo Clarevallensi cenobio^o, licet lectulo decubans, cursum vite viriliter consummaret, gravi admodum plaga Metensi populo supervenit. Egressi enim^p in multitudine gravi adversus^q vicinos principes, a quibus^r preter morem laccessitam se esse tanta civitas indignabatur, traditi sunt multi in manus paucissimorum. Conclusi denique inter Frigidi-montis¹ — sic enim eum appellant — et Moselle 35 amnis angustias, ac mutuo sese impetu collidentes, una hora, sicut dicebatur, plus quam duo milia corruerunt, quidam gladiis trucidati, plures amne submersi. Vehementi igitur indignatione concepta, totis^s ad ultio- nem viribus parabantur, cum e regione adversarios quoque et fortiores preda copiosa^t et audaciores fecisset eventus. Imminebat^u totius provincie certa vastatio, cum venerabilis eorum^v metropolitanus Illi- nus^{v*} archiepiscopus Treverensis, dignam gerens suorum sollicitudinem filiorum, unicum in tanta neces- 40 sitate refugium^w petiit et prefatum^x expetiit virum Dei. Veniens ergo Claram-vallem, ipsius atque omnium fratrum vestigiis tota humilitate prostratus, rogabat et obsecrabat, ut se tantis dignaretur oppo- nere malis, quibus^y alter nemo modum posse ponere videretur. Dominus autem, sicut semper fidelis servi sui direxerat vias et in precipuis quibusque^z causis aptissimo usus fuerat instrumento, ex paucis ante diebus egritudinem corporis eius aliquatenus relevarat. Quibus^a diebus cum ad litteras venerabilis^b 45 Hugonis Ostiensis episcopi rescriberet, ait²: *Verum est quod audistis. Infirmatus sum usque ad mor- tem; sed interim, ut sentio, revocatus ad^c mortem, atque hoc, ut me sentio, non diu. Vitam quippe mortalem mortem magis quam vitam reputans, non a morte, sed ad mortem revocatum se sentiebat, cum ab exitu revocaretur, licet presentiens haud diutius differendum^d. Quod^e quidem sepius erga eum providentia*

a) prima manu superscr. G. b) v. et n. A 1^b; v. et n. quoque A 1^a. c) i. i. cur. sec. add. G.; in i. rep. est A 1^a. b. 50
d) si forte s. A 1^a. b. e) si q. A 1^b. f) Explicit prefatio. Incipit de transitu eius A 1^a; Explicit prefatio. Incipit liber de transitu sancti Bernardi abbatis A 1^b. g) t. iam B 2; multos B 4; multos iam B 1. 6. 7. h) ac s. des. B.
i) Clarevallis G., qui B. C. a. cur. sec. add.; d. s. infra post mortis posita huc transposuit; diu des. p. m. dil. s. B. Cl. a. sompnum A 1^a. b. k) haec sec. cur., aliis deletis, quae in A 1^a. b. leguntur, G. l) dim. A 2. m) hodie quoque A 2; hodie A 2^a. n) Interea dum G. cur. sec.; Cum a. A 1^a. b. o) c. egrotaret gr. a. et nostris inaudita temporibus plaga A 1^a. b. 55
p) siquidem A 1^a. b. q) adversum A 1^a. b. r) a q. cur. sec. add. G. s) nobilis civitas . . . parabatur A. B. t) tam c. A 1^a. b. u) I. iam A 1^a. b. v) Gaufr. primo scripserat: venerabilis m. I. T. unicum in t. n. r. expetiit v. D. per quem nichil impossibile videretur, ipsius etc.; B ita: Trev. dolens anxie de preteritis, sed adhuc graviora formidans et d. v*) Hillinus A 1^a. b. 2. w) auxilium A 1^a. b. x) deest A. B. y) q. a. n. m. p. p. v. et mox f. s. sui cur. sec. add. G. z) deest A 1^a. b. a) Q. utique A 1^a. b. b) v. H. cur. sec. G. c) a morte A 2. 2^a. d) retinen- 60 dum B; G. primo nil nisi non diu. Sane id quidem s. e. e. d. p. disponebat habuit, sed cur. sec. in margine addidit Vitam — sentiebat, paulo post cum — differendum; denique Quod — disposuit, expunctis illis Sane — disponebat. e) Et hoc A 1^a. b. 2. 2^a.

1) Froidmont; cf. Chron. Mett. SS. XXIV, p. 517. 2) Epist. 307.

divina disposuit, in cuius manu erat^a placita anima illius, ut, quotiens eum grandis^b aliqua necessitas 1153. evocaret, vincente omnia animo, vires corporis non deessent, mirantibus qui videbant eum et robustos^{b*} homines in tolerantia superare. Expletis nanque negociis velut in se rediens, multiplicibus infirmitatibus laborabat, ut vix viveret feriat, qui occupatus deficere nesciebat. Cui in opere novissimo tam mani-
5 feste tamque magnifice divina affuit virtus, ut ex laboribus vires capere videretur^c. Accidit autem, cum in predicti Moselle fluvii littore residentibus hinc inde partibus mediator fidelis rogaret que ad pacem erant, ut pars altera nimis^d egre ferret quod exigebatur, ex tanta siquidem hostium strage ferocior et^e humiliari, ut erat necesse, non sustinens. Subito denique tanquam agitati^f furiis discesserunt, virum Dei insalutatum, solam^g vero ceteris omnibus relinquentes desperationem pacis. Nec sane ex contemptu ali-
10 quo, sed ex metu reverentie eius iniere fugam; siquidem verebantur, ne presentium quamlibet improbas mentes facile flecteret; minus considerantes, quid ille per spiritum nusquam absentem posset etiam in absentes.

3. Iam conventus in^h magno turbine solvebatur, sola utrinque meditabantur arma, sola inibant consilia malignandi, cum vir sanctus eos qui secum venerant consolatus fratres: 'Ne turbemini', inquit;
15 'licet enim per multas difficultatesⁱ, pax desiderata proveniet'. Quibus etiam, unde id nosset, innotuit, dicens: 'Videbar michi per nocturnum soporem missam celebrare sollempnem, cumque, expleta paulo minus oratione prima, recordarer, angelicum ex more canticum — id est *Gloria in excelsis Deo* — pre-
cedere debuisse, erubui, et quod oblitus omiseram canticum inchoans, vobiscum pariter ad finem usque complevi'. Iam medium noctis transierat, cum vir sanctus, de predictorum penitudine principum lega-
20 tione suscepta, iocunde satis conversus ad suos: 'Agnoscite', ait, 'promissae vobis canende glorie et cantici pacis preparationem'. Iterum^k ergo partibus convocatis, per dies aliquot de pace tractatum est, et^l ob maximas difficultates occurrentes^m utrinque sepius desperatum, nisi quod omnes iam consolabatur que omnibus innotuerat abbatis sanctiⁿ tam certa de reformanda pace promissio. Nec parum ipsa dilatio profuit, his presertim, qui variis incommodis laborantes, remedia consequebantur in carne, seu
25 etiam qui videntes edificabantur in fide. Tantus enim^o concursus erat, ut multitudine pariter atque inopportunitate sua ipsum quoque negocium reformandae^p pacis pene desperabiliter impedirent, donec, quesita tandem in medio flumine insula, partis utriusque primarii in naviculis accesserunt. Ubi com-
positis omnibus, secundum quod fidelis arbiter diffinivit, datis sibi^q invicem dextris, reconciliati et^r con-
federati sunt in osculo pacis.

4. Inter omnes sane, quas per manus servi sui ibidem prestitit Dominus, sanitates celeberrima fuit cuiusdam curatio mulieris. Hec ab annis octo pessima egritudine laborabat, vehementi tremore et validis motibus universa pariter^s membra concutiens. Cum autem videretur^t gravioribus ortis difficul-
tibus propemodum excidisse spes pacis, Domino disponente venit mulier ita tremens, nec minus horri-
bilis quam miserabilis, et omnes pariter ad spectaculum convenerunt. Orante denique Dei famulo, sub
35 oculis omnium paulatim concussione sedata, perfectam adepta est protinus^u sospitatem. Que res in tantam admirationem etiam durissimos quosque permovit, ut percucientes pectora sua, per horam fere dimidiam cum^v lacrimis acclamarent. Tantus denique factus est impetus et concursus procidentium et deosculantium viri Dei sacra vestigia, ut propemodum comprimeretur, donec tollentes eum fratres et imponentes in naviculam a terra modice subdlexerunt. Cumque accedentes ad se principes, ut ceperat,
40 pro pace rogaret, suspirantes dicebant: 'Oportet nos libenter audire eum, quem, ut ipsi cernimus, Deus diligit et exaudit, et audito eo, multa facit, pro quo tanta facit in oculis nostris'. Quibus ille, ut semper cautus erat competenter huiusmodi gloriam declinare: 'Non propter me', inquit, 'sed propter vos facit'.

5. Simili quoque miraculo et in simili oportunitate ipsa etiam die Metensium animos Dominus inclinavit ad pacem^w. Ingressus enim sanctus Metensium civitatem, episcopum populumque^x ad ea que
45 pacis erant vehementer urgebat. Graviter autem urebat illos^y vulnus acceptum; quibus enim valide satis reponere cogitaverant^z, secus quam vellent remittere cogebantur. In ipsa hora oblata est ei mulier paralytica de civitate^a eadem. Cui manus imponens^b, dignatus est palliolum quoque proprium, quo ute-
batur ipse, superextendere ei tenendumque episcopo tradere propter^c astanti et sub eodem velamine debilia tangere membra. Expleta autem oratione et benedictione data, erexit illam; omnibusque miran-
50 tibus, per medium illorum incolumis^d ibat, quam attulerant in grabato.

6. In flumine^e quoque predicto Mosella dum ob intolerabilem concurrentium multitudinem vir^f beatus navicula veheretur, unus ex his qui curam desiderabant cecus clamabat in littore, obsecrans, ut

a) p. e. A 1^a. b. b) a. gravis A 1^a. b. b*) r. eum h. A 1^a. b. c) post haec G. primo scripserat: Totis siquidem diebus ferme quindecim, interdum etiam usque ad medium noctis et ultra nullam requiem habens, ibat hinc inde, et pacis querende negotio insistebat invictus. Nec dubium, divine fuisse virtutis, quod in tanto labore sociis iam deficientibus solus ipse ex labore fortior appareret; cui utique et proficiscenti solum videbatur inesse responsum mortis, sed et redeunti solum inventum est superesse sepulchrum. Ipse ea delevit, Sed exstant A 1^a. b. d) n. e. f. q. ex. des. B. e) et deest A 1^a. b; quod exigebatur obstinata animositate renueret B (B 1 ante ex tanta — ferocior). f) exagit. A 1^a. b. g) solummodo c. A 2. h) deest A 1^a. b. i) omnino tamen add. A. B. k) Interim A 2. 2^a. B. l) ita G. cur. sec., et ita etiam A 1^a. b; primo scripserat tr. est. Aliquotiens etiam ob plurimas que utrinque ut assolet intervenerant obligationes, paulo minus desperatum. m) hic pergit cod. A 4. n) s. et de r. p. cur. sec. G. o) T. erat c. A 1^a. b. 2. 2^a. p) ita G. cur. sec. scripsit; et ita codd. A; componende B. q) i. s. A 1^a. b. r) et c. des. B. s) deest A 1^a. b. t) ita cur. sec. G.; primo: Domino autem providente cum v. u) cur. sec. G. v) a. c. l. A 1^a. b. w) ita G. cur. sec.; primo Metenses tus est Deus. x) episcopum simul et populum B. y) eos A 1^a. b. z) cogitabant A 1^a. b. a) e. c. A 1^a. b. 65 b) et orans add. B. c) ita G.; prope A 1^a. b. 2. 2^a. d) ib. inc. q. in g. a. A 1^a. b. e) In ipsa — Mosella dum primo breviora, ita ampliarit G. in rasura. f) hospitium repetens add. sed del. G.; v. b. des. A.

1153, duceretur ad eum. Cumque ille iam pertransiret, audiens homo navigantem post eum haud^a procul a littore piscatorem, diffibulatam protinus clamidem, qua erat opertus, porrigens dabat^b illi, ut in navicula reciperetur. Factum est, et^b ut pervenit ad sanctum, iuxta sue fidei magnitudinem magna velocitate sub manu eius visu recepto, miratus clamabat, videre se colles, videre homines, videre arbores et cetera universa. Paucis ab eodem loco miliaribus distat cenobium quod sancti Benedicti nomine vocatur^c. 5 Ubi puer claudus et a renibus infra omni prorsus membrorum destitutus offitio, solis ad movendum manibus utebatur et renibus, pedes emortuos simul^d cum tibiis post se trahens. Quem ex Burgundie partibus pater advectum ante annos quatuor ibi reliquerat, et extunc fratrum elemosinis alebatur. Itaque cum beati viri sanctitas^e et virtutes, quas Dominus operabatur in ipso, per omnem circa provinciam fama^f celebri vulgarentur, inpositum plaustro eundem puerum fratres^g predicti cenobii adduxerunt ad eum, rogantes, ut 10 solita pietate misero subveniret. Acquivit, inposuit manus, oravit, et eadem hora sanum reddidit, libere^h stantem, libere^h gradientemⁱ. Denique, sicut ab eiusdem loci abbate nuper accepimus, usque hodie fratrum pecora idem puer incolumis sequitur et custodit, et si quis desiderat^k scire, Iohannes est nomen eius. Alter^l etiam claudus in eiusdem monasterii vicinia degens eodem tempore ad predicti patris sancti benedictionem sanatus est et gressum recepit. Sed et prope Leucorum urbem loco cui nomen est Gun- 15 dervilla idem vir^m Dei feminam cecam illuminavit sub oculis plurimorum, qui de tota confluerant regione. Ceterum nimis difficile aut omnimodis impossibile foret, itineris illius magnalia universa complecti. Sed neque propositi nostriⁿ est, eiusmodi modo prosequi signa et narrandis virtutum^o operibus operam dare^p. Hic enim viarum^q tuarum, pater dulcissime, finis beatus et hic labor ultimus fuit. In hoc opere non minus utili quam difficili nec minus desperate quam necessarie pacis labores tuos gloriose complevit, 20 qui magnifice semper honestavit te in^r laboribus tuis, te in suo nomine et nomen suum in te glorificans, rex glorie dominus Deus tuus.

7. Ut^p, expleta Metensium reconciliatione, et provincie illi pace reddita, pater sanctus ad monasterium rediit, gravi admodum iam iamque languore corporis occupatus, in tanta animi suavitate et dulcedine spiritus cotidie propinquabat ad exitum, acsi in portu navigans paulatim vela deponeret. 25

15. Consummatis ergo feliciter vite sue diebus, et annis circiter sexaginta tribus^q expletis, dilectus Domini Bernardus, Clarevallensis cenobii primus abbas, aliorum quoque amplius quam centum sexaginta monasteriorum pater, 3. Kalendas Septembris inter filiorum manus obdormivit in Christo. Sepultus est autem 11. Kalendas eiusdem mensis ante^r sanctum altare beate virginis matris, cuius fuerat devotissimus ipse sacerdos. Facta sunt hec eodem anno, quo beatus papa noster tercius^s 30 Eugenius, eiusdem patris sancti in sancta conversatione filius, ab hac luce vel ab hac magis caligine migravit ad lucem, cuius merita in ipsa, cui tam insigniter prefuit Urbe miraculis pluribus^t illustrata coruscant; successore eius Anastasio Romane aeclesie presidente; regnantibus^u autem in Romanorum imperio Frederico illustri, in Francorum regno piissimo rege^v Ludewico, filio Ludewici, principatum aeclesie universe ac totius creature visibilis et invisibilis monarchiam tenente Dei filio Iesu Christo, anno ab 35 incarnatione sua 1153. Qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in secula seculorum. Amen^w.

^a) A 1a. b haec ita: Sic quendam eciam dum afferretur claudum vidimus et post paucos dies in eodem monasterio invenimus ambulantes, magno equidem gaudio amplectentibus fratribus tam evidens testimonium glorie viri Dei; et alterum quoque in proxima sibi villa non ignotum hominem esse (c. h. 1^b) narrantibus, qui similiter claudus similiter erectus esset ab eo. Sed et etc. 40

^{*)} A 1a. b ita: sub manu eiusdem recepit vir claudus gressum et visum ceca mulier. Ceterum nimis difficile esset itineris illius omnia prosequi, cum catervatim undique ruerent^x populi et claudorum grabatis, cecorum et aridorum turmis sterneretur via, et aliorum comperta sanitas magis ac magis alios excitaret. Sed neque etc.

^{***)} A 1a. b add.: Difficile, fateor, potui gravem actenus saucii cohibere pectoris estum, difficile coher- 45 cere linguam, ne ex cordis habundantia loqueretur.

a) e. in navicula altera pisc. B. b) rogabat illi A. B.; p. i. r. A 1a. b.; p. i. ut A 2a. c) ita G., qui haec omnia Paucis — dulcissime finis beatus in rasura scripsit; vocant A. B. d) s. c. t. des. B. e) sanctitatem A; adventum B. f) celebris fama vulgaret A. B. g) pr. c. fr. A 1a.; pr. fr. c. A 1b. h) firmiter B. i) ambulantes B. k) sc. d. A 1a. b. l) mei A 1a. b. m) virtutibus operum A 1a. b. n) p. d. v. t. f. A 1a. b. o) deest A 1a. b. p) Et G. A 1a. b. 2a. 50 q) 64 A 2. 2a. r) ante — sacerdos des. A 2. 2a. s) deest A 2; E. t. A 1a. b. t) corr. ex plurimis hodieque G.; et ita A 1a. b. u) regnante A 1a. v) L. principe A 1a. b. w) ita desinunt A 1a. b., qui eorum partem praemittunt, quae in ceteris codd. adduntur. x) ruerunt codd.

HISTORIA MIRACULORUM IN ITINERE GERMANICO PATRATORUM. (VITAE LIBER SEXTUS.)

CAPITULA^a DE NOVO MIRACULO AB ABBATE HERBERTO VISO ET SCRIPTO, QUO LIBER MIRACULORUM NON MODICE COMMENDATUR.

5 Visitante^{a, 1} nuper venerabili abbate Clarevallensi Petro² cenobia^b sua³, quae in Remensi provin-
cia flante spiritu Dei venustissime florent, nos quoque cum illo profecti venimus die quadam una cum
ipso ad monasterium Vallis-regis⁴. Invenimus autem ibidem miraculorum sancti Bernardi multitudinem
copiosam, quae propter legentium taedium in codice vitae eius inseri non potuerunt. Nam si prolixius
10 scriberentur, plurima inde volumina conficerentur. Hunc ergo Miraculorum librum, quem in Clara-valle
non haberi comperimus, acceptum mutuo nobiscum ferre curavimus, ut eum transcribi faceremus. Porta-
batur autem in mantica clausus cum aliis septem libris tam maioris quam minoris voluminis. Venien-
tibus itaque nobis ad monasterium Longi-pontis⁵, contigit, ut eorundem librorum portitor equus cum
ceteris ad aquam duceretur. Qui dum, incaute dimissis habenis, vadum excederet, lapsus in profundum
15 stagni, fluctuando et natitando ferme unius horae spacio, huc et illuc anxie pervagabatur. Exclamantibus
autem qui aderant, quod equus ille librorum atque vestimentorum sarcinam habens cum puero super-
posito mergeretur, accurritur undique, ut ei succurratur. Interim autem quadrupes et ipse puer toti sub
aqua latebant, nisi quod ora protensa modice superius apparebant. Quidam vero iuvenis indumentis
exutus et natando diutius insecutus pereuntes, eripere voluit, sed fugiente caballo minime potuit. Tan-
20 dem vero, quaesita et de longe adducta navicula, miserante Domino, educti et liberati sunt simul ado-
lescentulus et caballus, non modo viventes, verum etiam salvi et alacres. Mantica vero continens ipsos
libros inventa est aquis in modum utris plena atque distenta. Quae dum postmodum incuria ministro-
rum clausa diutissime permaneret, tandem ea reserata, inventi sunt libri a minimo usque ad maximum
ita madefacti atque deleti, acsi in profundo stagni diutius iacuissent. Verumtamen solus ille Miracu-
25 lorum liber, cum tamen ceteris aqua imbutis atque submersis esset immixtus, ita repertus est incorruptus
et siccus, ita pulcher ac floridus, ut minime tunc extractum de vivario crederes, sed potius assumptum
de armario diceres. Nam quemadmodum usque hodie cernitur, ne unam quidem in eo litterulam ma-
gnam^c vel modicam aquae stilla delevit aut tetigit, cum ceteri, sicut dictum est, libri ita fluctibus oblit-
terati et pellium more confecti viderentur, ut nullis deinceps usibus iudicarentur apti. Unde mirati et
30 magna iocunditate repleti, gratias egere multimodis divinae elementiae, qui dilecti sui Bernardi merita
veneranda voluit etiam nunc huiusmodi signo glorificare. Nos quoque magnifice consolati, proprium
dampnum de submersione librorum non modo levissime, verum etiam lenissime tulimus; quippe qui in
eius restitutione iocunda vere piscatione tantum et tale miraculum de immensitate aquarum cum libris
extulimus. Et quidem duplex nobis incubuit exultandi materia, tum pro ipsa miraculorum gloria com-
35 mendata, de quorum certitudine presenti miraculo certiores existimus, tum pro ipsa pueri vita donata,
cuius liberationem sanctissimi confessoris huius precibus et meritis attribuendam esse non dubitamus.

INCIPIT^d EPISTOLA AD EPISCOPUM REMENSEM.

Reverendissimo patri et domino S[amsoni] Dei gratia Remorum archiepiscopo^e frater Philippus de
Clara-valle ambulare a claritate in claritatem tamquam a Domini spiritu. Multa esset presumptio, si
40 non multa esset dilectio, quod vestrae presumo scribere sublimitati. Quid enim servus ad dominum,
discipulus ad magistrum, ad episcopum monachus? Nichil michi et illi, cum illum summa dignitas, me
vilis alta componat. Sepultus inter homines non est revocandus ad homines, nec revocari^e debet ad
faleras gloriamque verborum, qui silentium imposuit ori suo. Scitis et vos, domine pater, quia scribere
nec monacho in usu nec indocto in promptu nec penitenti esse debeat in affectu. Durum quoque est,
45 ut, cum alii vacent et videant, quoniam ipse est Deus^f, ego stilum tabulasque involvam, quem non igno-
ratis durioris penitentiae martirio confringendum. In veritate didici, nil esse efficacius ad promerendum
divitias gratiae Dei^g, quam sedere et tacere et semper humilibus consentire. Humilitas virtutum regina
primogenitum filium suum silentium parit, in quo et de quo cultus iustitiae pendet, iusto attestante, qui
ait: *Cultus iustitiae silentium*. Sed nimis progredior, et interrumpendus est cursus sermonis, quia for-
50 tassit incommoda prelibatio^h est, si quos pluribus debetis oculos detineam pagina longiori. Id ipsum
autem quando presumpsisset pusillitas vel pusillanimitasⁱ servi vestri, nisi prevenisset vel intervenisset

a) haec nonnisi in 3 leguntur. b) monasteria ed. c) magna vel modica 3. d) ita solus 3, qui add.: Capit. 2.
e) revocare 3. f) Dominus ed. g) Domini ed. h) publica peccem 3. i) mei add. ed.

1) Similem narrationem de libro miraculorum a praebet Iohannes, Epist. ad Petrum Tusculanum, ap.
55 monacho Clarevallensi, qui eum laico fratri Hum- Chifflet. p. 98. 2) A. 1179—1186. 3) Fusnia-
berto 'secundum idioma Romanae linguae' exponebat, cum videlicet, Bonum-fontem et Signiacum. 4) Val-
in virgulto relicto et post magnam pluviae inun- Roi, dioec. Remensis. 5) Longpont, dioec. Sues-
dationem, mense transacto, sano et incorrupto reperto sionensis. 6) A. 1140—1161.

vestra humilis sublimitas, immo sublimis humilitas, amantissime pater? Rogatis igitur, ut scribam vobis, quae comperta habeo de miraculis patris nostri, amici vestri, qui vos diligit non verbo neque lingua, sed opere et veritate. Et illa quidem egebant diligentiori disputatione et doctiori disputatore, cum illa tamen ego non scripserim, sed collegerim; certus tamen^a, quod audierim auribus meis et perspexerim oculis universa. Ipsa tamen quae in itu et reditu Stampensis colloctionis effecit ego nec vidi nec audiui, sed viderunt et audierunt qui ministri fuerunt sermonis et quibus credo sicut oculis meis. Ego enim tunc intravi scolam Ihesu cum^b discipulis Ihesu et valedixi seculo in seculum et in seculum seculi. Decrevimus autem et haec et alia, quae fidei stilo a principio itinerarii ipsius excerpta sunt, alicui de linguis insignibus et religiosis commendare, qui potenti virtute verborum facta lucida perducant in lucem. Vos quoque, cum hanc epistolam susceperitis, orate pro Philippo vestro, qui vester ero quamdiu fuero in visceribus Ihesu Christi.

**EPISTOLA^c HERIMANNI CONSTANTIENSIS EPISCOPI AD HENRICUM, FRATREM
LODUICI REGIS FRANCORUM, CLAREVALLENSSEM MONACHUM.**

Domino desiderantissimo et totis visceribus caritatis amplectendo fratri Heinrico, vere regio pauperi, salutem optant [Herimannus^d Constantiensis episcopus et] qui cum abbate sunt fratres. Tibi specialiter destinandum credimus^e descriptionis huius breviculum, ut et tibi consolatio et per te caeteris innotescat, quibus iudicaveris expedire. Molesta tibi, molesta et eis est patris mora, et ipsius animam gladius iste pertransiit, sicut nos scimus. Quidni desideret ipse tales^f filios? Quidni desideretur talis pater a filiis? Verumptamen, ubicumque ille sit, apud vos est spiritus eius, et corpus ipsum, si vobiscum non est, est pro vobis. Pater enim filiis thesaurizat. Accipite igitur gratum munus, et nobis, qui versamur in seculi fluctibus, orationis rependite beneficium. Agnoscite, quid a Deo datum sit vobis, cum animabus vestris tantum patrem pastoremque providit.

EXPLICIT EPISTOLA.

INCIPIIT PROEMIUM [IN^g PRIMO LIBRO MIRACULORUM DOMINI BERNARDI ABBATIS].

[De^h personis et vocabulis eorum qui haec viderunt].

1146. Cum in regno Theutonicorum verus crucis servus verbum crucis adnuntiaret, necesse fuit, ut regi Cunradoⁱ pro quodam pacis negotio loqueretur. Occurrit autem ei Frankenevurt^k, qui^l in territorio Moguntinae urbis super Mogum situs est viculus et a Francorum vado nomen accepit. Ibidem quoque Constantiensis episcopus Herimannus nomine, vir religiosus affuit, obnixius supplicans, ut ad partes suas ascendere dignaretur. Cuius petitioni multa quidem negocia resistebant, maxime tamen Clarevallen- sium suorum intima sollicitudo et precordialis affectus, ad quos redire omnimodis^m festinabat. Neque enim filiorum uteri sui mater poterat oblivisci, sed toto fere anno avelli a se viscera sua gravissime quaerebatur. Vicit tamen constantia dominiⁿ Constantiensis, cum oportune importune, modo per se, modo per regem et episcopos supplicaret. Sic nimirum intolerabile sibi iudicat vir benignissimus per se anxios contristare. Magis autem prevaluit timor Domini et spiritus eius, suggerens^o ostium sibi magnum apertum esse. Hoc enim studium eius, haec consuetudo est, ut, licet animum gerat affectione plenissimum, nullum tamen apud eum propria optineat affectio locum in deliberatione faciendorum, sed totum sibi vendicet divinae^p inquisitio voluntatis. Adquievit ergo venire cum episcopo. Et dominica Dec. 1. prima adventus Domini ingressi sumus fines episcopatus Constantiensis et in villa cui nomen est Kencingen^q maxima populi devotione suscepti. Multa ex hoc divinae virtutis^r miracula claruerunt; quae etsi nos tacuerimus, lapides clamabunt. Propterea qui presentes fuimus dignum duximus annotare ea vitandae gratia confusionis et dubitationis abigendae^s. Singulorum enim prescripsimus^t nomina, et singuli quod vidimus et audivimus certa veritate testamur. Eramus autem^u cum eo ego Herimannus Constantiensis episcopus et Eberardus^v capellanus meus, abbates duo Balduinus^w et Frowinus^x, monachi quoque duo Gerardus^y et Gaufridus, clerici tres, Philippus Leodiensis archidiaconus, Otto^y et Franco; quibus additus est in ipso itinere Alexander^z Coloniensis; Romam enim proficiscebatur, sed videns opera divinae virtutis et audiens crebram patris exhortationem, punctus est et conversus. Nam priores quidem ob hoc ipsum venerant Leodio. Singulorum nomina ex prescriptione primarum^a invenies litterarum.

EXPLICIT PROEMIUM.

**INCIPIUNT^b SIGNA QUAE IN ALEMANNIA PER SERVUM SUUM BERNARDUM ABBATEM
CLAREVALLENSSEM OPERATUS EST DEUS.**

1. Herimannus episcopus. Michi sacerdos villae Hetenheim², ob hoc ipsum vocatus, indicavit, hominem cecum iam annis decem, qui de domo sua erat, dominica prima adventus signatum in trans-

a) autem ed. b) c. d. I. des. ed. c) ita 1; Ad Henricum novitium Claraevallensem 2. Epistola et liber primus desunt 3. d) haec des. 2. e) credidimus 2. f) f. t. g) haec des. 2. 4. h) haec des. 1. 2. i) Conr. 4. 55 k) Franchenewort 1. l) quod in t. Moguntino s. M. situm est castrum 4. m) omnimodo 4. n) episcopi 1. o) s. illi a. e. o. m. 1; a. s. e. host. m. 4. p) i. d. v. 4. q) Kencingen 4. r) m. v. 4. ed. s) amb. 4. t) scripsimus 2. u) ergo 4. v) Eberardus 4. w) Balduinus 4. x) Girardus 4. y) Oco 4; et ita infra p. 123, l. 13. z) alius 2. a) priorum 2. b) ita 2; Incipit liber primus miraculorum que in Germ. etc. 1; Incipiunt signa in Germania p. s. s. B. Cl. operatus est D. descripta ab his qui presentes fuerunt 4.

1) Engelbergensis. 2) Ettenheim. Inde meridiem versus profectus est.

ita, ubi domum rediit, statim illuminatum esse. Hoc et ab alio prius audieram et in tota regione cer- 1146.
tissimum est. Eberhardus^a. Ego a duobus honestis viris, quorum alter sacerdos, alter monachus Dec. 1.
erat, audiui, duos in villa Kipenheim^{b.1} ipsa die signatos similiter^c illuminatos. Philippus. Secunda Dec. 2.
feria me presente cecus senex adductus est in aeccliam, et post manus impositionem, sicut omnes
5 audistis, illuminatum eum populus acclamavit. Frowinus^d abbas. Ego hominem videntem vidi, et
frater Gaufridus mecum. Franco. Tercia feria Frieberg^{e.2} puerum cecum mane^f in ospicio mater Dec. 3.
obtulit; dumque reportaret eum post manus impositionem, iussit pater inquiri a puero, an videret.
Ego ipse secutus sum, et cum interrogassem^g puerum, se videre respondit; quod et multis probatum est
argumentis. Gaufridus. Statim ut ingressi sumus aeccliam^h, adolescens claudus per signum vitae
10 gressum accepitⁱ. Episcopus. Omnes eum vidimus ante altare, cum populus in Dei laudibus adcla-
maret. Eberhardus. Ego illa ipsa die tres alios claudos erectos vidi. Franco. Mulierem cecam,
quae in ingressu aeccliae illuminata est et populo presentata, omnes vidistis. Gaufridus. Et puel-
lam, cuius arida manus restituta est sanitati, de qua inter oblationes cantatum est. Gerardus. Ego
ipsa die puerum cecum illuminatum vidi. Otto. Quarta feria, cum post missarum celebrationem pater Dec. 4.
15 egrederetur aeccliam, mulieris manus aridas tetigit, quae post paululum incolumitatem recepit; cantum
omnes audistis; ego et Franco vidimus ipsas manus. Gaufridus. Sic et puero, cum egrederemur^k
vicum^l, manus reddita est coram omnibus nobis. Sed et mulier clauda, quam patris iussu, dum con-
sequi nos non valeret, reversus super^m equum suum Henricus noster¹ attulerat, nobisⁿ videntibus, gres-
sum recepit in ipso loco, ubi puella clauda ex utero ceperat ambulare, et simul duae currebant. Franco.
20 In ipso itinere puellae cuidam manus arida restituta est; et ego ei abbatis^o baculum tradidi, et fortiter
eum tenebat.

2. Episcopus. Quid illud omisistis, quod prima die Frieberg pro divitibus iussit^p fieri oratio-
nem, ut auferret Deus velamen de cordibus ipsorum, quia pauperibus accedentibus ipsi crucem suscipere
cunctarentur. Neque enim ociosa fuit oratio; sed, ut scitis, ditissimi quique, eciam et pessimi vici illius
25 signati sunt. Philippus. Meministis etiam ceci illius senis^q, qui in via signatus est, et quemadmodum
sensit pater sanctus, exisse virtutem non a se quidem, sed a verbo virtutis et signaculo vitae; remisit
enim, cum paululum processissemus, qui inquirerent, an videret, et inventus est videns. Gaufridus.
Ipse nobis secreto confessus est, quod sepius futura erga eos quos signabat beneficia presentiret. Et de
surdis illis mulieribus, quae eadem die in villa Crocingen^{r.3}, per quam transivimus, videntibus nobis
30 auditum receperunt, ad tactum prioris, sicut ex ipsius ore audiui, secreto^s locutus est Deo, quod nullum
adhuc surdum hac vice beneficium sensisse cognovisset, et sine hesitatione tetigit^t eas^u. Eberhardus.
Ego cum duabus illis eciam adolescentem vidi, qui in ipsa hora fuerat illuminatus. Episcopus.
Heiteresheim^{v.4} quarta^w feria mane post missarum celebrationem^x puellam, cui manus^y restituta est, Dec. 5?
ego obtuli. Philippus. Et ego puerum surdum et mutum ab utero, quem protinus audistis recte loquen-
35 tem et audientem clare.

3. Episcopus. Ego ipse allocutus sum puerum, ubi signatus est, et libere statim respondit, et
omnes audistis populi vociferationem. Gaufridus. Unde ei verba, quae nunquam audierat? Episco-
pus. Ab eo, qui linguas infantium^z facit disertas. Gerardus. Hoc erat quod precedente vespera
secreto colloquentibus nobis pater dixerat, neminem adhuc mutum in hac via se audisse loquentem; et
40 post paululum: 'Cum^a soleant', inquit, 'qui muti sunt a nativitate etiam surdi esse, mirum valde est, an
aliquando sic curentur, ut linguam, quam penitus ante non noverant, subito intelligant et loquantur'.
Philippus. Puellam claudam, quae ibidem erecta est et gressum recepit, et puerum illuminatum omnes
vidimus. Frowinus abbas. Infantulum cecum mater attulerat, et signatus receperat visum; sed^b
illa adhuc nesciebat, donec ego ei^c pomum obtuli, et extensa manu apprehendit illud. Et ex hoc
45 probatus est videre. Eberhardus. Cum educeretur vir sanctus de aecclia, immo deportaretur magis,
ante ostium me presente et vidente claudum signavit^d et tulit baculos eius, et ille exiliens ambulabat.
Philippus. Cecum a nativitate puerum, cuius dum egrederemur pater beatus aperuit oculos, et ego
vidi et populus multus qui aderat et vos^e fere omnes. Similiter et puerum^f media parte corporis para-
liticum, cui eciam osculum dedit post signaculum, et statim^g sanus factus est coram nobis; nam et^h
50 manum eius aridam ante curaverat. Alexander^s. In villa Slieng^{i.4} ceca ab annis quatuor mulier
in aquae transitu illuminata est coram populo, et omnes fere vidimus eam. Gerardus. Ego in ea-
dem via puellam vidi, cuius manus arida sanata est, videntibus et acclamantibus multis.

4. Episcopus. Sexta feria Basileae post sermonem habitum et datas cruces mulier muta oblata Dec. 6.
est viro Dei. Cuius cum tetigisset linguam, statim solutum est vinculum oris^h eius, et loquebatur recte.
55 Hanc ego vidi et ei locutus sum; sed claudum, qui antea gressum receperat, de^k quo sic acclamavit
populus, quis vestrum vidit? Otto. Omnes eum^l vidimus. Eberhardus. Ego et milites domini mei
ipsa die, id^m est sexta feria, puerum vidimus, quem ad hospicium sancti viri cecum mater adduxerat et

a) Hebreardus 4; post Ebreard. b) Kypenheim 1. c) bis scr. 3. d) F. 2, et ita saepius prima littera nomen expressit;
Frowinus 4. e) Foienburg 1; Friemburo 2; Friemburg 4. f) m. o. m. in hosp. 4. g) interrogassent 2. h) ꝥcclesias 2.
60 i) recepit 4. k) egrederetur 4. l) deest 2. m) r. H. n. s. e. s. 4. n) vobis 2. o) b. a. 4. ed. p) f. i. 2.
q) secus 2. r) Erocingen 2. s) deest 4. ed. t) tangit 4. u) eam 2. 4. v) Heiterisheim 2. w) quinta legen-
dum videtur. x) sollempnia 4. ed. y) r. m. e. 4. ed. z) infantum 4. a) C. s. des. 2. b) et 2. c) puero 4. ed.
d) signatum 2. e) nos 4. ed. f) S. ex m. 4. ed. g) stans 2. h) deest 2. i) Stieng 4. k) de q. s. a. p.
des. 4. l) v. e. 4. ed. m) in s. 2.

65 1) Kippenheim. 2) Freiburg. 3) Krotzingen. 4) Heitersheim. 5) Schliengen.

1146. reducebat videntem. Gerardus^a. Multa eo maxime die facta sunt, quae pre tumultu scire nequivimus.
- Dec. 6. Audivi enim ipsum dicentem, quod cecos eo die tetigisset, quos omnino credebat illuminatos esse aut
- Dec. 7. cito illuminandos. Episcopus^a. Sabbato iuxta castrum Rinvelt^{b.1} puer claudus erectus est, et ego cum audissem vociferationem — precedebam enim —, redii et inveni ambulantiem claudum in medio populi exultantis. Eberhardus^c. Sekkingen^{d.2} vespere sabbati, dum aecclesiam^e egrederetur homo 5 Dei, puer, cuius erant nervi cervicis indurati et caput erigere aut circumducere non valebat, oblatus est, et ubi signatus, rediit, solutis nervis, erexit caput et libere circumspexit. Serviens meus, qui in ipso hospicio pernoctavit et puerum vidit, michi hoc indicavit cum aliis sociis suis^f.
- Dec. 8. 5. Gaufridus^g. Ipsa est villa, ubi mane die dominica puero manus restituta est, et alter claudus a nativitate gressum recepit, et duo claudi, alter vir, altera^h mulier, in egressu villae erecti sunt, 10 et baculis quibus sustentabantur abiectis, libere incedebant magnificantes Deum. Nec longe processeramus, et ecce, mulieris manus invalida signata est et sanata. Omnes hoc vidimus, et ad singula clamor factus est et exultatio magna. Hominem etiam mente captum, quem in eadem villa pater signaverat, et statim quietum ac sane loquentem et agentem gratias vidimus et ex hoc sanum permansisse audivimus. Redeuntes iuxta eandem villam, sacerdoti ipsiusⁱ villae locuti sumus, et dixit, ex his de quibus certi 15 erant usque ad decem ipsa die ibi aut erectos aut illuminatos. Vespera quoque, ubi dux Cunradus^k occurrit, claudus puer coram eo et militibus gressum recepit, videntibus etiam nobis. Episcopus. Ibidem contigit, quod modo sileo, sed suo loco a vobis velim commemorari. Eberhardus. Ipso die in ingressu aecclesiae Doingen^{l.3} alterum claudum erectum vidimus et ambulantiem. Philippus. Mane secunda feria ex utero claudus in ingressu eiusdem aecclesiae me presente et vidente gressum recepit. Puer 20 quoque, quem in hospicio nostro mane mutum videramus, coram nobis locutus est. Sed et hospita nostra nobis testabatur, neptem^m suam, quae quadraginta annis ceca fuerat a quarto anno aetatis suae, ipsa die illuminatam. Gerardusⁿ. Ego in hospicio die ipsa puerum cecum illuminatum vidi. Philippus. Et ego adolescentulam cecam, quae prope villam illuminata est, quam et ex nostris et ex populo multi viderunt. 25
- 6.º Gaufridus. Multa eo die vidimus, quorum iam non possumus recordari. Unum tamen occurrit, ipsa quam vidi laeticiae magnitudine ad memoriam revocante. Dico autem de muliere, quam diu claudam in villa quadam, per quam transivimus, erectam vidimus omnes. Eberhardus. Ego cum militibus domini mei contuli, et ex his quae tam illi viderunt quam ego ipse numeravimus triginta sex miracula quae facta sunt ipsa die. Ceci undecim illuminati sunt, claudis decem et octo gressus redditus 30 est, mancis undecim manus restituae, surdus unus audivit. Si plus in summa veniunt quam triginta sex, inde est, quod prius personas numeraveram, modo signa. Nam erga puellam unam multa sunt facta, quae ceca et clauda utroque pede et muta erat et alteram manum aridam habens. Ad multa etiam alia cantantem audivimus populum qui sequebatur nos, sed quia reverti nequivimus, non vidimus ea.
- Dec. 10. 7.º Philippus. Tercia feria Scafusen^{p.4} multa amisimus, quia tumultus intolerabilis erat, et omnino 35 abstinere oportuit patrem a benedictione infirmorum et fugere, adeo se populus invicem comprimebat. Episcopus^q. Ego ipse ante altare rogabam obnixius, ne cui manum imponeret^r, prorsus ignorans, qua ratione posset educi. Philippus. In ingressu tamen aecclesiae clauda gressum receperat me presente, et populi cantum omnes audistis. Vidimus et aliam^s claudam, quae egredientibus nobis de villa supra montem signata est et confestim solutis nervis libere ambulavit. Eberhardus^t. Me vidente in 40 eadem villa^u surdus recepit auditum et mulier gressum, quae clauda fuerat utroque pede. Audivi etiam a milite quodam domini mei, qui in omni^v turba sanctum Domini defendebat et presens erat omni hora, quod aridum brachium cuiusdam sanatum sit^w, et claudus ambulaverit. Episcopus. Steim^{x.5}
- Dec. 11. feria quarta mane in ingressu aecclesiae me presente et vidente cum populo et fratribus nostris claudus utroque pede et manum unam habens aridam ab utroque liberatus^y est incommodo, et libere ambulabat 45 et movebat manum. Philippus. Puerum^z cecum, qui ibidem illuminatus est, ego vidi.
8. Balduinus abbas. Ubi Renum transivimus, cantus ille quem audistis — omnes enim in altera parte remanseratis —, populo preoccupante naves, fuit pro erectione claudi cuiusdam pueri, quem ego vidi. Gaufridus. Cecum senem, qui in eodem itinere, dum transivimus^a villam Stekeboren^a, lumen recepit, ego vidi et mulierem claudam longo iam tempore, quae sub manu benedictis exiliit; cui sic 50 congratulabantur omnes, qui eam noverant prius; curru enim venerat et pedes^b revertebatur. Philippus. Puerum utroque brachio impotentem pater signaverat, cuius dum alterum brachium extendisset, unus e militibus alterum dum offerre ei vellet, coram omnibus nobis extendit^c. Gaufridus. Omnes vidistis, quantum exultaverit mulier insolitam lucem mirata, quae iuxta lacum illuminata est. Episcopus. Puerum paraliticum parte media signatum atque sanatum milites nostri se vidisse testantur. Filium quo- 55 que militis cuiusdam, cuius erat manus arida, ut videbatur, fere duodennem, cum adduceretur, ego vidi; statim vero cantantes audivi, et inquisivi, quid accidisset. Miles autem quidam respondit, sanata manum

a) deest 4. b) Rinwelt 1; Rinweld 2; Rinwel 4; Rinvel ed. c) Epc e corr. 4. d) Segkingen 1; Sekkin 4. e) eg. ec. 4. ed. f) meis 4. ed. g) ita etiam 4. h) et a. 4. ed. i) i. v. des. 4. ed. k) Conr. 4. l) Doingen 4; Doningen ed. m) neptam 4. n) Gaufr. 4. o) nulla cap. distinctio 4. p) Scasusen 4. q) Eb. 60 e corr. 4; Eberhardus ed. r) imponeretur 4. s) alteram 4. ed. t) Epis. corr. Ebre 4. u) via 4. v) ipsa 4. ed. w) est 1. 2. x) deest 4. ed. y) i. l. e. 4. ed. z) C. p. 4. ed. a) transiremus 4. ed. b) pedibus 4. ed. c) ostendit 4.

1) Rheinfelden. 2) Säckingen. 3) Thiengen, ut videtur. 4) Schaffhausen. 5) Stein ad Renum. 6) Steckborn in sinistra ripa Rheni.

fili domini sui. Alexander. Ego hunc vidi^a. Gaufridus. Ego alterum vidi pauperem adolescen- 1146.
tulum, cui manus arida restituta est in villa proxima Constantiae. Frowinus abbas. Quae Constan-
tiae facta sunt pre tumultu pauci viderunt; ego tamen cecum illum, qui feria quinta ante altare illumi-
natus est, vidi. Abbas Augensis^b adduci eum^c fecerat, cuius mendicus erat. Puer quoque de hospicio Dec. 12.
nostro, quem ego ipse adduci feceram, ipsa die signatus — claudus enim erat —, gressum recepit.
Sed et pro tribus aliis signis in aeclesia cantatum est, et campanae pulsatae sunt, licet nemo nostrum
viderit, quid factum^d sit. Gaufridus. Nulla sic ignoramus^e sicut ea quae Constantiae facta sunt, quia
nemo nostrum se turbis immiscere audebat et nos hic quae vidimus loqui proposuimus. Ex his quae
feria sexta^f facta sunt nichil vos vidisse arbitror ipsa die. Nam sabbato mane inter oblationes puerum Dec. 13.
vidimus cum multa devotione gratias agentem patri, cuius oratione ipsa sexta feria amissum gressum^g Dec. 14.
acceperat, cum claudus advenisset. Cuius devotionem vir sanctus intuens, ad me ipsum conversus ait:
'Non est inventus, qui rediret et daret gloriam Deo, nisi puer iste'. Prius autem in ipsa oblatione ado-
lescens surdus iam duodecim annis, sicut ipse nobis confessus est, sub manu signantis beneficium sen-
tiens exclamaverat in gaudio et exultatione, quod recepisset auditum. Omnes eum vidimus, aliqui etiam
ex nostris locuti sunt ei. Sic et mulierem claudam, quae ibidem gressum recepit, vidimus et puellam
claudam^h, quae similiter erecta est. Alteram^{h*} quoque puellam, quae surda erat, et ibidem recepit audi-
tum. Haec, ut scitis, Constantiae in capella domini episcopi facta sunt sabbato.

cf. Ev. Luc.
17, 18.

9. Philippus. In solio namqueⁱ, cum iam pararet exire, mulieris manus invalida sanata est, et
hanc ego vidi. Balduinus abbas. Ego adolescenti illi, qui in exitu civitatis auditum receperat, locu-
tus sum, cum populus exultans vociferaretur. Philippus. Vespere sabbati in hospicio apud^k Winther-
tur puellam mutam vidistis, cum eam mater adduceret, et quomodo postea redierit loquens, ipsi scitis.
De multis enim interrogata libere respondit. Nam mane dominica die pre tumultu omnes existis de^l Dec. 15.
aeclesia, nec vidistis quae fiebant, licet clamorem vociferantis^m populi audiretis. Ego autem vidi pue-
rum media parte corporis paraliticum, cui et brachium et manum et tibiam simul et pedem, quae omnia
invalida erant, virtus divina restituit ad patris benedictionem. Duabus quoque claudis, alteri quidem pede
uno, alteri vero utroque, gressus redditus est, et has presens vidi. Alexander. Ipsa die in via
nobis videntibus puer claudus gressum et mulier surda auditum recepit. Sedⁿ prope Turegum coram
multis qui occurrerant claudus erectus est. Gaufridus. Turegi secunda feria mane in aeclesia ceca Dec. 16.
mulier illuminata est. Hanc ego vidi cecam cum adduceretur, et cum ei^o manus imposita est presens
affui, et protinus illuminatam vidimus universi. Franco^p. In eadem aeclesia puella clauda gressum
recepit et mutus loquelam, presentibus et videntibus nobis. Philippus. Similiter et puellula^q ceca visum.
Multa quoque ibidem facta sunt, quae videre^r nemo ex nobis potuit pre tumultu.

10.^s Gerardus. Ubi fluvium Lindemach¹ transivimus, cui superpositus est vicus ille, infra dimidium
miliare pueri^t duo manci manus, mutus unus loquelam, surdus unus auditum, senex cecus visum [coram^u
omnibus] receperunt. Haec nos omnia vidimus et certissime ac diligentissime probavimus, ad^v singula
acclamante multitudine, quae sanctum Domini deducebat in laetitia et exultatione. Philippus. In ipso
itinere clauda erecta est, quam in humeris deportatam ubi signavit pater, deponi iussit et ambulare.
Haec erat, cui sic congratulabantur vicinae mulieres et omnes qui noverant eam. Sed et surdus qui-
dam ipsa die iuxta viculum, per quem transivimus, coram nobis recepit auditum. Gerardus^w. Feria
40 tertia profecti mane a viculo cui nomen Birbouminesdorch^{x,2}, priusquam fluvium Rusam transiremus, duas Dec. 17.
mulieres claudas vidimus in itinere erectas; utriusque curationem pater, dum eas signaret, sine ulla
hesitatione cognovit. Substitit enim et utramque deponi fecit, et libere ambulabant magnificantes Deum.
Alexander. Ipso die iuxta viculum quendam puer intorto et rigido collo sanatus est coram nobis, et
libere caput movebat. Eberhardus. Unum omisistis, quod ego vidi et populus multus villae quae
45 dicitur Frichem^{z,3}; omnes enim precedebatis. Ibi clericus quidam de villa quae dicitur Secchingen^a ob-
nixius rogavit sanctum Domini, dum ingrederetur villam, ut aliquod faceret signum, quia populus
durissimus erat; et ecce, mulierem claudam ab annis viginti offerebant, quam ubi signavit pater, deponi
iussit^b, et libere ambulavit.

11. Alexander. Sic^c et mane quarta feria apud castrum Rinvelth^{d,4}, ubi pernoctaveramus, prius- Dec. 18.
quam intravit vir sanctus aeclesiam^e, in atrio exteriori puerum alterum a simili liberavit^f incommodo
et puellae manum invalidam reddidit sospitati. Gaufridus. In aeclesia post missae celebrationem
puellam ei optulimus, quae ex utero matris ceca vix lucem solis videre poterat, nichil autem aliud discer-
nere. Cuius oculos sputo linivit pater beatus, et continuo clare vidit et omnia discernebat. Ibidem
quoque surdus auditum et cecus quidam^g visum recepit. Alexander^h. Puer eciam alter, cuius nervi
55 cervicis obdurati et retracti caput circumducere non sinebant, in aeclesia sanatus est ipsa hora. In

a) sanatum vidi 4. ed. b) Augensis 2. c) preceperat eum 4. ed. d) ageretur 4. ed. e) ignoravimus 4. ed. f) quinta 2.
g) am. receperat (recepit ed.) gr. 4. ed., ubi c. cl. adv. des. h) cl. similiter q. s. est er. 4; est er. ed. h*) Altera
q. puella 4. ed. i) deest 4. ed. k) ap. W. des. 1. l) e. ecclesiam 4. ed. m) p. v. 4. ed. n) Situs 2; et 4.
o) m. e. imponeretur 4. ed. p) Frog. 4. q) puella 4. ed. r) n. ex n. v. p. 4. ed. s) nulla cap. distinctio 4.
60 t) d. p. 4. ed. u) des. 2, ubi recepit. v) a. ad s. 4 ed. w) deest 4. x) Birbomesdorf 2; Bibovermesdorf 4;
Birbovermesdorff ed. y) deest 4. ed. z) Frichen 4. ed. a) Serkenen 2; Sekkingen 4. b) i. d. 4. ed.
c) Sic et des. 4. ed. d) Rinvolt 1. e) deest 2. f) liberatum 2; ext. intortum collum pueri sanavit et 4. ed.
g) v. q. 4. h) deest 4.

1) Limmat. 2) Birmenstorf. 3) Frick, inter Säckinggen et Bruck. 4) Iam versus Rhenum et septentrionem rediit.

1146. via quoque contracta mulier et omnino impotens, quam in ventilabro deportaverant in occursum sancti viri, ut signata est, exiliit clamitans; et facta est laetitia magna in populo. Sed et prope Basileam vir quidam, qui graviter audiebat, clarum recepit auditum.
- Dec. 19. 12.^a Quinta feria ante lucem egressi Basilea^b festinavimus Rovascl¹. In ipso autem itinere surdus quidam recepit auditum, et puer altero oculo cecus vidit utroque; nec latuit patrem, cum^c paululum pertransisset eos, sed misit qui scrutarentur, et inventum est ita. Eberhardus. 'Cum misisset te', inquit ad Alexandrum^d, 'ut videres, an puer illuminatus esset, conversus ad me, qui propius incedebam, ait: "Deus aperuit oculum pueri illius". Gaufridus. Sexta feria in aeclesia Rovascl, ubi interfuit^e, puer allatus est altero oculo parum altero nichil videns, et confestim^f clare vidit utroque. Omnes vidimus eum. Nam continuo etiam de alio signo conclamatum est, et dicebant, cecum illuminatum esse; sed videre eum nequivimus pre tumultu. Franco. Puerum quendam claudum, qui post sermonem habitum ad plebem erectus^g est in ipsa aeclesia, de quo etiam vociferati sunt, ego ambulante vidi in medio populi acclamantis. Episcopus. Sabbato in aeclesia Berchene^{h.2} post missarum celebrationem clericus altero oculo cecus iam per quinquennium visum recepit. Et ego eum vidi agentem gratiasⁱ et exultantem. Otto. Prius ibidem convalescerat puer intortum habens collum, cuius sub manu patris nervi crepuerunt et relaxati sunt, et pueri pater et puer ipse incredibiliter laetabantur. Omnes audistis cantantem populum; ego puerum vidi. Gerardus. Adolescentem, cuius arida erat manus cum brachio toto, et ibidem curatus est, omnes vidimus.
- Dec. 22. 13.^k Et puellam, quae dominica quarta adventus Argentinae in aeclesia post missarum celebrationem erecta est; de qua sic exultabat pater, sic populus acclamabat. Philippus. Ipsa die, priusquam navem ingrederemur, puer claudus erectus est et coram ipso^l patre nostro libere ambulabat, et qui aderant vociferabantur cum gaudio, sicut omnes audistis. [Philippus^m]. Secunda feria in navi proficiscebamur, et non poterant accedere qui infirmabantur, vespere tamen Hagenbachⁿ in hospicio mulier clauda gressum recepit. Gerardus. Ipsa hora, qua mulier supervenit, querebamur invicem, nichil nos ea die vidisse, et illa statim sine baculo ambulare cepit gratulabunda et laudans.
- Dec. 23. 14.º Tertia feria vigilia fuit dominicae nativitatis, et navi venimus Spiram. Ibi enim diem festum celebravit rex Conradus; ibi coronatus est; ibi multus^p adfuit episcoporum principumque conventus. Illuc pater sanctus advenit, inter principes quosdam pacem cupiens reformare, quorum inimicitias ab^q exercitu crucis Christi multi detinebantur. Verumtamen non crebra solent in illis conventibus apparere miracula, nec dignatur Deus, ubi tantus est concursus multitudinis curiosae, revelare gloriam suam. Sed non fuit otiosus patris adventus. Ibi enim factum est, ut ipsius verbis utar, miraculum miraculorum. Siquidem rex signatus est preter spem omnium qui convenerant. Cucurrit^r velociter sermo vivus et efficax; et vere ibi probatum est, quia cor regis in manu Dei. Prius enim apud Frankenvorth regem secreto convenerat vir beatus, admonens, ut^s ipse saluti propriae provideret in tempore misericordiae uberis. Cui cum respondisset rex, nullum sibi huius militiae inesse propositum, tacuit vir mansuetissimus, dicens, non esse parvitas suae importunius instare regiae maiestati. Sic et Spirae, cum in sermone publice^t iam secundo regem sicut prius peregrinationis admonuisset ex nomine, die tertia, cum beati Iohannis festivitas ageretur, secreto aggressus eum solita mansuetudine, suggerens providendum omnino, ne^u sic preteriret eum penitentia levis, brevis, honorabilis, salutaris, quam ad salvandos peccatores divina pietas excogitaverat. A quo hoc tandem responsum obtinuit, quod deliberaret secum et consuleret suos, sequenti die super hoc responsurus. Exinde intra missarum sollempnia beati patris animum coepit spiritus stimulare divinus, ut preter morem^v nullo rogante diceret, non oportere sine sermone preterire diem. Quid multa? Locutus est, et in fine sermonis regem non ut regem, sed ut hominem tota libertate convenit. Proponebat enim futurum iudicium, hominem ante tribunal Christi astantem, imperantem Christum et dicentem: 'O homo, quid debui tibi facere, et non feci'? Ex hoc autem enumerans regni culmen, divitias, consilia, virilem animum et corporis robur, his et huiusmodi verbis commovit hominem, ut in medio sermone non sine lacrimis exclamaret: 'Agnosco prorsus divina munera gratiae, nec deinceps ipso prestante ingratus inveniar; paratus sum servire ei, quandoquidem ex parte eius submoneor'. Dixit, et ecce populus rapiens verbum de ore loquentis exclamat in laudem Dei, et resonabat terra in voces eorum. Continuo signatus est rex et vexillum ab altari per manum patris nostri suscepit^w, quod ipse in exercitu Domini manu propria deportaret. Signatus est cum eo nepos eius dux Fredericus iunior, signati alii^x principes, quorum non est numerus. Gaufridus^y. Ipsa autem die iuxta^z capellam, ubi pater sanctus missam celebravit, puer claudus me presente gressum recepit.
- Dec. 27. 15. Eberhardus. Sabbato cum^a Innocentium festus ageretur dies mane exeunti de hospicio patri sancto occurrebam^b, adducens mecum militem, qui signari volebat, et ecce, in media turba puerum cecum intuens: 'Quid vult', inquit, 'puer iste'? Cuius verba cum parum^c intellexissem, quod Romana loqueretur^d

a) nulla cap. dist. 4. b) Basileam eg. 4; Bas. deest ed. c) sed c. p. p. e. m. 4. ed. d) alium 2. e) intravit 4. ed. f) continuo 4. ed. g) ereptus 4. h) Berchee 4; Berche ed. i) gratias — numerus. Ipsa autem die des. 2. k) Septimum capit. 4. l) c. omni populo l. 4; c. populo l. ed. m) ita 4; deest 2. ed.; in 1 haec aliter narrantur: Gaufridus. Iuste forsitan de nobis — infirmorum (quae Bethmann haud exscripsit). n) Hagenbuch 4; Bagenbach ed. 60 o) nulla cap. dist. 4. p) deest ed. q) deest 4. r) Concurrit 4. s) et 4. t) publico 4. u) nec 4. v) moram 4. w) deest 4. x) illi 4. y) deest 4. ed. z) pergit 2. a) S. mane c. I. f. a. d. ex. 4. ed. b) occurrebant 2. c) minus 4. ed. d) ling. loq. 4. ed.

1) Fortasse Ruffach. Certe in sinistra Rheni ripa profecti sunt. 2) Bergheim.

lingua: 'Adduc', inquit, 'puerum ad me'. Factum est ut imperavit, et confestim signatus puer visum re- 1146.
cepit. Et^a ego ipse in multis probavi, quod clare videret. Eberhardus^b. Post missae celebrationem Dec. 28.
in capellam quandam^a, quae dormitorio canonicorum adheret^c, pater inductus, virum signavit, cuius alter
oculus cecus erat, et confestim visum recepit. Huius et prius^d cecitas et postea illuminatio diligentissime
5 est probata. Sic quendam^e surdum, dum ab aeclesia regrederetur^f, fecit audire, immittens^g digitos in
aures eius; et hoc vidimus et probavimus.

16.^h Episcopusⁱ. Sic et cecum illum, qui dominica ante altare illuminatus est, dum gradale Dec. 29.
cantaretur, quem ego ipse obtuleram. Eberhardus. Multa ibidem facta arbitror quae non vidimus.
Saepe enim cantantem audivimus populum, et nemo ex nobis irrumpere potuit, ut videret quid ageretur.
10 Unum enim^k surdum, qui ibidem recepit auditum, ego vidi et ego obtuli eum. Philippus. Ipso die
conventus factus est, ubi manifeste Spiritus affuit; neque hinc cuiquam dubitare licebit^l. Convocavit
enim rex omnes principes et milites, qui signati erant, simulque residentibus universis exhortatus est eos
pater sanctus non humanis sermonibus^m, sed divinis. Ubi vero egressi sumus, et rex ipse cum principi-
bus sanctum Domini deducebat, ne comprimerent eum turbae, puer claudus eiⁿ oblatus est coram rege.
15 At ille signo crucis edito puerum erigit et iubet coram omnibus ambulare. Quanta laetitia, quanta
exultatione puer deductus sit, quis loquatur? Conversus autem pater sanctus ad regem: 'Propter vos',
inquit, 'factum est hoc, ut noveritis, quia vere Deus vobiscum est, et acceptum^o est ei quod coepistis'.
Ipsa hora, priusquam ingrederemur^p hospicium, puella clauda erecta est et ceca mulier illuminata.
Eberhardus. Mane secunda feria, dum ad aeclesiam vir sanctus proficisceretur, multitudo languen- Dec 30.
20 tium impediabat nos, et omnes precedere iussimus. Nec mora; claudus quidam ante altare erectus est;
utrum signatus esset, ignoro. Ambulantem tamen vidi et ligni pedem in aeclesia dependentem^q. Otto.
In capella regis ipso presente puer^r cecus, quem ego obtuli, illuminatus est. Alexander. Ibidem
statim puer claudus ex utero gressum recepit. Eberhardus. Eadem hora alii duo, claudus alter et
alter curvus, erecti et me presente ad aeclesiam^s maiorem ab universo populo sunt deducti. Nam
25 vociferationem et sonantes campanas omnes audistis. Vix redieram domum, et ecce, iterum clamor, ite-
rum compulsatio. Festinavi ad aeclesiam, et duos iterum^t claudos adducebant, qui ipsa hora recepe-
rant^u gressum.

16. Gerardus. Vespere dum rediret pater ad^v hospicium a curia regis, multitudo languentium^w
ianuas obsidebat. Quos in ordinem fecimus residere, et singulos tetigit ac signavit. Ibi puer claudus
30 ex utero gressum recepit; alter cecus uno oculo illuminatus, et vir claudus ab annis decem est erectus^x.
Hos ego vidi statim sanatos sub manu benedicientis. Unus e fratribus nostris, unum adhuc surdum, qui
auditum recepit, se vidisse, testatur et mulierem gratias referentem, quod a dolore capitis convalesceret.
Eberhardus. Feria tertia puer cecus illuminatus est, quem ego vidi. Philippus. Item vir quidam Dec. 31.
in presentia regis et principum unius oculi visum recepit. [Philippus^y]. In ipso loco factum est, unde
35 plurimum gratulabamur, eo quod presens esset dux quidam Grecus, missus ab^z imperatore Constantino-
politano¹. Hic in capella regis loquebatur patri nostro, cum mulier ceca oblata est. Ubi vero signata
est coram eo, statim illuminata est; et homo ille plurimum compunctus est in hoc verbo. Sic et circa
vesperam astante rege et ipso duce et principibus multis puer claudus offerebatur. Protinus autem fidu-
cialiter loquens vir fidelis, audientibus omnibus, ait: 'In nomine Iesu Christi tibi precipio, surge et ambula'.
40 Sonuit vox virtutis, et secuta est virtus; surgensque puer, libere ambulabat, et prius quidem trementibus
membris vel tibiis ibat, sed paulatim sub oculis omnium roborabatur.

17.^a Gerardus. Anselmus episcopus Havemburgensis^b in fronte et faucibus gravissime patiebatur,
ut vix aliquid gustare posset aut loqui. Hic ergo rogabat beatum virum dicens, quia: 'Deberes etiam
me curare'. Cui iocunde respondens: 'Si eandem', inquit, 'haberes fidem, quam habent mulierculae, pos-
45 set tibi^c forte prodesse'. At ille: 'Etsi ego', ait, 'fidem non habeo, salvum me faciat fides tua'. Tandem
tetigit^d eum et signavit pater, et continuo dolor omnis et^e tumor abscessit. Philippus. Victa est
curiositas nostra, quia tam^f crebra cotidie signa choruscant. In octavis nativitatis mane^g, dum ad 1147.
aeclesiam proficisceremur, in claustrum canonicorum puer claudus gressum recepit et coram ipso patre Jan. 1.
nostro ambulabat exultans. Gerardus. Inter missarum sollempnia curvus puer erectus est; et hunc
50 vidi, cum ad altare deduceret mater incolumem, ut offerret pro adepta salute candelam. Otto^h. Post
missarum celebrationem mulier clauda recepitⁱ gressum, quam nos vidimus omnes^k ambulantem. Gerardus.
Multa quidem et hac die et sequenti collata languentibus^l beneficia vidimus, vidit rex ipse, vidit curia tota,
vidit universa Spirensis^m civitas, a cuius memoria deleri non poterunt in aeternum. Nostra siquidem
scedula, ubi haec annotaveramus, negligentia cuiusdam fratris amissa est; parcat ei Deus! Tria tamen
55 occurrunt memoriae; nam cetera investigare non vacat. Feria quinta pueri duo, quorum uterque oculi Jan. 2.

a) deest 4. ed. b) Gerardus 4. ed. c) adiacet ind. vir Dei v. s. uno cecum oculo et visum statim recepit 4. ed.
d) et c. prima et ill. secunda d. p. est 4. ed. e) et 4. ed. f) rediret impresso crucis signaculo f. a. 4. ed. g) et
mittens 2. h) Capit. octavum 4. i) deest 4. k) tamen 4. ed. l) licebat 4. m) deest 2. n) ob. e.
ei 4. ed. o) ei a. e. 4. p) eg. 4. ed. q) pendantem 4; pendentem ed. r) puer — statim des. 4. ed. s) m. ec. 4. ed.
60 t) item 2. u) receperunt 4. v) ad h. des. 4. ed. w) hospicii add. 4. ed. x) e. est 4; est deest ed. y) deest 4. ed.
z) a rege 4. ed., quod praeferrem. a) nulla cap. dist. 4. b) Havenb. 4. ed. c) deest 2. d) s. e. p. et t. 4. ed.
e) omnisque 4. ed. f) q. cr. miracula c. ch. 4. ed. g) Mariae ed. h) deest 4. i) gr. r. 4. ed. k) deest 2.
l) b. l. vidit r. 4. ed. m) c. Sp. 4.

1) De quo nihil constat; cf. Wilken, 'Kreuzzüge' III, p. 74 n.

1147. unius lumen amiserat, in hospicio illuminati sunt, et paralyticus curatus est, quem deportaverant in gratia. 2. bato. [Philippus^a. In capella regis dum perficeretur reconciliatio, pro qua nominatim venerat pater beatus, signavit hominem, cuius caput sine intermissione tremebat, et sanatus est ipsa hora. Puer etiam claudus ibidem erectus est. Gerardus. Vespere in hospicio duo ceci illuminati sunt coram nobis].

Ian. 3. Mane sexta feria modo^b coram nobis cecus visum recepit. Sed eundem est nobis, et qui deportaturus^c est ista nuntius iam festinat. Quaerimus proinde, quod dominus episcopus reservavit. Episcopus. Optime factum est, ut me commoneres; nam michi, fateor, prorsus memoria^d exciderat. Sagittarius quidam serviens ducis Cunradi^e, cum nobis occurrisset^f, detrahebat verbo crucis et sanctum Domini blasphemabat, dicens, quia: 'Non plus signa^g facit hic quam ego'. Ubi ergo pater^h ad imponendam manum infirmis substitit, accessit homo et vidit cui derogaverat; statimⁱ cecidit exanimis et diu iacuit 10 sine sensu. Alexander. Ego proximus illi eram, quando cecidit, et equus quidem immobilis stabat. Iniquus autem ille impulsus, subito virtute divina cecidit retro. Obstupuimus omnes et advocavimus patrem, nec prius miser ille surrexit, quam descendens et orans erigeret eum. Sic in se ipso cognita virtute, cui prius detrahebat incredulus, sequenti die signatus est ad preceptum patris nostri in exercitum Domini profecturus. Episcopus. Per omnia benedicta miseratione Domini, qui novissimae huic 15 generationi unum saltem ex antiquis sanctis reservavit, ut tanquam lucerna ardentissima temporis huius tenebras vita, doctrina, miraculis illustraret^h! Felices vos, qui sub pennis eius speratis et satiamini ab uberibus consolationis eius! Felix congregatio, quae tanto patre laetatur! cuius nosⁱ miseri seculares tenui saltem noticia^m gloriamur.

EPISTOLA^a QUORUNDAM CLAREVALLENSIUM MONACORUM AD CLERUM COLONIENSEM.

20

Dominis et amicis suis clericis aecclisae Coloniensis salutem dicunt fratres et amici eorum Everardus^a, Gerardus et Gaufridus monachi qualescumque, Philippus Leodicensis, Wolmarus^b Constantiensis et ceteri tirones spiritualis militiae quos vir sanctus eripuit de medio Babilonis. Ante omnia decet nos ex ipsis medullis cordium tibi gratias agere, fons^c bonitatis, domine Deus noster. Multiplicasti enim 25 super nos misericordiam tuam et magnificasti facere nobiscum, immemor omnium iniquitatum nostrarum, quibus digne puniendis ne ipsa quidem gehenna sufficeret. Et unde hoc^r nobis peccatoribus utique pessimis omnium, quos tua patientia^s ordinante tellus in^t vita cogitur sustinere? Unde hoc nobis, ut sub tantae^u sanctitatis patrocínio respiremus? O vere inaestimabilis cumulus miserationis! o incomprehensibilis divinae pietatis abissus! Accumulavit gratiae suae munera super virum, quem elegit, ut ad 30 eum colligat^v undique desperatissimos peccatores, in quo securius habeant sibi repositam sanctitatem. Vos autem, karissimi, usquequo^w gravi corde? Nonne, si in Tiro et Sidone factae essent virtutes, quae in vobis factae sunt his diebus, egissent penitentiam in cinere et cilicio? Quis^x unquam hominum tanta vidit, quis^y audivit, quis in pagina qualibet legit tam crebra miracula facta per hominem inter homines adhuc corporaliter^z conversantem? Ad signum unum aliquando conversa legimus^a de populo utique 35 durae cervicis hominum tria milia, cum in porta templi mendicantem claudum ex ore Petri prolata vox virtutis ambulare fecisset. Quantos in brevi civitas Coloniensis vidit erectos? Et multi quidem de populo ad quod vocabantur conversi sunt et oblatam sibi a summo pontifice indulgentiam et indictam penitentiam devotissime susceperunt. Et^b certe, nisi abundaverit iusticia^c vestra plus quam eorum, non intrabitis^d in regnum caelorum. Laici sunt, de mundo sunt, licite cogitant quae sunt^e mundi. Apostolis 40 dictum est: *Vos de mundo non estis, sed ego vos elegi de mundo*. Quorum vos^f hodie occupatis loca, quorum stipendiis vivitis. Quorum potestatem tenetis, quorum auctoritate polletis, quorum vobis vendicatis honorem, cum quibus, ut pace vestra dixerimus, communia vobis sunt omnia preter conversionem et conversationem, preter^g studium et intensionem, preter opera et voluntatem, preter vitam denique et opinionem. Si in terra gregem^h pasci viderit, quisⁱ miratur? Pastorem autem similiter incurvari^k, similiter 45 inhiare terrenis et quae inferius sunt querere, numquid non ridiculum est et abusio magna? At nunc 'erubescite Sidon, ait mare'. Publicani et peccatores precedunt vos in regnum^l Dei. Desperata est^m plaga cleri huius, a planta pedis usque ad verticem non est in eoⁿ sanitas. Ditata est aecclisae terrenis possessionibus, sed virtutibus spoliata. Neque enim longa eis^o esse potuit cohabitatio, ex quo pauper factus^p propter nos Rex gloriae, ita paupertatem elegit, ut diceret: *Nisi quis renuntiaverit^q omnibus quae 50 possidet, non potest^r meus esse discipulus*. Heu! heu! videmus venenum^s additum aecclisae, sicut^t dictum est Ludovico, quem nominatis Pium, qui precipue ditavit aecclisias. Legimus enim in historia eius, quod audierit vocem dicentem sibi: 'Venenum aecclisae addidisti'. An forte vobis^u videtur absonum, venenum

a) haec des. 2. b) deest 4. ed. c) hec d. e. n. 4. ed. d) deest 2. e) Conr. 4. ed. f) dux o. 4. ed. g) iste s. f. 4. ed. h) e. ad. i. m. i. p. s. 4. ed. i) statimque 4. k) coruscaret 4; consecraret ed. l) deest 4. 55 m) leticia gratulamur 4. n) haec epistola et quae sequuntur—c. 7. desunt hoc loco 2, sed in fine adduntur, rubra praemissa: Epistola ad clerum Coloniensem; Incipit epistola de miraculis Bernardi abbatis 3; rubra deest 4, ubi capit. 9. inc. o) Eur. 4. p) Wolmarus 2; Volom. 4. q) f. b. des. 4. ed. r) id 3. s) or. p. 4. ed. t) in v. des. 2. u) tanto 3. v) colligeret 2. w) bis scr. 2. 3. x) Quis — conversantem des. 4. ed. y) q. a. des. 3. z) deest 2. a) l. hominum de p. dur. c. 2. b) set 4. ed. c) deest 4. d) introibitis 3. e) m. s. 4. ed. f) nos 4; h. v. 3. 60 g) p. st. et i. des. 4. ed. h) p. g. 4. ed. i) q. non m. 4. k) i. deorsum 4. ed. l) regno 3. m) deest 3. n) ea 2. 3. o) fuit eis c. 3. p) f. est r. 3. q) abr. 3. r) poterit 3. s) et add. Lud. 3. t) deest 2.

interpretari^a divicias? Christus eas in euangelio etiam spinas vocat, et apostolas eas laqueum esse^b diffinit diaboli. *Quicumque*, inquit, *divites volunt fieri in hoc seculo, incidunt in^c temptationem et^c laqueum* 1. Tim. 3, 7. *diaboli*. Evadunt ergo qui volunt fieri pauperes et secure decantant^d, quia^e: *Laqueus contritus est, et* Ps. 123, 7. *nos liberati sumus*. Agnoscite vocem iocundam, qui laqueum hunc transilistis — fratres nostros^f loqui-
5 mur, qui adhuc inter vos^g solo tantum corpore detinentur. Neque enim ociosus fuit vel ad clerum sermo Domini, ut magis inexcusabiles sint, qui adhuc in perditione persistunt; immo ut^h facilius trahat ceteros funiculus triplex, qui difficile rumpitur, cumⁱ verbo et signis etiam proximorum accedat^k exemplum. Eccle. 4, 12. Protrahunt epistolam^l, ut videtis, ubertas materiae et desiderium fervens, quo vos omnes habere^m cupimus socios in visceribus Ihesu Christi. Verumptamen supersedendumⁿ est nobis, presertim quod
10 copiosius haec et efficacius ab ipso patre nostro annuntiata sunt^o vobis, Domino cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis.

EXPLICIT^p EPISTOLA. INCIPIT PROHEMIUM LIBRI SECUNDI.

Multi ex vobis curiose legerunt exemplar^q libelli, quod^r ad illustrem Henricum^{s. 1}, regium spiritu magis quam sanguine, misimus de signis, quae vidimus a prima dominica adventus usque ad discessum
15 nostrum a curia, quae Spira nuper habita est. Multi adhuc petunt, ut quae facta sunt apud vos non negligamus adiungere; quod haec vobis dulcius sapiant, quae presentes ipsi vidistis. Quod triplex nobis consideratio persuasit, ut^t et novi fratres, dum secularibus adhuc terminandis negociis detinentur, in lectione hac recalescant, et^u ceteri cogitent, quale sit quod admittunt, qui tanto patri, quem profecto ubi Deus sustulerit, multi lacrimabiliter plangent, quod eum sequi^v dissimulaverint, dum vocaret, animas
20 suas committere aut illecti voluptatibus nolunt aut trepidant cordis pusillanimitate^w retracti. Sed^x et habeat, ut dignum est, nobilis Coloniensis aeclesia memoriale^y sempiternum earum rerum, quarum presentia meruit illustrari. Non quod nostrum hoc scriptum reservandum sit, sed ut luculentius haec et dignius scribant, qui scientiam habent et possunt diligentiam adhibere. Nec dubitamus, multo plura et^z apud vos et in^a itinere miracula^b claruisse, quam aut^c tunc nosse potuerimus aut possimus nunc
25 recordari. Sed certissima tantum et probatissima scripsimus. Hec^d enim sufficere possunt ad omnem admirationem. Ea quoque addere proposuimus, quae singulis adhuc diebus per fidelem servum et devotum famulum virtus Omnipotentis mirabiliter operatur. Sed et pauca ex his^e quae vidimus a Spira usque Coloniam huic annotationi premittenda^f credidimus, ut priori narrationi ista cohereat. Nonnulla quoque ex his quae presentes viderunt^g venerabiles abbates Theodoricus^h Campensis et Hevervinusⁱ
30 Steinvoldensis^{k. 2}, sicut ab eis accepimus, sub eorum nominibus sunt descripta. Iam^l, quia reverendus episcopus Constantiensis abest, locum eius clericus eius, noster autem frater Wolkemarus^m suppleat in hac relatione, et primus ipse loquatur.

EXPLICIT PROHEMIUM [LIBELLIⁿ SECUNDI]. INCIPIT LIBER SECUNDUS DE SIGNIS^o QUAE A SPIRA USQUE LEODIUM CLARUERUNT.

35 1. Wolkemarus. Utinam inter nomina electorum nomen meum iubeat Deus ascribi! Utinam in libro vitae vel^p ultimum inveniatur ipsius oratione et meritis, in cuius laude presenti primum id fieri 1147. vestrae placuit sanctitati! Sexta igitur feria, sicut prioris libri^q finis declarat, soluta est curia Spira, et Ian. 3. nos Warmatiam^{r. *} festinavimus; ubi pater sanctus, licet obnixius rogaretur^s, moram facere noluit, dicens, quia: 'Oportet me et aliis civitatibus euangelizare'. Transierat enim per Warmatiam^r ante duos men-
40 ses et^t sermone habito innumerabilem ibi signaverat populum signaculo militiae christianae. Prius tamen quam egredieretur die sabbati, infirmos tetigit qui convenerant; ubi inter manus meas surdi duo, Ian. 4. quos offerebam, astante populo et acclamante, auditum sibi redditum fatebantur cum multa exultatione. Philippus^u. In itinere puer claudus erectus est^v, quem omnes fere vidistis. Gaufridus. Secunda feria, die festo epiphaniae apud castrum Grudenache^{v. 3} regrediens ab aeclesia pater^w beatus, puerum Ian. 6.
45 tetigit et erexit, quem sex annis penitus claudum fuisse parentes sui et alii^x plures e populo circumstante, qui eum noverant^y, testabantur. Hunc nos ipsi statim vidimus ambulante, dum ad aeclesiam deduceretur, in laudem Dei acclamantibus universis. Wolkemarus. Tertia feria Pickenbach⁴ — sic enim Ian. 7. nominant^z viculum, ubi pernoctavimus — die apparitionis mane tria apparuerunt^a miracula, quae presens vidi oculis meis. Siquidem in egressu aeclesiae surdus oblatu est, a quo statim vir Domini sacratis
50 digitis suis^u surditatem reppulit et immisit auditum. In egressu quoque gressum puella altero pede clauda recepit. Necdum exierat villam pater beatus, et ecce, ei^b offerunt paraliticum in grabato, qui,

*) 3 add.: Haec civitas Wangionum ubi Martinus olim militiae renuntiavit.

a) interpretare 4. b) def. e. 4. ed; l. diab. e. d. 3. c) et in 3. d) decantent 4. ed. e) deest 2. f) vestros ed. g) nos 4. h) deest 4. ed. i) dum 3. k) accendat 2; accedit 3. l) epistolae et 3. m) c. h. 2. n) iam 55 s. n. e. 3. o) sint 3. p) rubra deest 4, ubi capit. 10. q) sequentia desunt 4, folio exciso. r) quem 3. s) Heinr. 3. t) primum ut n. 3. u) deinde ut et 3. v) exsequi 3; seq. deest ed. w) pusillitate 2. x) tertio quoque ut h. quemadmodum 3. y) s. m. 3. z) deest 2. a) deest 2. 3. — vertine m. 2. b) cl. m. 3. c) deest 3. d) Hec — admir. des. ed. e) eis 3. f) premittendum 2. g) viderant 2. h) deest 2. 3. i) Heurinus 2; Herwinus 3. k) ita 1; Steinvold. 2; Steinvoldensis 3. l) Et quia iam 3. m) Wolemarus 3 saepius. n) l. s. des. 2. 3. o) mira- 60 culis 1. p) licet 3. q) libelli 3. r) Wormantiam 2; Wormatia 3. s) rogarent 3. t) s. h. et 2. u) deest 3. v) G. r. des. 2. w) b. p. 2. x) pl. a. 3. y) noverunt 3. z) vocant 3. a) m. a. 3. b) deest 2; o. ei ed

1) Fratrem regis Francorum, qui 'Belvacensem hodie cathedram ornat', ut libro 4. scribitur. 2) Steinfeld. 3) Kreuznach. 4) Pickenbach.

1147. audita fama virtutum eius, a vico magno, qui supra Renum situs est et nominatur Bobardus^{a.1}, plaustro
Ian. 7. sese^b fecerat deportari. Et hunc quoque signavit, tetigit et erexit et ad propria remisit^c incolumem.

2. Gaufridus. In parrochia Treverensi situs est famosissimus vicus, ubi Renus et Mosella
confluent, unde et Confluentia nominatur. Ibi multa coram omni populo ostensa sunt signa, quae nostram
aut noticiam aut memoriam effugerunt. Claudum tamen puerum, qui in aeclesia sancti Florini post mis- 5
sarum celebrationem erectus est, memini me vidisse. Sed et cecum ibidem illuminatum asserit Frede-
ricus noster, qui ab eodem vico secutus est sanctum Domini una cum Adulpho optimo adolescente.
Hic, ignorantibus propinquis et amicis, nobiscum Mosellam transiit, indutus tantum superpellicio, sicut
venerat ab aeclesia sancti Castoris, in^d qua canonicus erat. Reliquit alter Ioseph pallium cum adultera
fugitque Aegyptios et effugit. In eodem itinere cum paululum processissemus, claudus quidam notissimus 10
in terra illa equo advehebatur. Huius ita nervus femoris aruerat, ut, replicato genu quantum mensura
est palmi unius, tibia illa brevior altera videretur. Signavit autem eum^e vir sanctus, et nichil hesitans
de virtutis effectu, deponi iussit et ambulare; sed non fuit qui obediret, forte quia minus id sperave-
runt^f qui astabant, aut^g quia minus intellexerunt^f verbum. Siluit ergo pater, sed non siluit vox virtutis;
subito siquidem exclamavit^h homo, laxari sentiens nervum et extendi genu super equum quo vehebatur. 15
Statim vero depositus, libere ambulabat, magnificans Deum, et tota die illa suum prosecutus est cura-
torem. Alter quoque, cuius similiter femoris nervus arueratⁱ, ut vix summis digitis pedis unius terram
tangeret, sanatus est in via eadem, ita ut libere talum deponeret et sine baculo graderetur. Wolke-
Ian. 9. marus^k. Feria quinta apud viculum Riegemach² mane, priusquam egrederemur, me presente puer qui-
dam gressum recepit, qui sex annis claudus extiterat, sicut ab ipsis parentibus eius accepi. Ibidem eciam^l 20
mulier surda audivit, et vir cecus illuminatus est, cui unus tantum oculus erat, et hic quoque ad nichilum
valens.

3. Gaufridus. Memor sit in aeternum diei huius civitas Coloniensis, qua suscipere meruit homi-
nem sanctum, quem semper obtaverat. Quia tamen insperatus advenit, minor fuit eo die frequentia
populorum. Sic nimirum gloriae calcator humanae sollempnes semper exceptiones, quod in se est, 25
fugere consuevit et elegit magis occulte ingredi civitates. Raro tamen id potest, quia sequitur maior
gloria repellentem. Mane sexta^m feria, priusquam ingrederemurⁿ aeclesiam, in hospicio nostro^o mulier^p
ceca oculo uno ab annis decem ad tactum beatae manus coram nobis visum recepit. Haec in aeclesia
statim^q presentata est clero et diu iacuit ante altare gratias agens Deo. Interea quoque puer cecus in
ipso hospicio^r illuminabatur. Ex hoc ingressus aeclesiam pater sanctus, ad altare beatae Mariae, quod in 30
orientali parte locatum est, missam celebravit. Ubi vero complevit, coram omni populo puella ceca illu-
minata est, et matrona dives et nota in civitate, cuius arida^s crura ab annis tribus extendi penitus non
valebant, resolutis nervis ad signum vitae sine dilatione stetit erecta. In pulpito quoque dum sermonem
habiturus ad populum ascendisset, cecus senex visum recepit. Multa quidem et alia signa facta sunt
Ian. 11. ipso^t die, et sepius acclamabant; sed nemo nostrum inquirendi extitit curiosus. Sabbato quoque multa 35
in hospicio vidimus et cognovimus ea; sed quia annotare negleximus, superveniente^u multitudine cete-
rorum, nobis iam penitus exciderunt. Verba tamen quae ad clerum habuit — neque enim ad^v populum
exire voluit ea die —, et quomodo formam hanc clericorum, immo vitam prorsus informem omnibus
divinarum testimoniis scripturarum probaverit esse contrariam, non omnibus eis arbitror excidisse: 'Vos',
Ps. 72, 5. inquit, 'propheta notabat, cum diceret: *In laboribus hominum non sunt et cum hominibus non flagella-* 40
Es. 26, 10. *buntur, ideo tenuit eos superbia.* Et Ysaïas eodem spiritu, immo Deus per Ysaïam: *Misereamur, inquit,*
impio, et non discet^w facere iusticiam, in terra sanctorum iniqua gessit, et non videbit gloriam Domini.
Mich. 2, 9. [Et^x expressius ac nominatim in^y alio propheta: *Principes populi mei, inquit, eicientur de domibus deli-*
ciarum propter pessimas voluntates suas, et^z cleri eorum non proderunt eis]. Sed haec alias. Iam ad
narrationis ordinem revertamur. 45

Ian. 12. 4.^a Dominica, priusquam missa celebraretur, cecus quidam per signaculum lucis et vitae illumi-
natus et adductus est ad altare. Ea siquidem die ad promissum sermonem convenerat populus inesti-
mabilis, quantum nemo clericorum sese^b aliquando in aeclesia^c illa vidisse dicebat. Celebravit autem
missam pater sanctus ad altare beati Petri, quod in occidentali parte situm obtinet in aeclesia princi-
patum. Ibi post missae celebrationem innumera coram omnibus miracula contigerunt. Honorata mulier 50
et notissima in civitate, quae per quinquennium uno oculo ceca, multa sese in medicos fatebatur inuti-
liter expendisse, sub manu^d signantis visum recepit. Altera quoque^e similiter illuminata est. Abbas^f
Campensis. E multis quae ibidem vidimus^g duo tantum occurrunt memoriae meae^h. Dico autem de
puella surda et muta, quae confestim audivit et locuta est, et de iuvene claudus, quem ad servi sui ora-
tionem divina virtus erexit. Eberwinusⁱ abbas Steinvoldensis^k. In platea, ubi sermonem habuit 55
vir beatus; eo quod aeclesia populum capere non sufficeret^l, nobis astantibus cecus quidam visum et
mancus aridae manus simul et brachii adeptus est sanitatem. Abbas Campensis. Ubi finito sermone

a) Bobard 3. b) se 3. c) i. r. 2. d) ubi c. 3. e) eam 2. f) speraverint — intellexerint 3. g) deest 2.
h) h. e. 2. i) pergit 4. k) Wolmarus h. l. 3. l) et 3. m) f. s. 2. n) egr. 4. o) deest 3. p) c. m. 2.
q) st. deducta p. 3. r) ill. h. 2. s) c. a. 4. ed. t) in ipsa 4. ed. u) supervenientem multitudinem 4. v) e. v. 60
ad p. 4. ed. w) discat 3. x) haec des. 2. y) n. duces, ait, populi mei eic. 4. z) s. clerus e. n. proderit e. 4.
a) 12. capit. 4. b) se 3. c) i. e. 2. d) manus 2. e) q. caeca 3. f) A. C. des. 3. g) vidi 4. h) deest 4. ed.
i) Ebervinus 4; Hervinus ed. k) Stenvold. 2. l) sustineret 4. ed.

1) Boppard. 2) Remagen.

domum regressi sumus, ex^a quo ianuam intravit^b exteriorem, priusquam hospicii limen attingeret, me¹¹⁴⁷ presente curvum erexit puerum, mulieri insane reddidit mentem, claudam ambulare fecit et cecam^{Ian.12} uno oculo matronam pater^c beatus illuminavit. Gerardus. Haec fuit, de qua sic mirabatur unus e fratribus nostris, quod et diviti beneficium^d tam facile prestaretur; et vere digna fuit omni admiratione celeritas. Prius enim quam signata videretur, illuminatam se esse clamavit.

5. Eberhardus^e. Ex quo pransi sumus, numquam nobis illa die miracula defuerunt. Et haec quidem certius novimus et diligenter probavimus ea. Stabat enim vir sanctus in fenestra, et per scalam offerebantur infirmi; siquidem hostium domus aperire nullus audebat, tantus erat impetus et tumultus. Ibi quoque^f filia divitis cuiusdam viri notissimi in civitate auditum recepit, quem ex multis annis^g prorsus amiserat. Hanc in claustro quodam parentes ante locaverant, sed remiserant eam sanctimoniales, eo quod^h penitus amisisset auditum. Diu quoque sic manserat nichil audiens, donec ad tactum sacratae manus Deus aperuit aures eius. Post paululum quoque contracta mulier erecta est et ambulabat. Gerardus. Puerum curvum, qui erectus est ipsa die, et cecos multos, qui illuminati sunt, omnes vidistisⁱ. Wolkemarus. Ego ex his quos vidi et quorum memini numeravi quinque, quosdam uno^k oculo cecos, 15 quosdam utroque. Abbas de^l Campo. Circa vesperam illuminata est mulier, quae post manus impositionem duabus aut tribus horis resederat^m ceca. Tandem abire volens, nec habens a quo deduceretur, palpabat miserabiliter ad parietem cum fletu et eiulatu. Omnes miserabamur eam, sed statimⁿ congratulati sumus. Acclamavit enim subito, quia videret, et festinantes ad eam, multis hoc probavimus argumentis.

20 6. Gerardus^o. Dum haec intus actitarentur^p, ego foris astabam, nec ullatenus poteram introire ab hora nona usque ad vesperam. Sic permansi cum quibusdam fratribus nostris, nec^q accedere quidem valens ad hostium vel ad scalam; tanta^r erat undique multitudo. Vix tandem nocte secedentibus turbis ingressus, vidi confestim surdum^s hominem, qui recepit auditum. Ubi vero coenavimus, quia languentium convenerat multitudo, rogavimus patrem, ut ad signandos^t eos egrederetur. Protinus autem^u 25 puellis duabus surdis et mutis ad tactum sacratae^v manus coram nobis Deus auditum reddidit et loquebam. Eberhardus. Ibidem puer^w quidam et matrona de civitate ipsa, ambo claudi, ambo erecti sunt. Philippus. Secunda feria summo mane vir surdus auditum et ceca puella visum recepit^x. Post paululum quoque mulier ceca illuminata est, et tantus ibi tumultus factus est et concursus, ut vix potuerit^y in hospiciu[m] retrahi vir beatus; et nescio, an fuerit ibi maius [aliud^z] miraculum, quam^a quod evasit 30 incolumis. Gerardus. Circa horam terciam exiturum virum Dei expectabat languentium multitudo, eo importunius instantes, quo modicum iam tempus viderentur habere. Egressus igitur in plateam signavit ex ordine residentes, et sub oculis omnium ipsa hora quatuordecim sunt sanati, claudi septem, surdi quinque^b, puer mancus et mulier ceca, optatumque^c beneficium perceperunt^d. Ad singula populus acclamabat, et in laudes Dei voces tonant per nubila: *Crist^e huns genade, kyrie-eleyson. Dhe helegen* 35 *alle helpen huns*.

7. Porro archiepiscopus civitatis in ipso residebat^f hospicio, et coram eo quoque pater sanctus, ubi ingressus^g est, puerum cecum illuminavit. Abbas Campensis. Ex hoc iam turba erat intolerabilis, ut nemini prorsus egredi domum ingredive liceret. Consilium ergo fuit, ut in domum archiepiscopi deduceretur, liberius exinde profecturus. Ibi vero nobilis puer, filius sororis advocati Coloniensis, ex 40 longo iam surdus et mutus, coram omnibus^h nobis per manus impositionem recepit auditum pariter et loquelam. Ibidem quoque cecus quidam visum et alter cuius erat crus aridum et inutile adeptus est sanitatem. Sed et puella quaedam, cuius adheserat lingua faucibus et vix poterat loqui, curata est, ipsa hora soluto vinculo oris. Horum omnium testes sumus, testis est etⁱ civitas Coloniensis. Neque enim in angulo facta sunt haec^k, sed in publico, ut ab omnibus Deus^l glorificetur, qui in sanctis suis gloriosus est. Si quis forte aut incredulus aut curiosus extiterit, multa ex his facile ei^k probare licebit, praesertim quae^m in personis facta sunt non infimis nec ignotisⁿ.

8. Vix tandem egressi Coloniā, venimus Brunwilre^o, quod est^p monasterium duobus a civitate milibus distans. In via quoque, presente populo Coloniensi, qui devotione debita sanctum prosequabatur, surdi duo oblati sunt, quorum Deus aperuit aures, cum iniecisset^q pater beatus digitos et ore sacro 50 inspirasset auditum. Eberhardus. Tercia feria mane in aeclesia beati Nicholai — in ipsius siquidem^r *Ian.14* honore dedicatum est monasterium Brunwilre, quod niger^s villare interpretatur — coram altari^t puer cecus illuminatus est, quem offerebat domnus abbas Campensis^u. Vix adhuc exultantis populi siluerat vociferatio, et ecce, surdus et mutus auditu donatus est et loquela. Wolkemarus. Alter etiam surdus astantibus nobis recepit auditum. Abbas Campensis. Primum quod in via ipso die miraculum^v vidimus 55 aridi cuiusdam brachii et manus restitutio fuit. Gerardus. Crebra vidimus eo^w die miracula; plena

a) ex q. des. 3. b) intravi 3, ubi ext. deest. c) p. b. des. 3. d) t. f. b. 3. e) Eberwinus 3, et ita post. f) ergo 3. g) deest 2. h) q. obsurduisset omnino. Diu 3. i) vidisti 2. k) o. u. 2. l) A. Campensis 4. ed. m) residebat 4. ed.; c. remanserat 3. n) st. omnes 2. o) Gaufridus 3. p) audirentur 2; agerentur 4. ed. q) ne 3. r) sed t. 2. s) h. s. 4. ed. t) sanandos 3. u) exiit et p. 3. v) sanctae 3. w) q. p. 3. x) receperunt 3. y) poterit 4. z) deest 3. 4. ed.; ibi deest 2. a) deest 2. b) deest 3. c) o. quique 4. ed. d) rec. 3. e) ita 1; Cris uns 2, ubi D. h. a. h. h. des. 2; Crist uns genade. Kirio leyson die ligen alle helfen uns 4, qui superscr. Christe nobis misereatur, Kyrieleyson. Sancti omnes adiuvent nos; omnia des. 3. f) h. r. sed 3. g) egr. 3. 4. ed. h) n. o. 3. i) deest 2. ed. k) deest 3. ed. l) gl. D. 3. m) in p. q. f. 3. n) innotis 2, ubi sequentia supra post librum I. leguntur, nunc vero in medio tertio libro pergitur. o) Brunvillare 4, et ita post. p) m. e. 3. q) immisisset 3. 60 r) nomine s. 3. s) in greco 2; ingrunvill. 3. t) altare 2. u) Canp. 2. v) v. m. 4. ed. w) ipso 4; in ipso ed. 65

1147. siquidem erat strata populis, et campus omnis nobis civitas erat^a. Secundum, ni^b fallor, miraculum fuit
 Ian. 14. cecus uno oculo, qui^c confestim illuminatus est. In ipso autem loco contigit, unde magis obstupuimus
 universi. Obtulit enim mulier filiam iam adultam, quam ex utero surdam et mutam esse dicebat, et
 id^d ipsum multi ex circumstantibus, qui eam noverant, testabantur. Haec ergo^e per manus impositionem
 curata est: ipsa hora et audivit et locuta est libere coram nobis. Nec longius adhuc processeramus, 5
 quando vir surdus recepit auditum. Gaufridus^f. Usque ad haec miracula ego, ut^g turbas fugerem^g,
 precedebam. Audiens autem tam crebros populi cantus, substiti, et quae deinceps facta sunt in itinere
 probavi^h diligentissime et notavi. Surda et ceca mulier audivit et vidit; surdi tres audierunt; clauda
 una ambulavit; illuminati sunt quinque ceci, alii quidem uno oculo, alii vero utroque; et unius quidem
 pueri, qui omnino cecus erat, illuminationem certi sumus patrem sanctum in spiritu cognovisse. Substitit 10
 enim, et ad eum conversus, inquiri fecit, utrum videret.
9. Abbas Campensis. Sic et de ceco alio fecerat prius, et me ipsum, cum pertransissemusⁱ,
 remisera^t ad inquirendum. Cumque rediens^k illuminatum eum nuntiassem: 'Et ego senseram', inquit.
 Vespera venimus Iuliacum^l, quod a Iulio Cesare castrum aedificatum et eius est^m nomine insignitum.
 Ingressus autem aeccliam paterⁿ beatus et intuitus mulierem claudam iacentem coram altari, novo quo- 15
 dam fervore spiritus, ita^o ut omnes miraremur, apprehendit manum^p eius et elevavit eam, quanta fide,
 tanta eciam facilitate. Sic et in atrio aeccliae, cum^q egrederetur, coram nobis et omni populo cecum
 Ian. 15. illuminavit. Gerardus. Mane in aecclia post missae celebrationem cecus puer visum recepit et vir
 surdus auditum. Honorata quaedam mulier, neptis comitis Iuliaci, ab annis quinque altero oculo nichil,
 altero tam parum videns, ut vix posset sine duce tenere viam, ubi signata est, clare vidit utroque. Ad- 20
 vocatus eciam castri illius 10^r annis vixerat cecus, et illuminatus est ipsa die. Multa quidem et alia facta
 sunt, saepiusque clamabat populus suum illud *Crist^s uns genade*, et in castro et in itinere; sed nobis
 e pluribus^t pauca sufficiant. Eberhardus. In via, quorum ego^o memini, surdus puer auditum rece-
 pit, mulier ceca visum, altera quoque clauda gressum coram omnibus nobis. Ipsa^u die venimus Aquis-
 grani. Est autem Aquisgrani^v regum sedes, celeberrimus^w et amenissimus locus, voluptati corporum accom- 25
 modatior quam animarum saluti. Siquidem prosperitas stultorum^x occidit illos, et vae domui indisciplinae!
 Non ad detractionem loquor, sed utinam legat^y qui corrigat! Utinam et ipsorum^z aliquis recogitet et
 convertatur et vivat! Quae^a enim aecclia tam manifeste canonicos et canonicas habet? Negocium^b
 perambulans in tenebris ibi nec tenebras quaerit, ut aiunt. Sileamus tamen^c; haec satis enim nota sunt
 Ian. 16. sine nostra relatione. Illic ergo in capella regia ad altare beatae Mariae feria quinta puella ceca visum 30
 recepit; ego ipse patri astabam, sed tantus ilico tumultus, ut secedere oporteret. Philippus. Clau-
 dus^d quidam senex ibidem erectus est, cuius baculos in ipsa statim aecclia ad testimonium suspende-
 runt. Hunc ego ipse diu reppuleram, ad quid vellet accedere aut quid pateretur^e, ignorans. Eberhardus^f.
 Mulieres duae, quarum manus omnino aruerant, ibidem sanatae sunt ipsa hora. Abbas Campensis.
 Alterius quidem manum pater sanctus sua extendit^g manu, sed altera sanata est velut in fimbria vesti- 35
 menti. Stabat enim post tergum eius, et conquerebatur, quod ad manum accedere non valeret. Cui
 ego: 'Applica', inquam, 'vestimento eius manum, si forte palpare possis et digitos aliquatenus^h aperire'.
 Fecitⁱ ut ei consului subitoque coepit tenere cucullam, et dum traheret eam, digiti extendebantur, et sanata
 est statim. Gerardus. Nusquam in itinere illo sic compressus est pater ut in capella illa^k, quia locus
 angustus erat, et turba impellebat turbam, sicut unda solet undam^l precipitare. Propter hoc multa ex 40
 his quae facta sunt illic^m ignoramus. Gregoriusⁿ noster, tunc canonicus ipsius aeccliae, qui eadem die pre-
 bendam pariter^o seculumque reliquit, illuminatos ibidem^p asserit cecos quinque. Wolkemarus^q. Tra-
 iectum^t vocatur^r locus, ubi quondam sedes Leodiensis erat, a beato Servatio excellentissimo^s confessore
 a Tungrensi^t civitate translata. Illic feria quinta^u pernoctavimus in aecclia beatae Mariae. Mane vero
 Ian. 17. feria sexta^v post missae celebrationem in eminentem locum patrem deduximus^w, ut sine oppressione 45
 signaret^x infirmos. Ego illi proximus eram et quae fiebant novi plenius et diligentius universa pro-
 bavi. Ibi ceci quinque^y illuminati sunt, vir surdus audivit^z, et mutus locutus est. Item surdus alter
 auditum et manci^a duo manuum receperunt^b incolumitatem. Gerardus^c. Ipso die in hospicio surdus
 et mutus puer oblatus est; dumque^d signaret eum pater sanctus, honestus quidam iuvenis Cunradus^e
 Coloniensis canonicus abrenuncians seculo sese reddebat in manus eius. Elevavit se, ut susciperet eum, 50
 et continuo puer locutus est et audivit. Populus autem foris^f prestolabatur, et ecce, vir^g audiens et
 loquens parentibus redditur, et sequitur exultatio copiosa. Notus enim erat in civitate puer, et hoc famo-

a) videbatur 3. b) nisi 4. ed. c) qui et 2. d) ad 4. e) autem 4. ed. f) deest 4. g) deest 4. ed.
 h) d. p. 4. ed., ubi et n. des. i) pertransissem 4. ed. k) redirem et 4. ed. l) Iuliatium 4. m) n. e. 4. ed.
 n) abbas 3. o) deest 3. p) manus 3. q) c. e. des. 3. r) viginti 4. ed. s) Chrisugnade 3; Crist huns guegnade 4, 55
 qui superscr. Christus nobis misereatur. t) plurimis 4. ed. u) Eadem 3; I. d. v. A. des. 4. ed. v) Aquis-
 granum 4. ed.; deest 3. w) c. quidam 3. x) eorum 3. y) qui legit c. 3. z) a. i. 4. ed. a) Quae — relatione des. 4. ed.
 b) et n. 3. c) h. t. 2. d) Ibidem er. est cl. s. c. 4. e) peteret 4; expeteret ed. f) deest 3, ubi Et m.
 g) m. e. 3. h) deest 4; et — aperire des. ed. i) Fecit illa ut c. 2. k) i. regia 3. l) unda 4; undam s. 3.
 m) deest 4. ed. n) Gerardus 3. ed.; G. in marg. 4. o) s. p. 4. ed. p) ibi 3. q) deest 3, ubi feria quarta add. 60
 r) vocatus 3. s) deest 4. ed. (ubi: beatissimo c. S.). t) congruensi 4. u) ita 3; quarta 2. 4. ed. v) quinta 2. 4. ed.
 w) dux. 3. x) sanaret 4. ed.; i. s. 2. y) c. i. s. quinque 4. ed. z) s. et m. l. e. et a. 3. a) d. m. 3.
 b) i. r. 4. ed. c) Gauf. 3. d) Cumq. 4; d. inclinatus s. puerum sanctus 3. e) Conr. 3. 4. ed. f) p. f. 4; ante
 fores p. 3. g) puer 3. ed.

sisimum fuit in populo. Nec mora, eciam clauda mulier gressum recepit, et tres ceci illuminati sunt, 1147.
et singuli quique^a deducti^b in populum cum laetitia et exultatione. Ian. 17.

10. Philippus. Cum egrederetur vir sanctus Traiectum, causa extitit, ut ad aeccliam beati Servatii declinaret pro negotio fratris Norberti^c, qui canonicus erat eiusdem aeccliae, sed continuo et pre-
5 bendae abrenuntiavit et seculo^d. In ipso ergo^e itinere puer claudus erectus est coram nobis. In aeclesia quoque beati Servatii offerentes claudum hominem patri nostro, rogabant, ut ei manum imponeret. At ille: 'Nescio', inquit, 'an^f displicebit^g beato Servatio, si id in domo^h eius presumimus'. Acclamantibusⁱ omnibus et dicentibus: 'Domine, non displicebit': 'In nomine', inquit, 'domini^k nostri Ihesu Christi et beati Servatii surge et sta super pedes tuos'. Surrexit igitur sine mora^l et cunctatione, et facta est
10 laetitia magna in populo^m. Heri facta sunt haec apudⁿ Traiectum. Hodie Leodii clerus convenerat uni- Ian. 18.
versus, qui in civitate illa copiosissimus^o est, et in camera quadam^p episcopi patrem sanctum^q prestola-
bantur, ut sermonem haberet ad eos; et ecce, prevenit eos Dominus sermone virtutis, et claudus qui-
dam clericus ab renibus et deorsum premortuus^r, ut omnino non^s posset stare super pedes suos^t, ob-
latus est viro Dei. At ille debilia membra signans et attractans: 'Ambula', inquit, 'in nomine Ihesu Christi'.
15 Protinus autem confortatus, ambulare coepit. Et egressus est sermo in clerum, et exclamaverunt: 'Tua sunt haec, Christe^u, opera, qui sanctos tuos ita glorificas'. Ipsi gloria et imperium nunc et in omnia secula seculorum! Amen.

[LIBER III.]

INCIPI^u EPISTOLA GAUFRIDI IN MIRACULA BERNARDI ABBATIS.

20 Domino dilectissimo et reverentissimo patri Hermannō Dei gratia Constantiensi episcopo puer sanctitatis eius Gaufridus Clarae-vallis monachus qualiscumque in orationibus suis filiorum meminisse suorum. Ea quidem miracula, quae a Spira usque Leodium facta vidimus et cognovimus, ad clerum Coloniensem eodem descripsimus modo, quo priora fuerant ante descripta, ut ad^v instar collationis vicis-
sim ea quibus affuimus singuli loqueremur. Quia ergo libelli illius exemplar vestram, pater^w beatissime,
25 diligentiam effugere non poterit^x, ut confido, reliqua^y describere et sanctitati vestrae dirigere non neglexi. Multa quidem nos et^z ex prioribus ignorasse, certissimum est; nemo quippe in transcurso prosequi pote-
rit universa. Maxime tamen nocuit, ubi Teutonicorum exivimus regionem, quod^a cessaverat vestrum illud *Christ uns gnade*^b, et non erat qui vociferaretur. Neque enim secundum vestrales propria habet cantica populus Romanae linguae, quibus ad singula quaeque miracula referrent gratias Deo. Multa pro-
30 inde tecta silentio ad nostram non pervenere noticiam; licet ex his quoque quae certissime novi omise-
rim non pauca scienter, veritus equidem, ne forte^c qualibet curioso pararet copia tanta fastidium. Illud sane non tam vobis loquor, de cuius credulitate non dubito, quam ceteris, in quorum manus haec poterunt devenire, nil me scripsisse, nisi quod aut vidi^d oculis meis aut fratrum nostrorum, qui presentes fuerunt, certissima relatione cognovi.

35 1. Igitur dominica post octavas^e epiphaniae et secunda feria Leodii mansimus, dum Philippus noster ea quibus tenebatur implicitus secularia negocia consummaret. Factum est autem die dominica, Ian. 19.
cum ad altare beatae Mariae in maiori^f aeclesia pater sanctus missarum sollempnia celebrasset, coram universo^g populo puer oblatus est, quem ex utero claudum esse^h dicebant. Ubi vero signavit tibias eius et renes tetigit, apprehendens manum ipsius, erexit eum protinus et deduxit. Conclamatum est statim^h
40 a clero: *Te Deum laudamus*; sed mugitus flentium et singultus vociferationem laudis evicit. Dabatⁱ pro cantu lacrimas plebs ignara canendi. Duas quoque aridas manus ibidem tetigit et curavit, ut sensum pariter motumque reciperent. Necdum ab altari dimotus, senem cecum per signum crucis illuminavit et alterum claudum ambulare fecit in facie totius aeccliae quae convenerat. Feria secunda in domo epi- Ian. 20.
scopi mane post missarum celebrationem cecus uno oculo iuvenis ad tactum sacrae manus illuminatus
45 est, et sub manu signantis exiit clamitans, quia: 'Visum recepi'. Nec mora, afferebatur alter utroque oculo cecus, et hic quoque ibidem illuminatus est ipsa hora. Aderat autem episcopus civitatis^l explo-
rator diligens omnium quae fiebant. Audiens igitur adolescentem illuminatum se esse gratulabundis vocibus acclamantem, ut probaret, an verum esset, de multis interrogabat eum, et incunctanter ille^k ad singula respondebat.

50 2. Ipsa die circa horam sextam exiit pater sanctus, ut signaret aegrotos, et ibi statim claudus quidam gressum recepit. Audientes autem, quia semel exisset ad infirmos in domum spatiosiore, multo plures prioribus pervenerunt^l. Post^m horam igitur nonam egressus ad eos, signavit ex ordine residentes. Et continuo ex his de quibus certi sumusⁿ illuminati sunt ceci quinque, et claudi tres receperunt gressum, digne admirantibus universis. Vespere quoque in capella episcopi surdus quidam recepit auditum. Ter-

55 a) deest 3. b) d. sunt 2. c) Nob. 4. d) mundo 4. e) autem 4. ed. f) si 4. ed. g) displiceat 3. h) e. d. 3.
i) A. autem 3. k) I. Chr. d. n. 3. l) sine contactatione 3. m) hic desinit 1. n) h. Traiecti 3. o) copiosus 3.
p) deest 4. ed. q) sic dissolutus 4. ed. r) st. n. p. 3. s) eius 3. t) Chr. h. 3. u) ita 3; haec epistola et tertii
libri initium des. 2; 13. cap. 4. v) deest 3. w) b. p. 3. x) potuit 3. y) r. quoque 3. z) etiam de 3.
a) et c. i. nostr. 3. b) Crist huns guegnade, superscr. Christus nobis misereatur 4. c) lectori q. 3. d) a. v.
60 aut 4. e) octabas 4. f) maiore 4. g) clero et p. 3. h) deest 3. i) D. enim has p. 3. k) ad s. i. 3.
l) conv. 3. m) P. n. i. h. 3. n) fuimus 3.

1147. cia feria, priusquam egrederemur, tres in ipsa episcopi domo claudi erecti sunt, mulieres duae et puer
Ian. 21. unus. Multa quidem et alia signa Leodii et in itinere facta sunt; sed e multis pauca sufficiant.

Ian. 22. 2. Feria quarta profecti ab oppido cui nomen Hui, festinavimus ad monasterium quod Gembolium¹
vocat. In ipso autem itinere senex cecus uno oculo et adolescens eodem laborans incommodo ambo

Ian. 23. simul illuminati sunt. Feria^a quinta mane in predicto^b monasterio Gembolio puer claudus oblatus est 5
viro Dei, et confestim signatus ab eo gressum recepit et coram omnibus ambulabat. Post paululum quo-
que in egressu^c eiusdem vici puer alter manibus pedibusque^d contractus sub oculis omnium utrorumque
membrorum adeptus est sanitatem. Nec longe processerat, et ecce, puer mutus ex utero offerebatur in
via, et hunc quoque signavit^e et tetigit, statimque solutum est vinculum oris eius, et loquebatur recte.
In ipso itinere oblatis sunt surdi duo, et qui mutum fecerat loqui, etiam surdos fecit audire. Novum in 10
partibus illis monasterium^f aedificatur cui Villare^g nomen est, et ante paucos menses illuc pater noster^h
congregationem miserat monachorumⁱ. Voluit ergo plantationem novellam vel in transitu visitare, pere-
grinantes^j filios consolari. Factum est autem, cum^k monasterio appropinquare coepisset^l, claudam mulie-
rem tetigit, signavit, erexit et precepit libere ambulare. Duabus quoque claudis in ipso loco gressum et
inveni, cuidam amissum unius oculi visum reddidit coram fratribus ipsis et aliis plurimis qui convenerant. 15

3. Exinde festinabat ad oppidum cui Fontanae³ nomen est, ubi Philippus noster apud propinquos
suos eum rogaverat hospitari. In eodem vero itinere offerebant ei cecum a nativitate puerum, qui nec^m
ipsas quidem aperire poterat palpebras oculorum. Desperabant omnes, etiam qui plurima viderant
maximaeque miracula. At ille nichil cunctatus manum imposuit puero, factaque oratione brevissima, ut
solebat, digitis suis palpebras eius aperuit et sciscitatus est, an videret. Cui puer: 'Video', inquit, 'domine, 20
video vos etⁿ omnes homines video capillatos'. Plaudensque manibus et vehementer exultans, aiebat:

Ian. 24. 'Deus, Deus, ultra non offendam ad lapides^o pedes meos'. Feria sexta Fontanis, priusquam egrederemur,
puellae contracta et arida manus sanata est et extensa. In via quoque iuxta vicum quendam puer clau-
dus gressum recepit.

4. Ex hoc^p accessimus ad castrum quod nominant Bienz^{q-4}. Unde tanta occurrit hominum mul- 25
tudo, ut totam^r camporum planitiem populus operiret. Illic puerum claudum deportatum^s humeris
offerebant; quem vir Domini signans, deponi iussit, ut ambularet. Vix potuit novis gressibus via parari,
tantus erat concursus^t tantusque tumultus. Depositus tamen ambulare coepit in medio populi, et dedu-
centes eum in liberum campum, cum^u eo plurimi secesserunt. Aderat enim mater, aderant propinqui
eius et multi^v qui noverant eum, ipsa sua exultatione fidem miraculo facientes. Interim sane dum seces- 30
sisset cum puero pars non modica populi, geminata laetitia^w est, et alter quoque puer similiter^x claudus
similiter gressum recepit. Tercius in eadem planitie claudus vir erectus est et coram omnibus ambu-
labat et currebat gratulabundus et laudans. Prope idem castrum cecus unus illuminatus est, et surdi
duo receperunt auditum ipso^y loco, ubi^z substiterat, ut^a populo benediceret et dimitteret eos. Mons
Ian. 25. vocatur castrum primum in provincia Heinocensium^b, ubi sexta feria pernoctavimus. Illic mane sabbato, 35
priusquam proficisceremur, senex quidam de proxima villa, multis eorum qui aderant et Philippo nostro
non^c incognitus, quod^d a multis iam annis amiserat oculorum lumen recepit; sed et puer quidam sco-
laris cecus altero oculo illuminatus est tanta celeritate, ut non prius amoveret pater beatus manum,
quam puer clamaret: 'Video, domine', stupentibus universis.

5. Haec in hospicio facta sunt coram venerabili episcopo Cameracensi Nicholao et clericis eius, 40
etiam et multis religiosis viris, qui de tota provincia occurrerant viro Dei. Iisdem^e quoque astantibus,
cum egrederetur castrum, mulieris aridam manum sanavit et gressum reddidit claudis. Plurima ipso^f
die miracula choruscaverunt, adeo ut multa ex ipsis a memoria elaberentur. Horum tamen certissime^g
recordamur. Surdae duae auditum receperunt in via et puer quidam unius oculi visum. Nec longe pro-
cesseramus, et ecce, in campo mulier amissum ex longo unius oculi lumen recepit. In eadem strata 45
capellula quaedam sita^h est, duobus a predicto castro milibus distans; illuc in occursum viri Dei innume-
rabilisⁱ convenerat multitudo, ut faciem^k eius videret et^l susciperet benedictionem. Nec fraudavit Domi-
nus populi sui devotionem, quin desiderata eis virtutis suae magnalia demonstraret. Ibidem enim coram
omnibus senex quidam, qui viginti, ut dicebatur, annis cecus manserat, factus est videns, et mulier surda
audivit, non sine multa ipsorum^m et populi exultatione. Alio quoque in loco cum substitisset, oblatis sunt 50
pueri duo, quorum uterque uno tantum videbatⁿ oculo, et mulier surda. Nec ante dimotus^o est, quam
et pueris visum et mulieri reddidisset auditum. Adhuc autem^p in eodem itinere prope torrentem Huns⁵
ante transitum puer cecus illuminatus est; post transitum duae surdae receperunt auditum. Iam appro-
pinquabamus hospicio, et ecce, clauda mulier per manus impositionem gressum recepit coram multi-
tudine copiosa plebis, quae^q in occursum beati viri de tota venerat^r regione. Alii quoque debiles et 55
aegroti desiderata adepti sunt beneficia; sed longum est singula quaeque referre. Valencenas nominant

a) pergit 2. b) deest 2. c) ingr. 4. ed. d) pedibus manibusque 4. ed. e) t. et s. 2; et t. des. 4; sign. et
sanavit ed. f) e. m. 4. ed. g) n. V. 3. h) sanctus 3. 4. ed. i) peregrinos 3. k) c. iam m. 4. l) cepe-
rat 4. ed. m) ne 3. n) deest 2. o) lapidem 3. ed. p) Exhinc 3. q) Bins 3. ed.; Binz 4. r) deest 3.
s) deest 4. ed. t) cursus 4. u) c. e. des. 4. ed. v) alii m. 3. w) est l. 3. x) c. s. 2. y) in ip. 3. 60
z) vir Dei s. 3. a) et 4. b) Hainocensium 3; Hemotensium 4. c) non item i. 3. d) quem 4. e) Isdem 2;
Hisd. 4. f) ipsa 2. g) certissima 4. h) constructa 3; c. quadam d. 4; sita deest ed. i) venerabilis 4. ed.
k) desideratam f. e. viderent et susciperent 3. l) deest 2. m) sua 2. n) o. v. 3. o) am. 2. p) deest 3.
q) deest 2. r) conv. 3.

1) Gembloux. 2) Cf. Hist. Villar., SS. XXV, p. 195 sq. 3) Fontaine l'Évêque. 4) Binche. 5) Hon. 65

oppidum, ubi ea nocte mansimus, oppidum grande et populosum^a. Illic sane priusquam ingrederemur^b 1147.
hospicium, mulierem claudam notissimam populo signans et erigens pater sanctus, fecit coram omnibus
ambulare. Unde profecti, die dominica^c venimus Cameracum. Ian. 26.

6.^d Plurima autem et in castro ipso et in itinere miracula contigerunt; sed nos e pluribus pauca
5 colligimus^e. In aeclesia beati Iohannis post missae celebrationem puer mutus^f et surdus ex utero matris
suae audivit et locutus est, et admiratae sunt turbae. Hic iuxta me diu^g resederat surdus^h et mutus,
et coram me presentatus audivit et locutus est ipsa hora. Vix cessaveratⁱ cleri iubilatio, et ecce, senex
claudus erectus est et ambulabat. Ibidem contigit, unde pre ceteris^k miraculis obstupuimus. Puer enim
cecus a nativitate, opertis albugine oculis — si tamen oculi dicendi erant, quibus nec color nec officium
10 nec ipsa saltem^l quantitas^m inerat oculorum — ad impositionem beatae manus visum recepit. Multis
hoc indiciis probavimus, vix credentes oculis nostris, quod talibus oculis visus posset inesse. In ipso
loco etiamⁿ arida mulieris manus adepta est sanitatem. Ex hoc cum beatum virum turbae comprimerent,
[irruerentⁿ irruentes], vix deductus est in domum^o regularium clericorum. Ibi quoque plurima languen-
tibus^p beneficia contulit. Sed haec sunt, quorum certissime recordamur: claudi duo^q ibi erecti sunt, puer
15 cecus et mulier ceca visum receperunt.

7. Secunda feria in urbe Cameracensi in aeclesia beatae Mariae ad altare sublimius pater sanctus Ian. 27.
missarum sollemnia celebravit, ut in eminentiori^r loco positum et videre posset populus et non com-
primeret^s. Accedentibus ergo ceteris ad oblationem, puer adductus est surdus et mutus ex utero matris
suae. Hic in proximo vico natus multis eorum qui astabant non incognitus erat. Coeperat^t autem qui
20 adduxerat eum^u obsecrare hominem Dei, ut puero manum imponere dignaretur; sed nos concursus
populi metuentes, prohibuimus, dicentes, ut finita missa adduceret eum. Prevenit tamen expectationem
illam virtutis effectus. Offerens enim puer, sacratam^v manum ex more osculatus est, et pertransiit. Nec
mora, accedens unus ex^w militibus, predicti frater episcopi, interrogavit puerum, dicens: 'Oz tu^x? quod
Latine interpretatur: 'Audis tu'? Protinus autem id ipsum puer quoque respondit, dicens^y: 'Oz tu^x'. Sur-
25 dus nimirum ex utero ea tantum loquebatur, quae ex ore interrogantis audivisset. Addidit ergo^z miles loqui
ad eum, et docebat invocare Deum et beatam virginem nominare. Singula vero incunctanter^y puero
respondente, qui propius astabant clerici convenerunt; cognitaque miraculi^a veritate, levaverunt vocem
magnificantes et laudantes Deum, qui dedit^b potestatem talem hominibus. Elevatus puer salutat popu-
lum, et exultat in gaudio civitas Cameracensis, loquentem audiens puerum, qui ex utero matris suae nec
30 loquutus est^c aliquando nec audivit. Ipsa die in domo^d episcopi, ubi virum sanctum magna cum de-
votione susceperat, puellae manus invalida ad tactum eius sanata est et extensa. Vespere quoque clau-
dam ex longo tempore filiam pater obtulit, et recepto gressu, laetus reduxit ad propria. Tercia^e feria Ian. 28.
aridas manus duas sanavit^f et mulierem claudam efficax in Bernardi manu gratia^g curationum. Pue-
rum quoque cecum, cum iam egrederetur, illuminavit in porta, et in campo adolescentem surdum fecit
35 audire et mutum loqui coram universo clero et populo civitatis.

8. Valcellam^h vocant monasterium tribus ab ipsa civitate milibus distans, quod idem pater
nosterⁱ, missis olim a Clara-valle fratribus, aedificaverat. Illic feria tertia pernoctavit, nolens fraudare
filios visitatione et consolatione paterna. In ipso sane monasterio mane feria quarta, priusquam egre- Ian. 29.
deretur, militem quendam de regione eadem, qui a diebus multis debilis pedibus simul et cruribus
40 ambulare non poterat, benedictionis virtute sanavit ac^k referentem gratias ad sua remisit incolumem. In
via quoque surdus^l vir aure altera recepit auditum. In opido cui nomen Goui^m iuxta monasterium
canonicorum regularium quod Montem-sancti-Martini vocant novo temporis nostri Martino claudam
puellam offerebant. At ille, signo crucis edito: 'Vade', inquit, 'in nomine Ihesu Christi'. Statim vero
deposita exiit et ambulabat, currens et laudans Deum. Feria quinta in monasterio quod Humblariasⁿ Ian. 30.
45 vocant paraliticam media parte corporis filiam pater obtulit viro Dei. Haec et manus^o et brachii et tibiae
simul et pedis etiam et linguae officium, morbo invalescente, perdiderat; ubi vero signavit eam pater
beatus, sanata est, evidentissime loquens et ambulans et libere movens manus. Ipsa die Laudunum
venimus, ubi sexta^p feria in monasterio beati Iohannis — illic enim hospitabamur — coram omnibus Ian. 31.
vir surdus auditum recepit per^q manus impositionem. Sabbato quoque Remis, cum iam pararetur iter, Febr. 1.
50 cecum uno oculo puerum per signum crucis pater sanctus illuminavit, astante clericorum simul^r et civium
multitudine.

9.^s Dominicus festus^t dies erat purificationis beatae Mariae; et Francorum rex Ludovicus, devo- Febr. 2.
tissimus et christianissimus princeps, Cathalaunum occurrerat^u viro Dei. Plurimi quoque e^v principibus
utriusque regni convenerant, et legati regis Romanorum et Welfonis^w incliti ducis, ut de via Iherosoli-
55 mitana communi consilio tractaretur. Quo vir Domini colloquio sic detentus est per biduum illud, ut

a) p. nimis 3. b) ingrederetur 3. c) dominico 2; dom. die 4. ed. d) 13. 4. e) collegi 3. f) s. et m. 4. ed.
g) deest 3. 4. ed. h) m. et s. 4. ed. i) cesserat 4. k) c. fateor m. magis obstupui 3. l) deest 2. l') cavitas 4. ed.
m) et 3. n) haec des. 3. 4. ed. o) domo 4. p) languencium 4. ed. q) undecim 3. r) eminentiore 3.
s) comprimeretur 3. t) Cepit 2. u) deest 3. 4. ed. v) sacrata manu 2. w) e 3. x) thu 4. y) deest 3.
60 z) m. e. 3. a) v. m. 2. b) t. p. d. h. 3. c) a. e. 2. d) hospitio 3. e) F. t. 2. f) et m. cl. s. eff. 3.
g) post suppl. 4. h) Valcellas 3. i) deest 2, ubi o. m. k) et 3. l) v. s. 2. m) Guai 3; Gom 4. n) Hunbl. 4.
o) manuum 2. p) f. s. 2. q) p. m. i. des. 4. ed. r) deest 3. ed. s) 15. cap. 4. t) die festus dies e. 4.
u) occurrit 3; occurrebat 4. ed. v) ex 4. ed. w) Welfonis 3. 4.

1) Vaucelles. 2) Guise. 3) Homblières.

1147. ad populum exire nequiverit, licet vehementissime desideraretur. Oportebat enim generale bonum votis Febr. 4. anteferre privatis. Egredienti^a vero feria^b tertia mulier quaedam occurrit¹

[LIBER^c IV.]

3.^d Sexto Kalendas Aprilis ingrediente Treverim viro Dei², obviam ruit ex more populus universus; et ecce, offerebant ei puellulas sorores duas ex eadem civitate, alteram quinque, alteram quatuor 5 annis miserabili cecitatis incommodo laborantes. Ubi vero signavit eas vir sanctus, ambae illuminatae sunt et in ecclesiam^e beati Petri deductae, ubi eadem hora missarum sollemnia celebravit. Illic eas vidit clerus et populus; illic probavimus diligenter miraculi veritatem. Consummato demum sacrificio, vir Domini iuxta altare resedit, ut super aegros manus imponeret et bene haberent. Protinus autem claudus oblatus est, et ambulavit, oblatus est cecus, et vidit, oblata est mulier surda, et audit. Et haec 10 quidem in sompnis admonitam se esse dicebat, ut festinaret ad eum; cuius benedictione receptura esset auditum. Non dubito, quin et alia multa diligens inveniat investigator; sed haec ad memoriam arbitror posse sufficere. Adhuc tamen in domo archiepiscopi puerum cecum uno oculo coram nobis illuminatum certissime recordamur.

4. Molestam vobis veritus esse brevitatem, ex his quoque quae Rutilae² facta sunt nonnulla sub- 15 iunxi. Viderat pater sanctus in sompnis, quod nobis secretius intimavit, mulierem claudam in ecclesia quaerentem se, cum nec ab ea nec a populo cognosceretur. Gloriabatur autem, quod ignotus esset, et accedens, clanculo signabat eam et pertransibat; subitoque admirans illa erigebatur. Huius autem visionis effectus apparuit manifestus. Siquidem dum in ecclesia illa missarum sollemnia celebraret vir beatus, allata est contracta mulier, quae a diebus multis per terram repens erigi penitus non valebat, sed 20 genibus et scabellulis, quae gestabat manibus, utcumque gradiebatur. Guntrannus de Sirca, quod super Mosellam situm est castrum, a predicto monasterio paululum distans, mulierem illam in ecclesia fecerat deportari. Necdum ad beati patris manum accesserat, et ecce, accessit ad eam spiritus eius occulte, sicut previderat; subitoque curata exiliit et ambulabat, laudans et magnificans Deum. Videns autem populus, qui claudam prius noverat eam, exclamavit in laude Dei, tollentesque scabellulas, ad altare protinus de- 25 tulerunt, ut sisterent eam Domino et Bernardo, servo eius. Ibidem sane ad tactum eius mulier de eodem vico clauda ab annis septem et puellula contracta, cuius obstupuerant nervi femoris utriusque, ut extendere genua aut erecta stare non posset, desideratum gressum coram omnibus receperunt.

Oblati sunt ei vir quoque cecus et mulier ceca, et confestim edito signaculo crucis ab utroque repulit tenebras et utrisque lucem restituit. Sed forte haec nostra descriptio, licet studiosis brevior, obli- 30 viosis prolixior videatur; et ipsis itaque providentes, instar proverbii, quae dicta sunt perstringamus.

Resultabat canoris vocibus ecclesia Treverensis, ad Bernardi tactum ambulante clauda, audiente surda, ceco vidente. Duas quoque sorores cecas idem vir Domini in ingressu civitatis illuminavit et in domo puerum cecum uno oculo.

Rutilavit Rutilae in Bernardi presentia lux caelestis, cuius benedictio claudis duabus gressum, visum 35 reddidit cecis aequae duobus; in eadem ecclesia mulier clauda, quae genibus et scabellulis ferebatur, erecta est, priusquam perveniret ad hominem Dei.

Residebat aliquando Frankenevort^f in solio pater sanctus, et per fenestram ad manum eius ad- mittebantur infirmi, quorum innumerabilis multitudo undique fuerat congregata. Et ecce, oblatus est inter ceteros adolescens quidam surdus et mutus ex utero matris suae. Cui vir beatus manum impo- 40 nens, confestim curavit eum, et libere audiebat et loquebatur. Nullam tamen noverat linguam, sed ea tantum proferebat verba, quae ex colloquentis^g ore audivisset. Hoc fuit, quod maxime nostrum movit Hugonem⁴, ut describi hoc miraculum postularet; sed nos multa similia videramus. In ipso quoque solio matrona quaedam dives et honorata de regione eadem deportata est, quae ex longo tempore iacuerat paralytica. Et hanc quoque signans homo Dei, tenuit manum eius et erexit eam, precipiens, ut libere 45 ambularet in nomine domini nostri Ihesu Christi et in virtute Spiritus sancti. Dixit, et factum est; exiliensque ambulabat. Tunc vero acclamabant omnes; sed specialiter exultabant milites, qui propriis humeris deportaverant quam videbant regredientem pedibus suis. Nimirum videbatur sibi quodammodo miraculi particeps pia devotio. Et haec quoque excitavit amicum nostrum, ut sileri miraculum hoc nefarium iudicaret. Tercium autem simile est huic. Erat siquidem in proximo vico vir paralyticus ab annis 50 octo, notus omnibus et omnium dignus miseratione. Neque enim movere poterat membra, nec si domus, in qua iacebat, undique flagrare coepisset incendio. Hic ergo coram nobis et aliis quam pluribus, qui beato patri tunc assistebant, subvectus^h in culcitra depositus est coram eo. Cuius debilia membra edito signaculo salutis attrectans, confestim erexit eum, et tam perfecte curatus est, ut in exercitum Domini profecturus ilico susciperet signum crucis; nimirum, cuius virtutem tantam et tam celerem esset expertus. 55 Cumque tollerent alii lectum eius: 'Non sic', ait venerabilis Hugo, 'sed magis ipse portabit'; et imponens in humeros eius dimisit eum, et tam viriliter ambulabat, acsi nichil prius sustinuisset incommodi. Quartum quod describi Hugo miraculum postulabat puellae cuiusdam ereptio fuit. Hanc in hospicium vespere obtulerunt humeris deportantes. Cuius cum signaret genua vir beatus, contractos et obduratos quasi in modum virgae lignae nervos sentiens: 'Heu', inquit, 'huius ex toto retracti sunt nervi, et flectere genua, 60 immo flexa extendere omnino non potuit'. Et certe sic erat, nec poterat a diebus multis gradi pedibus,

a) Egrediente 3. b) tertia f. 4. c) Explicit liber tertius praecedat 3. *Sequentia nonnisi in 4 (ubi 16. cap. incipit) et ed. leguntur.* d) 18. cap. 4. e) ecclesia 4. f) Frankenmort 4; Frankenvoert ed. g) ex eo loq. 4. h) subnectus 4.

1) Cetera in variis Galliae urbibus facta omisimus. Eadem Vit. IV, 94, supra p. 116. brevius narrantur.

2) Quo anno non satis constat.

3) Rethel.

4) Idem, ut videtur, de quo Vit. IV, 77. agitur. 65

sed manibus et pedibus reptabat utcumque. Igitur ad patris benedictionem laxatus est statim nervus uterque, et elevavit eam unus e fratribus; ipse vero tenebat tibias, et paulatim extendebantur. Cumque ambulare coepisset incolumis, obstupuimus vehementer omnes, sed et sanctus ipse pre admiratione se signans, Domino virtutum gratias referebat.

- 5 4.^a Iam ad ea quae Tulli facta sunt veniamus. Quater siquidem hoc in anno vir sanctus illam ingressus est civitatem, nec unquam transiit absque miraculis. Primum quidem dominica ante pentecosten^b in ecclesia beati Stephani ad altare maius missas celebranti oblatus est puer cecus, notus in civitate eadem, qui per manus impositionem visum recepit; et hunc usque hodie Tullensis habet ecclesia virtutum beati Bernardi speculum testimoniumque fidele. Secundo quoque accedens civitati proximam villulam quam Calmas^c nominant, pertransibat. Et ecce, ruit obvia plebs devota, aquam afferens signandam atque benedicendam, quam protinus euangelici instar miraculi sapore pariter et odore vini benedictione ipsa donavit; et qui gustaverunt, omnibus perhibent testimonium. Unde et nunc in tota regione illa certissimum est celeberrimumque miraculum, apud villam Calmas sub Bernardi manu aquam in vinum esse mutatam. Nam super vestem cuiusdam sparsum est vinum novum, dum undique concurrentes certatim traherent vasculum, et multis diebus vini pretiosissimi servavit odorem. Tercio deinde predictam Tullensium civitatem ingressus, timuit turbas, et quia^d grandis ei restabat via, nocte egredi festinavit. Id ipsum autem suspicati, nonnulli de populo observabant eum, nec exire vel nocte potuit sine turba. Inter quos oblata est paralitica mulier in grabato, quam protinus elevans vir beatus, in nomine Domini signavit atque sanavit. Huius quoque curatio universae innotuit civitati, quam nimirum adhuc hodie incolumis mulier inhabitat, quae in ea diu iacuerat paralitica. Similiter autem et altera mulier ceca uno oculo, quae ad eum deducta est extra civitatem, signante eo, visum recepit, quod in hoc adventu verissime certissimeque probavimus. Nuper sane apud Beatum Aprum vir Domini susceptus hospicio, monasterium illud plurimis miraculis illustravit, claudum erigens puerum, auditum surdo reddens adolescenti, tres quoque cecos uno visionis munere donans in ipsius nomine qui trinus adoratur et unus. Ubi plurima quoque miracula claruisse non dubito; sed haec coram me facta novi certius fiducialiusque descripsi^e.

1147.
Iun. 1?

APPENDIX.

EX HERBERTI LIBRO DE MIRACULIS.

EX LIBRO I.

5. In eodem quoque monasterio¹ extitit religiosus quidam monachus nomine Acardus, vir quidem genere nobilis, sed conversatione nobilior. Hic autem, beato Bernardo abbate suo iubente atque mittente, plurimorum coenobiorum initiator atque exstructor fuit. Hic ergo benignus et magni solaminis vir multa nobis, cum essemus novitii, narrabat exempla, unde nos in amore virtutum saepius accendebat. De quibus et nos unum saltem stylo mandare decrevimus, eo quod ipsum affectui nostro ardentius inhaerere sentimus.
- 35 6.^g 'Ego', inquit, 'dum aliquando conversarer in episcopatu Treverensi pro construendo coenobio quod Clastrum nominatur², largiente superna gratia merui videre et agnoscere hominem sanctum, hominem vere divitem et vere beatum, nomine Schocelinum. Qui videlicet eo ditior, eo beatior fuit, quo fallaces mundi divitias tanquam vanitates et insanias falsas verius despexit et longius abiecit. Vere enim non qui plus habet, sed qui minus cupit dives est. Tanto namque fervore hic beatissimus eremita mundum deseruit, tanto Christum ardore dilexit, ut temporibus et regionibus nostris neminem fuisse putemus, qui ei in contemptu visibilium et carnis mortificatione possit aequiparari. Vitam quippe illius omnes possumus mirari, multi etiam aemulari, sed nullus imitari; unde et necesse est amplius venerari. Iste enim pro Christo cotidie moriens, non unam tantum, sed innumeras cruces et mortes sustinuit, quia, quot diebus in eremo vixit, quasi tot martyria duxit. Quis namque hominum in hac vita mortali, quantum-
- 45 cumque profecerit, vel sine humano cibo vel sine tecto vel sine indumento vel sine omnibus his diutius vivere possit? Porro vir iste virilis, vir verae virtutis, naturam supergressus humanam, cum careret omnibus istis, confortante se Deo, per multa tempora non defecit. Annis siquidem quatuordecim solivagus ac toto corpore nudus, montibus et silvis pro Christi amore oberrans et latitans, perduravit, coelum habens pro tecto, aerem pro vestimento, pecorinum victum pro cibo humano. Herbis namque agrestibus

1134.

50 a) 19. cap. 4. b) pentecosten 4. c) Calmos 4. d) quasi 4. e) Explicit vita sancti Bernardi add. 4. Sequitur epistola Gaufridi, quae etiam exstat in cod. Audomarensi nr. 139. s. XIII inc. post Bernardi sermones. Sed hic omittenda erat. g) in cod. B 5 haec f. 108. leguntur rubra praemissa: De solitario qui fuit in Alemannia per 14 annos sine tecto et sine indumento contemptus victu pecorino; et incipit: Ego, inquit Acardus monachus.

1) Clarevallensi. 2) Himmerode; cf. Janauschek, Orr. Cisterc. p. 31.

et crudis earumque radicibus, interdum quoque sagina et glânde pro magnis deliciis utebatur, qui utique
brutorum animalium pastus magis quam esca hominum esse probatur. Huius ergo rigorem propositi
inexorabili severitate per decennium integrum custodivit. Postmodum autem quatuor fere annis ante
suam dormitionem in corde hyemis, bruma saeviente asperrima, cum tellus nivibus obruta et gelu acriore
coercita nec herbas foris exereret nec radices effodi sineret, tunc a facie famis et huius frigoris susti- 5
nere non prevalens, tandem ut homo iam fere premortuus et obeso corpore, pelle sola circumdatus,
cogebatur interdum deserta deserere atque ad proxima rura volendo nolendo descendere. Veniens
autem ad excretorias eiusdem viculi casas, si quem ibi pauperulum et honestae conversationis hominem
manere cognosceret, ad eum libentius divertebat; diversorium tamen ipsius ingredi recusabat, sed reclina-
to capite quiescebat in laribus domatis, vel potius in medio curtis. Hoc autem maxime procurabat, 10
ut profunda iam nocte accederet horaque antelucana recederet. Porro homines illi, qui digni habebantur
tanto hospite nobilitari, magnam ei reverentiam deferebant, ita ut nemo de inhabitantibus auderet ad
eum accedere aut in colloquio molestus existere, nisi forte ab illo permissus aut etiam vocatus; nimi-
rum metuentes, ne ad ipsos amplius non diverteret, si quietem illius aliquis ibidem importune turbaret.
Interdum tamen applicabant ei pro foribus modicum straminis aut veterem saccum, si vel in eo fortasse 15
requiescere consentiret. Porrigebant nihilominus fragmentum ei aliquod hordeacei vel furfurei panis,
scientes utique, quod aliud nihil acciperet; de quo videlicet pane modicam aliquotiens crustulam rumina-
bat, residuam vero partem ad multorum dierum refectionem secum ad eremum deferebat. Habebat
quoque vir ille locupletissimus circumligatam renibus semicinctiam vilem atque brevissimam, quae vere-
cundas solummodo corporis partes operire vix poterat, cum eum hominibus apparere compelleret ista 20
tam inevitabilis causa. Possidebat nihilominus et saccellum parvissimum collo vel renibus appensum,
quo supradictas alimonias inferebat. En tota divitis istius viri proprietas, en gloriosa servi Christi here-
ditas et nobile patrimonium, cui vere fideli totus mundus erat divitiarum! Ipse enim tanquam nihil
habens et omnia possidens, in tali nihilo totum obtinuit, quandoquidem qui in vili semicinctia totum
mundum inclusit, de toto et pro toto mundo semicinctiam solam elegit. Denique quid aliud cuius homi- 25
num confert copia thesaurorum atque infinita possessio rerum, nisi ut presentem vitam ducere et ali-
quamdiu producere possit? ad quam videlicet transigendam huic pauperi nostro una vetusti panniculi
scissura suffecit. Beatus itaque Bernardus, audita virtute conversationis illius, dedit nobis preceptum
adeundi et salutandi ex nomine ipsius virum, mittens etiam ei pro signo caritatis nonnulla munuscula,
hoc est tunicam et caligas, ut pro eius amore indueret illas. Nos ergo profecti ad easdem partes, una 30
die, cum adhuc tenebrae essent, intravimus locum ubi quiescere putabatur. Et non inveniētes, sciscitati
sumus ab hospite, ubinam ille esset. Ille vero respondit: "Hac nocte", inquit, "apud nos in curia mansit.
Cui solito tempestivius recedenti et valefacienti respondimus: 'Cur, domine pater, tam cito egrederis,
cum media noctis adhuc vix hora transierit?' Et ille: 'Modo', inquit, 'venturi sunt huc propter me
viri quidam religiosi, a quibus nolo me ad presens reperiri'. Haec autem saepius et propter alios fecit, 35
quos ad se nihilominus venturos esse predixit". Quo audito, satis superque mirati sumus, quod tam
cito in astutia nostra ab eo deprehensi fuerimus. Callide namque satis putavimus nos egisse et incau-
tum antequam surgeret prevenisse. In quo videlicet facto manifeste innotuit, quod etiam prophetico spi-
ritu non caruerit. Nos ergo scientes, quod absque beneplacito suo reperiri non posset, per predictum
hospitem ei mandare curavimus, obnix rogantes, ut gratia ipsius qui nos ad ipsum direxerat suam 40
nobis presentiam indulgeret. Quo tandem annuente clementer, venimus et vidimus eum, non quasi ter-
renum hominem, sed sicut angelum coelestem, cuius conversatio tota in coelis et de coelis erat. Tunc
eulogiis presentatis, cum salutationem patris humiliter et cum reverentia suscepisset ipsaque indumenta sibi
applicuisset, mox iterum ea deposuit et ait: "Benedictus Deus, qui dedit in corde apostolici viri, ut pec-
catoris et miseri hominis memoriam habere dignetur. Et nunc pro amore ipsius vestimenta transmissa 45
obedienter accepi et indui; diutius tamen ea portare non valeo, quia nec opus est mihi nec ipse man-
davit. Dico autem vobis amicis meis carissimis, quia nihil est mihi molestius, quam ut curae carnis sar-
cinam odiosam, cum tanta difficultate depositam, lassatis et dolentibus humeris denuo imponere cogar".
Nos itaque videntes hominem benignum atque affabilem, cum iam ei fiducialiter loqueremur, sciscitati
sumus ab eo, cum reverentia tamen, utrumne adhuc de carnis illecebris vel daemonum irritamentis ali- 50
quid molestiae toleraret. Tunc ille, ut erat homo iocundus et boni solatii, cum paululum subrisisset, ita
loqui exorsus est: "Iam diu est, amantissimi fratres, ex quo per gratiam Dei a passionibus vitiorum
sentio me non mediocriter exoneratum, sed quoniam temptatio est vita hominis super terram, quis glo-
rietur castum se habere cor? 'Si enim dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et
vesitas in nobis non est'. In medio siquidem laqueorum ambulantes et hostilibus gladiis circumquaque 55
patentes, nisi scuto divinae protectionis assidue muniamur, nunquam cavere poterimus ab his qui sagit-
tant in obscuro etiam rectos corde. Confidimus tamen in Domino, quia fidelis est et non patietur nos
temptari supra id quod possumus. Et nunc vobis aliquid exempli gratia refero, in quo poteritis adver-
tere, cuiusmodi temptationibus aliquoties inquietor. Quadam itaque die cum brumalis asperitas solito
intensiore pruina rigesceret et nix copiosa de nubibus fluere, tunc torpentibus membris in terra iacebam, 60
Verumtamen rerum Sator omnipotens, qui dat nivem sicut lanam et nebulam sicut cinerem spargit, ipse
mihi pro laneo amictu, qui deerat, niveum opertorium dederat, magnum quidem et amplum atque ad
unius cubiti mensuram fere condensum. Quo circumquaque latius expanso ita operiebar, ut de corpore
meo nihil penitus appareret. Tantummodo circa faciem meam virga fumantis anhelitus ab ore pro-
cedens superiectam nivem paulatim undique reliquabat et modicam fecerat aperturam. Interea lepusculus 65

1. Ioan. 1, 8.

cf. Eccli. 9,
20.

Ps. 10, 2.

1. Cor. 10,
13.

Ps. 147, 16.

quidam ante faciem frigoris et nivis fugitans atque ad pausandum latebras quaeritans, casu venit ad ipsum foramen. Qui suavitate caloris illectus, illico substitit et super caput meum ibidem accubavit. Tunc ipsa novitas rei subridere me compulit, et subripiente mihi levitate, deiectus est animus meus a statu solitae gravitatis et prolapsus in gaudium vanitatis. Non solum autem; sed et desiderium incidit eundem lepusculum, ut facile poteram, manu iniecta corripere, non ut eum occiderem aut retinerem, sed quia est animal innocens atque lenissimum, ut contrectatione et visu illius aliquamdiu delectarer et dictum poenitentiae tempus hac inepta laetitia interim consumere non vererer. Diutius autem suggestori reluctans, desiderium vanum donante Deo superavi, tranquilloque corpore manens, pavidam bestiolam secure quiescere feci, donec tandem ultronea voluntate recessit. En, id est unum de maioribus temptamentis, quae a multis retro diebus tolerasse me memini. Quod videlicet quamvis iocose et velut exhilarandi vos gratia fortasse videar vobis alacrius quam oportuit retulisse, erubesco tamen et doleo, cogitationes meas interdum a vanitatibus istis velut a muscis volitantibus inquietari, etiam sine consensu vanitandi. Cum haec et similia nobis aedificandi et solatiandi causa vir ille mirabilis enarraret, tunc beatum patrem Bernardum legatione nostra humillime resalutavit seseque orationibus eius devotissime commendavit. Moxque benedicens ac valefaciens nobis, tanquam cervus emissus a Deo liberis saltibus ad opaca saltuum recurrit, et veluti avis de manu tenentis elapsa, laxatis in aera pennis ad avia nemorum cantando revolavit. Nos igitur videntes et spiritum loquendi ulterius non habentes, in comparatione talis ac tantae perfectionis assimilavimus nostras turres favillae et cineri; et qui antea putabamus nos aliquid esse, cum nihil essemus, tunc universas iustitias nostras quasi pannum menstruatae existimavimus; sicque percutientes pectora nostra, humiliati atque compuncti nimis, ad propria remeavimus. Referuntur et alia pene innumera de viro illo magnalia, quae quoniam a nobis tanquam longe remotis diligentius investigata non sunt, silentio claudimus, illa tantummodo proferentes quae fide oculata percepimus. Hic itaque ter beatus cum revelante Deo diem dormitionis suae iam iamque imminere conspiceret, ad unam de propinquiribus villis accessit, ibique percepto dominici sacramenti viatico, laetantibus angelis angelicae puritatis animam reddidit. Ad cuius exequias venerandas viri religiosi et populi innumerabiles catervatim undique confluentes, corpus eius honorifice sepelierunt et super ipsum novam ecclesiam construxerunt. Postea vero translatum est inde corpus eius apud quoddam nobile castrum quod nominatur Luceleburgum et in ecclesia beatae Mariae honorifice tumulatum. Porro ad ipsum tumulum eius miracula frequenter usque hodie fiunt, et sanitates ac beneficia multa ipso interveniente fideliter postulantes accipiunt. Haec et similia nobis neophitis domnus Acardus saepius referebat exempla, quibus rudimenta tirocinii nostri magnifice roborabat atque in amore virtutum non mediocriter accendebat.

Iob 30, 19.
Est. 14, 16.

11. Arnulfus de Maiorca, vir dives et delicatus nimis, natione Flandrensis, beato Bernardo se secrete reddidit. Fuit autem utriusque consilium rem silentio tegere propter quaedam saeculi impedimenta usque ad ultimam diem, qua egressurus esset de terra et de cognatione sua. Erat enim magnus paterfamilias, ornatus filiis et fratribus tantisque divitiis irretitus, ut absque suorum damno et scandalo gravi abrumpere sese non posset, nisi prius domum sapienter et caute disponeret. Interim ergo dum silentium illud tenerent omnia, et arcani huius causam negotii ipsi duo soli in mundo cognoscerent, factum est verbum Domini ad quendam rusticum armentarium, cum boves minaret ad aratrum, dicens: 'Vade, dic Arnulfo de Maiorca, ut te secum ducat in Claram-vallem, quo proxime iturus est ad conversionem, et cum eo convertere'. Audiebat autem vocem, sed neminem videbat. Quod cum factum fuisset, coepit attentius orare, ut, si a Deo sermo fuisset egressus, revelaret iterum auriculam eius et adiceret iterum loqui ad ipsum, repetens eundem sermonem. Accepto itaque secunda iam vice oraculo, venit ad pretaxatum virum, et ait: 'Verbum mihi ad te, dominum meum'. A quo cum fuisset ductus in partem, procidit ad genua illius, dicens: 'Obsecro te per Christum, ut ducas me tecum ad Claram-vallem tuam et salves tecum animam meam. Et, si scire desideras, sic et sic nunciatum est mihi'. Audita autem revelatione, miratus et laetatus est valde; et accepto homine, ad se ipsum conduxit et habuit individuum comitem itineris et conversionis, habiturus etiam, ut credimus, consortem aeternae retributionis. Veniens itaque vir venerabilis ad predictum monasterium, multa de suis facultatibus tam ipsi quam aliis pluribus contulit. Iste ergo vir sanctus, cum iam de manu Domini recepisset duplicia pro omnibus peccatis suis, tandem longo martyrio cruciatus et tanquam aurum in fornace probatus, pacatissimo somno obdormivit in Domino.

EX LIBRO II.

4. Eadem itaque die¹ conversus est ibi vir nobilissimus Andreas nomine, Viridunensis archidiaconus, qui causa visitationis illuc advenerat, nec tamen aliquod ad presens convertendi propositum habebat. Sed cum orationum suffragia petiturus capitulum introisset, vidit sanctae illius multitudinis ordinem et velut angelicam conversationem; compunctus est vehementer, et insiliente subito in eum spiritu Domini, illico in virum alterum mutatus est, tantoque fervore mundum deseruit, ut ne ad horam quidem, vel pro amicis salutandis vel pro domo rebusque disponendis, ad suos remearet, sed in continenti omnia rumpendo magis quam solvendo reliquit, ut Christo citius adhaereret. Ut autem gemina crucis impressio evidenter appareret, alius quidam clericus Gaufridus nomine cum eo se reddidit, genere quidem humilior, sed probitate morum et generosa conversatione forsitan non inferior. Ambo igitur intrantes, ambo in ordine perseverantes, bonam militiam militarunt, atque consummato certamine, benedictionis aeternae participes

1) C. 3 ita: *secunda feria paschae cum esset . . . in choro Clarevallensi.*

existent. Sciendum tamen, quia prefatus Andreas multa in probatione sustinuit temptamenta. Erat enim quasi tenerrimus ligni vermiculus, mollis et delicatus nimis, utpote qui a matris utero fuerat enutritus in involumentis et curis multis.

9. Egregius quidam adolescentulus, de partibus Alemanniae oriundus, studiorum gratia, comitante didascalo¹ suo, Parisius adibat. Qui cum transitum haberent per domum Clarevallensem, magister ille 5 videns loci conventum et ordinem, nescio quo Dei iudicio compunctus, ad horam petiit et obtinuit, ut susciperetur ad conversionem. Cumque rogaret adolescentulum, ut secum remaneret, penitus non acquievit; multum siquidem abhorrebat a consortio, etiam et colloquio Cisterciensium monachorum, saepiusque rogaverat Dominum, nunquam sibi dari ad ordinem illum velle converti. Proinde roganti magistro et fratribus monasterii adhortantibus eum dura cervice resistens, nullis predicationum machinis poterat 10 expugnari. Eadem igitur nocte, dum eorum monita mente revolveret, facta est vox divinitus ad eum, dicens: 'Si hinc recesseris et Parisius veneris, usque ad pentecosten morieris^a, et sine dubio morieris^a'. Ad hanc itaque vocem iuvenulus ille multum obstupuit; necdum tamen potuit duritia cordis illius emolli. Porro sequenti nocte, cum sopori membra dedisset, videbatur sibi esse demersus in limo putei 15 profundi. Cumque desperatus ibidem iaceret, subito apparuit desuper ad horam² putei beatus Iohannes euangelista in vultu et habitu beati Bernardi cum alio quodam sancto, cuius nomen excidit mihi, qui et ipse simillimus erat cuidam religiosissimo viro nomine Gerardo, portario Clarevallensi. Quos cum ille vidisset, rogabat obnixius, ut sui misererentur. Cui beatus Iohannes respondit: 'Tu sano consilio acquiescere contempnens, opem flagitas a nobis'? Cumque ille promitteret, se esse facturum quicquid ei placeret: 'Vis ergo', inquit, 'fieri monachus in monasterio Clarevallensi'? 'Etiam, domine mi; libentissime 20 volo'. Quod cum firmiter pollicitus esset sese citius impleturum, protinus eductum de profundo liberum abire dimiserunt. Mane igitur facto, postulavit presentari quantocius beato Bernardo. Quem cum antea non vidisset, continuo illum in vultu et habitu deprehendit, ipsum esse pro certo recognoscens, quem in nocte transacta sub conditione convertendi liberatorem habere meruerat. Proinde miratus vehementer atque compunctus, protinus eidem sancto viro se reddidit; a quo benigne receptus, mox in aetate tene- 25 riori gravitatis et sapientiae canos cunctis mirantibus induit. Porro predictus magister eius a proposito bono citius corruens et eundem secum evertere satagens, fundatum in Christi amore iuvenulum movere non potuit. Hic ergo delicatus atque tenerrimus adolescens cum esset annorum quatuordecim, manum suam ad fortia mittens, laetantibus angelis atque hominibus, iugum Christi portandum aggreditur et quasi agnus ad aratrum suscepti ordinis applicatur. Haec ergo omnia quae superius retuli 30 aliaque quam plurima, quae licet magna existimem, tamen brevitatis amore reticui, ab eodem Dei famulo arcana relatione cognovi, ea videlicet conditione, ut usque ad obitum eius apud me secreta tenerentur. Sed quia iam, vocante se Domino, expletis in ordine annis 26, quam sinceriter vixit, tam feliciter obiit, ego solutus a nodo polliciti huius, prefatas revelationes, in quibus non modice consolatum fuisse me memini, ad aliorum aequae solamen presenti paginae intuli. 35

13. Simili modo Gunnarius, vir illustris, quondam iudex et dominus Sardiniae tetrarchalis, cum venisset aliquando orationis gratia ad Sanctum Martinum Turonensem, in revertendo transitum habuit per Claram-vallem; ubi a sancto Bernardo devote susceptus et de salute animae copiose premonitus, converti ab eo minime potuit, quamvis beatissimus pater, ipso ibi presente et multum gratulante, caecum quendam illuminasset. Cumque recessisset, dixit ei sanctus: 'Ego rogavi Dominum instanter pro 40 tua conversione, sed ad presens exaudiri non merui; et nunc abire te patior, quia retinere non licet invitum. Verumtamen scias te huc iterum de Sardinia reversurum'. Abiit ergo vir in terram suam, de ignito viri Dei colloquio scintillam aemulandae paupertatis et religionis secum reportans; quae in eius pectore per cogitationem interim coalescens atque exaestuans, opportuno tempore postmodum in flammam operis erupit. Cumque reversus fuisset in Sardiniam, stimulabant eius animum incessanter verba 45 illa prophetica, quae de ore sancti viri prolata quasi coeleste oraculum retinebat, et eum quiescere non sinebant, iuxta quod Salomon ait: *Verba sapientium quasi stimuli et quasi clavi in altum defixi*. Post modicum vero tempus audito transitu sancti viri, consternatus est animo vehementer, arguens semet ipsum et poenitens, quod ad illius predicationem conversus non fuisset. Sed quod ipso vivente non egit, post eius obitum implere festinavit. Mox ergo dispositis omnibus quae necessaria videbantur, primogenitum 50 suum Barasonem in regno suo principari constituit, caeteris tribus liberis patrimonio suo communiter distributo. Quorum etiam prior natu vocabulo Petrus illico post discessum patris regnum Caralitanum coniugio sortitum potenter obtinuit hodieque nobiliter regit. Ipse vero Gunnarius, dum adhuc quadragenarius esset aetate, corporis et animi vigore prepollens, relicta Sardinia omni gloria mundi deposita, pauper et humilis ingressus est Claram-vallem. Ubi iam annum quinquies quinum peragens, in 55 disciplina suscepti ordinis assidue militat et expectat, donec veniat immutatio eius. Qui cum tanta pro Christi amore reliquerit, nihil omnino se reputat amisisse, quin potius gratulatur et magni lucri existimat pro coelesti terrenum abiecis-
Ecc. 12, 11.

14. Isdem quoque venerabilis abbas cum aliquando per annos tres moratus fuisset in urbe Roma atque in partibus Italicis pro sedando scismate Petri Leonis — in quo videlicet opere eundem famulum 60 suum Christus magnifice honestavit —, tandem reversus Claram-vallem, statim post factam orationem capitulum fratrum introivit; et quia fatigatus ex itinere, diu loqui non poterat, brevem quidem sermonem, sed plenum consolatione protulit eis, dicens: 'Benedictus Deus, qui vos mihi reddidit et me vobis. Et

a) ita ed.

1) i. e. magistro. 2) i. e. oram.

ego quidem, filioli, quamvis per triennium hoc visus fuerim longe remotus a vobis, non tamen putetis, me semper absentem fuisse. Sciatis enim, quod tribus vicibus interim reversus sum ad vos, visitans domum istam officinasque perambulans, et semper exhilaratus, semper consolatus abscessi, cognita nimirum unanimitate atque instantia vestra in proposito ordinis vestri'. Innumera sunt illa, quae iste Dei famulus dixit et fecit; in quibus manifestius apparebat, eum prophetali gratia peditum, multotiens ibi esse presentem, ubi absens corpore videbatur, multaque abscondita et etiam longius posita Deo revelante cognoscere, quae ipsum latere putabantur. Haec autem signavit nobis domnus Girardus, quondam abbas Longipontis¹, qui unus ex antiquis senioribus Clarevallensibus dicta eius et facta studiose rimari satagebat.

10 18. Eodem quoque Renaldo² indicante cognovimus, quod iste Dei famulus, cum venisset aliquando 1135. Mediolanum pro reconciliando scismate Petri Leonis, cum tanta exultatione universorum fuit ibi receptus, ut tota civitas fere per unam leugam rueret in occursum eius. Multi vero eorum per quatuor aut quinque miliaria processerunt. Ita denique sibi in ipso complacuerunt, ut, cum eum antea non vidissent, ingressum in urbem mox in archiepiscopum unanimi consensu raperent potius quam eligerent. Quod 15 cum ille recusasset, parati erant omnino vim facere usque ad mortem, nisi fuga latenter evasisset. Cum ergo ibi sederet in quadam amplissima domo, tanta circa eum erat hominum multitudo, ut nullus ingredi posset. Interea quidam de civibus illis, vestitu et vultu honorabilis, cum Dei hominem adire omnimodo cuperet et nusquam aditum reperiret, ascendit in turbam, manibus et pedibus repens et super colla sedentium gradiens, quousque pervenit ad eum. Cumque apprehendisset pedes eius, coepit eos 20 mira devotione amplecti ac deosculari. Quod videns supradictus Renaldus, qui propius assistebat, accessit, ut amoveret eum, sciens utique, quia vir sanctus huiusmodi venerationibus et obsequiis nimium gravabatur. Ille vero conversus dixit ad eum: 'Dimitte me, obsecro; dimitte me videre et tangere hominem Deo proximum et vere apostolicum virum. Dico enim tibi et in fide christiana testificor, quia vidi illum inter apostolos'. Quod audiens monachus ille, miratus est, et cupiens plenius nosse, volebat ab eo in- 25 quirere modum visionis huius, sed pre pudore propter astantes non fuit ausus. Verumtamen magnam extitisse revelationem, ipse certissime credidit, pro qua vir ille tam vehementer affectus erat erga famulum Dei.

22. Accidit autem aliquando, ut isdem Dei famulus iubente beato Eugenio papa Alemanniam in- 1146. grederetur, Ierosolymitanum iter Conrado imperatori et populo terrae predicaturus. Cumque ibidem 30 signis et virtutibus innumeris coruscaret, videns imperator mirabilia magna, quae per eum Dominus ostendebat, crucis signum de manu illius accepit, Ierosolymam profecturus. Nec distulit idem facere infinita hominum multitudo, ita ut incredibili fidei ardore succensi, scissuras et fimbrias de vestimentis famuli Dei, quae propter hoc ipsum nova frequenter accipere cogeatur, undique certatim diriperent, seque infelices arbitrarentur, quicumque de indumentis eius cruces habere non mererentur. Multi quo- 35 que ex eis nobiles ac sapientes viri per manum illius sese Deo reddiderunt, qui in Clara-valle ab eo deducti et ab eo monachi facti, maximum deinceps in ecclesia Dei fructum attulerunt. Ex quibus etiam extitit unus Alexander, vir venerabilis, tunc canonicus doctorque famosus in urbe Coloniensi. Quem cum beatissimus pater de convertendo sese ad ordinem monuisset, ille seculari scientia vel opulentia tumens, respondit, se nihil ad presens minus velle vel cogitare, quam habitum sumere monachalem. 40 Eadem igitur nocte cum membra sopori dedisset, apparuit ei per visionem isdem vir venerandus, erigens eum de grabato, in quo graviter languens iacere videbatur, ac restituens sanitati. Deinde tulit habitum suum, quo erat ipse indutus, et ex eo contextit Alexandrum. Qui cum eundem habitum semel et secundo reiectum ab humeris indignanti animo repulisset, tertia tandem vice collo eius iniectum et corpori valenter astrictum compulsus est retinere. Tunc vero beatus pater baculum etiam quem tenebat in manu eius 45 tradens, futurae prelationis gratiam denotavit et ita abire precepit. Evigilans autem Alexander, nihil adhuc pro huiusmodi revelatione mollescere poterat, sed in eadem animi duritia persistebat. Eodem vero die, cum ille beatissimus abbas ad mensam recumberet, oblatus est ei piscis qui perca nominatur, ut ex eo reficeret. Quo viso, vir Domini, erectis in coelum luminibus, super eundem piscem diutius oravit, et benedicens illum, prefato Alexandro pro pitantia transmisit. Quem dum ille gustare inciperet, 50 ad primum illico morsum meruit in se ipso feliciter experiri, quantae virtutis esset oratio famuli Dei. Nam repente mutatus in alterum virum, compunctus est valde et coepit ubertim super eundem cibum lacrimas fundere. Mirabatur vero se ipsum, nesciens, quid haberet aut cur fleret. Tandem recordatus visionis, quam nocte preterita viderat, intellexit, a Domino gratuita eius miseratione se esse preven- tum; unde supernae vocationi gratias agens, beato Dei famulo in continenti se reddidit. A quo in 55 Clara-valle monachus factus et deinceps Grandis-silvae³ pastor effectus, adeo in sanctitate vitae profecit, ut postmodum fieret Cisterciensis coenobii pater et abbas patriarchalis. Haec nos itaque, sicut ab eodem Dei famulo Alexandro audivimus, fideli relatione deprompsimus.

29. Dilectus a Deo et hominibus Gerardus de Farfa, cuius memoria in benedictione est, quemque pro sua singulari puritate et sanctimonia beatus Bernardus singulari gratia pre ceteris honorabat, mira- 60 bilis atque amabilis nimis omnibus apparebat. Qui dum adhuc esset monachus in Farfa, quae est Tusciae nobilis abbatia, revelante Domino vidit in spiritu se transpositum in Clara-valle.

30. Igitur quod de predicto fratre Laurentio mentio incidit, referendum existimo aliquid quod de eo cognovi. Post transitum autem beati Bernardi contigit, ut isdem frater a venerabili Phi-

1) Longpont, dioec. Suessionensis. 2) Qui c. 17. quondam abbas Fusniaci dicitur. 3) Grand-Selve, 65 dioec. Tolosanae.

1154. lippo Clarevallensi priore ad regem Siciliae Rogerium mitteretur pro negotio ipsius ecclesiae. Qui cum Romam fuisset ingressus, comperto quod idem rex nuperrime mortuus esset, consternatus animo est, et quid facere deberet prorsus ignorabat. Conversus ergo ad orationem, cum gemitu et lacrimis beatum Bernardum invocabat, dicens: 'Pater mi, currus Israel et auriga eius, ut quid dereliquisti nos? Heu me, pater sancte, quid dicam vel quid faciam ego pauperculus et misellus et ego omni solatio destitutus? 5 Te vivente teque iubente securus procedebam longius saepe ad exterarum nationes, et ubique recipiebar ob gratiam tui cum gratia multa, deferens nimirum salutationes et litteras tuas, quas reges et presules cum ceteris omnibus tanquam coelitus missam benedictionem suscipiebant, et eulogiis tuis sese nobilitari nobiliores quique gaudebant. Nunc autem te defuncto defuncta est tecum pariter et gratia mea; nec erit iam qui peregrino et inopi manum adiutorii porrigat; et ecce, mortuus est rex, qui te sinceriter ama- 10 bat, surrexitque pro eo puer, filius eius, qui forsitan te ignorat. Quem adhuc tam longe remotum si adire voluero, et repulsam ab eo pati contigerit, et opera et impensa perdita erit. Si vero in continenti revertens negotium intemptatum reliquero, torporis et insipientiae argui pertimesco. Porridge, precor, auxilium, prebe consilium indigenti, et ne despicias gemitum servuli miserandi'. Eadem itaque nocte apparuit ei isdem beatissimus pater et magnifice consolatus est, dicens: 'Quid tibi visum est, frater, ita 15 de Dei misericordia et mea ipsius interventione diffidere? Quando enim vel ubi sensisti defuisse tibi amminiculum meum in necessitatibus tuis? An forte impotentior modo me autumas, quam olim in saeculo fuerim, qui iam introductus sum in potentias Domini? Vade ergo securus, quia prospera cuncta evenient, et in hoc ipso scies, quod ego ipse te miserim'. Haec et alia plura sancto loquente, frater ipse pre nimio pietatis ardore totus in anima liquescebat, et corde eius immensam parturiente laeti- 20 tiam, foris quoque devotionis lacrimae erumpebant. Cumque evigilasset madentibus oculis atque maxillis, etiam pulvillum in quo caput reclinarat eodem lacrimarum profluvio undique perfusum esse cognovit. Summo igitur mane iter arripiens, cum de Urbe fuisset egressus, reperit cuneum institorum mercimonii gratia Siciliam adeuntium. Qui cognoscentes eum esse de Clara-valle, mox in suo conductu atque con- victu gratanti animo receperunt et quaeque necessaria gratis cotidie ministrarunt. Tandem ingressus ad 25 regem Siciliae, invenit gratiam magnam in oculis eius, et non solum de negotio pro quo fuerat ad patrem destinatus, prosperum eventum obtinuit, verum etiam rex pro eiusdem patris sui anima, apertis thesauris suis, ad aedificationem novae basilicae Clarevallensis non modicam auri summam per eundem fratrem magna devotione transmisit. Reversus itaque Romam predictus frater, talem nihilominus ibidem gratiam reperit, ut de donariis cardinalium aliorumque Romanorum alterata consuetudine plurimam acci- 30 peret benedictionem, ita ut etiam largientibus illis ex eadem urbe usque ad decem bubalos educeret et usque ad domum Clarae-vallis non sine ingenti omnium stupore perduceret. Quis enim satis mirari sufficiat, quod homo debilis ac veteranus cum duobus puerulis tantum tantae enormitatis ac ferocitatis animantia, quae etiam boves dupla aut tripla corpulentia et fortitudine superant, per tanta locorum discrimina, per tanta predonum latronumque molimina, a Roma usque ad Claram-vallem minare 35 potuerit, praesertim cum id genus animalium citra Alpes, ut asserunt, in toto Occidente hactenus visum non fuerit? Vix enim vel una die malignantium occursus ac violentias poterat declinare; quae tamen omnia pertransivit indemnis, Deo et sancto patre Bernardo fidelem famulum ubique tutante.

EX LIBRO III.

36. In regione Slavoniae, quae noviter est ad fidem christianam conversa magna ex parte, plu- 40 rima iam Cisterciensis ordinis monasteria constat esse fundata. Porro monachi illi, qui ibidem Domino serviunt, ob cotidianam conversionem gentiliū baptizandi potestatem a summo pontifice acceperunt. Factum est autem, ut aliqui de fratribus illis, a quibusdam fidelibus invitati, statuta die venirent ad unam de proximis villis paganorum multitudinem in ea baptizaturi, quae nuper fide recepta regeneratio- 45 nis gratiam flagitabat. Precedenti itaque nocte antequam illuc pervenissent auditus est ibi sonus et fremitus ingens quasi exercitus grandis toto tempore noctis per vicos et plateas eiusdem villae perstre- pentis, qui velut ab alio exercitu fortiter impugnatus tandemque superatus, terga vertere atque cum magna turbulentia exire videbatur. Porro homines loci recedentium strepitum et fugam communiter audientes et personam aliquam non videntes, stupebant ac metuebant, nimirum ignorantes, quae ista novitas esset aut quid boni malive portenderet. In crastinum autem venientes monachi ad eandem villam, 50 baptizaverunt ibi promiscui sexus turbam copiosam. Tunc vero cunctis fidelibus manifeste innotuit, quod tumultus ille nocturnus nihil aliud extitit nisi daemonum legiones ab obsessis hominibus increpante Domino fugientes, qui beatorum angelorum presentiam et sancti Spiritus adventum sustinere non poterant. De qua videlicet re multum in Domino consolati sunt universi, precipue vero neophyti illi, qui ab immunda dampnatione fuerant liberati. 55

EX HUGONIS PICTAVINI LIBRO DE LIBERTATE MONASTERII VIZELIACENSIS.

Monasterium Vizeliacense (Vézelay) in dioecesi Augustidunensi saec. IX. a comite
Gerardo fundatum, saec. XII, ut auctoris verbis utar, 'pro ingenua sibi liber-
tate multipliciter pressuras pertulit', tam ab episcopo Augustidunensi, qui exem-
tionem plenam coenobii impugnavit, quam a comitibus Nivernensibus, qui tam-
quam advocati more his consueto iura diversa usurpaverunt et onera impo-
suerunt, denique a civibus Vizeliacensibus, qui a comitibus adiuti, immo, si
huic libro credere licet, excitati, communiam constituerunt et consuetam obe-
dientiam denegaverunt. Contra hos inimicos abbates Pontius et Guillelmus
tam in curia Romana quam apud regem Franciae libertatem acriter defen-
debant, et lite feliciter peracta, ut ea litteris mandaretur, curam adhibuerunt.
Quod negotium suscepit Hugo, ut ipse refert, natione Pictavinus, sub Guillelmo
abbate notarius¹ et eodem munere fortasse iam antea functus². Nam a
Pontio, qui a. 1161. obiit, rogatus, immo iussus³, 'de libertate ecclesiae'⁴ opus
suscepit. Quod ita executus est, quod post collectionem chartarum, quibus
monasterii libertas fundata et a pontificibus Romanis confirmata est⁵ — quam
editores librum I. inscripserunt —, primum litem cum episcopo Augustidunensi
actam et pacis foedere compositam descripsit (lib. II. edit.). Huic nonnullis
annis post⁶, ut videtur, librum addidit (III. edit.), quo de iniuriis a comitibus
Nivernensibus monasterio illatis, egit et ad a. usque 1156, annum 'pacis et
victoriae', quo 'de perfidis proditoribus et servis rebellibus . . . per manum
regis auctoritate apostolica liberum ius iustitiae obtinuerat ecclesia', histo-

25 1) V. locum infra editum. Libro tertio editionis postea versus praemissi sunt, ab altero procul dubio coenobii monacho confecti, ubi legitur:

*Si rerum causas queris cognoscere, lector,
Presentis libri pagina pandet iter.*

30 *Hanc tibi noster Hugo, vir stemate Pictaviensis,
Elegit gratis pandere mente, manu.*

2) De eius vita praeterea nihil compertum habemus, neque alia quae ei a nonnullis tribuuntur opera re vera eius calamo deberi videntur; cf. 'Hist. littér. de la France' XII, p. 668 sqq. 3) Praef. libri II: *Sane quamvis ad haec minus idoneos minusve sufficientes nos esse non ignoremus, provocamur tamen caritate aeccliesiae, invitamur etiam, immo, ut ita dicam, perurgemur obedientia reverentissimi patris nostri Poncii venerabilis abbatis; libri III: placuit serenissimo atque strenuissimo patri nostro venerabili Poncio abbati per haec scripta mandare longe post futuris, qualiter et quomodo per divinam providentiam*

et conatus emuli evanuerint et aeccliesia suis ipsis casibus enituerit. . . . Movemur necne irrepugnabili iam dicti patris imperio. 4) Ipse libro nullum titulum dedit, sed in fine libri primi (edit. II) dicit: Haec pro nostrae modulo parvitas de libertate Vizeliacensis aeccliesiae quanta potuimus brevitate et veritate perstrinximus; et primo cap. libri secundi (III. edit.) rubram praemisit: De singulari libertate Vizeliacensis aeccliesiae. Quare his verbis librum inscripsi, quam minus recte cum editoribus Historiam Vezeliacensem dicas, cum neque de fundatione neque de fatiis ante Pontii tempora agatur. 5) Ad hanc provocat libro II. edit.: superius in serie epistolarum. 6) Sermone uberiore, immo tumido fere hoc libro utitur, ita ut de alio scriptore cogitare posses, nisi disertis verbis diceret: de dignitate Vizeliacensis [aeccliesiae] quo potuimus compendio partim in superiore libro egimus.

riam deduxit. Sed Pontio abbate mortuo, successorem eius Guillelmum comes Nivernensis denuo infestavit et liti ansam dedit, quae per plures annos apud pontificem Romanum et regem Franciae acta est. Quam feliciter finitam Hugo libro tertio (edit. IV.) addito memoriae commendavit, necnon in fine pauca de hereticis 'qui dicuntur Deonarii seu Poplicani' a. 1167. apud Vizelia-⁵ cum condemnatis et combustis subiunxit. Hoc libro, quo 'visu et auditu experta' narravit¹, accuratius etiam de Alexandri III. electione, itinere in Galliam suscepto, et de conventu regis Franciae cum imperatore Friderico prope Vize-
liacum statuto egit; postea abbatem Romam proficiscentem comitatus est. Haec sunt quae collectioni nostrae inserere debuimus, maiore libri parte, qui se ora-¹⁰ tione vivida, sermone culto, animo iusto, quamvis erga ecclesiae eius inimicos, etiam Cluniacenses², nimis infenso, commendat, aegre fere tamquam a nostro consilio aliena omissa.

Usi sumus codice bibliothecae civitatis Autisiodorensis nr. 192, membr. saec. XII, eleganter, fortasse Hugonis tempore, quamvis non eius manu, exarato,¹⁵ paucis locis manu posteriore (saec. XIV) castigato, quem socius noster b. m. I. Heller cum editis contulit³. Eodem volumine continentur fol. 1. Annales Vizeliacenses, fortasse ab ipso Hugone — 1168. deducti⁴, et a compluribus continuati: ex quibus excerpta dedit usque ad a. 1316. Labbeus, Nova Bibl. mss. I, p. 394 — 398. Sequitur f. 15. quam idem p. 399. edidit⁵ s. t. 'Origo et historia brevis²⁰ Nivernensium comitum, auctore, ut quidam scribunt, Hugone Pictavino'. Certe non ultra huius aetatem progreditur neque animum diversum prodit. Fol. 22. chartarum collectio, f. 64. historia ipsa incipit.

Ex eodem, ut videtur, codice vel certe eius apographo particulam edidit Duchesne, Hist. Franc. SS. IV, p. 424—427, integrum opus, 4 libris distinctum,²⁵ Dacherius, Spicil. III, p. 446 sqq. (ed. 2. II, p. 498). Excerpta Bouqueti continuatores (SS. Rer. Gall. et Franc. XII, p. 377 sqq.) dederunt; fragmenta vero quaedam⁶ a Dacherio omissa ex foliis codicis laceris primus luci dedit A. Chérest, 'Étude historique sur Vézelay' p. 473—524 ('Bulletin de la société des sciences ... de l'Yonne, t. XVI, Auxerre' 1862). G. W. ³⁰

f. 125. Anno autem Verbi incarnati millesimo centesimo quinquagesimo nono orta est, proh
1159. dolor! feda dissensio in Romana aecclesia. Mortuo etenim Adriano papa, generali consilio et universali consensu electus est sacri scrinii cancellarius Rollandus. Quo humiliter tantum onus suscipere dissimulante, interim Octovianus, unus ex cardinalibus apostolicis et inter senatores Urbis nobilior, apostolica insignia sibi fraudulenter preripuit et apostolicum³⁵ honorem, proh nefas! usurpavit, neque divina neque humana iura reveritus, tres tantum sui scismatis fautores habens de toto apostolico consistorio, scilicet Ismarum Tusculanum episcopum et Guidonem Cremonensem atque Iohannem de Sancta Martina; quorum Isma-

1) Descriptis itaque superioribus libellis de dignitate et exordio atque libertate Vizeliacensis aecclesiae, laboribus etiam quos pro iusticia libertatis sue constanter et infatigabiliter sustinuit, ad ea que desunt non supplenda quidem, sed proseguenda, utpote visu et auditu experta, stilum ducimus. 2) Hanc, ait, siquidem libertatem cum per trecentos ferme annos ab ipso suae foundationis principio Vizeliacensis ecclesia quiete et absque calumnia optinuisset, tamque de suis quam de aliorum fratribus monasteriorum sibi patres indifferenter prefecisset: Cluniacenses longe post exorti, per surreptionem sibi vendicare nisi sunt, assensum quidem primum, deinde vero arbitrium electionis, furtivum quoddam privilegium sub

nomine pape Paschalis secundi componentes, a quo utique Paschali omnino mentiebantur traditam sibi⁴⁰ curam ordinis aecclesiae Vizeliacensis; et in fine libri: detestantibus universis supercilium et arrogantiam Cluniacensium; quae Dacheriana editio omisit vel mutavit. 3) Codicem accuratius descripsit A. Chérest in libro mox laudando p. 432 sqq. 4) Incipiunt: Anno 41. Augusti imperatoris, qui post mortem Iulii Caesaris tenuit monarchiam totius mundi, natus est etc. 5) Loco tamen de Hildegario episcopo Autisiodorensi omisso; v. Chérest p. 435. 6) Haec ad rem nostram haud faciunt, praeter quod⁵⁰ successor Anastasii pontificis Romani (Hadrianus) laudatur 'et prudentia conspicuus'.

rus et Iohannes scismatici mortem in scismate prevenerunt. Ut autem ceteri cardinales 1159. scismaticam usurpationem cognoverunt, protinus cum electo suo et Alexandro cognominato atque ab Humbaldo Hostiensi episcopo consecrato ab Urbe sunt egressi. Et factum est grave scisma in occidentali ecclesia, Germanico imperatore Octoviano, qui dictus est

5 Victor, Siculo autem rege favente Alexandro catholico. Et misit Alexander legatos suos in Galliam et in insulis Britannie ad Ludovicum regem Francorum et ad Henricum regem Anglorum atque ad omnem utriusque regni aecclesiam, videlicet Guillelmum Papiensem et Henricum Pisanum atque Ottonem de Tulliano-carcere. Qui transeuntes Italiam, cum a^a Cluniacensi monasterio nequaquam reciperentur, primus et precipue omnium Gallicanarum

10 personarum suscepit eos digne memorie abbas Poncius Vizeliacensis et catholicam orthodoxi Alexandri electionem universis utriusque ordinis principibus commendavit. Igitur Alexandro ab utroque regno suscepto, scripserunt legati Cluniacensibus pro susceptione Alexandri. Preerat eo tempore Cluniacensi ecclesie Hugo, prudens moribus et simplex ingenio. Is, convocato ex more talium negotiorum capitulo, de susceptione Alexandri fratres

15 suos consuluit. At illi patris Hugonis exosam habentes prelationem, cum dentem invidie in personam innocentis nequirent infigere, versuto usi consilio, cum contestatione interdixerunt ei tam catholicum quam scismaticum suscipere, ne forte, dum, ut assolet in talibus, victo faverent, victoris odium incurrerent. Ne vero dolosi potius quam salubris consilii periculum suspectum haberet, idem sapere et eadem subire cum eo unanimiter, quicquid

20 exinde contigisset adversi, sponderunt. *Cum autem Cluniacum accedere et in scismati- * f. 126. cos ferre sententiam apostolici legati formidarent, miserunt Henricum, tunc Belvacensem, postea¹ vero Remensem episcopum, qui propter germanitatem Ludovici regis tutius ad partes illas accedere et delegatum sibi ab Alexandro per prenomatos legatos apostoli Petri gladium exerere posse videbatur. Qui cum accessisset et apud Luzeium² convenisset

25 superque Cluniacenses ponere sententiam anathematis disponderet, rogatu Dalmacii et aliorum terrae illius principum distulit. Et scripsit Cluniacensibus, exhortans, ut resipiscerent et ut Alexandrum sicut alia Francie monasteria susciperent; alioquin delegata sibi auctoritate apostolica sententiam excommunicationis tam super ipsos quam super omnes fautores eorum ulterius promulgare non differret. Et assignato die apud Melidunum, cum neque

30 ipse abbas Cluniacensis, fraude detentus a suis, neque responsales eius adessent, porro emuli abbatis ex adverso starent, Theobaldus scilicet prior Sancti Martini de Campis, qui aliquando post abbatem prioris locum in monasterio Cluniacensi tenuerat^b, et alii plures, qui videbantur esse capita aecclesiae suae, ipsum abbatem suum tanquam parricide filii patrem accusantes et culpam scismatis a se removentes, quippe qui se et commissa sibi mona-

35 steria subiectioni et protectioni catholici Alexandri committerent, ipsis faventibus, Hugonem abbatem Cluniaci et omnes subditos et fautores illius publice excommunicavit. Vocatus fuerat ad hoc colloquium sancte memoriae Poncius noster merito abbas nominandus, quibusdam annitentibus, ut, extruso Hugone, is monasterio Cluniacensi preficeretur. Sane beata et gloriosa Dei dilectrix Maria Magdalene, cui devotus devotum semper exhibuerat

40 famulatum, hunc a candelabro suo, quod clarissime irradiaverat, minime evelli pertulit, retinuitque eum sibi etiam corpore, quem *a puero enutritum et ab angelorum principe * f. 126. Micahale sibi concessum, totum ex integro sibi vendicans, consecraverat, nec passa est inimicum libertatis sepulchri sui vel ad horam exultare de eo, ne forte contrarius sibimet ipsi existens, qui pro patria pugnaverat, patriam quodammodo expugnaret, neve malicia

45 de virtute virtutem prosterneret et ignavia probitatem probitate deiceret. Langore nanque insperato detentus, vicesimo quarto anno ordinationis sue viam universe carnis ingressus 1161. est, et cum gravi luctu suorum ante sepulchrum famulatricis sepulchri Christi sepultus, raptus est, ut credi fas est, ne gloria humanae probitatis mutaret intellectum illius. Quo assumpto, protinus Vizeliacensis monasterii fratres uno voto et communi assensu elegerunt

50 sibi patrem, genere nobilem, probitate conspicuum, virum ab adolescentia sacris instructum disciplinis tam in ipso ubi susceptus est Vizeliacensi quam in Cluniacensi cenobio, videlicet Guilelmum abbatem Sancti Martini Pontisariensis³; quod monasterium ipse per 15 annos regens, possessionibus et edificiis multis ampliaverat. His diebus Nivernensis

a) ad corr. rad. a c. b) post t. duo vel tres voces erasae, ut iam legi non possint.

55 1) A. 1162. 2) Luzi. 3) Pontoise; cf. Ann. Vizel., Bouq. cont. XII, p. 345.

comes Guilelmus, filius Guilelmi Cartusiensis, filii Renaldi de Hubenc, filii Guilelmi, filii Renaldi, filii Landrici, qui primus huius generis principatum Nivernis a comite Burgundie suscepit; hic, inquam, comes post multa gravamina, que, uti in superiori volumine partim comprehensa sunt, ecclesie Vizeliacensi intulit, gravi morbo correptus, calicem divine ultionis pregustabat. Ut ergo audivit filius eius Guilelmus, quod Vizeliacenses abbatem sibi 5 elegissent, genuina insolentia ratus omnia nutu suo constare, Vizeliacum venit in ira multa et in furore magno, et interdixit fratribus electionem se absente et inconsulto patre suo factam, posuitque custodes, ne quis de Vizeliacensibus transiret ad electum.

f. 128^v. Igitur Alexander papa egressus ab urbe Ianuensium, in portu Magalone applicuit. Cui 1162. prenomatus occurrens Guillelmus abbas Vizeliacensis, quemadmodum predecessor illius 10 Pontius primitias legationis apostolice non absque suorum et quorundam magnatorum invidia susceperat, ita et hic ipsum summum pontificem a littore maris prodeuntem omnium sacerdotum Gallie prior excepit, et invenit gratiam in conspectu Alexandri, et magnificavit eum Alexander coram frequentia totius Romanæ ecclesiæ¹.

f. 130. Erat autem iuvenis quidam nomine Guilelmus, filius Petri de Monte-regali, inter mini- 15
f. 130^v. stros abbatis Poncii, etate quidem iunior, sed ingenio acrior. Nam cum felici memorie Poncius abbas extremum vite spiritum efflasset, postpositis exequiis, protinus claves tulit, armaria spoliavit et quicquid rapere potuit clam asportavit. Cunque tam sacrilegum furtum sepius reiterasset, deprehensus a fratribus et comprehensus est. Inquisitus autem super thesauros abbatis et de candelabro aureo, quod imperatrix quon- 20 dam Mathildis, mater regis Anglorum Henrici, monasterio Vizeliacensi dederat, omnia negavit. Et scrutata domo illius, tandemque negata clave a familiaribus illius recepta, repertum est illud quod negaverat candelabrum, sigillum quoque abbatis simul et sigillum capituli, quod iam per biennium fratres latuerat. Facto autem mane dedit fratribus obsides super quingentas libras pro executione iusticie tenenda in manu futuri abbatis, qui ea ipsa die 25 depositionis venerabilis Poncii concorditer electus est, anno divine incarnationis millesimo centesimo sexagesimo primo, sexta feria, 14. die mensis Octobris.

f. 132^v. His diebus occidentalis ecclesia gravi scismate laborabat. Henricus autem comes Trecensis partibus favebat imperatoris. Porro Ludovicus rex Gallie misit in occursum Alexandri catholici pape legatos suos, Theobaldum abbatem Sancti Germani de Pratis 30 et Cadurcum clericum suum. Quorum legationem cum minus optato Alexander suscepisset, reversi Vizeliacum venerunt. Et decidit in lecto egritudinis Theobaldus abbas, et mortuus est nono Kalendas Augusti sepultusque infra ianuam basilice beate Marie Magdalene, cuius monachus extiterat. Et ut cognovit rex Ludovicus repulsam legatorum suorum, iratus penituit se suscepisse Alexandrum, contempto Victore, et scripsit per Ma- 35 nassen episcopum Aurelianensem super hec verba comiti Henrico Trecensi, qui eo tempore ad Germanicum imperatorem properabat. At ille gratulabundus pro oportunitate reperta suggestit imperatori, ut iniret colloquium cum rege, *adunatis utriusque regni optimatibus 40 et aecclesiasticis viris, contestatus iureiurando, quod rex, audita utriusque apostolici electionis^a examinatione, iuxta discretionem personarum utriusque regni staret consilio suo, videlicet Henrici comitis. Et indictum est colloquium apud Lovigennam vicum² citra Ararim fluvium intra^b fines regni Francie. Et statutum est, ut Alexander catholicus et Victor scismaticus colloquio adessent et de sua electione in conspectu totius aecclesiæ conferrent. Quod ut cognovit Alexander, misit ad Ludovicum regem legatos, scilicet Bernardum Portuensem episcopum et Iacinctum diaconem suum, qui regis iram lenirent et familiare col- 45

a) electiones *corr.* electionis *c.* b) in *c.*

1) Gesta episcoporum Autisiodorensium (Bouq. cont. XII, p. 302; 'Bibliothèque historique de l'Yonne' I, p. 421) de Alexandri receptione haec referunt: *Predictus Wuillermus* (episcopus Autisiodorensis, filius Girardi de Narbonia) *in iuventute sua primum archidiaconatum et postea preposituram ecclesie Senonensis administravit; in qua administratione ita floruit, quod nulli clericorum in Gallis largitate, hospitalitatis gratia, expense et familie numerositate secun-*

dus extiterit. Huius consilio et providentia, universali ecclesia fere fluctuante et schismate seviente, pre-nominatus archiepiscopus frater eius (Hugo), *immo ipse recepit et Senonis adduxit^a beate recordationis* 50 *Alexandrum papam tercium, nondum plene confirmatum, quod etiam reges et principes facere formidabant; in qua receptione, et quamdiu apud eos morata est curia, quam laudabiliter se utrinque habuit, non est facile dictu.* 2) St.-Jean-de-Laône. 55

a) addixit *ed.*

loquium inirent. Convenerunt ergo Alexander et Ludovicus apud Silviniacum¹, qui est 1162.
vicus monachorum Cluniacensium. Rex autem Ludovicus rogabat Alexandrum, ut ad con-
stitutum veniret colloquium, aut si forte presentiam imperatoris abhorreret, saltem ad
partes illas accederet usque ad Vergiacum castrum², quod erat inexpugnabile. Cui cum
5 Alexander nollet acquiescere: 'Ego', ait rex, 'et te et universum comitatum tuum salvum
ducam et reducam salvum sicut corpus meum'. Et cum nec sic acquiesceret Alexander
veritus dolos imperatoris, respondit rex: 'Mirum est, quod conscius iusticiae suae subterfugit
testimonium innocentie sue seu audientiam causae suae'. Et abiit rex ad indictum cum impe-
ratore colloquium. Nondum autem cognoverat conditiones, quas ex parte sua comes Hen-
10 ricus fecerat cum imperatore. Cum ergo venisset rex apud castrum Divionem, occurrit ei
comes Henricus. Et tunc primum aperuit ei pactiones, quas cum imperatore fecerat, dicens:
'Maiestatis tue reverentie et regni tui consulens utilitati, domine mi rex, inii colloquium
super Ararim fluvium, quo tu, domine mi rex, et imperator Fredericus cum pontificibus et
abbatibus atque optimatibus utriusque regni *convenientes, presente apostolico tuo et im- *c. 133.
15 peratoris apostolico, ex utraque parte eligentur probatissimi viri tam ecclesiastici quam
militares, qui electionem utriusque apostolici diiudicabunt. Et si Rollanni electio fuerit
sanior comprobata, Octoviani electio cassabitur, et imperator procidet ad pedem Rollanni.
Si autem Victoris electio prevaluerit, Rollannus adnullabitur, tu vero, domine rex, ad pedem
Octoviani venies. Quod si Victorem^a deesse contigerit, imperator ab eo deficiens Alexan-
20 dro tuo obediet. Si autem e converso Alexander defuerit, identidem decidet, et rex Victori
favebit. At vero, si tua maiestas noluerit nec predictis pactionibus acquiescere nec arbitrio
iudicum assensum prebere, ego iureiurando iuravi, quod ad partes illius transibo, et quic-
quid de fisco regis in feodum habeo, imperatori tradens, ab illo deinceps tenebo'. Stupe-
factus rex Ludovicus ad haec respondit: 'Miror, unde tibi fiducia, quod me inscio meque
25 inconsulto talia cum imperatore condixisti'. Respondit Henricus: 'Hanc fiduciam tu rex
ipse per Manassen Aurelianorum episcopum michi dedisti'. Interrogatus super hoc verbo
episcopus, timore regis dissimulare cepit, occultans machinationes quibus Henricum ad
hoc induxerat. Tunc Henricus protulit epistolam regis, qua continebatur, quod nuncii regis
repulsi fuissent ab Alexandro, ob quam rem indignatus rex mandabat Henrico, quatinus ad
30 imperatorem Fredericum licenter procederet et colloquium utriusque audientie iniret, cer-
tus quod rex per omnia consilio illius staret. Fredericus autem imperator edificaverat sibi
palacium mire amplitudinis in loco qui dicitur Dolah³ in finibus imperii sui; et cognove-
runt Franci, quod scismaticus Victor non esset cum imperatore, et letati sunt super illius
absentiam. Quo agnito, Theutonici sive Germani currentes adduxerunt eum cum festi-
35 natione maxima eadem die. Quem assumptum, imperator media nocte duxit eum supra
*pontis medium, statimque, quasi pactionibus satisfecisset, recessit⁴. Rex autem Ludovicus *c. 134.
quasi venatum pergens transiit per nemus ad locum colloqui, misitque locium Turonen-
sem archiepiscopum et Mauricium Parisiorum episcopum, Guilelmum quoque Vizeliaci
abbatem cum aliis optimatibus regni sui ad nuncios imperatoris, qui ibidem convenientes
40 verbum regis expectabant. Inter quos etiam erat comes Henricus, qui propter affinitatem
cognitionis partibus omnino favebat Victoris scismatici. Petierunt itaque missi regis ex
ore eius competentes inducias, eo quod pactiones huius colloqui hactenus usque perendie
regi fuissent incognite, presertim cum imperator compulerit Henricum comitem iurare, ne
predictas pactiones ante diem constituti colloqui ullo modo manifestaret regi; indecens
45 autem fore tam temere de tanto negotio diffinire. Cunque imperatoris Frederici prolocu-
tores petitas inducias negarent, reversus est rex apud Divionem. Cardinales vero, quos
illuc Alexander papa miserat, sperantes solutum esse colloquium, Vizeliacum redierunt.
Rex autem constituit, qui custodirent fines regni sui. Et sequenti summo mane venit comes
Henricus ad regem in palatio ducis Burgundie, allegans, regem nequaquam esse a pactio-
50 nibus liberum, ideoque se necessario discessurum ab eo et sese traditurum in manu impe-
ratoris, ita ut totam terram, quam de feodo regis hactenus tenuerat, amodo imperatori^b
traditam ab eo reciperet et hominum illi faceret⁵. Attamen ob gratiam regis optinuisse se

a) Octovianum postea superscr. manu scribae c. b) imperatoris c.

1) Souvigny. 2) Vergi. 3) Dôle. 4) Aliter in vicinia degit. 5) Comitem Henricum re vera ad
55 rem narrat Helmoldus I, c. 90, SS. XXI, p. 83; sed imperatorem transisse, notae ostendunt a Bouqueti
maiores fidem procul dubio Hugo sibi vindicat, qui cont. ex Camerae computorum Parisiensis codice

1162. dixit ab imperatore trium ebdomadaram inducias, ea conditione quod rex datis obsidibus polliceretur imperatori ad diem se venturum et Alexandrum adducturum atque ibidem causam utriusque auditurum et iudicio proborum virorum imperii et regni pariturum, aut certe se ipsum tradere vinctum imperatori apud Crisopolim, que est urbs nobilis Bisuntinorum. * f. 134. Et acquievit rex, et defecit spiritus eius, et tediatus est animo pactusque est ita se facturum, datis obsidibus^a duce Burgundie,^a comite Flandrensi et Guilelmo comite Nivernensi. Omnis autem ecclesiasticus ordo, audito hoc verbo quod fecerat rex, doluit valde, et corde clamaverunt omnes ad Dominum, ut miseretur aeccliesiae suae sanctae et liberaret regem a fraude circumvenientium se. Abiit ergo rex ad prenomina- tum vicum Lovigenne, ubi regi debebat occurrere imperator. Sed fefellit imperator Hen- 10 ricum misitque precipuum fautorem scismatis, Renaldum^b cancellarium suum Coloniensis aeccliesiae. Cunque coram eo replicarentur pactiones, quas comes Henricus ex ore imperatoris proposuerat regi, subito divina virtus astitit aeccliesiae suae et pie simplicitati regiae maiestatis. Respondit enim Renaldus, prophani erroris fautor, nequaquam imperatorem talia dixisse, scilicet quod cuiquam permetteret consortium iudicandi Romanam aeccliesiam, 15 quae proprie sui iuris existeret. Tunc repletus gaudio rex, quesivit ab Henrico comite, utrum se haberent pactiones secundum formam sibi ab eo propositam. Et ille: 'Habent'. Et rex: 'Ecce', ait, 'quod imperator, qui iuxta verbum tuum adesse debuit, abest; ecce, quod etiam missi illius formam pacti te presente, te teste commutant'. 'Verum est', inquit comes Henricus. Et ait rex: 'Nonne ergo absolutus sum ab omni pacto'? 'Absolutus', ait Hen- 20 ricus. Et dixit rex Ludovicus cunctis optimatibus suis et episcopis atque abbatibus qui presentes aderant: 'Audistis et vidistis omnes, qualiter ego ipse gratis perfeceri omnia que ad me pertinent. Edicite, utrum liber ab his pactionibus videar'. Dicunt omnes: 'Liberasti verbum tuum'. Statimque rex velocissimum equum cui insidebat reducens, protinus ire perrexit. * f. 135. Teuthonici autem valde confusi insecuti sunt eum, rogantes, ut rediret ad 25 imperatorem paratum prosequi omnia que Henricus proposuerat. At ille parvipendens ea que dicebantur, decipulam quam evaserat exhorruit, dicens: 'Feci quod meum fuit'. Sic soluto conventu, rex in regnum suum rediit. Alexander autem catholicus papa veritus indignationem regis Ludovici, transiit in Aquitaniae metropolim urbem Bituricorum et in Dolense monasterium, quod est apud Castrum Radulfi¹, ibique hiemavit. Et sequenti tem- 30 pore quadragesime accessit ad Ludovicum regem in urbe Parisiorum. A quo susceptus honorifice, secundum morem Romane ecclesie portavit ipse rosam auream² dominica qua Mart. 3. cantatur *Letare Iherusalem*. Peractisque paschalibus sollenniis, consecravit basilicam monasterii beati Germani de Pratis, cui preerat Hugo de Moncellis, monachus aeccliesiae Vizeliacensis. Illuc iterum accessit Guillelmus abbas Vizeliacensis. 35

Inde Turonicam metropolim urbem adiit et concilium ibidem tenuit omnium episcoporum Lugdunensium, Narbonensium, Viennensium, Bituricensium, Senonensium, Remensium, Rothomagensium, Turonensium, Burdegalensium, Auscitanensium, Alpensium Apeninarum et Maritimarum, centum quinque numero, Cantuariensium etiam atque Eboracensium, Scothorum quoque et Hiberniensium, sed et abbatum et diverse professionis personarum gratanter undique advenientium. Nam et Germanorum episcopi plures occulte scripserunt Alexandro pape, obedientiam et omnimodam reverentiam pro loco et tempore illi

a) locus vac. rel. octo fere litterarum.

b) Renaldus corr. Renaldum c.

(Regesto) p. 331 n. allatae: Girardus Ecentatus dixit, quod super quibusdam conventionibus, quas rex Franciae et imperator Alemanniae habebant inter se tempore scismatis, fuit fideiussor comes Campaniae ex parte regis Franciae, quod rex conventiones illas teneret. Sed cum rex in conventionibus illis tenendis deficeret, comes Campaniae iit in captionem imperatoris tamquam fideiussor; et cum in captione illa aliquandiu mansisset et videret, quod rex Franciae eum non liberaret, petiit ab imperatore, ut quitteret eum a captione et fideiussione et de eo caperet nescio quot castella; et ita factum fuit de quibusdam castellis. Unum est Hyz, quod est iuxta

Clarum-montem in Bassigniaco; aliud est Musteriolum in Bassiniaco; aliud Gollemont versus Bondri- 45 court; aliud Boucourt, quod comes Barri-ducis tenet. Girardus Ecentatus nescit nominare alia, sed scit, castella illa fuisse plus quam quatuor. Item Conradus episcopus Metensis et Spirensis, imperialis aulae cancellarius, dicit, haec esse castella quae 50 comes Campaniae tenet de imperatore Alemanniae, et ita invenit in scriptis imperatoris: Burmont, Dampierre, Porsesse, Risnel, la Sessie, Gondricourt, Karnai, Raucourt, Bearazin. 1) Château-Roux. 2) De qua v. Ducange V, p. 799. 55

humiliter exhibentes. Italie vero non minima pars affuit, partim scripto, partim *sua pre-
sentia Sed et Sardinia et Sicilia cum omni Calabria, omnis quoque orientalis ecclesia et
Hispania devotum obedientiae caput humiliter Alexandro catholico papae subdidit. Inter-
fuerunt predicto concilio Stephanus abbas Cluniacensis et Guilelmus abbas Vizeliacen-
sis.¹ Alexander igitur, soluto concilio sinodali, Bituricam in urbem, quae caput est
Aquitaniae,rediit. Procedente dehinc tempore autumpni, Senonicam civitatem adiit ibique
per decem et octo mensium curricula sedit².

Auctore autem scismatis Octoviano, qui appellatus est Victor, ab hac vita infelicit³
exempto, subrogatus est a scismaticis Guido Cremonensis, qui de auctoribus electionis Ale-
xandri primus apostatavit. Ipse [abbas] autem profectus est ad Romanum ponti-
ficem, qui regressus a concilio Turonico in Dolensi monasterio degebat⁴.
Alexander quoque recogitans scisma, quo infirmabatur aecclesia, et veritus, ne forte, si
aliquantulum durius erga seculi principes procederet, graviori scandalo aecclesiam affli-
geret, simplici tantum scripto commonuit comitem⁵, *ut a gravaminibus aecclesiae Vizelia-
censis, quae filia beati Petri et alodium Romanae aecclesiae existebat, desisteret.

Abbas vero abiit ad Alexandrum papam, significans ei, qualiter et quam iniuste ipse
et ecclesia Vizeliacensis a comite gravaretur. Inde profectus est ad regem, conquestus in
auribus eius super iniusta vexatione qua premebatur a comite. Qui motus tam compassione
conquerentis quam commonitione Alexandri pape, mandavit comiti diem colloqui in urbe
Senonum. Quo utrimque convenientes et plura hinc inde conquerendo conferentes, cum
pacis vestigia nulla paterent, tandem rogatu regis diem requisite iusticie in submonitione
sua distulit. Rex autem Ludovicus epiphaniorem diem *fecit apud Vizeliacum, et suscepit
eum abbas obsecutusque est ei diligenter. Quo regresso, invidia ductus comes mandavit
abbati diem apud Altisiodorum. Qui diem suscipiens pro tanto quanto sibi competeret,
misit ad papam legatos, qui eum consulerent, quid super hoc faceret. Illi vero, accepto ab
eo consilio et cauto secreto commisso, reversi sunt. Cum ergo iterum abbas
conquereretur in *Alexandri pape auribus super iniquas et multiplices oppressiones, que
per satellites comitis sibi et suis inferebantur, scripsit Alexander comiti et matri eius in
hec verba⁶.

Thomas autem Cantuarie archiepiscopus regem Henricum fugiens, exulabat apud Pon-
tiniacum. Is aliquando familiarissimus eidem regi et eleganti strenuitate conspicuus, can-
cellarius eius exstiterat, nec eo potentior quisquam visus est apud regem Angliae. At ubi
ecclesiastici regiminis curam suscepit, Deum homini preponere per omnia curavit; unde
contigit, ut usurpanti regi in morem Ozie iura aecclesiastica velut alter Ionas constanter
restitit. Quam ob rem indignatus rex et inestimabilem gratiam implacabili commutans odio,
comprehendere illum et bona eius in fisco redigere disposuit. Sed prevenit impios conatus
sollertia innocentis, et clam mare transiens, cum parvo comitatu ad Ludovicum regem
Francorum venit et se suosque in manu illius commisit. Qui suscepit eum benignissime
et necessarium ei auxilium liberaliter exhibuit. Attamen iustum illi visum est, Alexan-
drum papam adire debere et omnino ipsius consilio stare. Ad quem cum venisset et ad-
ventus sui causam ei exposuisset, condoluit ei Alexander et tradidit eum Guichardo Pon-
tiniacensis monasterii abbati, qui postea ab ipso Alexandro Lugdunensium archipresul con-
secratus est. Rex autem Ludovicus pro his et pro aliis negociis ad Henricum regem Anglo-
rum misit, indixeruntque reges mutuum colloquium. Cui colloquio cum interesse Alexan-
der disponderet, venit Parisius. Quod ut rex Henricus cognovit, colloquium indictum Ludo-
vico regi demandavit, infestus Alexandro ob invidiam Thome *Cantuariensis. Alexander
autem iterato iam acceperat legatos Romanorum rogantium ut rediret et beati Petri ad
sedem remearet. Valedicens itaque Ludovico regi, ad urbem venit Bituricorum.

1) Cf. Ann. S. Albini Andeg. (Bouq. XII, p. 482; in Gallias descendit; Otovianus in Alemannia mansit.
Marchegay et Mabilley, 'Chron. des églises d'Anjou' 2) Cf. Ann. S. Columbae Senon. 1164, SS. I, p. 108,
p. 40) a. 1163: Alexander papa Turonis concilium cele-
brat cum archiepiscopis, episcopis, abbatibus Franciae, et locum supra p. 35. allatum. 3) Cf. Ann.
Burgundiae, Hispaniae, Aquitaniae, Angliae, Nor-
manniae, Britanniae. Ubi a. 1160. de electione bre-
viter et minus accurate ita: Adrianus papa obiit. Duo
papae Romae Alexander et Otovianus. Alexander 4) Nivernensem. 5) Jaffé Reg. nr. 7397.

1165. Premiserat autem abbas ad curiam Iohannem clericum suum. A quo cum litteras rece-
 f. 154. pisset, quod Alexander in Kalendis Augusti mare foret ingressurus, propositam profectio-
 Jul. 28. nem dimittens, venit per terram ducis Vizeliacum perendie octavarum beatae Mariae Mag-
 f. 156bis. dalene. Post prandium itaque clam disposito itinere, venit Guilelmus abbas
 nocte Avalonam¹, quod est castrum ducis Burgundie. Inde surgens, septima die Montem- 5
 pessulanum ingreditur, habens in comitatu Gaufredum Angligenam suppriorem, Vincentium
 decanum, Franconem capellanum suum, Hugonem Pictavinum notarium suum, huius ope-
 f. 156bis. ris auctorem. Ingressus igitur abbas ad Alexandrum papam, cum magno honore
 et plena gratia susceptus est ab eo et ab omni curia. Cunque proditores curiam adire
 niterentur et ab ea turpiter atque cum nota prodicionis etiam per hostiarios repellerentur, 10
 introivit abbas Boniradii², quasi propria ordinis sui negocia executurus. Ut autem partes
 comitis cepit allegare et proditorum velut innocentium legatorum aecclesiae Vizeliacensis
 causam adversus abbatem quasi adversus dilapidatorem bonorum et ordinis subversorem
 agere, repulsus est statim ab Alexandro papa, resistente ei in faciem Umbaldo Hostiensi
 episcopo cardinali. Denique Henricus Pisanus cardinalis et electus Maguntinus³ parti comi- 15
 tis et proditorum pro posse favebant. Unde precibus multis pertesum papam vix compule-
 runt scribere comiti excommunicato. Quod ut per notarios cognovit abbas, ingressus ad
 eum genu flexo dixit: 'Quid est, domine, quod fecisti? Nondum plenam iusticiam sumus as-
 f. 157. secuti, et iam illud tantillum iusticiae, quam nobis feceras, revocasti'. 'Quomodo?' ait papa.
 'Scribendo', inquit, 'preter morem apostolicum ei quem ipse excommunicasti'. 'Ergone', 20
 ait, 'iam sententia promulgata est?' 'Ita', inquit. Et dixit: 'Ostende tuum rescriptum'. Et
 dedit ei. Protinus Alexander misit in gazophilacium notariorum et iussit, ut surreptici-
 um illud scriptum retineretur. Utque cognovit, quod iam illud Maguntinus recepisset, indigna-
 tus valde, precepit, ut celeriter ab eo reposceretur. Quo reddito, ingressus est Maguntinus
 ad papam et petiit apostolicam epistolam sibi reddi. Quem papa cepit arguere de surrep- 25
 tione indebiti scripti. Qui cum petitionis suae repulsam indigne ferret, ad lacrimas prorupit.
 Motus ergo papa, dixit ei: 'Ecce, habeto ut vis; sed nullum exinde cognato tuo emolument-
 f. 158. um prestabis; fecimus enim nova scripta adversus illa surrepticia'. Factum est
 Aug. 16. ergo sequenti die lune post assumptionem intacte virginis et genitricis Dei Marie, ascen-
 dit sanctissimus et universalis pontifex Alexander catholicus papa ad altare, ut sacram et 30
 vivificam Deo victimam offerret pro anima Ivonis Carnotensis ecclesie decani. Et cum per-
 ficeretur sacrificium, proditores illi cum Gaufrido Angligena litigabant. Et accessit ipse
 Gaufredus ad Umbaldum Hostiensem episcopum et significavit ei, quantam domino pape
 proditores irreverentiam irrogarent. Conversus Hostiensis, vidit detestabiles illos prodi-
 tores dixitque Alexandro: 'Ut quid, domine, sustines profanos illos proditores Vizeliaci 35
 sacris te presente interesse officiis?' 'Ubinam', inquit, 'sunt?' Respondit: 'Adsunt'. Et ait:
 'Eice quantotius eos foras'. Dissimulantibus illis exire, protinus Hostiensis et Signiensis,
 vocatis officialibus, expulerunt eos ab ecclesia. Quod videns Maguntinus, qui tunc forte
 cum Vizeliacensi loquebatur abbate ibidem, egressus pre nimia indignatione, abiit post
 eos. Abbas quoque Boniradii, cuius lateri semper ipsi proditores adherebant, videns sese 40
 frustratum^a a proposito, erubuit valde et recessit. Quem proditores persecuti, confusio-
 nem et ignominiam promeritam domino suo comiti reportaverunt. Abbas autem Guilel-
 f. 158. mus non recessit^b, donec ipsum papam Alexandrum usque ad mare persecutus est. Rever-
 susque prospere auctus apostolica benedictione, ultimo die mensis Augusti Vizeliacum
 ingressus est.

45

a) fructatum *corr.* frustratum *c.* b) *e corr. c.*

1) Avalon. 2) Bouras. 3) Conradus; qui etiam antea cum Henrico comitis partes egisse narratur.

EX AIMOINI CONTINUATIONE SANGERMANENSI.

Aimoini Historiae Francorum in monasterio Sancti Germani Parisiensi continuatio subiecta est a compluribus diverso tempore scripta, cuius codex autographus exstat in bibliotheca Parisiensi nr. 12711 (olim S. Germani 436), de quo aliisque codicibus recentioris aevi v. quae 'Arch.' XI, p. 314. notavi¹. Haec maximam partem ex aliis libris sunt descripta, saec. XII. incipientis historia ex Sugerii Vita Ludovici VI. Sed quae sequuntur usque ad a. 1166. inscripta: De glorioso rege Ludovico Ludovici filio in ipso monasterio paullo post a. 1170.² annotata esse videntur, eaque nonnulla continent quae res nostras illustrant. Quae cum codice illo a V. Cl. Schoene collata hic exhibemus.

Haec continuationis pars, paucis quae ad abbates S. Germani spectant omissis, ex codice quodam S. Maglorii separatim descripta legitur in cod. Parisiensi nr. 6265. chart. a. 1515, qui Claudii Fauchet, postea D. Hautin in castelleto Parisiensi consiliarii fuit. Ex hoc Duchesne (Franc. SS. IV, p. 412—419) eam tamquam librum singularem sub titulo: Historia gloriosi regis Ludovici septimi edidit, eumque Bouqueti continuatores secuti sunt (XII, p. 124 sqq.), Aimoini continuationem ex hac descriptam esse, perperam statuantes³. Cf. quae 'N. Arch.' VI, p. 124 sqq. exposui.

Gesta vero quae dicuntur Ludovici VII, quae in codice Parisiensi nr. 5925. fol. 232—247. leguntur, a Pithoeo et Chesnio edita, nihil sunt nisi versio Latina chronicorum in monasterio S. Dionysii vernacula lingua conscriptorum, quae ex hac Aimoini continuatione et Gallica Wilhelmi Tyrri translatione sunt composita. V. Streit, 'Forschungen' XVII, p. 618. et 'N. Arch.' l. l. p. 117. Quare haec a collectione nostra secludenda erant. G. W.

Imperium siquidem Romanorum, regnum etiam Anglorum in defectu successivae pro-
lis multa incommoda fere usque ad status sui ruinam sustinuisse conspicantes, quanto eo-
rum regnorum indigenas super his dolere audiebant, tanto regis⁴ et regni successibus,
omnium et singulorum comoditatibus applaudebant.

Defuncto etenim absque herede imperatore Romanorum Henrico, in ea, quae maxima
et generalis est habita Maguntiae curia fere 60 [miliu^a] militum, tanta emersit hac occa-
sione controversia, ut, cum dux Alemanniae Fredericus, eo quod defuncti imperatoris Hen-
rici nepos esset, regnum obtinere niteretur in scandalo et divisione regni, Maguntinus et
Coloniensis archiepiscopi et superior pars optimatum et procerum regni eum reicerent, et
ad ducem Saxoniae Lotharium se convertentes, regio diademate Aquisgrani cum summa
cleri et populi exultatione coronarent. Quod, etsi nobile factum, non sine laesione mul-
torum constitit, cum ipse prefatus dux Fredericus, solio regni repulsus, cum Conrado fra-
tre, qui tamen prefato Lothario decedenti in regnum successit, cum parentibus et reliquis
fautoribus suis multa dispendia, bella, incendia, pauperum depredationes, ecclesiarum

a) deest c., ubi millia in marg. m. rec. add.

1) Excerpta in cod. Vatic. Christ. nr. 946. exstare, nuper monuit Berger, 'Notice sur divers manuscrits de la bibliothèque Vaticane' (Par. 1879) p. 27.

2) Nam de Henrici, primogeniti regis Anglorum coronatione loquitur, quae die 14. Iunii a. 1170. acta fuit. Guillelmum vero, Theobaldi Campaniae comitis filium, Senonensem archiepiscopum appellat, qui a. 1176. ad Remensem translatus est cathe-
dram. Auctor fortasse ante annum 1174. scripsit,

quo Bernardus abbas Clarevallensis, quem nondum sanctum appellat, inter beatos annumeratus est. MOLINIER. 3) In 'Hist. littér.' XIV, p. 816.

rectius hac de re iudicatur; sed continuationem ex historia huius regis a Sugerio inchoatae sumtam esse, sine causa auctores statuerunt. Huius fragmentum plane diversum in cod. Paris. 12710. nuper inventum esse, 'Biblioth. de l'école des chartes' XXXIV, p. 583, monuit A. Molinier. 4) Ludovici VII.

- destructiones, dampna innumera, similia perpressus, ei intulerit. Qui prefatus Lotharius cum multa egregie [gesserit^a], tum hoc supremum^b et dignum laude atque ammiratione magnanimitati eius assignatur, quod regnum Alemannorum nullo hereditatis iure sortitus, strenue amministravit, Italiam potestative subiugavit, Romani coronam imperii ab Innocentio papa Rome, repugnantibus Romanis, assumpsit, Capuanam et Beneventanam pertransiens provinciam, Apuliam in ore gladii perdomuit, regem Siculum fugavit, Barenssem civitatem et circumiacentem patriam occupavit, plenoque potitus tropheo, a partibus illis
1137. rediens, morte communi preventus, ad nativum solum et proprios ducatus Saxonie penates relatus, tantis laboribus finem egregium destinavit.
- f. 171.
1146. Eodem quoque tempore Conrardus imperator Alemaniae, audita christianorum desolatione, crucem accepit, et Ferricus dux Saxonie¹, nepos eius, postea imperator, Amatus etiam comes Morianae, avunculus regis Ludovici, in quorum comitatu multi fuerunt.
- f. 173.
1159. Ea tempestatis temperie horribile scisma ortum est in Romana ecclesia. Que cum suo pontifice viduata esset, divina cooperante gratia cardinales unanimiter elegerunt in antistitem bone memorie Alexandrum tercium. Porro Victor, qui et ipse Octovianus appellatus fuit, arrogantia plenus atque terrenis honoribus admodum inhians, sine canonica electione Romane aecclesiae pontificium sibi presumptuose voluit usurpare. Nam clerici sui fautores sue abusive electionis tantummodo extiterunt. Verum cardinalium seu episcoporum, duobus exceptis, consortio et suffragio caruit. Omnes enim tam cardinales quam episcopi domino pape Alexandro equanimiter consenserunt. Proinde idem venerabilis papa Alexander ad Gallicanas partes proficiscens, apud Montem-pessulanum transmeavit. Cuius adventum postquam ad aures domini Ludovici regis fama detulit, consilio quod^c super hoc faceret exquisito, memorandus rex domnum Theobaldum abbatem Sancti Germani Parisiensis ad ipsum destinavit. Denique, negotio domini regis peracto, cum gratia domini pape totiusque Romanae curiae remeare disposuit. Dumque in itinere regressionis esset, apud Claromontem gravi molestia corporis correptus est. Ipse vero in externa regione morari diutius nolens, ut erat egrotus, apud Vizeliacum festinavit, et in aecclesia beate Marie Magdalene, in qua ab adolescentia alitus fuerat et habitum religionis^d susceperat et
- Iul. 20. professionem fecerat, tertia die ante festum eius sancte Marie venit. Anno igitur ab incarnatione Domini 1162. infirmitate ingravescente idem abbas Theobaldus in crastino festivitatis sancte Mariae Magdalene in eadem ecclesia migravit a seculo. In cuius loco Hugo monachus Sancte Marie Vizeliacensis substitutus est.
- Eisdem diebus Ludovicus rex Alexandrum papam in pastorem cum omni regno Francie suscepit. Cuius rei fama circumquaque regiones pervolante, Constantinopolitanus et Hispanus imperatores, rex Anglie, rex Ierosolimitanus, rex Sicilie et rex Ungarie omnesque reges christianorum, sequentes Ludovici regis exemplum, cum debita reverentia susceperunt eundem, excepto Ferrico Alemanniae imperatore, qui, consueta tyrannide furens, predictum scismaticum Octovianum contra leges et iura manutenuit et omni vita illius sicut papam eum habuit. Quo defuncto, Guidonem Cremensem, unum scilicet de duobus cardinalibus eidem scismatico adherentibus, nefandus ille imperator successorem eius subrogavit. Cuius inhortationibus idem imperator Romam, ut eam perderet, profectus est; ubi maxima strages suorum, non vi Romanorum nec aliorum mortalium, sed sola divina ultione, facta est. Mirabile dictu, contigit, quod Dominus super exercitum eiusdem nefandissimi tyranni manum ultionis extendens, per aeris corruptionem ferventem pluviam super ipsos effudit, unde infinita multitudo tam militum quam peditum, inexpugnabili gladio divine virtutis percussi, morte miserabili vitam finierunt. Inter quos filius Corradi imperatoris interiit et Reinaudus Coloniensis archiepiscopus; cuius corpus frustatim divisum et in ferventi aqua decoctum saleque conditum Coloniā usque sui deportaverunt. Imperator vero, pre timore flagelli divini ab eadem obsidione recedens, in Tusciam fugitivus pervenit. Unde egrediens et Lombardiam pertransiens, ab incolis eiusdem regionis viriliter fugatus, apud Susam festinavit. Exinde cum paucis sociis furtive fugiens, Alpes transmeavit. Siquidem amissa multitudine in eadem obsidione episcoporum et baronum suorum, ita perterritus et confusus extitit, quod ulterius ibi morari non audens, miserabili fuga Alemaniam repedavit.

a) deest c., ubi egerit in marg. m. rec. add. b) supremum corr. supremum c. c) quid? d) professionem etiam h. l. addit c. 55

1) De Friderico duce Sueviae sermo est.

EX STEPHANI ROTHOMAGENSIS NORMANNICO DRACONE.

Codex Vaticanus Ottobonianus nr. 3081, chart. s. XV¹ (olim Petavii, post reginae Christinae, denique Stoschii) carmen continet Draconis Normannici titulo inscriptum, quo res praesertim Mathildis imperatricis eiusque filii regis Angliae usque ad a. 1169. initium celebrantur, insertis multis ex historia antiqua tam Normannorum quam Britonum et Francorum. Tertio libro etiam de schismate in ecclesia Romana orto, duobus papis Alexandro III. et Victore IV. electis, agitur. Ubique vero auctor ingenio, ut ita dicam, poetico nimis indulsit, falsa veris miscuit, etiam quae suo tempore gesta sunt perperam retulit, praeterea non semel verba inania fecit, sermone usus satis culto et in versibus conficiendis bene exercitatus.

Brial, qui primus longiora excerpta edidit², opus Stephano Rothomagensi, monacho Beccensi, tribuendum monuit, cuius carmina duo edidit Martenius³, tertium Bouqueti continuatores⁴, alia⁵ descripsit ex cod. Parisiensi nr. 14146 (S. Germ. 1547, olim Beccensi) V. Cl. W. Arndt. Et sane eundem animum, eundem stilum, quin eadem nonnumquam verba in his agnoscas. Auctor vero regi Heinrico addictus, Thomae Cantuariensi infensus, neque Alexandri III. partibus favit.

Cum integrum opus b. m. G. H. Pertz Romae describendum curasset, primus hoc edere sibi proposuit, et in apographo emendando desudavit, singulis locis a b. m. Pabst iterum inspectis et emendatis. In fontes vero V. Cl. L. Weiland inquisivit, et praeter Guillelmum Gemmeticensem et eius continuatorem Robertum etiam Hugonem a S. Victore, Galfridum Monumetensem et Abbonis acta sancti Edmundi exscripta esse docuit.

Sed hanc editionem praevenit quae ab Angelo Maio parata et ipso vivo typis impressa, post eius mortem demum publici iuris facta est (Appendix ad

1) Qui eum exaravit in fine monuit: Libellum istum sumpsi ex quodam parvo antiquo libro, quem michi concessit 9m. m. R. b. Et erat ille liber, ut credo, de ab. de b. h. 2) 'Notices et extraits' VIII, 2, p. 297. 3) Coll. I, p. 872 sqq. 4) SS. XII, p. 530. Commentationem, quam scripsit Fierville, 'Etienne de Rouen . . . auteur du Draco Norm.', 'Bulletin de la soc. des antiquaires de Normandie' VII, 2, inspicere non potui. 5) Ex quibus hanc in mortem Mathildis exhibere iuvat:

O mortale genus, quid te per vana refundis?
Cur aciem mentis in tam diversa retundis?
40 Inspice, quid sit homo, qualis vel quare creatus,
Semine quo natus, cuius de morte renatus.
Limum concipitur, fit idem dum morte sopitur,
Ad vitae portum sic finis copulat ortum.
Cum caro sit talis, tam vilis, tam specialis,
45 Spiritus insignis huic iungitur, qui velut ignis

SS. T. XXVI.

Resplendet clarus, falsum discernere gnarus.
Hic, quid sit verum, scrutatur et abdita rerum
Omnia rimatur et mystica scire laborat.
Ipsam conatur cognoscere, cuius adorat
Intuitu mentis sub trino numine lumen,
Viribus intentis quo totum figit acumen.
Ut raptim videat, cuius sub imagine factus,
Gloria quae maneat sibi quam sit caelica nactus,
Dum sempiternus thalamus factus Deitatis,
Iungitur angelicis turmis sine fine beatis.
Et cum carne sua iam sursum glorificata
Munere largifluo datur illi vita beata.
Hic par natura, sexu caret ac in utroque
Corpore discerni nescit, muliere viroque
In solis meritis discretio semper habetur.
Vir necnon mulier rea vel reus inde tenetur.
Mathildis mortis vires vitare nequivit,
Attamen ex meritis caeli super atria vivit.

opera edita. Romae 1871. 4. p. 20 sqq.). Nunc igitur hunc librum ab historia Germanica magnam partem alienum ut nostrae collectioni integrum insererem, a me impetrare haud potui, sed praeter praefationis initium, a Maio omissum, et capitulum conspectum, qualis initio libri legitur, ea tantum selegi, quae aliquo modo ad res nostras facere videbantur, tertium tamen librum, quo res 5 sua aetate gestas poeta describit, quamvis nimis verbosum et a vera historia saepe recedentem, retinui.

Codicem 'scripturae perdifficilis', ut Maius testatur, neque huius editio, neque apographum quod habemus satis accurate reddere videntur; sed eis inter se collatis, ubique fere sanam lectionem restituere licuit. Notas marginales 10 codicis, quamvis recentioris aetatis esse videantur, retinui; ex iis quas Maius littera E signatas adiecit, paucas recepi, etiam pauciores ipse addidi. G. W.

PROEMIUM IN NORMANNICUM DRACONEM.

- Ingenii virtus crescit fervore studendi
 Ac studii nimio pressa labore iacet; 15
 Hanc regit, informat, refovet moderatior usus;
 Turbat moeror, alit^a gloria, servat amor.
 5 Moeror: nam laetos quaerit^b meditatio iugis;
 Discendi studium tristia corda fugit.
 Gloria: dum sapiens claros conscendit honores, 20
 Stultus et elinguis laudis honore caret.
 Sic amor instigat studium, sic fervor amantis
 10 Cogitat id solum quod sibi dulce sapit.
 Instruit ingenium tum lectio, tum meditandi
 Usus consolidat callidiusque facit. 25
 Efficitur subtile quidem, subtilia scrutans.
 Gnarus in his solus mentis acumen habet.
 15 Elloquio splendet, callet qui in arte loquendi,
 Si tamen^c assuetum servat in arte modum.
 Cogitet, inveniatur, quid causae postulet usus; 30
 Obviet adversis, quae sibi iusta, probet,
 Distribuatque locis discretis quaeque reperta.
 20 Mollia sint^d mediis; caetera firmet onus.
 Sensibus inventis adiungat dicta polita,
 Par servetur in his cura decorque, modus. 35
 Nil praedicta valent, memori nisi^e pectore stringat
 Thesaurus, reseret credita iure sibi,
 25 Callidus orator post haec pronunciet ore,
 Quam variis rebus mens sibi clara nitet.
 Hac qui parte caret, perdit quod in arte laborat; 40
 Respuit auditor quod sibi turpe sonat.
 Iudicium referens inventis singula penset,
 30 Quamque supradictos sumat ab arte modos.
 Haec servanda reor causam tractare volenti,
 Servet et haec metri lege poeta novus. 45
 Insita carminibus veterum discernimus ista;
 In causis redolent rethoricisque libris.
 35 His sine lingua caret verbis ex arte politis,
 Nititur haec fari, turbida quaeque refert.
 Gnarus in arte modum tenet, ornat dicta, colores 50
 Spargit, opus librat, singula verba notat.
 Turbinis instar habens, indoctus turbida profert;

a) alte ap.; emendavit Wattenbach.

b) queritur ap.

c) tum ap.

d) fient ap.

e) non ap.; em. W.

- 40 Miscet et involvit quicquid in ore ruit.
Sensum, verba, modum confundit, congerit, aufert;
Iudicioque carens, dicere cuncta cupit.
Invenit, exornat, disponit conscius artis;
5 Haec tria quid valeant, indicat idque regit.
- 45 Excolit^a ingenium, studium pro viribus arcet;
Plura legit, sensum ruminat, alta subit;
Cernere contendit, quae sit lux vera sophiae;
Deppellit tenebras, pectoris error abit.
10 Informatque fidem, spem firmat, inundat amorem,
- 50 Si^b finem vitae consociare parat.
Utque sapit, mores componit, roborat, aequat
Sensu consilii, pondere, iure, modo,
Ingenii vires studiis enixius urget.
15 Carmine nunc resonat, nunc sibi prosa placet.
- 55 Dum^c moror in studiis, haec mecum saepe revolvens,
Ex propriis gazis edere pauca libet.
Henrici iuvenis, praeclari regis in armis,
Materiae causam vita tronusque dedit.
20 Hic breviter tanti describo principis actus,
- 60 Tum de matre loquor, coniuge, prole, patre.
Altius aggredior^d Danorum scribere gesta,
Rollonisque ducis praelia celsa cano;
Quis fuerit, qualis, quantus, quam nobilis armis;
25 Quae sibi gens socii, dicere cordis erat.
- 65 Quae sit et unde, quibus ducibus gens Francigenarum,
Quam sibi dux stravit Danicus ille, noto.
Hastingum refero, primus qui Danica bella
Francorum cuneis intulit atque faces.
30 Nec taceo, quis rex Francorum sceptrum regebat,
- 70 Ut sibi pax fieret, Rollo quid inde tulit.
Foedere pro pacis datur huic Normannica tellus,
Tellus cui Britonum iungitur, idque placet.
Inde duces claros recolo^e Normannigenarum,
35 Qui fuerint, quanti, quis sibi finis adest.
- 75 Insignisque ducis Willelmi praelia narro,
Anglos qui superat, dum diadema capit.
Natorum seriem moresque tronusque revolve:
Dividit his regnum, tuncque beatus obit.
40 Horum gesta canens, Henrici praelia magni
- 80 Laudibus eximiis acta referre volo.
Fratrem cum cuneis forti^f certamine cepit,
Francigenas acies tradidit ille fugae.
Nec regis sileo raptum Stephani diadema,
45 Quod tamen armorum viribus ipse tulit.
- 85 In^g numero regum fuerit successio qualis
Francigenis, ex quo Rollo subacta regit,
Nomina cum gestis horum distingo^h quibusdam,
Cum Normannigenis quis sibi pacis amor.
50 Nec Karolum sileo, Stephanus quem papa sacravit,
- 90 Cuique patrique suo Francica sceptrum dedit.
Ytaliae medio quae princeps gessit uterque
Viribus egregiis, hic duo bella fremunt.
Horum progenies Hugonis tradicionem
55 Qualiter a regno decedit, inde noto.

Causa natu-
ralis huius
libri et de
quo in eo de-
terminatur.

a) Extolit ap. b) Scire ap. c) hic editio incipit. d) agredior e. e) recollo e. f) forte ap. g) ita ed.; deest ap. h) ita c.

- 95 Regibus hic nostris quae sit discordia, pingo;
 Scribitur hinc regis filia nupta viro.
 Post geminos refero papas, quos Roma creavit;
 Concilium geminum rethoris ore cano.
 Carminis in^a calcem mortem describo Mathildis;
 100 Ex gemino regum foedere finis adest.

EXPLICIT PROEMIUM.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI PRIMI.

1. Generalis de hominum morte prefatio.
2. De morte Mathildis imperatricis. 10
3. Quod primi Henrici Anglorum regis et Mathildis reginae filia fuerit dicta Mathildis imperatrix.
4. Quod Henricus imperator hanc in coniugium accepit et secum in Roma diademate coronari
 fecit.
5. De morte eiusdem imperatoris, et de reditu ipsius imperatricis in Normanniam.
6. Quod Gaufridus consul Andegavensis eandem imperatricem postmodum in matrimonium sor- 15
 titus sit et ex ea Henricum regem Anglorum genuerit.
7. De filiorum primi Henrici regis et ipsius morte, et quod ei in imperium nepos eius Stephanus
 comes Moritoliensis^b successerit.
- f. 107. 8. De adventu Gaufridi comitis Andegavensis in Normanniam cum exercitu, et quod Rothomagum
 cepit, Henricum filium suum ducem Normanniae fecit, postea Andegavum rediit, nec multo post homi- 20
 nem exiit.
9. Quod Henricus dux Normanniae et comes Andegavensis post mortem patris in coniugium
 accepit filiam comitis Pictavensis et ducis Aquitaniae, Francorum quondam reginam, totumque comitatum
 et ducatum ipsius obtinuerit, et quod contra Stephanum Anglorum regem in Angliam cum exercitu in-
 travit, et de Roberto Wischardi, et de morte Eustachii, filii regis Stephani, et de pace inter regem et 25
 ducem, et de morte ipsius regis, et quod eodem anno in natali Domini presentibus episcopis et baroni-
 bus regni apud Londinum in regem sacratus sit ab archiepiscopo Cantuariensi Theobaldo et cum regina
 diademate tunc primum insignitus.
10. De morte Gaufridi et Willelmi, fratrum eiusdem regis.
11. De morte Willelmi, primogeniti filii regis ipsius, et de aliis eiusdem filiis, quidque de ipsis 30
 Merlinus prophetaverit.
12. De expeditione regis Henrici cum maximo exercitu ad Tolosam, et dum ingressum in eam
 regem Franciae obsidere noluerit.
13. De profectione eiusdem apud Walenses, Anglorum regnum latrocinii et cedibus infestantes.
14. De Francorum gente, quod a Troia in Traciam venerint, urbem Sicambriam sibi fecerint, sed 35
 post longum tempus per Valentinianum imperatorem bellis plurimis afflicti, in Germaniam transierint,
 Galliam totam occupaverint, nec inde postea eici^c potuerint, ideoque Francos quasi feroces eos appel-
 laverint, qui postmodum per Karolum Magnum Ytaliae et Alemanniae dominium obtinuerint, et post
 multa annorum curricula tempore Karoli Simplicis Francorum regis Dani cum exercitu in Franciam
 venerint. 40
15. De situ Daciae et de Lobroco rege eiusdem provinciae, cuius filii Hinguar et Hugu Angliam
 cum exercitu intraverint, vastaverint, regem Edmundum peremerint, et in tempore supradicti regis Lo-
 broci Hastings cum filio ipsius regis nomine Bier Costa-ferrea cum exercitu Danorum Franciae fines
 ingressus eandem vastaverit, ad extremum, ut pacem cum Francis haberet, rex Francorum consilio^d pro-
 cerum comitatum Carnotensem eidem dedit. 45
16. De adventu Rollonis cum Danorum exercitu in regnum Francorum, vivente adhuc Hastings
 comite Carnotensi, et depopulatione eorum.
17. De bello inter Francos et exercitum Rollonis, in quo Karolus a Rollone duce cum suis supe-
 ratur.
- f. 108. 18. De adventu Rollonis cum navali prelio apud Rothomagum, et quomodo urbem intraverit, Fran- 50
 cone archiepiscopo obviante pacemque petente.
19. Quod, postquam Rollo Rotomagum cepit, Karolus rex cum Francis concilium habuit, Hastings
 Danum Carnotensem comitem ob linguae peritiam cum Rainaldo Francorum dapifero et exercitu ad col-
 loquium Rollonis misit, Rollo cum suis castellum Archas^{*1} veniens, se a Francis nil tenere^e, post col-
 loquium ab ipsis lacessitus, Rollandum, non illum Karoli Magni ducem, cum aliqua exercitus parte per- 55
 emit, Hastings cum Rainaldo principe fugiit. Rollo rediens Mellentum² cum exercitu venit, ibique iterum

*) Pontem Arche manu 2.

a) ad ed. b) Mort. ut videtur c. c) post a²d. c. d) concilio c. e) dixit suppl. ed.

1) Pont-d'Arches. 2) Meulan castrum ad Sequanam.

Rainaldus cum exercitu Francorum, commissoque prelio, Rainaldum Rollo cum plurimis Francorum interemit, hinc Parisius obsedit, sed Francis pacem petentibus, ab obsidione cum suis recessit.

20. Quod post occisionem Rainaldi Francorum principis Karolus rex cum Francis Hastings pro adventu Danorum culpat, isque comitatum Carnotensem Thebaldo cuidam Francorum principi auro distrahit^a, Francorum regnum deserit; Karolus ad Rollonem pro pacis foedere Franconem Rothomagensem archiepiscopum dirigit cum Francis. Hinc rex ad colloquium occurrens, in presentia Danorum et Francorum Normanniam cum Britania et Gisla filia sua Rolloni dedit. Franco archiepiscopus cum Rollone et Roberto Francorum principe Rothomagum venit, Rollonem baptizavit. Robertus princeps eundem de fonte substulit, nomen suum ei imposuit, filiam regis despondit.

21. Quod ante baptismum suum per annos 36 regnum Francorum Rollo vastaverit, exercitum suum baptizari fecerit, eumque per urbes et castella Normanniae diviserit, Northmannos quasi boreales homines vocaverit — lingua enim Danica north boreas, man homo dicitur —; et de ipsius Rollonis morte, [qui^b] post baptismum annis quinque vixit; cui successit Willelmus, filius eius.

22. De urbibus, quas Rollo vel Hastings vastaverunt.

23. De civitate Lunis^c, quam Hastings Romam esse putans obsedit, se mortuum esse simulans intravit, delevit. Hinc Franciam rediens, comes Carnotensis factus; Bier, dominus eius, in Angliam profectus est cum exercitu, ibique in pace post multa prelia vitam finivit, sua omnia sociis relinquens.

24. De bello inter Robertum principem Francorum, qui diadema ceperat, et Karolum regem apud Suessionem, in quo idem Robertus occiditur, et etiam idem rex rediens apud Peronam^e castrum, a Herberto comite, cuius sororem^d predictus Robertus habebat in^e uxorem, captus, in carcere obierit; Ludovicus, filius eius, ad Anglos fugerit; Rodericus, filius comitis Brugensis¹, rex factus, annis 10 vixit; t. 108². postea Ludovicus ab Anglis rediens, regnum paternum acceperit.

25. Quod Willelmus dux Normanniae, Rollonis filius, prodicione Arnulphi comitis Flandrorum Francis faventibus peremptus sit, Ricardo filio sibi succedente. Postea Ludovicus rex cum exercitu in Normanniam venit, occurritque Bernardus Danus cum Normannis apud Baiocas, pueri Ricardi magister, Danus quidam comitem Monsterolii² Herluinum, cuius occasione dux Willelmus occisus fuerat, lancea percussit, occidit. Inde bello exorto, rex Ludovicus captus a Danis, Rothomagum ducitur, in carcere ponitur, filio demum obside dato cum duobus episcopis, rex liberatur; filius eius in carcere moritur, episcopi liberantur, rex eodem anno defungitur, sicque ducis Willelmi interitus vindicatur. Huic bello rex Daciae, qui paulo ante in Normanniam venerat in auxilium Normannorum, cum suis quos adduxerat interfuit.

26. Quod, Ludovico defuncto, Lotharius ei filius successit, qui moriens duos filios suos Ludovicum et Karolum [reliquit^f], quorum Ludovicus rex effectus paulo post obiit; cui Karolus, frater eius, in regnum successit, qui ultimus ex Karoli Magni progenie regnum obtinuit; contra quem Hugo Capet, Hugonis Magni Francorum principis filius, rebellavit, eumque, prelio commisso, inter Laudunum cepit et Aurelianis in carcere, ubi et defunctus est, misit, sicque usque in diem hanc a filiis Karoli Magni ad filios Hugonis Capet regnum Franciae translatus est.

27. Quod anno ab incarnatione 987. Hugo Capet cum filio suo Roberto in reges Francorum Remis sacrati sunt, et de Gerberto, eiusdem Roberti regis magistro, et de morte primi Ricardi Normanniae ducis et secundi et Ricardi tertii, cui frater eius Robertus in ducatum successit, sed is Ierosolimam perrexit, rediens apud Niceam obiit, Willelmo filio relicto, qui postea rex Angliae extitit; et de morte Hugonis Capet Francorum regis, cui Robertus, filius eius, successit; quo defuncto, eius^f unicus filius Philippus regnum obtinuit.

28. Quod huius temporibus cometa aparuit; eodem anno dux Normanniae Willelmus cum tribus milibus navibus contra Haraldum regem Anglorum pugnaturus Angliam intravit.

29. Oracio Willelmi Normanniae ducis ante legiones armatas, cum eis Haraldus rex armatus cum exercitu occurrisset.

30. De bello inter Willelmum ducem Normanniae et Haraldum Anglorum regem, in quo idem rex t. 109. peremptus est.

31. De consecratione regis Willelmi; de abbate Cadomensis Lanfranco facto archiepiscopo Cantuariensi; de duabus abbatiis quas idem rex apud Cadomum³ fecerat, et de morte Philippi Francorum regis; cui successit Ludovicus, filius eius.

32. De morte Willelmi regis Anglorum, et de tribus filiis eius, Willelmo qui ei in regnum successit, Roberto qui ducatum Normanniae tenuit, Henrico qui postea rex Anglorum extitit. De morte eiusdem Willelmi regis, et quod^h Henricus, frater eius, imperium suscepit, et de bello inter eundem Henricum et Robertum ducem Normanniae, fratrem suum, in quo idem Robertus captus est, Henrico postea Normanniam obtinente.

33. De morte Philippi, filii Ludovici regis Francorum, et de concilio quod tenuit Innocencius papa apud Parisios, ubi postea Ludovicum, filium Ludovici, sacravit in regem Francorum.

^a) *gl. al. manu*: in Thuscia.

60 a) *leg. distribuit. WEIL.* b) *deest ap.* c) *Paronam corr. Peronam c.* d) *filiam corr. sororem c.* e) *in uxorem post add. c.* f) *suppl. ed.* g) *filius eius Henricus et post eum Ph. ed.; Henrici mentionem excidisse, carmen ostendit.* h) *etiam ap.*

1) In ipso carmine: *Filius ipse ducis, quem dat Burgundia, Radulphus retinet.* 2) Montreuil. 3) Caen.

34. De morte Roberti ducis Normanniae, et de filio eius Willelmo, cui Ludovicus senior comitatum Flandriae cum sorore uxoris suae dederat, mortuo comite Flandrensi sine herede.

35. De bello inter Ludovicum seniore, iuncto sibi Willelmo comite Flandrensi, et Henricum regem Anglorum.

36. Quod post predictum bellum, ubi rex Franciae cum comite Flandrensi superatus erat, dum 5 rex Anglorum Henricus in Angliam transit, filii eius Willelmus et Ricardus cum multis naufragio perierunt, Merlino id antea prophetante; et de morte comitis Flandrensis.

EXPLICIUNT CAPITULA LIBRI PRIMI.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI SECUNDI.

1. De adventu Henrici regis ab Anglia, tuncque cometa apparuit; isque paulo post apud Castrum- 10 leonum¹ obiit, corpore ipsius apud Radingam abbatiam suam delato.

2. De morte comitis Pictavensis, et de filia eius, quam Ludovicus iunior in coniugium cum comitatu, patre Ludovico vivente, accepit, et de ecclesia Pisseni^{a.2} quam Beccenses monachi ad^b se pertinere dicunt; quodque propter propinquitatem^c generis Ludovicus iunior Franciae rex uxorem suam dimisit, ipsaque postea Henrico duci Normanniae regique Angliae nupsit. 15

3. Quod anno ab incarnatione Domini 1154. Henricus dux Normanniae in regem Angliae unctus sit; et de discordia inter ipsum et Ludovicum Francorum regem; ubi ad designandum, quod comes Andegavensis et Pictavensis Francorum regi subiciantur, de Hilderico rege Francorum, qui ultimus ex pro- 109^s sapia Dagoberti regnavit, et de Pipino Francorum duce pauca narrantur.

4. De adventu Stephani papae in Franciam, et de concilio quod ibi habuit, ubi Hildericum Fran- 20 ciae regem diademate privavit, monachum fecit, Pipinum et Karolum reges sacravit.

5. Oracio eiusdem Stephani papae super hoc in concilio.

6. Quod Stephanus papa Pipinum Franciae regem cum filio eius Karolo Magno [et^d] exercitu secum in Italiam contra Haistulfum Langobardorum regem duxit, bello commisso, Haistulfus fugiens intra Papiam includitur, obsidibus demum datis et urbibus quas abstulerat redditus, a Pipino et Stephano papa in con- 25 cordiam recipitur, Pipino cum exercitu reverso, Haistulfus fulminis ictu percutitur, Stephanus papa Desiderio duci Langobardorum diadema tradit; quodque Stephano mortuo Adrianus papa successit.

7. De morte Pipini regis Francorum; cui regno diviso Karolus et Karlomagnus successerunt, sed Karlomagno post duos annos defuncto, Karolus, qui postea Magnus dictus est, monarchiam regni obtinuit, Alemanniam, Saxoniam, Italiam sibi subiecit, Desiderium Langobardorum regem bello superavit, 30 clausum intra Papiam cepit, apud Sanctum Dionisium misit, monachum eum ibi fieri iussit, filium eius Aldagisum a finibus Italiae discedere fecit; et de terris quas idem Karolus tenuit; quodque defunctus aromatibus conditus est et apud Aquisgranum sepultus, filio eius Ludovico monarchiam totius imperii paterni obtinente, quodque paulatim Francorum reges regnum Italiae et Alemanniae aliarumque provin- 35 ciarum, quas Karolus habuit, inertia amiserint.

8. De colloquio quod inter Ludovicum Francorum regem et Henricum regem Anglorum extitit anno ab incarnatione Domini 1168. apud Gisorcium, presentibus episcopis et principibus utriusque regni, Toma archiepiscopo Cantuariensi ab Anglorum rege iam discordante, et in parte Francorum regis assis- 40 stente, quodque regibus his in diversis ab invicem locis separatis, rex Francorum per proceres regni mandat, ut ex ducatu Normanniae et Aquitaniae et Andegavensi comitatu rex Anglorum quod iustum 40 est servitium Francorum regi et ducibus persolvat.

f. 110. 9. Oracio Henrici regis^e coram proceribus suis, respondens regis Francorum mandatis.

10. Quod, responso Anglorum regis audito, in quo mandatum miserat, se Francis nil persolvere nisi quod regiae dignitatis foret, Francorum rex hominum suum eidem regi redderet^f, quod ille recipiens, cum discordia uterque cum suis discedit, castella sua quisque eorum munit; rex postea Anglorum 45 armatus cum armatorum agmine militum Calmontem³, Francorum regis castellum, petit. Francorum acies armata de castello prosiliens, audacter regi et Normannis ceterisque armatis obviam procedit.

11. Oracio Henrici regis, quam tunc ad milites suos habuit.

12. De conflictu apud Calmontem inter Henricum regem, iunctis sibi Normannis, et duces Franciae cum cuneis suis; quodque Valenses ex iussu regis per fluvium castellum ingressi ignem immittunt, Franci 50 Normannorum impetum ferre non valentes regique terga dantes, per medios castelli ignes in turrem sese receperunt, Thebaldo quodam Francorum principe in introitu capto.

13. Quod haec Ludovicus rex Francorum audiens, cum Francis ira movetur, Gisorcium vel Rothomagum deliberant obsidendum, quodque olim Otho Alemannorum imperator cum Ludovico Francorum rege et Arnulfo Flandrensi comite hanc urbem simul post mortem Willelmi, filii Rollonis, obsederint^{g.4}, 55 Othonis imperatoris nepos cum Alemannis per fluminis^{*} pontem ingressus, cum repentino civium tumultu excipitur et cum suis super ipsum pontem trucidatur. Arnulfus comes Flandrensis, cuius consilio imperator et rex advenerant, nocte eadem cum suis fuga elabatur. Otho id cognoscens necemque nepotis et

*) in marg. add.: Dado ponit, quod hoc fuit super pontem porte Belvacensis.

a) Pissen corr. Pissensi ap. b) ad se p. d. manu sec. add. c. c) pingui corr. prop. c. d) deest c. e) quam tunc 60 ad milites suos habuit add. sed del. c. f) reddidit c. g) obsiderint ap.

1) Lions prope Rouen. 2) Poissy. 3) Chaumont. 4) Ex Will. Gemm. IV, 10. 11.

suorum deflens, urbemque considerans captu difficilem, cum Ludovico Francorum rege et toto exercitu ab obsidione discedit.

14. Quod¹ post Calmontem combustum regis et Francorum iram consul Flandrensis prospiciens, colloquium Anglorum regis petit, iracundiam regis^a intimat, rogat, ut aliquid in terra sua exuri permittat, 5 quo sic eorum ira conquiescat, idque Mathildis imperatrix filio mandat. Rex Andelium¹ exuri permittens, burgensibus, ut villam vacuam linquant et inde recedant, mandat.

15. Quod Ludovicus rex Francorum Andelium armatus cum exercitu petit, villam eandem ecclesiae Rothomagensis sine murorum obiectu vacuam ab hominibus reperit, ignem in vindictam nobilis castelli sui Calmontis supponit, multique in itinere tam homines quam equi vi caloris sunt extincti; sicque ira 10 satiata, postea cum rege Anglorum pacem fecit.

16. Altercatio inter Normannum et Francum pro Andellio burgo Rothomagensis archiepiscopi a toto Francorum exercitu combusto et Calmonte nobili Francorum castello, muris et aqua cincto, uno Normannorum et regis impetu destructo.

17. Quod post haec Henricus rex contra quosdam Britonum principes sibi rebelles cum valida 15 manu pergit.

18. Epistola Rollandi cuiusdam principis Britonum ad Arturum olim Britonum regem missa, qui tunc apud antipodes degebat, insinuans, quod Henricus Angliae rex terras eius invaserat, quare vel ipse in auxilium suorum veniret vel legiones armatas citius transmitteret.

19. Epistola Arturi ad predictum Rollandum, et quod super his cum toto exercitu suo apud anti- 20 podes Arturus colloquium habuit.

20. Epistola Arturi regis^a ad Henricum regem Anglorum, in qua bellum ei indicit, nisi Britanniam reliquerit; ubi commemorat, quod rex Britonum, rex Anglorum et rex Francorum fuerit; ubi etiam bellum describit, quod contra Lucium Hiberium Romanum principem et totum Italiae exercitum in Francia gessit, eundem Lucium peremit, demum contra Modredum, nepotem suum, qui Angliam invaserat, aliud 25 bellum habuit, in quo ipsum interfecit, ibique vulneratus sit, sed herbis fatalibus perunctus, adhuc vivit.

21. Quod rex Henricus epistolam Arturi coram proceribus suis in silva Britonum legi fecerit quidque de ea dixerit.

22. Epistola eiusdem Henrici regis ad eundem Arturum, quodque Britanniam sub eius imperio tenere velit.

30 23. De nuncio mortis imperatricis, matris regis, quodque tunc Arturo obtemperans, a Britannia recesserit.

EXPLICIUNT CAPITULA LIBRI SECUNDI.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI TERTII.

1. De Mathildis imperatricis obitu, quodque anno ab incarnatione Domini 1167. apud Rothomagum 35 defuncta sit decima die mensis Septembris, die dominica, tertia ipsius diei hora, Henrico rege, eiusdem filio, tunc in Britannia morante, quodque antea, ut apud Beccum tumularetur, eidem concessit, idque olim, de partu Gaufridi filii sui infirmata, apud Rothomagum a patre impetraverit.

2. De situ ecclesiae prioratus Prati et loci ipsius, ubi defuncta fuit, et de laude ipsius imperatricis, quidque rex eidem dixerit, ut apud Beccum sepeliretur, quodque Beccum delata ab archiepiscopo 40 Rothomagensi Rotrodo et Arnulfo Lexoviensi episcopo pluribusque abbatibus et proceribus tradita sit sepulturae, positaque honorifice sub corona ante maius altare ecclesiae.

3. Quod eodem anno obitus eius tria signa in caelo visa sint; nam mense Marcio cometa in Gallia resplenduit, mense demum Iulio circulus aethereus circa solem maximus apparuit, mense postea Septembri media nocte luna tota sanguinea diutius visa est, regibus post pascha preteritum a se invicem 45 iam discordantibus.

4. De adventu nunciorum imperatoris Alemanniae in Normanniam, Saxoniae scilicet duce, eiusdem imperatoris nepote generoque regis Angliae, cum duobus episcopis et comitatu multo; quodque imperator regi mandaverit, ne cum rege Francorum nec ad honorem suum foedus pacis iniret, auxilium suum ex quo mandaret paratum sibi omnino sciret, proque filia eius, quam predicto duci nepoti suo in^b coniugium 50 dederat, maximas gratias reddidit; quidque rex eisdem nunciis responderit.

5. Quod dux et episcopi regem admirantes, post colloquium cum maximis honoribus Rothomagum a rege mittuntur. Rex paulo post eos insecutus, eisdem consilium suum intimavit, magnoque honore exhilaratos, muneribus ditatos^c, inter quae vasa aurea et argentea preclari operis et magni precii multa eisdem contulit, sicque ad imperatorem consilio suo eis nudato laetos remisit.

55 6. De papa defuncto; post quem duo apud Romam in loco ipsius a diversis partibus cum scismate eliguntur, Rollandus scilicet cancellarius et Octavianus cardinalis, sicque per violenciam contra totius ecclesiae unitatem et pacem, contra ius canonum, contra Petri dignitatem, in cuius sede non est recipiendus nisi unus, ambo in Roma consecrantur, quodque olim simile scisma contigerit, unusque tunc illorum duorum scismaticorum a Rogerio duce Apuliae et Siciliae receptus, eundem ducem regem sacra-

60 *) in marg.: Britonum.

a) et Francorum *add. ed.* b) *deest op.* c) *didatos c.*

1) Andelys. 2) Huius capituli maior pars, folio codicis exciso, *deest*.

vit; quodque Rolandus, qui eciam Alexander III. dicebatur, legatos suos in Galliam miserit, a regibus et episcopis receptus sit, legatos secutus in Galliam venerit; alter, qui prius Octavianus, post Victor dictus est, ab ecclesia transmarina et tota Italia receptus erat, in Alemanniam venit.

7. Epistola Victoris papae ad Alexandrum papam.

8. Epistola Alexandri papae ad Victorem papam.

9. De concilio, quod post haec Victor tenuit, presentibus episcopis, abbatibus, principibus Italiae et Alemanniae, presente eciam imperatore.

10. Causa, quam pro scismate Victor papa in concilio tractavit.

11. Quod post causam peroratam Alexander cum omnibus qui eum receperant episcopis, abbatibus, principibus et populis anathematizatur.

12. De adventu Alexandri papae in Galliam, quodque a regibus receptus, censum ab ecclesiis exegerit, quodque Hugo Rothomagensis episcopus hoc inauditum esse dixerit, quodque ad curiam papae Alexandri Thomas archiepiscopus Cantuariensis venerit, quidve ei Alexander pro causa quae inter ipsum et Angliae regem erat responderit.

13. De concilio, quod Alexander Remis¹ tenuit, presentibus episcopis et abbatibus Francia et Angliae, quodque de primatu Cantuariensis archiepiscopi et archiepiscopi Eboracensis ibi causa ventilata sit, quodque eam Alexander terminare non valens, eos altrinsecus sedere fecerit.

14. Causa quam pro scismate, quod inter se et Victorem papam erat, coram omni concilio Alexander tractavit.

15. Quod, causa perorata, Victor papa cum omnibus sibi faventibus et se recipientibus excepto imperatore anathematizatur, sicque a duobus apostolicis tota ecclesia excommunicatur; quodque postea, Alexandro Romam reverso, imperator cum Victore papa et exercitu suo post eum Italiam intravit, plures ex Romanis rebellantes interfecit; Alexander fugiens tandem in Siciliam cum suis sese recepit. Imperator Romam ingressus, ibique, presente Victore papa et gloria imperii tota circumstante, diademate insignitur, rebus in pace compositis, Alemanniam revertitur. Victore postea defuncto, Guido Cremensis² subrogatur, hocque obeunte, alter in loco eius a Romanis et imperatore substituitur.

16. Quod interim, dum haec gererentur³, discordia regis Anglorum cum Francorum rege nondum finita erat. Tandem inter se de pacis foedere colloquium habent; differtur in procerum regni presentia. Henricus interim, regis Anglorum filius, Parisiis veniens, a rege Francorum et proceribus cum honore maximo suscipitur. Hinc ab utrisque regibus et regni principibus et presulibus iuxta Pisseium⁴ ad colloquium venit, pacis foedera firma stabiliuntur. Haec pax facta est anno ab incarnatione Domini 1168, mense Februario mediante.

EXPLICIUNT CAPITULA NORMANNICI DRACONIS.

NORMANNICUS DRACO INCIPIT.

1.

Non genus aut virtus, non divitiae vel honores

Aut mortem superant aut superare valent.

Hoc natura trahit de primi iure parentis,

Labitur hic pomo, quo perit omnis homo.

5 Rumphea flammigera, Christi restincta cruore,

Vertitur, hinc hominum⁴ iam polus ipse patet.

Pro meritis discretus honor caelestia donat,

Exigit hoc vita sexus uterque sibi.

Non animam sexus distinguit; vir mulierque

10 Sunt animae similes, non ibi sexus inest.

In meritis solis discrecio sola tenetur³,

Sicque piis studiis vita beata datur.

Mors igitur, dum scire facit quid quisque meretur,

Iudicii veri ius generale gerit.

15 Huic requiem tribuit, dat et illi iure laborem;

Dispar vita fuit, nec locus unus erit.

Sic ius, sic ratio meritorum praemia pensat;

Singula sic librat, sicque creata regit.

Ius necis omnis homo metuit, tremit imperialis

20 Gloria, nam subicit invida quaeque sibi.

Pontifici regem sociat; rethorque sophistae

Iungitur; indoctum cum sapiente rapit.

Omnia consumit proprii quae iuris habentur,

Quaeque sibi nasci conspicit, illa terit.

f. 112^v.

a) alia manu corr. Cremonensis c. b) ita ed.; gerentur ap. c) Pissennum ed.; corr. Pisseium ap. d) l.: homini. WATT.

1) Lege *Turonis*, ut in carmine recte scribitur. 2) Poissy. 3) Eadem verba in carmine supra p. 153 n. 60 edito leguntur.

2.

25 Haec floris speciem nostri gemmaeque virorem^a

Stravit; flos cecidit, splendida gemma ruit^{*}.

^{*} scilicet anno
ut supra.

Imperii splendor, decus orbis, laus mulierum,

5

Mathildis subiit corpore iura necis.

Spiritus ex meritis^b caelesti sede locatus,

30 Credo, quod aeterna luce beatus erit.

Quae duo semotis spaciis iam dissociata,

Uniet aeterni Iudicis illa manus,

10

Quae cum in propria renovabit climata mundi^c,

Hanc gemina veste vestiet arte nova.

35 Immortalis enim duplici cum dote resurget,

Aeterni thalami conscia mente, fide.

3.

15

Haec igitur regis Henrici splendida proles

Moribus et vita consonat ipsa patri.

Nobilis hanc peperit Mathildis regia coniux,

40 Splendor honestatis coniugiique decus;

Nominis et fidei matri pia subditur heres,

20

Nata pia^e matris servat et intrat iter.

Anglia resplendet exortu sideris huius,

Quae si non sidus, sideris instar habet.

45 Nam virtute prius, nunc famae luce^d choruscat

In mundo^e, radiat lumine clara novo.

25

4.

Interea^f magnus Henricus, in imperiali

Culmine conspicuus, ius dabat omne suis.

Hic Karoli^f proles Alamannica sceptrum tenebat,

50 Mundi Roma caput subdita iura tulit.

30

Sideris hic nostri fama volitante decorem

Noscit, amat, quaerit consociare sibi,

Clarius ut claro sit sidere, nititur, ardet

Coniugii^g specimen, fretus amore patris.

f. 113.

55 Ostro conspicui, gemmis auroque nitentes

35

Legati veniunt imperiique decus.

Terrarum fines penetrant, et in Anglica regna

Tendentes, subeunt regia tecta viri.

Auribus in regis legatos imperiales

60 Affore quis retulit, narrat, adauget opes.

40

Curia completur, comitum procerumque caterva

Confluit atque simul militis ampla manus.

Assunt legati, dant imperialia iussa;

Applaudunt proceres, rexque comesque favent.

65 Sicque puella decens Mathildis, filia regis,

45

Poscitur, accipitur coniugioque datur^{*};

^{*} scilicet anno
1111.

Ortu, divitiis, comitatu splendida, linquit

Stella solum patrium, redditur atra dies.

Splendidius, fateor, nil protulit Anglica tellus

70 Ingenio, sensu, munere, mente, fide.

50

Regalis soboles Alamannica regna subintrat;

Hic aquilam vatis^{h, 2} nidificare vides.

a) nitorem ed. b) imis ed. c) mundi c. d) ita ed.; lux c. e) mondo c. f) Caroli h. l. c. g) coniugii c.
h) natis ed.

1) Cf. Roberti cont. Guillelmi VIII, 10, supra p. 9. num. VII, 3 ed. San Marte p. 95. HOLDER-EGGER.
55 2) De Merlino cogitat (cf. I, 36) ubi dicit: *Aquila* Eius loci in cod. Vaticano post carmen hoc leguntur;
eius super montem Aravium nidificabit; Galfr. Mo- cf. p. 168 n. *.

- Suscipit Henricus sponsam secumque^a coronat;
 Hoc insigne decus maxima Roma dedit.
- 75 Pluribus haec lustris tanto condigna marito
 Vixit in imperii culmine, cara suis;
 Ut dominam procures, ut matrem pauper amabant^b; 5
 Hos retinet caros, hos pietate fovet.
- Quae morum probitate nitens et gloria regni,
 80 Lux sibi, lux populis ecclesiaeque fuit.
 Non diadema micans nec opes fecere superbam,
 Sed magis urgebant ad pietatis opus. 10
 Floruit imperium sub tanti floris honore,
 Dum sibi Mathildem sensit honore parem.
- 5.
- 85 Proh¹ dolor! in tanto dum culmine clara nitescit,
 Evacuatur honos, gloria tota ruit; 15
 Cessit enim fati Henricus, in imperiali
 Praecellens solio, morteque pressus obit.
 Hinc Alamannorum moeror; Romania tota,
 90 Turbine ceu venti turbida facta, gemit.
 Urbibus illatus rumor dum quaeque pererrat, 20
 Cuncta replet luctu, clade, dolore, metu.
 Sic decus ille ducum, populi lux, splendor in armis,
 Solaris radius deficit igne suo.
- 95 Invida vae^c tibi, mors! quid morsu singula stringis?
 Vasta lues, tantis parce nefanda viris! 25
 Parcere sed nescis; Parcarum fila perurgent,
 Et quia non parcunt, parcere saeva nequis.
 Nunc hos, nunc illos subicis, nullumque refutas;
 100 Quaeque tui iuris perspicis, illa trahis.
 Imperialis honor tibi subditur, alta potestas 30
 Corruit inque tuum ius grave victa cadit.
 Cur^d procures tantos^e tam parvo tempore sternis?
 Cum miser hinc rapitur, quis dolor esse queat?
- 105 At^f cum [quis] virtute vicens geminave peritus
 Rerum noticia tollitur, inde dolor. 35
 Ut domus obruitur caesis fractisque columnis,
 Sic ruit hic mundus, morte trahente pios.
 Lumine ceu proprio Mathildis sic viduata,
 110 Deserit externum corpore, corde solum*. 40
 Lux redit in patriam, patrium se reddit in ortum
 Flos nitidus, nobis undique spirat odor.
 Hanc pater excipiens, nativo germine gaudet.
 Morte viri scita, condolet inde, gemit.
- 6.
- 115 Flos iuvenum, vis^g militiae, consul probitatis
 Andegavensis apex hanc petit, ardet, amat; 45
 Per se perque suos tum munere, tum prece temptat,
 Temptat coniugii talis inire decus*.
 Consul is in tanti manibus datur imperialis
 120 Coniux et soboles regia clara satis; 50
 Si diadema micans, si purpura cultibus assit,
 Credas, quod maneat gloria prima sibi.
 His par nobilitas, dum proles regis uterque,
 Nulla magis tanto nubere digna viro.

a) statimque ed. b) pauperes amabat c.; pauper amabat ed. c) ne ap. ed. d) Cui ap.; Cum ed. e) ita ed.; tanti ap. 55
 f) Ac cum virt. ap.; Cum vero ed. g) mens ed.

1) Robert. VIII, 18, supra p. 10.

125 Moribus et vitae sanguis concordat et aetas,
 In paribus pariter par honor atque genus.
 Ex his rege satis generatur lucifer iste*,
 Qui fremit in mundo^a viribus, ense, trono.
 5 Gaudet uterque parens exorto pignore tanto,
 130 Nec minus in tali sidere gaudet avus¹.

* scilicet
 Henricus, qui
 natus fuit
 anno 1134.

33.

1475 Rex Ludovicus, fatorum vincere fila
 10 Dum nequit, occumbit, martiris² aede iacet.
 Hic natum regem Philippum fecerat ante;
 Quatuor ex natis hic sibi primus erat.
 Hic iuvenis dum pellit equum, ruit, ultima solvit.
 1480 Parisius plangit quam videt ipse^b necem.
 15 Hac tunc concilium^c tenet Innocentius urbe,
 Praesul et is summus Urbis et orbis erat.
 Rethoricus splendor causarum iura retractat;
 Matris lingua sonat Romuleaeque tubae.
 1485 Ex Institutis, quo legum summa tenetur,
 20 Legister replicat quae sibi digna videt;
 In Digestorum totum se mergit abissum,
 Digerit et pandit utile quicquid inest.
 Profert in medium tunc imperatoria iura,
 1490 Codex ipsa ligat; quod placet iste legit.
 25 Explicat edictis et solvit multa Novellis.
 Catholicae legis rex nova iura dedit:
 Hinc fluvijs torrens Gracianus ad alta redundat,
 Quo sine nil leges, nil ibi iura valent.
 1495 Fons Decretorum, totius iuris abyssus,
 30 Luminis ecclesiae splendida stella micat.
 Affluit, exornat, distinguit, terminat, arcet
 Verbis, flore, locis, sensibus, epylogis.
 Ut ius iure docet, pro causa quisque laborat,
 1500 Partem nempe suam firmat, adauget, init.
 35 Haec pater Innocuus componit, iudicat^d, urget
 Lites, facta, modum foedere, iure, fide.
 Huius apostolici manibus rex inde sacratur
 Ludovicus, honor maximus iste troni.

f. 129.

1137.

1131.

f. 129.

34.

1505 Dux^e Normannorum moritur sub carcere fratris^{**};
 40 Natu maior erat, nec feritate minor.
 Nobilis hinc natus³, miles praefulgidus armis,
 Fata patris metuit Francigenasque petit.
 Hunc Ludovicus clarus pietate retentat;
 1510 Condolet is iuvenis casibus atque patris.
 45 O^e natura ferox! hic fratrem comprimit armis.
 Sicque nepos, patruum dum timet arma, fugit,
 Pellitur a patruo; sed suscipit^f hunc alienus.
 O pietas! patruus hic erit^g atque pater.
 1515 Consul⁴ Flandrensis Karolus, dum perstat in aede
 50 Sacra, confoditur, sicque peremptus obit.
 Parcere dum propriis dominis sic Flandria nescit^h,
 Cernitur innatae fraudis habere dolum.

* scilicet
 Robertus.
 ** scilicet
 anno 1034
 (lege: 1134).

1127.

a) mondo c. b) ipsa ed. c) consilium c. d) indicat ap. e) At ed. f) sustinet ed. g) erat ed. h) novit c.

55 1) Henricus I. rex Angliae. 2) Dionysii. 3) Willelmus Clito. 4) Cf. Robert. VIII, 12.

- Ius sicut proprium, dum nullus consulis haeres,
 1520 Ludovicus habet, quicquid et ipse comes.
 Francigenum proceres, Flandrensis et ordinis alta
 Nobilitas assunt, natus et ipse ducis.
 Curia solemnī Francorum culmine splendet: 5
 Willelmo iuveni Flandria tota datur.
 1525 Filius iste ducis Roberti, Danica proles,
 Miliciae fulgor, Martis alumpnus erat.
 Insignis probitas Francos illexit amore;
 Aptius hac nihil est iungere corda sibi. 10
 Armorum feritas, virtutis gloria quanta
 1530 Huius erat, testis permanet altus honos.
 Hoc insigne tulit, quod vix sibi quilibet armis
 Iungitur, horrorem^a dum timet ille viri.
 Thoraces, clipeos vibrans dum perforat hasta, 15
 Vel ruit ille, vel haec sanguine tacta madet.
 1535 Armis inductus^b radiat murus galeatus;
 Hunc, dum scandit equum, pellere nemo potest.
 Laus fuit ista sibi, quod, dum ruit ille vel ille,
 Consulis arma fugit, dum timet ense necem. 20
 Quo fit, ut ignotis ludens spaciatur in armis:
 1540 Nota viri tanti quilibet arma fugit.
 Largitur comiti propriam regina sororem;
 Foedere legali consociatur ei.
 Hinc rex, hinc proceres, hinc gaudet Flandria tota; 25
 Virtus sic aliis, sic sibi clara nitet.
 1545 Invisus propriis, fit carus sic alienis;
 Quos pellunt alii, Francia ditat, habet.
 Pervenit ad patruum tam splendida fama nepotis,
 Aestuat ac metuit perdere iura ducis. 30
 Quis tumor est animi, rerum quae caeca cupido,
 1550 Cuncta tenere sibi, perdere sicque mori!
 35.
 Cum¹ Ludovico consul parat arma, cohortes;
 Hos ambos metuens, Neustria tota furit. 35
 Cum natis Henricus adest, legit undique vires;
 Assunt et Britones regis ad arma sui.
 1555 Hos cum Normannis possedit Rollo subactos,
 Quos sibi perpetuo Francia larga dedit.
 Sed fera gens animo cervicem flectere nescit,
 Ni Normannigenum vis violenta premat. 40
 Horrida bellorum virtus utrinque paratur,
 1560 Loricae radiis solis et arma^c nitent.
 Armati reges radiant ut fulmina caeli,
 Vallati cuneis, arva^d tremenda tegunt. 45
 Instructos armis cuneos rex iungit uterque.
 Ensibus arma sonant^e, ferrea turba fremit.
 1565 Tres Britonum primas acies Flandrensis abegit;
 Ex Normannigenis quarta repente subit.
 Willelmus, regis soboles, dux agminis huius, 50
 Ut leo cum sociis saevit et ense furit.
 Francigenum virtus, Flandrensis gloria gentis
 1570 Exerit hic quicquid viribus ipsa valet.

a) honorem ed. b) indutus ed. c) arva c. d) arma ed. e) ita ed.; sonat ap.

1) Haec multo brevius narrat Robertus VIII, 14, supra p. 10.

- Impetus horrendus Francorum turbat et arcet
 Vim Normannigenum, sed furit illa magis.
 Praeteritas acies cum Francis Flandria vicit;
 Aestimat^a et Danos subdere posse sibi.
- 5 1575 Spes illos reparat, Danus succenditur ira;
 Spem fugat ira potens; spes ruit, ira viget.
 Scinditur^b hinc acies Flandrensis, Francus in armis
 Sanguine iam madidus Danica bella fugit.
 Horrisonus fragor arva replet, ceu turbine belli
- 10 1580 Flandria cum Francis tota repente ruat.
 Franci, Flandrenses, ut equos agitare periti,
 Pondera sic belli vix pede ferre valent.
 Hi, Normannorum bello campoque relicto,
 Vitant, dum fugiunt, vulnera saeva necis.
- 15 1585 Rex Normannigenas laudat cum consule claro;
 Quod superatur ab his, laus sibi summa manet.
 Laus est Francigenis a Danis iam superari;
 Contigit hoc solito, semper et illud erit.
 Nam sibi nulla fuit gens belli pondere nota,
- 20 1590 Cuius tot variis sit superata modis.
- 36.
- Cum natis a marte redit rex belliger audax;
 Flandria, Francigene iam sua rura petunt.
 Neustria Normannis remanet cum laude triumphi;
 Claris cum spoliis Danica turba redit.
- 25 1595 Sic, dum ventus adest, dum silvas concutit altas,
 Radix fixa manet, robora turbo quatit.
 Gallorum turres rugitum iure leonis
 Quod timeant, vates praecinit ille novus.
- 30 At leo cum binis catulis dum tendit ad Anglos,
 1600 Piscibus hos^c linquit, quos vorat unda freti.
 Angligeni regni scit cursum diva potestas,
 Quanta sit haec, vates caelicus ille canit.
 Praeteritis signis praetendit vera futura
- 35 Et sacri radiis flaminis ista videt.
- 1605 Regni totius summam describit et ipsa
 Saxonicae gentis praelia prima^d refert.
 Praecinit, huic regno quicquid videt esse futurum,
 Stringens cuncta brevi terminat arce poli.
- 40 Ni iam praetereat, nescis, quid vaticinetur;
 1610 Dum transacta vides, credere cuncta licet.
 Ignotus David est, ignotus sic Ysaïas:
 Iam transacta canunt, et tibi tecta patent.
- 45 Filius inde ducis Roberti consulis, arcem
 Flandria cui tribuit, vivere desit ibi,
- 1615 Astans cum sociis castello, vulnere parvo
 Laeditur in dextra, nilque doloris inest;
 Hoc minimum negligit; sed parvo^e iure^f neglecto,
 Crescit et inflatur, quod putat esse nihil.
- 50 Igneus ingreditur in parvo vulnere morbus;
 1620 Ut dextram resecet, phisicus ipse iubet.
 Vel totus vivet, vel totus iam morietur;
 Nulla cohaeret ei pars sine parte sui.

f. 130^v.

1128.

a) Aestuat ed. b) Traditur ed. c) hoc c. d) primo c. e) proprio ed. f) pure? H. E.

55 1) Merlinus apud Galfr. Monum. VII, 3: *Succedet leo iustitiae, ad cuius rugitum Gallicanae turres et insulani dracones tremunt.*

Sic cedit fatis; Hector sic deficit alter,
 Non probus, at probitas, non ferus, immo leo.
 1625 Terminus hic Verbi centenus bis duodenus
 Millenusque simul necne quaternus erat.

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

5

7.

f. 134.

768.

Dudum Pipinus rediens cum laude triumphi
 Liquerat Italici culmina celsa soli;
 Qui tribus emensis lustris diadema reliquit;
 Martir¹ corpus habet, Parisiusque dolet.
 380 Hunc nati Karolus Karlomannusque sequuntur,
 Culmine, consiliis, viribus ambo pares.
 771. Quorum posterior binis post deficit annis;
 In Karolo solo spes manet ipsa troni.
 Nec spes falsa fuit, cum solus Francigenarum
 385 Regum flos, speculum sensibus, ense fuit.
 Praeteritos superans, obscurat posteriores;
 Ex his nemo sibi par probitate, trono.
 Ampliat imperium prae cunctis viribus, armis;
 Auctum desidia posteriore ruit.
 390 Hic Alamannorum cervices subdidit altas,
 Pressit Saxoniae colla superba iugo.
 Italiae stravit vires, sibi quaeque subegit;
 In domina mundi tunc diadema tulit.
 Hinc Langobardum regem superavit et ipsum
 395 In Papia clausum vi, probitate capit.
 Huius ab Italia sobolem tunc depulit armis;
 Clarus Adalgisus^a Francica signa fugit.
 Sic Desiderius captus traducitur Alpes,
 Italiam linquit Parisiusque venit.
 400 Iusserat ut Karolus, Dionisius excipit istum²;
 Strophæ sibi statim callida^b facta fuit.
 Ex propriis regi fit flava corona capillis,
 Italici regni qui diadema tulit.
 Purpura regalis fit ei iam pulla cuculla,
 405 Pulmentum similat regius ille cibus.
 Italiae fines claustro metitur in arcto,
 Vertitur in requiem bellicus ille labor.
 Ymnisonos cantus mutat clangore tubarum,
 Daviticam citharam regia sacra sonat.
 410 Pro sceptro baculus iam fessos sustinet artus;
 Hinc moritur; cultus regius omnis abest.
 Martiris altaris tenet hunc pars^c dextera, dextrae
 Iudicis ipsius consocietur ovis.
 Langobardorum^d regem sic vicit, abegit,
 415 Claustavit Karolus. Illeque finit ita.
 Sic Langobardos, sic Romam^e, sic Alamannos
 Perdomuit, cepit, subdidit ille ferus.
 Sic sibi Saxoniae gens Pictavisque superba
 Andegavisque potens subdita semper erat.
 420 Flandria servivit, timuit Burgundia sceptrum,
 Lotharingia fert iura verenda ducis.

10

15

20

25

30

35

40

45

50

f. 135.

a) Adalgisus c. b) calida c. c) par ed. d) hic versus deest in ap. e) Romani s. Alamannos c.

1) S. Dionysius. 2) Haec cum aliis relationibus pugnant; v. Abel, 'Jahrb.' I, p. 149.

55

- Neustria tunc eadem quae Francia iussa ferebat;
 Sic Britonum cervix flexa tributa dabat.
 Haec summus Karolus tenuit, virtute subegit;
 425 Haec soboli linquens, ut reor, astra petit.
 5 Corpus Aquisgranum servat, quod mirra perunxit.
 Balsama viva^a tenent ardua membra viri.
 Bis septenus erat octingentesimus annus,
 Cum Deitas carnis tegmine clausa fuit.
 430 Post Ludovicus triplices compescit habenas,
 10 Dum patrii iuris suscipit ipse decus.
 Cum sibi subiectis servit Maguncia, Roma,
 Parisius; triplicem sic regit ille tronum;
 Regni sic triplicis primas dum continet urbes,
 435 Ex tribus his unum iam diadema facit.
 15 Posterior soboles in partes dividit unum;
 Pars minor a toto deficit ipsa suo.
 Sic Alamannorum, sic perdunt Romulidarum
 Francigenum reges subdita iura sibi.
 440 Gloria paulatim regni sic deficit huius,
 20 Ut sibi subiectis vix dare iura queat.
 Iamque duces regni tot reges esse videntur.
 Rex facit ille, iubet, quod vetat iste, sinit.

INCIPIT LIBER TERTIUS.

1.
 Anno milleno ter bino cum^b simul uno
 Sex decies deno magna Mathildis obit*,
 Stella die solis rapitur sub sole diei,
 Sol verus simili surgit in orbe die.
 5 Rectius hanc solem quam stellam forte vocarem^c,
 Nam similis soli quisque futurus erit.
 Solum sola regens natum, binisque carebat,
 Quos solos habuit, quos dedit ipsa solo.
 Tercia solis erat cum tali parte diei,
 10 Spiritus ille¹ venit, spiritus huius abit.
 Decalogi iussum tenuit tum mente vel actu,
 Septembris decima cessit et ipsa die;
 Cumque dies Phoebus cum virgine bis duodenos
 Splenduit, aeternum coepit habere diem.
 15 Iustitiae solem videat cum virgine sacra,
 Sic et apostolicum propheticumque chorum!
 Infirmata diu paulatim deficiebat,
 Subtrahitur vitae vividus ille vigor.
 Corpus tum senio, tum febribus attenuatum
 20 Spiritus ut linquit, claustra beata petit.
 Ex meritis credi licet hoc, nam semper egenos
 Fovit et ecclesiis munera multa dedit.
 Huius prae cunctis beneficia larga recensent
 Beccenses monachi, cuius et ossa tenent.
 25 Ut natos proprios hos^d solos semper amavit,
 Unus ut ex illis sic erat inter eos.
 Gaufridum^e pariens premitur valetudine forti;
 Primus et in natis hic moriturus erat.
 Dissolvi metuens, Becco petiit sepeliri,
 30 Tunc Rodomi degens annuit ista pater².

a) vina ed. b) tum c. c) vocabis ed. d) nos ed. e) Gaufridum c.

1) Scil. Spiritus sanctus in apostolos descendit hora diei tertia, Act. II, 15. E. apud Maium. 2) Cf. Rob. VIII, 21.

814.

f. 145.
1167.
Sept. 10.* Obiit
Mathildis
1167.f. 145^v.

- Quae Becco dederit tunc temporis, enumerabo
 Carmine finito*, singula vera loquar.
 Subnectam breviter, post mortem quae dedit eius
 Ipsius ex rebus filius ipse suus.
- 35 Quae vero monachis aut ecclesiae faciendae 5
 Contulit in censu, noscere nemo potest.
 Hinc igitur natus postquam diademate fulsit,
 Cum Becci monachis vivere dulce fuit.
 Pluribus hac lustris Pratensis cella¹ refulsit,
- 40 Prati flos moritur, stella serena ruit. 10
 2.
- Stat Rodomum iuxta locus hic, qui nomine Prati
 Censetur, monachis congruus ipse satis.
 Meridiem spectat, septentrionalis in urbem
 Flat boreas, flumen dirimit ista duo. 15
- 45 Alluit hinc Pratum crescentis fluminis unda;
 Nominis inde sui vim locus ipse trahit.
 Nobilis hic cellam structurae condit, adornat
 Henricus senior, ditat honore pari.
 Hic Becci² monachos degentes semper amavit, 20
- 50 Auxit divitiis, praedia plura dedit;
 Sumptibus ex propriis proprias hic construit^a aedes;
 Incolit has, Rodomum cum venit ipse leo.
 Splendidus iste locus rebus vel religione,
 Silvis ac fluvio, portubus, urbe, situ. 25
- 55 Silva propinqua manens parcum^b demittit in^c amnem,
 Urbis in obtutus floridus ipse micat;
 Huncque feris variis rex praesens nobilitavit,
 Huic partem nemoris consociare libet.
 Eius in extremis, regalis qua via transit, 30
- 60 Huius regis opus, regia clara nitet.
 Sit^d qualis paries, prospexit quisque viator;
 At vanos^e vultus interiora latent.
 Regia picta nitet, auro testudo refulget;
 Inscius artis adest, obstupefactus abit. 35
- 65 Hanc iuxta Pratum, residet quo flos mulierum,
 Flos patriae nostrae, clara Mathildis obit.
 Flore suo Pratum vacuatur, floris odorem
 Tellus nostra sapit; spirat ubique novus
 Magnus floris odor, quod coniunx imperialis, 40
- 70 Filia quod regis regia mater erat.
 Maior, quod prudens, quod religionis amatrix,
 Quod fons consilii cum pietate fuit;
 Quod refovens inopes, monachorum quod pia mater,
 Perfugium miseris, pacis amica simul^f, 45

*) in margine: Scilicet in fine huius libri, ubi in prosa enumerantur³, sed prius ponitur quedam prophetia Merlini de seniore Henrico et iuniore secundo.

a) condidit ed. b) partum ed. c) inanem ap. d) Sic ap. e) ita ed.; varios ap. f) folium codicis abscisum. 50

1) Ecclesia S. Mariae de Prato prope Rotomagum, et inde sustentetur, cum imperator vel rex ex ea nunc Bonne-nouvelle de Rouen. 2) Le Bec ad rivum Rille inter meridiem et occidentem Rodomi. 3) Ibi ita legitur: Hec sunt quae imperatrix Mathildis dedit ecclesie Beccensi in ornamentis. Corona imperialis solida ex auro et lapidibus preciosis, qua filius (?) imperator^a Henricus rex postea coronatus solempnitatibus utebatur etc. 55
 extilit, tanti ponderis, ut duabus virgis argenteis hinc

a) imperatoris ed.

- 75 Maximus in studiis, dum vivit, talibus, exit;
 Ut pia vita fuit, finis et ipse bonus.
 Ipsa prius naevum pandens, quem contulit aevum,
 Linqvens cuncta soli, transit ad alta poli.
 5 Floris odor, quod magna, potens, quod religiosa,
 80 Quod vitae pia mors consociata fuit.
 Hac igitur tali tam clara morte sopita,
 Urbis praesul adest, clerus et ipse simul,
 Assunt abbates, procures, populique caterva
 10 Confluit; exequiis omnis habetur honos.
 85 Anno praeterito gravis hanc valitudo gravavit,
 Eligat ut tumuli ius sibi, natus ait.
 Is Beccum memorat, sepeliri quo cupit olim;
 Hunc fore regalem, denegat illa, locum¹.
 15 'Solus regalis locus est polus', intulit ille,
 90 'Gloria nec tumuli membra beata facit'!
 O verbum dignum prolatum regis ab ore;
 Culmine regali regia digna fides!
 Sollicitus^a curat, quo spiritus huius abiret,
 20 Assiduaeque precis providet ipse locum.
 95 Ut ratione capax vim perspicit ipsa loquentis,
 Dat monachis caris^b corporis ossa sui.
 Virginis eximiae clara sepelitur in aula;
 Hac rutilat Becci splendidus ipse locus.
 25 Altaris facies pro corporis imperialis
 100 Fulget honore, parem percipit illa vicem;
 Sed superexcellit collatus splendor honoris;
 Hic sibi sit quantus, spiritus ipse sapit.
 Quicquid ibi sancti, quicquid consistit honesti,
 30 Huius erit meritum, dum polus ima petit.
 105 Tradidit hanc tumulo Rotrodus tunc Rodomensis
 Praesul et abbatum conflua turba simul;
 Affuit Arnulfus antistes Lexoviensis,
 Ingenii virtus eloquique nitor.
 35 Praeterea clerus, procures, coetus popularis
 110 Grexque pius fratrum, quos sibi iunxit amor.
 Permanet in terris huic gloria tanta sepulcri,
 Maior et in caelis gloria perpes ei.
 At precii magni stat desuper ampla corona;
 40 Iure coronatam clara corona tegit.
 115 Candelabri radiis septenis lampadibusque
 Cum totidem tumuli condecoratur honos;
 Septiformis inest animae iam spiritus ille,
 Iam radios veri luminis ipsa videt.
 45 Christi pura caro, sanguis tractatur ad aram,
 120 Quae tumulo coram mystica semper adest,
 Visque sacrificii divini transit in illam,
 Id meruit cuius munere digna fides.
 Optulit ecclesiae se totam, virginis almae
 50 Corpus habens, animam diluit ipsa prece,
 125 Diluit et Christi vivacis sanguinis unda,
 Unda sibi praesens, tergere cuncta potens.
 Quis numeret, quotiens celebrabit hostia vitae,
 Vel celebratur ibi, cuius et ipsa comes?

f. 146.

f. 146.

55 a) Sollicitus c. b) cari ed.

1) Haec aliter Robertus VIII, 21, supra p. 10. narrat.

- Haurit cotidie caelestis dona cruoris,
 130 Ut purgata diu mundior astra petat.
 Cum monachis caris radianti carne resurget^a,
 Quorum iam meritis associata manet.
 Sicque stola gemina dono redimita perhenni,
 Iuncta Deo vitae, vita perhennis erit. 5
 135 Gloria sit qualis caeli vel quanta, videbit,
 Quid Deus, aut quid sit angelus, aut quid homo,
 Quae causae rerum, vel mundi quae sit origo,
 Quam natura potens, quam variata manet, 10
 Angelus aut homo quid peccarunt, curve creati,
 140 Post mundum quid erit, cur Deus extat homo.
 3.
 Anno quo moritur tria signa stupenda choruscant,
 Portentum superum sed latet istud adhuc. 15
 Parisius iuxta metuenda cometa refulsit,
 Marcius hanc fudit belliger ipse deus.
 145 Circulus aethereus solem circa radiavit
 Maximus; hunc mensis Caesaris¹ ipse dedit.
 Nocte sub umbrifera monstratur luna cruenta;
 Septimus a Martis turbine mensis erat. 20
 Horum perspexi medium, multis sociatis,
 150 Caetera bina ferunt cum gravitate viri,
 Tum monachi plures, tum clerus Parisiensis,
 Quorum nota fides religioque manet. 25
 Haec tria quid signent, scit rerum pervigil Auctor;
 Nam genus humanum cuncta futura latent.
 155 Bella, fames, pestes tempestatesque futuras,
 Principis aut mortem talia signa canunt
 Sive novi regis praecellentis diadema,
 Praesulis insignis vel speciale decus. 30
 Haec diversa quidem, non unum, sed tria signant;
 160 Quae tamen haec extent, dicere nemo valet.
 Iura novi regni forsitan canit ipsa cometes,
 Luna rubens belli tristia fata refert, 35
 Solaris cyclus alicuius splendor honoris
 Caelitus emissus, qui sit in orbe novus.
 165 Haec sic conicio; nam talia saepe relegi.
 Quae tamen ista tegant, posteriora docent.
 Caelica signa latent, donec videantur in actu;
 Actus habet, quidnam significare velint. 40
 Praeteritis signis succedunt significata;
 170 Cur micuit signum, res patefacta monet.
 Ut reor, instat in his praesens discordia regum;
 Sed quis erit rerum terminus, ecce latet. 45
 Ut retuli, September habet cum morte Mathildem,
 Pascha sequens cernit tela parare, faces.
 175 Conveniunt iterum tum reges Francus et Anglus,
 Tum proceres, clerus miliciaeque vigor;
 Ut sibi subdatur, rex ut sibi serviat Anglus
 More patris, Francus rex petit, immo iubet. 50
 Denegat ille ferus^b ulli se subdere regum;
 180 Impar nec cuneis, par diadema nitet.

f. 147.

a) refulget *ed.* b) ferox?

1) Iulius.

- Regum colloquium tali finitur in ira;
 Miliciae virtus confluit, arma capit.
 Francorum probitas consueto more minatur;
 Dux Normannigenum ferrea claustra facit,
 5 185 Armatis cuneis cingit castella vel urbes,
 Has penetrare parans; Francia clausa gemit.
 Nam pax turpis ei, Normannica nec superare
 Castra valet; feritas permanet ipsa ducis.
 Foedera velle sui fient, nec serviet ulli;
 10 190 Exerat en Francus, quicquid ubique valet!
 4.
 Dirigit interea proceres princeps Alamannus
 Angligenum regi pontificesque suos. 1168.
 Hos dux Saxoniae ducit, dux splendidus armis,
 15 Terris, divitiis, milite, mente, manu.
 195 Principis isque nepos tanti, nitor imperialis
 Culminis, ast alius non minor eius honor.
 Nam gener est regis, natam* sibi copulat huius;
 Conubio tanto clarior ecce micat.
 20 Duxerat hanc comitum maiestas pontificumque,
 200 Cum quantis opibus, dicere nullus habet.
 Aurum quis numeret? argenti copia quanta,
 Vasorum species mens memorare nequit.
 25 Quam varii generis precii, quot regia virgo
 Ornamenta tulit, scribere nemo valet.
 205 Gloria regalis cum sponsae tanta fuisset,
 Saxonicus^a sponsus splendet honore pari;
 Virgo duci sociata nitet facieque decora,
 Nobilis haec animo, sic patre, matre, viro.
 30 Hanc gens Saxoniae dominam se gaudet habere,
 210 Illustrat patriam splendida stella suam.
 Plus patriae confert^b fulgoris, laudis, honoris,
 Quam sibi Saxonicus culminis altus honos.
 Haec alti generis, speciosa futuraque mater
 35 Hoc triplici nexu nequit amore virum.
 215 Dux igitur tantus transmissus ab imperiali
 Culmine, quo regem cerneret, ecce venit.
 Milite vallatur multo, proceres comitantur;
 Nolit sive velit, Flandria praestat iter.
 40 Attamen hunc consul Flandrensis¹ ducit, honorat
 220 Per proprias terras regis amore quidem;
 Suscipit hunc belli fomes Normannica tellus,
 Coniugis ob meritum foedera pacis habet.
 Obviat huic Anglorum rex, simul oscula libat,
 45 Affluit^c Angligeni gloria multa throni.
 225 Huic^d, quia vir natae legatus et imperialis
 Principis atque nepos, solvitur omnis honos;
 Agminibusque suis defertur quicquid honoris,
 Urbibus hos infert rex procerumque chorus.
 50 Hos secum retinens, ut honorus honorat honoros,
 230 Dignus honorari, dignior ipse throno,

*) *Nota codicis*: Nomine Mathildem; haec filia Henrici II. regis Angliae nupta fuit Henrico duci Saxoniae et Bavariae, ex quorum matrimonio natus fuit Otho, qui fuit imperator.

a) Saxonius *ap.* b) confluit *ap.* c) Adfuit *ed.* d) Hinc *c.*

- Hos socios ducit tum per castella, per urbes;
 Hique stupent, regis gloria quanta manet.
 Hinc regi pandit dux imperialia iussa,
 Munera tunc profert, ardua scripta simul.
- 235 Mandat, ne regi Francorum subiciatur, 5
 Cum sibi par virtus, par honor atque tronus
 Non par, at maior, patrios si iure triumphos
 Inspicit ac proprii culmina tanta troni;
 Foedera si pacis ineat, conservet honorem
- 240 Tum sibi, tum natis consulibusque suis, 10
 Imperium natis nitatur pacificare;
 Desidis est regis, subdere colla iugo;
 Si iubet, armatas validas mittet legiones,
 Ditatas opibus, praelia ferre scias.
- 245 Si mavult, isdem veniet simul imperialis 15
 Gloria, sic regem pellet ab arce troni¹.
 Hugonis fuit hic, Karoli non ipsius heres;
 Heredes Karoli depulit ille dolo.
 Eius progenies regni pellatur ab arce,
- 250 Ut sibi par ratio, ius sibi constet idem. 20
 Translatum regnum transferri iure valebit;
 Bellica vis tollat, quod tulit ipse dolus.
 Ecclesiam turbans, populi vastator et ustor,
 Nec sibi nec regno proficit, immo nocet.
- 255 Regis nomen habet, reges^a non destruat ergo. 25
 Destructor patriae sedis ab arce ruat.
 Heredem Karoli se fatur, Francigenarum
 Viribus imperii quaerit habere tronus.
 Ius Karoli ius eius erit; perquiret ubique,
- 260 Quod lex, quod ratio, quod sibi iura dabunt. 30
 Angligeni regis natum diademate Franco
 Donabit, tronus hic^b nobilis huius erit.
 Rem tantam peraget vis^c regis et imperialis;
 Hoc sua fata volunt, idque cometa canit.
- 265 Indolis egregiae iuvenis probitasque futurus 35
 Francigenum regno cum patre iura dabit;
 Ut pax in terris sub regum sorte duorum
 Floreat, is pater est, filius isque patris.
 Nominibus solis naturae iura notantur,
- 270 Arctius his vinclum non habet ipsa sibi. 40
 Nata pro regis regali proque sorore
 Imperii munus reddet utrisque novum.
 Natam regis habet qui regis natus habetur;
 Heredes duo sunt, sint duo regna sibi.
- 275 Praeterea grates reddit, quod filia tanti 45
 Principis est tanto consociata duci.
 In patruum transit quicquid fit iure nepoti,
 Est patrui totus ipse nepotis honos.
 Laetatur regis tanti praeventus amore,
- 280 Cum sibi sufficiat reddere posse vicem; 50
 Si tempus dederit, referet par pignus amoris,
 Nec minor accipiens, quam fuit ipse dator.

f. 148.

a) *ita ed.*; regnis non destruit *ap.* b) *sic ed.* c) *ius ed.*1) Haec alibi non traduntur; neque scio, an verbis in appendice Ragewini, SS. XX, p. 493, *adiunctis minis ex parte regis Francorum* talia indicari possint.

- Firmus amicitiae trames nec morte tenorem
 Perdit, et in vita fidus ubique manet.
- 285 In regem tantum vis^a imperialis amoris
 Talis erit, factis idque probare licet.
 5 Cum duce Saxoniae proceres transmittit, ut ipsi
 Regis velle sciant consiliiue modum.
 Imperii virtus ad regis velle parata,
- 290 Principe cum proprio, si iubet, ecce venit.
 Francorum regnum^b sic armis pacificabit,
 10 Ut securus iter quisque viator eat.
 Ut nova iura novi regis cum pace noventur,
 Praelia sedentur, sit novus ipse tronus.
- 295 His hilaris factus rex infert: 'Imperialis
 Est mihi gratus amor utilis isque meis;
 15 Gratus: nam cunctis et regi constat honorus;
 Utilis: in bellis fortis adesse potest.
 Contra Francigenas tumidos quod praelia mandat
- 300 Principis affectus, is mihi nempe placet.
 Colla superborum reprimantur, pacificentur
 20 Tum plebs, tum proceres, imperiumque simul.
 At Normannigenum sibi sufficit ardua virtus
 Audax; Francigenum praelia nulla timet.
- 305 Quicquid ad arma potest, Francorum vis galeata
 Monstravit: rediit, iam sua rura foveat.
 25 Dacia sola fuit, Francorum moenia stravit.
 Horum tunc patriae pars sibi magna datur.
 Nunc sociis Anglis, quos Danus^c subdidit armis,
- 310 Non minor, at maior viribus, ense viget.
 Quid Britones memorem, Pictavos, Andegavenses,
 30 Quos sibi consocians Neustria clara nitet?
 Francigenum feritas his frustra bella minatur;
 Copia verborum stat sibi visque minor.
- 315 Angligeni regis tot terras tollere, virtus
 Nulla valet; frustra Francia tela parat,
 35 Nec Normannigenum capiet castella vel urbes,
 Nec sibi rex Anglus serviet: ecce dolor!
 Pax sibi nulla manet, in^d pacis foedus honestum
- 320 Gloria Normannis sit proprioque duci.
 Quod princeps tantus mandat diadema daturum
 40 Se nostro iuveni, gaudeo; spesque manet,
 Vis caeli manet^e, hoc ius regis et imperialis,
 Nam transferre tronum diva statuta solent.
- 325 Quod grates solvit, quia regia virgo nepoti
 Iuncta suo fulget, fit mihi magnus honos,
 45 Connubio natae mihi iungitur imperialis
 Gloria, bellica vis, hostibus ipse timor;
 Quae tria tum mihi tum natis sunt splendor honoris,
- 330 Tum proprio regno consulibusque meis.
 Velle meum pax firma meis; mihi tradita iura
 50 Defendam patria vi propriaque manu.
 Principis adventus horrendus caede futurus,
 Quod mando foveat tempus adusque suum.
- 335 Regum consilium praeceps virtute carebit,
 Consilii magni res manet ipsa diu.

f. 148.

- Mens mea quid gestet, sileo; tamen imperiali
 Cordi cordis erunt omnia nota mei.
 Hostis molitur mihi, natis tollere sceptrum.
 340 Molior ast aliquid; quid sit id, ecce latet.
 5. 5
- His rex prolatis, mirantur dux proceresque
 Sensus, verba, modum consiliumque viri;
 Quantas fundat opes, quam multo milite fulget,
 Nobilitas quanti culminis extet ei.
 345 Hinc Rodomum veniens, dux regia tecta subintrat^a, 10
 Egregiique loci traditur aula sibi.
 Regis id hospicium, patulus quod lucus adumbrat,
 Flumine cum pratis nobilis, urbe, situ,
 Interius radians auro varioque colore,
 350 Oblectans animos, visibus aula placet. 15
 Redditur interea Rodomo praesentia regis;
 Dux Alamannus adest, colloquiumque serunt.
 Assunt pontifices bini, quos imperialis
 Gloria transmisit¹, regia verba notant.
 355 Quid velit, his pandit, denudat consiliorum 20
 Iura, modum, summam; nil tacet ipse tribus.
 Quae secreto refert, haec imperialibus ipsi
 Auribus infundant, cuncta notentur ei.
 Dux sociique sui ditati munere multo,
 360 In patriam redeunt, regia iussa ferunt. 25
 6.
- Constat ab antiquo, quod Roma tumentia colla
 Semper habet, Remi prodit ut ipse cruor.
 Bellorum nutrix peperit sibi praelia, reges
 Hos proprios stravit^b, tradidit hosque fugae. 30
 365 Binos saepe duces huius discordia fecit,
 Qui sibi, qui mundo bella necesque gerant:
 Tempore sic nostro sub tantis regibus istis
 Exit ab antiquis sedibus ipse tumor;
 Ipsum consequitur praesens dissensio regum, 35
 370 Huius ceu fuerit Roma superba caput.
 Nam clerum, populos, dum pacis iura tenerent,
 Scismatis initium fit prior ipsa suis.
 Cessit apostolicus fatis, pandensque tumorem,
 Pontifices binos procreat ipsa sibi. 40
 375 Antiqui naevum retinens elata tumoris,
 Nec sibi nec populis providet, immo nocet.
 Olim sic orbis dominatum perdidit ipsa:
 Vix sibi iam vivit, linquitur ecce sibi!
 Scismate consimili turpavit clymata mundi, 45
 380 Cum prius Apuliae dux diadema tulit;
 A duce Rogero tunc alter papa receptus*,
 Quo sibi dux faveat, hunc prius ipse sacrat:
 Sic papae gemini fabricantur tempore nostro;
 Turpius in terris scisma fuisse nequit. 50

*) In margine: Novum scisma, scilicet Petrus Leonis scismaticus, qui Rogerum comitem Siciliae, nepotem Roberti Guischari, sacravit in regem Siciliae, ut ipsius partem foveret.

a) subivit ed. b) statuit ed.

1) Moguntinensis et Coloniensis.

- 385 Victor*, Rollandus**, sub Petri sede locantur
 Hi duo divisi. Petrus at unus erat.
 Unum vel nullum Petri tenet ipsa cathedra,
 Nam tumidos binos arcta tenere nequit.
 Respuit ipsa duos; unus nam sufficit orbi;
 390 Respuat hos orbis, unus ut esse queat.
 Binos nulla polis recipit nisi turgida Roma,
 Talis in exemplo, qualis et ipsa latet.
 Fratribus ex geminis quod traxit semper habebit,
 Discors Roma fuit, semper et illud erit.
 395 Horum quos retuli, papa migrante, secundus
 Eligitur, summum respuit ille gradum;
 Traditur hinc alii ius pontificalis honoris,
 Suscipit hic fasces; alter ad ista dolet,
 Per se perque suos repetit quod respuit ante;
 400 Eligit hunc iterum pars violenta sibi.
 Hoc sine caede tamen; nam pars utraque^a, superba
 Quamvis erat, metuit bella movere pari.
 Romulidum sensus sic pacis foedera turbat;
 Proh dolor! initium scismatis inde venit.
 405 Praesulibus binis mutantur nomina prisca,
 Ut mos Romulidum sorsque sacrata dedit.
 Nomen Alexandri Rollandus possidet, alter
 Victoris: gemino nomine quisque nitet.
 Interea mittit legatos praesul uterque,
 410 Orbis regna sibi subdere quisque cupit.
 Iam duo, non unus, disponunt culmina Petri;
 Heres unus erit; si duo, Petrus abest.
 Italiae partes sibi vindicat Octovianus^b,
 Ex geminis praesul extitit iste prior.
 415 Hunc per legatos princeps Constantinopolis^c
 Suscipit et tellus subdita tota sibi.
 Rexque sacri tumuli custos^d cum milite sacro,
 Plebibus adiunctis, servit, obedit ei.
 420 Cum clero, populis foveat huic princeps Alamannus,
 Dux quoque Saxoniae, Dacia tota simul.
 Francus et Anglus ei reges cum plebe favissent^{***},
 Noscere si possent ordinis ante modum.
 Sed per legatos proprios hos praevenit alter,
 425 Legistrisque^d favent rethoricisque tubis.
 Nam simul hi veniunt cum regibus, altus et ipse
 Clerus adest, populi conflua turba venit.
 Hinc Papiæ geniti Willelmi² lingua^e perorat
 Causam, qui fluviis eloquii nitor.
 430 Arte vel ingenio reges circumvenit, omnes
 Vi linguae superans, in sua vota trahit.
 Primus apostolicum Rollandum nominat altus
 Francigenum clerus, rex procerumque chorus.

*) Nota codicis: Qui prius dictus est Octovianus.

50 **) Ibidem: Qui postea dictus est Alexander tertius.

***) Ibidem: Contrarium tamen effectus rei probavit; nam Alexander fuit verus papa et alter reputatus fuit scismaticus.

a) versus claudicat; sed cf. 16, v. 1301. b) Otov. c., post Othov. c) Constantinopolitanus c. d) ita in c. legi, Maius verbis testatur; legiferisque ap. e) lingua c.

55 1) Hierosolymitanus. 2) Cardinalis presbyteri tit. S. Petri ad Vincula.

- Cui tanti cedunt, cedit rex Angligenarum,
Cedunt et comites pontificesque sui.
- 435 Suscipitur clarus Rollandus papa, secundus
Victor respuitur, sit licet ipse prior.
Scismaticique duo terrarum regna capessunt, 5
Quod lex, quod ratio, quod Deus ipse vetat.
Hic successores iam perspicis imperiales
- 440 Pompeii similes Caesaris atque feri.
Ecclesiae monstrum geminum caput extulit orbi,
Hoc fugiens vitet, vivere quisque cupit. 10
Consensu facili multis illabatur error,
Nam radice fides frivola saepe caret.
- 445 Defuit alloquio^a regum praesul Rodomensis
Hugo, vir sapiens, religione potens.
Quae super his Romae fuerat dissentio, novit, 15
Quis prior electus sive sacratus erat.
Reges causatur, tanta levitate favisse
- 450 Romulidis, rerum dum latet ipse modus:
Ex his scismaticis nam se deponeret alter,
Ecclesiae virtus si repulisset eos; 20
Hinc et apostolici discordia prava sileret,
Sic proprii sceleris esset et ipsa memor.
- 455 Italia pulsus Rollandus transvolat Alpes;
Quo via tuta fuit, Gallica regna venit.
A clero, populis et regibus ille^b receptus, 25
Discernit, statuit, solvit et ultro ligat.
Est notum multis, Romanos semper avaros;
- 460 Manat ab antiquo criminis ipsa nota.
Nobilis ystoricus manet inde Salustius index,
Naturae generis testis hic ipse sui. 30
Reliquias igitur Albini^{*} necne Rufini^{**}
Quaerere Roma venit, colligit, urget eas.
- 465 Legatos mittit, dispersas cogit in unum;
Ut tantas rapiat, fit sibi nulla quies.
Alter apostolicus res gestas audiit huius; 35
Romam deserit hic Italicumque solum,
Alpibus emensis, petit hinc Alamannica rura,
- 470 Stipatus sociis rethoricisque viris.
Suscipit hunc princeps Alamannus et imperialis
Gloria, tum proceres, clerus et ipse simul. 40
His notum fuerat, quod primitus iste sacratus,
Primus obedivit, dignior unde^c manet.
- 475 Nam post suscepit, quod primum respuit alter;
Id latuit Gallos Angligenasque^d duces.
7. 45
- Victor¹ praeterea Rollando mandat: 'Inanes
Pontificis fastus te subiisse vides.
Post me Romani ius raptum pontificatus,
480 Non ius, immo nefas omnibus esse liquet.
Cum sociis sceleris per vim conscendere^d temptas 50
Culmen apostolicum; stultus at iste labor.
Sponsam tu Christi perverso scismate turbas;
Dividis in binas, una sed ipsa manet.

^{*} Id est
argenti.
^{**} Id est
auri.

f. 150.

a) aloquio c. b) ipse ed. c) inde ed. d) Angligenosque ap. e) conscender c.

1) Quae auctor hoc et sequente capite narrat procul dubio finxit.

- 485 Proh dolor! initium tu scismatis esse notaris,
 Qui pacis fueras hactenus ipse iuge:
 Romani scriptor iuris custosque sigilli,
 Pacis foedus eras pluribus absque dolo.
 Rixae pone modum! mundus nos conspicit ambos.
- 490 Ecclesiae parcens, parcito, quaeso, tibi!
 Officium primus suscepi pontificalis
 Culminis; hoc nosti, novit et orbis idem.
 Usurpas igitur nomen, quod ferre nequibis;
 Convenit hoc uni, solus id ipse fero.
- 495 Deponens ergo quod captas nomen inane,
 In pacem rediens, subditus esto mihi!
 Gracia prima tibi reddetur honorque sigilli,
 Reddeturque tuis pristinus ipse gradus.
 Huius consilium pacti si forte refutas,
- 500 En aliud promam: quodlibet ipse tene!
 Ecclesiae matris, quae nobis subditur, ambo
 Ius subeamus, ut hinc terminus esse queat.
 Causam pertractans, ex nobis ipsa duobus
 Papam constituat, quem velit esse sibi.
- 505 Terminus is^a litis, hic finis scismatis extat.
 Istud si renuis, iure fugandus eris.
 Nil vigor Anglorum regis, nil Gallicus ardor,
 Quos sibi substravit^b caesar, adesse valent;
 Horum cum sociis cupiens et foedus et aurum,
- 510 Praevenis hos semper, callidus^c arte, dolis.
 Hos in scisma tuum seductos Roma repellit;
 Sic tibi, sic illis omnia iura negat.
 Seu mihi vita datur, seu mortem fata perurgent,
 Subdita non fiet maxima Roma tibi.
- 515 Niteris Italiae dominatum tollere Romam;
 Si potes id, princeps Itala rura sinet.
 In Roma diadema gerit princeps Alamannus;
 Hoc auferre valens, tu mihi papa manes;
 In te sed rediens, errorem, quaeso, revolve,
- 520 Et mihi subiectus, desere coepta doli!
 8.
- Ista legens praesul Rollandus fertur in iram;
 Ostentat sociis, mandat et ista simul:
 'Naturalis inest animis mortalibus ardor,
 Ut sibi subdatur quamlibet^d altus honos.
- 525 Clarior ut sit homo, perquirat opes et honores;
 His sine vilior est; novit et illa fugit.
 Sic laudes quaeris: per mundi climata, Romae
 Praesul si fueris, dives, honorus eris.
 Me prius elegit Romani cura senatus,
- 530 Distulit ad tempus mens mea ferre gradum.
 Tu super haec audax fautorum iure tuorum
 Eligeris, Petri scandis et ipse tronum.
 In me prima manet constans electio sacra,
 Et licet invitum me sibi Roma sacrat.
- 535 Scismate sub tali Romae sic ambo sacrati
 Ecclesiae risus nos sumus; unde dolor!
 Nobile sic monstrum pestis Romana creavit,
 Corpus idem geminum coepit habere caput.

a) hic *ed.* b) *substrabit ed. recte fortasse.* c) *calidus c.* d) *quemlibet ap.; quilibet ed.*

- Princeps tu sceleris, et opes cupiens et honores,
 540 Dum tibi Romanos subdere semper amas.
 Elatus tanti generis praetendis honorem;
 Subditur en tibi nunc imperialis honor.
 Pontificis fastus tu solus subripuisti;
 Per te scissa dolet sponsa sacrata Dei. 5
- 545 Rixae tu caput es, turbator pacis et auctor
 Litis, et ecclesiae scandala cuncta foves.
 Praeteritos mihi necne meis promittis honores,
 Ut subdamur ei qui sibi papa manet, 10
 Si non ecclesiae subeamus ius generale:
- 550 Haec duo proponis, optio sicque datur.
 Dum Romanus ego praesul, dum cuncta gubernor,
 Quis mihi, quisve meis maior honoris honos?
 Orbis iudicium generale subire recuso, 15
 Nullus enim papam subdere iure potest.
- 555 Lex mihi nulla potest imponi, dum super omnes
 Solus ego iudex, me minor omnis erit.
 Opponis reges, ut nobilitate nitentes,
 Viribus atque tronis, sic et amore Dei. 20
 Papam Romanum, propria sic sede repulsum,
- 560 Horum me pietas sustinet, ornat, alit.
 Aurum non cupio, contentus vestibus, esu;
 Exul pro patria Gallica rura colo.
 Ne reges tantos involveret hic tuus error, 25
 Hos petii, caros semper habere volo.
- 565 Anglos cum Gallis a scismate iure retraxi,
 Sedis apostolicae qui pia iura tremunt.
 Italicos fines tibi subdis; sic Alamannus,
 Imperii virtus^a cedit et ipsa tibi. 30
 Haec auferre volens ius papam constituendi,
- 570 Per se pontificem te sibi^b falso sacrat.
 Me sibi subiectum non sentiet imperialis
 Ira, nec audacis praesulis ipse tumor.
 Exul ero. Quid tunc? Patriam conscendere caeli 35
 Pauper si potero, dives, honorus ero.
- 575 Nunc igitur veniam poscens, me pronus honora^c,
 Ut sceleris tanti sit tibi noxa data^d!
- 9.
- f. 151. Victor Alexandri dum verba tumentia legit, 40
 Legistris^d sociis intimat illa suis.
 'Fastu verborum Rollandus', ait, 'superare
 580 Nititur, at rerum constat adesse diem.
 Sentiat elatus, quod iam tumor ipse meretur,
 Amodo me papam noscat ut esse suum'. 45
 Hunc Alamannorum Maguntia tunc retinebat¹,
 Urbs celebris regni metropolisque sui.
- 585 Sub Karolo Magno resplenduit ista sophiae
 Principibus; princeps nam fuit ille sophus.
 Interea summum statuens Victor celebrare
 Concilium, quis sit, notificare studet². 50

a) nutus *ed.* b) tibi *ap.* c) honoras *c.* d) Legiferis *ap.*

1) Minime; Victor non ante a. 1162. trans Alpes venit. 2) De concilio Papiensi a. 1160. auctor cogitare videtur.

- Convocat Italiae partes, Alamannica tellus
 590 Confluit insignis^a, Saxonique viri,
 Abbates clari, simul ordo pontificalis;
 Clerus adest multus, plebis et ampla phalans.
 5 Affuit et princeps Alamannus et Italus idem,
 Iungitur huic omnis imperialis honor.
 595 Curia personis Romana suis renitescit,
 Scisma tamen quasdam sciderat inde sibi.
 Astant personae trecentae pontificales,
 10 Abbatum numerus sed duplicatus erat.
 Tantis personis et tot simul associatis
 600 Clarior ex illis cernitur esse locus.
 Splendidus orator Romanus papa perorat
 Primus, et ex trino Numine sermo fuit.
 15 Post Incarnati vim solvit Coloniensis
 Praesul¹, et ingenio clarus et ore simul.
 605 Hinc Rabani magni sedem qui pontificalem
 Obtinet², angelicum dividit ipse chorum.
 Sic alii tractant sermones ore polito;
 20 Causae post resonant Romulidumque tubae.
 Pluribus in causis consumptis ante diebus,
 610 Ultima Rollandi causa notanda subit.
 Hanc in concilio facundus papa perorat;
 Attonitis cunctis Tullius alter ait:
 25 10.
 'Maxima causarum, quam totus prospicit orbis,
 Hoc in concilio discutienda venit.
 615 Nulla mihi gravior constat nec fortior ulla;
 Nam totum fidei continet ista modum.
 30 Praesens Italiae princeps procerumque caterva,
 Pontifices summi, clerus et altus adest.
 Iudicium, ratio non fallitur ordinis huius,
 620 Quod doctrina fovet, quam tenet ipsa fides.
 Hic oratores resident legisque periti;
 35 Tantum concilium nulla sophia latet.
 Novimus, ecclesiae Christum dominum caput esse;
 Sic caput est Christi summus et ipse Deus.
 625 Constat, et ecclesiam Christi fore corpus, ut^b unum
 Iam duo sint, sponsus sponsaque iuncta simul;
 40 Unus et^c unitam sibi copulet inviolatam,
 Virgo sponsa Dei virgoque sponsus ei.
 Haec in carne manens, in terris est peregrina,
 630 Donec ad aeternam transeat ipsa domum,
 A Christo Petrus quam primus iure recepit,
 45 Ut doceat, servet, nutriet atque regat,
 Pascat eam pastu triplici, verbo, prece, factis,
 Ut Trinum recolens, noverit, oret, agat.
 635 Clavibus ecclesiae ditatur Petrus ab ipso
 Discretorque potens solvit^d et ipse ligat,
 50 Discernit, quis sit solvendus sive ligandus,
 Solvere quaeque potens atque ligare simul.
 Clemens has recipit, Petri successor et haeres;
 640 Linquit apostolicis has simul ipse viris.

a) insignes Sax. ed. b) et ap. c) ut ed. d) solvit — potens om. ed.

55 1) Rainaldus. 2) Archiepiscopus Moguntinus Arnoldus.

- Tradidit has nobis ius pontificalis honoris,
 Ius canonum sacrum moris et ipse vigor;
 Sim licet indignus sedem conscendere Petri,
 Sum tamen in tanto culmine solus ego.
- 645 Nam si Rollandus a sese papa vocatur, 5
 Intrusor tamen est, papa nec esse potest.
 Istum tam tumidum caput huius scismatis esse,
 Concilium praesens, orbis et ipse videt.
 Culmen apostolici spreuit prius ille laboris,
- 650 Tantum ne fragili pectore ferret onus. 10
 Nec tamen hunc clerus nec nobilis ille senatus
 Elegit, sed amor scismatis atque dolus.
 Me post electum sibi cleri consecrat ordo,
 Praesens tunc populus necne^a senatus erat.
- 655 Ut mos Romanus fert papam constituendi, 15
 Ut decreta iubent, sic fuit ordo rei.
 Romulidum clerus praesens est ordinis huius
 Auctor, et is novit, me sibi vera loqui.
 Iam coetus praesens id novit, noscat et orbis,
- 660 Scismatis ut tanti corruat ipse reus. 20
 Sic in apostolica me papa sede locato —
 Rollandi socius nam sibi quisque pavet —
 Eligit hunc alias^b violencia scismatis eius;
 Contra ius^c canonum suscipit ille gradum.
- 665 Toto sic hominum Dominique timore reiecto, 25
 Callidus intrusor spargit ubique dolos,
 Turbat iura poli, sic orbis climata turbat,
 Turbida cuncta facit, turbidus ipse magis.
 Ex clero paucos, plures ex iure senatus
- 670 Huius participes scismatis esse, scio. 30
 Dissimilis tamen hos spes impulit atque voluntas,
 Romulidis semper quae solet esse comes.
 Imperiale iugum Romanos tempnere semper,
 Historias relegens noscere quisque potest.
- 675 Hic residet magnus, ut cernitis, imperialis 35
 Princeps; semper erit subdita Roma sibi.
 Romani proceres Alamannica iura tremiscunt;
 Se Karoli proli subdere, constat onus.
 Insignis Stephanus Romanus praesul honorem
- 680 Pipino dedit hunc, sic Karoloque suo. 40
 Hos etenim binos in reges ipse sacravit,
 Italiam duxit; cur, breviare libet.
 Urbes Italiae rex Langobardus^d adurit,
 Hastulfus; Stephanus praestat ad arma minus.
- 685 Transmeat hic Alpes, Gallos petit, invenit horum 45
 Regem desidia nexibus esse datum.
 Concilio facto, diademate privat inertem;
 Pipinum, Karolum tollit in arce troni.
 Principibus tantis Stephanus sibi consociatis,
- 690 Italiam rediens, maxima bella parat. 50
 Hosque secutus erat radians exercitus omnis
 Francigenum; Latium turbida fama replet.
 Exoritur bellum, Langobardique fugantur,
 In Papiam fugiens rex sua fata gemit;

f. 152.

- 695 Obsidibusque datis, acceptis urbibus, illi
 Vita datur; sed post fulmine tactus obit.
 Extitit haec Karoli Magni vis bellica prima,
 Huic quamvis fuerit vis sociata patris.
 5 Nec minor ille fuit, cum fata patrem rapuissent,
 700 Sed magis enituit gloria clara viri.
 Insurgens alius rex Langobardus in armis,
 Vastat et incendit, quae cupit illa rapit.
 Obviat huic iterum Karolus feritate priori,
 10 Ac^a belli rabies undique multa furit.
 705 Pluribus hic caesis, Langobardisque fugatis,
 Rex Karolum fugiens, quo prior ille venit,
 Obsessus capitur, captus transmittitur Alpes;
 Parisius veniens, iam monachatur ibi¹.
 15 Sic Desiderius post Hastulfum superatur,
 710 Italiam Karolus tunc facit esse suam.
 Post haec ingreditur Romam cum laude triumphi;
 Inclita Romulidum vis stupefacta tremit.
 Successit Stephano, qui suscipit hunc, Adrianus;
 20 Imperialis ei purpura mira^b datur.
 715 In Roma Karolum diademate papa coronat;
 Francigenum nulli tantus adhaesit honos.
 Francicus en princeps, Alamannicus Italicusque
 Sic tria sceptrata regit; sufficit ipse tribus.
 25 Huius sed soboles partitur iam tria iura;
 720 Hic unum retinens, cessit abesse duo.
 Proles sed Karoli rex Francicus arte dolisque
 Hugonis capitur; sic perit ipse tronus.
 Est huius generis septenus Gallicus iste,
 30 Rollandi socius scismatis atque doli.
 725 Altera progenies Karoli, duo regna gubernans,
 Vixit in imperii culmine, vivit adhuc;
 Ex generis tanti praeclaro stemmate surgit
 Maximus hic princeps, flos procerumque decus;
 35 Tollere iura patrum cui nititur Italiamque
 730 Clarus Alexander, scismate bella gerens.
 Se Porum superare putat, ceu gemmea^c vitis
 Atque columnarum sit sibi^d praeda data².
 Persarum Medosque duces Dariumque potentem,
 40 Hos superabit et hunc transferet ense neci.
 735 At si Rollandus Karolum superare valebit,
 Istud inauditum nec polus ipse feret.
 Sed Karoli sensum, virtutem continet haeres
 Eius, et his binis Itala sceptrata reget.
 45 Post caput abscissum vis corporis adnihilatur,
 740 Arboris est radix caesa, ruina gravis.
 Si caput Italiae Romam princeps Alamannus
 Rollando tribuit, caetera membra sinat;
 Sic radice carens, iam virtus imperialis
 50 Corruet, arboreus defluet ille decor.
 745 Nolit sive velit Rollandus necne senatus,
 Progeniem Karoli subdita Roma feret.

f. 152^r.a) At *ap. ed.* b) iura *ap.* c) seu geminea *ap.*; gemmica *ed.* d) tibi *ap.*

1) Cf. II, c. 400, supra p. 166. 2) Haec sumi videntur ex Iulii Valerii historiae (Alexandri Magni) libro III. E.

- Haec, caput imperii, nomen gerit imperiale;
 Italiae princeps sic caput huius erit.
 Scismatis huius erat consors pars^a ipsa senatus,
 750 Pellere iam cupiens imperiale iugum.
 Sed legatorum Rollandi fit dolus alter,
 Qui qualis fuerit, terminus ipse canit.
 Huius pauper erat sociorum perfida turba,
 Hoc sibi praelato, crescere sperat opes.
 755 Ut^b spes fixa manet, transgressis Alpibus, altas
 Francigenum gazas Angligenumque petit.
 Sic instans ovibus sociatur turba luporum;
 Pastorum tamen est obvius ipse vigor.
 Explorans igitur, quis sit pastoribus error,
 Quae via, quis somnus, callida quaeque videt.
 760 Si cautos, fortes, sapientes perspicit istos,
 Linquit ovile, sibi prospicit, ire cavet.
 Hos errore leves, faciles ad devia duci
 Sive premi somno, si^c scit, ovile subit;
 Diripit, extinguit laceratque famemque sitimque
 765 Sanguine, carne cibatur, sic satiata redit.
 Haud aliter Gallos Rollandi turba subintrat;
 Pastores subicit primitus ipsa sibi,
 Reges hosque simul per quaelibet avia ducit;
 Possidet hos somnus, devius error habet.
 770 Quae sibi firma fides, ubi sensus pervigil horum,
 Credere tam leviter, cum latet ordo, modus?
 Reges praeclaros, rectores ecclesiarum
 Scismatis auctores in sua vota tenent.
 Quodlibet hi fingunt, quaevis mendacia suadent,
 775 Retoricis^d vinclis torpida corda ligant.
 Me subversorem caeli confundere iura,
 Dicunt, ecclesiae scismatis esse caput.
 Pro noxa reputant, me principis esse propinquum,
 Per vim, per gladios obtinuisse gradum;
 780 Me voluisse putant Alamannis tradere Roman;
 Urbs tamen est horum principis, idque sciunt.
 "Papa suus, sanctus, simplex ac nobilis, exul
 Me fugit armatum, persequor ipse virum".
 Quod prius oblatum despexit pontificatum,
 785 Quod me Roma sacrat primitus: ecce silent.
 Quod libuit, suasit tunc Willelmus Papiensis,
 Legister validus causidicusque potens;
 Henricus¹ sibi Pisanus sociatur et Otho²;
 Scinditur a tribus his unica trina fides.
 790 Gallia sic cedit, consentit et Anglicus ordo;
 Pastores rapiunt in sua vota lupi.
 Reicitur Victor, Rollandus papa vocatur;
 Sic fraus necne scelus arsque lupina valet.
 Hinc caulas ovium, pastoribus undique victis,
 795 Intrat quisque lupus, quod valet ipse rapit.
 Asciscunt socios, praedantur ovilia Christi,
 Hinc ovibus moeror, risus at inde sibi.

l. 153.

a) par ap. b) Et ed. c) ita ed.; deest ap. d) Rector. c.

1) An idem qui de Baila vocatur Bononiensis apud Savigny, Historia iuris Romani t. IV, p. 286? PERTZ.

2) Glossator Papiensis. Cf. Savigny l. l. p. 377. PERTZ.

- Aurea vasa petunt, argentea quaeque reponunt,
Serica vestis eis plus preciosa placet.
- 800 Fercula non refero tantarum deliciarum,
Pocula diversis inficiata modis.
- 5 Felix quisque sibi, cum sese protulit auro;
Vinum si superat, vir sibi quisque manet.
Nec memorare libet fastus varios equitandi:
- 805 Cum Romae fuit his vix geminatus equus,
Mulus, adulterium naturae, clarior extat;
10 Hunc sedet huncque trahit, dum sibi sessor abest.
Hos in equis cernens, rectores ecclesiarum
Raptores ovium nuncupat atque lupos.
- 810 Spumat equus; Gallorum gazas Alpibus infert,
Velleribus claris totus onustus abit.
- 15 Abstulit intrusor iam caesaris iste labores;
Roma caret Gallis Angligenisque suis.
Sic praeclara duo Rollandus regna subegit,
- 815 Ecclesiae partes sicque tyrannus habet.
Scismate corruptum dampnet^a sententia Petri.
- 20 Binos en gladios Christus adesse iubet
Ecclesiae: gladius regalis furta, rapinas
Punit, bella gerit, quaeque necanda necat;
- 820 Pontificis gladius anathemate percutit, urit,
Cauterio sanat, morbida foeda secat.
- 25 Hic ferit, occidit; ligat hic, confortat et ungit;
Exerit hic leges; hic pietate foveat.
Arida membra secat, putrefacta resolvit et aufert,
- 825 Ne sanies serpens vivida quaeque terat.
Membris corruptis iam tetrum sentit odorem
30 Orbis, et ex isto scismate manat odor.
Alpes transgressus, legatos iamque secutus,
En Rollandus adest; Francia servit ei.
- 830 Reges, pontifices seductos iam sibi stravit,
Fert in scisma suum quos sociare valet.
- 35 Huic nostros apices dignum transmittere duxi,
Ne sibi cernatur vir bonus absque dolo.
Sic duo propono: vel papae se mihi subdat,
- 835 Orbis iudicium vel subeamus idem.
Haec duo contempnens, rescripta tumentia mittit,
40 Dedignatur enim flectere colla mihi.
Sic errore suo iam plebes inficiavit,
Iam duo regna sibi subdidit; unde dolor!
- 840 Concilium praesens super hoc decernat, ut auctor
Scismatis ecclesia pulsus ab arce ruat;
45 Cum sibi subiectis anathemate percutiatur;
Iam gladii Petri prodeat ipse vigor!
- 11.
- Hisque peroratis, attollitur Octovianus;
845 Dignus apostolico culmine papa manet.
- 50 Praedicat hunc ordo cum principe pontificalis,
Regni tum procures conciliumque simul.
Rollandum statuunt anathemate percutiendum
Fautoresque suos condicione pari.
- 850 Exurgunt igitur cum papa maximus ordo
55 Pontificum, clerus nobilis ipse simul.

a) dampnat ed.

- Tum breviter Victor: 'Cum cancellarius esset
 Rollandus, subiit papa secreta necis;
 Is post eligitur, sed respuit hunc sibi Roma;
 855 Me rapit atque sacrat pontificemque vocat.
 Huic dolor exurgit, repetit quod tempserat audax,
 Fautorum studio se sacrat, immo necat.
 Sic oritur pestis, sic orbem scismate turbat,
 Dividit ecclesiam; pars sibi multa favet,
 860 Nec mihi se subicit, nec iudicium generalis
 Ecclesiae patitur, sed tumor instat adhuc.
 Hunc igitur sociosque suos anathemate dampnat
 Concilium praesens, orbis et ipse simul,
 Hos etiam socios^a simul excommunicat omnes,
 865 Quos huic iungit amor scismatis atque scelus'.
 Concilium tantum sub verbis solvitur istis,
 Concilii tanti finis et iste fuit.
 12.
 Praesul Alexander, transactis Alpibus, esse
 Se referens papam, Gallica regna venit;
 870 Quos retuli sursum legatos regibus istis
 Miserat, ut sese pro pietate ferant.
 Expulsus patria, licet exul, praesul habetur,
 Italiam virtus^b imperialis habet.
 Haec papam statuit, qui noscitur esse propinquus
 875 Principis, ut per eum subdita Roma tremat.
 Hunc tenet, hunc pellit princeps; sed amore, sed armis
 Possidet is Romam, praesul at inde fugit.
 Excipitur gaudens a tantis regibus exul,
 Horum terra sibi pervia sive suis.
 880 Regum, pontificum, cleri collaudat amorem;
 Exilium patriam conspicit esse sibi.
 f. 154. Expensis igitur quae secum detulit ille,
 Ecclesias^c statuit munera ferre sibi.
 Omnibus indicit, quot libras ipse requirit;
 885 Ut census referant, mittit ubique suos.
 Francos, Normannos, Pictavos, Andegavenses,
 Anglos quaeque iubet ferre tributa facit.
 Dedignatur in his Rodomensis maximus Hugo,
 Dicit^d, inauditum criminis esse genus.
 890 Libera sponsa subit census, precium generale;
 Raptores patitur, quos^e decet esse patres.
 Angligenum primas et praesul Canturiensis
 Deditus exequiis iam Theobaldus erat;
 Beccensis prior hic, post abbas extitit annis
 895 Binis, magnanimus^f, dives et esse sciens.
 Is matrem regis cum natis semper amavit,
 Semper obedivit, subditus hisque fuit.
 1151. Hic Stephani regis natum quo iure sacraret,
 Cogitur; id tempnit, vix fugit inde necem.
 900 Mathildis nato conservabat diadema.
 Fata trahunt illos; hunc citus ille sacrat.
 Tangitur hic morbo, vitam cum corpore claudit;
 Eligit hinc Thomam regius ille vigor.
 Cancellarius is regalis, nominis alti,
 905 Pontificis sedem suscipit atque gradum.

a) deest ap. b) nutus ed. c) ecclesiis ap. d) Dixit ap. e) et quos c. f) magnanimis ap.

- Praesul Alexandro cum rubro dirigit album;
 Pallam tunc recipit, qua ferat ipse iugum.
 Annis is fuerat paucis a rege secundus,
 Regia dum recipit aera, reservat, habet.
 910 Terrarum census rationem rex sibi poscit
 Solvere, sed summam sufficit ille minus.
 Inter utrosque diu tractatis inde querelis,
 Se minus is purgans, aequora sulcat, abit.
 Narrat apostolico, Senonis quem clara tenebat,
 915 Quis sit, quae tulerit, quae sibi causa viae;
 Quaelibet in regem clarum mendacia fingit,
 Se cathedra pulsum, vix fugiisse necem.
 Quod latet in fundo reticet, quod praedia regis
 Detraxit, rapuit, dulcia quaeque tulit.
 920 Papa refert: 'Frater, cernis, quod sede repulsus
 Exilium patior, tristia bella fero.
 Nec mihi sive meis valeo nunc auxiliari,
 Et tibi quid possum, cum tua causa gravis?
 Casibus ex nostris perpendere te licuisset,
 925 Ut, quantum deceat, regia iussa feras.
 Me princeps sequitur, me depulit Octovianus;
 Exulibus qualem deferat exul opem?
 Te velut ex nihilo rex transtulit hunc ad honorem,
 Huic a te fieri debuit omnis honos.
 930 Te placidum regi tanto si semper haberēs,
 Donasset levius, si qua querela foret.
 At contra procerum regis quoque tempnis amorem;
 Ense carens, istos te superare putas?
 Incassum sudaret homo decreta teneri
 935 Ecclesiae; virtus regia cuncta terit;
 Investituram sibi vindicat ecclesiarum;
 Clerus vel monachi nil ibi iuris habent.
 Ecclesiae causas ad se transferre laborant,
 Ad laicos clerus cogitur ire viros.
 940 Ecclesiae vires regum violentia fregit;
 Hos statuunt, quosdam pellere dulce sibi.
 Ergo quid nobis nisi flendo, dolendo, cavendo
 Nunc hoc, nunc aliud, dissimulare licet?
 Unde tibi, frater, pacienter ferre necesse est:
 945 Exilium, nobis quod fore cernis idem;
 Nobiscum maneat; nam pacificabitur ira
 Regis, et ecclesiae scismata tanta ruent'.
 13.
 Interea mediis in partibus intonat orbis,
 Quod sibi concilium praesul uterque parat.
 950 Concilii finis, modus extitit Octoviani^a
 Qualis^b, praeterito carmine Musa canit;
 Quantus Alexandri fuerit, nunc ipsa docebit;
 Tempus idem vidit, qualis et iste fuit.
 Orbem turbare Romano scismate tanto,
 955 Cernit Alexander, temptat adesse modum;
 Se papam meminit, simul ecclesiastica iura
 Pertractare cupit, pellere scisma novum.
 Antiquos reparare status legesque recentes
 55 Condere, Romanus praesul ubique valet.

1164.

f. 154.

a) Octav. h. l. c. b) Qualem ed.

1163.

960 Partibus in cunctis quod quidquam iuris habebat,
Mittit, pontifices quosque venire iubet.

Anglica nobilitas undis transvecta marinis

Advolat, argenti copia multa simul.

Curia pontificis gaudet fulgere metallis;

5

965 Albo iure rubrum carius extat ei.

Pontificum coetus transmittit Gallica tellus,

Fastu multiplici^a semita quaeque scatet;

Nec minus abbatum multorum pompa relucet,

Par opibus, cleri nobilitate minor.

10

970 Concilio procures claros rex mittit uterque;

Quae statuantur ibi, noscere quisque cupit.

Munus uterque dedit; sunt huius mille salutes¹,

Illius ex gemmis aurea cappa^b fuit.

Inclita Gallorum Turonis resplenduit istis

15

975 Syderibus, papam solis ad instar habet.

Mundi nulla polis illuxit clarius unquam,

Reges si geminos ipsa vidisset ibi.

Clara ministeriis divis hos suscipit aula,

Clarius hoc coetu nullus in Urbe^c fuit.

20

f. 135.

980 Sedecies deni baculi stant pontificales²,

Metropolitani sex simul atque duo;

Abbatum numerus centeni ter duodeni,

Sic decies septem, septies atque duo³.

Hinc procures clerusque simul numeroque carentes,

25

985 Principibus tantis aula repleta micat.

Primus Alexander Romano more politus

Incipit; eloquium fluminis instar adest;

Dicta David pandens, sanctos quod congregat illi

Summo, multiplici verba tenore regit.

30

Ps. 49, 5.

990 Willelmus sequitur, verbis radians, Papiensis;

Attulit is causam praesulis ante sui.

Post hunc Henrici Pisani sermo choruscat,

Rethoricis clarus floribus atque locis.

Hinc Rodomi praesul loquitur, post Eboracensis:

35

995 Metropolitanis extitit iste locus.

Hic siluit^d Thomas antistes Canturiensis,

Ut minus edoctus verba Latina loqui.

Cessit apostolicus Arnulfo Lexoviensi

Concilium verbis irradiare suis⁴.

40

1000 Sed fluuius torrens, emergens fontis ab imo,

Vix reprimi valuit vocibus atque manu.

Pro fidei norma sic actis ante diebus,

Quis foret, ostendit quilibet ore potens.

Hos post sermones causarum turba subintrat,

45

1005 Hic Digesta sonant Codicis atque vigor.

Orditur causam praesul post^e Eboracensis;

Contra quem geritur, Canturiensis adest.

A puero doctus^f studiis legisque peritus,

Concilio coram^g tres tenet inde dies.

50

a) molt. c. b) cupa corr. M. c) orbe ed. d) silluit c. e) pos c. f) doctrinis ap. g) curam ap.

1) Xenia, oblationes. Hic quidem videtur nummi hic sermo tum in novis Turonensis concilii editio-
genus. MAI. 2) Alibi 124 episcopi, 13 cardinales nibus (Mansi XXI, p. 1167) tum in Bibl. Lugd.
praesentes fuisse dicuntur; Jaffé, Reg. p. 691. 3) i. e. patrum XXII, p. 1323. E.
vel 220 vel 396; alibi 414 afferuntur. 4) Extat

- 1010 Ingenio clarum se conspicit, ore politum;
Solut apostolicus iam sibi praesul erit.
Primatem regni se iudicat esse debere^a,
Ut prior electus necne sacratus ibi.
5 Causae consimilis fuerat dissensio pridem^b,
1015 Quam sibi Lanfrancus subdidit atque suis.
Tempserat^c huic subdi Thomas tunc Eboracensis^d,
Cum par divitiis, par et honore foret.
Romulidum praesul legatos mittit ad Anglos;
10 Res venit in medium, discutiturque modus.
1020 Willelmi magni fuit hic^e praesentia regis,
Anglia quem tremuit, cuius et arma tulit.
Affluit eloquio Thomas, panditque tenorem
Causae, rethoricis^e arduus ipse modis.
15 Gregorii, dicit, decretis ista teneri;
1025 Augustinus ita suscipit acta sibi.
At Lanfrancus ad haec respondens, ora resolvit;
Italici fontis profluit unda nitens:
'Constat, Gregorium de praesulis Eboracensis
20 Nil scripsisse loco, culmine, sede, gradu.
1030 Summus apostolicus fuit Augustinus in Anglos,
Insula tota sibi subdita semper erat.
Pontifices, clerus, procures regesque favebant^f;
Solut erat primas, subdita cuncta regens.
25 Has doctor gentis nobis transmisit habenas,
1035 Possidet has sedes ipsius, arcet, habet.
Has et ego, canonum collato iure, recepi,
In tanti residens praesulis, ecce, trono.
Integra iura mihi solventur pontificalis
30 Culminis, antiquo tradita iure meis.
1040 His qui succedent^g mihi nil minuetur honoris;
Transmittam, fateor, firma statuta sibi.
Fallitur hic Thomas; nil attinet Eboracensi
Quod loquitur, causam Londoniensis habet.
35 Isto de solo papae rescripta leguntur,
1045 De quo nulla mihi quaestio mota fuit.
Metropolis sedes haec dudum desiit esse,
Desiit et pallam mittere Roma sibi.
Thomae palla nitens est huius causa tumoris;
40 Par erit aut maior, si sibi forte licet.
1050 At sedis primae ius permanet inviolatum;
Nulla superponi qualibet arte valet.
Gentis apostolicus sibi sedem contulit istam,
Augustinus in hac degere semper habet^g.
45 Ex his Lanfranci constans oratio causam
1055 Obtinet, assensu conciliumque favet.
Haec renovare volens Rogerius Eboracensis,
Turbine verborum cuncta sonare facit.
Se Dorobernensi² Thomae praeponit ubique
50 Verbis, ingenio, culmine, sede, loco.
1060 Causam pertractans hanc tantis iuribus^h auxit,
Iudicis ut papae mens stupefacta foret.

f. 155^r.

a) decere *ed.* b) *deest ap.* c) *i. q.* Contempserat. d) *Hec ap.* e) *rethoricus ap.* f) *favebat ap.* g) *susce-*
dent *c.* h) *viribus ap.*

55 1) Cf. Lappenberg II, p. 106. 2) *i. e.* Cantuariensi.

1163.

- Pluribus assumptis haec pertractata diebus,
Tandem fine suo clauditur, hocque modo
Terminat hanc praesul Romanus: dividit ambos,
1065 Partibus alternis hos residere iubet.
Opponit sibimet, ne maior quilibet extet;
Sedibus aequales sunt in honore pares.
Dum sibi causa gravis, voluit supponere neutrum,
Ne praeiudicium quis pateretur ibi.
1070 Causa diu dilata venit nunc Octoviani,
Concilii tanti finis et ipsa fuit.
Omnibus intentis in tanto pondere rerum,
Summus Alexander papa perorat ita:
14.
Iuris apostolici^a ratio perpendit, ut orbi
1075 Provideat, causas dirimat atque regat.
Ex tantis rebus sibi maxima quaeque reservat,
Ut per se statuatur, quid velit ordo rei.
Orbis causa gravis famam porrexit ubique;
Maior in instanti tempore nulla fuit.
1080 Concilium super hoc mandavit nostra potestas;
Paruit, en, nobis gloria tanta patrum.
Grates innumeras refero sapientibus orbis,
Caelicus hic mecum quos sociavit amor.
Gaudeo personas tot cernens pontificales,
1085 Quorum consilio mundus et ipse viget.
Nulla scienda latent tot fontes philosophiae,
Singula vera vident, lucida cuncta sibi.
Nos igitur stellis tam claris irradiati,
Limite directo cernere cuncta licet.
1090 Vobis id notum, Romanae gloria laudis
Quanta fuit, quae vis ipsius Urbis^b erat.
Romulus hanc struxit, paulatim crevit ad alta,
Climata per mundi regia signa tulit;
Italiam sternens armis servire coegit,
1095 Urbes contiguas subdidit ense sibi.
Hos populos terrore premens, alios sibi curvans,
Virtutis propriae longius arma dedit.
Sic armis, feritate, manu bellisque^c superba,
Nominis invidiam sparsit ubique sui.
1100 Hac virtute nitens, ad Caesaris usque triumphos
Clara venit, tanto clarior ipsa viro.
Clarus hic eloquio, sensu, virtute, triumphis,
Clarior in mundi climate nemo fuit.
Miliciae probitas, decus orbis luxque sophiae,
1005 Regum sol radians, fulguris instar habens.
Gallos substravit, Britones iungens Alamannis;
Sudor in^d his quantus, ipsius acta sonant.
Romulidum nemo tantos praesumpserat ausus;
Quod nullus valuit, belliger unus agit.
1110 Is Romam rediens, poscit de more triumphum,
Urbs^e negat: invidiam gloria tanta tulit.
Pompeius Magnus, Scipio totusque senatus
Praelia contempnit Caesaris atque faces.
Caesar ut haec audit, sensit sibi bella parari;
1115 Senserat id dudum, dissimulare sciens.

a) apostolica ap.

b) orbis ap.

c) bellique ap.

d) deest ap.

e) Urbis ap.

1163.

Italiae claram Ravennam pervenit urbem;
Undique stant procures miliciaeque duces.
Magnas Italiae post idem continet urbes;
Pompeius simili pro^a feritate furit.

1120 Bello conflato, vincuntur Pompeiani;
Pompeius fugiens littora tuta cupit.
Exul Alexandri Magni contendit ad urbem,
Sed prius occisus tristia fata subit.
Lentulus hinc consul sub carceris ima necatur,

1125 Mergitur hinc Scipio, se necat ipse Cato.
Sic cum Petreio sese rex Iuba peremit;
Caeditur Affranus Pompeiusque minor.
Caesar sic princeps effectus et Urbis et orbis,
Imperium solus cum probitate regit.

1130 Nascitur imperii Romani splendor ab isto,
Romulidae laudis Caesar origo fuit.
Praecellens sequitur maiestas imperialis
Digni laude viri, vi, probitate, trono.

Splenduit in tantis personis gloria mundi,
1135 In nullis aliis celsior ipsa fuit.
Cum ducibus tantis Romam devinxerat error,
Donec in extremo tempore vita venit.

f. 156^v.

Quae fidei lumen toto dum spargit in orbe,
Paulatim subicit regia colla sibi.
1140 Principibus victis, superatur gloria mundi;
Religio crescit, perfidus error abit.

Sic lapis abscissus celso de virginis alvo
In pedibus statuam percutit, illa ruit.
A Constantino^b fidei, pietatis origo
1145 Nascitur, inde fides iam generalis adest;
Abluit hunc clarus Silvester fonte perhenni,
Huncque tumor procerum, gloria tota subit.
Sic caput evictum dum caetera membra sequuntur,
Per mundi radiat climata vera fides;

1150 Ecclesiae princeps Silvester ab imperiali
Efficitur iussu; tunc sibi Roma datur;
Dantur et ecclesiae Romanae praedia clara
Siciliae, quibus haec vivere semper habet.
Imperialis vir Bizantia moenia tendit,

1155 Urbem constituit nominis ipse sui.
Purpura cum Roma Silvestro traditur; omnis
Orbis subditur huic, quo patet ipsa fides.
At successores^c huius quandoque tyrannos
Passi, vix retinent^d pontificale decus:

1160 Italiam capit is, sic Romam diripit alter,
Armis Siciliam iam facit ille suam.
Nobilis hinc papa Stephanus de sede repulsus,
Auxilium quaerens Gallica regna venit.
Pipinum Karolumque sacrat, secumque reducens,
1165 Hastulfum superans, Itala sceptrum capit.
Sic Romam recipit; Karolus post imperialis
Romulidum princeps iam tria regna tenet.
Italicus, Francus, Alamannicus extat in unum,
Dum Karolus vivens haec tria sceptrum regit.

55 a) *ita* (= *proh?*) *c.*; *prosperitate ed.* b) *Cost. ed.* c) *successore ap.* d) *retinet ap.*

1163.

- 1170 Huius progenies in bina sorte relictā,
 Unum, quae tria sunt, iam facit esse duo¹;
 Pars etenim prolis Alamannos Italicosque
 Continet, at Francos altera iure regit.
 Hinc Alamannus rex sibi vindicat imperialis
- 1175 Italiae culmen; subdita Roma sibi est.
 En sibi subiectum Romanum pontificatum
 Esse refert, ac vi signifer Urbis erit.
 Papam constituet quem vult aliumque repellat;
 Nil populus, sed nec clerus ad ista valet.
- 1180 Me sibi pontificem Romani cura senatus
 Elegit; propria sede repellor adhuc.
 Victorem statuit papam vis imperialis;
 Per varias terras, en, miser exul agor.
 Successor Petri sic perdit et imperiale
- 1185 Culmen et officio nominis, ecce, caret.
 Papa vocor, nec digna gero iam pontificali
 Culmine, nec rerum pondera ferre queo.
 Ecclesiam scissam video, coniungere scissa
 Non mea iam virtus, diva sed ipsa valet.
- 1190 In duo divisus iam deficit orbis ab imo;
 Unum si teneat, tum duo scissa ruent.
 Concilium celebrat praecellens Octovianus^a
 Huic Alamannus adest Italicusque nitor.
 Summus ibi princeps, cuius manet ille propinquus,
- 1195 Imperii summi gloria tota simul.
 Italiam linquens, horum dum tela pavesco,
 Vix mortem fugii, Gallica rura colo.
 Armis persequitur me virtus imperialis,
 Me gladiis temptat scindere papa suus^b.
- 1200 Percutit ille tumens anathemate nos sociatos,
 Quosque videt pridem tempnere scisma suum.
 Nobis solvetur benedictio^c pro maledicto;
 Qui benedictus erit, nunc anathema subit;
 Inque caput proprium maledictum iure relatum,
- 1205 Iure^d vicem reddit, quam prior ipse dedit.
 Scismaticus Victor anathemate percutiatur!
 Iungimus huic etiam quos sibi scisma refert;
 Excipitur princeps a nobis imperialis,
 Quem seduxit amor sanguinis atque dolus^e.
- 15.
- 1210 Clarus Alexander causam concludit in istis;
 Laudat concilii splendidus ordo virum,
 Iudicat hunc papam, sit quamvis pauper et exul,
 Quae duo virtutis laude nitere solent.
 Exurgens igitur praesul cum pontificali
- 1215 Ordine, sic astans concionatur item:
 'Scismatis auctorem tanti sententia nostra
 Percutit, ecclesiae qui sibi stravit oves.
 Concilium praesens anathematis Octovianum
 Iudicio dampnat scismaticosque suos.
- 1220 Imperii princeps a nobis excipiat,
 Quem super his nobis conciliare volo^f.

a) Otov. c., et ita post. b) suis ed. c) benedictio c. d) Dum ed.

1) Cf. II, v. 430 sqq., supra p. 167.

- Concilium tantum finem sortitur in istis; 1163.
 Pontificum coetus dissociatus abit.
 Dum sua quisque petit, plangit, quod multa reliquit:
 1225 Romulidum papae curia semper eget.
 5 Argentum retinet praesul, conservat et aurum;
 Concilii, reor, haec causa secunda fuit.
 O rerum miseranda nimis perversio talis,
 Ecclesiae capitis dum ruit ipse status!
 1230 In duo divisus^a Romani splendor honoris,
 10 Orbis iam geminum perficit esse caput.
 Corpore sic uno procedunt corpora bina;
 En duo, non unus, amodo mundus erit.
 Illius, en, caput est quem subdidit Octovianus;
 1235 Noster Alexander sic caput huius erit.
 15 Dividit ecclesiam geminum iam scisma per orbem;
 Illius aut huius scismatis omnis erit.
 Concilium binum celebratur; praesul uterque
 Se mutuo dampnant, subdita cuncta simul. f. 157.
 1240 Divisus sese nunc excommunicat orbis;
 20 Huius quisquis erit, sic anathema subit.
 Quicquid cuique placet tanto de scismate dicat;
 Stat mihi iudicium: nullius esse volo.
 Auro multiplici Romanis conciliatis,
 1245 Cum vario Romam munere papa redit. 1165.
 25 Audit ut hoc princeps Alamannus et Octovianus¹,
 Italiam veniunt, bella necesque parant. 1167.
 Roma fremens intrare negat, concurrit ad arma;
 Egrediens pars haec sternitur, illa fugit.
 1250 Trans Tiberim cives fugiunt, Rollandus et ipse;
 30 Vix mortem fugit is, cive minante necem.
 Siciliam² sese recipit; pietate fovetur
 Regis, ibi plangens crimina degit adhuc.
 Moenia cepit ovans exercitus imperialis,
 1255 Princeps subsequitur, Victor et ipse simul.
 35 Principis imponit capiti Victor diadema³;
 Italiae dominus solus et Urbis hic est.
 Italia princeps remeat, iam pacificatis
 Omnibus. At^b Victor praesul in Urbe sedet.
 1260 Guido Cremensis^c Victori fata tenenti
 40 Succedit, validus rethor et ore potens.
 Pluribus hic annis in culmine pontificali
 Deguit, extremum claudit et iste diem. † 1168.
 Subrogat huic alium^d princeps praesente senatu,
 1265 Qui meritis, fidei lumine notus erat.
 45 Imperialis apex^d sic Itala sceptrum retemptat,
 Sic capit imperium^e; fit sibi^f Roma tronus.
 16.
 Henricus iuvenis, rex maximus Angligenarum, 1168.
 Cinctus adhuc multo milite semper erat;
 1270 Clauserat armatis muris castella vel urbes;
 50 Per sua iam nullis hostibus ire licet.

a) divus *ap.* b) et *ed.* c) Cremonensis *c.* d) *lis apex suppl. M. et P.* e) *it suppl. P. (imperium leg. Pabst);*
 Sic caput et mundi fit ibi *M.* f) ibi *c.*

1) Qui iam a. 1164. mortuus erat. 2) Beneventum. v. Jaffé, Reg. p. 832. 4) Iohannem de Struma,
 55 3) Paschalis III, Victoris successor, Romae in capite Calixtum III.
 imperatoris aureum circulum imposuisse narratur;

1167.

- Rex Ludovicus regi contendere vitat;
 Nam superexcellit viribus, ense, manu.
 Tollere Normannis pertemptat iura paterna;
 1275 At rex cum cuneis obuius arva tenet.
 Rex igitur bellum sibi cernit ubique parari,
 Si Normannigenas vi penetrare velit:
 Milite, diviciis, armis et viribus impar,
 Paulatim refugit praelia, tela, necem.
 1280 Huius avi recolit claros cum laude triumphos,
 Quos ex Francigenis detulit atque patre^{a.1.}
 Talia volventem timor urget, gloria pulsat;
 Praevalet interius hic magis, illa minus.
 Collaudant proceres, iam pacis iura reposci,
 1285 Miliciae virtus illius alta nimis.
 Audax^b natura Normannus, clarus in armis,
 Praelia^b nulla timens, cedere sede nequit.
 Pondere bellorum Francus minor, ut docet^c ipsa
 Neustria, quam Danus cum feritate tulit.
 1290 Angligeni regis terris stat Francia clausa:
 Hinc timor armorum, virtus^d at inde venit.
 Principis et regis sociatur maxima virtus;
 Hanc dux Saxoniae iungit amore, ligat.
 Haec in pace simul sunt inspicienda, notanda,
 1295 Nam superare ducem praelia nulla queunt.
 Consilium laudat procerum ratione notata
 Rex, regina favet; quod iubet illa, stabit.
 Post tantas igitur praedas, incendia, caedes,
 Carmine quas taedet stringere, foedus adest.
 1300 Conveniunt reges, de pacis iure loquuntur;
 Pars utraque petit; quae cupit illa placent.
 Partibus his binis procerum pars parva fuisse
 Dicitur, hos pacis foedera cuncta latent.
 His sine nulla potest fieri concordia regum;
 1305 Conveniunt alibi, paxque^e perhennis erit.
 Discedunt reges, alias de fine loquendum
 Pacis constituunt^f; ponitur ipse dies.
 Maximus interea regalis natus² amorem
 Francigenis pandit Parisiusque venit.
 1310 Rex, proceres urbis, simul ecclesiasticus ordo
 Obviat; huic maior gloria nulla fuit.
 Normannis placuit paucis, quod regia proles
 Francorum petiit dissona corda sibi;
 Nam se fortunae committere, non sapientis,
 1315 Sed sua qui fati^g contulit, esse solet.
 Regius hic natus, peperit quem regia mater³,
 Francigenum quondam quae diadema tulit;
 Foederis hanc aquilam rupti cognominat ille⁴,
 Qui divis^h oculis tempora longa videt.
 1320 Francus ait: 'Nobis haeredes haec peperisset
 Iam similes, primo consociata toroⁱ.
 Neustria laetatur, genito sibi sydere trino;
 Fulgura Francigenis sydera trina dabunt.

a) pater ap.

b) hi duo versus voce non adscripta deleri videntur.

c) decet ap.

d) victus ed.

e) parsque ap.

f) cost. ed.

g) satis ap.

h) elivis c.; in marg.: aliter 'divis'.

i) throno ap.

1) Ludovico VI, patre Ludovici VII.

2) Regis Angliae Heinricus.

3) Alienor.

4) Merlinus ap. Galfr. 55

Monum. VII, 3, p. 95: Deaurabit illud aquila rupti foederis et tertia nidificatione gaudebit.

- Dirigit hos nobis rex Anglus, ut alta doloris
 1325 Vis animos penetret vel timor ipse premat'.
 Haec dum Francigenum quorundam corda revolvunt,
 Parisius iuvenem claudit, honorat, habet.
 Hunc^a licet^b obsequiis veneretur amore paterno,
 Se^a tamen in casu ponere nullus habet.
 1330 Concilii regum clero populisque^c iocundus
 Advenit ecce dies, undique turba fluit.
 Pisseios¹ campos veniunt utraeque^d phalanges,
 Hinc Normannus adest^e, Francus at illa tenet.
 Natus adest regis, quem secum tempus ad istud
 1335 Rex tenuit Gallus, laetus amore patris.
 Foederis inde modum, finem rex pandit uterque
 Principibus coram praesulibusque suis.
 Hinc Britones assunt, assunt^f et Pictavienses,
 Regibus in pacto se sociare volunt.
 1340 Est modus hic pacis: Natis regalibus altis*,
 Aetas cum tulerit, det sua iura pater;
 Tum Normannigenas regat is sub iure paterno,
 Tempore qui maior primus et ipse throno
 Nomen avi tenet²; alter³ erit comes Andegavensis,
 1345 Pictavius consul, dux Aquitanus erit.
 Filia regalis datur huic⁴, Tholosa notatur,
 Miles ut hic fiet⁵, iuris et eius erit.
 Decernet super hoc Francorum curia, consul
 Aegidii veniet Pictaviusque comes.
 1350 Francigenum regi subiecti, iura paterna
 Hi tres iure regant servitiumque ferant.
 Dum pater id tempsit, praesens discordia venit;
 Serviat en natus: pax sibi semper erit.
 Partibus ambabus tum regibus haec placuere,
 1355 Dulce manet cunctis pacis adesse modum.
 Anglus rex igitur terrarum cedit habenas
 Natis, cum tulerit tempus et ordo rei;
 Pro sibi collatis terris tunc quisque laboret,
 Subditus hinc Francis, serviat ense, manu.
 1360 Interea pax firma stabit, dum tempus adultis
 Adveniet, Gallus rex simul ista feret.
 Diriget et natam, binis ut fratribus assit
 Bina soror, vigeat quo magis arctus amor.
 Consortis manibus rex pacem firmat uterque,
 1365 Perpetuum foedus amodo pacis erit.
 Urbes, regna, thronum communi iure tuentur,
 Hostibus alterius quisque paratus erit.
 Postque fidem regum procures tum foedera iurant;
 Gaudet utraque phalans. Finis et iste fuit.
 1370 Francorum procures proprio cum rege precantur
 Pro Dorobernensi praesule, rexque favet:

1169.

f 158.

^a) In marg.: scilicet Henrico, primogenito Henrici regis Angliae, et Margareta, filia regis Franciae⁵.

50 a) *hi duo versus in marg. suppl. c.* b) *his ap.* c) *que deest ap.* d) *uterque ap.* e) *ades ap.* f) *deest ap.*
 g) *fiat ed.*

1) Poissy ad Sequanam, infra Parisios. 2) Hein- filia Margareta Heinricho nupsit. 5) Sed de filiis
 ricus. 3) Richardus. 4) Ala Richardo despon- regis Henrici hoc versu agitur.
 sata est, sed hic eam non duxit; altera vero Ludovici

- Quod decessorum mos regi detulit Anglo
 Deferat, ac^a liber iam sua iura petat.
 'Ecclesiae propriae salvo sibi iure redibit
 1375 Praesul', ait, 'solvat quod sibi constat honor'.
 Rex infert, se nolle novos inducere mores;
 Id solum faciat, quod sibi iure decet.
 Lanfranci cathedram sedet Anselmique beati;
 Is proavi praesul, sic fuit alter avi;
 1380 Hos placuisse Deo virtutum culmine constat,
 Regis quisque sui debita iura tulit.
 Iste Deo solvat soli quod Numinis extat,
 Solvat et ex terris regia iura sibi;
 Vota Deo reddat, regi quae caesaris extant.
 1385 Quod sancti faciunt, solvere quemque licet.
 Reddere iura sibi si dedignatur avita,
 Exul ab Angligenis iure perhennis erit.
 Hoc ius, haec ratio sibi constat, praesulis autem^b
 Quaenam sit, procerum iudicet ipse chorus.
 1390 Iurat Francigenum rex sanctos Bethleemitas,
 Quod Dorobernensis nil rationis habet;
 Pontificum sedis propriae vestigia servet
 Ac in sede sua pacificatus eat.
 Quod rex Anglorum repetit, conservat et ipse.
 1395 Pontifices Galli regia iura tremunt.
 Thomas conticuit, meditatur regia dicta;
 Nescio quid voluit, retro redire timet.
 Talem sortitur regum discordia finem;
 Praedo latet, miles lugeat, arma iacent.*

EXPLICIT NORMANNICUS DRACO.

*) *Nota codicis:* Sed non diu iacuerunt res etc.

a) at ap. b) ante ap.

EX CHRONICO QUOD DICITUR WILLELMI GODELLI.

Auctor chronici a nativitate Domini usque ad a. 1173, ante a. 1180. compositi¹, ex quo exigua excerpta damus, dicit de se ipso ad a. 1144: Hoc eodem anno ego servorum Christi novissimus, qui totum hoc opus ex variis historiis compilando compegi, monasterium intravi aetate iuenculus, genere Anglicanus, et de Hugone Senonensi archiepiscopo (a. 1145—1168) loquens addit: Ab hoc ego ipse omnes ordines suscepi preter presbiteratum, et ad a. 1171. de Petro archiepiscopo Bituricensi (a. 1141—1171) mortuo tradens: a quo et ego qualiscumque monachus presbiter ordinatus sum in Bituria in vico cui Leprosus nomen est in ecclesia sancti Silvani episcopi et confessoris. A. 1172. iter in Germaniam, videlicet in Rhenanas regiones, suscepit², domicilium vero eo tempore in Bituria, quod cum nota modo allata convenit, habuisse videtur³.

In ultimo folio (68') codicis unici qui librum continet legitur haec nota manu saec. XIII. vel XIV.⁴ scripta: Hec cronica Willelmi Godelli monachi Sancti Martialis Lemovicensis istoriographi. Hoc vero omnino falsum esse, auctorem nequaquam fuisse monachum Lemovicensem, sed ordinis Cisterciensis in provincia Senonensi professum, iam alii⁵ animadverterunt. Equidem nihil dubito, quin in abbazia Pontiniacensi prope Autisiodorum sita vixerit⁶, antequam presbyter vico Bituricensi ordinatus sit. Itaque nota illa prorsus reiicienda est, ac statuendum, nomen auctoris nobis esse ignotum⁷.

Libro componendo chronista maxime Willelmi Malmesburiensis Gesta regum Anglorum, Odoranni et Clarii monachorum S. Petri Vivi Senonensis necnon Petri Bechini Turonensis chronica exscripsit. Fragmenta chronici edita sunt SS. rerum Gall. X, p. 259 sqq., XI, p. 282 sqq., XIII, p. 671 sqq., ex codice Parisiensi Lat. nr. 4893, mbr., saec. XII. ex.⁸, quocum excerpta nostra V. Cl. A. Molinier contulit.

O. Holder-Egger.

1) Dicit ad a. 1135. de Philippo II. rege a. 1180. coronato: qui nunc regni coronam expectat, et ad a. 1137. de eius patre Ludovico VII: qui nunc rex pius superest. 2) V. infra ad a. 1172. 3) Hoc apparet ex signo caelesti in Bituria a. 1172. viso, in editione omisso. 4) Saec. XII. ex. vel XIII. in. 5) Leboeuf in 'Journal historique de Verdun' 1756, p. 122; SS. rerum Gall. XIII, p. 671 n. a; 'Hist. litt.' l. l. 6) V. a. 1114. abbates Pontiniacenses enumeratos, a. 1151. 1164. 1165. 7) Ii enim quos modo laudavimus parum iuste nomen ibi notatum ut verum

auctoris retinuerunt. — Ex continuatione Userchiaie (SS. rerum Gall. XXI, p. 760) saec. XIII. in codice addita apparet, librum tunc temporis fuisse huius abbatae, quae S. Martiali Lemovicensi subdita erat. Huius coenobii ergo monachum quendam Willelmum Godellum res gestas scripsisse discimus, cui vero illud chronicon monachi Pontiniacensis falso attributum esse, apparet. 8) Post ipsum chronicon sequuntur f. 60—68: Catalogus paparum usque ad Alexandrum III. et postea deductus ad Innocentium IV; Provinciale totius orbis; Catalogi archiepiscoporum Senonensium, Bituricensium — in quorum dioecibus auctor vixit —, Cantuariensium.

EX LIBRO III.

Clar. Successit¹ in Senonica sede domno Sewino reverendus Leothericus, cuius electionem aliqui malevoli impedire et annihilare nitebantur. Quod cum audisset preceptor quondam suus, tunc vero papa Romanus Iohannes², qui et Gerbertus, gavisus de discipuli sui dilecti Leotherici promotione, auctoritate sua constantissime antedictam electionem roboravit.

Will. Malm. II, 167. Iohannes vero XVI. papa Romanus post 10 menses lacrimabiliter satis vitam finivit. Succedit ei Silvester papa annis 4 et mensibus 5. Hunc dicunt quidam³ Gerbertum fuisse; quod utrum verum sit, certum non habeo. Fertur enim de Gerberto hoc, quod fuerit primo monachus Sancti Benedicti Floriacensis⁴; sed quia nimis cupidus honoris et temporalis proprietatis, ut dicunt, fuit, deceptus a demone adeo fertur, ut hosti antiquo homonagium faceret⁵, 10 quatinus per eius potestatem ad libitum suum voti sui compos efficeretur. Loquebatur etenim cum eo hostis ipse, et ille eius obsequiis insistere non verebatur. Huiusmodi pessimo federe inito, explevit ei pro voto que poscebat; et licet exterius pareret, intro quam sublimis efficiebatur, videlicet quia regibus servierat et ab eis talem gratiam fuerat nactus, permittente tamen Domino, qui de nostris malis solus novit operari meliora. Ceterum adeo factus est miser ille, ut ab hoste expeteret et hosti ascriberet, quod, etsi hostis suggestionem et placita voluntate acceleratum est, non tamen nisi Dei voluntate vel permissione illi ad effectum perductum. Primo itaque Remensis archiepiscopus, secundo Ravennensis archipresul, postremo urbis Rome papa effectus est. Inter hec interrogans hostem de fine suo, responsum ab eo accepit, quod non esset moriturus, donec in Ierusalem celebraret mysteria 20 divina. Quod cecus papa audiens, gavisus est, reputans apud se, tam longe se esse a fine suo, quam se sentiebat longe ab huiusmodi peregrinationis voto ac voluntate. Post hec proxima mediante quadragesima ex more pape missam celebrans in palatio Constantini, in capella que dicitur Ierusalem, subito intra sacra mysteria sibi adesse sentiens mortem, suspiravit et ingemuit; et licet nequissimus et sceleratissimus, seram non credens in vita 25 hac penitentiam, speravit et promeruit veniam. Precepitque, ut dicunt, se particulatim detruncari, ut temporali supplicio extingueret dolores eternos⁶. Factum est ut imperavit, et Deus, ut promiserat, penitenti veraciter veniam non negavit. Sepultus ergo Rome est, et super eum huiusmodi epitaphium inditum:

Scandit ab R Gerbertus ad R post papa vigens R⁷.

Huius vero nunc antistitis sepulcrum fertur tale indicium de Romani pontificis morte conferre, ut paululum, antequam ipsius instet finis, tantam de se humoris inundantiam effundat, ut in circuitu sui lutum faciat. Si vero cardinalis aliquis vel persona quelibet magna in cetu clericorum summe sedis migrare per mortem debet, super se sepulchrum tantum aque emittat, ut irrigari videatur. Hec de prefato Gerberto papa ab aliis audivi; utrum 35 vero sint subnixa veritate, lectoris arbitrio inquirenda derelinquo.

EX LIBRO IV.

Anno Domini 1037. Henricus imperator Romanorum imperat. Hic famosissimus et inclitus fuit, de quo merito dici potuit: *Omnia Cesar erat*⁸. De hoc multa mira leguntur⁹.

Will. Malm. II, 187. Hic uxorem habuit Conildam, filiam Magni Cnutonis regis Anglorum.

1056. Anno Domini 1054. Henricus Romanorum imperator, vir temporali gloria sublimis, gener Magni Cnutonis regis quondam Anglorum, 18. anno imperii moritur, anno Henrici regis Francorum 23, ind. 7; cui alter Henricus succedit.

Anno Domini 1098. Hoc eodem anno in regno Theotonico nascitur puella, que virgo permansit in evum; cui tanta celitus gratia data est, ut ab angelis discat in celestibus mirabilem doctrinam, quam ipsa illiterata etiam litteris mirabiliter inseruit, quam ego vidi anno Domini 1172¹⁰.

Anno Domini 1099. Hoc eodem anno Urbanus papa moritur, pontificatus sui 12, mense Augusto. Succedit ei domnus Paschalis papa. Hic Gallias venit et ecclesiam beate Marie castri Dolensis¹¹, que Mamilla beati Petri vocata est, dedicavit; qui postea in 50

1) Haec certe ex Clarii chron. fluxerunt; sed verba penitus mutata sunt. 2) Sic (*Iohannes qui et Gerbertus decem menses. Hic turpiter vitam suam finivit*) Will. Malm. II, 167, SS. X, p. 461. 462. 3) Clarius a. 1000, apud Duru II, p. 498. 4) Will. Malm. I. I. 5) Cf. Döllinger, 'Papstfabeln' p. 158; sed iam Will.

Malm. I. I.: *perpetuum paciscitur hominum*. 6) Cf. Will. Malm. I. I. c. 172, p. 464. 7) Cf. Sigeb. ad a. 992. 8) Epitaphium eius apud Will. Malm. II, 199. incipit: *Caesar tantus eras quantus et orbis*. 9) Apud Will. Malm. II, 188 sqq. 10) V. infra ad hunc 55 annum. 11) Déols vel Bourgdieu.

expedicione^a positus imperatoris graviter peccavit, sed recognoscens delictum suum, optime 1111.
emendavit et reconsiliatus est ecclesie Dei. Privilegio et auctoritate apostolica iste Cister-
ciense cenobium roboravit et sub beati Petri protectione suscepit.

Anno Domini 1106. concilium celebratum in urbe Pictavensi fuit.

Clar.

5 Anno Domini 1107. Paschalis papa concilium celebravit apud Trecas.

Anno Domini 1109. Henricus imperator Romanorum floruit. Hic accepit
uxorem filiam Henrici regis Anglorum. Post hec dimittens eam¹, ipse non comparuit. Cui
successit Liuthericus imperator.

10 Anno Domini 1115. Hoc anno tria concilia celebrata sunt in Galliis: primum Remis, secundum
Belvaco, tertium Catalaunis.

Anno Domini 1118. Paschalis papa obiit. Gelasius successit.

Anno Domini 1119. Gelasius papa moritur apud Cluniacum; succedit Guido Viennen-
sis archiepiscopus, filius Stephani comitis², qui Calixtus papa dictus est. Hoc eodem anno ib.
Calixtus papa concilium celebravit Remis 12. Kal. Novembris, ubi excommunicati fuerunt simoniaci uni-
15 versi et qui exigunt pretium pro sepultura vel crismate^b vel baptismo.

Anno Domini 1120. Hoc anno celebratum est concilium 15. Kal. Novembris a domno Conone Prene- ib.
stino episcopo et sedis apostolice legato Belvaco, qui trium provinciarum legatus fuit, Rotomagensium, Senonensium et
Remensium.

Anno Domini 1124. Calixtus papa obiit; succedit Honorius papa.

20 Anno Domini 1128. Guillelmus comes Flandrie dictus Longa-spata obiit.

Anno Domini 1130. Honorius papa moritur. Duo ordinantur, Petrus vocatus Anacletus
et Gregorius diaconus cardinalis Sancti Angeli, qui papa Innocentius dictus est. Hic Gal-
lias venit et tandem prevaluit.

Anno Domini 1131. Innocentius papa Gallias venit.

25 Anno Domini 1138. scisma Petri Leonis, ipso miserabiliter moriente, adnichilatum est,
et pacis unitas ecclesie Dei, Deo donante, confertur.

Anno Domini 1139. Iohannes de Temporibus moritur, qui vixerat annis 361 a tempore Karoli Magni, Petr. Bech.
cuius armiger fuerat.

30 Anno Domini 1143. Innocentius papa moritur; succedit Celestinus papa, et huic suc-
cessit Lucius papa.

Anno Domini 1144. Lucius papa moritur; succedit Eugenius papa. Hic monachus de
Clara-valle et domni Bernardi^c prefati abbatis discipulus fuit, vir tam honore quam eterna
memoria dignus.

Anno Domini 1147. Conradus imperator Romanorum et Ludovicus rex Francorum cum
35 innumerabili exercitu in pentecosten iter Ierosolimorum arripiunt.

Anno Domini 1148. Malachias Hybernorum archiepiscopus 4. Nonas Novembris apud
Claram-vallem moritur. Hic mortuorum resuscitator et multorum miraculorum patrator
etiam extitit.

Anno Domini 1153. domnus Eugenius papa moritur. Hic mirabilis vir iustitie et pie-
40 tatis amicus plurimum ecclesie Dei profuit in tempore suo; miraculis etiam gloriosis sepul-
crum illius illustratum est. Successit ei Anastasius papa mense Augusto. Hoc eodem anno
13. Kal. Septembris moritur domnus Bernardus Clarevallensis abbas, cui gratie plurimum
contulit Altissimi virtus; famosus enim in suo seculo fuit, doctrina ac sanctitate preclarus.

Anno Domini 1154. Anastasius papa moritur, senex valde et plenus dierum. Succedit
45 ei Adrianus papa, qui primo abbas Sancti Rufi, deinde Albanensis episcopus fuit nomine
Nicholaus. Hic fuit genere Anglicus.

Anno Domini 1156. Elisabeth sanctimonialis vidit visiones multas de gloria
11 milium virginum.

Anno Domini 1159. Rome Adrianus papa moritur Kal. Septembris. Succedunt duo,
50 gravi scismate ecclesiam disrumpentes. Primo electus est Rollandus cancellarius, qui papa
Alexander dictus est; rennuente illo, Octavianus quidam cardinalis, quibusdam sibi faven-
tibus, Victor papa acclamatus est. Hinc multa mala exhorta sunt; sed pars Alexandri pape
sanior et maior fuisse visa est.

Anno Domini 1162. Alexander papa Gallias venit et a regibus, Francorum
55 videlicet et Anglorum, susceptus est.

a) sic c.; compeditione BR. b) scrimate c. c) Bernadi c.

1) Nota errorem singularem auctoris. 2) Frater Stephani ac filius Guillelmi I. comitis Burgundiae,
cognomento Magni. BIAL.

Mai 19. Anno Domini 1163. Alexander papa concilium celebrat Turonis in octavis pentecostes; scismatici excommunicantur. Hoc anno Alexander papa Senones^a venit 2. Kal. Octobris et mansit per annum et dimidium.

Anno Domini 1165. Alexander papa consecravat Lugdunensem archiepiscopum Guischarum, qui fuit Pontiniaci secundus abbas¹, apud Montem-pessulum. Deinde Romam⁵ reversus est et cum magna processione a Romanis susceptus est.

Anno Domini 1167. Imperator Romanorum Fridericus, qui Conrado successerat, odio domni Alexandri pape Romam obsedit, cuius exercitus pene omnis peste interiit, ipse cum paucis ad sua cum ingenti tristitia reversus est.

Anno Domini 1169. in Sicilia urbs Cathania ita diluculo ante horam primam terre motu¹⁰ subversa est 2. Non. Febr., acsi per centum annos non fuisset habitata. Ubi et episcopus² et clerus et abbas de Mileto cum 40 monachis et omnis populus, circa 15 milia hominum³, morte repentina perierunt. Cetera etiam castra et munitiones per Siciliam hora eadem cum innumerabili populo everse sunt.

Anno Domini 1172. Hoc anno vidi in Alemannie partibus feminam provecte¹⁵ etatis⁴, virginem, cui tantam gratiam contulit virtus divina, ut, cum ipsa laica et illiterata sit, mirabiliter tamen ab hoc mundo rapiatur frequencius et in summis discat non solum quod postea in imis dicat, set potius, quod satis mirabile est et inauditum, etiam scribendo Latine dictet et dictando libros catholice doctrine conficiat; libros etiam eius vidi et legi, quos ipsa, ut dixi, illiterata Latine dictavit. Sexaginta denique compleverat annos in huius-²⁰ modi gratia, quando eam vidi.

a) Senon. c.

EX GAUFREDI DE BRUIL PRIORIS VOSIENSIS CHRONICA.

Gaufredus⁵ in villa Sanctae Mariae Clarimontis prope Exidolium comi-²⁵ tatus Petragoricensis, patre Gaufredo de Bruil milite, circa a. 1140. natus, a. 1150. vel paulo ante parvulus scholis monasterii S. Martialis Lemovicensis traditus (c. 53), a. 1160. ibidem monachum professus (c. 58), a. 1168. presbyter ordinatus (c. 66), a. 1177. prior coenobii Vosiensis (Vigeois super fl. Vezère, distr. Corrèze) Sancto Martiali tunc subditi institutus est (c. 78). Qui³⁰ a. 1183, a tempore Roberti regis Franciae, quo Ademarus Cabannensis librum suum finiverat, incipiens, historias rerum praesertim in patria Lemovicensi et monasterio S. Martialis gestarum conscripsit, in quo ordinis temporum non multa ratione habita, res ut libuit magis disposuit, genealogias dominorum illius regionis inseruit, sed et in alienis terris gesta non omnino neglexit.³⁵ Librum pro historia illius regionis et moribus illius temporis cognoscenda utilissimum ac permagni faciendum iam ante a. 1184, Apr. absolvit. Sed copiosam luculentamque narrationem rerum a. 1182. 1183. gestarum libro iam edito post demum subiecisse videtur, cum in solis apographis I. du Bouchet et H. Iustelli a Labbeo adhibitis legerentur, non vero in antiquo codice tunc Tur-⁴⁰

1) Cf. a. 1114. eiusdem, SS. rerum Gall. XIII, p. 674. tis verbis narrat.

2) Iohannes. 3) Eundem numerum notat Hugo Cf. supra a. 1098.

Falcandus, Muratori SS. VII, p. 342, qui haec mul-

4) Hildegardem de Bingen.

5) V. de eo 'Hist. litt. de

la France' XIV, p. 337 sqq.

rium Lemovicensis provinciae et aliis duobus recentibus exemplaribus ab eodem visis. Cum ille codex antiquus deperditus videatur, adhibuimus apographa recentioris temporis, quae contulit V. Cl. Molinier:

1) Cod. Parisiensem nr. 13895. saec. XVI.

2) Cod. Parisiensem nr. 13894. saec. XVII, cuius menda haud omnia annotavimus.

Editionem paravit Labbe, Nova Bibl. mss. II, p. 279, dicto codice et quatuor apographis usus. Ex hac fragmenta libri repetita sunt SS. rerum Gall. X, p. 267. XI, p. 288. XII, p. 421. XVIII, p. 211¹. O. Holder-Egger.

19. Translatio sancti Nicolai de Mirrea ad Barienses.

Anno dominicae incarnationis 1080^a, indictione 7. delatum est corpus predicandi presulis Nicolai de Mirrea civitate metropoli Lyciae ad Barium^b in Apulia; quia vero Iohannes Barinae^c archidiaconus ecclesiae de his latius scribit, ad alia succincte redeamus. Perinde tamen apud occidentales celebre nomen claruit Nicolai.

21. [Ordo^d Carthusiensium sanctissimus incepit hoc tempore^e per venerabilem^f virum sanctum Brunonem, natione Almanum de Colonia Agripina, magistrum in theologia, cum sex aliis venerabilibus viris in diocesi Gratianopolitanensi sub^g Hugo episcopo, qui fundator fuit huius ordinis].

27. Tempore quo divinae placuit^g pietati liberare sanctam civitatem Ierusalem a Turcorum tyrannide imperabat Grecis Alexius, Romanis II. Henricus^h, Hispanis Hildefonsus, frater Sanciiⁱ, Francis Philippus, filius Henrici, Anglis Guillelmus, filius magni triumphatoris Guillelmi, apostolicam vero sedem gubernabat vir predicandus, qui ante dictus est Oddo^j monachus Cluniacensis, qui postea factus est episcopus Hostiensis^k, postmodum in summum sacerdotium^l assumptus dictus est Urbanus secundus. Hic publicae predicationis causa Gallicas petiit oras, provocans populos Occidentis, ut ferrent auxilium filiis Orientis. Assumptionem Sanctae Mariae Anicio^{m, 2} peregit, monasterium Sancti Roberti de Casa-Dei³ in honore sanctorum Agricolae et Vitalis, quorum reliquias ibidem condamn Hrencoⁿ episcopus Arvernensis collocaverat, 15. Kalendas Septembris consecravat. In festo sancti Thomae Userchia⁴ hospitatus est; 10. Kalendas Ianuarii Lemovicas devenit^{***}, mis-

1095.
Aug. 15.
Aug. 18.
Dec. 21.
Dec. 23.

*) sub — ordinis des. L., ubi additur: Hic ordo, teste beato Bernardo, inter omnes ecclesiasticos ordines primatum tenet, non ratione temporis, sed vigore sanctitatis; unde ipse vocat eum speciosissimam columnam ecclesiae. Victor papa, dum esset monachus Cassinensis, per sompnum vidit Deum suae dignationi in solitudine Carthusianae habitaculum construentem, et dicitur, quod spiritu prophetiae pollebat.

**) 2 add.: dux Bavarie Saxo.

***) Eadem narrantur loco, quem I. Besly, 'Histoire des comtes de Poitou' p. 409. 'ex tabulario Lemovicensi', codice non indicato, imprimi fecit; quae cum Gaufredi narratione ex eodem fonte fluxerunt: Anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi 1095, indictione tertia, temporibus Philippi regis Francorum, Willelmi ducis Aquitanorum, Umbaudi quoque Lemovicensis episcopi et domni Ademari abbatis monasterii Sancti Martialis factus est conventus permaximus in civitate Lemovicensi diversi ordinis, utriusque sexus et aetatis. Huic nobili et precipuo conventui praefuit dominus Urbanus sanctae Romanae ecclesiae apostolicus cum archiepiscopis et episcopis abbatibusque secum comitantibus, qui eo tempore de partibus Italiae in Galliam advenerat pro diversis ecclesiae Dei utilitatibus rectaeque fidei statu maximisque negotiis christianae religionis. Precipua tamen adventus illius causa extitit, quia ecclesia Christi gensque christiana in partibus Orientis a perfida Saracenorum natione pervasa nimiumque afflicta, sub gravi persecutione manebat. Unde venerabilis papa per semet ipsum Gallias adiit, ut Gallorum gentem armis bellisque exercitatum precibus et monitis provocaret, quatinus sanctae Dei ecclesiae libertatem defenderet populumque christianum a iugo nefandae gentis liberaret, et pro amore caritatis peccatorumque suorum remissione expeditionem

a) 1057. al. 1087. 2. b) Barrum civitas metropolis in Calabria vel Apulie 2. c) Blernie 1; Barvie 2; Barnie a. e. Bariensis L.; emendavi ut Iohannes se ipse nominat, Surius (Mai 9) VII, p. 399. d) haec des. 1. e) scilicet anno 1086. add. L. f) deest L., ubi: per Br. v. s. g) deest 2. h) Sanctoli 2. i) Odo 2. k) Ost. 1. 2. l) sacerdotem 1. L. m) vel Aniciensis add. 2. n) Renco 1. L.

1) In hoc tomo adhibitae sunt variae lectiones, Baluzii Parisiis fasc. 4, nr. 2. 2) Le Puy. 3) Lachaise-Dieu, distr. Haute-Loire; cf. Jaffé, Reg. Cl. Lascure canonici Lemovicensis inter collectanea nr. 4172. 4) Uzerche, distr. Corrèze.

1095. sam de galli cantu dominicae nativitatis in ecclesia puellarum sanctae Mariae quae dicitur
 Dec. 25. ad Regulam decantavit, missam de luce in basilica regali apud Sanctum Martialem cele-
 bravit. Inde triumphaliter coronatus, ad sedem^a episcopalem rediit, ubi reliqua sollempni-
 Dec. 29. tatis officia peregit. Altera die quae est post festum Innocentium cathedralem ecclesiam
 Dec. 30. in honore prothomartiris Stephani dedicavit; sequenti die quievit. Pridie Kalendas Ianuarii 5
 Dec. 31. basilicam regalem in honorem Salvatoris mundi consecravat eiusque antiquam libertatem
 nobilemque prerogativam novis privilegiis roboravit. Huic dedicationi, quae peracta est
 anno dominicae incarnationis 1095, interfuerunt plures episcopi, quorum nomina silentio
 non sunt tegenda: Hugo Lugdunensis^{*}, Audebertus Bituricensis, Amatus Burdegalensis,
 Dagbertus^b Pisensis, Rangerius Regiensis¹ hi omnes archiepiscopi; primus Bruno Signien- 10
 sis^c, Petrus Pictaviensis, Radulphus^{**} Sanctonensis^d, Raynaldus^e Petragoricensis, Raymun-
 dus Ruthenensis, Humbaldus Lemovicensis, isti omnes episcopi. Hi, postquam Romanus
 pontifex aquam benedixerat, circa basilicam more ecclesiastico aspergebant. Dominus papa
 propriis manibus venerandum altare consecravat missamque super illud sollempniter cele-
 bravit. Inde ad benedicendos populos in publicum processit, quorum tanta erat illic multi- 15
 tudo, ut in circuitu civitatis citra unum miliarium nonnisi capita hominum viderentur.

39. De Roberto Guiscardo^f et Rogerio rege.

. Robertus Guiscardus^f, acquisitis civitatibus multis per Siciliam, Apuliam,
 1085. Calabriam et Africam, maleficiis nurus et uxoris suae veneno periit consilio imperatoris
 Grecorum, Rogerio nepote relicto herede². Qui Rogerius dux postmodum rex efficitur. 20
 Huius filius Guillelmus rex de sorore³ Sanctii² regis Navarrae genuit Guillelmum, qui acce-
 pit filiam Henrici regis Anglorum⁴.
 1119. 42. [Contigit^b preterea Romanum antistitem⁵ Cluniaco venire mori ac sepe-
 liri; qui ab abbate⁶ visitatus, aciem oculorum prolixius in illum defixit¹; dixitque ei abbas:
 'Quid me aspicias'? Aeger respondit: 'Quia video in papatu moriturum'. Extunc animus 25
 Pontii gliscere cepit de presulatu, sperans se papam futurum iri. Sed fefellit eum dubia
 spes. Verumtamen in papatu mortuus est, non ut presul Romanus, immo captivus et pere-
 grinus. Tumulato pontifice Cluniaco, archiepiscopum de Vienna⁷, qui erat frater comitis⁸

Dec. 23. maxima manu confertam ad Orientis partes moveret, quo nefandam gentem ab hereditate Christi
 repelleret. Cum ergo huius rei gratia Gallias perlustraret mense Decembrio, 10. Kal. Ianuarii 30
 venit in hanc civitatem Lemovicensem. Adueruntque cum eo precellentissimi ac religiosissimi
 archiepiscopi et episcopi quam plurimi, quorum ista sunt nomina: domnus Ugo archiepiscopus
 Lugdunensis, domnus Audebertus archiepiscopus Bituricensis, domnus Amatus archiepiscopus
 Burdegalensis, domnus Dagbertus archiepiscopus Pisensis, domnus Rangerius archiepiscopus Re-
 giensis^k, Bruno quoque episcopus Signiensis, presul quoque Pictaviensis Petrus, presul quoque 35
 Santonensis Ramnulfus, presul quoque Petragoricensis Rainaldus, presul quoque Rotenensis Rai-
 mundus, Humbaudus episcopus Lemovicensis; hi omnes cum eo Christi domini nativitatem cele-
 Dec. 25. braverunt. Et ipso die nativitatis diluculo cum omnibus illis ascendit ad ecclesiam domini Mar-
 Dec. 30. tialis et super altare sancti Salvatoris missam de luce cantavit et post sermonem habitum ad
 populum coronatus ad sedem sancti Stephani rediit. Die vero sexta nativitatis, quae fuit domi- 40
 nica, iterum ad monasterium Sancti Martialis venit, ibique diebus octo permanens, cum prefatis
 archiepiscopis et episcopis basilicam regalem, quam divae memoriae Ludovicus imperator, filius
 Karoli Magni, a fundamentis construxerat, sed postea tam conflagratione ignis quam variis casi-
 Dec. 31. bus conquassata et a domno Ademaro abbate tunc istius loci interius exteriusque ad plenum refor-
 mata et ornata, apostolica auctoritate sollempniter dedicavit 2. Kalendas Ianuarii; et ipse quidem 45
 aquam benedixit, archiepiscopi vero interius exteriusque basilicam cum ipsa aqua perlustrave-
 runt; deinde ipse domnus papa propriis manibus altare domini Salvatoris aqua benedicta lavit,
 crismate et oleo sancto perunxit, pignora sanctorum ibi reposuit et mox in ipso altari missam
 cantavit, innumera populi multitudine adstante, et in perpetuo diem illum sollempnem et celebrem
 dedicationis agi constituit. 50

*) domnus Hugo comes Lugdunensis primas Galliarum, domnus Albertus primas Aquitanorum, dom-
 nus Aymericus Burdegalensis metropolitanus, domnus Robertus Pisensis, domnus Rangerius
 Risensis vel Rivensis 2.

**) Arnulphus cognomine de Berbezillo L.

a) apostolicam add. L. b) Robertus 1. 2. L., sed hic annot.: al. 'Dagbertus'. c) Sagiensis 2; vel Sagiensis add. 1. 55
 d) S. (Staranensis 2) vel Sistari(c)ensis 1. 2. e) Rinaldus 2. f) Guysch. 2. g) Sancii 2. h) haec des. 1. 2.
 i) deflexit vel defixit L. k) Pisensis ed.

1) Calabriae. 2) Errat auctor. 3) Margareta. 4) Iohannam. 5) Gelasium. 6) Cluniacensi Pontio.
 7) Guidonem, dictum Calixtum II. 8) Stephani.

illius eiusdem urbis, summum pontificem statim cardinales elegerunt. Poncius his contradicere voluit, sed non valuit. Reatum presul indulsit abbati; rogatus deinde urbem propriam rediit].

43. Vaticinium Ambrosii Merlini.

Imperator Henricus accepit Mathildem^a, filiam Henrici [huius^b nominis] primi regis Anglorum^b, quam ei genuerat nobilis filia^c regis Scotorum qui dictus est David². Tunc vaticinium Ambrosii^e Merlini impletum putaretur dicentis: *Aquila eius super montem Aram-num^d nidificabit³*, qui est in Alemannia, nisi quod ipsa ex imperatore nullam suscepit prolem; quin immo spontaneum subiens exilium^{e,4}, Conradum⁵ habuit successorem.

46. Scisma.

Obeunte Honorio^f papa, instituuntur duo^g, unus est Innocentius, Gregorius [quoque^h 1130. antea vocatus], alterque vocatus est Petrus Leo, amboⁱ illustres amboque Romani sunt^k cives; sed Petrus Leo, quia de nobilioribus erat, sedem urbanam obtinuit. Nam castrum quod dicitur Crescentii fratrum ipsius potestati subesse refertur. Evoluta tempore adeptus 1138. est Innocentius⁸ sedem et factus est in pace locus eius, decedente Petro Leonis^l. 1138.

52. De Edissa et Terra Sancta.

Dolentes itaque Israelitae, quod captivassent [Edissam^m] urbem Ismaelitae, arma, prout tempus dictavit, sumunt et multa cum ambitione iter arripiunt. Horum animos valde incitabat iste Bernardus abbas Clarevallensisⁿ, qui obiit anno ab incarnatione Domini 1153, et Eugenius papa, cuius verbum usque ad ipsum regem Ludovicum pervenit. Quid replico universa? Ludovicus rex, Conradus imperator, Adelfonsus dux Narbonensis cum infinita 1147. principum ac populorum turba per terram Emanuelis imperatoris Grecorum Hierosolymam tendunt. Qui videlicet imperator clandestinus eisdem insidiator extitisse dinoscitur. Exercitus ille nihil omnino proficit^o, quia indiscipline se^p habuerunt, quapropter multi defece- runt innumerabilesque perierunt propter iniquitatem suam; thesauros ecclesiarum, falsa promittentes vadimonia, ante iter auferebant, infirmam plebem diris exactionibus affligebant, pompaticae secuti sunt et^q superbi humilem Christum et erraverunt frustra a iusto 1149. humillimo^q. Hi omnes nec unam quidem cepere civitatem, cum foret, excepto rege et imperatore, principum provinciarum numerus innumerus. Qui evasere post duos 1149. annos et septem menses ad propria rediere. Tunc Ludovicus^{**} cum uxore sua Alienora^r ab Hierosolymis rediens, coronavit Rogerium⁶, nepotem Roberti Guischari; qui Rogerius ex stirpe illa regiae dignitatis insignia suscepit primus. Conrado per hos dies mortuo, 1152. suscepit imperium nepos eius Fredericus, vir regum diadema probitate perornans. Hic de uxore Beatrice genuit filios, quorum unum^{***} Arelate^s coronavit in^p regem. Haec Beatrix 1154. filia unica extitit Rainaldi comitis, qui fuit frater Geraldii⁷ de Vienna, patris Gaucherii de Sollis^{t,8}.

Eugenius papa tunc temporis in urbe Remensium concilium aggregavit pontificum et 1148. abbatum Galliae totius in undecim diebus.

55. . . . Anastasius[†], successor Eugenii, anno illo consecratur et moritur⁹. Huic suc- 1154.

*) Gregorius 2. **) 1 add.: Pius cognominatus iunior. ***) L. add.: scilicet Henricum.

†) A. IV. Romanus monachus s. E. tercii Pisanus monachus a. i. 1.

a) Matild. 2. b) haec des. 2. L., ubi f. pr. H. r. b*) deest 2. c) deest L. d) Azanzinum L. e) consilium vel ex. 1. — et C. L. codd.? f) II. add. 2. g) tres 1. 2. h) haec des. 1. 2. i) amobus tres 1. 2. k) conscripti s. L. l) Leonensi 2. L. m) deest 1. L. n) Cluniacensis 2; Cl. Abbas Cluniacensis ob. 1. o) proficitur 1. 2. p) deest 2. L. 45 q) deest 1. r) Alienor 2. s) Arelato 1. t) Salins L.

1) Mathildis. 2) Malcolmus. 3) Apud Galfr. Monum. VII, 3, ed. San Marte p. 95, ubi montem Aravium. 4) Fabula est ex eo orta, quod Cluniaci quidam pseudo-imperator monachum professus est; 50 cf. Rich. Clun. supra p. 80. et Sigeb. Cont. Praemonstr. a. 1138; unde apud Vinc. Bellov., Spec. hist. XXVI, 46. legitur: Ipse autem, ut fertur a quibusdam, nusquam comparuit. . . . De hoc autem imperatore quedam dicuntur, quae fabulosa esse didicimus. Fertur nam- 55 que, quod se quasi mortuum finxerit et occulte suorum presentiam fugiens, peregrinationem aggressus fuerit et ad ultimum monachus Cluniaci factus fuerit. Re vera autem, ut dicitur, quidam erat valde similis eidem imperatori et viribus corporis plurimum valens, qui monachatum Cluniaci suscipiens, Henricum imperatorem se esse firmissime asserebat. 5) Immo Lotharium. 6) Cf. quae fabulosa Bernard. Thesaur., Muratori SS. VII, p. 766, de hac re narrat. 7) Geraldus fuit filius Guillelmi IV, comitis Matisconensis, fratris Rainaldi comitis Burgundiae. 8) Salins (Jura). 9) Consecratur a. 1153, Iul., moritur a. 1154, Dec.

cessit Adrianus* papa, qui extitit canonicus de Sancto Rufo**, et coronavit se feria septima*** 1.

Rege scilicet Rogerio decedente, regnavit filius pro eo Guillelmus; dumque multis thesauris ac possessionibus frueretur, in ense regio scripsisse refertur²:

Siculus et Calaber, Apulus mihi servit et Afer.

1159. Nuper etenim scisma exortum fuerat in ecclesia Romana, defuncto superius dicto^a Adriano. Ex una parte Rotlandus cancellarius electus vocatus est Alexander, ex alia Octovianus^b quidam assumptus dictus est Victor. Octoviano^b favebat Frederici imperium, Rothlando Gallia, Anglia et Oriens universus.

62. Mediolanum dividitur in quatuor. Translatio trium magorum
Coloniam.

Imperator Fredericus his diebus a Longobardis, propterea quod ipsi eum impediabant, gravia^a exigebat; quam ob rem multis eos preliis lacessivit urbemque Mediolanum per conditionem acceptam quadrifarie divisit. Magos tres beatos inde auferens, Coloniam Agrippinam civitatem^c translatione eorum splendidiorem effecit. Horum nomina Gu-
1162. fredus Burdegalensis archiepiscopus [his^d versibus prodit:

Tarsensis precedit, Arabs subit, inde Sabeus.

Nomina sunt Gaspar, Baltazar, Melchior illis].

1167. Bello postmodum imperator appetens Romam, penetrat muros, cum magna parte monasterii Sancti Petri burgum igne cremavit. Christianus cancellarius Magunticus archiepi-
scopus erat tunc, cuius presertim factione ista gerebantur. Verumtamen ultio divina exercitum imperatoris pessime postmodum prostravit. Preterea Fredericus corpus Karoli Magni elevans a terra, in capsula aurea infiniti pretii lapidibus decorata collocavit. Extunc auctoritate metropolitani^e Coloniensis Aquisgrani solempnitas de eodem cesare augusto orthodoxo sicut de sancto agitur, quae prius fiebat de fideli defuncto.

65. . . . Regum nomina nostris qui temporibus imperant orbi modo describam. Primo loco precelsus ille ponatur Iohannes, qui regnis imperans magnis, humilitatis causa presbyteri sibi nomen aptavit. Huius principatus diversarum copias rerum, qualiterve plures ipsi serviunt reges et de archiprotopapatu, vel qua de causa pater eius Quis-ut-Deus dictus est, epistola Emanueli ab eo directa prodit breviter³. Secundo loco idem Emanuel
Grecorum imperator. Tertio loco rex Italiae Fredericus nominatur, successor neposque Conradi, Romani imperii diademate clarus. Gornevalus⁴ Danorum rex vocatur. Siciliae regnum his diebus Guillelmus, filius Rogerii, filio tradidit Guillelmo.
1166. [Rex^f Ungarie Gonzalco a^g Brunone baptizatus dictus est Stephanus. Qui⁵ genuit Stephanum. Hic genuit Salomonem. Salomon genuit Andream. Andreas genuit Bela. Bela genuit
Iosepha⁶. Iosepha genuit Stephanum et Bela, fratrem eius. Bela genuit Aimericum, quem^h coronavit Nicolaus archiepiscopus Strigonii, Luce successor, in penthecosten, anno 1182. dominicae incarnationis]. Hungariae rex dicitur Bela.

1166. 66. . . . His diebus Mathildis imperatrix, monacha Fontis-Ebraudi⁷, obiit, quae Grandimontensibus tunc triginta milia solidorum, et filius eius rex totidem pro ipsa dedit.

1174. 67. . . . [Henricus II. rex Anglorum]. Statim mari transmeato, Rothomagum venit; cuius adventu cognito, cives pre gaudio signa sonant ecclesiarum, concrepantibus tubis turrium universarum. Auditis his, rex Ludovicus et Philippus comes Flandrensis, qui cum rege iuniori Anglorum⁸ urbemⁱ obsederant, re tantorum gaudiorum cognita, obstupere, presertim die altera, cum viderent regem extra urbem ire venatum. Quid multa? Rex
Ludovicus, soluta obsidione, Franciam petit; defecerant quippe eis alimenta; Flandrensis remansit ad tempus consilio Petri⁹ de Aria, prefecti sui, qui ei suggessit obsidionem non

*) 1 add.: Anglicus monachus.

**) 1 add.: scilicet abbas Sancti Rufi de Valentia in Delphinatu.

***) 2 add.: non post multos annos decessit.

a) deest 1. 2. b) Octav. 1. L. c) deest 1. d) haec des. 1. 2. e) archiepiscopi metr. 1. f) Rex — incar-
nationis des. L. g) G. Bruno b. 1. 2. h) qui c. Nicolaum archiepiscopum Sigonii 1. 2. i) Rothomagensem add. L.

1) Electus Dec. 4, quae fuit septima feria, coronatus tribuunt. 3) Quam edidit Zarncke, 'Der Priester Dec. 5, die dominico. 2) Willelmo regi hunc ver- Iohannes' I, Lips. 1879. 4) Waldemar I. 5) Haec sum Hist. ducum Normannorum, SS. XXIV, p. 838, erroribus sunt plena. 6) i. e. Geisa (III). 7) Fonte- alii auctores ut Willelmus Britto (infra) Rogerio, vraud, dioec. Pictaviensis. 8) Henrico. 9) Roberti; 55. Richer. Senon. IV, 5, SS. XXV, p. 302, Friderico II. cf. Sigeb. cont. Aquic., SS. VI, p. 414.

derelinquere, donec ad vulgi favorem infinitum expenderet aurum. Supradictus prepositus de Aria electus in pontificem Cameracensem infra breve tempus occiditur a clientibus Iacobi de Avesnes, qui zelotypiae furore oderat illum. Hunc comes exheredavit, quousque Iacobus eidem Flandrensi cum quindecim comitibus ac duobus ducibus iusiurandum dare vellet, sceleris huius se conscium non fuisse. Iste comes insulam quae dicitur Gravelina^a subdidit sibi, quae regem olim habuisse dicitur.

68. . . . Venit¹ quidam dicens se esse episcopum Avellinae urbis, potestatis Guillelmi regis. Fingebat se ab hostibus Alexandri papae captum, dum ad illum pergeret ac post vinculis^b divinitus ereptum.

70. . . . Petrus Iterii de Virio solus ex militibus nostris ibidem² perimitur, Lambertus 1177. de Faventinas infra Brivam cum suis evasit in castro Malomortensi. Occisorum princeps Guillelmus, clericus^c [quondam, crudeliter trucidatus est. Hic cum eisdem sub Frederico Romanam olim vastaverat urbem, eratque oriundus ex Cameracensi castro quod vocatur Autbois].

[9. ^d Kal. Augusti venit Fredericus coram papa Alexandro apud Venetiam, et incredibili 1177. Iul. 24. honore susceptus, ante illum prostratus, elevatus a pontifice et deosculatus est. Crastino festo beati Iacobi, feria secunda idem augustus ab ipso papa apud Sanctum Marcum sacram Iul. 25. percepit communionem. Nam Iohannes de Struma scismaticus, qui Guidoni de Crema vel Octoviano successerat, eidem apostolico se subdidit, pacemque largiente^e Deo universalis 20 ecclesia recuperavit].

71. . . . Saei brandus³ Romam pergens, magna in synodo, quae habita est 1178. sub Alexandro papa presulum pene totius orbis in quadragesima, consecratus est a Garino 1179. Bituricensi archiepiscopo [Soluta^d concilio, papa in pascha triumphaliter coro- Apr. 1. natus, munera Romanis largitus est optata].

72. ^f . . . Die ipso paschae Nonas Aprilis a militibus Ademari, filii Sicardi de Marueil, 1181. Apr. 5. non longe a Monte-pislerio occiditur comes Provinciae⁴ una cum Guidone de Seveyrac; quapropter magna exercuit mala Adelphonsus rex Aragonensis, frater defuncti.

Hebdomada eiusdem [Augusti] mensis ultima Alexander in urbe Castellana decedens, Lateranis tumultus anno sui papatus 23. Feria 3. eligitur Humbaldus, qui pontifex erat Sept. 1. Hostiae et Veliternensis urbium. Sequenti dominica prima Septembris coronatur et insigni- Sept. 6. tur a Teudino episcopo [Portuensi^g] et ab archipresbytero Hostiensi iuxta consuetudinem et ab universo populo vel clero laudatur Lucius III. Lucensis Tuscus vocatus.

73. . . . Immisit Deus in Aquitaniam^h hostes crudelium populorum, quales patres nostri non viderunt a tempore Normannorum. Primo Basculi, postmodum Teuthonici, Flan- drenses et, ut rustice loquar, Brabansonsⁱ, Hannuyers^k, Asperes⁵, Pailler⁶, Navar, Turlan- nales^l, Roma, Cotarel, Catalans, Aragones, quorum dentes et arma omnem pene Aquita- niam corroserunt.

EX PARTE II. ^m

1. . . . Henricus senior⁷ cum Henrico filio auxilium cum omni conamine ferebat Phi- 1182. lippo regi, contra quem principes Francorum, maxime Philippus Flandrensis comes, se erexerant^a; sed Deo propitio pace inter eos solempniter firmata, senior Anglorum rex Aquitaniam petit.

4. Romae perinde mortalitas populum multum prostravit. Petrus legatus⁸ die Kal. Au- gusti apud Ostiam, presente papa Lucio, decessit et in cenobio quod vocatur Fossa-nova 45 tumulatur.

23. . . . Eo die⁹ obiit Christianus Maguntiae archiepiscopus, cancellarius impera- 1183. toris.

27. . . . Fredericus pacem cum Longobardis fecit, qui auxerunt ei annuos redditus.

28. . . . Vigilia natalis Domini. . . . Crastino festum Lucius papa celebravit Anagninae. Dec. 25.

50 a) Grav. — dicitur des. 1. 2. b) miracula 1. 2. c) al. 'a clerico quodam' add. L.; quondam — Autbois des. 1. 2. d) haec des. 1. 2. e) largiens L. f) hoc c. deest 1. g) deest 2. h) Aquitania Br. i) Braibanso 2. k) Anoier 2; Hamnuyers Br. l) Turlau. Vales L. Br. m) haec omnia des. 1. n) ita Br.; erexerat L.

1) Lemovicas. 2) In proelio inter Brivam et Mala- 7) Rex Angliae. 8) Card. presb. S. Chrysogoni. mortem a. 1177, Apr. 21. commisso. 3) Lemovi- 9) Nulla dies indicata est; praecedat dies assumptio- 55 censis. 4) Raimundus Berengarius III. 5) Illi nis S. Mariae (Aug. 15). Christianus obiit die Aug. 25. vallis Aspe? BOUQ. 6) Palearii; cf. Ducange s. v.

EX ANDREAE MARCHIANENSIS HISTORIA REGUM FRANCORUM.

*Andreas*¹, ex monacho Aquicinctino, ut dicitur, prior monasterii Marchianensis factus², qui Willelmo Andrensi teste 'octogenarius et amplius existens, omnem fere aetatem in religionis exercitiis et virorum illustrium gestis legendis et explicandis explevit'³, regum Francorum condidit historiam tribus libris comprehensam, quam Petro episcopo Atrebatensi (a. 1184—1203) inscripsit et ad a. usque 1196. deduxit. In tertio libro componendo, qui de regibus stirpis Capetingicae agit, praeter Sigebertum et Anselmum, quos auctores ipse laudat, et eorum continuationem Aquicinctinam etiam historiam Francorum ex Hugonis Floriacensis libris confectam (ap. Chesnium IV, p. 96 sqq.; cf. SS. IX, p. 343) excrpsit, nonnulla vero inseruit ad historiam Flandrensem spectantia, quae partim ex Flandria generosa recensiois B sumsit, partim vero ex libro nunc deperdito hausisse putandus est⁴. His pauca adiecimus quae pontificum Romanorum vel ecclesiae Atrebatensis historiam illustrant, ultimum vero caput, ut libri compositio perspiciatur, integrum recepimus.

In nonnullis codicibus adiecta est continuatio, quae et ipsa cum libro illo Aquicinctino a. 1201. 1225. 1226. convenit, postea vero prope ad ea accedit, quae sub titulo continuationis Bergensis Bethmann (SS. VI, p. 438 sqq.) edidit, minime tamen ex hac sumta esse potest⁵. Willelmus vero Andrensis, qui chronicae a se conscriptae integrum Andreae librum inseruit (v. SS. XXIV, p. 685), neque additamenta illa recepit, neque codicem Bergensem excrpsit, ut recte b. m. I. Heller monuit (l. l. p. 686), longius etiam ab utroque recedit. Fortasse igitur notae Aquicinctinae iam deperditae tam ipsi quam Andreae continuatori et Bergensi compilatori materiam prae-buerunt.

Andreae libro et fortasse etiam continuatione usus est auctor chronici Hanoniensis quod dicitur Balduini⁶. Complures locos etiam Iacobus de Guisia Annalibus Hannoniae inseruit (cf. 'Arch.' IX, p. 362).

Codices quos adhibuimus hi sunt:

1) Atrebatensis nr. 453 (antea 364) et Cheltenhamensis nr. 11582 (in fine: 'Iste liber ecclesie de Mareolo Atrebatensis diocesis'), eiusdem libri particulas exhibent, s. XIII. inc. nitide scripti (cf. 'Arch.' VIII, p. 402; 'N. Arch.' IV, p. 597). Ille 56 explet folia, hic 8.

2) Parisiensis nr. 6570, membr. s. XIII. in 4°, qui foliis 72 solam Andreae historiam continet.

3) Parisiensis nr. 8865, s. XIII, fol. maximi, qui variorum operum collectioni f. 161—181. eam inserit.

4*) Duacensis nr. 883 (antea 840), s. XIII, olim S. Rictrudis Marchianensis, is esse videtur, in quo primum continuatio aliis manibus post addita est, cuius nunc vero aliqua pars amissa (cf. 'Arch.' VIII, p. 430; 'Cat. des bibl. des départ.' VI).

4) Valentianensis nr. 467 (antea 7. 4, 25; olim 'Liber sancte Rictrudis') s. XIV, ubi f. 75—134'. post Miracula S. Rictrudis, Passionem S. Dio-

1) Silvii agnomen nonnisi in cod. Bononiensi legitur haec aliunde sumsisse videtur. 5) Res enim melius ('Arch.' VIII, p. 407). 2) 'Hist. littér.' XV, p. 87 n.; dispositae, anni accuratius indicati sunt. 6) V. SS. 45 teste codice Parisiensi nr. 6183. 3) SS. XXIV, p. 690. XXV, p. 414. et infra p. 215.
4) Semel cum Ann. Blandiniensibus convenit; sed

nysii et sociorum et Vitam S. Elysabeth Andreae historia una cum eadem continuatione legitur (cf. 'Arch.' VIII, p. 442)¹.

5) *Parisiensis nr. 6183 (Colb. 3863, regius 10297. 3. 3), chart. s. XIV, in 4°, ex 4^a manavit, sed multa arbitrarie mutavit. Continuationi annos 1245. et 1248. addidit.*

Hunc socius noster b. m. I. Heller, Atrebatensem et Valentianensem b. m. K. Foltz cum editis contulerunt, Cheltenhamensem et Parisienses 2 et 3 ipse evolvi; de Duacensi Bethmann retulit. Extat praeterea in bibliotheca Vaticana cod. reg. Christinae nr. 838, olim S. Sepulcri Camerac., post Petavii, membr. s. XII. ex., de quo cf. Fabricius, Bibl. lat. medii aevi sub voce 'Andreae', et 'Arch.' XII, p. 308. Alii sunt Parisiensis nr. 16570 (Sorbonne 1496), s. XIII ('Arch.' XI, p. 322); Atrebatensis nr. 184, s. XIV ('Arch.' VIII, p. 402); Bononiensis nr. 145 (antea 135), s. XIV (ib. p. 407), uterque sine continuatione; Ambianensis nr. 368, chart. s. XVII, ad a. usque 1218. continuatus; Bruxellensis nr. 7682, chart. s. XVI, cum continuatione prima (ib. p. 505); Atrebatensis nr. 158, s. XVII ('N. Arch.' II, p. 316).

Andreae liber una cum maiore Willelmi chronica prodiit in editionibus tam a Beauchamps quam a Dacherio paratis (v. SS. XXIV, p. 689). Particulas maiores ediderunt Bouqueti continuatores X, p. 289; XI, p. 364; XIII, p. 419; XVIII, p. 555. una cum continuatione ex cod. 5. Quod Chesnius collectioni suae inseruit fragmentum historiae Francorum (III, p. 334), nihil esse videtur nisi Andreae particula, perperam igitur cum Hugonis Floriacensis libris (SS. IX, p. 342) coniuncta.

G. W.

EPISTOLARIS PREFACIO SEQUENTIS OPERIS.

25 Domino et patri sanctissimo P[etro] venerabili Atrebatensis^a aecclesiae episcopo frater Andreas omnium sanctorum et vester servus salutem et gaudium sempiternum.

Vestra, pater karissime, pia, ut scitis, importunitate provocatus et meo^b promisso constrictus, manum, sicut vobis promisi, ad scribendum converti. Predecessores enim nostri orthodoxi patres, divinis disciplinis veteris et novae legis imbuti, a primordio mundi usque ad sua tempora descripserunt temporum^c accidentia. Horum primus Iulius Africanus, deinde Eusebius Cesariensis, Iheronimus, Prosper, Orosius, Victor, Isidorus^d, Beda, Sigebertus et Anselmus abbas, monachi Gemblaucenses^e, et quem pretermiseram Gregorius Turonensis episcopus, regnis et temporibus ordinaverunt suas quisque historias. Horum ego pauper litteratura sequens vestigia, de regibus^f nostrae gentis, scilicet Francorum, succinctam et veritate subnixam, Gregorium Turonensem et Sigebertum sequens, vestrae parens voluntati, scribere decrevi^g hystoriam. Nec debet displicere litteratis, quod aliquando prodest simplicioribus^h et idiotis. Nam quosdam hystoria, alios allegoria, nonnullos vero edificat moralitasⁱ. Nec legenti debent esse onerosa, si aliqua utilia quae hystoriae minus congruant reppererint^k inserta. Dabo igitur pro posse operam, ne fastidiosa sit lectio, quia nullus, ut credo, delectatur fastidio.

Post illud famosum Troianae civitatis excidium

INCIPI^l EPILOGUS PRIMI LIBRI.

Primus iste libellus originem gentis Francorum, successionem ducum, genealogiam regum qui Merovingi dicti sunt, egressum a Troia et Sicambria, regem Clodoveum a sancto Remigio cum Francorum populo baptizatum insinuat, necnon adquisitionem totius Galliae per prefatum regem et eius successores factam et industriam quorundam regum, aliorum vero ignaviam ostendit. A Theoderico vero, qui 15us apud eos regnavit, usque^m ad ultimum

a) Atrebatensi 1; Attreb. 3. 4, et alibi nonnumquam 2. b) mea p. constructus 3. c) acc. temp. 1. d) Ysid. 3; Isidorus 4. e) Gemblaucenses 4. f) scilicet add. sed del. 1. g) deest 4, ubi post add.: proposui. h) simplicioribus 4? i) mortalitas 3. k) repperint 1; repperit 3. l) deest 4. m) ad ult. usque 1.

1) In fine Andreae hi versus leguntur:
Sacra Rictrudis est liber Marchianensis.

Per quem servatus fuerit, maneat benedictus,
At per quem raptus, anathema sit et maledictus!

Hildericum^a gesta eorum nec carta nec^b calamo indigent. Ubi autem hec figura est P, ne transeas, quia sunt digna memoria.

EPILOGUS LIBRI SECUNDI.

Secundus qui subsequitur libellus indicat Karlentium generosam progeniem ex Mero-⁵vingorum prosapia descendente magnificosque Pipini Parvi^c et Karoli Magni regis^d, filii eius^d, triumphos, Romanum etiam imperium Italicumque regnum ad eundem gloriosum regem et^e eius successores translatus^f. Demonstrat etiam Normannicam^g cladem per contentionem filiorum Ludovici Pii imperatoris Galliis illatam. Describit^h etiam contentionem de successione regni inter heredes Karoli Calvi et Roberti comitis Andegavorum.¹⁰ Tandem finem accipit in prodicione Karoli ducis ab Ascelmoⁱ episcopo Laudunensi, vetulo traditore, perpetrata et Hugone duce cognomento Capet, qui fuit successor supradicti Roberti quartus.

FINIT EPILOGUS.

De comitatu Flandriarum.

Comitatus Flandrentium eo regnante sumpsit exordium. Flandria enim eo tempore non erat tanti nominis nec famae nec etiam opulenta sicut modo cernitur, sed a forestariis Francorum regis regebatur. Horum Lidricus Harlebeccensis et Ingelrannus filius.

INCIPIIT PROLOGUS LIBELLI TERCII.

Franci origine Troiani, adhuc pagano ritui dediti, regnum suum, sicut in presenti nunc cernitur, in Gallias tabilierunt, quae nunc ab eis Francia denominatur. Anno igitur dominicae incarnationis quadringentesimo octogesimo quarto^k Hildericus eorum rege mortuo, qui Treverim civitatem cepit et Aurelianis^l urbem devastavit, Andegavis^m incendit et cum Audovacrio duce Saxonum Alemanniam sibi subiugavit,²⁵ Clodoveus, filius eius ex regina Basina, uxore quondam Basini regis Thuringorum, regnum fortiter tenuit et ampliavit. Nam Alemanniam sub tributo redegit, interfecto rege Alemannorum, Egidium ducem Romanorum, qui Suessionis regnabat, occidit, Gundebaldum regem Burgundionum devicit, Alaricum regem Wisigothorum, qui regnabat apud Tholosamⁿ, peremit, sicque Neustriam, Austriam, Franciam, Alemanniam, Burgundiam, Provinciam, Aquitaniam^o, Wasconiam usque ad Pireneos^p montes suo imperio subiugavit. Hic a sancto Remigio Remensi archiepiscopo cum sibi subiectis baptismi gratiam percepit, ab Anastasio imperatore Romano et Constantinopolitano coronam auream cum gemmis et tunicam bleteam^q codicillosque de consulatu accipere meruit. Huius progenies feliciter regnavit usque ad septingentesimum^r quinquagesimum annum dominicae incarnationis, excepto quod per octoginta et octo ferme annos a^s tempore Lotharii regis et Baltildis^t reginae regibus a solita fortitudine degenerantibus regni potentia disponebatur per maiores domus. Unde factum est, ut Pipinus^u, filius Karoli Martelli^v, octavus a Lothario^w, patre Dagoberti, per Blithildem, filiam Lotharii, sororem^x eiusdem Dagoberti, quae desponsata fuerat Ansberto^y duci Lotharingo^z, et sic processerat de semine regio et erat maior domus sub rege Hildrico^a, a Stephano pontifice Romano apud ecclesiam beati Dyonisii cum uxore et filiis Karlomanno^b et Karolo Magno in regem ungeretur et per eos generatio eorum in hereditatem regalis successionis in perpetuum⁴⁰ benediceretur et omnis alienigena ab eius invasione apostolico anathemate interdiceretur. Regnavit autem eorum progenies in imperio Romano usque ad annum Domini nongentesimum^c duodecesimum, in regno vero Francorum usque ad annum Domini nongentesimum^c vicesimum sextum^d. Tunc Hugo Caputius comes Parisiensis et dux Francorum contra dominum suum et consobrinum Karolum ducem Lotharingiae regnum Francorum contra preceptum Romanae ecclesiae, qui^e omnes invasores regni anathematiza-⁴⁵ verat^f, iniuste invasit. Sed quia scriptura de Deo dicit, quia ipse immutat tempora et transfert regna, hoc iudicio Domini relinquimus et tercium libellum ad genealogiam eiusdem Hugonis regis describendam subiecimus.

EXPLICIT PROLOGUS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI TERCII.

1. De translatione regni^h et regno Hugonis Francorum ducis.
2. De regno Roberti, filii eius.

a) Ild. 2. b) ne 1. 3. c) patui 3. d) deest 5. e) et eius des. 4. f) translatus demonstrat etiam 2. g) Northm. 3. h) Describit 1. i) ita Andreas pro Ascelino scripsisse videtur; Anselmo 3; Ascelmo corr. Anselmo 4. k) 974. 4. l) corr. Aurelianam 4. m) Andegavum 4. n) Tolosam 3. 4. o) deest 4. 5. p) Pireos 1. 2; Pyreos 3. 4. q) ita 1—3; 55 bletheam 4. r) septigesimum post corr. septuagesimum 4. s) deest 4. t) Batilde 1; Balthildis 2; Batildis 3—5. u) Pipinus 3. v) Marcelli 3. w) Lothario 1. x) sorore 1. y) Ausberto 4. 5. z) Lotharingie 4. 5. a) Hildericus 4. b) Karlem. 2. c) nung. 1. 2. d) xxvii^{lum} 4. e) ita 1—3, corr. quod 4. f) anathematizaverunt 3. g) des. 4, manu s. XVI. suppleta. h) Francorum add. 4.

3. De regno Henrici, filii Roberti.
4. De regno Philippi, filii Henrici.
5. De regno Ludovici cognomento Grossi, filii Philippi.
6. De regno Ludovici piissimi regis, filii Ludovici.
7. De regno Philippi secundi, filii Ludovici.*

EXPLICIUNT^a CAPITULA.

2. De regno Roberti.

10 Anno^b 16. Roberti regis inventae sunt in civitate Atrebatensi multorum reliquiae 1011.
sanctorum; ubi multa facta sunt miracula.

Anno 18. Roberti regis facta est magna maris inundatio ad vesperam, ubi innumerabiles perierunt. A. Bland. 1013.

Anno 28. Roberti regis de abbazia Sanctae Rictrudis Marchianensis expulsae sunt 1023.
sanctimoniales, quam per trecentos et triginta annos possederant, et revocati sunt ibi
15 monachi per Lidunum abbatem Sancti Vedasti et Balduinum comitem Flandriarum.

Anno 33. Roberti regis ecclesia sanctae Mariae in civitate Atrebatensi fulmine cre- 1028.
mata est in Kalendis Augusti.

3. De regno Henrici [filii^c Roberti].

Anno Domini 1030. Roberto Francorum rege^d mortuo, Henricus, filius eius, regnat in Francia, anno 6. Con- Sig.
20 radi imperatoris, annis 30. Henricus rex Francorum et Conradus^e imperator confederantur. A. Laub.

Balduinus comes Flandrensis, invaso Haginoensium^f comitatu, contra imperatorem¹
rebellat.

Anno 21. Henrici regis Francorum Balduinus comes Flandrensis Insulanus cum filio suo Bal- A. Laub. 1051.
duino rebellat contra imperatorem Henricum, invaso Monte Castriloco. Modus autem invasionis
25 hic fuit: Herimanno^g comite Montensi mortuo, Balduinus iunior, filius^h Balduini, uxorem
duxit Richeldemⁱ, relictam Herimanni^k comitis, inconsulto imperatore, et sic Hagionensium^l
invasit comitatum.

Anno^m 23. eiusdem regis Balduinus maior Tudiniumⁿ incendit, Balduinus autem iunior^o Hoiump^p vastat et A. Laub.
utrimque incendunt.

30 Anno 24.^q eiusdem regis imperator Henricus motus animo innumerabilem exercitum 1054.
congregavit et ductu Iohannis advocati Atrebatensis^r, quem Balduinus [comes^s Flandren-
sis] exheredaverat et ad imperatorem transierat¹, contra Balduinum venit, et in Bracbanto^t
super ripas fluvii Scaldi^u tentoria sua fixit. Quo audito, Balduinus et ipse exercitum con-
gregans, ex alia parte fluminis consedit. Sed exercitus eius in^v comparatione imperatorii
35 erat parvissimus^w. Imperator autem, quia flumen transire non poterat, misit terciam par-
tem exercitus sui per Cameracum et per Sclusam, ignorante Balduino, ut exercitum eius
comprehenderent a tergo. Balduinus autem videns ita se comprehensum, cum exercitu suo
fugit et fluvium qui dicitur Lis transiit. Comes autem Lambertus, qui ad auxilium eius
venerat cum magno exercitu militum, clausit se infra urbem Tornacum. Imperator autem
40 Henricus videns fugisse Balduinum, transivit fluvium et obsedit Tornacum, civitatem cepit,
Lambertum^x comitem occidit², quosdam autem militum secum adduxit, alios interfecit.
Sicque per Flandriam transiens, incendiis et rapinis usque ad fluvium Lis terram vastavit.
Hoc actum est anno Domini 1054. Tercio post hec anno Henricus obiit gloriosus impe- 1056.
rator. Successit ei^y filius eius equivocus. Timore huius Henrici imperatoris fecit Baldui-
45 nus comes fossatum magnum a comitatu Lensensi usque in mare descendente, quem
vocant Bolanum-rivum³, ne iterum aliquis imperator haberet per terram Flandriarum^z libe-
rum transitum.

^a) 1 post add.: De regno Ludovici, filii Philippi secundi, et de regno Ludovici sanctissimi viri regis,
filii eiusdem Ludovici.

50 a) haec des. 1. b) haec excerpta ex historia Roberti recepi ex editione Bouq. X, p. 290. c) f. R. des. 1. 3; R. ter-
cii 5. d) r. Fr. 5. e) Conradus 2. 3. f) Hainonensium 4. g) Herm. 4; Gerim. 3. h) f. eius 5. i) Recheldem 3.
k) Herm. 4. l) Hainonensium 4. m) Anno — incendunt des. 4. n) Tutlinium 2. o) minor 1.
p) Hostium 3. q) 23. 4. r) Attreb. 2. s) c. Fl. des. 3? 4. 5. t) Brachanto 4. u) Scaldi corr. Scaldi 1.
v) deest 2. w) minimus 5. x) et L. c. 3. y) deest 4. z) Flandriam 3.

55 1) Heinricum III. Cf. Gesta Lietberti ep. Camer. c. 9, Ruffholtano ad Ariam, Basseam, Lensum usque,
SS. VII, p. 493. 2) Gesta Lietberti c. 13, l. l. p. 494, Morini nunc vocant Fossam-novam, quanquam Mal-
leucarum 19 fossam ductam a Claromarisco seu castro hanc dictam Fossam-veterem. BOUQ.

Pontifices Romani, qui tempore Henrici regis Francorum aecclēsie prefuerunt: Benedictus, Silvester, Gregorius, Clemens, Damasus, Leo, Victor, Stephanus, Benedictus Baliternensis^{a.1} episcopus, Nicholaus. Imperatores Romani: Conradus, Henricus, filius eius, Henricus, filius huius Henrici.

4. De^b regno Philippi filii Henrici^c.

5

[De^d morte Balduini comitis].

Anno 12. Philippi regis Francorum, Balduino Insulano comite Flandriarum, tutore eius, ante^e triennium defuncto, Balduino quoque, filio eius, qui Hasnoniensis^f dicitur propter cenobium Hasnoniense quod reedificavit, qui utrumque comitatum tenebat, Flandrensem per patrem^g, Hainoensem^h per Richeldemⁱ comitissam, viduam Herimanni^k comitis Montensis, cui nupserat, mortuo^l, Robertus, frater eius, qui Frisio dictus est, qui vivente patre apud Audenardam super sanctorum reliquias ex ecclesiis Flandriarum ibi congregatis, vidente patre et annitente^m, presentibus etiam omnibus Flandriarum baronibus, fide interposita iuraverat, se numquam patre vivente absque eius iussu in Flandriam intraturum nec post mortem eius nichil reclamaturum, in Frisiam discessit et apud comitem Florentiumⁿ mansit. Quo defuncto, uxorem^o eius in coniugium accepit.

[De^d bello avunculi contra nepotem].

1070. Mortuo autem, ut prediximus, Balduino, fratre eius^p, consensu Flandrensium contra Arnulfum, filium fratris^q sui Balduini, Flandriam periurus occupavit. Arnulfus vero comes iuvenis cum Philippo^r Francorum^s 20
 1071. rege apud Casletum^t occurrit patruo suo Roberto; et pugna conserta, Arnulfus perimitur. Quo interempto^u,
 cf Fl. gen. statim Philippus rex et Richeldis comitissa Balduinum, fratrem Arnulfi, vix decennem, comitem statuunt. Robertus vero consilium habuit cum Eustachio comite Boloniensi, cuius frater erat episcopus Parisiensis², qui erat cancellarius et^v regis consiliarius, ei^w multa promittens, ut fratri suo^x suaderet, quatinus regem faceret ab hoste discedere, et de tota Flandria, si ei cederet comes Eustachius^y, suum faceret velle. Sed antequam hec^z
 sig. res ad effectum veniret, interim pugna committitur³, et multis occisis, hinc Richeldis, Arnulfi mater, illinc Robertus capitur, et altero pro altero relaxato, bellum inter eos vario eventu protrahitur. Rege vero consilio episcopi Parisiensis et comitis Eustachii inde recedente, Richeldis cum filio suo^a Balduino regis auxilio destituta, ad comitatum Hainoensem^b tristis discessit; sicque Robertus per³⁰ iurus iniuste et fraudulenter comitatum Flandrensem invasit.

[De^c bello nepotis contra patruum suum].

Auct. Aquic. 1076. Anno 4. abhinc transacto, Balduinus puer comes^d Hainoensis, frater Arnulfi apud Casletum occisi^e, ad Donengium bellavit contra exercitum patris sui^f Roberti, quem pugnando devicit⁴. Robertus enim de comitatu Hainoensi^g exheredare^h eum cupiebat, sicut de Flandrensiⁱ exheredaverat^k. Post paucos 35 annos idem Robertus Iherosolimam abiit — Duacum tantummodo reddidit Balduino comiti Hainoensi, nepoti suo. Ipse autem paucis annis transactis mortuus est apud Casletum absque viatico et ibidem sepultus. Successit ei Robertus, filius eius.

Auct. Aquic. Anno 19. Philippi regis inceptum est cenobium Sancti Salvatoris in insula que dicitur Aquicinctus^l a viris illustribus, Sigero videlicet atque Galtero, annuente et concedente Gerardo Cameracensi episcopo. 40

Interpositio^m de episcopatu Atrebatensi.

Canonici Atrebatenses egre ferentes se tam diu ecclesiae Cameracensi subesse, eo maxime, quod videbant Walterum ab episcopatu Cameracensi expulsum et Manassem subrogatum, coram Urbano papa querelam deponunt, asserentes sanctum Vedastum a sancto Remigio civitati Atrebatensi proprie ordinatum episcopum, et ut episcopus sibi proprius 45

a) ita 1—3. b) haec des. 1. c) H. regis 5. d) ita solus 5. e) mortuo a. t. 4. 5. f) H. d. p. c. des. 4. g) partem 4; p. p. des. 5. h) Hain. 2; Hainonensem 4. i) Richildem comitissam 4. k) Herm. 4. l) Hermannio falso add. 4; marito eius mortuo 5. m) amittente 4. 5. n) Florentium 2. 4. o) uxor e. i. coniugium eius mansit 4. p) deest 5. q) fratri 1. r) Philippo 2 saepius. s) deest 1. 5. t) Calletum 4. u) mortuo 5. v) et r. cons. des. 4; q. e. c. et r. c. des. 5. w) et e. m. promittit 5. x) qui erat cancellarius h. l. add. 5. y) Eustachius 2. z) hecheres 2. a) deest 4. b) Hainonensem 4, et ita post. c) ita 5. d) H. c. 5. e) iam defuncti 5. f) deest 5. g) Hainonensi h. l. etiam 2. h) exhereditare 4. i) comitatu Fl. 4. 5. k) exhereditaverat 4; eum exh. 4. 5. l) Acquicinctus 4. m) haec des. 1; De intermissione episcopatus Attrebatensis 5.

1) i. e. Veletrensis. 2) Gaufridus; cf. Flandr. gen. der Friese' p. 48 sq. 4) Eadem pugna esse videtur, c. 22. 3) Eadem de qua supra; ex alio fonte de qua Gislebertus refert, SS. XXI, p. 494. 55 male quaedam inseruit auctor; cf. Schmiele, 'Robert

ordinetur, a papa expetunt. Urbanus autem papa petitionem eorum iustam iudicans, ordinavit eis episcopum Lambertum, Morinensem archidiaconum. Hoc factum est anno Domini 1095.

Balduino comite Hainoensi in expeditione Hierosolymitana mortuo, Balduinus, filius eius, ei successit. Qui circumventus quibusdam pactionibus a Roberto Flandrensi comite, consobrino suo, Duacum castrum perdidit. Henricus imperator ad auxilium Balduini contra Robertum exercitum ducens, contra Duacum vadit, et pacto pacis magis utrimque simulato quam composito, pene inefficax rediit. Sig.1108.

Imperatores Romani, qui Philippo regnante imperaverunt: Henricus III, Henricus V, pater scilicet et filius. Romani pontifices: Nicholaus, Alexander, Gregorius VII, Victor, Urbanus.

5. De regno Ludovici VII^a, qui cognominatus est Grossus.

Lamberto episcopo Atrebatensi mortuo, Robertus, archidiaconus eiusdem ecclesiae, ei succedit.

Robertus secundus comes Flandrensi^b cum equitaret super pontem Meldensem cum multitudine militum, casu cecidit, et conculcatus pedibus equorum, ibi vitam finivit. Corpus eius apud Atrebatum relatum est et in ecclesia sancti Vedasti sepultum. Successit ei Balduinus cognomento Hapiola¹, filius eius.*

Balduino comite Flandrensi^b absque liberis^d defuncto, Karolus, Roberti comitis, patris eius, ex sorore nepos, comes substituitur, filius regis Danorum.

Pontifices Romani, qui eo regnante prefuerunt ecclesiae: Paschalis, Gelasius, Calixtus, Honorius, Innocentius. Imperatores Romani: Henricus V. et Lotharius II.

6. De regno Ludovici VIII^a.

Anno Domini 1131^f, Lotharii autem imperatoris anno 11, Innocentii vero pape 7, regnavit Ludovicus iunior, filius Ludovici, in Francia. Quadraginta quinque annis post patrem regnavit.

Ludovicus rex Francorum anno regni sui 16. Aenordem uxorem suam^g repudiavit; quae postea ad thorum transiit Henrici regis Anglorum et ducis Northmannorum, filii Gosfridi^h comitis Andegavorum. Ex illa igitur genuit hos filios: Henricum regem Angliae, qui vivente patre obiit, Richardumⁱ ducem Aquitaniae, qui nunc regnat in Anglia, Goffridum^k comitem Britanniae et Iohannem qui dicitur Sine-terra, et filias tres, quarum unam duxit rex Tole- tanus in Hispania, alteram Willelmus rex Siciliae, terciam Henricus dux Saxoniae.

[De^l duobus in papas electis et consecratis].

Anno Domini 1160, 25.^m Ludovici regis Francorum, orta est dissensio in ecclesia Romana. Electus est enim Rollandus cancellarius ab omnibus cardinalibus preter quatuor; qui se clamans indignum nonⁿ consensit electioni eorum. Quatuor autem predicti cardinales, qui eius electioni non consenserant, assumpta magna cleri et plebis frequentia, elegerunt Octavianum tituli Sanctae Ceciliae cardinalem presbiterum. Quem in^o Lateranensi ecclesia con- secrantes, Victorem appellaverunt. Quod videntes primi, Rollandum cancellarium, qui pri- mus fuerat^p electus, conveniunt et eum invitum in loco qui Cisterna Neronis dicitur conse-

*) *Codex Wilhelmi Andrensis addit*: Anno 19. Ludovici regis incepit ordo militaris Templariorum et beate Marie Theotonicorum, fratres quoque hospitalis sancti Iohannis in Ierusalem, qui longe antea fuerunt fratres laici et professi in monasterio beate Marie de Latina in Ierusalem, ordinis sancti Benedicti, serviebant quoque pauperibus in hospitali ad portam dicti monasterii in habitu nigro et sub obedientia domini abbatis illius loci. Ad abbatis sui preceptum cruces albas nigris suis vestibus assuerunt et sic etiam in vexillis; nam ad preceptum abbatis predicti in defensionem patrie contra latrunculos assumpserunt arma. Ad quorum exemplum fratres Theotonici assu- mentes statum militie, cruces nigras albis chlamidibus apposuerunt, Templarii vero cruces rubeas in albis chlamydibus, et hii duo status sunt canonici regulares.

a) VII — Grossus hoc loco des. 3, qui integrum argumentum supra posuit. b) Flandrensis 3. 4. c) beati 4. d) here- dis 3. e) deest 4; D. r. L. VIII. des. 5. f) ita codd. g) deest 4. h) Goifridi 3; Gaufridi 4. i) Ricar- dum 4. k) Gosfr. 2; Goiffr. ducem Aquitanie et I. 3; Gaufridum 4. l) ita 5. m) L. r. 25. 3. 4. n) n. se c. 3. o) L. in 2. 4, corr. in L. 5. p) e. f. 3.

1) Vernacula 'apeche' seu securicula, Gallice 'hachete'. BOUQ. Flamingi eum 'hapkin' nominasse dicun- tur; Gallice nunc scribitur 'à-la-hache'.

crantes, alterato nomine Alexandrum appellaverunt¹. Et contentio inter hos duos et successores Octoviani et Fredericum imperatorem a 25.^a anno Ludovici regis usque ad 42. nullum accepit remedium. Nam Octoviano successit Wido Cremensis, Widoni^b Cremensi Iohannes Strumensis^c, Iohanni Strumensi^d quidam qui vocatus est Innocentius. Summa autem istius scismatis est^e decem et octo annorum^f.

Cont. Aquic.
1164.

Godescalcus Atrebatensis episcopus infirmitate capitis^g gravatus, episcopatum dimisit. Cui successit Andreas de ordine Cisterciensi quidam abbas per suggestionem Henrici Remensis archiepiscopi. Bella et seditio- nes, iurgia quoque et querelas^h, quae emergerunt inter Ludovicum regem Francorum et Hen- ricum regem Anglorum, quis poterit enarrare? Nec mihi videtur utile hecⁱ omnia scribere in huius cronicae abbreviatione^k.

cf. Cont.
Aquic. 1168.
ib. 1170.

Anno 33. Ludovici regis obiit Theodericus comes Flandrensis; successit ei Philippus, filius eius.
Anno 35. Ludovici regis. Eodem anno, mediante Ludovico rege Francorum, pax inter regem Anglorum et Cantuariensem archiepiscopum composita est, magis ficta quam facta^k. Qui conductu Philippi comi- tis Flandrensis post septennium^l exilii iniurias in^m sedem suam revertitur in adventu Domini.

ib. 1173.

Anno 38. regisⁿ Ludovici obiit Andreas Atrebatensis episcopus. Robertus Ariensis prepositus in^o loco eius eligitur, 15 non^p consecratur.

Anno 39.^q Ludovici regis Robertus Atrebatensium electus industria Philippi comitis ac^r potestate Cameracensium episcopus eligitur. Frumaldus archidiaconus Atrebatensium ordinatur episcopus. Robertus Cameracensium electus a servientibus Iacobi de Avesnis^s apud Condatum ignominiose perimitur.

ib. 1177.

Anno 42.^t Ludovici regis facta est leticia magna in populo. Nam Fredericus illustris Romanorum^u 20 imperator per inspirationem divinae gratiae, deposito vanitatis errore, ad viam veritatis reversus est et ad obedientiam Alexandri papae.

ib. 1180.

Ludovicus rex anno regni sui 45, Frederici autem imperatoris 28, Henrici vero regis Anglorum 25, Alexandri pape 21, mense Septembri morbo paralisi, quo per annum fuerat dissolutus, et vita caruit. Qui regnum Francorum satis iusto et pio moderamine gubernavit.

Pontifices Romani, qui eo regnante ecclesiae prefuerunt: Innocentius, Celestinus, Lu- cius, Eugenius, Anastasius, Adrianus, Alexander. Imperatores Romani hii temporibus eius imperaverunt: Lotharius secundus, Conradus tercius, Fredericus.

7. De regno Philippi^w secundi, qui modo regnat.

Anno Domini 1180, Frederici imperatoris 28^x, regnavit Philippus, filius^y Ludovici, 30 huius nominis rex secundus in Francia annis . . .^z. Philippus rex ante mortem patris sui uxorem duxit Elizabeth, filiam Balduini comitis Montensis, quam genuerat ex Margareta, sorore Philippi Flandrensi- um comitis. In iniciis regni regis Philippi, cum pax inter eos maxima^a et affectus propter predictas nuptias speraretur, instigante diabolo, per comitem Clarimontis^b.² et Rodulphum^c de Cociaco^d, filiis^e etiam Roberti cognomento Clementis, regis consilarii, qui prosperitati Philippi comitis invidebant, pax est 35 turbata. Nam rex puer erat, et^f pro suo velle sicut harundinem ad suum placitum agitabant. Hec simultas inter regem et comitem duravit per quinquennium et in tantum exagitata, ut etiam^g ipsi episcopi^h cum principibus Francorum preter Henricum Silvanectensem episco- pum suaderentⁱ regi, ut Elizabeth reginam repudiaret, quae erat pro etate sancta et reli- giosa, propter Philippi comitis odium; sed interventu beatissimae Dei genetricis virginis^k 40 Mariae, cui prefata regina se totam in hoc negotio commiserat, et vigilias in ecclesia Silva- nectensi cum magna cereorum claritate celebraverat et pauperibus nudis pedibus ministra- verat, rex non consensit consilio et actibus eorum, sed dilexit eam et genuit ex ea filium, 1187. quem^l vocavit Ludovicum.

cf. ib. 1183.

Anno tercio regis Philippi^m in regno eius heretici multi suntⁿ deprehensi. Qui industria Willelmi 45 archiepiscopi Remensis et Philippi comitis in civitate Atrebatensi et in multis aliis locis sunt ferri iudicio et aquae examinati, deprehensi^o sunt flammis traditi.

ib.

Eodem anno obiit Frumaldus Atrebatensis episcopus. Eligitur post eum Petrus abbas Cisterciensis, mediante Willelmo Remorum archiepiscopo.

a) 35. 4. b) Wido in 2; Cremensi *deest* 4. c) Frustrumensis 2; Strimensis 3; Trumensis 4. d) Strim. 3; *deest* 4. 50
e) *deest* 4. f) anni 3, *post corr.* annorum 4. g) corporis *superscr.* vel capitis 2; corporis vel c. 4. 5. h) quere-
lam 5. i) hoc 3. k) abbrev. 2. 4. 5. k²) vera 5. l) septenn. 1; septenni 2-4; septennii 5. m) ad 4. 5. n) L. r. 3. 4.
o) *deest* 4? p) et non 4. 5; n. c. *des.* 3. q) Anno sequenti R. 4. 5. r) *deest* 5. s) Avennis 4. t) L. r. a. 42. 3;
Anno 40. L. r. 5. u) Romanus 4. v) fuerunt 3. w) Frederici 3; Philippi huius nominis secundi 5. x) anno 28. 4. 5.
y) *deest* 5. z) *vacat* 1. 2; 43. 3; 45. 4. 5. a) firma 5. b) Clerm. 5. c) Rad. 2. 4. 5. d) Cochiaco 5. e) *ita* 1-5, 55
post corr. filium 4. f) et ipsum 5. g) et 5. h) *deest* 3. i) r. s. 5. k) et v. 5. l) quam 3. m) Phil-
lippi 1. n) d. s. 3. o) et d. 5.

1) Cf. Sigeb. cont. Aquicinct. p. 409. 2) Radulfum.

Anno quinto regis Philippi Philippus comes Flandriae in pago Ambianensi regia^a satisfecit et ad gratiam eius rediit. Reddidit enim^b ei quedam^c castella in pago Vadensi et Viromandensi, quae per Elizabeth uxorem suam, filiam^d Rodulfi Viromandorum comitis, vivente ea tenuerat, sed post mortem eius alios exheredans^e iniuste tenebat. Reddidit etiam ei comitatum Ambianensem.

Cont. Aquic.
1185.

De perditione Iherusalem.

Anno Domini 1187¹, anno 35. Frederici imperatoris, 7. Philippi Francorum regis, Balduino rege Iherosolimorum, ib. 1187. filio Amalrici^f, defuncto, Balduino quoque successore eius, ex sorore nepotiz, sub tutela comitis Tripolitani mortuo, corona regni redditur a Templariis militibus matri^h pueri defuncti, quae fuerat filia regis Amalrici. Quae coronam accipiens, imposuit capiti Guidonis de Lesenon comitis de Ioppe, mariti sui. Quod videns comes Tripolitanus, infremuit et indoluit et Saladinum regem Syriae super christianos, ut eos debellaret, invitavit. Quid multa? Dies belli venit, crux dominica capta est, patriarcha occisus, rex Guido captus, multa hominum milia et capta et interempta. Civitas Iherusalem cum multis aliis civitatibus et castellis in deditioem Sarracenorum transiit.

Anno octavo Philippi regis, exhortatione Henrici episcopi Albanensis, Romanae ecclesiae legati, idem rex et^k Philippus comes Flandriarum^l et multi alii procures post nativitatem Domini ad vindicandam iniuriam dominici sepulcri cruces assumunt. Nam Richardus^m dux Aquitaniae primus omnium principum illam assumpserat.

Richardus^m dux Aquitaniae contra dominum suum regem Francorum rebellat. Quem rex totis viribus excipiens, compulit ad deditioem.

Dominica mediae quadragesimae apud Maguntiacum generali curia congregata, Fredericus imperator cum multis episcopis et totius regni sui principibus et innumerabili multitudine Theutonicorumⁿ cruces sumunt.

Anno nono Philippi regis obiit Willelmus piaae memoriae rex Apuliae, christianorum transmarinorum protector et defensor, absque herede^o. Christianis transmarinis^p amissio terrae recens perditae fuit magna plaga, sed mors istius regis^q fuit illis maxima. Succedit ei in regno Siciliensi Henricus rex, filius^r Frederici imperatoris.

Eodem anno obiit Elizabeth regina, uxor Philippi regis, et cum nimio Francorum planctu in ecclesia beatae Mariae Parisius sepelitur. Civitas Atrebatensis cum ecclesia sancti Vedasti incendio conflagratur.

Anno decimo regni^s sui Philippus rex Francorum et Richardus rex Anglorum trans mare profecturi iter arripunt. Rex Francorum portum Ianuensis civitatis expetiit^t et rex Anglorum Marciliam^u perrexit. Cum rex Francorum ventum ad transfretandum expectaret^v aptum, quadam die in eadem civitate fulgur de celo quinquies cecidit. Quod regem valde perterritum. Tandem, omnibus necessariis preparatis, relicto portu, in altum velificavit. Cumque multa maris spacia transvolassent, repente ventus surgens contrarius regem retrocedere coegit. Multae naves confractae sunt, equi^w amissi, instrumenta lignea ad capiendas munitiones perditae^x. Milites etiam multi^y submersi^z et perdit. Sicque rex Francorum suo frustratus conatu, in Messana^a Siciliae civitate cum rege Anglorum transitum sequentis anni expectans resedit.

Philippus comes Flandriae mediante Augusto profectus est et in Italia^b hyemavit.

Fredericus piissimus imperator, cum quoddam flumen transiret prope Antiochiam, nescio quo casu, aquis interceptus^c vitam finivit. Successit ei in imperio Romanorum Henricus filius^d, huius nominis imperator sextus.

Philippus rex Francorum et Richardus rex Anglorum, cum apud Messanam civitatem^y tempus transfretandi expectassent, quorundam malignorum consilio discordant ad^e invicem. Causa autem discordiae fuit permaxima, quia Richardus rex Anglorum, sorore regis Francorum repudiata, quam sponderat², tamen ad eius nuptias non pervenerat, filiam^f regis Navarrae^g duxerat. Henricus enim senior rex Anglorum, qui anno nono regis Philippi apud castellum Cinon^h defunctus fuerat et apud Fontemⁱ-Ebralli^k sepultus, predictam regis sororem semper secum detinuerat nec filio suo Richardo tradiderat. De qua re multa dicuntur, sed verba ventosa et dubia in veraci^l historia scribere^m indignum duximus.

Anno undecimo regis Philippi ipse rex et rex Anglorum, Philippus quoque comes Flandriarum post mensem Marcium cum suis exercitibus mare transierunt et adventu suo christianos Acram obsidentes letificaverunt.

Philippus comes Flandriae inclitusⁿ Kal. Iunii obiit in obsidione urbis Acras tercio mense transfretationis suae et sepultus est in basilica sancti Nicholai foris muros^o. Ubi etiam tumulati sunt plus quam 50 tam episcopi quam duces et comites. In cuius obitu dolor incomparabilis christianis fuit, gaudium vero Sarracenis et Turcis. Successit⁴ ei in comitatu Flandrensi Balduinus comes Hainoensis hereditario iure per Margaretam^p, sororem eius, quam habebat^q in coniugio.

Cont. Aquic.
1191.

a) deest 5. b) ei enim 4. c) quoddam castellum 3. d) deest 5. e) e. a. 5. f) Amalrici 4, et ita post. g) ita 1. 2. 3. 5. h) sorori 3. i) Anno Domini 1188, anno vero 8. Ph. 4, ubi alia manu in marg. add.: De tertia via Iherosolimitana. k) deest 5. l) Flandrensi 4. m) Ricardus 4. n) Theuthon. 3; Teuchon. (?) 4. o) h. obiit 3; a. h. des. 5. p) a. r. t. 4; Tr. ch. r. a. t. 5. q) absque herede h. t. add. 5. r) deest 2; Fr. imp. fil. 1. 5. s) anni 2. t) expetit 3. u) Marsiliam 4. 5. v) a. e. 5. w) equis amissis 5. x) p. sunt 5. y) deest 4. z) s. sunt 5. a) Mesana 3. b) Ytaliā hiem. 4. c) interceptus 4; interemptus 5. d) f. eius h. 2. e) ad i. des. 5. f) sed f. 5. g) Navarie e corr. 3, et ita 4. h) Chinon 4. 5. i) Front. 2. 3. 5. k) Evralli 3; Ebraldi 4. l) inveterati 4; inveterata 5. m) i. d. s. 5. n) vir i. 3. o) murum 2. 3; mur' 5. p) Margaretam 4. q) ille h. 5.

1) Quae b. m. Heller SS. XXIV, p. 719 n. 7, a Willelmo Andrensi ex Andrea sumta dicit, minime apud hunc, sed in Cont. Aquicinctina leguntur. 2) Cf. Cont. Aquic. 1191, SS. VI, p. 426: Richardus rex

Anglorum, antequam transiret, uxorem duxit filiam regis Navarre, contempta sorore regis Francorum, quam sponderat. 3) Chinon in Turonia. 4) Successit — coniugio in Cont. Aquic. paullo infra leguntur.

Cont. Aquic.
1191.

Eclipsis solis facta est nono Kal. Iulii die dominica, hora sexta, in vigilia beati^a Iohannis baptistae.

Statim post eclypsim Philippus rex Francorum et Richardus^a rex Anglorum cum suis exercitibus, cum^b christianis quos ibi invenerant, urbem Acre^c obsident^d. Sarraceni vero et^e Turci impetum eorum non ferentes et^f de civitatis retentione diffidentes, regi Francorum et exercitui christiano 5. Kal. Iulii eam reddiderunt. Quam rex ea conditione recepit, ut omnes inde^g sani exirent, si Salahadinus^h sanctam crucem et 2600ⁱ captivos redderet christianos. Rex vero Francorum post mortem comitis^k Philippi repatriare festinavit. Post cuius discessum predicta conditione^l infirmata, rex Anglorum, qui ibidem remanserat, paucis de nobilioribus retentis, per quos sanctam crucem et^m quosdam captivos recuperare sperabatⁿ, 2600 diversis interfecit tormentis. Rex^o Anglorum post regressum regis Francorum ruinas murorum^p civitatis Acre pro tempore reparavit. Exercitus christianorum cum Salahadino et exercitu eius feliciter pugnavit in quodam sabbato, in vigilia nativitat^q beatae Mariae 10 inter Cesaream et Ioppen^r. Mira Dei virtus ostensa est in illa die. Nam Salahadinus cum suis, nostris persequentibus, fugam arripuit^s, tantamque stragem de nobilioribus Sarracenis prope Assur die illa nostri fecerunt, quantum omni tempore principatus sui non sustinuit una die. De nostris autem nullus cecidit nisi Iacobus de Avesnis, miles egregius et uni de Machabeis comparandus.

Philippus rex Francorum ante dies nativitat^t dominicae in Franciam^u venit, cupiditate ductus Flandriam 15 occupandi, cuius pars maxima per uxorem suam post mortem Philippi comitis ei cesserat. Cuius repatriationem videntes milites minus Deum diligentes et laboris impatientes, malo exemplo a rege accepto^v, reversi^w sunt.

ib. 1192.

Marchisus de Montferrat anno 12. Philippi^x regis Francorum ab Arsacidis^y apud Tirum occiditur. Henricus comes Campanensis princeps totius christianitatis transmarinae a Richardo rege Anglorum et militibus Templi 20 et Hospitalis^z constituitur. Guidoni vero quondam regi dedit rex Anglorum insulam opulentissimam Cipri, quam retro-acto anno super quendam tyrannum viriliter acquisierat. Inter Richardum regem Anglorum et Salahadinum indutia trium annorum firman^{aa}ur, misera conditione interposita, ut a nostris destrueretur Ascalon civitas nobilissima. Et^{ab} hoc fecit rex Anglorum, ut quidam dicunt, magno auri et argenti corruptus precio.

ib. 1193.

Anno 13. Philippi regis Francorum, cum Richardus rex Anglorum a transmarinis partibus reverteretur, a duce 25 Austriae dolose capitur. Quem Henrico imperatori dirigens, in libera clausus custodia annuam sustinuit captivitatem. Cum autem in custodia detineretur, Philippus rex Francorum, collecto undecumque copioso exercitu, in Northmanniam vadit, eam depopulaturus, castella Wilcassini^{ac} territorii, Gisortium^{ad} scilicet et alia multa, cepit. Civitatem Rotomagum obsedit, sed civibus^{ae} viriliter repugnantibus, inglorius rediit.

Salahadinus christianorum persecutor apud Damascum moritur.

30

Philippus rex anno 13. regni sui secundam duxit uxorem Ingelburgem^{af}, regis Daciae filiam, in vigilia assumptionis beatae Mariae Ambianis. Crastina autem die in eadem civitate die dominica, astante Willelmo Remensi^{ag} archiepiscopo, Petro Atrebatensi, Iohanne Cameracensi, Theobaldo Ambianensi, Lamberto Morinensi, Stephano Tornacensi et aliis episcopis archiepiscopi^{ah} suffraganeis, multis etiam^{ai} Franciae principibus astantibus, regio diademate coronata est. Octogesimo autem et secundo die in^{aj} eadem civitate post has nuptias apud Compendium rex dimisit eam, a^{ak} quibusdam 35 militibus et episcopis falsa inter eos consanguinitate iurata.

ib. 1194.

Anno 14. Philippi regis Richardus rex Anglorum magno auri et argenti redemptus^{al} precio, ab^{am} Henrico imperatore solutus, ad suum regnum redire permittitur. Post cuius regressum^{an} longa concertatio^{ao} usque ad annum 16. regis Philippi inter eos surrexit^{ap}, aliquando guerrae, aliquando indutiae; feriuntur^{aq} illi, feriuntur^{ar} isti; sed^{as} quis ex illis^{at} vincat, ignotum est nobis.

40

EXPLICIT^r LIBER III^{us}.

CONTINUATIO.

Iohannes abbas Sancti Vedasti, cum in reedificanda ecclesia et officinis, que transacto anno in die festivitatis sancti Aicadri^s fuerant combuste, esset valde intentus ac sollicitus, proh^t dolor! sanguinis minutione 5. Kal. Augusti obiit^v. Iohannes prepositus Haprenensis^w 45 successit illi, quartus abbas huius nominis.

[De^x quodam miraculo, quia fratre combusto soror evasit].

Cont. Aquic.

Anno Domini 1194.γ in civitate Atrebatensi quidam clericus et soror eius ob reatum homicidii incendio sunt adiudicati. — Actum fuit apud Atrebatum in sollempnitate Spiritus sancti.

a*) sancti 3. a) Ricardus Will. b) et cum 5; que post add. 4. c) Acrem 3. d) invadunt 5. e) et T. des. Will. f) et d. c. 50 r. d. des. 5. g) deest 4. 5. h) Salahadinus W. i) 600. 5. k) Ph. c. 3. l) ind. 3. m) et q. c. des. 4. 5. n) Salahadinus add. 4. o) Richardus r. 4. 5. p) civ. mur. 2. 4. q) deest 4. r) Ioppem 4. s) arripunt 4. t) Fraciam 1. u) sumpto 5. v) et ipsi r. 2. 3. w) Asarcidis 2; Asarchidis 4. x) hospitatis 3. y) feruntur 4; feriuntur 5. z) Willi 3; Viscassini 4; Wiscassini 5. a) Gisortium 3; Girsotium 4. b) v. e. r. 3. c) Nigelburgem 4. 5. d) Reransi 2. e) archiepiscopo 2. 4. 5, e corr. 3. W. f) deest 4. 5. g) in e. c. des. 5. h) deest 4. 55 i) redempti 3. k) a 2. l) ingressum 4. m) c. fuit 5. n) a i. a. g. 4. W.; Surrexerunt a. i. a. g. 5. o) feruntur 4. p) si 4, corr. sed 5. q) q. illorum 5. r) Explicit hystoria de gestis regum Francorum ab Andrea compilata. Et narrat tempora ab a. D. 371. usque ad a. D. 1196, ubi de summis pontificibus, de imperatoribus, regibus Anglie, comitibus Flandrie et quibusdam aliis gestis aliqua intermiscuntur, alia ut videtur manu 3; haec des. 4. 5. s) Aichadri 5. t) pro dolore 4. u) 15. 5. v) obiit 5. w) Hasprensis ed. x) ita 5. y) 1204. 5.

1) Haec in Cont. Aquic. iam antea leguntur, sed verbis paullo mutatis.

[De^a concilio habito inter episcopos pro regina Francorum a rege separanda].

Anno Domini 1201. Hyems nec mollis nec nimis aspera, sed inter utrumque fuit temperata. — — causa non-
dum terminata. Cont. Aquic. 1201.

5 De bello inter regem Francorum et Ferrandum comitem Flandrensem.

Anno Verbi^a incarnati 1214, 6. Kal. Augusti, die dominica in territorio Tornacensi iuxta pontem de Bovines¹ factum est prelium magnum inter Philippum illustrissimum regem Francie et Fernandum^b comitem Flandrie, qui in auxilium sui exercitus Ottonem^c imperatorem, a domino papa tunc excommunicatum, Renaldum comitem Bolonie, Willelmum, 10 fratrem regis Anglorum, et quosdam alios comites et nobiles cum mille quingentis militibus ferro bene armatis et alia innumerabili gente peditum adduxerat. Qui omnes uno animo decreverant, ut ipsum regem Francie caperent et totum exercitum^d eius interficerent. Sed Rex regum, qui nutu suo potentes deponit et exaltat humiles, optimi regis indigentiam ex alto prospiciens, dedit ei et sue genti virtutem et fortitudinem. Et factum est a Domino 15 grande miraculum, quia qui^e venerant capere capti sunt et qui venerant interficere interfecisti sunt. Comes etenim Flandrie Fernandus^b et comes Bolonie, frater etiam regis Anglorum et multi alii nobiles et potentes milites ab ipso rege in Franciam ducti sunt captivi et incarcerati. Imperator autem^f ut vidit gentis sue desolationem in bello, et quia qui preerant exercitui vivi omnes capiebantur, imminente mortis articulo^g vehementi stupore perterritus, scissis ac disruptis insigniis imperialibus quibus induebatur, ut per^h hoc inimici 20 eius noticiam ipsius amitterent, repentinam fugam et inrevocabilem iniit, tribus solummodo sociis sociatusⁱ. Hoc totum esse verum, testati sunt nobis multi qui [presentes^k] affuerunt. Factum^l est autem^m gaudium magnum per omne regnum.

Numerus prelatorum qui interfuerunt Rome concilioⁿ generali.

25 Anno² ab^o incarnatione Verbi 1215. celebrata est universalis^p synodus Rome in ecclesia Salvatoris^q que Constantiniana vocatur, mense Novembri, presidente domino Innocentio^r III. papa, pontificatus eius anno 18. In qua fuerunt episcopi 412, inter quos exstiterunt de precipuis patriarche duo, videlicet Constantinopolitanus et Iherosolimitanus. Anthiocenus vero gravi langore detentus venire non potuit, sed pro^s se misit vicarium Anteradensem episcopum, Alexandrinus vero sub dominio Sarracenorum constitutus fecit quod potuit, mittens 30 pro se diaconum germanum suum. Primates autem^t et metropolitani 71; ceterum^u abbates et priores ultra 800; procuratorum vero archiepiscoporum, abbatum, priorum et capitulorum absentium non fuit certus numerus comprehensus. Legatorum vero regis Sicilie in Romanorum imperatorem electi, imperatoris Constantinopolitani, regis Francie, regis Hungarie, 35 regis Iherosolimitani, regis Cypri, regis Arragonum^v, regis^w Anglie, necnon aliorum principum et civitatum et Assiriorum^x locorum ingens fuit^y multitudo.*

Anno Domini 1218.^z Ludovicus, primogenitus Philippi regis Francie, Angliam^a intravit, quedam castella cepit. Sed anno presenti^b per preceptum domini pape Honorii rediit in Franciam. cf. Cont. Aquic. 1216.

40 Philippus inclytus^c rex Francie obiit; cui successit primogenitus filius^d eius Ludovicus. 1223.

De^e quodam miraculo quod accidit de rege Philippo post mortem ipsius.

Istud² est miraculum quod accidit apud Simnam^f civitatem de domino Philippo bone memorie rege Francorum. Volo et ex parte domini pape precipio, ut filio regis compatri

45 *) 5 addit: Cardinales episcopi 5, cardinales presbiteri 9, cardinales dyaconi 6.

a³) ita 5. a) Domini 1214. 5. b) ita 4⁴; Ferrand. 4. 5. c) Oct. 4; Oth. 5. d) eius ex. 5. e) qui ven. int. int. sunt et qui v. c. c. s. 4. f) vero corr. autem 5. g) periculo 5. h) ut Philippus i. 5. i) sociatus post corr. consociatus 4. k) deest 4⁵. l) que post add. 4. m) ita 4⁶; deest 4. 5. n) in synodo 5. o) Verbi incarnati 5. p) sancta et u. 5. q) sancti S. 5. r) Innocente 5. s) mis. pro se 5. t) deest 5. u) ceteri 4. v) Aragoni 5. w) r. Angl. des. 5. x) Assiriorum 5; miro errore scriptor ita pro aliorum legisse videtur. y) affuit 5. z) alia manu corr. 1217. 4. a) post suppl. 4. b) 1218. alia manu in marg. add. 4. c) r. Fr. incl. 5. d) L. f. e. pr. 5; hoc loco desinit cod. Ambianensis. e) haec in cod. 4 alia manu in folio post adiecto scripta sunt. f) Simnam 5.

1) V. similem locum ap. Willelmum, Chron. Andr. c. 200, SS. XXIV, p. 757, et quae ibi p. 686. adnotata sunt. 2) Eandem narrationem v. t. XVII, p. 283. in notis, sed hic plurimum interpolatam. BRIAL.

meo narretis illud^a et in scriptis in^b domo vestra ad futuram memoriam ponatis. Quarto die ante assumptionem beate Marie quidam miles Simnius^c Iacobus nomine gravi erat in eadem civitate infirmitate detentus, in tantum^d ut cum penitentia corpus Christi et unctionem tanquam bonus christianus recepit. Qui cum in sequenti nocte sine loquela iaceret et fisici de eius vita desperassent, adductus est infirmus in spiritu ante domum suam in platea, et ibi existens infinitos vidit transeuntes in equis, et ultimo vidit quendam barbustum habentem faciem longam, aliquantulum indutum cappa^e rubea de scarlata, et iuxta eum vidit quendam militem aliquantulum senem indutum tunica de stainfort^f alba, habentem pallium^g magnum de eodem panno^h ante pectus atacatum. Qui infirmo dixit: 'Fraterⁱ, quis est hospes tuus?' Cui respondit: 'Magister Thomas presbiter cardinalis Sancte Sabine'.¹⁰ Et senex dixit: 'Dic ei, quod summo mane surgat et eat ad dominum papam et dicat ei, ut ipse^k papa dicat pro anima Philippi regis Francorum: "Absolve, quesumus, Domine" et cetera'. Et infirmus dixit: 'Quis es tu, domine?' Qui dixit ei: 'Ego sum Dyonisius martyr, et iste qui stat iuxta me ipse est rex Francie, cuius animam debet absolvere dominus papa'. Et infirmus: 'Ad quem locum ducitis eum, domine?' Et dixit sanctus: 'Ego duco ipsum¹⁵ regem in valle Iosaphat'. Et infirmus: 'Domine, cardinales^l et dominus papa hec michi non credent'. Et sanctus: 'Hoc erit eis signum. Anima tua hac nocte a corpore separari debebat. Sed ecce sanus effectus cum cardinali cras ad dominum papam accedes'. Et sic sanctus Dyonisius manum^m super caput infirmi ponens, portavit eum in domum suam et cum ipso rege et aliis recessit. Qui summo mane cum domino cardinali ad dominum papam accessit sanusⁿ et hylaris sine aliqua infirmitate, nec etiam aliquod signum habens infirmitatis, et omnia supradicta domino pape enarravit. Unde dominus papa, viso signo et per dominum cardinalem approbato, elemosinas pro anima regis fecit. Et statuit, ut per totam civitatem vigilie et misse celebrarentur, et ipse cum magna reverentia et devotione lacrimis effusis 'Absolve, quesumus, Domine,' decantavit. Et sciatis, quod dictus miles nec²⁵ in Francia fuit nec illum regem vidit, sed ei hec Dominus revelavit, ut ostenderet, quia claves ecclesie penes papam^o sunt et omnes etiam qui in Domino moriuntur oratione^p et suffragiis indigent ecclesiarum.

[De^q Balduino comite Flandrensi postea suspenso].

Cont Aquic
1224.

Anno Domini 1225,^r in quadragesima venit quidam ignotus et tanquam heremita in foresta de Glancon^s iuxta³⁰ Mortaigne^t, et tandem revelavit quibusdam, quod ipse erat Balduinus comes Flandrie et Hainonie et imperator Constantinopolitanus. Quo audito, quidam nobiles crediderunt verbis ipsius^u et duxerunt eum Valencenas^v cum honore, et eum ibi ornatum, sicut decebat imperatorem et comitem, duxerunt per Flandriam; et multi Flandrenses fecerunt ei homagium sicut comiti, et tandem intravit Insulam cum maximo comitatu et apparatu. Ludovicus autem rex Francie, fama eius audita, diem ei^w apud Peronam assignavit, ut cognosceret eum, qui dicebat se esse avunculum regis predicti, et ut³⁵ faceret ei debitum homagium de comitatu Flandrensi, si esset comes Flandrie, veniendo et redeundo secure. Tandem veniens Peronam et audaciter apparens coram rege Ludovico et consilio^x eius, in palatio ipsius regis multis interrogantibus examinatus est, sed certitudinem nullam respondit. Unde pluribus argumentis est convictus, quod dolose ageret et per omnia mentiretur; et ita recessit^y cum pudore, et predictus rex districte^z precepit eidem, quod de terra sua recederet indilate. Eodem autem die, quo^a licentiatum est a rege, tam de die quam de nocte venit Valencenas; unde furtim⁴⁰ et latenter affugit^b. Quo audito, Iohanna comitissa Flandrensis caute fecit queri^c eundem. Qui tandem repertus est^d et ad dictam comitissam adductus^e apud Insulam, ubi de consilio baronum suorum iudicatus^f est et dampnatus^g, quod cum equis traheretur extra villam et suspenderetur. Et ita vitam infelicer consummavit^h.

[Deⁱ itinere super Albigenes].

ib. 1226.

Anno Domini 1226. Ludovicus rex profectus est adversus Albigenes cum multis nobilibus tam episcopis quam⁴⁵ principibus, videlicet archiepiscopo Remensi Willermo^k de Iovisvilla^l et^m Garino Silvanectensi episcopo, Philippo Bologniensi, Guidone Sancti Pauli comitibus et multis aliis tam clericis quam laicis, qui Avinionem obsederunt et ceperunt. Sed in obsidione Guido comes Sancti Pauli quadam petra mangonelli percussusⁿ est et interfectus. Rex vero Ludovicus et multi alii tam clerici quam laici in regione illa veneno perierunt, et corpus regis latenter et caute ad ecclesiam beati Dyonisii in Francia est delatum et honore regio tumultum anno sequenti. Cui successit in regno filius eius⁵⁰ Ludovicus.

a) istud 5. b) i. d. v. des. 5. c) Simnius 5. d) tantum 4. e) capa r. de scarleta 5. f) de estainfort albo 5. g) palium 4. h) pagno corr. panno 4. i) deest 5. k) ipsa 4. l) d. p. et c. 5. m) s. c. eius m. imp. 5. n) s. sum aliq. inf. 5. o) dominum p. 5. p) ind. o. et s. e. 5. q) ita 5. r) 1216. manu rec. corr. 1226. 4. s) Glaucon 5; Glauchon cont. Aq. ed.; sed Glanchon Bald. Avenn. c. 235, SS. XXV, p. 454, et Glançon Phil. Mouskes 55 v. 24597. 24939. legitur. t) Mortaigne 4. u) eius 4. v) Valencianas 5. w) deest 4. x) e. c. 5. y) c. p. r. 5. z) e. d. p. 5. a) de quo 5. b) effugit 5. c) eum queri 5. d) est et des. 5. e) ap. I. add. est 5. f) iudicatur desinit 4^a. g) condampnatus post corr. dampnatus 4; i. et d. est ita quod 5. h) finivit 4. i) ita 5. k) Willelmo 5. l) Ionisv. 5. m) deest 5. n) p. i. est 5.

[De^a fratre Roberto, qui combussit incredulos].

Anno Domini 1225.^b De¹ mandato summi pontificis Gregorii IX. venit frater Robertus de ordine Predicatorum in regnum Francie et comitatum Flandrensem et multos utriusque sexus examinavit de fide, multos infideles consumpsit flammis ultricibus et^c multos per-
5 petuo carceri mancipavit.

Anno Domini 1226.^d Iohannes², filius Petri comitis Britannie, fratris comitis Roberti, accepit uxorem filiam comitis Campanie. Unde rex Francorum, iratus adversus comitem Campanie, fecit saisiri duo castra ipsius comitis, scilicet Monsteriolum^a in Fordioune^f et Braium super Sequanam³.

10 Emanaverunt nova instituta a domino papa Gregorio de correctione Nigri ordinis⁴. 1232.

[De^g Balduino imperatore veniente in Franciam et coniugio regis Anglie].

Anno⁵ Domini 1237.^h Balduinus imperator Constantinopolitanus venit in Franciam et 1237. Flandriam, et reddita fuit eiⁱ terra, que ipsum^k iure hereditario continebat.

15 Henricus⁶ rex Anglorum cepit uxorem filiam comitis Provincie⁷, sororem regine Francie.

Robertus, frater Ludovici regis, accepit uxorem filiam ducis de Braibant⁸. Eodem anno idem Robertus factus est comes Attrebatensis et dominus de Lens et de Hisdinio¹ et de Sancto Audomaro.

Iohanna⁹ comitissa Flandrensis accepit maritum Thomam, fratrem comitis Savoie.

20 Obit Godefridus Cameracensis episcopus, et successit ei magister Guiardus de Lauduno, Parisiensis cancellarius.

Anno sequenti obsedit Thomas comes Flandrie^m Poilevacce¹⁰. — Obit Ansellus Laudunensis episcopus. 1238.

CONTINUATIO ALTERA

25

cod. 5.

Anno Domini 1245, 16. Kal. Augusti, presidente domino Innocentio papa IV, pontificatus eius anno tercio inchoante, celebrata fuit sancta synodus apud Lugdunum in ecclesia sancti Iohannis; in qua synodo dampnatus fuit Fredericus imperator pessimus et ecclesie catholice maximus persecutor.

30 Anno Domini 1248. pridie Idus Iunii Ludovicus rex Francie cum duobus fratribus suis, videlicet Roberto comite Attrebatensi et Karolo comite Andegavensi, cum duabus uxoribus suis, videlicet regina et comitissa Provincie¹¹, arripuit iter in Terram Sanctam profecturus^a.

a) ita 5. b) 1235. 5, ubi haec inter a. 1237. et 1245. leguntur. c) deest 4. d) Eodem anno 5. e) Mosterolum 5. f) Fordione 5. g) ita 5. h) Anno vigesimo septimo 4; 1227. 5. i) e 5. k) ipsi i. h. pertinebat 5. l) His-
35 dino 5. Berg. m) Flandren. 5. n) 5 addit: Hoc scripsi totum dextra (manu supercr.), da michi potum.

1) Eadem in cont. Sigeberti Berg. a. 1222. leguntur. Sed de a. 1238. agi, monet Brial. 2) Haec in cont. Bergensi perperam a. 1211. leguntur. 3) Montereau-faut-Yonne; Brai-sur-Seine. 4) Cf. Will. Andr. c. 251, p. 771. 5) Sequentia omnia etiam in chron. Hanoniensi Balduini c. 237, SS. XXV, p. 455, leguntur. 6) Cont. Berg. p. 441. 7) Eleonoram, filiam Raimundi Berengarii. BR. 8) Mathildem, filiam Henrici II. BR. 9) Cf. Ann. Aquicinct., SS. XVI, p. 505. 10) Poilvache, prov. Namur. 11) Beatrice, coniuge Caroli comitis Andegavensis. BR.

EX GUIDONIS DE BAZOCHIIS CHRONOGRAPHIA.

De Guidone cantore S. Stephani Catalaunensis eiusque libro V. Cl. Scheffer-Boichorst egit (SS. XXIII, p. 663), cum excerpta uberiora ab Albrico chronicae inserta recenseret. Opus, cuius interitum vix dolendum esse ille censuit, in bibliotheca Parisiensi nr. 4998 (f. 35 sqq.), auctoris nomine destitutum, exstare et a me ante multos annos inspectum esse ('Arch.' VIII, p. 346), paullo post comes Riant intellexit eiusque notitiam dedit ('Revue de Champagne et de Brie' I, 1. 1876). Cum nuper bibliothecam illam ditissimam iterum visitarem, paucos locos, quibus res Germanicae tanguntur, quamvis eos minoris pretii esse libenter concedam, descripsi. Quibus cum Albrici libro collatis, hunc nonnulla addidisse vel mutasse, intelliges. Opus inscribitur: Incipit prologus in libro apologie contra maledicos liber primus; postea vero post 'apologie' insertum est: vel cronosgraphie id est excerpta vel adbreuiationes diversarum hystoriarum; sed ex auctoris sententia ea libri pars quae cronosgraphia dicenda est nonnisi a 5. libro incipit (f. 41: Incipit liber quintus qui dicitur cronosgraphia) et libros 5—11. comprehendit. Eiusdem operis fragmenta, auctoris nomine addito, in codicibus leguntur bibliothecae publicae Luxemburgensis, olim monasterii Aureae-vallis, de quibus mihi benivole retulit V. Cl. D. N. van Werweke. Alter nr. 56 (antea 99) fol. 96 sqq. ita habet: Guidonis de Basochis. Incipit apolye contra maledicos liber primus, desinit f. 163'. in medio libro VI (historia Constancii his verbis: et a fidei se separaverat unitate), inter f. 135. et 136. nonnullis evulsis, quorum pars in altero cod. nr. 87 (olim 115) f. 67—69. 69bis. exstat, ubi etiam f. 92—95. historia inde a Constantino usque ad Pippinum legitur (— accepta presumptione desistere se promittunt).

Guido non tam veram historiam quam rerum gestarum conspectum ratione apologetica scribere sibi proposuit. Quam plurima saec. X. et XI. ex Wilhelmo Malmesburiensi hausit, et breviter tantum res suo aevo gestas exposuit. Expeditioni vero in Terram Sanctam a. 1190. susceptae ipse interfuit eamque epistola descripsit, quam huic quoque libro inseruit. Alias eiusdem epistolae in bibliotheca Luxemburgensi exstare, iam ante multos annos notavi ('Arch.' VIII, p. 596).

G. W.

EX LIBRO VII².

f. 62^a.

Flandri occidunt comitem suum.

Regnabat^a in Francia Philippi filius primus de Hugonis Magni progenie Ludovicus, qui³ militie gestis et regia magnanimitate preclarus quanta regem decuit exercuit indignatione vindictam in quosdam Flandrensiu nobilium proditores, qui dominum suum comitem Flandrie Karolum, de quo prediximus⁴, quem, quia malefactores extirpare nitebatur et raptores e suis finibus, oderant, confoderant gladiis nocte sacra Deum orantem in ecclesia et crucis ad instar expansis in terra manibus adorantem.

a) autem add. sed del. c.

1) Praeterea initium primi libri in cod. nr. 30 (olim inimici). 2) Totius operis est undecimus. 3) Sequentia 106), itidem olim Aureavallensi, f. 97. 98'. legitur Albricus exscripsit p. 827. 4) Ex Will. Malm. (Sepe karissimi mihi fratres — quaecumque colunt

Scisma inter christianos.

f. 63.

Ea¹ tempestate tempestas scismatice procelle vehementi Romanam impulsu vexat ecclesiam, cuius illa turbulentis fluctibus agitur velut inter^a duos scopulos ad culmen eree^b sublimitatis evector, inter electos ad summi pontificatus apicem Rollandum, qui Alexander, 5 et Octovianum, qui Victor. Quorum Alexander vite meritis et scientie precellentis, Victor innitebatur titulo glorie secularis, et magnis uterque consiliis et auxiliis iuvabatur, Victor Frederici Romanorum imperatoris et subiectarum^c imperio nationum, Alexander secundi de Hugonis Magni progenie Ludovici Francorum regis et ecclesie Gallicane, preterea sanioris assensu partis et causa, prout creditur, iustiorum. Diu sustinuit istud periculum navis 10 ecclesie lacerata tantorum gravi concertatione ventorum, et sicut legitur Asa^d super Iudam regnante reges in Israel multos mutuis cedibus interisse, sic uno, scilicet Alexandro^e, semper^f vigente pluresque supervivente^g pseudopontifices, ut unitas commendaretur ecclesie, tandem regnum et sacerdotium, ad preces populi sui respiciente superne Pietatis oculo, pacis in osculo convenerunt.

De Henrico imperatore et Philippo rege Francorum.

f. 63.

Post hec recentes adhuc adolescentes et filii Frederici Romanorum imperatoris Henricus et Francorum regis Ludovici Philippus, sui quisque parentis assensu, Germanorum hic, ille Francorum multo regalis apparatu magnificentie, multo favoralis applausu glorie coronantur in reges. Quorum Henricus² dotibus insignitus scientie litteralis et floribus elo- 20 quentie redimitus et eruditus apostolicis institutis et legibus imperatorie maiestatis, adhuc in adolescentia duxit uxorem patris industria filiam Rogeri Sicilie regis ex filia³ comitis Francie de Regiteste^h Guiteri.

Item de Philippo.

Philippus consilio procerum Francie comitum Flandrie pariter et Hanonii, 1180. 25 filiam⁵ decimi, sororem undecimi Balduini⁶, cum largo patrimonio sibi matrimonio copulavit.

Conregnantibus sibi predictis regibus vernabat⁷ facies Occidentis speciositate multiplici gaudiorum, cum ecce tempestas ab Oriente consurgens christiani splendidum orbis magne nimis adversitatis et tristitie tenebris involvit aspectum.

30 Sed cum de christianorum malis orientalium occidentalium animos fama turbasset⁸, f. 64. Fredericus imperator Romanorum et Francorum rex secundus Philippus tam de successu Turcorum indignatione quam Dei dilectione succensiⁱ, festinanter armantur signo crucis in signum vindicande tam presumentis in iure Divinitatis iniurie tantique redimendi dedecoris et iacture.

De Frederici Romanorum imperatoris in Turcos expeditione.

Prior expeditionis in Turcos imperator iter accelerans per Tracias imperium^k Gre- 1189. corum, trans Hellespontum traicit innumerabiles copias armatorum vexilla ferentium crucis. Sed superatis locorum difficultatibus multis insidiisque Turcorum, cum iam Antiochie^l 1190. propinquasset ad fines, prout Iudex iustus iuste permisit, vitam amisit, equo lapsus in 40 flumen. O in flumine lumen^m extinctum, certe quod inimicos christiane fidei contrivisset, nisi mors eum preripiens tantum Terre Promissionis amisse solatium invidisset.

De Francorum principibus ad liberandam Terram Promissionis iter aggressis.

35 Hos⁹ autem parvo post tempore palatinus Campanie comes Henricus 1191. 45 iunior, memorati celebrique laude memorandi semper Henrici filius, comites quoque Thebaudus Carnotensis et Sanctodorensis Stephanus, frater ipsius, et de Claro-monte Radulphus et multi Francorum nobiles subsecuntur, cum quibus et pusillitasⁿ mea, pusillianimi-

a) intus c. ? b) ecclesie c. ? c) subiectorum c. d) uno rege A. Albr. e) Alexandeo c. f) se super vigente Albr. g) superveniunt c. h) Reytete Guitheri Albr. i) successu corr. successi c. k) imperiumque Albr. l) Antichie c. 50 m) flumen c. n) pusilletis c.

1) Huius loci excerpta v. ap. Albricum p. 847. cus p. 856. 7) Albricus p. 859. 8) Albricus p. 863. 2) Albricus p. 858. 3) Beatrice, ut addit Albricus. haec cum sequenti capitulo coniunxit. 9) Albricus 4) Rethel. 5) Elizabeth, ut addit Albricus. 6) Albricus p. 864, qui etiam antecedentia exscripsit.

tate procul abiecta, peregrinationis huius honus assumpsit, quod iter non aliter referre placet quam in nostro iam pridem epistolari libro prosecuti sumus hiis verbis:

Natalis igitur patrie.

Invenimus et venimus inde Siciliam, quam a continenti Calabrico propter difficultatem angusti transitus, cohercentibus utrinque scopulis, torrentis et procellosi pelagi separat impetus violentus.

De discordia regni Sicilie.

Insulam enim hanc plenam discordiarum et magne commotionis offendimus, quia^a iam a primo tercius rex in ea Willelmus regnum in se divisum desolatumque reliquerat ab ea morte divisus. Pars enim in eodem regno degentium Henrico Romanorum imperatori, imperatoris filio Frederici, qui predicti regis amitam habebat uxorem, iuramento, prout fertur, astricta consentit, pars altera Tancredum quendam de sublimibus regni constituit sibi regem. Sed et pagani illius regionis, antea subditi christianis, servilia contra christianos arma commoverant. Quibus ex causis totam occupaverat discordia socialis et intestina discensio regionem.

15

De dissensione regum redituque Philippi regis in Franciam.

1192. Richardus tunc¹ astucia qua pollebat hinc Affricanum latus expectato reditu suo defraudans, hinc^b Siculum et Ytalicum litus, nimirum quia quos offenderat metuebat, per maris Adriatici linguam^c, Germanie^d superioris et inferioris Sithie commertia pertinentem, illis in locis portum obtinuit quem non oportuit; nam qui pelagi minas evaserat et paganos, in terra periclitatus est et hostes incidit christianos. Ibi captus et imperatori Romanorum^e Henrico, Frederici filio, presentatus, custodie mancipatus, tandem argenteis² centies mille talentis est sibi redditus, et inde reditus suos fecit in Angliam; de qua transiens in Normanniam, cum rege Francorum, quia iam terras eius late pervaserat, inimicitias graves exercuit longa decertatione bellorum.

25

De divisione regni Germanorum et imperio sine rectore post imperatorem Henricum quintum.

Interea³ Romanorum imperator Henricus cum Apuliam, Calabriam atque Sciciliam, provincias ad uxorem suam, regum Scicilie Rogeri filiam, Guillelmi sororem, iure pertinentes hereditario, subiugasset, subiugatur et ipse mortis imperio, relinquens filium et filio 1197. regnum Scicilie, sed non imperium, quod^f post mortem ipsius statim dissensione varia fuit et bipharia discissione divisum in Philippum, qui Henrici frater imperatoris et Suevorum dux, et Othonem, qui Pictavorum comes ex sorore Richardi regis Anglorum. Sed et ipse 1199. Richardus Anglorum rex parvo post tempore turris quam obsiderat et evertere summopere nitebatur descendente de propugnaculo iaculo vulneratus occumbit, longeve nomini suo 35 meritum glorie mortem suam prevenisse deplorans, sed deploratus a paucis. Inerant tamen regi Richardo singula gratiarum privilegia duo, quibus supremum laudis culmen apprehensibilium^g in eo multiplicitas impedisset, quia tam strenuus armis et tam largus erat in donis, quod dubium videbatur, utrum hostes an munera dextera fundere promptior eius esset. Finis eius Francie regnum et Anglie pace componit et armorum litigio, que depoenendi spes eo vivente non erat, septimo quoque nostre libro cronosgraphie finem imponit^h.

a) qui c. b) hic c. c) lingua iam c. d) Germane c. e) in marg. add. c. f) quia Albr. g) locus ut videtur corruptus; forte: culmen ascendisset, nisi reprehensibilium etc. h) alia manu additum: Explicit liber undecimus Cronosgraphie.

1) Albricus p. 869. 2) Ibid. p. 870. 3) Ibid. p. 874.

ROBERTI CANONICI S. MARIANI AUTISSIODORENSIS CHRONICON EDIDIT O. HOLDER-EGGER.

⁵ Robertum fuisse auctorem chronici ab origine mundi usque ad 1211. perducti, dicit qui a. 1220. illi continuationem subiunxit, cum verbis pulcherrimis et amoris plenius eum a. 1212. defunctum lugeat eiusque mores optimos atque egregium ingenium praedicet. Canonicum monasterii S. Mariani Autissiodorensis ordinis Praemonstratensis cum multis locis chronici, tum in praefatione ipse se ostendit¹. Itaque Lebeuf dissertatione² sanae doctrinae plena demonstrare conatus est, chronistam esse magistrum Robertum Abolant (vel Abolans) canonicum et lectorem S. Stephani ecclesiae cathedralis Autissiodorensis, qui inde ab a. 1166. in multis chartis³, quarum una monasterio S. Mariani data est⁴, duas ipse conscripsit⁵, testis occurrit, postea ordinem Praemonstratensem apud Sanctum Marianum suscepit. Quam opinionem licet omnes viri docti Francogallici collaudaverint ac probaverint⁶, omnino tamen refellendam esse censemus. Exstat enim testamentum huius Roberti Abolant a. 1205. conscriptum, quod sic incipit⁷: Ego Robertus Abolant presbyter, canonicus et lector beati Stephani, antequam habitum Premonstratensis ordinis susciperem, testamentum in hunc modum ordinavi⁸. Quibus ex verbis et reliqua charta patet, auctorem demum a. 1205.⁹ habitum Praemonstratensem induisse. Longe aliter

1) Ubi scribit: Quaedam etiam interseruimus ad locum nostrum, sancti Mariani videlicet aeclesiam, proprie spectantia, et Milonem huius monasterii abbatem suum dicit. 2) In 'Mémoires de littérature et d'histoire' editis a P. Desmolets, Cont. t. VIII, p. II (1729), p. 412 sqq. 3) A. 1166. ap. Quantin, 'Cartulaire général de l'Yonne' II, p. 184, nr. 165; a. 1170. ib. p. 225, nr. 207; a. 1179. ib. p. 301, nr. 281; a. 1180. ap. Lebeuf, 'Mémoires concernant l'hist. eccl. et civile d'Auxerre' II, 'preuves' nr. 57, ed. Challe IV, p. 54, nr. 72; a. 1181. Quantin l. l. II, p. 327, nr. 306; a. 1191. Lebeuf l. l. ed. 2, IV, p. 60, nr. 82. 4) Hanc ineditam a V. Cl. Quantin oblatam, V. Cl. A. Schoene ex originali sigillato archivi Autiss. H. 1233. exscripsit: Ego Willelmus Autissiodorensis episcopus. Notum facimus universis tam presentibus quam futuris, donasse nos canonicis Sancti Mariani ad necessaria domus sue exclusam que est inter molendina de media aqua et vineas proximas. Quod ut firmum in posterum habeatur, eandem do-

nationem scripto commendatam sigilli nostri auctoritate fecimus communiri. Huius rei testes sunt: Magister Odo. Magister Robertus Abolant. Actum Autissiodori. Anno Domini M^o C^o LXXX°. 5) A. 1197. ap. Quantin, 'Suite au Cartulaire' I, p. 414. lithographia expressam; a. 1204. ap. Lebeuf, 'Mém. d'Auxerre' II, l. l. nr. 75, ed. 2. IV, p. 67, nr. 99. 6) Hodie iam omnes hoc nomen auctori tribuunt, cum 'Hist. littér. de la France' XVII, p. 110 sqq. quod Lebeuf statuit pro certo acceperit; quin etiam codicis Autissiodorensis chronici tegumento hoc nomen impressum est. 7) Impressum Lebeuf, 'Mém. d'Auxerre' II, l. l. nr. 76, ed. 2. IV, p. 68, nr. 100. 8) In eodem legitur: Ad serviendum ecclesiae (S. Stephani) feci fieri duo volumina, in quibus continentur passionem et vitae sanctorum a Kalendis Maii usque ad Kalendas Ianuarii. Quod praesertim Lebeuf movit, ut hunc chronici auctorem putaret. 9) Hoc apparet etiam ex charta data a. 1204, Nov. 15, laudata n. 5.

noster, qui cum Milonem a. 1203. defunctum suum dicat abbatem, ab hoc ut chronicon componat incitatum, in componendo adiutum se profiteatur, hunc ut patrem spirituales piissime colat, huius sibi familiarissimi morti astiterit¹, multo tempore ante a. 1203. in monasterio vixisse censendus est. Porro, quo res absolvitur, auctor chronici, ut iam diximus, a. 1212. mortuus est, Robertus Abolant vero etiam a. 1214. vivebat, nam in charta huius anni, qua causa inter feminam quandam et abbatem S. Mariani agitata terminatur, legitur²: Tandem post multas allegationes . . . in venerabilem virum Arnulphum abbatem Sancti Petri, fratrem Robertum Abolam canonicum Sancti Mariani et Angenulphum cantorem de Braio compromisit. Quorum arbitrio lis composita, de compositione illa chartula conscripta est³. Praeter hunc vero unus tantum, quem chronistam nostrum putare possemus, occurrit Robertus: scilicet in laudata charta a. 1191.⁴ una cum Roberto Abolant commemoratur 'frater Robertus de Sancta Maria', videlicet extra muros⁵, quae ecclesia canonicis S. Mariani tradita erat⁶, certe idem de quo in Gestis episcoporum Autissiodorensium haec narrantur⁷:

Sacerdotes quidam, qui parrochias civitatis regebant, quandam interdicti sententiam in civitatem Autissiodorensis prolatam, quam decanus ipse preceperat observari, episcopo iubente contrarium, non servarunt . . . Tandem eorum inobedientiam episcopo defendente, tanta est sub sedis metropolitana examine per appellationem victrix constancia prosequutus, quod, dictante iustitia, succumbente in iure episcopo, decano de inobedientia satisfacere sunt compulsi; qui in virga visitans iniquitates eorum et in verberibus peccata eorum, ipsos in capitulo Autissiodorensi virgarum fecit publicam sollempniter excipere disciplinam. Inter quos unus magne gravitatis et nominis, magister videlicet Robertus prior Beate Marie extra muros, licet opinione magnus existeret apud omnes et propter hoc magis, dum verecundaretur succumbere, contumacior fuerat et rebellis, apud Sanctum Marianum retrusus in claustrum et ab administratione prioratus sui remotus ad tempus, ad nutum ipsius decani in pane et aqua per aliquot dies exegit penitentiam, multatus pena per abbatem suum, quae rebellibus et inobedientibus consuevit infligi.

Haec gesta sunt inter annos c. 1198—1207, cum Willelmus, postea episcopus, decanatum regeret. Hunc Robertum chronici auctorem fuisse, sana ratione suspicere⁸, cum et hic 'magister' et 'magnae gravitatis et nominis' dicatur, cum porro ex eo quod continuator de nostro dicit: fuit . . . discretus in penitentiis iniungendis, eum prioratum rexisse, conici possit. Sed obstare videtur, quod noster sub a. 1207. de Willelmo, a quo ille Robertus tantam ignominiam passus est, scribit: Autissiodorensi ecclesiae unanimi electione preficitur Willelmus decanus, etate quidem iuvenis, sed morum senio prematurus. Itaque concedamus oportet, forte tertium fratrem Robertum tunc apud Sanctum Marianum extitisse⁹, de quo alibi nihil relatum est. Sed in margine codicis originalis chronici manu quidem coeva, cui vero vix aliud quidquam certius tribui potest, sub a. 1172. hoc distichon scriptum est:

1) Legas quae sub a. 1203. de Milone scribit. 2) Quantin, 'Suite au Cartulaire' I, p. 65, nr. 141. 3) Ne quis opponat, hoc compromissum forte iam aliquot annis ante factum esse; nam hoc suspicabitur, ut probet quod praesumit, sed quod probari nequit. 4) Lebeuf, 'Mém. d'Auxerre' ed. Challe IV, p. 60, nr. 59: Si quid residuum fuerit, in dispositionem sit magistri Roberti et Anselmi de Torigniac et fratris Roberti de Sancta Maria, dicit magister Abbo canonicus S. Stephani in fine testamenti sui. 5) Sic interpretatur Lebeuf, Desmolets l. l. p. 423. 6) V.

nostrum sub a. 1139. et chartas ibi laudatas. 7) Gesta episc. Autiss. ap. Duru, 'Bibl. historique de l'Yonne' I, p. 455. 8) Quod iam Du Boulay, Hist. Univ. Paris. III, p. 33. fecit. 9) Fabricius, Bibl. med. 45 et inf. Lat. ed. Mansi VI, p. 395, quem Potthast, Bibl. hist. s. v. sequitur, nostrum vocat Robertum Malchotium priorem et canonicum S. Meriani (falso pro Mariani). Sed aperte duos Robertos, scilicet Malchotium, cui Sanderus, Bibl. Belg. Mss. I, 173, 50 tractatum de haeresibus tribuit, et nostrum confundit.

Annus hic ipse mihi sextus decimus fuit aevi,

Quo mea, Christe, tuo prebeo colla iugo.

Cum igitur constet, auctorem multo tempore in monasterio vixisse, nulla est causa, cur ei hos versus abiudicemus¹. Immo statuendum est, Robertum a. 1156.
 5 natum, a. 1172. monasterium intrasse, presbyteratus honorem adeptum², a. 1212.³ quinquaginta sex annorum mortuum esse.

Robertus igitur iam ante a. 1203, vivente et adhortante abbate suo⁴, magnum chronicon ab origine mundi usque ad sua tempora condendum suscepit, de cuius consilio, ratione, fontibus dilucide et prudenter in praefatione
 10 agit. In hoc certe adiutus est magna librorum copia, quos Milo abbas collegat⁵, nam permultos ipse diligenter perscrutatus est et exscripsit. Ut tunc moris erat, fundamentum operis posuit Eusebii, Hieronymi, Prosperi, Sigeberti chronica cum continuatione Praemonstratensi et auctario Ursicampino⁶. Exscripsit praeterea Scripturam sacram, Pseudo-Methodii Revelationes, Iosephi
 15 Antiquitates, Augustini libros de civitate Dei, Eusebii historiam ecclesiasticam ex translatione et cum continuatione Rufini, Cassiodori historiam tripartitam, Orosii historias, Hieronymi et Gennadii et Isidori libros de scriptoribus ecclesiasticis, Iordanem de regnorum successione, Gregorii Turonensis historiam ecclesiasticam⁷, Pauli historiam Romanam et Langobardorum, Anastasii histo-
 20 riam tripartitam⁸, Librum pontificalem, Adonis chronicon, Hugonis Floriacensis historiam ecclesiasticam, Hugonis de S. Victore chronicon, quem in annis imperatorum et pontificum computandis maxime secutus est, catalogi eius (SS. XXIV. editi) partes singulis sui operis partibus praemittens. Ut de patriae et civitatis suae historia referret, chronica Odoranni⁹ et Clarii monachorum
 25 S. Petri Vivi Senonensis cum huius continuatione usque ad a. 1180¹⁰, Gesta episcoporum Autissiodorensium¹¹, Annales Autissiodorenses breves¹², Catalogum archiepiscoporum Senonensium¹³ in auxilium vocavit, necnon Chronicon quod dicitur Willelmi Godelli¹⁴; denique Vitas S. Amatoris episcopi Autissiodorensis auctore Stephano et S. Germani episcopi Autissiodorensis auctore Constantio
 30 eiusque Miracula auctore Herico¹⁵, Historiam inventionis S. Crucis, Revelationes Elisabethae de 11000 virginibus, Vitas S. Saviniani episcopi Senonensis et

1) Lebeuf hos versus, qui opinioni eius de Roberto Abolant obstabant, cum multis aliis in margine ascriptis continuatori tribuit. Sed in continuatione
 35 nullus, apud nostrum multi versus occurrunt. Et mox videbimus, multa in margine post suppleta Roberto esse tribuenda. — Nescio, quo iure Lebeuf, 'Mém. d'Aux.' ed. Challe IV, p. 391, Roberti continuatori elogium Petri de Riga per quendam cano-
 40 nicum S. Mariani compositum tribuat. 2) Hoc apparet ex verbis continuationis supra laudatis. 3) Diem emortualem auctoris in Necrol. ecclesiae Autissiod. (Lebeuf, 'Mém. d'Aux.' ed. Challe IV, p. 8 sqq.) quaesierunt. Sed multorum Robertorum
 45 qui ibi occurrunt nullus noster est. 4) Monendum tamen, in codice autographo in praefatione nomen Milonis post in margine esse suppletum, cum quid primo scriptum fuerit cognosci iam non possit. 5) V. quae de hac re sub a. 1203. narrat. 6) In
 50 eius codice inerant etiam additamenta pauca Aquicinensia, ut in codice D 1st editionis Bethmannianae, quae in classem D ex codice B Aquicinensi transierant. Caeterum non in omnibus nostri codex codicis D 1st similis fuisse videtur. Vix verisimile est,
 55 iam omnia additamenta Ursicampina in eo exstitisse.

Noster transcripsit ad verbum quae in Auct. Laudun. (SS. VI, p. 445) sub a. 1096. narrantur, cum eadem fere sed multo ampliata et mutata in Auct. Ursicamp. (ib. p. 471) sub a. 1094. legantur. 7) Ex hac pauca excerpta sunt, quae fortasse per alium librum, ut Willelmi Godelli chronicon, cuius prima pars non impressa est, ad eum pervenerunt. 8) Vel Landulfi Historiam miscellam. 9) Ex huius codice etiam epitaphium Sewini archiepiscopi Senonensis (Duru II, p. 436) excepit. 10) Quamvis tota fere continuatio ex Willelmi Godelli chronico excerpta sit (v. supra p. 34), tamen nostrum illam quoque legisse sub a. 1163. intelligitur. 11) Quae certe usque ad a. 1151. scripta habuit; forte etiam Vitam Willelmi episcopi (a. 1167—1181) legit. 12) Apud Labbeum, Nova bibl. mss. I, p. 292 sq. 13) Qualem cum aliis catalogis, quos et in chronico adhibuit, operi praemisit; v. infra sub codice 1. 14) Ex hoc certe omnia fere ad historiam Anglicam spectantia, maximam partem ex Willelmi Malmesburiensis Gestis Anglorum exscripta, quae in editione Bouquetiana omissa sunt, sumsit. V. supra p. 195. 15) Duru II, p. 114 sqq.

sociorum eius, S. Mariani monachi Autissiodorensis¹, S. Mauri abbatis, Gregorii papae, Bernhardi abbatis Clarevallensis, Norberti alteram (B), Thomae Cantuariensis auctore Iohanne Salisberiensi aliasque priorum saeculorum multas, quas enumerare longum est, cum singulos tantum locos ex eis sumserit.

His subsidiis adiutus Robertus tale opus composuit, quo inter optimos 5 mediæ aevi chronographos praecipuum locum sibi vendicaverit. Nam cum librum cum fontibus eius contuleris, intelliges, qua diligentia illos perquisiverit, qua prudentia ex variis sumta composuerit, caute elegerit quae excipiat, quam magnam operam praesertim vero ordini temporum stabiliendo dederit. Semper fere quidem verba auctorum retinuit, sed apte et prudenter saepe duorum vel 10 plurium relationes coniunxit et tamen rarissime, ut alii chronistae in tali re solent, in errorem incidit. Maxime vero laudabis, quod fabulas carminum tunc iam vulgatissimas et ab omnibus fere scriptoribus utcumque historiae inmixtas prorsus reiecerit. In historia Karoli Magni ne mentionem quidem earum fecit, quamvis haud dubie eas non ignoraverit. Arturi regis gesta 15 quidem brevissime exposuit, sed ea sibi suspecta esse aperte profitetur². Iam celeberrimus est locus eius*, quo historiam inventionis Sanctae Crucis, ab ecclesia receptam, fictam et omnino refellendam esse evincit. Itaque fuit ingenii sani et prudentis, sed tamen simplicis ut monachus, nam nimis superstitionibus illius

* p. 152.
De repro-
batione
pseudo-
hystorie.

*) Quem hic repetere iuvat: Sed hic insolubilis exoritur controversia, * cum legatur in Gestis pontificum, 20 quod sub Eusebio papa crux Domini sit inventa. Sed nec satis mirari possumus, quomodo illa apocrypha scriptura, in qua plenius describitur huius inventionis ficticiae hystoria, ad legendum sit in ecclesiam introducta. Nam nullatenus stare potest, si temporum series discutiatur et veritas inquiratur. Ibi enim traditur, quod Constantinus anno 6. regni sui dimicaturus esset contra barbaros super Danubium, et quod tunc ei signum crucis celitus sit ostensum, cum, teste Eusebio 25 temporum descriptore verissimo, hac visione tunc sit letificatus, cum circa pontem Molbium esset cum Maxentio conflicturus³. Consideremus nunc singula, ut singula refellamus. Refertur ibi, quod Iherusalem deserta tunc esset, cum innumerae testentur⁴ hystoriae, quod eam Helius Adrianus extruxerit et ex suo nomine Heliam nuncuparit. Refertur ibi, quod tria milia Iudeorum tunc illic inventa sunt, cum a predicti imperatoris tempore usque in presens prorsus Iudei a Iudaeae 30 finibus sint exclusi. Proinde episcopis ex circumcisione cessantibus, illic constitui extunc episcopi coeperunt ex gentibus. Porro refertur ibi, Constantinum ab Eusebio papa suscepisse baptismum, cum in hoc reclamet actus beati Silvestri, qui etsi videantur apocryphi, Tripartitam relegamus hystoriam, in qua nobis aliud innuitur de baptismo Constantini. Quod autem Constantinum nequaquam baptizaverit Eusebius, facile convincitur, si tempus pensetur. Siquidem 35 Eusebio presulante et post ipsum aliquanto tempore persecutionis adhuc rabies grassabatur. Unde et Silvester secundus post Eusebium pontifex montem Seraptim petiit, ut lateret, eo quod adhuc persecutio deseviret. Sub Silvestro autem, innumeris attestantibus historiis, iniciatus est Constantinus fidei christianae misteriis, et detumescente turbine persequentium, recepit a ecclesia pacem pariter et propectum. Denique refert illa pseudoscriptura, quod Kyriacus Iherosolimorum 40 prefuerit a ecclesiae Constantino regnante, cum in kathalogo patriarcharum qui Iherosolimis prefuerunt⁴ nomen eius nullatenus reperiatur ascriptum, praesertim cum luce clarius constet, Macharium sub Constantino Iherosolimorum fuisse episcopum, qui et Niceno concilio affuit et inter ceteros confessores mirabili sanctitate prefulsit. Sub quo et regina Helena Iherosolimam venit invenitque crucem dominicam. De isto vero Kyriaco nusquam fit mentio, utpote qui non 45 fuerit, sed fuisse confictus sit, aut si fuit, plane tempora ista non habuit. Absurdum vero est credere, caeteris Ierosolimae patriarchis in ordine digestis, istum fuisse Kyriacum aut oblivione aut negligentia pretermisum. Confutandum est igitur, quod sic et auctoritas refellit et ratio, arbitrandumque est, figmentum esse falsitatis, cum ibi nullum eluceat vestigium veritatis. Quod si quis asserat, hoc ideo esse tenendum, quia recitari in ecclesia ex longa consuetudine 50 sit inductum, sciat, quia, ubi ratio repugnat usui, necesse est usum cedere rationi.

a) testantur corr. ead. m. testentur 1.

1) AA. SS. Apr. II, p. 760. 2) Haec de Arcturo cum iste tanta, ut dicitur, nobilitate claruerit, ut diximus, ne a nobis pretermisum videatur quod tam omnes qui eum in regno Britannorum precesserant crebro ab omnibus ventilatur. Verum nonnullam superarit. 3) In margine codicis 1 hic locus ex 55 diffidentiam nostris animis ingerit, quod de hoc Arcturo Hist. trip. I, 4. post suppletus est. 4) Qui in cod. 1, nulla prorsus mentio in ceteris habeatur hystoriis, p. 89. exstat; cf. p. 224.

temporis deditus, miracula, prodigia, visiones referre gaudet. In ecclesiasticis litteris tam antiquae quam recentis aetatis bene versatus, cum multos libros eius generis citaverit, etiam poetas veteres legit, ut laudati versus Vergilii, Lucani, Ausonii, Claudiani probant. Sermone Latino satis eleganti ac simplici prompte utitur.

Si igitur chronista merito summis laudibus efferendus, opus tamen eius ad historiam cognoscendam non aequè magni nobis faciendum est. Nam usque ad a. 1180. fere praeter ea quae ad ecclesiae S. Mariani et Autissiodorensis civitatis historiam spectant paene omnia ex libris adhuc servatis exscripta sunt. Inde vero nullo librorum auxilio adiutus ipse suos annales composuit. Cum a. 1203. iam magna pars libri confecta fuerit, ut ex praefatione constat, annales ab hoc tempore usque ad a. 1211. paulo post res gestas conscriptos esse apparet, sed idem iam de extremis annalibus saeculi XII. optimo iure dici posse videtur. In hac parte etiam modum chronici universalis omnino servans, non modo quae in patria, sed etiam quae in aliis terris, praesertim transmarinis, gesta sunt, plerumque audita, saepe vero etiam ex epistolis, quarum nonnullae adhuc exstant, aliae ipsi certe visae perditae videntur, cognita diligenter retulit. Sic permulta narravit, quae, etiamsi de plerisque alibi luculentius relatum est, suo pretio non carent, praesertim cum accuratissime temporis ordinem tenuerit. Quae imperii Romani historiam illustrant pauca quidem sunt, attamen Roberti, si solum Albericum exceperis, ultimi bonorum chronistarum mediæ aevi — nam postea iam Vincentii et Martini eorumque sectatores despicabiliores universalis historiae campum tenent — liber dignus visus est, cuius extrema pars inde ab a. 1112, quo Sigebertus desinit, integra, omissis tantum longioribus locis ex aliis libris desumptis, huic collectioni inseratur, praesertim cum adhuc editio integra et omnibus numeris absoluta desideraretur¹.

Liber a Roberto absolutus mox magnam aestimationem sibi vendicavit. Nam iam a. 1214. ab anonymo auctore *Historiae Francorum*², a. 1225. a canonico S. Martini Turonensis, postea praesertim a Vincentio Bellovacensi, Girardo de Fracheto et Guillelmo de Nangiaco exscriptus est, per quos narrationes eius ad multos alios scriptores pervenerunt.

1) Codex civitatis Autissiodorensis nr. 132, mbr., fol. max., olim S. Mariani³, duabus columnis exaratus, continet quod dicimus autographum Roberti. Eius libro praecedunt tabulae chronici Hugonis a Sancto Victore, quae in omnibus reliquis codicibus Roberti aut nunc insunt, aut olim exstitisse videntur, quas ipse haud dubie Robertus cum suo opere coniunctas esse voluit. Paginae 1—4. codicis nunc excisae sunt, in quibus certe olim exstabant praefatio Hugonis: Incipit prologus magistri Hugonis in chronica. Fili, sapientia thesaurus est etc.⁴ et exordium chronici. Pag. 5—61. continent Hugonis tabulas aetatum cum catalogo pontificum et imperatorum, ubi numeri usque ad a. 1230.

1) Virum cl. A. Molinier editionem Roberti praeparare, demum nostra editione iam paene absoluta, nobis innotuit. 2) Unus saltem locus in Chron. S. Martini Laudun., SS. XVIII, p. 714, exscriptus est, quem S. Mariani canonici forte separate scriptum ad Laudunenses Praemonstratenses transmiserant. Nam consuetudinem quandam inter utrumque coenobium fuisse, mox videbimus. 3) Pag. 63. manus s. XVI. notavit: *Ego sum ex libris monasterii Sancti Mariani*; p. 5. recens manus: *Ce manuscrit vient de la bibliothèque de l'abbaye de St. Marien connu sous*

le nom de Notre Dame la Dehors en 1792. De là il a été déposé dans la bibliothèque publique de la ville d'Auxerre. Volumen recenti tempore iterum compaginatum est et tegumento impressum: Robert Abolantz *Chronique de S. Marien XIII. siècle*. Iam pridem margine nimis rescisso nonnullae notae marginales mutilatae sunt. 4) Ut in codice Treverensi, cf. 'Arch.' XI, p. 347 sq.; cf. ibid. p. 306. Inde est quod Mabillon et alii Hugonem quendam nostri chronici auctorem esse putaverunt.

*deducti sunt*¹, pag. 62—79. *genealogias patrum Hugonis, nonnullis vacuis relictis, quarum pag. 78. manu saec. XVI. Vita auctoris ex hoc opere deprompta inscripta est. Pag. 80. incipit praefatio operis Roberti, dehinc sequuntur pag. 81—87. Descriptio totius orbis et regionum in orbe; pag. 88. Nomina Romanorum pontificum; pag. 89. Nomina patriarcharum Ieros.; pag. 90.*⁵ *Patriarche Antiochie; Patriarche Alexandr.; Archiepiscopi Senonum; Autissiodorenses episcopi; pag. 91. Bituricenses archiepiscopi; Cantuarienses archiepiscopi; Nomina Trecensium episcoporum; Nomina Nivernensium episcoporum; De ecclesia sanctorum Gervasii et Prothasii; pag. 92. Nomina Parisiensium episcoporum; pag. 93—96. Isti sunt episcopi sub Romano pontifice, qui non*¹⁰ *sunt in alicuius provincia constituti alia coeva manu scripti, dum cetera omnia, quae certe partem operis sui esse voluit Robertus, una manu (A) pulchre exarata sunt, quae pag. 97. chronicon ipsum verbis In primordio temporis incipiens usque ad pag. 312. pergit; dehinc altera manus paginas sequentes usque ad pag. 321, tertia (B) paginas 321—324. exaravit, ubi textus*¹⁵ *sub a. 1203. abruptus est, nonnullis foliis quae certe finem chronici usque ad a. 1211. continebant deperditis. In uno quod adhuc restat folio, pag. 325. quarta manus notas annorum 1214—1218, quas sub Continuatione I. damus, pag. 326. variae manus diversorum saeculorum notas annorum 1223—1406. intulerunt. Totum chronicon modo manu A, modo alia tam accuratissime*²⁰ *correctum est, ut nec leve mendum scribae remaneret. Iam manibus A et B multae notae in marginibus suppletae, uno loco sub a. 1182. quae manu A scripta erant erasa et manu B rescripta sunt, praeterea vero circiter undecim aliae manus, quas litteris C—N signavimus permulta in marginibus et aliquoties inter lineas addiderunt*², *quae omnes eiusdem aetatis saeculi XIII. incipientis sunt, nec certius definiendum, quae altera posterior priorve sit*³. *Forte nonnulla quae diversis litteris diversis amanuensibus tribuimus ab eodem scripta sunt; nam complures quidem loci aliorum litteris simillimi sunt — velut manibus D et F exarati — nec tamen certe eidem manui tribui possunt, cum difficillimum sit eandem manum recognoscere, si qua diverso tempore, diverso*³⁰ *calamo et atramento, maioribus hic, illic minoribus characteribus scripserit. Distichon supra pag. 221. allatum qua manu adiectum sit, certius diffiniri non potest, cum tamen aliarum manuum occurrentium, maxime manus L, quae et alios versus aliaque pauca supplevit, simile sit. Omnia additamenta cur Roberto, quem saltem novem annos in libro componendo occupatum fuisse scia-*³⁵ *mus, abiudicemus, nulla est causa, immo quae a librariis A et B, deinde quae manibus D et F, quae praeter alia singulas notas ex libris a Roberto adhibitis, Continuatione Praemonstratensi, Clarii et Willelmi Godelli chronicis, adiecerint, suppleta sunt, auctori sine ullo scrupulo tribui possunt, quamvis ipsius manum certo certius deprehendere nequeamus. Concedendum tamen*⁴⁰ *et verisimile est, nonnulla ab aliis postea esse addita*⁴, *praesertim ea quae*

1) Ad a. 1120. minio ascriptum est: *Hoc anno coepit ordo Premonstratensis sub patre Norberto*; ad a. 1129: *Hucusque magister Hugo produxit cronica sua*; ad a. 1214. posteriore manu: *[Hoc] anno devicit Philippus rex Francorum [Oth]onem imperatorem Ale-mannorum et comitem [Flan]driarum cum aliis multis*; et ad a. 1218: *[Hoc] anno coronatus est Petrus comes Altisiodorensis [in] imperatorem Constanti-nopol. cum uxore sua Yol. [ab] Honorio papa in ecclesia sancti Laurentii extra muros.* 2) Refe-rentibus VV. Cl. Quantin et A. Schoene nonnullae

chartae archivi Ycaunensis monasterio S. Mariani datae manibus in hoc codice occurrentibus scriptae videntur, ut charta a. 1180. supra p. 219 n. 4. impressa manu A, duae aliae ineditae a. 1178. manibus B et 45 N. Quo probari videtur, Robertum fratres canonicos S. Mariani sibi amanuenses in auxilium ascivisse. 3) Series litterarum igitur non tempora manuum, sed quo ordine in codice occurrant, designat. 4) Ut et in catalogis pontificum et imperatorum inter 50 Hugonis excerpta positae (v. n. 1) et Roberti chronico insertis quaedam post mortem Roberti annotata sunt.

manu *G* exarata sunt, cum haec notam anni 1223. paginae 326. intulerit. Pleraque additamenta, ut epitaphia, versus memoriales, talia sunt, quae et ab auctore et ab unoquoque lectore addi potuerint. Cum igitur, quid Roberto, quid librariis debeatur, discerni omnino non possit, omnia additamenta, quae etiam
 5 in reliquos codices ex hoc derivatos transierunt, uncis inclusa recepimus. Codicem cum editis contulit V. Cl. Peiper, cum eis quae in editis omissa sunt V. Cl. A. Schoene, qui et magnam operam dedit, ut diversas manus discerneret et sua cuique tribueret. Singulos locos exscripsit V. Cl. Quantin, praefectus bibliothecae Autissiodorensi et archivo Ycaunensi, qui singulari benigni-
 10 tate omnibus modis fecit, ut hanc editionem praeparantes adiuuaret et instrueret.

Reliqui codices sunt:

1^a) Codex Montispessulanus nr. 26, olim S. Mariae Pontiniacensis, mbr., saec. XIV. ex., 155 folia continens. Praefatione deficiente, incipit De-
 15 criptio totius orbis etc. Iam desinit sub a. 1199. verbis Michael Senonensis archiepiscopus obiit. N. Camuzat in edendo libro hoc codice usus est, qui descriptus videtur ex apographo codicis 1 facto, antequam locus ille sub a. 1182. erasus et rescriptus sit, cum Camuzat eius primariam formam a codicibus nostris diversam reddidisse videatur. Neque omnia additamenta in eo
 20 exstare videntur.

2) Codex Montispessulanus nr. 27, mbr., fol. max., olim 'Liber Sancte Marie de Escharlleüs', tunc S. Germani Autissiodorensis¹, circa a. 1225. duabus columnis eleganter exaratus. Fol. 1. incipit Praefatio chronici, sequitur Descriptio totius orbis etc., sed foliis 2—7. excisis, fol. 8—9. exstat finis indicis
 25 cardinalatum et catalogus episcopatum; fol. 9'. ipsum chronicon incipit. In primordio temporis. Folium 1. antiqua manu signatum est 61, ex quo patet olim 60 folia praecessisse, quae haud dubie Hugonis chronicon continebant. Roberti chronicon cum omnibus additamentis ex codice 1. accuratissime exscriptum est, accedunt Continuatio II. a. 1212—1220, cui notae Continuationis I. inmixtae
 30 sunt, denique nulla rubra interposita nota de Pseudo-Balduino a. 1225. Haec omnia 133 folia implent. Sequuntur Ademari Cabannensis historiae. Codicem huc benivole transmissum ipse evolvi.

3) Codex Vaticanus reginae Christinae nr. 88, mbr., fol. max., saec. XIII—XIV. ex 1 exscriptus. Continet f. 1—5. Methodii revelationes;
 35 f. 6—36'. Hugonis chronicon cum catalogo pontificum et imperatorum, ubi numeri ut in 1 usque ad a. 1230. deducti sunt². Denique f. 37—175'. chronicon Roberti cum omnibus catalogis sub 1 notatis post Descriptionem orbis, Continuatione II, tunc Continuatione I. et nota a. 1223, quae in 1 pag. 326. legitur. Cum hoc codice lectiones Camuzaei in tantum conveniunt, ut codicem
 40 Petavianum, quem ille adhibuit, aut patrem aut fratrem huius credamus oporteat, cum sint quae prohibent, quominus hunc esse Petavianum existimemus³. P. Ewald noster codicem exscripsit.

4) Codex Treverensis civitatis nr. 1287 (CIX)⁴, chart. et membr., fol., saec. XV. negligenter exaratus. Praecedit fol. 1—23'. Hugonis chronicon,
 45 ubi catalogus imperatorum iam a. 328. desinit, reliquis cum Praefatione Roberti, Descriptione orbis et catalogis aut iam pridem ex hoc codice aut potius

1) Cf. Lebeuf ap. Desmolets l. l. p. 417. 2) Praeter codice Vaticano desunt verba in fine chronici: Huc-
 notas p. 224 n. 1. allatas, ibi etiam ad a. 1191. legitur: usque perduxit chronica sua frater Robertus, quae
 Ptolomays capitur a nostris, et rex Phylippus rever- apud Camuzaeum et in codd. 2. 4. 4^a. leguntur.
 50 titur de transmarinis. Cf. 'N. Arch.' II, p. 337. 3) In 4) Cf. 'Arch.' XI, p. 347 sq.

iam ex eius archetypo¹ excisis. Fol. 24—210. sequitur ipsum Roberti chronicon (In primordio etc.) cum sola Continuatione II. Codicem ipse exscripsi.

4^a) Codex Stuttgartensis, chart., fol., saec. XV ex., quem hic inspexi, est apographum Treverensis.

Codices 2—4. in extrema tantum chronici parte ab a. 1203. in 1 deper-⁵ dita et Continuatione II. consulendi erant, antea rarissime varias eorum lectiones annotavi.

Lebeuf (Desmolets l. l. p. 436) notat, suo tempore chronicon Roberti saec. XIII. ex. scriptum et usque ad a. 1272. continuatum extitisse in abbacia S. Andreae Claromontensi, ut ipsi P. J. Boyer retulit; sed quo codex devenerit,¹⁰ nescimus².

Abbreviatum chronicon Roberti a. 1475. scriptum exstat in codice Autissiodorensi nr. 133, olim ecclesiae cathedralis Senonensis, chart.³; simile in codice bibliothecae Mazarinae Parisiensis nr. 1321⁴.

Eodem errore quo totum opus Hugoni tributum est, Camuzat et alii con-¹⁵ tinuationem quidem a. 1212—1220. a quodam canonico S. Mariani huius nominis conscriptum esse falso censuerunt; quos iam Lebeuf refellit⁵. Immo anonymus quidam canonicus, sive idem qui notas a. 1214—1218. codici inscripsit, sive alter, a. 1220. chronicon canonici S. Martini Laudunensis Praemonstratensis ordinis usque ad a. 1216.⁶ nactus, ex hoc, cuius verba plerumque mutavit,²⁰ et notis Continuationis I, quaedam etiam de suo addens et annales a. 1217—1220, in quibus Oliveri epistolas de expugnatione Damiatæ⁷ exscripsit, ipse componens, continuationem amplam, sed parvi pretii, chronico subiecit.

Chronicon cum utraque continuatione ex codicibus Pontiniacensi (1^a) et Petaviano quodam⁸ edidit N. Camuzat Trecis et Parisiis 1608. 4°, quae editio²⁵ repetita est a. 1609. 1668. 1669. Qui omnia ex Sigeberti chronico eiusque continuationibus necnon permulta ex aliis fontibus hausta, quin etiam multa memoria digna omisit. Narrationem de Milone abbate ab hoc omissam Lebeuf, 'Mém. d'Auxerre' II, Probatt. p. 259 sqq., ed. Challe IV, p. 65, supplevit. Excerpta ex editione Camuzaei impressa sunt SS. rerum Gall. X, p. 275. XI,³⁰ p. 308. XII, p. 289. XVIII, p. 247.

Berolini mense Febr. a. 1881.

O. Holder-Egger.

p. 80.

INCIPIT PREFATIO SEQUENTIS OPERIS.

Cum infinita sint temporum gesta gestorumque digestores quam plurimi, nec possint ab omnibus omnia vel haberi vel legi: non inutile duximus ex infinitis pauca colligere et³⁵ in unum coartare compendium, quae legenti magis vel oblectamentum pariant vel profectum. Opus sane arduum diligentiorisque studii ac nostrae prorsus incompetens parvitati. Verum nonnullam excusationem affert, quod ad hoc non arroganti sumus presumptione ducti, sed aliena potius preceptione compulsi. Porro ad id peragendum non modice prestitit, quod [venerabilis^a abbas noster domnus Milo], qui ad agendum nos compulit, in⁴⁰

a) post quod verbum quatuor circiter litterarum (an st:er vel iste?) erasum et v. a. n. d. M. prima manu (A) in marg. suppl. 1; quod ceteri codices receperunt.

1) Nam in codice Treverensi lacunae vestigium nullum superest. 2) In bibliotheca S. Genovefae Parisiensis nr. 948. exstat exemplar editionis Camuzaei cum additamentis ex codicibus exscriptis, ex bibl. Tellerii ortum. Cf. 'Arch.' VIII, p. 366. 3) Desinit iam a. 1203. Itaque abbreviator codice 1, iam tunc mutilo usus est. In fine notat: *Explicit quoddam extractum abbreviatum de cronica magistri Hugonis canonici Sancti Mariani prope Autissiod. per me . . . in villa Autissiodor. a. D. 1475, die Mercurii 12. mensis*

Aprilis post pascha. Prologo Hugonis ut alii seductus est, ut hunc totius operis auctorem putaret. 4) 'N. Arch.' VI, p. 494. 5) Tamen Potthast l. l. s. v. 45 errorem repetiit. 6) Nam usque ad hunc annum tantum cum Chron. Laudun. convenit, cum hoc a. 1219. demum desinat. 7) Editionem operis a. 1219, Nov. ex., quam Gale, SS. Angl. II, p. 435, et Giles publici iuris fecerunt (Zarncke in 'Ber. d. Sächs. 50 Ges. d. W., phil.-hist. Cl.' 1875, p. 143), legisse videtur. 8) V. supra p. 225.

agendo quoque strenue coadiuvit. Ipsius namque ducente ac docente industria nostraque parvitate pariter annitente, ceptum peregrimus, et si non competenter usquequaque, utcumque tamen. Competentius autem nobis visum est exordiri a tempore, quo primordialiter et tempus cum rebus et res cum tempore verbo Domini sunt exortae. A mundi itaque exordio exordium sumpsimus et ad nostra usque tempora temporum seriem studuimus texere, et ex his quae ipsis temporibus acciderunt aliqua breviter assignare. Verumtamen premisimus quandam orbis regionumque in orbe et insularum descriptiunculam, ex Orosii Ysidorice libris succincte, ut quivimus, effloratam. Iuxta Haebraicam sane veritatem ab Adam et deinceps annos digessimus, primo per generationes, secundo per iudices, postremo per reges. Hi vero sunt qui nos potissimum adiuverunt: Eusebius, Iheronimus, Sygibertus. Eusebius siquidem a nativitate Habrahae usque ad vicennalia Constantini regnorum seriem regumque digessit; cuius opusculum Iheronimus transferens, nonnulla intermiscuit et usque ad mortem Valentis continuando protraxit. Abhinc Sygibertus Gemblacensis monachus, vir multae studio lectionis edoctus, chronica sua incepit et usque ad annum Domini 1112. cautissima ordinatione contextuit. Ceterum ea quae subiunximus partim alibi digesta reperimus, partim vel a nobis sunt visa vel certa relatione comperta. Porro in prosecutione annorum Domini magistrum Hugonem de Sancto Victore elegimus imitari. Attamen nullum ex his in proseguendo res gestas ex toto secuti sumus, sed, recisis quibusdam, quibusdam additis, unum quaecumque opusculum compegimus ex diversis. Quod idcirco fecimus, quia quaedam in his vidimus minus necessaria et propter id omittenda, quaedam vero in uno minus diligenter digesta, diligentius in alio reperimus^a explicata. Invenimus autem innumeras in dinumeratione annorum dissonantias, quas nimirum frequenter pariunt in scripturis tum imperitia, tum vetustas. Siquidem nichil aeque facile vel antiquitas variat vel scribentium manus imperita depravat. Enimvero pensantes, quia in his sit et parva profecto utilitas et inextricabilis difficultas, arbitrati sumus nequaquam nimis inde curandum, sicubi forte occurrit dissonantia numerorum. Nec solum in numeris, sed in rerum quoque gestarum assignatione advertimus plerumque chronographos discrepare. Si qua perinde istic discrepantia reperiatur, non nostrae imprudentiae deputetur. Neque enim potuimus facere fonti dissimilem rivulum e fonte manantem, nec scribere nisi quae scripta scriptores pristini reliquere. Eapropter rogamus, ne quis arguat vel improbet ista, donec prius diligenter inspexerit, unde sunt dirivata. Sic enim perpendere poterit, quod non nostra indiscretionem facta sint acida, sed de aliorum scriptis sincere transfusa, sepe quidem ad verbum, semper autem ad sensum. De Orosio quidem, Gennadio, Cassiodoro, Hugone Floriacense locisque diversis nonnulla interdum excipere et suis ea locis curavimus adaptare. Senonenses preterea archipresules notavimus, sed minus quidem ordinate, quia eorum gesta minime potuimus invenire, Autissiodorensium quoque presulum, in quorum presulatu constituti sumus, tempora distinguendo texuimus, et si forsitan minus congrue, tamen prout ex eorum gestis quivimus coniectare. Quaedam etiam interseruimus ad locum nostrum, sancti videlicet Mariani aecclesiam, proprie spectantia. Monemus proinde transcriptorem, minus utilia pretermittere, minus dicta supplere, minus congrue posita congruentius ordinare. Sciat autem qui legerit, fore^b perutile, studere talibus, talia lectitare. Hic nempe describitur, qualiter ab initio usque nunc mundus fluxerit vel florens provectibus vel pressuris attritus, qualiter res mutatae, translata regna, regnorum gloriae ad nichilum devolute; quomodo denique post adventum Christi christianitas creverit, corruerit impietas, pietas triumpharit. Liquet sane, quia ex tali taliumque inspectu et despectus presentium et respectus oritur futurorum. Propterea scriptum est: *Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas.* Deut. 32, 7.

In primordio temporis ante omnem diem Deus pater ex verbo et per verbum suum p. 97.
fecit ex nichilo rerum omnium materiam

Hucusque Ieronimus presbiter sui temporis digessit hystoriam Abhinc Sigibertus Gemblacensis monachus incepit cronographiam suam. Cui nos sicut in precedentibus quaedam ex diversis locis excepta adnexuimus, quae his locis possent satis necessarie et competenter aptari et predicti viri satisfacerent nimiae brevitati. p. 162.

55 Sigismundus — — latrabant. p. 190.

Avitus presbiter insignis Aurelianus habetur. Beatissimus quoque Leonardus Aurelia- Sig. 515.

a) repper. corr. reper. 1. 2. b) forte fore 3.

nensis civis, vir pietate et religione precipuus, in regno Francorum emicuit. Hic beati Remigii discipulus, postmodum ad Aquitaniae partes secedens, in Lemovicinae urbis territorio longo fertur tempore heremiticam vitam duxisse. Captivorum specialis patronus apud Deum singulari quodam modo merito, se devote invocantibus frequentius affuisse, experimentis evidentibus comprobatur. Hic etiam in nostro seculo famosissimum illum et strenuissimum^a militem Christi Boemundum¹, regis Siciliae² filium, se in carcere sollicitus invocantem mirabiliter consolatus est et ad extremum de pagani vinculis liberum suo cum gaudio principatui reddidit³.

Sig. 919. Henricus, Ottonis filius, imperat annis 18. Hic vir pacificus fuit, iusticiae cultor et iniustorum deletor.

p. 282. Anno predicto, quo cyclum magnum diximus incepisse⁴, incensum est igne succenso 1064. ex se totum castellum Sancti Germani Autissiodorensis a porta civitatis cum toto monasterio officinisque ministerialibus usque molendinos Cantantis-ranae, nichil ex omnibus remanens preter confectum solum, 4. feria pridie Kal. Aprilium⁵.

Anno Domini 1075. incensa est Autissiodorensis civitas ab aecclesia sancti Petri quae est super pontem usque ad molendinos Cantantis-ranae feriatis diebus pasche; in quo igne multa ornamenta Sancti Germani perdita sunt⁶.

[Hunaldus^b Autissiodorensis archipresbiter celebris habetur, vir amantissimus paupertatis et pauperum mundique contemptor, et circumquaque pedes ambulans, dum divini spargeret semen verbi. Qui cum in Autissiodorensem episcopum eligeretur, aufugit; nonnullis etiam, ut fertur, miraculis claruit]. 20

p. 283. [Hoc^c anno sanctus Hugo Gratianopolis episcopus fit, ubi per annos 52 virtutum 1097. exemplis incomparabiliter floruit].

[Circa^d id tempus sanctus Hugo Gratianopolitanus episcopus vidit per sompnum in solitudine Cartusiae Dominum suae dignationi habitaculum construentem, stellas etiam 7 ductum sibi prestantes itineris. Et ecce sanctitatis eius odore tracti ad ipsum veniunt 7 viri, qui omnes uno desiderio succensi, locum heremiticae vitae congruum quaerebant necdumque reppererant. Horum primus magister Bruno, vir religione scientiaque famosissimus, alii 4 literati, duo laici; quos sanctus Hugo gratanter suscepit et voti compotes fecit. Ipso namque consulente, iuvante, comitante, Cartusiae solitudinem intraverunt atque extruxerunt. Sic cepit ordo Cartusiensis, inter caeteros ordines puritate mentium ac theoriae studio singularis. Coepit autem anno Domini 1086].

[Per^e id tempus florebat Stephanus levita, vir mirabilis abstinentiae magnaeque virtutis, qui ex Arvernia oriundus, ad territorium Lemovicense demigrans, vitam heremiticam per annos 50 cum paucis, qui ad ipsum postea confluerunt, exercuit; a quo cepit ordo Grandimontensis. Cepit autem anno Domini 1076].

p. 284. [Petrus^f heremita, sacerdos de episcopatu Ambianensi, claret, vir magnanimus et 40 eximie religionis atque affluentis facundie. Hic Iherosolimam adiens fideliumque qui illic aderant miserabilem oppressionem considerans, indeque rediens, prius eam Urbano pape denuntiat. Dehinc ferventis instantia predicationis ad liberationem Orientalium sollicitat principes et populos Occidentis].

p. 287. Hoc eodem anno 1098. in Burgundia 12. Kal. Aprilis in festo sancti Benedicti abbatis fundatum est cenobium Will.God. quod Cistercium vocatum est in episcopatu Cabilonensi, non longe a castro Divionensi. Huius cenobii primus abbas fuit domnus Robertus abbas Molismensis. — In Cisterciensi vero aecclesia abbas ei substitutus est Albericus.*

*) Cod. 2 add.: Et quamvis ad enarrandas beati Roberti virtutes pre ipsarum magnitudine nostrum dormitet ingenium palpitansque balbutiat, pauca tamen e pluribus huic operi duximus inserenda. Hic enim vir beatus ab adolescentia sortitus animam bonam et ad corpus incoquinatum venire desiderans, sprete seculi pompa, claustrum ingressus, apud Sanctum Petrum de Cella⁷ didicit obedientiam, ut ex hiis que passus fuisset scienter et fiducialiter aliis imperaret. Ibi quoque

a) bellicosissimum 2. b) haec in marg. p. 282. manu C post suppl. 1 eis addenda quae ad a. 1076. ex Clarii chron. 50 exscripta sunt; ceteri codd. haec ut omnia marginalia cod. 1 contextui inseruerunt; des. ed. c) uncis incl. in marg. manu D suppl. 1. d) uncis incl. in marg. manu D suppl. 1; des. 3. e) haec in marg. p. 283. manu C post suppl. 1, in textu praecedentibus quae e Sig. ad a. 1087. exscripta sunt; des. ed. f) haec in marg. p. 284. manu C suppl. 1, ubi praecedunt quae ad a. 1094. ex Will. God. chron. exscripta sunt; des. ed.

1) I. principem Antiochenum. 2) Potius Roberti Sigeb. a. 1064. 5) Cf. Chron. breve Autissiod., 55 Guiscardis ducis. 3) Cf. Order. Vital. Hist. eccl. X, 22. Martene et Durand, Thes. III, p. 1384. 6) Cf. Chron. XI, 12, ed. Le Prevost IV, p. 156. 210 sq. 4) Ex breve Aut. l. l. 7) In suburbio Trecensi situm.

Anno Domini 1104. tempestates et pluviae magnae fuerunt et tonitrua frequentia

[Per^a idem tempus Robertus de Arbressello in Aquitania claret, vir magnarum virtutum et tam fervore sanctitatis quam profusione doctrine mirabilis verbique Dei ferventissimus predicator. Qui nobilis illius cenobii quod dicitur Fons-Ebraldi¹ extitit institutor, in quo multas aggregans devotas feminas, quasdam etiam de prostibulis abstrahens, artioribus eas cohibuit institutis, ut pre ceteris monialibus recluse eo pudicicius quo secretius degerent a virorum conspectibus sequestrate. Alia quoque eiusdem institutionis et ordinis cenobia per diversas extruxit provintias. Sic prefato institutore Roberto cepit ordo monialium de Fonte-Ebraldi. Huius quoque Roberti erant socii et alii viri tam religione celebres quam doctrina. Qui diversis in locis diversis temporibus diversa fundavere cenobia. Bernardus scilicet Tyronii² primus abbas, Vitalis³ de Mauritania, Radulfus de Fusteia, hii omnes viri virtutis multam animabus lucrands operam impendebant et documentis pariter et exemplis; qui abstinenciae et paupertatis amore prius heremum incolentes, postea singuli plurium monasteriorum extitere fundatores et patres, Robertus in Aquitania, Radulfus in Britannia, Vitalis in Normannia, Bernardus in Francia].

Anno Domini 1109. Eodem anno sanctus Anselmus Cantuariæ archiepiscopus et sanctus Hugo Cluniacensis abbas migrant ad Dominum, quorum vita claruit tam miraculis quam virtutum exemplis. Florebat hoc tempore Hildebertus [prius^b] Cenomannensis episcopus, Will. God. [deinde^b Turonis archiepiscopus], vir sciencia perspicuus et tam in versificando quam in dictando gratiam peculiarem adeptus. [Indicant^c hoc diversa eius opuscula, quae metricè edidit, et epistolae, quas ad diversos direxit, quae omnia miro modo commendat et elegantia sensuum et lepos brevitassue verborum; unde quidam de eo sic ait:

*Inclitus et prosa versuque per omnia primus
Hyldebertus olet prorsus ubique rosam].*

Florebat et Ivo Carnotensis episcopus, qui vita atque doctrina sua eiusdem sedis aeclesiam illustravit, Cont.Praem. quique inter cetera opera sua volumen illud quod Decreta Ivonis dicunt sua industria utiliter compilavit.

Anno Domini 1110. Post Balduinum alius Balduinus comes Edessenus Iherosolimis.

[Sub^d his diebus Romae Paschalis papa infulatus ac missas celebrans ab ipso altari sancti Petri prodicione ac dolo Henrici imperatoris raptus, vinctus ac sacramentis quibusdam vi obstrictus est atque ita ad propriam sedem iterum remissus est. Quae tamen sacramenta, quia illicita atque coacta fuerant, cardinales et reliqui sanctae ecclesiae fideles filii irrita fecerunt ipsumque imperatorem cum suis complicitibus uno ore anathematizaverunt; unde Dei iudicio actum est, ut, quicquid temptaret, quibuscumque rebus manus immitteret, frustrato labore cum dedecore effectu carerent].

Anno Domini 1113. Bernardus annos natus circiter 22 Cistercium ingressus est cum sociis amplius quam 30 sub V Bern. I, abbate Stephano, qui successerat Alberico; ubi quantae devotionis quantique fervoris extiterit, 19.

succrescens atque proficiens et in dies effectus melior semet ipso, divini amoris eternas concupiscentias mente concepit, quo ut liberius frui posset, abbatis licentia, qui ei preerat, expetita, quoddam nemus adiit quic^e Colannus antea vocabatur. Ubi multis virtutibus enitescens, cum turba discipulorum, qui ductu ipsius mundum, carnem atque diabolum impugnare didicerant, ad locum se transtulit qui Molismus dicitur; ibique in summa paupertate vivens, in fame et siti, in frigore et nuditate, in ieiuniis et laboribus nocte dieque Domino serviebat. Deinde in honorem beate virginis Marie ibidem construens oratorium Nato de virgine, fratrum spiritalium multitudinem congregavit, ut beate virgini, quae ipsum anulo proprio desponsaverat maternis adhuc clausum visceribus⁴, eius industria styrps non modica fructificaret. Sicut enim superius est notatum, Cisterciensis ordinis fundator extitit, qui videlicet ordo Dei providentia ad fines orbis terrarum progrediens, tanti patris emulato effectus, beate virgini speciali adheret devotione. Unde et totius ordinis monasteria in honorem beate virginis construuntur. Cuius meritis etiam beati viri cinis quasi loquitur et, sicut de Heliseo legitur, eius ossa prophetant, dum per ipsum signa et miracula creberrime fiant in ecclesia Molismensi. cf. 4. Reg. 13, 21.

a) haec in marg. p. 287. manu C add. 1; sub a. 1106. cett. codd.; des. ed. b) uncis incl. manu F post superscr. 1.
c) uncis incl. in marg. manu F post add. 1. d) haec in marg. manu D post add. 1; des. ed. e) sic c.

55 1) Fontevraud dioec. Pictaviensis. 2) Tiron dioec. Carnotensis. 3) Abbas Saviniacensis (dioec. Abrincatensis) in pago Moritonii natus; v. Gall. christ. XI, p. 542. 4) Cf. Vitam eius AA. SS. Apr. III, p. 668.

lingua vix exprimit. Siquidem ab ipso ingressu tanta districtione corpus affligere studuit, ut
 Will. God. tota deinceps vita sua infirmitate multiplici laborarit. Factum est autem post breve tempus, ut Cister-
 * p. 289. ciensis aecclesia, tam rebus * et gente pauper quam tempore nova, de caetero Domini bene-
 dictionem perciperet, et quae prius sterilis erat, plures iam abbatias et precipuas parturiret. Prima si-
 quidem Firmitas fuit, secunda Pontiniaci, tertia Clarevallisa, quarta Morimundi, quinta Prulliaci; ex quibus aliae in- 5
 Cont. Praem. numerae diversis locis diversis sunt temporibus propagatae. Waldrico Laudunensi episcopo — —
 transmarinas regiones propagatur.

Will. God. Anno Domini 1114. Pontiniacense cenobium fundatum est in alodio Hyldeberti canonici Autissiodorensis
 G. Aut. matris aecclesiae, eodem Hyldeberto rogante, sub Humbaldo venerabili episcopo tunc Autissiodoro pre-
 Will. God. sidente. Huius cenobii primus abbas extitit domnus Hugo, vir religionis eximiae et precipuae hone- 10
 statis. Eodem anno Clara-vallis fundata est, cuius primus abbas extitit servus Dei Bernar-
 dus, vir opinatissima sanctitate preclarus, per quem sui temporis aecclesia in antiquum
 religionis decus reffloruit.

Will. God. Anno Domini 1115. tria concilia celebrata sunt in Galliis a Conone sedis apostolicae legato, primum Remis, se-
 cundum Belvaco, tertium Cathalaunis. 15

Cont. Praem. Anno Domini 1116. in Dolensi cenobio ingens miraculum accidit; nam dum quidam
 missam celebraret quadam die, puer in loco hostie super altare apparuit¹. Hoc^b tempore
 Norbertus — — multos ab errore convertit.

Anno Domini 1117. Anselmus Lauduniae civitatis magister nominatissimus, litterarum scientia clarus, vir morum
 honestate et consilii maturitate venerabilis, obit; qui utili studio et sollerti industria inter cetera opera sua etiam in psal- 20
 terio glosas marginales atque interlineares de autenticis expositoribus elimata abbreviatione ordinavit. [Epistolas^c
 quoque Pauli et alias utriusque testamenti scripturas pari modo dilucidando exposuit et in
 eis exponendis atque glosandis iuxta antiquorum patrum scripta^d usque in senium desu-
 davit. De quo dixisse fertur Eugenius papa^e, quia Deus spiritum eius suscitaverit, ne
 scriptura periret. Ad pontificales cathedras pluries^e vocatus, nullatenus acquievit. Qui 25
 apud^e Laudunum in ecclesia sancti Vincentii tumulatus^e, tali epitaphio meritis eius con-
 gruo decoratur:

*Dormit in hoc tumulto celeberrimus ille magister
 Ansellus^f; cui per diffusi climata mundi
 Undique noticiam contraxit et undique laudem
 Sana fides, doctrina frequens, reverentia morum,
 Splendida vita, manus diffundens, actio cauta^g,
 Sermo placens, censura vigens, correctio dulcis^g,
 Consilium sapiens, mens provida, sobria, clemens.
 Sed quas larga Dei concessit gratia dotes
 Idibus invisis dissolvit Iulius atter^h.
 Qua vivensⁱ vixit, medeatur gratia functoⁱ!].*

Huius frater Radulfus non mediocri quoque sapientia clarus enituit. Per hos enim, sed
 precipue per Anselmum, magna ex parte reviruit litteralis sciencie decus et intelligentia
 scripturarum. 40

Cont. Praem. Anno Domini 1118. Paschalis papa obit — — Hugonem videlicet, qui ei in regimine Premonstratensis ecclesiae
 successit. [Ipso^h anno octavo Idus Maii fere ubique terrarum magno gelu attritae sunt vinee,
 sed maxime apud Autissiodorum urbem, ita ut in omnibus eius vineis, quarum illic magna
 est copia, vix potuerit colligi, unde vel unus posset vini sextarius eliquariⁱ].

Cont. Praem. Anno Domini 1119. Gelasius papa apud Cluniacum moritur, et Guido Viennensis archiepiscopus, Stephani Burgun- 45
 dionum comitis germanus, in papatum eligitur; et ab eo concilium a predecessore suo indictum Remis celebratur. Ubi
 Will. God. excommunicati sunt simoniaci universi et qui exigunt precium pro sepultura vel crismate vel baptismo, uxorum quoque
 Clar. et concubinarum contubernia presbiteris, diaconibus, subdiaconibus ibi sunt penitus interdicta. Hoc anno Balduinus
 Cont. Praem. Flandriarum comes — — in principatu succedit. Porro predicto concilio Remis celebrato, vir Dei Norbertus
 V. Norb. * ut erat nudis pedibus affuit; ubi ab episcopis et abbatibus qui convenerant cum gaudio susceptus est, admirantibus^k 50
 * p. 290. eunetis super excellentia verborum predicationis et responsis eius et super asperitate assumptae peni-
 tenciae et vite duricia; de qua cum rogaretur a plurimis sibi paululum relaxari, nullatenus acquievit. Auctoritatis vero apo-
 stolicae litteras acceptas a papa Gelasio renovari sibi petiit a Kalisto; quod ille benigne annuit, eumque venerabili
 Bartholomeo Laudunensi episcopo attentius commendavit, ut eius curam ageret eique locum ad remanendum in
 suo episcopio provideret. Qui eum libenter excepit et finito concilio Laudunis deduxit. A quo cum aecclesia 55
 beati Martini viro Dei offerretur, tum propter urbis viciniam, tum quia eiusdem aecclesiae clerici propositi et vitae eius

a) Clarav. corr. Clarev. 1. b) De patre Norberto rubro in marg. 2. c) uncis incl. in marg. manu C post add. 1; des. ed.
 d) a in litura 4 litterarum, ubi uras fuit 1. e) papa, plu, apud, latus, ta, is per bibliopegam abscisa, manu s. XVI. suppleta
 sunt 1. f) sic codd. g) vivens corr. vivens 1. h) uncis incl. in marg. manu I post suppl. 1. i) elicari ead. manu
 corr. eliquari 1. k) ammir. corr. admir. 1.

1) Cf. Chron. Vizel. breve, SS. rerum Gall. XII, p. 544.

austeritatem horrebant, eam reliquit, et ab episcopo diversis eiusdem provinciae locis religioni congruentibus sibi ostensis, V. Norb. tandem divinitus in loco Premonstrati resedit ibique solitarius religiosam vitam agere coepit; et tempore quadragesime ad colligendos socios solus egressus, ante pascha cum 13 sociis rediit et cum his in Premonstrato loco secundum canonicarum institutionis normam ad tenorem regulae beati Augustini Deo militare cepit. Tali igitur modo coepit ordo
 5 Premonstratensis sub patre Norberto florere et tamquam vinea fructifera suos circumquaque palmites propagare. Cepit autem circa pascha anno Domini 1120, Calixto papa presulante, Ludovico, Phylipi filio, regnante in Francia.

[Anno^{a.1} milleno centeno bis quoque deno

Sub patre Norberto Premonstrati viget ordo].

- 10 Hoc anno in aeclesia Virziliacensi² in vigilia transitus beatae Mariae Magdaleneae, in- 101. 21.
 certum quo iusto Dei iudicio, innumerabiles promiscui sexus et aetatis atque ordinis
 in ipso crepusculo noctis atque diei, aeclesia subito confligente, combusti sunt. Hoc 101. 21.
 anno Guillelmus rex Anglorum, filius Henrici regis, in mari mersus apud Barbes fluvium periit cum multis nobilibus. Porro apud Premonstratum in ipso conversionis exordio ceperunt tirones Christi, 101. 21.
 15 stridente invidia demonum, variis inquietari insidiis, multiplicibus impeti temptamentis.
 Interque demon cuidam fratri altius de ineffabili Trinitate, quae Deus est, cogitanti in matutinis astitit — — qui 101. 21.
 tamen eum postea aliis modis delusit. Verumtamen in his atque huiusmodi non passus est Deus 101. 21.
 suos temptari supra id quod possent, sed faciebat cum temptatione etiam proventum, sua eos
 gratia provehente in melius, et patre Norberto multiplices hostis versutias et verbo dete-
 20 gente et intercessione fugante. Interea eodem viro Dei instancius verbum Dei predicante, apud Nivi-
 gellam — — aufugit vasque possessum reliquit. Autissiodorensem hoc tempore regebat aeclesiam 101. 21.
 dominus Hugo, Sancti Germani prius abbas, sancti Hugonis Cluniacensis abbatis nepos, vir pro virtutum suarum
 insignibus perpetuo memorandus. Hic ordinem Cisterciensem, qui tunc temporis adhuc recens erat, dulcissima
 visitatione frequentabat et iuxta facultatem suam ei in multis necessaria ministrabat. Suo enim tempore eiusdem ordinis
 25 abbatiae Regniacum, Rupes, Bonus-Radius foundationis habuerunt initium et per manus eius, tum in ministrando neces-
 sitatibus eorum, tum in acquirendo possessiones, non modicum incrementum. Porro in episcopali sede non erat
 assiduus, mundialium occupationes fugitans et quietem amplexans animi desideransque cum claustra-
 libus conversari, inter ipsos non appetens episcopus videri vel dici, sed monachus. Preterea incumbente ne-
 gocio, dum Romam proficisci vellet, compulsus est a sacerdotibus suae diocesis ad expensas tanti itineris auxilium
 30 postulare. Nec tamen quesivit ab aliquo, quam quod cuiusque propria voluntas offerret. *Iter itaque aggressus, *p. 291.
 transivit montem Cinicum^b; sed viam tutam ibidem non esse intelligens, consilio inito, statim redit. Post haec
 scripta relegens, quantum ab unoquoque sacerdotum pro conficiendo itinere accepisset, unicuique quod dederat
 resignavit. Senonensi aeclesiae post Dainbertum prefuit Henricus cognomento Aper.

Anno Domini 1123, concilium Romae celebratur, et pax inter regnum et sacerdotium reformatur, ius quoque 101. 21.
 35 investiturarum episcopalium ab imperatore exstercatur. Eodem^c anno servo Dei Norberto — — liberalitate atque
 munificentia uti cepit.

Anno Domini 1124. obit bonae memoriae papa Calixtus — — paulatim ad sanam fidem resipuerunt. Hoc
 anno Venetiani navali exercitu Ascalonem obsidentes — — data pecuniae estimatione relaxatur. Hoc etiam anno
 Henricus imperator, congregata exercitus infinita multitudo, fines regni Francorum irrumpere disponit, sed Ludovico
 40 Francorum rege cum infinito nichilominus exercitu in occursum eius properante, consilio principum et episcoporum ab
 inutili proposito desistit. Deinde Montionem castrum capit et Rainaldum eius comitem captum secum abduxit.

Anno Domini 1125. fames permaxima grassatur — — ministrabat victus stipendia.

Anno Domini 1126. Henrico imperatore mortuo, quibusdam principibus maxime de Suevia et Alemannia nepotem
 eius Conradum in regnum sublimare volentibus, alii Luitherum Saxoniae ducem, virum consilii et bellicosum, in regem
 45 provehant. [Hic^d Henricus imperator Mathildem, Henrici regis Anglorum filiam, accepit uxorem, quam tamen Will. God.
 postea dimisit. Ipse vero, ut fertur, nusquam comparuit. Ipsa autem Mathildis post haec comiti
 Gaufrido Andegavensi nupsit, ex qua Henricum prius ducem Normanniae, post regem Anglo-
 rum procreavit]. Imperavit autem isdem Luitherus annis 11.

Huius anno primo Parthenopolitanae civitatis, quae et Magedeburch, archiepiscopo defuncto, cum clerici 101. 21.
 50 et cives eiusdem urbis coram prefato imperatore ad eligendum archiepiscopum apud Spiram convenissent — — ad
 sacerdotium prefatae urbis provehant. Hoc anno Karolus comes Flandriae pro executione iusticiae quibusdam suorum
 perosus, diebus quadragesimae in aeclesia, ubi missam auditorus venerat, orans, cum quibusdam suis proceribus ab eis
 interficitur. Quod scelus Ludovici regis et procerum zelo et unanimi concursu tanta est severitate vindicatum, ut non
 facile possit occurrere tam districtae ultionis exemplum. Willelmus, Roberti Normanniae quondam comitis filius — —
 55 ad principatum provehant. Per idem tempus erat in Autissiodorensi matre aeclesia clericus
 quidam Iterius nomine, devote ibidem serviens, nullos tamen redditus illic habens, vir qui-
 dem simplicis animi et minoris industriae, sed probati testimonii et conversationis honestae.
 Unde et ei exhibebatur a ceteris reverentiae plurimum et honoris. Erat vero apud eandem
 urbem ultra Ichaunam³ fluvium locus, quem olim beatus Germanus in cenobium monacho-
 60 rum extruxerat et copiose ditarat. In quo etiam fuerat eiusdem presulis cella sanctorum

a) versus in marg. manu C? post suppl. 1; des. ed. b) super cum superscr. vel sum 1; Sinicum 2. c) Item de patre Norberto rubro in marg. 2. d) uncis incl. in marg. manu D suppl. 1; post A. D. 1126. iam collocata 2, ubi hic deest et postea Henrico vero imp.; des. ed.

1) V. 'Forsch.' XVIII, p. 28, apud quos auctores hi versus occurrant, et SS. XXV, p. 526. 792. 2) Véze-
 65 lay, distr. Yonne, praef. Avallon; ex cuius hist. excerpta v. supra p. 144 sqq. 3) Yonne.

eius gemituum cruciatuumque conscia. Is itaque locus, ubi quondam tam celebriter religio sacra floruerat, ad tantam tunc dirutus vastitatem devenerat, ut ubique frutecta succrescerent, ubique circumhabitantium gallinae libere discursarent. Porro prefatus vir, dum in Vita beatissimi Germani¹ relegeret vel lectum audiret, quanto isdem locus in diebus antiquis claruisset preconio sanctitatis, ut erat devoti animi, afficiebatur medullitus, videns locum penitus desolatum, olim tam celebrem, tam preclarum. Dum in hac itaque voluntate persisteret, visione mirabili de reparando loco meruit incitari. Siquidem videre sibi visus est, prefato se adesse in loco ibique gloriosam Domini matrem aspicere filium suum, quem tenebat in ulnis, volentem in cunabulis reclinare. Tum illa prope^a astantem eum intuens ad se vocat et, ut sibi ad reclinandum puerum cooperetur, invitat. Illo vero se vociferante indignum, ipsa ei rursus imperat, ne trepidet sed accedat. Tum ille trementer accessit et in tanto eam ut decebat ministerio reverenter adiuvit. Ut autem experrectus est, coepit cogitare propensius, quid vidisset. Et accedens^{*} ad dominum Hugonem tunc presulem, virum magnae virtutis, intimat ei seriem visionis. Cui ille: 'Domini', inquit, 'et gloriosae matris eius voluntas est, ut locum illum restruas, repares diruta, ruinosam reficias. Vere enim locus sanctus est et terra sancta, utpote sanctorum habitatio perantiqua'. Hac igitur occasione cepit homo Dei frequentius locum invisere. Interea beati Germani natalis instabat. Tum ille ob honorem sancti altare, quod adhuc supererat, pallio decenter adornat, quibusdam etiam cortinulis per ruinosos parietes circumquaque protensis. Accidit autem, ut plueret ipsa nocte. Summo mane ille revertitur, existimans superpositum altari pallium omnimode peioratum, eo quod illud nullum ab imbre defenderet tegumentum. Mira res! Terra circumiacens ipsique parietes cum cortinulis madescebant, sed ornamentum altaris nullatenus attigit pluvia, cum omni careret penitus opertura. Viso itaque miraculo stupidus, votum vovit, quod deinceps pro modulo suo obnixius loco incumberet restruendo. Pauculis proinde vineis quas ex patrimonio possidebat distractis, circa reparationem loci cepit instantius occupari.

Clar. cont. Anno Domini 1128. invisibilis ignis plurimos depastus est in regno Francorum. Cui morbo misericorditer meritum beatae Mariae Dei genitricis obviavit, precipue in urbe Suessionum. Lauduni in aeclesia sancti Iohannis — — Ostiensis episcopus cardinalis consecratur. Fulco² successit Balduino in regno Iherosolimitano.

Anno Domini 1129. Norbertus archiepiscopus — — nominatos patres destinavit. Hoc anno Phylippus puer, 30 Ludovici Francorum regis filius, Remis in regem ungitur die paschae 18. Kal. Maii, patre presente. Verum cum duobus non integre annis regnasset, dum in civitate Parisius equo vehitur, porcus equi pedibus se summittens, equum super ipsum precipitem dedit, et de eius subita et miseranda morte Francis luctum induxit 3. Idus Octobris.

Will. God. Porro anno Domini predicto 1000. videlicet 129. ecclesia Vallis-Lucentis fundata est.

Cont. Praem. Anno sequenti Honorio papa defuncto, Gregorius cardinalis³ diaconus et Petrus Leonis ad papatum eliguntur. 35 Et Gregorius Innocentii, Petrus Anacleti nomine alterantur^b. Sed Petro ob parentelae suae fortitudinem apud Sanctum Petrum commorante, Innocentius Roma egressus, in Gallias proficiscitur, et Gallicana sibi adherente aeclesia, conciliis celebratis, primo Remis, secundo Pisis, in papatu confirmatur; et Petrus ab omnibus Galliae et Germaniae episcopis

1131. anathematizatur. Porro Innocentius papa cum Autissiodorum devenisset, supra memoratus venerabilis Iterius ipsum adiit obnixè rogans, ut locum, quem iam ex parte refecerat, 40 dignanter inviseret ibique altare sub beatissimi Germani titulo dedicaret. Quod pius papa benigne annuit, et altare sollempniter consecrans, divina ibidem mysteria celebravit. Videns quoque innumerabilem populi adesse concursus, sermonem fecit ad populum, sic exorsus: 'Vere', inquiens, 'locus iste sanctus est, et ego nesciebam' et cetera. Sane ex tunc coepit isdem locus reverentius honorari, adiri frequentius et copiosius ampliari. Verumtamen dum instaretur operi, quanta fuerit evidèntia divini miraculi, non debet tacite preteriri. Etenim opera Dei revelare honorificum, sed silentio sepelire dampnosum. Peracto beati Germani oratorio, alterius quoque partis aeclesiae iam exstructa testudine, visum est debere summoventi^c centra, quibus fuerat testudo^d suffulta. Dum summoventur, super summoventes^e testudo corruit eosque consternans adoperit. Audito ruinae strepitu, undique 50 concurrunt; moles arenae et lapidum certatim eruitur, qua eruta, mirum dictu! nullam in eis inveniunt lesionem, quos estimaverant prostratos ad mortem. Denique loco iam aliquatenus dilatato, coepit ille vir Dei in suscipiendis hospitibus liberalis existere et eis quantumcumque poterat^{*} munificentiam exhibere, sed presertim his in quibus habitus religionis

a) propt corr. prope 1; propter 2. b) designantur 2. c) submov. alia manu corr. summov. 1. d) testitudo corr. 55 testudo 1.

1) Vita auct. Constantio I, 2, 12 sqq., Duru I, p. 54 sqq. 2) Hoc ad a. 1127. Cont. Praemonstr. 3) c. d. ex Clar. cont.

maiores videbatur pretendere speciem virtutis. Quadam autem die cum quosdam ex Cisterciensi ordine suscepisset, forte non habuit quid susceptis apponeret. Ad emendum ergo pisces mitti precipit; sed cum nullos prorsus invenisset emendos, qui fuerat missus redit. Dumque in reditu pertransit Icaunam, piscem non modicum subito naviculae applicari^a 5 conspicit; moxque eum tanquam missum caelitus manu capit. Sic servo Dei non defuit unde hospitem, immo Christum in hospite, posset reficere; sic Deus liberalitatem devoti animi voto suo non pertulit defraudari. Anno predicto, videlicet 1130, Iohannes piae memoriae Morinorum 10 episcopus obiit; eique Milo abbas Sancti Iudoci ex ordine Premonstratensium succedit. Qui cum ceteris floreret virtutibus, humilitatis tamen gratia peculiariter effulsit, quam in eo non minuit dignitatis promotio, sed adauxit. Hoc anno Thomas de Marla — — Lauduni moritur. Cont. Praem.

Anno Domini 1131. Innocentius papa Lauduni in aeclesia sanctae Mariae dominica in ramis palmarum et 3. feria sequenti in aeclesia beati Martini divina misteria celebravit. Hoc anno aeclesia sancti Medardi Suessionis ab eodem papa consecratur. Ab eodem quoque concilio Remis habito, presente Francorum rege Ludovico, filius eius Ludovicus in regem consecratur 8. Kal. Novembris. Sub his temporibus ordo canonicus Premonstratensium — — Iherosolimam 15 mittebant.

Anno Domini 1132. sanctus Hugo Gracianopolitanus obit¹, inter episcopos sui temporis operibus et fama singularis; cui alter Hugo successit, Cartusiae monachus, post archiepiscopus Viennensis.

Anno sequenti² eclipsis solis facta est 4. Non. Augusti, feria 6, hora 6. Eodem anno Luitherus imperator 20 — — in imperatorem consecrat. Cont. Praem.

Anno Domini 1133.³ Norbertus archiepiscopus — — sepultus est. Cuius extitit in Christo dormicio 8. Idus Iulii.

Anno Domini 1135. cometes apparuit. [Hoc^b anno Premonstratensis ordo venit Deilocum^{c,4}]. Ipso anno Henricus obit rex Angliae, vir in regni sui administratione singularis severitatis atque cen- 25 recreator egentium, propugnator equitatis unicusque inter principes criminum vindicator. Cui Stephanus — — eum relaxavit. Cont. Praem.

Anno Domini 1136. ventus⁵ nimius 5. Kal. Nov. fuit, qui turres et edificia multa diruit. Mare terminos suos egressum inopinate submersit cum habitatoribus suis partem Flandiarum.

Anno sequenti siccitas tanta fuit — — quidam etiam fluvii siccarentur. Hoc anno comes Pictavensis 30 Willelmus — — ad regnum provehitur. Eodem anno defunctus est sanctae memoriae domnus Hugo Autissiodorensis episcopus. Hic cum extrema egritudine laboraret sibi diem sentiret adesse novissimum, fratres circumstantes circa horam nonam diei his verbis admonuit^d: 'Horas diei quae supersunt, quas debemus, Domino persolvamus, quoniam finitis horis statim requiescam'. Cantaverunt igitur Domino, et hora completorii completa, completus est terminus vitae eius; sicque, ut ipse predixerat, requiescens in Domino, in aeclesia beati Germani, ubi prius 35 abbas extiterat, tumulatur. Huic in episcopatu successit alter Hugo, Pontiniaci primus abbas, vir in sacra religione fervens et strenuus, et licet iuxta propositum ordinis sui mirae esset patientiae, in aeclesiae tamen hostes districtus executor iustitiae. Hic in ea nocte, qua in crastinum electus est in Autissiodorensem episcopum, Will. God. vidit in sompnis, quod mater sua sibi esset nupciali federe copulata. Qui cum in Senonensi aeclesia propter suspensionem 40 Henrici metropolitani locum consecrationis non haberet, apud Ferrarias monasterium a domno Gaufrido Carnotensi episcopo consecratus est. Florebat hoc tempore Theobaldus^e comes Campaniae, pater orphanorum et iudex Will. God. viduarum, cecorum oculus, pes claudorum, in sustentandis pauperibus singulariter munificus, in extruendis cenobiis et erga religiosos quosque incomparabilis largitate. Hic genuit Will. God. Henricum comitem⁶, Theobaldum comitem⁷ et Stephanum comitem⁸, Willelmum quoque, primo Carnotensem electum, deinde Senonensem archiepiscopum, post Remensem; filias etiam plurimas habuit, quarum ultimam Adelam nomine Ludovicus rex piissimus postea in uxorem accepit, ex qua filium Phylippum nomine regni successorem 45 suscepit. Porro isdem Theobaldus quanta fuerit elemosinarum largitione profusus et religionis amator⁹ et propagator eximius, vix lingua sufficit explicari. Florebat et Guillelmus¹⁰ Nivernensis comes, vir iusticia et honestate insignis, cuius postmodum devotio mira enituit, dum de potenti principe seculi factus est in Carthusia humillimus pauper Christi⁹.

[Anno^f Domini 1138. g Petrus Leonis — — Innocentius papa decernit]. His diebus florebat Gallicana aeclesia per 50 viros religione ac sapientia illustres, Hugonem Autissiodorensem, Alvisum Atrebatensem, liberalitate atque consilio et facundia clarum, Godefridum Lingonensem, Ioslenum Suessionensem, Gaufridum Cathalaunensem, insignes episcopos, Albericum Bituricensem archiepiscopum, scientia litterarum atque consilii prudentia clarissimum, Milonem

a) applicare corr. applicari 1. b) haec in marg. eadem manu (A) post suppl. 1. c) loc 1. 2. d) ammon. corr. admon. 1. 55 e) De comite Theobaldo rubro in marg. 2. f) uncis incl. post manu F in marg. suppl. 1; des. ed. g) xxxviii. alia manu superscr. mc. 1.

1) Cf. Cont. Ursicamp. p. 472. 2) Ad a. 1132. laire de l'Yonne' I, p. 295, nr. 173. 5) ventus — Cont. Praemonstr., sed ad a. 1133. recte Cont. Laudun. diruit ad a. 1135. Cont. Praem. 6) I. comitem et Burburg. 3) 1134. Cont. Praemonstr. 4) Dilo, Campaniae. 7) V. comitem Blesensem. 8) Sacri- 60 distr. Yonne, praef. Joigny. Cf. chartam Henrici caesaris. 9) A. 1147. V. infra p. 236. archiep. Senonensis a. 1133. ap. Quantin, 'Cartu-

V. Norb. Taruanensem episcopum humilitatis virtute precipuum; unde dictum est: 'In Norberto eminet fides, in Bernardo
c. 2. Clarevallensi caritas, in Milone Taruanensi humilitas'. Inter hos et alios multos tunc claros scientia viros etiam Ber-
Cont. Praem. nardus abbas Clarevallensis, vir opinatissimae religionis, eminentissime clarebat, qui verbi Dei ferventissimus predicator
multas cotidie animas ad studium religionis et sanctae paupertatis propositum imbuebat. Preterea pia sollicitu-
dinis instantia ecclesiam Petri Leonis scismate discissam ad unitatem reduxit¹, magnificis 5
etiam signis preclaruit. Per idem quoque tempus sanctus Malachias clarebat in Hybernia,
vir vite apostolice et totius forma perfectionis et exemplar virtutis. Hic inter cetera vir-
tutum suarum insignia etiam mortuum suscitavit, per quem in partibus Hybernie et redinte-
grata est fides et religio propagata. [Clarebat^a Gislebertus doctor eximius et in scientia
tam liberalium artium quam scripturarum divinarum exercitatus plurimum ac fere incon- 10
parabiliter eruditus. Hic post magistrum Anselmum super psalterium et super epistolas
Pauli ex dictis sanctorum patrum compactam utilem satis edidit glosaturam]. Apud
Autissiodorum quoque clarus habebatur Iterius, de quo iam supra² fecimus mentionem, vir
quidem etsi non multa litteratura peditus, in edificatione tamen adeo sermone profusus,
ut cunctis esset admirationi tam eloquendi copia quam graciositate audiendi. Hic videns 15
locum³, quem reedificandum susceperat, non tam sua industria quam Domini gratia sub se
et per se assidua capere incrementa, coepit apud se pensare altius seque reputare felicem,
si conventum ex Premonstratensi ordine illuc adducere posset, qui iugiter Deo inibi deser-
viret. Quod ergo per se minus poterat, per alios implere parat. Adit et consulit vene-
randum Hugonem episcopum et Guillelmum Nivernensem comitem necnon et comitem 20
Theobaldum⁴, viros tam vita laudabiles quam in seculo prepotentes. Horum consilio et
auxilii promissione munitus Premonstratum petiit et a venerabili Hugone tunc Premon-
strati abbate quod petebat optinuit. Fratres itaque ad conventum deliguntur, eisque
domnus Rainerus abbas preficitur⁵, prius Premonstrati prior et ex magna parte Premon-
stratensis ordinis institutor, literaturae vero tantae tamque prudentis consilii, ut in toto 25
Premonstratensi ordine vix eo posset potior inveniri, mira gratia prepollens in cunctis,
nisi quod laborabat incommodo modicae surditatis. Venit igitur in locum designatum ipse
1139. cum fratribus anno Domini 1139, Innocentii papae decimo, Ludovici iunioris regis Fran-
corum post mortem patris sui tercio. Erat autem isdem locus tenuis admodum et angustus.
Amplificandi vero vix ulla spes erat, cum hi quorum possessiones locum circumcingebant 30
nullatenus acquiescerent eas aut vendere aut pro eque valentibus commutare. Cum itaque
eos opprimeret hinc loci angustia, hinc tenuitas facultatum, prefatus Nivernensis comes
inter alia plura beneficia dedit eius terram, ubi grangiam quae Capella dicitur extruxerunt⁶,
ubi etiam sorores per aliquantum temporis habitarunt. Dedit quoque eis molendinum de
stagno⁷, sed et ipsum postea stagnum adiacens molendino⁸. Domnus preterea Hugo epi- 35
scopus, non modica spes eorum auxilii, eo quod et ipse ordinem fecisset adduci, inter cetera
beneficia perplura quae contulit terram grangiae de Bosculo⁹ emit eis de proprio. Denique
considerans locum nimiae artitudinis esse, nec posse ibi ordini suo congruas dilatari vel
extrui officinas, maxime propter tenaciam circumiacentes possessiones habentium, inito
consilio, aecclesiam sanctae Mariae¹⁰ in Autissiodorensi suburbio sitam eis cum suis appen- 40
ditiis concessit habendam. Cuius aecclesiae canonicis id proposuit optionis, ut aut inde
recederent aut supervenientium fratrum se ordini conformarent^b. Illuc ergo fratres adve-
niunt, ubi etiam multas tam loci quam rerum angustias pertulerunt. Denique cum ob secu-
larium inquietudinem in sinistram partem ecclesiae disposuissent officinas transferre, roga-
verunt quendam ibidem habitantem canonicum, ut pro domo sua susciperet aut commu- 45
tationem aut precium. Qui cum omnimodis reniteretur, iusto Dei iudicio mox graviter
infirmatur et quinta die sequentis ebdomadae traditur sepulturae. Sic optinuerunt a mortuo,
quod a vivente non poterant extorquere. Porro domnus Rainerus, vir consilii, sapienter
agebat in omnibus, suos et verbo instruens et exemplo precedens. Quem etiam multiplex

a) uncis incl. in marg. post (manu L?) add. 1; des. ed. b) conformarant corr. conformarent 1.

1) Cf. Vit. Bernardi II, 1. 2, supra p. 100 sqq.
2) A. 1127. 1131, p. 231 sq. 3) Monasterium S. Cosmi
olim a beato Germano trans Icaunam fl. constructum,
postea S. Mariani dictum. 4) II. Campaniae, IV.
Blesensem. 5) Circa Nov. 8. a. 1139, ut compu-
tatur ex nota infra p. 236. a. 1146. 6) V. chartam
a. 1144. ap. Quantin I, p. 382, nr. 238. 7) Charta

modo laudata. 8) Cf. chartam Guillelmi III. co-
mitis a. 1147, Quantin I, p. 426, nr. 276, qua patris
sui Guillelmi II. donationes confirmat. 9) Cf. bul-
lam Eugenii III. papae, Quantin I, p. 392, nr. 247,
in qua bona monasterii enumerantur. 10) Rotundae 55
extra muros, unde Rainerus in bulla Eugenii abbas
S. Mariae Rotundae appellatur.

corporis infirmitas opprimebat preter paupertatis incommodum, quod cum ceteris in nullo sibi indulgentior sustinebat. Hoc tamen duplici incommodo, paupertatis scilicet et infirmitatis, frangi non poterat, utpote quem exercitatio virtutis diutina in sacra religione fundarat. Sane cum tot in eum divinae gratiae confluxissent dona, non potuit sub modio latere lucerna. Siquidem sanctus eum Bernardus tam regi quam principibus notum fecerat et famosum, utpote quem noverat virum multae virtutis, discretionis eximiae et precipuae honestatis, qui etiam Vallem-profundam¹ eisdem fratribus impetravit a rege donari.

Anno Domini 1139. Iohannes de Temporibus moritur, qui vixerat annis 341^a a tempore Karoli Magni, cuius armiger fuerat. Habitaculum servorum Dei in loco qui dicitur Ad-montem-Dei construitur. His temporibus pseudo-imperator — — Cluniaci in monachum attensus est. Will. God. Clar. Cont.

Anno Domini 1140. magister Hugo Parisiensis Sancti Victoris canonicus, religione et literarum scientia clarus et in 7 liberalium artium pericia nulli sui temporis secundus, obit; qui etiam tanta ingenii subtilitate et vivacitate sensus eminuit, ut suo tempore vix parem habuerit. Inter ceteras vero virtutes, quibus non mediocriter claruit, humilitate floruit admiranda^b. Qui inter multa quae utiliter scripsit etiam librum de sacramentis valde necessarium duobus voluminibus comprehensum edidit. Eodem anno Senonis presente rege Ludovico episcoporum et abbatum religiosorum fit conventus contra Petrum Abaelardum, qui quadam profana verborum vel sensuum novitate aecclesiam scandalizabat. Qui ab eis interpellatus, cum esset responsurus, de iusticia veritus, audientiam apostolice sedis appellavit, et sic evadens, non multo post Cabiloni ad Sanctum Marcellum obiit. Hic ingenio subtilissimus mirabilisque philosophus construxit cenobium in territorio Trecassino in prato quodam, ubi legere solitus fuerat; in quo sanctimonialibus plurimas episcopali auctoritate congregavit, quod Paraclitum nominavit. Quibus sanctimonialibus quondam uxorem suam², religiosam feminam et literis tam Hebraicis quam Latinis adprime eruditam, prefecit abbatissam. Que vere ipsius amica magnam ei post mortem in assiduis precibus fidem conservavit corpusque eius de loco, ubi obierat, transtulit ad predictum coenobium. Cuius tumulo epythaphium hoc habetur insertum:

Est satis in titulo: Petrus hic iacet Abaelardus.
Huic soli patuit scibile quicquid erat.

[Et^b Petrus Cluniacensis abbas de eodem sic ait³:

Gallorum Socrates, Plato maximus Hesperiarum,
Noster Aristotiles, logicis quicumque fuerunt
Aut par aut melior, studiorum cognitus orbi
Princeps, ingenio varius, subtilis et acer,
Omnia vi superans rationis et arte loquendi
Abaelardus erat, sed tunc magis omnia vicit,
Cum Cluniacensem monachum moremque professus,
Ad Christi veram transivit philosophiam,
In qua longeve bene complens ultima vite,
Philosophis quandoque bonis se connumerandum
Spem dedit, undenas Maio renovante Kalendas].

Apr. 21.

Anno Domini 1141. Rogerus de Sicilia — — provincias occupavit. Orta dissensione inter papam Romanum et Francorum regem Ludovicum aecclesia Gallicana turbatur. Defuncto enim Alberico Bituricensi archiepiscopo, missus est Petrus a papa Innocentio eidem aecclesiae pastor consecratus; sed a rege Ludovico repudiatus, eo quod sine eius assensu fuerit ordinatus, in civitatem minime recipitur. Cuius partes quia propter reverentiam seu voluntatem papae comes Theobaldus fovere videbatur, simultas, que precedenti tempore inter regem et ipsum pullulare ceperat, eo quod isdem comes cum rege in Aquitanicam expeditionem proficisci detrectaret, et iam putabatur sopita, coepit repullulare.

Anno Domini 1142. Radulfus Viromandorum comes — — suspendit. Per⁴ idem tempus imperator Constantino-politanus — — filius eius Manuel imperium sumpsit. Cont. Praem. a. 1140. Cont. Ursic. Cont. Praem.

Anno Domini 1143. ventus vehemens — — hac occasione recuperare voluit. Obit papa Innocentius — — et p. 298. regem Ludovicum.

Anno Domini 1144. Celestinus papa — — misere decerpitur. Henricus Senonum archiepiscopus hoc anno mortuus est, et voces auditae sunt media nocte, primum in Burgo^d Sancti Petri, postea in civitate. Porro Henrico in archiepiscopatu successit Hugo precentor. Clar. cont.

Anno Domini 1145. Edessa — — infra annum pontificii sui moritur. Cui succedit abbas Sancti Anastasii Bernardus et papa vocatur Eugenius. Contra quem Romani Iordanem patricium et senatores eligentes, eum ab Urbe deturbant; qui transalpinando in Gallias venit. Hic monachus de Clara-valle et beati Bernardi abbatis discipulus fuit, vir tam honore quam eterna memoria dignus. Will. God. Cont. Praem.

[Anno^e milleno centeno bisque vigeno

Sexto Ierusalem rex Ludovicus adit].

Anno Domini 1146. rex Francorum Ludovicus — — patibulo est appensus. Hoc anno domnus Rainerus Sancti Mariani primus abbas quibusdam de causis Premonstratum profectus, dum rediret, Cont. Praem.

60 a) 361. Will. God. b) ammir. post corr. admir. 1, et sic 2. c) uncis incl. in marg. manu C post suppl. 1, ubi Et — ait minio scripta; des. ed. d) burgo 2. Clar. e) versus in marg. (manu L?) post suppl. 1; alia manu in inf. marg. post suppl. 2; des. ed.

1) Valprofonde prope Villeneuve-le-Roi, praef. Joigny. bet; Heluisam Will. God. 3) Impressum inter Cf. bullam Eugenii III. a. 1151. ap. Quantin, p. 393. opera Petri Abaelardi, Migne, Patrol. lat. CLXXXVIII, 2) Heloissam, quod nomen Camuzaeus in textu praep. p. 103. et saepius. 4) Ad a. 1144. Cont. Praem.

1146. apud Provignum^a aegritudinis lecto decubuit; ubi Theobaldus comes principum illustris-
simus eum sepius visitavit, utpote quem sciebat virum sanctum et iustum et sua visitatione
dignissimum. Post paucos autem dies ingravescente morbo beatum vitae finem ibi sortitus
est et in xenodochio quodam pauperum, ut ipse pecierat, inter pauperes pauper Christi
sepultus est. Postmodum vero eodem xenodochio in abbatiam canonicorum, quae nunc 5
Sancti Iacobi dicitur, commutato, contigit eiusdem loci aecclesiam ampliari et intra aeccle-
siae ambitum eius includi sepulchrum, ubi nunc, ut fertur, multae languentibus curationes
Febr. 28. prestantur, quibus viri Dei meritum declaratur. Obiit autem pridie Kal. Marcii, expletis
postquam abbas effectus est 6 annis et tribus mensibus et 20 diebus. Cui successit Bertol-
dus, urbe Colonia oriundus, vir vitae probabilis et precipuae mansuetudinis. Qui cum unde- 10
cim mensibus prefuisset, obiit, eique Osbertus successit. Per idem tempus in Alemanniae
1147. partibus habebatur admirabilis^b virgo quaedam propectae aetatis, cui tantam gratiam virtus divina contulerat,
Will. God. 1172. ut, cum ipsa laica et illiterata esset, mirabiliter tamen ab hoc mundo raperetur frequentius et in summis disceret
non solum quod postea in imis diceret, sed potius, quod satis mirabile est et inauditum, etiam scribendo Latine dic-
taret et dictando libros catholicae doctrinae conficeret. 15
- Cont. Praem. p. 299. Anno Domini 1147. Conrado rege — recuperaverunt loquendi usum. Hoc anno Guillelmus Niver-
nensis comes, relicto seculi principatu et omni honore calcato, Cartusiam petit ibique digne
Deo in humillima paupertate conversans, infra annum conversionis suae felicem terminat
cursum vitae. Conradus rex mense Maio — usque in horam quintam.
Cont. Praem. p. 300. Anno Domini 1148. Franci per deserta — ad sedem suam remittit liberum. Hoc anno sanctus Malachias 20
Cont. Ursic. et Will. God. Hybernorum archiepiscopus et apostolicae sedis legatus 4. Nonas Novembris apud Claram-vallem migrat ad Dominum,
loco quem preelegerat, tempore et die quem prophetice designarat, homo pre caeteris sui tem-
poris vita et virtute apostolicus et in faciendis signis atque prodigiis in diebus suis poten-
tiae singularis.
- Cont. Praem. p. 301. Anno Domini 1149. papa Eugenius in Italiam regressus — Ascalonitas graviter infestant. 25
Anno Domini 1150. Bartholomeus Laudunensis episcopus — sed per Cistercienses monachos totum cassatur.
Anno Domini 1151. illustres religione et prudentia viri obeunt, Sugerus abbas Sancti Dionisii, Rainaldus Cistercii,
Odo Sancti Remigii. Lauduni fit episcopus Galterus abbas Sancti Martini et Godescalcus abbas de Monte sancti Martini
episcopatur Atrebatii. Hoc anno obiit Hugo Autissiodorensis episcopus, vir moribus et scientia clarus; cui successit
Alanus Ripatorii² primus abbas. Gaufridus comes Andegavorum, post simulates habitas cum rege Ludovico 30
facta pace, infra unius mensis spatium obiit. Obiit etiam nobilis et religiosus princeps et pauperum pater comes Teobal-
Will. God. dus. [De hoc comite quidam sic dixit:
- Te bonitas notum dedit omnibus, optime consul,
Tunc; modo fama manens hoc operatur^d idem].*
- Cont. Praem. Multi quoque nobiles hoc anno moriuntur. 35
Anno Domini 1152. Conradus Teutonicorum rex obiit. Qui cum 15 annis regnaverit, benedictionem tamen im-
perialem non habuit. Cui Fridericus dux, nepos eius, succedit. [Hoc anno sanctus Girbertus ex potenti
milite seculi humillimus miles Christi, elemosinarum, abstinentiae, paupertatis admirandus
exemplis, apud Scolam Arviernie^f vicum migravit ad Dominum. Sepultus est autem in
monasterio non procul a prefato vico, ubi Premonstratensem ordinem pii laboris instantia 40
Cont. Praem. ipso anno adduxerat, cuius magnitudinem meriti miraculorum magnitudo declarat]. Adal-
V. Bern. V, 2. bero Treverorum archiepiscopus — Radulfus comes Viromandorum obiit. [Sub his diebus Metenses cives a vicinis
principibus ultra morem lacessiti, contra eos in multitudine gravi ad pugnandum egressi sunt, sed multi in manus
paucissimorum traditi sunt. Conclusi denique inter cuiusdam^g montis et Moselle amnis angustias, ut ferunt, plus
quam duo milia perierunt, multis gladio trucidatis, pluribus amne submersis. Ad quam sedandam discor- 45
diam sanctus Bernardus rogatus perrexit, et, licet cum maxima difficultate, pacem utrimque reformavit].
Cont. Praem. Eugenius papa, cum Romanis pace facta, Urbem ingreditur ibique cum eis hoc anno primitus commoratur.
Will. God. et V. Bern. IV. Anno Domini 1153. isdem papa Eugenius, sancti Bernardi in sancta conversatione filius, ab hac luce vel ab hac magis
caligine migravit ad lucem. Hic mirabilis vir, iustitiae et pietatis amator et cultor eximius, cuius merita in ipsa
cui^h insigniter prefuit Urbe miraculis pluribus illustrata choruscant; post quem prefuit Anastasius. Eodem anno 50
dilectus Domini Bernardus Clarevallensis coenobii primus abbas, aliorum quoque amplius quam 160 monasteriorum pater,
consummatis feliciter vitae suae diebus et annis circiter 63 expletis, 13. Kal. Septembris inter filiorum manus obdormivit
in Christo et ex illa sua Clara-valle ascendit in montem claritatis aeternae. Sepultus est ante altare beatissimae virginis
matris, ipsoque in tumulo pectori eius superposita est capsula reliquias continens beati Tadei apostoli, quas eodem anno
ab Iherosolima sibi missas suo iusserat corpori superponi. [De hoc sancto abbate quidamⁱ sic ait: 55

a) Provign 1. 2. b) ammir. post corr. admir. 1. c) uncis incl. in marg. manu F post suppl. 1. d) operetur corr.
ead. m. operatur 1. e) uncis incl. post in marg. suppl. 1. f) Aüernie 1; Arvernien 2. g) uncis incl. in marg. manu
D post suppl. 1; des. ed. h) prefuit iam hic ins. minio del. 1. i) uncis incl. in marg. manu A post suppl. 1.

1) Provins, distr. Seine et Marne. 2) Larivour, S. Victore. Epitaphium in Opp. S. Bernardi ed, Ma-
2 leucis ab urbe Tricassina distans. CAM. 3) Fri- billon II, p. 1291. et saepius impressum est. 60
gidi-montis V. Bern. supra p. 118. 4) Adam de

Sunt clarae valles, sed Claris-vallibus abbas^a

Clarior his clarum nomen in orbe dedit^a.

Clarus avis, clarus meritis et clarus honore,

Claruit eloquio, religione magis.

Claraque mors clarusque cinis clarumque sepulcrum,

Clarior exultat spiritus ante Deum^b].

Eodem anno vir religiosus Walterus Laudunensis episcopus — cui succedit Galterus, Laudunensis decanus. Rex Fridericus expeditionem parat in Italiam. Rex Francorum Ludovicus — tandem cepit. Urbem Cameracum post multorum civium captionem T[heodericus] Flandriae comes recepit. [Inter^b magistros Frantie opinatissimi ha-

10 bentur Petrus Lombardus, Odo Suessionensis, Ivo Carnotensis, quondam Gisleberti discipulus. Quorum Petrus volumen edidit sententiarum 4 distinctum libris, diversis veterum doctorum auctoritatibus communitum. Hic etiam glosaturam super psalterium et epistolas Pauli ab Anselmo per glosulas interlineales^c marginalesque distinctam, post a Gisleberto continuative productam, latius apertiusque explicuit].

15 Anno Domini 1154. princeps utilis — propria conservavit innocentia. Anastasius papa moritur senex valde et plenus dierum; successit ei Nicholaus, vir disertus, genere Anglicus, primo abbas Sancti Rufi, deinde Albanensis episcopus et papa dicitur Adrianus. [Hic^d Fredericum imperiali diademate Rome coronavit; cuius quidem coronationi cum Romani resisterent, a Theutonicis potenter repressi sunt]. Hoc

anno Ludovicus Francorum rex filiam¹ imperatoris Hispaniae², feminam morum honestate
20 precipuam, accepit in coniugem apud Aurelianis urbem, ibique nuptiis quam solemniter celebratis, ab Hugone Senonensi archiepiscopo uncta est in reginam. Quod Sanson Remensis archiepiscopus egre tulit, dicens, sui esse iuris, ubicumque consecrati fuerint reges Francorum et reginae, eos a se consecrari debere; cum hoc nec approbet ratio, nec suffragetur exemplum. Quod quidem Ivo Carnotensis, decretorum ac legum peritissimus, in epistolis suis tam rationibus astruit quam exemplis, dicens³, nullo umquam scripto vel exemplo probari posse, Remensem archiepiscopum regem Francorum extra Belgicam provinciam unxisse aut coronasse. Ac proinde cum eadem potestas sit cuiusque metropolitani in metropoli sua, iniuriosum videtur, si unus in ius proprium ambiat vindicare, quod multorum constat esse commune.

30 Anno Domini 1155. in partibus Burgundiae 15. Kal. Febr. tertia feria ter in una nocte fuit terrae motus, quo etiam diversa edificia dicuntur fuisse subversa. Hoc anno dimisit Osbertus abbatiam suam⁴, expletis annis 8, domnumque Milonem habuit successorem.

Anno Domini 1156. Ludovicus rex Senonensem aecclesiam libertate dona vita malis et pessimis exactionibus, quibus Senonica sedes moriente archiepiscopo solet fatigari et opprimi⁵. Elisabeth sanctimonialis vidit visiones multas de
35 gloria undecim milium virginum. [Per^e idem tempus Fredericus imperator cum infinito exercitu Italiam quatiebat, Italorum urbes et castra aut potenter expugnans, aut in deditionem recipiens. Inter que Mediolanum urbem tunc pre ceteris opulentam et populosam obsedit et fere per septennium⁶ in eius obsidione moratus est].

Anno Domini 1159. Adrianus papa obit; quo mortuo facta est in aecclesia Romana magna turbatio; cardinales
40 namque ab invicem divisi, duos sibi pontifices elegerunt, Rolandum cancellarium, qui papa *Alexander dictus est, et Octavianum, gravi scismate ecclesiam dirumpentes. Unde proceres regionum turbati, quidam uni, quidam alteri vero adheserunt. Imperator siquidem Romanus cum suis episcopis Octaviano, qui a sibi faventibus papa Victor acclamatus est, cessit. Rex vero Francorum Ludovicus et rex Anglorum Henricus cum suis episcopis Alexandrum in patrem et dominum
susceperunt.

45 Anno Domini 1160. in aecclesia sancti Petri Vivi inventa sunt corpora sanctorum Christi discipulorum ac martirum Potenciani atque Altini sub maiori altari a venerabili Hugone Senonensi archiepiscopo in sarchophagis intrinsecus plumbeis, extrinsecus ligneis; que quidem ibidem diu latuerant, sed a nullo fratrum in eadem aecclesia Deo servientium sciebantur. Prefatus autem pontifex de tanta revelatione cum multis clericorum suorum letificatus, Domino^f grates reddidit et tantorum martirum corpora absque ulla diminutione in eodem loco, ubi Deo annuente diu requieverant, sicut prius erant,
50 cum ingenti honore reposuit. Eodem anno apparuit eclipsis lune in mense Augusto. Ipsoque anno mortua est regina Franciae, filia imperatoris Hispaniae, femina vitae laudabilis, actibus clara, moribus perornata. Rex vero Ludovicus consilio procerum suorum accepit in coniugem filiam bonae memoriae venerabilis comitis Theobaldi, quam postmodum predictus Hugo Senonensis archiepiscopus Parisius in reginam unxit, ipsamque cum domino suo rege Ludovico ipsa die presentibus tribus cardinalibus, Ottone videlicet et Guillelmo Papiensi atque Henrico Pisano, in aecclesia
55 beatae Mariae coronavit et in eadem aecclesia, ipsis cardinalibus et multis aliis presentibus, missae officium sollempniter

a) bus, edit *abscisa* 1. b) *uncis incl. post in marg. manu E suppl. 1; des. ed.* c) *sic codd.* d) *uncis incl. in marg. manu G post suppl. 1.* e) *uncis incl. in marg. inf. post manu H (G?) suppl. 1; des. ed.* f) Deo 2. Clarii cont.

1) Constantiam. 2) Alfonsi III. regis Castelliae. sem; cf. p. 236. 3) V. diploma ap. Quantin II, Verba ad Hist. Ludovici VII, Duchesne SS. IV, p. 74, n. 22. 4) Immo primo a. 1158, Aug. Sept., p. 415, prope accedunt. 5) Epist. 114, SS. rerum secundo a. 1161, Aug. — 1162, Mart. Gall. XV, p. 144 sq. 6) S. Mariani Autissiodoren-

Clar. cont. celebravit. Quod factum valde displicuit Remensi archiepiscopo et eius episcopis. [Postmodum^a vero — — eclipsis lunae bis apparuerat].

Anno Domini 1161. Guillelmus Nivernensis comes moritur et apud Sanctum Germanum in capitulo tumulatur. Post quem filius eius equivocus comitatum optinuit; qui mox ut dominari cepit multas a vicinis proceribus, comite¹ scilicet Ioviniaci² et comite Sacri-Ce-
saris Stephano, infestaciones sustinuit, sed tandem prevaluit.

Will. God. Anno Domini 1162. fames ingens fuit. [Ipso^b anno Mediolanenses^c diutius obsessi, cum victua-
lium penuria laborarent et iam ceteras Ithaliae urbes a rebellione defecisse conspicerent,
imperatori se dedunt. Imperator urbe potitus, muros destruit, deicit turres, quibus tunc
erat urbs copiose referta, et eam plures dispertit in vicos. Reinaldus Coloniensis archiepi-
scopus trium magorum, qui Dominum adoraverunt in cunis, corpora a Mediolano transfert

Will. God. Coloniam]. Alexander papa Gallias venit et a regibus, Francorum videlicet et Anglorum, susceptus est. Hoc
anno sanctus Thomas Cantuariæ archiepiscopus ordinatur.

Anno Domini 1163. Guillelmus Nivernensis comes comitem Stephanum iuxta Marchiam³
in bello devicit et de suis multos occidit et cepit et cum magna victoria Nivernis pervenit⁴. 15
Will. God. Hoc anno Alexander papa Turonis celebravit concilium in octavis pentecosten. Scismatici excommunicantur. Ipso anno
Clar. cont. in festo sancti Iheronimi venit isdem papa Senonis cum multa caterva episcoporum et cardinalium Romanae aeclesiae
ibique ab Hugone archiepiscopo aliisque episcopis et abbatibus et omnibus vicinarum aeclesiarum conventibus honori-
ficentissime receptus est et per annum ac dimidium in sede archiepiscopali moratus est. Porro in aeclesia sancti
Stephani rogatu archiepiscopi et clericorum eiusdem aeclesiae sub titulo beatorum apostolorum Petri et Pauli con-
secravit altare. Sanctae quoque martyris Columbae dedicavit aeclesiam tunc a fundamentis extructam.

Will. God. Anno Domini 1164. Thomas Cantuariæ archiepiscopus exulat in regno Francorum, primo in coenobio Pontiniacensi^d
moratus est, postea Senonis in cenobio Sanctae Columbae regiis expensis sustentatus est.

* p. 304. 1152.^e

Fredericus impe-
rat annis 38.

1153. Anastasius anno 1.

1154. Adrianus annis 5.

1159. Alexander annis 22.

1181. Lucius annis 5.

1186. Urbanus annis 2.

1187. Gregorius VIII.
mensibus 2.

1188. Clemens annis 3*.

1190.

Henricus impe-
rat annis 7^f.

1191. Celestinus annis 6.

1197. Innocentius [annis^g
18, mensibus^h 4 et
diebus 24]**.

1198. [Otto^g impera-
tor].

1214.ⁱ
1215. [Honorius^k an-
nis . . .^l].

1216.***

1218.[†]

1219.^m

1220.^{††}

Will. God. Anno Domini 1165. Alexander papa Romam reversus est et cum magna processione a Romanis susceptus est.
Ludovico regi Francorum nascitur filius Phylippus nomine.

*) *Alia manu add. 2: Nascitur Ludovicus.*

**) *Alia manu post add. 1: Iste Innocentius ortus in castro qui dicitur Gavinaz (?), cardinalis fuit
Sanctorum Sargii^a et Bachi; nomine vocatur Innocentius, vir mire sciencie et facundie ac me-
morie. Celebrat secundum concilium Lateranense. Obiit Perusii et ibidem sepelitur iuxta sepul-
crum beati Herculani martiris.*

***) *Minio post add. 1: Hoc anno incepit ordo fratrum Predicatorum, et eodem anno fuit confirmatus
a papa Honorio; unde versus:*

Bis sexcentenus sextus decimus fuit annus,

Cum sub Dominico cepit qui predicat ordo.

Sub hoc anno altera manu add. 2: Hoc anno obiit Innocencius papa.

†) *Altera manu add. 2: Obiit dux Burgundie.*

††) *In codd. 2—4 numeri usque ad a. 1240. scripti sunt, et in 2 altera manu adnotata:*

1223. Hic obiit Philippus rex Fran[cie], qui regnavit 14 annis.

1226. Hic obiit Ludovicus rex Fran[cie], qui regnavit 3 annis et 3 mensibus.

1227. Hic obiit Honorius papa ann. 10, men. 8.

a) haec — apparuerat 22 lineas complentia mox del. 1, des. 2. 3. 4. 4^a. ed. b) uncis incl. in marg. post manu H. add. 1;
des. ed. c) Mediolacenses ead. m. corr. Mediolanenses 1. d) Pontinia^c. 1. e) annorum numeros, quibus nihil ascriptum
erat, omisimus. f) VIII. corr. VII. 1, et sic 2. 3. 4. g) uncis incl. alia manu suppl. 1. h) mens. — 24. des. 3. 55
i) duo verba erasa 2. k) alia manu post add. 1; rasura 2, ubi H adhuc restat. l) numerus deest 1. 3. 4. m) erasa
eadem, ut videtur, quae ad a. 1218. notantur 2. n) sic c.

1) Reinaldo IV. 2) Joigny ad fl. Yonne. 3) La Marche inter Nevers et La Charité. 4) Eadem verba
cum die 15. Kal. Maii habet Chron. Autiss. breve ap. Labbe, Nov. bibl. I, p. 293, falso ad a. 1165.

[Anno^a milleno centeno bisque triceno
Quinto de nato fit Francia leta Philipo].

Guicardus Pontiniaci^{*} secundus abbas in Lugdunensem archiepiscopum assumptus est.

Will. God.
* p. 305.

Anno Domini 1166. Radulfus Autissiodorensis matris aecclesiae thesaurarius obiit, vir non parve in seculo gloriae, eo quod genere moribusque clareret et divitiis non mediocriter redundaret. Hic cum sibi finem cerneret imminere, mirae devotionis, mirae penitudinis coepit esse, et cum alios parentum, quos deserunt, amor afficiat, cura sollicitet, iste omni affectu posthabito carnalis parentelae, nichil eis omnino voluit impertire. Sed ut omnium quae possidebat Christum heredem faceret, immo fieret heres Christi, cuncta quae habuit disposuit aecclesiis dilargiri. Ex quibus Sancti Mariani canonicis maximam contulit portionem, unde tenuitas eorum non modice est adaucta. Se ipsum quoque illis conferens, mire devotus et penitens, exitum inter eos vitae sortitus est; quem ob beneficii et dilectionis eius erga eos maximae monumentum in presbiterio ante maius altare tradiderunt sepulturae.

Anno Domini 1167. Alanus episcopus dimisit episcopatum suum; cui successit Guillelmus Autissiodorensis aecclesiae thesaurarius et Senonensis prepositus^{b,1}, frater autem Hugonis eiusdem aecclesiae archipresulis. Hoc anno Fredericus imperator, Conradi successor, odio Alexandri pape Romam obsidet, cuius omnis pene exercitus peste interiit, et ipse cum paucis ad sua cum ingenti tristitia remeavit. Discordia inter regem Francorum et Anglorum exorta est. [Calor^c nimius mense Augusto fuit. Mathildis imperatrix, mater regis Anglorum, moritur]. Moritur et Amalricus Silvanectis episcopus, vir valde religiosus et abbas quondam Karolici loci. [Eodem^d anno Guillelmus rex Siciliae, vir gestis inclitus et terra marique prepotens, obit; cui filius eius equivocus adolescens in regnum successit].

Anno Domini 1168. pestis gravissima in terra Iherosolymorum fuit, ubi peregrini nostri pene omnes hoc anno mortui sunt. Guillelmus quoque Nivernensis comes, armis strenuissimus, moritur in terra illa sine herede; cuius honorem et terram Guido, frater eius, suscepit. [Ipso^e anno circa dies paschae in Sicilia gravis est exorta seditio; cancellarius enim regis², qui erat Francigena³, tunc plurimum potens, cum a plurimis odiretur in curia, quidam curiae potentes in eum eiusque complices conspiraverunt, et sigillum regis transformantes, litteras sigillo adulterino signatas ubique per regnum direxerunt, ut quotquot ex Francis reperirentur capitaliter punirentur⁴. Primo igitur in urbe Messana factionis actores^f nefandum detexere consilium et clericum quendam Odonem⁵ nomine, prefati cancellarii consiliarium prepotentem, apprehendentes, veste prius nudatum, dehinc asino super impositum ligatumque, ita ut os eius asini posteriora respiceret, per totam urbem vapulando duxerunt et horrendo demum discerpere supplicio. Deinde quotquot Francigenas repperere puniti sunt. Sed et per diversa loca strages non modica facta est. Res tandem regi delata est, et in seditionis actores^f durius vindicatum]. Hoc anno moritur Hugo Senonensis archiepiscopus; cui successit Guillelmus, famosissimi comitis Theobaldi⁶ filius, Carnotensis electus, sed nondum episcopus consecratus. Quem Senonis consecravit venerabilis Mauricius Parisiorum episcopus. [Florebat^g Antelmus ex priore Cartusie Belismensis⁷ episcopus, vir integerrime religionis mireque sapientie ac virtutis. Hic quantum pro Christo carnem suam crucifixerit, evidenter patuit, quando inventum est corpus eius post obitum gracilibus funiculis strictissime illigatum. Ad cuius etiam declarationem meriti 4 cerei, qui feretro eius fuerant hinc inde appositi, celitus sunt accensi].

Anno Domini 1169. canonici Sancti Mariani sedem pristinam mutaverunt 16. Kal. Decembris in locum quem nunc inhabitant, venientes die dominica cum processione celeberrima et innumerabili clericorum laicorumque caterva. Qualiter autem eundem locum fuerint assecuti, paucis est expediendum ad memoriam posterorum. Cum post Osbertum regimen abbatae suscepisset domnus Milo⁸, pensare coepit attentius, quia loci prioris habitatio nec amplificandis officinis foret congrua nec ordini conservando, tum quia eos loci angustia premeret, tum quia ex nimia vicinitate urbis gravamen eis multiplex proveniret. Vere multiplex! nam audiebantur frequentissimae cantilenae muliebres, seculares plausus,

50 a) haec in marg. manu K post suppl. 1; des. 2. b) archidiaconus del., alia coeva manu in marg. suppl. prepositus 1, et sic 2. c) uncis incl. in marg. post suppl. 1; des. ed. d) haec manu G in marg. inf. suppl. 1; des. ed. e) uncis incl. manu G post in marg. suppl. 1. f) auctores corr. actores 1, et sic 2. 3. g) uncis incl. manu E post in marg. suppl. 1.

1) Cf. Chron. Autisiod., Martene Thes. III, p. 1384; Gesta episc. Autis., Duru I, p. 421: primum archidiaconatum et postea preposituram ecclesie Senonensis administravit. 2) Wilhelmi II. 3) Stephanus, filius Rotrodi II. comitis Perticensis, archiepiscopus Panormitanus. 4) Haec certe falsa sunt. Cf. de his rebus praesertim Hugon. Falcand., Muratori SS. VII, p. 313 sq. 5) Quarellum canonicum Carnotensem. 6) IV. comitis Blesensis, II. Campaniae. 7) i. e. Bellicensis (Belley) a. 1163—1178. 8) A. 1155; cf. supra p. 237.

strepitus populares, eo quod loco illi fons esset contiguus, ad quem ex tota urbe iugis omnium fit concursus. Proinde considerans prefatus abbas, quia inter tot strepitus seculi difficillime possit quies animi custodiri, locum coepit inquirere, qui paululum ab urbe remotior plus haberet quietis et officinis regularibus foret competentior extruendis. Ad hoc itaque tam ei quam fratribus locus ille placuit, qui beati Martini aeclesiam, cenobium 5 quondam virginum, circumcingit. Videns vero, quia non facile optineri posset, eo quod plurimos habitatores haberet, comitem Nivernensem¹, qui apud Sanctum Germanum postea sepultus est, adit, rei pandit negocium, supplicat, ut sibi annuat quod deposcit. Tunc comes videns^a locum rei ad quam petebatur aptissimum, quicquid in eo sui erat domini concedit abbati. Suis quoque hominibus illic habitantibus, ut locum exoccupent, imperat et terram 10 eis, ad quam domos suas congrue transponant, assignat. Exoccupato denique loco, edificiis disponitur amplitudo, iaciuntur fundamenta, eriguntur structurae, iamque completis aliquibus officinis, anno predicto venerunt ubi nunc sunt, trahente eos desiderio tum

Will. God. p. 306. amplitudinis tum quietis. Eodem anno in Sicilia urbs Cathania ita diluculo ante horam primam terre motu subversa est 2. Non. Febr., acsi per *centum annos non fuisset habitata. Ubi et episcopus et clerus et abbas de Mileto 15 cum 40 monachis et omnis populus, circiter 15 milia hominum, morte repentina perierunt. Pleraque^b etiam castra et munitiones per Siliciam hora eadem cum innumerabili populo eversae [vel^c concusse] sunt.

Anno Domini 1170. audita sunt tonitrua horribilia, micuere fulgura 3. Kal. Ianuarii et 3. feria, quo tempore et die sequenti anno Thomas presul occiditur. Horribilis terrae motus in transmarinis partibus contigit 3. Kal. Iulii, ubi innumerabilis populus tam christianorum quam paganorum periit, et civitates multae subversae sunt. Ruit etiam magna 20 pars Antiochiae. Civitas etiam sancta Iherusalem valde contremuit, sed Deo miserante non periit. Hoc eodem anno Henricus rex Anglorum coronari fecit Henricum, filium suum, post pentecosten, contradicente domino Thoma Cantuariensi archiepiscopo, licet apud Senonas Galliae in exilio posito. Nec multo post eum revocat prefatus rex et cum eo fedus pacis init; qui in ipso anno reversus in Angliam, ab Anglis cum exultatione susceptus est.

Anno^d Domini 1171, 4. Kal. Ianuarii, infra octabas natalis Domini prefatus Thomas Cantuariensis archipresul 30. die 25 postquam applicuit, feria 3. occisus est ab impiis ministris preminati Henrici regis Anglorum in aeclesia metropolitana Cantuariensi non longe ab altari hora vespertina, glorioso martyrio factus sacrificium vespertinum gratissimum Deo. Cuius meritum magnum apud Altissimum esse cum causa iustissima, quae vere martyrium facit, tam assertio evangelica, quae dicit: *Beati qui persecutionem patiuntur propter iusticiam*, quam innumera et inaudita contestantur miracula. Per 30 huius enim beati pontificis et martyris meritum, cooperante divina elementia, ceci vident, surdi audiunt, claudi diriguntur et muti locuntur. Resurgunt mortui, sanantur leprosi, obsessi a demonibus multi liberantur, et omne genus languidorum optatam frequenter obtinet sanitatem.

[Anno^{e,2} millenus centenus septuagenus

Primus erat, primas cum ruit ense Thomas].

Anno Domini 1172. ad sepulchrum prefati sancti Thomae Cantuariensis archiepiscopi 35 multa miracula fiunt.

[Anno^f hic ipse mihi sextus decimus fuit evi,

Quo mea, Christe, tuo prebeo colla iugo].

Will. God. Hoc eodem anno in pago Biturico apparuerunt quibusdam pastoribus duo armati milites in armis albis ad orientem meridie in aere. Postea apparuerunt alii duo in armis similibus versus occidentem. Quos cum vidissent, primi orientales concito accurrentes, gravissimam cum eis pugnam commiserunt et fugaverunt eos, ac sic ad priorem locum redierunt. Fugati quoque iterum apparentes, commiserunt rursum cum predictis, sed ab eis ex toto victi et effugati sunt. Hoc anno sanctus Thomas canonizatus est a papa Alexandro in capite ieiunii.

Anno Domini 1173. tercio Idus Februarii igneae acies in septemtrionali plaga apparuerunt nocte, et lux tanta emicuit, ut cuius monetae esset nummus quilibet posset agnoscere. Hoc eodem anno in quadragesima Henricus iunior 45 rex Anglorum erexit se contra Henricum, patrem suum, et Ludovici regis Francorum et procerum eius fretus auxilio, Normanniam graviter vastavit, et multi mortui sunt. Florebat in Burgundia Petrus Darantasias^g archiepiscopus, vir vitae purissimae et in sacra religione ferventissimus, nonnullis etiam signis clarus. Petrus Comestor celebris habetur in Francia, magistrorum Parisiensium primas, vir facundissimus et in scripturis divinis excellenter instructus; qui utriusque testamenti 50 historias uno compingens volumine, opus edidit satis utile, satis gratum, ex diversis hystoriis compilatum.

Anno Domini 1174. obiit bonae memoriae Harduinus abbas Sancti Germani³, vir religiosus et mitis, cuius tempore isdem locus et religione floruit et bonis exterioribus affluxit. [Eodem^h anno Amauricus Iherosolimorum rex obit; cui filius eius Bauduinus, qui postea 55 leprosus effectus est, in regnum succedit. Moritur et Noradinus Turcorum rex, post quem

a) bis scr., alterum del. 1. b) Pl. e. in loco raso et in marg. prima manu (A) repetita 1. c) v. c. alia manu superscr. 1. d) De sancto Thoma in marg. minio add. 2. e) versus in marg. post manu L suppl. 1. f) versus post alia manu M (L huius quidem simillima est) in marg. suppl. 1. g) Darent. corr. Darant. 1, et sic 2. 4. h) uncis incl. in marg. manu C post suppl. 1.

1) Guillelmum III; v. supra a. 1161, p. 238. nonnulli 'Forsch.' XVIII, p. 29. enumerati sunt.

2) Hi versus apud permultos auctores leguntur, quorum 3) Cf. G. abb. S. Germ. Autiss., Labbe, Nov. Bibl. I, p. 578.

Saláádinus, genere quidem humilis et extreme condicionis homo, sed quia consilio providus, 1174. manu strenuus, a Noradino super exercitum constitutus, regnum mox occupat et domini sui Noradini filios exheredat. Regno deinde ampliando insudans, Egiptum aggreditur, Babilonem et Chaere, regni capud, pervadit, regem, quem alii Mulene alii Calipham vocant, perimit, omnem regiam stirpem exterminat, atque ita regnum Syrie et Egypti sub unam redigit potestatem]. Hoc anno in mense Novembri tanta aquarum inundatio contigit, quantam nullus qui tunc viveret se vidisse vel audisse meminerit. Nam diluvii instar latitudinem camporum exundans, multa edificia diruit, caulas subvertit ovium, submersit villas, sata absorbit; unde et in subsequenti tempore vehementissima fames inhorruit. Quam ob rem multi, ut mos est vulgi varia opinari, dicebant, natum esse Antichristum circa hos dies, cuius foret prenuncia tanta pernities. Hoc vero predictae exundationis^a stuporem auxit, quod nimiae pluviae ante non ruerant, unde tanta aquarum illuvies erumpere debuisset.

[Anno^b milleno centeno septuageno

Et quarto quasi diluvium prorupit aquarum].

15 *Guarinus tercius abbas Pontiniaci, tam religione clarus quam genere, ad Bituricensem archiepiscopatum provehitur.

*p. 307.
Will. God.
a. 1114.

Anno Domini 1175. valde fuerunt tenues segetum messiones, quia magna ex parte quae coloni terrae mandaverant preteriti anni exundationes obruerant. Floret Mauricius Parisiensis episcopus, qui ob industriam ac litteraturam eximiam et disertitudinem linguae precipuam de infimo magnae paupertatis ad pontificalis demum^c evectus est apicem dignitatis. Hic inter preclara opera sua aeccliam, cui preerat, a fundamentis extruxit^d duosque pontes lapideos condidit, alterum super Secanam, alterum super Maternam.

Anno Domini 1176. maxima per Gallias fames invaluit, in qua multarum abbatiarum, sed precipue Cisterciensis ordinis, magna apparuit munificentia in pauperibus sustentandis. 25 In plerisque etiam ecclesiis multa ob sustentacionem pauperum invadiata sunt ornamenta, multa sanctorum feretra decrustata.

Anno Domini 1177. Guillelmo de Senonensi archiepiscopatu ad Remensem translato, Guido Autissiodorensis aeccliae prepositus in archiepiscopum est promotus. [Ipso^d anno urbem Avinionum^e adolescens nomine Benedictus advenit, dicens se a Domino missum, ut 30 ibi super Rodanum pontem construeret. Derisus est ille, cum illi nec sumptus ad opus et operi complendo spem demeret fluminis magnitudo et profunditas tam vasti et latitudine tam diffusi. Ille tamen institit predicando; nec multo post divino nutu incitati cives certatim aggressi sunt opus iam dictum, licet supra modum difficile, incredibiliter sumptuosum. Ad quod peragendum sanctae admodum vitae iuvenis per multas diu provincias ex 35 fidelium elemosinis infinitas aggregavit expensas; quem ferunt etiam nonnullis claruisse miraculis²].

Anno Domini 1178. Fredericus imperator cum papa Alexandro pacem componit³, abiurat scisma, publice satisfacit. Sic, depulso scismate, unitas reformatur aeccliae, et quae iam per 16 annos ob suorum discissionem membrorum gravissime desolabatur, nunc 40 ob eorum redintegrationem in Domino consolatur. Siquidem cum legatur, Romanam aeccliam multis scismatibus fuisse discissam, nullum tamen isto aut vehementius incanduit aut diutius perduravit. Hoc anno eclipsis solis in vigilia exaltacionis sanctae crucis circa terciam horam apparuit. Ipso anno innumerabilis multitudo paganorum Ierosolimam venit, ut omnia sibi subicerent et christiani- 50 tatem delerent. Contra quos christiani, qui tunc aderant, in bellum egressi sunt, cum prorsus essent impares numero, viribus, apparatu, ac de ipsis, Domino ferente presidium, insignem reportavere triumphum. Auxit vero victoriae miraculum, quod, christianorum exercitu in expeditionem profecto, tunc esset Iherosolimorum terra viris fortioribus vacuata.

Clar. cont.

cf. ibid.

Anno Domini 1179. Alexander papa Romae post medium quadragesimae concilium 50 celebravit, ubi ex diversis terrarum partibus factus est innumerabilis tam episcoporum quam abbatum conventus. [Per^f eosdem dies in partibus transmarinis milites Templi ope

Mart. 11.
cf. Clar. cont.

a) inund. 2. 4. b) hi versus in marg. manu L post suppl. 1, signo posito iam supra ad aquarum inundatio; hoc loco collocati 2; iam supra ante Hoc anno 4; des. ed. c) superscr. 1. d) uncis incl. in marg. post suppl. 1. e) Avinionum corr. Avinionum 1. f) uncis incl. in marg. super. manu A, ut videtur, add. 1; hoc loco ceteri codd.; des. ed.

55 1) Cf. Rob. de Torineio, SS. VI, p. 525. 2) Cf. Chron. Laudun., SS. rerum Gall. XIII, p. 682. 3) Iam a. 1177.

1179. et opera tam regis quam principum coadiuti, in loco qui dicitur Vadum-Iacob¹ munierunt castrum murorum et vallorum firmitate mirabili, quod grande foret et christianis presidium et Turcis obstaculum. Hoc itaque cum aliquandiu obtinuissent Templarii, licet sepius impetiti, Turcis quadam die lacescentibus^a, contra eos egressi sunt, et dum fugam simulantibus incautius insequuntur, ecce Turcorum turba de insidiis prosilit infinita, que a tergo⁵ insequentes circumvenit, debellat et capit captosque Damascum abducit. Deinde castrum cf. Clar. cont. illud munitissimum adorsi expugnant et diruunt soloque coequant]. Hoc anno filia² Ludovici regis Francorum Constantinopolim ducitur et imperatoris filio³ desponsatur. Hoc Nov. 1. etiam anno in sollempnitate omnium sanctorum Phylippus puer, prefati regis filius, [cum^b esset annorum 14], Remis a Guillelmo eiusdem urbis archiepiscopo in regem ungitur et regio diademate insignitur. Petrus Comestor famosissimus doctor obit; qui testamento sapienter disposito cuncta quae habuit pauperibus et ecclesiis prorsus distribuit. Huius sepulturae hoc epitaphium habetur insertum⁴:

Petrus eram, quem petra tegit, dictusque Comestor.

Nunc comedor; vivus docui, nec cesso docere

15

Mortuus, ut dicat qui me videt incineratum:

Quod sumus iste fuit, erimus quandoque quod iste.

Anno Domini 1180. Filippus nuper unctus in regem Hainocensis comitis⁵ filiam⁶, comitis Flandriae⁷ neptem, accipit in uxorem; quam Guido Senonensis archiepiscopus unxit apud Sanctum Dionisium in reginam. Quod matri⁸ eiusdem regis et matris fratribus⁹ valde²⁰ displicuit¹⁰, ac proinde castra suae dotis contra filium munire presumpsit. Quo comperto, a filio expulsa ad fratres confugit, ac per hoc eorumdem fratrum contra regem simultas incandescit. Sed non multo post, diffinito consilio, et illa reducitur, et procerum simultas sopitur.

[Plene^c decursis denis et quatuor annis

Sceptra, Philipe, patris suscipis urbe Remis.

25

Annus millenus centenus septuagenus

Nonus erat, cum te regius ornat honor].

Hoc anno in Autissiodorensi foro surgente gravi et grandi incendio, magna pars eiusdem fori combusta est. Ludovicus rex Franciae anno regni sui 43. * obiit, filio eius Phylippo iam in regnum provento. Sepultus est in monasterio a se constructo quod dicitur Sanus-³⁰ portus¹¹ non procul a Miliduno. Porro vir iste multa fuit honestate laudabilis, erga religiosos quosque supplex ac benevolus et erga subditos unica moderatione usus. Et quia pacis amator erat, guerras etsi aliquas, tamen raras aut intulit aut pertulit suumque tranquille satis ac strenue regnum fovit. Hinc est, quod sub ipso, pace vigente, tot novae villae conditae sunt et veteres ampliatae, tot excisa nemora [et^d excultae], tot constructae aeccliesiae ordinesque diversi³⁵ diversis in locis multipliciter propagati. [Huius^{e, 12} regis epitaphium his versibus decoratur^f:

Transit in heredem pius ille prior Ludovicus

Nomine, sede, fide, nec pietate minus.

Servula, tristis, inops alio sub rege, sub isto

5 *Floruit aeccliesia libera, leta, potens.*

40

Rex humilis, rex pacificus David et Salomonem

Pretulit exemplo, seque suosque regens.

Quantum coniugii permisit copula, castus,

Quantum iusticiae regula, mitis erat.

10 *Ieiunans, vigilans, orans, devotus ad omnes*

45

Divini cultus obsequiique modos,

Lingua preces vivas, lacrimas pia palpebra fudit,

Pauperibus solidos officiosa manus.

*) 2 add.: ex quo post patrem successit, sed 50. ex quo in regem unctus est.

a) sic codd. b) haec post in marg. (manu K?) add. 1. c) versus in marg. manu K add. 1; hoc loco in textu 2. 3; 50 des. 4. ed. d) et e. alia manu superscr. 1. e) epitaphia in marg. manu N add. 1; hoc loco 2. 4; des. ed. f) De rege Ludovico minio add. 2.

1) Super Iordanem fl.; v. Will. Tyr. XXI, 26. 2) Agnes. 3) Alexio, filio Manuelis. 4) In editis Hist. schol., ut Migne, Patrol. CLXXXVIII, p. 1048, et saepissime impressum. 5) Balduini V. 6) Isabellam. 7) Philippi. 8) Adelae. 9) Theobaldo V. comiti Blesensi, Stephanano comiti Sacri-caesaris, Willelmo archiepiscopo

Remensi. 10) Eadem fere verba v. supra p. 36. in Clarii cont. II. 11) Barbeaux ad Sequanam fl. 12) Iam editum est Duchesne, SS. IV, p. 444; SS. 55 rerum Gall. XVI, p. 715, ubi ab Adela, uxore Ludovici, tumultu inscriptum esse dicitur.

15 *His meritis rapuit caelum violentia sancti,
Raptus et a caelo, te^a tibi terra refert.*

Item alius de eodem:

Qui¹ modo sum modicus cinis, olim rex Ludovicus,
5 *Dum terris preeram, terra futurus eram.
Sed licet auferre sua se^b nequeat caro terre,
Servat perpetuum spiritus esse suum.*
5 *Parce mihi, Domine, qui finis es et sine fine,
Quem sine principio principiumque scio!
10 Iam transcendo fidem, quia iam scio credita pridem
More, scio patrie credita more vie.
Hoc mihi scire dedit quem vita scit et via credit.*
10 *Quem via credit, eum vita scit esse Deum.
Elegisse leges alios loca regia reges,
15 Huic magis elegi pauper inesse gregi,
Pauperis ut memores melius sint pauperiores.
Gaudeo pauper homo pauperiore domo].*

Ipso quoque anno obeunt Guarinus Bituricensis, Mathaeus Trecensis, Iohannes Carnotensis 1180. episcopi, tam sapientia quam animi strenuitate famosi. [Quorum^c Iohannes sancti Thomae, cuius et socius extitit, passionem descripsit. Scripsit et librum quem prenotavit de curialibus nugis, in quo de divinis et ethnicis scripturis affatim testimonia congerens, satis innotuit, quam fuerit ipse omni affluens sapientia, quam venustus eloquio, quam preclarus doctrina]. Obiit et Manuel imperator Constantinopolis. *In festo sancti Thomae circa sextam Dec. 21. horam visa est luna cum adhuc esset prima, sidere perlucido eam pariter comitante nec *p. 308.
25 multo ab ea intervallo distante. Per id tempus inter Fredericum imperatorem et Saxoniae ducem concertatio erat acerrima, multi utrimque aut capti aut perempti sunt, multae succensae aecclesiae villaeque destructae. Phylippo rege natale Domini Senonis celebrante, Dec. 25. orta est inter Guidonem archiepiscopum regemque dissentio, eo quod archiepiscopus quaedam decreta concilii nullatenus pateretur infringi. Siquidem commune concilium
30 Romae sub Alexandro papa anno preterito celebratum statuerat, nullum deinceps christianorum mancipium fieri Iudeorum². Volebat itaque rex hoc nequaquam teneri, volebat quoque secularium rerum causas nonnisi sua in curia diffiniri solaue illa quae ad ius ecclesiasticum pertinent archiepiscopali iudicio reservari. His aliisque novis usurpationibus archiepiscopo viriliter resistente, adeo ira regis incanduit, ut ipsum iuberet aut sedem relinquere aut suis iussibus assentire. Qui tamen maluit subire exilium quam contra
35 iusticiam regum implere preceptum. Verum paulo post accepto saniore consilio, rex paenitentia ductus, exulem revocat et ut prius ei suum in omnibus ius reformat. Sub hoc tempore in territorio Senonico villa Chudo³ habetur puella celebri opinione vulgata. Nec enim mirum si celeberrima, in qua nimirum effulget miraculum⁴ eminens ac preclarum. Nempe
40 divinitus illi collatum est in corpore degere et corporalis cibi subsidio, ut dicitur, non egere; octo circiter annis usque ad annum hunc⁴ iam decursis, ex quo primum divino munere tali est privilegiata virtute. Haec quidem genere infima officioque bubulca [Alpaidis^e nomine, etsi corpore inbecillis, sed animo valida, licet etatis decennium vix explesset], gravi admodum atque diutino prius est castigata flagello, adeo ut propter effluentem de toto corpore
45 saniem suis quoque fieret in horrorem. Sed qui contemptibilia mundi eligit et infirma, post longa pacienciae probamenta, respexit humilitatem ancillae suae, et quo magis eam quasi in camino tribulationum excoxit, eo digniorem effecit, corpus ei redintegrans spiritualique alimento sustentans. Ita vero sui est impotens, ut nonnisi ab altero moveri queat, iacens continuere supina, preter caput et dexteram menbris caeteris sui vigore officii destitutis. Cumque nullum facile cibum possit traicere, ad traiciendum tamen viaticum naturalem
50 meatum habet libere preparatum. Sane in corpore facta est admodum perexilis et marcida, quippe intestinis pre longa introrsus inedia vacuatis. Attamen ita venusta corpulentaue

a) re 2. b) sic codd. c) haec in marg. (manu A?) post add. 1. d) s. erasum 1. e) uncis incl. in marg. manu L. add. 1.

1) Hoc carmen chronista a. 1214. ex nostri libro in cuius loci ecclesia humatum est corpus Alpaidis sumsit, ex illo editum est Duchesne l. I.; SS. rerum sub tumba lapidea, cui superposita est ipsius effigies. Gall. XII, p. 221. 2) Cf. Mansi, Conc. XXII, CAM. 4) Intelligo a. 1180, sub quo haec narrantur. p. 231, cap. 26. 3) Cudot vicus (praeef. Joigny); rantur.

1180. invultu cernitur, acsi deliciarum copia perfruatur. Frequenter autem rapitur in excessum, et angelo duce freta, nunc penarum percurrit loca, nunc gaudia beatorum. Ad se rediens, quid et cui proferat, caute librat, magistrante nimirum interius spiritu et docente quid silere debeat, quid proferre. In solempnitatibus vero Domini vel matris eius datum est illi per excessum plerumque sursum rapi mundumque et omnia quae in mundo sunt libero mentis 5 intuitu contemplari. Cum autem post unum vel plures dies de illa altissima quiete regreditur, sicut ipsam audivimus referentem, videtur sibi cœu de quadam amplissima luminis regione in tenebras reici ac velut molam quandam mentis suae oculis superponi. Refert quoque, quia, dum in illo est raptu, conspicatur universaliter mundum in modum pilae forma tereti^a circumscriptum, solem terra maiorem, terram velut ovum in medio pendulam 10 et aquis undique circuncinctam. Res vero rerumque rationes et causas tam infinitas esse, tam abditas, ut ea tanto minus quisque capiat, quanto curiosius investigat. Plerumque in spiritu videt absentia, previdet plerumque futura. Verum illud eo specialius admirandum quo rarius, faeminam editam et educatam ruri ruralique operi assuetam tantae dono sapientiae insignitam. Cum ea sane pluries collocutus, fateor, obstupui, tantam inesse feminae 15 sapientiam in consiliis, circumspectionem in verbis. Etenim tam prudenter eloquitur, tam discrete consulit, tam salubriter adortatur, ut luce clarius sit, ipsum qui docet omnem hominem scientiam in ea sibi delegisse sedem, in ea facere mansionem.

* p. 309. Anno Domini 1181. obiit Amauricus patriarcha Ierusalem. Obiit et Gwillelmus Autissiodorensis episcopus. Hic ecclesiae¹, cui prefuit, tectum vetustate detritum fecit dirui reficique ac cum ipso tabulatu sublimius erigi et lateribus coopertum decenter intrinsecus camerari. Cumque plura altaria illic essent et preter maius omnia servitore carerent, ipse alia quoque quatuor, exceptis his, inibi consecravat, et tam ista quam caetera aut per ipsum aut sub ipso per alios assignatis redditibus sunt dotata, ita ut singula singulos vel etiam plures extunc habuerint servitores. Sed et redditus episcopales non mediocriter ampliavit 25 emptione agrorum et pratorum, constructione edificiorum, acquisitione masnilium. Aecclesiam sanctae Mariae ac sancti Iohannis ipsamque in qua sedit¹ aut dotavit in^b quibusdam aut ornavit. Preterea cum sub ipso Nivernensium comitum fieret crebra mutacio², et ex his aliqui molirentur inducere consuetudines pravas tam aecclesias quam populum gravaturas, ipse viriliter restitit, nec destitit, donec obtinuit non solum illas violentias irritas fieri, 30 sed et libertatem aecclesiae privilegiis communiri. Denique cum cunctis esset affabilis ac benignus, benignitatis tamen precipue erga sancti Mariani aecclesiam dedit inditium, dum, non considerata paupertate loci, se ibidem statuit sepeliri. Post cuius obitum inter canonicos orta dissensio diuque protracta non parva aecclesiae intulit detrimenta. Hisdem quoque diebus comes Campaniae illustris Henricus, dum de Iherosolimis per Asiam redit, a 35 Turcis captus, sed ab imperatore Grecia liberatus, ut demum terram suam attigit, quos ex reditu letificaverat, ex celeri obitu mox contristat. Circa id tempus Phylippus rex comitatum Nivernensem in suam redigit ditionem. Hac autem de causa: Guido comes duos liberos, quos ex coniuge Mathilde susceperat, moriens³ tutelae regiae deputarat. Post haec Mathildis Petro Flandrensi⁴ nupsit⁵; quo paulo post mortuo, nupsit Roberto⁶; sed quia 40 erant consanguinei, postmodum ab invicem sunt disiuncti. His itaque gestis, liberorum iam dicti Guidonis alter⁷ obit, alteram⁸ rex apud se tenuit, sicque terram in suum dominium vendicavit. Interea Autissiodorensi aecclesia canonicorum dissensione turbata, iussit rex contra ius in iura episcopalia manum mitti et tam intra quam extra urbem quicquid episcopalium erat reddituum totaliter confiscari. Ierosolimae post Amauricum Hera- 45 clius Caesariensis episcopus in patriarcham eligitur. Apud Constantinopolim Manuelli imperatori successerat eiusdem filius⁹ adhuc iuenculus. Iherosolimorum rex erat Bauduinus, Amaurici regis filius^c, iuvenis quidem in Deum devotus, sed leprae contagio de-
Jun. 24. formatus. Anno predicto apud Arvernens urbem circa festum beati Iohannis baptistae grandis tempestas ingruit, quae minus quidem in latum, sed nimis in longum processit ac sege- 50 tes, vineas, arbores gravissime profligavit. Post breve apud Aurelianens urbem insigne pro-

a) thereti corr. tereti 1. b) in q. in loco raso 1. c) ita distinguunt 1. 2.

1) S. Stephani cathedralis. Cf. Gesta episc. Aut., derici comitis. 5) A. 1177. 6) II. comiti Drou-
Duru I, p. 427. 2) Cf. ib. p. 422, ubi eadem verba. carum. 7) Willelmus. 8) Agnetem. 9) Alexius II.
3) A. 1175. 4) Episcopo Cameracensi, filio Theo- a. 1180.

digium divinitus est ostensum. Circa festum beati Laurentii die dominica sacerdos quidam missam celebrans duas paraverat hostias, alteram quam reponeret, alteram vero quam sumeret. Iam usque ad dominicam oracionem processerat, cum repente ipsam quam tenebat in manibus hostiam rubeo conspicit colore suffusam. Videt deinde ebullientem ex ea sanguinem iamque sibi inter digitos profluentem. Mox eam super corporale deponens, per tria loca transposuit, et in singulis quantum loci ipsa continuit, tantumdem sanguine purpuravit. Dum haec cernens sacerdos, repletus extasi, moram facit, ut more causam inquireret, propius minister accessit. Qui videns rem tam mirabilem, mox convocat populum^a tunc astantem. Accurrunt universi, et in re tam stupenda nimio sunt stupore percussi^b. Porro sacerdos, ut sacrificium ex more perageret, alteram libavit eukaristiam, quam paraverat reponendam. Percrescente fama miraculi, ad tantum spectaculum urbs tota confluit; rex quoque, qui non longe tunc aberat, festinus advenit. Plerosque vidimus qui viderunt ipsam hostiam in formam carnis lividae et supra corporale ipsas sanguinis notas, cum transponeretur hostia, ad modum hostiae circulatas. Post modicum in Burgundia apud castrum Karrolum^c res quidem similis sed dissimiliter accidit, ubi profecto insignius divina virtus irradiat, dum una eademque hostia partim carnis, partim panis speciem representat. Accidit autem sic. In festo omnium sanctorum prefati loci prior, dum misteria divina conficeret et iam in hora fractionis ex more vellet hostiam tripertire, frangere ipsam non potuit, sed manens integra, solummodo est per medium replicata. Mox cruentae carnis speciem una pars induit, pars reliqua in pristina figura remansit. Tale quid etiam illo in tempore alibi contigisse certissime fertur, quod nunc apud Brenam^d oppidum reservatur. Siquidem illuc^d per eiusdem oppidi dominum de loco ubi contigit est allatum. Sed et in Vindocinensi territorio prodigium simile super eadem re pro certo compertum est effulxisse. Ante paucos quoque annos apud Atrebatensem urbem evenisse rem similem, veridica relatione vulgatum est. Hinc evidentissime claret, panem et vinum in altari per verba Christi in Christi carnem et sanguinem transmutari. Indubitanter ergo credendum est, quod sic et res ipsa comprobatur et veritas asseveratur. Quod tamen ideo nobis oculitur, ut fides meritum sortiatur. In eo namque tanto maius est fidei meritum, quanto magis humanum supergreditur intellectum. Enimvero quibus est mens sanior, fit stupor non modicus, quod eodem fere tempore super Domini corpore tanta prodigia claruere. Nam nullatenus preter causam. Teste quippe scriptura: *Nichil in terra fit sine causa*. Si ergo causa et in minimis, quanto magis in tam magnis. At quamquam res ista sit abissus multa, credi tamen tam secure quam pie potest, id esse divinitus gestum ad confutationem perfidiae et fidei firmamentum^e. Nempe illorum quos Populicanos [Puplicanos^f vel Catharos vel Pateri- nos vocant] heresis execranda, quae Christi abnegat sacramenta, per id tempus clam quidem pluribus in locis irrepserat, sed palam in Guasconia maxime populos occuparat. Illic namque publice a catholica communione precisi castra habent quam plurima adversus catholicos communita, catholico ritu posthabito, suis adinventionibus inservientes earumque virulentia quos potuerint toxicantes. Quocirca ad eorum retundendam^g vesaniam missus est ab Alexandro papa vir linguae diserte Henricus ex abbate Clare-vallis episcopus Albanensis, qui predicationis verbo militum peditumque copias undecumque contraxit prefatosque hereticos expugnavit. Verum id frustra. Nam ut sui compotes facti sunt, se in erroris pristini volutabro revolverunt. Inter imperatorem Alemanniae ducemque Saxoniae post gravia utrimque excidia pax demum est reformata [tali^h interveniente pacto, ut ducatum non reciperet, nisi prius septennio exulasset]. Ipso anno Alexander papa, vir discretus multaque literatura peditus, obit; [obit^h autem in festo sanctorum Felicis et Adaucti. Unde quidam sic ait:

*Hunc festis auxere suis Felix et Adauctus,
Cum quibus est felix, factus adauctus eis].*

Post quem Humbaudus Hostiensis episcopus, vir mitissimus, sed grandevus, in papam eligitur Luciusque vocatur. Eodem anno [Philippusⁱ] comes Flandriae, [Odoⁱ] dux Burgundiae, Guillelmus Remensis archiepiscopus, Theobaldus comes Blessensis, Stephanus

a) omnem p. 2. b) percussi 2. c) Karolum corr. Karrolum 1. d) illic post corr. illuc 1. e) fundamentum 3. f) uncis incl. post in marg. add. 1; Publicanos vel C. vel P. aut Popul. 2. g) retundendam corr. retundendam 1. h) uncis incl. alia manu in marg. suppl. 1. i) post superscr. 1.

1) Brienne ad fl. Aube.

1181. Sacri-caesaris¹ mutuam ineuntes confederationem, unanimiter conspirant in regem. Turbatur proinde Francia, regnum concutitur, imminensque periculum vehementer ab omnibus formidatur, presertim quia nulla paterent effugii loca, commotionum undique detonante procella. Porro rex videns, plurima se parte suorum destitui, gentem nefariam quos Brebentiones^a vocant in suum auxilium accersivit, cum quibus Stephani comitis terram pervagatus abrasit, castra dilapidans, incendens villas omniaque depredans. Comes interim Flandriae cum manu valida terram regis pervadit et vicos quam plures, villas et oppida aut diruit aut spoliatur aut incendit. Post haec dominico instante natali, paululum a bellis quiescitur², datis invicem induciis et expeditionibus utrimque solutis.

Anno Domini 1182. erat per Franciam non minima circumquaque formido. Timebant nimirum post dampna gravia se adhuc incurrere graviora. Vicos proinde vallabant, murabant urbes, oppida muniebant. Augebat metum, quod regis adversariis Fredericus imperator se spoponderat subventurum, ac per totum imperium mandarat edici, ut in expeditionem forent cuncti sine cunctacione parati. Porro regi favebat fovebatque partem³ eius rex Angliae cum filiis Henrico iam rege et Richardo Aquitanorum duce. His mediantibus, de pace interim agitur, multaue inter regem et principes colloquia celebrantur, et turbulentiam illam, quae tam acriter efferbuerat, vix tandem pax reformata tranquillat.

Codd. 1. 2. 3. 4. 4^a.

Ed. (cod. 1^a?).

Erat^b tunc negotiorum regis procurator Egidius, vir in rebus seculi sagax. Huius frater extiterat Robertus cognomento Clemens, qui regem a prima etate nutrierat et instruxerat, vir moderatus et prudens regique fidelis et qui regalia industrie satis et strenue administrarat negotia, dum regem post mortem patris habuit in tutela. Huic Egidius in regni administratione successerat. Horum fratrem Garmundum in Pontiniacensem abbatem nuper assumptum Autissiodorenses canonici elegerunt in presulem. Verum cum quaedam ex personis ecclesiae restitissent, Romam pars utraque profecta est. Ingruente interim peste gravi, dominus Garmundus et de sociis utriusque partis plurimi moriuntur.

Ipsa anno Autissiodorenses canonici Garmundum 4. abbatem Pontiniacensem elegerunt in presulem, non tam ipsius merito, quam sollicito studio fratris eius Egidii, tunc a rege pre ceteris in curia sublimati. Verum cum quedam ex personis ecclesiae restitissent, Romam proinde pars utraque profecta est, ibique diutius sunt detenti, eo quod, multis utrimque rationibus allegatis, nequiret negotium terminari. At illic maxima interim mortalitate grassante, Garmundus moritur; sicque contentio terminatur. Quodque mirandum est: per eosdem dies, quibus peste in curia Romana obiit, frater eius in Francie curia principatum amisit. Huius autem Egidii frater extiterat Robertus cognomento Clemens, qui regem a prima etate nutrierat et instruxerat, vir moderatus et prudens regi-

que fidelis et qui regalia industrie satis et strenue administrarat negotia, dum regem post mortem patris habuit in tutela. Huic predictus Egidius in regni administratione successerat.

[Hoc^c anno in quadam villa in Trecensi territorio sita demon innotuit, nemini quidem nocens, sed tantum quibusdam blandiens, quibusdam insultans. Cuius quidem vox loquentis patenter audiebatur, sed nulla prorsus eius species cernebatur. In ea quoque domo in qua erat si quid forte audiret precipi, vel sternerentur^d thori, vel aliud aliquid ageretur, excuciebat ilico culcitrae et quicquid agendum erat summa celeritate complebat. Denique et cum sacerdos adesset, ut ad expellendum eum aquam exorcizaret, ille mox vas deiecit et aquam effudit, clamitans se tociens id facturum, quociens sacerdos aque inciperet exorcismum. Verum non multo post demon abscessit]. Eodem anno, quo sic concussum est Franciae regnum, Constantinopolitanum quoque imperium gravi est perturbatione discissum. Quod quidem, ut fertur, sic accidit. Manuel imperator, vir strenuus, dum adviveret, Latinos ita dilexerat, quod suas nonnisi per eos expeditiones ageret et primis eos palatii honoribus insigniret. Siquidem et Latinam coniugem³ duxerat et susceptum ex ea filium Latinae

a) Brebant. corr. Brebent. 1. b) haec — moriuntur in loco raso manu tertia (B), quae folia 321—324. exaravit scripta sunt 1, ubi dimidia linea loci rasi vacua remansit, certe cod. 1^a et ed. ea exhibent quae antea in cod. 1 scripta erant. c) uncis incl. in marg. post (manu N?) suppl. 1; hoc loco in textu 2—4^a. d) ut st. 2.

1) Sancerre. 2) Cf. Sigeb. Cont. Aquic., SS. VI, p. 420, ubi eadem fere verba. 3) Mariam, filiam Raimundi principis Antiocheni.

coniugi, hoc est Ludovici regis Francorum filiae¹, copularat. Quo defuncto², quidam de 1182. imperiali prosapia Andronicus nomine se violenter intrusit et imperatoris adhuc iuenculi se tutorem effecit. Hic itaque coepit Grecorum animos commovere, suggerens exterminandos fore Grecos a Latinis, nisi Latini exterminarentur a Grecis. Sic animati tandem Greci 5 irruunt in Latinos, et intra Constantinopolim fit acerrimus utrimque conflictus. Greci quotquot ex Latinis inveniunt aut trucidant aut ex urbe proturbant. Andronicus palacium occupat; portus incenditur, ubi diffusius debachante flamma, inaestimabilis facta est aedificiorum opumque iactura. Sic ex parte attrita est illa florentissima Constantinopolis et opulentia et amplitudine pre omnibus in orbe urbibus insignis.

10 Anno^a Domini 1183. Autissiodori Hugo thesaurarius creatur episcopus. [Quaedam^b pacis novitas apud Anitium³ urbem exorta est per quendam rebus et genere satis humilem⁴, qui dicebat se divinitus admonitum, ut populum hortaretur ad pacem. Primo itaque paucis sibi aggregatis matris^c Domini signaculum in signum pacis gerentibus, factus est eorum in brevi numerus infinitus, ita ut e vicinis quoque castris et urbibus plerique principes 15 se eis adiungerent, adversantium sibi deicerent castra impiosque delerent, sicque regionem illam, diu iam a latronibus circumquaque corrosam, tutam efficerent et quietam. Ipso anno Arverniae^d proceres in mutua pacis foedera coniurarunt et nefandam illam Brebentionum cohortem, iam per multos annos multis in locis, sed in Arvernia maxime, rapinis et cedibus inhiantem, aggressi sunt et ex eis tria circiter milia trucidarunt, nullum tamen ex suis, 20 ut dicitur, prostratum vel sautum reppererunt]. Apud Constantinopolim Andronicus imperatorem^e exterminat imperiumque usurpat. Dux Burgundiae⁶ castrum Virgiacum⁷ obsidet. At cum eiusdem castri dominus⁸ Guarnerii Triennensis⁹ viri pernobilis^e gener esset, idem Guarnerius proceres Campaniae secum traxit, ut genero subveniret. Guerra perinde utrimque mota, dux eis dampna intulit gravia, sed ab eis omnino pertulit graviora. In 25 Aquitania regionibusque vicinis factum est grave et grande discidium, aecclesiarum spoliatio, castrorum villarumque vastacio, quia Henricus rex^f et dux Ricardus fratres invicem dissenserunt, patre eorum Henrico Anglorum rege Richardi partem fovente. Sed non multo post Henricus rex iunior moriens, sicut vitae, ita et discidii finem fecit. Inter Romanos et Lucium papam exoritur acerba dissensio. Lucius proturbatus ex Urbe, frequenter 30 a Romanis impetitur multisque iniuriis lacessitur. Quod ex hoc uno satis liquet, quia multis ex parte papae captis eruerunt oculos, imposuerunt mitras ac remisere mitratos, accepto ab eis iuramento, quod papae presentarent taliter se videndos. Post haec papa tot conflictus ferre non sustinens, Verone se contulit, sperans sibi auxilium ab imperatore ferendum. Per idem tempus Salaadinus^g Turchorum rex cum innumeris copiis partes Iherosolymorum 35 irrumpit, nonnullas strages dat, loca pleraque profligat ac diruit, nec longe post repulsus abscedit. [Philipus^h rex de terra sua precipit Iudeos expelli].

Anno Domini 1184. [sectaⁱ eorum quos Capuciatos vocant, quae apud Anitium anno coeperat precedenti, coepit et in Francia propagari, sed illis subiectionem insolenter negantibus, principum contradictione deleta est. Ipso anno Benedictus Avinionensis^k pontis 40 auctor¹⁰, sanctae admodum vitae iuvenis, obit sepultusque est super pontem illum mirificum, magna iam ex parte constructum, ab eiusdem fundatione pontis 7 annis circiter iam decursis. Phylippus rex Guidonis comitis¹¹ filiam¹² Petro¹³, patrueli suo, tradit in coniugem et comitatum Nivernensem, quem iam triennio tenuerat, eis libera concessione resignat. Eodem anno] tota pene urbs Senonis et mater aecclesia gravi est admodum et 45 stupenda conflagratione detrita. Sed et quam plurimos, dum circumquaque flamma dese-

a) sequentia alio atramento, sed eadem manu (A) scripta videntur 1. b) uncis incl. post manu F in marg. suppl., hic signo posito 1; hoc loco in textu 2. c) et m. 2. d) Alverniae corr. Arverniae 1. e) prenob. 2. f) alio atramento superscr. 1. g) Saladinus 1. 2. h) uncis incl. in marg. manu A? (potius K?) suppl. 1. i) uncis incl. manu F in marg. suppl. 1, quae prius, ut signo ✚ infra post luctuosa calamitas posito indicatur, ibi interponi debebant, et ibi 50 leguntur in 2 (Eodem anno secta — resignat); sed in 1 signo in marg. eraso huc trahi videntur, et sic 3. ed. k) Avinionensis corr. Avinionensis 1.

1) Agneti; cf. supra p. 244. 2) A. 1180. 3) Le Puy. 4) Durandum de Orto carpentarium; cf. Gaufr. Vos., SS. rer. Gall. XVIII, p. 219; Rob. de Torin., SS. VI, p. 534. 5) Alexium II. 6) Hugo III. 7) Vergi prope Nuits, inter Beaune et Dijon. 8) Hugo; cf. Duchesne, 'Hist. de la maison de Vergy' p. 102 sqq. 9) Trainel, distr. Aube. 10) V. supra p. 241. 11) Nivernensis. 12) Agnetem. 13) de Courtenai, postea imperatori Constantinopolitano.

1184. viret, involvit, combussit alios, alios suffocavit. Accidit hoc in vigilia sancti Iohannis bapt-
 iun. 23. tistae¹. Sic illa precursoris Domini iocunda celebritas facta est miseris civibus luctuosa
 calamitas. Ipso anno Heraclius patriarcha Iherusalem et cum ipso duo magistri Templariorum² et Hospitalium³ mare transeunt, et defuncto interim magistro Templariorum, post
 papae colloquium transalpinant. Hac autem de causa, ut opem poscerent quaerimonias⁵
 que deferrent, quia regio transmarina et nimis incursetur ab hostibus et ope sit destituta.

Anno Domini 1185. Bauduinus Iherosolymorum rex obit, nepote⁴ eius adhuc puerulo
 in regem substituto. Inter Phylippum regem^a et comitem Flandriae Phylippum gravis
 discordia recrudescebat. Hac autem de causa: Uxor⁵ eiusdem comitis sine herede obierat,
 pro qua idem comes Viromandorum regionem tenebat. Hanc ergo dicebat rex ex iure¹⁰
 regni ad se debere devolvi. Facta est proinde grandis exercituum utrimque conventio.
 Sed talis demum compositio intercessit, ut tota Viromandorum regio in regis dominium
 * p. 312. deveniret preter pauca castra⁶ comiti, dum adviveret, derelicta. Eodem anno Guillel-
 mus rex Siciliae contra Andronicum usurpatorem imperii terrestrem navalemque exer-
 citum aggregat infinitum, Graeciae fines ingreditur, urbes multas terramque spaciosam,¹⁵
 ipsam quoque Salonicam, amplitudine opibusque presignem, pervadit et obtinet. An-
 dronicus multos perimit, et eos maxime, quos videbat nobilitate ac potentia preminere.
 Quocirca cum cunctis^b exosus ac suspectus existeret, quidam de imperiali semine Thur-
 sac nomine ad eum venire Constantinopolim iussus, civium sibi animos prius conci-
 liat, et mutua confederatione inita, a Constantinopolitano patriarcha, ut coronaretur,²⁰
 obtinuit; et Andronicum cum suis aggrediens, fecit corripui ac truncari per pedum manuum-
 que iuncturas et per urbem super asinum^c trahi, dehinc evelli oculos linguamque precidi^d.
 Ipso anno incredibilis ubique vini copia redundavit, ob hoc precipue cunctis stupentibus,
 quod ante vindemias estimari non poterat, tantam fore redundantiam ex vindemiis proven-
 turam. Lucius papa Verone moritur; post quem Humbertus, vir multae litteraturae, ex²⁵
 cardinali in Mediolanensem presulem nuper assumptus, exinde in papam eligitur et Urbanus
 vocatur. Exercitus regis Siciliae multis milibus numerosus, cum iam partem Graeciae
 plurimam occupasset, circumventus a Grecis usque ad internitionem deletur; Salonicam
 Greci recipiunt.

Anno Domini 1186. Phylippus rex adit et liberat castrum Virgiacum a duce Burgun-³⁰
 diae longa obsidione conclusum⁷. [Ipso^e anno ignem in modum cuiusdam ignee domus
 per caelum discurrere plurimi conspexere, nec id quidem semel sed pluries]. Per idem
 tempus litterae, incertum unde profectae, per orbem late ventilabantur contestantes, quod in
 anno predicto, mense Septembri omnes planetae convenirent in libra, et a parte occidentis pro-
 cederet ventus validus, ita ut fere universa destrueret, nec a venti turbine et fragore terribili³⁵
 possent evadere, nisi qui in hyppogeis specubus latitarent⁸. Huic astipulabantur opinioni
 plures astronomiae periti. Quae quidem opinio multorum animos, etiam sapientum, pavore
 concusserat. Sed quam vanum falsumque id fuerit, eventus probavit. Henricus, Frederici
 augusti filius, regno Italiae a^f patre prefectus, Constantiam, Rogeri Siciliae quondam regis
 filiam^g, ducit in coniugem. Inter ipsum et Urbanum papam per eosdem dies gravis simultas⁴⁰
 incanduit, adeo ut papae Veronae moranti quoquam prodeundi facultatem precluderet et
 ipsum adeuntium prepediret itinera multasque iniurias irrogaret. Phylippi regis soror⁹ in
 Hungariam ducitur regi¹⁰ Hungariae desponsanda. Eodem anno Petrus Clarevallensis
 abbas, vir sanctitatis opinione celebris, dormit in Christo. Balduinus^h Iherosolymorum
 rex adhuc puerulus obit. Post eum Guido Ioppensis comes, qui iam dicti regis matrem¹¹ habe-⁴⁵
 bat in coniugem, sublimatur in regem. Quod quidem valde displicuit Tripolitano comiti¹², ac
 per hoc infensus cepit tam regi quam regis fautoribus adversari. Per hos dies venit ex Ca-
 labrie partibus ad Urbanum papam Verone morantem quidam abbas¹³ nomine Ioachim, de quo

a) eadem manu superscr. 1. b) multis 3. c) camelum ed. d) precidi corr. precidi 1. e) uncis incl. manu A, ut videtur, in marg. suppl. 1. f) a patre — coniugem post in loco raso scripta 1. g) sororem ed. h) abhinc fere⁵⁰ secunda manus incipere videtur; certe paulo infra manus mutata est 1.

1) Cf. Clarii Cont., Duru II, p. 548; Chron. Autiss. Aquic. p. 423. 7) Cf. Rigord. p. 15. 8) Cf. ibid. breve, Martene, Thes. III, p. 1385. 2) Arnoldus. p. 22, ubi hae litterae integrae exstant. 9) Mar- 3) Rogerus de Molinis. 4) Balduino V. 5) Eli- gareta. 10) Belae III. 11) Sibyllam. 12) Rai- sabeth. 6) S. Quintini et Peronam praesertim. mundo III. 13) Florensis. 55 Cf. Rigord, infra (SS. rerum Gall. XVII, p. 13); Cont.

ferebant, quia, cum prius non plurimum didicisset, divinitus acceperit intelligentie donum, 1186. adeo ut facunde diserteque enodaret difficultates quaslibet scripturarum. Hic itaque dicebat, quedam Apocalipsis mysteria hactenus latuisse, sed modo per eum clarescere in spiritu prophetiae, sicut ex opusculo quod conscripsit¹ legentibus liquet. Dicit enim, quia, sicut 5 scripturae veteris Testamenti quinque etatum seculi ab Adam usque ad Christum decursarum hystoriam continent, sic liber Apocalypsis etatis sexte a Christo inchoate cursum exponit, ipsamque etatem sextam in sex etatulas dispertitam earumque singulas singulis huius libri periodis satis congrue designatas. Dicit quoque, haec revelata fuisse in fine etatulae quinte, atque in proximo succedere sextam, in qua tribulationes varias multiplicesque 10 pressuras perhibet emersuras, sicut in apertione sigilli sexti et in sexta libri perioda, ubi de ruina Babylonis agitur, patenter ostenditur. Id vero in libello eius pre ceteris notabile ac suspectum habetur, quod mundi diffinit terminum, et infra duas generationes, quae iuxta ipsum annos faciunt 60, arbitratur implendum quicquid de Antichristo legitur eventurum. Dicat quisque quod senserit, nos tutius iudicamus non discutere quam arguere quod nesci- 15 mus et rei nobis incerte presagium iudicio relinquere posterorum.

Anno Domini 1187. tribulationum et casuum accidit multa varietas, regione transmarina per comitem Tripolitanum turbata: cum ad eius colloquium, ut de pace agerent, magistri Templariorum² et Hospitaliorum non procul a Nazareht convenirent, nuntiatum est, adesse Turcos, dolo, ut aiunt, prefati comitis evocatos. In Kalendis itaque Maii nostri cum Mai 1. 20 Turcis congressi sunt, et primo quidem victores, post victi sunt; ubi Rogerus magister Hospitalis, vir moribus et prudentia clarus, occubuit, et nonnulli ex Templariis cum aliis multis vel occisi vel capti sunt. Margaritus dux classis regis Sycilie, vir in mari experientissimus et sagacitatis audacieque merito de statu humili in sublimem^a proventus, contra imperatorem Constantinopolis^b potenter agit et aliquantas eius insulas vastat et * p. 313. 25 occupat. Hisdem diebus turbatur Gallia, Francorum et Anglorum regibus gravi dissensione permotis. Exercitu perinde infinito ac valido in Byturia circumquaque contracto, Phylippus rex castrum Exoldunum³ diripit et castra constituit non procul a Castro-Radulfi⁴, in quo tunc aderant Henricus rex eiusque filius comes Richardus, habentes et ipsi acies numerosas; et invalescente discidio, dum expectatur utrimque conflictus, pax subito reformata utrasque acies disgregavit. 30 Uno eodemque tempore dum hec aguntur in Galliis, agitur et lamentabilis perturbatio in partibus transmarinis. Salaadynus enim, innumera gentium multitudine aggregata, Galileam ingreditur, Tyberiadem obsidet; obsidionis fama circumvolat; Guido rex, Templarii et Hospitalarii nonnullique episcopi ac totius provincie procures populusque multus in unum conveniunt hostibusque concurrunt. Hostes obsidionem deserunt et ad fontes quosdam⁵ 4 miliaris citra Tyberiadem castra ponunt. Septimo⁶ 35 igitur Nonas Iunii nostri progrediuntur in bellum acerrimeque concertant. Diu pugnatum est, prelium nox diremit. Ea die nostri^c gessere fortius, nisi quod^d aquam preoccupatam ab hostibus perdiderunt. Diurno perinde conflictu estuque ac siti confecti laborabant, eo quod aquam non haberent. Mane hostes se preparant; necdumque se nostri armaverant, cum 40 eos vident irrumpere et congregi iam paratos. Ad arma concurritur, principes et primi exercitus ad regem convolant et, quid^e facto opus sit, in commune deliberant. Rex quendam de numero equitum Iohannem nomine, qui cum Turcis sepius militaverat et eorum omnia noverat, precipit accersiri et disquiri ab eo, quid in instanti negotio sit agendum. Iohannes consulit, ut totis viribus irrumpatur in cuneum illum confertissimum, ubi Salaadini vexillum altius eminebat, quia, si posset pars illa devinci, facile profecto obtinerentur et ceteri. Placet universis consilium. Comes Tripolitanus improvisus advenit. Is malicia verbisque potens allegat contraria et quod Iohannes suaserat penitus dissuadet, dicens, ei non esse credendum, qui quandoque nostros abiuraverit et iuraverit fidelitatem Turcis rursusque ruperit iuramentum. Preoccupanda suggerit esse montana, ut inde securius 45 pugnent et hostes validius impetant. Consilio utili dissipato, acquiescitur proditori. In hostes mox irruunt, sed proh dolor! tam estu quam splendore solis opposito visum rever-

a) sublimē 1. 2. b) Constantiāpl' 1. c) nostris corr. nostri 1. d) eadem manu superser. 1. e) quod corr. quid 1.

1) Expositio in Apocalipsim ed. Venetiis 1517. 4°. 4) Châteauroux. 5) Sephoritanos. 6) Contra 2) Gerhardus de Bida-forte. Cf. Röhricht, 'Beitr. kalendarii rationem talis est dies. Immo proelium 55 z. Gesch. d. Kreuzzüge' p. 117. 3) Issoudun. Iul. 4. et 5. (IV. et III. Non. Iul.) commissum est.

1187. berante gravati, pilorum hostilium imbribus obruuntur. Tripolitanus comes factionis a se tractate signum dat evidens. Nam protinus cum suis arma proicit, fugit e^a prelio et ad castrum quod dicitur Saphetum secedit; fit nostrorum interim miserabilis strages, et usque ad internicionem ceduntur. Acconensis presul¹, dum crucem Domini ferret, letaliter vulneratus, tradit eam alteri, et ille regi. Bello undique vehementius perurgente, rex capitur, 5 crux Domini asportatur². Raro unquam nostris temporibus ullo in prelio tantum sanguinis fusum est. Totius tunc terrae concidere^b vires, Templarii quippe et Hospitalarii proceresque et viri fortiores vel trucidati vel capti sunt. Sic meritis suis exigentibus, nostri traditi sunt in manus gentium et gentibus subiugati. Nimis enim in varios luxus effluxerant, et clerus et populus totaque terra illa facinoribus et flagiciis sordescibat. Sed et qui reli- 10 gionis habitum preferebant regularis moderantie turpiter fines excesserant. Rarus in monasteriis, rarus in seculo, quem non vel avariciae vel luxurie morbus inficeret. Porro Salaadinus, celebri habito de nostris tropheo, ad pontem Tyberiadis redit, ibique manubias precipit dividi et meliora queque Damascum deferri. Quodquot ex Templariis vel Hospitalariis^c reperti sunt, presentiae victoris oblatis, ipso iubente omnes pariter decollantur. Guido rex 15 in monimentum victoriae reservatur, solo Templariorum magistro ad suam ei petitionem concesso. Tunc et princeps Rainaudus ante Salaadinum^d adductus est. Is post Raimundum Antiochiae princeps, dehinc a Turcis captus et per annos 16 in captivitate detentus, multa postmodum pro eo taxata pecunia relaxatus, tenebat tunc Ebron et eam que est trans Mare Mortuum regionem, ubi est Mons-regalis et civitas Petracensis [que^e nunc dicitur 20 Crac]. Erat autem vir consilii parsimonieque et honestatis amator, Turcorum impugnator acerrimus et nostrorum fidissimus propugnator, florens quidem in seculo, sed seculi sui-que contemptor. Id tamen in eo culpabatur a pluribus, quod, cum inter christianos et Turcos statuerentur induciae, ipse nunquam^f eas voluit custodire. Proinde hunc pre ceteris oderat Salaadinus, a quo nimirum frequentes gravesque pertulerat lesiones. Quanta itaque 25 ab eo sustinisset replicans, cum eo aliquantum disceptat, deinde suo eum mucrone decollat³. His ita gestis, Accon urbem, que et Tholomais dicitur, adit et obsidet, obsessam post biduum in dedicionem recipit. Manere volentibus non fuit hostilis oppressio, recedere volentibus data est tuta conductio. Id sane Salaadini liberalitatem commendat, quod nullum gravari sustinuit, qui ei vellet se subdere et degere sub tributo. Ita vero suorum erat 30 tenax dictorum sui-que custos integer iuramenti, ut quicquid iurasset nullatenus pateretur infringi; vir magnanimus et tanta liberalitate profusus, ut vix negaret cuiquam quod petisset. Acconensi itaque urbe recepta, Turci ad alias urbes et oppida capienda contendunt et pauca quidem, immo fere nulla per vim capiunt, plura in dedicionem recipiunt. Tota quippe regio tremebat exterrita, utpote viris privata fortibus et suis tutoribus destituta. Hisdem diebus 35 Conradus marchio, filius marchionis de Monte-ferrato⁴, a Constantinopoli tendebat Iherusalem. Is, natione Italicus, imperatoris Tursach sororem⁵ habens in coniugem, nuper contra quendam⁶ de impæriali genere, qui quorundam principum fultus auxilio imperatorem deponere et se cupiebat intrudere, strenue pugnaverat ipsumque peremerat intrusorem. Ob hoc Grecorum contra se concitato livore, ut suos interim emulos declinaret, navem 40 sociis armisque et opibus refertam ascendit. Cumque appropiante eo Acconensem urbem, ut moris est in appulsu navium, nec biremes accurrerent, nec cymbala resonarent, obstupuit, et comperto quod urbs teneretur a Turcis, ilico cursum reflectens, Tyrum applicuit ibique permansit. Comes Tripolitanus illuc tunc venerat; qui videns potentiam marchionis, et quia non fideliter egisset cum nostris, suspectos habens omnes omnibusque suspectus, 45 ab eodem marchione et Tyrensibus vix dimissus recessit Tripolimque devenit. Et ecce mandat ei per nuntios Salaadinus, ut pacta que sibi iuraverat iurari faceret et a suis. Comes civibus convocatis, quid mandaverit Salaadinus, exponit et imperat, ut instanter id fiat, dicens, cedendum esse tempori nec posse Salaadino resisti. Respondent cives, iuratos se nemini, nisi prius formam modumque audiant iuramenti. Instat econtra comes; cives usque mane 50 inducias petunt, petitas accipiunt. Ea nocte manus Domini super comitem extenta est eum-

a) ante e littera erasa 1.

b) considerare corr. concidere 1.

c) Hospital' 1.

d) Salâdinus hoc loco et saepius 1.

e) q. n. d. C. alio atramento superscr. 1.

f) nū in rasura alia manu 1.

1) Rufinus.

2) Cf. epist. in Chron. reg. Colon. p. 187. et apud Rogerum de Hoveden ed. Stubbs II, p. 324.

3) Cf. Röhricht p. 129. et notas p. 175.

4) Wilhelmi.

5) Theodoram.

6) Alexium Branam, 55

que digna ultione percussit, quem sui in suo stratu mane mortuum reppererunt. Res dissi- 1187.
mulari non potuit. Defuncti corpore nudato inspectoque, patuit, quod nuper circumcisio-
nis stigma susceperat¹. Unde palam fuit, quod se Salaadino confederans sectam Saraceni-
cam receperat observandam. Siquidem Saraceni^a et Turci ex paterna se traditione circum-
cidunt. Quorundam quoque clientum eius confessione detectum est, quod urbem Turcis
tradere decreverat, habens penes se vexillum Salaadini, quod faceret in crastinum propa-
lari. Quocirca despectus ab omnibus, satis inhonore et abiecte sepultus est. Post eum Tri-
polis urbis dominium filius principis Anthiochiae² de iure obtinuit parentele. Ioscus Tyren-
sis archiepiscopus transfretat, ut orientalem cladem defectumque christianitatis nunciet
principibus Occidentis. Interea Conradus marchyo fortiter agit in Tyro, magnum existens
et nostris presidium et hostibus nocumentum. Sepe namque contra hostes terra marique
pugnavit, sepe de^b ipsis insigniter triumphavit. Eodem anno Philippo regi nascitur filius³.
Turci Aschalonem petunt et obsessam assiduis urgent assultibus, machinas ad muros appli-
cant et tormenta ad lapides intorquendos. Videntes cives, quia pauci sunt et quia sibi nec
vires ad resistendum nec victualia in longum suppetunt, urbem dedunt, concessis sibi et
vita corporum et facultatibus rerum mobilium⁴. Urbe tradita Salaadinus potitus, turres
occupat deputatque custodes, civibus expositis et quo vellent pergere secure conductis.
Facta est Aschalonis prefata deditio pridie Nonas Septembris. Ipsoque die eclipsis solis Sept. 4.
accidit, stelleque in celo vise sunt ut in nocte. Per hos dies latrunculum Syrie et eo-
rum qui solitudinem inhabitant, quos Turcomagnos vocant, innumera multitudo Laoditiam
urbem impetunt et devastant. Cum quibus princeps Antiochie Raimundus dum incaute
congregatur, nonnulli ex suis ab hostibus perimuntur. Deinde usque Antiochiam veniunt
ipsamque incursant et circumiacentem regionem rapinis, incendiis cedibusque profligant.
Terram quoque illam que Nerei mons [vel^c Nigra montana] dicitur, terram utique peramenam
et rerum omnium copia monasteriisque florentem, predando pariter et incendendo depasti
sunt. Cumque largissimis honustati predi^d in sua redirent, Antiocheni et de vicinis locis
undique glomerati, eos ad quasdam locorum angustias precurrentes aggressi sunt et, con-
serto prelio, ingentem ex eis multitudinem prostraverunt; pauci vix fuga elapsi sunt, cap-
tivi eruti, excussa preda et de predonibus insignis victoria reportata. Interea Iherosoli-
mite et qui de vicinis locis undique hostium metu confluerant omni se supplicandi genere
afflictabant. Agebantur ab omnibus creberrime letanie, confessiones, ieiunia, quodque
miserandum erat, ipsa quoque parvula etas his spiritalibus^e exercitiis insistebat. Siquidem in
patulo erat ira Domini vehemens et flagellum inundans, cum sic ostenderet Dominus populo
suo dura et partem terrae, quam tulerat de manu Amorraei, rursus traderet Amorraeo. p. 315.
Ascalone recepta munitaque, Salaadinus Iherusalem properat, ut eam obsideat, arbitrans cf. Gen. 48,
fore cessuros de facili, qui videbant et alios iam cessisse sibi adesse paucissimos qui 22.
defenderent et innumeros qui defendere non valerent. Venientes itaque Turci, urbem a parte
occidentali oppugnant novemque diebus continuos et acerrimos dant assultus. Sed civibus
viriliter obsistentibus, cum nec sic proficerent, ab aquilonari parte statuunt assilire. Illic
ergo machinis ac tormentis ad saxa^f iaculanda compositis, instantissime ceperunt urgere
et de tormentis lapides indesinenter excutere et concutere muros, adeo ut excussorum vio-
lencia lapidum perfracta rueret pars murorum. Considerantes obsessi, obsessores non
posse resisti, quid agere debeant, in commune pertractant. Placuit demum, ut instanti
periculo cederent seque dederant Salaadino. Res ad Salaadinum perlata est; placet ei quod
expetunt, tali tamen conditione prefixa, ut certe redemptionis accipiat precium de capitibus
singulorum, hoc est ab his qui decem annos et supra excesserant decem aureos^g, quinque
vero a mulieribus et ab his qui infra decennium tenebantur⁵. Secundo igitur Octobris die, Oct. 2.
qui erat ab obsidione 14, feria 6, dedita Turcis urbs patuit; Salaadini statim imperio basi-
licarum campane malleis sunt contrite, quarum tamen metalla in suos noluit usus redigi,

50 a) Sarrac. corr. Sarac. 1. b) bis scr. sed alterum del. 1. c) v. N. m. superscr. 1. d) dis e corr. 1. e) sic 2;
spālibus 1. 3. f) sacsa? corr. saxa 1. g) bizanzios del. et superscr. aureos 1, et sic 2—4; bizantios ed.

1) Similia narrat Benedict. Petroburg. II, 20. Cf. interposita, ut Guido rex et alii principes e captivi-
etiam epist. Wilhelmi apud Röhricht p. 190. Sed tate dimitterentur. 5) Cf. Radulf. Coggesh.; Röhr-
falsa sunt; vide ibi p. 177. 2) Raimundus, filius richt p. 140 sqq.
55 Boemundi III. 3) Ludovicus. 4) Etiam conditione

1187. sed ab his quorum erant libere vendicari. Sacra pro dolor! loca debita veneratione fraudata sunt. In ipsis enim stabulavere iumenta et sordes quaslibet perpetrarunt. Ceterum ecclesia sancti Sepulchri, multo auri precio redemerunt Suriani, ne pateret gentibus, ne sordibus subiaceret. Templo Domini miram venerationem exhibuere Turci, quod etiam iuxta ritus suos consuerunt antiquitus venerari. Sane antequam vellet illud ingredi Salaadinus, 5 iussit parietes intra extraque aqua rosacia dilui totumque lustrari. Sed et crucem grandem ac deauratam supra pinnam templi celsius eminentem ignominiose deiecerunt ad terram et cum clamoso ululatu per plateas in nostrum obprobrium detraxerunt. Porro a nostris exacta est taxata redemptio. Cumque pauperum ac debilium multa milia essent, qui se redimere non valerent, iubente Salaadino immunitate donati sunt. Adolescentulorum ac 10 mulierum quam plures, quos faciei venustas decorque corporis commendabat, aut apud se retinuerunt aut aliis distraxerunt. His qui supra muros in cellis reclusi abstinencie et orationi vacabant iussum est, ut abirent. Porro infirmis, qui servabantur in hospitali, iussit Salaadinus per aliquantum temporis de fisco proprio necessaria ministrari. Audita deditione Iherusalem, multa quoque castra, que vix ab homine capi possent, si defensores haberent, 15 in deditionem recepta sunt. Condixerant enim, quia, si Iherusalem capta foret, ipsi quoque se dederent, sin autem, resisterent quoad possent. Patriarcha Heraclius clerusque universus et de monasteriis diversorum ordinum professores turbaque cuiuslibet etatis et sexus innumera de Iherusalem recesserunt. Alii Antiochiam profecti sunt, alii Alexandriam, ut inde Siciliam navigarent. Universis pene Latinis urbem linquentibus, Suriani et sectarum 20 homines diversarum, utpote Georgiani, Iacobite, Greci, Armenii, remanserunt ibidem sub Turcorum dominio constituti^a. Capta est autem Iherusalem post annos 88, ex quo a Turcis eruta et nostris est restituta. Quodque mirandum est, tantumdem fere temporis possessa est a nostris, quantum et prius a Turcis. Quod facile perpenditur, si paulo superius hec cronica revolvantur. Illud quodque admiratione non vacat, quod, sicut Urbani secundi tem- 25 pore tunc liberata est, ita Urbano tercio presulante nunc capta est.

[Sublatis^b annis tredecim de mille ducentis

Iherusalem capitur, et ea gens Turca potitur].

Transmarine calamitatis hystoria ubi per Occidentem insonuit, gravi meroris aculeo corda omnium sauciavit, quia ibi emarcuerit^c christiana religio, ubi floruit eius principium, et 30 princeps provinciarum facta sit sub tributo. Accrevit quoque dolori, quod multa illic nefanda patrata sunt, profanate basilice, loca sacra sordibus ac iumentis exposita, nomen Christi et christiana religio habita in blasphemiam et contemptum. Urbanus papa, cum tam flebilem rem audisset, nimis indoluit, et ex nimio animi dolore languescens, post breve moritur sepeliturque in urbe Ferrarias, quo nuper advenerat de Verona. Ferrarienses cives 35 miram defuncto honorificentiam exhibuerunt et septem diebus eius exequias cum immensis luminaribus celebrarunt. Post eum Albertus cancellarius substituitur et Gregorius octavus vocatur, vir litteratura facundiaque clarus, sed puritate vite et animi integritate preclarius si- que corporis vehemens castigator. Audita eius promotione letatus est admodum Fredericus augustus, eo quod virum discretum et iusticie zelatorem cognosceret sibi- que benivolum et 40 omnibus, si diu viveret, profuturum. Precepit quoque principibus et prefectis omnem ei reverentiam impendere et transeunti per terram suam de fisco proprio victualia ministrare. Pontificali itaque dignitate suscepta, vir Dei pensare cepit attentius, qualiter labenti rerum statui subveniret. ^{p. 316.} Videbat nempe sui temporis ecclesiam per vicia diffluam et in maligna prolapsam ambitioneque et avaritia luxuriaque necnon heresibus quasi quibusdam pesti- 45 lentissimis hostibus vineam Domini totam fere iam esse depastam. Hoc meditabatur die ac nocte, hec eius cura, hoc studium, ut sui negligens viveret omnibus, ut per eum, coope- rante Domino, facies ecclesie marcida refloreret. In primis igitur ad subventionem Iherusalem totis inhiat animis et ad concitandos principes et populos per Occidentis provincias destinat tam legatos quam litteras¹, que et cladem orientalem exponant et penitenti- 50 absoluteones promittant Iherusalem profecturis. Sed pro dolor! in suo mox exortu flos decorus exaruit. Siquidem post^d duos menses cum venisset Pisam et inter Pisanos ac Ienuenses feraliter antea dissidentes sopisset discordiam pacemque firmasset, instante natale

a) subst. 3. b) versus post in marg. suppl. 1. c) in loco raso 1. d) per 3.

1) Jaffé, Reg. nr. 9984. 9985.

Domini, rebus humanis eximitur et apud eandem urbem honorifice sepelitur. Successit ei 1187.
Paulus episcopus Prenestinus Clementis nomine alteratus. Imperator Constantinopolis Dec.
et rex Siciliae post longam et gravem utrimque profligationem reducuntur ad pacem.

Anno Domini 1188. crebrescebat ubique rumor lamentabilis de partibus transmarinis,
5 et ingemiscebat mundus, pluresque de correctione vite attentius cogitabant, plures signo
crucis accepto ire Iherusalem proponebant. Philippus rex Francie et Henricus rex Anglie,
dum pro sedando inter se discidio ad colloquium veniunt, Tirensi archiepiscopo adhortante,
signo se crucis insigniunt, animum intendentes, ut Christi obprobrium vindicent gentesque
debellent. Exemplo regum permoti, idem faciunt et barones. Adiunguntur et eis multa
10 militum milia turbaque conditionis cuiuslibet infinita. Fredericus quoque imperator eodem
peregrinationis voto se alligat, et per totum imperium ac fere ubique terrarum eadem vota
et studia effervescunt. Post hec regis et procerum consilio agitur, ut ad auxiliandum pere-
gre profecturis hominum ad ecclesias pertinentium mobilia decimentur. Quod quidem in
grandem perniciem versum est. Nam plures ex his qui decimationes exigebant violentius
15 gravabant ecclesias. Exactionibus quoque tallisque insolitis minores quique et subditi
a maioribus oppressi sunt et exhausti. Ex quo sane peccato creditur accidisse, ut iter pro-
positum impediretur, et dissensiones ferverent, et male parta in malum effluerent. Dum
enim votivo itineri instanter necessaria preparant, Sathan letis principiis invidens, serit
discordias, et effusa est contentio super principes. Nam inter Philippum regem comitem-
20 que Riccardum et patrem ipsius recrudescit discidium, quod putabatur sopitum. Commo-
ventur populi, expeditiones parantur. Philippus rex in Bituria Dolense castrum¹ diripit
aliaque plurima aut dedita recipit aut vi capit. Nulla ei poterat obstare munitio; habebat
quippe quosdam artifices, quos fossores vel talparios vocant, qui ad modum talpae subter-
ranae fodientes, quaslibet murorum aut turrium firmitates ferramentis validissimis pre-
25 rumpebant. His aliisque machinis omnia de facili obtinebat. Templarii et Hospitalarii
virique fortes quam plurimi cum plurimo armorum, equorum et victualium apparatu trans-
fretant, ut oppressis succurrant. Guillelmus quoque rex Siciliae per Margaritum^a classis sue
ducem iter marinum liberum a piratis tutumque reddiderat et tam subvectionibus navium
quam rerum quarumlibet copia nostris trans mare satis munifice et magnifice succurrebat.
30 Ipso anno nimius estus incanduit et siccitas fuit insolita, adeo ut per loca pleraque et fluvii
et fontes et putei siccarentur. Plurime quoque ignium clades per Gallias acciderunt, que
plurimas urbes et oppida plurimum attriverunt. Inter que Autisiodori pars maxima, tam divi-
ciis quam edificiis amplior atque insignior, in vigilia sancte Marie Magdalene subita incen-
sione consumpta est². In crastinum eiusdem festi Trece civitas populosa, referta opibus,
35 tectis amplissima, repentina conflagratione fere funditus est attrita^b. Celebrabantur ibi tunc
nundinae, in quibus diversas congesserant opes, qui de diversis partibus confluxerant insti-
tores. Ita vero de nocte subitum emersit et invaluit vorax incendium et circumquaque ven-
torum turbine raptabatur, ut, dum volunt unusquisque vel sua vel aliena eripere, aut eos
interciperet flamma, aut que servare voluerant desererent exurenda. Facta est perinde
40 inestimabilis rerum depericio, et periire quam plurimi mediis ignibus intercepti. Episco-
palis ecclesia plumbeis tegulis decenter operta illo tunc incendio conflagravit. Necnon et
sancti Stephani basilica, quam comes Henricus³ fundarat et dotarat redditibus aurique et
argenti ornamentorumque varia supellectile^c adornarat. Periit et cum ea tota illa orna-
mentorum insignium congesta varietas. Hisdem diebus Provignum^d, Belvacus et Pictavis
45 nec longe post Carnotum, urbes populoze opulenteque^d, vastis correpte sunt ignibus et
afflicte. Sed et per hos dies multis^e in locis emergentibus repente incendiis, occulto Dei^e
iudicio accidit rerum infinita vastatio. Salaadinus urbes et oppida, que de manu nostro-
rum rapuerat, multis reparat et roborat munimentis. Inter quae Accon et muris maxime
virisque premunit. Munitiones paucas^e, quas adhuc nostri tenebant, impugnat et precipue
50 Tyrum expugnare contendit, sed cum dampno suorum sepe victus et confusus abscedit.

Anno Domini 1189. ingens fit motio, et de diversis partibus per mare, per terras, par-
tes adeunt transmarinas. Ravennensis⁵ et Pisanus⁶ archipresules cum multo de Italia

a) Magar. corr. Margar. 1. b) eversa 3. ed. c) supellectile 1. d) deest 2. e) superscr. 1.

1) Bourg-Dieu (Deols) prope Châteauroux. 2) Cf. Chron. Autis. breve, Martene, Thes. III, p. 1385;
55 Labbe, Noya Bibl. I, p. 405. 3) I. Campaniae. 4) Provins. 5) Gerardus. 6) Ubaldus.

1189. agmine transfretantes^a, appulsi Tyrum, Tyrensibus fiunt non modicum adiumentum. Fre-
 Apr. 23. dericus imperator cum uno ex filiis suis duce Suavie¹ in festo sancti Georgii peregrinationis aggressus iter, imperii sui fines egreditur, comitante pariter multitudine infinita rerum omnium apparatibus affluenter instructa. Intrans Hungariam, a rege Hungarie² veneranter excipitur et magnifice muneratur. Dehinc transito Danubio, per Bulgariam tendit in Tra-
 ciam. Sed cum ei Grecorum imperator negaret transitum, vias obstrueret, divertit in Gre-
 ciam, et Grece partem occupans, per aliquantum temporis inibi demoratur. De Fresia et
 Dátia 50 naves pariter federate eandem peregrinationem arripiunt. De Flandriis quoque
 37 rates cum grandi apparatu secute sunt, et dum per Hispanias transeunt, quandam Sar-
 racenorum urbem nomine Silviam³ obsident. Et post 40 dies captam diripiunt. Nulli etati 10
 parcitur, sexus uterque pariter trucidatur. Plurimum in ea opum et ornamentorum reper-
 tum est et inter eos equa distributione partitum. Regi de Portigal⁴ urbem reliquere tenen-
 dam. Alia quoque Saracenorum oppida ab eis direpta sunt. De Francia et de Campania
 viri illustres et milicie titulis gloriosi eunt Iherusalem. Interim inter regem Philippum
 et regem Anglie fervescente discidio, plurima fit castrorum urbiumque direptio. Turonis 15
 urbs capitur, Cenomannis urbs opulenta amplaque et ipsa capta diripitur. Post hec inter
 reges pax redditur; et paulo post defungitur rex Henricus, nimio, ut aiunt, absortus dolore,
 quia videret se et a rege Francie sic oppressum et a suo quoque filio, qui ad regem Fran-
 cie confugerat, derelictum. Sepultus est in cenobio virginum quod Fons-Ebraldi⁵ dicitur,
 multis a se redivisibus et muneribus ampliatus. Regnavit autem annis 36, vir prudentia gestis- 20
 que famosus, letis florens successibus, et qui tyrannos semper oppresserit foveritque subiectos,
 perpetua dignus memoria, nisi quod sanctum Thomam adversatus est; in cuius vindictam
 sanguinis, ut creditur, a filiis impetitus, domestica diu clade non caruit. Successit ei Richar-
 dus, filius eius, et apud Lundoniam coronatur in regem. Per eosdem dies nostri qui trans-
 fretaverant, cum multa milia apud Tyrum existerent, Accon urbem petunt et obsident. Et 25
 ecce Salaadinus cum multis milibus accurrit, ut obsessis succurrat et impetat obsessores.
 Cumque nostri hostium assultus assiduos ferre non possent, valla et aggeres in giro
 castrorum exstruunt, et sic tutiores existunt. Post hec pugnam acerrimam cum hostibus
 conserunt, multique nostrorum occumbunt. Multis itaque diebus in Tholomaidis obsidione
 morantes, multas paciuntur calamitates vel per incursus hostium vel per aeris inclemen- 30
 tiam vel per victualium indigentiam. Siquidem et a facie et a tergo hostilis imminebat
 obsidio, et aeris intemperies tanta fuit et inundatio pluviarum, ut pre nimia humectatione
 corrupta cibaria deperirent et innumeri morbo dissinterico laborantes obirent. Miranda pro-
 inde ac perpetuo memoranda virorum illorum constantia, que tot malis obsita, non defecit,
 sed permansit infracta. Ipso anno rex Siciliae moritur, cuius mors universis intulit in- 35
 estimabile detrimentum. Nam cum non haberet heredem, Henricus, Frederici imperatoris
 filius, dicebat debere se fieri successorem et pacto promissionis et iure propinquitatis, quia^b
 Constantiam, regis quondam Siciliae Rogeri filiam^c, duxisset in coniugem. At Siculi regni
 procures, inito simul consilio, Tancredum, virum illustrem, substituerunt in regem. Gran-
 dis igitur fit utrimque turbatio, et aliis insistere, aliis resistere parantibus, concutiuntur pro- 40
 vintie, et imprimis maxime Campania et Apulia^d profligantur.

Anno Domini 1190.* Philippus rex Franciae et Richardus rex Angliae cum infinito
 agmine et incredibili apparatu et fere universi procures, Odo⁶ dux Burgundie, Philippus
 comes Flandrie, Henricus Campanie, Theobaldus Blesensis, Stephanus Sacri-caesaris, sed et
 archiepiscopi episcopique quam plurimi et qui alicuius in milicia nominis habebantur 45
 diverso quidem tempore, sed eodem anno peregrinationis iter arripiunt. Tantam aliquando
 populorum motionem fuisse, etas ulla non meminit, nulla recenset^e hystoria. Diversos
 itaque adeunt portus navesque conscendunt. Mare tunc solito procellosius tumescebat.
 Navium perinde alie per multa pericula transfretant, alie ad littora vi ventorum repulse, ali-
 quante quoque naufragantes submerse sunt. Philippus et Richardus reges Messanam Sici- 50

*) In marg. add. manu s. XV. 1: M semel et bis C denis annis minus intrat
 Egora Philipus rex et pertransit ad Acon.

a) tranfret. 1. b) quia — At postea in rasura scripta 1; cf. supra p. 248, n. f, ubi eadem fere verba in loco raso
 scripta sunt. c) sororem ed. d) Ampulia miniator corr. Apulia 1. e) recenset corr. recenset 1.

1) Friderico. 2) Bela. 3) Silves in Algarbia. p. 191 sqq. 4) Sanchoni I. 5) Fontévrard. 6) Immo 55
 Cf. Narrat. de itinere navali etc. ed. a Gazzera Hugo III, pater Odonis III.
 in 'Memorie della acad. di Torino' ser. 2, t. II,

lie urbem vix tandem appulsi sunt, nec progredi valentes, inibi hiemarunt. Venit * ad ^{p 318.}
 eos abbas Ioachim, de suo evocatus monasterio in Calabria constituto, qui ab eis de futuris ^{1190.}
 sciscitatus respondit, quod mare transitori forent, sed aut nichil aut parum proficerent,
 necdumque adesse tempora, quibus liberanda foret Iherusalem et regio transmarina. Ipso
 5 anno Fredericus imperator cum imperatore Grecorum Tursach qualicumque pace compo-
 sita^a, Bosforo transsitus^b, perambulans Asiam, multa suorum dampna perpetitur vel per
 assultus hostium vel penuriam victualium. Nam soldanus Iconii sua eum circumvenit astu-
 cia, qui forum venalium ei se promiserat paraturum. Ob hoc eundem soldanum persequens,
 usque ad Iconium potenter accessit et circumiacentia queque succendit¹. Dehinc cum ad
 10 quasdam locorum venisset angustias, repperit Turcorum multitudinem infinitam, cum qui-
 bus congregiens, eos viriliter debellavit. Habito de hostibus insigni tropheo, dum quendam
 fluvium transit, demergitur, et vix extractus, paulo post moritur². Moritur autem anno im-
 perii sui 38, vir quidem magnanimus gestisque preclarus ac sibi rebellium fortis edomitor
 et qui adeo imperium dilatarit, ut post Carolum Magnum gestorum magnificentia vix parem
 15 habuerit. Exercitus eius Anthiochiam veniunt, ubi dum fessa reficiunt corpora et infrunite
 epulis se distendunt, tanti ex eis egrotant et obeunt, ut de tanto exercitu vix^c pauca milia
 remanerent. Imperatoris filius corpus patris Tyrum usque detulit; quo ibidem sepulto, cum
 ad Tholomaidis obsidionem venisset, paulo post obiit³. Obeunt et comes Flandrie, Theo-
 baldus Blesensis, Stephanus Sacri-cesaris procerumque ac nobilium turba quam plurima de
 20 diversis mundi partibus aggregata.

Anno Domini 1191. Clemens papa moritur; cui Iacinctus diaconus cardinalis, vir grande-
 vus ac generosus, substituitur Celestinusque vocatur; qui ipso die pasche pontificalem ^{Apr. 14.}
 consecrationem accepit et in crastino Henricum, Frederici imperatoris filium, imperiali ^{15.}
 corona insignivit. Philippus et Richardus reges mare intrant; sed Philippus directo iti-
 25 nere Tholomaidam appulit et cum inestimabili veneratione susceptus est. Richardus vero
 cum suis galeis et ratibus Ciprum venit, inveniensque quendam pseudoimperatorem⁴ insule
 dominantem, ipsum cepit sibi que insulam subiugavit. Eum interim Philippus ad expugnan-
 dam Accon expectabat. Condixerant enim, quod nonnisi pariter expugnarent. Igitur cum
 venisset, primo fossata implere ac coequare contendunt. Sed cum a Philippo Richardus
 30 sepius dissentiret et in perurgendis assultibus minus fideliter ac dissimulanter ageret⁵,
 Philippus tamen vehementissime insistebat, petriarias faciens adhiberi quam plurimas, qui-
 bus nocte dieque incessanter iactantibus, murorum pars crebris ictibus concussa perfringi-
 tur, turris quoque mirabilis firmitatis⁶, fossoribus cuniculos subter agentibus, conquassatur.
 Hostes vehementer artati, cum nullam sibi viderent adesse potentiam resistendi, regis col-
 35 loquium expetunt urbemque et sua pariter seque dedunt. Accon igitur 4. Idus Iulii a nostris ^{Iul. 12.}
 recepta est post decursum fere biennium ex quo ceperat obsideri. Porro Turci intra urbem
 reperti, cum pacta que cum rege inierant tenere non possent, alii multo precio evasere
 redempti, alii in compedibus ad serviendum detenti sunt, quam plurimi gladio trucidati.
 Audita captione prefata, timor et tremor irruit super hostes, et Aschalonem aliaque castella,
 40 que de manu nostrorum rapuerant, diruunt vacuaque dimittunt. Eodem anno in episco-
 patu Parisiensi apud castrum Pontisaram^{d.7} sacerdos quidam Gwillelmus nomine, dum
 letanias que sunt ante ascensionem Domini⁸ cum populo ageret, subita egritudine tactus de-
 fungitur; de hoc ferunt, quod mire fuerit^e caritatis in pauperes viduasque et orphanos vitio-
 rumque vehemens insectator ac divini officii vigilantissimus prosecutor, et licet in seculo
 45 degens, sed seculum omnino postponens; qui quam pure, quam accepte Deo servierit, patet
 ex frequentium ostensione signorum, quibus mirificat Dominus sanctum suum. Per hos
 dies Romae quidam nomine Benedictus, vir in rebus seculi experientissimus, cum videret
 urbem rapinis et furtis^f et cedibus diversisque iniuriis expositam, primo sibi paucorum ani-

a) compisita corr. composita 1. b) sic 1. c) deest 2. d) Puntis. corr. eadem manu Pontis. 1. e) fuit 2.
 50 f) et f. des. 2.

1) Haec minus recte narrata sunt. Apud Iconium exercitus Turcorum victus, et ipsa urbs capta est. 6) Quae Maledicta vocabatur. 7) Pontoise. 8) A. 1192, Mai 10, ut Rigord. p. 36. scribit. Nam hoc anno die Mai 10. fuit dominica Rogate, a qua litaniae minores incipiunt.
 2) Neque haec vera sunt. Cf. Riezler in 'Forschun- gen z. D. Gesch.' X, p. 68. 126 sqq. 3) A. 1191, Ian. 20; et comites modo enumerati demum aestate
 55 a. 1191. obierunt. 4) Isaac. 5) Quod Franco-

1191. mos conciliat, dehinc pluribus aggregatis, eligitur, ut totius urbis obtineat potentatum. Cepit itaque in malefactores districtus ultor existere sibique adversantes comprimere, sicque in brevi malorum violentiis motibusque compressis, intra urbem et circa tuta omnia efficit et quieta. Philippus rex, apparatu suo sub manu ducis Burgundie commendato, redit a partibus transmarinis.

Anno Domini 1192. nostri qui trans mare remanserant parum proficiunt, ac demum inter eos et Salaadinum usque in triennium statuuntur inducie. Sic tamen, ut Aschalonem, quam nostri cum summo labore et expensis construxerant, rursus diruerent. Sicque nobilis civitas in vastitatem redacta est. Conradus marchio¹, dum in urbe sua Tyro per plateam ingreditur, a duobus sicariis, quos Assessinos [vel^a Assideos] vocant, cum cultellis occiditur. Unus eorum plagis innumeris in momento expirat, reliquus vivus captus incenditur. Odo² dux Burgundie multique nobiles intra paucos^{*} dies obeunt, pauci repatriant. Henricus comes³, uxore marchionis⁴ accepta, ad principandum eligitur.

Anno Domini 1193. Richardus rex Anglie, dum per multa naufragia redit ac per Austriam latenter in patriam suam transire deliberat, a duce Austrie⁵ capitur⁶ et imperatori traditur, a quo et per annum in custodia detinetur. Ipso anno Salaadinus, totius Orientis turbo orbisque concussor, moritur in Damasco; post quem filii eius eorumque patruus Sephadinus diutius concertavere de regno. Philippus rex Normannie fines intrat, Gisortium castrum munitissimum capit aliaque plurima vel vi vel deditione pervasa aut incendit aut diruit aut que retinere voluit firmitus communit. Eodem anno sororem⁷ regis Danorum apud Ambianis urbem ducit in coniugem, que a Remensi archiepiscopo⁸ uncta est in reginam. Sed miro Dei iudicio, ubi eam accepit, sic exosam habuit, ut statim eam relinquere cuperet et de divortio cogitaret. Benedictus Rome dum se magnificentius ageret⁹, invidiam contra se excitat Romanorum, eorumque factione in Capitolio obsidetur et capitur captusque diu in custodia detinetur. Guido Senonensis archiepiscopus obit. [Hic^b vir multe prudentie et moderationis unice fuit, literis adprime instructus et rerum tam secularium quam ecclesiasticarum peritia satis clarus. Ecclesiam cui prefuit in multis adauxit tam dotibus reddituum quam ministris altarium. Qui cum ad extrema venisset, sua fecit omnia distrahi et suum omne debitum prius reddi, reliqua deinde pauperibus erogari].

Anno Domini 1194. rex Anglie infinita exactione redemptus, in regnum suum regreditur. Tancredus rex Siciliae eiusque filius Rogerus, iam in regem promotus, intra paucos dies regni simul ac vite exitum sortiuntur. Michael Parisiensis decanus, vir honestate vite et prerogativa litterature famosus, a clero transmarine ecclesie in patriarcham eligitur, sed interim, dum hanc electionem detrectat suscipere, a Senonensi ecclesia in archiepiscopum promovetur. Imperator Henricus, qui ad pervadendam Appuliam Siciliamque sepius aspirarat, audita morte Tancredi regis, terra marique copiosum exercitum destinat, susceptusque a principibus regni, regnum universum sue subiugat ditioni. Carnotum, civitas populosa edificiisque conferta, subita exustione vastatur. Illo quoque incendio illa insignis ecclesia nomine Dei genitricis ornata cum toto claustro conflavit et corruit. Ubi^c etiam reliquiarum et hominum multitudo necnon et ornamentorum congeries immensa deperiit. Philippus rex nobile castrum Vernulium¹⁰ obsidet et oppugnat nec tamen expugnat; Hebroas¹¹ urbem incendit et subruit. Per hos dies septima Idus Iulii grando cecidit horrenda in modum lapidum, quantitatis non modice, que in pluribus terrarum locis adeo segetes ac vineta vastavit, ut etas nulla meminerit, tantam tamque diffusam fructuum deperitionem aliquando accidisse per grandinem.

Anno Domini 1195. imperator de Sicilia rediens, uxorem¹² filiumque¹³ Tancredi regis ac de primoribus regni qui contra se conspiraverant secum abducit, partemque plurimam thesaurorum a Siculis regibus congestorum asportat, coniuge sua¹⁴ cum filio, quem nuper ex ea suscepit, apud urbem Panormum derelicta. [Per^d id tempus apud Constantinopolim

a) v. A. superscr. 1. b) uncis incl. in marg. manu C add. 1; hoc loco 2. 4; des. 3. ed. c) U. e. minio expuncta 1. 50 d) uncis incl. manu B in marg. suppl. 1; hoc loco 2. 4; iam supra post archiepiscopus obit ad a. 1193. 3. ed.

1) De Monte-ferrato. 2) Hugo. 3) Il. Cam-burgem. 8) Guillelmo. 9) Cf. supra a. 1191. paniae. 4) Conradi nuper necati, dicta Isabella, 10) Verneuil in Normannia. 11) Evreux. 12) Sibyl-filia Amalrici regis Hierosol. 5) Leopoldo V. lam. 13) Wilhelmum. 14) Constantia. 6) Iam a. 1192. circa natale Domini. 7) Inge-

facta est gravissima rerum discissio. Nam cum imperator Tursac fratrem suum¹ in sub- 1195.
lime extulisset, idem frater in fratrem et dominum insurgens rebellat ipsumque de fascibus
imperii deiciens et excecans incarcerat et imperium usurpatum incubatione diutina non
tam regit quam lacerat]. Ipso anno de orientalibus partibus Saracenorum exercitus infini-
tus in Hispanias transfretat et cum rege Toletano² habita congressione confligit et superat,
factaque innumerabili strage nostrorum, partem Hispaniae occupat et rapinis cedibusque
profligat. Perlato ubique tam miserando rumore, gravis omnium corda perculit mestitudo.
Philippus et Richardus reges a pristina interim simultate non quiescunt, sed implacabili
odio se invicem persecuntur et maxime in regionum suarum finibus multas gravesque
faciunt direptiones et frequentes incursus. Eodem anno mense Februario ingens aqua- 1196.
rum exundatio contigit, et fluvii preter solitum alveos suos egressi, plurima detrimenta
plurimis intulerunt. Per id tempus vehemens fames Gallias atterebat, que per 4 annos con-
tinuos ita populos multiplici calamitate confecit, ut multi, qui multis antea copiis florie-
rant, publice mendicarent. Nec modo quarumlibet frugum, sed et vini et olei et salis rerum-
que omnium, quibus humana fragilitas indiget, grandis indigentia perurgebat.

Anno Domini 1196. imperator Henricus expeditionem parat in Siciliam et de Ale-
mannia infinita virorum milia secum trahit. Per totum imperium ingens fit motio, et tam
de episcopis quam de principibus, in quibus archiepiscopus Maguntinus³ et dux Saxonie⁴
eminebant, Iherosolimitani itineris voto se obligant. Imperator quoque per Apuliae^a et
Siciliae littora tam in navibus quam in victualibus immensum exhibet apparatus et ad
regionis transmarine liberationem inhiante intendit.

Anno Domini 1197. Theutonici, qui mare transierant, dum omnia turbulenter actitant,
inducias quas nostri cum Turcis inierant abrumpunt urbemque Beritum oppugnant et capiunt.
Turci ob hoc infensi Iaphiam, que et Ioppe dicitur, repente pervadunt, obtruncant omnes,
munitionem loci firmissimam diruunt soloque coquant. Per eosdem dies Brenensis
comes⁵ eiusque fratres, Campaniensium militum fulti^a auxilio, comitatum Nivernensem^{*p. 320.}
pervagantur et loca pleraque aut diripiunt aut incendunt, Vizeliacum⁶ quoque cum ex-
pugnare non possent, burgum suppositum domibus confertissimum direptione incendioque
devastant. Ipso anno imperator, dum in Sicilia commoratur, quorundam contra se con-
spirantium insidiis appetitus, sed per fugam elapsus, conspiracy auctores horrendo
discerpit supplicio. Nec multo post idem apud Messanam moritur anno imperii sui^b sep-
timo, filio eius admodum parvulo cum matre relicto. [Mauricio^c Parisiensi episcopo, viro
grandevo et magnorum operum patratore, defuncto⁷ succedit Odo, Bituricensis cantor, vir
clarus genere et litteris et honestate morum et animi pietate]. Regina Ungarie⁸, Philippi
regis Francie soror, cum post mortem viri sui⁹ multo apparatu partes transmarinas adisset
iamque Tholomaidem appulisset, paulo post obiit. In eadem quoque urbe hisdemque die-
bus Henricus comes¹⁰, nepos eius, dum in superiori cenaculo palatii sui cuidam fenestre
innitendo se applicat, miserabili precipitio collisus expirat. Cuius mater Maria nomine,
que comitatum Campanie satis strenue viriliterque regebat, cum de morte filii ac sororis
sue regine Ungarie nuntium accepisset, nimis indoluit, nec multo post obiit. Theobaldus,
filius eius egregie indolis, in comitatu succedit. Eodem anno Petrus cantor Parisiensis,
doctor eximius et tam vita conspicuus quam doctrina¹¹, vir iusticie ac pietatis amator, qui-
que plurimis plurimum profuerat tam eruditionis verbo quam virtutis exemplo, apud ceno-
bium quod dicitur Longus-pons¹² in multa devotione et sancta confessione migrat e corpore.
Celestinus papa moritur¹³; cui succedit Lotharius, Innocentii nomine alteratus. Theuto-
nici, qui transfretaverant, cum grandia se facturos sperarent, morte imperatoris audita,
repatriant. Sicque miro tremendoque Dei iudicio actum est, ut queque gentes de diversis

a) Ampul. corr. Apul. 1. b) sui septimo in rasura alia manu 1; sui sexto ed. c) uncis incl. in marg. manu B, quae pag. 321—324. exaravit, suppl. 1.

50 1) Alexium III. 2) Alfonso III. rege Castelliae. 11) Cf. Radulph. Coggeshal. ad a. 1197, ubi fere eadem verba; Iacobi de Vit. Hist. occident. c. 8, ed. Duac. p. 280 sqq.; Ioh. de Flissicuria elogium, SS. rer. Gall. XVIII, p. 800 etc. 12) Prope Soissons. 13) Demum a. 1198, Ian. 8.
3) Conradus. 4) Henricum palatinum comitem, filium Heinrici Leonis, intelligere videtur, ut infra ad a. 1198. 5) Guillelmus. Cf. Chron. Vizeliac., SS. rer. Gall. XVIII, p. 743. 6) Vézelay, distr. Yonne. 7) Iam a. 1196, Sept. 11. 8) Margareta. 9) Belae III. a. 1196. defuncti. 10) II. Cam-

mundi partibus ad liberandam Iherusalem undecumque confluerant, vel casibus interirent multimodis vel inefficaces redirent.

Anno Domini 1198. inter principes Alemanniae fit acerba dissensio, aliisque Phylippum, defuncti imperatoris germanum, aliis Ottonem, ducis Saxonie fratrem¹ et regis Anglie ex sorore² nepotem, sublimare volentibus, regnum illud diu quietum opulentumque varie⁵ perturbatur misereque discerpitur. Per idem tempus sacerdos de Parisiensi episcopatu Fulco nomine³, vir magne fidei viteque honeste, celebri opinione clarebat. Is Domino inspirante de licentia sui episcopi vicinas peragrans regiones, Franciam, Flandriam, Burgundiam perlustrabat, verbum sane doctrine et veritatis instanter seminans et duo precipue crimina usurarum atque luxurie vehementer insectans. Sane verbis eius attestabantur¹⁰ miracula, ut per eum cooperante Domino non modo animabus sed et corporibus influeret medicina. Recalescebat proinde fides in populis, et tanquam celi distillasset a facie Dei, ad tempus mota est terra, sicque afficiebantur erga iam dictum virum, ut eum, quocumque se verteret, et nimis gratulanter exciperent et verba eius nimis sitienter haurirent. Currente igitur velociter verbo Dei, multas ex his que peccabant publice, multos ex his qui fenus¹⁵ publicum exercebant, solo verbo convertit ad Dominum, qui pre multitudine sua censura ecclesiastica non poterant coherceri. Sed et de heresi Poppulicana, omnium hereseon feculentissima, que virulentas radices suas late quidem sed latenter hoc tempore propagarat, multi ad fidem reversi sunt, eorumque confessione plures ex eadem heresi sunt detecti. Inter eos heresiarcha Terricus, magnus diaboli laqueus, qui apud Corbiniacum⁴ in specu²⁰ subterraneo diu latuerat pluresque subvererat, tunc productus e latebris et convictus, incensus est. Apud urbem quoque Nivernis abbas Sancti Martini⁵ et decanus maioris ecclesie de hoc pestilentissimo errore notati, episcoporum sistuntur concilio Senonis convocato, ibique abbas deponitur, decanus suspenditur⁶, et sic ad sedem apostolicam destinantur. Aput vicum quoque qui dicitur Caritas⁷ quidam viri predivites heresis predictae notabiles,²⁵ cum se absentassent die quo citati fuerant, ut ab hac infamia se purgarent, ab ecclesia sunt precisi et expositi publice potestati. Per hos preterea dies Iudei gravi direptione et afflictione vexati sunt. Nam cum vir Domini Fulco ad extirpationem viciorum insertionemque virtutum totus insisteret et usurarios penitus abhorreret, Iudeos detestabatur omni modo, quia plerosque nostrorum infinitis et gravibus attenuassent usuris. Ipsius proinde instan-³⁰ cia et ferventi instinctu episcoporumque annisu res eo usque deducta est, ut omnium debitorum que Iudeis debebantur dimitteretur dimidium et dimidium statutis terminis solveretur. Sed et aliqui de baronibus eos de terra sibi subdita expellere curaverunt, qui tamen expulsi a rege recepti sunt et retenti. Quod quidem fame regis non modicum derogavit, dum eos, quos iam pridem expulerat, iterum receptavit. Eodem anno predictus Fulco³⁵ crucis sibi signum affigit et instanti predicatione populos ad transmarinam profectionem asciscit. Nec modo per predictum Fulconem in tanta erat magnificentia verbum Dei, sed⁴⁰ et quidam alii dum predicationis instarent officio, desideratissime concurrebat ad auditum verbi populi multitudo. Verum non diu perstitit illa fervens audiendi frequentia, sed processu temporis cito deferbuit, et multi qui a viciis resilire iam ceperant, in eadem sunt relapsi. Ipso anno mense Iunio cometes apparuit radios dirigens versus^a Normanniam.

Anno Domini 1199. Richardus rex Anglie, dum castrum quoddam⁸ vicecomitis Lemo-
vicensis⁹ oppugnat, sagitta transfigitur, nec longe post moritur, vir^b quidem animosus ac
bellicosus*, sed nimis in flagitia lubricus, et qui vix unquam cum finitimis principibus pacem
habuerit maximeque adversus regem Frantiae factiosus extiterit ac per hoc totum fere prin-⁴⁵
cipatus sui tempus duxerit bellis turbidum, laboribus inquietum. Id^c tamen in eo com-

*) 3? et ed. add.: et armis strenuissimus et in militari negotio circumspectus, a militibus vero valde dilectus.

a) alia manu superscr. 1. b) abhinc tertia manus (B) pergit 1. c) Id — cum pararet des. 3. ed.

1) V. supra p. 257 n. 4. 2) Mathilde. 3) De Nul-
liaco (Neuilly). Cf. locos de Petro Parisiensi p. 257
n. 11. allatos. Sed apud quemlibet fere scriptorem
illius temporis Fulconis laudes inveniuntur. 4) Cor-
bigny, distr. Nièvre, praef. Clamécy. 5) Rainaldus.

6) Cf. Innocentii III. epist. I, 63. ed. Baluze (Pottbast 50
nr. 693). 7) Charité-sur-Loire, distr. Nièvre. Cf.
Gesta episc. Autisiod., Duru I, p. 433. 8) Chaluz-
Chabrol. 9) Ademari.

mendabile videbatur, quod ecclesiastica sacramenta offitiaque divina coram se faceret sol- 1199.
lemniter celebrari et in divinis^a cantibus audiendis sibi admodum complaceret, in milites
quoque liberalis existens, gratiam procerum profusione munerum cumpararet^b. Successit
ei frater eius Iohannes, iuvenis quidem remissioris animi amansque quietis, ac per hoc
5 cum rege Frantiae pacem quantotius studuit reformare. Philippus^c rex Petri comitis Niver-
nensis filiam¹ Herveo de Gierno² tradit in coniugem et cum ea comitatum Nivernensem,
qui eam de iure hereditario³ contingebat, Altissiodoro atque Tornodoro⁴ Petro, patri puella,
quoad viveret, derelictis. Per id tempus ea pars Italiae que Longobardia dicitur bellis
undique quatitur ac mutuis dilaceratur discidiis, vixque civitas erat vel oppidum, que non
10 se alterutra oppugnatione colliderent. In Campania quoque et Appulia, que et ipse sunt
Italiae regiones, conflictus agebantur assidui, quibusdam Theutonicis de imperatoris Hen-
rici familia, Marcuaudo⁵ atque Tibodo⁶, violenter occupantibus et detinentibus eas in tute-
lam filii⁷ domini sui, qui matre mortua apud Panormum^d adhuc puerulus servabatur. In
orientali quoque tractu inter hostes fidei christianae summa hostilitas grassabatur. Nam
15 ex quo Salaadinus decesserat, et filiorum eius alius Damasco⁸, alius presideret Egypto⁹,
eorumque patruus Sephadinus obtineret regionem que nunc terra Montis-regalis dicitur,
olim dicta Syria Sobal, extunc inter eos numquam defuerunt conflictationes acerrimae, dum
alter alterum regno nititur perturbare. Interea qui in Egypto regnabat de equo ruens misera-
biliter moritur, Sephadinus Egyptum occupat, et collectis Egypti viribus invalescens, alterum
20 nepotem suum Amiraaliz in Damasco regnantem impetit et oppugnat¹⁰, prevalensque contra
eum, totum sibi in brevi vendicat ius nepotum. Sicque divinitus actum est, ut male parta pos-
sessio citius sit dilapsa. Et quemadmodum Salaadinus filios Noradini, cuius cliens exti-
terat, paterna hereditate propulerat, ita Salaadini quoque filii paterno regno a patruo sunt
propulsi, hostesque nostri vires suas, quibus nostros attriverant, diuturnis inter se congres-
25 sibus postmodum attriverunt. Nostri perinde, qui loca maritima obtinebant, datis interim in-
duciis, habitabant quieti, dum sic hostes invicem sese corroderent variis tumultibus inquieti.
Per id tempus Nilus, ex quatuor paradysi fluminibus unus, quem scriptura Geon appellat¹¹, qui
Egyptum pluviarum ignaram annuis effluxionibus circa estatis et autumnus confinium irrigat
et fecundat, ab hoc anno more solito per triennium non effluxit, et quasi naturae ordine
30 immutato, suas non aperuit^e cataractas ab ipsis mundi primordiis solitas aperiri. Quam
ob rem Egiptus tempore subsequenti tanta sterilitate multata, tanta famis tabe confecta est,
ut parentes filios ac filias non modo publice venditioni exposuerint, sed, quod dictu quoque
horribile est, more ferino, inedia compellente, non pertimuerint devorare¹². Pauce urbes vel
oppida in Egypto, que non occupaverit solitudo, civibus et colonis vel ad exterarum fugienti-
35 bus regiones vel penuria tabefaciente consumptis. Babilon illa famosa et Chaere¹³ regni
Egyptiaci sedes magnifica vacue sunt relictæ, locaque plurime prius amenitatis facta sunt
vaste solitudinis et horroris. Nec vero a partibus Damascenis poterat ullis commeatibus
huic penurie subveniri ob bellorum inquietudinem hinc inde frementem. In Galliis scan-
dalum patiebatur aeclesia super rege Philippo, quia uxorem suam, regis Danorum sororem,
40 celebrato illegitime divortio, dimisisset et superduxisset alteram ex Alemanniae partibus
oriundam¹⁴. Mittitur proinde legatus in Franciam Petrus de Capua diaconus cardinalis,
vir scientia atque facundia clarus, ad commonendum vel compellendum regem, ut relictam
reduceret et relinqueret superductam. Sed cum id minime potuisset, in reditu, cum iam
a regni finibus excessisset, non modo regis, sed et finitimorum principum regiones gravis-
45 simo subicit interdicto. Michael Senonensis archiepiscopus obit. Post quem Hugo Autis-

a) diutinis 2. b) cum par. seiunctum 1; compar. 2. 4. c) haec — subicit interdicto des., ut videtur, in exemplari Pontin. (1^a), quare Cam. ea, pluribus omissis, ex cod. Petav. in fine editionis suae exhibuit. d) Parnomum 2. 4. e) e corr., littera post a erasa 1.

1) Mathildem. 2) Gien ad Ligerim fl. 3) De Adel) regnum Damasci occupavit, Afdal cedente; cum
50 matre Agnete, uxore Petri de Courtenay. 4) Ton- Aziz demum a. 1198. mortuus sit. 11) Genes. 2, 13.
nerre super fl. Armançon. 5) de Anweiler duce 12) Haec demum a. 1200. facta sunt. Cf. Wilken,
Romaniolae. 6) de Vohburg comite Acerrano. 'Gesch. der Kreuzzüge' VI, p. 3 sq. 13) Kairo.
7) Friderici. 8) Afdal, qui postea Amiraaliz dicitur. 14) Mariam (vel Agnetem), filiam Bertholdi ducis
9) Aziz. 10) Iam a. 1196. Sephadinus (Malek al Meraniae.

siodorensis episcopus, et genere et literis et facundia clarus, a clero eligitur. Sed pro eo
 * p. 322. nuntiis Romam missis, electioni prefatae dominus papa noluit assentire^{a.1.}

Anno Domini 1200. erat in toto regno lugubris ecclesiae faties, quia nulla celebrabantur in ecclesiis sacramenta vel divina offitia preter viaticum et baptismum. Nec modo in ecclesiis, sed et monasteriis cessatum est a divinis. Negabatur mortuis sepultura. Erat igitur ubique per regnum mesticia circumfusa, cum sic ecclesiae silerent organa et oracamentum Dominum clauderentur. Octavianus Hostiensis episcopus a domino papa legatur in Franciam, regnum absolvit, regem ad hoc inducit, ut reginam, quam expulerat, in regnum reducat, non tamen cum debito honore susceptam nec thoro redditam maritali. Isdem preterea legatus Petrus de Corboilo, qui literature secularis et theologicæ prerogativa famosus, in scholarum regimine Parisius diu claruerat et de cathedra magistrali ad Cameracensis ecclesiae cathedram nuper assumptus fuerat, tam de assensu regis quam domini papae, clero licet preter paucos invito, in Senonensem ecclesiam intronizat.

Anno Domini 1201. Theobaudus Campaniae comes moriens gravem pluribus ingerit luctum, tum quia indolem preferebat egregiam, tum quia cruce signatus Iherosolimitano sperabatur itineri profuturus. Hic regis Navarriae² sororem³ nuper acceperat in uxorem. Quae geminam ex eo susceptam peperit sobolem, alteram vivente viro, alteram⁴ iam defuncto. Philippus et Iohannes reges, habito inter se colloquio, confederantur ad invicem. Iohannes rex Parisius, urbem quidem egregiam ob dignitatis regiae sedem, sed doctorum in omni scientia preminentium frequentia plus insignem, venit et a rege cum ingenti honore atque tripudio, clero simul ac populo sollempniter⁵ accurrente, exceptus est. Evraudus miles, quem Herveus Nivernensis comes terrae suae prefecerat, vir in rebus seculi versutus admodum oppressorque minorum, heresis illius quam Bulgarorum vocant coram legato⁵ arguitur, et dies ei prefigitur de obiecta heresi publice se purgandi. Legatus concilium Parisius convocat, in quo assidentibus cum legato archiepiscopis et episcopis regni Parisiensibusque magistris, Ewradus^b statuitur, et multis contra eum testimoniis testibusque productis, maximeque Hugone Altissiodorensi presule urgentius insistente, hereticus esse convincitur et, expleta diffinitione iudicii, puniendus traditur potestati. Attamen ut dispensationis suae reddere rationem, redditur interim comiti Nivernensi. Dehinc Nivernis adducitur et in conspectu omnium, quibus ob illata gravamina exosum se fecerat, flammis exuritur. Per idem tempus Galterus Brenensis comes Romam adierat hac de causa. Uxor Tancredi regis⁶ quondam Siciliae ab imperatore Henrico Siciliam obtinente captivata cum liberis diuque detenta, tandem casu cum filiabus evadens, ad prefatum comitem sese contulerat eique suam filiam desponsarat. Quocirca idem comes, sociis quos potuit aggregatis, ut sponsae suae hereditaria iura requireret, Romam profectus, a domino papa veneranter exceptus est. Cuius auxilio premunitus, parte sibi Campaniae⁷ tradita, cum Tibodo tyranno congregitur ipsumque cum suo exercitu fugat, persequitur et expugnat. Secunda demum congressione ante Barolum insigne Appulie oppidum eiusdem tyranni exercitum usque ad internitionem concidit, ipso cum paucis profugo et in quadam munitione recluso. Castra deinde diripit, multiplici opulentia variaque supellectile cumulata. Manubias repperit infinitas, quibus idem tyrannus iam per aliquot annos predi et rapinis insistens circumiacentes exhausserat regiones. Hac igitur potiti victoria, ditantur omnes, comes in sublime evehitur atque in brevi letis successibus maximam regionis partem Tibodi ereptam tyrannidi, sue subiugat ditioni. Pelex illa quam Philippus^c rex superduxerat moritur, nec tamen adhuc uxor legitima in gratiam revocatur.

Annus Domini 1202. nimis est pestilens et redundans gravibus infortuniis casibusque sinistris. Toto fere orbe ingruit fames gravis totamque Italiam et Hispanias Galliasque profligat, in quibusdam tamen partibus minus, in quibusdam amplius ingravescens. Per idem tempus cum inter Frantie et Anglie reges crederentur res esse quietae, subito quibusdam de causis dirupta^d pax deficit, et vetus illud discidium recrudescit. Paratis itaque

a) *Hic deficit exemplar Pontiniacense* annotat Cam., sed secundum notam *'Arch.'* VII, p. 195. iam desinit paulo supra post archiepiscopus obit. b) *sic hoc loco* 1. 3; Evraudus 2. c) *superscr. eadem manu* 1. d) *diruta eadem manu corr.* dirupta 1.

1) Cf. Gesta episc. Autisiod., Duru I, p. 447. 2) San- episc. Autisiod. p. 444. 6) Sibylla. 7) Comit-
 chonis VII. 3) Blancam. 4) Theobaldum IV. tatu Licii (Lecce) et principatu Tarenti; cf. Gesta 55
 5) Octaviano, cuius supra mentio fit. Cf. Gesta Innocentii III, c. 25 sqq., ed. Baluze p. 9 sqq.

expeditionibus, *Philippus rex regis Angliae terram aggreditur, munitionum quas capit ^{p. 323.} quasdam funditus diruit, quasdam detinet et cummunit. Gorneacum¹ castrum, situ loci ^{1202.} stagnisque cingentibus munitissimum, facta prius diruptione stagnorum, pervadit et diripit. Archas² idemtidem castrum firmissimum obsidet, nec obtinet. Normanniam pervagatur, ⁵ prediis et incendiis circumquaque depopulans universa. In ipso anno mense Maio Fulcho ille celeberrimus, qui per diversas provintias predicando populos concitaverat, et in quo tanquam viro magnanimo ac fidei fiducia plurimum habebant quam plurimi, cum iam votivo itineri necessaria preparasset, egritudine correptus, in villa sua Nuliaco³, ubi capellani officio fungebatur, defungitur. Ea sane quae de fidelium elemosinis collegerat moriens ¹⁰ disposuit peregre proficiscentibus dilargiri. Hisdem diebus innumera populorum milia, predicti Fulchonis instantia iam annis aliquot per Gallias concitata, Iherosolimitanum iter arripiunt, tantaque fuit peregrinantium numerositas, ut non solum precedentibus expeditionibus equari potuerit, sed preferri. De Flandriis siquidem 60 rates medie quantitatis, quas illi nacas vocant, necessariis omnibus premunitae mare ingresse sunt, et toto estivo tem- ¹⁵ pore aurarum intemperie per fretum quod Hispanias Affricamque disternat circumactae, post longos tamen circuitus, exceptis paucis, Massiliensi portui appulerunt, progredi ulterius non valentes. Ludovicus, Theobaudi comitis filius, comes Blesensis et Balduinus⁴ comes Flandrensis proceresque nonnulli magni inter suos nominis et ample potestatis cum inestimabili vulgarium multitudine pariter comitante Venetias petunt, ut transeant. Sed ²⁰ dum libere transituros se putant, quedam inter ipsos et Venetos^b emergunt causae, quibus transitus impeditur. Ob hoc interim peregrini multas patiuntur molestias, aliique redeunt, alii obeunt, alii dum morantur sua prorsus expendunt, eo quod vehemens ingrueret inopia victualium, quae non modo Italiam et occidentales provintias, sed et partes premeret transmarinas. Sed et alii quoque innumerabiles, qui Massiliensem portum adierant, vel per ²⁵ multa discrimina transfretant vel adversis casibus detinentur. Unde patet, quanta sit abysus divini consilii, qua disponente, expeditiones heae^c tantae sicut et aliae precedentes tam multiplici impedimento preventae sunt, ut sibi cuncta in contrarium cederent, nil ad votum. Verumtamen nulli ambigendum^d est christiano, quin plurimum profuerit fidelibus peregrinatio tam fideliter suscepta pro Christo, quia, etsi negotium quod intendebant effectu caruit, ³⁰ fidei tamen intentio premio non carebit. Nec modo in Occidente, sed et in Oriente super nostros effusa est indignatio Domini, et manus eius^e solito gravius est extenta. Per eosdem namque dies cladibus insolitis et flagellis gravissimis regio transmarina supra modum afflicta est. Mense Maio 20. die mensis, tribus diebus ante ascensionem dominicam, circa ³⁵ diei crepusculum audita est vox terribilis de caelo et mugitus horribilis de terra, et terremotus facti sunt tam horrendi, tam graves, ut Acconensis urbis partem maximam in muris et in domibus ipsumque regis palatium ad terram deiecerint et populum innumerabilem occupatum prostraverint⁴. Porro Tyrus civitas, et antiquitate originis et fortunae varietate insignis, qua etiam in partibus illis nulla tucior, nulla munitior, flebili stupendaque ruina fere funditus est subversa. Nam omnes turres, exceptis tribus, corruerunt^a, murique tam ⁴⁰ alti quam solidi preter antemuralia quedam quae barbacanas vocant vel cassaturis⁵ debilitati vel penitus sunt deiecti. Universe vero domus et edificia, paucis reservatis, repente concussa plebem innumerabilem sexus promiscui miserabiliter oppresserunt. Nusquam sic evidens fuit, nusquam sic nocuit tam in hominibus quam in edificiis illa repentina subversio. At vero in finibus Tripolitanis Archas oppidum, totius regionis inexpugnabile ⁴⁵ munimentum, cum turribus et muris domibusque ac viris ad solum usque diruptum^f est. Tripolis quoque urbis maxima pars cecidit et plebem plurimam occupavit. Sed et Castri albi maxima pars murorum et turrium in terram prostrata est. Paucae urbes in maritima, quae non huius cladis aliquam senserint lesionem. Antarados^g civitas, quae et Tortosa⁶ dicitur, incolumis et indempnis evasit, in qua primam basilicam sanctae Dei genitricis ⁵⁰ Ornatam nomine Petrus apostolus, dum Anthiochiam peteret, dicitur condidisse. Secuta est ex corruptione aeris tanta mortalitas, quod fere tertia pars eorum qui de terraemotu

a) eadem manu superscr. 1. b) nos add. sed del. 1. c) sic (heq) 1. d) bis scr. 1. e) superscr. 1. f) dirutum 2. g) Antarados alia manu corr. Antarados 1.

1) Gournay in confinio Normanniae. 2) Arques, distr. Seine inférieure. 3) Neuilly prope Parisios ad fl. Matronam. 4) Cf. Wilken, 'Gesch. der Kreuzzüge' VI, p. 6 sqq. 5) i. e. quassaturis. 6) Nunc Tartus.

1202. remanserant vel defuncta est vel longae egritudinis lectulum vix evasit. Cladem hanc clades quoque alia comitata est. Nam cum terrae fructus solito uberiores apparerent et pre multis annis fertilius pullularent, in granis subita cuiusdam inmissione nebulae ita segetes sunt corruptae, quod vix dimidiam partem seminis reddidere. Guillelmus Remensis
 * p. 324. archiepiscopus, cum Laudunum venisset, morbo *subitaneo preventus opprimitur, et occluso 5 linguae officio, moritur intestatus, vir quidem nobilis genere, et qui diu floruerit tam seculari quam ecclesiastica preditus potestate. Hic in primis sui pontificatus auspiciis satis modeste se habuit et morum enituit ornamentis, felixque procul dubio extitisset, si primis ultima responderent et usque in finem merita cohesissent. Set cum res in contrarium versae sint, nec fuerit concolor finis inicio, et omnis pendeat laus ex fine, finali non attollimus 10 laude, quem nimis reddidere notabilem et munerum iniusta acceptio et prodigalis effusio. [Ita^a ut illud ei Claudiani possit non incongruenter aptari¹:

Distantibus idem

Inter se viciis cinctus, quodcumque profunda

Traxit avaritia, luxu peiore refudit].

15

Anno sane precedenti simili fine decesserat Rotocus, nepos eius, Cathalaunensis episcopus, iuvenis quidem strenuus, sed sui sanctimoniam negligens officii et ultra quam deceret vanitati luxus deditus et actui seculari. His aliisque exemplis, quae superius liber iste commemorat, profecto liquet, vix umquam eos bono fine concludi, qui, cum honoribus ecclesiasticis sublimentur, ipsa honorum officia negligunt et ecclesiasticorum effusione 20 bonorum fluidas mundi pompas et palpantes gloriolas aucupantur. His diebus tota Aquitania gravi fervescit discidio, gravi depopulatione vastatur. Nam procures Aquitani quibusdam iniuriis lacessiti, a Iohanne rege Angliae, cui tenebantur, defecerant² et ad Philipum regem, fidelitate pollicita, sese contulerant. Arturus quoque adolescens minoris Britannie comes, Iohannis regis ex fratre Gaufrido nepos, et ipse cum suis adherebat Philipo et ob- 25 nixe contra patrum surgebat. Graves perinde variaeque perturbationes et direptiones castrorum et urbium utrimque fiunt. Turonis civitas cum castro illo nobili edificiis divitiisque insigni et, quod insignius est, beati Martini reliquiis decorato, quia in confinio partium utriusque regis sita erat, nunc ab his nunc ab illis pervaditur, expoliatur, incenditur et in solitudinem pene redigitur. Andegavis urbs perampla opulentaque ab exercitu Philipi regis, 30 faventibus, ut fertur, civibus, occupatur. Arturus et procures Aquitani contra Iohannem regem potenter agunt. Cuius cohortes, quas rotarios vocant, cum quadam die viriliter debellarent, super recenti certamine fatigatos improvise rex irruit eosque superat captosque retentat. Quos tamen, datis postmodum obsidibus, relaxat, Arturo retento artiusque recluso.

De domino
Milone abbate
nostro^b.

Anno Domini 1203. dominus Milo Sancti Mariani 4. abbas diem claudit extremum. De 35 quo pauca perstringere volumus, arbitantes dignum, ut eius memoria inscribatur volumini, quod fecit ipse conscribi. Ut enim in proemio premisimus, ipsius ducente ac docente industria nostraque parvitate pariter annitente, ceptum peregrimus. Milo igitur patre genitus est Anselmo domino castri Trianguli³, viro magnifico et inter Campanie procures prepotenti. Mater eius Elysendis et ipsa prenobilis, que cum diu in seculo florisset, postea 40 in cenobio quod dicitur Fons-Ebraldi se sub professione religionis astrinxit et longevam in Domino vitam duxit. Fuit autem eis numerosa progenies⁴, ex quibus alios rerum amplarum constituerunt heredes, alios sub monasterialibus disciplinis divinis mancipavere servitiis. Quorum Milonem adhuc puerum duodennem domino Hugoni ex abbate Pontiniaci Altissiodorensi^c tunc presuli tradidit⁵ pater suus. Porro presul in ecclesia Sancti Mariani, 45 ubi Premonstratensem ordinem nuper adduxerat, obtulit puerum disciplinis regularibus imbuendum. Sic igitur Milo a puero locatus in sanctuario, in omni religionis et honestatis forma sub claustrali nutritus est impensius disciplina. Quem fratres ob egregiam indolem, cum esset annorum duodetriginta⁶, promoverunt in patrem. Promotus non iuniorum, sed

a) uncis incl. eadem manu (B) in marg. suppl. 1. b) Sancti Mariani 2. c) Altissiod¹. 1.

50

1) De bello Gildonico v. 162—164. 2) Quos Rigordus 5) A. 1139; Milo natus est a. 1127, cum a. 1203. p. 55. enumerat. 3) Trainel, distr. Aube, praef. annorum 75, conversionis a. 63. obierit, a. 1155. 28. Troyes. 4) Tres filios Anselmum, Garnerium, annum duxerit, ut infra dicitur. 6) A. 1155. V. supra p. 237. Garinum v. in chartis apud Quantin, 'Cartulaire général de l'Yonne' I, p. 457. 492, nr. 303. 337.

55

seniorum frequentabat colloquia, sic sue precavens iuventuti, ut nil posset synistrum de ipso vel malivolis suspicari. Quos maturiores prudentioresque noverat circa se habuit et eorum sic se agebat consilio, ut non tam pater quam socius videretur. Frugalitati studuit, in explenda necessitate sic modicus, ut etiam inter fratres minimos vix quisquam eo modicior haberetur. Tranquillus moribus amansque quietis, fugitans publici, fugitans ostentationis et gloriae, curias principum sive pontificum etsi urgentibus interdum negociis adiit, quo minus tamen potuit expetivit. Cum fratres haberet inter Campanie proceres et divitiis et potentia preminentes, semper tamen in humilitate se deprimens, sic fastidivit generis fastum, quasi se nescierit generosum. Divinis officiis et altaris cultui omnimodam iubebat diligentiam adhiberi. Circa hospitum susceptionem sollicitus, semper eos voluit et benigne suscipi et offitiose tractari. In corrigendis fratrum excessibus erat vehemens et severus, iuxta persone tamen et excessuum qualitatem, adhibito moderamine discretionis, ut severitatis vino misceret oleum lenitatis. Consanguineis et propinquis carnalibus nil umquam voluit dilargiri. Dandi parcissimus fuit, nisi cum utilitati domus sue cerneret expedire, petentibus se solitus dicere, se esse pauperem nec sibi licitum prodigere rem communem. At cum^a fames ingrueret et plebem attereret, prout sibi facultas exstitit, manum munificam in pauperum sustentatione profudit. Discretus et gravis erat in consiliis, veritatis amans, tenax iusticie, a qua nec metu nec favore deflexit. De omni re plus fidebat^b orationi quam industrie proprie vel labori. Vitia insectabatur, non homines, amans et provehens illos precipue, quos amantes boni et ad bonum crederet aspirare. Sed nec in naturalibus minimus fuit. Nam et ingenio viguit perspicaci tenacique memoria, elegantis existens forme, reverendi vultus mediocrisque stature. Locum quem nunc inhabitamus^c, dictum olim vicum Sancti Martini^d, a Guillelmo comite Nivernensi donari obtinuit et a fundamentis extruxit, transtulitque conventum^e et per annos circiter 30 tres rexit atque provexit. In conscribendis^f libris non parcens expensis, insignem confecit bibliothecam, quesitis undecumque voluminibus cumulatam. Planetis, dalmaticis, tunicis, capis et palliis, calicibus, crucibus, textibus deauratis et operose compositis aliisque utensilibus et variis ornamentis suam reliquit ecclesiam multipliciter insignitam. Quamdiu ferre se potuit inbecille corpusculum, a celebratione non destitit divinorum. Cumque sic et honestate morum et gravitate consilii preniteret, exhibebatur ei ab omnibus reverentie plurimum et honoris, eratque inter Premonstratenses abbates nominis precellentis. Illud quoque arbitramur addendum, utpote memoria non indignum, quod Guidonem priorem et Gocuinum suppriorum habuit, quos habuerat in puericia nutritores. Quorum Guido annis 50, alter 44 suis sub eo officiis functi^g sunt et in eis defuncti, viri religionis amantes spirituque ferventes et quos semper ipse coluit tamquam patres, alterum severitatis, alterum lenitatis merito reverendos. Porro autem cum in senium vergeret, cepit intumescere pedibus et per^h annum pene plus solito infirmari. Cumque ingravescente morbo et corpore fatiscente iam non posset ecclesiam frequentare, salutifere unctionis expetit medicinam. Convocat filios, astant omnes, amoris intimi erga patrem testibus lacrimis profluentesⁱ. Petit sibi absolutionem, si quid deliquit in aliquem. Testem invocat Deum, quia et^j universos et singulos semper dilexerit nec umquam privato vel amore vel odio quemquam reppulerit sive provexerit. Hortatur attentius de statutis ordinis propensius observandis, de divino^k officio instantius proseguendo, fratres grandevos et debiles compatienter et humane tractare, hospites benigne suscipere, exhibere se modicos et frugales, utpote quibus essent modice facultates, de omni negotio ad Deum recurrere et in ipso confidere, curam non habere parentum, sicut nec ipse de suis umquam curaverit, alienumque hoc esse debere ab eo qui parentibus et seculo valefecit. Id quoque perhibet, quia, quamdiu religionis et continentie bonum vigeat interius, exteriores quoque copie nobis nullatenus defuturi erunt^l. Exemplo esse pleraque cenobia, in quibus religionis defluente

50 a) hic cum p. 324. desinit 1, p. 325. sequentibus notis, quae infra exhibitae sunt, certe compluribus foliis deperditis; in marg. add. manus saec. XVII. vel XVIII: fames. Multa deficiunt; in 2 post fames recens manus (s. XVII. XVIII) ponit signum + et in marg. inf. scribit: Reliqua hinc deficiunt in codice nostro sancti Mariani. b) fiebat post in marg. corr. fidebat 4. c) inhabitant, ubi ant in loco raso rec. manu, et canonici Sancti Mariani post in marg. add. 2. d) Mariani 4. e) conscribendo 4. f) functi — religi... eadem manu in marg. suppl. 2. g) pene per a. 4. h) sic 2. 4. i) in 55 post del. 4. k) divinis officiis 4. l) post superscr. 2; deest 4.

1) A. 1169. Cf. supra p. 239 sq.

1203. bono, bona quoque exteriora dilabi patens^a est et iugi defluere detrimento^b. Addit preterea, se nos in bono relinquere statu, nec destituendos fore divini miseratione consilii, quamdiu in hac boni perseverantia^c fuerimus radicati. Monet omnimodis unanimatem servare invicem et esse in electione concordēs. Hec aliaque perplura tam copiose quam salubriter adhortatus, postquam de more inunctus est, omnibus ubertim flentibus, tamquam ultimum^d valefaciens, osculum pacis dedit et paucis diebus postea supervixit. Interim vero, dum optatum exitum prestolatur, quam iocunda visione meruerit consolari, non debet tacite preteriri. Siquidem videbatur sibi videre Dominum in solio presidentem, multitudine innume-
 Gen. 22, 26. rabili circumstante, seque ad pedes accedere presidentis et dicere: 'Non dimittam te, nisi benedixeris mihi^d', statimque^e se a Domino benedici. Evigilans, quid viderit, secum recogitat, et paulo post oculos in soporem resolvens, eandem conspicit visionem, et pedibus Domini se advolvens: 'Non te', inquit, 'dimittam, nisi iterum benedixeris mihi'. Cui Dominus iteratam ilico benedictionem impertit. Alia post hec vice visum est sibi, quia Domino adsisteret, et Dominus ei preciperet: 'Vade Iherusalem!' Et ille: 'Ignoro, Domine, viam'. Et Dominus quendam ex circumstantibus^f digito notans: 'Hic', inquit, 'dux itineris erit tibi'.¹⁵ Et ille: 'Quis est hic, Domine?' Et Dominus: 'Hic est qui Tobiam conduxit'. Testis est
 Mart. 16. Deus, quia sicut ab ipso audivimus ita et scripsimus. Sane pridie quam obiret dilectos iterum convocat filios, et^g exhortatis eis^h, ultimo valedicto, singulis suprema dat oscula. Nocte subsequenti lectulum de stramine et cinere, quem dicunt aream, iubet sterni et in eo, ut moris est, se deponi. Iam conventus de matutinis redierat, cum ecce, hora migrationisⁱ eius instante, cepit urgescere dolor^j et eum acrius fatigare. Postulat adesse conventum et suscipere disciplinam, dicens, per hoc suffragium se ilico leniendum. Id nempe more suo agebat in eo illa vis fidei, qua semper viguit, et de alienis suffragiis quam de suis meritis plus presumpsit. Accurrunt et exponunt dorsa filii circa patrem in extremis agentem et tam lacrimabiliter quam devote suscipiunt disciplinam. Ipse^k cum eis penitenciales psal-²⁵ mos cantare ceperat, et post breve, dum psalmodia interim decantatur, expirat, sancto et placido fine migrans^l a corpore, ipsa quam obtaverat et predixerat die, hoc est 16. Kal.
 Mart. 17. Aprilis¹, quando predecessorum suorum coabbatum, Raineri, Bertoldi, Osberti, solet anniversarium celebrari. Migravit autem, sicut dierum plenus, ita et meritorum, ut credimus, anno etatis sue 75, conversionis 63, prelationis 47. Successit ei frater Bernodalis³⁰ prior.

Hic² pater a puero nutritus in ordine crevit,
 Ordinis et generis splendor honorque sui,
 Cui Milo nomen erat, in quo sita plurima virtus,
 Forma decora, genus nobile, sermo placens. 35
 5 Forma, genus sint parva licet, tamen actio sacra
 His comitata bonis clarior esse solet.
 Eius erat studium vitii fuga, cultus honesti
 Ecclesieque decor officiumque sacrum,
 Parca manus, modicus habitus moresque modesti, 40
 10 Sobria mensa, fides firma, fidelis amor.
 Corripiens oleum vino miscebat eratque
 Sub pietate gravis, sub gravitate pius.
 Id quoque moris habens, non tam terrore minisque
 Quam prece vel monitis queque volebat agi. 45
 15 Mente sagax rectique tenax, socialis et equus,
 Corde humilis, fugitans publica, pacis amans.
 Tectis^m, rebus egens domus hec propecta sub ipso est
 Factaque structuris ampla, referta bonis.
 Ipsius accumulat laudes laudanda librorum 50
 20 Theca tot et tantis accumulata libris.

a) potens eadem manu corr. patens 2. b) o e corr. post. manus 2. c) perseveraretia corr. perseverantia 2. d) michi 4.
 e) st. — benedici post deleta 2. f) circust. 2. g) et — valedicto des. 4. h) e corr. 2. i) dolorum, post corr.
 et dolor eum 4. k) vero superscr., postquam in marg. post add. 2. l) migrat 4. m) Rectis 4.

1) Calend. S. Andreae Claromont., Labbe, Bibl. II, p. 762, notat eius mortem ad diem Apr. 16. 2) Hoc 55
 carmen certe ab ipso Roberto compositum est, quia omnia quae supra in Milone laudaverat repetuntur.

Inter tot dotes fastum non pretulit, exstans
 In grege tamquam unus de grege, forma gregis.
 Dum vigit, viguere statu bona nostra secundo,
 Fama foris florens, intus et ordo vicens.
 Prefuit ipse novem lustris annisque duobus,
 Post ubi^a quindena lustra peregit, obit.
 Quem tulit illa dies, qua sol de piscibus exit;
 Cui sol iusticie det sine nocte diem!
 Nec dubium, quin iam videat vite bona, cuius
 Tam^b bona vita fuit clausaque fine bono.

Item alius de eodem:

*Mars medius medio rapuit de marte Milonem,
 Ut sic post martem^c Martha Maria foret.*

Ipsa anno Andeliacum¹ castrum munitissimum et murorum ambitu et Sequane circum-
 fluxu Phylippus rex subita irruptione obtinet et incendit; quod tamen postea^d reparat et
 communit. Castrum quoque Vallis-Rodolii² prevalide communitum^e obsidet et oppugnat et
 tandem expugnat, necnon et castrum quod dicitur Rigidus-pons³, multimoda munitione
 firmatum, obsidet machinisque adhibitis et urgentissimis coartatum assultibus demum capit
 et obtinet. Proceres Aquitani Phylippo regi confederati cohortes regis Anglie quas^f rotarios
 vocant subita circumventionem aggressos debellant et ex eis, ut fertur, pene ad duo milia vel
 capiunt vel obtruncant, atque ita fit, ut qui sepe diuque de regionibus predas abegerant
 darentur in predam, eorumque predacio fieret victoribus copiosa ditatio. Iohannes rex
 Anglie minorem Britanniam predis, incendiis cedibusque devastat. Ipso anno peregrini
 nostri post multas impeditiones, quas in Venetia tulerant, initis quibusdam pactis cum
 Venetis, Iadaram⁴ regis Hungarie^g urbem maritimam, Venetis inimicam, expetunt, obsident,
 capiunt et excidunt. Inde Constantinopolim adeunt, obtinent renovantque imperium et
 sublimant. Quod qualiter gestum fuerit, breviter explicemus. Cum de fastu^h imperii flagi-
 tiosus corruisset Andronicus eique successisset Tursac, quem alii Isachium vocant, idem
 fratrem suum⁵, armis quidem strenuum, sed iniquum, in tantum extulerat, ut non minoris
 esse potentie crederetur quam frater, excepto quod carereⁱ videbatur corone privilegio et
 solo nomine dignitatis⁶. Hac ergo permotus invidia, potentioribus regni sibi per munera
 conciliatis, parricida nequissimus insurgit in fratrem et dominum ipsumque de imperio
 deiecit execat ac perpetuo carceri mancipat sibi imperatoris nomen ignominiose
 usurpat; filium quoque eius Alexium, iam in imperio sublimatum, precipit execari, sed ab
 hoc divinitus immunem servatum eripuit felix exilium. Is tandem liberatus a vinculis et
 elapsus de Grece finibus, eo tempore quo peregrini nostri votivum iter aggressi sunt qui-
 busdam de nostris in Italia veniens in occursum apparuit. Inde ad sororem suam⁷ et soro-
 rium suum Phylippum, Henrici imperatoris fratrem, in Alemanniam proficiscens, compe-
 tentes nuncios misit ad nostros in Venetia, qui patris et ipsius causam omni miseratione
 dignissimam lacrimabiliter exponentes, multis supplicationibus satagebant inflectere nostros
 ad condolendum carceri patris et exilio filii, asserentes^k, quod ipsis assisterent in^l hoc
 facto maiores imperii, et regie civitatis pars potior domini sui reditum suspiraret⁸. Pre-
 terea pollicentur, quod, si dominus suus obtatis successibus potiretur, liberaret eos a debi-
 tis 30 milium marcharum argenti⁹, quibus adhuc Venetis tenebantur^m, et precia navium
 restitueret, orientalem quoque ecclesiam Romane ecclesie tamquam membra capiti sub-
 deret et uniret et ad subventionem Terre Sancte tocus imperii vires exerceretⁿ et sumptus
 de suo exercitui procuraret. Attendentes igitur nostri causam iustissimam, et quia inter
 ipsos plurimi laborantes inopia Terre Sancte gravamen essent potius illaturi quam allaturi

a) nisi 4. b) Iam 4. c) mortem 4. d) deest 2. e) circummunitum 3. f) quos 3. 4. g) Ungarie 4.
 h) factu 4. i) car: ere littera erasa 2. k) assistentes 4. l) mai. imp. in h. f. 4. m) debebantur 4. n) exereret 3. ed.

1) Andelys in Normannia. 2) Le Vaudreuil. 3) Rade-
 pont. 4) Zara. 5) Alexium III. 6) Haec iam
 supra p. 257. ad a. 1195. narrata sunt. Sed ibi
 posteriore manu addita. 7) Irenen. 8) Haec
 verba leguntur in epistola principum apud Arnold. Pauli in Chron. regia Colon. p. 203 sq.

1203. subsidium, spondent nuntiis quod exorant. Vocato perinde et adducto apud Iadaram^{a.1} adolescente iam dicto, et super sponsionibus exsolvendis datis et acceptis invicem sacramentis, nostri cum Venetis, iter eorum Domino prosperante, aura favente navigant et in
 Iun. 26. brevi applicant² quo tendebant, videlicet 6.^b Kal. Iulii³, nullo tamen, prout crediderant, consilio vel auxilio ab incolis terre clam vel palam invento. Sed nec adveniunt inprovisi.⁵ Ille namque impius proditor et tyrannus non solum ex imperii finibus, sed ex remotis partibus gentes aggregaverat innumeras, cum quibus observans littora, parat obsistere, ne^c nostrorum stulus possit littoribus applicare. Ex una parte civitas municior, maior et populosior quam ulla in orbe sit apparebat, ex altera vero armatorum equitum et peditum multitudo aderat infinita. Neutrius tamen^d partis viribus impediti nostri et Veneti per medios¹⁰ fluctus strictioris maris quod Bosforus^e vel Brachium Sancti Georgii dicitur intrepide navigant, turrim que Galatas vocatur expugnant rumpuntque cathenam, qua fit accessus ad portum, et littoribus occupatis, terram circumiacentem vi capiunt, Grecis refugientibus et sese recipientibus intra urbem. Disponunt preterea terra marique urbem^f obsidione vallare.
- Iul. 10. Sexto igitur Idus^g Iulii, adaptatis machinis et bellicis instrumentis⁴, per terram nostri, per¹⁵ mare Veneti menibus urbis appropiant et urgentissimos dant assultus, frequenti et vario interveniente conflictu, nostraque^h paucitate contra eorum multitudinem semper obtinente victoriam. Ingruit eis interea victualium tanta penuria, quod equorum suorum carnibus urgente inedia vesci compulsi sunt⁵ et, nisi celitus adiuti fuissent, obsidionem intra 15 diesⁱ
- Iul. 17. protelare nulla ratione valerent⁴. Porro die obsidionis 8.⁴ Veneti violenter in urbem²⁰ irruunt ignemque apponunt et partem urbis non modicam, incendio grassante, devastant. Nostri quoque partem muri ruperant, sed non irruperant, cum ecce ille incubator imperii suas ordinat acies et ad dimicandum contra nostros in campum egreditur, habens secum 60 milia equitum et infinitam multitudinem peditum^k armatorum⁶. Econtra¹ nostri, licet illorum respectu paucissimi — nam vix plus quam duo milia tunc temporis erant⁷ — ad pugnan-²⁵ dum parati, quadam tamen^m divinitus inspirata securitate confisi, dum ardentibus animis prestolantur congressum, et iam utreque acies quantum arcus iaceret appropinquassent ad pugnam, tyrannus cum suis, tantam nostrorum admiratus audaciam, divinitus pavefactusⁿ, ilico refugit et intra menia se recludit. Ea nocte sine uxore et liberis^o clam cum paucis aufugit. Quo comperto, Greci proceres in palatio congregantur, et accensis luminaribus copiosis, adolescentis exulis sol-³⁰
- Iul. 18. lempnis electio celebratur. Mane facto, die obsidionis nono, 15. Kal. Augusti civitas aperitur; prodit in castra inermis Grecorum procerum multitudo suumque cum gaudio querit electum, restitutam civitati asserit libertatem, et regredienti filio ad fasces imperii cum inestimabili leticia sublevatum de carcere capud patris Tursac quondam imperatoris ostendunt. Preordinatis igitur que necessaria^p videbantur, ad ecclesiam Agye Sophie, id est sancte^q Sapientie, que Christus est, cum sollempni processione novus imperator deducitur, atque ita tam in ecclesia patri-³⁵ archali quam in^r imperiali palatio imperiale sibi restituitur diadema cum plenitudine potestatis. His ita gestis, pater et filius grata cum nostris miscent colloquia flagitantque, ut secum per hyemem demorentur. Que promiserat filius accumulanter exsolvit: restituit precia navium, liberat^{ib} nostros a debitis Venetorum, victualia^r omnibus copiose ministrat^s et sumptibus^t suis stolum prolongat in annum, ducenta milia marchas argenti nostris et Venetis de imperiali munificentia dilargitur; pacta prius⁴⁰ inita de subventionem Terre Sancte et de obedientia Romane ecclesie exhibenda renovat et confirmat. Illud preterea referendum est, quod Grecis referentibus fertur, quia, cum prius gentem nostram pre paucitate despicerent, ubi ventum est ad conflictum, vix eorum audatior ausus est se movere, quia gentem videbant niveam et maxime candidam nostre subvenientem genti, ideoque tante multitudines pavefacte tante cesserunt^u paucitati.⁴⁵

Anno Domini 1204. a fine mensis Ianuarii usque ad Maium per tres menses aut nullis aut rarissimis pluviis terra infusa est, cum hii menses ob hyemis verisque confinium maxime

a) Iadarant 4. b) XVI. 4. c) nec 3. d) dum 3. e) Busforus 4. f) obs. urb. 2. g) deest 3. h) que deest 2. i) superscr. 2. k) peditorum corr. peditum 2. l) Contra 4. m) div. tam. 2. n) pavescens 4. o) libris 4. p) vid. nec. 4. q) deest 4. r) victualibus 4. s) m. c. 3; ministravit 4. t) sumptis 4. u) cesse-⁵⁰ rint 3.

1) Cf. Geoffroi de Villehardouin c. 56. 2) Haec ad 60000 equitum praeter pedites in urbe reperimus. verba etiam in epistola principum. 3) Iun. 24. Epist. princ. 7) 500 milites, 500 equites, 2000 secundum Geoffroi c. 68. 4) Haec verba ex epist. sariantes. Epist. Hugonis com. principum. 5) Cf. Geoffroi c. 86. 6) qui usque

esse soleant et pluviosi et gelidi, eratque contra consuetum ordinem temporis continua sic- 1204.
 citas et calor estivalis. Mense Marcio celum, cum sine ulla nubium densitate multaque
 serenitate claresceret, visum^a est a parte septemtrionali^b nocturno tempore tanto rutilare
 rubore, acsi penitus igne flammesceret^c, et amplissimum celi spatium occupans, quasi quid-
 5 dam^d motabile discurrere visebatur. Nec semel aut bis sed pluries id accidisse notatum
 est. Mense Aprili, 16. Kal. Maii, luna cum esset 12. et sub noctis initio apparere cepisset^e, Apr. 16.
 quasi tota ebescens, soliti fulgoris radios^f non emisit, deinde totaliter in horrendam nigre-
 dinem ac postmodum versa est in ruborem; sicque tota nocte perstitit^g eclipsis illa, donec
 paulatim circa diei crepusculum lune sua est claritas restituta. Petrus Autissiodorensis^h
 10 comes dominica in ramis palmarum, inspectante clero et populo, dum ageretur processio, Apr. 18.
 de iniuriis Autissiodorensi episcopoⁱ irrogatis publice satisfacit. Siquidem anno preterito
 isdem^j comes quibusdam de^k causis ab episcopo anathematis vinculo innodatus, tam ipsum
 quam suos multis laccessierat iniuriis et affecerat pluribus nocumentis. Adeo denique
 contra^l episcopum incanduerat comitis furor, ut, quia suis hominibus vetabatur cimiterii
 15 sepultura, in ipsa domus episcopalis camera recens defuncti corpusculum faceret infodi et
 matris ecclesie clericos preciperet ex urbe propelli, propulsorum tamen rebus et domibus
 non pervasis, sed indempniter conservatis. Propter hec itaque aliaque commissa^m tamdiu
 censura ecclesiastica perurgente districtus est, donec, Senonensi² et Bituricensi³ archiepi-
 scopis satagentibus, episcopo satisfaceret, illata dampna plenarie resarciret, cadaver infos-
 20 sum manibus suis effoderet et effossum propriisque humeris deportatum cimiterio rursus
 infoderet, incederet quoque nudis pedibus, sola indutus linea, in facie omnium tunc ad pro-
 cessionem solito frequentius confluentum^l. Sic igitur Dei et ecclesie honore servato tanto-
 que excessu congrua satisfactione purgato, pax utrimque et gratia reformatur. Per hos
 dies Phylippus rex castrum quod insule Andeliaci imminet in sublimi situm et tam situ
 25 loci quam multimodo^m munimento fere inexpugnabile, postquam illud diutina obsidione con-
 cluserat, potenter expugnat. Rotomagumⁿ deinde, urbem opulentam, populosam valideque
 munitam, expetit, obsidet et oppugnat et in tantum urgentibus cohartat assultibus, donec
 cives se dederent et urbem in regis traderent potestatem. Sed et nobile illud castrum Ver-
 nulium⁴ a regibus Francorum tociens impugnatum nec expugnatum aliaque oppida⁵, que
 30 hucusque restiterant, in dedicionem recepta sunt et regis tradita dicioni. Igitur rex tota
 potitus Normannia, septem episcopatibus distributa, in corpus eam regni redigit post tre-
 centos circiter annos, ex quo Karolus rex cognomento Simplex Rolloni duci, primo ex duci-
 bus Normannorum baptizato dictoque Roberto, filiam suam dedit in coniugem cum parte
 Francie, quam extunc obtinentes Normanni Normanniam vocavere. His quoque^o diebus
 35 tota Aquitania cum urbe Pictavis regi se subicit, atque ita in brevi ampliato corpore regni,
 quocunque rex graditur, felices eum successus letaque auspitia prosequuntur. Eodem anno
 apud Constantinopolim fit stupenda et prorsus insolita rerum mutatio, illudque famosum
 orientale imperium de manu Grecorum eripitur et in dicionem redigitur Latinorum. Quod
 qualiter acciderit, paucis est explicandum. Peregrini nostri eorumque vectores^p Veneti apud
 40 Constantinopolim hyemantes, dum tuta sibi omnia^q et quieti sperarent, tum propter impe-
 ratoris promissa, tum propter inmensa beneficia imperatori collata, rogat eos imperator, ut
 egrediantur ex urbe, ne^r inter eos et Grecos dissidentia morum discordie pareret incentivum. Ad pre-
 ces igitur imperatoris de urbe exeunt et ex adverso civitatis interiacente portu castra constituunt. Et ecce impe-
 rator ex insperato animum avertit ab eis, vel de innata malicia, vel tam patris quam Grecorum suggestionem
 45 seductus, et pacta, que cum patre et patriarcha ac mole nobilium eis statuerat, destituere non veretur et in
 omnibus promissis tot implicatur periuriis, quot se astrinxerat iuramentis. Ab eis proinde desertus, parat
 dampnis eos affligere, temptat incendere classem, que ipsum advexerat et provexerat^s ad coronam. Sed
 ad nichilum deductus est hic conatus. Nunciantur^t ei suorum cedes, incendia et rapine; pars sua sub-
 cumbit per omnia; foris pugne, intus timores. Greci namque, quorum iam infensionem incurrerat,

50 a) v. e. *superscr.* 2. b) septētrionali 2. c) flammesc. *corr.* flammasc. 2; claresceret 4. d) quidam 2. e) c. q.
 t. eb. in *marg.* eadem manu *suppl.* 2. f) *deest* 4. f') c. A. 2. g) idem 2. h) *deest* 2. i) inc. c. e. 4.
 k) sed *ins.* 3. l) *sic* 2. 4. m) multido eadem manu *corr.* multimodo 2; multitudo *post corr.* multitudine, et muni-
 mento *post corr.* munimentorum 4; mult. *deest* 3. ed. n) Rothom. 4. o) d. q. 2. p) victores 3? ed. q) et o. 4.
 r) destruere 3. s) *pvex.* 4. t) Nunciatur 4.

55 1) Hugoni. Cf. Gesta episc. Autisiod., Duru I, p. 442, alia. V. Rigord. p. 57. 6) Haec sumta ex epi-
 ubi etiam verba quaedam cum nostro conveniunt, stola Balduini comitis, Chron. regiae Colon. p. 208 sqq.
 2) Petro. 3) Wilhelmo. 4) Verneuil ad fl. Avre. inserta et saepius impressa.
 5) Falaise, Lisieux, Avranches, Coutances, Bayeux,

Ep. Bald. 1204. emulum ei imperatorem creant. Cumque nulla spes ei restaret, nisi ad nostros confugeret, quendam Morculfum nomine, in quo pre ceteris confidebat, tamquam sibi propinquo et a se pre ceteris elevato, ad eos destinat, ut ex parte imperatoris et sua iuret, se traditurum eis imperiale palatium Blaqueria dictum, donec plena fieret impletio promissorum. Accedit ad recipiendum palatium Bonifacius marchio; illudit Alexius marchioni, et spretis obsidibus quos iam dederat, periurio periurium cumulata. Nocte insecuta Morculfus reddendi palatii Grecis 5 revelat archana asseritque, hoc facto urbi eripi libertatem, ac per hoc ad deiectionem Alexii eos animat et instigat. Huius itaque prodicionis merito tercius in urbe attollitur imperator, qui mox in^b dominum dormientem et rei nescium sacrilegas mittit manus eumque tetro^c recludit in carcere. Deinde Nicholaum, qui apud Sanctam Sophiam imperiales infulas noviter usurparat, Grecis qui eum creaverant^d prodentibus^e, captum incarcerat. Moritur interim Tursac, Alexii pater, et acclamante clero Grecorum et populo, ut nostri de terra tollantur in brevi, 10 prelia contra eos proditor iam dictus instaurat, urbem machinis et propugnaculis munit. Cumque altus esset murus latusque^f et validus, turres etiam habens amplissimas, quinquagenorum circiter pedum spatio interiectas, super ipsas et super murum a parte maris, quo nostrorum timebatur assultus, turres erigit lineas trium aut quatuor stationum continentium multitudinem armatorum, mangonellis et petrariis hinc inde dispositis. Murus etiam ipse circumcingitur inferiore muro duplicique fossato. Interim terra marique nostros impetit perfidus incubator 15 imperii, sed semper a Domino protegentur et hostiles impediuntur conatus. Nam preter ordinationem maiorum ad predam victualium procul exeuntibus nostris usque ad mille animas hominum pugnatorum, imperator occurrit in multitudine gravi, primoque congressu^g dissipatur omnino, cesis captisque non paucis sine dampno nostrorum, fuga ignominiosa consulens sibi, clipeum abiecit, arma deponit et nostris vexillum imperiale dimittit nobilemque, quam sibi preferri faciebat, yconam^h sancte Dei genitricis et honori et nominiⁱ dedicatam. Iterato nostrorum 20 navigium flammis aggreditur intempesteque noctis silentio sexdecim suas naves accensas, velis in altum expansis et inferius ad proram^k colligatis, flante fortiter austro, nostras mittit in naves; sed Domino faciente^l, cum multo labore nostrorum custodiuntur indempnes, et ardentibus navibus clavis infixis, cathenis herentibus nostrorum remigio trahuntur in pelagus. Igitur tyrannum nostri terrestrem^m ad pugnam provocant, et ponte atque amneⁿ transmisso, qui eos separabat a Grecis, cuneis ordinatis ante portam diu steterunt regie civitatis et palatii imperialis quod Blaqueria^o nun- 25 cupatur, in nomine Domini precedente cruce vivifica, parati ad prelium^p Grecos excipere, si eis placuisset exire^q. Et quidem pro milicie exercitio exeuntem quendam nobilem nostri^r pedites trucidarunt. Sic in castra reversi terra marique sepius provocantur, sed Domino faciente semper ac triumphaliter obtinent. Mittit deinde tyrannus ad eos fide^s pacis legatos, postulat et obtinet cum duce colloquium. Cui cum dux magnanimus obiecisset, quia nulla pacis cum eo possit esse securitas, qui dominum suum carcere reclusisset, ille inter cetera que subintulit obedientiam Romane 30 ecclesie et subventionem Terre Sancte, quam iuramento et scripto imperiali firmarat Alexius, penitus refutavit. Nocte igitur insequenti dominum suum latenter^t suffocat in carcere, cum quo ipso die prandium sumpserat^u Iude, et clava ferrea, quam tenebat in manu, latera morientis et costas inaudita crudelitate confringit casuque vitam, quam laqueo extorserat, confingit ereptam, ac imperiali sepultura concessa, propalatum omnibus scelus funeris honore^v dissimulat. Sic nostris^w hyems tota perficitur, donec navibus et scalis aptatis et instrumentis bellicis preparatis, se et sua recipientes in 35 navibus, 5. Idus Aprilis, id est feria 6. ante passionem Domini, unanimiter navali prelio civitatem invadunt; et ea die — sine multo tamen sanguine — tanta perpassi sunt, ut inimicis suis in obprobrium verterentur, quorum ea die pars fuit per^x cuncta superior, adeo ut tracta in terram Grecis compellerentur sua bellica machinamenta relinquere et infecto negotio ad ripam^y redire cogerentur adversam. Conturbati ergo plurimum et conterriti, sed deinde in Domino robo- 40 rati, definito consilio, rursum restaurantur^z ad pugnam, et 4. die, hoc est feria 2. post passionem Domini, flante borea, rursum applicantur^a ad muros, scalis navium scalis turrium applicatis cum multo labore nostrorum, permultum resistentibus Grecis. Sed ex quo cominus^b gladios sensere nostrorum, non diu belli anceps duravit eventus. Due siquidem naves pariter colligate, que nostros episcopos, Suessionensem^c videlicet ac Trecensem, deferebant, quarum erant insignia paradisi et peregrina, prime scalis suis scalas turrium attigerunt^d et felici auspicio peregrinos pro paradiso certantes hostibus admoverunt. Prima muros obtinent^e vexilla pontificum, ministrisque celestium secretorum prima de celo con- 45 ceditur victoria. Irruentibus igitur nostris, cedit, Domino iubente, multitudo infinita perpauca, et propugnacula relinquentibus Grecis, nostri audacter militibus portas aperiunt. Quorum cum imperator, qui non procul a muris in tentoriis stabat armatus, conspicaretur ingressum, statim tentoria dereliquit^f et fugit; nostri cedibus occupantur; civitas capitur populosa; recipiuntur in palatiis imperialibus, qui nostrorum enses effugiunt, multaque cede facta Grecorum, nostri sese recolligunt; advesperascente iam die arma fessi deponunt, de assultu palatiorum in crastino tractaturi. Suos recolligit 50 imperator et crastinam hortatur ad pugnam, asserens, quod nostros in potestate nunc habeat intra murorum septa conclusos; sed nocte latenter dat terga devictus. Quo comperto, Grecorum plebs attonita de substituendo imperatore pertractat. Et dum mane facto ad nominationem cuiusdam Constantini procedunt, pedites nostri, non expectata deliberatione maiorum, ad arma prosiliunt, et terga dantibus Grecis, fortissima et munitissima palatia relinquuntur. Diripitur equorum innumera multitudo; auri, argenti, sericorum preciosarumque vestium atque gemmarum et omnium^g eorum que 55 inter divitias computantur tam inestimabilis habundancia repperitur, quod tantum tota non videretur possidere Latinitas. Et qui admodum pauca negaverant, cuncta nostris divino iudicio reliquerunt, ut secure dicamus, quia maiora his mirabilia circa bellorum casus nulla umquam narret^h hystoria, ut impleta manifeste prophetia videatur in nostris que dicit: 'Persequetur unus ex vobis centum alienos', quia, si inter singulos victoriamⁱ partiamur^k, quilibet ex nostris non^l pauciores quam centum et obsedit et vicit. *A Domino factum est istud et est mirabile in oculis nostris.* Ordinatis igitur 60 diligenter que disponenda rerum poscebat eventus, ad electionem imperatoris unanimiter ac devote procedunt, et cum sex baronibus Venetorum venerabiles episcopos Suessionensem^m, Trecensem et Acconensem electum cum aliis tribus imperatoris constituunt electores. Qui, oratione premissa, ut decuit, dominica qua cantatur *Misericordia Domini* Balduinum comitem Flandrensem, etate quidem iuvenem, sed moribus ac pietate insignem,

a) cumulavit 4. b) deest 3. c) retro 3. 4. d) excaecaverant 3? ed. e) prodeuntibus 4. f) que deest 4. 65
g) congressus 4. h) iconavam 3. i) nomine 4. k) porram 4. l) favente 4. ed. m) prov. ad p. ter. 4.
n) anne 2. o) Blakerna h. l. 2. p) bellum 4. q) exiere 4. r) ac post corr. nostri 4. s) p. f. 4, ubi fide
post del. t) suff. in c. lat. 4. u) in marg. post suppl. 4, ubi Iude post del. — Inde 3? ed. v) honeste 4.
w) nostri 3. x) superscr. 2; in 4. y) rippam 4. z) restaurentur 3. a) applic. — turrium des. 4. b) quo minus 4.
c) Suessionem 2. 4. d) attingerunt 3. e) obtineret 3. f) derelinquit 3. g) e. o. 4. h) narrat 3. i) victoria 3. 70
k) paciamur post corr. parciamur 4. l) deest 3; nostris plures ed. m) Suession 2. 4.

ad culmen imperii eligunt et sequenti dominica cum ingenti honore atque tripudio, divinis laudibus clero ac populo Ep. Bald. 1204.
 acclamante, more etiam suo applaudentibus Grecis, imperiali corona insigniunt et sublimant. Universorum itaque inestimabilis erat leticia, cum ita viderent mutationem dextere Excelsi in translatione et renovatione imperii, cum ad obedientiam^a Romane ecclesie et succursum Terre Sancte sese regia civitas devoveret, que tam diu tam potenter adversaria stetit et contradixit utrique. Hec est, que, spurcissimo gentilium ritu pro fraterna^a societate sanguinibus alternis^b ebibitis, cum infidelibus ausa est sepius amicitias firmare ferales et eos mamilla diu lactavit uberrima et extulit in superbiam seculorum, arma, naves, victualia ministrando. Quid e contrario fecerit peregrinis, magis edocere sufficiunt in omni Latinorum gente exempla quam verba. Propter que et alias iniquitates innumeras, que ipsum Dominum ad nauseam provocabant, divina iusticia nostrorum ministerio eos digna ultione percussit
 10 deditque nostris terram bonorum omnium copia affluentem, fructibus opulentam, spetiosam spatiosamque et cui similem non continet orbis aere temperatam. Urbe igitur sic obtenta munitaque, et universis pro personarum varietate affluenter instructis ditatisque, contendunt ad alia et ultra citraque circumiacentes occupant regiones. Morculus usurpator imperii capitur, excecatur et ad Balduinum imperatorem adductus, de prominentissimo urbis loco precipitatus obruitur et per urbem tractus discerpitur. Nostri dum per urbem discurrunt, palatia et ecclesias spoliunt tam thesauris quam sanctorum reliquiis, unde et plerique, dum redeunt, vel sanctorum pignora vel queque preciosa ad exterarum devehunt regiones*. Constantinopolitane captionis fama totum Orientem circumvolans christiani nominis inimicos plurimum exterrebat. Sephadinus dominans in Damasco, Babilonia et Egypto adeo cum omnibus Sarracenis indoluit, ut maluissent occupatam esse Iherusalem a christianis quam Constantinopolim a Latinis; statimque inita treuga cum omnibus inimicis, ipse personaliter longe lateque discurret, ut contra christianos confederet universos. De Iherosolimitana provincia tam peregrinis quam indigenis Constantinopolitanas partes adeuntibus, remanet terra illa viris et viribus pene penitus destituta. Patriarcha moritur, regisque filio¹, qui sperabatur successurus, defuncto,
 25 rex² quoque et regina³ diem^c claudunt extremum, vix aliquo remanente, qui temporaliter vel spiritualiter preesset ac prodesset preter Templarios et Hospitalarios, quorum professio est pro terre custodia stare fideliter, fortiter^d propugnare. Tripolitanus comes⁴ et rex Armenie⁵ pro principatu Antiocheno contendebant, guerra utrimque fervente gravissima diuque protracta. Antiochie siquidem princeps⁶, filius principis Boiamundi^e, adhuc iuvenis in frenesim versus obierat. Comes perinde, quia principis frater extiterat, de iure parentele^f principatum videbatur exigere. Rex vero, quia filiam suam⁷ princeps iam dictus habuerat in uxorem et heredem ex ea genuerat^g, ius filie et heredis vendicabat, quia successionem legitima paterna foret hereditas ad relictum puerum devolvenda. Antiocheni favebant comiti, patriarcha⁹ regi, et ob hoc partibus sic divisus, gravis utrimque conflictatio
 35 agebatur; urbs quoque Antiochena per aliquantum temporis a rege obsessa est.

Anno Domini 1205. nostri qui Constantinopolim ceperant, cum eis hucusque^h feliciter successisset, nunc circa feriatosⁱ dies¹⁰ pasche gravi admodum infortunio sunt afflicti. Rex enim Blacorum et Bulgarorum¹¹ cum Cumanis, Grecis et Turcis adversus eos pugnantes, Domino permittente, vicerunt, maioribus in^k bello peremptis. Etenim cum^l de communi
 40 consilio, exercitu tripertito, alii ad custodiam urbis capte deputati consisterent, alii sub Henrico, imperatoris fratre, circumquaque discurrerent¹², urbes et oppida nondum^m subacta subigentesⁿ vel iam subacta ne rebellarent arcentes, imperator ipse cum maioribus Andronopolim obsidebat, urbem munitam admodum et a Constantinopoli distantem quinque spatio dietarum. In hac ergo obsidione morantes, quadam die ab hostibus provocati^o, Ludovicus Blesensis^p comes alique nobiles, dum eos inconsulte aggressi longius persecuntur, persequentes circumcludit numerositas^q hostium de circumpositis insidiis exeuntium, factaque miserabili strage nostrorum, imperator ipse capitur, nobiliumque quam plurimi perimuntur. Suo capite truncatus exercitus ab obsidione recedens, Constantinopolim redit. Accrescit hinc hostibus fastus et nostris confusio. Accidunt hoc anno tempestates assidue et per loca plurima profligant tam segetes quam vineta. Galterus Brenensis comes,

*) 2 add.: Bis sexcentenus erat annus bis quoque binus,
 Quo Constantini dominantur in urbe Latini.

a) inobediens, in post eraso 4. a*) francica 3. ed. b) acius 4. c) dum 4. d) fortiterque pugnare 4. e) Boam. 3. 4. f) deest 4. g) in loco raso 2. h) f. h. 2. i) os in loco raso alia manu 2. k) per. in b. 2. l) con alia manu in loco raso 2. m) nundum 4. n) subigerentes, ex expunctis et subige in loco raso 2. o) provocatus 3. ed. p) c. Bl. 3. q) innumer. 4.

1) Amalrico. 2) Amalricus de Lusignan. 3) Isa- 10) Feria 5. hebdomadae paschalis, Apr. 14. bella. 4) Boemundus IV, alter filius Boemundi III. 11) Iohannicius. 12) Cf. epist. Henrici imp., SS. principis Antiocheni a. 1201. defuncti. 5) Leo. rerum Gall. XVIII, p. 525. et saepius impressam. 6) Raimundus. 7) Alicem. 8) Rupinum. 9) Petrus I.

cum partem Appulie plurimam occupasset et letis hucusque floruisset auspiciis, a Tibodo circumventus insidiis capitur, vulneratur, nec multo post moritur.

Anno Domini 1206. Adela regina, Phylippi regis Francie mater, Parisius obit, et ad cenobium Pontiniacense delata, sicut ipsa petierat, honorificam ibidem accipit^a sepulturam. Iohannes rex transfretat in Aquitaniam et innumeras secum copias transvehit ad Rochelam¹, 5 Phylippus rex et ipse cum multo apparatu concurrit, diuque in finibus illis exercitus utrimque consistunt non longe ab invicem constituti, circumposita devastantes; nec tamen aliquando mutuos iniere conflictus, donec tandem, exhaustis donariis et infecto negotio, Iohannes inefficax redire compulsus est. Otto, qui contra Phylippum de imperio diu contendebat, deficientibus a se partibus, sola ei favente Colonia, intra Coloniam consistebat. Phylippus Coloniam obsidet², civibus ad pugnam egressis^b, sed potenter repulsis, et Ottone fugato, Colonia recipitur a Phylippo. Nostri apud Constantinopolim, cum de Balduini imperatoris vel vita vel morte nulla fieret certitudo³, Henricum, fratrem eius, iuvenem strenuissimum, ad culmen imperii provehunt et coronant. Hugo Autissiodorensis episcopus Romam profectus, ibidem obit. Hic extitit corde magnificus, ingenio perspicax, facondia copiosus et 15 tam in ecclesiasticis quam in secularibus sagax admodum et peritus. Episcopales redditus multimodis^c cumulavit augmentis. In cunctis fere episcopalibus locis edificia insignia vel de novo construxit vel diruta reparavit. Siquidem Varziacum^d castrum^d murorum et turrium reparatione munivit. Cumque predecessores sui domum ibidem, in quam honeste descenderent, propriam non haberent, domos geminas in modum palatiorum extruxit, tam 20 diffusas amplitudine quam opere sumptuosas. Cumque intra castrum ambitum nullum existeret molendinum, fontis qui de ecclesia oritur cursum artificiali deductione^e retorsit et intra fossata^f domos predictas cingentia et piscibus copiosa collegit^g. Inde molendinum extruxit, cui novus aque^h discursus sufficeret et multis in locis per castrum deductus multorum usus deserviret. Sed et apud Carbinacumⁱ villam locum^k de novo instituit quem Bellum- 25 reditum appellant^l, locum utique peramenum nemore circumscito et molendinis et stagnis, viridariis quoque fructiferis et domibus spatiosis^m. Regennamⁿ honestioribus edificiis insignivit. Hereticos quos Burgaros^o vocant vehementer studuit insectari, eiusque instantia actum est, ut plerique rebus suis exinanirentur, exterminarentur alii alique^p cremarentur^q. Litterali scientia preditus amansque librorum, repetebat libenter, cum sibi vacaret, ocia 30 litterarum. Cumque ita^r strenuus in multis existeret, sibi tamen minus^s in aliis studuit, minus cavuit. Nam in sibi subditos minus clemens exstitit eosque inmodicis exactionibus aggravavit. Erat quippe in expensis profusior, amans contubernia militum et militarium actuum solitus pompam plus prosequi, quam sacerdotali competeret gravitati^t. Et quia in suis negociis plus pervicax et minus cuiquam cedens erat vixque se ab aliquo vinci permittebat, plures a pluribus persecutiones sustinuit, quas tamen magnanimitate tolerans et finaliter prevalens sepius obtinebat. Terram sibi subditam, etsi plerumque gravaverit, tamen, ne gravaretur ab aliquo, potenter defendit. Iudeis a Petro^u comite de urbe^v propulsis, sinagogam eorum in medio urbis sitam in ecclesiam commutavit duoque inibi altaria, alterum^w in honore sancti Nicholai, alterum sancti Antonii consecravuit. Erga matrem Do- 40 mini devotus extitit ipsiusque ecclesiam in urbe sitam studuit honorare, ipsoque satagente crevit eiusdem ecclesie fabrica decentiore et altiore structura^x, crevit canonicorum paucitas maiore numero, crevit reddituum parvitas multiplici incremento. Promiserat namque^y quoque, quod plura conferret, nisi mors preveniens impedisset. Denique quibusdam de causis a quibusdam impetitus, urgente negotio, Romam^z proficiscitur. Ubi cum venisset, 45 a domino papa veneranter exceptus, paulo post morbo corripitur et^{aa} pluries plureque^{ab} confessus et penitens, intra paucos dies moritur et in Lateranensi ecclesia^{ac}, presente domino

a) accepit 4. b) egressis 2. c) multis modis 4. d) Narz. 4. e) reduct. 4. f) predicta add. 2. g) colligit 4. h) alia manu in loco raso 2. i) Carbinachum 4. ed. k) loco 2. l) appellavit 4. m) Rogennam 4. n) Bulgaros 4. ed. o) deest 4. p) itaque 4. q) in al. minus 4. r) deest 4. s) alia manu in loco raso 2. 50 t) altare 4. u) deest 4; Prom. ergo quod 2. v) et pl. alia manu in loco raso 2. w) sic 2. 3. 4, ubi post in marg. corr. pure; pureque ed.

1) La Rochelle. 2) Iam a. 1205, Sept. Oct. Tractatu vero a. 1206. Colonienses se dederunt. 3) Immo postquam Balduinus defunctus nunciatus est. V. tertiam epist. Henrici, SS. rerum Gall. XVIII, p. 529. 4) Varzy, distr. Nièvre, praef. Clamecy. Cf. Gesta

episc. Autis., Duru I, p. 436. 5) Charbuy prope Auxerre versus occidentem. 6) Cf. Gesta episc. l. I. p. 434 sq. 7) Cf. ibid. p. 446. 8) Ita plane de eo in Gestis p. 432 sq. iudicatur. 9) Cf. ibid. p. 448. 10) S. Iohannis Constantiniana; Gesta p. 460.

papa et cardinalibus, cum multa honorificentia tumulatur¹. Per eosdem dies in vigilia sancti Nicholai mense Decembrio contra naturam temporis hyemalis audita sunt thonitrua, Dec. 5. fulgura micuerunt, quibusdam etiam in locis fulminum ignibus edificia sunt incensa. Subsecuta est aquarum tanta inundatio, ut, velud abissis evomentibus aquas, flumina suos alveos pretergressa, camporum planicies occuparent, absorberent sata, molendina et edificia pleraque subruerent. Nemo etatis huius erat, qui diceret, se vidisse tante inundationis aliquando^a illuviem erupisse.

Anno Domini 1207. Autissiodorensi ecclesie unanimi electione preficitur Willelmus^b decanus, etate quidem iuvenis, sed morum senio prematurus. Regalia tunc^c pervaserat regia clientela, exactionibus inmodicis universa diripiens, ea quoque confiscans, que Hugo episcopus testamento legaverat ecclesiis largienda. Electus itaque pro recipiendis regalibus destinatus ad regem, nec impetrat. Post consecrationem vero^d suam ilico regem adit et, multo licet labore expensisque, obtinet apud eum, ut non modo predecessoris^e sui testamentum, quod iusserat confiscari, iuberet restitui, verum etiam quicquid^f iuris habebat in regalibus in remedium anime sue donaret Autissiodorensi^g ecclesie, ita ut, moriente episcopo, decanus et capitulum regalia manu teneret et que de redditibus interim provenirent successuro^h episcopo reservaret^{h.2}. Per hos dies Satellia³, civitas munitissima et ad transfretandum in Syriam portus aptus, que christianorum, licet Grecorum, hactenus fuerat, a soldano Iconiiⁱ obsidetur^k et cum multo christianitatis dampno capitur et, aliis patibulo suffixis^l, aliis in vincla coniectis, Turcorum dominio subiugatur^m. Per idem tempus Bulgarorum heresis execranda, errorum omnium fex extrema, multis serpebat in locis tanto nocentius quanto latentius; sed invaluerat maxime in terra comitis Tolosani et principum vicinorum, ubi dum suum publice profitentur errorem, primatum et iudicium Romane ecclesie spernunt et communionem christianorum sub ea positorum declinant, dicentes, nullum sub ea vel in ipsius fide posse salvari, omnesque fidei articulos aut denegantⁿ aut pervertunt, omnem omnino religionem et cultum^o et gradum pietatemque ecclesie catholice blasphemantes, dampnantes omne genus hominum preter se solos, suorumque conventicula catholicam ecclesiam iactitantes. Quocirca de consilio domini pape Cisterciensis abbas⁴ alique abbates circiter 13 delegantur eiusdemque ordinis viri probabiles, omnes et sapientia et facundia preinstructi^p, parati ad satisfactionem omni poscenti rationem de fide, et pro fide etiam animas ponere non verentes. Egressi igitur^q de Cistercio mense Marcio numero circiter 30, per Ararim^r labuntur in Rodanum modicis expensis, equitaturis nullis, ut per omnia viros euangelicos se probarent. Ingressi denique quo tendebant, bini vel terni ab invicem divisi, partes illas perambulant^s, et hostes fidei sane doctrine spiculis appetentes, vix in multis milibus paucos inveniunt recte fidei professores. Alii vero, quorum erat numerus infinitus, sic suo pertinaciter inherebant errori, ut nullis veridicis acquiescerent documentis, sed tamquam aspides obsurdescerent ad voces incantantium sapienter, ne mentes dimersas tenebris penetraret audicio veritatis. Per tres itaque menses urbibus^t, villis et oppidis multo labore et sollicitudine peragratis, multisque periculis et insidiis appetiti, paucos revocant, paucos fideles repertos de fide cercius instruunt et confirmant. Affuit et cum eis quidam episcopus⁵ Oximensis^{u.6} civitatis Hyspanie, vir mitissimus ac disertus^v, qui et ipse lucrandis animabus invigilans et circumquaque perambulans, de redditibus suis cibarium emerat copiam et per loca plurima posuerat et predicatoribus verbi Dei largiter exponebat. Per id tempus Anglicana ecclesia gravi scandalo perturbatur. Defuncto namque Huberto Cantuariensi archiepiscopo, cum in eligendo pontifice dissensio^w fieret, et alium rex intrudere vellet, quam communis electio decrevisset, adeo ira regis incanduit, ut Cantuariensem conventum extruderet et^x ecclesiasticos redditus confiscaret; atque ita nobilis illa ecclesia^y diu siluit admodum desolata. Interea Stephanus eiusdem ecclesie electus

a) il. al. 3. b) Guill. 3. 4. c) de 4. c*) deest 4. d) predecessores 4. e) quicquid 2. f) Autiss. 4. g) successore 2. h) reservarentur 3. ed. i) Ycon. 4. k) obsidente, sed dente alia manu in loco raso 2. l) subf. 4. m) subiugantur 4. n) d. aut eadem manu in marg. suppl. 2. o) culturam 2. p) perinstr. 3. ed. q) ergo 4. r) Ararum 4. s) perambulabant corr. perambulant 2. t) villis urb. 4. u) Exim. 4. v) disertus 2. w) dissensio corr. dissensio 2. x) deest 4. y) s. e. d. 3. ed.

1) Die Dec. 6. ibid., ubi eadem fere verba. 2) Cf. 6) Osma in Castellia vetere, haud procul a fluvio Gesta p. 460 sq. et diploma ibi insertum, quod noster Durio. certe legit. 3) Adalia. 4) Arnoldus. 5) Didacus.

a domino papa in pontificem consecratur, et remissus^a in Galliam, donec cum rege Anglie componeret, iubetur inibi commorari. Hunc nuper in cardinalem dominus papa promoverat, virum quidem vita honestum preclarumque inter Parisienses magistros tam facundia quam scientia scripturarum.

Anno Domini 1208. in partibus Proventie accidit res dolenda. Nam cum in eadem⁵ regione nimis increvissent plantaria viciorum, dominus papa viros illuc destinaverat strenuos et prudentes, qui de vinea domini Sabaoht^b avellerent inutilia et utilia propagarent. Inter¹ quos legatum statuerat contra hereticos Albigenses Petrum de Castro-novo sacerdotem et monachum, virum inter viros utique virtuosos vita, scientia et fama preclarum. Qui cum in commisso sibi ministerio proficere non cessaret, comitem Tholosanum² sepius¹⁰ arguebat, eo quod ad favendum hereticis videretur proclivior^c, et pro multis ac magnis excessibus in eum sententiam excommunicationis intorsit. Tandem apud villam Sancti Egidii³ legatum comes convocat, plenarie se de omnibus quibus impetebatur capitulis satisfacturum promittens. Loco et die condito conveniunt, comes iuri parere detrectat tantoque furore invehitur in legatum, ut mortem ei publice comminetur. Legatus a burgensibus,¹⁵ invito comite, Rodanum usque deducitur, eique duo satellites comitis se adiungunt et nocte instanti pariter hospitantur. In crastinum mane facto missa celebrata de more, dum ipse cum sociis ad transitum fluminis se pararet, unus ex satellitibus Sathane lanceam manu vibrans, ipsum inter costas posterius vulnerat. Percussus in percussorem respiciens et sepius repetens verbum istud: 'Dimittat tibi Deus, quia et ego dimitto', post multas demum²⁰ orationes feliciter obdormivit in Christo. Corpus eius relatum in ecclesia sancti Egidii honorifice tumultatur. Tanti^d piaculi fama percrebuit, et comes sententia districtiore^e percellitur. Tota Anglia gravissimo^f subicitur interdicto, et tam in monasteriis quam in ecclesiis, cessantibus quibuslibet privilegiis, organa leticie diutino^g sunt suspensa silentio. Philippus rex, collecto grandi exercitu, Aquitaniam intrat, terram vicecomitis⁴ de Thoart^{h.5} adhuc²⁵ regi Anglie faventis peragrat et devastat, resistentes sibi munitiones quasdam funditus deicit, quasdam detentat et munit. Dum rex in hac expeditione moratur, terremotus in

Iun. 13. partibus illis Idusⁱ Iunii dicitur accidisse. Per eosdem dies Philippus imperator, cum iam, rerum turbinibus in parte sopitis, quieto potiretur imperio, a quodam comite palatino⁶, viro quidem potente, sed scelesto, dolose perimitur; ob hoc autem, ut aiunt, odii rancore³⁰ concepto, quia Philippus filiam suam ei subtraxerat, quam sponderat se^k daturum. Tanto scelere perpetrato, tumultus ingens oboritur, elabitur homicida, amici Philippi fugientem diutius persecuntur tandemque latentem repperiunt et trucidant. Fuit autem Philippus vir moderationis eximie et equitatis amator et impensius litteris eruditus. Uxor eius⁷, filia Tursac quondam imperatoris Grecorum, nimio affecta dolore, paulo post moritur. Otto,³⁵ qui de imperio diu^l contenderat, rursus in^m imperium accersitur. Odo Parisiensis episcopus obit, virⁿ emulator virtutis et viciorum egregius insectator, qui inter cetera bona, quibus enituit, id habebat precipuum, quod in beneficiis ecclesiasticis conferendis non ad genus, non ad munus, non ad preces, sed ad mores scientiamque respiceret, nec nisi^o dignos ad dignitates ecclesiasticas promoveret. Hinc est, quod eius studio Guillelmus ad Bituri⁴⁰ censem⁸, Gaufridus ad Turonensem⁹, Albericus ad Remensem archiepiscopatum¹⁰ promoti sunt, quorum prior Karoli-loci¹¹ abbas extitit, alii duo Parisienses archidiaconi sibi invicem successerunt, viri insignes ac timentes Deum honestatisque ac iusticie precipui sectatores. Ipso preterea suggerente et satagente actum est, ut dominus papa principes et populos per Gallias^p concitaret ad debellandam^q Albigensium hereticorum perfidiam, qui sepius atten⁴⁵ tati^r nullatenus gladio verbi Dei poterant expugnari. Litteris itaque domini pape longe lateque directis, peccatorum remissione et penitentiarum absolutione concessa, innumeralis multitudo fidelium concitatur, et novo more crucis se signo consignant in pectore, contra fidei desertores zelo fidei se armantes.

a) remensis 4. b) Sabaoth 3. 4. c) proclivior 2. d) Tanta 2. e) districtione 4. f) sub. int. gr. 2. g) divino 3? ed. 50
h) Thoart 4. i) Id. Iun. eadem manu superscr. 2. k) ei se 4. l) deest 4. m) deest 3. ed. n) vix 3? ed.
o) nec non 4. p) Galliam 4. q) debellandum 4. r) attempt. 4.

1) Haec — sententia districtiore percellitur exscripta sunt ex epistola Innocentii papae, SS. rerum Gall. 4) Aimerici. 5) Thouars, distr. Deux Sèvres.
XIX, p. 12 (Potthast, Reg. nr. 3324), verbis eius 6) Ottone. 7) Irene. 8) A. 1200. 9) A. 1206.
plerumque retentis. 2) Raimundum VI. 3) St.-Gilles. 10) A. 1207. 11) Chaalis.

Anno Domini 1209. Guillelmus Bituricensis archiepiscopus, cum se cruce signasset, ob hoc precipue, quia provincie sue multas ecclesias et aliquas urbes heresis pestilens occupasset, dum propositum iter aggreditur, egritudine tangitur et intra quinque dies sancto fine decedit, vir religiosus et simplex et humilis, cuius vita quam accepta Deo extiterit, signorum frequentia innotescit. Mense Maio Trecarum pars maxima gravi et subito conflagravit incendio. Mense Iunio in vigilia sancti Gervasii totum fere Altissiodorense^a forum, in ea parte que edificiis atque divitiis erat insignior atque confercior, repentina exustione vastatum est. Ipso anno de cunctis Galliarum^b partibus, Francia, Flandria, Normania, Aquitania et Burgundia tam episcopi quam comites et barones, militum et vulgarium^c numerus infinitus votive profectioni se preparant. Mense igitur Iunio apud Lugdunum conveniunt ex conducto, et dispositis itineri^d necessariis, et ducibus qui preessent de communi coniventia^e constitutis, versus Provinciam^f iter movent, omnes cruce signati in pectore, accensis animis adversus homines pestilentes et fidei refugas pugnaturi. Adiungitur et eis Tolosanus comes, quem dominus papa per legatum absolverat, satisfactione humillima de commissis exhibita. Inprimis itaque Biterris^g urbem populosam et amplam, sed fide vacuum moribusque corruptam, obsident et oppugnant eamque statim capiunt^h captamque subvertunt. Nulli sexui vel etati parcitur, omnes a minimo usque ad maximum pariter trucidantur. Occisorum cadavera coacervant et concremant, et devorante cuncta incendio, fit vastitas circumquaque et horribilis solitudo. Vicos preterea et oppida, dum nostri percurruntⁱ, vacua reperiunt, quia timore perterriti profugerant universi. Carcassonam deinde pertendunt et obsident, urbem grandem, plenam divitiis, sed viciis et erroribus plus refertam, victualium et armorum copia et tam^k situ loci quam muris validis premunitam^l, habentem duo suburbia congesta opibus, fossatis murisque firmata. Ad hanc de circumiacenti regione multi confluerant. Aderat et Rogerus Biterrensis², vir perfidus, per cuius maxime nequiciam pestilens error increverat et plures infecerat, quia

*Mobile mutatur semper cum principe vulgus*³.

Hic ergo nostri cum tentoria collocassent, urbem acriter impetunt assiduosque et urgentissimos dant assultus. Ac primo suburbia capiunt, diruunt et incendunt. Videns Rogerus, quia sic invalescerent nostri, nec sibi afforet potentia resistendi, ad nostros egreditur, rogat, ut, sola suis corporum vita concessa, egredi liceat quo libuerit; vix tandem impetrat quod requirit. Egrediuntur miserrimi, et solis induti lineis^m, tam rebus quam fide vacui, dimittuntur. Rogerus sub arta custodia detinetur. Nostri urbe potiti, libere cuncta vendicant; copiarum omnium reperitur infinita congeries. Simon de Monte-forti, vir armis strenuus ac fidelis, de communi consilio urbi et regioni preficitur, et quicquid in urbe repertum est et pars exercitus sub eius dominio deputatur. His itaⁿ gestis, ceteri regrediuntur ad propria. Ipso anno Iohannes Brenensis comes a partibus transmarinis electus in regem, cum multo transfretat apparatu et in vigilia^o exaltationis sancte crucis Accon urbem applicat et in crastinum uxorem ducit^p Conradi marchionis^q quondam filiam⁴, cui regnum hereditarie debebatur. Porro in dominica post festum sancti Michaelis cum favore principum et populi apud Tyrum sollempniter^r coronatur. Per eosdem dies Otto affectator imperii intrans Italiam a plerisque urbibus veneranter excipitur et, favente sibi Innocentio papa et ad promotionem ipsius modis omnibus aspirante, tandem Rome die dominica circa festum sancti Michaelis imperialem benedictionem sortitur, quibusdam ab eo prestitis iuramentis super fidelitate Romane ecclesie et super regno Siculo nullatenus impugnando, que tamen ilico violat et dirumpit, ac per hoc inter ipsum et Innocentium papam gravis simultas protinus incandescit, unde fit stupor, rem^s tantopere affectatam ipsi quoque affectanti in tantam perniciem^t mox fuisse conversam. Nostrates, qui in Albigensi^u et Carcassonensi provincia remanserant, multas interim paciuntur molestias. Cum^v enim timore exercitus, qui nuper recesserat, indigenae^w pavefacti ad sancte matris ecclesie gremium confluerent, et se velle renasci per reconciliationem, si forte in aliquo contra fidem peccassent, simulan-

a) Autiss. 4. b) p. G. 2. c) vulgarum 2. d) eadem manu superscr. 2; interim 4. e) connivencia post corr. conveniencia 4. f) Provenciam 4. g) Biternis 4. h) capiuntque subv. post corr. capiunt atque subv. 4. i) precurrunt eadem manu corr. percurrunt 2. k) et transitu 3? ed. l) peremun. corr. premun. 2. m) indutis 3? ed. n) itaque 4. o) gloria 3? ed. p) ducens 4. q) malchionis 3. r) cor. soll. corr. soll. cor. 2. s) stuporē tant. 2. t) perniciam 4. u) Albiensi, superscr. g 2. v) Qui 4. w) sic (ae) h. l. et raro alibi 2; indigne 4.

1) Beziers. 2) Vicecomes. 3) Claudian. de quarto cons. Honorii v. 302. 4) Iolantham.

1209. tes, semper et^a ubique agninem faciem pretendebant, lupinam interius rabiem palliantes. Sed se ipsam non cohibens interioris veneni malicia diu latere non potuit. Nam cum nostros, utpote incautos et^a simplices, sibi credere et ab eorum malicia sibi minime conspicerent precavere, per castella clanculo discurrentes, subripere munitiones festinant et^a tam milites quam servientes ad castrorum custodiam derelictos captivant alios, alios necant, quam 5 plures etiam aurium et narium cum labro superiori vel aliorum membrorum detruncatione deformant. Eos autem qui munitiones obtinebant machinationibus huiusmodi deludebant: Boves et oves seu quelibet animalia saccosque stramine repletos et paleis in strata publica ante oppida deponentes, insidiabantur in abscondito quasi leo in spelunca sua, ut, si forte horum concupiscentia abstracti^b et illecti egredi presumpsissent, sedentes in insidiis incautos 10 diriperent et occiderent innocentes. Sane quante sint^c crudelitatis et quod parcant nemini nec religioni deferant nec etati, ex his que perstringimus satis liquet. Cum quidam Cisterciensis ordinis abbas^d provecete etatis, mire simplicitatis, cum suo monacho et converso pro quibusdam negociis iter ageret, casu incidit in insidias impiorum, in quem continuo lupina^d rabie debachantes, quinque letalibus inflictis vulneribus, mortuum abiecerunt. 15 Converso quoque eius variis cruciatibus interempto, monachum diversis macerantes vulneribus et proprio sanguine volutatum in arena media reliquerunt, mortuum estimantes; vivus tamen per Dei gratiam inventus^e et delatus Carcassonam, tandem sanatus est, abbate et converso in maiore ecclesia civitatis eiusdem honore quo decuit tumulatis. Sane vitam abbatis et^f meritum ostendit latens ad carnem cilicium in obitu patefactum. Porro in quo-

dam oppido² erant preter indigenas capellanus unus, milites sex multa prediti probitate cum servientibus quinquaginta. Erat ei^g vicinus quidam de indigenis potens nimis Giraudus de Pipio, qui nostris dextras dederat, ab eis in familiaritatem receptus. Hic ipsa domi- 20 nice nativitatis die postera tanquam proditor et periurus^h cum armata multitudo repente irrumpit in incautos. Cumque non posset eos ad libitum obtinere, blandis promissionibus de munitio arcis, in qua continebantur, eos extrahere procuravit, iuramento se obligans, quod cum armis et equitaturis totisque mobilibus liberos abire permetteret et usque ad suos secure conduceret. Eadem nocte ad mensam eos propriam recepit, sed post mensam Iudamⁱ illis alterum^k se ostendit. Nam cunctis, tam militibus quam servientibus, capellano etiam^l primo rebus omnibus spoliatis, in turris^m imo deposuit universos; postmodum autem educ- 30 tis militibus, ceteris ibi capellano et servientibus derelictis, ignem et paleas lignaque quam plurima superiecit, desuper clamantibus eius ministris et beate Marie crebrius exprobrantibus in hunc modum: 'Ah meretrix domina sancta Maria'. Post paululum iterum super turriculam ascendentes, explorant, utrum miseri animas exalassent; quos cum necdum mortuos invenissent, ignem iterum cum lignis et paleis iniecerunt, beatam virginem itera- 35 tis blasphemis impugnantibus. Hiiⁿ itaque huiusmodi ludibria experti et tormenta, in vinculis et carcere triduo permanserunt, ignis quidem attacti incendio, sed non usti^o. Nam virtus Altissimi obumbravit illis, et beate Marie virginis castitas fuit illis in velamento diei et in umbraculo calor ab estu. De servientibus quidem sic. Porro milites, quos ad explendam seviciam reservant, captivos adducunt, duos ex illis ceteris preminentes eductos 40 extra castra penis et iniuriis Christum dominum fidemque catholicam abnegare compellunt. Tandem persistentes in fide pollicibus propriis exoculant, auriculas radicitus amputant, nares insuper et labium superius detruncantes, semineces reliquerunt³; quorum altero nimietate doloris extincto, alter vivus repertus est. Denique Fussensis⁴ comes⁵, non princeps, sed proditor perfidus et periurus, rupto federe, quod nostris fecerat, filioque proprio⁶, 45 quem unicum⁷ habebat, obside derelicto, reversus est ad vomitum, hereticam pravitatem catholice preferens puritati. Castrum quoddam fortissimum^{p-8}, quod quorundam puerorum

cf. Luc. 1, 35.
cf. Es. 4, 6.

a) etiam 3? ed. b) astracti 4. c) post crudel. alia manu superscr. 2. d) lupana 4. e) est post add. 4.
f) ost. et mer. 4. g) eis 3. ed. h) periurius 4. i) viduam 4. k) deest 4. l) et 4. m) in marg. post corr.
carceris 4. n) Hii corr. Hi 2. o) adusti 4. p) munitissimum 2.

1) Elnensis abbatiæ; cf. Petrum de Valle Sarnaii c. 30, SS. rerum Gall. XIX, p. 27. 2) Podio-Soriguer (Puisserguier prope Beziers); cf. Petrum c. 27; ex cuius Albigenis infestissimi narratione probatur, haec omnia esse supra modum invidiosis catholicorum mendaciis depravata. 3) Minime;

sed Geraldo a castro fugiente, ab adveniente comite Montis-fortis illaesi reperti sunt. 4) Foix. 5) Raimundus Rogerii. 6) Aimerico. 7) Minime. Maiorem natu habebat Rogerium Bernardum II. 8) Pressanum; Petrus c. 32.

nobilium fuerat custodie mancipatum, invasione clandestina, indigenis^a eum recipientibus, 1209. subintravit. Pueros autem, qui munitiones arcis obtinebant, primo blanditiis attentans extrahere, sed non valens, tandem inedia compellente obtinuit, prius tamen prestito sacramento^b, quod eos cum omnibus suis usque ad suos conduci faceret liberos ac securos. Sed

5 proh dolor! cum^c eius presentie fuissent obliti, precepit eos ilico iugulari. Cabaretum^{d.1} preterea castrum inexpugnabile, non procul a Carcassona^e situm, ubi plures^f ex his quos perfectos vocant confluerant, nostris erat invisum penitus et infestum. Tot et tantis obsitus angustiis princeps virtutis Simon de Monte-forti, fide munitus et armis, viriliter agebat in omnibus, fideles fovens et^e protegens et fidei inimicos omnimodis execrans et insectans.

10 Anno Domini 1210. grandis iterum fit motio nostrorum tam episcoporum quam procerum et vulgarium. Erat enim peregrinatio ista celebris et votiva, tum propter zelum fidei fidelium animis accensum adversus fidei corruptores, tum propter penitentiarum remissionem a sede apostolica repromissam. Accedentes igitur adunato exercitu, Minerbiam obsident, castrum munitissimum non longe a Carcassona^e situm et nostris infestum. Obsessi

15 denique ad dedicionem se offerunt; cumque daretur omnibus optio, ut qui ab heresi resipiscerent immunes evaderent, reperti sunt usque ad 180 circiter², qui maluerunt incendio concremari quam ab heretica pravitate converti. Obstupuerunt videntes tam irrevocabilem miserorum pervicaciam, qui rationis obturbato iudicio, nec^g monitis salutaribus cederent, sed ad supplicium spontanei festinarent. Nec est ulli fidelium ullatenus ambigendum, quin tales

20 diaboli martires post temporalem flammam statim transeant ad eternam. Ad aliud deinde castrum obsidendum accedunt, quod Terminos vel^h Termas³ vocant, accessu difficile, in rupe prominenti superiectum⁴, et quod vel petrariis vel aliquibus vix posset machinis expugnariⁱ. Illic ergo multis diebus detenti sunt. Signum quod interim accidit non debet sileri. Cum enim ad implenda fossata contenderent, peregrinus quidam ramalia collo deferens, in fossatum proiecit; unus de balistariis castri hoc intuens, intorquet spiculum de balista, peregrinum ferit ubi signum crucis gerebat in pectore, spiculum tamquam in saxum percuciens longius resilit repperit. Peregrinus pre stupore concidit, sed consurgens nullam in se

25 conspicit vel diruptionem vestis vel corporis lesionem. Accurrunt et mirantur omnes videntes incolumem, quem estimaverant prostratum ad mortem. Fuit hoc signum eo cercius⁵, quo celebrius. Multa quidem et signa alia celitus contigerunt, que tamen nos preterimus, dum brevitati studemus. Predicti castri habitatores, longe^k obsidionis pertesi, noctu^l temptantes fugere, sed a nostris excubantibus comperti, intercipiuntur, et quotquot reperti sunt gladiis obtruncantur^m. Otto imperator Innocentium papam, quia se excommunicaverat, omnimodis inquietat, castra eius pervadit et diripit et ad regnum quoque Siculum pervadendum contendit, et sic invicem eventu vario et longa concertatione confligunt. Henricus Constantinopolitanus imperator, exercitu congregato, Grecias pervagatur, resistentesⁿ sibi subicit, subiecta pacificat et dicionis sue terminos circumquaque dilatat. Erant per idem

30 tempus quidam scioli litterarum in Francia, sed pestilentis doctrine, clanculo discurrentes et vana quedam et impia dogmata fideique omnino contraria latenter plurimis susurrantes, et nisi prevenisset eos virorum prudentium cauta sagacitas, plures in baratrum perfidie demersissent^o. Nam de communi episcoporum consilio missi sunt qui actus eorum sagaciter explorarent; per quos comperti et detecti captique et adducti Parisius, custodie mancipantur. Erant autem numero 14, quorum erant aliqui sacerdotes curam animarum habentes, quibus fecerat favorem ad populum fucata^p speties honestatis et vite gravitas^q super-

35 ducta. Congregato igitur episcoporum concilio, assidentibus magistris Parisiensibus^r propalantur eorum ineptie, omniumque iudicio reprobantur et iudicati heretici exponuntur publice potestati. Ex quibus decem traduntur incendio, reliqui quatuor murali^s reclusionem dampnantur⁶. Affuit tali spectaculo innumerabilis hominum multitudo; nec sine fructu hoc

a) genis alia manu scr. 2. b) eum ins. sed del. 2. c) deest 4. d) et baretum 4. e) Carcassona 4. f) pluries
50 corr. plures 2. g) non 4. h) non 3. ed. i) impugnari 4. k) pert. l. obs. 2. l) nocte 2. m) excubantur 4.
n) insist. 4. o) dimers. 4. p) fuscata 4. q) gratia corr. gravitas 3. r) Parisien 2; Parisiensis 3; Parisiensis post corr. Parisiensibus 4. s) mirabili 4.

1) La Cabarette. 2) 140 vel amplius Petrus c. 37. scilicet quod duo obsidentium milites balistis occisi
3) Termes prope Carcassonne. 4) Eisdem ferme sint. 6) Cf. Caesar. Heisterbac. Dial. Mirac. V, 22.
55 verbis Petrus c. 41. castrum describit. 5) Non ed. Strange I, p. 304; Guill. Britt. ad a. 1209, SS.
verum est. Petrus l. l. narrat duo alia miracula, rerum Gall. XVII, p. 83 sq.

1210. actum est, quia inde et area Domini mundata est eventilando zizania^a, ne^b fidelium fruges corrumpere, et plerisque timor incussus est et repressa temeritas, ne novis adinventionibus inhererent. Habuit autem initium hec adinventio profana verborum a quodam nomine Amaurico^c, quem non longe ante defunctum iudicaverunt anathemate percellendum, feceruntque corpus ipsius a tumulo erui et velud hostem fidei extra^d locum fidelium procul⁵ poni. Librorum quoque Aristotilis qui de naturali philosophia inscripti sunt, et ante paucos annos Parisius ceperant lectitari, interdicta est lectio tribus annis, quia ex ipsis errorum semina viderentur exorta.

Anno Domini 1211. maiorum et minorum de Francia fit iterum grandis profectio^e adversus hereticos Albigenses, et coacto in unum exercitu, Lavallis^f oppidum obsident, omni¹⁰ genere^g munimenti firmissimum, sed heretica impietate omnimodis depravatum. Nusquam sic evidens a fide discessio, nusquam sic ritus catholicus videbatur abolitus. Hic ergo nostri contra fidei hostes vehementer assultant eosque fortiter impetunt et cohartant. Sed interim dum in hac obsidione morantur, nostrorum numerosa caterva iuxta castrum quod^h Mons-gaudii² dicitur transiens intercipitur^d, et pro fide decertans, ab hostibus fidei trucidatur. ¹⁵ Ad declarandum eorum meritum lux celestis emicuit, et globus ignis super corpora prostratorum visus est descendere, videntibus hoc plurimis et herentibus^h pre stupore. Adven-nerunt episcopi, abbates et clerici ordinum diversorum ibique cimiterium dedicant, et defunctorum fidelium corpora officiosissime curantes, ea qua decuit pietate sepeliunt. Hiis ita gestis, habitatores Lavallis, dum nostrorum impetumⁱ ferre non sustinent^k, ad eorum ²⁰ libitum sese dedunt. Nostri castro potiti, cunctis arma detrahunt et in loco reponunt tutissimò. Reperti sunt circiter 74 milites, qui omnes suspendio periire vel gladio. Rogus ingens extruitur, datur omnibus optio, aut ab errore resipiscere, aut incendio deperire. Repertus est multus eorum numerus, quos erroris pervicacia sic tenebat, ut mallent comburi quam fidem catholicam profiteri. Qui omnes se mutuo cohortantes, rogam accensum ²⁵ ultronei subierunt. Domina castri Girauda nomine, que de fratre vel filio se concepisse dicebat³, proiecta est in puteum, et acervus lapidum superiectus. Victualium et opulentiarum quarumlibet immensa illic copia reperta est. Eodem anno apud urbem Lemovicas^l matrona quedam nobilis virum habens, gravi infirmitate decumbens, occubuit, et peractis obsequiis, sudario involuta, iuxta morem fidelium servabatur, cum ecce subito de morte ³⁰ resurgens, stuporem ingerit universis, dicens, beatam sibi apparuisse^m Mariam Magdalenam sibi que tetigisse labia, seque ita spiritum resumpsisse. Quocirca, ut gratias referret, in festo eiusdem sancte Vizeliacum veniens cum plurimo comitatu, sudarium, quo fuerat obvoluta, detulit ad altare, secum adductis testibus plurimis tam sue resurrectionis quam mortis. Reimundusⁿ Tholosanus comes, cognito quod faveret^e et foveret hereticos, cunc- ³⁵ tis ad diripiendum exponitur tanquam refuga fidei et publicus hostis ecclesie iudicatus.

Hucusque^p perduxit chronica^q sua frater Robertus, vir^r in hystoriarum noticia singularis.

CONTINUATIO I.

codd. 1. (2)⁴. 3.

40

Anno^s Domini 1214. Philippus rex Francorum expugnat Othonem imperatorem Alemannorum, Ferrandum comitem Flandriarum, Renaldum comitem Bononiensem et multos comites ac principes. Intercipit dictos comites cum aliis multis, dicto Othone sibi consu-
lul. 27. lente per fugam, inter Tornacum et pontem Bovinum^t dominica die post festum beate Magdalene^u. Ipsa^v die consecratus est Willelmus, filius Walterii^w camerarii, in episcopum ⁴⁵

a) et ziz. 2. b) nec 3. c) Amaurico 2; Amauricio 3. d) deest 4. e) pfeccio 4. f) genery 4. g) e corr. 2; q̄ (que) 4. h) in loco raso alio atram. 2. i) impeturus nostr. 4. k) sustinerent 3. ed. l) Lemovicam 4. m) post Magdal. superscr. 2, ubi apparuisse et alia quaedam in marg. erasa. n) Raim. 3. ed. o) f. et des. 4. p) haec des. 3. q) cronicam suam 4. r) vir — singularis des. ed. s) haec continuatio post secundam scripta est 3; Anno — Magdalene in 2 non leguntur. t) Bovin 1; Bovinarum 3. u) Marie Magd. 3. v) Eodem 2, ubi ⁵⁰ haec — Meldensem inserta sunt cont. II. infra p. 280. w) Galterii 2.

1) Lavaur super Agout fl., distr. Tarn; a Petro c. 50. mali nisi heretica pessima de ea dicit Petrus c. 52, sed Vaurum dictum. 2) Montgey prope Puy-Laurens. eam ne catam esse, ut noster tradit, confirmat. 4) In Cf. Guill. Tudel. v. 1580 sqq. ed. P. Meyer II, p. 87; cod. 2 omnia fere quae in hac continuatione leguntur 'Hist. de la guerre des Albigeois' c. 20, SS. rerum Gall. continuationi II. inserta sunt, omissis tantum iis, ⁵⁵ XIX, p. 138 sq. Erat caterva Alemannorum. 3) Nihil quae ibidem iam aliis verbis narrata erant.

Meldensem. Ipsa ^a die villa que dicitur Pons-super-Icaonam ^{b.1} igne fulmineo consumitur. [Airardus ^c de Rameruco ² duxit ^d uxorem ^e Philippam, filiam Henrici regis Iherosolimitani et comitis Trecensis].

Anno ^f Domini 1215. Innocentius papa celebrat concilium generale in ecclesia Salvatoris que appellatur Constantiniana mense Novembri. Obiit magister Lotharus archiepiscopus ^g Pisanus.

Anno Domini 1216. [grave ^e incendium vastat forum Autissiodorense cum ecclesiis sancti Eusebii et sancti Amatoris die Mercurii post penthecosten]. Innocentius ^f papa moritur ^{Jun. 1.} Perusinum ^h dominica precedente festum beate Magdalene ⁱ; sepultus est in ecclesia sancti ^{Jul. 17.} Laurentii Perusinum ^h. [Moritur ^e Iohannes rex Anglie, Henricus imperator Constantino- politanus, Guido dominus Borbon. ^k]. Centhius ^l Sanctorum Iohannis et Pauli presbiter cardinalis fit papa et Honorius appellatur. In quindena pasche sequentis idem papa coronat Petrum comitem Altissiodorensem et Yolen, uxorem eius, ad imperium Constantinopolis ^{1217.} in ecclesia sancti Laurentii extra muros ³. [Turres ^{c.4} ecclesie sancti Stephani Autissio- ^{Apr. 9.} dorensis miraculose sine alicuius hominis lesione corruerunt ^m hora nona dominica adventum dominicum precedente ⁿ. Ipso anno fit ventus vehemens per totum regnum Francie ^{Nov. 26.} diruens ecclesias, domos, eradicans ^p arbores infinitas]. Moriuntur ^f ipso anno Philippus Belvacensis et Renaldus ^q Carnotensis episcopi.

Anno ^f sequenti moriuntur Otto imperator, Hugo dux Burgundie, Simon ^r comes Montis-fordensis ^s, Giraudus archiepiscopus Bituricensis. Willelmus ^t Bituricensis quondam archiepiscopus sanctorum cathalogo associatur. Rex Hungarie ⁵, dux Austrie ⁶ et multi potentes morantur ^u in partibus transmarinis, ubi nimis modicum ^v hactenus ^w profecerunt. Herveus ^x comes Nivernensis, Petrus Parisiensis et Walterus Eduensis ⁷ episcopi et multi prelati et nobiles mare intrant Iherosolimam profecturi. Gravis ^y dissensio est inter dictum Airardum ⁸ et Blancham comitissam Trecensem ⁹. Aurelianus ^z graviter conflagratur. Stephanus archiepiscopus Cantuariensis in Angliam redit cum gratia apostolica et recipitur cum honore. Robertus episcopus Aniciensis ^a exulat apud Pontigniacum ^b. Iterius dominus Tociaci ¹⁰ Iherosolimam pergit et Ansericus, germanus eius, cum eo.

ADDITAMENTUM

codd. 1. 3.

Anno ^c Domini 1223. factum est diluvium in territorio Altissiodorensi apud villam que dicitur Iranci ¹¹, quod domos diruit ^d, homines et peccora et ecciam mulieres cum pueris suis in cunabulis ad refugium super torcularia fugientes cum ipsis torcularibus cursu rapidissimo ^e.

- 35 a) Ipsa — consumitur in 2 non leguntur. b) Icaoniam 3. c) uncis inclusa eadem manu in marg. scripta 1, in 2 cont. II. infra addita sunt; in contextu 3. d) ducit 2. e) in u. 2. 3. f) in 2 haec infra cont. II. inserta. g) archi eadem manu superscr. 1. h) ita 2; Perusiñ 1. 3. i) Marie Magd. 2. k) Borboñ codd. l) Chintius 2, ubi haec — extra muros cont. II. addita, ibidem deleta et iterum in marg. sequentis folii scripta sunt; v. p. 281 n. k. m) corruunt 2. n) precedentis 3. o) Franc 1. p) et er. 2. q) Reignaldus 2. r) S. c. 40 M. f. non leguntur in 2. s) fordeñ 1; fortis 3. — Giraldus 2. t) Willelmus — associatur non leguntur in 2, post profecerunt scripta 3. u) redeunt et (?) corr. eadem manu morantur in 1; rantur post. manu in loco raso 2. v) modice 3. w) eadem manu superscr. 1. x) Herveus — profecturi non leguntur in 2, sed vide p. 283 n. k. y) Grandis 3, ubi haec — Trecensem ante Herveus leguntur; haec usque ad finem in 2 cont. II. infra p. 283. n. d. inserta sunt. z) Aurelianus 2. a) Annic. ep. 2. b) Pontign 1; Pontiuñ 2. c) haec manu G p. 326. scripta 1; 45 eadem manu 3. d) di erasum 1. e) abduxit add. ed.; hic desinit 3; in 1 variis manibus quatuor notae additae sunt, quas vide ap. Lebeuf, 'Mém. d'Auxerre' II, 'preuves' p. 261 sq.

- 1) Pont-sur-Yonne, infra Senones. 2) Rameru Rameruco. 9) Uxorem Theobaldi III. comitis prope Arcis-sur-Aube. 3) Sic fere in catalogo Campaniae, quae pro filio comitatum regebat. 10) Toucy, praef. Auxerre. Cf. Oliv. Hist. Damiat. p. 224 n. 1. 4) Cf. Gesta episc. Autis., Duru I, c. 10 (ed. Eccard). 11) Irancy ab Autissiodoro versus meridiem et orientem. 5) Andreas II. 6) Leopoldus VI. 7) Augustudunensis. 8) de Brienne, dominum de

CONTINUATIO II.

codd. 2. 3. 4. 4^a.

1211. Currente adhuc anno Domini 1211. moritur virgo venerabilis Alpais de Cudo, de qua^a quoniam^b superius¹ multa dicta sunt, hic eius obitum tetigisse sufficiat. In² Hyspania quidam presbiter nocte dominice nativitatis mulierem incurrit; cumque missam primam⁵ nec contritus nec confessus celebrare presumpsisset et peracto sacramento orationem dominicam decantasset, subito columba cum impetu advolans, rostro misso in calicem, quod inerat totum absorbit, et hostiam de manibus presbiteri rapiens, evolavit. Simile et in secunda missa contigit. Tunc demum presbiter ad cor suum reversus^c, quendam discretum adiit sacerdotem, cui crimen quod commiserat devote confessus, accepta penitentia,¹⁰ reversus est. In tertia igitur missa post orationem dominicam tercio columba rediit, et rostro misso in calicem, quicquid inde tulerat totum refudit, ac duas hostias ad pedem calicis deponens, protinus evolavit. Hinc aperte colligitur, quanti meriti sit apud Deum devota confessio. Ferrandus alienigena ex partibus Portugalensibus accipit uxorem Iohannam^d iam nubilem, cui, mortuo patre suo Balduino, quem supra diximus imperatorem fuisse Gre-¹⁵ corum, hereditario iure Flandrensis comitatus obvenerat. Hoc autem apud regem Francorum matertera³ Ferrandi per pecunias, ut dicitur, procuravit, que quondam in coniugium venerat Phylippi illustris comitis Flandriarum.

Chr. Laud.
De^e vic-
toria Hy-
spanie.

Anno Domini 1212, mense Iulio habita est in Hyspania miraculosa victoria de paganis. Convenerat enim cum rege Carthaginis multitudo maxima paganorum adversum regem Castelle Alphunsum^f, qui illustres²⁰ reges, Arragonum scilicet et Navarre, in auxilium secum habens, totam illam Sarracenorum multitudinem in virtute christiane fidei disconfecit. Significavit ergo per litteras isdem Alphunsus domino Innocentio pape belli tocius eventum et victoriae veritatem, asserens, quod vix inventi sunt cecidisse viginti quinque homines aut ad plus tri- ginta de exercitu christiano, cum ex parte adversa ceciderint plus quam centum milia paganorum. Asseruit etiam^h idem rex, quod, cum post bellum in castris gentilium moraretur cum suis, ad omnia que coquenda erant non aliis²⁵ lignis usi sunt christiani quam sagittis tantumⁱ et lanceis paganorum, et earum^k in illis usibus non plus quam medietas est consumpta. Cumque exercitus Dei in victualibus et aliis fere deficeret propter longam moram factam in locis desertis, ibidem tantam invenerunt ciborum, armorum, dextrariorum et aliorum iumentorum copiam, quod acci- pientes singuli pro sua ex his omnibus voluntate, plus reliquerunt ex magna habundantia quam ceperunt. Fuerat enim numerus Sarracenorum, qui venerant in prelium, centum octoginta quinque milia equitum, peditum vero non³⁰ erat numerus, prout ex vera relatione ipsorum qui capti fuerant est compertum. Post^l paucos dies in captione Ybede, que est civitas magna, munita et fortis, perierunt 60 milia paganorum, quorum quidam occisi sunt, quidam vivi retenti in obsequium christianorum et monasteriorum, que fuerant in Marchia reparanda. Hoc anno nimia

De^e fratre
Roberto.

fuit siccitas, nec tamen caristia fuit panis aut vini seu fructuum. Eodem anno moritur felicitis memorie frater Robertus, horum^m actor egregius cronicorum. Hic egregie litteratus,³⁵ sed eloquens erat impense et in hystoriarumⁿ noticia nulli temporis sui secundus. Sacram vero scripturam mirum in modum in promptu habebat, paratus semper omni poscenti red- dere rationem, ita quod mirabantur omnes de his que procedebant de ore eius. Gratosus et amabilis intuentium oculis apparebat, in ipso exteriori vultu preferens interioris hominis puritatem. Metiebatur ex sua simplicitate alios, et tocius suspicionis expers, contra pessi-⁴⁰ mum illud vicium sepius opponebat, quod Seneca dicit⁴: *Amicum fidelem, si credideris, facies*. Nam quidam docuerunt fallere, dum timent falli, et illi ius peccandi suspicando fecerunt. Zelo iusticie fervens, peccati genus quodlibet^o perfecto odio abhorrebat, sapientis^p consilio acquiescens dicentis: *Nimis odito execrationem*, id est peccatum, quod est opus execrabile. Verumtamen peccatorem conversum, quantumvis enormiter deliquisset, miro diligebat⁴⁵ affectu et affatu mitissimo refovebat, sciens nimirum, quod vera iusticia compassionem habet, falsa vero dedignationem. Erat enim valde compatiens et super penitentes seu quo- libet casu afflictos pia gestans viscera. Satagebat per omnia servare unitatem spiritus in vinculo pacis et discordie incentores persequi non cessabat, non ignorans, quod iuxta Salo- monis sententiam illum Dei anima detestatur, qui seminat inter fratres discordias. Erat⁵⁰ preterea verax et constans in verbis, strenuus in divinis officiis, parcus et temperans in sumendis necessariis^q, in consilio circumspectus, discretus in penitentiis iniungendis. Deni- que cum tot bonis moribus eniteret, admirandus tamen et imitandus extitit maxime in duo- bus, videlicet in humilitate mentis et corporis castitate; nam supra modum pre nimia humi-

Ecel. 17, 23.

Prov. 6,
16. 19.

a) quo 3. b) quam 4. c) revertens 4. d) Iohannem 3. e) sic rubro in marg. 2. f) Alphunsum post corr. 55
Alfonsum 2. g) deest 3; h. s. 4. h) deest 4. — isdem 4. i) deest 3. k) eorum 4; deest 3. l) Per 4.
m) horum — cronic. erasa 3. n) erat add. 4. o) quolibet 3. p) c. s. 2. q) beneficiis 4.

1) p. 243 sq. 2) Haec etiam apud Bald. Ninov., SS. XXV, p. 539, leguntur. 3) Mathildis. 4) Epist. ad Luc. 3.

litate corporis sui negligens extitit et contemptor et, divina se protegente gratia, virgo creditur obiisse. In diebus illis suscitavit Dominus inimicum Othoni, qui dudum ob multiplices suos excessus ab Innocentio papa sententiam depositionis exceperat. In tempore enim illo, anno scilicet quinto decimo post mortem imperatoris Henrici, venit latenter in Theutoniā^a Fredericus Appulus adolescens, filius ipsius Henrici et Constancie regine Appulie. Hic igitur Fredericus ab Innocentio papa missus est ad archiepiscopum Magon-
 5 tinum¹, a quo et a quibusdam aliis tam episcopis quam principibus venerabiliter est susceptus. Cumque postmodum venisset apud Vallem-coloris, quod est castrum Lotharingie super fluvium^b Mosam situm, rex Francorum Phylippus misit illuc cum multis regni sui heredem
 10 et filium Ludovicum, ut mutuam hinc inde confederationem inirent in depressionem Othonis. Firmata est igitur iuramento confederatio inter eos. Cumque recessissent ab invicem, Fredericus apud Magonciam coronam regni Theutonie in festo beati Nicholai² suscepit.

1212.
cf. Chr.
Laud.

Dec. 6.

Anno Domini 1213, 7. Idus Aprilis³ Phylippus rex, convocata apud Suessionem multitudine procerum regni sui, habuit tractatum cum eis de exercitu ducendo in Angliam. Ad-
 15 vocaverant enim eum proceres Anglicani, ut veniens pugnaret bella Domini, ultionem sumpturus de rege eorum facinoroso Iohanne, qui preter impuritates et tyrannides^d multas, quas fecerat, per quinque annos et eo amplius et se excommunicari et regnum suum permiserat interdici ob causam superius^{e,4} memoratam. Post pascha autem cum rex Francorum

cf. ib.
Apr. 7.
De^c navi-
bus regis
abductis.

et principes sui magnam multitudinem navium preparatam armis et aliis victui necessariis onerassent, pre-
 20 venientes quidam docti ad navale prelium, missi a rege Anglie, sine multo conflictu multitudinem illam navium fere totam, nunc multas, nunc plures, tandem septingentas insimul abduxerunt; precipuus vero actor et dux eorum in navibus abducendis fuit Reignaudus^f comes Bolonie. Hic a facie regis Francorum fugiens, tunc cum rege Anglie morabatur, sed post cum Ferrando comite in Flandriam navigavit. Paucas autem naves, que remanserant apud Dam, qui est portus Flandrie, unde abducte
 25 fuerant septingente, iussit rex in ira et indignatione comburi. Sed et villam ipsam, que in portu est, distans a Brugis per leugam, iussit tradi incendio, eo quod incole loci ipsius comperti sunt irruentes Anglos ad hoc nutibus et signis et opertis^g consiliis adjuvisse, ut tenerentur et Franci, qui apud^h eos pro custodiendis navibus morabantur. Rex igitur, proposito navigandi in Angliam intermisso, et acceptis ex civibus Flandiarum obsidibus, remeavit in sua. Porro Ferrandus, perditis duobus
 30 castris, Sancto scilicet Audomaro et Aria, que filius regis occupaverat Ludovicus, perdita etiam benivolentia regis, eo quod a rege Anglorum donaria sibi missa receperat, fugit in Angliam, et confederatus eidem, reversus totam fere Flandriam sine multo labore recepit, licet rex in sua remeans ex ea, ut diximus, secum obsides abduxisset. Facta est igitur magna concertatio inter regem et ipsum, fovente eum rege Anglie, qui ei in usus guerreⁱ procurabat expensas.

Apr. 14.
Chr. Laud.

cf. ib.

Per idem vero tempus, quo disponebat rex navigare in Angliam,
 35 recepit in gratiam et in coniugales affectus legitimam suam Ingelburgem^k reginam, que per annos 19 repulsa, multo tempore apud Stampas in tenui victu et arta custodia trans- egerat dies suos. Paucis postea evolutis diebus, in ipsa scilicet estate, Stephanus Cantuariensis archi-
 40 episcopus permissus est venire in Angliam^l et fungi in omnibus sibi debita dignitate. Vexatio namque dederat regi Anglie intellectum, ut intelligeret tandem, quod odio esset omnibus, tum propter vitam impuram, qua se ipsum polluerat, tum propter seviciam multam, quam exercuerat in sub-
 45 iectos, tum propter excommunicationis et interdicti sententiam, quam per quinque annos passus fuerat et se et^m regnum suum involvi. Vidit enim, quod ad suggestionem suorum parata esset milicia Gailicana, ut ad puniendāⁿ scelera, que committere non expavit, faceret irruptionem in Angliam, et^o eum a dignitate regia et a regno tanquam infidelem, flagi-
 50 ciosum et impium exturbarent^p. Timuit ergo timore magno, videns se omnibus auxiliis destitutum. Cernens igitur manifeste, quod iam erat in periculo honor suus, universis quos leserat satisfacit. Placavit sibi papam muneribus, principes mansuetudine, archiepiscopum indulgentia rever-
 55 tendi. Obtinuit a papa a vinculo excommunicationis absolvi, recognoscens et accipiens regnum suum ab eo, ei^q mille marchas^r in recognitionem annis singulis soluturus, septingentas scilicet ex Anglia, trecentas vero^q ex Hyber-
 50 nia, quam sibi excommunicationis sue tempore subiugavit. Facte sunt igitur due insule, Anglia scilicet

a) Theut(h)onicam 3. 4. b) M. fl. 2. c) sic minio in marg. 2. d) tyrannidis 4. e) superioris post in marg. corr. superius 4. f) Reginaudus 4. g) et o. des. 3; opertis post corr. in marg. oportunis 4. h) a. e. des. 4. i) genere eadem manu in marg. corr. guerre 2. k) Inbelburgem 3. l) in loco raso 2. m) se regnumque 3; in post corr. et in se et in r. 4. n) puniendum eadem manu corr. punienda 2. o) ut 4. p) ita 2. 3; exturbaret 4.

55 q) deest 3. r) argenti add. 2; quod nec in Chron. Laud. legitur.

1) Sigefridum II. 2) Potius die Dec. 9. 3) in ramis palmarum Chr. Laud., quae fuerunt ipso die Apr. 7. 4) A. 1207, p. 271.

Chr. Laud. 1213. De morte regis Arragoni d. et Hybernia, de feodo^a sancti Petri. Porro pridie^b Idus Septembris sequentis, feria scilicet quinta infra octabas nativitatis beate Marie, commissum est bellum inter hereticos et fideles apud Murellum, quod est castrum non longe a civitate Tholosae. Faverant autem Tholosani hereticis, habentes secum Petrum regem Arragonum, qui venerat in adiutorium sororii sui, scilicet comitis Tholosani. Displicuit igitur Domino via eius, eo quod hereticis preberet auxilium et eorum protectori^f amicitia iunge-
retur. Unde cum in^g ipso conflictu bellico multi hereticorum occumberent, et ipse occubuit inter multos; et cum eorum qui ex parte infidelium ceciderunt^h multitudo fuerit magna valde, ex parte fidelium unus^h tantum miles repertus est cum paucis aliis cecidisse. Eodem anno venit rex Iohannes ab Anglia et applicuit cum multitudine copiosa in partes Pictavie; contra quem Phylippus rex misit filium suum Ludovicum cum multis, ipse vero collectis viribus comiti Flandriarum Ferrando et eius fautoribus resistebat.

Iul. 6. Anno Domini 1214, pridie Nonas Iulii die dominica laxatum est interdictum, cui subiecta fueratⁱ Anglia per sex annos et menses tres. Anno etenim precedenti cum rex ab excommunicationis vinculo obtinisset absolvi, non permisit clerus interdictum laxari, donec de ablatis sibi omnibus quadrans ultimus redderetur. Sed rex a sede apostolica impetravit, quod infra quinque annos singulis annis quandam certam summam pecuniae restitueret spoliatis, donec ablata omnia solverentur. Eodem tempore, scilicet quarto Nonas Iulii, venit
De victoria Flandrie. Iul. 27. Valentianus in auxilium Ferrandi Otho, qui pridem fuerat imperator. Commiserunt igitur bellum cum rege Francorum Phylippo die dominica 6. Kal. Augusti non longe a civitate Tornaco iuxta villam quam Bovinas appellant. Sed victoria cessit^h regi Francorum, dicto Othone per fugam elapso^k, et captis in conflictu bellico viris centum et 40^l nobilibus, inter quos erant 4^m comites, ipse scilicet precipuus actor belli Ferrandus Flandrensis, Reignaudusⁿ Boloniensis, Guillelmus Salesberiensis, et quidam alius, qui stipendia sequens venerat cum Othone. Ipsa die prope Senonis villa que dicitur Pons-super-Icaunam^o fulmineo^p igne consumitur^q. Rex^r igitur in sua remeans, Reignaudumⁿ comitem Boloniensem reliquit Perone in arcta custodia compeditum, Ferrandum cum aliis secum ducens Parisius, ubi exceptus est cum triumpho. Indeque^r in Pictaviam properans contra regem Anglorum, in brevi revertitur, firmatis treugis^s usque in quinquennium inter eos. Porro rex Sicilie Fredericus Appulus, de quo supra, qui in partibus Suavie morabatur, audiens, quod emulus suus Otho a partibus Flandriarum sine
victoria remeasset, venit et obsedit cum multo exercitu Aquisgranum, ut cum capto castro coronam regni Germanici gestasset ibidem, inde Romam properans imperiale susciperet diadema. Sed cum multis diebus sedisset ibidem, nec posset frequentes incursus aut famem ulterius sustinere, cum multo exercitus sui dampno vix in propria se recepit^t.

Anno Domini 1215.^u insurrexerunt in regem Anglie procures regni sui, qui eum pro quibusdam consuetudinibus, quas observari volebat, gravem sibi et inportabilem perhibebant. Favuit autem magnatibus plebs pedestris, manus scilicet rusticana, sed et plurime civitates. Siquidem propter victoriam Othoni apud Bovinas a Domino denegatam defecerunt interim ab eius auxilio viri multi; unde factum est, ut fortune cedens, terra Saxonum^v, patrimonio scilicet suo, contentus^w degeret ibidem privatus. Illo igitur sic cedente, emulus suus Fredericus Appulus Aquisgranum revertens, unde^x ipso anno negotio infecto recesserat, castrum sine multa difficultate obtinuit. Ubi octavo Kal. Augusti in regem Germanie sublimatus, mox, ne de honore percepto Deo ingratus existeret, signum crucis assumpsit, in subsidium Terre Sancte cum aliis profecturus. Porro mense Septembri passi naufragium submersi sunt viri multi nobiles tam Brabancii quam Flandrenses^z volentes transire in Angliam in auxilium regis, qui profusa stipendia venientibus promittebat. Letati sunt adversarii regis super interitu submersorum et ad rebellandum vehementius animati, asserentes nimirum, quod esset manifeste manus Domini contra regem. Timentes tamen, ne possent ei usque in finem resistere, Ludovicum, primogenitum regis Francorum, de ferendo sibi auxilio per internuntios convenerunt, promittentes ei, expulso rege, totius Anglie monarchiam. Qui, acceptis obsidibus ab
cf. ib. eisdem, militum eis multitudinem destinavit. Eodem anno Robertus Sancti Stephani in monte Celio presbiter cardinalis, cum iam fere per biennium ob negotium crucis Franciam peragrasset et propter temeritatem suam omnibus se fecisset exosum, tandem concilium^a apud Bituricas convocavit. Tunc episcopi Francie appellarunt^b, viri improbi impetum formidantes; quem postea Rome in generali concilio vehementissime reddidere confusum, adeo quod dominus papa multiplices dicti cardinalis excessus a prelatis Francie sibi petiit relaxari. Ipso anno mense Novembri presidente domno Innocentio papa III, pontificatus eius anno 18, celebrata est sancta et universalis synodus Rome in ecclesia Salvatoris, que Constantiniana vocatur. In qua synodo^d fuerunt episcopi 412. Inter quos extiterunt de precipuis patriarchis duo, videlicet Constantinopolitanus et Iherosolimitanus; Antiochenus gravi languore^e detentus venire non potuit, sed misit pro se vicarium Anderadensem^f episcopum. Alexandrinus vero sub Saracenorum dominio constitutus fecit quod potuit, mittens pro se diaconum germanum suum. Primates autem et metropolitani 71, ceterum^g abbates et priores ultra octingentos. Archiepiscoporum vero, episcoporum, abbatum, priorum et

a) feodi 4. b) prius 4. c) sic rubro in marg. 2. d) post corr. Arragon 2. e) Tholosana 4. f) protectiori in loco raso 2. g) deest 3. h) deest 4. i) A. f. 3. k) lapso 4. l) LX. 2. 4. m) milites ins. 4. n) Reginaud. 4. o) Icaunam post corr. Icaunam 2. p) flammineo 3. 4. q) hic add. 2 ex Cont. I: Eodem die consecratus est Willelmus — Meldensem, et: Airardus — Trecensis. r) Inde quia 3? ed. s) streugis 2. t) recipit 4. u) hic add. 2 ex Cont. I: Innocentius papa celebrat — Pisanus. Eodem anno. v) ita 2; Saxonum 3; Saxonum 4. — patrocinio 4. w) conventus 4. x) ita 4. ed.; ut de 2. 3. y) deest 2. z) Frandr. 3. a) in loco raso 2. b) appellaverunt 4. c) sic rubro in marg. 2. d) sinod. h. l. 2. e) languore 4. f) Andandensem 3; Anderand. 4. g) ceteri 4.

1) Cf. Cont. I. supra p. 277.

capitulum absentium, nec^a fuit certus numerus comprehensus. Legatorum vero regis Sicilie in Romanorum imperatorem Chr. Land. 1215. electi, imperatoris Constantinopolitani, regis Iherosolimitani, regis Francie, regis Cypri, regis Arragonie^b, regis Anglie, regis Ungarie necnon et aliorum principum et magnatum, civitatum aliorumque locorum ingens affuit multitudo. Porro in ipso concilio multam invenerunt gratiam apud dominum papam abbates ordinis nostri^c Premonstratensis maxime^d. Primum fuit, quod dominus papa contulit ordini nostro^e ecclesiam sancti Quirici, que est in diocesi Reatina, amotis inde monachis, qui male vivendo in usus extraordinarios dilapidaverant^e bona loci. Secundum, quod idem papa quitavit ordinem nostrum^f a vicesima, quam in subsidium Terre Sancte usque ad tres annos annuatim solvendam a ceteris ecclesiis collegiatis sive conventualibus exigebat. Sane mense Decembri circa octabas beati Andree venerunt Lun- Dec. 7. donias milites missi a Ludovico in auxilium eorum qui in Anglia^g coniuraverant contra regem. Preoccupaverant etenim civitatem^h conspiratores predicti, cum adhuc pateret civitas universisⁱ nec ex precepto regio adversantibus clausa esset. Unde factum est, ut suos in ea fautores reciperent et exinde suos circa se terminos dilatarent.

Anno Domini 1216.^k venit circa Kal. Maii Parisius vir illustris Symon comes Montis-fortis, qui infra octo ib. annos ita favente Domino prevaluerat adversus hereticos in provincia Narbonensi, ut, debellatis illis, ipse se scriberet in litteris suis vicecomitem Carcassone et Biterris^l et ducem etiam^m Narbonensem. Veniens vero per singulas civitates vel castella cum mira devocione tam cleri quam populi necnon et sollempni processione susceptus est. Venit autemⁿ contra Arragones^o auxilium petiturus, a quibus propter necem Petri regis Arragonum graves^p sustinebat insultus. Venit etiam de re hereditaria ac familiari disponere, pro eo quod in fata concesserat Amicia, mater sua. Igitur infra paucos^q dies reversus^r est, circiter centum viginti milites ex Francia secum ducens. Eodem tempore et eisdem diebus venit Parisius Galo Sancti Martini presbiter cardinalis, apostolice sedis legatus, qui diligenter monuit tam Ludovicum, ut a sua presumptione desisteret, quam patrem suum regem Francorum, ut filio transitum dissuaderet, denuntians eis^r excommunicationis sententiam, que iam in concilio lata fuerat in omnes regi Anglie adversantes. Cumque nichil proficeret, licet dictus comes Montis-fortis pro bono pacis laboraret medius inter eos, navigavit in Angliam, compositurus, si fieri posset, inter regem et principes. Igitur navigatione parata^s, feria 6, in crastino ascensionis dominice, 13. Kal. Iunii circa horam nonam a portu Flandrie quem^t Mai 20. Calais dicimus^u aggressus est navigium Ludovicus anno etatis sue 29, regni vero patris sui 37. Recreatus autem in insula Thaneth post egrotationes plurium et labores, sequenti feria^v secunda apud Sanduiz^w, portum scilicet australem, nemine sibi resistente, Angliam est ingressus. Disparuit etenim rex Anglorum, qui prope portum consistens cum multitudo copiosa videbatur paratus terra et mari occurrere classi ac milicie Gallicane. Ludovicus vero ab hiis qui eum advocaverant iocunde et reverenter exceptus, ab eis hominum et fidelitatem accepit. Rex autem inter mala omnia, quibus undique premebatur, enerviter se agebat; cuius vice et loco cardinalis predictus pugnavit ut potuit, gladium Petri, quem solum habuit, evaginans. Omnium enim qui adhererant Ludovico subiecit et interdicto terras et excommunicationi personas. Porro 3. Idus Iunii Jun. 11. apud Thessalonicam moritur Constantinopolitanus imperator Henricus, imperii sui duodecimum agens annum; et Petrus comes Autissiodorensis, defuncti imperatoris sororius, vir fide et armis strenuus, in imperatorem eligitur. Porro 17. Kal. Augusti moritur apud Jul. 16. Perusinum^x Tuscie civitatem Innocentius papa tercius, literatura^y clarissimus et facundie^z singularis; sedit autem in episcopatu annis 18, mensibus 5, diebus 4; successit autem ei infra paucos dies Honorius papa III, ibidem electus et promotus in papam, qui prius Sanctorum Iohannis et Pauli presbiter cardinalis suo nomine Chincius^a dicebatur¹. Sed et rex Anglorum Iohannes 15. Kal. Novembris moritur; cui successit filius suus^b Henricus, puer Oct. 18. decennis. Currente adhuc anno Domini 1216, circa intrantem Marcium reversus est in 1217. Mart. Franciam Ludovicus, passus tamen sed et ultus Anglorum insidias in recessu.

Anno igiturⁱ Domini 1217, congregata multitudo tam peccuniarum quam militum preter turbas pedestres, que^c eum ob stipendia sequebantur, post pascha remeavit in Mart. 26. Angliam. Reversus ergo obsistentibus sibi graviter imminebat, egre nimirum sustinens et indigne, quod ex nobilioribus^d quidam in absentia sua, relicto eo, in partem regis transierant. Honorius^e papa III. consecrat Petrum comitem Autissiodorensem in imperatorem Constantinopolitanum et Yolem, uxorem eius, in imperatricem dominica qua cantatur *Misericordia* Apr. 9.

a) non 3. ed.; deest 4. b) Arragone 2; Aragonie 4. c) alio atramento in loco raso 2. d) deest 3. 4. ed. e) delapidaverunt 4. f) post del. et in marg. post. manu: Premonstratensem 2. g) Angliam 3. h) superscr. 2. i) deest 4. k) hic add. 2 ex Cont. I: grave incendium — dominus Borbon. Tum: Chintius — extra muros, sed haec rubro atramento deleta in superiore marg. sequentis folii iterum scripta sunt. Sequitur ex eadem Cont.: Turres ecclesie — Carnotensis episcopi. Eodem anno. l) Biternis 4. m) deest 3. ed. n) ergo 4. o) Arrog. p. a. 4. p) gravis ead. manu corr. graves 2. q) r. e. des. 3. ed. r) ei post corr. eis 2. s) peracta 3. ed. t) q̄ 4. u) del., post superscr. dicitur 4. v) s. f. 3. w) Sandiū 4. x) sic 2. 4. y) litterarum 4. z) facondie 3. a) Chinchius 3. 4. b) eius 2. c) qui 4. d) nobilibus 4. e) Honorius — extra muros des. 2, pro quibus huc referuntur signo apposito Chintius — extra muros in superiore marg. folii scripta; v. supra n. k.

1) Cf. Cont. I, supra p. 277.

1217. *Domini* in monasterio Sancti Laurentii extra muros¹. Nona die consecrationis recedit impe-
 Apr. 17. rator ab Urbe cum uxore et 4 filiabus, ducens secum^a milites circiter 160, servientes tam
 equites quam pedites quinque milia et quingentos; et omnis illa multitudo incedit, secun-
 dum quod exterior predicat habitus, annis, armis et animis ad pugnam elegantissime pre-
 parata. Imperator cum suis, Iohannes de Columpna presbiter cardinalis, apostolice sedis⁵
 legatus in Romaniam, et Veneti conveniunt apud Brondusium^b; statimque mari transito,
 urbem Dirachium obsidet imperator. Promiserat autem Venetis et litteras inde confecerat
 ob quasdam interpositas pactiones, quod dictam urbem, quam sibi querebantur olim vio-
 lentia ducis ablatam, eisdem protinus resignaret, si sibi capiendi eam^a a Domino copia pre-
 staretur. Igitur multis diebus inutiliter in obsidione consumptis, non sine suorum dispendio¹⁰
 Ps. 35, 7. obsidionem deserit imperator. Post hec nutu Dei, cuius iudicia abyssus multa, terram cum
 suis ingreditur tyranni cuiusdam qui Theodorus Communio^c vocabatur et dux erat dicte civi-
 tatis Dirachii. Post aliquot vero dies inter montes nemorosos et fluvios ad meandrum diffi-
 ciles constituti, copia victualium et eorum accessu indigenarum malicia iam excluso, con-
 siderantes quasi mortem in ianuis, decernunt finaliter congregi cum Theodoro et suis, qui¹⁵
 eos cominus insequuntur. Theodorus ergo videns imminere tempus, quo concepta impie-
 tas in animo in partum prodire poterat actionis, loquitur secretius cum legato, pacem affec-
 tare se simulat, pollicetur imperatori et suis securum conductum et competens forum vic-
 tualium, dummodo eorum arma^a penitus deponantur. Firmata igitur pactione, per simula-
 torium iuramentum et per alterum osculum Iude, suadente^d legato, qui rem verius agi cre-
 debat quam concipi simulate, arma deposita hostibus committuntur. Paulo post servienti-
 bus paululum segregatis, imperator et milites universi, legatus, archiepiscopus Salocen-
 sis^e, Willelmus comes Sacri-cesaris et alii nobiles per diversa loca carceribus recluduntur,
 servientes velud oves gregatim ducuntur ad loca devia, et nudati vestibibus atque omnibus
 bonis, soli fortune miserabiliter exponuntur. Circa hos dies accidit apud Lincorniam^f²⁵
 Anglie civitatem, ut illustris adolescens Thomas comes Perticensis Anglorum gladio cum
 multis aliis occumberet. Quo Ludovicus audito et tactus dolore cordis intrinsecus, incensis
 machinis apud Dovoram, quam in diebus illis obsederat, transtulit Lundoniam se et suos.
 Mai 11. Cumque pluries attemptassent^g plurimi, ut ei ex Francia subvenirent, tandem circa octabas
 assumptionis quidam magni et honorati viri in auxilium cum manu valida^a venientes, quos-
 Dam ex Anglis^h in mari obvios habuerunt; consertoque navali prelio, capti sunt nobiles,
 reliquis omnibus interfectis ibidem preterⁱ paucos, qui se fuge presidio salvaverunt. Deni-
 que in exaltatione sancte crucis vel ea¹ circiter, cum iam cepisset Lundoniarum civitas
 famis^m incommodo laborare, habito diligenti tractatu de pace, circa quam predictus cardin-
 alis² efficaciter satagebat, concessum est Ludovico cum suis omnibus remeare; prius tamen³⁵
 prestito iuramento, quod staret mandato ecclesie³, et quibusdam aliis condicionibusⁿ inter-
 positis, quarum misterium revertentes^o necdum curaverunt omnibus revelare. Parata ergo
 Sept. 28. navigatione pro reditu, feria 5^p, 4. scilicet Kal. Octobris, est reversus in Franciam, currente
 iam anno etatis sue 31. Circa dies illos venit in Franciam uxor⁴ illustris comitis Symonis
 Montis-fortis contra hereticos auxilium petitura. Ita enim artaverant virum suum comes⁴⁰
 Tholosanus⁵ et ultores mortis regis Arragonum, qui in manu valida venerant contra eum,
 ut, perditis quibusdam castris cum ipsa urbe Tholosa, quam potenter possederat, vix spem^q
 haberet de reliquo detinendo^r, nisi succursus ei celeriter prestaretur. Turres^{s, 6} ecclesie
 sancti Stephani Autissiodorensis miraculose sine alicuius hominis lesione corruunt^t hora
 Nov. 26. nona dominica adventum dominicum precedente. Ipso anno fit ventus vehementissimus,⁴⁵
 qui^u multas ecclesias et domos evertit et arbores infinitas evulsit.

Anno Domini 1218. Symon comes Montis-fortis^v, dum Tholosam obsidet, ictu petrarie
 percussus moritur, vir fide et armis strenuissimus ac perpeti dignus memoria. Hic ex eo

a) deest 4. b) Brondos. eadem manu corr. Brondus. 2; Brundus. 3. 4. c) i. e. Comnenus; communiter 3. ed.
 d) s. l. des. 4. e) Salocensis 4. f) ut a. Linconiam A. c. ut 4. g) temptarent 3. 4; pl. att. 2. h) Anglie 4. 50
 i) peter 2. k) sic rubro in marg. 2. l) eo 4, ubi o e corr.; deest 3. ed. m) superscr. 2. n) edicionibus 4.
 o) reverentes 3. ed. — nedum 4. p) VI. 3 (?). ed.; r. Francorum 4. sc. 4. q) vixpem post corr. 2. r) retin. 3. ed.
 s) Turres — evulsit in 2 iam supra (p. 281 n. k) exhibita hic des. t) corruerunt 4. u) ventus add. 4. v) fortis
 post superscr. 2.

1) Cf. supra p. 277, Cont. I. 2) Galo. 3) Cf. sunt; sed accidisse illa a. 1217, Nov. 26, testantur⁵⁵
 Chron. Laudun. 4) Alix. 5) Raimundus VI. Gesta episc. Autiss., Duru I, p. 475, ubi fusio-
 6) Haec iisdem verbis in Cont. I. leguntur, et sub narrationem legas.
 a. 1216. iam supra in cod. 2 ex eadem repetita

tempore, quo primum ceperunt Franci in partes Albigensium^a proficisci, ad exterminandam 1218.
heresim, qua infecta fuerat Narbonensis provincia, numquam preter semel in Franciam est
reversus. Senper^b enim satagebat impuram heresim exstirpare et christiane fidei terminos
dilatare, licet aliis revertentibus ipse ibi cum multo labore et periculo moraretur. Fuit
5 autem Dominus cum eo, qui^c omnia eius opera dirigebat, per manum ipsius hereticos ex-
turbando. Misit enim Dominus singulis annis tam ex Francia quam ex aliis terris in adiu-
torium eius multos, qui ex devocione propria assuerunt^d sibi in pectore signum crucis, ut
venientes starent cum eo contra hostes fidei ad minus 40 diebus propter indulgentiam a sede
apostolica eis^e factam. Willelmus quondam Bituricensis archiepiscopus, cum iam diu
10 miraculorum gloria claruisset, canonizatur a papa Honorio et sanctorum cathalogo sociatur^f.
Eodem anno de diversis mundi partibus tam episcopi quam barones, militum et vulga-
rium^g numerus infinitus, cruce signati Iherosolimitanum iter arripiunt. Mense Octobri
vinee et infinite arbores gelu licet modico ita exuste sunt, quod exustionem eiusmodi nemo
tunc vivens se vidisse vel^h audisse assereretⁱ. Herveus^j comes Nivernensis^k, mari trans-
15 ito cum multo nobilium comitatu, circa festum apostolorum Symonis et Iude applicat^m Oct. 28.
Damietam². Est autem Damietha¹ civitas secus ripam Nili situ valde commodo posita et
inter metropoles Egypti nobilisⁿ plurimum et antiqua. Sane Iohannes rex Iherusalem et
vir potens, strenuus ac fidelis dux Austrie³ ad hanc singulariter oppugnandam cum valido
exercitu mense Maio accesserant⁴, ceteris paganorum urbibus pretermissis. Dicebant enim
20 omnes ex sententia, quod, si dicta civitas capi posset, facilis^o foret tocius^p Terre Sancte
subiectio^q. Deo autem favente res eo usque devenerat, quod nostri, licet cum nimio labore
nec sine strage^r multorum, turrem iam ceperantⁿ in alveo fluminis sitam, erectam^s singu-
lariter et ad sui presidium quibusque necessariis sufficienter munitam. Porro quia multi de^t Oliv. c. 11.
populo placuerunt Domino, premissis triduo ieiunio, quod clerus in pane et aqua servavit, et multis processionibus
25 factis, temptari meruerunt. Nam in vigilia sancti Andree apostoli intumuerunt fluctus maris crescentes et excursus Nov. 29.
facientes usque ad castra fidelium, ab alia parte fluvius inundans illos occupavit incautos, unde navium et victua-
lium dampna non modica pertulerunt. Duravit autem hec tempestas per triduum continuum. Invasit preterea
dolor repentinus^u quorundam pedes et crura, et coniunctim caro corrupta gingivas^v et dentes obduxit, masticandi
potentiam auferens, tybias horribilis nigredo fuscavit; et sic longo tractu^w doloris afflicti, cum multa patientia migrave-
30 runt ad Dominum. Plurimi siquidem usque ad tempus vernale durantes, beneficio caloris evaserunt liberati. Sane
in festo sancte Agathe virginis pater misericordiarum et Deus tocius consolationis nostris in obsi- 1219.
dione positus conferre dignatus est victoriam gloriosam. Cum enim parati essent nostri, ut flu- Febr. 5.
vium transirent causa^x obsidendi undique civitatem, soldanus et sui, qui cum multo exercitu supra
marginem fluvii fixerant castra sua, divino^y terrore perterriti, ante lucis auroram in fugam conversi
35 sunt, castra sua relinquentes; quod quidam apostata, qui cum soldano diu militaverat, nostris insinuavit. Summo igitur
dileculo, cum inchoatum esset officium diei^z festi per oratoria^a christianorum *Gaudeamus omnes in Domino*, gaudio plenum a
Domino factum miraculum regi, legato et aliis nunciatur. Itaque fugientibus Egyptiis, nostri certatim et alacriter fluvium
transeunt, nemine resistente castra fugientium occupant, spolia eorum diripientes. Nocte subsequenti^b multi bella-
tores terrii propter inopinatum transitum fugierunt de Damietha^c, et sic per girum in crastino a nostris firmiter est obsessa^d.
40 Eodem tempore mense Februario^e Phylippus rex Francie fecit constitutionem hanc de Iudeis
potestatis sue⁵: *Nullus Iudeus ab octabis purificationis beate Marie inantea mutuo tradet* Febr. 9.
christiano^f pecuniam, qui propriis manibus laboret, sicuti est agricola, sutor, pelliparius, car-
pentarius et huiusmodi, qui non habent hereditates vel mobilia, unde vivant, nisi laborent pro-
priis manibus; nec debitum curret ultra annum a mutuo facto, et libra non lucrabitur per
45 *septimanam nisi^g duos denarios. Item nullus Iudeus tradet mutuo monacho vel canonico regu-*
lari nisi de assensu abbatis et capituli sui cum litteris patentibus. Item nullus Iudeus accipiet
in vadium ornamentum ecclesiae aut vestimentum sanguinolentum aut madidum aut ferrum
carruce aut bladum non ventilatum. Eodem anno in die palmarum Sarraceni, collecto terribili et innumera- Oliv. c. 13.
bili exercitu, irruerunt super nostros, prelioque commisso, ceciderunt hinc inde mortui et vulnerati multi; tandem Mart. 31.
50 fatigati retraxerunt se hostes cum maximo dampno. Per idem tempus regina^h civitatum Iherosolima, que videbatur
inexpugnabiliter munita, destructa est a Coradino, filio Sephadini, foris et intus; muri eiusⁱ cum turribus redacti sunt

a) Albigensium 2. b) Sperans corr. Senper 2. c) quia 3? ed. d) asuerunt 2. e) ei 3. ed. f) m. militariumque
n. 4. — num. superscr. 2. g) et 3. ed. h) hic add. 2 ex Cont. I: Eodem anno moriuntur Otho — hactenus pro-
fecerunt. i) He'riicus 4. k) hic add. 2 ex Cont. I: Petrus Parisiensis et Galterus Eduensis episcopi. l) Damieta
55 saepe 3. 4. m) post virgula superscr. corr. applicat 2. n) deest 4. o) facile 4. p) superscr. 2. q) subicio 4.
r) deest 4, ubi periculo post in marg. suppl. s) eructam 4. t) de p. des. 4. u) q. r. 4. v) ivas post corr. 2.
w) tactu 4. x) cu 4. y) divino — castra sua in marg. eadem manu suppl. 2, signo recte ante relinquentes posito;
sed hoc signo eraso post. m. signum male ante fixerant scripsit. z) dei 4. a) oratorem 4. b) sequenti 3. 4. ed.
c) Damietha h. l. 3. d) in loco raso 2, ubi hic add. ex Cont. I: Eodem anno gravis dissensio — germanus eius cum eo.
60 e) Februarii 4. f) christiani 4. g) ubi, post corr. in marg. preter 4. h) civitatum (um e corr.) reg. 2. i) deest 4.

1) Cf. Cont. I, supra p. 277. 2) Cf. Oliv. Hist. Damiat. c. 10. 3) Leopoldus VI. 4) Cf. Oliv. c. 7.
5) Saepius impressa est, ut Ordonn. reg. I, p. 129 (Delisle, 'Catal. des actes' nr. 1873).

Oliv. in acervos lapidum preter templum Domini et turrin David. De sepulchro autem glorioso destruendo consilium habue-
 1219. runt Sarraceni, sed huic temeritati nemo presumpsit manus apponere propter reverentiam loci. Sicut enim in Alcorano libro legis eorum scriptum habent, credunt dominum Iesum Christum de Maria virgine conceptum et natum, sine peccato vixisse, prophetam et plus quam prophetam, leprosus^a curasse, cecos illuminasse ac mortuos suscitasse et ad^b celos ascendisse firmiter asseverant^c. Unde, quando tempore treugarum sapientes ipsorum Iherosolimam ascendebant, codices 5 euangeliorum sibi exhiberi postulabant et osculabantur et venerabantur propter mundiciam legis, quam Christus docuit, et maxime propter euangelium Luce: *Missus est Gabriel angelus*, quod litterati inter eos sepe repetunt et retractant. Lex autem eorum, quam, diabolo dictante, ministerio Selgi^d monachi et apostate ac heretici Mahumetus^e Sarracenis dedit Arabice scriptum^f, a gladio cepit, per gladium tenetur et in gladio terminabitur.

Anno Domini 1219. Ludovicus, filius regis Francorum, cum copioso exercitu cruce- 10 signatorum de cunctis Gallie partibus iter movet adversus hereticos Tholosanos, primumque castrum Millemandat¹ ab hereticis munitum obsidet, impugnat et² expugnat. Deinde Tholosam tendit eamque obsidet, sed prodicione, ut dicitur, interveniente, inefficax redit. Post cuius reditum nostri a Tholosanis hereticis solito audacioribus factis multas molestias patiuntur, nonnulla castra amittentes, que prodicione quorundam heretici in suam redigunt 15 potestatem. Eodem anno mense Augusto Herveus comes Nivernensis a partibus rediit transmarinis. Nostri vero in obsidione Damiethe positi tota estate captioni civitatis per ingeniorum erectionem et frequentem per terram et aquam insultum vacaverunt. Et cum predictis nostri operam darent, Sarraceni, agminibus factis et bellis ordinatis, in manu potenti eos impugnabant, et ita violenter, quod semel eorum licias^h intraverunt; quos milicia 20 cf. Oliv. c 14. Templi, que in toto negotio Damiethe fidelis dignoscitur extitisse, indeⁱ potenter eiecit. A proposito^k etiam, quod quandoque proximum^l fuit effectui, nostros Sarraceni revocabant. Considerato itaque, quod sine bello esset difficile tantum opus perficere, de communi consilio maiorum et minorum cum navali et terrestri exercitu equitum et peditum die decolla- 25 Aug. 29. tionis sancti Iohannis baptiste nostri exeunt ad pugnandum contra soldanum. Verum quia tanquam nichil timentes, sed in fortitudine sua confidentes, non proposuerunt Deum ante conspectum suum, nec cum lacrimis et devocione, sed cum pompa et elatione, multi etiam propter lucrum et commodum temporale id agere presumpserunt, propterea traditi sunt^m in manus Ps. 105, 41. gentium, et dominati sunt eorum qui oderunt eos. Nam Sarraceni, qui prius fugiendo cesserantⁿ, videntes quosdam ex nostris, Romanos videlicet, estum solis ferre non valentes, terga 30 vertere et mirum in modum non fugatos fugere, statim illos persequendo subsequuntur; et Oliv. facto hinc inde congressu, multi de nostris cadunt, non tamen sine dampno precipue milicie inimicorum. Tunc ex nostris capti fuerunt viri nobiles electus Belvacensis², Galterus^o camerarius regis Francie et quidam alii de Francia potentes ac titulis milicie gloriosi. Die illa Iohannes rex Iherusalem viriliter se habuit; erat enim armis strenuus, fide devotus, prudentia clarus, in toto Damiethe 35 negotio fidelissimum se exhibens servum Christi, quem Dominus die illa de manibus inimicorum Oliv. crucis eripuit, igne tamen Greco fere combustus fuit^p. Milicia autem Templi, que prima fuit in congressu, ultima fuit in regressu. Sic nostrorum superbiam Dominus oppressit. Preterea^q nostris invitis vel ignorantibus quandoque ex parte terre quandoque sub aquis per fluvium multi civitatem ingredientes, non modicum his qui in civitate erant conferebant solatium. Nostri vero rethe 40 magnum ex transverso fluminis protendentes^r, facti piscatores hominum, transeuntes Sarracenos capiebant. Iam vero omnibus fere attemptatis^s, quid amplius nostri facerent, vix excogitare valebant^t; longe enim forcior erat civitas tunc quam in principio obsidionis. Dominus autem victoriam sibi soli reservabat, meritum autem nostrorum laboribus non negabat. His diebus Hyolis imperatrix Constantinopolis obit. Per idem tempus apud Vien- 45 nensem provinciam accidit res dolenda. Elapsis namque duodecim vel eo amplius annis in territorio Gratianopolitano quidam rivus aquarum^u cursu concito decurrens inter duos montes habebat transitum angustum, qui abluvione aque ad pedem excavati se invicem concluderant, nimia aquarum multitudine inclusa; que aquarum inclusio^v Sancti Laurentii stagnum vocabatur, eo quod monasterium quoddam Sancti Laurentii cum villa adiacente sui inundatione submerserat. Prefato autem anno mense Septembri vi^w aquarum sublatus est obex 50 montium, unde aqua, solito cursu recuperato, tanto cepit impetu cum sonitu terribili effluere,

a) item l. 4; dicitur l. 3. ed. b) deest 2. c) assenciant 4. d) corr. Sergi 4. e) Maumetus 3. 4, post corr. Mahm. f) ita codd. g) et e. des. 3. ed. h) lucias 4. i) non 3? ed. k) Apposito 3? ed. l) proemium 4. m) deest 3. ed. n) cessant post corr. cesserant 4. o) Galterius 4. p) est 4. q) Propterea 3. ed. r) pertend. 4. s) atempt. 2; 55 aptentatis 3. t) valebent corr. valebant 2. u) quondam add. 4. v) conclusio 4. w) in 2.

1) Marmande super Garumnam fl. infra Agen. Marmanda vocatur ab aliis scriptoribus. Cf. 'Chanson de la crois. des Albigeois' ed. P. Meyer v. 8954 sqq., I, p. 360 sq., et SS. R. Gall. XIX, p. 187. 2) Milo.

- ut tam audientibus quam videntibus terrorem incuteret et^a horrorem pariter. Celebraban- 1219.
 tur^b tunc temporis apud Gratianopolim^c nundine, unde multi mercatores, qui ad eas con-
 venerant, rapacitate aque perierunt^d preoccupati. Nec solum illa civitas, sed et alia quam
 plurima tam ville quam oppida gravissimam inde incurrere^e iacturam. Nam predicta aqua
 5 Hysare^f fluvio rapacissimo adiuncta, dum se in Rodanum fluvium^g precipitare nititur, pontes
 diruit, arbores evellit, castella ac villas subvertit, homines et iumenta ac queque sibi ob-
 viantia cursu rapacissimo secum trahens. Nostrorum autem exercitum circa Damietham
 in tribulatione positum post miserabilem iacturam, quam in die decollationis sancti Iohannis Aug. 29.
 baptiste receperant, Dominus, qui non obliviscitur misereri nec continet in ira misericordias suas, qui etiam in Oliv.
 10 tribulatione peccata dimittit, dignatus est consolari, luctum eorum convertens in gaudium et merorem in leticiam.
 Nam cum pluries eos impugnassent Sarraceni et nichil profecissent, ad solita sue pravitatis
 arma recurrentes^h, verbis fictis et fallacibus nostros decipere temptaverunt. Nam soldanus Babi- ib. c. 16.
 lonie ob amorem Damiethe retinende hanc formam pacis nostris obtulit, ut crucem sanctam cum civitate et omnibus
 captivis, qui per regnum Babilonis et Damasci possent vivi repperiri, sumptus etiam ad reparandos muros Iherusalem redderet
 15 et regnum Iherusalem totaliter restitueret preter Cracumⁱ et Montem-regalem, que sunt duo castra civitati Ihe-
 rusalem vicina, septem munitiones firmissimas habentia, per que negociatores Sarracenorum et peregrini ipsorum
 Mecham tendentes vel ab ea revertentes transire solent. Hanc compositionem cum quidam acceptarent et alii
 renuerent, legatus cum patriarcha, archiepiscopis, episcopis^j et omnibus Italie capitaneis huic tractatui se opposuit,
 racionabiliter ostendens, ante omnia Damietham fore capiendam. Crucem vero sanctam nullo modo eos nostri
 20 credebant habere, cum Salaadinus et alii Sarraceni, recuperata a nostris Achon civitate,
 quesissent eam diligentissime, ut captivos suos liberarent, et non potuerunt invenire. Videns
 igitur soldanus in laqueo, quem^k nostris tetendit, se non posse proficere, novos^l in civitate clan- ib.
 culo misit pugnatores, ex quibus nonnulli a nostris capti sunt et occisi. Proxima igitur secunda feria Nov. 4.
 post festum omnium sanctorum de consilio Spiritus sancti et sollercia legati media nocte
 25 ad quandam portam civitatis missi sunt viri strenui, ut de gestu inclusorum explorarent.
 Et cum neminem vigilem comperissent, scalis apposis muros ascendentes, portas succen-
 derunt; et quia paucos invenerunt resistentes, impune civitatem occupaverunt. Sic Dominus
 miraculose nostris tradens civitatem, gloriam suam alteri non dedit, quosdam ex nostris,
 qui propriam gloriam querebant et ideo contenciose^m inter se agebant super spoliis et parti-
 30 cipatione civitatis, hac gloria more suo privavit. Capta est igiturⁿ Damietta Nonas Novembris absque Nov. 5.
 dedicione, sine defensione, sine violenta depredatione in oculis regis Babilonis, qui more solito non fuit ausus Christi ib. c. 17.
 milites per fossatum aggredi; ut soli Deo ascribatur evidenter^o victoria; et ut manifesto^p divini favoris nostri
 letarentur et confortarentur indicio, cum timerent, ne, ipsis intransibilibus civitatem, circum-
 stans Sarracenorum exercitus castra invaderet eorundem, fluvius divino nutu subito adeo cf. ib.
 35 inundavit, ut inaccessibilia reddiderit castra ipsa, et manifeste patuerit, quod pro christi-
 colis contra insensatos ipsa elementa pugnabant. Videns autem soldanus captam esse civi-
 tatem, ingenti terrore concussus, cum dolore nimio et merore fugiens, castra sua combussit. Ingre- ib. c. 21.
 dientibus autem nostris portas Damiethe occurrit fetor intolerabilis, aspectus miserabilis, mortui vivos interfecerunt,
 vir et uxor, pater et filius, dominus et servus se mutuis fetoribus interemerunt; infantes ad ubera matrum pendentes
 40 inter amplexus morientium oscitabant, delicati divites inter acervos tritici perierunt. Plurimi autem ex illis aorisia^q ib. c. 15.
 percussi, apertis oculis nichil videre dicebantur; Dominus enim evaginaverat gladium suum post eos et cf. Ezech. 12,
 interfecerat eos manu^r eius, adeo quod a tempore quo perfecta est obsidio infra novem menses 14.
 septuaginta^s milia Sarracenorum perierunt in civitate, exceptis tribus milibus, quos vivos reppererunt, inter quos Oliv. c. 22.
 vix centum sani remanserant, qui possent defendere civitatem; ex quibus quadringentos^t nobi-
 45 liores et ditiores utriusque sexus ad redemptionem captivorum suorum reservaverunt, alios vero christianis cf. ib. c. 18.
 vendiderunt, exceptis parvulis, quos Acconensis episcopus³ baptizavit, quos etiam propriis
 expensis fecit^u reservari. Facta est autem divisio civitatis et rerum in ea inventarum uni-
 cuique secundum quod eum decebat, iusta^v providentiam et sapientiam discretorum de com-
 muni consilio ad hoc electorum. Inventa autem sunt in civitate victualia, aurum, argentum, panni serici, ib. c. 18.
 50 vestes preciose et alia multa suppellectilis^v in habundantia. De consensu autem peregrinorum legatus ib. c. 23.
 dominium civitatis cum eius pertinenciis ad ampliacionem regni Iherosolimitani regi Iherusalem contulit
 in perpetuum possidendum. Hec civitas a Latinis et Grecis primo fuit obsessa, qui ab ea defecerunt; deinde a Latinis c. 17.
 sub Amaurico^w rege Iherosolimitano, qui non profecerunt. Hec triplici est cincta muro, turribus latericiis multis et

a) p. et h. 2. b) Celebrantur 4. c) Gratianopolis 2; Gracianopol' 4. d) corr. preoc. per. 2; preoccupatu 4. e) cur-
 55 rere 3. ed. f) deest 3. 4. g) revertentes 4. h) Etatum 4. i) deest 4. k) quam 2. l) nonos 3. m) con-
 tempciose (post corr. contempciones) i. se habebant 4. n) deest 2. o) v. e. 4. p) manifeste 4. q) o e corr.
 post. m. 2; auristia 4. r) manus 4. ed. s) deest 4; 300. Oliv. ed. t) r. f. 2. u) ita 2. 3; iuxta 4. v) super-
 lectilis 2; suplectul' post corr. supellectul' 4. w) Aumaur. 3.

1) Isère. 2) Octoginta milia Oliv. 3) Iacobus de Vitriaco.

Oliv. c. 24. magnis firmissime firmata, clavis et antemurale totius Egypti. Non solum autem illam, sed et civitatem Thaneos
1219. cum castro adiacente, octo¹ turres inexpugnabiles habente, non minori, ut dicitur, miraculo in festo sancti

Nov. 23. Clementis Dominus nostris subiecit. Nam missi sunt exploratores in naviculis per stagnum, quod a Damietha
protenditur usque ad memoratum castrum, ut statum loci diligenter explorarent. Qui prope castrum
accedentes, cum nullos in eius turribus et muris defensores viderent, ipsum castrum intraverunt, 5
neminem intus repperientes. Habitatores eius audita captione Damiethae nimio terrore per-

ib. cussi, fugerunt, relicto forciori castro de toto mundo; distat autem a Damietha per unam dietam.
Purgata autem civitate Damietha, legatus et patriarcha cum clero et populo, accensis can-
1220. delis et luminaribus, cum hymnis et canticis in die purificationis beate Marie processiona-
Febr. 2. liter^a ingressi sunt civitatem. Fecerat autem legatus maximam preparari basilicam, quam 10
in honore beate Marie virginis consecravit, in qua eadem die missarum sollempnia cum lacri-
mis et magna devocione populi celebravit; in qua etiam sedem episcopalem instituit^b.

Anno Domini 1220. Robertus Anniciensis episcopus a quodam milite pro iniuriis ecclesie^c
irrogatis ab ipso episcopo vinculo anathematis innodato occiditur. Quod populus Annicien-
sis grave^d tulit. Unde et statim insurrexerunt in parentes ipsius, quedam ipsorum castella 15
diruentes. Erat enim idem antistes nobilis genere, sed nobilior^e moribus; nam et corporis
virginitatem usque ad vite exitum creditur custodisse, quod in eo valde laudabile fuit, cum
esset pre multis hominibus forma speciosus. Claruit autem nonnullis virtutibus. Eodem
anno corpus beati Thome martiris a Stephano Cantuariensi archiepiscopo mense Iulio ele-
vatur et in loculo deaurato ac mirabili operum varietate celato reponitur anno ab eius trans- 20
itu quinquagesimo. Per idem tempus mortuo apud Damietham Parisiensi episcopo², orta-
que dissensione inter canonicos maioris ecclesie super episcopi electione, Willelmus^f
Autissiodorensis episcopus, vir religiosus ac prudens et in hostes ecclesie rigidus executor
iusticie, iussu Honorii pape ad episcopatum transmigrat Parisiensem; cui in regimine Autis-
siodorensis ecclesie succedit Henricus, eiusdem ecclesie cantor. Hoc anno Willelmus Pari- 25
siensis episcopus^g ab ecclesia beati Antonii Parisiensis conventum sanctimonialium Cistercien-
sium Autissiodorum in locum qui dicitur Celle³ adduxit. Per hos dies dum Amauricus^h,
filius Symonis defunctiⁱ comitis Montis-fortis, in obsidione cuiusdam castri⁴ ab hereticis
muniti moratur, frater eius Guido comes Bigorriensis^k ab hereticis captus, a filio⁵ comitis
Sancti Egydii occiditur. Quod ad cumulum doloris universis^l christianis in partibus illis 30
commorantibus accessit. Erat enim armis strenuus, fide devotus ac pulcher aspectu. Cuius
morte cognita, frater eius Amalricus^m, tactus dolore cordis intrinsecus, promisit se ab obsi-
dione illius castri non discessurum, donec illudⁿ aut vi aut deditione in suam redigeret
potestatem. Qui tamen postea suorum auxilio destitutus, infecto negotio inde discedit;
quem ipso anno tristitia auspicia prosequuntur^o. Nam fere omnia castra, que prius tenuerat, 35
hoc anno ab hereticis recuperantur. Hoc anno apud Damietham inter Iohannem regem
Iherusalem et legatum⁶ orta est dissensio, pro eo quod legatus universi exercitus dominium
usurpabat, ad hoc, ut dicebatur, laborans, ut totum Damiethae negotium per eum videretur^p
esse factum; et ob hoc rex a Damietha^q ad tempus discessit^r.

ADDITAMENTUM

cod. 2.

40

Nostris innotescat successoribus, quod Balduinus, vir in armis strenuus, in subsidium
Terre Sancte peregre est profectus, et postea Constantinopolitanum adeptus imperium, sicut
relatum est a pluribus, in conflictu bellico post facta insignia ibidem est peremptus; et fere
20 annis post mortem ipsius elapsis, anno Domini 1225, regnante in Francia rege Ludovico, 45
res quedam admiratione digna contigit in Flandrensi provincia, quia quidam girovagus, et
non tantum girovagus, immo ribaldus, sub spetie peregrini venit in Flandrias, et in tantam
prorupit audaciam, quod se esse Balduinum prefatum comitem fraudulenter simulavit.

a) processio del. 4. b) constituit 2. c) ecclesia 2. d) gravi, ubi i e corr. 2. e) nobili 4. f) Willelmus 3;
Willermus 4. g) deest 2. h) Aumaur. 3. i) deest 4. k) Bigorreñ 4. l) universalis 3. m) Amarus 3; 50
Amauricus 4; Amarus ed. n) illuc aut in ded. 4. o) persec. 4. p) f. e. v. 2. q) Damietha 4. r) hic
desinunt 4. 4^a.

1) septem Oliv. 2) Petro. 3) Notre Dame de Celles prope Auxerre. Cf. G. epp. Autiss., Duru I, p. 474.

4) Castelnaudary (dép. Aude). Cf. Albr., SS. XXIII, p. 910. 5) Raimundo. 6) Pelagium.

Cuius industria et inestimabili versucia Flandrenses^a tam nobiles quam ignobiles sunt de- 1225.
cepti, et ipsum tamquam proprium dominum honorifice receperunt et sine mandato regis
Ludovici, sub cuius ditione Flandrensis provincia erat constituta, munitiones civitatum et
oppidorum eidem libere tradiderunt. Quod factum cum ad regis noticiam pervenisset, cum
5 suis baronibus super hoc habito consilio, per certos nuntios a latere suo destinatos eidem
mandavit, quod de suo multum gaudebat adventu, ita tamen, si esset ille Balduinus quon-
dam comes Flandriarum et postea imperator Constantinopolis; tamen, ut per certa signa
vel indicia super hoc posset certificari, et ut presentialiter cum eo posset loqui, mandavit
ei, ut apud Peroniam in presentia ipsius compareret, et si verum erat, quod de ipso dictum
10 fuerat, ipsum tamquam comitem et imperatorem honoraret et etiam adiuveret. Ad quem
locum ille perfidus cum magno comitatu Flandrensium sollempniter accessit, more impe-
ratoris signum sancte crucis ante se faciens deferri^b. Et dum in presentia regis compareret,
inter multa alia a rege fuit requisitus, ubi uxorem suam desponsaverat, et ubi factus miles
fuerat; sed ad hec omnia nec ad alia sibi interrogata nichil certum voluit respondere, sed
15 sub pretextu infirmitatis se volens defendere, quasdam pretendebat excusationes frivolas
et inanes. Propter quod fraudem ipsius rex percipiens, eidem minando precepit, ut a sua
terra cito recederet, ne secundum merita sua graviter puniretur. Ille autem pseudocomes
et imperator dictus ad hec verba regia timuit, et propter suam perfidiam indignationem
regiam se sentiens incurrisse, quam cicius potuit inde recessit. Et qui cum superbo appa-
20 ratu venerat, cum paucis comitibus viliter et latenter abfugit.

a) Flandrenses corr. Flandrenses c. b) defferri corr. deferri c.

EX RIGORDI GESTIS PHILIPPI II. AUGUSTI. EDIDIT A. MOLINIER.

Quae de vita Rigordi¹ scriptoris Gestorum Philippi II. Augusti scimus perpauca sunt eaque sola, quae ipse memoriae tradidit. Natione Gothus erat, quippe qui⁵ ex parte orientali provinciae Occitanae, quae antiquitus Gothiae nomen tulit, originem traxerit, artem callebat medicinae², historiographi regis Franciae honore decoratus erat. Cum anno 1205. se iam senilem aetatem ingressum esse scripserit³, inter a. 1145. et 1150. illum natum fuisse coniecere possumus. Re iusto minus cum praeditus esset, ad victum quaerendum varia ei negotia¹⁰ subeunda erant, quae a bonis litteris aliena sunt. Multo post tempore monachis S. Dionysii adscriptus est, in quo celeberrimo monasterio procul dubio historiam Philippi regis scribendam suscepit, optime eruditus, etsi superiorem ecclesiae ordinem numquam assecutus est.

Quo tempore scripserit, non certo certius affirmare possumus. Nam cum¹⁵ in prooemio, quod circa a. 1202. confectum esse putamus, integrum decennium in historia componenda se degisse commemoret, sunt quae suadeant, iam ante praefationem conditam opus editum fuisse, ita ut dubitari possit, ipso a. 1192. Gesta scribenda coeperit antea. Dicavit enim librum Ludovico principi, quem 'puer inclyte, aetatem namque superat sensus' alloquitur. Is a. 1187.²⁰ natus, a. 1202. iam quindecim annorum erat. Huc accedunt alia argumenta, ex quibus apparet, duas historiae a Rigordo conscriptae partes distinguendas esse, quae favorem studiaque scriptoris diversa prae se ferunt. Postquam enim regem virtutibus praeditum et praesertim 'continentia coniugali' praeclarum laudavit, id quod Agnetis amatori male convenit, ad a. 1199. progressus vitam²⁵ illius improbat, facilitatem atque imbecillitatem episcoporum Franciae indignatur. Qua re probatur, priorem operis partem ante a. 1199. scriptam atque Ludovico dicatam fuisse, priusquam Rigordus vitam regiam tam acerbè castigaverit.

Res gestas quas scripsit alias ipse vidit, alias ex illis qui iis interfuerant³⁰ audivit. Arti medicinae addictus⁴, cum viris clarissimis palatii consuetudinem fecit; monasterii S. Dionysii socio ditissima bibliotheca, scrinia diplomatibus epistolisque conferta patebant. Etsi historiam omnino accurate conscripsit, non sine studio Philippi regnum tractavit, praecipue in priore libri parte, ubi adversarios regis ut Richardum Angliae regem plus iusto detrectat. Ceterum³⁵

1) Ita nomen in cod. Parisiensi, de quo infra, scribitur; Rignotum vel Rigotum, Rinotum eum Willelmi Brittonis codices dicunt; infra p. 296. 2) Phisicum se ipsum in praefatione profitetur. 3) fere

iam senio existens Gesta. 4) Rigordum medicum regium fuisse, dicunt qui hoc munus Philippo rege etiam defuisse ignorant.

satis credulus miraculis admodum favet. Res quas narravit maxima ex parte in septentrionali Gallia gestae sunt, quamquam nonnulla sparsit, quae ad meridiem, Flandriam, Germaniam spectant. Litteris, si temporis ratio habetur, optime instructus erat, quippe qui Horatio Vergilioque studuerit; Latine non sine cultu ac nitore scripsit, quamvis Willelmum Brittonem continuatorem non aequaverit.

In unico libro mss., qui integer servatus est, Willelmus Rigordum sine ulla intermissione excipit, ita ut, ubi hic finem, ille initium posuerit, non satis manifestum sit. Quod Willelmus in praefatione Gestorum scripsit, Rigordum ad a. 28. regni Philippi progressum fuisse, D. Brial hanc temporis notam cum a. 1208. ex. convenire opinatus est. Sed F. Delaborde (*Etude sur la chronique en prose de Guillaume le Breton*. Paris. 1881, p. 31—39) vetusto chronico a. 1270. in monasterio S. Dionysii¹ composito usus, probare studuit², Rigordi historiam iam a. 1207. defecisse (ibid. p. 35—37). Ipso anno scriptorem diem obiisse coniiciendum est, et quidem 15. Kal. Dec., si Necrologio S. Dionysii fides habenda est.

Codex qui integrum opus continet est

1) Parisiensis nr. 5925, membr. saec. XIV, ubi varia opera ad historiam Francorum spectantia coniuncta sunt, fol. 248 sqq. (cf. 'Arch.' XI, p. 317; 'N. Arch.' V, p. 108; VI, p. 123).

2) Vaticanus Christ. nr. 88, membr. s. XIII/XIV, post Roberti Autissiodorensis chronicon (supra p. 225) aliaque scripta ('Arch.' XII, p. 267) Rigordi fragmentum solum praebet, cuius lectiones enotavit V. Cl. Ewald.

Epitomen Rigordi Willelmus Britto libro suo de Gestis Philippi II. Augusti praemisit, ex qua pauca quae adiecit vel mutavit subiecimus, unum locum maiorem post cum ipsius libro edituri.

A. M.

Gesta secundi anni regni^a Philippi Augusti Francorum regis.

Anno dominice incarnationis 1180, quarto^b Kalendas Iunii, ea die qua dominus noster 1180. Ihesus Christus baiulis nubibus celos ascendit, in ecclesia beati Dyonisii, ad suggestionem Mai 29. et consilium cuiusdam boni viri, qui zelum Dei videbatur habere, idem rex Philippus secundo imposuit sibi diadema, et tunc inuncta fuit Elisabeth^c, uxor eius, venerabilis regina, filia Baldoini^d illustris comitis Haenuensis^e, neptis Philippi magni comitis Flandrensium, qui ea die, prout moris est, ensem ante dominum regem honorifice portavit.

Gesta quarti anni regni Philippi Augusti Francorum regis.

Incidentia. — Eodem tempore combusti sunt multi heretici in Flandriam a Guil- 1183. lelmo^f reverendo Remensium archiepiscopo, tituli Sancte Sabine presbitero cardinali, apostolice sedis legato et a Philippo illustri comite Flandrensium³.

Gesta quinti anni regni Philippi Augusti Francorum regis.

Anno dominice incarnationis 1184, regni Philippi Augusti anno 5, etatis ipsius anno vice- 1184. simo, orta est dissensio, que in novis rebus accidere solet, inter christianissimum Philippum^{*} regem Francorum et Philippum Flandrensium comitem pro quadam terra, que usitato vocabulo Viromandia dicitur. Asserebat enim rex, totam Viromandiam cum castellis, vicis et villis titulo successorio ad reges Francorum iure hereditario pertinere, et hoc totum per clericos et laicos, videlicet archiepiscopos, episcopos, comites, vicecomites aliosque principes se proba-

45 *) Willelmus haec aliter narrat, cuius locum infra exhibemus.

a) deest 2. b) quarto post corr. primo 1 (corrector de a. 1181. cogitavit). c) Helysabeth 2. d) Balduini 2.
e) Hainellorum Guill. ed. f) Guillemo 2.

1) Codex ms. Paris. bibl. nat. lat. 5949 A. istud chronicon continet, in quo Rigordi opus exscriptum est. nr. 30. G. W. 3) Cf. Sigeberti cont. Aquicinc-
tinam, SS. VI, p. 421.

50 2) Cf. tamen quae monui 'Gött. Gel. Anz.' 1881,

turum allegabat. Comes autem Flandrie e contrario respondebat, terram predictam, vivente christianissimo beate memorie rege Ludovico, diu tenuisse et per multa tempora sine omni inquietudine in pace possedisse, et quamdiu viveret se numquam dimissurum firmissime proponebat. Videbatur enim comiti, quod de facili animum regis, quia puer erat, multis promissionibus et blandis allocutionibus a tali incepto posset revocare. Manus equidem principum tunc, 5 ut dicebatur, cum eo erat. Sed, ut dici solet in proverbio, 'ventum conceperunt et telas aranee texuerunt'. Tandem de consilio principum et baronum Philippus Augustus apud Karnopolim, castrum pulcherrimum, quod vulgo Compennium dicitur, omnes principes terre sue convocavit, et communicato cum eis consilio, infinite multitudinis collegit exercitum versus civitatem que Ambianis vocatur. Comes vero Flandrie adventum regis audiens, exaltatum est 10 cor eius, et collecto adversus regem exercitu, contra ipsum regem dominum suum movit arma et iuravit in brachio fortitudinis sue, quod defenderet se de omnibus¹.

[De^a eodem].

Igitur anno 5. regni Philippi Augusti et etatis ipsius anno 20. egressus est rex cum exercitu ad omnem terram illam, et operuerunt faciem terre sicut locuste. Videns autem 15 comes Flandrie exercitum regis magnum valde et fortem, conterritus est spiritus eius, et liquefactum est cor populi sui, fuge presidium querentes. Tunc comes, habito consilio cum suis, per internuntios principem milicie regis, Teobaldum^b comitem Blesensium, Francie senescallum, vocavit et G[uillelmum] Remensem archiepiscopum, ipsius regis avunculos, quibus sicut regis fidelibus cura rerum gerendarum eo tempore commissa fuerat. Istis mediantibus, 20 comes Flandrie in hunc modum regem allocutus est: 'Desinat indignatio tua, domine, circa nos; veni nobis pacificus et utere servicio nostro, sicut placuerit tibi. Terram quam queris, scilicet Viromandiam, cum omnibus castellis et villis ad eam pertinentibus libere et sine omni procrastinatione tibi, domine mi rex, in integrum restituo. Tamen, si vestre regie maiestati placet, castrum Sancti Quintini et castrum quod Peirona^{c.2} vocatur dono regio 25 quamdiu vixero michi dimitti postulo, et post decessum meum ad vos vel ad heredes vestros, successores videlicet regni Francorum, sine aliqua contradictione devolvantur'.

[De^a reformatione pacis inter regem et comitem].

Quod audiens Philippus christianissimus Francorum rex, convocavit omnes archiepiscopos, episcopos, abbates, comites, vicecomites et omnes barones, qui ad domandam feritatem illius et superbiam frangendam unanimiter convenerant. Et habito consilio^d cum illis, omnes quasi uno ore respondentes, hoc quod comes Flandrie regi offerebat faciendum esse, laudaverunt. His peractis, comes Flandrie introductus est; qui coram omnibus principibus et universa multitudine ibidem collecta terram predictam, scilicet Viromandiam, quam iniuste longo tempore possederat, iuste regi Philippo restituit, et statim coram omnibus 35 terra reddita, in possessionem misit. Preterea iuramentum regi prestitit, quod omnia dampna, que Balduino^e comiti Haenuensi^f et aliis amicis regis intulerat, secundum voluntatem regis et mandatum cuncta in integrum et sine mora restitueret. Et sic pax inter regem et comitem quasi per miraculum est reformata, quia sine humani sanguinis effusione est finem consecuta. Quod videntes universi populi, nimio gaudio repleti, laudantes benedixerunt Deum, 40 qui salvat sperantes in se³.

cf. Iud. 13, 17. 1050. Iste Henricus⁴ rex^g, auditis rumoribus, quod in Alemannia^h, in civitateⁱ Ratispona^{*}, in abbazia Sancti Hermentranni martiris inventum fuerat quoddam corpus, quod dicebant esse Dyonisii Ariopagite, misit nuncios suos ad Henricum imperatorem cum litteris suis, ut diem elevationis illius corporis protelaret, quousque per certos nuncios, utrum corpus 45

^{*}) id est Rainabroc *supra lineam add. manus paulo posterior* 1; id est Ramaborc *add.* 2.

a) ita 2. b) Tibaldum 2. c) Perrona 2. d) cum illis consilio 2. e) Balduino 2. f) Haencensis 1. g) deest 2. h) Alemanniam 2. i) que dicitur *add.* 2.

1) De isto negotio v. Gervasium Dorobernensem, SS. R. Gall. XVII, p. 664, et Gislebertum Montensem, SS. XXI, p. 547. 2) Péronne (départ. Somme). 3) Longius de miraculo apud Bovas gesto refert, cuius rei narrationem infra p. 301. ex Willelmo recepimus. 4) Henricus scilicet rex Francorum, cuius paulo ante in genealogia regum Francorum mentionem Rigor-

dus fecit. — Hanc beati Dionysii detectionem longius invenies enarratam in Historia dedicationis 50 ecclesiae S. Remigii Remensis, auctore coetaneo quodam Anselmo monacho, Bouquet XI, p. 469. Cf. quoque *De detectione corporum S. Dionysii* etc. opus tempore Rigordi compositum, ibid. p. 467.

ieromartiris Dyonisii Ariopagite Athenarum archiepiscopi, discipuli apostoli Pauli, in Franciam, in ecclesia, quam Dagobertus rex fundaverat, esset vel non, plenissime certificaretur. Quo audito, imperator misit magnos viros et sapientes in Franciam, ut plene rei veritatem cognoscerent^a. Visis nunciis imperatoris, Henricus rex convocavit archiepiscopos, episcopos et barones tocius regni et cum Odone, karissimo fratre suo, ad ecclesiam beatissimi martiris Dyonisii misit. Facta autem oratione, allata sunt tria vasa argentea, Dyonisii, Rustici et Eleutherii, coram omni populo, diligentissime sigillata. Et aperto vase beati martiris Dyonisii, totum corpus ipsius cum capite inventum est, exceptis duobus ossibus de collo, que sunt in ecclesia Vergiacensi, et os quoddam de brachio, quod Stephanus papa III. secum ad Romanam portavit ecclesiam et posuit in ecclesia que hodie Scola Grecorum vocatur. Hoc videntes universi populi, cum lacrimis et suspiriis puras manus levantes ad Dominum, Deo et beate^b virgini et sanctis martiribus se commendantes, cum gaudio recesserunt. Tunc nuntii qui missi fuerant ad imperatorem citissime revertentes, super^c his que viderant et audierant imperatorem plenissime certificaverunt. Hoc fuit^d factum tempore Leonis pape noni, anno Domini 1050.

De frequenti transitu summorum pontificum.

Eodem anno [1187], in festo sancti Luce, mense Octobri, Urbanus papa III. migravit ad Dominum, qui sedit anno et dimidio. Cui successit Gregorius VIII, qui sedit^e mense et dimidio. Cui eodem anno successit Clemens III. natione Romanus¹. Et nota, quod tam frequens mutatio summorum pontificum nulla ratione fieri potuit, nisi ex culpa ipsorum et inobediencia subditorum, per gratiam Dei redire nolentium. De Babilone enim, id est de confusione peccatorum, nemo suis viribus aut sciencia revertitur, nisi exeundi gratia desuper ei largiatur. Senescit enim ipse mundus, senescit et omnis regiminis usus et declinat in senium et tamquam iterato relabitur in puerum, ut effluat in omne voluntatis sue profuvium.

Eodem anno 1189, regni Philippi decimo, Idus Marcii obiit Elysabeth regina, uxor Philippi Francorum regis, que sepulta est in ecclesia beatissime virginis Marie Parisius

Anno Domini 1190 . . . Philippus rex feria quarta post octavas sancti Iohannis baptiste cum rege Anglie Ricardo apud Vizeliacum venit. Et paucis evolutis diebus, apud Ianuam^{**} venit, ubi naves et ea que erant victui necessaria cum armamentis^e diligentissime parari fecit. Ricardus autem rex Anglie apud Massiliam cum omnibus suis mare intravit. Et sic iam dicti catholici reges pro sancta christianitate defendenda et propter amorem domini nostri Ihesu Christi ventis et mari se committentes, cum multis et magnis periculis apud Messanam^{***} venerunt^{f.2}. Quando rex Philippus apud Messanam venit mense Augusto, honorifice receptus est in palatio regis Tancredi, et de victualibus suis habundanter ei donavit, et infinitam auri summam ei dedisset, si unam de filiabus suis ei aut filio suo Ludovico desponsasset. Sed rex Philippus propter amiciciam, quam erga Henricum imperatorem habebat, utrilibet desponsationi supersedit. Postmodum contentio quedam, quam rex Anglie pro dotalicio sororis sue cum rege Tancredo habebat, interventu et labore regis Philippi hoc modo terminata est: Rex Anglie habuit a rege Tancredo 40 milia uncias auri, de quibus rex Philippus habuit terciam partem, cum medietatem habere deberet, sed pro bono pacis tercia fuit contentus. Iuraverunt etiam ex parte regis Anglie quidam viri nobiles unam de filiabus regis Tancredi Arturo futuro duci Britannie. Rex vero Francorum Philippus apud Messanam natale Domini tunc celebravit et militibus terre sue pauperibus, qui res suas orta tempestate in mari perdiderant, multa dona dedit et magna: duci Burgundie³ mille marcas, comiti Nivernensi⁴ 600, Guillelmo de Barris 400 marcas,

*) Will.: sedit per octo hebdomadas dierum.

**) civitatem Italie add. Will.

***) Mechinam sive Messanam Sicilie civitatem Will.

50 a) agnoscerent 2. ed. b) Marie v. 2. ed. c) qui s. 2. d) factum fuit 2. e) armentis 2. f) desinit 2.

1) Non die festo sancti Lucae, id est Oct. 17, sed die 20. eiusdem mensis mortuus est Urbanus III; Gregorius autem VIII. 1187, Dec. 17. obiit, et Clemens III. mense Martio, anno 1191. 2) Cf. Radulphum de Diceto, SS. R. Gall. XVII, p. 637 sqq. 3) Hugoni III. 4) Petro de Cortiniaco (Courtenay); cf. Phil. X, v. 416 sqq.

- G[uillelmo] de Merloto¹ 400 uncias auri, episcopo Carnotensi² 300, M[attheo] de Monte-Morenciaco 300, Drogoni³ 200 et multis aliis 200, quorum nomina longum esset hic ponere. Quaecumque eo tempore venalia ibi inveniebantur, carissima erant. Sextarius frumenti valebat 24 sol. Andegavensium, ordeus 18 sol., vini 15 sol., gallina 12 denar. Hac de causa Philippus rex misit ad regem et reginam Ungarie, ut sibi subvenirent in victualibus. Postmodum misit ad imperatorem Constantinopolitanum pro succursu Terre Sancte faciendo, et si rex, Deo volente, per terram imperatoris rediret, quod imperator ei prestaret securum transitum, et rex prestaret ei bonam securitatem de pacifico ingressu et egressu. Rex autem Francorum Philippus cum summo desiderio volens iter perficere quod inceperat, Marcio mense mare intravit et, revolutis paucis diebus, prosperis ventis cum omnibus rebus suis 1191. Apr. 13. vigilia pasche Acon^a applicuit.
1190. Eodem anno Fredericus Romanorum et Teutonicorum imperator christianissimus cum filio suo duce Boemie⁴ et universo exercitu suo^{*} veniens in transmarinis partibus, inter Niceam Bithinie civitatem et Antiochiam, non minimam christianis relinquens mesticiam, viam universe carnis ingressus est, filio suo duci Boemie universum exercitum suum relin- 15 quens. Qui cum paucis de terra Turcorum^b evasit et cum illis apud Accium venit, ubi breviter lege naturali vitam finivit. Frederico imperatori successit filius eius Henricus, strenuus in agendis et acer in hostes, omnibus ad eum accedentibus largus et munificus.
1191. Apr. 17. Anno Domini 1191, 15. Kalendas Maii obiit Clemens papa, qui sedit duobus annis et quinque mensibus⁵. Cui successit Celestinus, natione Romanus. 20
1192. Eodem anno episcopus Leodicensis⁶, a facie Henrici imperatoris fugiens, Remis aliquantulum fecit moram, a Guillelmo reverendo Remensi archiepiscopo⁷ honorifice receptus et in propria domo, paratis sufficienter necessariis, collocatus. Sed revolutis paucis diebus, instigante diabolo missi sunt ab imperatore quidam milites, immo conducti Sathane satellites, ad predictum Leodicensem episcopum^{**}. Episcopus autem, sicut vir mansuetus et pius, eos 25 honorifice recepit et in mensa sua quasi amicos et domesticos collocavit. Dicebant enim sese ab imperatore iniuste exheredatos, callide et dolose in corde et corde loquentes. Conceperant enim dolorem et in proximo perpetrati sunt iniquitatem. Nam, effluxis aliquot diebus, causa spaciandi educentes episcopum extra civitatem, evaginatis gladiis christum Domini vilissime interfecerunt, quia canonice electus et consecratus fuerat contra voluntatem imperatoris, et 30 fugam arripientes, cursu rapidissimo ad imperatorem reversi sunt.
1191. Eodem anno comes Tibaldus⁸ pius et misericors, regis Francorum senescallus, comes Clari-montis⁹, comes Perticensis¹⁰, dux Burgundie et Philippus comes Flandrie in obsidione Accii, Domino vocante, viam universe carnis ingressi sunt. Terra vero comitis Flandrie, quia alium non habebant^c heredem, ad Baldoinum, nepotem suum, filium comitis Henoen- 35 sis, est devoluta; qui postea factus est imperator Constantinopolis.
- Gravabatur enim rex tunc morbo gravissimo et ex alia parte regem Anglie valde suspectum habebat, quia rege celato frequenter nuntios ad Salahadinum mittebat et mutua dona ab eo accipiebat. Qua de causa habito cum principibus suis familiari consilio, ordinato suo exercitu acceptaque a suis licencia cum fletu et lacrimis, ventis et mari se com- 40 mittens, cum tribus tantum galeis, quas Rufus de Volta Ianuensis ei paraverat, ad partes Apulie Deo volente transvectus est. Ubi, recuperata quantulumque sanitate, satis debilis cum paucis iter arripuit, et transitum faciens per Romanam civitatem, visitatis apostolorum

a) Acharon Will. b) virorum ed. c) quae (qui) . . . habebat ed.

^{*)} cum infinita multitudine Theutonicorum et aliorum in obsequium sancte crucis similiter proficiscens Will.

^{**)} Remis metropoli Francorum occiditur sanctissimus Leodiensis episcopus, missis apparitoribus ab Henrico imperatore, qui etc. Will.

1) de Mello. 2) Petro I. 3) Drogoni de Merloto (Mello), cuius fratrem Guillelmum supra memoravit Rigordus, postea Lochiarum domino et Franciae comestabulo. 4) Hic errat Rigordus, qui de Frederico duce Sueviae, imperatoris filio, sine dubio loquitur. 5) Errat Rig.; electus est a. 1187, Dec. 19,

coronatus Dec. 20, decessit a. 1191, Mart. 20.

6) Albertus I; cuius Gesta v. SS. XXV, p. 163. 50

7) Guillelmo I. de Campania. 8) Theobaldus V.

comes Blesensis. 9) Radulphus comes Clarimontis

in Belvacensi territorio. Obiit ante mensem Iulium

anni 1191. 10) Rotrodus.

liminibus, et accepta benedictione a Romano pontifice Celestino*, in Franciam rediit circa 1191. nativitatem Domini¹.

Rex vero Anglie in transmarinis partibus remanens, ducis Austrie vexillum circa Achon cuidam principi abstulit et in cloacam profundam in obprobrium ducis et dedecus vilissime confractum deiecit.

Rex vero Anglie ad terram suam redire disponens, comiti Henrico², nepoti suo, excel- 1192. lentissimo iuveni, totam terram transmarinam, quam christiani eo tempore tenebant, dimisit et exercitum suum eidem tradidit. Et mare ingressus³, orta tempestate, accidit, ut ventus, raptus^a Epist. navi in qua ipse erat, duceret eam versus partes Hystrie ad locum qui est inter Aquileiam et Venecias. Ubi idem^b rex Dei permissione passus naufragium, cum paucis evasit. Quidam itaque^c comes Mainardus de Guorze^d et populus regionis illius, audito quod in terra erat, et considerato diligentius, qualem nominatus rex in Terra Promissionis seditionem^e in perditionis sue cumulum exercuerat, insequuti^f sunt eum, intendentes ipsum^g captivare contra morem omnium peregrinorum per quascumque terras christianorum secure transeuntium. Ipso autem rege in fugam verso^h, ceperunt de suis 8 milites. Postmodum rex fecitⁱ transitum ad burgum, qui est in archiepiscopatu Salezburgensi, qui vocatur Frisacum; ubi Fridericus de Sancta Sowe^{k,4}, rege cum tribus tantum versus Austriam noctu^l properante, sex milites de suis cepit. Limpoldus^m autem dux Austrie, imperatoris consanguineus, observata strata etⁿ positis ubique custodibus, sepe dictum regem iuxta Viennam^o in villa viciniore in domo despecta inventum captivavit et omnibus bonis suis expoliavit. Sequenti vero mense Decembri Henrico imperatori tradidit; a quo iniuste fere per annum et dimidium carcere detentus et multis expensis et 20 variis exactionibus gravatus, tandem datis 200 milibus marcarum argenti pro redemptione imperatori, per mare traiectus est in Angliam. Timebat enim, ne iterum a rege Francorum caperetur, quem valde offensum habebat, si per terram suam transitum faceret⁵.

Anno Domini 1194. Eodem anno Henricus imperator totam Apuliam et 1194. Calabriam et Siciliam, que iure hereditario ex parte uxoris eum contingebant, suo subiuga- 25 vit imperio.

Anno Domini 1196. Eodem anno, mense Iunio Baldoinus comes Flandrie 1196. fecit hominium⁶ regi Philippo apud Compennium, astantibus Guillelmo Remensi archiepiscopo et M[aria]⁷ Campanie comitissa et multis aliis.

Eodem anno et eodem mense Philippus rex duxit uxorem nomine Mariam⁸, filiam ducis 30 Meranie^p et Boemie^q marchionisque Hystrie.

Anno Domini 1197. Baldoinus comes Flandrensis a fidelitate regis Francorum mani- 1197. feste recedens**, regi Anglie Ricardo confederatus est. Regem etiam Francorum et terram ipsius graviter persecutus est. Similiter et Rainaldus, filius comitis Domni-Martini, regi Anglie confederatus est. Cui et maximo amore et familiaritate*** comitissam Bolonie cum 35 suo comitatu in uxorem dederat rex Francorum. Sed, instigante diabolo, spreto hominio, ruptis pactionibus et iuramentis, dominum suum regem Francorum bello aggressus est, et adiunctis sibi Cotarellis et aliis regni Francorum inimicis, terras vastavit et predas duxit et multa mala regno Francorum intulit.

Eodem anno Henricus Romanorum imperator obiit; qui eo tempore per tyrannidem suam 40 Siciliam sibi subiugaverat et multos viros magnos et nobiles ibidem perhemerat et contra religionem christianam archiepiscopos et episcopos trucidaverat. Contra ecclesiam Romanam, sicut et predecessores sui, semper tyrannidem exercuerat. Qua de causa Innocentius papa III. in promotione Philippi, fratris sui, adversarius fuit et omnes fautores eius

*) cognato suo add. Will.

45 **) spreto hominio suo et fidelitate qua tenebatur Philippo regi Will.

***) tamquam dilecto et fideli suo Will.

a) rupta navi sua Epist. b) ipse Ep. c) fidelis noster add. Ep. d) Gorze Ep. e) prodicionem et traditionem ad Ep. f) eum ins. sunt Ep. g) eum Ep. h) converso Ep. i) processit rex Ep. k) ita Rig. corruptit vocem Botesowe Ep. l) prop. noctu Ep. m) Dilectus autem cons. noster Limp. d. Austr. Ep. n) impos. Ep., ubi et deest. 50 o) Wenam Ep. p) Moraviae Will. ed.

1) Rex Philippus 31. die Iulii mensis mare intra- vit; mense Decembri Lorriaci (Lorris, dép. Loiret, arr. Montargis) morabatur. Cf. Delisle, 'Catalogue', p. 84. 2) Id est Henrico comiti Campaniae, cuius ipsa mater Maria matrem habuerat Alienordim, Aquitaniae ducissam et uxorem Henrici II. regis Anglorum. 3) Quae sequuntur sumta sunt ex Epist. Henrici imp. ad Philippum Francorum regem, quae legitur ap. Rogerum de Hoveden. PANNENB. 4) Bote- sowe = Petowe, nunc Pettau. Cf. Toeche, 'Kaiser Heinrich VI', p. 562. P. 5) Cf. Cont. Aquicinet., SS. VI, p. 430. et Radulphum de Diceto, SS. R. Gall. XVII, p. 644 sq. 6) Istius homagii instrumenta indicat Delisle, 'Catal.' p. 118. 7) Uxor Henrici I. comitis Campaniae iam defuncti. 8) Hanc alii scriptores et acta publica appellant Agnetem. Cf. Delisle, 'Catal.' p. 698—711; Roger. de Hov. a. 1195, qui hoc matrimo- nium sub hoc anno collocat. 9) Nota auctoris errorem.

excommunicavit et Othoni, filio ducis Saxonie, viriliter adhesit et Aquisgrani in regem Germanie coronari fecit.

1198. Eodem anno, 6. Idus Ianuarii Celestinus papa III. migravit ad Dominum. Cui suc-
lan. 8. cessit natione Romanus Innocentius III, qui prius Lotharius vocabatur.

Anno Domini 1198. Philippus dux Suevie, frater imperatoris Henrici*, 5
maximam partem imperii optinuit. Contra quem Otto, ducis Saxonie filius, habens coadiu-
torem regem Anglie Ricardum, avunculum suum, comitemque Flandrensem et archiepis-
copum Coloniensem**, Aquisgrani in regem Germanie coronatus est^a. Rex autem Francorum
Philippus iam^b dicto Philippo regi Alemannie ducique Suevie confederatus est¹, sperans
per eum comitem Flandrie sibi subicere et regi Anglie facilius posse resistere. 10

Gesta 19. anni Philippi Francorum regis.

1199. Anno Domini 1199. Philippus comes Namurii, frater comitis Flandrensis,
captus est a Roberto de Belesio et ab Eustachio de Nova-villa cum duodecim militibus***
mense Maio iuxta castrum quod Lentium² vocant[†] et regi Philippo traditus cum Petro de
Doaio clerico, qui multa mala regi machinatus fuerat. Electus vero Cameracensis cap- 15
tus fuerat ab Hugone d'Amelencort; pro quo Petrus iam dictus³ sancte Romane ecclesie
legatus totam Franciam sub interdicto posuit. Sed revolutis tribus mensibus, habito rex
saniori consilio ecclesie sancte Petrum predictum liberum reddidit. Mense
autem Octobri treuge sub iuramento firmate sunt inter duos reges usque ad sequens
festum sancti Iohannis. Similiter inter comitem Flandrie Baldoinum et regem Francorum 20
Philippum. Sequenti vero, videlicet mense Novembri, Michael Senonensis archi-
episcopus, vir theologus et Deo plenus^c, migravit ad Dominum. Cui successit Petrus de
Corbolio, quondam Innocentii pape didascalus⁴. Per cuius manum et auctoritatem primo
Cameracensem episcopatum, secundo Senonensem meruit optinere.

1201. Anno Domini 1201. Eodem anno Maria superinducta⁵, Domino 25
Apr. vocante, viam universe carnis ingressa est. De qua rex Francorum susceperat filium
nomine Philippum et filiam nomine Iohannam. Quinque enim annis contra legem et Dei
decretum eam habuit et tenuit. Post mortem vero ipsius Marie ad petitionem regis Fran-
corum Innocencius papa III. infantes predictos legitimos heredes esse mandavit et post-
modum litteris suis confirmavit⁶. Quod factum eo tempore pluribus desplicuit^d. 30

In hoc loco dignum duximus inserendum facta memorabilia, que barones Francorum,
videlicet Baldoinus comes Flandrie, Ludovicus comes Blesensis, Stephanus Perticensis,
marchisius de Monte-ferrato et alii quam plures magni viri et strenui bellatores^{††}, qui
mortuo inclite recordationis rege Anglie Ricardo pro liberatione Sancte Terre cruces
assumpserant, apud Constantinopolim egerunt, ascito sibi duce Veneciarum sub iuramento 35
cum suis Venetianis et stolio.

Anno Domini 1208. Eodem anno quidam comes palatinus, qui lingua eorum
landagrava vocabatur, id est comes palatii, Philippum Romanorum imperatorem interfecit.
Quo mortuo, Otto, filius ducis Saxonie, per industriam et auctoritatem Innocentii pape
imperium optinere nitebatur. 40

*) consilio et auxilio regis Francorum innixus *add. Will.*

**) non minorem eo partem imperii evincit . . . Quorum uterque coronatus est in regem super
Germaniam contentione, et multa inter se prelia commiserunt. *Will.*

*** militibus electis *Will.*

†) in patria Nerviorum que Flandria nunc vocatur *add. Will.*

††) Interea Flandrensis, Blesensis, Perticensis comites et alii proceres, qui Philippo regi domino suo
defecerant, videntes se per mortem Richardi regis auxilio et consilio destitutos *etc. Will.*

a) coronaverunt 1. b) tam 1. c) placens *ed.* d) ita 1.

1) Instrumentum huius confoederationis exstat SS R. Ingeburgi dicitur superinducta. 6) Huius legiti-
Gall. XVII, p. 49. 2) Lens. 3) Capuensis, mationis acta in archivio Franciae generali nunc 50
Sanctae Mariae in Via-lata diaconus cardinalis, lega-
tus ab Innocentio III. in Franciam missus. 4) De asservantur. Cf. Delisle, 'Catal.' p. 162—163, et
Petro de Corbolio cf. Gesta Innocentii III. papae, Teulet, 'Layettes du Trésor des Chartes' I, p. 231
Muratori SS. III, p. 505. 5) V. supra p. 293 n. 7; —233. Omnia inchoante mense Ianuario, anno 1202,
conscripta sunt.

EX WILLELMI BRITTONIS OPERIBUS. EDIDERUNT

A. MOLINIER, A. PANNENBORG, G. WAITZ.

⁵ *De Willelmi¹ Brittonis sive Armorici vita et scriptis, postquam fragmenta in hoc scriptorum volumine edenda selegerat et cum codicibus Parisinis contulerat V. Cl. A. Molinier, diligenter et fusius egerunt A. Pannenburg, qui praesertim magnum eius carmen summa solertia perquisivit et hanc nostram editionem absolvit eamque annotationibus bonae frugis plenis illustravit, dissertatione separatim edita ('Zur Kritik der Philipis. Aurich' 1880), et Delaborde, qui similem curam Gestis Philippi pedestri sermone conscriptis adhibuit ('Etude sur la chronique en prose de Guillaume le Breton'. Par. 1881). Qui in vita Willelmi exponenda tum inter se tum cum iis quae iam antea V. Cl. Molinier conscripserat conveniunt, ita ut haec, annotationibus paucis subiectis, nunc pro-*
¹⁵ *ponere liceat:*

'Ex qua provincia oriundus fuerit, solo cognomine cognoscendum est, cum ipse multis locis se natione Armoricum², Britigenium, Brittonem nomet. Nec in qua Britanniae parte primos egerit annos, nobis plane certum est; nec quo anno in lucem venerit, nobis diserte indicat, sed tantum in quodam sui poematis
²⁰ *loco³ se undenum lustrum iam attigisse fatetur; cum autem hoc opus circa annum 1220. condiderit, eum fere aequalem regis Philippi, anno 1165. nati, existimamus⁴. Ad duodecimum aetatis suae annum iam progressus, Meduntam⁵ haud procul a Parisiis, adductus est, ubi primum liberalibus artibus se dedit, nec multo post Lutetiam veniens, ibi cum illis eximiis viris, quibus tunc nascens*
²⁵ *Universitas gloriabatur, maximam amicitiam contraxit. Inter quos praecipue Guarinum, postea Silvanectensem episcopum, magno amore prosecutus fuisse videtur, qui quandam praebendam in ecclesia sua cathedrali ei, qui presbyteri ordines acceperat, condonavit⁶. Nec minima familiaritate cum Aegidio Parisiensi usus fuit, qui iam anno 1200. in suo Carolino nostro Willelmo amicissi-*
³⁰ *mum se profitetur. In istius enim poematis libro quinto optimos suae aetatis viros recensens Aegidius dulcissime nostro auctori exprobrat, quod saepius Romae quam Lutetiae commoretur, dicens:*

Tu quoque, qui non es noster non esse fatendus,
Vir meritis accepte tuis, si dicere fas est,
³⁵ A raro sessu Romaque frequente recursu,
Regalis, Willelme, domus famose sodalis,
Mecum olim in studiis, nunc maior doctor adauges

¹) Hanc nominis formam praeferendam duxi, quippe qua Guarinus episcopus Silvanectensis in diplomate
⁴⁰ de praebenda Willelmo concessa usus sit; v. infra. Willelmus Brito Armoricus, si Chesnii editioni fides habenda (ap. Brial legitur: Guillelmus) Philipidis initio scribitur. Guilelmum Britannicum eum dicit Albricus 1179, SS. XXIII, p. 256. ²) Gestor. prol.
⁴⁵ infra p. 297. ³) III, v. 376. ⁴) Cf. Pannen-

borg p. 11, qui locum illum a. 1221. scriptum, Willelmum c. a. 1166. natum putat. ⁵) Mantes. Cf. supra. ⁶) Anno 1219. Guarinus ei quam antea donaverat aliam substituit, Gall. christ. X, inst. c. 449. — Praeterea etiam canonicus ecclesiae Leonensis (St. Pol. de Leon) fuisse videtur, ibique a. 1198. praesens fuit. V. Delaborde p. 26.

Hos vatum titulos, et dum in sublimia scandis,
Parisii magno cives extollis alumpno¹.

Nec tantum longiorem absentiam amico exprobrat, verum etiam illa ardua ac parum honesta negotia, quorum curam suscepit; quae de divortio inter Philippum regem ac reginam Ingeburgam a papa confirmando intelligenda videntur esse.

Ex his Aegidii dictis perspicimus, quem locum inter Parisienses viros iam tunc tenuerit Willelmus, et quantam ipsi fiduciam tribuerit Philippus, qui tam cara, tam intima negotia illi tractanda commiserit. Ecce iam regiae domus sodalis ac regis capellanus, quo titulo se ipsum ornat anno 1214², dominum ubique comitatur; anno 1203. Castelli-Gaillardii, fortissimi in Normannia oppidi, expugnationi interest³; anno 1213. cum Francorum exercitu Flandriam intrat, in portu Damensi Gallicae classis ruinam visurus⁴. Anno vero sequenti post crudelissimam Insulae eversionem Bovinensi adest pugnae, divinum favorem implorans. Aliquot autem ante annis Karlotum, naturalem Philippi Augusti filium, cui postea Philipidem direxit, educandum suscepit. Quo vero anno obierit, parum nobis liquet, hoc tantum constat, eum regi supervixisse, quippe cuius mortem et exequias in suo poemate narraverit. Ex quibusdam huius operis versibus, illum annum 1225. attigisse, comperimus⁵.

Haud parvi sunt momenti Willelmi opera ad texendam huius temporis historiam. Quippe qui nulla fere retulerit, nisi quae vel viderit vel ab ipsis actoribus acceperit. Cum omnibus pene sive potentia sive scientia eminentibus viris magnam familiaritatem videtur habuisse, unus ex regis intimis et qui forte merito principis conscientiam consiliis regeret. Nec tamen obliviscendum, quod Philippum tanto prosecutus est amore, ut nonnumquam nimis eius partibus faveret, quae mala egerit praetermittendo, quae bona in melius efferendo. Nec pauci sunt loci, ubi talia animadvertis: semper enim regis adversarios, Iohannem Ottonemque maximis opprobriis lacessit, in illis nihil nisi vitia esse contendens, tantusque in illo ardor, ut saepe falsa pro veris proponat. Quippe qui Iohanni exprobrat, quod suum fratrem, comitem scilicet Salisberiensem, in carcere remanere patiatur, cum non multo post Bovinensem pugnam iste rex de ipsius redemptione cum rege Philippo tractare voluerit⁶. Nec his contentus, Philippum ubique ecclesiae Dei ac pauperum defensorem effingit, nec meminit, quam longas, quam acerbis cum summo pontifice discordias habuerit rex, cum suam legitimam diuque cupitam uxorem pro quadam concubina deseruisset, se ipsum suumque regnum excommunicationis interdictique vinculis innodando. Quin etiam semper mente eadem ductus, papae Innocentio vix mortuo durissime exprobrat, quod domino ipsius Angliam invasuro restiterit⁷.

Haec Molinier. De duobus Willelmi vero libris, qui nostram viderunt aetatem, altero carmine, quod 'Karlotis' dictum erat, perduto, haec nobis dicenda sunt.

Primum Gesta Philippi regis a Rigordo incepta continuanda suscepit, ut ipse in praefatione profitetur:

Gesta Francorum regis Philippi^a magnanimi, quae ipse preclare gessit a^b primo anno inunctionis suae usque ad 28. annum regni sui in archivis ecclesiae beati Dionysii ieromartyris habentur a magistro Rignoto^c eiusdem ecclesiae clerico satis luculente elegantis stili

a) Philippi A 3. b) deest C. c) Rigoto A 2; Rinoto C, et ita post.

1) SS. R. Gall. XVII, p. 298. 2) Gesta, infra p. 309. Ludovici VIII. mortem (8. Nov. 1226) nusquam memorat auctor. 3) Phil. VII, 598. 782. 4) Ibid. IX, 487 sqq. 5) Cf. infra et SS. R. Gall. XVII, Daunou, 'Hist. litt.' XVII, p. 339; Pannenberg p. 12. p. 100. n. 6) Cf. infra et SS. R. Gall. XVII, 1215—1216. 7) Cf. infra a. 1215—1216.

officio perhenni memorie commendata. Quoniam autem sequentia eius^a opera non minori^b laude, immo multo excellentiore^c preconio digna sunt, ego Willelmus^d, natione Armoricus^e, officio presbiter, qui pro maxima parte non solum hiis, sed et^e precedentibus eiusdem regis operibus interfui et ea propriis oculis aspexi, eadem gesta plano quidem et
 5 usuali eloquio^f litteris commendavi, non ut inde^g laudis aliquid videar mendicare^h aut chronographusⁱ sive^k historiographus vocari merear, sed ne tanti viri tam^l preclara gesta aliter quam veritas se habet a magnis et sapientibus doctoribus describi contingat. Et quoniam libellus ille magistri Rignoti a paucis habetur et multitudini^m adhuc non communicatur, omnia que in eo plenarie continentur summam tetigi etⁿ prout oculis propriis vidi^o et
 10 intellexi huic libello meo proposui^p, quedam adiciens breviter pretermissa ab ipso, et ita precedentia et subsequencia virtuosius regis opera sub uno breviloco^q libello conclusi. Legant ergo viri litterati, quibus est fecundior^r ingenii vena, et intelligant hystorie veritatem et sine falsitatis^s admixtione stilo altiori et veridico carmine regis christianissimi et strenuissimi viri preconia extollant. Actus enim magnifici sibi sufficiunt, si fuerint veraciter^t et simpliciter enarrati, et stilum tantum veridicum sibi volunt, cum ad sui extollentiam nullo indigeant amminiculo^u falsitatis. Sepe enim fit, ut scriptor, dum placere querit, gestorum seriem partis mendacio decoloret. Quod in enarrandis tam preclari viri gestis modis omnibus censui devitandum.

*Pergit auctor dicens, se de Francorum origine quaedam praemisisse, et
 20 laudat chronica Eusebii, Hidacii, Gregorii Turonici, compilationem Fredegarii nomine nunc inscriptam intelligens; sed etiam de Brittonibus Normannisque^{*} breviter retulit, postea quaedam de rebus in Britannia, Flandria gestis inseruit¹, anno 1203. castri Gaillardi obsidionem, cui ipse interfuit, fuse descripsit, inde ab a. 1209. proprio Marte Philippi gesta narravit, in eis codicibus, quibus praefatio illa est praemissa, ad a. usque 1219. deducta. Opus ita conceptum
 25 'Gesta Francorum'² inscripsisse et separatim edidisse videtur; sed etiam aliis libris de historia regum Francorum in monasterio S. Dionysii collectis adiectum³ est. Hic vero exstat libri recensio non ultra anni 1215. initium deducta in codice*

30 *A 1) Parisiensi nr. 5925⁴, membr. s. XIII, qui magnam operum historicorum in hoc coenobio factam collectionem continet, de quo v. supra p. 289. Rigordi libro, nulla alius auctoris indicatione facta, historia annorum 1209—1215. subiecta est, paucis de huius anni rebus et de morte Philippi a. 1223. additis⁵, quae Willelmo vix tribuas. Certe quae ipse post de his annis con-*

35 ^{*)} *Ex his locum exscribere iuvat: De cuius^v Roberti^o genere Hunfredus^w septimus ab eo Apuliam conquisivit^x. Robertus, filius eius, cognomine Guiscardus, addidit^y Calabriam. Illa tamen tota conquisitio^x ascribitur soli Guiscardo. Buamundus^z Siciliam adiecit. Sed et Rogerus dux, qui postea^a diadema sibi imposuit, Affricam^b superadiecit. Unde et in scuto eius versus iste litteris aureis scriptus erat:*

40 *Appulus et Calaber^c, Siculus mihi servit et Affer^r.*

a) corr. m. 2: eiusdem regis A 2. b) minore corr. minori A 3. c) corr. excellentiori B, et ita A 2. d) Willelmus B; Guilfr⁹ A 2. C. e) etiam C. f) obsequio B. g) mihi C. h) mendare corr. mendicare B; vendicare A 2. ed. i) cron. A 2. 3. C. k) aut hystoriogr. C. l) deest C. m) a. m. A 2. 3. n) deest B (1 vel 2 litt. erasis). C. o) et v. C. p) prep. A 2. C. q) b. l. corr. l. b. B; uno compendio c. C. r) fecundior B. s) adm. aliqua falsitatis C, ubi stilo — a. falsitatis des. t) s. et v. B. u) adm. A 2; amin. B. v) eiusdem A 2. 3. C. w) Humfr. A 2; Hüfr. A 3; Hunfradus corr. Hunfredus B. x) acq. A 3. y) adiit C. z) Quadnundus C. a) q. s. p. d. i. C. b) Afric. A 3. c) Caleber corr. Calaber C.

1) Delaborde p. 44. non omnes Willelmi additiones recenset. 2) Ita codex A 3. Alii libri manuscripti
 50 titulo carere videntur. 3) Ita Albricus librum laudat, p. 856: *que habentur in cronica ecclesie beati Dyonisii annotata secundum magistrum Rignotum et secundum Guilelmum Britannicum*. Postea modo 'historiam regum Francorum' modo 'historiam regis Philippi', vel 'historiam regum', 'historiam regis' affert. 4) Apographum a. 1587, olim Caroli Labbaei, est cod. Vaticanus Christ. nr. 1758; Delaborde p. 11. 5) Ita recte Brial, SS. R. Gall. XVII, p. 114; Delaborde, p. 18. 6) Qui et Rollo, primus Normanniae dux. 7) Haec erroribus plena esse, vix est quod moneam. De versu, quem alii alii tribuerunt, cf. supra p. 201.

scripsit ab his plane sunt diversa. Ea vero post addita, non uno tempore scripta et in codice 1 casu quodam omissa esse, ut statuamus multa sunt quae suadeant. Iam aliis verbis de Ottone imperatore pugna Bovinensi victo loquitur¹. Longius in rebus minutioribus, pluviis, inundationibus aliisque calamitatibus enarrandis immoratur, ut fieri solet, si eo ipso tempore vel paullo post⁵ notae historicae chartae inferantur. Quare quin revera mox post pugnam illam, quam Willelmus magnis laudibus celebrat, ab ipso opus inceptum et in codice A 1 prima annorum 1209—1215. forma servata sit, non est quod dubitemus. Neque tamen video, cur coniiciendum sit², eam operis partem qua initia regni Francorum traduntur et Gestorum Rigordi excerpta exhibentur, post demum¹⁰ esse additam; hanc enim a monachis Sancti Dionysii, qui codicem illum nr. 5925. composuerunt, ex consilio collectionis suae omissam esse, valde est probabile; ne Willelmi quidem nomen servaverunt, sed totam Philippi regis historiam, tribus, ut vidimus, partibus constantem, Rigordi praefatione praemissa, huic quodammodo tribuerunt.

15

*Continuationem annorum 1215—1219. ceteri codices omnes continent, annorum 1220—1222. unus praebet. Illam ipsi Willelmo tribuendam esse, omnes consentiunt; de hac fortasse dubitari potest. Auctor, nisi singulis annis³, certe non multo post res gestas tabulis intulisse videtur; nam eum post Philippi-
dem ad hunc pedestri sermone conscriptum librum rediisse et ultimis vitae annis²⁰ haec addidisse et morte abreptum imperfecta reliquisse⁴, nullo modo concesserim. Sed iterum iterumque his annis auctor librum recensuisse putandus est, cum codices non parum inter se differant.*

Cum A 1 ad a. usque 1215. ubique fere conveniunt:

A 2) codex Bruxellensis nr. 18401, a. 1840. Gandavi emptus, membr. 25 s. XIV, foliis constans 62. Paucis tantum locis ad codices B accedit.

A 2) codex Parisiensis nr. 10914 (Suppl. Lat. 270) chart. s. XVI, ex Bruxellensi, ut videtur, descriptus⁵.*

Eiusdem recensionis, sed ad aliud exemplar referendus est

A 3) codex Vaticanus Ottobon. nr. 1472, membr. s. XIII, qui compluria³⁰ continet opera⁶, f. 30—48. Willelmi librum ita inscriptum: Incipiunt gesta Francorum. In fine nota quaedam de latrone Anglico addita est; ipsa narratio praesertim eo conspicua, quod Otto imperator semper fere verbo 'depositus', semel 'depositus et fugitivus' notatur, vel imperatoris titulus omittitur. Quod quamvis eodem, ut apparet, animo quo in continuatione 'reprobis' dicitur,³⁵ scriptum sit, num ipsi Willelmo tribuam, dubius haereo. — Excerpta Rigordi inde ab a. 1205. usque ad finem in 2 et 3 omissa esse, Delaborde monuit⁷; alia vero addita, quae⁸ in A 1 et B frustra quaeras.

Ab his longe recedit:

B) codex Vaticanus Christ. nr. 619⁹, membr. s. XIII, olim Petavii, a⁴⁰ librario imperito negligentissime exaratus, cuius menda manus coeva tollere conata est, sed multa intacta reliquit. Nihilominus librum auctoris aetati sup-

1) His demum annis 'reprobis' dicitur. 2) Ita Delaborde p. 28 sqq. Cf. quae contra hanc sententiam dixi 'Gött. G. Anz.' 1881, nr. 30. 3) Ita ne statuamus, vetat quod nonnumquam ad sequentem provocat annum; v. p. 112, ubi de hieme a. 1218. referens, etiam de Martio et Maio a. 1219. loquitur. Quae vero p. 113. de pluvia a. 1219. mensibus Martio, Aprili et Maio et paullo post mense Augusto narrat, vix uno calamo scripta sunt. 4) Ita Delaborde p. 29. 5) Semel (a. 1213) verba omissa sunt, quibus

auctor de se ipso loquitur. De A 2 mihi hoc loco non satis constat. In A 3 ea leguntur. 6) V. Delaborde p. 6—8. 7) p. 7. 9. 14—16. 8) Delaborde minus recte haec recensionis B inserta esse dicit, neque video, cur post Willelmi demum mortem ab alio quodam, quamvis ex notis ab illo relictis, ea adiecta esse putet. 9) Recens apographum, quo Chesnius ad editionem parandam usus est, exstat in eadem bibliotheca nr. 930; ibid. p. 5.

45

50

parem putaverim, qui fortasse tam male litteras pinxit, ut qui libri exemplar fecit verborum sensum enucleare haud potuerit. Multa enim quae a codicibus A recedunt, sive addita sive mutata, auctoris manum certe ostendunt, qui secundis curis librum pertractasse, fortasse ipsius autographon emendationibus et additionibus obruisse et ita lectu difficile reddidisse censendus est. — Cum A 3 numquam fere convenit, neque omnia additamenta codicum A 2 et 3 exhibet¹.

Tertiam vero recensionem praebet

C) codex Londiniensis musei Britannici Cotton. Vespasian. D 4, membr. s. XIII, qui f. 2. ita incipit: Hic est numerus annorum a creatione primi hominis usque ad presens tempus. Ab Adam usque ad Abraham etc. Sequuntur breves annales inde a Christo nato, quos nota de passione beati Dionysii, de chronicis Hieronimi, Gennadii et Idacii finit, eadem quae alibi etiam in B legitur². Hos excipit Willelmi opus, idque usque ad a. 1269. continuatum, sed ita, ut inde ab a. 1223. excerpta tantum ex Vincentii Speculo historiali post annales Parisiis, ut videtur, scriptos addita sint. Quae ad annos 1220—1222. spectant (SS. R. Gall. XVII, p. 774. 775) ab ipso Willelmo adiecta esse, non negaverim³, cum res eo vivo gestas tradant, partim easdem quas etiam in ultimo Philipidis libro tractat, uno saltem loco de bello in Leonia Britanniae parte referant⁴, ubi ipsum canonici dignitate ornatum fuisse constat. Sed integrum librum iterum recensitum et mutatum hic habemus. Ubi B ab A recedit, ubique quidem cum illo facit C, sed verba saepius sunt transposita, alia cum aliis permutata, quaedam quae glossarum speciem habent inserta; quod eo consilio factum videtur, ut sermo planior fieret, narratio lucidius procederet. Haec quin ipsi Willelmo vindicem, eo impediore, quod simili modo mutatos etiam Vincentii locos codex praebet, praesertim vero, quod aliquot loci, quibus auctor de se ipso loquitur, sunt omissi⁵. Quare in re incerta ubi A et B consentiunt eorum lectionem, utpote Willelmi calamo certissime tribuendam, retinui, codicis C varietatem subnotavi. Ceterum monendum est, in singulis verbis exprimendis C nonnumquam cum A contra B convenire, ideoque a B diversam recensionem, eamque ut videtur continuatione illa brevi auctam, a codicis C compilatore esse adhibitam. Willelmum igitur in libro hoc emendando et augendo per plures annos occupatum fuisse, iam satis constat.

Codices A 1 et A 2* V. Cl. A. Molinier cum editis contulit, qui etiam adnotationes plerasque subiecit; A 3 et B 1 V. Cl. Mau, A 2 V. Cl. Franz, C ipse exscripsi⁶ necnon A 1 et A 2* iterum evolvi.

Willelmi liber per medium aevum praesertim a Vincentio, ex quo alii multi hauserunt (SS. XXIV, p. 155), et Albrico⁷ (SS. XXIII, p. 660), lectus et excerptus est. Integrum fere in Gallicam linguam transtulerunt, qui magnum illud opus 'Grandes chroniques de France' in S. Dionysii monasterio composuerunt⁸.

Codex A 1 impressus est inter Scriptores undecim historiae Francicae a Pithoeo collectos (Francof. 1596), Willelmi nomine suppresso; hoc restituit et

1) Cf. de loco a. 1213. p. 305; neque ultima cod. A 3 nota hic legitur. 2) Duchesne V, p. 87; Delaborde p. 5. Ab hac diversum est, quod in cod. Ottobon. Willelmi Gestis praemittitur, ibid. p. 6. 3) Contrariam sententiam defendit Delaborde p. 16. Willelmo haec tribuit Pannenberg. 4) De eo hoc loco breviter egit, in Philipide fuse exposuit; quod quare vetet, ne utrumque locum eidem tribuamus scriptori, non video. 5) De iis dico, quae in narratione pugnae Bovinensis leguntur. Alios non contuli. 6) De singulis locis codicum A 2 et C post V. Cl. Vogel retulit. 7) Scheffer-Boichorst p. 661. et Delaborde p. 47. utraque Willelmi recensione Albricum usum esse censent. Sed ubique fere cum B convenit, neque in hac versus deest falso Iuvenali tributus, quem Delaborde ex alia recensione petatum censet (p. 48 n. 2). De altero vero loco saltem dubitare licet, cum eum ex cod. B 1 ediderit Duchesne (V, p. 71) neque Brial in C eum omissum esse notaverit. Certe vero aliam recensionis B codicem, eumque fortasse nonnullis locis uberiores, ad manus habuit Albricus. 8) Cf. Delaborde p. 44 sqq.

priorem libri partem primus edidit Fr. Duchesne (*Hist. Franc. SS. V*, p. 68) ex B 1, adhibito ut videtur etiam A 2*; tertiam editionem paravit Brial (*SS. R. Gall. XVII*, p. 62), hoc usus codice, necnon supplementa ex C adiecit (p. 769).

Dum Willelmus in Gestis continuandis erat occupatus, alterum suscepit opus, altioris, ut sibi videbatur, consilii, quod iam antea animo conceperat, sed viribus diffidens aliis demandaverat, 'quibus est foecundior ingenii vena', 'carmine regis christianissimi et strenuissimi viri praeconia celebrare'. In hoc quinque annos se consumsisse, ipse profitetur¹, tres in scribendo, duos in emendando carmine, quod 12 libris absolutum est. Philippo rege vivo inceptum, nec vero finitum, sub Ludovico VIII. demum prodit², eique cum epilogo transmissum, quem non ante a. 1225. scriptum esse, res ibi memoratae probant. Inter annos igitur 1220—1225. librum hunc Willelmus confecit. Sed eum quoque secundis curis retractavit et bis saltem luci dedit. Primam recensionem praebet

A) codex Vaticanus reginae Christ. nr. 1383, s. XIII; alteram

B 1) codex Londiniensis musei Britannici nr. 21212, a. 1856. 15
Parisiis emtus, s. XIII, fol. 5—103³. et

B 2) codex Parisiensis nr. 5952 (olim 9555. 2. 2), s. XIII ex. duabus columnis exaratus, ex B 1, ut videtur, descriptus.

Codices cum editis contulerunt VV. Cl. Ewald, Liebermann et Molinier. B 1 quam plurimis conspicuus est glossis super lineis adiectis, quas nunc a V. Cl. 20 Liebermann descriptas edimus. Aliae etiam in B 2, paucae in A leguntur. — Codicem recensionis A Brugis invenit Iacobus de Meyere, qui primus lib. IX, 139—XII, 247. prelo subiecit. — Ex B 2 integrum librum edidit Pithoeus (*Rer. Francicarum scriptores XI*, p. 1596), quem C. Barthius a. 1657. secutus carmen amplo commentario illustravit. Iam antea vero (a. 1649) Duchesne etiam carmen 25 scriptorum historiae Francorum collectioni inseruit (V, p. 94), duobus adiutus codicibus tunc Petavii et Alexandri Loyaulté, iisdem fortasse qui supra A et B 1 dicuntur. Brial denique B 2 adhibuit (*SS. R. Gall. XVII*, p. 118).

Willelmus etiam hoc carmine a primordiis historiae Francorum orditur, mox vero ad regem Philippum transit et ad annum usque 1215. copiosa sane 30 narratione res eius canit, posteriora tempora vero breviter tangit, denique in fine libri XII. post addito de morte et sepultura agit. Materiem ubique fere Gesta antea scripta praebuerunt, quam ampliare et exornare poetae studium fuit; nonnulla tamen adiecit ex certa rerum cognitione, quae etiam historiae illustrandae conducunt; ut unum saltem afferam, Flandriae descriptionem a. 1184. 35 insertam. Praecipuas laudes vero Willelmus inter mediæ aevi poetas sibi paravit; excellit sermone satis puro et eleganti, versu bene composito, locutione uberrima et vere poetica. Carmina tam auctorum classicorum quam coaevorum scriptorum bene novit eaque feliciter imitatus est, ut V. Cl. Pannenberg dissertatione supra laudata⁴ et notis uberrimis nostrae editioni adiectis luculenter 40 ostendit. Praesertim Vergilium ducem habuit, ex quo tam carminis dispositionem quam singulos versus vel versuum partes mutuatus est; praeterea Ovidium, Lucanum, Statium, Horatium, Iuvenalem, Persium, Plautum, Terentium, Dionysium Catonem, Claudianum alios prae oculis habuit, inter mediæ aevi carmina vero

1) Ipsa Philipps loquitur:

Annis scripta fui tribus, emendata duobus.

2) Pannenberg p. 10. 11. 3) Fol. 4. carmen legitur Franco-Gallica lingua scriptum, quod nuper edidit P. Meyer, 'Romania' VI, p. 494, post mortem Ludovici VII (1226) scriptum, de quo ita dicitur:

Quar tant soffri a Avignon

Por son saint nom et par sa foi
De mal, de paine, que ge croi
Sans doute qu'il an ceste vie
A la corone desservie.

Auctor et ipse gesta Philippi celebrare sibi proposuerat Gallica lingua, sed pedestri sermone. Quod 50 opus nunc perditum esse videtur. 4) p. 14 sqq.

praesertim Gualteri Alexandreidem¹ imitatus est, sed etiam Aegidii Parisiensis sibi amicissimi², Petri Rigae³, fortasse Guntheri Parisiensis, Petri de Ebulo carmina nota ipsi fuerunt. Rerum scriptores Caesarem, Sallustium, Livium, praeterea Ciceronem, Senecam, Martianum Capellam, Boethium, iuris Romani libros, ut de Sacrae Scripturae et patrum libris taceamus, legerat⁴. Ad Merlinum vatem ipse provocat. Ut alii mediū aevi poetae mythologica figmenta iis immiscet quae ex christiana fide et doctrina ecclesiastica manant⁵; libenter rebus miraculose factis immoratur; sed etiam rerum causas indagare et explicare studet.

10 Patriae amor et magno tam Francorum quam regis gloriae celebrandae studio, quae iam in Gestis probaverat, carmine hoc etiam magis indulget. Quae regem eiusque filios offendere poterant tacuit, ita ut potius panegyricum quam historiam Philipidem iure dicas. 'Clericum fidelem', inquit V. Cl. Molinier, 'dedecisset in tali opere regni haeredi dedicato, longas Ingeburgis miserias
15 enarrare regemque excommunicatum summoque pontifici infensum atque regnum universum unius pro culpa interdicto subiaccens ostentare⁶, nec magis Franciae amantissimi erat Philippi ambitionem insidiasque, eiusdem apud Acharon inertiam et erga Angliae regem captivum perfidiam in lucem trahere'. Nihilominus Philipidem non solum inter carmina mediū aevi praecipuum sibi vindicare locum,
20 sed etiam historiae esse fontem non parvae auctoritatis⁷, omnes concedent et fore, ut plena et omnibus numeris absoluta editio a popularibus paretur, nobiscum sperabunt. Excerpta quae hic luci damus V. Cl. Pannenberg recensuit et annotationibus bonae frugis plenius illustravit. G. W.

EX WILLELMI GESTIS FRANCORUM (PHILIPPI II. AUGUSTI).

25 Anno ab^a incarnatione Domini 1184, fuit orta dissensio^b inter Philippum magnanimum^c et Philippum comitem Rig. Flandrie, patrum^d suum, qui nolebat ei^e reddere Viromanniam, quae sua erat de iure. Unde et idem comes in magna superbia duxit cursum suum cum immenso exercitu per terram regis, cremando et depredando eam usque fere^f civitatem Silvanectis^g, et obsedit Bestisiacum^h. Sed superveniente rege statim recessit, et obsedit Corbeiam^h oppidum florentissimum et
30 extremum eius vallum fregit. Rex autem, collecto exercituⁱ apud Compendium, festinavit succurrere obsessis. Quo audito, inde recessit comes. Rex autem obsedit castrum quod Bovas appellant. Comes autem metatus est castra e regione contra regis^k exercitum, sed infra paucos dies mediantibus bonis viris pacificatus est regi, Viromanniam ei restituens et eius voluntati iuramento prestito per omnia se committens^l. Tempus erat quo^m messis iam in Rig. culmum prodierat et in spicas; exercitus autemⁿ regis occupabat agrorum quatuor milia^o in circuitu. Messis vero fuit^p partim conculcata, partim^q falcibus resecata. Cum autem postea messonis^r tempus adesset, superhabundavit ibi^s messis in maiori quantitate quam prius et in uberiori fertilitate quam in aliis locis. In loco autem

a) ab incarn. des. C. b) discensio A 3. c) m̄ A 3. d) patrum A 3; patrium B. e) eidem C. f) ad superscr. B. g) Silvanectē A 2. C. h) Corbeyam opid. A 3. C. i) suo add. C. k) e. r. C. l) supponens C. m) quod mensis C. 40 n) deest C. o) milia, add. in marg. manu sec. miliaria B. p) erat A 3. q) et p. C. r) temp. mess. C. s) ibidem A 2, 3. C.

1) Praef. ad Ludovicum:

Gesta ducis Macedum celebri describere versu
Si licuit, Gallere, tibi, etc.

45 2) V. supra p. 296. 3) Quem etiam praefatione laudat. 4) Pannenberg p. 24. 5) Ibid. p. 13. 32 sqq. 6) Cf. Pannenberg p. 40: Sein lebhaftes Französisches National- und monarchisches Staatsgefühl wird durch seine Stellung in der römischen
50 Hierarchie, der er in Glaubenssachen unbedingt ergeben ist, nicht wesentlich beeinträchtigt. 7) Idem l. 1.:

Was nach Abstreifung des poetischen Fucus übrig bleibt, ist immer noch als Ergänzung der prosaischen Gesta Philipi, welche die Grundlage des Werkes bilden, und der sonstigen gleichartigen Nachrichten von grossem Werth für den Geschichtsforscher, aber nie darf er es ohne genaue Prüfung des Einzelnen verwerthen. Für Geographie, Sprachforschung und Culturgeschichte bietet die Philipis eine reiche Ausbeute. 8) Béthisy.

castrorum Flandrensium nulla spica potuit inveniri. [Quidam^a canonici ecclesie Ambianensis cum viderent messem omnino vastatam, ut dictum est, per regis exercitum in terra de qua decimas expectabant, supplicaverunt aliis concanonice suis, ut dampnum illud saltem in parte eis de aliis decimis misericorditer resarcirent. Illi autem consuluerunt, ut tempus messonis expectaretur, et si quidem Dominus eos inspiceret, bonum esset, sin autem, petitioni eorum⁵ equanimiter assentirent^a. Adveniente autem messonis tempore, divino, ut dictum est, miraculo nullam passi sunt annone consuete iacturam].

1209. Anno ab incarnatione Domini 1210.¹ Innocentius^b papa III. contra voluntatem Philippi regis^c, et contradicentibus pro^d maxima parte Romanis, immo^e et multis de magnatibus imperii non assentientibus, coronavit Rome imperatorem^f Othonem^g, filium ducis Saxonie².¹⁰ Cuius pater, scilicet idem^h dux Saxonie, de crimine lese maiestatis convictus, a Fredericoⁱ imperatore et universo baronum imperii^k iudicio dampnatus et a ducatu^l in perpetuum fuerat eiectus³. Exegit tamen papa^m ab eo in ipsa coronatione iusiurandum de patrimonio et iure beati Petri indempniter ei et ecclesieⁿ Romane in pace dimittendo et contra^o quoslibet deffendendo. Recepto^p itaque iureiurando, et instrumentis publicis super hoc confectis et imperiali karactere confirmatis, eodem^q die quo coronam suscepit contra iuramentum temere veniens, significavit pape^r, se non^s posse ei dimittere castra, que ab antecessoribus suis aliquibus temporibus fuerant possessa. Propter hoc et propter quasdam expensas, quas Romani ab imperatore ex debito petebant, et propter quasdam iniurias, quas Romanis Theuthonici^t irrogabant, orta fuit inter^u eos discordia, et conflixerunt Romani cum eis, et multi²⁰ de Theuthonicis^v occisi sunt et plurimi^w dampnificati, adeo ut, cum de dampnis sibi resarciendis ageret postea imperator cum Romanis, diceret^x, se in illo bello mille centum equos [dextrarios^y] amisisse preter homines occisos et alia dampna. Rediens^z inde imperator, sicut dudum in animo conceperat, occupavit castra et munitiones, que erant iuris beati Petri^a, Aquapendens⁴, Radicofonum⁵, Sanctum Quiricum^{b,6}, Montem-flasconis^{c,7} et fere totam²⁵ Romaniam^d, et inde transiens in Apuliam^e, oppugnavit terram Frederici, filii Henrici imperatoris, et cepit civitates multas et castella in regno Apulie, quod totum est de patrimonio et feodo^f beati Petri. Missis itaque hinc^g inde mutuis legationibus, cum nullo modo vellet imperator ea que occupaverat^h resignare, immo etⁱ Romipetas^k faciebat a suis vispillionibus^l, quos in castris posuerat, spoliari, dominus papa, communicato fratrum consilio, ex³⁰ communicationis in^m ipsum sententiam promulgavit⁸; et cum nec sic resipiscere voluisset, immo magis ac magis res ecclesieⁿ occuparet et iter Romipetarum^o impediret, cum^p, crescente contumacia, crescere debeat et pena, absolvit papa omnes subditos eius ab ipsius fidelitate, sub interminatione^q anathematis inhibens^r, ne quis eum haberet vel nominaret^s imperatorem. Et^t ita recesserunt ab eo landegravius^u Turingie^{v,9} et Maguntinus archie³⁵ piscopus^{w,10} et Treverensis archiepiscopus¹¹, dux Austrie¹², dux^x Frigie^{y,13}, dux Baverie^{z,14} et rex Boemie¹⁵, et multi alii, tam seculares quam^a ecclesiastice persone.

Anno igitur^b ab incarnatione Domini 1211. idem^c barones Alemannie^d, mediante consilio Philippi regis Francorum^e, elegerunt Fredericum, filium^f Henrici imperatoris, rogantes

a) haec des. B. C. a*) cons. A3. b) Eodem anno Inn. C, aliis praemissis. c) Francorum add. A3; Franc. add. B. 40
d) proxima p. B. e) Rac m. C. f) in imp. A3. g) Ottonem A2 constanter. h) deest A1; ipse idem A3. i) Frid. A3
semper; Fed. C semper fere. k) deest A3. l) adducatu C. m) ab eo p. C. n) R. e. C. o) et ecclesias quaslibet A3;
p) Accepto C. q) ipse add. A2. 2*. r) domino p. C. s) ei n. p. C. t) Theutonici A1. C; Theonici superscr.
to A3. u) d. i. e. C. v) Theuton. A1; Teuthon. A2. 2*; Theoton. A3, et ita post. w) et plurimum A1; et pl.
des. A2 (rec. m. suppl.). 3; et adeo d. ut A3; sunt plures C. x) dicebat C. y) add. A2. 3 (destr.). z) Rediensque C. 45
a) scilicet add. C. b) Quircum A1; Quirit B; Quiritum A3. c) Montemflasconensem A2* e corr.; Montemflaconis A3;
Montemflatonis C. d) Romanam C. e) Anpuliam B; Appul. C constanter. f) de f. A3. B. g) ita B; hinc
inde des. A1; nunciis in leg. A2. C; hinc nunciis mutuis leg. A3. h) occupat C. i) etiam C. k) Rumipetas A1.
l) vispill. B; vispol. C. m) s. in ipsum A2; cōicato s. pr. in i. A3. n) ecclesiasticas A3. o) Romipetis A2.
p) et add. A2. 3. q) incriminatione A2. r) deest C. s) eum add. A1. t) Ut B. u) lantguavius A2*. 50
v) Thurungie A1; Turungie A3. B; Thuringie A2; Tuṛgie C. w) deest A3. x) d. Fr. d. B. des. A1. y) Firin-
gie A2. 3; Strigie B. z) Bawarie A2; Bavarie C. a) clerici et add. C. b) deest B. c) hiidem C; omnes A2*;
deest A3. d) Alemān A1. e) Franc A1. B. f) quondam H. i. C.

1) 1209, Oct. 4. 2) Cf. Chron. reg., SS. XVII, p. 824 9) Herimannus I. 10) Sigefridus II. 11) Iohannes I.
—825, et Ottonem de S. Blasio, SS. XX, p. 833—834. 12) Leopoldus VI. 13) Willelmus I. comes Hol- 55
3) Cf. LL. II, p. 163. 4) Acquapendente. 5) Radico- landiae et Frisiae. 14) Ludovicus I. 15) Pre-
fani. 6) San-Cirico. 7) Montefiascone. 8) Cf. mislaus I.
Ryccard. de Sancto Germano, SS. XIX, p. 334.

papam, ut electionem eius^a confirmaret. Qui licet hoc bene vellet, tamen dissimulavit, quia Romana ecclesia semper gravitatem observare et nova nonnisi cum difficultate et maturitate concedere consuevit, et quia progeniem^b illam non amabat. Idem^c itaque Fredericus, de consilio regis Francorum^d vocatus a baronibus, navigio venit Romam^e et honorifice receptus^f est a summo pontifice et^g a Romanis. Inde discedens, per mare venit Ianuam, et ibidem cum maximo^h gaudio et honore receptus, adiuvantibus Bonifatioⁱ marchione Montisferrati et civibus Papiensibus^j et Cremonensibus et fere omnibus civitatibus Lombardie^k et pre-^{1212.} cipue Estensi^l marchione^{m.1}, perⁿ Cumas^o transivit^p Alpes et intravit Alemanniam et^q venit Constancias^r. Digna res memoria, quod omnis qui intendit ecclesiam Dei deprimere^s in
10 brevi deicitur^t.

Eadem^u die venturus erat Otho in eadem civitate^v, et iam premiserat^w famulos^x suos et coquos^y, qui iam cibos paraverant; nec distabat^z a civitate per tres leucas^a, quando^b Fredericus cum 60^c militibus intravit². Quem Otho cum ducentis militibus, eius adventum sciens, sequebatur; sed, Frederico recepto, clausa est Othoni ianua, et ipse cum suis viliter^d
15 est repulsus. Dicunt^e, quod, si Fredericus moram fecisset per tres horas, nunquam intra- visset^f Alemanniam^g. Otho itaque, a Constanciis cum vituperio sic expulsus, accessit Bris- sac; a quo etiam, quia Theuthonici cives illius opidi contumeliis et iniuriis afficiebant^h et eorum filiasⁱ et uxores^k constuprabant^l, non minori dedecore quam a Constanciis est pro- pulsus. Fredericus autem tam ab ipsis quam ab^m aliis imperii baronibus cum gaudio et
20 honorificentia est receptus.

Eodem anno celebratum est colloquium inter eundem Fredericum et Philippum magna- nimumⁿ regem Francorum^o apud Vallem-coloris, Methensi^{p.3} episcopo mediante; cui tamen^m non interfuit ipse rex, sed Ludovicus, filius eius primogenitus, cum magnatibus regni, et percusserunt^q fedus inter se et renovaverunt amicitias perpetuas, sicut fuerant^r inter eorum
25 predecessores⁴.

Anno ab incarnatione Domini 1212, regnante, ut^s dictum est, christianissimo rege^t Francorum Philippo magnanimo^u, Reginaldus^v de Domno-Martino^v comes Bolonie diruit quandam fortericiam novam, quam Philippus Belvacensis episcopus, cognatus regis^w, erexe- rat in pago Belvacensi^x, pro eo quod videbatur posse dampna facere terre comitis^y Clari-
30 montis^{z.5}, que erat cognata eiusdem comitis. Propter quod idem episcopus diruit quandam aliam municiunculam, fundatam de novo a dicto comite in foresta de Halmes⁶. Unde orta est^z discordia inter ipsum comitem ex una parte et predictum episcopum^a et nepotes suos, filios^a Roberti comitis^{b.7}, ex altera. Et^c cum idem comes Bolonie^d suspectus esset regi, non propter hanc guerram tantum, sed quia castrum quoddam inexpugnabile, quod Moretonium^{e.8}
35 vocatur, in confinio minoris Britannie^f et Neustrie situm muniverat victualibus et hominibus armatis, et quia nuntios suos in regni et regis preiudicium ad Othonem regem^g et ad Iohannem regem [Anglie^h] mittere dicebatur, petiit rex ab eo, ut ei traderet munitiones suasⁱ; quas cum ei^k contra ius et consuetudinem^l patrie denegasset⁹, rex, congregato exercitu,

^{*)} filio sanctissimi regis Ludovici Pii add. A1. 2.

40 a) ipsius C. b) i. p. C. c) Vel A2. d) Philippi add. C. e) Rome C. f) deest C. g) magno C. h) Bone-
facio A1. B. — mathione A1. i) Papiensis et Cremonensis A2*; Papieneñ A3. k) Lomb. A1. 2; Lumbrad. B.
l) Esteneñ A1?; Estensis A2*. m) martione A1. n) transivit p. A1. o) Cimas A1; turmas C; legendum forte
Cinias, quo nomine intelligendus esset Cinius mons. BR. p) transiit C saepius. q) intravitque C. r) Constanciam A1. s) oppr. C. t) deiecitur B. u) Eodem A1. C. v) eandem civitatem A1. 3; eadem (corr. eandem)
45 civitatem B. w) prom. C. x) nuncios C. y) cocos A2*. z) distabant A1. a) leugas A1. b) deest A2*.
c) 40 C. d) viriliter corr. viliter A2*; viliter post corr. viriliter A3. e) Dicunt quidam C. f) intrasset A1. g) Ale-
mannia i. C. h) afficiebantur C. i) filia C. k) uxorem B. l) constuprabat C. m) deest C. n) mag⁹ A3;
deest C. o) Fran^c B. p) Metensi A2*; Mecen⁹ A3. q) fecerunt A3; inierunt C. r) prius f. C. s) prout A3.
t) regn. Philippo rege Fr. m. ceteris omissis C; Ph. m. des. A3. u) Reginardus A2. 3; Reginaldus C. v) ita A1. B;
50 Donomartini A2; Domnomartini A3. C. w) r. Francie C. x) Balv. C. y) Clarismontis C. z) dissensio et
add. C. a) deest B. b) Robertis ex C. c) Est C. d) Bolonieñ A3. e) Moretonum B. f) Britannie A1.
g) imperatorem A1. 3. h) deest A2. 3. B; ad r. Angl. I. A1. i) deest A1. k) deest A2*. l) et regni
c. tradere d. C.

1) Cf. Sicardi Cremonensis hist., Muratori SS. VII, 2) V. Otton. de S. Blasio, SS. XX, p. 334. 3) Bertrando. 4) Cuius foederis instrumentum patratam fuisse, non 1212, ut ait Willelmus noster, patet ex plurimis instrumentis, quae collegit Delisle in suo Philippi Augusti actorum regesto. Cf. ibid. p. CXI—CXII.
55 p. 623. 6) Foresta prope abbatiam Frigidi-montis, in dioecesi Belvacensi. 7) Robertus Drocensis comes. 8) Mortain (s. pr. Manche). 9) Traditionem comitis Boloniae a. 1211.

1211. accessit ad predictum castrum, quod tam naturali situ quam artificiali^a opere inexpugnabile videbatur, et ipsum preter spem infra triduum expugnavit et quarto^b die per vim cepit, et castro suis fidelibus munito, direxit inde^c acies in partes Bolonie. Comes vero videns regis fortitudinem, cui resistere non poterat^d, totum comitatum Bolonie et omnia castella^e dimisit Ludovico^f, Philippi regis primogenito, a^g quo id^h totum feodaliter tenebatⁱ. Rex⁵ autem iam occupaverat^k totum Moretonii comitatum et comitatum Domni-Martini^l, comitatum^m Albemarne, Insulam-Bonam, Domfrontemⁿ⁻¹ et omnia eis^o appendentia^p, que omnia idem comes tam^q dono quam regis patientia possidebat, et sic comes a toto regno recedens^r, accessit ad comitem Barri^s, cognatum suum, et mansit apud eum².

In eodem comite multa erant laudabilia et plura laudi contraria. Ecclesias^t Dei depri-¹⁰ mebat, unde et^h fere semper excommunicatus erat^u; pauperes, orphanos [et^v] viduas depauperabat; vicinos suos nobiles persequabatur^w odio et eorum municipia, impetrata regis licentia, qui eum multum solebat^x diligere, destruebat. Et licet uxorem haberet nobilissimam³, cuius gratia comitatum Bolonie optinebat, et cuius filia^y nupta erat domino Philippo^z, regis^a filio, spretis eius amplexibus, cum^b aliis mulieribus scortabatur et concubinas publice¹⁵ circumducebat. Cum igitur excommunicatus esset, transtulit se ad excommunicatos et confederatus est Othoni imperatori^c et Iohanni regi Anglorum, quorum uterque ab ore summi pontificis excommunicatus erat: Otho, pro eo quod patrimonium beati Petri occupabat^d, Iohannes, eo quod Stephanum, sancte opinionis virum, Cantuariensem archipresule^e a summo pontifice consecratum, ad suam cathedram accedere non sinebat^f, immo omnes²⁰ episcopos a regno suo eiecerat et omnes res ecclesiarum^g et clericorum et monachorum, Nigrorum et etiam^h Alborum, beneficiaⁱ fisco applicuerat et^k in usus proprios^l iam^m per septennium converterat. Idem autem sanctus archipresul et alii episcopi a Philippoⁿ rege liberaliter recepti, in regno Francie exulabant.

1212. Ante tamen quam^o comes^p confederatus esset dictis regibus, missis^q nuntiis instanter²⁵ petebat restitutionem terre sue et castrorum. Rex autem offerebat ei^q restitutionem, si vellet stare iudicio regalis aule et baronum regni. At^r ipse, absolute petens restitutionem, iudicium repellebat, et quia rex^a nonnisi cum^s conditione volebat eum restituere, transtulit^t

1213. se, ut diximus, primo ad Othonem et post per Flandriam^u ad Iohannem regem et fedus cum utroque percussit⁴.

Eodem anno convocavit Philippus rex^v concilium in civitate Suessionis^w, in crastino³⁰ Apr. 8. dominice palmarum, cui interfuerunt omnes procures regni et dux Brabancie^{x-5}, cui ibidem^y rex Philippus desponsavit Mariam, filiam suam iuvenulam, relictam Philippi comitis Ne-Apr. 21. murcii^z; quam idem dux statim post octabas^a instantis pasche sollempniter duxit in^b uxorem. Ibidem^c igitur tractatum fuit de transfretando^d in Angliam, et placuit sermo^e iste³⁵ baronibus universis, et spoponderunt auxilium, et^b quod etiam personaliter transfretarent cum illo^f. Solus autem comes Flandrie Ferrandus^g suum regi negavit auxilium, nisi prius ei redderet duo castella, videlicet Sanctum Homerum^{h-6} et Ariamⁱ, que Ludovicus^k, regis

a) artificiali C. b) quarta C. c) in die A2. d) valebat C. e) castra C. f) Lud. filio Ph. r. pr. A3. g) de A1. h) deest C. i) tenebant A2. k) occupasset A1; t. o. c. Mor. C. l) Domnomartini A2*. m) et c. C. n) Dum-⁴⁰frontem A2. 3; Donis fr. C. o) eius A2*. p) appendicia C. q) vel d. vel r. A3. r) disc. C. s) Barri B. t) Dei e oppr. C. u) deest A2*. v) deest A1. 3. B. w) prosequabatur A2*. x) solebant C; dil. sol. A3. y) spatium vacat A2. z) Ludovico A3. a) f. r. C. b) c. a. m. des. C. c) imp. deposito A3; quondam imp. C; post imp. spatium vacat A2. d) occupaverat A3. e) archiepiscopum C. f) signabat B. g) cl. et eccl. C. h) deest A2; m. tam N. quam A. C. i) deest C. k) deest A2. l) propriis B. m) c. i. p. s. A1. ⁴⁵n) r. Ph. A3. o) Antequam tamen A2. C. p) Reginaldus c. A2; Regnardus c. A3. q) deest C. r) ac C. s) sub C. t) se ut d. p. tr. C. u) veniens add. C. v) magnus add. C. w) Suessionensi A1; Suession C. x) Brabantie B. y) idem C. z) ita A1. 3. et Phil.; Namurcii A2. C; Nemurici B. a) ita A1. 3. B; octavas A2*; oct. p. i. C. b) deest C. c) Ibi tr. C. d) transeundo C. e) i. s. A3. f) ipso A1. g) Ferr. Fl. c. r. s. C. h) Audomarum A. i) Arriam C. k) ipsius r. C. ⁵⁰

1) Id est comitatus 'de Mortagne, de Dammartin et d'Aumale' locaque sequentia Lillebonne (dép. Seine Inférieure), Domfront (dép. Orne). 2) Cf. de ista comitis Boloniensis prodicione Continuat. Roberti de Monte, SS. R. Gall. XVIII, p. 345. 3) Ida, Matthaei de Alsatia filia comitatusque Boloniensis haeres. 4) Cuius foederis textum publici iuris fecerunt Rymer,

ed. altera, I, 50, Brial, SS. R. Gall. XVII, p. 87, et Hardy, Rot. chart. Turris Lond. I, p. 186. 5) Henricus. Hanc filiam ex Agnete de Merania genuerat Philippus Augustus. Matrimonii conventiones editae SS. R. Gall. XVIII, p. 657 n. 6) St.-Omer; Aire ⁵⁵(dép. Pas de Calais).

primogenitus, tenebat. Rex vero optulit ei^a excambium^b ad estimationem iustam eorundem castrorum. Ferrandus autem, hac acceptatione^c non recepta, recessit, quia iam, ut post apparuit, confederatus erat^d Iohanni^e regi comite^f Bolonie mediante.

Eodem^g anno factum est bellum in Liguria in territorio Cremonensi^h. Cum enim anno 1212
—1213.
5 precedenti secundo Papienses civesⁱ producerent Fredericum electum Romanorum usque
Cremonam^j, Mediolanite, positis insidiis, pugnaverunt cum eis iuxta Laudam, civitatem
novam, fundatam 53 annis elapsis a Frederico imperatore Magno, avo^k istius Frederici; sed
non sunt ausi aggredi^l eos, dum esset presens cum eis ipse Fredericus. Unde et^m ipso apud
Cremonam relicto, cum iamⁿ redirent Papiani, prosilierunt^o de latibulis Mediolanite et adorti
10 sunt eos ex improviso [et^p multum dampnificaverunt eos]. Unde tam ipsi Papiani quam^q
Cremonenses conceperunt rancorem^r et odium immortale contra^s Mediolanitas, sed vindic-
tam distulerunt, quousque oportunitas se offerret. Mediolanite vero, qui immortalis odio sem-
per persecuti sunt totum genus Frederici Magni, qui eos [bis^t] bello conficiens olim, Papianis
auxiliantibus, omnes eorum turres explanaverat, non expectaverunt, ultionem sibi inferri,
15 immo exercitu maximo^u congregato, aggressi sunt fines Cremonensium, sed et Cremonenses,
eductis^v copiis multo^w minoribus, iureiurando interposito, statuerunt^x, ut, si congressus
fieret, nullus eorum vacaret prede sive homini capiendo, sed, agmine conserto et indissoluto,
hostium cuneos penetrarent. Cum autem esset sanctus^y dies pentecostes, supplicaverunt Mai. 13.
Cremonenses, ut propter diem sanctum differretur pugna saltem^z usque in crastinum. Quod
20 cum negaretur eis a Mediolanitis^{aa}, qui semper dies sanctos odio consueverunt habere et
hereticos confovere, et maxime quia timebant, ne vires eorum illo intervallo, licet brevissimo^{ab},
augerentur, congressi sunt eis^{ac} Cremonite^b, sicut proposuerant^c, et breviter^d triumpharunt
de illis^e. Item^f Mediolanite non multo tempore^g post, viribus recollectis, intraverunt fines^h
Papianorum et obsederunt quoddam castrumⁱ in territorio Papianorum^k. Papiani^l autem,
25 eductis^m copiis suisⁿ, aggressi sunt eos, et licet idem Mediolanite^o ad retardandum impetum
eorum ignem domibus et castris imposuissent, ipsi tamen per medios ignes cum furore
transeuntes, pugnaverunt cum eis et eos ab obsidione penitus fugaverunt, multos ex eis
interficientes et multos capientes, papiliones et omnia utensilia, que erant in castris, demum
post victoriam rapientes. Et sic bis^p eodem anno victi sunt Mediolanite, Domino vindicante
30 in eis variarum heresum crimen et favorem illicitum, quem ipsi contra Dei voluntatem
Othoni deposito^q impendebant.

Eodem^r anno venit rex^s Philippus magnanimus^t cum inmenso exercitu Bolonie^u, et 1213.
ibi per dies aliquot^v naves suas et homines suos^w de^x diversis partibus venientes exspectans,
transivit usque Gravelingas^y, villam opulentam^z in finibus Flandrie^{aa} supra mare Anglicum
35 sitam, [in^b vigilia ascensionis], ad quam^c tota classis eius secuta est eum. Ibi ex^d conducto Mai. 23.
debebat comes Ferrandus venire ad regem et ei^e satisfacere de omnibus iniuriis; qui in hoc
sicut et^f in aliis fidem non servans, per diem integrum^g expectatus, nec venit nec in aliquo
satisfecit, licet ad eius petitionem dies ille ad satisfaciendum de omnibus retroactis ei^h a
rege assignatus fuisset^h.

40 *) *Sequentibus omissis, C breviter annotat:* Eodem anno bis victi fuerunt in bello Mediolanite una vice
a Cremonensibus et altera vice a Papianis.

a) *deest B.* b) *esc. ad valorem ipsorum C.* c) *acceptatione A 3.* d) *deest A 3; ut iam post A 2*.* e) *deest B; r. I. A.*
f) *m. c. B. C.* g) *deest A 3.* h) *Cremonem B.* i) *anno B.* k) *agredi A 1.* l) *Verum i. A 2. 3.* m) *deest B.*
n) *prodierunt A 3.* o) *haec des. A 1; dāgnif. eos m. A 3.* p) *hod. inm. et ranc. A 3.* q) *deest A 2*.* r) *ita A 3. B;*
45 *de A 1; deest A 2.* s) *magno A 1.* t) *electis B.* u) *deest B.* v) *firmaverunt A 1.* w) *d. s. A 1.* x) *p. u.*
i. cr. s. A 1; s. u. i. cr. p. B. y) *Mediolanis A 2. B.* z) *brevissime B.* a) *eos A 2; deest B.* b) *Papiani*
in loco vacuo eadem manu post, ut videtur, suppl. A 1. c) *proposuerunt B.* d) *bre triumpharunt B.* e) *eis A 1. 2?*
f) *fidem A 2*.* g) *deest A 3; non m. temp. des. B.* h) *fine B.* i) *castrorum post corr. castrum A 1.*
50 k) *Papiano A 2. 3.* l) *Papiā A 1.* m) *eductus B.* n) *deest A 1.* o) *Mediolani A 1. 2. B; Mediotani corr. manu 2*
Mediotanite A 3. p) *deest A 2*.* q) *et reprobo add. A 3.* r) *pergit C.* s) *Ph. rex C.* t) *deest C.* u) *Bolo-*
niam A 1. 3. v) *aliquos A 3.* w) *deest A 1.* x) *deest B.* y) *Gravaringas A 1. 2. 3; Gravelingas C.* z) *opulan-*
tam B; opulentissimam C. a) *Fland B; Flandren. C.* b) *in v. a. des. A; supra post Graval. ponit B.* c) *villa*
add. C. d) *per conductum A 3.* e) *deest C.* f) *deest A 1.* g) *integram B.* h) *esset B.*

1) Errat Willelmus. Cf. Winkelmann, 'Phil. v. Schwa- cf. Annales Cremonenses, SS. XVIII, p. 806. 3) Gra-
55 ben', II, p. 360, n. 4. 2) Hoc idem bellum longius velines (dép. Nord).
enarrat Sicardus Cremonensis, Muratori VII, p. 623;

1213. Communicato^a itaque baronum consilio, qui de Francia^b, de Britannia^c, de Burgundia^d, de^e Normannia, de Aquitania et de omni^f provincia regni convenerant, rex Philippus magnanimus^g, dimisso proposito eundi in Angliam, cum universo exercitu suo divertit in Flandriam^h et cepit Casellumⁱ, Ypram et totam terram usque Brugias. Classis autem ista^k, quam Gravingis^l dimiserat, secuta est eum per mare usque in^m portum famosissimum qui dicitur Dam², distantem a Brugiisⁿ duobus miliaribus tantum. Facta ergo voluntate sua de Brugiisⁿ, profectus est ad opidum opulentissimum^o cui nomen erat^p Gandavum^q, dimissis^r paucis militibus et^s satellitibus ad custodiam navium; propositum enim eius erat, Gandavo^t acquisito, in Angliam transfretare.

Cum^u autem esset rex^v in obsidione Gandavi, venerunt de Anglia Reginaldus^w comes¹⁰ Bolonie^x, Guillelmus^y comes Saleberiensis^z qui cognominatus est Longa-spata^a, Hugo de Boves et multi alii; quibus occurrerunt^b Ferrandus comes cum Ysagrinis^c et Bloetinis^d et Flandrensibus, utpote qui bene prenoverant^e adventum^f eorum, et ita subito in navibus cursoriis irruentes, occupaverunt naves nostras, que disperse erant per littora, quia portus^g, licet esset mire amplitudinis, eas capere non poterat^h, cum essent numero mille septingenteⁱ,¹⁵ et abduxerunt^k omnes naves extra^l portum inventas et in crastino obsederunt portum^m et villam. Nosⁿ autem, prout potuimus, munivimus portum, naves^o et villam. Quo audito, rex, dimissa^p obsidione Gandavi, [premisso^{*} Petro duce Britannie cum 800^q militibus] reversus est cum universo^r exercitu ad obsessos et solvit obsidionem et fugavit eos usque ad naves suas, multis occisis et submersis usque fere duo milia, et multos probos et strenuos²⁰ captos abduxit^s, et cum victoria Dam^t revertens^u, tota regione in^v circuitu incendio commendata, residuas naves fecit victualibus et aliis^w rebus evacuari, et igne inmisso, universas naves illas et villam totam in cinerem^x redegit, et iterum^y profectus est Gandavum. Receptisque^z obsidibus de Gandavo, Ypra^a, Brugiis^b, Insula et Duaco, in Franciam est reversus. Et retinens in manu sua Insulam, Duacum^c et Casellum^d, obsides^e suos eis^f absolutos²⁵ remisit; Gandavi vero, Ypre^g et Brugiarum^h obsides pro triginta milibus marcharum argenti in pace reddidit, Insulam vero nonⁱ multo post propter maliciam inhabitantium^k in ea funditus evertit. [Nam^{**} Insulani, proditione^l facta, servientes regis eiecerant, Ferrando recepto; sed rex, collecto exercitu, eam obsedit et cepit et destruxit], Casellum semidirutum^m dereliquitⁿ, Duacum in manu sua retinens³.³⁰

1214. Anno ab incarnatione Domini 1214.º In diebus illis Ludovicus, primogenitus regis Philippi magnanimi, patre suo per confinia Flandrie et Viromandie cum militibus armatis diversa vicissim municipia visitante et ab hostium incursibus defensante, congregavit exercitum Hanc victoriam Ludovici⁴ secuta est, modico tempore interiecto, victoria Philippi regis, ita quod infra unius mensis spacium filius in Pictonia^p de rege Anglie³⁵ et Pictonibus^q sine conflictu, pater in Flandria^r de Othone et Flandrensibus, bello quidem^s difficili sed victorioso, protecti dextera summi Regis, glorioso certamine triumpharunt.

Nunc ad prelibatam victoriam, prout^t poterimus, describendam, adiuvante Domino procedamus.

^a) premisso — militibus *des. A*; pr. ei Petro comite — militibus *C*.

^{**}) Nam — destruxit *des. A*.

a) Collecto *C*. b) et addit *A 2**. c) Britannia *A 1*; de Br. *des. B*. d) Burgundia *C*. e) *deest B*; de Aq. de N. *C*. f) de toto regno *C*. g) mag⁹ *A 3*; *deest C*. h) Flandria *B*. i) Castellum *A 2**; Capsellum Ypram *C*; Ipram *A 1. 2*. k) sua *A 1*. l) Gravingis *A 1. 2. B*; Grauarig. . . corr. Grauaringuas *A 3*; Gravel. *C*. m) ad *A 3*. n) Brugis *C*; duob. mil. — Brugiis *des. B*. o) opulentissimum *A 1*. p) est *A*. q) Gadav. corr. Gandav. *B*; Gaudau *C*. 45 r) ibi add. *A 1*. s) et s. *des. C*. t) Gaudano *C const.* u) Dum *A*. v) *deest A 2. 3*; r. in o. G. e. *C*. w) Reginaldus *A 3*. x) et add. *A*. y) Wll's *B*; Gull'm⁹ *A 3*. z) Salib. *A 3*; Salab. *B*. a) spada *A 1. 2*. b) occurrit *A 1*. c) Isagr. *A*. d) Bloetinis *A 2*; Bletinis *C*; B'lotinis *A 3*. e) prenominaverant *C*. f) e. a. *A*. g) pontus *B*. h) poterant *A 1. 3. B*. i) septingenta *A 1*. k) addux. *A 3. B*; secum duxerunt *C*. l) e. p. i. *des. C*. m) et p. et *C*. n) Nos autem — villam *des. A 2**. o) *deest C*. p) dimissos *B*. q) ita *B*; vacat *C*; 500 Philip. r) *deest A 1*; 50 toto *C*. s) adduxit *A 3. B*. t) nā *A 3*. u) revertans *B*. v) in c. *des. A 3*. w) r. a. *C*. x) cineribus *A 2**. y) item *B*. z) *deest A 1*. a) Upra *A*, alibi Ypr.; Ipra *A 1. 2*. b) Brugis *A 1. C*; Brug *B*. c) Duacum *C*. d) Castellum *A 2**; Capsellum *C semper*. e) et o. *C*. f) ei *A 1*; abs. eis *A 3*; e. a. *des. B*. g) Ypre et *des. B*. h) Brug *A 1*; Brugiacum *C*. i) n. m. p. *des. A*. k) inhabitantiam *C*. l) perd. *B*. m) semidirutum *C*. n) derelinquit *A 3*; rel. *C*. o) 1213. *B*. p) ita *A 3. B*; post corr. Pictavia *A 1*; et ita *A 2. C*. q) Pictavensibus *C*. 55 r) Flandia post corr. Flandria *A 1*. s) quodam *C*. t) p. p. *des. B*.

1) Cassel (dép. Nord) et Ypres. 2) Hodie Damme. 3) De destructione Insulae fusius agit ipse auctor in Philipide sua, l. IX, v. 618—691. Vide infra. 4) Apud La Roche-aux-Moines.

Anno ab incarnatione^a Domini 1214, Iohanne rege^b in partibus Andegavicis^c, ut supra^d 1214. scriptum est, debacante, Otho imperator, illectus^e ab ipso Iohanne^f rege pecunia mediante, congregavit exercitum^g in comitatu Henonie^h, in oppido cuiⁱ est vocabulum Valentienes^h, in terra Ferrandi comitis, et^l fuerunt cum eo missi a Iohanne rege^m ad stipendia sua comes Bolonie et^m comes Saleberieⁿ et ipse Ferrandus, dux de Lamburo^{o.1}, dux^p Brabancie, cuius filiam idem Otho duxerat in uxorem, et multi^q alii tam proceres^r quam comites de Alemannia^s, de Henonia, de Brabancia et de Flandria². Eodem tempore Philippus rex, licet filius eius^t haberet maiorem partem militie sue in Pictavia, congregavit exercitum, et movit in crastino festi^u beate Marie Magdalene de castro quod^v Perona^w vocatur, et intravit in Iul. 23. manu forti terram Ferrandi^x, et transivit per eam, omnia a dextris et a sinistris incendiis^y devastando et regaliter^z depredando, et sic venit usque Tornacum civitatem, quam Flandrenses anno preterito fraudulenter ceperant et multum dampnificaverant, sed idem rex eam^a recuperaverat^b sine mora, misso exercitu cum fratre Garino^c hospitalario^d, suo secretario^e, et comite Sancti Pauli³. Otho vero cum exercitu suo venit ad castrum quod More- 15 tania⁴ nuncupatur, distans a Tornaco per sex miliaria, quod a predicto regis exercitu anno^f preterito, recuperata civitate Tornaco, vi captum fuerat et eversum. Sabbato proximo post Iul. 26. festum sanctorum^g Iacobi apostoli et Christofori martiris proposuit rex invadere illos; sed dissuaserunt barones; non enim patebat aditus ad illos^h nisi artus et difficilis. Indeⁱ propositum mutaverunt, scilicet ut inde redirent et per aliam viam planiorem^k Henonie^l fines invaderent et penitus devastarent. Die ergo crastina, scilicet 6. Kalendas Augusti, movit rex de Iul. 27. Tornaco, ut iret ad castrum quod Insula nuncupatur, ubi proposuerat quiescere cum suo^m exercitu nocte illa. Eodem mane movit Otho cum suo^m exercitu de Moretanniaⁿ. Rex autem nesciebat^o nec credere sustinebat, quod ipsi venirent^p post ipsum. Vicecomes itaque Meleduni^{q.5} divertit ab exercitu regis cum quibusdam levis armature equitibus et perrexit versus 25 partes illas unde Otho veniebat; quem persecutus^r est vir^s strenuissimus, prudens^t et^u admirabilis consilii et ad ea que contingere possunt provisor discretissimus^v, Garinus^w Silvanectensis^x electus, quem^y superius fratrem G. nominavi; erat enim frater professus hospitalis Ierosolimitani^z, tunc^a autem electus^z ad cathedram Silvanectensis ecclesie, nichilominus habitum religionis semper portans in pectore sicut prius. Profecti sunt ergo procul^a 30 ab exercitu regis^b plus quam tria miliaria, quousque venerunt in quendam^c locum eminentem, unde potuerunt manifeste videre acies^d properantes et dispositas^e ad pugnam. Vicecomite itaque^f ibidem aliquantulum demorante^g, electus properavit ad regem et dixit ei, quod hostes veniebant dispositi et ad bellum parati, et dixit^h, quod viderat equos militum coopertosⁱ et satellites pedites precedentes, quod erat evidentissimum future pugne signum. 35 Rex itaque iussit acies^k stare, et convocatis proceribus, consuluit illos, quidnam esset agendum; qui non multum suadebant^l pugnandum^m esse, sed potius procedendum. Cum ergo hostes venissent ad quendamⁿ rivulum, quo non patebat facilis meatus, transierunt paulatim et finxerunt, ut videbatur quibusdam de nostris, quod vellent^o proficisci Tornacum. Exiit ergo sermo iste^p inter milites nostros, quod ipsi hostes declinabant Tornacum. Electus autem 40 in contrarium sentiebat, assertissime^q proclamans, vel pugnandum esse de necessitate, vel

^a) et deferens habitum hospital., licet esset electus, ceteris omissis, C.

- a) incarnatio post corr. incarnatione A 1. b) r. Anglie C. c) Andegavitis B; Andegavensibus C. d) deest B; u. s. s. est des. C. e) electus C. f) deest B. g) e. suum C. h) Han. C. i) est nomen C; nomen est v. A 2*. k) Valent(e)iene A; corr. Valentienes B. l) fueruntque C. m) deest C. n) ila A 1. Albr.; Salab. A 2*; Saliberie A 3; 45 Fatbernie B; Salesb. C. o) Lamburg A 2*; Lamboro C, qui et d. de L. infra post uxorem ponit. p) duxque C. q) multa C. r) tam e. q. pr. C. s) Alemannia, Brabancia, Hanonia et Fl. C. t) Lud. add. C. u) deest C. Albr. v) que A 1. w) Persona corr. m. 2. Perona B. x) F. comitis C. y) incendio C. z) deest A 2; et reg. des. A 3. a) iam A 2*. b) repaverat B. c) Guarino A 3. d) h. s. s. des. A. e) secr. suo C. f) a. pr. des. A. g) sancti A 1; beati C. h) eos C. i) Unde C. k) deest C. l) Henodie A 2; Henddie B; Han. C. m) e. s. C. n) More- 50 tania A 2*. o) nesciebant B. p) veniret C. q) Melduni B. Albr.; Meleimiduni corr. Meleduni A 3; Maleduni C. r) prosecutus A 1. s) fortissimus v. C. t) prudentis A. u) deest C. v) dissertissimus A. B. w) G. (sic) A 1. 2. 3. B. x) Silvanecten A 3. B. — episcopus A 2, corr. electus A 3. y) q. s. f. G. n. des. C. z) Ierlm C. z*) deest B. a) deest A 1. b) regis Ph. C. c) quoddam A 2*. d) a. hostium C. e) ad p. d. A 1. f) siquidem C. g) commorante A 3. h) dixerat B; deest C. i) cooperatos A 2. k) alios C. l) suadebat B. m) e. p. C. n) quod- 55 dam r. quod A 2*; quem A 3; quandam B. o) vallent C. p) i. s. int. n. m. q. h. i. C. q) deest B; constantissime C.

1) Henricus III. dux Limburgii et Henricus dux 3) Galchero de Castellione. 4) Mortagne (dép. Brabantiae, de quo supra. 2) Quorum nomina Nord). 5) Adam. diligentius retulit ipse auctor in Philipide sua.

1214. cum^a confusione et dampno recedendum. Prevaluit tamen clamor et opinio^b plurimorum. Processimus itaque ad pontem quendam^c Bovinum^{d.1} nomine, qui est inter locum qui Sanguineus dicitur et villam que vocatur Cesona^e; et iam maior pars exercitus transierat pontem, et ipse rex^f exarmaverat se, sed nondum transierat pontem, sicut hostes putabant, quorum intentio erat, si rex pontem transisset, eos quos citra pontem invenirent aut penitus⁵ interimere aut de eis pro sue voluntatis arbitrio triumphare. Dum itaque rex, armis^g aliquantulum et itinere fatigatus, ibidem sub umbra cuiusdam fraxini iuxta quandam ecclesiam in honore^h beatiⁱ Petri fundatam modice quieti vacaret, ecce nuntii missi ab illis qui stabant in postrema acie, cursu nimio^k properantes, cum clamore maximo^l hostes referunt adventare et [cum^m] postremis aciebus fere iam configere, vicecomitem^{n.2} et arcubalistarios et¹⁰ levis armature equites [et^o militiam Campanie] et satellites [qui^p postremas acies die illo tutabantur] eorum incursum cum maxima difficultate et periculo sustentare^q et vix posse eorum^r furorem et audaciam diutius^s retardare. Quo audito, rex intravit ecclesiam, et breviter orans ad Dominum, egressus iterum arma^t induitur^u, et alacri vultu, nec minori letitia, quam si ad nuptias vocaretur, equum^v insilit. Clamatur ubique per campos: 'Arma^w, arma, viri';¹⁵ clangunt tube, revertuntur cohortes, que iam pontem transierant. Revocatur^x vexillum beati Dyonisii, quod omnes precedere in bella^y debebat, nec^z satis propere revertitur, unde nec expectatur. Immo rex cursu^z rapido revertitur et ponit se in prima fronte belli, ubi nullus inter ipsum et hostes imminebat.

Hostes^z itaque^a videntes regem retrogradum et preter spem suam reversum, quasi²⁰ stupore et, ut arbitror, quodam horrore percussi, diverterunt ad dexteram partem itineris quo gradiebantur, et protenderunt se quasi ad occidentem, et occupaverunt eminentiorem^b partem campi, et steterunt a parte septentrionali, solem, qui die illo^c solito ferventius incaluerat, ante oculos habentes. Rex etiam^d alas suas nichilominus extendit e^e regione contra illos, et stetit a parte australi cum exercitu suo per spacia campi non^f parva linea-²⁵ liter^g protenso, solem^h habens in humeris; et ita steterunt hincⁱ inde utrequae acies equali dimensione protense, modico^k campi spacio a se invicem distantes^l. In medio huius dispositionis in prima^m fronte erat Philippus rex, cuiⁿ lateratim adherebant^o Willelmus^p Barrensis^{q.3}, flos militum, Bartholomeus de Roia^r, vir provectus^s etatis et sapiens, et^t Galterus iuvenis, vir^u prudens [et^v probus] et maturi consilii, Petrus Malevicinus^w, Gerardus^x Scrophapha^y, Stephanus^z de Longo-campo, Willelmus^a de Mortuo-mari, Iohannes de Roboreto, Willelmus de Gallanda^b, Henricus^c comes Barri^d, iuvenis etate, animo senex, vir^e virtute et forma venustus, qui, patri^f suo, regis consobrino, nuper defuncto, successerat in^g honore et honore comitatus, et alii quam plures, quorum nomina longum esset^h enumerare, viri virtute spectabiles et in armis semper exercitati et ideo ad ipsiusⁱ regis custodiam specialiter^k³⁵ in illo prelio deputati. Ab opposita parte stabat Otho in medio agminis consertissimi^l, qui sibi pro^m vexillo erexerat aquilam deauratam super draconem, pendentem in pertica oblongaⁿ, erecta in quadriga. Rex autem^o antequam congrediretur hac brevi et humili oratione suos fuit^p milites allocutus: 'In Deo tota spes^q et fiducia nostra^r est posita. Rex^s Otho

*) qui — tutabantur des. A.

- a) deest A 1. b) assertio A 1. c) quoddam A 2*; q. p. C. d) Boninum post corr. Bovinum A 1; Bovin A 3. e) Cysonium Albr. f) deest B. g) al. arm. A 3. h) honorem A 2*. i) deest C; superscr. m. 1. A 3. k) rapido C. l) nimio C. m) post add. A 1; deest A 3. B. C, ubi postremas acies. n) deest B. o) haec solus B. p) sustentare B. q) f. e. C. r) armis C. Albr. s) induitur corr. induit A 3. t) equum A 3. B, saepius. u) ad arma, ad arma v. C. Albr. v) Revocantur C. w) bello C. x) hoc B, ubi prope corr. propere. y) r. e. C. 45 z) nulla capitis distinctio A 1. a) vero C. b) eminentionem B. c) illa C. d) deest B. e) et B. f) deest C. g) lineariter A 2. 3; lineant B. h) solēs C. — habentes A 2*; h. et h. B. i) u. a. h. i. C. k) medico B. l) distante C. m) media C. n) deest A 1. o) adherebat A 3. C; adhibebat B; adh. — Galterus des. A 2. p) Guil. C. Albr. semper fere. q) Barrens. C; Banensis B; de Barris Albr. r) Roya C. s) provide A 3. t) deest C. Albr. u) scilicet add. A 2*. v) et pr. des. B. C. Albr. w) Malusvicinus Albr. x) Gir. C. y) Strophapha Albr. z) Guillelmus de M. St. 50 de L. A 3. a) Guillelmus A 2*; Guil. C semper. b) Garlanda A; Garlande Albr.; Gallandia C. c) Henricus A 3. d) Barri B. e) deest B. Albr. f) patre C. g) et in B; in — comitatus des. A 2. 3. h) est A 2. 3; l. en. e. A 1. i) deest A 3. k) in i. (ipso 1) p. sp. A 1. 2. l) ita auctor hic et aliis locis scripsisse videtur; confertissimi Albr. m) e. aq. p. v. C. n) longa C. Albr. cod. 2. o) Ph. add. C. p) s. sic a. est C. q) sp. nostra et f. n. C. r) deest B. s) Otho vero et A 3. 55

1) Bouvines iuxta rivulum qui dicitur la Marque, le Bas-Sainghain, in altera eiusdem rivi ripa et Cisoing.
2) Meledunensem, de quo supra. 3) Haec sunt illorum baronum gallico idiomate nomina: Guillaume des Barres, Barthélemy de Roie, Gautier de Nemours,

Pierre Mauvoisin, Gérard Scrophapha (sive la Truie), Etienne de Longchamp, Guillaume de Mortemer, Jean du Rouvray, Guillaume de Garlande, fere omnes e Parisiensi pago oriundi.

et exercitus suus excommunicati^a sunt a domino papa, quia^b sunt inimici et destructores¹²¹⁴ rerum sancte ecclesie, et pecunia, qua eis stipendia ministrantur, de lacrimis pauperum et de rapina ecclesiarum Dei et clericorum acquisita est. Nos autem christiani sumus^c et communione^d et pace sancte ecclesie fruimur, et quamvis peccatores simus^e, tamen ecclesie^f Dei consentimus et cleri pro posse nostro defendimus libertates. Unde presumere fiducialiter debemus de^g Dei misericordia, qui nobis, licet peccatoribus, dabit de nostris et^h de suis hostibus triumphareⁱ. His dictis, petierunt milites^{h.**} a rege benedictionem; [ipse^{i.***} autem manu elevata oravit eis^k benedictionem a^l Deo], et statim insonuerunt^m tube, et fecerunt insultum viriliter inⁿ hostes et audacissime et strenuissime conflixerunt. In ipsa^o hora stabant retro regem non procul ab ipso capellanus qui scripsit hec et quidam clericus^p; qui, audito tubarum clangore^q, alta voce cecinerunt psalmum: *Benedictus dominus Deus^r meus*, Ps. 143. *qui docet et^s cetera usque in finem*, et post: *Exurgat Deus^t usque in finem*, et^u: *Domine, in virtute tua letabitur^v rex usque in finem*, prout potuerunt propter irrumpentes lacrimas et singultus^w Ps. 67. Ps. 20. inmixtos, et cum pura devotione coram Deo reducebant ad memoriam honorem et libertatem, qua Dei ecclesia gaudet^x in potestate regis^y Philippi, et dedecus et opprobria, que patitur et passa est per Othonem et per regem Iohannem^z, cuius muneribus omnes illi hostes provocati, contra regem^a in regno suo et contra dominum suum presumebant pugnare. Primus tamen pugne congressus non fuit ibi ubi rex erat, quia iam, antequam ipse congrediretur, confligebatur contra Ferrandum et contra suos in dextro cornu, a^b dextris videlicet regis, ipso rege, ut arbitror, ignorante. Prima quidem frons pugnantium protensa erat, ut diximus, directe, et occupabat campi spacium mille quadraginta passuum. Erat enim ibi electus, non ut^c quidem pugnaret; sed armatos^d exhortabatur et animabat^e ad honorem Dei et regni et regis et ad defensionem^f salutis^g proprie, videlicet [principaliter^h] Odonem nobilissimum ducem Burgundieⁱ, Gaucherum^k comitem Sancti Pauli — qui quibusdam suspectus erat, tanquam aliquando^l favisset hostibus; unde et ipse dixit electo se die illo futurum bonum proditorem^m —, Matheum de Monte-morentiiⁿ, militem probissimum, Iohannem^o comitem Belli-montis et multos alios strenuos milites, et preterea^p milites Campanie 180^q numero. Omnes isti^r erant in una acie, electo sic disponente, qui quosdam alios precedentes retro posuit, quos formidolosos^s et tepidos^t noverat. Istos^u autem de quorum probitate et fervore^v certus erat in una et prima acie posuit et dixit illis: 'Campus amplius^w est; extendite vos^x per campum directe, ne hostes vos^y intercludant. Non decet^z, ut unus miles^a scutum sibi^b de alio milite faciat, sed sic stetis^c, ut omnes quasi una fronte possitis pugnare'. His dictis, premisit idem electus de consilio comitis^d Sancti Pauli 150 satellites in^e equis ad inchoandum bellum, ea intentione, ut predicti milites egregii invenirent hostes aliquantulum^f motos et turbatos. Indignati sunt Flandrenses, qui erant ferventissimi ad pugnam, quod non a militibus, sed a^g satellitibus primo invadebantur, nec se moverunt^h de loco quo stabant, sed eos ibidemⁱ expectantes acriter receperunt, et equos eorum fere omnium interfecerunt^k, et eos^l multis vulneribus affecerunt, neminem tamen^m eorumⁿ nisi duos tantum^o letaliter vulneraverunt^p. Erant enim satellites illi probissimi de valle Suessionis^q, nec minus pugnabant sine equis quam in equis. Galterus autem de Guistella et Buridanus^r, qui, cum esset^s admirande virtutis et quasi imperterritus^t, reducebat militibus^u suarum^v memoriam

*) C add.: de orationibus ecclesie, que pro nobis orat et.

) C add.: et populus. *) ipse — Deo et des. A 1. 2.

- a) a d. p. exc. s. A 1. 2. b) qui A 1. c) christianissimus et C. d) communicatione A 2*; c. pacis A 3. e) sumus B. 45 f) D. e. C. g) de s. et de n. A 1; et de suis des. A 2. 3; de n. et s. B. h) milite B. C. i) ipse vero C; Qui manu A 3. k) pro eis a D. ben. A 3. l) a Deo — insultum post del. B. m) son. C. n) in h. v. C; in h. des. B. o) ista h. prelii stabat r. iuxta r. C. p) cum eo add. A 2. 3. q) clangorem A 2*. r) Deus meus des. B. s) d. manus meas totum usque C. t) deest B. u) et post C. v) l. r. des. C. w) singlatus B. x) gauderet A 1. y) Ph. r. C. z) Ioh. r. A 3; r. Anglie C. a) r. Francie C. b) de B. c) q. ut A 2. 50 d) armatus A 1. e) admunabat B. f) defensiosionem B; deffensiones C. g) deest A 3; d. p. s. C; d. patrie v. A 2. h) deest A 1. C. i) Brugundie B; Burgondie C. k) Gautheris A 2*; Gautherum B; Galther. Albr. l) f. h. a. C. m) predictorem A 3. n) Montemorenciaco C; Montmorencei Albr. o) deest A 1. p) et postea A 2; et pr. m. des. A 3; pr. et C. q) ciffi. C. r) ista B; deest C. s) formodolosos A 1; forte dolosos C. t) pidos post add. cu A 1. u) illos C. v) seniore B. w) amplius A 2. C. x) nos B. C. y) nos B. z) dicet A 3. 55 a) milles C. b) s. f. sc. de a. m. C. c) sitis C. d) deest B. Albr. cod. 2. e) in e. des. C. f) m. al. C. g) ad B. h) moverent A 2*; moventes C. i) expectates ib. C. k) occiderunt C. l) et m. eos C. m) deest A. n) deest C. o) vulnerarunt C. p) Suession A 1. q) Buridaridus B; Buridandus C. r) essent — imperterriti — reducebant A 2. C. s) perterritus A 3. t) m. suis C. u) m. s. a. A 2; m. suorum amicorum A 1.

1214. amicarum, non aliter quam si tirocinio^a luderet^b, cum^{c*} quosdam de ipsis satellitibus in terram prostravissent^d, declinaverunt^e ab eis et prodierunt^f in campo^g aperto, volentes congregari militibus. Quibus congressi sunt^h quidamⁱ milites de acie Campanensium non minori virtute quam ipsi. Fractis^k itaque utrorumque lanceis et evaginatiis gladiis, ictus ingeminant; sed superveniente Petro de Remi^l et illis qui in eadem acie erant, Galterus de 5 Guistella et Buridanus^m per vim capti ductiⁿ sunt. Quibus adhaerebat quidam miles Eustachius nomine de Maquelinis^o, cum magna superbia vociferans^p: 'Ad^q mortem Francorum'. Quem circumdederunt Franci, ita quod unus eorum amplexatus^r est illum^s, et caput eius inter cubitum et pectus suum premens, galeam evellit^t de capite illius^{**}, alius cultellum^u inter^v mentum et lorica^m per guttur [et^w] pectus usque ad vitalia^x immittens, mortem, quam 10 Francis minabatur cum clamore, subire fecit cum horrore. Et ita^y eo mortuo, Galtero^z et Buridano captis, crevit Francorum audacia, et quasi certi de victoria, omni timore abiecto, totis viribus usi sunt.

Satellites^a, ut diximus, ab electo premissos^b secutus est non minori levitate, quam si^c aquila volaret^d in columbas, Gaucherus comes Sancti Pauli cum suis militibus 15 electis ab ipso optimis^e, et^f perforavit eos, per^g medium eorum mira velocitate transiens, multos feriens et a multis percussus, equos et homines indifferenter occidens et prosternens et nullum capiens, et ita reversus est per aliam^h partem hostium, multitudinem eorumⁱ quam maximam intercludens quasi in sinu quodam. Prosequitur illum^k non minori audacia comes Belli-montis, Matheus de Monte-morencii^l cum suis, et ipse dux Bur- 20 gundie^m, multis bonis militibus stipatusⁿ, et pugna Campanensium. Facta^{***} est ibi admirabilis pugna^o ex utraque parte^p. Dux Burgundie, qui erat valde carnosus et fleumatice^q complexionis^r, prosternitur in terram, equo^s suo ab hostibus occiso; densantur^t itaque circa illum^u cunei Burgundiorum^v, circumvallantur^w eum^x; adducitur alius equus; dux^y de terra suorum manibus elevatur^z, equo sistitur^a, gladium vibrat in dextra, dicit^b se velle ulcisci 25 lapsum suum, et invadit hostes cum iracundia, nec discernit cui obviet, sed in omnibus sibi^c obviantibus casum suum ulciscitur, non aliter quam si equum ipsius^d eorum quilibet^e occidisset. Ibidem pugnabat vicecomes Meleduni^f, qui mirabiliter preliabatur, habens in acie sua probissimos milites; qui eodem modo quo et^g comes Sancti Pauli invasit hostes in^h alia parte, et perforavit eos, et reversus est exⁱ alia parte per medios hostes. Ibi percus- 30 sus fuit in illa^j acie Michael de^k Harnes^l a quodam Flandrensi lancea per scutum, lorica^m et femur, et consutusⁿ fuit alveo^o selle et equo, et ita^p tam ipse quam equus corruerunt in terram. Hugo de Maloanneio^q prostratus in terram, et multi alii, equis occisis, prostrati et viriliter resurgentes, non minus acriter pugnabant super pedes suos quam super equos. 35

Comes Sancti Pauli ab illa cede paululum digressus^r, ut, qui ictibus innumeris tam^s sibi quam a se illatis fatigatus erat, aliquantulum repausaret^t, facie sua ad hostes versa, vidit unum de militibus [suis^u] circumvallatum^v ab hostibus^w; ad quem^x liberan-

^a) cum — acie erant *des. C*, qui pergit: Idem tamen Galterus et Buribundus a nostris.

^{**}) *C ita*: eius aliusque cultellum in pectore usque ad vitalia per guttur sub lorica immittens. 40

^{***}) Facta — parte *des. C*. ^t) nostris *C*.

a) tirocinio. A 1; in t. C. b) luderetur A 2. 3. c) *deest* A 2. 3. d) prostrenuissent *corr.* prostravissent A 1; prosternuissent *corr.* prostravissent A 2*. e) sed decl. A 3. f) perdiderunt A 2*; prodiderunt A 3. g) campum apertum B. h) *deest* A 3. i) quidem A 3. k) fracti B. l) Remis A 3. m) Buridand. *Albr.* n) *deest* A 3. o) Maquelinis A 2*; Maquelines C. p) vociferans C. q) ad mortem Francorum *bis* A 1. *Albr.* r) amplexus A 2. s) eum A 1. 45 t) evellet A 1. u) cultellum A 3 *saepius*. v) intra A 1. w) in A 3; *deest* A 1. B. x) viscera A 3; vitabilia B; victualia C. y) sic C. z) altero et Burcicendo C. a) Satellites *post suppl.* A 2; S. autem C. b) premissos A 2*. c) quasi A 2*. d) uoseret in columbasi Gautherus B. e) *deest* C. f) *deest* A 3. g) et per A 3. h) aciem A 2. i) illorum mult. A 3. k) eum C. l) Montemorenciacio C. m) Brugundie B; Burgundie C *semper*. n) constip. C. o) ex utr. pugna A 3. p) parte — complexionis *des. A* 2. 3. q) *flegmat. Albr.* r) *capl. B.* s) e. *post* 50 suo *superscr. B.* t) densatur A 1. u) ullum B. v) Bourgundorum A 3; Burgundionum *Albr.* w) circumvalleantes B; circumvallantum C. x) illum A 1. y) *deest* A 1. z) levatur A 3. a) sedet et gl. v. C. b) et asserit C. c) *deest* C. d) suum C. e) quislibet A 3. f) Melduni B. *Albr.*; Meledun C. g) ex A 3. h) per aliam partem A; r. est alta parte B. i) In illa acie p. f. C. k) et B. l) consecutus A 2*; c. est C. m) alvee A 1. 2 et B m. 1; alve A 3. — felle C. n) ita quod equus et ipse c. C. o) Maloanneio A 2; Malo aymeio A 3; 55 Maloalneo C. p) *disgr. C.* q) quam A 2. 3. r) repausavit A 1; repāaret C. s) *deest* A 2. B; militem suum *Albr.* t) circumvallatum B. u) suis *add. A* 2. 3. B. v) quam B.

1) Corrigendum videtur esse 'de Harnes'. 2) Malannoio.

dum cum nullus ei pateret aditus, licet nondum spiritum resumpsisset, ut per insertissimum¹²¹⁴ hostium cuneum cum^a minori periculo transire posset, incurvavit se super collum equi, ipsum collum utroque brachio complectens^b et equum calcaribus urgens, cuneum hostium irrupit^c [et^d per medium eorum ad suum militem usque pervenit]; ibi^e se erigens, gladio exerto^f, omnes circumstantes hostes mirabiliter dissipavit, et sic audacia admirabili seu temeritate cum ingenti^g sui periculo suo milite^h a morte incolumiⁱ liberato, de manibus hostium evadens, in suorum agmine se recepit. Testati^k enim sunt qui affuerunt, quod ipse in tanto ibidem^l periculo fuit, quod 12 lanceis uno eodemque momento^m impellebatur; non tamen ipsum velⁿ equum prosternere aut^o illum ab equo evellere potuerunt. Spiritu itaque parumper resumpto, iterum cum suis militibus, qui interim respiraverant^o, in medios hostesⁱ infertur.

Victoria itaque ibidem dubiis^p alis aliquandiu^q circumvolante, cum iam pugna ferventissima spacio trium horarum duravisset, tandem totum pondus belli versum est in Ferrandum et in suos. Nam et ipse, multis^r confossus^s vulneribus, prostratus^s in terram et^t captus ductus est, et plurimi de militibus suis^u cum eo. Ipse quidem^v fere exanimis diuturnitate^w pugnandi Hugoni de Mareil^{x.1} et Iohanni^{*}, fratri eius, specialiter se deditit^y. Alii omnes, qui in ea parte campi pugnabant, aut interfecti aut capti aut turpi fuga, Francis insequentibus, sunt salvati.

Interea adveniunt^z legiones communiarum^a, que fere usque ad hospicia^b processerant^b, et vexillum^c beati Dyonisii, et accurrunt quantocius^d ad^e aciem regis^f, ubi videbant signum regale, vexillum videlicet floribus lilii distinctum^g, quod ferebat die illo Galo de Montigniac^{h.2}, miles fortissimus, sed non dives. Supervenientesⁱ communie specialiter Corbeii^k, Ambianis^l, Belvaci^m et Compendii, Attrabateⁿ, penetraverunt cuneos militum et posuerunt se ante ipsum regem. Sed^o illi qui erant in acie Othonis, viri bellicosi et^p audacissimi, ipsos in continenti repulerunt usque ad regem, et^q ipsis paululum^r dissipatis, fere pervenerunt ad regem. Quo viso, milites supra^s nominati, qui erant in acie regis, processerunt^t, rege cui^u timebant aliquantulum post se relicto, et^v opposuerunt se Othoni et suis furore Theuthonico^w solum^x regem querentibus. Eis^y itaque precedentibus^z et furorem militum^a Theuthonicorum^b virtute admirabili impredientibus, pedites Theuthonici^c circumvallaverunt regem et ab equo uncinis^d et^e lanceis gracilibus in terram^f provolverunt^g, et nisi dextera^h superna et incomparabili armatura protegeretur^h, eum penitus occidissent. Pauci autemⁱ milites, qui cum eo remanserant, et supradictus Galo, qui vexillo sepius^k inclinato^l auxilium vocabat, et specialiter Petrus Tristanides^{m.3}, qui sponte ab equoⁿ descendens se^o pro rege ictibus exponebat^p, eosdem pedites prosternunt, dissipant et occidunt^q. Sed^r ipse rex spe^s citius a terra surgens, inopinata^t levitate equum ascendit. Pugnatur ergo ibi ab utraque parte virtute^u admirabili, et cadunt multi^v, ibique ante oculos ipsius regis occiditur Stephanus de Longo-campo, miles probus et fidei^w integre, cultello^x recepto in capite per ocularium galee. Hostes enim^y quodam genere armorum utebantur

^{*)} de Marueil add. C.

- 40 a) non C. b) amplectens A 1. C. c) irruerit A. d) et per medium — pervenit des. A 1; et m. eorum cuneum ad s. m. u. p. A 2; u. ad s. m. B. e) ibique C. f) extracto C. g) magno C. h) m. s. C. i) deest C. k) Testari ei s. C. l) ibi C. m) movimento A 2*. n) aut — vel C. o) resputaverant C. p) duabus C. q) aliquando dici B; c. a. C. r) deest spatio relicto B. s) confossis — prostratis A 2. t) deest A 3. u) eius A 1. v) quidam B; deest A 3. w) diurnitate A 2*; deest spatio relicto B. x) Maruel A 2. 3; Maroll B; Marueil C. 45 y) reddidit A 1. Albr. z) advenerunt A 2*. a) communitatum A 2*. b) a picia A 2. 3. — iam pr. C; precesserant A 2. c) vexillum B; et vex. sancti D. secum portantes acc. A 3; et cum vexillo C. d) quanto acius corr. quantocius A 3. e) usque ad C. f) deest B. g) districtum A 2. 3. h) Montiniaco A 2. 3. i) S. itaque C. k) Corbiei corr. Corbei B. l) Ambianensis A 1. m) Belvacii B; B. C. et A. C. n) Atrabade B. o) Et A 1. p) in C. q) et ipsis — regem des. B. r) paulatim A 1. s) superius n. C; prenom. A 1. 3. t) precesserunt A 2*. u) de quo C. 50 v) deest A 3. w) Theton. B 1. x) q. s. r. C. y) Et A 2*. z) querentibus A 1. a) deest A. b) Thetoricorum B 1. c) Thentonici C; deest A. d) clavis A 3. e) et a l. C. f) ab equo iterum add. A. B. g) pervolverunt A 2*. h) s. d. et a. i. tegetetur C; incomparabilis a. protegerentur A 2; protexissent A 3. i) vero C. k) superius B. Albr. l) invoc. C. m) Tritam C; Tristandus Albr. n) equis descendentes A 3. o) et add. A 1. p) exponebant A. q) eodem in ped. Sed A 3; prosternunt — occidunt ante: Petrus Tristanides ponunt A 2. 3. r) et 55 add. C; post del. A 1. s) spe deest, ante cicius del. s B; spe add. m. 2. A 3. t) inoppin. A 1. 2. u) a. v. C. v) deest C; et add. sed del. B. w) i. f. C. x) percussus cult. recepto per oclar. C; cult. in c. percussus longo Albr. y) deest C.

1) Gallice de Mareuil. 2) Montigni-le-Roi (dép. Seine et Oise, arr. Pontoise). 3) Cambellanus regis Philippi, cuius saepius in huius aetatis instrumentis nomen occurrit.

1214. admirabili et hactenus inaudito; habebant enim cultellos longos, graciles^a, triacumines^b, quolibet acumine indifferenter secantes^c a^d cuspide usque ad manubrium, quibus^e utebantur pro gladiis. Sed per Dei adiutorium prevaluerunt gladii Francorum et virtus eorum indefessa^f. Repulerunt itaque totam aciem^g Othonis, et pervenerunt usque ad eum, adeo ut Petrus Malevicinus^h, miles quidem plus armis, quibus alios precellebat, quam seculariⁱ prudentia pollens, ipsum Othonem per frenum apprehenderet^j; sed cum non posset ipsum a turba, qua consertus erat, extrahere^k, Girardus Scropha^l cultellum, quem^m nudum inⁿ manu habebat, dedit in pectus eius^o; sed ipsum propter armorum densitatem, quibus^p milites nostri temporis impenetrabiliter muniuntur, ledere non valens, ictum reiterat^q. Sed ictui^r secundo obviavit capud equi, quod erat arduum et erectum^s. Descendit ergo cultellus mira fortitudine impulsus in cerebrum^t equi per oculum receptus. Equus itaque letaliter vulneratus se giravit et flexit in^u partem capud suum [versus^v illam partem] qua venerat, et ita^w imperator ostendit militibus nostris^x dorsum et^y a campo recessit, aquila cum carro^z dimissa et prede exposita. Quo viso, rex ait suis: 'Hodie non videbitis amplius faciem ipsius^{aa}'. Cum igitur paululum processisset, labitur equus^{ab}, et statim adducitur alius^{ac} equus^b recens. In quem cum ascendisset, fuge velociter^c se mandavit; iam enim non poterat nostrorum militum [ulterius^d] sustinere virtutem. Nam et^e ipse Barrensis^f bis^g ipsum per collum tenuerat, sed equi velocitate et suorum^h militum densitate prereptus est ei. Qui, dum imperatorⁱ fugeret, mirabiliter preliabantur^k, adeo^{ll} ut ipsum Barrensem, qui processerat^l plus quam alii, prosternerent in terram. Galterus enim iunior et Willelmus^m de Gallandaⁿ, lanceis suis fractis et gladiis sanguinolentis, et Bartholomeus de Roia^o, cum essent, ut dictum est, prudentes viri, et alii qui cum illis^p erant non iudicabant bonum esse, regem, qui plano gressu sequebatur^q, procul a se dimittere. Unde^r non fuerant progressi quantum^s et ipse Barrensis^t, qui cum pedes esset equo occiso, circumvallatus hostibus^u se mira virtute^v more suo defendebat; tamen, quia^w unus^x contra multitudinem optinere non^y potest, captus aut^z interfectus fuisset, nisi supervenisset Thomas de Sancto Valerico^{aa}, vir quidem strenuus, potens in armis, cum equitatu suo, in^{ab} quo erant 50 equites et duo milia peditum^b, et ita^c ipsum Barrensem^d a^e manibus hostium liberavit, sicut^{lll} michi ille qui interfuit enarravit. Reviviscit ibidem prelium; preliabantur^f enim, dum imperator^g fugeret, Bernardus de Hostemale^h, miles fortissimus, comesⁱ Otho de Tinquenebure^{ll}, comes Conradus^k de Tremognia^{ll} et Girardus de Randerodes^m cum aliis viris fortissimis, quos specialiter delegeratⁿ imperator^o propter eminentem militie virtutem, ut essent prope se in prelio. Isti pugnabant et sternebant et^p vulnerabant nostros. Tamen prevaluerunt nostri; nam ibidem capti sunt duo^q prefati comites^r cum ipso^s Bernardo et Girardo^t; carrus^u discerpitur, draco frangitur, aquila alis evulsis et confractis ad regem^v Philippum³⁵ defertur.

Comes vero Bolonie ab ipso pugne initio numquam pugnare cessavit, nec poterat ab^w aliquo superari. Iste comes Bolonie arte quadam mirabili usus erat. Fecerat enim sibi quasi

^a) quibus — muniuntur *des. C.*

^{ll}) adeo — terram *des. C.*

^{lll}) sicut — enarravit *des. C.*

[†]) c. O. de Ti. *des. C.*

a) et. gr. *C.* b) trialumines (q. *deest B*) — alumine *A 1 prima m. A 3. B*; trialumines qalumine viderentur s. *A 2**; terciolumines indiff. s. *C.* c) sectantes *A 1.* d) ac. *des. C.* e) quilibet *A 2. 3.* — p. g. u. *C.* f) indefessa *B*; indefensa *C.* g) eciam *C.* h) Malusvic. *Albr.* i) apprehendit *C.* k) attrahere *A 3.* l) Scropha *A 2. B.* m) quod *A 2**; n. qu. *A 3.* n) h. in m. *C.* o) ipsius *C.* p) rectat[†] *B.* q) ictu *A 2. C.* r) rectum *C.* s) eq. c. r. p. o. *C.* t) in p. *des. A*; capud *deest B*; suum *deest A 3*; suam *B.* u) haec *des. B. C*; v. p. ill. *A 3.* v) sic *C.* — Otho imp. depositus *A 3.* w) *deest C*; m. n. ost. d. *A 3.* x) d. recedens a c., aq. *C.* y) caro d. et pede *B.* z) eius *C.* a) eius *add. C.* b) *deest C.* c) se v. commend. *C.* d) ultimus *A 2**; *deest B. C. Albr.* e) *deest A.* f) Barenus *A 2.* g) i. b. *C.* h) m. s. *C.* i) imp. depositus *A 3.* k) preliabatur *C.* l) precesserat *A 2**. m) W. *A 1*; Guilmus *A 2**; Guill. *C.* n) Gallanda h. l. *A. B. Albr.* o) Roia *C.* p) eis *A 1.* q) eos a se longe d. *C.* r) quare *C.* s) quoniam *A 2**. t) Barenus *A 2**; Gull'mus *B. A 3.* u) ab h. *C.* v) se modo suo et mira v. deff. *C.* w) *deest A 2**. x) u. non potest supra m. obt. *C.* y) aul. *C.* z) Valerio *A 1*; Valerico *C. Albr.* a) *deest C.* b) pedatum *C.* c) sic *C.* d) Barenus *A 2**. e) de *A 2. C.* f) preliabatur nisi d. *A 2**. g) Otho *A 3.* h) Horstem. *Albr.* i) Tinquenebure *B*; Tinkeneburch *Albr.* k) Conradus *A 1. 2*; Conradus *B*; Corardus *A 2**; Corraldus *C.* l) ita *A 1. B. Albr.*; Tremonia *A 2*; comes de Cremonia *A 3.* m) Bander. *C*; Randenn. *Albr.* n) elegerat *A 1*; delegaverat *C.* o) Otho imp. depositus *A 3.* p) ac *C.* q) pr. d. *C.* r) milites *B.* s) dicto *A 2**; c. i. *des. A 3.* t) Gerardo *A 2. 3. B.* u) carius *B*; currus disserp. *A 3.* v) ipsum r. *A 1.* w) *deest A 2**.

1) Saint-Valéri (dép. Somme, arr. Abbeville).
5) Randerath.

2) Horstmar.

3) Teklenburg.

4) Dortmund.

vallum quoddam de satellitibus armatis et confertissimis^a duplici^b serie ad^c modum rote, 1214. ad^d instar castris obsessi^e, ubi patebat aditus quidam^f, quasi porta qua recipiebatur, quociens vel spiritum volebat resumere vel^g ab hostibus urgebatur, et sic sepiissime^h faciebat.

Iste comes et Ferrandus et imperator ipseⁱ, sicut postea didicimus a captivis, iuraverant, 5 quod in^k aciem regis Philippi, aliis^l omnibus neglectis, progredierentur, et quousque ad^m ipsum pervenirent, non retorquerent habenas, et ipsum occiderent; ea videlicet intentione, quia, si rex, quodⁿ Deus avertat! occisus fuisset, de reliquo exercitu facillime se^o posse triumphare sperabant. Et propter hoc iusiurandum Otho et sua acies non pugnavit nisi cum rege et acie sua.

10 Ferrandus voluit et incepit venire ad ipsum, sed non potuit, quia, ut^p dictum est, interclusa fuit via^q eius a Campanensibus. Reginaldus^r comes Bolonie, omnibus aliis omissis^s, ad ipsum regem in ipso pugne initio pervenit, sed cum prope regem esset, dominum suum, ut arbitror, reveritus, ab^t ipso declinavit et congressus est Roberto^u comiti Drocarum, qui non procul a^v rege stabat in acie valde densa^w. Sed et Petrus comes Altisiodori^{x-1}, cognatus 15 regis, viriliter pugnabat pro rege, licet, proh dolor! Philippus, filius eius^y, cognatus uxoris Ferrandi ex parte matris^z, staret ab opposito contra regem. Adeo enim excecatis^a erant oculi adversariorum, quod multi eorum, licet haberent fratres, privignos^b, vitricos^c et cognatos ex parte nostra, nichilominus tamen, reverentia^d domini secularis sprete et timore Dei abiecto, bello iniusto eos^e, quos revereri et diligere saltem naturali iure tenebantur, 20 lacessere presumebant^f.

Iste comes Bolonie, licet ita strenue preliaretur, multum dissuaserat^g pugnandum esse, sciens audaciam^h et probitatem Francorum. Unde imperatorⁱ et sui ipsum pro^k proditore habebant, et nisi prelio consensisset, ipsum vinculis mancipassent^l. Cum igitur pugna pre manibus haberetur, ipse dixisse^m dicitur Hugoni de Boves¹: 'Ecce pugna, quam tu suadebas, 25 ego autem dissuadebam. Tu fugies tanquamⁿ formidolosus, ego autem sub periculo mei capitis pugnabo et remanebo vel^o captus vel interfectus'. Et hiis dictis, accessit ad locum pugne sibi destinatum^p, et pugnavit^q, ut dictum est, diutius et fortius quam aliquis^r qui eidem prelio interesset.

Interea rarescunt^r acies ex parte Othonis^s, ipso^t inter primos fugiente. Dux Lovanie², 30 dux de Lamburi^{u-3}, Hugo de Boves^{**} et alii^{***} per centenarios^v, per quinquagenarios et per diversi numeri turbas se iam mandaverant turpi fuge. Comes tamen Bolonie adhuc^w pugnans evelli non poterat a campo, adiutus tamen^x sex militibus, qui eum nolentes dimittere, cum eo pugnabant, donec satelles^y quidam, Petrus scilicet de Turella^{z-4}, qui, cum probissimus esset et equus suus occisus esset^a ab hostibus, pedes pugnabat, accessit^b ad ipsum comitem, 35 et elevata equi tectura, mucronem usque ad capulum in ventrem^c equi eius inmisit. Quod cum quidam miles ipsius comitis vidisset^d, freno apprehenso, ipsum a conflictu retrahebat invitum. Insecuntur illos duo^e fratres milites^f strenui, Queno^g et Iohannes de Conduno^{h-5}, et ipsum militem prosternunt in terram, et statimⁱ ibidem labitur^k equus comitis, et ipse

^a) quam alius qui ex parte eius esset C.

^{**}) de quo supra dictum est add. C.

40 ^{***}) de parte Othonis add. C.

a) ita h. l. A 1. 3. B. b) duplici A 1. B; duplice A 2*. c) in A. d) ad i. bis scr. C. e) oboessi A 3. f) deest C; q. ad. A 1. 2. g) v. ab h. bis scr., sed corr. B. h) sepiissime B. i) deest C; imp. depositus A 3. k) ad A. l) o. a. C. m) p. ad. i. C; perven. — et ipsum des. B. n) quem D. averterat B. — advertat A 3. o) deest A. p) post add. A 1. q) ei via e. C. C. r) Reginardus A 2. 3. s) obm. A 3. C. t) d. ab i. C. u) post corr. 45 cum R. comite A 1; cum add. C. v) a rege des. A 2. 3. w) spatium aliquot litterarum vacat A 2. x) Altisiodori A 2. 3. y) deest A 2. 3. z) nostra A 2. a) er. eorum o. exc., scilicet adv. C. b) privigenos A 2*; privinos A 3. B. c) vitricos A 1. 3. B.; nutricos A 2*. d) sp. r. d. s. et (deest A 2*) D. t. a. C. e) et A 3; deest A 2*. f) presumebat B. g) d. adversariis e. p. C. h) sc. Fr. a. et p. C. i) imp. depositus et fugitivus A 3. k) p. suo pr. C. l) mancipasset B. m) dic. dix. A 1. n) t. f. fug. C. o) deest A 1. B. p) dist. C. q) pugnatum A 2; pugna- 50 tum est A 3. r) decrescunt C. s) O. depositi A 3. t) ipsos C. u) ita B; Lambroc A 1; Lamborc A 2. 3; Lamborc C; cf. supra p. 307 n. o. v) centenarias — quinquagenarias C. w) et a. B. x) cum C; tantum set m. B. y) satellites A 3. B; satellite C. z) ita A 1. 3. B. et Phil.; Torrella A 2; Tutella C; Turnella Albr. a) e. occ. A 3; fuisset C. b) et a. C. c) vectorem corr. vectorem B. d) comperisset C. e) duos B. f) str. m. A 3. g) Cuno A 3; Cono Albr. h) Couduno A 1; Condeio Albr. i) e corr. B. k) l. et cedit mortuus eq. ipsius C.

55 1) Boves (dép. Somme, arr. Amiens). 2) Henricus. 3) Henricus III. 4) Iste forte est Petrus de la Tournelle, quem indicat Delisle, 'Catal.' a. 1207, p. 235. 5) Coudun (dép. Oise, arr. Compiègne).

1214. comes ita iacuit supinus, femur dextrum habens sub collo equi iam^a mortui, unde vix^b extrahi potuit. Supervenerunt Hugo et Galterus¹ de Fontibus et Iohannes de Roboreto^c; qui cum contenderent^d inter se, cui eorum^e ascriberetur captio comitis, supervenit Iohannes^f de Nigella² cum suis militibus, miles quidem^g procerus^h corpore et forme venustissime, sed virtus animi venustati corporis inⁱ eo minime respondebat, unde et in prelio illo nundum^j cum aliquo^k conflixerat die tota. Rixabatur tamen cum aliis qui ibi detinebant^l comitem, volens sibi ex eius detentione^m laudisⁿ aliquid mendicare^o, et prevaluisset, nisi^p supervenisset electus^q; quem cum cognovisset comes, se illi reddidit^r et rogavit, ut soli vite^s illius^t faceret misereri. Garcio^u quidam, fortis scilicet^v corpore et virtutis integre, Cornutus^w nomine, cum staret ibi, ferro^x exerto^y, abstulerat iam ipsi comiti galeam et vulnus impresserat maximum in facie^z ipsius, et militibus, ut dictum est, inter se concertantibus^a, voluit ab inferiori^b parte inmittere^c cultellum; sed cum ocree consute essent pannis lorice, viam vulneris non potuit invenire. Cogitur itaque comes surgere de terra, sed cum vidisset non procul inde Arnulphum^d de Audenarda, militem probissimum, cum aliquot^e equitibus ad eius auxilium properantem, finxit se^f non posse pedibus stare, et in terram sponte prolapsus, 15 adiutorium expectabat. Sed qui astabant ictus plurimos ingeminantes, velit nolit, compellunt illum^g ascendere in roncium^h. Sed etⁱ ipse Arnulphus et qui cum eo erant capiuntur.

Omnibus itaque fere^k equitibus aut fuga de campo ereptis aut^l captis aut interfectis^m, cumⁿ iam Othonite^o utroque bello latera denudassent, stabant adhuc in^p medio campi satellites pedites fortissimi, Brabanciones^q et alii, quos^r pars adversa quasi vallum ante^s se posuerant, numero septingenti [et^t eo amplius]. Quos cum vidisset ipse rex magnanimus^u adhuc stare, misit Thomam de Sancto Valerico^v, virum nobilem, virtute commendabilem et aliquantulum litteratum, contra illos; qui cum esset armis^w bene munitus, licet iam aliquantulum fatigatus pugnando, habens secum de terra sua ibidem^x fideles viros, equites quinquaginta et pedites duo milia, irruit cum magno furore in eos et omnes penitus trucidavit. Mirabile^y 25 dictu, cum idem Thomas post victoriam recenseret^z numerum suorum, non invenit de toto numero suo deesse nisi unum solum, qui statim inter occisos quesitus et inventus et ad^a castra delatus, infra paucos dies, vulneribus per medicos sanatis, incolumis est effectus. Nec^b voluit rex, quod sui^c sequerentur^d fugientes hostes nisi tantum per unum miliare propter loca incognita et noctis vicinitatem^e, et ne casu aliquo viri magni, qui capti tenebantur, evaderent vel de custodum manibus raperentur; qui^f timor illum^g maxime coarctabat. Dato itaque signo tubis^h clangentibus revocantur acies etⁱ ad castra cum magno gaudio revertuntur.

Oⁱ mira principis clementia et inaudita a seculo novitas pietatis! Eodem vespere, cum adducti fuissent ante conspectum regis proceres qui capti fuerant, quinque videlicet comites et 25 alii, qui tante erant nobilitatis, ut quilibet^k eorum vexilli^l gauderet insignibus, preter^m 35 alios quam plurimos inferioris dignitatis, licet omnes de regno suo, quiⁿ in mortem ipsius conspiraverant et pro posse suo ipsum^o occidere procuraverant, secundum leges^p et secundum terre illius^q consuetudinem tanquam rei lese maiestatis capitibus [essent^r] plectendi^s, ipse tamen tanquam mitis^t et misericors vitam omnibus condonavit. Quanta enim fervebat in

*) I. d. N. c. s. m. des. C.

**) cum — denudassent des. C.

a) iam m. des. C. b) vix exinde C. c) Borreto C. d) contenderunt A2*; contendissent A3; i. s. e. C. e) deest C. f) quidam A2. C. g) proternus C. h) e. m. r. in illo C. i) ita A2. 3. B. C. k) al. d. illa tota confl. A3. l) e. d. C. m) intentione B. n) a. l. C. o) ita A1. B. Albr.; vendicare A2. 3; acquirere C. p) n. sup. des. B. q) Silvanectensis post add. A3; Garinus el. C. r) dedit A2*; dedidit A3. B. s) iure B. t) eius C. u) Gartio A2. B. v) deest A3. C. w) Comotus A1; n. Corn. A3. x) fratre A2*. y) extracto C. z) faciem A2*. 45 a) cert. C. b) inferioribus B. — parte deest A1. c) e. i. C. d) Arnulfum B; Alnulfum A3, et ita post. — A. Dadenarde Albr. e) deest A2. 3. f) f. et non posset B. g) ipsum A3. h) ita A3. B. C; runc. A1. 2. i) et post add. A1; et ita C. k) e. f. C. l) aut campis captis B. m) eiectis C. n) Ottonite A2*. o) in e. m. A3, corr. in m. e. B. p) Brambantiones A2*; Brabantiones B. q) quod B. r) anteposuerat C. s) ita B; des. A. C. t) magnus C. u) Wallerico A2; Valerio A1; Walerico B. Albr. v) deest A1, sed infra post iam legitur; b. armis C; 50 annis b. B. w) deest C. x) Mirabili B. — dictum A1; ei (l. est) d. C. y) ita A1. 2; rec. deest A3, ubi post n. s. superscr. quereretur; recenserit corr. manu 2. recesserit n. s. B; v. revertisset non C. z) in A1. a) Ne C. b) milites sui C. c) h. f. s. C. d) in civitatem B. C. e) qui corr. m. 2. quia B. f) dictum regem C. g) tublis sonantibus C. h) deest C. i) deest A2. k) e. q. A. l) vesilli C. m) pater C. n) qui — posse suo des. C. o) deest A2. 3. p) legis B. q) ipsius A2. 3. r) deest A1. 2. C. s) plectandi C. t) mittis C. 55

1) Forte Hugo de Fontenellis, ex pago Bituricensi oriundus. Cf. Delisle p. 268. 2) Nesles (dép. Seine et Marne, arr. Coulommiers).

eo contra rebelles rigoris severitas, tanta, immo^a duplo maior semper vigeat in eodem 1214.
clementia in subiectos, cuius summa intentio semper erat

'parcere subiectis et debellare superbos'.

Verg. Aen.
VI, 853.

Omnes tamen ergastulis^b mancipavit. Eis itaque incathenatis^c et quadrigis impositis, iter
5 Parisius direxit.

Cum autem esset Bapalmis^{d,1}, intimatum est ei, quod comes Reginaldus^e Bolonie^f
nuntium post prelium miserat ad Othonem, suggerens ei, ut Gandavum accederet et vires
recolligens auxilio Gandavorum et aliorum^g Flandrensium^h bellum renovaret. Quo audito,
sive veridico auctoreⁱ sive non, rex admodum^k perturbatus^k, ascendit in turrin, ubi positi
10 erant, usque^{*} in sequens mane servandi, duo maiores comites, Ferrandus videlicet et
Reginaldus^l, et ira dictante, improperavit^m ei [scilicetⁿ Reginaldo], quod cum esset^o homo^p
suus legitimus^q, fecerat eum novum militem, cum esset pauper, fecerat eum divitem;
ipse vero^r pro bonis mala retribuens, una cum comite Alberico^s, patre suo, ad Henricum^t
quondam^u regem Anglie in regis et regni^v perniciem se transtulerat²; et postmodum
15 resipiscens, in magnam ipsius^w amicitiam est receptus, et preter comitatum Domno-Martini^x,
qui, Alberico comite, patre^y eius, in partibus Neustrie in servitio regis Anglie^z defuncto,
ad eum fuerat iure hereditario^a devolutus, addiderat ei comitatum Bolonie; ipse vero post-
modum, culpam^b culpe adiciens, ad regem Anglie Ricardum^c transiens^d, quamdiu idem
Ricardus^e vixit, contra ipsum ei semper adhesit³; defuncto vero^f rege Ricardo, ipsum iterum
20 in^g suam recipiens amicitiam, cum duobus comitatibus^h predictis addiderat ei tres comi-
tatus, Moretoniiⁱ, Albemarne et Warenarum^k; hiis omnibus beneficiis oblivioni traditis,
sine causa commovit^l contra ipsum universam Angliam, Theuthonicam^m, Flandriam, Heno-
niamⁿ et^o Brabanciam; naves etiam eius apud Dan^p portum^q anno preterito cum aliis diri-
puerat; nuper cum^r reliquis eius mortem iuraverat, contra ipsum corporaliter pugnaverat,
25 post pugnam, post^s vitam ei^t misericorditer condonatum, missis nuntiis, Othonem^u et alios,
qui de bello evaserant, ad bellum iterum^v procuraverat incitare. 'Hec omnia', inquit^w, 'michi
fecisti; vitam tamen tibi non adimam; sed, donec hec omnia lueris, ergastulum non evades'.
Et cum hec^x dixisset, inde fecit eum Peronam^y adduci et ibidem^z in turrin munitissimam
includi et cautissime custodiri, ligatum compedibus^a mira subtilitate perplexis et^b fere in-
30 dissolubilibus, coniunctis invicem cathena tante brevitatis, quod^c vix passum^d efficiat semi-
plenum^e; eiusdem^{**} cathene medio inserta erat et^f alia cathena longitudinis 10 pedum, infixa
capud alterum cuidam trunco mobili, quod duo homines vix movere poterant, quociens comes
iturus erat ad secreta nature. Ferrandum vero Parisius devectum, in turri nova extra muros
inclusum, arcte custodie mancipavit. Comes vero Saleberiensis^g ipso die pugne traditus est a
35 rege comiti Roberto, ea^h intentione, ut rex Anglie, cuius frater idem Saleberiensisⁱ erat⁴,
filium eiusdem comitis^k Roberti, quem captum tenebat, sicut supra commemoravimus, commu-
taret pro eo. Sed idem rex, tanquam nature contrarius, carnem et sanguinem suum semper
odio^l habens — qui nepotem^m suum Arturum, cuiⁿ, cum esset filius Gaufridi, fratris eius pri-

*) usque — servandi *des. A.*

**) eiusdem — nature *des. C.*

- 40 a) imo dupplo A1; uno d. B. b) argastulis A2*. — mansip. A1. c) inchat. C. d) Bepalmis A2. 3; Balpamis B;
Bappanus C; Batpalmes Albr. e) Reginardus A2; Renaldus A3. Albr.; Reginaldus C. f) Bolonensis A2. Albr.;
Boloñ A3. g) alium B. h) deest A1. 2. i) deest C. k) r. ultra modum conturbatus asc. A3; r. turbatus
quam plurimum C. l) Reginardus A2; Renaldus A3. m) imperavit A2; rex add. C. n) ita B; eidem R. A3;
sc. R. *des. A* 1. 2. C. o) esset corr. dudum esset B. p) vasallus suus et h. C. q) legius Albr. r) R.
45 add. A3. s) p. s. Alb. C. t) Henricum A3. u) deest C. v) regem B; Francorum add. C. w) eius C.
x) Domuimartini C; Domino Martini B; Domni Martini A3. Albr. y) quondam p. sue C. z) Anglice B; deest A3.
a) hereditarie A1. b) culpe culpam A3. c) Richard. C; deest A2. 3. d) deest A2. C. e) rex vixerat c. i. s.
adh. C; s. e. i. A. f) etiam rege Rich. C. g) r. in s. a. C. h) comitoribus B; p. c. C. i) scilicet add. C.
k) Warenarum C. l) cum movit A3. m) Teuthoniam A1; Theuton. C. n) Henolliam A1. 2. B; Hanoniam C; Hay-
50 nalliam Albr. o) deest C. p) ita A1. B. C; Dam A2; e. ad quedam A3. q) partim A1. r) cum add. m. 2. B.
s) prius A2; post eras. A3. t) m. ei don. C. u) ad O. et ad alios A3. v) unde pr. A2; it. ipsos pr. A3;
b. contra ipsum. regem C. w) rex Ph. add. A3. x) hoc A2. 3. B. y) Perona A2*; Peroniam C. z) ibi A1.
a) cum pedibus B. b) et f. i. *des. C.* c) que A2*. d) passuum B. e) semipenum A2. f) in B. g) Salesb.
C semper; Albr. h. l. h) videlicet add. A3. i) Saleberienus A2*. k) R. c. C. l) h. o. C. m) non potum C.
55 n) qui A3.

1) Bapaume (dép. Pas-de-Calais, arr. Arras). 4) Scilicet filius naturalis Henrici regis et Rosa-

2) Vide Philipidem, l. III, v. 90 sqq. 3) Anno mundaie de Clifford.

scilicet 1198; cf. Rogerii de Hoveden annales h. a.

1214. mogeniti, iure primogeniture debebatur regnum^a, manu propria occiderat et^b Elienordim, sororem eiusdem Arturi, virginem, neptem^c suam, iam^d fere per annos 20 incarcerationam tenebat — extraneum, quem tenebat, pro fratre suo naturali^e sive carnali noluit commutare. Vere ipse est linx^f typica Merlini, de qua idem Merlinus¹ de patre eius, quem^g leoni comparaverat, loquens: *Ex eo, inquit, procedet linx penetrans^h omnia, que ruine proprie gentis imminetⁱ. Per illam namque utramque^k insulam amittet, Neustria¹ et^m pristina dignitate spoliabiturⁿ*. Alii vero prisiones in duobus castelletis^o, in capitibus^p utriusque^q pontis sitis Parisius, et in aliis munitionibus^r per diversa regni^s loca carceribus mancipantur. O^t quam^u iusta, quam recta et inreprehensibilia^v sunt iudicia tua, Domine, qui dissipas consilia principum et reprobas cogitationes populorum, qui malos toleras^w, ut exerceas^x bonos, 10 qui vindictam ad^y tempus differs, ut mali^z interim^a convertantur, qui^{*} expectatos frustra ad penitenciam tandem digne permittis, citra^b tamen merita, flagellari, qui quod mali ad exterminium^c bonorum temere disponunt semper in contrarium convertis ad vindictam malorum, laudem vero bonorum! Ecce! non solum isti qui^d fuerunt in hoc bello confecti conspiraverant contra regem, immo donis et promissis illecti comes^e Herveus² Nivernensium et omnes 15 proceres trans Ligerim et Cenomannie et^f Andegavie^g et^{**} Neustrie, excepto solo Willelmo de Rupibus, senescallo^{***} Andegavie, [Iuthello^{b.†} Medionartha³ vicecomite Sancte Susanne⁴] et paucisⁱ aliis, iam regi Anglorum suum sponsonderant^k favorem, occulte tamen propter metum regis sua vota tegentes^l, quousque certi essent, quis^m esset pugne exitus futurus^{n.5}; iam^o quasi de victoria presumentes, regnum diviserant universum, Viromanniam cum Perona 20 Reginaldo^p comiti^q, Parisius Ferrando quasi funiculo distributionis et^{††} aliis alia oppida Othone distributore^r temere parcientes. Et ita Ferrandus et Reginaldus^s id, quod pro honore suo, ut putabant, petierant, pro sue confusionis ignominia habuerunt, Deo sic iustissime ordinante. Hec^{†††} supradicta de eorum presumptionibus et prodicionibus^a a certis relatoribus et ipsorum consiliorum participibus post victoriam ad aures regis delata sunt. Absit enim, 25 ut de eis, licet hostibus, aliquid contra nostram^t conscienciam confingamus, sed tantum id quod scimus et verum esse credimus referamus.

Sicut enim^u fame loquacitate cognovimus, ipsa vetula comitissa Flandrie⁶, Hispana genere, matertera ipsius Ferrandi, filia regis Portugalis^v, unde et regina^w comitissa^x appellabatur, prestigiis et sortilegiis eventus belli, [sicut^{**} multa alia inquirere consueverat], 30 secundum^y morem Hispanorum scire desiderans ab angelis^z, qui huiusmodi^a artibus presunt, tale meruerat habuisse^b responsum: 'Pugnabitur, et in^c ipsa pugna rex prosternetur in terram et equorum pedibus conculcabitur et carebit^d sepultura. Ferrandus post victoriam cum maxima^e pompa a Parisianis recipietur'. Hec^f omnia recte intelligenti^g possunt interpretari in verum; consuetudo^h enim demonis est semper talibus qui eum colunt amphiboliceⁱ loqui, eorum desideria palliata veritate involvens, ut suos semper^k cultores decipiat,

^a) qui — honorum des. C.

^{**}) et N. des. B. C. Albr.

^{***}) s. And. des. C. Albr.

[†]) Iuth. — Susanne des. B. C. Albr.

^{††}) et a. a. o. des. C.

^{†††}) Hec — referamus des. C.

^{*†}) Haec des. A1. C.

a) Anglie add. C. b) deest C. c) neptam A3. d) deest A3. e) n. s. c. des. C. Albr. f) lex linx B; 40 lux C, et ita infra. g) quod A2*. h) perpetrans A2. 3. B; ppetrans C. i) imminebat A2. 3. B. C. k) deest C. l) Neustriam A2. C. Albr. m) deest A2. n) spiliabitur A1; spoliatur A2. 3. o) castellis C; castellens B. p) capite A2*. q) virtusque B. r) iniunct. C. s) deest B1; l. r. A3. B. t) deest A2. 3; A. corr. O. B. u) q. i. des. C; q. r. q. i. A. Albr. v) inconpreh. C. w) tolerans B. x) exarceas A3; b. e. C. y) diff. ad t. A3. z) maligni A3. a) iterum A2*. b) cura A2. 3. c) exterminum B. d) deest A2. e) H. c. 45 Nivernen. C; Nivernensis Albr. f) deest A2. 3. B. g) Aud. C. h) Iuchello de Mediana, spatio quatuor vel quinque litterarum vacuo A1; simile spatium vacat A2. i) et al. quam paucis A. k) auxilium et f. C. l) regentes A1. B? C? m) q. e. des. A3; qui e. B. n) future A2; deest A3. o) et iam C. p) Reginard. A2 semper; Renaldo A3 (post Re.). q) Bolon. add. C. r) distributo A2. s) predictionibus A2; ceditionibus A3. t) matrem c. A2. u) etiam A1. 2. v) Portugalie C. w) regia A2*. x) et c. C. y) s. m. H. hoc loco des. A, 50 ubi infra post presunt leguntur. z) eadem manu post corr. angwab. . . (?) A3. a) huius A2? B. b) habere A3. c) deest B. d) curreb. C. e) p. m. C. f) Hec enim o. C. g) intelligi B. h) consuedo C. i) amphibolice A2. 3. k) deest A2; v. semper inv. ut suos cult. A3.

1) Cf. Galfridum Monemuthensem de vita Merlini, foederatos partitione cf. infra Philipidem l. X, ed. Franc. Michel et Thomas Wright, Paris. 1837, v. 563 sqq. 6) Theresa, sive alio nomine Mathildis, Alfonsi regis Portugalis filia, quae Philippo 55 p. 67. 2) de Donziaco. 3) de Mayenne. 4) Radulpho. 5) De ista regni Franciae inter con- Flandrensi comiti primo nupserat.

et ut ipsi de se bona [semper^a] credant^b dici, que Deus ad eorum confusionem et aliorum¹²¹⁴ honorem fieri disponit. Unde^{*} illud

Cresus^c perdet Halim^d transgressus maxima regna;

et Iuvenalis^{e.1}:

. *ambiguo^f deceptus^f Apolline^g Cresus.*

5 Quis autem^h verbis explicare, quis corde cogitare, quis calamo, cartaⁱ aut tabulis exarare^k posset gratulabundos^l plausus, hymnos^m triumphales, innumera tripudiorum genera popu-
lorumⁿ, mellifluos clericorum cantus, dulcisonas^o in ecclesiis classicorum^p pulsationes,
ornatus ecclesiarum intus et extra sollempnes, vicos^q, domos, vias per universa oppida et^r
10 civitates cortinis et pannis sericis intextas, floribus, herbis etⁿ viridibus arborum ramis
ubique stratas; omnes^s autem cuiusque generis, sexus et etatis^t homines ad tanti triumphi^u
spectacula concursantes, rusticos et messorum, intermissis operibus, falcibus, rastris et^v
tribulis in collo suspensis — erat enim messonis tempus —, ad vias catervatim ruentes,
cernere cupientes Ferrandum in vinculis, quem modo^w formidabant in armis; nec verecun-
15 dabantur illudere^x ei rustici, vetule et pueri^y, nacta occasione ab equivocatione nominis^z,
qua nomen eius tam equo quam^a homini equivocum erat, et casu mirabili duo equi eius^b
coloris, qui hoc nomen equis imponit, ipsum in lectica vehebant. Unde et ei improperebant,
quod^c modo^d erat ferratus Ferrandus, [et^e] quod^f recalcitrare non poterat^g, qui^h prius impin-
guatusⁱ et^k dilatatus recalcitravit et calcaneum in dominum^l suum elevavit. Hec omnia
20 ubique fiebant, quousque perventum est Parisius. Parisiani vero cives, et universa scola-
rium^m multitudo incomparabiliter omnibus aliis, clerus et populus cum himnisⁿ et canticis
ipsi regi obviam procedentes, quanta esset in animo leticia, gestis^o exterioribus^p declara-
bant. Nec sufficebat eis de die taliter exultare, immo de nocte, immo^q 7 noctibus conti-
nuis, innumerosis^r luminibus, adeo ut nox sicut dies illuminari videretur, maxime scolares,
25 cum magno quidem sumptu, convivium, choros^s, tripudia, cantus indefesse^t agere non cessa-
bant.

. Induciis itaque ex utraque parte firmatis, rex magnanimus^u revertitur Parisius,
ubi inito cum uxore Ferrandi et Flandrensibus colloquio², sexto decimo Kalendas Novembris,
contra spem et voluntatem fere^v omnium, de consulta mansuetudine sua concessit, ut, Gode-
30 frido^w, filio ducis Brabancie quinquenni, in^x obsidem sibi dato, et omnibus munitionibus
Flandrie et Henonie^y eorundem^z sumptibus omnino destructis, tam ipsum Ferrandum quam
alios proceres, reddita pro unoquoque legitima^a redemptione tanto^b delicto debita^c, ad pro-
pria remitteret carcere liberatos. Comiti vero Herveo et aliis quos suspectos habebat, licet
eos de maiestate^d lesa potuisset dampnare, nullam aliam penam inflixit, nisi quod de fide-
35 litate erga ipsum saltem in posterum observanda ab eis iusiurandum exegit.

ADDITAMENTUM

codicis A 1.

Eo tempore quo Philippus rex Francorum, sicut predictum est, pugnabat contra Othonem¹²¹⁵ imperatorem et Flandrenses in Flandria, rebellabat Ludovicus, primogenitus eius, contra

40 *) Unde — Cresus des. C.

- a) deest B. C. b) d. c. C. c) Cressus B. d) Alim A 1. 3. B. Albr.; Halym A 2. e) Et si me mal' A 2; et
semel A 2*; Iuvenat post corr. sc. Iuvenat A 3. f) deest B. g) App. B. — Cressus A 2. h) ante B. i) certa B;
deest A 3. k) scribere aut inserere C. l) gratulabundos A 1; gratulabondos C. m) hyennos C. n) deest C.
o) dulcissonas C. p) dassicorum A 3. q) et v. C. r) et per B. s) omnis B. t) estatis corr. status A 2, et
45 ita A 2*. u) triumphali A 1. — spectaculum concurrentes C. v) et t. des. B 1. w) ante C. x) ei ill. r. A 3;
rust. i. e. C. y) v. ipsum A 2. z) sui n. quod eq. est t. h. q. e. C. a) tam A 3. b) eiusdem A 3. c) quo-
modo A 3. d) m. ipse erat A. B; Ferrandus deest A 1. B; e. vinculus F. A 2. 3. C; modo bene ferratus est Fernan-
50 dus et bene vinculus Albr.; vinculus glossam esse superscriptam putarim. e) deest A. B. f) quidem A 2*. g) potuit
A 2. 3. h) erat qui (quasi A 2*) prius A 2. 3. i) impinguatus B. k) deest A; et d. r. des. B. l) s. d. C. m) sco-
larum B. n) hymnis C. o) ita B. C; gentis A. p) exercioribus B. q) uno B; et C. r) numerosis A 1. 3 (l. n.).
s) choreas A 2. t) indefesse B; indefense C. u) Philippus C. v) deest B. w) Godefredo C. x) et in B.
y) Henoldie A 1. B; Henodie A 2, corr. Henonie A 3; Hacnie B 1. z) eorum C. a) r. l. C; summa r. A 2*. b) tanta
dilecto B. c) dedita A 3. d) (potestate del.) lesa maiestate A 3.

1) Hic versus frustra apud Iuvenalem quaesitus legitur extat; datum fuit die 24. mensis Octobris. Cf.
55 in Gualteri Alex. II, p. 529. PANN. 2) Huius pacis Delisle, 'Catal.' nr. 1509.
instrumentum in archivio Franciae generali adhuc

Iohannem regem Anglie in Andegavia et eum fugavit viriliter de obsidione quam fecerat ad Rupem-Monachi. Quia vero pater et filius de tam magnis adversariis eodem tempore triumphare meruerunt, in eiusdem triumphi memoriam rex Philippus edificari fecit abbaciam de ordine Sancti Victoris Parisiensis iuxta Silvanectenum que appellatur Victoria¹.

EX CONTINUATIONE

codd. A 2. 3. B. C.

5

1215.
Apr. 19.

Eodem anno in pascha cives^a Colonienses pacti sunt^b pecuniam Othoni reprobo, ut recederet ab eis, et^b absolverunt eum ab omni debito quod eis debebat et dederunt ei insuper sexcentas marchas argenti; et ipse post pascha clam recessit. Et post eius recessum uxor eius^c, filia ducis Brabancie, sub specie viri peregrini^d similiter recessit a Colonia et secuta est virum suum.

Interea Fredericus rex obsederat castrum munitissimum nomine Werdam^{e.2}, in quo propter loci munitionem Otho reprobos posuerat prisiones^f suos, videlicet duodecim obsides, quos habebat a civibus Aquigranis^g, et episcopum Monasteriensem, quem ante biennium ceperat in quadam ecclesia^h, et duos comites et multos alios; quos omnes rexⁱ Fredericus, oppugnato per septem ebdomadas opido et demum capto, liberavit^k et liberos ad propria remisit. Inde^l obsedit Estrivellam^{m.3} et cepit. Etⁿ Aquigranis^o accedens, honorifice est receptus et dyademate totius Theuthonie^p coronatus. Consumptis ibidem^q aliquot diebus cum gaudio tante sollempnitati debito, equitavit Coloniam et^r imposuit sibi^s ibidem^t iterum^u coronam propter loci et civitatis^v et civium reverentiam et amorem^{w.4}.

20

A^x tempore quo Theuthonici^y obtinuerunt dinastiam^z imperii hec semper apud eos consuetudo quasi quedam lex inviolabiliter observatur, quod electus imperator nunquam coronatur a papa [Romano^a], nisi prius fuerit rex^b coronatus Aquigranis^o; et postquam ibidem semel tulerit coronam, nichil restat^b, nisi ut^c in imperatorem Rome a summo pontifice coronetur; et hoc fit propter reverentiam et maiestatem Karoli Magni, cuius corpus requiescit ibidem. Eodem die quo^d rex Fredericus coronatus fuit ibidem^e crucem assumpsit, terre Ierosolimitane viriliter^f succursurus.

Interea^g Reginaldus comes Bolonie^h servatur in carcere in turre nova Perone, nec est qui intercedat pro eo. Sed et comes Ferrandus non potest regi efficere quod spondit. Nam civesⁱ Valentianenses servili presumptione malunt dominum suum diutius in^k carcere sic squalere^l quam videre ruinam^m turrium aut murorum suorum, necⁿ volunt^o pati, quod ville sue municipia^p in aliquo minuantur^q.

1216. Dum^r hec aguntur in Francia, ipse papa de transitu Ludovici^s in Angliam certioratus, inconsolabiliter dicitur doluisse, et volens se ad vindictam armare, fecit sermonem ad clerum et populum, sumpto^t hoc theumate^u a prophetia: *Mucro^v, mucro, evagina te et lima te, ut interficias et splendeas*. Et in ipso sermone sollempnizavit excommunicationem^w in Ludovicum et in suos, et vocatis notariis, cepit dictare sententias duras et intolerabiles contra Philippum regem et contra regnum suum. Talia^x eo cogitante, dominus Deus^y, qui in omni articulo ipso^z Philippo regi consuevit adesse, mucronem, quem^a in alios evaginari et limari fuerat exhortatus, in ipsum convertit. Nam primo tercianam passus^b et in brevi curatus, medicis ignorantibus, Deo, sicut credimus, disponente, incidit^c in acutam. Quam cum multis diebus fovisset^d, nec a cibis, quibus in magna quantitate ex consuetudine vescebatur, utpote illius egritudinis ignarus minime abstineret, demum paralisi^e percussus, et ad ultimum in

Ezech. 21,
28.

a) p. Tholosani C. b) deest C. c) sua C. d) peregrini A 2*. e) Werden A 2; Verdam C. f) prisiones C. g) Aquisgrani A 2; Aquisgravis C. h) ecclesiam B. i) deest A 3. k) liberatos l. A 3. B. l) deinde C. m) Estrivellam B; Esteivalem C. n) Inde A 2. 3. o) Aquisgran. A 2. 3. p) Theutonice A 2; Theothonice A 3. q) igitur A 3. r) deest A 2. s) eis A 2. t) idem B. u) c. i. C. v) c. et des. A 2. 3. w) honorem C. x) deest B. y) Theoth. A 3. z) sive dignitatem add. C, quod glossema videtur esse. a) deest A 2. 3. b) c. r. C. b*) r. n. des. C. c) quod imperator Romanus C; Rom B. d) quos F. C. — Ferdericus B. e) ibi A 2; statim add. B. f) deest A 3. g) Interea — minuantur des. A 3. h) deest C. i) Valencianenses A 2; c. de Valencienes C. k) deest B. l) scilicet C; equalere B. m) unam turrum B. n) nec — minuantur des. A 2. o) ulilunt B. p) munitio B. q) muniantur C; munuatur B. r) Cum A 2. — hoc C. s) Lodovici B. t) super h. th. C. u) ita B. C; themate A. v) deest A 2. C; iuncto m. e corr. A 2. w) excommunicationes A 2. x) vero add. C. y) deest A 2. B. z) ipsi B; deest C. a) quod A 2. b) p. est C. c) decedit B. d) sustinisset C. e) paralipsi C.

1) La Victoire (dép. Oise, arr. Senlis). 2) Kaiserswerth. Eodem die urbs tradita est quo Fridericus Aquisgrani coronatus. 3) Trifels; cf. Chron. Sampetr. ed. Stübel p. 57. 4) Cf. Chron. reg. Colon., SS. 55 XVII, p. 827 sqq., et Reineri Leod. Ann., SS. XVI, p. 673.

letargiam^a prolapsus, vitam finivit. Cuius finis, quia in multis negotiis rigorem nimium 1216.
quam maxime attendere videbatur, leticiam potius quam tristitiam generavit subiectis.
Anime tamen eius propitiatur ille, cuius vice inter homines fungebatur! Sedit autem octo-
decim^b annis et mensibus sex. Obiit autem 5. Idus Iulii^{c.1}. Cui successit Cincius, natione
5 Romanus, qui in ipsa^d consecratione^e vocatus est Honorius.

Eodem anno obiit Otho reprobus imperator in castro Brunsvic^f, prius restitutis omnibus 1218.
que occupaverat de ecclesie^g et imperii rebus, absolute nichilominus impetrata, qua^h per
multos annos fuerat innodatus².

EX CONTINUATIONE

cod. C.

10 [1220 Eodem anno coronatus est in imperatorem Romanum Federicus 1220.
rex Appulie et Suavieⁱ in festo omnium sanctorum ab Honorio^k papa tercio]. Nov. 1.

EX CONTINUATIONE

cod. A 1.

15 Post hec tempora Innocencius papa celebravit Rome concilium, vir clari ingenii, magne 1215.
probitatis et sapientie, cui nullus secundus tempore suo; fecit enim mirabilia in vita sua.
Eo anno quo concilium factum est, mortuus est idem Innocencius apud Perusium.

a) littargiam est C. b) octavo decimo annis A 3. c) Iunii A 2. d) e. sua C. e) consecratione v. e. (Honorius
infra suppl.) B. f) Brunswych A 2; Brunusic C; Brumsic B; Brunisic A 3. g) ecclesia C. h) quam B.

20 i) Suave c. k) Honorie c.

EX WILLELMI PHILIPIDE.

EX CATHALOGO MATERIE LIBRI SECUNDI^a.

1 Subiugat Atrabati comitem³ Flandrosque secundus.

Victus lite comes ciet arma ruitque cremando

Per patriam, sed rex citus advolat et fugat illum.

Bobis⁴ vi fractis, regi comes omnia reddit.

SECUNDUS^b LIBER INCIPIT.

Hactenus acta levi cecinisti regia plectro⁵,

Que pubertatis inito vix tempore gessit;

Nunc⁶ memorare velis, Polimnia^c, Flandria quanto

Iam pubescentem motu irritaverit illum,

5 Qua virtute animi puer^{d.7} illi restiterit rex

Iuraque restitui sua fecerit^e integra fisco.

Nec taceas, quibus hec causis⁸ atque Anglia post hanc

Magnanimi offensam meruere incurrere regis;

Scis⁹ etenim, tibi nec^f dedit hoc oblivio nomen.

10 Octavus decimus¹⁰ regi virtutibus aucto

Annus agebatur, sensuque vigeat et actu.

Flandrensis comes interea, vir magnus et acer

Consilio, generis illustris, nominis alti,

Qui regem sacro^{*} puerum de fonte levarat,

*puerum
sacro A.

a) Catalogus materie secundi libri B; des. A. b) des. A; cf. l. IV. c) Polimnia A. B 2. d) deest B 2; simul ed.;
puer in marg. Ch. Cf. infra v. 23. e) fecerat B 2. f) deest B; nam ed.

1) Dies non recte indicatur. 2) Cf. Chron. reg. Colon., iure canonico pueritia ad aetatis annum 25. adducitur,
45 SS. XVII, p. 833. 3) Philippum; cf. II, 12. 4) Boves teste Gratiani decr. P. 1, D. 77, c. 7'; Jaffé, Mon.
(dép. Somme). 5) Ovid. Met. X, 150 (cf. XI, 154): Greg. p. 633 n. 6. 8) Cf. Verg. Aen. I, 8; Lucan.
Cecini plectro graviore gigantas . . . Nunc opus est Phars. I, 67 sqq. 9) Ovid. Met. XV, 623: Scitis
leviore lyra. 6) Cf. Ovid. Met. XV, 622 sq.; Pind. enim (Musae), nec vos fallit spaciosa vetustas; Verg.
Theb., ed. Lucian. Müller, 'Ueber den Auszug aus der VII, 645: Et meministis enim, divae, et memorare
50 Ilias, den sog. Pindarus Thebanus', II, 161 sq. 7) 'Ex potestis. 10) Cf. ad Rigord. 1184 n. 2.

- 15 Unde suum nomen, sicut mos^a exigit, illi
 Indiderat, quo^{*} nunc exultat Francia victrix¹,
 Plurima que regis debebant esse tenebat.
 Nam Desiderii-mons², Roia^b, Nigella, Perona
 Cumque suburbanis urbs Ambia sub ditione 5
- 20 Eius erant et, quod plus est, Viromannia tota
 Nullo iure, nisi quod rex ad tempus habenda^c
 Hec eadem senior^{*} dederat Ludovicus^d eidem^e,
 Et puer acta patris rex confirmaverat illi
 De facili. Quid enim non impetraret^f ab illo, 10
- 25 Cuius erat tutor, didascalus atque patrinus?
 Rex super hoc semel ac^{*} iterum convenit eundem^g,
 Ut sibi restituat ea que spectare sciuntur
 Ad fiscum proprie, nec regni iura minoret,
 Que debent magis augeri de iure per illum, 15
- 30 Qui datus est doctor^{*} illi custosque fidelis.
 Et ne deterius ob idem contingere possit^h,
 Flectere temptabat vivis rationibus illum,
 Ut que non sua sunt sine vi, sine lite resignet,
 Pacificisque minas verbis regaliterⁱ addit³; 20
- 35 Nam fore se nulli manifeste clamat amicum,
 Quem re velle sua fiscum privare videret.
 At comes hec contra dabat allegamina regi^k:
 'Hec michi donavit genitor tuus, hec meministi
 Te michi regali iam confirmasse sigillo. 25
- 40 Hiis vere titulis michi ius acquiritur¹ in re
 Quam repetis; regni nolis turbare quietem,
 Ne fiant hostes tibi qui parere tenentur.
 Non decet, ut tanti^m sit frivola^{*} pactio regis,
 Non decet, ut regis fiat^{*} revocabile verbum⁴. 30
- 45 Esto quod nullum michi ius sit rebus in istis,
 Ut loquar absque mee preiudicio rationis:
 Possideo tamen hec per teque tuumque parentem,
 Iusque michi deffendit in hiis possessio⁵ sola;
 Nam possessorem compelli dicere, quo rem 35
- 50 Possideat titulo, nimis incivile videtur.
 Nec tamen hec nobis erat allegare necesse,
 Cum res a dominis licite data sit michi veris;
 Sic bona nempe fides, titulus sic iustus ab omni
 Excusat culpa nostri fundamina iuris. 40
- 55 Nec tibi ius nescire licet, quia nemo sibi rem
 Iuste collatam sine culpa amittere debet⁶.
 Sic allegabat pro se comes; ocus illi
 Rex ita respondetⁿ: 'Paucis tibi, si queo, verbis
 Moliar auxilio iuris concludere multa: 45
- 60 Quod meus ad tempus genitor tibi cessit habendum,

* felix quo nunc
 quoque Francia
 gaudet A. Cf.
 Phil. II, 421.
 X, 346.

* ded. sen. A.

* et iterum con-
 venerat illum A.

* illi doctor A.

* p. f. A.

* pactum revoca-
 bile fiat A.

a) mox B2. b) Rora A. c) habebat corr. habenda A. d) Lodov. B2. e) eridem B1; eridem corr. eidem B2.
 f) impetrasset A. g) hunc versum rep. fol. 14, l. 1. sed del. B1. h) posset A. i) regalibus B2. k) allemania
 rei A. l) acquiritur A. m) tanta A. n) respondit A.

1) Gualth. Alex. I, 3: quo principe Graecia victrix sunt regia pondere verba, Dicta semel nullum patiun- 50
 Risit. Cf. Phil. X, 346: exultat Francia. 2) Mont-
 didier, Roye, Nesle, Péronne, Amiens. 3) Ovid. tur iure recursum. 5) Cf. l. 1. § 6. D. 43, 17; l. 2.
 Met. II, 397: (Iuppiter) precibusque minas regaliter ibid.: qualiscunque enim possessor hoc ipso quod
 addit. Cf. Phil. VI, 150: scriptoque minas regaliter possessor est plus iuris habet quam ille qui non
 addit. 4) Cf. Lig. III, 515: Sancta et plena suo possidet. 6) Cf. § 9 sq. Inst. 2, 6. de usu cap. et
 longi temporis praescriptionibus. 55

Perpetuare nequit prescriptio¹ tam brevis; et quod
Hec tibi me iactas iam confirmasse, vigorem
Que datur a puero² possessio non habet ullum^a.
Hec michi sufficiunt; possum tamen addere pauca:

5 65 Quidam nuper erat, qui te censore paternum^b
Restitui sibi iusticia mediante petebat;
Cui reus aiebat: "Tibi competit actio nulla,
Frater, in hoc casu, quia quam tibi nunc petis a me
Res concessa michi fuit a te, dum puer esses.

10 70 [Nunc^{*} quia crevisti repetis quod sponte dedisti,
Quod iam possedi te coram pluribus annis?
Absit ut effectus tam frivola verba sequatur[?]].
Te, comes, oblitum^c nondum^d reor esse, quid illi
Dixeris, aut tua que fuerit sententia, quando

* v. 70. 71. 72.
des. A.

15 75 Dixisti, pueri^e donum nil iuris habere,
Omnibus hoc ipsum^f pariter dicentibus. Et sic
Ille sua re te censore potitus abivit.
Vis aliis^g aliud, aliud tibi dicere iuris?
Absit! Quam tuleris legem patiaris oportet.

20 80 Desine plura³ loqui, quia, si michi predia fisci
Reddere distuleris ultra, quid iusta^h petenti
Vis cum iure queat domino conferre videbis[?].

Verba ferens graviter comes ista repatriat; inde
Convocat auxilium; ruit agmine multiplicato

25 85 Lecta manus iuvenum⁴, nec oportet cogere quemquam,
Cum sua quemque trahat⁵ in regis dampna voluntas.
Fervet amor belli; communia Gandaviorum,
Turritis domibus, gazis et gente superba,
Instructas armis⁶ acies, bis milia dena

30 90 Et plures propriis expensis donat eidem
Auxilium bello. Sequitur non impare fastu
Ipraⁱ, colorandis gens prudentissima lanis,
Execranda iuvans legionibus arma duabus.

Atrabatumque^k potens urbs antiquissima⁷, plena

35 95 Divitiis, inhians lucris et fenore gaudens⁸,
Auxilium comiti tanto studiosius addit,
Quo caput et princeps Flandrensis et unica regni
Sedes existit, tenuit quam tempore in illo
Comius⁹ Atrabates^l, quo Iulius intulit arma

40 100 Gallorum populis. Nec Brugia defuit illi
In strepitu^{*} tanto, quin pluribus adiuvet illum
Milibus, in^{*} bellum fortissima corpora¹⁰ mittens;
Brugia, que caligis obnubit^m crura potentum,
Frugibus et pratis dives portuque propinquo.

* tanto str. A.

* ad A.

45 a) illum B2. b) patris rem corrigendum censet Barth. Nihil mutandum. c) obliquum corr. oblitum B2. d) nundū B1; mund' corr. nund' B2. e) primum A (?). B2. ed. f) ita A; ipsum hoc B1; et primum hoc B2; omnibus ergo unum hoc corr. Barth; in unum corr. Brial. g) alius A. h) iura A. i) Ypra A. k) Attr. B2. l) Atreb. A; Attrab. B2. m) abnubat B2; obnubat ed.

1) In 'carta de regalibus Cathalaunensibus' (c. 1202), manus iuvenum foede; V, 729: lectos iuvenes. 5) Verg. Ecl. II, 65: trahit sua quemque voluptas. 6) Verg. Aen. III, 471: socios simul instruit armis. 7) Verg. Aen. I, 12: Urbs antiqua fuit... Dices opum. — Urbs antiquissima, plena divitiis libro I. de Augustoduno. 8) Inh. lucro, Sen. rhet.; cf. Hor. Sat. I, 1, 70. 71, et Sat. I, 2, 13. 9) Cf. Caesar. de b. Gall. IV, 35; VII, 78; VIII, 42. 48. 10) Verg. Aen. I, 101: et fortia corpora voluit.

50 Delisle, 'Catal.' p. 503, inter rationes, quibus demonstratur vicedominum Cathalaunensem nihil habere iuris in regalibus, occurrunt haec: Ius etiam scriptum, in quo dicitur, quod fiscalia non prescribuntur tempore, similiter contra ipsum faciebat. 2) Cf. l. 9. 3) Verg. Ecl. V, 19: Sed tu desine plura puer; cf. Aen. IV, 360; VI, 376. 4) Verg. Aen. X, 294: lecta manus; X, 498: Caesa

- 105 Dan quoque villa nocens, Dan vere nomine, Dan re,
Dan olim nostris dampnosa futura carinis,
Adiuvit nostros bello pro viribus hostes.
Insula post illos nichilominus exeret^a arma
Hostica, non paucas armans in^{*} bella¹ phalanges, * ad A. 5
- 110 Insula, villa placens, gens callida lucra sequendo,
Insula, que nitidis se mercatoribus ornans
Regna coloratis illuminat exera pannis,
Unde reportantur solidi, quibus illa superbit;
Insula magnanimo male fida futura Philipo 10
- 115 Prodicione^b sua; tamen in sua dampna ruerunt²,
Dum pro Ferrando sua menia versa recepto
Turritasque domos viderunt incineratas,
Seque capi perimique simul sub milite Franco.
Nec minus et sancti populus venerator Homeri³ 15
- 120 In comitis partes iuratus milia multa⁴
Mittit ei, iuvenes clara virtute choruscos.
Cum quibus Hedinum, Gravelinga, Bapalma, Duacum⁵,
Dives et armipotens et claro cive refertum^c,
Indignata capi numero dant agmina bellis. 20
- 125 Sed nec Ysangrinos cum Belgis^d et Bloetinos⁶
Rixa vetusta tenet^e intestinique furores,
Se quibus infestant alternatimque lacesunt^f,
Quin iurata ruant^g in prelia, Francigenisque
Dum pugnant, veteres iuvat intermittere pugnas. 25
- 130 Quid moror⁷ hec referens per singula⁸? Flandria tota
Ultro belligeros^h in prelia trudit^{*} alumpnos, * mittit A.
Utpote qui Francos odere latenter, et ipsos
Infensos regi comitis nova fecerat ira^{*}.
Flandria, gens opibus variis et rebus habundans, 30
- 135 Gens intestinibus sibimet dampnosa ruinis,
Parca cibis, facilis expensa, sobria potu,
Veste nitens, membris procera, venusta decore,
Splendida cesarie, vultu rubra, candida carne,
Innumeris piscosa vadis, et flumine multo 35
- 140 Fossatisqueⁱ vias ita prepedientibus, ut vix
Introitus pateat venientibus hostibus; extra
Tuta satis, si bella sibi civilia desint;
Frumento quam ditat ager, navalia merce,
Lacte pecus, butyris armentum^k, piscibus equor, 40
- 145 Arida gleba foco siccis incisa marescis.
Raris silva locis facit umbram, vinea nusquam.
Indigenis potus Tethidi^l miscetur avena,
Ut vice sit^m vini multoⁿ confecta labore.
Rebus et ornatu diversicolore^o refulgent 45
- 150 Agmina, crispantur vexilla moventibus auris,

*) In A sequitur versus: Flandria marte potens armis exercita crebris.

a) exexit B 2. b) prodit. B 1. Cf. IX, 621, 624. c) refectum B 2. d) Belgis A; Blegis B 2. e) venusta tenent A.
f) lacescunt A. g) ruunt B 2. h) belligerans A. i) fossatasque A. k) armento A. l) bethidi B 2. Cf. II, 539.
m) sic B. n) deest A. o) diversa colore B. 50

1) Cf. Verg. Aen. VII, 335: *armare in proelia fratres*. incolebant; cf. IX, 350 sq. 442; X, 438—441. 7) Verg.
2) Cf. Ovid. Met. VI, 51: *In sua fata ruit*. 3) Audomari (St. Omer). 4) Aen. V, 806: *Milia multa daret leto*. 5) Hesdin (dép. Pas de Calais), Gravelines, Bapaume, Douai. 6) Hi sunt qui Furnensem pagum et maris littora inter Gravelingam et portum Dam 55

- Arma repperusso duplicant sua lumina¹ Phebo.
Territat horrissonus aures hinnitus equorum,
Pulverulenta² terunt pedibus sola^a, pulvere densant
Aera, vix etiam pressis retinentur habenis³,
5 155 Quin equites^{*} rapiant cursu per inane rotato^b. *rapiant equites
A.
Ordine composito gradientibus undique turmis
Corde sub angusto vix iam sua gaudia claudens
Sevit atrox^c in bella comes victorque videtur
Iam sibi; presumit tam multis milibus arma
10 160 In sua iuratis⁴ bellumque volentibus ultro
Ipsam vel^{*} facili regem iam vincere pugna
Vel pro velle suo tali sibi pace ligare,
Quod rebus nichil amittat de litigiosis.
Iamque leonino rictu^{*} bachatur in hostem⁵,
15 165 Ardet et absenti iamiam^{*} conflagrare regi. *cursu A.
Impete mox⁶ vasto^d Corbeie⁷ menibus agmen
Applicat^e et, primo fortuna dante favorem
Impetui, vallum, quod erat municio prima,
Vi capit et fractis muris^{*} incendia miscet⁸,
20 170 Omnia confundit, ire permittit habenas⁹.
Diffugiunt cives et se secunda receptant
In loca, consilium prudens^f prudenter adepti;
Cedere nempe^g docet currenti Naso^h furori¹⁰.
Opposuit^{*} medium Summe natura fluentum,
25 175 Qui burcum vallo disternatⁱ exteriori.
Hic obstat^h comiti, ne vires transferat ultra,
Tam bona ne pereat sub eodem villa furore,
Cedat et indigno victoria tanta repente.
Tunc comitis votum spes intercepta¹¹ fefellit,
30 180 Et fortuna pedem retro dedit¹² obice parvo¹³.
Civis enim cautus pontes^l iam ruperat omnes,
Dampnis dampna cavens maiora minoribus, ut se
Castoreus¹⁴ propriis ementulat unguibus ipse,
Ne perdat totum, malens amittere partem,
35 185 Ignoto nobis nature munere doctus,
Non instare sibi pro se venabula^m nec se
Corpore pro toto venantibus esse petendum,
Sed pro parte sui, cui scit medicamen inesse.
Continuo fessi metantur castra sub ipso
40 190 Vespere per ripas lateque patentibus¹⁵ arvis,
Obtatisqueⁿ cibis et sompno^o corpora curant¹⁶.
Sic^{*} obsessa^p fuit multis Corbeia diebus,
Magnanimoque fit hec res denique nota Philipo. *Sic Corbeia
multis obsessa A.

a) sic manu post. sup. lin. ins. B 1, addit B 2. b) rorato B. c) atox B 1. d) irasto B 2; facto corr. Br. e) ampli-
45 cat A. f) deest A. g) namque A. h) Nazo A. i) disternant A. k) Hoc ostat A. l) potens corr. pontes B 2.
m) venabula A. n) oblatique B 2. o) sompna corpore B 2; summo A. p) obsessa corr. obsessa B 2.

1) Cf. Verg. Aen. VIII, 22. 23; 1. Macc. 6, 19. et infra v. 268: dare vestigia retro. 13) Gualth.
2) Cf. Verg. Aen. VII, 625; VIII, 596. 3) Verg. Alex. IX, 94: videsne . . . quam fluminis obice parvi
Aen. XI, 600: pressis pugnat habenis. 4) Ovid. Hereat et nulet invicti gloria regis? Cf. Ovid. Met.
50 Met. XIII, 50: Et nunc ille eadem nobis iuratus in arma. 5) Gualth. Alex. VII, 538: et rapido cursu
bacchatur in hostem. 6) Ovid. Met. III, 79 (cf. VIII, 359): Impete nunc vasto. 7) Corbie. 8) Verg. Aen. II, 329: victorque Sinon incendia miscet. 9) Verg.
55 Aen. XII, 499: irarumque omnis effundit habenas. 10) Ovid. Remed. Amoris v. 119: Cum furor in cursu
est currenti cede furori. 11) Ovid. Met. XV, 113: spemque interceperit anni. 12) Cf. Verg. Aen. III, 53.
14) Iuvenal. Sat. XII, 34: imitatus castora, qui se Eunuchum ipse facit, cupiens evadere damno Testiculi: adeo medicatum intellegit inguen. Cf. Plin. N. H. VIII, § 109. et Barth. Animadvers. in Phil. p. 96. 97. 15) Ovid. Met. VI, 218: late-
que patens prope moenia campus. 16) Verg. Aen. III, 510: passimque in litore sicco Corpora curamus, fessos sopor irrigat artus.

- Dum parat ergo comes acies transferre per amnem^a,
 195 Ut magnum turmis cingentibus undique burcum^b
 Impiger obsideat, missis a rege manipulis
 Ac equitum cuneis^c, castrum munitur et armis
 Et rebus, quibus obsessis audacia crescit^{c.1}.
 Exultant cives, comitisque furentibus extra
 200 Agminibus, vires et bella frequentia miscent.
 Nil ita proficiens comes et non absque pudore
 Inde recessurus, equites, qui posteriora
 Agmina conservent, ne prodeat hostis et ipsis
 Vulnere dampnifico tanquam fugientibus instet,
 205 Cautè disponit ac precedentibus ipse
 Addit² se socium^{*} turmis cum milite multo,
 In medio ponens fretos virtute minori
 Cum plaustis et equis honoratis rebus et escis;
 Tali quippe volunt distinguere castra tenore.
 210 Devastans igitur a dextris atque sinistris
 Omnia^d, trans Ysaram³ perniciousibus⁴ advolat^{*} alis;
 Non^{*} cessat populos populari, ducere predas,
 Incinerare domos, in vincula trudere captos,
 Silvanectensem donec pervenit ad urbem.
 215 Quam quia non potuit subito penetrare sub ictu,
 Deffensam muris et gentibus, omne quod extra
 Muros inventum est perimit, capit, abstrahit^e, urit,
 Ut pars non maneat illesa dyocesis ulla.
 Domni-Martini⁵ comitem nil tale timentem,
 220 Cuius erat nomen comes^f Albericus^g, ab ipsa
 Dum prandet mensa levat atque^h ita terret, ut artoⁱ
 Postico fugiens vix se subduxerit illi.
 Nobile castellum rebus spoliatur opimis,
 Totaque planicies, que castro subiacet illi,
 225 Tam speciosa bonis, tam dives, tam populosa,
 Flandrorum libitu ferro vastatur et igni.
 'Nil', ait, 'est actum⁶, nisi Flandro milite portas
 Parisius frango, nisi Parvo ponte⁷ dracones
 Aut medio vici vexillum pono^k Chalaury^l.
 230 Dissuadent procures mentis concepta maligne,
 Quippe timent regem, qui iam properabat et ipsis
 Affectabat in hiis vires opponere planis.
 Ergo ne comiti dampnosa superbia forte
 Ista foret, lituis clangentibus undique cogunt
 235 Agmina per patriam passim currentia totam,
 Bestisiumque⁸ petunt, obiter nichilominus omnes
 Predando villas solitoque furore cremando.
 Dum nova Bestisios perterritat undique muros
 Obsidio votoque comes suspirat inani
 240 Tempore tam parvo^{*} tam forte retundere castrum,

* turmis A; al.
 turmis Ch. in
 marg. Cf. Verg. 5
 Aen. V, 560.

* socium multo
 cum milite tur-
 mis A.

* evolat A.
 * Nec populos
 cessat A.

* modico A.

a) annem A. b) barcum corr. burcum B 2. c) crescat A. d) Agmine A. e) abstrahit B 1; extrahit B 2.
 f) deest A. g) Albericus B 2. h) ac B 2. ed. i) arto B. k) pōē B 2. l) calaurri A.

1) Ovid. Met. VIII, 82: *tenebrisque audacia crevit.* 7) Hodie le Petit-Pont, 50
 2) Verg. Ecl. VI, 20: *Addit se sociam.* 3) l'Oise. qui insulam vulgo 'la Cité' appellatam cum sinistra
 4) Verg. Aen. IV, 180: *perniciousibus alis.* 5) Dam- Sequanae ripa iungit, et 'rue de Calandre', iuxta
 martin (dép. Seine et Marne, arr. Meaux). 6) Iuven. Sanctam Capellam, in ipsa insula, qui vicus iam
 Sat. X, 155: *Actum, inquit* (sc. Hannibal), *nihil* deletus est. 8) Béthisy (dép. Oise).
est nisi Poeno milite portas Frangimus et media

Silvanectensi rex agmina fundit ab urbe,
Ad^a quam cum multis cursu properarat^b hanelo¹,
Nil cupiens nisi quod comes expectaret et ipsi
Iudice Fortuna² bellum committere vellet.

5 245 At comes infecta festinus ab obsidione,
Pulveris indicio certus de rege propinquo,
Per Quisam³ fugiens comitante pudore recessit.

Iamque fatigatis fugiendo per invia^{*} turmis,
Cum saltem modice foret indulgere quieti

^{*}avia A. Cf. Verg.
Aen. IX, 58.

10 250 Utilius fessosque cibis refovere quirites,
Choisiacas^{c,4} ultor temerarius obsidet arces^d.
Mox tamen inde fugit, adventum regis abhorrens,
Speque sua vacuus Flandras secessit in horas.

Rex dolet ereptum^e comitem sibi, frendit et ire

15 255 Occultare nequit tractos^f sub pectore motus^{f,5};
Nam rubor⁶ in vultu duplicatus prodit aperte,
Quam gravis illustrem trahat indignatio mentem.

Qualiter⁷ in Libicis spumante leunculo^g rictu
Saltibus, ungue ferox et dentibus asper aduncis,

20 260 Fortis et horrisonus^h, anno iam pene secundo,
Cui venatoris venabula forte per armos
Descendere, levi stringentia vulnere corpus⁸,
Colla rigens hirsuta iubis, desevit in hostem
Iam retrocedentem nec eum tetigisse volentem,

25 265 Cum nichil ex facto referat nisi dedecus illo;
Nec mora nec requies⁹, quin iam deglutiat ipsum,
Ni prudens hostis pretenta cuspide, scuto
Unguibus obiecto, dum dat vestigia retro¹⁰,
In loca se retrahat non irrumpenda leoni:

30 270 Sic puer⁷ in comitem rex debachatur et ipsum
Subsequitur presso relegens vestigia gressu¹¹;
Quem quia sublatum fato sibi vidit iniquo¹²,
Quem tutabatur totiens fuga tutior armis,
Propositum mutans, fines subit Ambianenses,

35 275 Ut comitis manibus tam claram liberet urbem,
Quam munire^{*} comes contra presumpserat ipsum,
Multaqueⁱ castra, quibus urbs circumcluditur ipsa,
Ne quis de facili vires perducatur ad illam,
Ni prius illa solo studeat prosternere castra.

^{*}contra m. c.
pres. A.

40 280 Inter que castrum Bobarum nomen habebat
Clarius et titulis et gente situque decoro^k,
[Turribus^{*} et muris, fossis valloque superbum],
Cui preerat comitis iuratus in arma¹³ Radulphus,

^{*}v. 282. deest A.

a) At A. b) properaret B. c) ita A; Chosiatas B 1; Chosiacas B 2. ed. d) arches A. e) arreptum A. f) fractos,
45 in marg. rectos Ch. Cf. Verg. Aen. IV, 101. g) leuncio A; leuncula Ch. h) horrisonos B. i) que deest B 2.
k) decorum ed.

1) Ovid. Met. XI, 347: *cursu festinus anhelo Advolat*. X, 550) . . . Sic puer effrenus totus bachatur in
2) Petron. Sat. CXXII, 174: *iudice Fortuna cadat arma*; cf. Luc. Phars. I, 205—212; Stat. Theb. VIII,
alea. 3) Guise (dép. Aisne). 4) Choisy-au- 573 sq. 8) Verg. Aen. X, 331: (tela) *deflexit par-*
50 Bac (dép. Oise). 5) Cf. Verg. Aen. XII, 217: *vario tim stringentia corpus Alma Venus*. 9) Verg. Aen.
misceri pectora motu. 6) Gualth. Alex. I, 73: V, 458: *Nec mora nec requies*. 10) Verg. Aen.
Accusabat enim occultam rubor igneus iram; cf. IX, 392: *Simul et vestigia retro Observata legit*.
Ovid. Met. VII, 554: *flammaeque latentis Indicium* 11) Ovid. Met. III, 17: *Subsequitur pressoque legit*
rubor est; Claudian. Nupt. Honor. v. 8: *quoties vestigia gressu*. 12) Ovid. Met. VII, 828: *se fati*
55 *incanduit ore Confessus secreta rubor*. 7) Gualth. dixit iniqui. 13) Ovid. Met. XIII, 50: *iuratus in*
Alex. I, 49: *Qualiter Hyrcanis cum forte leunculus arma*; supra v. 160.
arcis . . . nec dentibus asper aduncis (cf. Ovid. Met.

- Hugonis genitor, qui regi postea bellum
 285 Cum reliquis movit, regni patrieque nefandus^a
 Proditor, ut digna premeretur denique morte,
 Victus et a bello fugiens, quem misit humandum
 Neptuno rabie ventorum¹ naufraga puppis^b.
 Certus erat Bobas^c regem transire Radulphus,
 290 Unde, tumens animis et spe² sublatus inani,
 Castrum militibus multoque satellite tutum
 Efficit^{*} atque cibos superaggregat^{**d} intus et arma,
 Ausus ab ingressu primos arcere maniplos
 Atque ipsi^e portas venienti claudere regi.
 295 Rex ubi Bobarum sibi menia nolle patere^f
 Audiit, exultat et se gaudere fatetur
 Invenisse viam, qua vires exerat et rem
 Preconcepta diu virtus producat in actum³;
 Que nisi se factis exercent, arida marcet,
 300 Nec se prodit, ubi presentem non habet hostem;
 Si vero fuerit exercita, crescit et auget
 Fructus ipsa suos, quos donat amantibus ipsam.
 Curritur ad vallum, pedites cum milite, quorum
 Corpora tuta latent scutis protecta sinistris⁴
 305 A iactu lapidum et^g mortem preeunte⁵ sagitta,
 Ascia dum dextris, bis acuta securis et ensis
 Fulgurat et lorica latus premunit utrumque⁶.
 Ac velut in silva lignorum protinus^h ipsas
 Excidere fores, vallum mox ocus omne
 310 Deiecere solo fossataque summa tenebant,
 Que solaⁱ impediunt, ne muri suffodiantur.
 Interea pluvie vel grandinis⁷ instar ab intus
 Infestant lapides et missile quodlibet^k illos,
 Quos incessanter hostes iaculantur ab alto.
 315 Francigenis nostris illis ignota⁵ diebus
 Res erat omnino, quid balistarius arcus^l,
 Quid balista foret, nec habebat in agmine toto^m
 Rex quemquam, sciret armis qui talibus uti.
 Unde magis promptus et ad arma paratior omnis
 320 Miles habebatur, dum pugna fitⁿ intus et extra.
 Hic se defendit, hic eum^o oppugnare^p laborat;
 Dedecus hic regis ulciscitur^q, ille tueri
 Contendit patrie famam dominique suamque;
 Sic neuter dubitat, hic ne vincatur, at^r ille
 325 Ut vincat pugna, totas effundere vires⁹.
 Cratibus interea, pluteis et robore crudo
 Murilegus struitur, sub quo secunda lateret,

* Reddidit A.
 ** super congregat A.

a) nephandus A. b) pupis A. c) Bob B 1; Bob B 2. d) ita B; superaggregat ed., in marg. superaggregat Ch. 45
 e) Ac ipsi A. f) parere B. ed. (Barth. corr.). g) deest A. h) proptinus B 1. i) solam corr. sola B 2. k) quodlibet A. l) archus A. m) tota B 2. n) sit B. o) enim A (?). ed. p) opug. B 1. q) ulcifertur B. r) et A.

1) Ovid. Met. V, 7: *Ventorum rabies*. 2) Pind. 6) Gualth. Alex. IV, 413: *Eius utrumque latus*.
 Theb. 708: *spe percussus inani*; cf. Verg. Aen. X, 7) Cf. Ovid. Met. V, 158; Verg. Aen. IX, 669.
 648; Ovid. Met. VII, 336. 3) Galfr., Poetria 8) Richardum Angliae regem balistarum usum Franci-
 Nova v. 1690: *Consilium scelerata manus produxit* genis tradidisse narrat Willelmus, Phil. V, 578:
in actum; cf. Gualth. Alex. I, 83: *Materiam virtutis*
habes, rem profer in actum. 4) Verg. Aen. II, 443: *clipeosque ad tela sinistris Protecti obiciunt, pren-*
sant fastigia dextris. 5) 'Immo: inferente' Barth.; *Hac volo, non alia Richardum morte perire,*
 sed respicit Willelmus Gualtheri Alex. I, 260: *previa* 9) Verg. Aen. V, 446: *Entellus vires in ventum effu-*
mortis arundo. Cf. Phil. I, 604: *leti prenuncia tela* *dit*; cf. Ovid. Met. XII, 107; I, 278.

Dum studet instanter fossas implere¹ iuventus.

Fossis iam plenis parmas ad menia miles

330 Appodiat, sub eisque secare^a minarius instat
Celtibus et piccis^b imi fundamina muri².

Et ne forte cadens super illos murus ab alto
Sternat et indigna concludat morte³ cavantes,
Fulcitur brevibus truncis lignisque rotundis

335 Pendula pars muri, que desuper imminet⁴ illis.

Sic ultra medium tutus cavat undique murum
Fossor, et ut vidit sibi iam satis esse cavatum,
Ignibus apposis prudens in castra refugit.

Sevit et absumpto penitus fulcimine murum

340 Vulcanus prosternit humi⁵; cum pulvere fumus

Eripiunt oculis solem; quo denique viso

Obsessi fugiunt, sed non indempniter omnes.

Nam iuvenum ferrata manus per fragmina muri,

Per fumum flammamque ruunt multosque trucidant⁶

345 Et multos capiunt; multos fuga salvat in arce,

Quam duplici muro^{*} rupes facit ardua tutam.

* rupes muro A.

Machina confestim vario fabricata paratu

Surgit et innumeris irritat iactibus arcem.

Nunc mangonellus Turchorum^{*} more minora

* Parthorum A.

350 Saxa rotat^{*7}, nunc vero minax petraria, verso

* iacit A.

Vi iuvenum multa⁸ procliviter^c axe, rotatu^d

Retrogrado, tractis ad terram funibus acta,

Dampnificos^e funda fundit maiore molaes

Incircumtusos^{*} et magni ponderis, ut vix

* incircumcisos A.

355 Tollatur manibus bis quatuor unus eorum:

Quali dextra Iovis iacit ira fulmen⁹ in hostes

Terrigenas, si quando volunt diis bella movere.

Et iam rima patet¹⁰ per muros plurima, iamque

Per loca plura tot ictibus arx illisa fatiscit^f,

360 Hoste fatigato dum se deffendit, et ultra

Nonnisi rarus erat, qui^{*} muris staret in altis,

* muris qui A.

Omnibus ad tutas fugientibus ultro garitas.

Dum rex magnanimus arcem confundere^g summam

Taliter accelerat, dum vires viribus addit,

365 Ecce recollectis comes undique viribus: 'Assum',

Clamat, 'et oppono tibi me pro cive tuendo.

Vivere permittas obsessos; viribus aude

Te conferre meis! Que gloria vincere paucos?

Maior¹¹ erit multoque magis^h speciosa tibi laus

370 Tot simulⁱ in plano conflagere^k; cominus uno

Ictu fortune¹² litem fac terminet ensis:

45 a) set. B 1. b) ita B; pixis P. (Barth. maluit: pictis); picis A (?). Br. c) proclivit A. d) rotatur B. ed. e) dampnifico A. f) fatiscit A. Versus 358. 359. cum antecedentibus, 360—362. cum sequentibus falso coniungunt ed. g) Barth. maluit contundere, quod rec. Br. h) deest B 2. i) si vis B 2 (P. sinis; Barth. corr. Si vis, omisso Tot). Recte A. B 1. Ch. (Br.). k) ita distinguit B 1; post cominus dist. ed.

1) Cf. Verg. Aen. IX, 503 sq.: Adcelerant acta pariter 271: multa vi. 9) Gualth. Alex. VII, 122: Talis
50 testudine Volsci Et fossas implere parant ac vellere in adversos Iovis irruit ira Gigantes, Fulmine
vallum. 2) Cf. Phil. II, 565. 3) Verg. Aen. quem dextram fingunt armasse poete, Cum iam etc.
VI, 163: vident indigna morte peremptum. 4) Verg. Cf. Verg. Georg. I, 281 sq.; Ovid. Met. I, 154; V,
Aen. I, 165: Desuper . . . imminet; cf. Aen. I, 419. 319 sq. 10) Ovid. Met. XI, 514: Iamque . . .
5) Ovid. Met. V, 197: Et prosternite humi. 6) Verg. Rima patet; Verg. Aen. I, 123: rimisque fatiscunt.
55 Aen. II, 494: primosque trucidant. 7) Claudian. 11) Cf. Gualth. Alex. IV, 563 sq. 12) Gualth. Alex.
IV. cons. Hon. v. 330: Saxa rotet; cf. Verg. Aen. II, 285: exponere bellis Uno velle simul fortune
X, 362; Gualth. Alex. IX, 82. 8) Verg. Aen. I, cuncta sub ictu.

- Cui fortuna dabit et virtus vincere vincat.
 Talia vociferans, Bobis expellere regem
 Posse putans, levium verborum callidus astu^a,
 375 Non procul a regis castris sua castra locare
 Presumit. Verum rex indignatus apertis
 Emicuit castris, correptis impiger armis,
 Quam comes optulerat avidus committere pugnam¹.
 Vespere iam sero², iam sole sub equore merso³,
 380 Ilico Guillelmus^{b, 4} volat archiepiscopus ille
 Nobilis, egregia qui clarus origine clarum
 Nobilitate genus animi^c geminabat⁵, eorum
 Unus, apostolico quibus est a cardine nomen⁶,
 Regine frater et regis avunculus. Is se
 385 Obicit ardenti bellicae calore furenti
 Ac^d reliqui proceres, et precipue Theobaldus,
 Presulis eiusdem frater, cui Belsia^e tota,
 Cui Blesense solum suberat Dunenseque castrum⁷
 Et spaciosa nimis regio castellaque plura,
 390 Urbs quoque Carnotum, quam civis tam numerosus
 Tamque potens clerus et tam^f predives opimant,
 Ecclesieque decus, cui scemate, mole, decore
 Iudicio par nulla meo reperitur^{*} in orbe;
 Quam⁹ quasi postpositis specialiter omnibus unam
 395 Virgo beata docet Christi se mater amare
 Innumerabilibus signis gratoque favore,
 Carnoti dominam se dignans^g sepe vocare;
 Cuius et interulam cuncti venerantur ibidem,
 Qua vestita fuit, cum^{*} partu^h protulit¹⁰ agnum,
 400 Qui mundi peccata tulit¹¹, qui sanguine mundoⁱ
 Mundum¹² mundavit a primi labe parentis,
 Qui thronum mundum sibi sanctificavit eandem,
 Sic ut virgo manens matris gauderet honore:
 Hii⁺ duo pre cunctis zelo maiore benignis
 405 Corripiunt monitis^{*} et amico famine regem:
 'Inclite^{*} rex, bellum tempus non exigit istud.
 Non debet rex tam validus configere cuiquam
 Tempore sub noctis; prius est disponere turmas,
 Militibus dare prepositos aliisque^k manipulis,
 410 Ut quem quisque locum teneat, quis quemque^l sequatur,
 Absque errore sciat, castrensis ut exigit ordo.
 Rex bone, ne faxis, ita te^m ne spreverisⁿ, ut qui
 Innumeris solus preferris^o milibus optes
 Ordine^p tam laxo^q caput obiectare periclis¹³.

a) hastu A. b) Willelmus A; Guill'mus B. c) animis ed. d) ita B 1; At B 2; Et A. e) Blesia A. f) quam A.
 g) dignam B. h) partū B 1; partum B 2. i) munda A. k) Barth. corr. aliosque. l) quēque B 1, sed signum
 compendii superscriptum facile ad lineam priorem referre posses; queque B 2. m) post suppl. B 2. n) sperneris B 1,
 sed linea perducta del. et spreveris al. manu in marg. o) preferri A. Ch. p) ordina corr. ordine B 2. q) lapso B.
 Cf. Gualth. Alex. IV, 529: ordinibus laxis.

1) Ovid. Met. V, 75: *avidi committere pugnam*; cf. Verg. Aen. V, 69. 2) Ovid. Met. IV, 415: *seroque trahunt a vespere nomen*. 3) Verg. Aen. VI, 342: *Quis te ... medioque sub aequare mersit?* Ovid. Met. XIV, 548: *medioque sub aequare mergit*. Met. XIII, 878: *sub aequare mergor*. 4) Remensis. 5) Ovid., Ex Ponto I, 2, 2: *Et geminas animi nobilitate genus*. 6) Gualth. Alex. VII, 325: *sortiti a cardine nomen*. 7) La Beauce, le Blésois, Château-dun. 8) De eadem ecclesia Phil. IV, 609: *Cui toto par nulla hodie splendet in orbe*. 9) Verg. Aen. I, 11: *Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam Posthabitā coluisse Samo*. Cf. quae de hac Carnotensi ecclesia Willelmus narrat Phil. IV, 600—614. 10) Prud. Hymnus ieiunantium, v. 2: *Quem partus albi virginalis protulit*. 11) Cf. Ev. Ioann. 1, 29. 12) Cf. Eberh. Labor. III, 430: *Sordibus immundus Mundus non est mundus*. 13) Verg. Aen. II, 751: *rursus caput obiectare periclis*.

415 Cras potius pugnare decet sub tempore lucis,
Quo quis ab hoste suum discernere possit amicum,
Non de fortune¹ temere confidere vultu^a,
Sed virtutis opus² certis presumere⁺ signis³.
Absit ut incipiat hosti dare Francia causam

⁺ presumere^b, providere cum deliberatione, prout hic ponitur, *B. gl. in marg.*

420 Leticie vel se dubiis committere fati,
Que semper victrix⁴ felicibus extitit actis^c,
Colla superborum calcans virtute potenti.
Talibus alloquiis vix iram flectere⁵ regis,
Vix retinere queunt et vix in castra reducunt^d.

425 Talis Alexander castigabatur⁶ ab omni
Milite^e, cum medios muro se iniecit^{f,7} in hostes,
Unde fuit paucis vix succurrentibus hosti
Vi raptus, multo perfusus membra cruore⁸.

^e misit *A. Cf. Alex. IX, 368.*

Postquam nota fuit tanta indignacio regis
430 Atrabate⁹ comiti, metuit sibi castraque velli
Imperat, ut totus exercitus exeat ultra^h
Amnis aquas. Parent Flandri, tentoria vellunt
Transque meant flumen, et ibi sua castra locantes,
A castris regis procul eⁱ regione steterunt.

435 Protinus eiusdem noctis sub tempore scriptis
Et prece sollicitat Guillerum^k cum Theobaldo,
Ut prudenter ad hoc studeant inducere regem,
Quorum ductor^l erat et avunculus eius uterque,
Quod concedat ei treugas saltem octo diebus;

440 Quas simul optinuit illis mediantibus. In se
Fastu deposito⁹ tandem comes ipse reversus,
Armis proiectis^{*} regem submissus adorat
Cunctaque restituit, que rex repetebat ab illo,
Utque suo domino fuit extunc subditus illi.

^{*} depositis *A. Cf. Aen. XII, 707: armaque deposuere humeris.*

445 Pace reformata, redeunt ad propria leti,
Ille quod optinuit fisco sua predia reddi,
Is^m quia restitui meruit sibi regis amorem
Amissumque diu placita cum pace favorem,
Nec dampnum reputat ubi que non sunt sua perdit.

450 Sic regio quamⁿ lata patet Viromannica^o tota,
Ambianensis humus pariter cum Santeriensis^{p,10}
Ubertate soli regi cessere Philipo.

CATHALOGUS MATERIE LIBRI QUARTI^q.

Quartus Richardo^r confert patre scepra sepulto;
Qui mox Iherusalem properat cum rege Philipo.
Trinacriis^s hiemant^t in finibus, unde simultas
Non simul ire sinit^u ambos. Cedit Cyprus^v Anglis,
5 Francigenis Acharon; Gaza, Ascalo, Iopen^w utrisque.

a) motu *A.* b) est *add. B 2.* c) astis *corr. aestis B 2.* d) eunt *e corr. B 2.* e) deest *A.* f) ita *B;* incisit *Ch.* vertit *P.*; versat *Br.* g) Attrab. *B.* h) exeat extra vel ultra *A.* i) et *A.* k) Willermum *A;* Guill'mum *B.* l) doctor *B.* m) Hiis *A.* n) qua *A. Ch.* o) Viromannia *A;* Viromanica *B.* Cf. *supra v. 20.* p) Santeriensi *A.* q) *om. A;* Cath. quarti libri *B 1;* Quarti libri cath. *B 2.* r) Ricardus *A.* s) Tynacriis *B.* t) hiemat *A.* u) non simul sinit ire *corr. non s. i. sinit B 2;* Non sinit ire simul *ed.* v) Cyprus *A.* w) Ascalonopen *B 2.* Cf. *IV, 384.*

1) Hor. Epist. I, 11, 20: *Dum licet ac vultum servat fortuna benignum;* Ovid. Trist. I, 5, 27: *Dum iuvat et vultu ridet fortuna sereno.* 2) Verg. Aen. X, 469: *Hoc virtutis opus.* 3) Verg. Georg. I, 351: *Atque haec ut certis possemus dicere signis.* 4) Cf. *supra v. 16.* 5) Cf. Ovid. Met. I, 378: *si flectitur ira deorum.* 6) Respicit poeta quae narrat Gualtherus Alex. IX, 340—452. 7) Verg. Aen. II, 408: *et sese medium iniecit periturus in agmen;* II, 377: *medios delapsus in hostes.* 8) Ovid. Met. II, 607: *Candida puniceo perfudit membra cruore;* cf. Verg. Aen. XII, 65; II, 221. 9) Ovid. Met. XIV, 762: *Pone precor fastus.* 10) Le Santerre, regio Pontivio contigua.

Egrotat repetitque solum natale Philipus.
 [Richardus^a rediens capitur; sed et inde redemptus
 Francigenum bellis multa virtute resistit.
 Francos obtruncat dampnosa fraude Iohannes].
 Galterus renovat^a amissa^b cyrographa^c fisci.

*Versus 7. 8. 9.
 des. A.

5

QUARTUS LIBER INCIPIT^d.

1189.

Lege patrum veteri Richardum^e patre sepulto^f
 Efficit Anglorum primogenitura monarcham;
 Qui sublimatus^g constans in amore Philippi^h
 Mansit, eum tanquam dominum reverenter habendo,
 5 Nec fuit inter eos anno discordia pleno,
 Pace ligante bona gemini commercia regni.

10

1190.

Anxius interea rexⁱ Christo reddere votum,
 Proposito nuper sancto quod voverat illi,
 Preparat et^j vigili sibi providet omnia cura^k,
 10 Tanti procinctus sibi que^l desiderat usus,
 Que sibi deposcit series tam longa viarum^m.
 Premunitⁿ validis se pugnatoribus^o, et tot
 Quot^p satis esse putat ad tanta negocia tota^q
 Delectos patria bellis et pace probatos^r.

15

15 Fruge, leguminibus, argento, carnibus, auro,
 Rebus, equis, armis, biscocto pane meroque
 Innumeras^s honerat^t naves et, classe^u parata,
 Propulsus Zephiri spiramine movit ab urbe
 Ythalie, clarum posuit cui ianua nomen^v;
 20 Ebdomadisque tribus Tirrena per equora^w vectus,

20

Levus habens Romam, dexter Cartaginis arces^x,
 Post tempestates, post multa pericula, multas
 Passus iacturas, Trinacribus appulit horis^y.

30

Rex quoque Richardus^z, properans haut^{aa} segnius illo
 In crucis obsequium — constrictus ad hoc tamen ipsum
 60 Iure tenebatur iurando — movit ab urbe
 Massilia^{ab}, rebus ita premunitus^{ac} et armis
 Electisque^{ad} viris, ut non minor ipse Philipo
 Viribus^{ae} ac aliis, que presens postulat^{af} usus,
 Esse videretur. Hinc Tusca per^{ag} equora ductu
 65 Velivolo raptus numerosa classe Sicanos
 Ingreditur portus^{ah}, nil passus in equore dampni,

35

[†]) Millenus centenus erat deciesque novenus,

40

Quo petiit Francusⁱ rex regna marina Philippus.

ad v. 13. al. man. B1, in summo marg. post suppl. al. man. B2; ante v. 15. ins. ed.

a) revocat A. Cf. IV, 559: amissaque cuncta novari Imperat. b) auuisa B2. c) cyrographa A. d) haec des. A. e) Ricardum A. f) Philippi B1. g) vix B2. P. (corr. Barth.). Ch. h) Properat et B2; Dum properat vigili ed. i) Premunit B2. k) totas B1. l) robustos ed.; probatos in marg. Ch. Br. m) Inimeras corr. Inumeras B2. n) onerat B. 45 o) classa corr. classe B2. p) Ricardus A. q) premunitur A. r) Selectisque A. s) hunc versum al. atram. in marg. ins. B1. t) Frōdus corr. fac corr. francus B2.

1) Cf. Phil. III, 748. Obiit Henricus II. in Normannia a. 1189, Iul. 6; 'sepultus est apud Fontem Eboraudi in abbatia ibidem Deo servientium monialium', Gesta regis Henrici II, ed. Stubbs, vol. II, p. 71. 2) Consecratus d. Sept. 3, ibid. p. 79. 3) Ovid. Met. XV, 65: Cumque animo et vigili perspexerat omnia cura; cf. Verg. Georg. I, 167. 4) A. 1190, m. Aug. Cf. Itinerar. regis Ricardi, ed. Stubbs, p. 151. 5) Ovid. Met. XIV, 8: Tyrrhena per aequora lapsus. 6) Verg. Aen. I, 298 (IV, 347; Gualth. Alex. VII, 407): Cartha-

ginis arces. 7) Verg. Aen. VII, 39: Ausoniis exercitus adpulit oris. — Messanam pervenit rex Sept. 16. 8) Verg. Aen. IV, 149 (cf. VII, 383): haut illo segnior ibat. 9) Aug. 7; cf. Gesta Ric. l. c. p. 112. De regis itinere ibid. p. 113 sq. 10) Prudent. Psychom.: supra quam postulet usus Debitus. 11) i. e. Messanam, Sept. 23; cf. Itinerar. regis Ric. l. c. p. 156; Gesta Ric. l. c. p. 125. — Verg. Aen. V, 24: portus- 55 que Sicanos.

Gaudia Francorum renovans regisque Philipi,
Qui tunc Mecherina^a novus¹ hospes in urbe manebat.

Exultant Siculi, gaudet Trinacria^b tota²

70 Hospitibus tantis, tot habentibus agmina secum;
Quos rex Tancredus magno suscepit^c honore,
Ditia qui gentis Sicule³ tunc frena regebat,
Insidiis mixta vi sceptrum potenter adeptus.

Rex Guillelmus^d erat nuper defunctus⁴, et eius

75 Uxor Richardo^e gaudebat fratre Iohanna⁵,
Nec quo se^{*} viduam consolaretur habebat,
Nec qui posset^f erat heres succedere regi⁶;
At soror eiusdem⁷ Constantia, rege sepulto,
Iure volebat ei succedere prole carenti.

* se quo A.

80 Tancredus, fuerat qui regis avunculus⁸, illam
Non patiebatur patriis^g accedere^h sceptris,
Presumens nullo succedere iure nepoti
[Seque^{*} novum regem spoliata nepte creare].

* v. 83. deest A.

85 Illa tamen regis Henriciⁱ cum foret uxor,
Qui fuit imperium Romanum tempore nactus
Post modico, facta est regina iuvante marito,
Que, simul imperii et regni diademate fulgens,
Restitui prorsus meruit sibi iura paterna;
Postea^{*} que genuit Fredericum, qui modo regnat,

90 Theutonicos cum Romanis Siculisque gubernans.

Heu, quam mutari levis est affectio mentis

Humane, quam se diversis motibus^k aptum
Exhibet humanum cor, suggestoris iniqui
Fraudibus illectum, qui, supplantator amoris,

95 Semper agens^{*} odium, lites serit^l inter amicos,
Quosque videt iunctos aliqua discriminat arte,
Ut sibi subiciat disiunctos, quos^m superare
Non valet, alterno dum consociantur amore,
Dum stant, dum temere non incurvantur, ut hosti

* amans A.

100 Sit via, cui nullos estⁿ supplantare potestas
Preter eos, qui se incurvant, ut transeat ille^{*}.
Nosque nimis faciles sumus illi cedere^o, qui nil
In nos iuris habet nisi quantum cedimus illi,
Immo^p si volumus, quando^q temptamur ab illo,

* hostis A.

105 Unde resistamus satis intra nosmet habemus,
Quod nobis virtus^{r.9} prestat divina, nec ullus

*) Eius facta parens Frederici quo (l. qui) modo totam
Italiam cum Theutonicis Siculisque gubernat A.

a) ita A. B; Mechina et Messina ed. b) Tin. B 1; Cinacria B 2. c) suscepit B 2. d) Wlls A; Guills B 1; Guill'mus B 2.
e) Ricardo A. f) possit B 2. g) petriis corr. patriis B 2. h) succedere B 2. ed. i) Henricus A. k) mūtibus A.
45 l) ferit A. m) deest A. n) esse B 2. o) cede A. p) Imo B 1. q) quantum ed. r) virtus p. virtus B 2.

1) Verg. Aen. IV, 10: *Quis novus his nostris successit sedibus hospes?* 2) Cf. Verg. Aen. V, 450.
3) De rebus Siciliae istorumque Tancredi ac Guillelmi origine et gestis cf. etiam Ryccardum de S. Germano, SS. XIX, p. 324 sq. 4) A. 1189, Nov. 15. 5) Ad v. 74. 75. cf. Itinerar. regis Ric. l. c. p. 154. 6) Fortasse hoc loco (cf. v. 77. et 79) poeta respicit Petr. de Ebulo, ed. Winkelmann, v. 35 sq.:

55 *Post obitum formose (Will.) tuum, que sceptrum gubernet*

Et regat ex proprio sanguine prole cares.

Nec facis heredem nec qui succedat adoptas:

Ex intestato debita solvis humo . . .

Nam satis est iurasse semel, te prole carente,

Quod tuus in genere sceptrum teneret avus.

Sed in verbis etiam consonat cum Ovidio, Met. XV, 1:

Quaeritur interea, qui . . . tantoque queat succedere

regi. 7) Errat Willelmus; Constantia soror erat

Willelmi I, patris Willelmi II. 8) Minime; spurius

Rogeri ducis Apuliae († 1149), qui fuerat patruus

Guillelmi II. regis. 9) Cf. Prudent. Psychom.

v. 11—17.

1190.

Cogitur esse malus, nisi sponte receperit hostem.
 Nam suggestori^a subicit nos sola voluntas,
 Que¹ si defuerit, peccatum nullus habebit.

110 Reges ecce duos amor² unus, spiritus idem,
 Una fides unit et sic conglutinat, ut nil
 Hic amet aut fugiat, nisi quod^b fugit aut amat ille:
 Tantus ad alterutrum ligat ardor amoris utrumque^c.
 Sed durare diu dilectio tanta nequivit

115 Inter eos; Richardus enim³ quod corde tegebat
 Nactus oportuno tempus⁴ detexit, et illum
 Talibus alloquitur: 'Bone rex, cui Francia paret,
 Cuius ego miles, cui sum iuratus in arma⁵,
 Cui tanquam domino fateor me iure teneri^{*},

* ligatum A.

120 Quem tremit Egyptus regioque Paestica, cuius
^dPrestolatur opem Domini crux atque sepulcrum,
 Audito cuius Saladinus nomine⁶ pallet,
 Iam sua, iam victi tendunt tibi brachia⁷ Parthi⁸,
 Inclinatque tuis Acharon sua menia signis;

125 Neu^e queso tibi displiceat quod detego verbum:
^{*}Germanam⁹ tibi reddo tuam, causamque latentem¹⁰,
 Qua compellor ad hoc, a me, rogo, querere noli¹¹.
 Ipsa quidem nupsit michi per sponsalia tantum,
 Nil ultra, nec eam novi carnaliter unquam.

130 Et iam iuncta thoro¹² est michi Berengaria, regis¹³
 Filia Navarre^f, sacrum iam copula carnis
 Consummavit opus, facti caro iam sumus una¹⁴.
 Nulla quidem causa est, quod eam dimittere possim,
 Amodo cum michi sit et lege et carne iugata¹⁵.

135 Sunt comites, sunt¹⁶ barones, quorum soror uni,
 Rex venerande, tua meliori federe nubet¹.

Obstupet^g et nimia rex obmutescit ab ira¹⁷;
 Post tamen hoc breviter sermone reconvenit illum:
 'Si michi germanam reddis, nichilominus omne

140 Germane dotalicium michi reddere debes^h;
 Que cum germana tibi sunt data^{*} nomine dotis,
 Nunc ad me debent redeunte sorore reverti.

* data cum
(l. sunt) tibi A.

Sed nichil ad presens queror aut peto, nolo minari.
 Maius opus superest; sine lite quod instat agamus,

*) Pro v. 126—129. in A leguntur hi:

Nupsit Aelisis michi per sponsalia tamen (l. tantum)
 Vestra soror, nec eam novi carnaliter unquam,
 Unde illam nunc reddo tibi, causamque latentem,
 Qua compellor etc.

a) suggestori A. b) que ed. c) utrinque B 2. ed. praeter Barth. d) Cui⁹ ins. B 1, sed lin. rubra del. e) Ne B 2. ed.
 f) Navarie A. g) Ostupet B. h) debent A.

1) Cf. Liv. I, 58: *et unde consilium afuerit, culpam abesse*. 2) Verg. Aen. IX, 182: *His amor unus erat*. Cf. Sall. Cat. c. 20: *idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia est*. 3) Multa quae ad rem pertinent omittit Willelmus; cf. Itiner. Ric. l. c. p. 159 sq.; Gesta Ric. l. c. p. 127 sq. 159 sq.; Toeche, 'K. Heinrich VI', p. 160 sq.; R. Röhricht, 'Hist. Zeitschr.' XXXIV, p. 45 sq. 58 sq. 4) A. 1191, m. Mart. 5) Ovid. Met. XIII, 50: *iuratus in arma*; cf. supra II, 280. 6) Claud.: *et audito pallescunt nomine reges*; Gualth. Alex. VI, 7: *Cuius inhorrescunt audito nomine reges*. 7) Ovid. Met. III, 723: *quae matri brachia tendat*. 8) i. e.

Turci; cf. II, 349. 9) Alesiam. 10) Verg. Aen. III, 32: *causas... latentes*. 11) Cf. Phil. III, 631 sq. et Gesta regis Ric. l. c. p. 160. 12) Ovid. Met. I, 353: *(Quam mihi) Deinde torus iunxit*. 13) Sanchonis I. 14) Cf. Genes. 3, 24. 15) Talia Richardus Philippo dicere non poterat: Berengaria cum Alienore Messanam venit 'eodem die (1191, Mart. 30), quo rex Francie inde recessit'; in matrimonium eam duxit Richardus in insula Cypro 'apud Limozun' (Limasol) d. 12. Maii. Cf. Itinerar. Ric. l. c. p. 196. 16) Cf. Verg. Aen. XII, 24: *Sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus arvis* etc. 17) Cf. Verg. Aen. I, 613. 614.

145 Servitioque crucis instemus et eius honori, 1190.
 Qui mundi¹ peccata tulit, pro cuius amore
 Taliter externis peregrini vivimus horis.
 Salvas concedo treugas tibi, dum crucis arma
 Servitio tuleris, dein^a meque meosque timeto².

150 Regis verba placent Richardo^b, nil petit ultra, * conceptio A.
 Treugarum talis concessio^{*} sufficit illi.
 Non tamen exhibuit liquido se corde Philipo
 Extunc^{*} sive suis, nec vero Philipus eidem * Postea A.
 Mente fuit placida². Qui cum iam quinque fuissent

155 Mensibus hibernis Sicula in regione morati, 1191.
 Anglorum regem monuit^c rex noster, ut una
 Aggrediatur^d iter secum Dominique sepulcro^e
 Succursum prestat, sicut iuraverat illi.
 Noluit ille tamen, Siculis sed mansit in horis³,

160 Auxilium prestans Tancredo in prelia regi,
 Infestabatur quibus undique. Proinde Philipus
 Rex cum Francigenis zephyris dant carbasa primis
 Vere novo⁴, et leva Grecos a parte relinquens,
 A dextra Pharios, Cretam Cyprumque^f secundis

165 Preteriens velis Acharon illabatur urbi
 Pasche^{*} nocte sacra, quem sic celestis agebat * Nocte sacra
 Gratia, quo firmis sacre sollempne diei pasche A. Apr. 13.
 Exigeret plantis

325 Tunc rex Richardus^g multis infensus^h ab illa 1192.
 Cogitat⁵ egressu tacito discedere terra.
 Dissimulat regem, paucisqueⁱ trieribus equor
 Sulcat, et Yonio^k progressum denique ponto
 Adria suscepit^l et^m dextro remige litus

330 Misit in Illiricumⁿ, quo navibus ille relictis
 Imperiale solum cultu Templarius⁶ intrat,
 Privato ut tectus habitu securior iret.
 Ille quidem multos magnates leserat, unde,
 Dum metuit multos, multis se^o dissimulabat.

335 Dux tamen agnovit illum tuus, Austria, cuius
 Partibus in Syrie^p tentoria^q ruperat atque
 Indignis nimium probris affecerat illum.

Heu, quis fortuitos casus evadere possit,
 Prospectumque^{*} sibi fato vitare periculum! * Provisumque A.

340 Sepe fit insidiis peior vis obvia casus.
 Fatorum serie contingit sepe, quod hostis
 Plus improvisus solet explorante nocere.
 Quid prodest⁷ versare dapes, servire culine?

45 a) deinde A. B 2. b) Ricardo A. c) movit A. d) Aggrediatur A. e) sepulcrum A. f) Ciprumque A. g) Ricardus A. h) infensus B; infestus P. Ch. in margine, Barth. Br. i) que deest A. k) Ionio A; Yonie B. Cf. Verg. Aen. V, 193; Ovid. Met. XV, 50. 700. l) suscepit B 2. m) a B. ed. n) Illicum B. o) deest A. p) Sirie A. q) temptoria A.

1) Euang. Ioann. 1, 29. 2) Cf. Itinerar. reg. Ric. confusus et exspes . . . Cogitat occulte Normannica
 50 l. c. p. 170; Gesta regis Ric. l. c. p. 161. — Ovid. linquere rura. 6) Ita etiam Gervas. Dorobern.,
 Met. XIII, 214: longi taedia belli Mente ferant SS. R. Gall. XVII, p. 675; eum 'vestes et cetera
 placida. 3) Cf. Phil. IV, 197: Nec mora detinuit omnia ad similitudinem gentis illius terre habuisse',
 Richardum longa Sicanis Finibus, immo Cypron narrat Rogerus de Hoveden 717. 7) Petrus de
 adiit; Gesta Ric. l. c. p. 162. 4) Ovid. Met. XV, 202: Ebulo, ed. Winkelmann, v. 1049: Quid prodest ver-
 55 puerique simillimus aevo Vere novo est. 5) Cf. sare dapes, servire culine?
 Phil. VII, 817: At rex Anglorum (Iohannes) nimium

1192. [Quid* iuvat officio dominum vilescere servi?]
 345 Quid flexisse viam¹, vestes^a mutasse suoque
 Se famulo regem finxisse minore^b minorem?
 Nil Minturnensi Mario latuisse palude²
 Profuit, aut Thetidi^c natum sub* veste pudenda³
 Virgineis miscere choris^d Lichomedis* in aula.
 350 Nec rex celatur⁴, nec mons absconditur, ipsa
 Regia maiestas^{e.5} numquam se passa latere,
 Quicquid agat, regis* persona patebat ubique,
 Quesitasque negans sibi^f caligare latebras⁴,
 Proditur et mediis tenebras non invenit umbris,
 355 Dum quocumque^g specu* proprio splendet ab igne.
 Ecce latens capitur⁶, et ab illo, quem metuebat
 Ille^h magis, quem plus vitare volebat, ab illoⁱ
 Ecce latens capitur, qui non querebat eundem,
 De quo nulla sibi suberat spes inveniundo.
 1190. 360 Anno preterito⁷ Magnus Fredericus^k, abhorrens
 Tedia longa^{l.8} maris, Cilicum per plana petebat^m
 Iherusalem, cruce signatus cum Theutonicorumⁿ
 Milibus innumeris. Qui cum properanter adiret
 Niceam, pagis degressus ab Antiochenis,
 365 Sole calens dum se medii^o fervore diei⁹
 Balneat incaute cuiusdam gurgite rivi,
 Interceptus aquis fit mortis preda repente.
 Quo subit imperium defuncto filius eius
 Henricus, patrii iuris successor et heres¹⁰.
 370 Nec tantum promovit eum successio gentis,
 Quam cleri et procerum super hoc electio iuvit.
 Est etenim¹¹ talis dinastia^{p.†} Theutonicorumⁿ,
 Ut nullus regnet super illos, ni prius illum
 Eligat unanimis cleri* procerumque voluntas.
 375 Tali ergo Henricus successerat ordine patri,
 Tuncque moram Magontina^q faciebat in urbe,
 Cum regem Anglorum dux¹² obtulit* Austrius illi;
 Quem sic alloquitur: 'Tu, nuper regis amicus
 Usurpativi, contra nos* bella movebas,
 380 Impia Tancredi iuratus in* arma¹³, meamque
 Uxorem patris solio privare volebas.
 Nuper et in Syria, Saladini exenia palpans,

* v. 344. deest A.

* Licomedis in
aula A. 5
* sub veste pu-
denda A.

* regum A.

* loco A.

† dinastia est dignitas habendi
vel eligendi regem *gl. marg. B2*.* procerum cleri-
que A.

* tradidit A.

* me A.

* sustentans A.

a) vestem A. b) timore A. c) Thetidi A; Theadi B 1 (*ubi in marg.: Thetidi*). 2; Thetidis Br. d) thoris B 2. *ed., in 40 marg. choris Ch.* e) magestas A. f) sibi negans *corr. n. s. B 1; s. n. B 2; caligasque negans A.* g) quo-
que A. h) Ipse A. i) *qui in A sequebatur versus iam erasus idem fuisse videtur ac v. 360.* k) Frid. B 1. l) lon-
gua A; ferens *add. sed del. B 2.* m) patebat A. n) Theutonicorum B 2. o) medio A. p) dinastica A. q) Magon-
tina B 2; Moguntina A.

1) Cf. Verg. Aen. V, 28: *Flecte viam velis.* 2) Ovid., Ex Ponto IV, 3, 47: *In coeno latuit Marius canna-
que palustri*; cf. Lucan. Phars. II, 70. 71; Iuv. Sat. X, 276: *Minturnarumque paludes.* 3) Cf. Stat. Achill. I, 652 sq.; Gualth. Alex. VIII, 236. 237. 4) Cf. Lig. IV, 377: *Nec princeps latebras nec sol
desiderat umbras, Abscondat solem qui vult abscon-
dere regem*; Alex. VIII, 235: *Sit michi respondit
latebras quesisse pudori.* 5) Cf. Lig. V, 44 sq. 6) A. 1192, Dec. 20. — Petr. de Ebulo v. 1051.
1052: *Rex sub veste latens . . . Captus defertur
cesaris ante pedes.* 7) Profectus est Fridericus
a. 1189, Mai. 11, decessit a. 1190, Iun. 10. 8) Cf.

Ovid. Met. XIII, 213: *longi taedia belli.* 9) Gualth. 45
Alex. III, 393: *arva Exurit Titan medie fervore diei.*
10) Lig. I, 56. de eodem Henrico: *qui iure paterno
Virtutum regnique simul successor et heres.* 11) Cf.
Otto Fris., Gesta II, 1, SS. XX, p. 391; Lig. I,
243 sq.; G. Waitz, 'D. VG.' VI, p. 128. 12) Multis 50
omissis poeta respicit curiam Moguntinensem anni
1194, Febr. 4. Iam anno praeterito, a. 1193, mense
Martio (23.—25.), in curia Spirensi imperatori regem
tradiderat dux Austriae; cf. Toeche, 'K. Heinrich VI',
p. 564, 2; ad v. 378 sq. vide Radulf. Coggeshal. 73; 55
Petr. de Ebulo v. 1055 sq. 13) Cf. supra II, 283.

- Christicolas Christi^a crucis hostibus exposuisti,
 Dum Gazam, Ioppen Ascalonemque sine armis
 385 Et sine conflictu subverti sponte tulisti,
 Imperiique mei proceres occidere quosdam
 Et male tractare plures non erubuisti.
 Immo tuum dominum, nostri^b genitoris amicum
 Et fratrem nostrum, voluisti tradere Parthis,
 390 Ut mutilata suo lugeret Francia cornu¹,
 Ne sua que retines iniuste iura reclamet.
 Non tulit ulterius², acsi resideret avito
 Innixus solio³ vel in aula Linconiensis⁴
 Aut medio Cadomi⁵, quasi cultus immemor, in quo
 395 Captus habebatur, regaliter, ore disertus^c,
 Corde leonino vocem prorupit in istam:
 'Prodeat in medium, qui me de prodicione
 Arguat, armatus veniat⁶ subeatque duellum
 Me contra, si me super hoc convincere possit.
 400 Non tamen usque adeo virtus michi deficit, ut me
 Fidentem de iure meo solitoque vigore
 Vincere quis possit; fiat quod iure cavetur*,
 Lex michi ni^d parcat, mortem non deprecor⁷ ultra^e.
 Si pro germane pugnavi iure⁸, suumque
 405 Denique ius per me Tancredus reddidit illi,
 Imperium facto vestrum non lesimus isto.
 Parce, precor⁹, nostris erroribus atque labori,
 Parce, precor, patrie, meus, heu^f! quam depopulatur
 Frater¹⁰, Francigenum* in me qui movet impius^g arma.
 410 Dum moror hic captus, mea rex castella¹¹ Philipus
 Diruit^h ad libitum: Gisorti menia fregitⁱ,
 Iam sibi Paciacum^k,¹² sibi iam subiecit Hibream¹³,
 Iam Bellum-montem¹⁴ cepit castrumque Leonum¹⁵.
 Tu novus es princeps, instant tibi prelia, questu
 415 Multiplici video multoque numismate valde*
 Nunc opus esse tibi, si vis superare tot hostes,
 Quot modo* contendunt tibi se prestare rebelles.
 Mille dabo argenti marchas tibi centuplicatas^l,
 Meque tibi sceptrumque meum subiecta fatebor.
 420 Commoda nulla tibi confert mea¹⁶ captio, nulla
 Laus est armatum^m palmis affligereⁿ regem.
 Iam nimis afflicto sine me succurrere regno^o.
 Annuit¹⁷ hiis princeps dictis et mitior infit^o,
 Claruit et paucis eius sententia verbis:

* modesto A.

* iubetur A.

* dote A.

* Francorum A.

* magnum A.

* tibi contendunt
modo A.

a) crucis Christi *corr.* Chr. cr. B 1; cr. Chr. B 2. b) nostrum A. c) deserto *corr.* diserto B 2. d) non A; in im-
 parcat in marg. ni B 1. e) ultra B 2. f) heri *corr.* heu B 2. g) ipi⁹ B 1; ipsius B 2. h) Dirruit B 2. i) fran-
 45 git ed. k) Paciatum B 2. l) centupl. B 1. m) ita A. B; Laus exarmatum *corrigendum censet Barth. Nihil mutandum.*
 n) conflogere (*sic*) in marg. Ch. o) insit B 2.

1) Eundem fere versum legimus IV, 273: *Ne m. s. Salva pace tua veniat, qui pugnet et instet*
 l. F. c. Cf. Dan. c. 7, 24. 2) Ovid. Met. III, 487: *Obiectis, faciens ensis utrique fidem.*
Non tulit ulterius; cf. Prud. Psych. 715. 3) Verg. 7) Ovid. Fast. II, 103: *mortem non deprecor*; cf. Verg.
 50 Aen. I, 505: *solioque alte subnixa resedit*; VII, 169: Aen. XII, 931. 8) Petr. de Ebulo l. c. v. 1062: *iura*
et solio medius consedit avito; Ovid. Met. VI, 650: *sororis agens.* 9) Ovid. Met. II, 361: *Parce, precor,*
Ipse sedens solio Tereus sublimis avito. 4) Lincoln. *mater quaecunque est saucia clamat, Parce, precor,*
 5) Caen. 6) Apud Petrum de Ebulo, v. 1073 sq., *nostrum laniatur in arbore corpus.* 10) Iohannes.
 Richardus imperatori respondet: 11) Cf. Itinerar. reg. Ric. l. c. p. 443. 12) Pacy-sur-
 55 *Sum reus, auctor abest nec adest, sed abesse necesse* Eure. 13) Ivry-sur-Eure. 14) Beaumont-le-Roger
est; (dép. Eure). 15) Lyons-la-Forêt (dép. Eure). 16) Cf.
Quisquis erit, vires regis et arma probet. IX, 45. 17) Ovid. Met. XV, 683: *Annuit his etc.*

1194.

425 'Sicut dixisti facias et liber abito'¹.

Rex igitur dictum re firmat et inde recedit²
 Liber, et Albidiam³ post tempora longa revisit.

Domni-Martini^a comes interea Reginaldus,
 Boloniam toto comitissam cum comitatu

585 Cui rex addiderat, et Baldoinus⁴, honoris
 Iure palatini clarus proavisque superbus,
 Helisabeth frater regine, Henavius atque
 Flandricus archicomes, Francorum rege relicto,
 Regis ad Anglorum partes iam transtulerant se;

590 Multi preterea barones, eius amici
 Occulte facti, tecta illi mente favebant,
 Qui^b magnos sibi quosque viros in amore ligabat
 Cordaque Francigenum sibi venabatur avara
 Muneribus crebris promissorumque lepore,

595 Argentum dum largus eis dispergit^{*} et aurum,
 Ornamenta, cibos, exenia, predia, villas;
 Sed non Barrensem⁵ potuit corrumpere donis.

* largitur A.

EX CATHALOGO MATERIE LIBRI QUINTI^c.9.^d Nemurci comitem capiunt.

EX LIBRO QUINTO.

1199.

Elapso post hec non multo tempore frater

345 Flandrini comitis, et erat Nemurcius idem
 Iure comes, patrio confinia Lensica multo^{*}
 Milite dum lustrat, capitur sociique bis octo⁷,
 Qui comitabantur ipsum, quos regis amici,
 Illas^{*} dum partes ex eius parte tuentur,

* raro A.

* dum partes illas A.

350 Bello^{*} confectos compellunt vincla subire.EX CATHALOGO MATERIE LIBRI^f OCTAVI.

12. Romipetas servosque crucis ferus impedit Otho.

EX LIBRO OCTAVO.

1210.

Nec minus⁸ hac ipsa sub tempestate^g Iohannis

920 Otho nepos regis Saxonicus, omine levo
 Quem sors extulerat⁹ ad summi culmen¹⁰ honoris,
 Fleret ut imperium sordere Nerone secundo,

a) Domini Martini B 2. b) Quis A. c) deest A; Materia quinti libri B 1; Mater. l. V. B 2. d) v. 8 in cod. A, ubi omittitur v. 5. e) Bella corr. Bello B 1; Bella B 2. f) deest A; M. l. o. B. g) ita A; penthecoste B 1; pente- choste B 2; pentecoste ed.

1) Cf. Petr. de Ebulo, v. 1085—1088:

*Flectitur hac humili prece, quem non mille talenta
 Nec summi potuit flectere carta patris.*

*Imperio postquam iurans se subdidit, inquit:**'Vivat in eternum lux mea, liber eo'.*

Et ibid. v. 1057: *Parco tibi; iam liber eas in sanguinis
 haustum. Walterus Rotomag. archiepiscopus, qui tunc
 Moguntiae erat, Radulfo scripsit: Erat siquidem quod
 ei dominus imp. significavit, quod eum in custodia satis
 diu tenuerat, sed eum liberum dimittebat et absolutum,
 ut sui ipsius de cetero habeat potestatem: 'Liber et
 explicitus ad sua vota suus', Radulf. de Diceto 672*

(SS. R. Gall. XVII, p. 645). 2) A. 1194, Febr. 4. — Met. III, 353: *Dicta Iovis firmat.* 3) Angliam. Cf. Itin. Ric. l. c. p. 446. 4) Foederis instrumentum, quod cum Richardo pepigit Balduinus, ediderunt Rymer I, 45 p. 30. ed. 2, et Brial, SS. R. Gall. XVII, p. 46. 5) Guillelmum de Barris. 6) Lens (départ. Pas-de-Calais, arr. Béthune). 7) Ipse Willelmus in Gestis scripsit 12. 8) Cf. E. Winkelmann, 'Phil. v. Schwaben' II, p. 205 sq. 9) A. 1209, Oct. 4. 10) Gualth. 50 Alex. II, 536: *quem summo culmine rerum Extulerat virtus; Alex. VIII, 122: adspirat ad summum culmen honoris.*

- Urbis^a Romulee fines et iura beati
 Vastabat Petri, patrimonia propria¹ servi
 925 Servorum Christi, que vere^b noverat esse
 Iuris apostolici², sibi vi rapiebat et armis.
 Romipetas et qui Sancte succurrere Terre
 Ibant ex voto, quos crux assumpta tueri
 Et tutos prestare omni debebat ab hoste,
 930 Suppliciis animo variis subdebat amaro,
 Hos spolians, illos occidens, membra quibusdam^c
 Amputat, obscuro multos in carcere claudit,
 Extorquere queat ut plura numismata^d clausis.
 Si quem paupertas tutum iubet ire, flagellis
 935 Ceditur, in patriam vestigia vertere iussus,
 Sedis apostolice ne limina possit adire.
 Obsidet introitus villarum, publica nulli
 Strata patet, nullis aditus³ dat semita tutos;
 Armatus valles et confraga predo coronat⁴,
 940 Ne queat hac ullus aut illac ire viator.
 Pontes et gladiis et vispillonibus^e horrent,
 Ut quotquot veniant spolient vi; nulla facultas
 Visendi Romamve⁴ datur Dominive sepulcrum.
 De media plerosque via docet ire retrorsum
 945 Rumor et infectis remeare^f ad propria votis,
 Ne sua cum nequeant indempnes solvere^g vota,
 Presumant certo sese obiectare periculo⁵.
 Propter enim votum nulli est in dampna ruendum,
 Cum melius possit alio sub tempore solvi.

* reddere A.

CATHALOGUS MATERIE LIBRI NONI^g.

- Scismaticos parat in nono delere Philipus.
 Bolonides regnum turbat profugusque Iohanni
 Othonique fidem, Ferrando complice, iurat.
 Concilium celebrant cum rege Suessone Franci,
 5 Quo se scismaticis statuunt communiter hostes;
 Albidiamque forent cum iam transire parati,
 Subicit Eneadis et se et sua sceptrum Iohannes.
 Dampnum Dan infert classi, totusque crematur
 Cum regione locus^h. Ferrandi prodicionem
 10 Flandria tota luit, Francorum perdita ferro,
 Sed miserabilius perit omnibus Insula fallax.
 Tornacum Flandriⁱ septem⁶ tenuere diebus.

* sinus A.

* capiunt Flandri et mox
perdere lugent. A.NONUS LIBER INCIPIT^h.

- Rex ita dum sevit in Christi membra Iohannes,
 Ecclesiamque pari ferus Otho furore molestat,
 45 Hicⁱ Anglos, hic Romipetas enormiter angens,
 Audit et innata motus pietate Philipus^k
 5 Ecclesie dampnis cleri populique ruinis
 Compatitur Christique dolet decrescere cultum;
 Audit et ultorem Domini ecclesieque fidelem
 50 Se fore^j promittit, animoque in vota ligato

* dare A.

a) urbs Romelee A. h) post suppl. B 2. c) quorundam, in marg. al. manu quibusdam B 2. d) numismate A.
 e) vispillonibus A. f) ad pr. rem. B 1 (corr.). 2. g) deest A; Mat. n. l. B. h) deest A. B 1 (ubi tamen proxima
 lin. littera rubra inc.). B 2. Cf. supra l. II. i) Ille A. k) ita plerumque A, nonnumquam B.

1) Nomina v. supra in Gestis p. 302; Phil. X, 635 sq. coronant. 4) Cf. Chron. reg. Col., SS. XVII, p. 824;
 55 2) Errat Willelmus; cf. E. Winkelmann l. c. p. 239. Emo, SS. XXIII, p. 471. 5) Cf. Aen. II, 751:
 3) Cf. Verg. Aen. IX, 380: omnemque aditum statione caput obiectare periculis. 6) Cf. infra v. 702.

- Contra scismaticos magno ciet^a arma paratu¹,
 10 Communemque iuvat privata iniuria causam.
 Bolonides etenim se iam subduxerat illi,
 Othonis reprobi^a partes Anglosque secutus,
 Non veritus iam ter ignominiosus haberi,
 Quo coram cunctis magis infamaret eundem^b
 15 Tercia proditio, triplicataque factio culpe
 Proditionalis penis gravioribus illum
 Afficiat^a dignumque eterno² carcere reddat.
 1212. Nescius ergo suum se procurare nocumen,
 Nec pre corde videns, olim sibi quanta suisque
 20 Presenti infelix pariat dispendia facto,
 Transit ad Othonem; summo quem letus honore
 Suscipit et nequam sibi federe colligat Otho³.
 Neve venenosas moveat dubitatio mentes,
 Firmat amicitie iuratio fedus inique;
 25 Se reliquo firmum tanquam sibi iurat^a uterque,
 Auxilia ut contra Francos sibi mutua prestant,
 Inque Dei servos animo grassentur eodem,
 Quos de Francorum regno propellere iurant,
 Si modo se dederit illis fortuna benignam.
 30 Inde per albicomas populos patriamque feracem,
 Quam Scaldus^c fecundat aquis Lidusque^d profundis,
 Flandrum litus adit, ubi pinum nactus, ad Anglum
 Navigat et tali compellat famine regem^e:
 'Si factis condigna meis pensare, Iohannes,
 35 Premia forte velis observatoque rigore
 Iusticie tractare reum, pietate remota,
 Non prius accipiet brevis hec oratio finem,
 Quam tua me gladio iubeat censura feriri,
 Occius ut facias caput hoc a corpore velli.
 40 Me scio nempe tuum merito amisisse favorem^a;
 Nam tibi nil Franci, nil rex, nil bella tulissent
 Gallica, ni clipeus inprimis noster adesset.
 Unde nec ammiror, si me sic oderis, ut me
 Tollere de medio tua quam cito cogitet ira.
 45 Sed quoniam fructum^d mea confert mors tibi nullum⁶,
 Vitaque nostra potest tibi commoda multa^a referre,
 Vivere commodius tibi me^e permitte, meoque,
 Si sapis, a iugulo gladios procul esse iubeto.
 Nam quod se michi rex manifeste prodidit hostem,
 50 Quod caput exilio nostrum dampnavit et omni
 Me sine iure mei iuris spoliavit honore,
 Hoc procuratum^a stabili fuit ordine fati
 Prospectumque Patris eterni examine iusto,
 Ut me subtraheret Francis occasio iusta,
 55 Insperata tuis addens solatia^f fatis⁷.
 Nam tibi polliceor et celi numina testor⁸:
 Aut tibi restituet sine bello cuncta Philipus,

* parat A.

* subiciens dignum
diuturno A.

* spondet A.

* plura A.

* stabili proc. A.

* Luc. [Phars. II, 91]: Solacia
fati Cartago Mariusque^f tulit.
in marg. B.

*) In A sequitur versus:

Me scio nempe tibi Normannica regna tulisse.

a) Oth. pro reprobi A. b) eumde a A. c) Scavius A. d) nullum m. c. m. t. fructum A. e) ne B 2. f) Marsque B 2.

1) Ovid. Met. VI, 451: Venit magno dives Philomela pervenerat primis diebus mensis April., Winkelmann paratu. 2) Cf. infra XII, 133. 3) Cf. Chron. reg. l. l. II, p. 351, n. 5. 4) Cf. IV, 420. 5) Cf. Ovid. Met. Col. cont., SS. XXIV, p. 16. 6) Lys. 7) In Angliam XI, 782. 8) Cf. Verg. Aen. XII, 201: et numina testor. 55

- Aut tibi cervicem dabit hec mea dextra Philipi.
 Nec labor iste gravis, faveat cum Flandria nobis
 60 Ferrandusque comes et^a cum Saxone[†] Lovannus[†]
 Et Pictavorum[†] manus invictissima bello,
 Theutonicusque^b furor¹ et laudatissimus armis
 Otho, nepos vester, solus^{*} qui presidet orbi,
 Romanum imperium per bella potenter adeptus,
 65 Qui Pictavensem comitatum tam bene rexit²
 Saxonumque tenet^{*} patria dicione³ ducatum.
 Tu, bone rex, in pace sede tantumque ministra
 Miliciam et cenum, quorum tibi copia magna est.
 Ast ego Guillelmusque^c comes Salebericus⁴, olim
 70 Quem tibi providit^d nature gratia fratrem,
 Post Ricardi^e obitum ne prorsus fratre careres,
 Cetera pervigili curabimus omnia mente^{*}.
 Ne qua autem^f nostris lateat dubitatio^{*} verbis,
 Symone fratre meo^{*} valletur sponsio nostra
 75 Obside, cumque illo coniunx nichilominus eius
 Addatur, comitis Pontivi filia, neptis
 Francorum regis, cumque hiis nostra insuper uxor,
 Rege sati Stephano que cum sit nata Mathei^{†, 5},
 Quarto iuncta gradu te sanguine tangit avito.
 80 Omnis duplicitas abeat, sit pactio firma!
 Accedit dictis atque addit pauca Iohannes:
 'Immo ego Pictonesque mei Nannetica rura
 Andegavimque omnem subitis terrebitus armis.
 Vos et Ferrandus Viromannibus arma feretis;
 85 Otho nepos noster Remis instabit et illis
 Partibus armiferis^g, quas irrigat Alba fluentis[†]
 Et Materna[†] vago tendens per plana recursu.
 Herveusque^h comes⁶ nobis est iureⁱ ligatus
 Iurando, tamen^h occulte, donec locus assit
 90 Et tempus, quo cum reliquis sibi consociatis
 In Gastinesios^{1, 7} deseuiat^{m, *} et Senonenses,
 Ut circumdetur hostilibus undique turmis,
 Ne qua parte manus nostras evadere possit
 Impius ille, tuo qui te spoliavit honore
 95 Surripuitque patrum michi iura antiqua meorum
 Robertosque⁸ suos in te commovit, ut ipsi,
 Et non ipse^{*} magis te deiecisse putetur⁷.
 Dixit, et extensis comitem circumligat ulnis,
 Atque comes regi strictis amplexibusⁿ heret⁹,
 100 [Alternamque^{*} fidem per mutua basia iungunt,]
 Inque vicem¹⁰ sibi se iurant fore corde fideles[†]
 Serviciumque Dei Francorum expellere regno,

[†] po[pulus] ter gl.
 superscr. nominibus
 B 1.

^{*} qui solus A.

^{*} regit A.

^{*} cura A.

^{*} simulatio A.

^{*} suo firmetur A.

[†] gl. co[mitis] B 1.

[†] gl. fl[uvi]us Cam-
 panie B 1.
[†] gl. fl[uvi]us B 1.

^{*} et deseuiat A.

^{*} ille A.

^{*} v. 100. deest A.

[†] gl. in marg. lis B 1.

a) post add. B 2. b) Teuthonicusque A. c) Will's A; Guiſs B 1; Guill'musque B 2. d) previdit A. e) Richardi B.
 f) aut B 2. g) armiferis cum fluentis coniungit Barth., putansabilem hoc loco fluvium dici ad classem armatarum
 navium vehendam. Sed cf. Sen. Med. 471: Armifero in arvo, et infra v. 140. h) Harveusque A. B 1. i) in iure
 corr. iure B 2. k) et non B 2. l) Gastinensios B 2. m) deseuiet B. ed. n) complexibus A.

50 1) Lucan. Pharsal. I, 255: *cursumque furoris Teu-*
tonici; Gualth. Alex. VIII, 414 (cf. X, 234): *Teuto-*
nicusque suum retinet de more furorem. 2) Cf.
 Chron. reg. Col., SS. XVII, p. 806. 3) Verg. Aen.
 I, 236: *qui mare, qui terras omni dicione tene-*
 55 *rent*. 4) Dictus Longa-Spata, cf. supra p. 315, n. 4.
 5) Mathaeus de Alsatia non erat filius Stephani
 Anglorum regis, sed filiam eius Mariam uxorem
 duxerat. Ex istis Mathaeo et Maria nata fuerat Ida
 uxor Reginaldi et Boloniensis comitissa. Cf. Brial,
 SS. R. Gall. XVII, p. 436, n. c. 6) De Donziaco (Donzi)
 comes Nivernensis. 7) Le Gâtinais. 8) Cf. infra
 v. 206. 9) Ovid. Met. VII, 143: *avidisque amplexi-*
bus haerent. 10) A. 1212, Mai 4; cf. Gesta supra p. 304.

1212.

- Francis^a devictis interfectoque Philipo*.
 Que cuncta in melius divina potentia vertit*,
 105 Sacrilogosque suis laqueis sinit* illaqueari,
 Ut* semper doleat dolus in se iure reverti.
 Quam satius, Reginalde, tibi, quam rectius esset,
 In crucis obsequium proficisci votaue Christo
 Reddere, que dudum^b vovisti te cruce signans,
 110 Et verbo dare te regi factoque fidelem,
 Cui iuratus eras, qui tot tibi dona tuisque,
 Tot villas, tot opes, tot honores contulit uni,
 Ipsius ut dono comitatus quinque teneres,
 Teque suo socerum nato¹ pateretur haberi;
 115 Non domino contraire^c tuo regnique quietem
 Sic motu turbare novo, totumque per orbem
 Te luctus dare materiam causamque doloris²!
 Si Moretonium^{d,3} tibi rex tulit Andelotumque⁴,
 Iudicio quia^e stare negas^f, quod curia sanxit⁵,
 120 Non tamen in dominum deberes arma^g movere
 Tam cito, sed potius vultu supplicare modesto⁶,
 Ut tibi det veniam teque in tua iura remittat⁷.
 Si suplex humilisque redis, positoque tumore^h
 Poscere te patitur innata superbia pacem,
 125 Omnia restituet tibi protinusⁱ et potiora
 Dona dabit solitumque bona cum pace favorem,
 De cuius bonitate fuit te fidere dignum.
 Scis etenim⁸, quantas tibi iam donaverit^k iras,
 Quam tua multociens iniuria leserit illum,
 130 Quamque sibi carum te postea fecerit ipse.
 Nunc quia, consilio^{*} nolens parere salubri,
 Corde indurato ruis in tua dampna⁹ scienter,
 Vade tuisque para virgis tibi verbera, reges
 Atque^{*} duces tecum in mortem, in vincula mitte,
 135 Quorum corda, tue lingue inviscata¹⁰ veneno,
 Arte tua nosti sic infatuare, quod ipsi
 Non videant, cecos in quanta pericula ducas,
 Queve¹ illis subitus paret infortunia casus!
 Urbs^m antiqua¹¹ sedet gremio telluris¹² opime,
 140 Belligeris populosa viris vicisque decora,
 Qua speciosaⁿ magis fecundaue ditibus arvis
 Ad circumpositas^o se Francia porrigit urbes,
 Que parte australi tempe¹³ Meldensia tangens,
 Et Silvanectim protendi passa penes se,

* vertat A.

* sinat A, in marg. B 1.

* Ne non dampnosus doleat
dolus esse dolosus A.

5

10

15

20

25

* consiliis non vis parere
salutis A.

30

* tecum Reges atque duces
in mortem et A.

35

40

*) In A sequitur versus:

Anglorum ut similiem (l. similem) paciatur Francia labem.

a) Franchis A. b) dubium A. c) contrahere B 2. d) Moretolium B. ed. e) Iudicioq; B 1; Iudicioque A. B 2. 45
 f) negat corr. negas B 2. g) bella ed. h) timore corr. tumore B 2. i) propt. B 1. k) donavit B 1; donaverat B 2;
 donavit A. l) Que illis A. m) hic editio Iacobi de Meyere incipit. n) spaciosa M. o) circump. B 1.

1) Philippo, quem rex genuerat ex Agnete de Merania a. 1200, Innocentius III. legitimum declaraverat a. 1201; ei Reginaldus filiam Mathildem desponderat a. 1209. Cf. Delisle, 'Catal.' nr. 1178; Hoved. p. 810; Rig. et Gesta Guill., SS. R. Gall. XVII, p. 54. 75; Phil. VI, 78; XII, 112. 2) Ovid. Met. I, 509: *et sim tibi causa doloris*. 3) Mortain (dép. Manche). 4) Non hic de loco nunc dicto Andelot (dép. Haute Marne), sed de foresta de Andaine (dép. Orne), prope Damfrontem, agi censet D. Brial XVII, p. 229. 5) Delisle,

'Catal.' nr. 1299—1300. 6) Ovid. Met. IV, 681: *modestos . . . vultus*. 7) Cf. Verg. Aen. II, 543: *meque in mea regna remisit*. 8) Ovid. Met. XV, 50 622: *Scitis enim*. 9) Cf. Ovid. Met. VI, 51: *In sua fata ruit*. 10) Cf. Ovid. Met. XV, 474. 11) Aen. I, 11: *Urbs antiqua fuit*. 12) Aen. III, 509: *ster-nimur optatae gremio telluris ad undam*. 13) Cf. Verg. Georg. IV, 317: *Peneia tempe*; Ovid. Met. 55 VII, 371: *Cycneia tempe*.

- 145 Belvaco occidue^a fieri contermina gaudet, 1213.
 Carnopoli[†] media que se distinguit ab illa, ^{† Compendium gl. in marg. B.}
 Silvanectensis^{††} dum rura dyocesis arctat, ^{* v. 147, post 148. A.}
 Trans Ysaram nimis ausa suas protendere metas; ^{† Diocesis Belvacensis durat}
 Lauduno[†] Remisque[†] situ confinis ameno, ^{fere usque ad portas Sylv.^b in}
 5 ^{marg. B.}
 150 Noviomum[†] ad boream, Trecas attingit ad eorum, ^{† gl. civ[itas] B1.}
 Et Cathalaunensi^c non se disternat urbe;
 Indice que fama cum sit fundata Suevis
 Exulibus, merito sortita^{*} est Suessio nomen, ^{* est sortita A. M.}
 10 Lenifluis piscosus aquis quam ditat et ornat
 155 Mitis Atax^d, Lacias doluit qui ferre carinas¹,
 Ytala^e cum Gallis inferret Iulius arma,
 Auxona cui faciunt nomen vulgare^f moderni²;
 Qui^g tibi cum tollat nativum, Vidola^{h,†3} nomen, ^{† fl[uvi]us Remorum}
 15 ^{in marg. B.}
 Ipse suum perdit Ysaraⁱ maiore receptus.
 160 Hic quoniam facilis locus est, quo confluat omnis 1213.
 Absque^{*} mora varias gens circumfusa per urbes, ^{* De facili varias A.}
 Francigenum ductor prelatos^k ecclesiarum
 Et toto proceres de regno congregat⁴ omnes,
 20 Quorum stans medius⁵ placido sic incipit ore⁶,
 165 More suo brevitate studens substringere verba:
 'Sanctorum, o cives, quos ecclesiasticus ordo⁷
 Vicinat celo, vosque, o venerande senatus,
 Quorum milicia multos iam vicinus hostes,
 25 Quot^{*} dampna ecclesiis Otho rex atque Iohannes ^{* Que A.}
 170 Intulerint^l, plene novit discrecio vestra.
 Unde Petri virga merito percussus uterque
 Fit subici dignus gladio quoque materiali,
 Cum non sufficiat correptio^{*} spiritualis, ^{* correctio A. M.}
 30 Ut conpescat eos, cum^m fiant deteriores
 175 Inque malum magis audaces anathemate lato.
 Quapropter quicumque sciens communicat illis,
 Traditus est Sathane, pene factique sodalis.
 Unde, michi vestrum Domino servante favorem,
 35 Mens mea proponit^{*} Anglorum invadere regnum, ^{* proposuit A; Anglica}
 180 Ut digne feriat pene vindicta Iohannem, ^{proposuit mea mens inva-}
 Aut ignominia regnum comitanteⁿ relinquat, ^{dere regna M.}
 Servitiumque Dei tandem renovetur ibidem,
 Anglia quo caruit septem et multo amplius annis.
 40 Francia scismaticos^o et cleri quoslibet hostes
 185 Debellare^{*8} solet et castigare rebelles, ^{* Castigare solet et debel-}
 Quicumque ecclesie iussis parere recusant. ^{lare A; Franci... Castigare}
 Nec fuit hoc nostro neglectum tempore, nec^p vos ^{solent et debellare M.}
 Hoc ad opus nostrum^{*} vestra^q hactenus arma negastis. ^{* nobis A. M.}
 45 Nunc ergo, o socii bellorum, nunc^r rogo vires

a) occidua A. B; occiduae corr. Barth; cf. v. 696. b) Silvenecten. B2. c) Cataulanensi se non A. d) Athax A; Arar M. e) Ithala A. f) vulgale B. g) Que A. h) Indola B. i) Ysar A. k) prelatus corr. prelatos B2. l) Intulerent A. m) nam fiunt M. n) cominante B2. o) scim. B1. p) post suppl. B2. q) nostra B2. r) non B2; forsā quia nō in B1 facile pro nō legi potuit.

50 1) Luc. Phars. I, 403: *Mitis Atax Latias gaudet non fatur.* 6) Verg. Aen. XII, 47 (cod. Medic. et ferre carinas; ubi non de Auxona, hodie l'Aisne, Donat.): *sic incipit ore*; Aen. XII, 692: *magno simul incipit ore.* 7) Cf. Lig. VIII, 463: *quibus ecclesiasticus ordo... et publica iura reguntur.* 8) Cf. Aen. VI, 853: *debellare superbos.*
 55 5) Verg. Aen. XII, 564: *celso medius stans aggere*

1213.

190 Quisque suas Domino prestat, qui prestat illas,
Nec cuiquam dubitare licet, quin gratia presens
Ipsius adiutrix pro se pugnantibus assit^a.

Dixerat, at procures venerandaque curia sancti
Concilii palmas alacres ad sydera tendunt^{*1},

* tollunt A.

5

195 Et conclamantes^a voto communiter^{*} uno

* concorditer A. M.

Tam sanctum regis, tam commendabile laudant
Propositum seseque^b in idem discrimen ituros
Una promittunt promissaque pignore^c firmant
Iurisiurandi. Primus Ludovicus^{d.2} et Odo^e

10

200 Allobrogus^{f.3}, comes Herveius⁴ et Belliicensis
Guiscardus^{g.5} iurant; iurat Savaricus⁶ id ipsum,
Ad tempus varians Pictonum more favorem.

† gl. Henricus B 1.

* Brabancus A.

†† gl. Ph[ilippus] B 1.

15

Dux[†] quoque Lovanie^{*7}, regis gener, atque Nemurci^{††8}
Et Barri⁹ comites et Guido Domnipetrinus¹⁰,

205 Vindocinique comes¹¹ cum Trecensi comitissa¹²,
Et Rotobertigene: Britonum dux nomine Petrus¹³

Et^h Robertus¹⁴, cui frugis vastatio casu

Agnomen puero^{*} dederat, fraterque Iohannes

* dederat puero A.

Illorum, cui Brena¹⁵ dedit cognomen et ortum,

20

210 Cum genitore suo Roberto¹⁶ iam seniore,

Qui cum fortis adhuc membris animoque vigeret,

Protestabatur tali se prole beatum;

Quem Belvacensis comitatur episcopus¹⁷, eius

Germanus, quorum regis patruelis^{*} uterque est.

* cognatus A. M.

25

215 Hos odium maius privataque causa movebat,

Ut strepitu maiore arment in bella¹⁸ cohortes;

Cum quibus, anteaquam regni esset publicus hostis,

Inmortale odium et guerram Reginaldus[†] habebat¹⁹.

† gl. co[m]es Bol[onie] B 1.

Et quia rex ab^{*} eis non deffendebat eundem,

* nolebat eum deffendere ab illis A.

30

220 Iustius esse sciens, neutris prestare iuvamen,

Quam fieri male gratus eis, dum^{*} subvenit istisⁱ,

* si iuvit istas A.

Ut sine defectu^h parti foret equus^l utrique,

Irritare suum dominum presumpsit eique^m

Est inferre minas multis presentibus ausus,

35

225 Nec super hiis^a iuri^o monitus parere volebat,

Solaque causa quidem fuit hec, cur exulet ipse.

Omnis baro, comes, dux, rector, episcopus, abbas,

Cum reliquis membris^{*} regni se federe firmo

* regni membris A. M.

Sponte ligant regi viresque in prelia spondent^p.

40

230 Rex ubi^q Francigenas tam prono pectore bellum

Accepisse videt, procures ad propria mittit,

Ut propriis satagant domibus disponere reque

Disposita certum redeant post tempus ad ipsum.

Ipsa incunctanter iubet arma ratesque parari,

45

a) cum clam. A. b) que deest A; se omnesque M. c) pignora B. d) Lodovicus B 2. e) Oldo A. M. f) Allobagus A.
g) Guisardus B. h) Ac A. i) hostis corr. istis B 2. k) delectu A. l) equus B 2. m) eisque A. n) hii B.
o) iuris A. p) spondentque in prelia vires Barth (Br.), sed nihil mutandum. q) ut A. M.

1) Verg. Aen. V, 256: *palmas nequiquam ad sidera tendunt*. 2) Regis primogenitus. 3) Dux Burgundiae. 4) Cf. supra ad v. 88. 5) Comes de Beaujeu en Forey. 6) De Malleone (Mauléon); cf. Phil. VI, 275: *Savaricum Malleo misit*. 7) Henricus dux Brabantiae. Cf. Gesta p. 304. et ibid. n. 5. 8) Petrus de Cortiniaco, coniunx Iolanthae, sororis Philippi I. comitis. 9) Theobaldus I. 10) De Dampierre (départ. Seine et Oise). 11) Iohannes III. BR. 12) Blancha. BR. 13) Petrus, dictus Malus-clericus (Mauclerc). 14) Robertus III. dictus Gastebled. 15) Braine (départ. Aisne). 16) Robertus II. († 1218) comes Drocensis. 17) Philippus. 18) Cf. Verg. Aen. VII, 335: *armare in proelia fratres*. 19) Cf. Gesta supra p. 303. 55

235 Assignatque diem, Maii que dena Kalendas
Subsequitur, qua Bolonico^a se litore classis
Exhibeat, latura viros armisque parata
Omnibus et rebus, quas res tam summa requirit.

Quo cum venissent^b rex ac exercitus omnis,

240 Omnibus instructa rebus iam classe suosque
Expectante^c nothos tempusque meantibus aptum,
Solut Hyberigena Ferrandus defuit, ille
Solut noluerat vires^e promittere regi
Nec^d se cum reliquis iurando iure ligare.

* regi promittere vires A.

245 Quippe ligatus^f erat per iuramenta Iohanni
Et regi Othoni, sic procurante nefandam^g
Bolonide^f fraudem, per quam nichilominus ille^h
Proditor et dignus fieret scalere^g cathenis.

* ipse A.

Hic Ferrandus erat Hyspanus gente² neposque

250 Nobilis illius Matildis^b, Portigalensiⁱ
Que sata rege³ fuit, comiti⁴ sponsata Philippo,
Qui cum prole carens Acharon^k moreretur^l in urbe,
Baldoinus⁵ ei successit, quem soror eius⁶
Henaviusque^m comes⁷ illi genuereⁿ nepotem,

255 Regine Elisabeth fratrem; qui postea regi
Bella movens regno exivit, factusque monarcha
Imperium tenuit Grecorum tempore^o multo⁸;
Postea quem Tracum^p dux⁹ interfecit ibidem.

* longo A.

260 Florebant gemine¹⁰ in patria, spes grata nepotum¹¹,
Quas enutriti tenere faciebat, ut alti¹²
Sanguinis heredes, regis tutela Philipi,
Qui primogenitam, postquam de patris earum
Constitit interitu, totali^{*} cum comitatu

* cum totali A.

265 Ferrando uxorem donavit munere largo,
Eius ad hoc amite suplicamine ductus et astu^r,
Ignarus facto^s ex tali que dampna sequantur.

Postquam Ferrandus comitem se vidit et altum
Ex humili, magnum de parvo, et paupere ditem,
270 Detractare^u iugum cepit regale modumque
Querebat, fieri quo^{*} posset liber ab illo.
Unde nec erubuit regis contempnere verbum
Et domino contraire suo nec adesse vocatus,
Quamvis pactus erat regi paribusque, quod equa

* posset quo A.

275 Mente ferat^v quicquid super hiis rex imperet^w illi,
Stans verbo^x potius, quo se constrinxerat Anglis^x,
Ut, cum transierit Francorum exercitus omnis
Debellaturus Anglos regemque superbum,

* potius verbo A; potius pacto M.

45 a) Bololico A. b) convenisset A; cum venisset M. c) Expectare, in marg. tante B 1. d) Ne corr. Nec B 2. e) nephan-
dam A. f) Bolida A. M. g) squalere A; scalore corr. scalere B 1. h) Mati B 1. i) Portugal. A; Portegal. B 2;
Portigalensis M. Ch. k) Acharoni B 2. l) moretur A; morentur B 2. m) Henuinusque B. Cf. IV, 587. n) gene-
nuere B 2. o) marte paratum corr. M.; haud tempore multo scribendum esse censet Barth. p) Trachum A. q) nulla B 2.
r) hastu A. s) facto ex illo que M. (cf. Verg. Aen. XII, 32: ex illo qui me casus, que, Turne, sequantur Bella vides);
50 facto que tali dampna B. t) et al. manu in rasur. B 1; e deest B 2; et Ch. u) Detractare Ch. M. v) feret A.
w) imperat B 2. x) Anglos corr. Anglis B 2.

1) Cf. Gesta p. 305. 2) Filius Sanchonis I. regis Willelmus: a. 1204, Mai. 9—1205, Apr. 15. 9) Iohan-
Portugaliae (1185—1211). 3) Alphonso I. (1139 nes rex Bulgarorum. 10) Iohanna et Margaretha.
—1185). 4) Flandriae (1168—1191). 5) Bal- 11) Verg. Aen. II, 503: spes ampla nepotum. 12) Cf.
55 duinus IX. (in Hannonia VI.) 1194—1205. 6) Mar- Verg. Aen. VI, 500; Gualth. Alex. I, 95; Phil. X, 485.
garetha I. Alsatica († 1194). 7) Balduinus V. in 13) Ovid. Met. II, 818: Stemus, ait, pacto... isto;
Hannonia, VIII. in Flandria (1171—1195). 8) Errat cf. infra v. 336.

1213.

- Desolata suis temere cum rege patronis
 280 Arbitrio pateat ipsius Francia tota,
 Ipseque cum Flandris regni pulcherrima^a vastet
 Proque^{*} suo libitu de regno et rege triumphet. ^{* Inque A (M. corr.: Ad votum de rege suum regnoque tr.).} 5
 Ista procul dubio Ferrandus mente fovebat¹,
 Hec se facturum iuraverat ipse Iohanni.
 285 Insidiosa foret fraus utilis insidioso,
 Ipsi si soli prenosse daretur eandem;
 Sed nichil occultum², quod non quandoque patescat,
 Nil ita secretum, quod non aut fama revelet 10
 Aut sapiens vivo deprendere calleat astu^b.
 290 Tam^{*} certis signis quam fame murmure fiunt ^{* v. 291. ante 290. A. M.}
 Que facturus erat Ferrandus nota Philipo.
 Propositum mutat mutato tempore, classem
 Precipit ut properet Savaricus ducere Danum 15
 Pictonesque sui, quibus ars piratica^c nota est,
 295 Atque Latine Ater^{d.3}, Galiota cum Ludovico⁴,
 Cumque sua nulli rupta parcente Cadocus⁵.
 Litore^e Bolonico diffunditur in mare classis,
 Vixque satis quo currat habet, nimis arcta videntur 20
 Equora⁶ tot ratibus, austris spiramina desunt,
 300 Vela quibus tot sparsa queant sinuare per undas.
 Que si cuncta velis^f uno deffigere visu,
 Frons oculis tua Linceis⁷ armetur oportet.
 Quod si sub numero comprehendere⁸ forte labores, 25
 Navibus Argolicis⁹, quas eurus in Aulide longo
 305 Tempore detinuit¹⁰, iter inpediente Pelasgum
 Neptuno, ne Troia cadat, quam struxerat ipse,
 Quingentas bis^g quinque rates et quatuor adde⁹.
 Quo se non vertit^h, egeat ne prorsus, egestas? 30
 Quam sibi non mendicat opem, qui non habet ex se
 310 Auxilium sibi sufficiens, instante periclo,
 Precipue sibi cum se fortior imminetⁱ hostis,
 Viribus et causa quo se videt esse minorem,
 Seque suos meminit lesisse scienter amicos? 35
 Omnia pretemptat, omnes se vertit ad artes^k;
 315 Hostibus ex ipsis fieri sibi curat amicos,
 Quorum subsidiis alios eludere possit.
 Sepius erudiunt perversas verbera mentes,
 Plusque flagellando servilis pena timorque 40

a) pulcherrima A. b) hastu A. c) preatica B2. d) ita Barth. corr.; Latinater A; Latinator M. B1; Catmatorum B2; Latinato Ch. e) Litt. B. f) post suppl. B2. g) bene M. h) vertat A. i) iminet B2. k) arces B2.

1) Cf. Ovid. Met. VII, 633: *atque animo mea vota fovebam*. 2) Luc. 8, 17. Cf. Claudian. IV, cons. Hon. v. 272:

*nec posse dari regalibus usquam
 Secretum vitii; nam lux altissima fati
 Occultum nihil esse sinit, latebrasque per omnes
 Intrat et abstrusos explorat fama recessus.*

3) Iohannes de Nigella (Nesle); Phil. VII, 329: *cuique Latinatrix* (l.: 'Latina atro' vel 'atrum') *dat nomen lingua Iohannes*. Infra XI, 717. Iohannes Nigellensis nominatur. 4) Phil. VII, 328: *Lo-dulus Galiota*. Occurrit in quadam Philippi regis epistola a. 1216. conscripta, ubi audit Lud. de Galeis, Delisle, 'Catal.' nr. 1671. 5) Idem versus legitur VIII, 274. Cadocus erat celeberrimus ex omnibus

huius aetatis conductitiorum militum ducibus. Cf. etiam Phil. VII, 395: *numerosaque rupta Cadoci, Cui rex quotidie soli pro seque suisque Libras mille 45 dabat*. 6) Cf. Stat. Achill. I, 445: *ipsum iam puppibus equor Deficit et totos consumunt carbasa ventos*. 7) Cf. Boeth. consol. phil. 3, 8; Hor. Sat. I, 2, 90. 8) Verg. Georg. II, 104: *neque enim numero comprehendere refert*. 9) Pind. Theb. II, 220: 50 *His ducibus Graiae Troiana ad littora puppes Bis septem venere minus quam mille ducentae*. His 1186 navibus addi iubet 514; erant igitur 1700 naves. 10) Gualth. Alex. III, 424:

Sed neque tam multas collegit in Aulide gentes 55 Ultor adulterii, cum classi defuit equor.

Proficit, ut reprobos reproborum reprobet actus,

320 Quam divinus amor aut exortator amicus

Possit ab assuetis revocare reatibus illos.

Contritum simulans fallaci corde fatetur*

* Iohannes Tant. sc. s. p.
fatetur A.

Tantum scelerum se penituisse Iohannes;

Audet apostolicis dare sub pietatis amictu

325 Verba viris, qui sunt a cardine nomen adepti¹,

Et patrum patri blando supplicare^a precatu,

Ut veniam prestat erratibus^b: 'Omnia', clamans,

'Restituam clero; regni depono coronam,

Indignum qua me fateor; vassallus haberi

330 Ecclesie volo Romane; diadema resigno,

Petre, tibi, toto cum regni iure; michi rex

Amodo Petrus erit, ego Petri miles habebor'.

Acceptans Pater ista patrum commenta Iohannis

Gaudet et in partes Pandulphum[†] destinat illas;

† gl. legatum B 1.

335 Qui cum^c firmasset per scripta patentia pactum,

Iureque iurando de pactis stando² Iohannes,

Illius in dextra sceptrum regale³ resignans,

Se^{*} pape regnumque suum sic mancipat, ut sit

* resignat Et se cum regno
pape A.

Vassallus^d de rege, novus de principe miles,

340 Regnet ut ipse tamen sub Petri nomine, marchas

Argenti pape^e solvendo mille quotannis.

Hoc regnum Anglorum decoravit honore Iohannes,

Hoc generi predulce suo decus⁴ addidit, ut sint

Reddere constricti Romanis rite tributum,

345 [Privati^{*} sceptro cum libertatis honore].

* v. 345. deest A.

Ergo relaxatur sententia[†]; cautio rerum

† gl. interdicti scilicet B.

Restituendarum fragili munita sigillo,

Que fuit effectu post hec caritura supremo.

In patriam clerum revocat; dant cantica signum

350 Leticie, officiumque Dei renovatur ubique.

Classis prima quies Calesi⁵ fuit; altera portu

Fit, Gravelinga^f, tuo, quo rex aciesque pedestri

Perrexere via, cui cives omnia secum

Exponunt bona, que vicus tam dives habebat.

355 Noluit ille tamen villam spoliare, sed illam

Sicut erat domino Ludovico cessit habendam.

Inde movens iterum classis legit equoris undas⁶,

Quod^g Bloetinorum^{h.7} candentia litoraⁱ lambit,

Quaque marescosos extendit Flandria campos,

360 Et qua bellipotens media inter prelia terram

Sulcat Ysangrinus, gladio munitus et hasta,

Qua sola Furnus arat sinibus^k vicina marinis,

Quaque ruinosos ostentat Belga penates

Semirutasque domos, regni monumenta^l vetusti^m,

365 Nerviusⁿ armipotens ubi bella frequentia gessit,

Quem^{*} numquam sibi prevaluit Romana potestas

* v. 368. ante v. 366. A.

Subicere omnino certisve ligare tributis,

50 a) suppl. B 2. b) ita A. B 1; errantibus B 2. c) confirm. B 1; confirm. B 2. d) Vassaldus, in marg. Vassallus B 1; Vassaldus B 2. e) propter ed. f) Gravelingua A. M. g) Quo in marg. B 1. h) litterae B superscr. C B 1; Blavot. M. i) litt. A. B. Cf. v. 236. 511; IV, 329. k) finibus B 2. l) monum. B 2. m) venusti, in marg. venisti B 1. n) Nevius vel Nenius B 2.

1) Gualth. Alex. VII, 325: sortiti a cardine nomen. dulce decus meum. 5) Calais. 6) Verg. Ecl. 55 Cf. Phil. II, 383. 2) V. supra ad v. 276. 3) Ovid. VIII, 7: sive oram Illyrici legis aequoris; Ovid. Met. Met. V, 422: sceptrum regale. 4) Hor. Od. I, 2: XIII, 779: aequoris unda. 7) Cf. supra II, 125.

1213.

- Belga covinorum Lucano teste¹ repertor,
 Belga potens opibus, armis² et viribus, olim
 370 Romanis valde infensus, tantaque per orbem
 Laude celebratus^a, quod ab illo Gallia priscum
 Belgica nomen habet, regni pars tertia Galli^{*3}.
 Hinc quoque digrediens, flatu propulsa secundo⁴,
 Portum leta subit a dampno nomen habentem,
 375 Qui tam latus erat tanteque quietis, ut omnes
 In se sufficiat nostras concludere naves;
 Quo valde speciosus erat Dan nomine vicus
 Lenifluis iocundus aquis atque ubere glebe^{b,2},
 Proximitate maris portuque situque superbus.
 380 Hic Savaricus opes cunctis e partibus orbis⁵
 Navigio advectas supra spem^c repperit omnem,
 Infecti⁶ argenti massas rubeique^d metalli,
 Stamina Phenicum, Serum Cicladumque^{e,7} labores,
 Et quas huc mittit varias Hungaria pelles,
 385 Granaque vera, quibus gaudet squarlata^f rubere,
 Cum ratibus vino plenis, Vasconia quale
 Vel Rupella parit, cum ferro cumque metallis,
 Cum pannis rebusque aliis, quas Anglia vel quas
 Flandria^{*} contulerat illuc, mittantur ut^g inde
 390 In varias partes^{*} mundi, dominisque reportent
 Lucra suis, quibus est spes semper mixta timori
 Sorte comes dubia subitque angustia casus;
 Omnia que pyrata rapax Savaricus et eius
 Dira cohors, in idem sibi concinnante^h Cadoco,
 395 [Indigenis^{*} contra percusse federa pacis]
 Diripueruntⁱ sibi sociisque^k iuvantibus ipsos,
 Non veriti violare fidem pactumque⁺ negare;
 Que nostris peccata reor nocuere carinis.
 Rex vero interea patriam sibi subiugat omnem,
 400 Undique dispersis per rura patentia turmis,
 More locustarum, que terre plana tegentes
 Se spoliis honerant^l predasque^m abducere gaudent.
 Mox subdunturⁿ ei sola formidine⁸ summo
 Menia Casselli⁺ pendentia⁹ vertice montis.
 405 Que^o cum militibus bene munivisset et armis,
 Impiger Ypreas^p propero subit^{*} agmine partes^{**}
 Et sibi cum multis castellis subicit Ypram.
 Hic mentitus^{*} item regi Ferrandus adesse
 Noluit, illius quia iam susceperat^q uxor
 410 Infelix, que non bene vertit^{r,10}, dona Iohannis.
 Quo magis iratus acies^s rex explicat ultra,
 Nec^t cessat, donec sibi Brugia subiciatur

* nostri A. M.

5

10

15

20

* Dacia A. M.

* mundi partes A. M.

25

* v. 395. deest A. M.

+ Promiserant enim pacem
 Danitis pro certa quantitate
 pecunie, sed aviditate
 rerum aliarum ducti men-
 titi sunt eis, in marg. B2.

35

+ Cassellum quoddam for-
 tissimum castrum gl. in
 marg. B2.

* premit A. M.
 ** portas A. M.

40

* Hic regi ment. item A. M.

45

a) celebratur B1 (in marg.: v^o). 2. ed. b) gleba M. c) spe A. d) robeique A; rubrique M. e) ita A. B1. M. Ch.;
 Et cladumque B2, quia in B1 ei fere ut abbr. et apparet; Attacrumque = Attacorumque corr. Barth.; Eccladumque
 (Ecclanum seu Aeculanum, nunc Fricento n. e) Br. f) sarleta A; scarleta M. in marg. g) at corr. ut B2. h) ita B1;
 concinnante A; concinnate B2. i) Arripuerunt A; Dirip. M.; Dirrip. B2. k) que deest B. l) onerant B. m) que
 deest A. n) subduntur A. o) Quod M. p) Ypreias B2; Hypranas M. q) suscep. B2. r) ita recte A. B1; 50
 vertat B2. P. Ch.; M. corr.: Que male cesserunt Anglorum munera regis; Barth. maluit: quod non bene vertat; Br.:
 vertant. s) accies B1. t) Non B.

1) Luc. Phars. I, 426: Et docilis rector rostrati Belga genitos diversis partibus orbis. 6) Cf. Verg. Aen. X,
 corini. 2) Verg. Aen. I, 531: terra antiqua potens armis 526—528. 7) Cf. quae narrat Otto Fris. in Gestis
 atque ubere glebae. 3) Cf. Caes. de b. Gall. I, c. 1. Frid. imp., I, c. 33. 8) Claud. IV. cons. Hon. 55
 4) Ovid. Met. XIII, 418: flatuque secundo Carbasa mota v. 457: Quis victum meminit sola formidine Rhenum?
 sonant; cf. Met. XIV, 226. 5) Verg. Aen. XII, 708: 9) Cf. Luc. Phars. I, 434. 10) Cf. Phil. X, 450.

Cum tot nobilibus quibus est circumdata vicis.

1213.

Inde Suessonico comiti¹ iubet Hangesideque²

415 Alberto, ut^{*} Dani maneant pro classe tuenda,

^{*} Dani ut A. M.

Adiciens^a illis cum quadraginta ducentis

Militibus bellis expertos milia dena[†].

[†] clientum add. B. Cf. X, 493.

Hinc procul amotos fines postremaque regni

Flandrorum penetrat³; iuvat indagare recessus

420 Et populos, gelidam qua Flandria respicit arcton^{b,4},

Qua se Brabancis procul hinc conterminat arvis^e,

Qua Guilliquino⁵ fieret contermina^d, regno

Si mare se medium non interponat utrique,

Lidus ubi Scaldo commixtus ad equoris undas⁶

425 Nomen ferre suum Scaldo^{e,†} superante vetatur.

[†] Scaldus, qui et Escaldus^f, idem est qui et Scaurus, in marg. B.

Illuc ergo suas tandem rex applicat alas,

Ut Gandavorum fastus obtundat et ipsos

Inclinare suo cervicem denique regi

Seque^g illi cogat subiectos esse fateri,

430 Nomine^h quem solo vix ipsi nosse volebant.

Quorum dum portas clausas^{*} sibi frangere vellet,

^{*} sibi clausasⁱ frangere temptat A. M.

Instrumenta parans, quibus obpugnare superba

Menia festinet mediasque irrumpere turres,

Nuncius ecce ferens a Dano scripta citato

435 Castra subit gressu tristisque ita clamat ore:

‘Hesternum, rex, ante diem Salebericus heros

Boloniusque^k comes cum gentis milibus Angle

Belligeris subito ratibus longisque^l galeis

Applicuere simul prope nos, ubi faucibus arctis

440 A pelago refluit in Danica litora^m fluctus.

Iam sua per speculas Bloetinusⁿ signa levavit,

Omnis Ysangrinus, Furnites, Belga sub uno

Cetu Ferrando comiti se consociarunt,

Et nostris cum Bolonide^o iam navibus instant,

445 Litore^p que lato^{*} temere sibi dissociantur,

^{*} largo A. M.

Quas uno simul esse sinu securius esset^r.

Ille volebat adhuc superaddere multa, sed ecce

Nuncius alter adest dictisque superserit ista,

Sincopat et medios vix intellectus hanelo

450 Ore sonos, trepido suspensus pectora cursu:

‘Iam quadringentas^q tibi sublegere carinas,

Nec patet egressus, qua cetera classis in altum,

Si velit, ire queat, sic portus^r Anglica fauces

Militia observat litusque^s coronat utrumque^t,

455 Nec segura manet gremio navalis in ipso,

Defensore carens, facilique parata rapine^{*}.

^{*} ruine A. M.

Nec Guillelmus^u habet Pullus⁸, ferrata tueri

Dolia quo possit, que plena numismate^u turgent,

a) Add. B 1; Adiciens B 2. b) arton A. c) armis B 2. d) ita distinguendum, cf. infra v. 613. et Phil. XII, 827: utrisque Certa sit ut regnis distinctio. — contermina regno. Si mare ed. e) Scauro A. f) Exc. B 2. g) que deest B. h) Nomen B 2. i) clausas sibi M. k) Sol. corr. Bol. B 2. l) que deest A. m) littora B. n) Blet. B 2. o) Bolonida M. p) Littore A. B. q) quadrig. B 1. r) porticus B 2. Cf. infra v. 559. s) litt. A. t) Wll's A; Guitts B 1; Guill' B 2. u) nimis mate A.

1) Radulfo de Nigella (Nesle). 2) de Hangest Met. XIII, 779: aequoris unda. Cf. supra v. 357. (dép. Somme). 3) Cf. Verg. Aen. I, 243. 244. 7) Cf. Verg. Aen. X, 380: equites . . . omnemque abitum custode coronant. 8) Gall. ‘Poulain’, regis panatarius ac Rotomagi castellanus. Cf. Delisle, infra v. 613. Guilliquinum comitem appellat. 6) Ovid. ‘Catal.’ 654.

1213.

- Quo solet ipse tuis numerare stipendia castris,
 460 Pollice dispensans fiscalia dona fideli,
 Dum sua Pictones spolia, auxiliante Cadoco,
 Que modo Danitis rapuerunt federe fracto,
 Cura maiori tua quam^a navalia servant. 5
 Solus cum paucis Robertus Pissianites¹
 465 Sustinet incursus et ville claustra tuetur,
 Germanosque duos^b conflictu amisit in ipso.
 Obsidet hostilis portas exercitus omnes;
 Omnia^c perdidimus, si tu cuncteris adesse'. 10
 Hec cum dixisset regi, porrexit uterque
 470 Scripta Suessionici comitis signata sigillo,
 Per que constaret, illos vera esse locutos.
 Ut dictis est facta fides, rex: 'Nulla moretur
 Nos mora consilii; rebus succurrere lapsis^{d, 2} 15
 Festinemus', ait, 'operis iam quicquid habetur
 475 Pre manibus valeat; non est michi vincere tanti³
 Gandavos, ut pro Gandavis^e tanta subire
 Dampna velim^f, socios cum classe amittere nostros.
 Sed quia non facilem prebet^g se Flandria, per quam^h * se prebet A. M. 20
 Agmina tanta queant properato incedere gressu,
 480 Ducere quadrigas quibus est summasque necesse^g,
 Expedit, ut levibus aliquis precedere turmis
 Nos velit, ut sociis medio, dum pone venimus,
 Tempore spes crescat et consolatio nostris'. 25
 Dux Britonum Petrus honus hoc^h pro munere magno
 485 Sponte subit; qui cum quingentis vespere sero⁴
 Militibus castris egressus, membra quiete
 Non relevans⁵, ad nos pervenit mane sequenti,
 Tercia cum nondumⁱ foret hora exacta diei, 30
 Leticiam nobis addens gratumque iuvamen.
 490 Quem rex, ut potuit pro tanta mole, secutus,
 Spe citius Danum pervenit luce secunda.
 Cuius in adventu perterritus hostis, ab illa
 Parte fugit, qua nos urgebat solis ab ortu⁶. 35
 Quem[†] sequitur laxis dux Burgundinus habenis⁷ † gl. hostem s[cilicet] B 1.
 495 Herveiusque^k comes et quos^l Campania misit.
 Solis ad occasum⁶ nos liberat, hoste fugato,
 Regia progenies Ludovicus^m et inclitus ille
 Barrarumⁿ dominus, quos milia multa⁸ secuntur 40
 Roboris invicti iuvenes^o probitate probati.
 500 At rex quique eius lateri specialiter herent,
 Quos sibi bellorum socios ex omnibus ipse
 Delegit, porta egreditur, que vergit ad arcton^p.
 Sed quia, fossatis iter impredientibus, hosti 45

a) quam et nav. B 2. b) ita A. M.; duces B. ed. c) ia e corr. B 2. d) lassis A. e) Gandavos A. f) velim et M.
 g) est add. sed del. B 2. h) Briton, onus hoc Petrus B 2, corr. Br. P. o. h. B 1; Dux o. h. Br. Petrus Barth. Br.
 i) numdum corr. nundum B 2. k) Herveusque A. l) quos et M. m) Lodovicus B 2. n) Bartarum B 2.
 o) iuvene A; et iuvenes M. p) ad arcon A; ab Arcton B; ab Arcto Ch. Cf. infra XI, 13; Gualth. Alex. I, 399.

1) de Pissiaco (Poissy, dép. Seine et Oise). Cf. De- Met. VIII, 639: *Membra senex posito iussit relevare* 50
 lisle, 'Catal.' 1447. 2) Verg. Georg. IV, 449: *sedili*; cf. Met. XV, 16. 6) Ovid. Ex Ponto I, 4,
hinc lapsis quaesitum oracula rebus. 3) Ovid. Met. 29: *Solis ab ortu Solis ad occasus*; cf. Met. VI, 49:
 XI, 779: *nec erat mihi vincere tanti*; Gualth. Alex. *solis ab ortu*. 7) Cf. Verg. Aen. I, 63: *laxas...*
 IV, 365: *Vincere non tanti est*. 4) Ovid. Met. *habenae*. 8) Verg. Aen. V, 806: *Milia multa*.
 IV, 415: *seroque trahunt a vespere nomen*. 5) Ovid. 55

1213.

Non possunt fronte^a opposita^b concurrere, paucos
 505 Occidunt, paucos capiunt; tamen usque carinas
 Cedere, dum fugiunt, non cessant turpiter illos.
 Imo^c nec in ratibus ausi remanere, retracto
 Quippe mari siccum naves navale tenebant,
 Se carabis procul a terra scaphisque reducunt.

510 Dumque catervatim subeunt navalia^d, multi
 Morte cadunt, multi capiuntur litore in ipso.
 Formesellarum[†] dominus Galterus¹ et ipse
 Bolonides[†] capitur, sed caris² cognitus idem
 Cognatisque suis, ipsi qui iure timebant,

[†] gl. opidum est B 1.[†] gl. co[m]es B 1.

515 Ne rex pro culpe merito iam puniat ipsum,
 Exutus notis insignibus atque manipulis
 Inmixtus, ne notus item capiatur ab ullo^e,
 Cum dampno sinitur multorum liber abire.

Cuius equum, cuius clipeum galeamque nitentem³
 520 Baleneque iubas ceu cornua bina gerentem,
 Cum^f iam victores post pugnam in castra redissent,
 Vidit et agnovit rex atque exercitus omnis.

Nec mora, per totam fervent incendia terram,
 Milia mille^g domos simul incinerare sub uno

525 Momento gaudet effrena licentia flamme.
 Quicquid conspicuum, quod pulchrum^h divite gleba
 Flandricus axis habet pelago conterminus Anglo
 Igniferi tota non cessant nocteⁱ cremare.

Iamque dies aderat⁴ penthecostesque^k beata

Iun. 2.

530 Gaudia per totum celebranda fideliter orbem
 Orbita finito iam vere reduxerat anni;
 Post igitur misse sollempnia, cum dape nondum
 Aut sapido Bachi recreasset membra liquore,
 Galterum⁵ iuvenem rex Bartholomea⁶ Garinumque⁷

535 Alloquitur votumque suum dilucidat illis.
 Hiis etenim solis re confidenter in omni
 Enucleare animum secretaque vota solebat:

‘Quis me, teste Deo, zelus commoverit Anglas
 Visere velle plagas, plene discretio vestra

540 Agnovit, quo me, vos scitis, nullus honorum
 Ambitus aut rerum delectamenta trahebant.
 Solo divini zelo ducebar amoris,

Noster ut ecclesie oppresse succursus^l adesset.
 Nunc autem adventus sola formidine^m nostri

545 Cum suaⁿ subdiderit Romanis sceptris Iohannes,
 Sitque satisfactum Pandulpho⁹ iudice clero,
 Qui nostro in regno quam pluribus exulat annis,
 In melius mutante statum iam sorteⁿ benigna,
 Et nos propositum nostrum mutemus oportet.

550 Dampna carinarum, michi quas, Ferrande, tulisti,

a) fronti B2; facie ed. praeter M. b) opo. B 1. c) Immo A. B 2. d) venalia corr. navalia B 2. e) illo corr. ullo B 2.

f) hunc versum habet in marg. al. atram. exar. B 1. g) multa M. h) pulcrum B 2. i) igne A; totum n. c. igne M.

50 k) pentechostesque A. l) successus M. m) se superscr., in marg. corr. sua B 1; se B 2. n) forte M.

1) Galt. de Vormizeele, qui a. 1217. libertatem obtinuit, decem fideiussoribus in summam 50 marcarum erga regem pro ipso sese obligantibus. Cf. Delisle, ‘Catal.’, Append. p. 516. et nr. 1727—1738.

55 2) Cf. Gualth. Alex., Argum. libri V, v. 1: funera caris Deplorata suis. 3) Verg. Aen. IX, 457: galeam-

que nitentem.

4) Verg. Aen. II, 132: Iamque dies infanda aderat.

5) De Nemosis (Nemours).

6) De Roya (Roya).

7) Electum Silvanectensem.

8) Cf. IX, 403.

9) Pandulfus subdiaconus, a summo pontifice in Angliam missus, ‘ut pacem inter regem et clerum reformaret’, Gesta a. 1213.

1213.

- Brugia restituet, et quos^a in vincla tenemus
Sexaginta viros^{*}, quos gloria maior honorat ^{* viri A. M.}
Inter eos, omni qui se pro cive ligarunt
Milia marcharum michi sexaginta daturus^{*}, ^{* daturi A. M.}
555 Proque suis quos victa dedit concivibus Ypra
Era soluturos^b sub eodem pondere nobis,
Non minus hec eadem nos dampna tulisse dolebunt.
Et quia difficile est reliquas educere portu,
Anglica cum classis aditus observet et equor,
560 Nec via sit pelagi nostris bene cognita Francis, ¹⁰
Omnes precipio rebus prius exhoneratas^c
Omnibus in cinerem redigi; nec sit mora dicto^{*}, ^{* iusso A. M.}
Quin omnes hodie videam simul igne cremari.
Nec^d reputo dampnum, quod pars adversa resarcit^e
565 De proprio et^f triplici redimit dispendia lucro. ¹⁵
Flandria tota fere nostris iam subiacet armis,
Et quod adhuc superat satis est superabile nobis.
Quo bene completo poterit victoria talis
Sufficere ad presens; magni est michi causa triumphi,
570 Quod regnum Anglorum per nos sibi Roma subegit^g. ²⁰
Dixit, et ut dictum res est regale secuta.
Hinc abit et, geminas faciens properando dietas,
Gandavos iterum reduci premit agmine muros,
Quos sibi cum pacto subici fecisset^h eodem,
575 Brugia quo se illi nuper subiecit et Ypra, ²⁵
Audenardenum^{h. 1} preter rapit agmina² castrum, ^{* gl. castrum B 1.}
Dedidit Arnulphus quod mox indempniter illi,
Re penitus salva, certi sub federe pacti,
Quod⁺ non per multum servavit temporis ille⁺⁺. ^{* gl. pactum B 1.}
580 Hinc quoqueⁱ Cortrai³ vi menia capta subivit, ^{++ Arnulphus gl. postea add. B 1.} ³⁰
Nos ubi barbarice post verba incognita^k lingue⁴,
Sub qua longa diu fueraimus tedia passi,
Demum native^l cognovimus organa⁵ vocis.
Insula⁺ post triduum modica fuit obsidione ^{* gl. opidum nobile B 1.}
585 Vertice demisso regi parere coacta. ³⁵
Quam multo bene firmatam rex milite munit
Atque satellitibus, quibus omnibus Athius⁶ Hugo
Prefuit, ut villam^m vicino servet ab hoste.
Nam fieri poterat, quod, postquam abcesserit⁺ inde, ^{* gl. rex B 1.}
590 Ferrandus subito adveniens sibi subiugⁿet^a illam, ⁴⁰
Gaudeat et civis domino servire priori.
Quod merito metuens, in vico nomine Darnel^o
Rex fabricare novam studuit quantocius arcem,
Qua sua gens tuta esse queat patriamque tueri.
595 Obtinet hinc abiens sub quarta luce Duacum ⁴⁵
Appropriatque^p sibi Ferrandi a lege solutum,

a) quo A. b) solutores corr. soluturos B 2. c) exoneratas B 1; exhoneratis B 2. d) Non M. e) resarscit B 2.
f) et deest A. g) ita B 1. Ch.; fecisset deest B 2; Quos sibi con subici pacto fecisset eodem A; Quos ubi subiectos
pacto fec. eodem M. h) Audanardenum B. Cf. X, 442. i) quaque A. k) incondita corr. Barth., sed cf. Gualth.
Alex. I, 526. l) naturae in erratis corr. native M. m) Praeficit ut tutum M. n) subiget B. Cf. Phil. IX, 342. 50
o) Darvel M. p) Appropria sibi B 1; A propria sibi B 2; Aproppiatque sibi A; adiungitque sibi M.

1) Audenarde. 2) Verg. Aen. XII, 450: *campo- X, 2: oris organum; ibid. v. 929: Nec verba quae-
que atrum rapit agmen aperto.* 3) Courtrai. *ras quo regantur organo.* 6) d'Athies; cf. Delisle,
4) Gualth. Alex. I, 526: *Sed quoniam michi barbaries 'Catal.' 1571. 1572.*
incognita lingue Huius erat. 5) Cf. Prud. Perist.

Sub ditione sua quod adhuc tenet, atque tenebunt

1213.

Francorum reges post^a ipsum^{*} iure perhenni,

^{*} illum A. M.

Postmodo supponi doleat ne^b rege¹ minori.

600 Ut gladio doluit^c meritas exsolvere^d penas²

Flandria regali, proprio sibi denique dampno

Non licuisse videns gremium dare proditionis,

Dum collata luit Ferrando dona Iohannis,

Impetrata viros a rege licencia letos

605 Ad proprias digna sedes cum laude remittit.

Nec mora, Sequanias in partes rege reverso,

Bolonides iterum coniuratique tyranni,

Rex quibus Anglorum numerosa stipendia, belli

Irritamentum³, loculis fundebat apertis,

610 Agmine densato⁴ renovant in prelia vires,

Immemores modo se victos, cum classe relictā

Litus^e in⁵ Hollandum^f levibus fugere phaselis^g,

Et Guilliquinum^h comitem sibi consociarunt,

Qui viscosa sequens dona et promissa Iohannis,

615 Quinque virum decies adiuvit milibus illos,

Post tamen inque brevi sese subtraxit eisdemⁱ,

Iram magnanimi nolens incurrere regis.

Dein^k contra pacti iuramentique tenorem,

Quo nuper sese constrinxerat^l Insula regi,

620 Ferrando fedus ferit, et clam nocte reductis

Prodicione seris, portarum claustra recludit⁶

Cumque suis introducit legionibus ipsum.

Francigene vero, quos rex dimiserat illic^m

Municipes patrie custodes, prodiciosos

625 Ut sensere dolos, caute se in turre receptant,

Arreptisque armis, solita virtute⁷ resistunt

Ferrando Flandrisque suis, sed inⁿ inpete primo

Dum subeunt, armis nondum^o sua corpora tecti,

Non omnes potuere necis vitare periculum,

630 Quin aliqui fuerint capti, plerique perempti.

Interea cursu festinant agmina raptō,

Que rex iratus partes educit in illas,

Incunctanter avens, correpto tempore⁸, caris

Auxilium conferre^{*} suis⁹; quos hostis in arcto¹⁰

^{*} prestare A; Suppetias adferre M.

635 Sic premit, ut pressis spes iam sit nulla salutis¹¹.

Qui^p cum venissent, muros indagine facta

Cingere¹² non curant, ne sit mora forte periclo,

Dum cives instant Francos excludere turri.

Ex improviso que solis respicit ortus^q 13

a) per B2. b) me B2. c) doleat corr. doluit B1. d) exolvere corr. exsolvere B1; excolvere B2. e) Littus B1; Intus B2. Cf. Phil. IV, 329. f) Halland B2; Hallandum Ch. g) faselis A. h) Quilliqui non A. — comitem post suppl. B. i) eidem A. k) Deinde B2. l) constrinxat A; sese nuper devinxerat M. m) illuc M. n) verum impete M. o) nondum B1. p) Quo M. q) ortum A. M.

1) ἀρχαῖσμός est pro 'regi'. BARTH. 2) Gualth. 7) Ovid. Met. IX, 163: solita gemitum virtute repres- sit (cf. Verg. Aen. XI, 415). 8) Cf. Verg. Aen. XI, 459: arrepto tempore. 9) V. supra v. 513. 10) Ovid. Met. IX, 682: ne spem sibi ponat in arcto. 11) Luc. Phars. II, 113: Spes una salutis; Ovid. Met. VII, 564: Utque salutis spes abiit. 12) Verg. Aen. IV, 121: saltusque indagine cingunt; Ovid. Met. VII, 766: longos indagine cinximus agros. 13) Ovid. Met. II, 190: interdum respicit ortus.

45 tem meritas occiso consule penas (cf. Ovid. Met. I, 209). 3) Cf. Ovid. Met. I, 140: Effodiuntur opes, irritamenta malorum. 4) Verg. Aen. VII, 794: Agmina densentur (al. densantur). 5) Luc. Phars. IX, 220: hunc rapta fugientem classe secutus Litus in extremum. 6) Verg. Aen. VII, 617: tristisque recludere portas (cf. Ovid. Met. VIII, 41); Aen. VII, 185: portarum ingentia claustra (cf. Ovid. Met. VIII, 69).

1213.

- 640 Ad portam veniunt strictoque repagula ferro¹
 Confringunt, valvas summa vi² cardine verso³
 Discludunt, murosque prius quam scandere fas sit
 Indigenis, vicos subeunt primoque furore
 Ignibus appositis pulcherrima^a queque domorum 5
- 645 In terram faciunt procumbere⁴ vertice verso,
 Sicque fit, ut fiant^b maiori^c incendia dampno
 Civibus infidis quam ferrum aut dextera pugnans.
 Sufficit excessus ulcisci sola dolosos
 Vulcani rabies, quam spirans eolus auget, 10
- 650 Nec tantum iunctos lateraliter improba vicos
 Incinerat, verum, procul inde volante favilla,
 Quicquid habebatur pulcri intra menia flamme
 In nichilum redigit uno violentia puncto.
 Cum domibus pereunt homines^d, vitare periculum 15
- 655 Quos infirma vetat etas aut debile corpus;
 Qui pedibus, qui fortis equo^e, fugiendo recedit,
 Se gemino retrahens hostis^f flammeque furori,
 Et post Ferrandum dumos^g et devia queque
 Mente subit pavida, talos ad limina porte 20
- 660 Semper habens, vultus non audens flectere retro⁵,
 Ne vel^h labatur aut passum forte vel unum
 Perdat iens, levam seu dextram vix sinit horror
 Respicere, esse loco se tutum non putat ullo,
 Iam perimiⁱ iamiamque capi sibi visus⁶, ad omnem 25
- 665 Qui venit a tergo strepitum⁷ pallescit, et omnis
 Neglecta facie^{*} sanguis subit abdita cordis,
 Ut lateat trepidoque ferat solacia cordi.
 Sic metuens metuendo metu penam luit⁸ ipso,
 Penaque fit presens pene formido⁸ sequentis. 30
- 670 Plus tamen adiuvit^k fortune dextera victos
 Quam fuga vel cursus, quo se salvare studebant^{*}.
 Humida nam tellus, carecto feta^l palustri⁹
 Et viscosa tegens limoso viscera plano^m,
 Interiore sinu subeunte calore vaporans, 35
- 675 In noctis faciem converteratⁿ aera, tristes
 Exalans mixto nebulas¹⁰ humore calori,
 Ut vecti visus vix se vectoris^{o-11} ad aures
 Extendat, nec, quis precedat quisve sequatur,
 Quis veniat iuxta, poterat dinoscere quisquam. 40
- 680 Unde sequi tantum licuit nostratibus illos,
 Quo ville dabat usque furens incensio lucem,
 Cum medias sol per nebulas lucere nequiret;
 Innumeros tamen occidunt pluresque retentant,
 Quos rex perpetuos emptori cuilibet omnes 45

a) puch. B 1. b) stant B 2. c) maiora B 2. d) omnes B 2; cives M. e) equus A; velox vel equo est M.
 f) hosti B 2. g) domos corr. dumos B 2. h) Neve B. i) a add. B 2. k) adiuvenit A; aduit corr. adiuvit B 2.
 l) feda B 1 (ubi in marg. feta). 2. m) coeno M. n) convertant B 2. o) victoris corr. vectoris B 2.

1) Cf. Verg. Aen. IV, 580: *strictoque ferit retinacula omnemque tremiscens Ad strepitum, mortemque ti-*
ferro. 2) Cf. Verg. Aen. IX, 532: *summaque evertere mens etc.* Cf. Met. VII, 840. 8) Claud.: *poenam-* 50
opum vi. 3) Verg. Aen. VII, 621: *cardine verso.* *que luit formidine poenae; cf. formidine poenae*
 4) Ovid. Met. XIV, 281: *et in terram toto procumbere* Hor. Epist. I, 16, 53. 9) Ovid. Met. XIV, 103:
vultu. 5) Ovid. Met. III, 187: *oraeque retro Flexit;* Met. *loca feta palustribus ulcis.* 10) Verg. Georg. II, 217:
 IV, 265: *vultusque suos flectebat ad illum.* 6) Cf. *Quae tenuem exhalat nebulam.* 11) Gualth. Alex.
 Ovid. Met. I, 535 sq. 7) Ovid. Met. XIV, 213: V, 162: *Vectores vectique simul.* 55

- 685 Vendidit in servos et inussit^a stigmatē iugi.
 Insula tota perit misere servata ruine;
 Quicquid enim tota sibi flamma cremabile villa
 Repperit, assumpsit; reliquum instrumenta deorsum
 Ferrea deiciunt terre^b strictique ligones¹,
 690 Nec turris, quam rex fabricaverat, integra mansit,
 Ne quid ibi maneat habitabile denuo Flandris.
 Hinc quoque Casselli sub eodem summa furore
 Menia deiecit², simili ne prodicione
 Deficerent illi, Ferrando forte recepto.
 695 Urbs erat³ et rebus et cive superba potenti,
 Nomine Tornacum, Scauri^{c+} contermina ripe,
 Quam gentilis adhuc Reni transgressus^d abyssum
 Clodius in gladio primus possedit et arcu;
 Que cum servisset et^{e,4} successoribus eius,
 700 Postea Francorum numquam a^f ditione recessit.
 Hanc cum Ferrando Reginaldus fraude^g latenti
 Obtentam de nocte novem⁵ tenuere diebus,
 Randulpho patrante dolos, Moritania^{h,6} cuius
 Imperio suberat, vir fortis consilioque
 705 Astutusⁱ nimium, qui se fingeat amicum,
 Imo^k tenebatur urbi fidissimus esse,
 Presulis et regis homo ligius et feodali
 Iure tenens ab eis terrarum quicquid habebat.
 Sed ne fraus illis lucrosa diucius esset,
 710 Rex Sancti Pauli comitem fratremque⁷ Garinum
 Tornacum misit pugnatricesque catervas
 Associavit eis, fortissima corpora bello,
 Qualia Sequaniis producit Francia ripis⁸.
 Qui, licet hostili numero minor esset eorum
 715 In duplo numerus, tamen auxiliantibus urbe
 Civibus expellunt regique viriliter urbem
 Restituunt, et ne Randulpho proditio sit
 Impunis, vicos invadunt eius et usque
 In nichilum redigunt pro tante motibus ire,
 720 Nobile nec castrum Moritania, tam speciosum,
 Tam premunitum murisque situque locali
 Atque viris, vires ut nullius esse timendas^{*}
 Diceret¹ ipsa sibi, cavit commune periculum,
 Funditus a fundo excisum et cum plebe sepultum,
 725 Quique laborabant ipsam defendere ab intus
 Omnes a Francis^m capti occisiveⁿ fuerunt.

1213.

Scaldi superscr. B.

* nullius metuendas Diceret
esse sibi A. M.

a) iussit A; musset corr. in err. iniussit M.; iniussit corr. iussit B1, in marg.: ?unxit (iniunxit? et unxit?); vinxit B2; punxit vel inussit corr. Barth.; vinxit stigmatē iugi, in marg.: iussu stigmatē iungi Ch. b) turre B1. c) Scaldi
 45 Ch. Br. d) trangr. B1. e) ita corr. Draeger. Librario oscitanti accidere potuit, ut illi supplendum esse putaret.
 Que servisset illi et A; Que cum servisset illi et B. ed. praeter M., qui corr.: Fida cui postquam certis permanserat
 annis. Fortasse scribendum: Cui cum servisset etc. f) deest B2. ed. g) nocte A. h) Moriana A. i) Hastutus A.
 k) Immo B2. l) Duceret M.; ita corr. etiam Barth. m) Franci A. n) occisive A. M.

1) Cf. Ovid. Met. XI, 36: longique ligones. 2) Cf. frido Silvanectensi episcopo) successit frater Garinus,
 50 Ovid. Met. XII, 109: Moenia disieci. 3) Cf. Verg. cum esset frater professus Hospitalis Hierosolymi-
 Aen. I, 12 sq. 4) i. e. etiam; cf. VIII, 480: Que tani, regis Philippi magnanimi specialis consiliarius
 cum Guido diu tenuisset etc. 5) Septem tantum effectus in aula regia propter prudentiam et incom-
 diebus Flandrensibus subiectam fuisse Will. tradit parabilem consilii virtutem et alias animi dotes
 supra, Cathal. materie libri IX, v. 12. 'Excusari multiformes ita laudabiliter se habebat, quod quasi
 55 tamen poterit: diebus nempe occupationis et amis- secundus a rege negotia regni inculpate tractaret;
 sionis demtis de novem remanent septem'. BARTH. et supra p. 307. 8) Verg. Aen. I, 101: fortia cor-
 6) Mortagne (dép. Nord, arr. Valenciennes). 7) Cf. pora volvit; Aen. XII, 900: Qualia nunc hominum
 Gesta a. 1213, SS. R. Gall. XVII, p. 91 E: Cui (sc. Gau- producit corpora tellus. Vide etiam Phil. X, 728 sq.

- Nunc^a utinam¹, nunc Phebe velis Elyconidas omnes
 Inspirare michi, spirans spiramine sacro,
 Quicquid Cirreis sacri spiratur ab antris,
 730 Quicquid Castaliis² potus hauritur ab undis!
 O nunc Lucani ruat in me sive Maronis
 Spiritus aut saltem Thebani vatis ymago!
 Non ut Pythagore^b vano phantasmate ludar,
 Qui, sicut garrit, Troiani tempore belli
 735 Panthoides Euphorbus^c erat³, dum credit ab uno
 Corpore posse^d animam transfundi^e in corpora multa^f,
 Verbo quam^g solo terre^h celique Creator⁴ * celi terreque A.
 Infundendo creat Deus infunditque creando;
 Sed tantum ut merear vestigia lambere^h sola,
 740 Unius similis in carmine factus eorum,
 Ne sensus brevitatem⁵ mei preclara Philippi
 Fama relentescat preconii effecta minoris.
 Occupat ecce manum decimiⁱ distinctio libri,
 Qui geminos audet simul affectare^k triumphos.
 745 Et licet ad primum⁶ trepidet, nec sufficiens sit,
 Ut totum⁶ capiat in se, vix ecce secundum⁷
 Sustinet⁸, undecimi consummet^{l,9} pagina libri:
 Tam festinanter cupit⁹ insudare Bovinis,
 Rex ubi bellorum summam conclusit^m et hostesⁿ * sitit A.
 750 Marte triumphavit uno finaliter omnes. * omnes Marte tr. u. fin. hostes A.
 Quod quanto gravius tractari sentio, tanto
 Sponte minus subeo, metuens succumbere moli,
 Ni tua, Phebe, meos confortet gracia sensus.
 Te scio, te solum novi penetrare superni
 755 Posse patris solium; supera tu solus ab arce
 Descendens gratis inspiras quicquid habetur
 Pectoribus vatium per totum scibile mundum.

CATHALOGUS^a MATERIE LIBRI DECIMI^o.

- Vincitur in decimo rex Anglicus a Ludovico^p.
 Transfretat ad Pictos, quibus auxiliantibus ipse
 Robertum^q bello iuvenem capit^r insidioso.
 Devastat patriam; veniente autem Ludovico^p,
 5 Turpiter a Monachi confusus Rupe fugatur.
 Agmina iam pugne componit et instruit Otho,
 Nec minus et Francos parat hortaturque^s Philipus.
 Agmine confuso post Francos^t advolat Otho,
 Rexque^u intermisso sompno redit obvius illi. * post regem cursitat A.
 * Rexque levi redit accursu festinus in illum A.

a) e corr. B2. b) Pitag. A; Pictag. B2. c) Euphoibus A. B1; Ephoribus B2. d) esse A. e) ras., in marg. transfundi A. f) multas corr., ut videtur, multa B2. g) quem B. h) labere A. i) ita A; libri distinctio noni B1. (noni vel novi) B2; libri distinctio deni corr. Barth. k) affectasce B1; affectasse B2. l) ita recte A. B. Cf. X, 349; cum surget corr. Barth (Br.). m) conclulerit (?) A. n) C. m. l. d. litt. min. (non rubr.) in marg. B1; Materia decimi 45 libri B2. o) undecimi corr. decimi B2. p) Lod. B2. q) Robertum A. r) capit — veniente des. A. s) ort. B2.

1) Cf. Verg. Aen. VII, 641 sq.; Ovid. Fast. IV, 193 sq.
 2) Cf. Phil. dedic. v. 3; Ovid. Am. I, 15, 35. 3) Ovid. Met. XV, 160:

*Ipse ego, nam memini, Troiani tempore belli
 Panthoides Euphorbus eram.*

4) Ibid. v. 158—172; cf. 456: *inque ferinas Possumus ire domos pecudumque in pectora condi.* Cf. etiam Claud. De Rapt. Pros. I, 62. 5) Dionys. Cato

Epigramm. IV, 1: *Miraris nudis versus me scribere verbis? Hos brevitatis sensus fecit coniungere binos.* BARTH. 6) i. e. Ludovici triumphum; cf. X, 345—347; Gesta supra p. 306. 7) Philippi triumphum. 50 8) i. e. expectat. 9) Ludovici triumphum: apud Bovinas, ubi hostes 'marte triumphavit uno finaliter omnes', rex etiam primum i. e. Ludovici bellum consummavit.

EX LIBRO DECIMO.

- 340 Visere nunc diversa stude¹ castella vicissim 1214.
 Et patriam tutare tuam, dum magnus ad altum
 Fulminat Escaldum genitor, dum subiugat hostes,
 Dum procul extremis Flandrorum pugnat in horis²,
 Sicque manum properat suppremam apponere bello³,
 345 Ut vix preveniat eius tua palma triumphum.
 Tam sibi continuis exultat Francia⁴ palmis,
 [Ut^{*} vix a prima possit distare secunda]; * v. 347. *deest A.*
 Ut qui duplicibus iustos^a in fine revestit,
 Vestra Deus gemino^{*} consummet bella triumpho. * duplici A. Cf. IX, 744.

 369 Iam super Escaldum tentoria reprobis Otho
 Fixerat⁵, et tantis Moritania sola catervis
 Non poterat prestare sinum; properata remotis
 Castra locis figunt, stipulis et carice tecta⁶.
 Pars solis solem ramalibus arcet et ymbrem,
 Pars subeunt per rura casas, pulsisque colonis
 375 Ad tempus dicunt in re sibi ius aliena,
 Castrorum ritu sibi cuncta licere putantes.
 Territat in primis nostri confinia regni
 Othonis socer Henricus⁷, cui mille catervas
 Exhibet et plures Brabancio[†], sevir alter⁸ † *gl. po[pulus] B 1.*
 380 Quo nusquam est populus bello aut assuetior armis.
 Excitat ex alia Lothoringos parte bilingues
 Dux⁹ suus, aurivolis replicantes^b aera signis,
 Qui, cum simplicibus soleant sermonibus uti^{*†},
 Non tamen in factis ita delirare videntur;
 385 Quos inter Gallos et Theutonicos^c speciosa^d
 Et fecunda magis tellus alit^e ubere glebe¹⁰,
 Milibus a Mosa distans ubi Mosula paucis
 Leucos^{f.†} et Methes^{g.††} speciosis^{*} irrigat undis¹¹ † *gl. po[pulus] A; gl. Tul-*
 Ac Treverim[†], Vogesis^h quam Riciovarusⁱ ab horis, †† *gl. po[pulus] A.*
 390 Presidis^{†*.12} officio fungens sub Maximiano, * *fecundis A.*
 Adveniens sanctos pro Christi lege peremit † *gl. ci[vitatem] A. B 1.*
 Tot simul et mediis immersit fluctibus omnes,
 Ut miraretur fieri se Mosula rubram,
 Sanguine¹³ sanctorum laticis variante colorem.
 395 Dux¹⁴ quoque Lemburgis[†] acies ciet Ardaniorum^{††}, † *gl. patria est B 1.*
 Nec tamen ipsius Galeranus¹⁵ filius ipso †† *gl. po[pulus] B 1.*

*†) *Gl. in marg. B:* Sapientiores sunt in opere quam in^k verbo.†*) *Gl. in marg. B:* Hoc habetur in principio libri passionis beati Quintini et sanctorum Crisp. et Crispiniani, Fusciani et Gentiani martirum Domini.a) victos B. b) replentes M. c) Thenotonicos B2. d) spatiosa M. e) ait A. f) Leupocho A. g) Meches A.
 45 h) Vogesi M. i) us e corr. B 1; Riciovarius B2; Rectiovarus A. M. k) in *deest B2.*

1) Ludovicum, Philippi Augusti filium, alloquitur, qui
 Anglos apud Rupem Monachi fugaverat. 2) Ovid.
 Met. VI, 101: *extremas... oras*; Verg. Aen. VIII,
 727: *extremique hominum Morini*. 3) Ovid. Rem.
 50 am. v. 114: *Supremam bellis imposuisse manum*; cf.
 Met. XIII, 403: *Imposita est sero tandem manus*
ultima bello. 4) V. supra II, 16. 5) Nivellae
 erat rex d. Iul. 12, Valentianis Iul. 23. Cf. E. Winkel-
 mann l. c. II, p. 370. 6) Ovid. Met. VIII, 630:
 55 (domus) *stipulis et canna tecta palustri*. 7) Dux
 Brabantiae, cuius filiam Mariam duxerat Otho;
 cf. Phil. IX, 203; Rein. Leod., SS. XVI, p. 671.
 8) Cf. Verg. Aen. VII, 649: *quo pulchrior alter Non*
fuit. 9) Theobaldus I. 10) Cf. Aen. IV, 37:
quos Africa terra... alit; Ecl. III, 30: *binos alit*
ubere fetus; Aen. I, 531; III, 164: *ubere glebae*.
 11) Ovid. Met. XIV, 633: *fibras labentibus irrigat*
undis. 12) Cf. Gesta Trev. c. 17, SS. VIII, p. 150.
 13) Cf. Ovid. Ex Ponto IV, 7, 19, 20. 14) Henricus III.
 15) Waleramus (IV), qui a. 1214. m. Maio in matri-
 monium duxerat Ermsindem, relictam Theobaldi
 comitis Barrensis, Lucemburgi heredem. Cf. Albri-
 cum, SS. XXIII, p. 899; Rein. Leod., SS. XVI, p. 672.

1214.

- Cum patre dignatur Othonis fautor haberi,
Regis[†] amicitiam et Francorum perdere nolens. ^{† gl. Phi[li]pi B 1.}
Saxonesque suo furibundi cum duce tanto
- 400 Letius arma movent, quo dudum compatriota
Illorum fuerit et eisdem sanguine iunctus¹ 5
Nondum^a rex, nondum^a sublimis fascibus^b Otho.
Corradum^c comitem misit Tremonia^{d.2}, cuius
Imperio Waphale parent regionis alumpni³,
- 405 Et quos Ruma^{†.4} rigat piscoso flumine; tuque ^{* gl. fl[uv]i[us]; Runa in marg. B 1.}
Linquere Randerodas^{†.5} gaudes, Guerarde^e, paternas, ^{† gl. ci[vitatem] B 1.} 10
Francigenum ut bello possis sentire rigorem.
Nec minus Otho comes venit de Tinqueneburco^{f.6},
Et comitem quem Theutonici dixere Pilosum⁷,
- 410 Ut iuvet Othonem, regio Traiectica^{g.†} misit,
Mosa[†] ubi, maiori collapsus flumine^{††}, nomen ^{† gl. fl[uv]i[us] B 1.} 15
Non tamen amittit, sed Renum nominis audens ^{†† gl. Reno B 1.}
Dimidio privare sui Remosa^h vocatur.
Nemurcique^{i.†} comes, primeva etate Philipus⁸, ^{† gl. castr[um] B 1.}
415 Cognatus^{*} regis, regem tamen^h inpetit armis, ^{* Regis cognatus A.} 20
Parte licet Petrus⁹ pater ipsius esset ab ista,
Altisiodori[†] dudum comes atque Niverni^{*},
Constantinopolis qui post ad sceptrum vocatus,
Imperiale manu^m pape diadema recepit;
- 420 Sed non prevaluitⁿ sacro residere curuli,
Durachii captus a principe Cumaniorum^{†.10}. ^{* Cominioto A.} 25
Ast Hugo tibi, Bolonide, iunctissimus heret¹¹,
Qui Bobis^o fuerat dominari natus, at idem
Maluit et regis inimicus et exul haberi,
- 425 Civili quam pace frui regique subesse;
Cuius^{**} germanam faciens tibi collateralem 30
[Participemque thori, meretricis captus amore],
Circumducebas bellorum^{*} tempore^p in ipso, <sup>* illustris (famosus M.) leno
sororem A. M.</sup>
Que generosa nimis, soldaria facta, relicto
- 430 Coniuge, castra suo privabat significato^{q.12}. 35
Regis et Anglorum frater, Saleberia cuius
Se gaudet ditione regi, decies triplicata
Copulat anguigene^{r.13} secum tibi^s milia gentis,
Quorum tu numero temere confisus et umbra
- 435 Audes Othoni indignam promittere palmam.

*†) Gl. in marg. B: Traietum (Traieticum B 2) est civitas ubi Mosa et Renus confluent. 40

*) In cod. A et ed. M. sequitur versus: Regalique gradu¹⁴ distans a stirpe (rege M.) secundo.

***) Prostituensque suam bellorum tempore in ipso, deest v. 427, A. M.

a) Nundum B. b) facibus B 1. c) Conradum B. Cf. XI, 517; Conrardum M. d) Cremonia M. e) Gerarde B 2.
f) Thing. B 2. g) Traiecio, sed lin. perducta del., in marg. Traiectica B 1. h) rimosa B; Rhemosa M. i) Nemur-
ricique B 2. k) deest A; nunc M. l) Altissiodori A; Althiodori B 2; recte M. m) manus B, in marg. manu B 1. 45
n) prevaluit A. o) Bobiis A; Bobiae fuerat ditioni M. p) in tempore ipso B 1 corr. B 2. q) sig^o cato A; signi-
ficatu corr. Br. r) ita B; angrigene A; Angligenae M. s) ter Ch. Br.

1) Ovid. Met. IX, 497: *iunctam sibi sanguine*. Namucensis (1217—1226) *titulis militie famosissimus*,
2) Dortmund. 3) Cf. Verg. Aen. VI, 595: *Tityon* Albrici chron. a. 1217, SS. XXIII, p. 906. 9) Cf.
Terrae omniparentis alumnus. 4) Barth. optime Albrici chron. a. 1217, SS. XXIII, p. 906. 10) Theo- 50
correxerit Rura (Ruhr). 5) Randerath, in Rhenensi dorus Angelus Comnenes. 11) Gualth. Alex. II, 436:
Prussia, apud Geilenkirchen. 6) Teklenburg. *lateri iunctissimus heret*. 12) 'Ut iam castra casta
7) Cf. XI, 517; XII, 155. Comitem hunc Pilosum non essent'. BARTH. Cf. Gualth. Alex. V, 407:
Albricus confundit cum Othone Teklenburgensi (cf. *Castraque castratis et multa pellice plena*. 13) Ita
Scheffer-Boichorst, SS. XXIII, p. 901 n. 86), Brial cum Anglos nominat Britto, fortasse respiciens illud poetae 55
Willelmo Hollandiae comite. Recte Barthius unum (Met. III, 531): *Quis furor, anguigenae, proles*
ex iis ita dictum esse censet, qui Germanice 'Raugrafen' *Mavortia, vestras Attonuit mentes? Pentheus ait*.
appellantur. 8) Philippus dictus de Labra, comes 14) Nepos Ludovici VI. regis.

- Et quis^a sub numero comprehendere¹ possit Yprei
 Agminis examen, acierum multiplicata
 Milia, que portis vomuit^b Gandavus apertis²;
 Belga quot et rabies Bloetina, quot Insula turmas
 5 Mittat, Ysangrinusque furor, Gravelinga^c quot addat
 Agmina cum Furnis, quot Brugia milibus agros
 Contegat armatis, aut Audenarda, propinquo
 Viribus atque fide Cortraio^d consociata;
 Quos equitum cetus per vicos perque casellas
 10 Collectos armet in dampnum Flandria regis,
 Corde tenens memori, quales exsolverit anno
 Preterito penas, quantas perpessa sit ipsa
 lacturas tunc pro meritis a rege Philipo,
 Quando Ferrandus nummos^e suscepit^f ab Anglis, ^{* solidos A.}
 15 Quos male nunc vertit³; nec adhuc se pena cohercet,
 Illum nausifico crucians pectoris odore⁴.
 Hos multosque alios, quos enumerare morosum est⁵,
 Auxilium comiti Ferrando Flandria donat,
 Ut solus regi videatur posse suisque
 20 Secure^f conferre manum, tot milibus illum
 Preterit. At^g cause merito confisa Deoque
 Non curat numerum Francorum vivida virtus⁶.
 Quos inter Barrensis⁷ erat non ultimus, unus
 Multorum supplens defectum viribus, et cum^{*}
 25 Gerardo Scropha^h Malevicinus Petrus ille,
 Ut petra qui firmus verbo se firmat et actu.
 Nec te, Rupensis⁸ Guido, nec Montinianum⁹
 Galonem taceam, qui, mente immobilis ut mons,
 Vexillum regale die portavit in illo.
 30 465 Hugo Marolidesⁱ [†]10 cum fratre Iohanne Petrusque, ^{† gl. [M]aruel B1.}
 Reminiiⁱ [†]11 rector pagi cum pene^h ducentis
 Militibus, quales Campanicus educat axis,
 Efficiunt animis scalam concorditer unam.
 Preclarique viri tecum de Monte-Morenci¹,
 35 470 Quos^m eduxisti^{*}, Mathee, comesque Iohannes ^{* emisisti A}
 Bellimontensis et Sacrocesaris¹² ortum
 Et ^{*} cognomen habens Stephanus, vir nomine clarus, <sup>* Cognomenque trahens A;
 Agnomenque trahit M.
 * numerans A.</sup>
 Seque gradu generis referens^{*} a rege secundum,
 Et dominans Harmisⁿ ¹³ Michael Hugoque Malaunus^o
 40 475 Post¹⁴ Campanenses acie glomerantur in una.
 At Robertigena^p senior Robertus in Anglos
 Quotquot habere potest equites^{*} agit, utpote cuius ^{* acies A.}
 *) qui
 Sus appellari reputat non turpe Girardus,
 45 Et (Ut A) Petrus (petras A) Malevicinus, vir fortis et audax A. M.

a) Ecquis M. b) monuit corr. vomuit B2. c) Gravelim grossa quot addat A. d) Cortreio B. ed. Cf. IX, 580; Cortraco M. e) sucepit B2. f) Securi A. g) ac B. h) Soropha B2. Cf. XI, 387. i) Remurii M. k) mille M. l) monte Moretum A. m) Mathae educti M. n) Harnus B2; Harnis M. Ch. Cf. XI, 305. o) Malannus sed corr. B1. p) Rotbert. A; et add. Br.

50 1) Verg. Georg. II, 104: *neque enim numero comprehendere refert*; Ovid. Ars amat. II, 447; III, 151. 2) Ovid. Met. IV, 439: *et apertas undique portas Urbs habet*. 3) Cf. Phil. IX, 410. 4) De carcere dicit post pugnam Bovinensem. BARTH. 5) Cf. Ovid. Met. I, 214: *Longa mora est . . . enumerare*. 6) Verg. Aen. V, 754: *Exigui numero, sed bello vivida virtus*. 7) Guillelmus de Barris, 'flos militum'; cf. Gesta supra p. 308. 8) La Roche-Guyon (dép. Seine et Oise). 9) Montigni-le-Roi (dép. Seine et Oise, commune de Champagne). 10) Mareuil (dép. Cher). 11) Remi, in Belvacensi pago; illius pronepos fuit celeberrimus Philippus de Bellomquerio, auctor libri, cui titulus: 'les Coutumes de Beauvoisis' 12) Sancerre (dép. Cher). 13) Harnes (dép. Pas-de-Calais). 14) Cf. Verg. Aen. VII, 655.

1214.

- Filius in vinclis angustabatur eorum,
 Quem Belvacensis comitatur^a episcopus, eius
 480 Frater, et amborum regali a stirpe nepotes,
 Lauduni^c presul¹ et quem Castellio² nuper^{*},
 Nunc vero Sancti Pauli comitatus honorat,
 Gaucherus^{d,3}, quo nemo alius laudatior armis.
 Pontivii^{e,4} comitem comitantur in arma Poheri^f,
 485 Qui generosus avis longe generosior alti⁵
 Sanguinis existit uxore, sorore Philipi
 Magnanimi, regis Ricardi^g que fuit uxor,
 Quam fratri intactam^h Ricardusⁱ reddidit olim,
 Navarie^k regis ut^{*} filia nuberet illi⁶.
 490 Hinc¹ Sancti^{*} Thomas Galerici⁷ nobilis heres^m,
 Gamachiis⁸ dominans vicosque et plurima sub se
 Castra tenens, clarus dominatu, clariorⁿ ortu,
 Quinquaginta parat equites in bella, clientes
 Mille bis^o audaces animis et robore fortes.
 495 Roboreus⁹ vero cum Thoma fratre Iohannes
 In^{*} scala regis regi lateraliter herent
 Et Longi Stephanus Campi dominator et illi^p
 Septuaginta equites, regio^q quos Neustrica^r misit,
 Neustria^{*10} fida satis, imo fidissima regi,
 500 Parcere mordaci si^{*} lingue vellet in illum.
 Hinc fremitu maiore trahit Burgundicus^{*} Odo^s
 Belligeros in bella viros, Burgundia quales
 Nature dono producere¹¹ novit alumpnos.
 Cuius virtutis tremor et reverentia fame¹²
 505 Crescit in immensum¹³ longe per regna, quod ipse
 Absens dstringit et solo nomine terret¹⁴
 Trans Ararim populos, quos flumen^t Dubis^u oberrat,
 Et^{*} que trans Rodanum regio iacet usque Viennam[†],
 Et Pontarlicios^{v,15}, abies quos plurima ditat,
 510 Fauce iugi[†] positos, ubi Dubis^w suscipit^x ortum,
 Atque Salinenses¹⁶ angusta in valle sedentes,
 Defecata[†] quibus flammaram ardore ministrat
 Limpha[†] salem, puteis, mirabile, tracta duobus,
 Unde Bisuntina[†] sua condit edulia vallis;
 515 Lingones[†] et Vogesos[†] tangens Alemannia^{††} fines
 Totaque terra patens a Francis usque sub Alpes,
 Et regio, dorsis que monticulosa iugosis,
 Fruge^y tamen multa, dapibus bachoque^{z,*} redundans,

* Cui Belvacensis^a comes heret^b episc. A. M.

* condam A.

5

* cum A. M.

* Thomas Sancti A. M.

10

15

* v. 496. post 497. A. M.

20

* lingue si A.

* dux Allobrogensis A;
Huic dux Allobrogum fr.
m. ministrat M.

25

* v. 508. post v. 510. A. M.
† gl. ci[vitatem] B 1.

30

† gl. silva est quedam
scopulosa B 1.

† gl. depurata B 1.

35

† gl. aqua B 1.

† gl. Bisuntinum est civitas
metropolis Burcund. B.

† gl. po[pulus] B 1.

†† gl. regio B 1.

40

* vinoque A. M.

*) Corde manuque satis ipsi fidissima regi A; Corde manuque simul semper fidissima regi M.

a) Belvacorum M. b) habetur A. Cf. v. 496. c) Laudum in err. corr. Laudani M. d) Gauscherus A. M. e) Pontivii A. B2; Pontinii M. f) ph'i A. Cf. XI, 346. g) ita hoc loco etiam B2. h) vita certam A. i) Richardus B constanter. k) Navari M. l) Et M. Cf. Verg. Aen. VII, 723. m) heros M. n) clariore M. o) bene M. 45
 p) alti M. q) illi quos Neustria Ch.; regio quos Neustria M. r) Neustria corr. Neustrica B2. s) Oldo B2. t) flumine A; flumen quos M. u) Dub' B. v) Pontarlicio A; Pontaricios M. w) Duber B. x) sucipit B2. y) v. 518-560. des. B2 (ubi ÷ in marg. lacunam indicare videtur). P. Barth. z) bacchoque B1.

1) Robertus a Castellione. 2) Châtillon-sur-Marne. 10) Normannia. 11) Cf. Phil. IX, 713. 12) Ovid. Met. VII, 146; IX, 555: reverentia famae. 13) Ovid. 50
 3) Cf. Delisle, 'Catal.' p. 598. 4) Le Ponthieu, cuius tunc comes erat Guillelmus III. Cf. XI, 346; Delisle nr. 2098. Met. IV, 660: Crevit in immensum (Atlas). 14) Cf. Ovid. Met. IX, 440: Terruerat magnas ipso quoque nomine gentes. 15) Pontarlier (départ. Jura). 16) Salins (départ. Jura).
 5) Cf. supra IX, 261. 6) Cf. supra IV, 126 sq. 7) Saint-Valéry-sur-Somme. 8) Gamaches (départ. Somme). 9) Iohannes de Roboreto (Rouvrai), dominus illius loci, quo nunc nemus de Boulogne prope Parisios.

55

- Urbibus egregiis ambit vicisque Lemannum^{a, †}, ^{† gl. lacus est maximus B1. 1214.}
- 520 Impete^b quem Rodanus vasto¹ preterfluit^c, et^{*} dum
Ipse laci medio fluvius triginta rapit se
Leugarum spatio, vallatur utrinque lacu sic,
Quod stans unda laci fluvio non obstat eunti,
5 Nec violente^d lacum fluvius rapit impete stantem,
525 Sed neque vel lacui coit amnis vel lacus amni^e.
Haud secus Alpheos fugiens^f Arethusa² furores,
Litore ab Eleo litus fluit usque Sicanum,
10 Quo rursum emergens, dulci rigat arva fluento
Sicilie specieque iuvat fructuque colonos,
530 Labentique suo tam longa per equora rivo
Doris³ amara suam non intermiscuit undam,
Nec vim dulcis aque salis^{*} immutavit amaror^g. ^{* maris A. M.}
15 Dux igitur nimio^{*} belli percussus amore⁴, ^{* belli nimio fervore calescens A. M.}
Hiis breviter regem verbis adit⁵: 'Hac vice saltem
535 Usque laboremus hostes attingere nostros,
Nam licet a patria grave sit tam sepe venire,
Plus tamen in patriam sine marte redire gravamur'.
20 Et^h quid Galterum⁶ iuvenem, quid Bartholomeum⁷,
Quid Garlandensem Guillelmumⁱ, Musa, tacemus?
540 An quoniam cum rege domi belloque morantur,
Et rex raro solet illis sine pergere quoquam?
Quod cuncti^{*} norunt memorare superflua res est. ^{* cunctis lucet (licet A) mem. A. M.}
25 Hii siquidem reliquis^{*} regi socialius assunt ^{* regi reliquis A. M.}
Consilioque iuvant et bellatoribus ipsum,
545 Quotquot habere suos ad sumptus cuique dabatur.
Interea comitissa senex⁸, que Portigalensis
Filia regis, ob hoc solum regina vocata est,
30 Ferrandique^{*} erat ipsa quidem germana parentis⁹, ^{* Ferrandique quidem fuerat germana A. Alium verum substituit M.}
Hesperidum ritu^{**} cupiens ventura doceri, ^{** cupiens ritu A. M.}
550 Sortilegos nobis ignota consulit arte.
Nec tamen ipsa, reor, erat inscia prestigiorum,
Que solet Hispanos presaga Tholeta¹⁰ docere.
35 Sortibus ergo datis tali problemate falli
Digna fuit, vero¹ equivoca sub voce latente^m:

*) inter
Lausanam et summo pendentes colle Gebennas¹¹,
Dumque laci medio triginta precipitat se
40 Leugarum A. Ita quoque erat in cod., quo usus est de Meyere, qui corr.:
. inter
Lausanam et summo pendentes colle Gebennas.
Utque laci medio triginta perpete cursu
Milia perfecit . . .

45 a) Levianum in err. corr. M. b) Impetu corr. Impete M. c) prefluit A; interfluit M. d) Nec secum ipse
Ch. Br.; M. corr.: Nec rapiat violenta lacum fluvii impete stantem. e) anni B1. f) deest A. g) amara M.; ama-
tor B1. h) Sed M. i) Will'm A; Guill'm B1. k) verum A. l) latenti Ch.

1) Ovid. Met. III, 79: *Impete nunc vasto . . . fertur*; cf. Met. VIII, 359. 2) Ovid. Met. V, 572—641; 10) Helinandi Sermo XV, Migne, Patrol. tom. CCXII, 603: *Ecce querunt clerici Parisiis artes liberales, Aurelianus auctores, Bononie codices, Salerni pyxides, Toleti demones, et nusquam mores*. Cf. etiam quae Albricus narrat de nigromantico quodam Toletano, SS. XXIII, p. 932.
50 Verg. Aen. 694—696. 3) Verg. Ecl. X, 4. 5: *Sic tibi, cum fluctus subterlabere Sicanos Doris amara suam non intermisceat undam*. 11) Cf. Lig. V, 308: *Scilicet ut geminas illis in finibus urbes, Lausannam gelidaque sitas in rupe Gebennas Bertoldus regeret*; Luc. Phars. I, 434: *pendentes rupe Gebennas*.
4) Verg. Aen. IX, 197: *magno laudum percussus amore*. 5) Cf. Verg. Aen. X, 149: *regem adit*. 6) de Nemosio (Nemours). 7) de Roia. 8) Mathildis († 1218), filia Alphonsi I. regis Portugaliae, quae comiti Flandrensi Philippo († 1191) nupserat. Cf. IX, 250. 9) i. e. matertera ipsius Ferrandi. Soror enim erat Sanctii I.

1214.

- 555 'Rex, ab equo multa iuvenum vi¹ stratus, equorum
Tundet²ur pedibus, nec eum continget humari³,
Altisonoque comes plausu post prelia, curru
Vectus, Parisiis a civibus excipietur⁴.
Hinc magis audacter Ferrandus in arma furebat,
560 Non intellecto gaudens enigmate sortis
Ambigue^a vana cupidam^b spe fallere mentem,
Ne solus duplici^c fallatur Apolline Cresus².
Dehinc^e Otho comites Ferrandum Boloniumque
Secreto alloquitur et eis sua vota revelat,
565 Maioresque^f duces verbo non privat eodem³:
'Si^g solus rex Francorum non esset, ab hoste
Quolibet in mundo tuti possemus haberi
Et^h totum gladiis^e mundum supponere nostris;
Quo solo contra^d nos impendente favorem
570 Et cleri causam propriam quasi semper habente,
Nos ita presumit anathemate papa ferire
Atque fide nostrosⁱ proceres absolvere nostra,
Quiⁱ dum Sicanio se regi⁴ prestat amicum,
Audet in imperium vires extendere⁵ nostrum,
575 Qui genus in nostrum semper grassatur, et ipsum,
Qui tam largus opes pluit et donaria nobis,
Regem presumit exheredare Iohannem.
Huic igitur soli conatu insistere toto
Expedit, hic solus primo occidatur oportet,
580 Qui solus nostros proventus⁶ impedit et se
Opponit nobis omnique fit hostis⁷ in hoste.
Quo mox extincto, reliquos vincere potestis
Ad libitum, regnumque iugo supponere⁸ nostro^f,
Et sic partiri nobis^g, quod tu, Reginalde,
585 Apropries tibi cum tota Viromanne Peronam;
Parisiis^h, Ferrande, tibi concedimus; Hugo
Belvacum, Drocas⁷ habeat Salebericus heros;
Castrum Nantonis⁸ Gastinetumque⁹ Girardus¹⁰;
Cum Vulcassino¹¹ Corradus^{i, 12} habeto Medontam^{k, 13};
590 Et reliqui proceres habeant quod quilibet optat.
Nemo ex hoc numero michi non donatus abibit¹⁴.
At Senones^l et terra ferax a flumine Ytumna^{m, 15}
Usque locum, quo Sequanio Lupa¹⁶ confluit amni^m,
Et que Moretum¹⁷ Montemque interiacet Argi¹⁸,

¹⁶) Pro v. 568. A: Cresus perdet Alun (l.: Alim) transgressus maxima regna¹⁹ (deest M). Hunc versum, qui etiam legitur in Gestis, cf. supra p. 317, primo post v. 562. positum vel ad illum versum interpretandum in margine adscriptum fuisse apparet.

a) pergit B2. b) cupido M. c) m. gl. B2. ed. d) circa nos impediende M. e) profectus M. f) vestro A. ed. praeter Ch. g) vobis M. h) Parisium B. ed. praeter M., qui corr. Parisios. i) Coradus B2. k) Medun- 45 tam B2; Thedontam M. l) Senores A. m) anni B.

1) Verg. Aen. I, 271: multa vi; cf. Georg. IV, 450. 2) Cf. gl. ad v. 568; Gesta supra p. 317; Gualth. Alex. II, 529: ambiguo deceptus Apolline Cresus. 3) Cf. 'SB. d. phil.-hist. Kl. d. Bair. Akad. d. Wissensch.' 1876, p. 661 sq.; et E. Winkelmann l. l. II, p. 295. 4) Frederico II. 5) Verg. Aen. VI, 806 (cod. PRcm, cf. Ribb.): virtute extendere vires. 6) Cf. Ovid. Met. VII, 118: Suppositosque iugo. 7) Dreux (dép. Eure et Loir). 8) Châteaulandon (dép. Seine et Marne). 9) Le Gâtinais. 10) Randerodensis. 11) Le Vexin. 12) De Tremonia. 13) Mante (dép. Seine et Oise). 14) Verg. Aen. V, 305: Nemo ex hoc numero 50 mihi non donatus abibit. 15) l'Yonne. 16) Le Loing. 17) Moret (dép. Seine et Marne). 18) Montargis (dép. Loiret). 19) Cf. Cic. de Div. II, 56, 115: Croesus Halyn penetrans magnam pervertet opum vim.

- 595 Herveo comiti¹ volo dimittatur habenda,
 Quam preconcessit^a iam noster avunculus⁺ illi^{*}. ^{+ gl. Iohannes rex B1.}
 Clerum autem et monachos, quos sic exaltat amatque,
 Protegit et vigili deffendit corde Philipus,
 Aut occidamus aut deportemus⁺ oportet, ^{+ gl. exulemus B1.}
 600 Sic tamen, ut pauci maneant, quibus arcta facultas
 Sit satis, oblata tantummodo qui stipe vivant.
 Villas et decimas maiores miles habeto²,
 Et quibus³ est cure res publica, qui populos, qui
 Pugnando^{**} faciunt in pace quiescere clerum.
 605 Illo quippe die, quo me diademate primum
 Reddidit insignem patrum Pater imperiali,
 Hanc promulgavi legem, in scriptisque redactam
 Iussi per totum servari firmiter orbem:
 Ecclesie decimas³ oblataque munera tantum
 610 Possideant, villas nobis et^b predia linquant,
 Vivat ut hinc^c populus, habeatque stipendia miles.
 Nunc, quia lege michi clerus^d non paret in ista,
 Nonne gravare manum, numquid non debeo magnas
 Cum villis decimas illis^e auferre licenter?
 615 Numquid^{*} non possum legem superaddere legi <sup>* ante v. 615. in A. M.
 leguntur v. 620, 619.</sup>
 Tudite Karoli, villas qui noluit illis
 Tollere? Si decimas ipsis tulit ille, michi non
 Villas cum decimis auferre licebit eisdem,
 Condere⁴ qui possum leges et iura novare⁵,
 620 Imperium solus teneo qui totius orbis?
 Nonne licet nobis^{*} hac clerum lege ligare, ^{* clerum nobis hac lege A. M.}
 Rebus ut oblatis contenti primitiisque⁶
 Iam discant humiles magis esse minusque superbi⁷?
 Quam satius, quam commodius, me iura novante⁵,
 625 Impiger⁸ hec tam culta novalia miles habebit
 Et villas tot deliciis opibusque fluentes,
 Quam genus hoc pigrum⁹, fruges consumere natum¹⁰,
 Ocia^f quod ducit, tecto^g quod^h marcet et umbra⁹,
 Qui frustra vivunt, quorum labor omnis in hoc est,
 630 Ut Bacho Venerique vacent¹¹, quibus inflat obesisⁱ
 Crapula colla thoris^k oneratque abdomine¹² ventres^l.
 Unde ego, quam^m primum predicta in lege rebellis
 Papaⁿ fuit nobis¹³, Montem-Flasconis¹⁴ Aquamque
 Pendentem¹⁵, Bitral^o,¹⁶ Radichofonis¹⁷ ardua, Sancti
 635 Quiriaci¹⁸ castrum, Bisterbica^p,¹⁹ menia, Bicum^q,²⁰

^{*)} A add.: Cum promissa suo fuit eius filia nato.

M. corr.: Natam rite suam nato cum diceret eius.

^{**) Pro deffendenda patria pugnando laborant A.}

(M. corr.:

quique pericla,

Fortiter imperium ut defendant, nulla recusant).

a) cū promisit in err. corr. compromisit M. b) in A; et predia etiam M. c) hic M. d) clere B1 (ubi tamen calce us add.). B2. e) illi B2. f) Occia B. g) lecto Iuvenal. Sat. VII, 105; Ovid. Ars amator. III, 342. h) quo B2. Ch. i) obesa M. k) thoros M. l) venter M. m) cum M. n) Pappa A. o) Bituri M. p) ster e corr. B2. q) Biccum B.

- 50 1) Nivernensi. 2) Cf. infra v. 625. 3) Cf. Lig. In nupt. Hon. 54: *Luxuriae Venerique vacat.* III, 277 sq. 4) Cf. Lig. VIII, 468 sq. 5) Cf. 12) Iuvenal. Sat. II, 86: *Atque bonam tenerae placant abdomine porcae . . . diem*; IV, 107: *Montani quoque venter adest abdomine tardus*; Auson. Idyll. X, 105: *opimatoque fluens abdomine venter.* 13) Cf. supra VIII, 924 sq. 14) Montefiascone. 15) Acqua-pendente. 16) Vetralla. 17) Radicofani. 18) San-Quirico inter Montepulciano et Montalcino. 19) Viterbo, sed haec urbs non expugnata erat ab Ottone. Alex. I, 167: *Si Bacho Venerique vacas*; Claud., 20) Vico; cf. Winkelmann l. l. p. 240.

1214.

- Vicosque innumeros castellaque plurima, dives
 Roma quibus circumvallatur, protinus^a ipsi
 Fortior eripui, multoque potentior armis,
 Ipso que teneo nolente diuque tenebo,
 640 Quamvis imperium michi supplantare laboret,
 Presumens nostrum promittere ius Frederico.
 Sed mora consilii non est modo libera nobis.
 Ecce Bovinarum pontem post terga reliquit
 Francigenum ductor, hodie sua castra sub urbe
 645 Tornaco figet, Scaldi⁺ prope^b fluminis undas;
 Et licet illorum numerus, qui baiulat arma,
 Militie vix^{*} esse queat pars tertia nostre,
 Ecce ad nos veniunt, ut^e nobis congregiantur,
 Ecce nec expectant, ut nos vadamus ad illos:
 650 Tantum habet ille animi, tanta est presumptio Franci
 Militis, ut nullum dubitet temptare periculum¹.
 Quod dicunt, quod agunt, exploratoris ab ore
 Veridici totum mox nostre infunditur auri.
 Ignorant, ut credo, quot agmina nostra sequantur
 655 Signiferi, nostre quam fortia corpora² gentis,
 Qui comites, qui quotve^d duces, quis Theutonicorum
 Sit furor³ in bello, quo turbine^{*} torqueat⁴ ensem^e,
 Corpora quam rigido ferrata bipertiat ictu.
 Sed veniant, ut eos hec omnia re doceamus^f,
 660 Parisio nec sit pudor a Saxone^g doceri.
 Dixerat; at^h procures uno concorditer ore
 Sic fore promittuntⁱ iurantque fideliter omnes,
 Observaturos se quicquid dixerat Otho.
 Utque cavere magis queat unusquisque periculum,
 665 Ut certo socium signo discernat ab hoste,
 Confestim^{*} per terga cruces et pectora ponit
 Quisque sibi, peditesque^k manus famulique minores
 Funiculis, laqueis onerantur^l sive capistris,
 Quo facile iniciant victis^{*} iam vincula⁵ Francis,
 670 Quos in congressu^m primo⁶ vincere putabant.
 Certificavit enim regem super omnibus istis
 Haudⁿ dubie fidei vir^{*} quidam religiosus
 Illa nocte, diem que^{*} belli preveniebat,
 In castra occulte Lovannorum a duce⁷ missus,
 675 Qui licet Othonis socer esset homoque fidelis,
 Nuper erat tamen uxor ei data filia regis;
 Et^o quam^p condensis via sit perplexa⁸ salictis,
 Quam limosa palus, quam carice iuncus acuta
 Impediat medios Moritana in rura meatus,
 680 Edocuit, quam vix equus^q aut rota transeat illac.
 Consilium rex ergo novat, paucisque novatum
 Detegit, Otho iterum ne se scire omnia iactet.
 Tunc ait: 'Ista nimis via perniciose quadrigis

^a Scauri A.⁺ Scaldi vel Scauri
in marg. B1.^{*} pars esse queat vix A. M.^{*} fulmine A. M.^{*} Certatim A. M.^{*} iam victis A. M.^{*} quidam vir A. M.^{*} belli que A; pugnae
quae M.

a) propt. B1. b) spe flum. A; Scaldis prope fl. M. c) ubi A. d) totve B. ed. praeter M. e) ense A. Recte M.
 f) doceantur A. g) Sauxone B1; Saxone B2. h) et M. i) promittit A. k) ita recte (manus = acc. graec.) 50
 A. B; peditisque Br.; peditumque M. l) honantur A. m) ita A. M. B1; egressu B2. — Barth (Br.) corr.: Aggressu
 quos in primo. n) Haut B2. o) Hic M. p) quem condempsis A. q) equus B2.

1) Verg. Aen. XI, 505: *temptare pericula belli*; cf. Gualth. Alex. II, 385 sq. 2) Verg. Aen. I, 111: *fortia sertis*. 3) Cf. supra IX, 62, p. 339. 4) Verg. Aen. XI, 284: *quo turbine torqueat hastam*. 5) Cf. Verg. Ecl. VI, 19: *iniciunt ipsis ex vincula*. 6) Cf. Ovid. Met. VII, 501: *congressus primi*. 7) Cf. v. 378. 8) Cf. Verg. Aen. IX, 391: 55
perplexum iter . . . fallacis silvae.

- Esse potest et equis, sed eis^a sine quis velit ire
 685 Aut pugnare pedes? A nobis^{*} sit^b procul istud! ^{* Francis A. M.}
 Theutonici pugnent pedites: tu, Gallice, pugna
 Semper eques! Retro vertamus signa, Bovinas^c
 5 Pretereamus, item Cameraci plana petamus^d, ^{* valeamus A.}
 Hostes unde gradu facili possimus^{*} adire!
 690 Absit enim, ut videam natalia rura, priusquam
 Me duce Francus ovans Othonis dicta refellat¹,
 Verius ut doceat Saxonem Parisianus,
 10 Quem Saxo iactat a se debere doceri!
 Et tibi, dux Odo^e, quereris qui sepe venire²,
 695 Terminet una dies Franco victore laborem³!
 Dixit, et audita velli tentoria missa
 Imperat³ et gelido sub mane redire Bovinas^f.
 15 Cur ita te iactas, Otho, cur ensibus enses
 Theutonicos Francis frustra preferre laboras?
 700 Francorum rubuit gladiis Saxonia dudum,
 Cum meritas^g subiit^{*} Karolo⁴ sub vindice penas⁵, ^{* solvit A. M.}
 Qui nullum superesse marem permisit in illa,
 20 Illius gladio qui corpore longior esset.
 Vix e conspectu Tornaci se tulerat rex,
 705 Cum suus Othonem petit explorator⁶ et illi
 Intimat^{*} attonitum^h nimio terrore Philipum, ^{* Nuntiat A.}
 Francigenasque suos fugiendo redire Peronam,
 25 Deceptusque suum dominum decepit. At ille
 Frustra concipiens animoso gaudia corde,
 710 Arma rapit portasque furens post terga relinquit⁷,
 Totus et egrediens exercitus undique densis
 More locustarum legionibus occulit agros.
 30 Non ramis perplexa virentis silva salicti,
 Non iuncosa palus⁸, cecisⁱ obsessa lacunis^{*}, ^{* cavernis A. M.}
 715 Non limo tellus, carecto et glutine sordens,
 Tardat eos; metuunt, ne Franci transierint iam,
 Antea quam possint^{*} illos attingere, pontem, ^{* regem possint (deest illos) A. M.}
 35 Inque vicem hortantur calcaribus acriter^{*} uti, ^{* acrius A. M.}
 Ut magis accelerent, indiscretique propinquum
 720 Non metuunt casum et merito labuntur in ipsum.
 Quo ruitis, peritura manus⁹? Male prelia tractat
 Impetus¹⁰. An regem sic vertere terga putatis⁹,
 40 Quin vobis ausit versa concurrere fronte?
 Non decet, ut terror vester deterreat^k illum,
 725 Non decet, ut propter vos aufugisse putetur,
 Qui solum hoc⁹ optat, ut, vobis forte repertis,
 In plano plane bello confligat aperto,
 45 Inque brevi id^{*} vobis nuda ratione patebit. ^{* vobis nuda id^l A.}

a) equis M. — eis sive B2. b) sic A. c) Deovinas B2. d) putamus corr. petamus B2. e) Oldo A. M.
 f) in marg. Ausi B1. g) meritis B2. h) attonitum A; aton. B. i) cetis B1. k) deereat A. l) M. corr.: Idque
 brevi vobis clara ratione patebit.

1) Verg. Aen. IV, 380: *neque dicta refello*. 2) Cf. der Philip' p. 18. 7) Ovid. Met. II, 603: *Arma
 50 supra v. 536 sq.* 3) Gualth. Alex. VII, 537: *Ergo
 avidus pugne tentoria cellere Magnus Imperat;*
 Alex. III, 541: *veli tentoria . . . iubet*. 4) Magno
 imperatore. Haec de Karolo Magno referuntur a
 Monacho Sangallensi, SS. II, p. 755. 5) Ovid.
 55 Met. VIII, 689: *meritasque luet vicinia poenas*; cf.
 Gualth. Alex. VIII, 169. 6) Ad v. 705—720. cf.
 Gualth. Alex. II, 372—380; Pannenberg, 'Zur Kritik
 der Philip' p. 18. 7) Ovid. Met. II, 187: *multum coeli post terga
 relictum*. 8) Cf. Ovid. Met. VIII, 335—337.
 9) Gualth. Alex. II, 381: *Quo ruitis, peritura manus?*
*iuvenemne putatis Incictum fugere hunc, qui, ne
 fugiatis inertes, Hoc solum metuit?* Cf. Ovid. Fast.
 II, 225: *Quo ruitis, generosa domus? male creditis
 hosti*; Met. IX, 428: *Quo ruitis?* 10) Stat. Theb.
 X, 706 (Alex. V, 215): *male cuncta ministrat Impetus*.

1214.

- Ultimus exierat post omnia signa Garinus,
 730 Qui Silvanectensis^a, nondum^b sacratus, ad urbis
 Electus cathedram, regis specialis amicus,
 Ardua tractabat cum rege negocia regni.
 Hic, dum precedunt crispantibus agmina signis,
 Postremo tacite digressus^c ab agmine paulum
 735 Cepit iter versus Moritania^d tendere^{*1} rura;
 Cumque novi cupiens aliquid deprendere casus,
 Passus millenos iam perrexisset^e ad austrum
 Cum paucis, quos inter erat Meledunicus² Adam[†],
 Ascendit tumulum, quo campus forte tumebat³,
 740 Luminis unde procul emittere^f posset acumen.
 Et cum vidisset acies fervere per agros,
 Nec posset visos uno deffigere^g visu⁴,
 Tot clipeos preferri astri splendoribus ausos,
 Tegmina^h tot capitum solis replicantia lucem,
 745 Tot latera ambitu[†] vivere viredine ferri,
 Tot vexilla levi^{*} motu irritantia ventos,
 Tot cetus equitum, tot equorumⁱ ferrea membris
 Tegmina proceris circumdata, dixit ad Adam:
 'Hii veniunt nec se credunt attingere posse
 750 Tempore nos satis optato; tu colle sub isto
 Expectabis adhuc, intellecturus eorum
 Plenius et numerum et mentem, dum vado Philipum
 Certificaturus; alii non crederet ipse'.
 Sic fatus, volat ad regem; vix⁵ sustinet ille
 755 Credere^{*}, presumat quod quis tractare sacrato
 Bella die, soli sibi quem Deus ipse sacravit⁶.
 Continet ergo gradus⁷ et precedentia stare^{*}
 Signa iubet, loquiturque suis hoc ordine caris⁸:
 'Ecce, quod optabam Dominus michi contulit ultro⁹,
 760 Ecce, supra meritum, preter spem gracia nobis
 Sola Dei confert, quod votum preterit omne.
 Quos per circuitus spaciosos perque viarum
 Discursus varios modo conabamur adire,
 Ecce, ad nos ultro Domini miseratio^{*} ducit,
 765 Frangat ut ipse suos per nos simul et semel¹⁰ hostes.
 Hostibus ille suis nostro mucrone secabit
 Membra, sibi faciet nos instrumenta secandi.
 Ille idem percussor erit, nos malleus; ille
 Totius auctor erit belli, nos vero ministri.
 770 Nec dubito, quin se victoria conferat illi,
 'Quin hostes proprios, quibus est infensus et ipse,
 In nobis vincat et nos vincamus in ipso.

*) Credere, quod quis bella die tractare sacrata
 Presumat, sibi quam soli Deus ipse sacravit¹ A.

a) Silvenectensis A; Sylvanecti M; Silvanectis Barth; Qui deest Ch. b) nondum B1. c) digressus B. d) Moritania M. e) perex. B2. f) emittere B1. g) defig. A. B; cf. IX, 703. h) v. 744. post v. 745. M. i) equora A. k) Ecce ad nos celeres fato ducente propinquant M. l) Cr. quod cuperent illi committere pugnam Luce sacra sibi q. soli D. i. s. M.

1) Verg. Aen. VI, 240: *tendere iter*. 2) Meleduni Vix credere sustinet ille. 6) Exod. 31, 13—17. (Melun) vicecomes. Cf. Gesta a. 1214, supra p. 307. 7) Cf. Verg. Aen. III, 598: *Continuitque gradum*. 3) Gualth. Alex. II, 308: (Darius) *Ascendit tumulum* 8) Cf. supra p. 349, n. 2. 9) Cf. Psalm. 20, 1. 2. *modico qui colle tumebat*; cf. Luc. Phars. IV, 11. 10) Gualth. Alex. IV, 562: *Ut michi vincendum semel et* 4) Cf. supra IX, 703. 5) Gualth. Alex. II, 394: *simul offerat orbem*.

- Iam Patris patrum gladio meruere feriri,
 Qui presumpserunt illum spoliare suisque
 775 Ecclesiam privare bonis solidosque, quibus se
 Nunc quoque sustentant, clero monachisque tulerunt
 Pauperibusque Dei, quorum maledictio dampnat
 5 Et dampnabit eos^a, quorum querimonia^{*} celum
 Dum penetrat, coget^{*} illos succumbere nobis. ^{* maledictio A.}
^{* illos vobis succ. coget^b A.}
 780 Econtra nobis communicat et precibus nos
 Adiuvat ecclesia et Domino commendat ubique;
 10 Per loca certa tamen pro nobis pronius orant,
 Maior in affectu quibus est dilectio nostra.
 Unde spei solide^c rogo robore consolidati,
 785 Hostes ecclesie vos hostibus exhibeatis!
 Non^d michi, sed vobis et regno vincere vestra^e
 Pugna velit; regni curam^f et diadematis unus
 15 Quisque gerens^f caveat^{*}, proprium ne perdat honorem. ^{* proprium caveat A. M.}
 Pugna tamen cordi minus est michi, quod maculari
 790 Ista sacra dies aspergine¹ sanguinis odit².
 Dixerat; et Franci leto³ clamore² paratos
 20 Se pugnare ferunt pro regni et regis honore.
 Consilium tamen hoc sedet omnibus, usque Bovinum^{b,3}
 Ut proficiscantur, hostis si forte diei
 795 Parcere sacrate velit et differre duellum,
 Donec luxⁱ bello licitam se crastina prestet.
 25 Preterea locus est munitior ille tuendis
 Sarcinulis rebusque aliis, que castra secuntur,
 Cum nusquam pateat a dextris atque^{*} sinistris ^{* sive A.}
 800 Continuis spaciis, iter impediante palude,
 Transitus, excepto satis arcto ponte Bovino,
 30 Quo[†] quadrupes se sive bipes evolvat ad austrum; ^{† gl. s[ilicet] transitu B.}
 At^k parte ex illa^l latis patet area campis⁴
 Grataque planicies cereali gramine vernans⁵,
 805 Que[†], protensa satis spacio per rura patenti, ^{† gl. s. planicies B2.}
 Sanguineum⁶ a zephiro, Cesonam^{†7} tangit ab euro, ^{† gl. villa B1.}
 35 Dignus cede locus et sanguine commaculari,
 Sanguinis et cedis medius[†], communis^{*} utrique. ^{* confinis A. M.}
 Continuo pontem rex sic facit amplificari,
 810 Corpora quod bis sex lateraliter ire per ipsum
 Cumque suis possent tractoribusⁿ octo^o quadriga⁸.
 40 Ecclesiam Petri sacratam nomine[†] iuxta <sup>† gl. Ecclesia sacrata nomine
beati Petri B.</sup>
 Fraxinea rex sole calens residebat in umbra,
 Haud a ponte procul, quem iam pars maxima cetus,
 815 Dilatam sperans in crastina tempora pugnam,
 Transierat, mediumque diem⁹ sol altus agebat.

45 a) deest B. b) nobis illos s. coget M. c) solido B. ed. d) Hoc A; Nec M. e) ita A. B1. M.; nostra B2.
 f) causam — iuvans M. g) leti B2. ed. h) Bovinas A; usque Bovinum Ut pontem redeant M. i) dux, in marg.:
 vel lux A (lux M.). k) A corr. At B2; Atque A (At M). l) alia M. m) tacta est alterae (!) cede B2. n) vec-
 toribus M. o) ire add. B; octo om. Ch. (Br.).

1) Ovid. Met. IV, 125: aspergine caedis. 2) Verg. vernantes cereali gramine campos. 6) Sainghin-en-
 50 Aen. III, 524: Italiam laeto socii clamore salutant. Mélandois. 7) Cisoing (dép. Nord, arr. Lille). 8) Equi-
 Cf. Alex. II, 487 sq. 3) sc. pontem; cf. v. 717. tes dici puto 12, currus 8'. BARTH. 9) Ovid. Ars
 801. 4) Ovid. Met. X, 86: Collis erat collemque amat. III, 723: Iamque dies medius tenues contraxerat
 super planissima campi Area, quam viridem facie- umbras; Met. XI, 358: medio cum sol altissimus
 bant graminis herbae; Met. VI, 218: lateque patens orbe Tantum respiceret.
 55 prope moenia campus. 5) Gualth. Alex. I, 436:

1214.

- Dumque pararet ibi modice indulgere quieti,
Nuncius accurrens cursu festinus anhel^{a.1}:
'Agmen in extremum', clamat, 'iam prosilit hostis²;
820 Nil Campanensis acies, nil sufficiunt hii,
Quos modo misistis^b, ut eos retropellere possint,
Dumque illis obstant et eos tardare^c laborant, * cohibere A. M. 5
Continuo egerunt bis iam duo milia passus^c.
Motus ad hanc vocem rex ilico surgit^d et intrat
825 Ecclesiam Dominoque suum commendat agonem,
Finitaque brevi prece mox egressus: 'Euntes
Festinemus', ait, 'sociis succurrere^e nostris, 10
Non irascetur nobis^f Deus, arma^g feramus
Illos si contra sacrato tempore, qui nos
830 Impugnant, sed nec Machabeis³ est reputatum
Ad culpam, quod se per sabbata sancta tuendo
Hostiles sancto vires repulere^h tropheo; * fregere A. M. 15
Imo^h die pugnare magis nos convenit ista,
In qua pro nobis Domino generaliter omnis
835 Supplicat ecclesia, cui nos prestamus amicos'.
Hec dicens, armis, corpus premunit et alto 20
Insilit altusⁱ equo⁴, lituumque horrente boatu
Circa ipsum, cursu reduci festinat^j in hostem⁵. * se vertit A. M.

CATHALOGUS^k MATERIE LIBRI UNDECIMI.

- Undecimus varias strages⁶ habet^j. Imperiali * canit A. 25
Standardo mundi dominum se disputat⁷ Otho.
Sub serie certa disponunt agmina reges,
Euticioque⁸ suo mox improbitate perempto,
5 Ferrandum prima superat Campania pugna.
Coram rege cadit⁹ Stephanus, Salebericus alto * ruit A. 30
Precipitatur^l equo Belvaci presulis ictu.
Rex cadit; Otho fugit; Francis victoria cedit.
Bolonius capitur post omnes deniqueⁿ victus. * vix superatus A.

UNDECIMUS^m LIBER INCIPIT.

Iul. 27.

- Christofori Iacobique dies post gaudia festi
Primus erat, Domini cui dant^o a nomine nomen * cui nomine nomen adop- 35
Christicole; verum gentiles solis eundem
Esse volunt, primam sibi qui dicat illius horam.
5 Nomen enim dat cuique suum planeta diei,
Cui primam dat queque dies specialiter horam,
Ordine quo prisci designant tempora vates. 40
Vidit ut Otho suo Francos cum rege levatis
Ad pugnam signis ita festinanter adesse,
10 Quos solo audierat victos terrore reverti
In patriam fugiendo suam, miratur et exspes^o

a) anelo B2. b) misisti M. c) passu B2. d) regit A. e) succurre B1. f) deest B2. ed. praeter M. g) ama A; 45
quando suppl. ed. praeter M. h) ita hoc loco etiam B2. i) acer M. k) des. A; Mat. und. libri B. l) postea
mutatum in precipitatus B1. m) Lib. und. (inc. deest) B; des. A. Cf. lib. II. et IX. n) lux... Festa deo domini de
nomine nomen adepta Christicolis M. o) expes B1.

1) Ovid. Met. XI, 346: *cursu festinus anhelus Adcolat armenti custos.* 2) Cf. quae narrantur de Alexandro, Alex. IV, 473 sq.: *Stratum tunc denique regis Dux adiit, quem... Excivit leviori manu... Quae te tanta quies tenuit? iam Meda propinquant Agmina, iam cuneos admovit cominus hostis etc.* Cf. Verg. Aen. IV, 554-580. 3) Cf. 1. Macc. 2, 41. 4) Gualth. Alex. IV, 498: *Dixit et armari lituo praecone Pelasgos Imperat, ipse suis aptat munimina 50 membris... Poscitur hinc Bucephalus, cui rex ut prepete saltu Insedit etc.* 5) Cf. Gualth. Alex. VII, 538: *rapido cursu bachatur in hostem.* 6) Gualth. Alex. Argumentum libri V, v. 1: *Quintus habet varias strages.* 7) Cf. infra v. 24. 8) Ita pro Eustachio. 55

- A leva^a paulum retrahit vestigia parte,
 Componensque acies gressus obliquat ad arcion^b,
 Quas ita continua serie protendit in^c amplum,
 15 Occupet ut prima armatorum fronte virorum
 Directe extensa passus duo milia terre^d.
 Sic etiam rex ipse sue protendere frontis
 Cornua curavit, ne forte preanticipari^e
 Aut intercludi tam multo^f possit ab hoste.
 20 Mox Otho imperii declarans signa volensque
 Iam quasi promeriti rem prelibare trophei^g,
 Standardum^h edificat miroque insignit honore,
 Imperiiⁱ ut fasces tanto illustrante paratu
 Se dominatorem totius disputet orbis^j.
 25 Erigit in carro palum paloque draconem^k
 Implicat, ut possit procul hinc atque inde videri,
 Hauriat et^l ventos, cauda tumefactus et alis,
 Dentibus^m horrescens rictusque patentis hiatuⁿ;
 Quem^o super aurata volucer Iovis imminet ala^p,
 30 Tota superficies cuius^q nitet^r aurea, solis
 Emula^s, quo^t iactat^u plus se splendoris habere.
 At^v regi satis est tenues crispare per auras^w
 Vexillum simplex, cendato^x simplice textum^y,
 Splendoris rubei^z, lethania qualiter^{aa} uti
 35 Ecclesiana solet certis ex more diebus;
 Quod cum flamma habeat vulgariter aurea nomen,
 Omnibus in bellis habet omnia signa preire.
 Quod regi prestare solet Dionisius abbas,
 Ad bellum quotiens^{ab} sumptis proficiscitur armis^{ac}.
 40 Ante tamen regem signum regale tenebat
 Montiniacensis, vir fortis corpore, Galo^{ad},
 Seque acies ambe directe respiciebant,
 A se distantes modico discrimine campi,
 Vultibus oppositis, nec adhuc vox ulla sonabat.
 45 Otho magnanimum contra e regione Philipum
 Stabat in ornatu valde aureus imperiali.
 Drocarum^{ae} dominus cum Gamachiensibus et cum
 Pontiviis^{af} a rege procul sic stantibus, ut non
 Ipsius a serie series distaret eorum,
 50 Bolonio comiti se contra ponit et Anglis^{ag},
 [Cui^{ah} magis infensus odiis erat ipse veteris],

*) A addit: Seque prius sancto precibus commendat eidem.
 Quique^t marescalli vice fungitur illud habendo
 In manibus cunctas debet precedere turmas.

a) In dextram paulum flecti vestigia partem M. b) arton B. c) et aptat M. d) large A. — M. corr.: Porrecta in
 45 latum passus bene milia bina. e) preanticipari A; ne forsitan anticipari M. f) Stant. B1. g) ut M. h) v. 29.
 deest A. M. i) iactet M. k) Ast corr. At B2. l) cendaco B1. m) tectum M. n) rubri M. o) qua-
 libet A. B1, ubi tamen post del. et in marg. qualiter appositum; quali celebri litania M. p) Gualo A; Gnalo corr. in err.
 Gualo M. q) At Druidum princeps M. r) Pontumiis A. B1; Pontiniis M. s) Amglis A. t) M. corr.: Idque gerit
 tollens equitum prefectus in altum, Vectus equo, cunctas suetus precedere turmas.

50 1) V. materiae huius libri v. 2. 2) Cf. Claud. III. cf. Lig. VII, 504; Waitz, 'D. VG.' VI, p. 240;
 Cons. Hon. v. 138. 139; Gualth. Alex. III, 9. 10; IV, Winkermann l. l. II, p. 374. 498. 5) Gualth. Alex.
 289; Widukind. I, c. 11, SS. III, p. 422; Du Cange, IV, 384: Nam pro sole sibi Darii datur emula Phebi
 Gloss. s. v. 3) Cf. Ovid. Met. XI, 59. 60. 4) Gualth. Cassis. 6) Ovid. Met. VIII, 179: tenues volat ille
 Alex. II, 119: Fictilis aurata pendens Iovis armiger per auras. 7) Ibid. VIII, 261: Daedalon, et sumptis
 55 ala; Verg. Aen. V, 255; Veget. de re mil. II, 13; pro supplice Cocalus armis.

1214.

- Et levum cornu conserto Marte coronant*.
 At dextro in cornu, spaciis a rege remotis,
 Fulminat¹ in Flandros^a acies Campanica duxque
 55 Allobrogum et Sancti Pauli comes² atque Iohannes
 Bellimontensis et quos Medardicus³ abbas
 Miserat immensa^{*} claros probitate clientes
 Ter^{*} denos decies, quorum exultabat in armis
 Quilibet altus equo gladioque horrebat et hasta,
 60 Valle^b Suessionica quam^{*} fortia corpora⁴ surgunt. *quales oriuntur alumpni A. M.
 Quos inter regemque viri virtute corusci
 Astant continua serie [scalasque^{*} suorum
 Quique magistrorum densant⁵], dum buccina sevum
 Obstrepit^c, ut celeri levitate ferantur in hostem⁶. *Perstrepit A. M.
 65 Interea electus⁷ levis^d istos ambit et illos,
 Hortaturque, sue vigilent ut quisque saluti,
 Fortiter ut^e patrie⁸ pugnent et regis honori
 Sintque sue memores gentis, que semper in omni
 Conflictu victrix hostes confregit, id^f autem
 70 Summopere caveant⁹, ne ipsos numerosior^g hostis
 Cornua protendens forte intercludere possit,
 Ne serie^{*} series sit longior hostis eorum,
 Ne scutum miles faciat de milite, sed se
 Quisque suo fronte opposita sponte offerat hosti¹⁰.
 75 Cumque morarentur nec dignarentur aperto
 Credere se campo¹¹ serieve excedere Flandri,
 Impatiens Suessona phalanx, suadente Garino[†],
 Cornipedes quanto potuerunt currere cursu
 Invadunt illos, nec miles itⁱ obviis illis
 80 Flandricus autⁱ motus aliquod dat corpore signum,
 Indignans nimium, quod non a milite¹² primus,
 Ut decuit, fieret belli concursus^{*} in illos;
 Neve verecundentur, ab hiis deffendere si se
 Prorsus abhorrescant, cum sit pudor¹² ultimus alto
 85 Sanguine¹³ productum superari^k a plebis alumpno^l,
 Immoti^m statione sua non segniter illosⁿ
 Excipiunt^o sternuntque ab equis plerosque^p; nec illis^q
 Parcendum ducunt famuli, sed turpiter illos
 Iam perturbatos^r stationem solvere cogunt
 90 Seque^s velint nolint deffendere, sicque superbos
 Nobilitate viros et maiestate verendos¹⁴
 Non pudit¹² demum pugnare minoribus ipsis^t,
 Afficiuntque illos et afficiuntur ab illis

a) Flandris A (recte M.). b) v. 60. post v. 61. M. c) obtrepit B2. d) lenis B2? e) et M. f) ad corr. id B2.
 g) numerosior B1. h) Neu sua sit series serie contractior hostis Neu M. i) ut B2. k) superare B. l) alupno B1.
 m) Iam moti M. n) illis Ch. Barth. Br. o) ita A. M. Ch.; v. 87. in marg. B1; v. 88. ante v. 87. B2. Barth. Br. 45
 p) pluresque ed. praeter M. q) nec altis M.; necantes corr. Barth. (Br.). r) Iam prope turb. M. s) que deest A.
 t) minoribus: isti M.

1) Cf. Verg. Aen. XII, 654; Georg. IV, 561. 2) Quod circumveniantur tui a multitudine hostium. 10) Gualth. Alex. IV, 397: Et nunc oppositis occurrere frontibus hosti. 11) Verg. Georg. II, 280: et campo stetit agmen aperto; cf. Ovid. Met. I, 285. 12) Cf. Prud. Psychom. 206 sq.: Non pudet, o miseri, plebeio milite claros Attentare duces ferroque lacessere gentem Insignem titulis? veteres cui bellica virtus Divitias peperit etc. 13) Cf. Verg. Aen. VI, 500. 14) Ovid. Met. IV, 539: maiestatemque verendam Imposuit.

- Ictibus et plagis, famulis^a sed denique spretis^b,
 95 Et genus et proavos¹ Eustatius a Maquelinis
 Qui trahit egregios, se contulit equore plano,
 Sepius 'Ad mortem Francorum!' voce superba
 Ingeminans; sequitur Galterus cum Buridano;
 Hic de Guistella, de Furnis venerat ille;
 100 Flandrinique equites, odium quibus improba regis
 Flandria magnanimi teneris infudit ab annis²,
 Militibus properant rapido occursare^c volatu.
 Iamque perhorruerat lituorum clangor, et omnes
 Hinc atque inde acies commixte in fata ruebant³.
 105 Harmensis Michael clamanti[†] funera Francis
 Obviat, et medium forat illius egidis hasta.
 Ast^{*} illum inferius Eustatius impetit atque
 Per sellam, per equi costas agit improbus hastam
 Et domini^{*} per utrumque femur⁴; cadit hic, ruit ille[†],
 110 Vixque potest hastile suis^d evellere⁵ coxis.
 Hugo Malaunites[†] accurrit Reminidesque^{*}
 Petrus, quos sequitur acies Campana comesque
 Bellimontensis⁶ cum Sacrocesariensi^{†7}.
 Nec mora te, Gauchere^{†8}, tenet dominumque Morencii^{††9},
 115 Se quibus opponunt Flandrorum mille cohortes,
 Ferrandusque suis animos dum pugnat adaugens;
 Hastis confractis, mucronibus atque cutellis
 Insistunt, Dacisque securibus¹⁰ excerebrant se
 Ictibus alternis et equorum viscera rumpunt¹¹
 120 Demissis gladiis, dominorum corpora quando
 Non patitur ferro contingi ferrea vestis.
 Labuntur vecti[†] lapsis vectoribus^{††12}, et sic
 Vincibiles magis existunt in pulvere strati.
 Sed nec tunc^e acies valet^f illos tangere ferri^{g13},
 125 Ni prius armorum careat munimine corpus;
 Tot ferri sua membra plicis, tot quisque patenis¹⁴
 Pectora^{*}, tot coriis, tot gambesonibus armant^h.
 Sic magis attentis sunt se munire moderni,
 Quam fuerint olim veteres, ubi milia mille
 130 Unoⁱ sepe die legimus cecidisse virorum.
 Nam mala dum crescunt, crescit cautela malorum,
 Munimenque novum contra nova tela repertum est.
 At Michael, sociis tellure iuvantibus ipsum^{*},
 Se levat, et quamvis coxam gravet eius utramque
 135 Plaga duplex, commendat equo sua membra recenti
 Invento[†], ut multis aliis sessore carenti,
 Cuius humi dominum prostraverat¹⁵ Hugo Malaunus.
 Ast Hugonis equi Galterus¹⁶ in ilibus ensem¹⁷

† gl. s. Eustacio B 1.

* Atque B. (At rapide M.).

* Et per utr. femur domini A. M.

† gl. hic: equus; ille: Michael B 1.

† gl. Petrus de Remi, Hugo de Malaunei B 1.

* cum Remiensi Petro A. M.

† gl. comite B 1.

† gl. comes Sancti Pauli B 1.

†† gl. Matheum B 1.

† gl. equites B 1.

†† gl. equis B 1.

* Corpora A.

* illum A.

† gl. equo dico B 1.

a) famulisque B2: fam. quin corr. Barth. b) sumptis M. c) decursare A. d) Barth. corr.: aliquis. e) tota M. f) vellet A. g) ferro B. ed. Cf. Verg. Aen. II, 333; XI, 862. h) armis A. i) Una B2.

1) Ovid. Met. XIII, 140: *Nam genus et proavos et quae non fecimus ipsi*; Verg. Aen. XII, 225. 2) Claudian. laudes Stil. I, 40: *tenerisque et iam fulgebat in annis*. 3) Ovid. Met. VI, 51: *In sua fata ruit*. 4) Ovid. Met. V, 141: *per utrumque gravi librata lacerto Fraxinus acta femur*; cf. Ekkehardi Waltharium v. 676. 5) Gualth. Alex. IX, 407: *Non posset telum nutanti evellere dextra*. 6) Iohannes; cf. X, 469. 7) Stephanus phano; cf. X, 472. 8) De Castellione, comes Sancti Pauli; cf. X, 481. 9) Cf. X, 470. 10) Cf. infra v. 624. 11) Ovid. Met. XII, 390: *viscera...rupit*. 12) V. supra IX, 677. 13) Verg. Aen. II, 333: *stat ferri acies*; cf. XI, 862. 14) Cf. Phil. III, 497: *Vix obstat ferro fabricata patena recocto, Qua bene munierat pectus sibi cautus uterque*. 15) Cf. Ovid. Met. V, 197: *Et prosternite humi iuvenem*. 16) De Guistella, supra v. 99. nominatus. 17) Ovid. Met. IV, 119: *demittit in ilia ferrum*.

- Demittit peditemque facit; pedes ergo pedumque^a
- 140 Se gressu firmans hosti[†] vicinat et ictus^{† gl. Galtero B 1.}
 Ingeminans, ipsum[†] cogit se dedere victum.^{† gl. Galterum B 1.}
 Cum quo etiam capitur Buridanus, qui quasi ludens
 Clamabat: 'Nunc quisque sue memor esto puelle!' 5
 Tunc Michael illum^{*}, qui mortificaverat eius<sup>* hostem A; Tunc hostem
 Harnesis M.</sup>
- 145 Cornipedem vulnusque duplex inflixerat illi,
 Querit et inventum rigidis sic implicat ulnis,
 Et galea abstracta^b vultum cum gutture nudat¹,
 Quod^c via fit Franci gladio, qui dum necat illum: 10
 'Ut tua nunc saltem, Eustaci, presumptio cesset,
- 150 Mortem quam Francis inclamas^d accipe', dixit,
 'Te perimit Francus, Francis dum fata minaris^e.
 Huius causa necis tibi sola superbia lingue est,
 Nec te servari sinit ad commercia vivum, 15
 Ut multos alios, qui^{*} te moriente ligantur'.^{* quos te moriente ligamus A. M.}
- 155 Ast alia dux parte furens Burgundicus inter
 Hostiles cuneos agili circumrotat ensem
 In Flandros Henoasque^f manu; sed dum nimis audax
 Fortune securus et hos prosternit et illos 20
 Oblitusque sui² nimium prorumpit in hostes³,
- 160 Admitti gladios doluit vectoris in alvum,
 Qui ruit atque ducem secum in tellure volutat⁴.
 Cui dum multiplici latus undique malleat ictu
 Hostilis rabies, assunt perneciter ale 25
 Allobrogum dominoque ferunt in tempore gratum
- 165 Subsidium; pars carne⁴ nimis^{*} ferroque^b morantem^{† * gravi A. M.}
 Surgere sustollunt, pars pugnat et amovet hostem,
 [Qui^{†*} nimis instanter illum retinere laborat]^{† gl. valde corpulentus erat B.}
 Pars alium, quoⁱ scandat, equum perneciter aptat;
 Et iam factus eques requiem captare rogatur, 30
 Et iam factus eques requiem captare rogatur,
- 170 Donec se modicum recreet flatumque resumat.
 'Imo', ait, 'amissi dum me vectoris in hostem
 Dedecorisque mei memorem calor excitat ire,
 Dedecori decus est vindictam reddere nostro'. 35
 Dixit et in medios^{k*} velut amens se iacit hostes^{1,5},<sup>* medium v. a. s. i. agmen
 A. M.</sup>
- 175 Nec minus audacter Flandrum ruit agmen in illum.
 Densantur cunei⁶ Allobrogum, dominique ruine
 Vectorisque sui fieri vult quilibet ultor,
 Tantaque fit totis pugnatum^m immixtio campis, 40
 Tam prope se inveniunt percussi et percutientesⁿ,
- 180 Quod vix elongare manum, quo fortius ictus
 Inculcare queat, spacium datur aut locus ulli.
 Queque^o armature vestis consuta supreme^p
 Serica cuique facit certis discrimina^{q,7} signis, 45
 Sic percussa^r patet, sic intercisa minutis^s
- 185 Pictaciis^{*} pendet, dum demolitur eandem<sup>* Pendet pictociis A. (scis-
 suris M.).</sup>

a) potenti M. b) abstractum, *deest* vultum A. c) Quo Br. d) conclamas M. e) minatis A. f) Henoos-
 que A.; Henorasque Ch. g) voluptat B. h) que *deest* A. i) quem M. k) medio B 2. l) hostem M.
 m) pugnatumque irum A. n) percussientes A. o) Quodque B 2. p) supremo B. *ed. praeter* M. q) distinctio 50
 B. *ed. praeter* M. (Barth. corr.: insignia). r) pertusa M. s) munitis A.

1) Cf. Ovid. Met. VIII, 32: *Cum vero faciem dempto ipse in medios audax se proripit hostes*; Verg. Aen. II, 377: *medios delapsus in hostes*; Ovid. Met. VIII, 338: *medios violentus in hostes Fertur*. 6) Gualth. Alex. III, 28: *Densantur cunei*. 7) Ovid. Met. X, 55
 4) Cf. Gesta supra p. 310: *erat valde carnosus et fleumatice complexionis*. 5) Pind. Theb. 498: *Mox 517: sed ne faciat discrimina cultus*.

- Tunsio crebra nimis clave, mucronis et haste,
 Quod vix a sociis hostes dinoscere possunt^{a.1.}
 Cruribus inversis iacet hic^b resupinus harena^{2.}
 Hic latere obliquo³ ruit, alter^{*} vertice prono^{*} hic A. (ille et M).
- 5 190 Labitur atque oculis exhaurit et ore saburram^{c.}
 Hic eques, ille pedes vinclis se mancipat ultro,
 Dum perimi magis odit ibi quam vivere vinctus^{d.}
 Quadrupedes autem passim per rura videres
 Exsufflare^e animas: alii disrupta per alvum
- 10 195 Exta vomunt, alii procumbunt poplite^f secto^{g.},
 Absque suis alii dominis discurrere seque
 Gratis sessori cuivis offerre vehendo.
 Vix aliquis locus est, quo non aut corpora strata
 Invenias vel equos extrema in morte gementes.
- 15 200 Et quis erit^{*} dignus⁴ digne memorare vigorem^{*} dignus erit A.
 Gaucheri^h comitis^{5.}, quoⁱ summis viribus ille^{*},^{*} ipse A. M.
 Quique^k illum sequitur armati militis agmen
 Per medias acies, per confertissima Flandre
 Milia militie trifidi transivit ad instar
- 20 205 Fulminis, imbellesque velut dispergit^l anates
 Accipiter^{m.6.}, quando atra fames iecur ulcerat⁷ eius,
 Quoslibet oppositos sibi dissipat alter Ogerus⁸
 Perque hostes medios⁹ mucrone viam sibi nudo
 Ampliat, instantes a dextris sive^{*} sinistris^{*} atque A. M.
- 25 210 Obruit hos^{n.}, istos^{*} occidit, vulnerat illos.^{*} illos o. v. istos A. M.
 Inde sinu facto, miranda strage peracta,
 Parte alia rediens simili probitate quirites¹⁰
 Implicat innumeros, quasi pisces rete retentos;
 Utque^o ascendentes fallit Gaubertus¹¹ alosas
- 30 215 Retibus oppositis vada sub piscosa Medonte^{12.},
 Sic facit implicitos equites^{*} vel fata subire^{*} impl. vel ibidem fata subire A.
 Gaucherus vel se victori offerre ligandos.
 Respiciensque suis ex consocialibus unum
 Eminus innumero prospexit ab hoste teneri;
- 35 220 Mox caput inflectens collumque amplexus Hiberi[†],^{† gl. id est equi B.}
 Per medias acies iterum^p prorumpit; at illum,
 Dum ruit, hostilis non cessat dextra ferire;
 Non tamen ille caput aut dextram subrigit^q ante,
 Quam venit ad socium; tunc se levat enseque stricto¹³
- 40 225 Omnes qui socium retinebant sternit et illum
 Liberat et secum vivum sanumque reducit.
 Tunc^r primum Flandri cepere timore moveri^{14.},
 Pondus¹⁵ enim belli totum se inclinat in illos;
 Non^{*} tamen aut^s campo discedere terga vel hosti^{*} Nec tamen A. M.

45 a) possint A. b) deest B2. c) suburam B. d) victus B. ed. praeter M. e) Essuffl. B1; Esuffl B2. f) poplite A.
 g) ita A. M.; flexo B. ed.; cf. Ovid. Met. XIII, 376. Verg. Aen. IX, 762. X, 699. h) Gamachii A. M. i) qui M.
 k) Quodque M. et in marg. P. Recte Barth. nihil mutandum censet. l) disperdit A. m) Ancipiter A. B2. n) os B2.
 o) Atque A. V. 214. 215. omisit M. p) etiam M. q) surrigit A. M. r) Tum M. s) a M.

1) Ovid. Met. XIII, 835: *Inter se similes, vix ut quendam a. 1210. in diocesi Nivern. obiisse, narrat*
 50 *dignoscere possis.* 2) Ovid. Met. IV, 121: *Ut Albricus, SS. XXIII, p. 891.* 9) Cf. supra v. 174.
iacuit resupinus humi; Met. XII, 240: madida resupinus 10) i. e. equites. 11) De hoc G. piscatore celebri
arena Calcitrat. 3) Ibid. III, 187: *adstitit in latus* cf. Phil. VII, 328—362. 12) Mante (dép. Seine
obliquum. 4) Gualth. Alex. II, 185: *Sed quis* et Oise). 13) Ovid. Met. VII, 285; XIV, 296:
dignus erit. 5) Cf. v. 114. 6) Ovid. Met. XI, *stricto . . . ense.* 14) Cf. ibid. XIV, 518: *et primo*
 55 771: *Visa fugit Nymphe, veluti . . . Accipitrem* *subita formidine movit.* 15) Cf. Gualth. Alex. III,
fluvialis anas. 7) Hor. Epist. I, 18. 72: *Non* 189: *Tunc vero in Darium pondus discriminis omne*
ancilla tuum iecur ulceret ulla. 8) Ogerus ille *Conversum est; ibid. II, 280: pondera belli.*
 de Dacia, de quo v. Turpin. c. 12; Pseudoogerum

- 230 Ostentare volunt, tanta indignatio mentes
Obsidet illorum servandique ardor honoris,
Ut malint pugnando mori¹ vel^{*} vincla subire,
Cedereque et cedi^{a.2} quam se fugisse notari.
Et dum se laxant acies Flandrique tepescunt, 5
- 235 Hugo Marolides[†], Aciensis³ Gilo^{b.††} per hostes
Ferrando medios properi configere tendunt,
Vulnere qui lesus iam^{*} multo lentius ibat,
Perque diem totum requiem non fecerat armis;
Cum quibus ipse^{*} diu luctatus, denique victus 10
- 240 Forti^{*} fortune⁴ cedens, se, ne perimatur,
Deditit; ast eius^{*} omnes tunc signa sequentes
Mors invisa rapit, ubi sese dedere nolunt^e.
Taliter in dextro cornu bellona furebat,
Et se Francigenis vultu victoria leto 15
- 245 Pollicitabatur; casu tamen ante secundos
Eventus illis se demonstrabit^f amaro,
Ut sit amabilior letus post tristia^g finis,
Preteritique mali prestant obliviam risus.
- Interea pugne in^{*} medio rex ense relecto⁵ 20
- 250 Fulgurat Othoni oppositus, qui milibus ante
Se peditum triplici firmaverat obice vallum,
Bolonidesque sibi simili prospexerat arte
Inque chori speciem pedites triplicaverat ipsos,
Ut, quotiens vellet, per eos invaderet hostem 25
- 255 Seque receptaret, quotiens opus esset, in illis^h.
Cumque moram faceret regi configere nolens
Otho, prior rex impatiens, dilatio nunquam
Cui placet, et pugne desiderio nimis ardens,
Theutonicosⁱ medio peditum presumit adire;
* Othonem^k A. 30
- 260 Dumque nimis properat aciem penetrare pedestrem,
Mox^{*} hastas hastata manus configit in illum,
Quarum cuspis^l erat longa et subule instar acuta^m,
Et nonnulla^{n.6} velut verubus dentata recurvis
Cuspidis in medio uncis^o emittit acutos. 35
- 265 Hiis igitur regem pedites incessere telis
Non cessant; nequeunt tamen eius flectere corpus
In dextrum^{*} levumve latus vel pellere sella
Ense, nec impediunt, quin illos digreget, ultra
Progrediens, multos sternens, plerosque^p trucidans. 40
- 270 Sicque viam sibi per medios^q nichilominus^r illos^s

*) Ante v. 261. cod. A. (A. i. denso q. s. o. Othonem M.) habet versum:

Ante ipsum Othonem qui stabant ordine denso;
quem ut superfluum, cf. v. 250. 251. 271, ipse poeta eiecisse videtur.

a) incedi A. Recte M. b) Gillo M. Barth. corrigendum censet: Iohannes Galo. Nihil mutandum. c) hosti M. 45
d) ast omnis lateri coniuncta caterva M. e) volunt B2. f) demonstrabat B2. ed. g) tristitia B2. h) illos M.
i) Theuthon. B2. k) Ipsum cunctantem medio parat agmine adire M. l) cupis B. m) acute A; stimuli instar
acuti M. n) nunc ulla A; Ter lunata velut Barth. o) ita recte B; uncinos A (?); Uncos ex acie media pre-
tendit acutos corr. M.; uncinos (cf. v. 279) corr. Br. Cf. Pannenberg, 'Zur Kritik der Phil.' p. 29. p) pl'osque B2;
populosque ed. praeter M. q) medio A. r) nichom. A. s) hostes ed. praeter M. 50

1) Gualth. Alex. II, 336: *Pugnandoque mori mavult quam cedere victus*; cf. Alex. VI, 309: *Pugnandoque mori decrevit honestius esse Quam* etc. VIII, 201: *Forti fortune pereo si pareo*. 5) Gualth. Alex. V, 162: *Prior ense relecto Surgit*. 6) Hastae hoc loco occurrentes sunt 'uncini et lancei graciles', quibus 'pedites regem ab equo in terram provolverunt', Gesta p. 311. Cf. etiam infra XI, 373 sq. 55
2) Gualth. Alex. III, 325: *non cedere cedi, Cedereque et cedi, dum non cedantur inulti*. 3) Achy (dép. Oise, arr. Beauvais). 4) Gualth. Alex. 607—610.

Sternit, ad Othonem properat dum tramite recto¹,
 Donec ei quidam reliquis audacior^a inter^b
 Pectus et ora fidit maculas thoracis^c et usque
 Qua ligno iunctum est ferri transegit acumen

275 Per collare triplex et per thoraca trilicem²

Impulsu valido, menti regione sub ipsa,
 Carni contiguum cohibens^{d.3} a vulnere ferrum;
 Dumque ad se vellet hastam revocare^e trahendo,
 Restitit, uncino maculis⁴ herente plicatis.

280 Viribus ille trahit maioribus, auxiliumque
 Dante sibi turba, prolapsus corpore toto⁵
 Ore^f facit prono terre procumbere⁶ regem.
 Sternitur indigno stratum^g regale loco^h, nec
 Strati pace frui siniturⁱ, quem calcibus inde

285 Quadrupedes^{*}, manus hinc contundit barbara telis^{*}.

* Cornipedes A. M.

Mox tamen erectum rectis insistere plantis
 Vis innata facit, sed adhuc sub gutture fixa⁷
 Herebat cuspis, maculis implexa reductis
 Et suprema plicis tunice super arma nitentis.

290 Quam dum Francigene retrahunt hostesque^k repellunt,
 Dumque paratur equus, quo^l rex ascendere possit,
 Ecce Otho veniens furibundaque⁸ Theutonicorum
 Sevities regem morti punisset ibidem,
 Proh scelus! et tristi tristassent funere mundum.

295 Et perimi satis e^m facili potuisset ab^{*} illis,
 Dum iacet equeⁿ solo ne se levet, impedit hostis,
 Ni Barrensis eques festinans^o Francigeneque
 Gloria⁹ se gentis interposuisset eisdem,
 Qui processerunt, paucis cum rege relictis,

* ibidem, deest ab illis A.

300 Theutonicosque coegerunt in fine fateri¹⁰,
 Se vere Francis collato marte¹¹ minores,
 Debeat ut super hoc fieri collatio nulla.

Ut saltu rex^{*} prepes¹² equo se reddidit, ira
 Totus inardescens totusque in imagine^p pene¹³,

* se pr. equo rex reddit A;
 s. p. e. r. reddidit M.

305 Quam rex infligat pediti^{*,†} qui straverat illum,
 Seviore effectus lapsuque nocentior ipso,
 Illos in pedites studet exercere furoris
 Primitias, ipsi fuerant^q qui causa ruine;
 Quos^r variis omnes plagis affecit, ut omnis

* hosti A. (Germano infligat M.).
 † gl. 'pediti' singulare pro plurali collective B.

310 Qui vel forte manum temere presumpsit in illum
 Mittere vel sacrum telis perstringere corpus,

*) In cod. A. sequitur versus:

Ne, Ferrande, tibi sit Apollo per omnia mendax.

Cf. supra X, 555 sq.

45 a) audat. B1. b) et inter B2. c) tor. B. hoc loco. d) ita A; prohibentia corpore ferrum corr. M.; prohibens B. ed. praeter M. e) revocaretur hēdo A. f) Ora B. g) stratu B1. Ch.; statum B2. h) locoque nec A. i) e corr. B2. k) hostemque A. M. l) quem M. m) a ed. praeter M. n) atque M. o) festinus A. M. p) ita cum Ovidio M.; limine A. B. ed. q) fuerat B2. r) ita A. M.; Quam B. P. (Barth.: Quoad) Ch.

1) Boeth. Cons. phil. I, 7, 23: *Tramite recto Carpere callem.* 2) Prud. Psych. 125: *trilicem Induerat thoraca humeris.* 3) sc. 'quidam reliquis audacior', v. 272. 4) Cf. Gualth. Alex. IV, 508: *Et teretes ulnas maculis circumligat uncis.* 5) Verg. Aen. XII, 920: *corpore toto.* 6) Ovid. Met. V, 122: *at ille Procubuit terrae.* 7) Ovid. Met. V, 173: *dominique in gutture fixa est*; Verg. Aen. VII, 533: *haesit gutture vulnus.* 8) Cf. supra X, 399. 9) i. e. Gaucherus; cf. supra X, 483; XI, 200 sq. 10) Cf. infra v. 401. 402. 11) Ovid. Met. XII, 379: *collato marte.* 12) Gualth. Alex. IV, 516: *Bucephal, cui rex ut prepete saltu Insedit.* 13) Ovid. Met. XIII, 544 sq.: *ira; Qua simul exarsit... Ulcisci statuit, poenaeque in imagine tota est. Utque furit etc.*

- Corpore truncato Stigias eat exul in umbras¹;
 Pena^{*} discat ut hac², quam sit temerarius ausus
 Pollutis manibus personam attingere sacram^{*}.
 315 At levo in cornu, qui nulli marte secundus³,
 Bolonides pugne insistit, cui fraxinus⁴ ingens
 Nunc implet^b dextram vix ulli baiula, qualem
 In Bachi legimus⁵ portasse Capanea cunas^{*},
 Quem^c vix fulmineo deiecit Iupiter ictu,
 320 Nunc culter vite impatiens, nunc sanguine pingui^d
 Mucro rubens; gemina e sublimi vertice⁶ fulgens
 Cornua conus⁷ agit superasque educit^e in auras⁸,
 E^f costis assumpta nigris, quas faucis in antro
 Branchia^g balene Britici colit^{*} incola ponti⁹; ^{* gerit^h A.}
 325 Ut, qui magnus erat, magne superaddita moli
 Maiorem faceret phantastica pompa videri.
 Ac velut¹⁰ in saltusⁱ scopulosa Bieria¹¹ saltu
 Precipiti mittit ingenti corpore¹² cervum,
 Cuius multifidis^k numerant a cornibus annos,
 330 Mense sub Octobri, nondum^l Septembre peracto,
 Annua quando novis^m Venus incitat^{*} ignibus illum, ^{* ignibus incitat A. M.}
 Cursitat in cervos ramosa fronte minores^{*},
 Omnibus ut pulsus victor sub tegmine fagi¹³
 Conubio¹⁴ cervam solus^{*} sibi subdat amatam: ^{* soli A. M.}
 335 Haud secus¹⁰ e peditum medio, quibus ipse rotundo
 Ut castro cauta se circumsepserat arte,
 Prosiliens^{*} volat in Thomam Robertigenasque ^{* Bolonides A. M.}
 Drocarumⁿ comitem Belvacenumque Philipum
 Bolonides^{*}, quos Francigenis magis omnibus¹⁵ odit, <sup>* Quos merito Francis magis
oderat omnibus ille A. M.</sup>
 340 Ipsius a regno fuerant qui causa fugandi,
 Cui latus astipant^o heros Salebericus, Hugo
 Bobigena, Arnulphus Audenardenus^p, et Angli
 Militis examen patriis^q minus arma volentis¹⁶.
 Stant^{*} contra oppositis Thomas Galericius armis ^{* Quos contra . . . ciet A. M.}
 345 Gamachios Wimosque^r ciens^s Robertigeneque
 Pontiviusque^t comes Drocenses atque Poheros^u,¹⁸
 Quique^v suos factis et voce hortantur^w in illos.

^{*)} In cod. A sequitur versus:

Dans pro mugitu murmur resonabile silvis¹⁹.

a) Francum pulsare monarcham M. b) implens B. c) Quam B2. ed. d) pugni B. Ch. e) eduxit B2. f) Ad costas appensa nigras M. g) Brachia A. h) quas faucis in antro Gestarat lato balena Britannica ponto M. i) saltis A; 40 Ac velut in sylvis ingenti corpore cervus Cuius etc. M. k) multifidos B2. ed. l) nund. B1; mundum corr. nundum B2; vix dum M. m) Venus novis B1 (corr. n. V). 2. n) Atque ducem Druidum M. o) astipat B2. p) Audenardenus A; Aldenardenus M. q) ita recte B; patris A. ed. praeter M. et Barth.; partis minus arma iuvantis M.; patriae minus arva volentis Barth. r) Wniosque corr. Winiosque B2. s) sciens B2. t) Pontumiusque A. B; Pontiniusque M. u) Popheros corr. ut videtur Poheros B2; Poeros A; Druidę simul atque clientes M. v) Quis- 45 que A. M. w) hortatur M.

1) Ovid. Met. I, 139: *Stygiusque admovent umbris* Haut secus. 11) Silva de Bierre, hodie de Fontaine-bleau. 12) Cf. Verg. Aen. XI, 641: *ingentem corpore*. 13) Verg. Ecl. I, 1: *sub tegmine fagi*. 14) Cf. Verg. Aen. I, 73. 15) Verg. Aen. I, 15: 50 *terris magis omnibus*. 16) patriis = quam patrii milites, cf. V, 346: *patrio . . . milite*. — Verg. Aen. VII, 340: *Arma velut*; ib. XII, 42: *arma volunt*. 17) Cf. X, 484. 18) Sunt illius loci incolae, cui tunc nomen Poix (dép. Somme). 55 19) Ovid. Rem. am. 183: *Parte sonant alia silvae mugitibus altae*; Pind. Theb. 600: *magnoque implentur murmure silvae*; cf. Ovid. Met. II, 788; XV, 510.

- Hastis coniectis^a, strictis mucronibus¹ ambe
Se sibi continuant acies repetuntque vicissim
350 Ictus alternos crudoque cruore cruentas
Compellunt herbas variare rubore virorem.
Interea rex Otho manu furibundus utraque
In Francos, dum ceca sinit fortuna, securim
Vibrat, dumque istos sternit, dum vulnerat illos,
355 Non tamen illorum potis est effringere vires
Terroremque animis inducere fortibus ullum.
Qualiter² ille Brias Flegreis^b horridus armis
Centenis manibus fidens et corpore grandi,
Terrigenis animos audax audacibus addens^{*3},
360 Ausus celicolis bellare^{*} Iovique superno^c;
Ut vero iustas superum regnator in iras
Exarsit, dextram iaculis celestibus armans,
Fulmina^{*} pro manuum numero iaculatur in ipsum,
Nec vita vult^d prorsus eum privare, sed igne
365 Celesti ambustum supponit rupibus Ethne,
Ignes perpetuos vomiturum fauce supina⁴:
Non secus in Francos Otho deseivit, eorum
Per medium frustra sperans impunis abire,
Inque ipsum regem^{*} simili seivire flagello.
370 Quem circumvallant furibunde milia gentis;
Hic clava horrendus, hic formidabilis ense;
Hic sudibus, telis hic dimicat, ille bipenni;
Hic^e verubus^e, cultris alter subularibus arctas
Scrutatur thorace^f vias galeaeque fenestris^{g,5},
375 Qua ferro queat immisso terebrare^h cerebrum.
Nec minus Othonem pergebat adire Philipus,
Nil aliud cupiens, nisi soli possit ut ipsi
Alter ut Eneas Turno pugnare secundo.
Et iam destructo primo in certamine vallo[†],
380 Hastigerisque viris diversa strage peremptis,
Per medios equites iam festinabat ad ipsum.
Sed neutri ad reliquum est via libera, tam glomerato
Agmine, tam iunctis pars utraque dimicat armis.
Sternuntur plures, sed strages Theutonicorumⁱ
385 Densior est, cum more suo Barrensis in illos
Seviat, impinguans effuso sanguine campos,
Et Petrus Malevicinus^k fortisque Girardus,
A sue⁶ cognomen non dedignatus habere,
Cum reliquis, quorum mens vinci nescia⁷ solum
390 Optat, ut aut vincat aut pugnando moriatur⁸.
Quos contra comes Otho furit, cui Tinqueneburgis^l
Parebat^{*} regio, Guerardus^m Randerodensis,
Et quo Theutonicos inter prestantior⁹ ullus^{*}

* auget A; audax animos
audacibus auxit M.
* pugnare A. M.

* Pro m. n. iac. fulm. in
ipsum A. M.

* simili regem indulgere A;
sim. reg. saevire M.

* Is A; Aut M.

† gl. facto de peditibus ante
Othonem B.

* Paret adhuc regio A. M.

* alter A. M.

a) contractis M. b) Phlegr. A. c) supremo M. d) vel corr. uult A. e) verubus corr. veribus B2. f) tor. B2.
g) fenestras M. h) cerebr. B2. i) Teuthon. B2. k) Melenecinus B2. l) Tinqueneburgis A; Tinqueneburga M.
m) ita B1. M.; Guirardus B2; Guerrandus A.

50 1) Verg. Aen. X, 651: *strictumque coruscat Mucronem. virisque Latinis addidit.* 4) Ovid. Met. V, 352:
2) Ad v. 357—367. cf. Verg. Aen. X, 565 sq.: *Aegaeon Degratat Aetna caput, sub qua resupinus arenas*
qualis, centum cui bracchia dicunt Centenasque Eiectat flammamque fero vomit ore Typhoeus. 5) Cf.
manus ... Iovis cum fulmina contra Tot paribus infra v. 437. 6) Scropha; cf. X, 460 (A). 7) Verg.
streperet clipeis etc. Cf. Ovid. Met. V, 320 sq.; Aen. XII, 527: *nescia vinci Pectora.* 8) Gualth.
55 Fast. IV, 490. 3) Ovid. Met. VIII, 388: *et addunt Alex. VI, 309: Pugnandoque mori.* 9) Verg. Aen.
Cum clamore animos; Verg. Aen. I, 717: *animum VI, 164: quo non praestantior alter.*

- Non erat aut maior membris aut^a corde, Girardus¹,
 395 Hostimalis contra Francos emissus ab horis.
 Qui tante fame, qui tanti nominis extat^b,
 Ut vix Othonem Saxonia^{*} preferat illi; *Teuthonia A. (Germania M).
 Innumerique alii, qui, dum victoria nutat^c, 5
 Dum vultu fortuna pari blanditur utrisque^d,
 400 Viribus immensis solitoque furore² resistunt
 Francigenis, nec adhuc rabies Alemannica, quam sit
 Francorum virtute minor, se scire fatetur³.
 Ast ubi Saxonum tandem rex attigit agmen, 10
 Francigeneque^e suum viderunt se prope regem,
 405 Quem tanta levitate in equum ascendisse stupebant,
 Theutonicis^f horror, Francis audacia crevit
 [Eius^{*} in adventu, fervore calentis et ira]. * v. 407. deest A. M.
 Ergo reviviscit pugna, acsi nulla fuisset 15
 Hactenus; alternis sternuntur stragibus agri;
 410 Sternuntur domini quidam^{*} sine vulnere, multos * multos sine v. multos A. M.
 Et dominos et equos lapsu mors tollit in ipso,
 Ut moriens vecto faciat solacia vector⁴,
 Ne domino amisso scandi indignetur ab hoste. 20
 Sunt qui, interfectis propriis vectoribus, ipsi
 415 Dum pedibus stantes pugnant, quos^h casus eisdem
 Errantes offert, in equos ascendere gaudent,
 Nec curat, proprio privatus, forte repertus
 An sit equus socii, cui⁺ se commendat, an hostis. + gl. equo B 1. 25
 Tam festinanter properant in bella redire.
 420 Hic Longi Stephanus Campi dominator, iniquo
 Sydere^{*5} cui filumⁱ iam rumpere Parca^k parabat^l, * pollice A. M. Cf. v. 706.
 Cum membris esset immensis, atque vigorem
 Adderet immenso, vires^m audacia forti, 30
 Ante ipsum regem, multo circumdatus hoste,
 425 Obstantes nunc ense secant, nunc corpora forti
 Prensa manu, quando spacium non invenit ictus,
 Hinnisonis depellit equis, nunc mixta peremptis
 Viva coacervans aliena tabe volutatⁿ, 35
 Nunc multos lapsis^{o, +} et ferri pondere pressos⁺⁺ + gl. ablativi casus est B 1.
++ gl. Pressos lapsis aliis super
illos B. Cf. infra v. 682.
 430 Inque ipso lapsu⁺⁺⁺ fracto quandoque cerebro,
 Aut collo, aut costis, vita sine vulnere privat; +++ gl. in ipso lapsu s. dum ca-
dunt B.
 Et quasi se^p soli victoria debeat illi,
 Dum desevit in hos et ab hiis se vertit in illos, 40
 Nec requiem capit et nec ad horam cessat ab ictu,
 435 In cerebrum casu ferrum subulare recepit,
 Incertum cuius dextra impingente, fenestras
 Per galee medias, quibus est ocularia nomen,
 Per quas admittit ocularis pupula lumen, 45
 Quando nusquam aliis in toto corpore prestant
 440 Armamenta viam, qua stringant^{*} vulnera corpus⁶. * corpus vuln. str. A. M.
 Frigore continuo letali membra rigescunt,

a) in A; animove M. b) erat B2. c) micat B2. d) utrique M. e) Francigeneque B2. ed. praeter M. f) Teu-
 thonicis B2. g) multi M. h) e corr. B2. i) filium B1. k) Parcha B2. l) parabant B1. m) aures A (vires M.). 50
 n) voluptat B1; cf. supra p. 370. n. g. o) ita recte A. B. (P. Ch.); Nunc lapsos hostes M.; Barth. corrigendum putat:
 lapsus; Br. corr.: lapsos. p) se deest A.

1) Cf. infra v. 467. Bernardus de Horstmar. Cf. 4) Cf. Gualth. Alex. III, 42: *Vectores vectique simul*;
 Gesta episc. Traiect., SS. XXIII, p. 414; Ficker, v. supra IX, 677. XI, 122. 5) Gualth. Alex. II, 532.
 in 'Z. für vaterl. Gesch. N. F.' IV, 296. 2) V. III, 63: *iniquo sidere*. 6) Cf. Verg. Aen. X, 331: 55
 supra IX, 62, p. 339, n. 2. 3) V. supra v. 300—302. *stringentia corpus* (sc. tela).

Hostilemque super stragem, quam straverat ipse,
Fundit equus dominum, cuius rapit ignea sursum
Vis^a animam, corpus terrenum terra recepit¹.

445 At Barrensis eques, cum iam subiecta cruore

Arva cruentasset multo, fastidit inertes

Et vinci faciles, quorum spreto agmine, solum

Tendit in² Othonem; sed iam per lora tenebat

Petrus eum Malevicinus deque agmine denso^b,

450 Fortiter implexis dextra luctante lupatis³,

Extricare volens, turba impediante nequibat.

Advolat et strictum^c dat eidem Scropha cutellum

Pectoris in medio, nec cedere ferrea ferro

Arma volunt, quibus Otho suos muniverat artus.

455 Replicat inque ictum dextra indignante Girardus

Acrius insurgit⁴; sed equus cervice levata

Obviat et casu venientem suscipit^d ictum⁴,

Perque oculum in cerebri medio letaliter ictus

Se levat, inque pedes stans ut capra posteriores

460 De Petri manibus ruptis extricat habenis,

Et^e consternatus giravit se retro, freno

Castigare genas rupto nequeunte superbas.

Dumque calor plageque gravis^f dolor attonat illum, ^{* dolor gravis (gravius A) A. M.}

Vi rapit a turba dominum; sed proxima cum mors

465 Longius ire vetet, terre procumbit⁵ et una

Othonem secum moriens in^f pulvere fundit.

Hostimalensis^g adest cursu rapiente Girardus^{h.6},

Descendensque suum domino vectoris egenti

Prestat equum, pedes ipse manens. O mira fideli

470 O laudanda fides in milite! Ne pereat rex,

Exponit milesⁱ sese spontaneus hosti,

* sese miles A. M.

Seu vinctus^{i.} duci seu morti occumbere certus;

* Seu duci vinctus A. M.

Barrensi⁷ ausus concurrere, gnaviter illum

Impedit, Othonis fuga ne impediatur ab illo;

475 Qui sibi iure timens, lateri non parcit equino,

Dum memor est celeri solum salvare fuga se.

Nec curat, quantos belli in discrimine caros

Negligat, expositos cedi mortisque periclo,

Doctior ad presens propriam curare salutem,

480 Quam certus vinci frustra succurrere victis.

Instat enim Guillelmus^k ei, requieque negata

Iam tenet acer eum per posteriora torosi^l

Arma humeri, galeamque inter collique tumorem

Fortiter infixis digitis a vertice conum^m

485 Vellere dum vellet et guttura rumpere ferro⁸,

Ecce Pilosus⁹ adest comes et Guerardus^{n.10} et Otho

Tinqueneburnites, et quem Tremonia^o misit¹¹,

a) Vix B. b) dempso B2. c) medium A; rigidam macheram M. d) sucipit B2. e) Sic M. f) vel A; recte M.

g) ita M.; cf. supra v. 395; Hostimarensis A; Ostimarensis B. h) Gerardus M. i) victus B. ed. praeter M. k) Will's A;

Gull's B2. l) thorosi B2. m) conumu (?) corr. conum B2. n) Guirardus B2; Guerrandus A. Cf. X, 406.

50 o) Cremonia M.

1) Prud. Cath. X, 1: Deus, ignee fons animarum etc.; venientem a vertice velox Praevidit. 5) Ovid. Met. V,

11: Humus excipit arida corpus, Animae rapit aura 122: ille Procubuit terrae. 6) Bernardus de Hoste-

liquorem; cf. Barth. Animadv. p. 704. 2) Verg. male in Gestis audit. Cf. supra v. 395. 7) Guillelmo.

Aen. X, 412: Tendit in adversos; cf. Stat. Theb. 8) Ovid. Met. XV, 464: vituli qui guttura cultro Rum-

55 VIII, 594-597. 3) Cf. Verg. Georg. III, 208; Prud. pit; Met. XIII, 476 (cf. VI, 251): rupit praecordia

Psych. 191. 4) Cf. Verg. Aen. V, 443: Ostendit ferro. 9) Cf. supra X, 409. 10) de Randeroth; cf.

dextram insurgens Entellus et alte Extulit; ille ictum supra v. 392; X, 406. 11) Corradus; cf. X, 403.

- Et numerosa manus Saxonum, qui fugientem
 Consociant^{*} dominique fuge solacia prebent,
 490 Ut sociatus eis habeat minus ipse^{*} pudoris.
 Hii se Guillelmo^a obiciunt socialibus omnes
 Auxiliis, nec mille uni pugnare pudebat. 5
 Quem quia non poterant equitem superare, per eius
 Ilia vectoris gladios in viscera mergunt,
 495 Vixque manu ipsius dominum eripuerunt tenaci,
 Qui rursus mandare fuge¹ sua terga studebat.
 Ast illi Guillelmum obeunt unumque putabant 10
 De facili peditem tam multo a^b milite vinci.
 Ille autem pedes in medio vestigia firmat²,
 500 Seque habet inter eos irati more leonis,
 Nunc cultro, nunc ense furens, nec se pedes illis
 Exhibet audacem minus aut virtute minorem, 15
 Quam si staret eques; tanta levitate catervam
 Circumvallantem^c se proterit^d, impetuosas
 505 Illorum rabies animoso robore^{*} frangens. ^epectore A. M.
 Cumque diu solus se defendisset ab illis
 Et per circuitum multos stravisset eorum, 20
 Succursurus adest illi Galericius^{e,†} heros³,
 Cumque illo pedites duo milia robore fortes,
 510 Instructique armis dominoque per omnia fidi,
 Quos cum militibus decies sex⁴ associari
 Ex omni sibi gente sua curaverat ipse. 25
 Nec mora, Barrensis in equum conscendit, eoque
 Dimisso, cuneus, modo qui circumdabat ipsum,
 515 Laxatur, repetuntque fugam haud indempniter omnes.
 Nam summi inter eos Otho comes⁵ atque Pilosus⁶,
 Corradus Waphalus⁷, Guerardus Randerodensis^f 30
 Cum multis, alios^g qui nobilitate^{*} preibant^{*},
 Sponte manus in vincla dabant^{*}, ipsique teneri
 520 Vincirique orant potius quam perdere vitam.
 Franci etenim tantis instabant cedibus ipsis,
 Quod quicumque, fuga neglecta, forte resistens 35
 Dedere se vel pro vita supplicare moratur,
 Confestim, quam sit gustatio mortis amara,
 525 Sentit et ingreditur sedes novus hospes⁸ Avernas.
 At procul hinc acies in levo prelia cornu⁹
 Equis miscebant¹⁰ animis, et utrique pari se 40
 Impendebat adhuc parti Fortuna favore.
 Sanguineis Bellona¹¹ rotis utrosque^h pererrans,
 530 Tincta cruore manus¹², vestes et pectus et arma,
 Effusosque avida sorbescens fauce cruores,
 Milia mille neces et vulnera spargit ubique^{*}, 45
^{*} utrinque A. M.

^{*}) In A sequitur versus:

Qui modo Barrensem capere et vincere parabant.

a) Wil'o A; Guill'o B2. b) deest B. ed. c) ita M.; circumvallentem A. B. d) prociter B2. e) Galericius A; Gualericus M. f) Randerodensis B; Randerodanus M. g) aliis, qui Ch. Br.; reliquos M. h) utroque M. i) Qui modo Guillelmum Barram vincere par. M. 50

1) Ovid. Met. XI, 334: *membra fugae mandat; terga fugae dare* Met. V, 322; XII, 313. 2) Verg. Aen. III, 659: *vestigia firmat*. 3) Thomas de Sancto Valerio (Saint-Valéry-sur-Somme). Cf. X, 490. 4) 'equites 50' Gesta, supra p. 312. 5) Teklenburgensis. 6) Cf. supra X, 409, p. 356, n. 7. 7) de Tremonia (Dortmund); v. 487. 8) Verg. Aen. IV, 10: *Quis novus hic nostris successit sedibus hospes*. 9) Gualth. Alex. V, 205: *At levo in cornu*. 10) Aen. X, 23: *proelia miscent*. 11) Cf. Aen. VIII, 703. et Gualth. III, 134; V, 206 sq. 12) Ovid. Met. 55 II, 798: *manu ferrugine tincta*.

- Speque sui incerta^a partem suspendit utramque,
 Castra^a super dubiis Victoria dum volat alis^{b,1};
 535 Sed cunctata brevi divino numine vultum
 Mutat et in Francos totum flexisse^{c,*} volatum
 Gaudet^{*} et adverse penitus spem tollere parti.
 Nam Belvacensis ut vidit episcopus Angli
 Germanum regis, cui, cum^d sit viribus ingens,
 540 Angligene longo dederant cognomen ab ense,
 Sternere Drocenses et dampnificare frequenti
 Cede sui^e fratris acies, dolet, utque tenebat
 Clavam forte manu, sic illum dissimulato
 Presule percussit in summo vertice, fracta
 545 Casside quod sterni tellure coegit^f eundem
 Corporis et longi signare caractere^g terram².
 Et quasi celari facti tam nobilis auctor
 Possit, neve queat presul gerere arma³ notari,
 Dissimulare studet, quantum licet, atque Iohanni,
 550 Servit adhuc patrum cui iure Nigella suorum,
 Hunc vincere^h iubet et sumere premia facti^{*4}.
 Sic plerosque alios clava sternebat eadem,
 Militibus super^{*} hoc titulum palmamque resignans,
 Accusareturⁱ operam ne forte sacerdos
 555 Gessisse illicitam, cui numquam talibus inter
 Esse licet, ne cede^{*} manus oculosve^k prophanet.
 Non tamen est vetitum deffendere seque suosque,
 Dum non excedat positos deffensio fines.
 Angligene dominum postquam videre ligari,
 560 Nimirum attoniti, quos crapula⁵ donaque Bachi
 Dulcius alliciunt quam duri munia Martis⁶,
 Se^{*} campum nudant fugiuntque per avia⁷ sparsim,
 Quo fuga precipites, quo mixto horrore timori
 Casus agit, sociumque fuge Bolonicus¹ Hugo
 565 Se facit illorum, nec eum fugisse pudebat,
 Qui modo pre cunctis bellum affectabat et ipsum
 Bolonidam irridens timidum infidumque vocabat,
 Quod dissuaderet pugnandum nec fore tutum
 Diceret in plano vires opponere Francis,
 570 Quorum virtutes, quorum bene noverat actus,
 'Tu fugies', aiens, 'lepus ut fugitivus, ego autem
 Aut interfectus aut passus vincla⁸ manebo'.
 Hac ergo Ardanide, longi Saxones ab illa
 Parte fuge intendunt, Waphali cum Theutonicorum
 575 Milibus inde abeunt; hinc se Brabancio cursu
 Subducit Francis, hac Flandricus, Anglicus illac;
 Nec reperire dolent aliquas per plana latebras,
 Cruda quibus lateant saltem dum vulnera stringant,
 Horrendi saltem^m dum transeat hora furoris,

* dubia A. M.

* inclinare A. M.

* Cepit A. M.

* laudis A. M.

* tit. super hoc A; tit. super his M.

* forte manus A. M.

* Campum se nudant A; Excedunt campo M.

a) Grata diu M. b) armis B. c) fluxisse B2. d) condit A; quod sit M. e) suis A; sui M. f) cogit B2.
 g) signa caracte terram A. h) vincere B2. i) v. 554. post v. 555. A. Recte M. k) oculosque ed. praeter M.
 50 l) ita A. B; Bobanus M.; Bovinius Barth.; Bobonicus Br. Nihil mutandum. m) breviter A; donec pertranseat M.

1) Ovid. Met. VIII, 12: *diuque Inter utrumque volat Vinesauf, P. N., v. 1000: Potatrix Anglia, testrix dubius Victoria pennis.* 2) Idem fere versus occurrit *Flandria, iactatrix Normannia.* 6) Ovid. Met. IV, 511: *Corporis et longi signare caractere terram.* XIII, 296: *duri fugientem munera belli.* 7) Ibid. 3) Decretal. III, tit. 1, c. 2. 4) Ovid. Met. IV, 756: *I, 701: fugisse per avia Nympham.* 8) Cf. Gesta, 55 et tanti praemia facti Indotata rapit. 5) Cf. Galfr. supra p. 313; Ovid. Met. VI, 553: *Vincla pati cogit.*

- 580 Dum satur¹ ad loculi gladius velit ora reverti,
 Dum Franci modica cessent a cede vel hora,
 Qui persistebant hos cedere, funibus illos
 Innodare suis, quibus ipsi Francigenarum
 Impete sub primo dextras arctare putarunt. 5
- 585 Cumque latus belli fuga iam nudasset utrumque,
 Stabat adhuc peditum^{*} medio se sepe receptans ^{* medio peditum A. M.}
 Bolonides, nec sevis adhuc cessabat amica
 Dampnificare suo cognataque pectora² ferro,
 Hostis amicorum patrieque exosus alumpnos. 10
- 590 Nec patrii dulcedo³ soli nec sanguinis ulla
 Communis pietas nec amice vincula carnis
 Nec regi et domino iuracio prestita dudum
 Mollierant^a diram fundendo a sanguine mentem,
 Nec vinci a quoquam virtus effrena sinebat, 15
- 595 Et^{*} cuicumque manum iunxisset^{b,4} victor abibat; ^{* Sed A. M.}
 Tam caute, tam se prudenter agebat^c in armis,
 Tam liquido Francis traxisse parentibus ortum
 Belligerando ipsum probitas^d innata probabat^e;
 Degeneremque licet tibi culpa effecerit ipsum, 20
- 600 Non tamen istius pudeat te, Francia, culpe,
 Nec facies super hoc rubeat tua; non modo primum
 Incipiunt partus parientibus esse pudori.
 Sepe fit, ut pariat^f pravos bona mater alumpnos,
 Et mala^g sepe parens sanctos alit ubere natos. 25
- 605 In peditum vallo tociens impune^h receptus,
 Nulla parte comes metuebat ab hoste noceriⁱ.
 Hastatos etenim pedites invadere nostri
 Horrebant equites, dum pugnant ensibus ipsi
 Atque armis brevibus, illos vero hasta cutellis 30
- 610 Longior et gladiis, et inextricabilis⁵ ordo
 Circuitu triplici murorum ductus ad instar
 Caute dispositos non permittebat adiri.
 Que res ut regi patuit, ter mille clientes
 Hastis armatos in equis emisit in illos, 35
- 615 Ut perturbatos stationem solvere seque
 A tam perplexa faciant^k laxare corona.
 Exoritur clamor⁶ nimius stragesque cadentum
 Armorumque fragor audiri non sinit eris
 Clangentis sonitum, cadit omne in vulnera⁷ vulgus, 40
- 620 Quo se Bolonides¹ sterili vallaverat arte,
 Dum putat in vanum Francis illudere solus,
 Ipse quibus pugnare aliis fugientibus audet,
 Nec vitam debere^m fuge dignatur inerti.
 Nil miseros longa arma iuvant, nil Dacha bipennis⁸, ^{* securis A. M. Ita XI, 118. 45}
- 625 Nil comes ipse suum nequiens deffendereⁿ vallum. 45

a) Mollierat M. b) iunsisset B1; iuncisset B2; iunxisset etiam Ch.; iniecisset M. c) habebat M. d) ubi prob. A.
 e) pabat A. f) pareat A. g) male B. h) inpugne A. i) necari ed. praeter M. k) faciat B2. ed. praeter M.,
 qui scripsit: cogant. l) Bolonide B2. m) dignare B2. n) defendere h. l. codd.

1) Gualth. Alex. III, 215: *Iam satur ad loculum redit remisit Dica.* 5) Cf. Verg. Aen. VI, 27: *et inextricabilis error.* 6) Verg. Aen. II, 313: *Exoritur clamorque virum.* 7) Cf. X, 487: *Corruit in vulnus; Liv.: cadere in vulnus.* 8) Gualth. Alex. I, 257: *quibus arma sudes et Dacha bipennis.*

Nil privare potest virtutem fine cupito,
Sola est que superat finaliter omnia virtus¹.
Cui vis nulla vel ars roburve in fine resistit,
Omnia suppeditat, supereminet omnibus una²;

5 630 Hec Francis semper comes^a esse domestica gaudet,
Hec Francos in fine facit gaudere triumpho.
Omnes interimunt, omnes in Tartara mittunt³
Bolonidamque^b suo discludunt prorsus asilo.

Ille autem^c, ut^e totos fugientibus undique campos^d * ergo A. M.

10 635 Fervere⁴ conspexit et vix superesse decem ter
Ex equitum peditumque omni legione suorum,
Ne vel velle capi seu vinci sponte putetur^e, * notetur A. M.
Francigenas ruit in medios, quem quinque^{d, 5} secuntur

15 640 Quoque ligarentur^e spacium vix dantibus ipsis.
Et quasi solus eos iam vincere debeat omnes,
Tanquam nulla die gessisset prelia toto,
Viribus et nisu toto furibundus in illos^e

* ligent victos spat. v. dantibus illis A. (Vix quibus est spacium victos captos—que ligandi M.).

Sevit et^f ad regem medio festinat^f eorum,

20 645 Vitam non dubitans eius pro morte pacisci⁶
Affectansque simul illo moriente moriri⁷.
Ibat forte pedes Petrus, cui nomen et ortum
Insignem Turella⁸ dedit, vectore^g perempto,
Dum nimis hostiles audet prorumpere^h turmas;

25 650 Qui fieri miles et origine dignus et actu,
Carus habebatur et clarus regis in aula.
Hic cum Bolonidamⁱ bellum renovare videret
Et conferre manum, nec adhuc se dedere velle^k,
Imo renascenti virtute resistere multis^e, * cunctis A. M.

30 655 Festinans accessit eo, levaque levavit
Tecturam, sinibus^l que latis ferrea latam
Ventrem velat equi, teneroque sub inguine dextra
Mucronem impegit et equi vitalia rupit⁹;
Enseque retracto, lato manantis hiatu

35 660 Infecit virides aspersio sanguinis herbas¹⁰.
Quo viso, quidam fidis ex eius amicis
Advolat et comitem prensis ardenter habenis
Invehitur dictis et amico fame in ipsum,
Qui, nolente Deo, fugientibus undique cunctis,

40 665 Staret adhuc solus, victores vincere certans,
Procurans proprio sibimet suspendia facto,
Non^{*} metuens merita se precipitare ruina, * Nec metuit A.
Quam bene^m cum reliquis posset fugiendo cavere.

Talia prosequitur et eumⁿ per frena seorsum

45 a) come A. b) Bolonidenque A. M.; Bolonidemque Ch. c) in corr. ut B2. d) ubique A; recte M. e) illo B2.
f) ut a. r. m. festinet A; et ad regem medio ruit agmine Francum M. g) victore B2. h) perrumpere Barth. Br.
i) Bolonidem B. ed. praeter M., qui scr. Boloniden. k) vellet A.; velle etiam M. l) funibus corr. sinibus B2.
Versum omisit M. m) leve B. ed. praeter M. n) cum A; sed cum M.

1) Cf. Alex. VI, 418—421. 2) Gualth. Alex. X, 37: volunt pro morte pacisci. 7) Ovid. Met. XIV, 215: cupidusque moriri. 8) de la Tourelle (dép. Eure).
50 cunctis supereminet una (superbia). 3) Verg. Aen. XII, 14: aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam; cf. Ovid. Met. XI, 670. 4) Cf. Verg. Aen. IV, 409: cum litora fervere late Prospiceres. 9) Prud. Psych. 691: Sed non vitalia rumpere sacri Corporis est licitum. 10) Ovid. Met. III, 85: Iamque venenifero sanguis manare palato Coeperat et virides adspersine tinxerat herbas; cf. Verg. Aen. V, 330: viridesque super madefecerat herbas.
55 sex militibus. 6) Verg. Aen. V, 230: vitamque

- 670 Nolentem retrahit, ut equo mandare novato
Terga fuge¹ faciat; cui tota mente resistit,
A bello nequiens animum revocare superbum.
'Malo', inquit, 'salvo vinci pugnando pudore,
Vincere^a quam fugiens²; vitam postpono^b pudori;
675 In bellum redeo, quicquid michi fata minentur'.
Dixerat, at nervis^c iam se laxantibus ultra
Stare nequibat^d equus. Tunc Condunita³ Iohannes
Adveniens cum fratre suo Quenone frequentes
Ingeminant ictus comiti^e cava tempora^{f, 4} circum,
680 Cumque suis ipsum vectore et milite pronis
Verticibus stravere solo, iacuitque supinus⁵
Ipse comes, pressa sub equino pondere coxa;
Dumque ligant fratres equitem^{g, 6}, venit ecce Iohannes,
Cum vera re nomen habens a robore⁷ verum,
685 Qui comitem, velit aut nolit, se dedere cogit.
Cumque moraretur a terra surgere, frustra
Auxilium expectans et adhuc evadere sperans,
Affluit e famulis electi garcio quidam,
Ipsam precedens, Cornutus nomine, fortis
690 Corpore, mortifero horrebat cui dextra cutello.
Hic ocreis ubi se iungit lorica volebat
Immisso comiti^h vitalia rumpere ferro⁸;
Sed thorax ocreis consuta patere cutello
Indissuta negans Cornuti vota fefellit.
695 Circuit atque alias se garcio vertit ad artes;
Cornibus amotis balene, et casside tota
Ingenti faciem nudatam⁹ vulnere signat.
Iamque parabat ei guttur resecare, nec ullus
Arcet eum, quin mox occidat si queat illumⁱ;
700 Opposita tamen ipse manu comes obstat et a se
Quantumcumque potest mortem elongare laborat,
Sed rapido cursu¹⁰ veniens electus, abegit
Ipsius a iugulo ferrum famulique^k repressit
Ipse sui dextram. Quem cum novisset, ad ipsum
705 Exclamat comes: 'O, ne sic, electe, necari
Me, bone, permittas, ne me patiaris iniquo
Sydere dampnari, ne garcio funeris auctor¹¹
Gaudeat esse mei! Melius me curia regis
Dampnet et infligat merui quam incurrere^l penam'.
710 Dixerat. Electus e contra taliter illi:
'Non morieris', ait, 'sed cur ita surgere tardas?

a) ita A. B; Barth., ineptissimam pulans lectionem, quia contra rerum naturam sit fugientem vincere, corr. vivere, quod aggrobat Br. Sed cf. Gualth. Alex. II, 386; Ovid. Ars amat. I, 211. b) prepono A; vitae praepono pudorem M. c) verius B2; vercus A. d) negabat A. e) comitis M. f) tūpa circū A; tempora B. ed. g) ita A; comitem, 45 in marg. equitem B1; comitem superscr., equitem B2; comitem ed. praeter M., qui alium versum supposuit. h) comitis M. i) ipsum A; illum etiam M. k) que deest A. Recte M. l) crimine M.; cf. Ovid. Met. III, 654; X, 154.

1) Ovid. Met. XI, 334: Concita membra fugae mandant; supra v. 496. 2) Gualth. Alex. II, 384: si forte daretur Optio talis ei, fugiens an vincere mallet Quam vinci a profugis; cf. Ovid. Ars amat. I, 211: Qui fugis, ut vincas (Parthe). 3) de Conduno (Coudun, dép. Oise, arr. Compiègne). 4) Verg. Aen. X, 891: inter Bellatoris equi cava tempora conicit hastam. 5) Ovid. Met. IV, 121: Ut iacuit resupinus humi. 6) Cf. v. 680. et Gesta supra

p. 313. 7) Iohannes de Roboreto (Rouvrai); v. X, 475. 8) vitalia rumpere cf. supra v. 658; Ovid. Met. XIII, 476: coniecto rupit praecordia ferro. 9) Ovid. Met. VIII, 32: faciem dempto nudaverat aere. 10) Verg. Aen. XII, 683: rapido cursu media agmina rumpit; cf. ib. V, 291: rapido contendere cursu. 11) Ovid. Met. X, 199: ego sum tibi funeris auctor.

Surge cito, regi iam presenteris oportet!

Hec dicens, terra nolentem surgere cesum,
Cogit et aspersum vultus et membra cruoris^a

715 Flumine vix in equum sua membra levare valentem^b

Cum magno tollit plausu, vix denique victum,
Atque Nigellensi dat eum^c servare Iohanni,
Qui gratum regi munus^d presentat eundem.

EX CATHALOGO MATERIE DUODECIMI LIBRI^d.

Partitur predas duodenus^e; corde benigno
Rex comitem recipit graviterque redarguit^f ipsum.
Gaudia regali referuntur^g ubique triumpho.
Mors optata nimis trahit in sua iura Iohannem.

DUODECIMUS: LIBER INCIPIT.

Francorum gladios nimia iam cede rubentes^h
Vix foruli agnoscunt, quosque emisere nitentes
Tabo sordenti mutatos pene repellunt.

Iam desunt^h restes, iam desunt^h vincla ligandis,

5 Turba ligandorum numero preit ipsa ligantes.

Iamque parante suam luna producere bigam,

Solis ad oceanumⁱ curvo quadriga rotatu

Ibat, et eius equi laxo themone diurni

Non procul antidotum gaudebant esse laboris,

10 Quos expectabat gremio refovere tepenti

Thetis^j ovans^k, poteratque vie iam meta videri,

Qua placide sperant se commendare quieti^l.

Protinus^m in reditum litui sua classica mutantⁿ

Et revocant sparsas tonitru leviores catervas,

15 Signa revertendi grato revocamine dantes.

Tunc^o demum licuit Francis insistere prede

Et spoliis armisque hostes^p spoliare iacentes.

Isti preda placet dextrarius, arduus^q illi

Runcinus caput ignoto dat fune ligandum.

20 Hii neglecta legunt per campos arma, nitentis

Predo fit hic clipei, gladii vel cassidis ille.

Hic ocreis contentus abito, lorica^r fit illi

Preda placens, vestes et tegmina colligit alter.

Fortior^s et sorti magis est obnoxius ille,

25 Sarcinulatorum qui predo meretur equorum

Esse vel absconsi forulis pregnantibus eris

Aut carpentorum, que primum Belga^t putatur^u

Carpentasse sibi, cum regna cohercuit olim,

Aurea vasa quibus et non tempnenda supellex

30 Et multo Serum sudata labore latebant

Vestimenta, peregrinis regionibus ad nos

Que deferre solet animi mercator avari^v,

⁺ gl. alludit fabule B 1.

a) cruorem corr. cruoris B2. b) volentem A. M. c) dat conservare A; Ioanni tradidit illum M. d) Materia duodecimi libri B. e) duodenis B. f) redarduit A. g) Inc. lib. duod. B2. h) desinit B2. i) occasum M.; oceanum B1. k) Propt. B1. l) mittant A; tollunt M. m) Tum M. n) ardinis, in marg. arduus B1; ardinis B2; 50 Ardinis, in marg.: al. Ardius et (l.: ex) Ardennensi silva Ch. o) lovea A. p) Cautior M. q) Bega A.

1) Ovid. Met. X, 259: grata puellis Munera. 2) Gau- 5) Cf. Verg. Aen. I, 691; V, 836; IX, 187. 6) Cf. dia referre Ov. Met. VII, 796. 3) Cf. Verg. Aen. Verg. Aen. XI, 80: Addit equos et tela, quibus spo- 12, 695: arva... caede rubescunt. 4) Cf. Ovid. liaverat hostem. 7) V. supra IX, 368. 8) Hor. Met. XI, 784. 785; Verg. Aen. I, 692: folum gre- Ep. II, 1, 119: vatis avarus Non temere est animus. 55 mio; Tethyos gremium, Claud. IV. Cons. Hon. 597.

- Multiplicare studens ex re quacumque^a lucellum¹:
 Unumquodque^b, rotis camera intervecta quaternis,
 35 In nichilo patitur thalamo differre superbo,
 Quo nova nupta sibi vult himenea parari;
 Vimine tam nitido splendet contexta, patenti
 Tot res ventre capit, tot edulia, tot preciosos
 Ornatus, spoliis tot sufficit una vehendis,
 40 Ut vix sufficiant iumenta bis octo trahende.
 Carrus, quo reprobis erexerat Otho draconem,
 Quem super auratis aquilam suspenderat alis²
 Cogitur innumeras in se sentire secures,
 Fragminibusque dolet ignis cibis esse minutis,
 45 Nec^c saltem ut superent fastus vestigia tanti,
 Cumque suis pereat dampnata superbia pompis.
 Ast aquilam^d fractis reparatam protinus^e alis
 Rex hora^f regi Frederico misit eadem,
 Hoc sciat ut dono fascas, Othone repulso,
 50 Iam nunc divino translatos munere in ipsum^g.
 Continuo spoliis honeratus^h nocte propinqua
 Cetus ovans in castra redit; Regique superno
 Gratus agit grates grato rex corde, tot hostes
 Qui tam propicio dedit illi vincere nutu.
 55 Fiat et ut tante memor etas postera palme,
 Silvanectensis extra urbis menia cellam
 Condit et imponit illi Victoria nomen,
 Que largis dotata bonis se canonicali
 Religione regens abbatis gaudet honore,
 60 Conventusque sacri, quos de Victoris³ ovili
 Angelico assumpsit regis prudentia, dignos
 Commendare Deo ipsius populiue salutem,
 Moribus insignes, mundum carnemque perosos,
 Per que sola duo nos improbus allicitⁱ hostis,
 65 Hiisque triumphatis, levis est cum demone pugna,
 Cum nil vincendum nisi sola superbia restet^j.
 O pietas, o mira fides in rege! Quis unquam
 Rex Hebreorum, quis princeps, quis populi dux
 Tanta pace animi, tanta pietate refulsit,
 70 Ut non puniret capitalem protinus^k hostem,
 Maiestate^l reum lesa, dominique peremptor
 Qui fieri voluit et perducturus ad actum,
 Si licuisset, erat conceptum mentis⁵ inique?
 Vassallo infido¹ voluit rex fidus haberi,

* Et^c saltem ut nec
superent A.

* illicit A. M.

[†]) B1 in marg., B2 in inf. marg.: Unde quidam dicit:

Cum bene pugnaris, cum cuncta^m subacta putabis,
 Que nos infestat vincenda superbiaⁿ restat.

a) quemcumque B. b) ita A; Unoquoque M.; Unamquamque B. Ch.; Barth. corr.: Rhedam quamque; Br. recte: unumquodque sc. carpentum. c) Ne fastus superent usquam M. d) aliquam A. Recte M. e) propt. B1. f) ora B2. g) ipso A; Ad se translato div. mun. fascas M. h) oneratus B. i) propt. B1. k) Maiestatem B2. l) iniquo post corr. infido B2. m) cuncta B2. n) suberbia B2.

1) Cf. Hor. Sat. II, 5, 82; Ep. I, 18, 102: *honos an dulce lucellum*. 2) V. supra XI, 25 sq.; Gualth. Alex. II, 115. 118: *curru . . . Desuper ardentis fervorem temperat aestus Fictilis aurata pendens Iovis armiger ala*. 3) Cf. Gesta: *In eiusdem triumphi memoriam rex Philippus edificari fecit abbatiam de ordine sancti Victoris Parisiensis iuxta Sylva-* nectum que appellatur Victoria. 4) Versus in marg. 50 cod. B posito esse Hildeberty Cenomanensis (de vita Mariae Aegyptiacae) monuit Barth., Animadvers. in Phil. p. 717. Occurrunt etiam in Helinandi Frigidi-montis monachi Serm. XXIV, Migne, Patrol. Tom. CCXII, p. 200. 5) Cf. Ovid. Met. II, 640: 55 concepit mente furores.

75 Qui servare fidem iuratam noluit illi,
 Quem licite poterat quovis extinguere leto,
 Cui debebatur¹ culeus^{a,†} et simia, culpam
 Rex prius indulxit, pro penis premia, pacem
 Pro bello, vitam indigno pro morte rependens,

[†] gl. saccus B 1.

^{††} in marg. B: hec est pena parricide^b: claudubatur in sacco cum simia^c, gallo et colubro^d et deinde iaciebatur sic in fluvium.

80 Quin eciam verbis pavidum solatur amicis²:

‘Ne paveas, fido fac vixeris amodo corde
 Flagiciisque novis me non accenderis in te,
 Assistes lateri nostro non ultimus, imo
 Quam prius extiteris michi carior efficiaris;

85 Tu tibi, tu caveas recidiva labe relabi
 In laqueos similesque iterum patrare reatus,
 Ne tibi deterius possit^e contingere, teque
 Indignum omnino clementia nostra repellat’.

Sic ait et vinclis servari iussit honestis.

90 Post triduum vero, rege existente Bapalmis,
 In reditu a bello fuit illi forte relatum,
 Nescio quo retegente dolos, misisse latenter
 Othoni comitem post bellum vespere sero³
 Et regi et regno prejudicialia scripta.

95 Quo mox comperto, nimiam commotus in iram,
 Subiecto terrore, sonos rex exit in istos:
 ‘Tu genitorque⁴ tuus corrupti munere dudum
 Anglorum regi Henrico favistis et in me
 Natalisque soli⁵ concives arma tulistis,

100 Qui^f rex vester eram, cui vos feodaliter^g ambos
 Iure ligabat honor comitatus, miliciaris
 Cingula qui dederam tibi primicialia iuris.
 Pace reformata nos inter, postea pacis
 Tu prejudicium, post patris fata tui, me

105 Bello impugnasti renovato, rege parentis
 Richardo post fata sui michi bella movente.
 Quo mox extincto, factus michi denuo amicus,
 Uxorem tibi iam cum gratia nostra dedisset
 Bolonie toto comitissam⁶ cum comitatu,

110 Non multo post hec elapso tempore factum est,
 Ut simul a nobis comitatus quinque teneres,
 Et tua nata⁷ mei coniunx est facta Philippi,
 Est et facta tui neptis mea Symonis uxor⁸:
 Sic michi te donis, sic te per cara ligabam

115 Pignora, te contra ne me scrupulosa moveret
 Suspicio, ad vomitus^{h,9} solitos ne forte redires,
 Cum se perversi facile in consueta revolvant.
 Hiis tamen ingratus, cuncta hec a mente relegans,
 Proque bonis mala retribuens, me sponte relicto,

120 Cum membris Belial, qui pacem odere Deumque,
 Nequitie fedus patrie desertor inisti,

a) culleus B. b) par. B 2. c) sym. B 2. d) coll. B 2. e) possint A. f) Cui A. g) feodeliter A. h) monitus corr. vomitus B 2.

50 1) Iuv. Sat. VIII, 214: *Cuius supplicio non debuit soli natalis amore.* 6) Idam. 7) Matbildis.
una parari Simia nec serpens unus nec culeus unus. 8) i. e. neptis mea Maria uxor facta est fratris tui

2) Verg. Aen. V, 770: *dictis solatur amicis.* 3) Ovid. Simonis Albemarlæ comitis. Cf. Brial l. I. 9) Prov.

Met. IV, 415: *seroque trahunt a vespere nomen.* Sal. 26, 11: *Sicut canis, qui revertitur ad vomitum*

4) Albericus comes Dompnimartini (Dammartin). *suum, sic imprudens, qui iterat stultitiam suam.*

55 5) Ovid. Met. VIII, 184 (cf. VII, 52): *tractusque* Cf. 2. Petr. 2, 22.

1214

- Complicibusque tuis connivens, in caput istud
Coniuratus eis sicarius arma tulisti.
Cumque tibi hoc totum solita pietate remittens
125 Immeritam merita vitam pro morte¹ dedissem,
Ausus es, exacto vix^a vespere, nocte sequenti^b 5
Post bellum renovare dolos mentisque venenum
Instillare notis scriptoque retexere fraudem
Othonisque animum prece sollicitare dolosa,
130 Ut bellum renovet nosque impugnare retemptet.
Talis es, ut maculis macules cum talibus orbem; 10
Quamvis indignus sis amodo vivere, vitam
Non tamen amittes, iugique² in carcere vives,
A scelere ut saltem, dum sis in compede, cesses,
135 Et si mente nequit propelli prava voluntas,
Consueto saltem manus impediatur ab actu, 15
Effectuque^c suo careat suggestio lingue.
Hiis dictis — neque enim comitem mutire patrati
Conscia mens³ sceleris aut respondere sinebat —
140 Mox inclusit eum ferrata in turre Perone,
Compedibus vinctum geminis brevibusque cathenis, 20
Servarique iubet, posito custode fideli
Milite se decimo^d Guillelmo^e Prumiacensi^f.
Regis et^g Anglorum Drocensis fratre recepto
145 Turris honoratur, ut patri reddere natum⁴
Quandocumque suo cupiat pro fratre⁵ Iohannes, 25
Namneti insidiis quem circumvenerat et mox
Cum sociis vinctum bis senis trans mare mittens
Iam custodierat in carcere tempore multo;
150 Hoc tamen ille diu concedere distulit, ut qui
Semper erat cum fratre suum genus omne perosus, 30
Egregiosque indigna pati malebat⁶ ephebos,
Exeat a penis quam commutatus uterque.
Ast alios comites^h, Waphalum^{i,7} cum Randerodensi^{k,8},
155 Tinqueneburgenum¹ Othonem comitemque Pilosum⁹,
Ingenuosque viros, procures equitesque minoris 35
Nominis^m innumeros¹⁰ diversa per oppida regni
Servari mandat rex ob commercia census,
Propria prout redimi sinatⁿ unumquemque facultas,
160 Largiter^o indulgens quicquid natura vel usus
Nobiliumve petat sibi consuetudo virorum, 40
Nulla ut personis vel honori iniuria fiat.
At Ferrandus, equis evectus forte duobus,
Lectica duplici themone vehentibus ipsum,
165 Nomine quos illi color equivocabat, ut esset
Nomen idem comitis et equorum¹¹, Parisianis 45
Civibus offertur, Lupre^{p,12} claudendus in arce.

a) vis B. b) latenti M. c) Affectuque B 2. d) sedecimo Barth. e) Guillo B 1; Guill'mo B 2; Wuill'o A.
f) Pruminacensi A; Pruniacensi B. ed. g) Barth. corr.: at. h) ita A. B; comitem M. i) Vuafalum A. k) Rodo-
rensi corr. Radorodensi B 2; Raderodensi Ch. l) Tynqueneburgen B. m) ois A. n) sinit A. M. o) Largitur A;
recte M. p) Luparae Ch. (Br.). 50

1) Verg. Aen. IV, 696: *merita nec morte peribat*. cf. X, 403; XI, 517. 8) Gerardus Randerodensis
2) Cf. Phil. IX, 17. 3) Ovid. Fast. IV, 911: *Con-* non erat comes; cf. Gesta supra p. 312. 9) Cf.
scia mens recti. 4) Robertum, comitis Drocensis supra X, 409; XI, 516. 10) Cf. Winkelmann
filium. 5) Willelmo comite Salisberiensis. 6) Errat l. c. p. 507. 11) Cf. Gesta supra p. 317. 12) Le
Will.; cf. SS. R. Gall. XVII, p. 100 n. et Winkelmann Louvre prope Lutetiam. 55
II, 2, p. 508. 7) Conradus de Tremonia (Dortmund);

Cuius in adventu clerus populusque tropheum
Cantibus hymnisonis regi sollempne canebant.

170 Tunc patuit, Ferrande, tibi phytonicus^{a.1} error,
Compulit in vanum qui te sperare, quod urbs te
Exceptura foret magno regalis honore.

Lege quidem fati² non est lex equior, equo
Omnia iudicio Deus ordinat; equius ista

175 Sorte nichil, quod eos voto conformis eorum
Sors ligat in villis, quas Otho spoponderat illis,
Quasque daturus erat iurati federe pacti,
Letificasset eum pede si victoria dextro;
Fitque ut quisque loco tormentis serviat illo,

180 Cui dominaturum cupida se mente putavit,
Fitque locus pene, qui sperabatur honoris,
Commutatque^b spei confusio gaudia luctu.

Agmina Pompeius olim pyratice fregit
Et Metridatem^{c.†} nato mediante subegit

[†] gl. regem Ponti B 1.

185 Cunctantem sumpto mortem accelerare veneno,
Ne sub Romanis natum regnare videret,
Vel nato efficeret ipsum sors dura minorem.
Postmodo regna fere pessundedit omnia Rome,
Que mare trans Grecum pars tertia continet orbis.

190 Cesar[†] post Gallos, post plurima regna labore
Conquisita gravi, quibus imminet^d occiduus sol³,
Late dilatans ius imperiale per orbem,
Terga licet flavis ostenderit ipse Britannis⁴,
Pompeium vicit, ut magno maior et omni

[†] gl. Iulius B 1.

195 Prelatus capiti princeps foret unicus orbis,
Ut dominaretur super omnes Roma sub ipso⁵.

Roma⁶ tamen neutri sic exultavit eorum,
Nec tam letifico cecinit peana canore
Intraturus in equis Capitolia^e quatuor albis⁷,

200 Francia quam celebri post consummata^f Bovinis
Bella suo exhibuit^g festum sollempne Philipo.

Nec tam magnificos meminit iubilasse triumphos

Post hec, cum Tytus et Vespasianus, Helya^{h.†}
Funditus eversa temploque in plana redacto,

[†] gl. Iherusalem A; id est Iherusalem, sic dicta ab Elyo imperatore, quia eam reedificavitⁱ B.

205 Iure tibi, Iudea^h, locum gentemque tulerunt[†],
Qui candelabrum, tabulas et federis archam[†]

[†] gl. scilicet Titus et Vespasianus B.

Et Domini mensam cum multo pignore sancto
Procuraverunt^l Romanis^m addere gazis.

225 Sola dabat plausus in tempore regibus illo

[†]) Manu s. XIII. ex., quae aliis locis nihil nisi contextus excerptum affert, haec in marg. addit B 1: Nota, quod arca federis est Rome, et legitur in Ystoria Scolastica, quod est in altari Lateranensi.

a) phyth. B 1. b) Committatque B 2. c) Medridatem B 2. d) iminet B 2. e) capitalia A. f) cunsumm. A.
g) exhibuit A. h) Helia A. i) rehedicavit B 2. k) vel Iudee superscr. B 1. l) Procuraverunt[†] A.
m) dom. A.

1) Cf. Levit. 20, 27. 2) Fatalis lex, Ovid. Met. Gualth. Alex. V, 491 sq.: Numquam tam celebri
50 III, 316. X, 203; Gualth. Alex. VI, 514: Omnia lege iactatrix Roma triumpho Victorem mirata suum tam
meant, quam rerum conditor ille Sanxit ab eterno. divite luxu Excepit etc.; Claudian. de laude Stil.
3) Claudian. de laude Stil. I, 161 (cf. Ovid. Met. I, 63): III, 30 sq. 7) Claud. de laude Stil. III, 20: Ipse
Quot vel progrediens vel conspicit occiduus sol; ibid. albis veheretur equis; de bello Getico v. 126: Nec
v. 249: populos, quibus imminet Atlas. 4) Cf. magis insignis Pauli Marique triumphus, Qui captos
55 Caes. bell. Gall. IV, 34—36; V, 22. 5) Cf. Ovid. niveis reges egere quadrigis.
Met. XV, 433—435. 830. 831. 860. 869. 6) Cf.

1214.

- Roma suis, nec cura aliis erat urbibus ulla,
 Aut Romanorum saltem exultare tropheis
 Aut sumptus aliquos illorum impendere pompis;
 Nunc quocumque loco lati patet area¹ regni,
 230 Oppida^a que tot habet in se, tot castra, tot urbes, 5
 Tot sceptris dignos comitatus totque ducatus,
 Qua^b tam multa subest patribus provincia tantis,
 Iura dyocesibus quorum unusquisque ministrat
 Pluribus innumeras dictans edicta per urbes:
 235 Quelibet^c urbs, vicus, castellum, pagus eodem 10
 Exigit affectu communis gaudia palme,
 Et sibi dat proprium, commune quod^d omnibus extat,
 Ut generalis eat loca per specialia plausus
 Et simul una ferat victoria mille triumphos.
 240 Nil toto sonat in regno nisi plausus ubique: 15
 Omnis conditio, fortuna, professio, sexus^e,
 Etas hymnisonis^f intendunt cantibus, omni
 Gloria, laus et honor regi cantatur ab ore.
 Nec solum cantu vel gestu corporis ardor
 245 Exprimitur mentis, verum per castra, per urbes 20
 Classica per vicos resonant, ut multiplicato
 Concentu maiore sono se vota revelent^g.
 Neve² putes illos expensis parcere, miles,
 Civis, villanus radiant in murice, nullum
 250 Indumenta tegunt nisi samnis, bissus et ostrum. 25
 Rusticus ornatu dum fulget in^h imperiali,
 Se stupet et summis componi regibus audet*.
 Ex habitu tantum sibi mens presumit, ut ipsum
 Esse hominis vestis mutare aliena putetur.
 255 Nec¹ satis est ulli sociis par esse nitore, 30
 Si nulli e multis aliquo prefulget amictu;
 Sic sibi concertant precellere vestis honore.
 Cerea non cessant per totam lumina noctem
 Cunctorum in manibus tenebris clarere fugatis³,
 260 Ut nox in faciem conversa repente diei⁴ 35
 Tantis luminibus, tanto fulgore diescens,
 Stellis et lune: 'Nil vobis debeo', dicat.
 Talia per cunctas attollere gaudia villas
 Sola quidem populos dilectio regis agebat^k.
 265 Parisius vero pre cunctis urbibus addit 40
 Plausibus et iubilis et leticie generali
 Sumptus maiores, et delectabiliori
 Ludos exequitur studio celebresque choreas;
 Precipue quos Palladii^l dulcedo laboris
 270 Allicit alma sequi vite documenta beate, 45
 Plenius et multo se splendidiore paratu
 Accingunt, palme ut festum regalis honorent^m,
 Perque dies octo totidemque⁵ celebria noctes

*) Post v. 252. in A legitur versus:

Oblitusque sui non qui fuit estimat esse.

a) Opida B. b) Quae ed. c) Qualibet A. d) quot B 2. e) sextus, in marg. sexus B 1. f) tinnisonis A;
 hymn. M. g) hic desinit M. h) deest A. i) Non A. k) habebat B 2. ed. l) Paladii B 2. m) honorem A.

1) Cf. supra V, 803. 2) Ad v. 248—257. cf. IV, 383: *Nec minimum gaudet nox instar habere*
Gualth. Alex. V, 460—469. 3) Ovid. Met. II, 144: *diei.* 5) *septem noctibus continuis* Gesta p. 317.
effulget tenebris Aurora fugatis. 4) Gualth. Alex.

- Gaudia continuant, et eo devocius instant
 275 Leticie, quo rex magis est dilectior illis,
 Cuius eis cura pacis prestante quietem,
 Securi Cirre^a dominis Niseque^b fruuntur^{c.1},
 Solius[†] ut studii^d cura vexentur eorum
 Pectora, diversas non admittentia curas.
 280 Pax erat in toto populis gratissima regno,
 Rexque gubernabat^e regnum populumque paterno
 Affectu, cunctos et amans et amatus ab illis;
 Nulli dampnosus, nulli gravis, omnibus equus,
 10 Omni precipue cleri protector ab hoste,
 285 Sicque benignus erat, quod, amico pacis amicos
 Corde ferens, malefactores puniret acerbe;
 Unde vocabatur omni reverenter ab ore
 15 Cleri rex, patrie pater² ecclesieque columpna;
 Nec sciri poterat, mage diligat an populum rex
 290 An regem populus; et erat contentio dulcis
 Inter eos super hiis, uter^{*} utri carior esset,
 Quem penes alterni vis esset maior amoris:
 20 Tam puro nexu dilectio colligat ambos.
 Iamque Bovinei post belli tempora quartus³
 295 Annus erat, cum rex post tot patrata per ipsum
 Crimina^f privatur regno vitaeque^g Iohannes.

 25 316 Non minus hoc ipso sub tempore reprobus Otho
 Brunisii egrotans tam longo anathemate demum
 Absolvi^h meruit et amara reconciliato
 Corporis atque anime consorcia dissociat mors.

† gl. id est regis B 1.

* utri uter A.

1216.

1218.

30 a) circe A; curae Ch. Cf. IX, 729. b) niseque, in marg. tusq̃e B 1. c) ita A. B. ed. praeter Ch., qui scr.: feruntur.
 d) studium sed corr. B 1; studium circa B 2. P.; studium Ch.; Barth. 'paullo ingeniosius' corr.: studii in circo.
 e) gubernebat corr. gubernabat A. f) Carmina A. g) totaque A. h) Absolvic expuncto c A.

1) Iuven. Sat. VII, 63:

Qui locus ingenio, nisi cum se carmine solo
 35 Vexant et dominis Cirrae Nysaeque feruntur
 Pectora vestra, duas non admittentia curas.

2) Ovid. Fast. II, 127: Sancte pater patriae; Fast.

II, 637: patriae pater, optime Caesar; Gualth. Alex.

II, 252: Huncque patrem patriae salvatoremque
 salutant. 3) Errat Will.; obiit Iohannes a. 1216,
 Oct. 19.

DE PUGNA BOVINENSI.

I.

RELATIO MARCHIANENSIS.

Pugnam Bovinensem, cuius fama longe lateque percrebuit, rerum saeculi XIII. scriptores quam plurimi descripserunt, Francogallici, Teutonici, Anglici. Praeterea vero in monasterio vicino Marchianensi etiam relationes conscriptae sunt, quae victoriam regi Francorum a Deo concessam magna laude celebrant, altera Andreae historiae post adiecta (v. supra p. 213), altera separatim scripta, utraque testis animi tunc temporis in his partibus vigentis et narrationum quae mox post praelium circumferebantur. Hanc, quam nunc edimus ex codice olim Marchianensi, nunc bibliothecae Duacensis, nr. 217, ubi ultimo folio coeva manu inlata est, descripsit b. m. Bethmann, postea edidit Duthilloeul, 'Catalogue des mss. de la bibliothèque de Douai' p. 234. G. W.

Anno Domini 1214, 6. Kal.^a Aug. quiddam memoria dignum accidit apud pontem de Bovines, in confinio videlicet Tornacensi. Philippus etenim nobilis rex Francorum quandam sui regni partem in loco pretaxato ex una parte congregaverat; Otto vero cum sue malicie complicitibus, qui etiam in sue obstinationis malicia perseverans, iam dudum per sancta decreta ecclesie ab imperiali fuerat dignitate privatus, Fernandusque Flandriarum comes necnon et Renaldus comes Bolonie cum multis aliis baronibus, insuper Iohannis regis Anglie stipendiarii ex parte alia convenerunt, prout rei probavit eventus, contra Francigenas conflicturi. Nempe cum Flandrenses odio insatiabili Francigenas persequi prepararent, ut se et suos ad invicem facilius recognoscerent, quedam crucis signacula suis ante et retro paniculis affixerunt, non tamen ad crucis Christi gloriam et honorem, sed ad sue potius malicie augmentum et ad suorum infelicitatem et dampnum amicorum, necnon etiam ad suorum corporum miseriam et detrimentum. Quod etiam belli exitus clarissime demonstravit. Illi siquidem illud sacre preiudicium ecclesie ad memoriam minime reducentes, ubi dicitur: *Qui communicat cum excommunicato, excommunicatus est*, Ottoni, qui iam pridem ex precepto et auctoritate domini pape anathematis vinculo fuerat innodatus et a sancte matris fidelium ecclesie liminibus sequestratus, eandem sententiam impudenter et improbe sustinentes, pertinaciter adherebant. Presertim regie dignitatis sceptrum et coronam, nimie crudelitatis facibus accensi, intra se garriendo, si possent, in nichilum redigere disponebant. Sed aliter divine pietatis misericordia, que ubique suos salvat et protegit, disponebat. Philippus namque Galliarum rex sapientissimus, quasi quodammodo mente consternatus, cum sui exercitus periculum videret instantius imminere, consilio prudenti et discreto apud se deliberans, se et suos si posset ab ostium incursibus sine sui et suorum sanguinis impensa liberare, cepit paulatim recedere¹. Verumptamen cum suos videret adversarios quasi canes rabidos atrocius instare, consideransque, quod ita nullatenus posset nisi cum dedecore nimio declinare, spem suam figens in Domino, suum disposuit exercitum per scalas militares,

a) Id. post corr. Kal. c.

1) Cf. Winkelmann II, p. 371.

prout mos est confligentium, ordinare. Sed prius cum cordis contritione orationem direxit ad Dominum. Consequenter autem viris nobilibus sui exercitus advocatis, eosdem cepit humiliter et modeste et etiam cum lacrimis exortari, ut suis viriliter adversariis, sicut sui predecessores consueverant, resisterent, ne dampnum etiam, quod a suis non posset heredibus recuperari, sustinerent. Hiis itaque cum tanta humilitate et industria peroratis, corda audientium ad bene agendum et ad viriliter dimicandum vehementius accendebantur. Statim vero cum festinatione, audito per exercitum regie potestatis edicto, milites cum satellitibus armati et per scalas ordinate dispositi, ad prelium celeriter accingebantur. Phalere vero equorum cum impetu et aviditate a satellitibus restringebantur. Splendor autem solis armorum fulgorem reverberans, diei videbatur claritatem geminare. Vexilla siquidem ventis explicita ventorumque flaminibus exposita spectaculum quoddam delectabile videntibus ingerebant. Quid plura? Ita ex utraque parte exercitus ad bellum ordinati, cum favore et desiderio dimicandi ad prelium accesserunt. Sed in brevi tanta pulveris abundantia usque in celum erigebatur, quod alter ab altero vix videri poterat ac minime cognoscebatur. Prima tamen Francigenarum scala in Flandrenses viriliter irruens ipsorumque scalas magnanimiter transverberando dirumpens, eorundem exercitum forti impetu ac tenaci constantia penetravit. Quod videntes Flamingi, quasi sub unius hore spatio debellati, vertentes terga, fugam celeriter arripuerunt¹. Servi vero dominos et patres, filios et nepotes in huius articuli periculo desolatos reliquerunt. Fernandus tamen comes Flandrie et Renaldus comes Bolonie in bello moram facientes et contra impetum Francigenarum viriliter dimicando resistentes, tandem a Francigenis vulnerati sunt et retenti ac postea cum innumeris nobilibus, quorum videlicet nomina scribere non curavimus, in variis Gallie oppidis carcerum sunt custodie mancipati. Otto autem, quem auctoritate domini pape imperatorem nominare prohibemur, ab omnium solatio et auxilio destitutus et ab equo sive ab equis, prout quidam recolunt, ter² ad terram depulsus, quasi solus, solo quidem comite contentus, fugam celerem arripere festinavit; sicque regis Francie manus latenter fugiendo et in conflictu bellico superatus evasit. Hoc igitur modo divine pietatis providentia ad laudem et gloriam sue maiestatis et ad sancte honorem ecclesie bellum istud iuxta pontem de Bovines, sicut predictum est, ordinatum terminavit. Cuius honor, virtus et potentia permanet per infinita seculorum secula! Amen.

II.

CATALOGUS CAPTIVORUM.

Hunc baronum in Bovinensi proelio captorum catalogum iam ediderunt Duchesne (V, p. 268) et Brial (SS. R. Gall. XVII, p. 101). Qui sequitur multo emendatior, sumtus est ex originali regis Philippi registro, nunc Parisiis in
*archivio generali, JJ. VII, f. 110 sqq.*³ *A. Molinier.*

Isti sunt prisiones traditi prepositis Parisiensibus per manus Garini⁴ et Iohannis Paalee.

De comunia Noviomensi.

40 Ph[ilippus] de Mallenguem⁴. Iohannes de Hodebergue. Simon de Saffebergue. Thomas de la Conte. Petrus de Brulle⁵. Summa 5.

Comunia Montis-Desiderii⁶.

Gilo de Sarto. Girardus de Barbais. Balduinus de Montibus. Honoratus de Wamier⁷. Gilo de Monte Sancte Aldegundis. Tibaldus de Tremogne⁷. Summa 6.

45 a) Wanuer Duch.; vel Warnier Br.

1) Haec minus recte tradita sunt; v. Winkelmann p.373.

2) Ter equum eius occisum esse, etiam alibi refertur.

3) Notas quasdam adieci. G. W. 4) Nonnulli

iterum infra tamquam 'in castelleto maiori' inclusi recensentur, quos * signavi. Philippes de Maldeghem

alique plures captivi referuntur 'Croniques de Flandres' ed. Kervyn de Lettenhove I, p. 120; etiam plures

a Philippo Mousket, infra edendo. 5) Ph. Brule testis in charta a. 1224, SS. R. Gall. XVII, p. 305.

6) Montdidier (dép. Somme). 7) Dortmund.

Comunia Musterolii¹.

Galterus de Quevrein*. Renerius de Murnac*. Guillelmus de Unguebert. Nicholaus, filius Peregrini*. Ebrardus de Iske. Seherus Dareceguen. Alexander de Barsele*. Lebertus Descolin. Summa 8.

Comunia Suessionensis.

Sebertus^a de Mernac*. Conradus comes de Tremogne². Renelinus de Lamprenesse*. Guillelmus de Estaue. Robertus de Sancto Leonardo. Guillenus de Bello-monte³. Fastrez de Vilers⁴. Renerus de Wavre. Terricus de Ligne. Herbertus de Gaie. Summa 10.

Iudas et Iohannes Paalee.

Hellinus de Wavrin⁵. Arnulfus de Landast*. Galterus de Guistele⁶. Iacobus de Ruest⁷. Petrus de Mesnillo*. Hellinus de Letor. Girardus Davelin. Galterus Desconselliez. Henricus de Estinkeneborc⁸. Summa 9.

Comunia de Brueriis⁹.

Arnulfus de Grimberge¹⁰. Sehercus de Moscre. Ph[ilippus] de Wavre*. Nicholaus de Hallut. Bernardus de Hotemare¹¹. Girardus de Randerode¹². Summa 6.

Comunia de Hesdun¹³.

Garnerus de Ornigues. Henricus Iutfaue^b. Henricus Crassus. Ursio de Fretin*. Hellenus de Aquis. Remondus de Wavre. Summa 6.

Comunia Cerniaci¹⁴.

Gobertus de Estroem. Rogerus Malet. Ph[ilippus] de Tonquerneles. Guillelmus de Averquein. Summa 4.

Comunia Crespiaci in Laudunensi¹⁵.

Balduinus de Blanderque. Terricus de Lahemedé. Arnulfus de Baenguein. Iohannes de Roserveles. Summa 4.

Comunia Croandelein¹⁶.

Balduinus de Prac¹⁷. Rogerus de Bosco. Rob[ertus] de Tieulemont. Galterus de Waquene. Summa 4.

Comunia Vesliaci¹⁸.

Fastrez de Lignes¹⁹. Seherus de Hestru. Radulfus de Malogne. Guillelmus Davelin. Stephanus Dessentes de familia Othonis. Godefridus de Wille. Summa 6.

Pariden est in turre Compendii.

Comunia Corbeie.

Eust[achius] de Ruest²⁰. Laur[entius] de Portigal*. Terricus de Mallenguein. Iohannes de Laconte. Eust[achius] de Malle. Godefridus de Loscart. Henricus de Spina. Girardus Flamenc. Terricus de Osquebert^c. Summa 9.

Comunia Compendii.

Rad[ulfus] Bigot, frater comitis Salesbir[iensis]²¹. Rob[ertus] Danetieres. Balduinus de Bondius. Hugo de Mallers. Renerus de Vime. Summa 5.

Comunia Roie.

Arnulfus de Creeng*. Gislebertus Cornutus*. Godefridus Briseteste. Galt[erus] de Lonbet^d. Bernardus Probus de Ucret^e. Balduinus de Lens²². Summa 6.

Comunia Ambianensis.

Ric[ardus] de Colonia. Bald[uinus] de Super-Sanctum-Ligerium. Iohannes de Gogniis. Gislebertus de la Copele^f. Conradus de Corasin. Henricus Trosse. Hugo de Sancto Ober-to²³. Borrellus de Flechien. Iohannes de Biez*. Bald[uinus] de Perenchiis. Summa 10.

a) *infra* Seherus de Mesnac. b) Iutfane *ed.* c) Osquebert *Br.* d) Lonbec *Br.* e) *ita vel* Utret *Mol.*; Uet *c.*; Vet *Duch.*; Utec *Br.* f) Capele *Br.*

1) Montreuil-sur-Mer (départ. Pas-de-Calais). 2) Dortmund. 3) In Hannonia; eius mentionem facit Matthaeus Paris a. 1215. 4) In Brabantia, ut videtur. 5) Senescalcus Flandriae; SS. R. Gall. XVII, p. 106. 6) De quo v. Will. Gesta supra p. 310. 7) de Rueth, SS. R. Gall. XVII, p. 105. (Roelx). 8) Teklenburg? 9) Bruyères (arr. et cant. Laon). 10) Huius chartam a. 1227. v. de Smet, Corp. chron. Flandr. II, p. 854. 11) Horstmar. 12) Randerath; v. Will. Gesta supra p. 312. 13) Hesdin (départ. Pas-de-Calais, arr. Montreuil). 14) Cerni-en-Laonnois (départ. Aisne, arr. Laon). 15) Crespi-en-Laonnois (départ. Aisne). 16) Crandelain (départ. Aisne, arr. Laon). 17) V. SS. R. Gall. XVII, p. 106. 18) Vailli (départ. Aisne, arr. Soissons). 19) Cf. SS. R. Gall. p. 106. 20) Ruet *ibid.* p. 47. 106. 21) De quo cf. Winkelmann II, p. 207 n. 22) Castellanus de Lens, SS. R. Gall. p. 106. 23) H. de S. Osberto inter homines comitis Namurcensis recensetur SS. R. Gall. p. 47.

Comunia Belvacensis.

Race¹ de Gaure*. Otho comes de Tinqueneborc²*. Venquevent^a de Gruningue. Hugo de Ballolio. Girardus de Grimberges³. Manasserus^b de Conti. Gilo de Gamechines. Henricus Ruffus. Rob[ertus] de Marq[ue]. Terricus Wide-escuele. Terricus de Bribais. Otho de Ostemare*. Summa 12.

Servientes Perone habuerunt Iacobum de Attrebato burgunsem^c Valecen[ensem] et duos milites, quos homines de Silvanectis tradiderunt prepositis Parisiensibus.

Nevelo habet Lambechin de Morenghien.

Summa 110.

Isti sunt excepti in maiori castelleto⁴.

Ph[ilippus] de Mallenguem. Galt[erus] de Quevrein. Ren[erius] de Murnac. Nicholaus, filius Peregrini. Alexander de Barsele. Seherus de Mesnac. Conradus comes Tremogne. Renelinus de Lamprenesse. Guillenus castellanus Bellimo[n]tis. Hellinus de Wavrin. Arnulfus de Landas. Galterus de Guistele. Iacobus de Ruest. Petrus de Mesnillo. Arnulfus de Grimberge. Ph[ilippus] de Wavre. Bernardus de Ostemare. Girardus de Randerode. Ursio de Fretin. Bald[uius] de Prac. Rob[ertus] de Tieulemont. Eust[achius] de Ruest. Laur[entius] de Portigal. Terricus de Osquebert^d. Rad[ulfus] le Bigot. Arnulfus de Creeng. Gislebertus Cornutus. Hugo de Sancto Oberto. Iohannes de Biez. Race de Gaure. Otho comes de Tinqueneborc. Girardus de Grimberge. Otho de Hote-
mare. Fastre de Ligne. Summa 34.

Isti sunt redditi vel hostagiati.

Tomas Malesmeins. Rex dedit istum Ingeranno de Corcellis pro redemptione sua.

Ansellus de Riveria. Hic redditus fuit Herveo de Busenci per litteras regis patentis.

Arnulfus de Escallon. Hunc hostagiaverunt Nicholaus de Ballolio et Petrus de Ballolio et Alardus de Croisilles et Gilo de Danbi super omne quod habent.

[Rogerus^e de Torno. Hunc ostagiavit Iohannes de Arciis super 600 marc.⁵].

Rogerus de Waffalia. Hunc habuit rex ribaldorum⁶, quia dicebat se esse servientem.

Hugo de Gastina, quem hostagiavit Iohannes de Nigella super 100 marc.

Renerus⁷ de Croisillis habet Guid[onem] de Hoden pro 100 marcis, qui habet filiam

Othonis de Arbre⁸.

Nevelo marescallus Galt[erum] de Ballolet.

Comes Suessionensis Arnulf[um] de Aldenarda⁹ [et^f Guill. Talebot¹⁰] super 1000^g marcis.

Iohannes de Nigella comitem Boloniensem.

Bartholomeus de Roia comitem Ferrandum.

Comes Drocensis comitem Salesbir[iensem].

Ingerannus de Coci Galt[erum] de Bozies.

Comes Petrus filium Guillelmi Avunculi¹¹.

Maior de Couchi Galt[erum] de Spoil.

Isti sunt prisiones qui sunt apud Compendium.

Daniel de Masquelins. Philipus de la Gastine. Rog[erus] de Hauloguen. Guillelmus de Uze. Gerardus li Morz. Iohannes de Herigniis. Isti sex capti fuerunt apud Cortrai.

Galt[erus] de Aine. Guillelmus de Hurupe. Isti duo capti fuerunt apud Denum.

Ernulpheus de Gaure captus fuit apud Sanctum Audomerum.

Alardus de Borguella captus fuit apud Insulam, et Renardus scutifer eius.

Pariden d'Esperguen. Simon de Esplich. Isti duo capti fuerunt in magno bello.

a) Venquent c.; Venquernent Br. b) Manasses Br. c) ita c. d) Osqueberc Br. e) Rogerus — marc. postea delevit scriptor. f) post deleta. g) C. Duch.

1) Ratio de Gaure, SS. R. Gall. XVII, p. 105. 106. Cf. Balduin., SS. XXV, p. 444. 2) Teklenburg. 3) Geraldus de Gr., SS. R. Gall. I. I. p. 106. Cf. Balduin. Ninov., SS. XXV, p. 541. 4) Omnes iam supra recensiti sunt. 5) V. SS. R. Gall. I. I. p. 105: Ioannes de Arcies est plegius pro Rogero de Turno, quod non ibit contra dominum regem, super omne quod tenet de domino rege. 6) Minister in comitatu regio, cuius munus erat in crimina, quae in eo perpetrabantur, inquirere ac de eis decernere et iudicare; Ducange V, p. 766. 7) Renaldus de Croisillis I. I. p. 106. 8) de Arbore, ib. p. 47. 106. 9) Willelm. Gesta supra p. 314. 10) Anglum, cuius mentionem facit Matthaues Paris a. 1209. 11) Qui nominatur SS. R. Gall. p. 105. 106.

EX HISTORIA FRANCORUM USQUE AD ANNUM 1214. EDIDIT A. MOLINIER.

Quae sequuntur fragmenta nobis suppeditavit quaedam brevis Francorum historia ab origine gentis usque ad a. 1214¹. Quis huius operis fuerit auctor, nos omnino fugit, quippe qui in prooemio nomen suum praetermiserit; ex eo autem quod codicem quendam in Sangermanensi coenobio asservatum se vidisse profitetur, eum non longe ab hoc monasterio, fortasse Parisiis, vixisse, colligimus.

In tres libros, quorum quisque unius regalis Franciae stirpis historiam amplectitur, dividitur opus. In prooemio² omnes auctores et libros, quibus, si dictis credere erit, usus sit, enumerat scriptor; inter quos praecipue notandi sunt qui sequuntur: SS. Remigii, Lupi et Lamberti vitae antiquae, Hugonis Floriacensis, Roberti Autissiodorensis et Sancti Petri Vivi Senonensis (videlicet Clarii) chronica, Paulus Diaconus, Nithardus, Pseudo-Turpinus, a quo multas fabulas mutuatus est, Libellus 'qui de Gestis regum Francorum loquitur, qui apud Sanctum Germanum de Pratis iuxta Parisius reperitur'³ etc. Quaedam autem, ut ipsius auctoris verbis utamur, de operibus Ludovici Pii et filii eius Philippi, qui modo regnat, licet quam plurima a veridica seniorum narratione audierim, tamen, ne hos memoria dignos transisse viderer, pauca de multis huic libello inserere placuit. Inde cognoscimus, auctorem tantummodo extremorum narrationis suae annorum gesta vidisse⁴, alia ex aliis didicisse. Omnia ergo quae annum 1180. antecedunt, nullius nobis pretii sunt.

Hanc historiam publici iuris fecerunt⁵ D. Bouquet et eius continuatores X, p. 277; XI, p. 319; XII, p. 217; XVII, p. 423, brevibus fragmentis in diversis suae collectionis voluminibus insertis.

Saeculo autem XIII. anonymus quidam, iussu Alfonsi Pictaviensis et Tolosani comitis et Ludovici regis fratris, hoc opus in Gallicum sermonem vertit a. 1250—1260, aliqua ad calcem de vita et gestis Ludovici VIII. addendo⁶. Postea vero, scilicet c. a. 1285, si V. Cl. de Wailly credere licet⁶, secundus quidam auctor, qui in Sancti Dionysii coenobio monachus fuisse videtur, opus usque ad suum tempus Gallico etiam sermone perduxit, nihil fere usque ad a. 1060, multis autem abhinc additis, ita ut solus tertius liber duobus aliis et longior et copiosior sit. Nec multo post, c. a. 1297, novum quoddam opus

1) Librum iam c. 1205. scriptum esse, continuationem post additam, censet Le Clerc, 'Hist. littér. de la France' XXI, p. 734. Certe auctor post Robertum scripsit.

2) V. 'Hist. littér.' l. I. p. 731 n. 3) i. e. Continuatio Aimoini supra p. 151. G. W. 4) Hoc opus fere

semper appellatur *le liore du Ménestrel d'Alfonse*.

5) Libri III. partem ed. Duchesne, SS. coact. IV, 35 p. 443. 6) 'Mémoires de l'Académie des Inscriptions' XVII, 1; ubi p. 403 sqq. prologus auctoris editus est.

Philippo IV. oblatum fuit, in quo multa inde ab origine gentis in textu adiecta fuerant. Unde illa celeberrima chronica, quibus titulus les grandes chroniques de France.

Duo nobis in manu fuerunt codices, quorum primum solum exscripserat D. Bouquet:

1) *Parisiensis Lat. nr. 14663 (olim S. Victoris), chartaceus, saec. XV. exaratus, qui inscribitur Historia Francorum. Transcriptio quidem bona est, nec tamen omnibus vacua vitii.*

2) *Ibid., Lat. nr. 17008 (olim D. Bouhier), chartaceus, saec. XVIII. conscriptus, cui titulus est Gesta Francorum. — Codex ille nobis videtur transcriptus esse ex originali, quoniam liber secundus et tertius nullo distinguuntur signo, et ab a. 1214. ad a. 1232. ad finem apponuntur quaedam temporum astronomicorum indicationes, quibus auctor, forte c. a. 1215. morte interceptus, non usus fuerit.*

A. M.

EX LIBRO III.

Hic igitur piissimus et christianissimus Ludovicus Pius rex Francorum Alexandrum papam ab Italia 1162. exulantem in Galliis retinuit, cui etiam multos honores et obsequia exhibuit. Cuius rei circum- Cont. Aim. quaque fama pervolante regiones, Constantinopolitanus et Hispanus imperatores, rex Iherosolimitanus, rex Anglie, rex Sicilie^a, rex Ungarie omnesque reges christianorum, regis Ludovici sequentes exemplum^b, cum debita reverencia eundem ei obediendo humiliter susceperunt. Sangerm.

Quodam autem tempore, cum Philippus rex adhuc puer apud Silvanectensem civitatem 1184. cum suo agmine resideret, et comes Flandrensis¹ comesque Henodii² cum toto posse suo Clepiaco^{c,3} castro morarentur et circumadiacentes terras regis rapinis et incendio devastarent, et comes Stephanus⁴ versus civitatem Bituricensem et circa Lorriacum⁵ castrum cum suis complicibus et dux Burgundie cum suis coadiutoribus circa Senonis^d urbem universa demolirentur, tam detestabile factum ad magnanimi pueri tandem pervenit noticiam. Qui^e astantibus tale fertur dedisse responsum: 'Licet modo ita agatur, tamen, Deo donante, illi viribus et etate deficient, ego autem viribus et etate et sapientia proficiam'. Quod postea rei probavit eventus. Nam non multo post comes Flandrensis cum ipso pacificatus, Vermandensem^f comitatum, quem in preiudicium regis tenere conabatur, dimittere est coactus. Ceteri autem comitis Flandrensis coadiutores sapientie et spiritui, qui operabatur, resistere non valentes, regi sunt reconciliati, nec ultra contra regem arma arripere aut aliquem assultum facere sunt comperti⁶.

Anno Domini 1214.^g Iohannes rex Anglie transfretavit et venit in Gallias, qui, ascitis sibi auxiliatoribus validis tam ab Alemannia quam a Gallia, duo constrinxit^h agmina, unum cui preerat in Aquitania cum apostatis Pictaviensibus, et alterum in Flandria, cui Otho dictus imperator cum Ferrando Flandrensi et Rainaldoⁱ Bononiensi comitibus preerat. Philippus autem^k rex Francorum Ludovicum filium suum contra regem Anglie armata manu munitum destinat in Aquitania. Quem multotiens adventantem^l rex Anglie prenoscens, timens congredi cum illo, quod postea^m rei probavit eventus, in partem secedebat Aquitanie inferiorem et tuciolem. Tandem rex Anglie castrum obsedit cui nomen est Rocha-Monachi⁷. Quo Ludovicus cognito illo ire disponit; sed rex Anglie castro ligneoⁿ, quod erexerat, petrariis et mangonellis, de superlectili etiam modica non parte derelictis, sine ductore vado Ligeris alveum transvadavit; sed rex Anglieⁿ quod per se facere formidabat, per alios adimplendum procuravit. Mandasse enim dicitur Othoni dicto imperatori, ut^o congrediretur cum Philippo rege Francorum, quia Ludovicus totam Gallie iuventutem

a) Cecilliae 2. b) exinde 2. c) Cliperiaco 2. d) Senonensem 2. e) Quibus 1. f) Vermendensem 2. g) epacta IIII, concurrens V, ciclus XII, terminus paschae Kalendis Aprilis, pascha III. Kalendas Aprilis, luna XVI, hoc anno add. 2. h) construxit 2. i) Renaudo 2. k) deest 1. l) advenientem 1. m) deest 1. n) ligneo 50 — Anglie des. 1. o) ubi 2.

1) Philippus. 2) Balduinus. 3) Forte Clair- tonis Philipidem II, 429 sqq., p. 329. 7) La Créquy (Somme, arr. Péronne). 4) Comes Sacro- Roche aux Moines (Maine et Loire, comm. Savennieres). 5) Lorris (Loiret). 6) Cf. Rigordum supra p. 290. et Willelmi Brit-

1214. secum habebat, quam occupatam detinebat, et rex Philippus non habebat nisi inertes milites et emeritos, et hoc fuit primum belli incitamentum. Secundum incitamentum fuit, quod amita^a Ferrandi, que sortilega erat et, ut dicebatur, privatum habebat demonem, que ipsum consulens de eventu belli, tale fertur ab eo accepisse responsum¹: 'Rex cadet in bello et non sepelietur, et Ferrandus cum pompa veniet^b Parisius'. Qua de re animata^c, mandat⁵ nepoti, quatinus securus^d bellum committat^e. Illi autem in multitudine exercitus, non in Domino confidentes^f, in Philippi regis necem coniurare et Deum pre oculis non habentes, ipso die dominico insultum facere in eo non sunt veriti. Commissum est autem prelium in loco qui Pons Bovinus^g dicitur, et rex Philippus equo corruit, et licet utrimque^h viriliter certaretur, tamen victoriam obtinuerunt Franci, Othone cum suis coadiutoribus fugato, 10 comite Flandrensi, Bononiensi et aliis multis captis, quos rex victor veniens Parisius ante seⁱ agebat. Cum quanta autem pompa ingressus sit urbem, cum quanto gaudio a civibus sit receptus, non est nostre facultatis evolvere. Nec multo post rex Philippus ingressus est Aquitaniam. Sed domini pape legatus ei extitit obvius, qui obnixè deprecabatur eum, ut regi Anglorum treugas daret. Pretendebat enim legatus occasionem, dicens, quod, nisi 15 treuga vel pax esset inter eos, iter Iherosolimitanum, pro quo venerat in Gallias, pro quo iugis predicationibus et^k indulgentiis persuasionibusque insudabat^l, penitus remaneret. Rex autem Philippus plus Domini voluntatem quam suam faciens, ad preces legati treugas^m per spatium quinque annorum dedit.

a) amica 2. b) venit *codd.* c) ammirata 1. d) securius 2. e) committant 2. f) confisi 2. g) bovis 1. 20
h) utrumque 1. i) se *deest* 1. k) et *deest* 2. l) suadebat 1. m) *deest* 1.

1) Cf. Willelmi Gesta, supra p. 316.

EX PETRI SARNENSIS HISTORIA SIMONIS COMITIS DE MONTE-FORTI. ED. O. HOLDER-EGGER.

*Petrus monachus Vallium-Sarnaii, monasterii Cisterciensis ordinis in dioecesi
5 Parisiensi prope Caprisium¹ olim siti, cum Guidone abbate eiusdem coenobii²,
avunculo suo, et Simone comite Montis-fortis a. 1203. cum baronibus in
Terram Sanctam profecturis Venetiis affuit; his vero Constantinopolim diver-
gentibus, ipse cum illis in Terram Sanctam transiisse videtur³. Inde reversus,
cum Guidone iam electo episcopo Carcassonensi, contra haereticos acturo a. 1212.
10 in partes Albigenses venit⁴ ibique per complures annos — certe usque ad
a. 1216. — avunculo suo, qui assidue et strenue pro Simone comite Montis-
fortis contra adversarios actitavit, semper adhaerens, multis expeditionibus et
obsidionibus Simonis ipse interfuit et adhortando saltem peregrinos pro eo
laboravit. Quae in his partibus ab a. 1206—1217. gesta sunt Petrus luculenter
15 et amplissima narratione conscripsit. Sed non tam historiam illorum bellorum⁵,
quam gesta, immo panegyricum Simonis, convicia vero Tolosani comitis et socio-
rum eius confecisse dicendus est, qui illum summo studio fovens, hos ira, quin
etiam furore persequens, omnia quae gesta sunt in illius laudem, in horum
maximam invidiam adduxerit, multa reticuerit, econtra inepta miracula pro-
20 posuerit, semper fallaci iudicio res gestas narraverit, ut et mordax et mendax
non immerito iudicandus sit⁶. Tamen cum quae praesens viderit et a personis
praesentibus et ipsas res agentibus audierit luculenter enarraverit, vix satis
magni opus eius aestimari potest. Librum auctor epistola praemissa Inno-
centio III. papae dedicavit; sed si re vera huic pontifici iam a. 1216, Iul. de-
25 functo eum transmisit, tunc narrationem vix ultra a. 1215. productam fuisse
apparet⁷, cum in antiquissimo quem habemus codice 1) Parisiensi Lat.*

1) Chevreuse; fuit igitur comitatus Montis-fortis finibus vicinum. 2) De hoc dicit Petrus c. 60: *Erat enim a multis annis familiarissimus comitis*
30 *[Simonis]; idem insuper comes quasi ab infantia eius consiliis se subdiderat, ad eius se habuerat voluntatem.* Albricus sub a. 1203. Guidoni hoc opus, ut videtur, attribuit. 3) Omnia de vita eius ex ipsius libro (praesertim c. 19. 60) comperimus. 4) Guido iam
35 a. 1206 (c. 6) 'prior inter praedicatores provinciae Narbonensis et magister constitutus est'. Inde vero regressus, a. 1209. e Francia iterum venit Carcassonam (c. 28), a. 1210. vel 1211. in Franciam reversus, a. 1212. ante pascha episcopus Carcassonensis
40 electus in partes Albigenses redierat (c. 60), et tunc demum Petrum secum illo adduxisse videtur (*me enim adduxerat secum de Francia ob solatium sue*

in terra aliena peregrinationis, cum essem monachus et nepos ipsius). Ab a. circiter 1205—1211. in monasterio suo Petrus degisse videtur. 5) In editis liber minus recte 'Historia Albigensium' inscribitur, cum in cod. 2601. legatur: *Explicit historia de factis et triumphis memorabilibus nobilis viri domini Simonis comitis de Monte-forti.* 6) De indole et ingenio auctoris v. 'Hist. litt. de la France' XVII, p. 246 sqq.; P. Meyer, 'Chanson de la croisade contre les Albigeois' p. VIII sqq. 7) A. 1216—1218. gesta multo brevius et compendiosius quam praecedentia quatuor tantum capitibus 83—86. exponuntur, quare suspicere, narrationem recensionis Innocentio dedicatae in fine c. 82, i. e. in rebus a. 1215. desiisse. Sed res a. 1216—1218. gestas forte ideo minus prolixè Petrus enarravit, quia minus feliciter Simoni comiti cesserunt.

nr. 2601, mbr. saec. XIII, demum in rebus a. 1217. ex. (c. 85. medio) subsistat. In altero vero codice 2) Parisiensi nr. 18334, mbr. saec. XIII¹, res a. 1218. gestae, praesertim obitus Simonis comitis, adiunctae sunt, praeterea autem in toto opere, quantum ex paucis locis cum codicibus collatis perspicere potuimus, multa mutata et addita, ut hoc codice librum secundis (vel tertius) curis a Petro editum praeberi appareat².

Liber iam quinquies prodiit, primo Trecis a. 1615. a N. Camusat editus, tunc Duchesne, SS. coact. t. V; ex hoc recusus Migne, Patrol. Lat. t. CCXIII; Tissier, Bibl. Cisterc. t. VII; SS. rerum Gall. t. XIX. auxilio trium codicum a Brial recensitus. Ex quo nonnullae laciniae de rebus Burgundiae imperialis hic proponendae erant, cum laudatis codicibus a V. Cl. A. Molinier collatae.

O. Holder-Egger.

1209. 9. Misit enim dominus papa ad partes Provinciae unum de collateralibus suis clericis magistrum^a Milonem nomine, virum utique vita honestum, scientia preclarum, facundia disertum, qui, ut probitatem eius breviter perstringamus, nec terrore teri^b potuit nec munere frangi.

10. Missus est autem cum dicto magistro Milone clericus quidam magister Thedisius nomine, canonicus Ianuensis, qui sepe dicto magistro Miloni assisteret^c et ipsum in expediendo fidei negotio adiuuaret. Iste Thedisius, vir multe scientie, vir constancie mirabilis, vir eximie bonitatis, quam bene se habuerit^d in negotio Iesu Christi, quot et quanta pro eodem negotio pericula passus sit et labores, rei exitus patefecit, et nos postmodum curabimus^e latius intimare. Dominus vero papa magistro Miloni dederat in mandatis, ut de omnibus que ad negotium fidei pertinebant et precipue super facto comitis Tolosani³ ad consilium abbatis^f Cistercii⁴ ordinaret, eo quod abbas statum negotii et versutias comitis plene sciret. Post hec abbas Cistercii⁵ et magister Milo perrexerunt ad regem Francie Philippum, qui apud Villam-novam⁵ in territorio Senonico cum pluribus de baronibus suis sollempne colloquium celebrabat⁶. Dominus autem papa mittebat regi litteras speciales⁷, monens et deprecans, ut per se ipsum vel saltem per filium suum Ludovicum^h periclitanti in Narbonensi provincia ecclesie auxilium impenderet oportunum. Rex autem nuntio domini pape tale dedit responsum, quod duos magnos et graves habebat a lateribus leones, Othonemⁱ videlicet, qui dicebatur imperator, et regem Anglie Iohannem, qui hinc et inde ad turbationem regni Francie totis viribus laborabant; ideoque nec ipse a Francia ullo^h modo exire vellet nec filium mittere, immo^l satis ei videbatur ad presens, si barones suos ire permetteret ad perturbandum in Narbonensi provincia pacis et fidei perturbatores^m.

1210. 34. Rediens comes Tolosanusⁿ a curia Romana, venit ad Othonem, qui dicebatur imperator, ut eius gratiam acquireret et eius contra comitem Montis-fortis auxilium imploreret⁸.

1211. 55. His^o gestis, nunciatum est comiti [nostro^p], quod comes¹⁰ de Barro¹¹ ad Christi miliciam properans esset Carcassone; quo audito, comes gavisus est gaudio magno valde; magna enim dicebantur de comite illo; nostri etiam de adventu eius plurimum confidebant,

a) deest 1, ubi u. de c. s. cl. ad p. Pr. b) terreri 2. c) insist. 1. d) habuit 2. e) curavimus 2. f) C. a. 1. g) Cisterciensis 1. h) Lodowicum 1. i) Oton. 1 semper. — videl. deest 1. k) nullo 2. l) imo 2. m) turb. 1. n) Tolose 1, ubi a R. c. o) Hiis 1 semper. p) deest 2.

1) Liber exstat etiam in cod. Vaticano nr. 5712.

mbr., et Vaticano reginae Christinae nr. 491. chart.

2) Quod ex editis minime intelligi potest. Posteriores recensioem nostra excerpta exhibent, prioris lectionibus in notas reiectis; sed tamen uncis inclusa recepimus quae in altera desunt. 3) Raimundi VI.

4) Arnaldi. 5) Villeneuve-le-Roi ad fl. Yonne.

6) Quod circa Mai 1. factum est; cf. Delisle, 'Catal.' nr. 1136. 7) Inter epist. Innoc. ed. Baluze XI, 28.

8) In epist. praelatorum apud Vaurum congregatorum

ad papam (Epist. Innoc. XVI, 41), quam Petrus

cap. 66. inseruit, de comite Tolosano legitur: Sane

per Othonem Dei et ecclesie inimicum opinatus contra

ipsam ecclesiam vires assumere, sub ipsius confidentia

manifeste, sicut asseritur, minabatur, quod ecclesiam

de finibus suis et clerum radicitus extirparet.

9) Ita saepe Simonem auctor designat. 10) The-

baldus I. 11) Bar-le-Duc.

sed ipse longe aliter se habuit quam sperabamus, ut ostenderet Dominus nomini suo dans 1211. gloriam, in se, non in hominem^a confidendum.¹

58. Tempore illo Guillelmus^b venerabilis archidiaconus Parisiensis et quidam alius nomine magister Iachobus^c de Vitriaco de mandato et^d ad preces episcopi² Uti-
censis³, quem dominus papa pro negotio fidei contra hereticos legatum prefecerat, qui etiam
ipsum negotium diligebat et efficaciter promovebat, predicationis officium assumpserunt;
qui zelo fidei succensi, Franciam, immo et Alemanniam circumeuntes^e, tota hyeme^f illa in-
credibilem fidelium multitudinem ad Christi miliciam signo crucis in pectoribus signaverunt.
Isti siquidem duo precipue post Deum [prenotatum^g] fidei negotium in partibus Gallicanis
10 et Teuthonicis^h promoverunt.

62. Recedens comes nobilis a castro Altipulli⁴ cum militibus paucissimis, 1212.
intravit terram comitis Tolosani. Post paucos autem dies venerunt ad eum plures de Ale- Apr.
mannia peregrini; ceperunt preterea de die in diem venire peregrini, qui, ut supra diximus,
ad predicationem Guillelmi venerabilis [archidiaconi^g] Parisiensis et magistri Iachobi^c de
15 Vitriaco cruce signati erant. Moventes igitur et ad castrum illud [Sancti Micha-
elis] tendentes, fiximus tentoria in loco prope Podium-Laurentii⁵ ad duas ferme leugas. Ipsa
die supervenerunt peregrini, prepositus videlicet Coloniensis⁶ ecclesieⁱ, potens et nobilis,
pluresque cum eo nobiles Alemanni.

63. Anno Verbi incarnati 1212, tercio Non. Iunii, die dominica, diluculo Iun. 3.
20 venimus ad castrum Penne⁷, illud adiuvante Domino obsessuri. Erat autem tem-
pus estivum et calidissimum, circa festum videlicet beati Iohannis baptiste Nec Iun. 24.
silendum, quod prepositus Coloniensis omnesque Alemanni, qui multi et nobiles cum eo et
post eum venerant^k, iam ab exercitu recesserant⁸.

His omnibus rite peractis, habito comes nobilis cum suis consilio proposuit obsidere
25 quoddam castrum nomine Mosiacum^{l,9}, quod erat in potestate comitis Tolosani. Venientes
igitur ad castrum in vigilia assumptionis beate Marie, obsedimus illud. Rex si- Aug. 14.
quidem Francie Pipinus in castro illo monasterium mille, sicut dicitur, fecerat monachorum.
. Cum autem hec et his similia agerentur, ceperunt venire de die in diem a Fran-
cia peregrini; episcopus etiam Tullensis Raginaldus^m die quadam cum aliis peregrinis
30 supervenit¹⁰.

69. Dum hec agerentur a comite et illis qui cum eo erant, Guido de Monte- 1213.
forti, frater germanus comitis, erat in obsidionem cuiusdam castri quod dicitur Podium- Iun.
celsum¹¹ in diocesi Albiensi. Habebat autem secum quendam abbatem Sancti Huberti¹² in
episcopatu Leodicensiⁿ, comitem Balduinum, fratrem comitis Tolose, et milites paucos et
35 plures pedites peregrinos.

75. Post hec significatum est comiti nostro, quod quidam nobiles Provincie, rupto pacis 1213.
federe, perturbabant ecclesiam sanctam Dei, insuper et stratas publicas observantes, cruce
signatis venientibus a Francia mala que poterant inferebant. Habito igitur comes cum suis
consilio, proposuit descendere ad partes illas, ut turbatores pacis comprimeret et stratas
40 publicas ab incursu malignantium redderet expeditas Inde progrediens comes
noster, venit ad castrum de Balneolis¹³, ubi a dominis castri honorifice est susceptus. Inde
perrexit comes ad villam que Argentaria¹⁴ dicitur, eo quod in partibus illis esset quidam
nobilis nomine Poncius de Montelaury, qui episcopos terre, pacem et ecclesiam, in quantum

a) homine 1. b) Will. 1 *semper*. c) Iacob. 1. d) et ad pr. *des*. 1. e) circueuntes 1. f) heeme 1. g) *deest* 2.
45 h) Teuton. 1. i) clericus 1. k) venerunt 1. l) Moissiacum 1. m) Regin. 1. n) Leodiensi 1.

1) Barrensis comitis et 'plurium nobilium virorum de Alemannia' in sequente narratione expeditionum a. 1211. compluries mentio fit. Iam supra c. 40. nar-
ratur, ad obsidionem castri Termarum 'cum turbis et
50 multitudine de Francia et Alemannia peregrinos', deinde
hieme imminente ad eandem obsidionem 'a Lotharin-
gia pedites peregrinos' supervenisse. C. 52. in obsidione
castri Vaurensis 'duo comites Alemanni et qui cum eis
erant Teuthonici' strenue egisse feruntur. 2) Rai-
55 mundi. 3) Uzès. 4) Hautpoul, a Carcassona versus
septentrionem (Tarn). Quod castrum circa diem

Apr. 14. a. 1212. a Simone captum est. 5) Puy-Lau-
rens (Tarn). 6) Engelbertus, postea archiepiscopus.
7) Penne ad fl. Aveyron, a Montauban versus
orientem. 8) Diebus 40 tantum plerique peregrini-
norum in exercitu Simonis remanere solebant iuxta
indulgentias papae. 9) Moissac ad fl. Tarn.
10) Huius episcopi et Alemannorum in narratione
sequentium expeditionum saepius mentio fit.
11) Puicelsi inter Alby et Montauban (Tarn).
12) Theodericum III? 13) Bagnols ad fl. Cèze (Gard).
14) L'Argentière (Ardèche).

poterat, perturbabat. Omnes autem cruce signati recesserant^a iam a comite, nec habebat secum nisi paucos stipendiarios et archiepiscopum Narbonensem¹. Audiens predictus Pontius adventum comitis nostri, timore ductus venit ad eum et se et^b sua eius reddidit^c voluntati. Erat preterea in partibus illis [nobilis^b] quidam potens, sed malus, Ademarus Pictaviensis^{d,2}, qui negotium Christi semper exosum habuerat et corde adhererat comiti Tolosano; hic adventum comitis nostri audiens, munivit castra sua, milites insuper^e quos potuit in quodam castro adunavit, ut, si comes noster^b transitum faceret iuxta castrum illud, exiret cum suis et impugnaret eum; sed cum nobilis comes per ante castrum transiret, licet cum paucissimis, memoratus Ademarus, quamvis multos haberet secum, non est ausus egredi contra nostros.

1214. Cum igitur esset comes noster in partibus illis, venit ad eum dux Burgundie Odo, vir potens et bonus, qui negotium fidei contra hereticos, insuper et comitem nostrum multo amplectebatur affectu; venerunt etiam cum duce Lugdunensis³ et Viennensis⁴ archiepiscopi. Dum igitur essent dux et comes noster prope Valentiam, apud Romanas^{f,5} vocaverunt prefatum inimicum ecclesie Ademarus Pictaviensem ad colloquium; vocatus^g venit, sed¹⁵ super his que pacis erant noluit comiti^b vel duci assentire. Iterum vocaverunt eum dux et comes noster ad colloquium, et tunc quidem nichil proficere potuerunt¹. Videns igitur dux, quod nichil proficere posset, motus ira et indignatione contra Ademarus, promisit firmiter^h comiti nostro, quod, nisi sepe dictus Ademarus staret per omnia mandato ecclesie et haberet se ad voluntatem comitis nostri et super his bonam faceret securitatem, ipse dux cum²⁰ comite nostro eum impugnaret. Statim etiam vocavit plures suos¹ milites iturus cum comite nostro contra Ademarus sepius^m memoratum. Quod audiens Ademarus, tandem necessitate ductus, venit ad ducem et comitem nostrum et se optulit eorum per omnia voluntati; tradidit etiam quedam castra sua pro securitate, que comes commisit duci custodienda.

Interea venerabilis pater Narbonensis archiepiscopus, vir consilio providus et animo²⁵ virtuosus, ad^b cuius [etiam^b] monitionem et preces^a dux Burgundie^o ad partes venerat Viennenses, cepit tractare cum duce de negotio pro quo ipsum vocaverat, de contrahendo videlicet matrimonio inter primogenitum comitis nostri nomine Amalricum et filiam⁶ delfini⁷, qui erat princeps potens^p et frater germanus ipsius ducis.

79. Ipse vero comes cum suo primogenito Amalrico descendit usque Valen-³⁰ tiam, ut filiam delfini Viennensis, fratris ducis Burgundie, prenotatus primogenitus comitis acciperet in uxorem. Veniens itaque comes nobilis Valentiam, invenit ibi ducem Burgundie et delfinum; habitoque super prefato matrimonio colloquio et assensu, comes noster, quia non erat tempus congruum ad contrahendum, nec ipse propter multimodas guerre necessitates ibi poterat facere multos dies, dictam puellam duxit secum Carcassonam; ibique fue-³⁵ runt nuptie celebrate.

1215. 81. Anno ab incarnatione Domini 1214, in quindena nativitatis dominice convenerunt
Jan. 8. apud Montem-pessulanum archiepiscopi et^b episcopi, vocati a magistro Petro Beneventano apostolice sedis legato ad concilium, ut de his que pacis erant et fidei idem legatus secundum^a prelatorum consilium^r ordinaret. Convenerunt autem ad illud concilium quinque⁴⁰ archiepiscopi, videlicet Narbonensis^s, Accitanus⁸, Ebredunensis⁹, Arelatensis¹⁰, Aquensis¹¹; affuerunt etiam episcopi 28 pluresque de baronibus [et^t nobilibus] terre ibi affuerunt. Et hac de causa de communi assensu tam legati quam prelatorum Ebredunensis archiepiscopus Bernardus, vir multe scientie et tocius bonitatis, missus est Romam et quidam clerici cum eo, litteras tam legati quam prelatorum ferentes secum, in quibus suppli-⁴⁵ cabant prelati omnes domino pape instantissime, ut nobilem comitem Montis-fortis, quem unanimiter elegerant, concederet eis in terre dominum et monarchum.

83. Anno^u Verbi incarnati 1215, mense Novembri dominus papa Innocentius III, convocatis patriarchis, archiepiscopis, episcopis, abbatibus et aliis ecclesiarum prelati, in Lateranensi ecclesia celebravit in urbe Roma generale concilium et sollempne. Inter alia⁵⁰

a) i. r. 2. b) *deest* 2. c) v. r. 1. d) Pictaviensis *h. l.* 1. e) etiam 1. f) Romanis 1. g) ven. voc. 1.
h) d. v. c. 1. i) *potuere* 1. k) *deest* 1. l) m. s. 1. m) sepe 1. n) *predictus add. ed.* o) Burgundie *h. l.* 2.
p) *potentissimus* 1. q) *iuxta* 1. r) *conc.* 1. s) *et add.* 1. t) *et n. des.* 2. u) *ante hoc caput forte recensio princeps libri desit.*

1) Arnaldum, qui abbas Cisterciensis fuerat. 2) *Il.* tricem. 7) Andreae. 8) Bernardus. 9) Ber-
comes Valentinensis. 3) Rainaldus. 4) Hum- nardus. 10) Michael. 11) Bermundus.
bertus *Il.* 5) Romans ad fl. Isère. 6) Bea-

que ordinata fuerunt in concilio et statuta, tractatum fuit de negotio fidei contra hereticos¹²¹⁵. Albigenses. Venerant etenim ad concilium Raimundus quondam comes Tolosanus et filius eius Raimundus, comes etiam Fuxi¹, pacis et fidei manifestissimi turbatores, supplicaturi concilio pro recuperatione terre sue, quam perdiderant divina^a disponente censura, suffragante auxilio signatorum. Comes vero nobilis Montis-fortis misit illuc fratrem suum germanum Guidonem de Monte-forti aliosque fideles nuntios et discretos. Verum quidem est, quod fuerunt ibi aliqui, etiam, quod est gravius, de prelatis, qui venientes negotio fidei ex adverso pro restitutione dictorum comitum laborabant²; sed non prevaluit consilium^b Achitofel, frustratum est desiderium malignorum. Dominus etenim papa, approbante pro maiori¹⁰ et^c saniori parte sacrosancto concilio, in hunc modum ordinavit de negotio memorato. Statuit siquidem et providit, quod Tolosa civitas et alie terre a cruce signatis^d obtente concederentur comiti Montis-fortis, qui in predicto negotio viriliter et fideliter laboraverat supra omnes; terram vero, quam comes Tolosanus habuerat in Provincia, custodiri voluit summus pontifex, ut de illa fieret^e provisio in parte vel in toto filio dicti quondam comitis¹⁵ Tolosani, si tamen per certa fidelitatis et bone conversationis indicia ostenderet se misericordia dignum esse³.

Dum^f esset nobilis comes in Francia, Raimundus, filius Raimundi quondam comitis¹²¹⁶ Tolose, puer, sed non a puerilitate^g, immo potius a stulticia, mandatis apostolicis per omnia veniens ex adverso, spreta insuper illa magna gratia et copiosa misericordia, quam²⁰ ei^h sedes apostolica fecerat, licet indigno, ad partes Provinciales accessit etⁱ facta coniuratione contra decreta apostolica et iura ecclesiastica et canonica cum Avinionensibus, Tarasconensibus et Massiliensibus, habitoque consilio quorundam nobilium Provincie, occupavit totam terram illam, quam de commendatione domini pape custodiebat nobilis comes Montis-fortis. Occupata terra trans Rodanum, venit ad quoddam nobilissimum²⁵ castrum^{**} in regno Francie et^{***} diocesi Arelatensi, in ripa Rodani magni fluvii situm⁴. Castrum illud fuerat comitis Tolose; sed ecclesia Romana illud concesserat et rex Francie confirmaverat comiti Montis-fortis, necnon[†] et archiepiscopus Arelatensis, cuius est maius dominium eiusdem castri, eidem comiti ut vassallo concesserat in feodum et ab eo hominum acceperat pro eodem castro. Veniens dictus Raimundus Bellicadrum, vocatus ab³⁰ hominibus eiusdem castri, qui comiti^{††} nostro hominum fecerant et fidelitatem iuraverant, in burgum est receptus. Statim confluentibus ad eum quibusdam nobilibus Provincie, civibus etiam Avinionensibus et Massiliensibusⁱ, burgensibus insuper Tarasconensibus^k et Volobricensibus⁵, viris perfidis et malignis, senescallum comitis Montis-fortis⁶ militesque et servientes, qui cum dicto senescallo castri munitionem servabant, in ipsa munitione obsedit³⁵ cepitque acriter impugnare. Dum autem essemus apud Bellamgardam, comes nobilis Montis-fortis rediens e Francia properansque Bellicadrum, venit Nemausum⁷. In crastino summo mane movit comes a Nemauso et nos a¹ Bellagarda, venientesque ante Bellicadrum, comes ex una parte et nos ex alia ipsos obsedimus obsessores. Videns filius quondam comitis Tolosani, quod comes Montis-fortis obsedisset Bellicadrum, convocavit quos⁴⁰ cumque potuit, Avinionenses scilicet, Massilienses^m, Tarasconensesⁿ, Volobricenses et multos alios de vicinis castellis et villis, gentem perfidam, gentem apostatricem. Hii in unum conglobati contra Deum et athletam^o ipsius, comitem scilicet Montis-fortis, [et^p nos et] obsessos nostros, qui erant in munitione, quantum poterant infestabant; non enim obsederamus solummodo Bellicadrum, sed civitates et castella supradicta, immo Provinciam fere^q totam.

45 ^a) Pro et — consilio habet 1 tantum: fretusque auxilio quor. ^{**}) citra Rodanum add. 1. ^{***}) Pro et — situm habet 1: quod dicitur Bellicadrum et est in regno Francie. [†]) necnon — pro eodem castro des. 1. ^{††}) Pro comiti — iuraverant habet 1: eum vocaverant.

a) deest 2. b) concilium 1. c) ac 1. d) t. accruces. 1. e) fieri posset 1. f) Cum 1. g) puritate 1. h) s. a. ei 1. i) Masil. 1. k) Taracon. 1. l) ab 1. m) Massel. 1. n) Traconeñ 1. o) atl. 1. p) et n. 50 et des. 2. q) pene 1.

1) Raimundus Rogerii. 2) Ut in Carmine de bello Albigensium v. 3202 sqq. luculenter narratur. 3) Cf. decretum Mansi, Conc. XXII, p. 1069. 4) Ideo extra terram, quam solam papa Raimundo VII. concesserat; quare scriptor in priore recensione in regno Francie situm bis exprimit, ut nemo dubitet, quin Raimundus contra papae mandata egerit. 5) Valabrègues prope Tarascon, ad Rhodanum fl. 7) Lambertus de Créci et de Limoux; v. Carmen v. 3930. 7) Quod mense Iulio circa dies 6—18. factum est, cum Iul. 2. Simon Ponte-super-Ycaunam, Iul. 19. iam ante Bellequadrum fuerit; v. Molinier in 'Bibl. de l'école des chartes' XXXIV (1873), p. 483.

1216. Insuper obsessis nostris qui erant in Bellicadro victualia defecerunt; nunquam enim possent eos capere hostes, si ad sustentationem^a solummodo haberent victum. Significata est comiti nostro suorum inopia obsessorum, qui in multa anxietate positus, quid ageret nesciebat; nec enim suos obsessos poterat liberare, nec ulla ratione volebat expositos morti dimittere. Tholosana^b insuper civitas et alie terre, quas tenebat, erant in summo 5 perdicionis periculo. His omnibus diligenter consideratis, laborare cepit comes nobilis et fidelis, quomodo obsessos suos liberare posset et habere. Quid plura? Loquuntur^c nostri per interpositas personas^d cum hostibus. Fit talis dispositio, ne compositionem dicamus: ordinatur, quod [modo^d] obsessi nostri dimitterent hostibus munitionem Bellicadri, ita quod dimitterent eos adversarii exire cum supellectili sua tota; factumque est ita. 10 Recedens comes nobilis [cum^e suis] ab obsidione Bellicadri, venit Nemausum.

1217. 84. His rite gestis, perrexit^f comes nobilis versus partes Provincie, ad diocesim videlicet Nemausensem; villa siquidem Sancti Egidii, cum^g esset propria tota ecclesie sancte Dei, inito mortis federe cum Avinionensibus, Belliquadrensibus, et plura castra dicte 15 diocesis ipso anno recedentes a Deo et ab ecclesia, reddiderant se Raimundo, filio Raimundi quondam comitis Tolosani. Cum^h vero nobilis comes Montis-fortis causa peregrinationis et de voluntate abbatis², qui plenum habet dominium in dicta villa, ad villam Sancti Egidii pervenisset, non est admissus ab hominibus eiusdem ville; sed appellantur ad dominum B[ertrandum] cardinalem, portas ville clausurunt; sed noster comes, sicut vir humilis et 20 devotus, appellationi deferens, inde recessit. Venerat enim^g in Provincia ipso tempore magister Bertrandus tituli Sanctorum Iohannis et Pauli presbyter cardinalis, apostolice sedis legatus, vir multe scientie et probitatis immense, missus a summo pontifice, ut in provinciis^{***} Viennensi, Arelatensi, Aquensi, Ebredunensi, Narbonensi que pacis essent^b et fidei ordinaret. Erat autem trans Rodanum in Aurasica³ civitate. Cives vero Avinionenses et Massi- 25 lienses et homines ville Sancti Egidii et Belliquadrensesⁱ et Tarasconenses^k, dati in reprobum sensum et versi in apostasiam [ipsi^l obedire nolebant]. Interea comes nobilis Montis-fortis castra que apostataverant ipso anno, sicut prediximus, in diocesi Nemausensi fortiter impugnabat. Venerunt autem in eius auxilium Girardus Bituricensis archiepiscopus et Robertus Claromontensis episcopus, viri potentes, qui anno precedenti crucem assumpserant 30 contra perturbatores pacis et fidei subversores. Venerunt autem cum eis milites et servientes quam plures, quorum auxilio suffultus comes obsedit quoddam castrum prope villam Sancti Egidii quod Postquaria⁴ nuncupatur; quo capto in brevi, obsedit aliud castrum, quod Bernutium⁵ appellatur; quod viriliter impugnans, potenter expugnavit multosque de hominibus castri pro meritis patibulis suspendit. Que res apostatas omnes de 35 terra illa adeo perterrituit, quod dati in stuporem, castra omnia in quibus habitabant, fugientes a facie comitis, vacua dimiserunt. In terra^m enim illa tota citraⁿ Rodanum vix remansit qui resisteret comiti preter villam Sancti Egidii et Belliquadrum^o [et^l alie munitiones paucissime]. His gestis, descendit comes versus villam [quandam^d] super Rodanum que dicitur Portus-Sancti-Saturnini⁶. Cardinalis autem transivit Rodanum apud Vivariam⁷ civitatem, 40 volens videre comitem et cum eo habere colloquium super negotio Ihesu Christi; non enim erat liber transitus in aliquo viciniore loco per Rodanum, quia Avinionenses et alii hostes fidei libenter impedirent ipsius propositum et conatum; qui, sicut ipse conquerebatur, eum quodammodo [diu^d] obsessum tenuerant in Aurasica civitate. Et[†] venit Sanctum Saturninum; ubi inter alias iniurias, quas fecerunt ipsi legato inimici fidei atque pacis, hec fuit non 45 modica, quia, cum ipse legatus sederet cum multis clericis et laicis in aspectu Rodani, subito inimici Dei, qui portum illum munierant, in personam legati septem vel octo emisissent quarellos, Deo ipsum conservante illesum; tamen cartarius pape, qui erat ibi, vulneratus

*) cum — Dei des. 1. **) Cum — inde recessit des. 1. ***) Pro provinciis — Narbonensi habet 1: Narbonensi et etiam in vicinis. †) et — vulneratus fuit des. 1. 50

a) subst. 2. b) Tolos. 1. c) Locuntur 1. d) deest 2. e) c. s. des. 2. f) pervenit 2. g) V. ipso t. in Provinciam 1. h) sunt 2. i) Belliquadri 2. k) Trāconeñ 1. l) des. 2. m) tota e. terra i. 1. n) cytra 2. o) Bellicadr. 1 saepius.

1) Draconetum nominat Carmen v. 4954. 2) Pontii I. moratus est; cf. chartam laudatam 'Bibl. de l'école des chartes' XXXIV, p. 487 nr. 145. 3) Orange. 4) Ubi nunc Vauvert situm est. 5) Berniz prope Vauvert. 6) Pont-St.-Esprit. Ubi die Iul. 14. 7) Viviers. 55

fuit. Comes autem cum exultacione^a et festinatione maxima venit^b ibidem ad ipsum. Quantum autem honorem exhibuit comes christianissimus cardinali, non esset facile explicare. Circa idem tempus archiepiscopus Bituricensis¹ et episcopus Claromontensis², peracto sue peregrinationis termino, videlicet 40 dierum, ad propria remearunt. Comes^{*} vero noster turrem fortissimam Draconeti³, super ripam Rodani sitam, in loco munitissimo, qui a Sancto Saturnino distat per leugam, obsedit viriliter, cepit et funditus dissipavit, captis illis omnibus qui intus erant et vinculis mancipatis. Hec autem turris ad hoc facta fuerat, ut esset spelunca latronum peregrinos et alios spoliantium tam per terram quam per Rodanum transeuntes.

Post que omnia fuit cardinalis consilium et voluntas, ut nobilis comes transiret Rodanum et in Provincie partibus pacis compesceret turbatores. Raimundus enim, filius quondam comitis Tolosani, et Ademarus Pictavensis et complices eorundem negotium pacis et fidei in partibus illis totis viribus perturbabant. Obedivit comes nobilis voluntati cardinalis et fecit sibi parari⁴ apud Vivariam naviculas, ut Rodanum transiret; quod audientes adversarii ipsius, convenerunt in unum per^{**} terram, ut eius transitum impedirent. Sed et Avinionenses venientes per Rodanum cum navibus valde^{***} munitis, proposuerunt comiti transitum prohibere; sed cum paucissimos de militibus comitis transire viderent, divino[†] miraculo versi in timorem, fuge presidia quesierunt; sed et omnes de terra illa, qui adherebant adversariis comitis, tantus timor^e invasit, quod castra multa et fortia vacua dimiserunt. Transivit igitur comes nobilis cum suis et venit ad castrum quod dicitur Montilium⁵. Cardinalis autem transivit cum eo, de cuius voluntate et mandato comes omnia faciebat. Guiraldus autem Ademarii, qui erat dominus Montilii pro maiore parte, erat cum adversariis comitis, cum^{††} esset ligius homo domini pape, nec requisitus voluit dictum castrum reddere cardinali, quod receptaculum fecerat hereticorum; sed homines de castro receperunt comitem. Quidam enim miles nomine Lambertus, consanguineus dicti Guiraldi, qui erat alter dominus castri Montilii, adherebat et semper adhererat [nostro^d] comiti⁶. Peractis comes apud Montilium paucis diebus, perrexit ad obsidendum quoddam castrum in diocesi Valentina^e, quod dicitur Cresta^{f,7}, et erat Ademarii Pictavensis. Ademarius autem, sicut iam diximus, adversabatur comiti Montis-fortis et multis diebus persecutus fuerat episcopum Valentinum^{g,8}; civitas vero Valentia adherebat et semper adhererat comiti memorato. Veniens comes ad castrum Creste, obsedit illud. Erat autem castrum nobilissimum et fortissimum et multis militibus et servientibus munitum. Firmata obsidione, cepit comes castrum fortiter impugnare, obsessi se defendere viribus quibus potuerant^h. Erant autem cum comite plures de episcopis illius terre et milites Francigene, quos rex Francie Philippus ei per sex menses servituros miserat ferme centum; et dum esset comes in obsidione illa, tractatum fuit de compositione et pace facienda inter comitem et Ademariumⁱ Pictavensem. Post multa autem verba longumque tractatum firmata est compositio inter comitem et dictum Ademarium; promissumque est ab utroque firmiter, quod filius Ademari⁹ haberet filiam comitis in uxorem. Tradidit etiam Ademarus quedam castra pro securitate, quod de cetero nullatenus comitem impugnaret. Quidam preterea nobilis de terra illa nomine Draconetus, qui in^k anno preterito recesserat^l a comite, reddidit se ei. Facta est insuper compositio^m et pax inter episcopum Valentie et sepedictum Ademarium.

85. Audiens comes nobilis apostatasse Tolosam, transivit Rodanum et rediit festinanter; cardinalis autem transivit cum eo.

45 *) Comes — per Rodanum transeuntes des. 1. **) p. t. des. 1. ***) v. m. des. 1. †) d. m. des. 1. ††) cum — hereticorum des. 1.

a) fest. et ex. 1. b) ivit obviam ei. Quantum 1. c) terror 1. d) deest 2. e) Valentia 2. f) Crestam 2. g) Valentinensem 2. h) def. totis viribus 1. i) Ademarium, et sic deinceps semper nomen audit 1. k) deest 1. l) recederat 2. m) hec comp. 2.

50 1) Girardus. 2) Robertus. 3) Coniecerim, hanc 5) Montélimart (Drôme). 6) Cf. Carmen v. 5693. turrem appellatam fuisse 'La Bastida', cuius Carmen 7) Crest ad fl. Drôme. 8) Humbertum. 9) Guillelmus. Haec sponsio vero postea soluta est, cum v. 5684, infra, mentionem facit. Aliter quidem P. Meyer, 'Chanson' II, p. 292, n. 6. 4) Per Guillelmus aliam uxorem duxerit. episcopum Vivariensem; Carmen v. 5686 sqq.

EX CARMINE DE BELLO ALBIGENSIUM.

Cum initio saeculi XIII, saevitia Arnaldi abbatis Cisterciensis et effrenata avaritia Simonis de Monte-forti maxime instigantibus, amoenissimae et longa pace florentissimae provinciae Franciae meridionalis dirissimis et cruentissimis⁵ bellis et trucidationibus devastarentur, mirum esset, nisi quis Occitanus horrendas patriae calamitates enarrasset. Sed cum historia in Francia meridionali eo usque omnino dormiret, eo magis vero ars poetica patrii sermonis floreret, evenire debuit, ut hac Occitani ad praedicanda bella patriae uterentur.

Carmen quod uno titulo inscribitur, constat duabus partibus a duobus¹⁰ auctoribus, qui arte, sermone, indole, studio inter se differunt, compositis. Primus Guillelmus Tudelae in villa Navarrae in dextra ripa Iberi fluvii sita nutritus et, ut conici potest, natus¹, circa a. 1199. Montem-Albanum ('Montauban, dép. Tarn et Garonne') venit², ubi plus undecim annos moratus, a. 1211. Bruniquelli ('Bruniquel, arr. Montauban', ad fl. Aveyron) Balduinum, fratrem¹⁵ Raimundi VI. comitis Tolosani, adiit, a quo aestate a. 1212. canonicus ecclesiae S. Antonini ('St. Antonin, arr. Montauban', ad fl. Aveyron) institutus est. Iam a. 1210, mense Maio, cum Monte-Albano moraretur, carmen componere incepit³, quod cum rebus progredientibus continuans, 131 particulis et 2768 versibus constans, usque ad res initio a. 1213. gestas produxit⁴. Patronus²⁰ Guillelmi Balduinus⁵ a fratre comite Tolosano Monti-ferrando castro praefectus, hoc a. 1211. ab exercitu peregrinorum obsessum mox pactione Simoni de Monte-forti tradidit et abhinc huic sociatus in eius exercitu militavit, donec a. 1214, Febr. captus, iussu fratris sui suspendio interemptus est⁶. His rebus allatis iam apparet, quam causam Guillelmus secutus sit: haereticos²⁵ ut clericus omnino abhorret, bella eis a peregrinis illata comprobatur, minime

1) Carmen incipit:

*El nom del Payre e del Filh e del sant Esperit
Comensa la cansos que maestre W[illems] fit,
Us clerics qui en Navarra fo a Tudela noirit.*

2) Carmen v. 4. pergit:

*Mot es savis e pros, si cum l'estoria dit,
Per clergues e per laycs fo el forment grazit,
Per comtes, per vescomtes amatz e obezit.*

Sic codex unicus carminis; sed haec ab auctore non esse scripta, luce clarius apparet. Fragmentum vero quoddam carminis, ex quo Raynouard, Lex. Rom. I, 227 sqq., excerpta dedit, pro v. 4—6. haec habet:

*Pois vint a Montalba, si cum l'hestoria dit,
S'i estet onze ans, al dotze s'en issit;*

et postea pro v. 15—18:

*Per so s'en issit il, cum avez oit (scil. Monte-Albano, bello Albigensium exorto),
Al comte Baudoi — cui Iesus gard e guit! —
Vint el a Brunequel, que mon goy l'aculhit.
Puis lo fist far canonge ses negun^a contradict
Del bore Saint Anthoni etc. a) negut R.*

Anno 1211. vergente Balduinum Bruniquelli fuisse (cf. Guill. Tudel. v. 1707), ostendit Meyer p. xxxii. Castrum S. Antonini a Simone de Monte-forti a. 1212,

Mai 6. captum, paulo post Balduino traditum est (Petr. Sarn. c. 62; Guill. Tudel. v. 2396 sq.), ex quibus notis Meyer tempora supra indicata stabilivit.

3) v. 202 sqq.:

*Senhors, oimais s'esforsan li vers de la chanso,
Que fon ben comenseia l'an de la encarnatio
Del senhor Ihesu Crist, ses mot de mentizo,
C'avia MCC e X ans que venc en est mon,
E si fo lai e mai, can florichol boicho.*

Maestre W[illems] la fist a Montalbo on fo.

Prologum vero, ex quo supra versus laudati sunt, post a. 1212. med. libro praefixum esse, monet Meyer p. xxxiii, sed hoc ante necem Balduini 1214. in. factum est (v. supra v. 16. fragm. Rayn.). 4) Sic⁴⁰ Meyer p. xxxix. statuit, quia post particulam 131. in codice legantur haec verba post deleta: *Pons escriva*, ex hac nota scribae concludens, archetypum codicem hoc loco olim desiisse. 5) Guill. v. 1642. eum sic praedicat:

*Lo coms Baudois i era, qu'era pros e valhant;
Sos cors val ben per armas Olivier o Rotlan.
E s'il agues pro terra co motz d'autres princeps an,
El conquerria enquera assatz e son vivant.*

6) Hoc Guillelmum movisse, ut carmen inceptum⁵⁰ non ultra produxerit, suspicatur Meyer p. xxxviii.

vero a Simonis de Monte-forti, sed solum a domini sui Balduini parte stat, crudelitates et vastationes terrae a peregrinis perpetratas miseratur et reprehendit, contra comitem Tolosanum minime infestum animum ostendit, immo, cum magis magisque appareret, legatum apostolicum et Simonem niti, ut hunc
 5 dominio expellerent, iam apertius eius iura defendere videtur. Vix dicendum est, eum alteram partem plane fovisse¹.

Multo aliter ignotus poeta, qui Guillelmi carmen continuavit et quae a. 1213—1219. a comite Tolosano eiusque filio Raimundo gesta sunt 83 particulis et 6810 versibus enarravit. De quo nihil constat, nisi eum ex dioecesi Tolosana
 10 ortum² et multis expeditionibus et obsidionibus ab ipso descriptis, comites Tolosanos comitatum, praesentem adfuisse. Carmen a. 1218. post Simonem de Monte-forti die Iun. 25. ante Tolosam occisum componendum suscepisse³ et mense Iunio a. 1219. finivisse videtur. Postrema enim strophæ describit, quomodo Tolosani adventum Ludovici, filii Philippi regis, metuentes urbem muniverint, nec tamen
 15 obsidionis ab hoc Iun. 16. illatae et die Aug. 1. infecto negotio solutae mentionem facit. Cum conclusio vel epilogus in fine carminis non inveniatur, auctor plura addere in animo habuisse videtur, quod ignota causa prohibitus non exsecutus est. Hic ardenti animo comitem Tolosanum et praesertim eius filium fovet, eorum felices successus maxime praedicat, quae ab eis a. 1213—
 20 1215. infortunate gesta sunt brevius explicat, deinde vero quae de causa comitis a. 1215. Romae acta sunt copiosissime exponit, tunc comitum iter per Provinciam, obsidionem Belliquadri, recuperationem Tolosae per Raimundum seniore, obsidionem initam eiusdem urbis per Simonem de Monte-forti eiusque mortem et quae hanc secuta sunt luculentissime et amplissime et accuratissime et verissime enarravit⁴. Ut Guillelmus siccus et languidus, ita hic
 25 ardens, studio plenus, vegetus; ubique dialogos fingens, personas agentes et loquentes inducit, concitate et vividis coloribus tumultus proeliorum et concursus laetantis populi, concilia principum, agmina describit. Utrumque carmen ad res gestas a. 1208—1219. cognoscendas permultum facit. Et cum alterius
 30 partis copiosissimum librum Petri Sarnensis habeamus, vix de alio bello illius saeculi aequè bene nobis relatum est.

Ex Guillelmi carmine paucissima, plura anonymi hic proponenda erant, quibus Burgundiae imperialis historia illustratur, quae exscripsimus ex editione a V. Cl. P. Meyer pro societate historiae Francogallicae parata ex unico codice
 35 Parisiensi Franc. nr. 25425, olim ducis de La Vallière nr. 190, post medium saec. XIII. exarato, inscripta 'La chanson de la croisade contre les Albigeois'. Paris 1875. 2 voll., praefatione et commentationibus copiosissimis et ingentis doctrinae plenis instructa, versione Francogallica aucta. Ex illis quae praemonenda et annotanda duximus omnia fere exscripsimus, auxilio huius excerpta

40 1) Meyer sic de eius indole atque ingenio iudicat: Versificator simplex et mediocris est, ieiune et sicce, vix unquam partium studio commotus, res gestas magis more chronographorum coenobitalium simpliciter conscribit, quam ut poeta vivide depingit. —
 45 Ut ipse v. 28 sqq. profitetur, strophas et versus carminis de captione Antiochiae, i. e. de prima expeditione cruciferorum, imitatus est. 2) v. 3405. dicit: *Folquet lo nostre vesques* i. e. Tolosanus; Meyer p. LVIII. Idem p. CXIV. ex nonnullis formis verborum
 50 coniecit, eum in comitatu Fuxensi natum esse; quocum bene convenit, quod cum Rogerio Bernardi, filio comitis Fuxensis, quandam necessitudinem

habuisse videtur, cum v. 7133. dicat:

El pros Rotgiers Bernatz, quem daura e esclarzis;
 cf. Fauriel p. XXIII; Meyer p. LXIII, qui tamen bene monet, auctorem a. 1216. minime comitem Fuxensem eiusve filium secutum esse, sed cum filio comitis Tolosani in Provincia fuisse. 3) Iam v. 3401. dicit, Simonem ante Tolosam occisum esse; Meyer p. LX. 4) Nemo non concedet quod Meyer p. LXVIII sqq. probare conatur, auctorem a. 1215. Romae, a. 1216. in itinere Provinciae et in obsidione Belliquadri, a. 1218. defensionem Tolosae praesentem adfuisse et haec omnia accuratissime et verissime exposuisse.

nostra in linguam Latinam vertimus, ad litteram omnia exprimentes, non ut hoc modo veras sententias poetarum, sed lectori verum intellectum faciliorem redderemus. Primus carmen edidit Fauriel a. 1837. 'Histoire de la Croisade contre les hérétiques albigeois' ('Collection de documents inédits sur l'histoire de France') cum versione Francogallica.

Anonymus quidam iuris peritus¹ Tolosanus saeculo XIV. vel XV.² historiam belli Albigensium annorum 1208—1219.³ ita composuit, ut quae Guillelmus et continuator eius versibus narraverunt, dialecto Tolosana usus, prosaice conscriberet. Minime vero hos ita secutus est, ut eorum narrationes ad verbum transferret, immo libere narrata abbreviavit vel ampliavit exornavitque⁴, aliter⁵ disposuit vel coniunxit, haud raro male intelligens depravavit, perpauca etiam ex aliis fontibus hausta inseruit⁶. Cum ardentem comitis Tolosani causam sequeretur, id egit, ut iam Guillelmi narrationibus continuatoris studium inferret, alia in laudem comitis verteret, alia in favorem eius adderet⁶. Sermone nimis molesto ac putido ac duro usus est. Cum per tria saecula narrationes¹⁵ poetarum hoc libro deformatae tantum cognitae fuerint, excerptis carminis congruentes particulas historiae Tolosanae subiecimus.

Codices exstant:

1) Parisiensis Franc. nr. 4975, chart. saec. XVI.

1^a) Carpentoractensis ms. Peirescii nr. 59, chart., saec. XVI. ex 1° 20 descriptus, cuius apographum per P. Furnerium monachum S. Victoris Massiliensis factum (nunc in bibl. Parisiensi 'Collection de Languedoc' vol. 78. servatum), cum cod. 1. collatum, Vaissète, 'Hist. de Languedoc' III, p. 1 sqq., ad suam editionem principem parandam adhibuit.

2) Tolosanus bibl. publ. nr. 57, chart. saec. XVI ex. vel XVII. in⁷. 25

Editio princeps repetita est in SS. R. Gall. t. XIX, p. 114 sqq.; a Du Mège auxilio cod. 2. recensita est in Historiae Occitanae altera editione t. V⁸; subsidio praecedentium editionum iterum impressa Tolosae 1863. 8°. ('Hist. anonyme de la guerre des Albigeois publiée par un indigène'); denique a V. Cl. A. Molinier recognita in Historiae Occitanae editione novissima (Toulouse 1879) t. VIII, p. 1 sqq.⁹, qui cod. 1 fundamentum posuit, ex cod. 2 magnam eius lacunam supplevit et nonnulla menda sustulit. Ex hac editione excerpta nostra exscripsimus, sed capitum divisionem in hac praetermissam ex prioribus editionibus repetivimus.

Omnia vero V. Cl. A. Tobler benigne perlegere et emendare voluit.

O. Holder-Egger. 35

1) In prologo laudat codicis Iustiniani titulum et sermone formulariorum utitur. 2) A. Molinier opinatur eum inter a. 1350—1450. et strictius inter a. 1380—1400. scripsisse suspicatur. 3) In codicibus vero sequuntur conditiones pacis a. 1229, Apr. comiti Tolosano concessae, quas certe idem auctor subiecit. 4) Nonnullis locis indicari videtur, eum uberiores recensionem carminis legisse. Sed cum saepe multis verbis carmine relata exornet et amplificet, difficile est cognitu, quid ex hoc hauserit, quid ipse addiderit. In codice unico carminis non-

nullae quidem lacunae comprehenduntur, vix tamen quidquam auxilio recensionis prosaicae suppleri potest. 5) Ut c. 19. conditiones comiti Tolosano a synodo Arelatensi a. 1211. propositas. 6) Cf. P. Meyer l. l. p. xxvii. 7) Primus Catel, 'Hist. 40 des comtes de Tolose', nonnulla fragmenta libri imprimi fecit, qui duos codices mutilos, nunc perditos, exscripsit. 8) Hanc editionem non vidi, nimis mendosam dicit eam P. Meyer l. l. 9) Versio Francogallica exstat ap. Guizot, 'Collect. des Mé- 45 moires' t. XV.

EX GUILLELMI TUDELENSIS CARMINE.

9.

Quant lo coms de Toloza e li autre baro
 El vescoms de Beziers an auzit lo sermo,
 Que los Frances se crozan^a, no cug lor sapcha bo,
 185 Ans ne son mot irad, si cum ditz la canso.
 A un parlamen que feiro li clerc sela sazo
 Lai sus a Albenas¹, venc lo comte Ramon.
 Aqui s'agenolhec e fes s'affliction
 Denant mosenher l'abas elh prega quelh perdon.
 190 E di que no fara, que no n'avia don,
 Si lo papa de Roma els cardinals que i son
 Nolh fazian premier calque solucion.
 No sai que von diches nin fes longa razon:
 Lo coms s'en retorne a coita d'esperon;
 195 Lo vescomte son bot merceia e somon,

1208.

a) crozan post corr.
crozon c.

9. Cum [Raimundus VI] comes Tolosanus ceterique barones et [Raimundus Rogerii] vicecomes Biterrensis audivissent
 rumorem, Francicos cruce signari, non eis hoc placuisse credo. [185] Immo valde commoti sunt, ut carmen dicit. Ad
 concilium quod clerici hoc tempore celebraverunt Albenate, [quod] supra² [situm est], Raimundus comes venit. Ibi genibus
 20 procubuit et poenitentiam fecit ante dominum abbatem [Cisterciensem Arnaldum] et eum obsecravit, ut ipsi veniam daret.
 Et [abbas] dicit se hoc non facturum nec ad hoc [faciendum] se potestatem habere, nisi papa Romanus et cardinales qui
 Romae sint ipsi antea quoddam ius absolutionis(?) concesserint. Nescio quae vobis dicam nec longam expositionem huius rei
 faciam: Comes [Tolosanus] inde regressus est [cito] stimulo calcarium. [195] Vicecomitem [Biterrensem], nepotem suum,

EX HISTORIA BELLI ALBIGENSIUM TOLOSANA.

EX LIBRO I.

25

3^a. Et³ adonc la crosada es estada denunciada et declarada, couma dit es dessus, estant tant 1208.
 grand lo monde que adonc s'es crosat, que no es home que lo saubessa estima ny nonbrar, et aysso
 a causa dels grans pardos et absolucion que lodit leguat⁴ avia donnat a totz loz que se crosarian per
 anar contra losdits heretges. Et adonc entre los autres que se crosavan, s'es crosat lo due de Bor-
 30 gonhya, que per aleras era an toutes sas gens, et aytanbe se croset lo conte de Nevers et lo conte de
 Sainct Pol, lo conte d'Ausura, lo conte de Geneva, lo conte de Poyties⁵ et le conte de Fores et d'autres
 grans seignors; toutz aquestes an toutes lors gens se sont crosatz, ben armatz et montatz devers lodit
 leguat, que no es home que ho saubegues dire^b et declarar.

4. Et adonc son vengudas las novellas al conte Ramon de ladita crosada, de laqualla crosada^c v. 182-192.
 35 fone fort esbayt et non sans causa; car se dobtava de so^d que lodiet leguat volia far a causa deldit
 murtre^e que dessus es dict. Ainsin estan^e advertit, couma dict es, com^f lodit leguat avia mandat ung
 grand conseilh al loc d'Albenas en Vivares, lodit conte Ramon va prendre una bela et nobla compaña
 per anar aldit Albenas^g, entre losquals era son nebot lo visconte de Beziers; et ayso per demostrar
 aldit conseilh, com si om lo volya charger deldit murtre ne heresia, couma el era ignossen en tout et
 40 per tout et non saben. Et quant lodiet conte Ramon es estat arribat aldit Albenas an sadita compaña,
 couma dict es, a trobat ladita senhoria et lo conseilh. Et adonc lodit conte Ramon es anat devers
 lodit conseilh et seignoria, ont a facha sa demostransa aldit conseilh touchant lodiet murtre que aussi
 de ladita heresia; et com el era ignossen en tout et per tout; et que touchant so dessus, lodiet leguat
 s'en devya informar davant tot' obra et inquerir avan que ly far aucun despect, haysir ny octrage, et
 45 qu'el era et se tenya vray servidor de la gleysa, et per aquella volia vieure et mourir; et que se sondit
 home avia fach et perpetrat lodiet murtre, que non era pont en causa ny en colpa, ainsin que se tro-
 bara. Et quant lodiet conseilh aguet ausit et escoutat ben al long tout so que lodiet conte Ramon a
 volgut dire ny prepausar, luy ont facha responsa, laqualla fone tala, qu'el no fasia res an lodiet legat
 et conseilh, mais que s'en anes devers lo sant payre en Roma, car an lodiet leguat res no fasia, ny
 50 acordy an el no aura autramen.

5. Et quand lodiet conte Ramon a^b aguda ausida ladita resposta, es estat tan mal conten que no v. 193-201.

a) = cap. 4. ed. Mol. b) d. et des. 1. c) deest 1. d) se 1. e) estre 1. f) deest 1. g) Albenos 1.
 h) deest 1.

1) Aubenas (Ardèche) tunc intra fines imperii situm. 4) Arnaldus abbas Cisterciensis. 5) Falso pro Ade-
 55 2) i. e. versus septentrionem. M. 3) Hoc loco red- maro Pictaviensi comite Valentinensi. 6) Petri
 dit interpres quae Guill. Tud. § 8, v. 165 sqq. nar- de Castro-novo.
 rat, sed cum his coniungit quae infra § 12. sequuntur.

Que no guerrei ab lui ni nolh mova tenson,
 E que sian amdui a la defension,
 Qu'ilh nil país no caian en mal destruction.
 El no li dig anc d'o, enan li dig de no;
 200 E son se mal partit; el coms s'en vai felo
 E vai s'en en Proensa az Arle e az Avinhon.

10.

Cant le coms de Toloza, de cui era Belcaire,
 Vit quel vescoms sos botz li era a contraire,
 E tug sei enemieg^a li volon guerra faire,
 Be sap que li crozat ja no tarzaran^b gaire
 225 Que non intron per lui en son prion repaire.
 Per l'arsevesque d'Aux, qui era sos compaire,
 Trames lai en Gasconha, car li era vegaire
 Qu'el ira al mesatge, no s'en voldra estraire,
 E l'abas de Condom¹, us clergues de bon aire,
 230 R[amons] de Rabastens², qui era bos donaire,
 Lo priors de l'Ospital, us bos feziaire:
 Aicestz iran a Roma e pois a l'enpeiraire¹,

a) en esmieg c.

b) tarzara c.

rogavit et evocavit, ne belligeraret cum ipso neve ipsi contentionem moveret, et ut ambo [uniti] sint ad defensionem, ne ipsi nec terra caderent in malam destructionem. Hic ei non annuit nec negavit; [200] et male inter se discedunt. Comes inde discedit iratus et profectus est in Provinciam, Arelatem et Avinionem.

10. Cum comes Tolosanus, cuius erat Belliquadrum, videret vicecomitem, nepotem suum, ipsi esse contrarium, et omnes inimicos suos sibi velle bellum inferre, bene scivit cruce signatos iam non ultra tardaturos, [225] ne intrarent ad eum [prosequendum] in profundissimum refugium ipsius. Ad [arcessendum] archiepiscopum Auxitanum [Bernardum IV], qui erat compater ipsius, transmisit deorsum in Vasconiam, quia sibi erat verisimile, hunc legationem obiturum neque eam detrectaturum esse. [Hic] et abbas Condomensis, clericus bonae indolis, [230] Raimundus de Rabastens, qui benignus largitor erat, prior Hospitalis,

y avia remedi; et deldit Albenas s'es partit an touta sa companya et dreict en Arles s'en es tirat. Et adonc lo visconte de Besiers, couma dessus nebot deldit conte Ramon, loqual era anat anb el aldit Albenas, et comenset a dire aldit conte Ramon son honcle, que vista la responsa deldit leguat que avia facha, qu'el era d'openieu que mandessen lors amic, parens e subjectz, que tout encontinen venguessen an toutas lors gens per lour donnar secours et ajuda contra lodit leguat et son host, et que metan per toutas lors terras et plassas bonnas garnisos, et ayso per gardar et se deffendre, si cas es que lodit leguat et son host volguen venir dessus elz, lor far aulcun ocratge et desplaser. Alqual visconte de Beziers lodict conte Ramon disset totalamen de non de sa demanda³. Et adonc lodit conte Ramon s'en anet et se departit de son nebot lo visconte et s'en turet dreit en Arles. Et lodit visconte demoret fort corrossat et marrit contra son honcle lo conte Ramon, per so que no avia volgut far so qu'el volia; per laquala causa lodit visconte comenset de far guerra aldit conte Ramon son honcle.

v. 221-234.

Et adonc que lodict conte Ramon fouc arribat aldit Arles⁴, va pensar en el per veser, en quena fesson se pouria gouvernar de son faict, vist que sondict nebot lo visconte de Beziers ly fasia et avia coumesat ly far guerra, et d'autra part pesan a la resposta que lodit leguat et son conseilh luy avian^a faicta. Per lasqualas causas fouc en grand pensamen, et non sans causa, et no sabia bonamen, coumen s'en gouvernes ny fesso. Mais apres que aguet pro pesat et enmaginat en son cas, va se avisar et deliberar de trametre devers l'archevesque d'Aux et aussi l'abat de Condom et al L.^b prieu de l'Ospital et aytanbe al senhór de Rabasteaux en Bigorra, losqualz eran toutz sos grans amic et aliatz; loqual senhór de Rabasteaux se noumava Bernad⁵ de Rabasteaux; alsqualz tramet^c et sos mesatges an sas letras, lor mandan, tout encontinen vistas lasditas letras veguan devers el aldit Arles. Lasqualas letras vistas per losdits dessus, encontinen et sans delay se son metutz en camy et devers lodit conte Ramon aldit Arles son anatz, ainsin que per lasditas letras mandat lor era.

6. Or dit l'istoria, que quant^d toutz aquestes dessus foguen vengutz et arribatz aldit Arles devers ledit conte Ramon, ledit conte Ramon lor a dit et demostrat tout son afar, ainsin que era estat faict

a) avoient 1.

b) deest ed. Vaiss. et Tol.; vix credendum est, interpretem prioris nomen scivisse.

c) tramet. Et Mol.

d) deest 1.

1) Condom (Gers) ad fl. Baise. — Nomen abbatis non constat. Forte Montasinus de Galoard. 2) Rabastens ad fl. Tarn. 3) Otto, quem intelligit, tunc nondum imperator erat; legatos re vera Ottonem adiisse postea non dicitur. Petrus Sarn. c. 9. eiusdem legationis quidem mentionem facit, sed de impe-

ratore tacet. 4) Omnino contrarium dicit Guill. Tudel., comitem a vicecomite foedus petiisse, hunc vero non consensisse. 5) Sequentia gesta esse, cum comes Arelate degeret, in carmine non legitur. 6) Immo Raimundus, ut infra c. 35. ab interprete recte nominatur.

Parlaran am lo papa, car cilh son bon gramaire,
De calsque acordamens.

12.

Senhor, aicesta osts fo aisi comensada,
Si co avetz auzit en la gesta letrada.
Li abas de Cistel fo en la cavalgada,
Ab lui li arsevesque e manta gens letrada,
260 Que mais dura la rota que fan en l'albergada,
Cant van a parlament o a calc' assemblada,
Que la ost de Mila cant es tota ajustada¹.
De l'autra part cavalga ab tota sa mainada
Lo pros dux de Bergonha^a, sa senha desplegada,
265 E lo coms de Nivers sa senheir^b a auzada, b) senhen c.
E lo coms de Sant Pol am bela gent armada,
El coms P[eire] d'Ausorre ab tota sa mainada,
El coms W[illem] de Genoa², d'una terra asazada,
N'Azemars de Peitieux³, c'a sa terra^c mesclada
270 Al comte de Fores⁴, qu'es soen^d guerrejada,
Ab la gent de sa terra que el a amenada.
P[eire] Bermons d'Enduza⁵; e ges tro a la vesprada
Nous auria retrait ni tro a la maitinada
Aisels que de Proensa vengro a la cruzada.

39.

895 E lo coms de Tholosa s'es anatz adober,

a) Narbona c.; Bergonha recte supra v. 170. et sic versio prosaica. Meyer II, p. 520. quidem hanc emendationem non necessariam opinatur, cum comitem Tolosanum hoc loco ducem Narbonensem dictum credat. Sed cum hoc titulo in carmine nusquam alibi vocetur et versio Tolosana saniolem lectionem praebeat, emendatio haud dubia videtur. c) guerra 30 susp. M., sed vix feliciter propter sequens guerrejada. d) non certe legi potest in c.; so al Fauriel.

bonus physicus, hi ibunt Romam et postea ad imperatorem, colloquuntur cum papa — nam hi bene sunt dialectica instructi — de aliquo pacto.

12. Domini, haec expeditio ita coepta est, ut audistis in gestis scriptis. Abbas Cisterciensis [Arnaldus] fuit in equitatura, cum eo archiepiscopi et haud pauci homines litterati, [260] ut longius sit agmen eorum, cum [in itinere] con- 35 sidant, cum ad concilium vel ad aliquam contionem veniant, quam exercitus Mediolani, quando totus collectus est. Altera parte equitavit cum tota militia sua strenuus comes [Odo III] Burgundiae, vexillo suo expanso, [265] et [Herveus] comes Nivernensis signum suum elevavit, et [Galcherus] comes Sancti Pauli cum bona armata manu, et comes Petrus Autissio- dorensis cum tota sua militia, et comes Willelmus [II] Genevae, terrae fertilis, Ademarus Pictavensis — qui terram suam habet conturbatam (?) [270] a [Guigone] comite de Forez, quae saepe bello commota est, — cum copiis terrae suae quas 40 adduxit; Petrus Bermundi de Andusa. Nec sane usque ad vesperam vobis enumeravisse nec usque ad mane hos qui ex Provincia venerunt ad expeditionem crucis.

39. [895] Et comes Tolosanus se praeparabat, nam, quantum scio, Romam adire vult, cum papa colloqui, iam ultra demorari non vult. Et credo ibi eum futurum ante mensem Ianuarius.

ny dit.⁶ Et adonc quant tout so dessus es estat faict ne dit en la forma et manyera que dit 45 es dessus, son se partitz lesdits dessus deldit conte Ramon per anar et tirar devers lodit saint payre le papa en Roma⁷.

7. Et adonc quant losdictz dessus anbaissados an agut faict tout so que an volgut far et 1209. aguda lor absolution et apoinctement, son se metutz a camy et de Roma son partitz et an tant faict per los^a jornadas que son vengutz et arribatz aldit Arles, on^b lodit conte los attendia⁸.

EX LIBRO II.

16. Alqual segond messatge⁹ lodit conte Ramon a dit et faicta responsa, qu'el vol anar v.895-911. aldit saint payre demostrar la grand destruction, que lodit legat¹⁰ et conte de Montfort ly volen far, et aussi ho vol anar demostrar al rey Philip, que per aquela hora regnava en Fransa, et aytambe al enperado et a totz los senhors vol anar demostrar lodit tort et greuge.

55 a) i. e. lors. b) ou ed. Mol.

1) Similiter dicit Guill. de exercitu Tolosano v. 1940: Tuit aicel de Mila, de Roma e de Lombardia Diseratz ben que i eran, e aicels de Pabia, Cant so foras el plan.

60 2) Petrus Sarn. huius non mentionem facit.

3) Il. comes Valentiniensis et Diensis. 4) Guigo II. tunc fuit comes. De bello inter hunc et Ademarus

Pictavensem gesto nihil alibi relatum est. 5) Anduze (Gard). — Hic fuit gener comitis Tolosani. 6) Longam expositionem negotiorum suorum facit comes, quorum nihil in carmine invenitur. 7) Imperatoris interpres non mentionem facit. 8) De reditu legatorum nihil in carmine. 9) A Simone ad Raimundum VI. misso. 10) Arnaldus abbas Cisterciensis.

1209.

Car, per mon esientre, a Roma vol aler,
Parlar ab l'apostoli, no vol plus demorer.
E cre que i sia enans de lo mes de Genier¹.

40.

Lo pros coms de Toloza aizina so afar
Per la gran via longa que cug que voldra far.
Primier ira en Fransa ab son cozi parlar,
910 E pois a l'empeire, si el lo pot trobar²,
Après ab l'apostoli: totz los vol asajar.

42.

Lo coms anec a Roma, si com ditz la cansos,
975 El cossol de Tolosa, que i feiren grans messios.
Primer s'en vai en Fransa e troberon joios
Lo riche rei Felip, mas pois fo cossiros,
Per l'emperador Otes lor fo apres felos³.

59.

1211.

Jan. 22.

Pois fo lo coms R[amon] a autre parlament
1345 Que fo faitz a Narbona pres de la sant Vincent.
Lo reis d'Arago i fo e mota rica gent.
Oncas no i acabero que valha un aiguilent.
Pois ne foro^a a autre, az Arle⁴, mon ecient.
Lai escriusen en carta trastot lo jutgament,
1350 Que bailaran al comte, que defors los atent
Ab lo rei d'Arago, ab fort freit e ab vent,
L'abas la lh'amarvic, vezent tota la gent,
E maestre Tezis⁵ qu'es ab lui issament,
Lo mielher clerics del mon e lo plus conoichent,
1355 E l'ivesques d'Uzes ab d'autres clergues cent.
Can lo coms tenc la carta, trastot celadament

a) feiro un a. susp. M.

40. *Strenuus comes Tolosanus rem suam praeparavit pro magno itinere longo quod se facturum cogitat. Primo ibit in Franciam cum [Philippo rege] consobrino suo collocuturus, [910] et postea ad imperatorem, si eum invenire potest, deinde cum apostolico: omnes hos tentare vult.*

42. *Comes [Tolosanus] Romam profectus est, ut carmen dicit, [975] et consules Tolosani, qui ibi magna impensa fecerunt. Primo in Franciam profectus est, et invenerunt hilarem Philippum regem potentem, sed postea stomachatus est, propter Ottonem imperatorem eis postea irascebatur.*

59. *Postea comes Raimundus fuit in alio colloquio, quod celebratum est Narbone circa festum sancti Vincentii. [1345] [Petrus II] rex Aragoniae ibi fuit et multi nobiles homines. Neque quidquam tanti definierunt quanti rosula aculeata valeat. Deinde fuerunt in alio [colloquio] apud Arelatem, quantum scio. Ibi conscripserunt chartam continentem totum iudicium, [1350] quam tradent comiti, qui foris eos exspectat cum rege Aragoniae in magno frigore et vento. Abbas [Arnaldus Cisterciensis] eam illi tradidit, omnibus hominibus videntibus, et Thedisius magister, qui una cum eo illic est, optimus et eruditissimus clericus mundi, [1355] et [Raimundus III] episcopus Ucetiensis cum centum aliis clericis. Cum*

1211. 19. Et adonc quand ledit leguat⁶ es estat advertit, que ledit conte Ramon s'en era anat⁷, 45
v.1344 a ly mandat autre messatge, que tout incontinen et sans demora se aia a trobar a Arles, la ont tout
-1370. lodit conselh se devia troubar et ajustar; et aussi ledit leguat mandet ledit rey d'Araguo, que s'i aguessa
a trobar sans alcuna contradectien, et ayso per vezer et ausir que seria apponctat et ordenat deldit
conte Ramon. Et adonc quand ledit conte Ramon a vist et entendut le messatge que de novel era
vengut devers el de par le leguat, luy mandan, que tout incontinen et sans demora se agues a trobar 50
alldit Arles per ausir so que seria dit contra el ne declarat: louqual conte Ramon s'es metut autre
cop a camy devers ledit leguat, es anat alldit Arles couma vray obedyen tousjours de la gleysa.
Or dit l'istoria, que quand lodit conte Ramon fouc arribat alldit Arles, a trobat lodict rey d'Araguo,
louqual era desja vengut et arribat alldit Arles. Adonc non cal pas demandar, s'an faicta bonna chera

1) A. 1210. 2) Raimundum re vera imperatorem apud Montem-pessulanum acta narrat. Cf. Vais- 55
adiisse, in carmine non traditur, sed hoc dicit Petrus
Sarn. c. 34, supra p. 398. 3) Haec omisit inter-
pres Tolosanus. 4) Petrus Sarn. c. 42. eadem
fere quae hic in Arelatensi concilio gesta tradit,

Apelet l'escriva, e cant el la entent,
 Que el la lh'ac legida trastot paziblement,
 Lo rei d'Arago apela iratz per mal talent.
 1360 'Sa vinetz, sire reis', so li ditz en rient,
 'E aujatz esta carta e l'estrane mandament,
 Quem mandan li legat, que i sia obedient'.
 Lo reis la fai legir altra vetz mantenent;
 E cant la ac auzida, ditz em patz simplament:
 1365 'Be fai a milhorar pel Paire omnipotent'!
 Lo coms totz cossiros, si que comjat no prent,
 La carta e son punh, que no i respon nient,
 S'en vai enves Tolosa on plus pot tost corrent,
 E pois a Montalba, a Moissac e Agent,
 1370 Per tot a una ma.

77.

En cela sazo venc lo coms, aicel de Bar¹;
 E lo coms de Monfort pres n'a lui az anar,
 1744 A Mon-Guiscart² on era an pres lor albergar³.

comes chartam teneret, secretissime scribam advocavit; et cum eam audierit, quam ille ipsi omnino quiete legerat, regem Aragoniae advocat iracundia inflammatus. [1360] 'Venite huc, domine rex', inquit ridens, 'et audite istam chartam et insolentia praecepta, quae mihi legati faciunt, ut eis obediam'. Rex eam statim iterum legi fecit; et cum eam audisset, tranquille dicit simpliciter: [1365] 'Hoc in melius vertendum est per Patrem omnipotentem'! Comes valde sollicitus, ut nec valediceret, chartam pugno tenens, ut nec verbum responderet, versus Tolosam velocissime abscessit et postea Montem-Albanum, Moissiacum et Aginnum uno tenore.

77. [1742] Hoc tempore venit [Theobaldus I] comes Barensis; et comes Montis-fortis ad eum se contulit, Monte-Guiscardi, ubi ille erat, hospitati sunt.

toutz dos. Et quand an agut sejourner ung jour ou dous, aldit leguat s'en son anatz presentar et monstrar.
 30 Loqual leguat lor a comandat, que no se ajan a meure ne botjar deldit Arles sans lo congiet d'el ou de son conselh, tant aldit rey que aldit conte Ramon; et an lor longis les an faict retrayre et retirer, justas que on les manda venir. Et adonc es estat tant procedit aldit conselh, louqual era tout per ledit conte Ramon, que per apponctamen deldit conselh es estat dit et apponctat aysi dejos, louqual apponctamen fouc portat et trametut per ung deputat⁴ per lodit conselh aldit conte Ramon, car no avian
 35 ausat^a dire ny declarer ledit apponctamen en audiensa publica per paour del murmur et commotion del poble; car vesian ben que lodit apponctamen era contra Dieu et conciença.⁵ Et quant ledit conte Ramon a agut vist et entendut lodit apponctamen, el se pres a rire de grand joc que n'a agut; et a son cunhat lodit rey d'Arago l'a monstret, louqual rey a dit aldit conte Ramon: 'Pla vous l'an pagnat'. Et adonc ledit conte Ramon sans prendre ny demander aulcung congiet aldit leguat et conselh,
 40 s'es partit deldit Arles et aldit Tholosa s'en es anat et tournat, et aussi lodit rey en sas terras s'en es anat.

* Vide hanc notam p. 412.

21. Or dict l'istoria, que, dementre que tout ayso se fasia, couma dit es, venguet et arribet par
 deça lo conte de Bar an una granda armada de compania, que menava^b per donar secours aldit leguat et conte de Monfort; loqual conte de Bar es aribat et repayrat a^c Mongiscart. Adonc ledit conte de
 45 Monfort es anat aldit conte de Bar aldit Mongiscart an una bela et nobla compania, et a reculit^d ledit conte de Bar.

v. 1741 - 1744.

a) ausit ed. Mol. b) mena 1. c) deest 1; addit Vaiss., ed. Tol. d) reculit 1.

1) Theobaldus I, (non Henricus II, ut Meyer II, p. 16 n. 1 suspicatur, licet Henricus cum patre expeditioni interfuerit; cf. Albr., SS. XXIII, p. 892), cuius in sequentibus bellis saepius mentio fit; cf. Petr. Sarn. supra p. 398. Sed cum hic eum acerbis opprobriis prosequatur, Guillelmus nil sinistri de eo tradit. Hic cum multo comitatu illuc perrexisset videtur, cum compluries cruce signatorum Barrensi-
 50 sium et clamoris 'A Bar' mentio fiat. Guill. v. 1846 sq. (Adonc viratz en aut los Alamans cridar; Tuit li pluzor cridavan: 'A Bar! a Bar! a Bar!') eos Alamannos vocat ut imperio subditos. Recte versio
 60 prosaica c. 21. sic interpretatur: Et adonc an comen-

sat de cridar los que lo conte de Bar avia menats, quand an vista ladita disconfitura, tan que cridar an pogut: 'A Bar! a Bar!' 2) Montgiscard (Haute Garonne). 3) Saepenumero in expeditionibus belli Albigensis Teutonici et alii imperii Romani subditi ab utroque poeta commemorantur, ut in exercitu peregrinorum a. 1209. collecto v. 285: De tot le mon n'i ac: Alamans e Ties. v. 289: Lai es tota Proensa e trastotz Vianes; Dels portz de Lombardia tro aval a Rodes I vengro tug essem pel perdo que grans es. A. 1210. in obsidione castri Minerbensis v. 1080: Loarenc e Friso e celh de Alamanha.

EX CONTINUATIONE ANONYMI.

143.

1215.

- Cant la cortz es complida, es mot grans lo ressos,
 Del senhor apostoli, qu'es vers religiosos.
 Lai fo faitz lo concilis e la legacios
 Dels prelatz de [la^a] glieza que lai foron somos, a) *deest c.* 5
- 3165 Cardenals e avesques e abatz e priors
 E comtes e vescomtes de motas regios.
 Lai fol coms de Tholosa e sos filhs bels e bos,
 Qu'es^b vengutz d'Englaterra ab petitz cumpanhos b) *Qu'etz c.* 10
- 3170 Car gent n'Arnaut Topina l'amenet^c a rescos. c) *non satis certe legi potest; li menet Fauriel.*
 Es es vengutz a Roma, on es sagracios;
 E mandec l'apostolis, que reconciliatz fos,
 Qu'anc no nasquec de maire nulhs plus avinens tos, 15
- 3175 E de milhor linage que sia ni anc fos,

143. Cum curia completa fuerit — valde magnus est strepitus — domini apostolici, qui vere religiosus est, ibi concilium celebratum est et conventus praelatorum ecclesiae, qui ibi convocati fuerunt, [3165] cardinales et episcopi et abbates et priores et comites et vicecomites ex multis regionibus. Ibi fuit comes Tolosanus et filius eius [Raimundus VII] pulcher et bonus, qui venerat ex Anglia cum paucis sodalibus et Franciam peragraverat per multa loca periculosa, [3170] nam Arnaldus Topina sollerter eum deduxerat occulte; et Romam venerat, ubi sacra sedes (?) est; et rogavit apostolicum, ut reconciliaretur, cum nunquam ex matre ullus magis strenuus iuvenis natus sit, cum gratus et prudens et honesti habitus [3175] et

1215.
v. 3161
— 3197.

31. Or dis l'istoria, que, dementre que tot so dessus se fasia, que ledit conte Ramon s'en era anat a Roma, et en sa companya era lo conte de Foys¹ et aquel² de Cumenge³ et autres senhors. Et quant es estat sejournat et repausat per alguns jorns dins lodit Roma, devers lodit sanct payre son anatz se presentar. Et adonc es arribat d'autre cartier dins lodit Roma ung filh deldit conte Ramon, loqual lo rey d'Anglaterra avia noyrit ung temps de sa joynessa. Et adonc que se son estatz festegeatz

Eodem anno in obsidione castri Termarum Auctumno eiusdem anni in obsidione Moissiaci v. 1260 sqq.: 30

*E mot bo cacaer e mot bon donzelon
 Alaman e Bavier e Saine e Frison,
 Mancel e Angevi e Norman e Breton,
 Logombart e Lombart, Proensal e Gascon.*

A. 1211. dum Vaurense castrum obsideretur, 5000 Teutonicos et Frisones, qui in auxilium obsidentium venerant, prope Montgey a comite Fuxensi occisos esse narrat Guill. v. 1574—1596. (v. 1578: *Alamans que venian a coita d'esperon Qu'eran be 5 melia, si com ditz la canson.* Et v. 1585: *Pero bes defenderon l'Alaman el Frizon*). Pro 5 melia habet Hist. Tolos. c. 19: *losquals eran ben syeys mila*; sed Richer. Leod., SS. XVI, p. 664, tantum 1500 occisos esse, refert. — Paulo post Alamanni in captione castri Montis-ferrandi v. 1648. commemorantur. Eodem anno apud Castellum-Arrii dicit comes Fuxensis v. 2078 sqq.:

*Baros, us non remanha
 Que no sian aucis aicela gens estranha,
 Si que n'aian paor en Fransa e en Alamanha,
 En Peitau e en Anjau e per tota Bretanha
 E la sus en Proensa tro als ports d'Alamanha.*

A. 1212. ineunte v. 2352 sq.:

*E poichas venc la rota e la grans companhia
 Dels crozatz d'Alamanha e dels de Lombardia
 E dels baros d'Alvernhe e dels d'Esclavonia.*

Paulo post in obsidione Pennae v. 2409:

E i ac mot Alaman, Loarenc e Frizon.

Flamenc e Loarenc e Norman e Breton.

Paulo post v. 2636 sq.:

*Pason a Autariba, on vengon li Alaman
 Lai deveas Carcasses, on a mot auriban
 E trop mot ric penon.* 35

A. 1217. dicit episcopus Tolosanus ad Simonem comitem v. 7113 sqq.:

*Et a la pentacosta, cant lo temps reverdis,
 Eu vos amenarei tans crozatz e pelegris,
 Que portaran l'aver els marcs els esterlis,
 Alamans e Frances, Bretos e Peitavis,
 Normans e Campanes, Flamencs e Angevis.* 40

A. 1218. in obsidione Tolosae in exercitu Simonis commemorantur v. 7765. *Gautiers de Cambrais*, v. 7769. *Raolf de Niela* (Nesle), v. 7778: *Rainer lo Frizon* (cf. v. 7214: *Rainaut lo Frizos*). —

A. 1218. in exercitu, quem Ludovicus, filius Philippi regis, contra Tolosanos adduxit, enumerantur v. 9328 sq.:

*Frances e Berriviers,
 Flamenc e Angevi, Normans e Campaniers,
 Bretos e Peitavis, Alemans e Baicers.* 50

4) Omnino contrarium, ab abbate legato ipso et publice chartam comiti traditam esse, scribit Guill. Tudel. 5) Sequuntur conditiones a legato comiti propositae.

1) Raimundus Rogerii. 2) Bernardus IV. 3) Comminges.

De Fransa e d'Anglaterra e del comte n'Anfos¹.

1215.

E fo il coms de Foih qu'es avinens e pros.

E denant l'apostoli gietan s'a genolhos

Per recobrar las terras que foron dels pairos.

5 3180 L'apostolis regarda l'efant e sas faisos

E conosc lo linatge e saub las falhizos

De glieza e de clercia que son contrarios;

De pietat e d'ira n'al cor tant doloiros,

Qu'en sospira en plora de sos olhs ambedos.

10 3185 Mas lai no val als comtes dreitz ni fes ni razos.

Mas pero l'apostolis, qu'es savis e guiscos,

Denant tota la cort e vezen dels baros

Monstra per escriptura e per leials sermos,

Quel comte de Tholosa no repren ocaizos,

15 3190 Qu'el deia perdre terra, ni que mals crezens fos,

Ans l'a pres per catholic en faitz e en respos.

Mas per la covinensa c'avian entr'els dos²

E per paor de clercia de qu'el es temoros,

Li retenc pueih sa terra en devenc poderos

20 3195 E volc que la tengues en comandan Simos,

Car en outra maneira no l'en era^a faitz dos.

a) eral c.

Don li comte remazo ab coratges felos.

. 3

150.

25 Ab tant pres l'arsevesques d'Obezin⁴ a retraire:

'Senher, rics apostolis, adreitz e bos salvaire,

Sin Simos de Montfort t'a sai trames so fraire

3555 Ni l'avesque Folquet, que s'en fa razonaire,

Ja lo coms de Montfort no i eretara gaire,

30 ex optima gente quae [nunc] sit unquamve fuerit [ortus, regum] Franciae et Angliae et Alfonsi comitis. Et [ibi] fuit comes Fuzensis [Raimundus Rogerii], qui strenuus et fortis est. Et ante apostolicum ad genua procubuerunt terrarum recuperandarum causa quae patrum fuerunt. [3180] Apostolicus asperxit puerum et habitum eius et novit [nobilem] stirpem [eius] et scivit iniurias ab ecclesia et clero, qui ei contrarii sunt, [fillatas]; misericordia et ira [motus] animo tam doluit, ut gemeret et ambobus oculis ploraret. [3185]. Sed ibi pro comitibus nil valuit ius nec fides nec ratio. Apostolicus tamen, 35 qui sapiens et sollers est, coram toto concilio et videntibus baronibus, ex scriptis et sinceris sermonibus demonstravit, comiti [Tolosano] nihil [tanti] esse exprobrandum, [3190] quod terram perdere deberet, neque eum esse haereticum; immo habuit eum pro catholico factis et responsionibus. Sed propter pactum quod ambo inter se constituerunt et propter metum cleri, quem pertimescebat, terram eius postea retinuit et ea [scil. terra] potius est [3195] et voluit, ut Simon [comes Montisfortis] eam teneret commendatam: neque enim alio modo [nisi ut eam mandatu papae ad tempus administraret, terra] ei 40 tradita erat. Unde comites animis dolorosi remanserunt.

150. Deinde archiepiscopus exponere coepit: 'Domine potens apostolice, iuste et bone adiutor, etiamsi Simon de Monte-forti tibi huc fratrem suum [Guidonem] transmisit [3555] et Folconem episcopum [Tolosanum], qui se eius procuratorem facit, tamen comes de Monte-forti [totam terram illam] non possidebit, nam honoratus nepos [Rai-

et repausatz, son s'en anatz totz devers lo sanct payre; loqual saint payre tenya per lara son conseilh; 1215.

45 la ont eran totz sos cardinalz et autres prelatz. Et quant son estatatz arribatz devant lodit saint payre, son se metutz cascun dels dos genolz en terra; et adonc le filh dedit conte Ramon a presentadas sarditas letraz de par lo rey d'Anglaterra aldit saint payre⁵, lasqualas ledit saint payre fec legir. Et adonc a faict levar debout ledit conte Ramon et autres senhors que an el eran; et ledit conte Ramon luy a comensat a dire et demostrar tot son cas et le grand tort, que ledit legat et conte de Montfort 50 ly fasian, non obstant tout appunctamen ou accordis, que ledit conte Ramon aguessa faictz ny passatz per avant am lodit sanct payre. Et quant l'evesque d'Osma⁶ a vist aquo, a dit aldit saint payre: 'Senhor, no te sia de lors menassas, car be te dic en vertat, que l'evesque de Tholosa es ung grand flatayre; car ja per lors menassas no demorara, que lo filh del conte Ramon no recobre sa

v. 3552
—3573.

1) Alfonsi Iordani comitis Tolosani, atavi Raimundi VII. catur Ebrezun (Ebredunensis), sed ipse opponit
55 M. 2) Intelligendum haud dubie 'inter papam et Simonem de Monte-forti', ut Meyer interpretari mavult. hunc archiepiscopum Raimundo adversarium fuisse.
3) Post peramplos sermones a papa et coram papa de negotio Raimundi comitis habitos sequuntur haec quae exscripsimus. 4) Nomen corruptum 5) Quarum supra mentionem fecit interpres. In carmine similia v. 3575 sqq. leguntur. 6) Sic scripsit interpres, quia arsevesques d'Obezin corruptam esse lectionem intellexit. — Meyer bene 60 est, et quid intelligendum, non constat. Meyer suspi- monet l'evesque d'Osma minime convenire versui 3552.

1215.

Car l'onratz nebs del rei l'en pod ben per dreg raire.
E si el pert per tort la terra de son paire,
Per dreit e per razo tindra la de sa maire.

3560 Car eu ei vist lo prolec, on^a escrios lo notaire,

a) or c.

Que Roma e la cortz autrejec lo doaire.

5

E pos de matrimoni est caps e governaire,

L'efans non es^b dampnatz ni perdutz ni pecaire.

b) est c.

E car es filhs legismes, gentils e de bon aire

3565 E del milhor linatge que hom poscha retraire,

Ira doncs per lo mon perilhatz co mal laire?

10

Doncs er be^c mortz paratges e merces no val gaire'. c) sic corr. Tobler; lo c.

'No', so ditz l'apostolis, 'car ges nos tang a faire,

Car ieu li darai terra aital co m'er vejaire,

3570 Veneisi e aquela que fo de l'enperaire¹.

E si el ama ben Dieu ni la gleiza sa maire,

15

Qu'el no sia vas lor orgulhos ni bauzaire,

Dieus lhi rendra Tholosa e Agen e Belcaire'.

.

151.

Ayci ichie
de Roma
le coms.

E lo coms eis de Roma, can venc al dia clar,

20

3660 On l'avenc a la festa a Viterba estar,

E venc il coms de Foig la noit a l'avesprar,

E estero ensemble per lo jorn onorar.

E pois va s'en lo coms dreit a Sent Marc velhar,

Lo sant evangelista, el sant cors celebrar.

25

1216.

3665 E intran s'en a Genoa per so filh esperar,

Que a laichat a Roma.

152.

1215.

L'efan remas a Roma e no n'a gran dezir,

Car no [i^d] ve re quelh deia plazer ni abelir,

d) deest c.

30

Car ve sos enemics e nols pot dan tenir.

3670 Mas el a tan bon sen, essient es albir,

mundus] regis [Angliae Iohannis], ei inde iure detrahare bene potest. Et si iniuria terram patris sui perdit, iure et ratione eam matris suae [Iohannae] tenebit. [3560] Nam ego vidi chartam, ubi notarius scripserat, Romam et curiam eius dotem confirmasse. Et cum matrimonii patronus² et tutor sis, puer non damnatus nec perditus nec peccator est; et quia filius 35 legitimus est, nobilis et bonae indolis [3565] et ex meliore stirpe quam quisquam edicere possit: vagabitu tamen per mundum periclitatus sicut malus fur? Tum igitur nobilitas morietur, et generositas iam nil valebit. 'Immo', inquit apostolicus, 'quia hoc minime facere convenit, nam ipse ei talem terram dabo, ut mihi placebit, [3570] Venaissinum et eam quae imperatoris erat; et si bene Deum et ecclesiam matrem suam amat, si in eam non superbus nec fallax est, Deus ei Tolosam et Aginnum et Belliquadrum reddet'.

40

151. Et comes [Raimundus VI] Roma exivit, cum dies illuxisset, [3660] unde contigit eum die festo [nativitatis Domini] Viterbii degere; et comes Fuxensis eo venit nocte ingruente, et [ibi] ambo manserunt diem celebraturi. Et postea comes [Tolosanus] recta via profectus est [Venetiam] apud sanctum Marcum, sanctum evangelistam, pervigilaturus et sanctum corpus [eius] veneraturus. [3665] Et inde Ianuam intravit, filium suum expectaturus, quem Romae reliquit.

152. Puer Romae remansit et hoc minime optat, cum ibi nullam rem videat, quae ipsi placere et arridere possit, nam 45 videt inimicos suos neque eis damnum inferre potest. [3670] Sed tantum bonae rationis, saporis et consilii habet, ut quod

1215. terra sus le conte de Montfort, car pro trobara ajuda et secors, car nebot es del rey de Fransa, amay d'aquel de Anglaterra et d'autres grans senhors et princes. . Per que son direct saubra ben deffendre, non obstant que sia jove'. Adonc a respondut lodit saint payre: 'Senhors, no vos sia de l'enfant; car, si le conte de Montfort ly te sas terras et senhorias, ieu l'en dare d'autras, en que conquistera Tholosa, 50 Agen, amay Belcayre. Car ieu ly dare la contat de Venecy, laquala es estat de l'emperado, am totas sas pertenensas; et que, s'il ama Dieu et la gleysa et que no fassa tort a persona del monde, pro aura terra et senhoria'.

v. 3659
-3666.

32. Et adonc lodit conte Ramon s'en es anat dreict a Viterba per demourar sondit filh et autres que an el eran, coma dit es dessus. Et adonc son³ se partitz deldit Viterba et direct 55 a Genua son vengutz, la ont an demorat lodit filh deldit conte Ramon.

v. 3667
-3731.

Or dis l'istoria, que apres tot so dessus et que le filh deldit conte Ramon aguet demorat l'espasy

1) i. e. terram citra Rhodanum, quae Imperii fuit; cf. decretum Mansi, Conc. XXII, p. 1069; Potthast nr. 5010. 2) caps = caput. 3) Comites Tolosanus et Fuxensis.

Que so que plus li tira sap celar e cobrir.

Quaranta jorns estet en la cort, ses mentir,

Per gardar e apenre e vezer e auzir,

Cos voldra l'apostolis envas lui mantenir.

5 3675 Mas P[eire] R[amons] li pres de Rabastencs a dir:

'Senher, mais en la cort no podem als complir;

On mais i estarem, ieu cug que pus nos tir'.

Dis W[illems] Porcelencs: 'Senher, anem sentir

Al senhor apostoli, cons poirem avenir'.

10 3680 'Bel m'es', so ditz l'efans, 'que l'anem enquerir'.

Cant lo vit l'apostolis ab semblant de sospir,

Si l'a pres per la ma e vai lo asezir.

E l'efans li comensa sa razo a furnir:

'Senher, dreitz apostolis, oimais es temps de l'ir.

15 3685 E pos no i posc remandre, ni re als nom vols dir,

Dieus e tu e merces m'an obs a sostenir,

Qu'ieu non ai tant de terra com poiria salhir.

E car tu iest mos paire e cel quem deus noirir,

Vulh quem mostres la via on no posca perir'.

20 3690 'Filhs', so ditz l'apostolis, 'mot as fah bon cossir.

Si tes los mandamens qu'ieu te vulh establir,

No poiras en est segle ni en l'autre falhir:

Sapias Dieu amar e onrar e grazir,

Els mandamens de gleiza els sieus sans obezir

25 3695 E messas e matinas e las vespras auzir,

El cors de Jhesu Crist honorar e ufrir

E cassar iretgia e bona patz tenir,

E no vulhas las ordes nils camis envazir,

Ni l'autrui aver penre per lo teu enantir,

30 3700 Ni tos baros destruire ni ta gent mal bailir,

E laicha t'a merce vencer e conquerir.

eum maxime vexat celare et dissimulare sciat. Quadraginta diebus apud curiam moratus est — absque mentiendo! —, ut spectaret et cognosceret et videret et audiret, quomodo apostolicus in ipsum se gerere vellet. [3675] Petrus Raimundus de Rabastens autem ei dicere coepit: 'Domine, iam apud curiam nihil aliud proficere possumus, [sed] quo diutius ibi morabimur, eo magis ut nos pigeat fore credo'. Willelmus Porcellet dixit: 'Domine, adeamus dominum apostolicum tentaturi, quomodo nos componere possimus'. [3680] 'Bonum mihi videtur', inquit puer, 'ut eum adeamus interrogaturi'. Cum apostolicus eum videret apparentem [vultu] tristitiae, manum eius arripuit et eum assidere fecit; et puer expositionem [negotii sui] ei facere coepit: 'Domine iuste apostolice, iam nunc tempus abeundi est. [3685] Et cum hic remanere non possim, neque aliam rem mihi dicere velis, Deum et te et generositatem me adiuvere opus est, cum non tantum terrae habeam, quantum transilire possem. Et quia tu pater meus es et qui me tueri debes, velim, ut mihi viam monstres qua non perire possim'. [3690] 'Fili', inquit apostolicus, 'optimam voluntatem habes. Si mandata tenes, quae tibi instituere volo, neque in hoc saeculo neque in altero [i. e. caelo] male tibi evenire poterit. Scias Deum amare et venerari et colere et mandatis ecclesiae et sanctis eius obedire [3695] et missas et matutinas et vespas audire et corpus Iesu Christi honorare et [dona] offerre et haeresim repellere et bonam pacem tenere; nolis domus religiosorum neve vias infestare neve alterius possessiones occupare, ut tuas augeas, [3700] neve barones tuos opprimere neve populum tuum male regere, et misericordia vincare et commoveare. Sed si quis

de quaranta jorns aldit Roma, devers ledit saint payre ung jorn s'es retirat am sos baros et senhors 1215
que an^a sa companya eran¹. Et quant es estat arribat, apres salutation faicta per lodit enfant aldit —1216.
saint payre, ainsi que sabia ben far, car sage et ben morigenat^b era ledit enfant, congiet a demandat
aldit saint payre per s'en tornar, peys que outra responsa no pot aver. Et quant ledit saint payre a agut ausit
50 et escotat tout so que ledit enfant ly a volgut dire ne demostrar, a lo pres per la ma et costa el l'a faict
assetiar et a ly pres a dire: 'Filh, escota que te dise, et de ayssso que ayssi te voly dire, que se tu ho fas,
jamais an res no falhiras. Premieramen que tu ames Dieu et lo serviscas et res de l'autry no prengas;
lo teu, se degun lo te vol hosta, deffendas; et en so fasen auras pro terra et senhoria. Et affin que
tu no demores ses terra ny senhoria, ieu te dony la contat de Venecy am totas sas apartenensas,
55 Argensa^c et Belcayre; en que te entretengas jusques a tant que la sancta gleysa aja assemblat son

a) am Mol. b) morigat 1. c) Proensa 1.

1) Compluria in carmine v. 3673—3680. dicta omitta sunt.

1215
—1216.

Pero quit dezereta nit vol dezenantir,
Bet sapias defendre e ton dreit retenir'.
'Senher', so ditz l'efans, 'no er qu'ieu no m'aïr,

3705 Car no posc ges essems encausar ni fugir.
Paubretatz e sofracha es trop greus per sofrir.
Per so car non ai terra ni no sai on me vir,
M'er de l'autrui a pendre, ab quem posca garnir.
En aquesta razo no cug re sobredir,

3710 Que mais vulh dar e toldre que pendre e querir'.
'No far', ditz l'apostolis, 're per que Dieus t'azir;
Qu'el te dara pro terra, si be la sabs servir.
Qu'ieu ai fait a tos obs Veneici retenir,
Argensa¹ e Belcaire, que t'en poiras suffrir.

3715 E lo coms de Montfort aura l'autr'a bailir,
Tro que veja la gleiza, s'i poiras revenir'.
'Senher', so ditz l'efans, 'tan greu es per auzir,
Que nulhs hom de Guinsestre² aia ab mi a partir.
Ja Jhesu Crist no vulha, s'a lui platz, cossentir,

3720 Qu'en Simos ab mi prenga honor a devezir.
Que la mortz o^a la terra la fara sopartir,
Que laüs l'aura tota tro qu'el n'er a morir.
E pus ieu vei, que torna del tot a l'esgremir,
Senher, re als not vulh demandar ni querir,

3725 Mas quem laiches la terra, si la posc conquerir'.
L'apostolis l'esgarda e gitet un sospir,
E en apres lo baiza et pres l'a benazir:
'Tu garda que faras e apren que vulh dir,
Que tot cant que s'escura a obs a esclarzir.

Ayci pres co-
miatz del papa e
ysih de Roma le
comte jove.

3730 Bet lais Dieus Jhesu Crist comensar e fenir,
E grans bonaventura quet posca perseguir'.
El coms issit de Roma ab jornadas complir

a) de la t. lo f. vel la mort o la t. 20
li farai suspicatur M.

te possessione exturbare et despoliare vult, bene te defendere et ius tuum sustinere scias'. 'Domine', inquit puer, 'non erit cur non doleam, [3705] neque enim ullo modo simul persequi et fugere possum. Paupertatem et inopiam tolerare nimis grave est; quia non terram habeo et quo vertar ignoro, mihi [necesse] erit alii eripere unde me sustinere possim. Hoc sermone non supra modum me prolocutum esse opinor, qui dare et tollere malim quam accipere et rogare'. [3710] 'Ne fac', inquit apostolicus, 'quidquam propter quod Deus te oderit, nam satis terrae tibi dabit, si bene merere noveris. Ego enim ad tuam necessitatem reservare feci Venaissinum, Argentiam et Belliquadrum, quibus contentus esse poteris. [3715] Et comes de Monte-forti reliquam terram regendam habebit, donec ecclesia videat, num restitui possis'. 'Domine', inquit puer, 'tam grave est auditu, hominem quendam Wintoniensem mecum [terram] partiri debere. Utinam Iesus Christus, si ei placet, permittere nolit, [3720] ut Simon mecum potestatem dividere praesumat! Mortem vel terram sibi sortiatu³, ut alter nostrum totam [terram] possideat, donec ei moriendum sit. Et cum videam rem omnino ad dimicandum verti, domine, aliam rem te rogare et flagitare nolo, [3725] nisi ut mihi terram concedas, si ea potiri queo'. Apostolicus eum insperxit et gemitum edidit et deinde eum osculatus est et benedixit: 'Vide quid facias et retine quod [tibi] dicam: omnia quae obscurantur debere illucescere. [3730] Bene faciat Deus Iesus Christus te incipere et finire, et magna fortuna te sequatur! Comes Roma exiit iter confecturus et Ianuam venit; et vobis affirmare possum, patrem eius, cum eum videret, minime eum ver-

1215 conseil; et a ladonc poyras torna par desa per aver dreict et raso de so que demandas contra lo
—1216. conte de Monfort'. Et^a adonc ledit enfant a remerciat ledit saint payre de so que ly a donat, et a
ly dit: 'Senhor, se pody ma terra recobrar sus lo conte de Montfort et aquelz que la me tenen, preguy
te, senhor, que no te sapia mal, ny contra my no sias corrossat'. Adonc ly a respondut ledit saint
payre: 'Queque tu^b fassas, Dieu te laisse ben coumensar et melhor acabar'. Et adonc ly a donada sa
benedictieu et sas cartas de donatieu de ladita contat de Venecy et autras terras, lasqualas ly a bay-
ladas⁴, et congiet ly a donat. Et adonc ledit enfant a pres congiet deldit saint payre et devers sondit
v. 3732
—3740.

a) 2 hic habet rubram: Lo ters libre. b) te Mol.

1) Pars dioecesis Arelatensis in dextra Rhodani ripa extra imperii fines sita, in qua Belliquadrum situm erat. Hanc filio comitis Tolosani reservatam esse, in decreto supra allato non dicitur. Forte ideo hic commemorata est a poeta, ut bono iure postea Belliquadrum cepisse videatur; v. supra ad Petr.

Sarn. p. 401, n. 4. 2) Immo de Leicester; nam Simon erat comes Lecestrecensis; v. Pauli, 'Simon 55 v. Montfort' p. 21. M. 3) v. 3721. corruptum ad verbum interpretari non licuit. 4) Hoc auctor Tolosanum addidit.

E es vengutz a Genoa; es eu pos vos plevir,
Que cant le vi sos paire c'anc no l'anè ferir.

1216.

3735 E no tarzero gaire, mas sempre de l'issir,
E cavalgan ab joia e pessan del venir,
Tro foro a Maselha.

153.

Cant foro a Masselha, descendo el ribatge
E foro aculhit de joi e d'alegratge.

3740 Al castel de Toneu¹ pres lo coms albergatge.
Mas can venc al cart jorn, veus venir un mesatge,
E saludec lo comte e dig e son lengatge:
'Senher coms, al mati no fassatz lonc estatge,
Car lo mielhs d'Avinho vos aten al ribatge,

3745 E so plus de tres cens queos faran omenage'.
E can lo coms l'enten, mot li venc d'agradatge.
Lo mati el el filhs se meto el viatge;
E cant foro tant pres que s'encontro el rivatge,
E lo coms deschendet del bo^a mulet d'Aratge

a) de lo c.

3750 E trobals a genolhs desobre lo ramage;
E lo coms los receub e ilh [lui^b] ab alegratge.
Mas Ar[nautz] Audegers, que a bon cor e sage,
E fo natz d'Avinho d'un gentil parentatge,
Parlec primeirament, car sab tot lor usatge:

b) deest c.

3755 'Senher coms de Sent Gili, recebetz gentil gatge
E vos e le car filh, qu'es de lial linatge.
Totz Avinhos se met el vostre senhoratge,
Que cadaüs vos lhiura son cors^c e son estatge
E las claus e^d la vila e los ortz^e e l'intratge.

c) cor c.

d) de susp. M.

3760 E so que vos dizem nous tenguatz a folatge,
Que no i a falhimen ni orgolh ni oltratge:

e) lo sortz Fauriel.

berasse. [3735] Neque amplius cunctati sunt, ne statim exirent, et equitabant cum gaudio et de adventu meditabantur, donec Massiliae fuerint.

153. Cum Massiliae essent, descenderunt in littus et cum gaudio et alacritate excepti sunt. [3740] In castello de Toneu comes hospitatus est. Quarta die autem ecce venit legatus, et comitem salutavit et dixit sermone suo: 'Domine comes, [cras] mane non longam moram faciatis, nam optimi Avinionensium vos exspectant ad ripam [maris?] [3745], et plus trecenti sunt, qui vobis homagium facient'. Et cum comes eum audiret, multa hilaritate perfusus est. Mane ipse et filius iter ingressi sunt; et cum tam prope essent, ut in ripa congregarentur [cum Avinionensibus], comes de mulo Arabe bono descendit [3750] et eos in caespite genibus nisos invenit. Comes eos et illi ipsum cum alacritate exceperunt. Arnaldus Audegers autem, qui animum bonum et prudentem habet, et Avinione natus fuit ex nobili gente, primus locutus est, cum omnium morum [dictionis bene] peritus esset: [3755] 'Domine comes Sancti Aegidii, recipite pignus honestum [fidei] vos ipse et carus filius, qui legitime natus est. Avinionensis [civilis] tota se dominio vestro submittit, ut quisque vobis corpus et opes praebeat et claves et urbem et hortos et introitum. [3760] Et quod vobis dicimus ne vana verba putetis, cum his

payre s'en es anat et tirat, loqual lo attendia a Gena. Et quant es estat arribat, a ly dit et contat tot 1216. so que an lodit saint payre a besonhat, et com lodit saint payre ly a donat a son partimen la con-
45 tat de Venecy et autras senhories, ainsi que per ladita carta aparia, laquala^a a mostrada a sondit payre et autres senhors, que an el eran per aquela hora; dont lodit conte Ramon et autres son estat grandamen joyoses². Et adonc que an agut sejoonat per alguns jorns, son s'en partitz deldit Gena et dreict a Marselha son vengutz; la^b ont los habitants les an ressaubutz am gran honor et joya. Et aldit conte Ramon se son donatz et las claus de la vila ly an presentadas, lasqualas lodit conte Ramon
50 a presas et ressaubudas², les remercian fort grandamen. Et adonc que aldit Marcelha an agut sejoonat per alguns jorns, les habitans de Avinho an trametutz lors messatgies et enbassados devers ledit conte Ramon, ly offran ladita vila et habitans et d'aquela son comandamen, et que ladita vila de Avinho de tres bon cor se donavan a el et a son enfan, si ly platz les venir recebre et prendre. Et adonc [quant^c] ledit conte Ramon et son filh an ausit ainsin parlar lesdits messatgiers et embaissados deldit Avinho,
55 an los grandamen remerciat de lor bon voler. Et adonc ses far outra demora ny dilatieu, lodit conte

v. 3741
—3837.

a) a monstret ladita carta Vaiss., ed. Tol. b) la — ressaubutz des. 1, om. ed. Mol. c) deest 1.

1) i. e. ut videtur in turri vocata Palatium Tholonei vel Tholoneum, apud portum sita; cf. Méry et Guindon, 'Hist. de la commune de Marseille' II, p. 147. 152. M. 2) Haec auctor Tolosanus addidit.

1216.

- Mil cavalers valens, complitz de vasalatge,
 E cent mil' omes d'autres valens de bon corage^a,
 E an fait sacrament e plevit [per^b] ostatge,
 3765 C'oimais demandaran tot lo vostre dampnatge.
 E tindretz en Proenza tot vostre dreituratge
 E las rendas els ces el traüt el peatge,
 E^c non ira camis, si no da guidonatge.
 E nos tindrem de Rozer totz los pas el pasatge
 3770 E metrem per la terra la mort el carnalatge,
 Tro que cobretz Tholosa ab lo dreit eretatge.
 El cavaer faidit ichiran del boscatge,
 Que mais no temeran tempesta ni auratge.
 E no avetz el mon enemic tant salvatge,
 3775 Que, sieus fa mal ni tort, que non prenda ontatge'.
 'Senher', so ditz lo coms, 'cauziment e barnatge
 Faitz, si m'en amparatz, e auretz l'avantatge
 De tot crestianesme e del vostre lenguatge,
 Car restauratz les pros e joia e paratge'.
 3780 L'endema cavalguero e no^d fan lonc badatge
 E intran a Maselha e no i fan lonc estage,
 E vengron a Selho¹ la noit a l'avespratge
 E albergan ab joia.

a) quaedam posthunc versum
 forte excidisse, monet M.
 b) deest c.

c) Hom susp. M.

d) en c.

154.

- Ab gran joi albergueron; el mati ab lo ros,
 3785 Cant l'alba dousa broilha el cans dels auzelos
 E s'espandis^e la folha e la flors dels botos,
 Li baro cavalguero doi e doi per l'erbos
 E pessen de las armas e de las garnizos.
 Mos Guis de Cavalho² de so brun caval ros
 3790 E^f dig al comte jove: 'Oimais es la sazos,

e) s'espandig c.

f) A corr. susp. M. vel aliqua ante
 hunc versum deesse conicit.

nulla fallacia nec vanitas nec iactatio insit. Mille milites fortes, virtute militari pleni, et centum milia alii homines fortes, bonae strenuitatis . . . et iusiurandum fecerunt et sponsione se obstrinxerunt, [3765] abhinc semper damna vestra sarcienda se curaturos esse. Et in Provincia omnia iura vestra tenebitis, redditus et vectigalia et tributa et pedagia, neque quisquam per vias ibit qui guionagium non dederit. Et nos Rhodani transitus et traieclus occupabimus [3770] et necem et occisionem per terram differemus, donec Tolosam cum iusta haereditate recuperaveritis. Milites expulsi ex silvis prosilient neque ultra iam tempestatem et procellam timebunt. Neque in mundo inimicum tam ferocem habetis, [3775] qui, si vos malo vel iniuria afficiat, non in dedecus incurral. 'Domine', inquit comes, 'consulte et probe agitis, si me defenditis, et auxilium totius christianitatis et [gentis] linguae vestrae habebitis, nam strenuos et gaudium et nobilitatem restauratis'. [3780]. Postridie equitaverunt et non longam commorationem faciunt, et Massiliam ingressi, ibi non diu morantur et venerunt Salonem nocte imminente et cum gaudio hospitantur.

154. Cum magno gaudio hospitali sunt, et mane, rore [nondum siccato], [3785] quando dulcis aurora exoritur et cantus avicularum et folium et flos e gemmis expanduntur, barones equitaverunt bini et bini per prata et arma apparatusque bellicos meditabantur. Guido de Cavallione vero de equo suo badio, [cui insidebat], [3790] comiti iuveni [Raimundo VII]

1216. Ramon, sondit filh et tota sa companya drech aldit Avinhon son tiratz et anatz³, la ont son estat
 grandamen ressaubutz per losdits de Avinhon; car no y es estat ny petit ny gran, que no lor sian anatz
 a l'endavan, et las claus deldit Avinho ly an presentadas et bayladas, en se donan del tot a el, per lo
 servy envers totz et contra totz. Et adonc que lodit conte Ramon a vist lo bon voler deldit poble et
 la grand honor que ly fasian, es decendut et metut pe a terra, amay totz los que an el eran; et ledit
 poble a ressaubut fort amorosamen an gran honor, los remercian de lor bon voler et de l'amor qu'elz
 ly fan. Et adonc ly a dit ung noble et poyssan home, loqual era estat per los de Avinho per fa lega-
 tieu, apelat per son nom Arnaud d'Anguyers^{a,4}: 'Senhor conte Ramon, la vila d'Avinho no se dona pas
 tant solamen a vos, mais les abitans et lors bes, losquals vos supplican que les velhas recebre per vos
 servir envers totz et contra totz, ainsi que vostre plaser sera de comandar. Et aussi apres vos^b se
 donan a vostre noble filh, que aissi es presen; et no vos enbaysquas de res, car la vila a per vos
 ajudar et secorre et conquistar vostra terra et pays mila bons cavalies ben armatz et montatz et d'autra

a) Angers 2: nomen corruptum est. b) vous 1.

1) Salon inter Massiliam et Avinionem. 2) Cavaillon 4) Haec oratio (v. 3755—3775) non Avinione habita
 ad fl. Durance. 3) Ordinem sequentium rerum est, sed ad ripam [maris?], cum trecenti Avinio-
 in carmine narratarum interpretes omnino turbavit, nenses comiti occurrerent.

Que a grans obs paratges, que siatz mals e bos ¹.

Car lo coms de Montfort, que destrui los baros,

E la gleiza de Roma e la prezicatio

Fa estar tot paratge aunit e vergonhos,

3795 Qu'en aisi es paratges tornatz de sus en jos,

Que, si per vos nos leva, per totz tems es rescos.

E si pretz e paratges nos restaura per vos,

Doncs es ja ^a mortz paratges e totz lo mons en vos ^b.

E pus de tot paratge etz ^c vera sospeisos,

3800 O totz paratges morra ^d o vos que siatz pros'.

'Gui', so ditz lo coms joves, 'mot n'ai lo cor joios

D'aiso qu'en avetz dig, en farei ^e breu respos:

Si Jhesu Crist me salva lo cors els companhos

E quem reda Tholoza, don ieu soi desiros,

3805 Ja mais non er paratges aonitz ni sofrachos.

Que non es en est mon nulhs om tan poderos,

Que mi pogues destruire, si la glieza no fos ².

E es tant grans mos dreitz e la mia razos,

Que s'ieu ai enemics ni mals ni orgulhos,

3810 Si degus m'es laupart, eu li seré leos'.

Tant parlan de las armas e d'amors e dels dos,

Tro quel vespres s'abaicha, els recep Avinhos.

E cant per mei la vila es levatz lo resos,

Non i a vielh ni jove que no i an voluntos

3815 Per totas las carreiras e foras las maizos.

Aquel que mais pot corres ^f te per aventuros.

Li un ^g cridan: 'Tholosa! pel paire e pel tos'!

E li autre: 'La joia! c'oimais er Dieus ab nos'.

Ab afortiz coratges ez ab los olhs ploros

3820 Trastuit denan lo comte venon da genolhos,

E pois dizon ensemble: 'Jhesu Crist glorios,

Datz nos poder e forsa quels eretem amdos'.

Es es tant gran la preicha e la processios ^h,

Que obs i an menassas e vergas e bastos.

a) lo c.

b) jos corr. susp. M.

c) es c.

d) moria c.

e) faren c.

f) e corr c.

g) Lai on c.

h) professios c.

Ayçi intret
Avinho.

35 dixit; 'Nunc est tempus quo nobilitati valde opus est, ut malus et bonus sitis. Nam comes de Monte-forti, qui barones opprimit, et ecclesia Romana et praedicatio [crucis] nobilitatem omnino in dedecus et ignominiam adduxerunt, [3795] unde nobilitas ita in contrarium est perversa, ut, nisi per vos releveretur, per omnia saecula obscurata futura sit. Et nisi virtus et nobilitas per vos restaurantur, tunc nobilitas extincta erit et omnes vobiscum'. 'Guido', inquit comes iuvenis, 'valde animo laetor de eis quae dixistis, et ad ea breve responsum dabo: Si Iesus Christus mihi corpus et sodales salvabit et mihi Tolosam reddet, cuius desiderio teneor, [3805] nunquam nobilitas dehonesta et misera erit; quia in hoc mundo nemo tam potens est, qui me opprimere possit, nisi ecclesia. Et ius meum et ratio tam bona sunt, ut, cum malos et superbos inimicos habeam, [3810] si quis mihi leopardus erit, ego illi leo futurus sim'. Ita colloquebantur de armis et amoribus et donis, donec in vespere dies vergebat et Avinio eos recepit. Et cum per mediam urbem rumor [adventus eorum] differretur, nec senex nec puer ibi fuit qui non libenter exirent [3815] per omnes vias et ante domos. Qui celerrime currere valet, fortunatum se putat. Alii exclamant: 'Tolosa! pro patre et pro iuvene! Alii: 'Gaudium! Iam abhinc enim Deus nobiscum erit! Animis fortibus et oculis plorantibus [3820] universi coram comite veniunt genibus [procumbentes], et tunc dicunt omnes: 'Iesu Christe gloriose, da nobis potentiam et vin, ut his ambobus haereditatem recuperemus! Et tam magna est turba conferta et pompa, ut minis et virgis

part cent mila de cor et de coratge'. Adonc quant lodit conte Ramon et son filh an ausit ladita offra 1216. et lo bon voller de ladita vila, grandamen les an remerciatz de lor voler, et dins ladita vila son intratz; la ont son estat grandamen et joyosamen del poble resaubutz. Car no era pas filh de bona mayre, que no baysava cambas ou raubas deldit conte Ramon et de sondit filh; que era una fort bela causa de veser la joya et alegretat que aleras fouc faicta, cridans grans et petitz: 'Viva Tholosa et lo conte Ramon et son filh! Et adonc aven sejoonat per alcuns jorns en lodit Avinhon, adonc ledit conte

55 1) 'Malus inimicis, bonus amicis' interpretatur M. Quen (!) getes de ma terra, si la gleysa non fous. M.

2) Hos duos versus laudat Bertrandi, Opus de Tholosanorum gestis (1515) f. xxxiii. sic:

No hy a home sus terra per grant senhor que fous,

3) Melius secundum coniecturam Meyeri corrueunt vel peribunt.

1216.

- 3825 El mostier s'en intrero per far lor orazos;
E pois fo lo manjars complitz e saboros,
E mantas de manieras las salsas els peichos
E vis blancs e vermelhs e giroflatz e ros,
Els jotglars e las viulas e dansas e cansos. 5
- 3830 Lo dimenge mati es retraits lo sermos
De prendrel sacrament e las promissios;
E pois dit l'us a l'autre: 'Senher dreitz amoros, a) e susp. M.
Ja nous fassa temensa donars ni messios,
Que nos darem l'aver e metrem los cors bos, 10
- 3835 Tro que cobretz la terra o que muram ab vos'.
'Senhors', so ditz lo coms, 'bels n'er lo gazerdos,
Que de Dieu et de mi seretz plus poderos'.
E lo coms s'acosselha e ab de sos baros
El^b anec vas Aurenca¹ valens e deleitos. b) Et c. 15
- 3840 Entrel comte el princep es feita acordazos
D'amor e de paria que prezon entr'els dos².
El coms joves s'en intra en Veneisi cochos
Per recebre Paernas^{c,3} e metre establizos, c) Palernas c.; etiam versio pros. Palerna.
Malaucena⁴ e Balmas⁵ e maintz castels dels^d sos. d) del c. 20
- 3845 Mas en breu de termini er^e la comensazos e) es c.

Ayçi entrec en
pocccio del com-
tat de Veneici.

et baculis [uti] ibi necesse sit. [3825] Inde ecclesiam orandi gratia ingressi sunt; et postea coena copiosa et sapida [parata] est, et [ibi fuerunt] cibi saliti varii generis et pisces et vina alba et rubra et condita et rutila, et citharoedi et violinae et choreae et cantica. [3830] Die dominica mane sollemnitas acta est accipiendi iusiurandum et promissiones. Et tunc alter alteri⁶ dixit: 'Domine legitime et dilecte, ne sollicitudine de largitionibus et expensis moveamini; quia facultates [nostras] vobis] dabimus et corpora bona ponemus, [3835] donec terram recuperetis aut nos vobiscum moriamur'. 'Domini', inquit comes, 'amplum hinc erit praemium, nam per Deum et per me potentiores reddemini'. Et comes consiliatus est et cum [aliquot] baronum suorum Arausicam versus profectus est animosus et affabilis. [3840] Inter comitem et principem [Arausicensem Guillelmum IV. de Baucio] initum est pactum amicitiae et societatis quam inter se contraxerunt. Comes iuvenis promptus inde Venaissinum ingressus est recepturus Pernas(?) et [ibi] praesidia collocaturus, Malaucenam et Balmas et aliquot 30

1216. Ramon a pres lo sacramen et omatges deldit Avinhon, ainsi que en tal cas aperte de far; et en tot et per tot a metut bon ordre, tal que totz los de Avinhon se son contentatz de lor faict et bon ordre⁷.

33. Et quant ledit conte Ramon a agut donat ordre, ainsin que dit es, a volgut anar et tornar jusquas a Marcelha, losquals s'eran aytanbe donatz a el et a sondit filh. Et adonc a pres congiet dels abitans et dels plus aparens a menatz am el aldit Marcilha, et sondit filh a laissat dins lodit Avinhon⁸ am los autres, jusquas a tant que sian tornatz⁹. Et adonc que ledit conte Ramon es estat partit deldit Avinhon per anar aldit Marcilha, adonc es vengut ung valen home apelat Guy^a de Cavalho et aldit filh del conte Ramon a dit et demostrat¹⁰: 'Senhor, aras es venguda l'hora, que vos cal mostrar home valen et coratgios, ayso per recobra vostra terra et hereditat, que le conte de Montfort vos te a grand tort et pecat'. Adonc¹⁰ a cap de pauc de temps ledit conte Ramon es arribat deldit Marcilha aldit Avinhon, ont es estat grandamen ben vengut et ressaubut, tot jorn cridan: 'Viva Tholosa, Avinhon, Provensa'! Et adonc que ledit conte Ramon a agut sejourat ung temps dins lodit Avinhon, a^b assemblat son conseilh, tant de sas gens privadas que deldit Avinhon¹¹, et ayso per donar ordre et recapte a sos affayres et per veser et saber com se deu governar sus aquelz. Alqual conseilh apres plusors anadas et vengudas es estat determinat, que ledit conte Ramon et sondit filh le conte jove — alqual lodit saint¹² payre avia donat et baylat la contat de Venecy am sas apartenensas; car per so fouc en apres apelat

v. 3838
— 3866.

a) Puy 1; deest 2. b) et a 1.

1) Orange. 2) De pacto inter comitem Tolosanum et principem Arausicensem Guillelmum de Baucio nihil alibi traditum est. Hic mox v. 3848. hostis comitis Tolosani commemoratur et cum a. 1215. et 1218. Tolosano infestum fuisse constat. V. Teulet, 'Layettes du Trésor' I, p. 410, nr. 1099; Epist. Honorii, SS. R. Gall. XIX, p. 649. 665. 3) Pernes? prope Carpentras (Vaucluse). 4) Malaucène prope Vaison. 5) Baumes (Vaucluse). 6) Melius hic et ille secundum coniecturam Meyeri. 7) Additamentum auctoris Tolosani. 8) In carmine non dici-

tur comes Avinione, sed? (v. 3780) trecentis Avinionensibus receptis, a ripa Massiliam cum filio rediisse, antequam Avinionem proficisceretur. Haec certe non ex pleniore recensione carminis provenerunt, sed ab interprete sive consulte sive negligenter conturbata sunt. 9) Cum comites pater et filius Massilia Avinionem proficiscerentur, haec dicta et gesta esse tradit poeta v. 3789 sqq. 10) Additamentum inter-pretis; v. n. 8. 11) Forte nonnulla, quae hic de consilio habito sequuntur, in carmine exciderunt, ut Meyer I, p. 168 n. suspicatus est.

- Dels mals e dels dampmatges e de las contensos, 1216.
 Que li clerc e l'avesques que^a son contrarios; a) li corrigendum aut aliqua
 Que lo Baus lo guerreja, el gloutz^b e avairos deesse post hunc versum
 R[amons] Peletz¹ e Nemzes, Aurenca e Cortezos², conicit M. b) goutz c.
 3850 Reiambalts de La Calm³, Johan de Semic bos,
 En Lambert de Montelhs⁴ en Lambert de Limos⁵,
 E mans n'i a dels autres ab cors mals e ginhos.
 Mas de sai los contrasta Maselha e Tharascos,
 La Ilha⁶ e Peira-lada⁷ en Gui^c de Cavalhos, c) sic supra v. 3789. et hoc
 3855 N'Azemars de Peitieu⁸ e sos filhs Guilhamos, loco versio pros.; Ucs c.
 W[illems] Ar[nautz] de Dia⁹, us rics hom coratjos,
 En Bernis de Mureus¹⁰ ab adreitx companhos
 En Guiraut Azemar¹¹ e sos filhs Guiraudos,
 R[amons] de Montalba¹² en Dragonetz¹³ lo pros,
 3860 N'Aliazars d'Uzest¹⁴ e apres n'Albaros
 E Bertrans Porcelencs, Pons¹⁵ cui es Mondragos¹⁶,
 En Ricals¹⁷ de Carro en Pons de Sent Just¹⁸ bos.

[alia] castellorum suorum. [3845] Sed brevi spatio postea initium erit malorum et damnorum et contentionum, quia clerici et episcopus¹⁰ [ei] contrarii sunt, quia [Guillelmus] Baucius [princeps Arausicensis] eum bello persequitur et vorax avarus—
 20 que Raimundus Pelet et Nemausus, Arausica et Cortheso, [3850] Reimbaldus de Calma, Iohannes de Semic bonus et Lambertus de Montilio et Lambertus de Limoso et multi alii ibi sunt animorum malorum et dolosorum. Sed ab hac parte eis se opponunt Massilia et Tarasco, Insula et Petra-lata et Guido de Cavallione, [3855] Ademarus Pictavensis et filius eius Guillelmus, Guillelmus Arnaldi de Dia, vir potens et animosus, Berno de Murello cum sodalibus sollertibus et Giraldu Ademari et filius eius Giraldetus, Raimundus de Monte-Albano et Dragonetus strenuus, [3860] Eleazarus de Ucetia et deinde
 25 Alvaro et Bertrandus Porcellet, Pontius cuius Mons-Draconis est et Rigaldus de Carro, Pontius de Sancto Iusto bonus.

conte coma sondit payre. — Alqual conseilh fouc dit et declarat, qu'elz recobrarían lors terras et here- 1216.
 tatz contra totz et envers totz, que contra lor vole las^a occuparian ny tendrian, specialmen contra ledit
 conte de Montfort, loqual las tenya. Et adonc tengut lodit conseilh, fouc dit et avisat, que devant que
 om comenses la guerra, que lodit conte jove anaria prendre possesieu de ladita contat de Venecy, et
 30 ayso per y metre ordre et garnisos, ainsi que calya far en tala causa, et speciallamente a Palerna et a
 Lausena^b et a Balma²⁰. Et quant tot so dessus es estat dit e avisat, ledit conte jove es partit dedit
 Avinhon an una bela et nobla compania^c tant d'aquelz d'Avinhon que d'autres, et aldit contat s'es trans-
 portat, ont es estat grandamen et noblamente ressaubut, ainsi que en tal cas apartenya de far. Adonc
 a presa la possessieu de ladita contat, ont es estat ressaubut sans deguna contraditieu; la ont a pres
 35 lo sagramen de totz sos subjectz et aussi los omatges de ung cascun, ainsi que apartenya de far. Et
 adonc a metudas bonas et grandas garnisos, et quand a agut^d donat ordre en tot et^e per tot, devers son-
 dit payre es tornat aldit Avinhon²¹.

Or dis l'istoria, que dementres que ledit conte jove era anat en lodit contat de Venecy, ledit
 conte Ramon estau en Avinhon mandet a totz sos amicx et alliatz, que cascun se volguessa prepara per
 40 ly veny dona secors²², car el avia deliberat de recobrar sa terra et heretat. Et adonc es arribat lodit
 conte jove aldit Avinhon am una granda companya, que amenet dedit contat de Venecy; et aussi son
 vengutz totz los que s'en enseguen ayssi, so es Ramon Pellet senhor de Nemusa²³ am totas sas gens ben
 en poing et acotratz, et aussi de Aurenqua et Cortesos, Ranbaut de Calm, Jehan de Semuc, Lambert de

a) lors 1. b) Lanserna 2; pro Malausena (v. 3844). c) companha Mol. d) agud 1. e) es partit d. s. p. et
 45 tornat en A. Cat.

1) Dominus Alesiae (Alais, Gard) M. 2) Courtheson (prope Orange), quod principis Arausicensis fuit M.
 3) Lachau (dép. Drôme), arr. Nyons, cant. Séderon. M.
 4) Montélimart super Rhodanum fl. (Drôme). —
 50 Gener Guillelmi de Baucio principis fuit. M. — Cf. Petr. Sarn. c. 84, supra p. 403. 5) Limoux (Aude). Certe est L. de Créci, cui Guill. Tudel. v. 857. Limosum a Simone comite traditum esse narrat. 6) L'Isle (Vaucluse). 7) Pierrelate prope Rhodanum fl. (Drôme). 8) V. supra p. 409. ad v. 269 n. 9) Die ad fl. Drôme. 10) Muret (?) ad Garumnem fl. supra Tolosam; cf. infra v. 5697. 11) Dominus Montilii; cf. Petr. Sarn. c. 84, supra p. 403. 12) Montauban, arr. Nyons, cant. Séderon (non civitas Montauban, 60 Tarn et Garonne). M. 13) Cf. Petr. Sarn. c. 84. 14) Uzès. 15) Frater Dragoneti. M. 16) Mon-

dragon prope confluentiam Rhodani et Lex fluvioli (Vaucluse). 17) Idem v. 4434. Ricartz dicitur. Idem 'Ricanus de Carumpeio' (Caromb, arr. Carpentras) commemoratur in epistola Innocentii III, Migne III, 95. M. 18) Saint Juste prope Pierrelate (Drôme). 19) Vel *episcopi*? 20) Quae in carmine v. 3842 sqq. gesta traduntur, interpretes in consilio proposita esse fingit. 21) Comitem Avinione remansisse in carmine non legitur; immo hic Arausicam intrasse v. 3839. dicitur. Verum autem est, filium solum Venaissinum occupasse. 22) Hoc loco narratio poetae ab interprete male intellecta, conturbata et fictis additamentis depravata est. 23) Minime dominus Nemausensis. Interpretes legit in carmine v. 3849. falso: R. P. de Nemzes.

1216.

Oimais^a a plaitz e guerra e contensan Simos
E sos filhs n' Amalric e sos frair' en Guios,
3865 Quel coms dux e marques del linatge n'Anfos
Li calomja sa terra.

a) Omais c.

155.

5

La terra li calomja lo coms dux qu'es tozetz,
E defen e contrasta los tortz els dezeretz
E pren castels e vilas e borcs e casteletz.
3870 Mas lo coms^b el coms joves en Guis en Dragonetz
En Girautz Ademars e sos filhs Giraudetz
Parlero ab lo comte, car lor platz e lor letz.
'Senhors', so ditz lo coms, 'diiré vos que faretz:
Eu m'en vau en Espanha, e vos tuit remandretz,
3875 Ez en la vostra garda remandran^c Ramundetz.
E s'es obs e gran coita, que vos l'acosselhetz,
Que, si el cobra terra, gran honor i auret;
Pero si la perdia, tuit vos i dampnaretz'.
'Ramon', so ditz lo coms, 'aquetz baros creiretz,
3880 Els mals els bes els gaugs el trebalh que auret
E vostras aventuras entre lor suffriretz.
Els baros d'Avinho per totz temps amaretz
E l'amor^d e l'aver largament lor daretz,
Que, si avetz Proensa, ab lor la conquerretz.
3885 Als omes de Maselha grandas merces rendretz^e,
Els bes e las honors que lor regardonetz^f,
Ez aiso queus perparen bonamen lor penretz,
E auret la valensa queus fara n'Anclmetz¹.

b) locus corruptus, ut videtur, cum ab lo comte sequatur M.

10

c) remandra Faur.

15

d) l'onor susp. M.

e) rendetz c.

f) regardonet c.

25

Abhinc bellum exardescibat, et dimicarunt Simon et filius eius Amalricus et frater eius Guido, [3865] quia comes-dux et marchio ex stirpe Alfonsi terram suam sibi vindicabat.

155. Terram sibi vindicabat comes-dux, qui iuvenis est, et se defendit et resistit contra iniurias et despoliationes et 30 castra et oppida et burgos et castella capit. [3870] Comes iuvenis vero et Guido [de Cavallione] et Dragonetus et Giraldus Ademarii et filius eius Giraldetus cum comite [Raimundo VI] collocuti sunt, placuit enim eis et licuit. 'Domini', inquit comes, 'dicam vobis quae facietis: Ego in Hispaniam profisciscor et vos omnes remanebitis, [3875] et in tutela vestra Raimundetus [filius meus] remanebit. Et si opus et magna necessitas est, ei consulatis; si enim terra potitur, ibi magnum honorem habebitis, sed si eam perdat, omnes detrimentum capietis(?)'. 'Raimunde', inquit comes, 'istis baronibus confidite, [3880] mala et 35 bona et gaudia et laborem una cum eis perferetis. Barones Avinionenses omni tempore amabitis et amorem et opes largiter eis dabit, nam, si Provincia potiemini, [nonnisi] eorum auxilio eam expugnabit. [3885] Massiliensibus magnas grales agetis et bonis et possessionibus eos remuneremini, ea quae vobis offerunt bona voluntate accipietis et auxilium habebitis

1216. Montelhs et en Lambert de Limos², totz aquelz son vengutz am totas lors gens, losquals eran gens valentas et arditz. Et d'autra part son vengutz devers Marcelha, Deliba³, Peyralada una granda armada et 40 companya ben en ponh. Item d'autre cartie son vengutz una altra granda companya de gens ben armatz et montatz, la ont era ung apelat Guy de Cabalhos et Guilhelm Arnould de Dye^b, loqual era ung gran ric home et valen, et Bernard de Mureus^c et Guyrauld Azemar, Ramond de Montalba et en Dragonet le pros et n'Alciard d'Uzest^d et Bertrand Porcelet et Pons de Mondrago et Rigauld de Cayro et Pons de Sainct Just, totz aquestes son vengutz per donar secors aldit conte Ramon et a son filh le conte jove. 45

v. 3867
-3912.

Or dis l'istoria, que dementres que lodit conte Ramon besonhava ainsí que dit es dessus, lo conte de Montfort³ ne dormia pas de son cartie, mas prenya vilas et castels, plassas tantas, que luy en venian davan ny trobava, las unas metia per terra, las autras ransonava, que gran pietat era de ho vezer⁴. Et adonc le dit conte Ramon a ausit tot so que le dit conte de Montfort fasia, dont es estat grandamen marrit, corrossat et mal content, sens ne far alcun semblant. Et adonc a assemblat tout son conseilh et a lor dit et declarat, que el 50 s'en vol anar en Spanha per aver alcun secors de gens. 'Et mon filh demorara ayssi am vos autres, alqual demorares ajudar^e conseilh et secors, se mestier es; et si degun vos ve assalhyr, que vos deffendas ben et

a) sic codd. et edd. pro La Ilha (v. 3854). b) A. Daudye 1; A. Damdye Cat.; d'Andie ed. Tol. c) Murens edd. d) Diffest 1; Matieud de Fesc Vaiss.; Malvernod de Fesc ed. Tol. e) l. devetz ajuda, c. Tobl.

1) Nobilis Massiliensis; cf. v. 4470. 2) Omnes dux hunc significatum esse falso opinatus. Meyer 55 huc usque enumerati sunt hostes, non socii comitis Raimundi; carmen v. 3848-3851. 3) Quae minis propter hunc locum interpretis lacuna statuenda sit, sed optimo iure hoc negari credo. 4) Verba poetae suo more auxit interpret.

E lor de Tharasco totz temps obeziretz

3890 De donar e d'atendre e fort be los ametz,
Que, si cobratz Belcaire, ab lor lo cobraretz.
E al pe de la rocha¹ estara lo navetz,
Que, si lor toletz l'aiga, destrenher los poiretz^a;

a) poiret c.

E no i remanga murs ni porta ni paretz;
3895 E sis cujan defendre, que totz los debriretz,
E per grat o per forsa verament los prendretz'.
E li baro respondo: 'En so no falhiretz'.
'Senher', ditz lo coms joves, 'pos en Espanha iretz,
Als comtes e als reis vostres dreitz monstraretz,

3900 Que pezar lor deura lo vostre dezeretz;
E de la cort de Roma forment vos clamaretz^b,
Que nous val Dieus ni fes ni cauzimens ni leitz.
De tot can que fassatz ni d'aiso que diiretz
Me trametetz mesatge e so que pessaretz;

b) clamaret c.

3905 Dreitament a Tholosa mesatge trametretz,
Que per vos e per mi sospiran mantas vetz.
Car els son tant prohome, c'anquer los cobraretz,
E totz vostres dampnatges ab lor restauraretz'.
'Ramon', so ditz lo coms, 'oimais conoicheretz,

3910 Quius vol be o quius ama, e veirem que faretz'.
E lo coms pren comjat e va s'en a espleitz
Dreitament en la^c Espanha als grans cautz e als freitz. c) forte delendum M.
El coms joves tramet cartas e sageletz,
Que tuit siei amics vengan celadament e quetz

3915 Al seti de Belcaire.

156.

Ayçi intret
a Belcayre
le comte.

Al seti de Belcaire venc lo coms naturals
Per meg la Condamina² dretamens als portals.
Ab cosselh de la vila de totz les plus leials
Li^c lhiureron las portas elh renderon las claus.

c) Le c.

3920 E demena gran joia ab sos amics corals.

quod Anselmetus fortiter vobis feret, Tarasconensibus omni tempore obsequamini [3890] donando et colendo et optime eos
35 amatis, nam, si Belliquadrum capietis, eorum auxilio capietis. Ad radices rupis naves applicentur, nam, si eis aquam [Rhodani]
tollitis, constringere eos poteritis. Ne ibi murus vel porta vel paries remaneat; [3895] et si se defendere conantur, omnes
eos contundatis, et gratia aut vi certe eos capietis'. Et barones responderunt: 'Haec vos non fallent'. 'Domine', inquit comes
iuvenis, 'cum in Hispaniam profisciscamini, comitibus et regibus iura vestra demonstrabitis, [3900] ut eiectionem vestram
moleste ferant, et de curia Romana graviter conqueremini, cum nec Deus nec fides nec iustitia nec lex vos iuvent. Omnia
40 quae facietis et dicetis et quae intendetis, mihi nuncietis, [3905] recta via [etiam] Tolosam nuncium transmittatis, cum propter
vos et propter me saepe gemant. Nam tam strenui viri sunt, ut eos quandoque recuperaturi et eorum auxilio omnia detrimenta
vestra reparaturi sitis'. 'Raimunde', inquit comes, 'nunc cognoscetis, [3910] quis vobis faveat et quis vos amet, et videbimus
quid faciat'. Et comes vale dixit et cito recta via in Hispaniam profectus est magno ardore vel frigore [ingruente]. Comes
iuvenis chartas et epistolas dimisit, ut omnes amici ipsius occulte et tacite conveniant [3915] ad obsidionem Belliquadri.
45 156. Ad obsidionem Belliquadri venit comes legitimus per mediam Condaminam recta via ad portas. Consilio probissi-
morum virorum civilatis ei portas tradiderunt et claves reddiderunt. [3920] Et magno gaudio commotus est cum amicis

valentamen'. Quant ledit conte Ramon a agut ainsin parlat a totas sas gens, a sonat et tirat son filh a 1216.
part et a ly dit et demostrat, com el s'en va en Espanha, et qu'el ly lascia la garda et la carga de^a
tot le pays et sas gens; et que la ou quant el voldria far alcuna causa, qu'el no fassa res ses le con-
50 seilh dez senhors et baros que an el son et seran, et que totalamen per lor conselh se governe et
fassa; car ainsí vol que sia faict et dit. Et a pres congiet de sasditas gens, et son camy a pres per
tirar en Espanha. Losquals senhors et baros et totz en general ly an promes de ben et loyalmen servir
et^b de conselhar son dit filh et de ly ajudar envers totz et contra totz sans point falhir.

Et quant ledit conte Ramon s'en es estat anat, es vengut ung messatge aldit conte jove en Avinho, la
55 ont era per alleras am tota sa gen; loqual messatge era trametut per los abitans de Belcayre al conte jove.
Loqual messatge es vengut^c dire et denunciar, com la vila de Belcayre era deliberada de se dona a el, si

a) et Mol. b) et de des. 1. c) per ly add Vaiss., ed. Tol.

1) In qua castrum Belliquadrense situm erat. M. 2) Sic hodieque regio quaedam occidentalis Belli-
quadri vocatur; cf. Eyssette, 'Hist. de Beaucaire' II, p. 253. M.

1216.

El poble d'Avinho venc per Rozer ab naus;
De Tharasco ichiron e coron als estraus,
E tuit passero l'aiga e intrero els caus^{a.1};
Per mieg la vila cridan: 'Nostre senhor coraus

a) claus vel vaus emendandum
proponit M.; sed camps
hist. Tol.

3925 Intra per mieg la vila el gautz esperitaus,
C'oimais no i remandra ni Frances ni Barraus'.

5

2

160.

3

4145 El coms de Montfort manda los seus baros dictans,
Per que vol cosselh pendre, car l'es cregutz afans.
E foron ab lui trenta dins un verger fulhans.
E lo coms se razona e aforma sos guans,

10

*suis animosis. Populus Avinionensis navibus per Rhodanum venit. Tarascone cives egressi sunt et concurrerunt actutum(?) 15
et omnes aquam transierunt et intraverunt fossata(?), [3925] per mediam civitatem clamaverunt: 'Dominus noster animosus
mediam civitatem ingressus est et gaudium maximum, nec iam enim ibi remanebit Francicus nec Barrensis'.*

160. [4145] Comes Montis-fortis barones suos disertos convocat, eos consulturus, nam labores ei super-
crescebant. Et cum eo triginta in horto frondoso erant. Et comes exponit negotia sua — et digitalia exiit — et nobilia,

1216. ly plasia de los prendre et recebre et venir devers els ho de y trametre home per el, per veny prendre la possessieu d'aquela, non obstant que las gens del conte de Montfort tenguessan lo castel d'aquela, 20 elz ly rendrian la vila. Quant ledit conte jove a ausit et entendut lo voler et offra delsdits de Belcayre, a apelat son conseilh per saber et veser, quala responsa devia far sus aysso. Et adonc que a agut le conseilh de sasditas gens, ledit conte jove a faict responsa aldit messatgier, que s'en torne devers lesdits de Belcayre et qu'el diga als senhors et habitants d'aquela, que los remercy grandamen de lor bon vole, et que d'ayssi a tres jorns el les ira veser sens point de faulta. Aguda faicta la responsa, 25 lo messatgie s'en es retornat devers losdits de Belcayre et sa resposta lor a faicta, dont totz son estatz grandamen jouyoses et ben conteps, quant an ausit dire, que lor senhor natural les devya venir prendre et recebre; et adonc se son preparatz cascun en son endrech per lo recebre de son poder⁵. Et adonc ledit conte jove a faict prepara et aprestar sas gens le plus breu^a que a pogut, et an bela orde- nansa que y a per intrar en batalha deldit Avinhon es partit; a banyeras et estandars estendutz et desple- 30 gatz al ven, se son metutz a camy, et drect aldit Belcayre es vengut et arribat. Et quand los deldit Belcayre an saubut et vist, que ledit conte jove venya en tal trionfe et companya, devers el^b se son metutz en poing la pluspart d'aquelz de la villa et a l'endavan son anatz et salitz; laquala causa era una molt bela causa a veser. Et adonc que son estatz devers ledit conte jove, l'an ressaubut am tota honor et joya, et las claus de ladita vila ly an bayladas et presentadas en signe de senhoria, lasqualas ledit 35 conte jove a ressaubudas, les remercian grandamen de lor bon vole. Et adonc devers ladita vila son anatz et tornatz, la ont grandamen et honorablamen son estatz ressaubutz de totz, autant grandz que petitz, et aysso en cridan: 'Viva Tholosa, Avinhon, Belcayre!' Per laqual causa los del castel, losqualz eran per lo conte de Montfort, son estatz grandamen esbaitz. Et quant ledit conte jove es estat intrat et repayrat dins lodit Belcayre, es vengut a son secors ung grand tast de gen allong del Rose a forsa de 40 vaysels, losquals venian devers Tarasco, et aysso en cridan: 'Viva Tholosa, Belcayre, Tarasco!' Losquals son intratz per los camps deldit Belcayre, et adonc s'es allogiat cascun en son endreict lo melhor que an pogut.

v. 3913
— 3927.

v. 4145
— 4193.

35. Et adonc, quant ledit conte de Montfort a vist, que no podia far ainsi que volya, a apelat dins son pabalho ben trenta homes dels plus aparens que fossan en sa companya; alsquals a 45

a) ben Vaiss., ed. Tbl. b) c. devers els, se s. m. Vaiss., ed. Tol.

1) Etiam Volobricenses, quos Petr. Sarn. c. 83. affert, postea inter eos qui cum Raimundo venerunt, commemorantur v. 4017 sqq.:

*E an pres lor cosselh que fassan^a lo bosso
Per lo capdolh combatre e traire a^b cels que i so
E quel dono per garda an Gui de Cavalho
E a lor de Volobregua que so lial e bo;*

et v. 4046 sq.:

*E escridan: 'Toloza! Belcaire e Avinho!
Volobrega! Eldessa! Malausenna! Caro!'*

2) Amplissimam narrationem obsidionis castri Belliquadrensis, quod a militibus Simonis tenebatur, per Provinciales, et obsidionis oppidi per Simonem de

Monte-forti omisimus, quoniam Belliquadrum iam in regno Franciae situm erat (cf. Petr. Sarn. c. 83), excerptes pauca quae ad rem nostram facere videbantur. Monemus tamen, in omissis permultos 50 nobiles Provinciae et Valentiniensis territorii inter socios Raimundi commemorari. 3) Audito Raimundum Belliquadrum intrasse et castrum a militibus ipsius obtentum oppugnare, Simon eo perrexerat et civitatem obsedit, quae in omissis narrantur. 4) Secun- 55 dum coniecturam (caus) Meyeri. 5) Praecedentia omnia in carmine non leguntur; nescio num ab interprete ficta sint.

a) fassa c. b) deest c.

60

E fo gentils e savis e adreitz e prezans:

4150 'Senhors, a totz vos autres e a Dieu son clamans

Dels baros de la terra que so fals e truans.

Totz lo cors me sospira e m'es greus e pezans,

Car aisim dezereta us tozetz de quinze ans.

Ses poder e ses forsa e ses aver donans

4155 M'a gitat de Proensa e m'es tant contrastans¹.

E sobre tot dei estre fortment meravilhans,

Pos glieiza la m'autreja e los meos auribans,

Car me cridan 'Tholoza'! al ferir e al lans.

Ez eu fas de la glieiza los faitz els ditz els mans.

4160 E car el es pecaire, ez eu soi mersejans,

Fas me grans maravilhas, co vol Dieus so enans'.

Primeiramen dels autres li respondet n'Alans:

'Senher coms, lo tieus ditz e l'orgolhs el bobans

Nos fara sai remandre de totz bes desirans,

4165 Car enans seretz velhs e canutz e ferrans,

Que mais aiatz la vila, la tor ni los ambans.

Et a mi ez als autres es vejaire e semblans,

Que Jhesu Cristz no volha que mais cregua l'engans.

Pero, sil coms es joves ni tozetz ni efans,

4170 E es de^a bona natura e bos e bels e grans

a) do c.

E a poder e forsa e de bos amparans,

Quens destrui ens abaicha ens amermals balans;

E es ben de lhinatge ques milhor e s'enans,

Qu'en Richartz fo sos oncles e sos parens B^b

4175 Qui quel fassa pecaire, eu dic, qu'el es enfans,

b) litteram non satis distinguendam in c. esse et forte legendum B (Bertrans), monet M.; sed in interpretis Tolosan; codice R extitisse apparet, cum hic Rollant scripserit.

30 et prudens et sollers et laude dignus fuit: [4150] 'Domini, vobis omnibus et Deo conqueror de baronibus terrae, qui fallaces et viles sunt. Imo pectore gemo, et mihi grave et molestum est, quod puerulus quindecim annorum sic me spoliatur. Sine potentia, sine vi, sine pecunia largienda [4155] me ex Provincia eiecit et mihi tam fortiter resistit. Et super haec omnia valde miror, quod, cum ecclesia mihi [Tolosam] et vexillum aureum meum tradiderit, mihi inclament 'Tolosa'! in pugnando et concursu. Et negotia et dicta et mandata ecclesiae facio. [4160] Et quia ille peccator est et ego bene meritus, valde miror, quod Deus eius proventum velit'. Primus ceterorum Alanus ei respondit: 'Domine comes, dicta tua et superbia et magnificentia nos hic remanere facient omnibus bonis carentes, [4165] nam senescetis et canescetis, antequam oppidum capiat, turrem et valla. Et mihi ceterisque videtur et probabile est, Iesum Christum nolle, ut fallacia magis crescat. Porro, si comes iuvenis et adolescens et puer est, [4170] bonae quoque indolis est et bonus et pulcher et magnus, et potentiam et vim et bonos defensores habet, ut nos perdat et deprimat et aequilibrium diminuat; et certe ex stirpe [ortus] est quae proficiat et augetur, 40 nam Richardus [rex Angliae] fuit avunculus eius et cognatus eius B [4175] Eum qui hunc peccatorem dicat, puerilem

dit et demostrat, com el es fort malcontent, quant en tal forma ung enfant de quinze ans ly a ostat la 1216. Proensa, Avinhon, Tarasco et Belcayre, et d'autra part ly te ses homes assetiatz et enclauses dins ledit castel de Belcayre, losquals no pot aver ny lor dona secours. 'Per laqual causa cascun de vos se deu ben deliberar de venjar aquel otratge, vist que [nos^a] batalham per la gleysa et dreit d'aquela, per la- 45 qual causa cascun y deu enplegar son corps et vida'. Adonc ly a respondut ung fort sage et valen home, apelat per son nom n' Alatz^b: 'Senhor conte, sapias, que ton malvat coratge et d'autra part ta malvada querela nos fara ayssi trastotz mory. Car tu podes tene segur, que, avan que tu no cobraras Belcayre ny may tas gens que dins lo castel son, seras vielh et caduc; car Dieu no vol pas sostenir deguna malvastat ny deceptieu. Car ben te dic, senhor, que encaras que lo conte jove sia enfant de 50 quinze ans, que el es be per te contrastar et sas terras recobrar; car el a bon conseilh et bon secors, et ainsí, coma sabes, es de granda parentat, que no lo laissaran point deseretar. Car, senhor, tu sabes ben, que nebot es del rey de Fransa, d'aquel d'Anglaterra² et aussi es cozy de Ricard de Normandia³, de Rollant⁴ et autres, que no lo laissaran pas deseretar. Et per so, senhor, que tu demandas conseilh,

a) deest 1. b) sic emend. Mol.; non Valatz 1. 2, et sic semper; n'Alans Carmen.

55 1) Similia Simon § 162, v. 4300. loquitur:

Com yeu soi de Proensa issitz desheretatz

E vei estar mos homes perdutz e perilhatz etc.

2) Sic v. 3176.

3) Rex Angliae in carmine v. 4174.

intelligitur. 4) Cf. supra n. b.

1216.

Que senas a gitadas a tot lo primer lans.
E pos cosselh demandas, non es dreit quel soans:
Tramet li dos mesatges que sian ben parlans,
Qu'el te renda tos omes e totz los alferans.

- 4180 E car nols potz socorre, s'aran^a perdias tans, a) si aran c. 5
Grans seria la onta el^b dampnatges el^b dans. b) els c.
E s'il les te vol rendre, que li digas elh mans,
Quelh laissaras Proensa, que mais no lalh demans,
C'ap tota l'autra terra potz estre be anans'.
- 4185 'N'Ala, lo^c meus coratges es en aiso doptans, c) los edd. 10
Quel cosselhs no seria adreitz ni ben estans.
En abans n'er sagnens lo meus pung el teus^d brans, d) seus Faur. et susp. M.,
Que de mal ni de be sia am mi acordans. sed lectio codicis vera
Car si m'auci mos omes, eu l'en ai mort dos tans, videtur.
- 4190 E si los pren per forsa, non dei estre blasmans. 15
Car aisim valha Dieus ni m'ajut sent Johans,
Qu'eu enans estaria en est seti set ans,
Tro qu'ieu aia la vila en fassa mos talans'.

.¹

162.

- E dedins e defora es lo brutles levatz, 20
C'al socors de la vila venon las poestatz;
4390 R[amons] de Montalba², qu'es adreg e preztatz,
En Isoartz^e de Dia mot gent acompanhatz, e) Iscartz c.
W[illems] de Belafar garnitz e acesmatz^f, f) aceimatz c. 25

esse iudico, cum ille primo iactu [tesserarum] sex emiserit. Et cum [a nobis] consilium petieris, non iustum est, ut id repudies: Transmille ei [sc. Raimundo iuveni] duos legatos bene disertos, ut tibi homines tuos [in castro Belliquadrensi inclusos] et omnes equos reddat. [4180] Et cum eis auxiliari non possis, si tantos perderes, magna foret ignominia magnumque detrimentum et damnum. Et si eos tibi reddere vult, ei dicas et mandes, te ei Provinciam concessurum neque unquam ab eo repetiturum esse, nam tota reliqua terra [potito] tibi bene esse potest'. [4185] 'Alane', [inquit Simon comes], 'animus meus de hoc dubius est, num hoc consilium idoneum et opportunum sit. Manus mea et gladius tuus sanguinei erunt, antequam [comes iuvenis] malo vel bono modo mecum pactus sit. Nam si homines meos occidit, ego suorum duplum numerum interfeci, [4190] et si eos vi capit, non reprehendi debeo. Nam ita mihi Deus propitius sit et sanctus Iohannes me adiuvet, ut in hac obsidione septem annis persistam, donec oppidum capiam et ex voluntate mea ibi agam.

162. Intra et extra [oppidum Belliquadri] rumor sublatus est, in auxilium oppidi venire [hos] 35 potentes: [4390] Raimundus de Monte-Albano, qui sollers et celebris est, Isoardus de Dia cum nobili comitatu, Willelmus de

1216. ieu lo te voly donar segon mon avis; loqual conseilh es, que tot incontinen trametas de tos homes dels plus aparens devers lodit conte jove, que sia son plaser de te rendre totz tos homes, que te te assetiatz dins lodit castel, a vidas salvas et lors bagas et arnes, et que, si aysso vol fa, tu ly laissaras estar Provensa, Tarasco, Avinho, Belcayre, ses jamay y demandar res plus. Et sapias, senhor, que, si tu no 40 fas en aquesta faisso et manyera, jamays tos homes no recobraras, que sera ung grand pecat, si ainsi los laissas perdre'. Et quant lodit n'Alatz [a^a] agut dit, lo conte de Montfort ly respondet: 'Senhor n'Alatz, mal me conseilhatz, se m'es aviz, car davan que ieu fessa coma dises, plus leu me laissaria ostar ung membre del corps l'ung apres l'autre; ains demorare plustost aqueste sept ans en lo sety'.
- v. 4388 Et dementre que tot so dessus se fasia, ainsi que dit es, venguet ung grand secors aldit conte jove, so 45
- 4475. es ung apelat Ramond de Montalba et Sicard de Dia^b, Guilhem de Belafar, Peyre Bonayze, Peyre Lanbet et Guyo de Galabert. Trastotz aquestes, cascun per son endrect, an menada una bela companya de gen ben armada et montada, et dins ladita vila de Belcayre son intratz am grand bruyt, que an faict a lor

a) deest 1 saepius. b) d'Aydia codd. et edd.

1) In descriptione proeliorum inter Provinciales et Montfortenses commissorum mentio fit laminarum Coloniensium et cassidum Papiensium:

v. 4264: *Mas li bran de Colonha e l'acer rebulhit;*

v. 5015: *Nom toldrai mon ausberc ni l'elme Pabies,*
ait Simon de Monte-forti; et

v. 8003: *E veston los ausbercs, els elmes Pabies;*

v. 1215: *E tant bon colp ferit sus elmes de Pabia.*

Et in narratione obsidionis castri Marmandensis similiter v. 8969 sq.:

Que dedins e defora an tans colps datz e pres 50
Dels brans e de las massas, dels talhans Colonhes
(talhans sunt gladii acuti a verbo talhar, tailler). —
Iohannes de Joinville dicit de Ludovico IX. rege in
Aegypto pugnante § 228: Car il paroît desur toute
sa gent des les epaules en amont, un heaume dorei 55
en son chief, une espee d'Alemaingne en sa main.

2) Cf. v. 3859, supra p. 421.

Cotinhac¹, P[eir] Bonassa e dels autres assatz,
En Peire de Lambesc² mot be acompanhatz,
4395 En Guiguo de Galbert i son ab joi intratz
Per defendre la vila.

1216.

163.

Per defendre la vila vengon mot valedor,
E per lor dins combatre aital^a combatedor,
4399 Cui no platz ni agrada^b e volgren estre alhor.

a) li tal c.

b) agradra c.

E aquels del capdolh eisson al mirador,
4455 Al comte de Montfort mostreron de la tor
Una senheira negra al semblant de dolor.
Per totas las albergas cridon li trompador,
Que tuit prengan las armas, li majer el menor,
E garniscan lors cors e caval milsoldor,
4460 Per so qu'ilh de Maselha venon ab gran baudor.
Per mei l'aiga de Rozer cantan li remador.
El primer cap denant so li governador,
Que atempran las velas e lh'arquier el nautor.
E li corn e las trompas els cimbol elh tabor
4465 Fan retindir e braire la ribeira e l'albor.
Li escutz e las lansas e la onda qui cor
E l'azurs el vermelhs el vert am la blancor
E l'aur fis e l'argens mesclan^c la resplendor
Del solelh e de l'aiga, que partig la brumor.

c) mescl'am susp. M.

4470 E n'Anselmetz³ per terra e sei cavalgador
Cavalgan ab gran joia ab la clara lugor,
Ab sos cavals cubertz e denant l'auriflor.
De totas partz escriidan 'Toloza'! li milhor
Per l'ontrat fil del comte, que cobra^d sa honor,
4475 E intran a Belcaire.

d) recobra c.

168.

Lo coms per cosselh penre s'es tiratz a un estrem

35 *Bello-Afari armatus et apparatu instructus, Quintiniacum, Petrus Bonassa et satis aliorum, Petrus de Lambesco cum optimo comitatu, [4395] Guigo de Galberto cum gaudio ingressi sunt oppidum defensuri.*

163. *Oppidum [Belliquadrum] defensuri venerunt multi auxiliares, et eos qui intus erant [partem comitis Tolosani?] oppugnaturi tales bellatores, quibus hoc displicebat et molestum erat et qui alibi esse malebant. . . . Illi munitionis [homines Simonis qui in castro Belliquadrensi erant] pinnam ascenderunt, [4455] de turri comiti Montis-fortis nigrum vexillum ostenderunt, quod doloris signo esset⁴. Per omnia hospitia tubicines clamant, ut omnes arma sumant, vetuli et iuvenes, et se ipsos et equos [pretiosos] mille solidorum arment, [4460] propterea quod Massilienses adveniunt cum magna audacia. Per mediam aquam Rhodani remiges cantant. Primo loco praesunt gubernatores, qui vela et sagittarios et nautas dirigunt. Cornua et tubae et cymbala et tympanistae [4465] ripas [Rhodani] prima luce resonare et strepere faciunt. Scula et lanceae et unda fluctuans et caesius, roseus, viridis colores cum candore et aurum purum et argentum miscentur cum splendore solis et aquae, cum nebula surrexisset. [4470] Anselmetus et equites sui terra equitant cum magno gaudio die illucescente, equis suis stragulis tectis et praecone vexillo aureo. Omnibus partibus optimi exclamant 'Tolosa!' propter honoratum filium comitis, qui terram suam recuperat, [4475] et Belliquadrum ingrediuntur.*

168. [4728] *Comes [Simon] consilium petiturus in locum reconditum se recepit et dixit et exposuit et suspiravit et*

intrada, talamen que, quant los que eran dins lodit castel assetiatz an vist venir tant de secors, son 1216.
50 se esbaitz; et adonc an metut ung drap negre a la pointa de una lansa et sus una tor auta l'an
metuda, en demonstren a lor senhor, que no se poden plus tener et deffendre. Et ainsin que le conte
de Montfort regardava sos homes, losquals eran assetiatz, a vist venir al long del Roze una grand quantita
de vayssels totz ples de monde et de chavals, menant le plus grand bruit que jamais home aguessa vist
ne ausit; losquals venian devers Marcelha per donar secors aldit conte jove, filh deldit conte Ramon. . . .⁵
55 Et adonc que lodit conte de Montfort es estat retirat⁶ et [a] aguda vista sa granda perda de gens,

1) Cotignac (dép. Var, arr. Brignolles). M. 2) Dép. pres quae de Provincia et civitatibus imperii dicta Bouches du Rhône. 3) Cf. supra v. 3888. 4) Videntur; quare haec exclusimus. Pro quibus sequentia scilicet auxilia Raimundo comiti advenientia. recepimus. 6) Assultu ab obsessis repulso.
5) In iis quae v. 4728—4785. reddunt omisit inter-

1216.

4729 E dicta e razona e sospira e gem.

4741 'Senher', so dit n' Folcaus², 'entendet que diirem:

A la meridiana, cant nos conoisserem,

Que ilh dedins repauson, e nos nos armarem,

Al portal de la Lissa³ tuit essem salhirem,

En tantas de maneiras los esperonarem,

4760 Entro que ilh nos feiran, e nos los ferirem.

E tal crit e tal noiza e tal chaple tenrem,

Que tuit cel de la vila vindran a cel estrem;

E e mieja la coita las regnas virarem,

E nos el nostr' agait a la porta irem;

4765 E si la trobam sola, ab lor nos n'intrarem.

E cant dins en la vila nos entremesclarem,

Dels brans e de las massas tal chaplamen tindrem,

Que totz nos auciran o totz los aucirem.

E si 'n aiso falhiam, no i ha vela ni rem,

4770 Tro que tota Proensa e Belcaire laissez,

O per cobrar los nostres ab lor nos acordem'.

'En Folcautz', ditz lo coms, 'enaisi o farem,

E si en aiso falhiam, — so que no i falhirem —,

Tot dreit al comte jove messatge trametrem,

4775 Que los baros nos renda, e apres nos n'irem.

E si non o fazia, tant de l'aver darem

A totz los seus ministres, perque los decebrem.

En aquesta maneira los baros cobrarem

E totz nostres dampnatges apres restaurarem.

4780 Dreitament a Tolosa sempre cavalgarem

E l'aver que lai sia cominalment partrem;

E per cel^a que remanha, los ostatges trairem. a) cels que remanhan susp. M.

E ab la manentia en Proensa vindrem,

gemuit. [4741] 'Domine', inquit Folco, 'audite quae dicam: [4756] Meridie, cum cognoverimus eos qui intus sunt conquiescere, nos armemus, in portam Liciae omnes simul irruamus. Tali modo eos incitemus, [4760] ut contra nos dimicent, et nos contra eos dimicabimus. Et tantum clamorem et vociferatum et certamen faciamus, ut omnes oppi- 35 dani ad hunc remotum locum concurrant; et in medio tumultu frena vertamus, et nos et insidiae nostrae ad [aliam]⁴ portam curramus, [4765] et si eam relictam reperimus, cum eis intrabimus. Et cum intra oppidum eis intermixti erimus, gladiis et clavis tantam caedem perpetremus, ut omnes occidamus vel eos omnes occidamus. Et si hoc praeter spem evenit, iam non velum nec remus [i. e. nullum auxilium] superest, [4770] ne omnem Provinciam et Belliquadrum deseramus aut nostratum liberandorum causa cum eis paciscamur'. 'Folco', inquit comes, 'hoc faciemus, et si hoc praeter spem evenit — ut 40 non eveniet —, prolinus nuncium ad comitem iuvenem mitemus, [4775] ut barones [in castro Belliquadrensi inclusos] nobis reddat, et deinde abscedemus. Et si hoc non faciat, tantam pecuniam omnibus officialibus eius dabimus, ut eos corrumpamus. Et hoc modo barones recipiemus, et postea omnia detrimenta nostra reparabimus. [4780] Recta via Tolosam statim equitabimus et opes quae ibi sint [inter nos] communiter partiemur; et pro eo quod remanet obsides imperabimus.

1216. es estat fort malenconyos et corrossat; et adonc a assemblat son conselh per veser, que devia far, vist 45 son grand maleur, et que a son entreprise avia falhit, et que avia perduda sa gen, speciallamente de la melhora; car avia perdutz los cent cavalies que avian faictz enboscar⁵. Adonc ly a respondut et dit sondit frayre⁶: 'Ieu no vesi autre remedy, mes que vos trametas devers l'odit conte jove, que, si el vos vol rendre vestres homes, que el te assetiatz, que vos ly laissares Provensa, Avinho, Tarasco et Belcayre. Et adonc, si vostras gens vos vol rendre, vos levares vostre sety et direct aldit Tholosa von 50 ires, et tout quant que y poyres troba que ho prengas sans y laisser causa que sia, et aysso per aver gen per vos donar secors. Et adonc poyres veny per desa et poyres recobra tot lo pays que l'odit conte

1) Oratio Simonis omissa est. 2) de Berzi. 3) Castro subiecta, versus septentrionem sita erat; cf. Eyssette, 'Hist. de Beaucaire' II, p. 205. M. 4) Hoc verbum ex sententia loci supplendum est; ad portam Vineae versus orientem et meridiem sitam opinatur M. 5) Ut in omissis narratur. 6) Guido. In carmine

v. 4931—4936. Guido pauca verba loquitur et multo ab his recedentia. Auctor Tolosanus v. 4771 sqq. male intellexisse et ideo pro comite (v. 4771) fratrem 55 comitis posuisse videtur. Nam eadem et eodem ordine ac ibi Simon hic Guido loquitur.

Avinho e Maselha e Tarasco pendrem
4785 E cobrarem Belcaire¹.

1216.

170.

Ab tant veus un messatge, que venc viassamens
Tot dreit al trap del comte, e ditz iradamens:
'Senher coms de Montfort, lo vostre afortimens
4940 E la vostra maleza el vostre ardimens
E la vostra valensa es non res e niens:
Vos perdetz vostres omes enaisi mortalmens,
Que l'esperitz e l'arma lor es sus en las dens.
Eu eissi del castel, es es tals l'espavens,
4945 E^a quim dava Alamanha e que i fos totz l'argens, a) Que *corrigendum pro-*
Eu lai no remandria, tant es grans lo turmens. *ponit M.*
Passat a tres semanas^b, qu'ieu vos sai veramens, b) *sēmanas c.*
Quels es falhida l'aiga e lo vis el fromens.
Tal paor ai aguda, sim valha Dieus ni sens,
4950 Que totz lo cors me trembla em martelan las dens'.
E cant lo coms l'enten, iratz e fel e tents,
Ab cosselh de sos omes e ab lor mandamens
A tramessas sas letras laïns celadamens
An Dragonet, qu'es savis e pervis e sabens,
4955 Que parle ab lo comte: qu'el li fara covens,
Ques partira del seti sempre viassamens,
Si el li ret sos omes, que us non sia mens.

Et cum his dicitis in Provinciam revertemur, Avinionem et Massiliam et Tarasconem capiemus et Belliquadrum recuperabimus.

170. Interim ecce! nuncius venit velociter recta via ad tentorium comitis et dicit triste: 'Domine comes de Monte-forti, rigor vester [4940] et furor et temeritas vestra et virtus pro nihilo et annihilati sunt. Perditis homines vestros tali pernicie, ut spiritus et anima eorum iam inter dentes sint. Ex castello [Belliquadrensi] effugi, et talis est ibi tremor, [4945] ut, [etiam] si quis mihi daret Alemanniam et omnem pecuniam quae ibi est, ibi non remanerem, tam magna est calamitas. Abhinc tres septimanas — verum vobis dico — aqua et vinum et frumentum eis defecerunt. Talis pavor me occupavit, ita me Deus et sancti adiuvant! [4950] ut omnibus artibus contremiscam et dentes collisi crepitent'. Cum comes hoc audiret, iratus et furibundus et visu rubore suffuso, consilio hominum suorum et eorum assensu secreto litteras suas intro [in oppidum Belliquadri] transmisit ad Dragonetum, qui prudens et perspicax et sapiens est, [4955] ut cum comite [Raimundo iuveni] colloquatur; quod ipse [Simon] ei se obligabit, ut statim obsidione soluta cito abscedat, si ille ipsi homines

jove vos te, so es Provensa, Marcelha, Avinho, Tarasco et Belcayre, et totz aquelz que vos son estat 1216.
traydos ny lodit conte jove an metut dins lodit Belcayre adonc poyres far penjar et stranglar'.

Et ainsi que tenian lodit conseil³, es vengut et arribat ung d'aquelz que eran dins lodit castel v. 4937
40 enbaratz, loqual era escapat per qualque manera; loqual a dit et demostrat aldit conte de Montfort, —4964.
com los que eran dins lodit castel 'te manden, qu'els no poden plus tener ny enparar. Car tres jorns⁴
a que no an manjat causa que sia; car no an pa ny carn, car an manjat totz lors chavals, car ung
sol no ne an laissat que no lo ajen minjat; losquals son may mortz que vieus, car amen may
morir de fam que rendre la plassa ses ton voler. Car no a pas enquera una hora, que ieu ne soy
45 salhit, et qui me donaria aras tot lo monde, ieu no voldria pas estre dedins'. Et adonc que ledit conte
et son conseil an ausit so que le dessus lor a dit et contat, ne y a agut home que no aja sospirat.

1) Similia loquentem poeta saepius Simonem facit, ut Belliquadrum, serram Provinciae, perditum gravissime tulisse videatur. Obsidione soluta, Tolosam reversus comes dicit v. 5041 sqq.:

*E l'avens e la plata [Tolosanorum] er al nostre promes,
Tro be siam cregut de poder et d'avens
Per tornar en Proensa.*

55 § 172. Nos irem en Proensa can aurem aver pro;
v. 5047. Pos [Tolosa] elam tol Proensa, cobrarai la del so.

v. 5058. De l'aver qu'en aurei ai aital sospeiso,
Qu'en cobrarei Belcaire e n'aurei Avinho.

Alio loco Folco episcopus Tolosanus Simoni dicit v. 5431 sqq.:

*'Proensa e Catalonha e Gasconha pendretz
E cobraretz Belcaire.*

*E cobraretz Belcaire, so sapchatz verament!
Ditz lo coms de Montfort: 'Eu prendrei venjament
Dels baros de Proensa e del meu auniment'.*

2) Impetu Simonis a Provincialibus repulso, militibus eius ad tentoria reversis, comes infortunium suum queritur. Tunc haec sequuntur. 3) Quae in carmine in duobus consiliis dicta referuntur hic in unum contraxit. 4) *semanas* Carmen.

1216.

En Dragonet, qu'es pros e adreitz e valens,
 A tant parlat defora e tant parlat dedens,
 4960 Quel coms de Montfort cobra los baros solamens;
 E lo coms de Tholosa retenc enteiramens
 Los cavals els arnes e totz los garnimens.
 E cant lo jorns repaira el solelhs es luzens,
 Lo coms se part del seti.

171.

Lo coms de Montfort s'arma e li autre Frances.
 Lor batalhas rengadas cavalgon demanes
 Dreitament vas Tholosa per los bels camis ples¹.
 'Baro', so ditz lo coms, 'o vos plassa o vos pes,
 5005 Desgarnitz o garnitz o en lonc o en tes,
 Intrarei en la viala e verei ben qui es^a.
 Car aquesta vegada m'avetz a tort comes.
 Vos m'avetz tout Belcaire, per so car no l'ai pres,
 Veneisi e Proensa e tot Valentines,
 5010 Que mais de vint mesatjes n'ai agut en un mes,
 Que contra mi vos eratz de sacrament empres,

ipsius reddit, ut nullus desit. Et Dragonetus, qui strenuus et sollers et egregius est, ita [cum eis qui] foris et intus [erant] collocutus est, [4960] ut comes de Monte-forti barones solos reciperet, et comes Tolosanus equos et arma et omnem apparatus omnino retineret. Et cum dies exoritur et sol lucet, comes obsidione soluta abscedit.

171. Comes de Monte-forti et ceteri Francici se armant. Agmine instructo protinus equitant recta via²⁵ versus Tolosam in optimis viis planis. [5004] 'Barones', inquit comes [ad milites et cives Tolosanos], 'sive vobis placeat sive displiceat, [5005] armatus vel inermis aut longe lateve, urbem ingrediatur et bene videbo quomodo agatur. Nam nunc male mihi egistis. Vos Belliquadrum mihi eripulistis, eo modo ut eam capere nequiverim, Venaissinum et Provinciam et totum Valentinense territorium; [5010] nam plures viginti nuncios uno mense accepi, vos contra me coniurasse et ad Raimundum comitem misisse, ut Tolosam caperet et ego eam perderem'. 30

1216. Et adonc cascun s'es pres a dire: 'Senhor, cascun de nos te prega, que no velhas ainsí laissa perdre tas gens, mas que prestamen fay escriure tas letras et trametre las aldit conte jove, que sia son plaser de te rendre et baillar tasditas gens, ainsí que autre cop per nos es estat dit'. Adonc lodit conte de Montfort ausen ainsí sasditas gens, a faict scriure sasditas letras aldit conte jove, contenen ainsí que dessus es estat dit et deliberat, et a ung valen et sage home las an bailladas per las portas aldit conte jove dins ladita 35 vila. Loqual² s'es adressat a ung appellat Dragonet³, loqual governava lodit conte jove per lara. Et adonc, quant lodit Dragonet a vistas lasditas letras, a^a ausit, quant lodit conte de Montfort se recomandava a el, ainsí que lodit messatgier ly a dit; et adonc lodit Dragonet s'es retirat devers lodit conte jove et sos baros et senhors, alsquals a dit et demostrat, com lodit conte de Montfort ly a trametudas sas letras et messatge, demandan per aquelas, que lo bon plaser sia deldit conte jove et de^b sos baros ly rendre et delieurar sasditas 40 gens que dins lo castel son assetiatz, et aysso a vida salva et lors bagas. Et si l'on les ly rend et bayla, incontinen fara levar ledit sety que te, et s'en ira am totas sas gens, et aussi ly laissara totas las plassas, vilas et senhorias dessus declaradas et dictas. Et adonc es estada faicta resposta aldit messatgier, que s'en torne devers son senhor lo conte de Montfort ly dire, que, si el vol far en la forma et maneyra qu'el a trametut per sas letras, et que lodit sety fassa levar, lodit conte jove sera content per honor de noblessa 45 de laisser salhir et anar los deldit castel, lors vidas salvas tant solamen, sens res ne trayre ne emportar si non lors corps tant solamen. Adonc lodit messatgie, ausida la responsa deldit conte jove et de son conseil, s'en es tornat et ladita resposta a dicta et declarada a son senhor. Et adonc lodit conte de Montfort a faict anar abatir tendas et pabalhos et lodit sety a faict levar et sas gens deslotgiar et son camy a pres devers ledit Tolosa. 50

v. 4982
—5013.

36. Et adonc ledit conte de Montfort es s'en partit ung bon matin et devers lodit Tholosa sasditas gens a faictas marchar ben armatz et en bela ordenansa. Adonc a respondut lodit conte de Montfort alsdits de Tholosa: 'Senhors, plassia ho no plassia als de Tholosa, ieu intrare an armada ho ses armada dins ladita vila et ainsí que me playra de far. Car no me fisi point de la vila ny may de la gen que y es. Car totz avez intelligensa am los de Belcayre, car jamay no me 55 aves amat, car totz avez sagramen al conte Ramon, amay a son filh lo conte jove.'

a) et Vaiss., ed. Tol. b) deest 1.

1) Mense Septembri Tolosam advenit. Cf. Ann. e Settembre. 2) scil. nuncios. 3) Verba car-Tolos. (Vaissète II, 'Preuves' p. 14; ed. nova V, minis mutata et ampliata sunt, ubi comes non p. 34): 1216. Mes foc lo coms de Montfort a Tholosa Raimundo, sed Dragoneto scripsisse dicitur. 60

E al comte R[amon] que aviatz trames,
Per qu'el cobres Tholosa e que ieu la pergues'.

1216.

180.

Lo coms venc en Gasconha complitz d'alegretat,
5653 Cant el ac de Tholosa feita sa voluntat.

E conquerit las terras e en lonc e en lat.
E anet a Posqueiras¹, on complit so mandat²;

1217.

5680 E pois destruis Berniz³ a tort e a pecat,
On aucis mot bon ome complit de veritat,
Que fazian almoinas e semenavan blat,
E mot bon cavaer que no eran dampnat.

E pois pres La Bastida⁴ e mot donzel triat,
5685 Per que ilh e Dragonetz son essemis acordat.
E pois a a l'avesque de Viviers⁵ enviat —
Car el⁶ e n'Azemars se son entremesclat —,
Que navei li trameta belament, a celat
Sobre l'aigua de Rozer; e son outra passat.

5690 Dont lo valens coms joves a mot lo cor irat,
Quel^a vinher de Valensa om^b avia talat,
Car el se combatera, quil ne crezes, de grat.
E intrec al Montelh⁷, on Lambert⁸ l'a menat;
Anec al Crest-A[rnaut]⁹ e a l'asetiat,

a) hunc postsequentem versum forte
collocandum esse suspicatur M.
b) on c.

5695 On ac per establida mot bon baro prezat:
W[illem] Arnaut de Dia ab fi cor esmerat
En Berbo de Murel¹⁰ mot be acompanhat.
E l'avesques de Dia¹¹ fetz gran malignitat,
Quel castel que tenia l'a rendut e liurat.

5700 Per que cel de Proensa eran tuit mescabat,
Tro que Deus i trames una dossa clartat,

180. [5652] [Simon] comes in Vasconiam venit alacritate completus, cum de Tolosa voluntatem suam perfecisset. Et terra longe lateque potitus est. Et Postquarias profectus est, ubi quod volebat perfecit. [5680] Et postea destruxit Brinicum, iniuria et peccato, ubi multos bonos homines, vera [fide catholica] completos occidit, qui eleemosinas dabant et frumentum seminabant, et multos bonos milites, qui non condemnati erant. Et postea Bastidam cepit et multos egregios domicellos, [5685] propter quam causam ipse et Dragonetus reconciliati sunt. Et postea episcopo Vivariensi mandavit — nam ipse et Ademarus [II. comes Valentiniensis] inter se discordabant —, ut apte naves ipsi occulte transmitteret per aquam Rhodani; et [Rhodanum] transgressi sunt. [5690] Unde excellens comes juvenis valde animo commotus est, quod vineas Valentinas excidissent; ipse enim libenter pugnasset, si ei obsecuti essent. Et [Simon] Montilium intravit, quo Lambertus eum duxit, Crestam-Arnaldi profectus est et obsedit, [5695] ubi per pactionem multos bonos barones captivavit: Willelmum Arnaldi de Dia animi constantis [et] sinceri et Bernonem de Murello cum multis sodalibus. Et episcopus Diensis malignum facinus patravit, cum castrum quod tenebat ei reddiderit et tradiderit. [5700] Quare Provinciales omnes calamitatem acceperunt, donec Deus eis dulcem lucem miserit, quae a Tolosa venit et mundum illuminavit, quae nobilitatem repa-

37. Et adonc que aguet faict¹² tot so dessus, deldit Tholosa, s'en partit, anet^a assetia Montgraner¹³
45 et tant a faict que la prenguet et pilhet, et d'aquit dreiet aldit Posqueyrras, laquala era una forta plassa,
laquala fouc aussi presa, et ne fec a sa voluntat ainsi que volguet. Et peys anet et tiret a Bernis, ont
fouc tuat per el maint home et fenna; et pueys anet prendre La Bastida et trastout lo pays, loqual
tenya ung apelat Dragonet, loqual es dessus noumat, loqual Dragonet era ung de la companya et principal
del conte jove; mais el se caraviret et fouc traydo et se metet de la companya et partit del conte de Mont-
50 fort. Or dis l'istoria, que dementre que tot aysso se fasia, l'evesque de Viviers^b trametet ung grand
secors¹⁴ al conte de Montfort et aysso per lo Roze, loqual secors menava et conduysia ung apelat Azemar¹⁵,

1217.

v. 5652

— 5703.

a) anet — d'aquit des. 1. b) Nevers codd. et edd.

- 1) Castrum olim prope Sanctum Aegidium situm, fl. Drôme. 10) Idem qui supra v. 3857. Bernis
loco quo nunc Vauvert est. 2) i. e. cepit castrum. Cf. de Mureus. 11) Desiderius. 12) Simon comes.
55 Petr. Sarn. c. 84, supra p. 402 sq., quocum sequentia 13) Ex Carm. v. 5668 sqq. In comitatu Fuxensi situm
optime conveniunt. 3) Berniz prope Vauvert. erat, sed quo loco, non satis constat. 14) Nihil nisi
4) V. supra p. 403 n. 3. 5) Burnoni. 6) Simon, naves, quibus Rhodanum traicere posset. 15) Sen-
non episcopus. 7) Montélimart. 8) Alter tentia poetae omnino depravata est.
60 dominus castri Montilii Petr. p. 403. 9) Crest ad

1217.

Que venc devas Toloza, que al mon alumnat,
 Que restaura paratge e a pretz colorat,
 Per so quel coms lor senher motas vetz perilhat,
 5705 Que lo rics apostolis e li autre letrat
 A tort e senes colpa tenon deseretat,
 Es^a vengutz en la terra, on trobet lialtat,
 D'en Roger de Cumenge¹.

a) E es c.

5

186.

E cant lo coms repaira del sagel² escoutar,
 Evas lui vengrol princeps e trastuit lh'autre par.
 6175 Mas lo coms es tant savis es^b sab tan ben gardar b) e c.
 E totz sos mals rescondre e sos bes enansar,
 Ques pres sa boc'a rire^c el cor a sospirar. c) riri c.
 E demandolh novelas, e el pres a gabar³:

 El baro s'esbaudiron, cels quel volon amar,
 Mas motz n'i a ques preno ins el cor a tremblar,
 Car ilh agron temensa de lor deseretar.
 Es en apres parleron de l'acordament far
 6210 En las mas de l'avesque⁴ e els^c sans de l'autar. d) dels c.
 Aital acordier fero entr'el e n'Azemar
 Del filh⁵ e de la filha novelament fermar,
 Per que l'us posca^e l'autre decebre e galiar⁶. e) Que l'us no p. proponit M.
 E lo coms s'aparelha e a mandat selar.

10

15

20

25

ravit et virtutem renovavit, eo quod senior comes [Raimundus VI] saepe perichitatus, [5705] quem potens apostolicus et ceteri clerici iniuria et sine culpa patrimonio spoliaverant, venit in terram, ubi fidem reperit, Rogeri [comitis] Convenarum.

186. Et cum [Simon] comes epistola audita redisset, ad eum venerunt principes et omnes reliqui barones. [6175] Sed comes tam prudens est et tam bene sibi cavere scit et omnia mala sua dissimulare et bona simulare, ut ore rideret, cum animo suspiraret. Et [illi] aliquid novi ab eo petierunt, et ipse per iocum dicere coepit: Barones qui eum amabant gavisi sunt; sed nonnulli erant quorum animos timor occupavit, nam timebant, ne possessionibus spoliarentur. Et postea colloqui sunt [Simon et Ademarus comes Valentinensis] de foedere ieiendo [6210] [iurantes] in manibus episcopi et per sanctos altaris. Tale pactum inter ipsum et Ademarus factum est, ut matrimonium filii [Ademari] et filiae [Simonis] contrahatur, ut [ne?] alter alterum decipere et fallere posset. [Simon] comes se parat et [chartam] sigillari iussit.

35

1217. am loqual Azemar⁷ amay sas gens se fora volonties combatut lodit conte jove, qui l'aguessa layssat far. Et quant ledit secors, coma dit es, fouc vengut, ledit conte de Montfort es anat mettre lo sety al Crest-Arnaut, una forta plassa et imprenabla, qui l'aguessa deffenduda; dont era capitany ung noumat Arnould de Dya^a, loqual avia pro gen am el per la deffendre et gardar, et d'autra part avia pro vitalha; mais d'encontinen la rendet⁸ et baylet aldit conte de Montfort, que fouc una grand laxetat a el faicta. 40
 v. 6173
 -6217. 38. Et adonc quant las gens deldit conte de Montfort an saubut, que messatgier era vengut devers Tholosa et que avia portadas qualque novelas, cascun desirat de ne saber alcuna causa, et devers lodit conte de Montfort se son retiratz per saber lasditas novellas. Et quant son estatz arribatz devant lodit conte, an ly pres a demandar las novellas de par desa. Et adonc ledit conte de Montfort a dit a sas gens: Et adonc ledit conte de Montfort a trobat moyen et maniera de aver 45 trevas am lodit conte jove⁹, affin de s'en venir vers Tholosa donar secors a sasditas gens.

a) A. Doudya 1; Deudia Cat., ed. Tol.

1) Paulo post a Tolosanis in urbem receptus est; cuius res gestae post haec narrantur. 2) Epistola ei missa erat per nuncium ab uxore sua in castro Tolosano degente, qua ei annuntiavit, Tolosam a Raimundo VI. comite recuperatam esse. Ubi nuncius epistolam Simoni tradiderit, non dictum est, sed hoc in terra Valentinensi factum esse, ex sequentibus apparet. Nuncio, quocum secreto collocutus est, interdixit Simon, ne cuicumque res adversas indicet. Debinc quae sequuntur. 3) Fingit, bonos successus

ipsi a fratre Guidone nuncios esse, Lordense castrum et Bearnum et Bigorrensem comitatum et terram usque ad Navarram ipsi tradita iri. Quare: 'Si', inquit, 'bene pacisci possem, libenter acciperem'. 4) Humberti Valentinensis, ut videtur. 5) Willelmi. Sed haec desponsatio postea soluta est. 6) Petr. Sarn. c. 84. narrat, hoc foedus initum esse, cum Simon Crestam obsideret. 7) 'Cum Simone' est 55 sententia poetae. 8) Episcopus Diensis castrum tradidit. 9) Minime, sed cum Ademaro.

EX MONUMENTIS LEMOVICENSIBUS.

1) *Bernardus Iterii a patre Petro Iterii a. 1163. natus, a. 1177. apud Sanctum Martialem 'puer scholaris in monacum receptus', a. 1185. diaconus, a. 1189. presbyter consecratus, deinde compluribus monasticis officiis functus, a. 1225, Ian. 27. mortuus est. Ex multis quae de se retulit sufficit nobis afferre, eum a. 1195. subarmarium, a. 1204. armarium, i. e. bibliothecarium coenobii institutum esse. Nam in hoc officio maximam operam dedit, ut libros conservaret, in meliorem statum redigeret, novos acquireret, et multis codicibus notas varii argumenti intulit, praesertim in marginibus foliorum codicis Parisiensis nr. 1338, olim S. Martialis¹, qui antiphonarium continet, ab a. 1000. fere incipiens, notas historicas breves, quas ex Gaufredi Vosiensis chronico aliisve libris sumsit, tum sui temporis iam uberiores inscripsit, vero ab a. 1195. fere, quo subarmarium suscepit, usque ad extremum vitae annum quae quotidie vidit vel audivit, quae in civitate et territorio Lemovicensi, in monasterio suo, praesertim quae ipsi domi et in itineribus acciderunt, dein quae rumores de rebus a regibus et magnatibus gesta afferebant, etiam falsa², promiscue notavit, praeterea de pretio annonae, vini, vestimentorum aliasque varii argumenti notas innumeras inscripsit, ut quae sic congesta sunt libellum memorialem vel diurna commentariola iure dicas. Sed ipse Bernardus chronicon componere sibi proposuerat, ideoque etiam brevissimos annales ab origine mundi usque ad a. 1000. in marginibus foliorum post supplevit. Chronicon primus edidit D. Brial, SS. R. Gall. XII, p. 452. XVIII, p. 223 sqq., dein multo emendatius et completius cum ceteris notis Bernardi ex aliis codicibus collectis H. Duplès-Agier, 'Chroniques de St.-Martial de Limoges' (Paris 1874) p. 28 sqq., ex qua editione paucissima quae in hanc collectionem recipienda erant exscripsimus, ex cuius etiam praefatione copiosa et bonae eruditionis plena summus quae praemonenda duximus. Alii monachi S. Martialis, praesertim qui Bernardo in officio armariatus successerunt, eius chronicon continuaverunt, sed nihil in nostrum usum praebuerunt.*

30 *Collectionem multorum opusculorum Lemovicensium praebent duo codices, alter olim S. Martialis, iam Parisiensis nr. 11019 (Suppl. lat. 218, 3) mbr. 4°, 141 folia continens, quae maximam partem saec. XIII. ex. exarata, postrema vero post diversis temporibus expleta vel annexa sunt³; alter olim S. Martini*

1) Codices S. Martialis omnes in bibliothecam publicam Parisiensem translati sunt. 2) Velut ad a. 1212, f. 216: Rex Iohannes Anglorum, qui per sex annos cum tota Anglia fuerat excommunicatus, absolvitur; sed Stephanus de Lengatona in Alemania fit archiepiscopus. In sede Cantuariensi quidam consanguineus

domini pape elevatur. Sed ad a. 1213, f. 216'. notat recte: Stephanus de Lengatona archiepiscopus Cantuariensis cum Iohanne Anglorum rege pacificatur. 3) De hoc codice v. 'Arch.' VIII, p. 307; Duplès-Agier l. l. p. LXIX.

Lemovicensis, nunc Parisiensis nr. 5452, saec. XIV. ex. In utroque codice eadem fere insunt, varia opuscula ad historiam abbatiarum S. Martialis et S. Martini, episcopatus et civitatis Lemovicensis spectantia, excerpta ex operibus Ademari Cabannensis, Gaufredi Vosiensis, Bernardi Iterii, Vincentii Bellocensis, Girardi de Fracheto¹, deinde multae notae saec. XII. et XIII, epistolae⁵ et chartae. Haec omnia nulla rerum vel temporum ratione habita, confuse et permixte conscripta sunt. Quae in utroque codice occurrunt, eodem fere ordine disposita sunt, et haec ex libro iam deperdito transcripta esse, luce clarius apparet. Uterque vero praebebat etiam singularia, cod. nr. 11019 (1) pleraque ad historiam abbatis S. Martialis, cod. nr. 5452 (2) plura ad historiam¹⁰ Franciae et universalem spectantia. D. Brial hunc codicem solum nactus, pleraque quae in eo invenit Petro Coral abbati S. Martini tribuit, cum tamen nil nisi partem catalogi abbatum S. Martini ab hoc compositum esse probari possit, et fragmenta ex eo edidit SS. R. Gall. XII, p. 454; XVIII, p. 238. Qui vero t. XXI. eiusdem collectionis ediderunt, iam cod. 1 adepti, septem¹⁵ opuscula seiungentes et singulatim edentes², reliqua omnia quae aut ab utroque aut ab alterutro codice praebebantur secundum ordinem temporum disposita in unum corpus conglomeraverunt, quod 'Maius chronicon Lemovicense a Petro Coral et aliis conscriptum' nominaverunt³. Tale vero chronicon non exstat neque unquam exstitit⁴, sed quae in codicibus inveniuntur diverso tempore a²⁰ nullis monachis S. Martialis et S. Martini sive etiam ab aliis notata, dein, ut videtur, a monacho quodam⁵ in codice deperdito collecta et ex hoc a monacho quodam S. Martialis et altero S. Martini transcripta⁶ et ab utroque notis vel opusculis suae abbatis aucta sunt. Quae in nostrum usum exscribenda erant hoc modo disposuimus:

II) Ex notis S. Martialis inscripsimus quae a solo codice nr. 11019. et alio codice S. Martialis, nunc Parisiensi nr. 1013. praebentur.

III) Quae vero ex notis in utroque codice nr. 11019. et 5452. servatis selegimus notas Lemovicenses diximus.

IV) Sequuntur ex notis S. Martini quae in solo codice 5452. inveniuntur.³⁰

V) Dein breve chronicon summorum pontificum saec. XIII. in utroque codice servatum.

VI) Postremo pauca ex Annalibus S. Martialis a. 1207—1320. quos cod. 11019. continet excerptimus.

Haec fragmenta V. Cl. A. Molinier cum codicibus collata emendavit.

O. Holder-Egger.

1) Hoc etiam integrum cod. 11019. continet. Paene crediderim, quaedam eorum quae in his codicibus continentur a Girardo iam esse exscripta, qui Lemovicis vixit. 3) 1. Chron. breve pontificum s. XIII, p. 788; 2. Catal. episc. Lemovicensium; 3. Catal. abbatum S. Martini; 4. Notae de pretio annonarum; 5. Chronicon a. 1274—1315, p. 802 = Duplès-Agier l. l. p. 172 sqq.; 6. Chronicon breve a. 1235—1299, p. 807 = Duplès-Agier p. 184 sqq.; 7. Chronicon a. 1207—1320, p. 808 = Duplès-Agier p. 130 sqq. Haec chronica nostro more Annales diceremus. 4) p. 761 sqq. 5) Hoc Duplès-Agier p. LII sqq. bene intellexit, ideoque notas cod. 11019. ad abbatiam S. Martialis pertinentes quae illi Maiori chronico in priore editione immixtae sunt, rectius collegit p. 154 sqq. sub nomine

'Anonymum S. Martialis chronicon ab a. 1235. ad a. 1277'. Alia ex eodem et aliis codicibus olim S. Martialis diversis temporibus scripta p. 186 sqq. sub titulo 'Varia chronicorum fragmenta ab a. 848⁴⁰ —1658'. congegit. 6) Num fuerit S. Martialis an S. Martini, dubitari potest. 7) Duplès-Agier p. LIII. contendit, cod. nr. 5452. ex cod. nr. 11019. exscriptum esse; sed toto coelo erravit, quod ut probetur, ex innumeris unum saltem locum ad a. 1259. 45 a Girardo de Fracheto vel versa vice exscriptum afferam, ubi 2 recte habet: *Rex autem Francie [dedit ei magnam summam pecunie recipiens eum in fidelem suum et parem Francie] ut Atquitanie ducem,* verba vero uncis inclusa in 1 desunt.

EX BERNARDI ITERII CHRONICO.

Anno gracie 1032. obiit Iohannes papa

f. 34.

Anno gracie 1034. obiit Ademar¹ monachus, qui iussit fieri vitam sancti Marcialis cum litteris aureis et multos alios libros, et in Iherusalem migravit ad Christum.

f. 36.

Anno gracie 1096. Cisterciensis ordo oritur, cui prefuit Rotbertus primus abbas; qui in tantum excrevit, ut 700 et viginti abbacie in eo computentur. Papa Eugenius et plus quam 100 episcopi de illo ordine sumpti sunt. Est annus ab incarnatione Domini 1212².

f. 96.

Anno gracie 1111. res huiusmodi sabbato pasche facta est, per quam gratia resurgentis nobis arridet. Cum abbas Sancti Laurentii Rome ant[iphonam] imponeret^a *Mulieres sedentes*, extinctis luminibus, ante pedes cuiusdam fratris proiectum cecidit ipsius quo firmiter substrictus erat cingulum cervini corii; ille solutum esse et sic cecidisse suspicatus, inclinavit se, ut tolleretur illud rursum et sese accingeret; cumque manus iniecisset, ut sibimet illud circumdaret, nodum non cedere sibi fortiter astrictum, admiratus est. Cui, quidnam hoc sibi vellet, stupore intendenti celitus vox facta est:

f. 110. 111.

Sic potuit clauso Dominus prodire sepulcro³.

Anno gracie 1112, anno pontificatus domini pape Pascalii secundi 13. concelebratum est concilium Rome Lateranis; in⁴ quo surrexit pro omnibus Girardus Engolismensis episcopus, legatus in Aquitania; coram omnibus legit hanc scripturam: *Privilegium illud, quod non est privilegium, sed vere dici debet pravilegium, pro liberatione captivorum et ecclesie a domino Paschale papa per violenciam regis Heinrichi extortum nos omnes in hoc sancto concilio cum domino papa congregati canonica censura et ecclesiastica auctoritate iudicio^b sancti Spiritus dampnamus et irritum esse iudicamus atque omnino cassamus, et ne quid auctoritatis et efficacitatis habeat, penitus excommunicamus. Et hoc ideo dampnatum est, quia in eo pravilegio continetur, quod electus canonice a clero et populo a nemine consecratur, nisi prius a rege investitur; quod est contra Spiritum sanctum.* Perlecta vero hac carta, acclamatum est ab universo concilio: 'Amen, amen!' Archiepiscopi erant 11, episcopi centum et duodecim.

f. 112.

Anno gracie 1147. Ludovicus rex crozavit se apud Sanctum Dionisium, presente papa Eugenio, qui fuit monachus Cisterciensis, cum uxore sua Alienor, que postea fuit regina Anglorum. Hoc factum est infra octavas pentecostes.

f. 147.

1146.
Mai 19
—26.

Anno gracie 1153. Sanctus Bernardus et papa Eugenius II. migrarant a seculo.

f. 153.

Anno gracie 1158. Anastasius, successor Eugenii, consecratur; cui successit Adrianus, qui fuerat abbas de Sancto Rupho.

f. 158.

Anno gracie 1178. In epiphania pergunt episcopi et abbates Rome ad concilium sub Alexandro papa III. celebratum.

f. 178.
1179.
Ian. 6.

Anno gracie 1181. obiit Alexander papa III.

Anno gracie 1185. obiit Lucius papa III; Gregorius papa, qui Albertus cancellarius erat.

f. 185.

Anno 1208. Otho imperat, licet excommunicatus a domino papa Innocentio III.

f. 212.

Anno ab incarnatione Domini 1210. audivimus rumores ab abbatibus remeantibus de capitulo Cisterciensi, quod domnus papa excommunicaverat imperatorem Otthonem in propriam personam. Imperator iusserat, ut omnes religiosi euntes ad Romanam curiam caperentur, clerici destruerentur.

f. 252.

Anno gracie 1211. Hoc anno dominus papa Innocencius propter guerram quam habebat cum Otthone imperatore per conventuales ecclesias vicesimam partem reddituum unius anni exegit. Abbas noster 10 marchas argenti ei misit.

f. 213.

Civitate Treveris delatum est corpus Helene imperatricis aromatizatum, caput Philippi apostoli, et magna porcio ligni salutaris ibidem adoratur.

f. 216.

^a) i. q.: intonaret. ^b) indicio c.

1) Cabannensis, scriptor historiarum; de cuius loco et anno mortis alibi nihil relatum est; cf. SS. IV, p. 110. 2) Scilicet quo haec nota scripta est. 3) Eadem fere, sed aliter, narrat Petr. Comestor, Hist. schol., Euang. cap. 184. Apud utrumque ex eodem, sed nescio quo, fonte fluxerunt. 4) Sequentia ex actis synodi exscripta leguntur apud Ekkeh., SS. VI, p. 246; Will. Malm. V, 428, SS. X, p. 481; LL. II, p. 181.

- f. 219. Anno gracie 1215. Sinodus generalis Lateranis percelebratur; 3 episcopi vi
obpressionis obierunt
- f. 220. Anno gracie 1216. obiit Innocentius papa, qui sedit annos 18 et menses 6. Honorius III.
elevatur.*

*) In cod. Paris. nr. 3237, f. 114. notat Bern. Iter.: Anno gracie 1218. obierunt Ottho imperator, Simon 5
de Monfort etc.

EX NOTIS S. MARTIALIS LEMOVICENSIBUS.

Cod. Paris. nr. 11019.

- p. 42. 43. Rex vero Anglie [Richardus], postquam insulam Chiprum et multa alia bene
gessit, tamen Civitatem Sanctam, ab alio¹ relictus, solus liberare non potuit. Tunc regredi 10
in terram suam cupiens, cum mare transisset, dux d'Outarricha, insidias ei tendens, com-
prehendit et imperatori Alemannorum, tamen invitus, reddidit. Tunc rex Francorum impe-
ratori sepius scribens contra eum, — per annum et tres menses captus, tandem aliquando
vix evasit anno ab incarnatione Domini 1194. Tunc propter innumeras expensas et ob-
sequia, que in Alemannia constitutus fecit, et insuper 150 milia marchas argenti, quas pro 15
redemptione dedit, compulse sunt omnes ecclesie conventuales de regno eius ei adiutorium
impendere, et hac de causa dedit ei abbas Sancti Martialis ad redemptionis adiutorium
marchas 50 de proprio suo et 50 de nostris.
- p. 178.
Apr. 10. Anno Domini 1266. die sabbati post octavas pasche circa vespas mandavit nobis
priori Sancti Marcialis decanus, quod nos descenderemus in civitate pro audiendis rumori- 20
bus victorie domini Karoli².

Cod. Paris. nr. 1013.

- f. 102. Anno Domini 1241. fuit electus Celestinus, et non vixit nisi per 10 et 9 dies; et tunc
1243. vacavit sedes in magna discordia usque ad annum 1243. in crastinum beati Iohannis babbiste;
Jun. 25. et tunc fuit electus Innocencius III. apud Anagniam, qui antea vocabatur Senebaudus. 25
1261.
Sept. 1. Anno Domini 1254. obiit iste Innocencius apud Neapolim mense Decembri, et fuit
electus Ostiensis episcopus, qui vocabatur Alexander. Et fuit electus in festo sancti Egidii
Urbanus, qui erat patriarcha Ierusalem. Iste Urbanus obiit 1264, 7. Idus Octobris; et que-
1264.
Iul. 22. dam stella, quam plures cometes nominabant, a festo beate Marie Magdalenes usque illud
vel circa visa fuit ante auroram. Eodem anno fuit electus in papam Clemens, qui antea 30
vocabatur Guido Folcous, et fuit miles uxoratus, postea episcopus Aniciensis, postea archi-
episcopus Narbonensis, postea cardinalis, postea papa, et fuit de Sancto Egidio.

EX NOTIS LEMOVICENSIBUS.

Vinc. XXX,
138.

- 1238.^a Orta est^b guerra inter papam Gregorium et Fredericum imperatorem, qui erat excommunicatus ab
ipso papa et Romipetis insidiabatur. Ob^c hoc Penestrinus episcopus latenter^d venit legatus in Francia causa subsidii 35
et Ottho cardinalis in Angliam; qui, peracto negotio, redeuntes cum quibusdam episcopis qui vocati fuerant ad
consilium a papa, a Pisanis in mari capiuntur et ab ipso imperatore detinentur^e, et cum ipsis Petrus de Colle-
medio archiepiscopus Rothomagensis, de Cluniaco et de Cistercio^f et Clare-vallis abbates, archiepiscopus Burde-
galensis³; archiepiscopus de Bezanso⁴, dum capiebantur, fuit submersus, et plures alii
ib. capti et submersi. Tandem Gregorius papa, tribulationibus et doloribus pressus, obiit 1241^h, qui per 14 annos 40
pontificatum rexit. Tunc Gaufridus Mediolanensis cardinalis eligitur, Celestinus vocatur et non vixit ultra 17ⁱ dies
Et tunc vacavit sedes 22^k mensibus.
1239.
Mart. 24. 1239. Eodem^l anno in cena Domini precedenti dominus papa Gregorius
nonus excommunicavit^m Fredericum imperatorem Romanorum, inimicum christiane fidei,

a) 1 p. 152; 2 f. 54'. b) fuit 2. c) Ab 2. d) letenter 1. e) desinuntur codd. f) Cisterio codd. g) Be- 45
zanson 2. h) 1240. Vinc. i) 18. Vinc. k) XXX dubus 1. l) 1 p. 35; 2 f. 5. m) excommunicaverat 2.

1) Philippo II. rege Franciae. 2) Regis Siciliae. 3) Geraldus. 4) Gaufridus.

quia impediēbat passagium cruceſignatorum^a et quia detinebat captum^b nepotem regis Tunici, quem^c ceperat, quando veniebat ab ipſo papa baptizari^d, et pluribus aliis caſibus.

1255. Anno^d ſequenti electus eſt in regem Alamanie^e Ricardus^f, frater 1257. Henrici regis Anglie, ſed a^g minori parte electus^h, quia ab alia parte electus eſt rex Caſtelle; ſed Ricardus eodem anno coronatur Aquisgraniⁱ.

. Rex^h Francie dominus Philippus venit Viterbium, ut rogaret cardinales, 1271. quod convenirent ad papam eligendumⁱ; nam a morte domini Clementis vacaverat ſedes^m; et nichil profuit regiⁿ.

1272. Gregorius^o papa decimus mandavit concilium generale celebrandum poſt duos 10 annos in prima die Maii; locum in literis ſuis² non assignavit^p, ſed anno ſequenti dictum fuit in conſistorio, quod Luduni^q celebraretur, ubi venit idem papa 1273. mense Decembris^r.

1273. Eodem^s anno Alemangni concorditer elegerunt imperatorem Radulphum comitem.

1274. Eodem^t anno mense Auguſti idem rex [*Franciae Philippus*] duxit in 15 uxorem ſororem³ ducis Braibancie⁴, neptem dicte vicecomitiſſe [*Lemovicenſis*]⁵.

1274.^u mense Maii in conſilio Lugdunenſi Gregorius papa decimus dedit iterum et con- ceſſit conſenſu prelatorum ad ſubſidium Terre Sancte decimam tocius eccleſie per ſex annos, et ipſe papa et cardinales et officiales curie Rome omnes de redditibus, proventibus et exitibus promiſerunt ſe daturus, et de toto mundo nulla perſona fuit excepta quin daret. 20 Tunc Greci redierunt ad unitatem eccleſie et iuraverunt, articulos fidei et conſuetudinem Romane eccleſie ſe ſervaturos, hoc excepto, quod ſecundum conſuetudinem eccleſie Gre- corum non renunciaverunt uxoribus, et quod poſſent contrahere ſecundum ritus ſuos; et ſic recepit eos eccleſia. In iſto conſilio adnullavit papa omnes religiones inventas a con- cilio Lateranenſi uſque tunc, exceptis fratribus etⁱ Predicatoribus et Minoribus. In ſequenti 25 feſto nativitatis Domini prima fuit ſolutio huius decime.

Dec. 25.

1275.^v Iſte papa Gregorius univit episcopatum de Dia cum episcopatu de Valenſſa; et dicebatur, quod propter maliciam, quam Ademarus de Peitieuſ^w.⁶ faciebat ambobus^x episco- patibus, hoc^y fecit.

EX NOTIS S. MARTINI LEMOVICENSIBUS

30

cod. Paris. nr. 5452.

Anno 1215. Innocencius papa III. 18. pontificatus ſui anno in die paſche coronavit ſe^{t.3.} 30 quarta vice, quia tribus vicibus ſe coronaverat antea, et fuerunt 35 cum eo tam episcopi Apr. 19. quam cardinales preſbiteri. Eodem anno generale concilium fuit Lateranis.

1244, mense Decembris dominus Innocencius papa IIII. venit Lugdunum cum cardi- 35 nalibus propter guerram, quam ſibi et eccleſie faciebat Fredericus imperator, et ad ſequens feſtum nativitatis beati Iohannis baptiſte convocavit generale conſilium episcoporum, quod Iun. 24. duravit tres ſeptimanas; et tunc 16. Kalendas Auguſti depoſuit dominum Fredericum. Iſte Fredericus obiit 1250. vel circa.

1255. Moritur Coraudus, filius Frederici imperatoris, ſequens iniquitatem et mali- 40 ciam patris ſui. Qui cum infirmaretur, conſuluit quendam^z astrologum, qui, inſpectis aſtris, dixit, et^a bene ſibi eſſet. Poſtmodum dixit ei, quod quot equos equitaret in illa nocte in puncto quam^a ſibi diſcerneret multi equi. Quos aſcendens et equitans, fatigata eſt ultra vires natura, et circa auroram ſequentis diei mortuus eſt; et astrologus ad caudas equo- rum tractus^b et combuſtus eſt.

1264. Eodem anno ceperant^c et detinebant captivum^d Henricum regem ſuum^{t.8.} 45 Anglici cum filio ſuo primogenito Odoardo et Richardum regem Alemanie, fratrem dicti

a) crucis ſignum 2. b) caput nepotis codd. c) quam 2. d) 1 p. 121; 2 f. 21. e) Alemannie 2. f) Richar- dus 2. g) e 1. h) electio 1; quia deest 2. i) deest 2. k) 1 p. 23; 2 f. 18. l) in elig. 1. m) ſedem 2. n) rex 2. o) 1 p. 28; 2 f. 98. p) assign. 1. q) Lud. 1; Ludovicus 2. r) Septembris 1. s) 1 p. 133; 2 vide 50 infra p. 439. t) 1 p. 144; 2 f. 104. u) p. 135; 2 f. 112. v) 1 p. 136; 2 f. 113. w) Petieus 1. x) ambabus 1. y) hec 2. z) quedam c. a) locus nimis corruptus eſt. b) tractatus c. c) ſeperant c. d) caput c.

1) V. Potthast, Reg. I, p. 908. 2) Potthast nr. 20525. 3) Mariam. 4) Iohannis I. 5) Margarethae, quae fuit ſoror Aleidis, uxoris Heinrici III. ducis Brabantiae, patris Mariae. 6) i. e. Pictavenſis, III. comes Valentinenſis.

regis, cum filio suo Henrico. Anno sequenti evasit idem Odoardus et patrem et captivos, qui curiali captione detinebantur, liberavit. Eodem anno obiit Urbanus papa, natione Gallicus.

f. 16.
Aug. 24.

1264. in festo beati Bartholomei dominus Symon cardinalis, apostolice sedis legatus, tenuit consilium Parisius^a; et fuit concessa decima per triennium iterum Karolo comiti⁵ Andegavensi, fratri regis Francie, auctoritate domini pape ad iuvandum ecclesiam Rome contra Maifredum. Iste legatus predicabat cruces contra dictum Maifredum et votum Iherosolimitanum mutabat in istud; et unum brachium crucis erat album et aliud rubeum. Illi vero qui non habebant 15 libras Turonenses in redditibus non dabant decimam istam neque duodecimam, quam^b dederant regi Francorum.

1265.

Sept. 29
—Oct. 6.

Anno sequenti venit Lemovicas Petrus de Bello-Monte miles^c et promitebat omnibus qui crucem susciperent stipendium: militibus decem solidos et 30 libras ad preparandum, balistariis 5 solidos et 15 libras ad preparandum; et plus dabat aliquibus secundum quod magis comendabantur^d. Hac de causa plures de villa et diocesi Lemovicensibus cruces sumpserunt et infra sequentes octavas beati Michaelis ex pacto debebant esse Lugduni.¹⁰ Promittebat etiam omnibus qui reciperent stipendium, quod equos, arma et arnasia, que perderent in servitio dicti Karoli, redderet eis. Et de^e universis partibus Francie iverunt; et quando fuerunt Rome, dictus Karolus, qui erat senator Urbis predicte, dominus papa sibi concessit regnum Sicilie, ducatum^f Appulie et heredibus suis et omnem terram quam tenebat dictus Maifredus. Postea viriliter cum adiutorio Dei intravit terram dicti Maifredi,²⁰ et anno Domini 1265, 4. Kalendas Marcii iuxta Beneventum eundem Maifredum devicit, ipsum et maximam partem exercitus sui interfecit, et infra quatuor menses Calabriam, regnum Sicilie, terram Laboris et Principatus obtinuit et ad obedienciam Romane ecclesie et [suam^g] reduxit. Thesaurum ipsius Maifredi habuit et uxorem illius¹ et filios cepit. Super quibus admiratus fuit mundus; sed Salvator manum mirabiliter ostendit in hoc facto,²⁵ cum ab ecclesia iudicaretur hereticus et verum heredem exhereditaret. Postea anno 1268. iterum mirabilem victoriam dedit Dominus eidem regi Sicilie contra Coradinum et Henricum^h, fratrem regis Hyspanie, qui contra Deum et ecclesiam erat factus senator. Et Coradinus esse debebat heres dictarum terrarum, nisi meruisset exhereditariⁱ, quia insurrexerat contra ipsum regem et ecclesiam. Qui^k in festo beati Bartholomei cum paucis³⁰ circa 15000^l milites interfecit; unde versus:

Plana Palentina servant ter milia quina.

Henricum predictum incarcerationavit, Coradinum^m et quendam alium decapitavit et ducem Bawarie² cum ipsis. Quando ecclesia Rome investivit ipsum regem de regno, ipse iuravit se dimissurum senatoriam Urbis, volens ecclesia decurtare posse dicti regis; unde post³⁵ punita fuit, quia dictus Henricus cum inimicis ecclesie senatoriam occupavit et multa mala perpetravit. Set postea de neccessitate iterum factus fuit senatorⁿ idem rex et reduxit Urbem ad pacem.

f. 8^v.

Anno 1270. filii predicti Symonis Montis-fortis Henricum, filium Richardi regis predicti, apud Viterbium in ecclesia, dum audiebat missam, gladio interfecerunt, et venerat⁴⁰ ad regem Francie, qui erat in dicta urbe. Crediderunt vindicare sanguinem patris, et male, ut dicebatur, quia valde displicuit regi Francie et Sicilie.

f. 98^v.
Mai 28
—Iun. 3.

1273. Hostiensis, Sabinensis, Albanensis, Penestrine, Tusculana dioceses vacabant et cardinalie, et infra octabas penthecostes fuerunt electi in episcopos et cardinales frater P[etrus] de Tarentai, ordinis fratrum Predicatorum, archiepiscopus Lugdunensis³; Bona-⁴⁵ ventura generalis minister et magister in theologia ordinis fratrum Minorum⁴; archiepiscopus Arelatensis⁵, monachus niger, qui fuerat episcopus Avinionis⁶ et alterius civitatis⁷; magister Petrus Hyspanus magister in theologia⁸.

a) in festo b. B. iterum scr. c. b) quod c. c) milite c. d) comendabatur c. e) dum c. f) diocesim c. g) deest c. h) hereticum c. i) sic emendare conatus sum; quia hereditarii insurrexerant c. k) quod c. l) xv c. 50 m) Coradinus c. n) cenator c. o) Avinienis c.

1) Helenam. 2) Austriae. 3) Fit Ostiensis episcopus. refert'. Sic notatur Gall. christ. XVI, p. 316. 7) Ber-
4) Albanensis episcopus. 5) Bertrandus II. fit Sabi-
nensis episcopus. 6) Erravit tota via Lemovicensis
auctor chronici, qui Bertrandum Avenionensem episco-
pum . . . postea Arelatensem archipraesulem fuisse Praenestinam obtinuit ecclesiam. ED.

1273. Eodem anno Alemanni concorditer elegerunt imperatorem Radulphum comitem, qui eodem anno quoddam^a castrum regis Francie, quod^b in feodo imperatoris dicebatur esse, destruxit et magnam stragem hominum ibidem fecit, ut dicebatur. Causa altercationis^c dicebatur, quia superbe respondit nunciis suis rex Francie¹. f. 100.
Nota Lemov.

5 Anno sequenti Karolus rex Cicilie apud Lugdunum fuit confederatus eidem per matrimonium filie² et filii³, papa concedente.

1274. Eodem⁴ anno rex Castelle volebat venire Lugdunum cum armis pro litigio imperii; set prohibitus fuit a rege Francie et a papa, ut dicebatur, ne intraret regnum cum armis. Postea circa festum ascensionis Domini venit idem rex ad parlamentum cum domino papa apud Bellicadrum. f. 112.
1275.
Mai 23.

10 Anno Domini 1273. fuit factus cardinalis episcopus Albanensis, vas admirabile gratiarum, virtutum, id est^d scientie apotheca, frater Bonaventura, famosus magister in theologia et minister quondam generalis ordinis fratrum Minorum, per dominum Gregorium papam. Per dominum Nicolaum papam III. fuerunt creati alii duo cardinales fratres Minores, dominus Bentevenga et factus est episcopus Albanensis, successor dicti fratris Bonaventurae, et dominus Ieronimus, generalis minister eiusdem ordinis, et factus est episcopus Prenestinus, tandem vero factus est papa et vocatus est Nicholaus quartus et sedit 4 annos et amplius, et cessavit episcopatus annis duobus. Ipse fecit unum cardinalem de ordine suo fratrem Matheum magistrum in theologia Parisius et generalem ministrum, quem consecravit episcopum Portuensem. Alii fratres quam plurimi facti fuerunt archiepiscopi et episcopi in diversis partibus mundi. f. 14.

BREVE CHRONICON SUMMORUM PONTIFICUM SAEC. XIII.

[Gregorius^e IX. papa] obiit 1241. mense Augusti et tunc vacavit sedes per duos annos.

Anno 1243. in crastinum nativitatis beati Iohannis baptiste fuit electus apud Anagniam Innocentius, qui antea vocabatur Cenebaldus. Iste venit apud Lugdunum et cardinales; et anno Domini 1245. vocavit consilium episcoporum, qui erant citra montes, ad festum sancti Iohannis baptiste, et post 16. Kalendas Augusti deposuit Fredericum imperatorem Rome propter plures casus⁵. Obiit iste papa apud Neapolim 1254, mense Decembri. Nota
cod. 1013.

Post fuit electus Alexander et obiit 1261. Nota
cod. 1013.

30 Tunc in festo beati Egidii fuit electus Urbanus, qui erat patriarcha Iherusalem; obiit 1264, in festo beati Iheronimi. Eodem anno a festo beate Magdalene usque circa illud tempus ante auroram videbatur cometes. Eodem anno fuit electus Clemens, qui fuit episcopus Aniciensis et consiliarius regis Francie⁶, post archiepiscopus Narbone, post fuit factus cardinalis, post papa; et fuit de Sancto Egidio miles et uxoratus primo. 1271. mense Augusti fuit electus Gregorius X; et iste erat ultra mare, quando fuit electus; non erat cardinalis, set archidiaconus Leodiensis, natione Placentinus. Obiit 1275. mense Ianuarii. Sept. 30.
1276.

Et fuit electus eodem mense frater Petrus de Tarantai ordinis fratrum Predicatorum, episcopus Hostiensis, qui fuerat archiepiscopus Lugdunensis; et fuit vocatus Innocencius quintus. Obiit proximo sequenti mense Iunii.

40 Et fuit electus eodem anno Iohannes Hispanus. Obiit 1277. infra octavas penthecostes^f. Die Veneris precedenti⁷ cecidit domus supra ipsum, quando studebat, et per illam cassaturam obiit. Iste revocaverat, ut dicebatur, constitutionem quam fecerat Gregorius decimus de creatione pape; et propter hoc ultio^g divina punivit illum, ut dicebatur. Mai 16
—22.
Mai 14.

Huic successit dominus Othobonus cardinalis, qui vocatus est Adrianus.

45 Eodem anno, credo, fuit electus Iohannes Gaietanus diachonus cardinalis, et fuit vocatus Nicholaus tercius. Iste fecit decretalem super declaratione regule fratrum Minorum⁸ et mandavit firmiter, ut in scolis legeretur decretalis predicta. Iste dominus^h in prima

a) quoddam c. b) qui c. c) accelerationis c. d) forte legendum: v. et sc. e) haec des. 1. 2. f) penthecosten 1. g) hac ultima 1. h) deest 1.

50 1) V. de hac nota J. Heller, 'Deutschland und Frankreich' p. 60, n. 1. 2) Clementiae. 3) Caroli Martelli. 4) De hac nota v. Busson, 'D. Doppelwahl d. J. 1257.' p. 108, n. 3. 5) Eadem supra p. 437. in notis S. Martini. 6) Sic Mart. Opp., SS. XXII, p. 441. 7) Cf. Potthast II, p. 1718, ubi unus tantum locus (Ann. S. Rudb. Salisb., SS. IX, p. 802) qui hunc diem notat affertur. 8) Bulla *Exiit qui seminat*; Potthast nr. 21628.

1278. Mart. 12. ordinatione, quam fecit, scilicet in festo sancti^a Gregorii, duos cardinales assumpsit de ordine fratrum Minorum, fratrem Ieronimum, generalem ministrum predictorum fratrum, et fratrem Betevenga, quondam episcopum Tudertinum; et tunc factus est cardinalis episcopus Albanensis, successor fratris Bonaventure¹; dominus Ieronimus factus est episcopus Prenestinus. Iste siquidem affectione permaxima predictum ordinem predilexit et plures fratres Minores in diversis mundi partibus archiepiscopos et episcopos ordinavit².

1281. Febr. 22. 1281. in cathedra sancti Petri fuit electus dominus Symon, de civitate Turonensi oriundus, cardinalis et legatus in Francia, et vocatus est Martinus III.^b Iste eciam affectione precipua fratrum Minorum ordinem predilexit et aliquos de fratribus dicti ordinis in episcopos consecravit.

10

Cod. 1.

Cod. 2.

1285. Post^c hunc fuit electus dominus Iacobus de Sabella et fuit vocatus Honorius.

Huic successit dominus Iacobus de Sabella et vocatus est Honorius.

1288. Post hunc fuit electus dominus frater Ieronimus, frater de ordine fratrum Minorum, qui fuit primo electus in cardinali et postea creatus est in papa et vocatus est Nicolaus quartus. Iste fuit per quatuor annos et vacavit sedes duobus annis.

Post istum fuit electus frater Ieronimus de ordine fratrum Minorum cardinalis episcopus Prenestinus, qui sedit annos 4 et plus et obiit in sancta die Veneris sepultusque in sabbato sancto iuxta sanctum Ieronimum Rome in ecclesia sancte Marie Maioris. Et cessavit episcopatus duos annos et plus.

20

1294.

Huic successit frater Petrus, quidam heremita, qui Perusiis^d existens in officio resignavit.

Dec. 24. Post hunc prefuit Bonifacius.

Et post paucos dies in vigilia nativitatis

Post hunc prefuit papa Clemens.

Post hunc prefuit dominus Iacobus, qui fuit vocatus Iohannes.

Domini fuit electus dominus Benedictus cardinalis et vocatus est Bonifacius VIII.

a) beati 2. b) III. 1. c) haec alia manus addiderunt 1. d) Parisius 2.

EX ANNALIBUS S. MARTIALIS LEMOVICENSIBUS.

A. 1207—1320.

p. 267. Item anno Domini 1244. fuit depositus Fredericus imperator Romanus per dominum Innocencium papam quartum apud Lucdunum in concilio generali.

p. 268. Item anno Domini 1264. dominus Enricus rex Anglie et Eduardus, filius suus, et Enricus³ rex Alamannie fuerunt capti per dominum Simonem Montis-fortis, quem postea dictus Eduardus interfecit et suos liberavit.

Item anno Domini 1264. dominus Karolus comes Andegavie, frater domini Ludovici regis Francie, ivit in Apuliam; qui infra paucos dies factus rex Sicilie interfecit Manfredum, qui se gerebat pro imperatore, scilicet 4. Kal. Martii anno Domini quo supra⁴.

*) Ex Annalibus S. Martialis a. 1274—1315 (cod. Paris. nr. 11019. ed. Duplès-Agier p. 172 sqq.) haec notanda sunt:

p. 247. Anno Domini 1274. ordo Saccitarum et beate Marie in concilio Lugdunensi tolluntur de medio et aliqui alii ordines paupertatis.

40

p. 247 sq. Anno Domini 1276. Innocencius quintus moritur et potionatus, ut dicitur. Eodem anno dominus Otobonus in papam elevatur et Adrianus secundus⁵ nominatur.

Anno eodem Adrianus secundus⁵ moritur. Eodem anno magister P[etrus] Hispani dominus Tusculanus in papam elevatur et Iohannes XXI. nominatur.

Anno sequenti Eodem anno Iohannes XXI. moritur, et Nycholaus III. preficitur.

45

A. D. 1280. Eodem anno Nycholaus quartus moritur, et Symon Gallicus preficitur, qui et Martinus quartus nominatur.

p. 257. (1285). Eodem anno fuit creatus in papam quidam heremita de Monte Cassyno et vocatus fuit Celestinus; sedes vacaverat per duos annos. Eodem anno ille heremita papa, qui vocatus fuit Celestinus, resignavit; et electus fuit quidam cardinalis qui vocabatur Benedictus et vocatus fuit Bonifacius.

1) Cf. supra p. 439. notam S. Martini.

2) Haec a quodam fratre Minore scripta esse videntur.

3) Lege: Richardus.

4) Immo a. 1266.

5) Lege: quintus.

Item anno Domini 1294. dominus Celestinus papa quartus resignavit circa festum p. 269.
sancte Lucie vel dicta die¹. Item dicto Celestino successit Bonifacius papa VIII. Dec. 13.

Item anno Domini 1298. sextus liber decretalium fuit compilatus per dictum dominum p. 270.
Bonifacium et authenticatus per eundem papam Rome apud Sanctum Petrum quarto Nonas
5 Martii, pontificatus sui anno quarto.

Item anno Domini 1302. incepit guerra inter dominum Philipum regem Francie et p. 272.
homines de Bruias; et eodem anno, scilicet 5. Idus Iunii², fuit bellum campestre inter Galli-
cos et homines de Bruias, scilicet die Mercurii in festo sancti Benedicti, apud Cortray, qua Jul. 11.
die fuit Gallicorum magna strages; et ibi decessit comes Atrabatensis et plures alii barones,
10 milites et pedites.

Item incepit discencio inter eundem dominum Bonifacium papam octavum et dominum p. 269.
Philipum regem Francie anno Domini 1302. Item idem dominus papa fuit accusatus de
heresi per dictum dominum regem anno Domini 1302. Item idem dominus Bonifacius fuit
captus anno Domini 1303. in villa Anagnie^a, de qua fuit oriundus, per dominum Guillel-
15 mum deu Nogueyret militem. Item decessit idem Bonifacius Rome anno Domini 1303.

Item dominus Clemens papa quintus, oriundus de Vasconia, qui vocabatur dominus p. 270.
Guillelmus³ del Guotz et erat archiepiscopus Burdegalensis, fuit electus anno Domini 1305.

Item dicto Bonifacio successit Benedictus mense Novembris anno Domini 1303, et
eidem Benedicto predictus dominus Clemens papa quintus.

20 Item idem Philipus rex Francie post mortem dicti Bonifacii petiit coram predicto
domino Clemente papa instanter comburi ossa dicti Bonifacii tanquam heretici.

Item anno Domini 1309. idem dominus Guillelmus del Nogueyret et omnes illi quorum
intererat fuerunt citati apud Avinionem coram dicto domino Clemente papa purgaturi se
super capcione dicti Bonifacii; quid fuit inde factum, adhuc non est revelatum.

25 Item dominus Clemens papa quintus instituit dicere ad missas qualibet die duas ora- p. 275.
ciones pro subsidio christianorum contra Sarracenos, et fecit poni archas in ecclesiis ad
reponendum oblaciones subsidii Terre Sancte transmarine.

Item anno Domini 1308. barones Alamannie elegerunt in imperatorem Romanum regem p. 277.
Alamannie, quem dominus Clemens papa quintus confirmavit, tamen non coronavit, sed,
30 ut dicitur, terminum coronandi assignavit eidem.

Anno Domini 1320. Item eodem anno fuerunt capti Lombardi per totum
regnum Francie, de quibus rex habuit maximam pecuniam.

a) Arang. c.

1) Sic verum est. 2) Lege: Iulii. 3) Immo Bertrandus.

EX CHRONICO UNIVERSALI ANONYMI LAUDUNENSIS.

Duo huius chronici exstant codices:

1) *Cheltenhamensis*, nr. 1880 (Meermann. 785, antea collegii Claramontani), membr. saec. XIII. inc., cuius prima folia desunt (v. 'Arch.' IX, 5 p. 500); et

2) *Parisiensis* nr. 5011 (Colbert. 439), olim 'Liber S. Marie' (Laudunensis), membr. s. XIII, duabus manibus exaratus.

Hi quamvis arta necessitudine inter se coniuncti sint, neuter tamen ex altero descriptus esse potest¹, sed ex alio exemplari repetiti esse videntur. Communia habent menda (a. 1189. Apalia pro Apulia; a. 1215. formam pro fortunam); etiam scribendi ratio a vulgari recedens nonnumquam eadem (cuntis; deserpitur); sed 1 multa habet peculiaria (s pro x: ausilium; n et m saepissime omittuntur: cogregatus; Mediolanesis; Magutinus; defuctus; conpugtus pro conpunctus; esset pro essent; marchiois pro marchionis; — asupsit; ateptare etc., 15 e contrario nūpsit; nonnumquam r excidit: cathedali; exodinati; Flandiarum); alia 2 (o pro u: noncius, Burgondia, circonventus, incombere); neque desunt errores modo ab hoc modo ab illo commissi (1: a. 1190. Mesceriam pro Mescenam [Messenam]; a. 1188. Incigtus pro Iacinctus; a. 1195. impetrandi pro perpetrandi; 2: a. 1170. Saxonia pro Savoia). Codex 1 vero praeferendus erat, 20 quippe qui verba praebeat in 2 procul dubio omissa (a. 1169. urbes eis contrarie; a. 1170. filium — assignaverat; 1212. post pascha; a. 1189. bella). Quae cum ita sint, in his fragmentis praesertim 1 secutus sum, cuius notitiam V. Cl. Liebermann dedit, lectiones vero accuratissime enotavit V. Cl. Maassen, *ICTus Vindobonensis*; ex 2, quem ipse Parisiis evolvi, eas referens 25 quae alicuius momenti esse videbantur.

Integrum opus nondum editum esse, sane dolendum est. Partes maiores typis dederunt Bouqueti continuatores XIII, p. 678; XVIII, p. 703. Sed multa omiserunt quae ad res Italicas, Germanicas vel orientales spectant.

Auctor enim, quem fratrem ordinis Praemonstratensium in dioecesi Laudunensi natu Angligenam fuisse, verisimile est², cuius nomen vero plane ignoramus, historiam universalem condere conatus, etiam in terrarum remotiorum rebus gestis enarrandis libenter immoratur. Initio Hugonem a S. Victore presso pede secutus, episcopatus, reges diversorum populorum³, imperatores, historiographos recenset⁴,

1) Uno quidem loco (a. 1169, p. 445 n.p.) error codicis 2 ex 1 natus esse videtur; sed eodem fortasse modo quo hic iam in exemplari ab utroque exscripto littera I minus recte posita erat. 2) Ita Brial, SS. R. Gall. XVIII, p. 702, ex locis ab ipso allatis recte conclu-

sisse videtur. 3) De Langobardis ita: *Lunbardi*, 35 qui et *Guinuli*, de Scandinavia insula Germanie — — *Lanprandus corpus beati Augustini transtulit a Sardinia*. 4) In codice 1 haec in fine legi videntur.

chronicon vero inde ab origine mundi (Prima die creavit Deus etc. Adam totius posteritatis pater etc.) *incipit, sed* (cod. 2 f. 60) *separatim* De regno Francorum (Gentis Francorum origo de Troiano emanavit exilio etc.), (f. 60') De principio Gothorum, (f. 92) De Flandria (Huius imperatoris anno 1
 5 Lidricus — f. 102. Balduinus. Hic fuit imperator Constantinopol. Ferrandus) *agit. Postea praesertim Sigebertum eiusque continuationes Laudunensem et Praemonstratensem exscribit; inde a medio saeculo XII. vero suo Marte res enarrat, multa ex ore populi hausta, vel etiam plane fabulosa, fortasse ab ipso excogitata (ut verba praeclarorum hominum) referens, in annis indi-*
 10 *candis saepe falsus, sed ut rumores tunc temporis de bellis a Friderico gestis aliisque rebus propagatos cognoscamus, non contemnendus auctor*¹. *Praeterea de Waldensibus et de viris tunc temporis doctrina conspicuis quaedam memoria digna schedis suis intulit. Quae vero saeculo XIII. ineunte acciderunt etiam melius comperta habuit et his annis inter praecipuos rerum scriptores locum*
 15 *sibi vindicat. Quare etiam aliis liber eius se commendavit. Continuatio enim Roberti Autissiodorensis chronico addita magnam partem ex hoc sumta est*².

G. W.

.
 Anno Domini 1066. Willelmus 26. Hic cepit regnare anno 10. Henrici regis
 20 Romanorum adhuc iuenculi. Hic fuit annus 6. Philippi regis Francorum, [anno^a Domini mille sexaginta sex].

De munificentia regis Willelmi.

Willelmus rex, receptis urbium clavibus et curia in natale Domini solempni celebrata, terras principibus, militibus et aliis omnibus qui cum ipso venerant largitus est tam muni-
 25 fice, ita ut non esset de omni multitudine tam iners, tam contentibilis^b, qui non fieret dominus magne hereditatis.

De distribucione et Vaste-hosis^c.

Baldewinus comes Flandrensis accepit comitatum Cancie, Conanus comes Britannie habuit comitatum Richemundie et Halandie^d, comes Bolonie sortitus est^e castrum Eihe
 30 magnamque partem Norfulchie. Quia vero longum esset singulas distribuciones huic compendio inserere, utile dico supersedere. Hoc vero tacendum non esse reor, quod, cum omnibus munifice princeps clarissimus pro voluntate singulorum distribuisset, adfuit qui diceret, nichil accepisse ipsum, qui ochreas^f militancium pro modico pane erat solitus ungere. Rex vero, ut nichil deesset eius largitati, eundem absentem, quia pervili^g indumento suo ante
 35 principum^h presenciam venire non decuit, primo, quia servilis condicionis fuerat, libertati donavit, deinde ei et cunctis heredibus suis magnam baroniam dedit. Huius hominis familia usque hodie Guaste-hoseⁱ appellatur. De Maletis. Similiter de eo qui manticas servare solebat aliorum egressa est familia que Maleth usque hodie appellatur ob manticas quas custodire solebat.

40 Anno Domini 1134. Principes Germanie, archiepiscopi, episcopi, duces, comites et barones, qui cum imperatore Lutherio fuerant ad mittendum papam Innocentium Rome in sede apostolica, regressi sunt ad patriam; cum quibus Norbertus in civitate sua etc.

Sig. Cont.
Praem.

Anno Domini 1153.

Fredericus. Iste cepit regnare anno 16. Lodovici^k regis Francorum. Hic in concione ubi
 45 convenerant omnes principes imperii, quorum erat imperatorem eligere, accepta corona

a) haec des. 2. b) contemptib. 2. c) Gaste hose 2. d) Holandie 2. e) deest 2. f) ochreos 1. g) parvili 1? h) principium 1. i) Gaste hose 2. k) Lud. 2.

1) Nimis dure de ipso iudicat qui SS. R. Gall. XIII, p. 678. brevem chronici notitiam dedit, aequius Brial, XVIII, p. 703. 2) V. supra p. 226. Contraria sententia, quam Brial sustinuit, iam eo refutatur, quod res Anglicas et Flandrenses nostro bene notas vix a monacho Autissiodorensi mutuasset; cum ipso
 50 Roberti vero chronico, cui continuatio illa addita est, ne levissima quidem deprehenditur similitudo. Sed etiam singulis locis inter se comparatis facile genuinam hanc, derivatam, quamvis nonnumquam ampliata, Autissiodorensis agnoscas narrationem.

imperiali, quam maior pars principum nepoti suo Henrico duci Saxonum dare ordinaverat, proprio capiti inposuit, dicens, se magis idoneum esse quam omnes alii. Sicque se ipsum elegit et nepotem suum ducem Saxonum corona^a frustravit¹.

Anno Domini 1154.

Cont.Praem. Eugenius papa, pace cum Romanis facta, hoc anno primo Romam ingreditur, cum eis manens. Radulfus illustris^b 5
1152. comes Viromandorum obiit; cuius primogenitam filiam^c duxit Philippus^d comes Flandriarum^e, et mortuo eius fratre comite Radulfo Leproso, comitatum Viromandie et Valesie tenuit. Alia
ib. quoque filia Elinordis^f comiti nupsit Nivernorum. Obiit Adalbero episcopus Treverorum magnanimus.

ib. 1153. Fredericus expeditionem parat in Italiam¹ anno primo sui, Lodovici^g vero 16.

Anno Domini 1155. Anastasius papa 164. 10

ib. 1154. Anno Domini 1156. Rogerus rex Sicilie, princeps utilis et strenuus et actibus clarus, post insignes de^h
Sarracenis triumphos, post occupatas eorum terras obiit, Willelmum non sibi dissimilem filium successorem reli-
quid.

ib. Willelmus rex Sicilie, missa stolo, Tanneosⁱ urbem Egipti vastando spoliavit et magnam auri et argenti et preciose
vestis copiam inde deduxit, et cum inde reverterentur, stolum imperatoris Grecorum offendunt, et cum essent^k de Grecis 15
140 naves, Siculi numero multo pauciores Grecos vicerunt et spoliantes ceperunt, et eis inde infinite diversarum opum
copie provenerunt^l.

ib. 1155. Anno Domini 1157. Adrianus papa 165. Hic fuit Nicolausⁿ Albanensis episcopus. In Burgundia^o
15. Kal. Februarii ter in una nocte fuit terremotus, quo diversa hedificia diversis in locis fuerunt subversa.

ib. 1153. Imperator Fredericus expeditionem parat in Italiam. 20

Guillelmus^p. Hic filius regis^q Rogeri anno primo Henrici regis Anglorum cepit
regnare, cuius etiam filiam Iohannam duxit uxorem.

Anno Domini 1158.

In Lumbardia^r civis Brissie nomine Gerardus, cum esset vir gnarus consilii et honorabilis
intersuos et per totam Lumbardiam inter sapientes nominatus, stultum se simulavit et habitu 25
mutato per civitates pueris^s ludibrio fuit. Cum vero ab aliquo cive sive reficiendi gratia
sive ut a pueris eriperetur, et domum introduceretur, videns locum et tempus, se ei detexit
et ita quos potuit ab imperatoris amore et fidelitate avertit, prestita primo ei caucione iura-
toria, ne cuiquam hoc secretum revelarent, nisi prius accepto iuramento, ne secretum pro-
derent. Sicque factum est, ut in modico tempore, scilicet per solius anni spacium, non- 30
genta armatorum milia per eum conspiraverunt.

Anno Domini 1160. Fredericus exegit a Lumbardis, omnia molendina iuris esse impe-
ratoris et in maioribus urbibus 10 furnos habere bannales, in minoribus vero 5. Pullos
nobilium equorum aut imperatoris cedere iuri aut tribus solidis imperialium redimi con- 35
stituere deliberavit.

Cont.Praem. Massemuti in Italia castrum Puteolis spoliavit, quos rex Willelmus per nuncios^s suos navibus persecutus est,
1154. eos cepit et exterminavit.

Alexander papa 166^t. Hic ex Rulando cancellario papa Alexander; primo quidem
ab omnibus electus, set quoniam renuit papatum sibi oblatum^u accipere, dum seorsum^v ab 40
amicis duriter increparetur, pars quedam cardinalium alium inchatedrant, qui alteratus
nomine Victor est appellatus.

Anno Domini 1161. Imperator Rome veniens, Victorem confirmat in papatum, agens
contra dignitatem apostolicam et consuetudinem ecclesie, que fere per 600 annos con-
suevit sine imperatoris assensu eligere et ipsos principes benedicere in imperatores, et nisi 45
essent ab universali papa consecrati, imperatores non nominarentur nec essent. Alexander
venit ad Gallias, ducentibus eum Ianuensibus. Victor Rome morabatur, favente sibi, ut dictum
est, imperatore Frederico. Scisma exortum.

Anno Domini 1162. Imperator adversantium sibi castra potenter diruit in Lombar-
dia. 50

Anno Domini 1163. Fredericus per triennium segetes^w Mediolanensium vastavit, et
captis munitionibus quibusdam, eos nimium terrendo artavit.

Anno Domini 1164. Mediolanum capitur. Imperator apud civitatem Laudis, que ei fave-

a) corana 2. b) c. i 2. c) deest 2. d) Philipus 2. e) Flandiarum 1. f) Elinordis 2. g) Lud. 2 con-
stanter. h) tr. de S. 2. i) Tamneos 1. k) esset 1. l) pervenerunt 2. m) A. D. 1157. post episcopus 2. 55
n) Nicholaus 2. o) Burgundia 2. p) Guillelmus 2. q) Lonb. 2, et ita vel Lomb. semper. r) l. p. 2. s) nonc. 2.
t) 66. codd. u) obblatum 2. v) se seorsum 2. w) Mediolanesium s. 1.

1) De similibus narrationibus cf. SS. XXIV, p. 501. et Peters, 'Forschungen' XX, p. 464 sqq.

bat, existens^a, Mediolanensibus per marchiones et comites sue partis mandavit, ut de pace locuturi Laudi convenirent. Ipsis vero de prodicione metuentibus, iuraverunt qui missi fuerant in animam imperatoris et suam, quod, si pax non fieret, eos sine omni detrimento et periculo suis restituerent parentibus et amicis. Imperator, oblito Dei timore, eos ad se venientes cepit et custodie mancipavit. Illi vero, quia res eis erat pro vita, Mediolanum ei reddiderunt¹. Qui urbem illam nobilem, turribus et muris eius destructis, solo equavit et 1162. in quatuor burgos divisit, ne de cetero possent repugnare, et ut ceteri eorum exemplo terrentur.

Anno Domini 1165.

10 Euangelii^b reges a Mediolano transferuntur Colonie dono imperatoris per Reinaldum eorum reverendum archiepiscopum.

Anno Domini 1166. Karolus Magnus Aquisgrani levatur et canonizatur. Alexander 1165. papa Turonis, presentibus rege Francorum et rege Anglorum et totius Gallie episcopis, 1163. concilium celebravit et Victorem antipapam excommunicavit; qui infra eundem mensem 15 apud Lucam Tuscie urbem mortuus, in ecclesia cathedrali^c ante vultum dominicum, qui 1164. ibi habetur, honorificam habuit sepulturam. Hic ad nudum cilicium portavit, vir humilis et magne parsimonie et alias laudabilis vite, nisi scismatis argueretur. Successit ei episcopus Lucensis, quem Paschalem vocaverunt.

Teodericus^d comes Flandrensis moritur. Philipum filium habuit successorem, poten- 1168. tem et strenuum, cuius potenciam auxit terra comitis Radulfi Viromandorum^e, quam assecutus est per uxorem suam, filiam dicti comitis Radulfi.

Anno Domini 1167.

Matheus, frater Philippi^f comitis Flandrensis, duxit filiam Stephani quondam regis Anglorum², que fuerat sanctimonialis et abbatissa, et per eam fit comes Bolonie, qui comitatum 25 exaltavit non modicum.

Anno Domini 1168. Mediolanenses, qui iam burgis ab imperatore factis relictis se infra loca sua receperant^g, imperatoris adventum expavescebant. Sed imperator ad consueta sibi malicie arma confugit, segetes et arbores fructiferas^h, succensis suburbiis et eorum casallisⁱ, singulis annis conburebat, ut sic eos cogeret ad dedicionem.

30 Anno Domini 1169. Imperator Fredericus contra Mediolanenses veniens, ceso eius exercitu, vincitur^k ignominiose. Mediolanenses et aliarum urbium cives illius partis infinitam Alemannorum copiam ceperunt et abduxerunt, ita ut tederet Lunbardos tot cathenas^l invenire, que tot in cathenandis sufficerent³. Bricenses autem, qui^m militem imperatori similimum inter suos captivos ceperant, ceteris urbibus nuncios direxerunt, affirmantes se imperatorem habere. Videres Lunbardos certatim Brixieⁿ avolare et viso imperatore sophistico gaudiis diffluere. Letantur urbes confederationis Mediolanice. Econtra meste fiunt et dolore confunduntur urbes^o eis contrarie. Hec sunt nomina urbium que Mediolano coniuraverant: Placentia, Vercellis, Verona, Brixia, Bergamum, Mantua, Palmis, Novaria, Tardona. Nomina vero illarum urbium que pro imperatore erant contra prescriptas civitates sunt hec: Papia, que dicta 40 fuit Ticinea^p, urbs deliciarum, Cremona maxima aliarum, Cuma, Laudis. Ipso anno Lun- 1168. bardi de 4 burgis qui fuerant sub marchione Montis-ferrati confluerunt ad villam que Ruverei^q dicitur, super Albam fluvium, construentes ibidem civitatem novam, quam de nomine Alexandri pape tercii Alexandriam vocaverunt, credentes, quod ipso eis patrocinate vel ibidem chatedralem ecclesiam et episcopalem posse habere vel sedem episcopalem ab urbe 45 Aquensi illuc transferri iuberet. Cives vero Nove Alexandrie Mediolano et aliis urbibus sue partis coniuraverunt^r. Ille^s autem que cum Papia pro inperatore aliis urbibus adversabantur predictam novam civitatem Alexandriam derisorie^t eam civitatem de Palea vocaverunt, forte quia non erant ei domus murate, sed nec muri neque palifixum vel fossata vel muniones alique lapidee, latericie^u sive lignee.

50 a) existentis 2. b) Ewangelici 2. c) cathedrali 1. d) Theod. 2. e) Virem. 1. f) Philipi 2. g) se r. 1. 2.
h) frucif. sucensis 1. i) casillis 2. k) vicitur 2. l) chatenas 1. m) deest 1. 2. n) Brixie 2. o) u. e. c.
des. 2. p) Iticinea 2; in 1 l a miniatore post additum ad (Ipso pertinet. q) Rouveroi 2. r) C. a. N. A. iterum
scr. sed del. 2. s) Illa (a e corr.) 1; Ille a. qui 2. t) derisorie corr. derisorie 2. u) latericee 2.

1) Haec etiam ex incerto rumore nata sunt. 2) Mariam; v. SS. IX, p. 326. 3) Haec fabulosa esse, 55 vix est quod moneam. 4) Roboreto.

Apud Ierosolimam. Balduinus rex Ierusalem, instigante magistro Hospitalis, parat intrare Egiptum contra pactum quod fecerat cum Suardo^{a,1} rege Egipti, qui annua tributa 15000 numismata auri ei solvebat. Displicuit autem hoc propositum regis omnibus principibus transmarinis necnon et ipsi regi. Prevaluit tandem inopportunitas magistri Hospitalis, multa regi promittentis. Quod cum cognovisset rex Egipti, timore pariter et dolore correptus^b, mandavit regi Baldevino^c, ut ab hoc inutili proposito desisteret et ipse tributum^d annuum duplicaret. Rege vero non adquiescente et exercitum parante, Suhardus Nore-
 1168. hadini^e regis Damasci et Sirie efflagitat^f auxilium; qui misit ei principem milicie sue Salahadinum, virum armis strenuum et in rebus bellicis satis expertem. His igitur sponsione tributi, quod regi Ierosolimitano reddebatur, venit illectus. Die vero conducto pugnatum¹⁰ est inter christianos et paganos nimis atrociter, multis hinc inde cede cadentibus; ubi licet nostri victoria sint potiti, tamen in tantum sunt viribus et numero suorum attenuati, quod eis ulterius procedere erat impossibile et omnino inutile. Sicque rex Baldevinus rediit in sua. Salahadinus vero videns Egiptum ubertate glebe et aeris temperie et omnium deliciarum¹⁵ affluencia omnia mundi regna incomparabiliter anteire necnon et incolarum eius inerciam, qui velud effeminati bello inabiles haberentur, cum cognovisset, regi eorum inerti paravit insidias, et tandem nactus oportunitatem, ipsum regem Suardum^h cum multis suorum peremit et regnum occupavit. Salahadinus, cunctis forcioribus locis regni amicis suis necessariis munitisⁱ, diadema regni non sibi innexuit, sed domino suo cum omnibus spoliis regni reportavit. Dominus vero eius Egiptum ab eo tenendam ei quoad viveret concessit²⁰ et post eius obitum, si supervixisset, sine alterius iugo liberam esse sanxcivit. Salahadinus^k
 1174? vero tantam domini sui Noradini assecutus est gratiam, quod moriens testamento ordinaret, ut filiorum suorum tutor et proprie coniugis efficeretur maritus. Sicque duorum regnorum, Sirie scilicet et Egipti, monarchiam obtinuit, sola morum civilitate eum ad tam insignia honorum fastigia sublimante.

Lumbardi per insolentias imperatoris Frederici tedio et angore fatigati, Manueli Grecorum imperatori submittere eorum regnum deliberaverunt. Qui, eorum nuntiis ex diversis urbibus Lumbardorum ad hoc peragendum directis cum ingenti gaudio susceptis et imperatorie muneratis, mandavit, quodsi id ad effectum perducerent, quod omnia eorum mobilia duplicaret. Habito super his Lumbardi cum^l papa Alexandro consilio, retraxerunt se ab³⁰ Manuelis Grecorum fidelitate, eo quod Greci sint pusillanimitate notati et semper animi levitate infideles inventi. Interim imperator, collecto ex omni Germania robore armatorum, iterato Mediolanenses radicitus destruere affectans, eos circa castrum cui nomen Creme^m tentoria fixisse audivit. Tunc adveniens imperator ipsos cingxit exercitu copioso et per interpretem ait ad eos: 'Esne tu Mediolanum quod video'? Et unus proⁿ omnibus respondit: 35
 'Sum utique'. Tunc imperator: 'Quomodo putas ad domum tuam reverti'? Et respondit: 'Per medium tui et exercitus tui mihi viam sternam, si alias viam non habuero'. Tunc imperator ad consilium marchionum, comitum et aliorum Italie principum recessit; Mediolanenses, accepta a castrensibus securitate, in sua redierunt.

Currente adhuc anno Domini 1169, ipsius Frederici^o anno 17, Lodovici vero regis 40
 Francorum 33, Henricus rex Anglorum, illectus promissione regni Lumbardorum, inter filios fecit regni sui et aliarum provinciarum suarum distributionem. Filias vero suas iam maritis eas poscentibus transmiserat. Quarum unam accepit dux Saxonie Henricus. Alia nupsit Alfonso regi Castellano in Hispania. Terciam iunxit sibi matrimonio Willelmus rex Sicilie; quo sine liberis mortuo, iunxit eam frater suus Richardus, tunc rex Anglie, 45
 Reimundo comiti Egidiensi.

Anno gracie 1170. Henricus rex^p Anglie nuncios Manuelis imperatoris Grecorum miro suorum favore suscipiens et per civitates et castella eos deducens, quasi gloriam et opum suarum habundanciam eis^q ostensurus, ducibus et comitibus ceterisque principibus tam secularis dignitatis quam ecclesiastici ordinis, ut apud Andegavem convenirent, man- 50

a) Suardo *corr.* Suardo 1. b) correctus 2. c) Balduino 2, *et ita infra.* d) a. tr. 2. e) Noradini 2. f) efl. 1.
 g) dil. 1. h) Suhard. 2. i) *deest* 1. k) Saladinus 1. l) cons. c. p. A. 2. m) Creime 2. n) per 1.
 o) Frid. 2. p) *deest* 1. q) *deest* 2.

1) Schawer. Haec post Balduini mortem (1162) Amalrico rege facta sunt.

davit. Quibus secundum edictum congregatis, voluntatem domini sui imperatoris regi et suis aperuerunt. Mandaverat enim imperator regi, ut filium^a suum, cui nullam partem hereditatis inter fratres suos assignaverat¹, ei mittere maturaret; cui filiam suam, quam^b unicam habebat, maritaret cum honore imperii, salva tamen maiestate imperatoris, dum viveret. Rege inducias eis 15 dierum assignante, et ecce nuncii comitis Amedei de Savoya^c advenientes rogaverunt regem, ut dignaretur domino suo comiti iam dicto occurrere ad eum festinanti. Rex vero eorum petitioni satisfaciens, comitem apud Lemovicas^d letus suscepit advenientem. Tunc comes obtulit regi ad opus filii sui unicam filiam quam habuit. Consuluit rex principes suos super matrimonio filii sui. Illi vero unanimes partem Greco-
rum attollunt; quibus rex amabiliter gratias egit, quod^e scilicet honorem suum diligerent, et ait: 'Si filium', inquit, 'meum imperatori transmisero, fratribus suis, si opus fuerit, adesse in necessitatibus non poterit, vel ipsi auxilio indigenti a fratribus qualiter subvenietur? Comiti assensio: filiam suam filio meo uxorem accipio. Nobilis quidem^f est, licet pauper. Ex terra enim sua posset, qui strenuus esset, Italiam et Burgundiam^g universam iusticiare, cum non pateat ingressus vel egressus ad utrasque nisi per eam'. Tunc maxima pars eorum qui hec audierant intellexit, quod rex ad regnum aspiraret Lombardorum. Licenciantur Greci magnifice munerati. Comes, completa cum rege ebdomada, acceptis 6000 marcharum argenti, prestito super sancto sacramento se de cetero uxorem non accepturum, reversus est ad sua, filiam suam regi missurus, et in qualibet patria sub eo constituta castrum munitum nunciis regis Anglie assignaturum; quod totum fideliter de castris complevit, de uxore vero non accipienda religionem iuramenti transgressus est. Nam filiam comitis Gerardi de Mascons^h accepit uxorem, de qua genuit Tomam, qui ei in comitatu successit. Sciendum, quodⁱ comes Gerardus eundem comitem Savoie cepit, dum guer-
ram secum haberent; unde pro redemcione sua in 6000 marcis ei tenebatur. Ille vero ele-
git periurium incurrere et, propria fama neglecta^k, pactum transgredi potius quam illam solvere pecunie summam.

Anno^l gracie^m 1172. Baldwinusⁿ comes Hanonie obiit. Huius Baldewini filius Baldwinus iunior duxit Margaretam, filiam Theoderici comitis Flandriarum superiori anno defuncti; cuius Margarete fratres fuerunt Philipus comes Flandrie, Matheus comes Bolonie, Petrus Cameracensis^o electus, postea comes^p Nivernensis et Autisiodorensis^q.

Currente adhuc anno eodem, scilicet 1173. dominice incarnationis, fuit apud Lugdunum Gallie civis quidam Valdesius nomine, qui per^r iniquitatem fenoris multas sibi pecunias coacervaverat. Is^s quadam die dominica cum declinasset ad turbam, quam ante ioculato-
rem viderat congregatam^t, ex verbis ipsius conpungtus^u fuit, et eum^v ad domum suam deducens, intente eum audire curavit. Fuit enim locus narrationis eius, qualiter beatus Alexis in domo patris sui beato fine quievit. Facto mane, civis memoratus ad scholas theologie consilium anime sue quesiturus properavit; et de multis modis eundi ad Deum edoc-
tus^w, quesivit a magistro, que via aliis omnibus cercior esset atque perfeccior. Cui magi-
ster dominicam sententiam proposuit: *Si vis esse perfectus, vade et vende omnia que abes* etc. Matth. 19, 21. Et ad uxorem veniens, dedit ei opcionem, ut sibi mobilia vel immobilia omnium que habebat, in terris scilicet et aquis, nemoribus et pratis, in domibus, redditibus^x, vineis necnon in molendinis et furnis, eligeret retinendum. Que, licet multum contristata, quia id facere oportuit, immobilibus hesit. Ille vero de mobilibus his a quibus iniuste habuerat reddidit, magnam^y vero partem pecunie sue duabus parvulis filiabus contulit, quas matre earum ignorante ordini Fontis-Evrardi mancipavit; maximam vero partem in usus pauperum expendit. Fames enim permaxima tunc grassabatur per omnem Galliam atque Germaniam. Valdesius vero civis memoratus per tres dies in ebdomada a pentecosten usque ad vincula

a) filium — assignaverat des. 2. b) deest 2. c) Saxonia 2. d) Lemoicas 1; Lemovecas 2. e) sc. q. 2. f) quidam 1. g) Burgond. 2. h) Mascuti vel Masouti 1. i) deest 1. k) neglecta 1. l) 2 alia pergit manu. m) Domini 2 constanter. n) Balduinus 2 semper. o) Cameracensis 1. p) deest 2, ubi Nivernensis. q) Autisiodorensis 1. r) deest 2. s) His 1. t) cgreg. 1. u) conpungtus 1; conpongus 2. v) eo 2. w) edocetus 2. x) reddit. corr. reddit. 2. y) magna 2.

1) Falsa hac in parte, imo tota commentitia videtur haec narratio. BR.

sancti Petri cunctis^a ad eum venientibus panem et pulmentum cum carnibus largiebatur. In
 assumptione beate virginis quandam summam pecunie per vicos inter pauperes spargens,
 Math. 6, 24. clamabat dicens: 'Nemo potest duobus dominis servire, Deo et mammoni'^b. Tunc accu-
 rentes cives arbitrati sunt, eum sensum perdidisse. Et ascendens in loco eminenciori, ait:
 'O cives et amici mei! non enim insanio, sicut vos putatis, sed ultus sum de his hostibus^c
 meis, qui me sibi fecerunt servum, ut semper plus essem sollicitus de nummo quam de Deo,
 et plus serviebam creature quam Creatori. Scio, quod me reprehendent plurimi, quod hoc
 in manifesto feci. Sed propter me ipsum et propter vos hoc egi: propter me, ut dicant
 qui me viderint possidere deinceps pecuniam, me amentem esse; set et propter vos hoc feci
 in parte, ut discatis in Deum spem ponere et non in divitiis sperare'. Sequenti vero die¹⁰
 rediens de ecclesia, a quodam cive, quondam socio suo, petiit dari sibi ad manducandum pro
 Deo. Ille ad hospiciū eum deducens, ait: 'Ego quoad vixero concedo vobis necessaria'.
 Que res cum pervenisset ad noticiam uxoris eius, non mediocriter contristata, sed velud
 amens effecta, ad archiepiscopum urbis cucurrit, et conquesta, quod scilicet vir eius panem
 ab alio quam ab ea mendicasset. Que res omnes qui aderant cum ipso presule commovit¹⁵
 ad lacrimas. Tunc ex precepto presulis Burgensis hospitem suum secum ad presulis pre-
 sentiam duxit. At mulier arripiens virum suum per pannos, ait: 'Numquid melius est, o
 homo, ut ego in te peccata mea helemosinis redimam, quam extranei? Et extunc non licuit
 ei ex precepto archiepiscopi in ipsa urbe cum aliis cibum sumere quam cum uxore.

Anno gracie 1174.²⁰

Henricus iunior rex Anglie cum fratribus suis Ricardo et Galfrido a patre Henrico aversus,
 ope Lodovici regis Francorum^e magnas in Anglia et Normania^d suscitavit calamitates. Peni-
 tuit^e pater terras suas inter filios divisisse, eo quod non erat ei ulterius spes ad regnum
 Lombardorum. Comes vero Philippus Flandrie cum suis novum castrum de Drien-
 curt¹ cingxit obsidione, ubi frater suus inclitus comes Matheus de Bolonia sagitta percusus²⁵
 occubuit, cuius funus a suis ad abbatiam Sancti Iodoci^{f.2} delatum, famosam ibidem habet
 sepulturam. In Anglia etiam comes Hugo Bigoth^g, collecta multitudine Brabancionum
 atque Flandrensiū, castella aliqua cepit et civitatem Norvicensem, civibus in fugam versis,
 cepit. Flandrenses et Brabanciones, quos superius diximus a comite Hugone
 Bigoth Angliam introductos, qui etiam urbem Norvicensem ceperunt, terram sancti Ead-³⁰
 mundi^h intrantes, ab obviis sibi indigenis cum Cantebrigiensibusⁱ intercepti, aut ibi fuerunt
 trucidati aut capti penis crudelioribus reservati.

Anno gracie 1175. Iacobus dominus de Avennis^k Robertum quondam prepositum eccle-
 sie Ariensi³, tunc Cameracensis electus¹, per satellites suos interfecit iuxta Valencenas^{m.4}.
 Hic de Carnoto de humili gente natus, familiaritatem et amorem comitis Philippi Flandria-³⁵
 rum eo fuerat adeptus, quod sororem comitis⁵ de custodia comitis de Savoia, mariti sui,
 sua industria eripuit et eam comiti Flandriarum, fratri suo, restituit. Hic dum ab Henrico
 Remensi archiepiscopo pro Iacobo de Avennis dure increparetur, quod esset de infima
 gente, eum agrestem et villanum appellando, fertur sic respondisse: 'Non minoris', inquit,
 'nobilitatis vel potencie fuerunt patres mei in archa Noe quam tui'. Hunc quidam negro-⁴⁰
 mancia arguerunt, forte quia, cum esset de infima gente et litteratura tenui, ad tantos eum
 fortuna provexit honores. Hunc cum post electionem suam comes Flandriarum ad regis
 curiam delegasset, et eundem rex ad prandendum cum eo invitasset, et ipso rege ei mani-
 cam, cum manus ablueret, tenente, cepit morosius abluere. Hunc cuidam monenti festi-
 nareⁿ, eo quod ei rex ministraret, respondit: 'Non est properandum', inquit, 'set in tali⁴⁵
 honore est diucius immorandum. Tu vero qui murmuras sine tali regis obsequio vitam
 poteris terminare'.

Fredericus imperator instinctu Willelmi marchionis^o Montis-ferrati ossidione¹ septem
 mensium Alexandriam civitatem de Palea vallavit, nec tamen cepit. Que civitas licet

a) cūctis 1. 2. b) m. 1. c) Anglorum 1. 2. d) Normannia 2. e) vocabulum erasum 2. f) Iudoci 2. g) rubro 50
 in marg. add. 2. h) Aeadm. 2. i) Catebr. 1; Canthebriensibus 2. k) Avernus 2. l) ita 1. 2. m) Valencenas 1.
 n) fallinare 2. o) marchiois 1.

1) Briencourt. 2) S. Josse-sur-mer. 3) Aire. 4) apud Condei add. ed. Cf. Gest. epp. Camer.
 cont. c. 21, SS. VII, p. 509. 5) Gertrudem, uxorem Humberti; cf. SS. IX, p. 327.

murorum, palefixi et angeris careret munimine, tamen civibus bellatoribus aliarum urbium ita extitit munita, quod imperatori via non pateret ad eam capiendam vel alio modo destruendam. Deficiente sale in civitate, ita ut putaretur in proximo capienda, Lombardi nocte quadam navem sale onustam aducentes, concives suos a salis inedia liberaverunt. Magno vero porcorum grege undique collecto pro exercitu imperatoris, cives, per purcellum, quem clamare fecerunt, dissipato, ad duo milia et 30 sunt adepti. Nam ad clamorem purcelli totus grex natando^a currendo festinavit, et nisi aliquos ex eis imperatoris exercitus occidisset, omnes simul perdidissent.

Anno gratie 1176. Philippus illustris comes Flandrensis, coadunato exercitu copioso, castrum Guisiense in ulcionem Roberti prepositi Arie, post Cameracensis electi, obsedit, cepit et funditus subvertit. Cameraco, Roberto mortuo, successit^b Alardus, homo grandævus; quo etiam in brevi defuncto^c, successit ei Rogerus de Waverin, Rome tempore Lateranensis^d concilii consecratus¹.

Mare terminos suos egressum multos homines in Anglia, in Flandria, Frisia et Hollandia submersit. Fluviales^e etiam aque excrescentes multos perire fecerunt.

Anno gratie 1177.
Waldesius civis Lugdunensis^f, de quo superius dictum est, facto voto Deo celi se de cetero in vita sua nec aurum nec argentum possessurum nec de crastina cogitaturum, cepit habere sui propositi consortes. Qui eius exemplum secuti, cuncta pauperibus largiendo, paupertatis spontaneae^g facti sunt professores. Ceperunt paulatim tam privatis^h quam publicis ammonicionibus sua et aliena culpae peccata.

Eodem² anno fuit in provincia Narbonensi castello Amillau³ nimie simplicitatis invenis nomine Benedictus, qui opus a seculis inauditum, pontem scilicet super Rodanum rapidissimam fluviorum, apud Avenionem urbem inchoavit et in magna parte complevit. Hic tanti vulgi indocilis frequentia cingebatur, quod nunquam vidisse me meminerim tot populos convenisse. Acclamabat autem ei populus indisciplinatus preconia sanctitatis, miracula omnigena ei adscribendo, et cum esset sermone imperitus, actu et habitu incultus, submittebant se suis manibus episcopi et abbates, ab eo benedici exoptantes. Quidquid de indumentis eiusdem habere potuerunt, honore pretiosarum reliquiarum cum magna diligentia servabatur. Claustrales vero Cisterciensis ordinis et aliarum professionum viri religiosi, quibus non erat copia eum adeundi, zonas suas vel aliquid tale ad benedicendum mittebant, e quibus apud Lingonas equum unum, asinos duos in veritate comperi ad eum venisse onustos.

Anno gratie 1178. Concilium Lateranense a papa Alexandro huius nominis tertio celebratur. Huic concilio interfuerunt archiepiscopi et episcopi 312. Hoc concilium dampnavit omnes ordinationes Victoris antipape et eius successoris Paschalis necnon et Calixti. Dampnavit etiamⁱ ordinationes ab eis ordinatorum, Hereberti^k Vesuntinensis archiepiscopi et aliorum archiepiscoporum et episcoporum per Burgundiam, Alemaniam et Italiam constitutorum. In hoc etiam concilio^l statuta sunt multa ecclesie utilia, capitulis 44 comprehensa, que a^m patribus qui adherant presentes fuerunt approbata et recepta, capitulis vero 12 reprobatis. Dampnavit hoc concilium hereses et omnes hereticorum fautores necnon et defensores. Waldesium amplexatus est papa, approbans votum quod fecerat voluntarie paupertatis, inhibens eidem, ne vel ipse aut socii sui predicationis officium presummerent nisi rogantibus sacerdotibus. Quod preceptum modico tempore observaveruntⁿ; unde extunc facti inobedientes, multis fuerunt in scandalum et sibi^o in ruinam.

Fuerunt tunc cives quidam in civitatibus Lombardorum, qui in domibus cum familia sua degentes, quendam modum religiose vivendi eligentes, a mendaciis, iuramentis et causis abstinentes, veste simplici contenti^p, pro fide catholica se opposcentes. Hii accedentes ad papam, petierunt hoc eorum propositum confirmari. Quibus papa concessit, ut omnia

50 a) narrando 2. b) successit 2. c) defuncto 1. d) Lareran. 2. e) ita 1. 2; Pluviales ed. f) Laudunensem corr. Lugdunensem 2. g) spontane 1. h) publ. q. pr. 2. i) nam corr. ut videtur etiam 2. k) Herberti 2. l) consilio 2. m) pergit manu quae priorem codicis partem scripsit 2. n) serv. 2. o) illis 2. p) contempti 2.

1) Cf. G. epp. Camer. cont. c. 23, SS. VII, p. 309. 2) Cf. supra p. 241. 3) Fortasse Milhaud prope Nîmes vel Milhau (dép. Aveyron) ad fl. Tarn?

eorum in humilitate fierent et honestate, set ne conventicula ab eis fierent, signanter interdixit, et ne in publico predicare presumerent, districte inibuit. Ipsi vero mandatum apostolicum contempnentes, facti inobedientes, se ob id excommunicari permiserunt. Hii se Humiliatos appellaverunt, eo quod tincta indumenta non vestientes, simplici sunt contenti.

Rex vero Philippus, patre vivente, duxit uxorem Elisabeth^a, filiam Balduini comitis Hanonie, neptem scilicet Philipi comitis Flandrie ex Margareta sorore. Cui comes concessit illam partem Flandriarum que est citra Leiam^b fluvium, Frantie post mortem comitis perpetuo sociandam. Partem vero alteram, que est ultra Leiam^b fluvium, heredibus Flandriarum reservavit; et quia comes prole caruit, a nepotibus suis, fratribus regine, hec confirmari fecit, ita tamen, quod, si soror eorum ab hac luce sine herede decederet^c, terra ex integro ad heredes rediret.

Anno gracie 1181. Papa Alexander ab hac luce subtractus, in ecclesia Lateranensi humatus, cum gloria resurrectionem expectat mortuorum; cui successit episcopus Hostiensis dominus Inbaldus Lucensis, Lucii^d nomine alteratus. Lucius papa 167.

1184. Anno gracie 1182. Lucius papa disciscens a Romanis, Romam egressus, Verone se contulit; ubi imperator Fredericus ad eum veniens, hereticos, quorum contagione Lombardia erat infecta, efestitavit¹. Primum quidem in contione per interpretem, deinde idem imperator surgens coram omnibus in concione manum suam cum chirotheca^e in quatuor partes agitans, comminando cirothecam in terram proiecit. Tulit etiam imperator legem, ut heretici nullo iure, nulla lege tuerentur libertatis.

Anno gracie 1183. Fredericus imperator Henricum ducem Saxonie, nepotem suum ex sorore, hoc tempore exheredavit, terram suam emulo suo Bernardo, viro potenti, contulit et eum ducem Saxonie nominari constituit. Obsidente imperatore castrum Brunswic, quod Henricus exdux pro municiori loco habebat, uxor eius Matildis^f, filia Henrici regis Anglie, ibidem filium enixa, obsidione cingebatur²; vino vero in castro deficiente, mandavit iam dicta Matildis^f imperatori, ut ei in tali articulo posite vinum mittere^g dignaretur. Imperator vero dolium vini ei mittens, mox solvit obsidionem, quia municio castri eum ab eius impugnatione prohibebat; ducisse vero mandavit, quod ei hoc castrum^h in helemosina dimittebat.

Anno gracie 1184.

Henricus iunior³, durante guerra inter ipsum et patrem suum, quosque milites nominatos ex omni Francia, Germania, Burgundia, Flandria, Brabancia, Heinoiaⁱ et Lotharingia secum habuit. Pater vero per conducticios^k Brabanciones^k et rutharios partem suam defendit.

Anno gracie 1185. Principes Palestini potentiam Salahadini regis Sirie et Egipti suspectam habentes, qui superiori anno ad vadum Iacob^l stragem non modicam fecerat de christianis⁴, Heraclium patriarcham Ierosolimitanum ad partes Gallicanas transmiserunt. Hic multis principibus per quos transitum^m habuit diadema regni Ierosolimitani obtulit, litteras singulorum principum Palestinorum patentes habens, continentes ratihabicionem, ut quod ipse patriarcha de negotio regni Ierosolimorum ordinaret firmum et ratum a cunctis haberetur. Pro dolor! oblatum diadema omnes semet ipsos amantes, que sua sunt querentes et non que Ihesu Christi, accipere recusaverunt. Sicque patriarcha passus repulsam, per Burgundiamⁿ, Franciam et Aquitanniam^o transfretare statuit ad Angliam. Interea Lucio papa Verone mortuo, Mediolanensis archiepiscopus eligitur. Urbanus papa 168.^p Hic papa tanta execracione Teutonicos habuit, ut eos a comuni helemosina sua amovere preceperit.

Anno gracie 1186. Baldevino^q, nepote Balduvini regis Ierusalem ex sorore, cui regnum iure propinquitatis debebatur, mortuo sub tutela comitis Tripolitani, coronam regni ipso

a) Elizab. 2. b) Leyam 2. c) duced. 1. d) Lucie 2. e) cirotheca 2 *hoc loco*. f) Mathildis 2. g) miter 1. 50
h) ei iterum add. 1. 2. i) Hannonia 2. k) deest 2, ubi Barb. l) Iaboc codd. m) trasitum 1. n) Burgond. 2.
o) Aquitanniam traffr. 2. p) LXVIII. 2. q) Baldewino n. Balduini 2.

1) Cf. Jaffé nr. 9635.

2) Haec fabulosa sunt; Mathildis tunc temporis Luneburgi fuit neque obsessa.

3) Angliae. 4) De clade a. 1179. agi videtur; Wilken III, 2, p. 193 (cf. de vado Iacob ib. p. 44).

comite inconsulto per milites Templi matri¹ nuper defugti^a redditam capiti mariti sui comiti^a de Iaphe, Guidonis videlicet de Lisignun, innexuit; unde comes de Tripoli² exasperatus Salahadinum regem Syrie et Egipti ad invadendam Terram Sanctam invitavit.

Urbano successit Clemens³. Clemens papa 169. Hoc loco notatur capcio Ierusalem et aliarum urbium, que^b omnia, quia in multis locis habentur, huic narrationi nostre 1187. interserere inutile iudicamus.

Clementi in papatu successit Gregorius. Gregorius papa 170. Gregorius iste fuit huius nominis octavus. Hic fuit Albertus de Bonevento, cancellarius, vir magne sanctitatis et laudabilis parsimonie; in omnibus actibus suis religiosus fuit. Ecclesiam beati Martini, in qua habitum religionis sumpsit, semper cordi habuit, que etiam ei annuatim vestes secundum regulam procuravit. Hic placuit urbem Ierusalem describere, quia locus se obtulit describendi^c. Ierusalem licet ab antiquo sue compositionis statu — — immundicie urbis diluerentur.

Anno igitur^c Domini 1186. adhuc currente Terra Promissionis cum capite suo Ierusalem, scilicet civitate sancta, peccatis christiani populi exigentibus, a Salahadino rege potenti, interfectis principibus christiani exercitus, misere deserpitur, miserque populus christianus, qui eam incolebat, aut est sine misericordia paganorum gladio trucidatus aut vendicioni expositus, in misericordius perpetue captivitati mancipatus.

Anno gracie 1188. Celestinus papa 171. Hic papa, mortuo felici viro Gregorio VIII³, Rome prefuit in pace, Iacigtus^d ante dictus, diaconus cardinalis Sancte Marie in scola Greca. Hic papa Henricum episcopum Albanensem^e, quondam Clarevalensem^f abbatem, pro subvencione Terre Sancte delegavit ad Germaniam; ut, habitis conciliis per Germaniam ad succurrendum Terram Promissionis^g Fredericus, pro malis que Lombardis intulerat, ut aiunt, compugtus, signum crucis ad subventionem Terre Sancte suscepit, filio suo Henrico primogenito antea rege Germanorum ab eo declarato. In cuius coronacione pater curiam tam solempnem et tam admirandam apud Maguncium 1184. tenuit, quod nulla preterita etas ei similem unquam meminerit. Alium filium, ducem scilicet Suabie, peregrinacionis sue comitem habere voluit. Tercius^h vero filius eius fuit Otto comes Burgundie, cui nupsitⁱ Margareta, relictā Hugonis^k de Oisi, filia comitis Theobaldi Blesensis. Quartus filius Frederici imperatoris fuit Philippus, primo clericus, postea dux Suabie, deinde rex Germanorum, qui duxit filiam Isaac imperatoris Grecorum.

In Sicilia Wilhelmus rex moriens Constanciam, amitam suam, testamento declaravit heredem et eandem Henrico regi Germanorum maritandam constituit, cum patrimonio suo, silicet Sicilia, Calabria atque Apulia^l. Set, rege mortuo, Tancredus regnum invasit, nec tamen pacifice regnavit, Henrici militibus bella^c eidem moventibus.

Anno gracie 1189. Henricus comes Campanie et nobilis princeps Iacobus de Avennis viam Ierosolimitane peregrinacionis arripiunt. Hic Henricus filiam comitis de Namuco habebat⁴, spem habens per eam Namucum castrum et comitatum habere. Balduinus^m vero comes Hanonie, nepos comitis ex sorore, adhuc ipso comite vivente Namucensiⁿ valde sene, iniuste castrum abstulit et possedit, exheredata eius unica filia, quam superius diximus comitem Henricum habuisse. Hanc postea duxit comes Barri⁵ uxorem. Que etiam, ipso mortuo, nupsit Wallerando^o de Lemburch.

Anno gracie 1190. Rex Philippus apud Ianuam urbem super mare febricitavit. Inde Mescenam^p Sicilie navigio est advectus et ibi hiemavit in palacio regis. Rex vero Anglie foris urbem fixerat temtoria. Ibi accidit, seneschaldum^q regis Anglorum interfici a civibus, dum cibos emerret regis. Quo audito rex Richardus motus in iram, iussit suos armari. At, civibus eum subsannantibus et dicentibus, quod per pedissequas^r suas se ab eo defenderent, tunc furens

a) ita 1. 2. b) quē 2. c) deest 2. d) Incigtus 1. e) Albanencem 2. f) Clarevalencem 2. g) quaedam
50 deesse videntur. h) Tecius 1. 2. i) nūpsit 1. k) Hog. corr. Hug. 2. l) Apalia 1. 2. m) Balduinus 2.
n) Namucensin 2. o) Waler. de Lemburth 2. p) Messeriam 1; Messenam 2. q) marescald. 2. r) pediseras 1.

1) Sibillae. 2) Raimundus. 3) Gregorio VIII. legatum, qui obiit a. 1189. 4) Ermesendam sponsam habebat, sed ad eius nuptias non pervenit. BR. a. 1187. Clementem successisse, huic Coelestinum a. 1191, notissimum est. Gregorius misit Henricum 5) Theobaldus. BR.

rex^a suis minatus est mortem, nisi caperent civitatem. Qui acerrime irruerunt in hostes et discumfecerunt. Et introsilientes urbem per muros, quoscumque habuerunt obvios interfecerunt. Et, ne urbs capta penitus destrueretur, venit rex Francie subplicaturus regi Anglorum, ut suos a cede civium revocaret. Rex quoque Anglie, viso domino suo rege Francorum, ob eius honorem illico reversus est ad tentoria sua. Sequenti vero estate⁵ venerunt Aconum; ubi rex Francorum cum mirabili omnium favore susceptus est, Richardo rege aurarum et ventus intemperie retardato.

Anno gracie 1191.

Dux Fredericus Suabie, patre suo Frederico imperatore casu non magis miserabili quam mirabili in flumine necato, cum residuo exercitu Teutonicorum, iam corpore deficiens, ad exercitum^b Francorum ante Aconum applicuit^c moriturus. Acon capitur; in cuius obsidione mortui sunt incliti principes, quibus meliores secula futura non videbunt. Inter quos eminebant dux Suevorum, Philippus famosus^d comes Flandrensis. Teobaldus^e comes Blesensis, Henricus^f comes Barrensis, Iacobus dominus de Avennis. Comitum^g vero aliorum^d ibi defunctorum^h fuit numerus decem et octo. Principum, baronum et aliorum militum non fuit numerus.

Anno gracie 1193. Interea cum constaret per Franciam de morte Philippi comitis Flandrensis, Willelmusⁱ venerabilis Remorum archiepiscopus, cuius tutele rex, nepos eius ex sorore, Francie gubernacula commiserat, saisivit Atrebatum, Ariam et Sanctum Audomarum, sicut Philippus comes regi concesserat, cum neptam suam duxit uxorem.

Anno gracie 1195. Symon¹, germanus Henrici ducis Luvanie^k, electus Leodiensis contra voluntatem Henrici regis Germanorum, qui prepositum Bunnensem illi sedi voluit subrogare, Remis de mandato Celestini pape a venerabili Remorum archiepiscopo Willelmo in episcopum Leodiensem est consecratus. Et post octo dies in eadem ecclesia ab eodem archiepiscopo consecratus est Iohannes Cameracensis episcopus, qui Rogero de Waverin²⁵ successit, avunculo^l suo. Hic Iohannes fuit decanus Atrebatensis. Symon Leodiensis episcopus, timens Henrici regis Germanorum seviciam, Remis morabatur; ad quem interficiendum missi sunt a perfido rege viri dolosi, qui finxerunt, se regis memorati iram incurrisse, et ob id non audebant in terra et in potestate eius commorari. Sicque virum innocentem deceperunt; qui, non inventa in urbe oportunitate perpetrandi^m facinoris, spaciandi gratia eum³⁰ extra urbem eductum proditores interfecerunt. Richardus rex Anglie, destructa Saracenorum charvannaⁿ, et muris Aschalone^o, quos^p ipse fecerat, subversis, revertens per Dalmaciam Ragusiensem, a duce Istrie^q capitur, qui eum Henrico iam inperatori vendidit^r pro marcis 40000. Nota, quod hoc anno fuit consecratus a papa Celestino in inperatorem.

[Henricus^s 2003]. Hic est quem superius diximus Germanorum regem. Hic anno Philippi regis Francorum 14.³ cepit regnare et eiusdem anno 16. obiit. Rex Francorum, cognito per literas inperatoris, Richardum regem ab eo detineri captivum, letus effectus fines Normannorum ingressus, Gizorcium^t castrum munitissimum faucione Gileberti^u de Vascolio occupavit, et multa vicina castra capiens, in brevi totam illam Normannie⁴⁰ mar- chiam sue dicioni subiecit.

Anno gracie 1197. Celestinus papa et multi principes Germanie atque Italie graviter tulerunt, regem Anglie ab inperatore detineri, quia peregrinabatur, quando captus fuit; suggesserunt^v ei, ut liberum ad sua remitteret. Ipse vero dixit, se exigere ab illo pecuniam qua terram suam, Siciliam^w scilicet, spoliaverat. Ad hec ait rex Anglie, se dotem sororis⁴⁵ sue regi Tanchredo vendidisse, quondam uxoris regis Willelmi. Cum hec agerentur, Elianordis, mater regis Richardi, cum taxato redempcionis precio veniens, eum absolvit a manibus inperatoris et ad Angliam cum gaudio deduxit, et cum maiori a suis est susceptus.

Hoc anno, scilicet anno^x gracie 1197. obiit Henricus inperator Romanus passione emi-

a) deest 2. b) excerc. 2. c) m. a. 2. d) deest 2. e) Theob. 2. f) Her. 2. g) Comitorum 2. 50
h) defuct. 1. i) Willemus 2. k) Lunanie 2. l) avulculo 1. m) ipetr. 1. n) carv. 2. o) Ascal. 2.
p) quas 1. q) Histrie 2. r) vedidit 1. s) haec des. 1. t) Gisorcium 2. u) Gisleb. 2. v) sug. 2.
w) Cic. 2, et ita post. x) Anno Domini 1197. Hoc anno obiit inp. Henr. 2.

1) Albertus potius. 2) Ita pro *Austriæ* scripsisse videtur; cf. p. 456, l. 19. 3) Lege: 10.

tricea die dominica 4. Kal. Octobris aput Mecenam civitatem Sicilie; inde^a delatus ad civitatem Panormum^b, apud Montem-regalem traditur sepulture. Ipso eodem anno circa octavas epiphanie obiit papa Celestinus; cui successit Lotharius, Sanctorum Sergi et Bachi^c 1198. Jan. 13. diaconus cardinalis, Innocencii nomine alteratus et in crastinum post^d Reminiscere, 9. scilicet^e Kal. Marcii, presbyter ordinatus et in cathedra sancti Petri in papam fuit consecratus. Febr. 21. Febr. 22. Innocencius papa 172.

Qui² Petro pridem cathedram^d tibi terminus idem

Prebet et illud idem quod Petrus sumpsit ibidem.

Anno gracie 1198. Otto comes Pictavensis, filius Henrici ducis Saxonum, Richardi regis nepos ex Matilda sorore, procurante Richardo^e avunculo habundanter expensas, in regem Germanorum est promotus et in imperatorem Romanorum electus. Richardus rex et Baldewinus^f comes Flandrensis confederati, Philippum^g regem Francorum inquietant. Rex plurima castra sibi dum in Alemannia moraretur erepta recuperavit. Comes vero Sanctum Audomarum cepit, Atrebatum obsedit, nec tamen cepit.

Anno gracie 1199. Philippus dux Suevorum, frater Henrici imperatoris, simulans se non affectare imperium, suasit principibus Germanie, ut nepoti suo, filio Henrici imperatoris, essent^h in ausilium; et cum ei plurimi assentirent, opposuit se Ottoni, sicque fit longa concertacio inter eos. Et cum prevaluisset pars Philippi, tunc fraudem detexit. Ita ut cunctis pateret, quod non iam pro nepote laboraret, cum se in regem Germanie Aquis fecit sublimare; set nec usquequaque Ottonem perdomuit, cui tamen perpauca relinquebanturⁱ.

Anno gracie 1201. Baldewinus comes Flandrensis cum Henrico fratre suo et aliis in numeris in subsidium Terre Sancte profectus est. A Venicianis circumventus^k, in Venecia cum suis fere per annum moram fecit; ubi per Venedorum maliciam multa sustinuit incommoda. Unde multitudo maxima a manibus eorum elapsa, incompleto voto, pudore sepulto, ad propria redierunt, dicentes, se usque Venetiam fuisse. Veneciani^l quoque per nostros etiam invitos uli sunt de hostibus suis Iasiensibus^m, quorum civitatem captam funditus destruxerunt, unde excommunicationis sententiam incurrerunt, de qua absolvi meruerunt per subsidium, quod filio imperatoris Constantinopolitaniⁿ impenderunt. Imperator vero, pater illius cuius superius fecimus mentionem, a fratre proprio, quem de captivitate Saracenica^o redimerat, excecatus, in vinculis tenebatur.

Durante adhuc anno^o gracie 1208. fit magna profeccio Francorum [et^p] Flandrensi-um in partes Constantinopolitanas^q contra Grecos in ausilium Latinorum.

Hoc adhuc currente anno Philippus, qui contra Ottonem rex Teutonie fuerat consecratus et ipsum ab^r omni regno fere iam expulsum persequabatur, dum apud Bavenbergensem urbem in domo episcopali diem minucionis sue custodiret, a quodam milite impie est interfectus. Otto, occiso Philippo adversario suo, eius filiam^s sibi copulavit uxorem et tunc ab Innocentio papa III. declaratus est imperator. Fuit quoque uxor Ottonis ex filia Ysaac imperatoris Grecorum; unde Philippus dux Suevorum, dum viveret, ab Henrico imperatore Constantinopolitano requisitus, ut filiam suam ei mitteret uxorem, respondit: 'Putavitne advena ille, solo nomine imperator, filiam meam habere uxorem, ex utraque parte ex imperatoria stirpe editam, cui etiam orientale et occidentale imperium debetur iure parentum?' Post paululum subridens ait: 'Verum, si me imperatorem Romanum dominum suum velit recognoscere, mitam^s heredem imperii illi in uxorem'. Nunciis ei respondentibus, se domini sui voluntatem nescire, res est induciata.

Anno gracie 1211. Fernandus alienigena⁵, data sibi Iohanna⁶, fit comes Flandriarum. Iohanna comitissa Flandrie consanguinea fuit Philippi regis Francorum; Elizabeth^t mater

a) unde 2. b) Panermum 2. c) deest 2. d) catedra 2. e) av. R. 2. f) Balduinus 2 *semper fere*. g) Philippum 2, *et ita deinceps*. h) esset 1. 2. i) relinq 1. k) circonv. 2. l) Veciani 1. m) Costinoplitani 1. n) Sarrac. 2. o) eodem anno 1208. 2. p) deest 1. q) Constatin. 1. r) iam ab o. r. f. iam 2. s) ita 1. 2. t) Elizabet 2.

1) Lege: ante. 2) Eosdem versus v. SS. XXIV, p. 134. 148. 3) Iadera (Zara). 4) Beatricem. 5) Filius regis Portugalliae. 6) Filia Balduini imperatoris; v. SS. IX, p. 330.

sua filia fuit Marie comitisse Canpanie, que fuit soror regis Francorum ex patre Ludovico. Fuit eadem Maria soror regis Anglie ex parte matris Elianordis. Hanc Iohannam sortitus est Fernandus coniugio.

Mai 13. Anno gracie 1212. Henricus dux Brabancie in die ascensionis dominice irrupit in civitatem Leodii, et multis civibus interfectis, bona eorum diripiens, spolia multa inde asportavit.

Nota^a. Superiori anno hibernis^b temporibus quidam presbiteri et alii clerici Parisiensis^c diocesis convicti fuerunt errorem magistri Almarici innovasse, quam etiam defendere presumpserunt; unde iudicio ecclesie presentibus magistris theologis Parisiensibus primo fuerunt a domino Petro Parisiensi episcopo exordinati^d, deinde igne sunt conflagrati, 10 quidam vero inmurati. Inter quos fuerunt precipui Stephanus presbiter parrochialis de Corbolio et magister Garinus eiusdem castri capellanus et magister Bernardus. Nota. Almaricus, cuius supra^e fecimus mencionem, vir quidem subtilissimus, set ingenio pessimus fuit. In omnibus facultatibus in quibus studebat aliis contrarius inveniebatur. Item sciendum, quod iste magister Almaricus fuit cum domino Ludovico, primogenito regis Franco- 15 rum, quia credebatur vir esse bone conversacionis et opinionis illese. Magister vero David, alter hereticus de Dinant, huius novitatis inventor, circa papam Innocencium conversabatur, eo quod idem papa subtilitatibus studiose incumberebat^f. Erat enim idem David subtilis ultra quam deceret; ex cuius quaternis, ut creditur, magister Almaricus et ceteri heretici huius temporis suum hauserunt herrorem. Tercius trux et animarum lanista fidei et honesta- 20 tis fuit magister Galterus de Muissi, canonicus Lingonensis, magni nominis vir. Hic dominam Blancam comitissam Campanie quesivit ludificare, non tantum anime sue, set proprii corporis contagione; set fraude conperta, qui interpellatus ad audienciam, veritus de iusticia, interposita apellatione Romane sedis, evasit. Item. Notandum, quod magister Almaricus^g, qui sepultus fuerat sepultura christiana, combustus hereticus, ut superius dictum est, 25 extrahitur^h a sepultura et canibus expositus est, cuius ossa dispersa sunt per campos. Novissime vero omniⁱ Almaricorum hereticorum fuit magister Godinus, qui Ambianie hereticus probatus est et ibidem igne fuit ustulatus.

Hoc ipso anno Otto, qui dudum excommunicacionis sentenciam ab Innocencio papa susceperat, etiam et deposicionis accepit. Suscitatus est etiam Ottoni hostis Fredericus 30 adolescens, Henrici imperatoris filius ex Constancia regina Apulie. Hunc Fredericum misit papa Innocencius ad Magontinum archiepiscopum; qui cum multis sibi faventibus episcopis et aliis principibus reverenter eundem susceperunt. Post paululum vero temporis festinavit rex Francorum ei apud Vallem-coloris^k super Mosam situm occurrere^l; sed a Cathalauno^m revertens, filium suum Ludovicum cum multis regni proceribus, ut ei confederaretur, transmisit; ubi confederacio inter eos iuramento est confirmata. Hugo de Petro- 35 ponteⁿ episcopus Leodiensis in ulcionem iniurie sue et sancto Lamberto illate^o, congregato exercitu copioso, cum duce Brabantino^p confligit et superavit et hostium multitudinem interfecit, quorum cadavera in monte de Staplis inhumata canibus et avibus fuerunt exposita et corrosa, tandem, vix permittente episcopo quibusdam abbatibus de terra ducis, 40 sepulture sunt tradita¹.

Anno Domini 1213. Philippus rex Francorum legitimam coniugem suam Ingelburgen recepit in gratiam, defuncta prius illa quam de Alimannia superduxerat², que regi peperit filium, sibi scilicet equivocum^q, Philippum. Suscepit etiam ab eadem filiam³, quam Philippus comes^r Namucensis accepit uxorem; quo etiam mortuo, nupsit^s Henrico duci Luvanie. 45 Huius ducis filia⁴ ex prima coniuge uxor fuit Ottonis imperatoris. Philippus rex in ramis Apr. 7. palmarum procerum concionem Suessionis convocavit; ibique tractatum est de ducendo exercitu in Angliam, quod sub zelo rectitudinis^t posse fieri arbitrabantur. Invitaverant enim barones Anglie regem Francorum contra regem suum Iohannem, Deo odibilem et suis omnibus invisum propter tirannides et impuritates, quibus regnum suum polluerat. Prepa- 50

a) deest 2. b) yb. 2. c) Pariensis 1. d) exod. 1. e) superius 2. f) incomb. 2. g) Almor. 2. h) extrahitur 2. i) ita 1. 2; omnium? k) Valemc. 1. l) ei o. 1. 2. m) Chath. 2. n) Peiponte 1; Peroponte 2. o) illare 2. p) Brabatino 1. 2. q) equivocum 1. r) come 2. s) nupsit 1. t) retit. 1.

1) V. Ann. Rein., SS. XVI, p. 670. 2) Maria. 3) Mariam. 4) Maria ex uxore Mathilde.

rata vero post^a pascha navium multitudine, armis etiam et aliis victui^b necessariis munita, 1213. supervenientes quidam a rege Anglie missi, docti ad prelium navale, totam illam navium multitudinem fere, nunc multas, nunc plures, tandem septingentas insimul abduxerunt a portu Flandrie Dam^c. Paucam quoque^d residuam navium iussit rex in ira et indignacione 5 in vigilia penthecostes^e flammis^f comburi. Villam etiam ipsam iussit redigi in favillam. Iun. 1. Suspectos vero habebat indignas rex, nutibus et signis consiliisque occultis Anglos iuvasse irruentes; Franci namque a Flandrensibus habebantur exosi cum ipso rege eorum, qui, comite Fernando^g absente, Flandriam peragravit, totam sibi subponens, nec tamen sine multa strage suorum peditum quidem et ignobilium personarum. Rex vero, acceptis ob- 10 sidibus a Flandrensibus, reversus est in sua. Fernandus quoque, perditis duobus castris, Sancto scilicet Audomaro et Aria, que filius regis occupaverat, amissa etiam regis gratia, eo quod donaria a rege Anglorum receperat, in Angliam a facie regis fugiens et regi Anglo- rum confederatus, reversus, totam fere Flandriam sine multa difficultate^h recepit, et insuper urbem Tornacum, ad regem pertinentem, cepit, cuius partem non modicam incendio con- 15 cremavit. Facta est ergo inter regem et Fernandum comitem concertacio longa, rege Anglie in usus guerreⁱ comiti^k expensas largiter procurante.

Currente adhuc anno eodem hoc^l anno gracie 1213, mense Februario Iohannes rex Anglie cum multitudine copiosa suorum applicuit in parte Pictavie, que numquam ab eo disciverat nec ab adversariis suis poterat expugnari, cum etiam, rege Iohanne a facie regis 20 Francorum fugiente in Angliam, rex Francorum sibi Normanniam, Cenomanniam, Andegaviam, Pictavie partem maiorem cum ipsa civitate Pictavorum subiceret. Aquitania, ceteris licet ab eo remocior, ab ipso numquam recessit. Rex igitur Iohannes, ut dictum est, ad Aquitaniam post annos^m decem revertens, 15. scilicet annoⁿ regni sui, sategit perdita recuperare. Rex vero Francorum filium suum Lodovicum^o cum exercitu misit contra illum. Ipse 25 vero rex, viribus collectis, Fernando comiti Flandriarum et eius fautoribus se opponebat, et ubique regi Francorum provenit victoria. Circa hec tempora Bernardus de Lippe, miles armis strenuus et exercitatus, post multos claros triumphos de hostibus infirmatus nervo- rum contracione^p, monachatur in ordine Cisterciensi, cum quo post convalescenciam a Magontino^q archiepiscopo est dispensatum, ut per inferiores ordines ascendens^r in sacer- 30 dotem promoveretur. Nec mora, de precepto domini pape ordinatur predicator Livonie. Livonia^s, ritibus gentilium hucusque detenta, per predatores de novo ad fidem est con- versa; ubi memoratus Bernardus predicavit et electus est in episcopum. Interim unus filiorum suorum^t electus est in Ultraiectensem^t episcopum et consecratus; a quo Bernardus pater 35 suus elegit episcopus consecrari. Alter vero filius eius electus est in Monasteriensem epi- scopum^u; qui ab eodem patre suo est benediccione episcopali consecratus. Hermannus^v, 40 tercius filius Bernardi, princeps totius christianitatis^v Livonie constitutus est³, primogenito fratre hereditatem patris, scilicet de Lippe, gubernante. Due vero filie⁴ Bernardi sepe dicti benedictae fuerunt in abbatissas ob vite sue meritum et religionis exemplum.

Anno gracie 1213.

40 Eodem tempore, scilicet 4. Nonas Iulii, venit Otto rex Germanie Valencianas^w in auxilium 1214. Fernandi. Otto vero, licet eum papa pridem ab imperio pronunciasset depositum, imperato- rem nichilominus se gerebat, et a multis habebatur augustus. Philippus rex Francorum anno regni sui 35. bellum commisit cum Ottone, qui in auxilium Fernandi venerat, die domi- nica, 6. Kal. Augusti non longe a civitate Tornaco, iuxta villam quam appellant Bovinas; 45 ubi victoria cessit regi Francorum Philippo, captis in conflictu bellico viris 140 nobilibus. Inter quos erant comites quatuor, quorum precipuus fuit ipse autor^x belli Fernandus Flan-

a) p. p. des. 2. b) n. v. 2. c) Dan 2. d) vero 2. e) petec. 1. f) flamis 1. g) Fernando 1; abs. F. 2.
h) ita 1. i) gurre 1. k) e. c. 2. l) h. a. gr. des. 2. m) d. a. 2. n) r. a. 2. o) Lud. 2. p) ita 1;
contracione 2. q) Magut. 1. r) asend. 1. s) Lyv. 2. t) Ultraiectsem 1; Ultraiersem 2. u) Hermanus 1.
50 v) christiatatis 1. w) Valencias 1. x) ita 1; auctor 2.

1) Otto a. 1215; cf. Ann. Stad., SS. XVI, p. 360.

2) Gerhardus Bremensis archiepiscopus electus a. 1219; cf. Scheffer-Boichorst, Mag. Iustini Lippi-
florium p. 91. 3) Haec falsa sunt. Hermannus

filius primogenitus patri successit; nullus filius, sed ipse pater princeps christianitatis Livoniae dici potest. 4) Quatuor filiae abbatissae fuerunt.

1214. drensus, Reginaldus Boloniensis, Willelmus Salesbriensis, et quidam¹ qui stipendia sequens cum Ottone venerat ex Germania. Rex igitur, ut dictum est, gloriose victoria potitus, in sua remeans, Reginaldum comitem Boloniensem in arcta custodia Perone reliquit compeditum; Fernandum vero graviter plagatum secum ducens Parisius, ibique exceptus est cum triumpho. Indeque contra regem Anglorum Pictaviam properans, intra mensem reversus⁵ est, treugis usque in quinquennium inter eos firmatis.

Virginis a partu post annos mille ducentos

In quarto decimo fit Francia leta triumpho.

Hoc tempore magister Robertus de Curcim^a, presbyter cardinalis Sancti Stephani in monte Celio, missus a papa Innocencio pro subsidio Terre Sancte predicare per regnum¹⁰ Francorum: hic, habitis conciliis, multa contra dignitatem prelatorum et consuetudines capitalium ecclesiarum attemperavit^b. Tandem apud Bituricas cum se sensissent gravari, interposuerunt appellacionem, et sic statuta cum concilio, quod ibidem celebrare ordinaverat, irritaverunt. Multi etiam alii a domino papa ad alias naciones missi ad predicandum pro subventionem Terre Sancte multos sancte crucis charactere^c munierunt. Inter quos erant pre-¹⁵cipui rex Hungarie, dux Istrie^{d,2}, Willelmus Hollandie, Albericus presul Remensis, Walterus dominus de Avennis. Ipso adhuc anno manente, Fredericus Apulus rex Sicilie, qui morabatur in Suevia, audiens, quod Otto, eius adversarius, a Francis sine victoria remeasset, exercitu collecto, Aquisgranum obsedit. Consumptis^e ibidem frustra diebus multis, cum gravi dampno exercitus sui, famem tandem ulterius non sustinens, vix in propria se²⁰ recepit.

Anno gracie 1215. Otto quondam imperator propter victoriam apud Bovinas a Deo sibi denegatam fortune cedens, patrimonio suo contentus, animum tamen ab imperio non deposuit. Defecerant ab eius auxilio qui eius credebantur amici, quorum sequitur et favor pecuniam et fides fortunam^f. Fredericus Appulus^g Aquisgranum revertens, unde cum²⁵ dedecore necdum finito anno recesserat, sine multa difficultate castrum obtinuit, ubi 8. Kal. Augusti in regem Germanorum sublimatus, mox de honore percepto Deo gratias solvens, pro subvencione Terre Sancte signum crucis assumpsit^h, cum aliis profecturus. Hoc anno mense Septembri multi nobiles viri, tam Flandrenses quam Brabancii, profusa regis Anglorum stipendia sequentes, in eius auxilium in Angliam transireⁱ volentes, passi^k naufragium³⁰ submersi sunt. Similiter fuit de Hugone de Bova. Barones vero confortati dixerunt: 'Manus Domini manifeste est contra regem nostrum'. Timentes tamen de regis sui viribus, per internuncios de ferendo sibi auxilio Lodovicum, primogenitum regis Francorum, interpellaverunt, promittentes ei totius insule monarchiam, Iohanne rege expulso. Acceptis ab eis obsidibus, multitudinem militum eisdem delegavit. Hoc eodem anno, mense Novembri³⁵ celebratum est Rome concilium^l.

Anno ab^m incarnatione Domini 1215. Celebrata³ est sancta et universalis synodus Rome in ecclesia Salvatoris que Constantiniana vocatur menseⁿ Novembri, presidente dompno Innocencio papa III. pontificatus eius anno 18. In qua fuerunt episcopi 412. Inter quos extiterunt de precipuis patriarchis duo, videlicet Constantinopolitanus et Ierosolimitanus^o; Anthiocenus autem gravi languore detentus, venire^p non potuit, set misit pro se vicarium Anderadensem episcopum. Alexandrinus vero sub Sarracenorum dominio constitutus fecit quod potuit, mittens pro se diaconum germanum suum. Primates autem^q et metropolitani 71. Ceterum abbates et priores ultra octingentos. Archiepiscoporum vero, episcoporum, abbatum, priorum et capitulorum absencium non fuit certus numerus comprehensus. Lega-⁴⁵torum vero regis Sicilie in Romanorum inperatorem electi, inperatoris Constantinopolitani, regis Ierosolimitani, regis Francie, regis Cipri, regis Anglie, regis Hungarie necnon et aliorum principum et magnatum, civitatum et aliorum locorum ingens fuit multitudo. In hac

a) Corszon 2. b) atemptavit 1. c) car. 2. d) Histrie 2. e) consuptis 1. f) formam 1. 2. g) Apul. 2. h) assupsit 1. i) trassire 1; tr. in A. 2. k) passa 1. l) cocilium 1. m) ab inc. des. 2. n) mese 1. o) Ioros. 1. 50 p) vin. 1. q) vero 2.

1) Teklenburgensis. 2) Aut dux Austriae intelligitur (cf. p. 452, n. 2), aut Otto dux Meraniae. 3) De hac longe propagata concilii notitia v. Winkelmann, 'Otto IV.' p. 512.

sinodo fuit presens Reimundus^a comes Tolose, qui obtulit se stare iudicio ecclesie, quod esset fidelis. Set clamantibus contra eum episcopis Gocie cum Widone^b, fratre comitis Montis-fortis^c, qui privilegia ipsius pape allegavit, quibus terra comitis fratri suo fuerat confirmata. Unde factum est, ut comes Sancti Egidienensis^d tamquam manifestus hereticorum
 5 fautor abiudicatus est; terra vero comiti Montis-fortis^e est confirmata. In hac etiam sinodo invenit dominus Gervasius abbas Premonstratensis coram domino papa gratiam multam, que maxime apparuit in tribus, quorum primum fuit, quod dominus papa per eum obtulit ordini cui ipse prefuit cenobium Sancti Quirici, quod in diocesi Reatina situm est, monachis inde amotis, qui infames extiterant; secundum vero fuit, quod dominus papa per eum vice-
 10 simam ordini Premonstatensi, que ab aliis ordinibus exigebatur^f, relaxavit; tertium, quod nec ipse papa nec aliquis cardinalium^g ab eo aliquod munus accipere voluit.

Anno gracie 1217.

Apud urbem quam Lincolnium^h vocant ceduntur milites domini Lodovici ab adversariis, et ibidem ipso die plus quam 300 milites amisit. Inter quos cecidit inclitus comes et illustris indolis Tomasⁱ de Pertico, qui fuit ex sorore¹ Ottonis aliquando Romanorum imperatoris, tam Francorum regis quam Anglorum consanguinitate propinquus.

Anno gracie 1218.

In Frisia subita aquarum inundacione modico noctis spacio perierunt plus quam 8000 hominum.

20 Anno gracie 1219. Brucardus^j et Wido, fratres Walteri domini de Avesnis, clandestina bella Iohanne comitisse Flandrie moventes, ab eius satellitibus capiuntur, et Widone nequiter occiso, Bruchardus^k vulneratus arte custodie mancipatur. Hic ex clerico et cantore Laudunensi arma capescens militaria, sororem comitisse Flandriarum², eius fidei et tutele commissam, oblito omni iure legali, sibi federe coniugali consanguineam copulavit, forte
 25 arbitratus, per eam aliquam partem hereditatis posse adipisci. Terra hoc anno parce dedit fructus pro malicia inhabitantium in ea. Gelu itaque solito tempestius^l facto, Nonis scilicet^m Octobr., uvas fere ad maturitatem perductas exinanivit et amaricavit, ita ut vinum ex eis eliquatum acidum fieret et odiosum. In quo facto vaticinium Isaie videmus impletum: *Luxit vindemia, infirmata est vitis. Cum cantico non bibent vinum. Amara erit* Es. 24, 7. 9.
 30 *pocio bibentibus illamⁿ.*

a) Reimundus T. c. 2. b) Guid. 2. c) Motisf. 1. d) Egidii 2. e) exhig. 2. f) cardinalis 2. g) Lincolnium 2. h) Thom. 2. i) Bruchardus et Guido 2. k) Bruchardus 1. l) tempestatis 2. m) deest 2. n) ita desinunt 1. 2.

1) Mathilde, quae nupsit Godefrido comiti Perticensi. 2) Margaretam; cf. SS. IX, p. 308; Albricum
 35 a. 1216, SS. XXIII, p. 905.

EX CHRONICO S. MARTINI TURONENSIS. ED. O. HOLDER-EGGER.

Canonicus quidam¹ ecclesiae S. Martini Turonensis anno 1225.² chronicon sic composuit, ut Roberti Altissiodorensis librum cum continuatione altera in 5 epitomen redigeret, inter plagas ex illo excerptas vero multa alia, maxime de historia dioeceseos et civitatis Turonensis, praecipue ecclesiae S. Martini insereret. Roberti praefationem hic integram suo operi praefixit, praeterquam quod inter auctores, quos ille sibi usui fuisse dicit, Gregorium Turonensem adiecit, deinde pro Senonensibus archiepiscopis Turonenses se notasse scripsit³. Hos invenit 10 in catalogo quodam ab editore dicto Chronico archiepiscoporum Turonensium⁴. Praeter hunc et Gregorii historiam ecclesiasticam et Miracula S. Martini exscripsit Sulpicii Severi Vitam S. Martini, Libellum de reversione S. Martini, Gesta regum Francorum, Gilberti chronicon pontificum et imperatorum, cuius codicem recensionis D habuit⁵, Petri Bechini chronicon⁶, Einhardi Vitam Karoli 15 Magni et Annales, Turpinum, Hugonis Floriacensis Historiam Francorum brevem⁷, Gesta consulum Andegavensium⁸, chartas necnon ut videtur annales deperditos S. Martini⁹. Anno 1227. librum iterum edidit, res duobus annis post primam editionem gestas et nonnulla sub praecedentibus annis addens. Usque ad a. 1219. plurima quae ad historiam imperii vel pontificum pertinent ex 20 Roberti libro eiusque continuatione vel aliis quae enumeravimus chronicis ex-

1) Salmon, 'Recueil de Chroniques de Touraine' p. XVIII sqq., suspicatus est, auctorem chronici esse Paganum Gatinelli, canonicum S. Martini eius temporis, quem rei litterariae operam dedisse constat. Quod quidem facile concedi, sed adhuc certius comprobari non potuit. — In cod. Parisiensi nr. 4991. legitur: A. D. 1570. Paschasius Robinus Delphius Andegavus Gesta comitum Andegavensium priscorum perquirebat, cum tandem hi annales per annos digesti a quodam Iohanne monacho Maioris-monasterii, ut alia exemplaria probant, in manus illius forte venerunt. Pascal Robin Dufaux 1570 (cf. 'Hist. litt.' XXI, p. 679). Iohannes monachus Maioris-monasterii quidem Gesta comitum Andegavensium composuit, sed auctor huius chronici non fuit monachus Maioris-monasterii. 2) Dicit quidem de Friderico II. a. 1220. imperatore coronato: Non tamen ad presens imperiali benedictione munitus. Sed quae praecedunt et sequuntur ex Rob. cont. — 1219. exscripta sunt, et mox ipse Fridericum appellat imperatorem, ut haec temerarie forte ex Cat. imp. descripsisse videatur. 3) De Orosio quidem, Gennadio, Cassiodoro, Gregorio Turo-

nensi, Hugone Floriacensi aliisque diversis nonnulla interdum excipere et suis locis ea curavimus adaptare. Turonenses preterea archiepiscopos notavimus, sed minus quidem ordinate, quia annos 25 eorum et gesta minime potuimus invenire. Praeter ea quae litteris latius positae expressa sunt, omnia sunt verba Roberti; v. supra p. 227. 4) Ap. A. Salmon l. l. p. 201 sqq. 5) SS. XXIV, p. 119. In duobus codicibus Chronici Turonensis, quos infra 30 afferemus, Cheltenhamensi nr. 1852, f. 23—29, et Parisiensi nr. 4991, f. 18' sqq., Gilberti chron. rec. D exstat. — In eisdem f. 29'. et f. 22'. etiam Chron. archiep. Turon. modo memoratum continetur. 6) De quo v. infra. 7) Duchesne, Hist. Franc. script. 35 III, p. 334—346. editam, ex qua nonnulla Actibus modernorum regum eiusdem, SS. IX, p. 377, subnotata sunt, cum pleraque cum eisdem convenient. 8) Huius libri narrationes saepe, verba perraro cum nostro convenient. 9) Nimis contra chronologiam 40 peccavit, modo res annis arbitrarie supponens, modo falsa annorum imperatorum et regum computatione instituta, ordinem temporum turbavit.

scripta sunt, quae omisimus, pauca ipse addidit, licet de rebus in Turonia gestis iam ab a. 1200. circiter multa notatu valde digna apud eum inveniantur; denique vero annorum 1220—1227. historiam ipse tam luculenter, tam accurate, tam optime instructus enarravit, ut vix aequalem in regno Francico huius temporis relationem invenire possis¹. Ex his plura quae ad rem nostram faciunt colligenda erant.

Codices adhibuimus:

1) Cheltenhamensem bibl. Phillippsianae nr. 1852 (olim Collegii Soc. Iesu Clarimontis Paris., tunc Meermanni), mbr. in 4°, saec. XIII, qui f. 40—265².
10 alteram editionem chronici, a. 1227. desinentem, continet.

1^a) Parisiensem Lat. nr. 4991, mbr. saec. XIV, qui iam sub a. 1219. desinit, ultimo quaternione et duobus aliis (f. 137—144. et f. 153—159) deperditis. Cum vero eadem ac in cod. 1. chronico praecedant, haud dubie alteram editionem — 1227. praebuisse putandus est.

15 2) Bernensem nr. 22 (olim Bongarsii), mbr. fol., saec. XIII. ex., qui f. 13—140.³ primam chronici editionem, a. 1225. desinentem praebet⁴.

Codices 1. et 1^a. V. I. Waitz, Bernensem ipse exscripsimus.

Maximam partem chronici Martene et Durand, Coll. V, col. 917—1072, ex codice 3. ediderunt, lacunas eius locis cod. 1, quos Careau eis obtulit,
20 explentes. Excerpta ex hac editione et apographo Meermanniano codicis 1. impressa sunt SS. R. Gall. X, p. 280; XI, p. 346; XII, p. 461; XVIII, p. 200⁵. Quae ad historiam Turoniae spectabant denuo edidit Salmon l. l. p. 64—161, codicibus 1 et 1^a praesertim, sed parum accurate, adhibitis.

In codice Cheltenhamensi f. 1—12. et Parisiensi f. 1—9'. exstat tenuissima
25 et ieiuna epitome chronici S. Martini, ab editore, Salmon l. l. p. 162—200, dictum Chronicon S. Martini abbreviatum. In illo vero codice exigui annales diversis manibus additi sunt, et quidem f. 12. altera manu a. 1228—1251, f. 36'. tertia manu a. 1256—1292, f. 37. 38. diversis manibus a. 1294—1337, ex quibus paucas notas appendicis loco damus. O. Holder-Egger.

30
Anno Constantini 28, regni Karoli terci^a, tenuit Karolus synodum apud Garmaciam^b, et frater eius Cf. A. Einh. 770.
Karlomannus Bertam reginam duxit in uxorem. De ista Berta dicitur, quod vela telarum innumera contexuit et filavit. Hec enim post mortem suam in abbacia Bone-vallis sepulta est.

Anno ab incarnatione Domini 791. et Hyrene 9. et Karoli 24. erant adhuc monachi in ecclesia beati Martini Rob.
35 Turonis^c sub Yterio abbate, in cuius ecclesie dormitorio^d duo angeli ingressi sunt; unus extendebat indicem, et alter Petr. Bech. Rob.
monachum quem ille ostenderat percuciebat; quorum unus, qui hec vigilans viderat, solus evasit, dicens angelo: 'Adiuro te per nomen omnipotentis Dei, ne me percucias'. Monachi illi, ut refert sanctus Odo, nimis deliciose vivebant et sericis vestibus induebantur, calciamenta enim^e erant vitrei coloris. Quibus ita mortuis, Yterius^f abbas cum residuo monachorum, quos deforis adduxit, apud Cormariacum^g, quam ecclesie beati Martini dederat, transivit cum tertia parte reddituum^g et thesauri ecclesie beati Martini; nec
40 multo post Karolus auctoritate Adriani pape canonicos in ecclesia beati Martini posuit et eis magistrum suum Albinum, id est Alchoinum, prefecit.

a) in ras. 1. b) Garmatiam 1^a. c) sic 1. d) dormiterio 1^a. e) ā 1. f) Iterius hoc loco 1. g) redit. 1^a.

1) Quare Guillelmus de Nangiaco Ludovici VIII. galline habens quatuor pedes apud Magenciacum in
45 Gesta ex hoc potissimum libro conscribere potuit, ex quo et in Chronico permulta excerpit. Hoc iam Arvernia Clarimontis dyocesis. Huius codicis apographum saec. XV. continet codex Vaticanus Ottonianus nr. 750 (cf. 'Arch.' XII, p. 763). Nam nota vidit Brial, SS. R. Gall. XVIII, p. 291. 2) Quae de eclipsi lunae a. 1281, quae ibi addita est, etiam chronico praecedunt v. Salmon l. l. p. xxxiv. in hoc legitur: Anno gracie 1281. die dominica ante
3) Quae praecedunt v. Hagen, Catal. cod. Bern. festum beati Egidii luna existente 14, fuit eclisis lune
50 p. 13 sq. 4) Codex in Arvernia exaratus esse ita. 5) Ibi primo de compositione et pretio libri bene videtur, cum f. 139'. bis a duabus manibus scripta actum est. 6) Cormeri (dép. Indre et Loire).
sint: Anno Domini 1318. visus fuit a multis pulhus

796. Anno¹ Constantini 5. et^a Karoli 29. posuit Karolus canonicos in ecclesia beati Martini Turonis auctoritate Adriani pape et eis, sicut superius dicitur, Alchuinum prefecit.
- Rob. Anno Hyrene^b 2. et Karoli 33. Geroldus dux Baioarie in Pannonia perimitur. Karolus autem causa orationis
A. Einh. Turones^c ad Beatum Martinum venit et ibi per aliquot dies moram fecit propter infirmitatem Legarde, uxoris sue, que
800. ibi mortua est pridie Nonas Iulii et in ecclesia beati Martini sepulta. 5
- Rob. Anno imperii Karoli 4. obiit sanctus Alcuinus abbas Beati Martini^d et in eius ecclesia sepelitur.
816. Anno Ludovici 3. Vascones^e ab eius dominio deciscunt; sed ab exercitu eius edomiti cito resipiscunt. Tunc^f
Petr. Bech. Ludovicus imperator dedit ecclesie Beati Martini Turonensis^f Adrisiacum, nonas et decimas dominicalium
rerum, et quod canonici teloneum vel aliam consuetudinem non reddant, et quod habeant
12 naves quitas per flumina regni et terciam partem oblationum ecclesie sue, ita quod cera 10
et oleum et alia sepulcro neccessaria remanerent^g; et quod monachi Cormariacenses^h non
possint eligere abbatemⁱ sine consensu canonicorum Sancti Martini Turonensis, inmo sint
ei subiecti; et quod canonici^j ex se ipsis eligant abbatem suum^k.
901. Anno Arnulphi 11. et Karoli regis^l 9. reddidit idem Berengarius rex^l res Ytalie ecclesie
beati Martini Turonensis ea conditione^m, quod in feriis ad matutinas: *Domine, ne in furore*, 15
ad vespervas: *De profundis*, ad completoriumⁿ: *Domine exaudi*, pro se et pro suis successo-
ribus dicerentur^o.
987. Anno^p Othonis 5. et Ludovici regis Francorum 1. iste Otho, a Iohanne papa ad imperium coro-
Rob. natus, reddidit Beato Martino res que ei ablata fuerant in Ytalia^q.
- Karolus Magnus genuit Ludovicum Pium imperatorem, Ludovicus genuit Lotharium imperatorem, Lotha- 20
rius genuit Ludovicum imperatorem, Ludovicus genuit Karolum Crassum imperatorem. Quo mortuo
sine herede, Hernulfus imperator, filius Karlomanni, filii Ludovici regis Germanie, fratris Karoli Calvi, imperium
habuit et genuit Ludovicum imperatorem. Ludovicus genuit duas filias Placidiam et Mathildam,
quarum primogenitam dedit Corrardo, filio Corradi comitis, qui post eum imperavit; et
aliam dedit Henrico, filio Othonis ducis Saxonie^r; qui, mortuo Corrardo imperatore et Pla- 25
cidia, uxore eius, sine herede, imperavit cum Mathilda uxore sua, et ex ea genuit Othonem pri-
mum, qui post eum imperavit, et duas filias, Gerbergam, uxorem Ludovici Transmarini regis Francorum, matrem
Lotharii regis et Karoli ducis, et aliam Havidim nomine, uxorem Hugonis Magni Parisiorum comitis et ducis Francorum,
matrem istius Hugonis Capet, qui ita descendit de progenie Karoli Magni.
1056. Anno Henrici imperatoris 17. Tunc Guillelmus dux Normannie Matildem, 30
filiam Baldoini comitis Flandrie, duxit in uxorem in hunc modum: Cum ipsa a patre suo de
sponso recipiendo sepius rogaretur, eique Guillelmus dux Normannie a patre, qui eum
longo tempore nutrierat, pre aliis laudaretur, respondit, nothum nunquam recipere se mari-
tum. Quo audito, Guillelmus^p dux clam apud Brugis, ubi puella morabatur, cum paucis
accelerat eamque regredientem ab ecclesia pugnīs, calcibus et calcaribus verberat et casti- 35
gat; sicque, ascenso equo, cum suis in suam patriam remeat. Quo facto, puella dolens in^q
lectum decubat; ad quam pater veniens, illam de sponso recipiendo interrogat et requirit;
que respondens dixit, se nunquam habere maritum nisi Guillelmum ducem Normannie^g;
quod et^r ita factum est.
- Rob. Rome post Victorem Urbanus contra Henricum imperatorem in papam electus. Nam Henricus imperator 40
et maxima pars cardinalium et universi de imperio quendam elegerunt, quem Paschalem
vocaverunt, regno Anglie eis favente; pars vero cardinalium Urbanum elegit. Qui non
multo post Franciam veniens, a rege Francie necnon et regni primatibus tanquam pater et
papa suscipitur, ab eisque Paschalis respuitur et tanquam scismaticus^s excommunicatur; et
in fine Paschalis quassatur, et Urbanus ab universali ecclesia approbatur^{t,u}. 45

Anno^v Domini 1096. et Henrici imperatoris 40. et Philippi regis 36. Urbanus papa

- a) deest 1^a. b) Yrene 1^a. c) Turon¹ 1. d) in ras. 1. e) Gasc. 1^a. f) deest 1^a. g) Cormaricenses 1^a.
h) abbatem — elegant des. 1^a. i) post canon. quaedam erasa 1. k) in ras. 1. l) sequentia in loco raso scr. 1.
m) condictione 1. n) complect. 1^a. o) haec cum praecedentibus et sequentibus in loco raso scr. 1. p) W⁹ h. l. 1.
q) ad 1^a; in l. in ras. 1. r) et deest 1^a. s) scismaticus 1. t) aprob. 1^a. u) haec des. 1^a, foliis 137—144. excisis. 50

1) Petr. Bech. dicit: Anno regni Karoli 28. iam
erant canonici apud Sanctum Martinum. Karolus
dedit Beato Martino Solarium et alias res Italiae.
2) Petr. Bech. ad a. 816. sic: Lodovicus dedit Beato
Martino Adrisiacum. 3) De diplomate inedito (a. 816,
Aug. 30) refertur Böhmer-Mühlbacher, Reg. Kar.
nr. 612. 4) Cf. dipl. ibid. nr. 690. 5) A. 896,
Febr. 15. Cf. E. Mabille, 'La Pancarte Noire de
St. Martin' p. 127. nr. cxv. 6) A. 998, Mai 1. Ibid.

p. 74 sq. nr. XXIV. XXVI. 7) De hac fabula a
Guillelmo de Nang. exscripta v. Waitz, 'Jahrb.
Heinrich I.' p. 18, n. 3. Eandem secutus dicit noster
supra de Conrado I: Hic Corrardus habebat filiam
primogenitam Ludovici imperatoris, et ob hoc habuit 55
imperium. 8) Eandem fabulam copiosissime narrat
Phil. Mouskes v. 16902 sqq. 9) Haec falsissima
esse, non monendum est.

apud Turones^a mense Marcio concilium congregavit et ecclesiam Maioris monasterii dedi- 1096.
cavit et in media quadragesima in ecclesia beati Martini more Romano corona palmarum Mart. 23.
se coronavit et ibi missam ad altare dominicum celebravit. * Post in ramis palmarum com- Apr. 6.
busta est ecclesia beati Martini cum omnibus ornamentis, que in adventu pape extracta
erant a thesauro, et claustrum simul; et ob hoc mandavit papa omnibus, quod in remissio-
nem peccaminum isti ecclesie subvenirent.

^a) *Libet hic annectere locum ex Historia conatum Andegavensium, quam Fulco Rechin IV. comes Andegavensis a. 1096.¹ conscripsit, edita primo ap. D'Achery, Spicil. X, p. 392; ed. 2. III, p. 232; deinde ap. Marchegay et Salmon, 'Chroniques d'Anjou' p. 375 sqq.; quorum editionem p. 380 sq. sequimur:*

In fine² cuius anni appropinquante quadragesima venit Andegavim papa Romanus Urbanus et am- 1096.
monuit gentem nostram, ut irent Ierusalem expugnaturi gentilem populum, qui civitatem illam et totam Febr.
terram christianorum usque Constantinopolim occupaverant. Tunc in septuagesima³ dedicata est Febr. 10.
ecclesia sancti Nicholai ab ipso papa, et corpus avunculi mei Gosfridi⁴ translatum de capitulo in
eamdem ecclesiam. Constituit etiam idem apostolicus et edicto iussit, ut in eodem termino quo
dedicationem fecerat indictum publicum celebraretur unoquoque anno apud Sanctum Nicolaum,
et septima pars poenitentiarum populo convenienti ad illam celebritatem dimitteretur. Unde
discedens, Cenomanniam venit et inde Turonum; ibique datis venerabili concilio⁵ decretis, media Mart. 23.
quadragesima coronatus est et cum sollemni processione ab ecclesia sancti Mauricii ad ecclesiam
beati Martini deductus; ubi mihi florem aureum, quem in manu gerebat, donavit, quem ego
etiam ob memoriam et amorem illius in Osanna semper mihi meisque successoribus deferendum Apr. 6.
constitui. Post cuius decessum in proxima die palmarum ecclesia beati Martini concremata est⁶: Apr. 13.
Ipse autem papa pervenit Sanctonas ibique pascha celebravit. Sequenti autem aestate ex prae-
cepto eius inierunt iter Ierosolimitanum non solum populi, sed etiam duces populorum, quorum
nomina ad evidentiam posterorum hic annotata sunt: Hugo Magnus, frater Philippi regis Gallo-
rum, Rotbertus dux Normannorum, Rotbertus comes Flandriae, Raimundus comes de Sancto
Egidio, Stephanus comes Blesiensis, filius Teothbaldi, Godefredus Lotharingorum et frater eius
Eustachius comes Bononiae, quorum societati Podiensis episcopus est adiunctus, multique alii
magnae virtutis procures et episcopi, quorum nomina ad nostram notitiam minime pervenerunt.
Quorum exercitus in exordio tanti itineris quoscumque Iudaeos inveniebant aut ad baptismum
compellebant aut morte praesenti destruebant.

In Chron. S. Martini Turonensis brevi a. 542—1199, ap. Salmon, 'Recueil' p. 219. haec nota:

Papa Urbanus per septem dies et amplius quibus in Castro Novo (Turonensi) moratus est,
cotidie solempniter a clero huius ecclesiae in porta thesaurarii recipiebatur, cum visitare veniebat
sacrum beati Martini corpus.
Placet et addere partem narrationis 'De dedicatione ecclesiae Maioris monasterii' S. Martini Turonensis⁷,
quam monachus quidam eiusdem monasterii statim conscripsit. Edita est ex ignoto codice a L. Bochel post Gre- 1096.
gorii Turon. hist. eccl. II, p. 225 sqq.; Mabillon et Ruinart, 'Ouvr. posth.' III, p. 386; Salmon, 'Recueil' p. 338 sqq. Mart. 10.
Anno⁸ ab incarnatione Domini 1095, sexto Idus Martii, luna 15, epacta 23, concurrentibus 2, qui
est annus Philippi Francorum regis 37. et Bernardi huius Maioris nostri monasterii abbatis ab ordi-
natione sua annus 13, Urbanus secundus papa, gloriosus et in nullo apostolica dignitate indignus, ab
urbe Roma veniens et sola caritatis gratia Gallias invisens, cum in Claromontano concilio in prae- 1095.
sentia quingentorum ferme patrum, archiepiscoporum scilicet, pontificum et abbatum, ipsis universis
una cum Radulpho Turonensi archiepiscopo acclamantibus et auctorisantibus, privilegia libertatis et
immunitatis — quae ipse papa nobis et coenobio nostro per manus reverendorum fratrum nostrorum
domni Bernardi Remensis cognomento Pontii, tunc prioris nostri, domnique Rangerii, qui postea
presbyter cardinalis sanctae Romanae ecclesiae ac deinde Regiensis archiepiscopus fuit et [in^b prae-
fato concilio ut archiepiscopus et] cardinalis sedit, ab urbe Roma miserat — auctorisasset anno Nov. 18.
apostolatus sui 8, id est in octavis festi hiemalis beati Martini, tandem pacis et concordiae gratia inter
nos et Turonenses beati Mauricii canonicos, iam tunc decennio nos persequi non cessantes, faciendae 1096.
monasterio nostro ab eodem visitato, ipsoque ab exiguitate nostra pro tempore competenter Mart. 3.
satis, ut decuit, excepto et apud nos diebus septem, non sine multis expensis, repausato sive Mart. 10.
refrigerato, octavo demum adventus sui die, qui est terminus in prima fronte paginae anno-
tatus, dedicavit Deo in honorem sanctae Crucis ac beatissimae Dei genitricis perpetuaeque virginis
Mariae ac sanctorum apostolorum Petri et Pauli necnon et beati Martini maiorem basilicam
nostri huius Maioris monasterii, in qua fratres die^c noctuque divino servitio incumbunt. Pridie

^a) Turon¹. ^b) *uncis incl. des. ed., inserui ex Libro de recommendatione provinciae Turonicae p. 314.* ^c) *diu ed.*

- 1) Ipse dicit, se 28 annis post (a. 1068) fratrem Gosfridum devictum comitatum Andegavensem tenuisse, duxerat et sibi copulaverat, actum est. 6) Petr. Bech. falso ad a. 1097: 8. Idus Aprilis combusta est ecclesia beati Martini cum Castro. 7) Marmoutier. Quam ne confundas cum ecclesia S. Martini collegiata, cave. 8) Maxima pars huius narrationis ad verbum transscripta est in libro 'De commendatione provinciae Turonicae' a monacho quodam Maioris monasterii post a. 1208. conscripto, ap. Salmon p. 314 sqq.
- 2) Annum a paschate orditur. 3) Cf. Ann. S. Albini, SS. III, p. 168. 4) H. Martelli comitis Andegavensis. 5) A quo Fulco iussus est, Gosfridum fratrem captum dimittere; cf. Order. Vital. IX, 4. Etiam de peccato Philippi regis, qui Bertradam uxorem Fulconis ab-

- Rob. Anno Domini 1159, et Frederici^a imperatoris 7. et Ludovici regis 22. obiit Adrianus papa; quo mortuo, cardinales¹ pro electione facienda in beati Petri ecclesia convenerunt, et pluribus nominatis, omnes unanimiter, excepto Octoviano, Sancti Martini presbytero cardinali² et S. Pisano³ et G[uidone] Cremensi, Rolandum^b cancellarium, qui Alexander dictus est, elegerunt. Cumque eum pontificali clamide induere festinarent, ipseque sicut bonus pastor se subtrahere^c laboraret, dictus^d Octovianus occurrit, et comminans ex parte imperatoris, ne illud fieret, inhibuit, et manibus cardinalium mantum arripuit et secum asportavit^e. Quod dum nobilis quidam senatorum aspiceret, de manibus illius mantum excussit et aliis cardinalibus^f reddidit. Quo facto, Octovianus clericum suum et mantum acclamavit^f. Et illo occurrente vocanti et mantum, quod occulte asportaverat, extrahenti^g, idem Octovianus, extracto^h pilleo, demisso capite, cum predicti cardinales complices eius in partem aliam discessissent, a clerico suo sibi fecit mantum imponi; quod ambabus manibus arripiens et collo circumvolvens^h, capitis dependente ad terram, autem fimbriisⁱ dependentibus circa collum, dum quidam adverse partis in eum insurgerent et tali clamide vellent exuere, ipse manibus circa collum vestem stringens^k, *Te Deum laudamus* sicut potuit exclamavit. Tunc occurrentibus complicitibus eius, qui in angulis latitabant, et portis ecclesie apertis, amici eius et consanguinei^l extractis gladiis in ecclesiam irruerunt. Cumque cohors illa Iudaica ad
1096. Mart. 9. siquidem, quae fuerat dies dominica, celebratis ex more missis ab eodem, adierat gradum ligneum sibi ad loquendum populo, ut est consuetudinis, in littore Ligeris praeparatum, et super eum cum archiepiscopis et episcopis et cardinalibus stans, et diutissime populo infinito, qui ob hoc^m ipsum undequaque sitienter convenerat, solemniter exhortationis verbum faciens Unde veniens, sermone finito, ipsa die in refectorio nostro cum duobus archiepiscopis et uno^m episcopo atque cardinalibus suis refecit et, sicut dictum est, in crastino ecclesiam nostram solemniter dedicavit. Nomina autem pontificum qui dedicationi huic interfuerunt haec sunt: Hugo primas et legatus Lugdunensis archiepiscopus, Rodolphus de Aurelianis archiepiscopus²⁵ Turonensis, Rangerius supradictus, Bruno Signiensis episcopus. Dominus vero Amatus⁵ aegrotabat apud nos, foris scilicet in camera, sed eius tamen ope et consilio facta est dedicatio ipsa. Cardinales isti adfuerunt: Albertus presbyter, Testho presbyter, Gregorius diaconus Ticinensis, Iohannes Garcellus diaconus et primiscrinus. Qui omnes in Claromontano concilio fuerant. Dominus etiam abbas noster Bernardus et abbas Pruilliensis Otho affuerunt. Ipsa die sacratum est cimiterium ultra murum³⁰ nostri cimiterii usque ad viam quae ducebat ad molendinos a domno Rangerio et ab episcopo Signiensi visu papae. In crastino vero sacravit ipse papa cimiterium Sancti Nicolai spargens aquam benedictam, et iubente eo, dominus Hugo primas et dominus Rangerius sacraverunt cimiterium.
- Mart. 10. *Annales Vindocinenses* (Labbe, *Nova bibl. mss. I*, p. 289; *Marchegay et Mabille*, '*Chroniques des églises d'Anjou*' p. 171) tradunt: 1095. Eodem anno 4. Kalendas Marcii consecravimus Urbanus papa crucifixum Sanctae Trinitatis Vindocinensis coenobii⁶ atque perdonavit septimam partem peccatorum suorum omnibus, qui unoquoque anno anniversarium eiusdem consecrationis diem ibidem celebrarent.
- Mart. 11. *Annales S. Albini Andegavenses maiores a. 768—1110* (Labbe, *Nova bibl. I*, p. 281; *Marchegay et Mabille l. l. p. 27*) haec notant: 1095. Eodem anno Urbanus papa Romanus devenit in Gallias, qui concilium Claro-monte egit 14. Kal. Decembris; in quo Philippum Francorum regem pro incesti adulterii crimine excommunicavit, ubi etiam christianam gentem, ut iter Hierosolymitanum a barbarie paganorum adquietarent, submonuit.
1096. Febr. 26. 1096. 3. Idus Februarii cum predictus papa in Andecava urbe resideret, luna cum esset 13,⁴⁵ terribilem eclipsim passa est a media nocte usque ad lucem.
1096. Febr. 11. *Annales ecclesiae S. Nicolai Andegavenses a. 320—1106*, non bene dicti *Chronica Rainaldi archidiaconi S. Mauricii Andeg.*, haec sic referunt (*SS. R. Gall. XII*, p. 478; *Marchegay et Mabille l. l. p. 14*): Anno 1095. papa Romanus nomine Urbanus post concilium apud Clarum-montem civitatem ab eo cum innumerabilibus personis episcoporum et abbatum celebratum apud Andecavam urbem descendit⁵⁰ et ecclesiam sancti Nicolai consecravimus. Monachi enim Sancti Albini, ut sua ecclesia consecraretur, noluerunt, pro qua re maxime papa venerat, adductus a Milone antea Beati Albini monachi, tunc temporis legato suo.
1099. Obiit Urbanus papa 4. Kal. Augusti; cui successit dominus Pascasius.
- a) Feder. saepe 2. b) Roll. 2. c) substr. 2. d) doctus 1^a. e) abstulit M. f) accl. — mantum des. 1^a. 55
g) sic codd.; cum Epist. lege: extrahente. h) circumvolens 1^a. i) fimbriis 1^a. k) strigens 1^a. l) et cons. eius 1.
m) quatuor episcopis De commend.
- 1) Sequentia fere omnia ex epistola encyclica cardinalium Rolandinorum (Watterich, *Vitae pont. II*, p. 493 sqq.) exscripta sunt; cuius tamen auctor exemplar ab edito aliquoties recedens legisse videtur. 2) Iohanne. Octavianus fuit cardinalis S. Caeciliae. 3) Pisanus cardinalis Henricus dictus a parte Rolandi stetit, neque in epistola cardinalium neque alibi inter fautores Octaviani numeratur. 4) in praedictorum fratrum reddidit⁶⁰ potestatem. Epist. card. 5) Archiepiscopus Burdegalensis. 6) Vendôme in Andegavia.

capiendum Alexandrum summum pontificem, Iuda precedente, concurreret^a, aliis ridentibus, 1159. aliis flentibus, Guillelmus¹ Cremensis super eum pallium suum iactavit², et postea cardinales cum suo papa in munitionem Sancti Petri se continuo retraxerunt. Quo facto, Octovianus per legatos imperatoris pecunia deceptos³, per^b amicos et consanguineos, per senatores pactione corruptos^c, per partem plebis errore deceptam, eis comminans diebus pluribus, illos ibi obsedit, et interim per legatos et litteras cunctos provincie episcopos^d accersivit. Qui venientes et factum eius admirantes, nec minis potuerunt ad hec⁴ nec blanditiis emolliri; sed omnes, excepto Ferentino episcopo⁵, qui scolastica societate^e devictus et castris promissione deceptus fuerat, intrepidi responderunt: 'Obedire oportet^f Deo magis quam hominibus'. Tunc Octovianus videns episcopos suam presentiam abhorrere et etiam parato convivio non venire, nocte profugit ab Urbe; alii autem de custodia educti, pulsatis tintinabulis, accurrente^g populo^h et plaudente conductu nobilium Romanorum, de Romana urbe cum Alexandro papa egressi, Nimphamⁱ devenerunt ibique papam consecraverunt, scismaticos^k, nisi infra octo dies resipiscerent^l, excommunicantes; qui elapsis octo diebus 15 excommunicati fuerunt. Octovianus vero scismaticus, oppidis circinatis, duos cardinales^m, scilicetⁿ episcopum Tusculanum⁷ et Ferentinum et alium Apulie episcopum de Melfet⁸, qui propter prodicionem expulsus de regno Sicilie exulabat, per nuntios evocavit, et ab eis 15. die post consecrationem Alexandri pape maledictionem pro benedictione suscepit⁹. Hiis ita gestis, imperator tam minis et dampnis quam verberibus et vinculis omnes a parte 20 Alexandri studuit revocare; et cum ad hoc precipitari non possent, ipse cum suis episcopis Octoviano scismatico assensum prebuit et auxilium impertivit. Rex vero Francie Ludovicus et rex Rob. Anglie Henricus cum suis episcopis omniaque regna Hyspanie Alexandrum in papam et dominum suscep-

runt.
Anno Domini 1163. et Fredericiⁿ 11. et Ludovici regis 26. Alexander papa Turonis concilium in pentecosten celebravit et scismaticos cum omnibus episcopis et aliis qui ibi^m aderant excommunicavit, et in festo beati Martini de Maio¹⁰ in eiusdem sancti ecclesia ad portam Parve-aree^o coronatus, Mai 12. missam ad altare dominicum decantavit.

Anno Domini 1180. et Frederici 28. et Ludovici 43. et Philippi, filii eius, 2. idem Philippus rex Rob. duxit in uxorem Ysabellam, filiam comitis Hanocensis, neptem Philippi comitis Flandrie de sorore¹¹, et cum ea 30 recepit Atrabatum cum omni terra, que fuerat comitis citra fluvium qui dicitur Lis¹². Quam Guido Senonensis archiepiscopus unxit apud Sanctum Dyonisium in reginam; quod matri eiusdem Philippi regis et eius fratribus valde displicuit.

Anno Domini 1181. Tunc inter imperatorem Alemannie et ducem Saxonie pax reformatur tali pacto, Rob. quod ducatum non reciperet, nisi prius septennio exulasset; et ob hoc ipse dux et uxor sua¹³ cum filiis 35 suis Guillelmo^p et Othone postea imperatore ad Henricum regem Anglie, cuius filia erat, in Franciam venerunt; ibique cum rege longo tempore permanserunt.

Anno Domini 1186. Per hos dies venit ex Calabrie partibus ad Urbanum papam Verone morantem qui- Rob. dam abbas nomine Ioachim, qui divinitus intelligencie donum acceperat a Deo, ut facunde et discrete enodaret difficultates quaslibet scripturarum; dicebat enim, quod ei ignoranti litteras attulerat angelus Domini 40 librum^q, dicens: 'Vide, lege et intellige!' et ita divinitus fuerat instructus.

Anno Domini 1190. Tandem Fredericus imperator, cum Tursac imperatore Grecorum qualicumque pace Rob. composita, Bosphoro^r transito, perambulans Asiam^s, multa suorum dampna patitur^t tam per assultus hostium quam per penuriam victualium. Timebat¹⁴ enim per equora transmeare, quoniam dicitur in hystoriis suis que Frederice nuncupantur, quod fatatum erat ei in aqua mori. Ipse vero soldanum Ychonii^u, Rob. 45 qui forum venalium ad eum veniens deturbabat, usque Ychonum persecutus, circumiacentia loca succendit; deinde cum ad quasdam locorum venisset angustias, repperit Turcorum multitudinem infinitam, cum quibus congregiens, eos viriliter debellavit. Habito itaque de hostibus insigni triumpho, dum quemdam fluvium qui Salestricum dicitur Gilb D.

a) concurreret 1^a. b) et 2. c) corruptos 1^a. d) deest 1^a. 2? e) societ. 1. f) D. m. op. 2. g) acur. 1^a.

h) deest 1^a. 2. i) Niphm 1. 1^a. k) scim. 1^a saepius. l) resipiscerent 1^a. m) deest 2. n) et L. r. 26. et Fr. 11. 1.

50 o) auree 2. p) Will. h. l. 1^a. q) dicens librum corr. l. d. 1. r) Boforo 2. s) Asyam 2. t) partitur 2.

u) Ycon. h. l. 1^a. 2.

1) Guido. 2) *chlamydem super eum aptavit* Epist., scilicet quam Octavianus inordinate induerat, ut praedictum est. 3) Senatores quosdam pecunia corruptos dicit Epist. 4) scil. ad consecrationem Octaviani. 5) Ubaldo. 6) Ferentinus non fuit cardinalis. — Epist. sic: *duos episcopos, qui a sedibus suis expulsi per Marchiam exulabant*. Noster vero praeter id quod episcopos nominat, rectius scribit, Melfensem solum exulasse. Cf. Bosonis V. Alex., Watterich II, p. 381. 7) Imerum. 8) Richardum.

9) Hucusque noster cum epistola convenit. 10) Subventionis dicto, quod celebratur d. 12. m. Maii. MART. 11) Margaretha. 12) Eadem fere v. supra p. 36. in Clarii Cont. II. 13) Mathildis. 14) Haec verba leguntur in Chron. Mant., SS. XXIV, p. 217. Neque dubium, quin ex codice quodam Gilberti rec. D sumta sint, quae et in Chron. Mant. exscripta est. Historiae Fredericae laudantur in eadem, SS. XXIV, p. 134 n. ¹⁴.

Rob. Gilb. transiret^a, heu! tantus princeps demergitur, suffocatur et moritur, vir quidem magnanimus, strenuus, largus, facundus, prudens gestisque preclarus ac sibi rebellium^b fortis edomitor, et qui adeo imperium dilatarat, ut post Karolum Magnum parem gestorum magnificentia vix habuerit. Eo itaque mortuo, exercitus eius Antiochiam venit; ubi dum fessa reficiuntur corpora et infrunite^c epulis se distendunt, tot et tanti ex eis egrotant et obeunt, ut de tanto exercitu vix pauca milia remanerent. Imperatoris filius, scilicet dux Suavie, corpus patris usque Tyrum detulit; quo ibidem⁵ sepulto, cum ad Ptholomaidis obsidionem venisset, paulo post obiit. Obeunt etiam^d Philippus comes Flandrie, Theobaldus comes Blesensis, Stephanus comes Sacri-Cesaris procerumque ac nobilium turba quam plurima, ibi de diversis mundi partibus aggregata.

Gilb. Henricus, filius Frederici, tempore Clementis, Celestini et Innocentii imperat annis 7, mensibus 5. Huius Rob. anno primo et Philippi regis 13. Clemens papa moritur; cui Celestinus, vir grandevus, successit; qui in ipso die 10 pasche consecrationem accepit et in crastino Henricum, Frederici imperatoris filium, ad imperium coronavit.

Anno Domini 1197. et Henrici 7. et Philippi regis 19. Theutonici qui mare transierant, dum omnia tribulanter acitabant, inducias, quas nostri cum Turcis inierant, abruptum urbemque Berithum^e oppugnant et capiunt. Quo Turci permoti, Ioppe civitatem pervadunt, obtruncant omnes, municionem diruunt soloque coequant. Tunc Philippus rex Francie duxit in uxorem filiam¹ ducis^f Meranie² et Bohemie, de qua postea 15 genuit Philippum comitem Bononie et uxorem³ ducis de Lovanio⁴.

Et eodem anno supposita est Francia interdicto a Celestino papa propter divortium Rob. D. regine Francie. Nec multo post idem papa obiit; cui Innocentius^g successit, qui mense Ianuario die 8. electus est apud Septifolium, de quo ipse dixit:

*Qui Petro pridem cathedram, tibi terminus idem,
Prebens illud idem quod Petrus sumpsit ibidem,
Sorte magistratus, ubi quando fuit cathedratus,
Accipiens apicem quem petit atque vicem.*

20

Hic quantum fuerit gloriosus, eius operibus demonstratur. Fecit enim hospitale Sancti Spiritus et sancti Sixti^h ecclesiam renovavit, librum de miseria hominis et decretales infinitas composuit. Instituit etiam primo pontificatus sui anno in urbe Romana conventum canonicorum regularium in nomine sancte et individue Trinitatis, in quorum regula hoc adiecit, quod redditus et proventus suos in tres partes dividerent, de quarum prima hospitalitatem servarent, de secunda captivos redimerent et se deⁱ tertia sustentarent; et ita propter mortem Celestini pape et istius Innocentii innovationem. Instituit et ordinem^k Minorum, qui omnibus abrenuntiantes, more 30

Rob. apostolorum nudipedestres^l ambulant. Ipso anno Henricus imperator in Syecilia commoratus, quorundam contra se conspirantium insidiis appetitus, sed per fugam elapsus, conspirationis auctores horrendo supplicio condemnavit; nec multo post apud Messanam^m obiit, Frederico, filio eius admodum parvulo, et uxore sua in manu Innocentii pape relictis; sed Philippo fratri suo pro dicto puero regendumⁿ imperium de-

Rob. reliquit. Tunc Theutonici^o qui transfretaverant, cum grandia se facturos sperarent, audita morte imperatoris, repatriant. Sicque miro Dei iudicio actum est, ut gentes, que de diversis mundi partibus confluerant ad Ierusalem liberandum, aut inefficaces redirent aut diversis casibus interirent.

1198.^p Philippus, frater Henrici, tempore Innocentii pro Frederico puero imperat annis 11.

Rob. Anno Domini 1198.^q et Philippi imperatoris primo et Philippi regis 20. inter principes Alemannie fit acerba dissensio, aliis Philippum, defuncti imperatoris fratrem, aliis Othonem, ducis Saxonie fratrem, Richardi regis 40 Anglie ex sorore nepotem, sublimare volentibus; et ita regnum istud diu quietum varie perturbatur et ab eodem Othone, auxiliante sibi rege Anglie, diversis assultibus impugnatur.

1209.^r Otho, filius ducis Saxonie, nepos Iohannis regis Anglie, prius tamen comes Pictavie, Philippo imperatore mortuo, et Frederico, filio Henrici imperatoris, a magna parte deiecto, tempore Innocentii imperat annis 7.

45

Rob. cont. Anno Domini 1211. Per idem tempus Ferrandus alienigena ex partibus Portugalensibus accipit in uxorem Iohannam Flandrie comitissam, filiam comitis Baldoini, qui fuit, sicut diximus, Constantinopolis imperator. Hoc apud regem Francorum regina Portugalensis, Ferrandi matertera, quondam uxor Philippi comitis Flandrie, sicut dicitur, pecunia procuravit. Sed rex postea de facto isto penitens, matrimonium, quod male et imperii vi fecerat, male et vi similiter, sicut dicitur, postea revocavit.

50

Anno Domini 1214. In diebus illis quando hec agebantur, scilicet 6. Kal. Augusti, Philippus rex Francie, commoto exercitu de Tornaco^r, apud Insulam remeabat. Quo cognito^s, Otho imperator, qui apud Valentianas in auxilium Ferrandi comitis Flandriarum advenerat et tunc a rege distabat per quinque miliaria, de Moretania⁵ movit exercitum iuxta villam quam Bovinas appellant, non longe a Tornaco, ut in retrogardam regis 55 Francie insultum faceret^t inconsulte. Cumque rex imperatorem venientem cum exercitu cognovisset, iussit acies suas stare; visoque, quod hostes casu divino territi non venirent, iussit iterum acies^u properare. Et cum iam fere medietas sui exercitus pontem Bovinarum

a) transsiret 1^a. b) rebelium 1^a. c) infirmitate 2. d) et add. 1^a. e) Berinthum 1^a. f) d. M. et B. des. 1^a, loco vacuo relicto. g) superscr. sc. tertius 1. h) Syxti 1^a; Systi 2. i) deest 1^a. k) ordinationem 2. l) nudipedester 1. m) Messannam 2. n) sequentia des. 1^a, foliis 153—159. excisis. o) Teut. 2. p) numerus minio ascriptus 1, deest 2. q) 1128. 2. r) Tornaio 1^a. s) conito 1^a. t) facere 1^a. u) accies 1^a.

1) Mariam vel Agnetem. 2) Bertholdi IV, qui nequaquam dux Bohemiae fuit. 3) Mariam. 4) Heinrici I. ducis Brabantini. 5) Mortagne, super fl. Scarpe inter Valenciennes et Tournai.

transisset, et rex prope pontem post exercitum iam venisset, Otho imperator appropians^a et post retrogardam transiens, a latere exercitus versus septemtrionem protinus est reversus. Quod rex Francorum audiens, tubis insonuit, assumptisque armis regalibus, suas acies revocavit, et eas de tuenda corona regni Francie diligenter commonens, adversariorum exercitui^b appropinquavit partemque campi maximam occupavit. Quid plura? Fere per spatium totius diei invicem pugnaverunt. Tandem rex Francorum, Dei fretus auxilio, obtinuit^c quod optavit; et licet diu fortiterque pugnaverit diuque ad terram prostratus iacuerit, tandem recuperato equo, hostes undique superavit. Otho autem imperator, dux Lovanie¹, dux de Lamborc^{d 2}, Huo^e de Boves et multi alii victi³ tergaque vertentes, fuge presidio se salvarunt, imperialia^f insignia relinquentes. Comes vero Flandriarum Ferrandus, Reginaldus comes Bolonie et Guillelmus comes Salesberiensis^g et frater eius⁴ et duo comites Alemannie⁵ et Arnulfus de Audenarde^h et Bernardus de Hucemaigne⁶, summus Othonis consiliarius, et multi magni nominis tam barones quam alii victi capiuntur vinctique^{h*} in Franciam adducuntur. Ceterorum qui capiuntur infinitus est numerus. Multi tamen ex parte Othonis, pauci vero ex parte regis Francie perierunt. Et sicut illi qui capti fuerant aiebant, numerus militum Othonisⁱ erat mille quingentorum et aliorum bene armatorum centum quinquaginta milia preter vulgus, et infra diem tercium habituri erant quingentos milites et pedites innumeros^k. Sed misericors Dominus in rege Francie et suis Moysi canticum adimplevit. Nam persequabatur unus mille, et duo fugabant decem milia Rex enim^l, peracto negotio, captisque hostibus per castella sua in arcta custodia deputatis, Ferrandum comitem Flandrie secum ducens, Parisius est reversus, ibique a clero^m et populo cum gaudio lacrimabiliⁿ et inauditis laudibus exceptus est^o cum triumpho.^{*} De hoc siquidem bello quidam ait:

*Annos bis septem Domini cum mille ducentis
Iunge, die quinta Iulii finem facientis
Frangunt Francigene Flandrensis cornua gentis,
Multis principibus tecum, Ferrande, retentis.
Tu quoque victus Otho^v, quid possit Francia sentis,
A facie regis fugiens tua terga sequentis.*

^a) In Ann. Uticensium Cont. Gastinensis coenobii Turonensis dioec., SS. R. Gall. XVIII, p. 322, haec notata sunt:

1214. Eodem anno et mense, mense scilicet Iulio, in festo Septem dormientium pugnavit Iul. 27.

Philippus excellentissimus rex Francie contra Othonem imperatorem Romanum et contra Ferrandum comitem Flandrensem et comitem Boloniensem, Willelmum Cum-longo-ense, fratrem Iohannis regis Anglie, et alios comites et duces et barones, quorum non erat numerus; et in illo bello cepit predictos comites et alios nobiles, tam comites quam barones, et devicit Othonem et campum obtinuit.

1215. Rome celebrata est universalis synodus sub Innocentio 3. Kal. Decembris.

Ex codice S. Sergii Andegavensis sequentia descripta sunt inter schedas Baluzii, a Marchegay et Mabille, 'Chron. des églises d'Anjou' p. 152, cum aliis notis S. Sergii in 'Chronicon S. Sergii' conglomerata:

1214. Eodem anno et tempore Philippus rex Francorum dimicavit contra Ottonem dictum imperatorem et comites Flandrie, Bolonie, Selesberie^q et eorum complices apud Flandriam quadam die dominica, in festo Septem sanctorum dormientium mense Iulio; et fugato Dei auxilio Ottone Iul. 27. predicto, a domino Innocentio papa excommunicato, cepit in bello illo comites predictos et alios multos de eorum militibus, scilicet 100 et 51 et amplius.

1215. Anno Domini 1215. celebratum fuit Rome concilium a domino Innocentio papa Romano Kalendis Novembris; in quo fuerunt duo patriarche, Ierosolimitanus et Constantinopolitanus, et archiepiscopi 71, episcopi 100 et abbates 211.

Annales S. Albini Andegavensis a. 1107—1220 (Marchegay et Mabille l. l. p. 58):

1214. Philippus rex Francie Ottonem imperatorem vicit et fugavit et comitem Flandrie, comitem Bolonie et multos alios nobiles in eodem bello cepit.

1220.⁷ Obiit Otto, per papam Innocentium mirabiliter institutus et per eundem propter superbiam mirabiliter destitutus nec postea restitutus.

a) aprop 1^a. b) excitui 1. c) opt. 1^a. d) sic 1. 1^a. e) Hugo 1^a. f) impe | ialia 1. g) Saleb. 1.

h) Anden. 1. h*) vinctique post corr. vinctique 1; vinctique 1^a. i) deest 1^a. k) infinitos 1^a. M. l) eum e corr. 1.

55 m) p. et cl. corr. cl. et p. 1. n) lacribili 1^a. o) e corr. 1. p) Otho corr. Otho 1. q) Selesbiae ed.

1) Henricus I. 2) Henricus III. 3) Eadem 5) Otto de Teklenburg et Conradus de Tremonia. ipsa verba supra p. 313. apud Will. Britt. Reliqua 6) Horstmar. De Bernhardo v. Ficker in 'Z. f. vaterl. quoque cum illius narratione proelii miro modo (Westfäl.) Gesch.' N. F. IV, p. 291 sqq. 7) Immo conveniunt. 4) Radulfus Bigot; cf. supra p. 392. a. 1218.

Cont. Rob. Nec mora, habito consilio, rex treugam firmavit usque in quinquennium cum rege Anglie, qui adhuc in Aquitania morabatur. Porro rex Sicilie^a Fredericus Apulus^b, qui in partibus Suavie morabatur, audiens, quod emulus suus Otho a partibus Flandiarum sine victoria remeasset, obsedit cum multo exercitu Aquisgranum; sed cum multis diebus obsedisset ibidem nec posset famem et frequentes incursus ulterius sustinere, cum multo exercitus sui dampno vix in propria se recepit.

Anno Domini 1215. et Othonis imperatoris 7. et Philippi regis 37. Siquidem propter victoriam Othoni imperatori apud Bovinas a Domino denegatam defecerunt in tantum ab eius auxilio viri multi, quod fortune cedens et ab infortunio non discedens, in patrimonio suo, scilicet in terra Saxonum, deguit longo tempore, quasi imperio denudatus necnon et sociorum suorum solatio desolatus. Illo igitur sic cedente, Fredericus rex Sicilie Aquisgranum revertens, obsidet et expugnat, ibique 8. Kal. Augusti in regem Germanie 10 sublimatur. Mox, ne^c de honore percepto ingratus Deo existeret, signum crucis assumpsit, in subsidium Terre Sancte cum aliis profecturus.

Ipsa anno mense Novembri, Innocentio papa tercio presidente, pontificatus eius anno 18. celebrata est sancta et universalis synodus Rome — regis Hyspanie aliorumque regum et principum ingens affuit multitudo¹. Ibi que sancta synodus multa constituit multaque constituta a retroactis temporibus confirmavit, 15 quorum pauca studuimus breviter annotare, scilicet²: Quod metropolitani cum suffraganeis^d singulis annis concilia celebrent^e ad excessus subditorum canonice corrigendos. Quod in qualibet ecclesia cathedrali magistrum theologie habeat^f, qui fructum prebende illius ecclesie percipiat, quamdiu perstiterit in docendo. Quod in quibuslibet provinciis de triennio in triennium eligantur duo abbates Cisterciensis^g ordinis, qui alios duos sibi associant^h, cum 20 quibus in abbatiis et prioratibus conventualibus, convocato capitulo, ordinent et corrigant queⁱ viderint expedire. Abbas^k iurisdictionem et monachus locum monachi in diversis^l abbatiis habere non presumat. Quod nullus de cetero novam religionem vel novam regulam inveniat. Quod iudicium aque vel ferri vel duellum nunquam fieri de cetero permittatur. Quod crisma et^m eucharistia in cunctis ecclesiis sub fideli custodia clavibus adhibitisⁿ 25 conservetur, ne^o per ea possint aliqua nefaria^p exerceri. Quod quislibet saltem quolibet anno confiteatur peccata sacerdoti^q et ad minus in pascha recipiat eucharistie sacramentum, nisi de consilio sacerdotis duxerit abstinendum. Quod medici corporum ad infirmos vocati, prius infirmos moneant et inducant, quod advocent medicos animarum, et quod pro corporis salute egrotis non suadeant quod in periculum anime convertatur. Quod ecclesia cathe- 30 dralis vel ruralis ultra^r tres menses non vacet^s, alioquin ad superiorem electio devolvatur. Quod, si electio communiter ab omnibus fieri nequeat, fiat per scrutinium trium fide dignorum, qui secreto et singulatim^t vota cunctorum exquirentes et in scriptis redigentes, illum, in quem maior^u pars vel sanior consenserit, mox publicent in communi, vel saltem viris ydoneis committatur. Quod electio per secularem potestatem facta non^v valeat. Quod qui 35 postulaverint cedendi licenciam cedere compellantur. Quod nullus habeat duo beneficia, quibus cura animarum sit annexa, vel in una ecclesia plures dignitates vel personatus, etiam sine cura animarum. Quod clericus sine causa laico fidelitatem non faciat. Quod constitutiones principum non preiudicent ecclesiis. Quod patronus ecclesie, qui clericum occiderit vel mutilaverit^w, ius patronatus amittat^x. Quod talie vel exactiones nunquam a 40 clericis exigantur. Quod nullus excommunicetur, nisi competenti monitione premissa. Quod copula coniugal^y quantum consanguinitatis gradum vel affinitatis inferius de cetero non excedat. Quod testimonium de auditu in causa matrimonii^z non valeret. Quod religiosus sine consensu abbatis et maioris partis capituli sui non fideiubeat vel mutuo accipiat ultra summam expressam, alioquin conventus non teneatur super hoc respondere. Quod 45 antequam reliquie extra capsam nullatenus ostendantur^a. Quod pro consecratione episcoporum, benedictione altarium, ordinatione clericorum, receptione monachorum, monialium vel aliorum regularium, ratione sepulturarum, exequiis mortuorum, benedictione nubentium, nichil de cetero requiratur, ita quod consuetudo laudabilis non mutetur. Quod Iudei a christianis inmoderatas usuras non recipiant et ad decimas et oblationes solvendas, quas 50 de domibus et possessionibus suis a christianis percipere consueverant, per censuram eccle-

a) Syc. 1^a saepe. b) Appulus 1^a. c) nec 1; deest 1^a. d) m. consufr. 2. e) celebrarent 2. f) ita codd. g) Cyst. 1. h) assotient 1. i) quod 2. k) Abbates 2. l) diversis 2. m) deest 2. — eucar. h. l. 1. 1^a. n) et habitis 2. o) nec 1^a. p) nepharia 1^a. q) proprio add. ed. cum decr. r) utra 1. s) vacet 2. t) sigillatim 2. u) deest 1^a. v) post add. 1^a. w) mutul. 1. 1^a. x) admittat 2. y) intellige: copulae coniugal^y prohibitio, ut habet decr. concilii tit. 50. z) matrimoniali 2. a) ostendatur 1^a. 55

1) Haec omissa relatio de concilio in cod. Ber- Conc. XXII, p. 993 sqq.) titulis 6. 11—13. 18. 20— nensi (2) etiam separate f. 10. scripta est. 2) Sequentia excerpta sunt ex decretis concilii (Mansi, 25. 28. 29. 43—47. 50. 52. 59. 62—69.

siasticam reddere compellantur, et quod ipsi et Sarraceni a christianis habitu distinguantur^a, et quod in diebus lamentationis et passionis dominice in publicum minime videantur. Quod nunquam super christianos iusticiis secularibus vel aliis publicis officiis preferantur. Hec et multa alia ibi instituta sunt, que longum est enarrare. De negotio^b autem crucis ita^c statutum est¹, quod qui laborem illum in propriis personis et^d expensis subirent plenam veniam suorum peccaminum reportarent, de quibus ore confessi fuerant et contriti; aliis, qui non in propriis personis, sed propriis expensis iuxta sui facultatem illic viros ydoneos destinarent, et aliis, qui in personis propriis, sed non expensis propriis illuc irent, plena concessa est venia peccatorum. Huius autem remissionis fuerunt participes iuxta quantitatem subsidiorum omnes illi qui ad subventionem Terre Sancte de bonis congrue ministrarent vel ibi consilium vel auxilium impenderent oportunum. Clericis autem cruce signatis concessum est, quod redditus ecclesiasticos usque ad triennium quasi residentes perciperent vel pignori obligarent, essentque omnes tam clerici quam alii immunes a talliis et collectis, bonaque eorum quiescentia sub protectione apostolica remanerent, donec de ipsorum obitu vel redditu^e aliquid certissimum audiretur. Si vero iuramento usuras reddere tenerentur, ad remittendum iuramentum et usuras similiter creditores protinus cogerentur. Et si Iudeis debita solvere non possent, quod seculares^f principes sic utili dilatione providerent, quod^g post iter arreptum usure non current, donec de ipsorum obitu vel redditu^h certi essent. Torneamenta quoque usque ad triennium et guerre usque ad quadriennium omnino cessarent, pace integra vel firma treuga in toto orbe christiano firmiter observata. Ad opus ergo tam arduum peragendum dedit Innocentius papa 30 miliaⁱ libras et insuper tria milia marcharum argenti, que de quorundam elemosinis ei remanserant, ad peregrinorum navigia preparanda. Cupientes autem prelatos et clericos universos in merito et in premio fieri participes et consortes, statuerunt, ut omnes clerici tam subditi quam prelati vicesimam ecclesiarum proventuum usque ad triennium integre solverent in subsidium Terre Sancte, exceptis quibusdam religiosis et cruce signatis, qui cum aliis erant in subsidium profecturi. Raimundus quoque^k comes Tolosanus et filius suus Raimundus tanquam heretici condempnantur, multique alii heretici fautores^l eorum gladio anathematis feriuntur. Libellus enim^m vel tractatus de Trinitate, quem abbas Ioachimⁿ contra magistrum Petrum Lombardi edidit, reprobatur, et perversissimum dogma magistri Amorrici tanquam impii et heretici condempnatur.

Per idem tempus cum Otho imperator diu interdictum sancte matris ecclesie observasset morboque dissenterico laborasset, convocatis episcopis alioque clero, cum lacrimis absolutionem petiit petitamque recepit; sicque accepta penitencia, nature debitum suum solvit. Erat autem corpore magnus, facie letus, sermone iucundus, consilio providus, militia strenuus, donis largissimus omnibusque moribus adornatus.

1216.º Fredericus Appulus rex Sicilie, filius Henrici imperatoris, mortuo Othone, sub Innocentio^p et Honorio imperat annis . . .^q. Non tamen ad presens imperiali benedictione munitus².

40 Anno^r Domini 1220. et Frederici imperatoris 5. et Philippi regis 42. idem Fredericus ab Honorio papa Rome ad regimen^s imperii imperiali dyademate coronatur.

Anno Domini 1221. et Frederici imperatoris 6. et Philippi regis 43, cum Pelagius sedis apostolice legatus populum Dei innumerabilem apud Damietam diu nichil proficere conspexisset cordisque affectu dilatare imperium christiani nominis hanelaret, excogitare cepit, 45 utrum eos duceret ad urbem Alexandrie debellandam, an in partes Babilonie ascenderet contra flumen; auditoque, quod esset casale super ripam^t fluminis divitiis et edificiis premunitum, distans a Babilone 23 stadiis et totidem a Damietta, ubi Nilus fluvius tripartitus tria ingentia flumina de se facit, quorum primum Alexandriam tendit, secundum Damietam, tertium in campos Taphneos^u dinoscitur^v defluisse^w, ubi etiam Sarraceni pontem navium 50 fabricaverant, et ob hoc Casale-pons ab omnibus vocabatur, ad illud obsidendum et debellandum Pelagius legatus omnimode suspirabat. Movebat eum precipue liber quidam ab

a) distinguantur 1. b) negoti 1. c) ista 1^a. d) sed 1. e) redditu 2, corr. redditu 1. f) seculari iudices sic 2. g) quod — current des. 2. h) redditu 2. i) mille 2. k) deest 2. l) factores 2. m) etiam 1^a. n) Ioachim 1. o) deest 1^a. 2. p) Innocenc. 1 saepius. q) spatium vacuum codd.; annis deest 1^a. r) cod. 1^a iam desinit sub a. 1219, extremis foliis 55 abscissis. s) regnum 2. t) rippam 2. u) Thaneos 2. v) disnosc. 2. w) sic 1; profluxisse 2.

1) Sequentia ex decreto de expeditione, Mansi l. l. p. 1058 sqq. 2) Cf. praef. p. 458, n. 2.

1221. ipso inter manubias hostium repertus, in quo continebatur, quod lex Marchometi^a sexcentis annis tantummodo duraret menseque^b Iunio expiraret, et quod de Hispaniis^c veniret qui eam penitus aboleret^d; et ideo legatus, qui de Hispaniis^d natus erat, illum librum verissimum estimabat. Ex alia parte Acconensis episcopus² publice predicabat, quod David rex utriusque Indie ad christianorum auxilium festinabat³, adducens secum ferocissimos populos, 5 qui more beluino Sarracenos sacrilegos devorarent. Cumque legatus videret se dictum negotium sine Iohannis regis Ierusalem presentia minime adimplere, legatos ad ipsum dirigit, mandans et deprecans, ut compatiendo agminibus christianis ecclesie Romane se filium demonstraret et ad Damiete urbem quam cicius repedaret. Cuius precibus rex libenti animo acquiescens, protinus repedavit; cognitaque voluntate Pelagii, dictum cepit dissua- 10 dere negotium, asserens, populo Dei ibi incluso per terram sive per aquam posse nullatenus subveniri. Quod moleste ferens Pelagius, excommunicabat generaliter omnes illius negotii turbatores. Videns autem rex animum Pelagii non posse a proposito removeri, invitatus promittit se cum eo illico^e profecturum, eligens potius affligi cum christiano populo vel subiundo^f martyrium, quam eum sine rectore relinquere vel in volutabro voluptatum secula- 15 rium remanere. In festo autem apostolorum Petri et Pauli precepit rex⁴ et legatus, ut omnes accincti^g armis bellicis de civitate exirent et secum usque ad duos menses victualia deportarent. Die igitur assignata⁵ christianus exercitus spe mercedis et corone iter arripiens, a finibus Damiete caute et ordinate progreditur, multitudo navium per alveum fluminis arma eorum^h necnon et victualiaⁱ deferente. Multi autem eorum timentes, quod humiditas 20 littoris^k aut terre eos lederet dormientes, lectos ligneos et alios propriis humeris deferebant; sed ardor solis et labor itineris et frequens incursus hostium compulit eos illud onus relinquere ad duo miliaria Damiete. Sexdecim autem stadiis in longum et octo in latum extendebatur stultus exercitus christiani. Rex autem imperaverat, quod omnes congregatim, denso^l agmine, gressu parvissimo et sine vocis strepitu incedentes, Parthos fugientes 25 nullatenus insectarent, et sic die ac nocte non cessabant inimici crucis crucesignatos christicolos iaculorum et sagittarum grandine impugnare. Tandem preeuntes exercitum nostrum et ad pontem venientes, infra casale se receperunt, casale et pontis aditus armatorum multitudo munientes. Nostri vero in planicie littoris tentoria^m posuerunt castraque sua palo et fossatis a parte hostium vallaverunt. Et sic tota regione clangore tubarum et armorum 30 sonitu utriusque exercitus clipeorumque et galearum diversis coloribus resplendente, gaudebat Romanorum superbaⁿ nobilitas, Hispanorumque et Gasconum non cessabat faceta garrulitas nec Theutonum cervicosa furiositas; sed singularis milicie Francorum humilitas, morum et armorum titulis^o insignita, cum rege Ierosolimitano et Hospitalis et Templi milicia a clamorum strepitu et laudum iactancia se tenebat, et Christi exercitum a parte 35 Sarracenorum ambiens, assiduos assultus hostium sustinebat. Porro Pisani, Venetii, Ianuenses, Siculi, Apuli^p, Affricani fuerant littoris et navium custodie deputati. Erat autem numerus christiani exercitus fere 70 milia preter vulgus. Ad succursum enim soldani Babylonie venerant innumeri Sarraceni, quorum soldanus videns multitudinem et audacie nostrorum sentiens magnitudinem, habito consilio, cum nostris noluit amplius dimicare; sed statim 40 precepit viarum aditus custodiri, ne ad Christi exercitum possent vel succursus gentium vel victualia pervenire, sperans hac arte execrabili sine suorum lesione populum Domini deperire. Tandem peccatis nostris exigentibus cibisque deficientibus, et horrenda fames christianorum exercitum profligavit, et Nilus fluvius inundans more solito totam terram in noster erat exercitus occupavit. Sic enim et populus Dei vires inedia deperdebat et usque qua 45 ad cavillas pedum in ceno aquarum palustrium residebat, ut merito posset dicere cum propheta: *Infixus sum in limo profundi, et non est substantia*. Ibi erat fletus et stridor dentium, ibi gemitus languentium, ibi ululatus plangentium, ibi clamor morientium, ut adimpleretur

Ps. 68, 3.

a) Marcom. 2. b) que deest 2. c) Hispanis 2. d) Hisp. h. l. 1. e) illico 2. f) subeundo 2. g) accinti corr. accincti 1; acincti 2. h) fl. armatorum 2. i) vitualia 2. k) litoris 2 semper. l) depresso homine gr. 2. 50 m) temptoria 1 semper. n) superna 2. o) titulo 2. p) Appulii 2.

1) In prophetia edita (Röhricht, Quinti belli sacri scr. 'Abh. d. sächs. Ges. d. W., phil.-hist. Cl.' 1876, min. p. 205 sqq.) haec non leguntur; sed cf. Albr., p. 5 sqq. et 'N. Arch.' IV, p. 611 sqq. 4) Iohannes SS. XXIII, p. 910. 2) Iacobus de Vitriaco. 3) Cf. rex demum die Iul. 7. Damiatam venit; Oliv. c. 32. Oliveri Hist. Damiat. c. 33 (ed. Eccardi); Zarneke in 5) Demum Iul. 17. iter coeptum est; Oliv. c. 34. 55

quod dictum est per prophetam: *Foris vastabit eos gladius et intus pavor*. Quod videntes 1221.
 aliqui sacerdotum Domini, petita licencia a legato, fere trecenti absque reliquo clero naves Deut. 32, 25
 ascendunt, versus Damietam quam cicius navigantes; sed a Sarracenis, excepto uno, com-
 prehensi, palmam martyrii sunt adepti; et sic Dominus a suo sanctuario inchoavit. Viden- cf. Ezech.
 5 tes itaque christiani se panis penuria et aquarum diluvio naufragari, habito diligenti con- 9, 6.
 silio, versus Damietam iter arripiunt, intempeste noctis silentio castra sua vacua relin-
 quentes. Sed Theutones furibundi sua tentoria relinquentes^a, eadem cremaverunt¹. Quo-
 rum ignem videntes Egyptii, nostrorum fugam protinus cognoverunt. Nec mora, christicolae
 noctis cece tenebris per devia gradientes velociter insecuntur eosque ad duo pontis miliaria
 10 fugientes et usque ad genua in aquarum paludibus existentes magno impetu prosequuntur.
 Nostri vero longo labore itineris et ieiunio fatigati, ibi immobiles exstiterunt Domini mise-
 ricordiam implorantes, et etiam, cum ultra incedere non valerent, incessantes insultus^b
 hostium humiliter pertulerunt, ab eis mortem^c solummodo prestolantes. Sed ille qui non
 vult mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat, in cuius manu corda regum sunt Ezech. 33,
 15 posita, et eos a presenti morte eripuit et in eis cor regis Egypti ad misericordiam emollivit. 11.
 Nam soldanus Babilonie motus quadam misericordia naturali, eis a^d vinculis et a morte
 pepercit et victus necessaria ministravit. Denique post multas pacis promissiones ab utra-
 que parte propositas intervenit compositio in hunc modum, quod christiani Damietam Sar-
 racenis redderent, et Sarraceni, treuga firmata usque ad octo annos, partem ligni crucis
 20 dominice, quam soldanus a Ierosolimis asportarat, christianis restituerent, et eis dato con-
 ductu usque in Syriam, utrique^e utriusque populi captivos penitus liberarent. Quo ab utra-
 que parte concesso, rumor, qui clam nichil agere consuevit, apud Damietam protinus evo-
 lavit universosque et singulos, audita fama infortunii, contristavit. Porro quibusdam^f volen-
 tibus reddere civitatem, quibusdam nolentibus, orta est dissensio inter eos. Nam Venetii,
 25 Pisani, Ianuenses et Syculi cum omnibus de imperio nobilibus civitatem defendere cona-
 bantur, et ex alia parte Greci, Syrii, Armenii cum Hospitalis et Templi militia et Hamerico
 vicecomite Toarcii et aliis nobilibus Francie, qui in urbe remanserant, eam reddere mina-
 bantur. Et ita Veneti et alii supradicti palatia regis, Templi et Hospitalis obsident, et ea
 diversis machinis impugnantes, in crastino beati Egydii in suam redigunt potestatem. Cum- Sept. 2.
 30 que sic a gente imperii tota civitas teneretur, nostri, qui quasi capti remanserant, apud
 Damietam nuntios remiserunt, mandantes, quod, nisi civitas Damiete Egyptiis redderetur,
 loco eius Acconensem eis redderent civitatem. Quo audito, convenit^g civitas universa in
 ecclesia^h beate virginis, ut deliberaret, quid super hoc sit agendum. Videntes itaque sibi
 alimenta deficere, et quod imminenteⁱ hyeme non poterat eis aliquatenus subveniri, maiusque
 35 dampnum Acconensem urbem perdendo quam Damietam taliter retinendo^k, habito peritorum^l
 consilio, civitatem Egyptiis unanimiter reddere decreverunt. Exiit ergo edictum, ut postera Sept. 6.
 die, scilicet in vigilia nativitatis beate Marie, universi et singuli de civitate exirent et, sua Sept. 7.
 secum portantes, in harena fluminis sua tentoria collocarent. Quo audito, clamor ad celum
 extollitur, et ab utroque sexu inauditus luctus, ululatus et gemitus civitatem occupans per-
 40 vagatur^m. Videresⁿ clericos et fideles cum lacrimis ecclesias subintrantes, aras consecratas^o
 et sanctorum ymagines evertentes, ne Sarraceni eis illuderent vel sanctorum loca polluerent
 vel christicolis aliquatenus irriderent. Sic igitur in vigilia beate virginis de civitate cum
 luctu^p et lacrimis exierunt et super ripam fluminis sua tentoria posuerunt, ut merito pos-
 sent dicere cum propheta: *Super flumina Babilonis illic sedimus et flevimus, dum recordare-* Ps. 136, 1.
 45 *mur [tui] Sion^r*. Cumque ibi de captivitate adducti essent innumeri, tantusque christiano-
 rum numerus excrevisset, quod ad eorum evectionem naves non sufficerent, regem Babi-
 lonis humiliter petierunt, ut pauperes christicolae dato conductu ducere faceret Palestinam.
 Qui petitionibus eorum libenter annuens, dato etiam filio suo obside, fere 70 milia eorum
 usque Ptholomaidam^s per deserta conduci fecit. Aliisque, qui per^e mare vel per desertum res
 50 suas ad presens non poterant reportare, ad illas revehendae unius anni spatium perdonavit;
 et sic in die nativitatis beate virginis Sarraceni Damietam intrantes, diem illum et noctem, Sept. 8.

a) rel. e. des. 1. b) assultus 2. c) sol. m. 2. d) et a 2. e) deest 2. f) quidam 2. g) covenit 1.
 h) ad ecclesiam 2. i) sic 1. 2. k) verbum deesse videtur; emergere suppl. BR. l) perito 2. m) pervagatus 2.
 n) Videns 2. o) consecrata 1. p) lacr. et luctu 2. q) deest 1. r) Syon 2. s) Ptol. 2.

55 1) Hoc confirmat Oliv. c. 37.

1221. accenso igne et luminaribus et infinitis musicis resonantibus, cum inaudita leticia vigilem deduxerunt. Christiani vero e contrario dolentes et flentes, sub silentio naves post diem tertium ascenderunt et ita a Damietta recedentes, in Syriam pervenerunt^a.

Anno Domini 1223. et Frederici^b imperatoris 8. et Philippi regis 45. venit Iohannes de Brenna rex Ierosolimitanus^c in Ytaliā a partibus Orientis; ibique ab Honorio papa et Frederico imperatore honorifice est receptus. Nec multo post idem rex Ierosolimitanus^c dedit Frederico imperatori^d, qui cruce signatus erat, filiam suam unicam^e in uxorem cum toto regno Ierosolimitano^c, quod ex parte matris filiam contingebat.

Postea circa festum pentecostes Henricus puer decennis, filius Frederici imperatoris, ex mandato patris ad regnum Alemannie coronatur².

Dec. 14. In crastino autem sancte Lucie Iohannes rex Ierosolimitanus^e Turonis veniens, in ecclesia beati Martini cum processione recipitur. Ibique iterum prima dominica sequentis Mart. 3. quadragesime rediens baculumque peregrinationis accipiens, ad Sanctum Iacobum est profectus.

Iun. 9. Anno Domini 1224. In octabis vero sequentis pentecostes Iohannes rex Ierosolimitanus a peregrinatione Sancti Iacobi Turonis est regressus cum filia³ regis Galliciensis⁴, quam in illis partibus duxerat in uxorem; que in ecclesia beati Martini cum processione sollempniter est recepta, dicto rege in eadem ecclesia baculum peregrinationis, quem ibi receperat, deponente.

Nov. 18. Postea in octabis beati Martini hyemalis inter Ludovicum regem Francie et Henricum^f puerum^f regem Alemannie, filium Frederici imperatoris, apud Vallem-coloris⁵ concilium celebratur. [Ibique^g ambo multa de utroque regno tractaverunt. Sed nichil peragentes, ad propria redierunt^h].

[Circaⁱ hos dies Fredericus imperator a quibusdam episcopis regni sui potione veneni noxia intoxicatus, fere usque ad mortem protrahitur; sed vix in fine convaluit, tiriaca⁶ et medicamentis aliis adiuvatus^k; veritateque facinoris inquisita, episcopos, per quos hoc fuerat procuratum, in carcere mancipavit eosque tormentis variis interfecit. Alii vero duo, scilicet quidam clericus et quidam laicus, qui scelus illud precio perpetraverant, a Theobaldo comite Campanie, quem occidere simili nece cogitaverant, suspenduntur. Et sic reddidit illis omnibus iniquitatem ipsorum, et in malicia eorum perdidit illos dominus Deus³⁰ noster].

Anno Domini 1225. et Ludovici regis tercio, mense Aprili [¹ Eodem mense] venit quidam in Flandriam, qui dicebat se esse comitem Baldoinum Constantinopolis imperatorem, seque de Greco carcere quasi per miraculum liberatum. Erat autem sermone facundus, dictis facetus, armis strenuus, donis largissimus et plus quam dici debeat in militari negotio circumspexit. Quem videntes quam plurimi multaque signa comitis Baldoini quasi in eo deprehendentes, multa etiam gesta et dicta prefati comitis necnon et insignia ab eo audientes et ea veraciter cognoscentes, eum^m quasi dominum receperunt filiamque comitis Baldoini, Flandrie comitissam⁷, quam diu exosam habuerant, ab omni fere comitatu Flandrie protinus eiecerunt.

Mai 14. In octabis vero ascensionis Domini Ludovicus rex concilium^a Parisius celebravit, ubi cum Romano Sancti Angeli dyacono^o cardinali, qui de novo in Franciam legatus advenerat, multa de negociis regni sui^o regisque Anglie et terre Albigensium pertractavit.^p Tunc Flandrie comitissa iam comitatu quasi perduto desolata, regem Ludovicum adiit, multum deprecans, multa spondens, ut ei suum restitueret comitatum. Qui promissis acquiescens et precibus, [gentibus^q adunatis], Peronam^r adiit, ibique dictum comitem Flandrie Mai 30. dato conductu ad colloquium convocavit. Sicque 3. Kal. Iunii prefatus comes cum gentium multitudine Peronam^r venit, ubi presente legato a rege et ab aliis de multis rebus inquiritur, sed a pea respondere coram omnibus dedignatur. Quo viso, rex vehementer^s accen-

a) devenerunt 2. b) Feder. 2 saepius. c) Ierosol' 1; Ierosolimis 2. d) imperatore 2. e) Ierosol' 1. f) filium 50 regis Al. 2. g) Ibique — redierunt des. 2. h) lacuna in membrana 1. i) haec des. 2. k) sic 1. l) quae sequuntur de siccitate in Francia — Eodem mense des. 2. m) ei 2. n) P. c. 2. o) deest 1. p) quae interposita sunt de pugna Hispanorum des. 2. q) g. a. des. 2. r) Peronnam 2. s) vehenter 1.

1) Isabellam (Iolanthē). 2) Iam a. 1222, Mai. 8. 3) Berengaria. 4) i. e. Legionensis Alfonsi IX. 5) Vaucouleurs supra Mosam fl. 6) i. e. theriaca. 7) Iohannam.

sus, eum infra tercium diem a regno suo iubet egredi, dans ei conductum et licenciam re- 1225.
deundi. Ipse vero apud Valentianas rediens, a multis suorum deseritur. Et post infra dic-
tum castrum a quibusdam militibus capitur et tenetur, sed a plebe protinus liberatur. Fit
ubique per Flandriam hostilis vastatio. Nam comitissa cum armorum multitudine villas
5 peragrat et predatur civesque infinitis nummorum exactionibus aggravat et nobiles, qui
contra eam fuerant, exulatur^a. In vigilia autem Magdalene Ludovicus rex Pari- Iul. 21.
sius concilium convocavit. Nec mora, in vigilia sanctorum Iacobi et Christophori Iul. 25.
circa mediam noctem infra fossata urbis Turonice pars maxima concrematur. Tunc ille,
qui se Baldoinum Flandrie comitem asserebat, sub specie mercatoris per Burgundiam
10 fugiens, a milite quodam captus Flandrie^b comitisse redditur et carcere mancipatur.

Cumque^c Flandrie comitissa, detento in carcere dicto comite Balduino, recuperare
Flandrie comitatum cordaque Flandrensiu minime potuisset, ad eorum ignominiam et
contemptum eum per maiores villas Flandrie fecit in quadriga distrahi et in patibulo quod
pilorium dicitur cum duobus canibus hinc inde pendentibus hunc suspendi. Postremum
15 vero, cum nec sic ad se retrahere eos posset, illum nec confessum de crimine nec convic-
tum in patibulo quod gibetum dicitur apud Insulam Flandrie mori fecit. Sed, sicut a maiori
parte magnatum et populi dictum est, super hoc crimen patricidii hec incurrit. Nam,
quamvis aliqui eum mechum esse dicerent, alii illum Gorginum de Mez vocarent, alii eum
Bertrandum de Rai^d nominarent, hoc totum favore factum est comitisse. Nam nullus eo-
20 rum fide dignus inventus est, qui illum alibi se cognovisse recoleret vel vidisse. Ipse vero
manens in eodem proposito, se esse Baldoinum comitem Flandrie seque iniuste detentum
a filia semper dixit. Et sic, populis lacrimantibus, circa Kal. Octobris in dicto patibulo
spiritum exhalavit.

Circa hos dies Fredericus imperator Alemannie quosdam magnatum Apulie et Cala-
25 brie, qui contra eum diu rebelles fuerant nec debitam ei fidem servaverant, a terra expulit,
quosdam in carcere mancipavit, quosdam diversis suppliciis interfecit, quosdam in exilio
relegavit.

In sequenti vero festo sancti Andree apostoli.

Nov. 30.

Per idem tempus occisus est Corradus² archiepiscopus Coloniensis a quodam nobili
30 nepote suo³, eo quod eum excommunicatum pro manifesta iniuria nolebat absolvere, nisi
prius satisfaceret de commisso. Sed quia memor fuit iusticie Dei solius nec ad carnem
respiciens cor reflexit, Retributor bonorum operum eum innumeris signorum miraculis
illustravit. Parricida autem ille, qui patruum paternum et patrem occiderat, sequenti anno
fugitivus capitur, captus equis distrahitur⁴, distractus in tres partes iudicio detruncatur, 1226.
35 detruncate partes triplici homicidio suspense ad ethera tripliciter puniuntur; fratres eius
insuper et sorores omnesque alii laici eum in gradu tercio attingentes exilio perpetuo^d
condempnantur, clerici vero ordinibus et beneficiis privati, in abbatiis ad agendam peni-
tentiam detruduntur.

Tunc cum Richardus comes Soranus, frater^e Innocentii pape, aliiue Romani contra 1225.
40 nepotes pape Honorii de die in diem assuetis assultibus dimicarent, Honorius papa ab Urbe
egreditur⁵ et apud Rietam^f urbem usque ad initium quadragesime demoratur. 1226.

Mart 4.

Interea filia⁶ Iohannis regis Ierosolimitani apud Tyrum ad regnum Ierusalem de
mandato patris noviter coronata Appuliam aplicat, ubi Fredericus imperator in nativi-
tate Domini eam apud Barletam^g recipit in uxorem. Sed non multo post idem imperator
45 in quodam opido eam incarcerat et consobrinam eius, filiam Galteri⁷ comitis de Brenna,
vi captam detinet et deflorat, a Iohanne rege Ierusalem, patre uxoris sue, quinquaginta
milia marcharum argenti repetens, quas Philippus quondam rex Francie reliquerat⁸ in sub-

1225.
Dec. 25.

a) deest 2. b) deest 2. c) ante haec iam desinit 2 his verbis: dominumque de Bragerac regis sui subiugant ditioni.
d) perpetu 1. e) fater 1. f) Rictam 1. g) Balletam h. l. 1.

50 1) Alii scribunt, ipsum confessum se esse Bertrandum
de Rais; Phil. Mouskes v. 25454 sqq.; Rein. Leod.,
SS. XXVI, p. 679; Bald. Avenn. c. 235, SS. XXV,
p. 455; Bald. Ninov. ib. p. 540; Albr., SS. XXIII,
p. 916. 2) Immo Engelbertus. 3) Friderico
55 comite de Ysenburg. 4) Immo rota flexu mo-
ritur. 5) Mense Aprili exeunte Tibur profec-
tus, unde Iunio mense ex. Reate abit, et ibi usque
in Febr. a. 1226. moratus est; cf. Potthast, Reg. I,
p. 640 sqq. 6) Isabella (Iolanthe). 7) Qui fra-
ter Iohannis regis Ierosolimitani fuit. 8) V. testa-
mentum eius, SS. R. Gall. XVII, p. 115, quo
150000 marcas argenti pro Terra Sancta legat.

sidium Terre Sancte, cum regnum Ierosolimitanum ex parte uxoris sue ad eius¹ dominium devenisset, nec antea in deputatos usus predictam pecuniam expendisset²; quas idem rex eidem imperatori reddere non volebat, quousque ad partes tenderet transmarinas et regnum et regni regimen recepisset; et ob hoc predictus rex a Barleta, ubi diu fuerat, discedere non audebat.

1225. Tunc³ Iohannes comes Cabilonensis Henricum⁴ comitem de Bar⁵, qui in terram suam quoddam opidum contra ius de novo firmaverat, inito certamine, cum aliis multis cepit et carcere mancipavit; sed sequenti anno eum innumera redemptum pecunia a carcere liberavit⁶.

1226. Mense autem Martio Honorius papa per universas provincias predicatorum cum litteris destinavit, qui ob Terre Sancte subsidium populis predicarent in remissionem omnium peccatorum, sicut superius continetur in Lateranensi concilio generali⁷. Statuensque, [ut^a] Ps. 78. in omnibus missis, exceptis dominicis et sollempnibus, *Deus venerunt gentes* post pacis osculum, ante sumptionem hostie salutaris ad implorandum super Terre Sancte subsidio divinum auxilium decantetur, et quod singulis mensibus fiat semel super hoc processio¹⁰ generalis, et quod ibi de cruce sermo ad populum proponatur, et quod in ecclesiis, in quibus conveniet processio generalis, ponatur truncus, in quo oblationes posite et per duos clericos et duos laicos conservate, per dyocesianum^b loci cum^c predicatorum consilio in Terre Sancte subsidio deputentur; mandans⁸, quod Fredericus imperator iuramento prestito tenebatur ab Augusto mense nuper preterito in^d biennium iter arripere transfretandi et ad ducendum²⁰ et tenendum secum in expensis suis [mille^e] milites in partibus transmarinis, ita quod, si aliquis de ipso numero statuto tempore deesse contigerit, quinquaginta marchis per annum^f defectus militis redimetur, et ipsam pecuniam expendet imperator in terre subsidium ad testimonium et consilium regis Ierosolimitani et patriarche et magistri hospitalis Theutonorum et aliorum ibidem Christo famulantium, prout viderit expedire. Et si imperatorem²⁵ aliquo casu abesse contigerit, memorata pecunia per predictorum manus, sicut dictum est, expendetur. Tenetur insuper dare passagium duobus milibus militum et familiis eorundem et pro milite tribus equis et ducere secum centum celeendras et tenere quinquaginta galeas per totum biennium, si fuerit necesse, armatas. Quod si aliquo tempore illius biennii illas, vel quia necesse non sit vel ob aliam causam, contingeret non teneri, sumptus illi, qui³⁰ in eis tenendis fierent, estimabuntur et in terre^g negotio, sicut de aliis dictum est, expendentur. Tenetur etiam in omnibus passagiis a mense Augusto^h nuper preterito usque ad biennium in manibus regis Ierosolimitani et aliorum prenominatorum deponere viginti milia unciarum auri vel equivalentia in argento; que omnia per manus imperatoris, si transfretaverit, in Christi servitio dividuntur. Et si obierit vel non transierit, per manus³⁵ predictorum, sicut superius dicitur, expendentur. Et si infra biennium quicquam humanitus de imperatore contigerit, et aliqua de his que superius sunt expressa solvenda remanserint, regnum suum Sicilie remanebit ad hec omnia obligatum, ita quod quicumque illud tenebit ea tenebitur integre adimplere.

Mart. 29. Postea^{*} in dominica qua cantatur *Letare Ierusalem*, scilicet 4. Kal. Aprilis, Ludovicus⁴⁰

*) Iuvat hic addere locum ex Vincentii Speculo historiali, SS. XXIV. inter excerpta eius onmisum. Ex libro XXX, c. 125:

1223. Tricesimum septimum etatisⁱ annum fere compleverat Ludovicus, quando fuit coronatus; et ipse quoque cum imperatore Frederico⁹ pacis ac federis colloquium apud Vallem-coloris habuit. Cap. 128. De captione Avignionis per regem Ludovicum.

1226. Eodem anno die Mercurii ante purificationem Ludovicus rex et quam plurimi magnates, archiepiscopi, episcopi, comites et^k barones apud Parisius per manum Romani cardinalis et legati contra Albigenses accipiunt signum crucis. Consequenter autem in paschali tempore anno Domini 1226. rex et omnes cruce signati Bitburis conveniunt. Inde procedunt per Nivernam et Lugdunum civitates apud Avignionem, urbem inexpugnabilem, ab ecclesia Romana per 7 annos excommunicationi subiectam propter hereticam pravitatem. Rege autem credente se habiturum pacificum transi-⁵⁰

a) deest 1. b) sic 1. c) eam 1. d) in b. superscr. 1. e) deest 1, supplevi ex litteris laudatis. f) anum 1. g) sanctae add. Br. h) Augusti corr. Augusto 1. i) sue add. ed. k) et c. ac b. ed.

1) scil. Friderici. 2) scil. Iohannes. 3) Ante natale charta conventionis inter papam et imperatorem Domini Albr. ad a. 1225 (SS. XXIII, p. 915). BR. a. 1225, Iul. data, LL. II, p. 255. et saepius impressa. 4) II. 5) Bar-le-Duc. 6) Cf. Albr. p. 918. Ex qua papa litteris supra laudatis haec inseruit. 55 7) A. 1215, p. 467. 8) Sequentia conveniunt cum 9) Non cum imperatore, sed cum filio eius Heinrico.

rex apud Parisius concilium^a convocavit, ibique multa cum legato¹, episcopis et baronibus 1226.
tractans de negotio^b Albigensi, universis et singulis regni sui, qui ei debebant exercitum,
mandavit per litteras et precepit, ut quarta dominica post resurrectionem dominicam in
occursum eius cum armis debitis apud Byturicas convenirent, sic tractantes negocia, sic
5 parati, quod possent cum eo in partibus^c Tholosanis^d, quamdiu ibi moram faceret, demo-
rari.

Anno Domini 1226. et Frederici imperatoris 11. et Ludovici regis 4. idem imperator
apud Cremonem Ytalie concilium celebravit super extyrpatione hereticorum Ytalie et
negotio Terre Sancte et concordia civitatum. Sed urbes Ytalie ob adventum eius confede-
10 rate ei obedire eumque recipere noluerunt, immo eum inefficacem redire versus Apuliam
compulerunt.

Tunc comes Marchie² a rege monitus et legato, filiam³ comitis Tholosani⁴, quam filio
suo desponsaverat, reddidit comiti Tholosano. Quo facto, rex, legatus universique et sin-
guli qui cruce signati erant 16. Kal. Iunii apud Byturicas^e ex omni parte conveniunt, ibique Mai. 17.
15 rex et legatus super negotio Albigensi multa consilio episcoporum et principum ordinant
et discernunt. A Narbonensi enim provintia multi nobiles ad regem venerant
et homagia fecerant ei, dissuadentes, ne per terram eorum, que penitus destructa fuerat,
cum suo transiret exercitu, sed Rodanum apud Lugdunum transiens, Avionium tenderet
et sic per pontem Avionii Narbonensem provinciam perveniret. Rex ergo, eorum consiliis
20 acquiescens et impedimenta moveri precipiens, cum infinito exercitu Avernicum tendit,
ibique cum comite Avernico⁵ treugam firmans, Lugdunum urbem pervenit. In occursum
enim eius et legati ibi Avionenses cives animo lude proditoris advenerant, petentes abso-
lutionis beneficium a legato, regi omnimode suplicantes, quod cum centum militibus et
legatus cum archiepiscopis et episcopis tantum eorum urbem intrarent, civiumque iura-
25 mentis receptis, eis absolutionis beneficium impertirent^f; rex insuper ab eis obsides recipe-
ret, quod ei fideliter obedirent et pro posse suo cum victualibus exercitum sequerentur,
facientes forum competens victualium, et quod Beauquaere⁶ castrum, quod a comite Tho-
losano pro quadam summa pecunie obligatum tenebant, ei redderent, si pecuniam debi-
tam se eis promitteret soluturum. Timebant enim, eo quod per 14 annos et amplius exco-
30 municati fuerant pro Tholosano comite, quem fovebant. Rex igitur et legatus, proditoris
periculum ignorantes, receptis obsidibus, eis que petierant concesserunt. Sicque illi gau-
dentes, cum dolere deberent, ad propria redierunt. Fama protinus evolante, quod Avionen-
ses se regi Francie subdidissent, hii qui castrum de Beauquaere ex parte Avionensium
civium contra regem munierant, Nerbonensi^g archiepiscopo⁷, qui ad regem venerat, ob-

35 tum apud Avignonem propter quasdam previas pactiones, quas habuerat cum eisdem, porte
clauduntur civitatis, et excluditur rex cum suis. Rex miratur, et spiritu virtutis assumpto, vil-
lam obsidet, suo obside^h tripertito. In vigilia sancti Barnabe apostoli, que fuit quarta feria 1226.
pentecosten, machine eriguntur, trabucheta, petrarieⁱ, mangonella; parum^k prosunt. Hii qui Iun. 10.
intus sunt viriliter se defendunt. Rex inestimabiles sumptus facit. Durat obsidio usque ad
40 festum assumptionis beate Marie, maximaque mortalitas ibi pullulat; de nostris circa 2000 homi- Aug. 15.
num telorum^l ymbribus et lapidum volatu et infirmitate propria moriuntur. Moritur ibi Guido
comes Sancti Pauli, percussus lapide petrarie, vir armis strenuus, catholicus et honestus. Mori-
tur etiam ibi episcopus Lemovicensis^m. Comes Campanieⁿ redit ad propria sine licentia domini
regis vel legati. Tunc Avignionenses regis magnanimi constanciam attendentes, qui cum suis
45 proceribus iuramento firmarat^o se non recessurum, donec villa caperetur vel redderetur, 200^p
datis obsidibus de melioribus ville, iurant stare mandato ecclesie. Tunc de mandato domini
legati, rege imperante, fossata implentur, trecente domus turrales, que in villa erant, et omnes
muri circumquaque solo diruti coquantur. Villa absolvitur^q; dominus legatus multas bonas et
laudabiles constitutiones^r inducit. Magister Nicholas de Corbeya, monachus Cluniacensis, in
50 ipsius loci episcopum consecratur. Rex, inde amoto exercitu, progreditur per Provinciam, et red-
duntur^s ei pacifice civitates et castra et fortericie omnes usque^t ad leucas quatuor a Tolosa. Rex
preficit toti illi regioni Hymbertum de Bello-ioco loco sui.

a) in marg. eadem manu suppl. 1. b) o e corr. 1. c) transmarinis add. sed eadem manu del. 1. d) Thol. corr.
Tol. h. l. 1. e) Bytur' 1. f) impart. corr. impert. 1. g) sic h. l. 1. h) sic ed.; obsidei cod. Berol. Lat.
55 in fol. nr. 75. i) petraria c. k) ut (vel) add. c. l) cel. c. m) firmaret c. n) d. 200 ed. o) absolv. corr.
absolv. c. p) inst. ed. q) reddunt c. r) quoque ed.

1) Romano cardinali diacono S. Angeli. 2) Hugo X. 3) Iohannam. 4) Raimundi VII. 5) Willelmo X.
6) Beaucaire. 7) Petro Amelii. 8) Bernardus. 9) Theobaldus IV.

1226. viantes, humiliter suplicant et exorant, ut castrum de Beauquaere loco regis reciperet illud-
que a regis hostibus defensaret; qui statim castrum illud nobile sic recepit et usque in ad-
ventum regis illud sagaciter muniens custodivit. Avionenses itaque, qui a iugo Dei nec-
non et hominum diu cervices reiecerant, in mortem regis et legati et episcoporum conspi-
raverant, si ita soli, sicut promiserant, infra eorum urbem et menia pervenissent. Cumque 5
- Iun. 7. in die pentecostes, scilicet 7. Ydus Iunii, rex prope Avinionum^a urbem fere per quatuor
miliaria cum toto exercitu resedisset, civesque Avionenses, putantes conceptum scelus per-
ficere, ad eum pervenissent, rumor, qui clam nichil agere consuevit¹, Deo dante, Avio-
nensium insidias regi protinus revelavit². Dumque sic inter regem et Avionenses de pace
secreto diutius tractaretur, Galterus Blesensis³ comes multique alii inter regem et Avio- 10
nenses pacem factam esse credentes, armisque assumptis ab exercitu recedentes, elevatis
vexillis circa urbem Avionensem veniunt; statimque Avionenses, credentes ibi regem, lega-
tum et episcopos interesse, per muros dissiliunt, eos altisonis^b blasphemiarum clamoribus
et inaudita fulminatione iaculorum et lapidum appetentes. Qui videntes se ita ex insperato
lapidum, iaculorum et sagittarum grandine sautiari, pro posse suo se viriliter defendentes, 15
et hinc inde, prout poterant, latitantes, ad portam pontis fortuitu pervenerunt pontemque
transeuntes^c, ex alia parte Rodani remanserunt, multique illorum deviantes ab aliis capti
fuerunt, multique a lapidibus obruti perierunt. Seductione itaque sic comperta, rex ira suc-
- Iun. 8. census prenimia, in crastino naves, quas secum portari faciebat in curribus, fecit in Roda-
num iactitari, Guidonemque⁴ Sagitte⁵ comitem et Guidonem comitem Sancti Pauli et 20
Iohannem Vindocinum comitem cum multis aliis in succursum aliorum transire precepit
ex alia parte Rodani eosque ibi, donec super hoc haberet consilium, cum aliis demorari.
Quo viso, Avionenses, qui eos qui transierant quasi pro captis habebant, pontem ab utra-
que parte celeriter diruerunt⁶, ita quod exercitus ad ipsos nec ipsi ad exercitum transire
extunc nisi navigio potuerunt. Tunc Franci, angustiis talibus coartati, consilium habue- 25
runt, ut in quandam insulam, que inter eos et urbem in medio Rodani sita erat et ponti
Rodani adherebat, navigio pertransirent, quia, prout eis videbatur, si transire^d possent, ibi
Avionenses vel Tolosanum comitem non timerent. Sicque esurientes et sitientes ad illam
insulam transierunt^e; sed confortati a Domino, ibi infinitam multitudinem animalium rep-
pererunt, ut adimpleretur quod dictum est per prophetam: *Memoriam fecit mirabilium suo-* 30
rum miserator et misericors^f Dominus, escam dedit timentibus se. Urbe igitur ab illa parte
- Iun. 9. navigio sic obsessa, rex sequenti die Martis Avionenses per nuncios requisivit, ut homines
suos, quos captos tenebant, ei redderent et pactiones illas, quas datis obsidibus ei servan-
das iuraverant, conservarent. Qui de seductione sua timentes, eos quos ceperant reddide-
runt, sed spretis iuramentis et obsidibus, tenere pactiones alias noluerunt. Quo audito, 35
- Iun. 10. rex sequenti die Mercurii, scilicet 4. Ydus Iunii, ex omni parte Avinionum urbem obsidet,
eos diversis impugnans machinis et ab eis similiter impugnatus. Fecit enim pontem de
navibus super Rodanum fabricari, per quem sui poterant usque ad alios, qui in insula mora-
bantur, et etiam usque in aliam partem Rodani vel transire sine periculo vel morari. Multi
etenim nobiles provincie Narbonensis ad regem venerunt, seque suaque dedentes, munitio- 40
nes suas in manu regia posuerunt⁷. Marsilienses insuper arma, naves, machinas et victualia
ad exercitum detulerunt et, quamdiu regem ibi morari oportuit, ei in omnibus decenter et
assidue servierunt.

Rege igitur Ludovico Avinionum^g urbem sic incessanter machinarum assultibus diru-
ente, Avionenses, mortis exitum prestolantes ignemque mirifice iacientes, partem magnam 45
machinarum regalium combuxerunt^h et Amorricum Copeau, qui regis petrarias aliasque
machinas faciebat, ictu petrarie, suis meritis exigentibus, occiderunt⁸ iuxta illud Ovidii:

a) Avinionū 1. b) altissonis 1. c) transseuntes 1. d) transire 1. e) transsierunt 1. f) miseri | cor 1.
g) Avinionū 1. h) sic 1.

1) Phil. Mouskes v. 25707 sqq. scribit, quendam pauperem hominem regi prodicionem enuntiasse.
2) Cf. epist. Romani legati, Vaissète, 'Hist. de Langue-
doc' ed. nova VIII, p. 838, nr. 253, datam Iun. 9, qui
papaie iam scribit, se regi praecepisse, ut civitatem
Avinionensem 'ab heretica pravitate purgaret'.
3) Cf. Phil. Mouskes v. 25690 sqq. 4) De Monte-

forti, fratrem Simonis IV. 5) i. e. Sidon (Saiette) 50
in Syria. 6) Haec omnia a praelatis et baroni-
bus cruce signatis exponuntur in epist. ad impera-
torem data, Vaissète l. l. VIII, p. 840, nr. 254.
7) Multorum litteras vide Vaissète l. l. VIII, p. 858,
nr. 258, § 4 sqq. 8) Cf. Phil. Mouskes v. 25866 sqq. 55

*Nec est lex iustior ulla**Quam necis artifices arte perire sua.*Ars amat. I,
655 sq.1226.
Aug. 8.

Nec mora, 6. Idus Augusti Guido comes Sancti Pauli ictu petrarie in quodam assultu occiditur; et, nisi a baronibus Francie, qui contra regem occulte conspiraverant, negotium turbaretur, in illo assultu a Francis civitas caperetur. Nam cum Petrus comes Britannie ab Honorio papa litteras¹ impetrasset super divorcio inter Ferrandum comitem et Iohannam comitissam Flandrie celebrando et etiam matrimonium accusaret eamque consentientem sibi desponsandam preordinasset², rex iratus hoc audiens nec operi nefando consentiens, Ferrandum comitem 40 milia^a librarum Parisiensium^b redemit eumque in sequenti natiuitate Domini, receptis ab eo et a baronibus Flandrie munitionibus, iuramentis et obsidibus, a carcere liberavit. Et ob hoc³ Petrus comes Britannie cum Campanie et Marchie comitibus multisque aliis baronibus contra omnes, rege non excepto, conspiraverant^a, sicuti dicebatur, Avionenses^c necnon et comitem Tholosanum in tantum fovens et adiuvans^d, quod ad eos suos nuntios cum muneribus trans mittebat, eorumque munera nuntiosque recipiens, se suspectum regi et omnibus exhibebat. Comes insuper Campanie Theobaldus, qui regis cognatus erat^e cognatamque regis uxorem^f habebat et in domo regia cum rege nutritus fuerat, quem etiam idem rex contra Herardum de Brenna, qui ex parte uxoris⁷ petebat Campanie comitatum, in quantum poterat adiuvarat^a, honoris immemor et amoris, regem et dominum inter hostes in tamque urgenti negotio dereliquit; veniensque in Franciam, ad sui nominis suiue generis dedecus et ignominiam, quasi regi et regno insultaturus^d, urbes suas et oppida muris et propugnaculis reparavit.

Tunc circa Septembris initium, cum barones contra^a regem Francie, rege inscio, conspirassent eique inceptum crucis negotium dissuaderent, gentesque regalis exercitus de die in diem fetore aeris infirmarentur et velud Egyptii muscarum multitudine turbarentur et tum languore, tum ictu lapidum, tum iaculis morerentur, Avionenses mortem evadere cupientes, regi Francie occulto Dei iudicio se dederunt superque satisfactione^a sancte ecclesie et regi debita in legatum se compromittentes, regi centum et quinquaginta obsides super hoc tradiderunt. Quo facto, legatus, habito regis, episcoporum et baronum consilio, villam intravit, ecclesias mundavit, episcopumque et clericos ibi instituens, universis et singulis civibus absolutionis beneficium impertivit. Nec mora, 4. Idus Septembris, scilicet die Iovis, circa meridiem ab urbe egrediens, convocato rege et civibus, arbitrium suum protulit in hunc modum: Quod omnes muri ville turresque et propugnacula necnon et trecente meliores domus solo tenus equarentur fossataque omnia replerentur, et sic usque ad quinquennium remanerent, ita tamen, quod sine mandato domini pape infra quinquennium ea^f reficere non valerent. Addens et precipiens, quod Avionenses sex milia marcharum argenti et omnia arma et omnes ville machinas regi darent castrumque de Beauquaere et pecuniam pro qua illud obligatum habuerant regi concederent et quitarent, episcopo Avionensi marchas argenteas mille dantes, tenentes expensis suis 30 milites in Terra Sancta usque ad triennium commorantes, iniunctam eis insuper a domino papa penitentiam facientes. Quo dicto, Avionenses lacrimantes admodum recesserunt; Francique necnon et indigene, quos Avionenses diu vi^g depaverant^h, statim domus, muros et propugnacula diruerunt fossataque omnia repleverunt. Et sic Avinionum civitas, que nec Deo obedire volebat vel homini, sicut Ninive a Domino derelicta, subvertitur et quassatur iuxta illud psalmographi: *Nisi* Ps. 126, 1.
Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam.

Tunc cum rebelles urbes Ytalie Fredericum imperatorem inefficacem recedere ab Ytalia⁸ coegissent et merces suas ducere per imperium sine conductu eius et licentia minime potuissent, cum illo pacifice componentes, sexaginta milia librarum imperialium et cum

a) sic 1. b) Parisiensium 1. c) Avioneses 1. d) insultatorus corr. insultaturus 1. e) cē (circa) 1. f) super-scr. 1. g) eadem manu in marg. suppl. 1. h) forte depredaverant; depravaverant Br.

1) Quae non exstant. 2) Huic opinioni pondus addunt litterae comitissae Iohannae ap. Baluze, Miscell. VII, p. 254, quibus se perstringit ad accipiendum maritum Ferrandum. BR. 3) Scil. quod rex de Ferrando liberando tractaret. Nam demum a. 1226. Dec. ex., ut praedictum, comes solutus est. Cf. Vinc. XXX, 129. 4) Cf. Phil. Mouskes v. 26073 sqq.

5) Avia eius Maria fuit soror Philippi II. regis, patris Ludovici VIII. 6) Agnetem, filiam Guichardi IV. domini de Belloioco (Beaujeu). 7) Philippinae, quae fuit filia Henrici II. comitis Campaniae, cui filios non relinquenti successit frater eius Theobaldus III, huic filius Theobaldus IV. 8) scil. superiore, quam solam hoc nomine intelligit auctor.

1226. expensis suis quadringentos milites in Terra Sancta commorantes per biennium eidem imperatori fideliter promiserunt. Et sic in libertate sua remanserunt.
- Iohannes vero rex Ierosolimitanus, qui Frederico imperatori, socero¹ suo, regnum Ierosolimitanum reliquerat et iam dudum ab eo iratus discesserat, videns eum ex sua filia quandam filiam genuisse, naturali pietate commotus, eum de pace per nuntios humiliter⁵ requisivit eique, sopita discordia, de pecunia, quam Philippus rex Francie in subsidium Terre Sancte reliquerat, satisfecit.
1227. Interea² legati ex parte Henrici regis Alemannie pro confirmanda^a sotietate et amicitia pristina ad regem Francie pervenerunt, receptique honorifice, ad illam confirmandam Milonem Belvacensem episcopum in Alemanniam perduxerunt. 10
- Mart. 18. Nec mora, 15. Kal. Aprilis in urbe Romana moritur Honorius papa III, etate senior, pietatis et misericordie singularis. Sedit autem in papatu annis decem, mensibus novem.
- Mart. 19. Cui in crastino successit Gregorius IX, natione Campanus. Qui prius Hostiensis episcopus Hugunchio vocabatur^b.
- a) firm. corr. confirm. 1. b) sic desinit 1. 15

EX CONTINUATIONE CHRONICI S. MARTINI ABBREVIATI.

- f. 12. 1251. Hoc anno ierunt pastores et quasi motu maligno ibant per patriam facientes multa dampna pluribus et maxime in civitate Turonensi. Iacobinus quidam ribaldus erat eorum rex, qui sanabat claudos violenter hoc modo: capiebat infirmos per tibias et membra et ita fortiter stringebat, quod propter dolorem quem habebant dicebant se sanos esse, ad hoc quod possent de manu sua evelli. 20
- f. 36. 1256.^a Hoc anno fuit Theobaldus comes de Bar captus in bello de Hollende³ et vulneratus in oculo.
1264. Ivit Karolus comes Andegavensis, frater sancti Ludovici regis Francie, tunc ex mandato et auctoritate apostolica contra Manfredum regem Sicilie. 25
- Nov. 23. 1283. Hoc anno fuit magnus tumultus ventorum in vigilia sancti Clementis. Et circa pentecosten sequentem⁴ mortuus fuit Karolus rex Sicilie et Martinus papa.
1290. Satis fuerunt vina, satis bona. Et venerunt in Franciam duo cardinales, dominus Giraldus de Palmis et dominus Benedictus, qui post papa Bonifacius, cum maxima pompa et expensis super ecclesias sumptis. 30
- f. 37. 1297.^b Ivit rex Francie in Flandriam cum inestimabili apparatu.
1299. Fuit pax inter regem Francie et regem Alemanie in planis de Vauquelaur.
1300. Comes [Flandrie^c]⁵ et filii^d sui⁶ ad voluntatem regis se miserunt.
1328. Rebelles fuerunt Flamingi contra regem Francie et comitem⁷ a comitatu Flandrensi expulerunt et multos nobiles suos occiderunt. Demum accedente ibi rege cum duci- bus Britanie⁸ et Burgondie⁹, cum comitibus de Blesis¹⁰, de Henaust¹¹, de Vindocino et pluri- bus aliis nobilibus, Flamingi venerunt in vigilia festi beati Bartholomei ante papiliones regis ita tempestive^e, quod, nisi esset comes de Hanone, qui eis obviavit, rex captus esset ab eis; sed quidam^f miles de Francia vocatus dominus Reginaldus de Lauro ante regem ab eis fuit peremptus, qui miles regem ab eis deffendebat; et tunc regem oportuit equum ascen- dere, ipso rege adhuc non armato; et erat inter eos quedam mulier eorum defferens vexillum; sed nutu divino omnes ibi extincti fuerunt gladiis et aliis diversis penis; et tunc receptus fuit eorum comes in comitatu proprio. Et fuerunt mortui quatuordecim milia Flamin- gorum, et dirrupte municiones de Brugis et de multis aliis vilis^d in Flandria situatis. 40

a) alia manu pergit c. b) sequentia variis manibus scripta c. c) post add. c. d) sic c. e) tamper c. f) quidem c. 45

1) i. e. genero. 2) Dies proxime praecedens commisso. 4) Minime; sed Karolus a. 1285, est a. 1227, Mart. 16, quo tempore Ludovicus IX. Ian. 7, Martinus a. 1285, Mart. 28. mortui sunt. rex cum Hugone Marchiae et Petro Britanniae comiti- bus pacem fecit. 5) Guido. 6) Robertus et Wilhelmus. 7) Ludo- 3) Prope Westkappel inter Mar- vicum I. 8) Iohanne III. 9) Odone IV. 10) Gui- garetam comitissam Flandriae et Wilhelmum regem done de Castillione. 11) Wilhelmo I. 50

EX PETRI BECHINI CHRONICO.

Petro Bechini filio chronicon succinctum ab origine mundi usque ad a. 1138. tribuitur nota codicum: Ab Heracleo usque ad hoc tempus additum est a Petro Bechini filio; quae vero non in fine operis, sed post annale 1122. legitur, cum tamen iam antea rerum a. 1128. et 1137. mentio facta sit. Unde dubitatio fit, num totus liber ab hoc compositus, an potius quidam eiusdem libellus in chronico exscriptus sit. Certe vero etiam quae post illam notam leguntur auctori totius operis tribuenda sunt. De Petro Bechini nihil constat, cum ex libro appareat, auctorem fuisse canonicum S. Martini Turonensis vel sane aliquo modo eidem ecclesiae addictum. Qui simplicissimo modo, temporum ordinis parum vel paene nulla ratione habita, libellum inde ab aevo Carolorum ex Willelmi Malmesburiensis Gestis regum Anglorum, Annalibus Einhardi, Catalogo quodam pontificum, notis chartisque S. Martini composuit. Qui tamen libellus non parvam auctoritatem nactus est, cum a Pontiniacensi, Andegavensi, Turonensi scriptoribus¹ exscriptus sit et complures codices eius, Parisiensis nr. 2825, ex quo b. m. G. H. Pertz nonnulla enotavit, Vatic. Christinae reg. nr. 561. 609. 1852, omnes saec. XII, Musei Britann., Cotton. Vespas. D. XIII, comitis de Ashburnham Barrois nr. 251 (cf. 'N. Arch.' IV, p. 613, ubi notae additae usque ad a. 1199. impressae sunt) adhuc exstent. Partem chronici primus edidit Duchesne, Hist. Franc. SS. III, p. 365 sqq., deinde integrum fere Salmon, 'Recueil' p. 1—63, ex qua editione exigua fragmenta excerpsimus et chronico S. Martini Turonensi subiecimus.

O. Holder-Egger.

Henricus² anno regni 5. vel 6. die sancti Michaelis³ Robertum fratrem⁴ cepit et Guillelmum comitem Moretonii, Normanniamque ut suam habuit. De illo bello Robertus de Belesmo evasit, sed a rege captus est. Roberti comitis uxor mortua erat, antequam captus esset⁵; de qua filium habuit Guillelmum, qui filiam⁶ comitis Andegavensis⁷, postea regis Ierusalem, duxit; sed ab illa propter cognationem separatus, sororem⁸ reginae Franciae⁹, uxoris Lodovici regis, duxit, data ei Flandria post obitum Caroli comitis. Sed Guillelmus non diu vixit, lancea manu percussus.

160. papa Benedictus decimus mensibus 9, diebus 20.

161. papa Nicolaus secundus annis 2, mensibus 6, diebus 25.

162. papa Alexander secundus annis 11, mense 1.

Hildebrandus ab Alexandro cancellis apostolorum prefectus, Ugoni abbati Cluniacensi quae Ugo cogitaverat dixit, id est quia pro tali honore Hildebrandus tumeat; et eidem mortalitatem, quae in quadam urbe post fuit, praedixit. Episcopum symoniacum, qui proposita conditione dicere non potuit: et Spiritui sancto, cum dixisset: Gloria Patri et Filio, deposuit. Hic Hildebrandus post Alexandrum papa fuit.

163. papa Gregorius VII. annis 12. Hic ab Henrico, filio Henrici imperatoris Alemanniae, anno papatus 11. a Roma expulsus est, inducto Gumberto^a, quia eos^b excommunicabat qui anulum et baculum de manu laica acciperent.

164. papa Victor tertius mensibus 4, diebus 7. Hic dictus est abbas Desiderius Cassinensis; fertur cum ad primam missam obisse, veneno hausto in calice.

165. papa Urbanus annis 12, mensibus 5, diebus 18. Hic primo remansit^c Odo dictus, prius prior Cluniacensis, inde Ostiensis episcopus.

Henricus, filius Henrici, regnavit^d annis 50; habuit filios Conradum, qui, Italia subiugata, apud Aretium Tusciae obiit, et Henricum, qui ipsum patrem regno expulit. Hic ut pater Urbanum Roma expulit¹⁰.

Urbanus in Galliam veniens iter ad Ierusalem predicavit capiendam et orationis gratia limina Sancti Martini expetiit anno Verbi incarnati 1097¹¹, pontificatus autem 9, per apo-

a) sic codd. pro Guuiberto. regnum cod. Par.

b) deest cod. Par.

c) sic ed.; Remensis archidiaconus Will. Malm.

d) regnis ed.;

1) Supra p. 89. 195. 458. 2) Rex Angliae. 3) in vigilia nis Montis-ferrati. 9) Adelinae. 10) V. Will. s. Michaelis Will. Malm. 4) Ducem Normanniae. Malm. III, 289. Henrico V. noster ascribit, quae 5) Cf. Will. Malm. IV, 389. 6) Sibyllam. 7) Ful- ibi de Henrico IV. dicta sunt. 11) Immo a. 1096, conis V. 8) Iohannam, filiam Reinerii marchio- Mart.

stolica scripta¹ precipiens, ut nemo in ecclesia beati Martini preter papam et regem et archiepiscopum Turonensem semel in omni vita sua cum processionis honore reciperetur.

1111. 166. papa^a Pascalis II. annis 17. Hic ab Henrico imperatore captus fuit; sed concessis investituris ecclesiarum per baculum et anulum, liberatus est et in Gallias venit².

Will. Malm.
V, 420.

Henricus rex Angliae filiam Mathildem ex Mathilde natam dedit Henrico imperatori Alemanniae, qui quintus³ imperator eius nominis Paschalem papam cepit. Ex ea prolem non habuit. Quo mortuo, Mathildis in Angliam rediit, data postea Gaufrido comiti Andegavis, filio Fulconis, de quo prolem vivente patre suo suscepit. Henricus, mortua uxore Mathilde et apud Westmonasterium sepulta, ubi per 17 annos et semis relicto regno vixerat, aliam duxit uxorem Adalam, filiam comitis de Luvanio.

Anno Verbi incarnati 1137.^b siccitas magna fuit a Martio usque in Septembre.

10

Anno Verbi incarnati 1122. ecclesia beati Martini combusta est in festo sancti Georgii^c.

Ab Heracleo usque ad hoc tempus additum est a Petro Bechini^d filio^e.

ib. 432. 434.

167.^f papa Gelasius II. paucos menses et^g dies. Hic Iohannes Garanus^h dictus cancellarius fuit Pascalis, et ab Henrico Roma expulsus, inducto Burdino, apud Cluniacum obiit, veniens in Gallias.

15

ib. 430. 432.

168.ⁱ papa^a Calixtus II. annis 6. Hic primo fuit Viennensis episcopus Guido, et Burdinum in Cava monachum fecit. Hic in Gallias venit anno Verbi incarnati 1119³.

169. papa Honorius secundus annis 5; anno Verbi incarnati 1129.⁴ obiit. Hic primo Ostiensis episcopus dictus Lambertus.

170. papa^a Innocentius II. annis 9. Hic Gregorius dictus est, cardinalis tituli Iohannis²⁰ et Pauli. Petrus Leonis se papam faciens, eum Roma expulit, qui in Gallias venit; sed auxilio Lotharii imperatoris Alemanniae Romae rediit, Rogerio duce Apuleiae ab Apuleia pulso, qui Petro Leonis favebat. Lotharius Roma reversus obiit, et Petrus Leonis anno antipapatus nono, uti dignum erat, obiit anno Verbi incarnati 1138, pontificatus Innocentii^h 9.

Iohannes⁵ de Temporibus vixit annis 361 a tempore Karoli Magni, cuius armiger fuerat.

a) *deest cod. Par.* b) 1127. *cod. Christ.* 561; ad a. 1137. *eadem verba Ann. S. Florentii Salmur.* c) *Gregorii cod. Par.* d) *Bechini cod. Christ.* 1852. e) *hic desinit cod. Christ.* 561. f) 168. *cod. Par.* g) *vel cod. Par.* h) *sic cod. Par. et ed.; i. e. Gaitanus.* i) 158. *cod. Par.* k) *Innocentis ed.*

1) Jaffé nr. 4207. 2) Iam a. 1107. multo antequam mum Godellum (supra p. 197) et Robertum Autiss.³⁰ captus sit. 3) Potius hoc anno in Galliis Cluniaci ad Vincentium XXVII, 16. pervenit, ex quo in Martinum Oppav. (SS. XXII, p. 469) transiit et ita latius fabula unde orta sit, nescio. Eadem per Willel- propagata est.

EX NICOLAI DE BRAIA CARMINE DE GESTIS LUDOVICI VIII. REGIS. ED. O. HOLDER-EGGER.

Nicolaum Braiae alumnum, ut poeta se ipsum inducit, primus Brial et plerique hunc secuti coniiciebant esse Nicholaum Braiacensis ecclesiae¹ decanum, cuius in charta a. 1202.² mentio fit; quod satis probabile est, etsi pro certo haberi nequit. Hic Willelmi Brittonis Philipida imitatus carmen de gestis Ludovici VIII. post mortem huius regis³ conscripsit, quod Willelmo Arverno episcopo Parisiensi (a. 1228—1248) his versibus dedicavit⁴ (v. 17 sqq.):

Et tu quem decorat virtutum scema, sophie
Gratia, quem genitrix et virgo pudica pudicum
Esse sibi gaudet famulum, quo presule ridet
Artibus ingenuis vernans urbs Parisiensis,
Quo festivat eam^a Alvernia fomite felix, a) festinat cum Ch.
Gemma sacerdotum, cleri decus, huc ades! Aures
Huc adverte tuas ceptis, patiare camenam,
Presidioque tui Braie Nicolaus alumnus
Gaudeat, et robur tua gratia conferat illi.

Carmen non integrum, sed fine destitutum servatum est, ni forte imperfectum relictum. Versibus qui adhuc exstant 1870 duo praecipue bella, Rupellense et Avinionense, cui poeta ipse praesens interfuit, enarrantur. Istius belli descriptio suo pretio non carens⁵, quamvis luculentiores narrationes Philippi Mouskes et Chronistae Turonensis habeamus, huic tomo inserenda erat. Poeta in carminibus veterum, Ovidii praesertim, bene versatus, eorum more, omni apparatu mythologico, ut ita dicam, adhibito, narrationem exornat et arte metrica satis prompte utitur. Sed opus eius misero modo corruptum ad nos pervenit. Unicus enim codex manuscriptus olim Ioannis Beslii, non ante saec. XV, ut putaverimus, exaratus, nunc deperditus videtur, ex quo Duchesne, SS. R. Franc. coact. V, p. 290 sqq., carmen innumeris mendis maculatum negligentissime imprimi fecit; quorum quidem permulta D. Brial in sua editione, SS. R. Gall. XVII, p. 311 sqq., sustulit, sed satis uberem messem nobis aliisve in emendando opere laboraturis reliquit. Etiam rationem verborum scribendorum saec. XIII. usitatam restituimus. O. Holder-Egger.

1) Bray-sur-Seine (dép. Seine et Marne). 2) Im-
35 pressa 'Hist. litt. de la France' XVIII, p. 85 sq. hoc factum esse credere maluerimus. 5) Iniustius
V. de eo ibid. p. 80 sqq. 3) Regem mortuum Brial carmen 'rerum historicarum pene vacuum'
v. 3 sqq. indicant: cui ni fatales fila sorores Tam dixisse videtur, praesertim cum necdum Philippi
cito rupissent vite, florente iuventa. 4) Non ante Mouskes narrationem multo uberiore et luculentio-
a. 1228. igitur opus absolutum est. Certius tempus rem legisset.

1226.

- Iam per tres aurora dies hilaraverat orbem
Lampade purpurea, cum nobilis ille, leonis
1355 Corde gerens animum, Ludovicus ab urbe¹ recessit,
Innumera procerum sua signa sequente phalange. 5
Nobilis atque potens urbs est gazisque superba,
Quas conguessit ibi patrum discreta vetustas,
Queque^a parte lyei
1360 Palmite, sortitur hinc^b nomen Avinio dicta².
Eius utrumque latus rapidis duo flumina cingunt 10
Undis: a dextra Rhodanus, Durentia leva^c,
Qui maiorat aquis^d maioris nominis undas^e
Et Rhodani coniunctus aque defertur in equor
1365 Precipiti lapsu; sed aquis ferventibus horum
Non fertur citius volitans per inane sagitta. 15
Preterea moles celsa precelsior arce
Ingenti spatio claudit pre menibus urbem.
Sed qua^f plana iacent, duplices stant ordine muri
1370 Et fosse duplices stagnantes amne perenni
In^g cinctus; at murum facta priorem 20
Indago valli longa statione coronat.
Pons autem celsus Rhodani supereminet undas,
Urbi contiguus, via tuta volentibus ire.
1375 Ergo cum regem loqueretur rumor adesse,
Per medium pontis traducat ut agmina ductor, 25
Gens urbis confisa loci munimine tuti,
Proditionis habens inter precordia virus,
Consilio sumpto, cum rex intraverit urbem,
1380 Ante tamen pontem transducta parte virorum,
Fraude sub occulta decrevit claudere portas 30
Et regis vincere manus captumque tenere,
Exclusos donare neci rectore carentes
Atque bipertitos, si sors sibi faverit equa.
1385 Gentibus innumeris iam rex post post terga relictis
Cum sudore gravi magnoque labore suorum 35
Venerat ad pontem Sorge³, qui distat ab urbe
Dicta ter decies stadiis, his addito bina.
Et iam Phebus equis curru languente petebat
1390 Hesperium littus⁴, tunc miles in aggere ripe
Castra locat, donec Tytan novus innovet orbem 40
Et nova lux noctis ventura coherceat umbras.
O cece mentis nubes! O pectoris error
Stultaque simplicitas! Vos omnia fallitis! Ecce,
1395 Finibus extremis violentos^h inter et hostes
Miles inarmatus et tutus dormit et illos, 45
Est quibus arta fides, presumit credereⁱ fidos.
Non credebat enim regum fortissimus ille
Gallorum rector, quin^k agmina tuta per urbem
1400 Duceret et tutos quin posset habere meatus.
Interea celeri fama referente per urbis 50

a) spatium vacuum Chesn.; fere ex omni circumdata suppl. Br. bene ex sententia, neque tamen feliciter verbis electis propter etisionem Nicolao non usitatam. b) huic edd. c) a l. Ch. d) aquas edd. e) undis Br. f) quia edd. g) Innumera c. Ch.; Maceriam cingunt male coniecit Br.; meliorem proponere nequivimus, ni forte Instar habent (vel Ingeminant WATT.). h) violentes Ch. i) sic emend. Br.; caedere Ch. k) sic Br.; quorum Ch.

1) Bituricensi (v. 1322 sqq.: Sed Bituricenses letus Die igitur Mai. 20. inde egressus est. 2) i. e. 55 tendebat ad arces. Illic diffinit procerum discretio, a vino. 3) Sorgue fl., qui Rhodanum influit. regem Expectare viros regalia signa sequentes), 4) Cf. Ovid. Fast. II, 73; Verg. Aen. VI, 6. quo advenit die Mai. 17 (Chron. Turon. supra p. 473).

Compita, quod regis stant^a iam prope castra, cruentum a) *sic Br.; stat Ch.* 1226.

Monstrum prefectus, cui maior in urbe potestas,
Nocte fere media cives convenit in arce

1405 Et perquirat ab hiis, si quod^b de prodicione
Previsum fuerat ad opus perducere vellent.

b) *quid edd.*

Insidiosa cohors occulto cordis in antro
Fel sceleris refovens, prefecti voce recepta,
Se completuram^c quod iam decreverat ante,

c) *complect. Ch.*

1410 Si fortuna suum, sors prebeat eque favorem^d.

d) *quaedam excidisse, patet.*

Sic hostis perversus iter pervertere regis
Cogitat. At Iudex, qui iusta^e lance rependit
Unicuique suam mercedem, colla superba^d,
Omnia disposuit aliter quam perfidus hostis.

e) *iuxta Ch.*

1415 Insontem fraudare volens fraudatur et idem,
Vincula fraude parans iusto vincitur iisdem.

Iam tenebras noctis rutilans Aurora rigabat,
Amplexus fugiens veterisque cubile mariti¹,
Cum, resonante tuba, rex tolli castra iuberet

1420 Mane novo², credens tute transire per urbem.

Consilium quoque tunc procerum monitusque sequutus,
Precipit arma capi, ne sit depulsus inermis
Miles, si cives fera prelia forte minentur;
Ignorabat enim mores et pectora gentis

1425 Illius, unde suum rex agmen in ordine ponit.

Adventus ergo regis testante procella
Pulveris, egressi, sub veste latentibus armis,
Perveniunt cives — sed adhuc distabat ab urbe
Octo fere stadiis cum robore Martius heros —,

1430 Inter quos unus, cui publica summa loquendi
Traditur a reliquis, ita creditur esse locutus,
Dum potuit cum rege loqui: 'Fuit unica nostri
Voti summa virum tante cognoscere fame

Et tanto servire duci, sed, rex bone, nostras

1435 Mentis innumerum deterret turba virorum,

Belli signa sequi quos te ductore videmus.
Si cum tot nostre portas intraveris urbis,
Aut nostras rapiet natas effrena iuventus
Ista vel uxores, fervore libidinis usta,

1440 Aut de te confisa manus extendere nostris

Presumet rebus: nos certe cuncta timemus;
Nec venit hoc agmen stabilis sub imagine pacis,
Armis assumptis: sic ad patriam Menelaus
Ibat adulterii vindex per bella futurus.

1445 Nec perferre potest communia^f nostra, quod urbis

f) *communio edd.*

Nostre quis subeat armato corpore portas.
Urbem tu poteris; rapidas exercitus ille
Navigio transnabit aquas Rhodani nec in urbem
Intrabit nostram. Quis enim non horreat arma?

1450 Pacem diligimus; et nostri sola voluntas

Est iuris servare fidem pacemque fovere³.
Sic ait; ac armis ad regis iussa remotis,
Discedunt cives propere portasque recludunt;
Credebant etenim regem retinere ligatum.

1455 At Pater omnipotens, qui sontes urget et angit,

55 1) Cf. Verg. Aen. IV, 585; Georg. I, 447. 2) Die Iun. 7, dominica pentecostes.

1226.

- Insontem regem pietate tuetur ab hoste:
 Nam rex precautus premisit in urbe quiritem¹
 Innumerum turmas, acieque sequente, remansit,
 Quorum rector erat, omen iam Protheselai^{a,2} a) *Pertheselai edd.*
- 1460 Sortitus, Sancti Pauli comes³. Ergo putantes 5
 Eggregium^b regem cives intrasse suumque
 Credentes facinus compleri posse, repulsis
 Agminibus regis intrare volentibus, obdunt
 Portas appositis firmis utrimque catenis.
- 1465 Sed iam transierat precedens turma, nec ullus 10
 De tot militibus retinetur in urbe prophana.
 Quid facis, o demens hostis? quid retia tendis
 Et laqueos iustis? Tua primum consule fata
 Fortunamque tuam vigili circumspice mente;
- 1470 Fallere dum temptas alios, te fallis, et artes, 15
 Quas inferre paras aliis, tibi sunt nociturae.
 At bene si fecisse putas, quin accipis arma?
 Quin invadis eos ope fida regis egenos?
 Et numero paucos et inermes irrue tutus!
- 1475 Que te causa tenet? Quid iam victos revereris? 20
 Perfice propositum, si tantum sit tibi mentis!
 Sed tua mens sceleris iam conscia deficit in se
 Et sibi diffidit, sceleris quia displicet actor,
 Et tantum cepisse scelus piget, et^c tua facta c) *ut conuicit Br.*
- 1480 Impia contempnis^d, te desperatio tanta 25
 Sollicitat tantusque timor, quod^e fluminis undis^f d) *contemnas edd.*
 Precipitas pontem Rhodanique voragine mergis⁴. e) *quid Ch.*
 Cumque comes regis a castris se phariseum^g f) *undas Ch.*
 Cerneret et secum tam paucos, horret, ut agna, g) *i. e. separatim; v. Ducang. s. v.*
- 1485 Que divisa suo grege sola^h relinquitur arvis, 30
 Pertimet inde lupos, hinc ursos, inde leones,
 Quippe vacillantes socios videt ille timore.
 Inde graves planctus exireⁱ, nec ullus eorum
 Sperabat dubie vitare pericula mortis; i) *excire Br.*
- 1490 Hic gemit, hic queritur, hic flet, vocat ille beatum, 35
 Quem sua terra tenet, illi subiere parentes,
 Huic coniunx natusque suus patriique penates⁵.
 Qualiter equoreas aquilo dum turbidus undas
 Afflat et afflatu disrumpit lintea navis,
- 1495 Exclamant homines metuuntque perire sub undis 40
 Orta peste^h, tamen animos solamine rector
 Confirmat dubios et spondet dona salutis:
 Sic comes occultans discreta mente timorem
 Inque sua facie protendens signa leonis,
- 1500 Solatur socios et eos hortatur ad arma: 45
 'Ecquid', ait, 'comites, animos dimittitis? An sunt
 Et vobis vires et tela manusque potentes?
 Si pauci simus^l, deffensio suppleat audax, l) *sumus edd.*
 Et preceps^m animus comes aptus rebus in arctis, m) *princeps edd.*
- 1505 Pulcriusⁿ est pugnando mori⁶, maiorque refulget 50
 n) *Perlevis edd.*

1) i. e. militum, ut medio aevo usitatur = 'Ritter'.
 2) Qui primus Graecorum ante Troiam occisus est. II, II, 698sq. Cf. Ovid. Met. XII, 68. 3) Guido. Sed Chron. Turon. supra p. 474. et Phil. Mouskes v. 25690 sqq. narrant, primum Galterum comitem Blesensem cum militibus urbem adiisse; comitem Sancti Pauli huic in subsidium missum esse. 4) Galteri Blesensis

militibus pontem transgressis et multis aliis navigio in eorum auxilium missis, Avinionenses pontem destruxerunt, ne hi transire possent, ut Chron. Turon. l. l. luculenter tradit. 5) Cf. Ovid. Her. III, 67; Verg. Aen. II, 717; Lucan. I, 353. 6) Cf. 55 Phil. XI, 232, supra p. 372.

- Gloria, quam vinclis hostis perducere vitam
Et fieri rapidi predonis preda pudenda.
Seu nos dura fames, seu nos gravis impetus hostis
Provocet ad mortem, dabit hoc^a solamen inire
- 5 1510 Antidotumque necis, quod pro Christo moriemur.
Sed genus hoc mortis est vivere, mors ea felix,
Cuius dat morsus eterne premia vite.
Sic ait; at torpens animus fragilisque quiritem
Ante timore redit, de corde renascitur ardor
- 10 1515 Et belli rabies, si forsitan irruat hostis.
Assumptis igitur armis, in margine ripe
Ad mandata ducis sua tunc tentoria figunt;
Sed nimis est illis angustia magna ciborum.
Unde dolor; regisque procul vexilla videre
- 15 1520 De facili poterant, sed non accedere regi.
At rex immodice stimulo stimulatus acuto
Ire, percepto molimine prodicionis,
Obsidione parat urbis circumdare muros.
Protinus applicitis muris hostilibus alis,
- 20 1525 Rege iubente, locant mixti cum plebe quirites
Castra; secant vites; redolenti pascua feno,
Messe solum, fructu spoliari se dolet arbor
Ante suum tempus; non est quod predo relinquat,
Nil manet intactum. Sed cui Campania paret¹
- 25 1530 Deerat adhuc² Britonumque^b comes³ perstrennuus armis b) Britonesque Ch.
Et plures alii, quorum non nomina novi.
Sed septem vicibus rubeos non viderat orbis
Aurore vultus⁴, cum venit turma quiritem
Maxima cum cetu peditum, ductoribus illis.
- 30 1535 Utque plaga cingit sylvas indagine⁵ longa
Venator, nequeuntque plagas evadere cervi,
Nec fuga nec levitas prodest velocibus illis,
Retia quin^c subeant omni latitantia parte: c) qui Ch.
Sic urbem longa rex obsidione coronat,
- 35 1540 Nec fuga tuta patet inclusis civibus urbe.
Tunc rex artificum manibus tormenta parari
Mandat, que^d crebro dissolvant menia iactu, d) qui edd.
Milia que^d mortis discrimina ferre minentur.
Nec minor inclusis est muros cura tueri.
- 40 1545 Astant armati custodes intus et extra,
Servantes aditus et propugnacula muri;
Non desunt funde, non desunt tela nec arcus,
[Funda^e iacit lapides, arcus trahit eminus arcum]. e) hunc versum post v. 1561.
Vespere^f tela secant, illic balista minari praebent edd., ibi certe
falso positum.
- 45 1550 Vulnere non cessat et cladem mortis amare. f) sic edd.; forte Corpora
vel Viscera?
Interea dum rex animo deliberat urbis
Excidium, satrape vicinis urbibus adsunt,
Qui se mandato dedentes^g et sua regi, g) dedantes Ch.
Intentam sceleri recolunt ab origine gentem
- 50 1555 Urbis, et^h in spoliis et raptibus esse paratam. h) supplevi metri causa.
Quis teneat lacrimas, audito quod furibunda
Gens adeo fuerit, ut non dubitaverit olim
Excoriare, Deiⁱ posito post terga timore, i) Deo Ch.

1) Theobaldus IV. comes. 2) i. e. nondum advenerat. 3) Petrus Mauclerc. 4) i. e. ante diem
55 Iun. 17; cum Iun. 10. obsidio coepta sit; supra p. 474. 5) Cf. Verg. Aen. I, 121: saltusque indagine cingunt.

1226.

- Eggregium^a probitate virum floremque quiritum, a) *ita Ch.*
- 1560 Guillelmum comitem¹, pro cuius Orengia morte
Luget adhuc tristis, domino spoliata fide^b. b) *hic sequitur v. 1548. edd.*
- Ecquis dinumeret homicidia, furta, rapinas,
Quas tulit iniuste vicinis et peregrinis? 5
- His super auditis rex estuat ignibus ire,
- 1565 Seque tenere tribus autumni^a obsidionem
Et turres equare solo cum menibus altis
Et gentem^c variis affligere cladibus urbis^d, c) *Ingentem Br.*
Iurat et affirmat, nisi se gens impia dedat². d) *urbem edd.* 10
- At comes illustris et in armis alter Achilles
- 1570 Sancti cognomen Pauli sortitus et illi,
Quos fortuna suos socios committit, in arcto
Sunt nimio^e positi³, terrore fameque coacti. e) *nimia Ch.* 15
- Iamque tribus roseos Titoni nupta⁴ diebus
Extulerat vultus⁵, ex quo, dape deficiente,
- 1575 Languebat ieiuna cohors; nec gratia sompni
Blanda refecit eos, vigilantibus effuga curis.
Iam pene famis^f clades suppresserat ipsos f) *versus claudicat, cum
syllaba fa brevis sil.* 20
- Et labor armorum, que nocte dieque ferebant,
Cum duce Martino cui dat cognomen oliva⁶
- 1580 Collibus aeriis descendere turma quiritum,
Exhebetans Phebum clipeorum luce, videtur;
Quos procul ut vidit agmen regale, tumultu
Intonat horrisson⁷: 'Rapide curratis ad arma! 25
- Ecce ruunt hostes, mors ecce propinqua, sed Hector
- 1585 Quilibet extiterit, et inultus^g non cadat unus^h, g) *sic bene emend. Br.; vul-*
Iam nequit ulterius nobis fortuna nocere. tus *Ch.* h) *armis edd.*
- Sed quis, summe Pater, defuncta cadavera nostra
Conditⁱ humo, quia^k nos includimur^l undique sevis i) *Condis Ch.; Condet Br.* 30
Hostibus et nullum speramus habere iuvamen? k) *quid edd.* l) *inclu-*
dunt *Ch.; includis Br.*
- 1590 Numquid^m aves rapidique lupi sevice leones m) *Nunquam Ch.*
Corpora disglutient latos dispersa per agros?
Nonne fere nobis bustum miserabile fient?
His comes auditis dubios solatur et auget 35
- Hortatu mentes et corda resuscitat egra.
- 1595 Quantum funda potest lapidem transmittere iactu,
Distabant acies, quas dux Martinus agebat,
Et partes poterant iam reddere mutua verba,
Cum gladios iecere suos Martinus et illi 40
- Qui secum veniunt in firme federe pacis,
- 1160 Tergaque cornipedum, sudoris sorde fluentes,
Oblitaⁿ, pro sevo dispensant oscula^o bello. n) *Oblata Br.; quaedam ex-*
Tum per castra volans cum divite copia cornu⁸ cidisse *patet.*
Cuncta cibo bachoque replet, plebs languida grates o) *escula Br.* 45
- Dat Domino, gaudet miles, merore sepulto.
- 1605 Quantaque prefuerat^p angustia, quantaque mentis p) *perfuerat edd.*
Tempestas, tantus succedit plausus, et almam
Spem revocans recreat lenimine corda quiritum.
Dulcior esse solet meste^q post verbera sortis q) *sic coniecit Br.; mixtae Ch.* 50
Plausus, plusque sapit mel post absinthia^r dura. r) *absinthia Ch.*

1) IV. de Baucio principem Arausicanum, a. 1218. ab Avinionensibus occisum. Cf. Honorii III. epist., SS. R. Gall. XIX, p. 665 (Potthast nr. 5888); ubi *in frusta conscissus* esse dicitur. 2) Cf. Vinc. Spec. hist. XXX, 128, supra p. 473. 3) scil. in dextra ripa Rhodani consistentes, flumine a castris regis praeclusi. 4) Cf. Ovid. Fast. I, 461: *Tithono nupta*; cf. ib. III, 403 sq. 5) *Sequentia* igitur lun. 10. gesta sunt. 6) *Martins d'Olive* Phil. Mouskes 55 v. 25787. 7) Existimant enim eos Avinionenses, dum postea eos partis regiae esse intelligant. 8) Cf. Ovid. Met. IX, 88: *Divesque meo bona Copia cornu est.*

- 1226.
- 1716 Nuntius ad regem legatur, singula narrat¹;
Plaudit et exultat rex toto pectore, grates
Dat Domino, cuius virtus sic concutit hostes.
Convocat ergo duces, enodat singula; gaudet
- 5 1720 Tota ducum series; et adhuc gratantibus illis
Regis ad indomiti^a rumor celer advolat aures,
Quod comiti sociisque suis², per proditionem
Hostilemque dolum quos amisisse timebat,
Contulerat gratum Deus et fortuna iuvamen.
- 10 1725 Ergo magnificas grates agit Omnipotenti,
Auxilio cuius sua gens servatur ab hoste.
Preparat inde rates, ratibusque rudente ligatis
Inque modum pontis in fluminis amne locatis,
Liber per rapidas fit transitus omnibus undas.
- 15 1730 Iam muri fractura patens turreaque caduce
Molibus immissis tormenti viribus urbem
Deterrent, cunctisque patens est ianua mortis.
Regnat ibi timor ambiguus luctusque stuporque
Mentis, spem vite penitus removere timore.
- 20 1735 Ergo sollicitis^b deflectere principis iram
Pertemptant precibus cives et munere misso;
Sed donum venie non inveniunt, quia^c primo,
Obsidibus primis vili de plebe creatis
Missis, egregium voluerunt fallere regem;
- 25 1740 Et sic fallaces fallacia propria fallit.
Iamque diu regis quassus^d labor extitit omnis,
Et sine perfectu gazas consumpserat amplas:
Nam quantum^e muri iacti de luce molares
Dirruerant, tantum de nocte viri reparabant.
- 30 1745 Sic hostes latuere diu, sic questio plebis
Regis sollicitas talis circumsonat aures:
'Machina^f terrestris, quorum ditione tenetur
Gallia, Gallorum, que^g longo tempore iuxta
Hanc villam, cuius iam menia fracta dehiscunt,
- 35 1750 Consumet tua magna potens sua tempora nunquam^h. h) Namque coniecit Br.
Ex quo venimus, posset iuga Gallica ferre
Tota fere regio. Quo virtus inclita? Quo mens
Martia? Dedecus est nos hic consumere fruges³
Et nullum gessisse lucrum'. Fremit inclitus heros
- 40 1755 Ut leo crudelis stimulatus verbere caude,
Si quis in obliquum tendat venabula pectus.
Ergo perⁱ auditum sumptis communiter armis,
Clangorem lituum vacuus vix sustinet aer.
Conveniunt procures, venit ecce! lucerna quiritum
- 45 1760 Egregius Sancti Pauli comes, undique cinctus
Agmine non minimo: sic illum fata trahebant⁴.
Quos postquam vidit, gemitus a pectore ducens,
Rex affatur ita: 'Si vos mea gratia tangat,
Aut si commoveat mentes discretio vestras,
- 50 1765 Martis in officium presenti luce patebit;
Nec solum nostri debetis amore moveri,
Sed Christi, cuius vos arma movetis honore.
Omnia linguistis^k, sponsas et pignora cara
- k) liq. Br.

1) Scilicet regem Angliae Rupellam capturum, spe frustratum esse; quae in omissis narrantur. 2) Trans
55 Rhodanum consistentibus. 3) Cf. Phil. X, 627, supra p. 361, n. 10. 4) Cf. Ovid. Trist. II, 1, 341: *sed
me mea fata trahebant*; ib. III, 6, 15.

1226.

- Et natale solum: sic ergo vestra probetur
 1770 Virtus, ut nostrum vivat decus omne per evum.
 Hactenus arrisit nobis victoria: per vos¹
 Sub iuga Flandrenses nostri venere parentis,
 Per vos succubuit olim Normannia, per vos
 Gens Rupellensis solo terrore coacta, 5
- 1775 Me pro rege tenet, domino subiecta priori;
 Ergo cavete viri, ne gesta priora maligna
 Denigrare queat infamia, ne bona vestra
 Mordeat invidia stillanti dene veneno. 10
- Tantum^a carus ero vestro^b sub pectore, quantum
 1780 Fortiter egeritis'. Dum sic ait, inclitus armis
 Ille comes Sancti Pauli sic subicit: 'O quam
 Est stultum verbo consumi tempus^c inani,
 Nam, dum nos loquimur, iam possent menia frangi
 Iamque subintrari per mille foramina. Iam sol 15
- 1785 Tendit ad occasum, nec labilis hora recurret;
 Quidquid agant alii, mea robora primus in hostes
 Experiar, redimamque mee mala crimina gentis'.
 Dixit² et ante suos galeatus vertice tendit 20
 Ad muros rapidus, veluti ruit horrida tygris,
- 1790 Cum quis ei rapuit fetus sub rupe latentes.
 Stulte, quid ad mortem properas? Tibi proxima mors est,
 Et nescis! O summe Pater, caligine prompta
 Mens hominis summissa iacet, quia^d limine^e mortis
 Sepe resultat homo, plausum redigente^f dolore. 25
- 1795 Ille tamen felix moritur, [remigratio^g] cuius
 Ad Dominum nec mors debet^h, sed vita vocari.
 Irruente manu, turris spectator ab arce
 Conclamat, spectans: 'Cives, curratis ad arma!
 Nunc opus est armis, deffendite menia, vestri 30
- 1800 Ecce! ruunt hostes'. Populus convenerat urbis
 Totus ad hanc vocem; fit tantus clamor in urbe,
 Quam magnus fieret, si quatuor aere fratres³
 Nubem concuterent inter se bella moventes. 35
 Ascendunt muros; iaculantur tela, sagitte
- 1805 Densiusⁱ imbre cadunt, plagas et fata pluentes,
 Nec stragem spargunt leviolem qui per inane
 Grandinis instar eunt lapides. Obit is [lapidatus^k],
 Ille sagittatus per utrumque latus gemit, alter
 Vulnera crure gerens; huic cervix, casside fracta, 40
- 1810 Frangitur; huic clipeus leva, minitante^l labore,
 Decidit; hunc urit ignis cum sulphure mixtus.
 Sed licet hostilis rabies tot fata minetur,
 Mens tamen et preceps^m animus sub pectore regnat,
 Nec seve mortis discrimen inire perhorrent. 45
- 1815 Iamque propinquabant acies, indagine valli
 Prostrata penitus et fossis aggere plenis
 Lignorum lapidumque gravi, scalasque parabant
 Iam muris aptare suas; et tunc timor hostes 50
 Invasit tantus, utⁿ desperare coacti
- 1820 Effugiunt^o murumque sinunt^o. Sed dum super omnes
 Militie fervore calens et laudis honore 55

a) Tantus Ch. b) nostro Ch.

c) corpus Ch.

d) quin Br. e) lumine Ch. 25
f) indigente Ch.; indignante Br.g) spatium vacuum Ch.; migratio Br.
h) Domini Ch.; di (debet) in dñi (domini) in cod. corruptum fuisse videtur. 30

i) Dempsius edd.

k) sic suppl. Br.; deest, spatio vacuo rel., Ch. 40

l) invitante edd.

m) princeps edd. 45

n) quod Br.

o) sic ed.; eodem modo poeta peccavit v. 1847.

1) Rectius per patrem Guidonis Galcherum.
Cf. Ovid. Met. I, 60. VI, 693.

2) Hic assultus die Aug. 8. factus est.

3) i. e. venti.

- Dictus sepe comes¹ muros ascendere temptat,
 Proh dolor! excutitur ingenti mole² peremptus.
 Quod rex ut vidit, animi vix sustinet iram,
 1825 Et cordis gravis astringit dolor intima, vixque
 5 Spiritus officium poterat complere loquele;
 Nec flebat, lacrimas etenim siccaverat ardor.
 Ergo suis iubet ille viris vexilla referre,
 Corpus et attolli; paretur, et omne relinquunt
 1830 Propositum. Redeunt hostes, cedentibus illis,
 10 Et quos ante timor fugisse coegerat, illos
 Consolidat redditque viros audacia maior,
 Et rursus lapides et spicula, mente resumpta,
 Coniciunt, valuitque parum fuga devia gentis.
 1835 Me quoque iam, memini, volitans per inane sagitta
 15 Irruit, at^a grates^b egi non corpore leso.
 Tum dolor et planctus et lamentatio castris
 Pullulat; una fuit mors publica causa doloris,
 Qualiter Iliacis^c mors Hectoris omnibus olim
 1840 Causa doloris erat, quem sevis traxit^d Achilles.
 20 Interea regis dum mens foret egra dolore
 Tanto, leticie nova causa supervenit, omnem
 Langorem mentis removens curasque repellens.
 Namque timor tantus et prosternatio mentis
 1845 Totius patrie populos invasit, ut urbes,
 25 Que prius indomite fuerant semperque rebelles,
 Legatos misere suos cum munere multo,
 Sese dedentes et ei servire parate³.
 Tota fremit regio, poscentibus undique castra
 1850 Regis legatis. Non^e omnia gaudia regis
 30 Prima domus recipit cordis; videt absque labore
 Et sine^f cede sue gentis mortisque periculo
 Ipse suis pedibus patriam succumbere totam.
 Qualis Alexander, sibi cum quadrangulus orbis
 1855 Succubuit, talis modo rex est; exulat ira
 35 Cordis, quam comitis mors impia moverat ante.
 Ergo postquam rex augeri robora vidit,
 Maiores animos concepit, qualiter olim
 Iulius a Gallis collecto robore victis,
 1860 Pompam Pompeio Romaque negante triumphi⁴.
 40 Tunc ex quadratis, visu mirabile, lignis
 Erigitur turris, a cuius culmine cerni
 De facili poterat quidcunque^g fiebat in urbe;
 Quodque fuit maius, pons ligneus arte paratur
 1865 Longus et extremus et muris altior urbis,
 45 Armatis via tuta viris, hosti^h timor ingens,
 Quem duplices gessere rote poterantqueⁱ movere.
 Turrigereque^k rates Rhodani per flumen euntes,
 In quibus evehitur armis munita iuventus,
 1870 Hostibus accessus prohibent ad fluminis undas^l.

a) et Ch. b) gentes edd.

c) Iiacis Ch.; Iliaci Br.

d) texit edd.

e) Nunc vel Namque conicit Br.; haec gravius corrupta videntur.

f) siue Ch.

g) quode. Br.

h) horti Ch.

i) poteratque Ch.

k) Turriginaeque Ch.

l) reliqua deperdita sunt, codice Chesnii hic desinente.

50 1) S. Pauli. 2) Lapide petraria iacto concussus est. Carcassona regi se submitunt. 4) Cf. Ovid. Ex

3) Cf. Vaissète ed. nova VI, p. 608, et chartas ibid. Ponto III, 4, 95.

VIII, p. 843, nr. 257, quibus Biterris, Albi, Nemausus,

EX ANNALIBUS NORMANNICIS. ED. O. HOLDER-EGGER.

Annales Colonienses saec. IX. et X. (SS. I, p. 97) transscripti sunt in Annalibus S. Benigni Divionensibus (SS. V, p. 37). Quorum exemplari saec. XI. ineunte, ut videtur, in Normanniam delato coniuncti sunt Annales breves in illis partibus compositi, a Iohanne baptista et Christo nato incipientes¹, quorum pleraeque notae saec. VIII. et IX. in. cum Annalibus Laurissensibus maioribus et eis qui vocantur Einhardi conveniunt². Annales tali modo conscripti non multo post serie archiepiscoporum Rotomagensium inserta aucti et usque ad a. 1085. circiter deducti sunt, quos ideo optimo iure Rotomagenses appellare licet³. Autenticus ille 10 codex annalium deperditus est, sed permulta exstant exemplaria in diversis monasteriis Normanniae descripta et simul, ut fieri solebat, aut ampliata aut decurtata et continuata. Quoddam exemplar etiam in Angliam delatum multis annalibus non modo in Anglia sed etiam in Dacia compositis fundamentum dedit⁴. In Normannia ex antiquis illis annalibus derivati sunt Annales Roto- 15 menses, quos habemus, Gemmeticenses, S. Ebrulfi Uticenses, S. Stephani Cadomenses, Montis S. Michaelis in Periculo maris, S. Wandregisili Fontanellenses⁵, Fiscannenses⁶, S. Taurini Ebroidenses. Annales Cadomenses ex

1) Omnia exemplaria ab hoc tempore incipiunt.
2) Ex his quidem orta videntur, sed perraro verba retenta sunt, saepius sententiae illorum abbreviando mirum in modum corruptae, ut hae notae per multorum manus ad compilatorem Rotomagensem pervenisse videantur. 3) In eis legebatur ad a. 1084. nota, quae in plerisque exemplaribus derivatis servata est: *Hoc anno obiit Matildis Angliae nobilis regina, de cuius nobilitate largiflua multa apud nos habentur beneficia.* Nescio, cui ecclesiae hoc maxime conveniat. Nota 1063. (*Dedicatio sanctae Mariae Rotomagensis ecclesiae*) ecclesiam S. Mariae Rotomagensem indicare videtur, cum alia ad monasterium S. Audoeni Rotomagense pertineant, ut nota a. 1006: *Obiit Heldebertus abbas, qui restauravit monasterium Sancti Audoeni.* Sed Annales minime in hoc monasterio ortos esse, certissime probatur nota a. 1073: *Hoc anno invaserunt monachi Sancti Audoeni Iohannem Rotomagensem archiepiscopum* etc.
4) De origine, fontibus et propagatione horum annalium egerunt Bethmann, SS. VI, p. 475; R. Pauli, 'Forsch. z. D. Gesch.' XII, p. 148 sqq., et 'Nachr. d. Gött. Ges. d. W.' 1878, p. 9 sqq.; G. Waitz, 'Nordalb. Studien' V, p. 5; Usinger, 'Die Dänischen Annalen u. Chroniken' p. 42; Hardy, 'Descr. Catalogue' I, p. 658; L. Delisle, Orderici Vitalis hist. eccl. ed. Le Prevost V, p. LXVIII sq. et 'Chron. de

Robert de Torigni' I, p. XVI. et passim; L. Theopold, 'Krit. Unters. über d. Quellen d. angels. Gesch.' 20 p. 83 sqq.; F. Liebermann, 'N. Arch.' IV, p. 26 sq., et 'Ungedr. Anglo-Normann. Geschichtsq.' p. 31, ubi bene monet, nomina archiepiscoporum Rotomagensium postea annalibus esse illata. Nos etiam nonnulla certius et accuratius stabilire potuimus. 25 5) Horum, qui primo usque ad a. 1110. deducti et usque ad a. 1204. continuati erant, pars ex codice Dunensi edita est SS. R. Gall. XII, p. 771. Codicis Dunensis apographa duo saec. XVI. XVII. continent codices Bruxellenses nr. 7815. 7821 (SS. VI, p. 475, 30 n. 7; 'Arch.' VIII, p. 506). Inseti sunt compilationi in cod. saec. XV. Parisiensi, olim S. Germani 580; cf. Delisle ap. Le Prevost V, p. LXVIII. 6) Annalium Fiscannensium excerpta ex codice Cantabrigiensi dedit b. m. G. H. Pertz SS. XVI, p. 482. Habemus apud 35 nos excerpta ex cod. Parisiensi nr. 10130, saec. XIII, a V. Cl. A. Molinier exscripta, quibus demonstratur, hunc codicem, ex quo Labbe, Nova bibl. I, p. 325 sqq., sua excerpta edidit (repetita SS. R. Gall. XI, p. 363; XII, p. 377; XVIII, p. 350; XXIII, p. 429), ex illo esse 40 derivatum. Atque cum hoc in plerisque — a. 1214. congruunt Ann. S. Taurini Ebroidenses cod. Paris. nr. 4861, editi SS. R. Gall. XII, p. 776; XVIII, p. 353; XXIII, p. 465. Pauca ex eis reliquis sub- 45 notavimus.

autentico iam transscripti sunt, antequam series archiepiscoporum Rotomagensium illi illata esset. Uticenses ex codice Annalium Rotomagensium etiamtunc a Labbeo viso transsumti esse videntur, reliqui num ex codice Labbeano an ex eius archetypo exscripti sint, illo codice, ut videtur, deperdito, diiudicare nequeo. Ex quinque exemplaribus notas saeculi IX. pleniores, deinde quae res imperii tangunt exhibere placuit.

I) *Annalium Rotomagensium codex antiquus*, quem Labbeo A. d'Hérouval prae-buit, a. 1709. etiamtunc Senonibus a Martenio visus, teste Labbeo usque ad a. 1087. una manu exaratus erat. Quae sequebantur aliae manus addiderant. Nunc nonnisi duo recentes codices 1) *Parisiensis* nr. 5659, saec. XV, et 2) *Parisiensis* nr. 5530, saec. XVI, a V. Cl. A. Molinier collati, consuli potuerunt. Quos cum non ex ipso codice autographo Labbeano, sed ex eius exemplari haud paucis locis depravato et mutilato exscriptos esse apud nos constet, editionem Labbeanam (*Nova Bibl. I, p. 364 sqq.*), etsi nimis mancam et parum accuratam, aliquoties in auxilium vocare, continuationem saec. XIV. ex hac sumere debuimus. Excerpta horum annalium quae in compilatione a. 1546. cod. 3) *Rotomagensis* nr. 187¹, qui inscribitur *Chronicon triplex et unum*, continentur, vix quidquam ad rem facere videbantur. Labbeanae editionis partes repetitae sunt SS. R. Gall. XI, p. 386; XII, p. 784; XVIII, p. 357, cum codicibus collatae XXIII, p. 331.

II) *Annales S. Ebrulfi Uticenses* (St. Evroul, dioec. Lisieux) cyclo paschali prima manu usque ad a. 1091, dehinc variis manibus usque ad a. 1503. adscripti sunt cod. *Parisiensis* Lat. nr. 10062 (*Suppl. Lat. nr. 801*), olim S. Ebrulfi; ex hoc descripti in cod. *Parisiensi* Lat. nr. 11885, prima manu usque ad a. 1204, altera usque ad a. 1237; ex quibus eos edidit L. Delisle in *Orderici Vitalis Hist. eccl. ed. Le Prevost V, p. 39 sqq.*² Aliud exemplar nunc cod. bibliothecae S. Genovefae Parisiensis, in Gastinensi monasterio exaratum ibique continuatum est, cuius partes impressae sunt SS. R. Gall. XII, p. 773; XVIII, p. 322. Excerpta nostra damus ex autentico codice a V. Cl. A. Molinier reviso³.

III) *Annales Gemmeticenses* (Jumièges) hucusque inediti exstant in codice 1) *Vaticano reginae Christinae* nr. 553^b, olim S. Wandregisili Fontanellensis⁴, saec. XIII, ex quo V. Cl. Mau notas hic prolatas excerptis. In codice 2) *Parisiensi* nr. 14663 (olim S. Victoris nr. 287)⁵, saec. XV, f. 168 sqq. exstant *Annales* a. 1087—1239. maximam partem ex Gemmeticensibus excerpti, cum aliis vero notis coniuncti, cuius varias lectiones et quae ex additamentis eius nobis exhibenda erant a V. Cl. A. Molinier exscripta subnotavimus. Editi sunt SS. R. Gall. XII, 786; XVIII, p. 343. Eorundem annalium fragmentum⁶ a. 1187—1210. subiectum erat Roberti de Torinneio

40 1) Cf. Ed. Frère, 'Catal. des mss. de la bibl. munic. de Rouen' p. 87; A. Chérueil, *Normanniae nova chronica e tribus mss. collecta* (Cadomi 1850. 4°). Quae hic ex Ann. Rotomag. repetiit et varias lectiones ex eodem codice SS. R. Gall. XXIII, p. 331 sqq.

45 annotatas sine fructu quidem consulimus. Moneo, multa quae in hac compilatione, nescio num ex Chron. S. Laudi an S. Catherinae repetita, leguntur, ex Ann. Gemmet. sumta esse. — Fragmenta Ann. Rotomag., quae D'Achery, *Spicil. II, p. 819*; ed. 2. fol. III, p. 613, edidit, nobis nihil prae-buerunt.

50 2) De codicibus lege ibid. p. LXIX sq. 3) Gastinensis continuationis excerpta pauca v. supra p. 465, n. *.

4) Cf. 'Arch.' XII, p. 289; Delisle, 'Chron. de Robert de Torigni' I, p. xvii sq. Codicis autentici Gemmeticensis fragmentum usque ad a. 874. exstat in bibl. Rotomagensi Y 15 [87/60] (cf. Delisle l. l. p. xvi; 'Arch.' VIII, p. 373). Num notae Fontanellenses in codice Vaticano additae sint, ignoramus quidem, sed quae a nobis prae-benda erant haud dubie omnia ex Gemmeticensi codice sumta sunt. Quod etiam ex compilatione supra n. 1. laudata cognosci potest. 5) De hoc codice v. SS. VI, p. 295 sq. et praesertim Delisle l. l. I, p. xxviii sqq. 6) Ut monuit Delisle l. l. II, p. 145 sq.

chronico in 3) deperdito codice *S. Mariae de Voto*¹, ex qua in editione principe a. 1518 Sigeberti et Roberti editum, et exinde saepius, ut *Continuatio Roberti*, postremo SS. R. Gall. XVIII, p. 338 sqq. repetitum est.

IV) *Annalium S. Stephani Cadomensium* (Caen) notas exscripsit V. Cl. Ma. ex codice Vaticano reginae Christinae nr. 703², f. 41 sqq., ubi prima manu usque ad saec. XII. in. scripti, variis manibus continuati sunt. Editi erant a Duchesne, SS. Normann. p. 1015 sqq., partes repetitae SS. R. Gall. XI, p. 379; XI, p. 779; XVIII, p. 348.

V) *Annales Montis S. Michaelis in Periculo maris* (Mont-St.-Michel), quae prima manu usque ad a. 1112. exarati, deinde variis manibus continuati exstant in codice Abrincatensi nr. 211, olim Montis S. Michaelis nr. 204, edidit V. I. L. Delisle 'Chron. de Robert de Torigni' II, p. 207 sqq., qui monet, partem a. 1135—1173. fortius ipsius Roberti abbatis, celeberrimi scriptoris, manu exaratam esse. Ex hac editione excerpta nostra sumsimus. Partis a. 506—1154. horum annalium apographum saec. XI continet codex Abrincatensis nr. 213, f. 70, ex quo eos edidit Labbe, Nova bibl. p. 347; ab eo repetita SS. R. Gall. X, p. 247; XI, p. 255; XII, p. 772, et Migne Patrol. Lat. CCII, col. 1321.

I.

EX ANNALIBUS ROTOMAGENSIBUS.

754. Remigius adeptus est sedem ecclesiae Rothomagensis, eiecto ab episcopatu Ragenfrido.

A. Div. 756. Ibi benedictus est rex Pipinus a sancto Stephano papa Parisius et filius eius Karolus et Karlomagnus et filia Sigila^a inter sacra missarum solennia, precipiente sancto Petro et sancto Paulo et sancto Dionisio.

757. Sanctus Bonifacius Maguntinus archiepiscopus^b.

758. Paulus^c papa.

cf. A. Laur. 757. 761. Constantinus^d imperator Pipino donaria misit.

763. Hiemps illa maxima.

766. Paulus papa obiit.

767. Constantinus papa^e.

A. Div. 768. Pipinus rex obiit 8. Kal. Octobris. Stephanus^f papa.

769. Initium regni Karoli regis.

771. Karlomagnus^g, frater Karoli, obiit 2. Nonas Decembris.

Adrianus^h papa.

772. Meinardus Rothomagensis archiepiscopus.

cf. A. Laur. 774. Karolus Romam vadit. Inde reversus, Papiam cepit cum rege Desiderio, captis civitatibus et direptisⁱ universis Italiae.

A. Div. 776. Conversio Saxonum.

cf. A. Laur. 778. Karolus in^k Yspanias intravit. Karolus Saxoniam venit. Karolus Pampiloniam urbem destruxit; apud Caesaraugustam

II.

EX ANNALIBUS UTICENSIBUS.

755. In hoc anno domnus Remigius adeptus est sedem ecclesiae Rotomagensis, eiecto ab episcopatu Ragenfrido.

756. Ibi benedictus est Pipinus rex a sancto Stephano papa Parisius et filius eius Karolus et Karlomagnus et filia Sigila^a inter sacra missarum solennia, precipiente sancto Petro et sancto Paulo et beato Dionisio.

757. Sanctus Bonifacius Maguntius archiepiscopus.

758. Paulus papa.

761. Constantinus imperator Pipino donaria misit.

763. Hiemps illa maxima.

766. Paulus papa obiit.

767. Constantinus papa.

768. Pipinus rex obiit 8. Kalendas Octobris. Stephanus papa.

769. Initium regni Karoli regis.

771. Karlomagnus, frater Karoli, obiit 2. Nonas Decembris.

Adrianus papa.

772. Meinardus Rotomagensis archiepiscopus.

774. Karolus Romam vadit. Inde reversus, Papiam cepit cum rege Desiderio, captis civitatibus et direptisⁱ universis Italiae.

776. Conversio Saxonum.

778. Karolus Pampiloniam urbem destruxit; apud Caesaraugustam exercitum suum coniunxit et, acceptis obsidibus

a) Sigilla 1. b) deest 1. c) P. p. des. 1. d) haec des. 2. e) Anno sequente Stephanus papa 2, ubi sub sequente anno St. p. 2. f) 8. K. O. des. 2. g) Karlomagnus 2. h) A. p. des. 2. i) un. It. dir. 1. 2. k) deest 1.

1) Cf. de eo SS. VI, p. 296.

2) Cf. 'Arch.' XII, p. 304.

3) Codicem idem descripsit l. l. p. 209 sqq.

Editionem nostram ita instituimus, ut quae ex Ann. S. Benigni in Ann. Rotomag. transierunt in omnibus exemplaribus minutissimis litteris, quae ex Ann. Lauriss. et Einhardi excerpta videbantur in Ann. Rotomag. minutis, reliqua magnis litteris, in ceteris exemplaribus vero omnia cum Ann. Rotomag. convenientia minutis litteris imprimi, ubi vero verba paullo ab his vel a fonte communi, Ann. S. Benigni, recedebant litteras latius 5
oni fecerimus.

VI) Ex Annalibus Normannicis inscripsimus quae damus ex Annalibus a. 1169—1272, qui in codice supradicto Parisiensi nr. 14663 (olim S. Victoris nr. 287) saec. XV. fragmento Chronici Roberti de Torinneio subiuncti¹ et ex eo ut continuatio Roberti a Duchesne, SS. Normann. p. 1003 sqq.; SS. R. Gall. XII, p. 788; XVIII, p. 345; 10
XXIII, p. 212. impressi sunt. Sed ut V. I. L. Delisle l. l. II, p. 145. monet, vix recte haec codicis pars continuatio Roberti appellari potest, immo auctor, qui non ante saec. XIII. scriptum scripsisse putandus est, haec ex annalibus non servatis vel saltem nobis ignotis concessisse videtur. Temporum ordinem miro modo turbavit, cum nullam rem vero anno supposuerit, aliquoties non minus quatuordecim annis a vero aberraverit. Nec quo loco 15
scripserit, perspici potest, cum de omnibus dioecesibus, multis urbibus et monasteriis Normanniae aliqua tradiderit.

O. Holder-Egger.

III.

EX ANNALIBUS GEMMETICENSIBUS.

IV.

EX ANNALIBUS S. STEPHANI CADOMENSIBUS.

752. Stephanus papa. Huius tempore Pipinus rex efficitur, ab ipso consecratus apud Parisium, et filii eius Karolus et Karlomannus et filia Sigila inter sacra missarum sol-
lumpnia, precipientibus sancto Petro et sancto Paulo et sancto
Dionisio.

755. Remigius adeptus est sedem ecclesie Rothoma-
gensis, eiecto ab episcopatu Ragenfrido.

Annus

755. Benedicitur Pipinus rex a sancto Stephano papa Parisius,
et filii eius Karolus et Carlomannus et filia Sigila.

756. Paulus papa.

757. Sanctus Bonefacius Maguntinus archiepiscopus.

758.^a Paulus papa.

761. Constantinus imperator Pipino donaria mittit.

766. Paulus papa obiit.

767. Constantinus papa.

768. Stephanus papa. Pipinus rex obiit. Initium² regni
Karoli regis.

771. Adrianus papa. Karolomannus obiit.

772. Reinardus Rothomagensis archiepiscopus.

773. Karolus Romam vadit. Inde reversus, Papiam cepit,
rege Desiderio^b dimicavit, captis civitatibus et direptis
universis Ytalie opidis.

776. Conversio Saxonum cepit.

778. Karolus Hispanias intravit. Panpiloniam urbem de-
struxit; ad Cesaraugustum exercitum ad movit et, acceptis

761. Constantinus imperator Pipino donaria mittit.

766. Constantinus papa.

768. Pipinus rex obiit. Initium regni Caroli regis. Step-
hanus papa.

770. Karolomannus obiit, frater Karoli.

772. Adrianus papa³.

774. Karolus Romam vadit. Inde reversus, Papiam
cepit cum rege Desiderio. Captis civitatibus universis Ita-
liae, apud⁴ Cesaraugustam exercitum coniunxit et, acceptis
obsidibus, subiugatis Sarracenis, per Narbonam et Wasco-
niam Franciam rediit.

775. Conversio Saxonum⁵.

779. Karolus Pampiloniam urbem destruxit. Karolus
Saxoniam venit.

CLVII. c. ? b) sic c.

¹ Cf. Delisle l. l. I, p. xxx.

² Hoc habent A. Rot. et Utic. cum A. Div. ad a. 769.

³ Hoc ad hunc annum

⁴ Res a. 774. et 778. confusae.

⁵ Hoc ad a. 776. A. Div. cum ceteris.

I.

EX ANNALIBUS ROTOMAGENSIBUS.

cf. A. Laur. exercitum suum coniunxit et, acceptis obsidibus subiugatis-
que Sarracenis, per Narbonam¹ et Wasconiam Franciam
rediit.

780. Guillebertus Rothomagensis archiepis-
pus. Saxonia capta est^a.

781. Karolus Romam vadit.

cf. A. Laur. 785. 783. Witichingis^{a*} cum sociis in Atiniaco baptizati, par-
tem regionis Karolo contulerunt.

A. Div. 786. Signum crucis in vestibus. Iterum Karolus Romam per-
rexit, deinde ad Sanctum Benedictum et Capuam.

788. Karolus per Alemaniam venit ad fines Baiuariae^b.

790. Tassilo^c dux venit in Franciam, et Baiuaria^d capta est.

cf. A. Laur. 794. 792. Karolus pergit in Sclavos qui dicuntur Wulti^e. Sinodus
facta est Franconovult, presidentibus apostolicae sedis le-
gatis Theophilaeto et Stephano episcopis. Et auctoritate^f
cf. ib. 792. sanctorum Felix episcopus, qui dogmatizabat, dominum
Iesum non proprium, sed adoptivum Dei esse filium,
dampnatus est et perpetuo exilio relegatus.

A. Div. 793. Karolus Hungrorum regnum vastat.

796. Leo papa.

cf. A. Einh. 801. 799. Terraemotus magnus factus est, qui pene totam
Ytaliā concussit et tectum ecclesiae beati Pauli cum suis
trabibus magna ex parte deiecit.

A. Div. 800. Domnus^g Karolus rex imperator factus est et a Romanis
cf. A. Einh. 801. appellatus est augustus. Qui illos, qui Leonem papam dehone-
staverant, morte dampnavit, sed precibus papae morte in-
dulta, exilio retrusit. Ipse enim^h papa Leo imperatorem
eum sacraverat.

804.ⁱ Leo papa in Franciam venit et in Carisiaco villa
nativitatem Domini cum Karolo imperatore celebravit.

A. Div. 808. Transitus² sancti Leugeri^k episcopi et confessoris, capel-
lani ipsius Karoli.

cf. A. Einh. 810. Karolus cum Nicheforo imperatore Constantino-
politano pacem fecit.

cf. ib. 812. 811. Nicheforus obiit. Michael imperator^{k*}, gener eius,
qui Karolo imperatori legatos suos cum pace mittit.

813. Karolus apud Aquisgranum palatium Ludovico filio
suo coronam imperii imposuit. In 5 partibus regni sui, scilicet
Maguntiaci, Remis, Turonis³, pro utilitate christianitatis
concilia celebrari fecit.

A. Div. 814. Karolus imperator^l obiit, qui pro magni-
tudine operum^m agnominatus est Magnus. Initium
regni Ludoviciⁿ, filii eius^o.

815. Bernehardus rex Langobardorum^p excecatus
et mortuus est.

cf. A. Einh. 818. 819. Imperator Ludovicus perrexit in Britanniam, inter-
fecto Mormanno^q.

820. Stephanus papa.

A. Div. 822. Fames valida.

823. Visio Wetani. Natus⁴ est Karolus, filius Ludovici, in
Franconovult^r Idus Iunii; in quo palatio novo illo anno imperator

a) accepta 1. a*) Witingiungis 2. b) Bauiarie 1. 2. c) haec
g) donnus 1; dñs 2. h) vero 2. i) 803. 2. k) sic Labbe; Leodegarii 1. 2. k*) imperavit 2. l) deest 2. m) opum 2.
n) deest 1. o) sui 1. p) Long. 1. 2. q) Normanno 1. 2. r) Francono ultimo 2.

1) Narbona in Ann. Lauriss. non commemoratur. Forte
haec vox corrupta ex *etiam et Nabarros* A. Laur. 2) Haec
ad a. 809. A. Div. 3) Excidit Cabillone, quod A. Utic.

II.

EX ANNALIBUS UTICENSIBUS.

subiugatisque Sarracenis, per Narbonam et Wasconiam
Franciamrediit. Karolus in Yspanias intravit. Karolus Saxoniam
venit.

780. Saxonia capta est. Guillebertus Rotomagensis archi-
episcopus.

781. Karolus Romam vadit.

783. Witichingis cum sociis in Antiniaco
baptizati, partem regni sui contulerunt.

786. Signum crucis in vestibus. Iterum Karolus Romam per-
rexit, deinde ad Sanctum Benedictum et Capuam.

788. Karolus per Alemanniam venit ad fines Bawariae.

790. Tassilo dux venit in Franciam, et Bawaria capta est.

792. Karolus pergit in Sclavos qui dicuntur Vulti. Sinodus
facta est Franconovurt, presidentibus apostolicae sedis legatis
Teophilato et Stephano episcopis. Et auctoritate sanctorum
Felix episcopus, qui dogmatizabat, dominum Iesum non
proprium, sed adoptivum Dei esse filium, dampnatus est
et perpetuo exilio religatus.

793. Karolus rex Hungrorum regnum vastat.

796. Leo papa.

799. Terraemotus magnus factus est, qui pene totam
Italiam concussit et tectum aecclisiae beati Pauli cum suis
trabibus magna ex parte deiecit.

800. Domnus Karolus rex imperator factus est et a Romanis
appellatus est augustus. Qui illos, qui Leonem papam de-
honestaverant, morte dampnavit, sed precibus papae morte
indulta, exilio retrusit. Ipse enim papa Leo imperatorem
eum sacraverat.

804. Leo papa in Franciam venit et in Carisiaco villa
nativitatem Domini cum Karolo imperatore celebravit.

808. Transitus sancti Liudgeri episcopi et confessoris, capel-
lani ipsius Karoli.

810. Karolus cum Nicheforo imperatore Constantino-
politano pacem fecit.

811. Nicheforus obiit. Michael imperat, gener eius,
qui Karolo imperatori legatos suos cum pace mittit.

813. Karolus apud Aquisgranii palacium Ludovico filio
suo coronam imperii imposuit. In 5 partibus regni sui,
scilicet Mogunciaci, Remis, Turonis, Cabillone, pro utilitate
christianitatis concilia celebrari fecit.

814. Karolus imperator obiit. Initium regni Ludo-
vici, filii ipsius Karoli Magni.

815. Bernehardus rex Langobardorum excecatus et
mortuus est.

819. Imperator Ludovicus perrexit in Britanniam, inter-
fecto Mormanno.

820. Stephanus papa.

821. Paschalis papa.

822. Fames valida.

823. Visio Wetani. Natus est Karolus, filius Ludovici, in
Franconofurt Idibus Iunii; in quo palacio novo illo anno imperator

des. 1; Tassilio 2. d) Bauiaria 2. e) multi 1. 2. f) deest 1.
Leodegarii 1. 2. k*) imperavit 2. l) deest 2. m) opum 2.
r) Francono ultimo 2.

praebent. In utroque exemplari excidit *Arelati*, ut A. Einh.
a. 813. habent. 4) Haec ad a. 824. A. Div., ut A. Cadom.

III.

EX ANNALIBUS GEMMETICENSIBUS.

obsidibus subiugatisque Sarracenis, per Narbonam et Wasconiam Franciam rediit.

779.¹ Karolus Saxoniam venit.

780. Gillebertus Rothomagensis archiepiscopus. Saxonia capta est.

781. Karolus Romam vadit.

783. Withicingis cum sociis in Atiniaco baptizati, partem^a regionis Karolo contulerunt.

786. Signum crucis in vestibus. Item Karolus Romam perrexit, deinde ad Sanctum Benedictum et Capuam.

788. Karolus per Alemanniam venit ad fines Baicarie.

790. Cassilo^b dux venit in Franciam, et Baicaria capta est.

791.² Karolus pergit in Slavos qui dicuntur Vulti.

792. Synodus facta est Francovurt^c, presidentibus apostolice sedis legatis Theophilato et Stephano episcopis. Et auctoritate sanctorum Felix episcopus, qui dogmatizabat, dominum Ihesum non proprium, sed adoptivum esse Dei filium, dampnatus est et perpetuo exilio relegatus.

793. Karolus Humgrorum^b regnum vastat.

796. Obiit Adrianus papa; cui successit Leo.

798. Karolus rex imperator factus est et a Romanis appellatus augustus. Qui eos, qui Leonem papam dehonesterant, morte dampnavit, sed precibus pape morte indulta, exilio retrusit. Ipse Leo papa eum imperatorem sacraverat.

799. Terremotus factus est magnus, qui pene totam Italiam concussit et tectum ecclesie beati Pauli cum suis turribus ex parte deiecit.

802. Obiit Remigius Rothomagensis archiepiscopus; cui successit Hugo, filius Karoli imperatoris.

804. Leo papa in Franciam venit et in Carisiaco villa nativitatem Domini cum Karolo imperatore celebravit.

808. Transitus sancti Lyudgeri episcopi et confessoris, capellani ipsius Karoli.

809. Karolus cum Niceforo imperatore Constantino-politano pacem fecit. Niceforus obiit. Michael imperator, gener eius, Karolo imperatori legatos de pace mittit.

813. Karolus apud Aquisgrani palacium Ludovico filio suo coronam imperii imposuit.

814.^d Karolus imperator obiit. Initium regni Ludovici.

815. Bernebardus^b rex Langobardorum excecatur et moritur.

819. Ludovicus imperator perrexit in Britanniam, interfecto Mormanno.

822. Fames valida.

823. Visio Wetani. Natus est Karolus, [filius^e] Ludovici. Paschalis papa Ludovicum³ Rome in die pasche imperatorem nominavit.

^a) patrem c. ^b) sic c. ^c) Frācoruuit (?) c. ^d) DCCCXV. c. ? ^e) deest c.

IV.

EX ANNALIBUS CADOMENSIBUS.

780. Karolus Romam vadit⁴.

781. Witicingis cum sociis in Atiniaco baptizati, partem regioni contulerunt.

785. Karolus⁵ perrexit Romam, deinde ad Capuam et Sanctum Benedictum. Signum crucis in vestibus.

790. Tassilo dux venit in Franciam, et Bawaria capta est.

797. Leo papa.

799. Terremotus magnus factus est, qui pene totam Italiam concussit et tectum ecclesie beati Pauli cum suis trabibus magna ex parte deiecit.

800. Karolus rex factus est imperator et a Romanis augustus appellatus.

804. Leo papa in Franciam venit et in Carisiaco villa cum Karolo imperatore nativitatem Christi celebravit.

808. Transitus sancti Liudgeri episcopi et confessoris, capellani ipsius Karoli.

810. Karolus cum Niceforo imperatore Constantino-politano pacem fecit.

814. Karolus imperator obit. Initium regni Ludovici, filii eius. Karolus Ludovico Aquisgranu palacio coronam imperii imposuit.

816. Stephanus papa.

818. Paschalis papa.

819. Ludovicus in Britanniam abiit, interfecto Mormanno.

¹) Ad hunc annum A. Div. ²) Ad hunc annum A. Div. ³) Cf. p. 494, n. 1. ⁴) A. Div. cum reliquis ad a. 781.
⁵) Haec A. Div. cum reliquis ad a. 786.

I.

EX ANNALIBUS ROTOMAGENSIBUS.

A. Div. hyemavit. Et a Paschali papa in die paschae Romae coronatus^a,
et imperator est appellatus.
cf. A. Einh. 824.

825. Alia vice rex Ludovicus perrexit in Britanniam.

828. Ragnoardus^b episcopatum Rothomagensem accepit.

831. In isto anno dereliquerunt Ludovicum et elegerunt Lotharium.

833. Redditum est Ludovico regnum.

834. Gregorius papa.

836. Herio² insula translatio sancti Philiberti^c
7. Idus Iunii, quando Normanni vastaverunt Britan-
niam et alias terras.

838. In isto anno accepit Gumboldus^d archiepi-
scopatum Rothomagensem.

A. Div. 840. Ludovicus imperator obiit^e 12. Kal. Iulii, et^f Droco,
frater eius, detulit Ludovicum ad sepeliendum Me-
diomatricum civitatem.

ib. 841. Bellum inter^g fratres, scilicet Ludovicum, Lotharium et
Karolum, filios Ludovici imperatoris, haut procul ab urbe Autisio-
dorensium, in quo christianus utrimque populus mutua se cede
prostravit^h.

842. Translatio sancti Audoeni, quandoⁱ Nor-
manni vastaverunt Rothomagum, succenderunt mo-
nasterium^k eius Idibus^l Maii.

848. Sergius papa.

849. Paulus archiepiscopus ordinatus fuit.

851. [Hoc^m tempore] venerunt Normanni in Se-
quanam. Et iterum venerunt alii Normanni.

852. Leoⁿ papa.

ib. 855. Obiit Lotharius, filius Ludovici³. Obiit Paulus archi-
episcopus. In hoc quoque anno fuit ordinatus Wa-
nilo archiepiscopus.

859. In^o isto anno cepit gelare 2. Kal. Decembris
et finivit Nonis Aprilis.

860. Benedictus^p papa.

862. Nicholaus^q papa.

865. Venerunt Normanni medio Iulio.

866. Obiit Wanilo archiepiscopus; cui^r successit
Adalardus.

ib. 868.^s

869. Item fames et mortalitas hominum et pestis animalium.
Obiit Adalardus; cui successit Riculfus.

871. Ventus validus.

II.

EX ANNALIBUS UTICENSIBUS.

hiemavit. Et a Paschali papa in die paschae Romae coronatus
imperator est appellatus.

825. Alia vice rex Ludovicus perrexit in Britanniam.

827. Eugenius papa.

828. Ragnoardus episcopatum Rotomagensem
accepit.

831. In isto anno dereliquerunt Ludovicum et elegerunt
Lotharium. Valentinus papa.

833. Redditum est Ludovico regnum.

834. Gregorius papa.

836. Herio insula translatio sancti Filiberti 7. Idus Iunii
quando Normanni vastaverunt Britanniam et alias terras.

838. In isto anno accepit Gumboldus episcopatum Roto-
magensem.

840. Ludovicus imperator obiit 12. Kalendas Iulii, et Droco,
frater eius, detulit Ludovicum ad sepeliendum Mediomatri-
cum civitatem.

841. Bellum inter tres fratres, scilicet Ludovicum, Lotharium
et Karolum, filios Ludovici imperatoris, haut procul ab urbe Ausi-
odorensium, in quo christianus utrimque^t populus mutua se cede
prostravit 7. Kalendas Iulii, diviso regno.

842. Translatio sancti Audoeni episcopi, quando
Normanni vastaverunt Rotomagum et succenderunt mona-
sterium illius Idus Maii.

848. Sergius papa.

849. Paulus archiepiscopus ordinatus fuit.

851. Hoc tempore venerunt Normanni in Sequanam.

852. Leo papa. Et iterum venerunt alii Normanni.

855. Obiit Lotharius imperator, filius Ludovici. Obiit
Paulus archiepiscopus. In hoc quoque anno fuit ordinatus
Wanilo archiepiscopus.

859. In isto anno cepit gelare 2. Kalendas Decembris
et finivit Nonis Aprilis.

860. Benedictus papa.

862. Nicholaus papa.

865. Venerunt Normanni medio Iulio.

866. Obiit Wanilo archiepiscopus; cui suc-
cessit Adalardus.

868. Fames valida.

869. Item fames et mortalitas hominum et pestis animalium.
Obiit Adalardus; cui successit Riculfus.

871. Ventus validus. Adrianus papa.

a) est add 1. b) Ragoardus L. c) Phileb. 1. d) Guuildidus L. e) obit 1. f) deest 2. g) tres excidit in 1. 2, quae A. Div. et ceteri habent; haec om. L. h) 7. Kal. Iul. exciderunt in 1. 2, quae A. Div. et ceteri habent; haec om. L. i) enim add. 1. 2, quod L. cum ceteris omittit. k) sic L.; monasteria 1. 2. l) Idus 2. m) H. t. des. L., A. Gemm., sunt vero in A. Utic., Codon. n) L. p. ad a. 853. 1 cum A. Gemm. o) haec des. 1. p) B. p. ad a. 859. 1. q) N. p. des. 2. r) c. s. A. des. 1. s) Fames valida, quod reliqui habent, cum A. Div. excidit in 1. 2; haec om. L. t) utrique c.

1) scil. Lotharius, quod nomen etiam in A. Div. deest.

2) Cf. A. Engolism., SS. XVI, p. 485; Chron. Aquil. SS. II, p. 252. 3) 4. Kal. Octobr., quae A. Gemm. ex A. Div. praebent. exciderunt in reliquis exemplaribus.

III.

EX ANNALIBUS GEMMETICENSIBUS.

825. Alia vice Ludovicus perrexit in Brittanniam.
829. Sanctus Hugo Rothomagensis archiepiscopus effectus est monachus Gemmeticensis.
830. Raignoardus^a accepit episcopatum Rothomagensem.
831. Quidam dereliquerunt Ludovicum et elegerunt Lotharium.
832. Eugenius papa.
833. Redditum est Ludovico regnum.
835. Valentinus papa prefuit diebus 40; successit Gregorius papa III.
836. Herio insula translatio sancti Philiberti abbatis 7. Idus Iuni^b, quando Normanni vastaverunt insulas Brittanni maris.
837. Obiit sanctus Rothomagensis archiepiscopus Hugo nomine.
838. Gumboudus Rothomagensem cathedram suscepit.
839. Ludovicus^c imperator obiit. Drogo, frater eius, eum sepelivit.
842. Bellum¹ inter filios Ludovici, Lotharium, Ludovicum, Pipinum et Karolum, 7. Kal. Iulii haut procul ab Autisiodoro.
842. Translatio sancti Audoeni archiepiscopi, quando Normanni vastaverunt Rothomagum et succenderunt monasterium illius Idibus Maii.
848. Sergius papa.
849. Paulus archiepiscopus ordinatus.
851. Venerunt^d Normanni in Sequanam. Et iterum venerunt alii Normanni.
853. Leo papa.
855. Obiit Lotharius rex, filius Ludovici, 4. Kal. Octob.
857. Obiit Paulus archiepiscopus; successit^e Wanilo episcopus.
860. Benedictus papa.
865. Venerunt Normanni Medontam².
866. Obiit Wanilo archiepiscopus; cui successit Adalardus.
868. Nicholaus papa. Fames valida.
869. Obiit Adalardus archiepiscopus; successit Riculfus. Item fames et mortalitas hominum et pestis animalium.
870. Adrianus papa.

IV.

EX ANNALIBUS CADOMENSIBUS.

824. Ludovicus³ in pascha a Paschali papa Romae coronatur et imperator est appellatus. Eugenius papa.
827. Valentinus papa.
830. Gregorius papa.
831. Reliquerunt Ludovicum et elegerunt Lotharium. 10 Redditum est Ludovico regnum.
836. Herio insula translatio sancti Filiberti, quando Normanni vastaverunt Britanniam et alias terras.
840. Ludovicus imperator obiit. Droco, frater eius, episcopus detulit eum ad sepeliendum Mediomatricum.
841. Bellum inter fratres Ludovicum, Lotharium et Karolum, filios Ludovici, in quo populus christianus utrimque mutua se caede prostravit.
842. Translatio sancti Audoeni, quando Normanni vastaverunt Rotomagum et succenderunt monasterium eius.
843. Sergius papa.
846. Leo papa.
851. Hoc tempore venerunt Normanni in Sequanam.
852. Et iterum venerunt alii Normanni.
855. Obiit Lotharius imperator, filius Ludovici.
856. Benedictus papa⁴.
865. Venerunt Normanni medio Iulio.
868. Fames valida. Item⁵ fames et mortalitas hominum et pestis animalium. Nicholaus papa.
870. Ventus validus⁶.

^a Raignardus corr. Raignoardus c. ^b Iunis c. ^c Lulodov. c. ^d Tenerunt c. ^e succē semper fere c.

¹ Haec falso anno ascripta. ² Foede ex medio Iulio corruptum. ³ Cf. p. 494, n. 1. ⁴ A. Div. ad a. 855. ⁵ Haec Div. ad a. 869. ⁶ Hoc A. Div. ad a. 871.

I.

EX ANNALIBUS ROTOMAGENSIBUS.

872. Obiit Riculfus archiepiscopus; cui successit Iohannes.

874. Iohannes^a papa.

875. Obiit Wito archiepiscopus; cui successit Franco.

A. Div. 876. Obiit Ludovicus rex. Iterum¹ Karolus Ytaliā ingreditur^b, et eandem terram Karlo magnus per aliam viam^c intravit. Inde Karolus territus fugit et in eodem itinere mortuus est. Hoc anno Rollo cum suis Normanniam penetravit 15. Kal. Decembris.

878. Adrianus papa.

ib. 879. Ludovicus rex Saxonum, adhuc fratre suo Karlo magnō vivente, Baviariā^e ingreditur.

[880. f] Initium² belli Francorum contra paganos. Ludovico, filio Ludovici^g, primum exeunte ad pugnam Deoque donante, potiti sunt victoria, et pars innumerabilis eorum maxima^h cecidit.

884. Sedes Normannorum in Duisburg.

888. Karolus obiit imperator. Arnulfusⁱ rex imperator efficitur.

893. Initium regni Karoli pueri. Huius miles Hagano.

898. Hungari^k Italiam ingressi multa fecerunt. Et Arnulfus obiit^l imperator, ac Ludovicus in regem elevatur.

Zendebaldus⁴ rex filium Arnulfi occidit.

904. Bellum inter Conradum^m et Adalbertum Francos, in quo Conradus^m cecidit.

908. Hungariⁿ Saxoniam et Thuringiamⁿ vastant.

911. Ludovicus, filius Arnulfi, obiit. Burcardus dux occiditur^o. Conradus, filius Conradi, in regem elevatur.

919. Conradus^p rex obiit, et Henricus successit^q.

927. Hoc tempore firmata est amicitia inter regem Francorum Ludovicum et Henricum regem Teutonum^r. In quo placito fuit Willermus dux Normannorum et Ricardus dux Burgundionum^s. Willermus vero de placito rediens, filium Ludovici^t Lotharium de sacro fonte levavit apud Lugdunum.

ib. 936. Henricus^u obiit, et Otto successit^q.

a) I. p. des. 1. b) aggreditur 1. 2; haec om. L. c) deest 1. d) Karolom. 2. e) Baviariam 1. 2. f) ad a. 879. haec refert¹ cum A. Utic., sed vide A. Div. et Gemmet. g) regis excidit in 1. 2, quod A. Div. et ceteri habent. h) et m. 1. 2. i) Arnulphus² semper; 1 postea. k) Hungarii 1. l) imp. ob. 2. m) Conraud. 2. n) Tur. 1. o) cecidit L. p) Conrardus 2. q) succedit L. r) Teuthon. 1. s) Burgundorum 1. t) Lodov. 2. u) haec des. 2. v) haec iterum ad a. 902. scripta c.

1) Haec A. Div. ad a. 877. 2) Haec ad a. 881. A. Div. 3) Haec A. Div. ad a. 895; A. Colon. ad a. 899. 4) Haec ad a. 900. A. Div. 5) Ad hunc annum A. Colon.; A. Div. ad a. 909. 6) A. Div. ad a. 935.

II.

EX ANNALIBUS UTICENSIBUS.

872. Obiit Riculfus; cui successit Iohannes.

874. Iohannes archiepiscopus Rotomagensis obiit.

875. Obiit Witto; cui successit Franco.

876. Obitus Ludovici regis. Iterum Karolus Italiam ingreditur, et eandem terram Karlo magnus per aliam viam intravit. Inde Karolus territus fugit et in eodem itinere mortuus est. Iohannes papa. Hoc anno Rollo cum suis Normanniam penetravit 15. Kalendas Decembris.

879. Ludovicus rex Saxonum, adhuc fratre suo Karlo magnō vivente, Bawariam ingreditur. Initium belli Francorum contra paganos. Ludovico, filio Ludovici regis, primum exeunte ad pugnam Deoque donante, potiti sunt victoriam, et pars innumerabilis eorum maxima cecidit.

884. Sedes Normannorum in Duisburg.

886. Marinus papa.

888. Karolus imperator obiit. Arnulfus rex imperator efficitur. Adrianus papa.

889. Stephanus papa.

893. Initium regni Karoli pueri. Huius miles Hagano.

898. Hungari Italiam ingressi multa fecerunt. Et Arnulfus obiit imperator, ac Ludovicus in regem elevatur.

900. Zendebaldus^v rex filium Arnulfi occidit.

904. Bellum inter Conradum et Adalbertum Francos, in quo Conradus cecidit.

908. Hungari Saxoniam et Thuringiam vastant.

911. Ludovicus, filius Arnulfi, obiit. Burcardus rex occiditur. Conradus, filius Conradi, in regem elevatur.

919. Conradus rex obiit, et Henricus successit.

927. Hoc tempore firmata est amicitia inter regem Franciae Ludovicum et Henricum regem Theutonum. In quo placito fuit Willemus dux Normannorum et Ricardus dux Burgundionum. Willemus vero de placito rediens, filium Ludovici Lotharium Lucdono de sacro fonte levavit.

934. Henricus obiit, et Otto successit.

872. Obiit Riculfus; cui successit Iohannes.

874. Iohannes archiepiscopus Rotomagensis obiit.

875. Obiit Witto; cui successit Franco.

876. Obitus Ludovici regis. Iterum Karolus Italiam ingreditur, et eandem terram Karlo magnus per aliam viam intravit.

879. Ludovicus rex Saxonum, adhuc fratre suo Karlo magnō vivente, Bawariam ingreditur.

884. Sedes Normannorum in Duisburg.

886. Marinus papa.

888. Karolus imperator obiit. Arnulfus rex imperator efficitur.

889. Stephanus papa.

893. Initium regni Karoli pueri. Huius miles Hagano.

898. Hungari Italiam ingressi multa fecerunt. Et Arnulfus obiit imperator, ac Ludovicus in regem elevatur.

900. Zendebaldus^v rex filium Arnulfi occidit.

904. Bellum inter Conradum et Adalbertum Francos, in quo Conradus cecidit.

908. Hungari Saxoniam et Thuringiam vastant.

911. Ludovicus, filius Arnulfi, obiit. Burcardus rex occiditur.

919. Conradus rex obiit, et Henricus successit.

927. Hoc tempore firmata est amicitia inter regem Franciae Ludovicum et Henricum regem Theutonum.

934. Henricus obiit, et Otto successit.

936. Henricus obiit, et Otto successit.

938. Henricus obiit, et Otto successit.

940. Henricus obiit, et Otto successit.

942. Henricus obiit, et Otto successit.

944. Henricus obiit, et Otto successit.

946. Henricus obiit, et Otto successit.

948. Henricus obiit, et Otto successit.

950. Henricus obiit, et Otto successit.

952. Henricus obiit, et Otto successit.

954. Henricus obiit, et Otto successit.

956. Henricus obiit, et Otto successit.

958. Henricus obiit, et Otto successit.

960. Henricus obiit, et Otto successit.

962. Henricus obiit, et Otto successit.

964. Henricus obiit, et Otto successit.

966. Henricus obiit, et Otto successit.

968. Henricus obiit, et Otto successit.

970. Henricus obiit, et Otto successit.

972. Henricus obiit, et Otto successit.

974. Henricus obiit, et Otto successit.

976. Henricus obiit, et Otto successit.

978. Henricus obiit, et Otto successit.

980. Henricus obiit, et Otto successit.

982. Henricus obiit, et Otto successit.

984. Henricus obiit, et Otto successit.

986. Henricus obiit, et Otto successit.

988. Henricus obiit, et Otto successit.

990. Henricus obiit, et Otto successit.

992. Henricus obiit, et Otto successit.

994. Henricus obiit, et Otto successit.

996. Henricus obiit, et Otto successit.

998. Henricus obiit, et Otto successit.

1000. Henricus obiit, et Otto successit.

1002. Henricus obiit, et Otto successit.

1004. Henricus obiit, et Otto successit.

1006. Henricus obiit, et Otto successit.

1008. Henricus obiit, et Otto successit.

1010. Henricus obiit, et Otto successit.

1012. Henricus obiit, et Otto successit.

1014. Henricus obiit, et Otto successit.

1016. Henricus obiit, et Otto successit.

III.

EX ANNALIBUS GEMMETICENSIBUS.

872. Obiit Riculfus archiepiscopus; cui successit Iohannes.

874. Iohannes papa.

875. Obiit Wito archiepiscopus; successit Franco.

876. Rollo in Normanniam cum suis venit 15. Kal. Decembris.

877. Obiit Ludovicus rex. Iterum¹ Karolus Italiam ingreditur et eandem terram Karolomannus per aliam viam. Karolus iterum territus fugit et in eodem itinere mortuus est.

879. Ludovicus rex Saxonum, adhuc fratre suo Karomanno vivente, Baioariam ingreditur.

881. Initium² belli Francorum contra paganos. Ludovico, filio Ludovici regis primi, exeunte ad pugnam, Franci Deo donante potiti sunt victoria, et pars paganorum maxima cecidit.

882. Martinus papa.

883. Adrianus papa.

884. Stephanus papa. Sedes Normannorum in Duisburg.

888. Karolus imperator obiit. Arnulfus rex imperator efficitur.

893. Initium regni Karoli^a pueri.....

898. Ungari Ytaliā ingressi multa mala fecerunt. Et Arnulfus imperator obiit, ac Ludovicus in regem elevatur. Tendebaldus rex filium Arnulfi occidit.

904. Bellum inter Conradum et Adalbertum Francos, in quo Conradus cecidit.

908. Ungari Saxoniam et Turingiam vastant.....

911. Ludovicus, filius Arnulfi, obiit. Bucardus dux occiditur. Filius Conradi levatur in regem.

919..... Conradus quoque rex obiit, et Henricus successit.

927. Confirmata est amicitia inter regem Francorum Ludovicum et Henricum regem Tehtonicorum; cui placito interfuit Willelmus dux Normannie et Ricardus dux Burgundie. Rediens inde Willelmus dux, filium Ludovici Lotharium apud Lugdunum de sacro fonte levavit.

934. Henricus rex obiit; Otto successit.....

IV.

EX ANNALIBUS CADOMENSIBUS.

873. Carlomannus abbas a patre suo Carolo Calvo excaecatur.

875. Obiit Ludovicus rex. Item Karolus Italiam ingreditur et eandem terram Karolomannus per aliam viam. Inde Karolus territus fugit, et eo itinere mortuus est.

878. Adrianus papa.

879. Ludovicus rex Saxonum, adhuc Carlomanno vivente, Bawariam ingreditur.

880. Initium belli Francorum contra paganos. Ludovico, filio Ludovici, primum exeunte ad pugnam Deoque donante, potiti sunt victoriam, et pars maxima eorum cecidit.

881. Karolus imperator.

883. Sedes Normannorum in Duisburg.

885. Karolus³ imperator obiit. Arnulfus rex efficitur imperator.

894. Initium⁴ regni Karoli pueri. Huius miles Hagano.

896. Arnulfus⁵ imperator obiit.

897. Ludovicus⁵ in regem elevatur. Hungari Italiam ingressi multa fecerunt.

898. Zendealdus rex filium Arnulfi interfecit.

903. Bellum inter Conradum et Adalbertum Francos, in quo Conradus cecidit.

911. Ludovicus, filius Arnulfi, obiit.

919. Conradus rex obiit; Henricus successit^b.

935. Hoc tempore firmata est pax inter regem Francorum Ludovicum et regem Teutonum Henricum. In quo placito fuit^c Willelmus dux Normannorum et Ricardus dux Burgundionum. Willelmus rediens, filium Ludovici Lotharium de fonte levavit.

936. Henricus imperator obiit; Otto successit.

V.

EX ANNALIBUS MONTIS S. MICHAELIS.

875. Hoc^d anno cum suis Rollo 10 Normanniam penetravit.

878. Adrianus papa.

888. Karolus imperator obiit; cui successit Arnulfus.

893. Initium regni Karoli pueri.

898. Arnulfo successit Ludovicus.....

911. Ludovico successit Conradus.....

919. Conrado successit Henricus, 45 filius eius⁶.

926. Hoc tempore firmata est amicitia inter regem Franciae Ludovicum et Henricum regem Theutonum^e. In quo placito fuit Willelmus dux Normannorum et Richardus dux Burgundionum. Willelmus vero de placito rediens, filium Ludovici Lotharium Lugduno de sacro fonte levavit.

934. Henrico Otto successit.

a) primi add. sed expunctum c. b) sucē c. c) fluit c. d) praecedentia omisit L. Delisle, ut ex Ann. Rotomag. exscripta. e) Theutonium c.

1) Ad hunc annum haec recte referunt A. Div.; falso A. Rotom. et Utic. ad a. 876. 2) Ad hunc annum haec A. Div.

3) Haec ad a. 888. A. Div. 4) Haec ad a. 893. A. Div. 5) Haec ad a. 895. A. Div. 6) Falso additum.

I.

EX ANNALIBUS ROTOMAGENSIBUS.

943.* Occiditur Willermus dux Normannorum, filius Rollonis, 16. Kal. Ianuar.^b; cui succedit^e Ricardus, filius eius, qui Vetus dicitur.

A. Div. 951. Otto rex Italiam ingressus, eam sibi subiugavit.

957. Liudulfus^d, Ottonis regis filius, subiugata sibi Italia, ibidem^e obiit.

961. Otto puerulus in^f regem elevatur^g in Aquisgrani palatio.

972. Otto imperator obiit.

983. Otto iunior^h imperatori obiit, et Otto, filius eius infans, successit^k.

988. Hoc tempore Lotharius rex Francorum terram Arnulphiⁱ invasit, quia sibi servire noluit, Attrebatensem urbem et plures munitiones cepit. Sed Ricardus² eum [regi^k] pacificavit.

999. Gerbertus papa.

ib. 1002.¹ Otto imperator obiit, et Henricus successit^k.

1003. Iohannes papa.

ib. 1024. Obiit Benedictus papa. Henricus imperator obiit; successit^k Cono imperator augustus.

1034. Iohannes, frater Benedicti, papa^m.

1039. Clemens papa, Suicherusⁿ dictus Bavenberghensis^o episcopus. Obiit Conradus imperator; successit^k Henricus, filius eius.

1048. Damasus papa.

1049. Hoc anno Leo papa concilium Remis tenuit.

1054. Leo papa, qui et Bruno, obiit.

1056. Obiit Henricus Romanus imperator; cui successit^k Henricus, filius eius.

1057. Obiit Victor papa.

1058. Obiit Stephanus papa.

1060. Nicholaus papa.

1062. Alexander papa secundus.

1073. Gregorius papa, prius^p Hildebrannus vocatus^q.

II.

EX ANNALIBUS UTICENSIBUS.

942. Occiditur Willemus dux Normannorum, filius Rollonis, 16. Kalendas Ianuarii; cui successit Ricardus, filius eius, qui Vetus dicitur.

951. Otto rex Italiam ingressus fuit eamque sibi subiugavit.

957. Liudulfus, Ottonis regis filius, subiugata sibi Italia, ibidem obiit.

961. Otto puerulus in regem elevatur in Aquisgrani palatio.

972. Otto imperator obiit.

979. Iohannes, occiso Nicheforo, per uxorem eius regnavit; cuius neptis Teophanu Ottoni imperatori nupsit.

983. Otto iunior imperator obiit, et Otto, filius eius infans, successit.

999. Gerbertus papa.

1002. Otto imperator obiit, et Henricus successit.

1003. Iohannes papa.

1024. Henricus imperator obiit; successit ei Cono imperator augustus. Obiit Benedictus papa.

1034. Iohannes, frater Benedicti, papa.

1036. Benedictus papa, nepos Benedicti et Iohannis.

1039. Obiit Conradus imperator; successit Henricus, filius eius. Clemens papa, Suicherus dictus Bavenberghensis episcopus.

1048. Damasus papa.

1049. Hoc anno Leo papa concilium Remis habuit.

1054. Leo papa, qui et Bruno, obiit.

1056. Obiit Henricus Romanus imperator; cui successit Henricus, filius eius.

1057. Obiit Victor papa.

1058. Obiit Stephanus papa.

1060. Nicholaus papa.

1062. Alexander papa secundus.

1073. Gregorius papa, prius Hildebrannus.

a) *deest* 2. b) Iunii 2. c) *sic* 1. L.; successit 2. d) Liudolphus 1, 2; Ludulfus L. e) *deest* L. f) el. in r. 1, 2. g) *elevatus* L. h) *minor* L. i) *deest* 1. k) *succedit* L. k') *deest* 1, 2? l) 1001. 1. m) *pape* 1. n) Suicerus 2. o) Vavemberghensis 1. p) *deest* L.; primus 1. q) a. 1087, *teste Labbeo, desit prima manus in cod. originali.*

1) Comitibus Flandriae.

2) Dux Normanniae.

III.

EX ANNALIBUS GEMMETI-
CENSIBUS.

943. Occiditur Willelmus dux Nor-
mannorum, filius Rollonis. Successit
ei Ricardus, primus filius eius.

951. Otto rex Ytaliā ingressus, eam
sibi subiugavit.

957. Liudolfus^a, Ottonis regis filius,
subiugata sibi Ytalia, ibidem^b obiit.

961. Otto puerulus in regem elevatur
in Aquisgrani palacio.

972. Otto imperator obiit.

983. Otto iunior imperator obiit, et
Otto, filius eius, successit.

988. Lotharius rex Francorum ter-
ram Arnulfi invasit, quia sibi servire
noluit. Sed Ricardus eum recon-
ciliavit.

999. Gerbertus papa ef-
ficitur.

1002. Otto imperator obiit; Hen-
ricus successit.

1024. Benedictus papa obiit. Hen-
ricus imperator obiit; successit Cono im-
perator augustus.

1036. Benedictus papa eligi-
tur, nepos supradicti Benedicti.

1039. Obiit Cono imperator; suc-
cessit Henricus, filius eius. Clemens
papa eligitur, Sincherius dictus Ba-
venbergensis episcopus.

1048. Damasus papa.

1049. Leo papa concilium Remis
habuit.

1054. Obiit Leo papa, qui et
Bruno.

1056. Obiit Henricus Romanorum
imperator; successit filius eius Hen-
ricus.

1057. Obiit Leo papa; successit
Victor.

1058. Obiit Victor; successit
Fredericus¹ papa.

1060. Nicholaus papa.

1062. Alexander papa secundus.

1072. Obiit Alexander papa
secundus; successit Gregorius, Hil-
debrannus vocatus.

IV.

EX ANNALIBUS CADOMEN-
SIBUS.

942. Occiditur Willelmus, filius Rol-
lonis, 16. Kal. Ianuar. Succedit Ricar-
dus Vetus.

950. Otto² rex ingressus Italiam sibi
subiugavit.

956. Liudolfus³, Ottonis regis filius,
subiugata sibi Italia, ibidem obiit.

961. Otto puer in regem elevatur in
Aquisgrani palacio. Otto ex rege fit
imperator.

972. Otto imperator obiit.

988.^c Lotharius terram Arnulfi no-
lentis sibi servire invadit, Atrebatum
et plures munitiones cepit. Sed Ricar-
dus eum regi pacificavit.

1002. Otto imperator obiit; Hen-
ricus successit.

1003. Iohannes papa.

1024. Henricus imperator obiit; suc-
cessit ei Cono imperator augustus.
Obiit Benedictus papa.

1034. Iohannes, frater Benedicti,
papa.

1036. Benedictus papa, nepos
Benedicti et Iohannis.

1039. Obiit Conradus imperator;
successit Henricus, filius eius. Clemens
papa, Sincherus dictus Bavenbergensis
episcopus.

1048. Damasus papa.

1049. Hoc anno Leo papa con-
cilium Remis habuit.

1054. Leo papa, qui et Bruno,
obiit.

1056. Obiit Henricus Romanus
imperator; cui successit Henricus, filius
eius.

1057. Obiit Victor papa.

1058. Obiit Stephanus papa.

1060. Nicholaus papa hoc anno
coronatus est.

1062. Alexander papa secundus.

1073. Gregorius papa, prius Hilde-
brannus vocatus.

V.

EX ANNALIBUS MONTIS
S. MICHAELIS.

943. Hoc anno occiditur Guillel-
mus, filius Rollonis; cui successit Richar-
dus, filius eius, qui Vetus dicitur.

951. Otto rex Italiam ingressus eam-
que sibi subiugavit.

10

15

983. Otto iunior imperator obiit, et
Otto, filius eius, successit. 20

989. Hoc tempore Lotharius rex
Francorum terram Arnulfi invasit, quia
sibi servire noluit, Atrepatensem urbem
et munitiones plures cepit. Sed Richar-
dus eum regi pacificavit. 25

999. Gerbertus papa.

1002. Otto imperator obiit, et Hen-
ricus successit.

1003. Iohannes papa.

30

35

1039. Clemens papa. Obiit Cor-
radus^d imperator; Henricus, filius eius,
successit.

40

1048. Damasus papa.

1053. Leo papa, qui et Bruno, obiit.

45

1056. Victor papa.

50

1057. Stephanus papa.

1060. Nicholaus papa.

1062. Alexander papa.

55

1073. Alexander papa prefuit.
Huic successit Gregorius, qui prius
Heldebrannus vocatur.

a) Lind. c. b) odid' corr. obid' c. c) DCCCCLXXVIII. c. d) C. i. in loco raso c. e) lege: obiit.

1) Stephanus IX, ante papatum sic nominatus. 2) A. Div. ad a. 951. 3) A. Div. ad a. 957.

II.

EX ANNALIBUS UTICENSIBUS.

1084. Roma ab Heinricho imperatore papa Gregorius VII. expellitur, Ravennensis subrogatur. Fit dissensio magna per omnem Occidentem.

1087. E Mirrea in Barrum corpus beati Nicholai translatus est 9. die Maii^a.

III.

EX ANNALIBUS GEMMETICENSIBUS.

1084. Roma ab imperatore Henrico capitur; papa Gregorius expellitur, Guibertus subrogatur. Et facta dissensio magna per omnes occidentales ecclesias.^a

1087. Eodem anno obiit papa Gregorius. Cui successit per unum mensem abbas Sancti Benedicti Montis Cassini. Et huic successit Urbanus. Eodem^b anno moritur Robertus dux Appulie qui vocabatur Wiscardus. Cui successerunt^c Rogerius et Boamundus, filii^d eius, et Guido iunior. Eodem anno

translatum corpus sancti Nicholai a Baro in terram Rogerii ducis Apulie nono die Maii.

V.

EX ANNALIBUS MONTIS S. MICHAELIS.

1085. Obiit Gregorius 5 papa.

1087. In eodem 10 anno obiit Gregorius papa; cui successit per unum mensem abbas Sancti Benedicti Montis Cassini¹, et post eum^e successit Urbanus. Et Rotbertus dux Apuliensis moritur, qui vocatur Wiscardus; cui successit Rogerius et Boamundus, frater eius.

20

^a) *Ann. Fontanell., SS. R. Gall. XII, p. 771: Anno 1086. fit altercatio papatus inter Witbertum et Odonem cognominatum Urbanum. Succedit Witbertus dictus Clemens.*

a) a. 1091. desinit prima manus; dehinc aliae manus. b) abhinc 2 cum his annalibus convenit. c) succ. 1. d) ff' 1. 25 e) cum c.

EX ANNALIUM ROTOMAGENSIIUM CONTINUATIONIBUS.

Anno Domini 1095. Urbanus papa concilium tenuit apud Clarum-montem, cui interfuerunt episcopi et abbates Normanniae; in quo a prefato papa sancitum est^a, ut crucibus in vestibis fixis^b christiani cum armis Ierusalem pergerent; quod et^c factum est. 30

Anno Domini 1097. Obiit^d Urbanus papa; cui successit Paschalis secundus.

Anno Domini 1107. Obiit^d Henricus Alemannie imperator; cui successit iunior Henricus, filius eius.

Anno Domini 1111. Obiit^d Paschalis papa; cui successit Gelasius.

Anno Domini 1119. Obiit^d Gelasius papa; cui successit Calixtus papa. 35

Anno Domini 1125. Obiit^d Calixtus papa; cui successit Honorius.

Anno Domini 1128. Hoc anno interfectus est Willermus nobilissimus comes Flandriae, filius Roberti comitis Normannorum^e, miles nulli^f comparabilis probitate; qui post superatam pene Flandrensium ineffabilem nequitiam, dum Alost^g quoddam castrum in terra ducis de Loven^h obsedisset etⁱ inimicos suos viriliter oppugnasset, in tantum scilicet, ut predictum castrum se reddituros fide promitterent, ibidem^k in dextera^l manu percussus lancea, sexto Kal. Augusti occubuit.

Anno Domini 1130. Honorius obiit; cui successit Innocentius.

Iul. 22. Anno Domini 1174. Hoc^m anno mense Iulio die festivitatis sanctae Mariae Magdalenae rex Franciaeⁿ Lodovicus venit et civitatem Rothomagensem^o usque ad vigiliam 45

Aug. 14. assumptionis beatae Mariae obsedit. In hac obsidione dux Burgundiae², comes Flandriae³, comes Henricus⁴ et^p Theobaldus comes iuvenis^{q,5} et alii plures comites fuere.

a) sancitur L. b) deest 1. c) sic add. 1. 2; cf. A. Mont. S. Mich. p. 512. d) haec om. L. e) Normanniae L. f) nullius 1. g) Alos 1. h) Lovein 2. i) ibi add. 2. k) idem L. l) dextra L. m) a. 1135. desinit altera manus in cod. originali, teste Labbeo; dehinc aliae manus. n) Francorum Ludov. L. o) Rotomagensium 1. p) comes 2. 50 q) Nivertiensis 1. 2.

1) Desiderius, Victor III. 2) Hugo III. 3) Philippus. 4) Campaniae. 5) Blesensis.

Anno Domini 1202. Hoc anno iter arripuit comes Flandrie Balduinus et multi alii nobiles ad terram Iherosolymorum^a.

Anno Domini 1205. Otto^b rex Alemannie pugnavit contra Philippum ducem^c cf. A. Gemm. Suavie, qui Coloniam obsederat^e, et civitatem liberavit^d.

5 Anno Domini 1208. Interfectus est Philippus^e dux Saxonum^f, et Otto ab omnibus in imperatorem est^g electus.

Anno Domini 1209. Otto rex Alemanie coronatus est in imperatorem a domno papa^h cf. A. Gemm. Innocentio, quamvis aliqui cives Romani contradicerent. [Etⁱ statim orta est discordia inter domnum papam et ipsum et cives Romanos pro quibusdam castris].

10 Anno Domini 1211. Eodem anno [mense^b Septembri] Reginaldusⁱ comes Bolo- cf. A. Gemm. niensis fecit muniri castrum Moritonie contra regem Francie, quod eodem mense ab eodem rege obsessum est et ei redditum, et omnia castra eiusdem comitis, sed et tota^k terra eius in manu regis capta sunt. Dicebatur tum^l publice, quod idem comes confederaverat sibi^m Pictavienses, Britones et Flandros, Anglos, et imperatorem etiamⁿ dicebant in succursum
15 eius fore venturum. Sed hec omnia falsa fuerunt.

Anno Domini 1212. Reginaldus comes Bolonie a Philippo rege Francie^o omni terra spoliatur^p et a regno expellitur, sed ab Ottone et Iohanne Anglo^q recipitur.

Hoc^r anno pueri et puellae in regno Francie^s cum aliquibus adolescentulis^t et senibus vexilla, cereos, cruces et thuribula portantes, processiones faciebant per urbes, vicos et
20 castella, cantantes et Gallice proclamantes: 'Domine Deus, exalta christianitatem et redde nobis veram crucem'! et multa alia decantabant; et unaqueque processio, quia varie erant, pro^u voluntate sua variabat^v. Res vero a seculis^w inaudita multis fuit admirationi; quod^x, ut credimus, presagium fuit eorum^y que in sequenti anno contigerunt. Nam dominus papa ad regnum Gallie^z et ad omnia regna catholica legatos destinavit et tantam multitudinem
25 hominum ad succursum Terre Sancte cruce signari fecit, quorum numerum solius Dei scientia colligit.

Anno Domini 1213. Eodem anno Philippus rex Francorum^a, collecto exercitu et multo^b navium apparatu, transfretare proposuit in Angliam, ut regem Iohannem expelleret et regnum sibi subiugaret. Congregata ex omni parte infinita navium multitudine in portu
30 qui vocatur Dam^c, Angli subito navibus firmatis^d superveniunt et, navali apparatu regis Francie^e violenter abducto, transfretandi ei adimunt potestatem. Unde rex ira succensus contra Ferrandum comitem Flandrie, qui cum ipso non venerat, totam Flandriam, ipso penitus expulso, sibi subiugavit. Fredericus^f rex, dictus infans Apulie, Romanorum sibi vindicare conatus est^g imperium. Otto imperator a domino papa Innocentio excommuni-
35 catur.

Anno Domini 1214. Ferrandus Flandrie^h comes a Philippo rege Francieⁱ pulsus a Flandria, Ottonem Alemanie et Iohannem Anglie reges expetiit et pepigit fedus cum eis; quorum fretus auxilio^k, regressus in Flandriam, eam pene totam de manu regis Francie^l potenter eripuit auxilio virorum illustrium Willermi comitis Salesberiensis^l, fratris regis Anglie,
40 et comitis Bolonie^m Reginaldi. Iohannes rex Anglorum in Aquitaniamⁿ classe transvectus, reconciliatis^o sibi magnatibus terre multis, magnam partem terre suo iuri restituit. Philippus itaque rex Francie^p, misso contra eum Ludovico primogenito suo^q, ipse collecto exercitu Flandrensibus, quorum vires iam^r nimis excreverant, censuit occurrendum. Igitur intra fines Flandrie fit utrimque^s concursus, et dispositis aciebus inter Mauritaniam² et
45 Tornacum^t, sexto Kalendas Augusti, die etiam^q dominica pugna committitur; et in conflictu plurimi cecidere^u, Franci tamen palmam victoriae obtinuerunt. In hoc bello capti sunt

a) Hierosol. L. 2; Iherosolimitanam 1. b) haec om. L. c) et murum add. 2; et vicit A. Gemm. d) et lib. 2.
e) Philipus 1. f) deest L. g) sic L.; haec des. 1. 2. h) m. S. des. 1. 2, sed sic L. cum A. Gemm. i) deest L.;
exstat in A. Gemm. k) totae terrae captae 2. l) tamen 1; cum 2. m) deest 1. n) et L. o) Francorum L.
50 p) spoliatus L. q) Anglorum suscipitur 1. r) haec sub a. 1213. L., ubi in hoc. s) Francorum L. t) adolescenti-
bus 1. u) deest 1. 2. v) variebat 1. w) multis sec. inaud. L.; seculo 2. x) admirationique L. y) pr. futu-
rorum 1. 2. z) deest 1. a) Francie 2. b) iusto 2. c) Dan 1. d) armati L. e) Francorum L. f) haec
habet L. ante Hoc anno pueri, sed ad a. 1213, hoc ordine: Otto — excommunicatur. Fredericus — imperium. g) vind.
conatur L. h) Flandrensibus L. i) Francorum L. k) consilio 2. l) Saresburie L. m) Boloniensis L. n) Acquit. 1. 2.
55 o) reconcil. 1. p) Francorum L. q) deest L. r) deest 1. 2. s) utriusque L. t) Torniacum 2. u) cecide-
runt L.

1) Nota errorem. 2) Mortagne.

egregii bellatores^a, quatuor^b comites, Pilutus^{c.1} Alemannus, Ferrandus Flandrensis, Wil-
 lermus Salesberiensis^d, Reginaldus Boloniensis^e, et senescallus Ottonis et alii plures
 milites. Post hec rex Philippus contra regem Anglie movet^f exercitum, sed legatis inter-
 venientibus, quinquennales inter eos firmantur inducie; et ita rediit^g rex Francorum^h, et
 rex Iohannes in Angliam se recepit.

5

cf. A. Gemm.

Anno Domini 1215. Rome generale concilium a papa Innocentio celebratur circa
 Nov. 1. Lateranum, quod incepit in festo omnium sanctorum et diu duravit, quod^h nunquam audi-
 vimus celebratum; ubiⁱ multis constitutionibus super statu ecclesiastico promulgatis, Iudeis
 indixit signum circulare in pectoribus baiulare, ut inter ipsos et christianos discretio^k
 vestium haberetur.

10

Anno Domini 1216. Innocentius papa obiit; cui successit^l Honorius.

Anno Domini 1218. Crucesignati^m per mandatum et indulgentiam domini pape
 de diversis christianorum regnis ad terram Iherosolimitanam iter arripuerunt. Inter quos rex
 Hungarie, dux Austrie et multi alii nobiles Romani imperii etⁿ etiam quam plures Gallie nobiles,
 fratres etiam Henrici regis Anglie, filii Iohanni regis^o, et Ricardus comes Cestrie, et magni-
 tudo magna Anglicorum iter arripuerunt, sed^p inspirante divina clementia civitatem Da-
 miete obsederunt^p.

Anno Domini 1224. Eodem anno facta est fames valida fere per totum orbem
 et precipue in Flandria; sed Deo gratias! nullum audivimus fame interiisse.

Anno Domini 1227. Obiit Honorius papa; cui successit Gregorius.

20

Apr. 4. Anno Domini 1236, die^q Veneris infra octabas pasche celebrata fuit electio in ecclesia
 Rothomagensi, et fuit electus concorditer vir venerabilis magister Petrus de Colle-medio^r,
 prepositus ecclesie beati Audomari in Flandria; et quia non consensit requisitus, missum^s
 fuit ad curiam ad ipsum postulandum, et iniunxit ei dominus papa mandando^t per litteras,
 quod reciperet in virtute obedientie archiepiscopatum; et sic ad ultimum consensit infra 25
 Oct. 16. octabas^u beati Dionysii apud Parisius in domo Templariorum.

Mart. 29. Anno Domini 1239, die Martis post pascha archiepiscopus Petrus^v arripuit iter versus
 curiam Romanam, sed^w impeditus guerra imperatoris, ultra Lugdunum non^x processit.

Anno Domini 1240. Hoc^y anno in mense Octobris citatus fuit dominus^z
 Petrus Rothomagensis archiepiscopus et multi alii prelati de regno Francie ad concilium 30
 1241. generale celebrandum in curia Romana. Qui arripuerunt iter ad purificationem beate Marie
 Febr. 2. proxime sequentem.

Anno Domini 1241. Cum^a predicti prelati de regno Francie et Anglie elegissent ire
 navigio Romam ad mandatum domini pape, occurrit eis filius imperatoris² cum Pisanis et
 multitudine armatorum^b et eosdem cepit et captos^c duxit ad imperium patris sui, qui eos 35
 incarceravit et diu detinuit incarceratos.

Hoc^d anno obiit Gregorius^e papa quartus^f; et vacavit sedes per decem septimanas
 post^g obitum eius. Postea creatus fuit alius, qui dictus fuit Celestinus, qui solum^h vixit
 per 17 dies, nec unquam ususⁱ est^k bulla; cui successit^l Innocentius papa^m quartus.

Anno Domini 1245. Celebravitⁿ Innocentius papa quartus concilium universale circa 40
 Iun. 24. nativitatem beati Iohannis baptiste^m, et in illo^o concilio fuit depositus Federicus quondam
 imperator.

Anno Domini 1261. Obiit Alexander papa quartus; cui successit Urbanus papa quartus
 Aug. 29. et fuit creatus^p circa decollationem sancti Iohannis baptiste.

Anno Domini 1264. Fuit^q bellum apud Leaux^{r.3} inter Henricum regem Anglie^s et baro- 45

*) Oliverus add. 1. 2 (deest L.), est, ut videtur, scriptor captionis Damiatinae.

a) pugnatore L. b) deest 1. 2. c) Pilitus L. d) Saresbur. L.; Salleber. h. l. 1. e) Bollon. 1; Bonon. 2. f) Anglorum
 movit L. g) reddit 1. h) r. Philippus in Franciam 2. h*) quoniam L.; forte quantum ut A. Gemm. i) ita L.
 k) seu divisio add. L. l) succedit L. m) Signati cruce 1. n) in quibus pl. L. o) et L. p) deest 1.
 q) haec sub a. 1235. habet L. r) Collo-medio 1. 2. s) missus 2. t) mandato L., ubi per l. des. u) octavas 1. 50
 v) deest 3. w) et praepeditus L. x) n. pr. des. 2. y) H. a. in des. L. z) deest 2. a) apud L. praecedunt
 sub h. a. quae in 1. 2 sequuntur de siccitate, unde L.: Eodem anno cum. b) armata L. c) raptos L. d) Eodem L.
 e) p. Gr. L. f) sic codd. et L. pro nonus (fort. IV. pro IX). g) p. o. e. des. L. h) solummodo L. i) visa 2.
 k) fuit L. l) succedit L. semper fere. m) deest L. n) Hoc anno cel. L. o) eodem 1. p) consecratus L.
 q) haec in fine huius anni posita L., ubi Eodem anno fuit. r) Leans L. s) Anglorum L. 55

1) Cf. quae ad Ann. Gemmet. p. 511. annotavi, ubi iidem quatuor comites nominantur. Similiter etiam
 Chron. Laudun. supra p. 456. 2) Enzius. 3) Lewes, comit. Sussex.

nes regni eius; in quo videlicet bello multi interfecti sunt, et capti fuerunt in eodem bello Ricardus rex Alemannie, frater dicti regis, et [dominus^a] Edwardus^b, filius eiusdem^c regis, et plures alii a domino Simone Montis-fortis comite de Liecestria^d; et dictum bellum fuit 3.^e Idus Maii. Hoc^f anno obiit Urbanus papa quartus in crastino sancti Remigii; Oct. 2.
1265.
5 et vacavit sedes usque ad festum sancte^g Agathe, et tunc fuit creatus in papam episcopus Febr. 5.
Sabinensis, qui vocatus fuit Clemens papa quartus.

Anno Domini 1265. Hoc anno arripuit^h iter versus Romam mense Maio dominus Karolus comes Andegavie, fraterⁱ Ludovici regis Francorum^k, ad liberandum regna Sicilie et Apulie de manu Menfredi^l, spurii^m filii Frederici quondam imperatoris, qui 10 ea occupaverat violenter post mortem patris sui. [Hocⁿ anno elevatus est in regem Sicilie Karolus, frater regis Ludovici^o Francie et comes Andegavie]. Et^m eodem anno quarto Kalen- 1266.
das Martii commissum est bellum inter predictum Karolum in Apulia et^o Menfredum, [quiⁿ occupaverat regnum Sicilie et Apulie. In quo bello] devictus est Menfredus^p et interfectus, et multi proceres Apulie capti sunt^q.

15 Anno Domini 1268. Obiit Clemens papa quartus; et vacavit sedes per tres annos et quatuor menses.

Anno Domini 1271. Viterbii interfectus est in quadam ecclesia civitatis Henricus de Alemannia^r a Simone Montis-fortis et Guidone, fratre eius.

Anno Domini 1272. Hoc anno electus est in papam quidam^s archidiaconus 20 Leodicensis, qui vocabatur Thebaldus^t, et morabatur tunc temporis in partibus Iherosolimitanis^u, et vocatus est Gregorius decimus.

Anno Domini 1274. Concilium Lugdunense a domino Gregorio papa celebratum Kalendis Maii; in quo concilio concessit dominus papa decimam omnium proventuum ecclesiasticorum usque ad sex annos ad proseguendum negotium crucis in terram Iherosolimitanam.

25 Anno Domini 1275. Obiit Gregorius X. circa octabas^v epiphanie Domini; 1276.
Ian. 7
cui successit Innocentius V. — 13.

Anno Domini 1276. Hoc^w anno obiit Innocentius papa V. circa festum beati Iohannis baptiste; cui successit Adrianus papa, qui solum vixit per tres septimanas. Postea Iun. 24.
creatus est^x alius, qui vocatus est^y Iohannes papa XXI, qui non^z vixit per annum.

30 Anno Domini 1277, pridie Idus Maii, scilicet die Veneris ante penthecostem, in sero Mai. 14.
corrui camera domini pape super^z dictum papam. De qua ruina dominus papa graviter vulneratus, septima die^z post dictam ruinam mortuus est; et vacavit sedes per sex menses Mai. 20.
et amplius. Hoc anno die sancte Katherine creatus est in papam dominus^a Iohannes Gai- Nov. 25.
tanus^b diaconus cardinalis et vocatus est^c Nicolaus papa III.

35 Anno Domini 1278, in translatione sancti Nicholai fuit confirmata electio facta de Mai. 9.
magistro Guillelmo^d de Flava-curia^e a domino papa Nicolao, et consecratus fuit in curia a predicto papa die dominica ante ascensionem Domini, videlicet 11. Kalendas Iunii et die Mer- Mai. 22.
curii sequente pallium suum recepit, videlicet^f in festo sancti Urbani Mai. 25.

Anno Domini 1280, [11.^g] Kalendas Septembris, die Iovis octavis assumptionis beate^h Aug. 22.
40 Marieⁱ virginis obiit Nicolaus papa III; et vacavit sedes per dimidium annum.
Eodem^j anno in cathedra sancti Petri creatus fuit in papam Simon^k tituli^l Sancte Cecilie 1281.
Febr. 22.
presbyter cardinalis et vocatus fuit Martinus papa quartus.^m

Anno Domini 1282. Fratres Minores impetraverunt a domino papa, ut possent audire confessiones et absolvere, prelati minime requisitis; propter quod orta fuit
45 magna contentio inter prelatos regni Francie et fratres predictos.

Anno Domini 1283. Eodem anno tota Romaniola venit ad obedientiam domini pape, non tam devotione et amore quam timore Francorum.

a) sic L.; deest 1. 2. b) Edouardus L. c) ipsius 1. d) Liecestria 1. e) in 1; in tertio L. f) H. a. des. L.
g) deest 2. h) m. M. a. i. v. R. L. i) domini add. 1. k) Francie 1. l) Manfr. L. m) deest L. n) haec des. 3. L.
50 o) et M. des. 3; Menfreidum 2. p) deest L., ubi qui dev. est; Menfreidus 2. pⁿ) deest 1. q) quidem 1. r) The-
baldus 1. 2; Theobaldus L. s) Iherosolimis 1. t) octavas 2. u) H. a. des. L. v) fuit 2. w) fuit L.
x) deest L. y) s. d. p. des. L. z) deest L., ubi septimo. a) dominum 1. 2? b) Gattanus 2. c) deest 1.
d) Guillelmo 1. e) Flavencuria 2. f) deest L. g) deest 1. 2. h) sancte 2? i) E. a. des. L., ubi Die s. P.
ad cathedram. k) S. 1; G. 2. l) titulo L. m) hoc anno desinunt codd. 1. 2; quae sequuntur ex sola editione
55 Labbei repetivimus, eius rationem scribendi secundum huius temporis morem mutantes.

1) Filius Richardi regis.

Mart. 29. Anno Domini 1285. Eodem anno quarto Kal. Aprilis, videlicet die Iovis proxima post pascha, obiit Martinus papa III; cui succedit Honorius papa III.

1287. Anno Domini 1286. Eodem anno die Mercurii ante pascha obiit Honorius
Apr. 2. papa III; et vacavit sedes Romana fere per annum; et in sequenti festo cathedre sancti

1288. Petri frater Hieronymus presbyter cardinalis, qui fuerat minister ordinis fratrum Minorum, 5
Febr. 22. in papam eligitur, vocatus Nicolaus III.

1292. Anno Domini 1291. Nicolaus papa III. Rome moritur in die parasceue; vacavitque
Apr. 4. sedes apostolica annis duobus et tribus fere mensibus.

Anno Domini 1292. Mortuo imperatore Radulpho, principes electores imperii Adulfum de Aunatione^a in regem eligunt. 10

Anno Domini 1294, die septima Iulii frater Petrus de Murrone, vir mire sanctitatis, in papam eligitur, assumpto nomine Celestini quinti; sedit usque ad vigiliam sequentis festi
Nov. 24. sancte Catharine; qui in presentia cardinalium in consistorio cessit papatus oneri et honori.

Dec. 24. Benedictus Caietanus cardinalis post cessionem Celestini V. in vigilia nativitatis Domini in papam assumitur et vocatus est Bonifacius papa VIII, vir utique magnanimus et non medio- 15
criter literatus.

Anno Domini 1295. Bonifacius papa statuit apostolorum, euangelistarum et quatuor doctorum festa duplici officio celebrari.

Anno Domini 1297. Bonifacius papa sextum librum Decretalium a se editum ad studia misit. Hoc etiam anno mense Augusti Bonifacius papa apud Urbem-veterem Ludovicum 20 huius nominis nonum quondam Francorum regem, Philippi regis avum, canonizavit et sanctorum confessorum catalogo annotavit. Orta discordia inter Bonifacium papam et Columpnenses propter fratris processum, Iacobum et Petrum de Columpna a cardinalatus dignitate deponit.

Anno Domini 1298. Fit gravis pugna inter Adulfum regem Alemannie et Albertum 25 ducem Austrie, in qua Adolfus rex occiditur; et eodem anno prefatus Albertus per electores imperii in regem eligitur. Papa Bonifacio Viterbii cum sua curia residente, fit ibidem et in adiacentibus partibus maximus terre motus, qualis antea visus non fuerat. Item bellum inter regem Francie et comitem Flandrie et regem Anglie; et treugis initis^b, compromiserunt reges in papam Bonifacium. 30

Anno Domini 1299. Albertus in regem Romanorum electus, missis ad papam Bonifacium solempnibus ambaxatoribus, electionem suam petiit confirmari; sed papa pro tunc ipsum non admisit, sed repulit.

Anno Domini 1300. Papa Bonifacius concessit hoc anno visitantibus limina apostolorum Petri et Pauli Rome peccatorum indulgentiam generalem, statuens et concedens indul- 35 gentiam consimilem ipsa limina visitantibus quolibet anno centesimo; et ibi fuit concursus maximus populorum.

Anno Domini 1302. Rebellantibus Flandrensibus contra regem Francie Philippum, fit bellum mense Iulii prope Curtracum, in quo Robertus comes Atrebatensis, patruus regis, et una cum eo quasi totus flos militie Gallicane decedit, non quidem virtute hostium, sed 40 incautela pignantium cadentium in fossata, que adversarii antea fecerant et cooperuerant fraudulenter.

Anno Domini 1303. Bonifacius papa electionem Alberti in imperatorem electi, quam
Sept. 7. antea repulerat, confirmavit in odium regis Francie. Eodem anno in vigilia nativitatis beate Marie Bonifacius papa Anagnie, unde oriundus erat, et ibi cum sua curia residebat, capitur, 45 et thesaurus suus discerpitur; et post triduum liberatus, Romam vadit; ubi sequenti mense Octobris non tam ex infirmitate quam pre cordis angustia, dum esset corde magnanimus, diem clausit extremum. Eodem anno, mortuo Bonifacio, frater^c Nicolaus cardinalis episcopus Hostiensis, qui fuerat magister ordinis Predicatorum, in papam eligitur et fuit vocatus Benedictus papa XI; qui satis cito post promotionem suam fecit processus generales contra 50 illos qui capi fecerant papam Bonifacium, et specialiter contra Guillelmum de Nogareto et Sarram de Columpna et quosdam alios.

Anno Domini 1304. Benedictus papa XI. mense Iulii moritur; et vacavit propter discordias cardinalium usque ad mensem Iunii anni sequentis.

a) sic L. pro Nassowe (Assowe). b) irritis L. c) fuit L.

Anno Domini 1305. Mense Iunii in vigilia pentecostes Bertrandus de Gutto ^{Iun. 5.} archiepiscopus Burdegalensis, natione Vasco, in papam eligitur et vocatur Clemens V.

Anno Domini 1308. Imperator Albertus per nepotem suum, filium fratris, occiditur. Eodem anno Henricus comes Luxemburgensis per principes electores eligitur in festo epi- ^{1309.} phanie¹ et Aquisgrani in regem Alemannie coronatur. ^{Ian. 6.}

Anno Domini 1309, mense Iulii Clemens papa V. confirmavit electionem Henrici comitis Luxemburgensis in imperatorem Romanorum electi.

Anno Domini 1311. Papa Clemens generale concilium celebravit in civitate Vienne; et prima sessio fuit eiusdem concilii 17. Kal. Novembris. Et fuit presens in dicto concilio rex ¹⁰ Francie Philippus et tres eius liberi, videlicet Ludovicus, Philippus et Carolus, qui post ipsum successive regnaverunt². In hoc concilio generali fuit cassatus et perpetua prohibitione suspensus ordo Templariorum, et eorum bona fuerunt applicata ordini Hospitaliorum sancti Iohannis Iherosolimitani. Et in eodem concilio fuerunt edite multe constitutiones Clementine, que usque ad tempus successoris Clementis publicari non potuerunt. Hoc etiam ¹⁵ anno mense Aprilis papa Clemens Avenioni in consistorio publice excusavit regem Francie Philippum de eo quod factum fuerat contra Bonifacium papam VIII, dicendo, quod rex fecerat ad bonum finem; et Guillelmum de Nogareto absolvit iniunxitque ei penitentiam et specialiter, quod in proximo generali passagio personaliter transfretaret.

Anno Domini 1313. Hoc eodem anno moritur imperator Henricus mense ²⁰ Augusti. Et Clemens papa V. sanctum Petrum de Murrone^a, quondam papam Celestinum V, sanctorum confessorum catalogo sociavit.

Anno Domini 1314. Clemens papa V. 12. Kal. Maii in castro de Roquamora³ super Rodanum moritur; vacavitque sedes propter maximam discordiam cardinalium, qui propter commotionem familiarium suorum conclave exire compulsi sunt, abinde usque ad ²⁵ mensem Augustum anni 1316. Eligitur in discordia in regem Alemannie Ludovicus dux Bavarie et Fridericus dux Austrie. Factoque bello inter Ludovicum et Fridericum, idem Fridericus capitur, et Ludovicus absque confirmatione aliqua regnum usurpavit.

Anno Domini 1315. Ludovicus nonus⁴ rex Francie cum exercitu magno equitum et peditum vadit in Flandriam, que sibi et eius progenitoribus rebellaverat et adhuc rebella- ³⁰ bat. Sed fortuito tanta fuit aquarum inundatio, quod oportuit regem negotio infecto recedere.

Anno Domini 1316. Iacobus Duesa cardinalis episcopus Portuensis, oriundus de Caturco, in papam eligitur in Lugduno die 7. Augusti et assumpsit nomen in papatu Iohannes XXII.

³⁵ Anno Domini 1317. Papa Iohannes XXII. canonizavit et sanctorum catalogo annotavit Ludovicum quondam episcopum Tolose, filium Karoli regis Sicilie, virum sanctum, qui fuerat de ordine fratrum Minorum.

Anno Domini 1320. Reformatur pax inter regem Francie Philippum et Flandrenses^b, mediante Gaucelino cardinali, apostolice sedis nuncio ob hoc misso. Iohannes papa canoni- ⁴⁰ zavit sanctum Thomam quondam episcopum Herfordonensem^c regni Anglie.

Anno Domini 1323. Iohannes papa XXII. Avenioni, ubi cum sua curia residebat, canonizavit sanctum Thomam de Aquino de ordine fratrum Predicatorum mense Augusti.

Anno Domini 1325. Hoc anno, quia Iohannes papa XXII. electionem factam de Ludovico de Bavaria ad imperium noluerat confirmare, idem Ludovicus malo usus consilio, pro ⁴⁵ imperatore se gerens, contra voluntatem pape intravit Italiam.

Anno Domini 1328, mense Maii Ludovicus de Bavaria veniens Romam, insano ductus consilio, creavit antipapam fratrem Petrum de Corbario ordinis fratrum Minorum, et ab eodem antipapa sic creato fecit se imperatorem coronari. Idem quoque antipapa fecit anticardinales et omnes officiales curie et fecit se vocari Nicolaum papam V; sed in eodem anno ⁵⁰ mense Augusti idem Ludovicus et antipapa de Urbe expulsi, iverunt ad civitatem Pisanam, ubi recepti fuerunt.

Anno Domini 1330. Frater Petrus de Corbario antipapa per Pisanos capitur et ad papam

a) Marrone L. b) Flandrienses L. c) Herfrodon. L.

1) Hoc die coronatus est. 2) Haec post a. 1322. scripta esse, apparet. 3) Roquemaure prope ⁵⁵ Avinionem. 4) Immo decimus.

Iohannem apud Avenionem adducitur, ubi, publice confessatis suis erroribus, et absolutione a sententia excommunicationis obtenta, in privata custodia est detentus, in qua miser et infelix diem clausit extremum. Mense Novembri Guillelmus de Duroforti archiepiscopus Rotomagensis moritur; et 14. die sequentis Decembris Iohannes papa XXII. magistrum Petrum Rogerii, natalibus Lemovicensem, archiepiscopum Senonensem ad ecclesiam Rotomagensis transtulit. Iste Petrus fuit famosissimus magister in theologia et vir magni consilii; et hunc papa Iohannes primo monasterio Fiscannensi in abbatem, deinde ecclesie Atrebatensi in episcopum prefecit, quem^a subsequenter ad dictam Senonensem et deinde ad Rotomagensis ecclesias transtulit¹

Sept. 29
—Oct. 6.

Anno Domini 1332, in octavis post festum sancti Michaelis rex Francie Philippus 10 Iohannem, filium suum primogenitum, accinxit et fuit solempne festum Parisius, in quo interfuerunt cum rege Francorum Iohannes Bohemie et Philippus Navarre reges

Anno Domini 1333, mense Iulio Iohannes papa indixit generale passagium ultramarinum. 15

Anno Domini 1334, Decembris die 4. Iohannes papa XXII. moritur pontificatus sui anno 19, et eiusdem mensis 21. Iacobus de Furno ordinis Cisterciensis, presbyter cardinalis, natione Tolosanus, in papam eligitur et fuit vocatus Benedictus XII.

Anno Domini 1336. Ludovicus de Bavaria pro imperatore se gerens mittit ambaxatores ad papam Benedictum, petens reconciliationem et absolutionem a sententiis in eum 20 latis per papam Iohannem propter scisma et rebellionem, quam fecerat contra ecclesiam Romanam; sed ipsius requesta pro tunc non fuit exaudita, pro eo quod non petebat in forma debita; et dicebatur, quod absolutionem impediabat rex Francie Philippus; quod satis apparebat per multa argumenta.

Anno Domini 1337. Eodem anno rex Anglie, perverso ductus consilio, alli- 25 gat se cum Ludovico scismatico de Bavaria contra regem Francie, pecunia multa data

Anno Domini 1338. Rex Anglie Eduardus cum exercitu suo transfretavit in Brabantiam, volens sibi regnum Francie vindicare, dicens ipsum regnum sibi tanquam proximiori debitum, ut successione Karoli quondam regis, avunculi sui; propter quod rex Francie Philippus et cum eo rex Boemie et rex Navarre duxque Normannie² cum exercitu valde magno 30 vadunt Ambianis, exinde, si opus esset, ulterius progressuri; sed nihil agendo ab Ambianis recesserunt. Hoc etiam anno Benedictus papa XII. archiepiscopum Rotomagensis magistrum Petrum Rogerii in cardinalem ecclesie Romane assumpsit die 17. Decembris et cum eo alios quinque presbyteros cardinales creavit. Rex Anglie non audens Francorum regnum intrare, vadit ad Ludovicum de Bavaria; fortificatisque colligationibus inter 35 eos, idem Ludovicus constituit eum suum vicarium in imperio; et extunc rex Anglie in Brabantiam rediens, publice se gessit pro vicario imperii et contra Romanam ecclesiam et regem Francie totis viribus machinatur. Electores imperii se alligant cum Ludovico de Bavaria et declarationes faciunt contra Romanam ecclesiam^b.

Apr. 24. Anno Domini 1342. Benedictus papa XII. decessit vigilia sancti Marci et in crastino 40
Mai. 7. sancti Iohannis ante Portam Latinam, que dies fuit secunda rogationum, fuit electus in summum pontificem Petrus Rogerii, cardinalis Rothomagensis vulgariter appellatus, qui fuerat archiepiscopus Rothomagensis et prius Senonensis et antea Atrebatensis episcopus, et appellatus est Clemens VI. Iste Clemens creavit in octavis^c sancte crucis sequentis³ 15—21. decem cardinales, quorum unus erat frater suus⁴ monachus, et alius nepos et iuvenis⁵, et 45 omnes erant Lemovicenses, exceptis duobus vel tribus.

a) qui L. b) 'quae sequuntur alia manu diversoque scripturae genere exarata sunt' notat L. c) ita correxi; ordinibus L.

1) A. 1342. papa Clemens VI. electus est. 2) Iohannes pap. Avenion. I, p. 243. 4) Hugo S. Laurentii
nes, filius Philippi VI. regis. 3) Die 20. mensis card. presb. factus. 5) Guillelmus S. Mariae in
Septembris a. 1342. V. Clementis VI, Baluze, Vitae Cosmedin card. diac. factus.

EX ANNALIUM UTICENSIIUM CONTINUATIONE.

1095. Urbanus papa apud Clarum-montem ingens concilium tenuit et iter in Ierusalem contra paganos inire christianos admonuit. cf. A. Rot.
1099. Hic Urbanus papa obiit. Cui Paschalis successit.
- 5 1106. Buamundus in Hesperiam venit, cum cometes apparuit. Obit
Henricus imperator; cui Karolus¹, filius suus, successit. cf. A. Gemm.
1111. Boamundus dux obiit. Karolus imperator Paschalem papam cepit.
1118. Pascalis papa obiit. Cui Gelasius successit, cuius in ecclesiam se intrusit [Burdinus] hereticus.
- 10 1119. Obit Gelasius papa secundus 4. Kalendas Februarii. Calixtus secundus papa maximam synodum Remis tenuit.
1125. Hoc² in tempore multorum principum mutatio facta est: Karolus-Henricus quintus imperator obiit; cui Lotharius Saxonum dux successit. Karolus Flandrie dux in ecclesia orans ad missam occisus est, et Guillelmus Normannus successit, qui sequenti anno peremptus est. Defuncto Calixto II. papa, Honorius successit.
1130. Romae² Honorius papa obiit. Mox in ecclesia nimium scisma exortum est. Nam a quibusdam Gregorius diaconus in papam electus est et Innocentius nominatus est, ab aliis vero Petrus Anacletus consecratus est.
1133. Lotharius imperator Romam obsedit, ut pacificaret populum Dei, qui post Gregorium seu Petrum errabant; sed, negotio imperfecto, post ebdomadas 7 recessit.
- 20 1138. Lotharius² imperator, dum de subiugata sibi Apulia rediret, obiit; cui Conradus, nepos Karoli imperatoris, successit. Rogerius vero rex Siciliae Apuliam reoptinuit, Innocentium papam per Rogerium filium suum cepit et pacem cum illo ad libitum suum fecit. Petrus scismaticus subito obiit.
- 25 1139. Innocentius papa ingens concilium Rome tenuit.
1142. Obit Innocentius papa; cui successit Scelestius.
1143. Defuncto Scelestio, eodem anno successit Lucius.
1144. Lucio successit Eugenius.
1147. Conradus imperator et Ludovicus rex Francorum cum maximo christianorum exercitu Ierusalem adeuntes(?), per Ungariam et Constantinopolim ierunt. fraudem(?) cum per deserta quedam. morte consumpt
- 30 1153. Obit Eugenius papa; Anasthasius successit.
1154. Obit Anasthasius papa; Adrianus successit.
1160. Obit Adrianus papa; cui successit Alexander.
- 35 1163. Alexander papa Turonis concilium tenuit, ubi Octovianum scismaticum cum suis suffraganeis excommunicavit.
1179. Alexander papa ingens Rome concilium tenuit.
1181. Obit Alexander papa III; cui successit Lucius.
1185. Obit Lucius papa III; cui successit Urbanus.
- 40 1187. Obit Urbanus papa; cui successit Clemens.
1191. Obit Clemens papa; cui successit Celestinus.
1193. Rex Anglie Ricardus de Ierusalem rediens ab imperatore Alemannie capitur.
1194. Rex Anglie ab Alemannia in terram suam revertitur.
1198. Obit Celestinus papa; cui successit Innocentius papa III.
- 45 1208. Otho, filius ducis Saxonie, nepos regum Anglie, [comes^a] Pictavensis, mense Novembri, Rome honorifice imperator est effectus.
1215. Innocentius papa Rome ingens concilium tenuit.
1216. Obit Innocentius papa; cui successit Honorius.
1225. Obit Honorius papa; cui successit Gregorius Hostiensis episcopus.
- 50 1243. Obit Gregorius VIII.^b papa; cui successit Innocentius.
1261. Obit Alexander papa; cui successit Urbanus.

a) deest c. b) sic c.

1) De hoc Heinrici V. nomine v. Orderic., supra p. 12. manu ipsius historiam et Annalium partem scripta [Annales his annis ex Orderico excerptos putarim, esse, Delisle testetur (l. l. p. LXIX) G. W.] 2) Cf. non Ordericum eis usum, ut alii statuerunt; nisi Order., SS. XX, p. 53. haec ab ipso Orderico addita putes, cum eadem

1264. Obiit Urbanus papa; cui successit Clemens.

1265. Hoc anno commisit prelium Symon comes de Monte-forti contra Henricum regem Anglie et Ricardum regem Alemannie et contra eorundem filios, quos primo in bello cepit; sed ad ultimum eorum gladiis, proh dolor! cum Henrico, ipsius filio, miserabiliter occubuit.

1266. Karolus comes Andegavis, a papa Clemente rex Sicilie coronatus, contra Mainfridum pugnavit apud Beneventum, ac Dei gratia Pullia, Calabria, Sicilia subiugate sunt ei.

1275. Obiit Gregorius decimus papa; cui successit Innocentius V, qui eodem anno obiit.

1280. Obiit Nicholaus papa. Obiit^a Martinus papa.

1298. Et rebellaverunt rex Anglie et comes Flandrie contra regem Francie, 10 nepotem sancti Ludovici predicti.

1334. Eodem anno [obiit^a] Iohannes papa XXII; cui successit Benedictus duodecimus, monachus Cisterciensis ordinis.

1342. Hoc anno obiit Benedictus XII; cui successit Clemens VI, vir mirabiliter sullimatus, qui prius fuit vocatus magister Petrus Rogerii, magister in theologia, condamnatus 15 chus ordinis sancti Benedicti et post abbas Fiscannensis et archiepiscopus [Senonensis^b] et inde archiepiscopus Rothomagensis et inde cardinalis.

1370. Obiit Urbanus V; cui successit Gregorius XI.

EX ANNALIBUS GEMMETICENSIBUS.

cf. A. Rot. 1095. Eodem anno Urbanus papa; qui prius in Italia concilium tenuerat pro 20 exortatione Yerosolimitani itineris, iterum apud Clarum-montem concilium tenuit et instituit, ut christiani fixis crucibus in vestibus Ierusalem pergerent.

1099. Mortuus est Urbanus papa; successit Paschalis*.

cf. A. Utic. 1106. Eodem anno moritur Henricus imperator; successit Karolus, filius eius.** 25

1107 Paschalis papa Franciam venit. Concilium apud Trecas tenuit.

1118. Obiit et Paschalis papa. Gelasius et Gregorius successerunt.

1124. Obiit Calixtus papa; successit Honorius.

1125. Obiit Henricus Romanus imperator.***

1132. Obiit Honorius papa; successit Innocencius. 30

1137. Obierunt Petrus Leonis et Lotharius imperator; successit Coradus, nepos Henrici.

1143. Obiit Innocencius papa; cui successit Celestinus. Obiit Celestinus papa; successit Lucius.

1146. Obiit Lucius papa; successit Eugenius.

1146. Eugenius papa Parisium venit. Rex Ludovicus cum regina Ierusalem per- 35 rexit.

1154. Ipso anno obiit Eugenius papa; cui successit Adrianus, genere Anglicus.

1160. Hoc etiam anno obiit Adrianus papa; cui per dissensionem Romanorum duo successerunt: Victor, quem imperator suscepit, et Alexander, quem ceteri^e omnes 40 susceperunt.

1163. Alexander^d papa tenuit concilium Turonis civitate, in quo Octovianus antipapa, quem Victorem nominabant, et sequaces eius excommunicati sunt.[†]

1174. 1175. Henricus III. rex iunior et Philippus comes Flandrie cum omnibus copiis suis^e simulaverunt se transire in Angliam. Quod audiens rex maior Henricus, eos scilicet mare 45 intrasse, et nesciens eos continuo redisse^f, transfretavit et non inveniens eos in Angliam,

*) Ad a. 1105. (falso pro a. 1107) Ann. Fiscann., Lobbe I, p. 326, et Ann. S. Taurini Ebroic., SS. R. Gall. XII, p. 777: Dedicatio de Caritate¹ a Paschali papa 7. Idus Martii.

**) Ann. Gemm. ex cod. Vatic. reg. Christ. nr. 322 (SS. R. Gall. XII, p. 775): 1106. Boamundus Rothomagum venit.

**) Addit. cod. 2: 1128. Occisus est Guillelmus Fländrensis comes, filius Roberti Normannorum ducis. 50

†) Addit. cod. 2: 1167. Rothomagi apud Pratum obiit Matildis imperatrix Romanorum, filia Henrici regis primi Anglorum et mater Henrici Anglorum secundi, 4. Idus Septembris obiit, et apud Beccum delata, ante altare beate Dei genetricis Marie in eadem ecclesia honorifice sepulta est.

a) sic pro successit c. b) deest c. c) alii susc. 2. d) haec ad a. 1164. 2. e) sui 1? f) sic 1. 2.

1) La Charité, monasterium ad Ligerim fl. situm. Cf. Jaffé, Reg. p. 493.

totam terram in brevi pacificavit. Interim vero Ludovicus rex Francorum^a et Henricus rex iunior Anglorum et Philippus Flandrensis cum omnibus copiis suis urbem Rothomagum obsederunt. Restiterunt eis fortiter cives et ceteri regis fideles. Quod audiens rex senior, continuo ab Anglia rediens, Rothomagum venit, et adventu eius liberata est civitas. Nec
5 multo post reformata est inter reges concordia. Redierunt filii ad patrem. Pax ecclesie et populo Dei reddita est.*

1179. Concilium Rome fuit generale sub Alexandro papa.

1180. Philippus rex Francorum accepit uxorem filiam¹ comitis Henau², neptem Philippi Flandrensis comitis.

10 1181. Obiit Alexander papa tercius; successit Lucius.

1188.^b Fredericus imperator cum multis suorum, Philippus rex Francorum, Henricus rex Anglorum et Ricardus, filius eius, crucem^c assumpserunt, ut subvenirent christianis in Palestina, et factus est numerus signatorum magnus.

1189. Fredericus imperator egressus est de terra sua cum exercitu magno, ut sub-
15 veniret christianis in Tyro et Tripoli et Antiochia laborantibus, et usque ad Antiochiam viam sibi et suis comparavit.

1191. Ricardus rex Anglorum et Philippus rex Francorum mare transierunt. Preces-
serat eos Iacobus de Avennis cum septem navibus; cuius auxilio rex Guido, qui a captivi-
tate redierat, Acram urbem iam obsederat.

20 1192. Acra civitas regibus christianorum reddita est tertio anno ab eo quo obsessa fuerat. Philippus rex Francorum mox rediit. Ricardo vero regi Anglorum remanenti red-
dite sunt urbes Yannia, Cesarea et Ascalon; quo dum transiret, confligit cum Sarracenis. Erat autem^d semper in primo conflictu, portitores necessariorum in medio, Iacobus de Avennis in extremis. Igitur, supervenientibus Sarracenis, Iacobus et nepotes eius in prelio
25 ceciderunt. Ricardus vero rex hoc audiens, magno dolore permotus, equo currente mox rediit et omnes inimicos Dei in fugam convertit.

1193. Ricardus rex Anglorum rediens in terram suam, in terra imperatoris Alemanno-
rum captus est a quodam duce Austrasiorum^e et tandem traditus imperatori^f.

30 1194. Distracti sunt thesauri ecclesiarum per totam terram regis Ricardi, calices etiam fracti et venundati; et missa sunt precia eorum in Alemanniam pro redemptione regis Ricardi, 30^g milia marcarum imperatori, ceteris vero infinitam^h pecuniam.

1197. Archiepiscopus Maguncie³ cum multitudine Alemannorum et cum rege Hun-
garie⁴ et regina⁵ profectus est in Palestinam contra Sarracenos, et obtinuerunt Barutⁱ et
quasdam alias urbes^k et regem christianorum creaverunt Hamericum.

35 1198. Eodem tempore^l archiepiscopi et episcopi et duces imperii, defuncto imperatore suo, elegerunt imperatorem Othonem, nepotem regis Ricardi, fratrem Henrici ducis Saxonie. Ricardus vero rex cum multis expensis eum ad imperium transmisit. O lau-
dabilis^m viri laudabileⁿ factum, qui totum mundi imperium nepoti suo comparavit! Nondum
tamen imperator nominatus est, sed rex tantum.

40 1199. Obiit Ricardus^o rex Anglorum cum dolore suorum 8. Idus Aprilis.
Successit ei eodem anno Iohannes, frater eius, in ascensione Domini coronatus. Mai. 27.
Convenerunt autem ad eum una die quindecim comites, inter quos erant comes de Bar⁶,
comes Flandrensis⁷ et comes Bolonie⁸, et omnes contra regem Francorum coniura-
verunt⁹.

45 1205. Otto vero fortissimus rex Alemannorum pugnavit contra Philippum cf. A. Rot.
ducem Suavie, qui Coloniam obsederat, et vicit hostesque suos alios fugavit, alios in ius
suum captos reduxit, Coloniam liberavit, preda copiosissima^p potitus est.

50 *) Ann. S. Taurini Ebroic., SS. R. Gall. XII, p. 777: 1178. Hoc tempore surrexit quidam magister Arnau-
dus nomine, magistri Petri Abelardi discipulus, qui multa contra Romanam ecclesiam predicabat;
propter quod eum Fredericus imperator fecit comburi.

a) Frac. 1? b) hic incipit 3. c) cruces acceperunt 3. d) ipse add. 3. e) Austrie 2. f) Alemannie add. 2.
g) ita 1. 2; cxxx 3. h) ita 1. 2; infinita pecunia 3. i) Bruc 1. k) civitates 3. l) anno 3; 2 haec brevius: Otto,
nepos regis Ricardi, electus est imperator. m) miserabilis 2. n) miserabile 2. o) Ric 1. p) copiosa 2.

1) Elisabeth. 2) Balduini V. 3) Conradus. Foedera I, p. 36 sq. litteras comitis Boloniae regi
55 4) Emerico. 5) Margaretha. 6) Theobaldus I. datas; quarum instar eae ceterorum fuerunt. BR.
7) Balduinus. 8) Reginaldus. 9) Cf. Rymer,

1206. Rex Otto cum Philippo duce Suavie de pace multa locutus, pacem facere non potuit, sed Coloniam reliquit.

1207. Rex Otto venit in Angliam et, quibusdam pactionibus interpositis^a cum rege Iohanne, triginta milia marcharum argenti absportavit et Alemanniam rediit.

cf. A. Rot.

1209. Octo rex Alemannorum Rome consecratus est imperator Romanorum, quamvis 5 cardinales pauci et pars aliqua senatorum contradicerent. Unde in urbe Roma fuit bellum tribus diebus inter partes.

cf. A. Rot.

1211. Eodem anno mense Septembri Reginaldus comes Bolonie, patefacta inimicia quam diu habuerat^b contra regem Francorum Philippum, muniri fecit castrum Moritolii¹. Quod eodem mense obsessum est ab eodem rege. Et per totum regnum Gallie 10 divulgatum est, quod Brittones et Pictavi et etiam Andegavenses et Cenomannenses fere omnes parati erant rebellare contra iam dictum regem. Timebatur etiam, Anglos^c in auxilium rebellantium venturos^e esse et Othonem imperatorem superventurum. Sed tamen quarto die captum est castrum Moritolii, orta inter eos dissensione qui intus erant.

1212. Facta² est commocio puerorum per totam fere Galliam a Windonico³ castro et 15 deinceps per civitates et plurima castra et villas vagantium et dicentium, se Deum querere, nec potuerunt choiberi, donec fama urgente ad propria remearunt.*

1213.** Rex Francorum Philippus proposuit ire in Angliam, eam sibi adquisiturus. Quod cum audisset rex Anglorum Iohannes, pacem fecit cum domino papa, episcopos et monachos et barones, quos expulerat, revocavit. Exercitum permaximum congregavit, 20 naves habuit bene armatas 1200; misit etiam servientes sibi contra Francos, qui pecuniam multam et naves multas et etiam quosdam captivos apud Dan^d abstulerunt. Ideoque rex Philippus sine^e honore choactus est repatriare, et filium suum Ludovicum in^f expugnandam Flandriam remanere^g coegit.

1214. Eodem anno Iohannes rex Anglie, firmato federe cum Reginaldo Bolonie et Fer- 25 rando Flandrie comitibus, eos cum gente preelecta et stipendiis sufficienter expositis^h transmisit in Flandriam, ut eam a regis Francie dominio revocarent, qui eam pro parte vastaverat et fere totam sibi vendicaverat. Sed idem rex eis restitit in manu potenti. Interea rex cum Anglicis suis, Pictavis et Wasconibus in Pictaviam transfretavit, terras quas amiserat eorum viribus adepturus, si id quod strenue aggressi fuerant prudenter et fideliter prosecuti 30 fuissent. Sed occursum filii regis Francie Ludoviciⁱ non prestolantes, urbem Andegavensem, quam iam adepti fuerant, reliquerunt. Postea a castro quod dicitur Rupes-monachi aufugerunt. Augentur interea vires comitum predictorum; quibus confisi nec regis exer-

*) *Additamentum cod. 2:* Apulie [rex^k], filius Henrici imperatoris, qui Federicus, accepta grande summa pecunie, consociatus^l est cum rege Francorum, et iuravit ei, quod contra Otthonem imperatorem 35 et contra omnes homines pro rege Francorum et pro se ipso staret et repugnaret.

**) *Ann. Fiscann. cod. Paris.:*

1213. Otho imperator reversus est⁴ in Alemanniam. Rex Ampuliensis venit ad regem Francie.

1214. Vicit Philippus rex Francorum Ferrandum comitem Flandrie et Othonem, qui fuit 40 imperator.

1215. Sequenti anno sinodus universalis facta est Rome sub Innocentio papa.

In Notis Saviniacensibus, quarum apud nos est Bethmanni apographum cod. Paris. nr. 4862 (olim S. Trinitatis Saviniac.; cf. SS. VI, p. 294), editis Baluze, Miscell. II, p. 317 sq.; SS. R. Gall. XVIII, p. 351. leguntur:

1213. Philippus rex Francorum potentissimus, coactis pene totius regni sui viribus, cum in- 45 genti exercitu profectus est in Flandriam, ut inde transfretaret in Angliam. Cumque idem Philippus classem plurimam in portu qui dicitur Dam coadunasset, Iohannes rex Anglie, consilio Reginaldi comitis Boloniensis missis multis armatorum millibus in mioparonibus, pene totam classem illam diripuit. Ex quo casu rex Francorum turbatus, infecto negotio reversus est.

1214. Capti sunt a Philippo rege tres comites, Boloniensis, Flandrensis, Sales- 50 beriensis⁵.

1215. Innocentius papa III. celebravit concilium in ecclesia Lateranensi, quantum nunquam fuit ante celebratum, in^m quo convenerant excellentiores et literatiores persone ecclesiastice totius christianitatis, ut orbis in eo contineri videretur.

a) sic 2. 3; int'potōis 1. b) dissimulaverat 2. c) regem in Anglos venturum 2. d) in Flandria add. 2.
e) s. h. des. 2. f) ad 2. g) cum manu valida remanere fecit 2. h) compositis 2. i) interim add. 2. 55
k) deest c. l) consecratus c. m) in — videretur des. cod. Paris.

1) Mortain (Manche). 2) Eadem in Notis Saviniac. SS. XVI, p. 482, sed hic ad a. 1210. 1211, quae ibi ad mox laudandis. 3) Vendôme. 4) scil. ex Italia. a. 1211. 1212. Cum his conveniunt Ann. S. Taurini Praecedentia enim congruunt cum Ann. Fiscann., Ebroic. 5) Cf. Ann. Fiscann., SS. XVI, p. 482.

citum metuentes nec Deo reverentiam exhibentes, die dominica 6. Kal. Augusti in regem Iul. 27. Francie, qui iam contra illos acies suas disposuerat, in impetu furoris bellici fortiter irrue- rant iuxta pontem Bovinarum. Prevaluit autem regis exercitus non cum magna sanguinis impensa. Igitur capti sunt comites 4 ipsa die, Reginal^a comes Bolonie, Ferrandus comes cf. A. Rot. 5 Flandrie, Willelmus comes Saresberie et Pellutus¹ comes Theutonicus. Huic bello inter- fuit Otho Romanus imperator, sed a papa Innocentio per excommunicationis sententiam reprobatus, vir quidem in armis strenuus et robustus, sed minus prudenti consilio fretus, ultioni divine subiectus, terga fuge committens, manus^b regis Francie evasit. Ilico rex Anglie fedus iniit treugarum quinquennium^{c.2} cum rege Francie et recessit in Angliam, 10 ubi satis pervicaciter se habuit erga suos.

1215. Innocencius papa III. Rome concilium celebravit in ecclesia Lateranensi, quan- cf. A. Rot. tum nunquam fuerat antea celebratum; ubi multis constitutionibus super statu ecclesiastico promulgatis, Iudeis indixit signum circulare in pectoribus baiulare, ut inter ipsos et chri- stianos discretio^d vestium haberetur³.

15 1216. Eodem anno mense Iulio obiit Innocencius papa III, vir non minus eloquentie torrente profluus quam sapientie luce prefulgens; in urbe Perusii mortuus et sepultus est. Cui successit Honorius papa III.

EX ADDITAMENTIS

cod. 2.

20 Anno 1226. Obit Ludovicus rex, filius regis Philipi, apud Monpensier in Alvernia, dum rediret de Avinione, quam sibi subiugaverat cum magna parte patrie.

Anno 1234. Ludovicus rex Francie duxit uxorem Margaritam, filiam comitis Pro- vincie.

a) Reginaldus 2. b) regem Francie vix evasit 2. c) sic 1; quinquennii 2. d) e corr. 1.

25 EX ANNALIBUS S. STEPHANI CADOMENSIBUS.

Annus

1106. Hoc ipso anno obiit Henricus imperator Alemannie; cui successit filius eius Henricus. Hoc anno obiit Hugo Lugdunensis archiepiscopus, aposto- licae sedis legatus.

30 1112. Hoc^a tempore vicesimo die mensis Augusti in quadam campi planitie, quae sita est inter Andeleium et Nogionem factum est prelium inter Ludovicum regem Francorum et Henricum regem Anglorum, ubi Normanni Francos fugaverunt et Guillelmum Clitonem postea Flandriae comitem abire et fugere permiserunt.

1118. Obit^a Paschalis papa.

35 1119. Obit Gelasius papa. Cui successit Calixtus.

1128. Obit Willelmus comes Flandriae.

1133. Scisma in ecclesia. Duo enim papae Romae quidem fuerunt ordinati, sed uno ibidem remanente, alter apud Gallias devenit, tam a Gallis [quam^b] ab^b occidentali ecclesia receptus. Alter vero Romam tenens ab orientali ecclesia receptus est.

40 1167. Obit Mathildis imperatrix, filia regis Henrici et mater iunioris Henrici regis

1192. Hoc^a anno eundem Ricardum ab Hierusalem incaute redeuntem cepit dux de Osterreich. Pro cuius redemptione totius regni ecclesiae calicibus et thesauris spoliatae sunt. Hoc^c anno Philippus rex Franciae multa oppida Normanniae cepit et Rothomagum obsedit, dum rex Ricardus in Alemannia teneretur.

45 1193. Hoc anno rex Ricardus liberatus est.

1215. Fuit^a universale concilium apud Romam, presidente domino Innocentio papa III, in quo fuerunt episcopi 422 et duo patriarchae, Constantinopolitanus et Ierosolimitanus.

a) alia manus incipit c. b) quaedam erasa c. c) Hoc — teneretur alia manu post add. c.

50 1) Idem qui a Will. Brittone, Phil. X, 408, supra p. 356, et aliis Pilosus vocatur, i. e. Hirsutus, 'Raugraf'.

2) Chartam pacis v. SS. R. Gall. XVII, p. 103. 3) V. decretum cap. 68. Mansi, Conc. XXII, col. 1055.

1244. Hoc anno venit Innocentius . . .^a apud Lugunum super Rodanum^a apud
^a cum Fredericus tunc (?) imperator^a olici pontificatus sui . . .^a.
 1294. Hoc anno resignavit Celestinus papa sedi apostolice.

a) haec deterasa c.

EX ANNALIBUS MONTIS S. MICHAELIS.

5

A. Rot. 1095. Hoc anno apud Clarum-montem Urbanus papa concilium tenuit, cui interfuerunt episcopi et
 abbates Normann[niae], et in quo a prefato papa sancitum est, ut crucibus in vestibis fixis christiani
 cum armis Ierusalem pergerent; quod et factum est.

1102. Paschalis papa.

cf. A. Utic. 1106. Boamundus in Galliam venit uxoremque accepit. Pictavis concilium 10
 fuit. Henricus imperator moritur, et successit Karolus, filius eius Paschalis papa
 Franciam venit, et concilium apud Trecas agitur^a.

1137.^b Obiit Lotharius imperator, et successit Corradus.

1142. Obiit Innocentius papa, et successit Coelestinus.

1143. Obiit Coelestinus papa, et successit Lucius. 15

1144. Obiit Lucius papa, et successit Eugenius.

1151. Obiit Corradus imperator, et successit Fredericus, nepos eius.

1152. Mortuo Eugenio papa, successit Anastasius.

1153. Obiit Rogerius rex Siciliae, et successit Guillelmus, filius eius¹.

1154. Obiit Anastasius papa, et successit Adrianus. Robertus de Torigneio, monachus 20
 Becci, electus ab omni conventu Montis, factus est abbas eiusdem loci.

1158. Corpora trium magorum qui Christum quaesierunt apud Mediolanum
 reperta ad Coloniam translata sunt².

1159. Obiit Adrianus papa, et successit Alexander.

1163. In octabis pentecostes Alexander papa tenuit concilium Turonis; cui nos inter- 25
 fuimus qui haec scripsimus³.

1167. Obiit Matillis imperatrix, mater Henrici regis, et sepulta est Becci.

1214.^c Hoc anno caupti^d sunt comes Flandrensis, comes Bolonie, comes Saleberie⁴,
 comes Pilosus⁵ Alemannie in bello a Philipo rege Francorum et multi alii^{*}.

^{*)} Ex aliis Annalibus Montis S. Michaelis a. 605—1154. (ed. Delisle, 'Chron. de Robert de Torigne' II, p. 233 sq., 30
 haec notanda sunt:

Anno 1128. occisus est Willermus comes Flandrensis, filius Roberti ducis Normannorum.

Anno 1147. perrexit Conradus imperator Alemannorum et Ludovicus rex Francorum et socii
 eorum Ierusalem, ubi parvum vel nichil profecerunt.

a) prima manus desinit a. 1112.
 d) sic c.

b) notae annorum 1135—1173. eadem manu scriptae.

c) hinc aliae variae manus 35

EX ANNALIBUS NORMANNICIS.

1173.^{*} Ludovicus rex Francorum cum Henrico iuniore rege Anglorum et Philipo
 comite Flandrensi maximaque multitudine militum obsedit Rothomagum; sed cito in ter- 40
 ram suam cum exercitu suo rediit, eum nemine prosequente

^{*)} Primae recensione chronici Roberti de Torinneio a. 1157. desinenti circa a. 1160. monachus quidam Beccensis
 continuationem non parvi momenti a. 1157—1160. adiecit, quae in tribus codd. mss. a Bethmanno enumeratis
 (SS. VI, p. 295 sq.) E 4. E 7^b. E 8^g exstat, ab eo vero Sigebertum praesertim in his codicibus evolvente non

- 1) Cf. Chron. Roberti, SS. VI, p. 503. 2) Robertus 4) Cf. Ann. Fiscann., SS. XVI, p. 482. et supra
 p. 508. dicit, tantum corpora reperta, non Coloniam p. 510, n. **. 5) Cf. supra p. 511, n. 1. 6) Etiam 45
 translata esse. 3) scil. Robertus de Torinneio, tres alios affert Delisle II, p. 143 sq., duo vero horum
 abbas Montis S. Michaelis (cf. eius chronicon SS. VI, apographa priorum.
 p. 513) aut monachus quidam cum eo Turonis fuit.

1175. Discordia orta est inter papam Alexandrum et imperatorem Federicum, qui^a 1177. hoc in anno in concordiam redierunt.

Anno 1177. Hoc anno obiit Alexander papa; successit Lucius. 1181.

1180. Philippus comes Flandriarum duxit uxorem¹ filiam regis Portugallie². Obiit 1184.

5 Lucius papa; successit Urbanus III. 1185.

1181. Obiit Urbanus papa; successit Gregorius VIII. 1187.

1182. Mortuo papa Gregorio, Clemens III. presidet. 1187.

1186. Mortuo papa [Clemente^b], Celestinus III. presidet. 1191.

1188. Datis et acceptis treugis cum paganis, rex Ricardus rediens ad terram 1192. suam, intravit mare; sed vento navem rapiente, applicavit in partibus Austrie, captusque est a Leopoudo duce Austrie, traditur Henrico imperatori et per annum in eius carcere detinetur.

1190. Rex Anglorum Ricardus, datis obsidibus pro peccunia sue redemptionis, solutus 1194. est a carcere imperatoris. Cuius liberationem audiens, rex Philippus tristis in Franciam cum suo exercitu revertitur.

1191. Lypoudus dux Austrie, qui regem Richardum captivaverat reverten- 1194. tem a Iudea, gravi percussus infirmitate, obsides quos tenebat pro predicti regis redemptione liberos reverti [fecit^b] ad propria, mortuusque est circa natale Domini.

1194. Mortuo papa Celestino, Innocentius III. presidet. 1198.

20 1197. Comes Balduinus Flandrensis Ierusalem pergens, cepit Constantinopolim. 1203.

1206. Otto confirmatur et efficitur Romanorum imperator. 1209.

1207. Discordia oritur inter Innocentium papam et Othonem imperatorem; movit 1210. imperator exercitum et excommunicatur a papa.

1209. Otho imperator totam sibi acquisivit Apuliam et revertitur in Alemanniam.

25 Iohannes rex Anglorum contra regem Philippum parat exercitum, conducens ac muneribus corrumpens comitem Flandrensem, comitem Bolonie, mittens etiam comitem Saleberien- 1214.

reperita et praeter parva fragmenta, iam SS. R. Gall. XIII, p. 300 sqq. impressa, praetermissa est, postea vero a L. Delisle, 'Chron. de Robert de Tor.' II, p. 165—180. edita. Unde unum saltem locum exscribere iuvat.

30 1159. Kalendis Septembris Adrianus papa universae carnis ingressus est viam; cui successit Rollandus, cancellarius Romanae ecclesiae, qui et Alexander dicitur, papa 173, licet quidam de clero Octavianum cardinalem presbyterum elegissent, qui et Victor dicitur, de quo prefatus Alexander in litteris suis ad regem Anglorum transmissis³ inter cetera dicit: *Duo vero, Imerius⁴ videlicet de Sancto Martino et Guido Cremensis^c, Octavianum nominantes, ad eius electionem pertinaciter intendebant. Unde et ipse Octavianus in tantam audaciam vesaniamque prorupit, ut mantum, quo^d nos renitentes et reluctantes iuxta morem ecclesiae Odd.⁵ prior diaconorum induerat, tamquam arrepticius a collo nostro violenter excussit et secum inter tumultuosos fremitus asportavit. Quod^e cum quidam de senatu de manibus eripuisset, mantum, quem^e secum asportaverat, abstracto pilleo et inclinato capite per manus capellani sui ambitiosus assumpsit. Verum ex divino iudicio contigit, quod ea pars manti, quae tegere anteriora debuerat, multis videntibus et ridentibus, posteriora tegeret. Et cum ipse emendare studiosius^f voluisset, quia capitium manti extra se raptus non poterat invenire, collo simbrias circumduxit, ut saltem mantus ipse appensus ei quoquo modo videretur. Quo facto, portae ecclesiae, quae firmatae fuerant, reserantur, et armorum cunei, quos pecuniae largitione conduxerat, evaginati gladiis, cum immenso strepitu concurrerunt^g. Fratres vero timentes, ne a militibus truncarentur, se in munitionem ecclesiae nobiscum pariter receperunt, ibique novem diebus continuis, ne exinde exiremus, fecit nos quorundam senatorum assensu, quos pecunia corruperat, die noctuque armata manu custodiri. Deinde idem senatores, recepta inde pecunia, in artiori et tutiori loco apud Trans-tyberim posuerunt et post triduum, cum consecrationem assensu cleri et populi accepissemus, ipse cum suis ab Urbe recessit, quaerens per coactionem imperatoris Alemanniae episcopos coadiutores, quibus consecrari posset. Noverit interim dignitas vestra, quod eum cum suis coadiutoribus excommunicavimus. Unde monemus vos, ne eum vel suos vel litteras aliquando recipiatis.*

a) quievit c. b) deest c. c) Cremon' E4. d) quod codd. e) sic codd. f) studiosus E7b. g) incurr. E4.

1) Mathildem. 2) Alfonsi I. 3) Iisdem, quas paucis mutatis multis principibus ecclesiasticis et saecularibus per orbem misit = Jaffé nr. 7127. 7129. 7130. 7136. 7137. 4) I. in codice Ann. Ian. scriptum falso Iohannem interpretatum esse Pertizium SS. XVIII, p. 28, notat Delisle, monens, Imerium card. episc. Tusculanum quondam fuisse monachum

S. Martini de Campis; sed Iohannes hoc loco legunt alia exemplaria impressa huius epistolae et epist. encyclica cardinalium Rolandinorum, Watterich, Vitae pont. II, p. 493, ubi card. presb. SS. Martini et Silvestri intelligitur. 5) Ita etiam unus Ragewini codex, SS. XXI, p. 471; alii Odo vel Otto.

sem^a ad expugnandum regem Francorum. Unde bellum gestum est apud Bouvinas; capti sunt comites, atque eorum exercitus victus a rege Francorum Philipo. Quo audito, Otho imperator, qui pro rege Anglorum veniebat in dictorum comitum^b auxilium¹, ad partes suas revertitur. Ferandus vero comes Flandrensis Parisius in turri que vocatur le Louvre, Rainaldus comes Bolonie in turri de Gollet² perpetuo incarcerantur atque ibidem moriuntur³.

1215. 1211. Celebratum est sanctum universale concilium Lateranense, in quo multa utilia statuta sunt, pertinentia ad statum universalis ecclesie; inter que et illud statutum fuit, ne nove religiones sive ordines amplius in Dei ecclesia multiplicarentur; sed qui ad religionem transiret unam de approbatis assumeret, ne religionum diversitas gravem confusionem in Dei ecclesia generaret. Quod paucis potuit temporibus observari. Hoc sanctum concilium Innocentius III. congregavit eidemque presedit anno sui pontificatus 18.

1216. 1212. Obiit Innocentius papa. Honorius III. papa 181. presidet. Huius temporibus ordo Minorum de partibus Lombardie venit, cuius institutor fuit quidam qui vocabatur Franciscus, civis Assisii, fratribus regulam componens ac precipiens, ut fratres nec domum nec locum nec aliquam rem sibi appropriarent, sed tamquam peregrini et advene in paupertate et humilitate in hoc seculo discurrerent circumquaque. Cuius regulam predictus Honorius confirmavit. Eodem tempore ordo Iacobitarum a quodam qui Dominicus vocatus [est^c] inventus, de Hispanie partibus super terram ascendit, qui sibi postmodum nomen imposuerunt Predicatorum. Isti duo ordines cum magno gaudio propter conversationis novitatem ab ecclesia et populo sunt recepti, et ubique ceperunt predicare nomen Christi. Ad quorum ordines multi nobilium et iuvenum sophistarum propter novitatem insolitam transierunt, in tantum quod in paucis tempore terram repleverunt, ut vix civitas aut castrum famosum posset inter christianos reperiri, in quo predicti ordines loca sibi non edificassent, eligentes in hominum multitudine conversari. Quorum ordinum duo primi institutores, Dominicus scilicet et Franciscus, meruerunt ab ecclesia vite sanctitate in cathologo sanctorum numerari.

1226. 1219. Eodem anno obiit comes Bolonie in carcere regis Francie.

1227. 1220. Obiit Honorius papa; Gregorius IX. papa 182. presidet.

1227. Controversia circa hec^d tempora orta est inter ecclesiam Romanam et Federicum imperatorem, que in tantum exarsit, ut omnes Lombardie et Tuscanie civitates in duas partes scinderentur, una parte favente ecclesie, alia imperatori, ad invicem bellum perpetuum et intestinum habentes.

1241. 1230. Obiit Gregorius papa. Celestinus III. papa 183.^e presidet, qui sedem tantum tenuit per 17 dies et mortuus est. Papa vero Gregorius eodem anno contra Federicum prelatos Gallie plurimos ad consilium convocavit; quorum plurimi a predicto Federico sunt capti et incarcerati. Unde captus fuit Rothomagensis archiepiscopus⁴, abbas Fiscampnensis⁵ et alii multi^e.

1243. 1230. Mortuo Celestino papa, Innocentius III. papa 184.^e presidet.

1244. 1231. Innocentius papa Lugdunum venit propter controversiam Federici. 40

1245. 1232. Innocentius papa apud Lugdunum magnum prelatorum consilium contra Federicum Romanorum imperatorem congregavit. Qui vocatus ad concilium, non comparens,

^a) *Ann. Lirensis monasterii* (Martene et Durand, *Thes.* III, p. 1433; *SS. R. Gall.* XXIII, p. 468) praebeant haec:

Anno Domini 1241. cepit Fredericus imperator tres legatos et archiepiscopum Rothomagensis et abbatem Fiscanensem et plures alios euntes Romam ad concilium, convocatos a papa Gregorio; qui eodem anno mortuus est circa festum sancti Iohannis; et fuit Roma sine papa fere duobus annis.

Anno 1242. factus est Innocentius summus pontifex.

Anno 1245. dominus Innocentius papa residens apud Lugdunum celebravit ibidem concilium in octava sancti Iohannis baptiste; in quo concilio dampnatus fuit Fredericus imperator. 50

Anno 1250. post natale Domini⁶ mortuus est Fredericus post multas iniurias illatas et dampna ecclesie et religioni facta; qui in fine perveniens, octies mille uncias auri legavit domino pape ad restitutionem dampnorum que fecerat ecclesie. Insuper et in redditum regni sui Apulie assignavit omnes sumptus quingentorum militum usque ad septem annos in subsidium Terre Sancte.

a) Salebernensem c. b) comitatum c. c) deest c. d) hoc tempore c. e) LXXXIII. c.

1) Falso opinatur, imperatorem proelio non interfuisse. 2) Primo Peronae incarceratus, postea Goulet translatus. 3) Ferrandus a. 1226, Dec. liberatus est. 4) Petrus II. 5) Guillelmus III. 6) Immo Dec. 13.

a predicto Innocentio universalique concilio perpetuo anathemate condempnatur, et ne ammodo^a pro imperatore habeatur aut imperator nominetur, omnibus catholicis inhibetur. In hoc imperium Romanum cessasse videtur secundum prophetiam, ut dicitur, Sibille, que ait: *Post nullus*.

5 1240. Federicus quondam imperator et condempnatus moritur. Eius filius Corrandus 1250. in Apulia et Calabria tirannizat. Innocentius papa a Lugduno Romam revertitur. Eodem 1251. anno per totum regnum Francie falsi pastores surrexerunt et a diabolo delusi et incitati, ut mare contra Sarracenos transirent, despicientes clerum et ideo laicis et populo multum accepti. Sed multis malis ab eisdem illatis clericis et ecclesie Dei, tandem turpiter necati
10 sunt, et eorum multi suspensi; et cessavit tempestas.

1242. Mortuo papa Innocentio, Alexander III. papa 185. presidet, prius 1254. Ostiensis episcopus et Renaudus vocatus.

1246. Circa hec tempora Ricardus comes dictus Pictaviensis, frater regis Anglorum, 1257. in regem coronatur Alemanorum. Ibi nil prosperum^b agens, post duos annos, parum
15 amplius ad suum comitatum in Angliam est reversus.

1248. Corando mortuo, Menfredus, Federici condam condempnati filius spurius, in 1254. Apulia et Calabria tirannizat regnumque Sicilie sibi usurpat. Sed, suis exigentibus meritis, a papa Alexandro anathematizatur.

1249. Mortuo papa Alexandro, Iacobus patriarcha Ierosolimitanus, vocatus Urbanus III. 1261. papa 186. presidet. Hic vocavit ad cardinalatum G[uidonem] Narbonensem archiepiscopum, Radulfum Ebroicensem episcopum et Simonem regis^c Francie cancellarium et Turonensem thesaurarium. Carolus comes Andegavensis vocatus est a papa Urbano ad regnum Sicilie contra Menfredum; obtuleruntque eidem Romani, ut esset alme Urbis senator.

25 1250. Mittitur Simon Sancte Cecilie presbyter cardinalis legatus in regno Francie ad^d 1264. petendum decimam usque ad triennium comiti Karolo ad conquiendum regnum Sicilie contra Menfredum. Regnum Francie ingressus, prelatos et abbates, capitula atque priores Parisius convocavit et secundum mandatum apostolicum usque ad triennium decimam reddituum ecclesiasticorum ab eis obtinuit. Cometa apparuit per tres menses. Urbanus papa obiit; cui Guido Sabinensis episcopus, Anglie destinatus legatus, successit; qui fuerat primitus uxoratus, post^e, ut dicitur, miles, uxore mortua factus est episcopus Sancte Marie de Podio in Alvernia, dehinc Narbonensis archiepiscopus, post ab Urbano papa ad cardinalatum vocatus^f, dictusque est Clemens III. et in papatu^f presidet 187; qui statim de litteris papalibus clausulam *Et quidam alii* amovit propter abusum et indignam vexationem
30 pauperum².

1251. Comes Simon de Monte-forti cum aliis comitibus et baronibus Anglie atque cum 1264. Londoniensibus^g contra regem Anglie rebellant, omnes alienigenas expellentes a regno. Rex cum filio suo Edwardo et Ricardo rege Alemannorum contra eos instruit bellum. Capitur rex cum filio et rege Ricardo fratre suo multisque aliis, plurimis occisis et aliis
40 per fugam evadentibus; predicti reges a dicto Simone captivi tenentur.

1252. Comes Andegavie in Urbem transiit per mare, senatoriam^h Urbis recipit, in regem Sicilie, Apulie et Calabrie coronatur, exercitum parat ad debellandum Mainfredum. Crux Apulie in subsidium dicti regis in Galliis predicatur, et euntibus plenaria conceditur indulgentia peccatorum. Comes Flandrensis³, cui predictus rex suam filiam⁴
45 desponsavit, cum episcopo Althisiodorensi^{i,5}, comite Vendosmie⁶ pluribusque aliis nobilibus per Lombardiam absque obstaculo transeunt usque Romam in subsidium regis Sicilie. Rex Sicilie exercitum suum, post natale recedens a Roma, duxit contra Mainfredum, hostem 1266. ecclesie publicum. In Apulia bellum conseritur apud Sanctum Germanum; victus fugiit Mainfredus cum suis reliquiis apud Capuam⁷. Rex cum suo exercitu eum insequitur;

50 a) admodo c. b) vel prospum c. c) regem c. d) et ad c. e) et? f) papam c. g) Lodonn. c. h) senatorem c. i) Althidiosorensi c.

1) Cf. Not. S. Martialis, supra p. 436; Mart. Opp., done de Mello. 6) Burchardo V. 7) Haec SS. XXII, p. 441. 2) Tale decretum reperire falsa sunt: Manfredus non fuit apud Sanctum Germanum, nec proelium ibi commissum est, sed castrum
55 tus, filius Guidonis comitis. 4) Blancam. 5) Gui- a Carolo expugnatum.

a Capua fugiit versus Beneventum cum multo viarum discrimine. Ibidem adveniente rege, ex utraque parte bellum [conseritur^a]; duabus aciebus Mainfredi cedentibus, omnes alii in fugam convertuntur^b. Tanta multitudo hostium occiditur, quod, oculis ne videretur^c, celarent campum. Mainfredus occiditur; Iordanus comes Guebellinus¹ et Perrusinus² de Florentia cum pluribus aliis capiuntur. Sic regnum Sicilie sibi predictus rex subiugavit. 5 Uxor Mainfredi³ per mare fugiens, cum filiis capta est a civibus de Barlete ac reducta et regi Sicilie tradita cum ingentibus thesauris, quos, ut dicitur, secum defferebat^{*}.

1267.
Mart. 25.

1253. Ludovicus rex Francorum. parlamentum parat Parisius in quadragesima ad festum dominice annunciationis, et coram omnibus. crucem assumpsit; in quo loco plurimi nobilium crucem assumpserunt, scilicet comes Britannie, 10 comitissa Flandrie.

1267.

1254. Karolus rex Sicilie, pacato regno, ad curiam pape revertitur, et ab eo contra quasdam urbes iam diu a predecessoribus excommunicatas mittitur, scilicet primitus contra Senem antiquam, cuius^d fortissimum castrum Pulchebone⁴ expugnat, et illi redditur. Quo facto, contra Pisanos transit et omnia terre nascentia circa urbem devastat. 15 Sed Sarracenis de Nocheriis^{e,5} rebellantibus^f in Apulia contra eum, ab obsidione revocatur atque ad debellandum Sarracenos in Apulia revertitur; ubi a cardinali Radulfo de Pisis, legato ibidem ad reformandum statum ecclesie destinato, indulgentia plenaria euntibus contra Sarracenos predictos predicatur.

Henricus, frater regis Hispanie, ab Yspania relegatus a fratre, cum in Affrica diu ser- 20 visset, tandem ad regem Sicilie et curiam venit pape et a^g populo Romano in^g senatorem Urbis est electus. Qui postmodum, orta^h controversia inter papam, cardinales et ipsum, in Urbe thesauris ecclesias suis spoliatur et, ut dicitur, magnam pecuniam cardinalium in custodiam depositam rapit. Unde ad ipsum debellandum exⁱ iussu pape rex Sicilie exercitum mittit. 25

1268.

1255. Coradinus^k, filius Coraudi, condam filii Federici, ab Alemannia exercitum traducit contra regem Sicilie Karolum, et a civitatibus rebellibus ecclesie deducitur usque Romam, et in odium regis Sicilie et ecclesie a Romanis cum maximis honoribus recipitur, et Urbem intravit plurimosque nobilium Urbis per inanes promissiones suas^l exercitui iunxit, Henricum, filium regis Yspanie, senatorem Urbis, sibi sociavit et terram Apulie et 30 Calabrie ei^m dare se promisit, Romanosque heredes, si in bello moreretur, instituit et exercitum maximum ad Urbem movit, ut predictas terras debellaret, quas sibi iure hereditario vendicabat. Auditoque quod veniret, Karolus rex cum exercitu suo, quamvis multo minori, illi obviam venit. Prelium in campo Palentino committitur; Coradinus vincitur; magna strages fit sui exercitus; capitur ipse cum filio ducis Astrucie⁶, capitur et Henricus 35 senator Urbis cum nobilibus Romanorum; et post per iudicium nobilium terre Coradinus et filius ducis Astrucie cum multis aliis nobilibus decapitantur. Henricus senator captivus in Aug. 23. carcere detinetur. Hoc bellum gestum est die Iovis post octavas assumptionis beate Marie. Eodem anno satis tempestive post bellum rex Karolus electus est in senatorem Urbis, et per aliumⁿ senatoriam administrare illi concessum est; et revertitur ad bellandam Nuche- 40

^{*}) In Ann. S. Taurini Ebroic., s. XIII. coaevis manibus continuatis (SS. R. Gall. XXIII, p. 467) haec leguntur: 1264. Obiit Urbanus papa, qui, antequam electus fuisset in papam, erat patriarcha de Iherusalem, natus apud Trechas, et erat nomen eius magister Iohannes de Trecis. Cui eodem anno subcessit Guido cardinalis episcopus Sabinensis, qui antea fuerat archiepiscopus Narbonensis, et vocatur Clemens quartus. 45

*Bis sex centeni decies sex quatuor anni
Pretereunt, comitem dum postulat Andegavensem
Regem constitui Pullia tota sibi.
Karolus est ille, qui fregit milia mille
De grege Manfredi, supponens omnia cedi.* 50

a) deest c. b) convertantur c. c) viderentur c. d) lectio forte corrupta; Senenses cives Du Chesne. e) Roch. c. f) rebellentibus c. g) deest c. h) ortus vel orta c. i) et c. k) Corandus h. l. c. l) suo? m) vel c. n) aliam c.

1) Lancia. 2) i. e. Petrus Asinus. 3) Helena. Austriae. Fridericus fuit filius Hermanni VI. mar- 4) Poggibonzi; cf. Ann. Ian., SS. XVIII, p. 261; chionis Badensis, a. 1248. ducis Austriae constituti. 55 Ann. Placent., ib. p. 524. 5) Lucera. 6) i. e.

riam in Apulia civitatem Sarracenorum rebellem*. Radulphus de Pisis Albanen- 1268.
sis episcopus cardinalis legatus pro negocio crucis a papa Clemente in Francia ad suppli-
cationem regis^a, et Simon presbyter cardinalis tituli Sancte Cecilie, qui legatus fuerat pro
negocio regni Sicilie^b, recedit.

5 Obiit Clemens papa circa festum sancti Andree apostoli; et inter cardinales contentio Nov. 30.
magna oritur de pontifice eligendo, non valentes in unum concordare, in tres partes ita
divisi, ut due partes non possent in aliquem promovendum convenire, sicut electio^c pape
requirit.

1256. A rege Sicilie Karolo Nuceria rebellis civitas Sarracenorum capitur. 1269.

10 Adhuc tanta fuit hoc anno cardinalium dissencio, quod papam eligere non potuerunt.

1257. Tandem, intervenientibus nunciis, pacem fecerunt¹ cum rege Tunes^d 1270.
et Barbarie, ut subditus esset dictus rex regi Sicilie et tributum eidem redderet consuetum,
quod diu reddiderat antecessoribus suis; sed per multos annos cessaverat, quia Sicilia^e et
Apulia erant in contentione. Circa quadragesimam rex Sicilie Karolus et rex 1271.

15 Francie Philippus venerunt apud Viterbium cardinalibus supplicantes, ut eligerent papam.
Sed nichil profuit. Et cum ibidem morarentur, filii Simonis de Monte-forti Simon et Guido
cum auxilio comitis Ruffi² in ecclesia Henricum de Alemannia, filium regis Ricardi, cognat-
um suum, hominem prudentem et pium, qui nec in bello fuerat ubi pater illorum occisus
fuerat, et pro illorum revocatione laboraverat, nequissime occiderunt, quamvis in custodia
20 regum esset et coram eis Simon primogenitus eundem assecurasset; et eo occiso in eccle-
sia apud Viterbium, recesserunt liberi in terram comitis Ruffi, qui Guidoni filiam suam
dederat in uxorem.

1258. Cardinales circa mensem Septembris papam elegerunt quendam archi- 1271.
diaconum Leodicensem, genere Placentinum, nomine Theodinum³, qui tunc causa^f pere-
grinationis transierat mare cum Edwardo, filio regis Anglie primogenito, et morabatur apud
25 Achonem. Circa quadragesimam apostolicus a transmarinis partibus Romam 1272.
rediit et ibidem consecratus est in papam vocatusque Gregorius X. papa 188. Obiit rex
Anglorum Henricus et rex Alemannie Ricardus, frater eius, in Anglia.

1259. Hoc anno Gregorius prelatorum concilium et capitulorum citavit prefigens
30 a mense Maii in duos annos^g 4.

*) *Annales breves usque ad a. 1272. deducti cod. bibliothecae Parisiensis dictae Arsenal nr. 919 (Hist. Lat. 2), quos
in Normannia vel Britannia compositos censet A. Molinier, has praebent notas ab illo descriptas:*

1214. Capti fuerunt Ferrandus et comes Bononie, et Octo imperator turpiter recessit.

1268. Hoc anno superavit Karolus Manfredum.

1266.

35 1270. Karolus superavit Coradinum, cepit et interfecit. Karolus expugnavit Noche- 1268.
riam; voluntati Karoli regis exposuerunt se pagani.

a) mittitur *add. ed.* b) Cecilie *c.* c) electus *c.* d) al. Tunie *add. c.* e) Sicilie et Apulie erat *c.* f) causam *c.*
g) *deest c.*

1) scil. Carolus rex Siciliae et Philippus III. rex Franciae in Tunesia morantes. 2) i. e. Guidonis Rubei
40 de Maritima. 3) Theobaldum. 4) Cf. Not. Lemovic., supra p. 437.

EX ANNALIBUS S. MEDARDI SUESSIONENSIBUS.

Qui medio saeculo XIII. hos annales conscripsit brevem rerum Francicarum conspectum praemisit, sive ab ipso confectum, sive — quod verisimilius est et titulo praemisso indicari videtur — ex antiquiore libro sumtum, qui ex Gestis 5 Francorum, Fredegario et Annalibus, quales in Lotharingia inferiore apud Laubienses, Floreffenses, S. Quintini monachos servatos videmus, est conflatus. Postea notae partim ex domesticis fontibus haustae, partim de rebus tam in Gallia quam ubique terrarum gestis aliunde acceptae usque ad a. 1249. adiectae sunt, iisque etiam quaedam de Friderico II. imperatore memoriae tradita. Quae 10 num uni an pluribus debeantur scriptoribus, non satis constat. Hoc loco priorem partem ad a. usque 987. integram, ex altera proponimus ea quae ad rem nostram faciunt.

Exstant in cod. Parisiensi nr. 4998, saec. XIV (de quo v. 'Arch.' VIII, p. 345) fol. 29 sqq.¹, quem cum Dacherii editione, Spicil. II, p. 781. (edit. 2, 15 II, p. 486) contulit socius noster Ern. Dümmler. Ibidem recentius apographum servatur ('Arch.' VIII, p. 313), aliud Hannoverae (ibid. p. 635). Fragmenta scriptorum rerum Gallicarum et Francicarum collectioni (Vol. III. IX. X. XI. XII. XVIII.) inserta sunt. *G. W.*

INCIPIUNT QUEDAM EXCERPTA DE CRONICIS.

- 20
497. Lodoveus rex Francorum sextus, paganus sicut antecessores sui reges, a sancto Remigio archiepiscopo Remensi baptizatur. Huius Clodovei, primi regi Francorum christiani, fuit uxor sancta Crochildis regina. Tempore
G. Fr. c. 16. Clodovei sanctus Mamertus episcopus Viennensis claruit. His temporibus in Vienna urbe terre motus maximus fuit. Ibi multe ecclesie et domus multorum concusse fuerunt et subverse. Illic bestie multe oberrantes, lupi, ursi ac cervi, ingressi per portam civitatis, devorantes quam plurimos, per totum annum hoc faciebant. In vigilia siquidem sancte 25 pasce dum sanctus Mamertus episcopus in eadem civitate missarum sollempnia celebraret, palatium regale, quod in eadem civitate erat, divino igne succensum est.
- c. 19. 512. Clodoveus primus rex Francorum christianus obiit, et quatuor filii eius, Theodericus, Chlodomirus, Childebertus et Chlotarius, regnum eius inter se equaliter diviserunt. A transitu sancti Martini usque ad obitum Chlodovei
A. Laub. centum duodecim anni. 30
- cf. G. Fr. c. 24. 517. Chlotarius et Childebertus, frater eius, peremptis nepotibus, scilicet duobus filiis Chlodomiris fratris sui iam defuncti, partem regni Francorum quam tenebant inter se diviserunt.
- A. Laub. 524. Sanctus Benedictus magnus habetur; Boetius occiditur.
- A. Laub. 544. Sanctus pater Benedictus obiit. Sanctus Medardus et sanctus Gildardus magni habentur.
- A. Laub. 556. Sanctus Medardus Noviomensis episcopus obiit, quem Chlotharius Francorum rex honorifice sepelivit 35 et ecclesiam in honore ipsius extra civitatem Suessionensem miro opere fabricavit et multis opibus ditavit.
- G. Fr. c. 29. 567. Chlotarius tenens totum regnum Francorum obiit; quem quatuor filii eius cum magno honore Suessionis deferrentes, in basilica beati Medardi sepelierunt anno quinquagesimo primo regni sui. Quatuor enim filii eius, scilicet Charebertus, Gumtramnus, Chilpericus atque Sygebertus, de regno Francorum divisionem legitimam inter se 40 fecerunt. Accepitque Charebertus regnum avunculi sui Childeberti sedemque constituit Parisius. Gumtramnus accepit regnum avunculi sui Chlodomiris sedemque constituit Aurelianis. Sigebertus vero regnum avunculi sui Theodorici sedemque constituit Remis. Chilpericus vero accepit regnum patris sui Chlotarii sedemque constituit Suessionis. Chrannus ib. c. 28. vero, filius Chlotarii, cum inimicus esset patris et rebellis, iussit eum predictus Chlotarius rex, pater eius, cum uxore

1) Cf. etiam SS. R. Gall. XVII, p. 433; 'Hist. littér.' XXI, p. 692.

- et filiabus igne consumi; et sic factum est. De Chilperico vero, filio Chlotarii, exivit progenies regum Francorum, scilicet Lotharius magnus rex Francorum, quem habuit ex Fredegonde uxore sua pessima, que postea fecit predictum Chilpericum regem, maritum suum, causa adulterii sui occulte occidi.
570. Sanctus Vedastus obiit. cf. G. Fr. c. 35.
574. Sanctus Germanus Parisiensis episcopus obiit. A. Laub.
583. Pelagius papa. Mauricius imperator, cuius filium sanctus papa Gregorius sacro fonte levavit. A. Leod.
584. Sanctus Gaugericus magnus habetur. A. Floreff.
590. Profitente Simone multis cruciatibus affecto, tunica Domini integra reperta est in archa marmorea in sancta civitate Ierusalem. cf. Sig. 594.
592. Gregorius Magnus ordinatur papa. Fred. c. 11.
604. Focas imperator. Hic¹ papa Bonifacio petente statuit sedem ecclesie Romane caput ecclesiarum esse, P. D. IV, 36. cf. A. Floreff.
- et Pantheon permittit dedicari in sancte Marie omniumque sanctorum honore.
611. Eraclius imperator, qui crucem dominicam a Persida in Ierusalem reportavit.
622. Sanctus Gaugericus obiit.
629. Sanctus Bavo obiit. A. Laub.
641. Constantinus, filius Eraclii, imperator. A. Flor.
656. Sancta Gertrudis obiit.
660. Adventus corporis sancti Benedicti in Gallias.
672. Sanctus Audoenus archiepiscopus Rothomagensis et sanctus Leodegarius episcopus Augustidunensis insignes habentur.
678. Theodericus rex, Childerico fratre suo interfecto, in regno Francorum restitutus est. cf. G. Fr. c. 47.
681. Ebroinus princeps Francorum et dux, prefectus palatii et maior domus, interfectus est. cf. A. L. Fl.
687. Pippinus senior, pater Karoli Martelli, princeps Francorum et dux, prefectus palatii et maior domus sub Theoderico rege effectus est.
693. Theodericus rex obiit; Clodoveus, filius eius, successit. cf. ib.
695. Clodoveus puer rex obiit; Childebertus, frater eius, successit.
712. Childebertus rex Francorum obiit decimo octavo Kalendas Maii, sepultusque est apud Causiacum in basilica sancti Stephani prothomartyris; Dagobertus iunior puer, filius eius, successit. G. Fr. c. 50.
714. Pippinus senior princeps Francorum et dux, prefectus palatii et maior domus, obiit, et Karolus dictus Martellus in loco patris sui successit. Optinuitque predictus Pippinus senior principatum sub suprascriptis regibus, Theoderico scilicet, Clodoveo, Childeberto et Dagoberto iuniore, viginti septem annis. cf. A. Laub.
720. Daniel quondam clericus successit Dagoberto iuniori in regno et Chilpericus nuncupatur. G. Fr. c. 53.
725. Chilperico, nuncupato Danieli, successit in regno Theodericus rex Francorum. ib.
731. Obit Beda presbiter. A. Laub.
741. Theoderico regi successit in regno Francorum Hyldricus, qui postea fuit depositus et in monasterio beati Medardi Suessionensis² tonsoratus. Zacharia papa. Hildricus Francorum rex. Karolus dictus Martellus princeps et Francorum dux, prefectus palatii et maior domus, obiit; Pippinus vero iunior Parvus et Karlomannus, filii eius, loco eius successerunt. cf. A. L. m.
745. Karlomannus, frater Pippini iunioris Parvi, monachus efficitur, et Pippinus iunior Parvus, frater eius, totum principatum Francorum solus obtinuit. A. Laub.
750. Pippinus iunior Parvus, princeps Francorum et dux, prefectus palatii et maior domus, filius Karoli Martelli, per auctoritatem Zacharie pape³ electus est ad regem et unctus per manus sancte memorie Bonifacii archiepiscopi et elevatus est a Francis in regno Francorum in monasterio Sancti Medardi Suessionensis; Hildricus vero, qui false rex vocabatur, tonsoratus est et in monasterium missus est. A. Leod.
754. Stephanus papa, qui venerat in Franciam adiutorium et solatium querendo pro iusticiis ecclesie Romane, Pippinum unctione sacra confirmavit in regem Francorum. cf. A. L. m.
768. Pippinus iunior Parvus rex Francorum obiit, et Karlomannus et Karolus Magnus, filii eius, regnare ceperunt. A. Laub.
771. Karlomannus obiit, et Karolus Magnus solus regnare cepit in regno Francorum.
801. Karolus Magnus imperator Romanorum factus est. Terre motus magnus factus est.
814. Karolus Magnus imperator Romanorum et rex Francorum obiit quinto Kalendas Februarii, hora diei tertia, anno etatis sue septuagesimo secundo, sepultusque est in ecclesia Aquisgrani⁴, quam ipse edificaverat. Ludovicus vero piissimus, filius eius, in regno et in imperio successit. Soror eius erat Berta, inclita mulier et filia predicti Karoli Magni imperatoris. Castrum Vyci super Axonam cum omnibus appenditiis suis donatum fuit ecclesie beati Medardi Suessionensis per liberalitatem predictae inclite Berte. Einb. V. Car.
826. Corpora sanctorum Sebastiani et Gregorii et quorundam aliorum sanctorum a Roma delata sunt in ecclesiam beati Medardi Suessionensis tempore Eugenii pape et Ludovici Pii imperatoris. cf. A. Leod.
- 1) Eadem verba tam a Paulo quam a Sigeberto paulo recedentia leguntur in Ann. Floreff., SS. XVI, p. 619. 2) Cf. A. Lob., SS. XIII, p. 228. 3) Eadem fere verba ap. Ekkehardum a. 752. leguntur; sed a Francis nonnisi in Ann. Laur. mai. Aliud annalium Francorum exemplar, qualis fragmenta SS. XIII, p. 27. edidimus, exscriptum putarim. Per auctoritatem Zachariae Romani pontificis etiam in fragmento cod. Hannoverani, qui Translationem S. Alexandri continet, legitur; per auctoritatem et imperium . . . Zachariae papae, Clausula, Bouq. V, p. 9. 4) Cf. A. Lob., SS. XIII, p. 231.

- A. Leod. 828. Corpora sanctorum Marcellini et Petri Roma delata sunt in¹ ecclesia beati Medardi SueSSIONensis tempore Eugenii pape et Ludovici.
839. Ludovicus Pius imperator et rex Francorum obiit duodecimo Kalendas Iulii², et filii eius succedunt Lotharius, Ludovicus et Karolus Calvus. Iste Karolus Calvus postea fuit imperator Romanorum. Ipse enim mutare fecit corpora sanctorum Medardi et Sebastiani et Gregorii³ et aliorum et ponere in criptas sexto Kalendas Septembris.
877. Karolus imperator et rex Francorum obiit, et Ludovicus Balbus, filius eius, successit.
880. Ludovicus Balbus rex Francorum obiit, et Ludovicus et Karlomannus, filii eius, succedunt.
883. Ludovicus, filius Ludovici Balbi, rex obiit, anno vero sequenti frater eius Karromannus rex obiit.
889. Odo cepit regnare.
893. Karolus iunior, nepos Karoli imperatoris, cepit regnare.
898. Odo rex obiit, et Karolus, filius Ludovici iunioris, regnavit. Iste Odo rex ecclesiam⁴ beati Medardi in sua mundeburde et successorum suorum in perpetuum suscepit. Fecit etiam predictus rex Odo castrum de Vyco et de Sancto Medardo firmare propter insurgentium Danorum insolentiam, et multa alia bona, possessiones et confirmationes ecclesie beati Medardi contulit.
917. Hungri³ primum Rhenum transierunt et usque Burgundiam pervenerunt.
919. Conrardus rex obiit, et Henricus succedit.
922. Robertus rex efficitur. Anno sequenti interfectus est a Karolo rege preliando, et Rodulphus rex regnare cepit. Eodem anno Karolus rex captus est.
936. Rodulphus rex obiit, et Ludovicus, filius Karoli iunioris, regnare cepit.
937. Hungri Europam, Franciam et Burgundiam vastaverunt.
954. Ludovicus rex obiit, et Lotharius, filius eius, succedit. Eodem anno Hungri secunda vice Franciam vastaverunt.
965. Monachi⁴ apud Sanctum Quintinum in insula ponuntur.
979. Ludovicus Pius, filius Lotharii, rex effectus est, patre vivente et volente.
980. Saxones Franciam vastaverunt et a Francis cum imperatore suo Othone fugati sunt.
986. Ludovicus rex, filius Lotharii regis, obiit, et Hugo cognominatus Chapez dux Francorum, Karolo, fratre Lotharii regis, avunculo Ludovici regis, filii Lotharii, traditione capto et apud Aurelianensem urbem cum uxore sua incarcerato, rex Francorum effectus est; et ita disiunctum est regnum Francorum a genealogia Karoli Magni imperatoris et regis Francorum.
1127. Inclytus Karolus comes Flandrensis a suis perversis hominibus occiditur.
1131. Philippus rex obiit, et Ludovicus iunior, frater eius, rex effectus est, patre vivente, scilicet Ludovico Grosso. Innocentius papa secundus, qui illis diebus in Franciam venerat, predictum Ludovicum iuniorem, Philippo rege fratre eius defuncto, qui duobus annis et dimidio regnaverat, Remis inunctum consecravit. Gaufridus cognominatus Collum-cervi, abbas ecclesie beati Medardi, episcopus Cathalaunensis effectus est, et Odo abbas successit. Ecclesia beati Medardi SueSSIONensis dedicatur a dompno Innocentio papa secundo predicto pontificatus sui anno secundo in honore beate Marie semper virginis et sanctorum apostolorum et martyrum et in honore beati Medardi episcopi et confessoris Idus Octobris. Predictus siquidem papa ante dicationem ecclesie predicte Odonem abatem ecclesie beati Medardi, nolente sed contradicente episcopo SueSSIONensi, in civitate Aurelianis benedixit pridie Kalendas Octobris.
1146. Ludovicus iunior rex Francorum et Conraldus imperator Romanorum cruces acceperunt contra paganos et multi alii principes christianorum et infinita multitudo populorum; et anno sequenti cum maxima multitudine armatorum, equitum et peditum per Constantinopolim Iherosolimam profecti sunt et inclitam civitatem Damascum cum Balduino

1) Haec perperam auctor repetivit. 2) Cf. Ann. annum pertinere, recte Dümmler, 'Ostfr. R.' II, Lob. I. I. 3) Eadem verba in Ann. S. Quintini p. 610, n. monuit. 4) Cf. Ann. S. Quintini a. 963. a. 913. leguntur, SS. XVI, p. 507, sed ad hunc l. I. p. 508.

rege Iherosolimitano obsederunt; sed a quibusdam militibus christianis Syriis traditi, nichil profecerunt, et ita reversi sunt unusquisque in patriam suam, nichil vel parum in terra promissionis proficientes.

1148. Eugenius papa Remis concilium tenuit.

5 1178. Alexander papa generale concilium Rome in ecclesia Latheranensi celebravit in dominica medie quadragesime.

1187. Lucius papa, qui successerat pape Alexandro, qui concilium tenuit generale, decessit, et Urbanus papa ei successit.

1188. Urbanus papa decessit, et Celestinus successit.

10 1197. Celestinus papa obiit, et Innocentius tertius successit.

1209. Innumera multitudo infantium et puerorum de diversis partibus, civitatibus, castellis, villis, castris et agris Galliarum absque licentia et assensu parentum exeuntes, dicebant, se causa sancte crucis querende iter ultra mare arripuisse; sed nichil profecerunt; omnes enim diversis modis perdit^a, mortui vel reversi sunt. Dicunt quidam
15 et pro certo affir[mant], quod de decennio in decennium quod^b antequam illud mirabile accidisset, quod^b pisces, rane, papiliones et aves simili modo secundum genus suum et tempus proficiscebantur. In illo tempore vero tam immensa multitudo piscium capta est, ut omnes mirabiliter mirarentur. Quidam vero senes et decrepiti istud pro certo affirmant, quod de
20 diversis Galliarum partibus innumera multitudo canum apud castrum Campanie quod vocatur Monshymer congregata est. Ipsi vero canes in duas partes divisi, ad invicem fortiter et acriter pugnantes, fere omnes sese mutuo cede interfecerunt, et paucissimi reversi sunt.

1212. Philippus rex Francie cum Francis multitudine maxima navium congregatis ad portum quod dicitur Dens in Angliam voluit transfretare, sed Ferrando comite Flandren-
25 tium sibi cum multis aliis impediante, quibusdam navibus suis admissis, reliquas vero iussit igne consumi, et sic ceptum suum imperfectum reliquit et reversus est.

1214. Bellum fuit apud pontem de Bovines inter Phillippum regem Francie et Francos ex una parte et Fernandum comitem Flandrensem et Otonem dictum imperatorem et Guillelmum Longam-spatam, fratrem Iohannis regis Anglie, comitem Salesberiensem et Reginaldum comitem Bolonie et Hugonem dominum de Bova et multos alios principes Aleman-
30 norum, Theutonicorum, Hainoensium, Flandrensiarum et Anglorum; et omnes fugati sunt a Francis, parum vel nulli occisi. Multi capti, inter quos Fernandus, Guillelmus, Reginaldus et multi alii nobiles Flandrensiarum, Anglorum, Alemannorum et ceterorum.

1216. Innocentius papa tertius generale concilium Rome celebravit. Eodem anno de-
35 cessit, et Honorius successit.

1225. Quidam rusticus leuator nomine Bertrannus de Raiz finxit se consilio quorundam Flandrensiarum esse comitem Flandrie Balduinum, imperatorem Constantinopolitanum, et multi Flandrenses adhererunt ei, maxime Valencenienses et Hahenoenses; et optinuit maximam partem Flandrie, resistentes et contradicentes tam ipsos quam terras illorum
40 tam ferro quam igne vastando. Ad ultimum vero colloquium habuit cum rege Francorum Ludovico apud castrum Perone, salvo ire et salvo venire, salvo venire et salvo redire. Ibi vero malicia et fraude Flandrensiarum et predicti Bertranni multis argumentis, indiciis et intersignis detecta et probata, iussus est predictus Bertrannus a regno Francorum indilate recedere. Qui postea in Campaniam, unde oriundus erat, per manus Erardi militis domini
45 de Chaistenai captus et iterum in Flandriam reductus et per villas et castella et nundinas ductus, cognitus est a multis, et pater et mater eius et fratres et alii parentes eius. Ipse siquidem publice confitebatur singulis, quia ipse esset Bertrannus^c de Raaz. Ad ultimum vero suspensus est apud villam que vocatur Insula.

1226. Ludovicus rex Francie cum maximo Francorum exercitu in virtute magna in
50 terram Albigenssiarum profectus est et civitatem Aviennensem obsidione circumdedit et post multos assultus et labores ipsam sibi subiecit cum multis civitatibus, villis et castellis. Honorius papa tertius obiit, et Gregorius papa nonus successit.

1229. Fredericus Romanorum imperator cruce signatus cum exercitu Longobardorum et Alemannorum et quorundam aliorum christianorum in terram Surie profecti sunt. Col-
55 loquium siquidem habito inter ipsum imperatorem et paganos per internuntios, restitute

a) perdidit c. b) ita c. c) Betrannus c.

sunt ei quinque civitates cum chaminis et viis publicis constitutis inter ipsas. Civitas sancta Iherusalem restituta est preter templum Domini, Bethleem, Rama, Nazareth et Ioppen. Treuga siquidem inter ipsos decem annorum facta, ipse Fredericus cum magno gaudio suorum in sancta Iherusalem profectus est et coronam et diadema in basilica Sepulcri tamquam rex Iherosolimorum portavit. De predictis vero civitatibus non poterant murari nec 5 firmari preter civitas sancta Iherusalem et Ioppen et quoddam castrum, quod erat hospitalis sancti Iohannis Alemannorum. Custodibus siquidem suis in turrim David et civitatibus et alias, prout sibi placuit, ordinatis et positis, et locis sanctis visitatis, reversus est in terram suam excommunicatus, sicut ante fuerat. Cum autem reversus fuisset, in rebus et possessionibus ecclesie Romane et ceterarum ecclesiarum, Templariorum et Hospitalariorum cru- 10 delius arma movit quam umquam fecerat.

1236. Hereticorum maxima multitudo, quos quidam vocabant Bulgaros, alii Piflos, per diversas civitates et castella Francie, Flandrie, Campanie, Burgondie et ceterarum provinciarum, procurante quodam Roberto fratre Predicatore, capti, examinati et probati per archiepiscopos, episcopos et ceterorum graduum ecclesiasticorum prelatos, ad 15 ultimum dampnati et tamquam heretici secularibus potestatibus sunt traditi. Quidam vero ipsorum ad agendam penitentiam in carcere sunt retrusi. Alii vero, qui heresibus renuntiare noluerunt, igne consumpti sunt, et bona ipsorum a secularibus potestatibus sunt recepta. Non solum istud factum est in isto anno, sed ante per tres continuos annos et post per quinque continuos annos et plus. Dicebatur siquidem a multis, quod infinita multitudo hereti- 20 corum per diversas partes Gallie disperse erant.

1239. Gregorius papa nonus Fredericum imperatorem Romanorum, regem Longobardie, Alemanie, Apulie, Sicilie et Iherosolimorum, per longum tempus excommunicatum anathematizat et tam in spiritualibus quam in temporalibus dampnat. Temporalia vero Frederici dicti imperatoris, prout multi experti sunt, usque ad obitum predicti Gre- 25 gorii noni pape parum vel nichil imminuta sunt propter hoc. Predictus vero Fredericus abstulit multa diversis ecclesiis in imperio illius et regnis constitutis, multis episcopis, archiepiscopis, abbatibus et ceterorum graduum ecclesiasticorum ministris ab ecclesiis suis et locis expulsis, exulatis. Eodem anno Iachobus episcopus Prenestinus apostolice sedis venit legatus in Franciam*. 30

1240. Quedam genera hominum, qui vocantur a quibusdam Tartarini, a quibusdam vero Comani, a quibusdam vero peritis creduntur esse Hysmaelite, id est filii Hysmaelis, quem habuit Abraham ex Agar ancilla sua, quos^a David vocat Agarenos. Predicti vero comedentes carnes hominum, bestiarum, avium et serpentium et suggentes et bibentes sanguinem et parum panis et vini utentes, cum innumera multitudine et incredibili 35 equitum et peditum tam virorum quam mulierum regna Boemye et Hungarie et ducatum Polonie et quasdam alias terras maximas et optimas in illis partibus sitas ferro et igne devastant, maximas et incredibiles cedes utrorumque sexuum tam virorum quam mulierum facientes nec aliquo sexui parcentes.

EX CONTINUATIONE^b.

40

1254. Obiit Conraldus, filius illius pessimi persecutoris ecclesie Frederici quondam imperatoris.

*) *Edit. add.*: circa ephiphaniam Domini et recessit circa purificationem beatæ Mariæ.

a) quod c. b) haec in codice paullo post f. 31^a. leguntur.

EX HISTORIIS ANONYMI REMENSIS. ED. O. HOLDER-EGGER.

Iam quater in lucem prodierunt historiae vulgari sermone compositae quas titulo anonymi Remensis inscribimus, primo editae a L. Paris sub titulo 'La chronique de Rains' Parisiis 1837, deinde a De Smet, Corpus chron. Flandriae t. III, inscriptae 'Chronique de Flandre et des croisades', tertio ex parte SS. R. Gall. t. XXII. insertae, ubi nomen primae editionis receptum est, denique a Natali de Wailly Parisiis 1876. sub titulo 'Récits d'un ménestrel de Reims au treizième siècle', et hoc nomen prioribus quidem multo aptius videtur, neque hoc tamen integrum recipere potuimus. Pro certo quidem statuendum est, auctorem aliquando Remis vixisse, qui lites inter Guillelmum archiepiscopum Remensem et cives Remenses a. 1223, inter Thomam archiepiscopum et abbatiam S. Remigii a. 1259. actas luculenter exponat et in his utrique archiepiscopo infensum se ostendat. Deinde opus eius constat compluribus narrationibus, quibus variae res a tempore Ludovici VII. regis usque ad a. 1260. gestae exponuntur, inter se nec cohaerentibus neque omnino secundum ordinem temporum dispositis nec continuam rerum gestarum seriem exhibentibus, quare minime chronicon, bene vero verbo Francogallico 'récits' vel 'contes', quo vocabulo auctor ipse librum laudat, dici potest. De auctore nihil constat, sed pro certo habendum est, eum laicum fuisse, cum nihil clericalis studii in eo inveniat, immo ubique eruditionem laicalem¹ sermone, opinionibus, permultis proverbii popularibus citatis, fabulis popularibus enarratis² et imitando effictis³ prodat, de compluribus episcopis et clericis acriter iudicet, curiam Romanam avidam salsis et acerbis facetiis reprehendat, contentionum inter Fridericum imperatorem et pontifices, quarum causas omnino fabulose enarrat, culpam in papam conferat. Regibus Franciae maxime addictus, eorum praecipue gesta, bella contra reges Angliae et barones Franciae gesta, praesertim proelium Bovinense, narrat eosque summis laudibus effert, adversarios eorum, ut reges Angliae, gravi odio persequitur; praeterea bella contra Sarracenos aut a regibus Franciae aut ab aliis gesta, ut expeditionem a. 1189—1192, bella Damiatina a. 1219—1222. et a. 1249—1250, fabulas de Saladino, acta Iohannis regis Ierosolimitani describit, tum maxime quae in orientalibus provinciis Franciae et vicinis territoriis imperii, in Flandria, Hannonia, comitatu Namucensi, gesta sunt exponit. Bella filiorum Margarethae comitissae Flandrensium, Aves-

1) Aliquoties quidem etiam versus Sacrae Scripturae laudat, sed hoc minime repugnat. 2) Ut cap. 44. fabula de paro et rustico, quam Wieland noster carmine inscripto 'Der Vogelsang' enarravit. 3) Ut

cap. 38, ubi fabula de lupo Isengrino et capra efficta, contentiones Margarethae comitissae Flandriae et filii eius Iohannis de Avesnis exponit.

illos acerbo studio persequitur et omnia ab eis gesta in eorum odium convertit. Quare auctorem civem Remensem fuisse, vix crediderim. Quid enim civi Remensi et principibus Flandriae? Certe in territoriis eorum dominio subditis, sive in Hannonia sive in comitatu Namucensi, eum aliquando degisse, coniecerim. Librum, ut N. de Wailly demonstravit, a. 1260. conscripsit¹. Prioribus narrationibus, quibus res ante multum temporis gestas refert, ut de Roberto comite Drocensi stulto, Eleonora regina Saladinum sibi maritum petente, de liberatione Richardi regis per Blondellum, quam celeberrimam fabulam ipse primus protulit, omnino fabulosa sunt, nec minus quae de rebus extra Franciam gestis, de rebellione Mediolanensium, de contentione imperatoris et pontificis narrat. Plerisque quidem aliquid veri inest, sed hoc fabulis supercrescentibus, ut ita dicam, fere contectum et extinctum est. Ubi res sui temporis narrat, facta quidem quae omni populo innotuerunt, bella, rebelliones, proelia, expeditiones, obsidiones, nuptias et natalicia et mortes principum, historiam Pseudo-Balduini, alia satis bene narravit, etiamsi a gravibus erroribus minime cavit, reliqua vero, causae eventuum², tractatus et colloquia principum, maximam partem omnino fictitia sunt. Ut breviter dicam, quae populus de praecipuis eventibus sibi narrabat congerit, et haec semper vivide et luculenter describit, dialogos personarum agentium fingit, vegelo sermone quasi agantur res exponit, facetiarum lepore narrationes perspergit, semper fere studio alterius partis ductus, alteri ironia salibusque acerbis illudit; certe igitur more poetarum res enarrat, nec negarim carmina composuisse virum qui tam commode, tam eleganter sermone vulgari utitur, tam bene carminum popularium peritum, sed nihil est cur cum VV. Cl. V. Le Clerc³ et N. de Wailly suspicemur, poetam quendam quem vocant minstrellum auctorem fuisse, quin etiam per terras migrantem has narrationes audientibus decantasse⁴. Quae de indole, intentionibus, fide auctoritateque hi viri doctissimi, ille sane candideque in commentatione laudata, hic in praefatione editionis optime disseruerunt legas velim, cum nihil nisi haec repetere possim. Sed hic aliquanto acerbius et iniustius de auctore iudicasse videtur. Verum quidem est, paucissima capita et haec maxima cum cautione ad res gestas cognoscendas in auxilium vocari posse, sed hoc ideo evenit, quod auctor res praeteritas ex narrationibus popularibus, ut N. de Wailly bene intellexit, quarum nonnullae etiam ab aliis auctoribus traduntur, percepit. Quare non 'mendacia et fictiones' ei exprobrari

1) p. xxxi sq. Thomas archiepiscopus Remensis vivebat, cum librum componeret (§ 467: *L'archevesque Thomas qui ore est*); dicit Margaretham reginam a. 1260. fuisse gravidam (*et si estoit la roïne grosse d'enfant pres de gesir*), et § 355, ubi liberos Ludovici IX. enumerat, Agnetem natam a. 1260, Aug. nondum nominat. Ibidem Henricus filius ducis Brabantiae vocatur, cum pater eius Henricus III. iam a. 1260, Febr. defunctus sit. 2) Ut causae bellorum inter comitem Boloniensem et Philippum regem, inter hunc et Ottonem imperatorem propositae. 3) 'Hist. litt. de la France' XXI, p. 712 sqq. 4) Valde miror, virum tam bene in litteris illius temporis versatum hoc conclusisse (p. vii) ex verbis saepissime usitatis: *Ci vous laïrons esteir, desoremais revenrons, vous dirons, parlerons, sachiez de voir, que je vous ai ci nommeiz, que vous avez oï, dont vous orrez parleir* etc. Nam hoc si rectum esset,

omnia chronica illius saeculi vulgari sermone conscripta (exceptis iis quae ex lingua Latina translata sunt) a minstrellis composita esse aliquis iure coniecerit, cum haec vel similia in omnibus chronicis illius aetatis occurrant. Afferam Chronicon Hannoniense quod dicitur Balduini Avennensis, Chronicam regum Franciae a. 1286, Chronicam Flandrensem, Iohannem de Joinville (ed. N. de Wailly § 634. *Or revenrons a nostre matiere*; § 559. *Li dus de Bourgoingne de quoy je vous ai parlei*; § 505. *Ci apres orrez les justices et les jugements* etc.). Nemo horum auctorum unquam legentes, sed audientes alloquitur. Et quid mirum? Ideo saec. XIII. vulgari sermone historiae conscribebantur, ut a laicis intelligerentur; sed laici legere nesciebant, immo hae historiae audientibus recitabantur, in castris a capellanis, in oppidis a clericis vel iam crebrioribus personis artem legendi doctis; quod bene sciverunt auctores.

debuerunt¹, sed phantasiae ubertas et mira describendi facultas laudibus efferri. Ex libris scriptis certe perpauca sumsit², monendum tamen, nonnulla miro modo cum Philippi Mouskes narrationibus convenire. Quamvis non multum boni fructus pro rebus gestis cognoscendis ex his historiis capi possit, eo plura ad mores et consuetudines illius saeculi perspicienda faciunt, etiam quae populus Francogallicus de rebus magnatum mundi sibi narrabat novisse iuvabit, neque quisquam has historiolas plenas iucunditate, alacritate, spiritu sine magna delectatione leget.

N. de Wailly, de his historiis meritissimus, auxilio omnium qui exstant codicum tam optimam editionem paravit, ut nihil facere potuimus nisi quae hic proponenda erant ex hac exscribere, rarissime tantum, ubi variae lectiones codicum id suadere videbantur, ab ea recedentes. Idem etiam de codicibus eorumque affinitate et derivatione egregie disseruit³, quae in brevius contrahentes hic repetimus, pauca quae nobis visa sunt addentes. Omnes qui exstant sex codices fluxerunt ex eodem exemplari (A) iam nonnullis lacunis et aliquot mendis vitiato. Ex hoc ipso descriptus est:

A1) Codex Musei Britannici Mss. add. nr. 11753, mbr. s. XIII. Reliqui vero omnes quinque codices derivati sunt ex exemplari perduto (A*) post a. 1295, ut editor optime demonstravit⁴, ex A descripto. Ex A* fluxerunt:

A2) Codex Rothomagensis civit. O 53. s. XIV.

A3) Codex Parisiensis Franc. nr. 10149, in quo demum s. XVI. exarato non modo formae verborum, sed etiam ipsa verba iam tunc non usitata mutata et sententiae alteratae sunt.

Ex codice A* derivatus est quoque codex B, in Hannonia, ut videtur, exaratus⁵, in quo caput quo Iohannes de Avesnis exemplo Isengrini lupi illudatur et alia in eius odium dicta ommissa, alia in eius et unus locus in Richardi regis Angliae laudem addita erant; menda et lacunae a librario aliquatenus sublata et expletae erant. Ex hoc codice fluxerunt:

B1) Codex Bruxellensis, quem De Smet typis expressit, nec numero nec aetate codicis notatis.

B2) Codex Parisiensis Franc. nr. 24430, s. XIV, ex quo solo L. Paris editionem suam paravit.

B3) Codex Musei Britannici Mss. add. 7103, cuius apographum recens Parisiense Franc. nr. 13566. ab editore in SS. R. Gall. t. XXII. in auxilium vocatum est. In duobus postremis codicibus multa a librariis addita et mutata sunt.

1) Attamen monendum est, quod viro docto simplex credulitas primi editoris et aliorum, qui pulcherrimas fabellas pro veris vendebant, refellenda fuerit.

2) N. de Wailly quidem p. xxxvii sq. quaedam assert, quibus probet, librum Latinum auctori usui fuisse, sed haec non magni momenti et incerta mihi videntur. Sunt vero, ex quibus conici possit, auctorem Vinc. Bellov. Spec. hist. (vel etiam Cont. — 1226. versionis Francogallicae historiae regum Franciae a. 1214, SS. R. Gall. XVII, p. 431) legisse. Cf. praesertim Merlini prophetiam de Ludovico VIII. Montpensier mortuo ab utroque laudatam. 3) 'Recueil des notices et extraits des manuscrits' XXIV, 2, p. 289 sqq. et in praefatione editionis p. xvii sqq. 4) p. xxxiii. edit. Nam § 355. cod. A1 praebet: *Et sachiez de voir que celle damoisele que li rois de France prist a femme ot a non Marguerite, qui mout est bonne dame et sage*

et a dou roi huit enfanz; reliqui codices extrema verba sic mutaverunt: *qui mout fu bonne dame et sage et ot* (vel *eut*) *dou roi huit enfanz*. Margaretha regina vero demum a. 1295. obiit. 5) Cum de Wailly p. xxv. non quidem contendat, sed tamen, falsa sua coniectura migrantis minstrelli seductus, suspicetur, auctorem ipsum in Angliam et Hannoniam profecturum, ut ibi historias decantaret, haec mutasse, obliviscitur quod ipse demonstraverat, codicem B post a. 1295. exaratum et iam multis mendis et lacunis maculatum fuisse. Mirum sane, si auctor ipse opus suum sic deformasset. Immo codex B a vel pro quodam Hannoniensi, quem comitatum Avesnenses possidebant, exaratus est, quod etiam permultis formis verborum dialecti Hannoniensi omnibus codicibus recensione B communibus probatur.

In codicibus A nulla divisio capitum invenitur, quae quidem in codicibus B, sed in quoque diversa, instituta est, nam B 1 142, B 2 32, B 3 54 capitula praebent, quorum rubricas annotare nolimus, sed divisionem capitum et paragraphorum a N. de Wailly institutam retinuimus. Hic editor illas formas et rationem verborum scribendorum induxit, quas in registris scabinorum Remensium s. XIII. invenit, quae haud raro cum formis codicis A 1 bene conveniebant¹. Non nostrum est diiudicare, num hoc laudandum sit in editione libri, de cuius auctore nihil fere constat; immo maximas gratias agimus viro doctissimo, ex cuius editione optime parata excerpta nostra describere potuimus. Etiam quae ipse de rebus narratis commentatus est, nobis bono usui fuisse, grato animo profiteamur. His quoque fragmentis V. Cl. A. Tobler emendatricem manum admovere voluit.

Denique monendum est, multa ex his historiis exscripta esse in Chronica Flandrensi² a. 1342. vulgari sermone composita, et, ut de Wailly p. XV. statuit, a Petro Cochon scriptore Normannico s. XV³. O. Holder-Egger.

VIII.

50. Ci^a vous lairons esteir dou roi Guion et de la roïne — que^b Dieus gart! — qui mout avoient a souffrir; si vous dirons de l'apostole Lucie^{c,4} qui lors estoit, qui avoit eü letres dou patriarche^d, que la terre d'outre meir estoit toute^e perdue a^f reis de Sur. Si en fu mout meüz^g et envoia maintenant un legat en France et un en Engleterre et un en Alemaingne et en^h toutes les terres desouzⁱ la loi de Rome pour preeschier des croiz. Li legat furent preudomme^h et bon clerc et bien moustrentⁱ la besoingne Dieu^m, et li pueples fu devoz; si se croisierent enforciementⁿ. 51. Li rois Phelipes^o se croisa, li rois Richarz ausi^p, li cuens Phelipes de Flandres, li cuens Henriz de Champaingne, li cuens de Blois^q et mout d'autre baron qui ne sont mie nommei en mon ditier^{r,6}.

IX.

60. Li rois Richarz ot mout le cuer enfleü dou roi Phelipe, qui avoit l'oneur d'Acre; si le commença^r mout a haïr et meismement pour l'ochoison de son pere⁷. Et pourchaça tant par ses dons, que li rois fu enherbeiz⁸; mais Dieu merci li enherbement ne fu^s mie a mort. 30 Quant li rois Richarz vit qu'il ot failli, si traist^t au conte^u de Flandres et au conte de Champaingne et au conte de Blois, et tant leur donna de ses esterlins, qu'il jurerent sa^v mort; et^w avoient^x traitie, comment il receveroit mort^y. Mais Dieus, qui n'oublie mie les siens, envoia une maladie au conte Phelipe dont il mourut. Et quant il se senti agreveiz, si manda le roi Phelipe son filleul^z et li dist^a: 61. 'Biaus filleus, faites penre une corde et si me la faites metre ou^b col et me faites traïneir par toutes les rues d'Acre, car je l'ai bien deservi'. Quant li rois l'oï ainsi parleir, si cuida, qu'il ne fust mie en son sens, et li dist: 'Biaus par- 35 rins, que est ce que vous dites'? 'En non Dieu^c, je sai bien que je di. Sachiez de voir,

a) Atant B 2. b) q. D. g. des. A 3. c) Lucien A 2. 3. B 1; Lucre B 3. d) de Jherusalem add. B 2. e) deest B 1; toute la t. d'out. m. e. p. B 2. f) fors S. A 2. 3. B. g) esmerveille A 3; esmeus si e. B 1; dolans B 2. h) par B 2. 40 i) desor A 1; desour A 2. k) bons preudhoms lesquelz estoient grans clerks A 3. l) moustr. — si se des. B. m) b. au peuple A 3. n) efforc. A 2. B 3; mout efforchement B 1. o) rois des Franchois add. B 3. p) rois des Engles se croisa B 3. q) m. ci (chi) nomme A 3. B. r) prist fortement a h. B 2. s) les enherbemens ne le prindrent pas jusques a la m. A 3. t) vait A 1; se tr. B 1. 3. u) Phelippon add. B 1. v) le m. le roi B 2; la m. au roi Phelippe B 3. w) et — mort des. B 1. x) devoient traitier A 2. 3; et traitierent B 2. 3. y) il en ouve- 45 roient B 2. 3. z) k'il venist a lui add. B 2. a) quant il fu venus add. B 2. b) entour le B 2. c) dist le conte add. A 3; dist il add. B.

1) V. quae de hac re disseruit in 'Mémoires de l'acad. des inscr.' XXVIII, 2, p. 287 sqq. 2) 'Istore et Croniques de Flandres' ed. Kervyn de Lettenhove. Bruxelles 1879. De Wailly p. xiv. quidem opinatur, auctores Remensem et Flandrensem ex communi fonte hausisse; sed errat, cum compluria capita ad verbum fere, paulo abbreviata, in Chron. Flandr. exscripta sint, ut narratio obsidionis Avinionensis a. 1226; alia quidem aliis fontibus accitis mutata sunt a Flandrensi. 3) Ed. Ch. de Robillard de

Beaurepaire. Rouen 1880. 4) Cum a. 1187. Terra Sancta a Salahadino caperetur, iam non Lucius, sed Clemens III. sedebat. 5) Theobaldus V. 50 6) i. e. dictario, scripto. 7) De cuius obitu supra § 25. auctor fabulosa recitavit. 8) Will. Brito, Philip. IV, 270, dicit, rumorem de veneno regi dato tunc ortum esse, sed nullum auctorem nominat. Vix monendum est, totam narrationem multum a 55 vero abesse. Cum nostri vero plerisque conveniunt quae Phil. Mouskes v. 19634 sqq. narrat.

biaus^a filleus, que je ai vostre mort juree, et je et li cuens Henri vostre nies^{b.1} et li cuens^{1191.} de Blois. Et bien sachiez^c, se^d vous n'en aleiz erramment de^e ci, vous estes morz^f et traiz^g. 'He!' dist li rois, 'biaus parrins, pourquoi vous i acordastes vous?' 'En non Dieu^h, biaux filleus^b, il m'eüssentⁱ ocis^j'.

5 63. Atant retourna^k li cuens Henriz^l en Acre et vint au roi Richart et li dist: 'Sire, nous soumes honni et destruit; car li rois s'en va en France et bien set par le conte Phelipe que nous avons traitie^m; et bien sachiez, qu'il nous destruira touzⁿ'. Lors fut mandeiz li cuens de Blois, et prisent conseil qu'il iroient parler au conte Phelipe. 64. Et^o en ces paroles on leur aporta nouveles, que li cuens estoit morz; et^p lors furent trop esbaubi. 10 Li cors^q fu atourneiz^r et aporteiz a l'eglise et ot son eseqe^{s.2} teil comme il aferoit^t a si grant seigneur, et fu enfouiz en l'atre^u Saint Nicholas³.

65. Adonc fist li rois Richarz atourneir ses neis et monta sour meir, et s'adreça^v au^{1192.} mieuz qu'il pot^w vers Alemaingne et prist port; et s'en ala par terre a privee mesnie, et tant erra qu'il vint en Osteriche, et fu espiëz et conneüz. Quant il se^x perçut, si prist la 15 robe a un garçon et se mist en la cuisine a tourner les chapons⁴. Une espie^y l'ala conteir au duc, et quant li dus le sot, si envia tant^z de chevaliers et^a de mesnie, que la force en fu leur^b. Et fu pris li rois et envia en un fort chastel, et toute sa mesnie en un autre; et fu^c meneiz li rois de chastel en chastel, que^d nus n'en sot nouveles, neis cil qui le gar- doient, fors li dus seulement.

20 XI. 1191.

70. Desormais revenrons au roi Phelipe, qui a trespasseiz^e les periuz de meir; et la^f ou il estoit en plus grant^g peril et la ou il cuidoit perillier^h de coup en coup ou d'eure en eure, et les ondes de la meir portoientⁱ la nave^k par semblant jusques^l aus nues et rabais- 25 soient jusques en abisme — et en icelle eure estoit nuiz obscure —, si^m demanda li rois, fersⁿ en foi et bien creanz en Dieu, queis eure il estoit, aus maroniers; et il respondirent, que il estoit entour mie nuit. Adonc dist li rois: 'Soiez^o asseür, que^p nous n'averons^q garde; car mi^r ami de l'ordre de Citiaus sont relevei pour chanteir matines et pour priër pour nous'. 71. Adonc s'apaisa^s li tormenz, et fu la meirs coie^t et paisible. Mais li rois 30 ne se gardoit^u pas du bevrage^v que li traïteur li avoient fait boire⁵. Mais Dieu merci li enherbemenz ne fu mie a mort; mais^w les ongles li cheïrent des piez et des mains^{x.6}, et pela touz, et fu tout l'an malades, et puis revint^y a sa santei et fu touz haitiez et liez et joianz^z. Et vinrent li baron de France a lui et lui dirent: 'Sire, il seroit bien tans de vous ma- riër'. 'Certes', dist li rois, 'je le vuel et^a desir et bien en vuel ouvrir par vo conseil'. 72. 'Par 35 foi^b', dist li arcevesques Guillaumes, qui ses oncles estoit, 'li cuens Phelipes de Flandres est morz, et la terre est escheüe a^c son frere⁷ le conte Baudouin; ne je ne sai en France^d plus gentil^e homme ne plus riche de lui. Et il a une sereur bele et^f avenant et sage. Si vous loëroie^g que vous la preïssiez a famme⁸'. 'Sire', dient li autre baron, 'vostre oncles

a) b. f. des. B 1. b) cousin A 3. c) de vous add. B 1; de voir que add. B 2. d) ne v. en alez B 1; se n'alez 40 hors d'icy A 3. e) de ci des. B 2. f) tr. et m. B 3, et sic corr. W. g) dist li quens add. B 1. h) il le me couvint faire ou add. A 3. i) autrement add. B 2. k) s'en tourna B 1. l) deest B 1. 2. m) l'av. traï B 1; et pourparle add. B 3. n) se il puet add. B 3. o) deest B 2. p) et l. f. t. e. des. B 1. q) le conte add. B 2. r) apparellies et fu portes en B 2. s) osseque A 2; obseque A 3; serviche B 1; et fist on son siervice B 2. t) tel qu'il appartenoit B 1. u) cymetiere A 3; eglise S. Nicholai d'Acre B 2. 3. v) au plus droit et add. B. w) seut B 1. 45 x) s'en A 3. y) Et u. e. le connut et l'ala B 2. z) de gens et add. B 2. a) et de m. des. A 3. B 2. b) q. mer- veille A 3. c) errant add. B 3. d) tant que B 2. e) ki estoit entres en m. B 2; q. estoit es B 3. f) et comencha li orages et quid. B 2. g) granz periuz A 1. h) et noier add. B 3. i) emportoient B 1; emporterent B 2. k) la nef si haut k'avis estoit k'elle fust as nues et puis recheoit aval B 2. l) desi B 1. m) et li r. qui estoit f. en f. et b. c. en D. demanda as mar. quele e. il e. B 2. n) fermes B; ferme en la loy de D. A 3. o) Or soions B 2. 50 p) car B. q) vous n'ares B 1; n'avons g. de perir A 3. r) noz amys A 3. s) la mers et add. A 2. t) c. et des. A 3; et p. des. B 2. u) donnoit p. garde d'un b. B 1. v) barnaige A 2. w) et advint que de l'enherbement que li traistres luy avoient fait boire les o. A 3. x) p. et devint tout palle et fu t. A 3. y) tous add. B 1, ubi en se s.; en s. B 2. z) joious A 1; joiaus A 2; tout gay et joieux A 3. a) et d. et des. B 2, ubi et en v. o.; v. bien et bien le d. B 1. b) Adonc A 3. c) au c. B. s. f. B. d) nul add. B 1. e) grant B 2. f) gente et bien add. A 3. 55 g) je serois d'opinyon A 3; en bonne foi add. B 3.

1) Henricus non fuit nepos, sed consobrinus Philippi regis. 2) i. e. exsequiae (funerales). 3) Cf. Sigeb. Cont. Aquic., SS. VI, p. 427. 4) Sic Phil. Mouskes v. 19921. 5) Supra § 60. 6) Cf. Will. Brit. 60 Philip. IV, v. 267:

Tantaque scaturies, tantus calor illius ossa

Totaque membra fuit ita depopulatus, ut omnes A digitis ungues caderent, a fronte capilli. Ex veneno a rege Angliae dato hoc regi accidisse, dicit cum nostro Phil. Mouskes v. 20015 sqq. 7) Balduinus IX. minime fuit frater Philippi. 8) Phi- lippus duxit Isabellam iam a. 1180, cum eius pater

vous donne bon conseil'. 'Par foi', dist li rois, 'et je m'i acort'. Adonc furent esleü dui d'eus et alerent au conte Baudouin, et le trouverent a Lisle en Flandres, ou il tenoit un grant^a parlement de ses barons. 73. Atant descendirent li mesagier le roi et entrèrent en la sale^b et saluèrent le conte et li baillierent la letre le roi. Li cuens reçut^c la letre et la bailla l'evesque d'Arraz, qui leiz lui^d estoit^e. Li evesques lut la letre et l'espondi^f au conte^g a conseil. 5 Li cuens apela ses hommes et entra^h en une chambre et leur dist: 'Biau seigneur, liⁱ rois de France me requiert ma sereur a famme, si en vuel ouvrir par vo conseil'. 'Sire', dient si homme, 'li rois vous fait mout grant honeur; nous vous loons tuit, que vous li donnez, atout tant de terre comme il vous requiert'. Li^k cuens respondi a ses hommes que ainsi le feroit il. 74. Atant issi fors de la chambre et dist^l aus mesages le roi: 'Biau^m 10 seigneur, je ai conseil que je ferai volentiersⁿ ce que mes sires li rois me mande^o'. 'Sire', dient li mesage, 'vous dites que sages^p'. Or vous dirons nous^q ce que li rois vous mande^r: que^m il veut avoir avec vostre sereur la contei d'Artois¹, c'est^s a savoir Arraz et^a Peronne, Bapaumes, Saint Omer, Aire, Hesdin et toute la contei si^t comme elle tient^v. Li cuens leur respondi et dist, qu'il li donra volentiers, et plus encore, se il^v veut^w. 15 75. Atant s'en^x partirent li mesage dou conte et prisent a lui congie et errerent^y tant par leur journees qu'il vinrent a Paris, ou li rois estoit et ses consaus. Li mesage saluèrent le roi de par le conte Baudouin de Flandres et dirent: 'Sire, li cuens nous reçut volentiers et liement et mout^z nous fist d'oneur pour vous; et li baillames vostre letre. Et^a quant il fu conseiliez a ses hommes, qui la estoient, il^b parla a nous et dist: "Biau^c seigneur, je merci 20 mout le roi^d de l'oneur qu'il m'a mandei; je vuel et otroi, que mes sires li rois ait ma sereur et la contei d'Artois, et plus encore, se il veut; et tuit mi^e baron s'i acordent'. Dont^f li arcevesques Guillaume respondi et dist au roi: 'Sire, or n'i^g a mais que^h dou hasteir la besoingne'. 76. Atant fist li rois escrire unes letres et manda au conte, que il espouserait sa sereur l'endemainⁱ des vint jourz^j a Amiens²; et la menast la a ce jour. Ainsi fu fait 25 comme li rois le commanda, et fu la damoisele amenee richement^k et a grant compaignie, et a merveilles^l tint li cuens Baudouins riche osteil^m. Atant vint li rois a Amiens etⁿ espousa la damoisele qui avoit a non Ysabiaus, et^o ot grant feste par tout Amiens. Et demoura li^p rois en la vile trois jourz, et puis en ala en France, et en fist^q mener la roïne a Paris, et la fu receüe a grant solempnitei. Et a merveilles^r s'amerent entre li et le roi, et orent un fil 30 qui fu^r apeleiz Loueys en bautesme. Cil Loueys^s fu preuz et hardiz et combatanz^t et ot cuer de lion. Mais tant comme il vesqui, il ne fu sans painne ne sans travail.

XII.

77. Desore en avant^u vous dirons dou roi Richart, que li dus d'Osteriche tenoit en prison; ne nus^v ne savoit nouveles de lui fors seulement li dus et ses consaus. Or^w avint que 35 li^x rois avoit nourri un menestrel d'enfance^y qui^z avoit non^z Blondiaus. Si^a se pensa que il le^b querroit par toutes terres de^c ci a tant^d que il en orroit nouveles. Et se mist a la voie^e

*) dou 20. jour don nouel B 3.

**) nes estoit deviers Artois et add. B 2.

a) *deest* B 2. b) s. du conte puis le sal. A 3. c) r. la l. et *des.* A 3. d) q. eslus B 1. e) pour la lire *add.* A 3. f) et l'esp. *des.* A 2. 3; le desp. B 2. 3. g) devant le c. A 3; au cons. au conte A 1. h) et e. *des.* B 1. i) mesires li r. B 3. 40 k) Et li B l) vint as m. le r. et dist B 2. m) *deest* B 2. n) moult v. B 1. o) m'a mande A 2. 3. B. p) d. bien B 2. q) *deest* B. r) Li roys vous mande *add.* B 1. 3. W. s) et A. B 2. t) ensi B 2. u) se contient A 3; se comporte B 1; s'estent B 2. 3; de l'oneur et de le *add.* B 3. v) li rois B 1. 2. w) en vouloit A 3; voloit B 2; li plaisoit B 3. x) pr. li m. c. et se part. d. c. B 1. y) chevaucherent A 3; exploiterent B 2; err. — qu'il *des.* B 1. z) de bon cuer et moult nous a fait honorablement pour l'honneur de vous A 3. a) de laquelle il a eu conseil par s. h. A 3. b) il p. a n. 45 et *des.* B 2, *ubi* si d. c) *in* B 2 *haec sic mutata sunt*: que il vous mercioit moult de l'honneur que vous li avies mande, et voloit que vous eussies sa serour atout le contet d'A. et p. e. se vous volies, et si b. s'i acorderent. d) le r. *des.* A 1. e) tous les autres barons s'i acorderent A 3. f) Adont B. g) ormais n'est B 2. h) fors B 1. i) dedans le xx. jour A 3; au vintisme jour apres celui jour B 2. k) r. et *des.* B. l) et moult i t. B 2. l') et moult noble *add.* B 3. m) et — Amiens *des.* B 1. n) et — Amiens *des.* A 3. o) li r. *des.* B 1. p) fu le r. menee B 1; et la r. 50 fu menee B 2. q) et moult s'entre aymerent le r. et la roïne A 3. r) eut a non B 1; ot nom B 2. s) Qui fu B 2. t) vaillanz B 2. u) Desoremais B 2. v) mie B 1; que nul n'en sçavoit fors le conseil du duc A 3. w) Si B 2. x) il a. longuement tenu un m. B 2. y) de France A 3; *deest* B 2. z) a n. B. a) Chil B 1; Cius afferma en soi q. B 2. b) qu'il q. son signour B 2. 3. c) de ci a *des.* B. d) qu'il l'averait trove u *add.* B 2. e) m. en chemin B 2.

Balduinus V. comes Hannoniae adhuc viveret, ab eo, non ab eius fratre Balduino IX. expetita est. Et Guillelmo archiepiscopo Remensi eiusque fratribus haec nuptiae valde displicuerunt. Isabella vero a. 1190. defuncta, duxit rex a. 1193. Ingeburgem, filiam regis

Daniae. Tota igitur narratio fictitia est. 1) Comitus 55 tatus Artesiensis illo tempore nondum exstabat, sed demum a. 1237. institutus est. 2) Nuptiae Philippi et Isabellae a. 1180. Bapalmis celebratae sunt, Ambianis vero a. 1193. Ingeburgem rex duxit.

et tant ala^a par les estranges contrees que il ot bien^b demourei an et demi, ne onques ne pot^c oïr vraies^b nouueles dou roi. 78. Et tant aventura^d que il entra en Osteriche ainsi comme aventure le menoit. Et vint droit au chastel ou li rois estoit en prison et se herberja chiez^e une veve femme, et li demanda, cui cil chastiaus estoit, qui tant estoit et^f biaux et forz et bien assis^g. S'ostesse li respondi et dist que ce estoit le duc d'Osteriche. 'Bele ostesse^h', dist Blondiaus, 'a il ore nul prisonⁱ dedenz le^k chastel?' 'Certes', dist la bonne femme^l, 'oïl^m, unⁿ, bien a quatre anz^{o.1}. Mais nous ne pouons^p savoir qui il est; et^q si vous di certainement^r que^s on le garde bien^t et soingneusement, et bien creons^u que il soit^v gentis hons et grant sires'. 79. Quant^w Blondiaus oï^x ces paroles, si en^y fu a mer-
10 veille liez, et li sembla en son cuer que il avoit trouvei ce qu'il queroit; ne^z onques n'en fist semblant a s'ostesse. La nuit fu mout^a aises et dormi jusques^b au jour; et quant il oï la guete corneir le jour^c, il^d se leva et ala au moustier^e priër Dieu qu'il li aidast. Et puis vint au chastel^f et s'acointa dou chastelain de laiencz, et dist qu'il estoit menestreus^g et mout^h volentiers demourroit a lui, se il vouloitⁱ. Li chastelains estoit juenes chevaliers et
15 jolis, et dist qu'il le retenroit^k volentiers. 80. Adonc fu liez^l Blondiaus, et ala querre sa vièle et ses estrumenz, et tant servi le chastelain qu'il li^m plot mout et fu mout bien de laienczⁿ et de toute la mesnie^o. Ainsi demoura Blondiaus^p tout l'iver laiencz, ne onques ne pot savoir qui li prisons^q estoit; et tant^r qu'il ala un jour par^s les festes de pasques touz seus en un jardin qui estoit leiz la tour, et regarda leiz^t lui, et pensa, se par aucune^u aventure porroit
20 voir le prison. Ainsi comme il estoit en ceste pensee, li rois regarda par^u une archiere² et voit Blondel^a, et pensa comment il se feroit a lui connoistre; et li souvint d'une chançon qu'il avoient faite entr'eus deus, et^p que nus ne savoit^v que il dui. 81. Si commença a chanter le premier mot^w haut et cler; car il chantoit tres bien. Et quant Blondiaus l'oï, si sot certainement que ce estoit ses sires. Si ot en son cuer la graingneur^x joie qu'il eüst
25 eü onques mais nul^y jour. Atant^z s'en parti^a dou vergier et vint^b en sa chambre ou il gisoit, et prist sa vièle et commença a vièleir une note, et en viélant se delitoit^c de son seigneur qu'il trouvei avoit. Ainsi demoura Blondiaus deci qu'^d a pentecouste, et si bien se couvri que nus de laiencz^e ne s'en perçut de son affaire. 82. Adonc vint Blondiaus au chastelain et li dist: 'Sire^f, se il vous plaisoit, je m'en iroie volentiers en mon païs, car grant^g piece a
30 que je n'i fui^g'. 'Blondiaus^h, biaux freresⁱ, ce ne ferez vous pas^k, se vous m'en creez. Mais demourez encore, et je vous ferai grant bien'. 'Certes, sire', ce^d dist Blondiaus, 'je ne demourroie en nule maniere'. Quant li chastelains vit qu'il nou porroit retenir, si li otroia^l le congie^m et li donna roncinsⁿ et robe nueve. 83. Atant se parti^o Blondiaus dou chastelain^p, et ala tant par ses journees que il vint en Engleterre, et dist aus amis le roi^q et aus barons
35 qu'^r il avoit le roi^s trouvei, et leur dist ou il estoit^t. Quant il ont entendu les nouueles, si en sont^u tres lie. Car li rois estoit li plus larges^v hons^w qui onques chaugast esperon. Et prisent conseil ensemble^x que il envoieront^y en Osteriche au duc pour le roi raiembre^{z.3}, et eslurent deus chevaliers qui^a la iroient, des plus vaillanz et des plus sages. 84. Et tant errerent^b par leur journees que il vinrent en Osteriche, ou^c il trouverent le duc a un sien

40 a) erra l'un jour et l'autre par lait et par biel qu'il B 2. b) deest B 2. c) savoir ne add. B 3. d) fist A 3; erra B 1. e) en l'hostel d'une femme A 3. f) deest B. g) seans A 2. 3. B. h) par amours add. B 3. i) prisonnier B. k) le ch. des. B 2. l) d. l'ostesse B 1; d. elle B 2. m) il en y a add. A 3. B 1. n) qui i a este add. B 2; un mais b. i at q. A 3. o) moys A 3. p) en nule maniere add. B 3. q) et si v. di des. B 2. r) deest B 1. s) mais B 2. t) moult s. B 2. u) esperons B 2. v) est B. w) Et q. B; li boins add. B 3. x) entendit B 2. y) deest B.
45 z) mais A 3. B 2, ubi ains. a) deest B 2, ubi dormi et f. a a. — aise A 1. 2; a aise A 3. B. b) dessi B 1; j. au j. et des. B 2. c) c. sur les murs A 3. d) si B. e) a l'eglise B 2; au m. des. A 3. f) chastelain du chasteau qui le ans estoit et se ac. de luy A 3. g) de vièle add. B 2. h) deest B 2. i) s'il lui plaisoit B 2. k) receveroit A 3. l) li Bl. liez A 1. m) li p. m. et hic des. B 2. n) de tous chiaus de l. et de le m. B 1. o) et moult plot ses siervices hic add. B 2. p) deest B. q) prisonier[s] B, et ita mor. — fu B 1. r) advint un j. A 3. s) es f. de p. par le
50 gardin B 2, ubi t. s. des. t) de A 1; reg. enfour savoir se B 2. u) p. u. a. des. B 2. u*) et le congneut add. A 3; qui avoit este ses menestreus add. B 3. v) en cel pais add. B 3. — fors q. B 2; et — dui des. A 3. w) vier B 2; ver B 3. x) grignor A 1; grignour A 2; le plus grant A 3. B. y) a n. A 2. 3. B. z) Et B 2. a) maintenant add. B 2. b) vient A 1; entra B 2. c) se d. des. B 1, ubi av. t. son s. d) deest B. e) de l. des. B. f) Par Dieu chiers sires B 3. g) lonc tans a B 2. g*) n'en oi nouueles B 3. h) Blondial biau frere A 1. i) dist le chastelain add. A 3; ce dist li castelains
55 add. B 2. k) mie B. l) li o. le c. et des. A 3. m) ot. mout aenvis B 3, ubi et — nueve des. n) boin r. B 2, ubi et r. des. o) part A 1. p) d. c. des. B 3. q) Richart add. B 3. r) u B 2. s) son seigneur add. B 3. t) tr. et comment B 2. u) furent moult l. B 2; s. moult goieus B 3. v) saiges A 3. w) chevaliers B 2. x) entr'aus B 2. y) envoieront A 1. z) rachater B 3; et racater add. B 1. a) q. la i. des. B 1. b) alerent B. c) au duc et le trov. B 2.

1) Richardus a. 1192, Dec. captus, iam a. 1194, Febr. liberatus est. 2) i. e. fenestra tormentis emit-
60 tendis relictas. 3) i. e. redimere.

chastel, et le saluèrent de par les barons d'Engleterre et li dirent: 'Sire^a, nous soumes ci envoie de par les barons^a, et avons appris que vous tenez en prison le roi Richart. Sire, il^b vous mandent et prient que vous en preingniez^c raançon^d, et il vous en donront tant comme il vous venra en grei^e. Li dus lor respondi que il s'en conseileroit^e. Et quant il fu conseiliez, si leur^f dist^g: 'Biau^f seigneur, se vous le voulez avoir^h, il le vous couvenra raiem-⁵ breⁱ de deus cens mile mars d'esterlins; et si n'en reprenez plus la^k parole, car ce seroit painne perdue'. 85. Atant prisent li mesage congie^l et dirent que ce reporteroient il aus barons^m, etⁿ si en eüssent^o conseil. Et^p s'en revinrent^q en Engleterre et dirent aus barons ce que li dus leur avoit dit. Et il dirent que ja pour ce ne demourroit. Adonc firent apareil-¹⁰ lier^r la raançon; si la firent porteur^s au duc. Et li dus leur^t delivra le roi; et^u ainsois leur^v fist donneir bonne seürtei de lui^w que ja mais ne li feroit^x molestei¹.

XIII.

86. Ainsi avint que li rois Richarz fu raiens^y; et fu receüz en Engleterre a grant honneur; mais mout en fu sa terre grevee et les eglises dou regne; car il leur couvint metre¹⁵ jusques a^z leur calices, et chanterent lonc tans en calices d'estain^a et^b de fust². Or^c avint que li rois Richarz se gisoit une nuit en son lit et ne pouoit dormir; et li vint^d une pensee devant, qui mout fu pesme^{e.3} et crueuse, et li souvint de son pere le^f roi Henri, qui s'estraingla des resnes dou^g frain de son cheval⁴ par le despit qu'il^h ot dou roi Phelipe, qui li courut sus espee traite a Gerberoi⁵. 87. Et li souvint de la prise et de la raançon que li dus d'Osteriche li avoit fait parⁱ le mandement et par les prières le roi Phelipe; si en²⁰ ot en son cuer si grant courrous et si grant ire, que il dist et aferma a soi meïsmes, que ja mais jour^k ses cuers ne seroit a aise^l ne en pais deci a tant qu'il se seroit vengiez.

XVI.

142. Ainsi, comme je vous ai contei, fu^m Jehans Sans-terre rois deⁿ Jherusalem, et²⁵ perdi le non de Jehan Sans-terre et fu^o apeleiz d'enqui^p en avant li bons rois Jehans. Et tint le roiaume bien et a droit et fu bons jousticières et regna lonc^q tans comme bons rois. Et ot de la roïne⁶ ane fille⁷, qui puis fu famme l'empereur Ferri; et de li^r issi uns fiuz⁸, qui^s ot la fille le duc de Baviere⁹; et de ce fil i a^t un fil¹⁰, qui doit estre rois de Jherusalem.

XVII.

144. Or se^u tait li contes dou roi Jehan, et^v bien i revenrons, quant tans et lieus en sera; si vous dirons de l'apostoile Innocent, liqueis ot entendu, que la terre d'outre meir^w estoit en^x la main aus Sarrezins, et la traitoient vilainnement, et n'i estoit mie celebreiz^y li services nostre Seigneur. Si^z en fu merveilles meüz a^a pitie, et fist assembleir un concile³⁵ 1215. general de toutes les ordres desouz la loi de Rome. 145. Et furent au^b jour a Rome, et la atourna on mout de commandemenz qui estoient necessaire a sainte eglise. La fu com-⁴⁰ mandei^c, que une clochete seroit^d portee avec Corpus Domini¹¹, car on n'en i portoit point. Et fu atournei que li^e prestre qui avoient chapes a manches les avroient reondes¹²,

a) Sire — Richart *des. B.* a*) d'Engleterre *add. A3. W.* b) li baron d'Engleterre *B1.* c) v. prendes *B.* d) du roy *add. 40 B1*; de lor seignour *add. B2. 3.* e) conseilera volentiers *B2. 3.* f) deest *B2.* g) respondi *B1.* h) ravoir *B1. 2*; v. voles vostre signour rachater, sa raenchons sera *B3.* i) convient racater *B2.* k) ma *B2. 3.* l) au duc *add. B.* m) d'Engleterre *add. B3.* n) puis *add. B2.* o) et en aroient *B1*; et sur ce se conseileroient *A3.* p) Adont rev. *B2.* q) repairierent *B3, ubi en E. des.* r) aprester *B2.* s) envoyer *B2.* t) deest *B2*; leur — ainsois *des. B1.* u) mais *B2.* v) li *B2.* w) de l. *des. B1. 2.* x) il n'en f. *B2*; ne l'en feroient *B1.* y) raeins *A1*; ramene *A3*; ravis *B3. 45* z) as cal. *B.* a) de boys *A3.* b) et de f. *des. A3. B.* c) Puis *B2.* d) vinrent pensees au d. *B2.* e) felon-
neuse et cruelle *A3*; cr. et felenesse *B1*; d. felenescs et crueuses *B2.* f) le r. *H. des. A1.* g) r. d'un ch. *B2.* h) qu' il ot *des. A3. B2.* i) par — Phelipe *des. A3.* k) deest *B1*; de sa vie *add. B2. 3.* l) s. aise *A1. B2.* m) advint de J. S. t. et fut de la en avant appelle le bon roi justicier et r. *A3.* n) de Jh. — Sans-terre *des. A2.* o) ot non li r. J. de cel jour en a. *B2.* p) d'e. en a. *des. B1.* q) tous les jours de sa vie c. *B3.* r) Ferri *A2. 3. 50* B1. 2 (Feldric). 3. s) qui — un fil *des. B3.* t) f. issi uns fiuz *B2.* u) si lairrons le compte *A3*; nous tairons chi (un peu *B1*) *B.* v) car *B.* w) de Jherusalem *B2.* x) entre les mains des S. *A2.* y) fais *B2.* z) Si — pitie *des. A3.* a) en *B.* b) tout a une journee *B1*; a un j. *B2.* c) ordene *B1*; la establi on *B2.* d) fust *A2. 3. B.* e) tous li *B1.*

1) Richardus iam a. 1193, Mart. Henrico imperatori IV, p. 605. 2) i. e. ligno. 3) i. e. pessima. 4) Ut 55 a duce Austriae traditus et ab illo in castro Tri- supra § 25. narravit. 5) Ad fl. Thérain supra Belva- fels, minime vero in Austria retentus est. Et cum cum. 6) Iolantha. 7) Elisabeth. 8) Conradus. imperatore de rege liberando tractatum est. Vix igitur 9) Elisabeth, filiam Ottonis ducis. 10) Conradinus. quidquam veri narrationi inest. Cf. Pauli, 'Gesch. v. 11) Hoc inter decreta concilii non invenitur. 12) Cf. England' III, p. 252; Wilken, 'Gesch. d. Kreuzzüge' decr. 16, Mansi, Conc. XXII, p. 1003. 60

et mout d'autre^a commandement, qui ne sont mie bien tenu ne gardei^b. 146. Et lors^c fu parlei de la terre d'outre meir^e, qui estoit es mains aus Sarrezins; si en devoit estre sainte crestiënteiz^d mout irie. Et lors^e fu acordei par touz les prelaz que on preescheroit des croiz^f. Et li legaz^g de France ot a non maistres Roberz de Courson^h et estoit Anglois, 5 preudons et bevoit volentiers — siⁱ font maint preudomme —, et croisa mout de pueple.

XX.

184. Or^k vous avons dit comment li esleüz [Miles] de Biauvais fu sacreiz; et li apo- 10 stoiles^l li donna a tenir les vaus d'Alise¹, et les tint une grant piece, ne^m onques n'i fist se mal non. Et^a couvint qu'il s'en revenist^o par Chanteleu, car il i peüst^p trop demoureir. Et s'en vint en France.

191. Et [li evesques Miles] ala tant par ses journees que il vint a Torins^q, 15 une^r citei en Lombardie, et la se herberja et i tint mout bel osteil. Et l'endemain au matin se leva et oï messe et s'en ala son chemin, et n'ot mie grantment^s errei, qu'^t il trouva un homme en une vigne foiant^u, qui avoit grant couronne et un anel d'or en son doit^v. Il s'arresta^w et le salua; si^x li dist: 192. 'Biaus sire^y, qui estes vous qui en ceste vigne foiez^z? 'Certes, sire', dist li preudons^a, 'je sui evesques^b de Torins, qui ci gaaing mon pain'. 'Com- ment?' dist li evesques de Biauvais, 'il n'afiert mie a evesque qu'il soit foieres^c en vignes'. 20 'En non Dieu', dist li evesques de Torins, 'm'eveschie est si povre qu'elle ne souffit mie a mes despens; si me couvient faire mieuz que je puis'. 193. Adonc dist li evesques de Biauvais^d: 'Sire, pour Dieu! priëz pour moi; car j'en ai grant^e mestier'. Et li evesques^f respondi que si feroit il volentiers^g, et se il^h li plaisoit, priast ausi pour lui, et si li deïstⁱ son non. Et il^k li dist^l que il avoit a non Miles et estoit evesques de Biauvais. Atant se 25 departi de lui; et sa mesnie^m le sivoit a dis huit sommiersⁿ. Et li evesques qui fouoit es vignes leur demanda a cui il estoient, et il li respondirent que il estoient a l'evesque de Biauvais^o. 194. Et quant li preudons l'entendi, si jeta^p jus sa beche et courut apres l'eves- que de Biauvais et li escria^q: 'Sire', entendez^r moi, entendez^s moi! Li evesques s'arresta et li demanda que il vouloit, et li preudons li dist: 'Sire, vous m'aviez en couvent^t que 30 vous priëriez pour moi; biaux chiers sire, je vous en relais^u'. 'Dieu merci!' dist li evesques de Biauvais, 'queil entencion i entendez^v vous?' 'En non Dieu, sire', dist li evesques de Torins^w, 'je le vous dirai. Il me semble que vous soiez trop embesoingniez et^x avez tant a faire de vos besoingnes que vous ne porriez entendre^y a la moie^z*2. 195. Atant se de- parti^a li uns de l'autre.

XXII.

214. Desormais^a vous dirons^b de l'enfant de Pouille qui^c estoit apeleiz Ferris en bantesme, et tenoit trois roiaumes de son heritage, c'est a savoir le roiaume de Pouille et^d celui de Sezile et celui de Calabre. Et avint que il fu esleüz des barons d'Alemaingne a roi

*) Li evesques de Biauvais en ot grant ris et toute sa maisnie *add. B 3.*

- 40 a) d'autres boins B1. b) ne g. *des. B1.* c) la parlerent B2. c*) de Jherusalem C2. d) eglise m. i. et toute le crestien-
tes B. e) s'acorderent a çou que B2. f) et envoierent legas par le pays *add. B2.* g) prelas B1. h) Crescon B2.
i) et ausi B1; par Dieu ausi B2. 3. k) Ensi fu li e. de B. s. B2. 3. l) li papes B1. m) c'onques B1. n) *sequentia*
(§§ 184—195) *des. B2; in B3 haec post § 338. posita sunt.* o) qu'il en revint legierement A3. p) poist A1;
pouoit A2; eust pu A3; il p. B1; e. il i p. *des. B3.* q) Corins A1. r) boine *add. B3.* s) et ne alla
45 pas loing A3; grant tens ale B3. t) quant A3. B1. u) *sic A1. 2; fuyant A3; fouant B1. 3, et sic W.* v) en
sa main A3. w) s'a. et *des. B1, ubi Si le; Li evesques s'a. et sa compaignie, si le s. B3.* x) et A3. B1.
y) chiers *add. B3.* z) *sic A1. 2; fuyez A3; foues B1. 3, et sic (fouez) W.* a) evesques de Torins B1. b) li
e. B1. 3. W. c) *sic A1. 2; fuyeres laboureur? A3; fouerres B1. 3; fouerres W.* d) de B. *des. A1.* e) moult gr. B1.
50 f) de Torins *add. B1.* g) moult v. B1. h) si li pl. A1; si li priast A2. i) et lui demanda A3; et li vesques
de Torins lui demanda B1; et puis li demanda B3. k) Et li evesques de Biauvais B3. l) il respondi B1. m) et
samie A1; et s'autre m. B3. n) tous cargies *add. B3.* o) qui la estoit passes *add. B3.* p) cheta A1. q) a haute
vois *add. B3.* r) pour Dieu *add. B3.* s) atendez A2. 3. B1 (*ubi a. m. semel tantum*). 3. t) m'a. promis A3.
u) et vous en claim quite pour tous jours *add. B3.* v) avez A3. B1. w) li preudom A3. B3. x) et — be-
soingnes *des. A2.* y) a la m. besoigne ent. A2. z) se partirent li doi evesque B3. a) Mais atant nous tairons
55 de luy et d. A3. b) dirai B2. c) qui — bantesme *des. A3.* d) *deest B.*

1) A. 1230, Sept. 25. Gregorius papa Milonem con-
stituit rectorem ducatus Spoletani, marchiae Anconi-
tanae, Narniae etc., Potthast, Reg. nr. 8615. 8610.

8612. Valles Alisiana quae sint, nescio. Consecratus
est Milo iam a. 1222. 2) Haec fabula in oppro-
brium Milonis episcopi narrata est.

d'Alemaingne par la grace la pape, qui avoit cassei^a l'empereur Oton par son meffait, et
 1215. fu sacreiz^b a roi a Ais-la-Chapele^c par la main l'arcevesque de Trieves¹, et puis fu presen-
 teiz par les barons d'Alemaingne a la pape pour sacreir a empereur². Et furent lonc tans
 bien ensemble entre lui et la pape, et mout obeïssoit a l'eglise de Rome, et estoit bons jous-
 ticières, et tant faisoit que il estoit cremuz^d et redouteiz par toutes terres; et pouoit on^e 5
 porter son gourle^{f,3} plein de deniers sour son bourdon^g a son col que ja n'eüst on garde^h.
 215. Ainsi se maintintⁱ li empereres un grant^k tans, que touz li mondes disoit^l bien de
 lui^l; de^m ci a un jour que cil de Mielent orent descort a leur evesque⁴, et les escommenia.
 Li bourgeoisⁿ li requierent assolucion et li prièrent qu' il les traitast^o par ordre de droit.
 Li evesques^p respondi que il^q assouz ne seroient, se il ne faisoient haut^r et bas sa voulent- 10
 tei. 216. Quant li^s citoien^t virent que li evesques ne leur^u feroit el^v, si le mirent fors
 de la vile, ne^w ne pot joïr de chose que il eüst. Et li evesques s'en ala droit^x a la pape et
 se plainst, de quanque^y il pot, de ceus^z de Mielent^a, qui^b l'avoient fors boutei^c de Mielent et
 deseritie de touz ses biens⁵. Li papes^d en fu mout meüz et envia un chardenal⁶ pour con-
 noistre^e ces choses^f. Et vint^g a Mielent, et manda devant^h lui le postal⁷ et les conseuzⁱ 15
 de Mielent^k, et leur demanda pour queil raison^l il avoient fors^m mis leur evesque et saisi
 touz ses biens, dont il avoient trop mespris aⁿ Dieu et aⁿ la pape^o et a l'evesque^p. 217. Li
 bourgeois respondirent que, se il avoient de rien mespris^q, il estoient prest de l'amendeir;
 mais pour Dieu les feïst assoure^r, et il estoient prest de croire^s son conseil. 'Par saint
 Pierre', dist li chardenaus, 'vous n'en serez assouz de ci a tant que vous m'averez amendei 20
 le lait^t et en^u apres faites^v toute la voulentei a l'evesque de haut et de bas'. 'Par foi,
 sire^w', dient li bourgeois^x, 'nous n'avons mie conseil de ce faire. Mais se vous nous voulez
 meneir par ordre de droit, nous penriens droit et feriens^y droit par devant vous. Mais
 pour Dieu! sire, metez i conseil que li affaires^z ne tourt a pis'. 218. 'Certes', dist li charde-
 naus, 'je ne sai a quoi il tourra; mais droit ne vous i fera on^a ja, ains sera^b dou tout a no^c 25
 voulentei'. 'Par^d foi', dient li bourgeois, 'ce n'est pas parole de preudomme ne de teil homme
 que^e vous devez estre'. Atant se departirent li bourgeois dou chardenal, qui mout leur pro-
 metoit mal a faire, et agreva la sentence quanque^f il pot et fist widier la vile tout le cler-
 gie, et se parti de la vile^g en menaçant les bourgeois^h.

219. Or avint que li postaus et li conte^{i,8} estoient^k a conseil^l et estoient en grant 30
 esmai^m des paroles que li chardenaus leur avoit dites. Si prisent conseilⁿ que il envoie-
 roient a la pape pour requerre, qu'il i meist conseil^o. Mais la chose fu muée en autre ploi^p
 en pou d'eure; car la genz menue^q de la vile et li musart firent un parlement par eus et
 dirent qu' il seroit bon qu'il alassent apres le chardenal et le ramenassent^r a^s force, et
 tant le tenroient^t qu'il seroient assouz de lui et de l'evesque, et donnassent^u leur letres que 35

a) chastoie A1; quasse B1; cacié B2; cachiet B3. b) chil Ferris add. B1. c) a la Ch. A1; a le Ch. B1.
 d) craint A3, ubi et r. des. e) uns marcheans B2. f) bouge A3. g) baston A3; partout seurement add. B1, ubi s.
 s. b. a s. c. des. h) regart A2. 3. i) s'entrainerent li emp. et li papes B. k) lonc B1; moult longement q. B2.
 l) en d. b. B1, ubi de l. des.; d. b. de l'empereur B2. 3. m) jusques a B2. n) de Melans add. B3. o) menast B.
 p) leur (lor) add. A2. 3; sequentia — li evesques § 216. des. B3. q) ja B1. 2. r) a sa v. del tout B2. s) deest A1. 40
 t) bourgeois B. u) en add. A2. B. v) riens A3. w) et fissent tant que li vesques ne peust B1. x) deest B1. y) de
 q. il p. des. B; de tout son pouoir A3. z) des bourgeois B1. a) de M. des. B2. b) ce li avoient fait et add. B3;
 çou li avoient fait, et li conta coument cil de Melans l'av. boutet f. de la vile B2. c) mis hors de M. B1. d) Quant
 li p. oi chou, si B3. e) savoir de A3. B. f) le voir add. B2; la verite add. B3. g) li cardinaus add. B1.
 h) d. l. des. B1. i) le conseil A3. B1. 3; princes B2. k) le vile B1; la cite B2. l) cause B1. m) m. hors 45
 le vile B1; m. hors de Melans B2; m. f. de la cite B3. n) envers B. o) l'apostole A3? p) a lor e. B2.
 q) meffait B2. r) D. il mesist conselg a çou qu'il fuscent assols B2. s) faire tout droit B2. t) le m'aurez
 am. A2. 3. B. u) deest B. v) faite A2. B1; faire A3. w) deest B1. x) baron B2. y) f. d. des. B1. z) li
 cose B2; la cose B. a) ferai je B1. b) seres B2. c) ma (me) B. d) P. f. des. A3. e) com(me) A2. 3. B1. 3?
 f) de çou qu'il p. B2; chou que il porra B3. g) de Millan A3; de Melan(s) B. h) les boines gens de la cite et 50
 des appendances B3. i) consaus A2; les conseulx A3; de Melans add. B2. k) se traient B2. l) ale
 add. B1; d'une part add. A3. m) e. moult troublez A3. n) que il feroient et add. A2. o) que il mesist c.
 a lor besoigne B2; a iaus add. B3, ubi i deest. p) sic B1; ploit A1. 2; poinet A3; en a. p. des. B2. 3. q) deest B2.
 r) ramener A3. s) par A3. B. t) tint on A3. u) et aussi qu'ilz auroient sa letre A3; et l. donroit lettres B.

1) Non a Trevirensi, sed a Sifrido archiepiscopo Moguntinensi Aquisgrani consecratus est. 2) Hoc inepte dictum est. 3) i. e. saccum. 4) Henrico. 5) V. de his rebus epistolas Honorii III. papae datas a. 1222. 1224, MG. Epp., Reg. pont. I, p. 132 nr. 188; p. 140, nr. 199; p. 170, nr. 241. 6) Hugolinum

episcopum Ostiensem in his rebus egisse, ex dictis 55
 epistolis apparet. 7) i. e. potestatem (podestà)
 dictum Amizonem Saccum. 8) Supradictos con-
 sules vel summatim proceres civitatis intelligere
 videtur.

ja mais ne les escommeniëroit. 220. Et eslurent entr' eus^a cent hommes qui i^b iroient. Et s'en alerent hastivement^c apres le chardenal, et l'ateindrent une liue en sus^d de la vile, et l'arrestèrent et li dirent: 'Par Dieu, dans chardenaus, revenir vous en couvient^e arriere^f en la vile, et nous rassourez, vueilliez ou non^g! Quant li chardenaus les oï ainsi parleir, si leur dist: 'Certes^h, vilenaille puanz, je ne retournerai pasⁱ, ainsois vous ferai touz essillier et ferai^j Mielent toute araseir^k en^l teil maniere qu'il n'i demourra pierre sour autre^m. 221. Atant ez vous un musart qui le prist par le frain et le vout tourner arriere. Et li chardenaus escrie sa mesnie: 'Oreⁿ aus vilains^o! Et li uns des^p varlez trait l'espee et fiert^q celui qui tenoit^r le chardenal et l'abat mort a ses piez^s. Quant cil de Mielent virent mort^t leur compaignon, si furent tuit enragie et crièrent^u: 'A la mort! a la mort! 222. Li chardenaus s'en fust volentiers fuiz^v, [s' il pouoit^w]; mais il ne pot; car il fu tout^x maintenant environneiz de toutes parz; et l' eüssent^y pris, et fust^z ameneiz a Mielent: quant^{aa} uns macecriers^{ab} saut avant et le fiert^{ac} d'une hache et l'ocit^{ad}. Et^{ae} prisent celui qui avoit leur compaignon ocis et l'atachierent a la queue de son cheval^b et^c le menerent a Mielent et^d le traînerent parmi toutes les rues de la citei. Quant li postaus et li conte^e le sorent, si en furent trop^f doulant; car il savoient bien combien c'estoit^g l'aune. Et orent conseil que il envoierent a la pape pour merci criër; mais il n'i ot si oseï^h qui i osast aleir pour paour de son corsⁱ. 223. Ainsi demoura^k la chose jusques^l a tant que li papes le sot; et^m fu si courrouciez que nus nou pouoit apaisier. Et ot conseil desⁿ freres, qu'il manderait l'empe-
20 reur^o. 2. Et fu mandeiz li empereres et^p il vint tantost, et lipapes li conta comment cil de Mielent avoient exploitie. 'Certes^q, dist li empereres, 'ce poise moi'. 'En non Dieu', dist li papes, 'je vuel que la citeiz soit destruite, et qu' il soient tuit mis a l'espee'. 'Par ma foi', dist li empereres, 'ce ne sera pas fait sans grant painne et sans grant coustement; car je sai bien que cil de Mielent sont grant gent et riche et puissant, et mout i a de bons che-
25 vaucheeurs^r, et mout sevent de guerre'. 224. 'En non Dieu', dist li papes, 'je vous aiderai, et vous otroï^s et^t doins quanque il ont'. 'Sachiez^u', dist li empereres, 'je n'irai pas, se vous ne me donneiz vostre letre. Car je vous connois tant que, se cil de Mielent faisoient^v pais a vous, je i perderoie^w quanque je i averoie mis'. 'Par^x saint Pierre', dist li papes, 'vous les averez volentiers; et vous jur [sour^y sainz] sour saint Pierre et sour saint Pol que ja
30 pais n'en sera faite se par vous non^z'. 225. Atant fu la chose afermee^{aa} et saielee par l'acort^{ab} de touz les freres. Et l'empereres s'en ala^b en^c sa terre et assembla granz genz et les mena devant Mielent et i mist le siege. Et mout souvent hardioient^d li^e un aus autres; et pou i conqueroient cil^f de dehors; car^g cil dedenz estoient bien garni, et pou prisoient ceus dehors. Ainsi tint li empereres Ferris le siege an et demi, que pou i conquist, fors
35 que tant que on n'i pouoit issir n'entreir; si^h en furent mout adouleiⁱ cil dedenz.

226. Si avint un jour que li postaus et li conte^k de Mielent estoient a conseil, et dist li uns d'eus: 'Biau^l seigneur, nous soumes en mauvais point. Car nous soumes escommenië et soumes^m en guerre a la pape et a l'empereur, et ce sont li dui homme en terreⁿ qui

40 *) le feri d'une hache a deus mains et le pourfendi dusques en la chainture, et maintenant cheï mors B 2.

- a) dusques a add. B 1. b) apres B 2; ce feroient A 3; i i. Et s'en des. B 1. c) deest A 3; moult h. B 1; isnielement B 2. 3. d) l. lons B 2. e) v. estuet B 2. 3. f) deest B 1. g) Par Dieu A 1. h) mie B 1. i) deest B 2. k) ardoir B 1. l) en t. m. des. A 1. m) deest A 1. n) de ses B. o) feri si B 2. p) le t. par le frain k'il l'abati B 2. q) a s. p. des. B 1. r) lor c. m. A 1; morir B 2. 3. s) crient tout A 1. t) ch. cuyda s'enfouyr A 3; 45 tourne en fuies B 2. u) peust B; s' il p. des. A 1. 3. v) deest B 2; t. m. des. B 1. w) l'e. p. des. B 2. 3; le prisent B 1; pr. et f. des. A 3. x) fu menes B 1; et le voloient mener B 2. 3. y) tant que B 1. z) boucher A 3. a) Puis B 2. b) roussin A 3. c) et le m. des. A 3. B 2. 3. d) et le tr. dusques en la cite par t. les r. de Melans B 2. 3; et — citei des. B 1. e) consaus A 2; bourgeois B 1. f) tout B 1; moult B 2. g) c. leur en seroit l'aulne vendue A 3. h) hardi A 3. B. i) de mort B 1; de sa vie B 2. 3. k) demeure A 1. l) descendi B 2. m) lors B 1. n) de 50 ses B 2. 3. o) Fledri add. B 2. p) et il des. B. q) chevaliers A 3. r) o. et des. B 1. s) en dons B 2. 3. t) de vrai add. B 3. u) avoient B 2. v) auroye perdu A 3. w) P. s. P. des. B 1, ubi Et v. l. a. v., d. li p. x) s. s. des. A 2. 3. B 2. 3; v. afferme par men sairement que B 1. y) f. que p. v. A 3. z) accordee A 3. a) la court B 1; s. de t. l. f. et par lor acort B 2. 3. b) rala B. c) a A 1. d) se melloient B 2. 3; sailloient les ungs sur les A 3. e) cil dedens a ceaus de fors B 2. f) les gens l'empereur B 3. g) car — dehors des. A 2. 55 h) et de çou B 2. i) ennuyez A 3. k) consois A 2; les conseulx A 3; bourgeois B 1. l) deest B 2. m) avons g. B 2. n) du monde B 1; au monde B 2.

1) Neque Hugolinus, qui postea papa Gregorius IX. creatus est, neque alius cardinalis a Mediolanensibus interfectus est. 2) Haec et totam sequentem narrationem prorsus commenticia esse, haud monendum est.

plus ont de pouoir. Si vous lo^a en bonne foi que nous faciens pais a eus, ou se ce non, nous serons tout destruit^b; car nous perdons nos gaaingnes^c et nos marchandises, et nous enchierit li vivres^d chascun jour. Et se la guerre dure^e longuement, nous serons maubailli^f; et se il demouroit ainsi vint ans, si couvenroit^g il a la parfin faire pais, et si averoit trop coustei. Et mieuz nous venroit^h il metre en pais que enⁱ guerroyer^k. 227. 'Par foi', dient li 5 autre compaignon^l, 'vous dites voir^m. Or regardons comment nous enⁿ irons enⁿ avant en bonne maniere; car il nous est mout^o granz mestiers'. 'En non Dieu', dit li^p sages hons, 'il seroit bon que on traitast de pais a l'empereur'. Et eslurent deus sages hommes entr'eus que il envoierent^q a lui^r, et manderent^s a l'empereur qu'il vouloient entr'eus parler a lui^t o sauf conduit^u alant et venant. Et l'empereres leur otroia bonnement; et vinrent aus 10 tentes l'empereur et descendirent et^v parlerent asseiz a lui a conseil. Mais il ne porent trouver pais^v nule^w, qu'elle^x ne fust a leur destruction et a leur deshonneur. Si s'en vindrent arriere en la citei, et dirent a leur compaignons ce qu'il avoient trouvei a l'empereur^y. 228. 'Par foi!' dit li sages^z, 'puisque nous ne pouons avoir^a pais a l'empereur^b sans^c nous destruire, je lo^d endroit moi, que nous envoions a la pape et li offrons un si grant^e 15 tresor que nous l'en aveuglons^f tout. Et je connois tant la maniere de Lombarz et que^g couvoiteus sont de gaaingnier^h par nature, queⁱ nous averonsⁱ pais parmi le nostre'. A ce conseil s'acorderent tuit, et envoierent^k a la pape un bourgeois de Plaisence pour querre asseurance d'aleir parler^l a lui de pais^m. Et li papes leur otroia et li bailla ses letres deⁿ conduit sauf alant^o et sauf venant. Et revint arriere a Mielent^p et leur bailla la letre la 20 pape. 229. Et maintenant eslurent^q deus des plus sages^r, et leur chargierent^s la letre de la vile ouverte et bien parlant, qui disoit^t que cil de^u Mielent tenroient^v a fait^w quanque^x cil dui feroient. Et firent l'endemain une assaillie a l'enjournee^y a ceus defors, qui ne s'en donnoient garde; et se fierent^z entre eus, et asseiz leur firent honte et damage, et prirent dis des leur et les en menerent en la citei. Et endementiers^a qu'il hustinoient a ceus defors, li 25 dui^b mesage entendirent a erreir et eslongierent^c tant l'ost^d qu'il n'orent garde d'eus.

230. Ici^e endroit dit li contes, que^f li dui^g mesage exploiterent tant qu'il vinrent^h a Rome; et quant cil de la court les perçurent, si leur firent tropⁱ laide chiere¹; et furent huit jourz a court, qu'onques ne porent estre oï. Et a la parfin^k furent apelei, et leur fu demande que il queroient. 'Par foi'^l, dient il a la pape, 'nous soumes venu^m querre vostre 30 grace, et pour Dieu aiez merci de nous'. 'Ah! maleⁿ genz, bougre desloial', dit li papes, 'vous avez deservi a perdre cors et avoir^o'. 'Ah! sire', dient li bourgeois, 'pour Dieu merci! vous n'avez pas bien entendu la veritei de ceste chose^p; ains vous en a on dit tout le contraire. Et pour Dieu^q, sire^r, connoissiez^s vous en et vous en travaillez, et cil de Mielent vous en serviront de trente mil mars d'argent'. 231. Quant li papes et li frere oïrent nom- 35 meir le grant avoir^t, si se refraindrent^u et s'humilièrent envers eus, et dirent comment ce seroit asseürei^v. Et li sage homme respondirent mout bien: 'Nous demourrons devers^w vous; si manderons que^x on vous envoit les enfanz aus vint plus riches hommes de Mie-

a) conseille A3. b) mis a destruction B3. c) gaignages (gaegn. gaagn.) A2.3. B. d) mieuz A1; viande B2. e) duroit A1. f) ne s. pas bien A3. g) nous c. B2. h) vauroit A2; vouldroit A3; v. il m. en faire p. B1. W. 40 m. vaut, que nous metons le nostre en faire p. B2; Et si averoit a mettre dou nostre en faire p. B3. i) deest A2. k) guerre A3. l) deest B1. m) verite B2. n) deest B. o) m. g. des. B2. p) uns B2. q) envoierent B2. r) l'empereur B2. s) li m. entr' aus q. B1. t) de pais, mais qu'il euscent add. B2.3. u) pour parler a luy, ce qu'ils feirent assez; m. A3. v) en lui add. B1. w) en n. maniere B. x) que c(h)e B. y) a l'e. des. B2. z) hom(e) add. B. a) trouver B2. b) a l'e. des. B1. c) fors a nostre destruction B1. d) conseille A3; loe- 45 rois B2. e) ung g. tr. si grant A3; tres gr. B1. f) l'auvillons A2; le a. A3; l'anulons B1; l'aveuillons B2; l'auvillisons B3. g) qui A1; a ce qu'ilz s. c. A3; qu'il s. c. B. h) de g. des. B3. i) et q. B1.3; et ensi porons avoir B2; avons B1. k) eslurent un b. de P. p. aler querre as. au pape et de parler a lui de lor p. B3. l) de parler A1. m) et ala li bourgeois au pape et li conta la besoigne add. B3. n) de — la pape des. B1. o) a. et s. v. des. B2. p) rev. en mynuyet A3. q) entre aus add. B. r) hommes add. B2; hommes de la cite add. B3. 50 s) baillierent A2. B1. t) disoient que si dui feroient autant com tous li communs. Et f. A2. u) la vile de add. B2. v) tenoient A1. B2, ubi a lor f.; tenoit afferme B3; t. a. ens B1. w) et seroit tenu de tous add. A3. x) ce que A3. B1; çou que B2. y) a l'e. des. A3. B1. z) ferirent A3. B2.3. W. a) cependant qu'ils guerroyoient les ungs aux autres A3. b) deest B. c) esloignierent A2.3. d) t. loins d'aus B1; de l'ost sans destoubier A3. e) Ici — que des. B2.3. f) il n'orent garde que add. A2. g) deest B2. h) droit add. B3. i) moult B2. 55 k) fin B. l) sire add. B2. m) n. venons B2. — requerre B. n) b. g. et d. gent B3. o) ame A3. p) des besongnes B1. q) deest A1. r) biaux sires B2; chiers sires B3. s) temperez A3; consellies B1. t) tresor A2; argent B1. u) refroidierent B. v) assenti B. w) par d. B. x) q. on v. e. des. B1.

1) i. e. vultum.

lent, et vous^a les tenrez devers vous et les averez^b en ostage de ci a tant que vostre greiz soit faiz^c. A ce s'acorda li papes et li frere. Et furent li enfant envoie^c et mis par devers la pape; et il les fist bien gardeir.

XXIII.

232. Ainsi furent cil de Mielent apaie^d a la pape; et les assout et les tint pour bons crestiëns, et manda a l'empereur que il s'en revenist; car il avoit bien^e enquis^f que li evesques avoit eü tort^g, et li chardenaus^h avoit estei morzⁱ par son outrage^k. Quant li empereres ot^e oï ces nouveles, si en fu tout esbaubiz; car il avoit despendu trop de deniers^l devant Mielent. Si remanda a la pape qu'il ne s'en remouveroit^m deⁿ ci a tant que il reüst^o ses despens au meinz; et faisoit trop mal qui^p li fausoit^q ses couvenanz. Et li papes li remanda^r encore^s que, se il ne laissoit le siege, qu'il l'escommeniëroit et^t lui et ses aidanz. Quant li empereres vit que ainsi estoit, si laissa^u le siege et s'en ala en Pouille et demoura la une piece. 233. Et vinrent si homme^v a lui et li dirent: 'Sire, il est^w bien^x droiz^y de vous^w mariër a vostre oes^{z.1}. Li rois Jehans d'Acre a une fille de sa famme, de par laqueil li roiaumes de Jherusalem vient. Si vous loons que vous l'envoiez querre et espousez^a, car nous ne veons ou vous puissiez mieuz faire^b. Li empereres^c si acorda et l'envoia querre par dis chevaliers et par sa chartre^d. Li rois Jehans li envoa^e volentiers, et l'empe- 1225. reres^f l'espousa, et en ot un fil qui ot a non Conras, et fu mariëz a la fille² le duc de Baviere³ et en ot un fil⁴ qui encore vit^g, qui deüst avoir^h le roiaume de Jherusalem⁵.

234. Li empereres Ferris ot conseil qu'il iroitⁱ a la pape et li requerroit la raançon qu'il avoit pris de ceus de Mielent; car il li avoit donnei par sa letre quanque^k cil de Mielent avoient et encore outre^l, car il li avoit jurei^m par saint Pierre et par saint Pol qu'il ne feroit pais se par lui nonⁿ; et il en avoit levei^o trente mil mars d'argent et en ot^p les enfanz aus bourgeois de Mielent^q en prison^r, que il avoit renduz, car il estoit paie^s de la raançon. Adonc en ala li empereres a Rome et trouva la pape et les freres et leur requist^t ceste requeste que vous avez oï. Li papes dist qu'a lui n'aferoit il riens de sa crestiënte^u. Li empereres dist que par sa crestiënte^v nes avoit il pas^w raiens^x, 'mais par ma^y force; ne ja ne partisse^z dou siege de ci a tant que je les eüsse^a pris par force'. 235. A^b ce tourna la chose entre l'empereur et la pape que^c il ne pot avoir ne tout^d ne partie ne nus de ses despens; ain- 30 sois^e s'en parti par mal et par deffiance, et entra en la terre la pape et prist dou sien^f quanqu'il^g en pot avoir. Ainsi monta^h li descorz, commeⁱ vous avez oï, entre l'empereur et la pape; et quant li papes sot que l'empereur le guerroit et prenoit dou sien, si le fist escommeniër par toute crestiënte. Et ainsi dura la guerre^k lonc tans, que nus clers n'aloit a Rome qui ne fust pris et robeiz.

236. Et avint que li papes mourut, qui estoit de grant aage⁶, et fu faiz uns autres^l 1241. des chardenaus, qui avoit non Senebaus, et fu mueiz^m ses nons en Innocent le quart^{n.7}; et 1243. conferma la sentence sour l'empereur que li autres i avoit mise^o. Et touz jourz dura la guerre jusqu'a un jour^p que il ot^q un concile a Rome. Et i furent mandei mout de prelaz de 1241. France, avec^r les autres li arcevesques de Rouen^s, qui estoit apeleiz Pierres de Colemede^t.

40 a) et v. l. t. d. v. des. A2. 3. B. b) lairons B2; M. lesquelz vous a. A3. c) deest A1. d) apaisie B; apaisez et absoulz A3, ubi a la p. et les des. e) deest B. f) et entendu add. B2. g) grant t. B3. h) et que li legas B1. i) ocis B2. k) grant o. B3. l) t. grans d. B1; moult grant avoir B2. m) revanroit A3; mouveroit B. n) de ci a. t. des. B1. o) raurait ce qu'il avoit despendu A3; si aroit reus B1; raverait B2. p) quant il B. q) ne tenoit B1; li faloit de B3. r) manda A2. s) deest A2. B. t) et l. des. B2. u) wida B1. v) ses barons A3. 45 w) deest B1. x) mout b. B3. y) tans (tamps) B. z) m. dorennavant A3; a v. o. des. B2. 3. a) et l'esp. B1. 2; et e. des. B3. b) marier A3. c) rois A1. d) lettre A3; ses lettres B1. e) sa fille add. A3. f) et l'e. l'e. des. B3. g) q. e. v. des. A3. B3; q. vivoit nagaires B1; q. puis vesqui longement B2; s'il n'est puis mors add. A2. h) devoit heriter du A3; eu add. B1. i) envoieiroit B3. k) tout que B1. l) plus B2. m) a. eu convenent par sen sairement q. B1. n) pais sans son accord A3. o) evu pour la raençon B3. p) avoit rendu l. e. a. b. 50 qu'il a. eu en prison et est. B2. q) de M. des. B. r) en p. des. A3. s) bien et a plain add. B3. t) fist B1. u) ne de son espirituel add. B1. v) son espirituel B1. w) mie B2. x) paie^z A1; n'avait p. eus les deniers A3. y) sa A3; le forche de quoi je les tenoie asegies B1. z) partissent A2; ne feust parti A3; ne fusse partis B. a) qu'il les eust A3. b) Par A3. c) et ne A3. d) n'en t. B3. — ne en p. B2. 3. e) plus tost se departit A3. f) et en p. q. B1. g) q. il en p. a. des. B3. h) proceda A3. i) c. v. a. oï des. B3. k) la g. des. B. 55 l) sic A2. B1. 3; d. a. A1; et en fu f. u. a. de un des ch. A3. W.; des ch. des. B2. m) apeles l. B1; m. en l. s. n. A1. n) tierc B2; cf. infra . . . o) getee B1. p) dessi a un j. B1; j. a tant q. B2. q) est A1. r) a. l. a. des. B1. s) en Normendie y vaut aler add. B3. t) Coleriez A3.

1) Vox derivata a Latino 'opus'. 2) Elisabeth. successit Caelestinus IV. a. 1241, dein Innocentius. 3) Ottonis. 4) Conradinum. 5) Cf. supra § 142, Haec verba forte ex Vinc. Spec. hist. XXX, 152. 60 p. 530. 6) Gregorius IX. intelligitur. 7) Gregorio

1241. Et^a fist faire quatre galies bonnes et forz^b pour aleir par meir — car il n'i osoit aleir par terre —, et monta sour meir au plus coiement^c que il pot. 237. Mais riens ne li valut, que li empereres faisoit les chemins gaitier de^e terre et de^e meir, et fu pris lui quart d'evesques atout grant avoir^d. Et les tint tant en sa prison que il en ot grant raançon; et les galies demourerent au port a Naples; n'onques puis n'en fist on uevre^f. Quant li papes sot que⁵ ainsi estoit, si en fu durement^g iriez, et aperçut que^h sa courz estoit perdue, etⁱ que nus^k n'iroit^l deça les monz. 238. Si s'acorderent entre^m lui et les freres que il venroient a Lion
1244. sour le Rosne; et i vinrent par leurⁿ garde l'an de l'incarnacion nostre Seigneur 1243, et furent la une grant^o piece de ci a un jour, que li apostoiles fist assembleir^p un grant concile
1245. pour condamneir l'empereur. Et i ot mout de^q prelaz. Et li empereres i envoya maistre 10 Perron de la Vigne^r, qui mout estoit granz clers; et requist a la pape que on traitast^s l'empereur par^t droit; et^u estoit prez^v que il s'en meist sour le roi de France, qui preudons est^w, et il en tenroit^x haut^y et bas quanque^z il en ordeneroit^{a.2}. 239. Et li papes respondi^b qu'il n'en feroit rien. Ains^c le condamna a perdre terre. Et d'enqui en avant ne fu plus apeleiz empereres, mais Ferris. Ainsi fu condamneiz^d; et maistres Pierres de la Vigne^e re- 15 vint de Lion, et conta l'empereur, comment il estoit condamneiz a terre^f perdre par sentence definitive; ne riens^g que il proposast ne li valut rien^h, ne droit ne pot avoir. Etⁱ fu li empereres greveiz^k plus que il n'avoit onques mais estei, et plus se douta de traïson et cheï^l en une grant mescreance^m teil que il ne creoit nului. Et moutⁿ fist destruire de ceus^o de son ostel, ne^p sai a tort ou^q a droit. 240. Et avint que on li^r fist^s entendant, que mes- 20 sires Pierres de la Vigne l'avoit traï a la pape; et le sot^t par unes letres, qui furent trouvees en ses coffres³. Et^u li fist les ieus creveir et meneir^v ades^w apres lui^x sour un asne en^y toutes les bonnes viles ou il aloit, et monteir^z au carrefour^a des rues; et disoit uns varlez qui le menoit: 'Veez ci monseigneur Perron de la Vigne, le maistre conseilleur l'empereur, qui estoit touz sire de lui, qui le vouloit^b traïr a la pape pour services^c. Or esgar- 25 deiz que il a gaaingnie^e! Il puet bien dire: 'C'est^d de si haut si bas'.

241. Ainsi se menoit^e li empereres, et avoit faite^f une citei de Sarrezins que on apeloit Nochieres⁴, et plus se fioit en Sarrezins que il^g ne faisoit en crestiens; et faisoit trop^h de mal a touz clers et a toutesⁱ genz d'ordre et les raiemboit^k chascun mois; et tenoit soissante fammes^l ou plus en soingnetage^{m.3.5}; et faisoitⁿ les bestes^o gesir es moustiers et es 30 eglises, et ne se menoit mie comme bons^q crestiens; et mout apovri^r sa terre^s, car il despendoit le sien trop^t follement.

242. Or revenrons a la pape, qui estoit a Lion et i ot demourei grant piece. Et li ennuia^u li estres^v, et ot conseil entre^w lui et les freres que il s'en iroient^x a Rome; et s'en 1251. ralerent par le conduit^y le conte de Savoie⁶, qui les conduist^{**}. Et n'ot mie lonc^z tans estei 35

^{*)} pour sa maisnie et pour lui *add. B 2*; et gisoit a elles l'une apres l'autre; et quant il avoit jut a cascune, il les abandonnoit a sa maisnie et si reprenoit nouveles *add. B 3*.

^{**)} jusques a Romme *add. B 2*.

a) Cius B 2. b) et f. *des. B 1*. c) secretement A 3; tost B 1. d) car B. e) par B. f) riens B 2. g) moult B 2; tres fort courrouciez A 3; moult courchiez B 1. h) et n'estoit mie merveille car B 1. i) *deest A 1*. k) nuns A 1. 2; 40 ne n. A 2. B 1; nul A 3. B 2. 3. l) n'i aloit B 1. m) li papes et B 2; e. l. et l. f. *des. B 1*. n) boine B 2. 3. o) u. g. *des. A 2*. p) a. assanla B. q) *deest A 1*. r) des Vingnes B 1. s) le menast p. B 2. t) ordre de *add. A 2*. u) car il B 2. v) content A 3. w) estoit A 2. 3. B. W. x) tenoit A 1. 2. y) du h. et du b. B 1; de h. et de b. B 2. z) çou que B 2. a) diroit B 1. b) dist B. c) Et B. d) condampneroit A 3. e) de la V. *des. A 1*. f) a. t. p. *des. B 1*; de tiere par s. B 2. 3. g) cose B 1. h) *deest B*. i) Quant l'empereur oyt si ce 45 feut A 3. k) agreveiz A 2. 3. B; pl. agr. A 3. B. l) entra B 2. m) mescheance A 3; mescreandise B 2. 3. n) fist ocire une grant partie de sa maisnie B 2. o) des gens A 2. p) feust a t. A 3. B 2. 3. q) fut *add. B 2*. r) li — ses coffres. Et *des. A 2. 3*. s) dist que B 2. t) fu seu B 2. u) qu'il f. a maistre Pierre les *lacunam aliquatenus explens A 3*. v) et le fist toudis m. aveuque lui B 1. w) tout a. B 2. x) monte *add. B 2*. y) par B. z) monstrar A 3; arrester B 3; le faisoit m. B 2. a) coron B. b) l'a traï B. c) son service A 3; p. s. *des. B 2. 3*. 50 c*) de cel service *add. B 2*; en tel service *add. B 3*. d) *deest A 2. 3. B*. e) demenoit A 3. B 1; maintenoit B 2. 3. f) estore B 2. g) il ne f. *des. B 2*. h) moult B 2. i) a t. g. d'o. *des. B 1*. k) reuboit B 1. 2; roboit B 3. l) t. les prudefemmes en s. A 3. m) soinentaige A 2; son notaige A 3; son (h)ostel B. n) les chevaus et *add. B 1*. o) mues *add. B 3*. p) es m. et *des. B 1*. q) *deest B 2*. r) empiroit B. s) et le pays *add. B 1*. t) moult B 1. u) moult *add. B*. v) le demourer A 3; demouree B 3. w) c. de ses fr. B 2. x) il repairoit B 3. y) moyen A 3. 55 z) longuement e. B 1; grant pieche e. B 2.

1) Haec iam a. 1241. tempore Gregorii papae facta Vigne' p. 38 sqq. 3) V. de hoc loco Huillard-sunt. 2) Petrus de Vineia non interfuit concilio Bréholles l. l. p. 57 sqq. 4) Lucera. 5) i. e. Lugdunensi; v. Huillard-Bréholles, 'Pierre de la concubinato. 6) Amadeus III.

a Rome^a quant il mourut. Et fu apres lui esleüz^b Innocenz li quarz¹ a^c apostoile; et ades confermerent^d la sentence a Ferri.

243. Si avint que li empereres Ferris manda au^e roi Jehan d'Acre son seigneur, que il vouloit jouir^f dou roiaume de Jherusalem. Li rois Jehans^g li otroia bonnement, et li empereres le tint et en joï jusqu'a sa mort. Et ne tarja puis gaires qu'il mourut touz escomme-^{1229.} niëz; et uns siens fiuz bastarz² saisi la terre et la tint. Et li rois Jehans en ala en Coustan-^{1250.} tinoble a^h sa fille³, quiⁱ mout grant mestier avoit^k en^l la terre, et fu baus^{m.4} de l'empireⁿ de Coustantinoble tant comme il vesqui^o, pour la jonesce^p de son genre⁵, qui juenes estoit et enfantis^q, et qui mout avoit a faire a Grifons.

XXVI.

268. Puis^r avint un termine^s apres que li rois Phelipes^t tint un parlement a Montleün^u, et i ot mout de ses barons. Si avint que li cuens Gauchiers de Saint Pol et li cuens Renauz de Bouloingne, qui trop se haoient^v d'armes, s'entreprisent devant le roi, et tant que li cuens de Saint Pol feri le conte Renaut^w de son poing sour le visage et le fist tout sanglant⁶. Et li cuens Renauz se lança a lui^x viguerousement, mais li haut homme qui la estoient se mirent entredeus, ne^y ne se pot^z vengier, et se departi^a de la court sans congie penre. 269. Et quant^b li rois sot^c, que li cuens Renauz en fu^d aleiz, si li pesa^e, et bien dist, que li cuens de Saint Pol avoit eü tort; si li blasma mout. Et envia frere^b Garin l'evesque de Senlis^{f.7} a Danmartin, un sien chastel^g, ou il estoit. Et quant^h il vint la, si li distⁱ: 'Sire, li rois m'envoie ci a vous pour le descort qui est entre vous et le conte de Saint Pol, dont il li poise; et vous mande^k, qu'il le vous fera amendeir a vostre honeur^{k.8}'. 270. Freres Garins^l, je ai bien entendu ce que li rois me mande par vous, et je vous^m tiengⁿ bien a creant^o mesage. Mais tant vuel je bien que vous sachiez, et bien le dites le roi, que, se li sans qui descendi de mon visage a terre ne remonte de son grei la^p dont il issi, et li cous⁸ n'est aniëntiz^q ainsi comme s'il n'eüst onques estei^r, pais ne acorde n'en sera ja^s faite'. 271. 'Certes', dist freres Garins, 'vous requerez^t outrage et^u chose qui estre^v ne puet. Mais pour Dieu prenez^w l'amende que li rois vous offre'. 'Sire evesques', dist^x li cuens, 'taisiez vous en atant^y; car jamais ne vous ameroie, se vous plus en parliez^z'. 'Voire^a', dist freres Garins, 'atant m'en tais. Et savez vous^b qu'il vous en avenra? Vous en perderez l'amour le roi et l'honneur dou monde'. 272. Atant se departi^c freres^d Garins dou conte Renaut et vint au roi Phelipe et li recorda^e ainsi comme li cuens^f li avoit respondu. Et quant li rois l'entendi, si jura la lance saint Jacque que ceste descorde^g venroit a grant mal^h. Ainsi demoura la chose une grant piece, que plus n'enⁱ fu fait; mais li cuens Renauz se metoit en poursuit^k de faire lait^l et honte le conte de Saint Pol, mais il n'en^m pot avoir lieu. 273. Et

a) a. R. des. B2, ubi n'i ot. b) uns autres c'on apeloit add. B2. c) a. a. des. B2. d) et fu a. confermee B1. 2. e) un jour a J. d'A. le roi B2. f) tenir le r. B2. g) deest A1. h) a — Coustant. des. A2. i) u il a. moult grant besoing B2; et ot moult grant besoing et mestier B3. k) de luy add. A3. l) en la t. des. B2. m) deest A3. n) de l'e. des. B. o) C. tout son vivant B3. p) le nieche B1; pour son g. B2. 3. q) enfanz A1. r) Apries 40 çou av. que B2. s) jour A3; uns termes B1. 3. t) deest B. u) sic A1. B2; Monleum A2; Monloon A3. B3. W.; Meleun B1; alio loco § 17. idem nomen sic in codicibus scriptum est: Monlaon A2; Montlaon B1; Mont-lean B2; Monloon A3. B3; Meleun A1 certe ex coniectura librarii. Quod oppidum intelligat auctor, incertum videtur; Laon (Mons-Lauduni) opinatur de Wailly. v) s'entrehaoient B1. 2. w) de Bouloigne add. A2 x) bien et add. B3. y) par quoi li quens de Bouloigne ne se B2. z) li quens Renals add. B3. a) parti B. b) deest B1. 45 c) vit B1. d) estoit ensi a. B2; s'estoit partis de court B3. e) en fu tout dollant A3. f) a lui add. B2; apres le conte de Bouloigne add. B3. g) un s. ch. des. A3. h) q. il v. la si des. B1. i) de par le roy add. B1. k) par moi add. B3. k*) a v. h. des. A1. l) Le conte luy respondit frere G. A3; Sire evesque B1; dist li cuens (Renals 3) add. B2. 3. m) deest B3. n) croy A3, ubi a c. m. des. o) chertain B1; ciertain B2; certain le m. B3. p) arriere B1. q) amentis A2; aneanti A3; amendez A1. B. r) faist add. B2. s) deest B. t) deman- 50 des B2. u) est add. A2. v) avenir B2. w) l'acorde et add. B2. x) d. li c. des. B1. y) deest A1. z) parlez A1. B1. a) V... a. m'en t. des. B3, ubi d. fr. G. post savez vous. b) deest A1. B1. 2. c) parti B. d) li vesque B1. e) conta che que li B1; conta mot a mot comment B3. f) Renaus add. A2. g) descors B. h) et si fist il add. B3. i) ne A1. B2. k) procur A2; pourc(h)as A3. B1; pourcach B2. 3. l) honte et deshonneur A3; et h. des. B1. m) n'i. p. a. son l. B3.

55 1) Innocentius IV. recte § 236. praecedens dictus est, Ioh. Longus, qui eas exscripsit. Alibi quantum scio nusquam haec narrantur. 7) A. 1213 — 1227. 2) Manfredus. 3) Mariam. Paullo igitur ante pugnam Bovinensem haec gesta feruntur. Quare 'Cron. de Flandres', ubi etiam Garinus episcopus memoratus est, narrationem corrumpit. 4) i. e. ballivus. 5) Balduini II. 6) 'Croniques de Flan- 8) i. e. coup. dres' ed. Kervyn de Lettenhove I, p. 79, quae multa a nostro mutuatae sunt, haec narrant de Hugone IV. comite Sancti Pauli, socero Galcheri, iam circa a. 1198. 60 apud Sanctum Paulum vel Compendii facta; et sic

quant il vit^a, que li rois le soustenoit dou tout, si se pensa^b d'une grant traison, et vint au conte Ferrant de Flandres, qui fu^c fiuz le roi de Portigal¹ et estoit cuens de par la contesse Jehanne, qui fu fille le conte Baudouin, et li fist entendre, que li rois^d le deseritoit d'Arraz et de Peronne et de Saint Omer et d'Aire et de Hesdin^e et de Bapaumes^{**}; et li fist entendre que^e li cuens Baudouins, qui^f li avoit fait ce don pour le mariage de sa sereur², ne nou^g pouoit faire, ne^h ne pouoit par raison le droit oir deⁱ son cors deseritier. 274. Quant li cuens Ferranz l'oï ainsi parler, si le creï comme fous que il fu, et couvoita la terre et cuidoit^k trop grant chose de soi. Et pourparlerent entr'eus deus^l que il feroient aliance au roi Jehan d'Engleterre et a l'empereur Oton, qui enmetoit^m le roi Phelipe, qu'il liⁿ avoit donnei Orlens et Estempes et Chartres au jour^o qu'il seroit empereres³. Et fu en celle aliance Hues de Boves. Et assemblerent une^p si grant gent^q, qu'il sembloit que toute terre deüst crosleir^r desouz eus. Et manda li cuens Ferranz au roi Phelipe, que il li rendist ses^s bonnes viles devant dites, ou, se ce non, il le deffioit^t, et bien seüst que^u il entreroit^v a bries jourz^w en sa terre. 275. Quant li rois oï^x teis menaces^y, si fist^z semondre ses hommes et leur^a demanda conseil sour ces paroles^b. Li baron^c respondirent, que c'estoit granz outrages que li cuens^d avoit mandei, car il estoit^e ses hons: 'Ne vous^f ne li failliez mie^g de droit. Mais nous savons^h bien, que li cuens Renauzⁱ a faite^k ceste esranlie^l pour le descort dou conte de Saint Pol. Si vous loons, que vous aprochiez Flandres et vous traiez^m en Tournai vostre citei atout tant de gent comme vous porrez avoir'. 276. Et lors fist li rois semondre touz ses chaseizⁿ⁴ et toutes ses communes, et furent ensemble^o un samedi^p 20 defors Tournai a tentes^q et a pavillons. Quant^r Ferranz et sa partie^s sorent, que li rois estoit a Tournai, si^t fu^u trop liez; car il le cuidoit^v bien avoir en sa^w nace. Si li manda^x bataille a l'endemain. Quant li rois^y l'oï^z, si li pesa^z pour le diëmenge, et li manda par frere Garin^a que il atendist jusqu'a lundi^b. Et li cuens^c li manda^d qu'il n'en feroit rien, car^e il^f s'en vouloit fuir^g. Atant s'en repaira^h freres Garinsⁱ, et li cuens Renauz^j le convoia une^k 25 piece. 277. Et quant li cuens Renauz fu revenuz arriere, messires Hues de Boves li dist devant l'empereur Oton et devant le conte de Flandres^k: 'Haï! cuens de Bouloingne, queil l'avez^l bastie la traison entre vous et frere Garin!' 'Certes', dit li cuens^m, 'vous i avez menti comme mauvaisⁿ traîtres que vous iestes, et bien devez dire teis paroles, que^o vous iestes dou parage^p de Guenelon; et bien sachiez que, se^q la bataille est^r, je i serai ou 30 morz ou pris, et vous vous en fuirez comme mauvais recreanz^s⁶ et^t failliz^u!'. 7.

XXVII.

278. Atant demoura la tençons^v⁸; et freres Garins fu^w revenuz au roi et li dist: 'Sire, or vous aït^x Dieus! vous^y averez a demain la bataille sans faille. Faites ordeneir voz ba-

^{*)} et de Lens *add. B.* ^{**)} et de toute le contet d'Artois *add. B2.*

35

a) perchut B3. b) pourpensa A3. c) estoit B1. d) deest A1. e) car A1. f) deest B2; son don fait pour A3. g) le A3; et ne le B2; ne li p. f. che don sans le dr. B1. h) ne ne p. des. A1. B3, ubi ne dr.; par r. ne ne p. B2. i) de s. c. des. B2. k) si cuyda faire ce qu'il pensoit A3. l) entre lui et le conte Renaut B2. m) metoit sus B. n) qu'il av. dit qu'il li donroit B2. o) et a l'eure *add. B2.* p) deest B. q) ost l'avis estoit B2. r) trembler A3. s) les castiaus et les cites que vous avez oï B2. t) de tout son pooir *add. B3.* 40 u) deest A1. v) seroit A3. w) en brief tans B. x) ot oïes B. y) ces nouvelles A3. z) fait A1. a) deest A2. b) coses B2. c) Li b. des. A2. d) Ferrans *add. B3.* e) est A3, ubi s. h. des.; est vos h. B3. f) ne li failloit de droit faire B1; et ne li faisoit on nul grief B2. g) deest A1. h) pensons B1. i) de Bouloigne *add. B1. 3.* k) pourcachie B1; brasset B2. l) esboulie A2; meschance A3; folie B1; boulie B2; estourmie B3. m) et entres B2. n) fiefz A3; fieves B. o) assemble A2. 3. B. p) au soir *add. B2.* q) T. et 45 tendirent tres et pav. B1; et tendirent lor pav. B2; et tendu tref et pavillong a grant plente B3. r) li quens *add. B2.* s) ses alliez A3. t) si — nace des. B3. u) furent . . . cuidoiert A3. B2. v) leur (lor) A3. B2. w) demanda A2; li quens Ferrans *add. B2.* x) Phelipes *add. B3.* y) entendi A2. 3. B; e. le message le conte Ferrant B3. z) moult *add. B.* a) l'evesque de Senlis *add. B1.* b) matin *add. B3.* c) Et Ferrans B3. d) remanda B1. e) et qu'il B1. f) li rois B2. g) revint B1. h) li vesques de Senlis *add. B1.* i) de Boulongne *add. B1.* 50 k) c. Ferrant B2. l) quele tr. a. vous b. B1. m) Renaus *add. B2.* n) faus B2; rous et *add. B3.* o) car B. p) parentage A3; lignage B3. q) sa A1. r) demain *add. B3;* se je vieng a la b. que je ferai tant que je serai B2. s) recreu A3. t) cuer failli que vous i seres B1. u) le debat A3. v) est B. w) vous — faille des. A3.

1) Sanchonis I. 2) Supra §§ 74. 75, p. 528. 3) Schef- Richer. Senon. III, 15, SS. XXV, p. 294. Sed haec fer-Boichorst, 'Forschungen' VIII, p. 557 sqq., et fictitia. 6) i. e. ignavus. 7) Cf. Will. Britt. G. 55 Winkelmann, 'König Philipp' p. 77, collegerunt locos Phil. supra p. 313 (= Vinc. XXX, 59): *Tu fugies tamquam formidolosus, ego autem sub periculo mei scriptorum, qui huius rei mentionem faciunt. Plerique Parisios pro Carnoto nominant.* 4) i. e. casati = *capitis pugnabo et remanebo captus vel interfectus.* 8) i. e. contentio. 9) i. e. coni. verbi 'aidier'.

tailles^a, car il vous^b est mestiers^c. Lors fist li rois^b ordeneir ses batailles et les commanda¹²¹⁴ aus dis plus^c preudhommes qu'il avoit^d. Et l'empereres Otes et li cuens Ferranz et li cuens Renaux^e et li cuens Guillaumes Longue-Espee, qui estoit freres le roi d'Engleterre — et l'i avoit envoie en lieu de lui^f pour ce qu'il n'i pouoit estre, ains estoit en Poiteu^g a la Roche^h contre monseigneur Loueys, qui mout le contrelloitⁱ — cil grant seigneur^h que je vous ai ci nommeiz departoient France¹ entr'eus et^m en prenoient en rost et en essiauⁿ. 279. Li cuens Ferranz vouloit Paris¹, et li cuens Renaux vouloit Normandie², et l'empereres vouloit Orlens et Chartres et Estempes², et Hues de Boves vouloit Amiens; ainsi en prenoit^o chascuns sa piece.

Mais^p en pou d'eure Dieus labeure.

Teis rit au main qui au soir pleure.

Ainsi demoura le samedi jusques^a au diëmenge matin, que li rois se leva et fist issir toute^r sa gent de Tournai touz^s armeiz, et ses^t bannieres desploies, et ses arainnes^u sonnanz, et toutes^v ses eschieles³ ordenees. 280. Et tant errerent qu'il vinrent a un poncel qu'on apele le pont a Bovines; et avoit une chapele enqui, ou li rois se traist^w pour oïr messe, car il estoit encore matins. Si fist li rois chanteir messe^x l'evesque^y de Tournai; et li rois oï messe touz armeiz⁴. Et quant la messe fu dite^z, si fist li rois apporter pain et vin et fist taillier des soupes, et en prist une et la manja^a. Et puis dist a touz ceus qui entour lui estoient: 'Je proi a touz mes loiaus^b amis qui^c ci sont, qu'il manjucent avec moi en remembrance des^d douze apostres, qui avec nostre seigneur Jhesu Christ burent et mangierent^e. Et s'il en i a nul qui pent^f mauvestie ne tricherie, ne s'i aproche ja^g'. 281. Atant^h s'avançaⁱ messires Enjorrans de Couci et prist la premiere soupe; et li cuens Gauchiers de Saint Pol^h prist la seconde et dist au roi: 'Sire, hui ce¹ jour verra on qui vostre traïtres sera^m!'. Et dist celle parole pour ce qu'il savoitⁿ bien, que li rois l'avoit en soupeon par mauvaises laingues^o. Et li cuens de Sansuere⁷ prist la tierce, et tuit li autre baron apres; et i ot si grant presse que on ne pouoit^p avenir au hanap. 282. Et quant li rois vit ce, si en fu mout liez et leur dist: 'Seigneur^q, vous iestes tuit mi homme, et je sui vostre sires, queis que je soie, et vous ai mout ameiz^r et portei grant honeur et donnei dou mien largement; ne ne vous fis onques tort ne desraison^s, ains vous ai touz jourz^t menei par droit. Pour Dieu^u, si vous proi a touz^v, que vous gardez hui mon cors et m'oneur et la vostre. Et se vous veez, que la couronne soit mieuz emploie en un de vous que en moi, je m'i otroi volentiers^w et le vuel de bon cuer et de bonne volentei⁸'. 283. Quant li baron l'oïrent ainsi parler, si commencierent^x a ploureir de pitie et dirent: 'Sire, pour Dieu merci! nous ne voulons^y roi se vous non! Et^z chevauchiez hardiement contre voz anemis, et nous soumes^a apareillie de^b mourir avec vous^c. Atant monta li rois sour un destrier fort et seür, et tuit li baron ausi, banniere desploie, chascuns en son conroi^e. 284. Atant ez vous les Flammens venuz a desroi^d et desordeneiz^e, les uns^f devant les autres; et portoient cordes

^a) et la conte de Saint Pol *add. B3.*

- a) gens A3. B2. 3; et voz batailles arranger *add. A3.* b) en B2. b^a) boins r. Phelippe B3. c) *deest* A3. d) pr. de s'ost B2. e) de Bouloigne *add. B3.* f) en son liu B1. g) Ponthieu B3. h) Rochelle A3. i) travelloit B1. k) de Flammes *add. B3.* l) douche F. B3. m) et — essiau *des. B2.* n) pot et en rost A3. B1. 3, *ubi add.* auxquelles qui lor plaisoit. o) quesissoit B2. p) Diu merchi *add. B1;* Et vous saves que en B3. q) dessi B1. r) *deest* B2. s) *deest* B. t) *deest* B1. 2; a. a baniere B2. u) clairs A3. v) *deest* B1. 2; furent B3. w) r. tourna B. x) Et le canta l'ev. B2. y) l'archevesque A3. z) cantee B1. a) en m. une B, *ubi p. . . et la des.* b) bons B2. c) q. ci s. *des. B2.* d) de A1. e) a la sainte chene *add. B1.* f) pense B. g) mie B2. h) Lors B2. i) s'i aprocha B1. k) de S. P. *des. A3.* — prist *deest* B. l) en c(h)est B. m) q. est tr. B1; q. iert tr. B2. 3. n) vit B1; qu'il s. b. *des. A3.* o) paroles B2. p) qu'il ne porent tout B2. q) et mi frere *add. B3.* r) et fai enqore *add. B3.* s) destracion A2. t) ame et *add. A2.* u) cou B2. v) ensamble *add. B3.* w) boinement B3. x) tous *add. A3. B3.* y) n. v. que vous regnes sur nous, ne ne volons autre r. B1. z) Or B2. a) tous (tout) *add. B2. 3.* b) vivre et *add. B3.* c) ordonnance A3. d) deffroi A1; desarroy A3; a grant d. B3. e) desordenement B2. f) *deest* A1.

1) Cf. Will. Britt. Philip. XI, v. 582 sqq., *ubi etiam Ferrando Parisiorum civitas tribuitur.* 2) Cf. supra § 274. 3) i. e. catervas, manus. 4) Hoc falsum est. Brevi tempore oravit rex in capella, ut Will. Britto supra p. 308. narrat. Episcopus Tornacensis tunc fuit Gosvinus; sed eum pugnae interfuisse nusquam inveniri. 5) i. e. con. verbi 'penser'. 6) Cf. Will. Britt. supra p. 309: *Comes Sancti Pauli . . .*

qui quibusdam suspectus erat tamquam aliquando favisset hostibus, unde et ipse dixit electo (Silvane-nectensi), se die illo futurum bonum proditorem. Quae vero noster praeterea de hac re narrat fabulam nimis redolent. 7) Guillelmus. 8) Similia quidem, sed multo magis rationabilia verba regi tribuit Richerus Senon. III, 15; cf. etiam Relat. supra p. 391.

1214. pour les François liër¹. Et li rois se^a estoit traiz devers la costiere dou mont, pour ce que li solaus le^b feroit enmi le vis^c. Et quant li Flammenc le^d virent tourner vers le tertre, si dirent entr'eus, qu'il^e s'en fuioit^f. Si^g se fierent entre François, qui mieuz mieuz; et François les reçurent viguerusement, et en pou d'eure furent li premier^h desconfit. 285. Car li cuens de Saint Pol sourmonta l'ost et les prist par derriere et se fiert entr'eus comme lions familleus, et fait tant d'armes de son cors, que ce n'estoit se merveille non^k; et tuit li autre baron se prouvoient si bien, qu'il n'en^l i avoit nul qui en^m feïst a blasmeir. Et li seneschaus de Champaingneⁿ Oudarz de Reson², qui portoit la banniere de Champaingne et en avoit la premiere bataille de son droit^o, estoit ja aleiz si avant, qu'il^o estoit^p melleiz sour le conte Renaut^{**}. 286. Et^q c'estoient li dui homme en terre qui plus se haoient^r, et par les-10 queis^s cil descorz estoit monteiz. Quant li cuens Renaux le³ perçut, si^t fu si liez qu'il ne vousist mie Dieu tenir par les piez, et li court sus, et li cuens^u de Saint Pol lui. Et ot enqui trop grant^v mellee d'eus^w, et trop se fussent endomagie, se il fussent longuement ensemble^x. 287. Mais^y la force le roi croissoit ades; [mais^z li Flammenc descroissoient], car il avoient tort, et si estoient de mal acort. Atant se mellerent les oz de toutes^a parz; et li 15 touaus^b i fu granz^c.^{***} Mais li cuens de Saint Pol ne s'oublia pas, ains s'esforça^d tant qu'il prist le conte^e Renaut par vive force⁴. Et quant il fu pris, tuit li Flammenc perdirent^f leur cuers. Et lors s'esbaudirent^g François et descendirent sour l'eschiele Ferrant, et fu pris et li cuens de Pontiu^h.⁵ et messires Guillaumes Longue-Espee et mout de granz seigneurs dont li contesⁱ ne fait pas^k mention. 288. Et quant l'empereres Otes vit que tuit estoient 20 tourneï aus watiaus^l, si^m tournaⁿ sa resne et s'enfuï entre lui et Huon de Boves. Et s'en 1218. ala li empereres en Alemaingne, et fu morz une piece^o apres en une maison^p Dieu, povres 1214. et a meschief. Et Hues de Boves monta sour meir pour aleir en Engleterre au roi. Mais Dieus, qui touz biens guerredonne^q et touz maus point^r.⁶ li retalla^s de son propos; et monta uns granz orages sour meir, et fu noiez^t. Et touz li remananz de l'ost fu^u pris et 25 desconfiz. 289. Et sot li rois^v, que^v Ferranz estoit pris et li cuens Renaux^w et li cuens de Pontiu^x [ses^y freres]⁸ et^z Guillaumes Longue-Espee⁺ et mout d'autre haut homme. Lors dist li rois: 'Comment n'avons nous mie l'empereur'? Et sachiez qu'onques mais ne l'avoit nommei^a empereur; mais il le dist pour avoir^b plus grant victoire; car plus a d'oneur a desconfire un empereur qu'un vavasseur^c.

^{*)} et le conte de Saint Pol *add. A3*; mais li contes de Saint Pol *add. B1*. ^{**) quaedam deesse patet, quare (ut A3. B1 n. *) B2, qui etiam ordinem verborum sequentium mutavit (v. n. q), haec supplevit: et i avoit enqui mervellous estour. Atant es vous le conte de Saint Pol qui sourvint sour aus, et reconnust l'enseigne au conte Renaut de Boulongne. ^{***)} et y o moult grant mortalite d'ambes deus pars *add. B3*. ^{†)} qui estoit freres au roi d'Engleterre *add. B2*.}

a) *deest A1. 2.* b) leur (lor) *B.* c) f. aux yeulx *A3.* d) les *B1.* e) que li rois *A2. 3. B2.* f) s'enfuioient *B1. 3.* g) Et esporonerent apries et se ferirent *B2.* h) Flamenc *add. B3.* i) Et *B2.* k) ch'e. une m. *B1*; c'e. m. *B2.* l) n'en i a. *des. B.* m) nus n'en faisoit *B1*; nus n'i faisoit *B2.* n) qui ot nom *add. B2.* o) en av. lequel s'estoit ja m. *A3.* p) que il avoit tresperchie l'ost *B3.* q) Et — le perçut *hic des. B2, sed post* par les piez *sic posita sunt*; et aussi fu li quens Renaux quant il l'apierschut, car c'e. li doi h. de toute l'ost qui plus s'entrehaoient et par qui 40 cis d. e. meus. Li quens Renaux plains de grant fierte et de hardement couru *etc.* r) de mort *add. A2.* s) l'evesque ci *A2.* t) Adont *B2.* u) s. le conte de S. P. et li quens de Saint Pol sus lui *B2.* v) Et ont entreprise la m. *B2.* w) d'e. *deest B2, ubi add.*: Et ot illuec mervellous estour. x) car trop estoient preud andoi *add. B2.* y) Mais la gens au conte de Saint Pol li estoit pries *pro Mais — ades B2.* z) m. li F. d. *des. A1. 2. B;* *defuerunt igitur in archetypo omnium codicum et a librario A3 suppleta sunt; B1 sic emendare conatus est*: car il avoit droit et chil a. t.; 45 Et li Flamenc s'estoient espars et e. *B2, ubi* car il a. d. *des.*; Car li Flamenc a. t. *B3.* a) ambes *B2.* b) tonaus vel conaus *A1*; tormans *A2*; combat *A3*; deus *B1*; et i fu gr. li bruis et la noise *B2*; la noise et li cris *B3.* c) si g. *A1*; moult g. *B3.* d) fist *B2.* e) traystre *B3*; c. de Boulongne *B2*; c. R. de Bouloigne *B3.* f) lor force et *add. A2.* g) s'esbaudissent *A1*; se advantagerent *A3.* h) Poitou *A2. 3.* i) compes *A1*; de cest roman *add. B3.* k) *deest B1. 2*; nulle *B3.* l) a w. *A2*; a desconfiture *A3*; a gast *B.* m) fist sa baniere laisser cheoir et *add. B2. 50* n) torne *A2.* o) u. p. *des. A2.* p) mesnon *A1.* q) gouverne *B2.* r) punit *A2. 3. B.* s) restablit s. *A3.* t) furent *A1.* u) Quant le roy sceut *A3.* v) li quens *add. B2.* w) de Boulongne *add. B.* x) Poitou *A2. 3.* y) s. fr. *des. A1.* z) mesure *add. B2.* a) ap(i)ele(s) *B.* b) eu *add. A3.* c) vassal *A3.*

1) Cf. Richer. III, 16. l. l. p. 296: *de funibus quos adduxerant ad Francos ligandos.* 2) Senescallus Campaniae tunc fuit Simon de Joinville. WAILLY. 3) Comitum S. Pauli. 4) Minime Rainaldus a Galchero captus est; nec unquam in proelio congressi sunt. 5) Guillelmus comes Pontivensis in exercitu regis Franciae militavit; cf. Will. Britt. Phil. X, 484;

sed vide n. 8. 6) i. e. castigat. 7) Cf. Phil. Mouskes v. 22533; Will. Andr. c. 195, SS. XXIV, p. 756. 55 8) Comes Pontivensis, qui tunc vixit, Guillelmus III. non fuit frater Rainaldi. Sed huius frater Simon duxit Mariam, filiam hereditariam Guillelmi III, et obtinuit comitatum Pontivensem a. 1221.

290. Atant fu la bataille finée, et li rois retourna a Tournai grant joie faisant, atout 1214. ses prisons, et Flammenc^a grant duel d'autre part. Ceste desconfiture fu faite en l'an nostre Seigneur^b 1214. ou mois de joingnet^c, le secont diëmenge^{*.1}. Et celui jour² proprement^d desconfist messires Loueys le roi Jehan^e a la Roche-aus-Moines^f en Poiteu. 291. Et l'en-
5 demain envoya li rois a Lisle et la fist ardoir^{g.3} et toutes les bonnes villes de Flandres tan-
seir^h et metre ses garnisons. Liⁱ rois revint en France atout ses prisons et fist metre^k
Ferrant au Louvre^l a Paris, pour ce qu'il le vouloit avoir^m, et le conte Renautⁿ au Goulet^{o.4},
pour ce qu'il vouloit avoir^p Normandie, et les autres prisons fist metre la ou il li plot. D'en-
qui^q en avant demoura li rois Phelipes en pais et fu cremuz et douteiz par toutes terres.

XXXI.

314. Or revenons^r au roi Loueys, qui preudons fu et hardiz et mout travailla^s en sa vie; et ot puis que il fu rois^t un fil^{**} qui ot a non Charles et est^u cuens d'Anjo.

315. Puis avint une merveilleuse aventure^v en Flandres, que^w aucun grant seigneur de 1225. Flandres traitierent une grant traïson par envie envers la contesse Jehanne de Flandres; et pourchacierent^x un vieillart et le mirent^y en un abitacle comme renclus^z en la forest de Mormail^{***.5}, et la fu un grant tans. Et li faisoient entendant, que il le feroient conte de Flandres. 316. Et il leur demanda comment ce porroit avenir; et il respondirent que il feroient entendant au pueple, qu'il estoit li cuens Baudouins qui^a s'en ala en Coustantinoble
20 grant tans a passei^b, qui peres est^c la contesse: 'Et iestes^d eschapeiz de la prison Vatage^{e.6} et venistes^f en ceste forest pour faire vostre^g penitence'. Et li enseignierent^h, comment il responderoit a ceus qui li demanderoientⁱ de son affaire. Mais sachiez vraiment que boidie^{k.7} ne puet estre celee a la pardefin. Li vieillarz les creï, si fist que fous; car il^l ne l'en vint se maus^m non, si comme vous l'orrez ça en avantⁿ. 317. Icil^o traïteur, dont je vous cont,
25 espondirent ces nouveles par le païs et firent entendant pour voir que c'estoit li cuens Baudouins; et en pou de tans^p fu seü^q par toute Flandres; et i ot si grant ale que ce ne^r fu se^s merveille non. Et le trairent^s fors de l'ermitage et le menerent^t a Valenciennes; et li firent faire robe d'escarlade et^u de vair fourree, et le mirent^v sour un grant destrier et le menoient^w par^x les bonnes viles de Flandres et^y li paioient touz ses despens. Et toute
30 Flandres le tenoit a seigneur, et mout le joïrent^z. 318. Ainsi fu une grant^a piece en celle seigneurie, tant qu'il oï dire que la contesse estoit a Haimmon-Cainoi^{b.8}, et^a estoit^a assise a mangier; et li cuens emprunteiz le sot, et fist monter sa gent pour penre la contesse.

*) J. le sisime Kalend. d'Aoust B 1.

**) eut ung filz qui fut roy le quel A 3.

***) Marloy A 3;

Vicongne^c B.

- 35 a) faisoient *add.* B 2; si faisoient *add.* B 3. b) l'an de l'incarnation B 2; de l'incarnation n. S. B 3. c) Joinnet A 1; Joignet A 2; Juillet A 3; Juignet B 1; Jungnet B 3; Fenereth B 2. d) meisme B 1; pareillement B 2. e) d'Engleterre *add.* B. f) R. a M. A 1; la Rochelle A 3. g) bruller A 3. h) tausser A 3; prendre B 2. i) Et li r. B 1; Puis r. li r. B 2. k) le conte *add.* B 3. l) Lovre A 1; F. en prison B 2. m) il avoit coisi Paris en sa part B 2; il l'avoit desire que il l'aroit B 3. n) fist metre *add.* A 2. o) a Gaillard A 3; a Angoles B. p) *deest* A 1.
40 q) D'illuec B 1. r) revenrons B. s) se tr. A 2. 3; tr. et lui et sa vie B 1. t) q. il fu v. *des.* B 1. u) fu A 3. B. v) une merveilles A 3. w) car B 2. 3; que — Jehanne de Fl. *des.* B 1. x) aucun baron de Flandres *hic add.* B 1. y) et le m. *des.* A 3. z) rendu A 1; reclus A 2; en un hermitage c. rancus B 3; en (h)abit d'omme renclu B. a) qui — passei *des.* A 1. b) ala lunc tans a C. B 2. c) et estoit p. B 2. d) est A 2. 3; estoit B 1; or est B 2. 3. e) *deest* B. f) est venu A 3; que il estoit revenus B 1; est chi venus B 2. 3. g) *deest* B 1; sa A 3. B 2 (*ubi penanche*). 3. h) aprisent B 1. i) enquerroient A 2. B 2. 3. k) menterie A 3; bourde B. l) jamais ne fist si grant folie *pro il* — avant A 3. m) honte B 2. n) o. chi apres B 1. o) Icil — païs *des.* B 2. p) terme B 1. q) furent ces nouveles si espandues que c'estoit merveilles, et i avoit moult gr. ale B 2. r) *deest* B 1. s) traitierent A 2; enmenerent A 3. t) et vint A 3. u) *deest* B. v) monterent B 1. w) menerent B. x) toutes *add.* B 2. y) et — despens *des.* B 1. z) conjoirent B 2; s. dont estoient moult joyeux A 3. a) *deest* B 2. b) H. Camoi A 1;
50 Haimon C. A 2; Haymont Chanoy A 3; Haimont Caisnot B 1; Haimon Caisnoit B 2; Haimon Kenvoit B 3. c) Vicongne B 2. 3, *ubi la V.*

- 1) Potius quarta dominica mensis Iulii (Iul. 27), ut paullo versus meridiem Viconia sita est, prope quam
codex B 1 habet. 2) Potius paullo antea. 3) Iam hodieque magna silva existit. 6) A Iohannicio rege
a. 1213. Insula combusta est. Cf. Will. Andr. c. 191. Blacorum, non a Iohanne Vatatzi, Balduinus captus
erat. 7) i. e. fraus. 8) Le Quesnoy, ut legitur in
55 4) Dép. Eure. Sed Rainaldus primo Peronae inclusus
est; sic vero etiam Ann. Norm. supra p. 514. Cf. 'Chron. de Flandres', ubi haec exscripta sunt. Sic audit
Will. Britt. Phil. XII, 173 sqq. 5) Silva de Glançon locus etiam apud Phil. Mouskes v. 24705. 24789, qui
(inter Tournai et Mortagne) vocatur apud Phil. quidem de his insidiis nihil tradit, scribit vero, comi-
Mouskes v. 24543; Chron. Hannon. c. 235, SS. XXV, tissam apud Haimon-Kesnoit parlamentum celebrasse,
60 p. 455, et Andr. March. Cont. supra p. 214. Inde paulo post (v. 24827) Montibus Hannoniae degisse.

1225. Mais on li fist a savoir [par^a] aucuns siens amis; et ot si pou d'espace de fuïr, que il la cou-
vint metre^b sour un sommier^c et fuïr en voies^d a Mons en Hainnaut, et la fu elle a garison^e.
319. Et quant^f la contesse vit que ainsi estoit, si manda au roi^g son cousin germain,
que pour Dieu meist conseil a son affaire, ou elle perderoit sa terre. Quant li rois oï ce, si
ot conseil, que il manderait a celui qui se faisoit cuens Baudouins de Flandres, que il venist a
lui a parlement a Peronne a^h sauf conduit alant et venantⁱ. Et se il^h estoit ses oncles, il en seroit
mout liez et le lairoit joïr de sa terre. Et i envia un mesage atout ses letres; et fu pris^j li parle-
menz, et^m dist qu'il i iroitⁿ. 320. Et il i vint sans faille^o a grant gent^p, et fu monteiz sour un che-
val morel amblant^q et ot vestu une^r chape d'escarlates fourree d'un vert cendal et^t ot un chapel de
bonnet ou chief et tenoit en sa main une blanche verge, et merveilles sembloit bien preudomme.
Et ainsi ala a la court, et ot grant route de gent avec^u lui. Et descendi au pie dou^v degrei de la
sale et monta amont, ses huissiers devant^w lui, comme granz sires. Et fu noncie au roi que il^x
venoit. 321. Quant li rois l'entendi^y, si issi hors de sa chambre et li vint a l'encontre et
li dist: 'Sire, bien soiez vous venuz, se vous iestes mes oncles li cuens Baudouins, qui de-
vez^z estre empereres de Coustantinoble et rois de Salenique et cuens de Flandres et de
Hainnaut¹. 'Biaus nies', dist il^a, 'vous aiez bonne aventure de Dieu et de sa douce mere!
Vraiment sui je ce^b et tout ce deveroie je^c estre, se on me faisoit droit. Mais ma fille me
veut deseritier, ne ne me veut connoistre a pere. Si vous proi^d, biaus nies, que vous me
vueilliez^e aidier mon droit a gardeir'. 322. 'Certes', dist li rois, 'pour el ne sui je ci venuz.
Mais il couvient par raison savoir la veritei de vous. Car il a bien, ainsi^f comme j'ai
entendu, cinquante ans^g que li cuens Baudouins mes oncles s'en ala en Coustantinoble et
fu pris, et poi i a remes^h de ceus qui estoient a cel jourⁱ. 'Certes^k, dit il^l, 'je le vuel
bien^m. 'Enⁿ non Dieu', dit li rois, 'vous dites bien'. 323. 'Nous³ vous demandons', dist
freres Garins [li^o evesques de Senlis], 'a queil vile vous espousates vostre femme'? Quant
il oï ce demander, si pensa^p; car de ce n'avoit il mie estei estruiz^q. Si ne sot que res-
pondre; si dist qu'il vouloit aleir dormir^r. Et pensoit en son cuer^r qu'il le demanderoit
a ceus^s qui l'enseignoient. Mais il n'ala pas ainsi; car^t on le fist couchier^u en une chambre
tout seul et^v bien gardeir les huis que nus^w n'i entrast. 324. Et quant vint a relevee, on
li demanda, s'il vouloit respondre de ce que on li avoit demandeï. Et il fist^x le courroucie
et dist qu'il s'en vouloit aleir. Et li rois li otroia bonnement. Atant se departi dou roi li
musarz, et s'en rala a Valenciennes^y, dont il estoit venuz, en l'abaïe Saint Jehan; et la nuit^z
s'enfuï lui tierz et ala^a en Bourgoingne a Rais⁵, dont il estoit neiz. Et li rois repaire en
France, qui bien^b se perçut qu'il estoit uns bareterres⁶. 325. Ainsi demoura bien demi an
qu'on ne sot de lui nouveles. Si avint^c que uns escuiers le seigneur^d de Chasenai^e le vit
un jour de marchie a Chasenai^e; si le moustra son seigneur et dist: 'Sire, je voi^f enqui

^a) mais retenir ne le vaut pour chou que il li avoit donne sauf alant et venant *add. B 3.*

a) *deest A 1. 2. B 1. 2; quod fortasse delendum et scribendum* on le fist; Mais a. s. a. li f. savoir B 2. b) le c. i
monter B 2. c) ronchin B 1. d) feut envoyee A 3; fu envoïe B. e) seur B 1; en sauvete A 3. f) madame *add. B 3.*
g) de France *add. B 3.* h) *deest A 1. 2.* i) et sauf v. B 1. 2. k) se c'e. A 1. l) divise A 3. m) ouquel A 3; li
quens d. B 3. n) volentiers *add. B 3.* o) Quant vint au jour, si fist son oïrre aprester a tout gr. g. B 2; v. a 40
Pieronne a gr. g. B 3. p) f. laquelle chose fist acompaigne de grans gens A 3. q) *deest A 3.* r) grant *add. A 2. B.*
s) f. de c. v. et fu d'esc. B 2. t) et — chief *des. A 3.* u) apres B 2. v) d. d. de la s. *des. A 3; d. d. des. B 1.*
w) d. l. *des. A 1.* x) li quens Bauduins B 3. y) le seut B 1; ent. que ses oncles venoit B 3. z) deut A 3.
a) li mescheans B 3. b) vos oncles A 3. B 3. c) deveroit mien B 1. d) pour Dieu et requier *add. B 3.* e) m'ai-
dies ma droiture a g. B. f) si B. g) et plus *add. B.* h) prins pour la delivrance de c. A 3; peu y a de chiaus en
vie B 1; p. est ore de ceaus B 2; y a moult poi de chiaus B 3. i) au j. de dont B 2. k) Adont B 1. l) li chetis B 3.
m) il est vray A 3; v. que vous en enqueres de moi en tel maniere que il vous plaira B 3. n) En — bien *des. A 3. B 2.*
o) li e. de S. *des. A 1.* p) un poi *add. B 2; une grant piece add. B 3.* q) aprins A 2. B 2; adverti A 3; apensses B 1;
escoles B 3. r) en s. c. *des. A 2.* s) de cui il estoit enseignies B 3. t) c. on *des. A 1.* u) le coucha B.
v) fisent *add. B 1. 2; fist on moult add. B 3.* w) q. que on B 1. x) en f. B. y) Vancienes A 1. z) la n. *des. A 2.*
a) et a. *des. B 1. 2; s'en alla a Arras A 3; s'en a. l. t. a Rains en B. B 3.* b) *deest B.* c) ung jour *add. A 3.*
d) le s. *des. A 3.* e) Chassenai A 2; Chaucenay A 3; Satenai B 1; Cathenai B 2. 3. f) veez A 2; voyez ycy A 3; veez
chi B 1. 2; veez la B 3.

1) Eadem fere verba apud Albr., SS. XXIII, p. 915.
2) Immo tantum 23 annis. 3) Ante haec quae-
dam excidisse videntur, cum quidem in 'Chron. de
Flandres' compluria interposita sint, sed ibi altera
narratio cum hac coniuncta est. 4) Sic Phil. Mouskes
v. 24972 sqq.; Chron. Hannon. l. l.; Albr. l. l. 5) Ita

etiam Chron. Hann. l. l., Phil. Mouskes, Reiner Leod.;
Rai supra p. 471; Raaz supra p. 521. Quod sit oppi-
dum, nescio. 6) Chassenay a Bar-sur-Seine versus
orientem (départ. Aube). Falso SS. XXIII, p. 916, n. 81.
Chancenay (départ. Marne). — Phil. Mouskes v. 25249.
scribit Bertrandum captum esse in villa Rougesmons.

celui qui se faisoit cuens Baudouins de Flandres^{a)}. 'Tai toi, a diables^{b)}! tu menz^{c)}, ce ne puet estre'. 'Sire', dist li escuiers, 'pendez moi par le col^{d)}, se ce n'est voirs'. 'Voire^{e)}', dist messires Erarz^{f)}, 'dont le prenez. Par saint Jaque, il me rendra bon poivre^{g)}'. Lors le present li escuier et le mirent en prison; et reconnut^{h)} que voirement estoit il ce. 326. Et messires Erarzⁱ⁾ fist escrire unes letres et manda^{k)} la contesse de Flandres, que il tenoit le bareteeur^{l)}. Quant la contesse^{m)} le sot, si en fu tropⁿ⁾ lie, et fist escrire unes letres pendanz^{o)}, qu'elle prometoit^{p)} a rendre monseigneur Erart de Chasenai mil mars d'argent a sa volentei et par^{q)} abandon de ses biens, si li envoia. Et messires Erarz li envoia maintenant et retint les letres, qui puis li orent grant^{r)} mestier. Car la contesse li en failli de couvent^{s)}, et il prist tant dou sien qu'il en fu paieiz.

327. Quant la contesse tint son pere^{t)}, qui ne sot a dire comment la vile avoit non ou il espousa^{u)} sa mere, si li demanda, dont il estoit, et par queil conseil il avoit ce fait. Et il dist qu'il^{v)} avoit non Bertranz de Raiz^{w)} et l'avoit fait par le conseil des^{x)} chevaliers et des dames et des clers, et le^{y)} trairent fors de son ermitage, ou il vouloit s'ame^{z)} sauveir. 'Par foi', dist la contesse, 'vous feïstes que fous. Vous vouliez bien estre cuens^{a)} sans raison'. 328. Lors le fist despouillier^{b)} et remest en une cote d'estanfort^{c)} sans roies, et le fist^{e)} desceindre et despouillier^{d)} et deschaucier; et vit^{e)} on que il n'avoit nus doiz^{f)} es piez^{g)}. Et fu mis sour un roncín et meneiz par touz les osteis de^{h)} la feste de Lisle qui adonc estoit. Et disoit devant chascun osteil: 'Entendez ce chaitif^{h)}.³⁾ 'Je sui', disoit-il, 'Bertranz de Rais en Bourgoingne, uns povres honsⁱ⁾, qui ne doi estre rois^{k)} ne cuens ne empereres^{l)}. Et ce que je faisoie, faisoie je par le conseil des chevaliers et des dames et des bourgeois de cest país'. Atant le faisoit on taire. 329. Et puis^{m)} fu mis en un piloriⁿ⁾ tout nuef, qu'on li fist enmi le marchie^{o)} de Lisle, et^{p)} deus granz waingnons^{q)}.⁴⁾ encoste de lui, l'un a destre, l'autre a senestre^{r)}.⁵⁾ et puis^{r)} fu penduz^{s)} a un chaînon tout nuef de fer^{s)}, que la corde ne rompist; et pendi un an^{t)} ou^{u)} plus.^{***)} Ci vous lairons dou musart qui folement ouvra; et l'on dit piece a, que il a grant disete de sot^{v)}, qui de lui^{w)} le fait.

XXXII.

330. Or vous dirons dou roi Loueys, qui onques n'ot gaires^{x)} de repos. Nouvelles li vinrent que cil d'Avignon^{y)} estoient revelei^{z)} contre lui et avoient pris et ocis de ses garnisons qui marchissoient^{a)} a^{b)} eus. Et li rois i envoia et leur manda qu'il li^{c)} venissent amendeir; et il manderent^{d)} le roi, que il n'en feroient rien pour lui, ne a lui ne se tenoient^{e)} il pas. 331. Quant li rois oï l'orgueil que cil d'Avignon li mandoient^{f)}, si en fu mout enfleiz^{g)}, et fait^{h)} semondre ses fievez et ses amis et par homage et par amours, et assemblaⁱ⁾ si grant ost que^{k)} ce fu une merveille^{l)}. Et i fu li arcevesques Guillaumes de Joinvile^{m)} mout esfor- 1226. 35 ciément et li cuens Guis de Saint Pol, qui mout estoit biauxⁿ⁾ chevaliers et preuz et loiausⁿ⁾,

^{*)} qui li mangierent tout le visage *add. B 3.* ^{**) a un gibet tout nuef *add. B.* ^{***)} et disoit cascuns qui la passoit: 'Vees la celui qui se faisoit conte de Flandres'! *add. B 3.*}

a) de F. *des. B.* b) a d. *des. B 1, ubi dist li sires.* c) tu m. *des. A 2. 3.* d) la geule *B 2.* e) Voire — poivre *des. B 1.* f) puisque tu dis que ce est verites *add. B 3.* g) vin *A 3.* h) de sa boine volente *add. B 3.* i) li sires 40 de Satenai *B 1.* k) f. a savoir a le c. *B 1.* l) t. en sa prison celui qui se faisoit conte de Flandres *B 3.* m) de Flandres *add. B 2.* n) moult *B 2.* o) *deest B 2;* toutes p. *B 3.* p) que elle avoit en couvent *B 3;* p. au seigneur de Satenai qu'ele li pr. r. mil m. *B 1;* a r. *des. B 2.* q) en abandonnant tous s. b. *B 2.* r) *deest A 2. 3. B.* s) convenanc(h)es *B.* t) c. vit celui *B 2.* u) avoit espousee *A 2. 3. B 1. 2;* devoit avoir espouse *B 3.* v) q. — fait *des. B 1.* w) d'Arras *A 3;* de Rains en Bourgoigne *B 3.* x) as *A 1.* y) *deest A 1;* qui le misdrent *A 3.* z) je vouloie m'arme *A 2;* 45 sa vie *B 1.* a) myen *A 3;* de Flandres et *add. B 3.* b) desviestir *B 2.* c) apres *add. B 2.* d) et d. *des. A 3. B 2. 3.* e) trouva *B 2.* f) nul orteil en ses p. *B 3.* g) o. de Lile et la f. estoit a icel jour *A 2.* h) entendes *repetunt B.* i) u. p. h. *des. A 1.* k) ne c. ne dus *B 1;* ne c. ne r. ne dus *B 2.* l) n. e. *des. B 3.* m) *deest B.* n) tout nud et ung chaynon *add. A 3.* o) cauchie *B 2.* p) li mist on *add. B 3.* q) levriers *A 3;* martins *B 1;* mastins 50 *B 2. 3.* r) *deest B 2.* s) de f. *des. B 2.* t) tout entier *add. A 3.* u) et *B.* v) fol *A 2. 3. B 1. 3.* w) meisme *add. B.* x) n'eut r. se peu non *B 1.* y) Aingnon *A 1.* z) revoltez *A 3.* a) marchioient *A 2. 3.* b) sur *A 3.* c) i *A 1.* d) remanderent *B 1. 2.* e) ne obeïroient *B 1.* f) avoient mande *B 1.* g) iriez *B 2. 3.* h) fist *B.* i) en poi d'eure *add. B 3.* k) que — merv. *des. A 3.* l) de J. *des. A 3.* m) boins *B 1.* n) hardis *B 3.*

1) 'gros drap'? WAILLY. 2) Cf. Phil. Mouskes omnia falso narrata sunt. Non propter Avenionenses in Franciam meridionalem rex profectus est. Sed quia hi ei infesti erant, portas civitatis clausurunt et partem exercitus aggressi sunt, urbem obsedit. 3) i. e. captivum. 4) Canes. 5) Haec omnia optime cum Phil. Mouskes v. 25281 sqq. concordant. 6) Haec

1226. et mout d'autre^a grant seigneur avec lui. Et s'en alerent^b a Avignon, et l'assit^c; et cil dedenz estoient bien garni et pou le douterent^d; et fu bien devant^e demi an^f ou plus, et pou les domaja, tant^g que li rois vout un jour qu'on assaillist a la citei; et furent li engin drecie^h, et geterent durement grosses pierres en la citei. 332. Et li cuens Guisⁱ de Saint Pol faisoit celle nuit le gait^j. Et cil dedenz faisoient ausi geteir leur engins a ceus defors. 5 Si avint par^k meschance que li cuens Guis^k de Saint Pol^l estoit aleiz veoir les traieurs^m des engins, etⁿ une pierre^o des engins a ceus dedenz li chei sour la teste; si^p fu touz escerveleiz et en fu porteiz^q au treif^r le roi. Et quant li rois le vit mort, si en fu si tres durement courrouciez que^s il fu si comme hors dou sens; ne nus hons vivanz nou pouoit^t apaier, car il l'amoit trop durement^u. Et voir^v il faisoit mout a ameir^w, car il estoit entechiez de 10 toutes bonnes taches^x. 333. Li^y cors le conte de Saint Pol fu desarmeiz et fu widiez et enbaumeiz^z et fu mis en un lonc^{aa} coffre et fu porteiz a Longue-laue^{ab} desouz Chastilon^{ac}, en une priorei de nonnains qu'il avoit fondee^{ad}, et la fu enfouiz honouablement^{ae}. Et li assauz fu remes, et furent^{af} trives donnees des uns aus autres quinze^{ag} jourz. Et jura li rois, leur ieus veanz^{ah}, que, se la citeiz^{ai} ne li estoit rendue^{aj} dedenz le terme^{ak} de la trive, et il les pouoit 15 penre par force, il les feroit^{al} touz ocirre^{am} et metre a l'espee. 334. Quant cil d'Avignon^{an} virent que li rois ot jurei, et^{ao} pour le courrous que^{ap} il avoit dou conte^{aq} qui morz estoit, si orent conseil, qu'il renderoient la citei au roi^{ar}, sauve leur vie; car il savoient bien que au loing^{as} ne la porroient il tenir. Et la rendirent; et li rois en fist abatre les murs et i mist garnison a leur coust^{at}. Et s'en departi^{au} au plus tost que il pot; car li lieus^{av} estoit touz 20 corrompuz, et mout i mouroit^{aw} de genz^{ax}. Et i fu morz li cuens de Namur^{ay}, dont ce fu granz damages, et mout d'autres riches hommes.

XXXIII.

340. Et [li baron de France] prisent conseil entr'eus^a, qu'il se penroient^b avant^c au conte Thiebaut de Champaingne et^d li enmeteroient^e la mort le roi Loueys, pour ce qu'il l'avoit 25 laissie a Avignon et s'en estoit partiz mauvairement comme traîtres.

353. Et [li cuens de Champaingne^g] ot a femme la contesse d'Aubourc^h, ainsois que il fust rois [de Navare]; et l'avoit renvoieⁱ.

XXXIV.

354. Ci^a vous lairons esteir^b dou roi de Navare et vous dirons^c dou roi de France, qui 30 1234. estoit en l'aage de vint ans. Et ot la roïne conseil de lui mariër^d; et prist a femme la fille le conte de Provence^e l'ainsnee^f, dont il avoit quatre^g. Et maintenant^h li rois Henriz d'Engleterre prist l'autreⁱ, et li cuens Richarz ses freres, qui ore est^j rois d'Alemaingne, prist la tierce^k, et li cuens d'Anjo^l, freres^m le roiⁿ de France, prist la derreinne^o et ot la contei de Provence; car c'est^p la coustume dou païs, que li derreins enfes a tout, se il n'i 35

a) deest B. b) ala A 2. B. c) e misdrent le siege devant A 3. d) doutoient B. e) deest A 2; et sist li rois d. B 2; en tel manier fist li os devant Avignon B 3. f) et commanda c'on a. B 2. g) leve B 1. h) deest B. i) grant add. B 2. k) deest B 1. l) faisoit chele nuit le gait et iterum add. B 1; que il e. B 3. m) retours A 3; gietours B 2; geteours B 3. n) et — engins des. A 3. o) pierriere B 1. o*) et B. p) li cors add. A 2. q) et en fu aussi B 1; que fu ausi c. B 2. r) adonc add. B 2. s) forment A 2. B 2; a. mout forment B 1; a sur tous hommes A 3. 40 t) certes A 2. B (Car c. B 2). u) aussi estoit il aymer A 3; f. trop a. B 2. v) courtois et loiaus add. B 3. w) Li roy fist le c. S. P. desarmer, puis fu A 3. x) embauffumes B. y) deest B 1. z) mout h. B 1. a) xl. B. b) r. Loys voyant tous ceulx de la cite A 3; r. devant tous B. c) li castiaus B 2. 3. d) et li chastiaus aussi add. B 1; et la cites add. B 3. e) qui mis i estoit add. B 1. f) meteroit B 1, ubi o. et m. des. g) pendre A 3. h) Aynnon A 1. i) deest B 2. k) q. il a. des. B. l) a. de la mort au c. A 3; de Saint Pol add. B 1. 3. 45 m) au r. des. B 1. n) lons A 1; a la parfin B 2; q. longement B 3. o) et despens add. A 3. p) parti(st) B. q) l'air A 3. r) grant plente add. B 3. s) iramur A 1. t) ensanle B 1; e. e. des. B 2. u) appaiseroient A 3. v) premiers B 2. w) sequentia des. B 3. x) amet. A 2; admonnest. A 3; met. sus B 1. 2. y) l'ot renvoiïet en son païs B 3. z) Or B 2. a) a parler A 3. b) v. d. des. B 3. c) de m. mon seigneur le roi son fils B 3. d) des III. add. A 3, ubi d. il a. q. des. e) anfans add. A 2. f) tantost apres B 3. g) la seconde B. h) q. 50 puis fu A 2. B 2. 3; q. fut A 3; q. o. e. des. B 1. i) p. la t. des. A 3; l'autre B 1. k) quens Guis male B 2. 3; qui ot a non Charles add. B 1. l) prist le quarte et le mainsnee, li quens estoit fr. le roi de Fr. et ot B 1. m) tele estoit B 2.

1) Iam post tres menses (a Iunio — Sept.) civitas se regi dedit. 2) Hodie Gall. guet (vigiliae). 3) i. e. tentorium. 4) Longaut. 5) Châtillon-sur-Marne (départ. Marne). 6) Minime; sed ditaverat. 7) Cf. Vinc. XXX, c. 128. 129, quibuscum nonnulla huius capituli ita conveniunt, ut auctor ea legisse videatur. Cf. etiam quae SS. R. Gall. XVII, p. 432. ex Vinc. translata sunt. 8) Philippus II. de Courtenay. Cf. ib. c. 129. 9) Theobaldus IV. 10) i. e. Dagsburg; dictam Gertrudem. 11) Raimundi Berengarii IV. 12) Margaretham. 13) Elio- norem. 14) Sanciam. 15) Beatricem.

a oir male. 355. Et^a sachiez de voir, que celle damoisele que li rois de France prist a femme ot a non Marguerite, qui mout est^b bonne dame et sage^{b*}. Et a^c dou roi huit enfanz, cinc fiuz et trois filles. Et l'ainsnee des damoiseles^d a^c non Ysabiaus et est^e mariée au roi de Navare; et la seconde a^c non Marguerite et est^f donnee au fil le duc de Brabant¹; et la tierce a^c non Blanche².

XXXVII.

398. Or^g avint une aventure en France d'un jugement qui fu renduz en la court le roi^h 1246. des enfanz la contesse de Flandres, lesqueis elle avoit eü: de^{*} Bouchart d'Avesnes^{**} deusⁱ fiuz, Jehan et Baudouin, et^{***} de monseigneur Guillaume de Danpierre Guillaume et Guion et Jehan. 399. Si⁺ fu li jugemenz teis, que Guillaume averoit la contei de Flandres apres le deces de sa mere; et furent forjugie Jehans et Baudouins³, pour ce que leur peres avoit prise leur mere et espousee mauvasement, car il estoit soudiacres; et d'autre part la damoisele li fu chargie^k en garde — pour^l sauf faisant, que sa lige dame estoit — par les pers de Hainnaut. Mais on li^m fist grace, dont on fist malⁿ.
400. Or^o vous dirons qu'il en avint^p. Jehans^q et Baudouins se departirent^r de court plus tost que il porent, et vinrent a un chastel leur mere qui siet en la marche de Flandres et de Hainnaut⁴, et entrerent^s enz, et en mirent hors la garnison^t la contesse et le garnirent bien. Et quant la contesse le sot, si en fu trop doulante, et assembla ses oz et ala devant le chastel et l'assit. Mais elle n'avoit^u homme en l'ost qui li aidast de^v cuer, ainsois^w amoient mieuz Jehan et Baudouin que li^x. 401. Quant⁵ la contesse vit que ainsi estoit, si se parti^y de l'ost et i laissa chevetain⁶ monseigneur Guion de Danpierre son fil. Car messires Guillaume ses fiuz^z li^a ainsneiz estoit morz⁷. Et s'en vint a court a la roïne et li cheï aus piez et li dist^b: 'Dame^c, pour Dieu merci! Jehans et Baudouins mi fil m'ont tolu Ripemonde un mien chastel et me beent^{d,8} a deseritier. Dame, pour^e Dieu! or^f i metez^g conseil, car je sui vo femme lige et sui cousine⁹ germainne au^h roi, et si sui presteⁱ et apareillie de croire vostre conseil et de metre toute^k ma terre en vostre main'. 'Dame', dit la roïne, 'vous parlerez au conte^l de Poitiers¹⁰ et au conte d'Anjo, et je leur^m manderai

^{*)} monseigneur *add. B.* ^{**) qui gentius hom et vaillansⁿ estoit *add. B.* ^{***) B sic: Et apres monseigneur Bouchart ot le contesse a mari monseigneur G. de D., dont^o elle eut trois fix.}}

^{†) Codd. B hunc paragraphum in favorem Avesnensium sic mutaverunt: Et eurent^p descort entr'aus et se misent en diseurs en le roïne^q de France et en grans signeurs; et fu dit par assentement^r et^s assentit a^t le court a Paris, que Jehans, qui estoit de monseigneur Bouchart, tenroit Hainau, et Baudouins ses freres tenroit^u autre terre encontre^v. Et Guillaume, qui fu de monseigneur Guillaume de Dampierre, aroit le conte de Flandres apres le dechet de sa mere.}

^{35 a)} Et s. de v. *des. A3. B2.* ^{b)} fu *A2.3. B.* ^{b*)} s. et droicte *A3.* ^{c)} ot (eut) *A2.3. B.* ^{d)} l'a. fille *B1.* ^{e)} fu *A2.3. B.* ^{f)} asses tost apres chou k'elle ot son eage *add. B3.* ^{g)} fu *A2.3. B1.2;* et — Brabant *des. B3.* ^{h)} Adont *B2;* Endementiers *B3.* ⁱ⁾ c. de Franche *B1.3;* c. a Paris *B2.* ^{j)} *pro d. f. habent* c'est a savoir *B1.2,* et avoient a non *B3.* ^{k)} changee *A3.* ^{l)} pourtant que l'autre dame estoit en hayne des pers. Mais *A3.* ^{m)} leur *A3.* ⁿ⁾ on leur f. tort *A3.* ^{o)} Or — avint *des. B2.* ^{p)} qu'il av. apres che *B1.3.* ^{q)} Quant J. et B. oïrent ce jugement, si se *B2.* ^{r)} part. *B.* ^{s)} et e. e. *des. A1.* ^{t)} les garnisons *A2.3. B.* ^{u)} il n'y a. *A3;* il n'a. *B1.3;* il n'estoit *B2.* ^{v)} boin *add. B2.* ^{w)} car il *B.* ^{x)} la contesse *B3.* ^{y)} part *A1.* ^{z)} freres *B2.* ^{a)} e. m. qui estoit ainsnes *B.* ^{b)} p. en disant *B1.* ^{c)} Gentix d. *B3.* ^{d)} veulent d. *B1.* ^{e)} p. D. *des. B2.* ^{f)} si *B2.* ^{g)} hasteement *add. B3.* ^{h)} a monseignour le r. *B3.* ⁱ⁾ et sui toute ap. *B3.* ^{k)} *deest B2.* ^{l)} au c. de P. et *des. B2.* ^{m)} li *B2.* ⁿ⁾ hom *add. B1.* ^{o)} douquel *B2.* ^{p)} ot *B2.* ^{q)} en roy *B1.* ^{r)} acort en a. *B2.* ^{s)} et a. ^{45 des. B3. ^{t)} a le c. *des. B2.* ^{u)} ot *B3.* ^{v)} contre *B1;* a l'enc. *B3.*}

1) Desponsata est a. 1257. Heinrico, maiori filio Heinrici III. ducis, sed hoc monacho facto, a. 1270. nupsit Iohanni minori filio Heinrici III. ducis, qui Heinricus III, a. 1260. mortuus est. De priore igitur desponsatione auctor loquitur, ut de Wailly p. xxxiii. exponit. 2) Quae a. 1269. Fernando, filio Alfonsi X. regis Castelliae, nupsit. — Omittit Agnetem, quae a. 1260. nata est. 3) Sed Avesnensibus Hannonia adiudicata est, ut codd. B recte scribunt; quod auctor non ignorasse, sed consulto omisisse videtur; cf. § 425. 4) Rupelmonde, ut postea legitur. Sed hoc in confinio Flandriae et Brabantiae, non Hannoniae, situm est. Cf. C. Sattler, 'Die flandrisch-

holländischen Verwicklungen unter Wilhelm von Holland' p. 37 sq., qui hanc invasionem inter a. 1246, Oct. et 1247, lul. factam esse demonstrat. 5) Sequentia falso narrata sunt; nam a. 1249, Ian. pax inter Margaretham et Avesnenses facta est, qua hi Flandriam imperialem, propter quam sibi subigendam Rupelmonde ceperant, resignaverunt. Cf. chartam laudatam apud Wauters, 'Table chronol.' IV, p. 551; Sattler l. l. p. 34. 44 sqq. 6) i. e. capitaneum. 7) A. 1251. 8) i. e. 'nituntur, expetunt' (hodie Francogall. bayer). 9) Rectius matertera, cum eius pater frater aviae regis fuerit. 10) Alfonso.

entresait¹ qu'il i metent^a conseil². 402. La contesse se parti atant de la roïne et trouva les contes^b a Saint Germain-en-Laie, ou^c li cuens de Poitiers estoit deshetiez; et parla a eus^d et^e leur conta^e son besoing, et il li respondirent^f molement. Quant la contesse vit et 1253. perçut leur^g courage, si traist^h le conte d'Anjo a une part et li dist: 'Biaus niesⁱ, aidiez moi de bon cuer, car je vuel que vostre painne i soit bien sauve, et je vous donrai la contei de 5 Hainnaut, qui bien vaut vint mil livres l'an, et vuel que vous en soiez maintenant en possession^k, et vous en donrai mes letres pendanz'. 403. Quant li cuens l'oï ainsi parleir, si li esclaira^l li cuers; et dist a la contesse: 'Dame, se vous me faites^m ce que vous m'avez en couventⁿ, je vous renderai le chastel et vous ferai vostre terre tenir en pais a touz jourz mais'. Et la contesse li rendi^o maintenant^{**} par devant le conte de Poitiers et l'en donna 10 bonne chartre^p en^q son seel. Atant se parti la contesse des^r contes et s'en ala droit a Ripe-monde, et les trouva^s ainsi comme elle les avoit laissie; et pou i avoit perdu et gaaingnie^{***}.

XXXVIII.

404. Or^t vous vuel dire un essemble^u sour ce que la contesse avoit quis ajue^{v.3} au conte de Poitiers et au conte^w d'Anjo. 15

405. Il fu une foiz uns leus, qui avoit deus jourz^x de terre ahennable^y; et^z vint a une chievre, qui avoit deus chevresons⁴; si li dist: 'Chievre, j'ai deus jourz de bonne terre ahennable⁵ d'aragis^a de vigne; si te lo^b que tu les^e faces a moitie. Et saches de voir que la terre est si crasse, qu'elle portera froument tout ades^d, sans fiens⁶ metre; et saches de voir que je la feïsse plus volentiers que je ne la donnasse a moitie. Mais j'ai un grant plait⁷ 20 en la court monseigneur^e Noble le lion contre Belin le mouton de^f deus brebiz siennes, que il dit que je li ai^g mangies; si me couvient estre chascune semaine a plait et estre en grant painne de querre mon conseil. 406. 'Certes', dit la chievre, 'je n'oseroie^h'. 'Pourquoi?' dit li leus. 'Par foi', dit la chievre, 'pour ce que vous iestes uns granz sires et forz et bien enparenteiz, et je sui une petite chose et de povre affaire. Si n'averioie nul bon 25 plait encontre vousⁱ'. 'Ha'! dit li leus, 'chievre, belle amie, or ne me resoing^k de rien. Je te jur par la foi que je doi dame Hersant ma famme et mes douze enfanz que j'ai de lui^l touz vis⁸, que je te serai bons parsonniers⁹, ne ja en ma vie tort ne te ferai'. 'Par foi', dit la chievre, 'je le ferai; mais ades me doubterai que vous^m ne meⁿ faciez male part^o'. 407. Atant s'en parti li leus de la chievre. Et la chievre fist la terre et ahenna^p de frou- 30 ment; et mouteplia et fu en point^q de messonneir. Et vint au leu et li dist: 'Leus, nostre froumenz est en point de cuiedre^r; venez^s i vous ou i envoie^t'. 'Par foi', dit li leus, 'je n'i puis aleir ne n'i puis envoyer; mais fai le messonneir, si fai metre le froument d'une part et la paille d'autre; et quant je revenrai de mon plait, si partirons bonnement'. La chievre n'en pot plus porter^l dou leu et s'en revint, et messonna le froument et le fist batre et 35 metre le grain d'une part et la paille d'autre. 408. Atant ez vous le leu ou^u vient, qui n'atendoit autre chose, et vient a la chievre; si li dit mout fierement: 'Ore, dame, partirons

^{*)} et li moustra sa besoigne et li proia pour Dieu k'il i mesist conselg. Et li quens fist l'ensouniet et respondi molement B 2. ^{**)} la conte de Haynau add. B 3, quia quaedam deesse videntur. ^{***)} de chiaus du castel ne de l'autre partie add. B 3. 40

a) methé B 2. b) le conte B 2; le conte de Poitiers a S. G. en L. et le conte d'Angiau ou B 1. c) ou — eus des. B 2; ou — desh. des. B 3. d) lui B 3. e) mon(s)tra A 2. 3. B 1; et l. c. s. b. des. B 3. f) il respondi m. et li quens d'Ango ausi B 3. g) son B 2. h) l'en proia de recief et li d. B 2. i) cousins B 1. k) saisine B 1. l) esveilla A 3; esclarchi B 1. m) tenez B 2. n) v. dites A 3; m'aves dites B. o) l'en saissit A 3; donna B 3; dist que oil B 2, ubi li — chartre des. p) boines lettres B 1. 3. q) seelees de B 2; pendans de B 3. r) d. c. des. B 1; dou comte B 2. 45 s) et tr. l'ost si B 2; et tr. sa gent B 3. t) totum caput (§§ 404—419) des. B. u) conte A 2. v) aide A 2; av. requis au c. A 3. w) au c. des. A 3. x) jornez A 2. y) en hanauble A 3. z) et — ahennable des. A 2. 3. a) qui estoient araigne de vignes A 3. b) dist li leus a la chievre hic add. A 2; Si vint a la chievre et lui dist: Je te conseille que A 3. c) le A 1. d) eslit et tout a ung dos A 3. e) deest A 3. f) et A 1. g) j'ai A 2. 3. h) n'em ferai point A 2. i) toi A 2. k) m'en r. A 2; redoubtes A 3. l) de l. des. A 2. 3. m) tu ne me faces A 2; 50 deest A 3. n) m'en A 3. o) faites tort A 1. p) l'ahena A 2; laboura A 3. q) bon p. A 2; Et quant se vint ou temps de moissonner elle vint A 3. r) moissoner A 2; ceiller A 3. s) vien i ou tu i envoies A 2. t) ne peut avoir aultre responce A 3. u) qui vint A 2, ubi qui — vient des.; En apres vint le loup vers la ch. A 3.

1) i. e. interea. 2) Blanca iam a. 1252. mor- comitissam auxilium petivisse, nusquam alibi legi. tua est, comitissa vero demum, postquam a. 1253, 3) i. e. adiumentum, auxilium. 4) i. e. capellos. 55 m. Iulio a Wilhelmo rege victa et debellata est, 5) i. e. arabilem. 6) i. e. fimum. 7) i. e. placitum, m. Sept. Caroli auxilium petivit. A comite Pictaviensi litem. 8) i. e. vivos. 9) i. e. partitor.

nous nostre despouille? 'Oïl voir^a', dist la chievre, 'biaus sires, se vous voulez. Veez ci le grain d'une part et la paille d'autre, si comme vous me commandastes^b; si penrez la moitie de l'un et la moitie de l'autre'. 'Va a diables^c, sote beste! tu^d ne sez que tu dis. Ainsi ne sera il pas'. 'Comment donc?' dit la chievre. 409. 'En^e non Dieu', dit li leus, 'je te 5 dirai: je sui uns granz hons et ai mout grant mesnie, et me couvient asseiz plus qu'il ne fait toi; car tu ies une lasche criauture, si averas de pou asseiz. Tu averas la paille, et je averai le grain'. 'Ai mi^f! sire', dit la chievre, 'vous ne dites mie bonne raison; mais pour Dieu! prenez vostre part et moi laissez la moie'. 'Par la laingue beu^g', dit li leus, 'je n'en ferai nient^h; et bien te conseilⁱ, que je revenrai ci^k le matin, et tu me saches 10 a dire, se tu le feras ou non'. 410. Atant s'en parti li leus, et la chievre demoura toute esbaubie^l. Et se pensa de deus viatres¹, qu'elle avoit nourri de son lait a^m sa mamelle, qui estoient d'une abaïe de Citiaus, qui estoitⁿ pres de lui manant, dont li uns des chiens avoit non Taburiaus^o et li autres Roëniaus^p. Et s'en va droit a eus et les trouva a l'entree de la porte. Et quant Taburiaus et Roëniaus^q virent venir leur mere, si li vont a l'encontre 15 et la font bienvaingnant^r et li demandent, queis besoinz l'a amenee^s. Et elle leur dit, comment li leus la vouloit meneir^t. 411. 'Voire', dit chascuns des chiens, 'par nos botes, ainsi n'ira il pas. Ore vous en raleiz, et nous vous avons en couvent que nous i serons^u le matin bien main a la parson^{v.2} de vous et d'Isengrin; et se Dieu plait^w, il ne vous fera ja tort ne outrage^x la ou nous soiens^y. Atant s'en rala la chievre et s'en vint a son osteil, et trouva 20 ses deus chevresons plouranz, et les rapaisa^z et se coucha dormir^a; mais pou i reposa; et se leva bien matin et pria Dieu qu'il la conseillast. 412. Atant ez vous^b les deus freres Taburel et Roënel, et la saluent et li demandent se Isengrins est venuz. Et la chievre dit: 'Nennil encore'. 'Or vous dirons, bele mere', dient li chien, 'que nous ferons. Nous nous reponrons^c en cest burial^d d'esteule^{e.3} et serons la tuit coi, et bien verrons et orrons que 25 Isengrins voura faire. Car se il nous savoit a sejour^f, il n'i venroit pas espoir^g, ains atenderoit tant que nous n'i seriens pas'. 'Par ma foi', dit la chievre, 'mi enfant, vous dites bien'. Et li chien s'en vont et se mucent^{h.4} ou buriauⁱ d'esteule^k. 413. Atant ez vous Isengrin le leu ou vient, et amainne Renart son compere a son conseil^l, qui maintes mauvaises taches^m li avoit faites; et dit a la chievre: 'Ore, dame, iestes vous conseillie'? 'Dont?', respondi la 30 chievre, 'queil conseil voulez vous que j'aie? Prenez vostre part et me laissezⁿ la moie'. 'Voire', dit li leus, 'en' as tu groucie^{o.5}? Certes', dit il, 'ne sera autrement^p'. Et endementieres que li leus et la chievre betensoient^{q.6}, Renarz gete ses ieus vers le buriau d'esteule et voit les queues^r des viatres, et dit a Isengrin: 414. 'Biaus comperes^s, prenez vous pres de vostre affaire; car je voi teil chose^t en vostre affaire que vous ne veez pas'. 'Par le cuer 35 beu^u', dit li leus, 'sire Renarz, il ne sera autrement: j'averai le grain, et elle avera la paille'. 'En non Dieu', dist^v Renarz, 'biaus comperes, je nou di se pour bien non^w, et bien vous en couvieigne^x. Prenez^y ci garde! je m'en vais'. Et se part Renarz d'Isengrin et monte en un tertre^z pres d'enqui pour veoir la fin que ses comperes fera. Et Isengrins prent ses sacs entre lui et son charreton⁷ et les emplissoit dou froument. 'Par la mere Dieu', dist la 40 chievre, 'ore est aus^a laides'. Et escrie Roënel et Taburel: 'Mi enfant, vous veez comment il est'. Et li chien saillent hors de l'esteule et ne demandent qui ot donnei^b. 415. Et assemblerent au leu de cors et de piz⁸ et le porterent^c a terre, le ventre deseure, et li

a) Oï d. la ch. voir A1. b) mandastes A2; l'avez commande A3. c) au dyable A3. d) tu — dis des. A3.
e) En n. D. des. A3. f) Aimmi A1. 2; Amy A3. g) ditu A1; dieu A3. h) ne t'en f. rien A2. i) dis A3.
45 k) deest A2. l) esbahye A3. m) et de A3. n) estoient A3. o) Tabures A2. p) Hurelz A3. q) Hurel A3.
r) la saluerent A3. s) quelle chose elle avoit A3. t) l'avoit menee A3. u) n. irons A2. v) raison faire A3.
w) et nous pouons add. A3. x) f. point de tort A2. 3. y) la ou n. s. des. A3. z) rapaia A2. a) pour d. A3.
b) A. vindrent A3. c) repondrons A2; reposerons A3. d) moncel A2; monceau A3. e) estoille A3. f) son
jour A3. g) viendroit huy A3. h) se vont musier A2. i) monsia A2; monceau A3. k) estonule A3. l) a con-
50 soil A2; son compagnon et son compere A3. m) niches A2. 3. n) et je panrai A2. o) as tu donc grumelle A3.
p) que je t'ai dit add. A3. W. q) se debatoient A3. r) yeulx d'un des chiens et A3. s) prenez vous garde et
add. A3. t) tel point en la chartre que A3. u) bieus A2; la goule deu B3. v) d. R. b. c. des. A3. w) ce
que je vous dis ne le vous dis que p. b. p. mais b. A3. x) advienne A3. y) vous add. A2. z) sur ung terrier A3.
a) as A1; au A2; or vat a layde A3. b) q. avoit tort ou droit A3. c) tellement qu'i le tomberent A3.

55 1) i. e. canes venatici. 2) i. e. partito. 3) i. e. strues stramenti. 4) i. e. se abund. 5) = 'grogné'?
v. Diez p. 175. s. v. grugnire. 6) i. e. concertare, contendere. 7) i. e. carri vectorem. 8) i. e. pectus.

montent sour la mormelante^{a,1} et li font plus de cent plaies sour le cors de lui, et faisoient les flocons^b de son poil voleir vers le ciel^c, et l'atournerent enqui en teil maniere que on n'i sentoit ne pous ne aleinne, et le cuidoient avoir mort. Et prisent le froument et le porterent ou grenier a la chievre. Et endementieres que il portoient le blei, li charretons prist Isengrin et le mist au^d plus tost que il pot sour la charrete a grant painne, et se part d'enqui 5 tantost^d et le mainne vers son recet^e. 416. Atant ez vous Renart qui li vient a l'encontre, qui tout avoit veü et qui mout^f en estoit liez; car c'estoit sa nature^g, il estoit liez quant maus adersoit^h. Etⁱ venoit a son compere, qui mout estoit maumeneiz^{k,2}, etⁱ li dit en faingnant^m: 'Biaus comperes, il me poise mout de vostre mesestance; et se vous m'en eüssiez creü, il fust autrement qu'il n'est; car je vous disoie bien que vous preüssiez garde a vostre affaire, 10 que je veoie teil chose en vostre affaire que vous ne veiez pas'. 'Renarz, Renarz', dist Isengrins, 'qui n'a plusⁿ d'ami que vous, il n'en a point^o. On m'a fait honte; je l'amenderai quant je porrai'. Atant se part Isengrins de Renart, et^p Renarz li fait la loupe. 417. Et Isengrins s'en va en son osteil, ou sa femme dame Hersanz l'atendoit et si enfant. Et quant il le virent venir gisant sour la charrete sour un pou d'estrain, si le commencierent a mo- 15 quier et li dirent: 'Plus^q apareillie chose remaint que ceste, [et^r remaint asseiz de ce que musarz pense]. Est ce li froumenz que vous nous deviez ameneir pour faire des gastiaus en quaresme^{s,3}? Ainsi disoient la maisnie Isengrin, et on dit piece a: 'Cui il meschiet, tuit li mesoffrent^{t,3}. Et Isengrins descent de la charrete touz bleciez et s'en va le col baissant couchier en son lit; ne puis ne fu^t il gariz de ses plaies en cinc mois de l'an^u. 418. Or revenrons a Roënel et a Taburel et a la chievre, qui^v orent porteï le froument ou^w grenier; et dirent: 'Bele mere, nous nous en irons en maison, qui est asseiz pres de ci, et se vous avez mestier de nous, nous^x serons ades apareillie de vous aidier. Et veez ci un cor, que vous sonnerez, s'il vous est besoinz; et tantost comme nous l'orrons sonneir, nous acourrons^y a vous'. 'Granz mercis', dit la chievre, 'bel enfant. Benoit soit l'eure que je vous 25 aletai premiers'. Atant prisent li chien congie et s'en alerent en leur abaïe.

419. Or vous dirons, pourquoi je vous ai contei cest essemble: pour Jehan d'Avesnes que^z je di qui fu li leus, et sa mere fu la chievre, et li cuens d'Anjo et li cuens de Poitiers furent Roëniaus et Taburiaus. Et Jehans d'Avesnes vouloit avoir le grain et vouloit sa mere laisser la paille, car il li vouloit tolir sa terre, ou il n'avoit droit, et la vouloit deseritier. 30 Mais sa mere, que je comper a la chievre, nou pot souffrir; ains ala au conte d'Anjo et au conte de Poitiers, que je di qui furent Roëniaus et Taburiaus, et fist tant envers eus, que il li aidierent son droit a retenir^a envers son fil, qui est compareiz au leu. Et li foula on si sa^b vengeance, qu'il n'ot pouoir ne talant de regibeir⁴, si comme vous orrez ça^c en avant, se j'ai lieu et tans dou dire.

XXXIX.

1254. 420. Or revenons^d a^e nostre matiere et dirons dou conte d'Anjo, qui assembla un^f grant ost; si^g s'en ala a Ripemonde⁵. Mais ainsois qu'il i fust venuz^h, s'en fu aleiz Jehans d'Avesnes en Alemaingne au roi⁶ son serourge, et li requist ajueⁱ. Et li rois li respondi que contre sa mere ne li aideroit il pas⁷. Et couvint que li chastiaus fust renduz au conte d'Anjo; et 40 li cuens i lascia sa garnison^k; et vinrent^l a Valenciennes entre lui^m et la contesse. 421. Et trouverent les portesⁿ fermees; et la contesse manda le maieur et les jureiz, et leur demanda, pourquoi il avoient ce^o fait qu'il avoient fermees les portes^p. Et il respondirent^q: 'Pour

a) mormerande A2; luy monterent sus A3. b) floussons A3. c) vol. en l'air A3. d) au p. t. q. il p. *ponunt* A2.3 *infra post* tantost. e) lieu A3. f) estoit joyeux de cest affaire A3. g) maniere A2; car sa n. est estre 45 joyeux q. A3. h) adreçoit A2; mal s'adresse A3. i) Et — maumeneiz *des.* A3. k) mehainniez A2. l) puis A3. m) se mocquant A3. n) plus de *des.* A2. o) gaires A2. p) et — loupe *des.* A3. q) Tant grate chievre que mal gist et asses remeit A3. r) *des.* A1. s) ma renoncie A2; vostre revenue A3. t) furent garies s. p. A2. u) m. apres A3. v) cui il A2. w) en son A2. x) sommes et *add.* A3. y) vanrons A2. z) car A3. a) maintenir A3. b) sur sa A3. c) ça — dire *des.* A3. d) revenrons B. e) a n. m. et d. *des.* A1, *ubi* 50 au c.; d. comment li quens d'Angiau assanla B1. f) moult B2. g) et B. h) i venist B2. i) aide B. k) ses garnisons B1. l) s'en vint A2.3; et la c. et li quens d'A. v. a V. B3. m) V. et il B2. n) closes et *add.* B1. o) ce f. qu'il av. *des.* B2.3. p) contre elle *add.* A3. q) que ch'estoit *add.* B1.

1) = 'gorge' (guttur) suspicatur N. de Wailly. sed Hannoniam ingressus est; v. supra p. 545, n. 4. 5. 2) Hodie Gall. 'mal-mené'. 3) Ut nostrates dicunt: 6) Wilhelmo. 7) Econtra Wilhelmi exercitus comi- 55 Wer den schaden hat, darf für den spott nicht sorgen. tissam magna pugna iam a. 1253. in insula Walacria 4) i. e. resistere; hodie Gall. 'regimber'. 5) Minime, devicerat. Cf. de hoc loco Sattler p. 87.

sauf^a faisant; car nous veons le pais triboulei et le descort qui est entre vous et voz enfanz^b. 1254.
 'Bien avez fait', dit la contesse, 'ouvrez^c les portes!'. 422. Et maintenant li furent ouvertes
 les portes^d, et entrèrent enz li cuens d'Anjo^e et la contesse a toutes leur genz. Et furent man-
 dei^f li prevoz et li maires^g et li jurei^h de la vile et jusques a cent des meilleursⁱ de la vile, et
 5 leur^k commanda la contesse que il feïssent faautei^l au conte d'Anjo. Quant il oïrent ce, si
 furent tuit esbahi, et bien virent que il n'avoient pouoir, et firent faautei au conte^m, vousis-
 sent ou non. Et fuⁿ saïz de Valenciennes et de la forteresse. 423. Et manda a ceus de
 Mons en Hainnaut, que il li venissent faire faautei, par^o la letre la contesse et par la soie;
 et cil de Mons li manderent que il n'en feroient rien pour lui ne pour la contesse. Et l'ende-
 10 main li cuens fait^p son ost mouvoir et s'en va^q asseoir Mons. Et cil dedenz^r estoient bien
 hourdei^s, qui pou le^t prisierent. Et li cuens fist geteir perrieres^t et mangoniaus jour et
 nuit, et tant les destrains^t que il l'ot par force. Et fist^u tant que il fu saïz de la contei^v
 de Hainnaut a reis de Bins², ou la femme³ Jehan gisoit d'enfant, et pour ce le laissa, et a
 reis d'Anguien⁴, un chastel⁵ qui est^w monseigneur Sohier, qui estoit cousins monseigneur^x
 15 Jehan d'Avesnes⁶; icil ne vout au conte obeïr ne faautei^y faire.

424. Quant li cuens d'Anjo ot saïz Hainnaut et laissie^z chevetain^a pour gardeir sa
 terre, si s'en revint en France, et trouva sa mere mout malade si comme au lit de la mort⁷.
 Et fist son testament et laissa mout grant tresor^b pour Dieu, et mourut en la foi et en l'estat 1252.
 de sainte eglise comme preude^c dame^d et sage qu'elle estoit^e; et fu portee a Maubuisson
 20 s'abaïe et la fu enfouie^f honorablement^g.

425. Desoremais vous dirons de Jehan d'Avesnes, qui estoit avec le roi d'Alemaingne 1254.
 son serourge^h, qui li disoit souvent: 'Sire, pour Dieu! lairez vous deseritier vostre sereurⁱ
 et voz^k neveux que j'ai de li^l, qui doivent estre oir apres le deces ma mere? Or pouez veoir^m
 qu'elle l'a miseⁿ en la main le conte d'Anjo, et en est saïz, et les faauteiz^o en a prises a
 25 touz jourz^p comme^q de la soie^r. Pour Dieu, sire, comment soufferez vous ce? Et d'autre part
 c'est de vostre fie, et i est entreiz sans vostre seü^r, et en est meffaiz envers vous'. 426. Tant
 fist entendant^s d'unes choses^t et d'autres au roi^u que il fist semondre toute Alemaingne, et vint
 en ost en Hainnaut a six^v liues pres de Valenciennes. Et quant li cuens d'Anjo sot que li
 rois d'Alemaingne estoit en Hainnaut^w, si refait^x une mout^y grant semonse, et vint a Douai^z
 30 et la se tint et atendi sa gent. Et quant il furent venu, si^z prist^a conseil que il feroit^b. Ses
 consaus li loa que il se tenist cois de ci^c a tant que on verroit^d que li rois feroit; et li mous-
 trerent bonne raison et li dirent^e: 427. 'Sire, vous iestes saïz de la terre, ne il n'a encore
 rien meffait sour vous. Et d'autre part il a amour entre le roi de France, vostre frere^f, et
 entre^y le roi d'Alemaingne. Si ne seroit mie avenant^g que vous comencissiez la mellee ne

35 *) et je vous jur sur sains, que je ne le quens d'Angiau ne ferons mal ne griete^h a chiaus de
 le ville *add. B.* **) Saint Quentin *B.*, en Vermandois *add. B. 3.*

- a) P. droit f. a cescune partie et pour le pays qu'il veoient tourbler et le discorde mouvoir entre li et ses enfans *B. 2.*
 b) que pour chou l'avons nous fait *add. B. 3.* c) o. l. p. *des. A. 2.* d) l. p. *des. A. 2. 3.* e) d'A. *deest B. 2.*
 f) Et manderent *B. 2.* g) maieure *B. 2.* h) et li j. de la v. *des. A. 3;* de la v. *des. B. 1;* de la v. et *des. B. 2. 3.*
 40 i) plus souffisans *B. 3.* k) *deest B. 2;* requist et *add. B. 3.* l) et hommaige *add. B. 3.* m) au c. *des. A. 1.*
 n) li quens *add. B.* o) par — soie *des. A. 3.* p) fist *B.* q) ala *B.* r) de Mons *B. 1.* s) les *A. 2. B. 2.* —
 prisoient *A. 2? B.* t) pierres *A. 2. B. 2.* u) f. t. q. il *des. A. 3;* puis f. *B. 2.* v) la c. de *des. B. 2.* w) estoit *B. 2.*
 x) a *B. 2.* y) fianche *B. 1.* z) si i laissa *B. 2.* a) gouverneur *A. 3.* b) cose *B.* c) boine *B.* d) fame *A. 2.*
 e) qu'e. e. *des. A. 3.* f) ensepulturee *A. 3;* ensevelie *B. 2.* g) moult h. *B. 1. 3;* la Dieu merchi *add. B. 3.* h) parent *A. 3.*
 45 i) serourge *A. 3. B. 1* (*ubi mi l. v. d. qui sui v. s.*). 2. 3 (*ubi: He! tres chiers sires p. D. me l. v. ensi d. qui sui vos s.*).
 k) biaux *add. B. 3.* l) de vostre sereur *B. 1. 3;* n. qui sont mi enfant *B. 2.* m) et sentir *add. B. 3.* n) mis *A. 2. B. 2;*
 qu'elle at donne au c. *A. 3;* qu'elle a tout mis *B. 1;* qu'elle a mis tout Haynau *B. 3.* o) fianches *B. 2.* p) a t. j. *des. B. 2.*
 q) ausi que *B. 2.* r) de sa terre *A. 3.* r*) seur *A. 2. B. 2.* s) entendre *B. 2;* Il donna t. a entendre *A. 3.* t) *deest A. 3. B. 1. 2;*
 d'un et d'autre *A. 2.* u) le r. *A. 2. B. 1. 2;* mesires Jehans d'Avesnes le roi d'Alemaigne *B. 3.* v) *viii B. 1.* w) a six
 50 liues pres de Valenciennes *male repetit A. 1. W.* x) refist *B.* y) *deest B.* z) atendi et *add. B. 1.* a) ot *B. 2.*
 b) q. il f. *des. B. 2.* c) c. jusques *B. 2.* d) il saroit *B. 2.* e) et li *des. A. 3.* f) sire *B. 4.* g) s. pas convenable
A. 3; boin *B. 1. 2.* h) grief *B. 2.*

- 1) i. e. muniti. 2) Binche. 3) Adelheidis. 4) Enghien. 5) Haec recte narrata sunt. Cf. Satt-
 55 ler p. 56. 57. 6) Adelvia, soror Burchardi de Avesnis, patris Iohannis, nupsit Engelberto de Enghien
 et ex eo genuit Sigerum hic notatum; cf. Chron. Hannon. c. 95, SS. XXV, p. 430. 7) Blanca iam
 a. 1252, Dec. 1. multo ante hoc bellum mortua est.

Neque Carolus ante expeditionem Wilhelmi regis,
 quae in sequentibus narratur, in Franciam regressus
 est. 8) scil. Hannoniam. Auctor verba compo-
 suit acsi supra scripsisset oir de la contei de Hain-
 naut; quare librarii B. 1. 3 sententiam non bene
 compositam emendare conati sunt.

1254. brisissiez l'aliance^a. A ce conseil s'acorderent tuit, et sejournerent a Douai^{*} une grant piece. Ne^b garda on l'eure^c que li rois d'Alemaingne^d fist destraveir^e ses treis^f, et s'en rala ainsi comme il i vint, a^g meinz d'avoir et a plus de honte¹. Et li cuens d'Anjo s'en revint en France.

428. Or vous dirons^b dou roi d'Alemaingne, qui en fu raleiz en son païs. Il oï dire que⁵ li Danois^{**} estoient sans seigneur; et li prist talant d'aleir^h, et assembla son ost, et s'en ala en Danemarche^{***}, un païs iaweusⁱ³, et la vout penre par force; mais il n'en savoit mie
1256. bien le tour. Si avint un jour que il chevauchoit touz armeiz sour un grant destrier^k fres⁺ et nouvel et bien peü^l⁴; et^m regarda et voit outre un fosseⁱ un grantⁿ troupe^o de païsanz armeiz a la guise dou païs. 429. Et⁺⁺ fiert cheval des esperons et cuide passeir outre^p; 10 mais il ne pot^q, car li fosseiz estoit larges^r, et il estoit pesantment armeiz. Si sailli bien quatre piez dedenz^s le fosseⁱ et⁺⁺⁺ s'entouella si durement que il sembloit a ceus de la^t que il fust englueiz. Ne li sien ne li porent aidier^u. Quant li païsanz virent qu'il est^v en leur nace, si vont^w celle part et le sachent⁵ hors^x a cros^y⁶ et l'ocient. Ainsi⁺ gaaingne qui mal brace.

XL.

430. Ci vous lairons esteir dou roi d'Alemaingne, si vous dirons^z dou^a roi de France, qui outre meir estoit^b. Nouvelles li vinrent des maïstres^c de court, que^d sa mere estoit
1254. morte^e. Si vit bien que mestiers estoit qu'il s'en revenist en France. Et fist^f apareil-
lier ses naves et entra dedenz^g, et s'en vint par la grace de Dieu sans destourbiers^h, atout²⁰
trois enfanz que il otⁱ en la terre de Surie, et arriva a Aigue-morte^{***}⁷, et erra tant par ses
journees^k que il vint en France, et fu receüz comme sires^l a grant honeur^m.

431. Ci vous lairons esteir un pou dou roi; si vous dirons dou conte d'Anjo, qui manda au seigneur d'Anguien⁸ qu'il li venist faire homage. Et il li mandaⁿ que ja en sa vie^o homage ne li feroit. Li cuens assembla quanque il pot avoir de gent et par homage et par²⁵
deniers; et ot avec lui l'arcevesque Thomas de Rains, qui le servoit a son pouoir, qu'il^p en
cuidoit traire^q teil bonteⁱ ou il failli; et on dit piece a: 'Biaus semblanz fait musart lie'.
432. Et s'en ala devant Anguien et l'assit⁹, et bien avoit pouoir dou penre et esperance. Mais li sires d'Anguien pourchaça tant par aucun^r sien^s ami, que il mit Anguien en la
main le roi¹⁰. Et li rois manda maintenant^t au conte d'Anjo qu'il s'en revenist sans atar-³⁰
gier^u; et faire li couvint, puis que li rois le vout; et s'en revint arriere touz doulanz^v.

*) Saint Quentin B. **) que Frise estoit B. ***) Frise B 1. 2. +) fres — peü des. B, qui add.: et avoit aveukes lui peu de sa^w gent, car il estoit auques seus, et mal afferroit a si grant seigneur com^x il estoit que sa gent^y ne li fust plus pres. ++) Et li rois par son grant hardement [et par son outrage add. 3] fiert^z B. +++) et affondra li chevaus el brai jusques al ventre add. B 2; 35 et par le grant forche de lui et du cheval si se touella ens B. *) Pro Ainsi — brace habent codd. B: Dont ce fu [grant add. 1] damages [a chiaus de son païs add. 3]. **) et la li dist on que la roïne sa mere estoit morte, dont il fu moult dolans add. B 3.

a) ne b. l'a des. A 3. b) Et ne A 3; Ne ne B 1; Puis ne B 2. c) tarda guieres A 3; ne demoura gaires B. d) d'Ais A 2. B 1. e) destendre B 2. f) et ses pavillons et fist arrouter sa route add. B 3. g) a — honte des. B. 40 h) reparlerons un poi B 3. h*) en Frise add. B 3, ubi postea et i ala. i) iawex A 1; iouex A 2; long A 3; anieus B. k) cheval B 1. 2. l) et b. p. des. A 3. m) Si avint (par sa mesaventure 3) que il vit o. B. n) deest B 1. 2. o) fouc B 2. p) le fosse[t] add. B. q) c[h]e ne peut [i]estre B. r) trop l. B; et parfons add. B 3. s) sali en mi le f. B 2. t) sanloit as païsanz B 1; en tel maniere qu'il estoit avis as paysans que il f. B 2; si d. qu'avis estoit as païsanz B 3; dont se travailla durement; toutes voyes il sembla a ceulx qui la estoient qu'il feut anglois A 3. u) en nulle maniere 45 add. B 3. v) estoit A 2. 3. B. w) alerent B 2; ci v. c. p. des. B 1. x) sacierent deviers aus B 2. y) crous A 1; greus B 1; graus B 2; de fer add. B. z) redirons B 3. a) boin add. B 3. b) demoures add. B 1. c) d. m. de c. des. A 3. B 1. d) la roïne Blance add. B 3. e) m. moroit B 3. f) fait A 1; errant add. B 3. g) en mer B 2. h) s. d. des. A 3. i) de sa femme add. A 3; engenes male add. B 3. k) p. s. j. des. B 1. l) c. s. des. B 1; bien et liement add. B 3. m) a g. h. des. A 3. n) contremanda A 3; remanda B 1. 3. o) en sa v. des. B. 50 p) car il B. q) trouver B 1; tel cose estraire dont il li fali B 2. r) un A 2. B 2; aucuns de ses amis B 3. s) bon add. A 2. t) deest B 2. u) sejour, laquelle chose fist, dont fut tout d. A 3. v) mout courouchies B 3. w) deest B 1. x) que B 3; c. il e. des. B 1. y) ses gens ne li estoient B 1. z) feri B 2.

1) *Wilhelmum regem haud multum profecisse in Hannonia, verum est. Sed Carolus minime quietus Duaci resedit, cum inter eum, regem et comitissam, die Iul. 26. apud Le Quesnoy indutiae initae sint; quarum chartam laudat Böhmer, Reg. Wilh. nr. 303.*
2) *Non monendum est, recte correxisse librum recensionis B.* 3) *i. e. aquosus.* 4) *i. e. pastus.* 5) *i. e.*

extrahunt. 6) *i. e. hamis (Francogall. croc).*
7) *Potius apud Hyères de navi egressus est; v. Joinville § 652 sqq. ed. N. de Wailly p. 358.* 8) *Sigero; cf. § 423.* 9) *Cf. de his rebus Iac. de Guisia XX, c. 142. ed. Fortia t. XV, p. 172 sqq.* 10) *Hoc vix credendum est; nec recto ordine haec narrata sunt.*

433. Or vous dirons un pou^a de Jehan d'Avesnes, qui estoit si doulanz qu'a pou qu'il n'enrajoit touz vis, pour ce qu'il avoit failli^b a son propos, et dou roi d'Alemaingne qui morz estoit, qui estoit^c ses serourges, ainsi comme vous l'avez oi, et de l'amour de sa mere, ou il avoit failli, et de la contei de Hainnaut, dont il estoit fors mis a touz jourz — ce li sem-
5 bloit^d — et il et si oir, dont il li estoit plus^e que de^f toutes autres choses; et estoit sans terre, povres et au desouz^g et sans esperance de recouvreir ja mais. Si avint que^h maladie le prist, et cheï en langueur et languï grant pieceⁱ. Et a la pardefin mourut a Bins^{*} en 1257. Hainnaut en grant pauvreté¹. Et ce fu a bon droit, que qui ne porte pere et mere honeur, il pert la soie. Car Dieus le dit en l'evangile, et dit: *Honeure ton pere et ta mere, et^k tu en* Exod. 20, 12.
10 *seras honoreiz et en pues^l aquerre le regne des cieus.*

434. Quant Baudouins d'Avesnes^{1*} vit que ses freres fu morz et^m que il ot a touz biens failli, si se pensa que il croiroitⁿ sa mere^o; et vint a li et li cheï aus piez et li cria merci^p. Et la contesse li respondi^q: 'Baudouins, Baudouins, a queil eure? En non Dieu, trop a coustei, et a tart connoissiez vostre folie'. 'He! bele mere^r, pour Dieu merci! Ce ne
15 faisoie je pas; ains le faisoit mes freres, qui morz^s est, par sa outrecuidance^t. Et bele tres douce^u mere, je vuel desore en avant^v obeïr a touz voz commandementz². Quant la mere le vit si obeïr^w, si fu meüe a pitie, car elle estoit mere. Et tuit li chevalier et les dames qui enqui estoient s'agenoillierent aus piez la contesse^x et li crierent merci pour^y son fil. Et la contesse li pardonna, et fu^z touz sires de court^a.

20 435. Or revenons^b au conte d'Anjo, qui tenoit la contei de Hainnaut; et sembla^c au 1256. roi son frere qu'il ne la tenoit pas asseiz^d rainablement; car il i estoit entreiz sans le grei^e dou souverain seigneur de cui on la tenoit, et^f sans lui faire homage. Si vout li^g rois outreement que on la remeïst en la main la contesse, et il feroit tausier les despens que il i avoit^h faiz. Et fu mandee la contesse³; et li despens tausieⁱ a cent mil livres de tournois⁴
25 a repenre dedenz cinc ans en la terre. Et^k la contesse refu saisie de sa terre¹.

XLI.

436. Ci vous lairons esteir de la contesse de Flandres, qui asseiz a eü^m de painne et de travail en sa vie. Si vous dirons de l'empereur Baudouin de Coustantinoble, qui fu fiuz le conte Perron d'Ausuere, quiⁿ fu envoieiz en Coustantinoble et fu sacreiz et enoinz a
30 empereur et fu mariëz a la fille⁵ le roi Jehan d'Acre, que il ot de la sereur⁶ le roi d'Espaingne, et estoit niece^o la roïne Blanche, et l'en mena a Coustantinoble^p. Et en fu baus^q li rois Jehans pour la jonesce de lui, tant comme il vesqui⁷; mais il⁸ estoit de grant aage, et fu morz^r comme preudons^s et bons crestiens, et fu enfouiz^t devant le maistre auteil 1237. Sainte Soufie. 437. Et li empereres Baudouins estoit juenes et enfantis; si despendi large-

35 *) *Pro a Bins — des cieus habent codd. B: a Valenciennes et fu enfouys en l'eglise Saint Pol^u [a grant hounour et add. 2, a grant signourie add. 2. 3] si comme il afferoit^v a si haut homme et a si gentil^w homme qu'^x il estoit.*

a) d. apres B 2. b) il failloit A 2. c) q. e. des. B 1. d) ce li s. des. A 3. e) il e. plus doulant q. A 3. f) deest A 1; lui ne de add. A 2. g) et au d. des. A 3. h) dou grant anoi que il avoit que une add. B 3. i) pr. et moult fu grant pieche en langueur B 2; et l. g. p. des. B 3. k) si tu les honnores tu s. A 3. l) h. par quoy pourras aq. A 3. l*) d'A. deest B 2. m) et — failli des. B. n) querroit B 1. 3, ubi add. madame la contesse. o) et venroit a li et li crieroit merchi add. B 3. p) si vint a elle et luy cria mercy en soy gectant aux piedz de sa dite mere A 3; et qu'il venroit a li et li cayroit as pies et li prieroit merchi, et le fist B 1. q) Bauduin dist le c. a q. B 1. r) Ha gentiex dame vous estes ma mere B 3. s) q. m. e. des. A 3. B 2; liquelz en est m. ponit A 2 post outr. t) p. sa o. des. B. u) Tres vaillans dame et mere B 3; Et b. t. d. m. des. B 2. v) d. mais B 2. w) humilier A 3. B. x) s'ag. devant li [a ses pies 2] B 2. 3. y) monseigneur Bauduwin add. B 3. z) refut A 3, ubi touz deest. a) de le c. le contesse B 1; par la volente madame la contesse sa mere add. B 3. b) revenrons B. c) s'en ala A 2. d) deest B 1. 2; pas a raison B 3. e) g. d. s. des. B 1; congiet B 3; au s. B 2. 3, dou souv. des. f) et — mandee la cont. des. B 2. g) boins add. B 3. h) qui avoient este f. A 3. i) et taxa on les despens B. k) Et — terre des. A 3. l) aussi comme devant add. B 1. 3. m) a. ot p. et t. B. n) q. fu e. en C. des. A 3. o) mere A 2. 3. p) Coloigne A 2. 3; Col B 1; Acol B 3; et l'e. a C. des. B 2. q) gouverneur A 3. r) et morut B. s) p. et des. B 1. t) ensevelis B 2. u) m. a St. P. a Val. B 2. 3, des. et fu e. v) afferi B 1. w) aff. a tel h. B 2; et a si g. h. des. B 3. x) comme B 2. 3.

1) Haec omnino falsa sunt. Immo pactionibus fratris compluribus pactis matri reconciliatus sit. a. 1256. et 1257. cum matre et fratribus Dompni-
55 petrinis confectis, Iohanni comitatus Hannoniae post mortem matris addictus est; cum matre reconciliatus, in bona potestate et pace mortuus est a. 1257, Dec. 24. 2) Haec etiam falsa esse, ex nota praecedenti apparet; cum Balduinus iam ante mortem
3) Neque haec bene narrata sunt. Pactione Peronae a. 1256, Sept. inter Margaretham et Avesnenses a rege facta, Carolus cedere coactus est. 4) 160000 libras intra decennium se soluturam Carolo promittit comitissa charta laudata ap. Wauters V, p. 686. 5) Mariae. 6) Berengaria. 7) Cf. supra § 243. 8) scil. Iohannes.

ment et ne prist pas garde a son affaire, si fu povres et endeteiz et n'ot que donneir aus chevaliers^a et aus serjanz. Si s'en partirent de lui une granz partie^b, et s'en ralerent en leur païs^c. Et quant li empereres vit qu'ainsi estoit, si ot conseil qu'il venroit en France a l'apostoile^d, qui estoit a Lion^e, et a la roïne, qui estoit ante sa famme^f, et requerroit ajues^g a l'apostoile^d et a la roïne. 438. Et monta sour meir plus coïement^h que il pot pour Vatageⁱ, 5 qui le guerroyoit et mout le tenoit^k court et desirroit^l a avoir la saisine de Coustantinoble et de l'empire. Et s'en vint a Marseille¹ et descendi a la Roche, et s'en vint^m au plus tost qu'il pot a Lion, ou il trouva la pape; et li moustra sa necessiteiⁿ. Et li apostoiles^o en fu trop meüz, et li donna le disme aus^p clers trois^q ans. Et en vint a la roïne², qui volentiers le vit, et li dist^r son essoingne. Et la roïne li dist que volentiers i meteroit conseil; et 10 le retint une grant piece avec lui, et le trouva enfantif en ses paroles, et li desplaisoit^s mout; car a empire tenir couvient mout^t sage homme et viguerous. 439. 'Dame', dist li empereres, 'il me couvient deniers, que je ne puis mie tenir l'empire sans grant coustage, si me couvient vendre la contei de Namur, qui me vient naissant^u de mon heritage'. 'En non Dieu', dist la roïne, 'ce ne vuel je pas que vous la vendez'. 'Dame', que ferai je dont?^v 15 'Par foi^w', dit la roïne, 'je vous presterai^x vint mil livres a rendre^y aus issues^z, et ainsi sera sauvee a vous et a voz oirs, en teil maniere que vous me jurerez^a sour sainz, que dedenz le mois que vous serez revenuz^b en Coustantinoble vous m'envoieriez^c l'empereriz, car je la desir mout a veoir'. 440. 'Certes', dist cil, qui ne s'i^d sot gardeir, 'volentiers^e'. Et li jura^f; et la roïne li delivra vint mil livres; et prist congie a li, et au plus tost que il pot s'en rala^g 20 en Coustantinoble. Et sachiez de voir que il n'avoit que targier. Et quant il fu revenuz, si dist a l'empereriz: 'Dame, la roïne m'a prestei vint mil livres sour la contei de Namur, en teil maniere qu'il me couvint jureir^h que je vous i envoieroieⁱ dedenz le mois que je seroie revenuz'. 'Sire', dit la dame^j, qui desirroit^k l'aleir, 'vous en tenrez bien couvent et sauverez vostre serement^l, se Dieu plait'. 441. Lors fist^m li empereres apareillierⁿ quatre 25 navies armees^o et fist metre dedenz^p ce que mestiers fu, et fist entreir^q l'empereriz dedenz et chevaliers et aubalestriers, et la commande^r a Dieu, a teil eür qu'onques puis ne la vit. Et s'en vont^s costoiant terre, et nagierent tant que il vinrent a^t droit port de^u salut. Lors^v li furent apareillies chevaucheüres beles et riches, et errerent^w tant par leur journees que il vinrent a Pontoise. Quant la roïne la vit, si ne fu onques joie faite se la non^x; et demoura 30 avec li tant comme elle^y vesqui. 442. Et quant elle^z mourut, elle li donna^a la contei de Namur, et en fu en possession. Si en prist les homages des frans hommes et les faauteiz des bourgeois; et la tint jusqu'a un jour que mauvaise renommee courut^b des fiuz aus bourgeois de grant lignage de Namur. Si en ot^c plainte^d des moiennes genz de la vile; et fist mandeir les peres a ceus qui estoient blasmei^e. Si leur commanda qu'il chastiasent leur 35 enfanz en teil maniere qu'elle^f n'en oïst ja mais reclain; et se il nou faisoient, il couvenroit qu'elle^g i meïst conseil. Et li bourgeois respondirent^h et dirent: 'Dame, vous dites bien, et nous dirons a noz enfanz qu'il se tiengnent en pais; et se il nou veulent faireⁱ, si en faites ce que cuidiez que bon soit^j et que consaus^k vous en aportera'. 443. Atant s'en partirent li bourgeois^l et commanderent a leur enfanz qu'il se chastiasent et si laissassent leur folies. 40

a) de la contree *add.* B 3. b) pieche B 1; lui plusieurs gens lesquelz s'en A 3. c) dont il estoient *add.* B 3. d) au pape B 1. e) sour le Rosne *add.* B 3. f) tante sa mere B 2. g) aide A 3 (*ubi* leur req. ayde, *sed* a l'ap. et a la r. *des.*) B. h) au plutost qu'il pot et au plus c. B. i) Varage A 2; Vacaige A 3; Nathache B 1; Watache B 2. k) le t. c. *bis* scr. A 1. l) moult d. B 1; trop d. B 2; destroit A 2. m) et chemina tant que il vint a L. B 2. n) toutes ses necessites B 1. o) papes B 1. p) sour les B 3. q) a IIII A 3; xxx B 2. r) moustra son in- 45 convenient A 3. s) desplait A 1; desplut B 1; desplot B 2. 3. t) *deest* B 1. u) *deest* A 3. B 1; de n. B 2. v) Ciere d. B 3. w) ma f. B. x) du mien *add.* B 3. y) reprendre B 1. 2. z) pour les reçoites de le comtet B 2. a) jurez A 1. b) venus B 1; repaires B 2. c) vostre femme *add.* B 3. d) se A 2. 3. B 2. e) moult v. B 3. f) creanta B 3. g) s[o]ur sains *add.* B 1. 3. h) v. env. a li A 2. B 1. 2; v. env. a elle A 3; v. env. par devers li B 3. i) roïne B 2. k) ki i d. a. B 2. l) sacrement B 1. m) dist B 1. n) apparellies B 1. o) *deest* A 3. p) i f. m. B 1. 50 q) metre B 1. r) la c. *des.* A 3; commanda B. s) alerent B. t) au A 2; d. *deest* B 2. u) de s. *des.* A 3. v) Atant f. B 2. w) errent A 1. x) si luy feist la plus grant j. du monde A 3; si ne fist o. si grant j. B 1; si li fist tres grant j. B 2; se en ot tres grant j. B 3. x*) la roïne B 3. y) la roïne B 2. z) vendi B 3; si rendi a l'empereriz B 2. a) fu B 1; *deest* A 3. b) et en ot la dame B 3. c) si s'en plaindirent les menues A 3. d) oquisoune B 2. e) qu'il n'en oissent mais r. A 2; qu'on n'en o. mauvais r. B 1; que mais n'en o. mauvais r. B 2; o. plus 55 mauvais r. B 3. f) on B 1. 3. g) r. et *des.* B. h) faisoient B 1; pour nous *add.* B 3. i) que Diex vous enseignera (*enseigne* 2) B. k) vos c. B 2; bons conseulx v. rapporteront A 3. l) et revinrent a Namur *add.* B 3.

1) Immo primo ad Fridericum imperatorem in Italiam, deinde demum Lugdunum profectus est. 2) Blancam. Multa in sequente narratione falsissima sunt.

Il^a n'en firent nient, ainsois furent pieur^b que il n'avoient avant estei. Or vous dirons^c qu'il faisoient. Il aloient en la taverne il dis ou il douze; si despendoient^d vint sous^e ou trente ou plus ou meinz et mandoient a un preudomme de petit parage^f de la vile, auques^g riche, qu'il paiast leur despens. Aucun i en avoit qui les paioit par paour^h,
 5 et aucun qui ne les vouloit paier, siⁱ le batoient et faisoient vilonnie et toloient le sien^h a force.* 444. Quant l'empereriz oï les complaintesⁱ, si fu^m mout courroucie et com-
 manda a sonⁿ bailli, qui estoit chevaliers^o, qu'il les preïst et meist en teil lieu qu'il
 n'eüssent pouoir^p de mal faire. Li^q baillis les fist gaitier, et sot ou il estoient^r, et ala
 follement et^s mal garniz et les cuida penre. Mais il se deffendirent viguereusement et
 10 ocirrent^u le bailli; puis se destournerent et mirent a sauvetei. Quant l'empereriz le sot,
 pres ala^v qu'elle ne perdi le sens, et^s dist: 'Voirement sui je sans amis et^w en estranges con-
 trees'? 445. Et fait a l'endemain semonre devant^x li la communautai^y de Namur; et^z il
 vinrent devant^a li, et elle leur demanda la mort de son bailli et les moudreurs qui ocis^b
 l'avoient. Li bourgeois respondirent que de la mort le bailli leur pesoit, mais il n'en estoient
 15 corpable, et bien vouloient que cil qui avoient fait le fait^c fussent puni. 'En non Dieu', dist
 l'empereriz, 'ainsi n'ira il pas. Vous les me renderez, et en sera chascuns de vous a ma
 volentei de cors et d'avoir'. 'Ha^d! dame, comment porra^e ce estre que cil comparra le
 fait qui corpes^f n'i a? Certes, dame, nus droiz ne le porte^g; ne se Dieu plait, ce ne sera ja
 souffert'.

XLII.

446. Atant s'en partirent li bourgeois de la court l'empereriz, sauf ce qu'il s'offroient
 bien^s a droit. Et l'empereriz respondi^h que ja droiz n'en seroitⁱ diz autres que sa volen-
 teiz. Ainsi wacerent^{h.2} les choses une pieceⁱ. Et l'empereriz faisoit penre dou leur et^m les
 mesmenoit durement. Quant li bourgeoisⁿ virent qu'ainsi estoit, si orent conseil que il en-
 25 voieroient au roi^o savoir mon³, se il i vouroit^p metre conseil. Et eslurent quatre des plus
 sages d'eus, et furent envoie^q au roi⁴, et li moustrent^r la desraison que leur dame leur
 faisoit. 'Pour Dieu, sire^s, si i metez^{s*} conseil! 447. 'Certes', dist Pierres des Fontaines⁵,
 'je vous dirai^t, queil conseil vous en devez avoir. Vous en irez arriere, et penra chascuns
 bourgeois de Namur une hartⁿ en^v son col, et^w irez tuit^x devant l'empereriz^y et direz: "Dame,
 30 veez ci voz moudreurs, faites en ce qu'il vous siet^z". Quant li bourgeois oïrent ce, si furent
 tuit esmaie^a; et li^b rois les regarda, si les vit touz muer; si dist^c: 'Messires Pierres, vous
 ne parlez mie^d par conseil; li bourgeois s'en iront^e et s'acorderont a leur dame; si feront
 que sage^f. 'Sire, vous dites bien', dient li bourgeois, qui ne^f desirroient que l'aleir. 448. Et
 se partirent de court comme cil qui onques^g puis n'orent talant de revenir, et revinrent a
 35 Namur et conterent au commun^h, commentⁱ il avoient erre^k. 'Par foi', dient il^l, 'la n'a

*) B 3 add.: Et quant Hues ou Wautiers avoit une bele fille, li doi ou li troi le gaitoient tant que
 ele aloit ou marchiet ou en sa besoigne; et dont disoient: 'Happe! Diex le me doinst'. Et puis
 l'enmenoient en un destour et en faisoient lor volentes. Et le tenoient tant comme il lor plaisoit,
 et puis le ramenoient a le maison lor peres ou lor meres; et se on ne les reprenoit, on estoit
 40 batu; et faisoient avoir en couvent as peres et as freres que pour chou pis ne lor feroient. Et
 tex enfances faisoient li boin enfant de Namur, nam! nam!

- a) Et li enfant B 3. b) assez p. B 3; plus mauvais A 3; firent pis que devant B 1. c) dirai B. d) dix sous add. A 3.
 e) livres B 1; deest B 2. f) lignage B 2. g) ou A 3. h) pour la cremanche B 3. i) celui b. B 2; si estoient
 batu et fourmene et toloient le leur B 3. k) le s. des. A 3. l) ces plaintes A 2. B 1. 2; la plainte A 3; ceste plainte B 3.
 45 m) en fu B. n) un sien B 2. o) boins ch. B 2; q. e. ch. des. B 1. p) ne peussent m. f. B; mal a nului f. B 3.
 q) Et tant que li B 2. r) aloient B 2. s) deest A 1. t) en telle maniere qu'ilz A 3. u) misent a mort B 3. v) s. a.
 pou q. A 3; deest B 2; pour un peu que ele n'issi de sen sens B 1; a poi que elle ne derva le sens B 3. w) deest B.
 x) d. li des. A 2. y) commune B. z) et — li des. B 1. a) d. li des. A 3. B 3, ubi il i v. b) moudri B. c) ce
 cas B 2. d) pour Dieu gentiex add. B 3. e) sera che q. B 1. f) ne le demoustrerent A 3; ne l'apporte B.
 50 g) de estre mene add. B 1; h. d. a faire A 2. 3. h) dist B 2. i) feroit des a. A 3; fais ne dis a. B 1. k) wacle-
 rent A 2; demourerent A 3. B. l) grant p. B 1. m) et — estoit des. B 2. n) de Namur add. B 3. o) au r.
 des. A 2. p) il vauoit A 1; vauoient A 2. q) et les envoyerent B 2; qui y allerent A 3, ubi au r. des. r) la
 (lor 3) besoigne et add. B. s) disent il add. B 2. s*) et que pour Dieu y mist c. A 3; il y vausist metre c. B 3.
 t) di A 1; que vous feres et add. B 2. u) fort h. B 3. v) et la liera (chascuns add. B 1) entour A 2. B; et la
 55 loyez entour vostre c. A 3. w) puis B 2. x) deest B 2. y) en luy eriant mercy add. A 3. z) plait A 2. 3. B.
 a) tristes A 3; esbahi B. b) boins add. B 3. c) et d. li rois B 1; Mes. P. dist li rois B 2. d) bien ne add. B 2.
 e) revoisent et s'acorgent B 1; revoisent a l. d. et facent pais B 2; revoisent arriere et faichent pais a l. d. B 3. f) mout
 d. l'al. B 1; ki d. l'al. B 2. 3. g) deest B. h) au c. des. B. i) çou qu'il B 2. k) exploicte A 3; trouve B 2.
 l) li autre B 2; seignour add. B 3, ubi d. il des.

- 60 1) i. e. culpas. 2) i. e. manserunt. 3) i. e. tantum. 4) Franciae. 5) Celeber iuris peritus.

1256. point de ressort. Il nous couvient querre^a avouei^b. 'En non Dieu', dist li uns d'eus, 'j'ai entendu des anciens bourgeois^c de ceste vile^d, que la conteiz de Namur doit estre monseigneur Henri de Lucembourc¹, et que on l'en fait tort. Si vous^e loëroie^f en bonne foi, que vous^g l'envoïssiez querre et li feïssiez^h tuit faautei, et il nousⁱ. Et sachiez qu'il le fera volentiers, que^k c'est la chose^l ou monde que il plus desirre'. 449. A ce conseil s'acorderent^m tuit; et fu envoieⁿ querre; et il vint sans delai; et li firent faautei, et il eus. Et s'en rala en son païs et enprunta deniers et assembla granz genz. L'empereriz^o sot que li bourgeois^p avoient fait faautei^q a monseignour Henri^r, et^s fist garnir le chastel et i mist^t chevetain^u preudomme et sage. Messires Henris vint a Namur atout son ost, et li bourgeois^v le reçurent volentiers^w et li mirent^x en abandon cors et avoir et vile. Et il tint son siege enqui^y, et^z 10 hourda si bien le bourc et^a gardoit si bien l'entree dou chastel, que nus n'i pouoit^b entreir ne issir. Ainsi tint le siege une grant piece. 450. Et l'empereriz se^c pourchaça^d tant^e a 1258. la contesse de Flandres, de cui elle tenoit la contei^f de Namur, et a ses amis, qu'elle assembla un^g grant ost, ou il ot mout de chevaliers^h et de granz seigneurs. Si iⁱ fu li cuens d'Eu^j, li cuens de Monfort et li cuens de Joingni^k et messires Erarz de Valeri pour les Champenois^l 15 et la contesse de Flandres^m pour sa partie. Et fist chevetainⁿ Baudouin d'Avesnes son fil, dont il ne vint^o nus biens. Et aprochierent Namur a quatre^p liues et l'endemain i vinrent^q. 451. Et commanda la contesse^r que on asseïst le bourc. Et assaillirent Flammenc et Hannouier faintement^s. Car messires Baudouins d'Avesnes deportoit monseigneur Henri^t quant il pouoit. Et plus i perdirent ses genz qu'il n'i gaaingnient. Dont pourchaça^u Bau- 20 douins d'Avesnes unes trives a quarante jourz, en teil maniere que on n'osteroit^v ne ne meteroit rien ou chastel^w dedenz les trives^x. 452. Quant li Champenois^y virent la traïson^z et l'emport^a de Baudouin d'Avesnes, si s'acorderent aus trives^b, et s'en repairoient^c arriere; quant^d li Alemant escrierent: 'helpe, helpe^e w'! et se fierent^f en la queue^g des Champenois^h auⁱ harnois le conte de Joingni et li firent grant damage de chevaus^j et d'armeüres et de 25 son harnois; ne plus n'en fu fait^k. Ainsi s'en parti li oz des Champenois^l asseiz vilainnement pour la mauvestie^m aus Flammens. 453. Et messires Henrisⁿ tint son siege, ne onques ne le^o mut. Et^p passerent les^q trives, ne nus n'i revint. Et il destraignoit^r durement ceus dou chastel et fu devant^s un an ou^t plus. Quant li chevetains dou chastel vit qu'il n'averait nul secours, et que viandes li apetisoient^u, et sa garnisons^v mouroit de maladie, si fu a 30 grant mesaise de cuer, car^w il savoit bien que messires Henris^x le haoit forment. 454. Atant ez vous un chevalier qui hurte^y a la porte; et on vint aus creniaus et li demanda on que il vouloit. Et il dit que messires Henris vouloit parler au chevetain. Li mesages li ala dire; et il dist^z que il i parleroit a lui^a volentiers; et vint aus creniaus^b; et^c messires Henris le voit et li dit: 'Chevetains, vous me faites painne^d et damage; et bien savez que vous n'ave- 35 rez ja mais^e secours. Et sachiez^f de voir, je ne me mouverai^g de ci tant comme je vive^h, tantⁱ que j'aie le chastel; et^j sachiez de voir, se je vous praing par force, je ne vous en

a) querir A1. b) adveu A3. c) deest A3. d) de c. v. des. B. e) deest B. f) loeriens A1. 2; conseileroie A3. g) on l'envoïst B2. h) faisiciens B2. i) vous A2. B1. k) car B. l) le riens B. m) Et quant l'e. B2; de Constantinoble add. B3. n) que il B2; de Namur add. B3. o) hommage B2. p) de Lussembourg add. B3. q) messires 40 Henris add. B3. r) et m. ens B. s) deest A1. t) de la ville add. B3. t*) et de cuer add. B3. u) abandonnerent en la ville leurs corps et biens A3. v) iluec B1; enqui — siege des. A2. 3. w) et — chastel des. B2. x) ne pot el castiel B2. y) deest B. z) pourcachoit B1. 3. a) la c. de des. B2. b) deest A1. c) cevalerie B3; de ch. et des. A3. d) Ju A1; Huy A3; Dreu B2. 3. e) de F. des. B2. f) de add. B2; de monseignour add. B3. g) onques add. B1. h) trois A3. i) l'empereis B2. k) faintichement B. l) de Lussembourg add. B3. 45 m) mesire add. B. n) ne met. ne porteroit B2. o) en la ville A3; ou ch. des. B1. p) durant add. B3. q) Flamenc B2. r) besoigne B2. s) l'entreport A3; le deport B. t) entr' aus qu'il s'en B. u) revenroient B1; retourneroient B2. v) arr. et li Flamenc s'esc. B1; arr. et maintenant furent apparelliet et s'esc. B2; arr. en Flandres et dont s'esc. B3. w) bi Gode add. B3. x) ferirent A2. 3. B2. 3. y) entre la rue A3. z) d. Ch. des. B1. a) parmi les B2. b) de ch. des. B1. c) deest A3. d) d. Ch. des. B2. 3? e) l'ocoison B2; p. la m. d. F. 50 des. B3. f) de Lussembourg add. B3. g) se B2. 3; que nul homme ne luy empecha A3. h) Et — revint des. B2. 3. i) deest A1. k) tenoit court A3. l) et i fist B3. m) et B. n) q. vitailles lui dimynuoient A3. o) gens B1. p) car — forment des. A3. q) vint B1. r) respondi B2. r*) a lui des. A1. s) v. apouier au mur B2. t) quant A3. B2. 3. u) f grant dom. B3. v) aide ne add. B2; n'ares s. de nului B1. w) Et s. de v. des. B3. x) jamais add. B. y) toute ma vie A3. z) dessi adont q. B1; si averai le B2. a) et s. de v. des. A3; de v. des. B2. 55

1) Heinrich III. Iohannes de Avesnis comitatum tum vindicasset, Heinrichus tamen cedere noluit. Namurcensem in feodum tradiderat et Wilhelmus 2) Alfonsus de Brienne, frater imperatricis; cf. Guill. rex confirmaverat a. 1254. Cum vero a. 1256. de Nang. V. Lud. 3) Guillelmus III. 4) A. 1258, Iohannes post pacem cum matre initam hoc in irri- Aug.; cf. Ann. Foss., SS. IV, p. 32.

savrai grei^a; et se vous^b me le rendez^c, je vous pardonrai mon mautalant; et sachiez de 1259.
voir^d que vous n'i averez desore en avant^e point de honte^f. 455. 'Sire', dit li chevetains^g,
'je m'en conseillearai et dedenz quinze jourz je le vous lairai^h savoirⁱ'. Messires Henris li
otroia; et^k li chevetains envia a l'empereriz et li manda comment il^l estoit; et elle li
5 manda^m qu'elle n'en pouoitⁿ plus faire. Et^o au chief de la quinzainne li chevetains li rendi le
chastel^p, sauve sa vie; et messires Henris i entra^q et le^r tient encore^r, cui qu'en poit ne soit bel.

a) nul gre B 3, ubi add.: et si le porres bien comparer. b) ore add. B 2. c) de vostre gre add. B 3. d) et si
vees bien B 2. e) mais A 2 (ubi desore deest). B. f) blasme B 3; ne de vilenie add. B 1. g) desor mais add. B 1.
10 h) ferai A 2. 3. B 1. i) me volente add. B 1. k) adont B 2. l) li add. B 2. 3. m) remanda B. n) n'y sca-
voit que f. A 3. o) Par quoy droit ou chef A 3. p) ch. r. le ch. a monseigneur Henri A 2. 3. B. q) la A 1.
r) et en fut en possession A 3, ubi cui — bel des.; tint qui que en fust bel ne qui que en fust lait B 1; tint puis ce di
B 2; et l'a tenu tous jours puis se di cui qu'il en soit lait ne cui biel B 3.

EX IOHANNIS DE IOINVILLA HISTORIA S. LUDOVICI REGIS. ED. O. HOLDER-EGGER.

*Iohannes baro de Ioinvilla (Iuncivilla, Iovisvilla; Joinville, distr. Haute-Marne, ad Matronam fl.) senescallus comitatus Campaniae, natus a. 1224, defunctus valde senex a. 1319, Iul. 11, a. 1248. trans mare profectus, bello Damiatino
20 interfuit. In quo itinere Ludovico IX. sociatus, ei iam inde familiarissi-
mus exstitit, et cum eo ex captivitate Aegyptiaca in Syriam profectus, usque
ad a. 1254. ibi militavit. Perinde iam, ut a rege diligebatur, ipse eum ut
parentem et piissimum dominum summopere colebat et venerabatur. Hic multo
post mortem Ludovici rogatu Iohannae reginae, uxoris Philippi Pulchri, Gesta
25 sancti regis patrio sermone conscribenda suscepit², sed libellum demum post
mortem huius reginae (a. 1304) confectum, a. 1309, Oct. filio eius Ludovico
regi Navarriae et comiti Campaniae, domino suo, qui postea a. 1314. X. huius
nominis rex Franciae effectus est, dedicavit; quo amplissime, luculentissime,
vivacissime, veracissime, disertissime expeditionem a. 1248—1254. enarravit,
30 deinde morem vivendi et rationem regnandi sancti regis exposuit, reliquarum
vero rerum ab eo gestarum paucas tetigit. Ex hoc celeberrimo libro, de quo
plura hic disserere summo iure ululas Athenas adferre diceretur³, pauca hoc
loco exhibenda erant, quae ex egregia editione V. Cl. Natalis de Wailly (Pari-
siis 1874) exscripsimus⁴, qui his tribus codicibus adhuc exstantibus usus est⁵:*

35 1) A. 1259, Ian. 22; cf. A. Foss. l. l.; A. Floreff., SS. XVI, p. 627, ubi falso suppletam mense Iulio]. 1617; ed. Du Cange 1668; ed. Capperonnier 1761; ed. Daunou in SS. R. Gall. XX. 1840; ed. F. Michel. Paris 1858. Omnibus multo praestat quam
2) I, 2: *Chiers sire, je vous fais a savoir, que madame la roïne, qui mout m'amoit, . . . me pria . . . que je li feisse faire un livre des saintes paro-*
40 *les et des bons faiz nostre roy saint Looijs.* 3) Multa de opere v. in postrema editione N. de Wailly, amplis dissertationibus instructa. De vita auctoris quae F. Didot editioni Fr. Michel praemisit. 4) Editiones multae iam prodierunt, quarum has affero: Paris apud F. Michel p. CLXVIII sqq., praesertim vero N. de Wailly in 'Bibl. de l'école des chartes' XXIX, p. 329 sqq., 1868, qui id egit, ut formas verborum codicum ex documentis patriae et tem-
45 Ed. A. P. de Rieux. Poitiers 1546; ed. Cl. Menard poris auctoris emendaret; denique Sepet in 'Revue des questions hist.' 1872, p. 220 sqq.

1) *Parisiensi Franc. nr. 13568 (Suppl. 2016), mbr., circa medium saec. XIV. ex exemplari, quod auctor Ludovico regi tradidit¹, descripto et multis imaginibus ornato.*

2a) *Parisiensi Franc. nr. 10148 (Suppl. 206), mbr., saec. XVI. pro Antonia de Borbonia, uxore Claudii ducis Guisiae, qui inter reliqua baroniam⁵ Ioinvillae possedit, ex exemplari, quod Iohannes sibi ipsi reservaverat, descripto et picturis ornato, nonnullis capitibus iam spoliato.*

2b) *Codice nunc V. Cl. Deullin d'Epernay, olim b. m. Brissart-Binet, chart., saec. XVI. Qui, ut N. de Wailly satis probabiliter coniecisse videtur, idem est, quem L. Lasséré canonicus S. Martini Turonensis ab Antonia ducissa Guisiae¹⁰ accepit, ex ipso auctoris exemplari derivatus.* O. Holder-Egger.

1241. XXI. 95. Le roi² donna cette fete dans les halles de Saumur; et . . . mangoit encoste cele table la roïne Blanche, sa mere 96. Et si servoit a la roïne li cuens de Bouloingne, qui puis fu roys de Portingal³, et li bons cuens Hues^a de Saint Pol et uns Alemans de l'aage de dix huit ans, que on disoit que il avoit estei fiz¹⁵ sainte Helisabeth de Thuringe⁴, dont l'on disoit que la roïne Blanche le besoit ou front par devocion, pour ce que elle entendoit que sa mere l'i avoit maintes foiz besie.

1250. XLI. 196. Pour le soudanc qui estoit mors, et de la maladie que il prist devant Hamant la citei, il avoient fait chievetain d'un Sarrazin qui avoit a non Scecedin⁵ le fil au seic. L'on disoit que li emperieres Ferris l'avoit fait chevalier. 20

XLII. 198. Scecedins, que je vous ai devant nommei, li chievetains des Turs, si estoit li plus prisies de toute la paennime. En sa baniere^b portoit les armes l'empereour, qui l'avoit fait chevalier. Sa baniere estoit bandee; en l'une des bandes estoient les armes l'empereour, qui l'avoit fait chevalier; en l'autre estoient les armes le soudanc de Halape; en l'autre bande estoient les au soudanc de Babiloine. 25

LV. 277. Dou signour de Brancion⁶ vous dirai^c. Il avoit estei, quant il mourut, en trente six batailles et poingneis, dont il avoit portei pris d'armes. Je le vi en un ost le conte de Chalon⁷, cui cousins il estoit; et vint a moy et a mon frere et nous dist le jour d'un grand vendredi⁸: 'Mi neveu^d, venes a moy aidier, et vous et vostre gent, car li Ale-mant brisent le moustier'. Nous alames avec li et lour courumes sus, les espees traites, et 30 a grant peinne et a grant hutin les chassames dou moustier.

LXV. 326. Li grans amiraus des galies m'envoia querre et me demanda, se je estoie cousins le roy⁹; et je li dis que nannin, et li contai^e, comment et pourquoy li mariniers avoit dit que je estoie cousins le roy. Et il dist que j'avoie fait que saiges, car autrement eüssiens nous estei tuit mort. Et il me demanda, se je tenoie riens de lignaige a l'empereour 35 Ferri d'Allemaingne, qui lors vivoit; et je li respondi que je entendoie que madame ma mere¹⁰ estoit sa cousine germainne; et il me dist que de tant^f m'en amoit il miex.

LXVI. 335. En ce point envoia li soudans son consoil pour parler a nous¹¹; et demanderent a cui il diroient ce que li soudans nous mandoit. Et nous lour deïsmes que il le deïssent au bon conte Perron de Bretaingne. Il avoit gens illec qui savoient le Sarrazin- 40

a) *deest* 1. b) *ses banieres* 1. c) *ainsy comme il me dist qu' add. 2^a; ainsi qu' add. 2^b*. d) *Mon nepveu* 2^a b. e) *conta* 1. f) *q. t. m'am.* 1.

1) In fine huius codicis legitur: *Ce fu escrit en l'an de grace 1309. ou moys d'Octovre*, quae ex codice originali a librario s. XIV. med. exscripta sunt.

2) Ludovicus IX. 3) Alfonsus. 4) Hermannus, qui a. 1223. natus, a. 1242. paullo 18. annum transgressus mortuus est. Eum in Francia degisse, nusquam alibi legi. 5) Capitaneus (Atabek) fuit Fakr-eddin, filius scheik Sadr-eddini, qui, ut auctor § 261. de Scecedino narrat, in pugna apud Massoram commissa occisus est; pridem ad Fridericum egatus missus erat. Nomen igitur auctor non recte

reddidit. Cf. Wilken VI, p. 421. 476. VII, p. 129. 174.

6) Iocerannus dictus erat, qui vulnere in pugna apud Massoram a. 1250, Febr. 11. accepto mortuus est. 45

7) Iohannis. 8) Quo anno hoc factum sit, nescimus.

9) Cum auctor in Nilo fluvio navigans, pacto inter regem et soldanum inito, a Saracenis caperetur, socii ei suaserunt, ut se consobrinum Ludovici regis diceret, ne trucidaretur; quod et fecit. 10) Beatrix, 50 filia Stephani II. vicecomitis Auxonensis. 11) Ad barones Franciae, qui in Aegypto capti erant, a. 1250.

nois et le François, que l'on appelle drugemens, qui enromançoient le Sarrazinois au conte 1250.
Perron. Et furent les paroles teix: 'Sire, li soudans nous envoie a vous pour savoir se vous
vourries estre delivre'. Li cuens respondi: 'Oïl'. 336. 'Et que vous donries au soudanc
pour vostre delivrance'. 'Ce que nous pourriens faire et souffrir par raison', fist li cuens.
5 'Et donries vous', firent il, 'pour vostre delivrance nulz des chastiaus aus barons d'outre
mer'? Li cuens respondi que il n'i avoit pooir; car on les tenoit de l'empereor d'Alemaingne
qui lor vivoit.

LXXXVII. 443. Il ne tarda pas grantmant apres ce que li frere le roy furent
parti d'Acre, que li messaige l'empereor Ferri vindrent au roy et li apporterent lettres de
10 creance et dirent au roy, que li emperieres les avoit envoies pour nostre delivrance. Au roy
moustrerent lettres que li emperieres envoioit au soudanc, qui mors estoit, ce que li empe-
rieres ne cuidoit pas; et li mandoit li emperieres que il creüst ses messaiges de la delivrance
le roy. Mout de gens distrent que il ne nous fust pas mestier que li messaige nous eüssent
trouvez en la prison; car l'on cuidoit que li emperieres eüst envoie ses messaiges plus pour
15 nous encombrer que pournous delivrer. Li messaige nous trouverent delivres; si s'en
alerent.

LXXXIX. 451. Tandis que li roys demouroit en Acre, vindrent li messaige au Vieil de e, 1250
la Montaigne a li. Quant li roys revint de sa messe, il les fist venir devant li. Li roys les
fist asseoir, en tel maniere que il y avoit un amiral devant, bien vestu et bien atournei.
20 452. Li roys dist a l'amiral que il li deüst sa volentei; et li amiraus li bailla unes lettres
de creance et dist ainsi: 'Mes sires m'envoie^a a vous demander, se vous le cognoissies'. Et
li roys respondi que il ne le cognoissoit point, car il ne l'avoit onques veü; mais il avoit
bien oï parler de lui. 'Et quant vous avez oï parler de mon signour', dist^b li amiraus, 'je
me merveil mout que vous ne li avez envoie tant dou vostre que vous l'eüssiez retenu
25 a ami, aussi comme l'emperieres d'Alemaingne, li roys de Honguerie, li soudans de Babi-
loinne et li autre li font touz les ans, pour ce que il sont certain que il ne peuvent vivre mais
que tant comme il plaira a mon signour'.

CXXVII. 640. Quant nous fumes parti de la¹, nous veïsmes une grant ylle en la mer, 1254.
qui avoit a non Pantennelee², et estoit peuplee^c de Sarrazins, qui estoient en la subjection
30 dou roy de Sezile et dou roy de Thunes. La roïne pria le roy que il y envoiast trois galies
pour penre dou fruit pour ses enfans; et li roys li otria et commanda aus maistres^d des
galies que, quant la neis le roy passeroit par devant l'ille, que il fussent tuit appareillie de
venir a li^e. Les galies entrerent en l'ylle par un port qui y estoit; et avint que, quant la
neis le roy passa par devant le port, nous n'oïmes onques nouvelles de nos galies. 641. Lors
35 commencierent li marinier a murmurer li uns a l'autre. Li roys les fist appeler et lour
demanda que il lour sembloit de cest heür; et li marinier li distrent qu'il lour sembloit^f
que li Sarrazin avoient pris sa gent et les galies. 'Mais nous vous loons et conseillons,
sire, que vous ne les atendes pas; car vous estes entre le roiaume de Sezile et le royaume
de Thunes, qui ne vous aiment gueres ne li uns ne li autres; et se vous nous lessiez nagier,
40 nous vous^g averons encore ennuit delivreï dou peril, car nous vous averons passeï ce de-
stroit. 642. 'Vraiment', fist li roys, 'je ne vous en croirai ja, que je laisse ma gent entre les
mains des^h Sarrazins, que je n'en face au moins mon pouoir d'aus delivrer. Et vous com-
mant que vous tournes vos voiles, et lour alons courre sus'. Et quant la roïne oï ce, elle
commença a mener mout grant duel et dist: 'He lasse! ce ai je tout fait'. 643. Tandis que
45 l'on tournoit les voiles de la nef le roy et des autres, nous veïsmes les galies issir de l'ylle.
Quant elles vindrent au roy, li roys demanda aus mariniers, pourquoi il avoient ce fait; et
il respondirent que il n'en pooient mais, que ce firent li fil de bourgeois de Paris, dont il y
avoit six, qui mangoient les fruiz des jardins; par quoy il ne les pooient avoir, et il ne les
vouloient lessier.

50 CXXX. 652. Apres ce que nous eümes esteï dix semaines en la mer, arivames a un
port, qui estoit a dous lieues d'unⁱ chastel que on appeloit Yeres³, qui estoit au conte de
Provence, qui puis fu roys de Sezile. La roïne et touz li consaus s'acorderent que li roys
descendist illec, pour ce que la terre estoit son frere.

a) sire env. 1. b) d. li a. des. 1. c) peuple 1. d) m. d. des. 1. e) moy 1. f) qu'il l. s. des. 1. g) deest 1.
55 h) de 1. i) dou 1.

1) scil. Lampedusa insula, e Syria in Franciam revertentes. 2) Pantellaria. 3) Hyères.

653. En ces neis de Marseille a dous gouvernaus, qui sont atachie a dous tisons si merveillousement, que si tost comme l'on averoit tournei un roncin, l'on puet tourner la nef a destre et a senestre.

1254. CXXXII. 657. Li roys oÿ parler d'un cordelier qui avoit non frere Hugue; et pour la grant renommee dont il estoit, li roys envia querre celi cordelier pour li veoir^a et oÿr⁵ parler. Le jour qu'il vint^b a Yeres, nous regardames ou chemin par ou il venoit et veïsmes que trop grans peuples le suivoit a^c pie, de homes et de femmes. Li roys le fist sermonner. 660. Je dis au roy que il ne le¹ lessast pas partir de sa compaignie tant comme il pot; il^d me dist qu'il l'en avoit ja prië, mais il n'en vouloit riens faire pour li. Lors me prist li roys par la main et me dist: 'Alons li encore priër'. Nous venimes a li,¹⁰ et je li dis: 'Sire, faites ce que mes sires vous proïe, de demourer avec li tant comme il yert en Provence'. Et il me respondi mout ireement: 'Certes, sire, non ferai; ains irai en tel lieu la ou Diex m'amera miex que il ne feroit en la compaignie le roy'. Un jour demoura avec nous et l'endemain s'en ala. Ore m'a l'on puis dit que il gist en la citei de Marseille, la ou il^e fait moult beles miracles.

CXXXIV. 663. Li roys s'en vint par la contee de Provence jusques a une citei que on appelle Ays en Provence, la ou l'on disoit que li cors a Magdeleine gisoit; et fumes en une voute de roche mout haute^f, la ou l'on disoit que la Magdeleine avoit estei en hermitaige dix sept ans. Quant li rois vint a Biaukaire, et je le vi en sa terre et en son pooir, je pris congie de li et m'en ving par la daufine de Viennois² ma nice et par le conte de Chalon³ 20 mon oncle et par le conte de Bourgoingne son fil⁴.

CXXXVI. 672. Il avint, quant nous fumes revenu d'outre mer, que li moine de Saint Urbain⁵ esleurent dous abbes; li evesques Pierres de Chaalons — que⁶ Diex absoille! — les chassa tous dous et beney en abbei monsignour Jehan di Mymeri et li donna la croce. Je ne le^h voil recevoir a abbeiⁱ, pour ce qu'il avoit fait tort a l'abbei Gefroy, qui avoit 25 appelei contre li et estoit alez a Rome. Dont il ot a un parlement qui fu a Paris grant tribouil de moy et de l'evesque [Pierre de Chaalons^k], et de la contesse Marguerite de Flandres et de l'ercevesque de Reins⁶, qu'elle desmanti.

CXXXVII. 682. Apres ceste guerre que li roys appaisa, revint une autre grans guerre entre le conte Thybaut de Bar et le conte Henri de Lucembourg, qui avoit sa serour 30 a femme⁷; et avint ainsi, que il se combatirent li uns a l'autre desouz Priney⁸; et prist li cuens Thybaus de Bar le¹ conte Henri de Lucembourg, et prist le chastel de Lynei⁹, qui estoit au conte de Lucembourg de par sa femme. Pour celle guerre appaisier envia li roys monsignour Perron le chamberlain, l'ome dou monde que il creoit plus, et aus despens le 1266. roy; et tant fist li roys que il furent apaisie. 35

683. De ces gens estranges que li roys avoit appaisie li disoient aucun de son consoil que il ne fesoit pas bien, quant il ne les lessoit guerroyer; car se il les lessast bien apovrir, il ne li courroient pas sus si tost comme se il estoient bien riche. Et a ce respondoit li roys et disoit que il ne disoient pas bien. 'Car se li prince voisin veoient que je les lessasse guerroyer, il se pourroient avisier entre aus et dire: "Li roys par son malice nous laisse 40 guerroyer". Si en avenroit ainsi que par la haïne que il averoient a moy, il me venroient courre sus, dont je pourroie bien perdre, sans^m la haïne de Dieu que je conquerroie, qui dist: *Benoit soient tuit li apaiseour*'. 684. Dont il avint ainsi, que li Bourgoignon et li Loorein, que il avoit apaisies, l'amoient tant et obeïssoient, que je les vi venir plaidier par devant le roy des descors que il avoient entre aus a la court le roy a Rains, a Paris et 45 a Orliensⁿ.

a) v. et des. 1. b) que nous venimes a leure 1. c) a p. des. 1. d) il — prie des. 1. e) Dieu f. m. de beaulx m. pour luy 2^a. b. f) haut 1. g) que — dous et des. 2^a. b. h) deest f. i) a a. des. 1. k) P. de Ch. des. 2^a. b; P. de Flandres 1. l) et le 1. m) en 1. n) a P. a R. a Meleun et ailleurs 2^a. b.

1) Hugonem. 2) Beatricem. 3) Iohannem. mae. 7) Margaretham, filiam Heinrichi II. comi- 50
4) Hugonem, qui tunc cum patre rixabatur. V. tis Barensis. 8) Prény a Gorze versus meridiem.
Joinville c. 137, § 680. 5) Prope Joinville. 6) Tho- 9) Ligny.

ANDREAE UNGARI DESCRIPTIO VICTORIAE A KAROLO PROVINCIAE COMITE REPORTATAE.

Victoriam a Karolo Andegaviae et Provinciae comite, fratre Ludovici IX. Galliae regis, de Manfredo rege Siciliae reportatam singulari libro describendam sumsit Andreas Ungarus natione¹, ut ipse profiteatur regum Belae et Stephani (a. 1270—1272) quondam capellanus, tunc vero in Gallia, ut videtur, degens, quippe qui librum Karoli nepoti Petro comiti de Alençon († 1284) dedicaverit. Quare inter Scriptores Francogallicos locum ei dedimus. Animo ecclesiae dedito, in Manfredum vero quam maxime infenso², sermone tumido et locis ex Sacra Scriptura sumtis nimis inflato expeditionem a Karolo susceptam enarrat eiusque laudes verbis magnificis celebrat. Nonnullis annis post³, a. 1272, ut videtur, librum composuit, sed rerum gestarum satis gnarus fuit, etiam litteras de iis in Franciam et ad papam missas adhibuit, et quamvis ab orationibus fingendis non abstinuerit et longis modo exclamationibus modo disputationibus lectoribus nauseam faciat, inter praecipuos tamen qui de clade Manfredina retulerunt auctores referri debet. Fortasse Bernardus Guidonis eo usus est⁴.

Unicus qui exstat codex Parisiensis nr. 5912, chart. s. XV. negligenter exaratus⁵, mendis scatet, quae tollere frustra saepe tentavi. Attamen hanc editionem ad eius fidem institutam emendatiorem dicere licet ea, quam ex eodem codice paravit Duchesne (SS. V, p. 826 sqq.), in Graevii et Burmanni Thesauro antiquitatum Siciliae (Tom. V. 1723) repetita. — Andreae libro subiecta sunt capita quaedam ex Guillelmi de Nangiaco chronica descripta, quae historiam ad a. usque 1281. deducunt. Quod ab ipso auctore factum esse, vix putarim. — In adnotationibus adiiciendis non parum libri V. D. Bartholomaei Capasso, Historia diplomatica regni Siciliae ab a. 1250. ad a. 1266. Neapoli 1874. 4. adiutus sum.

G. W.

1) Miror, nusquam apud recentiores eius fieri mentionem, neque in libro bonae lectionis pleno, Chevalier, 'Répertoire des sources historiques du moyen-âge'. Potthast librum affert, de auctoris nomine tacet. — Prorsus diversus est Andreas, qui capellanus modo 'Francorum aule regie', modo Innocentii IV. dicitur, libro De arte amatoria notus; 'Hist. litt.' XXI, p. 320.

2) Nimis tamen acriter Gregorovius, 'Gesch. der Stadt Rom' V, p. 358 n. librum dicit 'eine gemeine

und pfäffische Schrift'; recte vero de auctore: 'umhüllt die ganze Eroberung mit einem kirchlichen Heiligenschein'. 3) Stephano rege mortuo; sed Bartholomaeo archiepiscopo Messanensi vivo (c. 10), qui etiam a. 1272. decessisse dicitur. 4) Qui (Murator SS. III, p. 595) cum nostro (c. 58) narrat, unum tantum de exercitu Karoli in praelio Beneventano cecidisse. Sed etiam ex epistola Hugonis hoc sumtum esse potest. 5) Litterae c et t vix discerni possunt.

DESCRIPTIO VICTORIE QUAM HABUIT ECCLESIA ROMANA ANNO DOMINICE INCARNACIONIS MILLESIMO DUCENTESIMO SEXAGESIMO SEXTO, QUARTO MARCII, SUB SANCTISSIMO PATRE DOMINO CLEMENTE PAPA QUARTO, PONTIFICATUS SUI ANNO 2, PER BRACHIUM MAGNIFICI VIRI DOMINI KAROLI VICTORIOSISSIMI REGIS SICILIE, DUCATUS APULEIE, PRINCIPATUS CAPUE, ALME URBIS SENATORIS, 5
ANDEGAVIE, PROVINCE ET FORCALQUERII COMITIS.

Victor mortis vicarium in terra sibi constituit, quem etiam volens sibi conformare, fecit aspectum eius sicut fulgur, vestimenta autem eius candida sicut nix; et ut terrorem timoris habeat in censura et candoris in mansuetudine blandimentum, quatenus et sibi subditos pascat lacte concupiscencie salutaris et corrigat per censuram, ad hec edictum exiit 10 ab eodem, ut vicarius iste dissipet et evellat, edificet et plantet, prout viderit oportunum, ne in orto Domini florido, in ecclesia locum sibi vendicet zizania extirpanda. Ut igitur ad propositum facilius accedatur, per istum victorem, accipe dominum nostrum Ihesum Christum, per ipsius vicarium summum pontificem, qui, Friderico, Conrado et Manfredo^a, hostibus patentibus et publicis, sumpta virtute ex alto, dissipatis et evulsis, plantavit et hedificavit 15 illustrem virum Karolum, in ecclesia militantem, tandem in triumphante, militantis cooperante gratia, complantandum, luna rorem, sol decorem ecclesie providendo.

Salutatio.

Illustrium orbis radix^b, domino Petro Alynzonis et Karnotensi comiti preclaro, nato felicissime recordacionis domini Lodoyci X^{mi}^c regis quondam Francorum magnifici, domino 20 suo, magister Andreas Ungarus, felicitis recordationis domini Bele et domini Stephani regum illustrium Hungarie quondam capellanus et familiaris, devote orationis pro eo diligenciam et salutem. Iocundum sit vobis, palmes egregie pulcre vitis, prout convenit eloquium meum, dum per illud hedificatur, in Domino delectari. Ecce etenim exortum quondam in tenebris lumen rectis corde eos, per quos menia utriusque Ierusalem expolitis lapidibus 25 construuntur, a longo iam tempore in tristitia constitutos non derelinquit in finem. Sed pocius, qui extensa manu apprehendit Petrum dubitantem inter fluctus quique duabus manibus expansis in cruce caritate inextimabili amplexatus est ecclesiam, speciosissimam sponsam suam, extendit manum salutiferam eciam hiis diebus. Spiritus enim, qui ubi vult spirat, traxit cor magnifici viri domini Karoli Andegavie, Province et Forcalquerii comitis, 30 illustris regis Francorum felicitis recordationis domini Lodoyci X^{mi} fratris carnalis, ut intuitu eternorum subiceret humeros suos oneribus Romane ecclesie supportandis; fecit, et ecclesia disposuit humeros illius, ut onus sit honori, quoniam per prudentiam, quam sacra pagina digne serpentinam commemorat, — fecit enim alme Urbis primitus senatorem per 35 potenciam columbine simplicitatis, qua gaudet — eodem quondam Manfredo principe Tarentino hoste publico adhuc vivo, sicut inferius tangitur clarius, in illustrem regem Sicilie coronavit.

1. Exordium.

Verum quia natura negotii requirit prius morbum eiusque causas cognoscere, deinde accurrere iuvativis, dignum videtur, penurias ecclesie prius, quibus eam leo rapidus catuli 40 que ipsius rugientes ut rapiant afflixaerunt, stili officio exarari, ut, sponso suo postmodum veniente ac dicente: *Ego sum, nolite timere*, appareat in potestatibus salus eius dextere eius.

2. Narratio, que protenditur per alias rubricas, qualiter ecclesia Fredericum quondam imperatorem dilexit.

Cum enim a solis ortu ad occasum, ab aquilone ad austrum luce clarius eniteat, qualiter sancta mater ecclesia Fridericum, Henrici sexti^d imperatoris et Constancie regine Sicilie filium, in imperatorem Romanorum electum, in ipso primum electionis sue^e negotio dilexerit, habilitando more pie matris sagaciter electionem de sua persona, exclusis aliis, facientdam, tandem contra multorum rebellionem in Romanum imperatorem coronavit eundem, sub certis iurisiurandi articulis in forma iuramenti huiusmodi comprehensis, et specialiter 50 ut^f sanctam matrem suam ecclesiam, ex cuius uberibus induti Christum in baptismo sugunt lac concupiscencie salutaris, ut filius devotissimus diligeret et revereretur iuraque sua omnia imperiali gladio et^e contra hominem defensaret.

a) Mauf. c. b) ita c.; radici? c) ita c.; sed intelligitur IX. d) secundi c. e) superscr. c. f) ad c.

3. Qualiter Fredericus quondam imperator calcaneum erexit contra matrem ecclesiam, qualiter deponi meruit ab imperatoria maiestate quamque^a male finivit vitam.

Ipse autem Fridericus, bonorum immemor acceptorum proprieque salutis, oblitus huius-
5 modi iuramenta^b, contra benefactricem matrem suam ecclesiam Romanam velut mente
captus calcaneum erigere non expavit, regnum Sicilie, principatum Capue et alias posses-
siones ecclesie, quas ecclesia retrohactis temporibus et diutinis antecessorum eius felicium
imperatorum Romanorum ex donatione seu approbatione eorundem pacifice possederat et
quiete, sibi occupationis scenico^c contra iusticiam detinendo. Cumque frequencius, ut ablata
10 restitueret et ad plene satisfactionis emendam se converteret, a matre ecclesia crebro cre-
brius pulsaretur, ob intollerabilem mundi seviciam, quam propter hoc non solum in pre-
latos et alios viros ecclesiasticos et religiosos, sed etiam in ipsos sacrosancte Romane eccle-
sie cardinales crudeliter irrogavit, et quam pluribus monicionibus pretermissis, emendare
se noluit, tandem per diffinitivam sententiam felicitis recordationis domini Innocencii pape
15 quarti, ut obstinationis sue feritas feriretur, qui nec excommunicationem timuit sicque nec
Deum, apud Lugdunum^d in consilio generali deponi meruit digne satis. Cuius cornu con- 1245.
tra sanctam matrem ecclesiam presumptuose erectum eadem sancta mater per manus egre-
gii viri mundo clari domini Gregorii de Monte-longo, venerabilis patriarche Aquilegensis,
per totam Lombardiam apostolice sedis tunc legati, apud Parmam potenti virtute confre- 1248.
20 git; qui venerabilis legatus ex dispositione naturali strenuus, in negotio sibi commissio fide-
lissimus ac ardens, in eundem Fridericum tam letales ictus tamque terribiles tunc preten-
dit, ut ex esu huiusmodi strangulantium lambruscarum obstupescerent^e divino iudicio den-
tes eciam filiorum, immo^f ex maledicte vitis huius aredine tam infausta^g — de^h quo quidem
casu suo gravissimo numquam postea ut erigeretur adiecit — arescerent de virtute non
25 faventis, sed urentis solis eciam surculi pullulantes, ne in posterumⁱ resistere valerent
dextere ulciscenti. Idemque Fridericus sic vitam suam sub divini ac ecclesiastici anathe-
matis iusto ac inreprehensibili iudicio finivit, parte beate resurrectionis contempta, par- 1250.
tem eterne condemnationis^k eripere non stupescens.

4. Qualiter catuli quondam imperatoris Friderici more viperarum
30 matris latera corrodebant.

Inter ipsa siquidem sevicie huiusmodi exercicia de femore ipsius extracto^l sui duces
itineris dirivati mala paterna malis succrescentibus augmentarunt, more viperarum bene-
factricis sue sancte matris ecclesie latera corrodendo; nescientes neque advertere volentes,
quod occulta illa divine voluntatis omnipotentia^m eisque reservata censura non concesserat
35 eis regendi regnum in eternum. Sed dixerat: 'Non auferetur sceptrum de Frederico, et dux
de femore eius, donec veniat qui mittendus est, scilicet secundus Karolus, dextera Domini
virtutum, qui de lumbis illius excelsi nominis Magni Karoli tamquam lapis offensionis, cf. Gen.
petra scandali in ruinam et resurrectionem multorum progrediens, Manfridumⁿ, maledicte 49, 10.
vitis execrabilem^o surculum, tamquam statuam Nabugodonosor tanta virtute percutiat, ut
40 non solum aurum eius et argentum, hes et ferrum ceteraque metallorum genera, lapidum
quoque ac gemmarum iocalia, regnumque Sicilie, ducatum Apulie, principatum Capue ei
auferat universa, sed etiam uxorem eius, neptem et filias, a quibus ipsius vipere successio-
nis propago formidari posset, universaliter comprehendat; et ipse erit expectacio gentium'. Gen. 49, 10.

5. Qualiter ecclesia dilexit Manfridum.

45 Iste nempe Manfridus cum legitimationis sue materno beneficio indigeret, pia mater
ecclesia, tota fecunda virgo, sponsa Christi, tota pulcherrima et pudica, volens in facto
Manfridi immundum hunc mundum et pudicum facere ut est virgo fecundumque reddere sine
ruga, munere materno, licet tacite, legitimavit eundem^l, erigendo ipsum in principem Taren-
tinum; qui cum esset ex huiusmodi principatu ius dicens eciam [in^p] subditos pura nativi-

50 a) quā q̄ (quamquam) c. b) iuramento c. c) scevico vel stevico legi videtur; scenico pro specie dictum puto.
d) Lugdivum c. e) obstupesseren corr. obstupesscerent c. f) ymo c. hic et saepius; sed alibi immo. g) in faustu c.
h) haec supra post pretendit ponenda esse putarim. i) bis scr. sed semel del. c. k) maledictionis corr. condemna-
tionis c. l) vocabulum fortasse corruptum. m) omnipotentie c. n) Maufridum c., et ita vel Maufredum semper.
o) e corr. c. p) deest c.

55 1) Cf. de hoc loco Huillard-Bréholles, 'Introduction' p. CLXXXIX. Principatum Tarenti Fridericus II. testa-
mento suo Manfrido delegavit.

tate gaudentes seu etiam legislator, quod honestas thori thoro inhonesto prius non poterat sustinere, sic habuit ab auctoritate matris pietatis gratuito maternaliter denegatum^a, formosum de difformi, decorem ex dedecore poliendo, ut plus a matre quam a patre dilectum filius se perpensans, paterna commissa in matre dilueret diligenda, fierentque posteriora hominis illius multo prioribus pulchriora.

cf. 2. Petr.
2, 20.

5

6. Qualiter Manfridus dilectionem ecclesie male cognovit.

Sed quid dicam? semen fedum, proci dolor! et obscenum muscum nitrumque defecans se in luti volutabrum remersit, gemmis preciosissimis redimitum, cum, recognitionis bono represso turpiter et abiecto, Burellum de Agono sub fiducia et securitate ecclesie positum in comitiva summi pontificis interemit et Apuliam, sancte matris ecclesie possessionem, quam de bonis ecclesie pudice tenere poterat et honeste, non sine crimine fratricidii impudice cupidus occupavit, tandem cum eterna et periculosa pudoris ignominia, prout ex post facto patuit, dimittendo; licet nec ipse Corradus — cum sanguinis vox imperiosa et miserabilis de Manfredico fratricida^b, sicut et vox^c prophana stupendaque patris sui de eiusdem F[riderici] paricidio^{d, 1} clamat de terra ad Deum ulcionis^e — ipsam Apuliam, non via iusticie, sed occupationis devio, aliquandiu tenuisset, aliaque enormia contra matrem ecclesiam perpetrasset non pauca, tam in sua quam etiam suorum personis complicitium merito punienda.

7. De interpretatione Gibellinorum.

Manfridus autem quondam princeps Tarentinus, ut Apuliam taliter occupatam facilius sibi perpetuari valeret ceteraque mala contra Deum et iusticiam concepta posset facilius et potentius contra omnimodam ecclesie fortitudinem perpetrare, numerosam sibi societatem de diversis mundi partibus prece preciove^f contraxit, quos et Gibellinos vocavit, quasi gibellum sue curvitatibus bello ecclesie liniendum fore demonstrans; qui sic^g perfidiose dampnabiliter viventes^h, ab uberibus matris ecclesie non solum sanguinem elicerent pernimum emungendo, verum etiam cum percussoreⁱ percuterent ac pungerent cum pungente; surdam facientes more surde aspidis aurem suam, ne audirent illud tonitruum euangelicum: Ps. 57, 5. *Viderunt in quem consurrexerunt*^k. Guelfi autem ad audiendum verbum euangelicum, verbum bonum et suave, verbum salutiferum, quod videlicet de ore Altissimi prodiit, aures suas promptas offerunt et patentes, et perfidiam Gibellinorum, ne videlicet velut oves moribide ceteros^l dominici ovilis inficiant baptizatos, reprimere ac exterminare studentes, eo quod indignos eos reputent vite eterne, et hanalogiam sui nominis venustioris^m significati obtinent elementis. Cum enim hec dictio Guelf vulgariter probata sit unius sillabe, non poterit utique interpretatio elici ab ea nisi ex litteris. Accipe igitur per primas tres litteras g u e 'guerra', per l 'leonum', per f 'fortis', et sic invenies, quod guerra Guelforum contra Gibellinos erit tamquam guerra leonum fortis, sicut apparuitⁿ in omnibus preliis Guelforum tamquam leonum et apparet hodie contra gibbiferos^o Gibellinos.

8. Qualiter ecclesia de toto orbe terrarum hunc secundum Karolum, propaginem Magni Karoli, elegit, Dei et ecclesie prelium preliari.

Unde considerans circumspecta mater ecclesia, quod Manfredus iste tamquam pestis succrescens ecclesie possessiones diripit et dilapidat, fidem infirmat et frangit, eorum qui christiana professione censentur legem et ritum irritat, exlex ipse christianas cum Saracenis et e converso nuptialiter coniungendo ac more paterno labem hereseos complectendo, ut taurus cornupeta^p non mediocrem in grege dominico stragem faciens, ortum Dei floridum vulpeculis adimplet, cepit sic cohacta mente matura provide cogitare, quo ingenio lupus iste rapax, presumptuosus et superbus in foveam incideret, quam non timet, quibusve auxiliis demolientes vineam Domini Sabaoth vulpecule caperentur. Cumque circulari consideratione circuisset terram et perambulasset eam, querens ad hoc opus quem diligit anima eius, perpenso consilio preelegit ex vena fidei, scilicet Magni Karoli divi condam

a) denegatum (*del*) de negator c. b) fratricidia *corr.* fraticidia c. c) vos c. d) paricidi(o?) *corr.* paricida c. e) ulcionis *corr.* ulcionem c., ubi Deum e *corr.* f) ve *superscr.* c. g) sue c. h) venientes *corr.* viventes c. i) percussore *corr.* percussore c. k) consurex. c. l) morbi de ceteros *corr.* cetero c. m) venuste oris c.; locus, ut videtur, corruptus. n) apparet *corr.* apparuit c. o) gibelliferos *corr.* gibbif. c. p) cornupo *corr.* cornupota c.

1) Fridericum et Conradum a Manfrido veneno necatos esse, etiam alii contenderunt; v. Schirrmacher, 'Friedrich II.' Vol. IV, p. 487; 'Die letzten Hohenstaufen' p. 423.

imperatoris Romanorum pariterque illustris regis Francorum, hunc secundum novumque Karolum^a prodeuntem, qui, tracta fide ab ipso fonte fidei, fortitudine ab ipsa manu fortitudinis^b, recuperet dona imperialia constancia Constantini.

9. Quod dominus Innocencius papa III. magistrum Albertum notarium suum misit primo ad comitem Karolum.

Ad quem cum felicitis recordationis dominus Innocencius papa III. dilectum et familiarem notarium et capellanum suum magistrum Albertum de Parma¹ cum plene legationis officio primo, consequenter eciam frequentius felicitis recordationis dominus Urbanus papa III, successor eiusdem, eundem notarium, ut solemnem nuncium instructum diligenter² ac fidelio- rem promotorem negotiorum pre ceteris tunc reputatum, in regno^c Francie, Provinciam et Guasconiam ac partes circumadiacentes transmisisset super re tam ardua modificanda debite inter partes, tandem, eodem notario, qui per quatuordecim annos et amplius pro tanta ordinatione et consummatione huius negotii missus ab ecclesia laboravit, et fecit ordinationem ipsam fideliter, utiliter et prudenter, iuxta formam sibi ab ecclesia traditam, procurante, factus idem comes, ut prius tetigeram, de voluntate summi pontificis et assensu quorumlibet, alme Urbis senator,

10. Quod senator factus vicarium misit in urbem.

vicarium in Urbem providum et sapientem virum Iacobum Gantelini³ de partibus Provincie destinavit, ut exerceret ibi loco et vice sua senatorie potestatis agenda, donec ipse personam liter adveniret. Verum quia in insignibus personis procinctum itineris plerumque latitudo ipsa retardat, quia quanto quis altior tanto eum tangunt plurium necessaria parandorum, maxime cum ardua quevis agreditur a remotis, presertim cum regni Francie ecclesie^d prius de porrigendis eidem comiti iuxta ordinationem predicti notarii decimis omnium proventuum ecclesiasticorum, de speciali sedis apostolice mandato factam, pro expensis, sine quibus illustris idem comes venire non assumpserat, ducte^e spiritu voluntario rebellarent, necessario tempus, quo ab ecclesia desiderabiliter expectabatur, licet eciam venire sacramento teneretur, excessit apparendi corporaliter apud Urbem. Interea iam, prout divine voluntati placuit, domino Urbano papa quarto ad patriam feliciter emigrante⁴, cum sanctissimus in Christo pater et dominus, dominus noster Clemens papa quartus ad regendam generalem ecclesiam divina providencia feliciter succedens, pontificatus sui anno primo illas easdem conditiones, que per dictum magistrum Albertum prius habite cum eo fuerant et contracte ac ex parte ipsius comitis iuramento vallate⁵ et sub bulla ex parte ecclesie concesse, per venerabilem patrem B[artholomeum], archiepiscopum tunc Cusentinum, nunc Messanensem⁶, et magistrum Petrum notarium⁷ suum eidem comiti et senatori transmisisset, sicut in litteris apostolicis super hoc editis, domini pape suorumque fratrum subscriptionibus eiusque bulla et suorum fratrum sigillis roboratis, plenius continetur⁸, eodem comite et senatore ob dictarum expensarum denegationem adhuc venire non valente,

11. Qualiter quidam nobilium Romanorum vicarium perturbare ceperunt.

fautores Manfredi quondam principis subdola ingeniositate de tanta mora ipsius senatoris occasionem frivolum vendicantes, vicarium eundem, qui iam aliquandiu inter ipsos manserat, diversis ceperunt adversitatibus perturbare; qui tamen, sicut erat et animo probus et virtute non improbus, restitit eorum potencie viriliter et potenter. Nam quadam die hora prima Petrus Romani et filius Petri de Vico⁹ et quidam alii nobiles Urbem proditorie subintrantes, ut videlicet eam^f Manfredo traderent, in eum hostiliter irruere satagebant. Quod cum vir strenuus vicarius idem paulo ante presensisset, omissis agendis aliis, se suosque arma indui provide festinavit; sicque in occisores suos prius ipse tamquam leo sui- que velud agiles leopardi quasi ex preordinata divina providencia irruentes, quam plures ex eis ulciscens divini iudicii gladio occiderunt aliosque non paucis plagis impositis effu- garunt;

a) Carol h. l. c. b) fortē c. c) illa c. d) que c.; cf. c. 13; fortasse quaedam desunt. e) ducti c. f) eum c.

1) De quo cf. Schirrmacher, 'Die letzten Hohenstaufen' p. 413. 2) Cf. Raynaldi Ann. 1262, § 20. 3) De quo v. Schirrmacher p. 504. 4) Obiit d. 5) Quod num re vera factum sit, non

constat; Schirrmacher p. 235. 6) A. 1266—1272. 7) Cf. Potthast, Reg. nr. 19103. 8) Ibid. nr. 19038. 9) Petrus de Vico idem est qui Petrus Romani; cf. Schirrmacher p. 504.

12. Qualiter filius Petri de Vico submersus in Tyberim expiravit. filio Petri de Vico, cum locus pre formidine mortis minime appareret, ad quem confugeret super terram, flumen Tyberis in quadam navicula clanculo subintrante, ac ex ponderositate armorum, que indutus fuerat, navicula eversa, in ipso flumine miserabiliter suffocato¹.

13. Qualiter dominus Karolus comes et senator exposuit se pro ecclesia periculis marinis, qualiter querebant eum pirrate^a Manfredi occidere, et qualiter inter procellas periculosas positus socios confortabat.

Interea siquidem, summo pontifice iuxta debitum satagente, cum ecclesie^b regni Francie, que prius, ut dictum est, de porrigendis tanto negotio expensis rebellarent, in mandatis ut eas porrigerent acceperant, et comes ac senator duos a diversis diversos terminos sibi prefixos haberet, unum ab ecclesia, videlicet festum apostolorum Petri et Pauli apud almam Urbem principali negotio personaliter insistendi, alium ab alme Urbis universali senatu, festum scilicet pentecostes sub eodem nullo^c proximo precedens, apud eandem Urbem ut senator corporaliter aparendi: venerabilem patrem dominum Symonem Sancte Cecilie presbiterum cardinalem, in partibus Francie plene legationis officio tunc fungentem², sagaciter requisivit, utrum ad posteriorem saltem terminum, scilicet festum apostolorum, in alma Urbe comparendi, posset ei, cum ad ipsum pertineret, in expensis necessariis providere; qui cum respondisset: 'Minime'; licet iuxta potestatem, quam ab ecclesia idem venerabilis legatus habebat, posset cum^d eo de obmissione terminorum huiusmodi dispensare: volens tamen illustris idem ac industrius senator duos illos et diversos cohartatos, immo inconculcatos terminos sub una promptitudinis virtute concludere, voluit potius tam ad primum quam ad secundum terminum suam personam, non porrectis etiam expensis ab ecclesia, offerre sub suarum amminiculo expensarum quam sub detractorum dentibus utrumque vel saltem alterum terminum preterire. Et ita viginti tantum galeis³, prout festinantius fieri potuit, congregatis, marinis dubiis eventibus in illius nomine qui ventis marique imperat, obmissis agendis aliis, contra multorum consilium se commisit. Cumque machinamento Manfredi quondam principis marine insidie^e, videlicet 60 galee plene piratis quererent in diversis maris partibus ad perdendum eum, licet divina protectio et tutela eripuerit eum ab insidiis formidabilibus eorundem, maiori tamen eos flatus ire Dei formidine affligebat, vento contrario, immo rapido vasa ipsorum, arbores et vela non sine metu morti quasi equiparabili rapiente. Cumque ipsi quoque naute remis abiectis se soli divine manui commisissent, comes ipse comites itineris infra ipsos coruscationum, fulgorum, tonitruorum tempestatumque tremores taliter confortabat: 'O karissimi socii, certi esse debetis, quod Deus sperantes in se nullatenus derelinquit. Hanc autem tempestatem nobis alia de causa non invexit, nisi ut probaret nos, si eam bono et constanti animo tolleramus, ad ipsius ecclesie sue servicia eo propicio et non aliter profecturi. Et si fortes animo nos invenerit, sicut veri milites esse debent, ducet nos ad portum salutis, ab inimicorum quoque positis insidiis defendendo. Confortamini igitur in Domino et corda debilia roborate, in illum figentes anchoram spei vestre, qui mortificat et vivificat, deducit ad inferos et reducit, sanat et percutit, vulnerat et medetur'. Ex quibus verbis mirabiliter confortati, portui Hostie personis et rebus sani applicuere Deo propicio et illesi⁴. Statimque almam Urbem, prout celerius fieri potuit, intrantes in vigilia pentecostes, sexaginta galearum pirraticarum insidias Sileeque^f voraginis exiciales eventus sic Rectore celico evitarunt.

14. Qualiter oblocutores detrahebant comiti et senatori, non posse peragere quod promisit.

Licet oblocutores, maxime dicti Gibellini, partis videlicet adverse, lepra dampnabiliter percussi, in huiusmodi verba detractoria fallacia ora laxarent, quod, quia et morose venerat et absque equis, non videretur grata ecclesie ac promissa posse obsequia impartiri^g, maxime contra^h fortem adversarium tamque divitem, sicut est Manfredus princeps Tarentinus, non a remotis partibus peregre profectum accipere sibi regnum et reverti, sicut iste

a) ita c. b) ecclesia c. c) ita c.; sed locus certe corruptus; forte millesimo, quod pro anno poni Holder-Egger monuit. d) ita c.; fortasse eum de. e) incidie corr. insidie c. f) i. e. Scylleae. g) impartiri c. h) contractam corr. contra c.

1) Cf. Saba Malaspina, Muratori SS. VIII, p. 811. 2) Potthast nr. 19039 sqq. 3) Alii alios numeros habent; Schirrmacher p. 511. 4) A. 1265, d. 21. Maii.

advena et inermis attemptare presumit, sed possessione diutina gaudentem, castris et copiis 1265. bellicis premunitum regnumque tamquam hereditarium possidentem.

15. Qualiter comes et senator medicis consulentibus de aliqua in
thorum vocanda contradixit.

5 Volens autem Dominus huius secundi Karoli perfectionem cunctis regibus terre et principibus tradere in exemplum, tetigit eum infirmitate corporis, ut probaret. Cumque medici deliberato et diffinito consilio in hoc unanimiter concordassent, ut attraeret carni aliquam ad habendum^a, si curam adhiberi curaret, comes et senator cum non modicis suspiriis sic respondit: 'Cum ad corroborandum matrimonii sacramentum divina lege sit
10 dictum: *Erunt duo in carne una*, absit, illustris regis Francorum filium carnem suam dividere tripartito et sic fidem et ritum ecclesie domumque propaginis Francorum regis casta generatione dirivatam ex caritate tam pulcra tam turpiter violare. Speciosius reputo, sancto ritu ecclesie ac honestate^{a*} sanguinis observato mortem incurrere quam legem derelinquere Dei mei'. Et ita inducentibus eum sociis baronibus et amicis, mandavit^b comi-
15 tisse, ut veniat, ut per sanctimoniam thori matrimonialis consuleretur quantum ad bonum successionis regno Sicilie in hac parte et quantum ad bonum honestatis eciam propagini pulcre vitis.

16. Qualiter comitissa secuta est comitem.

Discreta, egregia et sapientissima domina Beatrix Andegavie, Provincie et Forcal-
20 querii comitissa illustris, ponendo se ad dubios et formidabiles eventus, comite iubente, secuta est eum de Provincia in Urbem, marino similiter itinere¹ per multa pericula trans-
eundo.

17. Vox stilographi.

Ecce igitur, novus iste Iosep sic domum Domini sui, te, o mater ecclesia, teque, o
25 nostra vitis regia Gallicana, tuus surculus, castam pudicamque servavit! Ecce, nova ista speciosissima Iudith, pulcra facie pulcriorque fide, sic virtute castimonie caput illius luxu-
ria debachati Olofernis precidit! Et ita, ecce, duo in carne una fide firmissima roborati, dixerunt huic monti Manfrido: 'Tollere, et mittaris in profundum maris'! Et quia non hesi-
taverant, sed crediderant, quia quodcumque dixerunt foret, factum est illis. Isti sunt igi-
30 tur duo olive et duo candelabra lucentia ante Dominum; quos quia castitas ornat, fides
firmat, spes dat longanimes, ideo tu^c, pia mater ecclesia, porrectis uberibus tuis, quorum erant memores super vinum, eos in tuos constringe amplexus; nec mirum, si rectos decet
collaudatio, quia recte diligunt te. cf. Marc. 11, 23.
cf. Zach. 4, 11.
cf. Cant. 1, 4.

18. Ecce iterum detractio linguarum iniquarum.

35 Quamquam autem veniente comitissa cepissent tumidi oblocutionum fluctus aliquan-
tisper quiescere, pro eo quod videbat quilibet, negocium istud ecclesie ipsum forti manu durandaque constantia suscepisse^d, qui cum tota domus sue familia ad eas partes transie-
rat, in quibus negocium agebatur: quia tamen detractorum lingua non facile cessat adin-
venire rimulas detrahendi, nisi humana^e pravitate eam^f limitaverit ad cessandum, ideo
40 malignorum spirituum non expertes, ad^g hec in verba perversa pariter erumpentes, dice-
bant, eum plus virtutis aliquatenus non habere, nec cum hac^h modica rem tam arduam presumere attemptare. Et quia milicia ipsius, que per terram venire usque ad principium
vel saltem finem Augusti dicebatur, in tantum veniendi terminum fuerat pretergressa, ut
inundationes et autumnalesⁱ aquarum transitus peragrarent^k, in id ipsum eciam altioris^l
45 ceciderunt dubitationis, immo quasi desperationis obnubilum, ut videlicet senator ipse pos-
set perficere repromissum. Unde et oratio fiebat sine intermissione ab ecclesia ad Deum
pro eo.

19. Qualiter Gibellini clanculum volebant insurgere in eum, et
qualiter eos pervigil discipavit.

50 Interea siquidem Manfredi condam principis, qui super defendenda scelestia et iniquis-
sima parte sua nullatenus dormitabat, congregato fortissimo exercitu bene ad 15 milia

a) hūm e corr. c. a*) honestatis c. b) mandar c. c) tua c. d) conc. corr. susc. c. e) hūa vel lūa c.; legitima Ch. f) cum c.; sed locus certe corruptus. g) sed? h) hec c. i) apetiniales vel apetinales c.; quod ex Apenniales corruptum esse putare posses. k) pregravarent c. l) alti mei c.

55 1) Minus recte alii eam terrestri itinere profectam esse narrant; v. Capasso p. 296 n.

1265. equitum armatorum, tam Sarracenorum quam aliorum, castrametatus est apud Cellas^{a.1}; missis diversis imprecatoribus, ut discurrerent ad impetrandum Gibellinos tam de Florentia quam de aliis diversarum regionum partibus, numerosos in territorio Urbeventano clanculo congregarat, ut ipsi eis et 60 galearum armatis antetactis, cum in terram descenderent, preberent ad exterminandum hunc comitem et senatorem auxilium oportunum, ut videlicet, instructa contra eum milicia clamdestina, insultu eum percuterent tripertito. Quod cum Urbeventani comiti Karolo et senatori celeriter intimassent, comes ipse prout celerius potuit ad exterrendum, feriendum et discipandum eorundem presumptuosorum discursum, cum tribus milibus agiliū armatorum Urbem personaliter exivit; de quibus mille armatos delectos premisit, ut eosdem Gibellinos quacumque hora pertingerent tamquam vulpeculas^b percuterent fraudulentas, exercendo in eos rabiem crudelitatis insane, ut sic aliorum quoque Gibellinorum domi adhuc in suo cubili frementium formidolositas feriretur. Quo audito, Manfredus quondam princeps discursores suos celeriter revocavit. Et castrametatus in confinio territorii Urbis apud Tallacocium², mansit ibi cum toto exercitu suo circiter duos menses, et tandem premittens stabilitas³ et machinas suas ad castrum Arsulis⁴, ipse quoque cum exercitu suo secutus machinas et stabilitas easdem, castrametatus est ibidem. Gibellini autem in territorio Urbeventano congregati^c, cum ex studiosis speculatorum suorum vigiliis sensissent mille preelectos milites regio ad percutiendum eos sagaci studio destinatos, intempesta noctis se fuge remedio reddiderunt⁵. Et ita Manfredus ipse ac 60 galee auxilio Gibellinorum divina prius et postmodum devoti famuli sui Karoli comitis et senatoris providencia caruerunt; que etiam fatigate longo tempore recesserunt. Et ita bonus ille pastor, qui posuit animam suam pro ovibus suis, carum suum Karolum ut pupillam oculi custodiens, lupum rapientem et dispergentem oves suas sic cum suis nocivis vulpeculis discipavit.

20. Qualiter per porrectionem veneni Manfredus volebat occulte stragem immittere in comitem et in suos.

Cumque Manfredus condam princeps, tracto quasi venenoso consilio ex viroso pectore patris sui Friderici condam imperatoris, illustrem Karolum comitem et suos socios et barones et amicos apud almam Urbem per porrectionem clanculo veneni occidere moliretur, illustris comes et sui videntes quosdam de sociis per talem porrectum calicem cruciari corpore et affligi, capto quodam huiusmodi poculi porrectore, ac per eum instructe mortis subornatione comperta, illesos se de cetero non parva custodia, custode Israel vigilante desuper, servaverunt.

21. Qualiter Manfredus comitem Karolum et suos inter ipsa Urbis menia percutere et exterminare clanculo ordinaverat.

Videns autem Manfredus quondam princeps, quod de partibus Francie gladius contra eum letalis exiliens ad perdendum eum suo capiti emeretur, ac propter hoc se non tantum quominus^d, sed etiam eminus defensare deliberato consilio disposuit, ut cum subsidio amicorum suorum tam Romanorum quam etiam de aliis terris et provinciis, suo eum exercitu infra ipsa alme Urbis menia coartaret, ibique irruens in eum et in suos, antequam milicia ipsius de partibus Francie veniret, exterminaret facilius universos. Quod cum comes ipse ac senator, prout Deus voluit, cognovisset, licet equos ac milites, quos omni hora venire prestolabatur, non haberet, sed nec pecuniam haberet, qua milites advoticios attraheret, universis tamen que habebant tam ipse quam sui in quibuscumque bonis ad emendos equos et arma expensis, missa milicia et stabilitis suis, fixit tentoria sua apud castrum Arsulis et abbaciam Farfensem, ut arceret vias, passus ac transitus ad Urbem, ne potencia Manfredi quondam principis alme Urbi propinquare valeret. Qui etiam duo castra tam firmiter premunivit, ut, licet Manfredi maxima multitudo non modicam in ipsius Karoli comitis et senatoris gente ibi fecerit lesionem, tamen virtus ipsius Manfredi ad Urbem nullatenus valuit propinquare; poeta cum ecclesia concordante: *Ars ut artem falleret, sic ars deluditur arte*. Certum est enim, quod, si providencia domini Karoli comitis et senatoris desuper contexta per totum, qua Manfredo hosti publico extra Urbem

a) tellas c.; corr. Capasso. b) vulpeculos c. c) congregat c. d) i. e. cominus. e) quam c.

1) Celle prope Tivoli intelligi videtur. 2) Tagliacozzo. 3) i. q. praesidia, Gallice 'establies'; Ducange VI, p. 341. 4) Arsoli. 5) Cf. Ann. Urbev., SS. XIX, p. 270.

provide occurrit, in hac parte tepidior extitisset, invexisset ei tepor huiusmodi non modi- 1265.
cam lesionem. Sed legerat sagax iste ac strenuus in divinis, quia: *Ego diligentes me diligo* Prov. 8, 17.
et qui mane^a vigilaverint ad me, invenient^b me. Et ideo vigilantibus^c subvenire.

- 5 22. Qualiter rex in propria persona confregit insultum inimicorum
et dispersit eosdem.

Notandum est autem, quod pervigil ac strenuus pro Dei ecclesia dimicator comes idem
et senator, percepto quod Manfredus quondam princeps armatos suos quam plurimos mise-
rat ad depopulandum fines territorii alme Urbis, precepit milicie sue in Urbe existenti, ut
10 exirent et insane huius crudelitatis rabiem sub spe auxilii celici exterrerent. Verum ante-
quam milicia ipsius ad exeundum se procingeret, comes ipse ferventem ac strenuum a
defensione debita spiritum non relaxans, quadraginta tantum associatis sibi armatis, anti-
cipando suam miliciam universam, Urbem in propria persona exivit, ac eosdem discursores
depopulari volentes sic confregit, exterruit et fugavit, ut Urbs sancta nec in se nec in suis
15 finibus receperit^d quodvis penitus detrimentum. Unde videntes inimici in senatore mili-
ciam, in milite audaciam, in audace strenuitatem, in strenuo sedulitatem, retraxerunt se
animo consternati.

23. Nomina principum et baronum qui in partibus Francie ad predica-
tionem domini legati crucem assumpserunt.

20 Interea siquidem dum hec agerentur, venerabilis pater dominus Symon Sancte Cecilie
presbiter cardinalis, apostolice sedis legatus, contra Manfredum quondam principem, hostem
publicum tam ecclesie quam fidei sancte sue, ac ipsius complices et fautores crucem in
partibus Francie solemniter predicabat; ad cuius hedificativam predicationem de regno
Francie primo venerabilis pater dominus Guido de Melloto episcopus Altisiodorensis¹,
25 deinde dominus Robertus, primogenitus comitis Flandrie, Iohannes, primogenitus comitis
Suessionensis, Bocardus comes Vindocinensis^e, Guido de Lavallo, Hugo dictus Archiepisco-
pus, Guido marescalcus Merapii², Henricus de Suliaco, Guillelmus et Petrus de Bello-monte
cum suis fratribus, milites, item tota domus Belli-montis et plures alii³ contra Manfredum
condam principem et contra Sarracenos de Nuceria^f et contra omnes alios eiusdem Man-
30 fredum excommunicati complices et fautores vivifice crucis vexillo suos humeros cum devo-
cione non modica subdiderunt. Qui cum sensissent, illustrem comitem et senatorem iam in
alma Urbe positum multimodis adversantium machinamentis, tam marinis quam terrenis
periculis, tam veneno quam insultu patulo vel occulto, que instruebantur in suam suorum-
que personas perdere, attemptari^g, quia talis cohartatio succursum celerem requirebat nec
35 sinebat se suo itineri spaciosius apparare^h, tam brevi spacio iter arripuerunt, quodⁱ ab incep-
tione predicationis crucis infra spacium circiter duorum mensium ab indicto loco, scilicet
a Lugduno, recedentes, Ytaliam intraverunt.

24. Quod civitas Vercellensis prima omnium crucesignatis transitum
impedire temptavit.

40 Ibique cum civitas Vercellensis eis se opponeret, ex adverso transitum precludere mo-
lientes, milites Christi, tamquam de thesauro dominico venti producti, insultus in eos tam
terribiles pretenderunt tamque letales, quod resistere non posse videntes eos transire liben-
ter permiserunt. cf. Ier. 51,
16.

25. Deinde etiam castrum Vinarli per violenciam ceperunt.

45 Deinde etiam castrum Vynarli in districtu Novariensi constructum, quod eis pro fiducia
fortitudinis sue presumebat transitum impedire, per violenciam ceperunt cum eiusdem
castri hominum periculo non paucorum.

26. Qualiter per Mediolanum per potenciam transierunt, illis
tepentibus a promisso.

50 Mediolanensis autem civitas eique adherentes, licet promisissent domino Karolo comiti,
ut milicie sue per ipsos transeunti amicabilem et securissimum darent transitum et con-

a) in me c. b) invenient me corr. venient c. c) U... utique add. sed del. c. d) recepit c. e) Vidoc. c.
f) Nuteria c. g) acceptari c. h) apparere c. i) nec c.

1) De quo v. Gesta episcoporum Autisiod. infra, p. 584 sq. 2) Mirepoix. 3) Cf. catalogum militum
55 quem ex actis archivi Neapolitani confecit Papon, 'Histoire de Provence' III, p. 1 sqq.

1265. ductum; quia tamen, militia ipsa usque ad eos veniente ac petente transitum iam promissum, promissionem simul et responsum finale de die in diem prorogantes, eorum transitum per 11 dies importunitate improba retardarunt¹: ideo dicta militia maliciam eorum exterere satagens, docensque eos iuxta honestissimum statum ritumque Francorum reddere^a, quo quis novit transivit, per eos non exhibita verumtamen facultate.

27. De Pelavisino^b et Brixiensibus simul.

Postquam autem milites Christi districtum Mediolanensium transierunt exitu strenuo innocivo, Pelavisinus, qui se vocabat vicarium imperii per Lombardiam, quique antea tumide ac superbe, immo temeraria presumptione scripserat illustri regi Francorum, partim rogando eum, partim etiam comminando, ut induceret fratrem suum illustrem Karolum 10 comitem, ut contra invictissimum Manfredum regem, filium illustris Friderici divi quondam imperatoris Romanorum, tam arduum negotium non agrediretur^c, in quo facile confundi posset et nullatenus honorari, sed potius desisteret, alioquin ipse Pelavicinus hoc sustinere non posset, sed opponeret se sibi cum octingentis milibus^d armatorum, de quibus octuaginta milia essent cum equis faleratis, armis militaribus resplendentes: ecce apud 15 Suchinum² satis magnam, non tamen ad summam qua se iactaverat, sed infra, armatorum multitudinem congregarat. Insuper se cum Brixiensibus adunavit, ubi etiam magna militia congregata moliebatur resistere tam cum illis quam cum suis milicie transeunti. Verum, quia militia Gallicana, que inter^e inimicos 9 dierum moram traxit, inter alia castra fortissima debellata per eos cum resistentium ubilibet detrimento et capta, castrum^f etiam 20 Capreoli³, quod ab omnibus inexpugnabile reputabatur, ceperant per violencie bellice gloriam et triumphum: Brixienses de huiusmodi eorum gloria stupefacti et quasi extra se positi, se ipsis opponere nullatenus presumpserunt⁴, quamvis civitatem suam fossatis et aliis munitamentis novis, ut transitui Gallice multitudinis obstarent, sollicite roborassent.

28. Hic summus pontifex nobilem virum dominum Gaufredum de Bello- 25 monte, capellanum suum, cancellarium Baiocensem, eiusdem Karoli comitis et senatoris familiarem et consiliarium, cum plene legationis officio misit in occursum pariter et succursum milicie Gallicane cruce-signate per loca fortia et dubitabilia, per multos Gibellinos et per 30 quam plures alios adversarios transeunti.

Interea siquidem summus pontifex, intellecto quod militia carissimi filii sui domini Karoli comitis et senatoris ad servitium ecclesie quam plurimum oportunum devotissime festinaret, iis in occursum pariterque transeundi succursum virum nobilem, providum et in omnibus circumspectum cum plene legationis officio transmisit, scilicet dominum Gaufredum de Bello-monte, capellanum suum, cancellarium Baiocensem, eiusdem Karoli comitis 35 familiarem et consiliarium⁵; qui cum apud Mantuam constitutus circa noctem audivisset, dictam miliciam non ex civitatum castrorumve amicitia seu favore liberali, sed per adversitatem transire, continuo ad occurrendum eis celeriter itineri cepto se reddidit, et per totam noctem strenue ac vivaciter cum tribus milibus equitum armatorum equitando, tandem die facto apud castrum Montis-clari⁶ eos invenit; statimque castrum ipsum, quod ab eis obside- 40 batur, fecit viriliter debellari capique violenter.

29. Qualiter dominus legatus prenomminatus Gaufredus per predicationem crucis magnum subsidium ecclesie acquisivit.

Cum autem legatus idem dominus Gaufredus ad subsidium ecclesie contra Manfredum quondam principem et suos complices crucem solempniter predicasset, non modicum de 45 Bononia, Ferraria, Mantua et aliis comitatibus, de provinciis quoque Lombardie, Romaniole ac Marchie Trivisane et de aliis partibus cruce-signatorum subsidium acquisivit, quos et apud Mantuam corporali et sociali presencia providus adunavit.

30. Qualiter legatus iste metum intulit Pelavisino^g.

Pelavisinus autem, audito quod iste legatus magno cruce-signatorum subsidio acquisito 50 volebat eum et magnam eius multitudinem armatorum, si ad subsidium Brisiensium se

a) redder c., quod emendationem poscere videtur. b) Pelasino c. c) ita c. d) militibus c. e) intra c. f) castra c. g) Palav. c.

1) Mora enim ibi facta per 10 dies Ann. Plac. Gib., SS. XVIII, p. 515.

2) Soncino ad Oglio flumen.

3) Capriolo; cf. Ann. Plac. l. l.

4) Cf. Ann. Parm. ib. p. 679.

5) Cf. Capasso nr. 495.

6) Montechiaro. 55

transferrent, a tergo percutere, timore prius quam insultu percussus, non presumpsit 1265. transeunti Gallicorum multitudini aliquatenus obviare. Sicque legatus ipse transitum eorum, ad quos missus fuerat, ante civitatem Brixensem tali metu prestito victoriosissimum faciendo illesum, fecit totum exercitum ecclesie pertransire, quamvis esset ibi multi-
 5 tudo inimicorum innumerabilis congregata; et ita devictis civitatibus et castris, que sibi transeundi aditum tam per Lombardiam quam per alias regiones denegare volebant, quibusdam ex eis ignominiose confusis, quibusdam vero in personis levis graviter, et aliis inter-emptis, transierunt numerose acies exercituum eiusdem illustris comitis et senatoris con-
 10 tinuis pacatisque dietis in Urbem ad domini sui presenciam cum triumpho, fractis adversa-riorum brachiis magnifica Gallicorum, dum adhuc in veniendo essent, gloria et honore; Palavicino, qui eos iussu domini sui Manfredi quondam principis impedire potencialiter proponebat, cum videret validissimo vento turbinis minui sicut cinis, ducto meliore consilio
 15 pavoris pariter et horroris, se celice virtuti obicere nullatenus presumente. cf. Ezech. 1, 4.

31. Qualiter illustris Karolus comes et senator unctus est in regem
 15 Sicilie et eius consors domina Beatrix comitissa in reginam.

Collectis siquidem viribus suis apud almam Urbem, clarus Karolus comes et senator, 1266. unctus alma Urbe in illustrem regem Sicilie, uncta^a quoque comitissa in illustrem reginam Sicilie per¹ venerabiles patres dominum Radulphum episcopum Albanensem, dominum Ancherium tituli^b Sancte Praxedis, dominum Hanibaldum tituli^b Duodecim Apostolorum
 20 presbiteros, dominum Ricardum Sancti Angeli, dominum Gothofredum Sancti Georgii ad Velum-aureum, dominum Matheum Sancte Marie^b in porticu^c dyaconos sacrosancte Romane ecclesie cardinales, a summo pontifice ad hoc missos, vix octo dies sustinere poterat, quin ad Dei prelium pugil ecclesie festinaret.

32. Quod Roccam-arcis rex obtinuit primo loco.

25 Quamquam autem tum magna exercituum multitudo a longinquis partibus venientes sumptus quos domi acceperant expendissent tam longo itinere universos, credentes apud Urbem sub domini Karoli illustris regis Sicilie senatoria promptam pecuniam invenire vel saltem nomine mutui contrahere a Romanis: ecce tamen, ut volebat non valente eis manum in hoc subsidiosam tunc porrigere, versucia Manfredi quondam principis sic mercatorum
 30 omnium, pecuniam suam ipsis quovis modo concederent, precluserat voluntates, ut in ipsa quoque Urbe milites Christi non modicam in hac parte pati penuriam sint^d coacti. Nihilominus tamen 14. die post coronationem suam illustris rex suusque exercitus egressi ab alma Ian. 20. Urbe, 8. die² post egressum suum apud quandam arcem Roccam-arcis³ vulgariter appella-
 35 metati, ceperunt eam, licet ex inedia fracti, per violenciam et per bellum, faciente Deo primum milicie sue passum notabiliter tam venustum.

33. Qualiter secundo loco Sanctum Germanum et Roccam Ianule^f
 obtinuit.

Deinde rex illustris cum suo exercitu ad Sanctum Germanum proficiscentes, missos a
 40 Manfrido quondam principe ad obversandum fortissimum illum transitum, qui est ibi, cir-citer 4 milia equites ac sex milia Sarracenos pedites invenerunt, diversis et splendidis armo-rum generibus consplendentes, preter armatos alios de castro Sancti Germani et de abbacia Sancti Benedicti de Monte Casino et de Rocca Ianule numerosos; et licet rex illustris inire bellum cum eis in die cinerum et non ante firmissimo proposito statuisset; et illi per sub-
 45 ornatam fraudem, sicut postea scitum extitit, in nocte ipsam diem cinerum immediate pre- Febr. 9/10. cedente regis exercitum furtivo insultu percurrere statuissent: quia tamen qui custodit Ierusalem^e non dormitat neque dormit, immisit divina provisio cordibus quorundam nobi- cf. Ps. 120, 4. lium militum de societate domini regis, scilicet comitis Vindocinensis^h, Petri de Bello-monte et Hugonis de Bauchaio, qui ex ardore belli contra etiam mandatum regium die Martis diem
 50 cinerum sine medio precedente contra Sarracenos Manfredi, qui locum quandam qui Sanctus

a) vincta c. b) e corr. c. c) portu c. d) s^u (sunt) c. e) ind. c. f) ita Capasso; Iavule ed. g) fort. Israel ex loco Psalmorum legendum est. h) Vindecienensis c.

1) Cf. Clementis IV. bullam, Potthast nr. 19496; cf. pro octavo reponenda est, ita ut Roccam-arcis se 19514; et cardinalium chartam Capasso nr. 504. Carolo die 7. m. Febr. dedidisse credi possit.
 55 2) 'Vel eum memoria fefellit vel vox octavodecimo Capasso p. 302, n. 3) Rocca d'Arce.

1266. Petrus¹ et Worlacium¹ iuxta eundem locum vocabatur, preoccupatum tenebant, ceperunt militariter experiri. Quod cum vidissent alii de regis exercitu et accurrerent iuvare, tandem sintilla modica paulisper sic in maiorem flammam adulta, quasi totus exercitus regius, quamvis rege revocante, ad eorum auxilium ardentissimo animo festinabant, ignem^a hunc belli sic igne sancti Spiritus succedente^b, rege tamen non valente suos ab impetu belli aliquatenus revocare. Sed tandem divine potius voluntati annuendo precipiente, quod indifferenter omnes inimicorum insultui obviarent, sicut divina dispositio^c preordinaverat occulto iudicio alioque consilio moderans universa, dictum locum, quem Sarraceni occupaverant et tenebant, ceperunt Gallici per violencie Gallice gloriam et triumphum, cadentibus in illo prelio de parte Manfredi quondam principis mille quingentis armatis et amplius, aliis quoque ex hac inopinata et gloriosa victoria stupefactis ac^d animo usque ad reddendi se consilium consternatis. Et ita cum sciat Dominus, cogitationes hominum quoniam vane sunt, illis, qui furtivum insultum in illustrem regem et in suos facere constituerant, eadem nocte fugientibus et dispersis, rex ipse in die cinerum² in Sancto Germano, loco videlicet munitissimo, non bellum, ut credebat, sed pacem invenit, cum bellum plerumque causa sit pacis, sic divina manu celitus celebratam.

34. De Rocca Ianule^e.

Rocce quoque Ianule^e detentores cum vidissent occisos tot fautores^f partis sue burgumque captum Sanctumque Germanum contra omnem superbiam Manfredi quondam principis suorumque complicitum victorialiter obtentum^g miliciamque regiam copiis bellicis promptam, paratam et instructam ad Roccam Ianule destruendam, regie se clemencie reddiderunt; videntes, quod, licet Rocca Ianule esset inexpugnabilis pre immensa fortitudine, quia tamen Deus formidabilis est, omni^h fortitudine corruat, cedendum Excelsi dextere censuerunt seque victoriali manui reddiderunt spiritu consilii melioris.

35. Qualiter castrum Montis Casini rex obtinuit obtentumque cenobio beati Benedicti restituit.

Locus autem cenobii Sancti Benedicti principalis in Monte Casino excelso et fortissimo quondam sub observancia regulari ad plangenda mundi huius et immundi peccamina sanctorum virorum collegio complantatus, cum per Manfridum quondam principem patremque suum prius ad prophanos usus redactus teneretur, ob immensam sui fortitudinem a suis satellitibus occupatus, illustris rex Karolus, volens in eo menibusⁱ superne Ierusalem in hac parte consuli ex condigno, misso exercitu locum illum munitissimum de manibus inimicorum belli forcia recepit receptumque cenobio beati Benedicti ad exercenda ibi spiritualia restituit antedicto^k.

36. Qualiter 32 castra obtenta restituit cenobio eidem.

Que omnia circa Sanctum Germanum iusto Dei iudicio brevissimo tempore, scilicet 4 dierum spacio, facta divinitus et perfecta, cum circumadiacentia castra 32 numero sensissent, que quondam ad cenobium predictum pertinentia per Manfridum et patrem suum fuerant contra iusticiam occupata, continuo se illustri regi predicto tamquam propugnatori celico cum non modico tripudio reddiderunt; qui etiam eadem castra predicto cenobio, cuius fuerant, de plano restituit universa; aliorum quoque locorum capitanei et persone cesaris^l hostium ecclesie clemenciam implorare anticipationibus mutuis confluebant.

37. Hic versus Capuam direxit rex gressus suos.

Verum, quia Manfridus quondam princeps apud Capuam illustri regi statuit obviare, rex prout celerius potuit dirigere gressus suos versus Capuam in illius nomine cuius agebat negocium properavit; subiugatis sic et per eum ecclesie quecumque consistunt inter Sanctum Germanum et Capuam universis.

a) ingūe c. b) succedente c. ? c) disposizione c. d) acario c. (ac aīo male legit librarius). e) Iauuele bis c. f) fautoribus c. g) obtentam c. h) ita e corr. c; locus certe corruptus. i) bus e corr. al. m. c. k) ante dicte c. l) verbum corruptum vel quaedam deesse putarim.

1) Casini olim amphitheatrum intelligit Capasso p. 303, n. 1; idem quod ab Erchemperto c. 40. 41 (SS. Lang. p. 250; cf. Cat. com. Capuae, ib. p. 499) Berelais dicitur; cf. locum ibid. n. 6. allatum: *Homines Sancti Germani cum gente Manfredi, que erat ibi in maxima quantitate, opposuerunt se regi et*

muniverunt antiqualias que sunt extra Sanctum Germanum valde fortes. 2) De hac temporis nota cf. Schirrmacher p. 527. — Iustitiarium regis die 10, ipsum regem d. 11. Febr. S. Germanum intrasse, in charta narratur, Capasso p. 304, n.

38. Hic Manfredus vadum Vulturini^a fluminis observavit^b.

1266.

Manfridus autem quondam princeps Tarentinus cum apud Capuam promissum sic^c Grecorum, Turcorum et Teutonicorum subsidium non modicum expectaret, cepit vadum fluminis Capuani^d, Vulturinus vulgariter appellati, quasi provide observare non modico tem-
5 pore, [ne^e] per pontem vel quovis modo alio super eum et super Capuam posset regis exercitus pertransire.

39. De ponte Capuano, de turribus eius; et de ymagine Frederici, et de versiculis ibidem sculptis.

Hic est pons, in cuius capite pater Manfredi Fridericus, cum quondam imperatorio statu
10 gauderet, duas turres mire magnitudinis, fortitudinis et pulcritudinis, expensis in ea re hedificiis viginti milibus unciarum auri purissimi, construxit ibique suam ymaginem in eternam et immortalem memoriam sculpi fecit, extensis brachiis duobusque digitis, quasi os tumide comminationis versiculos intonantem, quia etiam ibidem ad metum transeuntium ac eorum quibus recitantur^f sunt consculpti.

15 Versus: *Cesaris imperio regni concordia fio,
Quam miseros facio quos variare scio;
Intrent securi qui querunt vivere puri,
Infidus excludi timeat vel carcere trudi.*

20 40. Qualiter Manfredus quondam princeps volebat Capuam igni comburere et delere, et qualiter Deus liberavit.

Cum autem Manfredus quondam princeps deliberato consilio statuisset, ut, melioribus Capuane civitatis in vinculis abductis^g, aliis quoque omnibus interemptis per eum, ipsam civitatem igni combureret, reputans minus malum fore deleri eam per eum quam casu aliquo per inimicum occupari, cum Capua sit caput Apulie satque famosissima civitas, tam in
25 regalibus quam aliis libris autenticis magno et eleganti nomine honestata, divina provisione factum creditur, immissum esse cordi regis Karoli de supernis, adherendum esse salubri venatorum exemplo in hac parte, qui, quia desiderant apprehendere feram sive bestiam, quam venantur, sive per insecutionis vestigia sive transitum^h bestie per ingeniosas insidias observando, student magno presidioⁱ iungi: consimiliter etiam personam Manfredi ubicum-
30 que esse percepit agredi festinavit, dilationibus omnibus, quantum in eo fuerat, pretermis-
Et ita rex ipse — spiritum Dei previum consequitur etiam spiritus^k consilii — huiusmodi cf. Es. 11, 2.
actus disposuit, ut Capuam vallaret^l Manfredumque in ea. Cumque adhuc a Capua longe positus consilio commisisset, ex qua parte Capuam expugnaret, sapientum consilio visum fuit, non ex ea parte, qua dictus fluvi-
35 vius, muri et turres fortitudinem^m ei dabant, expendere vires suas, sed a parte altera facilius expeririⁿ. Unde cum movisset castra sua, ut, quamvis amplum circuitum faciendo Capuam a parte altera facilius auxiliante Domino expugna-
ret, iter faciens, Thelesium¹ pervenit. Manfredus autem quondam princeps ut audivit, quod rex Karolus dimiserat rectam viam Capuam veniendi, et quod circuitum faciendo volebat Capuam et ipsum in ea parte altera facilius obsidere, totus metui ac stupori deditus, dixit:
40 'Si hostem nostrum hic apud Capuam expectamus, comprehendet nos utique universos, cum vires nostre nondum venerint expectate. Melius est igitur, ut adeamus locum aliquem tutiorem, ubi vel succursum securius expectemus aut eius impetui^o liberius et spaciosius obviemus'. Unde properavit preter velle cum festinancia non modica Beneventum adire, et ita Capuam eiusque meliores liberavit Dominus et pauperes a potente.

45 41. Qualiter Capua, Neapolis et alie civitates veniebant ad implorandum regis clemenciam cum tremore.

Cumque civitates et castra regionis eiusdem brachium ecclesie per ministerium regium et egregium confortari viderent, adeo ut virtus celica quasi de novo intonuerit ecclesie istud
victorie timpanum: *Observa igitur et audi vocem meam, et inimicus ero inimicis tuis, et affli-*
50 *gentes te affligam, et precedet te angelus meus:* primo civitas Capuana et Neapolitana, postmodum alie quoque civitates et castra ad magnifici regis imperium tamquam ad leonis

Exod. 23,
21-23.

a) Vulturini c. b) vit e corr. al. m. c. c) sibi? d) Capuam c. e) deest c. f) recitant c. g) adductis c.
h) per tr. c. i) e corr. al. m. c. k) spiritum c. l) valeret al. m. corr. vallaret c. m) fortitudine c. n) ex-
pugnari post corr. experiri c. o) impetu c.

1266. rugitum timorem omnibus inferentem, tracta quasi quodam metus horrorisve funiculo, veniebant ad implorandum regis clemenciam cum reverencia et tremore.

42. Quam manifeste dirigebat Dominus gressus regis.

Rex autem, audito Manfredi quondam principis versus Beneventum profectu^a, cum Thelesium, sicut dictum est¹, pervenisset captoque consilio statuisset, ut prius totam terram Laboris reflecteret et postmodum Manfredum quondam principem fortius insequeretur, esurie militum pane terre sterilis saturata, volens Deus, qui Moysi quondam in nube loquebatur, loqui nunc caro suo Karolo in elementis, flumen, quod ibi transire habebant, tanta fecit eadem nocte inundationis rabie intumesci, ut ipsa nox^b aquarum multarum quasi quodam terribili rugitu tonare videretur, non placere Domino ordinem hunc servari, sed ex-¹⁰ terminato prius Manfredi, regnum deinde peragere^c; et ita orto^d divino ortamine^d inundationis^d huiusmodi, rex eo properantius duce Christo hostem insequi publicum est directus, quo animi erat ei penes consilium sapientum, quietem sibi non dare, sed ad prelium perurgere.

43. Qualiter decanus Meldensis omnibus de regis exercitu corpus et sanguinem Christi dedit, et episcopus Altisiodorensis ante congressum¹⁵ absolvit eos ab omnibus nexibus peccatorum.

Cum autem castra sua rex mutato consilio versus Beneventum proficisci movisset, ac nobiles viri constabularius et marescalcus preambuli ad octo miliaria, ubi castra metaretur exercitus, tentoria iam fixissent, rex postmodum superveniens fixa eorum tentoria relaxavit; ut ad Beneventum descenderent e vicino, sex miliaria diete superaddidit illo die. Cum castra²⁰ regia, sex miliaribus peractis, sua ibi tentoria fixissent, et rex illustris, salutaribus monitis prehabitis, precepisset, ut unusquisque Dei et ecclesie servicio insistens muniret se viatico salutari^e, decanus Meldensis, regni Sicilie cancellarius, vir magni nominis ac vite venerabilis, associatis^f sibi de ordinibus fratrum Predicatorum et Minorum presbiteris non paucis, auditis prius eorum confessionibus, et sic a peccatorum omnium nexibus liberatis, corpus²⁵ et sanguinem Christi dedit eis; postmodum eciam venerabilis pater dominus episcopus Altisiodorensis, seminato militibus verbo Dei, ac^g ostenso inter alia, nedum prope esse, sed quod eis advenerit regnum Dei, prevenit [eos^h ante] congressum absolute peccatorum omnium generali.

44. Qualiter rex 9 acies in quinque redegit.

Et licet, sicut in precedentibus est tactum, exercitus regius expensis necessariis ex-
Febr. 26. tenuatus tam in equis quam etiam in hominibus ingrata esurie angeretur, in crastino tamen, scilicet sexta feria, que est dies belli, a primo diluculo usque ad horam quasi terciam, per districta nemorum, declivia vallium et prerrupta montium decem miliariaⁱ equitantes, cum ad quendam montem Capraria² vocatum, distantem a Benevento circiter quatuor miliaria,³⁵ pervenissent, ibi regia industria novem acies quas habebat in quinque redegit provide, ad cautelam quinque peritos milites et perfectos preficiendo eisdem, ut videlicet, cum belli Dei, cui rex devotus humeros suos subiecerat, melius circa quinque perfectos quam circa novem regia circumscriptio exercere valeret, sensum ad plura divisum ut minorem ad singula sic ad pauciora sufficientiorem prospectans.

45. Qualiter uterque ante congressum allocutus est gentem suam.

Positis itaque Manfredi quondam principe apud Beneventum, rege vero illustri apud montem Caprariam vulgariter appellatum, qualiter uterque gentem suam fuerit^k allocutus³: ecce! hinc posteris exemplum, hinc stupori admiratio colligatur.

46. Qualiter Manfredus alloquitur gentem suam.

Manfridus etenim universis partis sue fautoribus ita dixit: 'Invenio in libris sapientissimorum astrologorum, quorum speculatio infallibilis est et concordans, patrem meum divum Fridericum eis obtemperantissime intendentem; fecit per fausta imperialia¹ pertransire, quod civitas Beneventana per me debeat periclitari. Unde cum inevitabile futurum sit necesse, vehementissima me admiratio stupori adequabilis apprehendit, ex qua videlicet vel⁵⁰

a) profecto c. b) superscr. c. c) peragere c. d) legendum videtur: orta d. o. inundatione. — ort. post corr. hort. c. e) viaticoso lucari c., ubi lucari deleto, al. m. scr.: eukaristia. f) associas c. g) ac — regnum Dei post in marg. suppl. c. h) cum (sancta e corr.) c.; sed forte legendum: prevenit congressum, aliis deletis. i) milia corr. miliaria c. k) fuer c. l) locus sane corruptus.

1) C. 40. 2) Qui alibi Calaria dicitur. 3) Quae ab auctore ficta esse putarim. Alias orationes utrique⁵⁵ tribuit Saba Malaspina, Muratori VIII, p. 823 sqq., vix maiore fide dignas.

ex quibus causis me sic everti oporteat voluntatem, cum civitas Beneventana mei sit fide- 1266.
lissima^a, et ego menti posuerim ipsos tamquam emeritos supra omnes alios regni fideles
gratiarum prosequi donativis'. Nullus tamen de toto exercitu suo vel de fautoribus fertur
ei dedisse responsum confortationis vel consilii, sed totum consilium silencio^b suffocarunt.

5 Cumque vidisset Manfridus quondam princeps, quod verba hec auditores non iocunde susce-
perant, sed tristanter, volens quasi ipse sibi negatum gaudium simulare, quasi pre indigna-
tione subiunxit: 'Scitote, domini circumstantes, quod ego hodie fore non potero nisi letus.
Bipertito etenim causam meam divido: quoniam^c vel vincam hodie vel moriar. Si victor
extitero, excelsius gaudium exquirere non est michi; per hoc enim acquisitum erit michi,
10 quempiam mortalium de cetero non timere. Si autem moriar^d, nomine regis moriar vitam
pro regni certamine pulcherrime concludentis. Nullus autem excogitet, quod extra ista duo
membra tertium michi hoc evenire valeat, videlicet capi vivum. Vos autem, o consan-
guinei mei, qui non pro regno certatis, ideoque mortem, quantum fas fuerit, libenter evita-
bitis, quia fecistis me haberi odio ab omnibus amicis meis de regno, cum quosdam ex eis
15 vobis suggerentibus interemi, quosdam mutilavi, alios carcere^e detineri seu^f per-
scripsi, nec umquam cum matre ecclesia componere permisistis, videbo, antequam moriar,
vel eciam in anima post mortem, occidi turpiter aut in talem captivitatem trudi non inme-
rito et includi, in qua cum Ieremia plangere possitis: *Melius fuit occisis gladio quam inter-* Thren. 4, 9.
fectis fame.

20 47. Qualiter illustris rex Karolus alloquitur gentem suam.

Illustris autem rex Karolus universos milicie sue socios huiuscemodi verbis ad Dei pre-
lium inducebat: 'O preclari socii et comilitones^g mei, spiritus Domini, qui in exordio mundi
huius ferebatur super aquas, ex omnibus gentibus, que sicut aque fluxu continuo diffluunt
ritu mundi labentis, hoc tempore nos specialiter elegit suum prelium preliari, quos novit
25 a primis progenitoribus devotissimos sibi et ecclesie sue sancte. Placeat igitur nunc^h remi-
nisci sanctissimam devotionem felicissime memorie progenitorum vestrorum ammonendoⁱ
clarissimam probitatem, qualiter cum Magno Karolo felicissimo imperatore Romanorum in
diversas mundi partes quondam in servicio Dei et ecclesie profisciscentes tam spectabilia
obsequia prebuerunt, tamque^k frequenter, ut status fidei christiane reputetur hodie ab eccle-
30 sia per ipsorum fidem et brachium non modicum confortatus; unde dignum^l est, quod sancta
mater ecclesia vos, scilicet^m eos, fiducialius invocet ad vindictam malefactorum, laudem vero
bonorum, qui — arreptoⁿ in continenti gladio Petri, quo auriculam servi absciderat, id est gla-
dium spiritus, quod est verbum Dei, hoc est Iesus Christus, et ense Pauli, qui convalescens
ex fide confundebat Iudeos, affirmans^o, quoniam Ihesus est Christus, — iniuriam Dei et eccle-
35 sie iuxta solitum victoria dextera ulciscantur; cum ecclesie non sit fas percutere in gladio
materiali, iuxta illud: *Converte gladium tuum in vaginam.* Et cum huiusmodi opera mundo Ioan. 18, 11.
clara excercuerint clarissimi antecessores vestri per fidem, per quam iustus vivit, licet
peccatores simus — in multis enim peccavimus — omnes reminiscamur, cum illius verbi
prelucidi: *Sancti per fidem vicerunt regna, et: Lux celica emicat lucem suam et veritatem suam,* cf. Ps. 42, 3.
40 spiritus scilicet consilii et fortitudinis, que felices progenitores vestros deduxerunt per ser-
vicia ecclesie et adduxerunt in montem sanctum suum et in tabernaculo suo; in qua qui-
dem fide decet nunc nos esse devotos, maxime in regno ecclesie recuperando; reducendo
menti verbum illud beati Iohannis, quia: *Hec est victoria que vincit mundum, fides nostra.* 1. Ioan. 5, 4.
Consideretis etiam, dilectissimi socii, consortes fortune unius, videlicet vite vel mortis,
45 quod nos non venimus^p ad presens principaliter accipere regnum, sed venimus pro^q fide
Dei et ecclesie suum prelium preliari suamque iniuriam propulsare. Unde causa sit Dei, et
prelium sit suum. Si nos fuerimus fortes in fide, dabit utique virtutem et fortitudinem plebi
sue benedictus Deus'.

48. Tria notabilia, que in quolibet milite perfecto concurrunt.

50 'Item in quolibet milite perfecto tria concurrunt, sapiencia, fortitudo et audacia. Et cum
in hoste nostro Manfrido et suis complicibus horum contraria claro clarius videamus, scili-
cet maliciam, superbiam et temeritatem: eya ergo, milites Christi iuncti hodie Christo per

a) sive fidelissimi c., quod emendavi. b) silencio c. c) vel q. vel c. d) vox non satis certa; inteream ed.

e) carceri c. f) vocabulum deesse videtur. g) comilitores corr. comilitones c. h) non c. i) amudo c.; a mundo ed.

55 k) cumque c. l) dignus c. m) ita c.; eos ad sequens qui — ulciscantur referendum est. n) abrepto c. o) conf.
corr. aff. c. p) inv. corr. v. c. q) post add. c.

1266. communicationem preciosissimi corporis et sanguinis sui, sapiencia vincat maliciam, fortitudo superbiam, ut et per audaciam digne temeritas feriatur'.

49. Tria notabilia in bello.

Item cum in huiusmodi preliis tria consueverunt accidere, scilicet vel mori vel vincere, que sunt strenuorum aut proborum, aut, quod est morte turpius, fuge remedia adhibere; 5 quartum vero, scilicet captivari, non est computabile, cum sit reputabilis mors secunda: hortor vos ad honorem et gloriam nationis ac regionis Francorum, quatinus tertium hoc membrum a nobis penitus elidi debeat et abscidi^a; quoniam, si tam ignominiosus cogitationis fumus ascenderet capud nostrum, locum^b nostrum refugii, scilicet natale solum, longo distat spacio, sicut scitis, hic autem non foret, ubi recondere capita tam probrosa, qualia, 10 etsi in Franciam aut Provinciam veherentur, quid aliud dicerent nobis preclari nostri cari nisi: "Ve nobis, ut quid nati sumus videre in istis nostre invicem gentis obprobrium sempiternum". Necessarium est igitur, vel ut moriamur egregie in prelio Dei et fidei, aut cum gracia Dei et fidei memorialem et salutiferam victoriam teneamus; cum longe melius sit, presertim in bello Dei et ecclesie, bene mori quam male vivere. Item 15 considerare debetis universi, qui christiana professione censemini, quod illi sunt excommunicati. Nos autem per obsequiosam communionem ecclesie militantis magna fides spesque non minor debent introducere in ecclesiam triumphantem, dum tamen per fidem perfectam ac spem bonam ac per eam que hiis est maior caritatem sic unanimiter pro iusticia pugnaveritis, ut prelio mori^c pro defensione alterius nullatenus postponatis^d, tam vitam 20 quam mortem socii propriam iudicantes. Perspicatius eciam intueri potestis: quo altius mentem nostram iusticia et fiducia elevant in sublime^e pugnandique audaciam subministrant, eo fortius animum adversariorum nostrorum votumque pugnandi excommunicatio et iniusticia in ima deprimunt et subruunt in profundum. Quis enim sane mentis tormenta gehennalia non paveat, maxime in ambitu finis, immo certe perdicionis periculo constitutus? 25 Nam et ipsi qui unum Deum credunt Sarraceni et colunt iuxta ritum istum, eum reputant in iudicio non obliquum. Ideo contra causam iniustam, quam foveat inviti seu quadam incautabilitate^f tracti et ducti, ut creditur, potius quam volentes, hunc merito pugnandi animum obligatum, cum autem sensus habeant, si non eciam intellectum, sacras^g videretis refugientem^h. Placeat igitur nobis sic Deo placere in presenti, ut vos quoque nobis placeat 30 placuisse'. Ex quibus verbis totus exercitus regius mirabiliter confortatus, tam unanimiter tamque effusis viribus eternorum intuitu postmodum pugnauerunt, ut pro victoria ecclesie mori quoque parvipenderent, instar Christi militum profectorumⁱ, nedum sanguinem suum tantum in calicem dominicum propinare^j.

50. Qualiter quidam volebant prelium crastinare, sed rex non permisit. 35

Notandum autem, quod, licet quidam de exercitu, pro eo quod per viarum discrimina tam milites quam equi tam laboribus quam inedia fuerant pernimum fatigati et propter hoc ad sustinendum pondus prelii minus apti, consulerent prelium crastinari, nobili et egregio militi domino Busono de Burdogalea^k eisdem satis rationabiliter contradicente, videlicet devium esse a via rationis dare sic audaciam inimicis; crederent enim, si prelium 40 differretur, quod Gallici corde mortui bellum eorum positum crastinarent: rex tamen industrius, cuius cor sine intermissione sollicitabatur de non dando quietem inimico, sed ad prelium perurgendo, eorum crastinationem verbis tam efficacibus interemit. Dixit enim: 'Quamquam, o preclari socii, nos et equos inedia et lassitudo pregravavit, quia tamen sol in sextam feriam tunc illuxit, qua in die Redemptor mundi hostem humani generis pro- 45 stravit, ideo prelium eius hodie sine intermissione aliqua preliemur. Ipse etenim, qui cepit in nobis opus bonum, perficiet, confirmabit solidabitque etiam famescentes; ipsi gloria in secula seculorum'! Et tum^l omnes in signum consensus gracias nati^m responderunt: 'Amen, amen!' Quem oriens ex alto Dominus virtutum et rex glorie bello exitum dederit, ecce litere nobilium militum Gallicorum misse de domini regis exercitu de ipso campo prelii in Fran- 50 ciam insinuent potius quam ego, translate per me sub hiis verbis de Gallico in Latinum.

a) absidi c. b) ita c. c) moriamur, sed ur e corr. al. m. c. d) postponetis c. e) sublimi c. f) locus sane corruptus neque satis legibilis; nam vel sacra sinderesis vel sacra sui decesis legi videtur. g) refugientem c. h) ita c.; perfectorum ed. i) propugnare c. k) Buid. c. l) cum c. m) ita c., certe corrupte; gratulati?

1) Id est, ut videtur, quod 'caveri', evitari non potest.

51. Ecce totus belli processus de ipso campo prelii in Franciam 1266.
intimatus.

Dilectis dominis suis et amicis omnibus militibus^a et omnibus nobiles de Andegavia et de Turonia Hugo de Baucoyo¹ eorum miles et amicus et omnes eius socii salutem et amorem.
5 *Nova de exercitu Dei et ecclesie et de nobis vobis ex promisse amicitie nexu, quo vestri obli-*
visci non possumus, intimamus. Nam nos sanos et incolumes per Dei gratiam habentes. Nove-
ritis, dominum nostrum dominum Karolum illustrem regem Sicilie die lune post dominicam Febr. 15.
Invocavit de Sancto Germano exivisse; qui cum Beneventum absque bellorum obiectu aliquo,
quin potius serenatis magis ac magis^b successibus, propinquasset, utpote civitatibus Alipnia²
10 *et Telese^c et Capua et aliis quoque civitatibus, castris et fortelliciis se dicto illustri regi*
reddentibus, non paucis etiam comitibus, militibus et baronibus, Manfredo relicto, ad eundem
illustrem regem confluentibus, die Iovis post festum Mathie apostoli castrametatus est in qua- Febr. 25.
dam silva prope Beneventum ad 15 miliaria, Manfredum apud Beneventum cum suarum uni-
versitate virium existente. Et illa nocte venerunt ad Manfredum quondam principem octingenti
15 *Teuthonici cum equis et armis; qua de causa fuit ipse Manfredus magis ac magis ad commit-*
tendum prelium animatus. Illucescente vero die crastina, scilicet 6. feria, cum divini^d prelii Febr. 26.
executor illustris cum suis viribus propinquasset Beneventum, ecce de quodam monte descenden-
tes vidimus in quadam planicie pulcherrima Manfredum quondam principem cum toto exercitu
suo, post^e se aciebus paratis ad prelium mirabiliter ordinatis, secundum quod considerari
20 *potuit bene quinque milibus equorum fallerorum et 10 milibus Sarracenorum peditum cum*
arcubus et sagittis. Cumque acies nostra prima tamquam agredientium^f usque ad eos plane
processisset, aliis quoque aciebus nostris consequentibus^g, prout fuerant ordinate, illi tamquam
ingeniosius expectabant. Videntes tamen, nos esse prope, immo quasi super ipsos, moverunt se
25 *aliquantulum, planis tamen passibus, adversus nos, et sic communiti cepimus ingrata sicienti-*
bus pocula propinare.

52. Quod altis personis quelibet acies regia rutilabat.

Ut³ autem audientes delectabilius audiant, qualium et quantorum virorum personis nostra quelibet acies rutilabat: In prima siquidem acie nostra Provinciales egregii milites parti nostre, immo ecclesie Dei habendam victoriam laudabiliter ministrantes; quibus etiam
30 associatis sibi dominus Iohannes de Verra-silva marescalcus Sicilie, dominus Guido marescalcus Merapii, dominus Philippus de Monti-forti, dominus Guillelmus Primeleccus, dominus Iohannes de Mariolis et dominus Gravasius^h de Magdune milites, refulgentes sole iusticie in eorum clipeos aureos. Hii omnes pariter ac unanimiter spectabilia obsequia prebuerunt gratissima Deo et ecclesie sancte sue.

35 53. Secunda acies, in qua fuit ipse dominus rex personaliter.

Secundam vero aciem nostram dominus noster illustris rex Karolusⁱ sola corporali presencia tamquam solis radio, cum quo erant venerabilis pater dominus episcopus Altisiodorensis, dominus Henricus de Suliaco, dominus Hugo, eius frater, dictus Archiepiscopus, milites, et omnes alii de domo Belli-montis et dominus Petrus cambellanus Francie, cum
40 Francigenis, tamquam planete celice mirabiliter illustrabant, aquila velociores, leonibus fortiores.

54. Tercia domini regis acies.

Terciam quoque aciem nostram persone nobilissimorum et robustissimorum virorum, domini Roberti, primogeniti comitis Flandrie, et domini Iohannis, primogeniti comitis Sues-
45 sionensis, cum Bellovacensibus^k, Vyromandensibus^l et Raomensibus^{m, 4}, tamquam fulgura et coruscationes terribiles reddebant hostibus tremebundamⁿ.

55. Quarta et quinta domini nostri acies.

Ultime vero due nostre acies, videlicet quarta et quinta, nichil a^o dictarum trium acierum spiritu, scilicet fortitudinis et timoris Domini, discrepantes, quarta Petrogorisientium

50 a) m. et o. post suppl. c. b) pagis c. c) de celese c. d) dñi c. e) posse c. f) agrad. c. g) cum-
seq. c. h) ita c.; Gervasius? i) Carolus h. l. c. k) Bellav. c. l) Vyramand. c. m) Remensibus ed.
n) tremebun c. o) ad c.

1) *Bauchio* supra c. 33; cf. Clementis epistolam inductus. Attamen auctorem ea ampliasset, senten-
Barrolo de Baucio, Hugonis patri, datam, Martene tiis Sacrae Scripturae ornasse putarim. Quare ea
55 l. l. p. 289. 2) *Alife*. 3) Quae sequuntur etiam non iisdem litteris quibus praecedentia exprimenda
ex Hugonis epistola sumta esse, recte quidem Ca- duxi. 4) Nescio, utrum de Riomensibus vel Re-
passo p. 311, n. statuere videtur, praesertim verbis mensibus cogitaverit.
nostra acies, noster dominus, aliisque eiusmodi

1266. velut ulcionis divine, quinta vero alme Urbis, scilicet nobilium Romanorum, Campanorum, Lombardorum et Tuscorum, tamquam dracones^a seu yre Dei falcibus fulgurabant. Et sic caudam quasi draconicam^b plectentes, superstites peremerunt^c campumque sanguinis pararunt^d diutine feditati ac memorie sempiternae.

56. Que acies aciei se commisit.

Et prima quidem acies nostra commisit se prime aciei Manfredi quondam principis, in qua erat comes Iordanus, qui comes Manuppellis erat et dicti Manfredi gradu consanguinitatis coniunctus, cum multitudine Alamannorum^e et gencium aliarum.

57. De secunda Manfredi acie.

Secunde aciei Manfredi quondam principis, in qua erant comes Bartholomeus^f et comes 10 Galvanus cum magna multitudine Alamannorum, Sarracenorum et Apulorum, secunda domini nostri acies se commisit; que quidem quatuor acies tanto ardore belli tantaque siti victorie obtinende sese invicem irruerunt, ut ipse quoque virtutes celice quasi iuxta eos contendere viderentur. Lucifero cogitante: *Ponam sedem meam ab aquilone, et ero similis* 15 *Altissimo*, Michaeli vero iuxta interpretationem nominis concludente prevalide: *Quis ut Deus?* 15 et ideo cum angelis veritatis, cum tronis iusticie et dominationibus potencie due nostre acies sic adverse, immo everse dominationis^g vires virtuosissime ruperunt, quod, occisis ex eis quam pluribus et captivis, nominatim Iordano et^h Bartholomeoⁱ comitibus, aliis quoque non^k paucis, illud retroactis temporibus prophetatum velut in exitu belli huius suum recentius ministerium ministravit: *Cecidit Babilon illa magna.* 20

Es. 14,
13. 14.
cf. ib. 9.

Apoc. 14, 8.

58. Tercia Manfredi quondam principis acies.

Cum autem terciæ aciei mire magnitudinis, quam ipse Manfredus quondam princeps tamquam capitis sui singulare presidium alteri non creditam ducebat, que multis comitibus, multis marchionibus et aliis quam pluribus splendidissime armatis inradiata intuentium oculos obtundebat^l, nostra se terciæ commisisset, cepissentque partes dare letifera debita mutua- 25 tim, gens Manfredi quondam principis, sicut postea constitit, in campo eodem obruti, videntes quod duas eorum primas acies nostri armati tamquam falcones et aquile celeres agilesve seu tamquam rigidissimi apri de silva exterminaverant viriliter et potenter, sentientes eciam quod aciei sue grossicies paulatim passim cum divino iudicio rarescebat, et quod socii veri, a quibus solamina expectabant, equorum pedibus miserabiliter obvoluti eis quasi retinacula^m 30 contexebant, ceperunt, prout unusquisque poterat, fuge sibi remedium mendicare. Ne tamen eis virtus mendicitatis huiusmodi obumbraret, animosi nostri plus eciam quam prius, novo ac votivo victorie munere animati, quam plures ex eis occiderunt aliosque usque civitatem Beneventanam et ultra minantibus gladiis fugaverunt, ipsaque civitas fuit capta. Et quia aliis quoque fugientibus erat quasi pro solamine solitudo, ideoque qui huc, qui illuc 35 dispercius fugere properabant, querentes antra deserti petrarumque foramina capitibus recondendis, nec insequentibus resistere poterant animo consternati, occidebantur facile semivivi, numerosis eciam in Beneventano flumine suffocatis.

59. De numero captorumⁿ, preter illos qui in viis et deviis perierunt.

Et licet omnium occisorum certus non potuerit haberi numerus, eorum tamen qui 40 campo sanguinis perierunt quidam duo, quidam tria milia pro certo numero posuerunt; de nostris tantum unus mortuus in terra viventium veritatis testimonium perhibere, quod numquam viderit prelium tam optimum tamque pulcerrimum in hac morientium terra, quamdiu eius prolongatus fuerat incolatus.

60. De completionē prophecie Manfredi super Benevento periclitando 45 per eum.

Hoc autem pretermittendum non videtur, quia, cum fugientes ante faciem tribulantium pluresque Beneventum intrarent, tamquam ibi haberent refugium preparatum, tempestas eos insequens occidit, tam incolas civitatis Beneventane non paucos, casualiter tamen, et non serio, quam etiam fugientes; cum ignis involvens non posset discernere hos ab illis, 50 sicut flamma, que diffundebatur in fornace, cubitis 49 incendit quos reperit de Chaldeis. Et

cf. Dan.
3, 47. 48.

a) draconem c. b) draconica c. c) perimerunt *moz corr.* peremplerunt c. d) pararent c. e) Alem. c. f) Barchs c.; quod Bartholomeus legendum esse, ostendit epistola Karoli infra c. 63. g) dominaciones c. h) de *corr.* et c. i) Barchino c. k) cum c. l) obscundebat c. m) retiacula concessebant c. n) castrorum c.

ita iuxta prophetiam^a Manfredi de Benevento periclitando per eum completum fuisse^b futu- 1266.
rum illud inevitabiliter est inventum.

61. De loco, tempore et modo prelii.

De loco autem et de tempore prelii et de modo, ut Deus digne mirabilis predicetur^c,
5 nostra^d iocunditas in Domino delectetur, noveritis, quod hora^e sexta prelium^f in campo do-
minico^g, scilicet in speciali territorio sive demanio ecclesie, inchoatum mane^h, ante vespe-
ras fuit in eodem campo iusto Dei iudicio feliciter consummatum.

62. De modo prelii.

Et sicut torniamentum percutiendo, non eciam infringendo, iuxta solitum exercetur,
10 sic^b Theotonici sociique docti ab eis gladiis suis longioribus, securibus atque clavis percu-
tiendo prelium exercebant, distantes ab adversariis spacio longitudinis gladiatorum; sed nostri
Gallici velut se agiliter infigentes, aut velut caro cum ungue se suis hostibus unientes, ex
brevibus spatibus suis eorum latera perfodebant, ut vitam demerent corde tacto. Clarum est
etenim, quod infra ipsos exercitiⁱ belli strepitus ductor belli Dei, scilicet illustris rex Karo-
15 lus, tamquam brachium Domini virtutum fortis in prelio ac potens ex sapientia pariter et
audacia, quas a voce tonitruum magni contraxerunt, milites suos ad insudandum^k prelio sic
ore regio hortabatur: 'Punctum infigite, milites Christi, punctum transfigite'²! Nec mirum,
circumspectus etenim militum adiutor et doctor legerat in libro de arte militari³, quod
nobiles Romani nullum alium meliorem modum pugnandi adinvenerint quam punctum ferire
20 hostes.

63. Quod in die belli omnes cruce signati fuerunt leti et iocundi.

Et sciatis, quod in die belli omnes nostri erant cruce signati bone^k ac lete voluntatis,
sicut ipsi inter se et se tam ante prelium commissum quam eciam post quandam quasi
celitus immissam iocunditatis gratiam conferebant. Verum quia excelsiores apices plenior
25 audientibus inducunt fidem, ecce littere regie tamquam quedam coruscationes intonent
plenioris stilla fidei et acta celitus fulmina in Manfredum, misse summo pontifici in hec
verba:

64. Qualiter rex scribit domino pape de victoria sua.

Sanctissimo⁴ in Christo patri et domino suo, domino¹ Clementi, divina providentia sacro-
30 sancte Romane ecclesie^m summo pontifici, Karolus, Dei gracia rexⁿ Sicilie, ducatus Apulie,
principatus Capue, alme Urbis senator, Andegavie, Provincie et Forcalquerii comes, cum omni
reverentia et honore devota^o pedum oscula beatorum. Multum meis reputans successibus
adici, si Romana mater ecclesia de felicibus filii processibus, in quibus sua causa provehitur,
certa fuit: ecce significo vobis ad gaudium, quod, postquam Manfredus publicus hostis victus^p
35 apud Sanctum Germanum, a Capua quoque, ubi se iactabat velle resistere, confusus abscessit,
accepi, quod idem hostis cum suarum reliquiis virium, que de Sancto Germano per fugam
evaserant^q, profugus per terram Laboris se transtulit Beneventum. Ego autem meas con-
tinuando dietas per Aliphanos^r et Telesianos^s campos, contra ipsum hostem^t duxi in celestis
virtute presidii procedendum. Sicque factum est, quod die Veneris, 26. mensis^u Februar.,
40 quodam desiderio perveniendi citius^v Beneventum meum meorumque animos stimulante, ac
viarum et passuum^w difficultatibus^x, quales vix transieramus antea, superatis, ad quendam^y
montem perveni, unde subiectus et admodum patens^z campus ordinatas iam hostium acies
ostendebat. Propter quod ego, licet equos commilitonum^a meorum pre malicia et magnitudine^b
itineris cognoscerem plurimum fatigatos, propter^c hoc ad sustinendum pondus prelii minus
45 aptos, instructis tamen meis in illius nomine cuius agebatur negocium copiis^d ex adverso, ad
pugnam processi. Et quamvis per magnam horam fuerit utrimque^e decertatum^f, cedentibus

a) ita c. b) fuisset c. c) prediceretur c. d) in del. et nrm scr. c. e) feria corr. Capasso; sed cf. c. 72. f) prelio
in c. donico c. g) magno c. h) eciam add. sed del. c. i) exercitui c. k) insidandum c.; insistendum ed.; cf. c. 73.
k') bene c. l) deest M Chr. m) et universalis ecclesiae add. M. Chr. n) gratia etc. M. Chr. o) devoto c.
50 p) v. olim M. Chr. q) evaserat c. r) Alifarco Chr. s) ita M.; Caliphanos c. t) hostes c.; h. i. M. Chr., ubi
add.: omisso itinere Capuae. u) praesentis m. M. Chr. v) sicius c. w) passuum multorum M. x) et asperi-
tatibus add. M. Chr. y) m. q. M. Chr. z) parens c. a) commilitum c. b) longitudine M. Chr. c) et
propterea ad M. Chr. d) aciebus M. Chr. e) utraque decertantium c. f) pugnatum M. Chr.

1) Ita etiam Epistola Clementis, Martene I. I. p. 306. inter Clementis IV. epistolas, Martene, Thes. II, p. 283,
55 2) Idem Saba Malaspina iam ante pugnam dictum et in Chronico Siciliae, ib. III, p. 18 (Del Giudice
memorat. 3) Vegetius I, 12. 4) Eadem edita nr. 40, p. 110).

1266. *tamen divine potencie, non meis viribus, duabus prioribus hostium aciebus, omnes alie, cum non confiderent^a agredientium impetum^b sustinere, se fuge remedio commiserunt^c. Facta est itaque in ipso campo^d tanta strages, quod celant campum oculis superiacentia corpora occisorum; nec tamen omnes fugientes fuge remedium salvos fecit, quin maior pars fugientium in gladio nostrorum ipsos persequentium eo copiosius ceciderit, quo dispersius^e fugiendo, nec⁵ unus tuebatur alterum, nec eis locus^f ad quem confugerent^g apparebat^h. Magnum ergo numerum captivorum ad carcerem nostrum huiusmodi bellicus eventus adduxit. Interⁱ quos Iordanus et Bartholomeus^k dictus Simplex, qui nomen sibi comitum hactenus usurparunt^l, eorumque fratres, necnon Pierasinus^m de Florentia¹, perfidissimus Gibellineⁿ factionis auctor, in vinculis detinentur. De hiis autem^o qui de prioribus^p partis adverse in prelio corruerunt certam non^q habens noticiam, nichil vobis exprimere potui propter festinam presentium missionem, licet Galvanus et Herrigeccus^{r.2} dicti comites michi a pluribus asserantur in eodem^s prelio corruisse. De Manfredo autem^t, utrum ceciderit in conflictu vel captus fuerit aut^u evaserit, certum adhuc aliquid^v non habetur. Destrarius autem^w, cui insedissee^x dicitur, et quem habemus, casus^y affert non modicum argumentum. Hec igitur, que de^z manu Domini me suscepisse recognosco, ideo beatitudini vestre denuncio, ut omnipotenti Deo, qui per ministerium meum causas^a ecclesie prosequitur, devotas pro tanto triumpho gratias referentes, certam spem et fiduciam teneatis^b, quod, eradicatis de regno Sicilie scandalis et seminariis scandalorum, illud ad antiquam et consuetam devotionem ecclesie^c Romane plene reducam, ad laudem et gloriam divini nominis, exaltationem et pacem ipsius ecclesie, incolarum^d ipsius^e regni statum²⁰ prosperum et tranquillum. Datum^f Beneventi 26.º Februarii die^h, ind. 9ⁱ, regni autem^h nostri anno primo.*

65. Qualiter camerarius domini pape literas regias publicavit.

Quibus a domino nostro papa et fratribus perlectis prius, et statim consequenter in communi consistorio per magistrum Petrum de Carniaco archidiaconum Senonensem^h,²⁵ camerarium summiⁱ pontificis, personaliter publicatis, in tantum laudum preconium, accedentibus sonoris vocibus campanarum totius Perusine civitatis, ecclesia ferebatur, ut non solum vox in excelsis audita esset laudantium Dominum de magnifica gloria et honore, sed etiam resonaret terra in voces eorum. Cumque de morte Manfredi non haberetur vox certa omnium et concordans, sed quidam unum, quidam vero aliud estimarent, post dies paucos³⁰ recepit etiam literas sub sepefati victoriosissimi regis autentico in hec verba:

66. Qualiter scribit rex domino pape de corpore Manfredi quondam principis invento inter cadavera peremptorum.

Triumphum³ michi concessum celitus de Manfrido hoste publico apud Beneventum sanctitati^m vestre nuper memini meis literis intimasse. Verum quia, invalescente verboⁿ de casu³⁵ eiusdem hostis in conflictu, investigari feci in campo corpora^o mortuorum, pro eo etiam quod nullus rumor ipsum Manfredum predicabat^p fuge auxilio ad locum aliquem pervenisse, contigit, quod die dominico 28. mensis^q Februar. corpus eius inventum est nudum^r inter cadavera peremptorum. Ne igitur error sibi^s locum in tanto negotio vendicaret, Ricardo^t comiti^u Casertano fideli nostro necnon^v Iordano et Bartholomeo^w olim dictis comitibus et fratribus eorum⁴⁰ aliisque etiam^x, qui eum familiariter noverunt^y et tractaverunt^z dum vivebat, ostendi feci; qui recognoscentes^a ipsum, predictum esse olim Manfredum, preter omne dubium affirmabant^b. Ego^c itaque naturali pietate inductus, corpus ipsum cum quadam honorificencia sepulture^d,

a) considerent c. b) posse i. s. M. Chr. c) commiserunt, factaque est in M. Chr. d) praelio hostium t. M. Chr. e) dispersius c. f) locum c. g) fugerent M. Chr. h) apparebat c. i) Intra c. k) Bachs c. l) usur-⁴⁵ parant Chr., al. usurpaverunt M. m) et Pierusinus, al. Petrus Asinus M.; et Perusinus Chr. n) Geb. M. Chr. o) deest M. Chr. p) primoribus Chr.; primoribus (al. prioribus) partibus partis M. q) nondum habentes n. n. v. exprimimus p. M. Chr. r) Henrisnetus Chr. M.; al. Hunrigertus, al. Henriquetus, al. Heurignetus M. s) ipso M. Chr. t) vero M. Chr. u) vel Chr. v) id M. Chr. w) tamen armatus M. Chr. x) incedisse c. y) sui c. M. Chr. z) in Chr. a) e. causam M. Chr. b) habeatis M. Chr. c) R. e. M. Chr. d) incolatum c.; et i. M. Chr.⁵⁰ e) eiusdem Chr. f) Data Benevente M. g) VI. corr. XXVI. c.; XXVII. M. Chr. et cod. Fil. (Capasso p. 311, n. 3). h) deest M. Chr. i) VIII. M. Chr. k) Senonensi c. l) suū c. m) n. m. s. v. m. l. declarasse Chr. n) deest c. o) inter c. Chr. p) ad l. a. pr. f. a. p. Chr. q) deest Chr. r) n. penitus Chr. s) in t. s. n. v. (locum deest) Chr. t) deest Chr. u) comite c. v) Barho c. w) noverant — tractaverant Chr. x) cogn. corpus pr. ipsum e. Chr. y) communiter asserunt Chr. z) Ideoque n. Chr. a) post suppl. c.; s. ecclesiasticae tr. f. Chr.⁵⁵

1) Pietro Asino degli Uberti; Schirrmacher p. 530. 2) i. e. Henricus de Vigintimiliis comes Ysele; Schirrmacher l. l. 3) Legitur etiam in Chronico Siciliae l. l. p. 19 (Del Giudice nr. 41, p. 114).

non tamen ecclesiastice, tradi feci. Datum^a in castro apud Beneventum 1. mensis Marcii, 1266. regni autem nostri anno primo.

67. Quali morte sive quo genere occisionis periit Manfridus.

Ut autem clarum sit omnibus, quo genere occisionis iudicium divinum percusserit hunc
5 elatum, qui dixerat, quod, si eum mori contingeret in hoc bello, pulcherrime concluderet
vitam suam: ecce! qui dubitant sic noverint^b veritatem. Nam sicut in precedentibus est
tactum, cum tercie aciei sue ipse Manfridus ductor existeret, videns ipse armatos suos,
eiusdem videlicet tercie aciei, in fugam conversos, ad prime aciei sue, quam adhuc in belli
certamine persistere credebat, brachium se convertit, ibique quidam armatus partis eccle-
10 sie, de cuius persona et nomine ignoratur, cum in oculo destrarii sui lanceam infixisset,
lesus equus, anteriore sui parte^c in sublime levata, posterioribus pedibus se dimisit. Sicque
sessore cadente, ribaldi pedites Manfredi quondam principis gulam veluti cuiusdam inter
alios prostratos miserabiliter absciderunt, Manfrido clamante voce altissima et dicente:
'Ecce, ecce! Siciliam sic amitto'^{d, 1}!

68. Vox stilographi.

Qua igitur temeritate, o Manfride, presumpseras, qua vesania invehebaris, quave iusti-
cia ducebaris, obicere^e vas luteum terra forti, vas vitreum cristallino, vas accidum^f putri-
dumve vasi^g electionis divine? An exciderat mente tua, quod, cum te primo ad hunc exer-
citum proiciebas, dixeras quasi spiritu profetico familie^h tue, procul dubio in hoc exer-
20 citu vel mortem vel captivitatem incurreres? aut quomodo poteras oblivisci, utⁱ eodem die
perditionis tue a te prolate^k videres illustrem regem Karolum descendentem de monte
Capraria ad prelium contra te, diceresque omnibus audientibus: 'Si adversarius obtinet
montem hunc, quem nos sperabamus tenere contra eum, collisam^l credite partem nostram';
quin potius tu ipse determinaveras questionem, quia, cum suggeretur tibi, ut a cepto desi-
25 steres, si mente^m tam vehementissima sic dictabat, respondisti, desistere non posse, quia
sic fieri oportebat.

69. Exortatio, que est loco petitionis.

Recolligit siquidem regie mentis industria, quia, cum ille utrobique, videlicet tam
domi quam in exitu, proprium periculum ore proprio predicabat, isti vero leticiam animo
30 iubileo, sicut in precedentibus est tactumⁿ, profecto sol iusticie, qui per Fridericum et Man-
fredum complices pretacti verbi Luciferi quasi secundo in cruce positus, et in persona
devotissimi famuli sui domini Karoli illustris regis Sicilie ad profugandam eorum superbiam
accintus, diversa utriusque intulit stipendia inimicorum, diffinitivam sententiam suam, quam
intelligi dederat futurorum presagiis, ut est dictum, dignatus est taliter executioni man-
35 dare ad perpetuam recuperationem^o et conservationem^o regni Sicilie, pacem ecclesie sue
et ad gloriam perpetuam domus regie Francorum et corone regni Francie adiutorem^p. Qua-
propter profusis gaudiis, sicut iuris et moris est, ad pedes tam^q iusti iudicis, in recognicio-
nem sentencie late pro ecclesia et pro vobis, qui estis militantis ecclesie defensor magni-
ficus ad salutem, ac executioni mandate^r tam strenue per egregium palmitem dicte domus
40 manentem in illa vera vite^s, que dicit: *Qui manet in me, hic fert fructum multum*, si placet, Ioann. 15, 5.
universaliter procedentes, cum populo Israelitico cantemus Domino gloriose!

70. Hic venerabilis pater et dominus Radulphus episcopus Albanensis^t
mittitur ab ecclesia legatus in Siciliam generalis.

Post hec autem, cum venerabilis pater dominus Radulfus episcopus Albanensis gene-
45 ralis per totam Siciliam legatus ab ecclesia mitteretur, universis aliis fratribus suis sacro-
sancte Romane ecclesie cardinalibus eum^u conducentibus ad honorem, in crastino dominice Mart. 27.
passionis^v nova sedi apostolice fama insonuit, que etiam postmodum omni veritate vallari
est inventa, quod sepefatus rex illustris Nuceriam^w villam Sarracenorum² ac Manfredi quon-
dam principis per eum perempti uxorem, neptem et duas filias totumque thesaurum, naves
50 quoque, per quas evehi^x apparebant, universaliter comprehendit.

a) Dat. etc. Chr. b) noverant c. c) partis c. d) admitto c. e) obice te c. f) ita c.; immundum? g) vas c.
h) alile add. c.; sed quid sibi velit nescio. i) ubi c. k) prolati c. l) collosam c.; collapsam ed. m) ita c.; mens
tua ed.; locus sane corruptus. n) verbum deest. o) recuperationis et conservationis c. p) ita c.; adiutorium?
q) cum c. r) mandare c. s) vice c. t) post add. c. u) cum c. v) passioni c. w) Nucoream c. x) uchei c.

55 1) Alias narrationes affert Schirrmacher p. 532. 2) Lucera; cf. Ann. Parm., SS. XVIII, p. 679.

71. Qualiter Nuceria se reddidit.

1266. Nuceria vero villa Sarracenorum, quos Fridericus quondam imperator de diversis mundi partibus congregatos ac eciam ipse Manfredus quondam princeps pro sua possessione^a et peculio habebat, innumerabilium errore Machameti infectorum multitudine congregata^b, percepto Manfredi quondam principis^c ac exercitus sui conflictu, se cum toto thesauro Manfredi quondam principis quem habebant non modico, domino regi Karolo absque belli strepitu reddiderunt. Qui iubente rege muros omnes, turres et alias municiones, quascumque circa vel infra villam suam habebant, destruentes fossataque replentes, ad obtinendam gratiam regiam miserunt ei auri et argenti donaria preciosa, reddentes se in manus illustris regis Karoli, tantummodo vita salva, et quod fidem ritumque suum non compellerentur per 10 violenciam dimittere, nisi per predicationem verbi Dei semine pullulante.

72. De duobus signis divinis, que notavit ecclesia Romana in hac victoria.

Notandum autem, quod ecclesia Romana in hac victoria, quam sola divina dignatio ex nova, mira et gratuita gracia ecclesie sue largiri desuper est dignata^d, duo ista inter alia tamquam divino signo facta specialiter annotavit: primo, quod victoriam hanc dominus 15 Ihesus Christus dedit ecclesie hora sexta, qua hora cruci fixus a Iudeis hostem humani generis prostravit; secundo, quod dedit ecclesie in suo territorio sive demanio speciali, videlicet in campo dominico Beneventano, ut quasi area ipsa prelii non sustineret falsum sibi dominum dominari, sed non suum abigeret sueque speciosissime domine sancte matri ecclesie fideliter adhereret, acsi Manfredo diceret: 'Peccasti, quiesce, peccasti in benefactricem 20 tuam matrem ecclesiam fatigando, quiesce in matre omnium sopore diutino dormiendo, sicut, cum viderat dominum universorum et suum pendentem in cruce, terra tremuit et quievit'.

73. Tercium signum.

Item milites Christi, cum iam aciebus paratis prelium agredirentur, eorum oculi pre- 25 gravabantur, solis radio eis opposito vehementer. Cumque rogarent verum illum solem iusticie, ut eos^e in hac re ingrata virtus Altissimi obumbraret, continuo nubes lucida grata ipsos caligine sic protexit, ut milicia regis convenienter hostibus dicere potuisset: 'Nolite me considerare, quod fusca sum, quia decoloravit me sol', nisi, occisis omissis, pocioribus insudassent, rege vociferante: 'Punctim infigite, punctim transfigite', ut est dictum^f. 30

74. Quartum signum.

Nec est a stupore miraculi ociosum, quod, prelio consummato sic feliciter, ut est dictum, mox recedente nube sic auras easdem solis radius reillustrat, ut quasi divina dignatio reddens se suis tractabilem et benignam, nunc nube loqui nunc radio dignaretur: *Ecce assum, qui vocasti me.* 35

75. Quintum eciam nota signum.

Quintum eciam nota: sic Dei non est indignum, quod Manfredus in possessione, licet non iure, sed iniquitate fuit et domi, et sicut iura intonant, melius videretur condicio possidentis; sed ipsius Manfredi qualis sit condicio, ecce vide¹!

a) pone c. b) congregatam c. c) quem habebant non m. d. r. K. absque bell. hic add. sed verbo vacat adscripto 40 del. c. d) dignatus c. e) eis c. f) addita sunt excerpta ex Guillelmi de Nangiaco chronica recensionis B, sub his rubris posita: De adventu Henrici, fratris regis Hispanie, ad regem Karolum. De adventu Conradini, filii Conradi, contra regem Karolum et morte ipsius Conradini. De amocione regis Caroli a vicaria Tuscie et adventu filie principis Antiochie in Franciam. De callida navigatione Petri regis Arragonum contra barbaros. Desinunt verbis a. 1281: hoc multi signum aliquod futurorum exinde fieri asserebant. 45

1) Supra c. 62.

EX ANNALIBUS CLERICI, UT VIDETUR, PARISIENSIS.

In codice Musei Britannici, Cotton. Vespasian. D. IV, post Willelmi Britonis Gesta Philippi et eorum continuationem (v. supra p. 299) f. 50 sqq. Annales leguntur inde ab a. 1215, quorum maior pars nihil est nisi excerptum ex Vincentii Speculo historiali. Sed inde ab a. 1249. clericus, ut videtur, Parisiensis rerum tunc gestarum narrationem addidit ab aliis huius temporis historiis diversam. Ex qua ad rem nostram faciunt quae satis accurate de Karoli comitis Andegavensis, post regis Siciliae, pugnis cum Manfredo et Conradino gestis refert, ex relatione, nisi fallor, coaeva¹, quae Karoli partibus favet, sumta. Ipse haec descripsi. Alia fragmenta edidit L. Delisle, 'Mémoires de la société de l'histoire de Paris' IV, p. 187.

G. W.

Eodem anno [1265] et in anno precedenti predicavit archiepiscopus Tirenensis crucem transmarinam. Et eo tempore venit magister Symon de Merpinciea² legatus in Franciam et auctoritate pape crucem de Apulia predicavit, commutans crucem transmarinam in crucem de Apulia, illis qui hoc concesserunt eandem indulgentiam concedens, predicans in estate et dans cruce signatis terminum ad movendum usque ad sequens festum beati Remigii tantum.

Eodem anno ante festum sancti Remigii Karolus rex Siciliae in Apuliam iter arripuit, et Rome veniens, honorifice receptus fuit, et ipsum comitem elegerunt in senatorem Romani.

Anno eodem circa festum beati Remigii cruce signati Francie arripuerunt in Apuliam iter suum, quos conduxerunt Robertus, filius comitis Flandrensis, et baronus^a Guido de Meloto episcopus Altissiodorensis³, qui satis liberum transitum per terram Lombardie^b, et ad regem Karolum sani et hylares pervenerunt; et post aliquantulum rex cum suo exercitu versus Apuliam properavit, et veniens apud Sanctum Germanum Lesguillier⁴, rex ribaldorum⁵ cum exercitu suo castrum impugnare cepit. Quod videntes comes Vindocinensis et quidam alii milites, fossata dicti castri tanquam cati ascendere viriliter inceperunt, non obstantibus innumerabilibus lapidibus in eos ab adversariis sicut grandinem missis. Audito vero in exercitu regis Lud.^c, quod comes Vindocinensis et alii eius socii auxilio indigebant, cucurrerunt plurimi ad eosdem, castrum viriliter impugnantes. Quo viso, castri custodes fugere inceperunt. Et nostri eos insequentes audaciter castrum intrarunt et ipsum per Dei gratiam regis dominio subiugarunt die carniprivii⁶.

Postea vero dominus Manfredum insequens quasi fugientem de die in diem, pervenit prope civitatem Beneventanam^d, et stans in quodam monte prope civitatem eandem, vidit in quadam pulcherrima planicie ante civitatem Manfredum armatum cum acie sua pungentes equos et paratos ad bellum. Quos cum vidisset rex Karolus, magnates de exercitu suo ad se convocavit et eos diligenter commonuit, ut se et suos contra adversarios ad bellum pararent^e, sperantes de die et sancte matris ecclesiae auxilio, quod, licet adversarii plus essent in tercia parte, de eis victoriam obtinerent, cum rex et sui pro sancta matre ecclesia pugnarent et adversarii excommunicati essent.

Die vero Veneris post festum beati Mathie apostoli, quod fuit in media quadragesima, aciebus hinc^f inde ad pugnam ordinatis, domino Symone de Monte-forti et Guidone mare-

45 a) ita c. b) supple: habuerunt. c) ita c.; sed de Karolo agitur. d) Benevat. c. e) pararet c. f) huic c.

1) Eadem fortasse Primatus in enarrando bello contra Conradinum gesto usus est; v. infra. 2) A Guelfrido de Collone (infra) et Guillelmo Nang. Montepigoci (Montpilloi) natus dicitur. 3) De quo cf. v. supra p. 569. 4) St. Germain l'Aiguillier, Hist. reg. Franc. Cont. infra p. 606; et similiter etiam Primatus c. 14; Balduin. Chron. Hanon. c. 241, SS. XXV, p. 459. 5) De quibus v. supra p. 569. 6) i. q. die cinerum.

50 fragm. Gest. epp. Autisiod. p. 584 sq.

1266. scallo de Milepois cum suis et Provincialibus in prima acie constitutis, circa mille equites sine peditibus, venerunt contra ipsos Alemanni ex altera parte fortiter cum maxima multitudine armatorum, et in illo primo conflictu magnam penam passi sunt nostri, et nisi succursus ex parte regis eis cito venisset, in periculo mortis erant. Sed adveniente domino rege, episcopo Altissiodorensi, Petro marescallo Francie cum exercitu eorum, clamatum est a parte nostra, quod in hostes de ensibus percuterent *destoc*^{a.1}; quo clamato et facto, occisi sunt hostes et ad perditionem ducti. Maior pars hostium mortua est in campo. Alia terga fuge^b; quam insequitur pars ecclesie et in fugiendo multos occidit.

In conflictu illo mortuus est Manfredus, qui, ut dicitur, se ut bonus miles habuit in bello. Sed quia arma mutaverat, non potuit cognosci^c in bello nec sciri, utrum esset mortuus vel vivus, cum post triduum inter mortuos inventus est² et honorifice est ad campos sepultus, sicut sana conscientia fieri potuit de eo, cum esset a papa excommunicatus.

In continenti autem post victoriam de inimicis habitam capta est a nostris civitas Beneventana et Karoli regis dominio subiugata. Parum etiam post reddita est regi tota Sicilia; ad quam custodiendam dominus Symon de Monte-forti est missus.

Anno Domini 1268.

f. 69.
Aug. 23.

Eodem anno die Iovis³ in crastino octavarum assumptionis beate Marie virginis, de cuius rex Sicilie Karolus potissime sperabat auxilio, aciebus^d regis ipsius contra acies Corradini, filii Corraldi, filii Federici, qui in auxilium suum habebat Henricum, fratrem regis Hyspanie^e, senatorem urbis Rome, et Romanos, ducem Austrie, comitem Galvanum et eius filium et plures Alemannos, ordinatis ad prelium, tribus scalis factis et ordinatis a^f parte regis: idem Henricus, tanquam audax miles et probus, in prima scala partis adverse cum pluribus bonis se ponens, primam scalam regis aggreditur, et illi de scala illa et de secunda fere omnes terga fuge dederunt, exceptis domino Henrico de Consanciis, qui occisus^g est in bello in armis regis, et quibusdam aliis Francigenis et pluribus aliis, qui ad scalam domini regis sunt reversi; quos fugientes dictus Henricus et sui viriliter sunt secuti. Interim autem dominus rex, qui in campo remanserat solum cum mille ducentis armatis, Corradinum, qui cum bene 7000 armatorum expectabat ibidem, tanquam vir magnanimus est aggressus, et postquam fuit acerrime utrimque pugnatum, illa die facta fuit hostium tanta strages, quod illa, que in campo Beneventano de aliis persecutoribus ecclesie facta fuit, respectu huius valde modica reputatur, quia fere omnes sunt mortui. Sed Corradus, dux Austrie, comes Galvanus et eius filius et quidam alii per fugam mortem vel carcerem evaserunt. Quo facto, Henricus, qui cum magno gaudio de fugando alios veniebat, credens regem occisum fuisse vel captum cum eius milicia tota, videns suorum tantam stragem, mirabiliter stupefactus, attamen suos ad prelium commonuit et in quantum potuit animavit. Regemque nostrum viriliter est aggressus. Sed predicto rege, domino Erardo de Valeriaco, qui de novo de transmarinis partibus venerat, et aliis, qui pro ecclesia se gerebant, contra eum audaciter ac magnanimiter venientibus ac preliantibus^h, dictus Henricus, pluribus de suis mortuis, in conflictu devictus est, et aliquantulum se retraxit, suos pro posse recolligens et iterum ad prelium exanimansⁱ et eis dicens, quod de nostris victoriam obtinerent, cum essent pauci et laxati^k. Iterumque dominum regem invasit, sed ipso domino Erardo ac aliis fortiter contra eum pugnantibus, adversariis fere omnibus occisis, dictus Henricus fuge remedio se commisit; et sic in totum dominus rex per Dei gratiam triumphavit, licet adversarii essent numero circa 14000 et nostri circa 4 milia armatorum, quorum multi se fuge remedio commiserunt.

In conflictu capti sunt Corradinus de Antiochia^l et marescallus Corradini de Alemania⁴, qui erat dux totius exercitus et bonus bellator. Postmodum vero dictus Henricus de Hyspania die Veneris in vigilia nativitatis beate Marie virginis de castro cuiusdam abbatis⁵, in quo dum fugeret captus fuerat, ad regem est adductus et cum aliis captis carceri mancipatus. Sicque cum rege postmodum operatus est ex alto Dominus, quod Corradinus de Ale-

a) ita c. b) supple: dedit. c) cognoscū b. c. d) acieberus corr., ut videtur, aciebus (?) c. e) Hypan. c. f) ad corr. a, superscr. de c. g) occisum c. h) preliantibus c. i) examinans c. k) i. e. lassati; laxati c. l) Antiochia c.

1) d'estoc Gallice idem quod punctum Andr. c. 62. de Flüglingen? 5) Sancti Salvatoris prope Reate
2) Ita etiam Saba Malaspina III, 13, Muratori SS. VIII, Saba IV, 12, p. 848.
p. 830. 3) Ita recte dies pugnae indicatur. 4) Kroff

mannia et dux Austrie, comes Galvanus et eius filius et quidam alii, qui numerum non 1268. faciunt, inter tantos cupientes fuge remedio se tueri, loca querentes silvestria, cum per terram non possent evadere, tandem ad castrum Asture supra mare situm, prout Domino placuit, diverterunt, ibique per Dei gratiam capti fuerunt, et die Mercurii post nativitatem Sept. 12.

5 beate Marie virginis magestati regie presentati et cum prefato^a Henrico et aliis per pedes et manus carceri duricius mancipati. Auditis autem in urbe Rom. rumoribus de conflictu, pars ecclesie regisque, quam dictus Henricus de Urbe eiecerat quorumque predia et bona quelibet pro viribus devastarat, revertentes ad Urbem, ad propria, nullo invento contrario, remearunt, et ad Capitholeum accedentes et castrum Sancti Angeli et ad alias Urbis forti-
10 leccias, amotis ex ipsis adversariis et eiectis, prefatum regem Karolum denuo in senatorem unanimiter eligentes, dictum Capitholeum cum aliis Urbis fortilectiis ipsius custodie sub-
miserunt; qui concorditer electus ab omnibus, dominica post exaltationem sancte Crucis Sept. 16. subsequentis, nonnullis cardinalibus cum eo existentibus, urbem Romanam cum gaudio est ingressus.

15 Anno Domini 1268.

f. 71.

Anno eodem die Martis ante festum beati Andree apostoli obiit bone memorie Clemens Nov. 27. papa III; et die sabbati post nativitatem Domini sequentem de hoc venerunt rumores Pari- Dec. 29. sius, ubi erat rex Ludovicus et duo legati, Symon scilicet et Radulphus episcopus Albanensis. Die Lune sequenti in vigilia circumcisionis Domini factum fuit servcium pro eo in Dec. 31.
20 capella domini regis.

Ille Clemens antequam esset papa vocabatur Guido, et erat magnus clericus et optimus pacificator, et uxoratus fuit et liberos habuit de uxore sua; qua mortua, fuit clericus regis Francie, postmodum electus est in episcopum de^{b. 1} Deinde fuit in Narbonensem archiepiscopum postulatus et confirmatus. Postea ad cardinalatum vocatus et ad pacificandos
25 barones Anglie cum Henrico rege suo, quem in bello ceperant et captum tenebant, fuit postmodum a latere pape missus; sed quia barones Anglie ei denegaverunt ingressum, in aliquos eorum nominatim et in omnes adherentes eisdem sententiam excommunicationis fulminavit; et consecratus in papam, antequam aliam ferret sententiam, eandem excommunicationis sententiam auctoritate apostolica confirmavit.

30 a) prefato c. b) vacat c.

1) Podio (Le Puy) a. 1257—1260.

EX CONTINUATIONE GESTORUM EPISCOPORUM AUTISSIODORENSIUM.

Gesta haec, quorum partem tomo XIII. edidimus, a variis scriptoribus per saeculum X—XIII. continuata¹ pauca tantum continent quae ad res imperii Romani illustrandas faciunt; quare breve eiusmodi fragmentum supra p. 146 n. 5 historiae Vizeliacensis monasterii subiecimus. Episcopus vero Guido de Melloto, qui medio saec. XIII. sedit, antea Vir dunensem ecclesiam rexit, praeterea post Frederici II. mortem Karoli Andegavensis partes contra Manfredum egit. Haec ex Gestis quae auctor coaevus codici nunc in Autissiodorensi bibliotheca publica servato post intulit, selegimus, editionem bonae fidei secuti quam Duru¹⁰ paravit ('Bibliothèque historique de l'Yonne' I, p. 490). Antea impressa erant apud Labbeum (Bibl. nova mss. I, p. 497). G. W.

HEC SUNT ACTA DOMINI GUIDONIS DE MELLOTO EPISCOPI AUTISSIODORENSIS.

1. Reolende memorie successit episcopus Guido de Melloto, cuius gesta tanto sedulio-
liorem sibi vendicant auditorem, quanto altiora et actu nobiliora fuisse noscuntur. Fuit
enim de dyocesi Autissiodorensi, ex utroque parente generoso sanguine procreatus; pater
eius fuit Guillelmus de Melloto miles, dominus castri Sancti-Prisci huius dyocesis, vir tocius
curialitatis et largitatis amator, mense proprie communicator hylaris, pauperum nobilium
sustentator, qui eciam, sicut fertur, acquisito cognomine ex rei consonancia et quadam pro-
prietate boni a plerisque Pacis-baiulus vocabatur. Nam quociens inter aliquos confines
suos discordiam exortam cognoverat, toto nisu ad pacis reformationem intendens, laborem
interponere non cessabat, donec discordes, si posset, ad concordiam revocasset. Mater eius
de prosapia dominorum Montis-Sancti-Iohannis traxit originem et antique nobilitatis stemate
fuit non inferior viro suo. Horum itaque natus presul, de quo loquimur, a puericia studio
litterarum traditus, sic profecit, quod primo in fundamento grammaticae radicans, liberalium
arcium fuit auditor proficiuus, ac deinde utriusque iuris, canonici videlicet et civilis, acqui-
sita noticia, sacre pagine postmodum, quociens licuit, diligens extitit revolutor. Sed eius
propositum in hac parte negotiorum ecclesiasticorum occupatio frequencius impedivit; in
adolescentis quippe moribus et domatibus se exornans, spretis lasciviis, membris incultis et
incomptis crinibus, compositioni corporis, sicut mox^a est nobilium iuvenum, non vacabat.
Quam ob rem patri minus carus inter liberos habebatur; sed Altissimi dispositio, qui sibi
eum reservabat futurum antistitem, decultum eius adeo processu temporis exornavit, quod
filius sapiens patris gloria, mutato nomine filii a patre, pater et dominus habitus est, et quasi
incurvati sunt coram eo filii matris sue. Erat enim vir statura procerus, corpore bene com-

a) i. e. mos.

1) Vide quae p. 397. editionis leguntur a. 1079. ilico terminum vitae, sedis introitum ac precipue scripta: *Altissiodorensis ecclesiae non ignobilis consuetudo est, quam cito de seculo migrat eius episcopus,* bene gesta ipsius conscribere.

positus, corde magnanimus, ecclesiastice rei augmentator industrius, providus dispensator publice utilitatis et plebis tutator indefessus, in sermone modestus, in oratione devotus, in altari angelicus, cuius cantus meleice^a reboans velut tuba sonora replebat aulam Dei et spiritibus dulcisonis animos audiencium delectabat, nec minor consilio in conciliis et collegiis prelatorum corporali venustate ceteris preeminens, venerando gestu et imperioso quodammodo predominari videbatur aspectu. Si quid autem incumbere iudiciali disceptandum examine coram ipso seu aliud ordinandum, persuasionibus et rationibus facilem ac sedulum prebebat auditum, et audita diiudicante revolvens animo vibransque omnia, nichil ex precipiti faciebat. Unde hunc ab ipsis discretionis sue primordiis morem contraxerat, ut agenda sua tanta deliberationis fornace decoqueret, multis sibi hec ascribentibus lenti-
tati, quod interdum, sed raro dispendioso peragi contingebat exitu, que maturato compendio potuerant expediri; et licet esset in negociis et rebus prospere gerendis sollicitus, vix tamen unquam secularium occupationum frequentia tanta fuit, cui divinum obsequium hora debita non preferret. Erat siquidem illi quasi moris innati iusticie exercere rigorem, bene meritos remunerare, maleficos punire, ita quod quandoque non ex typo malicie, sed ex zelo iusticie virge mansuetudinem aliquantulum excedebat, oppressis compati, supplicibus parcere, humiles exaltare, superbos deprimere et debellare rebelles; et hac fuit insuper a Domino felicitate donatus, quod in omnibus que pro honore Dei et iuribus ecclesiarum suarum aggressus est semper victoriam dedit illi Dominus et eius opera cum gracia et favore direxit.

2. Qualiter cives Virdunenses expugnavit.

Anno etatis sue tricesimo secundo vel circa vocatus per electionem canonicam ad regimen ecclesie Virdunensis, quamquam de ipsius gremio non esset, et in episcopum consecratus, retento nichilominus ex dispensatione sedis apostolice decanatu Autissiodorensis ecclesie, quem prius optinebat, intellexit, quod omnimoda iurisdictio, spiritualis videlicet et temporalis, civitatis et civium Virdunensium ad episcopum pertinebat, et quod predecessores Virdunenses episcopi longe retroactis temporibus eam diu pacifice possederant^b pleno iure, sed per incuriam aut impotentiam quorundam, qui immediate prefuerant, pontificum cives astuti iurisdictionem civitatis temporalem et iura episcopalia in multis usurpaverant, necnon maiores et scabinos creaverant, per quos eadem civitas in temporalibus regebatur. Imposuerant quoque publicas exactiones et pedagia, ex quibus se rem publicam gubernare murosque et menia civitatis fortificare dicebant; quibus ad suam presenciam evocatis, ipse, ut erat prudens animo secundum doctrinam euangelicam, primo per se ipsum blandis sermonibus et dulcibus inductiis^c ipsos et caritative monuit et rogavit, et postmodum per alios magnos et sapientes diligenter interpellari fecit, quatinus iurisdictionem ecclesie taliter usurpatam et iura episcopalia que subtraxerant ecclesie restituerent^d et a presumendis similibus abstinerent; quod surdis auribus obaudientes, efficere recusarunt, pretendentes sub ficta verborum suavitate, sicut moris est patrie, excusationes multiplices in peccatis. Deinde via regia compulsus procedere, ipsos canonicè premonitos et superbo oculo parere monitis recusantes excommunicationis mucrone percutit^e, quam, sicut iuris erat, adeo aggravatam, ut in personas ecclesiastice censure nervus progressibilis ultra non esset, sustinentes animis obstinatis, et ex correctione pertinaciores effecti, ibant ab obice seiores^f. Videns autem nequiciam ipsorum, in quibus ab antiquis progenitoribus usura et dolus viguerant et vigeant, previa deliberatione cum sollempni processione cleri totius civitatis villam exiens et corpus Christi faciens extra ferri, civitatem ipsam et homines generali supposuit interdicto, dimissis ibidem sacerdotibus aliquot tantummodo ad penitencias moriencium et baptismata parvulorum, et suspicans, quod contra ipsum libenter sinistram aliquod molirentur, si possent, sese in castra et munitiones episcopatus recepit. Ipsi autem ex hiis indignantissime provocati, spiritu rebellionis assumpto, ceperunt non recte cogitare, qualiter iniuste iustum possent opprimere; sicque factum est, quod die quadam, communi diffinitione inter se habita et edicto publice proclamato, exierunt civitatem armati in fragore nimio et tumultu pompatico omnes a iuvene usque ad senem armorum gestabiles, et debellare valentes cum militibus conducticiis numero quasi duodecies mille estimabiles ad terram episcopatus vastandam et incendio concremandam; inter quos, ut fertur, quidam ducatorum^g et maior eorum in vituperium pontificalis honoris mitram episcopalem galee

a) modice L. b) possederent c. c) ita c. pro inductionibus. d) restituerant D. e) pertulit D. f) leviores L.; seniores D. g) ita L.; ducentorum D.

1246. suprapositam deferebat. Eadem vero die episcopus cum quibusdam suis armatis exierat Charniacum castrum ad predandum, ut creditur, animalia, que cives extra civitatem immiserant depascenda; sed a longe previsis hostibus, gressum aliquandiu retardavit, donec nobilis et bellicosa sui generis comitiva, que non procūl aberat, et pro qua mandaverat, convenissent ad eum; quibus congregatis numero paucis, videlicet trecentis estimabiliter viris et non pluribus, ut 5 creditur, milicie tamen peritis et armorum industriis, conspectus habito episcopus brevi consilio, cum eisdem occupato promontorio, circoncludens adversarios belli indoctos et opposito soli suppositos et tam prudenter quam potenter cum suis irruens in eosdem, omnipotente Deo, qui docuit manus suorum ad prelium, causam suam tuente, non tam victorose quam miraculose devicit eosdem; et erectum male verticem rebellantium^a in delictis 10 suo fremitu conculcavit, quibusdam in fugam conversis, aliis gladio corruentibus et ceteris captis ductis. Fuitque captorum numerus capiencium multo maior; in quo conflictu sacerdotalis ministerii et pontificalis modestie non oblitus, letaliter nullum lesit, sed animando et exhortando suos ad pugnam plus officio lingue quam ipsis manibus profecit ad pugnam, obtentaque victoria, ad castrum, unde exierat, cum gaudio regressus est. Paucis autem 15 decursis diebus, cives virga correctionis edocti, quos^b paulo ante mansuetudinis monita flectere nequiverant, pacem ceperunt inquirere, et mediantibus bonis, ad hanc concordie formam deventum est, quod, iurisdictione omnimoda temporali et iuribus ecclesie restitutis, decies mille libras episcopo pro dampnis et sumptibus exolverent; seditque episcopus civitatem extunc in tranquillitate regens, cui tantum prefuit anno uno. 20

3. Qualiter ad ecclesiam Autissiodorensem translatus.

1247. Elapso deinde aliquanti temporis intervallo, bone memorie Regnaudo de Salligniaco Autissiodorensi episcopo rebus humanis exempto, ad ecclesiam Autissiodorensem, in qua decanatum retinuerat, ut predictum est, tam per electionem quam postulationem canonicam, auctoritate apostolica interveniente, cum leticia magna cleri et populi translatus est. 25

9. Qualiter profectus est in auxilium Karoli regis Sicilie.

Ea tempestate qua dampnate memorie princeps nephandissimus, paterni sceleris imitator, Manfredus, filius Frederici quondam imperatoris, regno Sicilie, proprio Petri matrimonio^c, et ducatu Apulie^d occupatis, res ecclesiasticas dampnabiliter detractabat, evertibat ecclesias et fugabat prelatos; vocato per summum pontificem viro magnifico Karolo, regis 30 Francie filio, pro suscipiendo regno huiusmodi et liberando de manibus impii memorati, concessaque ab apostolico omnibus in eius auxilium proficiscentibus peccatorum suorum indulgentia generali, zelo devote peregrinationis accensus, Romam adiit in Karoli subsidium, apostolica tamen interveniente licencia profecturus; ubi a sanctissimo patre Clemente IV. Romane tunc ecclesie presidente et cardinalibus honorifice et gaudens receptus, 35 commissio sibi in ipsa expeditione legationis offitio, de mandato eiusdem summi pontificis in auxilium eiusdem Karoli in regem consecrati, cum eodem rege et eius exercitu gressum direxit. Cumque iam aproximassent Beneventanam civitatem, ubi stabat adversarius cum 40 Alemannorum multitudine bellicosa, iamiamque starent acies hinc inde parate congregari, ipse, ut erat armis intus divinis precinctus et exterius indutus militaribus, stans super regis exercitum, salutaris exhortationis sermone premissso pro ipsis animandis ad pugnam, elevata manu lorica^e, apostolica fretus auctoritate, omnes ab omnibus peccatis absolvit, evocationem illis promittens incunctanter ad patriam, si qui forte morientes pro viribus strenue debellassent, moxque ut predicationis sue exemplaris probaretur doctor, non sequi, sed 45 precedere visus ad prelium, tanto animositatis ardore corda videncium inflammavit, quod passim per hostes et gladios irruentes, non aggredi, sed furere videbantur. In quo congressu, modestie pontificalis non immemor, nunc acies erumpendo, nunc equos hostium gladio prosternendo, nunc clamando et animando ad pugnam alios magnanimo gestu et lingue redimebat officio, quod in personas hostium attemptare propter irregularitatis periculum forsitan expavebat; si fas sit credere, quod vir strenuus in iusto bello et letali con- 50 flictu ferientibus manu mutua non repugnet. Denique Manfredo morte cadente in bello, suisque vel captis vel fugientibus aut gladio^e peremptis, expleto victorioso certamine, ac ipso rege totius Apulie regimen et dominium tranquillum adeptus, cum ipso aliquandiu commoratus, deinde valedicto recedens, apostolica revisit limina, ubi a papa et fratribus cum leticia et veneratione susceptus, et aliquot diebus immorans, ac deinde cum apostolica benedictione recedens, iter suum Domino prosperum faciente, ad propria regressus est. 55

a) rebellentium c. b) quod D. c) patrim. L. d) Capulie D.; Capue L. e) glaudio c.

EX CHRONICO GIRARDI DE FRACHETO. ED. O. HOLDER-EGGER.

*Girardus de Fracheto (vel Frascheto) natus in Castro Luceti ('Chalus') prope
5 Lemovices, anno 1226, Mart. 25. Parisiis ordinem Praedicatorum suscepit,
a. 1271, Oct. 4. obiit, cum interea compluribus dignitatibus ordinis sui, velut
a. 1233—1251. prioratu conventus Lemovicensis, functus esset¹. Qui praeter
librum de vitis fratrum ordinis Praedicatorum² chronicon ab origine mundi
usque ad a. 1266, aridum et inutile, conscripsit³, cum pleraque ex Vincentii
10 Speculo historiali et Roberti Autissiodorensis⁴ vel S. Martini Turonensis⁵ chro-
nico excerpserit, paucissima in extrema parte peculiaria addiderit. Quod tamen
opus contra meritum magnam auctoritatem adeptum est, cum et saepissime
descriptum et a multis posterioris aevi chronistis exscriptum sit; quare et hic
excerpta quaedam proponenda erant.*

15 *Recensionis usque ad a. 1266. usui fuerunt codices:*

A 1) Parisiensis nr. 5005, mbr. s. XIV, f. 1—83'.

A 2) Parisiensis nr. 5005 A, mbr. 4° min., s. XIV, f. 1—192⁶.

A 3) Parisiensis nr. 4938, mbr. 4°, s. XV, f. 1—174, quos omnes V. I. Waitz exscripsit⁷.

20 *Sive ipse Girardus sive alius quidam Chronicon Martini Oppaviensis nac-
tus, ex hoc quae a. 1267. 1268. gesta sunt operi subiunxit et pauca in prae-
cedentibus mutavit. Huius recensionis excussi sunt codices:*

*B 1) Vindobonensis bibl. palat. nr. 631 (olim Eug. q. 83), mbr. s. XIV⁸,
a V. Cl. H. Kohl;*

25 *B 2) Montispezzulanus nr. 79, mbr. fol., s. XIV, a V. I. Waitz⁹;*

1) V. de eo Bernard. Guid., De ord. Praedic., SS. R. Gall. XXI, p. 740; 'Hist. litt. de France' XIX, p. 174 sqq.; Quétif et Echard, SS. ord. Praedic. I, p. 259. 2) Ed. Duaci 1619. 4°; Valenciae 1657. 4°. 3) In tribus codicibus nomen eius operi praescriptum est, reliqui nullum indicant auctorem. 4) Incipit ut hoc: *In primordio temporis ante omnem diem etc.* 5) Ad hoc quidem unus locus eorum quae ex Girardi chronico exscripta habemus recedit: 30 *Cuius (Richardi regis Angliae) bella que fecit et facta eius in libro dierum regum Anglorum scripta sunt plenius.* 6) In fine codicis f. 204. legitur: *De mandato magistri Iohannis de Nigella physiciani sanctissimi et invictissimi domini regis Karoli et* 40 *cappellani domini pape ego Angelus Alberti not.* *hunc librum scripsi et exemplavi.* 7) Eiusdem recensionis codices exstant: A 4) Parisiis in bibliotheca 'Arsenal' nr. 1147 (Hist. Lat. nr. 11), s. XIII ex.; A 5) in bibliotheca comitis de Ashburnham, Barrois nr. 216; A 6) Parisiensis nr. 4937; A 7) Remensis K. 764. 761, mbr. fol., s. XIV, ubi titulus est: *Cronica ex diversis historiis abbreviata a fratre Girardo de Fracheto*; cf. 'N. Arch.' II, p. 309; A 8) Matritensis bibl. regis 215, s. XV; cf. 'N. Arch.' VI, p. 346. — In codice Claromontano secundum 'Hist. litt.' l. l. similis rubra est: *Chronicon fratris Gerardi de Frascheto ordinis fratrum Predicatorum.* 8) Prodiit 'du cabinet de monsieur de Camps abbé de Signy'. 9) Cf. 'Arch.' VII, p. 666.

B 3) *Parisiensis* nr. 4863, cui *Sigeberti chronica cum continuationibus continenti folia finem chronici Girardi cum brevi additamento exhibentia post assuta sunt*¹;

B 4) *Parisiensis* nr. 5040, mbr. fol. min., s. XV.²

Quidam codices, qui *Girardi chronicon* usque ad a. 1272. continuatum⁵ praebent, hoc falso *Iohanni Frasqueto* cuidam monacho *S. Germani Autissiodorensis* tribuunt, ubi certe error ex similitudine nominum ortus est³. Hi codices sunt: C 1) *Parisiensis* nr. 12498 (olim *S. Germani* nr. 1000), chart. s. XV⁴; C 2) *Parisiensis* nr. 14663 (olim *S. Victoris* nr. 722); C 2^a) *Parisiensis* nr. 14664 (olim *S. Victoris* nr. 1065) chart., est praecedentis apographum¹⁰ s. XVIII⁵; C 3) *Cheltenhamensis* nr. 1881, s. XIV; cf. 'Arch.' VII, p. 99.

Ex *Girardi chronico* paucissima excerpta, plura ex continuationibus edita sunt SS. R. Gall. XXI, p. 1 sqq. O. Holder-Egger.

Vinc. XXX,
137.
1234.

Anno Domini^a 1230. studium Parisius dissipatur.

Anno quarto sequenti rex filiam comitis Provincie ducit. Fit fames magna, in Pictavia maxime, ita quod sextarium¹⁵ bladi 50° solidos valet^b et homines ut animalia herbas excerpunt^c. Sequitur tanta mortalitas, quod tam igne sacro quam pestilentia multa^d milia hominum moriuntur. Ego una die semel^e in cimiterio Sancti Geraldii Lemovicensis vidi centum pauperes sepeliri, frequentius autem 30 et 50^f. Hoc tempore apud Cremonam facta est tempestas maxima, et lapis grandis, in quo erat crux et ymago Salvatoris expressa, et desuper scriptum litteris aureis: *Ihesus Nazarenus rex Iudeorum*, cecidit in^g monasterio Sancti Gabrielis, et de aqua in²⁰ qua liquefactus est lapis unxerunt monachi oculos cuiusdam fratris semiceeci; et statim clare vidit.

ib. c. 138.

Anno Domini 1239. corona Christi et crux de Constantinopoli Parisius^h transfertur.

ib. Hiis diebus oritur discordia inter papam et imperatorem Fredericumⁱ. Cum ad concilium generale conveniunt, capiuntur^k Pisis duo^l ab imperatore cardinales et multi prelati; propter quod excommunicatur imperator et tandem, cum emendare nollet, a successore Gregorii Innocencio III. in concilio Lugdunensi deponitur.

Anno Domini 1240. Gregorius papa obiit. Hic decretales per manum fratris Raymundi^m de Penna-forti ordinis Predicatorum compilavit. Inter hunc Gregorium et Innocencium vacat sedes apostolica 22 mensibus propter ambitiones et discordias. Nam Celestinus 17 tantum diebus preest.

Anno Domini 1243. Innocencius III. fugit de Ytalia et venit Lugdunum; post annum³⁰ 1245. tercium concilium generale celebrat et Fredericumⁿ deponit. Cancellarium quoque Parisiensem [scilicet^o magistrum Odonem de Castro Radulphi] et Hugonem de^p Sancto Caro priorem fratrum^q Predicatorum Parisiensium^r cardinales facit. Eligitur in imperatorem landegravius^s Toringie^t; qui contra Fredericum pugnat et infra annos quatuor est defunctus. Item post eligitur Guillelmus^u comes Hollandie; qui anno 5. post a Frisonibus est³⁵ occisus.

Anno Domini 1244. Eo tempore in Sabandia mons cadens et multas^v villas destruens, per miliare et amplius plus^w quam quinque milia hominum contrivit^{x.7}.

Anno Domini 1251.^y Innocencius papa de Lugduno recessit, ubi septennium fere compleverat. Canonizantur eo tempore sanctus Edmundus^z Cantuariensis et sanctus^a Willermus⁴⁰

a) deest B 1. b) valeret A 3. B 1. c) excerpebant A 4; excerpent B 1. d) m. m. h. des. A 2; hom. deest A 1. 3. e) deest A 2; et simul add. B 1. f) infra A 2. g) et in B 1. h) deest B 1. i) Feder. B 1 semper. B 3 aliquoties. k) rap. A 2; et cap. A 1. l) ab i. d. c. A 1; ab i. c. d. A 2. m) Raymundi B 1; Resmundi B 2; Raimundi B 3. — de P. o. Pr. des. A 3. n) imperatorem add. A 1. B 3. o) des. A. p) de S. C. des. A 3. q) pr. fratrem Predicatore B 2. 3. r) deest B. s) landegravum B 1; landegrav B 2; landegravum B 3. t) Thor. A 2; Tur. B. 45 u) Willermus B 1; Willelmus B 3. v) gentes et add. B 1. w) deest B 1. x) convertit B 3. y) 1254. B 3. z) deest B 3. a) beatus B 3.

1) Cf. SS. VI, p. 292. Idem fragmentum exstat in B 3^a codice Duacensi nr. 798 (olim 750). Cf. 'Arch.' VIII, p. 425. 2) Eiusdem recensio sunt codices: B 5) *Parisiensis* nr. 5005 B; B 6) *Duacensis* nr. 800, s. XIV (cf. 'Catal. général des mss. des départ.' VI, p. 501, qui ibi falso Roberti Autiss. chronicon continere dicitur); B 7) *Parisiensis* nr. 5039, mbr. s. XV, cum continuatione usque ad a. 1285, ubi titulus: *Cronica fratris Girardi de Frachet ordinis fratrum Predicatorum*; B 8) *Venetus* S. Marci, Hist. prof. 46, mbr. 4°, s. XIV, cum

cont. — 1342; cf. 'Arch.' XII, p. 641; B 9) *Parisiensis* nr. 5005 C cum cont. — 1364. 3) Cf. 'Hist. litt.' XXI, p. 721; Lebeuf, 'Mém. d'Auxerre' II, p. 495. 50 4) Inscibitur sic: *Incipit cronica quedam a mundi exordio usque ad annum incarnationis Domini 1272. edita, ut fertur, a fratre Iohanne Frasquet monacho S. Germani Autissiodorensis*. 5) Incipit demum ab a. 989, ubi f. 393: *Sequentia leguntur (!) sunt pars* 55 *posterior et minor chronicae Ioann. Frasqueti*. 6) 100 Vinc. 7) Cf. Mart. Opp., SS. XXII, p. 472.

Bituricensis episcopi et confessores, item sanctus Stanislaus^a episcopus de Polonia et sanctus Petrus de ordine Predicatorum, martyres Iesu Christi. Moritur regina Francie Blancha, mater predicti regis Ludovici. Manfredus^b, filius Frederici quondam^c imperatoris, Siciliam [occupat^d] et Apuliam et Calabriam contra ecclesiam optinet. Item principum Alemanie quidam Richardo^e, fratri regis Anglie, quidam vero regi Castelle a se electis adherent. Item rex Aragonum filiam suam nomine Ysabellam, neptem beate Elizabeth^f Theutonice, dat filio regis Francorum¹. Eodem tempore intra^g Lugdunum et Vienne^h super Rodanum in villa que dicitur Mahon^h natus est puer habensⁱ capud^h, barbam, capillos, pecten^h et virilia ad modum hominis 30 annorum et vixit circiter duos annos. Eodem¹ tempore Mecha civitas, in qua Machometus conditus erat, igne celesti est^m combusta. Facta est contentioⁿ inter Ianuenses et Pisanos, et multi occisi, et galee combuste, et eorum vici in Accon^o destructi. Pisani autem prevaluerunt, Venetis adiuvantibus eos.

Anno Domini 1258. a festo penthecostes usque ad nativitatem Domini in Ytalia et tota Gallia tanta inundatio pluviarum fuit, quod pontes et ville multe et sata destructa sunt; nec^p sata colligi nec alia seminari valuerunt. Eodem tempore Tartari^q ceperunt potentissimam civitatem Baldich^r, calipha^s Sarracenorum occiso^t, christianos autem reserverunt ibi^u; post Yconium, Alapiam et Damascum devastant.

Anno Domini 1259. Parisius facta est pax inter reges Francie et Anglie. Nam rex Anglie de expressa voluntate fratris sui^k Richardi regis Alemanie et sororis et filiorum et principum et prelatorum Anglie consilio quitavit in perpetuum, quidquid iuris requirebat in ducatu Normannie et comitatibus Andegavie et Turonie et Pictavie et eorum feodis. Erant autem tunc temporis 4 fratres, scilicet rex Francie et Karolus comes Andegavie, et Henricus rex Anglie et Richardus rex^v Alemannie fratres, qui quatuor filias comitis Provincie² habebant in uxores et liberos multos ex illis.

Anno^w Domini 1261. institutus est ordo fratrum de penitentia Ihesu Christi apud Maxilliam^x de speciali mandato domni pape.

Anno Domini 1261.^y Alexander papa moritur in festo sancti Urbani, et post in decolatione sancti Iohannis baptiste Urbanus III. eligitur, Trecensis natione, [ex^z patriarcha Ierosolimitano]. Eodem anno Constantinopolis a Grecis capitur^a prodicione. Predictus Urbanus^b 14^c cardinales elegit, inter quos fuerunt^d fratres^e Anibal^f ordinis Predicatorum et Guido^g Cisterciensis magistri in theologia et Guido Fulcodii^h Narbonensis et Henricus Ebredunensisⁱ archiepiscopi et magni in iure; item duo consiliarii regis Francie, Ebroicensis episcopus³ et thesaurarius Turonensis⁴.

Anno Domini 1264. cometes terribilis per mensem Augustum et Septembrem apparuit. Et Urbanus papa in festo beati Ieronimi moritur, et post in festo beate Agathe^k Guido Sabienensis episcopus eligitur et Clemens III. est vocatus. Sarraceni de¹ Affrica in Hispaniam transfretant, quibus iuvantibus reges Muscie^m et Granate contra regem Castelle rebellant et multos christianos occidunt. Item baronibus insurgentibus, reges Anglie et Alemanie fratres et eorum filii capiuntur. Sed dominus Edoardus, filius regis Anglie, de captione evadens, cum eis iterato confligit et reges liberat et comitem Leicestrie cum filio etⁿ cognato suo et multis aliis occidit. Karolus, frater regis Francie, Mediolanorum et Romanorum senator factus, contra Manfredum Siculum de mandato pape^o cum multis cruce signatur^p, pugnat et in campis Beneventanis^q eum cum multis^r occidit^s. Ab ecclesia Romana in regem [una^t cum uxore sua] coronatur, et Tusciam^u [et^v Campaniam] et Apuliam et Calabriam et Siciliam et magnam partem Ytalie ecclesie subdit^w et sibi^x.

a) Stantillans B 1; Stantillanus B 3. b) Menfr. B 1. c) imp. condam B 1. d) deest A. e) Ricardo A 1. B 3. f) Elysabeth Thuronice B 3. g) item B 3. h) Bahom A 3. i) hominis B 3. k) deest B 3. l) Eo B 2. m) comb. e. B 1. n) et c. A 1. 2; conventio B 3. o) Acon A 2; Acchon B 1; Achon B 3. p) et B 2; ita quod coll. B 3. q) Tartarini A 1. 2. r) Baldich corr. Baldach A 2; Baudas B 2. s) caliphas B 2. t) occisus B 2; occisio A 1. B 1, ubi fuit add. u) ubi B 1. v) dux B 1. w) haec des. B 3. x) Massiliam A 3 solus. y) 1262. B 1. 2; 1271. B 3. z) des. A. a) pr. c. B. b) III. add. B 2. c) 24. A 3. d) fuit B 1. e) deest B. f) Hanibal B 1; Hannibal B 3. — de ordine B 3. g) ordinis add. A 3. h) deest B 3. i) Hebr. B 1. k) Agate B 1. 2. l) in H. de A. A 2. m) sic omnes codd. pro Murcie. n) f. suo, cognato eiusdem Edoardi (c. e. E. des. B 3) B. o) domni p. B 1. p) signatis B 3. q) Beneventi B 3. r) aliis add. B 3. s) occiditur A 4. — Et tunc ab B 3. t) des. A; una deest B 3. u) Stuciam A 2. 3. v) des. A. w) subdidit B 1. x) desinunt codd. A; pergunt codd. B.

1) Alfonso. 2) Raimundi Berengarii IV. 3) Radulfus de Grosparmi. 4) Simon de Bria.

CONTINUATIO.

Mart. Quarto eiusdem Clementis anno, scilicet anno Domini^a 1268, Coradus^b, nepos Frederici olim imperatoris, suorum patrum sequens vestigia, parvipendens domini pape excommunicationem, contra ecclesiam et contra dominum^a Karolum tunc^a regem Sicilie insurgens, cum Teutonicis^c, quos^d habebat, quam plurimis, Lombardis^e et Tuscis sibi adiunctis pervenit usque Romam; ubi cum imperiali more sollempniter receptus fuisset, adiuncto sibi senatore Urbis^f et 5 quam plurimis Romanis, regem Karolum debellaturus Apuliam intravit. Sed post durum campestre bellum Coradus^h et quidamⁱ dux Austrie et multi comites et nobiles in fuga capti per regem Karolum una cum proditoribus ipsius regis decollantur.

Anno Domini 1268.^k in fine Augusti hic Clemens canonizavit cum magna sollempnitate Viterbii sanctam Advigam^l condam ducissam Polonie^m, mire sanctitatis et devotionis viduam. Iste Clemens IV, Guido¹⁰ Fulcodiiⁿ vocatus, natione Provincialis, uxorem ac liberos habuit. Primo^o fuit famosus advocatus et regis Francie consiliarius, demum uxore mortua, propter vitam et scientiam laudabilem primo Podiensis episcopus et post Narbonensis^p archiepiscopus, tandem Sabinensis episcopus efficitur^q. Sed cum post in Angliam propter pacis reformationem a papa Urbano IV, predecessore^r suo, legatus missus fuisset, absens a cardinalibus Perusii in papam est^s electus. Sic ieiuniis, vigiliis et orationibus ac^t aliis bonis operibus intentus fuit, quod multas quas tunc ecclesia sustinebat tribulationes¹⁵ Deus suis meritis creditur extinxisse. Hic sedit annis tribus, mensibus novem, diebus 21. Mortuus Viterbii sepultus est in ecclesia; et^u cessavit sedes^{*}.

^{*)} B 7 *pergit*: annis 2, mensibus 9. Et in festo beati Egidii Kal. Septembris electus est et nominatus in papam Theobaldus Placentinus *etc.*

ADDITAMENTUM

cod. B 3.

20

Cui successit archidiaconus Leodiensis Theodardus² nomine et fuit.^v X. Hic tenuit consilium Lugd., et deposuit episcopum Leodiensem Henricum, fratrem comitis de Guellis³, propter incontinentiam vite; et inibi fratres ordinis Saculorum et ordinem ipsum, ne ultra procederent, eradicavit. Hic etiam precepit^w, ut, cum auditur in missa²⁵ Iesus nominari, inclinetur ab omnibus. Hic fecit fratrem Bonamventuram^x de ordine Minorum cardinalem. Huius tempore^y apud Lugdunum tempore concilii obiit magister Robertus de Sorbona, vir religiosus et in orbe nominatissimus.

ADDITAMENTUM

codd. C.

30

Cessavit^z sedes 36 mensibus et 11 diebus.

Anno Domini 1271, sexto Kalendas^a Aprilis dominus papa Gregorius decimus in ecclesia sancti Petri in urbe Romana in episcopum consecratus est et coronatus corona papatus et imperii ad portam ipsius ecclesie super gradus ipsius ecclesie, domino Karolo rege Sicilie presente et ipsum papam ducente per frenum equi pedis usque ad Lateranum.³⁵

1273.
Febr. 8.

Anno Domini 1272, die Mercurii post purificationem beate Marie virginis domino Gregorio papa decimo apud urbem Veterbii^b existente in infirmitate, apparuit stella cometes a parte occidentis et visa est post per plures dies.

Explicit Deo gracias.

a) *deest* B 3. b) Coradus B 2 *semper*; Corradus B 4 *semper*. c) Thet. B 1; Theut. B 4. d) q. h. q. *des.* B 3. 40
e) Longob. B 2; Lumb. B 3. f) *deest* B 1. g) et pluribus B 3. h) Corrandus *h. l.* B 3. i) qui B 1; *deest* B 3.
k) 1269. B 1. l) Adwigam B 2. 4; Adurgam B 1. m) Pollon. B 4. n) Falc. B 3. o) Post B 2. p) Narban. B 4.
q) eligitur B 3. r) *pr. s. des.* B 3. s) *el. est* B 1. t) et B 3. u) et c. s. *des.* B 1. v) *legi nequeunt; supple:*
vocalus Gregorius. w) *precepta* B 3. x) bonam fortunam B 3. y) temporis B 3. z) *post sep. est in ecclesia.*
a) Kalandas C 1. b) veterem *corr.* Veterbii C 1. 45

1) Henrico de Castellia. 2) Theobaldus. 3) i. e. Geldern. — Ottonis II.

EX ADAMI CLAROMONTENSIS FLORIBUS HISTORIARUM.

Adam clericus Claromontensis Arverniae chronicon ab exordio mundi usque ad a. 1268. plerumque ex Vincentii Speculo historiali et Girardi de Fracheto¹ chronico composuit, quod a. 1270. absolvit². Sed a. 1271, Sept. Gregorio X. papa electo, librum quem Flores historiarum inscripsit³, epistola dedicatoria praemissa, huic transmisit. Excerpta extremae partis post finem Speculi historialis cum epistola dedicatoria edita sunt SS. R. Gall. XXI, p. 75 sqq., ubi adhibiti sunt codices:

1) *Parisiensis nr. 4907 A, mbr. s. XIV, cuius lectio ubique fere praefenda est⁴.*

2) *Parisiensis nr. 4907, mbr. s. XIII. ex.⁵*

Pauca quae ex hac editione selegimus apte Girardi de Fracheto excerptis subiungenda erant. O. Holder-Egger.

Frederico itaque condempnato [anno^a imperii sui 33], anno [quoque^a] Domini 1244^b, ex hinc^c vacante imperio, [ab^d ipso anno usque ad annum Domini 1270] tempora^e vacationis imperii duxi breviter proseguenda^{f. g}.

Landegravius^g Thoringie, Frederico condempnato, in imperatorem eligitur et contra Fredericum dimicat; Gir. sed infra 4 annos obiit. Post landegravium Willekinus^h comes Hollandieⁱ eligitur et anno Domini 1249.

Aquisgrani in regem Alemannie coronatur, et anno Domini 1256. contra Frisones pugnans occiditur. Exhinc Richardus, frater regis Anglie, eligitur et [anno^d Domini 1258. Aquisgrani in regem Alemannie coronatur].

Anno Domini 1253. Innocentius papa obiit, et ei successit Alexander III^k, qui prefuit Romane ecclesie annis 7, et postea obiit in festo beati Urbani. Et in sequenti festo decollationis beati^l ib.

Iohannis baptiste, Iacobus de Trevis ab infimo paupertatis statu^m ad summum sacerdotium est pro-
vectusⁿ vocatusque Urbanus VIII, et anno Domini 1264, in festo beati Iheronimi obiit. Et postea in festo beate Agathe Guido Sabinensis eligitur et alterato nomine Clemens VIII. appellatur et Romane ecclesie pre-
fuit annis 4, mensibus 2. Et anno Domini 1268, in festo beati Andree apostoli obiit; post^{1268.}
quem vacavit sedes apostolica annis¹ . . . Nov. 30.

Anno Domini 1259. Parisius¹ — et multos ex illis liberos. ib.

Anno Domini 1263. orta est discordia inter regem Anglie et barones. Rex autem Anglie et frater eius rex Alemannie, Edwardus ceterique filii regis^o Anglie capiuntur. Sed Edwardus de captione per equum

^a) 1. 1^a add.: Prius tamen omnium imperatorum Romanorum et imperii invasorum annos et nomina a primo, scilicet Iulio, usque ad ultimum, scilicet Fredericum secundum^p, seriatim duximus hic ponenda^q. Sed catalogus in codicibus deest.

a) des. 1. 1^a. b) 1243. 2. c) et e. 1. 1^a. d) des. 2. e) tempore 2. f) proseguendam 2. g) Landeganus 2.
h) Willermus 2. i) Holendie 1. k) III. ed. l) deest 2. m) gradu 2. n) promotus 2. o) eius cap. 2.
p) deest 1^a. q) imponenda 1^a.

1) Incipit similiter ut hoc et Roberti Aut. chronicon: sunt. 4) Epistola Gregorio X. data deest, et titulus est: *Iste liber intitulatur Speculum vel Ymago mundi editus a fratre Vincentio ordinis Predicatorum.* Etiam in codice 1^a) Musei Britannici nr. 11413 (cf. 'N. Arch.' IV, p. 331) epistola deest, ideoque falsus titulus praescriptus est. Sed in hoc etiam extrema pars omissa est. 5) Ibi quoque adhibitus est codex Parisiensis nr. 4908, sed in hoc extrema pars ex Martini Oppav. chronica interpolata et saepe mutata est, quare eius varias lectiones negleximus. Duo alii codices exstant in bibliotheca³ Valentianensi; cf. etiam Quétif et Echard l. l. I, p. 240.

2) Scribit sic: *Quadragesimus quartus Ludovicus, filius eius, qui adhuc regnat et iam regnaverat annis 43, dum ista scriberemus et liber presens compleretur, et erat annus ab incarnatione Domini 1270. Ludovicum IX. vero iam a. 1270, Aug. 25. apud Tunicium obiisse, satis notum est.* 3) In cod. Paris. nr. 4908. sic intitulatur: *Incipiunt flores ystoriarum ex ystoriali Speculo venerabilis viri fratris Vincentii de ordine fratrum Predicatorum excerpti a magistro Adam clerico domini episcopi Claromontensis; quae ex Epistola sumta*

Gir. evadens, cum dictis baronibus iterato confli- git et dictos reges, scilicet patrem et avunculum, cum^a fra- tribus liberans, comitem Leycestrie Symonem de Montfort^b cum filio, cognato et multis aliis interfecit.

Regnante vero^c Wilekino de Hollandia, obiit Fredericus. Post quem Conradus, filius^d eius, partem imperii usurpavit; sed in brevi post obiit. Manfredus quoque^e, filius dicti Frederici, ut dicitur, ex concubina natus, Siciliam, Apuliam, Calabriam et partem Italiae contra ecclesiam usurpavit. 5 Contra quem Karolus, flos militie, frater regis Francorum Ludovici, de voluntate domini pape et cardinalium Mediolanorum et Romanorum senator factus, cruce signatur et pugnat et in campis Beneventanis eum cum multis superat anno Domini 1266. Ibique inter plures nobiles captivi ducuntur comes Iordanis^f, comes Bartholomeus et Petrus Asini civis strenuus Florentinus, qui sinistris pedibus manibusque^g dextris privati, postea anno Domini 1267. iussu predicti^h Karoli decollantur. Exhinc Con- 10 radus, filius predictiⁱ Conradi, una cum filio ducis Austrie, Henrico quoque, filio regis Castelle, Gerardo comite Pisano et H. filio^j, cum Conradino^k de Antiochia contra ecclesiam et dictum Karolum insurgentes, in campo Leonis convenerunt. Conserta^l pugna et diu agitata, victi hostes ecclesie in fugam se verterunt^m, et fugientes per mare apud Hysto- 1268. riamⁿ capiuntur et Neapoli decollantur, anno scilicet Domini 1268, in crastino omnium 15 Nov. 2. sanctorum, exceptis^o Henrico, filio regis Castelle, quia fugit in ecclesia, et Conradino de Anthiochia, cui pepercit Karolus propter fratres Iohannis Gagethani cardinalis, quos idem Conradinus captivos detinebat. Mortuo igitur Coradino sine liberis, periit^p tota progenies 20 ib. Frederici. Karolus quoque ab ecclesia Romana coronatus in regem, Campaniam, Apuliam, Tusciam, Calabriam, Siciliam et magnam partem Italiae sibi subdit.

a) c. fr. des. 2. b) sic 1. Gir. de Arv.; Monte forti 2. c) ergo 2. d) vero 2. e) que deest 2. f) dicti 2. g) fil. Conradini 2. h) Et certa 2. i) vertunt 2. k) Hist. 2. l) excepto 2. m) perit 2.

EX GIRARDI DE ARVERNIA ABBREVIATIONE HISTORIAE FIGURALIS.

Addimus denique excerpta ex chronico quod Girardus de Arvernia canonicus Claromontensis¹ a. 1272. composuit et Ivoni I. abbati Cluniacensi (a. 1257—1274) epistola praemissa² dedicavit. Qui, ut hac epistola exponit, Gregorio X. papa sedente, i. e. post a. 1271, Sept., iam historiam quandam quam vocat Figuralem conscribere inceperat, cum a cognatis et amicis suis monachis Clunia- 30 censis ordinis rogaretur, ut 'inchoata succincte perstringeret et inde utilia quae- que defloraret'; quorum precibus obsecutus, chronicon confectum in novem particulas divisit, quarum septem priores historiam, octava abbates et priores conventui Cluniacensi subditos, nona exhortationes ad Ivonem Cluniacensem abbatem, cui totum opus transmisit, continent³. Historiae figuralis nullus ex- 35 stat codex manuscriptus, nec pro certo statui potest, hanc unquam absolutam atque editam esse. Quae vero ex abbreviatione impressa sunt, maximam par- tem ex duorum praecedentium, scilicet Girardi de Fracheto et Adami Claro- montensis, chronicis exscripta, pauca ab ipso auctore addita sunt.

1) De Sancto Severino. 2) De filio Gerardi nihil inveni; forte de filio Galvani Lanciae cogitavit; cf. Saba Malasp. IV, 12, Muratori SS. VIII, p. 847. 3) Astura. 4) Cf. de eo 'Hist. litt.' XX, p. 750. 5) Hanc sequitur in codicibus carmen ad eundem datum. 6) Cf. 'N. Arch.' VI, p. 489. Priores sex

particulae brevissimum historiae conspectum usque 40 ad a. 904. continent. Septima ab a. 904, i. e. ab initio ordinis Cluniacensis, usque ad a. 1270, abba- tum Cluniacensium ordinem et gesta intermixtis rebus universalis et Francicae historiae praebet.

Codices eius sunt:

1) *Vaticanus* nr. 3840, mbr. s. XIII, in quo epistola dedicatoria et carmen ad Ivonem data desunt.

2^a) *Vaticanus* nr. 3839, mbr. s. XIV¹.

2^b) *Vaticanus reginae Christinae* nr. 507, mbr. s. XIII ex., in quo particula septima a monacho Cluniacensis ordinis, ut videtur, usque ad a. 1284. continuata est. Ex hoc haud dubie descriptus est:

2^c) *Parisiensis* nr. 4910, mbr. s. XIV, in quo continuatio illa usque ad a. 1288. deducta est. Ex hoc codice prologus et carmen et fragmenta particulae septimae cum continuatione edita sunt in SS. R. Gall. t. XXI, p. 212 sqq. Excerpta nostra V. Cl. Mau cum codicibus Vaticanis contulit.

O. Holder-Egger.

INCIPIT SEPTIMA PARTICULA IN QUA ORTUM HABET ORDO CLUNIACENSIS.

Stephanus secundus de Berziacho ex priore Silviniacensi^{a, 2} Cluniacense rexit cenobium annis 5^b. Cepit autem anno ab incarnatione Domini 1230. et anno 6. sui regiminis quod acceptaverat resignavit. Adhuc idem Gregorius^c qui est supra in papatu sedet, et idem Fredericus qui est supra Romanis^d imperat, et^e adhuc idem Ludovicus qui est supra super Francos regnat.

Anno huius Stephani 4. Ludovicus rex Francorum duxit uxorem nomine Margaritam, comitis Provincie filiam, quae fuit coronata Senonis in reginam. Vinc. XXX, 137.

Fuit hoc tempore^g Petrus de Vineis, dictator egregius et Frederici imperatoris consiliarius.

Hugo sextus Cluniacense rexit cenobium annis 8. cepitque anno Domini 1236. Hic ex^h abbate Maioris-monasterii³ in abbatem Cluniacensem promotus, anno 8. sui regiminis in Lingonensem episcopum est assumptus.

Anno huius Hugonis 6. electus est in papam cardinalis Senebaldus et mutato nomine Innocentius est vocatus hoc nomine quartus. Adhuc idem Fredericus qui est supra imperat, et super Francos idem Ludovicus regnat. Vinc. XXX, 152.

Anno huius Hugonis 4. apud Cremonam — — qui statim clare vidit. Gir.

[Hicⁱ vacat Romanum imperium].

Guillermus de Pontosa hoc^k nomine tertius ex priore Karitatis⁴ Cluniacense rexit cenobium annis fere 14. cepitque anno Domini 1243.

Anno huius Guillermi 2. Fredericus imperator ab Innocentio III. tanquam scismaticus et hostis ecclesie condemnatur in Lugduno. Et contra hunc landegravius Thuringie eligitur, sed infra quatuor annos^l moritur. Vinc. XXXI, 1. Gir. et Adam.

Cui succedens Willekinus^m comes Hollandie, Aquisgrani coronatur in regem Alemannie, sed anno 5. regni sui a Frisonibusⁿ occiditur in glacie^o, scilicet anno Domini 1255^{p, 5}. Quo mortuo, quidam principes Alemannie

Richardo, fratri regis Anglie, quidam vero adhererunt regi Castelle. Sed Richardo prevalente, Aquisgrani coronatur in regem Alemannie anno scilicet Domini 1256⁶. Et hii quidem tres caruere imperiali

benedictione.

Circa ea tempora mons in Sabaudia — — contrivit. Gir.

Circa idem tempus inter Lugdunum — — vixit circiter duos annos.

Anno Domini 1251. institutus est ordo^q fratrum de Penitentia Iesu Christi apud Massiliam de speciali mandato domini Innocentii quarti⁷. Eodem anno facta est cruce-signatio Pastorellorum. Gir.

45 a) Silvianensi 2^{b, c}; Silvianen^{corr.} Silviacen 2^a. b) VI. 1. c) Grerius 2^a. d) deest 2^c. e) et — supra des. 2^c. f) qui 1. g) deest 2^{a, b, c}. h) deest 2^c. i) des. 1. k) hic post corr. hoc 1. l) anno 2^{b, c}. m) Willekinus 2^{b, c}. n) Frisonibus 2^{b, c}. o) galatie corr. glatie 2^b. p) MCCLVIII^o. corr. MCCLV^o. 2^b. q) f. o. corr. o. f. 2^b.

1) In codicibus 2^{a, b, c} liber inscribitur: *Ad dompnum Iyonem de Cluniaco incipit abbreviatio Figuralis historie edita ab eodem actore, qui illam Gregorio.. nunc in papatu sedente cernitur conscripsisse usque ad primum pontificatus sui annum, id est a. 1272. Cf. 'Arch.' XII, p. 285. — Cod. 1 in fine: Explicit abbreviatio Figuralis hystorie . . . usque ad 1270.*
2) Souvigny (dép. Allier, arr. Moulins). 3) Turonensis (Marmoutier). 4) La Charité-sur-Loire. 5) Sic iuxta rationem Francicam anni inchoandi; 1256. Adam. 6) 1258. Adam.; sed recte a. 1257. 7) Eadem fere Girardus de Fracheto ad a. 1261, ubi igitur Alexandro IV. institutio ordinis tribuitur.

Optimo iure igitur hoc nomen restituimus. — Figuralis historia propter imagines regum, iudicum, impe-

- Adam. Anno Domini 1254.¹ Innocentius papa obiit; cui Alexander quartus successit, qui Romane ecclesie annis 7 pre-
fuit.
- Yvo de Poyson^a ex priore Sancti Marcelli Cabillonensis^b in abbatem Cluniacensem est assumptus; et in completionem^c huius operis, quod sibi scribimus, iam sui regiminis currit annus 15. Cepit autem regere Cluniacense cenobium anno Domini 1257. 5
- Gir. et Adam. Anno huius Yvonis 5. in festo beati Urbani Alexander papa obiit; et sequenti festo decollationis beati Iohannis baptiste^d Iacobus Trecensis, patriarcha Ierosolimitanus, papatum est adeptus et alterato nomine Urbanus est vocatus hoc nomine quartus; qui prefuit Romane ecclesie annis tribus fere.
- Gir. Anno huius Yvonis 7. cometes terribilis per mensem Augustum et Septembrem apparuit; et [Urbanus^e papa] in festo beati Ieronimi obiit, et post in festo beate Agathe Guido Sabinensis episcopus est electus et permutato 10
Adam. nomine Clemens est vocatus hoc nomine quartus; qui prefuit^f Romane ecclesie annis^g quatuor fere. Post hunc vacavit sedes apostolica annis^h 2, mensibus 9 minus 5 diebus.
- Adam. Eodem quoque anno, scilicet anno Yvonis 7, orta est discordia inter regem Anglie et barones. Rex autem Anglie et Richardus, frater eius, rex Allemannieⁱ, Edoardus ceterique filii regis Anglie capiuntur. Sed Edoardus per equum celerem^k, quem ascendit, ut temptaret eum, evadens de captione, cum dictis baronibus 15
iterato configit, et dictos reges, scilicet patrem et avunculum^l, cum fratribus liberans, comitem Leicestrie^m Symonem de Montfort cum filio, cognato et multis aliis interfecit.
1265. Anno huius Yvonis 8. vidi in Claro-monte quandam puellam circiter 14 vel 15 annorum, que per annum ab omni cibo abstinuit; sed post ad communem usum hominum rediit.
- Adam. Guillelmo de Pontosa regenteⁿ Cluniacense cenobium, imperator quondam obiit Fredericus. 20
Post quem Conrardus, filius eius, partem imperii usurpavit, sed in brevi post^o obiit. Exhinc Memfredus^p, filius dicti Frederici, ut dicitur ex concubina natus, Siciliam, Apuliam, Calabriam et magnam partem Ytalie contra ecclesiam usurpavit. Contra quem Karolus, frater Ludovici regis Francie, Romanorum senator factus, cruce signatur et pugnat et
Gir. in campis Beneventanis eum cum multis occisum^q superat, anno scilicet Domini 1266. Ab ecclesia vero Romana in regem coronatur, Tusciam, Campaniam, Apuliam, Calabriam, Siciliam et magnam partem Ytalie sibi subdit et ecclesie. 25
- Adam. In predicto vtro bello plures nobiles ceciderunt et plures captivi ducti sunt, scilicet comes Iordanis, comes Bartholomeus et Petrus Asini civis strenuus Florentinus, qui sinistris pedibus manibusque^r dextris privati, post anno sequenti iussu predicti Karoli decollantur. Exhinc Conrardinus, filius predicti Conrardi, una cum filio ducis Austrie Henricoque, fratre regis Castelle, Gerardo comite Pisano, cum H. filio suo et Conrardino de Antiochia et Gavano^{s.2} comite contra ecclesiam et dictum Karolum insurgentes, in campo Leonis convenerunt. Conserta pugna 30
et diu agitata, victi hostes ecclesie in fugam se verterunt, et quibusdam eorum in bello captis, aliis per mare fugientibus et apud^t Hystoriam¹ detentis, Neapoli decollantur, anno scilicet Domini 1268. in crastino omnium sanctorum, excepto Henrico, fratre regis Castelle, cui perpercit dictus Karolus, quia voluit, et excepto Conrardino de Antiochia, cui pepercit idem Karolus propter fratres Iohannis Gaitani cardinalis, quos idem Conrardinus captivos detinebat. Eodem vero anno Karolus duxit uxorem nomine Margaretam, neptim ducis Burgun- 35
die³ et filiam comitis Nivernensis⁴; et celebrate sunt nuptie in Trano civitate Sicilie.
1268. Anno huius Yvonis 12. Clemens papa obiit; post quem duobus annis, 9 mensibus minus 5 diebus sedes vacavit.
1270. Anno quoque huius 13. Exhinc tributo accepto a rege Tunici^u, cum Edoardo Anglico, inclito servo Christi, transfretant⁵ aliqui, licet pauci; alii confusi et quidam infirmi 40
ad propria sunt reversi; alii vero quam plurimi cum regibus Francie et Sicilie navem in-
Nov. 18. trant die Martis post octavas beati Martini⁶, per Siciliam ad propria reversuri. E quibus in
Nov. 22. portu de Trapes orta tempestate sabbato ante festum beate Cecilie⁷ multa milia periere.
1271. Deinde venientes per Beneventum et Capuam, die Mercurii post Reminiscere
Mart. 4. veniunt apud Romam. Exhinc die Lune post Oculi veniunt Viterbii, ibique Phylippo^v rege 45
Mart. 9. Francie et Karolo rege Sicilie moram trahentibus, Guido de Montfort^w in vindictam patris Henricum^x, filium Richardi regis Alemannie, qui causa orandi in templum^y venerat, ibidem — quod dictu nephas est — vulnerat et exhinc extractum membratim lacerat. Exhinc die
Mart. 18. Mercurii post Letare Ierusalem venit rex Francorum apud Urbem-veterem, et veniens per
Apr. 5. Florentiam, die pasche venit apud Cremonam. Et sic veniens per Lombardiam, sabbato post 50
Mai 2. Marci^z euangeliste venit apud Lugdunum, civitatem famosam.

a) Poison 2^a. b. c. b) Cabilon. 2^b. c. c) complet. 2^b. c. d) Bartholomeus 2^a. e) U. p. des. codd., ex Girardo suppleri. f) fuit corr. prefuit 1. g) annum 2^c. h) 2 a. 2^a. b. c. i) Alem. 2^b. k) scelerem 2^b. c. l) e corr. 1; ouinculum 2^b. m) Liecstrie 2^a; Liecestrie 2^b. c. n) regentem 2^a. b. c. o) superscr. 1. p) f e corr. 1; Memfredus 2. q) occisis corr. occisum 2^a; deest 2^c? r) s. pedibusque 2^c? s) Agavano 2^a. b. c. t) Hyst: riam, littera erasa 2^a. 55 u) Tunicii 2^a. v) Ph. 1. 2^a. b. w) Monfort 2^b. x) H. 1. 2^b. y) templo 2^a. b. c. z) Marchi bis scr. 1.

1) 1253. falso Adam. 2) i. e. Galvano Lancia, 6) Octava S. Martini hoc anno in ipsum diem Martis avunculo Manfredi. 3) Hugonis IV. 4) Odonis, incidit. 7) S. Caeciliae dies in ipsum sabbatum filii Hugonis IV. 5) In Terram Sanctam. De incidit hoc anno. exercitu peregrinorum in Tunicio militantium agitur.

Anno huius Yvonis 14. post longam^a dissensionem inter cardinales Theodaldus^b Plasentinus^c, natione Lombardus, Leodiensis archidiaconus, in summum pontificem est electus et alterato nomine Gregorius est vocatus hoc nomine decimus

EX CONTINUATIONE

5

codd. 2b. c.

Anno huius Yvonis 16. venit idem Gregorius Ludunum et anno 17. in Mayo concilium celebravit et ibi univit Grecos ecclesie Romane. Eodem anno regnabat rex Alemannie Radulphus, quem idem papa adoptabat ad imperatoriam dignitatem. Eodem anno obiit dictus Yvo mense Octobri.

10 Yvo de Chasens secundus ex priore Sancti Martini Parisiensis in abbatem Cluniacensem est assumptus; qui cepit regere Cluniacense cenobium anno Domini 1275, mense Octobri.

Anno huius Yvonis primo obiit Gregorius decimus mense Februario¹. Eodem mense frater Petrus de Tarantaise de ordine Predicatorum, postea archiepiscopus Ludunensis et post modicum tempus cardinalis, in summum pontificem est assumptus; qui alterato nomine Innocentius quintus est vocatus; qui obiit in vigilia beati Iohannis baptiste anno sequenti. Cui successit Otobonus cardinalis atque diaconus, natione Ianuensis^d, qui alterato nomine Adrianus quartus est vocatus^e; qui obiit eodem anno in crastino beati Laurentii². Cui successit Petrus, natione Yspanus, qui alterato nomine Iohannes XXI. est vocatus.

Anno secundo istius Yvonis Eodem anno in crastino ascensionis Domini corruerunt muri domus in qua erat summus pontifex, et ibi graviter vulneratus est et die Iovis post pentecostem in civitate Viterbii expiravit.

Anno huius Ivonis 3. in festo beate Catherine sedit in papatu Iohannes dictus Gaytans, natione Romanus, qui alterato nomine Nicholaus est vocatus.

Anno huius Yvonis 5. obiit dictus Nicholaus papa in festo beati Simphoriani Eodem tempore fuit maxima inundacio aquarum, que multa dampna intulit in Burgundia. Eodem anno in cathedra beati Petri electus fuit in summum pontificem Symon presbyter cardinalis, qui permutato nomine Martinus quartus est vocatus.

Anno^h 10. huius Yvonis tertia die post annunciationem beate Marie obiit Martinus papa. In crastino octabarum annunciationis beate Marie electus fuit Iacobus de Sabele in summum pontificem; qui alterato nomine Honorius quartus est vocatus.

Hiis temporibus venit quidam Alemanniam, qui fingeat se esse Fredericum, qui fuit imperator Alemannie, qui condempnatus fuit per Innocentium quartum. Rex Rodulphus Alemannie, audita fama illius, accessit ad locum, precepit eum comburi

Anno sequenti in cena Domini obiit Honorius quartus. Anno huius Yvonis 12. in cathedra beati Petri assumptus fuit in summum pontificem Iheronimus, qui fuit de ordine fratrum Minorum, qui alterato nomine Nicholaus V. est vocatus.

a) longam 2a. b. b) Theob. *corr.* Theod. 2a; Theobaldus 2b. c. c) *sic codd.* d) *in loco raso* 2b. e) *avocatus corr. vocatus* 2b. f) *dies corr. die* 2b. g) *cod. 2b desinit a. 1284. his verbis: et privatus regno Arragonie papa dedit regnum Arragonie regi Francie.* h) *pergit* 2c.

40 1) Immo die Ian. 10. 2) Potius in crastino octavae b. Laurentii, Aug. 18.

EX GUILLELMI DE PODIO-LAURENTII HISTORIA ALBIGENSIIUM.

ED. O. HOLDER-EGGER.

Guillelmus magister, natus, ut videtur, in oppido Podii-Laurentii districtus Tarnensis, a. 1241. notarius episcopi Tolosani, a. 1242—1249.¹ capellanus Rai-⁵mundi VII. comitis Tolosani erat; de reliqua eius vita nihil certius constat². Qui historiam rerum saeculo XIII. usque ad a. 1272. in Gallia meridionali gestarum³, 'quae ipse vidit vel audivit e proximo', ut profitetur⁴, non ampla et continua narratione, ut Petrus de Vallibus-Sarnaii, sed more annalistarum breviori relatione conscripsit. Nec solum bella ex persecutione haereticorum¹⁰ exorta enarravit, sed et alia in illa regione, etiam pauca in aliis terris gesta intermiscuit. Iusto iudicio de utraque parte confligentium Monfortensi et Tolosana uti nititur, sed tamen re vera omnino a parte ecclesiae et peregrinorum stat, et cum praecipue Raimundi VII. comitis, domini sui, gesta referat, neque ei neque eius patri infortunio celeberrimo tamen parcat, si qua contra rationem¹⁵ egisse ipsi videbantur. Veritatem, quantum licet, semper sequitur, et cum de rebus in patria gestis bene instructus esset⁵, operi suo magnam auctoritatem acquisivit⁶. Sermone utitur minus condito, nonnumquam insulso, cum tamen quandam non vulgarem elegantiam appetuisse videatur.

Librum primus edidit Catel in Historia comitum Tolosanorum, Append.²⁰ p. 49, repetiit Duchesne, SS. coact. t. V, denuo recensitus est in SS. R. Gall. t. XIX, p. 193 sqq.; XX, p. 764 sqq. Excerpta nostra e codicibus Parisiensibus Lat. 1) nr. 5212, mbr., saec. XIV. et 2) nr. 5213, chart., saec. XVI. V. Cl. A. Molinier emendavit.

O. Holder-Egger.

1) Cf. 'Hist. litt. de la France' XIX, p. 185 sqq.
2) Certe etiam post obitum domini sui a. 1249. in dioecesi Tolosana clericus erat, cum huius urbis episcopos maxime colat, ab uno eorum sibi quaedam narrata esse profiteatur. 3) Librum inscripsit: *De gestis in Narbonensi, Albiensi, Ruthenensi, Caturcensi, Agennensi diocesibus pro tuenda fide catholica et pravitate haeretica extirpanda*. Usitatum hucusque libri titulum, etsi minus aptum, retinendum duximus. 4) Compluries etiam indicat a quo relata acceperit. Sed tamen pro priore libri parte scriptas relationes ei non defuisse verisimile est. P. Meyer, 'La chanson de la croisade contre les Albigeois' I, p. XVI sqq. conatus est probare, eum hoc carmen

de quo v. supra p. 404 sqq., legisse, non vero in ipso²⁵ libro componendo prae oculis habuisse. 5) A. 1243. ipse legatus ad curiam Romanam destinatus est, ut dispensationem affinitatis comiti Tolosano Margarettam de Marchia uxorem ducturo impetraret; cf. Vaissete, 'Hist. de Languedoc', ed. nova VI, p. 756; et³⁰ in compluribus chartis comitis Tolosani occurrit; cf. ibid. VI, p. 733. VIII, p. 1200, nr. 223. A. 1249, mortuo Raimundo VII. comite, aderat, cum barones et civitates comitatus Tolosani legatis Alfonsi comitis Pictaviensis et heredis Tolosae fidem facerent; ibid.³⁵ p. 1262. 1265, nr. 285. 6) Bernardus Guidonis ex hoc libro multa exscripsit.

23. Circa hos dies illustris rex Francie Philippus cepit in bello campestri 1214.
Flandrie et Bolonie^a comites et in locis que^b ipsi sibi^c elegerant atque diviserant, si fortuna favisset eis^d ad^e votum, custodiendos statuit vinculis mancipandos^{f.1}.

5 26. In diebus illis summus pontifex Innocencius papa III. ex omni natione convocarat 1215.
concilium generale, quod fuit celebratum in Urbe anno Domini 1215; cui interfuerunt comes²
et filius³ eius Tholosanus, qui de Anglia venit cum quodam mercatore sub specie servientis,
et comes Fuxi⁴ pro parte sua, et Petrus Bermundi⁵, qui^e occasione uxoris⁶, primogenite
comitis Tholosani, quam habuit in uxorem, si contingeret terram abiudicari eis, ut primo-
10 genito postulabat. Pro parte altera erat ibi Guido, frater comitis Montis-fortis; fuitque
terra adiudicata comiti Montis-fortis, privato inde per sententiam comite Tholose⁷.

27. Post concilium autem generale comes Raimundus secessit in Hyspaniam, et filius 1216.
eius venit in Provinciam, quo iam uxores eorum⁷ transierant, postquam^h comes Symon
Tholose dominium adiisset; fuitque dictus filius [comitisⁱ Tholose] amparatus⁸ a civibus
15 Avinionensibus et receptus, et conversa est ad eum terra similiter Venaissini, et inde movit
guerram comiti Montis-fortis.

28. Ecce enim predictus filius comitis sepedicti receptus a civibus Avinionensibus et
plebibus Venaissini^h, consentientibus hominibus Belliquadriⁱ, villam eorum^m intravitⁿ in
manu valida et obsedit munitionem que erat in castro undique tam per terram quam per
20 flumen Rodani, ut exire non possent inclusi, sed nec quisquam ad eos ingredi prevaleret;
accurrensque comes Symon obsedit exterius obsidentes; sed eidem munitioni consumptis
carnibus equorum et cunctis^o neccessariis deficientibus, data securitate vite ipsa^e, castrum
hostibus resignavit, et comes Symon, cum nichil proficeret, ab obsidione recessit; propter
quod multi qui latebant cornua extulerunt, et plura opida et ville hosti eius breviter adhe-
25 serunt.

30. Igitur anno Domini 1217, cum^e comes Symon guerram^p longe gereret cum Ade- 1217.
maro^q de Pictavia ultra Rodanum, observata temporis oportunitate, comes Tholose cum
Convenarum⁹ et Paleariorum^{r.10} comitibus et militibus non multis transiit^s Pireneum et
intravit Tholosam mense Septembri^t. Interim autem, dum ista comiti Symoni
30 nunciantur^u, tenenti obsidium^v apud Crestum¹¹. Mittitur interea in Franciam
dominus Tholosanus episcopus¹² a legato¹³ predicaturus crucem cum aliis qui mandatum
habuerant in eodem, cum quibus fuit magister Iacobus de Vitriaco^w, vir magne honestatis,
litterature et eloquentie, qui postea fuit episcopus Aconensis, deinde in Romana ecclesia^x
cardinalis; de quo etiam audiavi eundem dominum Tholosanum episcopum referentem,
35 quod ab eo audiverat, sibi^e iniunctum fuisse per visionem in sompnis a beato Saturnino
Tholosano prothopresule, ut contra suum populum predicaret; et hoc episcopo^y referebat,
querens ab eo, an — quod ipse prius ignorabat — fuerit aliquando Tholose pontifex nomine
Saturninus. Et in ista predicatione multos cruce signaverunt^z.

35. Anno siquidem Domini 1226. tempore verno, quo reges solent ad bella procedere, 1226.
40 benedictus rex a Deo dominus Ludovicus egressus cum exercitu innumerabili crucis signa-
culo insignito^a, una cum legato¹⁴ supradicto^b sibi assidue^c adherenti versus Lugdunum diri-
git iter suum propter planiciem terre quadrigis acommodam^d et flumen^e Rodani navigio
portandis copiis opportunum^f. Quibus venientibus ex^g villis et opidis que erant comitis
Tholosani consules occurrebant, et eis fortalicia^h tradebantur, et ad suam voluntatemⁱ dabant
45 obsides; quos etiam^k cives Avinionenses datis obsidibus prevenerunt. Cumque in vigilia
penthecostes¹⁵ illuc venissent rex et legatus, iamque pars non^l parva per^m pontem transi- Iun. 6.

a) Rolonie 1; Bellonie 2. b) quos 2. c) deest 2. d) ad eos fav. 2. e) ad v. des. 2. f) mancipatos 2.
g) Tholosano 2. h) post 2. i) c. Th. des. 1. k) Venaysini h. l. 2. l) Bellicadr. 2 semper. m) illorum 2.
n) introivit m. 2. o) ceteris 2. p) l. g. g. 2. q) Adhem. 2. r) Paleriorum 2. s) transivit Pyreneos 2.
50 t) Septembris 2. u) nunciarentur 2. v) obsidia 2, ubi a. Cr. des. w) Vitriaco 2. x) curia 2. y) episcopus 1. 2.
z) signavit 2. a) insignato 2. b) deest 1. c) assiduo 2. d) accommodatam 2? ed. e) flumine 1. f) oppor-
tunis 2. g) de 2. h) fortalicie 2. i) d. o. v. 2. k) et 2. l) deest 2. m) tr. p. p. 2.

1) Cf. Will. Britt. G. Phil., supra p. 316, et Hist. habebat. 8) i. e. in tutorem electus; cf. Ducange I,
anon. Rem. §§ 279. 291, supra p. 539. 541. 2) Rai- p. 236. 9) Comminges; Bernardo IV. 10) Palhas
55 mundus VI. 3) Raimundus VII; cf. supra p. 412, (Cataloniae); dicto Rogero. MOL. 11) Crest ad fl.
v. 3167 sqq. 4) Raimundus Rogerii. 5) Dominus Drôme. Cf. supra p. 403. 431, v. 5694. 12) Fulco.
Andusiae; v. epist. eius inter Epist. Innoc. XV, 13) Bertrando. 14) Romano card. diac. S. Angeli.
nr. 222. 6) Clementiae (aliter etiam Constantiae 15) Die pentecostes Chron. Turon., supra p. 474.
dictae). 7) Raimundus VII. tunc nondum uxorem

1226. visset exercitus, actum est divino iudicio, sicut credo, quod idem^a cives timore, ubi timor non erat rationabilis, trepidantes de barrigio¹, si permitteretur per villam incedere multitudo, portas civitatis precludunt, regi tamen cum paucis transitum permittentes, aut haberet transeundi sub rupe via arctissima optionem; quod rex tam periculosum quam obprobriosum videns sibi, noluit acceptare, nisi transitum per civitatem liberum inveniret. Quod⁵ eis recusantibus, rex mansit in loco et iussit erigi tentoria et castrametari^b ordine militari; et erectis petrariis et aliis bellicis instrumentis, cepit expugnare fortiter civitatem, civibus a pari machinas in machinas^c erigentibus et viriliter se^d defendentibus ex adverso. Interea cives Avinionenses, quorum Dominus superbiam humiliare decreverat per hanc viam, tribus mensibus expugnati^e, seque viribus impares cognoscentes, sub certis conditio-¹⁰nibus suam legato et regi liberant civitatem, qui et ruina murorum et penis^f aliis sunt^d mulctati. Multi autem in exercitu diversis egritudinibus moriuntur; nec fuit parva gratia, quod cito in deditionem receperit^g a Deo civitatem; vix enim post recessum exercitus diebus lapsis quindecim^h, erupit Durentiaⁱ fluvius ex^k suo alveo cum tumore tanto, quod planiciem illam, in qua castra^{h*} regis erant, cooperiens occupavit; ubi non potuisset exercitus¹⁵ remanere. Multi autem, recedente^l rege, in Franciam sunt reversi^m.
1229. 40. Transivitque legatus² inde Rodanum et Aurasice³ cum^d cisalpinis archiepiscopis et episcopis^m et prelatis suum concilium celebravit.
1232. 42. Solutoque colloquio apud Meledunum habito, episcopus [*Tolosanus Raimundus IV.*] preveniens, reformationis articulos ordinavit; missusque est post eum dominus²⁰ Egidius de Flagiciaco, miles providus et discretus; qui inⁿ veniendo transivit per Provinciam, visurus mandato regis^o primogenitam⁴ comitis⁵, futuram coniugem ipsius regis.
1233. Item circa illud tempus dominus legatus⁶ apud Biterrim concilium celebravit, idemque super informanda^p pace inter comites Provincie et Tholose⁷, qui iam triennio et amplius usque ad id tempus habuerant guerram^q ad invicem, plurimum laboravit, nec labor effectum²⁵ habuit quem volebat. Fuit autem dicte guerre causa, quia^r cives Massilie cum proprio episcopo⁸ et comite Provincie discordiam habentes, adierunt comitem Tholosanum et eum^s suum^t fecerunt dominum in^u vita sua, ut civitatem contra comitem et episcopum ampararet. Quo cum venisset in manu valida hostis, comes^v eum noluit expectare, et exinde dum vixit tenuit ibi suum vicarium et de redditibus non quantum ipse, sed quantum cives volebant,³⁰ qui iam periculum suum transierant^w, extrahebat; quorum inconstantiam frequenter neccesse habuit experiri.
43. Exhonerato autem in diebus^x illis honore^y legationis episcopo Torna-
1233. censi, subrogatur ei legatus venerabilis pater dominus Iohannes archiepiscopus Viennensis^{d-9}, cui super premissis¹⁰ si qualiter summus pontifex domnus Gregorius papa IX. scripsit³⁵ quisquam perlegerit¹¹, ex integro^z intelliget veritatem. Nam episcopus, non obstante qua affligebatur quartana, non fuit piger adire sedem apostolicam et infirma terre summo pontifici revelare; fuere autem multa per ipsius legati sollicitudinem ordinata, quo liberius curreret inquisitio.
1240. Anno sequenti, scilicet^d 1240, comes Tholosanus, collecto exercitu valido, estivo tempore⁴⁰ intravit Camargias¹² et fuit contra civitatem comitis Provincie^d Arelatem^a apud Trencatalliam^{b-13}, Rodano mediante; et certatum est quasi per totam estatem inter partes lapidum

^a) In *Annalibus abbatis Berduarum* ('Berdouès, dép. Gers') editis a Vaissète, 'Hist. de Languedoc' III, p. 112, et in eius nova editione VIII, p. 214. legitur: Anno 1226. in die pentecostis, 7. Idus Iunii rex Ludovicus obsedit civitatem Avenionis, et 5. Kalendas Septembris capta fuit ab eodem; ipse vero mortuus 45 est eodem anno. Et eadem leguntur in *Ann. Tolosani apud Catel*, 'Hist. des comtes de Toulouse' App. p. 160; SS. R. Gall. XIX, p. 236.

a) sic 1. 2. b) castra situari 2. c) machinis 2. d) deest 2. e) expugnari 2. f) peciis 1. g) receperint 2. h) XVI 2. i) Durenta 1. k) cum 2. k*) r. c. 2 l) residente 2. m) et e. des. 2. n) cum 1. o) Francorum add. 2. p) firmanda 2. q) ad i. g. 2. r) quod 2. s) Th. eumque 2. t) f. d. s. 2. u) in v. s. des. 2. 50 v) Provincie add. 2, ubi n. e. w) transmiserat 2. x) i. d. 2. y) onere 2. z) integre 1. a) Arelaten 2. b) Trencatallia 1; Trencatallam 2.

1) Idem quod *barrium*? In Provincia vocant eum aedium numerum qui muris includitur. DUC.; *bar-ragium* et *banigium* quod idem ex hoc loco affert corruptae sunt lectiones. 2) Romanus. 3) Orange. 4) Margaretam. 5) Raimundi Berengarii IV. 6) Wal-terus II. episcopus Tornacensis. Quod Vaissète ed. nova VII, p. 89, n. XXVIII, affirmatur, synodum

demum a. 1234. a Iohanne legato celebratam esse, probare nequeo. 7) Raimundum VII. 8) Bene-dicto. 9) Primo legatus occurrit a. 1233, Oct. 29 55 (Potthast nr. 9321). 10) Scilicet inquisitione hae-reticorum. 11) Intelligit forte Potthast nr. 10300; cf. ib. nr. 9365. 9397. 12) La Camargue, terra inter capita Rhodani fl. 13) Trinquetaille (arr. Arles).

immissione molarium cum machinis hinc et inde et aliis bellicis instrumentis et navalibus 1240. aggressionibus super flumen, ferentibus auxilium Massiliensibus civibus ut domino suo comiti Tholosano. In ipsis quoque diebus¹ comes Tholosanus redibat de Camargiis ibi messibus^a devastatis.

5 44. Processu vero temporis comes et episcopus² Tholosani in Franciam sunt profecti; fuitque ordinatum per legatum dominum episcopum Prenestinum^{b,3}, ut ad concilium quod convocaverat summus pontifex properarent^c, et anno Domini 1241. iam cepto, preveniente 1241. eos legato, licet ipsi nec ad sua rediissent, venerunt Lunellum^d, comite modicum tardante propter colloquium quod habebat cum rege Aragonum^e; sed arrepto itinere absque eo, 10 precessit eum episcopus; qui transiens per Belliquadrum, invenit quosdam prelatos regni Francie redeuntes, quia navigium, cui se in mari possent comittere, non invenissent, qui nec per terram ausi erant procedere propter metum domini Frederici imperatoris, qui tanquam contra se suspectum habens concilium convocatum, venientibus terra et mari insidias tetendisset; quibus tolerabilius videbatur gressus reprimere quam obicere^d se periculis mani- 15 festis. Sed nec ob hoc territus episcopus, festinans Aquis civitate, metropoli Provincie, invenit archiepiscopum Toletanum^f et episcopum Segobiensem Hispanum^g, quibus iam innotuerat, quod legatus cum omnibus prelatis qui ibi erant de portu Nicie^h recessisset^e; fuitque consilium episcopis ire Massiliamⁱ et inde cum oportunitate temporis navigare; nam archiepiscopus^j abhorrens^b mare, voluit temptare, an posset, utⁱ per terram iret, securitatis^k 20 gratiam optinere; et ita discedentibus eis ad invicem, viam quam sibi elegerant^l tenuerunt, et^a episcopi Massiliam, sicut condixerant, abierunt; quo interim comite veniente, tempus navigandi ydoneum expectabant^m, succedentibus de die in diem rumoribus, quod imperator galeasⁿ in insidiis posuisset; eisque sic tardantibus^o in suspensio, tandem novella tristis intonuit^p, quod prelati capti essent in mari et plurimi periissent.* Tunc comes et episcopus 25 redeunt apud Montem-pessullanum, ubi regem Aragonum invenerunt; et miscentes colloquia rex et comes Provincie^q, provido tractatu agere ceperunt, quod comes Tholosanus tertiam post duas, quas duxerant^r Francie et Anglie reges, nomine Sanchiam^s de filiabus comitis Provincie duceret in uxorem⁹. Verum quia hoc impediabatur propter dominam Sanchiam^s, uxorem eius superstitem, quam dudum ipse comes reliquerat, ad divorcium coram iudicibus 30 dudum a summo pontifice delegatis, episcopo¹⁰ et preposito Sancti Salvii¹¹ Albiensi, est processum; et probato, quod pater eius eam de sacro fonte levaverat, sententia fertur divorcii inter^t eos, presentibus multis episcopis, in loco qui dicitur Vernia¹² inter Belliquadrum et Tarasconem; quibus in contrarium nichil dixit predicta domina inducta a nepotibus suis¹³, ipso rege et comite Provincie dispensationem propter consanguinitatis impedimentum a 35 sede apostolica petentibus, ut esset pax firma inter comites supradictos¹⁴.

45. Dehinc ad colloquium regis Aragonum et comitis Provincie super coniugio promovendo inter ipsum comitem Tholosanum et filiam ipsius comitis Provincie proceditur, et Aquis civitate nuncii ordinantur sollempnes ad summum pontificem cum ipsorum sigillis et literis transmittendis^u super dispensatione optinenda^v coniugio supradicto; quibus eunti- 40 bus occurrit Pisis relatio, quod summus pontifex mortuus erat, et ita quod tractatum erat ad nichilum est redactum; et ipsa puella Ricardo regi Alamannie¹⁴, fratri^w regis Anglie, ducitur in uxorem.

*) In calce Necrologii S. Nazarii Biterrensis (Vaissète, 'Hist. de Languedoc' ed. nova VIII, p. 260) legitur: Reverendus pater dominus Bertrandus de Sancto Iusto bone memorie episcopus Agathensis vocatus per sanctissimum papam ad concilium generale, captus a Frederico imperatore, in eius carcere migravit ad Dominum.

a) deest 2. b) Penestinum 1. c) properaret 2. d) obficere 2. e) recessissent 2. f) Mars. 2 saepius.
g) navigare add. sed expunx. 1. h) aborrens 2. i) si 2. k) securitatem 2. l) elegerunt 2. m) expectabat 2.
n) galias 2. o) tradentibus 2. p) intravit 2. q) deest 2. r) condux. 2. s) Sancham 2. t) i. e. des. 2.
50 u) transmittendum 2. v) obmitenda 2. w) fratre 2.

1) Tempus nullum antea indicatum est. Ex sequentibus vero patet, hoc factum esse aliquot diebus ante nativitatem beatae Mariae (Sept. 8), qui dies mox commemoratur. Sept. 1. comes iam fuit Castelnaudary; 55 Vaissète VIII, nr. 330, 3. 2) Raimundus IV. 3) Iacobum. 4) Lunel (arr. Montpellier). 5) Iacobo I. 6) Rodericum. 7) Bernardum. 8) Nizza. 9) V. chartam apud Teulet, 'Layettes du Trésor' II, p. 450. 10) Durando. 11) Galhardo. 12) Vernica, ut olim vocabatur insula Rhodani inter urbes nominatas, alibi Gernica vel Ugernica dicta, legendum videtur. MOLINIER. 13) Rege Arragoniae et comite Provinciae. 14) Sed hanc dignitatem multo postea adeptus est Richardus.

1243. 46. Mox tempore verno anno Domini 1243. adiit [*Raimundus VII. comes Tolosanus*] sedem apostolicam et tam apud imperatorem quam apud curiam moram traxit per annum aut circa; et optinuit sibi terram^a restitui Venaissini¹.
1244. 47. Venerat autem eo tempore summus pontifex Lugduni dominus Innocentius papa III; quem comes Tholosanus, postquam de Francia rediisset, tempore quadra- 5
1245. gesime visitavit, et postea in Franciam est reversus. Et sequenti anno 1245. circa principium estatis dominus papa suum concilium celebravit ibidem cum prelati- 10
et ceteris de regno Francie et Hispanis, et ibi deposuit dominum Fredericum ab imperio per sententiam diffinitivam; cui interfuerunt dominus Baudouynus imperator Constantino-
polititanus et Tholosanus ac Provincie comites, qui ibi coram papa tractaverunt de coniugio 10
inter ipsum comitem Tholosanum et filiam ultimam² eiusdem comitis Provincie contrahendo, papa dispensaturo super eo propter affinitatis impedimentum. Reversis autem eis ad pro-
pria, infra paucos dies comes Provincie moritur, dicto coniugio imperacto; potuitque tunc^a
comes addiscere Tholosanus, quoniam nocuit differre paratis³. Quod cum innotuisset ei^a
per celerem nuntium missum Lunelli^{b.4} a domino Raimundo^c Gauscelini⁵, tantum inter- 15
posito uno die, festinus recessit cum paucis, nullam secum vel post se manum trahens
armatam, sicut^d ei a dicto viro fuerat persuasum, non oportere eum venire manu armata
aut multitudine^e, prout et^a ei per Romeum et Albetam^{f.6} domesticos milites^a olim comitis
Provincie fuerat persuasum, ut sub tali simulatione agerent, ne ipse comes interim vim
inferret, donec ipsi quod secus tractabant potuissent ducere^g ad effectum; agebant enim 20
secreto, quod domino Karolo, fratri regis, in uxorem daretur puella, sicut effectus postea
demonstravit^h. Quot vero occursus quotve colloquia cum comite Sabaudie⁷, avunculo
cf. Ps. 11, 3. puelle, et baronibus terre intervenerunt, loquentibus in corde et cordeⁱ Provincialibus cum
comite Tholosano, longa^k retro series, donec fere transierint^l 5 menses, quando nec regi
Aragonum, quem suspicabantur favorem eidem comiti, cum esset Aquis, eam permise- 25
rint ut videret, nec summus pontifex ad dispensationem processit, regni^m Francie et Ala-
mannie et Anglie missis ad hoc contradictoribus impeditus. Etⁿ ut breviter concludam,
nuncius, quem mittebat dictus comes domine regine Francie⁸, ut placeret ei^o fieri quod
cum patre puelle fuerat pertractatum^p ac etiam promoveret^q, invenit^r in^s via dominum
Carulum ad contrahendum cum ea matrimonium festinantem. 30
1250. 49. Eodem anno moritur Fredericus, qui olim fuerat imperator, qui fuit
depositus Lugduni a domino Innocentio papa III, sicut in precedentibus est predictum, et
suum in fine^t recognoscens errorem, exhiberi^u sibi in morte funera imperialia et plangi
etiam interdixit, quia ecclesie inobediens fuerat et rebellis. Cuius filius Matfredus, cui non
competebat successio eius vel hereditas ex directo, per modum tutele seu curationis pro 35
Conradino^v, filio Conradi^v, dicti Frederici quondam⁹ filii, regnum sibi Cicilie^w et Apulie et
Calabrie principatum per fraudem et^o violenciam vendicavit, et imposito sibi diademate, se
regem et principem ostentavit, paterne rebellionis et inobedientie imitator^x; quem dominus
Innocencius, postquam Lugduno recesserat, persequabatur sicut regno incongruum et^o in-
dignum. Mortuus est autem idem dominus papa Innocencius anno Domini 1254. in festo 40
1254. Dec. 13. beate^o Lucie¹⁰; cui successit dominus Alexander papa III; quo mortuo, dominus Urbanus
1261. Sap. 4, 3. sibi successit^y; qui, ne spuria vitulamina^z amplius firmas darent radices, sed magis ut pre-
scinderentur omnino^a, omni sollicitudine quandiu vixit et studio procuravit, contra dictum
Matfredum in sua malicia gloriantem extollens adversarium, ut affligeret inimicum. Ipse
enim^o procuravit, invitavit et induxit illustrem virum Karolum Andegavensem et Provincie 45
comitem, ut more antecessorum suorum, de quorum ipse benedicto semine descendebat, in

a) deest 2. b) deest 1. c) Ramondo 2. d) sicut — armata des. 2. e) multitudinem 2. f) sic legendum esse monet Mol.; Albetum 1; Albateram 2. g) deduc. 2. h) denunciavit 2. i) corda 2. k) lingua 2. l) transie-
runt 2. m) regis 2. n) Et ut des. 2. o) deest 2. p) pertractum 2. q) promoverat 2. r) et i. 2.
s) in v. des. 2. t) fin 1. u) exhib. 2. v) Colrad. 2. w) Cec. 1. x) immit. 2. y) succedit 2. z) sic 50
emendavi e versu Sacrae Scripturae laudato; intancia 1; nichilominus 2. a) omnes omnium s. 2.

1) Cf. Vaissète ed. nova VII, p. 92 sq., n. XXIX, 5. Provinciae, postea Caroli Andegavensis. Cf. Vaissète
2) Beatricem. 3) Haec verba ex Lucani Phars. I, 281. ed. nova VI, p. 729, n. 3. 7) Amedeo III. 8) Mar-
4) Lunel (départ. Hérault, arr. Montpellier). 5) Domino garetæ, sorori Beatricis. 9) Auctor opinatur falso,
Lunelli, qui cum mox memorato Albeta charta supra Conradum ante patrem obiisse, et hic de Manfredo 55
p. 499, n. 9. laudata fidem interposuerant pro comite narrat quod compluribus annis postea factum est.
Provinciae. 6) De Tarascone, consiliario comitis 10) Immo die Dec. 7.

hostem ecclesie insurgeret debellandum, Matfredum silicet supradictum, qui capa erat et refugium quorumlibet infidelium et malignantium, qui ad eius terras vellent civitates et oppida declinare. Mutationem ergo et ordinem precedentium malorum in bona subsequen- 1264.
tia precurrebat comete visio, qui anno Domini 1264. circa medium mensis Iulii ceperat ab
5 occidente noctis principio apparere, et post dies aliquot circa finem noctium apparuit ab
oriente^a plurimos extendens radios versus plagam occidentalem; et fuit cursus eius usque
circa finem mensis Septembris; quo iam tempore de medio tollitur ipse papa¹; cui succedit^b
dominus Clemens papa quartus, sub quo pretractata^c ab altero exequutioni mandantur^d. 1265.
Nam dictus comes Karolus, sicut verus filius obedientie, zelans iniurias ecclesiastice liber-
10 tatis seu etiam dignitatis, accinctus divina potentia et fortitudine, in nomine domini nostri
Iesu Christi, in cuius manu sunt omnia iura regnorum, anno eiusdem^e 1265, non veritus
insidias in mari^f sibi positas, verno tempore navigio venit Romam, et accepta Urbis^g sena-
toria dignitate, fuit ibi toto estivo tempore, relicto interim in mandatis ex gratia illustris
regis, fratris sui, ut de Francia et Provincia eum bellatorum exercitus sequeretur. Corona-
15 tus igitur in regem Sicilie per quosdam cardinales missos ad hoc a summo pontifice in festo
epiphanie, venientibus libere per Italiam auxiliatoribus, asperitate hyemis^h non obstante, 1266.
ad propositum certamen exiit, contra hostem suum et ecclesie bellaturus; et expugnato
prius et capto castro Sancti Germani, inexpugnabili olim, virtute miraculi, hostem suum
callide detrahentemⁱ eum intra viscera terre sue, ut fatigatum eius exercitum inedia et
20 labore securius bello invaderet, circumventum ante Beneventum^k civitatem invenit in^l pre-
lium preparatum; quem idem rex nichil dilato in crastinum², sciens, quia frequenter nocuit
differre paratis³, instructis contra instructas acies aciebus, invocato^m nomine Salvatoris,
conserto prelio et brevi confecto spacio consumptoque hostili exercitu in ore gladii, supera-
vit. Et ipse hostis eius Matfredus in ipsaⁿ belli pressura, licet incognitus, fuit cum aliis
25 interfectus; cuius corpus quesitum biduo et inventum inter cadavera occisorum et^o cogni-
tum, fuit regie^p pietatis officio^q traditum cum honorificentia sepulture⁴. Quod prelium
actum^r fuit feliciter 4. Kalendas Marcii anno quo supra. Optenta igitur victoria, sine cuius- Febr. 26.
quam^s defensionis^t obstaculo ipsam occupant civitatem; et inventis qui fatigati erant et
exhausti^u copiis^v cumulantur. Verum ne qua radix amaritudinis remaneret secundum Dei
30 iudicium imprecisa, electo sibi a Romanis in senatorem Enrico, regis Castelle⁵ germano,
processu temporis Conradinus^w, filius quondam Conradi^x, qui fuit filius Federici, persuasus
forsitan^y ab emulis novi regis, insuspiciatus prodiit ab Alamannia ex occulto, quasi sperans,
quod tota^z terra assurgeret venienti et eum populus sequeretur. Veniensque^z Romam a 1268.
senatore et multis magnatibus honorifice est² receptus; et iuvantibus senatore et magna
35 multitudine Romanorum, egreditur, regem Sicilie invasurus; et in campi Palentini^a planicie⁶
sibi instructis aciebus, hinc inde occurrentes pugnam conserunt valde gravem; sed Domino
desuper adiuvante, semen^b in fugam vertitur pessimorum; et elapsi de prelio equorum
velocitate senator et Conradinus^v et alii multi magnates^c in devia disperguntur. Nec tam
latuerunt, quin, Domino tradente impios, ad regis carcerem sint^d educti; factaque fuit
40 ibi strages longe maior inimicorum ecclesie quam in prelio Beneventi⁷. Quem Conra-
dinum^v et ducem Austrie cum aliis eorum complicibus non absque legis^e peritorum sen-
tentia fecit truncatione capitum consummari, et extunc^f terra siluit^g coram eo. Et ille 1. Macc. 1, 3.
populus Lucherie^{h, 8} infidelis, qui in rebellionem exarserat, post multas molestias quas in-
tulerat et passus erat, ad pedes regis veniens, solo prostratus, vitam solam, quam implora- 1269.
bat, a clementia regis optinuit, preferens signa, corrigiis ad colla pendentibus, servitutis et
alio genere reverencieⁱ, eosque in sclavos recepit rex, alias castri et civitatis et omni^k rerum
illorum occupatione potitus ad sue libitum voluntatis, traditis etiam ab illis carceri eius

a) occidente 2. b) successit 2. c) pertr. 2. d) demand. 2. e) Domini add. 2. f) adversas add. 2.
g) in Urbe 2. h) yemis 2. i) trah. 1. k) Reventum 1. l) deest 2. m) mutato 1. n) ipsius 2. o) regie
50 — sepulture des. 2. p) officium 1. q) factum 2. r) cuius 2. s) defensionis 1. t) exhausti 2. u) corpus
tumulatur 2. v) Colrad. 2 semper. w) fors. — insusp. des. 2. x) deest 2. y) que deest 2. z) et 2.
a) Palestini planiciem 2. b) se inde 2. c) magnatus 1. d) sunt 2. e) iuris 2. f) tunc 2. g) silivit 1.
h) Luchie 2. i) servitutis 1. k) r. i. omnium 2.

1) Demum Oct. 2. Sed cf. Mart. Opp., SS. XXII, cuius situ et loco proelii v. quae disputavit Ficker,
55 p. 473. 2) Cf. Andr. Ung. c. 49, supra p. 576. 'Mittheilungen d. Inst. f. Oest. Gesch.' II, p. 543.
3) Cf. supra p. 600, n. 3. 4) Cf. epist. Karoli ap. 7) Sic Ann. Paris., supra p. 582. 8) Lucera.
Andr. c. 66, supra p. 578. 5) Alfonsi X. 6) De

falsis ac proditoribus christianis, qui in recidivum rebellionis consenserant, cum eisdem
 cf. Ps. 76, 11. penam pro meritis recepturis. Facta est ergo in terra illa mutatio Excelsi dextere, ut ad
 illam currant ditandi de terra nostra fideles, regiis obsequiis^a inherentes, quo solebant in
 fomentum nequicie sue confugere infideles. Fuit autem illa secunda commissio cum Con-
 1268. radino acta in vigilia beati Bartholomei apostoli anno Domini 1268. Et eodem^b anno in 5
 Aug. 23. vigilia beati Andree apostoli^c dominus Clemens papa quartus cum pace ecclesie concessa a
 Nov. 29. Domino ex illo latere viam carnis ingreditur universe; et anno sequenti 1269, 6. Kalendas
 1269. Augusti peractum est quod supra dixi de populo Lucherie^d infideli.

1264. 50. Ut autem quedam omissa superius repetam, anno Domini 1264. post decursum
 comete, quo mortuus est^e papa Urbanus, oritur discordia inter regem Anglie et maximam 10
 partem baronum regni, inter quos erat de^f precipuis unus Symon de Monte-forti comes Lei-
 cestrie, sororius^g eius, vir providus, strenuus, bellicosus, eo quod quedam statuta, quas-
 dam consuetudines et alia pro bono statu regni ab antiquis temporibus observata idem rex
 infringeret et minime observaret; super quo hinc inde ad arma curritur, et conserto con-
 flictu, pars regis succubuit^h; qui eiusque frater^c rex Alamannie Ricardus et Odoardus eius 15
 primogenitus et multi alii capiuntur.

1271. 51. Eodem anno in quadragesima Henricus, filius Ricardi regis Alamannie,
 occiditur in ecclesia a filiis quondam Symonis de Monte-forti in ultionem patris apud Biter-
 biumⁱ, quo tempore sedes apostolica vacabat; vacaverat enim post decessum domini Clementis
 annis duobus et mensibus 9, quando electus est in summum pontificem venerabilis vir Teo- 20
 baldus archidiaconus Leodiensis anno Domini 1271, Kalendis Septembris, qui eo tempore
 erat in partibus ultramarinis cum domino Odoardo, regis^k Anglie primogenito.

a) obsequis inhabentes 2.

b) a. e. 2.

c) deest 2.

d) Luchie 2.

e) deest 1.

f) u. de pr. 2.

g) sorore 2.

h) subc. 2.

i) Vit. 2.

k) domini r. ed.

EX HISTORIAE REGUM FRANCIAE CONTINUATIONE PARISIENSI.

ED. O. HOLDER-EGGER.

Historia regum Franciae usque ad a. 1214. perducta, ex qua supra p. 394 sqq. quaedam fragmenta excerpta sunt, inter a. 1249—1270.¹ a quodam ministro Alfonsi comitis Pictaviensis et Tolosani in sermonem Francogallicum versa est. Huic versioni continuatio a. 1214—1226, i. e. usque ad obitum Ludovici VIII. regis, addita est, quae nihil praebet nisi excerpta ex Vincentii Speculo historiali lib. XXX, cap. 85. 125. 127—129. in linguam Francogallicam translata². Paulo post annum 1286.³ vero ab anonymo quodam, quem laicum fuisse et Parisiis vixisse coniecerim⁴, versio illa iam usque ad a. 1226. continuata inde ab a. 1060. multo ampliata⁵ et Continuatione a. 1226—1286. autentica, qua gesta Ludo-

1) Dedicata est versio *A son tres chier seigneur le conte de Poitiers et de Thoulouse*. Comitatum Tolosanum Alfonsus a. 1249. accepit et a. 1271. mortuus est, cum a. 1270. Tunes profectus esset. 2) Versionis fragmenta impressa sunt SS. R. Gall. X, 278; XI, 319; XII, 222; XVII, 428, ubi et Continuatio a. 1214—1226. — Falso supra p. 394. dictum est, hanc continuationem ab ipso Alfonsi ministro additam esse, cum codex P. I. Mariette a Bouquet et Brial visus iam a. 1214. cum fonte Latino desierit. Duo vero exemplaria, Parisiense Franc. nr. 5700. et Bernense nr. 607, praebent Continuationem usque ad a. 1226. 3) In fine narrat auctor coronationem Philippi IV. regis (1286, Ian. 6) et dicit de eo: *Or li doinst Dieus en tel maniere son roiaume si bien gouverner que ce soit a l'enneur de lui et de toute crestiente et au pourfit de son pueple par la grace de celui qui vit et regne par tout le siecle des siecles. Amen*. Quae certe initio regni Philippi IV. scripta videntur. Extremus terminus est a. 1297, ut SS. R. Gall. XXI, p. 81. monitum est, cum Ludovicus IX. illo anno canonizatus nondum sanctus dicatur. Sed multo ante hunc annum librum confectum esse, ex eo etiam probatur, quod iam Guillelmus de Nangiac eo usus sit. 4) Laicum eum fuisse, coniecerim ex iis quae et ratione qua narrat, sermone, eruditione, ut qui non tam sententias Sacrae Scripturae, quam proverbia saecularia citet, nusquam studium clericale prodatur. Quod etiam hoc loco probari videtur: *Et quant li evesques de Baius, qui estoit cousins a sa fame [de Pierre de la Broce] sot que Pierres estoit pris, il wida le roiaume de France et s'en foui a la court de Rome; et*

la parut il bien que sa clergie li ot mestier, et que sainte eglise avoit grant pooir. Quin auctor Parisiis scripserit, vix quisquam dubitabit, cum in hac civitate gesta praesertim narrata sint, sexcenties legatur *vint a Paris, s'en retorna en la cite de Paris*. Cf. praesertim quae de Petro de Brocia Parisiis a. 1278. suspensio narrat et haec: *L'an 1280. la Saine crut si merueilleusement qu'ele rompi les pontz de Paris an denz et couvenoit parmi Paris aler a batiax par trop de lieus*. 5) N. de Wailly, 'Mémoires de l'Acad. des Inscr.' XVII, 1, p. 389 sqq. contendit, ab a. 1060. huius libri narrationes omnino convenire cum 'Chroniques de St. Denis'. Quod cum haec pars libri typis non vulgata sit, diiudicare nequimus. Sed re vera locus de Pseudobalduino Continuationi a. 1214—1226. in hoc codice insertus, a V. Cl. A. Molinier exscriptus, ex Guillelmi de Nangis Gestis Ludovici VIII. ad verbum translatus est ideoque cum illa parte Chron. S. Dionysii integra ex eodem libro sumpta plerumque congruit. Aut igitur ipse continuator noster iam Gesta Ludovici VIII. legit — quod non mirum esset, cum Guillelmus haec et G. Ludovici IX. certe multo ante G. Philippi III, in quibus solis nostri continuatio exscripta est, composuerit — aut haec post inserta sunt. Itemque si pars a. 1060—1214. cum Chronicis S. Dionysii convenit, aut continuatorem a. 1286. librum ministrelli ex eisdem operibus, quae in illis versa sunt, scilicet Sugerii, Historia Ludovici VII, Rigordi et Willelmi Britonis, ampliasset, aut haec postea inserta esse, censendum est. Quae P. Paris, 'Chron. de St.-Denis' I. p. xviii. et N. de Wailly l. l. contenderunt, hunc librum esse 'quandam prio-

vici IX. et Philippi III. regum narrantur, aucta est. Haec Continuatio multa notatu digna praebet, ex quibus quaedam, praesertim de cladibus Manfredi et Conradini, hoc loco exhibenda erant.

Paullo postquam liber editus est, exemplar quoddam in bibliothecam Sancti Dionysii translatum ibique exscriptum est a Guillelmo de Nangis in *Vita Philippi III*¹. Compiler Chronicon Sancti Dionysii maximam partem prologi sui ex praefatione ministri Alfonsi comitis furatus est.

Liber, ut diximus, ampliatus et continuatus exstat in uno codice Parisiensi Franc. nr. 2815 (pridem nr. 8396. 2, olim archiepiscopi Remensis nr. 10) mbr., saec. XIII ex. — XIV in. Ex quo continuatio a. 1226—1286. impressa est SS. R. Gall. XXI, p. 81 sqq. Ex hac editione excerpta nostra sumimus, quae V. Cl. A. Tobler benigne perlegit. O. Holder-Egger.

En l'an de grace 1234.^a espousa li rois Looïs de bonne memoire Marguerite la fille au conte de Prouvence, qui longuement fu sans enfanz avoir; puis ot ele une fille premiere-
ment. Apres ot trois autres damoiselles que la premiere; dont l'une fu fame au
fiuz^b le roy d'Espagne et ot non Blanche, et l'autre² fame au duc de Braibant³, qui ne vesqui
pas longuement⁴, et la tierce⁵ fu fame au duc de Bourgoigne⁶.

En l'an de grace 1236.⁷ fu France et toutes autres terres mout espoventees pour les
nouveles des Tartarins. Car mout s'en fouirent de genz de Hongrie et des terres qui sont
dela Alemaigne; et lessa l'en en France mout de marcheandises a faire pour la paour des
Tartarins. Et en envoya un frere dou Temple, qui avoit non Ponce de Aubon, unes^c lettres
au roi de France; et disoient les lettres en ceste maniere:

A son tres haut seigneur le roy^d, par la grace de Dieu roi de France, Ponces de Aubon,
mestres de la chevalerie du Temple en France, salus et appareillies a faire vostre volente en
toutes choses en reverence et a henneur de Seigneur. Les nouveles des Tartarins, si comme nous
les avons oïes de nos freres de Poulainne qui sont venu au chapitre. Nous faisons savoir a
vostre hautesce que Tartarin ont la terre qui fu Henri le duc de Poulainne destruite et escillie,
et celui meïsmes ocis^e avec mout des barons, et six de nos freres et trois chevaliers et deus
sergans et 500 de nos hommes ont mort; et troi de nos freres, que nous bien connoissiez, 30
eschaperent. De rechief toute la terre de Hongrie et de Baienne^f ont degastee; de rechief il
ont fet trois oz, si les ont departies: dont l'une ost est en Hongrie, l'autre en Baienne
et l'autre en Osteriche. Et si ont destruit deus des meillours tours et trois viles que nous
avionz en Poulainne; et quanque nous avionz en Booine^g et en Morainne^h del tout en tot il
ont destruit. Et celesⁱ meïsmes choses doutonz nous que ne vieignent es parties d'Alemaigne. Et
sachiez que li rois de Hongrie⁹ et li rois de Booine¹⁰ et les deus fiuz^b au duc de Poulainne et
le patriace d'Aquilee^{h, 11} a mout grant multitude de genz une seule de lor trois olz^k n'oserent
assaillir. Et sachiez que touz les baronz d'Alemaigne et le roi meïsmes et tout le clergie et
toutes les genz de religion et moïnnes et convers ont prins la crois; Jacobins et freres Meneurs
desques en Hongrie sont croisies a aler contre les Tartarinz. Et si comme noz freres noz avons
dit, s'il avient chose par la volente de Dieu que cist soient vaincus, il ne trouveront qui lor
puist contrestreer jusqu'a vostre terre. Et sachiez qu'il n'espargnent nului, mes il tuent touz,
povres et riches et petis et granz, fors que belles fames pour faire lor volente d'elles; et quant
il ont fait lor volente d'elles, il les ocient pour ce qu'elles ne puissent riens dire de l'estat de
leur ost. Et s'aucunz messagiers i est envoie, les premerainz de l'ost le prennent et li bendent 45

a) MCC et XXIII. c.

b) fuiz ed. saepe.

c) une c.

d) roys c.

e) ont et c.

f) Baigne h. l. c.

g) sic mor;

Boonie ed. h. l.

h) d'Aquitaine c.

i) cele m. chose c.

k) sic c. saepius.

rem recensioem' Chronicon S. Dionysii, minus probanda esse, censeo. Cont. a. 1226—1286. cum Chron. S. Dionysii non concordat nisi paucis locis, quos Guill. de Nang. ex illa sumsit et qui per eum ad compilatorem Sandionysianum pervenerunt. 1) Maxime in extrema huius regni parte inde ab a. fere 1276,

cum iam reliqui fontes, praesertim Primatus, defecissent. 2) Margaretha. 3) Iohannis I. 4) scil. Margaretha, quae a. 1273. obiit. 5) Agnes. 6) Roberti II. 7) A. 1241. 8) i. e. Moravia. 9) Bela IV. 10) Wenzeslaus I. 11) Bertholdus.

les yeuz et le mainent a lor seignour, qui doit estre, si comme il dient, sire de tout le monde. Il n'asient ne chastiax ne fortes villes, mes il destruient tout. Il menjuent de toutes chars, fors que de char de porc. Il n'ardent nule vile, fors quant il se deffendent contre euz; lors si font ardoir lez bienz en aucun haut lieu, que on les puist veoir loing en signe de victoire. Et s'aucunz d'eulz muert, si l'ardent; et se aucunz d'eulz est pris, ja puis ne mengera, ainz se lest morir de fain. Il n'ont nules armeüres de fer, ne cure n'en ont, ne nules n'en retiennent; nemes il ont armeüres de cuir boilli. Et sachiez que nostre mestre en Bohaine^a, en Hongrie, em Poulainne, en Alemaigne et en Morainne n'est pas venu a nostre chapitre, mes il assamble tant de gent com il puet, pour aler contre eus; et ce nous a il mande^b par nos freres de nostre chapitre qu'il envoie a nous; et noz creonz que ce soit voirs. Il n'ont cure de nului acompaigner avec eulz. Et sachiez que lor ost est si granz, si com nous avons apris de noz freres qui sont eschapez de lor ost, qu'il tient bien 18 liues de lonc et 12 de le; et il chevauchent tant en une journee, comme il a de Paris a Chartres la cite.

L'an 1245. dampna pappe Inocent Fedric en concille general a Lions pour pluseurs articles qu'il avoit fait contre la foi et souvent.

En cele annee meïsmes les pastouriaus de Picardie et de toute France s'asamblèrent par un pastour qui avoit non Rogier, qui estoit leur mestres, et donna la crois a touz ceuz qui prendre la vouldrent, ausi bien aus fames comme aus enfanz et aus hommes. Et ce fist il sanz le conseil de sainte yglise; de quoi sa besoingne et lui vinrent pis et a mal chief. Et establi cil Rogier que chascune disainne avoit son mestre et sa baniere. Et s'asamblèrent touz en France et puis se departirent par les villes de Bourgoigne^c, et firent mout d'outrage as bonnes genz. Et en la fin maïstres Rogiers fu pris et pendus, et mout des autres tuëz et mis a cabueil¹; et vint toute leur muete a neent.

L'an 1252. En cele annee² commença la guerre en Hainnaut entre monseigneur Karlle conte d'Anjo et de Prouvence, frere au devant dit^d roi Looïs, encontre Jehan d'Avesnes; par quoi Piquardie et touz li païs de Henaut et de Flandre fu mout enchieus.

1256. En cele annee^e fu Richarz li Poittevins esleüs a estre rois d'Alemaigne et le fut par l'acort des baronz d'Alemaigne.

Grant piece gouverna li roys Looïs le roiaume de France bien et em pais. Ou temps de cele grant pais que France estoit fu envoies de la court unz cardonnaus de Romme de par le pape et de par les freres. Icelui cardonnaus estoit apelez Simons et fu nez en Brie, et puis fu il esleüs a estre apostoille³, et le fu.

Icil rois Karlles dont nous avons parle, qui festoioit le roi Phelippe son neveu en sa terre⁴, fu premierement quenz d'Anjou et de Prouvence; et vous dirai comment il ot le roiaume de Sezille. Vous avez bien oï devant, comment l'empereres Fedric fu condempnez en un concille general qui fu fez a Lionz par pape Inocent et par les freres cardonnaus de Romme et pour pluseurs^f articles dont il avoit erre contre la foy. Icil Fedric avoit un fiuz qui avoit non Mainfrois. Icil Mainfrois n'estoit pas de mere moullier, ainz l'avoit l'empeour engendre en une damoisele. Mes toutes voies, comment qu'il fust, il se fist heritiers apres la mort du pere du roiaume de Sesille et de Puille, et fist tant vers les baronz du roiaume et vers le quemun des villes, qu'il le reçurent a seigneur et le couronnerent. Et croi que, s'il feüst venus a amendement des meffez au pere vers ceulz de la court de Romme, l'apostole et les cardonnaus^g, qu'il eüst tenu son roiaume paisiblement et sanz contentenz; mais il ne le fist pas ainsint. Dont ce fu folie a son oes; que, se le pere avoit erre folement vers la court de Romme et vers sainte yglise, cis ne se fainst pas de faire i pis que l'empeour Fedric avoit fait; ainz persevera si en sa mauvestie, qu'il fu condempnez de Dieu et de l'apostole et des cardonnaus et de sainte yglise, ausi comme avoit este som pere Fedric. Icil Mainfrois fu mout max homs et de mout male vie plains; et greva mout Dieu et sainte yglise a son pooir. Et pour ce l'apostole⁵ et les cardonnaus le condempnerent ausint com il avoient fait l'empeour Fedric som pere, et pour lui grever et faire doumage

a) Bolame ed. b) mandes c. c) Bourg c. d) dis rois c. e) anee c. f) pluseur ed. g) li cardonnal c.

1) 'Cabueil' signifie peut-être geôle, prison; ce mot viendrait de 'gabiola, caveola'. V. Ducange s. v. 4) A. 1270. ex. et 1271 in., cum ex Africa rediret. 5) Urbanus IV. 2) Immo a. 1254. 3) Martinus IV; cf.

1264. il envoierent un cardonnal¹ en France au roy Looÿs, qui lors vivoit; et li manda la mau-
vestie d'icelui roy Mainfroy, et comment il guerroyoit Dieu et sainte yglise, et pour Dieu
qu'il i meist conseil aus despens de sainte yglise. Et lors Karlles, quens d'Anjou et de Prou-
vence et freres le roi Looÿs, s'ofri a son seigneur et au legat a faire le voiage; mes qu'il
eüst le disime a paier les soudoiers qui iroient avec lui, et que li rois Looÿs souffrist que
tous les baronz du roiaume de France et les chevaliers, qui avecques lui vouroient aler, en
eüssent bonnement congie du roy. Et li rois Looÿs s'i accorda. Et lors le legat preesça de
la crois de Puille par le roiaume de France en pluseurs lieux, et croisa mout de bones genz
par lui et par autres, qui preeschierent par son commandement, pour ce qu'il avoient le
plain pardon ausint comme s'il alassent outre mer, pour l'amour dou bon Charlle.
1265. Quant cist preudons ot arree sa besoigne el roiaume de France, si prist congie au roy
Looÿs son frere, qui mout ot grant pitie de la departie et des barons qui devoient aler avec
lui; chascun prist congie en sa terre. Et si vous noumerai aucuns de ceus qui i alerent et
non pas touz, car trop i avroit a faire. Premièrement l'evesque Guy d'Auguerre, qui se parti
de sa terre et de son eveschie bien garnis de bons chevaliers hardis et viguerous et de bons
serganz²; et un joine homme, filz au conte de Flandres, et estoit nommez Robert, et estoit
cist Robers avouez de Bethune et avoit espouse bonne damoisele et sage, file a ce conte
Charlle³. Et si ala en ce voyage li quenz de Vendome⁴, qui mout estoit bons chevaliers et
viguerous de sa main, et mout bien i parut; et i ala monsigneur Gui mareschal de Mirepois
a grant compaignie de bons chevaliers. Tout cist et pluseur autre, que je ne nomme mie —
car trop i avroit a faire — alerent en la compaignie Karlle conte^a d'Anjou et de Prouvence
pour nuire et grever le roi Mainfroy. Et quant il furent tuit meü, il s'asamblèrent tuit a
Marseille, qui estoit en la terre au conte Karlle; et bonne gent avec lui mena de la terre
d'Anjo et de Prouvence, qui tuit estoient si homme. Quant toutes ces bones genz furent
assambles a Marselle⁵, et les naves et les galies furent apretees et garnies de ce que
mestier estoit, le conte Karlles se mist en mer, il et sa compaignie, a la volente Jesu Crist;
et errerent parmi la mer comme cil qui orent bon vent⁶. Et sachiez que nostre Seigneur
leur moustra^b bien que la besoigne ou il aloient li plaisoit; que mout avoit grand foison
de leur anemis en mer pour eulz mal faire et grever, s'il peüssent; mes il n'en eurent pooir;
ains passerent sauvement et a grant joie par la volente de Dieu, en qui besoigne il aloient
et en qui conduit; il les garda et deffendi contre leur anemis. Quant il furent arrive a terre,
il vinrent a la court de Romme, et mout furent receü a grant joie du pape⁷ et des cardon-
naus; et mout se plainstrent a eus du grant tort que li rois Mainfrois faisoit a Dieu et a
l'eglise de Romme. Et quant il orent un poi sejourne a Romme, et le conte Karlles ot ordene
sa besoigne et il se fu conseillies a l'apostoille et as cardonnaus, il prist congie a eulz devo-
tement et se parti de Romme, il et sa baronnie; et chevauchierent touz armez, il et sa
baronnie, a baniere desploëe, pour euls combatre, s'il trouvassent leur anemis. Et fistrent
tant par leur journees qu'il vindrent a Saint Germain l'Aiguillier⁸, laquelle vile estoit le roi
Mainfroy et estoit trop merveilleusement fort; et ne cuidoient pas ceus dou pais que l'en
le peüst prendre pour rien. Toutevoies la gent le roi Karlle vindrent devant la ville, et
l'assaillirent li sergant et les chevaliers hardiement et sanz douter la mort comme gent
plainne de foi et de bonne chevalerie. Que vous iroie je racontant qui fu navrez, ne qui
navra autrui, ne qui morut, ne qui eschapa? Trop avroie a raconter; si m'en passerai brie-
ment pour venir a nostre matiere. Mais sachiez qu'il assaillirent tant qu'il la pristrent et
la mistrent a la volente du roi Karlle, qui avoit receü la couronne du roiaume de Sesille et
de Puille de l'apostoille et des cardonnaus, qui li avoient dounee et octroïe, s'il^c la pooit
conquerre. Et quant li rois Karlles, il et sa baronnie orent prins Saint Germain l'Aiguillier,
et il l'ot fait garnir de sa gent, il s'en parti et chevaucha vers Bonivent, la ou li rois Main-
frois estoit. Et avoit icil Mainfrois mandez touz les barons du roiaume de Sezille et de
Puille et de toutes les terres qui estoient souz lui obeïssanz, qu'il li venissent aidier encontre

a) quen c. b) monstra h. l. ed. c) si c.

1) Simonem presb. S. Caeciliae, supra nominatum.

2) Cf. Gesta episc. Autisiod., supra p. 585.

3) Blancam.

4) Burchardus V.

5) Karolus cum paucis Massiliae navem intravit. Barones antedicti cum exercitu postea per Alpes in Italiam profecti sunt.

6) Prope littus Tusciae naves Karoli tempestate

dispersae sunt.

7) Clemens papa Romae non

affuit, cum Karolus eo veniret; neque omnino eum

tunc vidit.

8) San Germano.

le conte Karlle, et mout d'autres que de ses hommes avoit il en sodees, crestiëns et Sarra- 1266.
sinz. Et sachiez qu'il en avoit tant assambles, qu'il prisoit mout peu ceuz qui venoient du
roiaume de France contre lui, et se cuida bien par la force de lui et de sa gent touz metre
a mort et emprisonner; mes il^a remaint assez de ce que folz pensse¹, si comme il parut a
5 Mainfroi. Que se il prisoit poi le roi Karlle et sa compaignie, encore le prisoit mainz li
rois Karllès, si comme il i parut; qu'il chevaucha fierement, il et sa compaignie, comme
homs plainz de grant hardement et de grant proësce et comme cil qui riens ne doutoit pour
le bon voiage qu'il avoit entrepris. Et errerent tant, banieres desploïes, qu'il vinrent assez
pres de Bonivent. Et quant Mainfrois sot qu'il estoient si pres de lui, il s'arma et fist armer
10 sa gent, ceus qui estoient en la ville et ceus qui estoient logie dehors, et ordena ses batailles.
Et li rois Karllès refist ordener la seue gent et metre en conroi. Et sachiez que la sermonna li
evesques d'Auguerre, qui avoit le pooir l'apostoile, et les assost touz. Et lors chevauchierent
il fermement contre Mainfroy, et condui li mareschaux de Mirepois la premiere bataille, qui
mout se contint la journee, il et sa bataille, viguerusement comme chevaliers hardis et plains
15 de grant prouesce. Que vous iroie je devisant, liquelz le fist bien, ne liquels mal? J'aroie trop
a faire; mes toutes voies en dirai je que li rois Karllès et li baron du roiaume de France, qui
estoient avec lui, le fistrent si chevaleureusement par la volente de Jesu Crist, qui i ouvra, qu'il
desconfirent le roi Mainfroy, lui et toute sa gent; et i fu ocis en la bataille et i perdi le roiaume
et la vie. Et i fu pris le conte Gaugain² et le conte Bertren³, qui moult avoient este la jour-
20 nee viguerex; mes toutes voies il furent pris et moult d'autres, que je ne nomme mie; et le
remenant, qui pot fuir, si s'en foui; et ceuz que l'en atainst furent mis a l'espee. Et entra li
rois Karllès, il et sa baronnie, en la cite de Bonivent, ou il guaaigna mout grant eschet d'or
et d'avoir. Et se rendirent li bourgeois de la ville a lui a faire sa volente de leur cors et de
leur avoirs, comme cil qui ne le pooient contredire. Quant li rois^b Karllès ot desconfit
25 Mainfroy et mort devant Bonivent et il ot prise la cite, et les nouveles furent seïes par le
païs que Mainfrois leur sires estoit desconfis et mors, il orent moult grant paor; de quoi
ce ne fu pas merveilles. Et vinrent tout ceus de la terre de Puille et de Sesille la plus
grant partie a la volente le roy Karlle, qui les reçut bonnement a hommes, et il le^c reçur-
rent a seigneur; et chevaucha parmi le païs et parmi la terre, garnissant les chastiax et
30 les fors viles de ses genz du roiaume de France; et mout donna de bonne terre et de bons
chastiax aus chevaliers du roiaume de France qui vouldrent demourer en la terre avec lui;
et cil qui ne vouldrent demourer, il paia de biaux dons. Et comme il ot toute la terre mise
en sa subjection, et il cuida que nus ne li deüst mais faire grevance; mes il ne fut mie ain-
sint com il le penssa; et si vous dirai comment il en avint.

35 Vous avez bien oï ça arriere comment l'empereour Fedric fu condempnez, et comment
Mainfrois fu son fiuz de bas et ne tenoit pas le roiaume par raison de heritage, mais par
force. Icil Fedric avoit un autre fiuz, qui avoit non Conrat et estoit fiuz de mere molier. Et
deüst cil Conras, il ou ses hoir, estre rois du roiaume de Sesille apres l'empereour Fedric;
mais il l'avoient perdu par la condempnation. Icil Conras fu mariës en Alemaigne et en-
40 gendra un vallet, qui avoit non Conradin. Icil Conradins apres la mort Conrat som pere
cuida estre rois du roiaume de Sesille; et sot la desconfiture de Mainfroi son oncle, et com-
ment il avoit este mors devant Bonivent. Com il sot ces nouvelles, il assambla gent en Ale-
maigne tant com il en pot avoir pour venir seur le roi Karlle de Sezille. Et li ot fait dant 1267.
Henri d'Espagne a savoir que le plus des barons du roiaume de France, qui estoient venus
45 aveque le roi Karlle pour conquerre le roiaume de Sesille et de Puille, s'en estoient retor-
nez en leur païs, por ce qu'il quidoient que toute la besoigne fust achevee au pourfit dou
roi Karlle et a l'ennour de Dieu et sainte yglise. Mes danz Henris d'Espagne ne pensoit
pas si a son pourfit ne au pourfit de sainte yglise; et si devoit il bien penser par raison au
preu et a l'enneur le roi Karlle; et si vous dirai pour quoi. Cil danz^d Henris d'Espagne
50 estoit freres au roi d'Espagne⁴; et sachiez que par haïne ou par mesdisanz ou par la mau-
vestie de celui dant Henri il s'en foui dou roiaume d'Espagne pour la paor dou roi d'Espagne

a) i c. b) roi c. c) les c. d) dan c.

1) Idem proverbium v. in Hist. anon. Rem. § 417, Andream Ungarum c. 64, supra p. 578. Forte in-
supra p. 548. 2) i. e. Galvanus Lancia; sed hic intelligit Iordanum Lanciam. 3) i. e. Bartolomaeus
55 in proelio non captus est; v. epist. Karoli apud Lancia. 4) Alfonsi X. regis Castellae.

son frere et s'en vint en France a grant besoing. Et le reçut li rois Karlles joieusement et a grant feste et mout li fist de biens; car auteles robes et autele chevaucheüre comme il vouloit il^a que dant Henri eüst et encore meilleurs. Mes li^b traîtres ne se prist garde a la bonte ne a l'ennour que li preudons li avoit fait; ainz li eüst fet de bien fet col fret^c, s'il eüst peü, et contre le bien le mal; car c'est nature de mauves qu'il^d concie touzjours son hoste au 5 derrenier. Mes il ne plut pas a Dieu, qui touzjours est de la partie aux bons, qu'il fist^e a la volente dan Henri d'Espagne, si com il pensoit; ainz repaira la mauvesties et la mescheance seur lui, si comme ele dut faire par raison. Icil Conradins, qui se cuidoit faire hoir du roiaume de Sesille par la force de lui et de sa gent et par l'amonnestement dant Henri d'Es-
 1268. paigne et par l'aïde au fiuz au duc d'Osteriche, se parti d'Alemaigne a grant ost pour grever 10 le roy Karlle a son pooir; et fistrent tant par leur journees qu'il entrerent en la terre le roi Karlle. Et sot icil Karlles que Conradins s'estoit partis d'Alemaigne a grant effors de genz pour venir seur lui et pour tolir li le roiaume et la vie, s'il peüst. Et mout s'esmerveilla de dan Henri d'Espagne, a cui il avoit fais tant de biens et tant de courtoisies, quant il l'avoit lessie pour la compaignie a icelui Conradin, qui onques bien ne li avoit fait; et dist li rois 15 Karlles que voirement estoit il folz, qui mauvais ne traître faisoit bien, et que dant Henri moustroit bien sa mauvestie, et pour quoi son frere l'avoit chacie hors de sa terre et de som païs.

Que vous iroie je aloignant la matiere? ce ne seroit pas raisons; car en vraies cro-
 niques ne doit avoir se pure verite non; et pour ce m'en vueil je passer briement. Li rois 20 Karlles, quant il sot que Conradins venoit sour lui si efforciement, il assambla tant de gent com il pot avoir de ceus qui li estoient demourez du roiaume de France et de Prou-
 vence et de ceulz de la terre de Puille, qui li aidierent volentiers a son besoing et qui bien le tenoient a seigneur, et chevaucha encontre Conradin efforciement, comme cil qui mout prisoit pou ne lui ne sa compaignie. Et assemblerent les deus olz devant une ville c'om 25 apele l'Aigle¹; et lors, com il s'entrevirent, si ordenerent leur batailles d'une part et d'autre. Et mena dant Henris d'Espagne la premiere bataille de la gent Conradin; et un chevalier de Prouvence² si mena la premiere de la gent le roi Karlle, et estoient cele gent de Prouvence et de la terre de la; et assemblerent a dant Henri d'Espagne et a sa bataille. Et avint, si com
 il plot a Dieu, que cele premiere escelle de la gent le roi Karlle, qui assemblerent a dant 30 Henri d'Espagne, fu vaincue et desconfite, et s'en fouirent a la vile de l'Aigle; et dant Henris^f les chaça, il et sa bataille, qui quida metre le roi Karlle a mort par la force de lui et de Conradin. Mais il ne fut pas ainsint, qu'il ne plut pas a Dieu, que les bons perdissent pour les mauves, ainz moustra bien a dant Henri le contraire; que tant com il enchaüoient les
 fuianz, li rois Karlles descendi de la montaigne ou il estoit, il et mesure Erart de Waleri et 35 les autres barons du roiaume de France, qui furent aveques lui cele journee; et vinrent assamblar a la bataille de Conradin et de sa gent et fistrent tant par la volente de Dieu, qui estoit en leur aïde, qu'il desconfirent Conradin et sa bataille. Et lors quant dant^g Hen-
 ris d'Espagne retourna de la chace, il cuida bien que li rois Karlles fust desconfis ou mis a mort par Conradin et par sa bataille, et s'en vint par les pavellonz le roi Karlle comme 40 cil qui cuida avoir tout guaaignie. Mes il ouï prochainement autres nouveles, qui ne li plurent pas; ainz li fist on a savoir que li rois Karlles s'estoit combatuz a Conradin et qu'il l'avoit desconfit. Et lors dant Henris mout courroucies rasambla sa gent et chevaucha contre le roi Karlle fierement, comme cil qui avoit grant volente de lui mal faire, se il peüst; mes il ne plot pas a Dieu. Et quant li rois vit que dant^g Henris d'Espagne estoit 45 repaires, lui et sa gent, de la chace pour lui mal faire, s'il peüssent, il fist tromper³ et rasambla sa bataille entour lui. Et li distrent si baron, monseigneur Gui de Monfort et les autres, qu'il n'eüst pas paour et qu'il chevauchast hardiement, et qu'il avoient le plus fait et le mains a faire^h. Et lors il assemblerent a dantⁱ Henri d'Espagne et a sa bataille sanz
 douter ne mort ne prison; et orent mout de painnes et mout de travaus cele journee. Et si 50 vous dirai, comment il avint par la volente de Dieu, que message vindrent en la vile de

a) deest c. b) le c. c) coffret c.; sic emend. ed., allegato proverbio (Livre des proverbes ed. Le Roux de Lincy II, 346): De bien fait m'unt rendu col fait. d) i c. e) fust? f) Henri c. g) dant c. h) affaire c. i) dant c.

1) Aquila. Minime prope Aquilam proelium commissum esse, probavit Ficker l. l. p. 540. 2) Iacobum de Gaucelmo nominat Saba Malasp. IV, 9; tres duces primae aciei Primat. c. 19. 3) i. e. bucinare. 55

l'Aigle, que li rois Karles avoit la victoire du champ, et que Conradins et sa bataille estoit 1268. desconfis, et qu'il estoit assambles a la bataille dant Henri d'Espagne. Et lors cil de la vile de l'Aigle et les fuianz de la premiere bataille retournerent el champ pour secourre et aidier le roi Karlle encontre dant Henri et sa gent; et sachiez qu'il ne se porrent tant haster
 5 que dantz Henris et sa bataille^a ne fust toute desconfite. Et lors commença la chace; et s'en foui dantz Henris en une abeïe¹; et Conradins et li fiuz au duc d'Osterriche² s'en fouirent vers la mer; et la furent il pris par la volente de Dieu, qui ne vouloit pas qu'il eschapas-
 10 sent; et furent ramenez au roi Karlle. Et dantz Henris d'Espagne fu pris en l'abeïe et rendu au roi Karlle, sauve sa vie, comme cil qui avoit este pris en la terre de sainte yglise; et pour ce ne le volt pas li rois Karles destruire, ains le fist emprisonner. Mes il ne fist
 15 pas ainsint des autres; ains leur fist les testes coper, a Conradin et au fil au duc d'Osterriche et as autres, qui estoient en leur compaignie. Et fu fet ce jugement par les barons de la terre, qui les jugierent a mort, pour ce qu'il venoient seur le roi Karlle, et il n'i avoient rai-
 son pour le condempnement de l'empereur Fedric, qui avoit fourfait le roiaume, en ce qu'il
 20 avoit erre contre sainte yglise. Et Dieux le moustra bien a lui et a ses hoirs.

Quant cele bataille de Conradin fu passee, lors cuida li rois Karles touz ses anemis avoir sous piez et ne cuida que nus fust rebelles contre lui de celui jour en avant; mais il ne fu pas ainsi, si com vous orrez avant. Vous avez bien oï ça arriere, comment Mainfrois erra contre la foi apres l'empereur Fedric som pere, et comment il fu condempnez de sainte
 25 yglise, et pourquoi li rois Karles s'esmut du roiaume de France a venir seur lui. Et si avez bien oï que cil Mainfrois n'estoit pas fiuz l'empereur Fedric de mere moulhier, ains estoit bastars, et que par sa force avoit saisi le roiaume de Sesille sanz droit et sanz raison. Icil Mainfrois avoit deus filles, dont li fiuz le roi d'Arragon avoit espousee l'ainznee³, et icil qui l'avoit espousee avoit nom Pierres d'Arragon et estoit freres a la roïne de France⁴, qui
 30 estoit fame au roi Phelippe de France.

En celi termine meïsmes fist pape Grigoire concille a Lion; et a cel concille ala li rois 1274. Phelippes de France apres son couronnement et ordena de ses besoignes ce qu'il avoit a ordener a la court de Romme. A celui concille furent cil qui avoient espouse fames veves ou qui se marioient par deus fois condempnez a estre bigames⁵; et ausi fu l'ordene des
 35 Sas⁶ et mains autres abatus.

Quant li rois Phelippes fu revenus de Fois et il ot demoure ou roiaume de France une 1274. piece, il ot conseil qu'il se mariast. Il le fist et prist dame bonne et bele et sage et estraitte de gentil linage et de grant, fille au noble duc de Braibant⁷.

Quant li rois Phelipes vit la mauvaise volente du roi d'Espagne⁸, il se conseilla a ses 1276. barons qu'il feroit de ceste chose; et il li conseillierent en bonne foi qu'il assamblast ses genz et qu'il alast seur le roi d'Espagne efforciement. Que vous iroie je contant? Li rois crut bon conseil et manda les baronz de par tout son roiaume, et il i vinrent efforciement et meesmement d'Alemaigne li dus de Braibant⁹, qui estoit freres sa fame, li quens de Julers¹⁰ et mainz autres.

Icil quens d'Artois¹¹, dont nous avons parle, avoit este em Puille veoir le roy Karlle son 1276. oncle, avant que l'en alast en Sauveterre; et avoit mene sa fame¹² avec lui, bonne dame et bele et sage et estraitte de grant lignage, fille a un noble baron de France qui avoit non monseigneur Pierre de Cortenai. Icele dame avoit trois enfanz dou conte d'Artois, deus fiuz et une fille damoisele, dont l'ainsnes des fiuz^b avoit non Phelippes, li autres Robers, et la^c
 45 damoisele fu mariée au conte de Bourgoigne, et avoit non ce conte monseigneur Othe. Quant li quens ot demoure avec le roi Karlle son oncle tant comme lui plot, il prist congie a son oncle pour revenir en France. Et au revenir qu'il faisoit, une maladie prist la contesse, et trespasa a Romme; dont li quens fu mout courroucies de ce qu'ele morut si tost.

Il ne demora pas granment que Pierres [*de la Broce*] fu ramenez a Paris; et le firent 1278. li baron pendre. Et sachiez que li quenz d'Artois et li dus de Braibant et li dux de Bour-

a) bataille h. l. c. b) l'ainznee des filles c. c) li autre d. c.

1) S. Salvatoris prope Reate, Saba Malasp. IV, 12; Latine scripta legisse et male intellexisse videtur. alii ut Primatus dicunt in Montem Cassinum. 2) Fri- 6) i. e. Saccatorum fratrum ordo. 7) Mariam, filiam dericus de Baden. 3) Constantiam. 4) Isabellae. Heinrici III. 8) Alfonsi X. regis Castelliae. 9) Io- hannes I. 10) Wilhelmus IV. 11) Robertus II. 55 5) Decretum est, ut clerici bigami et qui viduas duxerant clericali privilegio non fruerentur. Haec auctor 12) Amiciam.

goigne¹ et mout d'autre gentil homme du roiaume le convoierent jusqu'a gibet, ne ne s'en voldrent mouvoir, devant qu'il fust pendus; et la parut il bien qu'il ne l'amoient mie.

1280. Mais quant li rois [Phelippes III] vint a Toulouse, Pierres d'Aragon vint a lui; et li fist^a li rois mout bonne chiere et li donna mout grant chose et deniers et joiaus, qu'il emploia mout mauvairement, si comme vous orrez. Car quant il fu partis du roi Phelippe et il fu⁵ revenus en Arragon, il s'alia aus genz de Sezile, qui li avoient envoie leur messages et le reçurent a seigneur, mes qu'il leur vusist aidier encontre le roi Karlle; et il leur otroia par le conseil sa fame, qui avoit este fille Mainfroi.

a) fit ed.

EX NOTIS S. GERMANI PARISIENSIS.

10

In codice Parisiensi Franc. nr. 17203, f. 68 (S. Germani 1513) praeter alia haec notata sunt (ed. SS. R. Gall. XXIII, p. 134 sq.).

Mil 244. Jehane la contesse de Flandres et de Haynau, fille le conte Bauduin, ki fu Dec. 6. empereres de Constantinoble, morut el mois de decembre, la nuit saint Nicholai.

Mil 247. Margherite se suer fu contesse².

15

Mil 248, el mois de may mut li rois Loeys, ki fils fu del roi Loeys et de la roïne Blance, por aler outre mer; et passa au passage d'aoust premiers ensivant. Et en celui point estoit li sieges devant Ais del conte de Hollande, ki esleüs estoit de l'apostole Ynnocent pour estre rois d'Alemaingne; et i sist tant que on li rendi, et i porta couronne; et ce fist l'apostoles por contens qu'il avoit a l'empereor Fedric. Et a celui point avoit fait cis meïsmes apos- 20 toles sen siege a Lyons sur le Rosne et par l'ocoison de cest meïsame contens.

EX CHRONICO RHYTHMICO BREVI.

Breve chronicon rhythmicum a. 1214—1296. lingua Francogallica a. 1297, iam ante canonizationem Ludovici IX. regis, ut videtur, compositum, quo secundum ordinem temporum res gestae praecipuae brevissime enarrantur, exstat in 25 Cartulario ecclesiae S. Maglorii Parisiensis, servato in Archivio publico Parisiensi LL. nr. 168, unde editores ei nomen 'Chronique rimée de St. Magloire' indiderunt. In eadem vero ecclesia, quin etiam Parisiis libellum compositum esse negarim; immo cum auctor compluries comitum de Barro-Ducis mentionem fecerit, in eorum comitatu vel natus esse vel vixisse videtur. Opusculum 30 primus edidit Lebeuf, 'Diss. sur l'hist. eccl. et civile de Paris' II, p. CXLIII, a. 1741; repetierunt Barbazan a. 1760; Méon a. 1808; Buchon, 'Coll. des chron. nation. franç.', 'Chron. métr. de Guillaume Guiart' I, p. 1 sqq., a. 1828; denique multo emendatius prodit in SS. R. Gall. XXII, p. 81 sqq., ubi Continuatio brevis a. 1297—1304. addita ex codice olim Parisiensi nr. 4937, nunc 35 deperdito, ex quo eam et varias lectiones P. Paris exscripserat. Sed nonnulli loci in codice legi nequiverunt, alii in apographo P. Paris mutilati sunt. Ex postrema editione excerpta nostra sumsimus. O. Holder-Egger.

1) Robertus II.

2) Margaretha successit a. 1244. sorori defunctae.

1214. L'an mil deus cens et dis et quatre
S'ala Ferrans au roy combatre :
Ou mois que l'en soie l'avoine
Iul. 22. E au jour de la Magdalenne¹
5 Fu a Bouvignes la bataille,
Ou derompu ot mainte maille.
Li quens Ferrans liès et pris
En fu amenez a Paris
Et maint autre baron de pris,
10 10 Qui puis ne virent leur païs.
.
1226. L'an mil deus cens et vint et sis
Fu mors nostre bon rois Loïs.
L'ost^a fu a Aveyron assis,
15 20 Pour aler sur nous anemis,
Qui estoient contre la foi
De sainte eglise et de sa loi.
Quant li enfant estoient ne,
Ne feussent ja crestienne;
20 25 Et dura cele erreur lonc tens,
Quinze ans ou plus, si com je pens.
E lors fist l'en un croizement^b,
Dont l'en portoit la croiz devant.
Ce fu la cause et l'achaison
25 30 Par qu'en ala en Avignon.
.
1239. 65 L'an mil deus cens et trente et
huit,
Si con je pens et con je cuit,
30 Fu la grant ale des barons,
.
- Dont encores^c est li renons.
Li quens de Bar² n'en revint pas,
70 Qu'il y fu pris, ce n'est pas gas.
Puis lors en ça^d a este quens
Tibaut ses fiuz, chevaliers buens.
.
L'an mil deus cens cinquante sis
Fu Tibaus li quens de Bar pris 1253.
90 En la bataille de Hollande³,
Dont toute la gent fu dolante;
Et il i fu en l'euil blecies,
Dont il en fu moult couroucies.
.
L'an mil deus cens soissante
quatre, 1265.
S'ala Charles li roys^e combatre
100 En Puille encontre Mainfroy,
Qui fu plains de mauvese foy.
Et lors fu une croiserie,
Dont on portoit la croiz partie :
Les croiz furent, si comme i
semble,
105 De blanc et de vermeil ensemble.
A Bonivent fu la bataille,
La fu ocis Mainfroy sans faille, 1266.
Et sa gent toute desconfite,
Et li nostre s'en vindrent quite.
110 Et Charles fu roys de la terre,
Mais ne^f la tint jour sanz guerre.
.

CONTINUATIO

cod. nr. 4937.

1297. L'an mil^g quatre vins et dis set,
290 Si com li contes le retraist,
35 De ce vos fais je mansion,
Fu mot grande^h discension
Vers la pape et les cardonaus,
Chiesⁱ et funtennes de tos maus.
295 La pape avoit grans guerre a
Rome.
De ces païs ot maint prodome
[Deⁱ] chevaliers qui la alerent,
Qui onques puis n'en retornerent.
De ceu fu il mot grant damage,
45 300 De ce chevalier, qu'ert si sage,
Guion^h avoit non
Chenun ert son sornom.
En l'an de grace mil trois cens —
- Ne sai si fu folie ou sens —
305 Se vint rendre li cons de Flandres⁵
A messire Charle⁶ es kalendes 1300.
De may un dimanche matin, Mai 1.
Qu'il se leva tres bon matin.
A Ardenborg⁷ s'en vint es sales,
310 La le ressent messires Charles.
Avec li fu son fil Robert
Et Guillaume tot en apert.
Et sachies qu'il s'agenoillerent
Et tendrement merci proierent.
315 Lors prist Charles la terre toute
En la main; puis livra le conte
Et ses dui fil a trois barons,
Dont je sai bien nomer les nons,
Pour amener au roy de France

a) sic emend. Buchon; Li os c. b) coizement c. c) encore c. d) en ença c. e) roy c. f) ja ne emend. B.
50 g) mil III. xx. et xvii. c. h) grant c. i) deest c. k) iam legi nequeunt. l) Charles ed.

1) Immo Iul. 27. 2) Henricus II. 3) In Walacria insula, prope Westkappel, a. 1253. 4) i. e. chefs.
5) Guido. 6) Fratri Philippi IV. regis Franciae, comiti Valesiae. 7) Aardenburg, prov. Seeland.

1300. 320 Pour faire d'aus trois sa plaisance:
 Le premier ne doi obliër,
 Quar il est mot bon guerrier,
 Celui est conte de Boloigne¹,
 Tres bien s'esprova en Gascoigne,
 325 Quant Jehan de Saint Jehan fu
 pris²,
 Certes cil en porta le pris,
 Quar tant i^a feri de l'espee,
 Que la brace en ot tote^b enflee.
 Le segont est cons de Fores³.
 330 Le^c tiers horres nommer apres,
 Si fu quens⁴ Simons de Meleun,
 Qui por voir en fu des trois l'un.
 Tant errerent cil chevalier
 Qu'a Paris vinrent sans dangier
 Mai 23. 335 [Set^d] jorns devant la pentecoste.
 Mes ne vint pas a pentecoste
 si grant honte
 Por l'amor des amis au conte
 palafrois
 340 l'autre fu noirs
 alerent

 Ne sai pas que li rois lor dit,
 Ne quele response il lor fit,
 345 Mes quant des chevaus descen-
 dirent,
 ne rirent.
 Au Chastelet⁵ furent mene,
 Por furent amene
 Cinc jor apres l'ascension,
 350 Dont davant fu fait mansion,
 Mai 23. Le lundi devant penthecote,
 Que en personne fu le conte,
 Et ses dos fils avecques soi,
 Ce fu aus^e kalandes de mai.
 1303. 355 En l'an mil et trois cenx et set^f —
 Tot le commun ce mot bien set —
 Trespassa pape Boniface,
 10 Qui a saint Loys fit grand grace
 Por ce qu'il le canonisa,
 360 Mot sagement se ravisa.
 1304. En l'an mil et trois cens et quatre
 S'ala li rois François combatre
 15 Le mardi puis la mi-aoust⁶,
 C'on dit qui est ou mois d'aoust.
 365 En Flandres fu cele bataille,
 Onc ne fu dite la pareille
 De roi, de prince, ne de conte,
 20 Ainsi come chascun le conte.
 Li rois n'i fu pas a soijor,
 370 Quar il se combati cel jor,
 Et li siens cors i fist tant d'armes,
 Qu'il fist du cors partir mot^g
 25 d'armes.
 Mons-en-Pevre⁷ a non la ville,
 La furent mort plus de dis mille,
 375 Riens plus dire ne vos savroie^g.
 30

a) il c. b) tot c. c) Li c. d) in apogr. mutilum; supplevi ex v. 349—351. e) au c. f) sic c. g) versus decem circiler sequebantur in cod., qui iam non legi potuerunt.

1) Robertus. 2) A. 1296; cf. Guill. Nang. chron. assumptio b. virginis. Cf. Guill. Nang. Cont. l. l. I, ed. Géraud I, p. 295. 3) Iohannes I. 4) Vice- p. 343; Ann. Gand., SS. XVI, p. 584 sqq. 7) Mons- comes. 5) Castelletum magnum Parisiense. 6) i. e. en-Pévèle prope Pont-à-Marque (dép. Nord). 35

EX GAUFRIDI DE COLLONE CHRONICO.

ED. O. HOLDER-EGGER.

*Gaufridus de Collone*¹, monachus S. Petri Vivi Senonensis celeberrimae abbatiae, quae medio aevo complures rerum scriptores protulit, a. 1295. vel paullo post chronicon a nativitate Domini usque ad a. 1294, secundum 52 archiepiscopos Senonenses in 52 tabulas divisum, composuit², quo maxime de rebus gestis pontificum et imperatorum, archiepiscoporum Senonensium et abbatum S. Petri Vivi egit, omnia fere ex Martini Oppaviensis chronico eiusque continuatione Romana, Gotifredi Viterbiensis Pantheo, Odoranni et Clarii et continuatorum eius, monachorum S. Petri Vivi, chronicis, actis et miraculis S. Saviniani exscribens³. Quos libros ita adhibuit, ut saepe verba eorum mutaret, quamvis ipse nimis inculto, potius mire rudi sermone uteretur, ex coniectura et saepe prorsus ficta commenticia immiscens eorum narrationes augeret⁴, annos in iis notatos nescio ex qua inepta computatione depravaret⁵. Quale opus auctor ita confecerit, iam quisque perspicit. Sunt quidem nonnulla pro historia ecclesiae Senonensis cognoscenda haud inutilia, sed quae in historia universali versantur nihili sunt, licet pauca ad fontes nobis ignotos recedant.

Duae exstant formae libri, ex quibus patet, absolutum opus paullo post⁶ Gaufridum iterum recensuisse et maxime operam dedisse, ut sermonem expoliret et emendaret, etiam quaedam, quamvis paucissima, adderet. Primam formam praebent codices

1) Natus dicitur in vico Courlon prope Pont-sur-Yonne. V. de eo 'Hist. litt. de la France' t. XXI, p. 1 sqq. 2) Operi praemisit series imperatorum, pontificum, regum Franciae, archiepiscoporum Senonensium, abbatum S. Petri Vivi. 3) Haec de instituto operis et fontibus profert: Cuiuslibet archiepiscopi nomine sic adscripto in suo ordine, subsequenter per annos ab institutione mundi et per annos incarnationis dominice in tabulatis rubricis ponere proposui, quibus summis pontificibus, quibus imperatoribus et quibus regibus Francorum archiepiscopi contemporanei fuerunt et ea quae suis temporibus evenerunt, prout ea scripta inveni in cronicis Sancti Petri Vivi, in Penteon libro magistri Godofredi, in actibus Romanorum, in actibus Francorum et in actibus summorum pontificum et in libris veteralis Sancti Petri de actibus archiepiscoporum et in cronica fratris Martini ordinis Predicatorum.

4) Praesertim studio gloriae Francogallicae ductus res veras adulterat, ut ubi Clarius scripsit (Duru II,

p. 481): pagani Burgundiam vastaverunt. Factum est autem bellum inter christianos et paganos . . . , peremptis ex christianis multis militibus, ipse sic: pagani Burgundiam vastaverunt, sed a Francis occiduntur multi, et reliqui fugerunt. Alio loco ubi proelium inter Ottonis II. imperatoris agmen novissimum et Lotharii regis exercitum super Axonam fluvium commissum e Clario narrat, ipse addit: tamen imperator fere venit solus ad partes suas. Et Franci cum victoria reversi sunt secundum suam consuetudinem, Deum devotissime collaudantes. Similiter plane commenticia finxit, cum praesumeret, archiepiscopos Senonenses semper a papa Romano consecrari debuisse. 5) Paucae notulae de pontificibus saec. XIII. cum Guill. de Nang. conveniunt, quarum fontem ignoramus. 6) Nec secunda recensio ultra annum 1295. progreditur; cum vero in hac uno loco Ludovicus IX. rex Franciae sanctus dictus sit, hanc post eius canonisationem, i. e. a. 1297. vel postea demum confectam esse, verisimile est.

A1) *Vaticanus reg. Christinae nr. 455, mbr. saec. XIV, mendis haud paucis maculatus.*

A2) *Senonensis civitatis nr. 271, mbr. 4°, saec. XIV, ex quo iussu societatis archaeologicae Senonensis G. Julliot chronicon edidit (Sens 1876. 8°); iam pridem fragmenta ex eodem codice impressa sunt SS. R. Gall. XVIII, 5 p. 724. XXII, p. 1 sqq.*

Alteram recensionem praebet

B) *Codex Vaticanus reg. Christinae nr. 480, mbr. saec. XIV.*

Saeculo XVII. Gaufridi autographon se possedissee contendit D. Mathoud, prior S. Petri Vivi¹, quod forte nunc in bibliotheca Numae de Salis prope 10 Mediomatricos servatur, cum eius codex saeculo XIII. tribuatur.

Excerpta nostra V. Cl. A. Mau cum codicibus Vaticanis accuratissime contulit; quibus in edendis secundam recensionem exhibuimus, primae varias lectiones aut uncis includentes aut subnotantes.

Aliud eiusdem auctoris opus, 'libellus super reliquiis sanctorum et sanctorum quae in monasterio S. Petri Vivi Senonensis continentur et de fundatione dicti monasterii', e bibliotheca F. Didot nuper publicae Parisiensi est inlatum, Novae acquisit. nr. 311, codex saec. XIII.² O. Holder-Egger.

Tab. 23.

De^a deceptione curie Romane. Mulier in papam eligitur, male moritur.

Mart. Anno³ Domini 854. quedam femina in etate puellari de Anglia a quodam clerico in habitu virili Atthenis^b ducta^c fuit ad studium, et sic in diversis scientiis profecit, ut sibi par non inveniretur. Postea Rome cum suo^d amasio venit et per tres annos tanquam magister legens magnos magistros discipulos et auditores habuit. Et cum in Urbe esset^e famosus magister, defuncto sancto confessore Leone quinto, ecclesia decipi- 25 tur, et concorditer in papam eligitur et ordinatur. Post per suum familiarem impregnatur. Verum tempus ignorans, cum de Sancto Petro ad Sanctum Iohannem tenderet^f, angustia^g inter Coliseum^h et ecclesiam sancti Clementis peperit et male moritur inⁱ illa hora et ibi tumulatur. Et ideo dominus papa semper ab illa via declinat. Ista vocata fuit in papatu Iohannes, sedit annis 2, mensibus 7, diebus 4; cessavit [papatus^k] mense uno. Non scribitur^l inter ceteros propter deceptionem sexus. Unde dicitur, quod Romani in consuetudinem 30 traxerunt probare sexus electi per foramen cathedre lapidee⁴.

Tab. 36.

De^m Conrardo et Gila et Henrico II.

Mart. Defuncto sancto Henrico I, Conrardus I. imperavit 20 annis; et vacavit regnum tribus annis. Iste multas 35 leges condiditⁿ.

Gotif. Anno Domini 1020. dominus Conrardus rex christianissimus de illustrissimo genere Francorum imperator fuit, defuncto^o sancto Henrico I. sine liberis. Dictus Conrardus^p, dum viveret sanctus Henricus, gratiam ipsius [Henrici^k] non habebat, quamvis de genere suo esset. Nam Conrardus contra voluntatem Henrici quamdam Gilam nobilissimam duxerat in uxorem, que de genere Karoli Magni descenderat et erat de 40 genere Conrardi non in gradu prohibito. Nam super^q hoc Conrardus dominum papam consulerat, antequam ipsam accepisset. Ista Gila pulcherrima et prudentissima erat^r relicta defuncti Arnulphi ducis Suevorum^s et ex ipso habebat duos filios, Hernestum^t et Hermanum. Ipsam Conrardus quam plurimum^u diligebat; nec mirum^v, nam a Deo et hominibus amabatur. Erat, ut Pentheon testatur⁵, speciosissima^w, laudabilis et formosa, erga omnes amabilis^x, et^y specialiter erga 45

a) Deceptio ecclesie Romane, reliqua desunt A. b) Attenis A. c) ad st. d. f. A. d) bis scr. c. e) f. e. A. f) tenderet A. g) sic A 1. 2. B; angustia partus correpta Mart. h) Celiseum A 1; Coloseum B. i) deest A. k) deest B. l) scribitur A 1. m) De Conrardo imperatore primo A 1; Corardo h. l. B 1. n) concidit A 1. o) defuncto A 1. p) Conrardus h. l. et saepius A 2. B. q) Gila add. sed del. A 1. r) r. e. A. s) Sueriorum A 2. B. t) Honestum A 2. B. u) plurima A 1. v) miri A 1. 2. w) speciosima B. x) amilis A 1. y) deest A.

1) De vera Senonum origine christiana p. 29; quem librum a me non visum ex citatione Jullioti p. vi. affero. 2) 'Cabinet historique' 1882, p. 69. Libellus iste a Mathoud visus, nobis a V. Cl. A. Molinier est indicatus. 3) In catalogo pontificum libro praemisso suo loco legitur: *Deceptio ecclesie. Mulier* [de Anglia in papatu add. B] Iohannes vocata fuit.

4) Döllinger, 'Papstfabeln' p. 37, huius fabulae unum Gaufrido coevum, reliqua recentiora testimonia affert. 5) Haec verba non leguntur in Pantheo. Sed in versibus p. 242: *Ipsaque pulcra*. Multis commenticiis sibi fictis auxit Gotifredi narrationem auctor, 55 ut illam probabilior redderet.

pauperes, qui de nobilibus descenderant, bonis moribus operibusque famosa. Conrardus vero Gotifr. erat armis strenuus^a, valde [bene^b] litteratus, consilio [laudabilis^b] et [providus^c], sapientia florens, peritus in iure canonico^d et civili, iuvenis, [speciosus^e et] pulcherrimus et in religione christiana fidelissimus et devotus. Consilio Henrici^f Claudi, predecessoris sui, quamvis gratiam^g suam non haberet, tamen Henricus^h sciens ipsum optimum et utilem, fuit electus ab omnibus adhuc Henrico vivente. Iste Conrardus nulli violatori pacis nullique latroni parcebat. Unde multi scientes promotionemⁱ suam fugerunt. Fugit^k etiam comes Lupodus^l, violator pacis, in silvam cum uxore sua et ibi fecit habitaculum suum^m. Contigitⁿ autem imperatorem Conrardum causa venationis illic divertisse et suos omnes perdidisse et necessitate noctis ipsum solum ex sua familia ibi pernoctasse. Eadem^o nocte uxor comitis, qui a facie imperatoris fugerat, peperit filium. Quo [filio^b] vagiente, imperator sompnum interruptit, semique vigilans audivit vocem sibi dicentem: 'Iste natus quem audis gener tuus et heres erit'. Surgens tunc imperator, timens, ne mala progenies sue misceretur, elegit innocentem^p occidere. Mane facto advenientibus suis dixit^q duobus: 'Ite et puerum baptizatum occidite et cor eius asportate! Nam carius mihi est istum innocentem^p ad astra mittere, quam per ipsum, qui ex pessima progenie est, illi qui nascendi^r sunt de genere [fidei^b] nostro ad infernalium condescendant^s'. Tunc ipsi abeuntes volentesque puerum baptizatum [et^b] Henricum nominatum perdere, videntes^t ipsum nitentem ut angelum et ridentem, non^u ausi sunt ipsum occidere, sed ipsum sepius Henricum^v, Henriculum nominabant. Dux vero Alemannie^w de Octerigia, qui in nemore ad latrones destruendos latitabat, ipsos auscultabat^x et sepius puerum nominare Henricum^v audiebat — et sic ipsemet dux vocabatur —; audivitque ab eis, quomodo imperator male faciebat puerum perdendo. Omnibus auditis, cum tumultu supervenit, et duo fugerunt, Henricum puerum relinquentes. Dux cupiens puerum videre, non fugientes persequitur; sed puerum nitentem^z ut angelum et ridentem sepiissime^a osculatur. Fugientes inter se consilium^b adhibentes, quid^c dicerent^d imperatori, canes eorum leporem capiunt, cuius cor accipiunt et imperatori pro corde pueri representant. Dux vero Henricum^e puerum per quindecim annosⁱ servavit, nutrit et amavit; et quia uxor sua sterilis erat, ipsum in filium adoptavit. Puer vero a Deo et hominibus amabatur. Post hec, puero intrante^f in quintum decimum annum, Conrardus imperator in domo ducis^g pernoctavit. Puerque coram imperatore adsistebat^h. Quem pulcherrimum videns, imperator voluit scire, quis esset. Cui dux veritatem dixitⁱ. Tunc imperator, agnito quomodo inventus fuerat infans^k, dixit: 'Ex progenie pessima est, sed pulcher et^l bene serviens, ipsum meum constituo servientem'. Cogitabat enim ipsum perdere. Tunc precepit imperator, ut puer ad imperatricem litteras portaret^m, et tradidit ei conductum. In litteris continebatur, ut visis litteris occideretur. Tunc puer arripuitⁿ iter cum conductu; amissisque sociis Dei voluntate, in domo cuiusdam presbyteri pernoctavit^o. Laboreque pregravatus, super scamnum dormiebat. Tunc presbyter videns marsubium, in quo littere continebantur, cupiens^p scire quid continebatur, litteras cepit et legit. Videns vero mortem pueri, cogitavit esse^q illum puerum, de quo imperator coram se confessus fuerat. Illi siquidem, qui occidisse puerum debuerant, eidem presbytero confessi fuerant. Intelligens bonus presbyter ipsum puerum esse^r, in^s litteris imperatoris apposuit loco mortis: 'Visis litteris, eidem filiam nostram date et festinanter^t nuptias facite! Presbyter in marsubio^u pueri litteras melioratas posuit et mane facto ipsum in viam posuit, dicens ei: 'Tu rex eris; esto fidelis^v! Cui puer: 'Non sum dignus regem nominare; quo modo dicitis^v me regem futurum'? Tamen puer conferebat^w verba in corde suo. Tunc puer a presbytero recessit. Dum vero puer^x pervenit ad reginam, regina, visis litteris, puero filiam tradidit et matrimonialiter coniunxit. Quo agnito^y, imperator obstupuit et ad reginam iter arripuit. Cum[que]^z pervenisset ad reginam, et ipsa coram ipso et gener^a et filia stetissent, vidensque imperator iuvenem ut angelum, dixit^b: 'Nullus potens nisi Deus. Perdere te volui, sed non potui'. Cui iuvenis: 'O bone imperator, si vobis displiceo, paratus^c sum quidquid^d vobis placuerit pacienter sustinere'. Ad quem rex: 'Deo places et mihi placebis. Gener meus es, de cetero sis^e filius et heres'. Tunc puer osculatus^f est pedes regis. Ad quem rex: 'Dimitte mihi quod tibi malum volui'. Cui puer: 'Domine, non sum dignus videre vos;

a) sic B. Got.; strenuissimus A 1; strenuissimus A 2. b) deest B. c) sic A 1. Got.; deest B; prudens A 2. d) civ. et can. A. e) sp. et des. B. f) heretici A 1. g) s. gr. A 1. h) hereticus A 1. i) premosum ed. k) Fugit ed. l) Luboldus A 1; Inpodus A 2; Impodus B. m) deest A. n) Contingit ed. o) Eademque A. p) innosc. A 2. q) dicit A 2. r) irascendi A 1. s) cum descendant A 1. B. t) viderunt A 1. u) nec A 1. v) hereticum h'ericulum A 1. w) Alemannie A 1. x) ascult. A 2. B. y) h'ericum A 1. z) ut a. nit. A. a) se piissime A 1. b) concilium semper A 2. c) que ed. d) imp. dic. A 1 (ubi dicebant corr. dicerent). 2. e) h'ericum A 1. f) in q. d. a. intr. A 1. g) duces A 1. h) assist. A. i) dicit A 2. k) d. i. B; infans A 1. l) est post corr. et B. m) portet A. n) it. arr. A. o) pernotavit B. p) c. sc. q. c. des. ed. q) cog. Et se i. p. recolit B. r) pueri et add. A 1; pium et add. A 2. s) imp. in. l. A. t) festinanter A 1. u) marsupio h. l. B. v) dicis A 1 (ubi me d.). 2. w) v. c. A 1 (conferabat). 2. x) deest A. y) audito ed. z) Cum B. a) f. et g. A. b) dicit A 2. c) s. p. A 1. d) quidquam ed. e) sum ed. f) obscul. A 1.

quod vobis placuerit faciatis'. Tunc misit rex pro duce, qui^a eum nutrierat, et uxore et^b patre et matre pueri. Quibus presentibus, et presbytero et duobus qui ipsum puerum in nemore dimiserant omnibus indultis, recognitaque omni veritate, imperator gaudens sollempnes nupcias celebravit. Puer crevit et miles fuit^c optimus imperiique defensor. In loco

Gotifr. nativitat^{is} Henrici monasterium fundatur quod Ursana¹ silvatica nominatur.

5

Tab. 38.

[De^d liberatione pape. De Guibelinis].

Mart. Anno [Domini^e] 1053. Gregorius VII. Tuschus^e. Hic pontifex excommunicavit Henricum imperatorem. Erat enim idem imperator contra unitatem ecclesie; sed postea nudis pedibus per glacies et nives ad 10 papam veniens, veniam^f postulavit et obtinuit. Iterum excommunicatus fuit imperator, quia^g consensit, ut Guibelertus — a^h quo dicuntur Guibellini — in papam eligeretur, non mortuo Gregorio VII. Qui Guibelertusⁱ in papatu male assumpto vocatus fuit Clemens III.

Tab. 39.

[Versus^d de Citerciensi et Premonstracensi ordinibus].

Anno milleno centeno bis minus uno²

Sub patre Roberto cepit Citercius ordo.

Hunc vero Grandis precessit gloria Montis

Septem premissis vel paulo pluribus annis.

20

Tunc Premonstrensem^k Robertus^l adauxit honore^m.

Antiochena polis capta est annoque sub ipso.

Tab. 40.

Mart. Anno [Domini^e] 1114. Calixtus II. Defuncto Gelasio, apud Clugniacum a cardinalibus est electus. Post hec venit Rome, ubi papamⁿ invenit [nomine^e] Burdinum^o per imperatorem male impositum. Quem^p extra civitatem^c deductum, camelum desuper sedere fecerunt et in civitatem adduxerunt, retro-versa fatie, cameli caudam^q tenentem^r, et tunc in carcerem ponitur. Et sic istud proverbium, immo trufa^s, Rome deducitur: 'Asine Burdine' asino Burdino'!

Tab. 44.

30

A.

B.

Mart. Anno Domini 1194. Henricus quintus obiit, relinquens filium suum parvulum nomine Fredericum, quem ex filia regis Sicilie genuerat. Qui Fredericus iure hereditario rex fuit Sicilie, princeps Appulie proconsulque Calabrie, nutritus sub Innocentio III, per ecclesiam tanquam per matrem educatus ab infanzia et litterarum sufficiencia edoctus. Regnumque suum cum suis possessionibus ecclesia sibi servavit contra Octonem et alios; ac demum Octone dampnato, ad Romanorum imperium sublimavit^u.

ib. Anno Domini 1196. Octo IV.^v Saxonie ab Innocentio coronatur.

Anno Domini 1197. Philipus pro pessimis factis Octonis a quibusdam baronibus eligitur.

Anno Domini 1198. Philipus, qui frater fuerat Henrici, ab Octone sub ficta pace inter-

Anno 1194. Henricus quintus obiit, relinquens parvulum filium suum nomine Fredericum, quem ex filia regis Sicilie^w genuerat. Hic Fredericus iure hereditario rex fuit Sicilie, princeps Apulie et proconsul Kalabrie, nutritus fuit per ecclesiam et tanquam per matrem educatus ab infanzia et litterarum sufficiencia edoctus sub Innocentio III; omnesque possessiones 40 suas ecclesia sibi servavit contra Octonem et alios inimicos; ac demum Octone imperatore factis suis pessimis exigentibus condampnato, idem Fredericus per Romanam ecclesiam ad Romanum imperium sublimatur. 45

Anno 1196. Octo IV. Saxonie ab Innocentio coronatur et parum post per ipsum papam suis malis exigentibus condampnatur^x.

Anno Domini 1198. Philippus, qui frater 50 fuerat Henrici, et erat electus in impera-

a) que corr. qui B. b) pro A. c) deest B. d) rubra deest A. e) Tuscus A 1. f) post add. A 1. g) qua A 1. h) unde dic. A. i) Guilebertus h. l. A. k) Premonstransem B. l) sic codd. pro Norbertus. m) odorem A. n) papa A 1; papam invenit corr. papa iuenit B. o) b'urdinū A 1. p) quam A 1. q) caudem A 1. r) tenens A. s) trufu corr. truffi A 1. t) Bredine e corr. A 1; Bordine A 2. u) sulimavit A 1. v) suppl. dux, quod utraque 55 recensio omisit. w) Cicilie h. l. B. x) condapn. B.

1) Sic autor nomen corrumpit; est Hirsaugia, apud Gotifr.: *Hirsauia*. 2) Versus falso relatus est, nam sic a. 1199. indicari videtur. Legendum videtur *quo minus uno*, ut a. 1099. significetur.

A.

fectus est¹; et sic Octo solus imperavit pessime se habendo. Innocentius vero papa contra Philipum fuerat propter infidelitatem fratris sui Henrici, qui in Sicilia archiepiscopos et episcopos trucidaverat, contra fidem catholicam multas malitias exercendo.

B.

torem, sed nondum coronatus fuerat, ab Octone sub ficta pace interfectus est; et sic Otto^{Mart.} solus imperavit contra voluntatem ecclesie Romane, quia pessime se habebat. Innocentius vero papa contra Philipum fuerat propter infidelitatem^a fratris sui Henrici, qui contra fidem catholicam in Sicilia archiepiscopos et episcopos trucidaverat, multas malitias exercendo.

Tab. 45.

[De^b domino Petro de Corbolio et rege].

Anno ab incarnatione dominica 1200. ab Innocentio III. dominus Petrus de Corbolio, magister in theologia, episcopus Cameracensis, a venerabili capitulo^c Senonensi postulatus, 15 in Senonensem ecclesiam est translatus et honore pallii decoratus. De humilibus^d fuit; tamen dicitur de ipso, quod magister in scientiis fuit famosissimus et moribus clarissimus et honestus.

[De^b coronatione Frederici et malis suis].

Anno^e Domini 1212. Fredericus II. ab Honorio coronatur in imperatorem, et^f eodem anno excommuni-^{Mart.} catur, quia ecclesiam, que eum ab infantia tanquam mater educaverat, tanquam novercam, in quantum potuit, laniavit.

[De^b exercitu pontis de Bovines].

Anno Domini 1214. s'ala^g Ferranz^h au roi combatre². Isto anno Ferrandus comes et comes Bononieⁱ adduxerunt exercitum ad pontem de Bovines^k contra regem Philippum^l; et plus erant inimici^m in quadruplo quam Franci. Deprecatus est rex Philippus, ut bellum 25 non facerent die dominica, sed inimici noluerunt audire. Immo cum impetu et superbia venerunt, adducentesⁿ secum funes^o ad Francos alligandos³. Sed misericordia omnipotentis Dei superbiam inimicorum contrivit. Nam quidam^p interfecti sunt, quidam^q fugerunt, et reliqui suis^r funibus ligati^s et in Franciam adducti, inter quos erat comes Bolonie^t et Ferrandus, qui Parisius miserabiliter obiit⁴ in turri de Lewrodio^{u.5} sub capa^v plumbea^w, ut 30 dicitur. Eadem die⁶ Ludovicus, filius regis, habuit victoriam, ut dicitur, in superioribus partibus regni contra inimicos regis.

A.

Et Gerardus quidam^p miles regis eadem^x die Octonem regem Alemanie^y, qui partem regni Francorum 35 invaserat, superavit⁷.

B.

Et eadem die Gerardus quidam miles regis habuit^{Clar. Cont.} victoriam contra Octonem regem Alemanie, qui partem regni invaserat, et superavit.

Eodem anno celebravit Honorius III. quoddam^z concilium Rome [anno^a Domini 1215. 1218.]

Anno Domini 1221.⁸ [.^b] obiit Honorius tertius; successit Gregorius nonus.

Tab. 46.

[De^c Henrico, filio Frederici].

Illo tempore [Fredericus^d] proprium filium Henricum nomine, regem Alemanie, quia non malis patris^{Mart.} consentiebat^e, cepit et in Apuliam^f duxit in carcereque illum suffocavit^g. Eodem^h tempore Fredericus transivit ultra mare, relinquensⁱ christianis Terre Sancte maiorem desolationem quam consolationem.

45 a) infidelita B. b) rubra deest A. c) S. c. A. d) humili A 1; humili f. plebe A 2. e) Fr. II. a. D. 1212. A. f) deest B. g) saboa corr. sabaa A 1; senua (s'en va) A 2. h) Ferreneq; A 1; Ferrens A 2. i) Banonie B. k) p. Bovenensem A. l) Philipum A 1. m) in q. inim. A. n) aduc. A 1. o) fines A 1. p) quid' A 1. q) quidem A 1. r) sui A 1. s) legati A 1. t) Bobilonie B, ubi primum o in ras. u) Lemurodio ed. v) cāpa A 1. w) plombea A 1; plumbea A 2. x) eodem A 2. y) Alemēnie A 1. z) deest A. a) A. D. 1218. in B ad sequentia tracta 50 sunt. b) in A nihil interpositum. c) rubra deest A. d) deest A 2. B. e) consanciebat A 1. f) Appul. A. g) subfoc. A. h) Illo A. i) reliquens A 1.

1) Haec falsissima ex Martini verbis male intellectis et conturbatis conguessit. Annos omnes falsissime positos esse, non monendum est. 2) Idem versus in 55 Chron. rhythm. supra p. 611; quod Gaufridus legisse videtur. 3) Sic praeter alios Hist. anon. Rem. § 284, supra p. 540. Gaufridus similem narrationem lingua vulgari compositam audisse vel legisse videtur.

4) Minime; sed a. 1226, Dec. e carcere liberatus est. 5) In turri Lupara (Louvre) inclusus est, quam hoc nomine auctor signi ficare videtur. 6) Sic falso Hist. anon. Rem. § 290, supra p. 541. 7) Inepte quae de Gerardo Scrofa in Clarii cont. (supra p. 36) legerat auctor alii relationi coniunxit. 8) A. 1227. demum.

[De^a versibus Frederici].

Eodem^b tempore mandavit^c Fredericus domino pape per duos versus huiusmodi mandatum:

*Roma diu titubans, longis erroribus acta,
Corruet et mundi desinet esse caput¹.*

5

[De^a monte se dividente et responsione pape et Frederici].

Mart. Illo tempore inter Alemaniam^d, Lombardiam^e et Burgundiam quidam^f maximus mons se dividens ab aliis montibus, per multa miliaria cuiusdam vallis transiens, ad alios montes accessit, omnes in valle terra et lapidibus operiendo. Et hoc mirum nuntiatum [fuit^g] domino pape, qui dixit: 'Omnia possibilia sunt^e apud Deum'. Fredericus petiit a nigromanticis^h, quid hoc esset. Qui dixerunt: 'Antiquaⁱ 10 superbia confringeturⁱ, et nove^k sublimitati pro tempore adiungetur'. Fredericus autem^e intellexit de veteri superbia Romanorum et de suo novo regno. Unde dicitur, quod multociens dicebat, quando videbat honorare Deum et ecclesiam Romanam: 'Heu! quantum durabit hoc?'

[De^a nidis^k avium et de versibus Frederici et pape].

15

Eodem^l tempore aves cuiusdam civitatis sue^m antiquioris fugerunt et nidos suos porterunt in alias civitates; et ideo male presumens de huiusmodi signis, predictos versus mandavit domino pape; et postea iterum mandavit duos sequentes [talesⁿ]:

*Fata ferunt, dicunt homines aviumque volatus:
Tocius in modico malleus orbis ero¹.*

20

Dominus papa remandavit Frederico contra duos primos versus istos duos:

*Fata silent nec vera docent, nec predicat ales,
Est quoque solius scire futura Dei¹.*

Et tunc Fredericus remandavit predictos^o [duosⁿ] versus domino pape: *Fata^p ferunt* et cet. Et dominus papa rescripsit sic:

25

*Scripta notant et iura docent, secreta loquuntur^q,
Quod tibi vita brevis, pena perhennis erit¹.*

[De^a libro invento in rupe].

ib. Illo^r tempore in quodam colle Hispanie quidam Iudeus invenit in rupe una, in medio lapidis in concavitate nullam^r scissuram^s habentis^t librum unum folia^u habentem quasi lignea, qui liber^v quasi psalterium scriptus erat 30 Ebrayce^w, Grece et Latine, et loquebatur de triplici mundo: ab Adam usque ad diluvium, a diluvio usque ad Christum, a Christo usque ad Antichristum^x. Dicebat scriptum medium illius libri: *Filius Dei nascetur ex Maria virgine ad salvandas gentes*. Tunc Iudeus baptizatus est cum multis [aliisⁿ]. Quod fuit significatum^y [domino] pape, qui dixit: 'Spiritus sanctus docebit omnem veritatem'.

[De^a morte Gregorii noni].

35

Anno Domini 1235. obiit Gregorius nonus Reate².

ib. Eodem^z anno Celestinus III. sedit diebus 17; et cessavit papatus^a mensibus 22^b, d. 14. Sabinensis fuit^c episcopus; cito moritur, quia^d senex laudabilis fuit. Successit Innocentius^e III, Januensis, filius comitis Lavanie, 1243. sedit annis 11, mensibus 6 anno Domini 1237.

[De^a cardinalibus et Frederico].

40

Hic de personis partium diversarum sedes cardinalium restauravit. Hic multum monuit Fredericum de pace, sed noluit obedire; et [ideon] ipsum per Honorium excommunicatum, per Gregorium IX. aggravatum^f, condemnavit^g.

[De^a condemnatione Frederici].

1245. Anno Domini 1242. Fredericus condemnatur^h.

45

[De^a Innocentio papa apud Lugdunum et condemnatione Frederici].

Anno Domini 1243. Innocentius quartus iter arripuit ad veniendum Lugdunum cum omni curia Romanorum.

*) In illo tempore sequenti anno in Tolleto Hispanie etc. A.

a) rubra deest A. b) Illo A. c) deest A. d) Alemanniam h. l. B. e) et Lomb. A. f) unus A. Mart. 50
g) deest A 2. B. h) nigromaticis A 1. i) confrangeretur A. k) neve sulim. A 1. k*) nidibus a. et de versis B. l) Illoque A.
m) deest A 2. n) deest B. o) supradictos A. p) Facta B. q) lo|q̄ A 1. r) in illam ed. s) scisuram B. t) habente A.
u) q. l. f. hab. A. v) quilibet A 1; quilibet B; quilibetque psalterius A 2. w) Ebrayce post corr. Hebrayce B; Hebraice A. x) Antechr. B. y) sigtum A 1; d. p. s. A; domino deest B. z) Cel. IIII (III ed.) supradicto anno A.
a) deest A. b) sic A, Mart. codd. nonnulli; II. B; d. 14. des. A. c) ep. f. A. d) qui ed. e) bis scr. A, ubi post 55
drimum distinctio posita. f) agrav A 1. g) sic A 1; condepn. h. l. B. h) condemn. A saepius.

1) Eosdem fere versus paullo alteratos invenis in Chron. Mant., SS. XXIV, p. 219; Matth. Paris. ed. Luard III, p. 551; 'Arch.' V, p. 419. VII, p. 212; Salimbene p. 177. 2) A. 1241. Romae obiit.

Post condemnationem et depositionem Frederici principes elegerunt in imperatorem Ianturgium^a Turrigie; Mart. qui parum post obiit. Et post ipsum Guillelmus comes Hollandie electus fuit: qui^b eodem tempore a Frisonibus interficitur; et sic ambo coronatione caruerunt. Iste Fredericus ab imperio sic^b depositus, in Lombardia apud Parmam^c devictus fuit, et amissis suis thesauris, multum quasi fugitivus vagavit. Ac deinde in Apulliam^d rediens, ibi gravi infirmitate correptus^e, est defunctus^f. Manfredus vero, filius suus ex concubina, ut dicunt quidam, post ipsum Apulliam, Calabriam et multos thesauros cum regno Sicilie^g usurpavit.

[De^h Innocentio papa et de Tartaris].

Illo tempore venit Innocentius Lugdunum et celebravit concilium, et fecit constitutiones 1245. novas, que modo in scolis leguntur.

Tab. 47.

[De^h Innocentio in Appulia].

Post hec Innocentius papa^b, mortuo Frederico, intravit Apulliam cum magno exercitu et post Neapolimⁱ moritur ibi et sepelitur.

[De^h Ludovico rege ultra mare et fratribus suis].

Anno^k Domini 1248. Ludovicus rex Francorum^l transfretavit ultra^m mare. Et rex secum duxit uxorem suamⁿ, filiam comitis Proventie Marguaretam^o nomine, quam multum diligebat. Que Marguareta^o [regina^m] duas habebat^p germanas, e quibus unam^l habebat rex Anglie et alteram² Karolus, frater regis Frantie, comes Andegavensis^q. Et habuit ista Karoli uxor hereditatem^m, comitatum videlicet Proventie^r.

[De^h itinere pastorum].

Anno Domini 1251.^s quidam nigromanticus surgens, per Gallias circuiens, multum populum secum ducebat, dicens se esse ex parte Dei; sed turpissimam vitam ducens, a sapientibus blasphemabatur et ab insipientibus honorabatur. Illi qui^t eum sequebantur pastores vocabantur. Unde versus³:

M semel et bis C simul L, I iungere disce:

Duxit pastorum seva Medela^u chorum.

Dicebat, quod eos^v volebat^m ducere in subsidium Terre Sancte^w; sed percepta et cognita malitia eius^x, in provintia Byturica occiditur; et sic secaces sui revertuntur stupefacti dedecoreque confusi.

Isto^y tempore Corradus rex, filius Frederici, mortuo patre, ut regnum Sicilie suscipere, per mare in Apulliam ibi devenit, et capta Neapoli^z, muros destruxit. Uxorem habebat in^a Alemania et filium nomine Corradinum^b; quibus in multa tristitia relictis, in Apulia primo anno sui introitus veneno obiit.

[De^h mendatio^c Manfredi].

Eodem^d tempore Manfredus [se^e] gerens pro pedagogo Corradini, filii Corradi regis, finxit mendaciter ibi ipsum Corradinum mortuum et sibi coronam accepit et patrimonium sancti Petri in preiudicium Romani pontificis usurpavit⁴. Et ideo a domino papa excommunicatur, et contra ipsum magnus exercitus mittitur; sed prevaluit Manfredus.

Tab. 48.

40

A.

B.

Anno Domini 1259. obiit Viterbii Alexander III, vir sanctissimus et honestus.

Anno Domini 1259. obiit Alexander 1261. papa.

Tab. 49.

45

De ecclesia sancti Urbani Trecensis et de Sicilia.

Eodem anno Urbanus III, Gallicus ex civitate Tre-

Eodem anno Urbanus III. papa, Gallicus, Trecensi ibi.

a) sic codd. pro Ianturgium. b) deest A. c) Palmam A 2; Parmam corr. Palmam B. d) Appuliam A semper fere. e) correctus A 1. f) c. et defectus A. g) Cicilie B. h) rubra deest A. i) Neapoli corr. Neapolini A 1; Neapolini A 2. k) A. D. 1248. in A ad praecedentia tracta sunt et hic repetita Eodem anno. l) Francie A. m) deest B. n) dictam A. o) Margar. A. p) g. h. A 2. q) Andegan. A 1. r) Proventie A 1. s) LI. A 1. t) qz A 1; quoque ed. u) sic codd. pro Megera. v) ipsos A. w) volebat post add. h. l. B. x) ipsius A. y) Illo A 2. z) Neapoli A 1; Neapoli B. a) Apuliam add. sed expunctum B. b) Corrad. h. l. B, et postea semel, saepius A 1. 2. c) mandatio B. d) Illo A. e) deest A 2. B.

1) Alienorem. 2) Beatricem. 3) Hos versus p. 177. 4) Falso mutavit verba Martini auctor exhibent Labbe, Nova bibl. mss. II, p. 221, ex quia intelligere non potuit, qua re Manfredus regnum codice chronici S. Maxentii, et Ann. Vindocinenses Siciliae usurpando contra papam Romanum egerit. ed. Marchegay et Mabille, 'Chron. des églises d'Anjou'

A.

Mart. censi, papa Romanus efficitur, vir simplex, amabilis, laudabilis et honestus. Sedit annis 3, mense uno; cessavit mensibus 5. Hic fecit construi Trecis in loco nativitat^{is} sue ecclesiam canonicorum sub decano in honore sancti Urbani pape et martyris. Iste exercitum Sarracenorum, quem Manfredus in patrimonium ecclesie Romane miserat, per cruce-signatos fugavit. Iste dedit domino Karolo comiti Andegavensi et Provincie, fratri regis Francie, regnum Sicilie, quod Manfredus iniuste occupaverat. Iste vocavit^a multos ex Gallicanis ecclesiis, de quibus quosdam cardinales fecit, alios notarios. Inter quos missus fuit a Senonis magister Petrus de Charniaco^b, qui magister fuerat quorundam Cornutorum, fuitque officialis Senonensis ac deinde canonicus et decanus. Et dominus papa fecit ipsum cambellarium curie Romane, et postea archiepiscopus¹ fuit, prout inferius declarabo.

B.

in civitate natus, consecratur, vir laudabilis, simplex et honestus. Hic fuit Iherosolimitanus patriarcha. Sedit annis 3, mense uno; cessavit mensibus 5. Hic fecit construi Trecis in loco nativitat^{is} sue ecclesiam canonicorum sub decano in honore sancti Urbani pape et martyris. Iste Sarracenos, quos Manfredus in patrimonium ecclesie Romane miserat, per cruce-signatos fugavit. Iste regnum Sicilie, quod Manfredus occupaverat, per consilium cardinalium, archiepiscoporum, episcoporum, procerum et totius Romane ecclesie, operante Spiritu sancto, ut credimus, dedit domino Karolo comiti Andegavensi et Provincie, fratri germano Ludovici regis Francorum, illique Apuliam et Calabriam condonavit. 10 15

De Gallicis cardinalibus et notariis, et de Petro de Charniaco.

Illo tempore iste papa vocavit multos de Gallicanis ecclesiis clericos sapientes, e quibus quosdam fecit cardinales, alios patriarchas, alios archiepiscopos et episcopos et alios sedis Romane notarios et ministros. 20

Inter quos missus fuit a Senonis magister Petrus de Charniaco, qui magister fuerat et pedagogus quorundam canonicorum de genere Cornutorum, qui canonici istum Petrum promoveri procuraverunt ad officium curie Senonensis. Ac deinde canonicus effectus est et postea per ipsos electione digna decanus efficitur. Et quia dominus papa capitulo Senonensi scripserat^c pro una ydonea persona, ipsi elegerunt predictum magistrum Petrum ad curiam transmittendum. Quem receptum in curia Romana dominus papa fecit cambellarium curie Romane; postea archiepiscopus fuit, prout in sequenti sua tabula declarabo. 30

De^d regno Sicilie.

Mart. Anno [Domini^e] 1261.² Urbanus papa III. regnum Sicilie, quod Manfredus violenter detinebat, domino Karolo, fratri^f Ludovici^g sancti regis Francorum^h, comitiⁱ Andegavensi et Provincie, ut illud ab eo eriperet, contulit et consilio^k cardinalium ipsum in regem Sicilie coronavit³ et litteris confirmavit, donans indulgentias quam plurimas cruce-signatis, qui cum domino^l Karolo devenirent. Erant enim cruce-signati de cruce alba et rubea⁴, et illi^m pro subsidio Terre Sancte ex rubea tantum. 35

1264. Obiit vero Urbanus papa anno [Domini^e] 1262, Perrusii sepelitur.

Tab. 50.

Mart. Anno [Domini^e] 1268. Corradinus, olim nepos Frederici, parvi pendens domini pape excommunicationemⁿ, contra dominum regem Karolum venit cum Theutonicis quibusdam, Lombardis, Tuschis^o et Henrico, fratre regis Castelle, Romanorum tunc^p senatore, et Rome sollempniter recipitur Corradinus¹. 40

[De^q morte et sepultura Corradini].

1268. Anno^r Domini 1269. post hec Apuliam intravit contra Karolum et Francos debellando. Demum suis fugientibus, capitur cum multis. Et dicitur, quod rex Karolus petiit ab ipso, dicens: 'O Corradine, quid de me faceres, si me captum teneres, sicut^s ego¹ te teneo'? Cui sine consilio¹ respondit Corradinus: 'Capite te troncarem'. Ad quem rex: 'Sine prudentia es et absque consilio tu iudicasti temet ipsum'⁵. Tunc cum multis militibus^t iussu Karoli Neapoli in sabulo decapitatur et postea iussu Karoli regis secundum consuetudinem regiam^u tumulatur. 45

[De^q Gregorio papa apud Lugdunum; de Grecis et Tartaris].

1274. Anno Domini 1270. Gregorius X.^v papa venit Lugdunum^w et concilium celebravit. 50

a) m. voc. A2. b) Carn. A1. c) sic B. d) De domino (donno 1) Karolo, fratre (Frantie 2) regis Frantie (Sicilie 2) A. e) deest B. f) deest A. — regi A2. g) L. s. des. A. h) Francie A. i) comitis Andegaven¹ A1. k) conc. A saepe. l) deest A. m) illo B. n) dni add. sed expunctum A1. o) Thuscis A. p) tunc corr. tum B. q) rubra deest A. r) Post h. a. D. 1269. A. s) sicuti A. t) nobilibus A. Mart. u) regina A1; regialem A2. 55 v) p. X. A. w) Lud. A1.

1) Senonensis a. 1268—1274. 2) 1263. Mart. 3) Minime. Karolus demum post mortem Urbani in Italiam venit. 4) Cf. supra p. 611, v. 104 sq. 5) Est fabula Francogallorum, quos facinoris Karoli puduit.

[De^a constitutionibus concilii].

Iste^b Gregorius papa multa bona in concilio constituit pro Terra Sancta et pro tota ecclesia. Voluit [etiam^c] Mart. et decrevit, ut bigami, qui^d ad sacros ordines redire non possunt, de^e cetero non gaudeant privilegio clericali¹. Iste papa non^f pecuniarum^g lucris, sed elemosinis et bonis operibus intendebat.

[De^a morte pape].

Anno Domini 1272.^h Gregorius rediens a Lugduno, obiit Arethii et ibidem sepelitur et miraculis 1276. claruit, ut dicitur.

[De^a Adriano quinto].

Adrianus V, ante papatum Octobonus, natione lanuensis, nepos Innocentii III, tituli Sancti Adriani cardi-
10 nalis.

Postea [Philippus III. rex Franciae] aliam duxit uxorem, quam fecit reginam, Mariam nomine, nobilissimam, pulcherrimam et amabilem, sororem ducis Brebantie². Ex ea habuit filios pulcherrimos et nobilissimos.

Tab. 51.

15 Anno [Domini^c] 1275.ⁱ defuncto papa Iohanne XXI, Nycholaus III. eligitur. 1277.

Anno Domini 1281, in die cathedre beati Petri Martinus III, natione Gallicus de Monte-Pigoci^{k, 3} Cont. Rom. in Bria, Viterbii^l eligitur in papam. Iste ante papatum vocabatur Symon tituli Sancte Ceciliæ presbyter cardinalis; ante fuerat thesaurarius Turonensis^m Sancti Martini; erat vero de consilio regis Francorum, et quidam frater suus miles, qui dominus Guillelmus de Brione vocabatur. Quo^o defuncto Guillelmo, alter frater suus Gilo nomine de Brione miles fuit de consilio regis predicti Iste Martinus, qui Symon vocabatur ante papatum, legatus fuit in Frantia et duo concilia celebra-
20 vit; per dominum Urbanum III. cardinalis efficitur, et per eundem in Frantiam mittitur primo, et secundo per Gregorium X.^p Hic parum post suam promotionem a Viterbio discedens^q, ad Urbem-veterem venit, et ibi coronatur et con-
25 secratur 10. Kal. Aprilis.

[De^a coronatione ad regem Iherusalem Karoli regis Sicilie].

Anno Domini 1282. Hiis temporibus dominus papa Martinus coronavit ad regnum Iherusalem Karolum regem Sicilie⁴.

[De^a morte comitis Rubei. De exercitu Guidonis de Monte-forti].

30 Eo tempore comes [Rubeus^r], pater uxoris Guidonis de Monte-forti, obiit. Tunc Guido de licentia domini pape ib. contra comitem Sancte Flore, qui hereditates defuncti Rubei occupaverat, exercitum duxit, et multa suorum sanguinis effusione, se ipsoque aliquantulum vulnerato, triumphavit^s.

[De^a morte comitis Iogniaci].

Eodem^s tempore vir^t nobilissimus comes de Iogniaco^{u, 6}, bellator strenuissimus^v, amator eccle- 1284. sie, quibusdam de suis maleficientibus, per Urbinates interfectus^w fraudulenter est. Nam Urbinates foveas fecerant, in quibus foveis coopertis terra et sabulo multi Franci nobiles^x ceciderunt, quia^y absque fraude devinci non poterant.

[De^a Guibelinis].

40 Illo tempore Renerus de Urbe-veteri Guibelinus^z cum suis Guibelinis^z et suis filiis per Welfos et adiutorio ib. domini Guidonis de Monte-forti devictus est et deiectus.

Anno Domini 1288. obiit Honorius III. papa. Successit^a Nycholaus III, Lombardus, 1287. ordinis fratrum Minorum, sedit Rome; cardinalis episcopus Prenestinensis^b fuit.

[De^a destructione civitatis Aconensis].

45 Anno Domini 1290. Eodem^c tempore soldanus et innumerabiles Sarraceni 1291. civitatem Acconensem ultra mare destruxerunt Quibus Rome cognitis, papa Nycholaus III. tristis efficitur, curans quam plurimum consilium adhibere.

[De^a morte Nycholai pape].

Anno Domini 1291. in cena Domini sancte^d memorie Nycholaus III. Romanus ponti- 1292. fex obiit. Apr. 3.

50 a) rubra deest A. b) Hic in conc. m. b. const. A. c) deest B. d) quia A 1. e) de cet. des. A, ubi priv. n. g cler. f) intendebat add. A. g) peccun. B. h) 1271. A. i) 1215. A 1. k) Monpige B. l) el. V. A. m) Cicilie A 1. n) S. M. T. A. o) Quod A 1; deest A 2. p) III. B. q) descendens B. r) deest codd. s) Illo A. t) n. v. A. u) Iogniaco A 2. v) strenuis suus corr. strenuissimus A 1; strenuus suus A 2. w) fr. i. est A. — fraudulanter B. x) terra et sabulo iterum add. B. y) quos A 2. z) Gibel. A. a) deest A. b) Prene-
55 stinus A 1 (e corr.). 2. c) Illo A. d) obiit s. m. tumulatur (sic!) Nich. III. (reliqua desunt) A.

1) Cf. Guill. de Nang. infra p. 671. 2) Iohan- tentia fontis, compluribus omissis, omnino depran-
nis I. 3) Cf. Guill. de Nang. p. 672. 4) Hoc vata est. 6) Iohannes I. — SS. XXII, p. 481,
ex falsa coniectura scripsit, quia Karolus in Mart. l. 7: Iugniaco pro Vigniaco legendum est.
Cont. Rom. mox rex Ierusalem dicitur. 5) Sen-

Tab. 52.

[De^a comite de Barro].

Anno Domini 1293. Eo^b tempore Eduardus rex filiam suam¹ comiti de Barro² dedit in uxorem.

5

[De^a Veneticis, Geneticis et navibus].

Illo tempore venerunt soldarii^c domino regi Francorum Venetici et^d Genetici scientes debellare et defendere se in mari, qui multas naves Anglorum destruxerunt.

[De^a filia comitis Flandrie].

Illo tempore comes Flandrie³ cupiebat filiam suam⁴ filio Eduardi dare, et de ipsa cum rege Anglorum conventiones fecit. Quod regi Francorum displicuit et ideo comitem in pri-
1294. sione detinuit. Qui postea⁵ liberatus est cum maxima emenda, primo filia^e sua in dominio regis Francorum tradita.

[De^a rebellionem comitis de Barro].

Hoc^f tempore comes de Barro habens filiam Eduardi contra regem Francorum rebel-
lavit^g.

[De^a exercitu Campanie].

Eodem^f tempore dominus de Castilione⁶ qui de Creciaco^h nominatur duxit exercitum pro rege Francorum ad custodiendos terminos regni inter Campaniam et Alemaniamⁱ.

A.

Anno Domini 1294. cardinales Romani, qui diu dissensionem habuerant, concorditer et unanimiter elegerunt in papam dominum Petrum de Monrone, qui vitam quasi solitariam ducebat in astinenciis et vigiliis perseverans; familiaris erat Karoli regis Sicilie et, ut dicunt quidam, sepe suam conscienciam audiebat. Cardinales fecit novos, ut dicitur per consilium dicti regis, inferius declarandos⁷. Celestinus V. vocatur iste papa.

B.

Anno Domini 1295.^h cardinales Romani, qui diu dissensionem habuerant, elegerunt concorditer in papam dominum Petrum de Monrone, qui vitam quasi solitariam ducebat in astinenciis et vigiliis perseverans. Ipsum
25 coronatum et consecratum Celestinum V. vocaverunt.

20

De cardinalibus Gallicis.

Anno Domini 1295.¹ Celestinus V. per con-
30 silium regis Sicilie fecit cardinales de Galliis et de sua patria. Inter quos fecit priorem de Karitate nomine Symonem⁸, abbatem Cisterciensem⁹, magistrum Symonem archiepiscopum Bituricensem¹⁰, natum de Bello-loco in Bria, et quendam alium nobilem archiepiscopum Lugdu-
35 nensem¹¹.

De comite Flandrie.

Eodem anno quidam nobiles comites surrexerunt contra comitem Flandrie^m.

40

a) rubra deest A. b) Illo A. c) d. r. Fr. sold. A. d) deest B. e) filiam A 2. — sua deest A. f) Illo A. g) debellavit A 2. B. h) Crecio A. i) Lemaniam A 1. 2. k) sic falso B. l) 1290. B; lege 1294. m) sic desinit B.

1) Alienorem. 2) Heinrich III. 3) Guido. 4) Philippam. 5) A. 1295, circa Mart. 6) Galcherus. 7) In recensione A infra non inveniuntur. 8) Card. S. Balbinae. 9) Robertum II, qui tit. S. Pudencianae adeptus est. 10) Card. episc. Praenestinum. 11) Beraldum, factum card. episc. Albanensem.

45

EX GUILLELMI DE NANGIS ET PRIMATI OPERIBUS.

ED. H. BROSIEN.

Guillelmi Nangiacensis de vita nihil memoriae traditum est nisi pauca illa quae ipse de se et in praefatione et nonnullis locis librorum suorum commemorat¹. Atque illic quidem monasterii S. Dionysii monachum se profitetur². 'De Nangis' autem cognomine significari videtur patria eius, Nangis illud oppidulum in praefectura Pruvini provinciae Gallicae quae nomen habet ab Sequana et Matrona fluviis situm. Philippi Pulchri eum aequalem fuisse cum aliis rebus tum eo probari videtur, quod earum de quibus mentionem fecit rerum extrema est mors Bonifacii VIII. (a. 1303, Oct. 11)³. Quod autem pompam, qua Ludovici IX. corpus in S. Dionysii monasterium translatum est, se vidisse dicit⁴, quamquam inde non sequitur, eum iam tum illius ecclesiae monachum fuisse, tamen illo tempore, scilicet a. 1271, adulta fuisse aetate putandus est; nam Philippo III. rege etiam vivente maximum illud opus, quod inscribitur Gesta Ludovici IX, composuit⁵. Quae cum ita sint, Guillelmum inter annum 1250. fere et 1304. fuisse statuendum est. Accedit quod Delisle V. Cl., qui in huius scriptoris libris diligentissime et fructuosissime versatus est, ad eum non temere quaedam refert, quae in S. Dionysii monasterii codicibus expensi et accepti exstant. Ibi autem commemoratur quidam 'dominus Guillelmus de Nangis' sub annis 1289. 1291. 1293. 1294. 1296, cui cum tabularii et privilegiorum describendorum cura commissa fuerit, monasterii tabularius vel ut hodie aiunt archivarius fuisse putandus est⁶.

Historicorum qui Guillelmo vulgo attribuuntur librorum ut magnus est numerus, ita medio aevo partem usu celebratissimam fuisse, ex codicum multitudine chronicorum et maioris Latine scripti et minoris in Francogallicam linguam versi colligere licet. Praeter ea quae iam nota sunt scripta, de quibus infra disputaturi sumus, Gestorum Ludovici VIII. ratio habenda est, quae modo codice Parisiensi Lat. nr. 5925. continentur. Quae quamquam auctoris nomine carent, tamen ipsa quoque a Guillelmo conscripta esse, Waitzius probavit⁷.

1) Quae hic brevius enarrata sunt, uberius atque copiosius explicavimus libello qui inscribitur 'Wilhelm von Nangis und Primat', 'N. Arch.' IV, p. 427—509; cf. praeterea quae disputavit Delaborde, 'Bibliothèque de l'école des chartes' XLI, p. 61 sqq.
2) Vide praefationem posteriorem in Gesta Ludovici IX: *Ego frater Guillelmus de Nangis ecclesie sancti Dyonisii in Francia indignus monachus.*
3) Chron. a. 1299. rec. B. 4) Cf. SS. R. Gall. et

Franc. XX, p. 464.

5) Ad Philippum III. illa initio scripta fuisse ex praefatione metrica apparet.

6) Cf. Delisle, 'Mémoire sur les ouvrages de Guillaume de Nangis', 'Mémoires de l'Académie des inscriptions' XXVII, (Paris 1873) p. 289. 7) 'N. Arch.' V, p. 107 sqq. 'Ueber die Gesta Ludovici VIII.

Francorum regis und verwandte Französische Geschichtsquellen'.

Nam eadem in his versatur ratio fontes usurpandi et pertractandi atque in eis de quibus constat Guillelmi libris. Fontibus autem utitur Chronico Turonensi et Speculo historiali Vincentii Bellovacensis, quae idem in eis chronici sui partibus adhibuit, quibus de eisdem rebus agitur. Neque igitur recte Delaborde illam Waitzii opinionem in dubitationem videtur vocavisse¹. Ceterum Gesta illa⁵ ad Ludovici VIII. rerum memoriam constituendam non ita magni sunt pretii.

Ex maioribus duobus Guillelmi operibus, Gestis dico et Ludovici IX. et Philippi III, illa quidem ante a. 1285. scripta esse ex praefatione metrica a Delislio nuper inventa apparet. Cum autem Ludovico regnante ipse puer fuisset, ea quae ad illius vitam pertinebant ab aliis ei erant sumenda. Atque¹⁰ in altera praefatione, quam oratione soluta conscriptam postea apposuit, primum quidem ipse profitetur se quasi ex fonte hausisse ex Gilonis Remensis item monachi monasterii S. Dionysii quodam libro, quem perisse dolendum est, quo illum et Ludovici IX. vitam, sed modo usque ad a. 1248, exposuisse et res ceteris in terris eadem aetate gestas, ut controversiam Friderici II. imperatoris et Innocentii IV. papae, attigisse verisimile est. Quae praeterea ad illam vitam non absolutam Gilonem addidisse non veri dissimile est, ea ultra a. 1255. vix possunt pertinuisse². Quantum autem ex Ludovici IX. gestis iudicare licet, Gilo cum optime fuit instructus³, tum epistolas litterasque publicas videtur adhibuisse. Deinde Guillelmus se ea Ludovici Gesta usurpavisse dicit²⁰ quae Gaufridus de Bello-loco frater ordinis Praedicatorum reliquit, quo ex libro 31 capita aut tota aut maxima ex parte in suum opus inseruit. Quod praeterea in altera illa praefatione⁴ Guillelmus se etiam aliis usum esse auctoribus significavit, iam N. de Wailly⁵ V. Cl. magnam partem rerum ab illo narratarum ad Vincentii Bellovacensis Speculum historiale referendam esse²⁵ perspexit. Quaedam autem alia aut ex libro ipso, qui nunc inscribitur Annales S. Dionysii (SS. XIII, p. 718), aut ex opere Gilonis Remensis perduto, qui ipse quoque in monasterio S. Dionysii vixit et hoc libro usus esse videtur, sumpta sunt. Ad extrema duo Ludovici decennia illustranda praecipuo fonte Guillelmus usus est chronicis Primati⁶ monachi, ipsis quoque Latine scriptis —³⁰ nam nobis quidem modo interpretatio Gallica servata est — atque ut in ceteris suis libris ita in hoc priore illius operis recensione⁷ quam dicunt. Denique ex chronico pontificum Martini Oppaviensis pauca quaedam sumpsit. Quae in Gestis Ludovici IX. exstant epistolae litteraeque publicae utrum ipsas inseruerit an ex Gilonis Remensis libro adsciverit quamquam dubium est, tamen³⁵ hoc verisimilius videtur Gesta Philippi III. publicis litteris carere respicienti. Sed quomodocumque res se habet, exstant in Gestis illis extrema pars epistolae a Friderico II. ad Franciae regem datae, epistola huius ad illum scripta, denique copiosior epitoma eius qua Friderico abiudicatum est imperium bullae. Nam et duo Tatarorum principis epistolae ad Ludovicum sanctum et Cypri⁴⁰ regem ex Vincentii Speculo historiali et regis testamentum ad Philippum filium datum ex Gaufridi de Bello-loco Gestis descripta sunt.

1) 'Bibliothèque de l'école des chartes' XLI, p. 68 sqq.

2) 'N. Arch.' IV, p. 483 sqq. 3) Cf. imprimis quae de bello Ludovici cum Marchiae comite et Anglorum rege memoriae prodidit (SS. R. Gall. XX, p. 334—340). 4) Et quia de predicto rege nonnulli alia aliqua scripserunt, quae ad multorum noticiam non venere, ego omnium ac predictorum quorum potui fragmenta in unum studui colligere, ne perirent. Ad venustatem tamen hystorie plura per in-

cidenciam apposui quae in diversis mundi partibus suo tempore evenerunt.

5) 'Sur une chronique anonyme du treizième siècle, Bibliothèque de l'école des chartes, 2e série' I, p. 389—395). 6) Cf. quae de eo proprie et in hac praefatione et in 'N. Arch.' IV, p. 439 sqq. disputavimus. 7) Delabordio (l. l. p. 65) assentiri non dubitaverim, etiam priorem chronico-
rum Primati recensionem quibusdam capitibus caruisse⁵⁰ contententi, quae in Guillelmi libro desiderantur.

Quae ad Ludovici IX. Gesta adiunxit Guillelmus Gesta Philippi III, ea ad res saeculi XIII. cognoscendas multi maioris sunt momenti quam ea quorum iam mentionem fecimus scripta, quod in illis multo plura insunt quae Guillelmus non ab aliis sumpserit. Atque ad hunc quoque librum et Primate chronicon prior recensio usque ad a. 1277.¹ et Martini chronicon pontificum editionis tertiae² adhibita sunt, praeterea maxime huius operis continuatio pontificum Romana³. Denique ex continuatione versionis Francogallicae historiae regum Francorum, ex qua supra p. 603 sqq. nonnulla fragmenta excerpta sunt, quaedam minoris momenti sumpsit. Quo quidem tempore Gesta Philippi conscripta sint ut exponam, quod Ludovicus IX, quem a. 1297. canonizatum esse constat, Sancti cognomine etiam caret, inde colligere licet ea ante illum annum confecta esse. Incepta autem esse videri possunt paullo post Philippi III. mortem ad Ludovici IX. Gesta continuanda. Sed cum et res anni 1281. post Ianuarium mensem a. 1285. litteris mandatas et ea quae de principe Salernitano capto (a. 1283) scripta leguntur, siquidem in Guillelmo consilium et religionem fuisse putamus, etiam ante a. 1294. conscripta esse necesse sit⁴, Gesta Philippi annis fere 1286—1294. composita esse statuendum est. Voluit autem Guillelmus ea esse vitae Ludovici Sancti continuationem et utrumque opus, recenti praefatione addita, quae soluta oratione scripta est, ad Philippum IV. regem misit.

Utriusque operis tres modo exstant codices:

1) Cod. Parisiensis Lat. nr. 5925, membr. fol., cuius summa pars medio XIII. saeculo orta initio terminabatur Philippi Augusti Gestis anni 1223, quorum exitus non exstat. Eis et inserta in fol. 232—247. Vita Ludovici VII. et in fol. 302—371. manu saeculi vel exeuntis XIII. vel ineuntis XIV. Gesta Ludovici VIII. et Ludovici IX. et Philippi III. adiuncta sunt⁵. Vetustate codicis et Guillelmo aequalis et in monasterio S. Dionysii scripti commoveor, ut eo quasi fundamento utar ad excerptorum nostrorum verba constituenda.

2) Cod. Vaticanus reg. Christinae nr. 574, membr. saec. XIV, foliorum 126, continet in fol. 20—126. praefationem soluta oratione scriptam, Ludovici IX. Gesta et miracula, denique Gesta Philippi⁶.

3) Cod. Londiniensis Musei Britannici King 13. B. III, membr. saec. XV, foliorum 121, continet in fol. 1—80. Gesta Ludovici IX, in fol. 81'. praefationem metricam, in fol. 82. illam soluta oratione scriptam, in fol. 82'.—121. Gesta Philippi III⁷.

Editiones Gestorum Ludovici VIII. et IX. et Philippi III, quae adhuc exstant Parisiensisque codicis fide nituntur, hae sunt: Pithoeus, Hist. Franc. scriptores veteres XI (Francofurti 1596. in fol.) p. 396 sqq.; Chesnius, Hist. Franc. scriptores V (Paris. 1649. in fol.), p. 284—287, 326—426, 516—549; Scriptores R. Gall. et Franc. XVII, p. 302—311; XX, p. 312—538.

Quae Gestorum Ludovici IX. et Philippi III. exstant interpretationes Francogallicae, eas quamquam inter omnes harum rerum peritos homines constat non ad Guillelmum auctorem referendas esse, tamen iam circiter annum 1298. confectas esse exploratum est⁸.

Divulgatissimum vero medio aevo fuit Guillelmi chronicon quod a mundo

45 1) Cf. 'N. Arch.' IV, p. 448 sqq.

2) SS. XXII.

6) Cf. Delisle, 'Bibliothèque de l'école des chartes'

3) Ibidem p. 476 sqq. 4) 'N. Arch.' IV, p. 434 sq.

XXXVII, p. 214.

7) Idem in 'Mémoires de la

5) Accurate codicem descripsit Delisle, 'Mémoires société de l'histoire de Paris' IV, p. 216 sqq.

de la société de l'histoire de Paris' IV, p. 203 sqq. 8) 'N. Arch.' IV, p. 460.

creato usque ad a. 1300. pertinet¹. Cuius duas recensiones esse Delisle² probavit, quarum alteram magna ex parte ante a. 1297. confectam esse inde apparet, quod Ludovicus IX. ante illum annum Sancti cognomine non ornatur. Annorum autem 1297—1300. res uno fere tempore conscriptae sunt ipsumque chronicon paullo post a. 1300. confectum est; nam in altera demum recensione (B) et Bonifacii VIII. mors et Simonis Bellovacensis et Petri Noviomensis episcoporum, qui anno illo munus adierunt, nomina addita sunt³. Annorum autem 1301—1303. res, quae in recensione A codicibus sequuntur, ab eo qui codicem Vat. nr. 544. scripsit additas esse putandum est, qua in re ille secutus est fidem prioris continuationis chronici Guillelmi, cui ipse quaedam ex parte graviora addidit.

Atque recensione A hos habemus codices:

1) Cod. Vaticanus reg. Christinae nr. 544 (olim Petavianus L 44), membr. saec. XIV. in., foliorum 371, duabus manibus exaratus, quarum altera usque ad fol. 291¹, altera usque ad exitum pertinet, illa autem simillima est eius qui codicem Parisiensem Lat. nr. 4918. recensione B scripsit. Continentur codice et integrum chronicon ipsum et continuatio usque ad a. 1303. Atque ut aliquot inveniuntur iam in A loci, qui eam recensione B formam quae progressu temporis constituta est ostendant, ita pauca quaedam in eodem correctae sunt quae recensione B desint. Magnus notarum numerus in margine exstat, ex quibus uni Philippi de Vitriaco, quem Delisle episcopum Meldensem et Petrarcae poetae amicum esse suspicatur, nomen subscriptum est⁴.

2) Cod. Parisiensis Francogallicus nr. 5703, olim 10298. 6, membr., foliorum 177 et auctus fol. 178. chartaceo, ex duabus constat partibus, quarum posterior saec. XIV. in fol. 109—175. chronicon inde ab a. 1113. ita continet, ut exitus in folio illo chartaceo ab Andrea Chesnio additus sit. Descriptus est codex ex parte ex A 1 atque, ut mendis perspicitur, a librario quodam imperitissimo⁵.

3) Cod. Romanus Chigianus Lat. G. VIII. 233, membr. saec. XIV, foliorum 368, item descriptus ex A 1.

In hac prioris recensione editione constituenda A 1 codicem, Simonsfeldi viri doctissimi collatione usi, ita sequimur, ut aliquot varias lectiones codicum A 2 et A 3 afferamus.

Recensionem B chronici post a. 1303. absolutam esse inde apparet, quod Bonifacii VIII. mors commemoratur. Praeterea Sancti cognomine Ludovici regis eam post canonizatum illum confectam esse demonstratur. Atque ipsa quoque non ultra a. 1300. pertinet; nam quae praeterea codices quidam ut Parisiensis nr. 11729. et Vaticanus nr. 4598. habent, eorum origo ad A 1 codicem referenda est.

Codices recensione B quos ad nostra excerpta adhibuimus hi sunt:

1) Cod. Parisiensis Lat. nr. 4918, membr., saec. XIV. in., foliorum 398, in media oratione a. 1298. interruptus, qui cum fuisset saec. XIV. in monasterio S. Dionysii, a. 1581. fuit Ludovici Martel Rotomagensis. Putat autem Delisle aut Guillelmum ipsum aut administrum quendam operae in fol. 41—53. eorum ex quibus hauserat fontium rationem reddere instituisse, sed institutum perficere morte prohibitum esse. Qui liber cum si minus a

1) 'N. Arch.' IV, p. 490 sqq. 2) 'Mémoires de l'Académie des inscriptions' XXVII, 2, p. 297 sqq. 3) 'N. Arch.' IV, p. 489. 4) 'Bibliothèque de l'école des chartes' XXXVII, p. 505—510. 5) Cf. 'Mémoires de l'Académie des inscriptions' XXVII, 2, p. 297 sqq.

Guillelmo ipso, attamen eo auctore scriptus esse videatur¹, eo quasi fundamento huius editionis usi sumus et annos modo 1298—1300. ex B 2 supplevimus.

2) *Cod. Parisiensis Lat. nr. 4919, membr. saec. XIV, foliorum 227, totum continet chronicon usque ad a. 1300. et his concluditur verbis: Huc usque*
5 *frater Guillelmus de Nangiaco cronicam suam studio diligenti produxit. Utrius-*
que codicis collationem acceptam habemus a V. Cl. A. Molinier et b. m. I. Heller.

Reliquos recensiois B codices, dico Parisienses Lat. nr. 1780. 17554. 11729. 13703. et 13704. 4920. 14358. 4917², Vaticanum nr. 4598³, Divionensem nr. 330. et 331. (olim Cisterciensem), Lugdunensem nr. 159. et 160, Bruxellensem nr. 14855
10 *—14857, Londiniensem King 13 E W, Turonensem nr. 506. et 507, Veronensem*
nr. CCVII, Vindobonensem nr. 376, cum plus minusve mendose ex B 1 descripti
et iam ex parte illius additamentis et emendatis praediti sint, ad hanc editio-
nem adhiberi non necesse esse censuimus.

Differunt autem recensioes illius chronici maxime oratione. Nam cum
15 *recensiois A genus dicendi similis sit Gestorum, is qui B confecit, cum ut*
orationem brevior, gravior, elegantior redderet, multa saepe mutavit,
tum quaedam quae ad temporum descriptionem pertinent supplevit. Auctores
quidem laudat auctor in praefatione, cuius maior pars ex praefatione Roberti
Autissiodorensis descripta est, Eusebium Caesareensem, Hieronymum, Sigeber-
20 *tum Gemblacensem, ex quibus hunc usque ad a. 1112. adhibuisse dicit; prae-*
terea quaedam ex Prosperi chronico sumpsit. Usque ad a. 1226. fere omnia
concessit ex Chronico Roberti Autissiodorensis, Chronico Turonensi, Vincentii
Bellovacensis Speculo historiali, Vita Ludovici VI. a Sugero scripta, Gilberti et
unum locum forte Roberti de Torinneio Chronicis, inde ab a. 1226. imprimis Gestis
25 *Ludovici IX. et Philippi III, atque ita, ut chronici oratio non solum fere brevior*
sit, sed etiam nonnumquam ex ipsis illis vitis exscripta sit. Solet autem uti
eisdem fere verbis atque in Gestis, quamquam non desunt loci, ubi etiam in
rebus ab eis discrepet quae illic exposuerat, nam quoniam chronicon post Gesta
conscriptum est, quaedam etiam correcta esse consentaneum est⁴. Ut iam in
30 *Gestis ita in chronico usurpat Speculum historiale Vincentii, in posteriore autem*
parte chronica Primati (atque in recensione B uberius quam in priore), deni-
que Martini Oppaviensis chronicon pontificum, continuationem pontificum Roma-
nam, chronicon imperatorum. At Andreae Ungari descriptio victoriae⁵, cuius
extrema capita ad verbum cum eis concinunt quae Guillelmus in chronico de
35 *annis 1266. 1268. 1272. 1275—1281. exposuit⁶, non in huius fontibus habenda*
est. Nam cum chronici illae partes ex Guillelmi Gestis Ludovici IX. et Phi-
lippi III, quae ipsa ex Primati chronicis et ex Martini eiusque continuatorum
operibus manasse constat, excerptae sint, id quod neminem fugere potest, in
illa autem descriptione victoriae eadem atque in Guillelmi chronico excerpta
40 *exstent, inde Andreae libro haec addita esse necesse est. Quid quod verbo-*
rum comparatione descriptionis continuatorem altera chronici recensione usum
esse docemur? Ceterum extrema illa capita et rebus et verbis ab descriptionis
ratione abhorreere perspicuum est.

Quae adhuc chronici exstant editiones neque satisfaciunt neque integrae
45 *sunt, cum ordiantur ab anno demum 1113. D'Achéry quidem unum codicem*

1) Cf. 'Mémoires de l'Académie des inscriptions' XXVII, 2, p. 316. 2) Hic quoque codex concluditur verbis: *Hucusque protenditur cronica fratris Guillelmi de Nangiaco et non ultra.* 3) Cf. Delisle, 'Mémoires de l'Académie des inscriptions' XXVII, 2, p. 316—322. 4) 'N. Arch.' IV, p. 497 sqq. 5) Supra p. 559 sqq. 6) Cf. supra p. 580, n. f.

Parisiensem Lat. nr. 11729. in Spicilegio seu collectione veterum aliquot scriptorum XI, p. 405 sqq.¹ typis exprimendum curavit, a quo postea variae quaedam lectiones ex codice Divionensi expromptae in Spicilegio XIII, p. 200 sqq. editae sunt, quae nihil habent dignitatis. Eundem textum repetit de la Barre in nova editione III, p. 1 sqq. Ea quae inest in Scriptoribus R. Gall. et Franc. XX, 5 p. 545 sqq. et 725 sqq. editio nititur codicis Parisiensis Lat. nr. 11729 fide, praeter quem modo in notis codices B1 et cod. Parisiensis Lat. nr. 4917. adhibiti sunt. Géraud denique cum in sua chronici editione A2 secutus priorem recensionem ex codicibus B1 et B2 et Parisiensibus nr. 4917. et 4920. suppleverit, eum textum effecit qui neque priori neque posteriori operis formae respondeat. 10

Praeter ea quae diximus opera ex quibus maiores partes in hanc editionem recepimus, Guillelmus Nangiacensis etiam brevius chronicon scripsit. Cuius cum usque ad nostram memoriam modo interpretatio Francogallica nota fuerit — nam ab auctore ipso initio Latine scriptum postea in Franco-gallica conversum esse ex praefatione apparet —, nuper a Delislio textus 15 Latinus in codice Vaticano reg. Christinae nr. 574. inventus Guillelmi esse putandus est, quamquam ipse se in praefatione non nominat. Orditur autem parvulum illud opusculum a Priamo, qui Valentiniani primi aetate in Sicambria Francorum regnum obtinuisse ibi traditur, et pertinet ad id tempus quo Philippus IV. regnum suscepit². Interpretationis Francogallicae 20 quae duae exstant formae, earum altera germana ac vera est extremoque loco habet captivitatem Guidonis Flandriae comitis Compendii factam. Cum autem in ea Ludovicus iam sanctus appelletur et Iohannae reginae ut etiam viventis mentio fiat, videtur referenda esse ad annos 1297—1304; prior enim pars regni Philippi IV. postea addita est. Prodit autem est ad nostram memo- 25 riam haec interpretationis chronici recensio quinque codicibus. Praeterea exstat altera recensio multo amplior, cui cum quaedam non Guillelmo auctore ex monasterii S. Dionysii chronicis addita, tum complures continuationes adnexae sunt, quarum quae latissime patet usque ad a. 1384. pertinet. Huius recen- sionis servati sunt 19 codices³. 30

Temere denique tributum est Guillelmo chronicon universale Francogallice scriptum, quod a C. Iulii Caesaris temporibus vel Christo nato orditur et anno 1113. finitur. Nihil autem aliud est nisi interpretatio partium quarundam ex Eusebii, Hieronymi, Prosperi, Sigeberti operibus sumptarum⁴.

Princeps Guillelmi scriptorum fons inventus est abhinc 15 annos a Paulo 35 Meyero V. Cl. in codice quodam Londiniensi, Primati cuiusdam chronicorum interpretatio Francogallica, quam Iohannes de Vignay, homo quidam ordini hospitalitarum S. Iacobi adscriptus, post a. 1328. confecit et ad Iohannam Francia reginam misit⁵. Cuius libri quamquam exordium deest, tamen satis copiosa de fontibus suis disputatione Iohannes indicat, se interpretationi Speculi 40 historialis Vincentii interpretationem chronicorum Primati adnexuisse, quae ad eundem annum 1285⁶, quo ipse opus suum finit, pertinuisse declarat. Cuius verba hic inserere iuvat:

C. 44. Pour ce que il est avis frere Jehan de Vignay, qui ay transporte et mis les quatre volumes de ceste presente oeuvre de Latin en François, selon ce que frere Vin- 45

1) Ad huius editionis fidem interpretatio Franco-gallica quae inest in 'Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France' XIII. confecta est. 2) 'Bibliothèque de l'école des chartes' XXXVII, p. 511 sqq. 3) 'Mémoires de l'Académie des inscriptions' XXVII, 2,

p. 343 sqq. 4) Ibidem p. 365 sqq. 5) Cf. P. Meyer, 'Rapport sur une mission littéraire en Angleterre', 'Archives des missions scientifiques et littéraires, 2e série' III (Paris 1866), p. 262 sqq. 6) Re vera usque ad a. 1277; cf. p. 630.

cent de l'ordre des Preescheurs l'ordena et fist, avec une adition que je y ai adjoustee selonc les croniques que Prymat fist, laquelle adicion prent la ou frere Vincent laissa, c'est assavoir que le dit frere Vincent et Primat parlent trop poy en leur traitie des meurs espirituelles de celi tres honnourable saint — car des miracles de li ne me merveille je pas, se il n'en parlent point, car nul ne doit estre tenu pour saint homme en sa vie — ; et pour ce que j'ay veüe la legende de li canonnisie de court de Romme, si comme l'eglise la tient, et les miracles aucuns de yceli saint, selonc ce que il ont este raportez par personnes dignes de foy, et tant par ceulz qui les ont veüz et oïs proprement, comme par ceulz a qui il sont advenuz, si que tant pour la devotion que je ay au dit benoit monseigneur saint Loys, comme pour plus parfaitement acomplir l'istoire commenciee de li, il m'est pris volente de meitre ici endroit aucuns de ses fais esperitueulz, selonc ce que je les ay compris en sa legende, et aucuns aussi des miracles de yceli saint, tant ceulz que je ay trouves^a en escripture, comme ceulz que j'ai veüs a mes propres iex.

C. 79. Pourquoi frere Jehan de Vignay, translateur de ce livre, fist ici fin.

L'en dit souvent que la chose qui a bonne fin, est toute bonne, et que la fin loe l'œuvre; et il convient faire fin la ou il n'en appartient point selonc la matiere et le nom du livre, car il est nomme le Mirouer des histoires. Car tout aussi comme toutes choses aperent, qui sont mises a l'encontre du mirouer materiël, et sont clerement demonstrees dedenz iceli, tout aussi doivent apparoir dedenz ce livre les hystoires du monde clerement par paroles; et si font^b toutes fois celles desquelles frere Vincent, qui compila et fist ce livre en Latin, pout^c avoir congnoissance en son temps. Et laissa par aventure a acomplir l'ystoire en oultre, si comme je ay dit devant, ou par mort ou pour cause de ce que les choses qui sont depuis que il laissa, ne estoient encore pas avenues; et pour ce croy je que il fist fin. Et aussi me convient il ci faire fin, pour ce que Primat, de qui je ay translate les croniques que il fist depuis le temps frere Vincent, laissa l'ystoire ci endroit ou environ; si que je fais la fin de ma translation selonc l'ystoire de celi Primat.

Et pour ce que j'ay dit devant que je fais fin la ou il n'en appartient point, je ose bien dire que la matiere du livre n'appartient ne ne requiert point de fin, mais requiert que l'en procede avant selonc la contemporalite es choses qui aviennent et avendront tous jours, tant comme le monde durra: et ainsi dis je que c'est oeuvre sanz fin. Mais toutes fois en la fin de l'ystoire, ou je delaisse a ouvrer, je rent graces a Dieu et a sa benoite mere et a monseigneur saint Jaque, de qui religion je sui hospitalier, et a toute la compaignie des cieulz, de ce que il m'ont donne senz et pooir d'avoir acompli et mis de Latin en François euvre si souverainne; et si regraci et merci tant comme je puis la tres honnourable et haute, puissant et noble Jehenne¹ de Bourgoingne, roïne² de France, par qui je ay fait ceste presente oeuvre, de ce qu'elle le me daigna faire baillier a faire et a acomplir. Et si depri Dieu bonnement que il veille garder et soustenir en bon estat perpetuellement la couronne de France et touz les amiz de celle, et voeille ratraire a l'amour et a la grace de la dite couronne touz ceulz qui mal en sont, ou il les meite en tel estat que il ne puissent mal faire ne machiner contra la dicte couronne; et doinst bonne vie et longue au roy nostre seigneur et a madame et generalment a tout le lignage des fleurs de lis, et leur doinst en la fin regner en la gloire des cieulz! Amen.

Explicit.

45 Quo uno codice Iohannis interpretatio continetur, is orditur in medio primo capite a rebus annis 1251. et 1252. gestis. Sed idem primum caput chronici Primati fuisse inde concludere non licet, quoniam Iohannes eius quo usus est libri descriptionem non religiose servavit. Capita enim 44—48, quibus agitur de Ludovici Sancti miraculis, ipse inseruit capitumque numerum inde
50 usque ad exitum perducit.³ Ex eisdem Ludovici Gestis intelligitur Primati chronica quae Iohannes appellat vix ac ne vix quidem res ante a. 1250.

a) trouve c. b) il add. c. c) sic emend. ed.; pour c.

1) Philippi VI. uxor. 2) Inde ab a. 1328. 3) Post cap. 28. numerum 29. scriba codicis omisit, ut non 79 capita, quae ipse numeravit, sed 78 tantum exstent.

gestas attigisse. Nam in prioris Ludovici expeditionis sacrae enarratione, ad quam modo ea quae Vincentius et Gaufridus de Bello-loco tradunt adhibuit, ne unus quidem locus inest, qui referendus sit ad Primatei chronicon, quamquam hoc quidem inde a primo quod ad nostram pervenit memoriam capite excerpserit. Quae cum ita sint, mihi quidem verisimile videtur, Primatei opus ipsum post annum demum 1250. orsum esse et Vincentii Speculum historiale continuasse. In quo cum Ludovici in Aegyptum expeditio usque ad a. 1250. iam tractata esset, Primato licuit in capite 7. res a rege in Terra sancta proximis annis gestas paucis verbis commemorare. Ut denique Vincentii opus ita ne Primatei quidem chronicon religiose temporum ordinem servat, sed capitum descriptio ad res facta est.

Iam vero ex eis, quae P. Meyeri opera de bibliothecae S. Genovefae codice quo monasterii S. Dionysii continentur chronica explorata habemus, apparet circiter annum fere 1297. vitam exstitisse Ludovici Sancti in Francogallicam linguam conversam ex Latino quodam Primatei opere. Quod quamquam perit, tamen idem esse atque chronicon illud, de quo supra demonstravimus, statui non necesse est cum aliis de causis tum quia aliter inscriptum est. Erat autem vita ad Philippum III. scripta, interpretatio ad Philippum IV¹. Atque utriusque Primatei operis argumentum satis simile fuisse putaverim. Ut enim Guillelmum fecisse vidimus, ita Primatum integras quasdam partes ex illa Ludovici vita in chronicon, quo Speculum historiale continuatum esse censemus, transulisse licet cogitare; nam in angustum eum illam coegisse mihi quidem persuadere non possum, quoniam oratio eius, quantum ex interpretatione concludi potest, copiosissima est. Pertinuit autem Latinum exemplar modo ad a. 1277, ut inde ab anno 1251. 65 capita contineret². Atque duae prius fuerunt recensiones, quarum una Guillelmus, altera Balduinus Avennensis usus est. Postea autem inde a capite 72. initio saeculi XIV. res annorum 1278—1285. ex Guillelmi Nangiacensis chronico sumptae additae sunt. Atque etiam Franco-gallica Gestorum Philippi interpretatio, quam anno fere 1298. conscriptam esse oportet, ad extremam illam partem adhibita est; utrum a continuatore quodam an ab Iohanne, diiudicari non potest. Item dubium est, quis ille Primatus continuator fuerit; equidem dubito an Guillelmus ipse extrema illa capita adiunxerit. Nam Primatus quoque monasterii S. Dionysii monachus fuisse videtur. Exstat enim et in diplomate quodam, quod est de domo quadam monasterio illi donata, Robertus quidam Primatus inter testes, et in rationibus annorum 1284—1297. commemoratur, uxorem cuiusdam Primatei ab eodem monasterio accepisse annum beneficium 50 solidorum. Qua ex re proclive est colligere, postquam Primatus in monasterium S. Dionysii receptus est, uxorem inde sustentatam esse³. Quam rationem satis lubricam esse, quamquam ipse facere non possum quin concedam, quod tres homines Primatus nomine praediti quasi in unum confunduntur, tamen et Primatus nomen rarissimum est et tres illi eadem aetate ad monasterium S. Dionysii pertinent. Quod autem Iohannes Primatum aequalem Ludovici Sancti fuisse auctor est⁴, hoc non pugnat cum eis quae modo attulimus; fuit enim ante ipsum Guillelmum in illo monasterio.

Servata est interpretatio illa foliis 194—251. unius codicis Londiniensis King 19 D I, membr. saec. XIV, foliorum 267. Quo codice in Gallia certe scripto aliae quaedam interpretationes Iohanne de Vignay auctore continentur: libri de Terra sancta ab Ordorico de Foro Iulii confecti (in fol. 148⁴).

1) 'N. Arch.' IV, p. 440 sqq.

2) Ibidem p. 453 sqq.

3) Cf. SS. R. Gall. XXIII, p. 4.

4) Cap. 44.

—165') et directorii sive rationis expeditionis sanctae quae a Vincentio tradita est in Speculo historiali (in fol. 165'—192'). Orditur autem interpretatio Primati chronicorum a fol. 192'. his verbis: Cy commencent les chapitres et les chroniques de Primat et contiennent 80 chapitres; sequuntur inscriptiones capitum, et in fol. 194. primum caput orditur nulla praemissa praefatione¹, cuius vicem obtinere videntur interpretationis capita 44. et 79, quae supra p. 628 sq. exhibuimus. Eodem codice, cuius collationem nosmet habemus a V. Cl. F. Liebermann, usi sunt editores in Scriptorum Rerum Gallicarum et Francicarum tomo XXIII.

Atque cum Primati chronicorum maximam partem a Guillelmo Nangiacensi in Gestis Ludovici IX. et Philippi III. excerptam esse constet, non alienum esse putavimus utriusque scriptoris verba iuxta collocata describere. Quae autem ex Primati opere Guillelmus sumpsit, literis mediae magnitudinis exprimenda curavimus; nam cum Primati operis interpretatio modo servata sit, ea quae ex eiusdem Latino exemplari manaverunt, suam quasi habent vim ac dignitatem. Magnis vero literis exprimenda curavimus ea quae Guillelmus ex suis ipsius Gestis Ludovici IX. et Philippi III. exscripsit, et in margine modo ad quos referenda sint fontes significavimus.

In Chronicis S. Dionysii gesta regum Ludovici VIII, Ludovici IX, Philippi III. ex Guillelmi Gestis, Philippi IV. ex eius chronico integra fere translata, perpauca minoris momenti addita esse, satis notum est; quare quae ex additamentis res imperii tangebant huius fragmentis subnotavimus, ea ex postrema editione SS. R. Gall. XXI, non neglecta ea quam paravit P. Paris, exscribentes.

Dabam Berolini mense Iunio a. 1880. Hermannus Brosien.

EX GESTIS LUDOVICI VIII. REGIS.

Eodem anno Iohannes rex Ierusalem prima dominica quadragesime Turonis baculum peregrinationis accipiens, ad Sanctum Iacobum in Galicia profectus est. Qui inde revertens per Hyspaniam, accepit in uxorem dominam Berengariam, sororem regis² Castelle, neptem Blanche regine Francie.

In octabis beati Martini hyemalis inter Ludovicum regem Francie et Henricum regem Allemannie, filium Frederici imperatoris, qui de novo iussu et voluntate patris fuerat in regem Allemannie coronatus, apud Vallemcolloris concilium celebratur. Ibi ambo multa de utroque regno^a tractantes, sed nichil aut parum peragentes, ad propria redierunt.

Incidencia. — De quodam, qui finxit se esse Balduinum imperatorem Constantinopolitanum.

Anno Domini 1225, mense Aprili venit quidam homo in Flandriam, qui dicebat se esse comitem Balduinum, quondam imperatorem Constantinopolitanum, et se de Grecorum carcere quasi per miraculum liberatum. Quem videntes quam plurimi multaque signa comitis Balduini quasi in eo deprehendentes, multa etiam gesta et dicta prefati comitis necnon et intersigna ab eo audientes et ea veraciter cognoscentes, eum quasi dominum receperunt, et comitissam Flandrie, filiam Balduini comitis, quam exosam diu habuerant, ab omni fere comitatu Flandrie protinus eiecerunt. Illa autem, quasi comitatu perduto desolata, regem Francie Ludovicum adiit, multum deprecans et plura ostendens, ut ei suum restitueret comitatum. Qui eidem acquiescens, pluribus gentibus apud Peronam adunatis, venit ibique illum, qui fingebat se Balduinum comitem Flandrie, dato conductu, ad colloquium convocavit. Qui ibidem adveniens cum multitudine gentium, dum in presentia regis et legati ac multorum aliorum de multis rebus inquireretur, ad ea respondere coram omnibus dedignatus est. Quo viso, rex vehementer accensus, eum infra tertium diem de regno suo iubet egredi, dans ei conductum et licentiam redeundi. Ipse vero, apud Valentinianas rediens, a suis deseritur, et tandem sub specie mercatoris per Burgundiam fugiens, a quodam milite captus, comitis redditor et carcere mancipatur. Quem sui postea diversis penis afficientes, ad ultimum patibulo suspenderunt.

Quomodo Ludovicus rex cepit Avignonem et in reditu suo defunctus est.

Anno Domini 1226. Ludovicus rex Francie et omnes cruce signati Bituris conveniunt. Et inde procedentes per Nivernam et Ludunum civitates, apud Avignonem urbem fortissimam et quasi inexpugnabilem, ab ecclesia

a) regna c.

1) Cf. Meyer l. l. p. 315 sqq. 2) Ferdinandi III.

Vinc. Romana per 7 annos excommunicationi subiectam propter hereticam pravitatem, pervenerunt. Cum igitur rex crederet pacificum per Avignonem transitum habiturum propter quasdam previas pactiones, quas cum illis de civitate habuerat, illi portas suas clausurunt et regem cum suis exterius excluserunt. Rex miratur, et spiritu virtutis assumpto, villam obsidet, obside tripertito in vigilia sancti Barnabe apostoli, que fuit quarta feria penthecostes. Machine eriguntur, trabucheta, petrarie, mangunnelli; parum proficiunt, quia hii qui intus erant viriliter se defendunt. Durat obsidio usque ad festum assumptionis beate Marie, ibidem tamen mortalitate maxima pululante. De nostris circa duo milia telorum ymbribus et lapidum volatu et infirmitate propria moriuntur. Moritur ibidem Guido comes Sancti Pauli, percussus lapide petraria, vir armis strenuus, catholicus et honestus. Moritur etiam ibi episcopus Lemovicensis, et comes Campanie redit ad propria sine regis licentia vel legati. Tunc Avignonenses^a, regis magnanimi constantiam attendentes, qui cum suis proceribus iuramento firmaverat se non recessurum, donec villa caperetur vel redderetur, ducentis datis obsidibus de melioribus sue civitatis, iurant stare ecclesie se mandato. Ad mandatum igitur legati, et rege imperante, fossata implentur, trecenteb^b domus turrales, que in villa erant, et omnes muri circumquaque solo disrupti coequantur. Villa absolvitur, et legatus inducit in ea multas bonas et laudabiles constitutiones. Magister vero Nicholaus de Corbeia, monachus Clugniacensis, in ipsius loci episcopum consecratur. Rex, inde amoto exercitu, progreditur per Provinciam, et redduntur ei pacifice civitates, fortericie et castra omnia usque ad leucas quatuor 15 a Tholosa.

EX GUILLELMI GESTIS LUDOVICI IX. REGIS.

M^c semel et C bis septem decies adhibebis:
 Hoc anno Christi, merito tibi, Gallia, tristi,
 Thunis in castris regem mors intulit^d astris.
 Cuius que merita fuerint, vel quam pia vita,
 Ut sermone brevi loquar, omnes istius evi
 Mundi rectores ipso sunt inferiores.
 Signa docent multa: super egris exta sepulta
 Eius virtutem declarant dando salutem;
 Egroti veniunt gentiles ad monumentum,
 Cum cura capiunt^e nostre fidei sacramentum.
 Mente Deo prona famulando, Philippe, corona
 Utere regali, tanquam genitus patre tali.
 Christi cultores habuisti progenitores,
 Quorum si memor es, studeas acquirere mores.
 Ut proavi nomen tibi cessit^f, cedat et omen.
 Si patris et^g proavi sectaris gesta tua vi,
 Hostes compesces et sancto fine quiesces.

GESTA^h SANCTE MEMORIE LUDOVICI REGIS FRANCIE.

Regum et principum gesta recordatione dignissima, qui antiquis temporibus regnaverunt, ne ab humana memoria viderentur excidere et edaci vetustate ea contingeret aboleri, labor et diligentia historiographorum studuit literarum traditionibusⁱ tradere ad exemplum. Cum enim modernorum regum ac principum talia recitantur auribus, quid aliud agitur nisi brevis quedam et tacita exhortatio, ut ipsi per actus consimiles efficiantur magnanimi et 40 ipsis moribus et vita se conforment? Ideo ego frater Guillelmus de Nangis^k, ecclesie Sancti Dyonisii in Francia indignus monachus, predictorum hystoriographorum vestigia sequi desiderans, quia tamen scolasticus non eram, immo pauper et modicus in scientia literarum, ad instar illius recolende mulieris Ruth ad agros cucurri scripturarum, spicas inde colligens metencium doctorum, quas nobis post tergum suum de industria reliquerunt. Congregato igitur quod collegi, placuit michi unius libelli manipulum de gestis sancte 45 recordationis et bone memorie Ludovici regis Francie gloriosi, cuius inclita vita extat in ecclesia bonorum operum forma, in exemplum michi et posteris preparare. Donnus enim Gilo de Remis commonachus noster principia gestorum eius inchoans, quia morte preventus est, terminare non potuit. Frater vero Gaufredus de Bello-loco, ordinis Predicatorum, 50 ea que ad mores pertinebant, vitam ipsius regis sanctissimam absque gestis preliorum et negociorum secularium prudenter ac religiose scribere procuravit. Et quia de predicto rege nonnulli alia aliqua scripserunt, que ad multorum noticiam non venere, ego omnium

a) Avigniensis c. b) trecentes c. c) hoc primum prooemium praebebat solus cod. 3. d) intulis 3. e) cupiunt 3. f) cesset 3. g) est 3. h) prooemium hoc alterum ex cod. 2. i) tradit. corr. tradit. 2. k) Nang: is 2.

ac predictorum quorum potui fragmenta in unum studui colligere, ne perirent. Ad venustatem tamen hystorie plura per incidenciam apposui que in diversis mundi partibus suo tempore evenerunt. Preterea lectorem huius operis expostulo, ut non moveat ipsum tam rudis^a hominis scribentis auctoritas, nec, quis dicat, sed que dicuntur, attendat. Utile vero non iudicatur dubiis verborum sententiis hystorie seriem tradere, sed plano et simplici loquendi genere, ut simplicibus et peritis intellectus capacitas sit communis. Et quia tamen de tam bona arbore Ludovico rege ramus peroptimus Philippus rex, eiusdem filius, egressus est, qui patri successit in regno, acta eius post gesta^b patris laboravi cognitioni transmittere posterorum. Presertim cum ad virtutem plerumque liberi patrum provocentur exemplo, parentumque probitas velud quedam scintilla transfusa in cordibus filiorum, licet in quibusdam sopita sit et quasi premortua, facile tamen multociens in eorum memoria convalescit. Et ob id antiquitus Romani patrum domi conservabant ymages, ut antecessorum eis acta semper occurrerent, puderetque degenerem^c sequi lasciviam ac turpi languere desidia, et amplectende^d virtutis quasi quandam necessitatem pre oculis retinerent. Quod opus vobis, domine rex Francorum Philippe illustrissime, videndum pariter et legendum transmittito, ut cognoscentes tantorum principum avi et patris strenuos et commendabiles actus, eos in exemplum virtutis quasi speculum habeatis, gaudeatisque in Domino vos de tam bono et laudabili sanguine originem protraxisse.

EX LIBRO I.

5. Circa idem tempus Honorius papa moritur, et post mortem eius Huguelinus episcopus Hostiensis eligitur ad papatum et alternato nomine Gregorius, nonus huius nominis, appellatur.

Vinc.
XXX, 129.

His quoque temporibus sancta Elysabeth*, filia regis¹ Hungarie, coniunx landegravii² Thoringie ducis, et beatus Anthonius de ordine fratrum Minorum claruerunt.

Vinc. XXX,
131. et 136.

*) '*Chroniques de St. Denis*' (SS. R. Gall. XXI, p. 108—110) de sancta Elisabetha hoc caput inserunt:

De madame sainte Ysabel, fille au roy de Hongrie.

Si comme le roy d'Arragon se contenoit en proueece et en chevalerie, qui mout plaisoient a nostre Seigneur, en ce temps meismes sainte Ysabel, fille au roi de Hongrie, se contenoit en proueece de pitie et de misericorde³. Elle estoit fame Landegrave⁴ le duc de Thoringe, qui mout estoit preudom et de bonne vie. Volente vint au duc d'aler outre mer requerre le saint sepulchre et de aidier les crestiens a deffendre la terre contre les Sarrazins. Mais il n'i demoura que quatre anz⁵ que la mort le prist. Avant qu'il mourust, il commanda que s'ossemente feüst portee a Ysabel sa fame, et qu'elle le feüst enterrer en une abbaye⁶, ou ses devanciers estoient enterrez. Tout en la maniere qu'il commanda, la bonne dame fist; et fist fere son service mout sollempnelment.

Guill.

Tantost comme il fu enterrez, nouveles coururent par le pais que Landegrave le duc de Thoringe estoit mort; si s'assamblèrent ses anemis ensamble et vindrent au chastel, ou sa fame estoit, et bouterent le feu dedenz, por ce qu'il la vouloient prendre ou ardoir, par droite felonnie et en despit de son baron. Endroit l'eure de miënnuit, si comme le feu fu boute en la ville, la dame sailli sus, toute effraee, et s'en foui parmi une petite porte hors du chastel a poi de compagnie, que elle ne feüst apperceüe; et s'en vint a l'evesque de Baviere⁷, qui estoit son oncle, qui la reçut honorablement et fu mout corrouciez de sa perte, quant il le sot; et li dit: 'Belle niece, or soiez toute aaise avec nous, et menez bonne vie et nete, et nous penserons de vous mariër. Que vous estes bien de si haute lignee que vous devez bien avoir homme de grant renon'. — 'Certes', dist-elle, 'de grant renon le voeil je avoir; ne plus haut ne plus digne n'est de lui trouve: mon pere Jhesu Christ, qui sera mon pere et mon espous tant comme je vivrai'. La bonne dame demoura une piece de temps en la garde son oncle. Si li fu avis qu'ele ne pooit pas bien faire ses aumosnes ne les povres visiter; d'iluec s'em parti et s'en ala a un chastel plus parfont en Allemaigne; si li plut iluec a demourer. Ne n'avoit que cinquante mars a despendre. Un jour avint qu'elle regarda un quarrefour, ou plusieurs chemins s'assambloient de divers pais et de lointaignes contrees, si que mout de povres genz et de souffreteus passoient ce chemin. Si fist faire une grant maison et large sus quatre pilers, la ou elle commença a hebergier tous les povres trespasanz; et cil qui estoient enfermes ou malades, elle les soustenoit tant qu'il feüssent gueriz et enforciez, et selonc ce qu'il estoient de lointaignes terres, elle leur donnoit argent a faire leur despens, tant qu'il feüssent venus en leur contree. Mout se prenoit bien garde des femmes enceintes qui n'avoient dont il se poüssent aidier; car li meismes les servoit, et leur trenchoit leur viandes et faisoit leur liz.

a) rudi post corr. rudis c. b) postigesta in rasura c. c) degenem post corr. degenerem c. d) amplectande c.

1) Andreae nomine. 2) Ludovici IV. 3) Omnia cordatio remanserit. 4) Titulum pro nomine usurpat. fere quae de S. Elisabeth narrantur aut falsa aut 5) Antequam transfretaret, Hydrunti mortuus est. 6) Reinhardtsbrunn. 7) Intelligit Ekbertum Bambergensem episcopum.

1238. 9. Et anno duodecimo regni sui, scilicet anno Domini 1238, dominum Robertum, fratrem suum maiorem natu post ipsum, apud Compendium fecit¹ novum militem, quem paulo ante filie ducis² Brebancie Matildi nomine legitimo fecerat matrimonio copulari. Et tunc eidem fratri suo Attrebatum ac totam terram d'Artois concessit iure hereditario in perpetuum possidendam. Ibi fuit fere tota regni Francie utriusque sexus, mandato regio per-⁵ urgente, nobilitas congregata. Unde Federicus Romanus imperator, qui regi Francie Ludovico mandaverat, ut usque ad Vallem-coloris³ ire nullatenus omitteret cum ipso colloquium habiturus, audiens, quod rex Francie duo milia militum bellatorum cum innumerabili peditum et servientium multitudine, quos omnes secum apud Compendium habebat, in suo vellet ducere comitatu, mandavit regi, quod nec ad diem prefixam nec ad locum quem¹⁰ ipse nominaverat valeret advenire. Unde milites Francie, qui tante nobilitati intererant congregati, accepta a rege licencia, se singuli ad sua loca propria receperunt. Imperator quidem regem paucos secum ducere milites sperabat, quod et toto animo affectabat, eo quod, ut a pluribus dicebatur, quemadmodum maliciosus et seductor in regem Francie et in regnum machinari satagebat. Sed nephanda consilia, que contra regnum Francie cogi-¹⁵ tabat, Domino impediante propter servum suum regem Ludovicum, quem ubique protegabat, non valuit stabilire.

Quant le menu pueple le sot, si commencierent a venir de moult de parties, si que elle ot mout a faire. Si prist en sa compaignie fames fortes et viguerouses, qui li aidierent les povres²⁰ a servir. Quant les povres estoient venus au vespre pour reposer, si regardoit ceus qui estoient povrement chauciez; a ceus lavoit elle les piez; et puis l'endemain au matin elle leur donnoit solers selonc la mesure de leur piez; car elle estoit touz temps garnie de solers granz et petiz, pour donner a ceus qui mestier en avoient; et li meïsmes leur aidoit a chaucier. Et puis si les convoioit et conduisoit, tant qu'il feüssent el chemin ou il devoient aler. Quant les povres²⁵ estoient repeüz et couchiez, la bonne dame prenoit sa sostenance avec ceus de son hostel, ne ne vouloit avoir plus mestrise ne seignorie que les fames qui servoient les povres avoec li, fors tant que, quant elle en veoit aucune trop lente et trop pereceuse, et elle li commandoit a faire son service, se cele n'i vouloit aler, elle meïsmes i aloit pour servir et pour aidier aus povres, tant qu'il feüssent en leur liz couchiez; car il avenoit souvent qu'il se levoient de leur liz par³⁰ nuit pour aler a chambre ou pour faire orine, si ne savoient rassener a leur liz, se il n'i estoient conduiz et menez.

Aucune fois avenoit qu'elle n'avoit nul povre a servir, si comme entour tierce ou entour miëdi, que il n'estoient pas venuz. Si s'en aloit seoir avoec les plus povres fames de la ville et filoit laine; et de ce file elle en faisoit faire dras, dont les povres estoient revestuz. En³⁵ povre habit se maintint puis le temps de la mort son seigneur, ne n'ot onques cure de cointise. Pour ce qu'ele amoit tant la povre gent, les dames du païz l'orent en grant despit et li tornerent le dos, ne n'orent cure de sa compaignie.

Le roy de Hongrie oï dire que sa fille estoit en trop grant povrete; si commanda a un chevalier qu'il alast veoir, en quel point elle estoit. Le chevalier se mist a la voie, et vint droit⁴⁰ au chastel, ou il cuida trouver la bonne dame; et se heberga chiez le seignor de la ville, et demanda de la dame, ou il la trouveroit. Et l'en li dist qu'il la trouveroit en un hospital, ou il ne repairoit que truans et chaitive gent. L'endemain par matin s'en ala le chevalier cele part; si trouva sainte Ysabel qui estoit assise entre povres fames qui filoient laine, et avoit vestu un senrcot tout esrez⁴ et tout reclute⁵. Quant le chevalier la vit, si en ot grant habomi-⁴⁵ nacion, et dist a son escuier: 'Par mon chief, ceste ne fu onques fille de roy; aucun truant coquin l'engendra'. Si s'en retorna arrieres, ne onques ne la volt saluër ne parler a lui.

Quant la bonne dame ot ainsi este lonctemps, une maladie la prist si fort que nature ne la pot souffrir. Si comme le prestre l'eneulioit, une volée d'oïsaus vint de vers le ciel aussi blanz comme noif, et se assistrent sus les arbres d'entour le porpris et commencierent a chanter⁵⁰ un chant si douz et si plaisant, que la gent d'iluec entour laisserent toutes besongnes pour euls escouter; ne ne cesserent de chanter jusques a tant que l'ame li fu issue du corps. Et quant elle fu transsie, il s'en volerent vers le ciel. Si tost comme elle fu mise en son tombel, toutes manieres de genz estranges et enfermes de toutes maladies diverses commencierent a guerir des ce qu'il s'estoient repose devant son tombel. Commune renonmee s'espandi par le⁵⁵ païs des granz miracles que Diex faisoit pœur lui, si que mout de bonnes genz de lointaignes terres la requistrent en grant devotion.

1) scil. Ludovicus IX. 2) Henrici II. 3) Vau-Sept. in Italiam se conferret et idem summa familiaritate cum Ludovico rege coniunctus esset. 4) i. e. errare manifestum est, cum imperator iam a. 1237, detritum (erasum?). 5) i. e. resartum.

12. De contentione que fuit inter Fredericum imperatorem et Romanam ecclesiam, et quomodo quidam prelati [de^a] regno Francie capti fuerunt a filio.

Hiis quoque temporibus inter Romanam ecclesiam et Federicum imperatorem magna dissensio fuit orta. Nam¹ Vinc. XXX, 138.
 5 isdem imperator curie Romane, in quantum poterat, existerat in omnibus contrarius et eadem a retroactis temporibus persecutiones multimodas et iniustas^b, quas scribi longum esset, acrius solito inferebat. Propter quod beate memorie papa Gregorius nonus destinavit in Franciam quemdam album monachum nomine Iacobum, episcopum Penestrinum^c, apo- 1239.
 stolice sedis legatum, ut in dictum Federicum imperatorem, quem ipse papa excommuni-
 10 caverat, excommunicationis sententiam per totam Franciam promulgaret². Promulgata vero sententia, videns cardinalis imperatorem in sua malicia induratum et adeo obstinatum, quod, excommunicatione vilipensa, nullo modo a suo nephando proposito vellet resilire, quosdam archiepiscopos, episcopos et abbates, super tam arduo negotio consilium habiturus et aliqua per ipsos et cum ipsis tractaturus, apud civitatem Meldensium convocavit. Et
 15 tunc, cunctis presentibus, precepit quibusdam ex ipsis in virtute obedientie ex parte domini pape, quatinus, cunctis negociis postpositis, personaliter cum ipso iter arripientes, nullatenus omitterent ire Romam. Ipse vero ibidem spopondit et affirmavit, quod apud Nicenam³
 urbem de navibus, nautis et ceteris que ad navigium pertinent, ut liberius securiusque per mare quam per terram [irent^a], eo quod Romanus imperator omnes passus per terram occu-
 20 paverat, quos et diligentissime custodiri faciebat, ut rei exitus declaravit, eisdem comode provideret. Sed imperator preagnoscens et perpendens, quod per prelatos Francie ipsum papa Gregorius intenderet condemnare, Ludovico regi Francie litteras delegavit, mandans ei, quod personis ecclesiasticis regni sui, sed et cunctis quos predictus cardinalis secum Romam ducere affectabat, ire liberum tam per mare quam per terram penitus denegabat⁴.
 25 Deinde non solum terras, immo mare tam diligenter observari imperavit, quod absque sue gentis licentia nulli dabatur facultas alicubi illis in partibus commeandi⁵. Interim prelati Francie cum legato supradicto iter arripientes, per dietas suas ad Nicenam civitatem, multis diebus elapsis, sed non sine magnis laboribus et expensis, devenerunt. Et tunc inibi comperto defectu navium, hominumque subsidio non reperto, per quos possent de gentibus
 30 imperatoris defendi, transire ultra timuerunt. Unde archiepiscopi Turonensis⁶ et Bituricensis⁷ necnon et Carnotensis⁸ episcopus et multi procuratores, periculo se ponere metuentes, redierunt. Alii vero illud quod Dominus dicit in euangelio: *Nolite timere eos qui corpus* Matth. 10, 28.
occidunt, animam autem occidere non possunt, sed potius timeate eum, qui potest et corpus et animam mittere in gehennem, attendentes, et ideo anime magis quam corporis periculum et
 35 Deum plus quam hominem mortalem metuentes, intrantes mare⁹, sese corporali discrimini tradiderunt. Nam unus de filiis¹⁰ imperatoris, qui non erat legitimus, cum copia navium 1241.
 maxima hominumque multitudine armatorum semitas maris perambulans, ne prelati per mare possent evadere, curiosissime observabat. Unde quadam die¹¹ per pelagus navigantes dictus filius imperatoris¹² ipsos percipiens, iuxta Pisas¹³ atrocissime invasit. Tandem post
 40 bellum asperum sibi prelatos Francie resistere non valentes capiens, ipsos diversis patris sui munitionibus, prout idem pater disposuit, mancipavit. Prelatis itaque incarcerationis, multis Vinc. XXX, 138.
 tribulationibus undique pressus, viam universe carnis ingressus est papa Gregorius; cui successit Celestinus tercius¹⁴, sed solvens debitum humane conditionis, ecclesiam Dei sanctam ultra 17 dies non valuit regere, idcirco quia morte prohibitus est permanere. Post cuius obitum sedes Romana orbata suo antistite per
 45 22 menses vacavit.

Eodem tempore apud Cremonam — — statim clare vidit. Vinc. XXX, c. 138.

13. Quomodo Ludovicus rex mandavit Frederico imperatori, ut liberaret prelatos regni Francie, per filium suum captos et in prisione detentos.

50 Videns autem pius et devotus rex Ludovicus ecclesiam Dei humano auxilio destitutam, compaciensque prelatis regni sui diversis Federici imperatoris carceribus mancipatis, abba-

a) deest c. b) iniuste c. c) Penestinum c.

1) Haec a Vincentio longius recedunt, ex Gilone, 7) Philippus Berruyer. 8) Albericus Cornutus. ut conicere licet, sumta. 2) Cf. Potthast, Reg. 9) Eosdem episcopos prius Ianuam transiisse, auctor
 55 nr. 10798. 3) Nizza. 4) In epistolis Ludovico regi omisit. 10) scil. Enzius. 11) A. 1241, Mai. 3. inscriptis (Huillard-Bréholles, Hist. dipl. V, p. 1037 sqq. 12) Classi imperatoris Anselmum da Mari prae-
 et 1077 sqq.) haec adhortatio deest. 5) Cf. Huillard- fuisse constat. 13) Potius inter Montem Christi et Gilium insulas. 14) Immo quartus.
 Bréholles V, p. 1089 sq. 6) Iuhellus de Mathefelon.

1241. tem Corbeie et dominum Gervasium de Escriniis misit ad imperatorem, mandans ei, quatinus prelatos regni sui, quos tenebat in carcere, suarum precum interventu liberaret. Sed tunc dictus imperator, preces regis non exaudiens, immo congregans omnes incarceratos de diversis locis apud Neapolim, regi Francie sic mandavit: *Non miretur regia celsitudo, si prelatos Frantie in angusto cesar tenet augustus, qui ad cesaris angustias trahebantur*¹. 5 Quod rex Ludovicus audiens et vehementer admirans, quia suis precibus imperator minime acquievisset, mandavit eidem iterum per abbatem Clugniaci in hunc modum²: *Tenuit hactenus indubitanter nostra fiducia, quod inter regnum et imperium vestrum longo tractu temporis nulla posset exoriri^a materia odium vel scandalum paritura. Cum predecessores nostri, felicitis memorie reges universi usque ad tempora nostra imperii sublimitatem zelaverint, et nos, 10 qui post ipsos Deo volente regnamus, in eodem proposito permanemus. Sed vos unitatem pacis et concordie dirumpentes, prelatos regni nostri ad sedem apostolicam accedentes, cui tam ex fide quam ex obedientia tenebantur, nec eius poterant recusare mandata, in mari, quod moleste ferimus, capi fecistis et ipsos sub gravi custodia detinetis. Nam, sicut ex eorum litteris didicimus, nil contra imperialem celsitudinem excogitaverant, etiamsi summus pontifex esset ad 15 aliqua minus debite processurus. Unde, cum in eis nulla vestri causa gravaminis inveniatur, decet altitudinem vestram dictos prelatos regni nostri debite restituere libertati*³. *Provideat igitur imperialis providentia et ponat in statera iudicii que mandamus, ne velit trahere locum a potentia vel voluntate. Nam regnum Francie non est ita adeo debilitatum, quod se permittat vestris calcaribus perurgeri. Cuius verba et rationes imperator intelligens, omnes, 20 licet invitus, pariter liberavit, regem Francie Ludovicum offendere pertimescens.*

18. De creatione pape Innocencii quarti

1243. Cum igitur, sicut dictum est, sedes Romana pastore post mortem Celestini pape per
 cf. Vinc. 22 menses vacasset, videntes cardinales sancte Dei ecclesie periculum imminere, beate et 25
 XXX, 152. felicitis vite Innocentium quartum, qui tunc dictus erat Senebaldus presbiter cardinalis Sancti Martini in Monte⁴, in papam et rectorem ecclesie elegerunt. Qui propter tyrannidem
 1244. Romani imperatoris, sicut superius dictum est, anno Domini 1244. cepit in Franciam adventare. Sed parum antequam Lugdunum devenisset, cepit devotissimus rex Ludovicus. 30

20. Quomodo Fredericus imperator condemnatus fuit in concilio Lugdunensi.

1245. Eodem anno celebravit generale concilium beatissimus papa Innocencius quartus apud Lugdunensem urbem. In quo cum fratribus cardinalibus sacroque conventu prelatorum deliberatione prehabita diligenti super Frederici, tunc temporis Romani imperatoris, nephantibus 35
 Int. 17. dis excessibus, ipsum die Lune ante festum beate Marie Magdalene omni⁵ dignitate indignum denunciavit et sentenciando privavit, omnesque qui eidem Frederico iuramento fidelitatis aut confederationis erant astricti, a iuramento huiusmodi absolvit, auctoritate apostolica firmiter inhibendo, ne quisquam dicto Frederico a die illa tanquam regi vel imperatori obediret. Et omnes, qui ipsi deinceps tanquam imperatori aut regi consilium aut auxilium 40
 aut favorem prestarent, ipso facto denunciavit excommunicationis vinculo subiaceret. Sed et illis, ad quos in eodem imperio imperatoris spectabat electio, eligendi liberam annuit potestatem. Cur autem in tantum hominem tam crudelem sententiam dictus papa tunc intulit, multiplex causa fuit. Sed ut ad presens de ceteris eius sceleribus ob lectoris tedium evitandum taceatur, solummodo quatuor gravissima ab ipso commissa, que nulla tergiversatione celari potuerunt, huic libello inserere dignum duxi, ne dictus papa invidie ductus 45
 livore vel odio hoc fecisse videbatur. Prima⁶ causa fuit, quia, cum fecisset homagium Romane

a) exodiri post corr. exoriri c.

1) Huillard-Bréholles VI, p. 3. 2) Huillard-Bréholles VI, p. 18—20; pauca tantum verba Guillelmus mutavit.

3) Hic omissum est: *in quo nos ipsos placitos red- detis, qui detentionem ipsam nostram iniuriam reputamus. Regno enim nostro sublimi multa fieret detractio, si super talibus taceremus; quodsi ad preterita mentis vestre oculos cultis reflectere, Pene- strinum episcopum et alios legatos ecclesie in pre- iudicium vestrum volentes subsidium nostrum implo-*

rare manifeste repulimus, nec in regno nostro contra maiestatem vestram potuerunt aliquid obtinere. 50

4) Item Chron. Mailros. monast. p. 155 (ed. Stevenson. Edinburg. 1835); in Vita Innocentii (Baluze, Miscell. VII, p. 357): *presbyterum cardinalem tit. S. Laurentii in Lucina.* 5) Sequentia ex bulla condemnationis, Huillard-Bréholles VI, p. 326. 6) Ex eadem, 55 Huillard-Bréholles VI, p. 321 sqq.

ecclesie pro regno Sicilie sibi ab eadem ecclesia concessa, et demum cum per ipsam imperii coronam adeptus fuisset, iuravit coram principibus et nobilibus imperii, quod honores, iura et possessiones dicte Romane ecclesie pro posse suo protegeret ac fideliter observaret, et quod ex dictis possessionibus eidem specialiter nominatis, que ad manus suas devenirent, sine difficultate aliqua restituere procuraret, horum iuramentorum exiti-
 5 temerarius violator, non sine prodicionis nota et lese crimine maiestatis. Nam papam Gregorium nonum et fratres eius cardinales Romane ecclesie per suas litteras pluribus directas presumpsit multipliciter diffamare, et eos, qui fidelitatem et homagium fecerant Romane ecclesie pro possessionibus, quas tenebant a dicta ecclesia, deierare compulit, faciens eos per se et officiales suos predictam fidelitatem abiurare sibi que prestare
 10 reformatam temere violavit. Nam cum diu ante tempore pacis inter ipsum et ecclesiam reformatam iurasset coram duobus cardinalibus, presentibus multis prelatibus et principibus, quod staret et pareret precise absque ulla conditione omnibus mandatis ecclesie super hiis, pro quibus erat vinculo excommunicationis astrictus, causis excommunicationis eiusdem expressis per ordinem coram ipso, remittendo omnem penam et offensam hominibus Theutonicis et regni Sicilie ac quibuscumque aliis, qui ecclesie contra ipsum adhererant, et quod nullo tempore offenderet vel offendere
 15 faceret ipsos, pro eo quod ecclesie adhesissent, postmodum iuramenta et pacem huiusmodi non servavit, nequaquam erubescens periuriis irretiri. Nonnullos enim ex ipsis hominibus, tam nobiles quam ignobiles, capi fecerat et, eis bonis omnibus expoliatis, uxores eorum et filios captivaverat, ac terras ecclesie contra promissionem^b, quam dictis cardinalibus fecerat, invaserat imprudenter, licet ipsi extunc in eum presentem, si contraveniret aliquando, excommunicationis sententiam promulgassent. Et cum iidem apostolica auctoritate sibi mandassent, ut nec per se nec
 20 per alium impediret, quin postulationes, electiones et confirmationes ecclesiarum ac monasteriorum per regnum et imperium libere fierent secundum statuta concilii generalis, et quod nullus deinceps in eisdem regno et imperio viris ecclesiasticis ac rebus eorum imponeret tallias vel collectas, et quod nullus ibidem clericus vel persona ecclesiastica de cetero in civili vel criminali causa conveniretur coram iudice seculari nisi super feodum quod civiliter haberetur, ac Templariis, Hospitalariis et aliis personis ecclesiasticis satisfaceret competenter de dampnis et iniuriis eisdem per se
 25 et suos irrogatis: ipse mandatum huiusmodi contempserat adimplere. Nam ipso procurante undecim aut plures archiepiscopales sedes et multe episcopales, abbacie quoque et alie ecclesie in regno et imperio usque ad concilium prefatum vacaverant in grave ipsarum preiudicium et periculum animarum; in quibus non solum facultates et bona fecerat, prout voluerat, occupari, sed etiam cruces, calices, thuribula et alios sacros earum thesauros et pannos sericos velut cultus divini nominis contemptor auferri. Clerici quoque multipliciter collectis et talliis affligebantur, nec solum ad seculare iudicium trahebantur, sed, ut asserebatur, subire duellum cogebantur, in-
 30 carceraabantur^c, occidebantur et patibulis in confusionem et obprobrium clericalis ordinis cruciebantur. Prefatis autem Templariis, Hospitalariis et aliis personis ecclesiasticis de dampnis eisdem illatis et iniuriis ab ipso non fuerat satisfactum.

21. Tercia causa fuit, quod sacrilegium perpetrarat. Nam cum Otho Portuensis et Iacobus Prenestrinus
 35 cardinales episcopi, apostolice sedis legati, et quam plures ecclesiarum prelati et clerici, tam religiosi quam seculares, ad apostolicam sedem irent per mare pro concilio celebrando, quod prius idem Fredericus pecierat convocari, viis terre et maris, ut predictum est, omnino preclusis, ipsos ausu sacrilego capi fecerat, quibusdam ipsorum prelatorum et aliis in illa captione submersis, nonnullis etiam interemptis et aliquibus hostili infestatione fugatis, reliquis autem bonis omnibus spoliatis et de loco ad locum in regno Sicilie obprobriose deductis ac ibidem diris
 40 carceribus mancipatis, quorum aliqui miserabiliter defecerant, inedia pressi et scalaribus mancipati. Quarta condemnationis^d eius causa fuit heretica pravitas, de qua non dubiis et levibus, sed difficilibus et evidentibus argumentis suspectus non immerito habebatur. Nam postquam excommunicationis sententiam a predictis duobus cardinalibus^e prolatam incurrisset, et dictus papa Gregorius nonus ipsum anathematis vinculo innodasset, ac post Romane ecclesie cardinalium, prelatorum et clericorum ac aliorum, sicut supradictum est, ad sedem
 45 apostolicam venientium captionem claves ecclesie contempserat, sibi faciens celebrari, vel potius, quantum in ipso erat, divina prophanari. Constanter enim asseveraverat, se prefati Gregorii pape sententiam non vereri latamque ab eo in ipsum non solum contemptis ecclesie clavibus non servando, verum etiam per se et officiales suos et illam et alias excommunicationis et interdicti sententias, quas idem omnino contempserat, cogebat alios non servare. Et sic privilegium, quod beato Petro et successoribus eius in ipso tradidit dominus Ihesus Christus, videlicet: *Quod-*
 50 *cumque ligaveris super terram, erit ligatum et in celis, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in celis*, in quo utique auctoritas et potestas ecclesie Romane consistit, pro viribus suis diminuere vel ipsi ecclesie auferre satagebat. Preterea coniunctus erat amicitia detestabili Sarracenis. Nuncios quidem et munera pluries eisdem destinaverat et ab eis vicissim cum honorificentia et hylaritate susceperat ipsorumque ritus amplectebatur, illos in cotidianis suis obsequiis notabiliter secum tenens. Eorumque etiam more uxoris, quas habebat, de stirpe regia descendentes
 55 eunuchos, quos, ut dicebatur, castrari fecerat, custodes non erubuerat deputare. Et quod execrabilius fuit, ipse, priusquam fuisset condemnatus, existens in partibus transmarinis, facta compositione quadam, immo collusionem verius cum soldano, Machometi nomen in templo Domini diebus et noctibus publice permiserat proclamari. Et postea nuncios soldani Babilonie, postquam idem soldanus Terre Sancte ac christianis eius habitatoribus per se ac suos dampna gravissima et inestimabiles iniurias irrogasset, fecerat per regnum Sicilie cum laudibus ad eiusdem soldani excellen-
 60 ciam^e, sicut ferebatur, honorifice suscipi et magnifice procurari, aliorumque infidelium perniciosos et horrendos obsequiis contra fideles abutebatur, et illis, qui dampnabiliter vilipendentes apostolicam sedem ab unitate ecclesie diceserant, procurabat affinitate et amicitia copulari. Insuper clare memorie ducem Bavarie, specialem Romane ecclesie devotum, fecerat, sicut pro certo asserebatur, christiana religione despecta, per Assessinos occidi, et Vastachio, Dei et ecclesie inimico, a communione fidelium per excommunicationis sententiam cum adiutoribus, consiliatoribus et fautoribus
 65 eius sollempniter separato, filiam suam tradiderat in uxorem. Catholicorum principum actus et mores respuens, neglector salutis et fame, non intendebat operibus pietatis. Nonne igitur hec non levia, sed efficaciter fuerunt argumenta de suspicionem heresis contra ipsum, cum hereticorum vocabulo ius civile illos contineri asserat et latis adversus eos sententiis debeant subcumbere, qui vel levi argumento a iudicio catholice religionis et tramite detecti fuerint deviare?

a) reformare c. b) provisionem c. c) incarcerationem c. d) condemn. c. e) excellenciam c.

70 1) Scil. Othone et Iacobo, id quod falsum est, cum in bulla (Huillard-Bréholles VI, p. 325) legatur: *a prefatis I. Sabinensi episcopo et T. cardinali* (scil. Iohanne de Abbatisvilla et Thoma).

Et ideo cum de eius nephariis dissolutionibus melius sit tacere quam loqui, stilus ad alia convertatur.

1245. 22. Tunc quoque circa fines Hanonie — — in regem Alemanie. Vinc. XXXI, c. 1.
1247. 24. Eodem anno mortuus est landegravius — — Guillelmus comes Hollendie. Vinc. XXXI, c. 53.

EX LIBRO II.

5

15. Incidencia de hiis, que evenerunt in Francia et aliis mundi partibus, quando rex Ludovicus morabatur in transmarinis finibus.

1250. Circa idem tempus, mortuo Henrico¹, Frederici imperatoris primogenito, moritur et
1251. ipse in Apulia Fredericus². Quo mortuo, Innocencius papa de Lugduno recedens³, in Ytali-
liam rediit, proficiscens apud Assisiam⁴. Ubi cum per aliquantum temporis moram fecisset,
1254. inde recedens et per urbem Rome transitum faciens, Anagniam venit⁵. Corradus vero,
cf. Mart. dicti imperatoris Frederici filius de filia Iohannis de Brena⁶, regis Ierusalem, dum in regno
p. 440. 472. Appulie et Cisilie iam inciperet fortiter dominari, tam in persecutione ecclesie quam populi
usque ad ultimam diem suam genitoris vestigia est secutus. Qui cum quinque⁷ mensibus
Neapolim obsedisset, que prius Manfredi principis insultus per biennium⁸ passa fuerat, et
eam per pactum haberet⁹, omnes muros civitatis illius et meliores domos civium funditus
proiecit. Quo mortuo¹⁰, dominus Innocencius papa de consilio procerum regni et aliorum
sapientum regnum intravit contra Manfredum, qui rebellis erat et iunctus Sarracenis, pre-
paraturus exercitum.

Mart. pont. Anno Domini 1254. Innocencius papa obiit apud Neapolim; cui successit Alexander, natione Cam-
panus.

19. Incidencia.

- cf. ib. imp. Anno Domini 1255.¹¹ Guillelmus rex Romanorum a Frisonibus fuit interfectus. Eodem
1255. anno Taurinenses in festo beati Clementis de consilio Astensium ceperunt dominum suum
Nov. 23. Thomam comitem Sabaudie. Quam prodicionem Romana ecclesia graviter ferens, eo quod
idem comes tempore bone memorie Innocencii pape quarti, cuius neptem duxerat uxorem,
sororem Octoboni de Lavagnia dyaconi cardinalis, ecclesiam Romanam foverat et civitatem
prefatam ex dono Guillelmi regis¹², qui fuit a Frisonibus interfectus, et ecclesie Romane
receperat, ipsos Taurinenses et Astenses excommunicavit ipsosque ac eorum bona capi roga-
vit per regem Francie Ludovicum, qui Margaretam, filiam comitis¹³ Provincie, habebat uxo-
rem, neptem dicti Thome ex sua sorore. Dicta vero Taurinensis civitas a Bonifacio electo
Lugdunensi¹⁴ et a domino Petro de Sabaudia, fratribus dicti Thome, fuit obsessa, non tamen
capta. Occupaverunt tamen pontem super Padum et castra vicina civitatemque multipli-
citer affligerunt.

1253. Circa¹⁵ idem tempus¹⁶ capti fuerunt comes Flandrensis Guido et frater¹⁷ suus, quos
comitissa Flandrensis susceperat a domino Guillelmo de Dompna-petra, fratre domini Her-
chambaudi de Borbonio, et dominus Erardus de Valerico et quam plures alii, qui incaute in
Ollandam transierant, a Florentio comite Ollande, fratre Guillelmi regis Romanorum a Fri-
sonibus interfecti. Qui Florentius iuvabat et receptabat Iohannem et Balduinum de Avenis,
filios eisdem comitis de Bocharo de Avenis, fratre comitis de Avenis, qui dictam comi-
tissam desponsavit, cum esset subdyaconus, ut dicebatur, et in ordine subdyaconali mini-
straverat, cui dicta comitissa iuvenis et puella tradita fuerat custodienda. Ob quorum odium
1254. ipsa comitissa concessit Karolo comiti Andegavensi Valencianas cum comitatu Hanonie,
1255. dictis Iohanne et Balduino patrem^a suum fuisse subdyaconum negantibus. Eodem temporis
concursu Branchaleon de Bononia urbis Rome senator, pacis et iusticie cultor precipuus, de
consilio quorundam cardinalium et nobilium Romanorum, orta dissensione, obsessus fuit
in Capitolio. Et dum se dedisset, populus posuit eum in custodia apud Septem-soles. Tan-
dem traditus nobilibus in quodam castro Sancti Pauli, quod dicitur Passavant¹⁸, fuit incarce-

a) fratrem c.

1) A. 1242. 2) A. 1250, Dec. 13. 3) A. 1251, Bonifacium Cantuariensem archiepiscopum cum fratre
Apr. 19. 4) Plus biennio Perusiae moratus papa eius Petro confudit, qui a. 1246. archiepiscopus
Assisium demum a. 1253, Apr. 27. venit. 5) Iun. 2. Lugdunensis electus est. 15) Guillelmus hoc loco,
6) Brienne. 7) Potius quattuor. 8) Auctorem Primati narratione neglecta, alios nescio quos fontes
errare ex Nic. de Iamsilla hist. (Muratori SS. VIII, secutus, illa demum in chronici recensione B (a. 1254.
p. 505) elucet. 9) A. 1253, Oct. 10. 10) A. 1254, 1255) usus est; cf. 'N Arch.' IV, p. 502. 16) A. 1253, 55
Mai. 20/21. 11) Accuratus a. 1256, Ian. 28. Iul. 4. 17) Iohannes. 18) Fortasse Passarano;
12) A. 1252, Mai. 22; cf. Boehmer, Regesta imp. cf. Gregorovius, 'Gesch. d. Stadt Rom' ed. 2. V,
nr. 137. 13) Raimundus Berengarii IV. 14) Auctor p. 310, n. 2.

ratus et male tractatus. Et nisi habuisset obsides Romanorum Bononie, Romani ipsum occidissent, eo quod in exercicio iusticie et rapinarum refrenatione non pepercisset eisdem. Bononienses vero, licet interdicti a domino papa fuissent, tamen, nisi civem suum rehabe-
rent, obsides Romanorum reddere noluerunt.

Incidencia.

- 5 Anno Domini 1256.¹ comes Flandrie et frater suus, quos Florencius comes Ollande 1256. tenebat in prisione, sicut supra diximus, auxilio Karoli comitis Andegavensis liberati fuerunt. Dictus vero Florencius sororem² dicti comitis Flandrie debuit ducere uxorem, et ad preces Ludovici regis Francie Karolus comes Andegavie, recepta magna pecunia, quitavit Valen-
10 cianas et comitatum Hanonie. Actumque fuit inter fratres predictos, filios comitis Flandrie, quod post mortem comitis comitatus Hanonie ad fratres³ de Avenis deveniret, comitatus vero Flandrie cum aliis terris heredibus domini Guillelmi de Dompna-petra remane-
rent⁴. Eodem anno, mense Septembri fuit terre motus in urbe Romana et apud Anagniam ita magnus, quod Rome campana Sancti Silvestri de Capite per se pulsaverit. Circa
15 idem tempus Richardus comes Cornubie^a, frater regis Anglie, apud Aquisgranum in regem 1257. Alemannie fuit coronatus.

a) in marg. suppl. c.

EX PRIMATI CHRONICIS PER IOHANNEM DE VIGNAY TRANSLATIS.

- 20 Le 4. chapitre. Du⁵ contens de la contesse⁶ de Flandres et de Jehan, son filz, et comment elle donna la conte a Kalles de Anjou.
En celi temps fu meü grant descort entre la contesse de Flandres et Johan, son filz, conte de Henaut, pour la conte de Henaut; quer celi Johan vouloit pourseoir la conte tant
comme seue propre, et la contesse li desfendoit et disoit au contraire que il ne le devoit
25 pas fere, si comme elle disoit, [ne^a] tant comme elle vivoit entrer en la possession de sa conte. Et le descort crut tant entre la mere et le filz, que le filz s'appareilloit approprier a soy par fait d'armes le droit que il disoit estre sien. Et la mere semblablement propo-
soit reprendre sa force par force d'armes; car il ne la vouloit pas tant seulement jeter hors de la conte de Henaut, mes la vouloit du tout desheriter et essillier de la conte de Flandres.
30 Et donc la contesse apella en son aide Kalles conte d'Anjou et le mist en possession de la 1253. conte de Henaut et li donna du tout en tout, par tel convenant que il retiendrait a li perpetuellement la conte de Henaut, et que il la garderoit et desfendrait bien et em pais el droit de la conte de Flandres, que ele pourseoit et avoit porsis jusques a ore, ou la feroit garder par l'auctorite et la poissance royal. Et donc la conte ainsi receüe, le conte Kalles envia 1254.
35 a Valencennes, qui est la plus noble cite et le souverain siege de Henaut, c'est assavoir grant garnison^b de chevaliers; et y envia Hue de Bauçay capitaine, lequel prist et saisi l'entree des portes et la forteresse contre la volente de ceulz de la ville, qui li estoient con-
traires. Entretant le conte Kalle du congie royal assembla grant effors de François, qui furent estimes, si comme nous oïmes, a 50 mille hommes d'armes; et entra poissanment
40 en la conte de Henaut, et asseja moult de forteresses, et au desrenier les prist il en sa subjection. Mes Jehan de Henaut, filz de la contesse, ne se reposa pas entretant; que comme il estoit de noble parente et ne de haut sanc, tant de ceus d'Alemengne comme de France, il assembla avec li grant host au contraire; desquelz Houlequin de Horlande estoit
aussi comme capitaine, qui avant ce avoit este couronne roy d'Alemengne. Et si comme il
45 furent venuz devant Valencenes, Hue de Bouçai capitaine pour le conte, Pierres de Blemu¹ et aucuns autres ouvrirent les portes par leur fole hardiesce pour faire assaut aus autres, et issirent. Et se combatirent aucun pou devant les portes; et quant il virent le peril qui leur pouoit avenir, si se retrairent arriere a force dedens la ville. Et un de l'ost des

a) deest c. b) garnisons c.

- 50 1) Cf. Chron. a. 1255. A. 2) Potius filiam Guidonis a. 1246. factum esse ignorat. 5) Quae hoc et se-
comitis, Beatricem nomine; auctor hic Florentium quenti capite de rebus in Flandria et Hannonia gestis
comitem cum Florentio avunculo et tutore eius con- enarrantur, plerumque veritati repugnant. 6) Mar-
fundit. 3) Iohannem et Balduinum. 4) Auctor garetha. 7) Fortasse Blemur prope Biscop (dép.
noster pactum easdem condiciones continens iam Seine-et-Oise, canton Ecouen).

1254. anemis, qui avoit nom Stradiot, trespassa a force parmi eulz par sa fole hardiësce, et escrioit tant comme il pouoit je ne say quel baniere, et entra jusques es portes de la fortresce; mes tantost les portes couleïces chaïrent de haut, si que il fu retenu dedens.

Et quant le conte Kalles congnut la chose par nouvelles que si grant ost estoit assemble contre li et estoit ja venu devant Valencenes, si se doubta aucun pou de ces chevaliers que 5 il avoit envoie la a la desfense de la ville^a, et mesmement pour la traïson des bourgeois, que il doubtoit, pour ce que il li estoient contraires. Et pour ce leur envia il en aide Loÿs conte de Vandome, homme noble en armes, avec aucunes autres banieres que il portoient avec euls. Et si comme il commencierent a aprochier la ville, il firent desployer leur banieres que il portoient avec euls, pour ce que les contes de leur partie, qui estoient la 10 en garnison, les apperceüssent et avissassent par les signes des armes, et que entretant il ouvrissent les portes. Et ainsi les portes furent ouvertes, et il entrèrent voiant leur anemis; quar les anemis ne se pouoient combatre avec euls pour l'eaue du flueve d'Escaut^b, qui couroit el milieu d'euls. Et entretant le conte Kalles estoit devant un chastel qui a nom Mons, et estoit a siege avec son host; et assailloit forment une tour, et la deboutoit souvent 15 par les coups des perrieres^c.

Et donc Houlequin de Horlande roy d'Alemaigne, Henri conte de Lucembourg et autres princes de l'ost des anemis, pour ce que selonc la maniere de la gent de celi païs ne pouoient pas longuement amenistrer viandes et gages a leur host, si eslurent pour le miex ou a tantost se combatre ou a partir s'en tantost; quar quant viande et despens leur failloit, 20 il n'i pouoient plus demourer. Et pour ce manderent il au conte Kalles certain jour de bataille; et le conte, tant comme a li estoit, leur ottroia agreablement. Toutefois, si comme il appartenoit, il out conseil avec ses barons, desquelz les greigneurs et les plus poissans appartenoint a Jehan de Henaut par affinite de lignage, et trouva autre chose en leur conseil; quer il soustenoient la partie de Jehan couvertement. Et toutefois au derrenier il 25 donnerent conseil au conte Kalles, qui forment convoitoit la bataille, que treves fussent prises d'une partie et d'autre sus esperance de pais, et que chascun eüst son droit sauf en toutes choses, si tant d'occisions de gent, tant de meschies de batailles fussent eschivees par le conseil des bons. Laquel chose fu faite, mes ce ne fu pas toutevoies du gre du conte; mes il li convenoit ainsi faire pour ce que il sentoit que les greigneurs de son host, 30 si comme le conte de Blois¹, le conte de Saint Pol², le sire de Couci³ et pluseurs autres, qui amoient Johan de Henaut comme leur cousin, si chanceloient en son conseil. Et donc quant les treves furent donnees⁴, et l'un et l'autre host se departoit; mes les anemis, comme ravisseurs plains de mauvese foy, par aventure contrains par force de necessite et contre le droit des treves ravirent aucuns^d sommiers qui estoient loing de l'ost; laquel chose leur 35 fu plus a reprouche^e de larrecin que a loënge, si comme il fu jugie de touz.

Et donc apres ce, quant le filz de pais et de concorde Loïs roy de France fu retourne en son royaume des parties d'outremer, et les treves duroient encore, si ordena la pais 1256. entre les parties, en tel maniere que Kalles, vousist ou non, restabli a la contesse sa conte de Henaut, laquelle il tenoit ja pour grant partie comme seue⁵. Et ainsi celi filz de pais 40 noua ensemble la mere et le filz par le liën de pais et affina les perilz de cele guerre.

Le 5. chapitre. Des aventures de celi temps, et comment cele contesse ala en Horlande.

1253. Environ ce temps, qui fu l'an de nostre Seigneur 1255, fu grant chetivoison et maleureuse et reprouche perpetuel es parties de Horlande, tant du pueple de la chevalerie de Flandres 45 comme des communes. Laquel chose fu aus anemis gloire sans loange, quar il orent victoire par subtilite et par malice plus que autrement. Quer la contesse de Flandres apparilla grant navire contre Florent prince de Horlande, tant que elle fu veüe couvrir la mer aussi comme toute de ses nes; esqueles l'en portoit pueple sanz nombre, tant de la chevalerie de Flandres comme des communes. Et si comme il s'applicassent a descendre en la 50 terre des anemis, il ne s'assemblerent pas ensemble a un port, mes estoit une neif loing separee de l'autre. Laquel chose fu a eus meïsme matiere de leur perte, et as anemis avan-

a) de la v. *repetit c.* b) decauci c. c) pierres *ins.*, *sed del. c.* d) aucun c. e) reprenche *ed.*

1) Iohannes. 2) Guido. 3) Engelramnus. 4) V. chartam indutiarum, datam Iul. 26, Böhmer, Reg. Wilh. Suppl. nr. 303. 5) A. 1256, Sept. 24.

tage de les decevoir. Et les anemis, qui n'avoient que 500 chevaliers contre si grant chevalerie et multitude de pueple et de communes, virent bien que il ne pouoient en nulle maniere souffire a soustenir la chevalerie du conte de Guygnes¹, qui venoit es premieres neis. Et donc furent mis en desespoir, tant que l'un d'euls, qui estoit sage du mestier de la mer et estoit grant parlier, entra en une nacele pour donner pouour as anemis, et vint jusques a la nef du conte. Et donc l'apela de sa nacele, et dist que il l'amoit moult pour ce mesmement que il li avoit donne de ces^a deniers pluseurs foiz, quant il estoit venu au tornoy en France, et que, se il ne prenoit tant conseil en li et de sa gent, il ne pourroit en nulle maniere eschiver que il ne fust tantost occis ou pris des anemis. Quer, si comme il disoit, les anemis — que il racontoit celi et cel autre, qui n'i estoient pas — estoient la a grant multitude de genz armes, leur courroient sus, si comme il istroient des neis. Et le conte, qui estoit simple des son enfance, crut les parolles fallacieuses d'iceli, et fu espuante, je ne sai par quel pouour; si li rendi laidement s'espee. Et les bons chevaliers esleüs en armes, qui estoient avec li, si li contredisoient et l'en blasmoient; et disoient que c'estoit grant honte a li et reprouche a touz jours, que li arme et qui avoit si bone chevalerie avec soi rendoit s'espee a un chevalier mescongneü et tout desarme. Et toutefois il acompli la volente que il avoit conceüe une foiz et rendi s'espee a ce chevalier; et touz les autres aussi rendirent leur espees. Et donc celi par bataille de langue et non pas de glaive out tout seul la victoire du conte et de toute cele noble chevalerie. Et ainsi cele petitesse des anemis printrent les despoilles et en menerent ceuls enchetives en liëns.

Et quant ce fu fait, celi chevalier qui avoit deceü le conte avec mout d'autres armes entra en sa neif, et se hasta d'aler en la nef au conte du Bar², et l'apella orgueilleusement plus que il ne souloit a haute voiz, et dist que li et touz ceuls qui avec li estoient rendissent leur espees comme le conte de Guygnes avoit fait ou que il mourroient tantost tre-touz a glaives. Mes il ne crurent pas tantost a celi grant parler, mes s'appareillierent a desfendre, jusques a tant que il virent venir les anemis, et que il sorent que le contes de Guygnes s'estoit rendu a ses anemis, li et sa bonne chevalerie. Et donc ore a primes furent il mis en souverain desespoir, et se rendirent enchetives comme les autres. Et la avec le conte du Bar furent pris aucuns chevaliers de France, si comme Herart de Valeri et autres, desquelz le nom et la chevalerie estoit renommee, que cele maleuree fortune mena en chetivoison avec les autres. Et quant ceulz ci et les 2 premieres neis furent mises en leur seigneurie, les anemis orent plus legierement victoire des autres en semblable maniere. Et la fu si grant subjection d'enchetives et de nobles et de pietons, que, se aucun pouoit desclarier la verite du nombre, quiconques l'orroit dire, seroit tout esbahi. Et entretant vindrent aucuns barons de Alemaingne et de Frise et des autres regions prouchaines, et non pas tant seulement pour faire aide au prince de Horlande, mes pour esperance de gaeng. Et quant il oïrent que cil de Flandres s'estoient appliquees avec tant de neis es prochains rivages, si ravirent touz les prisons devers eulz, nobles et non nobles. Et la fu le conte du Bar pris, li contes de Cleves³, Herart de Valeri; lesquelz furent moult longuement tenuz en liëns; et toutefois au desrenier issirent il de cele prison par pris de reençon.

Le 6. chapitre. Comment Kalles fu seigneur de Marceille, et comment il se rebellierent contre li.

Environ ce temps Kalles conte d'Anjou tenoit la seigneurie de Marceille la cite; et estoient ses gens et officiers dedens el nom de li comme de leur seigneur. Et tant que les bourgeois de cele cite, qui estoit tres plenteüreuse, et les bourgeois tres riches, virent, si comme il leur estoit avis, que il estoient forment greves de ceuls qui les gouvernoient el nom du conte Kalles; et pour ce que il n'avoient avant acoustume en nulle maniere a estre greves des autres contes de Prouvence, anceiseurs de celi conte, si se revelerent contre li et se vouldrent metre hors de sa seigneurie, et pristrent et tuèrent et mistrent hors les gens de celi seigneur et firent mout d'autres pluseurs choses qui^b tournerent el prejudice de li. Et donc quant le roy de France Loÿs, son frere, fu venu d'outremer, le conte Kalles, conforte et soustenu par l'aide des François, assambla grant host et s'en ala a Marceille, et

a) sic c. pro ses. b) qu'il c.

1) Arnoldus III. Ghisnensis comes. 2) Theobaldus. Totam narrationem nimis fabulosam vel effectam esse nemo non videt. Comes Barrensis in proelio graviter vulneratus, oculum amisit. 3) Theodericus.

1257. asseja la ville et assailli par mout de fois, et fu illec aucun pou de temps logie devant la ville, li et son host. Et cil de la ville, par le grant orgueil et la tres grant richesce d'euls, se desfendirent tant comme il pourent; quer il doubtoient forment revenir en sa subjection. Et toutefoiz, non contraitant la desfense ne la richesce d'iceulz, le conte Kalles fist tant en brief temps que il afama la dite cite¹.

Et donc quant les bourgeois virent que il ne se pouoient plus tenir, il envoierent mesage² au conte Kalles que il les vouldist recevoir a merci, sanz ce que nul de l'ost des^a nos peüst savoir que il fussent afames en la ville; mesmement pour ce que il doubtoient que il n'en eüssent aucuns reçois ou conduis par lesquies il pouoient touz jours avoir aucuns secours par l'eau. Et pour la cause de ce les reçut plus tost le conte en sa merci; et donc vindrent¹⁰ a li touz ceulz de la cite en l'ost du conte, devant sa tente, touz desarmes. Et pour la traïson que il avoient faite de tuër ses genz et occire, il fist cerchier la ville toute, que il n'eüst fait aucune traïson ou aguet pour li decevoir; que il estoit prince subtil et avise en ses fais. Et donc apres s'en entra³ en la ville et la mist du tout en sa subjection et en sa seigneurie, si comme il li plot a ordener. Et pour ce que il se douloient du grief, si comme il disoient,¹⁵ qui leur^b avoit este fait par ses officiers, il enquist deüement de la cause, tant par ceulz de la ville, comme par les marcheans et ceulz de dehors qui hantoient la ville, comme par aucun des siens qui s'en estoient fuïs et trestornes el temps que ceulz de la ville avoient occis les autres. Et donc la verite du fait seüe, il puni cil qui estoient a punir⁴, et en tel maniere que la punition d'iceuls fu tenue des autres pour essample; et donc s'en parti avec²⁰ son host, et la ville remaint en sa subjection et seigneurie.

8. Quer trois nobles enfans de Flandres estoient en l'abaïe de Saint Nicholas du Bois, qui avoient este la envoies pour aprendre le langage de France; lesquies, si comme il s'aloient esbatant et jouant et, si comme aucuns racontent, en traïant de leurs ars et de leurs saiettes aus connins parmi les bois au sire de Couci, si que les forestiers les trouve-²⁵ rent et les prinstrent; et quant il les orent mene en prison, les serjans rapporterent au seigneur ce que il avoient fait. Et le seigneur tantost, sanz congnoistre la cause ne l'aage, donna estordièrement sentence que il fussent^c pendus, et les fist pendre.

Le 12. chapitre. Comme le pueple de Marceille se rebella de rechief contre Kalles conte d'Anjou et de Prouvence.

1262. Entretant le pueple de Marceille la cite, esmeüs de rechief a soi rebeller contre leur seigneur Kalles conte d'Anjou et de Prouvence, firent conspiration contre li et se fremerent de tout en tout; et ses baillis et ses serjans, que il avoit mis en garnison en cele cite pour la garde, furent occis pluseurs, et pluseurs furent navres en despit du conte, et les autres furent laidement jete hors⁵. Et avec l'aïde d'aucuns nobles il s'appareillierent en armes³⁵ contre li en toutes les mennieres que il purent, et atraitrent un noble homme avec eulz et enveloperent en cele felonnie, lequel avoit non Boniface⁶. Et se fioient mout en l'aïde de li; quer il avoit un tres fort chastel qui estoit appele Chasteillon⁷ et estoit assis el territoire de la cite de Marceille; et estoit avis a qui le regardoit que tant par l'assiete du lieu comme par la hautesce des murs et des tours ne peüst estre vaincu ne pris. Et dont le conte fu⁴⁰ forment esmeü, quant il oy les nouvelles, et ne vult pas souffrir l'injure que il li faisoient, mes assambla ses hos de toutes pars, et fu tantost avironne de sergens d'armes, et vint sanz demeure pour leur orgueil humiliër. Et premierent il ala a ce chastel, et l'asseja avec Boniface son mestre; et fist tendre ses paveillons en un coste de celi chastel de Chasteillon, la ou la terre apparoit plus plaine; car de l'autre coste, ou la terre n'estoit onnie, mes enorgueilliss-⁴⁵ soit^d aussi comme par hautesces non pas honnies, le lieu n'estoit pas convenable a asseger, mesmement en icele partie; quar il ne pouoit pas estre assegie de cele part pour la desonite⁸

a) de c. b) leuer c. c) fusset c. d) me senorgueillissoit c.

1) Massilienses iam ante obsidionem Caroli imperio se subiecisse, Nostradamus, 'L'histoire et chronique de Provence', Vervins 1614, p. 221, tradit. 2) Rollin Drapier, civem quendam. 3) Iun. 3. 4) Iam post hanc seditionem Bonifacius de Castellane capitis damnatus esse videtur; cf. Nostradamus p. 222. 5) Massilienses castro S. Marcelli potiti sunt. 6) Boni-

facium huius alterius seditionis auctorem fuisse, Tillemont, 'Vie de Saint Louis' IV, p. 251. probare vult⁵⁰ ex diplomate quodam, sed hoc die et anno caret. Huic Primati expositioni de Bonifacii castri obsidione nulla fides tribuenda esse videtur. 7) Castellane (dép. Basses-Alpes). 8) i. e. 'Unebenheit'.

des montaignes. Et donc esdreça ses perrieres et autres engins pour tourmenter les; et les 1262.
murs furent souvent hurtes et casses par les coups des perrieres. Et donc les nos mistrent les
targes au devant et aprocherent pres des portes, et l'air estoit tout couvert par les quarriaus
d'arbalestes que l'en jetoit, et l'assaut fu esmeü partout chaut et horrible. Et au contraire
5 ceulz du chastel avoient grant esperance en la force de cele fermete; si estoient ordenes as
quarneaus des murs et as hautes tours, et avoient mis au devant targes et escus pour
eschiver les coups des arbalestes, et jetoient entretant pesans pierres sus ceus qui assail-
loient par bas, par lesqueles il agraventoient aucunz des assaillans, qui furent portes aus
tentes sur leur escus aussi comme mors. Et tant comme l'en se combattoit ainsi, ler
10 conte doubta et considera que il se combattoit en vain, et que il ne pourroit prendre le
chastel de cele part ne meitre en sa seigneurie. Si trouva subtilment un novel art de
nuire^a a ceuls du chastel, et commanda que ces^b perrieres fussent dreciees de l'autre
partie du chastel, la ou la terre estoit plus haute, et que l'en getast tres longuement
pesans pierres sur leur gregniers ou il gardoient leur blee, dont il avoit assez dedens pour
15 leur souffire, tant que tout fust rompu et decouvert, et que le mur de couverture chaüst
par les coups des pierres, et la poudre de la rompeüre du mur se mellast avec la blee. Et
pour ce que la blee ne profitast point d'ore en avant a ceuls du chastel, il getoient es per-
tuis que les perrieres avoient fait chaus vive et sablon melle ensamble. Et donc quant cil
qui estoient enclos virent que il n'estoient pas assaillis tant seulement par armes, [mais^c]
20 par novel art de malice et de perdition, et iceuls dantes par tel art, si n'orent point espe-
rance de soi desfendre longuement, mesmement quant leur blee estoit mal profitable de ce
que elle estoit mellee avec la chaus et avec le sablon, si que il ne sorent que faire, mes
furent touz esbahiz el millieu de lor fait. Et pristrent un conseil que il convenoit que de-
dens brief temps il se rendissent au conte ou que il fussent assez tost affames; et pour ce
25 aussi que il savoient bien que le conte, qui estoit de grant courage, ne pourroit estre en
nulle maniere amollië, ne il n'avoient point esperance d'estre secourus d'ailours. Et donc il
tindrent ce conseil — quer Boniface fu tout esbahi —, et li rendirent au derrenier le chastel;
laquel chose fu grant esbahissement et grant merveille a touz ceulz qui le virent et oïrent.

Et quant le conte l'ot receü, il s'en ala comme leon fremissant contre ceuls de Mar-
30 ceille¹, qui estoient touz esbahiz pour les nouveles du chastel que il avoit en sa seigneurie;
car il cuidoient que il se peüst bien desfendre contre tout l'effors de France lonc temps; si
que le plus tost que il purent il se rebouterent en leur cite et fremerent les portes. Et
donc apres ce les choses d'entour cele cite furent forrees et mises a destruction, et les
forteresces et les chasteles d'environ furent abbatus, et donc le conte environna la cite
35 et y mist son siege. Et apres ce tourmenta ceulz de la cite par lonc siege, si que il furent
amegris^d par deffaute de vivres, tant que en la parfin il furent contrains d'aler querre les

a) mine c. b) pro ses c c) deest c. d) i. e. amaigris.

EX LIBRO III.

3. Incidencia. Quomodo Karolus comes Andegavie subiugavit
Marsilienses.

40

Anno Domini 1257. Karolus comes Andegavie, frater Ludovici regis Francie, Marsiliam suo dominio
subiugavit. Verumptamen post modicum tempus quidam de maioribus civitatis illius seditionis principes
facti et ad rebellionem minorem populum excitantes, domini sui Karoli hominibus captis et occisis, quos
ad urbis custodiam posuerat, arma contra eum iterum paraverunt. Quod intelligens comes Karolus, 1262.
45 contractis undecumque copiis armatorum, ad eorum humiliandam superbiam incunctanter eos aggreditur.
Et eos in urbe sua lingua obsidione afflictos et ciborum penuria maceratos, tandem eos ita perdomuit,
ut coacti sue voluntati se redderent, et secundum pristinam consuetudinem sue dominationi colla per-
domita submiserunt. Et ne tanta presumptio remaneret impunita et rebellionis fomes sub dissimula-
tionis velamine ulterius pulularet, omnes seditionis illius principes, per quorum suggestionem contra eum
50 minores eiusdem civitatis arma presumpserant, in communi spectaculo fecit secundum rigorem iusticie
decollari. Terram etiam Bonifacii domini de Castellaine^a in Provincia, qui Marsilienses iuvabat, et castella
eius in deditione accepit et eum a finibus Provincie fugere compulit. In quo facto se suis hostibus
mirabiliter formidabilem reddidit et fama celeberrimum per exteras nationes.

a) Castellanie corr., ut videtur, Castellaine c.

55 1) Immo Carolus ipse Aquis Sextiis manens Beraldum des Baulx ad urbem subiciendam misit, Nostra-
damus p. 227.

1262. viandes par mer, et il y alerent en neis toutes armees; mes [quant^a] il retournerent, le conte se mist en aguet et prist les garnisons que il portoient en galies pour conforter la cite. Et quant cil de la cite le sorent, il virent bien que nulle aide ne leur pouoit venir de dehors, si que il lesserent tantost les armes a soi desfendre, et se rendirent a sa volente¹ et se mistrent en sa subjection et en sa seigneurie aussi comme devant. Et pour ce que si grant presumption ne demorast impunie, et que ce ne fust une maniere de nourreture de soi rebeller, se il n'en estoient corrigiez, et pouoit une autre foiz croistre contens, se le conte les sousfrist en quelque^b maniere, il enquist touz ceulz qui avoient este mestres de cele traïson faire, par laquele le commun des petiz avoient pris armes contre li; et selonc la rigueur de justice il les commanda et fist decoler devant tous. Et par ce fait fu il fait 10 doubtable a tous ces anemis et fu mout forment renomme par estranges nascions.

Le 13. chapitre. Comment Alixandre² envoia un cardinal en France au conte Challes, pour avoir secours contre Mainfroy et les autres persecuteurs de l'eglise.

1264. En ces meïsmes jours, c'est assavoir environ l'an de l'incarnation nostre Seigneur mil 15 264, fu un tyran, qui fu novel persecuteur de l'eglise, qui avoit non Mainfroy, qui par le conseil de Federic emperiere — qui avoit este condempne par sa deserte de touz les prelas el conscile a Lyons, duquel emperiere il estoit filz, non pas de son espouse, mes d'une seue meschine³ — avoit fausement pris non de roy, pour ce que il avoit oste le royaume a un enfant, son neveu, qui avoit non Corrat, et estoit petit et filz de son frere Corradin le 20 viel, et avoit pris a force la terre de Puille, de Calabre et de Capuene et toute la terre du patronage saint Pierre, que il avoit apropiée a li. Et pour ceste cause il estoit maudit et escommenié de l'eglise de Romme; lequel faisoit mout de mauls et de gries es eglises et es liex sains qui estoient souzmis a li. Et entre ces choses Alexandre pape out conseil sus ces choses, comme celi qui desirroït oster la felonnie de celi; si recouri aussi comme 25 a la destre de sa desfense en France, et envoia a celui Kalles le royaume de Secile, la

a) deest c. b) quel c.

1257. Eodem anno iterum electus est in senatorem Branchaleo, qui cum difficultate, eo quod ab ecclesia sibi pararentur insidie, Romam venisset⁴, turres Urbis deiciens, preter turrim comitum Neopolionis⁵, plures nobiles faventes ecclesie captivavit. Hic vero in obsidione 30 Corneti⁶ infirmitate correptus, Romam se fecit deferri, et ibi vitam finivit⁷. Post quem 1258. creatus est senator dominus Castellanus⁸, avunculus eius. Anno Domini 1258. dominus Henricus de Lucebourc tenuit obsessum castrum⁹ Namursie, villa iuvante eundem, imperatrice¹⁰ Constantinopolitana solum superius fortalicium optinente et defendente, non tamen ibidem inclusa. Ad cuius auxilium comitissa Flandrie et comes Augi¹¹ et alii fratres impera- 35 tricis cum multis Francorum militibus venientes, parum profecerunt¹².

4. Eodem tempore Manfredus princeps Tarentinus, filius Frederici imperatoris in concilio Lugdunensi^a, sicut superius dictum est, dampnati, ex quadam concubina, sub quadam Corradini, nati Corradi fratris sui defuncti, simulata¹³ protectione tutatoria, ad quedam castra et civitates regni Sicilie manus occupatrices extendit, et tandem dicti Corradini, nepotis 40 sui, morte conficta¹⁴, in regem Sicilie contra mandatum ecclesie Romane coronari se fecit¹⁵. Propter quod et alios suos actus nepharios et graves offensas, quas nimis longum esset hic enarrare, Alexander papa quartus ipsum ex causis variis excommunicationis vinculo innodatum, principatu Tarentino et aliis dignitatibus ac honoribus quibuscumque, tanquam rebellem et hostem ecclesie Romane suorumque iurium invasorem, occupatorem et 45 detentorem sacrilegum, et tanquam sociatum nephando federe Sarracenis, eorum complicem, ductorem et protectorem publicum, auctoritate apostolica privavit¹⁶.

a) Ludugensi c.

1) Duodeviginti cives, quorum nomina Nostradamus p. 228. enumerat, pacis expetendae causa ad Carolum miserunt. 2) Potius Urbanus IV, cum Alexander iam a. 1261. mortuus esset. 3) Blanca Lancia, filia Bonifacii comitis. 4) Mai. 30. 5) Orsini comes. 6) Corneto. 7) A. 1258. post Apr. 8. 8) de Andalo. 9) Hoc castrum a Francone de Wesemale defendebatur. 10) Maria. 11) Alfon-

sus de Brenna. 12) Castrum a. 1259, Jan. 21. in fidem Henrici venit. 13) Haec opinio falsa est, cum Innocentio papa mortuo Conradinus Manfredo regnum Siciliae administrandum quamdiu ipse impubes erat, a. 1255. tradidisset; cf. Boehmer, Reg. Conradini 1. 14) Cf. Saba Malaspina p. 796; Mart. p. 440. 15) A. 1258, Aug. 11. 16) Cf. 55 quae c. 8. ex Primato referuntur.

duchie de Puille et la prince de Capuene a pourseoir, a li et a ses hoirs perpetuëment; 1264.
et li envia¹ par Symon de Sainte Cecile prestre cardinal, en tel maniere que il se esdrecast
contre celi tyrant et desfendist sainte eglise des assaus de celi. Et tantost celi conte, aussi
comme filz de obediënce, ne pout pas sousfrir les injures de l'eglise sa mere; et obeissant
5 au mandement del pape, s'apresta forciblement de tout son pouoir a^a aler contre ce tyrant
par armes, et hasta tant comme il pout la matiere de soi despeschier.

Mes entretant Mainfroy, comme cil qui riens ne savoit de ceste chose, se doubtoit
toutes foiz que les moutons n'ississent des contrees de France qui le boutassent de ces^b
cornes et li feissent greigneur injure et le trebuchassent; si atraist si la greigneur partie
10 des cites d'Ytalie et fist aliances avec eulz par dons et par promesses et en autres mennie-
res, que il l'appelloient roy et seigneur, et estoit avis que il li obeïroient tres apertement.
Et pour ce mist il illec un vicaire semblable a li en toutes manieres, qui avoit non Poille-
voisin², et avoit avec li grant compaignie de gens d'armes pour garder les cites qui avoient

a) *deest c.* b) *sic c. pro ses.*

5. Incidencia.

Eodem anno³ Florentini, congregato exercitu, ut Senensem urbem destruerent, a mili-
tibus Manfredi et comite Iordano⁴, qui civitatem Manfredi traditam defendebant⁵, capti et
devicti sunt, ac civitas ipsorum Florentia capta et quam plurimum destructa subiectaque
20 dominatui Senensium et Manfredi. Anno Domini 1261, in festo sancti Urbani
pape obiit apud Viterbium Alexander papa IV; cui successit Urbanus quartus, natione Gallicus, de civitate
Trecensi, ex patriarcha Iherosolimitano. Eodem anno⁶ Greci occupaverunt Constantino-
polim, faventibus eis Ianuensibus in odium Venetarum.

1260.
cf. Mart. imp.

1261.
Mai. 25.
Mart. pont.

6. Eodem tempore⁷ Karolus comes Andegavis et Provincie, frater Ludovici 1263.
25 regis Frantie, electus est in senatorem Romanum ad vitam.

8. Quomodo regnum Sicilie oblatum fuit Karolo comiti Andegavensi.*

Anno Domini 1264. Urbanus papa, nequiciam Manfredi tyranni terminare desiderans, tanquam ad sue 1264.
defensionis dexteram, recurrit ad Franciam, et per Symonem Sancte Cecilie presbiterum cardinalem Karolo
comiti Andegavensi, fratri regis Francie Ludovici, regnum Sicilie, ducatum Appulie et Capue principatum
30 misit, sibi et heredibus suis usque ad quartum heredem possidendum, si contra Manfredum tyrannum
insurgeret et sanctam ecclesiam ab eius invasione custodiret. Usurpaverat enim ille tyrannus, sicut
superius dictum est⁸, regnum Sicilie contra nepotem suum Corradinum, et terram Appulie, Calabrie et
Campanie ac totum beati Petri patrimonium vi et potestate sibi vendicans, illis in partibus occupaverat,
et ecclesiis sibi subiectis multa gravia inferebat. Mox igitur idem Karolus donum oblatum letus susci-
35 piens et tanquam filius obediencie mandatis apostolicis obediens, contra dictum tyrannum arma corripuit,
et undecumque potuit expeditionis sue materiam preparavit. Sed Manfredus interea, tanquam sibi con-
sciis, metuens, ne de Francie finibus egrederentur arietes, qui suis cornibus ipsum discuterent in ruinam,
maior partem civitatum Ytalie donis et promissionibus ac alio modo confederationis ita sibi astrinxit,
quod eum regem et dominum acclamantes, parere sibi promptissime videbantur. Et propter hoc ibidem
40 quendam suum vicarium, moribus sibi consimilem, Poilevoisin^a dictum, cum copiis armatorum constituit,
ut urbes sibi confederatas ab incursibus hostium custodiret, et exploratores, de quibus metuebat, ac

^a) 'Chroniques de St. Denis' (SS. R. Gall. XXI, p. 121) pro initio capitis usque ad discuterent in ruinam haec habent:
Pape Urbain, qui fu desirrant de metre a fin la mauvaistie de Mainfroi, envia ses messages
au roy de France, et li requist qu'il vousist secorre et aidier l'eglise de Romme contre le roi
45 Mainfroi de Sezile, qui s'estoit mis et bonte en la terre et el reaume a tort et sanz reison; le-
quel reaume doit estre tenuz de l'eglise des le temps l'empereur Constantine, qui le donna et
octroia au patremoine saint Pere, et volt que quiconques en seroit roy qu'il en feüst home
saint Pere et qu'il le tenist de li. 'Et comme Mainfroi ne voeille fere droit a sainte eglise, biaux
chiers fiuz, je vous pri que vous m'envoiez Karles, vostre frere, a tout son pooir; et nous li
50 otroions et donnons le reaume de Sezile et la duchie de Puille, et avoec ce nous voulons qu'il
soit prince de Calabre. Et toutes ces dignitez nous li otroions jusques a la quarte lignee qui de
lui istra'. Quant le roy oï les nouvelles, si se conseilla qu'il en feroit; ne n'estoit pas sa volente
que Karles son frere i alast, se il n'avoit les dignitez dessus nommees a touz ses hoirs et a
touz jourz mes. Mes Karles reçut le mandement l'apostoile lieement, et dist au roy que sa
55 volente estoit de secorre sainte eglise et de li aidier a tout son pooir. Le roy ne volt pas
empechier le bon propos son frere; si li otroia. Tant estoit monte Mainfroy en grant estat . . .

a) Poilevoisinus *eraso us signo c.*

- 1) Mai. 3; cf. Potthast nr. 18871. 2) Ubertus sem urbem intravit; cf. Gregorovius V, p. 333, n. 1.
Palavicini non Manfredi, sed imperii vicarius erat. 6) Iul. 25. 7) Ante Aug. 11. 8) c. 4. 9) Epi-
60 3) Sept. 4. proelio ad Montaperto commisso. 4) de stola ex qua se haec verba sumpsisse auctor simulat
Anglano. 5) Iordanus iam a. 1259, Kal. Dec. Senen- non iam exstat.

1264. fait aliance a li contre les anemis, et pour desrober tous les Romipetes et touz les gens qui venoient en mesage, desquelz il se doubtoit, si que celi les enquerist et cerchast selonc l'exposition de son nom. Mes Challes, qui estoit eslit de^a Secile, pour rendre vain l'effect^b de sa mauvese machinacion, envia Phelippe de Montfort, hardi chevalier et tres preus et tres appert en armes, avec souffisant nombre de combatans, pour despeechier^c la voie des Romipetes, que celi Poilevoisin avoit estoupee^d, et pour convaincre li et ces cites. Lequel chevalier avec l'aide du tres noble et poissant [homme^d] le marquis¹ de Montferrat et de ceulz de la cite de Melen — qui soustenoient la part de l'eglise, et avoient en tres felonnesse haïne tout le lignage de l'anciën Federic, pour ce qu'il les avoit destruiz et oste leur les trois roys de Couloigne —, si que par la longueur du temps il les desconfist, et par l'aide de Dieu mist a fin le negoce pour quoi il avoit este envoie et le despeecha mout loablement².

Le 14. chapitre. Comme Kalles vint a Romme et fu couronne de Urben³ pape, et comme il atendi son ost a Romme, et entra apres en la terre de Secile.

1265. Apres ce que un pou de temps fu passé et non pas mout, Kalles conte de Provence et d'Anjou parti⁴ du port de sa cite de Marceille, de laquelle il avoit vaincu les bourgeois premierement par armes et puis par amour, et se fist aporer par mer a nage avec pou de gens par les agues et les perilz de la mer. Et Mainfroy, qui avoit ja oï nouveles de sa promotion, avoit appareillie galies armees et avoit mis ses espies⁵ a li prendre, se il venoit par mer; quer il doubtoit forment celi roy ne, doubtant perdre les drois du royaume. Mes le Roy des roys vout que son roy, qui estoit a estre et estoit desfenseur de sa propre partie, passast apertement devant touz a nage parmi ses anemis sanz soi destorner du droit chemin; et ne fu pas sanz grant miracle de Dieu; et vint, si comme nous avon dit, jusques

a) au royaume suppl. ed. b) Sec. la venue et effect c.; sic corr. ed. ex Guill. c) escoupee c. d) deest c.

1264. omnes nuntios ad sedem Romane ecclesie venientes secundum nominis sui interpretationem spoliaret. Sed electus ad regnum Sicilie Karolus ad evacuandum sue machinationis effectum misit Philippum de Monte-forti, audacem militem et in armis probissimum, cum sufficienti numero armatorum, ut viam Romipedearum, quam idem Poilevoisinus obstruxerat, expediret et eum cum suis urbibus expugnaret. Qui cum adiutorio cuiusdam nobilis viri et potentis, marchisii de Monte-ferrato, et civium Mediolanensium, qui partem ecclesie fovebant et omne genus antiqui Federici, eo quod eos olim destruxerat et tres magos Colonie abstulerat, iniquo odio persequebantur, eos viriliter debellavit et negocium, pro quo missus fuerat, cum adiutorio Dei satis laudabiliter expedit. Eodem anno circa festum sancti

Oct. 1. Remigii Urbanus papa obiit, et apud Perusium est sepultus. Cui successit Guido Sabinensis episcopus, Clemensque huius nominis quartus est vocatus. Hic uxorem — — creditur extinxisse.

9. Quomodo comes Andegavis, frater Ludovici regis Francie, venit Romam, inunctus est in regem Sicilie.*

1265. Anno Domini 1265. Karolus comes Andegavie tempore pascale ex insperato movens de portu Marsilie civitatis sue, per maris pericula et hostium suorum insidias cum paucis Rome navigio est transvectus. Manfredus enim, qui iam de provincia sua rumores de ipso audierat per cursores suos, armatas galeas ad ipsum capiendum, si transire per mare contingeret, in insidiis paraverat. Pavebat nimium regem natum, per quem amitteret regni iura. Sed rex regum, dominus Ihesus suum regem, mox futurum sancte matris ecclesie defensorem, non sine magno miraculo quasi palam navigantem nec a recto maris tramite propter metum hostium divertentem per medios hostes, ut diximus, usque Romam permisit pacifice transfretare. Quod videntes Romani et etiam omnes qui sui mirabilis transitus modum audierunt mirabantur, dicentes: 'Quis putas iste erit, quem maris pericula nec hostium terrent insidie?'

*) 'Chroniques de St. Denis' (SS. R. Gall. XXI, p. 121) pro initio capitis usque ad permisit pacifice transfretare haec habent: Le conte d'Anjou assemblea granz genz et grant chevalerie et les envia droit a Romme parmi Lombardie. Et il s'en ala a Marseille et manda Guillaume le Cornu et Robert de Baux, les deux plus sages hommes de mer que l'on peüst trover, et savoient tous les aguiez et les passages de mer. Si leur dist le conte Karles tout son pensee, et qu'il vouloit aler a Romme celeement; et il respondirent que il le conduiroient sauvement a l'aide de Dieu. Tantost apresterent une galie de quanque mestier estoit, et se mistrent en mer le plus celeement qu'ils porent, et passerent les aguiez de leur anemis; quar Mainfroi feisoit guetier le conte Karles et par mer et par terre, pour ce qu'il savoit bien qu'il devoit venir a Romme.

1) Guillelmus. 2) De foedere inter Carolum et staufen' p. 269. 3) Potius Clemens IV, cum Urbano Guillelmum comitem et complures urbes Lombardiae inito cf. Schirrmacher, 'Die letzten Hohen- Apr. 5) Ioh. male coniunxit verba Primati.

a Romme¹. Et quant les Romains l'oïrent, et touz les autres qui oïrent la maniere de son 1265.
merveilleus avenement par mer, se merveilloient moult, et disoient que ce n'estoit mie
seulement hardiësse, mes forsenerie. Et donc fu il receü a grant honneur de pape Urben²,
qui estoit ja successeur de pape Alexandre, et de tout le pueple de Romme, qui avoit grant
5 desir de sa venue. Et donc procura tant le pape que le pueple de Romme le fist senatour³,
et s'i ottroierent ceulz de la cite moult agreablement. Et en brief temps apres il fu 1266.
enoint de sainte unction en roy du souverain evesque⁴ au titre du royaume de Secile et cou-
ronne de couronne royal, si que le peuple crioit: 'Vive le roy! vive!'

Et apres, quant il fu roy couronne, il ne pout pas tantost mouvoir son host; quer il
10 n'avoit pas plente de genz, par lesquielz il se peüst combatre en champ avec ci^a puissant
anemi, ne entrer entre les couvers agues de ses anemis; pour ce donc li^b convint il atten-
dre la chevalerie que il avoit entretant aqueillie et fait assamblar en France; lesquelz genz
s'en venoient parmi les contrees de Lombardie, ou les anemis ne se osoient apparoir. Quer
les compaignies estoient ordenees et appareillies a combatre avec euls, se le cas ave-
15 nist; lesquelles passerent oultre parmi toute^c Ytalie et vindrent paisiblement a Romme⁵.
Et les greigneurs de cel ost estoient ceulz ci nommes: c'est assavoir Loÿs⁶ conte de
Vandome, chevalier tres aigre et hardi en armes; Guy de Mellon, l'evesque d'Aucerre,
homme sage en armes et prest de sa main et de bien apperte chevalerie, qui estoit cou-
verte souz le vestement de evesque et muciee; Philippe et Guy de Monfort, tres bons che-
20 valiers et nobles batailleurs; Guillaume et Pierres de Biaumont, conducteurs^d de l'ost de par
le roy de Cezile; Robert gendre⁷ de celi roy, filz du conte de Flandres, avec grant nombre
et habondant de sa gent, lequel, pour ce que il estoit enfant, estoit el conduit de Guy⁸ le
Brun connestable de France, qui estoit homme d'esprouvée chevalerie; et pluseurs autres
nobles et poissans hommes, desquielz nous taison les nons pour la cause de brief parler.

25 Et donc le roy, esjoï pour l'asamblee de tant de nobles hommes et bien combatans,
esmut⁹ adonc premierement ses hos et entra en la terre de ces anemis, et en prist et

a) i. e. si. b) il c. c) tout c. d) conditeurs c.

Etenim manus Domini erit cum illo'. Tunc vero a Clemente Romano pontifice^a, qui Urbano successerat, 1265.
et a toto Romano populo cum honore et magno desiderio susceptus, urbis Rome senatoriam, papa pro-
30 curante civibusque gratanter consentientibus, optinuit, et in brevi unctione sacra linitus a summo pontifice,
'Vivat rex! vivat rex!' populo acclamante, ad titulum regni Sicilie est regali dyademate coronatus. Verump- 1266.
tamen postquam coronatus in regem extitit, statim castra movere non potuit, cum non haberet copias
armatorum, quibus posset cum hoste tam potenti in campo configere nec inter latentes insidias hostium
introire. Igitur oportuit expectare miliciam, que collecta de Francia iam fines Ytalie attingebat. Sed 1265.
35 marchisione Poilevoisini cum Cremona et aliis sibi adherentibus ad proturbandum eos se
preparantibus, ipsi spem habentes in Domino, viriliter accincti, castra Cremone et Brixie
sibi contraria destruxerunt. Peragratisque finibus Lombardie, usque Romam pacifice pervenerunt. 1266.
Maiores autem exercitus erant isti, videlicet Bocardus comes Vindocini, miles audax et in armis
acerrimus; Guido de Bello-ioco¹⁰, Autissiodorensis episcopus, vir peritus in armorum negociis, manu
40 promptus et eminentis milicie, que sub episcopali velamine tegebatur; Philippus et Guido de Monte-forti,
milites optimi et egregii bellatores; Guillelmus et Petrus de Bello-monte, ex parte regis Karoli tanquam
exercitus conductores, et Robertus, gener regis, filius Flandrensis comitis, cum gentis sue numero copioso.
Qui, quia puer erat, conductu Gilonis Bruni Francie conestabularii, viri probate milicie, regebatur. Erant-
que plures alii nobiles et potentes viri, quorum nomina propter fastidium hic sub silencio reprimuntur.

45 10. Quomodo Karolus rex Sicilie, procedens contra exercitum
Manfredi, cepit Sanctum Germanum Acculerium.

Karolus ergo rex, tantis bellatoribus exhillaratus, castra sua de Roma movens, in terram inimicorum
suorum ingreditur, et omnes munitiones ante se capiens, per pontem de Ceperano, ubi erat ingressus

a) pontice *post corr.* pontifice c.

50 1) A. 1265, Mai. 23. 2) Clemens erat tunc papa. Neque vero Carolum recepit, cum neque ipse Romae
affuerit. 3) Iam a. 1263, Aug. 11. senator electus
erat, sed demum a. 1265, Iun. 21. insignibus huius
magistratus ornatus est. 4) A. 1266, Ian. 6. per
55 quinque cardinales in basilica S. Petri coronatus
est, postquam Iun. 28. anni praecedentis regnum
Siciliae ad ipsum collatum est. Papa per totum illud
tempus Perusiae moratus est. 5) A. 1266, Ian.
sub coronationem Caroli regis. 6) Nota hic et
inferius errorem nominis; comiti Vindocinensi Bur-
chardus nomen erat, ut a Guillelmo de Nang. cor-
rectum est. 7) Blancam, Caroli filiam, uxorem
duxerat. 8) Gilo de Trasegnies. Erravit Iohannes
vel scriba, non Primatus, ut ex Guill. probatur.
9) Carolus Ian. 20. Roma profectus est. 10) Nomen
corruptum est, potius *Melloto*.

1266. prenoit avant soi toutes les forterescs. Et vint par^a le pont de Ceperenne¹ a^b Saint Germain l'Aguillier², lequel estoit tres fort entre ces autres, et estoit garni de si grant multitude de genz d'armes que l'en cuidast a poine que il peüst estre vaincu ne pris en mout lonc temps pour toutes les forces d'Oriënt^c. Quer en ce chastel estoient adonc touz les greigneurs de l'ost, et la estoient des Sarrazins de Puille, et si y avoit grant habondance⁵ d'Alemans, avec souffisant plante de vivres que les anemis avoient fait assembler. Et cuidoient que celi chastel par sa force se desfendist bien des François devant touz les autres; et Mainfroi se vantoit que il attendroit illec le roy Kalles a bataille³.

Le 15. chapitre. Comme le roy Kalles prist le chastel de Saint Germain l'Aguillier, et ceus du chastel s'en fuïrent.

Adonc quant l'ost du roy Kalles venist au chastel, il fist tantost tendre ses tentes et prendre le siege devant le chastiel. Et si comme les garçons et ceus de pie alassent pres du chastel pour veoir et visiter le, si comme il ont aucune fois acoustume, les Sarrazins et la mesnie d'iceus, qui estoient dedens le chastel, estoient as desfenses du mur; et resgar-
doient l'ost des François et commencerent a maudire et a despire les nos. Et ceus ne
pouoient escouter ne souffrir l'injure que ceuls leur disoient, mes en furent trop malement
endaignies et corcies; si se commencerent a desfendre de langue et a dire leur aussi vil-
lanies. Et leur commencerent a jeter pierres des desfenses ou il estoient³. Et tant comme
il estrivoient ainsi les uns aus autres, il commencerent soudement a criër et a noisier d'une
part et d'autre, si que la noise et la tumulte crut petit et petit plus et plus, tant que la force
de l'ost s'esmut; car aucuns cuidierent, c'est assavoir cil qui avoient mis leur tentes loing,
que ceulz de la garnison du chastel fussent^d issus hors et eüssent assailli nostre host. Et
donc se hasterent de prendre et de vestir leur armes tres apertement et coururent a l'estrif,
et avironnerent tout le chastel de toutes pars, tout aussi comme se il n'aperceüssent point
de meschief qui fust en ce tres grant peril. Et se metoient encontre les coups des dards,
des saietes et des pierres que ceuls du chastel getoient, et tendoient devant euls targes et
escus, et donnerent bataille merveilleuse et doutable par tres cruel et fort assaut. Et quant
cil du chastel virent ce, et mesmement les nobles et cil qui avoient la garde de l'ost de
Mainfroy, qui la dedens estoient, et sorent bien que toute lor force n'i valoit riens, et que
leur anemis ne doubtoient nul peril de mort, et que il ne se alentissoient en nule maniere,
mes estoient touz jours plus aigres et plus forsenes, si orent poour et effroi tres grant, si
que il s'en fuïrent en tel maniere que nos gens n'en sorent nulle chose.

Et entretant comme il s'en aloient, Loïs conte de Vandosme, chevalier tres aigre et tres hardi, et Johan son frere, noble homme et preus en armes, rompirent les portes du chastel; et tantost comme l'entree fu ouverte, Loïs entra dedens le premier. Et tout aussi

a) comme c. b) Capuene et c. c) *rectius* d'Occident, ut *Gesta Lud. habent*. d) fust c.

ad Terram Laboris et Appulie, usque ad Sanctum Germanum Aculearium pervenerunt. Erat enim inter cetera castella illius patrie fortissimum tantaque multitudine armatorum et copia victualium munitum, quod vix crederetur per annos plurimos totius Occidentis viribus expugnari. In illo vero fuit maior pars hostilis exercitus, ex Sarracenis, Appulis et Allemannis, qui putabant pre ceteris, fortitudine sua con-
fisi, Francis posse resistere, iactantes se, quod ibidem Manfredo redderent Karolum regem
victum. Itaque cum regis Karoli exercitus ad dictum castrum pervenisset, castraque metati essent, gartiones et pedites prope castri muros accesserunt; quos Sarraceni et alii de interiori familia, qui defensionibus muro-
rum stabant, exercitum intuentes, statim maledicere et quasi deridere ceperunt. At illi, talium iniuriarum impatientes, passim^a eos fundibulis et lapidibus ad prelium provocaverunt. Sed dum illi certatim vicem
pro vice redderent, clamor subitus utrimque oritur, et dum magis ac magis invalesceret, tumultu valido exercitus Karoli excitatur, estimantes aliqui, qui longius castra posuerant, garnisionem munitionis egres-
sam pro foribus exercitum invasisse^b. Tunc in armis inducendis citissimi, versus castrum certatim et undique concurrentes, acsi in tanto periculo nichil discriminis animadverterent, oppidanorum impulsioni-
bus, telorum, sagittarum et lapidum ictibus se cum targis et clipeis opposcentes, atroci invasione insultum
mirabilem et formidabilem reddiderunt. Quod cum cernerent oppidani et nobiliores exercitus Manfredi, qui intus aderant, conatus suos irritos fieri et hostes suos, tanquam nullum mortis formidantes pericu-

a) passim c. b) invasissa c.

1) Ceprano, prov. Roma. 2) San Germano. 3) Sententiam Primati, quam Guillelmus integram reddidisse videtur, interpretes male intellexit et depravavit.

comme le senglier qui est boute en un anglet entre la force des chiens, qui deront^a les chiens 1266.
de sa dent maintenant a destre maintenant a senestre, tout aussi estoit Loÿs, le glaive trait,
et couvroit la senestre partie de li de son escu; et estoit si habandonne a soustenir et a don-
ner les coups comme se il ne les doubtast nulle chose, et foudreoit entre ces anemis aussi
5 comme le senglier entre les chiens. Et quant les anemis sorent que l'entree estoit ouverte,
et que nos genz l'avoient occupee, il virent que ceulz qui sivoient le conte entroient petit
et petit dedens; si s'en commencierent a fuir et queroient repostailles ou il peüssent eschaper
le glaive de celi qui feroit. Et entretant comme le conte et sa gent se combatoient, la
baniere de celi conte fu mis au vent el plus apparant lieu du chastel et donna signe a nos
10 gens, qui estoient dehors et se combatoient encore a aucuns de ceuls qui estoient as des-
fenses des murs, que le conte estoit ja entre ens^b et avoit prise la forteresce du lieu. Et
donc fu le cri merveilheux en l'ost et la joie grant, et s'esmut encore l'ost plus vertueuse-
ment, et s'en alerent vers les portes du chastel et compristrent l'entree, et donc entrerent
tout communement dedens la forteresce, et quistrent le chastel et les recois du lieu partout,
15 et tout quantque il pouoient trouver des anemis en toutes manieres il tuoient a glaive^c.

Le 16. chapitre. Comment le roy chaça ses anemis et les trouva en
champ pres de combatre, et comment il prist conseil a ses gens
de la bataille.

Et donc apres, quant ceste forteresce out este mise en subjection par ceste soudaine
20 et non cuidie bataille et tres forment aventureuse, le roy Kalles requelli ses forces et
reposa sa gent aucun petit; [et^c] tout aussi comme le veneur François qui suit tres aspre-
ment le senglier, sui forment ses anemis, qui jugoient bien que plus profitable chose seroit
a eschaper par fuite que a mourir par hardiesce. Si se fuïrent tant que il se requellirent
en la compaignie de Mainfroi. Mes quant il sentirent que le roy et ses gens ensuissent
25 hastivement les traces d'iceuls, il se destournerent devant l'ost du roy par devers la province
de Bonivent, ou il s'en alerent grant erre; et en la parfin il se arresterent empres la cite de
Bonivent, en la plaine d'une vallee qui estoit mout tres convenable a combatre. Et apres ce
qu'il furent arreztez, Gauvain², Jourdain³, Berthelemi⁴ et aucuns autres, qui estoient du
destroit conseil de Mainfroi et princes et mestres, qui s'en estoient afuïs a si tres grant
30 honte comme mas et vaincus du chastel de Saint Germain, pour ce que il fussent veüs
racheter leur honte, qui estoit bien congneüe d'aucuns, et qui les avoient en souspeçon, si
donnerent en conseil a Mainfroi que il atendist illec le roy Kalles a bataille.

a) derout c. b) eus c. c) deest c.

lum, nichil tepidius agere, sed ad expugnationem castri semper acrius invadere, pavore et stupore nimio
35 dissoluti, fuga Francorum exercitui incognita dilabuntur. Interea Bocardus comes Vindocini cum Iohanne
fratre suo, aditu patefacto, castrum primus ingreditur, et ut aper turba canum coartatus in angulo nunc
ad levam nunc ad dextram dente canes dilacerat, sic ille exerto gladio, nimium sui prodigus, fulminat
inter hostes. Qui, postquam cognoverunt patefactum aditum a Gallicis occupari et sequaces comitis
paulatim introire, ceperunt fugere, querentes latibula, quibus possent evadere gladium percussoris. Interim
40 vexillum comitis a quodam suo, se sequace, in eminenciori loco deportatum, signum dedit aliis, qui de-
foris expugnabant, castri deditionem, et quod iam comes introductus loci munitionem occupasset. Tunc
clamore mirabili viriliter insultum facientes in hostes, valvas adeunt, aditus occupant, et sic intus com-
muniter irrumpentes, quoscumque de hostibus reperire potuerunt, in ore gladii peremerunt, castrum in
deditionem retinentes.

45 11. Quomodo rex Karolus persecutus est exercitum Manfredi usque
Boniventum et suos, antequam dimicaret, admonuit.

Sic igitur subita et inopinata castri deditione peracta, rex Karolus vires recolligens, et exercitu
aliquantulum reparato, hostes suos ut venator aprum insequitur; qui fuga evadere magis quam audacia
mori utilius arbitantes, fugiebant, donec ad Manfredum dominum suum sese cum magno dedecore col-
50 legerunt. Sed cum regem Karolum et eius exercitum vestigia sua festinanter insequi comperissent, versus
Boneventanam provinciam a facie regis et eius exercitus declinantes, preparato itinere transierunt et
iuxta civitatem Boneventi in vallis planitie ad bellandum aptissima, restiterunt. Galvanus enim, Iordanus,
Bartholomeus et quidam alii, qui cum magno dedecore de castro Sancti Germani devicti aufugerunt, ut
ruborem suum et alicuius notam suspicionis viderentur redimere, Manfredi dederunt consilium, ut ibi

55 1) Febr. 9. aut 10. 2) Galvanus Lancia, frater Blancae, matris Manfredi. 3) de Anglano, Galvani
sororis filius. 4) Patruelis Iordani.

1266. Et entretant¹ le roy Kalle et son host ne delessa pas a faire grant journees et a continuer son erre parmi sauvages² champaignes et par les destours de divers liex, mais envoit ses anemis tout aussi comme le bon veneur, tant que il les seurvit de la hautesce de la montaigne en la devant dite valee, ja touz ordenes a bataille. Et tantost comme il les out veüs, il apella a conseil ses compaignons, les chevaliers de l'ost; et pour ce que il ne fust pas repris de son propre conseil, il se conseilla a euls, et leur demanda quel chose il appartenoit affaire. Desquelz aucuns ordenerent pour le plus profitable que la bataille fust atendue a l'endemain, et metoient ceste raison avant, quer, se il convenoit incontinent combatre, il estoit ja aussi com l'eure de tierce, et que apres si grant labour ne gens ne chevaus n'estoient reposes ne repeüs de nulle viande, si que il en estoient mains convenables a la bataille. Et les autres^a, qui estoient par aventure plus diligens et plus chaus de bataille, si tenoient le contraire et se consentoient a la bataille, disans que en nulle maniere l'en ne se devoit atendre a combatre, que les anemis que il veoient devant leur iex ordenes par batailles, atendants a estre assaillis, quant il verroient les nos demener soi plus lentement, que leur hardiesce ne leur doubblast, et que il ne cuidassent, pour ce que il estoient touz armes en present, les nos en eüssent eü pouour. Et divers nobles hommes disoient diverses sentences; mes Guy le Brun, connestable de France, homme anciën et plain de chevalerie esprouvee, qui avoit pris en sa garde et en son conduit Robert, filz du conte de Flandres, si dist ceste parole devant touz les barons: que quelque chose que les autres feüssent, l'enfant que il avoit en garde, et li et leur genz, se combatroient contre leur anemis; que il avoient ferme esperance en l'aïde et confort de celi Jhesu Crist duquel il desfendoient le droit de son eglise.

Et donc quant le roy out oï le conseil de celi qui ardanment estoit hastif a la bataille, en approuvant la sentence d'icelui, commanda l'ost a armer hastivement. Et quant il fu ordene en trois batailles ausi^b comme les anemis estoient, et donc tantost les trompes et les clarons sonnerent, qui estoit signe et demonstrance que chascun de l'ost courust aus armes; mes il orent avant confession et contrition de leur pechies comme bons crestiens, et vestirent premierement iceuls haubers de foy et requistrent devotement l'aïde de celui pour l'eglise duquel il se combattoient. Et quant il furent armes et appareillies de combatre contre leur anemi, le roy s'en vint devant touz, et les arresonna par brieve oroison en ceste maniere: 'O! hommes, mes compaignons chevaliers, que la douce terre de France porta; nobles batailleurs, qui ne vous combates pas pour moi, mes pour la sainte eglise de Dieu; qui par l'auctorite du beneoit saint Pere, et que je die miex, par l'auctorite de nostre seigneur Jhesu Crist estez absoulz, regardez nos anemis, qui despisent nostre sainte mere eglise, et sont ferus a la mort de fer du glaive et de la maleïçon d'escommeniement; et

a) par aventure *add. c.*, *quae omittenda esse ex Guillelmi verbis apparet.* b) *sic vel ansi c.*

regem Karolum ad prelium expectarent. Interea vero Karolus, longarum semper dietarum continuato itinere, per Alefanos campos³ et diversa locorum discrimina eos celeriter insecutus, ab illorum persecutione non destitit, donec ipsos iam ordinatos in acie in prefata valle a montis cacumine supervidit. Mox maiores exercitus commilitones suos advocans, ne de singularitate consilii posset redargui, quid agendum esset, consuluit. E quibus aliqui decreverunt utilius procrastinari prelium, hac ratione pretendentes, quod, si statim contingeret bellum conserere, cum iam esset hora diei quasi sexta⁴, equi et homines post tantum laborem nullo quietis vel pastus beneficio recreati, ad conflictum minus ydonei redderentur. Alii, forte ferventiores ad prelium, contrarium sentiebant, dicentes^a nullo modo differri debere prelium, ne hostes, quos habebant pre oculis per catervas dispositos, eos aggrederentur, spectantes ipsos tepidius agere, et in hoc sibi geminaret audacia, quia putarent in hostes sua loricata presencia formidinem incussisse. Sic ergo diversis diversa sentientibus, Gilo Brunus, Francie conestabularius, vir, ut supra retulimus, veteris et approbate milicie, qui Robertum, comitis Flandrie filium, conductu suscepit, hoc dixisse recolitur, quod, quicquid alii agerent, puer suus cum hoste configeret, sperando de eius adiutorio, cuius erant ecclesie defensores. Tunc rex, eius audito consilio, ceteris ardentius hanelans ad prelium, talem sententiam approbans, armari precepit exercitum et in tres acies, sicut hostes fecerant, ordinari. Mox, tubis clangentibus, ut ad arma prosiliant, cunctis signum indicitur; sed ut boni christiani, confessione criminum et contritione prehabita, prius loricas fidei induunt, illius adiutorium implorantes, pro cuius ecclesia decertabant. Armatos igitur et paratos cum hoste configere rex, in eorum facie constitutus, brevi ora-

a) discentes *corr.* dicentes *c.*

55

1) Febr. 26. 2) *Primati per Alefanos campos* pugna missis apud Andr. Ung. c. 64, supra p. 577, non recte intellexisse Iohannes videtur. 3) Alife, et Del Giudice I, p. 111. 4) Ita recte Guillelmus; prov. Caserta; item in literis Karoli ad papam de cf. Andr. Ungar. c. 61. 72, supra p. 577. 580.

ce leur est commencement de mort perpetuël. Lesquies anemis sont conqueillis de diverses 1266.
lois et de diverses nascions; et de tant plus comme il different en diverses sentences et en
diverses nations, tant sont il plus fiebles en batailles, et seront plus aeisies a desconfire par
destroite bataille. Desquies nulle humaine creature ne se remembre que les peres d'iceuls
5 aient fait anciënnement nulle chose qui soit digne de loënge, et qui sont lens et fiebles par
nature et couars avec, si comme vous mesmes avez esprouve en la bataille derreniere-
ment faite, et lesquels vous avez ja vaincus une foiz et chacies jusques ci, et qui estoient
en lieu tres seür, elquel il pouoient avoir tres souverain refuge et peüssent avoir resiste a
trestout l'ost et le pueple de France; et il en furent jetes hors laidement par la vertu de
10 vostre destre. Seigneurs compaignons et amis, consideres puis donc que vous estes venuz
et descendus de si tres noble ligniee comme de cele de France, de laquelle le non et les gens
tres anciënnement ont este si tres redoutables a toutes nascions, en tel maniere que il
estoient tenuz entre les estranges peuples comme le mail qui corront toutes choses. Et se
vous avises bien vostre noble ligniee, vous seres du tout enhardis, et toute pouour ostee
15 vous ires parmi les alenties compaignies, le glaive devant mis qui vous conduira'.

Le 17. chapitre. Comment il reçurent l'absolution et se mistrent
encontre les anemis a bataille.

Et quant le roy out ainssi acompli sa proiere a ses barons et a ses chevaliers, il furent
mout forment enhardis pour les douces et gracieuses parolles que le roy leur avoit acor-
20 dees. Et donc Guy de Mellon evesque d'Aucerre, duquel nul plus prest de sa main a la
bataille ne estoit en la compaignie, se la dignite de la prelatüre eüst este hors, et il li
appartenist combatre avec les autres; et cesti evesque avoit le premier receü du pape pla-
niere pooste d'assoudre, si que il donna la beneïçon a touz et les absout des ordures de
touz leur pechiez et leur enjoint tel penitance que il doublassent les coups dessus les ane-
25 mis de leur destre vertueusement. Et adonc les dus et les meneurs des batailles a chascun¹
des chevaliers ordenes, si comme il apartient de coustume, Phelippe de Montfort et le
mareschal² de Millepois³, chevaliers tres preus et tres hardis, furent fais du commande-
ment du roy droitement capitaines de la premiere bataille, contre la premiere bataille de
ceuls anemis qui estoient ordenes de l'autre part au contraire. Et cele compaignie^a des
30 anemis estoit toute des Alemans de Teuthonique, lesquies estoient toute la force de l'ost
des anemis; et estoient si espes rengies que nul ne les^b pouoit trespercier; si que au premier

a) compagne c. b) le c.

tionem sic eos alloquitur, dicens: 'O viri commilitones mei, quos Frantia protulit inclitos bellatores, qui
non pro me, sed pro causa ecclesie decertatis, auctoritate sancti Petri apostoli, immo domini nostri
35 Ihesu Christi ab omnibus criminibus absoluti, aspiciet inimicos nostros et sancte matris ecclesie con-
temptores, anathematis percussos gladio, quod est sibi perpetue mortis inicium, ex diversis nacionibus
et legibus congregatos. Qui, quanto magis inter se sentenciis et nationibus differunt, tanto debiliores
in prelio et arto certamine cicius dissolvendi. Quorum patres aliquid dignum laude antiquitus egisse,
non recolit humana memoria; qui etiam sunt tepidi et pusillanimes, sicut nuper in peracto certamine
40 comprobastis. Quos etiam semel devictos hactenus fugavistis, et in loco tutissimo, ubi erat sibi summum
refugium, et ubi debuissent toti Gallicano populo restitisse, nostre virtutis dextera turpiter sunt devicti.
Consideratis itaque, nos a tam inclita Francorum prosapia dirivari, et nomen gentis nostre antiquitus
cunctis nationibus tam formidabile, quod in exteris populis tanquam orbis malleus habebatur. Omni
igitur timore deposito,

45 Ite per imbelles gladio ductore catervas'!

12. De bello facto ante Boniventum, et quomodo due prime acies Manfredi devicte sunt.

Igitur regis oratione completa, militibusque ad prelium animatis, Guido de Bello-ioco, Autissiodo-
rensis^a episcopus, quo nullus in agmine manu promptior, si, prelacionis dignitate deposita, cum aliis
50 pugnare liceret, et qui prius a summo pontifice absolvendi potestatem acceperat, gratia benedictionis
impertita, omnes ab omnium criminum suorum contaminatione absolvit, talem eis iniungens penitentiam,
ut in hostes ictus cum potenti dextera geminarent. Mox ducibus acierum singulisque militibus, prout
moris extitit, ordinatis, Philippus de Monte-forti et marescallus de Mirepois, probi milites et audaces,
prime cohortis ex parte regis Karoli directe capitanei, contra primam aciem ex adverso dispositam
55 dimicare viribus paraverunt. Phalans^b illa ex Theutonicis constructa, spes et robur Manfredi exercitus,

a) Ant. c. b) Phalens c.

1) Male haec Iohannes interpretatus est. 2) Guido. 3) Mirepoix.

1266. il debouterent la force des nos tout aussi comme se ce fust un mur. Et les anemis avoient
 premierement envoie ceste bataille, pour ce que la^a forsenerie de ses Alemans de Teuthonique
 se combatist avec la hardiesce des François. Et donc Phelippe de Montfort et Guy mare-
 schal de Millepois, capitaines de la premiere bataille, se mistrent el premier front contre
 les anemis et hurterent a euls forciblement; mes il furent deboutes de leur premiere
 envaie, quer les anemis par malice s'estoient si estroitement joins ensamble que il ne
 pouoient estre percies, se n'estoit par fine force. Et toutefois empres ce les anemis se
 espartirent petit et petit, et l'entree fu aouverte par les glaives; si que la bataille fu illec
 aigre et forte.

Et après ce le roy de Secile, qui estoit en l'estage de la seconde bataille que il avoit
 faite et esleüe a soi de tretous purs François, qui estoit tout aussi comme un mur en estant
 que l'en ne pouoit abatre, et s'estoit ordene a combatre contre Gauvain, conte et oncle de
 Mainfroy, si fist adonc sonner ses trompes pour donner signe a ses gens de trebuchier
 aigrement contre la compagnie de ces anemis; quer il vit la bataille de ces Allemans de
 Theutonique combatre trop plus longuement que l'en ne cuidoit, quer il estoient fors
 chevaliers, et si estoient aussi comme touz couvers et armes de la couverture de doubles
 haubers, si que il fu au premier avis a nos genz que il estoient aussi comme se l'en ne les
 peüst percier. Et donc le roy s'esmut avec sa compagnie, et encontra d'aventure les Ale-
 mans de Theuthonique trestout premierement, si que il applica sa compagnie contre
 leur bataille et plunja en euls a grant fainte et hastive d'armes. Et quant les nos gens
 virent que l'espoissete des armes de ces Theuthoniens, desquelles il estoient garniz for-
 ment, deboutoient les coups de nos qui branloient en l'air, adonc les François boutoient
 les espees grelles et agues souz les esseles d'iceulz, ou il apparoient touz desarmes, et les
 tresperçoient si tost comme il levoient les bras pour ferir, et leur boutoient les espees parmi
 les entrailles jusques aus espaulles¹, et plungoient dedens aussi les glaives, si que la testerie
 et la forsenerie des Theuthoniens fu dantee et trebucha par la soutillite des François; et
 touz ces Theuthoniens furent occis des glaives, se ne furent par aventure aucuns qui par
 fuite ou par trebuchement eschiverent le peril de mort.

Et quant cele premiere compagnie de ces Theuthoniens fu aniëntee, laquelle avoit
 este mise des anemis au devant, ausi comme pour mur de desfension, le roy assailli la
 seconde, de laquelle les capitaines estoient Gauvain et Jourdin contes, et aucunz autres
 princes de cele mauvestie^b, lesquelz avoient donne ce conseil a Mainfroy, et par eulz estoit
 gouvernee toute la felonnie et la mauvestie de li. Et adonc quant il virent les Theuthoniens
 occis, esquelz il avoient mis toute leur esperance d'avoir victoire, et virent les François en
 la force de bras vertueus sanz lasser, et aussi comme lous tres ravissables esmeüs par rage
 de fain, qui forsenoient touz jours contre les leurs gens, et virent que grant occision estoit

a) deest c. b) mauvesties c.

sui dempsitate impenetrabilis, primo quasi murus Francorum impetus repulit. Hanc enim prius hostes
 transmiserant, ut furor Theutonicus contra Francorum audaciam dimicaret. Philippus igitur de Monte-
 forti et marescallus de Mirepoiz collidentes, primo impetu repelluntur, sed tandem, sparsis paulatim
 hostibus, et gladiis aditu reserato, fuit ibi diu et acriter dimicatum. Rex autem Karolus, qui in parte alia
 stationis in acie secunda, quam ex puris Francie militibus constructam sibi elegerat, tanquam turris in-
 expugnabilis consistens^a, contra bellum Galvani comitis, Manfredi avunculi, ex adverso dispositum con-
 flicturus, tubis clangentibus irruendi in hostium agmina signum dedit. Videns autem Theutonicorum
 aciem diu^b sperato configere — erant enim robusti milites et quasi omnes duplici tegmine loricati —
 in ipsos cum armorum fragore mergitur vehementi. Et cum dempsitas^c armorum, quibus hostes erant
 munitissimi, ictus Francorum vibratos in aere repelleret, Franci mucronibus gracilibus et acutis sub
 humeris ipsorum, ubi inhermis patebat aditus, dum levarent brachia, transforantes^d, per latebras viscerum
 gladios scapulothenus immergebant. Sic igitur Theutonicorum cervicositas Gallicana calliditate per-
 domita occubuit; omnes enim in ore gladii perimuntur, nisi fortassis aliqui, qui fuga vel lapsu aliquo a
 mortis periculo evaserunt. Prima itaque acie illorum exinanita, que ab hostibus fuerat pro muro defen-
 sionis opposita, rex secundam agreditur, cui erant capitanei Galvanus et Iordanus comites et quidam
 alii malignitatis principes, quorum consilio Manfredi nequicia regebatur. Cum vidissent ergo illi de
 secunda acie Theutonicos, in quibus spem triumphi posuerant, interemptos Francosque indefesse virtutis
 brachio, ut lupos rapidissimos famis rabie excitatos, semper in suos acius insevire, suorum iam facta
 strage non minima, se fuge beneficio magis quam armorum presidio defendere paraverunt. Sed circum-

a) consistans c. b) vel diutius, quod Primatus scripsisse videtur, ut ex Iohannis interpretatione apparet. c) depsitas c.
 d) transforantes c.

1) Haec minus exacte translata sunt.

ja faite des leur, si se appareillierent plus a desfendre par le benefice de fuïr que par l'aïde 1266.
de desfension des armes. Mes il furent empeeschiez par aucuns qui les avoient avironnes,
qui leur vindrent encontre, et par les autres qui les suivoient et les enchaçoient^a par des-
riere; si que il ne se pourent escouler par longue fuite, mes toute la compagnie de celi qui
5 menoit et demoustroit au premier tel noblesce fu toute demenee a fin, en tel maniere que
il n'en eschapa onques nul qui ne fust occis a glaive ou mene en prison en liëns.

Le 18. chapitre. Comment la tierce bataille fu desconfite, et Mainfroy
fu occis et trouve entre les mors.

Adonc quant les 2 premieres batailles furent destruites, la tierce estoit faite et ordenee
10 des gens de Puille et des Sarrasins, et Mainfroi, leur roy et leur seigneur, si avoit este
ordene et establi meneur et capitaine d'icele; et si comme les anemis avoient ordene, cele
bataille avoit ordene a soi combatre contre la bataille de Robert de Flandres, filz du conte
de Flandres, qui estoit gendres du roy de Secile, et l'atendoit front a front pour combatre.
Mes quant il virent que il leur estoit plus mespris que il ne cuidoient, et n'avoient mes
15 nulle esperance que il deüst bien prendre, mes regardoient le souverain peril de mort qui
leur estoit appareillie, et le veoient devant eus, si laschierent les resgnes et lessierent
l'assaut, et se mistrent en fuite tres hastivement tant comme il pourent et s'espartirent de
ça et de la. Mes la bataille du dit Robert, qui estoit ja assemblee de Flamens, de Piquars,
de Beauvoisins — et pour ce que celi Robert estoit enfant et ne estoit encore pas introduit
20 es choses ne es fais de bataille, estoit il gouverne par le conduit et la sagesce de Gilles le
Brun, connestable de France, qui estoit homme ancien et plain de chevalerie esprouvee —, si
courut adonc tres hastivement contre euls en reprimant^b leur fuite, et les destruisirent par
grant occision. Et entretant les François commencerent a suïr aucuns de l'ost qui fuioient
vers Bonivent la cite pour eschiver le peril de mort, et sanz trouver nulle chose qui les
25 destourbast, et sanz ce que il eüst nule desfense contre les nos, il entrerent dedens la cite
avec les anemis, sanz ce que il eüst point de sanc espandu de nos gens, et la pristrent et
mistrent en la subjection du roy Kalles. Et ainssi par la vertu de Jhesu Crist et par la
destre des François qui orent victoire furent destruis les grans habondances et multitudes
des anemis, et les greigneurs princes de l'ost Mainfroy furent pris et mis en chartre et en
30 liëns. Et ainssi defailli la matiere de combatre, et les François orent pais; et la destruction
cessa, si que l'espee saoulee du sanc des charoignes retourna en son lieu¹. Et entre ces
choses les François couroient ça et la parmi le champ de la bataille, et demandoient plu-
seurs que Mainfroy estoit devenu; et touz estoient en doubte assavoir mon, se il estoit

a) enchantoient c. b) reprenant c.

35 *astancium equitum Francorum occursibus et a tergo quorundam sequentium infestationibus impediti, longe fuga dilabi non potuerunt, sed tota phalangis huius prius ostensa nobilitas aut gladiis detruncata aut mancipata vinculis, in nichilum est redacta. Comites enim Galvanus, Iordanus et Bartholomeus ibidem capti sunt*².

13. Quomodo Manfredus fuit interfectus et Boneventana civitas capta.

40 Sic igitur primis duabus aciebus eorum deletis, supererat tertia ex Appulis et Sarracenis composita, cui Manfredus rex eorum et dominus tanquam ductor capitaneus fuerat constitutus; que etiam, sicut hostes prius ordinaverant, postremo pugnatura, contra bellum Roberti, filii comitis Flandrensium et generi^a regis Karoli, fronte ad frontem oppositum, conflictum ultimum expectabat. Sed ubi viderunt sperato deterius quod verebantur accidere, et nullum locum spei esse, sed summum mortis periculum, laxis
45 habenis et illibato certamine, in fugam citissimam, qua potuerunt fugere, disperguntur. Sed acies iam dicti Roberti ex Flandrensibus et Picardis aggregata, hostium fugam occursu celerrimo reprimens, eos strage non minima deleverunt. Interea Franci, dum quosdam, qui periculum mortis temptabant evadere, versus civitatem Boneventanam insequuntur^b, nullo defensionis obstante repagulo, urbem cum fugientibus introgressi, eam captam absque^c suorum expensa sanguinis in regis Karoli dominium redegerunt. Sic
50 itaque, virtutis celestis auxilio et Francorum dextera triumphali deletis hostium copiis et maioribus principibus Manfredi captis ac redactis in vinculis, materia preliandi Francis deficiens quietem eis tribuit et iam cessante ruina, cadaverum cruore satur ad loculum redit ensis. Francis vero per campum certaminis mane circumquaque currentibus, de Manfredo frequens a pluribus questio movebatur; cunctis enim erat in ambiguum, utrum fuga lapsus equi velocitate cum ceteris fugientibus evasisset, aut interemptus

55 a) generis c. b) insequuntur c. c) atque c.

1) Falso vertit *loculum*. 2) Galvanus nequaquam captus est; cf. epist. apud Andr. Ung., supra p. 578; Del Giudice I, p. 123.

1266. eschape avec ces autres qui s'en fuïrent et se il s'en fust ale par l'isnelete du cheval, ou que il eüst este occis par sa mauvestie¹, ou pour ce que il ne le congnoissoit mie, si que au desrenier² il fu quis entre les charroignes des mors et fu trouve mort, et fu congneü par tres certains signes de ces gens qui estoient tenus en liëns, lesquelz le servoient et estoient touz jours a son coste, quant il vivoit. Et ce fu grant merveille, quer cil qui tua si grant et poissant homme ne fu onques congneü, quer de tout l'ost du roy Challes il n'i out onques nul qui deïst pour certain que il l'eüst occis. Et par aventure ne s'en osoient il vanter pour ceste cause que il n'en eüssent a souffrir d'aucuns ou temps avenir; et aussi par aventure pout il estre occis sanz congnoistre icelui, pour ce que il avoit^a lessie ses propres armes, et estoit ennobli d'un^bes autres cointises que il avoit prises pour ce que il ne fust congneü comme prince. Mes comment que ce fust, ou vrai ou faus, si estoit il ennobli par aucune royal majeste; et le roy de Secile Kalles, plain de courtoisie et de noblesce de sa nativite, por ce que celi Mainfroy avoit este de si noble ligniee comme filz d'emperiere, pour quoi il ne vout pas souffrir que la carongne de celi, qui estoit entres les autres, fust lessie a devouer aus bestes et as oisiaus, il le fist ensevelir pres de la cite, deles la voie commune, souz une assemblee de pierres; quer il n'estoit point mort en estat que il deüst avoir sepulture en terre beneoite. Et les autres princes de celle mauvestie, ceulz a qui aventure donna que il fussent pris vis par droite bataille, furent enchetives et mis en chartres et en liëns en divers liex, la ou il les envoya a sa volente. Mes assez tost apres, par brief espace de temps, il fu si debonnaire et si amiable que a ceuls qui selonc les loys avoient desservi poine de mort, il ne pardonna pas tant seulement leur vie, mes les absolt de tout en tout des liëns et des chartres ou il estoient tenus, et les lessa aler touz quites par sa misericorde, considerant que, se il pouoit estre fait, il les eüst benignement reconsiliës a li; et si leur rendi leur terres et leur facultes, et s'en alerent impugnis³. Laquel chose il li eüst miex valu et eüst este plus profitable d'avoir les livres as pent-larrons, qui les eüssent^c ferus du glaive de vengeance, quer apres ce il monstrentent tesmoing par leur propres fais de la saincte escripture qui dit: *Se nous avons pitie du felon, pour ce n'apprendra il pas a faire misericorde*. Et il avint que il furent esmeüs de l'aguillon de soy rebeller par leur mauveses machinations, et^d il li acquistrent et engendrèrent nouveaux anemis et furent plus ardanment espris de li grever qu'il n'estoient devant.

Es. 26, 10.

a) il l'avoit c. b) unnes c. c) eust c. d) deest c.

gladiis propter indifferentiam et protervitatem percussoris incognitus in prelio cecidisset. Quesitus ad ultimum inter mortuorum cadavera reperitur, et a detentis in vinculis, qui lateri eius dum viveret familiarius adhibebant, signis certissimis est agnitus. Et mirandum certe, quod tanti viri necis auctor fuit incognitus, nam de toto regis exercitu non fuit aliquis, qui pro certo diceret: 'Interfeci'. Et hoc pro causa fortassis extitit, quod alienorum armorum signaculis, ne cognosceretur pro principe, propriis obmissis, fuerat alteratus^a. Sed quoniam, licet falso, qualicumque fulxerat regia maiestate, rex Karolus, innate liberalitatis non immemor, ne eius cadaver cum ceteris bestiis et avibus exponeretur, prope urbem Beneventi iuxta viam publicam sub acervo lapidum voluit sepeliri. Alios autem malignitatis principes, quos bellica fors iure belli sibi captivos tribuerat, ad diversa loca vinculis et carceribus mancipandos pro libito destinavit. Sed brevis temporis elapso spacio non solum eis, qui secundum leges penam mortis debuerant incurrisse, misericorditer vitam donavit, sed a vinculis et carceribus absolutos sibi benigne eos, si fieri posset, reconciliari desiderans, suis terris et facultatibus restituit impunitos; quod fuisset sibi salubrius eos tradi licetoribus ultrici gladio feriendos. Nam postea, in factis suis testimonium perhibentes veridice Scripture dicentis: *Misereamur impio, et non discet^b iusticiam facere*, rebellionis stimulis excitati, novos hostes sibi suis machinationibus generantes, in eum acrius quam primo fecerant postea exarserunt. Post paucos etiam dies, uxore⁴ Manfredi cum liberis et sorore Karolo regi redditis, civitas Leucherie^c Sarracenorum venit in deditionem, et sic siluit terra in conspectu eius.

Es. 26, 10.

1. Macc. 1, 3.

Incidencia de Henrico senatore⁵.

Anno Domini 1266.⁶ Henricus, frater regis Hyspanie et consanguineus Karoli regis Sicilie, vir in rebus bellicis potens et nimium callidus, sed sceleratissimus et in cultu fidei catho-

a) altercatus c. b) distet c. c) Leutherie, ut videtur c., et ita post.

1) Haec male translata. 2) Febr. 28. 3) Rex cum filia et tribus filiis Trani capta est; cf. Schirrmacher, 'Die letzten Hohenstaufen' p. 296. et 534. 4) Caput sequens a Primati narratione discrepat exceptis verbis *vir in rebus — persecutor*. 5) Potius a. 1267. vere ineunte.

Le 19. chapitre. Comment les traîtres, a qui il out tout pardonne,
li acquistrent nouveaux anemis par leur malice.

Quant les anemis de l'eglise et du roy furent du tout menez a fin, si comme nous avons 1266.
dit par devant, la terre se tint a pais et se tut contre le roy, en tel maniere que les cites et
les chastiaus d'environ le resgne de Secile estoient espuantes de la paour de li, et se sous-
metoient de leur gre en la subjection de sa debonnaire subjection et seigneurie; et offroient
au roy dons en grant habondance, c'est assavoir or, argent, dras de soie et mout d'autres
choses. Mes il ne pout pas longuement estre en pais, quer les princes de mauvestie,
asquelz il avoit sauve et donne vie, si comme nous avon dit par devant, encoururent le mal
gre de celi, et pristrent autres semblables a euls en vie et en meurs, lesquelz ils savoient
bien que il seroient legierement envolepes en leur felonnie; et par leur couvertes et secre-
tes machinations firent tant envers eulz par vaines promesses et esperance d'avoir vic-
toire, que il les amenerent a faire conspiration contre le roy de Secile. Desquielz Henri,
frere du roy¹ d'Espagne, fu le greigneur; lequel a celi temps gouvernoit, en quelque maniere 1267.
que ce fust, la dignite de la senateurie² de la cite de Romme. Et estoit homme de grant
courage et poissant et malicieus es choses de batailles; mes il estoit tres escommenié en
l'onneur et en la croiance de la foy catholique, et n'i entendoit point diligeamment. Et pour
ce que celi faus traîtres couvrissent^a et muçassent leur traïson et leur fausete souz l'ombre
et la couleur de droit, et pour ce que le prince de leur mauvestie, c'est assavoir Mainfroy,
qui mort estoit, fust veü avoir successeur par droit de heritage el royaume de Secile, il s'en
alerent a Corradin le jeune, filz du viel Corradin, qui estoit ne de la fille du duc d'Austrie³,
son aioul, qui leur⁴ donna aide tant comme il pout, et l'establirent prince sus euls, et du
royaume d'Alemengne et de Secile⁴, lequel n'estoit encore pas du tout rendu au roy, et con-
queillirent grant host et fort de ceulz d'Espagne, que celi Henri avoit amenes avec soi.
Et le roy Kalles ne savoit nulle chose de leur machinations, mes estoit a siege en ce 1268.
temps de la cite de Leuchere^{b, 5}, qui est tres peulee de Sarrazins purs, sans autres gens;

a) couvirissent c. b) Leuthere c.

lice non diligens persecutor, offenso fratre suo rege Hispanorum, cum diu latuisset apud
regem⁶ Tunarum, audito quod Karolus Manfredum vicisset et dominaretur in Appulia,
venit ad ipsum. Erant enim in comitatu ipsius multi probi et electi milites ex Hispania. 1267.
Quem rex Karolus gratulanter suscipiens, eo quod de sanguine eius⁷ esset et in re militari
potens et strenuus, multum honoravit. Et quia intentus erat regimini et custodie terre illius,
quam de novo adquisierat, si fieri posset in pace conservanda, dictum Henricum amplius
honorare volens, ei urbis Rome senatoriam loco sui regendam commisit⁸; ex quo facto
dampnum et gravamen non modicum postea reportavit.

14. Quomodo Corradinus et Henricus, frater regis Hispanie, collegerunt exercitum contra Karolum Sicilie regem.

Anno vero posterius annotato⁹ quidam malignitatis principes de terra Appulie et Calabrie, quibus
Karolus rex Sicilie vitam donaverat, ut supra retulimus, ingratitude viciis incurrentes, alios sibi vita
et moribus consimiles, quos sperabant in facinus involvi de facili, clandestinis machinationibus adeunt
et eos tam vanis promissionibus quam spe fruendi victoria in conspirationem Karoli regis Sicilie astrinxe-
runt. Ex quibus Henricus, frater regis Hispanie, maximus extitit, qui tunc temporis modo quo diximus
urbis Rome regebat senatorie prefecturam. Et ut suam perversitatem sub quodam iuris colore obumbra-
rent, et ut principem malignitatis sue iure hereditario regni Sicilie habere viderentur, Corradinum,
filium Corradi ex filia ducis Bavorie, qui quantum potuit ipse dux eidem Corradino adiutorium prestitit,
super se principem statuentes, ex Allemannia et Sicilia, que nundum regi Karolo reddita fuerat, et ex
Hispanis, quos dictus Henricus secum adduxerat, magnum exercitum et validum collegerunt. Rex autem 1268.
Karolus, machinationis eorum inscius, urbem Leucherie^a Sarracenorum, qui eum post primam deditionem

a) Nochieres in marg. c.

50 1) Alphonsi X. 2) A. 1267, Iun. senator electus
est; cf. Clementis ep. 479. et 508. et Schirrmacher
p. 356. et 562. 3) Potius Elisabethae, filiae Ottonis
ducis Bavariae. 4) Verba Primati male vertit
Iohannes. 5) Lucera, prov. Foggia; hanc urbem
55 Carolus Mai. 20. oppugnare coeperat et mense
Iunio castra movit; Conradinum in Italiam inva-
sisse, idem iam praecedente auctumno scivit.
6) Muley Mostança. 7) Blanca, Karoli mater,
Ferdinandi, patris Henrici, soror fuerat. 8) Immo
Angelo Capucia capitaneo populi auctore Henricus
a Romanis senator electus est. 9) Non a. 1268,
sed iam a. 1267.

1268. et l'avoient corcie apres ce que il les avoit premierement mis en sa subjection. Et adonc ces anemis consideroient que il estoit empeeschie de celi siege, et n'avoient encore oï nulle nouvele que il seüst riens de leur envaïe, ne que il deüssent assaillir. Et donc il ordenerent leur batailles es autres parties de Secile, et assaillirent la terre de Puille a grant frainte, et queroient combatre soi avec le roy Kalles et avec ses François. Et quant le 5 roy sout ceste chose, il leva tantost ses tentes et lessa le siege de cele cite, et conquelli chevaliers de ça et de la, et emprist le voiage contre ces anemis. Et a poine donna il un pou de repos as chevaliers et as chevaus; mes continua tant en travail que il vint aussi comme a l'eure de queuvrefeu¹ pres des tentes de ses anemis; et ne fu tant seulement separe ne loing d'eulz fors tant seulement du ruissel d'un petit fleuve², et la ficha ses tentes. 10 Et quant la nuit fu passee et les tenebres s'en furent fuïes³, que le ciel esclarci par l'estoille portant lumiere de laquelle les rais chacierent les nublesces des vallees, adonc congurent bien les uns les autres; quer l'un host n'estoit pas loing de l'autre fors par tel espace comme nous avon dit. Et donc furent les anemis ferus de grant esbahisson et se merveilloient de ce que le roy, que il cuidoit encore estre loing, estoit ja si hardiement et si 15 hastivement vole illec pres de leur tentes. Et donc proposerent tantost les anemis a soi combatre as nos, et commanderent armer leur gens et deviserent leur batailles et ordenerent les conducteurs^a et mistrent ordeneement parmi le champ de cele plaine leur batailles armees. Et quant il les orent ordenees, si comme il appartient de coustume, Henri, frere du roy d'Espagne, qui estoit patricien de la sainte cite de Romme, prist la baniere de la 20 premiere bataille et s'en issi premier des tentes avec ses Espagnoilz, prest a combatre contre la premiere compaignie de l'ost des nos. Et le roy Kalles et ses chevaliers, qui estoient lassez du lonc voiage, qui ne savoient pas que l'ost des anemis se vousist si tost combatre a euls, qui n'estoient encore pas issus des paveillons, mes estoient encore touz desarmez en leur tentes et atendoient le commandement de leur prince, qui se jesoit encore 25 en son paveillon et estoit encore tenu en la souevete⁴ de son dormir, et n'estoit point espovente par la paour des ses anemis, mes estoit ja aussi comme tout seür de la bataille. Ha! comme ce estoit tres grant merveille de li, si que nul ne la pourroit raconter, quer ne il n'estoit point vaincu de travail, ne il ne doubtoit point estre vaincu de ces anemis; que il ne creignoit riens ses anemis, ne il ne refusoit leur bataille. Et ceste fermete de cesti 30 homme estoit a acomparagier a Judas Machabee et au grant Alexandre roy de Macedoine. Lequel tout despourveüement conquelli son host de ça et de la, et n'avoit que pou de chevaliers, c'est assavoir en si grant article de peril comme contre la forsenerie de Alle-

a) conditeurs c.

suam offenderant, tunc temporis obsidebat. Considerantes igitur hostes sui ipsum circa prefatam obsi- 35 dionem occupatum et invasionis sue nullum adhuc prestigium cognovisse, in parte alia versus Siciliam turmis dispositis, cum ingenti fremitu, ut regem Karolum et suos Francigenas melius debellarent, terram Appulie pervaserunt. Quod ut rex comperit, castris remotis et civitatis Leucherie obsidione relicta, undecumque collecto maiori exercitu quam habebat, contra hostes intrepidus iter arripuit. Vix enim portionem requiei militibus suis et equis deputans, in tantum continuavit laborem itineris, donec circa horam cre- 40 pusculi prope inimicorum^a tentoria, segregante eos tantum parvi fluminis alveo, castra fixit. Noctis igitur fugientibus tenebris in ortu Luciferi, et Olimpo fulgentibus solis radiis vallium nebulas profugante, sese plane cognoverunt alterutrum uterque exercitus, cum nisi parvo, ut diximus, distarent intervallo. Hostes vero, stupore percussi, mirabantur regem, cum ipsum longius abesse^b crederent, prope ipsorum tentoria tam audacter tamque celeriter advolasse. Proponentes autem statim configere, suos armari precipiunt, 45 agmina dividunt ducesque deputant, per campi planiciem dispositis per ordinem aciebus. Quibus ex more ordinatis, Henricus, frater regis Hyspanie, prime phalangis vexillum accipiens, cum Hyspanis suis de castris primus egreditur, contra primam Francorum exercitus aciem conflicturus. Rex igitur et eius milites, longuo tractu itineris fatigati, apparatus hostilis exercitus ignorantes, non putabant eos velle tam cito^c congregari, sed in papilionibus quiescentes, adhuc inermes mandatum sui principis expectabant. 50 Iacebat enim tunc in papilione^d, requie et soporis aliquantulum suavitate detentus, non quasi hostium timore perterritus, sed magnanimi cordis constancia quasi de victoria iam securus. O virum ineffabilem, nec labore victum, nec bello vincendum, qui nec tunc hostes timuit nec prelia recusavit! O vere constancia Iude Machabeo et Alexandro Magno regi Macedonum comparanda, qui, ex improvise collecto undecumque paucis milite, utpote tanto necessitatis articulo, furorem Theutonicum non timuit, nec tot 55

a) inimicoria inimicorum c. b) adesse c. c) tancito c. d) pamp. c.

1) = *couvrefeu*, hora ignem tegendi campanis indicata, vesper; cf. Ducange s. v. *Ignitegium*. 2) Salto; ad Scurcolam factae tacent. 3) Aug. 23. 4) i. e. et Primatus et Guillelmus de loco et tempore pugnae suavitate.

maingne; que il ne doubtoit riens ne creignoit nulle chose tous^a ces milliers^b de si tres 1268.
 cruiex anemis qui l'avoient envay. Mes encore, ce qui est greigneur demonstrence de vertu
 de courage, et tele que nul ne pourroit raconter, quer toute la cure et la pensee de la
 bataille delessie, il avoit a tel heure mises ses membres au repos de dormir, quant il sen-
 5 toit bien que tantost il estoit en peril de combatre contre tant et si grans compaignies de
 leur anemis. [Voyant^c donc les François les compaignies de leur anemis] armees et appa-
 reillies soudement, qui^d crioient hautement pour esmouvoir leur host, si coururent hastive-
 ment as armes et le plus tost que il porent, si comme mestier leur estoit, et çaindrent leur
 espees. Et entretant le roy fu esveillie tant par la fainte de l'ost des anemis comme par
 10 la criëe de ces genz, et prist ces armes et les vesti le plus tost que il pout; et sailli a che-
 val, et ordena tant seulement deus^e batailles de ses gens. Et en la premiere de ses batailles
 il mist seus^e de Prouvence, lesquelz il avoit eü jusques a ore bons et loiaus aideurs en touz
 faiz de bataille; et pour aidier et conforter icele compaignie, il mist avec ceuls de Capuëne
 et les Lombars et touz ceuls que il avoit d'estranges nascions, et les joint touz ensamble.
 15 Et mist avecques trois de ses duz de France: Henri de Cusances², qui avoit celi jour vestu
 les armeüres du roy, et estoit chevalier tres seür et hardi; et les deus furent Johan de Clairi³
 et Guillaume l'Estandart, chevaliers nobles et tres preus de leur mains, de la loiaute et har-
 diësce desquelx il ne se deffioit pas; et les acompagna a celi Henri, qui portoit l'ensaigne
 de gouverner cele bataille. Et en la seconde bataille il meïsme se establi duc, et retint
 20 avec li touz les François, par la vertu desquelz il estoit tout seür, et faisoit fiablement ce
 qu'il faisoit; et il^f fu celi jour en tel maniere conforte par l'aide d'iceulz que avec l'aide et
 le confort de Jhesu Crist il out victoire. Et en ce temps Erat de Valleri, homme tres
 renomme, et aucuns autres tres nobles chevaliers retournoient de Jerusalem par les parties
 de Puille, qui vindrent la tout aussi comme se ce fust angres envoies^g de Dieu; et vindrent
 25 en cele bataille, et se combatirent ce jour si^h fort contre les anemis du roy, que par la
 victoire que il [orentⁱ] par la force de leur destre il devoient estre guerredonnes de Dieu
 et loës des hommes.

Le 20. chapitre. Comment les batailles assemblerent, et comment
 Henri de Cusances, qui portoit ce jour les armes le roy, fu occis et
 30 desmembres.

Et quant le roy out ordene ses batailles, et en pou de temps il s'en alerent en la ba-
 taille. Et ceuls de la premiere bataille s'en alerent contre Henri, senateur de la cite de
 Romme, qui leur venoit encontre a grant compaignie et force; mes il ne se pouoient

a) tout c. b) millier c. c) *uncis inclusa des. c.; ex Gestis Ludovici suppl. ed.* d) deuls c. e) i. e. ceus.
 35 f) faisoit et par il c. g) envoie c. h) a c. i) deest c.

ferocissimorum hostium milia non horruit invasisse! Sed quod maioris virtutis animi indicium infallibile
 dignoscitur, quia, omni sollicitudine belli deposita, tali hora quieti membra laxaverat, cum sentiret statim
 cum tanto periculo contra tot hostium agmina conflegendum. Animadvertentibus igitur Francis hostium
 suorum armatas acies et paratas ad prelium, repentino clamore excitantes exercitum, ad arma prosiliunt,
 40 et quam cicius potuerunt, ut eis opus erat, gladiis accinguntur. Interea vero rex hostium fremitu et
 suorum clamore excitatus, armis induitur, et quam cicius potuit equum insiliens, duas tantum acies ex
 suis gentibus ordinavit. In prima autem suorum acie Provinciales suos ponens, quos hactenus bonos
 habuerat in rebus bellicis adiutores, ad supplementum legionis illius Campanos, Lombardos et alios quot-
 quot habuit barbare nationis voluit adhiberi, tresque duces Francigenas illi bello constituit, Henricum de
 45 Cusanciis, qui in illa die regis arma induerat, militem tutissimum et audacem, duosque alios, Iohannem
 de Clariaco et Guillelmum Lestandard, milites inclitos et manu promptissimos, de quorum fidelitate et
 audatia non dubitans, illi Henrico signifero in phalangis regimine sociavit. In secunda vero se ipsum
 ducem constituens omnesque Francigenas, per quorum virtutem tutissimus confidenter agebat, sibi reti-
 nuit, quorum illa die fretus auxilio, in Dei adiutorio triumphavit. Erardus autem de Valerico, vir famosus
 50 in milicia, et quidam alii a via Ierosolimitana tunc temporis per partes Appulie revertentes, tanquam
 angeli a Deo missi affuerunt in illo prelio, et illa die regis hostes tam fortiter oppugnarunt, quod trium-
 phantis dextere meritis laudes ab homine et a Deo premia mererentur.

15. De prima acie Karoli devicta, et quomodo ipse in secunda acie
 constitutus, succurrens suis, devicit Corrardinum et fugere compulit.

55 Rebus itaque bellicis parvo temporis spacio dispositis, processerunt ad prelium prime phalangis
 milites contra Henricum, regis Hyspanie fratrem, qui cum turma copiosa et valida eis in occursum venie-

1) Iohannes sententiam minus bene intellexit. 2) Cousance. 3) Clary.

1268. meller de plain ensemble pour le conduit du fleuve, qui couroit entredeus^a. Et pour ce que les François ne pouoient outre passer ne soi combatre main a main avec leur anemis, il s'arestèrent un pou par deça de fleuve, apres un pont de fust, qui estoit sus le fleuve et contenoit de l'une rive jusques a l'autre¹; et atendoient illec l'assaut des anemis, qui leur couroient sus et leur venoient a l'encontre a grant frainte et a grant appareil de bataille, 5 tout aussi comme se il deüssent tout maintenant passer outre le pont. Et quant les anemis furent assembles outre le fleuve au chief du pont et environ, et s'efforçoient de tout leur pouoir venir a force parmi le pont as nos, les nos, qui estoient a l'autre rive de l'eau au bout du pont, si gardoient l'entree et les boutoient forciblement el cours du fleuve^b, tant par les coups des espees que par ferir des lances. Et donc, quant les anemis virent que il ne 10 pourroient ainsi passer outre, il descendirent au plus bas du fleuve, la ou l'eau estoit et plus plate et plus lee, et la ou les rives estoient rompues, et estoit la le^c pas acoustume par ou les chevaus aloient qui passoient a gue. Et tant comme aucunz d'iceulz se combatoient encore as nos pour passer le pont outre contre les nos, et l'entente encore des nos estoit de garder le passage du pont, et tout le nombre a bien pou de cele bataille estoit ja 15 passee outre parmi le gue; et s'en vindrent par desriere les nos, qui estoient encore sus la rive du fleuve et ne savoient pas que il fussent outre passez, si que les anemis les assailirent par desriere a grant cri et a grant huëe. Et quant les nos virent que il estoient çains et avironnes des anemis, et que il les avoient en tel meniere souspris que il ne pouoient retourner a leur compagnies, et virent que Corradin et ses genz passoient d'autre partie 20 outre le fleuve a gue, si ourent si grant paour que il commencerent a fuïr, en tel maniere que il, qui avant avoient desfendu le passage du pont et du fleuve, furent pourforcies a passer outre en trebuchant, et se esforçoient de tout leur pouoir de fuïr s'en as montaignes. Et toutefois un pou de François qui la estoient en cele compagnie ordenez pour bien combatre, et estoient bailliez aus autres pour capitaines, si ne vouldrent pas avoir 25 reprouche de fouïr, mes se mistrent front a front contre les anemis, et soustindrent aucun tant de temps la force d'iceuls par vertu merveilleuse. Mes celi Henri le gonfannonnier, duquel nous avons mis pardevant, qui representoit la presence du roy par la noblesce des armes dont il portoit le signe, ja soit ce que il se desfendist mout, fu en la parfin detrenchie membre a membre par ses anemis, pour ce que il estoit en armes du 30 roy. Et les autres deus, Jehan de Clari et Guillaume l'Estendart, se combatoient contre les anemis par coups foudroians; et tout aussi comme se ce fust foudre qui descent, il trespercierent toute la grant espoissete et la presse des anemis, et vindrent parmi lances, glaives et dars jusques a la compagnie du roy. Et quant le roy les vit, et touz les autres qui la

a) i. q. *Germanice*: 'dazwischen'; entre II c. b) flueve h. l. c. c) les c.

35

bat, sed de plano propter parvi fluminis alveum non poterant commisceri. Et quoniam Franci ulterius transire non poterant, neque hostes manutentim obpugnare, citra flumen stetere paululum iuxta quemdam pontem ligneum, super litus occursantium hostium impetum expectantes, qui cum magno fremitu et apparatu bellico eis obviam veniebant, quasi per pontem continuo transitori. Hostibus igitur ultra flumen in capite pontis et circiter adunatis, totoque cognamine per pontem ad nostros irrumpere mol- 40 lientibus, Franci in altero fluminis margine pontis aditum observantes, eos viriliter tam mucronum ictibus quam lancearum impulsionibus in alveum fluminis impellebant. Cum vidissent ergo, quod ultra sic transire non valerent, descenderunt ad yma fluminis, ubi latex diffusa lacius et ripparum utrimque fractio inventa equis vadum transeuntibus ministrabat. Et dum quidam illorum propter pontis transitum contra Francos adhuc configerent, Francique intenti essent pontis et fluminis transitum observare, fere totus 45 phalangis illius numerus per predictum vadum ultra pertransiens, gressu retrogrado Francos supra ripam fluminis assistentes^a et quod ad eos per vadum transissent penitus ignorantes, improvidos a tergo cum magnis clamoribus invasere. Videntes itaque se ex utroque latere cingi et taliter ab hostibus circumveniri, ita quod ad suos reverti non poterant, Corradinumque cum suis ad se per dictum vadum transmeare, pavore nimio dissoluti Provinciales et barbare nationes, que in illa acie erant, in fugam con- 50 vertuntur, et ut [ad^b] montes suam fugam reciperent, totis viribus attemptare. Pauci vero Francigene, qui in illo agmine erant aliis in bello pro capitaneis deputati, fuge dampnantes opprobrium, fronte ad frontem contra hostes oppositi, tante multitudinis sustinentes impetum, aliquantulum virtute mirabili restiterunt. Sed eorum signifer Henricus de Cusanciis, de quo premisimus, presentiam regis armorum insigniis representans, tandem gladiis hostium, licet viriliter restiterit, membratim sub regis ymagine detruncatur. 55 Alii vero duo, Iohannes de Clariaco et Guillelmus Lestandard, fulmineis ictibus inter hostium agmina debacantes, per tela, per gladios et per dempsissimos^c hostium cuneos penetrantes, ad regis agmina revertuntur. Quod videns rex et omnes qui ibi aderant, eorum audaciam et fortitudinem, ut decebat, laudis

a) assistentes c. b) deest c. c) i. e. densissimos; demptissimos c.

1) Haec male vertit Iohannes.

60

estoint virent et congurent la force et la hardiësce d'iceus, il les loèrent et firent joie, 1268. selonc ce que il avoient deservi, et tindrent en celi jour la prouesce, la hardiësce et le grant courage d'iceulz chevaliers [a^a essample]. qui estoient en cele compaignie, lesquelz estoient aussi eschapes des mains des anemis, qui ne vouloient ou ne s'en pouoient pas fouïr, si requueillirent arriere au secours en la compaignie du roy. Et adonc Henri, le senateur de Romme, commença a suïr cil qui fuioient devers les montaignes, et les suïrent, li et ses gens, pour la cause d'avoir la proie plus que pour cause de soi combatre; quer tout aussi comme l'en dit souvent en un proverbe: 'Il est assez qui chace, qui treuve qui fuit'. Et pour ce que il veoit qu'il fuioient, estoit il esmeü a suïr les tant que il les eüst touz departiz, les uns par fuite, les autres par glaive, les autres pris ou chaciez par lonc estrif. Et donc, quant le roy vit les Lombars, les Capuënnois, les Prouvenceaus et les autres qui estoient d'estranges nascions qui s'en fuioient, desquelz il avoit ordene sa premiere bataille, si fremi aucun pou de pure felonnie, et non pas de pœur, et fu forment courcie. Mes par le grant courage et la grant hardiësce de quoi il estoit plain, il reprist son esperit et arresonna les François en ceste maniere: 'Ha! hommes de vertu et tres nobles par renommee, qui estes estrais de la ligniee de noble sanc de France, n'aies pas paour de ceuls que vous vees, qui ensuient les nos, ne [de^b] ceus ci que vous veez devant vos iex; que ja soit ce que il soient greigneur nombre, toutefois les seurmonteron nous par vertu avec l'aïde du douz Jhesu Crist. Quer vous savez que nous nous combatons pour garder et desfendre le droit de l'eglise victoriaument et le patronnage monseigneur saint Pere; et il est certain que il se combatent en leur tort et contre l'eglise tant comme hereges. Aions vraie fiance en Dieu, et toute doubte ostee de nos cuers, assaillons hardiement ceuls que nous avons devant nous en present, qui sont encontre nous et nous atendent a bataille, avant que il soient veüs venir a nous; et si comme je ai esperance, nous les pourrons bien vaincre de legier par l'aïde de Dieu, se nous leur couron sus forciblement'. Et quant le roy les out ainssi amonnestes, la hardiësce crut forment as hardiz; et donc tantost se ordenerent en tourbe, et se restraintrent dedens leur armes, et firent forciblement et vertueusement un assaut contre les anemis et s'assemblerent a euls de toutes leur forces. Ne cel assaut de chevalerie ne dut pas estre loe en vain, quer il le firent vertueusement et bien; et il avoient bien mestier de le faire, quer les anemis estoient greigneur nombre sanz comparoison; et si estoient haubergieez tres curieusement, et estoient de touz les miex combatans d'Alemaigne et des plus fors chevaliers. Et ainssi assembla la bataille des uns et des autres ensamble; et commencerent a criër et a amonnester les uns les autres de combatre, si que les [uns^b] hurterent souvent de glaives et d'espee sus les haubers des autres; et ceus qui trebuchoient a terre estoient les premiers messages de mort, et crioient et braioient pitoiablement. Et ces autres perilz de bataille s'ensuïrent apres as anemis de l'eglise. Si commencerent a decheoir efforceement, et l'occision qui fu faite d'eulz enyvra les champs; ne onques les glaives des François ne lessierent d'occirre tant que la forsenerie des Alemans fu du tout dantee, et que tout l'ost des anemis fu escoule par l'aïde de la fuite,

40 a) *haec ex Gestis Ludovici suppl. ed.; plura deesse patet, ed. coniecit*: Pluseurs autres chevaliers. b) *deest c.*

meritis attolentes, ipsos illa die pro exemplo magnanimitatis et fortitudinis habuerunt. Henricus autem Hispanie cum suis fugientes insequens versus montes, aviditatis prede, eo quod eos videret fugere, stimulis agitatus, a persecutione ipsorum non destitit, donec eos partim fuga lapsos, partim captos, partim gladiis interemptos, longo tamen certamine terminaret. Rex itaque cernens Campanos, Provinciales, Romanos et alios barbare nationis, ex quibus, sicut dictum est, primam suam cohortem confecerat, fugientes, aliquantulum turbatus fremuit, sed magnanimitatis resumpto spiritu, ita Francigenas alloquitur circumstantes: 'O viri virtute et fama clarissimi, a nobili stirpe Francorum trahentes originem, ne terramini ab hiis quos nostros cernitis insequentes, nec ab istis quos habetis pre oculis, quia, licet maiores sint numero, tamen eos virtute in Dei adiutorio superamus, utpote triumphantis ecclesie defensores. Aggrediamur ergo istos, quos habemus pre manibus, qui e regione stantes, nos expectant ad prelium, antequam ad nos irrupere videantur; quos, ut spero, de facili per Dei auxilium poterimus expugnare, si in eos viriliter irruamus'. Sic igitur regis exhortatione finita, audatium crevit audacia, et in turma dispositi, in armis se colligunt, atque in phalanges hostium viriliter impetum facientes, totis viribus conflixerunt. Nec incassum eorum milicia promeruit laudum preconia, cum validam virtutis haberent materiam; erant enim hostes sine comparatione maiores numero, curiositatis studio loricati et totius Alemannie fortissimi bellatores. Sicque pugna utrimque conseritur; hortativos ad prelium clamores ingeminant; fit mucronum cum galeis frequens collisio, atque mortis prenuncii cadencium miserabiles gemitus,

1268. ou que il chaï du tout ocis par glaives. Et toutefois Courradin si vit appertement le peril qui li venoit sus li et sus ses gens; et donc fu il tout le premier qui s'escoula tout hors d'entre ses gens par fuite; mes aucunz de ces greigneurs mestres, par le conseil desquies ceste mauvese et fausse conspiration avoit este commenciee, furent pris et furent mis en fers et en chartre, pour estre gardes a recevoir tel jugement comme il devoient emporter de 5 ceulz fais, selonc les lois. Et quant ceste victoire out este faite par la vertu de Dieu, touz les François ne coururent pas a la proie de leur anemis, aussi comme gens ravissables; mes lessierent illec la proie de leur anemis jessant, et par le commendement du roy il ne se departirent point ne ça ne la, mes se requueillirent touz el champ. Et donc descendirent des chevaus et osterent les heaumes de leur chies et pristrent un pou d'air legierement 10 pour eus esventer; et ce leur fu moult grant recreation. Et donc ce repareillierent arriere a la bataille qui estoit a venir; que il savoient et sentoient bien que il devoient recommencer bataille avec le devant dit Henri, senateur de Romme, qui avec la greigneur partie de l'ost des anemis avoit suï ceulz de l'ost de nos genz qui s'en fuioient.

Le 21. chapitre. Comment celi Henri retourna, et comment les nos se 15 combatirent contre li et orent victoire, et d'aucunz autres faiz qui avindrent en cele bataille.

Mes assez tost sanz demeure celi Henri retourna de chace de ceus qui fuioient; et tout aussi comme en assemblant ses gens, il se arresta el haut de la montaigne, et donc considera en soi que ses genz, qui estoient demourez el champ, eüssent fait tres grant occision 20 des nos, et vit le roy el milieu de sa compagnie, les banieres droites — et se tenoit illec aussi comme une tres forte tour —; et dist: 'O! tres fors hommes, nous sommes aujourd'hui fais vainqueurs du tout. Quer par deça nous avons occis cil qui fuioient; et les nos, qui demourerent en ceste valee avec les anemis pour euls combatre, sont ceulz que vous veez encore el champ seoir sus leur chevaus, qui ont eü victoire et ont occis le roy et ses Fran- 25 çois; et vous vees que le dessus de la terre est toute couverte de leur charoingnes'. Quer il cuidoit^a selonc le desir de son cuer, que les siens, qui estoient demoures, quant il parti de l'ost, eüssent touz tuës le roy et ses gens; et si ne pouoit encore pas apercevoir ne congnoistre les armes des banieres, comme celi qui encore estoit loing de l'ost. Et donc li et ses gens descendirent a grant joie du haut de la montaigne, et donc aprochierent plus 30 pres de l'ost du roy; et quant il congnuent les armes du roy et de ses genz, et virent les banieres, adonc sorent il vraiment que les leur gens estoient vaincus, lesquelz il cuiderent

a) cuident c.

et cetera que bellatorum pericula consecuntur; passim cadunt hostes ecclesie, et eorum strages agros inebriat, nec ab eorum cede Gallicanus cessavit gladius, donec furor Theutonicorum fuit perdomitus, et 35 eorum totus exercitus aut fuge lapsus presidio aut gladiis cecidit interemptus. Corradinus vero cernens sibi summum imminere periculum, inter suos primus fuga dilabitur. Sed aliqui de suis maioribus, quorum consilio huiusmodi conspirationis factio habebat initium, capiuntur et legum iudicio plectendi in vinculis reservantur. Hac itaque Dei nutu perpetrata victoria, Franci regis imperio, non iacentis hostis ad predam rapidi, nulla circumquaque dispersione dissoluti, in campo se colligunt, equis descendunt, et 40 galeis nudatis capitibus, auram levem^a et aera pro magna recreatione recipientes, ad futurum certamen se preparant, cum sentirent adhuc cum Henrico, fratre regis Hispanie, et maiore parte hostilis exercitus, qui fugientes de prima ipsorum acie invaserant, prelium iterari.

16. Quomodo acies Henrici, fratris regis Hispanie, devicta fuit a Karolo et gente Francorum, et ipse Henricus de prelio fugiens 45 captus fuit et Karolo redditus.

Nec mora, Henricus a fugientium persecutione revertens suosque recolligens, sedit in montis cuiusdam cacumine; qui suorum stragem considerans regemque in medio suorum agmine, vexillis erectis, ut turrem munitissimam consistentem, ait suis: 'O viri fortissimi, per omnia victores efficimur. Nos^b etenim et nostri, qui cum suis in hac valle hostibus conflicturi^c remanserant, quos adhuc in equis in campo 50 victores videtis consistere, regem et suos Francigenas occiderunt, quorum cadaveribus superficiem terre cernitis operiri'. Putabat enim secundum sui cordis desiderium, longe adhuc a Francis positus^d, quod sui regem propter Henricum^e de Cusantiis, qui in armis regalibus indutis occisus fuerat, et suum exercitum prostravissent. Henricus ergo et sui de montis fastigio cum magno tripudio descendentes et ad regis tentoria propius accedentes, regis et suorum vexillis et armis cognitis, suos esse victos compererunt, 55 quos prius victores putaverant, et de suis hostibus totaliter e converso. Tunc eorum cythara in luctum

a) levam c.

b) N. e., duabus et dimidia linea erasis, e corr. eiusdem manus c.

c) conflicturi c.

d) positus c.

e) Hencicum post corr. Henricum c.

estre avant vainqueurs; et virent que de leur anemis estoit tout au contraire. Et donc leur 1268.
vièle fu convertie en pleur, et leur joie fu convertie en douleur. Mes il reprirent tantost leur
courage par l'amonnestement de leur prince, et s'en vindrent et passerent a grant bruit parmi
les tentes des François, et tuèrent pluseurs des garçons et des gens de pie qui la estoient; et
5 burent le vin que les valles gardoient pour lor mestres, comme ceulz qui estoient lassez por la
longue chace que il avoient faite. Et donc s'en issirent tantost des tentes, et se requueillirent
en une tourbe et se ordenerent touz comme il est de coustume; et ainssi cele espoventable
compaignie ordenee courut contre le roy et les siens a bataille. Ne onques pour ce le cou-
rage des François ne mua, mes se tenoient ensamble fermement; et ne doubtoient point
10 pour ce, se si tres grant nombre de leur anemis combatans couroient sus a leur petitece.
Et ja soit ce que en la bataille qui ja estoit parfaite, que il eüssent detrenchie tant milliers
d'anemis a grant travail et a grant poine, toutefois avoient il aucun pou repose entretant;
dont il estoient mout forment recrees. Et tantost comme il virent venir leur anemis, il
mistrent les heaumes es testes et saillirent sus les chevaus, et se mistrent et estraintrent
15 el lieu ou il s'estoient combatus au premier. Et illec atendirent tres hardiement les anemis
a glaives touz pres et sachies; lesquelz anemis venoient sagement touz serres a bataille.
Et donc messire^a Herart de Valeri se mist droit au coste du roy, qui estoit homme hardi et
sage es choses et es faiz de bataille; et tantost comme il vit ses anemis ainsi ordenes sagement
venir a la bataille, il dist au roy: 'Sire roy, ceus ci viennent tres forment sagement a bataille, et
20 sont si joins et a destroit ensemble en leur bataille, que en nulle maniere, si comme il m'est
avis, nous ne les pourrions departir ne trespiercer. Et pour ce convient il ouvrer contre
eulz par aucun enging de subtilite^b, par quoi il puissent estre aucun pou espartiz, si que
l'entree soit aucunement ouverte, tant que les nos puissent entrer entr'eulz, et puissent soi
combatre avec eulz main a main, a bras estendu'. Et le roy loa mout ce conseil et li dist:
25 'Or ales donc, et eslisiez desquies que vous voudres de nos genz avec vous, et faites oren-
droit ce que vous porrez faire, savoir se vous pourres tant faire que leur compaignie, qui
est forment serree, soit departie'. Et donc Herart prist avecques li trente ou environ des
chevaliers de la compaignie du roy, et se mistrent a part, et non pas aussi comme se il se
vousissent combattre avec leur anemi, mes — si comme il faignoient — il sembloit miex
30 que il s'en deüssent fuire; et se hasterent d'aler par devers la partie, que il estoit avis que
la fuite deüst estre la plus seüre. Et donc tantost les anemis cuidierent fermement que
ceulz preïssent la fuite; si commencierent criër a haute voiz: 'Avant! il fuient'. Et donc
s'apareillierent estriveement pour ensuïr les; si que en brieve espace de temps il furent
espartiz, et se moustrerent as nos que il estoient assez aïssiez a trespasser entre eulz. Et
35 donc tantost le roy se esmut avecques sa bataille, et se plunga entr'eulz; et Herart et ses
chevaliers retournerent leur resgues et les assaillirent de coste a grant criëe et se mistrent

a) mestre c. b) sic aut subtilece c.

conversa est et gaudium ipsorum in merorem, sed sui principis excitatione resumunt animos, et per
castra Francorum, que quasi vacua ab hostibus remanserant, cum magno impetu penetrantes, gartionum
40 et peditum, qui ibi aderant, plurimos occidentes, vinum quod magistris suis servaverant biberunt, et de
castris protinus exeuntes et in unum se iunctim et fortiter colligentes, contra regem, cunctis de more
dispositis, occurrit in prelium eorum terribilis acies ordinata. Nec Francorum frangitur animus, cum
sue paucitati bacancium hostium tanta numerositas occurrisset. Et quamvis in prelio iam peracto cum
ingenti discrimine tot hostium milia detruncassent, aliquantulum interim pausatione recreati, mox ut
45 hostes viderunt accedere, galeatis capitibus, in equos prosiliunt et in locum ubi prius pugnaverant se
restringunt, exertisque gladiis hostes suos, qui consertissimi et sagaciter ad prelium veniebant, audacter
expectantes. Tunc dominus Erardus de Valarico, regis adherens lateri, vir expertus in rebus bellicis,
cum vidisset hostes ita prudenter ordinatos in acie, dixit regi: 'Domine mi rex, isti prudenter vadunt ad
prelium et ita iunctim et conserti in agmine, quod a nobis impenetrabiles estimantur. Agendum est igitur
50 aliquo calliditatis ingenio, ut aliquantulum dispersi nostris ad agminis illorum intima pateat aditus, ita ut
manutentim cum eis valeant extenso brachio preliari'. Rex itaque huiusmodi laudans consilium, dixit
ei: 'Ite, et de nostris quos vobis placet elegite et modo quo poteritis agite, ut eorum acies densissima
dissolvatur'. Tunc Herardus cum triginta vel circiter electis militibus a regis agmine sequestratus, non
quasi vellet cum hoste congredi, sed potius fugam dissimulans, versus partes accelerat, ubi fuga sibi
55 tutior apparebat. Statim hostes, rati eos fugam arripere, altisonis vocibus clamantes: 'Fugiant!' ad eos
insequendum certatim se preparant, et in brevi spacio dissoluti, Francis se penetrabiles prebuerunt. Tunc
rex movens cum acie in eos mergitur, et Herardus et sui milites flexis loris ad eos revertentes, ipsos

1268. entr'eulz et les derompoient a force et a vertu; et si comme les batailles assemblerent ensemble, l'assaut si commença fort et tres perilleus. Et vraiment les anemis estoient si fort et si espoissement armes que les^a coups des nos sembloient estre vains, et refusoient les glaives aussi comme s'il fussent touz molz et mal trenchans. Et pour ce aussi que il n'avoient pas acoustume^b d'estre armes de tant de pere d'armeüres, pour ce estoient il^c mains souples a soi demener, et plus legierement et miex pouoient il^c estre boutez a terre. Et quant ceste chose fu aperceüe des François: 'A bras, seigneurs, a bras, a bras!' Et donc les prenoient as mains par espauls, et tiroient et trebuchoient a terre jus de sus les chevaus. Et certainement, se nostre Seigneur n'eüst aidie celi jour as François, et la force et la vertu de la destre de leur tres noble et esprouvee chevalerie, il ne peüssent 10 avoir dure contre leur anemis es deux si prochaines batailles, l'une apres l'autre.

Et ja soit que touz ensamble communement se fussent bien et loablement portes en la bataille sanz nul desdit, toutefois la force et la chevalerie tres esprouvee et demoustree vertueusement illec endroit, c'est assavoir de Guy de Montfort, doit estre par excellence loëe desus toutes les autres. Quer icelui des le commencement de la bataille assailli pre- 15 mier les anemis et trespassoit en foudroiant parmi les plus espesses assemblees; tout aussi comme le senglier parmi la compagnie des chiens, qui les fiert et detrenche a sa^d dent: aussi s'aloit il combatant as anemis, et criant la baniere son pere, et passoit parmi eulz et retournoit arriere parmi les anemis, et s'en revenoit a ses gens; et tout aussi comme le fol large despent le sien en gastant ça et la, tout aussi enyvroit il les champs du sanc des 20 anemis par l'occision que il faisoit. Mais je ne sai par quel aventure son heaume li tourna entour la teste ce devant desriere, si que la ventaille du heaume, qui donnoit lumiere as iex, estoit devers le dos, et il ne pouoit point issir par illec point d'alaine de sa bouche, et toute la face li estoit ainssi couverte que il ne pouoit veoir goute; mes estoit aussi comme un aveugle, et ne pouoit savoir qui il feroit; mes se forsenoit et feroit maintenant a destre et 25 puis a senestre. Et quant Herart de Valeri, si tost comme il le congnut et il avisa ceste chose, il out tres grant pitie de ce chevalier, et vint pres de li, et prist le heaume a ses mains et le dreçoit et relioit les laz. Et quant Guy de Montfort le senti, si cuida estre tenu par heaume d'aucun des anemis, et feri mesure Herart el bras un merveillex coup de son espee; mes nostre sire Jhesu Crist le garda que il n'out mal. Et encore vouloit il 30 recouvrer a ferir plus, se il ne l'eüst conneü a la vois.

Et donc l'une partie et l'autre combatans ensamble firent tant que la cruaute de la bataille dura mout, et tant que les anemis furent si deconfis que il convint que il se partissent de la bataille et s'en tornassent en fuite; quer il se merveillierent forment de la poissance de leur anemis, qui estoient si petit nombre. Et donc Henri le senateur requelli 35

a) le c. b) acoustumes c. c) m. p. il miex e. c. d) la c.; cf. *supra* cap. 15, ubi eadem verba.

a latere cum magnis clamoribus invadunt et in eos impetu validissimo proruperunt. Aciebus itaque concurrentibus, discrimen periculorum conseritur; verumptamen hostes erant tanta armorum dempsitate induti, quod ictus Francorum quasi irritos redderent, et velud hebetes ipsorum [gladios^a] repellebant, et quia tantis armorum utensilibus armari non consueverant, idcirco minus agiles et ruine promptiores concussi cum 40 impetu exstiterunt. Quod ut a Francis animaversum est, communiter acclamantes: 'Ad brachia, ad brachia!' per humeros eos cum manibus rapientes, ab equis ad terram precipites impellebant. Et nisi Francis illa die Dominus adiuvisset, eorum virtus et eminentis milicie dextera in duobus preliis contiguus contra tot hostium milia non durassent. Et quamvis indifferenter omnes laudabiliter rem gesserint, unius tamen, scilicet Guidonis de Monte-forti, milicia est per excellenciam laudum titulis attollenda. Ipse enim a pugne 45 principio primus hostes agrediens et acervos hostium fulminando penetrans, apri more inter canum agmina debacantis, patris vexillum intonans, ulterius pertransivit atque gressu retrogrado per medios hostes ad suos rediens, agros strage non minima sanguinis prodigus ebriavit. Sed eius galea circa capud volubilis, transpositis a tergo foraminibus, per que intuens lux oculis reddebatur et oris hanelitus respirabat, ita eius faciem totaliter obumbravit, quod videre non poterat, sed tanquam cecus non discernens 50 quid vel quem feriat, nunc ad levam^b et nunc ad dexteram seviebat. Quem cum vidisset Herardus de Valerico in tali periculo constitutum, eius labori compaciens, accessit ad eum et manu galeam eius apprehendens, capiti religatum laqueis adaptavit. Quod cum sensisset Guido, putans ab hostibus se teneri, hunc vibrato gladio percussit ictu mirabili, quem etiam statim forcius iterasset, nisi prius ipsum vocis indicio^c cognovisset. Utrunque itaque tunc preliantibus, multum duravit belli ferocitas, donec hostes 55 attriti plurimum, fuga lapsi sese a belli certamine retraxerunt, admirantes Francorum potentiam, quos videbant ipsis multo numero pauciores. Henricus interim suos iuxta se recolligens, suam suorumque

a) deest c. b) levem c. c) iudicio c.

arriere ses genz, et se blasmoit li et ses gens, et disoit que il estoient vains et couars, et 1268.
les amonnesta de rechief a la bataille, et leur dist que ce leur seroit perdurable reprouche,
se si pou de François seurmontoient en bataille si grant plente de nobles chevaliers d'Es-
paigne et de si souveraine vertu. Et que diroie je plus? Il se requueillirent^a de rechief en-
semble, et se retornerent a la bataille; et quant l'assaut fu recommencie, l'occision fu
recommenciee de ceulz qui cheoient, et l'effusion de sanc fu renouvelee. Et au des-
renier les anemis furent menes a tel occision que il furent contrains de fuir s'en avec
leur mestre Henri, sanz esperance nulle de retourner plus. Et donc les François en-
suirent aucun petit Henri et ses gens qui fuioient, quer il ne les pooient^b pas longue-
ment suir; quer il estoient forment lassez de tant de batailles, si que les chevaus et
les hommes n'estoient pas si convenables a suir les. Et cil qui s'en fuioient prenoient tre-
tout avant qu'il pouoient ravir par les villages et par les fermetes la ou il passoient, comme
tres aigres robeurs et larrons; et ainsi firent il partout es^c liex ou il passoient, jusques
a tant qu'il vindrent^d a Saint Benoit de Mont-Cassin. Et celi Henri donnoit a entendre
a l'abbe¹ de Saint Benoit et a touz les autres que il encontroit, que il avoient occis le roy
Kalles et tout son host. Et quant l'abbe n'aperçut [nul^e signe de victoire, mais plus tost]
signe de confusion et de tristesse, si enquist apres, et entendit la verite des choses; quer il
amoit moult le roy Kalles. Si commanda adonc que Henri et ses gens fussent pris et mis
en prison², et se l'office de l'abbe le souffroit, pour estre garde a celi Kalles a prendre
venjance.

Le 22. chapitre. Comment le roy rendi graces a Dieu de sa victoire, et
comment ses anemis furent pris et jugiez.

Apres ce donc que le roy out tout le champ delivre et que il fu demoure vainqueur, li
et ses genz rendirent graces a Dieu de ce que il leur avoit donne si grans victoires, et
n'apropria a soy ne a ses gens ce que il avoient fait, et disoit que ce n'avoit pas este par
leur vertu ne par leur hardiesce, mes par la grace, la force et l'aide du douz Jhesu Crist,
pour le droit duquel il se combatoient. Et donc quant il orent rendu graces a Dieu, il
retournerent el champ de la victoire pour requueillir les despoilles. Et Corradin entretant,

a) requueillirent c. b) pooit c. c) les c. d) vint c. e) haec des. c., ex Gestis Ludovici suppl. ed.

dampnans ignaviam, eos iterum hortatur ad prelium, dicens sibi fore perpes obprobrium, si tot Hispanos,
eminentis virtutis milites, Francorum paucitas in prelio superaret. Quid plura? Sese iterato in acie colli-
gentes, ad bellum redeunt; quos Franci, qui se prius in campo belli restrinxerant, viriliter receperunt.
Commissoque sicut prius certamine, iteratur strages ruentium, et cruoris effusio renovatur. Tantaque
hostes dilaceratione ad ultimum sunt attriti, quod sine spe reditus cum Henrico suo principe fugere com-
pelluntur. Tunc Franci Henricum et suos fugientes aliquantulum insecuti, eos diu sequi non potuerunt,
quia tantis preliis, sicut dictum est, ipsi et equi eorum fatigati, ad insequendum valde minus ydonei
reddebantur. Fugientes autem per casellos et municipia transeuntes, quicquid rapere potuerunt ut pre-
dones atrocissimi rapiebant, donec ad Sanctum Benedictum de Monte Cassino pervenerunt, abbati illius
egregii loci omnibusque sibi obviantibus intimantes, quod regem Karolum et omnem eius exercitum occi-
dissent. Sed cum abbas, qui Karolum diligebat, nullum in eis perpendisset signum victoriae, sed potius
confusionis et tristitiae, postmodum veritate comperta, Henricum et suos capi^a iussit et carcere mancipari,
ipsum regi Karolo, si sui status officium permisisset, custodiens ad vindictam.

17. Quomodo Corradinus et Henricus capti et adducti sunt ad Karolum,
et quomodo ipse Corradinus cum multis aliis iussu Karoli fuit
decollatus, et Sicilia reddita.

Rex igitur Karolus et sui summo Regi pro tantis victoriis gratias exhibentes, non sibi quod fecerant,
sed totum divine potencie ascribentes, in campum victoriae pro spoliis colligendis redierunt.* Sed Corra-

*) 'Chroniques de St. Denis' (SS. R. Gall. XXI, p. 122) hoc loco add.: Ce champ, ou la bataille fu, est apelez
le champ du Lyon; et pour ce que le roy ot victoire en ce champ, il fist fere une abbaie en
la place, et donna rentes, terres, possessions pour trente moines soustenir, qui doivent estre en
prières et en oroisons pour le roy et pour touz ceus qui reçurent mort en la place de sa
compaignie.

a) tapi c.?

1) Bernardo I. 2) Henricum neque in monasterio baldo Aquilone milite captum esse, in charta, Del
Montis Cassini nec S. Salvatoris ad Reate (cf. Saba Giudice, Cod. dipl. I, p. 199, refertur.
Malaspina p. 848), sed ex proelio fugientem a Sini-

1268. qui estoit echape de la premiere bataille, si comme nous avon dit devant, par son bien fuir, se transporta en un chastel¹, qui estoit sus la rive de la mer; et ceste chose ne pout estre celee au roy Kalles. Et donc le roy y envoya la de ces chevaliers, si que cil qui la furent envoies mistrent le chastel et le chastelain en subjection, et pristrent Corradin et l'amenerent au roy en liens. Et l'abbe de Saint Benoit de Mont-Cassin, qui tenoit Henri le 5 senateur, frere au roy d'Espagne, en sa prison, si le rendi au roy, par tel condition que celi Henri, qui avoit mort deservie et devoit morir selonc le jugement des loys, ne soufferoit pas mort tant que celi abbe seroit en vie, pour ce que il l'avoit fait prendre, et que, se le dit Henri prenoit mort, il se doubtoit que pour l'occasion de sa mort il n'encorust irregularite, et que par cele irregularite il ne perdist du tout en tout l'office de prestre. Et quant 10 toutes ces choses furent ainsi ordenees, il distribua les despouilles et la proie des anemis a ses chevaliers, si comme il appartient de coustume. Et donc le roy et son host en menerent leur prisonniers en liens, pour vengier en euls la mauvestie et la traïson que il li avoient faite, et se retourna tout droit vers la cite de Naples. Et quant il fu la repairie, il manda et fist querre les sires des lois et les sages de droit; et il s'assemblerent a son com- 15 mandement. Et donc leur demanda a touz les plus sages et commanda que il deüssent devant touz en commun, par quel sentence cil qui ont machine si tres grant felonnie et leur complices doivent estre condampnes. Et donc les docteurs et sires de loy visiterent

dinus interea, qui per fugam a primo conflictu, sicut diximus, evaserat, in castellum maritimum se trans- tulit; quod regem Karolum suosque latere non potuit, qui mittens ibidem aliquos de suis, castellum ad 20 deditionem coegerunt et ipsum Corradinum ad regem in vinculis adduxerunt.* Similiter abbas Sancti Benedicti de Monte Cassino, qui Henricum in prisione tenebat, ipsum regi tali conditione reddidit, quod idem Henricus, qui legum iudicio plectendus mortem meruerat, non tamen incurreret, quamdiu idem abbas presenti vita fungeretur, ne mortis ipsius occasione secundum canones impeditus, totaliter amitteret officium sacerdotis.** Rebus itaque dispositis, et spoliis hostium de more militibus distributis, rex cum 25 suo exercitu prisiones suos trahens secum in vinculis, vindicandus in eos, versus Neapolitanam rediit civitatem. Illuc ergo legum doctoribus iurisque peritis ad eius imperium confluentibus, ab eis exigit iudicium, imperans ut propalent in publico, cuiusmodi sententia tanti sceleris complices debeant condempnari. Qui legum capitula revolventes, iuris fulti consilio, in miseros mortis capitalem sententiam protulerunt.*** Quibus tanquam reis lese maiestatis condempnatis, quidam preconcionator in eminentiori 30

*) *'Chroniques de St. Denis'* (SS. R. Gall. XXI, p. 122) de Conradino capto aliter disserunt: Corradin se desguisa qu'il ne feüst congneü, et s'en vint a un chastel qui siet seur mer, et se tint iluec repostement jusques a tant qu'il fu anuitie, et envoya aucuns de sa gent aus mariniers pour fere marchie de passer outre. Si come il orent fait leur couvenant et leur besongne toute aprestee, nouvelles en vindrent au chastelain qui le chastiau gardoit de par le roy. Tantost fist sa gent armer, et 35 prist Corradin et toute sa gent, si comme il vouloient entrer en mer. Si en fist present au roy Karles, qui mout en fu liez.

**) *'Chroniques de St. Denis'* hoc loco fabulam addunt (SS. R. Gall. XXI, p. 122): Raoul d'Auçois, qui estoit un des plus nobles hommes d'Alemaigne, eschapa par dons et par promesses que il fist a Adenot le Cointe, qui estoit de Paris, qui le prist en la bataille et l'en amena en sa 40 tente^a; et quant il li ot assez donne et promis, il le lessa aler en la presence d'une fame qu'il maintenoit. Si avint l'endemain que cil Raouls fu delivres, que Adenot bati celle fame, pour ce que il estoit en soupeon d'un des clerks le roy. Et quant il l'ot batue et foulee aus piez, elle s'en foui vers les tentes et commença a criër par tentes et par paveillons: 'Prenez, prenez le traître de roy, qui a lessie aler Raoul d'Auçois, un^b des plus grans anemis le roy'! Cil Adenot 45 fu pris, et fu la chose provee et congneüe; si fu cil Adenot jugiez et penduz; et Raoul d'Auçois fu fet roy d'Alemaigne.

***) *'Chroniques de St. Denis'* (SS. R. Gall. XXI, p. 122) copiosius de sententia illa eiusque causis disserunt: Si fist assamblar touz les sages hommes du païs et leur requist que il feüssent bon jugement des traï- 50 teurs qui sa mort et son damage li avoient pourchacie. Si donnerent sentence que par droit il devoient avoir les testes copees; mes de Corradin furent il en doute. Car aucuns mainte- noient pour Corradin qu'il estoit venu contre le roy pour recouvrer son heritage, qui li devoit appartenir par raison de son pere, et que par ce ne devoit pas recevoir mort. A ce se feüssent tuit accorde, ne feüssent cil de Naples, qui ne porent soffrir la delivrance Corradin, pour ce que Corrat son pere avoit abatu les murs de la cite de Naples et toutes les fortereces et le 55 pueple domagie forment. Si fu condampne a recevoir mort avec les autres.

a) terre ed. Paris IV, p. 406. b) uns ed.

1) De Conradini captivitate auctor male instructus vis Conradinus ab eodem in castro finitimo Roberto esse videtur; illa verba ad Asturam, castrum domini de Lavena praefecto classis regiae traderetur; cf. Iohannis Frangipane, spectare verisimile est, quam- Gregorovius V, p. 434.

les chapitres des loys, et furent confortes par le conseil du droit, et prononcierent sentence 1268. de mort contre iceulz maleüres. Quant ces^a maufaiteurs orent este condampnes comme ceus qui avoient pechie contre la royal majeste et contre le patronnage de l'eglise de Romme, et en assemblant mal avec le mal il avoient ensui la mauvestie et l'eresie de leur predecesseur Mainfroy, l'un des greigneurs mestres de touz ceuls du conseil se dreça el plus haut lieu et el plus apparant, et dist devant touz ceulz qui la estoient, et commença a imputer Corradin, pour plus clerement demonstrier et agreigier sa presente condempnation; et devisa comment l'eglise de Romme avoit este el temps passe souvent et par plusieurs foiz grevee et tourmentee par le parente d'iceli, qui touz avoient [este^b] et estoient encores liés des sentences d'escommeniemens et des maudicons de Dieu et des sains peres de Romme; et comment ceste maleürte estoit descendue de l'un en l'autre, ausi comme par droit de heritage, et au desrenier estoit descendue en celi Corradin, comme en droit hoir de cele maleürte, et le lignage de l'aigre estoit affine par mort [de^c Corradin]. Mes^d avant [que^b] le roy les feüst livrer a celi qui les descola, le roy fist dire pour les ames de touz ceuls qui la furent decoles: *Placebo*², *Dirige*³, et chanter messe de requiem selonc l'usage et la coustume de la religion crestienne, et il estoient deles la chapele ou l'en chantoit, si que il le pouoient bien oïr de leur propres oreilles. Et si leur octroia le roy espace de leur pechiez confesser, et apres ce il furent menes au lieu de leur poines. Et il estoient sis personnes par nombre, qui avoient este touz jours mestres et soustenans de ceste malefaçon: premierement le conte Gauvains⁴, le conte Jourdain⁵, le conte Berthelemi, li et ses deux filz, et le desrenier estoit Corradin. Et quant il furent au lieu ou il furent decoles, le roy s'en parti avant que il fussent occis. Et quant le roy s'en fu ale, l'en leur commanda que il s'agenoïlassent; et donc furent les testes coupees du glaive de cil qui les ferit, et il trebuchierent a terre sanz testes. Mes Henri, ja soit ce que cele meïsme sentence d'autel jugement l'eüst condempne, le roy commanda que il fust garde encore a present souz bien destroite garde, par la convenance que il avoit faite a l'abbe; si le fist mettre en chartre et garder mout diliganment. Et trop de gens furent courcies de la mort Corradin, pour ce que, se il^d eüst vescu, il eüst este chief du lignage de l'aigle.

Le 23. chapitre. Comment Corrat Cacapuce se esforça contre le roy Challes, et de ceulz qui li furent haïngneus pour la mort Corradin.

Apres ce que les contes ourent este decoles par sentence diffinitive et par le conseil de touz les plus souverains clers de loi que l'en peüst trouver, pluseur commencerent a parler de la mort Corradin, pour ce que il estoit jane, et diverses personnes en disoient^e diverses sentences. Et aucuns s'acordoient bien a la mort de li, et se doubtoient bien que se il eüst vescu longuement, que eüst ensui ses predecesseurs a estre contre sainte eglise; et le disoient pour ce que il s'estoit tantost et sanz dilacion acorde aus traïteurs^f Gauvain et les autres, et avoit requis touz ses amis de touz costez pour li aidier et poursuir la mauvese conspiration que il avoient faite tant contre l'eglise que contre le roy. Et encore

a) cest c. b) deest c. c) de C. des. c.; ex *Gestis Ludovici suppl. ed.* d) que cil c. e) et disoit c. f) traïteurs c.

loco astantibus assurrexit, qui Corradino imputare cepit in maioris dampnationis cumulum, quomodo per eius parentelam, quasi semper anathematis vinculis innodatam, retroactis temporibus ecclesia Romana attrita fuerit sepius et oppressa, et qualiter ista calamitas quasi iure hereditario ultimum descenderit in heredem, quoniam in Corradini morte fuit ibi genus aquile terminatum. Sed antequam eos feriret lictoris gladius, iuxta quamdam capellulam *Placebo*, *Dirige* missamque pro animabus suis secundum morem christiane religionis propriis auribus audierunt, indulto etiam sibi spatio crimina confitendi, et ita post ad loca penalia sunt perducti.* Erant autem sex persone numero, comes Galvanus, comes Iordanus, comes Bartholomeus et eius duo filii, ac ultimus Corradinus, qui ad decollationem genua flectere iussi, detruncati gladio percussoris, in terram acephali corruerunt. Sed Henricum, licet eum eadem iudicialis sententia condempnaret, quia sic rex abbati sponderat, ad tempus vivum reservari precepit, sub arta tamen et diligenti custodia mancipandum. Ex Corradini vero morte multi doluerunt,

*) '*Chroniques de St. Denis*' (SS. R. Gall. XXI, p. 123) hoc loco add.: Le pueple avoit grant pitie de Corradin, pour ce qu'il estoit enfes le plus bel que l'en peüst trouver, et de *Henrico Hispaniae principe*: Si fu en une cage de fer, une chaenne a son col, et fu menez par toutes les citez du païs et moustrez au pueple; et racontoit l'en la grant mauvaistie qu'il avoit pourchaciee a son cousin, qui senateur de Romme l'avoit fait et haucie seur touz les barons de la contree.

1) Oct. 29. 2) Finis Ps. 114. 3) Ex Ps. 24, v. 5. 4) Ille paullo post cladem interemptus erat; cf. Gregorovius V, p. 436. 5) Immo tribus annis post mortem subisse videtur.

atendoient il, se il fussent venus au dessus de cele emprise, que il eüssent fait Corradin emperiere, si tost comme il eüst este couronne de Secile; fors que tant que celi Henri devant dit pensoit que il li aidassent a estre emperiere, quer il y avoit ja tendu des que il fu fait senateur, et avoit acort d'aucuns des seigneurs de Romme, cardinaulz et autres, secretement. Et encore dient aucun qui estoient mout amis et familiaires de li, que se il eüst eü 5 victoire, quant les autres s'en fuïrent du champ, que il eüst mis poine a estre couronne de Secile, en disant que ele eüst este conquestee par li et par sa force; et pour ce dist trop bien celi qui dist ce proverbe¹: 'Homme propose, et Dieu ordonne'. Et autres estoient qui en parloient en autre maniere; quer il disoient que le roy deüst avoir espargnie de mettre Corradin a mort, pour ce que il estoit encore enfant jane d'aage, et que se il avoit mespris 10 en aucune chose, ce avoit il fait par le conseil des traîtres, qui l'avoient deceü. Et pour ceste cause esmut le roy a bien pou toute Alemaigne contre li, et machinoient a li nuire en touz estaz, se il venoient ou pouoient venir en lieu.

Et donc quant le roy et ses gens orent este parmi les provinces du royaume, et il orent mis a sa subjection et a sa seigneurie toutes les regions par deça le royaume de 15 Secile, c'est assavoir Puille, Calabre, Terre de Labour et toutes les autres, fors tant seulement cele seule partie du royaume qui est tout entour avironnee^a de mer, laquelle partie estoit encore a conquerre: si^b que un qui estoit filz d'iniquite, Corradin^c, Cacapuche par son seurnon, qui avoit acquis et assemble avec pluseurs autres semblables a li en mauvestie, et li et les autres conquellis s'entremetoient tant comme il pouoient de toutes leur forces 20 a tenir et a desfendre cele partie contre le roy. Et estoit veü avoir faveur et assentement de touz les nobles de toutes les cites du royaume — ce ne sai je comment, se il avoit ou par grace ou par force de contrainte ou par maniere de quelconques autre extorsion —, fors que il n'avoit^d pas tant seulement de la cite de Mesane et de la cite de Pannorie^{e,2}, lesquelles cites sont les plus nobles de tout le royaume; et ces deus cites tant seulement soustenoient 25 et nourrissoient la partie du roy et se tenoient du tout a li. Et quant le roy out oï certainement que celi tyrant s'estoit esmeü et revele contre lui, si enquist la verite, et trouva que il estoit du lignage et du parente Mainfroy et Corradin. Et donc le roy pour reprendre la poissance de li et de ces complices et pour acquerre le royaume bonement a soi, il envia la de ces barons, des tres nobles hommes et loiaus chevaliers, neïs et estrais^f du haut sanc de France, esquelz 30 il se fioit desuz touz autres, c'est assavoir Thomas de Couci, Phelippe et Guy de Monfort, Guillaume de Beaumont, Jehan de Hiaumes et Guillaume l'Estendart, avec souffisant nombre de combatans. Et donc s'en alerent et ourent bon nage, et passerent la mer, qui avironnoit cele partie du royaume, et entrerent en la terre; et si tost comme il vindrent la, il commencerent a prendre cites et chasteaus et occistrent tout quantque il trouvoient de leur anemis; qui se 35 rebelloient contre eulz, il occioient. Et celi Corradin si s'en fuït touz jours devant euls, quer il ne ces complices n'attendissent ja mes nos gens a bataille; mes si tost comme il savoient par leur espies quel part il aloient, il se metoient a fuïr d'autre part es liex fors, ou il cuidoient avoir soustien et aliance, si que les nos ne pouoient avoir certaines noveles de li. Tant que en la parfin il congurent certainement par leur propres messages que il estoit 40

a) avirone c. b) *verba non bene composita* c. c) Cac. p. s. s. Corradin c. d) avoiet c. e) *sic postea*; Panuorie h. l. c. f) estrois c.

dicentes, sibi deberi pepercisse, utpote adhuc annis puerilibus posito et a proditoribus seducto; unde rex propter hoc contra se fere totam Alemanniam concitavit.

Cunctis itaque regionum provinciis citra regnum Sicilie, videlicet Appulie, Calabrie et Terre 45 Laboris sub regis dominatione redactis, solum illud regnum Sicilie, quod ambitu maris circumquaque concluditur, supererat oppugnandum; quod quidam iniquitatis filius cum quibusdam sibi similibus, Corradus cognomine Cabothe, contra regem totis viribus defendere satagebat. Omnium enim civitatum illius regni gratia vel vi coactionis extorsum favorem et assensum habere videbantur, preter Messane et Pannormi, que sunt tocus regni nobilissime civitates, partem regis foventes, ei 50 firmissime adherebant. Ad cuius tyranni potenciam debellandam et regnum sibi fideliter acquirendum misit rex nobilissimos milites, alto Francorum sanguine procreatos, videlicet Thomam de Couciaco, Philippum et Guidonem de Monte-forti, Guillelmum de Bello-monte, Iohannem de Hiaumes et Guillelmum Lestandart, cum sufficienti numero pugnatorum. Qui felici navigio Farum Messane civitatis transfretantes, regnum intraverunt, castella et civitates sibi contrarias expugnantes, et ad ultimum ipsum 55

1) Hic locus illis est antiquior quos affert Büchmann, 'Geflügelte Worte' ed. 10. p. 210.

2) Palermo.

en un tres fort chastel qui estoit apele Saint Orbe¹, et estoit la avec aucuns de ces complices; quer pluseurs autres l'avoient ja lessie, des que il sorent que les gens du roy Kalles estoient en cele partie entres pour combatre contre li et pour li prendre et meitre la terre en la poste et en la seigneurie du roy. Et donc vindrent a Saint Orbe, et assegerent le
 5 chastel; auquel siege il ourent mout de paine, tant en assaillant comme en soustenant les assaus que ceulz du chastel faisoient soudement, sans ce que les nos s'en donnassent garde; quer ceulz du chastel issoient par liex secrez comme par fausses posternes, dont les nos ne se donnoient de garde; et si faisoient ses assaus aussi soudement que il n'estoient point aperceüs devant que nos gens en oioient la frainte; et ce estoit fait a la fin que Corradin
 10 Cacapuche s'en peüst fuir de ce chastel secretement. Mes ceuls qui issoient du chastel n'avoient pas tant de hardiesce que il se osassent de plain meller as nos; si que il les convenoit tantost entrer arriere en leur forteresce; quer les nos se tenoient tous jours si garnis que il estoient touz jours pres de recevoir les, si que celi Corradin ne pouoit partir du chastel en nule maniere. Et toutefoiz le chastel fu pris et vaincu apres mout de grans tra-
 15 vaus, et nos gens pristrent celi Corradin et li firent sachier hors les iex de la teste premierement, et pour la deserte de ce que il s'estoit rebelle contre le roy, le firent pendre par le col au gibet; et touz les autres de ses complices qui porent estre tenus, si orent touz les testes coupees, ou furent pendus au gibet comme li. Et quant ces nobles chevaliers orent ainsi acquis et conquete le royaume de Secile, il retournerent arriere au roy lor
 20 seigneur et li rendirent le royaume quite et paisible.

58. Et tant comme l'ost² fu en la terre le roy de Secille, affin que il n'eüst
 deffaute de fourment ne d'autres vivres, il commanda que l'en aportast vitaille et les choses qui seroient necessaires a l'ost de toutes les parties de la contree, si que tout quanque mestier estoit a corps d'omme habondoit a l'ost largement. Et ainsi demourerent la en ceste^a
 25 maniere environ quinze jours; et quant il se furent la reposez et enforciez par le benefice des nouvelles viandes, si fu signifië a touz du commandement des mareschaux du roy de France que l'en atournast son erre en Pannorie la cite, qui estoit loing de Trapes³ aussi comme par deus journees. Et celle cite de Pannorie est tres noble cite, et est cite d'arche-
 30 vesque et siege royal et la plus puissant de tout le royaume de Secille et la maistresse ja soit que aucun dient que la cite de Messane^b si vault mieulx, ou au mains^c est elle accomparagie a ycelle en habondance de moult de manieres de espices et de richesce de choses. Et le roy de France s'en alla par terre aveuques une partie de l'ost, et fu receü⁴ de ceulz de la cite a grant honneur et a grant leesce; et l'autre partie de l'ost allerent la es neiz a nage, et furent portez de bon vent par la mer juques au port de la cite.

35 a) cest *ed.* b) Messanee *h. l. c.* c) main *c.*

Corradum in castello fortissimo quod vocatur Saint Orbe obsederunt. Quo tandem multis laboribus expugnato, ipsum et Corradum ceperunt; cui prius evulsis oculis, eum in sue rebellionis meritum patibulo suspenderunt. Sic itaque regno Sicilie acquisito, ad regem dominum suum illi milites incliti redierunt.

EX GUILLELMI GESTIS PHILIPPI III. REGIS.

EX LIBRO I.

10. De transitu regis Francie per Siciliam et Calabriam ac morte Ysabellis regine.

45 Exercitu Francorum¹ quietis beneficio, sicut dictum est, apud Trapas reparato, omnibus est indictum 1270. Philippi regis imperio, ut parato itinere civitatem Pannormitanam tenderent, que a Trapis quasi duarum dietarum distantia differebat. Est autem illa Pannormitana civitas metropolis et sedes regia, tocius regni Sicilie prepotens et magistra, licet quidam velint astruere illi Messanensem urbem prevalere vel ad minus multimodis nobilitatis speciebus et rerum opulencia coequari. Rex autem Francie cum parte exercitus
 50 itinere pedestri gradiens, celebri leticia a civibus in urbe receptus est. Deinde cum ibidem

1) Centuripe, prov. Catania.

2) Qui ex expeditione Tunensi rediit.

3) Trapani.

4) Dec. 12.

Le 59. chapitre. Du voiage du roy et de l'ost, et de la fortune de la roïne de Navarre, et comment Guy de Montfort tua Henri, filz du conte Ricart, frere du roy d'Engleterre.

1270. Adont Phelippe le roy de France demena le cours du temps en la cite de Pannorie aussi comme par 15 jours, et adonques prist il les reliques de son pere, de son frere Jehan 5 Tristan conte de Nevers¹ et du noble roy de Navarre Thybaut²; et emprist son voyage de 1271. la a venir s'ent en la cite de Nicossie³, et passa oultre, et vint en la cite de Messanne, et sejourna illuec par aucuns jours. Et puis passa a nage oultre l'eau de Messanne, qui est nomme le Fare, et ne passa pas tout droit parmi le royaume de Sicile, mais entra en la terre de Calabre, et passa oultre par la fin de celle contree, et vint droit a la cite de Mon- 10 teillon⁴; et puis s'en alla de la a Nuefchastel⁵ et a la cite de Martreneuse⁶, et demoura en chascune au mains par l'espace de une nuit. Et dont s'en vint a la cite de Cachineuse^{a.7}, et l'endemain recommença son erre aveques son ost, comme celi qui ne savoit pas la mau- vaise fortune qui tantost estoit a avenir, et tourna le dos a la contree de Calabre et entra el tres plenteüeux pays de Puille. Mais [ains^b] que il issist de celle contree, il avint que la noble 15 roïne de Navarra Ysabel, qui estoit grosse d'enfant et prez de terme, cheü de son cheval a terre soudainement, dont ce fu moult grant douleur; et fu portee en la cite de Chacineuse^c, et mourut assez tost aprez; et c'est le fil que il dit que Atropos coupa de sa quelongne. Et la mort d'icelle troubla moult tres forment meesmement le roy et puis tout l'ost.

Et la premiere cite de Puille ou il fu et vint premierement ot non Foges⁸, la seconde 20 a a non Troges⁹ et la tierce Bonivent. Et aprez il entra en Terre de Labour, et s'en vint par la cite de Capuëne¹⁰, et puis par Saint Germain l'Aguillier, et s'en alla en la contree de Campennie, et passa au pont de Cypran¹¹ et par une autre cite qui est dicte en François Ferentin¹². Et s'en alla a la tres noble cite de Romme de anciennete de jadis; et la demoura par l'espace d'aucuns jours, et visita les apostres honnourablement; et vint a Viterbe¹³, la 25 ou la court du pappe estoit en ce temps sanz chief. Car les cardonnaux estoient a descort, mais par le potestat de la cite il estoient tenus en un palais enfermez et enclos pour eslire le souverain evesque. Et dont le roy entra en ce palais et les visita, et baisa chascun d'yceulz du baisier de pais, et les amonnesta et proia que selonc Dieu il esleüssent un pasteur convenable a gouverner l'eglise. 30

Mais avant la venue du roy estoit venu a court Henri, filz du conte Richart, qui estoit frere de Henri le roy d'Engleterre, pour avoir, si comme il disoit, le royaume d'Engleterre^d,

a) Cathineuse h. l. c. b) deest c. c) Chatineuse h. l. c. d) sic c., sed d'Alemaigne corrigendum esse, ex Gestis Phil. apparet.

1270. quasi per dies quindecim moram pertraxissent, Philippus rex Francie Messanam tendens et ibidem ali- 35 1271. quibus diebus perendinans, Farum navigio transiit et Calabriam subintravit. Tunc regionis illius fines pertransiens et terram Appulie ingrediens, antequam de regione illa egrederetur, contigit Ysabellem, illustrem reginam, uxorem eius, dum quemdam fluvium subtus Martrenensem urbem Calabrie pertransisset absque navigio, utero pregnante gravidam, de equo in terram subito corruisse. Que in urbem Cusantinam delata, non multum, proch dolor! postea expiravit¹⁴. Cuius mors regem maxime totumque exercitum conturbavit. Rex igitur postmodum terram Appulie, Laboris et Campanie pertransiens, per urbem 40 Ferentini venit Romam. Ubi aliquorum dierum spacio pertracto, et apostolis reverenter honoratis, adiit urbem Viterbii, in qua tunc temporis papalis curia sine capite residebat. Cardinales enim in discordia positi, urbis potestate cogente, ad eligendum summum pontificem in quodam palacio tenebantur inclusi. Quos rex cum reverencia et honore visitans, cuilibet dato pacis osculo, ut secundum Deum ad regendum sanctam ecclesiam ydoneum pastorem eligerent, monuit simpliciter et oravit. 45

11. Incidencia.

Ante regis Francie Philippi adventum in Viterbio venerat ad curiam Henricus, filius Richardi quondam regis Allemannie, et ut dicebatur, propter regnum, quod pater suus possederat, obtinendum. Cuius

1) Aug. 3. in castro ad Tunes mortuus erat. 2) Iam ut SS. R. Gall. XXIII, p. 85, n. 11. dicitur, profecti in Siciliam reversus diem supremum obiit. 3) Nico- sunt; cf. Riccio I. I. 9) Troja. 10) Capua. 50 sia, prov. Catania. 4) Monteleone, prov. Catanzaro. 5) Nicastro, quo Carolus Philippum regem 11) Ceprano, Mart. 1. 12) Ferentino, prov. Roma; tempus, quo Philippus huc advenit (Febr.; cf. SS. R. Gall. XXI, p. 423) cum itinerario Caroli (Riccio p. 5) non congruit. 13) Carolus rex hic Mart. 10 — Apr. 1. moratus est. 14) Ian. 28. Falso 55 eadem Primatus de morte Isabellae reginae Navarrae narrat. Guillelmus sciunt, pedibus per Materam, non classe,

que son pere avoit poursis¹. Et quant Guy de Montfort, filz du conte Symon de Montfort, qui 1271. avoit este occis² en Engleterre par la subtilite et la^a malice de celi, sot que il estoit present el pays, si pourpensoit a tout son pouoir et a toute l'entente de sa pensee, en quel maniere il vengeroit contre li la mort de son pere, ja soit ce que il fussent conjoinz par 5 affinite de lignage si prez comme germainz. Et donc le fist Guy de Montfort espiër tant que il le trouva en unne eglise de saint Lorens³ [pres^b] de son hostel; et donc le cuida meitre hors du millieu de ses gens, mais il ne pot. Et dont li donna premierement un coup de coutel dedenz l'eglise, et apres ce le tua hors des portes de l'eglise, ja soit ce que il recu- 10 loit quanques il pouoit, et li prioit a jointes mainz que il eüst merci de li; mais il le feri trois coups ou quatre d'un coutel parmi les costez et l'occist tout sus⁴. Et dont il fu avironne de la compaignie^c que il avoit appareilliee^e a son aïde, et s'en parti tantost de la cite, et s'en alla au conte Rous⁵ de Tosquane, de qui il avoit espousee^d la fille. Et pour ce que il avoit fait la maleçon en la presence du roy de France, il encouru en l'yndignation et en la malevolente de li et el jugement de l'eglise de Romme. Et convint aprez que il se 15 sousmeüst a la venjance de l'eglise⁶ pour ceste chose; car l'eglise ordena que pour la paine de si grant maleçon il fust em prison en un tres fort chastel souz tres estroite garde juques a certain temps de avoir misericorde. Et se li chastellainz ne s'i fust consenti, li et ses gens, a ce que Guy de Montfort se fust descendu de la tres haute et forte tour a grant peril et a grant painne de soy, il eüst este occis par trayson en la tour par la soubtillete et par 20 l'enging de Edouart roy d'Engleterre, qui la avoit envoie ses genz pour ce faire.

Et dont, quant le roy de France et ses princes se furent partis de Viterbe, il entrerent tout droit en Tosquanne par Monteflascon⁷, et passerent par Orbeviète^{e,8}, par Montebergue⁹ et par Flourence, et entrerent en la cite de Plain¹⁰ de Lombardie, et passerent Bouloingne, Modre¹¹ et Parme^f, et vindrent juques a Cremonne. Mes ceulz de celle cite pour l'onneur 25 de si grant prince et pour sa mageste li rendirent honte et vilenie; car les varles de la chambre du roy et les fourriers, ausquelz il apartient a procurer et atourner les hosteuls, avant que le roy venist, si avoient requis unne maison commune pour la personne du roy; mais il furent escondis de leur requeste. Mais il se repentirent tantost de leur erreur, et

a) le c. b) deest c. c) compaigniee . . . appareillie ed. d) espouse c. e) Orbeviète ed. f) Parvire c.

30 presenciam Guido de Monte-forti presenciens, filius Symonis de Monte-forti, comitis Leychestre, in bello Anglicano per consilium istius Henrici, ut dicebatur, perempti, tota mentis intentione, quomodo posset predictum Henricum occidere, cogitavit. Hunc igitur insidiis circumventum in quadam ecclesia in honore sancti Laurencii dedicata iuxta suum hospicium reperit, et eum de medio suorum evellere putans nec valens, primo eum in ecclesia ictu cutelli transfodit, et postea tractum extra fores ecclesie, licet multum 35 renitentem et ut sibi parceret iunctis manibus exorantem^a, ictu cutelli ter vel quater iterato per latera penitus interfecit. Statimque comitatu^b septus equitancium, quem sibi prius paraverat, ab Urbe recessit et ad comitem Tuscie Rufum, cuius filiam duxerat, se transtulit. Et quoniam in regis Frantie presentia^c in Urbe existentis^d huiusmodi scelus perpetraverat, eius offensam et indignationem incurrit et ecclesie Romane iudicium, cuius vindicte propter hoc ipsum postmodum oportuit subiacere. Nam in penam tanti 40 sceleris decrevit ecclesia, ut in castello fortissimo, donec tempus sue miserationis adveniret, sub arcta custodia teneretur.

De transitu regis Francie per Lombardiam.

Postquam igitur rex Francie Philippus et sui principes a Viterbio recesserunt, per Montem-Flasconem directo itinere Tusciam intrantes, Urbe-veteri, Montebargue et Florencia urbibus peragratiss, in planum 45 Lombardie subintrarunt et per Bononiam, Modrem^e et Parmam usque Cremonem pervenerunt. Ubi cives, tanti principis maiestatem non attendentes, pro honore et reverentia dedecus intulerunt. Nam clientes aulicos, quorum intererat ante regis adventum hospicia preparare, casam communem pro ipso rege rogantes, cum sua petitione vacuos et cum iniuria repulerunt. Cuius facti continuo penitentes, ad

a) exorantem c. b) comitatus c. c) presentialiter in u. c. d) existente c. e) Modrē c.

50 1) Haec non minus falsa sunt quam Henricum regnum Alemanniae expetere voluisse, cum Richardus pater eius adhuc usque ad Apr. 2. a. 1272. viveret.

2) A. 1265, Aug. 4. 3) Item Cont. Matth. Paris. p. 1007; alii in ecclesia sancti Blasii (Wikes, Annales 55 hist. Angl. p. 76) aut sancti Sylvestri (Annales Wawerleienses in SS. R. Gall. XVIII, p. 226). 4) Mart. 13.

5) Rufus comes Anguillarae. 6) A. 1273, mense

Julio aut Aug. Guido Florentiae in conspectum Gregorii papae supplex venit, sed pluribus mensibus post in carcere quodam inclusus est; cf. Potthast nr. 20767. 7) Montefiascone. 8) Orvieto. 9) Montevarchi. 10) Iohannem de Vignay erravisse, ex Gestis Phil. elucet, ubi in planum Lombardie legitur. 11) Modena.

1271. s'en vindrent a li en la maison des freres Meneurs, et li requistrent humblement que il li feïssent avant toute oeuvre sattsifaction de tel injure, et que il appaisast son cuer envers eulz; mais ainsi ne autrement il ne leur vout onques ottroier, ja soit ce que il fainsist moult de choses souz dissimulation. Et l'endemain ceulz de Melen, qui attendoient la venue du roy a grant leesce, li vindrent a l'encontre juques vers Cremoinne, et le menerent 5 honnourablement en leur^a cite, juques au pales royal, et li firent present [de^b] 12 destriers noblement couvers et atournez de cointe harnois; et le prioient que il les receüst en aliance d'amour, et que il li pleüst a estre fait leur seigneur, et receüst eulz et leur cite en sa garde. Mais le roy, qui congnot bien l'onneur et la courtoisie^c que il li faisoient, si ordena a leur^d rendre moult de graces pour l'onneur et la bonne volente que il li faisoient; mais 10 quant a la reçoite de prendre les destriers et de recevoir leur cite en sa seignourie, se vout il excuser a eulz qui estoient en la presence de li, par maistre Fouques de Loudun, homme tres bien enraisonne et tres biau parlier, lequel leur moustra, pour quel cause le roy ne le vouloit faire, si que les seingneurs de la ville s'en tindrent bien pour contens. Et donc le roy s'en parti a l'endemain, et les cytoiens le convoierent; et le marquis¹ de Mont- 15 ferrat, qui est moult noble homme et moult puissant en ycelles parties, li vint a l'encontre, et se obliga et offri a li moult honnourablement, et li promist li et ses choses a faire toute sa volente et son plaisir. Et aprez ce le roy s'en vint a Verseilles^{e,2}, et passa oultre parmi la terre de Savoie, et s'en alla a la cite de Susse³, qui est prez des^f mons, et la demoura trois jours, et reposa li et sa compaignie. Et l'autre jour aprez passa les mons de Mont 20 Ceniz a grant travail, et au soir il se reposa prez des mons en une ville qui est appelée Launeboure⁴; et dont dessendi parmi les vaux de Moriënne⁵, et s'en vint tout droit juques a Lyons⁶ sur le Rosne, en chevauchant et continuant son voyage. Et apres ce il trespasa parmi la contree de Bourgoigne, et s'en vint parmi les citez de Chalon et de Mascon, juques a tant que il vint a l'abbie de Clugny. Et donc aprez ce se parti de la contree des Bour- 25 gueingnons et s'en vint a Troyes tout droit parmi Champaingne, et entra en celle tres desiree contree de France parmi la ville qui est appelée Petit Paris⁷, ou il vint a grant desir de cuer.

a) leurs c. b) deest c. c) coursie c. d) li c. e) Marseilles c. f) de c.

ipsum in domo fratrum Minorum venerunt, petentes humiliter, ut, satisfactione preambula, erga ipsos cor 30 eius, quod sciebant pro tanta illata iniuria commotum, mitigaretur. Sed nec sic nec aliter eis, licet multa sub dissimulatione fingeret, acquievit. In crastinum Mediolanenses, regis adventum speciali leticia prestolantes, versus fines Cremone sibi obviam occurrerunt et in urbem introductum honorabiliter usque ad regale palatium conduxerunt, duodecimque dextrarios, faleris decenter adornatos, sibi facientes presentari. Rogaverunt etiam ipsum, ut eorum vellet fieri dominus suamque civitatem reciperet in tutelam. 35 Quibus rex propter benivolentiam ipsorum et honorem sibi impensum grates multas reddidit, sed super dextrariorum receptione et civitatis oblata dominatione se fecit totaliter excusare. Rege itaque de Mediolano in crastinum, conducentibus ipsum civibus, recedente, marchisius de Monte-ferrato, vir nobilis et potens in illis partibus, regi obviam pergens, eum honorabiliter recepit et ei se suaque sue voluntati promptissime repromisit. Rex postmodum Vercellensem urbem attingens et per terram Sabaudie transi- 40 tum faciens, Susam civitatem contiguam Alpibus introivit, ibique per triduum comitatu repausato, montes Cinisii die postera cum magno labore pertransivit. Denique per valles Morienne directo itinere usque Lugdunum super Rodanum continuim^a equitavit, ac postea fines Burgundie penetrans, per Cabilonem Masconensemque civitates transitum faciens, usque Clugniacum abbaciam accessit. Postea vero Burgundionum regionem egrediens, per Trecensem urbem totaque Campania traiecta, cum magno cordis desi- 45 derio pagum Parisiacum subintravit.

14. Incidencia.

- Sept. 1. Eodem anno post biannem et novem menses sedis apostolice vacationem, in festo beati Egidii electus est Theobaldus de Placentia, archidiaconus^b Leodiensis⁸, in pappam, cum 50
1272. esset absens in transmarinis partibus apud Acon, et quarto Ydus Februarii⁹ consecratus,
Febr. 10. Gregorius decimus est vocatus.
1273. Anno Domini 1273. Radulfus Rufus comes de Assatio¹⁰ electus et coronatus fuit in regem Alemannie.

a) sic c.; fort.: continuatim. b) archi | aconus c.

55

1) Guillelmus. 2) Vercelli. 3) Susa. 4) Lansle- Châtel (dép. Seine-et-Marne). 8) Cf. Mart. Opp. bourg (dép. Savoie). 5) Saint-Jean-de-Maurienne. p. 442. 9) Hoc die papa Viterbium, Mart. 10. Romam
6) Mense Maio. 7) Petit-Paris, prope Jouy-le- venit, ubi Mart. 27. consecratus est. 10) i. e. Alsatia.

Eodem* anno venit papp Gregorius circa quadragesimam¹ apud Lugdunum^a Gallie, celebra-
 turus ibidem concilium generale. Ad quem salutandum accedens Philippus rex Francie cum
 multo nobili comitatu, cum tractasset apud ipsum de negociis regni sui², benedictione eius
 percepta, in Franciam remeavit. Sed quia apud Lugdunum dominus papp, sicut dictum est,
 5 debebat concilium celebrare, Philippus rex, utpote in regno suo, dimisit ibidem milites et
 servientes ad custodiam domini pape et ceterorum in eodem concilio congregandorum, pre-
 ficiens eisdem militibus et servientibus Hymbertum de Bello-ioco³ militem, consanguineum
 suum.

Mart.
1274.

Anno Domini 1274. fuit dies concilii assignata in Kallendis Maii, et pluribus sessio-
 10 nibus habitis, duravit concilium usque ad festum beate Marie Magdalene⁴. In quo concilio multa
 utilia statuta fuerunt, scilicet de electione summi pontificis et statu ecclesie universalis. Et propter subsidium
 Terre Sancte fuit concessa decima a prelatis et procuratoribus capitulorum et ecclesia-
 rum usque ad sex annos. Circa finem concilii venerunt Grecorum et Tartarorum nuncii sollemnes,
 qui Greci ad unitatem ecclesie redire promittentes, in signum huius rei Spiritum sanctum a Patre et Filio confessi
 15 sunt procedere, symbolumque apostolorum in communi concilio sollempniter decantaverunt. In eodem etiam
 concilio plures ordines mendicantes sunt quassati, et bigami, qui tonsuram clericalem tunc
 temporis deferebant, de cetero ferre prohibiti^b sunt ac uti privilegio clericali. Numerus vero
 prelatorum, qui ad hoc concilium interfuerunt, quingenti episcopi, sexaginta abbates, et alii prelati circa mille.

Mai. 1.
Iul. 22.
Mart.

15. De secunda uxore quam accepit Philippus rex.

Anno ultimo prenotato Philippus rex Francie die Martis infra octavas assumptionis beate Marie
 20 virginis matris Domini duxit in uxorem apud Vicenas⁵ iuxta Parisius Mariam, puellam nobilem, filiam
 Henrici quondam ducis Brabantie ex filia ducis Hugonis Burgundie et sororem Iohannis
 tunc Brabantie ducis.**

Prim. c. 63.
Aug. 21.

16. De coronatione regine.

Anno Domini 1275, congregatis apud Parisius fere totius regni Francie baronibus et
 25 prelatis ac de regno Allemanie quam pluribus principibus, militibus et personis, in festo
 sancti Iohannis baptiste, Maria regina Francie fuit ibidem per manum Petri, tunc Remensis
 archiepiscopi, sollempniter coronata et uncta, sicut mos est reginas Francie coronari.**

1275.
Iun. 24.

*) In *Primati chronicis* haec aliter narrantur:

30 63. Du concile celebre a Lyons par pappe Gringoire, et du mariage du roy
 a la suer du duc de Breiban.

En l'an de nostre Seigneur qui fu l'an 1273. general concile fu fait et celebre a Lyons 1274.
 sus le Rosne par Gringoire pappe le disieme; ne l'en ne se recorde point que onques autre
 fois nul si grant concille ne si general fust celebre en nulle partie. Et a ce concille envia
 35 l'eglise d'Orient, c'est assavoir ceulz de Grece, plusieurs des prelas de la terre comme mes-
 sages sollempnez⁶, si comme il disoient, et prometoient que du tout en tout d'ores en avant il
 obeïroient a l'eglise sainte de Romme et comme a vraie mere catholique, c'est assavoir sus tous
 les articles de la foy⁷. Et avant celi concille il n'avoient point le *Credo* des apostres, ne ne
 40 creioient point que le saint Esperit procedast egaument du Pere et du Filz, ne n'avoient point
*Quiconque vult*⁸. Et en celi concille il reçurent ces choses, et promistrent fermement que toute
 l'eglise d'Orient ensuivroit et tendroit d'ores en avant toutes ces choses et ce saint enseigne-
 ment. Mais aucuns furent qui crurent mieux que pouour les eüst plus contrainz de venir a celi
 concille, que ne fist la devoute amour de tenir ces sains enseingnemens. Et il avoient oy, c'est
 45 assavoir ceulz d'Orient, que un tres noble concile seroit celebre en l'eglise d'Occident sus refor-
 mer les articles de la foy, et pour savoir se aucune chose non deüe et desordenee estoit ave-
 nue en aucun lieu; et si se doubtoient que le pappe par aventure ne envoiast a eulz l'esfors
 des vrais catholiques, pour vengier le descort que il faisoient sus les devant diz articles; mais
 quel chose que il en aient fait aprez, toutes fois le promistrent il a faire par toute l'eglise
 50 d'Orient. Et a celi concille vindrent⁹ les messages des Tartariens, et a leur requeste il furent
 illueques baptiziez en sainz fons; mais Dieu scet bien a quel entencion il le firent.

L'anee ensivant le roy Phelippe espousa fame tres noble pucelle Marie, suer du duc de
 Breiban, environ la feste de l'assumption nostre dame, au bois de Vicennes.

**) In *Primati capite* 63. exeunte legitur: Et en l'anee ensivant, el jours de l'assumpcion nostre dame 1275.
 55 vierge Marie, il la fist couronner sollempnelment a Paris en la presence a bien de touz les
 nobles hommes du royaume de France. Aug. 15.

a) Ludugnum c. b) prohi post corr. prohibiti c.

1) Gregorius papa iam a. 1273, Nov. 20. Lugdu- Graecorum Lugdunum venerunt. 7) Iul. 6; cf.
 num venit. 2) Cf. Hist. reg. Franc. Cont., supra Potthast p. 1680. 8) Est initium symboli: 'Quicum-
 p. 609. 3) Beaujeu. 4) Iam Iul. 17. 5) Vin- que vult salvus esse'. 9) A. 1274, Iul. 4.
 60 cennes. 6) A. 1274, Iun. 24. legati imperatoris

18. Incidencia.

1276. Eodem anno quo supra obiit¹ papa Gregorius X^{us}; cui successit² Innocencius V^{us}, frater ordinis Predicatorum, prius Petrus de Tarentia in Burgundia nominatus. Comes Attrebatii Robertus, qui ad visitandum regem Sicilie Karolum, patrum suum, cum uxore³ sua fuerat in Appulia aliquandiu commoratus, revertens in Franciam, venit Romam. Et dum esset ibi, accidit, quod uxor eius infirmata moreretur, et sepulta fuit⁵ cum ingenti honore in ecclesia sancti Petri.

24. Incidencia.

Mart. Papa Innocencius V. obiit; cui successit Adrianus huius nominis V, natione Ianuensis. Hic cum sedisset mense uno et diebus novem, defunctus est; cui successit Iohannes XX, natione Hispanus. Anno Domini 1277. Iohannes papa, cum sibi vite spatium in annos plurimos extendi crederet et hoc etiam coram multis assereret, subito cum camera nova, quam pro se Viterbii circa palacium construi fecerat, solus ipsa ruente corruit, et inter ligna et lapides collisus, sexto die post casum, perceptis omnibus sacramentis ecclesiasticis, expiravit. Sepultus est autem in eadem urbe in ecclesia sancti Laurentii.

25. Incidencia.

Cont. Rom. Eodem temporis concursu defuncto, sicut superius dictum est, Iohanne papa, dominus Iohannes Gaitanus, natione Romanus de genere Ursinorum, in papam elegitur et Nicholaus huius nominis 1278. tercius nuncupatur. Hic autem anno Domini 1278. statim post promotionem suam Karolum regem Sicilie a vicaria Tuscie amovit. Et constitutiones faciens tam de electionibus prelatorum quam de electione senatoris urbis Rome⁴, se in senatorem ad vitam fieri procuravit, faciens per suos parentes⁵ senatoriam fere per duos annos regi. Hic misit ad Karolum regem Sicilie in Appuliam unum de suis cardinalibus, volens super amotione vicarie Tuscie ac senatorie urbis Rome eius continentiam, patientiam et obedientiam experiri. Sed hunc relatione cardinalis in omnibus et per omnia magis bonum et humilem atque discretum quam credidit inveniens, dixisse fertur: 'Fidelitatem habet a domo Francie, perspicuitatem ingenii a regno Hispanie, discretionem verborum a frequentatione Romane curie⁶'; alios possemus superare, istum autem non poterimus'.

EX LIBRO II.

Hist. reg. Franc. cont. 1280. 1. Ibique⁶ adeum⁷ perveniens Petrus Aragonie rex, cum magno honore susceptus est et donis ac locatibus quam plurimis honoratus. Sed ingratus tanto honore et beneficiis, statim reversus in regnum suum, consilio uxoris sue Constantie regine, Manfredi quondam dampnati filie, Siculis, qui iam contra regem Sicilie Karolum conspiraverant, confederatus est. Nam missi Siculorum, Pannormitanorum maxime et Messenensium, ad ipsum tunc convenerant, dicentes, quod, si contra regem Karolum vellet cum ipsis insurgere et eosdem tueri, de cetero ipsum in regem et dominum reciperent et haberent.

2. Incidencia.

Cont. Rom. Anno posterius nominato Nicholaus papa in Suriano castro prope Viterbium moritur, et vacavit sedes quinque mensibus et diebus viginti. Hanibaldenses, quam cito mortem Nicholai pape sciverunt, convocata parte sua Capitolii et certocharium urbis^b Rome existentium sub custodia vicariorum, quos idem papa constituerat, par^c dominium, invitis Ursinis, in Urbe habuerunt; ita quod ex pacto inter eos habito, pro parte Hanibaldensium^{d, e} unus, pro parte Ursinorum⁹ alius in Capitolio senatoris officium gerentes fuerint constituti. Sub quorum regimine multa homicidia, plurimeque dissensiones et alia mala quam plura sunt habita tam in Urbe quam in eius districtu, et tamen impunita. 1281. Anno Domini 1281. dominus Symon Sancte Cecilie presbiter cardinalis, natione Gallicus, de Montpicem¹⁰ in Bria, in papam eligitur, et apud Urbem-veterem decimo Kalendas Aprilis consecratus, Martinus huius nominis quartus est appellatus. Hic electus in senatorem urbis Rome ad vitam, loco sui substituit regem Sicilie Karolum et de domo seu familia ipsius regis sumpsit milites ad regendum patrimonium ecclesie Romane. In Romaniola vero destinavit dominum Iohannem de Apia comitem cum soldenariis Francigenis fere octingentis^f contra Guidonem Montis-feltri, qui terram ecclesie Romane detinebat illis in partibus occupatam. Iste autem Guido de civitate in civitatem se transferens maliciose, infra fortericias se tenens, rapiebat interdum predas, unde sui sequaces pascebantur.

Eodem tempore apud Urbem-veterem orta fuit discordia inter gentem regis Sicilie et Urbeveteranos, assensu, ut dicebatur, Ranerii capitanei Urbeveterani, qui volebat^g, quod rex Sicilie et Gallici dampnum et vituperium sustinerent. Nam cum tumultus magnus in civitate oriretur contra Gallicos, et clamores validos emitterent Urbeveterani, 'Mortem ad Gallicos!' exclamantes, sepe vocatus Ranerius, ut gentem suam refrenaret, se fingeat infirmum. Sed Francis ad arma concurrentibus, tandem cessavit dissensio, aliquibus tamen hinc inde vulneratis et quam plurimis Urbeveteranis interfectis.

a) ecclesie corr. curie c. b) locus corruptus; totarum ibi SS. XXII, p. 476. c) par: c. d) Hanihald. c. e) et add., 55 sed del. c. f) octingentis c. g) nolebat corr. volebat c.

1) Ian. 10. 2) Ian. 21. 3) Amicia de Courtenai-Mehun. 4) V. constitutionem super electione senatoris Theiner, Cod. dipl. dom. temp. I, p. 216, nr. 371. 5) A. 1278. Matheus Rubeus, Nicolai papae frater, a. 1279. Iohannes Colonna et Pandolphus de Sabellis (Savelli). 6) Scil. apud Tolosam. 7) Scil. Philippum regem. 8) Petrus de Comite (Conti). 9) Gentilis Orsini. 10) Quid sit nescimus; eum de Montepigoci in Bria natum esse, Gaufridus de Collone, supra p. 621, de Corbeliaco (Corbeil) Memoriale potestatum Regiensium (Muratori VIII, p. 1149) tradunt.

3. De rebellione Siculorum contra regem Karolum assensu Petri de Aragonia.

Circa idem tempus Petrus Aragonie rex, uxoris sue Constantie regine arte callida circumventus, que se heredem regni Sicilie faciebat, assensum dedit Siculis, qui contra dominum suum regem Sicilie Karolum conspiraverant, si adversus ipsum et gentem suam insurgeret, pro posse suo eosdem iuvare fideliter et tueri. Sed ne credatur Constancia in regno Sicilie ius habere, pauca hic de suis progenitoribus proloquatur. Fredericum enim, avum suum, imperatorem Romanum et regem Sicilie Innocencius papa III^{us} propter suos excessus et culpas innumeras indignum imperio et regno omnique honore et dignitate in concilio Lugduni, eodem approbante sacro concilio, reddidit, et ne regnaret vel imperaret de cetero, abiectum denunciatis, sentenciando privavit. Cum autem postea ad dispositionem ecclesie Romane regnum Sicilie, cuius iuris et proprietatis existit, esset libere devolutum, et predixisset in concilio prefato Romana curia de illo regno se provisuram^a, Corrardus, filius Frederici predicti de filia¹ regis quondam Ierusalem Iohannis, sui patris sequendo prava vestigia, illud regnum presumptione temeraria occupavit. Eo etiam subtracto de mundo, Manfredus princeps Tarentinus, istius Constancie regine pater, quem sepe dictus Fredericus de dampnata copula susceperat, contra iuramentum fidelitatis, quod ecclesie Romane prestiterat, veniendo, sub quadam Corrardini, filii dicti Corrardi, nepotis sui, simulata protectione tutatoria, ad dictum regnum Sicilie manus occupatrices extendit; propter quod et alios suos actus nepharios Alexander papa III^{us} ipsum Tarentini principatu et omni alio honore indignum sentenciando privavit et privando totaliter denunciavit². O Constancia, mulier detestabilis, que male suasa a dyabolo tot mala fieri impetrasti et tot bona, que concepta fuerant et fieri poterant, impedisti! Erat enim christianissimus rex Sicilie Karolus crucesignatus magnumque apparatus preparaverat in Terre Sancte subsidium pro futurum et ad regnum Ierusalem, cuius ius emerat, conquiendum. Debebat vero illuc in brevi proficisci, ut gentem Sarracenicam, christiani nominis inimicam, expugnaret, si Dominus annuisset. Sed tocius boni impeditor dyabolus, currens ad sua arma vetustissima, per que privavit hominem de gaudiis paradysi, ita commovit Siculos hortatu et consilio regine Constancie, Petri Aragonie uxoris, quod statim, de Aragonia reversis ipsorum nunciis, tyrannidem arriperent contra gentem regis Karoli Gallicanam³.

6. Incidencia.

Mense Febuario piscis marinus in effigie leonis captus; cuius pellis pilosa, pedes breves, cauda leonina, et ceterum corpus erat leonum, apud Urbem-veterem, ubi erat papa et curia, deportatus fuit. Referebatur enim, quod in eius captione planctus horribiles emisera, quod a multis signum dicebatur fieri prenosticum futurorum.

Anno Domini 1282, pridie Kalendas Maii dominus Iohannes de Apia et soldenarii domini pape Martini missi contra Guidonem comitem Montis-feltri, in Romaniola burgum civitatis Forilivii⁴ capiunt, per hanc diem et noctem sequentem ibidem remanentes. Die vero crastina, scilicet prima die Maii, congregatis aciebus in tres turmas ante faciem civitatis, hinc inde fit acre prelium, in quo comes Thadeus⁵, nobilis ecclesie pugil, cum quintis gentis fere Gallis cecidit, et ex adversa parte mille quingenti tam nobilium quam ignobilium occisi sunt. Tandem nocte superveniente, superstites ad suas partes se trahentes, nulli fuit illa die victoria attributa.

9. Incidencia.

Circa idem tempus Guido de Monte-forti⁶, miles strenuus, filius Symonis de Monte-forti comitis quondam Leycestrie, in Anglia perempti, qui ob interfectionem Henrici de Alemannia in prisione ecclesie Romane diu permanserat, a papa Martino in auxilium suorum in Romaniolam fuit missus. Quo illuc adveniente, statim Guido de Monte-feltri comes per se terras et civitates ecclesie occupatas ipsi Guidoni de Monte-forti nomine Romane ecclesie restituit, iurans se mandatis ecclesie pariturum. Sicque terra Romaniola ad mandatum domini pape pacifice reversa, excepta Urbinati civitate, eam Guido de Monte-forti hostiliter aggreditur, accipiens et devastans quicquid reperit extra muros. Interim defuncto Tuscie comite Rubeo, cuius filiam Guido de Monte-forti desponsaverat in uxorem, oportuit ipsum Guidonem exercitum domini pape in obsidione Urbinatis relinquere, ut terram, que uxori sue ex morte comitis Rubei et pueris suis obvenire debebat, contra comitem Sancte Flore⁷, qui eam satagebat impetere, deffensaret. Licencia igitur a domino papa accepta, cum in Tusciam advenisset, comes Anguillarie⁸, ipsum nitens pro posse suo offendere, terram eius hostiliter subintravit. Sed ipse Guido contra eum pergens viriliter, quosdam de suis cepit et plurimos interfecit.

a) provisurum c.?

1) Isabella. 2) Eadem supra III, 4, p. 644. leguntur.

3) Sequentem historiam, partim ex continuatione Martini Romana haustam, omisimus. 4) Forli. 5) Comes

60 Montis-Feretri et Urbini; cf. Potthast nr. 21755.

6) Guido de Monte-forti, qui adhuc a. 1283, Ian. 26.

apud Martinum papam in offensa erat, Mai. 11. ab

eodem dux exercitus in Romania nominatus est;

cf. Posse, *Analecta Vaticana* nr. 1128. et Potthast

nr. 22022. 7) Santa Fiore. 8) Anguillara, prov.

Roma.

11. Incidencia.

Cont. Rom. Comes Ioviniaci¹, qui in obsidione Urbinatis cum gente domini pape remanserat, contra instructionem domini Guidonis de Monte-forti Urbinates imprudenter invadens, ibidem extitit interfectus.

Anno Domini 1285, die annunciationis beate Marie, qui fuit dies resurrectionis dominice, postquam papa Martinus missam celebrasset et refectionem solitam sumpsisset cum suis capellanis, arripuit eum occulta et gravis infirmitas. Ex qua licet se graviter pati diceret, eius phisici morbum ignorantes et causas, asseruerunt nullum mortis indicium in eo apparere. Die vero Mercurii proximo sequenti, circa noctis horam quasi quintam, debitum exsolvens conditionis humane, ad Dominum, ut certis opinatur indiciiis, transmigravit. Nam diversarum afflicti passionum et morborum ad tumulum eius venientes, multis videntibus, sunt sanati. Successit autem eidem² dominus Ieronimus³ cardinalis, ordinis fratrum Minorum, natione Romanus de domo Sabellorum, et Honorius⁴ huius nominis III^{us} est appellatus. Hic statim post promotionem suam tam comiti Attrebatensi in Appulia quam stipendiariis in certis locis per dominum papam Martinum, predecessorem suum, ordinatis, eos confovendo, prestavit stipendia et animavit ad suscepta negocia sollicite prosequenda.

EX GUILLELMI DE NANGIS CHRONICO.

PROLOGUS.

15

Rob. Aut. Cum infinita sint temporum gesta gestorumque digestores quam plurimi, nec possint ab omnibus^a vel haberi vel legi, non inutiliter duxi ex infinitis pauca colligere et in unum coartare compendium que legentibus oblectamentum pariant et profectum. Ieronimus⁴, doctor ecclesie insignis et fere omnium conscius scripturarum, talem dicit et tantum librum Paralipomenon, ut asserat, illum se ipsum irridere qui sine eo divinarum scienciam sibi vendicat scripturarum. Rationemque assercionis sue subiungit, quod in aliis libris pretermittas tangit hystorias, ex quarum^b intelligencia solvuntur innumerabiles euangelii questiones. Ergo, hystoriis incognitis, merito se ipsum dicitur irridere quisquis divine pagine vel prudencie mundane sibi peritiam vendicat obtinere. Nam, ut ait quidam ethnicus, 'vita aliena nobis magistra est', et qui ignotus est preteritorum quasi cecus in futurorum prorumpit eventus. Valet enim noticia hystoriarum sive cronicarum ad statuendas vel evacuandas prescriptiones et privilegia roboranda vel infirmanda, nichilque post gratiam et legem Dei viventes rectius et validius instruit quam si gesta cognoverint decessorum. Nempe^c describitur hic, qualiter mundus fluxerit vel florens provecibus vel pressuris fuerit attritus, qualiter sunt res mutate, translata regna regnorumque gloria ad nichilum devoluta, quomodo denique post adventum Christi christianitas creverit, corruerit impietas, pietas triumphaverit. Liquet sane, quia ex talibus taliumque conspectu et despectus presencium et respectus oritur futurorum. Tunc enim, ut ait Beda, scripturis utiliter animum intendimus, cum non solum in eis virtutes ac premia iustorum, verum^d etiam vitia vindictamque reproborum ad incitamenta nobis bene agendi proponimus.

Rob. Aut. Seriem igitur ordinationis ab Eusebio Cesariensi, Ieronimo et Sigiberto Gemblensi monacho factam ego secutus, nonnulla aliorum doctorum et hystoriographorum dicta intermiscens, ab initio mundi usque ad tempus meum textum narrationis mee perduxit. Eusebius quidem a nativitate Abrahe incipiens usque ad vincennalia Constantini Magni imperatoris Romani regnorum seriem regumque digessit. Cuius opusculum Ieronimus de Greco in Latinum transferens et nonnulla intermiscens, usque ad mortem Valentis imperatoris continuando protraxit. Abhinc Sygibertus, studio multe lectionis edoctus, usque ad annum Domini millesimum centesimum duodecesimum cautissima ordinatione contextuit. Cetera autem ego frater Guillermus Sancti Dyonisii in Francia monachus subiungens, que ab aliis quidem digesta erant, sed non eodem modo ordinata composui et alia mei temporis compilavi. Preterea rogo, ne quis hec legens arguat me de presumptione, quod tantum opus incepi, vel improbet ista, donec prius inspexerit diligenter, unde sint et quomodo derivata. Sic enim perpendere poterit, quod non mea indiscretionem sunt acta, sed de alienis opusculis sincere transfusa.

45

Vinc. XXVI, 11. 1113. Sigibertus⁵ Gemblensis monachus, temporum et regnorum descriptor precipuus, moriens finem^e cronice sue fecit. Abhinc subsecutus est eum frater Guillermus de Nangis, monachus Sancti Dyonisii in Francia.

Vinc. XXVI, 23. 1114. In pago Brabatensi — — pluit Iunio mense.

50

Rob. Aut. 1116. Hoc tempore Norbertus — — ab errore convertit.

Vinc. XXVI, 26. 1118. Mosa etiam fluvius — — ecclesiae ingressu extinxit.

ib. 27. et Sug. Paschalis papa moritur — — indicto Remis concilio.

a) hominibus A 3. b) quorum A 1. c) Nampe corr. Nempe A 1. d) verumque A 3. e) fenem A 1.

1) Ioiny. 2) Apr. 2. 3) Potius Iacobus, diaconus cardinalis S. Mariae in Cosmedin. Hieronymus frater Minor fuit successor eius Nicolaus IV. papa. Unde apparet, Gesta Philippi non ante a. 1288. scripta esse. 4) Epist. ad Paulinum: Paralipomenon liber tantus ac talis est, ut, absque illo si quis scientiam scripturarum sibi voluerit arrogare, se ipsum irrideat etc. 5) Eos tantum locos breviter notavimus qui ad res imperii spectant.

1119. Gelasio papa apud — — suis fauctoribus excommunicavit. Vinc. XXVI, 27 et Rob. Aut. Rob. Aut.
- Balduinus comes Flandrie — — in comitatu successit; Guillermus vero, filius Roberti ducis Norman-
nie, duxit in uxorem sororem^a Ludovici regis Francorum, concessa ei Flandria post obitum¹
Karoli comitis.
- 5 1120. Ordo Premonstrensis incepit — — vir Dei Norbertus. Vinc. XXVI, 28.
Papa vero Calixtus — — pape conculcatum depinxerunt. ib. et Sug.
1123. Rome sub Calixto papa celebratum est concilium trecentorum aut amplius episcoporum; in quo pax inter
regnum et sacerdotium de querela investiturarum episcopaliū reformatur, et ibi cassatur privilegium, quod
Henricus imperator extorserat a Pascali^b papa de investituris, ac perhenni anathemate in
10 irritum reducitur.
1124. Obiit Calixtus papa — — Honorius secundus vocatur. Vinc. XXVI, 43.
Henricus Romanorum imperator — — Remensem destruere civitatem. Sed Ludovico Francorum rege in occur-
sum eius cum copioso exercitu veniente, timens imperator Francorum audaciam et probitatem, ad
propria remeavit. Quo Francorum rex — — se valuit continere. Sug. Rob. Aut.
- 15 1126. Henricus imperator Romanorum^c penitencia ductus, reliquit imperium et ab
hominum noticia sublatus, nec postea visus est vel cognitus². Tamen quidam dixerunt, quod
apud Andegavis in hospitali pauperum visus et per confessionem ab uxore sua cognitus,
mortuus et sepultus est³. Aliter vero legitur — — Spire delatum est. Imperatore itaque perduto, Vinc. XXVI, 46.
Matildis^d imperatrix, uxor eius, carens liberis, ad Henricum regem Anglie, patrem suum^e,
20 est reversa. Defuncto sive amisso — — in regem pervehunt. Rob. Aut.
1127. Norbertus, Premonstransis fundator — — Magedeburch eligitur. Sug., Rob. Aut.
Karolus comes Flandrie — — Ierosolimitani Roberti filio, dum apud Brugas — — contra eum accersiri. Vinc. XXVII, 1.
- A. B.
- * Quo Guillermo post biennium mortuo, Theodericum 1128. **Theodericus de Alsacia, in Flandrias^f Rob. Aut.
25 ad principatum Flandrie provehunt. adveniens et suasu regis Anglie Henrici quosdam Flan-
drensiū secum habens, Flandrias contra Guillel-
mum comitem calumpniavit. Cui Guillelmus comes,
aciebus dispositis occurrens et viriliter decertans, dum pene adnichilatis
hostibus castrum⁴ in quo latebant reddi deberet, ipse Guillelmus comes incli-
tus sauciatus in manu, a prelio recedens, satis cito mortuus est. Cui successit
idem Theodericus.
1129. Norbertus archiepiscopus apud — — ordinis collocavit. Rob. Aut.
1130. Honorio papa defuncto — — egressus Gallias venit. Visitando itaque Gallicanam — — diem Rob. Aut.
pasche celebravit. Sug.
- 35 1131. Synodus magna Remis — — in regem coronavit. Vinc. XXVII, 6.
1133. Liutherius Romanorum imperator — — in imperatorem consecravit. Rob. Aut.
1134. Norbertus archiepiscopus — — fundator obiit. Chr. Turon.
1137. Liutherius imperator Romanorum — — de sorore nepos. Rob. Aut.
1138. Petrus Leonis qui — — ordines iudicio decrevit.
- 40 1139. His temporibus quidam — — monachum attonsus est.
1140. Innocentius papa fundavit — — qui postmodum fuit papa Eugenius. Vinc. XXVII, 16.
- A. B.
1141. Rogerus de Sicilia post occupatum Calabrie Rogerus de Sicilia, filius⁵ Roberti Guichardi Rob. Aut.
et Appulie principatum Innocentium pappam bello cepit. Normanni, qui Appulie et Calabrie principatum tene-
45 Et facta cum eo — — Affricam acquisivit. bat, a papa Innocentio propter investituras eccle-
siarum, quas sibi usurpabat, excommunicatus,
eum bello cepit⁶. Sed facta postmodum — — Affri-
cam acquisivit.
1143. Innocentio papa mortuo — — papa presidet.
- 50 1144. Celestino papa mortuo — — presidet.
- A. B.
- Tunc quidam Arnaldus nomine predicabat Rome, Arnaldus quidam de Brissia Italie, cuius dicta Gub.
superfluitates et divitias clericorum reprehendens. Cuius
dicta plurimi sequebantur. Sed a quibusdam captus
55 suspenditur et crematur. propter artam vitam quam ducebat plurimi
sequebantur decepti ab illo, dum Rome divicias
clericorum et superfluitates reprehenderet, a quibus-
dam captus suspenditur et crematur⁷. Erat enim,
ut ait beatus Bernardus in epistolis⁸, 'homo non manducans neque
bibens, set cum solo dyabolo esuriens et siciens sanguinem animarum;

60 a) sororem uxoris A 2. b) domino Paschali A 1. c) deest A. d) Mathildis A 1. e) patrem suum, regem Anglie A.

1) Anno scilicet 1127. 2) Iam a. 1225, Mai. 23. Aalst in Flandria orientali. 5) Rogerus rex, filius
Traiecti mortuus est. 3) V. de similibus fabulis Rogeri, Roberti fratris, erat. 6) Iam anno 1139,
supra p. 201, n. 4. et in Giraldi Cambrensis Itine- Iul. 22. 7) Demum anno 1155. 8) Epist. 195,
rario II, c. 11 (Opera ed. Dimock VI, p. 139). 4) Scil. ed. Paris. 1667. I, p. 83.

cuius conversatio mel et doctrina venenum, cui caput columbe^a, cauda scorpionis erat. Quem Brissia evomuit; Roma exhorruit, Francia repulit, Germania abhominata est^b.

- Rob. Aut. et Vinc. XXVII, 16. et 83. Vinc. XXVII, 83. 1145. Lucius papa senatores — — de Consideratione. Sanctus Bernardus — — de basilica asportaret.
- ib. 85. 1146. Rex Francie Ludovicus — — peregrinationem proponit aggredi. Ecclesia Tornacensis — — in episcopum destinato. 5
- Rob. Aut. In Alemannie partibus — — dixisse de futuris.
1147. Conrado imperatore Romanorum — — loquendi usum receperunt.
- Rob. Aut. Conradus imperator Romanorum — — suorum amisit. Ludovicus . . . iter transmarinum aggreditur — — in occursum Conrardi imperatoris Romanorum excipitur. Qui imperator . . . cum eis aliquandiu est profectus, set propter instantem^b hyemem et suorum recreationem apud Constantinopolim est reversus. 10
- Qui, hyeme transacta, auxilio imperatoris Grecorum navibus eius apud Ierosolimam est eVectus.
- Vinc. XXVII, 86. 1148. Remis concilium — — temporis singularis athleta.
- Accidit autem post concilium, quod papa^c missam in maiori ecclesia celebraret et ei pro more Romano calix afferretur a comministris altaris^d, quod sanguis Domini, nescio qua ministrorum negligentia, effusus est super tapetum ante altare. Que res sapientiores 15
- perterrit^e plurimum, opinantes^f indubitata opinione, quod res^g huiusmodi in nulla contigit ecclesia, cui non immineat undecumque grave periculum, et quia hoc in^h apostolica sede contigerat, universalis ecclesie periculum timebatur. Certe nec fefellit opinio, nam Conradusⁱ Romanorum^k imperator eodem anno, sicut^l superius dictum est, deletis exercitibus suis a Turcis¹ in Oriente, vix evasit.* 20
- Vinc. XXVII, 88. et Rob. Aut. 1149. Eugenius papa de — — conligens parum proficit.
- Imperator Romanorum Conradus et rex Francie Ludovicus Ierusalem associati, consilio Rob. Aut. baronum suorum profecti sunt expugnare Damascum. Obsessa igitur per — — obsidio removetur. Molestem 25
- enim tulerant¹, quod eam² post captionem reges concesserant Theodorico comiti Flandriarum.
- Rob. Aut. Facta ergo discessione — — remisit liberum. Conradus Romanorum — — afflicto, Conradus repatriat. 25
1152. Eugenius papa — — primitus commoratur.
- Conradus Romanorum imperator — — per electionem successit.
1153. Eugenio papa defuncto — — nacione Romanus presidet.
1154. Obiit Rogerus rex — — victoriarum successorem reliquit.
- Defuncto Anastasio papa — — Theutonicis sunt repulsi. 30
1156. Guillelmus rex Sicilie — — capit et exterminat.
- Fredericus imperator Romanorum — — sibi castra deiecit.
1157. Imperator Romanorum Fredericus — — per septennium commoratur.
- Vinc. XXIX, 3. et Rob. Aut. 1158. In partibus Saxonie — — undecim milium virginum.
- Rob. Aut. 1159. Adriano papa mortuo — — et dominum susceperunt. 35
- Chr. Turon. 1162. Mediolanenses fere per septennium — — regibus susceptus est.
- Vinc. XXIX, 15. 1165. Alexander papa Romam — — suscipitur a Romanis.
- Rob. Aut. 1167. Fredericus imperator Romanorum — — ad propria remeavit.
- Chr. Turon. Mathildis imperatrix, mater — — filius eius successit.
1168. In Sicilia tunc — — pari sententia dampnavit. 40
- Vinc. XXIX, 21. 1178. Fredericus Romanorum imperator — — aut diucius perseveravit.
- ib. et Chr. Turon. 1179. Alexander papa Rome — — episcoporum quam abbatum.
- Chr. Turon. 1180. Inter Fredericum Romanorum — — fuerunt et destructe.
1181. Inter Fredericum imperatorem — — Stephani comitis devastavit.
1182. Fredericus imperator Romanorum — — barones predictos reformatur. 45
1183. Inter Lucium papam — — Frederico auxilium proventurum.
- Vinc. XXIX, 26. Eodem^o tempore multi heretici combusti sunt in Flandria a Guillelmo Remensium archiepiscopo, apostolice sedis legato, et a Philippo Flandrensium comite. Hii^p dicebant omnia eterna a Deo creata, corpus autem hominis et omnia transitoria a Luciabelo creata; baptismum parvulorum et eucharistiam^q reprobabant, sacerdotes missas celebrare^r ex avaricia et oblationum cupiditate dicebant. 50
- Vinc. XXIX, 37. 1184. Orta est dissensio — — petiit et optinuit.
- Rob. Aut. 1185. Lucio papa Verone — — Urbanus tercius, nacione Mediolanensis, presidet.
- Chr. Turon. 1186. Henricus Frederici imperatoris — — gravis simultas incanduit.
- Chr. Turon. et Vinc. XXIX, 40. Venit ex Calabrie partibus — — quibusdam errasse dicitur.
- Chr. Turon. 1187. Transmarine calamitatis hystoria — — Clemens tercius, nacione Romanus, presidet. 55
- cf. Mart. pont. Chr. Turon. 1188. Fredericus quoque imperator — — et studia effervescunt.
- Templarii, Hospitalarii virique — — satis munifice succurrens.

*) Manus posterior, sed eiusdem saec. XIV. in margine cod. A 1 fol. 314^r. addidit: Nota, quod simile accidit in Avinione tempore domini Innocentii pape VI, quia in capella sua in palatio ipso celebrante, domino cardinali de Mota ministrante, similiter corrui sanguis Domini coram ipso super 60 tapetum.

a) colambe B 1. b) instentem B 1. c) dominus pappa A 1. d) deest A. e) plurimum perterrit A. f) optinente A. g) h. r. A. h) in apostolica — periculum des. A. i) Conradus A 1. k) deest A. l) sicut — est des. A. m) Sarracenis A. n) Molestem — Flandriarum des. A. o) Eodem tempore des. A. p) Qui A. q) eucharistiam A 1. r) ex a. et c. o. celebrare A.

1) Scil. principes Palaestini. 2) Scil. Damascum.

1189. Fredericus Romanorum imperator — — Sarracenorum oppida devastantes. Chr. Turon.
Guillelmus rex Sicilie — — et Appulia profligantur.
1190. Philippus rex Francie — — et regio transmarina. Fredericus Romanorum imperator — — magnificencia vix habuerit. Cui^a successit Henricus, filius eius, qui ad custodiam imperii relictus fuerat. Frederico imperatore itaque^b mortuo, exercitus eius venit — — mundi partibus aggregata.
1191. Clemente papa mortuo — — ad imperium coronavit. Rob. Aut.
Rex Francie Philippus, qui^c anno precedenti cum rege Anglie Richardo in Sicilia hyemaverat, eum — — venit in Cyprum. Vinc. XXIX, 50. et Chr. Turon.
- Henricus imperator — — Alemanniam tendit. Chr. Turon.
1193. Richardus rex Anglie — — multa pecunia redimitur. Rob. Aut.
1194. Tancredus rex Sicilie — — sue subdidit dicioni. Chr. Turon.
1195. Henricus imperator Romanorum — — Sicilie secum asportavit.
1196. Per totam Alemanniam — — copiosum exhibuit apparatus.
1197. Theutonici qui in terram — — ducis de Lovanio. Balduinus comes Flandrie — — dederat in uxorem. Vinc. XXIX, 58.
1198. Francia per Celestinum — — morte imperatoris repatriant. Chr. Turon.
1198. Inter principes Alemanie — — eum assultibus impugnavit. Chr. Turon.
1200. Post hec nomen — — habebat in uxorem. et Vinc. XXIX, 61.
1201. Galterus Brenensis comes — — sue subiugat dicioni. Rob. Aut. 1203.
1202. Ludovicus vero^d comes — — fere prorsus expendunt. Rob. Aut.
1205. Franci et Veneti, qui Constantinopolim — — multo post moritur.
1206. Otho qui contra — — recipitur a Philippo.
Franci et^e Latini — — provehunt et coronant.
1208. Philippus rex Romanorum^f — — dignitatem adeptus est. Rob. Aut. et Vinc. XXIX, 101.
1209. Otho Romanorum rex — — simultas protinus incandescit. Rob. Aut. et Vinc. XXIX, 106.
1210. Otho imperator Romanorum — — persone quam seculares. Vinc. XXIX, 106.
1211. Othone Romanorum imperatore^g — — predecessores antiquitus constituta. Vinc. XXX, 1. et Rob. Aut. Cont. II.
Ferrandus ex Hispania — — uxor Philippi comitis Flandrie, fallaciter procuraverat. Chr. Turon.
1212. Reginaldus de Domno-Martino — — apud eum mansit. Vinc. XXX, 3. 4.
Philippus rex Francie — — confederatus erat. Vinc. XXX, 5.
1213. Navigio Philippi regis — — in Franciam remeavit. Vinc. XXX, 6.
1214. Philippus rex Francorum — — tua terga sequentis. et Chr. Turon.
1215. Propter victoriam Othoni — — cum aliis profecturus. Chr. Turon.
- Mense Septembri passi — — domini contra regem.
Mense Novembri Innocencius — — retroactis temporibus confirmavit. Chr. Turon.
1216. Innocentius papa decessit — — Pauli presbyter cardinalis. et Vinc. XXX, 64.
1217. Honorius papa consecravit — — capitur cum suo comitatu. Chr. Turon.
1220. Fredericus Romanorum et — — imperii dignitatem coronatur.
1223. Iohannes rex Ierusalem — — dedit Frederico unicam filiam suam¹, heredem regni Ierusalem, in uxorem coram papa cum omni ipsius iure regni; de qua^h postmodum suscepit filium imperator nomine Conradinum². Et sic de regno Ierusalem hic annotare supersedeo, quia, quamvis plures postea^{*} ius regni istius iure successionis autⁱ alio modo per titulum^h optinuerint¹, nullus tamen in eodem regnasse usque ad nostra tempora visus fuit.
- Henricus Frederici imperatoris — — ad regnum Alemanie coronatur. Chr. Turon.
1225. Tempore paschali quidam — — ultimum patibulo suspenderunt. Chr. Turon. et Vinc. XXX, 127.
1226. Eodem^m anno Ferrandus comes Flandrie — — redemptus pecunia liberatur. Vinc. XXX, 129.

A.

B.

Honorius papa moritur quinto decimo Kalendas Aprilis; cui successit Gregorius nonus.

Honorio papa defuncto, centesimus octogesima secundus Romane ecclesie papa Gregorius nonus presidet.

1227. Iohannes rex quondam^a Ierusalem recedens a^o Francia cum uxore sua^p Berengaria, venit in Lombardiam et^q per aliquantum tempus apud Bononiam moratus est. Quod papa^r Gregorius³ intelligens^s, eidem totam terram Romane ecclesie tradidit conservandam⁴.
1228. Gregorius papa monuit⁵ Fredericum Romanorum imperatorem, qui a longo tempore cruce signatus fuerat, quatinus votum suum adimplendo in Terre Sancte subsidium

^a) postea iure successionis titulum regni ipsius retinuerint, nullus tamen illud possedit nec in regem coronatus est nisi rex Cypri⁶, qui in Accon in contemptum regis Sicilie Karoli, qui ius regni illius emerat ab herede legitimo⁷, se fecit, ut dicitur, coronari A 2.

a) Cui — imperatore des. A. b) sic add. A. c) qui anno — eum des. A. d) deest A. e) et Latini des. A.
f) imperator A. g) Romanorum imperatore et antiquitus constituta des. A. h) de qua — Conradinum des. A. i) aut alio modo des. A. k) regni add. A 1. l) retinuerint A 2. m) Eodem anno des. A 2. n) deest A. o) de A.
p) domina add. A. q) et moratus est p. a. t. a. B. A. r) papa hic et saepius A 1. s) Q. audiens p. G. eidem A.

1) Isabellam nomine. 2) Potius Conradum IV. 6) Henricus II; cf. Chron. a. 1287. 7) Cf. Chron.
3) Potius Honorius III. 4) Cf. Potthast nr. 7658. a. 1278 (SS. R. Gall. XX, p. 566).
5) Iam a. 1227, Mart. 23; cf. Potthast nr. 7864.

transfretaret. Quod ille facere se promittens, diem certum¹ quo^a id faceret pape et curie^b significavit. Unde papa omnibus cruce signatis diem illum significans, mandavit eis, quod parati apud Brundusium, ubi imperator ex conducto mare debebat intrare, celeriter convenissent. Interim^{*} autem imperator adversantes sibi quosdam in regno Sicilie perdomans et Sarracenos per diversa loca regni Sicilie habitantes in unum locum Apulie congregans, civi-⁵ tatem unam ex ipsis, que Luceria^c Sarracenorum appellatur, sibi tributariam effecit.

Obiit uxor² Frederici Romanorum^d imperatoris, filia Iohannis quondam^d regis Ierusalem, relicto unico filio^e Corrado^f nomine, dicti^g regni Ierusalem herede.

Vinc. XXX, 131.
et 136.

1229. Sancta Elizabeth filia — minorum sanctitate clarent^h.

Multitudo³ magna peregrinorum cruce signatorum de mandato pape Gregoriiⁱ apud¹⁰ Brundusium congregata, ut cum Frederico Romanorum imperatore in Terram Sanctam transfretaret, dum cum eo mare intrant, ipse furtive ab eis per galeas recedens, Brundusium^k est reversus. Ipsi vero^l peregrini prospero vento navigantes, apud Acon applicuerunt. Quo audito, Romanus pontifex Gregorius imperatorem excommunicavit et per totam^m christiani-¹⁵ tatem denunciari excommunicatum precepit⁴.

1230. Fredericus Romanorum imperator mittens nuncios ad soldanum Babilonie⁵, contraxit cum eoⁿ amicitias christianitati suspectas.

1231. Nunciis^o Frederici^p Romanorum^q imperatoris de transmarinis partibus a soldano Babilonie reversis, ipse imperator, qui erat excommunicatus, parvi pendens^r pape excommunicationem, sine absolutione et papa inscio^s iter Ierosolimitanum arripuit⁶. Qui per²⁰ mare navigans, cum applicuisset in Cypro⁷, terram cepit et illic^t moram traxit^u, donec senescallus⁸ eius, quem tunc^v misit in Acon cum magna multitudine armatorum, voluntatem sibi soldani Babilonie^w nunciaret^x.

1232. Senescallus Frederici Romanorum imperatoris missus in Acon multa dampna peregrinis christianis intulit, et multociens^y latenter exiens ab urbe, consilium habuit cum²⁵ soldano Babilonie et Sarracenis⁹. Quorum voluntate comperta^z, ut optabat dominus eius, mandavit ei venire in Acon tempestive. Qui statim appulsus de Cypro^a, significavit¹⁰ pape Gregorio^b, quod ipse erat in Acon^c ultra mare, petens excommunicationis vinculum^d sibi relaxari^e. Sed papa preagnoscens ipsum detestabili amicitia coniunctum fuisse Sarracenis et compositionem^f christianitati dampnosam iniisse cum soldano, non acquievit; immo Templariis et Hospitalariis, ne eidem adhererent aut sibi ferrent auxilium^g, districte prohibuit¹¹ et mandavit^h. Quod agnoscens imperator, prius tamen, ut dicitur^h, in Ierusalem coronari¹² se faciensⁱ, et ad custodiam templi Domini dimissis Sarracenis, atque^k cum soldano usque ad decem annos trebis christianitati imploratis, reversus est cum indignatione magna in Apuliam¹³, ubi terram ecclesie Romane^l et Hospitalis^m atque Templi necnon et redditus³⁵ eorumdem, qui erant per totum imperium suum, tyrannice invasit et pape acⁿ cardinalibus atque^o toto^p clero dampna quam plurima irrogavit.

G. Lud.

1238. Fredericus Romanorum^q imperator regi^r Francie Ludovico mandavit, ut usque ad Vallem-coloris¹⁴ accederet^s, cum ipso colloquium habiturus. Sed audiens postea, quod rex sanctus^t duo milia militum^u armatorum^v cum ingenti^w peditum et servientum multi-⁴⁰

*) Interim — effecit *des. A.*

a) quod A 1. B 1. b) et curie *des. A.* c) Luteria B 1. d) *deest A.* e) suo *add. A 2.* f) Corrado A 1. 2. g) dicti — herede *des. A.* h) clauerunt A. i) *deest A.* k) Brundisium A 1. l) peregrini vero A 1. m) totum A 1. n) ut dicitur *add. A.* o) Nuncii A 1. p) Federici A 1. q) Romani A. r) domini *add. A.* s) statim *add. A 1.* t) illuc A 1. 2. u) moratus est A. v) tunc cum magna multiudine armatorum misit in 45 Acon A. w) Babylonie A 1. x) renunciaret A 1. y) multocius A 1; multotiens A 3. z) comperta, mandavit dominum suum imperatorem Federicum A. a) de Cypro appulsus in Acon A 2. b) *deest A 1.* c) in Terra Sancta A 2. d) sibi vinculum A. e) relapsari B 1. f) compositionem A 2. g) aut sibi consilium vel auxilium ferrent dedit districte in mandatis A 2. h) fertur A 2. i) coronatus A 2. k) ac A 2. l) t. domini pape A 1. m) terras ac redditus Templi et Hospitalis, que A. n) atque A 2. o) et A. p) toti A 2. q) Romanus A 2. r) mandavit L. r. F. A 2. 50 s) veniret A 2. t) rex Francie A 1. u) millitum A 1. v) bellatorum A 2. w) innumerabili A 2.

1) A. 1227, Aug. 2) Isabella, Mai. 8. mortua est. Acerrarum et Balianum Sidonium legatos ad regem Aegypti mitteret (a. 1228). 10) Cf. Potthast nr. 8284. 3) Potius a. 1227. 4) A. 1227, Sept. 29. 5) Elkamil regem Aegypti. 6) A. 1228, Iun. 28. 7) Iul. 21. 11) Gregorium iisdem necem imperatoris suasisse, Bartholom. de Neocastro (Muratori XIII, p. 1161) 55 tradit. 12) A. 1229, Mart. 18. 13) Iun. 10. iam Acon appulsus erat, cum Thomam comitem 14) Vaucouleurs. Cf. supra p. 634, n.

tudine in suo vellet ducere comitatu, mandavit regi^a iterum, quod nec ad diem prefixam^b nec ad locum quem nominaverat adveniret. Sperabat enim regem sanctum^c ducere paucos secum milites, quod et toto animo affectabat, eo quod, ut a pluribus dicebatur, quemadmodum maliciosus et seductor aliquid satagebat^d in regem et regnum Francie machinari.

1240. Fredericus Romanorum imperator — — aggressi similiter capiuntur.

Vinc. XXX, 138.

5 Prelatis itaque captis et incarcerationis, multis tribulationibus undique pressis^e, viam universe carnis ingressus est papp Gregorius¹. Cui successit Celestinus tercius. Sed solvens debitum humane conditionis, ecclesiam Dei sanctam ultra decem et septem
10 dies non valuit regere, idcirco^f quod morte prohibitus est permanere. Post cuius obitum sedes Romana orbata suo antistite per viginti et duos menses vacavit.

Apud Cremonam facta — — statim clare vidit.

ib.

15 Sanctus^g Ludovicus rex Francie videns ecclesiam Dei omni humano auxilio destitutam compaciensque prelatis regni sui diversis Frederici Romanorum^h imperatoris carceribus mancipatis, mandavitⁱ imperatori supplicando, quatinus regni^k sui prelatos liberaret. Cui^l rei primo non acquiescens, mandavit^m regi, quod non miraretur, si cesar in angusto eos tenebat, qui ad cesaris angustias trahebantur. Quod audiens sanctus rexⁿ, mandavit iterum,
20 quod locum^o a potencia non traheret, quia regnum Francie non erat adeo debilitatum, ut se permetteret eius calcaribus perurgeri. Cuius verba^p intelligens imperator, omnes, licet invitus, liberavit, pertimescens^q regem Francie offendere Ludovicum^r.

cf. G. Lud.

1243. Post biennem sedis — — nominis papa quartus.

Vinc. XXX, 152.

1244. Innocentius papa^s apud Lugdunum Gallie urbem venit², ut ibi concilium celebraret.

et Mart. Vinc. XXX, 152.

25 1245. Innocentius papa circa festum apostolorum Petri et Pauli³ apud Lugdunum concilium celebravit, in quo, diligenti deliberacione prehabita cum prelatis ibidem congregatis super nephandis Frederici Romanorum imperatoris [excessibus^t], ipsum omni dignitate indignum denunciavit et sententiando^u privavit, omnesque^v, qui eidem Frederico iuramento fidelitatis aut confederationis erant astricti, a iuramento huiusmodi absolvit et illis ad quos in eodem imperio regis^w
30 spectabat electio eligendi liberam annuit potestatem.^{**}

ib. XXXI, 1.

cf. G. Lud.

A.

Landegravius dux Thoringie auctoritate et assensu Innocentii pape rex Alemannie eligitur, et predicatur crux hominibus circa fines Hanonie et Flandrie
35 auctoritate predicti pape, ut irent in auxilium landegravii contra filium Frederici imperatoris depositi^v.

1246. . . . Innocentius papp misit in
40 Ytaliam quemdam⁵ cardinalem legatum, ut contra Fredericum imperatorem depositum spiritualiter et temporaliter dimicaret.

1247. . . . Landegravius rex Romanorum obiit; cui Guillelmus comes Hollandie^w successit.

Vinc. XXXI, 53.

1250. . . . Fredericus Romanorum imperator — — diem clausit extremum.

Mart.

B.

Landegravius dux Thoringie electione principum Alemannie et auctoritate pape Innocentii rex Romanorum efficitur, et predicatur crux circa fines Hanonie et Flandrie auctoritate ipsius pape hominibus,
ut irent in auxilium landegravii contra Henricum⁴, Frederici imperatoris depositi filium, qui vices patris per Alemanniam defendere nitebatur.

Vinc. XXXI, 1.

1246. . . . Innocentio papa adhuc in regno Francie commorante, mittitur ab ipso legatus quidam in Italia cardinalis, ut contra Fredericum imperatorem depositum spiritualiter et temporaliter dimicaret.

*) circa festum sancti Andree apostoli add. A.

**) Cod. Divionensis, olim Cistercii, addit: In isto concilio conquesti sunt curati de Cisterciensibus, eo quod totum acquirerent, ut dicebant, et inde decimas non solvebant propter privilegia que habebant; ideoque statutum fuit, ut de terris usque ad presens concilium acquisitis immunes a decimis existerent, et de acquirendis in posterum decimasolvere tenerentur, exceptis novalibus iam acquisitis et in posterum acquirendis, de quibus decimas non persolvent. Cf. Dacherii Spicilegium XIII, App. p. 201.

a) iterum regi A 2. b) prefixum A 1. 2. c) deest A, ubi regem secum paucos ducere milites. d) in regnum et regem Fr machinari satagebat A 2. e) pressus A 2. f) icirco A 1. g) deest A. h) imp. Romani A. i) eidem
55 add. A. k) p. r. s. A. l) Sed primo non acquiescens A. m) mandavit — Quod audiens sanctus des. A. n) mandavit ei rex rursus A. o) q. n. t. l. a p. A. p) mandatum imp. int. A. q) l. r. F. o. p. A. r) deest B 1. s) sentenciando A 1. t) omnibusque A 1. u) vel imperatoris add. A. v) deest A 2. w) Hollandie B.

1) A. 1241, Aug. 22. 2) Nov. 29. 3) Iun. 29, sed ad Rainerum diaconum cardinalem S. Mariae in Iun. 28. prima concilii sessio erat. 4) Apud Vinc. Cosmedin spectant, qui legatus Tusciae nominatus
60 et in Gestis Lud. Conrardum recte legitur. 5) Haec in Italia manserat.

G. Lud. Post cuius mortem filius eius Corradus^a de^b filia^c Iohannis^e quondam regis Ierusalem cepit in Apulia et regno Sicilie^d fortiter dominari. Innocencius papa, audita Frederici nece^e, de Lugduno Gallie recedens, profectus est in Italiam^f apud Assisiam et ibidem longo tempore² moratus est.

Mart. 1252. In Dacia Hericus^g — — Frisonibus est occisus.

Innocencius papa constituit, ut omnes cardinales Romane ecclesie^h portent in capite capellum rubeum dum equitant, ut discernanturⁱ et cognoscantur ab aliis secum equitantibus; per hoc innuens, quod in persecucione^k fidei et iusticie Romana ecclesia, que caput^l est omnium aliarum, pre ceteris caput debet apponere^m, si necesse fuerit, cruentandumⁿ.^{*}

1253. Neapolis^o civitas Appulie^p, que per biennium passa fuerat insultus Manfredi principis Tarentini, filii Frederici quondam^q imperatoris^r de quadam concubina³, a Conrado^s, filio dicti Frederici legitimo, obsidetur. Qui cum eam quinque mensibus obsessam tenuisset^t et eam^u quibusdam pactis cum civibus initis recepisset, omnes muros civitatis et meliores domos civium funditus evertit; et idem postea fecit^v similiter de Capua et Aquino⁴. Qui cum patris vestigia in persecucione ecclesie sequeretur, iusto Dei iudicio percussus interiit, relicto filio^w unico admodum^x parvulo nomine Conradino^y.

Innocencius papa, audita morte Conradi, filii Frederici imperatoris^z depositi^a, regnum Sicilie de consilio^b sapientum et procerum regni intravit et usque Neapolim pervenit^c.

A.

Manfredus princeps Tarentinus regnum Sicilie usurpat.

1254. Innocencius pappam, dum prepararet exercitum contra Manfredum principem Tarentinum, filium Frederici imperatoris Romani ex quadam concubina, qui regnum Sicilie usurpaverat sub protectione tutoria Conradini nepotis sui^d, filii Corradi nuper defuncti, apud Neapolim diem clausit extremum⁵. Cui successit Alexander quartus, natione Campanus.

Corrardinus, filius Corradi ex filia⁶ ducis⁷ Bavorie, metuens tyrannidem Manfredi, patris sui, latenter fugiit in Bavoriam⁸.

B.

Post quem regnum Sicilie Manfredus eius frater, simulata nepotis sui Conradini fide tutatoria, usurpavit.

Innocentius papa, dum prepararet exercitum contra Manfredum principem Tarentinum, occupatorem regni Sicilie, apud Neapolim diem clausit extremum; post quem Romane ecclesie centesimus octogesimus quintus Alexander quartus, natione Campanus, presidet.

Conradinus puer, filius Conradi, metuens Manfredi, patris sui, tyrannidem, ad patrem matris sue ducem Baioarie^e latenter fugiit in Baioariam^e.

Iohannes^f, filius comitis Flandrensis et Hanonie Margarete primogenitus ex Bucardo^g domino de Avenis, contra matrem insurgens^h, voluit eidem matri sue vi sua preripere, qui eam iure hereditario continebat, Hanonie comitatum. Quare mater indignata, Karolum comitem Andegavensem, fratrem sancti regis Francie Ludovici, in suum adiutorium invocavit et eidem in contemptum filii dictum comitatum tribuit et concessit. Qui, accepto taliter comitis dono, statim apud Valencianas, castrum fortissimumⁱ, caput locius Hano-

*) Philippus de Vitriaco in margine cod. A1 addit: quando cardinales primo usi sunt pileo purpureo et facti fuerunt ut pharisei distincti aliis prelatibus per phylatiam¹⁰, ut in euangelio, quibus causa distinctionis nullum postmodum dedit effectum.

a) e f. Corradus A1; Corradus eiusdem filius A2. b) ex A2. c) de Bregna add. A2. d) in regno Sicilie et Appulia A2. e) morte Frederici imperatoris depositi A2. f) Italiam A1. g) Henricus B1. h) curie A. i) discernentur corr. discernantur B1. k) persecucione A1. l) caput o. a e. A. m) opponere A. n) cruentandum corr. cruentandum B. o) Neapolim A1; Neapolim corr. Neapolis B1. p) deest A. q) deest A2. 50 r) imp. Romani dampnati ex A. s) Conrado A1. t) m. obsedisset A. u) et ipsam per pactum recepisset A. v) de Capua et Aquino similiter fecit A1. w) unico filio A. x) deest A. y) Corrardino et mox Conradi A1. z) Romani add. A2. a) dampnati A1. 3. b) concilio A1. c) et pervenit Neapolim in Appulia A. d) filii sui A1. e) Baioar. corr. Baioar. B1. f) quae sequuntur in rec. A desunt. g) Burc. corr. Buc. B1. h) insugens corr. insurgens B1. i) fortissimum B1.

1) Isabella. 2) A. 1253. inde ab Apr. 27. usque ad Oct. 5. 3) Blanca Lancia. 4) Iam a. 1252. antequam Neapolis capta esset; cf. Schirrmacher, 'Die letzten Hohenstaufen' p. 25. et 405 sqq. 5) Dec. 7. 6) Elisabeth. 7) Ottonis. 8) Conradinum iam primis aetatis temporibus in Bavaria habitavisse inter omnes constat. 9) Haec ex Primati c. 4, 'Die letzten Hohenstaufen' p. 25. et 405 sqq. 10) i. e. φιλαντία.

nie comitatus, garnisionem magnam militum cum Hugone de Bauceio milite strenuissimo destinavit; qui contra voluntatem ville burgensium, qui sibi erant contrarii, portarum aditus et castris municionem saisierunt. Postea vero Karolus, collecto de Francia ingenti exercitu, qui ad quinquaginta milia poterat estimari, comitatum Hanonie potenter intravit, et multas municiones et villas vi vel dedicione recipiens, ad castrum quod Mons in Hanonia nominatur perveniens, illud obsedit. Interim autem Iohannes, filius comitis, non quiescens, Wilquinum^a de Hollandia regem Romanorum et multos nobiles de Brabanto et Alemannia ex parte patris de suo genere procreatos, ante Valencianas in magna multitudine gentis et potentia congregavit. Quos Hugo de Bauceio, gentis Karoli capitaneus, Petrus de Blemu et quidam alii de villa conspicientes, ausu temerario de castro portis apertis contra eos exierunt, cupientes animositatem Theutonum experiri; et conflictu inito ante fores, cum viderent sibi periculum imminere, intra villam sese cum impetu retraxerunt. Quos persequens quidam miles strenuus de hostili exercitu nomine Stradiot, castrum cum illis, nescio cuius vexillum alte intonans, est ingressus; set portis lapsatis, interiorius est retentus. Huiusmodi vero Karolus rumores audiens et timens Valenciani castris burgensium prodicionem contra suos, mox virum in armis strenuum Ludovicum comitem Vindocinensem cum quibusdam^b aliis illuc in gentis sue adiutorium destinavit. Qui cum Valencianas appropinquare cepissent, banerias suas depicere fecerunt, ut sui de villa visis armorum signaculis portas aperirent, et hostilis exercitus, qui ex parte alia ultra Scaldum fluvium residebat, de ipsorum adventu forsitan tereretur^{b*}. Videns autem Williquinus rex, quod suo exercitui cibos diu ministrare non posset, versus Karolum cum gente sua, qui Montem obsederat, se retraxit; et quia, cibus sibi et genti sue deficientibus atque sumptibus, aut statim pugnare aut cito recedere oportebat, diem pugne Karolo nunciavit. Ille autem quantum in se erat istud desiderans, set aliquos barones de Francia secum habens, ut erat comes Blesensis, comes Sancti Pauli et dominus de Cociaco, de Iohannis sanguine procreatos, qui certamen fieri minime permittebant^c, treugis acceptis, et rebus in tali statu remanentibus, Karolus in Franciam se recepit. Set eodem tempore de transmarinis partibus reversus in Franciam sanctus rex Ludovicus, pacis et concordie filius, pacem postmodum composuit inter ipsos.

1255. Williquinus^d, qui et Guillermus, Romanorum rex^e, a Frisonibus est interfectus^f. Post quem electores se^f in duo dividentes, elegerunt quidam regem Hyspanie, alii Richardum comitem Cornubie, fratrem regis^g Anglie Henrici; sed tandem^h Richardus apud Aquisgranumⁱ fuit^k ope sue pecunie coronatus^l.

Taurinenses de consilio Astensium dominum^m suum Thomam comitem Sabaudie ceperunt. Quod graviterⁿ ferens Romana ecclesia, eo quod ex dono Guillermi Romanorum^o regis et ecclesie ipsam Taurinensem^p urbem receperat², ipsos Taurinenses et Astenses Lombardos^q excommunicavit^r et eorum bona per sanctum^q regem Francie Ludovicum capi in toto regno ipsius^s procuravit. Dicta vero civitas Taurinensis fuit^t obsessa a Bonifacio³ Lugdunensi electo et a Petro de Sabaudia, dicti Thome fratribus, sed^u non capta.

Branchaleon de Bononia, urbis Rome senator, pacis et iusticie cultor precipuus, de consilio quorundam cardinalium et Romanorum^v nobilium, orta dissensione, obsessus fuit in Capitolio. Qui cum se dedisset, populus eum^w apud Septem-soles in custodia mancipavit, set tandem nobilibus^x traditus et^y incarceratus in quodam oppido, male tractatus est. Et nisi habuisset Bononie^z Romanorum obsides, Romani eum occidissent, eo quod in exercicio iusticie et in rapinarum ambitu^a eisdem minime^b pepercisset. Bononienses vero, licet interdicti a^c papa fuissent, tamen, nisi civem suum rehaberent, obsidem suum^d reddere noluerunt.

A.

B.

Comes^{e,4} Flandrensis et frater suus, quos Margareta Flandrie et Hanonie comitissa videns, quod Florencius comes Hollendie,

a) Wilquinum B 1. b) quibus corr. quibusdam B 1. b*) tererentur corr. tereretur B 1. c) permittebant corr. permittebant B 1. d) W. q. et des. A. e) G. rex Alemannie A. f) in duo se A. Mart. g) H. r. A. A. h) tandem A 1. i) Aquasgr. corr. Aquisgr. B 1. k) fuit — pecunie des. A. l) coronatur A. m) ceperunt d. s. c. S. A. n) e. R. g. f. A. o) r. R. A. p) u. T. A. q) deest A. r) ac ipsos add. A. s) regno Francie A. t) a B. el. Lugduni et a domino P. de S. fr. d. Th. fuit obsessa A. u) non tamen A. G. Lud. v) nobilium Romanorum A. w) populus posuit eum in custodia ap. S. s. A. x) tr. n. A. y) in quodam castro fuit incarceratus et male tractatus (tratatus A 1) et nisi A. z) R. B. A. a) in refrenatione rapinarum A. b) non A (non p. eisdem A 1). c) domino add. A. d) obsides Romanorum A. e) haec narrationi de Branchaleone praecedunt in A.

1) A. 1256, Ian. 28. 2) scil. Thomas. 3) Non Bonifacius sed Petrus Lugdunensis archiepiscopus electus erat. 4) Cf. Gesta Ludovici IX, supra p. 638.

A.

a domino Guillermo de Dompna-petra, fratre domini Herchambaudi de Borbonio^a, et dominus Herardus de Valerico ac quam plures alii, qui incaute transierant in Ollandam^b, a Florencio comite Ollendie^c, fratre Guillermi regis Romanorum a Frisonibus interfecti, capti fuerunt. Florencius enim iuvabat et receptabat Iohannem et Balduinum de Avenis, filios eiusdem comitis de Buchardo de Avenis, fratre comitis de Avenis, qui dictam comitissam desponsaverat, cum esset subdiaconus, ut dicebatur; cui dicta comitissa iuvenis et puella tradita fuerat custodienda. Quod agnoscens dicta comitissa, in odium filiorum suorum Iohannis et Balduini dedit Karolo Andegavensi comiti, fratri Ludovici regis Francie, Valentinianas cum comitatu Hanonie.

cf. G. Lud.
1254.

1256. Guido², filius comitis Flandrie, et frater eius atque omnes, quos Florencius comes Hollendie^e tenebat in carceribus mancipatos, auxilio fuerunt Karoli Andegavensis comitis liberati. Dictus vero Florencius ex condito debuit sororem ducere^b in uxorem filii comitis Flandrens. Et ad preces sancti regis Francie Ludovici Karolus, frater eius, comes Andegavie, magna recepta pecunia, quitavit totaliter Valencianas et Hanonie comitatum. Actumque fuit inter fratres¹, filios Flandrens comitis, quod post mortem genitricis eorumdem comitatus Hanonie ad fratres de Avenis libere deveniret, et comitatus Flandrie Guillermi de Domna^b-petra filiis cum terris aliis remaneret.

Mense Septembri fuit — — per se pulsaverit et¹ eius tinnitus audiretur *ut G. Lud., p. 638.*

cf. G. Lud.

1257. Cum² Karolus comes Andegavie comitatum Provincie, qui uxorem eius iure hereditario contingebat, libere suscepisset, Marsilia civitas opulenta, que de iure sub dominio comitum Provincie solet esse, a fide Karoli descivit. Propter quod Karolus adversus Marsilienses insurgens viriliter, eorum insolentiam in brevi repressit et Francorum fretus auxilio superbiam castigavit. Branchaleo de Bononia in^m senatorem urbis Rome iterum electus, cum Romam venisset, turres urbis deiciens preter turrim Neapolionis^a comitis, plures nobiles faventes ecclesie captivavit.

A.

cf. G. Lud.

1258. Henricus comes de Lucebourc tenuit obsessum castrum Namursie, villa iuvante eundem, imperatrice Constantinopolitana solum superius fortalicium optinente et defendente, non tamen ibidem inclusa. Ad cuius auxilium comitissa Flandrie et comes Augi³ ac alii imperatricis fratres cum multis Francorum militibus venientes, parum profecerunt.

imperatricis fratres, Iohannes et Ludovicus, cum multis Francorum militibus, parum aut nichil profecerunt; unde oportuit illam recedere usque ad tempus magis postea opportunum.

cf. G. Lud.
1258.

1259. . . . Manfredus princeps Tarentinus, filius Federici^p quondam imperatoris, Conradini^q nepotis sui morte conficta, fecit se in regem Sicilie coronari contra ius^r et manda-

a) Sorbonio A 1. 2. b) sic A 1; Hollandiam A 2. c) sic A 1; Hollandie A 2. d) Her. corr. Er. B 1. e) potestem B 1. 50
f) Guanis corr. Guinis B 1. g) Orlendie A 1. h) s. f. c. Fl. ducere in uxorem A. i) vox predictos in Gestis Lud. sequens in utraque recensione omissa est. k) Dompno A 1. l) et e. t. a. des. A. G. Lud. m) iterum electus in s. u. R. A. n) comitis Neapolionis A. o) iuvene corr. iuvante B 1. p) quondam Federici A. q) imperatoris Romani dampnati, morte Conradini A. r) mandatum et ius A.

1) Falsa illa narratio ex Primati c. 5. verbis nimis male intellectis et confusis effecta est. 2) Ita B. In A auctor eadem fere repetit, quae in Gestis Ludovici leguntur, quam ob rem nullas lectiones

B.

defuncti Williquini regis Romanorum filius, Iohannem et Balduinum, suos filios ex Buchardo domino de Avenis, contra se tueretur et eosdem in Hollendia reciperet, 5 magnum ex sua gente adversus eos congregavit exercitum. Cui preerant eius duo filii, Guido et frater eius, de domino Domne-petre geniti, atque Guinensis et Barri comites et de Valerico Erardus^d, egregius miles et strenuissimus. 10 Qui per mare cum venissent ad littus Hollendie, a quodam partis adverse milite proditi, in potestatem^e comitis Hollendie devenerunt. Comes autem de Guinis^f et Friones, qui illuc lucri causa, non adiutorii convenerant, Erardum^d de Valerico et Barrensem comitem rapuerunt, set eosdem postea, accepta magna pecunia, reddiderunt incolumes sue genti¹. 15

B.

35

1258. Maria Constantinopolis imperatrix, que propter succursum viro suo ferendum Balduino imperatori venerat in Franciam, dum castrum Namursie, quod Balduinum virum suum iure hereditario contingebat, occupasset, comes de Lucemburgo eam in fortalicio existentem⁴, iuvante^o sibi villa Namursii, obsedit. Ad cuius auxilium venientes comitissa Flandrie, comes Augi et alii duo eiusdem

imperatricis fratres, Iohannes et Ludovicus, cum multis Francorum militibus, parum aut nichil profecerunt; unde oportuit illam recedere usque ad tempus magis postea opportunum.

nisi a scriptura Gestorum Ludovici discrepantes 55 hic annotare liceat. 3) Alfonsus. 4) Minime. Recte in rec. A scripserat.

tum ecclesie Romane, de^a cuius feodo regnum Sicilie tenebatur. Propter quod et alios actus — auctoritate apostolica privavit (*ut Gesta Lud., supra p. 644*)

1260. Reges^b Hungarie et Boemie pro quibusdam terris ad invicem discordantes, exercitu^c con-
gregato in finibus regnorum ex utraque parte innumerabili^e, acriter^d pugnauerunt. Set tandem
5 rege Hungarie vulnerato, Hungari fugere ceperunt^e et^f in quodam fluvio^g, per^h quem transire debuerant,
preter occisosⁱ quatuordecim milia^k submersi sunt^l. Unde rege^m Boemie intranteⁿ Hungariam, rex Hungarorum^o,
qui evaserat^p, pacem quesivit, et terris^q que discordie causa fuerant restitutis^r, in futurum amicitiam cum rege
Boemie mediante matrimonio confirmavit.

Florentini Italie^s, congregato exercitu, ut Senensem urbem destruerent, a militibus
10 Manfredi, regni Sicilie invasoris, et comite Iordano, qui civitatem Manfredi traditam defen-
debat, capti et devicti sunt, fuitque civitas eorum^t capta et quam plurimum destructa ac
dominacioni^u Senensium subdita et Manfredi.

A.

1261. In festo sancti Urbani pappe obiit
15 apud Viterbum Alexander pappa quartus. Cui suc-
cessit Urbanus quartus, natione Gallicus de civitate Tre-
censi, prius patriarcha Ierosolimitanus.

20

1263. . . . Karolus comes Andegavie et
Provincie, frater Ludovici regis Francie, eligi-
tur in senatorem Romanum ad vitam.

25 1264. Urbanus pappa, nequiciam Manfredi
tyranni terminare desiderans, obtulit per Symonem
Sancte Cecilie presbiterum cardinalem Karolo comiti
Andegavensi et Provincie, fratri Ludovici regis
Francie, regnum Sicilie, ducatum Appulie et Capue
30 principatum usque ad quartum heredem possiden-
dum, si contra dictum Manfredum surgeret et sanc-
tam ecclesiam ab eius invasione tyrannica liberaret.
Quod donum oblatum Karolus letus suscipiens et
tamquam filius obediencie mandatis apostolicis obe-
35 diens, mox contra dictum tyrannum arma corripuit
et undecumque potuit expeditionis sue materiam
preparavit.

Manfredus tamquam sibi conscius timens^w, ne de Francie finibus egrederentur aliqui, qui ipsum
discuterent in ruinam, maiorem partem civitatum Italie^x donis et promissionibus vel^y alio modo quo
40 potuit confederacionis auxilio sibi iunxit, et propter hoc ibi^z quendam vicarium^a, moribus sibi consimilem,
nominatum^b Poilevoisin² cum copiis armatorum constituit, quatinus^c urbes sibi confederatas ab incursibus
hostium custodiret et exploratores, de quibus metuebat, ac nuncios^d omnes ad Romanam curiam venientes
secundum nominis^e sui interpretationem exspoliaret.

A.

45 Circa festum sancti Remigii Urbanus
pappa obiit; cui successit Guido Sabinensis
episcopus cardinalis Clemensque huius nominis
quartus est vocatus. Hic uxorem habens et liberos, postea
fuit famosus advocatus et regis Francie consiliarius. Demum,
50 mortua uxore, propter vitam et scienciam eius laudabilem
Podiensis episcopus effectus et post Narbonensis archi-
episcopus ac demum Sabinensis episcopus cardinalis
creatus, missus a papa Urbano in Angliam legatus fuit;

B.

1261. In festo sancti Urbani papa Alexandro
defuncto, Romane ecclesie centesimus octoge-
simus sextus Urbanus quartus, natione Gallicus de civi-
tate Trecensi, presidet. Hic primo patriarcha
Ierosolimitanus, post papa, ecclesiam apud
Trecas mirandi operis in domo patris sui con-
strui fecit et ibi canonicis secularibus consti-
tutis magnos redditus assignavit¹.

1263. . . . Karolus comes Andegavis et Pro-
vincie, frater sancti regis Francie Ludovici, in
senatorem urbis Rome eligitur ad vitam.

Urbanus papa, nequiciam Manfredi, regni Sicilie
invasoris terminare desiderans, per Symonem Sancte
Cecilie presbiterum cardinalem optulit ipsum regnum
Sicilie, ducatus Apulie et Calabrie cum Capue prin-
cipatu Karolo Andegavensi comiti, fratri sancti regis
Francie Ludovici, usque ad heredem quartum
libere possidendum, si contra dictum Manfredum insur-
geret et sanctam ecclesiam ab eius invasione tyran-
nica liberaret. Quod donum Karolus letus oblatum
suscipiens et tamquam filius obediencie mandatis apo-
stolicis devote obediens, contra Manfredum arma
corripuit et undecumque potuit expeditionis sue
materiam preparavit.

B.

Circa festum sancti Remigii Urbano papa
defuncto, Romane ecclesie centesimus octogesim-
us septimus Clemens quartus presidet. Hic primo
habens uxorem et liberos, fuit famosissimus advocatus et
regis Francie consiliarius; mortuaque uxore, propter vitam et
scientiam eius laudabilem fuit Podiensis episcopus et post
Narbonensis archiepiscopus, deinde Sabinensis episcopus
cardinalis effectus ac demum papa, ieiuniis, vigiliis et
orationibus intentus, multas tribulaciones, quas suo tem-

a) de — tenebatur *des. A.* b) Rex *A 1.* c) congregato ex utraque (extraque *A 1*) parte in finibus regnorum suorum
55 innumerabili exercitu armatorum *A.* d) preliaverunt acriter *A.* e) terga verterunt *A.* f) cum festinarent effugere *add. A.*
g) profundissimo *add. A.* h) *deest A.* i) preter illos qui occisi sunt circa *A.* k) m. hominum *A.* l) submersa
dicuntur *A.* m) regi *A 1.* n) Hungariam intrante *A.* o) Hungarie *A.* p) qui evaserat *des. A.* q) terrasque *A.*
r) restituit et *A.* s) *deest A.* t) ipsorum *A.* u) subdita dominatui Senensium *A.* v) et — obediens *des. A 2.*
w) metuens *A.* x) Ytalie *A 1.* y) promissionibus ac alio modo confederationis sibi astrinxit *A.* z) ibidem *A.* a) suum
60 *add. A.* b) c. P. dictum *A.* c) quatenus *A 2.* d) ac o. n. ad sedem Romane curie venientes *A.* e) s. n. *A.*

1) Cf. Gaufr. de Collone, supra p. 620. 2) Ubertum Palavicini.

A.

Mart. de quo itinere revertens in pappam electus est. Qui postea ieiuniis, vigiliis et orationibus intentus, multas tribulationes, quas suo tempore ecclesia sustinebat, Deus suis meritis creditur extinxisse.

B.

pore ecclesia sustinebat, Deus suis meritis creditur extinxisse.

Prim. c. 14.
cf. G. Lud.

1265. Karolus comes Andegavis^a et Provincie paschali^b tempore ex insperato movens de portu Marsilie^c, per maris pericula et inimicorum^d suorum insidias^e Rome navigio est transvectus. Quod videntes Romani et eciam omnes qui sui mirabilis modum^e transitus audierunt, mirabantur, dicentes: 'Quis, putas, iste erit, quem nec maris pericula nec hostium terrent insidie? Etenim manus Domini cum illo erit'. Tunc vero a papa Clemente et^g toto populo Romanorum cum honore et ingenti^h desiderioⁱ est susceptus, qui primo urbis Rome senatoriam optinuit, et in brevi unctione sacra linitus a summo pontifice, acclamante^j populo: 'Vivat rex! Vivat rex!' ad titulum regni Sicilie^k regali dyademate coronatur^l.

In¹ regno Francie contra Manfredum Siculum cruce predicata, Robertus, Flandrensis comitis Guidonis filius, regis Karoli tunc gener, Bocardus comes de Vindocino et Guido Autissiodorensis episcopus cum pluribus aliis cruce signatis circa¹ festum sancti Remigii iter arripiunt, et transeuntes quidam per montes Argentarie², alii per Provinciam, simul^m convenerunt apud Albiam³ Italieⁿ civitatem, et inde transitum facientes per Lombardiam, cum marchisio^o Poilevoisin et^p Cremona civitas^q cum^r pluribus^s aliis sibi adherentibus ad debellandum^t eos toto^u conamine se^v prepararent^v, ipsi viriliter accincti^w ad prelium, castra Cremone et Brixie²⁰ sibi contraria destruxerunt, et celeriter usque Romam ad regem Karolum pervenerunt.

A.

Prim. c. 14
-18.
cf. G. Lud.

1266. . . . Francigenis bellatoribus in auxilium Karoli regis Sicilie apud Romam contra Manfredum adunatis, Karolus mox letus effectus, castra sua de Roma movens^x, in terram inimicorum suorum ingreditur. Qui omnes municiones ante se capientes, per pontem de Ceperano, ubi erat ingressus ad terram Appulie et Laboris, usque ad Sanctum Germanum Aculearum, ubi propter castelli fortitudinem erat maior pars Manfredi exercitus, pervenerunt. Quod statim invadentes, Bochardo Vindocinense comite, milite strenuissimo, pre aliis insultum ad dictum^y castrum cum suis faciente, ex insperato ceperunt et inimicos exinde fugere compulerunt. Sic igitur subita et inopinata castris deditione peracta, Karolus rex vires recolligens, et exercitu aliquantulum reparato, hostes suos usque Beneventum, ubi confugerant ad Manfredum, dominum suum, insequitur. Cum quibus quadam die Veneris mensis Februarii in conflictum iniens^z in planicie ante Beneventum, ipsorum confecit exercitum, Manfredum cum pluribus in dicto conflictu interfecto, et maioribus illius exercitus captis et retentis. Sed et parum post uxor^a Manfredi cum liberis et sorore reddita est Karolo regi, ac etiam civitas Lutherie Sarracenorum venit ad deditionem.

cf. G. Lud.
1267.

Henricus, frater regis Hispanie, vir in rebus bellicis potens et nimium callidus, sed sceleratissimus et in cultu fidei catholice non diligens persecutor, offenso^b Alphonso fra-

B.

1266. . . . Apud Romam Francigenis contra Manfredum, regni Sicilie invasorem, in auxilium regis Karoli congregatis, ipse rex Karolus de Roma cum suis²⁵ egrediens, terram suorum hostium ingressus est. Qui omnes municiones ante se capiens, per pontem de Ceperano, ubi erat ad terram Apulie et Laboris ingressus^c, usque ad Sanctum Germanum Aculearum, in quo erat propter loci fortitudinem maior³⁰ pars Manfredi exercitus, pervenerunt. Quod statim opidum invadentes, Buchardo comite Vindocinensi, milite strenuissimo, insultum pre aliis inferente et in villam se cum suis imponente, ex insperato castrum capiunt et inimicos exinde fugere compulerunt³⁵. Sic igitur inopinata et subita huius castris expugnatione peracta, Karolus rex vires recolligens, et aliquantulum reparato exercitu, hostes suos usque Beneventum, ubi confugerant ad Manfredum, potenter est insecutus. Cum quibus quodam die Veneris⁴⁰ mensis Februarii conflictum iniens ante Beneventum in planicie, ipsorum confecit exercitum, Manfredum cum pluribus interfecto, et illius captis maioribus et retentis. Set et parum post uxor Manfredi cum liberis et sorore regi Karolo est reddita,⁴⁵ et post Beneventum Leutheria, Sarracenorum civitas, ad dedicionem cogitur pervenire.

Eodem temporis concursu frater regis Hispanie Henricus, vir potens in rebus bellicis et multum callidus, sed sceleratissimus⁵⁰ et in cultu fidei catholice non diligens prose-

*) cum paucis add. A. **) usque ad quartum heredem est add. A.

a) P. et Andegavis A. b) t. p. A. c) Masilie civitatis sue A. d) hostium A. e) t. m. A. f) e. c. i. A. g) et a t. p. Romano c. A. h) magno d. s. primo A. i) p. a. A. k) coronatus A. l) Predicata cruce in regno Francie contra Manfredum, Robertus, filius comitis Flandrie (Flandrensis A2), gener regis Karoli A. m) convenerunt simul A. n) civitatem Italie A. o) marchisius A1; marquisio A2. p) cum A. q) deest A. r) et A. s) deest A1. t) proturbandum A. u) toto con. des. A. u*) deest B1. v) prepararet A. w) accinti A1. x) moriens A1. y) domum A1.3. z) habens A2. a) uxorem A1. b) deest A1.2.3, e Gestis Ludovici supplendum est. c) introitus corr. ingressus B1.

1) Quae sequuntur usque ad transitum facientes per Lombardiam in Gestis Lud. desunt. 2) Colle d'Argentera in Alpibus Cottiiis. 3) Alba, prov. Cuneo.

A.

tre suo, rege Castelle, dum diu latuisset apud regem Tunarum, audito quod Karolus Manfredum vicisset et dominaretur in Appulia, venit ad ipsum cum multis probis et electis militibus de Hyspania, qui ipsum secuti fuerant. Quem rex Karolus gratulanter suscipiens, eo quod de sanguine eius esset et in re militari potens et strenuus, multum honoravit. Et quia intentus erat regimini et custodie^a terre illius, quam de novo adquisierat, si fieri posset, in pace conservanda^b, dictum Henricum amplius honorare volens, ei urbis Rome senatoriam loco sui regendam commisit; ex quo facto dampnum et gravamen non modicum postea reportavit.

1268. . . . Clemens papa moritur et sepultus est Viterbii in ecclesia sancti Laurentii.

20

pontificem optinere. Unde permotus populus urbis Viterbii, ubi tunc curia existerat, donec papam elegissent, inclusos tenuit cardinales.

Corradinus, filius Corradi, filii Frederici quondam imperatoris dampnati ex filia ducis Bavorie, suorum patrum sequens vestigia et parvipendens domini pape excommunicationem, contra Karolum regem Sicilie et contra ecclesiam Romanam insurgens, adiunctis sibi Thetonicis^d quam plurimis, Lombardis, Romanis et Tuscis, Romam venit. Ubi cum imperiali more sollempniter receptus fuisset, adiunctus est Henrico, fratri regis Castelle, qui urbis Rome senatorie prefecturam regebat loco Karoli regis Sicilie; et exercitu congregato, contra regem Karolum dimicaturi convenerunt in campo de Lions prope Albam^e in Campania³. Karolus rex Sicilie, audito quod Corradinus et Henricus ad ipsum expugnandum preparati convenirent, relicta obsidione Leutherie^f civitatis Sarracenorum, qui eum post primam eius deditionem offenderant, occurrit eisdem, et conserto prelio, fugientibus Provincialibus et aliis extere nationis ante Henricum, Karolus cum Francigenis, qui secum remanserant, Corradini confecit exercitum. Dictus vero Henricus, dum de fuga Provincialium rediret et regem Karolum in manu sua iam habere speraret, a Karolo et suis devictus est atque captus. Sed quia in loco quodam religioso captus fuerat, ut aiunt⁴, et ob reverenciam fratris sui regis Castelle, ipsum Karolus vivum in carcere reservavit. *Corradinus vero et alii nobiles secum capti fuerunt per iudicium curie regis Karoli decollati. Quo patrato, post paucos dies tota Sicilia, Calabria et Appulia dominio regis Karoli se submisit.

55

a) custodie A 1. b) confirmande A 2. c) gratenter corr. gratanter B 1. d) Theutonicis A 2. e) Abbam A 1. f) Lutherie A 2; Lucerie Vict. g) ac A 2. h) s. prosequens Vict. i) putens corr. putans B 1. k) reveranc. corr. reverenc. B 1.

1) Haec et ex sequentibus multa ex recensione B Andreae Ungari libro subiecta sunt. 2) Clemens Nov. 29. mortuus est, ergo post Conradini cladem infra descriptam. 3) Vicus antiquus prope Avez-

B.

cutor, offenso fratre suo, cum diu apud regem Tunarum profugus latuisset, audito quod Karolus Manfredum superasset et dominaretur in Apulia, venit ad ipsum cum pluribus probis et electis militibus, qui eum fuerant de Hyspania consecuti. Quem rex Karolus gratanter^c suscipiens, eo quod de suo esset sanguine et in re militari potens et strenuus, illum quam plurimum honoravit. Et quia intentus erat regimini et terre illius custodie, quam de novo adquisierat, si posset fieri, in pace conservanda, dictum Henricum amplius honorare cupiens, urbis Rome senatoriam eidem loco sui regendam commisit; ex quo facto postea dampnum et gravamen non modicum reportavit¹.

1268. . . . Clemens² papa obiit; post quem sedes apostolica per duos annos et novem menses non valuit propter dissensionem cardinalium

Mart.

Conradinus, filius Conradi, filii Frederici imperatoris Romanorum depositi, qui propter patru sui Manfredi tyrannidem ad ducem Baioarie, matris sue genitorem, confugerat, ipsius Manfredi necem intelligens, in spem regni Sicilie elevatus, cum magna Alemannorum multitudine venit Romam, et adiunctis sibi Lombardis, Romanis et Tuscis quam plurimis, more imperiali a Romanis militibus susceptus est. Qui parentum suorum pravah^h sequens vestigia et excommunicationem Romanorum pontificum parvipendens, adiuncto sibi Henrico de Hyspania, qui urbis Rome senatoriam pro rege novo Sicilie Karolo gubernabat, adversus ipsum Karolum magnum exercitum congregavit. Quo Karolus intellecto, Leutherie civitatis obsidione relicta, que post primam dedicionem ipsum offenderat, contra Conradinum et suos, qui iam versus Albam Campanie urbem processerant, occurrens, cum ipsis in campo de Lions dimicavit. Et fugientibus de parte sua Provincialibus et multis aliis extere nationis ante Henricum de Hyspania senatorem, Karolus cum suis Francigenis, qui secum remanserant, confecit aciem Conradini. Henricus autem, fugatis Provincialibus, de fuga rediens et in manu sua putansⁱ Karolum iam habere, ab ipso devictus in prelio, fuga elapsus est. Qui postea ad montem Cassinum deveniens, captus fuit et regis Karoli redditus potestati. Quem, quia captus in sacro loco fuerat, vel ne abbas de Monte Cassino, ut dicitur, qui ipsum reddiderat, irregularis fieret, atque ob reverenciam^k fratris sui regis Hyspanie, ipsius Karoli regis

Mart.

Prim. c. 19
—23.
cf. G. Lud.

* Mart.

zано, prov. Aquila, non in Campania, sed in Marsia. 4) Alia relatione accita, mutavit Guill. quae G. Ludov. III, 16. ex Prim. c. 21. scripserat; quae vero in rec. B ex parte restituit.

A.

consanguinei, vivum rex Karolus in carcere reservavit. Conradinus autem, qui latenter evaserat, repertus postmodum, et quidam alii viri potentes de genere Manfredi Karoli regis iudicio decollantur. Et hoc facto, post dies paucos tota Apulia, Calabria et Sicilia regis Karoli dominio se submittunt.

1272. Richardus rex Allemannie moritur; post quem regis electio vacavit usque ad quatuor annos¹.

Prim. c. 59.
cf. G. Phil.

1271. . . . Philippo rege Francie in reditu suo de Thunicio apud Viterbium existente et cardinales, qui ibidem ad eligendum pappam inclusi tenebantur, visitante, venit ad curiam Henricus dictus de Allemannia, filius Richardi regis Allemannie defuncti², propter regnum, quod pater suus possederat, si posset, obtinendum. Quod agnoscens Guido de Monte-forti, filius Symonis de Monte-forti in bello Anglicano perempti, eundem Henricum insidiis circumventum in quadam ecclesia sancti Laurentii de medio suorum evellere putans^a nec valens, primo ibidem eum ictu cutelli^b transfodit et postea tractum extra fores ecclesie, licet iunctis manibus, ut sibi parceret exorantem, ictu cutelli^c ter vel quater iterato per latera feriens, penitus interfecit³. Statimque comitatu septus equitancium, quem sibi prius paraverat, ab urbe recessit et ad comitem Ruffum Tuscie, cuius filiam desponsaverat, se transtulit. Et quoniam rege Francie presente in urbe hoc scelus perpetraverat, eius offensam et indignationem incurrit et ecclesie Romane iudicium; cuius vindicte propter hoc ipsum oportuit postmodum subiacere. Nam in penam tanti sceleris decrevit ecclesia, ut in castello fortissimo, donec ad tempus misereretur sibi, sub arcta custodia teneretur.

1271.
Sept. 1.

1272. Post biannem^e et novem menses sedis apostolice vacationem in festo beati Egidii electus est Theobaldus de Placencia, archidiaconus Leodiensis, cum esset absens in transmarinis partibus apud Accon, et quarto Idus Februarii consecratus, Gregorius decimus est vocatus.

cf. G. Phil.

1273. . . . Radulphus Rufus comes de Assatio electus et coronatus fuit in regem Allemanie.

cf. G. Phil.

1274. Apud Lugdunum Gallie urbem concilium sollempne celebratum est a papa Gregorio decimo; in quo, multa utilia ecclesie statuuntur, scilicet de subsidio Terre Sancte, de electione summi pontificis et statu ecclesie universalis. In hoc autem concilio Grechorum ac Tartarorum sollempnes nuncii interfuerunt. Et tunc Greci ad unitatem ecclesie redire promittentes, in signum huius rei Spiritum sanctum a Patre et Filio confessi sunt procedere, symbolum in concilio sollempniter decantantes. In eodem concilio plures ordines mendicantes sunt quassati. Sed et bigami, qui tonsuram clericalem tunc temporis deferebant, de cetero^f ferre prohibiti sunt et uti privilegio clericali. Numerus vero prelatorum, qui ibi fuerunt, sunt quingenti episcopi, sexaginta abbates et alii prelati circa mille.

Mart.

a) putens A 1.
f) cetero A 1.

b) cultelli A 2.
g) eodem B 1.

c) custelli A 1; cultelli A 2.

d) d. p. e. suppl. in marg. B 1.

e) biennem A 2.

1) Minime. Uno et dimidio anno.

2) Adhuc viventis.

3) Mart. 13.

B.

Richardus rex Romanorum obiit; set quia usque ad annos quatuor vacavit regis electio, nos eidem annos attribuimus subnotatos.

1271. . . . Eodem temporis concursu dum Philippus rex Francie in regressu de Tunicio cardinales Romane curie, qui inclusi, donec^d papam elegissent, apud Viterbium tenebantur, visitaret, venerat tunc ad curiam Henricus de Alemania, defuncti Richardi Romanorum regis filius, propter regnum, quod pater suus habuerat, si posset facere, optinendum. Quod agnoscens Guido, filius de Monte-forti Symonis a filio regis Anglie Eduardo in prelio perempti, qui filiam Rufi comitis Tuscie iuxta partes illas desponsaverat, ipsum Henricum insidiis circumventum in ecclesia sancti Laurentii de medio suorum evellere putans nec prevalens, ibidem primitus ictu cutelli transfodit et tractum postea ante fores ecclesie, licet iunctis manibus, ut sibi parceret obsecrantem, per latera ter vel quater feriens de cutello, penitus interfecit. Statimque septus equitatu comitatu, quem prius sibi paraverat, ab urbe Viterbii recessit et ad patrem uxoris sue comitem Tuscie se transtulit. Et quoniam presente rege Francie in urbe hoc scelus perpetraverat, eius offensam et indignationem incurrit et ecclesie Romane iudicium; cuius vindicte propter hoc ipsum oportuit postmodum subiacere. Nam in penam tanti sceleris decrevit ecclesia, ut in castello fortissimo, donec ad tempus sibi misereretur, sub arcta custodia teneretur.

1272. Romane ecclesie centesimus octogessimus octavus Gregorius decimus presidet.

1273. . . . Radulfus de Assacio comes Rufus rex Romanorum efficitur.

1274. Apud Lugdunum Gallie urbem concilium sollempne celebratur a papa Gregorio; in quo multa ecclesie statuuntur utilia, scilicet de Terre Sancte subsidio, de electione summi pontificis et statu ecclesie universalis. In hoc autem concilio Grechorum et Tartarorum sollempnes nuncii affuerunt. Ubi Greci redire ad unitatem ecclesie promittentes, in signum huius rei Spiritum sanctum procedere a Patre et Filio sunt confessi, symbolum cum aliis in presenti concilio decantantes. In eadem^g vero sacra synodo plures mendicantes ordines sunt quassati. Et bigami, qui tonsuram clericalem tunc temporis deferebant, ferre de cetero fuerunt prohibiti et uti privilegio clericali. Numerus vero prelatorum, qui ibidem affuerunt, quingenti episcopi, sexaginta abbates et prelati minores alii circa mille.

60

A.

1275. . . . Gregorius papp decimus obiit¹;
cui successit Innocencius quintus, frater Petrus de
Tarentia in Burgundia ordinis Predicatorum ante dictus.

5 1276. . . . Pappa Innocencius quintus moritur; cui
successit Adrianus quintus, natione Ianuensis; sed cum
sedisset mense uno et diebus novem, defunctus est.
Cui successit Iohannes vicesimus, natione Hyspanus.

10

1277. Iohannes papa, cum sibi vite spacium per^a annos plurimos extendi crederet et hoc etiam coram multis
sepe^b assereret, subito cum nova^c camera, quam pro se Viterbii circa palatium edificari^d fecerat, solus corruit,
et inter ligna et lapides collisus, sexta^e die post casum huiusmodi^e, sacramentis ecclesiasticis^f omnibus perceptis,
15 expirans^g, in ecclesia sancti Laurencii^h sepultus est.

A.

Tyberis flumen Romanorum in tantum suos transcendit
alveos, quod supra altare beate Marie Rotunde per quatuor
pedes et amplius excreverit.

20 1278.² . . . Defuncto, sicut superius dictum est,
Iohanne papa, dominus Iohannes Gaitanusⁱ cardinalis,
natione Romanus de gente Ursinorum, in papam eligitur,
et Nicholaus huius nominis tertius nuncupatur.

Karolum^k regem Sicilie papa Nicholaus a vicaria Tuscie removens^l, constitutiones fecit^m tam de electionibusⁿ
25 prelatorum quam de electione senatoris urbis Rome, et^o se^p senatorem ad vitam^q fieri procurans, senatoriam iussit^r
per suos parentes fere^o per duos annos regi.

A.

1279. . . . Nicholaus pappa misit ad Karo-
lum regem Sicilie unum cardinalem, ut eius
30 super amissione vicarie Tuscie continenciam,
pacienciam et obedienciam Romane ecclesie
experiretur. Sed hunc cum^s per^t omnia et
in omnibus magis bonum et humilem atque
discretum quam credebat invenisset, dixisse
35 fertur: 'Fidelitatem habet a domo Francie,
perspicuitatem ingenii a regno Hyspanie,
discretionem verborum a frequentatione
Romane curie. Alios autem potuimus supe-
rare, istum vero non poterimus'.

40 1280. . . . Nicholaus papa in Suriano — — diebus
viginti (ut *Gesta Phil., ex Mart. cont. pont. Rom.*)

Petrus rex Arragonum navigium^u parans adversus^v Karolum regem Sicilie Siculorum^w cf. G. Phil.
45 monitu et uxoris, que filia Manfredi fuerat, regni Sicilie invasoris, ne perciperetur quod
male conceperat, misit ad Romanam curiam sollempnes nuncios.

A.

Hanibaldenses, quam cito mortem Nicholai pappe
sciverunt, convocata parte sua Capitolii et rotharium
50 urbis Rome existentium sub custodia vicariorum, quos
idem pappa constituerat, par dominium, invitis Ursinis, in
Urbe habuerunt, ita quod ex pacto inter eos habito pro
parte Hanibaldensium unus et pro parte Ursinorum alius
in Capitolio senatoris officium gerentes fuerunt constituti.
55 Sub quorum regimine multa homicidia plurimeque dissen-
siones et alia mala quam plurima sunt habita, tam in Urbe
quam in eius districtu, et tamen impunita.

1281. Dominus Symon Sancte Cecilie presbiter car-
dinalis, natione Gallicus, in papam eligitur et apud Urbem—
60 veterem decimo Kalendas Aprilis consecratus, Martinus
quartus appellatur.

a) in A. b) deest A. c) camera nova A. d) construi A. e) sexto A 1. 2. f) omnibus ecclesiasticis A. g) expi-
ravit et ibidem A. h) Laurentii A 1. 2. i) ita A 1. 2; deest in nonnullis rec. A codd. k) Nicholaus papa regem
Sicilie Karolum A. l) removet et A. m) faciens A. n) electionibus prelatorum quam de des. A. o) deest A. p) in
65 add. A. q) suam add. A. r) fecit senatoriam A. s) deest A 1. 3. t) in omnia et per omnibus A 3. u) parans navigium A.
v) contra A. w) Siculorum — invasoris des. A.

1) A. 1276, Ian. 10. 2) Annum e coniectura posuit.

B.

1275. . . . Gregorio papa defuncto, Romane eccle- cf. G. Phil.
sie centesimus octogesimus nonus Innocencius quin- Mart.
tus presidet. Hic de ordine fratrum Predicatorum assump-
tus, frater Petrus de Tarentia vocabatur.

1276. . . . Innocencio papa defuncto, Romane
ecclesie centesimus nonagesimus Adrianus quintus,
natione Ianuensis, presidet. Set cum mense uno et diebus
novem sedisset, diffungitur. Post quem Romane
ecclesie centesimus nonagesimus primus Iohan-
nes vicesimus, natione Hyspanus, successit.

B.

Post quem Romane ecclesie centesimus nona- Cont. Rom.
gesimus secundus Nicolaus tercius, natione Romanus
de gente Ursinorum, presidet.

Tyber Romane urbis fluvius in tantum suos
transcendit alveos, quod supra altare beate Marie Rotunde
per quatuor pedes et amplius visus est excrevisse.

B.

1279. . . . Misso a papa Nicholao quodam cf. G. Phil.
ad Karolum regem Sicilie cardinali, ut super
Tuscie amota sibi vicaria pacienciam eius
animi attemptaret, audito quod Karolus eius
nuncium cum honore et reverentia suscepisset
et eidem pacifice et modeste respondisset,
dixisse fertur: 'Fidelitatem Karolus habet a
domo Francie, ingenii perspicuitatem a regno
Hyspanie, discretionem verborum a frequen-
tatione Romane curie. Possemus aliis pre-
valere, istum autem non valebimus supe-
rare'.

1280. . . . Defuncto papa Nicholao, post quin- Cont. Rom.
que menses et viginti dies Romane ecclesie centesi-
mus nonagesimus tercius Martinus quartus, natione
Francus, presidet.

B.

Hanibaldenses, de alto sanguine Romano- Cont. Rom.
rum procreati, Nicholai pape audito interitu, con-
vocata sua parte Capitolii et urbis Rome rothario, exi-
stentibus sub custodia vicariorum, quos idem papa con-
stituerat, invitis Ursinis, in civitate par dominium habue-
runt, ita quod ex pacto inter eos habito unus partis Hani-
baldensium et alius ex parte Ursinorum fuerunt in Capitolio
senatoris gerentes officium constituti. Sub quorum regi-
mine multa homicidia plurimeque dissensiones et alia mala
quam plurima sunt in Urbe et eius districtu habita nec
punita.

A.

Cont. Rom.

Martinus pappam in senatorem urbis Rome electus ad vitam, loco sui Karolum regem Sicilie instituit et de domo seu familia ipsius regis^a sumpsit milites ad regendum patrimonium Romane ecclesie. Quos cum soldanariis Francigenis fere octingentis misit in Romaniolam contra Guidonem Monte-feltri, qui terram ecclesie Romane occupatam illis in partibus detinebat.

Apud Urbem-veterem orta fuit magna dissensio inter cives^c et gentes Karoli regis Sicilie, ita ut mortem ad Gallicos proclamarent; et hoc totum factum est per^d urbis capitaneum Rainerium, qui assensum suis civi- 10 bus tribuebat. Sed ad arma Francigene concurrentes, plurimos de ipsis occiderunt, et sic tunc, necessitate cogente, predicta dissensio sopita^f est.

Mense Februario piscis marinus in leonis^g effigie captus apud Urbem-veterem, ubi erat papa et curia, deportatur^h. Sed quia in sua captione horribilesⁱ planctus emiserat, hoc multi signum aliquod futurorum exinde fieri asserebant.

A.

1282. Pridie Kalendas Maii dominus Iohannes de Apia et soldanarii domini pape Martini contra Guidonem de Monte-feltri progredientes, burgum civitatis Forilivii capiunt et per hanc diem et noctem sequentem ibidem remanentes, die crastina prima Maii congregatis aciebus, tres turmas ordinaverunt, eas stabilientes in facie civitatis. Quos^e contrario adversarii perspicientes, diversimode suos emittunt bellatores, ut plus astucia quam bello possent dominum Iohannem et suos contere. Concurrentibus igitur insimul aciebus, fit acre prelium, in quo cecidit comes Tadeus, nobilis pugil ecclesie, cum quingentis fere Gallis, et ex adversa parte tam nobiles quam ignobiles mille quingenti. Tandem nocte superveniente, ad suam partem superstitibus se traxerunt, nullis tamen victoria attributa.

1283. Dominus Guido de Monte-forti mittitur a pappam Martino^m in auxilium suorum in Romaniolam. Quo illuc veniente, Guido de Monte-feltri statim terras et civitates occupatas per eum ipsi Guidoni de Monte-forti nomine ecclesie Romane restituit, iurans paritum ecclesie se mandatis. Sicque terra Romaniole ad mandatum domini pape pacifice revertens, excepta civitate Urbinatis, Guido de Monte-forti eam hostiliter aggreditur et quicquidⁿ extra muros reperit accipit et devastat.

Comes Tuscie Rubeus, pater uxoris domini Guidonis de Monte-forti, diem clausit extremum. Quo audito, idem Guido de licencia domini pape exercitum ecclesie Romane in obsidione Urbinacis relinquens, se transtulit in Tusciam, ut terram, que uxori sue ex morte comitis et pueris eius provenire debebat, contra comitem Sancte Flore, qui eam impetebat, defensaret. Cum autem in dicta terra existeret, comes Anguillarie, ipsum nitens offendere, terram eius hostiliter subintravit. Sed ipse Guido contra eum progrediens viriliter, quosdam de suis cepit et plurimos interfecit.

1284. Comes Ioviniaci^l, qui in obsidione Urbinatis remanserat, contra instructionem domini Guidonis de Monte-forti Urbinacis imprudenter invadens, ibidem extitit interfectus.

1285. Die annunciationis beate Marie, qui fuit dies resurrectionis dominice, postquam pappam Martinus missam^p celebrasset et refectionem solitam cum suis capellanis sumpsisset, arripuit eum occulta et gravis infirmitas. Ex qua licet se graviter pati diceret, eius phisici morbum ignorantes et causas, asseruerunt, nullum mortis indicium in eo apparere. Die vero Mercurii proximo subsequenti circa noctis horam quasi quintam debitum exsolvens conditionis humane, ad Dominum, ut certis opinatur indicibus, transmigravit.

a) deest A2. b) comitis B1. c) et Urbevetanos add. A. d) p. R. u. c. qui a. prebebat Urbeventanis A. e) S. Galli ad a. c. A. f) sobita A1. g) e l. A. h) deportatus est A. i) pl. h. A. k) Forilivii B1. l) nocte B1. m) ab eodem pontifice A2. n) quicquid A1; quidquid A2. 3. o) remens, corr. remans. B1. p) sic A2. Gesta Phil.; missus A1; missas A3.

B.

1281. Papa Martinus eligitur in senatorem ad vitam, qui loco sui Karolum regem Sicilie constituens, de domo eius sive familia assumpsit milites ad regendum patrimonium sancti Petri. Quos cum stipendiariis Francigenis 5 fere octingentis in Romaniolam destinavit contra Guidonem comitem^b Montis-feltri, qui terram Romane ecclesie occupatam illis in partibus detinebat.

1282. Pridie Kalendas Maii Iohannes de Apia miles et domini pape Martini stipendiarii contra Guidonem de Monte-feltri hostiliter progressi, civitatis Forilivii^k burgum capiunt et ibidem usque in crastinum commorantes, 20 mane tres acies ordinaverunt ante faciem civitatis. Quos videntes adversarii, suos emisunt diversimode bellatores, ut plus astucia quam bello contere Iohannem et suos prevalerent. Currentibus insimul aciebus, fit acre prelium, in quo cecidit comes Thadeus, 25 nobilis pugil ecclesie, cum quingentis fere Francis, et ex aversa parte tam nobiles quam ignobiles mille quingenti et amplius occisi sunt. Tandem nocte^l superveniente, superstitibus ad partem suam se traxerunt, et sic nullis est victoria attributa.

B.

1283. Guido de Monte-forti a custodia qua diu detentus fuerat per papam Martinum liberatus, ab eodem pontifice in suorum auxilium missus est in Romaniolam. Cui terras et civitates ecclesie, quas 35 Guido de Monte-feltri occupaverat, statim restituens, iuravit se mandatis ecclesie paritum. Sic igitur terra Romaniole ad mandatum pape pacifice reversa, excepta civitate Urbinacis, Guido de Monte-forti hostiliter illam aggressus, quicquid extra muros reperit accipit et 40 devastat.

Comite Rufo Tuscie defuncto, Guido de Monte-forti, qui filiam eius habebat in coniugem, de pape Martini licencia obsidione Urbinacis relicta, exercitu dimisso, in Tusciam se transtulit, et terram que sibi 45 obvenerat ratione coniugis sue contra comites Flore et Anguillarie, qui eam impetebant, viriliter defendavit et gentis illorum quam plurimos interfecit.

1284. Comes Ioviniaci, illustris Francigena, qui in obsidione remanserat^o Urbinacis, contra instructionem 55 Guidonis Montis-fortis faciens assultum ad urbem, ibidem extitit interfectus.

1285. Die Mercurii post resurrectionem dominicam papa Martino defuncto, Romane ecclesie centesimus nonagesimus quartus Honorius quartus, nacione 60 Romanus, presidet.

A.

Nam diversarum afflicti passionum et morborum ad tumultum eius venientes, multis videntibus, sunt sanati. Cui successit Honorius quartus, natione Romanus de domo Sabellorum.

Hic^a statim post promocionem suam tam comiti Attrebatensi in Apulia^b quam ceteris^c stipendiariis certis^d in locis per predecessorem^e suum papam Martinum ordinatis, eos confovendo, contulit^f stipendia et^g ad suscepta negocia prosequenda sollicitè animavit.

Cont. Rom.

A.

1286. Die parasceues^{h,1} Honorius pappam obiit; cui successit² Nicholaus quartus.

10

1287. Rex³ Cypri fecit se in Acon in regem Ierusalem contra ius, quod in eodem regno habebant heredes Karoli regis Sicilie, coronari. Propter quod comes Attrebatii Robertus, tutor heredum principis Salerne Karoli capti, quia in hoc Templarii et Hospitalarii consenserantⁱ, terras et domos eorum per Appuliam constitutas fecit in manu sua saisiri.

20

Comes Atrebatensis apparatus faciens ad transfretandum in Siciliam, misit dominum Guidonem de Monte-forti apud Venecias et per totam Tusciam ad petendum galeas et alia necessaria pro Siculis expugnandis.

25

1288. . . . Iohannes dux Brabencie et comes⁴ de Louiceburc versus Leodium magnum exercitum congregantes, adversus se invicem pro comitatu⁵ de Lamburgo hostiliter pugnaverunt. Sed prelio hinc inde acriter commisso, comes de Luicebourc cum tribus fratribus suis fuit ibidem interfectus, et Coloniensis archiepiscopus⁶ ac quam plures alii, qui in auxilium comitis convenerant, capti fuerunt similiter et detenti, duce cum suis victoriam obtinente⁷.

30

1291. Gens castri quod Valencianas dicitur, siti in pago Flandrie et Hanonie, contra dominum suum Iohannem comitem Hanonie, qui nimis eos opprimebat, rebellavit et gentes eius de villa eiciens ac diu se contra illum tenens, multa dampna comiti intulit et tandem Guillermmum, filium comitis Flandrensis, in suum defensorem et dominum advocavit.

45

Radulphus rex Allemannie obiit⁸; cui successit Adulphus comes de Naaso, miles in armis strenuus, sed non multum locuplex.

50

Iohannes dux Brabencie cum filio⁹ comitis de Luicebourc^h, cuius patrem in bello

B.

1286. Die parasceues pasche Honorio^{1287.} papa mortuo, Romane ecclesie centesimus^{Apr. 4.} nonagesimus quintus Nicholaus quartus presidet.

1287. Apud Acon, urbem Sirie, rex Cipri fecit se in preiudicium regis Sicilie in regem Ierusalem coronari, et quia id Templarii et fratres Hospitalis permiserant, res eorum et bona per Apuliam et terram regni Sicilie in manu regia capiuntur.

Comes Robertus Attrebatii, tutor regni Sicilie, apparatus faciens ad debellandos Siculos, Guidonem de Monte-forti militem misit apud Venecias et per totam Tusciam vasa navalia congregare.

1288. . . . Iohannes dux Brabencie et comes de Luceburgo versus Leodium magnum exercitum congregantes, pro comitatu de Lamburgo adversus se invicem pugnaverunt. Et hinc inde acerrimo commisso prelio, comes de Luceburgo cum tribus filiis ibidem est interfectus, et archiepiscopus Colonie ac quam plures alii, qui in eius auxilium contra ducem advenerant, capti sunt pariter et detenti, duce victoriam optinente.

1291. Gens castri quod Valencianas dicitur, in pago Flandrie et Hanonie siti, contra Iohannem comitem Hanoniensem, dominum suum, qui eos nimis indebite satagebat opprimere, rebellavit, et diu contra dictum comitem se tenentes, gentes eius de villa sua turpiter eiecerunt, filium Flandrensis comitis Guillelmum in suum defensorem et dominum advocantes.

Radulfo rege Romanorum mortuo, vir non multum locuplex, set in armis strenuus, Adulfus de Naasso comes eligitur et in regem pacifice coronatur.

Iohannes dux Brabencie reconciliatus filio de Luceburgo comitis, cuius patrem in

a) Honorius papa A. b) Appulia A. c) deest A. d) in certis locis A. e) per dominum pappam Martinum predecessorem suum A. f) prestavit A. g) st. animavit ad s. n. sollicitè prosequenda A. h) parasceues A 1. i) consenserant A 1. k) Luicemburc A 3.

55 1) Sic Cont. Rom. codd. 1. 4, sed Guill. ubique fere lectiones codd. 3, rarius 2 repetit. 2) A. 1288, Febr. 22. 3) Henricus. 4) Henricus IV. 5) Potius

ducatu Limburgi. 6) Sifridus. 7) Iun. 5. 8) Iul. 15. 9) Henrico, postea regi Germanorum.

A.

peremerat, reconciliatus, dedit eidem unam¹ de filiabus suis in uxorem.

1292.
Mart. 25.

Obiit etiam Nicholaus pappa circa annunciationem beate Marie²; post quem ecclesia Romana vacavit per duos annos, tres menses et duos dies.

1292. . . . Karolus comes de Valesio^a, frater regis Francie Philippi, mittitur a fratre contra comitem de Hanonia Iohannem, qui in pago Flandriarum et Hanonie nimis multum infestabat ecclesias in regis Francie custodia constitutas et de hoc quod ibidem possidebat regi Francie homagium facere renuebat. Cum autem Karolus apud Sanctum Quintinum in Viromandia prepararet exercitum, Iohannes comes Hanonie, potestatem regis Francie pertimescens, ad Karolum inermis et devotus properavit, et cum ipso Parisius ad regem veniens, quicquid erga ipsum et ecclesias delinquerat^b, ad regis beneplacitum emendavit.

1293. . . . Henricus³ de Hispania, frater regis⁴ Castelle, quem^c captum in bello Corradini et incarceratum a Karolo primo rege Sicilie supra retulimus, de prisione evadens, in Hispaniam reversus est.

1294. Mense Maio ad nuptias filie⁵ regis Anglie, quam Henricus comes de Barro desponsaverat, Iohannes dux Brabancie^d apud Barrum⁶ invitatus, fuit ibidem in hastiludio a quodam milite letaliter^e sauciatus⁷. Sed parum supervivens, perceptis sacramentis ecclesiasticis, expiravit.

Quinta die mensis Iulii apud Perusium post ecclesie Romane duorum annorum, trium mensium et duorum dierum vacationem frater Petrus de Morone⁸, Yserniensis^f dyocesis, natione Apullus, monachus et pater cuiusdam tenuis religionis ab eo institute, que appellatur Sancti Benedicti in Montibus, apud Sulmonem Aprucii artam heremiticam vitam ducens, vir magne humilitatis, sancte conditionis et fame celebris, etatis, ut putabatur, annorum septuaginta et amplius, validus tamen et compos, litterature quidem modice, sed discretionis bone et alicuius experientie, ex insperato, cum cardinales super electione pape viderentur esse in sua discordia obstinati et confirmati et tunc ad tractandum de

B.

bello peremerat, fecit eidem filiam suam in fedus amicicie desponsare.

Papa Nicholao defuncto, ecclesia Romana per duos annos et amplius vacavit, antistite⁵ viduata.

1292. . . . Cum Iohannes comes Hanonie iuxta terre sue confinium gentes et subditos regis Francie et ecclesias in eius¹⁰ constitutas custodia molestaret nec vellet ad preces aut mandata regalia emendare, Karolus comes Valesii, regis frater, apud Sanctum Quintinum, Viromandie castrum, magnum adversus comitem iussu regis exercitum con-¹⁵gregavit. Quem cum^g esset in proximo aggressurus, Iohannes comes Hanonie, potestatem regis Francie pertimescens, inermis venit ad Karolum et devotus, atque cum ipso Parisius ad regem veniens, quicquid adversus²⁰ eum et suos subditos iam dudum deliquerat, ad eius beneplacitum emendavit.

1293. . . . Henricus de Hispania, quem reges Sicilie vinculatum per spacium viginti sex annorum tenuerant, evadens de carcere,²⁵ apud nepotem suum Sencionem regem Hispanie se recepit.

1294. Apud Barrum Lotharingie castrum ad nupcias cuiusdam filie regis Anglie Iohannes dux Brabancie invitatus, fuit ibidem in³⁰ hastiludio a quodam milite interfectus.

Post duorum annorum, trium mensium³⁵ et duorum dierum ecclesie Romane vacationem centesimus nonagesimus sextus Celestinus quintus presidet. Hic frater Petrus de Morone antea dictus, natione Apulus, monachus et pater cuiusdam tenuis religionis⁴⁰ ab eo institute, que Sancti Benedicti in Montibus appellatur, apud Sulmonem Aprucii vitam artam heremiticam ducebat. Hic etiam vir magne humilitatis, sancte condicionis et fame celebris, etatis, ut putabatur, annorum⁴⁵ septuaginta et amplius, validus tamen et compos, litterature quidem modice, set discretionis bone et alicuius experientie, ex insperato, cum cardinales viderentur super electione pape in sua esse discordia obsti-⁵⁰

a) Valeio A 1. b) deliquerat A 2. c) que A 1. d) Brabentie A 2; Brabantie A 3. e) lethaliter A 2. f) Yserniensis A 1. g) Quem cum eum B 1.

1) Margaretham; a. 1292, Iun. 9. 2) A. 1292, regis. 6) Bar-le-Duc. 7) Iohannes a. 1293, Apr. 4. 3) A. 1286. a sententia excommunicationis absolutus erat; cf. Potthast nr. 22389. 4) Alfonsi iam a. 1284. mortui. 5) Alienoris, filiae Eduardi Sept. 20. vulneratus, sequenti anno Mai. 3. mortuus est. 8) Murrone mons supra Sulmona.

A.

electione non convenissent, nec alias umquam de ipso fratre Petro eligendo mentionem ullam habuissent, quodam cardinali de fama
5 et sanctitate ipsius in communi consistorio incidenter aliqua referente, divina, prout creditur, inspiratione, unanimi omnium cardinalium voto cum multarum lacrimarum effusione in summum pontificem est electus et
10 Celestinus huius nominis quintus appellatus.

Hic duodecim cardinales supra numerum eorum, qui tunc aderat, fecit, satis laudabiles et valentes personas, et decretalem,
15 quam de elegendo summo pontifice predecessor suus Nicholaus tercius suspensam relinquerat^a, confirmavit².

Circa vero adventum Domini³, nescio quo spiritu ductus, depositis in plano consistorio mitra, anulo et sandaliis ac omnibus
20 aliis episcopalibus ornamentis, omni pappali officio et beneficio totaliter resinavit^b. Post quem in vigilia natalis Domini dominus Benedictus presbiter cardinalis, natione Campanus,
25 in pappam est electus et Bonifacius octavus nominatus. Hic Celestinum predecessorem suum, volentem redire ad locum unde assumptus fuerat, non permisit, sed fecit eum, sicut decuit, honestissime custodiri⁴.

30 Guido comes Flandrie, qui confederatus regi Anglie⁵ volebat eidem regi filiam⁶ suam nuptui tradere, cum eadem Parisius a rege Francie Philippo in custodia detinetur. Sed ipse parum post relaxatur^c, filia cum regiis
35 pueris remanente.

Rex Allemannie Adulphus regi Anglie Edoardo^d pecunia confederatus⁷, circa epiphaniam Domini fecit diffidare^e ex parte sua regem Francie Philippum⁸, sed deficientibus
40 sibi auxiliariis, quod conceperat nequivit perficere.

45 1295. . . . Florentius comes Hollendie Parisius veniens, contra regem Anglie^f regi Francorum Philippo confederatur.

1296. Celestinus papa depositus obiit.
.

50 Petrus et Iacobus⁹ de Columpna, Romane ecclesie cardinales, qui vivente pappam Cele-

a) relinquerat A 2. b) resignavit A 2. c) relapsatur A 1. d) Eduardo A 2. e) dare A 1. 2, sed scripturam corruptam esse e cod. B elucet. f) Francie A 2. g) consistorio B 1. h) mittere B 1.

1) Scil. Latino episcopo cardinali Ostiensi. 2) Cf. 6) Philippam nomine. 7) Aug. 10. 8) Cf. Boehmer, Reg. Adolphi nr. 213. 9) Avunculus alterius.
55 Potthast nr. 23980. 3) Dec. 13. 4) In castro Fumone prope Alatri a. 1295—1296. 5) Aug. 31.

B.

nati et confirmati et tunc ad tractandum de electione non convenissent, nec alias umquam de ipso fratre Petro eligendo mentionem aliquam habuissent, quodam cardinali¹ de fama et sanctitate ipsius in communi consistorio incidenter aliqua referente, divina, prout creditur, inspiracione, unanimi cunctorum cardinalium voto cum lacrimarum plurima effusione in summum pontificem est electus.

Papa Celestinus duodecim cardinales supra numerum, qui tunc aderat, ordinavit, et decretalem, quam de summo pontifice eligendo predecessor suus papa Nicholaus suspensam reliquerat, confirmavit.

Circa dominicum adventum Celestinus papa, nescio quo ductus spiritu, in plano consistorio² coram cunctis anulum, mitram et sandalias deponens, omni papali officio et beneficio totaliter resinavit. Post quem Romane ecclesie centesimus nonagesimus sep-
timus Bonifacius octavus, nacione Campanus, presidet. Hic Celestinum papam depositum, volentem ad locum unde assumptus fuerat redire, minime permisit, sed honorifice fecit eum diligenti custodia in loco tutissimo custodiri. Dec. 24.

Romanorum rex Adulfus regi Anglie Eduardo pecunia contra regem Francie confederatus, fecit regem Francie ex parte sui post octabas nativitatis dominice diffidare, sed auxiliariis sibi deficientibus, nequivit perficere quod optabat.

Guido comes Flandrie occulte regi Anglie contra dominum suum regem Francie confederatus, veniens cum quadam filia sua Parisius, quam volebat in Angliam regi Anglie
desponsandam mittere^h, iussu regis Francie cum illa in custodia detinetur; sed ipsa postmodum remanente, cum pueris regalibus educanda, comes satis cito postea liberatur. 1295. Ian. 6.

1296. Celestinus papa depositus diem clausit extremum.

Petrus et Iacobus de Columpna, Romane ecclesie cardinales, qui Celestini pape depo-

A.

stino scisma commoverant, dicentes indebitam eius depositionem et iniustam Bonifacii pappe promotionem extitisse, cum adhuc non cessarent submurmurare talia et proloqui, a cardinalitatis officio per pappam Bonifacium amoventur et omnibus bonis^a, ecclesiasticis beneficiis privantur¹.

Eodem anno Florencius² comes Hollendie et non multum post filius³ eius unicus prodicionaliter a quodam milite occiduntur, et sic Hollendiam et Frisiam Iohannes comes Hanonie ratione consanguinitatis optinuit.

Guido comes Flandriarum suasu filii sui Roberti, ut creditur, regi Anglie confederatus⁴ contra dominum suum Philippum regem Francie, mandavit ei Parisius per duos⁵ abbates^b in litteris patentibus, nichil ab eo in feodum aut aliter se tenere⁶.

1297. . . . Henricus comes de Barro, qui filiam regis Anglie desponsaverat, cum magna multitudine armatorum in comitatum Campanie, qui reginam Francie Iohannam iure hereditario competebat, intravit hostiliter, iniectoque igne circumcirca, villam quamdam arsit et plures in ea homines occidit. Ad cuius conatus temerarios reprimendos missus a rege Francie Galcherus dominus de Castellione⁷ cum exercitu Campanensium, terram comitis de Barro depopulavit.

Iacobus et Petrus de Columpna, Romane ecclesie cardinales depositi, populum contra papam Bonifacium commovere minime cessantes, in Nepesina⁸ civitate cum Iohanne, nepote suo, milite strenuissimo, se receperunt. Sed eos papa Bonifacius anathemate feriens⁹ et tamquam scismaticos^c dampnans, cruce signari populum Romanum et Italicos fecit¹⁰ atque contra illos exercitum magnum misit.

Philippus rex Francie, magno exercitu congregato, comitem Flandrie Guidonem debellaturus, apud Compendium in die sancto
Iun. 2. pentecostes fratrem suum Ludovicum, comitem Ebroicarum¹¹, et Ludovicum, consanguineum suum, filium Roberti comitis Clari-mon-

B.

siti depositionem indebitam fuisse et iniustam Bonifacii promocionem fieri astruebant, per hoc Romanam ecclesiam intendentes scismate commoveri, a cardinalitate per papam⁵ Bonifacium deponuntur, et omnibus bonis ecclesiasticis et beneficiis privati.

Florencius comes Hollendie et non multum post filius eius unicus a quodam milite¹⁰ prodicionaliter occiduntur; quorum necem comes Hanonie Iohannes vindicans, Frisiam et Hollendiam consanguinitatis optinuit ratione.

Guido comes Flandrie per suum decep-
tus filium Robertum, ut dicitur, a parte insurgere parans contra dominum suum regem Francie Philippum, per suas patentes litteras eidem mandavit Parisius, quod nichil ab eo se tenere in feodo aut quoquo modo alio ad-
vocabat.

1297. Henricus comes Barri, qui filiam regis Anglie Eduardi desponsaverat, cum magna multitudine armatorum in terra comitatus Campanie, qui reginam Francie Iohannam iure hereditario contingebat, hostiliter intravit, et occisis multis hominibus, villam quamdam totaliter conflagravit. Ad cuius conatus temerarios reprimendos missus a rege Francie Galcherus de Creciaco, Castel-
lionis dominus, Campanienses habens in sua comitiva, terram Barrensis comitis ferro et ignibus devastavit, et sic eum ad terre sue custodiam revocavit.

Cardinales de Columpna depositi apud
Nepesinam, Tuscie civitatem, se conferunt; quos tamquam scismaticos papa dampnans et excommunicatos denunciens, adversus eos cruce signatos Italicos cum magno exercitu destinavit.

Philippus rex Francie contra Guidonem
comitem Flandriarum, qui a fidelitate eius recesserat, magno apud Compendium congregato exercitu, ibidem in festo pentecostes fratrem suum Ludovicum, comitem civitatis Ebroice, et alium Ludovicum, comitis Clari-
mon-

a) deest A 2. b) sic A 2. 3; a . . . tes A 1 h. l. *corrosus*.

c) scismaticos A 1.

1) A. 1297, Mai. 10. 2) A. 1296, Iun. 27. occisus est. 3) Iohannes demum a. 1299, Nov. 10. mortuus est. 4) A. 1297, Ian. 7; cf. Boehmer, 'Reichs-sachen' nr. 206. 5) Scil. Gemblacensem et Flo-

reffensem. 6) A. 1297, Ian. 9. 7) Châtillon-sur-Marne. 8) Nepi. 9) Nov. 18; cf. Potthast nr. 24598. 10) Dec. 14; cf. Potthast nr. 24607. 11) Evreux.

A.

tis¹, cum centum viginti aliis novos milites fecit. Inde in Flandrias^a profectus, terram comitis omnia devastando peragrans, Insulanum² castrum, ubi erat Robertus, Guidonis comitis^b primogenitus, cum pluribus militibus, obsedit in vigilia sancti Iohannis baptiste. Et dum ad castrum expugnationem machine et alia ingenia preparantur, Francigene undique concurrentes, abbatiam monialium^c que Margueta³ dicitur, fugatis monialibus, destruunt et incendunt, omniaque in leugas quatuor diripiendo devastantes, horrorem cunctis videntibus incutiunt et stuporem.

15 Guido comes Sancti Pauli⁴ et Radulphus de Nigella⁵, Francie constabularius, atque Guido, frater eius, exercitus Francorum marescallus, cum aliqua parte gentis sue ad quatuor leugas de Insula equitantes super fluvium
20 qui Lius⁶ nominatur, ex altera parte ripe fluvii iuxta villam de Comminis⁷ invenerunt quingentos de hostibus regis Francie in tentoriis^d latitantes; quos amne transmeato invadentes, plures capiunt reliquosque trucidant.

Philippo rege Francie ad obsidionem Insule commorante, interim nobilis comes Attrebatensis Robertus de Gasconia reversus,
30 vocato ad se filio suo Philippo cum aliis nobilibus Francorum, ex alia parte quam rex intraverat Flandrias aggreditur, omnia usque ad villam que Furnes⁸ nominatur capiens et devastans. Die igitur Martis post⁹ assumptionem beate virginis matris^e Domini tota fere milicia Flandrensium^f cum magna multitudine peditum congregata adversus comitem Attrebatensem et suos dimicans iuxta villam superius nominatam, devicta est et deleta.
40 Ubi sexcentis equitibus et sexdecim milibus peditum tam captis quam occisis, a comite Attrebatensi villa de Furnes capitur, et tota vallis de Cassello¹⁰ postea occupatur. In predicto comitis Attrebatensis bello capti fuerunt
45 Guillelmus de Iuliers^g et Henricus comes Albi-montis et multi alii de regno Allemannie magni nominis milites et preclari. Qui ad laudem et gloriam militie^h emerite Roberti comitis Attrebatensis, dum per diversos regis
50 Francie carceres mitterentur, scutum eius sive vexillum ante facies eorum appositum deferebant.

B.

montis Roberti primogenitum, cum aliis centum viginti milites novos fecit. Et inde profectus in Flandrias, invitis hostibus terram intrans, obsedit in vigilia sancti baptiste Domini Insulanos, et destructa monialium feminarum abbatia Margata nomine, ibi prope circumquaque Insulam usque ad leugas quatuor ferro et igne vastaverunt.

Tunc etiam Sancti Pauli Guido comes et Radulfus dominus de Nigella, Francie constabularius, atque Guido, frater eius, exercitus marescallus, cum quibusdam aliis exercitum per leugas quatuor elongantes, super fluvium ville de Comminis cum suis inimicis habito conflictu, ex ipsis quingentos et amplius devicerunt, et pluribus occisis ac eorum retentis tentoriis, quam plures stipendiarios regni Alemanie captivos, magni nominis milites et armigeros, secum ad regem Francie adduxerunt.

Rege Francie ad obsidionem Insule commorante, Robertus comes Attrebatensis relinquens Gasconiam regni Francorum fidelibus conservandam, apud Sanctum Audomarum in terram propriam se recepit, et vocato ad se suo filio Philippo cum multis aliisⁱ nobilibus, a parte illa Flandrias est aggressus. Contra quem Guido comes Flandrie mittens tam equitum^k quam peditum ingentem multitudinem armatorum, iuxta villam quam Furnas nominant conflictum cum comite habuerunt; ubi aciebus hinc inde discurrentibus, fuit acre prelium; set Flandrenses, cum essent equites sexcenti et sexdecim milia peditum, a gente comitis occiduntur et multi tam milites quam armigeri cum Guillelmo de Iuliers et Henrico Albi-montis comite capiuntur. Qui dum Parisius et alibi per diversos carceres mitterentur, ad laudem et gloriam Roberti comitis Attrebatensis milicie emerite ante suas facies vexillum eius appositum habuerunt. Comes autem Attrebatensis villam de Furnes in dedicionem accipiens, Cassellum cum tota valle sua postea occupavit.

a) Flandriam A 2. b) deest A 2. c) monialium A 1. d) tantoriis A 1. e) m. D. des. A 2. f) Flandransium A 1.

g) Viliers A 1; Villiers A 3. h) deest A 1. 2. 3, sed ex cod. B 2 supplendum est. i) aliorum B 1. k) cod. B 1 hic

55 desinente, quae sequuntur usque ad annum 1300. mutuati sumus a cod. B 2.

1) Clermont (dép. Oise). 2) Lille. 3) La Marquette. 4) Saint-Pol. 5) Nesle. 6) Lys. 7) Comines.

8) Furnes. 9) Rectius ante, nam pugna Aug. 13. facta est. 10) Cassel (dép. Nord). 11) Jülich.

A.

1297. Insulani victoria comitis Attrebatensis perterriti videntesque muros suos machinis regis Francie sepius cassari, inito^a pacto, ne bonis et vita privarentur, se et villam suam regi subiciunt¹. Robertus vero, filius comitis Flandrensis, et milites, qui secum intus erant, inde fugientes, ad patrem suum apud Brugas existentem^b velociter pervenerunt. Ibi enim rex Anglie Edoardus^c cum paucis parumper ante² advenerat, deceptus, ut aiunt, a comite Flandrensi^d, qui sibi pro certo mandaverat, Karolum, fratrem regis Francie, et comitem Attrebatensem a suis captos apud Brugias se tenere; vel, ut melius creditur, ut comiti Flandrensi consilium et auxilium in sua guerra tribueret opportunum.

Rex igitur Francorum, Insula sic recepta et gente sua munita, versus Courteriacum oppidum exercitum suum movit, quod statim in deditionem accipiens, apud Brugias ire disposuit. Sed interim rex Anglie et comes Flandriarum, relicta Bruga, apud Gandavum propter loci fortitudinem se recipiunt tempestive. Quod Brugenses perspicientes, regi Francie et eius exercitui humiles et devoti mox occurrunt et eum apud Brugas introducentes, eius dicioni se submitunt. Et cum ibidem per aliquot tempus recreatus fuisset Francorum exercitus, rex Francie versus Gandavum iter arripens, apud quamdam villulam Inglemoustier³ nominatam, prope Gandavum sitam, recepit nuncios regis Anglorum, inducias vel trebas ex parte sui et Flandriarum comitis postulantes. Et per plures
Nov. 1. dies multis tractatibus ibidem habitis de eodem, tandem propter instantem hyemem sunt concessae⁴ et ob amorem regis Sicilie, qui propter hoc in Franciam veniebat, usque ad duos annos, ut creditur, prolongate.

In^o Italia Nepesina civitas, ab exercitu pape Bonifacii diu afflictata, venit ad deditionem, fugientibus inde Petro et Iacobo de Columnna cum suis ad oppidum de Columnna. Sed ibidem iterum obsessi sunt.

1298.
Mart. 3.

Eodem anno tertia die Martii papa Bonifacius constitutiones quasdam novas, quas diligenti cura pro statu et commodo universalis ecclesie catholice a peritis in iure cano-

B.

Interea vero Insulani diversis assultibus gentis regis Francie fatigati, cum viderent machinis eius muros suos sepius concassari, nec auderet Robertus, comitis Flandrensis⁵ primogenitus, qui una cum suis erat in oppido, ad bellum exire contra Francigenas, inito pacto cum rege Francie, ne bonis et vita privarentur, se et villam regis subiciunt dicioni. Sed Robertus cum paucis militibus, quos¹⁰ habebat, exiens de villa, apud Brugas, ubi erat pater suus, occius se recepit. Ibi enim rex Anglie Eduardus cum paucis parumper advenerat, a Flandrensi comite deceptus, ut aiunt, qui sibi pro certo mandaverat, quod¹⁵ captos teneret comitem Attrebatensem et Karolum, fratrem regis Francie, apud Brugas; vel potius, quia in sua guerra Flandrensem comitem adiuvabat.

Rex autem Francie, de adventu regis²⁰ Anglie auditis rumoribus, munita Insula gente sua, versus Corteriacum oppidum castrum movit; quod statim in deditionem accipiens, Brugas obsedere postea festinavit. Sed interim rex Anglie et comes Flandrie, Brugis²⁵ relicta, cum suis apud Gandavum se occius propter loci fortitudinem receperunt. Quo Brugenses perterriti, regi Francie devoti et humiles occurrentes, se et villam eius subiciunt voluntati et potestati; ubi rex parum³⁰ post, exercitu recreato, versus Gandavum iter arripuit. Sed apud quamdam villulam regis Anglie receptis nunciis inducias postulantis, propter instantem hyemem et ob amorem regis Sicilie, qui propter hoc veniebat in³⁵ Franciam, usque ad duos annos sibi et comiti Flandrensi dictas inducias vix annuens, circa festum omnium sanctorum in Franciam remeavit.

40

Bonifacius papa constitutiones quasdam novas, quas animo diligenti et cura sollicita pro statu et commodo universalis ecclesie compilari et ordinari fecerat a peritis in⁵⁰

a) inico A 1. b) existantem A 1. c) Eduardus A 2. 3. d) Flandransi A 1. e) haec vel his similia in mss. secundae recensionis non exstant nisi in codd. Paris. 435. et 999; cf. SS. R. Gall. XX, p. 580, n. 3.

1) Aug. 29.

2) Aug. 27.

3) Ingelmuenster.

4) Induciae a Radulfo de Nigella et Hugone de Beauchamp legatis regum Galliae et Britanniae ad

Vyve-Saint-Bavon prope Gandavum Oct. 9. factae postea usque ad a. 1300, Ian. 7. prorogatae sunt; cf. Rymer, Foedera I, 3, p. 190 sqq.

55

A.

nico et civili compilari et ordinari fecerat, in pleno consistorio coram omnibus tradidit ad legendum; et perlecte sepius cum magna
5 diligentia atque a cardinalibus approbate, decrevit, ut quinto libro decretalium adiungerentur, ac deinceps liber sextus decretalium nominaretur¹.

1298. Vicesima prima die mensis Aprilis
10 in privato consistorio, disputato a papa et cardinalibus de indulto Martini pape quarti Predicatoribus et Minoribus concessio de confessionibus audiendis, Bonifacius papa hec verba vel consimilia dixit: 'Declaravimus et
15 declaramus, intelleximus et intelligimus, quod confessus Predicatoribus et Minoribus illa eadem peccata habet confiteri proprio confessori vel sacerdoti secundum statuta concilii generalis; et sic interpretatus fuit idem papa Martinus presentibus pluribus cardinalibus; subiciens, quod, si non esset sic interpretatus, ipse idem interpreta-
20 batur².

Conserto prelio³ inter Adulphum regem Romanorum et ducem Austrie Albertum, rex Adulphus perimitur^a, et dux Albertus in regem Romanorum sublimatur⁴.

25 Exercitus pape Bonifacii castrum de Columpna et post Sagarollam⁵ oppidum capit, fugientibus inde Iacobo et Petro de Columpna apud Penestre urbem; ubi tandem vexatione recipientes intellectum, Idibus Octobris Reate ad papam venerunt, misericordiam et non iudicium postulantes; et tunc benigne et misericorditer ab eo sunt recepti, nec tamen
30 ad status pristinos restituti.

In festo sancti Andree apostoli apud Reatam urbem; ubi erat tunc papa et curia, fuit tam ingens et terribilis terre motus, quod relictis urbe omnes ad campos fugerunt; et
35 versus finem Ianuarii cometes per plures dies in sero apparuit.

Robertus comes Attrebatii filiam⁶ Iohannis comitis Hanonie desponsat.

40

1299. . . . Circa festum sancti Andree⁷ Albertus rex Romanorum et Philippus rex Francorum pro pace utriusque regni et federe confirmando apud Vallem-coloris⁸
45 convenerunt; ubi, annuente^b rege Alberto, prelati et baronibus Allemannie, concessum fuisse dicitur, quod regnum Francie potestatis

B.

iure canonico et civili, tertia die Maii in 1298. pleno consistorio coram omnibus qui presentes erant tradidit ad legendum; et perlecte sepius cum magna diligentia atque a cardinalibus approbate, decrevit ipse pontifex, ut libro quinto decretalium adiuncte facerent sextum librum.

1298. Privilegium datum Predicatoribus et Minoribus de confessionibus audiendis a papa Bonifacio irritatur, et decrevit idem papa, ut confessus eisdem fratribus confiteatur eadem peccata proprio sacerdoti.

Albertus dux Austrie regem Romanorum Adulphum in prelio interfecit, et electus post eum, rex efficitur Romanorum.

Oct. 15.

In festo sancti Andree apostoli apud Reatam Italie urbem, ubi tunc papa et curia morabatur, tam ingens et terribilis terre motus accidit, quod, muris et domibus fere ruentibus, omnes ad campos fugerunt extra urbem; et versus finem Ianuarii per plures dies cometes visa est in noctis crepusculo apparuisse.
1299. Ian.

Robertus comes Attrebatii terciam uxorem accipiens, filiam Iohannis comitis Hanonie desponsavit.

1299. . . . * Albertus rex Romanorum et Philippus rex Francie circa adventum dominicum apud Vallem-coloris insimul congregati, inclita et antiqua utriusque regni federa ibidem ad invicem confirmaverunt; ubi annuentibus rege Alberto, baronibus et prelati regni Theutonici, concessum fuisse
Nov. 30.

*) Quidam codd. rec. B (Paris. 435. et 999, Vat. 4598) addunt: Columpnes misericordiam pape Bonifacii expectantes, cum nullam sibi adesse prospicerent, occulte fugiunt; et quibus locis latuerint^c, usque post mortem ipsius pape incognitum fuit multis.

50

a) perimitur A 1. b) annuante A 1. c) tenuerint Vat. 4598.

1) Cf. Potthast nr. 24632. 2) Cf. Potthast p. 1973.

3) Iul. 2. 4) Iul. 27. 5) Zagarolo prope Praeneste.

6) Margaretham. 7) Potius Dec. 8. 8) Accuratus

apud Quatuor-Valles inter Vallem-coloris et Tullum; cf. Boehmer, Reg. Alberti p. 216 sq.

A.

1299. sue terminos, qui solum usque ad Mosam fluvium se extendunt, usque ad fluentia Rethni¹ fluminis dilataret². Et etiam trebe usque ad annum unum comiti de Barro a rege Francie sunt concesse.

Dec. 52. Termino treugarum, que erant inter regem Francie et Flandriarum comitem, transacto, Karolus comes de Valesio post nativitatem Domini missus in Flandrias a rege, fratre suo, cum magno exercitu, Duacum et Bithiniam^{a, 3} in dedicionem accepit. Et post apud Brugias se recipiens^b, inter^c portum marinum qui Dam^d nominatur et Brugias cum Roberto, comitis Flandriarum filio, bellum acre incurrit; ubi hinc inde pluribus vulneratis, Flandrenses tandem, cum impetum Francorum ulterius ferre non possent, prelio cedentes, se apud Gandavum ocius receperunt.

1300. Karolus comes de Valesio, frater regis Francie, Dam^d, famosum Flandrie portum, impugnat et capit. Post cuius captio- nem comes Flandriarum sibi metuens, se, Gandavum, Ypram et reliquum terre sue cum duobus filiis, Roberto et Guillermo, quibusdam conditionibus, ut aiunt, interiectionis, Karolo reddidit. Et sic adducti Parisius ad regem Francie, de commissis veniam petierunt; sed minime consequentes, usque ad tempus miserendi eorum diversis carceribus retruduntur.

Bonifacius papa indultum faciens, dedit omnibus vere penitentibus et confessis accedentibus causa peregrinationis ad basilicas beatorum Petri et Pauli apostolorum Romane urbis per totum presentem annum ac deinceps per quemlibet annum centesimum in perpetuum secuturum plenam indulgentiam omnium peccatorum suorum⁵.

Blancha, soror regis Francie Philippi, datur uxor Radulpho, duci Austrie, filio regis Romanorum Alberti.

In Appulia Sarraceni Leutherie civitatis, qui sub tributo multorum regum Sicilie eandem urbem, legibus suis viventes, diu incoluerunt, a Karolo rege omnes qui christiani effici noluerunt morti traditi sunt.

B.

dicitur, quod regnum Francie, quod solummodo usque ad Mosam fluvium illis in partibus se extendit, de cetero usque ad Rethnum potestatis sue terminos dilataret. Ibidem⁵ etiam Henrico comiti de Barro trebe usque ad annum unicum a rege Francie sunt concesse.

Treugarum termino superius predicto cum Flandrensibus transacto, Karolus comes Valesii missus a rege Francie, fratre suo, in¹⁰ Flandrias, post nativitatem dominicam cum magno Francorum exercitu statim recepit Duacum et Betuniam in dedicionem; et post apud Brugas se recipiens, iuxta Dam, portum maritimum, cum Roberto, comitis Flandren-¹⁵ sis filio, acre bellum habuit; sed hinc inde pluribus vulneratis, Flandrenses de prelio recedentes, apud Gandavum se occius receperunt.

20

1300. Karolus comes Valesii, Dam portu Flandrie expugnato, cum Gandavum dispo- neret obsidere, Guido comes Flandrensium pre- sumptam percipiens superbiam, et ipsum²⁵ Karolum cum duobus filiis, Roberto et Guil- lelmo, humiliter accessit et se cum eisdem et reliquum terre sue Karolo reddidit, quibusdam condicionibus interiectionis. Qui ad- ducti Parisius ad regem Francie, postulantes³⁰ veniam, minime consequuntur, sed usque tempus congrue miseracionis diversis in locis sub custodia reponuntur.

Papa Bonifacius indultum faciens, con- cessit plenam indulgentiam peccatorum³⁵ omnium cunctis vere penitentibus et confessis accedentibus per anni presentis spacium et per quemlibet affuturum annum centesimum ad beatorum apostolorum Petri et Pauli basi- licas urbis Rome causa peregrinationis humi-⁴⁰ liter et devote.

Regis Romanorum Alberti filius Rodul- phus dux Austrie sororem regis Francie Blan- cham apud Parisius desponsavit.

Sarraceni Leucherie^e civitatis Appulie,⁴⁵ qui ibidem a tempore imperatoris Frederici congregati sub tributo regum Sicilie vivebant legibus suis, a Karolo rege Sicilie capti om- nes morti traditi sunt, qui christiani effici noluerunt.

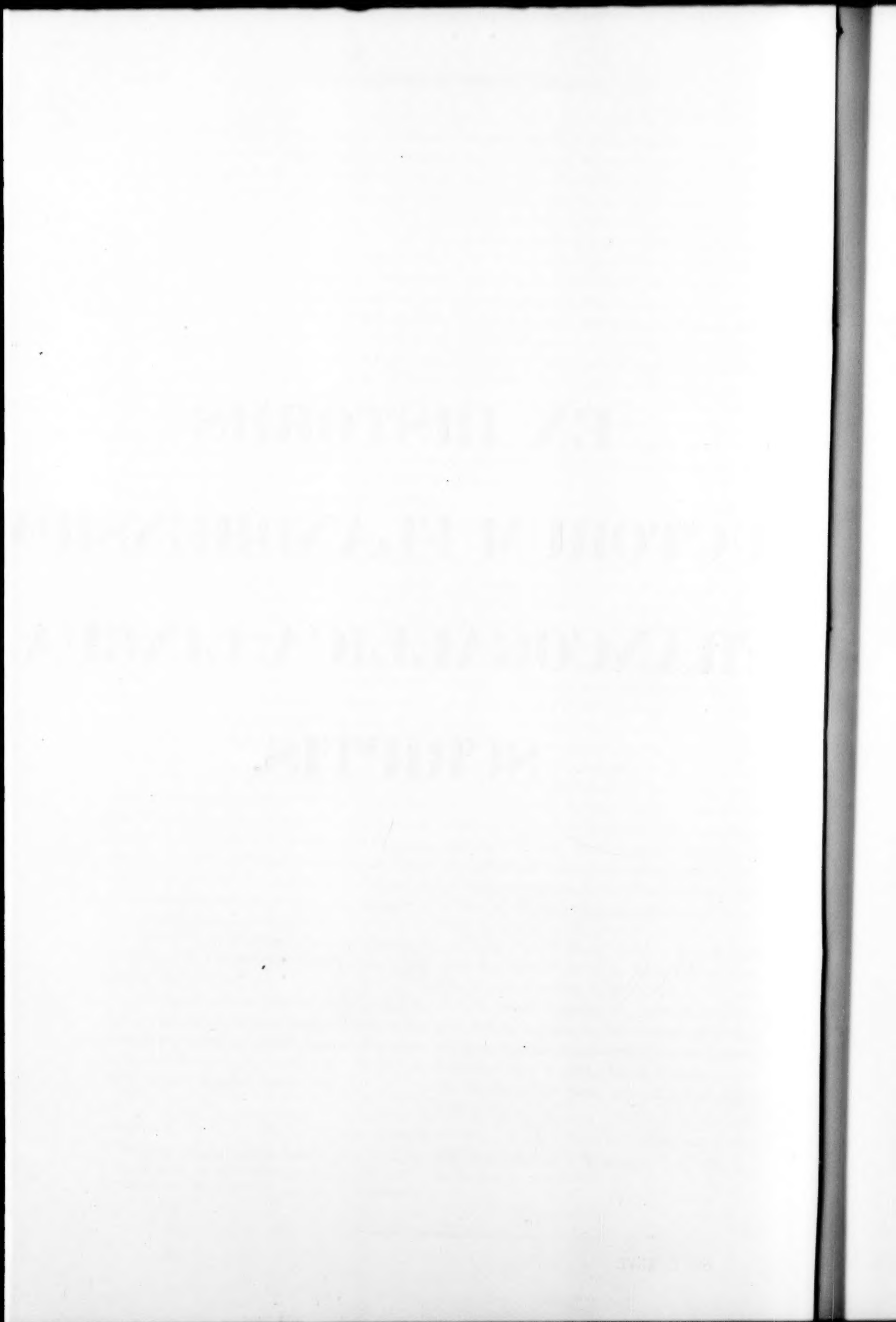
50

a) Bethuniam A2. b) se r. des. A3. c) inter — Brugias des. A3. d) sic A2; Dan A1. e) Leutherie Vat. 4598.

1) Eandem formam invenis saepe apud auctores Francogallicos, ut apud Richerum Senon., SS. XXV. (dép. Pas-de-Calais). 4) Damme. 5) Febr. 22; cf. Potthast nr. 24917.

2) Huic famae fides habenda non est. 3) Béthune

**EX HISTORIIS
AUCTORUM FLANDRENSIUM
FRANCOGALLICA LINGUA
SCRIPTIS.**

EX HISTORIIS DUCUM NORMANNIAE ET REGUM ANGLIAE. ED. O. HOLDER-EGGER.

Franciscus Michel, qui Historiam ducum Normanniae et regum Angliae a con-
ditione ducatus Normannici usque ad a. 1220. vulgari sermone conscriptam
primus et solus edidit¹, coniecit et nonnullis causis allatis comprobare conatus
est, auctorem eius aut Flandrensem aut Artesiensem fuisse, qui a. 1215—1217.
in servitio regis Angliae contra Ludovicum filium regis Franciae Angliam in-
vadentem et barones Anglicos regi rebellantes cum multis aliis Flamingis mili-
taverit. Quod cum tam apertissimum sit, ut neminem effugere possit, qui vel
haec sola verba legerit: La fist li rois d'Engletierre une grant vilonnie; car il
fist une grant masse de son tresor oster fors de la tour, si le fist porter en
ses chambres, voiant les ielx as chevaliers de Flandres (qui ei servierant), ne
onques riens ne lor en donna: pluribus argumentis demonstramus vix necesse
est. Sed paululum miror editorem clarissimum non animadvertisse², quod
non minus apertissimum est, auctorem cum dominis de Bethunia et maxime
cum Roberto de Bethunia artissima quadam necessitudine coniunctum fuisse.

Robertus VII. de Bethunia in Artesia³, secundus filius Guillelmi II. Rufi
domini Bethuniensis et advocati Atrebatensis et Mathildis dominae de Tenera-
munda (Termonde in Flandria), parentibus et fratre maiore viventibus pauper-
culus miles, patrum suum⁴ imitatus, in servitio Iohannis regis Angliae, qui
mercenarios milites contra extraneos et internos adversarios undecumque con-
ducebat, fortunam consequabatur, cum a. 1213. Philippus rex Franciae Fer-
rando comiti Flandriae bellum inferret. Tum comes necessitate coactus nun-
tium in Angliam misit, ut Robertum de Bethunia cum reliquis Flandrensibus in
auxilium suum advocaret. Ab hoc momento auctorem historiae hunc Robertum
sectantem et comitantem, nihil fere nisi quae ab eo vel eo praesente gesta sunt
narrantem deprehendimus. Robertus cum Guillelmo comite Salisberiensi transfre-
tans in portu Damensi classem regis Franciae comburit et abducit, deinde cum reli-
quas naves delere conaretur, a militibus regis repulsus, Novum-portum cedit. Ibi
a tribus baronibus Flandriae requisitus, cum his Walacriam comitem Flandriae
quaesiturus navigat. Cum comite in Flandriam reversus, recuperationi portus
Damensis et civitatis Brugensis, obsidionibus et expeditionibus a. 1213. exeuntis

1) 'Histoire des ducs de Normandie et des rois d'Angleterre' (Publ. de la société de l'hist. de France) Paris, 1840. 8°. 2) V. Le Clerc in 'Hist. litt. de la France' XXI, p. 669—671. ea fere tantum quae Michel notaverat repetivit. 3) V. de eo Duchesne,

'Hist. de la maison de Bethune' l. III, c. 3, p. 200 sqq.

4) Balduinum de Bethunia, qui Richardo I. regi Angliae familiarissimus exstiterat et ab eo comitatum Albemarlensem acceperat.

interest. In Angliam proficiscitur. Comiti Flandriae a. 1214, Ian. eodem venienti cum rege Cantuariæ occurrit. In Flandriam reversus, cum comite Salisberienſi Artesiam et comitatum Ghisnensem invadit. Ibi certior factus, patrem suum Guillelmum advocatum mortem obiisse, valde contristatus est. Ab hoc momento narratio, hucusque amplissima et accuratissima, fit tenuis et 5 ieiuna. Proelium Bovinense paucis verbis, quæ in Pictavia a Iohanne rege gesta sunt paullo copiosius enarrantur. Nec mirum! Robertus de Bethunia neque huic neque illi bello interfuit¹; ut coniicere licet, domi res domesticas, patre mortuo, fratre maiore Danieli Constantinopoli militante, ordinavit. At cum a. 1215. barones Angliæ Iohanni regi rebellarent, Robertus in auxilium 10 regis transfretavit. Iam reviviscit narratio! Postquam rex viliter se humilians cum baronibus magna charta constituta pacem fecit, Robertus iratus in patriam revertitur. At mox rex novum bellum parat; ad barones Flandrenſes epistolas mittit, ut in auxilium suum veniant. Adducimur, ut videamus et audiamus, quomodo Robertus de Bethunia litteras regis receperit et sigillo fracto 15 sibi legere fecerit². — Non multum dubitaverim, quin ipse auctor historiae litteras illas recitarit. — Obsequitur Robertus regi, in Angliam properat. Iam abhinc narratio in Anglia versatur, bellum a. 1215—1217. uberrime et accuratissime describitur. Ecquid plura edisseramus? Auctor miles quidam, forte 'siergans et menestreus'³ Roberti de Bethunia fuisse⁴, hunc in bello Flandrenſi 20 a. 1213. 1214, in itineribus et in bello Anglico a. 1215. et 1216. comitatus esse videtur⁵. Roberto vero a. 1216, ut videtur, in patriam remeante, auctor in Anglia remansit, in exercitu Ludovici, ut coniici potest, iam abhinc militans. Etiam pace a. 1217, Sept. icta et Ludovico in Franciam reverso, hunc in Anglia morantem invenimus; ubi a. 1220. in pentecoste regis Henrici coro- 25 nationem et Iul. 7. elevationem S. Thomæ, quibus relatis narrandi finem fecit, spectasse videtur.

Librum certe hoc anno 1220. vel paulo post composuit, cuius primam partem inde ab origine Normannorum usque ad a. 1199, ut videtur, totam fere ex libro dicto 'Les Chroniques de Normandie', de quo mox dicetur, ita 30 sumsit, ut eius narrationes plerumque abbreviaret, nonnumquam ampliaret, ubique sermonem expoliret. Inter ea quæ ipse narravit a. 1194—1220. comprehenduntur

1) 'Cron. de Flandres' I, p. 120. in proelio Bovinensi captus esse dicitur, sed cum in catalogo captivorum, supra p. 391 sqq., non inveniatur, hoc vix credendum est. 2) Or oïes que les lettres disoient! 3) Ut ille minister Alfonsi comitis Pictaviensis, qui Historiam regum Franciæ in patrium sermonem vertit. 4) Afferam etiam, eum diligenter notasse, si quis propinquitate aut necessitudine aliqua cum Roberto de Bethunia coniunctus fuerit, ut: Hues de la Bretagne, uns cousins Robert de Biethune. 5) Cum Ludovicus a. 1216, Mai. Angliam invasisset, de Roberto iam non sermo est; vel in patriam rediisse, vel certe bello abstinuisse videtur. Abhinc vero narratio a parte Iohannis regis in castra Ludovici transit, quæ ibi in dies gesta sunt accuratissime exponuntur. Utriusque rei causas deprehendisse nobis videmur. Cum exercitu Francorum enim in Angliam transierunt Daniel advocatus Bethuniensis, maior frater Roberti, ut homo ligius Ludovici, qui Atrebatensem comitatum tenebat, duoque patrui eius Balduinus et Anselmus. Propterea, opinor, Robertus bello cessit, auctor vero noster in castra Ludovici transiit ad advocatum Bethuniensem, cuius abhinc saepissime mentionem facit (cf. prae-

sertim ed. Michel p. 191: L'avoë de Biethune i [scilicet ad obsidionem castrî Montsorel solvendam, quod Francogallicis infelicitè cessit] vaut il faire aler... et 35 li avoës i vint, si amena o lui Gillebiert de Copegni, un sien chevalier, qui moult li desloa cele voie etc.) Daniel in proelio Lincolnensi, ubi Francogallici devicti sunt, a. 1217, Mai. 20. captus esse videtur. Quod quidem noster non aperte profitetur, 40 dicit vero: De cels d'outre mer n'en eschaperent que troi haut home, inter quos non fuit Daniel, quem proelio interfuisse ex praecedentibus apparet, et cuius abhinc mentio non fit. Auctor aut in illo proelio non fuit, aut sanus Londinium evasit, ubi certe a. 1217, 45 Aug. 26. et sequentibus diebus moratus est. (Cf. p. 202: Cele bataille fu faite par un joedi le jour saint Bertremiu, et la nouvele en vint apries a Londres le semmedi au soir moult tart et sequentia). Post a. 1217, Sept. pacem factam Daniel e captivitate 50 solutus, in patriam rediisse videtur. A. 1218. et ipse et Robertus iam in Artesia morati sunt. (Cf. Duchesne, 'Hist. de la maison de Bethune', 'Preuves' p. 100. 395). Auctor vero in Anglia remansit. Ottonem imperatorem a. 1218, Mai. 19. mortuum esse, 55 in Anglia comperit, et certe etiam a. 1220. ibi erat.

descriptiones belli Flandrensis a. 1213. 1214. et belli Anglici a. 1215—1217. longe praestant, quarum illam, omnium quas habemus accuratissimam, integram exhibuimus, ex hac brevia fragmenta de Flandrensibus in Anglia militantibus excerptimus, ut eorum nomina saltem notarentur; quae vero ibi gesserunt omisimus.

5 Adhibuimus duos codices iam a Fr. Michel evolutos, in usum nostrum a V. Cl. A. Molinier exscriptos:

1) Parisiensem Franc. nr. 12203 (olim Suppl. Franc. nr. 455), mbr. 4°, s. XIII. med. — ex., f. 131 sqq.¹

2) Parisiensem Franc. nr. 17203 (olim S. Germani 1513), mbr. 4°,
10 s. XIII, f. 125 sqq.²

Codicem Insulensem DD 7, chart., s. XV, quem Fr. Michel, 'Les Chroniques de Normandie' p. LXX. descripsit, cum eo negleximus.

Cum cod. nr. 17203. numero 2 significaverimus, hunc deteriore praecedente nr. 1 iudicare nolimus. Immo in utroque quidem codice menda et
15 lacunae deprehenduntur, uterque scriba aliquoties verba auctoris alterasse, tamen cod. 2 veras lectiones saepius quam 1 servasse, praesertim nomina rarius corrupisse videtur. Quod et Chronicis Normanniae, quae noster exscripsit, et Chronicis Flandriae³, quibus ex hac historia multa inserta sunt, cum codicibus collatis apparet. Hae praesertim cum modo cum cod. 1, modo et saepius
20 quidem cum 2 convenient, modo hunc, modo illum veram lectionem praebere probant. Ut vero cod. nr. 12203. nr. 1 significaremus, eo inducti sumus, quod eius dialectum et formas verborum sequi placuerit⁴. Neuter quidem codex puram dialectum, ut ita dicam, praebet, sed in utroque et formae Picardienses, quas dicunt, et formae mediae Franciae promiscuae occurrunt. Cum vero auc-
25 torem Artesiensem fuisse satis constare videatur, et codex 1 plures formas in illa regione usitatas praebeat⁵, huius scribendi rationem secuti sumus, verba vero ipsa saepe ex 2 emendavimus.

1) V. de hoc codice 'Joffroi de Villehardouin' ed. P. Paris p. XXXVII sq.; 'Les Chroniques de Normandie' ed. Fr. Michel p. XXXIX sq.; de libro Godefridi fise agit N. de Wailly, 'Notices et extraits des Manuscrits' XXIV, 2, p. 4 sqq. — Liber inscriptus est in hoc codice: *Li estore des dus de Normendie et des rois d'Engleterre.* 2) Continet praeterea f. 1. Historiam Terrae Sanctae; f. 48. Fragmentum versionis Pseudo-Turpini; f. 59. Brevem historiam regum Franciae — 1204, cui notae Flandrenses supra p. 610. impressae adiectae sunt. 3) 'Istore et Croniques de Flandres' ed. Kervyn de Lettenhove. T. I. Bruxelles 1879. 40 Auctorem eius multa ex hoc libro sumsisse, fugit editorem doctissimum. Etiam Iac. de Guisia l. XX, c. 20—24. hunc librum exscripsit. 4) Profeiteamur tamen oportet, nos ideo quoque rationem a primo editore constitutam, qui cod. 1 nullo verbo mutato exprimi fecit, codicis 2 varias lectiones subnotavit, mutare noluisse, quia excerpta tantum nostra cum codicibus exacte collata habuimus, itaque difficilior fuit de pretio et ratione codicum coaeavorum fere diiudicare. 5) Ubi 1 diphthongum Picardiensem *ie*, 2 semper
50 fere *e* praebet, ut: *vers*, *pres*, *apres*, *certes*, *terre*, *bel*, *novele*, *iver*, *batel*, *castel*, *service*, *sergant*, *apeler*, *feste*, *prestres*, *tempeste*, *Robers*, *Herbers*, *Bethune*, pro: *viers*, *pries*, *ciertes* etc., *Robiers*, *Hierbiers*, *Biethune*. 2 saepe more orientalis Franciae ei
55 (ex *a*) habet, ubi 1 *e* ut: *osteil*, *neif*, *armeï*, *ains-neis*, *Omeir* pro *ostel*, *nef* etc. Porro 1 plerum-

que Picardice *ch* pro *c* praebet, ubi 2 *c*, ut: *cil*, *ci*, *merci*, *piece*, *apercevoir*, *deça*, *commença* etc. pro *chil*, *chi*, *merchi*, *pieche*, *aperchevoir*, *decha*, *commença*. Econtra quidem 2 Picardice saepe *c* pro *ch* praebet, ubi 1 *ch* plerumque retinet, ut: *rice*, *roce*, *cemin*, *cief*, *cier*, *ceval*, *cargier*, *cose*, *cachies*, *sacies*, *encacha*, ubi 1: *riche*, *roche*, *chemin* etc., *chacies*, *sachies*, *enchaca*. Etiam 2 *q* pro *c* in 1 ubique fere: *quens*, *quidier*, *conquisent* pro *cuens*, *cuidier*, *concuissent*. Sed ubi 1 formas Picardicas: *se*, *me*, *sen* habet, ponit 2: *sa*, *ma*, *son*; *le* pro *la* in utroque. Notamus praeterea *o* saepissime pro *ou* scriptum in 2, ut: *sor*, *por*, *jor*, *paor*, *seror*, *honor*, *doaire*, *demorer*, *troter*, *bordon* etc. Pro diphthongis *au*, *eu*, *iu* 2 saepissime *al*, *ol*, *el*, *il* servavit, ut: *al*, *cevals*, *novial*, *mals*, *maltais*, *salve*, *salcete*, pro *au*, *chevaus*, *nouviau* etc.; formas verbi *voloir* semper: *volc*, *volt*, *voldrent*, *volroit*, *volsist*, pro: *vauch*, *vaut*, *vaurrent*, *vaurroit*, *vausist* in 1; *els*, *feelte*, *fls*, pro *eus* et *aus*, *feute*, *fus* in 1. Porro 2 saepissime unam pro duabus litteris consonantibus ponit, ut: *ele*, *vile*, *aler*, *ariver*, *laron*, *letres*, *aparellier*; omittit *h* in *traïson*, *traïtour*, *desirete*, pro *trahison* etc. in 1; omittit *s* in: *meïst*, *feïst*, *preïst*, pro: *mesist* etc. in 1; interponit *d* ante *r* in: *vindrent*, *semondrent*, *faudrent* pro: *vinrent*, *semonrent*, *faurrent*. His allatis, iam varias formas verborum cod. 2, exceptis nominibus, non annotabimus.

Iam de Chronicis Normanniae, ex quibus auctor Historiarum primam partem libri sumsit, pauca dicamus. Hae ineunte saeculo XIII.¹ ita compositae sunt, ut Willelmi Gemmeticensis et continuatorum Gesta ducum Normanniae abbreviata in sermonem vulgarem verterentur, nonnulla etiam ex Dudonis Normannici libro insererentur, continuatio brevis usque ad a. 1194. adderetur.⁵ Hanc antiquissimam formam, ut videtur, libri edidit Fr. Michel ex codice Parisiensi (fonds de Compiègne nr. 66) mbr., s. XIII. ('Les Chroniques de Normandie' Rouen 1839. 4° min.). Auctor Bethuniensis vero exemplar paullo alteratum et continuatione usque ad a. 1199. auctum, quale praebet codex Bernensis nr. 307, s. XIV, descripsisse videtur, quantum ex locis a Sinnero² allatis¹⁰ intelligi potest. Cum vero hi libelli paucissima praebeant, quae res imperii tangunt, operis nostri consilio satisfacisse videbamus, ut paucos locos ex editione Michelii exscriberemus, quos fragmentis anonymi Bethuniensis praemisimus.

O. Holder-Egger.

EX CHRONICIS NORMANNIAE.

15

Les trois filles le roi Henri [II. d'Engleterre] furent mariées: l'une Eme³ fu donnée a Henri roi^a de Sessaigne, qui fu essilliez d'Alemaigne et s'en vint en Normendie et en Engleterre duqu'a tant que li empereres le rapela. Cil ot de sa fame trois fieus⁴ et une fille. Henris ot non li premiers et fu dus de Sessaigne⁵. Li autres ot non Othes, qui fu empereres²⁰ de Roume. Li tiers ot non Williaumes, qui prist la fille⁶ le roi de Danemarche⁷. La fille⁸ fu mariée au conte dou Perche⁹, dont elle ot un fil Ratrot. La tierce [fille le roi Henri]¹⁰ fu mariée au roy Guillaume de Puille; mais n'en ot nul enfant. Et apres la mort au roy Guillaume l'en mena li roys Richart, ces^b freres, au conte Raimon de Saint Gyle¹¹; et en ot un fil qui ot a non Remon. Puis vint cele dame en Normendie, et morut a Ruem²⁵ a son travail et gist en l'eglyse de nostre Dame.

Cil josnes roys Henris [fils le roy Henri II. d'Engleterre] estoit moult preuz et moult amoit bons chevaliers et les tenoit de sa mainsnie, touz les bacheliers proisiez en armes,
1180. et touz tans aloit as tournoyemens. Apres ce morut li roys Loeys de France, et François revelerent contre Phelippe son fil par le conseil le conte de Flandres, et meesmement li³⁰
1182. contes; mais cil josnes roys Henris par le conseil au pere l'ala secorre o Normans et fist par force le conte venir a mercy.

1190. Quant li^c dui roy [Phelippes de France et Richars d'Engleterre] orent apareilliet lor oyrré¹² d'aler en la sainte terre de Sulie, et furent juret ensamble de partir lor gaaingnes et leur pertes, et lor terres orent assenees¹³, il errerent tant, aus et lor gent, qu'il vinrent a Mar-
seille seur la mer a tout lor ost, et passerent et errerent tant qu'il vinrent en l'ille de Sezile,
et la demourerent. En cel tans morut li roys Williaumes de Sezile, qui croisiez estoit; et estoit serorges le roy Richart de sa serour la roïne Johanne. Cil ot deus serors. Tanque-

a) sic ed. b) i. e. ses. c) lui ed.

1) Post a. 1209, cum Otto IV. iam imperator dictus sit. Sed cum auctores Francogallici reges Germaniae saepe falso imperatores appellent, liber iam aliquot annis ante hunc terminum compositus esse potest, certe vero post a. 1202, quo Wilhelmus, filius Henrici Leonis, filiam Waldemari regis Daniae Helenam in matrimonium duxit. 2) Catal. codd. mss. bibl. Bernensis II, p. 257 sqq. Cf. Michel l. I. p. LXXVI sq. Alias recensiones eiusdem libri usque ad a. 1204. circiter et ad a. 1217. codices Parisienses nr. 9622 (Michel p. XLIV sq.) et nr. 9481 (Michel p. XXXIII) continere videntur, cum quidem iisdem verbis ac auctor Bethuniensis incipiant. Indigestam molem Chronicarum Normanniae, quarum codices

manuscriptos permultos Michel l. I. p. XXVI sqq. affert, 40 explicare non nostrum est, cum vix granum bonae frugis res nostra ex eis capere possit. Et Gesta fabulis plenā, quae saec. XV. et XVI. sub titulo 'L'Histoire et Cronique de Normendie' saepenumero edita sunt, prorsus negleximus. 3) Immo Mathildis. 4) Quatuor. 45 Omisit Lotharium, qui iuvenis mortuus est. 5) Minime; sed comes palatinus Rheni. 6) Helenam a. 1202; cf. Ann. Stad., SS. XVI, p. 353; Arn. Lub. VI, 15, SS. XXI, p. 222. 7) Waldemari I. 8) Mathildis. 9) Gaufredo III. 10) Johanna. 11) i. e. VI. 50 comiti Tolosano. 12) = erre, iter, omnia quae expeditioni necessaria sunt. 13) Derivatum ab assignare, ut credunt; i. e. disponere.

res, qui estoit de l'ainee¹, vint au roi Richart et fina au roy dou doaire sa seror la roïne 1190.
 Johanne; et tant li donna qu'il ce fist couronner au roy de Sezile maugre la roïne Coustance,
 son ante, qui seignour avoit Henri, fil l'empereor Fedric de Romme. Par l'aide le roy Richart
 fu roys. En cel tans par pechiet avint que mellee avint et sourt entre l'ost le roy de France,
 5 qui estoit logiez dedenz Meschines, et l'ost le roi Richart, qui par defors estoit; par quoi
 cil defors pristrent a^a force la vile contre François. En cel tans avint que li rois Richars
 envoya por la fille² le roy de Navare³; qui menee li fu a Meschines, et il l'espousa a fame.
 En cel tans avint que uns sires et roys de la mer et sor touz les galios — Margarites avoit
 non — vint a Meschines et devint homs au roi de France; mais ne voust faire homaige au
 10 roy Richart; par quoy li roys Richars le desfia, et puis le prist li rois Richars par force en
 mer et li fist crever un oeil⁴, que plus n'en avoit. En cel tans manderent cil qui estoient
 a Acre as deus rois^b, qui le siege i avoient tenu par deus ans, qu'il se hastassent de venir
 en la terre, quar li empereres de Chypre leur avoit vee vitaille pour l'amour as Sarrazins.
 Et lors parlerent ensamble li roi^c et se concorderent, que li roys Richars iroit par l'ille de
 15 Chypre et feroit par force que li empereres de Chipre donroit seürte a la terre de Sulie.
 Li roys de France l'en failli, et dist que il iroit droit a Acre. Puis se departirent de Meschines 1191.
 li dui roy.

Li roys Phelipes de France assambla ses os et ala sor Normendie.
 Outre mer fu portez touz cist affaires au roy Richart⁵, qui moult s'en mervilla. Li roys
 20 Richars o sa gent se mist en mer pour venir s'ent; mais ainçois ot fet son neveu le conte 1192.
 de Champagne roi de la terre. Li rois de France et li empereres d'Alemaigne le faisoient
 gaitier por prendre a touz les pors. Li rois Richars ariva a Brandis⁶; mais quant il oï par
 ler de l'agait qui faiz li estoit, il se remist en mer pour venir s'ent par devant Espagne;
 mais tormente le^c chaça entre Aquilee et Venice, ou il perilla, si que omques de sa nef
 25 n'en eschappa que lui sisime. Lors prist conseil de venir s'ent en tapinaige par Alemaigne
 et par Sessoingne; mais en l'arceveschie de Sazebourge a un chastel, qui est apelez Frisac⁷,
 la fu aperceüs de la gent le duc d'Osteriche, la fu pris et chargies au duc, qui moult lon-
 guement le tint, et puis le rendi a l'empereur Henri, qui le detint longuement, que pour
 avoir sa reançon, que pour l'amour au roy de France, qui moult grant avoir li donnoit pour
 30 tenir le; quar endementres guerroyoit sor Normendie. Apres avint que li roys Richars donna 1194.
 ostaiges a l'empereur pour sa raençon de 150 mile mars; et s'en vint en Engleterre, ou
 ses freres li quens Jehans de Moreteuil avoit saisi les quatre plus fors chastiax de la terre
 et faisoit tenir et les avoit bien garnis de gent.

EX HISTORIIS DUCUM NORMANNIAE ET REGUM ANGLIAE.

35
 Chil rois Henris li jouenes [fils le roi Henri II. d'Engleterre] estoit boins^d chevaliers et^e moult ama boins Chr.deNorm.
 chevaliers, larghes estoit sour toz homes et si estoit moult biaux⁸. [Les^f tornoiemens antoit et
 amoit]. Il mena les Normans a Senslis^g, quant li cuens de Flandres destruisit^h la terre le 1181.
 roi Phelippe de France, ki estoit ses serouges; et por la paour de lui se concorda li cuens
 40 de Flandres au roi Phelippe de France.

Des trois filles que li rois [Henris II. d'Engleterre] ot fu la premiere donnee au duc de Sassoigne qui Henris Chr.deNorm.
 avoitⁱ non; ki de li ot trois fils et une fille. Li ainsnes des fils fui Henris, ki fu dux apries le mort le pere;
 li secons des fils ot non^k Othes, qui puis fu empereres de Rome; li tiers fils ot a non Willaumes^l de Winciestre⁹.
 La fille fu donnee au conte del Perche^m. La tierce fille le roi Henri fu mariée au roi Guillaume de Sezilleⁿ;

45 a) as ed. b) as d. r. post par deus ans ponenda sunt. c) rois ed. c') les ed. d) moult buens 2. e) et — cheva-
 liers des. 2. f) uncis incl. des. 1. g) Senlis 2. h) destruisi 1. i) ot a 2. k) ot a non 2. l) Guillaumes
 de Wincestre 2. m) Perce 2. n) Sesile 2 semper.

1) Auctorem nimis errare, patet. 2) Beren- disi. 7) Friesach, ducatus Kärnthen, praef. Klagen-
 garia. 3) Sanchonis V. 4) Haec falsa sunt. furt. 8) Eadem fere verba v. apud Robertum de
 50 Margaritus multo post iussu Heinrici VI. impera- Torinneio a. 1182, SS. VI, p. 533. 9) Quia Win-
 toris excaecatus est. Cf. Roger. de Hoveden ed. toniae natus est; cf. Radulf. de Diceto a. 1184, ed.
 Stubbs IV, p. 27. 5) In Terram Sanctam. 6) Brin- W. Stubbs II, p. 22.

mais li rois moru^a sans hoir avoir de li; et elle fu puis mariée au conte Raimon de Saint Gille, dont ele ot Raimon sen fill. Et puis moru ele a Ruem d'enfant et fu enfouie en le mere-eglyse de Ruem; mais ele n'i gist ore pas, car ele fu puis desfouie et portee a Frontevraut, u ses peres^b et se mere gisent et li rois Richars^c, ses freres. [Cele^d dame ot a non Jehane].

1190. Li¹ rois Richars et li^e baron qui avoec^f lui en aloient present lor escherpes² et lor⁵ bourdons, si s'esmurent et passerent par Provence^g et entrèrent en mer a Marseille et syglèrent tant que il vinrent en Sezile. En cel tans fu mors li rois Guillaumes^h de Sezile³, qui avoit un neveu Tancreⁱ, qui par l'aïe le^k roi Richart se fist hoir^l de la terre; et si achata a la roïne Jehane, la serour le roi Richart, son douaire⁴. Li rois Guillaumes avoit une serour ki avoit non^m Coustance⁵, ke Henris li empereres de Rome avoit espousee, ki estoit¹⁰ li plus drois hoirs de Sezile.

En cele voie furent anemi li doi roi⁶ par molt d'ocoisons.* La premiereⁿ ocoisons si fu que, entrues^o qu'il sejournoient a Miessines^p, li rois de France, il et sa gent, furent dedens la ville, et li rois Richars par dehors^q. Chil dedens, par une mellee qui sourst entre els, veerent^r la vitaille a cels defors^r par le commandement dou^s roi Phelippe, qui molt haoit¹⁵ les Normans et le roi. Li rois Richars, quant il vit chou que li François li avoient fait, il fist sa gent armer, et assailli^t le ville et le prist sor François; dont il orent grant desdaing. Autre ocoison i ot: car^u li rois Richars, qui^v avoit juree la serour⁸ le roi Phelippe a feme, manda la fille⁹ le roi de Navare¹⁰ avoir^w a feme, et le fist a lui^x venir a Miessines, et si l'espousa. Autre ocoison i ot encore: car^y li rois Richars prist par force Margerit, qui²⁰ estoit^{**} rois de la mer et estoit hom le roi de France, si^z ne voloit faire hounage au roi Richart; si li fist [li^a rois] crever un oel¹¹, dont chil plus n'en avoit.

Et^{b.12} quant li rois Richars oï outre mer, la u il estoit, la noviele que li rois de France 1192. guerrioit sifaitement^c sa terre, il se mist en mer por repairier; et arriva par decha a Brandis, et illuec oï il dire que li empereres^d Henris, qui le haoit, et li rois Phelippes, qui gai-²⁵ res ne l'amoit, le faisoient gaitier par toute la marine; par coi li rois se remist en mer; et tormente le prist et l'enchaça entre Aquilee et Venisse^e. La roïne Berengiere, la feme le roi Richart, et la roïne Jehane, la suer le roi, s'en vinrent^f par Rome. La nes le roi Richart brisa a l'arriver, si que por un poi li rois ne perilla a^g toute sa gent. Tant fist k'a^h grans paines eschapa de la nef soi sesime de compaignonsⁱ. Puis s'en vout venir en tapinage par³⁰ Sassoigne; mais en la tierre le duc d'Osterrice fu apercheüs a un castiel que on apiele par non Firsac^k, qui est en l'archeveschie de Sauseborc^l. La^m le prist li dus et le tint grant pieceⁿ en prison, et le rendi a l'empereour Henri, qui longhement le tint en sa prison, que par la haïne k'il avoit a lui, ke^o par la proiere le roi de France, que par chou que il raiembre le voloit et avoir de ses deniers. Hues li cuens de Saint Pol le vit en la prison, u^p il estoit³⁵ molt empiries.

Tous tans guerrioit li rois de France sor Normendie; si^q assist Ruem par^r deus fois et prist le conte de Leiciestre¹³. Asses prist des castiaus le roi Richart; Vernuel^{s.14} assist deus fois. Tant fist li rois Richars en la prison o^t la grant aïe que il ot des Alemans, ki en la prison meïsmes devinrent si home, que 100 et 50 mars donna de sa raençon, estre les dons⁴⁰

cf. Chr. de Norm.

*) 2 sic: En cele voie par moltes aventures que deables (*verbum quoddam desideratur*), qui tous jors s'entremet de metre les males semences el monde, f. a. li dui roi.

**) manu recentiore add. 2: et princes de Pirte¹⁵.

a) morut 2 *plerumque*. b) pere 2. c) Ricars (Ricart) *semper* 2. d) *uncis incl. des.* 1. e) tuit li 2. f) od lui s'en alerent 2. g) Prouvence 2. h) Guillaumes (Guillaume) 2 *plerumque*. i) Tanquere 2. k) del 2. 45 l) roi 2. m) a n. 2. n) premieres 1. o) quant il 2. p) Mescines, *postea* Meschines 2. q) defors 2. r) de l'ost 1. s) le 2. t) assallir la v. 2. u) de chou que li r. 2. v) *deest* 1. w) por a. 2. x) soi 2. y) ot que 2. z) et si 2. a) *des.* 1. b) *deest* 2. c) si fartement 2. d) emperere 2. e) Nequise 1. f) semondrent 2. g) od 2. h) que il a 2. i) compaignie 2. k) Stisac 2. l) Sanseborc 1. m) *deest* 2. n) tint tant en p. que il le r. 2. o) par la roïne et *add.* 1. p) u — empiries *des.* 2. q) et 2. r) *deest* 2. s) Vre- 50 nuel 1; Vernoeil 2. t) od *pro o semper* 2.

1) Multa sequentium ex 'Chron. de Normandie' sumta, sed ampliata et mutata sunt. 2) i. e. hoc loco 'pilgertaschen'. 3) A. 1189. 4) Cf. Gesta Ricardi I. (Benedict.) ed. Stubbs II, p. 133. 5) Fuit amita Wilhelmi II. 6) Reges Angliae et Franciae. 7) i. e. prohibuerunt. 8) Alidem. 9) Berengariam. 10) Sanchonis V. 11) Haec ex 'Chron. de Normandie' sumta sunt; v. quae ibidem p. 703, n. 4. notavimus. 12) Horum quoque pleraque ex 'Chron. de Norm.' sumta sunt. 13) Robertum. 14) Ver- 55 neuil (départ. Eure). 15) i. e. Epirotarum, quod saepe corruptum est in 'piratarum', unde haec forma.

et les^a despens; et laissa en gages Othon son neveu et Bauduïn de Biethune¹, cui il fist 1194.
 puis conte d'Aubemalle^{b.2} par Havi^c le contesse, que il li donna a feme. Cele Havis avoit
 este feme le conte de Mandeville^d qui Guillaumes estoit apeles, et n'en ot nul enfant. Quant
 li cuens fu mors, si le donna li rois a Guillaume de Fors, qui en ot un fill qui ot a non
 5 Guillaumes; et apries [la^e mort] Guillaume de Fors la donna li rois a Bauduïn de Biethune.
 Celui Bauduïn lassa il en ostages por lui avoec Othon son neveu et autres haus homes de
 sa terre asses. Puis s'en ala aval le Rin tant que il entra en la mer, et de la mer entra en
 une aighe que on apiele l'Escant; si arriva a un castiel le duc de Louvain^f qui estoit apie-
 les Anwiers^g. La li fisent mainte hounour li dus^h et si^h baron, et autresi fisent li haut
 10 homeⁱ de Flandres. La vint encontre lui la roïne Aliënor, sa mere, qui en Engleterre avoit
 maintenue la guerre contre^k Jehan sen fil, qui avoit saisis les castiaus le roi Richart et les
 voloit tenir; mais elle l'avoit mis au desoz de la guerre. Li rois, quant il ot une piece
 sejourne en^l Anwiers, il passa mer et arriva en Engleterre.

Li rois Richars fist Othon son neveu chevalier et conte de Poitiers. En 1196.
 15 cel tans moru Henris li empereres d'Alemaigne, et li Alemant esliurent^m le roi a empereour⁴ 1197.
 par^a sa bonte; mais il ne le vult prendre, ançois manda as Alemans que plus en estoit dignes
 Othes ses nies. Par cel mandement et por l'amour dou^o roi Richart fisent^p li Alemant
 puis de celui^q Othon^r empereour de Rome.

Li rois de France en cel este que li croisie s'en alerent, ki concuisent Constantinoble, 1202.
 20 entra en Normendie et i prist pluisours castiaus; il prist Goslain^s-Fontainne et la Ferte^t
 em Bray, qui estoient castel Huon de Gornay, qui mainte trahison fist en cele guerre; par
 coi il fu chacies de la terre l'un roi et l'autre; si s'en fuï a Cambray, une cite qui est de^u
 l'empire d'Alemaigne. En cel tans estoit evesques de cele cite Jehans, ki fu fils Robiert⁵
 l'avoë de Biethune et freres l'avoë Guillaume, qui⁶ s'en estoit ales en la voie Diu o les autres
 25 croisies. Li evesques ot^v o lui un bourgeois, qui molt dist un boin mot. Un jor chevaüoit
 Hues de Gornay en deduit defors la ville as cans o^w l'evesque et o le bourgeois; si regarda
 la cite et si dist: 'Ciertes, molt a biele cite en Cambray'. Et^x li bourgeois qui la estoit li
 respondi: 'Ciertes, sire, vous dites voir, molt est^y biele cites et boine; mais elle a une
 trop mauvaise coustume'. 'Quels est la mauvaise coustume?' dist Hues de Gornay. 'Sire',
 30 dist li bourgeois^z, 'sous ciel n'a larron ne trahitour k'ele ne recet'. De cele parole fu moult
 ris en pluseurs lius; car li preudom, ki estoit^a simples hom, n'i entendi se bien non, ne
 pour nul^x mal ne le dist, ains cuida molt bien dire.

En cel tans vinrent les novieles en France de Bauduïn l'empereour de Constanti- 1205.
 noble, qui avoit^b este cuens de Flandres et de Haynau^c, que Johannisses^d li Blas avoit des-
 35 confit^e et pris, et que li cuens Looys^f, ki sires^g estoit de Chartres et de Blois, estoit ocis
 en la bataille, et que li cuens Hues de Saint Pol estoit mors de sa mort meismement^h
 dedens la cite de Constantinoble, et que Guillaumes li avoës de Biethune s'en revenoit et
 Bauduïns d'Aubegni avoec lui, ki moult estoit boins chevaliers.

La u il [Jehans li rois d'Engletierre] chevaüoit tout son chemin, il apiela un clerc de
 40 Flandres qui estoit apieles Gautiers, prouvos estoit de Saint Omer et freres^{i.7} germains
 le castelain.

Il avint^k que li rois Phelippes de France se dormoit une nuit en son lit, si sailli sus
 autresi comme toz esmaris et dist: 'Dex! k'atenc jou qui ne vois Engleterre^l conquerre?'
 Si^m chambrelenc, ki devant lui gisoient, s'en esmerveillierent molt, mais il n'en oserent

45 a) son 2. b) Aubemarle 2. c) Hauwi, post Hauwis 2. d) le c. Guillaume de M. qui n'en ot 2. e) des. 1.
 f) Louvaing 2. g) Haubiers 1. h) li 1. i) baron 1. k) encontre 2. l) a 2. m) eslirent h. l. 1. n) por 2.
 o) le 2. p) firent h. l. et raro alibi 1. q) cel 2. r) puis iterum add. 2. s) Goislain 2. t) Frete 1. u) en 2.
 v) avoit 2. w) o — bourgeois des. 2. x) deest 2. y) ele add. 2. z) d. il 2. a) qui moult e. 2. b) quens
 av. este 2. c) Hainnau 2 semper. d) Jou Jehans 2. e) pris et desc. 1. f) Loeys 2 semper. g) sire 2.
 50 h) mort en la c. 1. i) cousins 2. k) avint — France des. 2. l) en Engleterre 2. m) Si que si chamberlenc 2.

1) Filium Roberti V. Rufi domini de Bethunia et advocati Atrebatensis; cf. Duchesne, 'Hist. de la maison de Bethune' p. 149 sqq. 2) Aumale in Normannia (dép. Seine inf.). Cf. Lamb. Ard. c. 114, SS. XXIV, p. 115; Albr. a. 1195, SS. XXIII, p. 873; Roger. de Hoveden. 3) Henricus I. dux Brabantiae. 4) Mira fabula. 5) Roberti V. Rufi; cf. Duchesne l. l. p. 156 sqq. 6) scil. Guillelmus II. Rufus advocatus, non episcopus; qui expugnationi Constantinopolis interfuit. 7) Guillelmi V. Cf. A. Giry in 'Bibl. de l'école des chartes' XXXV (1874), p. 333. XXXVI (1875), p. 93.

parler. Tantost commanda^a li rois que il li fesissent venir frere Garin¹, un Hospitalier^b, qui molt estoit maistres de son conseil, et Biertremiu de Roie², un chevalier, qui molt estoit bien de lui, et Henri le mareschal, un petit chevalier, ki molt l'avoit bien siervi, et cui il amoit moult et maint bien li avoit fait; en Normendie [li^c] avoit il [donne^c] Argentuem^{d,3} et autres grans tierres. Ces trois fisent li chamberlenc venir au roi et pluisours autres qui 5
1213. de son conseil estoient. Li rois commanda a eus^e que il envoiasent tost par toute sa terre as pors de mer, si fesissent retenir toutes les nes que il trouveroient et des nouveies fesis-
sent faire^e a grant plente, car il voloit passer en Engleterre et le regne conquerre. Chil fisent son commandement; si envoierent tantost as pors de mer; si fisent retenir toutes les nes que il trouverent; et puis cuisent carpentiers et en fisent asses faire de novieles. Li 10
rois^f manda toz les haus barons de sa terre a parlement⁴, si lor requist que il venissent o lui en Engleterre pour le regne conquerre. Tout^g li otriierent, fors li cuens de Flandres, qui ne li vaut otriier, se il ne li rendoit Saint Omer et Aire, que ses^h fils Looys li avoit tolu^{i,5}. Par cel escondit fu puis li cuens toz destruis et jetes en prison a Paris^k en la tour dou Louvre^l.

En cel point que li rois assambloit ses os et appareloit sa^m navie, vint Robiers li fils Gautier⁶ a lui; et quant li rois le vit venir, il le salua molt hautement et li demanda, dont il venoit, et quels besoins l'amenoit en France. 'Sire', dist Robiers, 'grans besoins m'i amaineⁿ'; car li rois m'a chacie^o d'Engleterre et toute ma terre tolue'. 'Por quele ocoison?' dist li rois. 'Ciertes, sire', dist Robiers^p, 'l'ocoison vous dirai jou. Il voloit a force jesir a 20
une moie fille⁷, que Joffrois de Mandeville a espousee; et por chou que je ne le^q vauch souffrir, m'a il destruit et chacie de ma^r tierre; si vous pri pour Diu que de moi vous prenge^s pites comme d'un home deshirete a tort'. 'Par la lance saint Jaque⁸!' dist li rois, 'chis maus vous est avenus en boin point; car je doi^t passer en Engleterre, et se je^u puis la terre conquerre, vostre perte^v [vos] sera bien restoree'. 'Sire', chou^u dist Robiers, 'jou ai 25
bien oïe^w la nouvele que vous devez passer en Engleterre, si en sui molt lies; et sachies, se vous me volies baillier de vos chevaliers quatre cens u^x cinc cens, jou passeroie avant et arriveroie en la terre maugre le roi et i demouerroie legierement^y un mois par la force de mon linage; si vous atenderiesmes en la terre, et vous meïsmes porries^z lors passer plus seïurement'. 'Par le chief saint Denise!' dist li rois, 'Robiert, ja uns seus de mes cheva- 30
valiers n'i passera avant^a moi, et vous meïsmes m'atenderes et passeres avec moi'. 'Sire', dist Robiers, 'je ferai chou que^b vous plaira [moult^c volentiers]'.

Pandouffles li clers⁹ s'en rentra^d en mer et passa outre¹⁰; si ala parler au roi de France, ki ja estoit venus a Gravelinghes^e; si li desfendi que il ne passast pas en Engleterre pour mal faire; car tous li regnes d'Engleterre estoit del fief l'apostole; et se il i passoit, bien 35
seüst il que li apostoles feroit justice de lui et de sa tierre. Par ceste desfense^f ne passa pas li rois, ains se parti de Gravelinghes molt iries, si s'en ala sour la tierre le conte de Flandres, qui li avoit escondit l'aler en Engleterre; si fist toutes ses nes aler au Dan¹¹ et bien les garni.

Grant ire et grant courous ot a son cuer li rois de France pour l'apostole, qui li avoit 40
tolue le voie d'Engleterre; il s'en ala sour le conte de Flandres, ensi^g comme vous aves oï. Quant il vint devant Ypre, li cuens vint a lui et li cria merchi; mais riens n'i exploita, et pour un poi que on ne li fist grant honte. Lors se parti li cuens del roi, si s'en passa parmi

a) leur comm. 2. b) Ospitelier 2. c) deest 1. d) Argentuel 1. e) lor comm. 2. f) ros 1. g) Tuit plerum-
que 2. h) Loey's ses fils 2. i) toloit (?) 2. k) a P. des. 2. l) del Lovre 2. m) son 2. n) m'amainne 2. 45
o) cacet fors 2. p) li rois 1; Robers 2. q) la volc 2. r) sa 2. s) prende pitie's 2. t) dois 1. u) deest 2.
v) paine 1, ubi vos deest. w) oï 1. x) et 1; trois cens u quatre c. 2. y) plenierement 2. z) pories 1.
a) devant 2. b) quil 1. c) des. 1. d) entra 1. e) Gravelinges 2. f) cel desfens 2. g) si com 2.

1) Postea episcopum Silvanectensem a. 1213—1227.
2) De quo v. Will. Britt., supra p. 308. 3) Argentan (dép. Orne). De Argenteuil (dép. Seine et Oise) scriba cod. 1 cogitasse videtur, quod non in Normannia situm est. 4) Suessionibus a. 1213, Apr. 8.
5) Cf. Flandr. gen. Cont. Clarom. c. 13, SS. IX, p. 330; Will. Andr. c. 190, SS. XXIV, p. 754.
6) Qui Iohannem regem timens ex Anglia aufugerat, ut supra narratum est. 7) Hoc Robertum finxisse,

alia vero re regem offendisse, supra narratum est.
8) Iisdem verbis asseverationis Philippus rex saepissime utitur apud Anon. Rem. ('Récits d'un ménestrel de Reims' ed. N. de Wailly §§ 21. 63. 260. 272, supra p. 537; 293. 301). 9) Legatus apostolicus in Angliam missus, ut Iohannem regem ecclesiae reconciliaret. 10) Haec medio mense Maio gesta sunt. 11) Damme prope Brügge.

Ypre et dist as bourgeois que il ne tenissent pas la ville encontre le roi, ains li rendissent; 1213. puis s'en ala, si manda de toutes pars ses homes la u il les pot avoir. Li rois, quant li cuens se fu partis de lui, s'en^a vint a Ypre, si li fu tantost la ville rendue, et il prist des bourgeois ostages et sairemens. Puis^b chevaucha par la tierre de Flandres, si fu a Bruges
5 et a Gant, et si prist des bourgeois ostages et sairemens. Li cuens de Flandres, quant il vit que il ne porroit^c trover merchi au^d roi, il parla a ses homes et lor demanda conseil. Si home li loèrent que il envoias^e en Engleterre au roi Jehan et s'en plainsist^e a lui, et si mandast^f as chevaliers de sa tierre que il por Diu mesissent conseil en^g son afaire et li aidassent a lor pooir^h enviersⁱ le roi. A cel message fu esleüs uns chevaliers [qui^k estoit
10 apeles] Bauduins de Nuef-port^l.

Cil cuens de Flandres dont je vous di, estoit apieles Ferrans, fils^m le roi de Portygal^{n,1}; la contee de Flandres tenoit de par sa feme la contesse Jehane, qui fu fille l'empereour Bauduïn de Constantinoble et la boine contesse Marie. De cel mariage li aida une soie ante², qui fu feme le boin conte Phelippe de Flandres; car^o elle donna au roi de France
15 50 mile livres de Paresis pour le mariage faire, et molt li cousta as consellers le roi. Cele dame ot molt grant douaire: elle tenoit en ses mains Douay et Lille et Bailluel^p en Flandres et Cassiel^q sour le mont et Bourbourg^r sour le mer et quanques il apendoit^s a ces castiaus³. A Furnes estoit lors^t fuïe pour la guerre.

Bauduins de Nuef-port, qui fu eslius a aler ou^u message le conte en Engleterre, entra
20 en mer et s'en ala syglant; si arriva a Sanwis^{v,4} tout par nuit. Cele^w chose que^x je ore vous conte avint devant le parlement de Radingues⁵, u li rois Jehans^t fist sa pais au clergie. Por chou que il m'estuet conter de deus estores, de celi d'Engleterre et de celi de Flandres, ne vous puis jou pas toutes les choses conter en ordre^y. En cel point que Bauduins de Nuef-port arriva a Sanwis, estoit li rois d'Engleterre defors Douvre^{z,6}, u il avoit faite sa
25 pais a Pandoufle le clerc l'apostole, si comme vous aves oï. Quant Bauduins fu arrives, il monta errant^a sor son palefroi et s'en vint a l'ost; si ala parler as chevaliers de Flandres qui en l'ost estoient^b, qui gisoient encore^c en lor lis. Tout droit a l'ajornee vint il a eus et les esvella^d et parla a eus; sis haus homes de Flandres i avoit et pluisors autres bacelers. Des sis haus homes estoit li uns Robiers de Biethune, li ainsnes des fils l'avoue Guillaume⁷,
30 fors un qui Daniaus^o estoit apieles, qui s'en estoit ales viers Constantinoble; li secons fu Guillaumes de Saint Omer, freres^f le castelain⁸; li tiers fu Gilles Biertaus^g li cambrelens de Gremines; li quars fu Adans Chieres li châstelains de Bierghes^{h,9}; li quins fu Henris de Bailluel; li sixtes fu Gales de le Coupiele¹⁰. Bauduins de Nuef-port parla a ces sis [hausⁱ] homes et as [autres^j] bacelers de Flandres qui la estoient; si lor conta, comment li rois de
35 France avoit toute saisie^k la terre de Flandres et le conte en avoit chacie et^l ne li voloit faire droit ne loi, ne merchi n'en voloit avoir. Si lor mandoit li cuens que il pour Diu parlissent au roi d'Engleterre et li priassent que il mesist conseil a son^m afaire; et se il metre ne li voloit, que il s'en revenissentⁿ a lui. Quant^o li chevalier de Flandres oïrent cele nouvele, molt lor desplot; si em parlerent ensamble. Robiers de Biethune^p, cui je nommai
40 premierement, estoit mauvairement dou conte de Flandres pour la roïne de Portygal s'antain, cui il avoit guerroye por chou qu'ele faisoit tort a son pere. Cele roïne de Portygal

a) s'en deest 2. b) Puis — sairemens des. 2. c) poroit 1. d) el 2. e) presist 2. f) manda 1. g) a 2.
h) pooirs 1. i) viers 2. k) des. 1. l) del Noef-port 2 *semper*. m) fu *add.* 2. n) Portingal 2 *semper*.
o) deest 2. p) Bailloel 2 *semper*. q) Cassel 2. r) Borbore 2. s) quanque il apent 2. t) deest 2. u) el 2.
45 v) Sauwis 1 *semper*. w) Cest 2. x) qu 1. y) ordene 2. z) Dovre 2 *plerumque*. a) tantost 2. b) e. qui
des. 1. c) deest 1. d) a els, si s'esvella 2. e) Danois *h. l.* 1; Daniels 2. f) li frere 2. g) Bertaus 2. h) Berghes 2.
i) deest 1. k) la t. de Fl. saisie 2. l) ne 2. m) *sic* 2. *Cron. de Fl.*; en lor 1. n) venissent 2. o) Li ch.
quant il oïrent 2. p) *modo* Bietune, *modo* Betune, *modo* Biethune, *modo* Bethune 2.

1) Sanchonis I. 2) Mathildis, filia Alfonsi I, soror
50 Sanchonis I. regum Portugalliae. 3) Cf. Flandr.
gen. Cont. Clarom. c. 9, SS. IX, p. 329. 4) Sand-
wich (comit. Kent). 5) Reading (comit. Berkshire).
Sed errasse videtur auctor et cogitasse de iis quae
a rege cum Pandulfo legato Doverae Mai. 13. acta
55 sunt. Cum episcopis Angliae demum Iul. 20. Win-
toniae reconciliatus est. Reading demum Oct. 30.
parlamentum indictum, sed non celebratum. Deni-

que ibi Dec. 6. de rebus cleri tractatum est. Haec
vero mense Maio ineunte gesta videntur. 6) In
villa Ewell, Mai 14—25. Cf. Hardy, 'Itinerary of
king John' ('Description of the Patent Rolls of the
Tower of London'). 7) H. Rufi; cf. Duchesne l. l.
l. III, c. 3, p. 200 sqq. 8) Guillelmi V, postea
a. 1246. ipse castellanus VI. 9) Bergues. 10) Huius
nomen corrumpit 'Cron. de Flandres' p. 110. in
Hugues de la Capelle.

1213. fu cele dame meïsmes dont je vous dis chi^a devant, qui ante estoit au conte Ferrant et qui fu feme au conte Phelippe. Por chou qu'ele fu fille a roi l'apiela on [tous^b dis] roïne, ne^c onques le non de roïne ne perdi por le non de contesse. Robiers de Biethune comme vaillans chevaliers^d ne vaut onques por^e chou laissier que il estoit mauvaïsement dou conte^f que il ne se penast de tout^g son pooir de se besoigne avancier. Il meïsmes fu eslius^h a moustrer la parole devant le roi. Quant il orentⁱ parle ensamble, et Robiers ot enchargie la parole a dire, il s'en vinrent devant le roi; et tantost que li rois les vit venir, si^e lor dist: 'Souffres vous un poi. Je sai bien que vous voles, si en parlerai a mon conseilⁱ'. Lors se traisent cil arriere, et li rois apiela a son conseil Guillaume Longhe-espee, qui quens^k estoit de Salesbieres^l, et l'evesque de Winciestre¹ et pluisours des autres conselliers. Au^m 10 consell le roi furent apiela li cuens de Bouloigne² et Hues de Bove³, qui andoi estoient^m chacie de France, et toutes lor terres lor avoit li rois toluesⁿ. Li rois se consella a ceus que je vous ai chi nommes, si ot molt tost consellie. Puis remanda les Flamens et^o lor dist: 'Segnour, je sai bien que vous volies orains; vous me volies priër que je mesisse conseil a^p l'afaire le conte de Flandres, vostre segneur; et je l'i meterai^q molt volentiers. Jou^r 15 voel bien ke vous ales^r a lui, et jou meïsmes i envoie^rrai o vous le conte de Salesbieres, mon frere, qui chi est, et de mes autres chevaliers et de mon avoir, par si que vous revegnies o^r moi tantost ke je mestier en avrai'. Quant chil oïrent la parole que li rois dist, molt l'en merchièrent; et si li disent ke, se^s il devoient a no^t⁴ parmi la mer revenir^u, si revenroient il, tantost que il orroient son besong. 'Grans mierchis!' dist^v 20 li rois. 'Or ales as nes!' Lors monterent li chevalier, si s'en alerent molt en haste a Douvre et^v fisent tantost lor chevaus cargier^w es nes. Li rois meïsmes les convoia^x jusques^y a Douvre⁵, si bailla au conte de Salesbieres son frere une soie nef qu'il ot faite faire, qui si estoit bieie et grans et bien faite, que tout chil qui le veoient disoient que il onques plus bieie n'avoient veüe; n'onques^z en la mer d'Engleterre n'en fu nulle faite²⁵ qui de la moitie fust tant grans. Li cuens de Bouloigne et Hues de Bove s'en alerent en cel^a estore o les autres, et Jehans li^b fils Huon, uns des conselliers le roi. Devant la

Mai 28. pentecouste⁶ monterent sour mer; mais petit vent orent, si ne porent pas si tost arriver^c

Mai 29. comme il vaurrent. Cel jour et cele nuit furent en mer, et l'endemain autresi et la nuit

Mai 30. apries. Le joesdi vinrent devant la Mue, qui siet a deus liues del Dan. Lors s'armerent³⁰ chil qui arme n'estoient, si issirent des nes et entrèrent es batiaus, et coururent seure l'estore le roi^d de France, que il la trouverent; si le desconfirent. Toutes gaegnierent les nes que il trouverent en flote; bien en gaegnierent quatre cens. Puis alerent assallir les grans nes, qui estoient plus pries de la ville del Dan; mais elles estoient a sec sor la terre traites^e, si n'i pooient^f riens faire. Quant il che virent, il se traisent arriere et s'en repai-³⁵

Mai 31. rierent a^g lor nes a tout lor gaaing. L'endemain au venredi vint li cuens de Flandres, qui lor venue sot, sor le rivage parler a eus a^h poi de gent; il n'amena pas plus de 40 chevaliers o lui. Quant chil des nes le virent venir^h, il entrèrent en lor batiaus et alerent parler a lui sour terre; si li requisent que il s'aloiastⁱ au roi d'Engleterre; et il lor^h respondi qu'il estoit hom liges le^h roi de France, si n'oseroit chou faire, se si home ne li looient. Si¹ 40 home li disent que il bien le pooit faire. Encore dont ne la volt il faire, se il ne li looient par conjurement^m. Lors les conjura que il li donnassent conseil par la foi que il li devoient, seⁿ il sans blasme le pooit faire. Si^o home prisent sour la foi que il li devoient que il le

a) deest 1; ci 2. b) des. 1. c) deest 2. d) bacelers 2. e) l. por chou 2. f) de Flandres add. 2. g) a son p. 2. h) oren 1. i) sic 1. Cron. de Fl.; a m. c. des. 2. k) sires 1; contes Cron. de Fl. l) Salesbires 2 semper. 45 m) furent 2. n) tolutes 2. o) si 2. p) en 2. q) conseil add. 2 (deest Cron. de Fl.). r) voisies 2; allies Cron. de Fl. r*) a 2. s) si 1. t) noe 2. u) a lui add. 2 (des. Cron. de Fl.). v) si 2. w) sic (carger) 2. (chargier) Cron. de Fl.; entrer 1. x) envoia 1. y) dusques 2 plerumque. z) onques 2. a) cele estoire 2. b) deest 1. c) aler 2. d) le roi des. 2; du roy Cron. de Fl. e) traites a sec sor la t. 2. f) porent rien 2. g) od 2. h) deest 2. i) sic 1. Cron. de Fl.; s'en preist 2. k) al 2. l) Si — li looient des. 1; Si — pooit 50 faire om. etiam Cron. de Fl. m) Cron. de Fl. hic interponit: et ils jurerent qu'ouy, parmy les tors que li roys de France avoit fais sur luy. n) se — faire des. 1. o) sic 2, et similiter Cron. de Fl.; Si home prinrent sur leur foy que; Et il disent que il le p. 1.

1) Petrum des Roches. 2) Reinaldus de Dam- Wingham per Ewell venit Doveram, Hardy, 'Itine- martin. 3) Boves ad fl. Somme, supra Ambianis. rary'. Cf. seq. notam. 6) Die Martis, ut mox 55 4) i. e. en noant, ut 'Cron. de Flandres' p. 110. apparebit. hoc reddit. 5) Die Maii 28. Iohannes rex de villa

pooit bien faire sans blasme, sour chou que li rois avoit exploitie viers^a lui. Lors fu faite l'emprise; si jura li cuens sour sains que il des ore mais aideroit en boine foi le^b roi d'Engleterre, ne ja mais ne li faurroit, ne pais ne feroit sans lui ne sans le conte de Bouloigne. Et^c chil qui de par le roi d'Engleterre furent^d la venu jurerent al conte cel sairement meïsmes^e de par le roi; et li cuens de Bouloigne le jura de par lui meïsmes^e et de par le roi autresi. Ensi^f fu faite l'emprise. Lors vint avant Robiers de Biethune de par^g le conte; si fu tantost faite la pais entre aus. Lors fisent li chevalier de Flandres, qui es nes estoient venu, lor chevaus traire fors des nes a grant exploit, si se herbregierent la nuit sour tierre. L'endemain fu la velle de la pentecouste. Li cuens de Flandres et li cuens de Bouloigne et
 10 li autre chevalier qui sour^h terre estoient se leverent bien matinⁱ, si alerent oïr messe, et puis s'armerent et monterent sor lor^k chevaus; si s'eslongierent des nes et s'aprocierent de la ville del Danl. A demie liue pries de la ville s'arriesterent et prisent conseil, de quel^m part il feroit mellour assaillir la ville ne les nes. Robiers de Biethune et Gautiers de Gistiele^{n.1} se partirent d'eus et s'en alerent jusques outre la vile^o del Dan; si vinrent sor une
 15 aighe que on apiele la Roie; cele aighe vait de Bruges au Dan. Quant il vinrent sor la rive^p de l'aighe, il regarderent viers Male², une maison le conte qui siet defors Bruges, que il pooient bien d'illuec veoir. Si virent que grans gens s'i logoient. Bien cuidierent que che fussent li bourgeois de Bruges, qui de la ville fussent issu por venir encontre^q lor segnor. En che^r point vint acourant une feme viers eus, qui bien connoissoit Gautier de Gistiele; si
 20 li dist: 'Mesire Gautier, que faites vous ichi^s? Li rois de France est repaires o toute s'ost en cest païs, et^t che sont ses gens que vous vees la logier'. Quant^u Robiers et Gautiers oïrent cele nouviele, il s'en repairierent tantost viers lor gens^v; si conterent as deus contes cele nouviele. Li cuens de Bouloigne dist au conte de Flandres: 'Sire, traions nous arriere; chi ne fait mie boin demourer'. Lors se traisent arriere le pas; si proierent a Robiert de
 25 Biethune que il alast as nes, si lor fesist venir le conte de Salesbieres et Huon de Bove et Jehan le fill Huon^w por parler a eus sour le rivage. Robiers lor otria; si descendi de son cheval et monta sour un palefroi. Si comme il^x s'en devoit aller, il oï grant noise commencier derriere lui; il se regarda et^y vit que doi arbalestrier des gens le roi de France estoient venu traire a lor gent. Et^z quant il vit chou, il descendi del^z palefroi et remonta
 30 arriere sour son cheval. Ansiaus de Rouslers³ et Lambekins de Rosebecke^{a.4}, uns siens compains, laisserent courre viers les [deus^b] arbalestriers; si les porterent en lor venir a tierre. Tantost furent pris ambedoi li arbalestrier. Lors coïsa la noise une piece. Puis revinrent cinc arbalestrier, si commencerent a hardoiier^c as gens le conte. Apries les cinc^d en revinrent huit, puis en revint^e une grans masse, puis commencerent a venir sier-
 35 gant a cheval, puis vinrent chevalier a grant plente. Tant i vint grans force des gens le roi que les gens le conte ne les porent souffrir, ains se traisent arriere; si i ot grant desconfiture. La fu pris Gautiers de Fourmesieles^{f.5} et Jehans ses freres et Gautiers d'Anies^g et Guillaume d'Ypre et Tumas Chieres^h et Giselins de Havescierque^{i.6} et Hues de la Bre-
 40 taigne, uns cousins Robiert de Biethune, qui noviaus chevaliers estoit. Jusques a 22 che-
 valiers ot pris a^k cele desconfiture et pluisours siergans a cheval. Lors^x entrerent es nes li cuens de Flandres et li cuens de Bouloigne et tout li haut home fors seulement Gilles Biertaus li chamberlens de Gremines et Rogiers de Gistiele et Gautiers ses freres et Her-
 bers de Furnes⁷, qui maistres estoit des Blavotins^l, et Robiers de Biethune, qui le conte de Flandres fist entrer en une nef; ne onques ne se vaut partir del rivage devant chou que li
 45 cuens fu en la nef. Puis s'en ala; si en mena le cheval le conte a sauvete, por chou que il

a) sor 2; contre *Cron. de Fl.* b) al 2. c) *deest* 2. d) la vinrent al c. et jur. 2. e) meisme 2. f) Issi 2. g) devant 2. h) sou 1; sor 2. i) par m. 2. k) les 2. l) Dam 2 *plerumque*. m) laquele 2. n) Ghistiele 2 *saepius, semel* Gistiele. o) riviere 1; a l'autre les du Dan *Cron. de Fl.* p) riviere 1. q) al conte 2; contre *Cron. de Fl.* r) cel 2. s) ci 2. t) *deest* 2. u) Et q. 1. (Et *deest Cron. de Fl.*). v) gent 2. w) Hue par-
 50 ler 2. x) *deest* 2. y) si 2. z) de son 1. a) Rosebreche 1. b) *deest* 1. c) herdiier 2. d) viii 1. e) revin-
 rent 1. f) Formeseles 2. g) d'Ainnes 2. h) Thomas Cieres 2. i) Ghis. de Havesquerke 2. k) en 2. l) de Blavetins 1.

1) Ghistelles (Belg. prov. Westflandern). — Galterus roosebeke (arr. Courtrai). 5) Formisele (Voormi-
 anno sequenti in proelio Bovinensi captus est, supra zeele). 6) Haverskerque (arr. Hazebrouck). 7) De
 55 p. 392; Will. Britt., supra p. 310. 2) Maele, a Brugiis quo v. Lamb. Ard. c. 153, SS. XXIV, p. 641; Will.
 versus orientem. 3) Roulers (arr. Courtrai). 4) Oost- Andr. c. 130, ib. p. 728.

1213. ne vaut pas que li François l'eüssent. Li cuens de Flandres et li cuens de Bouloigne et li cuens de Salesbieres, qui en la grant nef le roi d'Engletierre estoit, s'en alerent en l'ille de Waucres¹ sauvement^a. Et Hues^b de Bove et Jehans li fils Huon^b et toute la grans navie s'en repairierent en Engletierre; si orent si grant tormente que a paines^c qu'il ne furent tout perellie. Chil qui demourerent^d a terre s'eslongierent des François et^e s'en 5 alerent la u il cuidierent estre a garant. Gilles Biertaus li chamberlens de Gremines s'en ala a Ardembourc^{f,2}, dont il estoit castelains, et Rogiers de Gistiele et Gautiers ses freres s'en^g alerent a Gistiele, et Hierbiers de Furnes s'en ala^h en son païs, et Robiers de Biethune s'en ala viers Noef-port^{i,3}.

En^k cel point s'estoient li baron de Flandres assamble a Courtray, et chil de Haynau 10 a Audenarde; molt avoient grans gens que des lor que des gens le conte. Quant il oïrent parler de la desconfiture del Dan, il en lassierent tantost lor menues gens aler, si esliurent trois haus homes por aler querre le conte. De ces trois fu li uns Arnous^l de Landast⁴, qui estoit uns des barons de Flandres; des autres deus fu li uns Phelippes li castelains de Maldenghien^{m,5} et li autresⁿ Phelippes de la Gastine. Chil troi s'esmurent^o et vinrent a^p Noef- 15 port, u il troverent Robiert de Biethune o 40^q chevaliers. Ançois que il venissent en la ville, i fu venus Thumas Chieres^r, qui pris avoit este en la desconfiture; mais delivres fu 1un.3. par l'aïe de ses amis qui en l'ost estoient, ançois que li rois le seüst. Le lundi en la pentecoste par matin vint Thumas Chieres^r a^p Nuef-port; si conta a Robiert de Biethune^s que li rois de France avoit toutes ses nes arses, et que il s'estoit retrais arriere viers Gant. 20

Chil troi haut home, dont je vos ai conte, vinrent au port^t que je vous ai dit cel jour meïsmes; si demanderent a Robiert de Biethune, se il savoit nulle noviele del conte. Robiers lor dist que uns pescieres li avoit^u dit k'il avoit lassie le conte en l'ille de Waucres et le conte de Bouloigne et le conte de Salesbieres o lui, et bien cuidoit que li cuens Willekins de Hollande i fust. Quant il lor ot chou dit, il descendirent; si parlerent ensamble 25 tout quatre, si deviserent que il iroient l'endemain par matin en l'ille de Waucres querre 1un.4. le conte. Ensi^v comme il le deviserent, [si^w] le fisent: l'endemain par^x matin s'en entre- rent tout quatre en une pescheresse⁶, si s'en alerent vers Waucres. Si comme il s'en aloient syglant, il coisirent en mer le conte de Salesbieres, qui^y s'en repairoit en Engle- tierre o tout^z sept nes. Bien le^a reconnurent par la grant nef le roi. Cele nuit jurent en 30 1un.5. une ille^b que on apiele Vulpes^{c,7}. L'endemain arriverent en Waucres; si trouverent le conte a Midlebourc^d, une boine ville qui siet en Waucres, et le conte de Bouloigne o lui et le conte Willekin de Hollande, qui toutes ses commugnes ot assamblees^e por aidier le conte. Grant joie fist li cuens Ferrans de ces^f quatre haus homes, quant il furent arrive. Il par- lerent ensamble et trouverent a lor conseil que [il^g] l'endemain s'en riroient^h viers le Dan. 35

1un.6. Etⁱ quant che vint [a^s] l'endemain, il entrerent en lor nes et s'en repairierent viers Flandres. Quant il furent arrive au Dan, il ne troverent en la ville nul defois, car il n'i avoit nullui remes de par le roi. Il issirent des nes, si se herbrigierent en la ville. Lors envoya li cuens ses messages a Bruges; si manda as bourgeois que il li rendissent la ville. Li bourgeois se douterent de rendre la ville au conte por lor^k hostages que li rois avoit deviers lui, si i 40 misent^l contredit a premiers. Tant coururent les paroles d'une part et d'autre que toutes voies rendirent li bourgeois la ville au conte; si le rechurent a grant joie comme lor segneur. Li chevalier del païs, quant il sorent l'arrivement le conte, il s'assamblèrent de toutes pars et vinrent a lui, et^m ensi croissoit de jour en jour la force le conte. Etⁿ quant li cuens ot sa volente de la ville de Bruges, et li chevalier del païs vinrent^o a lui, lors^p s'en ala droit 45 a Gant; si li fu asses tost la ville rendue. La oï il la noviele que^q li rois avoit este a Lille

a) tout sauv. 2. b) Hue 2. c) q. por un poi 2. d) demourent 1. e) car il cuid. 1. f) Audembourt 2. g) s'en a. a G. des. 2. h) alerent en lor p. 2. i) le N. p. 2. k) Et en 1. l) Ernols (Ernoul) *semper* 2. m) Maldenghien 2. n) autre 1. o) s'emurent 1. p) au 2. q) *sic* 2. *Cron. de Fl.*; lx. 1. r) Cheres h. l. 1. s) se il savoit nule noviele de chou *add.* 2 (*des. Cron. de Fl.*). t) Noefport 2, *ubi* que — dit *des.* u) ot 2. v) Si 2. 50 w) *deest* 1. x) p. m. s'en *des.* 2. y) si s'en repairierent 1. z) *deest* 2. a) les 1. b) ville 1; isle 2. c) Wilpes 1. d) c. Andelbourc 2. e) i ot amenees 2. f) des 2. g) *deest* 1. h) iroient 1. i) *deest* 2. k) les 1. l) mist 1. m) issi cr. *cascun jor la f.* 2. n) *deest* 2. o) furent venu 2. p) il 2. q) del roi qui av. 2.

1) Walcheren. 2) Aardenburg. 3) Nieupoort Bovinensi, *supra* p. 391; Phil. Mousket v. 21897. (Westflandern). 4) Landas prope Orchies (dép. Nord). — Captus in proelio Bovinensi, *supra* p. 392. 5) Maldegem (Westflandern). — Captus in proelio 6) i. e. 'fischerboot' (*nef de pescheur* *Cron. de Flandres*). 55 7) Wulpen inter Furnes et Nieupoort.

et a Douay et avoit prises ansdeus les villes et avoit mise sa garnison en la tour de Douay, 1213. si s'en repairoit en France; mais il avoit laissie Looÿs son fill a Lille^a et Gautier de Chastellon, qui cuens estoit de Saint Pol, o lui et Henri le mareschal et pluseurs autres haus homes.

5 Cel jour meïsmes revint noviele au conte que^b Looÿs s'en devoit venir ardoir le ville de Courtray^c. Li cuens de Bouloigne dist tantost: 'Or tost, segneur! armons nous et mon- tons sour nos chevaus, si nos metons dedens Courtray; car se nos estiemes dedens, nos le desfenderiesmes bien qu'ele ne soit pas^d arse'. Lors s'armerent a grant exploit li Flamenc et li cuens^e meïsmes; et quant il furent arme et monte sor lor chevaus, il s'en alerent par 10 une ville que on apiele Tronchieires^{f.1}, por chou qu'il voloient que l'ève^g de la Lys fust entre eus et les gens Looÿs. Quant il vinrent encontre^h une autre ville que on apiele Donse^{i.2}, u il a souvent eü^k grant plente de toiles, il coisirent les fumees de Courtray qui ja ardoit. Quant ils orent^l un poi avant ale, il encontrerent les païsans, qui les voires novieles lor conterent de la ville de Courtray, qui ja estoit arse, et que Daniaus de Maalines^{m.3} et Phe- 15 lippes de la Gastine estoient pris dedens, et que Looÿs s'en estoit repairies a Lille^{n.4} o toute sa gent. Por cele noviele, qui molt desplot au conte, guerpi il le chemin de Cour- tray; si s'en ala a Ypre et^o entra en la ville; onques li bourgeois n'i misent contredit, ains le rechurent a grant joie. Quant li cuens et si home furent dedens Ypre, molt sorent boin gre as bourgeois de lor^p boin samblant que il fait lor avoient. Il deviserent que il la arrieste- 20 roient et fremeroient la ville, et la seroit lor repaires de la guerre. Moult i fisent boins fosses et riches et boine soif a hyreçon^q et boines portes de fust et boins pons et boines barbacanes et boines touretes de fust entour^r la ville. Quant il orent la ville fremee, il ale- rent asseoir une forte maison que li rois^s avoit garnie, cele maisons estoit apielee Her- kinghehen^{t.6}, si l'avoit li castelains de Lille Jehans fremee sour le Lys. Bien sisent quinze 25 jours devant, mais rien n'i exploiterent, car la riviere de la Lys couroit entre eus et la for- terece. Quant il virent que il riens n'i exploiteroient^u, il s'en partirent et s'en ralerent^v viers Ypre. Puis [reprisent^w lor conseil, si] s'esmurent de rechief et s'en^x alerent viers^y Lille; si l'assisent et furent^z quatre jors devant; mais pas ne le porent prendre, car molt avoit boine garnison dedens; bien i avoit mis li rois deus cens chevaliers. Li bourgeois de la ville 30 fisent molt boin sairement^{aa} et molt boin samblant de desfendre. Et^{ab} quant li cuens vit chou, il lassa le siege et se traist^{ac} arriere. Chil de la ville issirent fors des portes a son deslogier et assamblèrent a ses^{ad} gens. Si fu Boisars^{ae} de Bourghiele^{af} pris es rues et menes en la ville en prison. Et^{ag} puis rassambla li cuens grans os^{ah}; si s'en ala a la cite de Tour- nay^{ai}, ki gaires ne se tint; et quant il l'ot prise, li bourgeois [de^{aj} la ville] li donnerent 35 22 mile livres por chou k'il ne destruisist la cite. Puis apries chou grant piece trouva li cuens a son consel qu'il s'en riroit^{ak} viers Lille. Car li rois, por le boin samblant que li bor- gois li avoient fait, en avoit toutes ses gens ostees, fors un peu de gent que il avoit fait entrer dedens^{al} une forte maison que on apiele Deregnau^{am.8}, qui siet a meïsmes des murs de la ville. Cele maison avoit^{an} li rois si atournee que on pooit par la entrer dedens^{ao} la 40 ville et issir. Li cuens vint devant Lille, si comme il le^{ap} trova a son consell; si i fu tant que la ville li fu rendue, que li bourgeois li rendirent asses tost, qui ne fisent pas si boin samblant dou desfendre a cele fois que il avoient fait a l'autre^{aq}. Puis assist li cuens le

a) Lisle 2. b) de Loeÿs que il 2. c) Cortrai 2 *semper*. d) si qu'ele ne seroit point 2. e) Ferrans *add.* 2. f) Troncieres 2. g) l'aige 2. h) a 1. i) Donze 2. k) eüt 2. l) orrent 1. m) Markelines 2; Malines 45 *Cron. de Fl.* n) a L. *des.* 1. o) si 2. p) del 2. q) tout entor 2. r) cuens 1. s) Erkinghehem 2. t) rien n'i feroient 2. u) alerent 1. v) *des.* 1. w) s'en *deest* 2. x) a Lisle 2. y) et i f. 2. z) s. et m. b. *des.* 2. aa) *deest* 2. ab) s. si se mist 2. ac) asses 1. ad) Borgiele, *postea* Borghiele 2. ae) *deest* 2. af) grant ost 2. ag) Tornai 2. ah) *des.* 1. ai) iroit 1. aj) en 2. ak) Deregnau 2. al) ot 2. am) qu'il ne f. mie a cele fois s. de deff. com. il orent fait a l'autre fois 2.

50 1) Tronchiennes, a Gandavo versus occidentem. 2) Deynze ad fl. Lys. 3) Mecheln (Malines). — Cf. supra p. 393: *Daniel de Masquelins. Philipus de la Gastine* etc. *Isti sex capti fuerunt apud Cortrai. — Masquelins* concordat cum forma Latina *Masclina*. 55 4) *et puis s'en revint a Lille* 'Cron. de Flandres' p. 108, ubi hoc loco alia narratio cum ea Anonymi Bethuniensis coniuncta est. 5) *soif* = *saepes*; *hyreçon* = *hérisson*, *ericius* i. e. 'palissaden mit eiser-

nen stacheln'. 6) Erquinghem-Lys (arr. Lille, cant. Armentières). 7) *Alars* 'Cron. de Fl.' recte; sic enim Catal. capt., supra p. 393: *Alardus de Borquella captus fuit apud Insulam*, et Phil. Mousket v. 21365. Sed Iac. de Guisia XX, 21: *Boursardum*. — Bourghelles prope Cysoing. 8) In orientali parte urbis, ubi olim sub-urbium, hodieque forum 'des Reigneaux', olim vero 'le Diergnau' dictum; cf. V. Derode, 'Hist. de Lille' I, p. 113. 117; Phil. Mousket v. 21047. 21405 sqq.

1213. castiel que on apele^a Deregnau et les gens le roi dedens. Asses tost sot li rois cele noviele, qui tantost assambla ses os; si s'en vint viers Flandres. En che^b point ke li rois venoit, gisoit li cuens si malades k'il ne se pooit lever de son lit; mais il ne l'osa pas attendre por le castiel de^c Deregnau^e, par u on pooit en la ville entrer et issir; si se fist porter en^d litiere fors de la ville et s'en ala en la parfonde Flandres. Et li rois s'en^e vint a Lille; si l'arst et 5 destruist toute; puis fist abatre le castiel de^f Deregnau^f et le castiel d'Erkinghehem^g¹ et le castiel de Cassiel; si s'en repaira en France.*

En l'ivier apres passa li cuens en Engletierre; si mena o lui Arnoul d'Audenarde et Rason de Gavre² et Gillebiert de Bourghiele et Gerart^h de Sotenghien³ et autres chevaliers pluseurs; mais ançois i estoient ale autre, siⁱ comme Robiers de Biethune et Bau- 10 duins d'Aire. Li cuens arriva a Sanwis tout sans chevaus; mais les gens le roi, qui estoient a Douvre et a Cantorbire, l'en envoierent asses, sour coi il vint^h jusques a Cantorbire. Molt sot tost li rois la noviele de la venue le conte. Il estoit en che¹ point a Windesores^m⁴, que la noviele li vint; tantost manda Robiert de Biethune et Bauduin d'Aire, si lor dist: 'Segnorⁿ, vostre sires^o li cuens de Flandres est arrives en ceste terre'. 'Et^p k'atendes vous 15 dont', dist Robiers, 'que tantost n'ales a^q lui?' 'Oës', dist li rois, 'del Flamenc! il cuide bien^r que che soit une^r grans chose de son segneur le conte de Flandres'. 'Par saint Jake!' dist Robiers, 'je ai droit^s, ke^t si est chou'. Li rois commencha lors^r a rire, si lor^u dist: 'Mandes tost vos chevaus, car je m'en vois maintenant vers lui'. Lors demanderent^v entre Robert et Bauduin lor chevaus molt en haste; si monterent o le roi, qui s'en ala si 20 grant aleüre viers Cantorbire que le plus de ses gens convint remanoir par voie^w por lor chevaus, qui estançoient^x⁵ por le tost aler. Quant li rois vint a Cantorbire⁶, il s'en ala droit a l'ostel le conte; et li cuens vint encontre lui jusques emmi^y la rue. Li rois descendi, si l'ala saluër et baisier. Puis entra en l'ostel et i fu une piece; si fist molt biel samblant au conte et a toutes ses gens autresi. Puis prist congie; si proia le conte que il l'ende- 25 main mangast avoec^z lui. Li cuens li otria; si manga l'endemain o lui, et li fist hounage de la terre ke il devoit avoir en Engletierre⁷. La fu l'emprise confremee et parfaite entre le roi d'Engletierre et le conte de Flandres. Puis prist li cuens congie au roi, si s'en repaira en Flandres.

Lors^a vinrent novieles au conte, quant il fu arrives en Flandres, que Looys li^b fils le 30 roi de France avoit ars Bailluel en Flandres et Estanfort⁸ et molt de la terre [la roïne^c] s'antain⁹; dont il ot grant ire. Au quaresme¹⁰ apries fisent entre le conte de Bouloigne et le conte de Salesbieres et Huon de Bove et Robiert de Biethune une chevauchie molt bieles;

*) In cod. Parisiensi (fonds de Compiègne nr. 66), in quo 'Chroniques de Normandie' continentur (v. supra p. 702), f. 25. brevissimi annales exstant, in quibus hae notae (Michel, 'Chron. de Normandie' p. IV sq.): 35

Anno Domini 1213. commença la guerre entre le roy Phelippe et le conte de Flandres, et fu Lille detraite^d (?).

Anno Domini 1253. furent li Flamenc en Hollande tuit pris, retenu ou loye, et li pluseur furent noie.

Anno Domini 1254. Charles quens d'Angou prist Valenciennes et grant partie de Hainaut. 40 Sequitur f. 26. fragmentum ex Martini Oppav. chronicis.

a) c. de D. 2. b) celui 2. c) deest 1. d) une add. 2. e) s'en deest 2. f) deest 1. g) Erkinghe h. l. 2 (cf. p. 711, n. s); et le c. d'E. des. 1. h) Gherart 2. i) ale entre Robiert de Betune et Bauduin 2. k) viunt 1. l) cel 2. m) Windesotes 2. n) sic 2. Cron. de Fl.; deest 1. o) sire 2. p) deest 2. q) vers 2; a l'encontre Cron. de Fl. r) deest 2. Cron. de Fl. s) se jou le quit add. 2. t) car 2. u) li 2. v) manderent 2. 45 w) voies 2. x) estancierent 2. y) sic 2. Cron. de Fl.; en 1. z) od 2. a) Lor 1; deest 2. b) deest 2. c) la r. des. 1. d) destruite?

1) ala abatre le chastel d'Arquinghen et le chastel de Cassel 'Cron. de Fl.', ubi le castiel de Deregnau misere corruptum est in une fortresse de Renaud de Bouloigne. 2) Gavre, ad Scaldim fl. (Ostflandern). — V. de his duobus Fl. gen. Cont. Clarom. c. 14. 15, SS. IX, p. 331, et Will. Britt. Phil. IX, 575 sqq., supra p. 360. Uterque captus in proelio Bovinensi, supra p. 393; Phil. Mousket v. 21993. 22130. 22217 sqq. 3) Sottegem, arr. Audenarde. — De quo v. Bald. Avenn. c. 85, SS. XXV, p. 430. 4) Windsor. Ubi rex a. 1213, Dec. 25. 26. moratus est (cf. Hardy, 50 'Itinerary'). Inde vero minime Cantuariam, sed primo Londinium et in alia loca profectus est. A. 1214, Ian. 5. iterum Londinii, Ian. 6. Sutton et Rochester moratus est. 5) i. e. fatigabantur. 6) Rex Ian. 8—10. Cantuariæ fuit; v. Hardy, 'Itinerary' l. l. 7) Cf. Fl. gen. Cont. Claromar. c. 18, p. 332: et regi Anglie hominum fecit; et Rad. de Coggeshall ed. J. Stevenson p. 168. 8) Bailleul, 55 Steenwoorde. Cf. Will. Andr. c. 191, SS. XXIV, p. 754. 9) Mathildis, uxoris Philippi comitis. 10) Ieiunium hoc anno incepit Febr. 12.

il chevaucierent par^a devant Saint Omer; puis^b entrèrent en la terre le conte de Gisnes^{c.1}, 1214. si alerent ardoir les fourbors de Gisnes². Li viscuens de Meleün³, qui avoit en garde en che^d point la terre Looys⁴, assambla grant gent; si le^e porsivi tant k'il fu entre Gisnes et Colewide^{f.5} si pries de l'arriere-garde que Robiers de Biethune faisoit que il fust bien a eus assambles, se il vausist; mais il n'i assambla pas. Et li Flamenc alerent ardoir le ville de Colewide⁶, et d'illuec s'en alerent gesir a Gravelinghes, et puis s'en repairierent viers Ypre. Et^a apries la pasque⁷ rassambla li cuens ses os, si s'en ala asseoir le castiel de Bonehem^{g.8}, si le prist et abati. Puis entra en la tierre de Gisnes, si l'arst et destruist molt durement. Robiers de Biethune prist el castiel [de^h Ghines] la contesse⁹, qui sa 10 cousine germaine estoit, que li cuens i avoit emprisonnee; si l'en mena en Flandres.

En cel tans moru Guillaumes li avoues de Biethune; et li viscuens de Meleün, qui le castiel de Biethune avoit saisi porⁱ Looys le fill le roi de France, et le rendi a l'avoueresse Mehaut, qui feme fu a^k l'avoue Guillaume et mere Robiert de Biethune; et^k ele maintint puis le castiel et la terre jusques a tant^l que Daniaus ses [ainsnes^m] fils revint [de la tiereⁿ] 15 d'outre mer¹⁰. Cele noviele de la mort l'avoue vint a Robiert son fill en la tierre de Gisnes en cel point que la chevauchie i fu; qui grant duel en ot. D'illuec endroit s'en repairierent en Flandres. Puis refist li cuens une chevauchie molt bieles; il chevaucha si parfont en la terre Looys que il arst Soucies^{o.11}, une ville qui est a trois liues^p de le cite d'Arras; si^q vint une nuit devant le castiel de Lens. Puis s'en ala ardoir la ville de Houdaing¹² et 20 la bele maison autresi [qui^r estoit a] Sohier le castelain de Gant. D'illuec endroit s'en ala asseoir le castiel d'Aire, u il sist pries de trois semaines; si i^s ot un molt^s boin poigneis devant la porte. Quant li rois en sot les novieles^t, il assambla ses os et s'en ala cele part por dessegier le castiel. Li cuens, quant il sot sa venue, ne^u l'atendi pas, ains se traist arriere en Flandres. Puis s'en ala encontre Othon l'empereour de Rome, qui li venoit aidier. 25 Poi amena li empereres de gent^v; mais nonporquant grant fieste fist li cuens de lui, et tout si home ensemment; si l'en amena^w a Valenciennes a grant joie, u il furent^x une pieche.

Chi^y vous lairons ester de l'empereour et dou conte, si vos dirons del roi d'Engleterre, qui a l'entree de cel este, dont je vous ai conte, aparella grant navie; si passa en Poitou. Il s'en ala asseoir un castiel que on apiele le Roche-as-Moines^z. Looys li fils le 30 roi^a de France estoit en che^b point a Chinon¹³. Quant il sot les novieles del^c siege, il le lassa [tantost^d] savoir a son pere; et ses peres li remanda que il chevauchast viers le roi d'Engleterre, si le fesist partir del siege, se il peüst; car lui meismes^e convenoit il^f aler viers Flandres contre^g l'empereour de Rome, qui estoit venus en l'aie^h le conte de Flandres. Looys li fils le roi, quant il oï le mandement son pere, il s'aparella de chevauchier, et Hen- 35 ris li mareschaus o lui; si s'en alerent grant aleüre viers le Roce-as-Moinesⁱ. Et^k quant li rois d'Engleterre sot lor venue, il ne les atendi pas, ains se parti del siege; si perdi de ses pavellons, que li François gaagnerent. Un poi apries chou que li rois Jehans^k se fu partis del siege, li vinrent novieles de l'empereour Othon son neveu, que li rois de France avoit desconfit^l en camp, et que li cuens de Salesbieres ses freres et li cuens de Flandres et li 40 cuens de Bouloigne et maint autre haut baron estoient pris en la bataille; mais l'empereres estoit eschapes. Cele bataille avoit este entre le castiel de Lille et la cite de Tournay en

a) *deest* 2. b) *sic* 2. *Cron. de Fl.*; si 1. c) Ghines 2 *semper*. d) *cel* 2. e) *sic codd.*; les *Cron. de Fl.* f) et fu *add.* 2. g) Bonehen 2. h) *des.* 1. i) de par 2. k) *deest* 2. l) dont 2. m) *deest* 1. n) *des.* 1. o) Soucies 2. p) pries *add.* 2. q) et si 2. r) q. e. a *des.* 1. s) *deest* 2. t) la novele 2. u) il ne 2. 45 v) am. gent l'empereres 2. w) amenerent 2. x) fu 2. y) Ci le 2. z) la Roce-as-Moines 2. a) L. li rois 2. b) *cel* 2. c) de *cel* 2. d) *deest* 1. e) meisme 2. f) *deest* 2. g) encontre 2. h) en la terre de c. de F. en s'aie 2. i) Monnes 2. k) *deest* 2. l) desconfi 1.

1) Arnulfi II. Circa Mart. 22; cf. Will. Andr. c. 194, p. 155. 2) Guines. 3) Adam. 4) Artesiensem comitatum postea dictum. 5) Hoc castrum olim in comitatu Gisenensi ab Ardea inter occidentem et meridiem situm, ubi hodieque 'Camp de Colvide', nunc iam non exstat. 6) Cf. Will. Andr. l. l. p. 756. 7) Quod hoc anno incidit in Mart. 30. 8) Olim prope 55 Bourbourg, ad fl. Aa situm. 9) Beatrix, uxor Arnulfi II. comitis. Cf. Will. Andr. l. l. p. 755 sq. (*a propinquis suis Flandrie optimatibus extrahitur*).

Beatricis mater Mathildis fuit filia Roberti V. advocati Bethuniensis, soror Guillelmi II, patris huius Roberti VII; Lamb. Ard. c. 122, SS. XXIV, p. 621; cf. Duchesne, 'Hist. de la maison de Bethune' II, 6, p. 136 sq. 10) A. 1216; v. infra p. 717. 11) Souchez, cant. Vimy. 12) Houdain, a Lens versus occidentem. Omnino cum his convenit Fl. gen. Cont. Claromar. c. 19, SS. IX, p. 332. 13) Ad Vienne fl. (Indre et Loire).

1214. un liu que on apiele Bouvines^a, u il a un pont et un moustier¹ pries del pont. Molt fu li rois Jehans^b, quant il oï ces novieles, iries et destrois et durement desconsellies; mais ne targa gaires apries chou que uns clers d'Engletierre, qui cardonnaus estoit de Rome et estoit apieles maistres^{b'} Robiers de Corçon, vint en France. Si prist trives entre les deus rois cinc ans de par l'apostole. La trive^c fu prise en gayn^{d.2}; si devoit durer de la pasque 5 qui apries vint^e en cinc ans. Quant la trive fu prise, li rois d'Engletierre s'en vint a la mer; si repassa en Engletierre, si en mena Robiert de Dreues^{f.3} avoec^g lui; mais onques male prison ne li fist, ans le fist garder molt honnorablement. En bois et en riviere le faisoit mener et en toz les deduis qui li plaisoient^h. Puis le delivra il por le conte de Salesbieres son frere, que li cuens Robiers de Dreues^f li peres, dont je vous ai^b dit, avoit en prison; 10 car li rois de France li avoit donne por son fil delivrer.

[Commentⁱ li baron d'Engletierre s'aloierent encontre le roi Jehan].

1215. En che^k point que li baron [d'Engletierre]⁴ entrerent en Londres, estoient venu en la terre Robiers¹ de Biethune et Guillaumes ses freres et Bauduins d'Aire et autre chevalier 15 pluseur avoec els. Cil Guillaumes, dont je vous di, qui freres fu Robiert de Biethune, estoit adonques noviaus chevaliers. Chil haut home, dont je vous ai dit, qui venu estoient en Engletierre por aler au siervice le roi.

Grant ire orent li Flamenc, quant il oïrent les novieles de la vilaine pais que li rois avoit faite⁵. Il vinrent^m a lui; mais il ne lor fistⁿ pas si boin samblant comme il ot fait 20 devant; nonporquant il s'en alerent o lui jusques a Mierleberge^{o.6}. La fist il une grant vilonnie; car il fist une grant masse de son tresor oster fors de la tour, si le fist porter en ses chambres, voiant les ielx as chevaliers de Flandres, ne onques riens^p ne lor en donna. Apries cele vilenie que li rois fist, present li Flamenc congie a lui, si s'en repairierent en Flandres. 25

En che^q point⁷ avoit o le roi [Jehan d'Engletierre] un chevalier de Flandres que on apieloit Boidin de Haveskerque^r; celui bailla li rois grant plente de ses lettres; si li proia li rois^s que il les portast en Flandres a Robiert de Biethune et as autres chevaliers u elles aloient. Chil prist les lettres, si les mist en deus barisiaus⁸, k'il fist un escuier tourser⁹ derriere lui; si s'en vint atout jusques a Douvre; si faisoit a entendre as gens que c'estoient 30 lamproies k'il portoit en ces^t barisiaus. Quant il vint a Douvre, il n'i^u demoura gaires, ains entra en mer et passa outre, si arriva en Flandres. Puis vint a Robiert de Biethune, si li bailla les lettres le roi, et les autres lettres envoia [il^v] par tout as autres barons^w u elles aloient. Robiers de Biethune fist frossier la cyre del saiel le roi, si fist lire les lettres. Or oïes que les lettres disoient. Li rois d'Engletierre saluoit Robiert^x de Biethune comme 35 son tres chier ami et son home; si li mandoit que il connoissoit que il s'estoit^y mesfait enviers lui; mais pour Diu ne presist garde a son mesfait, ains eust pite et merchi de lui et de la couronne; car il vaurroit d'ore en avant del tout ouvrer par son conseil. Quant Robiers ot les lettres oïes, molt^z en ot^a grant pitie; il ne prist pas garde au mesfait le roi, ains se pena quanques il pot de querre gent et d'avancier le besoigne le roi [que^b il avança] a son 40 pooir.

Al roi d'Engletierre^c me convient repairier. Quant Boidins de Haveskerque se fu partis de lui, il s'en vint a Sushantonne^{d.10}; si entra en mer, car il n'osoit demourer sour tierre.

a) Bovines 2. b) *deest* 2. b') maistre 2. c) triu 1. d) wain 2. e) venoit 2. f) Dreuwes 2. g) od 2. h) que lui plaisoit 2. i) *rubra deest* 2. k) cel 2. l) entre Robert de B. et Guillaume son frere et Bauduin 2. m) s'en v. 2. 45 n) ne li fisent pas si b. s. c. il avoient f. 1. o) Merleberghe 2. p) o. nule rien 2. q) cel 2. r) Haveskerque 2. s) li r. *des*. 2. t) ses 2. u) ne 2. v) *deest* 1. w) as cevaliers a qui li rois les envoioit 2. x) le Robert 2. y) il estoit moult mesfais vers lui 2. z) mlt 1. a) eut 1. b) *des*. 1. c) d'Engl. *deest* 2. d) Suhantone 2.

1) S. Petri, in quo Philippus rex ante pugnam oravit; Will. Britt. Phil. XI, 812. 825, supra p. 365 sq.
2) Chinon pax facta est; cf. Delisle, 'Catal. des actes de Philippe Aug.' nr. 1506, p. 343. 3) Captum prope Namnetes. Cf. supra p. 393; Will. Britt. supra p. 315.
4) Contra Iohannem regem rebellantes. 5) Qua baronibus Magnam chartam dare coactus est a. 1215, lun. 15. 6) Marlborough (comit. Wiltshire). Ubi rex lul. 1—4. moratus est; Hardy, 'Itinerary'. 7) Iohan-

nes rex auxilio Innocentii papae, qui Magnam chartam irritam iudicavit, confisus et copias auxiliares trans 50 mare adventuros exspectans, barones infensos effugiens Southampton venit. Quae mensibus Iul. Aug. gesta in praecedentibus narrata sunt. 8) i. e. doliola. 9) i. e. portare. 10) Southampton. Hic regem eo tempore moratum esse, in Itinerario 55 Hardy non notavit. Sed Aug. 22. Wareham (Dorsetshire) fuit; unde navigio Sandwich transiisse videtur.

Si fist o lui entrer en mer Savari de Maulyon^a et Huon de Bove, si s'en ala par mer¹²¹⁵ jusques a Douvre¹. La issi fors de sa nef et entra en son castiel. Si envia Huon de Bove en Flandres pour querre chevaliers. Grant masse li donna de son tresor et li pria por Diu que il mesist tout son pooir a querre chevaliers, et largement [lor^b] donnast de son tresor; car che voloit il volentiers. Lors^c passa Hues^d de Bove la^e mer, si arriva devant la Mue². La fist il jeter ses ancras et demoura en sa nef, comme chil qui n'osoit entrer en Flandres por le roi de France; mais il envia ses messages et les letres le roi et les soies par Flandres et par Braibant et^e par tout; si assambla grant masse de gent^e. Le quart jour apries la fieste monseigneur saint Mahiu l'ewangeliste par un joesdi s'esmut Hues de Bove^f Sept. 24.

o grant plente de nes et o grant chevalerie de la Mue; si s'en repaira en Engletierre^g. En cel estore^h fu Gautiers Biertaus, uns des plus haus homes de Braybant, apries le duc n'en i ot nul plus haut; freres germains estoit Gillonⁱ Bertaut le chambrelenc de Gremines, mais ainsnes estoit de lui. Gautiers de Sothenghien [uns^k juvenes bacelers] fu avoec en cele estore, fuis^l au boin chevalier Gautier de Sotenghien, qui moru en che^m point que li dus de Louvaing roba laⁿ cite de Liege³; freres fu Arnoul d'Audenarde de par sa mere madame Rikaut^{o.4}. O lui fu Evrars Radous ses freres, qui freres estoit germains Arnoul d'Audenarde, et uns autres^p siens freres germains qui enfes estoit, Bauduins estoit apieles. Autres haus homes i ot et molt bacelers; mais Robiers de Biethune n'i^q fu pas, car il n'estoit pas encore entres^r en mer. Le venredi lor leva une tourmente, qui molt les esmaia, car elle ne Sept. 25.

s'apaisa onques ne le jour ne le nuit. Le semedi, la velle des^s deus beneois martyrs saint Sept. 26.

Cosme et saint Damiën parfu la tempieste tant grans ke nus hom n'i^t sot roi⁵ de lui meisme, ne nus^u maronniers n'i sot roi de lui^v consellier, car trop fu grans la tourmente. Devant Donewis⁶ a un banc se hurta la nes Huon de Bove si durement qu'ele froissa toute; si fu noïies et tout chil qui o lui^w furent, si que onques nus^x de la nef n'eschapa; [si^y ot 36 chevaliers en la nef]. A cel banc meïsmes^z se hurta la nes Gautier de Sotenghien, si remest seant tout a sec sour le sablon, car la mers estoit retraite; mais au hurter k'ele fist en vola une ais, si i ot un trau si grant que uns levriers s'en issi fors parmi le trau. Chil de la nef s'aperçurent del trau par le levrier qui en^a estoit issus; lors furent^b plus esmaie que devant. Il issirent tantost fors de la nef et s'en coururent parmi le sablon et^c commencierent a acerner⁷ les batiaus qui devant la ville estoient. Dui batiel s'esmurent por venir vers eus; et quant il furent pries del sablon, li chevalier traisent les^d espees pour chacier la menue gent arriere, car^e tout voloient entrer es batiaus. Quant chil des batiaus virent la mellee de chiaus qui sour tierre⁸ estoient, il n'oserent avant aler, por chou que il douterent^f que tant n'en i entrassent^g k'il ne^h noiassent avoec eus; si s'en repairierent. Uns priestres et uns Sept. 27.

garçons qui la estoient, quant il virent que chil des batiaus n'osoient avant venir, il saillirent en la mer, si s'en alerent a no^{h*} vers les batiaus. Chil des batiaus les atendirent et les misentⁱ ens; ensi^k furent chil doi sauve⁹. Onques puis chil del sablon ne sorent tant acherer que uns seus en^l vausist venir. Et^m quant il virent chou, il s'en coururent cele part u la nes Huon de Bove estoit pechoïe¹⁰, si i^m troverent [encorⁿ] dou mairien¹¹, s'en aporтерent a lor nef et le commencierent a refaire et a recarpenter. Che virent chil de la terre tout plainement; et^m l'endemain chil qui sor la terre estoient ne virent point^o de cele nef ne

nule enseigne qui ens eust este, [ne^p escu] ne nule autre armeüre, mais de la nef Huon de

a) Marlion 2. b) deest 1. c) deest 2. d) Hue 2. e) en ass. gr. m. 2. f) Boves 2 saepius. g) Engletre 1. h) cele estoire 2. i) Gillion 2. k) haec des. 1. l) fils fu 2. m) cel 2. n) la c. de des. 2. o) Richaut 2. 45 p) deest 2. q) ne n'i 2. r) entre 1. s) de 2. t) ne 1. u) nul 1. v) ne s'i sot cons. 2. w) q. en sa nef f. 2. x) o. uns seus n'en escapa 2. y) haec des. 1. z) ban meisme 2. a) parmi s'en 2. b) il molt add. 2. c) si 2. d) lor 2. e) qui 2. f) doutoient 2. g) entrast 2. h) les 2. h*) noe 2. i) traisent 2. k) issi 2. l) i add. 2. m) deest 2. n) deest 1. o) poit 1. p) des. 1.

Sed fieri potuit, ut Aug. 23–27. Southampton profectus sit, inde demum Sandwich transfretaverit. Ubi Aug. 28. iam moratus est. 1) Sept. 1. Doveram venit. Sed antea Aug. 28–31. Sandwich moratus est. 2) Apud Damme. 3) A. 1212; v. V. Odiliae III, 3. 4, SS. XXV, p. 175 sq.; Reiner. Leod., 55 SS. XVI, p. 664. 4) Richeldis primo nupsit Gilleberto de Audenarde, postea Waltero de Sottegem; Gisleb. Hannon., SS. XXI, p. 506. 5) = ordo,

dispositio; i. e. amens nescivit quid faceret. 6) Dunwich (comit. Suffolk). Prope Yarmouth naves fractas esse, tradunt Roger. Wend. ed. Coxe III, p. 332; Phil. Mousket v. 22525; Bald. Avenn. c. 220, SS. XXV, p. 450. Cnebingesand appellat hanc syrtem Will. Andr. c. 195, p. 756. 7) i. e. nutu advocare. 8) In syrti. 9) Eadem de his duobus salvatis narrat Phil. Mousket v. 22528 sq. 10) i. e. rupta. 11) i. e. materia, hoc loco 'schiffsholz'.

1215. Bove virent il asses d'enseignes, comme d'omes noïies, comme d'escus, comme de mairien et autres enseignes asses. Les autres nes arriverent, auquant a grant dolour et auquant s'en repairierent a grant dolour arriere. La nes Gautier Bertaut fu cachie par la tourmente jusques viers Danemarche; si se croisa Gautiers Bertaus et tout chil^a qui en la nef estoient de paour. Puis arriva il en la tierre le conte Willekin de Hollande, u il ot grant paour; car li cuens le haoit de mort por le conte de Los^{b.1}, cui cousins germains il estoit, qui la contee de Hollande calengoit de par sa feme²; mais il eschapa par engien. Chil qui eschaperent de la tourmente et qui arriverent en Engletierre, s'en alerent cele part u il sorent que li rois estoit.

[Li rois Jehans] s'en revint^c [de Douvre] a Cantorbire³ et passa outre jusques a Antonne^{d.4}, une ville qui siet defors la foriest des Castegniers^e. La sot il primes la noviele de Huon de Bove et des autres chevaliers qui peri estoient, dont il demena grant duell. Cel jour meïsmes^f que li rois vint a Antonne^g, arriverent a Sanwis entre Robiert de Biethune et Bauduïn d'Aire o grant gent; et l'endemain vinrent au roi, qui moult biel les rechut et qui moult fu lies de lor venue.

Li rois herbrega^h en la ville [de Roveciestre]⁵. Puis vint a Robiert de Biethune, si li requist qu'il envoïast pour Guillaume son frere et le fesist venir a lui, et il li feroit bien par son conseil et par le conseil Bauduïn d'Aire. 'Sire', dist Robiers, 'je le manderai volentiers; mais envoïies li vos lettres avoecⁱ les moies, si venra^k asses plus volentiers'. Li rois fist tantost ses lettres faire, si les envoia en Flandres a Guillaume de Biethune; et^l il ne s'atarga gaires apries chou qu'il ot veües les lettres le roi, ains s'aparella et passa mer et vint au roi au siege a Roveciestre^{m.6}. En cel point vint Gautiers Biertaus en l'ost.

1216. Tantost manda Looÿs [li fils le roi de France]⁷ par France tous les bacelers que il pot avoir, si s'en vint jusques a Haidin^{n.8} son castiel. La fist il requeste as barons de sa tierre²⁵ k'il li aidassent de chevaliers por envoïier en Engletierre, et as pluisours proia il que lor cors^o meïsmes i alassent. L'aler [li^p] otria Guillaumes li castelains de Saint Omer⁹ et Gilles li castelains de Biaumes¹⁰ et Hues li castelains d'Arras et Wistasses de Noeville li jovenes, qui fils estoit Wistasse de Noeville le boin chevalier, et Guillaumes de Wimes^{q.11}, ki^r molt estoit vaillans bacelers, et Hues Tacons, ki estoit uns des barons de Flandres, et molt d'autres^s bacelers. Looÿs^t s'en vint jusques a Kalais^u; la fist il ses chevaliers entrer en mer. A un havene en Engletierre arriverent que on apieles Orewele¹², puis s'en vinrent a Londres¹³.

Devant chou un poi que li François arrivassent, donna li rois d'Engletierre a Robiert de Biethune, qui connestables estoit de s'ost, la contee de Clare¹⁴. Robiers asses³⁵ tost apries^v s'en ala au^w castiel de Tonebruges¹⁵, u li cuens de Clare¹⁶ avoit sa garnison mise. Tant fist que il parla a cels dedens et lor dist que il li rendissent le castiel. Et il envoierent tantost lor message^x viers Londres; Robiers envoia^y avoec un sien chevalier, qui estoit apieles Mikius^z de Bieles-Aises; et^a puis renvoia en l'ost Boidin de Haveskerque por gent. A son secours vint Jehans de Cysoing¹⁷, qui sa cousine avoit, et Li⁴⁰ bous de Putenghien^{b.18} o grant gent et Thieris de Sotenghien, qui mareschaus estoit de l'ost, et pluisour autre.

a) tuit li cevalier 2. b) de L. des. 1. c) revin 1. d) Autone 2. e) Casteigniers 2. f) meïsmes 2. g) v. a Sauwis arr. a Antonne e. R. 1. h) se herberga 2. i) od 2. k) si i v. 2. l) Guillaumes de Betune ne se targa 2. m) s. de Roveciestre 2. n) Hedin 2. o) que il m. 2. p) deest 1. q) de Dewime 2. r) cui 2. s) m. autre b. 2. 45 t) Lors 1; Loeÿs 2. u) Calais 2 *semper*. v) chou *add.* 2. w) devant le 2. x) messages 2. y) et R. i env. 2. z) Mikiels 2. a) deest 2. b) Plusengien 2.

1) Ludovicum II. 2) Adam, filiam Theoderici VII, maioris fratris Willelmi I, comitis Hollandiae. 3) Sept. 23. et mansit ibi usque Sept. 28. 4) Opi- nor, eum intelligere Newington (Kent, parish Milton); quo rex Sept. 28. advenit et iterum Oct. 2—4. moratus est; Hardy, 'Itinerary'. 5) Oct. 13 — Dec. 6; Hardy l. l. 6) Rochester (comit. Kent). Castellum huius oppidi rex obsedit. 7) A baronibus Anglicis invitatus, ut regnum Angliae contra Iohannem regem occuparet. 8) Hesdin (départ. Pas-de-Calais). 9) Plerosque sequentium nominat etiam Rogerus Wendover

ed. Coxe III, p. 362. 10) Beaumetz-les-Laires (arr. St.-Omer). 11) Wismes (arr. St.-Omer, cant. Lumbres). 12) Orwell ad ostium Orwell fluvii, 50 comit. Suffolk, prope Ipswich. 13) Die Febr. 28. Roger. Wend. l. l. 14) Clare (comit. Suffolk). 15) Tunbridge (comit. Kent). 16) Gislebertus. 17) Cf. Phil. Mousket v. 22587 sqq. Forte idem ac Iohannes de la Cauchie, qui Aelidem, filiam Hugonis 55 de Houdain et Mathildis de Bethunia, materterae Roberti, uxorem habuit; Duchesne l. l. p. 139. 18) Quis sit, nescio.

[*Li rois Jehans*] s'en ala a Windesores¹. La li vinrent nouveles de Looÿs le fill le roi 1216. de France, qui^a assambloit grant gent sor la mer a Bouloigne et a Wissant et a Kalais et a Gravelinghes; par coi il s'en vint en Kent; la entendi il les vraies nouveles que^b a Kalais estoit o grant chevalerie Hervius^c li cuens de Naviers²; li cuens Willekins de Hollande i estoit o 36 chevaliers; Arnous li cuens de Gisnes i estoit o dis chevaliers, qui cinc en avoit^d autresi envoies avant; Daniaus li avoues de Biethune, qui d'outre mer ert^e novielement venus, i estoit o sis chevaliers, mais huit^f en avoit envoies avant. A Michiel^g de Harnes et a Bauduïn de Biauvoir^h fu baillie une [gransⁱ] nes, u il entrèrent; Hues de Miraumont et Robiers de Bailluel^k. i entrèrent o eus et molt autre^l chevalier. Bauduïns li chastelains de Lens et Aalars^m de Croisilles³ et si doi frere Renaus et Jehans et maint autre que je ne puis pas toz nommer.

L'endemain que Looÿs arriva fu li dyëmenes devant la pentecouste. Cil jour vint li 1217. rois a Sanwis; si coisi l'estore deⁿ Looÿs, qui arrivee^o estoit deviers l'ille de Tanet⁴. Cel jour meïsmes arriva primes^p li cuens de Naviers et li cuens de Hollande et Mikius de Harnes et Hues Haves et Guis de la Roche et Robiers Biertaus^q et bien doi cent chevalier. 15 Lors pierdi moult li rois Jehans^r le cuer. Si s'en ala grant aleüre viers Douvre. Bien fu une liue loing, ançois que li plus de ses gens en seuussent^s mot. Robiers de Biethune et Bauduïns^t d'Aire et Gillebiers ses oncles et Gautiers Biertaus^u, quant il sorent que li rois en^v estoit ales, moult lor desplot; il n'oserent la demourer, ains s'en alerent apries 20 lui tout plourant, car molt estoient dolant et irie; a Douvre le troverent molt desconforte. L'endemain s'en parti; si laissa Hubiert de Bours, qui justice estoit d'Engletierre, a Douvre 1218. Mai. 23. por garder le castiel et Gerart de Sotenghien o lui o^w grant plente de Flamens.

Li cuens de Hollande s'estoit adont⁵ partis de l'ost, si s'en repairoit viers son païs; il avoit la crois, si voloit atorner son afaire.

25 A cel siege [*de Douvre*] vinrent les nouveles d'Innocent l'apostole de Rome, qu'il estoit mors, et que li nouviaux apostoles estoit apieles Honores. De ces nouveles fu Looÿs moult lies.

Le venredi devant le jour^x de pasques au soir fist Looÿs [*a Kalais*] ses chevaus eschi- 1217. per, et il meïsmes entra en mer un poi devant le jour o ses nes. Les plus haus homes qui 1218. Mart. 24. o lui passerent vous sai je bien nommer. Il i passa li cuens de Gisnes et li avoues de Biethune⁶ et li senescaus de Flandres que on apieloit Hellin de Waverin^{y,7} et li castelains de Biaumes^z et Guillaume de Fiennes^{a,8} et pluisour autre que je ne sai pas toz nommer.

En cel este meïsmes fu assise la cites de Damiete des^b crestiens: del roi [Jehan^c] de 1218. 35 Jherusalem, qui fu cuens de Briene, et^d puis fu rois eslius de la sainte cite, et del Temple et de l'Ospital et del duc d'Osterrice et de pluisors autres haus homes. Meïsmement en cel este vint la nouvele en Engletierre d'Othon l'empereour de Rome, qui mors estoit a Brunsewic^e.

a) noveles que Loeÿs li rois de Fr. ass. 2. b) voire noveles de Loeÿs qui a Cal. 2. c) Hervius li quens de Nevers
40 (postea Navers) 2. d) en i av. 2. e) estoit 2. f) ix 2. g) Mikiel 2. h) Biauvoir 2. i) deest 1.
k) Baillues 2. l) m. d'autre chevalier 1. m) Alars de Croisilles 2. n) deest 2. o) arrives 2. p) puis 2.
q) Bertrans 2. r) deest 2. s) seust 2. t) Bauduin 1. u) Bertiaus 1; Bertaus 2. v) s'en 2. w) deest 1; od 2.
x) mois 2. y) Wavrin 2. z) Beaumeis 2. a) Fieules 2. b) de 1. c) deest 1. d) et — cite des. 2. e) Brusewic 1.

1) Apr. 19. 20. rex ibi fuit; Hardy l. l. 2) Nevers. Wend. ed. Coxe III, p. 370 sq. 6) Daniel supra
45 3) Croisilles (arr. Arras). 4) Thanet, comitatus memoratus. 7) Qui captus erat a. 1214. in proelio
Cantiae extrema regio orientalis. 5) Cum Ludovicus Bovinensi, supra p. 393; Phil. Mousket v. 22082;
Hampshire obsideret, et Hugo de Neville (Hues de cf. de eo Bald. Avenn. c. 152, p. 444. 8) Fiennes,
Noeville) ei mandasset, ut castrum Marlborough ei cant. Guines. — Hic saepissime occurrit apud Will.
50 traderet, quae mense Iunio gesta sunt. Cf. Roger. Andr.

EX PHILIPPI MOUSKET HISTORIA REGUM FRANCORUM. EDIDIT ADOLFUS TOBLER.

Post multa quae de Philippo, cognomine Mousket, scriptores varii, ultimus De Reiffenberg, chronicorum ab eo digestorum editor¹, minus accurate disputaverunt, primus B. C. Du Mortier² pauca ea sed certa collegit, quae de eius vita dicere hodie licet. Ostendit vir doctus, 'historiae regum Francogallorum' auctorem minime fuisse quem priores reputaverant, Philippum scilicet Gandavensem cognomine 'Muus' dictum, episcopum Tornacensem electum anno 1274. mortuumque anno 1283; nusquam hunc Philippum cognomine 'Mousket' vocatum nisi in libris recentioribus (est enim saeculi XVIII. codex mscr. quem De Reiffenberg affert vol. II, p. CCCV, n. 1), Flamingum eum natione Germanum fuisse, neque potuisse sine prodicione regum Francogallorum parti favere, Francogallos nominare suos, Flamingis se ostendere adversum, ut saepissime facit qui historiam conscripsit (v. 21834. 21876. 21991. et passim); denique vix fieri potuisse, ut quem anno 1283. mortuum esse constat, testis oculatus esset portarum urbis Tornacensis comiti Ferrando anno 1213. apertarum, ut v. 21229. prae se fert poeta. Ostendit deinde, in chartis Tornacensibus inde ab ineunte saeculo XIII. frequenter inveniri cognomen 'Mousket'³ gentis cuiusdam haud ignobilis, magistratibus actis et mercatura conspicuae. Contigit etiam investigantis sollertiae, ut chartam reperiret anno 1236 (aut 1237) scriptam, qua notificatur, domum lapideam sitam in eo scabinagio Tornaci urbis, quod a sancto Brictio nomen habet, Philippo Mousket eiusque heredi locatam esse, et in cuius parte aversa praeter nomen Philippi (Felipres Moskès) tres aves in formam trianguli dispositae inveniuntur, gentis probabiliter insigne.

De tempore autem investigantem, quo Philippus mortuus sit, animadvertere oportet (quod non fugit viros doctos, qui T. XXII. operis inscripti 'Recueil des historiens des Gaules et de la France' quatuor milia versuum poematis iterum typis mandaverunt) eo loco, quo filiarum Raimundi Berengarii IV. comitis Provinciae alteram Ludovico IX. Franciae regi, alteram Henrico III. regi Angliae, tertiam (eam vero falso) regi Castelliae nupsisse, patris bonam fortunam admirans, narrat, de coniugiis et Sanctiae et Beatricis, ceterarum filiarum, omnino eum tacere, quae tamen et ipsae reginae factae sunt, altera, uxor Richardi comitis Cornwallensis inde ab anno 1244, ex quo maritus rex Romanus electus

1) 'Chronique rimée de Philippe Mouskes publiée par le baron De Reiffenberg. Bruxelles' 1836. 1838. 2 Voll. 4°. 2) 'Compte-Rendu des séances de la Commission royale d'histoire, T. IX, Bruxelles' 1845, p. 112—145, T. X, p. 46—48. 3) 'Mouskès' in recto casu, 'Mousket' in casu obliquo, ubi viri nominantur; 'Mouskete', ubi mulieres. Est autem 'mouskès' nisus mas, hodie Francogallis 'mouchet' vel 'émouchet'; quid intersit inter 'espervier' et 'mouschet', docet Le Ménagier de Paris II, 287.

est anno 1257, altera coniux inde ab anno 1246. Caroli Andegavensis, postquam Siciliae regnum anno 1266. adeptus est. Neque negligendum est, quod de Ludovici IX. regis in Terram Sanctam itinere anno 1248. suscepto verba non facit, quod tamen iter de rebus Francogallicis sui temporis disserens silentio
 5 praeterire non poterat, et quod sub finem operis tradit nuntium in Galliam allatum esse, obiisse Balduinum, Roberti fratrem, regem Byzantinum, et suscepisse imperium administrandum Godofredum de Villehardouin; atqui auctor, si vixisset anno 1245, ignorare nequibat falsum fuisse nuntium illum, immo Balduinum anno 1244. in Italiam venisse et adfuisse anno subsequente concilio
 10 Lugdunensi. Quibus rebus satis patet, Philippum ultra annum 1244. non vixisse. Nec obstat, quod filium Roberto I. comiti Atrebatensi natum esse v. 31229 sq. poeta tradit; idem enim esse filius non potest atque quem anno 1250. paullo post patris mortem natum et Robertum nomen habuisse scimus, cum Philippus clare dicat, patri Roberto mulierem peperisse Ludovicumque regem suum ipsius
 15 nomen ei imposuisse.

Liber manuscriptus quo unico Philippi opus posteris conservatum est, inter codices bibliothecae nationalis Parisiensis Francogallicos numero 4963 (olim 244) insignitus reperitur. Scriba saeculi XIII. haud semper quantum oportebat accuratus usque ad finem perduxisse laborem impositum non videtur, quippe
 20 qui post versum qui hodie ultimus subsequentis primam litteram (I) eamque maiusculam, qualibus narrationis singula capita inchoantur, colore caeruleo pinxit. Manus scribae multo posterioris addidit quae sequuntur: finis || f tut minm O || DD || Item some .II.^c. VII. fuelles || Item some .XI.^c. LXX. letres || que Rouges que pierses || Item some .XXX. mile et .III.^c. || et .III.^{xx}. et .VI. Roies
 25 en ce liure || Quae sequuntur folia non continent nisi eam epistolae presbyteri Iohannis versionem Francogallicam, quam Jubinal edidit in 'Œuvres complètes de Rutebeuf', T. II. p. 454, Paris 1839.

Historiae Philippi eos locos, quos horum Monumentorum editores huic volumini inserendos putaverunt, in libro manuscripto quaesitos cum editione
 30 Reiffenbergiana ipse contuli anno 1881. et nunc emendatos ubi oportebat, et passim explanatos lecturis offero. A. Tobler.

Philippus in prooemio operis, ubi dicit sibi historiam et generationes regum Franciae conscribendas se proposuisse, librum abbatiae S. Dionysii Latino sermone compositum profitetur usui habuisse (v. 3—5). Id quod clare apparet
 35 magnum illud opus quod 'Chroniques de St.-Denis' inscribitur perlegenti et animadvertenti permulta cum Philippi narrationibus congruere. Atque hoc nimirum eo factum est, quod utriusque operis auctor eosdem libros in usum vertit. Plures quidem ac multos libros Philippum adhibuisse satis patet, quem vero illis verbis prae ceteris designarit, docuit J. Lair, 'Bibl. de l'école des chartes'
 40 t. XXXV (1874) p. 575 sqq., ostendens, eum multa ex Abbreviatione gestorum regum Franciae, quae est recensio amplior Historiae regum Franciae monasterii S. Dionysii SS. IX, p. 395 sqq. editae¹, et quae in codice Sandionysiano, nunc Parisiensi nr. 12710, in ampla collectione historica exstat, summis². Sed et multos alios libros qui et ab ipso et a Chronicorum S. Dio-

45 1) Ibidem varia Abbreviationis capita subnotata sunt. Caroli Calvi historiam nihil ex hoc libello sum-
 Huius fragmenta edidit Bouquet VI, p. 238. VII, p. 255. X, p. 236. XI, p. 213. XII, p. 67. 2) Idem ex extremo ille quaedam exscripsit.
 vero erravit, cum p. 577. diceret, Philippum post

nysii auctore exscripti sunt, ut *Annales Laurissenses*, *Einhardi Vitam Caroli*, *Pseudo-Turpinum*, *Narrationem expeditionis Ierosolimitanae Caroli Magni* et *Visionem Caroli Calvi*, quae in dicto codice Sandionysiano leguntur¹, (*Astronomi*) *Vitam Ludovici Pii*, *Gesta ducum Normanniae*² auctoribus Guillelmo Gemmeticensi, Orderico Vitali, Roberto, ex abbacia S. Dionysii eum nactum⁵ esse, credendum est.

Philippus a raptu Helenae, cum Francos a Troianis exortos esse solito modo traderet, exordium sumsit, sed usque ad finem saeculi IX. plura fabulosa quam historica enarravit. Non solum enim Turpiniana et similia commenta, ab aliis etiam eius aetatis rerum scriptoribus usurpata, omnia versificavit, sed et fabulas quas dicunt Romanenses permultas et amplas, non tam simpliciter dixerim quam audaciter — cum constet etiam vera quae scivit eum omisisse et fabulosa eorum loco narrasse — intermiscuit. Inde ab ortu stirpis Capetingicae vera pleraque, libros nobis servatos sequens, etsi fabulis intermixtis, narrat³. Ab initio vero fere regiminis Philippi II. regis nullius nobis¹⁵ noti auctoris vestigia sequitur. Saepissime quidem et in extrema parte operis ad libros provocat⁴, quos ipse legerit; sed qui isti fuerint nec divinari possumus. Sunt quidem quae suadeant, eum Rigordi et Willelmi Brittonis opera legisse, sed nusquam eos secutus est, immo ubique et plura et alia narravit. Et certe in hac parte rerum scriptor gravissimus et copiosissimus est. Iam²⁰ ab a. 1210. de rebus in Flandria et vicinis terris gestis prae multis aliis accuratissime retulit, inde ab a. 1225. etiam historiae regni Franciae praecipuus auctor est. Etiam res in Terra Sancta et imperio Constantinopolitano gestas, pauciora vero quae ad imperii Romani historiam spectant et haec minus accurate narravit⁵.

In priore libri parte, ubi libris ab eo lectis ducibus quomodo composuerit²⁵ cognoscere possumus, saepe nimis temere e coniectura additamenta fecit, etiam nomina et temporum designationes prorsus fictitia, plerumque ut aut versum compleret aut syllabas consonantes efficeret, inseruit, in extrema vero parte libri talia non deprehendimus, immo, si verba saepe repetita ad versus complendos et clausulas versuum consonantes efficiendas et ornamenta orationis,³⁰ quae sunt horum versificatorum, excipis, pleraque fide dignissima invenies⁶.

O. Holder-Egger.

1) Lair l. I. p. 546. 2) In gestis ducum Normanniae Philippus saepissime modo cum 'Chroniques de Normandie' (ed. Fr. Michel. Rouen 1838. 4°), modo cum 'Histoire des ducs de Normandie et des rois d'Angleterre' (cf. supra p. 700. 702) magis quam cum Guillelmo eiusque continuatoribus convenit; sed etiam praebet quae ab his narrata, in libro Francogallico omissa sunt. Haud dubie Gesta Francogallico sermone conscripta legit, haec vero non liber ipse a Fr. Michel editus, sed eius simillimus fuisse videntur. Contingere potuit, ut Gesta et Latine et Franco-gallice composita ei usui fuerint. De Reiffenberg coniecit, eum Roberti Wace carmen 'Roman de Rou' legisse. 4) Ut civis Tornacensis historias Tornacenses SS. XIV, p. 327 sqq. editas, vel, cum ab his saepius nimis recedat, historias postea vulgari sermone compositas, quales Iacobum de Guisia legisse constat, exscripsit. Etiam annales breves in hac urbe compositos adhibuit. 5) V. 21318: Si com l'estorie dist et noume; v. 21470: Si comme l'estorie tiesmogne; v. 22969: Adont l'estore nos tiesmogne; v. 23328: çou truis lisant; v. 27115: ce nos tiesmogne l'estore; v. 27680: Si dist l'estorie a Saint

Denis; v. 27689: ce dist l'escris; v. 27785: Si com l'estore nos despont; v. 27896: Si com en l'estorie vëismes; v. 28022: Si com jou le truis en estore; v. 28151: si com jou truis escrit; v. 29423: Ce nos dist l'estore briement; v. 30340: com l'estorie tiesmogne. Sunt etiam quae suadeant, eum in hac quoque parte componenda libros Sandionysianos adhibuisse. Sed quomodo evenire potuit, ut apud⁴⁰ tam multos et tam diligentes scriptores Sandionysianos posterioris aetatis nec vestigium harum narrationum appareat? 6) Notandum vero, eum nonnulla in imperio gesta bene comperta habuisse, quibus Flamingi interfuerunt. Itaque evenit, ut de⁴⁵ rebus in Lombardia gestis quaedam haud spernenda retulerit, quae a nostratibus, recentibus etiam, historiographis nimis neglecta sunt. 7) Moneamus tamen oportet, ubi res, praesertim in externis terris actas, minus bene compertas habuerit,⁵⁰ eum saepe ingenio nimis indulsisse. E. gr. quae v. 22785 sqq. de coronatione Friderici II. retulit omnia commentus est. Sed talia cautus lector facile animadvertet.

- Phelippres Mouskès s'entremet,
Ensi ke point de faus n'i met,
Tout sans douner et sans proumetre,
Des rois de Franche en rime mettre
- 5 5 Toute l'estorie et la lignie.
Matere l'en a enseignie
Li livres ki des anchiiens
Tiesmougne les maus et les biens
En l'abeie saint Denise
- 10 10 De France, u j'ai l'estore prise
Et del Latin mise en Roumans
Sans proieres et sans coumans.
Or en ai l'estorie entamee,
Ki ne fu mais onques rimee.
- 15 15 Si n'en sai l'estore desdire;
Car ki bien set, si doit bien dire,
Et des biens a ramentevoir
Conquiert on proaice et savoir.
Mais li siecles, quoi que nus die,
- 20 20 Si est combles de grant boisdie;
Li empereour et li roi
Sont devenu de tel conroi
Que par aus empirent l'empire,
Si que l'autre gens en empire^a.
Que pueent faire li menut,
- 25 25 Quant li haut sont bas devenu?
Et que feront li povre niche,
Quant mauvais devienent li rice?
On siout jadis tenir grans cours
Et despendre l'avoir a cours¹,
- 30 30 C'on en parloit outre la mer;
Et siout on par amors amer
Et faire joustes et tornois
Et baleries et dosnois.
Or ne set nus fors que trecier
- 35 35 Et tout engloutir et lecier,
Ne de biel conte ne d'estore
Ne set nus mais faire memore.
N'i a celui, ne face bourse,
Soit de cierf u de vace u d'ourse;
- 40 40 Car avarisse les traîne,
Et amours ki devient haïne.
Poi de gent est ki voille oïr
Son n'estore pour resgoïr.
Mais nonpourquant pour moi deduire,
- 45 45 Coment ke il me doie nuire,
Enprendrai l'estore a rimer^b,

- Pour löenge ne pour blasmer
Nel lairai. Ore oiés mon livre,
Si com matere le delivre.
.....
- 800 Celpris² ne sot que devenir
Ne qui laisier ne qui tenir.
Ça et la trest li mesceans
Com pelerins et marceans,
Partout requist et clers et lais
- 805 Pour avoir de son frere pais.
Sigebiers vaillant une pomme
N'en fist pour le pape de Romme
Et moult tint Fresonde enpour vil,
Et de Gaille l'enkaça il.
- 810 Toute la tiere ot ja saissie;
Mais a Tornai ne fu il mie
Ne ses mesages n'i tramist,
Et nonpourquant l'estore dist
Que Tornais dont liges estoit
- 815 Celui ki la couronne avoit,
Et le roi en ierent les rentes,
Qui moult i furent grans et gentes,
Et les droitures plainnement
Estoient le roi voirement.
- 820 Adonques moru sains Amans
Et sains Amés droit a cel tans,
Et sains Omers moru apriès
Et sains Biertins, ki fu confiés³.
Celpris, si con lui fu mestiers,
- 825 Pourkaça gens et cevaliers,
Sigebiert ala guerroiant.
Et il ala apriès kaçant,
Tant q'une fois l'aconsüi.
Au roi Celpri se conbati,
- 830 Ses gens prist et son fil tua.
Celpris fuiant s'en escapa.
N'ainc en castiel ne en cité,
Bourc ne vile ne fermeté
De tout le roiaume de France,
- 835 Ne pour pitié ne pour venjance,
Ne trouva ki le retenist.
Pour Sigebiert, ki tant i^c fist
Que partout ot ses gardes mises
Et les fiances en ot prises,
- 840 Partout les portes li fermoient;
Et s'i ot teus qui moult l'amoient,
Pour çou qu'il ert rois naturaüs,

a) hunc versum om. ed. Versus in ed. omissos non numeravimus, ne computatio versuum illic instituta alteraretur.

b) rime c. c) li c.

50 1) Sine ulla dubitatione. 2) Historiam Tornacen-
sem III, 6, SS. XIV, p. 334, valde ampliavit. G. W.
3) Horum quatuor sanctorum obitus, qui omnes
saeculo septimo vixerunt, Philippus falsissime hoc

loco interposuit, nescio quem auctorem, forte nul-
lum secutus. Quae enim praecedenti et sequenti
narrationi vera insunt narrat Gregorius Turon. IV,
51. 52. de Chilperico I. a. 575. gesta. H.-E.

- Et Sigebiers, ses frere, ert faus,
Ki de France s'iert iretés.
- 845 Quant Celpris fu desbaretés,
Vers Flandres s'en ala fuiant,
Ki dont estoit a son commant.
Premiers est a Tournai venus
Dolans et coureciés et mus.
- 850 Tornais iert dont de grant renon,
C'une liuwe tout environ
Ierent les tours et li haut mur,
Dont li bourgeois ierent sœur,
Et s'i ot cevaliers assés.
- 855 Li rois Celpris i vint lasés,
Les portes fermees trouva;
L'evesque, ki bien s'i prouva,
Manda et les plus haus bourgeois.
Mais l'evesques i vint ançois.
- 860 Defors la citet s'avanci,
Et li rois li cria mierchi
De lui et de toute sa gent,
Quar il n'avoit or ne argent,
Et dist, coment k'il fust menés,
- 865 K'il estoit drois rois coronnés
Et beneois en plain concille.
'Vos gardés de par moi la vile,
Et li bourgeois tout plainnement
En fisent a moi sairement.
- 870 Parlés a aus, detenés moi,
Qu'aillors ma garison ne voi.
Mes freres me vient ci kaçant,
Ne sai mais u fuir avant,
S'outre la mer tous seus ne vois.
- 875 Or i parra vo boine fois.
Toutes mes gens et tot mi ome
M'ont relenqui a la parsoume;
Car mes freres les a matés,
Si a prises mes yretés'.
- 880 L'evesques l'ot, pitiés l'en prist,
Les bourgeois apiela et dist:
'Signor, vesci no droit signor.
Or li portons foi et ounour,
Rendons li toute la cité,
- 885 Qu'ele est soie d'antiquité'.
Li plus otroier ne l'osoient,
Et s'i ot teus qui le voloient,
Mais moult cremoient Sigebiert,
Le faus, le felon, le cuviert.
- 890 Quant li bons vesques entendi
Que nus bourgeois n'i s'asenti
Fors li millour et li plus haut,
Des autres moult petit li caut.
Tout maugré aus les cles a prises,

- 895 En la main Celpri les a mises
Et en la cité le mena.
En sa maison le hierbeja,
Quar de lui quite le tenoit.
Et li vesques, ki moult l'amoit, 5
- 900 Moult grant ounour li a portee.
Et la vile fu bien fermee:
Sergans mandent et cevaliers,
Et il i vinrent volentiers;
Quar li vesques et li bourgeois 10
- 905 Lor dounerent dras et conrois.
Quant Sigebiers ceste oeuvre sot,
A quant que de gent avoir pot,
Les fist assegier a Tournai.
Mais il remest defors Dowai 15
- 910 A Lambres, u puis ot ahan,
Si manda tout l'ariereban
De France et de tout son päis,
Que nus om ne fust tant hardis
Qu'a Tornai ne venist al siege; 20
- 915 Lorgne¹ i vinrent et cil de Liege.
Tornais iert dont si plains de gens
Que deus liuwes ot en tous sens.
A Markeng² estoit li markiés,
Et a Blandeng³ li mestres sies, 25
- 920 Encore est çou la mere glise⁴.
Moult fu la cités bien assise,
Si com öi avés d'ariere;
Gent i ot de mainte maniere.
Sigebiers sa gent atropiele. 30
- 925 Quant Fresonde en ot la noviele,
Que Celpris ot røine faite,
Pour son signour moult se dehaite;
Quar il iert pour çou essilliés
Que par li s'estoit avilliés. 35
- 930 Grant duel en ot et grant contraire,
Dolante fu, ne sot que faire,
Quar petis estoit ses pooirs.
Un fil en ot, n'orent plus d'oirs;
Avoec l'enfant fuioite en fu 40
- 935 Pour Sigebiert qu'ele a cremu.
Deus siers avoit pieç'a nouris:
Li uns fu grans, l'autres petis.
En sa cambre les apiela,
Tant leur promist, tant i parla 45
- 940 Q'andoi li orent en couvent
Que Sigebiert tout voirement
Li ociront pour iestre franc;
Ja de çou ne seront restanc⁵.
Fresonde en prist le sairement, 50
- 945 Et puis si leur a esranment
Deus coutiaus a pointe bailliés;

1) Forte Lotharingi, ut Reiffenberg ad v. 21473. suspicatus est. H.-E. 2) Marquain (arr. et cant. Tournai). REIFF. 3) Blandain (arr. Tournai). R. 4) Ecclesia cathedralis dioeceseos quidem erat S. Mariae Tor-

naci sita. Sed in ecclesia S. Petri Blandinii S. Eleutherius sepultus esse dicebatur, praecipuus patronus dioeceseos. (V. J. Cousin, 'Hist. de Tournay. Nouv. éd.' 55 I, p. 275). H.-E. 5) segnes.

Deniers orent, dras ont tailliés,
 Es cevaus montent, si s'en vont.
 Tout droit a Lambres¹ venu sont,
 950 U rois Sigebiers soujournoit
 5 Et ses grans gens i atendoit.
 Biaux fu li jors, vint a la nuit,
 Couça li rois, coucierent tuit.
 Li sierf ne s'oblïerent pas,
 955 Atapiné sont es le pas,
 10 Vinrent au roi sans nule atente,
 Dormant le truevent en sa tente;
 Les coutiaus li boutent el cors,
 Quar om ki dort est de nient^a mors,
 960 Et li autre dormoient tuit.
 15 Fuioit s'en sont toute la nuit.
 A Celpri n'oserent aler,
 Que il nes fesist decoler;
 Mais droit en France s'en revinrent.
 965 Fresonde lor afaire disent.
 20 Entr'aus le celèrent ensi,
 Et la rōine les franci.
 Ensi fu rois Sigebiers mors.
 Lieve li cris et grans et fors,
 970 Mais il ne sorent ki l'ot fet.
 25 Par l'ost en tinrent moult grant plet
 Et par lor dious s'en desconfisent,
 Tentes et pavellons guerpisent.
 Sigebiers, de fit le savons,
 975 Fu dont reportés a Sessons
 30 Et enfouois jousté son pere,
 Pour çou que sa hautece pere.
 Le roi laissent, alet en sont.
 A Tornai les novieles vont,
 980 La u les gens Sigebiert erent.
 35 Dolant en furent, si s'armerent,
 Destravé sont, toursent soumiers.
 D'entr'aus s'en part uns cevaliers,
 Qui le vesque parens estoit;
 985 A la porte s'en vint tout droit,
 40 U li bourgeois venit estoient,
 Ki pour desfendre s'aprestoient,
 Si come cil ki tout de voir
 Quidoient la bataille avoir.
 990 Li cevaliers fu a la porte,
 45 Qui les novieles lor aporte.
 Le roi Celpri a demandé,
 Et on l'i a moult tos mené,
 Et s'i est li vesques venus.
 995 Li uns dist a l'autre salus,
 50 Et il leur conte la noviele,
 Ki fu Celpri et laide et biele.

Mais nonpourquant as armes ceurent,
 De la cité issent, q'ains peurent,
 1000 As gens Sigebiert se meslerent.
 Assés en prisent et tïerent,
 Mais il se sont bien desfendu,
 Maint bourgeois i ont pourfendu.
 Es fourbours estoient logiet,
 1005 Et li cevalier hierbegiet
 Furent as cans a Dolant Mont,
 Et tout droit la desconfit sont.
 Car² al tans roi Tarkinien
 Par les Roumains, ce set on bien,
 1010 Eut la cités estet destruite
 Et moult grevee par leur luite,
 Et fu coumandé par le monde
 Que ce n'iert mais Seconde Rome,
 Mais pour anemi fu la vile
 1015 Tous jors mais clamee Hastile,
 Si que li mur furent refait
 Meneur et plus ariere trait.
 Car Tornais fu d'ancisserie
 Dame de si grant signorie
 1020 Que sis vins castiaus que cités,
 Dame de si grans seurtés^b,
 Et fu premiers, ce dist la somme,
 Apielee Seconde Roume;
 Qar vizee fu et pourtraite
 1025 Söentre Rome et si grans faite,
 Et petit failloit que Romain
 Pour le liu delitable et sain
 Ne laisoient Rome le grant
 Pour a Tornai estre manant.
 1030 Tant furent fort, tant orent gent
 K'il ne vorent or ne argent
 De leur trëu a Romme rendre.
 Adont vint Cezar^c pour aus prendre;
 A Mons en Hainnau fist castiel
 1035 Et un sour le mont de Kasiel,
 Et pour aus ferma, bien le sai,
 A Audenarde et a Douai.
 Tant i fist Cezar par deus fois
 Qu'il n'orent a lui nul defois,
 1040 Si refu destruite la vile
 Et fu apielee Hastille.
 Et puis se refermerent il,
 Come vaillant, preu et gentil,
 N'a Romans trëu ne rendirent,
 1045 Pour çou que tant les abatirent.
 S'i ot dis mile cevaliers
 Preus et vaillans, hardis et fiers,
 S'en i ot un millour que nus,

a) *l. demis?* b) *l. Dame de si grans seurtés* Que (*i. e. Com*) sis vins castiaus et cités? c) *Adont lor avint c.*

1) Sigebertum Victoriaci (Vitry) occisum, Lambri ant. urbis Tornac. et Hist. Tornac. l. II, SS. XIV, (Lambres prope Duacum) sepultum esse, refert Greg. p. 352 sqq. 329 sq. H.-E.
 55 Turon. l. I. H.-E. 2) Ad sequentia cf. Lib. de

Cil estoit apielés Turnus,
 1050 S'en fisent Tornai en son non;
 Pour çou Tournai l'apiele on.
 Ensi¹ fu tante fois gastee
 Et exillie et desierte
 Qu'apeticie fu forment
 1055 Jusqu'a Celpri, ki durement
 L'ama a cel jour ke jou di
 Qu'a son frere se combati.
 Defors Tornai a Dolant Mont,
 A çaus ki asis l'orent dont,
 1060 Forte et crüeus fu la bataille.
 Mais de tant dire ne me caille:
 Desconfit furent en apiert
 Trestoute la gent Sigebiert.
 Plus gaegnierent li bourgeois
 1065 Qu'il n'i orent perduto ançois.
 Et li quens de Flandres Liedris²
 Leur aida moult come hardis;
 De Celpri tenoit Flandres quite
 Et bien avoit la tiere duite.
 1070 Li vesques moult s'i esviertüe.
 Quant la bataille fu vencüe,
 Li rois Celpris vint en la vile;
 L'evesque, en qui n'ot point de gille,
 Pour çou qu'il l'ot rahiretet,
 1075 Rendi les cles de la citet,
 Et tous ses drois moult docement
 Li a donés entirement,
 Quar la vile iert soie en demainne.
 Li vesques son clergiet amainne,
 1080 Et si furent avoec mandet
 Li haut bourgeois de la citet
 Et li cevalier qui manioient
 En la cité et soujournioient.
 Celpris pour s'ounour et pour s'ame
 1085 A l'eglise de nostre dame
 Pour Dieu et pour sa douce mere,
 Par qui il ot esté vainquere,
 Et par qui s'ounour recouvra,
 Toutes ses rentes delivra.
 1090 L'evesques, ki fu de bon non,
 Voiant tous en reciut le don,
 Qui moult fu biaus, rices et buens,
 Quar il fu de la vile quens;
 Et Celpris, pour çou k'il l'ama,
 1095 Signour et conte le clama,
 Et li vesques, ki fu preudom,
 En devint la ses liges om,
 Si qu'a dis cevaliers en ost
 L'en doit siervir au besoing tost.
 1100 As kanonnes fu l'autre rente,

Qui moult est grans et bieles et gente,
 Ne de rien ne leur entama,
 Mais tout le don leur conferma
 Moult deboinairement et biel
 1105 De privilege et de saiel, 5
 Si que d'oir en oir jusqu'a ci
 Le tient li vesques Dieu mierci.
 Mais li canonne i ont leur part,
 Si con devise les depart,
 1110 Et se vesques muert entre tant, 10
 Li rois a tot le remanant.
 Et si lor dona rente france
 A deus boines viles en France.
 Moult fist grant bien Celpris li rois
 1115 As canonnes et as bourgeois. 15
 Mais au vesque nommeement,
 Ce sacent tot ciertainement,
 Dona il en fief la monnoie
 Et le cange c'on i manioie,
 1120 Dont li vesques a les omages 20
 A çaus ki'n ont les iretages;
 Et de lui tient on le maiere³
 C'on prent et avant et ariere;
 Et si leur donna la justice,
 1125 Dont la signorie est moult rice; 25
 Li castelains, li avoués
 End ont lor oumages vöés;
 Et s'ont^a l'avöerie ausi,
 Et les forages leur guierpi
 1130 De vin, de ciervoise et de mies, 30
 Quel k'il soient, nouveiel u vies;
 Si leur donna le wienage
 Des nes et tout le pontenage,
 Qu'autant i doit uns agnelès,
 1135 Uns kavrois u uns pourcelès 35
 Que vake ne roncis ne bues,
 Karaite u kars ki s'en va lues,
 Et l'estalage des mieriars;
 Et de quanc'on vent a deniers
 1140 Ont il le tonniu plainnement, 40
 Et si ont les pois quitemment
 Et des balances, sans trecier,
 La signourie et le dangier;
 Et, pour faire le don plus haut,
 1145 Leur dona les molins d'Escaut, 45
 Dont il ert rois et sire et maire,
 Et la tiere entre Ries et Maire,
 Pour la glise et pour la^b memore
 De s'ouneur et de sa vitore.
 1150 Et se riens nule i remanoit 50
 Tout entirement lor donoit.
 Encor lor fist il confermer

a) seut c. b) sa c.

1) Cf. Hist. Torn. III, 6. H.-E. 2) Reliqui scriptores Flandrenses saec. XII. et XIII. Liedericum Harlebeccensem demum sub Karolo Magno, ut Lamb. Aud., SS. IX, p. 309, vel sub Pippino Nano, ut Andr.

March., Flandriam occupasse tradunt. H.-E. 3) *Epi-scopo delegavit . . . mairiam de qua fermentantur cercisiae* Hist. Torn. III, 6. H.-E.

Tel cose que ne sai nommer,
 Et deça l'Escaut et dela,
 1155 Tout si con sa poissance ala;
 Et pour son droit anniversaire
 5 Tous jors une fois^a en l'an faire,
 Leur dona il rentes assés
 De deniers dont il iert casés.
 1160 Et si est om li castelains
 A l'evesque de ses deus mains,
 10 Et li avoués en apriès,
 Ki les eslius doit iestre pries.
 Tout fu le roi, tout renonça
 1165 A l'eglise k'il avança.
 Encor en tienent les honors
 15 Li kanonne, et feront tos jors.
 Et cascuns veskes premerains
 Dou roi de France jointes^b mains
 1170 Prent son regale par droiture,
 Et ses om est de tenëure;
 20 Ensi rent tous ses drois al vesque,
 Quant sacrés est de l'arcevesque.
 Quant dounee ot sa rente france,
 1175 Si s'en rala li rois en France
 Et lascia tout a nostre dame,
 25 Dont on encor prie pour s'ame.

 Tout lues fist faire son siervice¹
 A Tornai li vesques moult rice.
 Lonc tans apriès, de fit le sai,
 30 Si fu li vesquiés de Tournai
 1200 Et cele de Noion tout un,
 Si que tout aloit de comun;
 Car povres ierent les veskiés.
 Mais puis avint, bien le saciés,
 35 Que par un clerc, Libiert le Blont,
 1205 Ki canceliers estoit adont,
 Revint li veskiés a son droit
 Et par Roume et par son exploit²;
 S'i amena le vesque Ansiel,
 40 Ki puis i moru sans reviel³,
 1210 Quar il maria ses nieçains
 Des grans rentes, des grans assains⁴
 Que Celpris leur avoit dounés;
 De çou fist il que mal senés,
 45 S'en desyreta nostre dame,
 1215 Dont s'arme ot anui et il blasme.

 Mais encore vivoit li rois
 Theoderis⁴, ki fu courtois,
 50 1870 Et si nos dist l'estore itant

Que sainte Fierehaus de Gant⁵
 Fu fille a icel roi Tieri,
 Ki forment l'ama et cieri,
 Et fu duchoise de Hainnau.
 1875 Signour ot ki li vesqui pau,
 Fil^d au roi Othon de Saisogne⁶.
 Mors fu, si com l'uevre tiesmogne;
 Et ele vesqui saintement
 Et siervi Dieu moult longement.
 1880 Sous Valenciennes au Rüel⁷
 Fu enfouoite par conseil.

 2390 Volentiers sejournoit a Ais
 Li rois⁸, quant il estoit a pais.
 Et n'iert mie la vile grans,
 Mais plentive iert et bien seans,
 Et li päis estoit tous plains
 2395 De ciers, de bisses et de dains
 Par les foriès et par les bos,
 Dont li päis ert tous enclos;
 Et n'i avoit nul forestier
 Adont ne glise ne mostier.
 2400 Li rois volentiers i manoit,
 Pour çou que plenté i avoit
 D'oiziaus et d'autre sauvegine,
 Et s'avoit ciens de boine orine.
 Et nules gens en tout le mont
 2405 Si volentiers kacier ne vont
 Ne en riviere com François,
 Et orent fait tous jors ançois⁹;
 Et li rois Charles ausement
 Kaçoit volentiers et sa gent.
 2410 En la contree d'Ais estoit^e
 Un jour li rois et si kaçoit,
 Car n'i avoit se foriès non
 Et de longaice et d'environ.
 Li rois ot un cierf aquelli;
 2415 Si compaignon ierent failli,
 Et li rois vint tous seus kaçant
 Avoec ses ciens ki vont daçant^f.
 Sour un cheval seoit li rois
 Moult grant et rice de Norois.
 2420 Parmi le riu d'une fontaine,
 Ki n'estoit mie trop lointaine,
 Li cevaus entra ens d'un pie.
 L'aigue fu caude, s'a haucié
 Le pie et le prist a escoure
 2425 Fors de l'aigue et mist en la porre;
 Quar l'aigue estoit caude forment.
 Li rois s'apierciut esranment,

a) poise c. b) joinst ses c. c) arcains c. d) Fille c. e) etoit c. f) l. davant?

1) Chilperici regis. 2) A. 1146. V. 1198—1208. Ian. I, p. 170. H.—E. 6) Guido quidam rex est maritus eius in Vita iam plane efficta. H.—E. 7) Rœulx ex Hist. Torn. I. VII, p. 350 sqq. H.—E. 3) A. 1149. prope Bouchain, in sinistra ripa Scaldis fl. H.—E. 4) IV. a. 720—737. H.—E. 5) Theoderici regis 8) Karolus Magnus. 9) Cf. Einh. V. Kar. c. 22. H.—E. 55 filia dicitur S. Pharaildis in Vita eius, Acta SS.

- Si descendi aluec el val.
Quant il vit clocier son ceval,
2430 De sa main al piet li senti,
Et li cevaus bien li soufri;
Caut trouva l'ongle durement.
Et il mist sa main esranment
En l'aigue et caude le trova.
2435 Ensi le ceval esprouva
Qu'il ot a droit le pie haucié.
Li rois monta par son estrié,
Contremont le riu s'en ala
Deus arpens, et la si trouva
2440 La fontaine dont li rius fu.
Mais s'ele fust plainne de fu,
Ne fust ele si kaude pas,
Et s'iert reonde par compas.
Sentie l'ot a sa main diestre.
2445 Carles regarda viers seniestre
Et trouva une autre fontaine,
Ki clere estoit et froide et saine;
De sa main nûe le tasta
Et forment s'en esmiervilla.
2450 Li rois s'est un poi regardés
Et vit un grant palais dalés
Et gaste et vies et decëu.
Plains de buissons et rainsies¹ fu;
Rices et biaux avoit esté,
2455 Mais viellaice l'ot craventé.
Granus, qui fu freres Noiron,
Ki saint Piere ocist et Paulon,
Et frere Agripe, le fonda;
Rois ot estet el päis la.
2460 D'anciserie iert li palais,
Assés i ot kambres et lais².
Carles proia a Dameldieu
Qu'il le consillast en^a cel lieu
K'il en feroit. Et il si fist;
2465 Quar une avisions li dist
La nuit, si com il se dormoit,
C'une kapiele la feroit
De ma dame sainte Marie.
Et li rois ne l'oublia mie;
2470 La pierre fist de lonc atraire,
Et si fist la kapiele faire
Ausi biele con nule el monde,
Et si le fist faire reonde
Apriès l'ongle de son ceval,
2475 Ki senti l'aigue caude el val.
U fust a pais, u fust a guierre,
Mestres i ot de plusiors tierre.
Si le fist faire a tel devise
Qu'il n'ot el mont si biele glise.
2480 Et de martirs et de confiès,
Qu'il aporta de lonc et pries,
Et de kalisses et de crois
Et de viestemens a orfrois
Et de clokes et de bons livres,
2485 Ki cousterent et mars et livres,
L'aourna li rices rois bien, 5
Conques n'i lascia faillir rien.
Et de l'apostolie Adriien,
K'il i manda pour faire bien,
2490 Barons et princes et eveskes,
Primas, abés et arcevesques 10
Et preudoumes et de bon fame
Fu en l'ounour de nostre dame
Dediëe lors et sacree,
2495 Et beneïe et ordenee
De la pape, que li bons rois 15
Ot mandet a rices conrois
Sour l'amour k'il avoit a lui;
Et il n'i quist jour ne refui.
2500 De trestout le pooir Charlon
I furent mandet li baron, 20
Et roi et duc et conte et prince,
Et bas et haut et povre et rice,
Et kardenal et tous clergies.
2505 Et quant li lius fu dediiés,
Si pria et vot^b li rois dous 25
Al clergiet et as barons tous
Que trestout li oir del regné
Fusent en cel liu couronné
2510 Et fait roi, et de la a Roume
Presient^c sacre a la parsome 30
D'iestre roi et empereour
Despuis en avant, a cel jour.
Li pape ensi le comferma
2515 Pour le bon roi, que moult ama,
Et si l'otriierent de bout 35
Li baron ki la furent, tout.
Et pour çou que çou fust estable,
I mist son saiel veritable^d
2520 Li rois pour mious a confermer
Que nus om nel pëuist fauser, 40
Et pour çou que a tous mesciés
Fust cil lius de France li cies.
Et si establi l'emperere
2525 Que, se nus om voloit çou rere,
Ne frans ne siers, que parlemens 45
En fust a Ais et purgemens,
Et par les pers dampnés li tors,
Et li drois fais poissans et fors.
2530 Et si comanda que tout cil,
Ne franc ne sierf, ne bon ne vil, 50
Ne clop ne rout^e, ne blanc ne noir,
Qui venroient a Ais manoir,
De tous usages fusent franc,
2535 Si que bien lor fust a resanc³, 55

a) l. de? b) l. vot et pria? c) Presist son c. d) delitable c. e) rous c.

1) V. 10351. rainsces scriptum est, alias roinsces; hodie ronces. 2) Alias laz, i. e. laquearia. 3) Cf. v. 12579 sq.: Le cief d'un linciel de fil blanc, Qui resplendisoit a resanc Si comme cartés de solet.

Et clerc et lai, jovene et mœur,
 Et li present et li futur;
 Et cil ki de la seront né,
 U qu'il soient aillours torné,
 5 2540 Soient tous jors franc et en pais,
 Si con cil ki manront a Ais,
 Pour la francise del päis
 Dont il aront esté nâis.
 Et pour cel dit, k'il fust tenus,
 10 2545 S'i ont tout li baron pendus
 Leur saiaus avoec le Charlon,
 Et li pape i ot mis le son,
 Que lor tiesmoins en soit garans
 D'icel jor enpriès a tos tans.
 15
 Apriès fist Karles hospitaus
 3035 En Saisougne et en Rainscevaus,
 En Alemagne et en Gascogne
 Et puis en France et en Bourgogne,
 20 Et partout la u il savoit
 Que povres repairans avoit.

 Et si fist Karles, par devise,
 Par les päis mainte autre glise,
 25 6550 Et mainte prouvende estora,
 Dont s'arme cascun jor mious a.
 Et si fist la capiele d'Ais,
 Qui ne fu mie enclose d'ais,
 Mais de marbres et de coulombes
 30 6555 C'on prist a Romme grans et longes¹.
 Uns mestres ki bien sot canter,
 Les fist venir par encanter;
 Li deables les aporta
 Pour le mestre ki l'enorta.
 35 6560 Droit en la vote del kancier
 Fist li rois asir a pinciel
 Laitres de fin or ki son non
 Sans plus devoient, Karlon,
 Roi de France et empereour
 40 6565 De Roume, la cité grignour.
 Et s'i fist li boins rois sans force
 Faire un grant palais et un porce
 Entre la sale et la kapiele
 C'on nostre dame d'Ais apiele.
 45 6570 Et pour les gens medeciner
 Fist li bons rois les bains temprer^a
 D'aigue, qu'i vient et caude et froide
 Et bas et haut et lasque et roide.

Kapès², cil rois, bien m'en sai ciert,
 15435 Fist faire arcevesque Gerbiert
 A Rains, et puis fu desposés,
 Si s'en est a Othon alés,
 Qui de Roume estoit emperere,
 Et la mellour de son empere
 15440 Arcevesquié lues li dona,
 C'est Ravenne, u il l'asena.
 Et tout çou fu par l'anemi,
 Dont Gerbiers ot fait son ami³.
 Puis l'ama il si durement
 15445 Qu'il le fist aukes fausement
 Apostole sacrer a Roume,
 Dont l'escriture cest vier nomme:
Scandit ab er Gerbertus ad er,
Fit papa vigens vigens er⁴.
 15450 C'est a dire que d'er monta
 Gerbiers a^b er, point n'i douta,
 Et apriès si refu d'er pappe,
 Ki Rains, Ravenne et Rome atrape.
 Car par R⁵ comence Rains,
 15455 Et de Ravenne premerains
 Est R li mos; ausi de Rome
 Li mos premiers est R c'on nomme.
 Mais çou dient li ancien
 Que cil papes Gerbiers sans bien
 15460 Siervi son signour le deable,
 Tant qu'il en vint a tele estable
 Qu'en la tiere de Belleem
 Quida canter en Jhursalem.
 S'a defors Rome une capiele,
 15465 Jursalem a non, moult est biele.
 Gerbiers ot demandé un jour
 Al deable, le sien signour,
 K'il li desist quant il morroit.
 Et il^c li dist qu'il feniroit,
 15470 Quant canteroit en Jhursalem.
 Li pape entendi Belleem
 Et Jherusalem en Surie,
 Si pensa que la n'iroit mie,
 Et dont ne morroit il ja mais,
 15475 Si durroit sa joie et ses mais⁶.
 A la capiele dont jou di,
 Defors Romme vint un mardi⁷.
 La se vot Gerbiers pour canter
 De l'autre Jursalem oster.
 15480 Et il comença le sierviche
 De male pensee et faintiche,
 Ensi com il ot fait maint jor

50 a) temp c. b) ad c. c) il deest c.

1) Haec sumta ex Einh. V. Karoli c. 26. H.-E.

2) Hugo Capetus. — V. 15434—15441. ex Hist. S. Dionysii c. 29, SS. IX, p. 403, sumti videntur. H.-E.

3) Sequens narratio fabulae cum nulla priorum plane congruit. Cf. Döllinger, 'Papstfabeln' p. 155 sqq. H.-E.

4) Versum hexametrum scriba iterata voce 'vigens' adulteravit. — Exhibent eum Helgaldus, Bouquet X,

p. 99; Sigeb. ad a. 992, SS. VI, p. 353; Will. God., supra p. 196, posteriores multi. H.-E. 5) Litterae R nomen antiqui tum 'er' tum bisyllabum 'erre' enunciant. 6) Res secundae. 7) Hunc diem posuit Phil. saepius ex arbitrio in clausulis versuum, cum de tempore nihil omnino sciret. Cf. v. 3295. 18303. H.-E.

El despit de nostre signor.
 Mais pour faillir ne pour trecier
 15485 Ne pooit il point empirier
 Le siervice k'il devoit faire,
 Coment qu'il fust en mal afaire,
 Ne ausi ne puet autres om
 Del comencement jusqu'a som.
 15490 Car Dameldieux si l'a fait tel,
 Pour ke priestres vient a l'autel
 Pour le siervice comenchier,
 N'acroistre ne apetichier
 Nel puet il; mais s'il i quiert mal,
 15495 Lui mëismes met en travail,
 En painne et en dampnation
 Par sa male devotion;
 Et comment qu'il soit fel ne faus,
 S'est li cors Dieu sacrés et saus.
 15500 Si con pappe Gerbiers cantoit,
 Ki del cors Dieu ne s'i gaitoit,
 Es vous d'infier les anemis,
 Tous a guise de corbous mis,
 Par l'air volant, et de woltoirs,
 15505 Grant noisse faissant, lais et noirs;
 Sour la capiele sont asis
 Plus de cinc cens et trente sis;
 Quar pour son desloial peciet
 Li avoient cel jor ficiet.
 15510 Et quant li pappe mious s'envoisse¹,
 Si demenerent si grant noisse
 Que li peules et li clergiés
 S'en est forment esmiervilliés;
 Quar moult s'aloient deferant².
 15515 Gerbiers s'i reconnut esrant;
 Quar dit li ot li anemis,
 Ki ses sire iert et ses amis,
 Et il ses om et ses siergans,
 Si l'ot mis a ces honors grans,
 15520 Dont il estoit en cel peril,
 Que jusqu'a tant ne morroit il
 K'en Jerusalem canteroit;
 Et il, qui garder s'en quidoit,
 Ot canté en cele capiele,
 15525 Pour quoi li anemis l'apiele,
 Quar ses tiermes iert acomplis.
 Gerbiers en fu moult asoplis;
 Ses viestemens a desviestus,
 S'en est al ventaile³ venus.
 15530 De cuer moult triste et nonjoiant
 Regehi tout, la gent oiant,
 Comment le diable ot siervi,
 Par quoi il ot çou desiervi
 Qu'il l'avoit mis en tele honor
 15535 K'il ne pooit avoir grignor.

Et dist: 'Signour, pour Dieu mieri.
 Si m'a diables avanchi'.
 Lors apiela un sien siergant
 Et fist prendre un coutiel trençant
 15540 Que il a son keus demanda, 5
 Et puis al siergant commanda,
 En remission des peciés
 Dont il estoit plus enteciés,
 Et pour Jhesu Crist autresi,
 15545 Ki li avoit souffiert ensi, 10
 Que maintenant, voiant tamains,
 Li trençast les pies et les mains,
 Dont il estoit devenus om
 Al diable jusques a som,
 15550 Et sa langue trençast apriès, 15
 Dont il fu de parler engriès;
 Et les pies ans deus li trençast,
 Si que ja mais viers lui n'alast,
 Qu'il fist premiers et maintes fois.
 15555 A çou faire n'ot nul defois: 20
 Mains et langue et pies li trença,
 Les pieches fors en balancha,
 Et li corbiel les em portoient,
 Voiant tous çaus ki la estoient.
 15560 Et dont fist il ses ious crever 25
 Pour l'afaire mious aciever,
 Dont le diable avoit vëu,
 Ki tant li avoit pourvëu.
 Et puis fist ses levres coper
 15565 Pour s'arme plus a descouper, 30
 Dont il ot l'anemi baissié,
 Ki si l'avoit mal aaissié.
 Les gens en orent grans miervelles,
 Quar il fist trecier ses orelles,
 15570 Dont il ot öis les mesdis 35
 Que li sathanas li ot dis.
 Voians tous, non mie sos cape,
 Fist decoper Gerbiers li pappe
 Trestous ses membres un et un
 15575 Et fors gieter as cans cascun, 40
 Pour çou qu'en lieu desconvenable
 En avoit siervi le diable.
 Et li corbou et li woutoir,
 Ki diable ierent lait et noir,
 15580 Les pieces entr'aus devoroient, 45
 Et moult grant noisse demenoient
 Pour l'arme k'il orent pierdüe,
 Dont faite orent longe atendüe.
 Tout ensi cil pappe Gerbiers
 15585 Ne fu pas en la fin bobiers, 50
 Mais del tout a Dieu s'asenti,
 Si que pour mort vïe senti,
 Et Dieux ne voloit perdre mie

1) Fastu extollitur.
 chorus clauditur.

2) Nullo timoris vinculo aves coercebantur.

3) Cancellis, quibus ecclesiae

L'arme qu'il li avoit cargie.
 15590 Si fait savoir, qui de cuer fin
 Se doune a Dieu devant sa fin;
 Quar, puis que faire le savra,
 5 Ja tant de peciés fais n'avra
 Que Dameldieux n'en ait mierci.
 15595 Pappe Gerbiers s'adevanci,
 Car point ne se desespera:
 Se li cors son mal compera,
 10 L'arme fu sauve, ce croit l'on,
 A quanque savoir en puet l'on.
 15600 Li quens Ernous donques moru,
 988. Qui quens Barbés¹ apielés fu,
 Et Baudüins, ses fius, Barbés
 15 Fu quens de Flandres adobés.
 Des Flamens fu assëürés,
 15605 Dont ses pere ot esté curés.

 En² cel mois estoit venu
 20 Que li quens Baudüins, qui fu
 De Flandres sire preus et fins,
 15885 Pour mious destraindre ses voisins
 Et pour son afaire avancier,
 Se revot d'amis enforcier.
 25 Al roi Robiert rouva sa fille
 A oes son fil; s'ot non Mabile³.
 15890 Et li rois Robiers li douna,
 Mais si jovene c'on l'en porta
 En bierç, et qant ele ot eage,
 30 Si en fist on le mariage.
 Ses fius⁴ le prist et espousa;
 15895 Joie ot, quant si biele touse a.
 Puis guerroia li fius son pere.
 La povre gent moult le compere.
 35 Son pere toli tiere assés;
 Et li quens s'en est lues alés
 15900 Al duc Robiert en Normendie,
 Ki vint o lui pour faire aïe.
 En Flandres amena ses os,
 40 Si s'en ala sor Flamens tos
 Et prist Cioc⁵, un fort castiel.
 15905 N'i valu desfense un gastiel,
 Et Flamenc, qui durer n'i porent,
 Fisent lor pais, al mious que sorent,

Entre le pere^a et son fil,
 Qu'il ne fussent mis a exil.
 15910 Apriès ceste pais dont je di,
 Furent Flamenc lonc tans isi,
 Et France fu en grant soujor.
 Et puis apriès petit de jour
 1036. Si moru li quens Baudüins,
 15915 Et ses fius, ki fu cortois fins,
 Ot toute la conté par droit.
 Et si vous di ke il avoit
 De la fille le roi Robiert
 Une fille, bien m'en sai ciert.
 15920 Quant neuf ans ot la damoisiele,
 Moult fu sage, courtoise et biele.

 16090 Adont quens Baudüins de Flandres⁶
 1036. Par boces qu'il ot et par glandres
 Moru, et Baudüins, ses fius,
 Ki moult fu hardis et gentius,
 Ot la conté sans nul refui.
 16095 Mais puis vint a guerre sor lui
 1054. Li rois Henris⁷, si arst Tornai
 Et le päis jusqu'a Courtrai,
 Pour çou que li preudoume sage
 A Tornai li fissent visnage⁸.
 16100 Et l'abeïe Saint Martin
 Destruist li rois a cel hustin.

 Lors se volt li dus⁹ marïer
 Pour ses amis emparenter
 Et pour soi mesmes enforcier,
 16905 Si avoit ôi anonchier
 Que li quens de Flandres¹⁰ avoit
 Une fille qui moult savoit
 Et moult estoit biele et vallans,
 Sage, courtoise et bien parlans.
 16910 De la fille le roi Robiert
 Estoit cele¹¹, bien m'en sai ciert.
 Ses peres l'amoit durement,
 Et sa mere tout ausement.
 Viers Boulegnois estoit venus
 16915 Al conte a parlement li dus,
 Si li a sa fille rouvee,
 Pour çou qu'ele ert preus et sencee.

45 a) E vocalem surdam ante vocalem initialem verbi sequentis positam saepe invenimus apud Philippum non elisam; cf. v. 16976. 17211. 30262.

1) Hoc cognomen Arnulfo II. a nemine alio tributum est. H.-E. 2) V. 15882—15909. sumta sunt ex Guill. Gemmet. Gestis VI, 6 (supra p. 6). Cf. 'Chron. de Normandie' ed. Michel p. 41; 'Hist. des ducs de Norm.' ed. Michel p. 55. H.-E. 3) Athela. Nomen nec apud Guill. nec in Chron. nec in Hist. Norm. legitur. Saepius nomen Mabiliae e coniectura posuit Phil., ubi verum ignoravit; cf. v. 2760. 2762. 55 18241. H.-E. 4) Balduinus V. H.-E. 5) Chocques

(dép. Pas-de-Calais, arr. Béthune). H.-E. 6) Iam supra v. 15914. Balduinum IV. mortuum esse dixit. H.-E. 7) Philippus Henricum I. regem Franciae intellexisse videtur, cum de eo v. 16102. loqui pergit. Est vero Henricus III. imperator. Libellus ex quo haec sumta sunt, non exstat. H.-E. 8) Balduino fideles se praebuerant. 9) Guillelmus Bastardus dux Normanniae. 10) Balduinus V. 11) Mathildis; cf. supra v. 15917 sqq. H.-E.

- Li quens Baudüins respondi:
 'Sire dus, oiés que jou di.
 16920 Par la foi que jou doi saint Piere,
 Je sui moult lies de grant maniere
 Que ma fille volés avoir;
 J'ai tiere assés et grant avoir,
 Si en avrés a vo plaisir.
 16925 Et bien saciés, nel quier taisir,
 La mere l'aimme plus que rien;
 S'ele l'otrie, jel voil bien'.
 A tant s'en est partis li dus.
 Li quens est a Lille venus,
 16930 Sa feme a la raison mostree,
 Con li a sa fille rouvee.
 La damoisele vint avant,
 Si leur respondi maintenant¹:
 'J'aim mious estre nonne velee
 16935 Que jou soie a bastart dounee'.
 Li quens en fu moult äirés.
 'Si iert', fait il, 'com vous dirés'.
 Uns chevaliers esrant monta,
 Al duc cel afaire conta
 16940 Et la damoisele acusa
 De çou qu'ele le refusa.
 Quant li dus sot la verité,
 S'en ot al cuer ire et viuté.
 Tout droit a Lille vint un jour,
 16945 U la puciele ert a soujour,
 Et la mere i fu entresait,
 Et li quens i tenoit un plait.
 Li dus al perron descendi,
 Et sa gens aluec l'atendi.
 16950 La damoisele ert en la sale,
 Ki n'iert mie laide ne pale.
 Li dus, qui k'en eüst bons gres,
 S'en vint tot amont les degrés.
 La damoisele, quant le voit,
 16955 Od sa mere encontre venoit.
 Li dus par les traices le prist,
 Ainç qu'autre raison li desist,
 Si l'a jus a ses pies gietee
 Et as esporons deboutee
 16960 Et de puins et de pies batüe,
 Si que poi faut que il nel tüe.
 Et de ses hueses emböees,
 Qui grandes estoient et lees
 Et del tai d'ivier cunchües,
 16965 Le defoula plus de sept fïes,

- Qu'ainc pour sa mere nel laissa.
 Lors descendi, si remonta,
 De la vile s'en est issus,
 Qu'ainc de rien n'i fu esperdus.
 16970 Boins cevaus orent, si s'en vont. 5
 Les nouveies venües sont
 A son pere, qui tenoit plait,
 Si fu trop dolans de cel fait;
 Mais il iert a si poi de gent
 16975 K'il laisa la cose ausement. 10
 Quar il sot l'uevre* et la gille,
 Que li dus l'ot fait pour sa fille,
 Ki l'avoit bastart apielé,
 S'ot l'outrage renouvelé.
 16980 Petit apriès se racorda 15
 Li dus al conte et amenda
 L'outrage que il en ot fait,
 Et il pardouna le mesfait
 Al duc moult deboinairement.
 16985 Et li dus moult courtoisement 20
 Li dist que sa fille prendroit,
 Se li quens donner li voloit.
 Li quens Baudüins respondi:
 'Sire, g'en parrai, jel vous di,
 16990 Et si ferai tot men pooir 25
 Que vous puissiés ma fille avoir².
 Cis³ Guillaumes fu moult preudom
 Del comencement jusqu'a som,
 N'ainc de sa tiere n'amenri.
 16995 Par l'aide le roi Henri 30
 Le rot toute et tint quitement.
 Puis avint il tout voirement
 Que li Normant l'adamagierent;
 Mais il et li rois s'en vengierent.
 17000 Ensi li plusiour s'en issirent 35
 Et de la tiere s'en füirent⁴.
 Dont s'en alerent par esgart⁵
 En Pulle al duc Robiert Wiskart,
 Qui s'en ala par un sourfet
 17005 Al tans le roi Huon Kapet⁶, 40
 Par son despens et par aleu⁷.
 Et sel tenoit on a moult preu.
 Cil Robiers estoit uns bevere,
 Uns chevaliers fors tremelere⁸;
 17010 Tant fist que riens ne li remest 45
 Fors q'uns seus manoirs u il mest.
 Si parent tot le blastengierent,
 Un seul escuier li baillierent

a) vide supra ad v. 15908.

1) Eandem fabulam narrant Chr. Turon. (supra p. 460) et Chronicon vulgari lingua conscriptum, quod continet codex Parisiensis, S. Germani de Pratis nr. 139, citatum 'L'Art de vérifier les dates' (ed. 2. XII, p. 15). R. 2) Narratio hoc loco abrupta, v. 17314 sqq. producitur. H.-E. 3) V. 16992—16996. ex Abbr. Gest. Franciae regum S. Dionys., SS. R. Gall. XI, p. 213

(= Hist. S. Dion. c. 32, SS. IX, p. 404). H.-E. 4) Cf. Order. Vit. Cont. G. ducum Norm. VII, 29, 50 supra p. 7. H.-E. 5) Ut constituerant. 6) Minime tempore Hugonis Capeti, qui a. 996. mortuus est. R. 7) Propter nimias impensas; aleu a verbo alöer, impendere. 8) Aleator.

- Et un palefroit a son oes,
 17015 Et il s'en est departis lues.
 Quant il ot une liuwe esré,
 Si li menbra qu'ot meserré,
 5 Qu'on soloit dire en reprovier:
 'Mar vit li om son avie prier¹⁾.
 17020 A tant s'en retorna moult tos,
 A son manoir vint les galos.
 Un prier i ot, grans fu ramés,
 10 Qui de son avie fu remés;
 D'une quignie le coperent
 17025 Et puis arriere s'en tornerent;
 A la voie se sont remis.
 Puis ala tant par le pais
 15 Qu'en Pulle vint, s'i fu routiers²⁾
 Et tint siergans et cevaliers,
 17030 Tant que toute Pulle conquist
 Et a ses gens moult de biens fist.
 Sire fu de toute la tierre
 20 Par son effort et par sa gierre,
 Et par son grant efforcement
 17035 Se maria trop hautement
 A une puciele gentille³⁾,
 S'en ot Buimont de Sesile.
 25 Et cil fu au prendre Andioce⁴⁾,
 U il a mainte forte roce,
 17040 Et s'i fu li dus Godefrois,
 Ki fu de Jherusalem rois.
 Une serour avoit laissie⁵⁾
 30 En la tierre de Normendie⁶⁾.
 Povre iert, mais ele avoit un fil
 17045 Courtois et vallant et gentil.
 Mais par poverte qu'il avoit,
 Son pere kierue menoit,
 35 Et souvent avoit oï dire
 Qu'en Pulle estoit ses oncles sire.
 17050 'Mal dehait', dist il, 'ke^{a)} jou soie,
 Ki ja mais fera d'iertiu⁷⁾ roie!
 A tant prist congiet a sa mere
 40 Et a la mesnie son pere.
 L'endemain a pau de monnoie
 17055 S'en est tornés et tint sa voie;
 Son pais ne proisse une agulle.
 S'a tant alet k'il vint en Pulle,
 45 U Robiers Wiskars cort tenoit;
 Mil cevaliers et plus avoit.
 17060 Es vous le vallait entre tant
 Jusqu'a l'uis del palais batant.
 Trop estoit debonnaire fins,
 50 Et ot a non Robiers Crespins.

a) ki c.

1) Nocuit homini vidisse pirum ab avo plantatam, i. e. terram incolere maiorum. 2) Dux latronum. 3) Alberada. R. 4) Cf. Roberti Cont. G. ducum 55 Norm. VII, 42, supra p. 8. 9. H.-E. 5) scil. Rober-

- Robiers Crespins entre el palais,
 17065 U on cantoit et sons et lais:
 L'uns i harpe, l'autres viiele.
 Cil Robiers un vallait apiele,
 Demanda lui li qeus estoit
 Robiers Wiskars, se il savoit.
 17070 'Frere', fait cil, 'veés le la,
 A cele haute table la'.
 'Vallait', fait il, 'quar m'i menés,
 Ja sui jou de sa tierre nes'.
 Cil l'i mena, et il a dit:
 17075 'Sire, Dieus vous saut et ait.
 De Normendie sui venus.
 Vostre suer vous mande salus;
 Jou sui ses fuis: pour le renon
 De vous euc jou Robiers a non'.
 17080 Robiers Wiskars a tel parole
 Le prent, si le baisse et acole;
 Si lies en fu que ne pot plus.
 Bien fu lues cauchiés et viestus
 Et ot palefrois et cevaus
 17085 Et deniers et dras et cendaus.
 Mais l'emperere d'Alemagne
 Petit apriés a grant compagne
 Vint sor Robiert Wiskart a force,
 Ki sa tierre reube et escorce;
 17090 Et grant partie de sa tierre
 Li ot tolue par sa gierre,
 Et ses castiaus et ses cités
 Et ses bours et ses fermetés.
 L'autre jour apriés l'emperere
 17095 De Coustantinoble, u il ere,
 S'esmut et par tierre et par mer
 Pour Robiert Wiskart adamer.
 Et il quist gent, tant cevauga
 Que l'empereour aprocha
 17100 D'Alemagne et s'i combati;
 Mais a premiers li meskei.
 Robiers Crespins, ki vallès ert,
 Vit la perde qui leur apert.
 Vingt damoisiel armé estoient
 17105 O lui, ki garder le devoient.
 Ses oncles leur ot comandé,
 Pour çou qu'il eüst s'ireté
 Et son aquest, s'il i fust mors,
 Encor fust çou peciés et tors.
 17110 Quant li vallès est percüs
 Que ses oncles ert decüs,
 Et k'il perdoit si durement,
 Armés estoit couviertement;

tus Guiscardus. R. 6) Sequens fabula a Philippo primo relata est. H.-E. 7) iertiu idem valere videtur ac hierue, aratrum scilicet. Perdat Deus eum qui amplius aratro sulcum ducet, si sim ego.

Maugret ses gardes ceveauça,
 17115 Des esporons ceval brocha,
 Vint a l'estour, cria s'ensagne,
 Si leur a fait guierpir la plagne.
 Car il avant et puis li sien
 Le fisent a l'estour si bien
 17120 Que Robiers Wiskars recouvra.
 Li vallès si bien s'i prouva
 Que par lui seul, g'en sui tos fis,
 Fu l'emperere desconfis.
 Et Robiers Wiskars fist grant joie
 17125 De son neveu, plus qu'en diroie;
 Car la proaice de celui
 Sauva tous ses hommes et lui.
 El demain lor vint la nouvele
 Que Coustantinoble la biele
 17130 Et Salenique et la Moree,
 U moult de gent ot demoree,
 Avoit l'empereres gierpie,
 S'en iert venus a grant navie
 En Pulle, a quank'il pooit faire,
 17135 Pour viers Robiert Wiscart mesfaire.
 Lors s'atorna Robiers Wiskars,
 Qui n'iert pereceus ne escars,
 Et fist cargier soumiers et kars,
 Avainne, pain et vins et kars.
 17140 Son neveu a fait cevalier,
 Rices armes li fist baillier,
 Et vingt cevaliers de mesnie
 Li a dounés en compaignie.
 Viers l'empereour s'arouta,
 17145 Ki de sa tiere le reta.
 Et quant s'entrevinrent les os,
 Robiers Wiskars s'arma moult tos,
 As gens l'empereur asambla.
 Et Robiers Crespins ceveauça
 17150 Od sa gent baniere levee;
 Le destrier broce a randonnee.
 Que vaut a faire longe fable,
 Li quel le fisent mious al caple?
 Robiers Wiscars joste uns sapins
 17155 Et ses couzins Robiers Crespins,
 Il et lor gens tant i ferirent
 Que l'empereour desconfirent.
 Mais Robiers Crespins ot le pris,
 Et si n'avoit gaires apris
 17160 D'armes ne de cevalerie;
 Mais ses cuers l'en semont et prie.
 Quar de linage et de nature

Li venoit plus qu'en noureture,
 S'en fu plus legiers a aprendre;
 17165 Quar on puet de legier esprendre
 Sans painne et sans aatisson
 Un auques enarsé tisson¹. 5
 Et si dist on, souvent avient,
 Que d'aire est li ciens ki devient
 17170 Veneres sans aprendeour².
 Ensi avint il a cel jour
 De Robiert Crespin le meneur; 10
 Quar ses pere et si ancisseur
 Et sa mere et tout si parent
 17175 En Normendie et la parent
 Furent de gent hardie né^a
 Et vallant et large et sené, 15
 Si retraist a sa nouregon
 Par nature et par esliçon,
 17180 Come l'ostoirs et li girfaus
 D'escoufles et de bruhiers faus
 S'ostent et devisent tous tans; 20
 Et si n'avoit pas dis sept ans.
 Et puis fu il tant renommés
 17185 K'il fu de roines amés
 En la tiere de crestiens
 Et plus en tiere de paiens; 25
 Quar s'il avoit assés proaice,
 Si ot il biauté et largaice.
 17190 Pour çou doit cascun souvenir
 De boins iestre et d'a bien venir;
 Quar par le fait d'un seul preudome 30
 Vient a sauveté mil home.
 A³ Robiert Wiskart, dont j'ai dit,
 17195 S'en furent alé maint banit,
 Qui maintes fois, et tempore et tart,
 Le duc Willaume le Bastart^b 35
 Coururent seure^c et fisent gierre
 Pour lui honnir et tolir tierre.
 17200 Et s'i ot un abet felon
 De Saint Evrol, Robiers ot non,
 Ki le duc avoit moult grevé. 40
 Mais il s'en ot bien acievé:
 Fors de sa tiere le bani
 17205 Et tout son linage honni.
 Et l'abes, ki moult sot de trulle⁴,
 S'en ala droitement en Pulle. 45
 Robiers Wiskars li fist livrer
 Une abeie sour la mer,
 17210 De sainte Eufeme, une virgene,
 Moult haute cose^d et moult digne.

a) hardie es ne c. b) lōbart c.; bastart scribendum esse iam de Reiffenberg suspicatus est. c) seule c. d) v. supra 50 ad v. 15908.

1) Torrem adustum facile incendes. 2) Bonae (ed. Michel p. 51 sq.) = Order. Vit. Cont. G. ducum naturae canis est, qui sine disciplina venator fit. Norm. VII, 29. 30, supra p. 7. 8. H.-E. 4) Frau- 3) V. 17194—17211. sumti ex Chron. Normanniae dis gnarus.

La furent trait pour le gagnart,
C'est duc Willaume le Bastart.
Normant li fisent moult d'anois,
17215 Mais il i mist moult grant defois.
5 Li rois Henris moult l'en aida,
Ki son päis li raplaida,
Tant que si anemi trestout
Vinrent a sa mierci de bout.
17220 Adont l'emperere Henris,
10 ^{1046.} Ki n'estoit fols ne esmaris,
Desposa le pape Grigorie¹,
Ce nos raconte li estore².
Par oquoisson le mist en trape,
17225 Pour çou que Grigores, cil pappe,
15 De son avoir ot acaté
Le don de l'apostolité,
Trois mile livres de deniers,
As cardenaus fos et laniers
17230 Et a ne sai quans sinatours,
20 Qui voloient haucier lor tours.
L'empereres ne reposa
Jusqu'a tant k'il le desposa.
Autre apostole³ fist sans gierre,
17235 Qui n'avoit point d'avoir en siere.
25
Li⁴ quens Heraus, ki fu ses⁵ om,
Contre son sairement saissi
17305 Les castiaus et si retoli
Al duc Willaume la couronne;
30 Les sodoiers grant avoir donne,
Et si fist bien garder les pors,
Quar il iert quens poisans et fors.
17310 Quant li dus Guillaumes le sot,
Moult grant dol et grant ire en ot.
35 Tot maintenant a ses deniers
Retint siergans et chevaliers.
Li⁶ quens Baudüins sagement,
17315 Tantost qu'il sot cel mandement,
Revint a sa fille a parole,
40 Ki parlé avoit come fole,
Quant ele le duc escondi,
Ki puis a Lille le laidi.
17320 'Fille', dist li quens, 'que c'on dïe,
Preus est li dus de Normendïe,
45 Et se vous le volies avoir,
Jou vous donroie grant avoir.
Et quant vous avoir le vorés,
17325 Je ferai tant que vous l'avrés'.
'Öil, sire', dist la puciele,

Ki moult ert avenans et biele,
'Jel prendroie ore, s'il voloit;
Quar jou sai bien que moult valoit
17330 Li dus, ki çaiens me vint batre;
S'il en i ëuist vingt et quatre,
Si dëuissent il estre pris;
Et pour tant l'aim je miols et pris'.
'Fille', dist li quens, 'vous l'avrez;
17335 Ainç quart jor le fin en savrés'.
L'endemain al duc remanda
Li quens, et si li demanda
Son voloir de sa fille prendre;
Il l'avra, s'il i viout entendre.
17340 Et li dus l'en a mierchië.
A tant a son oirre atourné,
A Lille vint a la mescine,
Qui moult estoit vaillans et fine,
Et si li demanda le voir
17345 Pour qu'ore le voloit avoir.
Et la puciele a respondu:
'Sire, g'i ai moult entendu,
Pour çou que vous si hardis fustes
Ne que vous si haut cuer ëustes
17350 Qu'en la maison mon pere mesme
Fesistes de moi laidit esme⁷
Et nonpourquant me laidengastes,
Et puis tous sëurs en alastes.
Et se vous trop preus ne fusiés,
17355 Ja si haut penset n'ëuissiés.
Et pour çou si vos voil je avoir,
Plus que pour trestout vostre avoir.
Or ne vous caut de l'escondit
Que jou vos fis, ne del mesdit,
17360 Quar g'en ai mon cuer entredit'.
'Ciertes, biele, buer l'avés dit',
Dist li dus, 'car de Normendïe
Serés dame, que c'on m'en dïe;
Et puis si serés couronnee
17365 D'Engletiere et dame clamee'.
A tant fu li quens apielés
Et la contesse et li barnés;
La damoisiele fiança
Et el demain si l'espousa.
17370 Si proia le conte esranment
Qu'il fesist son atornement,
Qu'en Engletiere passeroit
Et sa fille i courouneroit.
Esrant s'en est li dus partis,
17375 Si s'en ala en son päis.

50 1) Gregorium VI. H.-E. 2) Nescio quam hoc loco secutus sit. H.-E. 3) Clementem II. H.-E.
4) V. 17303—17313. cum praecedentibus ex G. ducum Normanniae Cont. (Order. Vit.) VII, 31. H.-E.
5) Edwardi regis Angliae. 6) Narratio supra

v. 16991. abrupta hic producitur. Cum praecedentibus haec nullo modo coniuncta sunt, immo *cel mandement* ad v. 16986 sq. spectare videtur. H.-E.
7) Malam existimationem.

- Sa feme i fu bien receüe,
Tuit furent liet de sa venüe.
.
Adont¹ moru Robiers Wiskars,
17625 Ki n'estoit avers ne escars.
Et de sa premiere moullier²,
Dont il se parti par ghillier,
Ot un fil, s'ot non Buimens,
Ki moult fu preus outre les mons.
17630 Et d'une autre, si com jou truis,
Que il ot espousee puis³,
Fille le duc Landoul de Pulle⁴,
Qui moult sot d'engien et de trulle,
Ot il cinc filles et trois fuis,
17635 Sages et vallans et gentius.
L'ainsnee⁵ fille, biele et noble,
Fu dounee en Coustantinoble
A l'empereour⁶; si le prist
Et espousa, si que pais fist.
17640 Buimens fu, sans rien mesprendre,
A Jherusalem sor Turs prendre,
Qui puis fu d'Andioce princes,
Quar il n'iert pas avers ne nices.
Puis le fu Buimens, ses fuis,
17645 Qui moult fu sages et soutius.
Cil Buimens fu fuis Coustance,
Fille au roi Felippe de France,
Qui fu fuis al buen roi Henri.
Puis cel Buimont, dont jou di,
17650 Tinrent Andioce si oir,
Jel sai tout de fi et de voir.
Li fuis al conte de Poito⁷,
Romons⁸, qui ne vesqui que po,
La fille al secont Buimont
17655 Ot espousee a feme dont.
Rogiers Bourse, qui fu ses fuis,
Qui moult fu vallans et gentius,
La tierce fille Wiscart ot⁹;
Cele fu^a vallans et moult sot.
17660 Et li fuis¹⁰ le conte Rogier
De Tiete¹¹, que on tint a fier,
Et fu freres Robiert Wiskart,
L'ot apriès toute quite en part,
- Si tint Pulle et Sesile toute
17665 Et rois en fu sans nule doute.
Moult fu preudom tant con vesqui,
Et tous ses anemis venqui.
. 5
Cil¹² dus Robiers avoit un fil
D'une dame k'il prist gentil,
Fille au conte de Conviersainne¹³,
Guillaume, ki moult en ot paine.
17890 Cil fuis s'en est fuiois en France 10
Pour son oncle et pour sa doutance.
La rōine¹⁴ le reciut biel,
Et l'endemain¹⁵ a grant reviel
Li fist espouser sa sereur¹⁶,
17895 Et si leur fist moult grant honneur. 15
1127. Adont fu quens Carles mordris
A¹⁷ Bruges, ki moult iert hardis,
Par trāison en un moustier
U il estoit pour Dieu proier.
17900 Mais puis furent cil enrōet, 20
Boulit, pendut et trāinet.
A Lille en fu faite justice^b,
Et s'ierent cil haut ome et rice.
A Paris en vint la nouviele,
17905 As uns fu laide, as autres biele. 25
La rōine pourkaça tant
Que cel Guillaume maintenant,
Ki sa serour eut espousee,
Dont ele s'estoit moult penee,
17910 Fist conte de Flandres recevoir 30
Pour Carlon, que mors en desoivre,
Qui ele traioit a parent,
Si ne savoit on u parent¹⁸.
De sa serour fist la rōine
17915 Ensi contesse a cel tiermine. 35
Et cil Guillaumes fu issus
Del linage as contes le plus,
Quar li quens Baudüins Barbés¹⁹,
Ki de Flandres fu adoubés,
17920 Fu peres a Mehaut s'aiole, 40
Ki moult ot douce sa parole.
Cil quens Baudüins ot deus fuis
Vallans et sages et gentius,

a) Cels fu moult c. b) justise? c.

1) V. 17624—17667. sumti sunt ex G. ducum Norm. Cont. auct. Roberto VII, 43, supra p. 8 sq. ('Chron. de Norm.' ed. Michel p. 53). H.-E. 2) Alberada. R. 3) Sichelgaita. R. 4) Sic (*fille le duc Lamdoul de Pulle*) 'Chron. de Norm.' l. l.; *filiam Gaumarii principis Salerni* Robert. H.-E. 5) Helena. *L'ainsnee* Phil. e coniectura addidit. H.-E. 6) Constantino Ducae. H.-E. 7) Guillelmi. H.-E. 8) Raimundus. *Remons* legendum videtur. H.-E. 9) Haec falsissima depravata sunt e Roberti verbis: *Roberto [Guiscardo] itaque duce obeunte, successit ei filius suus de secunda coniuge primogenitus nomine Rogerius cognomento Bursa*. H.-E. 10) Rogerus II. H.-E.

11) *De Tiete* addidit Phil. H.-E. 12) V. 17886—17896. et 17904—17991. e Roberti Cont. Gest. 45 ducum Norm. VIII, 12. 14, supra p. 9 sq., sumti sunt ('Chron. de Norm.' ed. Michel p. 56). H.-E. 13) Sibylla. R. 14) Adelaidis, uxor Ludovici VI. regis. H.-E. 15) *l'endemain* additamentum est, ut v. 17336. 19539. saepius, qualia Phil. sexcenties interponit. H.-E. 16) Iohannam. H.-E. 17) V. 16897—17903. ex alio fonte Flandrensi interpositi. H.-E. 18) Quem sibi propinquum dicebat; nec quo iure faceret, constabat. 19) V. Insulanus, non IV. Barbatus. R.

- Robiert et l'autre Baudüin.
 17925 Ainç que leur pere alast a fin,
 Present femes, jel sai de voir:
 Baudüins atout grant avoir
 5 Prist la contesse de Hainnau¹;
 Deus fuis en ot a tierme pau,
 17930 Ernoul et l'autre Baudüin.
 Robiers, çou dist l'estore en fin,
 Prist et espousa par devise
 10 Feme² al conte Florent de Frisse,
 Ki del conte ki mors estoit
 17935 Une biele fillaite³ avoit,
 Ki moult estoit cortoise et france.
 Si l'ot rois Felippes de France,
 15 Ki fu fuis al bon roi Henri;
 Moult ama la dame et cieri.
 17940 Mais Robiers, ses⁴ oncles, de Frise
 1072. Ot en s'aide par devise
 Dont l'empereor d'Alemagne
 20 Henri, ki moult a grant compagne
 Un jour a aus se combati
 17945 Et le roi de France venqui.
 A cele guerre, ki fu fors,
 Fu quens Ernous de Flandres mors
 25 Et Willaumes, qui d'Engletiere
 Estoit venus a cele gierre
 17950 Pour aidier Ernoul son neveu⁵,
 Pour çou que il le savoit preu.
 Ensi ot Robiers li Frisons
 30 Flandres maugré tous les barons;
 Sa vie le tiunt, bien le sai,
 17955 Et s'ot la conté de Kambrai,
 Que l'empereres li donna,
 Pour çou que durement l'ama.
 35 De cele dame⁶ ot cil Robiers
 Trois fuis vallans et bien apiers,
 17960 L'un Felippron, l'autre Robiert,
 Ki fu nommés tout en apiert
 Puis Robiers de Jheruzalem,
 40 Pour çou qu'il fu en Belleem
 Et a la tiere reconquierre,
 17965 Et moult i souffri painne et gierre.
 Si, com en l'estore le truis,
 Quens de Flandres fu il, et puis
 45 Ot il un fil devant sa fin,
 Si l'apielerent Baudüin,
 17970 Qui puis a un jour navrés fu
 1119. En un estour, dont il moru.
 Carles, ses nies, ot la conté

- Si come j'ai devant conté,
 1127. Qui mordris fu en un mostier
 17975 U il ooit le Dieu mestier.
 Et cil Guillaumes, dont je di,
 Fu quens de Flandres tout ausi.
 1128. Mais il fu navrés et bleciés
 A un poignic, u fu dreciés⁷.
 17980 Si en ot au cuer si grant ire
 K'il en moru par mauvais mire;
 A Saint Biertin fu sevelis.
 Moult en fu tourblés li päis.
 Enpriès Guillaume, bien le sai,
 17985 Ot la conté Tieris d'Ausai.
 Et li rois Henris d'Engletiere,
 Pour çou qu'il li aidast de gierre,
 Li donna feme⁸ par reviel;
 Suer fu conte Jofroi Martiel
 17990 D'Ango, ki moult estoit preudom
 Et fu tous jors de grant renon.

 1125. Enapriès⁹ icele bargagne
 18175 Li empereres d'Alemagne
 Moru donkes; Henris ot non,
 Sages iert et de grant renon.
 Et li rois Henris d'Engletiere,
 Ki parfinee avoit sa gierre,
 18180 Pour Mehaut, sa fille, envoa
 Et Jofroit Martiel le dona,
 Fil le conte Jofroi¹⁰ d'Ango,
 Ki fu preudom et vesqui po,
 Et li fist jurer fëauté
 18185 Tous les barons en loiauté
 D'Engletiere moult docement.
 De Mehaut si ot voirement
 Jofrois trois fuis, jel sai de fi,
 Willaume et Jofroit et Henri.
 18190 La röine Mehaus moru.
 1118. Li rois Henris dolans en fu,
 Quar boine et biele iert, si l'ot ciere.
 Mais il reprist a grant proiere
 Fille le conte Godefroit
 18195 De Louvaing, ki moult bele estoit.
 Aelis ot non; trop fu gente,
 Et si estoit moult pries parente
 Le conte Estase de Boulogne,
 Ki del parage ne fourlougne.
 18200 Mais li rois n'en ot nul enfant.

 1072. Adont¹¹ fu ocis a Kasiel

50 1) Richildem. R. 2) Gertrudem. R. 3) Bertham. R. 4) scil. Ernulfi III. comitis Flandrensis. Unde patet, complures versus ante hunc excidisse, quibus narrabantur quae apud Robertum VIII, 12, supra p. 9, leguntur: *Decessit autem ante mortem*
 55 — — *cum armata militum manu.* H.-E. 5) son neveu Phil. falso addidit. Guillelmus, filius Osberni,

comes Herefordi, matrem Ernulfi Richeldem in matrimonium duxerat. H.-E. 6) V. v. 17933. H.-E. 7) Quo se contulerat. 8) Sibyllam. H.-E. 9) V. 18174 — 18200. ex 'Chron. de Norm.' p. 59. 60 = Roberti Cont. Gest. ducum VIII, 23. 27. H.-E. 10) Jofroi falso pro Fulconis (*Fouque*) ut Robertus et 'Chron. de Norm.' habent. H.-E. 11) Haec ex Annalibus

- Li quens Ernous par son reviel,
 18330 De Robiert, ki ses oncles fu,
 Ki puis en a grant duel ëu.
 1076. Dont fu une trop grans gielee,
 Trop piesme et trop desmesuree
 De nuevembre jusqu'en avril¹,
 18335 Et povre gent mist a exil.
 1092. Dont si fu restoree en fin
 L'abeïe de Saint Martin,
 Que li rois Henris ot destruite²
 Par son courous et par sa luite.
 18340 Cil rois Felippes i donna
 Del sien, quant on le restora.

 Ale ot a non cele mescine
 Dont li boins rois³ a fet rōine.
 1165. Un fil ot de ceste, par non
 19015 Le fist apieler Felippon.
 Li quens Felippres le leva
 De Flandres, et si li dona
 Son non⁴ et promist grant onor
 Et foit et aidance et amour.

 En France ert⁵ et sejournoit la.
 En bois et en riviere ala,
 S'ot a son conseil maint preudome.
 19265 Mais puis l'aquellirent si ome;
 1181. Et li quens Felipres de Flandres,
 Ses parins, ki plus q'Alixandres
 Fu larges et preus et hardis,
 Ala sor lui jusqu'a Senlis;
 19270 Et cil qui dont s'ensegne porte,
 Fiça sa baniere en la porte,
 Et si corurent par sa tierre.
 Lors fu comencie la gierre.
 Et li rois Felippes manda
 19275 Le roi Henri et comanda
 Come son home docement
 K'il l'i aidast proçainnement.
 Li rois Henris, ki s'atenri,
 I envia son fil Henri
 19280 A moult grant gent, si q'entr'aus deus⁶
 Dut estre bataille campeus;
 Si que li rois moult s'avanci;
 1182. Mais li quens vint a sa mierci.
 Puis, apriès cel tiermine un pau⁷,
 19285 La fille al conte de Hainnau,
 Sa couzine, li a dounee,
 Et li rois l'a lues espousee. 5
 Si en ot Artois en la fin
 Arie, Saint Omer et Hesdin.
 19290 Cis quens Baudüins emprist gierre
 1185. Apriès un petit sor la tiere
 Celui d'Avesnes, Jakemon, 10
 A Leuse en Braibant, ce dist on⁸;
 Et cil de Tornai, qui l'amoient,
 19295 Leuse del tout li garnisoient.
 Li quens forment les en haoit,
 Tant qu'al roi, ki sa fille avoit, 15
 1187. Felipron traist, si l'amena
 A Tornai⁹, et la soujourna.
 19300 S'a au veske Evrart demandé
 De qui il tenoit la chité.
 Li veskes respondi sans ire: 20
 'De nostre dame et de Dieu, sire,
 Si come li veske d'angois,
 19305 Et de vous et des autres rois,
 Qui g'en sierc a dis cevaliers,
 Quant besoins leur est et mestiers. 25
 Mais faire m'i doivent aide
 Li bourgeois, et si n'en font mie,
 19310 Ne ne m'en tiennent a signour,
 Quar jou sui këus en langour.
 Si vos renc, sire, la citet'. 30
 Et li rois reciut s'iretet,
 Si abandouna les borgois.
 19315 A tant s'en est partis li rois,
 1188. Et li haut home de la vile,
 Ki se doubterent de sa gille, 35
 Sivirent le roi, si reprisent,
 A trois cens siergans qu'il i misent,
 19320 Et s'eut de leur deniers grans pars¹⁰.
 1190. Apriès moru veskes Evrars,
 1191. S'ont veske Estievenon levet, 40
 De Sainte Geneviere¹¹ abet.
 1195. Mors fu li quens apriès un pau,
 19325 S'eut ses fuis¹² apriès lui Hainnau.
 Sa fille li rois espousa,

Tornacensibus iam deperditis; ex quibus supra v. 16090—16101. sumti sunt. Sed auctor nimis de tempore erravit, neque animadvertit, bellum Cassellanum ab ipso iam supra v. 17940 sqq. secundum Guill. Gemm. narratum esse. H.—E. 1) Intelligit haud dubie gelu hiemis a. 1076—1077; cf. Ann. Leod., Laub., Floreff.; Sigeb.; Ann. Elnon. mai. et Blandin. etc., SS. IV, p. 29. 21. XVI, p. 623. VI, p. 363. V, p. 13. 26. H.—E. 2) Cf. v. 16100. H.—E. 3) Ludovicus VII. rex Franciae. 4) Cf. Will. Britt. Phil., II, 14, supra p. 319, et Anon. Rem. § 60, p. 526. Sed in Cont. Aimoini Sangerm., Freher, Corpus SS. Franc. p. 530, inter patrilos Philippus

non commemoratur. H.—E. 5) Philippus II. rex 45 Franciae. 6) *si que* (alias *si com*) valet 'dum', sed mox 'ita ut'. 7) Praecedentia a. 1181. 1182. gesta sunt. Philippus vero a. 1180, Apr. 28, antequam rex coronatus esset, Isabellam, filiam Balduini V. comitis, in matrimonium duxit. H.—E. 8) Cf. 50 Gislebert. Hann., SS. XXI, p. 547; Sigeb. Cont. Aquic. a. 1185, SS. VI, p. 423. H.—E. 9) A. 1187, Dec. 28; cf. Gisleb. p. 554. H.—E. 10) Cf. chartam regis civibus datam, Delisle, 'Catal.' p. 50, nr. 207 (D'Achery, Spicil. XI, p. 345, et saepius impressam); 55 Gisleb. l. l. H.—E. 11) Parisiensis c. 1176—1191. H.—E. 12) Balduinus VI. Hannoniae, IX. Flandriae comes. H.—E.

De moult grant honneur le doa.
 Loiaus dame fu, s'ama Dieu,
 Un fil en ot moult sage et preu,
 19330 Loëys li jovenes ot non,
 5 Mis fu a boine noureçon.
 Ce fut la rōine Yzabiaus,
 Ki gent cors ot et les ious biaux.

 Quens Felipres se maria,
 10 De Viermendois la contesse¹ a.
 1182. Morte est, quant plus vivre ne pot,
 Et sa suer² toute la tiere ot.
 19370 Dont reprist li quens^a par ingal
 1184. La rōine de Portingal³,
 15 Ki moult bien siervir se faisoit
 Et rōine adies se clamoit,
 Pour çou qu'ele suer a roi fu⁴,
 19375 Et faisoit faire moult biau fu;
 En vasselemente d'argent
 20 Se faisoit siervir biel et gent.

 1189. Richars ses fuis⁵ fu couronnés,
 Ki moult fu hardis et senés.
 19480 Viers le roi Felipe fist gierre
 25 Droit a Gizors dedens sa tierre⁶.
 Et li rois de France i ala,
 Le conte Felipe i mena,
 Ki ses parins et ses om fu;
 19485 Tout leur home i furent venu.
 30 Grans furent les os d'ambes pars,
 Et furent par le camp espars.
 Li rois Felipres et sa gent
 Furent armet moult bel et gent,
 19490 Et Hainnuier et li Flamenc.
 35 Si comencierent le bestenc
 Et fisent lues pour agrever
 L'arbre⁷ devant Gizors colper,
 Voiant les ious le roi Ricart
 19495 Et sa gent, ki fu d'autre part.
 40 Mais venus i iert uns legas,
 Qui ne praieçoit mie a gas.
 Bons clers et cardenaus estoit;
 As deus rois l'acorde queroit.
 19500 Illueques pour Dieu s'aoisierent,
 45 Ensi que trestout se croisierent⁸,
 Li rois Felipres tot avant

a) rois c.

1) Isabellam. H.-E. 2) Alienor. R. 3) Mathildis. H.-E. 4) Sanchonis I. Cf. supra p. 708;
 50 Lamb. Ard. c. 153, SS. XXIV, p. 641. H.-E.
 5) Henrici II. regis Angliae. 6) Minime. Sequentia spectant ad bellum a. 1188. inter Henricum II. regem Angliae et Philippum gestum, cum Richardus a parte Philippi staret. H.-E. 7) Ulmum celeberrimam,
 55 sub qua duces Normanniae cum regibus Franciae convenire soliti erant, Philippus rex a. 1188, Sept. SS. T. XXVI.

Et li rois Ricars maintenant
 Et de Flandres li quens Felipres,
 19505 Qui moult fu corageus et vistes,
 Et li quens Pieres d'Aucerrois
 Et puis li quens de Neverois⁹,
 Castelain et prince et marcis
 Et li baron plus enforcis.
 19510 D'autres haus omes tant i ot
 Croisiés que nus conte n'en sot,
 Prelas, abés et arcevesques,
 Priestres, kanonnes et evesques,
 Vilains et dames et bourgeois.
 19515 De la partirent; mais ançois
 Orent nommé jour de movoir.
 Cascuns a quis son estavoir.
 Quant de la furent retourné,
 Estevous cascun atorné.
 19520 Li rois Ricars s'en vait engriés,
 Et li quens Felipres apriés.
 1190. Li rois Felipres ot ses nes
 A Marseille et fu atournés;
 En mer se mist, vint a Mescines,
 19525 Quar il ot nes courans et fines.
 La le trouva li rois Ricars,
 Li fel, hardis come lupars.
 Et se durent estre entrepris,
 Pour çou que Franc orent le pris
 19530 En l'ost et plus grant signorie,
 S'en avoient Englois envie
 Auques par corine et par gille;
 Quar François ierent en la vile,
 Et li Englois erent defors,
 19535 S'iert li rois de France plus fors.
 Mais il fisent et pais et triuwe,
 Ains c'on fust alet une liuwe,
 De çaus defors et çaus devens.
 1191. L'endemain¹⁰ lor sailli bons vens.
 19540 Li rois de France s'en parti,
 Tout droit a Acre se vierti.
 Durement i fu bienvenus
 Et a grant joie rechëus
 Et del Temple et de l'Ospital
 19545 Et des barons tout par ingal,
 Et l'asëurerent moult tost,
 Come signor de toute l'ost.
 Li rois Ricars apriés sūi,

succidi iussit; cf. G. Henrici II. ed. Stubbs II, p. 47; Radulf. de Diceto ed. Stubbs II, p. 55; Will. Britt., SS. R. Gall. XVII, p. 69. H.-E. 8) Omnia falsa sunt. Richardus iam a. 1187, reges Franciae et Angliae Henricus II. a. 1188, Ian. 21. Gisortii cruce signati sunt. Complures conventus regum Gisortii factos auctor confudit. H.-E. 9) Idem est ac Petrus Autissiodorensis, qui etiam comitatum Nivernensem tunc tenebat. R. 10) Cf. ad v. 17893. H.-E.

1191. Ki le karvane consüi
 19550 De Sarrasins, qui la sigloient
 Et dedens Acre entrer voloient.
 A aus s'ahurta, si les prist
 Et moult grant ounor i conquist.
 En l'ost mena moult biele vïe,
 19555 Mais sour François ot grant envïe.
 Et puis un castiel dessega¹
 Que Turc orent asegiet la²;
 Quar il savoit assés de gierre,
 De grant renon fu en la tierre.
 19560 Et cascun jor venoient nes
 De dus, de contes, de casés,
 De toutes les terres del mont,
 Si come la crois les semont.
 Castiaus, mangonniaus et perieres
 19565 Tout sans comans et sans proieres
 I faisoient li plus rice home
 Pour Acre prendre et metre a some.
 Li rois de France fist engiens
 Et moult i fist en l'ost de biens
 19570 Et fist livrer maint fort asaut
 As Turs, qui moult petit en caut.
 Ars i fu Loëys d'Arsele³
 De fu griois sans estincele,
 Et s'i ot maint preudome mort;
 19575 Quar li Turc estoient moult fort.
 Et en poi de tans, assés tost,
 Si ot moult grant famine en l'ost:
 Vingt saus valoit une geline,
 Uns oes deus^a saus a la quissine;
 19580 Car de ceval et car d'asnon
 I mangoit on a contençon;
 Assés de faim en i moru,
 Quar la vitaille ciere fu.
 Un jour avint que toute l'os
 19585 Si assailli pour avoir los;
 Mais li Turc bien s'i desfendirent,
 Al gieter maint escu fendirent.
 Et li boins mariscaus Climens⁴,
 Dont Dieux gart l'arme de tormens,
 19590 I fu alés et assailloit,
 Come cil ki partout valoit.
 Mais li paien, a hes de fier⁵,
 Aussi con deable d'infier,
 Le traisent ens, si fu ocis,
 19595 C'onkes n'i pot avoir miercis.
 Son escu pendirent al mur,
1191. Quar il ierent fort et sœur.
 Li rois Felipres leur manda
 Par un mesage et comanda
 19600 Que le signour de cel escu,
 Dont il l'orent fait irascu, 5
 Par grant raençon li rendisent;
 Et il manderent k'il l'ocisent.
 Dont jura li boins rois le siege,
 19605 Tant qu'il les avra pris sans fierge⁶. 10
 Li rois Ricars assés i fist,
 Assés i douna et promist.
 Detris seroit, se je nommoie
 Tous çaus ki la fisent leur voie,
 19610 Et qui furent al siege d'Acre,
 U li Turc ierent dedens aspre. 15
 Salehadins estoit defors
 Et avoec lui tous ses effors.
 Le roi Ricart et maint baron
 19615 Tramist de son or a laron;
 Mais onques al bon roi de France 20
 N'en osa faire demostrance.
 Li dus i estoit d'Osterike⁷,
 Maisnïe i tint et biele et rike.
 19620 Et Jakes d'Avesnes i fu,
 Ki moult grant pris i ot ëu. 25
 U par engiens u autrement
 Asaloit on les Turs sovent.
 Li rois Ricars n'i fu pas mus,
 19625 Ainç estoit doutés et cremus.
 Mais li rois Felipes de France 30
 Estoit de plus grant ounorance
 En l'ost et plus amés de lui;
 Sel häirent, n'i ot celui
 19630 Des Englois; et li rois Ricars
 Fu sour le roi Felipre escars 35
 Et d'amour et de loiauté,
 De compaignïe et de bonté,
 Et par çou qu'il le häi fort,
 19635 Fist maint baron poissant et fort 40
 Jurer et fiancier sa mort
 Par envïe, dont li remort⁸;
 Quar le roi de France doutoit.
 Li quens de Canpaigne⁹ i estoit,
 19640 Ses oncles, ki sa mort jura, 45
 Dont enviers lui se parjura.
 Puis fu il rois et par pechiet
 Dedens Acre ot le col brisiet¹⁰:
 D'une feniestre u il käi,

a) -II- post. manu in loco raso c.

1) Obsidione liberavit. 2) De hac re nihil notum est. Ricardus Cypro veniens, apud Acconem appu-
 lit. H.-E. 3) Cf. Gesta Ricardi (Benedict.) ed.

W. Stubbs II, p. 148. H.-E. 4) Albericus; cf. Rigord., SS. R. Gall. XVII, p. 35; G. Ricardi ed. Stubbs II, p. 173; Roger. de Hoveden ed. Stubbs III, p. 117; Itin. Ricardi III, 10, ed. Stubbs p. 223. H.-E.

5) Uncis ferreis. 6) Eundem dicendi modum a ludo

scaccorum desumptum, in quo fierge id quod nobis 50
 'regina', usurpat Phil. et infra v. 27046; sans fierge
 dicit eum qui amplius se defendere nequit; similiter
 v. 26312: sans roc. 7) Liutpoldus V. H.-E.
 8) Qua pectus eius mordetur. 9) Henricus II, qui
 non avunculus, sed consobrinus Philippi regis erat, 55
 ut v. 19646. recte dicitur. H.-E. 10) A. 1197. H.-E.

- 19645 Par fauseté li meskäi
 1191. De son couzin, k'il ot boissié,
 Le boin roi de France proissié.
 Li¹ quens Felipres maugré sien
 5 L'ot juree², çou set on bien;
 19650 De maladië s'acoucha,
 Devant lui son filluel manda,
 Le roi Felipre, si li dist
 Coment sa mort jurer li fist
 10 Li rois Ricars, li faus, li fel,
 19655 Et maint autre par son conseil.
 Jointes mains mierci li cria
 Et moult doucement li pria
 Qu'il s'en alast fors de la tierre
 15 Al plus tost qu'il pëuist, sans gierre;
 19660 Quar il ot ja tel poison biute
 Dont il ot pries la mort reciute.
 Li rois li a tout pardouné
 Et puis a le congiet ruvé.
 20 Plorant del conte se parti
 19665 Et l'endemain si s'aati
 De faire asalir durement,
 Et on si fist tot esranment.
 La furent li Turc si grevé
 25 Qu'al plaisir le roi ont juré
 19670 A rendre Acre, s'il n'ont soucors.
 Salehadins dedens huit jors
 Les diut soucorre, s'i failli,
 Et toute l'os les asailli;
 30 Mais par couvent, come soupris,
 19675 Furent li Turc loiiet et pris,
 Et Karaheus et Limestous³,
 Ki moult fu hardis et estous,
 Et tout li autre pries a pries⁴.
 35 François en furent moult engriës.
 19680 Quant Acre fu rendue et prise,
 Trop i ot joie a grant devise.
 En la vile present osteus,
 Dont moult i ot et teus et queus.
 40 Salehadins estoit defors,
 19685 Ki Turs estoit poissans et fors,
 Et s'ot od lui tous ses esfors.
 Mais moult ert grans li desconfors
 D'Acre qu'il avoient perdüe,
 45 Et s'orent la bee atendüe⁵;
 19690 Quar il quidoit avoir sans faille
 Viers le roi de France bataille
 Par le conseil del roi Ricart,
 Ki vendu l'avoit en sa part,
 50 S'il fust alés a la bataille.
 19695 Grant avoir en ot pris sans faille
1191. A Salehadin par esgart;
 Mais garnis en fu d'autre part
 Del conte Felipre, ki dist
 Qu'as Turs pour rien ne combatist,
 19700 Quar devisee estoit sa fins,
 S'il combatoit as Sarrasins.
 Et quant Salehadins sot bien
 Que de bataille n'i ot rien,
 Et que pas ne se combatroient,
 19705 Et la cité perdüe avoient,
 Ariere s'en rala batant.
 Et li rois de France entre tant
 Fist en la vile prendre ostel
 Al Temple, car il n'i ot tel;
 19710 Et apriès li dus d'Osterike
 En fist un prendre biel et rike;
 Ses banieres furent sus mises
 As fenestres de marbre bises.
 Li rois Ricars encor n'avoit
 19715 Point d'ostel et tresbien savoit
 Que li dus d'Osterike avoit
 Le millor ostel qu'on i voit.
 Ses Englois i rouva aler
 Et leur banieres fors gieter.
 19720 Cil i alerent esranment,
 Si misent fors vilainement
 Les gens le duc, et sa baniere
 Fu gietee enmi la kariere.
 Li dus forment s'en äira,
 19725 D'eures a autres souspira,
 Al roi de France en ala plaindre
 Et dist que plus n'i violt remaindre.
 Et li rois dist, quant il poroit,
 Volentiers l'en adreceroit,
 19730 Quar il mesmes iert teus menés
 Qu'ongles ne li estoit remés
 Ne a painnes ceviaus el chief,
 Ains estoit la a grant mescief.
 Adonques si moru li quens
 19735 Felipres, li sages, li buens⁶.
 Si home come leur signor
 L'ont seveli a grant hounour;
 Et li rois ses homes guarda,
 Tant com il fu el päis la.
 19740 Li quens Baudüins al vis blau
 Ot Flandres et s'avoit Hainnau.
 Acre fu moult bien refermee
 Et regarnie et acesmee,
 Et li Turc ki furent loiié,
 19745 Furent ocis et detrencié,
 Si fu la cose a bien tornee.

1) Hanc fabulam narrat Ann. Rem. IX, 60 sqq., supra p. 526 sq. Cf. etiam locum Will. Britt. infra p. 740, n. 3. laudatum. H.-E. 2) Regis mortem v. 19640.
 55 3) Rigord., SS. R. Gall. XVII, p. 35: *Philippus rex*
 — — *custodes Saladini qui ibi erant Limathosium*

et *Carachosium cum ingenti armatorum copia sub certa pactione ad deditionem coegit.* H.-E. 4) *Brevibus intervallis.* 5) *Frustra expectaverant;* v. infra v. 25093. 6) A. 1191, lul. 1. H.-E.

1191. Li rois ot sa charge atornee¹,
 Quar trop avoit gëu en tres;
 En une galie est entrés.
- 19750 Et li quens Pieres² vint a lui.
 'Sire', dist il, 'en grant anui
 Nos laisiés, quant vos en alés'.
 'Pieres', dist li rois, 'tort avés'.
 A tant li a moustrés ses dois
- 19755 Et son cors, ki tant fu destrois,
 Qu'il n'i avoit ongle remés,
 Et del cors fu li quirs ostés³.
 Quant li quens le vit en tel point,
 'Sire', dist il, 'pries vos a point,
- 19760 Qui vous a dounet tel bevrage;
 Çou fu traisons et grans rage.
 Or n'i a plus, je m'en irai,
 Ja seul aler ne vos lairai'.
 Lors si atornerent leur cose.
- 19765 Et li rois, ki point ne repose,
 Le duc de Bourgogne⁴ i laissa
 Pour lui et en foit le baissa,
 Qu'il li gardast ses cevaliers;
 Et assés li donna deniers.
- 19770 Ainç jour se parti del rivage
 A loi de pseudome et de sage,
 Et la nouvele en est alee
 Par toute l'ost la matinee.
 Trop fu li rois Ricars dolans
- 19775 Qu'escapés ert li rois des Francs.
 Li dus d'Osterike tantost
 Par ire se parti de l'ost;
 Viers son päis est revenus.
 Et li rois de France est issus
- 19780 A tiere, quant il vint a port;
 De rien ne fu tant a deport⁵.
 A Mescines vot sejourner;
 Garder s'i^a fist et meciner.
 Nicolas Dorie, uns borgois rices,
- 19785 Qui n'iert avers ne fos ne nices,
 Et li Rous de la Voute^{b,6} avvoec,
 Ki trop estoit rices illuec,
 Li prousenterent lor avoir,
 S'il^e trestout le vosist avoir,
 Et li fisent si grant hounour
- 19790 Que ne porent onkes grignor.
 Quant li rois i ot soujourné,
 Tout son afaire a atourné;
 En France vint, et moult se plainst

1191. Del roi Ricart, qui si l'atainst.
 19795 Le Rous de la Voute amena,
 Et Nicolas avoec ala.
 Rices maisons lor a livreés
 Et de tiere deus cens livreés; 5
 Encor en sont li oir tenant,
- 19800 Ce puet on savoir maintenant.
 D'autre part li dus d'Osterike
 En une nef et grant et rike
 En son päis fu repassés. 10
 De la marine fu lassés
- 19805 Et moult se plainst del roi Ricart,
 Le felon cuviert, le gagnart,
 Qui sen boin ostel li toli
 Et ses banieres fors gali. 15
 Mais li rois Ricars fu remés
- 19810 En Acre et fu d'ire abosmés
 Del roi, ki sot la traisson
 Qu'il ot faite par mesproisson.
 Et si sot bien li fel traître 20
 Que c'iert par le conte Felipre⁷,
- 19815 Ki mors estoit novielement;
 Si fu en grant äirement.
 Lors se pensa qu'il s'en iroit
 Par Alemagne, s'il pooit. 25
 Jakes d'Avesnes estoit mors^d,
- 19820 Qui bien se fu as Turs amors,
 Et bien conurent maintes fois
 Sa grant valour et son defois.
 En un estour s'iert avancis, 30
 U Sarrasin l'orent ocis.
- 19825 Li quens Robiers⁸ en fu blasmés
 De çou qu'il fu ensi remés,
 Car il dut poindre, quant il point.
 S'il i mesfist, Dieux li pardoinst. 35
 Par l'ost en ot moult grant dolour;
- 19830 Car Jakes iert de grant valour.
 Brisses de Bari, uns siergans,
 Ki moult estoit preus et saçans,
 Estoit a lui, quant il moru. 40
 Li rois Ricars l'a retenu,
- 19835 Et saciés bien qu'il le retint,
 Pour çou que la bien se maintint
 Et bien avoit siervi maint jour
 Celui d'Avesnes, son signour. 45
1192. En mer se mist li rois Ricars.
 19840 Al vent sigla tot a escars⁹;
 Car il n'ot^e cure de haster,

a) se c. b) noute c., sed rectius voute v. 19795.
 versus. e) nont c.

c) versus omissus a primo editore.

d) bis invenitur in cod. hic

50

1) Naves oneraverat. 2) Autissiodorensis. R. 3) Cf. Will. Britt., SS. R. Gall. XVII, p. 70: *Postea idem Philippus rex morbo gravissimo detinebatur. Nam, ut quidam dicunt, venenum a proditoribus porrectum hauserat, unde et tanta infirmitate gravatus est, quod et unguis manuum et pedum et capillos et fere omnem*

cutis superficiem amisit. H.-E. 4) Hugonem III. R. 5) Nulla alia re adeo delectabatur. 6) Rufum de Volta nominat Rigord. (SS. R. Gall. XVII, p. 36). R. 7) Cf. v. 19648 sqq. H.-E. 8) II. Drocensis; cf. Itin. regis Ricardi IV, 20, ed. W. Stubbs p. 276. H.-E. 55 9) tarde; cf. v. 23257.

1192. Ains vot les plus sains pors taster,
En une moult rice galie,
Mais çou fu a poi de mesnie;
19845 Tant qu'en Alemagne ariva.
5 A tiere issi, moult se cela;
Lor cevaugures acaterent
Et con marceant se celerent,
Tant que par barat et par gille
19850 Hierbegierent a une vile
10 Pries d'une citet, ki la fu¹.
Quant il orent refait lor fu,
Lor capons cras ont al fu mis,
Et puis si ont al vin tramis
19855 Deus barius que d'Acre apportoient;
15 A la tavierne les envoient.
A la chité dont jou vos di,
Marciés estoit le samedi².
Uns cevaliers la si bevoit,
19860 Ki baillie en la vile avoit.
20 La haine del duc savoit
Et del roi, et tantos k'il voit
Les deus barius, ses a conus,
Quar a Acre les ot vëus.
19865 Esranment l'Englois acosta
25 Qui les deus barius aporta;
Et quant il l'ot bien esgardé,
S'a li cevaliers demandé,
Qui li baril estoient tel.
19870 Et cil n'a dit ne un ne el,
30 Fors tant qu'il dist: 'Marceant sommes,
Qui de viers Acre repairoumes'.
Et li cevaliers li a dit:
'Jou ne sai, mais, se Dieux m'ait,
19875 Cil baril sont le roi Ricart³.
35 A tant s'en tourna d'autre part
Li Englois, si fist del vin traire
Et puis s'en est mis el repaire.
Li cevaliers pour consivir
19880 Le fist lues de si pries sivir
40 C'on li a dit ou il estoient.
Lors s'aperciut qu'il se celoient
Con marceant vallant et rike;
Cremoient le duc d'Osterike,
19885 En qui tiere il furent entré.
45 Li cevaliers a encontre
Le prouvost de la vile esrant,
Et il li a dit maintenant:
'Je sai moult d'Englois hierbegiés.

- 19890 Mandés siergans, et si saciés
1192. Quel gent il sont; car je mescroi
Que li rois Ricars en secroi
S'en voelle aler con marceans;
Quar il est vistes et saçans,
19895 Si crient le duc, jel sai de fi,
Pour çou qu'en Acre li toli
Son ostel et par son effors
Fist ses banieres gieter fors.
Et par dela n'oze il aler;
19900 Quar il fist a Acre jurer
La mort del bon roi Felipon⁴.
Moult a en lui crüel pipon⁵,
Et traître est, bien le savons.
Li dus est lies, se le prendons;
19905 Quar il est fel et despisans.
Des Genevois et des Pisans
Est il ausi trop malement.
Alés cele part esranment,
Et nos les trouverons mangans'.
19910 Lors manda li prouvost siergans,
Armet se sont et viennent la.
Li prouvost tot avant ala
Et si rouva la porte ouvrir,
Et l'ostes, ki les vit venir,
19915 A dit: 'Signor, quel le ferés?
Ves ci le prouvost, ja l'avrés'.
Li rois Ricars en pies sailli,
Moult durement s'en esbahi.
Mais par le conseil de sa gent
19920 Les le fu s'asist esranment,
Si prist a torner les capons
Tot ausement com uns garçons⁶.
Si vallait et si cevalier
Atornerent l'autre mangier.
19925 Tout ensi cascuns se couvri.
Et li ostes la porte ouvri,
Le prouvost laisa ens entrer,
Si le rouva venir disner.
'Nou ferai', ç'a dit li prouvost;
19930 'Mais dites moi, je le voel, tos,
Quel gent sont çaiens a ostel,
Qui le disner atorment tel
Con s'il i eüst conte u roi?
Marceant n'ont pas tel conroi'.
19935 'Sire', dist li ostes esrant,
'Il dient qu'il sont marceant,
Ki de l'ost d'Acre s'en revienent.

1) In villa Erdberg, nunc suburbio Viennae. Cf. quae
50 affert Pauli, 'Gesch. v. England' III, p. 249, n. 6. H.-E.

2) Vel die Dec. 20, quae fuit dominica (Itin. Ricardi
VI, 37, ed. Stubbs p. 443) vel Dec. 21, die lunae
(Radulf. de Coggeshall ed. J. Stevenson p. 56) rex
captus est. Sed forte *samedi* nonnisi ad versum
55 complendum positum, nihili est; cf. ad v. 15477. H.-E.

3) Chirothecas regis a ministro portatas a quodam

agnitas esse, scribit Rad. de Coggeshall l. l. H.-E.

4) Cf. v. 19653 sq. H.-E. 5) Fraudatorem; usur-
pat vocem Philippus etiam v. 18097: *roi Phelippon*
De France, le crüel pipon. 6) Sic Anon. Rem.
§ 65, supra p. 527, et similiter Otto Sanblas. c. 38,
SS. XX, p. 324, Salimbene (*ubi dum gallinas assaret*),
alii; cf. Toeche, 'Jahrb. Heinrich VI.' p. 562. H.-E.

1192. Mais moult ricement se contienent ;
Car il sont et rice et manant'.
- 19940 Li cevaliers sailli avant,
Ki les barius ot reconeus:
'Prouvos', dist il, 'barius iteus
Avoit li rois Ricars en l'ost.
Il est çaiens, querés le tost'.
- 19945 A tant li prouvos s'avança.
'Siergant', fait il, 'traies en ça,
Prendés les, quar il sont Englois'.
Et quant çou entendî li rois,
Moult s'enbronça et asoupli¹
- 19950 Et dist que mal fussent emplî
Li baril, ne mandés li vins,
Dont li chevaliers iert devins.
Li prouvos et li cevaliers
Vinrent avant endementiers.
- 19955 Li chevaliers vint la tout droit
U li rois les capons tornoit.
Un capiel de feutre li oste
Fors de son cief, tot voiant l'oste,
Le roi a tost recounëu.
- 19960 'Prouvos', dist il, 'je l'ai vëu,
Le roi, ves le ci ou il siet.
Or le prendés, quar il me siet.
Moult sot, quant il se bestorna,
Qui rois iert et capons torna'.
- 19965 Et quant li rois çou entendî,
Sus est saillis, plus n'atendî,
Et mist sa main a un coutiel
Qu'il portoit a meure² moult biel;
Desfendre se vot durement.
- 19970 Mais li prouvos tot esranment
Li a dit: 'Rois, se Dieux me saut,
Nule deffense ne vos vaut;
Rendés vous, car vos estes pris'.
Et dist li rois: 'Jou sui soupris.
- 19975 Mais ja siergans avant ne viegne;
Ki cevaliers est, si me tiegne.
Je me renc, que vaut li desrois?
Voirement sui Ricars li rois'.
Li prouvos a tant s'avança^a.
- 19980 Li rois Ricars li fiancha
Prison et avoec aus s'en vait
Et toute sa gens entresait.
Ensi fu deciute leur gille.
En prison furent en la vile,
- 19985 Tant que li dus sot la noviele,
Qui moult li fu plaisans et biele.
A la cité s'en vint esrant,
Et si a fait tout maintenant
Le roi Ricart a grant atour
- 19990 Mener en sa plus forte tour.
1192. Quar li rois de France li ot
Proiet al plus k'il onques pot,
Qu'il s'en vengast, s'onques pooit,
Et il tout autretel feroit. 5
- 19995 L'empereres, quant il le sot,
Viers le duc fist en quanqu'il pot,
1193. Tant qu'il li a le roi rendu.
Et il n'i a plus atendu,
Ensierer l'a fait ricement, 10
- 20000 Sel fist siervir moult noblement
Par volenté et par pourpens;
Mais li rois paioit le despens.
Nouviele vint al roi de France³,
Qui tot avoit mis en sofrance, 15
- 20005 Que li rois Ricars estoit pris,
Et que li dus l'avoit soupris.
Garis estoit, s'en fu moult lies.
A ses barons est consilliés,
Et tout esranment si manda 20
- 20010 L'empereour et coumanda,
Come signour et com a frere
De son roiaume et de l'empere,
Que bien gardast le roi Ricart,
Le felon cuviert, le gagnart, 25
- 20015 Qui l'avoit a Acre enpuisnié,
Si que ne de mains ne de pie
Ne li estoit ongles remés⁴,
Et s'il auques i eüst mes,
Il i fust mors u tout sans falle 30
- 20020 Pris et trais a la bataille.
Quant l'empereres l'entendî,
Al mesage si respondi:
'Jel garderai bien par mon cief;
Mar i a fait al roi meschief'. 35
- 20025 A tant pour cele mesproisson
Li a fait doubler sa prisson.
Puis avint qu'il le ranprosna
De çou qu'il les capons torna.
Et li rois seoit les un fu; 40
- 20030 Coment ses peres noiiés fu,
Li demanda et mist avant,
Et li reprouva, tous oiant,
Qu'en un ruissiel d'aigue petite
Qu'il ot a soi bagnier eslite, 45
- 20035 Estoit noiiés, voiant sa gent.
Cele parole öirent cent.
L'empereres s'en äira
Moult durement et souspira.
Poi failli k'il ne li fist honte; 50
- 20040 Mais aquoissié l'en ont si conte.
Briement apriès se racorderent

a) lauanca c.

1) Demisit vultum et animum. 2) a meure vel amoré, i. e. acuminatus. 3) Per epistolam Heinrici imperatoris regi directam apud Roger. de Hoveden ed. Stubbs III, p. 211 sq. H.-E. 4) Cf. v. 19731. 19756. H.-E. 55

- Et leur ramprosnés amenderent.
Et l'emperere a remandé
Au roi que il l'a bien gardé
20045 Et gardera a en avant,
5 Pour çou qu'il li ala grevant.
1193. Dont trest li rois de France lors
Tout droit al castel de Gizors.
Ghilebiers de Gascuel¹ i fu,
20050 Ki le castiel li a rendu;
10 Et des castiaus de Normendie
Prist moult li rois a cele fie.
1194. Li rois Ricars fist tant apriès.
Come visseus et moult engriès,
20055 K'il est issus de la prison;
15 Mais il douna grant raençon,
Cent mile mars et plus assés.
De la prison fu moult lassés.
D'Engleterre tout par navie
20060 Fu sa raençons aravie²
20 Et de besans et d'estrelins
Et de mansois et d'angevins,
Qui li vinrent de Normendie,
Et par haste et par enresdie.
20065 Quant paiet en ot come sages
25 Et del remanant mis ostages,
Parmi Saissougne³ s'en ala
En Engleterre, et si passa
En Normendie tout esrant.
20070 A Ruem cevauga maintenant.
30 Quant de Gizors sot la noviele,
Tous ses anuis li renoviele,
Et moult li pesa de Dangu⁴,
Que François orent abatut.
20075 Lors si canta: 'Dieux, si m'en duel!
35 Ça fait Ghillebiers de Gascuel'.
Puis manda gent en Engleterre,
Si deffia le roi de guierre,
Et gaegnierent par couvent
20080 Li un sour les autres souvent.
40 1197. Li rois Ricars endementiers
Manda le conte de Poitiers,
Othon, son neveu, le vallant,
Si l'en fist aler maintenant
20085 En Alemagne, son país;
45 Quar li empereres Henris
Estoit mors et alés a fin.
Tant fist al conte Bauduin
De Flandres, qui Hainnau tenoit
20090 Et quens de deus contés estoit,
1198. Li rois Ricars, qu'a Ais ala
Et le roi Othon couronna.
L'evesques Jehans de Canbrai
I fu avoeques, bien le sai⁵;
20095 Et li dus, ki moult sot de gille,
De Louvaing⁶ li douna sa fille⁷.
Li Alemant, ki furent savie,
Le duc Felippron de Soavie
Recouronnerent contre lui
20100 Pour Othon faire plus d'anui.
Car l'emperere Federis
Et l'emperere apriès, Henris,
Fisent jurer a lor vivant
Par devise et par couvenant
20105 De l'apostole a ses barons,
Dont les cartres ot et les nons,
Qu'a tous jors mais apriès sa mort
Par boine pais et par acort
Iroit l'empires sans fallance
20110 D'oïr en oïr ausi com en France⁸.
Quar ausi siout aler l'empires,
Ki par lor tences estoit pires;
Quar plusiour s'ierent arrami
De couronner aucun ami,
20115 Quant l'emperere ert deviés:
Mains princes en iert enviés.
Par quoi l'empereres Henris
Del ratraire fu atenis⁹;
Et tout pour icel sairement
20120 Si couronnerent voirement
Al droit oïr wes¹⁰ li Aleman
Le duc de Soave en cel an,
Ki parens estoit a l'enfant,
Ki n'avoit pas eage grant,
20125 Le fil l'empereour Henri,
L'enfant de Pulle, que nori
Avoient si home en Sesile
A Palierne, sa rice vile.
Mors iert et sevelis ses pere,
20130 Et l'enfes pour avoir l'empere
Ot les saiaus et tous les bries,
Que ses peres li ot laissies,
De l'apostole et des marcis
Et des barons plus enforcis,
20135 Ki juré avoient pour voir
L'empire a traire d'oïr en oïr.
Or vous dirai jou l'aventure,

1) Qui proditiōe castrum regi tradidit. Cf. Roger. 50 de Hoveden ed. Stubbs III, p. 206; Will. Britt., Phil. III, 129 sqq. H.-E. 2) Nescio an exstiterit verbum 'aravir', vi afferre; forse scribendum 'aramie', arcessita. 3) Minime, sed Moguntia per Rhenum Coloniam, inde Andoverpian profectus est. H.-E. 55 4) Dangu (dép. Eure, arr. des Andelys). H.-E. 5) Male scivit. Iohannes III. de Bethunia a. 1198, Iul. 12. nondum fuit episcopus Cameracensis, neque

in charta Böhmer-Ficker V, 1, nr. 199. occurrit; sed a. 1201. Ottonem regem Coloniae morantem adiit et ab eo Sept. 26. regalia accepit. Böhmer-Ficker nr. 219. H.-E. 6) Henricus I. dux Brabantiae. H.-E. 7) Mariam tunc Otto desponsavit, sed demum a. 1214, priore uxore mortua, in matrimonium duxit. H.-E. 8) Errat Philippus. Sed Henricus VI. id appetiverat. H.-E. 9) Studiosus. 10) Legitimi heredis commodo.

- Si con l'estore m'assëurre,
Par quoi l'assëuranche empire,
20140 Dont li oir pierdirent l'empire.
Uns empereres moult proissiés
S'en fu jadis alés croissiés
En la tiere de Bethleem
Pour vissiter Jherusalem.
- 20145 Sa feme ert morte ançois deus ans,
Mais il en ot deus biaux enfans,
Danselons de petit eage,
Qui moult erent de grant linage.
Li arcevesques de Ravenne
- 20150 Et l'arcevesques de Maience
Erent si oncle par la mere.
Al jor qu'aler s'en diut lor pere,
Un rice frere a conte avoit,
Mais trop fel et crüeus estoit;
- 20155 Ans deus li carga ses enfans,
Et de l'empire fu tenans
Come bailles; lors s'en ala.
Mais ançois qu'il parvenist la,
Fu mors, et la noviele en vint
- 20160 Al conte qui l'empire tint.
Les deus enfans sans nul ator
Mist en prison en une tour,
En un cepiel¹ cascun d'un pie;
Quar l'empire avoit covoié.
- 20165 Petit a boire et a mangier
Lor fist donner et par dangier².
Tous les castiaus et les cités
Saissi, les bors et fermetés,
Et tous les princes a soi trest
- 20170 Par l'avoir grant dont il les pest.
Un jour li enfant moult plorerent
En cele prison u il erent;
Quar li carteriers leur gehi
Que tous jors seroient ensi.
- 20175 Li uns a l'autre se plaignoit
De la mesaise ou il estoit.
Li mainsnés a dit al grignour:
'Frere, vous perdés vostre ounour.
Quar me laissiés mon pie trencier
- 20180 Et jus de la tour trebucier,
Je m'en irai, sé j'onques puis.
Nos oncles dirai, se ges truis,
Que nos oncles de par mon pere,
Qui de l'empire est comandere,
- 20185 Nos fait en sa prison morir
De faim, et de laste³ pourir'.
'Nou feras', ce dist li ainsnés,
'Jou sui graindres et plus senés.
Balle moi ça ton coutelait
- 20190 Et mon talon trencier me lait'.
- Cil li a tolu maintenant
Le kanivet neuf et trencant,
Viers son talon est aprociés.
Ja fust a grevance trenciés,
20195 Quant li frere est avant lanciés. 5
Moult durement s'est coureciés;
Le kanivet li tolt des mains.
'Frere', fait il, 'çou est del mains.
Jou sui mainsnés de vous et pire,
- 20200 Et si devriés avoir l'empire. 10
Se jou sui mors ne afoles,
Ne m'en caille, quar mious valés'.
'Nou ferés, frere'. 'Si ferai',
Dist li mainsnés, 'bien m'en irai'.
- 20205 Par quatre fois, jel sai de fi, 15
Tolirent le coutiel ensi,
Tant qu'en la fin dist li mainsnés:
'Mes talons est menres assés
Del vostre et mains me grevera,
- 20210 Ce saciés, quant trenciés sera'. 20
A tant a le coutiel saissi,
Tant en trença que fors issi.
Mais de sanc en est tant issu
Que li enfeçons pasnés fu,
- 20215 Et li freres mena tel duel 25
Qu'il fust maintenant mors son voel.
Entrues que li enfes pasma,
Sor lui cāi, tant le baissa.
Et li enfes est revenus,
- 20220 Pour le duel son frere est tēus. 30
Ja ert la nuis auques alee,
Et l'enfes, ki al fūir bee,
A son frere tout en baisant
A congiet pris de maintenant.
- 20225 Ouviaerte avoit une feniestre 35
Devant aus en la tor a diestre,
Et li enfeçons tout cloçant
Vint a la feniestre aproçant;
Al mious qu'il pot, est montés sus,
- 20230 Outre se laissa caoir jus, 40
Si fu moult durement bleciés
Es bras, es gambes et es pies,
Et toutes voies par effors
Del grant fossé s'en issi fors.
- 20235 Venus s'en est cies le prouvoire, 45
De son iestre li dist la voire.
Et li prouvoires de pitié
N'a l'afaire plus respitié.
Sor son palefroï mist l'enfant,
- 20240 Atout s'en ala maintenant, 50
A l'arceveske l'en mena,
Jusqu'a Maience ne fina.
L'arceveskes en fu joians

1) Cippum, compedem. 2) Aegre. 3) Utrum *lasté* an *laste* legendum sit, diiudicari non potest; quoad sensum nihil interest.

Et d'autre part refu dolans
 20245 De l'un, ki^a afolés estoit,
 Et de l'autre, ki remanoit.
 Li carteriers a l'endemain
 5 Se fu levés al jor bien main;
 En la tour as enfans ala,
 20250 L'ainsné frere plorant trova
 Pour son frere, k'il quidoit mort,
 Quant il l'oi kair si fort.
 10 Tant ot ploré, malades fu.
 Et quant sa garde l'a vëu,
 20255 Demanda li qu'iert devenus
 Ses freres, et cil s'est tëus.
 Signe li fist de sa main diestre
 15 Qu'issus en iert par la feniestre.
 Lors fu li vallais coureciés
 20260 Et adolés et esmaiés.
 Partout ala querre l'enfant,
 Et quant nel pot trover, esrant
 20 S'en est fuiois tout pour le conte,
 Qu'il nel fesist morir a honte.
 20265 Moult fu l'arcevesques dolans
 De ses neveux, les deus enfans.
 Car cil qu'on li ot amené,
 25 N'ot onques puis jor de santé;
 Al cief de quinsainne moru.
 20270 Ses oncles moult dolans en fu;
 Trestout son pooir asanbla
 Et par tout l'empire manda
 30 Les barons, si leur a conté
 Coment li quens avoit ouvré
 20275 Des deus enfans l'empereour,
 Dont il devoit garder l'onnour.
 Quant li baron la verté sorent,
 35 A quanque de gent avoir porent,
 S'en alerent a la tour droit
 20280 U l'enfes en prison estoit.
 Si leur ont le castiel rendu.
 Mais li autres enfes i fu
 40 Mors trouvés el cepiel gisant,
 S'en furent li parent dolant.
 20285 Et li marcis et li baron
 De tout le päis environ
 Sour le conte s'en sont alé,
 45 Tout son päis li ont gasté.
 Mais il vint contre aus a grant gent,
 20290 Qu'assés avoit or et argent.
 Moult asprement se combatirent;
 Mais li baron tous les venquirent,
 50 Et li quens i fu pris et mors
 Et desconfis tous ses effors.

20295 Ensi con vous avés öu,
 1152. Si furent li droit oir perdu
 Et de par pere et de par mere,
 Ki dëussent avoir l'empere.
 Dont s'acorderent li baron
 20300 A faire par eslection
 Empereour d'aucun haut homme,
 Sel fesist on sacrer a Romme.
 La^b ot tant parlé de cascun
 Que par le grant conseil comun
 20305 Sour douze preudomes par non
 Ont assise l'eslection,
 Et cil ont ensi dis leur dis
 Qu'avant l'ont mise sour aus sis.
 Et li sis l'ont mise sour trois,
 20310 Par l'afaire ki fu destrois¹.
 Et li troi douterent l'estri²,
 S'apielerent duc Flederi³,
 Qui n'iert fel, crüeus ne estous,
 Parmi le sairement de tous
 20315 Qu'a son acort s'acorderoient.
 Voiant tous çaus qui la estoient,
 Li ont la couronne dounee,
 Pour çou qu'ele soit delivree
 A son plaisir sans rien de grief.
 20320 Et il l'a posee en son cief,
 Si leur a dit: 'Voiés, signor,
 Et je me fas empereour,
 Et si vos di que sans faintisse,
 Al mious que j'onges sai, l'ai mise;
 20325 Et Dieux m'i laist a bien durer'.
 Lues se fist tous assëurer
 Et prist a Roume ses conrois,
 Si k'il fu emperere et rois,
 Dont je vos conterai briement.
 20330 Asanblé furent voirement
 Si com il faisoient adies,
 Quant l'emperere iert adierciés⁴.
 1190. Puis fu il noiiés sans reviel
 En un moult trespetit ruisiel,
 20335 U il se bagnoit pour le caut;
 Ensi le vot Dieux, qui n'en caut.
 Mais pour lui, c'on tint a gentil,
 Fisent empereour del fil.
 Henris ot non et fu preudom
 20340 Del comencement jusqu'a som.
 Tres donques ala il ensi
 Jusqu'a l'empereour Henri,
 Ki peres fu l'enfant de Pulle,
 Ki par son sens, non par sa trulle⁵
 20345 Fist les barons assëurer

a) De li ki c. b) Quon c.

1) Re urgente. 2) Litem veriti sunt. 3) Haec de electione Friderici I. narratio fabulosa ex Gisleberti chron. Hannon., SS. XXI, p. 516, manavit. G. W.

4) Imperator in munere constituebatur. v. 17206.

5) V. ad

- K'il feroient l'empire aler
D'oïr en oïr, si com il siout faire.
Or fu venut a cel afaire;
Car li enfes et ses consaus
- 20350 Orent les bries et les saiaus,
Par quoi il kalengoit l'empire,
Si com vos avés oï dire.
En Pulle soujornoit tous cois,
Si n'avoit pas tot a son cois,
- 20355 Car moult haoit le roi Othon,
Ki li grevoit, ce disoit on.
1208. Dont aviunt que li landegrave¹
Ocist le boin duc de Soave,
Si fu la terre en grant estrif,
- 20360 Pour chou que l'enfant sorent vif.
1197. Li quens Baudüins pour sa tierre
Si refist donques au roi guierre,
Phelippe de France, moult fort.
Tournai raiienst et puis a tort
1198. 20365 Arie et Saint Omer li toli,
1197. Devant Arras sieghe basti;
1199. La fu pris li quens de Namur²,
Felippres, c'on tint a sœur.
1197. Li quens d'Arras s'en departi
1199. 20370 Et puis au roi s'acorda si
1202. Qu'apriès s'en ala outre mer
Pour l'amende mieuls affermer.
Et s'avoit estet moult proissiés,
Si s'en ala come croisiés.
- 20375 Sa feme³ apriès lui s'en ala,
1203. Ki moult tresdurement l'ama.
1204. A Acre moru de malage,
Coume dame loiaus et sage;
Et li quens, ki mout fu senés,
- 20380 En Venisse s'est cheminés.
Ses freres, li quens de Namur,
L'ot fet de ballie sœur:
Ses deus filles ot a garder
Et la tierre pour amender.
1203. Veskes Estievenes de Tournai
Moru adonques, bien le sai.
Gossüins fu veskes nommés,
De la Flamengerie nes.
- 20475 Rois Felippes en France estoit,
Ki sa feme⁴ en prison tenoit;
Et pour çou qu'ensi ne remagne,
1196. S'ot il mandee en Alemagne
La serour al duc de Soave⁵,
- 20480 C'on tenoit a biele et a save,
Si l'espousa, si com il pot.
Icele dame moult ciere ot.
Un fil en ot, s'ot non Felippes;
Cil fu vallans, sages et vistes. 5
- 20485 Li rois, ki son preu ne forlogne,
La damoisele de Boulogne⁶,
La fille al preu conte Renaut,
Li fist prendre, coment qu'il aut.
Et de cele dame autresi 10
- 20490 Ot li rois une fille ensi⁷,
Qui moult fu vallans et senee
Et fu ricement mariée:
Felippres, li quens de Namur,
C'on tiunt a sage et a sœur, 15
- 20495 Li frere al conte Baudüin,
Qui toute Gresse mist a fin,
A Valenciennes l'espousa⁸.
Et dont ses deus nieçains⁹ livra
En la garde le roi de France. 20
- 20500 Apriès, sans longe demorance,
Cil quens de Namur si moru¹⁰.
Sa feme, qui moult giovane fu,
Del roi son pere sans desdaing
Fu donnee al duc de Louvaing¹¹. 25
1197. Adont que mors fu l'emperere
Henris, qui de Pulle rois ere,
Ses fuis demora en la tierre
- 20660 Sovent a pais, sovent a giere, 30
Et en Palierne et en Sesile
Se reposoit de vile en vile.
As Alemans rien ne manda,
Ne l'empire ne demanda.
- 20665 Si fu la tierre sans signour, 35
Cascuns voloit avoir l'ounour.
S'avint que li dus de Soave,
C'on tenoit a preut et a savie,
Pour l'enfant, ki ses nies estoit,
- 20670 Des mellours couronne faisoit. 40
1198. Et il l'avoient courouné
A oes l'enfant et assené,
Et forment l'ounoroient tuit.
Apriès fu la tierre en grant ruit¹²;
- 20675 Quar li landegrave¹³ ot ocis 45
1208. Le duc, ki gardoit le päis,
Si con jou vos ai dit avant.
Li plus sage en furent dolant.
Othe li rois en fu joians,

1) Hunc falsum titulum Ottoni de Wittelsbach dat Rigordus, supra p. 294: *comes palatinus, qui lingua eorum landagrava vocabatur*. H.-E. 2) Comes Namucensis minime in obsidione Atrebatensi a. 1197. acta, sed a. 1199. prope Lens captus est; cf. Sigeb. Cont. Aquic., SS. VI, p. 434 sq.; Rigord. supra p. 293 sq.; Roger. de Hoveden ed. Stubbs IV, p. 94. H.-E. 3) Maria. R. 4) Ingelburgem. H.-E.

5) Immo Mariam (Agnetem), filiam Bertholdi IV, 50 sororem Ottonis I, ducum Meraniae. H.-E. 6) Mathildem. R. 7) Mariam, a Rigordo Iohannam dictam. H.-E. 8) A. 1210. H.-E. 9) scil. Iohannem et Margaretam, filias Balduini IX. comitis Flandrensis; cf. v. 20383. H.-E. 10) A. 1212. H.-E. 55 11) Henrico I. a. 1213. H.-E. 12) Valde perturbata. 13) Cf. ad v. 20357. H.-E.

- 20680 Si traist a lui les Alemans,
Les Sesnes et les Loherens,
Et siergans, cevaliers et gens;
1209. Qu'a Roume en ala couronner.
5 Mais il li couvint ains jurer
20685 Qu'a saint Piere ne forferoit
Ne l'empire ne descroistroit
Ne sour la coronne de France
Ne feroit nule destorbance.
10 Et quant il ot esté sacrés,
20690 Si s'est esranment parjurés:
Saint Piere trois castiaus toli,
Quar aucuns li avoit gehi
K'il durent iestre de s'ounour
15 Et avoient esté maint jour.
20695 Quant li apostoles l'öy,
1210. Innocens, de rien nel jöi;
Hautement l'escumenia.
Ensi la cose demora.
20 1212. L'enfes de Pulle en cel töel¹
20700 Al roi de France par conseil
Traist et s'aïe li requist;
Et li rois sairement li fist
Et d'aidance et de sëurté,
25 S'a li uns l'autre assëuré.
20705 Et li rois Felippes de France
A moult grant gent par couvenance
A Valcoulour tramist a lui,
Pour çou k'il n'i ëuist refui,
30 Loëys, son fil, s'i^a parlerent
20710 Ensanble et s'entrasëurerent
Devant tous les barons comuns².
Ariere s'en ala cascuns,
Et l'enfes, ki de rien n'enpire,
35 Calenga tout esrant l'enpire.
Puis avint cose que Flamenc
Et Hainnuier par un bestenc³
20765 Vorrent avoir en Flandres conte,
40 Que la tiere n'alast a honte.
Et li rois gardoit le droit oir,
S'i vivoient⁴ de leur avoir.
1210. Li quens de Namur li carga,
20770 Adont que sa fille espousa,
45 Si con jou vos ai dit ançois⁵.
Grant joie en orent li François.
1211. A cel an, jel sai tout de fi,
Le vot Engelrans de Couci⁶.
20775 Et li rois li ëuist dounee;

1211. Mais la cose fu si alee
Qu'il ne le vorrent prendre a conte,
Que lait ne lor fesist et honte;
Car il estoit fel et criëus
20780 Et despissans et orgilleus.
Adont a Lille soujournoit
La vielle röine et manoit,
Ki fu feme al conte Felippe
Et grant dowaire tint viers Ippe,
20785 En cele tiere des Ingrins,
Qui haoient les Blavotins⁷.
A Lille estoit en sa maisson,
Si mist ses homes a raisson
D'un couzin qu'ele avoit, Ferrant,
20790 Qui venus estoit tout esrant
De viers Portingal, son päis.
Biaus estoit de cors et de vis,
Brun ot le cief et s'ot grant nes;
De sa maniere ert moult senés.
20795 Fius iert le roi de Portingal⁸;
Mais li plusiour par devinal
Disoient k'il iert voirement
Fius la röine outreement;
Mais ele disoit que c'iert s'ante.
20800 Des barons traist plus de sissante
A li par son tresgrant avoir,
Par son sens et par son savoir.
Al roi Felipe trest en France
Come visseuse et large et france,
20805 Si douna tant le roi del sien
Qu'ele i fist son afaire bien⁹.
Gautiers d'Avesnes l'i aida,
Qui de son avoir li presta,
Et Jehans li grans de Niele,
20810 Si fist Ghilebiers de Bourgiele
Et grans masse d'autres Flamens,
Qui ele dounoit garnimens
Et grans tieres et grans cevaus,
Deniers et armes et guiaus
20815 Pour l'oir de Flandres a avoir.
Moult li cousta de buen avoir
Et as barons et a la court;
Sel valu bien, ains qu'ele en tort¹⁰.
Cascuns pour li tant i blandi,
20820 Li rois pour l'avoir les crëi,
La contesse leur a dounee,
Et Ferrans l'a lues espousee,
Si l'a fait li rois cevalier.
Mais si com il diut repairier,

50 a) et si c.

1) In tanta rerum confusione. 2) Cf. Will. Brit. supra p. 303. 3) Controversia. 4) Praeter Iohannam et Margarita, Balduini IX. filiae. 5) v. 20498. 6) Cf. chartam eius ap. Duchesne, 55 'Hist. de la maison de Guines' etc., 'Preuves'

p. 360. H.-E. 7) De quibus v. Lamb. Ard. c. 100. 153, SS. XXIV, p. 610. 641; Will. Andr. c. 130, ib. p. 728; Sigeb. Cont. Berg., SS. VI, p. 438. H.-E. 8) Sanchonis I. R. 9) Cf. supra p. 707. H.-E. 10) Ante reditum obtinere valuit.

- 20825 Si traist mesire Loëys
 1211. A Saint Omer en son päis
 Et fist tant qu'il ot le castiel
 Moult bien seant et fort et biel,
 Et s'ot Arie tout a bandon,
 20830 Dont on ot fait sa mere don.
 Ferrans en Flandres s'en revint;
 Mais encontre lui moult se tint
 Rasses, li cevaliers de Gavre,
 Et Ernous avoec d'Audenarde
 20835 Et cil de Gant et autre assés¹.
 Tantos Ferrans a tous mandés
 Ses barons, si ala sour aus.
 A Waudripont² fu faite entr'aus
 La pais. Ensi fu Ferrans quens.
 20840 Assés leur fu courtois et buens.
 1212. Dont ot une grant guerre a Liege
 De cevaucie, non de siege,
 Del duc de Louveng et del vesque³;
 Quar li dus iert de male teke.
 20845 Puis en fu li dus desconfis;
 1213. Moult i ot des siens mors et pris.
 Puis si avint parmi ces choses
 Que mes sire Hües de Boves
 Ocist un des prouvos le roi
 20850 Par son outrage et par desroi,
 S'en fu banis de toute France.
 Et il passa sans demorance
 En Engletiere au roi Jehan.
 Ses om devint mesme en cel an⁴,
 20855 Et il li douna fief et tierre,
 Pour çou qu'il li aidast de gierre.
 1211. Apriès avint autre vergogne,
 Que li quens Renaus de Boulogne
 Fu mal del vesque⁵ de Biauvès,
 20860 S'ot entr'aus brissie une pes
 Pour une maison qu'il fermoit,
 Que l'evesques contredissoit.
 Li quens Renaus en^a fu grevés
 De toutes pars et acussés
 20865 De traisson et de boisdie
 Pour la tierre de Normendie.
 Et si li mist avoeques seure
 Qu'il avoit tramis aucune eure
 Ses mesages en Engletiere
 20870 Pour le roi a grever de gierre.
 Tant fu grevés en toutes pars
 Que li consaus en est espars⁶.
1211. Et li quens en ot ire et duel,
 Si s'en ala droit a Mortuel⁷
 20875 Et contre le roi le guarni,
 Ki le castiel li ot furni
 Et douné et tiere autre assés,
 5 Dont il iert tenans et casés;
 Quar contre le roi d'Engletiere
 20880 L'avoit il bien siervi de gierre.
 Et quant li rois dire l'oi
 K'il ot Mortuel viers lui guarni,
 10 Cele part trest; mais il vuidierent
 Et le castiel tot seul laisierent.
 20885 Li rois le prist et sel carga
 Un cevalier, ki li guarda.
 1212. Lors fu li quens Renaus banis,
 15 Et il se traist fors dou päis.
 En Engletiere en est alés,
 20890 Al roi Jehan s'est amenlés⁸,
 Et dist, se Dieux li donne vie,
 Qu'encor feroit une envaie
 20 Le roi de France Felippon,
 K'il le feroit mater d'un pon⁹.
 20895 Puis est en Flandres repassés,
 A Ferrant a parlé assés
 Et dist qu'encor li renderoit
 25 Saint Omer, que on li toloit,
 Et Arie et tout son tenement.
 20900 Et Ferrans dist que voirement
 Le kerra¹⁰ il et aidera.
 Et Renaus dist qu'il li fera
 30 Le roi d'Engletiere donner
 Estrelins pour guerre mener.
 20905 Entr'aus sont lues assëuré,
 Et li quens Renaus a juré,
 Tant que bien croire l'en pot on,
 35 Qu'il s'en iroit au roi Othon.
 Et il si a fait l'endemain¹¹,
 20910 Quant il pierciut le jor bien main.
 A Othon vint; tant i brasa
 Que le sairement pris en a
 40 K'il venra al premier esté,
 Coment que la cose ait esté.
 20915 A tant s'en vint li quens Renaus
 Et tant ot parlet come faus
 Viers son signour le roi de France,
 45 Qu'il en ot puis duel et pesance,
 Ains k'il en eüst point de glorie.
 20920 Adont avint en cel temporie

a) sen c.

1) Cf. Flandr. gen. Cont. Claromarisc. c. 14. 15, SS. IX, p. 331. H.-E. 2) Wattripont, arr. Tournai, suspicatur REIFF. 3) Hugonis II. de Petraponte. R. 4) Quo anno hoc factum sit, ignoro. Sed iam a. 1212, Mai 4. Hugo in Anglia fuit; Rymer, Foedera, ed. nova I, 1, p. 105. H.-E. 5) Philippo. Haec narrat Will. Britto, G. Phil., SS. R. Gall. XVII, p. 86. H.-E. 6) Adeo ubique eum calumniabantur ut secretum pateretur. 7) Mortain (dép. Manche). R.

8) *Soi amener vel amesler* hic 'foedus facere', paullo 50 post 'aggredi' (v. 21817). 9) Ignominiose devincere, imagine a ludo scaccorum desumta, in quo *pon*, alias *peon*, *poon* peditem designat. 10) Se illi obtemperaturum (*kerra* idem ac *crerra*). 11) Cf. ad v. 17893. Comes Boloniae a. 1212, Nov. 30. apud 55 imperatorem Aquisgrani fuit; cf. Böhmer-Ficker, Reg. Imp. V, 1, nr. 491. H.-E.

- Que li rois Felippes estoit
A Paris et la soujornoit,
Si òi dire par vertet
Que li rois Jehans ot prestet
5 20925 Le conte Renaut son tresor
Pour lui a guerrier enkor,
Et Hües de Bove disoit,
Ja de guerre ne li fauroit,
Et durement s'en pourçoient
10 20930 Que desirer le voloient.
1213. Li rois forment s'en äira;
Et tout maintenant si jura
Qu'il passeroit en Engleterre
Calengier l'avoir c'on dessiere¹.
15 20935 A tant a mandés soldoiers,
Nes et calans et marouniers,
Manda Jofroi del Lezegn²
Et Savari de Maulion
Et moult des autres Poitevins
20 20940 Et Hurepois et Angevins,
Si manda Bretons et Normans,
Çaus d'Orlenois et çaus del Mans.
Al vent k'il n'orent pas estroit,
Fist sigler a la Müe³ droit
25 20945 Galies et barges et nes,
Esneques et dromons fierés,
Koges et busses et wissiers⁴,
Et avoec quanque fu mestiers,
Vin, avainne, farine et pain
30 20950 Et grans bacons, ki furent sain,
Grans pierrieres et mangonniaus,
Arbalestres et trebukiaus.
Atravé sont droit a la Müe,
Quar li rois son pensé ne müe;
35 20955 Ainç vint par tiere a grant effort;
A Bruges traient pries del port.
Si manda al conte Ferrant,
Qu'a lui venist parler esrant
Tous atournés come de gierre,
40 20960 Passer od lui en Engleterre.
Quant li quens Ferrans l'entendi,
A ses mesages respondi,
S'Arie et Saint Omer li rendoit,
Que Loëys ses fuis tenoit,
45 20965 Dont tort li faisoit et anui,
Volentiers passeroit od lui.
Et li rois li a remandé
Par amour et par loiauté
Qu'il li fera tout plainnement
20970 Droit et raisson par jugement,
1213. Mais qu'a cel besoing ne li falle;
Or quesist gent et o lui alle.
Ferrans li remanda apriès
Par ses mesages, tous engriès,
20975 Ja sour çou n'i metroit les pies,
Car de Saint Omer iert iriès.
Cil de Bourgiele⁵ o lui estoient,
Ki tout ensi le conselloient.
Lors fu li rois en grant töel⁶,
20980 Si a trouvé a son conseil
Que toute Flandres saissira.
L'endemain plus n'i demora,
De çaus de Bruges prist ostages,
Et tantost come preus et sages
20985 Ala a Gant et tant i fist
Que de tous les millors i prist.
Garder les fist, et plus n'i tarde,
L'endemain⁷ vint a Audenarde,
Ostages en prist ausement.
20990 Ces nouveies isnielement
Furent en Engleterre dites.
Li quens Renaus, li preus, li vistes,
Et Hües de Boves od lui
Pour le roi faire plus d'anui
20995 Present galies et esnekes
Bien batillies a breteskes⁸,
Et gens armées feleneskes,
Qu'il orent tous eslius aluekes.
De Douvre al vespre se partirent;
21000 Ainc ne finerent, desqu'il virent
A la Müe la matinee.
Tout quoiement, a recelee
Se sont en l'estorie feru,
C'onques n'i furent piercëu.
21005 Des nes present a grant plenté,
Tant qu'il fu a leur volenté,
Des plus grandes et des plus bieles,
Des millors et des plus isnieles.
Kados⁹, ki l'estore guardoit,
21010 Sour la rive dolans estoit,
Car li Englois ja s'en aloient,
Ki leur gaaing quite en menoient.
Si con Kados çou reguardoit,
D'autre part sour la rive voit
21015 Flamens venir tous abrievés.
Ja fu par l'ost li cris levés.
Watiers i fu de Fourmesieles¹⁰,
Armés d'unes armes novieles.

50 1) Ut sibi compararet pecuniam ex arca regia de-
promptam. 2) de Lusignan, frater Hugonis comitis
Marchiae. R. 3) qui siet a deus liues del Dan Hist.
d. Norm., supra p. 708. H.-E. 4) Vide quae de variis
navium generibus congessit A. Schultz, 'Das höfische
55 Leben' t. II, p. 281. 5) Bourghelles prope Cysoing.

Intelligit Gillebertum et Alardum dominos; v. 20810.
21365; Hist. d. Norm., supra p. 711. H.-E.
6) V. supra v. 20699. 7) Cf. ad v. 17893. H.-E.
8) Turribus ligneis munitas. 9) Cadocus, de quo
vide Will. Britt. Phil. IX, 296. 394. 491, supra
p. 354. 356. 358. H.-E. 10) Cf. Hist. d. Norm.,

1213. As gens le roi se fu menlés,
 21020 Mais il i fu moult tost remés.
 Boucars d'Avesnes s'en parti,
 Quar il n'ot pas le giu parti¹.
 Lors fu mandee al roi de France²
 Toute l'uevre et la mesestance;
 21025 Et il jura l'arme son pere,
 Ne laira, Flandres nel compere,
 Ainc que past gaires de tempore.
 Lors vint al Dem a son estore,
 Come preudom et bien senés,
 21030 Et fist crier havot³ as nes;
 K'il ama mious que si ribaut
 En eüssent liet cuer et baut,
 Que li Englois plus en presisent,
 Ausi com il les autres fisent.
 21035 Esranment furent destravees⁴
 Toutes les nes et desreubees,
 S'i ot d'arses et de brissies
 Teles ki moult furent proisies.
 L'endemain⁵ se retrest li rois
 21040 Viers Courtrai a tous ses conrois.
 Ostages en prist des bourgeois,
 De tous les mellors, a son gois.
 L'endemain⁵ a Lille tourna,
 Defors les murs se hierbega;
 21045 De buens ostages fu seurs,
 Et si fist refaire les murs.
 Si ferma Diergnau pour castiel⁶
 De mur et de fossé nouviel;
 De ses François bien le garni,
 21050 Et dant Brission de Bari⁷
 Comanda la vile a garder
 Pour ses affaires reguarder.
 Puis a fermé Erkinghehen⁸
 Et dont Kassiel et Bonehen⁹.
 21055 D'autre part a Sengin¹⁰ laisa
 Girart la Truie¹¹, sel garda
 Entre lui et Girart de Marke,
 Ki bien i tiunt et liu et marke.
 Et puis manda çaus de Tournai
- 21060 K'il se fermassent sans delai.
 1213. A Douwai traist, s'i prist ostages
 Des plus vallans et des plus sages,
 S'i fist abatre la vies tour;
 Mais de l'autre fist son atour, 5
 21065 Qui Pieron de Douwai¹² estoit,
 Pardevant saint Amé tout droit.
 Come castiel bien le ferma
 Et de bonne gent l'acesma.
 Si mist garnison en la vile, 10
 21070 Tele que point n'i ot de gille.
 A Paris s'en est retournés,
 Sainniés i est et sejournés¹³.
 Adonques ses fuis Loëis
 Et li bons mariscaus Henris 15
 21075 Remesent pour Flandres garder,
 Que Flamenc nes puissent grever.
 Mais a Courtrai furent ratraït
 Flamenc et Hainnuier a fait.
 Fermet se furent et logiet 20
 21080 Et par la vile hierbregiet.
 Mesire Loëis le sot,
 Sor aus ala, com il ains pot.
 Moult haut crièrent as Flamens
 Li trumpeour: 'Or ens, or ens!' 25
 21085 Esranment la vile asalirent,
 Et Flamenc la vile guierpirent.
 François i sont moult tos entré
 Et ont partout le fu bouté.
 Et quant tout orent desairié¹⁴, 30
 21090 Si sont a Lille repairié¹⁵;
 Leur gaaing i fisent mener.
 Mais li rois vot a aus parler,
 Si les manda; et il alerent
 Al roi Felippe, et si parlerent. 35
 21095 S'a li fuis le roi aconté
 Qu'il avoit a Tournai esté.
 Entre tant fist li quens Renaus
 Et Hüe de Bove, li biaux,
 Ki le roi ne porent amer, 40
 21100 Tant k'il vinrent de ça la mer,

supra p. 709, ubi de hoc, proelio Iun. 1. commissio (v. 21013—21022) accuratius traditum est. Classis vero iam die Maii 31. abducta est. Cf. etiam Will. Britt. Phil. IX, 500—522, supra p. 358 sq.; G. Phil. p. 306. H.—E. 1) Hosti par non erat; cf. v. 21926. 2) Proelium v. 21014—21020. narratum a copiis, quas rex audita clade classis duce Petro duce Britanniae praemiserat, contra Flandrenses commissum est. Cf. locos laudatos. H.—E. 3) Acclamatio qua praedandi licentia militibus datur, sed etiam direptio ipsa, ut infra v. 25230. 4) Dirutae. 5) Cf. ad v. 17893. Paucis diebus vero haec omnia gesta esse, verum est. Cf. Will. Britt. Phil. IX, 584. H.—E. 6) Sub moenibus Insulensibus; cf. supra p. 711, n. 8; Will. Britt. Phil. IX, 592, supra p. 360. Haec mense Iunio gesta sunt; cf. Delisle, 'Catal. des actes de

Phil. Aug.' nr. 1451, p. 330. 7) Cf. v. 19831. H.—E. 8) Erquinghem-Lys; cf. supra p. 711. H.—E. 9) Castrum olim ad Aa fl. situm; supra p. 712. H.—E. 10) Sainghin-en-Mélantois ad fl. La Marque prope Cysoing, ut puto. Minus probabile Sainghin-en-Weppe, cum ex v. 21150 sqq. apparere videatur, hoc castrum haud procul a Tornaco situm fuisse. Ceterum de huius munitione nusquam alibi quidquam relatum est. H.—E. 11) Idem ac Girardus 50 Scropha apud Will. Britt., alios. R. 12) Occurrit in charta a. 1212, SS. R. Gall. XVII, p. 105. R. 13) Sanguinis missione et quiete saluti suae providit. 14) *desairier*: nido (*aire*) expellere vel eripere; v. et infra v. 26809. 15) Cf. Hist. d. 55 Norm., supra p. 711. H.—E.

1213. Et aporтерent estrelinz,
 Hanas, coupes et maserins.
 Tant en donnerent a Ferrant
 Qu'il lor a juret tot esrant
 5 21105 Sairement contre son signour,
 Dont il ot puis grant desounor.
 Tant dounerent et tant promisent
 Hüe et Renaus qu'asés i fisent.
 Si ergans orent et cevaliers,
 10 21110 K'il donnoient avant deniers.
 A Valenciennes s'atraverent,
 Et trestout lor pooir manderent,
 Quar il orent le roi quoissi,
 Ki venus estoit a Oiszi¹.
 15 21115 Gautiers d'Avesnes i estoit,
 Qui de lui aidier s'aprestoit
 De son cors et de son argent.
 Mais li rois avoit poi de gent,
 Si s'en parti tot droit a nonne,
 20 21120 Ralés s'en est dusq'a Pieronne.
 Mais ja avoient tant brasé
 Cevalier, bourgeois et casé
 Que Tournais, ki mot n'en savoit,
 Al conte Ferrant se tenroit.
 25 21125 Droit a Valenciennes entr'aus
 Fu pris et bastis li consaus.
 De la s'en partent, si s'en viennent,
 Droit a Mortagne² se logierent
 Et l'endemain tout leur cemin
 30 21130 Vinrent a Tournai bien matin,
 Quar Ferrans en iert bien sœurs.
 Et li bourgeois furent as murs,
 Ki de çou ne savoient mot.
 Cascuns s'atira, con mious pot,
 35 21135 A desfendre come preudom;
 Quar la vile ert de grant renon.
 Et li Flamenc et Hainnuier,
 Bourgeois, siergant et cevalier,
 As Pres Porcins sont atravé,
 40 21140 Maint confanon i ot levé.
 Et la nouvele vint au roi
 Qu'il orent ja fait tel desroi
 Que sa chité assise avoient
 Et que destruire le voloient.
 45 21145 Dolans en fu li rois forment,
 Si fist apieler esranment
 Gerart la Truie; et il i vait,
 Et si estoit encore em plait

1213. Viers lui, k'il iert partis sans fin³
 21150 De la guarnison de Sengin⁴,
 Pour çou que ses fuis Loëys
 Ot çaus de Salines remis
 A Tornai, dont banit estoient,
 Par quoi la Truie moult haoient;
 21155 Mais il iert au roi acordés,
 A Pieronne en estoit alés.
 Apielés fu devant le roi.
 'Truie', dist li rois, 'jou vos proi
 Qu'a Tournai droit vos en alés,
 21160 Et mes laitres i porterés.
 Dites leur qu'il avront soucours'.
 Girars s'en est partis le cours.
 Le päis sot et la contree,
 Si est passés a mainte estree.
 21165 A Tornai vint a mïenuit,
 Dedens entra, qui qu'il anuit,
 Ses laitres as borjois livra
 Et de par le roi leur jura
 Qu'il avront soucours, s'il se tienent,
 21170 Quar li François durement viennent.
 Et c'iert vertés prouveement;
 Quar li boins rois, tot esranment
 Que la Truie s'en fu partis,
 A trois cens cevaliers de pris
 21175 Pour Tournai sa cité soucorre
 Fist ses mesages avant corre;
 Et li boins mariscaus Henris⁵,
 Li sages, li preus, li petis⁶,
 Pour miols destraindre les Flamens
 21180 Fu avoeques; s'orent grans gens.
 Tot droit a Lille cevauça.
 Mais li quens Renaus s'avança
 Et Hües de Boves esrant,
 Et vinrent al conte Ferrant;
 21185 Guillaumes Longe Espee ausi.
 A parlement traisent ensi
 Li castelains⁷ et li baron.
 Par leur conseil tot environ
 Fisent asaillir durement.
 21190 Et li bourgeois tot esranment
 Bouterent es fourbors le feu,
 Come gent qui bien furent preu,
 S'il n'ëuissent esté trāi.
 Crüelment furent envāi.
 21195 Fondent maisons, fondent celier,
 Fondent loges, ardent solier.

1) Aut Oisy prope Valenciennes, aut Oisy prope Cam-
 50 brai; illud probabilius videtur. H.-E. 2) Ad Scal-
 dim fl. R. 3) Sine comeatu, sine venia. 4) V. supra
 ad v. 21055. 5) V. 21074. 6) *un petit chevalier*
 dicit de eo Anon. Bethun., supra p. 706. H.-E.

7) Evrardus Radulphus castellanus Tornacensis, cuius
 proditiōe Will. Britto, Phil. IX, 703, ubi Radulphus
 de Moritania dictus est, Tornacum a comite captam
 esse tradit. Cf. v. 24613. H.-E.

1213. Tot le päis ont mis a fuer¹
Ausement con agieté puer.
Tout droit a la porte des Maus
- 21200 La fu grans et fiers li asaus.
Hüe de Wastine i fu pris,
Et maint bourgeois i ot soupris.
Et s'ont asailli d'autre part
Droit a la porte de saint Mart.
- 21205 Et a la porte saint Martin
Ot grant barat et grant hustin.
Toute l'abie ont desiertee,
Arse, desreubee et gastee.
Donques la nuit prisent respit;
- 21210 Et tant i ot braset et dit
Par barat et par mesproison
C'on dist qu'il i eut träisson.
Quar rendüe fu la chités,
Dont il i eut plusiors retés
- 21215 Sans grevemençe^a k'il eüssent.
Mais volentiers tenu se fuserent
Li bourgeois, qui mot n'en savoient,
De la träison qu'i^b faisoient
Cil qui se deüssent penser
- 21220 D'aus et de la cité tenses².
Tant en pesa Girart la Truie
Que les Flamens trop en anuie,
Si qu'il le manecierent tuit.
Et il a demandet conduit
- 21225 Rasyon de Gavre fors de l'ost,
Et on li a livré tantost.
Moult i avoit faites grans pierres.
Les portes lor furent ouviertes,
Bien le savoumes, ki la fumes.
- 21230 A teus us et a teus costumes
L'orent que li rois l'ot tenüe.
Moult en pesa la gent menüe
Et les plus haus de la cité,
Ki de la loi³ furent gieté.
- 21235 La träisons parfu si quoie,
Jou ne sai qui blasmer en doie.
Mais Ferrans et li quens Renaus
En exploitierent come faus
Et cil de Boves par sa gille;
- 21240 Qu'esranment k'il orent la vile,
Des bourgeois vorent prendre ostages
Des plus rices et des plus sages.
Mais nus bourgeois n'i vot entrer;
Et li Flamenc sans demorer,
- 21245 Pour çou que Ferrans fust^c sœurs,
1213. Abatirent portes et murs.
Mais adont lor vint teus noviele
Qui ne leur fu plaisans ne bieles;
Quar li bons mariscaus Henris,
- 21250 Ki n'iert pas de cuer amenris, 5
Vint a Lille atout son barnage,
Preudomes de grant vaselage.
Et s'i iert li quens de Saint Pol,
Gauciers, c'on ne tint pas a fol.
- 21255 Estevous a tant un mesage 10
Moult bien parlant a loi de sage,
Al mariscal dist souplement⁴
Que Tornais iert vilainnement
Träis et rendus a Ferrant.
- 21260 'Or me di', fait il, 'tot esrant, 15
Ses tu point de la träisson
Queus gens i fissent mesproison,
Et quel sanblant i fist la Truie?'
'Sire', dist cil, 'moult l'en anuie,
- 21265 Et moult blasma l'afaire ançois'. 20
A tant sont desarmé François,
Et la Truie s'en est iscus
De Tornai forment irascus.
Mais conduit li couvint avoir,
- 21270 Et il ot pris par son savoir 25
Rasyon de Gavre pour conduire,
Quar Flamenc li voloient nuire.
Conduis fu, si s'en vint a Lille,
Voit maint cheval c'on i estrille.
- 21275 Devant l'ostel al mariscal 30
Descent la Truie del cheval,
En la sale s'en est montés.
La fu li afaires contés.
'Or tost', ç'a dit li mariscaus,
- 21280 'Demain, quant cantera li gaus, 35
Iroumes les Flamens veoir.
Trestout ensi remest le soir.
Mais une espie s'en torna,
A Tornai viunt, si leur conta.
- 21285 Et il s'armerent par matin 40
Et lues se misent al cemin,
Conques François n'i atendirent.
Leur gens ça et la departirent.
Et li mariscaus tos armés
- 21290 Et ses barnages acesmés 45
A Tornai vint a grant conroi;
S'i a vëu le grant desroi.
Si tresdurement l'em pesa
Que des ious de son chief plora.

a) forsā legendum grevemente, plurali numero. b) quil c. c) fu c.

1) metre a fuer idem atque metre a bandon; cf. v. 23050. 2) Cf. de captione Tornacensi Gosvini episcopi encyclicam, Gall. christ. III, Instr. p. 51, nr. 12, et quae Iac. de Guisia XX, 22. ed.

de Fortia XIV, p. 80 sqq. ex fonte mihi ignoto — paucis tantum verbis ex Hist. ducum Norm. sumtis — narrat. H.-E. 3) Hoc senatus nomen. 4) Animo demisso.

21295 Et les dames et li bourgeois,
 1213. Qui l'avoient cremu ançois,
 Li ont crïee la mierci:
 'Sire, pour Dieu, ki ne menti,
 5 Consilliés ceste lasse gent,
 21300 Qui tant sont iriet et dolent.
 Pour Dieu avoec nous demorés,
 Sire, et la cité refermés'.
 Et li mariscaus respondi:
 10 'Del demorer rien ne vos di;
 21305 Mais venés ent manoir en France,
 Quar ci n'a point de recouvrance'.
 A tant ont leur conseil finé.
 L'endemain, quant fu ajorné,
 15 S'est armés li bons mariscaus
 21310 Avoec ses barons les plus haus.
 A Saint Nicolai fu surpris
 Robues de Rume¹ et la fu pris.
 Puis en sont a Mortagne alé,
 20 S'i ont prise la fermeté,
 21315 Qu'il n'i estut gaires combatre²;
 Et il en fist les murs abatre.
 Mais en la tour ot cevaliers,
 Cil se rendirent volentiers.
 25 A Tournai s'en sont retourné.
 21320 Et l'endemain sont arouté
 Pour a Lisle raler tout droit,
 U leur harnas remés estoit.
 Si a lœt li mariscaus
 30 Primes as bas et puis as haus
 21325 Qu'a Lisle voient u en France;
 A Tornai n'a point d'arestance.
 Et li bourgeois de totes pars
 Karaites ont quises et cars,
 35 Bouroaites, ribaus, soumiers,
 21330 Roncis et jumens et coliers.
 Kioutes, cousins, tapis et dras,
 Caudieres et pos et hanas
 Font cargier et puis lor enfans,
 40 Les uns petis, les autres grans.
 21335 La vëisiés moult de borgoises
 Plorer pour lor grandes ricoises
 Et pour enfans et pour maris,
 Que tristes voient et maris,
 45 Et laissier lor grans iretages
 21340 Pour aler en autrui ostages³.
 A Lisle vinrent, la demeurent;
 Li un crïent, li autre pleurent.
 Ça et la se sont hierbregiet,

1213. Et li plusiour se sont logiet;
 21345 Et Tournais et li rice mes⁴
 Sont tout seul et gaste remés.
 Li mariscaus lors s'en ala
 En France, et le roi si conta
 Coment li bourgeois, que c'on die,
 21350 Ont toute la cité vuidie,
 A Lisle sont venit manoir
 A cuer dolant et triste et noir;
 Et cil en sont fuiant tourné
 Qui grevee orent la cité,
 21355 Dont la forterece estoit reze.
 Ensi est la cose remeze.
 1214? Puis avint que la gent Ferrant
 Par devant Saint Omer esrant
 S'en alerent d'armes espris.
 21360 S'i fu Ernous de Gavre pris⁵.
 Devant les lices⁶, u il vint,
 Le prisent siergant plus de vingt.
 Et al repairier s'en revinrent
 1213. Par devant Lille et la se tinrent.
 21365 Alars de Bourgiele broça⁷,
 Jusques as siergans aproça
 Lance baiscie pour ferir;
 Et cil li sorent bien merir:
 Pris fu et menés en prison;
 21370 Nonpourqant encor l'en prisse on.
 Puis asisent Erkinkehen⁸
 1214. Sans rien faire; mais Bonehen⁹
 Present a force, quar li rois
 S'en iert alés et ses karois
 21375 En Poitou avoeques son fil
 Loëys, le preu, le gentil.
 Le conte de Saint Pol, par non
 Gaucier, ki fu de Castillon,
 Ont laissiet en son liu en France
 21380 Pour faire partout soucourance.
 Si garda bien Erkingehen;
 Mais ce ne fist il Bonehen;
 Ainç furent pris a dur asaut,
 Quar li soucors rien ne leur vaut.
 21385 S'en fu durement airés
 Li quens de Saint Pol et blasmés
 Del roi et del conte de Gisnes¹⁰,
 Ki fermé l'ot pries des marines.
 1213. Tout l'esté ensi demora,
 21390 Tant que Ferrans a Lisle ala.
 Od ses Flamens la vile asist,
 Tant que par traison le prist.

50 1) Rumes villa prope Tournai (cant. Antoing). R. Robertus hic dictus est in Catal. pleg., SS. R. Gall. XVII, p. 106. H.-E. 2) Cf. Will. Britt. Phil. IX, 720 sqq., supra p. 353. H.-E. 3) Hospitia. 4) Domicia. 5) Cf. Catal. capt., supra p. 393: *Ernulfus de Gavre captus fuit apud Sanctum Audomarum*. Sed hoc demum a. 1214, Mart. factum esse videtur; cf. Hist. d. Norm., supra p. 712 sq. H.-E. 6) Sepes.

7) Cf. 'Cron. de Flandres' I, p. 108; Catal. capt., supra p. 393; Hist. d. Norm. p. 711. H.-E. 8) Obsidionem huius castri ante primam obsidionem Insulae narrat Hist. d. Norm. l. I. H.-E. 9) Hoc castrum demum tempore verno a. 1214. captum est, multo post ea quae in sequentibus narrantur. Cf. Hist. d. Norm. p. 713. H.-E. 10) Arnulfo II. R.

1213. Quar li quens Renaus i estoit,
Ki moult durement se penoit,
21395 Et Hües de Boves ausi.
Et s'i estoit, jel sai de fi,
Li quens Guillaumes Longe Espee,
Ki pour aus ot la mer passee;
Et s'i estoient li Flamenc
21400 Et Hainnuier a cel bestenc.
Tout maugré les omes le roi
Rendirent la vile a desroi
Li bourgeois, qui garder le durent;
Mais puis assés grevé en furent.
21405 Et Brisses de Bari entra
En Diergnau, que li rois ferma¹.
S'i entrèrent si chevalier
Et siergant et arbalestrier
Avoeques l'autre garnison,
21410 Dont assés i ot par raisson.
Et Ferrans et sa compaignie
Ont toute la vile saisie,
S'i ont lor cevaus descouviers;
Hierbegiet sont, ja fu iviers.
21415 Droit al roi vint ceste noviele,
Ki ne li fu de gaires biele.
Sa gent manda moult vistement
Et vint a Douwai esranment.
Et l'endemain bien par matin
21420 Sont viers Lisle mis al cemin.
Et quant les gens Ferrant le sorent,
De la vile, com il ains porent,
Sont issu; viers Courtrai s'en vont.
Et li bourgeois alet s'en sont
21425 Et des dames a grant plenté,
Ki n'orent pas leur volenté;
Cargent enfans, cargent ricoises
Et li bourgeois et les bourgoises.
Li plusiour furent es moustiers
21430 Entré, quar il leur fu mestiers.
Pour le paour de nos François
S'en furent alet li bourgeois.
Mais il n'i gaegnierent preu;
Quar on bouta partout le feu,
21435 Si ont trestout ars et fondu;
Et li mur furent abatu,
Et Diergnau fu ars et minés.
Lors s'est li rois aceminés;
Vint a Douwai sans nul sejour
21440 Et fist moult bien garnir sa tour.
1213. Brission de Bari manda
Et la vile li coumanda
A garder et Girart la Truie,
Et que de rien ne leur anuie.
21445 El castiel laissa garnisson 5
A grant plenté et guarisson,
Et en la vile a grant plenté,
Tant qu'il fu a leur volenté.
Jusqu'a Paris n'est ariestés.
21450 Passa iviers, revint estés, 10
¹²¹⁴. Que rosignious, mierle et mauvis
Diviers cans font en lor avis,
Et l'aloaite el tans de mai
Les jovenenciaus met en esmai;
21455 Chevalier font reubes novieles, 15
Lorains ont nues, escus et sieles.
Hües de Boves et Renaus
Vorrent parfurnir lor encaus.
Aval tiere² sont tant pené
21460 Qu'Othon le roi ont amené 20
A Valenciennes sor l'Escaut.
Pour çou que del roi ne lor caut,
Sejourner le fissent aluec,
Et le duc de Lenbourc³ avuec.
21465 Et li dus de Louvaing ausi 25
Et li quens de Lus⁴ les süi
A Valenciennes en la sale.
Et s'i fu Biernars d'Ostemale⁵,
Et s'i fu Conras de Tremougne⁶,
21470 Si come l'estorie⁷ tiesmogne. 30
S'i fu li quens de Salesbiere^a,
Qui le roi vosist iestre en biere,
Lorgne⁸, Flamenc et Hainnuier
Et Braibençon pour guerroyer.
21475 Venües sont toutes lor gens. 35
La fu departis li argens.
Vinrent comugnes et vilain,
Tot Valenciennes fissent plain.
Si manderent en Engletiere
21480 Que comencie estoit la gierre. 40
Passer font le roi⁹ en Poitou.
Mais il n'ot mie de gent pou;
Ains en ot plus la moitié toute
Que li fuis le roi ne sa route,
21485 Mesire Loëys, eüst, 45
Ne que nus d'aus faire pëüst.
A la Rociele est arivés,
Droit a Nior¹⁰ s'en est alés,

a) *utrum Salesbiere an Salesbiere in codice dubium, versu sequente biere certo scriptum est, sed biere legendum: regem vellet in feretro positum.* 50

1) Cf. Hist. d. Norm. p. 711 sq. H.-E. 2) Per regionem. 3) Henricum III. R. 4) Comes Pilosus (Raugraf), Pellutus, vulgari sermone *li quens Pelus* dictus est, unde hanc formam corruptam esse de Reiffenberg coniecit. Idem vero notavit in inscriptione portae S. Nicolai Tornacensis, quam affert F. Locrius, Chron. Belg. p. 378, legi: *Et li quins*

fu li cuens de Lus. Comitem Ludovicum de Looz pugnae interfuisse, nusquam legi. H.-E. 5) Horstmar. Eandem fere formam (*Hostemale*) habet Will. Britto, supra p. 312. H.-E. 6) Dortmund. R. 7) Nisi Willelmi Britt. nescio quae. H.-E. 8) V. supra 55 v. 915. 9) Regem Angliae Iohannem. 10) Niort (dép. Deux Sèvres). R.

1214. Si a la guerre comencie
 21490 Et moult durement efforcie
 Contre mon signour Loëys,
 Qui remés estoit el päis.
 5 Donques fu pris al pont de Nantes
 A tant de gens^a, jou ne sai quantes,
 21495 Robiers, fuis le conte de Dreus,
 Ki moult estoit vallans et preus.
 Et s'i fu pris a cel anui
 10 Jehans de Lesdaing¹ avoec lui.
 Et li fuis le roi cevaucha,
 21500 Loëys, amont et encha².
 Plusior des Poitevins tournerent,
 Et plusior od lui demorerent.
 15 Et quant le sot li rois de France,
 Dolans fu de la mesestance
 21505 De son couzin³, qui pris estoit.
 Et d'autre part si entendoit
 Qu'a Valenciennes estoit Othe,
 20 Que li quens de Boulogne asote⁴,
 Et Hües de Boves apriès.
 21510 Moult par en fu li rois engriès,
 Manda sa gent et toute s'ost,
 Et il i sont venit moult tost.
 25 Quant il a ses barons vëus,
 Jusqu'a Douwai s'en est venus
 21515 Et l'endemain a Boulainriu⁵,
 Car il i avoit assés liu.
 L'endemain a la matinee
 30 Fu toute l'ost aceminee.
 Al pont de Bouvines logierent.
 21520 Et li Flamenc, qui venit ierent
 A Valenciennes, quant le sorent,
 Consel ont pris, com ains il porent.
 35 Hües de Bove et sa mesnie
 Orrent faite une cevaucie
 21525 A Bohaing⁶ par le Kambresis,
 Si ont gastet tout le päis.
 Et li rois Othe avoit tramis
 40 A Cambrai trois de ses amis
 Et lor manda qu'il se tenisent
 21530 A lui et le bourc li rendisent.
 Mais cil de Canbrai se tenoient
 Al roi, dont le confort avoient.
 45 Nieules d'Arras estoit dedens
 Et s'ot od lui moult bieles gens.
 21535 Al roi Othon ont remandé
 Qu'il se sont au roi comandé

1214. De France et a lui se tenroient.
 Othes et cil ki la estoient,
 En furent souple et courecié.
 21540 Del roi leur fu dit et noncié
 Qu'a Bouvines estoit venus⁷.
 Adont fu leur consaus tenus.
 Droit a Mortagne en sont alé,
 Outre l'aigue⁸ sont ostelé.
 21545 Li boins rois Felippes de France
 Vint a Tornai sans demorance,
 Vit le desroi, vit le bestenc
 Que fait i orent li Flamenc.
 A nostre dame en sa maison
 21550 S'en ala faire s'orisson,
 Qu'ele le destornast d'anui
 Et tous ses barons avoec lui.
 A l'aviesprir fu li consaus
 Entre lui et ses barons haus;
 21555 Quar li boins rois et sa compagne
 S'en voloit aler a Mortagne.
 Mais tout li plus endemanier⁹
 Ne li sorent que consillier.
 Quant dite ot cascuns sa raison
 21560 Al mious selonc^b s'entension,
 Girars la Truie apriès parla.
 'Sire', fait il, 'vous n'irés la;
 Trop i a maus pas et destrois,
 Et s'i a grans vilaites trois
 21565 Et deus riveraites avoec,
 C'on ne poroit passer illuec.
 Mais retraiés viers vostre tierre.
 Et li Flamenc desirent gierre.
 Se vous ariere repairiés,
 21570 Si diront que vous en fuiés,
 Et lors vos sivront a desroi
 Con beubancier sans nul conroi;
 Quar cascuns d'aus violt iestre sire.
 Et vous sans courous et sans ire
 21575 Comandés boine arieregarde,
 Si que ja l'os ne s'en esparde.
 Et si devisés vos batailles
 Et faites aler vos pietalles
 Pries de lor armes¹⁰ pour le caut.
 21580 S'ierent entait¹¹, s'on les asaut.
 Lors si verés Flamens venir,
 Ki se metront el couvenir¹².
 Trestout ensi fu otroiié,
 C'onques n'i ot de rien broiié¹³.

a) gent c. b) Selonc al mious c.

50 1) Lesdain villa inter Tournai et Mortagne. R.
 2) Ultro citroque. 3) Roberto, filio Roberti II.
 comitis Drocensis, proavus fuit Ludovicus VI. rex,
 Philippo Augusto avus. 4) Obcaecat. 5) Boulain-
 rieux. R. 6) Bohain (départ. Aisne). R. 7) Rex Tor-
 55 naci stetit, cum Otto imperator die Jul. 26. apud

Moritaniam castra poneret. H.-E. 8) Scaldis fl. R.
 9) Nobilissimi, primarii; eodem sensu Philippus
 endemaine usurpare videtur: *Des paiens li plus ende-*
mainne v. 4829. 10) Arma in propinquo habentes,
 sed non ferentes. 11) Viribus integris. 12) Se
 in discrimen inferent. 13) Minime disputatum est.

- 21585 Dormir s'en vont et reposer.
 1214. Et quant çou vint a l'ajorner,
 Li rois devisa ses batailles
 Et fist ordener ses pietailles,
 Et le karoit et les somiers
- 21590 Aler avant endementiers.
 Sour le duc de Bourgogne¹ esgarde
 Toute la cours l'arieregarde.
 A tant s'en ist cascuns des pres,
 Et li rois, qui moult fu temprés,
- 21595 Fist la cité toute widier;
 Quar il ne leur pooit aidier
 Autrement que par la bataille.
 Or n'i a plus, vaille que vaille.
 Trestout de bataille ordené
- 21600 Sont viers le pont aceminé
 De Bouvines et tout le pas,
 Et par conseil et par compas.
 Et quant li Flamenc l'ont ôi,
 Durement s'en sont esgoi.
- 21605 Lues sont trait a un parlement,
 Si se sont croizié fausement²,
 Et par grant haste sont armé
 Et tout lor vilain acesmé.
 Ne quidiés que de rien vous mente,
- 21610 Çou fu main par un diemence.
 101. 27. Li rois Othes parla premiers,
 Con cil ki bien fu coustumiers
 De biel parler et sagement.
 A tous a dit comunalement:
- 21615 'Signour, diemences est hui,
 Que nostre Sire a pris sour lui
 C'on ne doit ouvrer ne combatre,
 Mais reposer, deduire, esbatre.
 Ja, se Dieu plect, par si haut jor
- 21620 N'avrai bataille, mais sejour³.
 'Voire', dist li quens de Bologne,
 'Granthounor nous fait, qui s'eslongne,
 Li rois de France devant nous.
 Or les en laissons aler tous
- 21625 Huimais, et de pries l'acostons,
 Et demain a lui combatrons.
 S'en ait l'ounour qui Dieux le donne'.
 'Ce soit', dist Othe, 'a eure bonne'.
 Quant Hüe de Boves l'ôï,
- 21630 'Sire quens', fait il, 'je vous di
 Que vous avés con mal apris
1214. Les deniers au roi Jehan pris;
 Que nos veoumes as ious tuit
 Que li rois de France s'en fuit,
- 21635 Et vos l'en laisiés sain aler;
 Assés pëuissiés mious ouvrer'. 5
 Dist li quens: 'Hüe, c'est mençogne;
 Il n'en fuit pas, s'il nous eslogne.
 Jou conois bien le roi de France
- 21640 Et ses barons et sa poissance:
 Il n'en fuïroient mie tel, 10
 Ainç nos feront anqui tot el;
 Et g'iere mors u pris sans faille
 Come preudom a la bataille;
- 21645 Mais vous en partirés fuiant.
 Je le sai bien; pour çou m'en vant⁴. 15
 A tant comencent environ
 A rihoter tout li baron.
 Et Ferrans et si cevalier
- 21650 Se comencent a desrengier,
 C'onques n'i ot conroi tenu. 20
 Jusqu'as gens le roi sont venu
 Leur arbalestrier abrievé.
 Maint confanon i ot levé,
- 21655 Maint quariel trait et maint ceval
 Point et estancié⁵ contreval. 25
 Mais li arbalestrier le roi
 Lor vinrent devant al desroi⁶;
 Et li visquens de Melëun⁷
- 21660 Cevaus i estança plus d'un,
 Quar il n'orent talent de fuie. 30
 Avoec lui fu Girars la Truie
 Et Girars de Marque et siergant,
 Qui partout aloient argant,
- 21665 Et plusiour François i estoient,
 Ki les Flamens bien encontroient. 35
 La Truie⁸ s'est d'entr'aus partis;
 Al roi s'en vint tous aatis
 Tout droit en l'atrie de Bovines.
- 21670 Si mangoit en coupes d'or fines
 Soupes en vin, et fist moult caut. 40
 'Truie', dist li rois, 'Dieux vos saut;
 Que font li Flamenc? vienent il?'
 'Sire, Dieus vous guart de peril',
- 21675 Dist li Truie, 'et si vos armés
 Come preudom et acesmés, 45
 Quar nos avrons ja la batalle.
 Ves les ci pries de nous sans falle'.

1) Odonem III. R. 2) V. infra v. 21889. 3) Will. Britto, Phil. X, 756, supra p. 364; Richer. Senon. III, 15, SS. XXV, p. 294; Anon. Rem. § 276, alii tradunt, Philippum regem die dominica pugnare noluisse. Sed eadem verba ac Philippus Mousket Roger. Wendover ed. Coxe III, p. 289. imperatori tribuit. H.-E. 4) Eadem tradit Will. Britto, G. Phil., supra p. 313; Roger. Wendover l.l.; Anon. Rem. § 277;

Flandr. gen. Cont. Claromar. c. 22, SS. IX, p. 333, quacum etiam v. 21639—21641. conveniunt. H.-E. 5) Stimulatum et defatigatum. 6) Solutio ordine procedentibus. 7) Adam. R. 8) Apud Will. Britt. G. Phil., supra p. 307; Phil. X, 754 sqq. Garinus electus Silvanectensis haec regi nuntiat; ubi vero eadem de vicecomite Meledunensi et arcubalistariis. H.-E. 55

1214. Dont ora li rois viers le ciel
 21680 De cuer sans amer et sans fiel
 Et dist: 'Jhesucris, Fius et Peres^a
 Et sains Espirs, ki tous nos peres^{a.1}
 5 Et tous nos fais morir et vivre,
 Vrais Dieux, hui cest jor me delivre
 21685 D'anui, d'enconbrier et de mal,
 Et çaus a piet et a ceval
 Que j'ai avoec moi amenés;
 10 Et ma couronne soustenés.
 Et vous, sire sains Denis, hui,
 21690 Qui om de ma tieste jou sui²,
 Gardés ma couronne et mon cief,
 Que n'i soie mis a mescief.
 15 Vous devés garder la couronne;
 Quar cascuns rois siervage i donne,
 21695 Si con devisa Charlemainne,
 Et jou sui vostre om en demainne.
 Si gardés m'ounor et mon droit,
 20 Quar vous le devés, al destroit³.
 Et vous, dame sainte Marie,
 21700 Gardés que ne soit hui marie
 Ma compaigne ne destourbee,
 Ne ma couronne desreubee'.
 25 Lors joint ses mains, guarda el ciel
 Et puis fist apieler Mikiel
 21705 De Harnes⁴, sel baissa en foi⁵
 Et dist qu'il fust le jour od soi.
 Et si baissa Girart la Truie
 30 Et proia qu'od lui se deduie.
 Guillaume^b des Bares huça
 21710 Et moult doucement le baissa
 Et pria qu'il le gart en fin.
 Si baissa Pieron Malvoisin
 35 Et Mahiu de Monmorenci.
 Et lors un petit s'avanci
 21715 Et par le conseil de sa gent
 Si a fait baillier esranment
 L'oriflambe de saint Denise
 40 A un cevalier par devise;
 Wales de Montegni ot non⁶,
 21720 Qui moult estoit de grant renon;
 En foit l'en a baisiet li rois.
 Puis fist ratorner ses conrois,
 45 Car ja en i ot de logiés
 Outre le pont, et par congiés.
 21725 Et li Flamenc tout desrengié
 Se furent ja tant aprocié
 Qu'en l'arieregarde ferirent

1214. Et durement s'i combatirent.
 Et li autre vinrent esrant
 21730 Apriès la bataille Ferrant^c.
 Renaus, qui fu quens de Bologne,
 Se fu armés, point ne s'eslonge,
 Sor un destrier qu'il ot ferrant
 Vint apriès le conte Ferrant,
 21735 Et li dus de Lembourc apriès,
 Et li dus de Louvaing engriès,
 Et dont apriès li quens de Lus;
 Cil n'i quist sounes ne delus⁷.
 Et Biernars, li preus, d'Ostemale
 21740 Et Conras de Tremogne avale,
 Et Hainnuier et Braibençon
 Tout i viennent par contençon;
 S'i fu Guillaumes Longe Espee.
 Mainte enseigne ont desvolepee.
 21745 Et apriès s'i vint li rois Othe,
 Que li quens de Boulogne asote⁸.
 Quant li rois sot la verité,
 Que pour tolir son ireté
 Vient sor lui li faus, reté
 21750 D'orguel et non d'umilité,
 Pour tolir sa prosperité
 — Tout son voloir ot endité —
 L'oriflambe rouva drecier,
 Puis comanda a cevaucier
 21755 Et les siergans plus aprocier
 Et l'arieregarde avancier
 Pour ferir de pries et lancier
 As Flamens, qui sont beubancier.
 Çaus d'entour lui a apielés
 21760 A diestre et al seniestre les,
 Et dist li rois come preudon:
 'Signour, jou ne sui c'uns seus hon;
 Qeus que soie, rois sui de France⁹,
 Garder me devés sans fallance.
 21765 Or me gardés, si ferés bien,
 Quar ja par moi n'i pierdrés rien.
 Or cevauciés, jou vos sivrai
 Et partout apriès vous irai'.
 Lors si a fait sonner ses trompes
 21770 A grans alainnes et a longes.
 Moult sounerent bien les arainnes¹⁰
 Et haut as deus fois premerainnes
 Pour sa bataille plus douter,
 Et fu moult biel a asouter.
 21775 Mais lues que l'oriflanbe virent
 Li Flamenc, et lues qu'il öirent

50 a) pere c. b) Guillaumes c. c) ferant c.

1) Servas; cf. v. 23626. 2) Cui caput meum quasi clientis obstrictum profiteor. 3) In angustiis. 4) Hunc et sequentes praeclaros milites Francogallicos Will. Britto, G. Phil., supra p. 308; Phil. X, 55-458 sqq. enumerat. H.-E. 5) Signo fidei datae

et acceptae. 6) Sic Will. Britto, G. Phil. p. 311; Phil. X, 462 sqq.; cf. Richer. Senon. III, 15, p. 295. H.-E. 7) Neque excusationes neque dilationes. 8) Cf. v. 21508. 9) Similia in oratione apud Richer. Senon. III, 15. H.-E. 10) Tubae, buccinae.

1214. Sonner les tronpes, si tornerent,
Quar le roi durement douterent.
Et nonpourquant venu estoient,
21780 As Canpegnois se combatoient,
Qui les tenoient ja as frains.
Bien jousterent as premerains¹.
Watiers, li castelains de Raisse,
Avant les autres s'i eslaisse,
21785 Et Estasses de Maskeline²
Sour un ceval de grant ravine;
S'i vint Baudüins Buridans³
Con cevaliers preus et aidans;
S'i vint broçant Rasses de Gavre,
21790 Et apriès lui Sohiers de Wavre,
Qu'ainc n'i ot bataille ordenee;
Tout i vinrent a randounee.
Le roi quidierent a la fuite,
Mais il le trouverent a luite.
21795 Li quens Ferrans sor un destrier
Fu montés al senestre estrier
Et vint apriès les plus souverains;
Et nonpourquant as premerains
Fu pris de Huon de Maruel⁴.
21800 Entour lui ot moult grant aquel;
N'i ot François, le sien n'ahate⁵,
Tous les ont mis a le barate⁶.
Ferrant ont pris et son orguel;
Et, se verté dire vous voel,
21805 Li quens de Boulogne Renaus
Se feri de plain vol en aus,
Si come li faucons gentius
A la riviere est ententius
Pour faire as oissiaus gries asaus.
21810 Bien s'i prouva come vasaus
A la gent Jehan de Niiele.
Maint bon ceval lor esboiele,
De sa lance fist mainte astiele.
Mais ne lor vaut une ceniele;
21815 Quar Rousiaus⁷, uns siens cevaliers,
Qui moult estoit preus et maniers⁸,
Al conte Renaut s'amella,
Son ceval li esbouela,
Et li quens est cëus a tiere.
21820 Mais, com om qui moult sot de gierre,
En seant se prist a desfendre
Si bien que nus ne l'osa prendre.
Et Roussiaus, ki fu de pooir,
1214. Se lascia parmi lui ceoir.
21825 Tant i luitierent et torserent⁹
Que le conte pris en menerent,
N'ainc uns des siens aler n'en pot;
Mais Rousiaus moult grant los en ot. 5
Mesire Jehans de Niiele
21830 Maint hiaume a or i desniiele.
S'il fu grans, teus cos i feri,
Con a sifait cors afferi.
Souvent oïssiés a grant joie 10
Nos François escrier 'Monjoie'.
21835 Et li plusiour crïent 'Bologne';
Mais li quens iert pris qui s'eslonge;
Et li autre crïent 'Hainnau',
Quar Ferrans i ot d'amis pau. 15
Tirant en fu menés as loges,
21840 Mious li venist estre a Limoges.
Desous un car fu desarmés,
Avoec a cent siergans remés.
Et li rois vint a la bataille, 20
Çainte ot l'espee, qui bien talle.
21845 Ses arainnes fist haut sonner
Pour les Flamens a estouner;
Quar pour le son tant seulement
Perdirent il leur hardement. 25
Li Avalois¹⁰ hucent 'Coulogne',
21850 Li dus 'Louveng', Conras 'Tremogne',
Et li rois Othe a la parsoume
Vint aproçant et cria 'Roume'.
Et Biernars, ses compains, avale 30
Criant par deus fois 'Ostemale';
21855 'Lembourc' vint escriant li dus,
Mais tost i fu ses cris perdus.
Et Hainnuier et Braibençon
Vinrent courant a contençon¹¹. 35
Mainte enseigne oïssiés crïer
21860 Et maint tronçon par l'air voler,
Et s'i ot ocis maint ceval
Et par amont et par aval.
Escus et hiaumes reluisans 40
Vëisiés moult gesir es kans.
21865 Tant en avoient li ribaut
Qu'il en estoient liet et baut.
Et huçoient a grant alainne,
Quant on avoit souné l'arainne: 45
'Monjoie, Dieux et sains Denis.
21870 Ferrans iert fierés et honnis'.

a) manr̄s c.

1) Initio. 2) De quo v. Will. Britt., G. Phil. p. 310; Phil. XI, 95 sqq. H.-E. 3) De Furnis. V. de eo Will. Britt., G. Phil. p. 310; Phil. XI, 97. 142. H.-E. 4) Sic Will. Britto, G. Phil. p. 311; Phil. XI, 235 sqq. H.-E. 5) Aggrediatur; cf. v. 7352: *Mais li Turc tous trois les ahatent*; saepius verbum *ahatir* invenitur coniugationis inchoativae. 6) Proe-

lio implicuerunt. 7) Will. Britto, G. Phil. p. 313; Phil. XI, 647 sqq. tradit eadem de Petro de Tur- 50 rella. H.-E. 8) Agilis, promptus; v. supra v. 20890. 9) Ligaverunt. 10) 'Partium inferiorum homines' hoc nomen recte interpretatus esse videtur Reiffenberg. H.-E. 11) Cf. v. 21741 sq.

1214. Les comugnes¹ et li siergant
 Vinrent a l'estour atiergant²,
 Tüent Flamens, tüent Englois,
 Hainnuiers, Sesnes, Avalois;
 5 21875 Et quant on escrie 'Monjoie',
 N'i ot Flamenc qui n'asoploie.
 Quant il eurent le jour coisi,
 Boucars et Gui criënt 'Oizi'
 Avoec l'empereour Othon
 10 21880 Si haut que tresbien les ot on.
 Ireement, lances sor fautes,
 Vont asanbler li un as autres.
 Li quens Guillaumes Longe Espee
 Fu retenus a la menlee.
 15 21885 Et li quens de Lus delüés
 Fu lues apriès et desnüés
 Des^a rices armes k'il avoit,
 N'i ot François qui ne couvoit
 A souprenre les faus croisiés³.
 20 21890 Moult abatent des plus proisiés.
 Des Campegnos n'i ot celui
 Qui ne face Flamens anui.
 A fait k'il vienent⁴ a l'estour,
 Lor aprendent François un tour,
 25 21895 Que de ceval vont a karaite
 Pour le roi, ki de tort les raite.
 Li castelains de Maudengien⁵
 Fu retenus, sel fist moult bien,
 Et plusiour des millors Flamens
 30 21900 Furent pris, quant vinrent as rens.
 Maintes fois öissiés le jour
 Crier 'Monjoie' sans sejour.
 Cis mos esmaia les Flamens,
 Cis mos lor fu painne et tormens,
 35 21905 Cis mos les a tous abaubis,
 Cil mos abati blans et bis,
 Cil cris les esmaia si fort
 Que foible devienent li fort,
 Et li hardit furent couart,
 40 21910 Les cies tornerent d'autre part.
 Et quant l'ensegne saint Denise
 Fu deviers aus drecie et mise,
 Si leur sanbla que sains Denis
 Èuist deseure un dragon mis
 45 21915 Pour aus ocire et depecier.
 Lors n'orent talent de kacier,

a) De c.

1) Cf. Will. Britt., G. Phil. p. 311: *Interea adveniunt legiones communiarum*. H.-E. 2) Quid valeat
 50 *atiergant* (*at'gant* cod.) nescio; forsan legendum *atre-*
gant, quae vox a *triege* (via) derivari poterat. 3) Cf.
 v. 21606. 4) Ut singuli ad proeliandum accedunt;
 hic coniunctionis constat usus exemplis a Gachet
 conlatis in Glossario. 5) Maldegem; dictus Phi-
 55 lippus. Cf. Catal. capt., supra p. 391; 'Cron. de

1214. Ainç se misent tout a la fuite,
 C'onques François n'i fisent luite.
 Mais cil ki furent ahati,
 21920 Ne sont pas des François parti;
 Ainç furent pris, ça dui, ça troi,
 Come li oissillons au broi⁶.
 Et li cauf et li kievalut
 I furent engliué sans glut.
 21925 Li dus de Louvaing s'en parti,
 Quar ne vit pas le giu parti⁷.
 S'Othes avoit sa fille eüe,
 La fille au roi estoit sa drüe,
 A feme l'avoit espousee⁸,
 21930 Ainç la guerre li fu donnee;
 Si n'ot cure del roi grever
 Pour Othon auques alever.
 Partis en est et sa gent toute.
 Apriès en vait une autre route:
 21935 Li dus de Lembourc vait apriès.
 Hües de Boves, li engriès,
 N'i osa tres dont arester
 Qu'il vit les François aprester
 De leur ounour a detenir
 21940 Et les plus cointes retenir.
 Et quant il a vëut l'ensegne
 Saint Denis, as Flamens l'ensegne;
 Sa grant paour point ne lor çoile,
 Quar effondre ne le tonnoile
 21945 Ne crient il tant come le roi.
 Fuióis s'en est od son conroi.
 Al plus tost qu'il pot s'en eslogne,
 Si qu'ot dit li quens de Bologne⁹;
 Quar il conissoit le roi bien.
 21950 Lors s'en vont cil de Sotengien¹⁰
 Et cil de Bourgiele batant.
 Mais François en vont abatant,
 Assés en prisent et ocient,
 Tant que saint Denis en mieriënt.
 21955 Dont fu pris Watiers de Kievraing¹¹
 Et Ernous d'Aisne¹² et ses conpaing,
 Que li rois ot autre fois pris
 De sa guerre; s'en orent pis,
 Quar il avoient fourjuree
 21960 Toute la gierre et l'asamblee,
 Que sor ceval ne monteroient,
 Et pour çou sour jumens seoient.

Flandres' I, p. 120. Etiam Theodericus de Malde-
 gem captus est, Catal. capt. p. 392; sed Philippus
 fuit castellanus, infra v. 22755; Hist. d. Norm.,
 supra p. 710. H.-E. 6) Laqueo. 7) Cf. v. 21022.
 8) Cf. v. 20504. H.-E. 9) v. 21645. 10) Sotte-
 gem. H.-E. 11) Quiévrain inter St. Ghislain et
 Valenciennes. Cf. Catal. capt., supra p. 392. H.-E.
 12) Esne in Cameracesio a Cameraco versus meri-

1214. Ki vēist le duc de Bourgogne,
Com il feroit a tel besougne,
21965 Bien li pēuist menbrer d'Ogier;
Quar il n'i queroit nul dangier¹,
Ainç feroit cos pour desmenbrer;
Plusiors en fist d'Ector menbrer.
Li Ponhier² et li Campignois
21970 I furent preut et cil d'Artois,
Ei li Hurepois d'outre Sainne
Ne leur font pas menlee sainne.
Cil d'Aminois et de Pontiu
Tinrent bien d'autre part lor liu.
21975 Painne avroit a nommer tous çaus
Qui bien furnirent lor encaus;
Ne el roi ne peça de rien³
Qu'il ne sivist ses omes bien.
François i furent preu partot
21980 Et contre les Flamens estout.
Crïent 'Monjoie' a plainne bouce;
Cis mos abat teus c'on n'i touce.
Et quant on crïe 'Sains Denis',
Cis mos les a mors et honnis.
21985 Cis mos les a si espierdus
Qu'il n'i remest ne quens ne dus,
S'il n'i remest pour estre en fiers.
Cis mos leur fu mors et infiers.
Bien i ferirent al bestenc
21990 Li Hainnuier et li Flamenc;
Mais li François, s'on dire l'ose,
Sont de tous cevaliers la rose.
Rasse i fu pris, li preus, de Gavre⁴;
Et Sohiers, li sire de Wavre,
21995 D'une lance tout en apiert
Ocist Tumas de Mongonbiert.
Pieres Harpins, siergans le roi,
Remest ocis a cel desroi,
S'i fu mors Robiers de Dici,
22000 C'onques n'i pot avoir mieri.
Et Estases de Maskelines
I fu de deus lances sapines
Abatus et viersés entr'aus⁵;
Esbouelés fu ses cevaus,
22005 Et Estases i fu estains,
Qui viunt asanbler premerains
Avoec le castelain de Raisse⁶.
Baudüins Buridans s'eslaisse⁷;
As François maint cop a douné,
22010 Mais bien li ont gueredouné.
Cil de Flamens qui mious le fist,

1214. Ce fu Buridans, si c'on dist,
Et cil de Gavre⁸, ainç qu'ocis fust.
Par l'estour öisciés maint fust
22015 Croissir et maint chevalier braire
Et maint ceval a la mort traire. 5
Mais tous les François avanci
Mahius, cil de Montmorenci.
Qui que s'en fuie ne ki faille,
22020 Cil brisse et pierce leur bataille.
Que vous iroie jou contant? 10
Des François l'i fisent bien tant
Que jou n'en sai les qeus blasmer;
Mais moult les doit li rois amer.
22025 Othe li rois a grant compagne,
Avoec lui sa gent d'Alemagne, 15
Vint cevaçant deviers le roi.
Mais bien le conut al conroi
Girars la Truie et raviza.
22030 Au roi vint, si li deviza
Que li rois Othe cevaçoit, 20
Pour venir a lui s'aproçoit.
'Truie', dist li rois, 'u est il?
Conissiés le vous?' — 'Sire, öil;
22035 Quar il porte, ce n'est pas fable,
L'escut d'or a l'aigle de sable 25
Et les banieres autreteus.
Il mëismes parest trop preus;
Mais ki destourber le poroit
22040 En son venir, moult nos vauroit'.
'Alons', dist li rois, 'cele part'. 30
Girars la Truie a tant s'en part;
Quar li rois congiet l'en douna,
Et il a Dieu se coumanda.
22045 Lance baiscie, l'escu pris,
Con cevaliers d'armes espris, 35
Vint au roi Othon asanbler,
Qu'en treize pieces fist voler
Sa lance; et puis traist^a le coutiel,
22050 Le ceval feri el cierviel
Parmi l'uel seniestre tot droit⁹, 40
U sus l'empereres seoit,
Et lues l'a saissi par le frain.
Li rois Othe pour son reclain
22055 Cria 'Roume' trois fois, s'ensegne,
Si con proaice li ensegne. 45
Un coutiel ot moult rice a pointe,
D'acier iert l'alemiele jointe;
La Truie en douna si grant cop
22060 Qu'il ne le tiunt ne pau ne trop¹⁰;

a) trait c.

50

diem). Idem ac Arnulfus de Landas (in Catal. capt. l. l.; Landas situm est prope Orchies. A. 1213. Arnulfus fuerat legatus comitis ad regem Anglorum; Rymer, Foedera I, 1, p. 114). R. (H.-E.). 1) Excusationem, praetextum sibi parcendi. 2) Cf. Du Cange s. v. *Poheri*. 3) Nihil in rege desiderabatur. 4) Cf. Catal. capt., supra

p. 393; Catal. pleg., SS. R. Gall. XVII, p. 106. H.-E. 5) Cf. ad v. 21785. H.-E. 6) V. supra v. 21783. 7) V. v. 21787. H.-E. 8) Quendam de Gavre in proelio occisum esse, alibi non legitur. H.-E. 9) Eadem fere verba apud Will. Britt., G. Phil. p. 312. H.-E. 55 10) Ut Girardus eum retinere nullo modo posset.

1214. Quar li cevaus buisnoit¹ del cief,
Si qu'Othe² en estoit a mescief.
Estevous lues venu a tant
Guillaume des Bares batant,
5 22065 Le roi Othon a resaisi.
Pieres Mauvoisins l'a ceusi,
Si l'a repris de l'autre part³.
Et li rois Othe leur repart
Cos et colees a lagan⁴,
10 22070 Qu'ainc tant n'en orent en cel an.
Biernars d'Ostemale tous seus
Et Hellins de Wavrin⁵, li preus,
Brocent entr'aus des esporons
Sor les cevaus, qu'il orent bons.
15 22075 Biernars fu venus a seniestre,
Et Hellins de Wavrin a diestre,
Le frain li⁶ font voler des puins,
Ausi c'om i ferist a quins⁷.
Li rois Othe en fu delivres,
20 22080 Mais il i sont andui remes.
* En liu d'Othon prisent Biernart
Et Hellin de Wavrin en part⁸.
L'emperere a tant s'en torna.
Guis d'Avesnes le destorna
25 22085 Fors de l'estour, si descendi
De son ceval, plus n'atendi.
'Sire', dist il au roi Othon,
'Vos cevaus muert, bien le set on,
Sa cierviele li ciet a tiere;
30 22090 Et vous serés ja pris de gierre,
Se vous ne montés sor le mien'.
'Biaus sire Gui, vous dites bien',
Dist Othe, 'la vostre merci'.
Tout esranment si descendi⁹,
35 22095 Sor le ceval Guion monta;
Le roi de France moult douta.
Volentiers ralast a l'estour,
S'il ne doutast lui et s'atour¹⁰.
Gui d'Avesnes ne li laissa.
40 22100 Et li rois Othe s'en tourna
Tous coureciés et abosmés;
Poi l'ama mains qu'iestre remés¹¹.
Tornés en est a poi de gent.
Et Guis monta, voiant aus cent,
45 22105 Sour le ceval son esquier
Pour l'emperere convoier.

1214. Mais par l'escumeniement
Estoit il a destourbement.
N'onques mais n'ot on ôi dire
22110 D'emperereur a entredire¹²,
Mais çou fist la pape Innocens
Pour les drois saint Piere et ses cens.
Quant de l'estour s'en fu partis
Li rois Othe grains et matis,
22115 Dolans en fu, bien le vos di.
Et ses cevaus plus n'atendi,
Devant ses ious cāi mors jus,
Quar el cierviel estoit ferus.
Pour cevaucier et mont et val
22120 N'avoit el mont si bon ceval.
Ensi de grant ire matis
S'en est li rois Othe partis.
Guis d'Avesnes l'en a mené
A loi de cevalier sené.
22125 A tant, jel sai trestot de fi,
Furent li Flamenc desconfi.
Mais un poi de siergans a piet,
Qui bien s'estoient arengiet,
S'i tenoient come preudome.
22130 Ernous d'Audenarde en la somme
Fu pris entr'aus et retenus¹³.
La Truie s'i est embatus,
Si li ont son ceval ocis;
Mais il les a deus fois partis.
22135 Tant i feri Girars la Truie,
Que plus de cent en mist a fuie.
Cele part fu grans la bataille;
Ernous i fiert, Ernous i malle,
'Audenarde' crie souvent.
22140 Et bien vous di je par couvent
K'lernous en fu a tort blasmés;
Qu'en bien faisant i fu remés.
Avoec le signour d'Audenarde
Fu pris, ainç qu'il s'en donast garde,
22145 Hües de Wastines¹⁴ esrant;
Et Girars la Truie Ferrant,
Son ceval, i laissa ocis.
Uns siens cevaliers, j'en sui fis,
De son ceval est descendus,
22150 A la Truie s'en est venus,
Si le fait monter sour le sien,
Dont il fait s'ounour et son bien.

1) Verbum adhuc ignotum 'concutere' valere videtur.
2) 'dum', ut aliis etiam locis apud Philippum; *devant disner*, Si c'om devoit l'aigue doner, cf. v. 15065.
3) Haec etiam cum Will. Britt. l. I., Phil. XI, 445 sqq.
50 conveniunt. H.-E. 4) Large. 5) Senescallus Flandriae. H.-E. 6) Willelmo des Bares. 7) Ferientes quasi cunei essent percutiendi. 8) Cf. Catal. capt., supra p. 392; 'Cron. de Flandres' I, p. 120; Catal. pleg., SS. R. Gall. XVII, p. 106. H.-E. 9) Ber-
55 nardum (falso Girardum) de Horstmar imperatori equum suum praeuisse, dicit Will. Britto, Phil. XI,

467 sqq. H.-E. 10) Comitatum, exercitum; hoc sensu saepe usurpat Philippus, sed generis feminini nusquam nisi hoc loco. 11) Pariter ingrata ei videbatur fuga ac mors aut captivitas. 12) Historiam imperii omnino ignoravit Phil. H.-E. 13) Cf. Will. Britt., G. Phil. p. 314. Girardus Scropha vero in media acie pugnabat, Arnulphus de Aldenarda in dextra ala hostilis aciei cum Reinaldo comite captus est. H.-E. 14) Cf. Catal. capt. p. 393: *quem hostagiavit Iohannes de Nigella*. H.-E.

1214. Girars de Grinbierges¹ a tant
I fu pris et menés batant,
22155 Et maint autre, que jou ne puis
Nommer, car el livre nes truis.
Et nonpourquant seroit detris²
A nommer tans cevaliers pris.
Mais plus en i eut de deus cens
22160 Ki paiierent al roi son cens.
Li rois ot aproismié l'estor,
Et ses gens li furent entor.
Pour leur cors et pour siervir lui
Vorrent estre, n'i ot celui.
22165 Pries de lui s'i prieserent tant,
L'une eure ariere, l'autre avant,
Que li cevaus le roi fondi.
Li rois en ceant descendi,
Mais il fu remontés si tos
22170 Qu'a painnes s'en pierciut li os.
Viers Othon voloit cevaucier,
Pour çou qu'il le vit aprocier;
Mais on li dist qu'il s'en aloit
Et que demorer n'i osoit.
22175 Encor estoit grans en la place
Ça li estours et ça li kace.
Boucars d'Avesne ot esté pris;
Mais il a ses gardes soupri,
Fuiois s'en est parmi uns bles
22180 Ausement con s'il fust enblés.
Et plusiour autre en escaperent,
Qui d'esporons cevaus fraperent,
Et plusiour ausi par consence.
Caut fist et biel cel diëmenge.
22185 Li un sont pris, li autre fuient,
Et no François moult se deduiënt
A siergans prendre et cevaliers,
Haubiers et hiaumes et destriers,
Siergans a piet et cras bourgeois,
22190 Kars et karaites et harnois,
Bouges et males et soumiers,
Vascelemente, dras, deniers;
Quar tout s'en aloient fuiant,
Et li François apriès huant.
22195 Ensi fu la bataille faite.
Li rois fist corner la retraite,
Al pont de Bouvines loga.

1214. Cascuns son prison li mena.
Iul. 28. Gardé furent et l'endemain
22200 Furent mené viers Dowai main
Et sour karaites et sour kars.
Enkäinés come lupars 5
Fu Ferrans et bien refierés³
De quatre pies⁴; car desfierés
22205 Avoit esté trop longement.
S'en prist a Paris l'ongement
Pour lui saner, qu'il n'en ot point 10
En toute Flandres a cel point.
Li quens de Boulogne Renaus
22210 Et Longe Espee, li vasaus,
Furent gardes et castelain
De maint castiel en France a plain⁵. 15
Mais il avoient gies⁶ es pies,
Qu'il ne volassent au gibies⁷,
22215 Et cascuns des autres ausi.
Emprisouné furent ensi.
Ernous d'Audenarde esranment 20
Fu ostagiés delivrement⁸;
Car il n'ot mie la menlee
22220 Atissie ne embrasee.
Et li mort furent entieré
A Cizoing, et tout li navré 25
Si furent mené viers Douwai,
Et plusiour aillors, bien le sai.
22225 A Douwai giut li rois a nuit
Et si prison, qui k'il anuit.
Iul. 29. L'endemain a tous ses conrois 30
Cevauça viers Paris li rois.
Mais li rois Felippes, ses pere,
22270 Pour çou que sa victore pere,
Se fu a Paris soujournés. 35
Ses prisons ot emprisonnés,
Et dist qu'il iroit a son fil
Loëys, le preut, le gentil.
22275 De sa gent ot grant mase o lui.
Par un mardi⁹, ciertains en sui, 40
S'est mis al cemin a grant gent.
Assés porta or et argent.
A tant es li vous un mesage
22280 Moult bien parlant, cortois et sage,
Qui par ses laitres li a dit 45

1) Cf. Catal. capt. p. 393; Catal. pleg. l. l. p. 106. V. de eo Bald. Ninov., SS. XXV, p. 540. 541. H.-E.
2) Temporis iactura. 3) *refier* i. e. nova solea ferrea munire hoc loco per iocum usurpatur de eo cui iniiciuntur catenae ferreae. Eo annominationis genere, quo hic Ferrandi nomen et ferrandi verbum coniunguntur, valde delectatur Philippus. 4) Cf. versus quos affert Warnkönig, 'Flandr. Staats- und Rechtsgesch.' I, p. 168:

*Quatre ferrans bien ferrez
Menent Ferrand bien enfermé.*

Et Will. Britt., G. Phil. p. 317; similiter Guill. Guiart v. 7066 sqq. ed. Buchon I, p. 309 sq. H.-E. 5) Irri-
dentur et hi duo, cum custodes dicuntur arcium in quibus captivi detinentur. 6) Lora pedibus avium venaticarum vinciendo. 7) *an gibiez* pro *an gibier* 50
invenitur etiam apud Ioh. Bodel, 'Ch. des Saxons' I, 242. II, 15; neque ab alia vocis forma derivatur *gibecièr*. 8) A comite Suessionensi, consobrino suo; cf. 'Cron. de Flandres' I, p. 120, ubi eadem fere ac a Phil. tradita; Catal. capt. p. 393. H.-E. 55
9) Cf. ad v. 15477. H.-E.

1214. Que ses fuis¹ avoit desconfit
Le roi Jehan et ses Englois.
Moult en ot grant joie li rois,
22285 Et a son fil a remandé
5 Qu'il ot par la grasse de De
Çaus de Flandres fais irascus
Et les millors pris et vencus,
S'ot Ferrant mis en doble fier
22290 Ausi con diable d'infier,
10 Pour çou k'il voloit regiber.
Or le fait pestre et soujorner
Si come ceval dessoulé²,
Pour çou qu'il ot Tornai foulé.
22295 Li quens Renaus come renars
15 S'estoit en sa prison enars³.
En France ert venus de Bologne
Pour mangier el que car de logne⁴;
S'il fu del plus, or l'a ahiers
22300 D'uns des qui furent a mainniers⁵,
20 Et des autres dusqu'a deus cens,
Des plus cointes et des plus gens.
[Mais li buens mariscaus Henris
En fu de duel si atenis
22305 Que moult petit apriès moru;
25 Moult ricement entierés fu^a.]
Li mesages s'en est partis,
En Poito vint tous aatis.
Mon signour Loëys conta
22310 Çou que ses peres li manda. —
30 Quinzainne ot que li mariscaus
Estoit mors, li preus, li loiaus.
Grant duel en demena li rois,
Quant il vint la et si François.
22315 Li rois vot traire pour lagan⁶
35 Viers la Rociele au roi Jehan.
Mais li abbet et li preudome,
Si con l'estorie dist et noume,
Et vesque doi, jou ne sai qeus⁷,

- 22320 Reprisent trives entr'aus deus
1214. A cinq ans⁸, et fu fianchië
D'ambes pars et bien aficië.
Si fu pour le conte Robiert⁹
Lues delivrés tot en apiert
22325 Li quens Guillaumes Longe Espee¹⁰.
Cascuns retrest en sa contree.
.....
1215. Hües de Boves vot amer
Le roi Jehan, si passa mer¹¹.
22505 Maint chevalier et maint siergant
Prist en Flandres et en Braibant;
Car tant leur douna de deniers
K'il i passerent volentiers.
En mer se misent a la Müe¹²;
22510 Mais li orages se remüe,
Si leva une grans tormente,
Par quoi cascuns moult se demente.
Radous¹³ d'Audenarde i estoit,
Avoec lui deus freres avoit,
22515 Watier de Sotenghien par non
Et un jovene esqüier, Baudon¹⁴.
S'i fu Theris d'Ireçonwés¹⁵,
Ki fu cevaliers esprouvés,
Et en la nef signour Huon
22520 Ot cevaliers de grant renon.
Jehans Viellars, qui juvenes ert,
I fu, quant li tormens apert,
Et s'i ot des autres assés,
Que jou ne vos ai pas nommés.
22525 Devant Gernemüe¹⁶ corurent¹⁷,
Sor un savelon brissië furent.
La nes de Sotenghien peri;
Mais un garçon i ot gari
Et un prestre par un batiel¹⁸,
22530 U il fu trais sans nul apiel.
Mais quant la mers est repairië,
S'est toute l'autre gent noië.

a) *quatuor versibus 22303 — 6 hic locus non est. V. 22262 sq. narravit Philippus, in morbum gravem incidisse Henricum, sed nondum mortuum esse. V. 22311 sq. dicit, iam quindecim dies inde a morte Henrici praeteriisse; de morte ipsa hoc tantum loco loquitur. Non poterat autem rex nuntiare Henrici obitum, quem ipse ignorabat, filio, apud quem ille defunctus erat. Deesse videntur nonnulla post versum 22310, et eorum pars esse quatuor versus de quibus agitur.*

1) Ludovicus VIII; apud Rupes-monachi. H.-E.
2) Equum ungula saucia. 3) *enardre* amburere.
4) Ut ederet cibum a carne lumborum valde diversum.
5) Quae sint tesseræ a *mainniers*, quibus se superavisse gloriatur comitis diuturnam praestantiam, nescio. 6) Terram vastaturus. 7) Nos etiam nescimus. Nihil de duobus episcopis intervenientibus relatum est. H.-E. 8) Die Sept. 18; v. instrumentum pacis, Rymer, Foedera ed. 2. I, 1, p. 125. H.-E. 9) Cf. v. 21495. 10) V. chartam Rymer l. I. H.-E. 11) A Iohanne rege contra barones Angliae rebellantes pugnaturus transmissus erat, ut milites in Flandria et Brabantia conduceret. Cf. Hist. ducum Norm., supra p. 715. H.-E. 12) V. ad v. 20944. — Die Sept. 24; l. I. H.-E. 13) Evrars

Radous supra p. 715. H.-E. 14) Nempe Richeldis, filia Evrardi Radulfi castellani Tornacensis, primo nupsit Gisleberto de Aldenarda, de quo habuit Arnulfum et Evrardum Radulfum hic nominatum, postea ex Waltero de Sottegem genuit Walterum et Balduinum de Sottegem. Cf. Gisleb. Hannon., SS. XXI, p. 506; Hist. d. Norm., supra p. 715; Duchesne, 'Hist. de la maison de Bethune' p. 112; Iac. de Guisia XX, 45. ed. de Fortia XIV, p. 184. H.-E. 15) Irchonwelz in Hannonia (arr. Ath). 16) Gernemua apud Matthaeum Paris, Jernemouth apud Anglos olim, hodie Yarmouth, ut adnotavit editor. 17) Cf. supra p. 715, n. 6. H.-E. 18) Eadem fere verba de his duobus salvatis Hist. d. Norm. l. I. H.-E.

1215. Hûe de Boves fist sa nef
Malgré les mestres a plain tref
22535 Sour tiere courre, s'i brisierent;
Mais cele nef forment prisierent.
Hûes de Bove y fu noiiés,
Qui çaus de France ot renoiiés.
Et boins drois fu, quant il noia,
22540 Ki son droit signor renoia.
Dieu mèisme ot il anoié,
Si souffri qu'il sont la noiié.
.....
1216. Et li Flamenc¹, quant il pooient,
Par congiet deça repassoient²,
22585 Et s'orent les estrelins pris,
Dont il orent le roi surpris:
Baudüins d'Arie sans besoing,
Ausi fist Jehans de Cisoing
Et li frere de Sotenghien,
22590 Et Buridans n'i pierdi rien,
Et plusior autre ki revinrent,
C'onques al roi couvent ne tinrent.
.....
1218. Li rois Othe, ki moult preus fu,
A Brunezvic adont^a moru.
Escumeniiés ot esté,
Si n'i ot gaires conquesté.
22745 Nonpourquant il se concorda
A l'apostole³ et amenda.
Sevelis fu com emperere,
Pour çou que sa hautece pere.
Moult en fu lies li rois de France;
22750 Quar il li vot faire grevance
Et fist, tant com il fu en vie,
Et par outrage et par envie.
Adont, jel sai bien sans faillance,
Uns chevaliers de grant vallance,
22755 Felippes, ki fu castelains
De Maudengien, com il pot ains,
Et Conras de Tremougne ausi
Et Biernars d'Ostemale ensi
De Paris, u en prison erent⁴,
22760 Sans raençon s'en escaperent.
Car il avoient un atour,
Si minerent la cartre entor.
A mienuit en sont issut;
Et leur ceval furent venut,
22765 Si sont tout ensamble monté;
Viers leur país sont arouté.
.....
Moult en fu li rois coureciés.
Mais d'autre part refu trop lies
Del roi Othon qui mors estoit.
22770 Tout esranment envoia droit
En Alemagne un sien mesage
A l'enfant de Pulle, moult sage.
Si li manda que couronner
S'alast a Ais sans demorer.
22775 Et il si fist a moult grant gent,
Si donna moult or et argent.
1215. S'i fu l'evesques de Canbrai⁵.
Li rois l'i tramist, bien le sai;
Quar il ot moult amé Othon,
22780 Si l'ot aidiet, bien le set on,
Et volt li rois que sans refui
Fust al couronnement cestui.
Ensi par l'uevre al roi de France
Fu li septres en acordance;
22785 Quar tout li baron qui la erent
L'enfant de Pulle couronnerent.
El puing li ont le septre assis,
Ki de fin or estoit massis,
Et la couronne sour le cief
22790 Li orent mise sans mescief.
Et il en a Dieu aouré
Et s'en a de pitié ploré.
Ensi ot li enfes l'empire,
Ki de fine joie en souspire.
22795 De cuer plorant larmes sans fiel
A la couronne offierte au ciel,
Et si prist la crois d'outre mer
Pour l'amende mious afermer.
.....
1216. Li apostoles Innocens
Fu mors adonques a cel tens.
22815 Apostolie fisent d'Onorie
Par eslection et par glorie.
1219. Li vesques Jehans de Canbrai,
Qui fu preudom et de cuer vrai,
A la seconde ost Loëys,
22820 Ki pour Dieu s'i fu obëis,
Par devant Toulouze moru⁶;
Ernous d'Audenarde o lui fu.
Godefrois de Condet fu vesques,
Ki plains estoit de boines teques⁷.
22825 Mesire Loëys revint
Sans rien faire, dont blasmes vint.
Mais çou fu auques par consence,

a) dont c.

1) Qui in Angliam regi Angliae contra barones rebellantes servituri transierant (cf. supra p. 714. 716 sq.) H.-E. 2) Cum Ludovicus, filius regis Franciae, Angliam invasisset, a. 1216, mense Iunio. H.-E. 3) Minime. H.-E. 4) Capti in proelio Bovinensi. H.-E. 5) Fridericus minime post mortem Ottonis, sed a. 1215, Iul. 25. Aquis-

grani coronatus est. Et tunc quidem Iohannes III. 50 de Bethunia episcopus Cameracensis aderat (cf. dipl. Böhmer-Ficker, Reg. Imp. V, nr. 815. 816, data a. 1215, Iul. 29). Verum est eum antea Ottoni IV. favisse, et forte suasionem Philippi regis Fridericum adiit. H.-E. 6) A. 1219, Iul. 27. H.-E. 7) Plenus virtutum.

- Quar entre les barons ot tence.

 1218. Adont, c'est verités et fins,
 22870 Moru li vesques Gossüins¹
 5 De Tournai, et mestre Watiers
 1219. Fu vesques fais, li escoliers.
 De Tournai fu a Acre eslius²,
 Come preudom et clers soutius.

 10 Adont l'estore nos tiesmogne
 22970 Qu'en fiertre³ furent a Coulogne
 Li troi roi mis, si con drois fu,
 Ki d'enfance le roi Jhesu
 Aourerent et lor prousens
 15 Porterent, or, mire et encens.
 22975 Quar l'empereres Flederis
 Les ot a force a Melans pris⁴,
 Ses ot a Coulogne aportés,
 Dont li päis fu confortés.
 20 Mais cent tans plus en fu dolans
 22980 Tous li päis entour Melans.
 1216. Li buens emperere hardis
 De Coustantinoble, Henris,
 C'on avoit apielet d'Ango,
 25 Fu enierbés⁵ et vesqui po
 22985 Apriès le conte Baudüin,
 Qui l'empire ot trait a sa fin.
 Et li François ki la estoient,
 Pour çou que le droit oir voloient,
 30 S'orent mandee sa serour⁶
 22990 Droit a Auçoirre et son signor,
 Conte Pieron, parent le roi;
 Et il s'en alerent andoi.
 Deus fuis⁷ orent, bien m'en sai ciert,
 35 L'un Felipon, l'autre Robiert.
 22995 Felipes, c'on tint a sœur⁸,
 Si ot la conté de Namur,
 Que li quens de Namur adonques
 Siout tenir, Felipes, ses oncles,
 40 Et sire fu des Aucerrois.
 23000 Robiers, ses freres, ce fu drois,

a) quen c.

1) A. 1218, Oct. 29. H.-E. 2) *De obsidione Damiette revocatus*, Ann. Bland., SS. V, p. 30. H.-E. 3) Fere-
 45 trum, hodie fierte; v. v. 30341. 4) A. 1162. 5) Veneno
 (herbis venenatis) necatus. 6) Iolantham. R.
 7) Quatuor; omittit Henricum et Balduinum. H.-E.
 8) Constantem. 9) Bouchain. R. 10) Iolan-
 tham. R. 11) Nec de hac filia nec de matrimonio
 50 constat. H.-E. 12) Maria. R. 13) Theodoro
 Lascari I. imperatori Nicaeano. Cf. Albr., SS. XXIII,
 p. 906. H.-E. 14) Haec temporis designatio nihili
 est, tantum posita, ut syllabae consonantes effice-
 rentur, ut v. 15815:

55 Qui de Saint Oain ot esté
 Abbés, et mors fu a l'esté,

- Ot entre Douwai et Bouçain⁹
 Grant tiere et viles tot a plain.
 S'orent serours preus et gentius.
 Li buens rois de Hongrie, Andrius,
 23005 Ot l'ainsnee¹⁰, que moult ama,
 Que Henris d'Ango li donna;
 Et la seconde ot Jehanins¹¹,
 Sires des Blas et des Comins.
 La tierce¹² fu saçans et aspre;
 23010 Cele si fu donnee a Lascre¹³,
 Un haut prince de la Turkie,
 Qui grant tiere ot en sa baillie.

 Boucars d'Avesnes ot esté
 Avant çou pris en un esté¹⁴.
 La contesse¹⁵ l'ot en prison
 23210 A Gant, pour çou que^a mesproisson
 Avoit faite de sa serour¹⁶,
 Pour çou que il en ot laisour¹⁷.
 Devant l'afaire de Bovines
 A Mons estoit od ses mescines
 23215 Sa suer, et il l'en ot portee
 Et si l'ot a feme espousee¹⁸.
 c. 1215? S'ot entre lui et la contesse
 Une gierre moult felenesse,
 Pour tiere qu'il en demandoit;
 23220 Mais la contesse li veoit.
 Tant qu'il en prist apriès un jor
 Robiert d'Auçoirre en un estour,
 Qui puis ot et tint come sire
 De Coustantinoble l'empire¹⁹,
 23225 Si con devant avés öi.
 La contesse point nel göi.
 Mesire Boucars repairoit
 En Ardane, u menee avoit
 Sa feme droit a Eufalisse²⁰,
 23230 Un castiel trop fort a devise²¹.
 Sohiers de Wavre le gardoit,
 Qui mon signour Boucart aidait.
 Mesire Robiers fu delivres
 Qu'il n'i donna ne mars ne livres.

ubi ex fonte, unde haec hausta sunt ('Chron. de
 Normandie'), apparet, Philippum nihil de tempore
 obitus compertum habuisse. Quando Burcardus captus
 sit, non satis constat; certe vero compluribus annis ante
 a. 1222, de quo in praecedentibus relatum est. H.-E.
 15) Iohanna comitissa Flandriae. 16) Margarethae.
 17) Facultatem. 18) A. 1212. vel 1213. in villa
 Le Quesnoy; cf. dicta testium a. 1249. interroga-
 torum apud Kervyn de Lettenhove, 'Hist. de Flandres'
 II, p. 540 sqq. H.-E. 19) A. 1221—1228. H.-E.
 20) Nunc Houffalise nuncupata. R. 21) Illuc circa
 a. 1215. accessisse videtur. Cf. praesertim dicta
 Henrici domini de Hufalise testis a. 1249. l. l.
 p. 556. H.-E.

- 23235 Et Boucars couru par la tiere,
Si fist a la contesse guierre
Pour tiere qu'il li demandoit
De par sa seror qu'il avoit.
Puis fu il pris^a, et voiant lui
- 23240 Si fu ocis ses frere Gui
De vilains, ki les encontrerent
Un jour que par Hainnau passerent.
Deus ans fu a Gant en prison,
Puis en issi sans raenchon.
- 23245 Li sires d'Avesnes, ses frere,
Watiers, qui moult rices om ere,
Et quens de Blois estoit nommés¹,
Pour Guion fu moult abosmés
Et plains d'anui et de pesance.
- 23250 Mais par conseil et par soufrance
L'a tout en oubliance mis,
Par le conseil de ses amis.
Si fu par conseil de visee
La mors de Guion pardonnee,
- 23255 Quar c'est coustume par devis:
Les mors as mors, les vis as^b vis².
Mais a painnes et a escars
L'otria mesire Boucars,
Qui pour sa feme iert entredis³,
- 23260 Par çou qu'il ot esté par dis⁴
Sousdiakes, ce disoit on,
S'ot esté cantres de Loon
Et fu tresoriers de Tournai⁵.
Mais pour son frere, bien le sai,
- 23265 Qui de sa feme n'avoit oir,
Et par çou pour la tiere avoir
Estoit devenus chevaliers.
Mais ses freres endementiers
Une fille⁶ ot de sa moullier,
- 23270 Si que la tiere ot iretier.
Gautiers d'Avesnes s'en ala
Outre mer et revint deça;
Et puis sa fillaite senee
A l'enfant⁷ de Saint Pol dounee.
- 23275 Et mesire Boucars ot prise
- Al mious k'il pot et a sa guise
Jehane, serour la contesse,
Sans don, sans tiere et sans promesse⁸.
Et si devoit, par couvenance,
- 23280 De sa feme querre acordance, 5
Si que par Roume i demorast⁹,
Et la contesse l'otroiaist;
Quar il s'entramoient forment.
- 1221? A Roume en ala ausement.
- 23285 Deus fuis¹⁰ en ot, moult les ama. 10
Ensi la cose demora,
Et Boucars s'en ala a Roume.
Mais ains q'euist fait sa besongne,
Fu la dame d'autre maniere,
- 23290 Si prist Guillaume de Danpiere¹¹. 15
1223. Mais ele en fu partot blasmee;
Quar Boucars l'avoit moult amee.
A Roume fu et pour lui sougne;
Quar faire voloit sa besongne.
- 23295 Li pape ot guerre en un castiel, 20
Si l'i siervi et bien et biel¹²,
Tant que Boucars, qui fu gueriers,
Fu asos¹³ come cevaliers;
Del pape^c et des cardenaus
- 23300 Fist faire ses enfans loiaus¹⁴. 25
Li rois d'Acre et li emperere
Priierent pour lui, com de frere,
Si li fu jugiet par savoir
Tenir ounour et tierre avoir
- 23305 Et de par pere et de par mere 30
Et de par feme et de par frere.
Mais cil Guillaumes de Danpiere
Tint sa feme en tele maniere
Qu'entredis en fu longement;
- 23310 S'en ot puis filles voirement. 35
1222. Apriès li fuis l'empereour,
C'on tenoit de Pulle a signor,
Par le comant de l'apostole
D'arcevesque et vesque a estole
- 23315 Devant les barons de l'empire 40
Fu couronnés sans contredire

a) fu ocis c. b) a c. c) v. quae ad v. 15908. adnotavi; fortasse autem legendum De le pape.

1) Per Margaretam uxorem (filiam Theobaldi V. comitis Blesensis). R. 2) Adagium quod apud veteres Francogallos saepe reperies significans non nimis curandos esse mortuos vivos. 3) Cf. bullas Innocentii III. papae d. d. 1215, Febr. 20. 1216, Ian. 19; Honorii III. d. d. 1217, Iul. 17. 1219, Apr. 24; Potthast nr. 4953. 5053. 5581. 6051. H.-E. 4) Quondam. 5) Eum subdiaconum et cantorem Laudunensem fuisse, contendunt litterae papales; thesaurarium Tornacensem eum Iac. de Guisia XX, 47. ed. de Fortia XIV, p. 192. dicit. H.-E. 6) Mariam; cf. Bald. Avenn. c. 85, SS. XXV, p. 428. H.-E. 7) Hugoni de Castillione. R. 8) Sed v. chartam datam a. 1214, Apr. 3. apud Iac. de Guisia XX, 7, ed. de Fortia XIV, p. 28. H.-E. 9) Ut Roma

consentiente in eius domo habitaret. 10) Iohannem et Balduinum. R. Tertius filius Balduinus dictus mox decessit, ut tradit Rogerus de Novion, ap. 45 Kervyn de Lettenhove l. l. p. 548. H.-E. 11) Hoc a. 1223. factum esse, apparet ex epistola Honorii III. papae data a. 1223, Nov. 15; Potthast nr. 7101. H.-E. 12) Cf. Matth. Paris, Chron. Maiora ed. Luard V, p. 435. Ei ab Innocentio papa 50 iter in Terram Sanctam poenitentiae causa praeceptum esse, tradit Iac. de Guisia XX, 8, ed. de Fortia XIV, p. 32; quod certe falsum est. H.-E. 13) Absolutus. 14) Bulla huius argumenti non exstat neque unquam exstitisse videtur, cum quidem 55 papa a. 1223, Nov. 15. matrimonium Burcardi de facto sed non de iure contractum dixerit. H.-E.

1222. A Ais par le comant son pere
Pour apriès lui tenir l'empere.
Enfes de Pulle avoit a non
- 23320 Cis emperere par sournon.
5 Si con l'empereres Henris
Et l'autres avant, Flederis,
L'orent fait as barons jurer
Et l'apostolie confermer,
- 23325 Si l'ot il con preus et gentius;
10 Et pour çou vot il que ses fuis
Fust couronnés a son vivant.
Ensi fu fait, çou truis lisant;
Qu'il en orent bries et saiaus
- 23330 Des clers et des barons plus haus.
15 Ensi fu couronnés ses fuis,
Qui de linage fu gentius.
1222. Et l'empereres s'en ala
Droit en Sesile, et^a trouva
- 23335 Sa tiere forment desiertee,
20 Que li paien orent gastee,
Qui par tout Sesile^b manioient
Et sor crestiens force avoient.
Mirabiaux ot a non li sire,
- 23340 Fors castiaus ot en cel empire.
25 L'empereres tant exploita,
Tant i fist et tant i gaita,
Qu'il prist a force en un castiel¹
Le signor d'aus tos, Mirabiel,
- 23345 Et sa feme et tous ses enfans²;
30 S'en fu trop lies, et cil dolans.
Et tout li autre furent mis
A l'espee par le päis.
Mirabiaux, ki leur sire fu,
- 23350 Fu pendus, le haubierec vestu.
35 Ensi fu Sesile widie
Des paiens et de leur mesnie.
L'empereres partot manda
Gent ki venissent manoir la.
- 23355 Et l'empereres demora
40 Sour la navie et atorna
Ses galies sor la marine
Tout pour le duel et pour l'envie
Que Damiete estoit perdue.
- 23360 Quar a lui s'estoit atendue
45 De soucurre crestientés
Des le jour k'il fu couronnés.
Or estoit rendue sans lui,

1222. S'en avoit ire et grant anui.
23365 Et disoient les gens partout
Que li empereres de bout
Riroit Damiaite conquerre,
Et s'i menroit çaus de sa tiere.
A deus ans fu li tiermes mis
- 23370 Del pape et de leur amis^c.
.
1222. Li rois Jehans de Jursalem,
De Surie et de Belleem,
Qui quens de Briene^d avoit esté,
23460 Al premier passage d'esté³
D'Acre s'en vint a Rome droit,
U li apostoles estoit.
Od lui li mestre principal
Et del Temple et de l'Ospital.
- 23465 L'evesques d'Acre⁴ i vint ausi;
Si parlerent, jel sai de fi,
A l'empereour simplement⁵
Et a le pape voirement
Pour les affaires d'outre mer
- 23470 Et le passage confermer
De l'enfant de Pulle sené,
C'on ot de l'empire assené;
Quar bien pooit a son passer
Les trives sour paiens quasser
- 23475 C'on ot prises a Damiete
A tel devise come ceste.
1223. Et dont l'empereres jura⁶,
Pour la tiere dont il cure a,
La fille⁷ al roi Jehan a prendre
- 23480 A feme, si que sans mesprendre
Passeroit outre et seroit rois
Par celi, quar il ert ses drois;
Quar Jehans iert rois d'Iermenie
Par la mere, ki fu s'amie⁸.
- 23485 Et li fuis a l'empereour
Tenroit de l'empire l'ounor
Apriès sa mort; quar il ert ja
Couronnés, dont il l'aenga⁹.
.
1225. Li rois d'Acre sans demorer
24270 Manda lues sa fille outre mer.
A l'empereour le donna,
Qui deça mer lues l'espousa.
1224. Et li rois Jehans prist adonques
Celi qu'il n'avoit veüe onques¹⁰,

a) addendumne si? b) legendum suspicor Par toute Sesile.

c) v. quae ad v. 15908. et 23299. adnotavi. d) briue e.

1) Iatio dicto, nunc destructo; mense Augusto vel
50 Sept. a. 1222. Cf. Ryccard. de S. Germano, SS. XIX,
p. 342; Ann. Sic., ib. p. 496. H.-E. 2) cum duobus
filiis, Albr. a. 1212, SS. XXIII, p. 894. H.-E. 3) Cf.
ad v. 23208. Iohannes rex mense Octobri a. 1222.
e captivitate Aegyptiaca Brundisium venit. H.-E.
55 4) Iacobus de Vitriaco. H.-E. 5) Brundisii mense
Novembri. H.-E. 6) Ferentini a. 1223, Mart., ubi

imperator cum papa collocutus est. H.-E. 7) Isa-
bellam. H.-E. 8) Filia Leonis regis Armeniae.
9) Qua re (corona) eum donaverat. 10) Beren-
gariam, filiam Alfonsi IX. regis Legionensis; quae
non fuit soror reginae Franciae; sed Blanca, filia
Alfonsi III. (VIII) regis Castelliae, cuius gener Alfon-
sus IX. Legionensis fuit, amita erat Berengariae. H.-E.

- 24275 Seror la rōine de France
^{1224.} Blançain, qui fu gentius et france.
 Rois Loëys li fist avoir,
 Et s'ot avoec li grant avoir,
 Et puis vint ele a grant riçour
- 24280 Veoir en France sa serour.
 S'i ot a un jour, ce me sanble,
 Cinc rōines adont ensanble.
 Li rois Jehans puis s'en ala
 En Lombardie ça et la
- 24285 A l'empereour pour parler,
 A quant il voroit creanter
 Son pasage, et il ausement
 Moult volentiers par couvenent
 Repasseroit avoeques lui.
- 24290 Devisé fu; puis ot anui
 Entr'aus deus et corine grant,
 Si con vous orés en avant.

- 24415 La suer le roi¹, ki feme fu
 Le duc de Louvaing, dont moru,
 S'ot li quens de Namur² par droit
 Le doaire qu'ele tenoit.
 Poi apriès³ pour un bos fondet
- 24420 Droit entre Blaton⁴ et Condet
 Guerroia li quens de Namur⁵
 Gautier d'Avesnes, ki sœur
 Se faisoit que li bos iert siens.
 Trencier i fist lagne et mairiens⁶;
- 24425 Quar il estoit quens pœstius
 De Blois, et sa feme⁷ iert gentius.
 Triuwes en fist prendre li rois,
 Ensi demora⁸ leur desrois.

- Vous avés bien ôi pieç'a,
 Vingt et cinc ans a en ença^a,
- 24465 Que Baudüins, li preus, li buens,
 De Flandres et de Hainnau quens,
 Li sages, larges et proissiés,
 Se fu pour l'amour Dieu croisiés.
 Ala s'ent et mena gent noble,
- 24470 Gadres prist et Costantinoble,
 Couronnés émpereur i fu,
 Combati soi, puis i moru,
 Qu'a la mort n'a point d'avantage⁹.
 Ses filles orent l'iretage.
- 24475 Jehenne, l'ainsnee, ot mari
 Ferrant, c'on enfiera mari¹⁰.
 La contesse fu del sien dame,
 Mais assés fu qui l'en adame¹¹.
 Si ne sai pour qui decevoir,
- 24480 Mais avenu estoit pour voir 5
 Qu'a Valenciennes ot un home
 Qui moult d'avoir, n'en sai la some,
 Douna et d'ariere et d'avant
 A mainte gent par contravant¹²,
- 24485 Quant li quens Baudüins venroit 10
 En Flandres et sire en seroit,
 Qui Coustantinoble ot ja prise.
 Teus l'ôï ki moult poi le prisse;
 Qu'il savoient bien et creoient
- 24490 Que mors estoit, et voir disoient; 15
 Car li emperere Henris,
 Ses frere, ki fu atenis
 De sa mort et del querre engriès¹³,
 Ne vot en trois ans en apriès
- 24495 Couronne pour soi deporter 20
 Ne dras emperiaus porter,
 Jusques a tant qu'il sot de fi
 C'on l'avoit mort et desconfi.
 Or oiés con fortune vole
- 24500 Et refait l'un et l'autre afole. 25
 Con cele ki trop est isniele,
 Tourne et retorne sa roiele
 Ne de tourner ne s'umelië;
 Quar ele est sorbe¹⁴ et aveulië,
- 24505 Si con vos porés ja entendre, 30
 Se vous osés un poi atendre.
 Jou ne sai pourquoi ne coment
 A Valenciennes ensement
 Dounoit cil om teus contravans,
- 24510 Ne pour^b aideurs ne pour grevans¹⁵. 35
 Assés i prisent clerc et lai.
 Or ne metrai plus en delai
 Mon conte, ainç l'avrai tos conté.
 La contesse iert en sa conté,
- 24515 Jehane, et s'ot a Margerie, 40
 Qui biele estoit com margerie,
 Sa serour, grant tiere asenee,
^{1223.} Et si l'ot a feme dounee
 Seigneur Guillaume de Dompierre.
- 24520 Et Boucars iert venus ariere 45
 De Roume et si estoit rasos
 Con cevaliers a prendre sos¹⁶.

a) en esca c. b) p c.

1) Maria, soror Ludovici VIII. regis Franciae, demum a. 1238, Aug. 1. mortua est. R. Valde igitur de tempore erravit Philippus, cum quae praecedunt a. 1224. gesta sint. H.-E. 2) Balduinus II. imperator Constantinopolitanus. H.-E. 3) Immo sequentia circa a. 1225. gesta esse videntur. H.-E. 4) A Condé inter septentrionem et orientem. H.-E. 5) Philippus II. H.-E. 6) Ligna et materias.

7) Margareta; v. supra v. 23247. H.-E. 8) Finem cepit. 9) Contra mortem non est principatus qui valeat. 10) Cui moestio catenas iniecerunt. 11) ademer nocere. 12) Fortasse pollicitatio non nisi sub conditione solvenda; non invenitur vox nisi hoc loco et v. 24509. 13) Studiosus. 14) Idem atque orbe, caeca; a verbi *essorber* forma *sorber*. 15) Minus 55 clare dictum. 16) Ut stipendia faceret.

Mais la mere ne les enfans
 Ne pot ravoïr dont a cel tans.
 24525 Baudüins et Jehans avoient
 A non li enfant k'il avoient,
 5 Et s'ot une autre fille eüe
 A Danpiere, u s'iert ageüe.
 S'il est ki d'asculer se vant,
 24530 Si con l'estorie dist avant,
 Öir porés une miervelle
 10 D'autres nonper^a et desparelle,
 Si come vait et vient fortune
 Et par tout le monde est comune.
 24535 Si con mes corages aesme,
 Tout droit a l'entrer d'un quaresme,
 15 Ne sai par quele anontion,
 1225. En l'an de l'incarnation
 Mil et vingt et cinc et deus cens,
 24540 Ne plus ne mains, si con je pens,
 Droit entre Mortagne et Tornai,
 20 Dont jou rien encor parlé n'ai,
 Avint que el bos de Glançon,
 U il a maint jovene plançon,
 24545 Vint convierser uns peneans,
 Auques peciere et mesceans
 25 Par l'avisance et par sanblant,
 Mais il aloit les cuers enblant
 De çaus ki l'aloient veoir
 24550 Et dencoste lui asseoir.
 Par parole et par contenance
 30 Preudom sanbloit estre a sanblance,
 Et saciés que puis qu'Alixandres
 Regna tres Grese jusqu'en Flandres,
 24555 Ne puis qu'Artus France conquist,
 C'on nommoit Galle, si c'on dist,
 35 Ne Julius Cezar regna,
 Ki mainte tiere gaegna,
 Ne Augustes Cezar, ses nies,
 24560 De qui les estores teniés,
 Ne Clöevis ne Carlemainne,
 40 Qui tant conquist a son demainne,
 N'avint çou que dire en couvient,
 Si con l'estorie dist ki vient.
 24565 Si vos en ramentoi encor
 Un roi Nabugodonozor,
 45 Ki fu pierdus, plorés et plains,
 Et parmi bos et parmi plains
 Ala et vesqui come bieste,
 24570 Ce nos raconte et dist la gieste;
 Puis revint il et son empire
 50 Tint come rois et come sire.
 S'avés öi d'un duc Joisbiert¹,

C'on ne tenoit mie a bobiert²,
 24575 C'on quida mort outre la mer,
 Dont ses gens orent duel amer;
 Et sa moulliers a cuer mari
 Redevait prendre a cuer mari^b
 A espous un felon gagnart³,
 24580 Ki moult estoit de male part.
 Come paumiers fu revenus
 En sa cité povres et nus.
 Entrés s'en est en son palais,
 U on cantoit et sons et lais.
 24585 Dementres qu'el palais bourd'on⁴,
 Es vous k'il haüça le bourdon,
 Fiert le signor, tant s'esviertüe
 Que, voiant tous, esrant le tüe.
 S'i ot grant dol; mais plus grant joie
 24590 I ot apriès, s'il est ki l'oie,
 Quar reconëus fu li dus,
 Ki n'estoit fos ni espierdus.
 Sa feme et sa tiere rot quite,
 Qu'il n'i ot corine ne luite⁵.
 24595 Mais de toutes ces riens ensamble
 Noiens a ceste me resamble.
 1225. Venus fu el bos de Glançon
 Cil om querre sa noreçon.
 Une fontaine ala querant.
 24600 Quant l'ot trouvee, tot esrant
 De flecières et de genieste⁶
 Fist une loge auques onnieste,
 Et puis fors del bos s'aparu,
 Tant q'uns enfçons⁷ l'a vëu.
 24605 Avoec lui traist la u il maint,
 Et puis i alerent tamaint.
 Renoumee, c'on dist nouvele,
 Ki plus tost vole qu'arondiele
 Et as loitains et as voisins,
 24610 Dist que c'iert li quens Baudüins.
 Li quens de Namur⁸ i parla,
 Mesire Boucars i ala,
 S'i fu li kastelains⁹ Radous.
 Partout fu quens nommés de tos;
 24615 Mais il n'i vot respondre a rien,
 Fors c'on l'apieloit Crestien,
 Pour ses peciés iert venus la.
 Ensi remest, ensi ala.
 Mais il n'iert de rien espierdus,
 24620 Ainç disoit bien que rois ne dus
 Ne quens n'iert il, n'onques ne fu¹⁰.
 Tant qu'a lui sont el bos venu
 Cil de Valenciennes apriès;
 Et moult estoit cascuns engriès

a) non pers c. b) *tria verba scribae incuria repetita; fortasse legendum por mari* Et espous.

1) Cf. quae de carmine populari 'Moringen' praeter alios viros doctos disputaverunt Uhland, 'Kl. Schr.' 55 IV, p. 295, et Boehme, 'Altdeutsches Liederbuch' p. 31.

2) Quem minime stultum reputabant. 3) Malitiosum.

4) Dum in palatio iocantur. 5) Neque simultati neque contentioni locus fuit. 6) Filicibus genistisque. 7) Pulpus. 8) Philippus II. H.-E. 9) Tornacensis. H.-E. 10) Cf. Iac. de Guisia XX, 94, t. XIV, p. 410. H.-E.

- 24625 Qu'il desist k'il estoit lor sire.
 1225. Mais il le noioit bien et sire¹,
 Et dissoit que Breton estoient
 Ki Artu encore atendoient.
 Et quant il plus s'escondissoit,
 24630 'Vous iestes quens' cascuns dissoit.
 Et dist li uns a l'autre a tence²:
 'Ciertes, il parfait sa penence,
 Mais il l'ara parfaite lues'.
 Mart. 27. Ensi fu jusq'al blanc diwès³.
 24635 De Valenciennes i revinrent
 Grans gens et a conte le tinrent.
 A Valenciennes l'ont mené,
 Et il leur a dit et graé,
 Pour çou qu'il aloit goulousant
 24640 Tel signourie, en dolousant,
 Qu'il estoit quens. Lors s'i ot joie
 Si grant que dire nel poroie.
 A Fonteniele⁴ fu bagnies,
 Lavés, tondus et rœgniés,
 24645 Et acesmé l'ont come conte.
 Or oiés con deables monte.
 'Signor', fait il, 'a tierme court
 Venra Mahius de Wallaincort,
 Et si venra Grehés de Trit⁵,
 24650 N'i fera mie lonc detrit,
 Et autre assés, dont or me tais'.
 Lors s'i ot joie. Sans delais
 Cil de Reumont⁶ et de Kievreng,
 Baudris et Brougnars de Deneng⁷,
 24655 Ernous de Gavre et Boucars⁸,
 Sohiers d'Aiengien⁹ et Polars,
 Ernous d'Aisne⁹ et maint baceler
 L'ont assëuré sans celer.
 Et li paumiers, qui sot de gille,
 24660 La contesse come sa fille
 A noumee et s'i envoia.
 Ernous d'Audenarde estoit la;
 Viers la contesse l'a transmis¹⁰,
 Quar il estoit moult ses amis;
 24665 Mais par sanblant malades fu¹¹.
 Et mesire Ernous l'a crëu;
 Quar cil de Lobes et plusior
 Disoient auques a laisor¹²
 Que teus entresains ot mostrés
 24670 Que c'iert li quens en verités.
1225. Et dissoit k'il ert escapés
 De prison, u fu atrapés,
 Et tant ot esté mesprisies
 C'on li ot les ortaus brisiés.
 24675 Mais tant i ot de mespresure¹³ 5
 Qu'as ortaus ne paroit cousture
 Ne riens k'il ne fust ensi nes.
 Or oiés con les ot menés!
 Et dist qu'il ert sept fois vendus
 24680 Et alouwés¹⁴ et despendus¹⁵. 10
 Vious et juvenes ensi deciut
 Qu'a painnes nus om l'apierciut.
 Mesire Ernous pour la contesse
 S'en ala sans autre promesse.
 24685 Quar si malade s'en fagnoit 15
 Qu'a painnes ja vir le quidoit¹⁶.
 Et quant devant le paumier viunrent,
 Ne il ne ele nel conurent.
 Girars de Jauce¹⁷ et li baron
 24690 Nel conurent se moult poi non; 20
 L'evesques de Canbrai¹⁸ de cuer
 Ne le vot conoistre a nul fuer.
 Mais li telier et la pietaille
 Disoient que c'iert il sans faille.
 24695 A Valenciennes fu reciute 25
 La contesse et si fu deciute;
 Quar ele manda a premiers
 C'on le recëuist volentiers,
 Puis manda ele a tous pour bien
 24700 C'on cel home ne crëist rien. 30
 Mon signour Ernoul anoia,
 Qui fu decius, sel renoia;
 Quar ne en bras ne en faiture
 N'iert il pas quens, n'en estature.
 24705 A Haimon Kesnoit¹⁹ simplement 35
 Prist la contesse un parlement
 Pour conoistre s'il iert ses pere,
 Ançois que la cose plus pere²⁰.
 La rōine, ma dame Blance,
 24710 Li manda qu'en tele sanblance 40
 Ot ses avies esté decius.
 Et quant l'afaires fu piercius,
 Si revint fausetés a point,
 Et cil n'ot de la tiere point,
 24715 Ains fu pendus, et cil od lui 45
 Ki eslevé orent celui.

a) v. ad v. 15908.

1) Fortasse 'serio'? 2) Certatim. 3) Dies Iovis albus is qui proximus ante paschalem; infra v. 29800. *dioes*. 4) Conventum fuisse monacharum paullo distan-tem a Valenciennes, docuit de Reiffenberg. 5) Trith prope Valenciennes. Matthaeum de Wallaincort et Reinerum de Trit filiumque eius Reinerum cum Bal-duino imperatore Constantinopolim profectos esse, narrat Geoffroi de Villehardouin (ed. N. de Wailly) II, 8. et passim. *Grehés* igitur corruptum pro *Reniers*. H.-E. 6) Prope Cateau-Cambrésis. Ad

Kievreng cf. v. 25045. H.-E. 7) Denain prope Valenciennes. H.-E. 8) Enghien. R. 9) Cf. v. 21956. H.-E. 10) Eremita. 11) Dicens se 50 illam valde amare, sed morbo impeditum adire non posse. 12) Temere. 13) Erroris. 14) Tributus. 15) In solutum datus. 16) Post hunc versum multa excidisse videntur. H.-E. 17) Jauche (arr. Nivel-les). R. 18) Godefridus. H.-E. 19) Le Ques- 55 noy. R. 20) Priusquam res amplius pervulgaretur.

1225. Or gardast la contesse bien
 Qu'a tort ne pierdist rien del sien.
 Li parlemens fu al Kesnoit.
 24720 Mais li paumiers, qui k'il anoit,
 5 S'ot fait a sairement jurer
 Valencenois assëurer¹.
 Issus en est et cele part
 S'en vait, et la parole espart.
 24725 La contesse s'en est a tant
 10 Issüe et li autre batant.
 Pour çou le fist, que que nus die,
 C'on ne connëuist^a sa boisdie;
 Quar s'il ne fust des ars letrés,
 24730 Ja en tel fait ne fust entrés;
 15 Car el bois ses livres avoit
 De la maniere k'il savoit,
 Et si dissoit qu'en la prison
 Ot il faite cele aprisson².
 24735 Mais ainc li quens, ce set on bien,
 20 Ne sot laitre qui valust rien,
 Ne si petis d'assés ne fu.
 Or ot en aus esprits le fu,
 Que cil ki onques ne le virent,
 24740 Disent que c'iert il, s'i mesprisent.
 25 Povre gent, telier et foulon,
 Estoient si privet coulön³;
 Et li mellour et li plus gros
 En orent partot mauvais los,
 24745 Et dissoient la povre gent
 30 Qu'il en orent or et argent
 Et k'il le conte traisoient⁴,
 Et empereour l'apieloient.
 Mahius, cil de Monmorenci,
 24750 I fu venus, tant s'avanci;
 35 Et pour consillier la contesse
 I vint Tumas de Lanprenesse⁵,
 Mikios de Harnes sans desroi
 Et plusiour autre homme le roi,
 24755 Que li rois i faisoit venir
 40 Pour la cose a droit maintenir.
 Et mestre Watiers de Courtrai
 L'ala veoir, de fi le sai;
 Ses clers avoit esté lonc tans,
 24760 Mais del conoistre fu doutans.
 45 Et Baudüins, ki ses qeus fu,
 Le vit, si ne l'a counëu.
 Et maint ki jusques en la fin
 Furent al conte Baudüin
 24765 Et si privet familier,
 50 Clerc, siergant, vilain, escuier

1225. Et dames vielles et joïes,
 Qui furent avoec lui norïes;
 Mais tot le virent si encoistre⁶
 24770 Que ne le^b porent reconoistre.
 Et li bobiert⁷ et li vilain
 Disent que c'iert li quens a plain.
 Et, ki bien voroit dire voir,
 Il ne faisoient pas savoir;
 24775 C'on doit amer sor toute rien
 Son droit signour, tant di jou bien;
 Et c'il n'iert pas si conëus
 Qu'il dëust iestre recëus.
 Se ce fust li quens Baudüins,
 24780 C'est la verités et la fins,
 On n'en pëust mie trop faire;
 Et si ront pris trop a mesfaire,
 S'il l'ont fait, saciés le de voir,
 Pour un faus conte recevoir;
 24785 Car peciés est de bareter
 Son droit oir ne desirer,
 Et cist l'aloient en sa tiere
 Requerre pour tenir en siere.
 De Haimon^c Kesnoit fu partie
 24790 La contesse toute amortie;
 Ne sot k'i li fu avëu.
 Valencenois i sont venu,
 La tour saisirent et garderent.
 A Valenciennes retournerent,
 24795 Et la contesse a cuer estout⁸
 En Flandres s'en ala partout.
 Mais il l'ont partout renoïe,
 S'en fu dolante et esbahie;
 Quar on crioit les bans le conte,
 24800 S'en avoit duel et ire et honte,
 Pour çou qu'ele savoit de fi
 C'on l'avoit mort et desconfi;
 Qu'ele en fust plus joians que nus,
 Se il fust vivans revenus.
 24805 Car tres le tans conte Carlon⁹
 Si grant outrage ne vit l'on
 Que lor dame del sien gietoient
 Cil ki si home et sierf estoient;
 Et si l'avoient doublement
 24810 Assëuree voirement.
 Or l'avoient si degietee
 Qu'ele estoit com ourse bietee^{d.10}.
 Es vos es estoupes le feu.
 A duel retournerent li geu —
 24815 Qu'ele a fait lues ardoir Kievreng —
 Baudri et Brougnart de Deneng

a) connuist c. b) la c. c) ai litterae in cod. non leguntur. d) biesee c.

1) Effecerat, ut iureiurando dato pollicerentur se ipsum velle tueri. 2) Haec se didicisse. 3) Manusetae columbae. 4) Proceres largitionibus cor-
 55 ruptos comitem deserere. 5) Lampernisse prope

Dixmuyden. H.-E. 6) Plebeium, foedum. 7) V. v. 24574. 8) Animo firmo. 9) Qui a. 1127. occisus est. H.-E. 10) Quam persequuntur canes et venatores.

1225. Et de tous çaus ki deguierpïe
L'avoient come fole espïe.
Et li paumiers lors s'arouta,
24820 Hairen Fontaine desrout a,
S'a Viler abatu et pris;
S'en fu la novele en grant pris.
Crois fist porter devant sa face,
Pour çou c'on plus d'ounor li face,
24825 Et baniere d'empereour
Et de conte par grant fierour.
De Mons s'en vint viers At¹ batant
La contesse et li sien a tant.
A Tornai vint a mïenuit.
24830 Ne pot iestre, ne li anuit,
Quant li sien ensi le kaçoient
Pour un estrange et gierpisoient
Et li faisoient sëurté
Par diablïe et obscurté.
24835 Mais atendre pas ne l'osoit,
Quar tous li mons s'i abondoit;
Si fist garnir Flosbierc² encontre.
Et li pelerins passa outre.
N'onques mais par saint esperite
24840 N'ot on vëu sifait hiermite,
Qui fist ardoir gent en moustier,
Qui ne dëuist avoir mestier,
Et mist le päis a lagan³.
Si rot Baudüin et Jehan,
24845 Les deus fïus Boucart, je sai bien,
Par Gillebiert de Sotengien.
Cousins et neveux les clama
Et par sanblant moult les ama;
Et Boucars l'iert venus siervir
24850 Pour ses enfans ravoïr et vir.
Or vint en Flandres li paumiers,
Qui n'en fu mïe coustumiers.
Se Dieux fust en tiere venus,
Ne fust il pas mïous recëus
24855 D'abës, de moines et de clers,
Quar li päis iert moult enfers.
Rices presens li apportoient
Li fol buisnart⁴, qui tot pierdoient.
Trop fu la cose felenesce;
24860 Quar a Tournai fu la contesse
A mïenuit; li doi prouvost
L'i orent laiscïe moult tost.
Plorant et plagnant sospiroit,
Quar sa cose moult empiroit.
- 24865 Ciertes ce fu pies⁵ et grans dious
1225. Que gentius dame ne pot mïous;
Que son sierf sans force grignor
Voloient faire son signour.
Se ne fust Ernous d'Audenarde, 5
24870 Ki sa dame avoit prise en garde,
Mikious de Harnes et Radous⁶
Et Rasse de Gavre, li dous,
Et li doi frere de Grinbierghes⁷,
Qui bien garderent leur hierbierges, 10
24875 Et Gilles, cil de Barbençon,
Watiers de Gistiele par non
Et Gillebiers de Sotengien
Et Felippres de Soubrengien⁸
Et li boins castelains de Gant⁹, 15
24880 Watiers de Fontaines, avant
Et Fastrés et Watiers de Ligne,
Qui de grant ounor fussent digne,
Et li evesques Godefrois
De Kanbrai et li quens de Blois¹⁰ 20
24885 Et li quens de Namur le grant
Et plusiour autre, ne sai quant,
Desiretee fust la dame.
Partout en fu et cris et fame.
Mais avant tous, par saint Marciel, 25
24890 Ernous, qui garni son castiel
Flosbierc come hardis et preus,
Li valu miols, et ce vot Dieus.
Mais sor tous li bons rois de France
Garandi la contesse france. 30
24895 Consel ot qu'al roi s'en iroit¹¹,
Son signour, son couzin tot droit,
Mierci proïier et querre aïe
Del paumier et de sa maisnië
Et des Valencenois ausi, 35
24900 Ki traïie l'orent ensi.
Mikious de Harnes et Radous
Vont od li et mesire Ernous.
Plainte s'est, et li rois l'oi,
Confortee l'a, sel göi 40
24905 Et dist qu'il li rendra sa tiere;
Car il estoit cïes de la gïerre,
Si que Flandres tenoit de lui;
Si l'osterait de cel anui.
A Tornai manda ses bourgeois 45
24910 Qu'il l'ounourassent plus q'ançois;
Et li rois, ki point ne targa,
Viers sa nieçain s'acoraga¹².

1) Ath. 2) Flobecq (prope Lessines). R. 3) Popu-
latus est. 4) Amentes. 5) *pies* (cas. obl. *piec*,
alias *pec*), miseria. 6) Cf. v. 24613. H.-E.
7) Gerardus III, mortuus a. 1225, Nov. 12, tunc fuit
dominus de Grimbergen (Grammont), qui habuit
fratres Wilhelmum dominum de Assche et, ut
Butkens, 'Trophées de Brabant' II, p. 72, contendit,
Arnoldum. Sic fere notavit de Reiffenberg. H.-E.

8) Somergem (arr. Gand). R. 9) Sigerus II; cf.
Duchesne, 'Hist. de la maison de Guines' etc. 50
p. 315 sqq. H.-E. 10) Galterus II. de Avesnis. R.
11) Medio mense Maio comitissa regem adiit, Chron.
Turon., supra p. 470. Cf. chartam datam mense Maio,
qua comitissa promittit, se regi sumptus expeditionis
soluturam esse, SS. R. Gall. XVII, p. 308 (Wauters, 55
'Table chronol.' III, p. 637). H.-E. 12) Providit.

1225. Tout esrant pour veoir le giu
Fist la contesse de Bielgiu¹,
24915 S'antain², aler a cel iermite,
Et moult bielement li endite
5 Qu'ele soit od lui tempre et tart
Et pour conoistre le regart.
La dame mut et si vint la
24920 Et frere et conte l'apiela
Et reubes et guiaus en prist;
10 Mais de frere rien n'i aprist,
Ne conoistre ne raviser
Nel pot, tant s'euist deviser.
24925 Et nonpourquant larges estoit
Et çou qu'il ot as siens partoît.
15 Mais fos estoit en contenance
Et en parler et en sanblance.
La dame de Bielgiu, ki vit
24930 Que tout l'orent si encouvit³,
Triuwes i prist, par couvenant
20 Que sauf alant et sauf venant
Trairoit al roi, sen droit signor,
Et de lui recevroit s'ounour;
24935 C'iert ses oncles, et il ses nies.
Otria li, tant fu proiiés.
25 A quinsainne fu li jors mis
A Pieronne par leur amis.
Mais l'enperere^a de Glançon
24940 Cantera la d'autre kançon.
A cent cevaliers prist ostel
30 Si boin qu'en la vile n'ot tel
De viande et de luminaire,
Pour la truandisse mious plaire.
24945 Es vous le p'ais esmëu.
A la quinzainne sont mëu.
35 Le duc de Louveng⁴ ot mandé
Et s'a Waleran⁵ amené;
Et d'empereour et de conte
24950 Ot fait saiel a fause monte⁶.
Et quant prest furent de mouvoir,
40 Pourciession a Dieu le voir
Pour le droit oir fist on maint liu.
Cevalier muevent et courliu⁷,
24955 A Pieronne sont ostelé;
S'ot li rois ja tant avalé
45 Qu'en sa sale estoit a Pieronne⁸.
Tout droit entre midi et nonne
Sont asamblé a parlement,
24960 Et li rois l'a moult doucement

a) lenpirete c.

50 1) Sibillam, uxorem Guichardi de Beaujeu. R.
2) Materteram regis, Balduini sororem. 3) Adamaverant. 4) Henricum I. 5) IV. ducem Limburgensem. R. 6) Nullius momenti. 7) Cursores.
8) Die Maii 30. colloquium Peronae habitum est; Chron.
55 Turon. l. I.; Reiner. Leod., SS. XVI, p. 679. H.-E.
9) Eaedem fere tres quaestiones apud Vinc. Bellov. XXX, 127; cf. Rob. Aut. cont., supra p. 287. H.-E.

1225. Araisniet, se li demanda
U c'iert que sa feme espousa;
Et il ne l'en sot dire voir.
Puis li demanda par savoir
24965 U li rois Felipes fait l'ot
Cevalier, et dire nel sot.
Et puis li demanda sans plait
U il li ot homage fait⁹;
De ces trois riens ne sot il une, —
24970 Et s'est une cose comune,
Ne point ne l'estevoit cremir —
Ainç disoit k'il voloît dormir¹⁰
Et disner, et puis revenroit
Et sa demande li diroit.
24975 Li rois li dist: 'Vous dormirés
Dedens ma cambre et disnerés'.
Quar il ne vot q'allors alast,
Pour çou q'autres ne li nommast.
Et coment li eüst il dit,
24980 Quant rien n'i sot ne rien n'i vit?
Et nonpourquant disoit li buens¹¹
K'il estoit emperere et quens.
Moult a de barat sous le trosne¹².
A tant li abes de l'Aumosne¹³
24985 Fu huciés, si l'a conëu, —
Çou li a moult griement nëu —
Qu'il l'ot en la foriest d'Argonne
Vëut penant, s'en ot la gonne¹⁴,
Et cil de Keu li ot presté
24990 Un haubierec la u ot esté;
Et un ronci, quant il fu la,
Prist il et atout s'en ala.
Li paumiers a conëu tout
A fier sanblant, a cuer estout.
24995 Et l'evesques d'Orliens¹⁵ ausi
L'a bien reconëut ensi,
Qu'il s'avoit fait conte de Blois
Par son barat et par genglois.
L'evesques de Biauvais¹⁶ a tant
25000 L'a reconëut maintenant,
Quar il l'orent en leur prison
Andoi par tele mesproisson¹⁷,
Voiant tous l'ont ensi prové.
Et li rois l'a lues congeé,
25005 Si l'a de sa tiere bani.
Ensi ont le paumier honni.
Mais, coment que il li anuit,
A Valencienes vint par nuit.

10) Sic Albric. p. 915; Bald. Avenn. c. 235. H.-E.
11) Vir probus, per ironiam. 12) Sub divo.
13) Aumône dictum Petit Clteaux prope Blois. R.
Nominis eius litteram initialem tantum S. affert Gallia
christ. VIII, c. 1399. H.-E. 14) Longam monachi
aut poenitentis vestem. 15) Philippus I. H.-E.
16) Milo I. H.-E. 17) Propter tantum delictum.

1225. Lor osteus wident renc a renc¹
 25010 Li Hainnuier et li Flamenc,
 A la contesse s'acorderent
 Et boins ostages li donnerent.
 Li rois s'en ala viers Paris,
 Si a moult de la gille ris.
 25015 Mais Valencenois sont turkié²,
 S'ont leur iermite rehucié
 Et autre fois rassëuré.
 Mais a envis l'ont enduré
 Li rice bourgeois, qui le sorent;
 25020 Prendre le vorent, si ne porent;
 Quar la menüe gens s'escrie.
 A Saint Jehan en l'abeïe
 L'ont mis et les enfans Boucart.
 Ensi leur amistés depart³,
 25025 Quar il erent desmesuré.
 Despozé furent li juré,
 Si refisent jurés noviaus —
 Ce fu outrages et reviaus⁴ —
 Et si ont comugne juree,
 25030 Ne sai coment ele ert duree,
 Et si ont bien lor murs hourdés⁵
 Et de nouviel fais et fondés.
 Les rices ont pris et raiens;
 Ce ne fu pas raisons ne biens.
 25035 La vile ont li millor widie,
 Ki de par aus n'iert rien aidie.
 Ernous de Gavre en est partis
 Et Boucars, de gierre aatis⁶;
 Baras d'Estrepi⁷ s'en ala,
 25040 Ki mariscaus ot esté la.
 Pour aïe ne pour avoir
 Ne pot Boucars ses fuis ravoir.
 Ernous d'Aisne, qui vit l'afaire,
 Se tint par lui a son repaire;
 25045 Nicole et Watiers de Kievreng,
 Baudris et Brognars de Deneng,
 De Vendougies, de Reumont
 Et maint autre remés i sont,
 Et s'i ot tel de Saint Obiert
 25050 C'on ne tenoit pas a bobiert⁸.
 Et la contesse a pris conseil,
 D'aus asegier fist aparel.
 Ses provos, Watiers de Foriest,
 Menu et souvent sans ariest

- 25055 Çaus qui sa dame orent gierpie
 1225. Prea⁹, guerroia et espie.
 Quinzainne demora ensi;
 Mais li hiermites s'en issi
 Par nuit sans pierde et sans ahan, 5
 25060 O lui l'abet de Saint Jehan¹⁰
 Et d'autre gent jusques a dis;
 Alés s'en est et nuis et dis.
 Mais la contesse le fist sivre,
 Si li vot a Niviele¹¹ nuire; 10
 25065 Mais Nivelois l'ont delivré,
 Si li ont sauf conduit livré.
 Viers Coulougne s'est adreciés.
 Moult fu regardés et huciés;
 Et nonpourquant a ostel vinrent, 15
 25070 Auques hautement se maintinrent.
 Et quant on avant le conta,
 Li faus ermites, ki douta
 Pour l'arcevesque¹², se tapi,
 Quar il n'ot bourdon ne espi¹³; 20
 25075 A son abé dist simplement
 Que il iroit a parlement.
 Les cles des coffres li donna;
 Mais avant cop tous les vuida,
 Qu'il vot aler outre le Rin. 25
 25080 Or oiés confait pelerin!
 De sa gent qu'il ot asanblee
 S'est partis la nuit a enblee.
 Et quan li abbes vuis trova
 Les coffres, a fol se prouva. 30
 25085 Or i paru sa boine fois.
 Dementrués si ont en defois
 Valencenois mis lor päs;
 Prendent vaces, pors et bierbis.
 Garni se sont, s'i ot hustin 35
 25090 Souvent al vespre et al matin
 Et gent ocise et prisons pris,
 Si fu la vile de grant pris.
 Tout ensi atendant la bee¹⁴
 Ont la tiere entour aus reubee. 40
 25095 Et l'empereres afustis¹⁵,
 Ki les gierais avoit rostis¹⁶,
 Se mist empirant en l'enpire,
 Ne sai s'il i cante u souspire.
 Li un l'apieloient Norman, 45
 25100 Li autre Raoul l'Aleman,

1) Ordinatum. 2) Idem verbum videtur esse atque quod usurpat Chron. Rem. ('Menestrel de Reims') § 341: *li cuens... leur demanda conseil que il feroit; et si homme li respondirent mauvairement, car il estoient tuit truchié par devers les barons* (domini hostes). Cf. etiam: *Li moine noir sont si turqué Et ce devant derrier torné Que cil qui s'en voudroit issir, Ne porroit miez siecle gupir*, Barb. et Méon II, 404. 3) Abit civium concordia. 4) Seditio. 5) Cratibus muros muniverunt. 6) Belli studiosus.

7) Strépy in Hannonia (arr. Mons, cant. Roelx). 8) V. v. 24574. 9) Praedatus est. 10) Theodericus; cf. Albric., SS. XXIII, p. 915; Gall. christ. III, c. 158. Guillelmus tunc monasterio S. Iohannis prae- 50 fuisse falso dicitur. H.-E. 11) Nivelles. R. 12) Engelbertum eum adiisse et ab eo bene receptum esse, tradit Alb. Stad., SS. XVI, p. 358; sed cf. Chron. reg. Colon. a. 1225, p. 255. H.-E. 13) Nescio, quid hoc loco valeat. 14) Spe vana falsi. 15) Membris 55 captus; v. v. 25255. 16) Cui poplites adusti erant.

1225. Et li plusiour Gierri de Mies¹,
 Le fil Biertin, tout al plus pries.
 Ce fu miervelle trop faee
 D'uns haïe, d'autres amee,
 5 25105 Qu'il ne savoit de rien canter,
 Si pot tant de gent encanter.
 Vesque et abbé le virent nut,
 N'onques om par çou nel conut.
 Se çou fust li quens Baudüins,
 10 25110 C'est la verités et la fins,
 Dieux eüst fait pour lui miracle
 Autretant con pour saint Fiacle;
 Et s'il fu truans ne leciere,
 Trop est de haut cuer, par saint Piere,
 15 25115 Qui duceé, contés, empire
 Vot gaegnier a tel mestire².
 Et les sages fist come fos
 Croire ses dis et ses boins cos.
 Çaus de Saint Jehan l'abeïe
 20 25120 Fist il muser a la folie³:
 Ses grenons rere li faisoient,
 Pour saintuaires les guardoient.
 Et cil de Binc⁴ sans nul desdaing
 Burent plus d'un mui de son baing.
 25 25125 Sagement entr'aus s'enbati,
 Et plus sagement s'en parti;
 Quar nient plus, con s'il fust nuituns⁵,
 Ne sorent qu'il devint, cascuns.
 La despendirent çou k'il orent⁶;
 30 25130 Revenu sont, al mious k'il porent,
 Li abes et si compaignon
 A Louvaing, de fi le sot on.
 Ne la n'en sot rien qui li plaise;
 Ainç fu honteus et a mal aisse
 35 25135 De çou qu'il avoit tant crëu
 Le faus menteour descrëu⁷.
 Et la contesse, ki quidoit
 Ses hommes ratraire a son droit,
 Des Valencenois docement
 40 25140 Fist comencier un parlement.
 S'ont li Valencenois eslius
 Douze houmes, trestous a lor kius⁸,
 Et si ont juré k'il tenroient
 Çou que cil douze leur diroient.
 45 25145 Cevaliers quatre et huit bourgeois
 I tramisent a biaux conrois.
 A Haimon Kesnoit asanblerent
 Et d'un et d'el assés parlerent.
 Cil de Valencienes a ciertes

- 25150 Et leur damages et leur pierres
 1225. A la contesse demanderent,
 Et en apriès si deviserent
 Que leur kemugne fust estable
 Qu'il orent prise del deable
 25155 Ki decius les ot et soupris,
 Et quanqu'il orent partout pris,
 Vorrent k'il fust quite clamé,
 Ne mur n'i eüst entamé.
 Oiés com il se desfaisoient⁹,
 25160 Que des grans maus que fais avoient,
 Dont il estoient enivré,
 Voloient iestre delivré.
 Mais la contesse et ses consaus
 Respondi tot briement a aus
 25165 Qu'a sa mierci entirement
 Seroient, u ja autrement
 N'avroient pais a li nul jour,
 Ne concordance ne amour;
 Qu'il avoient Flandres honnie
 25170 Et tout Hainnau par leur folie.
 Mais Valencenois disent bien,
 Ce ne feroient il pour rien;
 Quar il avroient lor signor
 Tout prest a lor besaing grignor.
 25175 A tant s'en partent d'anbes pars,
 Si fu li parlemens espars.
 La se sont entredesfié
 De mortel faide et afié.
 En Valencienes s'en entrerent
 25180 Et pour desfendre s'apresterent.
 Faim et avainne et orge et blé
 Par le päis ont asamblé,
 Et si fisent bien lor besogne
 En l'abeïe de Vicougne¹⁰
 25185 Et de haubiers et de bacons¹¹.
 Par foi, çou ne fu pas raisons
 Qu'il ont leur dame dereubee.
 La contesse ot partot mandee
 Sa gent, et pour aus aseger;
 25190 Mais ce n'iert pas fait de legier.
 Cil qu'i quidierent faire geu,
 Ont mis es estoupes le feu,
 Qui des estoupes saudra fors,
 Quar petis estoit lor confors.
 25195 Li vilains en reprouvier dist:
 Tant grate cievre que mal gist.
 Del faus truant qu'il atendoient,
 Qu'entr'aus asëuret avoient,

50 1) Gorginum de Mez eum a quibusdam vocatum esse, narrat Chron. Turon., supra p. 471. H.-E.

2) Magisterio, i. e. artificio. 3) Nugas agere.

4) Binche. R. 5) Daemonium. 6) Revertitur

auctor ad eos, de quibus v. 25081 sqq. locutus est.

55 7) Perfidum. 8) Libera optione electos. 9) Se

excusabant. 10) Vicogne prope Valenciennes. R.

11) Dixit bene editor non apte *haubiers* cum *bacons* (succidiis) coniungi; tamen si ipse *batons* pro *bacons* scribendum commendavit, equidem potius *haubiers* mutaverim, cuius loco *hastiers* magis idoneum videtur. In monasterio seditiosos copiam carniū quam armorum quaesivisse et repperisse veri similis est; *hastier* autem est caro ad assandum praeparata.

1225. N'avoient confort ne mesage;
 25200 Si les gaboient fol et sage:
 'A Valenciennes l'atent on,
 Ausi come funt li Breton
 Artu, qui ja ne revenra.
 Trestout ensi leur avenra.
 25205 Valencenois sont devenu
 Breton, ensi est avenu;
 Mais Breton atendent folie;
 Quar Artus ne revenra mie.
 Cil de Valenciennes ausi
 25210 Come fol atendent ensi;
 Quar se Dieux vint de mort a vie,
 Çou ne fera lor sire mie,
 Li quens Baudüins, ki mors est;
 Quar il ne puet, n'a Dieu ne plect'.
 25215 Puis avint que par aatine,
 Par leur outrage et par corine
 S'en ala d'Audenarde Ernous
 Et ses couzins avec, Radous¹,
 Pour la contesse, ki lor proie,
 25220 Et fisent aquellir leur proie.
 Et Valencenois s'en issirent,
 Deça et dela s'entreprirent.
 S'i fu mors Pieres de l'Ausnoi,
 Uns boins vallès, par grant anoi,
 25225 Et s'i ot des Valencenois
 Mors, jou ne sai u deus u trois.
 Si se departirent a tant.
 Mais puis i vint souvent batant
 Watiers de Foriest, li provos,
 25230 Et, tout si com çou fust havos²,
 Prendoit et reuboit le päis
 De çaus que sa dame ot häis.
 Petit apriès sa gent manda
 La contesse et ses assega.
 25235 Si avint que fait fu ensi
 Que descauç vinrent a mierci
 Li sept cent houme et li juré
 Ki viers li furent parjuré,
 De Valenciennes a Saint Sauve,
 25240 Pour çou que sa pités les sauve;
 Et s'i fu la päis devisee
 Et otroiie et confermee.
 Entre tant vint une noviele
 A la contesse forment biele,
 25245 Que pris estoit li baretere,
 Li faus quens, li faus emperere.
 Mesire Erars de Cassenai³
1225. L'avoit retenu par assai
 A Rougesmons⁴ en un ostel,
 25250 U il cantoit et d'un et d'el.
 Et saciés k'il ert manestreus
 En son päis vallans et preus, 5
 Et moult l'amoient el päis —
 S'ot a non Biertrans de Räis⁵
 25255 Et s'ot a non Biertrans li Clos⁶ —
 Pour ses dis et pour ses boins cos.
 N'ot tel gilleur jusqu'a Bordiele. 10
 Ses pere ot non Pieres Cordiele,
 S'iert om mon signor Clarenbaut
 25260 De Capes⁷, ki moult set et vaut.
 Et cil Clarenbaus moult l'amoit,
 Pour çou que bons gilliere estoit; 15
 Qu'il ert souvent com peneans
 Par hiermitages abitans,
 25265 Et la prist il une froidure,
 Qui fu trençans et aspre et dure,
 Si pierdi les ortaus des pies⁸, 20
 Qu'il disoit c'on li ot brissiés⁹.
 Et quant auques avoit aquis,
 25270 Si revenoit en son päis,
 A son signor en repartoit,
 Par quoi moult durement l'amoit. 25
 Quant ariestés fu li truans,
 La contesse en fu trop joians,
 25275 Et puis fist tant c'on li livra
 Celui ki sa gent enivra,
 Si le feroit, si com on doit, 30
 Partout con tel mostrer au doit;
 Si vot que sa fausetés pere,
 25280 Quant il s'ozä nommer son pere.
 Sel fist sour un ronci troter,
 Haut escourcié pour le croter, 35
 Pour moustre les pies sans ortaus
 Ses homes et ses senescaus.
 25285 Or li valu petit sa gille.
 Amenés fu jusques a Lille,
 Loiies sans nule autre mierci 40
 Les pies par desous le ronci,
 Et s'ot descouverte la tieste,
 25290 Quant plus pleniére fu la fieste,
 Et fu mis en un pelliore,
 Si quel virent si alori¹⁰, 45
 Et par les mains et par le col
 A guise de faus et de fol,
 25295 S'ot d'apriès lui une barboire¹¹
 Con diable cornüe et noire;

1) Cf. v. 24613. et supra p. 763, n. 14. H.-E.
 2) V. supra v. 21030. 3) Chassenay (départ. Aube).
 Cf. Ann. S. Medardi Suess., supra p. 521; Anon.
 Rem. § 325, supra p. 542; Bald. Avenn. c. 235,
 S. XXV, p. 455; Iac. de Guisia XX, 94, t. XIV,
 p. 418. Per Clarembaldum de Chappes eum cap-
 tum esse, dicunt Albr., p. 916; Reiner. Leod.,
 SS. XVI, p. 679; cf. v. 25259. H.-E. 4) Albr. l. l.

eum in Bisuntinensi dioecesi captum esse dicit, in 50
 qua Rougemont (départ. Doubs) caput pagi situm est,
 ut Reiff. notavit. H.-E. 5) An Raisse (départ. Doubs,
 cant. Montbéliard)? 6) Claudus. 7) Chappes
 (départ. Aube, arr. Bar-sur-Seine). H.-E. 8) Cf.
 Anon. Rem. § 328, supra p. 543. H.-E. 9) Supra 55
 v. 24674. H.-E. 10) Ab eo alleci. 11) Larvam.

1225. Et s'ot deus ciens pendus encoste
Pour enseigne c'on d'ounour l'oste.
Entre le barboire et les ciens
- 25300 L'ostent d'ounour et de tous biens.
5 Apriès si fu jus amenés
Et par la vile pourmenés
Tot ausement com on fait l'ours,
Pour les lourdes et pour les lours;
- 25305 Et tout la u on le menoit
10 Disoit que menestreus estoit.
Tant que par le comant del roi
Fu jugiés pour son fol desroi;
S'a li jugemens despondu
- 25310 C'on l'a trāinet et pendu.
15 S'en doivent iestre moult honteus
Si homme, q'ainc ne fu maus teus,
Que de leur dame, la gentil,
Voloient faire anciele vil,
- 25315 Et d'un sierf avolé, puant,
20 Boisteus, faus hiermite et truant,
Voloient faire empereour,
Conte et prince de grant ounour;
Et viestoient dras d'escarlates
- 25320 Ki sas dēuist vestir et nates.
25 Pour çou se doit cascuns retraire
De mal penser et de mal faire,
Quar del mal ne vient se maus non,
Et li biens a tousjors fuison¹.
- 25325 Adont s'avint que l'emperere
30 De Roume et de Pulle, pour rere
Les Sarrasins fors de Sesile,
Ki nel doutoient une bille,
Ne Dieu ne voloient amer,
- 25330 Ot de la voie d'outre mer
35 Respit deus ans par tel² enkor³
Qu'il donna deus mil onces d'or
Outre mer al siervice Deu
Et mil cevaliers a leur preu,
- 25335 A son coust et a ses deniers,
40 Et a deus mil endementiers
Liverroit passage a son coust —
Deviset fu a un aoust⁴ —
Et mil⁵ galies autresi
- 25340 De tous biens garnies ensi
45 A ses deniers i trametroit,
Que nus fors lui rien n'i metroit,
Et mil⁵ wissiers⁶ par leur consaus
Pour passer armes et cevaus
- 25345 I liverroit a son avoir.

1225. Ensi fu pour respit avoir.
Et apriès les deus ans sans faille
S'en iroit faire as Turs bataille
Pour soucurre Jherusalem
- 25350 Et la tiere de Bethleem.
.....
1225. En France vint dont teus noviele,
Ki ne fu ne plaisans ne biele,
- 25455 Con avoit a Coulogne ocis
L'arcevesque⁷ gens dou pāis;
Et li clergiés fist autre lues
Si con mestiers lor fu et wes.
1226. Puis fu il⁸ pris et enröés
- 25460 Et sour une estace encrüés,
S'ot sor lui fait un abitacle,
Pour veoir vengeance et miracle,
Droit a la porte de Coulogne.
L'empereres pour sa besougne
- 25465 S'en ala donques a cel tans⁹
A force sour çaus de Melans.
.....
- 25485 Adonques vint uns arceveskes
Deça mer, plains de bonnes teques
Par samblant, et fu d'Iermenie,
Une tiere de tout garnie,
Outre la tiere d'Andioce,
- 25490 U il a maint castiel sor roce;
Et s'iert arcevesques de Nique,
La tresgrant, anciene et riche,
Et or l'apiel'on Ninivee;
Et si est verités provee
- 25495 Qu'al tans ancien qui fu ja,
Ot tant de mauvaise gent la
Et de mescreans et de faus,
Que Jhesucris ot pitié d'aus.
Si lor fist noncier et savoir
- 25500 Par son engien que tot pour voir
Dedens quarante jors sans plus
Seroient destruit et confus
Et leur cités toute fundüe,
Se il tout sans plus d'atendüe
- 25505 Viers Jhesucrist ne s'amendoient
Et par biens fais ne s'en ostoient.
Et il, qui Dameldieu douterent,
Fisent astinence et junerent
Et fisent leur biestes juner
- 25510 Et toutes leur gens äuner
A bien faire et a Dieu proier
Que pais lor vosist otriier.

50 1) Semper prodest. 2) Ea conditione. 3) De
sequentibus cf. chartam conventionis inter papam
et imperatorem a. 1225, lul. 25. factae; LL. II, p. 255
(Böhmer-Ficker V, 1, nr. 1569), cuius conditiones
papa encyclica publicavit; cf. Chron. Turon., supra
55 p. 472. H.-E. 4) Scil. a. 1225. H.-E. 5) 50 galeas
et 100 calandra. H.-E. 6) Naves onerarias, ita

nominatas propter ostia (*uis*), quae a latere equis
vel oneribus accessum dabant. 7) Engelber-
tum I. H.-E. 8) Scil. parricida, Fridericus de
Ysenburg. Cuius cum antea nulla mentio facta sit,
duo vel plures versus ante hunc excidisse viden-
tur. H.-E. 9) A. 1226, mense Maio. H.-E.

- Et tres donques, jel vous di bien,
Ont il esté bon crestien.
- 25515 Ensi cis om de Ninivee
Fu venus en ceste contree
Con pour faire pelerinage
A loi de preudome et de sage
A saint Tumas de Kantorbire,
- 25520 Dont il ot grans biens öis dire,
Et puis a mon signour saint Jake,
Sept semaines devant le pasque,
Et si vot aler as trois rois.
Auques petis fu ses conrois,
- 25525 Que l'arcevesques ot od lui;
Et dist qu'il ot vëu celui
Ki fu a Dieu crucefier,
Çou li öi on tiesmougnier¹.
Et cil om, quant li faus Judeu
- 25530 Menerent crucefier Deu,
Lor dist: 'Atendés moi, g'i vois,
S'iert mis li faus profete en crois'.
Et li vrais Dieux se regarda,
Si li a dit, que n'i tarda:
- 25535 'Icist ne l'atenderont pas;
Mais saces, tu m'atenderas'.
Et encor atent cil ensi,
K'il ne moru puis ne transi.
Al cief de cent ans le voit on
- 25540 Rajovenir en cel roion,
Et la dïent, teus gens i a,
Qu'Ananias le baptisa,
Ki fu li uns des vrais profetes.
S'atendera cil ses desiertes
- 25545 Et ne morra pas voirement
Jusques au jour del jugement.
A Tournai, si con je l'aesme,
Prist l'arcevesques son quaresme,
Et d'aus trente k'il ot pour voir
- 25550 De sa mesnïe a l'esmouvoir,
N'ot il pas cinc; ainc ierent mort
Et desreubet souvent a tort.
Outre Andioce cinc journees
Et plus estoient leur contrees.
- 25555 Et li evesques de Tournai²
Li douna del sien, bien le sai,
Et li kanonne, jel vous di.
Trois jours i fu, puis s'en parti.
Donques apriès cest tierme esrant
- 25560 Diut on ravoit conte Ferrant.
Mais parmi cinquante mil livres
- Devoit Ferrans estre delivres;
Mais il demorroit come pris
Tant c'on avroit tout l'avoir pris³.
- 25565 Et dans Roumains⁴, ki li plus haus
Estoit de tous les cardenaus, 5
Ot fait le pape confermer
Par son saiel et affermer
La meute sour les Aubugois,
- 25570 Si con li rois le vot ançois,
C'on tint a sage et a proissiet. 10
Li rois a tant et si croissiet
Se traisent a Beorges droit⁵,
U li kardenaus l'atendoit;
- 25575 Et la se traisent tout de bout
Povre et rice, li croissiet tout. 15
Et de la traisent a Lions
Sour le Rosne, bien le savons,
S'i passerent comunablement;
- 25580 Et tout ensamble voirement
Se traisent droit viers Avignon, 20
U il a maint rice dognon.
Mais saudoier, ki la estoient
Pour le gaaing k'il couvoitoient,
- 25585 A esporon de la tornerent
Et dedens Avignon entrèrent, 25
U li bourgeois, qui les crëirent,
Contre le roi bien se garnirent,
Et disent que parmi leur tiere
- 25590 Ne passeroit li rois sans gierre.
A quinze liuwes entour aus 30
Ne remest vile ne casaus
Dont il n'ëussent lor voloir
U par voellance u par doloir.
- 25595 Et de traison s'aatirent,
Sel devisèrent et bastirent, 35
Ançois que li rois i passast,
Pour tant que de rien les outrast.
Viers Avignon se traist li rois
- 25600 Et si baron et ses karois.
Et cil ki la dedens esterent, 40
Pour çou que trop le roi douterent,
S'apenserent de traisson
Enviers le roi par mesproisson.
- 25605 Par outrage, non par savoir,
Traisent a lui pour pais avoir 45
Moult sagement et par messages
Bien parlans et visseus et sages,
Sans plait, sans corine et sans tence.
- 25610 Et l'os iert venüe a Valence;

1) Vide quae de Iudaeo peregrinatore et de Philippi nostri a Matthaei Paridis paullulum discrepante narratione non minus ingeniose quam erudite disseruit Gaston Paris, in 'Encyclopédie des sciences religieuses publ. sous la direction de M. F. Lichtenberger' t. VII ad vocem 'Le Juif errant', et quae his adiecit A. D'Ancona, in 'Nuova Antologia', 1. ott. 1880. et in

'Romania', t. X, p. 212—216. 2) Walterus II. de 50 Marvis. R. 3) V. conditiones in charta ap. Warnkönig l. l. I, Dipl. p. 49, nr. 23 (Wanters, 'Table' IV, p. 7). H.-E. 4) Legatus apostolicus Franciae. H.-E. 5) Quo die Maii 17. advenerunt. Cf. Chron. Taron., supra p. 473. H.-E. 55

1226. La refu lor pais devisee,
 Ki moult ot puis courte duree.
 Apriès vint li rois a Orenge,
 Dont Dieus ot gracies et loenges.
- 5 25615 La revinrent cil d'Avignon¹,
 Tout li plus sage a esliçon;
 Et amenerent leur conseil
 Garni de moult rice aparel.
 Et tout ausi come coulon,
- 10 25620 A jointes mains dusqu'al talon,
 Pour çou k'il doutoient leur gierre^a,
 Au roi de France vinrent quierre
 Mierci, dont il n'avoient point,
 S'il vëissent et liu et point;
- 15 25625 Car felon ierent et engriès,
 Si con vous orés en apriès.
 Al roi furent venu de loing
 Cil d'Avignon a moult grant soing
 Et disent qu'il voloient tuit
- 20 25630 Sa pais avoir et son conduit,
 Et passasent en pais la vile,
 K'il n'i eüst barat ne gille.
 Et li consaus le roi fu sages,
 Si demanderent cent ostages;
- 25 25635 Et cil, ki tout le mal savoient
 Et de lonc pourvëu s'estoient,
 Disent: 'Signor, mais la moitié'.
 Ensi fu fait et exploitié.
 A Avignon sont revenu;
- 30 25640 Tuit le sorent, grant et menu.
 Ensamble traient li signor,
 Leur pöestas² et li grignor,
 Si proumisent a povre gent
 Cevaus, dras et or et argent
- 35 25645 Et tousjors aquiter lor gages
 Pour aler au roi en ostages,
 Et tost seroient delivré
 Cil qui la seroient livré.
 Or oiés des faus mescreans,
- 40 25650 Qui li boins rois estoit creans,
 Et ses consaus lor ot requis
 Que li millour i fuserent quis,
 Et il en orent requis çaus
 Qui n'avoient vallant cinc saus.
- 45 25655 Mais li povre vallet n'oserent
 Çou refuser, sel creanterent.
 Viestus de vair et de samis
 Les ont sor rices cevau mis

a) l're c.

50 1) Apud Montélimart Avinionenses cum rege tractasse, dicunt principes in epistola imperatori directa; 'Hist. de Languedoc' ed. nova VIII, c. 840, nr. 254. H.-E.
 2) Vocabuli formam Avinionensem apte usurpavit auctor *poestatz*; cf. v. 26083. — Potestates Avinionensium tunc fuerunt Willelmus Raimundus et Raimundus de Riali; 'Hist. de Languedoc' nova ed.

1226. Et sour palefrois et sor murs.
 25660 Joiant s'en issent fors des murs
 Come fil des plus haus bourgeois.
 Or oiés des faus Aubigois,
 Qui fausoient leur couvenences.
 Od çaus vinrent droit a Orenge,
- 25665 Devant le roi les amenerent
 Et come ostages les dounerent.
 Que vous feroit on autre conte?
 Par sanblant ierent fil de conte,
 Et pour mious acouvrir lor gille,
- 25670 Unes cles fauses de lor vile
 Li apporterent sagement
 Et disent: 'Biaus sire, esranment
 Venés en la vile et prendés
 Tant del nostre con vous volés'.
- 25675 Et quant li rois les vit tant simples
 Come pucieles a leur guiples,
 Les ostages fist recevoir
 Et garder auques par savoir.
 Cil d'Avignon sans plus rien faire
- 25680 Se sont tantos mis el repaire,
 Et li boins rois, fuis Felippon,
 Qui n'i entendoit se bien non,
 I vot de sa gent envoier
 U lui mesme çaus convoier,
- 25685 Et por la cité recevoir,
 Qu'il quidoit tot de fit avoir.
 Mais frere Garins³ les gari
 Et Dieux, qu'il n'i furent mari;
 Et si vous dirai bien coment,
- 25690 Li rois Loëis doucement
 Ot le conte de Blois⁴ mandé.
 Et si li avoit coumandé
 Qu'a poi de gent avant alast
 En Avignon et ses gardast⁵.
- 25695 Et li quens se diut acesmer,
 Ne n'ot pas sa gent fet armer;
 Mais frere Garins esranment
 Les rouva armer durement
 Desous les dras et efforcier
- 25700 De gent et puis la cevauier.
 Armet se sont et si ont prise
 L'ensegne au roi de Saint Denise.
 Viers Avignon, u moult ot tors,
 S'en vont apriès les traïtors.
- 25705 Et li ostage demorerent
 En l'ost, c'onques mot ne sonnerent.

VIII, c. 837, nr. 251. H.-E. 3) Episcopus Silvanectensis regisque cancellarius. R. 4) Galterum de Avesnis. R. 5) Haec die lun. 7. gesta sunt. Cf. Chron. Turon., supra p. 474; epist. principum imperatori directa l. l.; Roger. Wendover ed. Coxe IV, p. 129. H.-E.

1226. Uns povres om i ot un fil,
Ki le cuer ot auques gentil.
Pour son fil iert moult irascus.
- 25710 De la cité s'en iert issus,
Al roi s'en vint, ki l'ascouta,
Et cil la traison conta.
Mais li boins rois ne crēi mīe
Qu'il pensasent tele aramīe¹
- 25715 Pour sa gent ocire n'atraire;
Et cil s'en est mis el repaire.
Mais toutes voies s'en douta
Li rois, qui celui ascouta,
Si le fist al conte savoir,
- 25720 Pour çou qu'il alast par savoir.
Li quens de Blois et sa mesnīe
Et troi mil d'autre baronnīe
D'Avignon, ki trop rice fu,
U il estoient ja venu,
- 25725 Paserent le pont et la porte
Apriès l'ensegne al roi c'on porte,
Et l'ensegne del kardenal,
Qui faite ert d'un rice cendal.
Et quant tout furent entré ens,
- 25730 Uns trāitres de la dedens
Pour François prendre et afoier
Laissa la porte jus couler,
Et s'ont deriere aus un pont frait
Pour millour gage avoir del frait².
- 25735 Lors quidierent le roi mēisme
Avoir, li trāitour encrisme,
Pour sa baniere c'on portoit
Avoec sa gent ki la estoit.
Et quant no gent s'en fu pierciute
- 25740 C'on l'ot ensi prise et deciute,
Lues ont lor capes deffublees
Et leur mains misent as espees.
Mais quant li trāitour coisirent
Les armes, si s'en esbahirent.
- 25745 Dedens la vile s'enfermerent,
Et li nostre et baille remesent
Entre la cité et un pont,
Si come voirs le nos despont,
Et crièrent si hāut 'Monjoie'
- 25750 K'il n'ot en l'ost si sourt, ne l'oie;
Quar l'os iert ja si aproismīe
K'il n'i ot pas liue et demīe.
Li quens de Blois bien s'i prova,
Sa gent avant traire rova;
- 25755 Maisons desfisent et trencierent
Pins et sapins, qui la pries ierent,
Deviers la vile si hourderent
Que çaus dedens petit douterent.

1226. Et saciēs k'il le fisent tost.
- 25760 Mais ki vēist le dol en l'ost,
Del roi avant et des barons
Ki crēus orent les larons,
Sougis as deables d'infier, 5
S'il n'ēuist cuer plus dur que fier,
- 25765 Si le couvenist a plorer
Et pour leur gens a Dieu orer.
Donkes fist li rois partot traire
Pour nes avaler et atraire 10
A çaus rescoure qui la ierent;
- 25770 K'il n'i burent ne ne mangierent
Un jour et plus, il et lor biestes,
Et s'orent nuit et jor les tiestes
Armees pour aus a desfendre 15
C'on n'i pēuist lor cors souprenre;
- 25775 Et s'orent pour le grant forfait
Par deviers aus un pont desfait.
Et li rois, ki nes ot mandees³,
Les ot ja si tresbien hastees 20
C'on les atournoit pour passer.
- 25780 Moult i couvint de gent lasser
Pour sa gent, qu'il doutoit a pierdre;
Et fist les ostages ahierdre.
Poi failli k'il nes fist ocire; 25
Mais si baron l'osterent d'ire.
- 25785 Par la tiere est li cris mēus
Que li rois estoit la venus.
Lors vint as nos Martins d'Olive⁴,
Qui gent leur amena jolive⁵ 30
De bien aidier, et s'aportèrent
- 25790 Viandes, ki les conforterent.
Li quens de Blois, si com il dut,
Le crēi et biel le reçut.
Autresi fist il sa mesnīe, 35
Et li autre sans felounīe,
- 25795 Si comencierent esranment
Çaus devens a grever forment.
Or furent no François refait,
Et s'ont a force autre pont fait 40
Pour venir en l'ost et aler.
- 25800 De joie i vēist on baler.
Puis furent asegiēt a force
Pour tout prendre, et fust et escorce,
Et par la tiere et par le Rosne. 45
S'ot dedens mainte rice dosne,
- 25805 Cevaliers et siergans assés.
Moult d'avoirs i ot amasés;
Quar tous li pāis i iert trais.
Assés i orent fait d'atrais⁶ 50
Et s'ierent garni a tos maus,
- 25810 Come fol mescreant et faus.

1) Propositum. 2) Proprie pignus restituendae
impensae. 3) Haec die lun. 8. facta sunt; Chron.
Turon. l. l. Cf. etiam encyclicam Romani legati
datam lun. 9, 'Hist. de Languedoc' VIII, c. 838,

nr. 253. H.-E. 4) Cf. Nicol. de Braia v. 1579,
supra p. 484. H.-E. 5) Quorum animi parati.
6) Belli apparatus; cf. v. 26221.

1226. Et li rois pour l'ost avancier
Ot fait tous ses engiens drecier¹,
Et comencierent a gieter
Nuit et jour pour aus abiter^{a.2}.
5 25815 N'onques li rois pour raençon
Nes vot prendre s'a mierci non,
Pour çou que lor gens fu tensee
Et s'orent traison pensee.
S'avoient fait al roi savoir
10 25820 S'il poroient miercit avoir.
Pour çou se dist voir ki se dist:
Tant grate cievre que mal gist.
Et cist avoient si graté
Et cunchiie et bareté
15 25825 Trestout le päis environ
Qu'il estoient clamé laron;
N'apostole n'empereour
N'avoient douté a nul jour.
Le signor d'Orenge³ ont il
20 25830 Exilliet et mis a escil
Et leur voissins, rices et povres;
Ses tint on a fos et a offres⁴.
Et quant une nes i passoit,
Le tierce part del sien laisoit,
25 25835 Et li alant et li venant,
Dont il ierent rice et manant.
Et li rois et tous li päis
Les en orent moult enhäis.
Et si con l'os iert environ,
30 25840 La dedens ierent lekenon⁵,
C'on apiele garçons ribaus,
A tous maus aprestés et baus.
S'en issirent a mienuit,
Dedens l'ost se ferirent tuit,
35 25845 Chevaliers et siergans tüerent;
Et li François al cri s'armerent,
Qui pierdus orent lor amis;
A force ont çaus dedens remis.
Dont jura li rois que ja mais
40 25850 N'avront a lui triuwe ne pais.
Asaillir les fist une fois,
Et cil se misent al defois.
Mais li ribaut et la pietalle
Lor tolirent a force un balle;
45 25855 Des cevaliers la moult poi ot.

1226. Lies en fu li rois, quant le sot.
Et toutes voies cousta il,
Des mors i ot et em peril;
Mais plus i perdirent li lour,
25860 Qui furent faus et trätour.
Et nonpourqant s'en reforcierent,
Si que les nostres fors kacierent.
Assés en ont dit et bourdé,
Et puis leur baille ont rehourdé.
25865 Apriès n'i ot ne giu ne ris;
Quar li boins mestres Amauris⁶,
Li sire des engigneours,
Comandere des mineours,
Et larges en mainte maniere,
25870 Si vallans k'il portoît baniere,
S'en fu alés droit as engiens,
Et faisoit la douler mairiens
Pour adamagier çaus devens,
Dont moult estoit faus li couvens.
25875 Et pour leur vïes k'il doutoient,
Moult asprement se desfendoient.
N'onques mais n'orent ëu siege
Dont il donnasent une friege^b.
Engiens et engigneours orent
25880 Pour faire al mious de quank'il porent,
Dont il gietoient ça defors
Pieres grosses a grans effors;
Qu'il orent assés mangonniaus
Et trebukès et tumeriaus⁷,
25885 Et s'orent moult ruiste pieriere,
Ki gietoit avant et ariere;
Et par defors en ot assés
Et d'uns et d'autres amasés,
Si que defors et la dedens
25890 En ot mors souvins et adens.
Mais un engien dedens avoit
Ki sept pieres u dis gietoit.
Gieter le fisent a espars⁸
Pour aler en divierses pars,
25895 Tant q'une si s'en adreça
Qu'a mestre Amauri adierça⁹,
L'engigneor, le vallant omme;
Si l'afronta et mist a somme¹⁰
Que mors kâi en la kariere,
25900 Et si fu lues portés ariere.

a) abitr c. b) et hoc loco et infra v. 27046. in cod. legitur fr'ge, quod idem videtur esse vocabulum atque fierge illud, de quo supra ad v. 19605. scriptum est.

1) Die Iun. 10; Chron. Turon. l. l.; Vinc. Spec. hist. XXX, 128. H.-E. 2) Ut ad eos propius accederent. 3) Guillelmum V. principem; cf. infra v. 26499 sq. H.-E. 4) Procaces. 5) Vox, quam nullo alio loco inveni, eadem est fortasse atque 'lacinones' apud Du Cange. 6) Amoricus Co-peau dictus in Chron. Turon., supra p. 474. H.-E. 7) Tormenti genus, v. et infra v. 25913; apud nostrates 'tumberer'; cf. A. Schultz, 'Das höfische

Leben zur Zeit der Minnesinger', Lips. 1880, II, p. 341. 8) In diversas partes. 9) adercier verbum quater occurrit apud Philippum: Si com l'escriture i adierce, 11554; supra v. 20332, infra v. 30200. et hoc loco; invenitur etiam in Chronicis Remens. 416 (De Wailly): il estoit liez, quant maus adersoît et in Adeneti Cleom. 11348: li doi s'adrecierent Vers lui; en l'escu l'aderchierent. 10) Frontem percussit vitaeque finem fecit.

1226. S'en fu li rois dolans forment,
Et toute l'os en grant tourment.
Mais uns autres mestres i fu,
Ki maint engien avoit sœu
25905 D'uevre parant¹ et afaitie,
S'en fu toute l'os rehaitie.
Et cil estoit nes de Marseille,
Sel retint li rois et conselle.
Sour quatre ruees fist engiens
25910 Et de cloies et de mairiens
Et pons tornëis a mantiaus
Et kas et truies² et castiaus
Et tumeriaus et trebukès
Teus que nus ne valoit a ces.
25915 Mais cil dedens, ki hardit erent,
Quant il porent, leur enbraserent
Teus ki n'i furent pas rescous,
Si en pesa ça fors a tous.
Mais autre engien i furent fait
25920 Et avant et ariere trait.
Mais li rois pour plus sœurs iestre
Contre Aubigois et pour leur iestre
Fist faire entre la vile et l'ost
Boin paliç et fossé moult tost,
25925 Que cil mescreant renouïé
Fussent enclos et anouïé;
Et par defors l'ost autresi
Fist paliç et fossé masi,
Pour çou que defors ne venissent
25930 Foles gens, qui l'ost asalisent.
Et si fist li rois entremetre
De galies el Rosne metre
Et pons desous faire et deseure,
Qu'aucuns dedens defors n'aceure.
25935 Et lors avint que nos galies
Moult ruistement aparillies
Gaitoient a celes dedens,
Ki plus tost s'aloient que vens,
Quant eles veoient lor liu;
25940 Quar viseus erent et soutiu.
Mais parole en dis et en fais
Ot esté cel jour de la pais,
Et tant qu'a çou furent venu
Que cil dedens, grant et menu,
25945 Et les dames et les pucies,
Dont moult i ot hautes et bieles,
Enfant et clerc et li conviers,
Dont moult i avoit de diviers,
Se durent de la vile issir
25950 Tot bielement et par loissir
En pur lor braies par devises,
Et les dames en leur cemises.

1226. Et tout pierdre lor remanant
Diurent li povre et li manant
25955 Et prendre la crois d'outre mer
Et de la tiere fors aler,
Que ja mais nus n'i revenoit, 5
Se li rois congié n'en donnoit³.
Ensi fut fait, ensi fu dit,
25960 Et li boins rois, qui Dieux äit,
Roumain le kardenal manda,
Ki l'afaire point n'amenda. 10
Quar li rois vot as povres gens
Partir les plus vius garnimens,
25965 Caudrelaç⁴, paieles et pos;
Et pour iestre mious a repos
Vot repartir as chevaliers, 15
As siergans et as saudoiers
Le vair et le gris et la soie,
25970 Et li clergiés a la mounoie
Partist a moitiet contre lui.
Si s'en loast, n'i ot celui. 20
Mais li cardenaus, ki l'öi,
De nule rien ne s'en göi,
25975 Ainç dist qu'ensi ert exploitié
Qu'il aroit partot la moitié,
Et cascuns partist sa partie 25
A son plaisir sans aatie,
Et quant sa partie presist,
25980 Dounast del sien la u vosist.
Mais li boins rois, ki sa devise
Öi et sa grant couvoitise, 30
L'arme de son pere jura
Que la cose autrement ira.
25985 Et pour çou qu'il avoit dit mal,
S'aira trop al cardenal
Et sel clama faus et lanier, 35
Ne ja mais n'en avroit denier.
Et dist li rois que maugré sien
25990 Toute sa tiere raroit bien,
Que ja Roume ne s'en menlast;
Et s'il voloit, si s'en ralast. 40
Par tant la pais sans demoree
Fu çaus dedens contremandee.
25995 Et dist li rois, ki s'avanci,
U il les avroit a mieri,
U ja mais a lui pais n'aroient; 45
Ja clerc denier n'en balleroient.
Et quant cil dedens çou öirent,
26000 Moult durement s'en esbahirent,
Que plus ne fusent agrevé.
Tant qu'a un main se sont levé 50
Lor sodoier d'autres päis,
Que li rois ot moult enhäis,

1) Speciosae. 2) Oppugnandarum urbium apparatus. 3) De hoc tractatu solus praeter Philippum Nicol. de Braia v. 1730—1740, supra p. 485. refert.

Hoc certe ante Aug. 8. et, ut videtur, ante Iul. 18. actum est. H.—E. 4) Vasa coquinaria aenea.

- 26005 Pour çou que cil si faus estoient
 1226. Qu'avoec mescreans se tenoient.
 Armé se furent qoiement.
 Al rivage tot esranment
 5 Sont venu, s'orent pierceüe
 26010 Une galie remeüe
 Des nostres, qui gaitoit ançois
 Et toute plainne ert de François.
 S'iert la galie forte et bieie.
 10 Pieres i fu de la Torniele,
 26015 Uns cevaliers preus et vallans;
 S'en i ot autres, ne sai quans,
 Que mis i ot li rois meesmes.
 S'i fu Clarenbaus de Salesmes¹,
 15 Qui siergans ert vallans et preus.
 26020 Es vous a tant des faus crüeus
 Et dis et quinze et vingt et trente
 Armés de mainte armure gente,
 Et de Braibant et d'Avignon
 20 Et del päis et d'environ.
 26025 Asaillie ont nostre galie,
 Ki n'iert encor aparillie;
 Ainç quidoient bien que des leur
 Fusent cil mauvès bareteur,
 25 Qui tout ausi come laron
 26030 Vinrent nagant sans aviron,
 Tant qu'il se sont as nos ahiers
 Et par d'encoste et en traviens.
 'Träi! träi!' hucent et prennent
 30 Les uns et les autres pourfendent;
 26035 De coutiaus, d'espees, de maces
 Trecent bras, janbes, cos et faces.
 Pieron de la Tornele ocisent.
 Mais cil ki la verité quisent,
 35 Tiesmognent qu'il en ocist vingt,
 26040 Si con l'uns avant l'autre i vint.
 Tot li autre i furent ocis,
 C'onques n'en pot avoir miercis
 Fors Clarenbaut tant seulement
 40 De Salesmes, ki durement
 26045 Se desfendi; mais cil ki furent
 Net de Braibant le reconurent,
 Si le sauverent de la mort
 Viers les autres par lor effort.
 45 Mais quant li rois le sot vivant,
 26050 Si a fait comander esrant
 C'on li envoiast a mangier
 Tot largement et sans dangier.
 Quar la dedens ot si cier tans
 50 Que denree ça fors coustans
 26055 Vausist dedens vingt deniers bien;
 Et si n'i ot pour ardoir rien

1226. Que le mairien de leur osteus.
 Adont fu leur afaires teus
 Que quant li fort engien le roi
 26060 Brisoient leur mur a desroi,
 Si restoupoient de mairiens
 Les traus encontre les engiens.
 Et gaitoient et jour et nuit,
 Qu'il n'ot si cointe ki n'anuit,
 26065 K'il n'ierent onques a sœur
 Dedens ostel ne dedens mur.
 Et si leur ot on, sans falüe,
 Par fossés la Rosne tolüe,
 Si k'il n'orent, bien le set on,
 26070 La dedens s'aigue de puç non.
 Et si fisent grant vilounie
 Li Aubugois et felonnie
 As Braibençons et as Flamens
 Et as autres estranges gens
 26075 Qu'il tenoient en lor saudees;
 Quar il les orent fors boutees
 De la plus grande forterece,
 Si qu'il erent a grant destrece
 El darrain baille ça defors;
 26080 Et s'iert en aus tous lor confors
 De garisson et de desfense.
 Et leur sire, ki tous maus pense,
 Li pöestas², par leur garçons
 Leur faisoit porter livrisons.
 26085 Ne pour morir ne pour bieter³
 N'en pëuist uns dedens entrer.
 Ensi villement se gardoient
 Cil estrange ome et deffendoient,
 Et n'ierent pas itant sœur
 26090 K'il ne vosisent estre a Sur;
 Et ki de la vitaille avoit,
 Sel gardoit al mious qu'il savoit.
 Puis avint que li rois de France
 Par grant savoir et par sofrance,
 26095 Pour çou que sa cose n'empire,
 D'Avignon, ki fu de l'empire,
 Ot tramis a l'empereour
 Trois clers, haus omes de s'ounor,
 Dont l'uns fu veskes de Biauvès⁴,
 26100 Ki n'iert avers, fos ne mauvès.
 L'autres, l'evesques Godefrois,
 Ki pour Dieu ot el pis la crois,
 Et s'ot a force de Canbrai
 Les Canbrisiens tornés el brai⁵
 26105 Et de la noisse et del triboul
 Que⁶ des le tans conte Raoul
 Et de la contesse Aielais,
 Ki pour Dieu ot fait tous ses lais⁷

1) Solesmes (arr. Cambrai). R. 2) V. supra ad
 v. 25642. 3) V. supra ad v. 24812. 4) Milo I. H.-E.
 55 5) Lutum. 6) Enuntiatum quod hoc loco incipit

ad finem non perducitur, sed post sex versus inter-
 positos denuo inchoatur. 7) Legata.

- Et pour l'arme Raoul, son fil,
 26110 Le hardi, le preu, le gentil,
 A l'eglise de nostre dame,
 Dont puis avoient fet grant dame
 Cil de Cambrai a son clergie.
 1226. Or en ot l'evesques congié
 26115 De comugne et de cloque¹ abatre,
 S'en ot contre lui trente et quatre;
 Mais privilege et vrai saiel
 Abatirent si leur flaiiel
 Que l'empereres, lor drois sire,
 26120 Retorna sor aus tote s'ire,
 Et manda Loëis, le roi,
 Que le vesque ostast de desroi.
 Ensi regaegna s'ounour
 Tout par devant l'empereour
 26125 Godefrois, ki cuer ot fondé,
 S'ert del linage de Condé².
 Pour le roi et pour lui ausi
 Iert il alés la outre ensi,
 Et raporta cartres et bries³,
 26130 Dont ses capitles fu moult lies;
 Quar en Canbrai lor ot on fait
 Maintes fois et damage et lait.
 Tiers⁴ fu l'abbes de Saint Denis⁵,
 Clers debonnaires et ounis⁶
 26135 Et de tous les biens avoiés,
 Que⁷ li rois ot la envoiés.
 A l'empereour sans desroi
 Disent la besongne le roi⁸.
 Et l'empereres s'amenda,
 26140 Tant qu'al roi Loëis manda
 Que d'aus fesist sa volenté;
 Quar de mauvais i ot plenté,
 Nonques a nul jor d'Avignon
 N'ot siervice ne bon renon;
 26145 Ausi n'ot ses pere en demainne,
 N'autres, se ne fu Carlemainne,
 Ki viers aus fu crüeus et fiers.
 Ensi fu dit as mesagiers.
 Repairié sont et comme sage
 26150 Redisent al roi leur message.
 Et quant li rois ot le congié,
 Si comanda c'on fust logié
 Pour remanoir jusques a tant
 Qu'il venissent a son comant.
- 26155 Quar devant çou, s'a voir ne fal,
 1226. Crioit on bans le cardenal⁹,
 Pour çou que li rois ne voloit
 Brisier l'usage c'on soloit
 Tenir del roiaume a l'enpire, 5
 26160 Qu'en leur laitres sont, al voir dire,
 Frere li rois et l'emperere,
 Ce ne puet on oster et rere.
 Et quant l'emperere otroia
 Çou que li cardenaus proia 10
 26165 Et li rois et tout li François
 Pour destruire les Aubugois,
 Les faus, les fos, les mescreans,
 Ki duret avoient lonc tans,
 Si cria on a droit conroi 15
 26170 Les bans par Loëis le roi,
 Qui lues fist faire sans falir
 Engiens engignous d'asalir.
 Mais li sire des Campegnos¹⁰
 N'i exploita vallant deus nois; 20
 26175 Car en la vile et la parent
 Manoient auques si parent,
 Nonques el castiel d'Avignon
 Cevalier, siergant ne vignon¹¹
 N'i closent pour lui porte u bare. 25
 26180 Quar fille ert au roi de Navare¹²
 Sa mere¹³, s'en devoit oirs iestre,
 Si vot garder aus et lor iestre.
 Et moult souvent a aus parloit
 Et disoit leur çou qu'il voloit, 30
 26185 S'en estoient plus fier assés.
 Quar mout en i ot amasés:
 Qu'oumes que femes en la vile
 Quidoit on bien cinquante mile
 Tot sans biestes et sans enfans. 35
 26190 A aus parloit li quens tos tans
 Et moult souvent al roi disoit
 Qu'al siege n'avoit point d'exploit;
 Tant que li rois, ki nel crëi,
 Le blastenga et mescrei. 40
 26195 Et li quens s'en est coureciés,
 Par devant le roi s'est dierciés^b,
 Si a pris congiet par courous.
 Et li rois li dist, oiant tous,
 Que, s'il laisoit ensi sa gierre, 45
 26200 Ja mais rien ne clamast a tierre

a) tonde c. b) d'cies c.

1) Cf. verba diplomatis mox laudati (Huillard-Bréholles II, p. 630): *ne sono campane ad aliquam convocacionem civicum faciendam amodo . . . utantur*. H.-E. 2) Filius Rogerii domini de Condato. H.-E. 3) Diploma datum a. 1226, Iun., Böhmer-Ficker V, 1, nr. 1638. H.-E. 4) Scil. legatorum a rege Franciae ad imperatorem missorum; narratio v. 26102. abrupta pergit. H.-E. 5) Petrus I. de Autolio. H.-E. 6) Mitis. 7) Tertius eorum quos. 8) Episcopi Cameracensis et Belva-

censis iam die Iun. 11. apud Henricum VII. regem morati sunt; ille iam ante Iun. 26. apud Burgum S. Domnini imperatorem adiit. Ideoque non de obsidione Avinionensi imperatori referre potuerunt, ut monet Ficker, Reg. V, 1, p. 331. H.-E. 9) Cardinalis nomine exercitui imperabatur. 10) Theobaldus IV. comes. R. 11) Vinitores, cf. v. 27094; *vinitor: viegnons*, Gloss. duac. 135a. 12) Sanchonis 55 Sapientis. R. 13) Blanca. R.

1226. Qu'il tenist de lui, a nul jour.
 Puis i fu trois jours a soujour
 Li quens Tiebaus, et puis en fist
 A mienuit, si com on dist,
 5 26205 Son harnas mener coiemment
 Et puis s'en ala voirement¹
 Come marceans fors de l'ost
 Deus liuees ainç jour moult tost.
 Et l'endemain si s'en alerent
 10 26210 Si cevalier, ki dolant erent.
 Mais li ribaut et li boucier,
 Vallet, garçon et çavetier
 Les ont de tost aler semons
 A çavates et a poumons
 15 26215 Et les clamerent fos et faus.
 Si fu vertés que par consaus
 Fu li quens d'esrer si destrois
 Q'une jornee fist de trois.
 Li rois remest avuec sa gent
 20 26220 Et donna moult or et argent,
 Et tant fist apoter d'atrait²
 Qu'avant furent li engien trait,
 Et furent tot prest d'asaler,
 A çou ne pooit on faillir,
 25 26225 Ensi que li mestre disoient;
 Un et autre s'i acordoient.
 Et la menüe gent, sans faille,
 Voloient avoir la bataille;
 Quar li sieges leur anuoit
 30 26230 Pour la vile, ki forte estoit,
 Et s'orent dedens ausi fors
 Engiens, com il avoit defors,
 Et ausi boins engigneors
 Et mineurs contre mineours.
 35 26235 Or oiés qu'avint de fortune,
 Ki par tout le monde est coumune,
 Et sa roie, joians et mourne,
 Tourne adiès et torne et retourne;
 Ne ne^a voit goute, ainç est aveule,
 40 26240 Si va partout et revient seule,
 Sans compagnon et sans parel,
 Et sont a li tout si conseil.
 L'un fait roi, l'autre empereor,
 Duc u conte de grant valor,
 45 26245 Et quant tout a, si le rabat,
 De poverté le fiert et bat,
 K'il n'a que prendre ne douner,
 Ne rien ne puet gueredonner.
 Apriès d'un sierf felon, puant,
 50 26250 Mauvais, aver, faus et truant
 Fait prince et roi par son avoir;

1226. Si n'a sens, force ne savoir.
 Et puis apriès ne garde l'ëure
 Que desous torne çou deseure.
 26255 Par cest afaire me remort³
 Que entre fortune et la mort
 Sont et d'un pere et d'une mere;
 Quar la mors, ki moult est amere,
 Prent rois, empereours et contes
 26260 Qui tous biens ont, de ce n'est contes,
 Sages, larges, vallans, hardis;
 Et les povres, vious et mendis,
 Contrais, langerous et truans,
 Traïtours, faus, avers, puans
 26265 Fait vivre, et tant lor en abonde
 K'il anuient par tot le monde.
 Pour çou vos di a droit conseil
 Que fortune et mors sont parel
 Et par maniere appartenant,
 26270 Si con vous orés maintenant,
 K'il n'i avra fors d'anui coust.
 Aug. 8. Le premier samedi d'aoust⁴
 Pour les engiens fu li consaus
 Teus que criés fu li asaus.
 26275 S'i alerent et sage et fol;
 Quar on avoit tot a plain vol
 Le pardon donné voirement
 De par Jhesucrist plainnement,
 Et de prelas et d'arcevesques,
 26280 De moines, d'abés et de vesques,
 Mais k'il fuserent loial confiés.
 Et li plus en furent engriès
 Pour maitre cuer et cief et col.
 Mais li vallans quens de Saint Pol,
 26285 Gui, cil qui quens ert de Naviers,
 S'i prist a fortune en traviers
 A luitier, si li meskëi;
 Quar fortune sor lui këi,
 Et mors, ki sa compagne estoit,
 26290 De lui aidier moult s'aprestoït.
 As engiens furent acouplé
 Siergant tierce foie^b doublé.
 Et quant l'engiens avant caroie,
 Es vous qu'en brisa l'une roie.
 26295 Et li quens i vint tous armés,
 De toutes armes acesmés;
 Et sa gens i iert avoic lui,
 Moult bien armé, n'i ot celui;
 A lui parloient a bas ton.
 26300 Et li quens tenoit un baston
 Pour semondre d'avant mener
 Les engiens pour çaus formener

a) deest c. b) foies c., cf. 26919. et 26305.

1) Comitem post 40 dies obsidionis, i. e. post Iul. 18. exercitum deseruisse, dicit Roger. Wendover ed. 55 Coxe IV, p. 132 sq. H.-E. 2) V. ad v. 25808.

3) Reminiscor. 4) Potius secundo die Saturni mensis Aug., quem diem habet Chron. Turon., supra p. 475. H.-E.

1226. Ki la dedens se desfendoient,
Come cil qui la mort doutoient,
26305 Et tierce foie de visee¹
Orent mierci quise et fausee.
Dont avint par grant malëur
Que la dedens un kaillau dur
Misent adonques en la fonde
26310 D'un leur engien, qui Dieux confonde,
Et ça defors un cop gietèrent,
Par quoi le jour sans roc² materent
La rose de cevalerie
Et l'ounour de bacelerie
26315 Et courtoisie et loiauté,
Vallandise, sens et biauté
Et largaice, dont trop avoit
En celui, ki pas ne savoit
Que fortune tant le häist
26320 Ne que mors si tost l'enväist,
Ki sour lui avoient envie
De çou qu'il ert en bonne vie
Et de cors et d'afaitement.
Si vous dirai confaitement:
26325 Quant de la fonde s'en ala
La pierre, de haut s'avala,
Dont jou di bien, et voirs me sanle,
Que fortune et la mors ensanle
S'aconpaignierent a cel colp
26330 D'envie, qu'elles orent trop,
S'amenerent la pierre al conte,
Si con la verités aconté;
S'ocisent a cele eure tost
Le nonper de trestote l'ost.
26335 Si mescäi trop le preudome.
Meskäi? non fist, c'est la somme;
Quar bien sai et di sans mentir
Que Dieux le vot avoir entir,
Et s'est a çou tous mes recors
26340 Qu'il fu martirs d'arme et de cors,
Et si prouverai bien coment
Il fu martirs entirement.
Li boins quens fu martirs ensi
De cuer parfait, vrai et masi,
26345 Et d'arme^a, qu'il prist le pardon
Par bonne creance et par don
D'apostole et de cardenal,
U tout li bien sont comunal,
De Jhesucrist et de sa mere,
26350 De çaus qui n'ont pensee amere;
Ensi fu il d'arme martirs
Parfaitement creans, entirs.
Et de cors vous di qu'il le fu
1226. Plains d'esperite et de vrai fu;
26355 Quar li quens son cors i offri
Tout entirement et souffri
La painne et les travaus en l'ost,
U la pierre le tua tost 5
Par le consentement de Dieu,
26360 Ki vot avoir le conte preu
Pour paradis a efforcier
Et pour tous sains eslaiecier,
Et pour saint Pol et pour saint Piere. 10
Pour çou qu'il fu tüés de pierre,
26365 S'est martirs ensi voirement
D'arme et de cors entirement,
Et pour les biens k'il siolt devoir,
Le vot Dieux tot entir avoir. 15
Es vous l'asaut lues demoré,
26370 S'i ot maint cri et moult ploré.
Quar ja ierent en cinc parties
Les escieles al mur drecies,
Et li fosset auques empli. 20
Mais cil cos tant les asoupli
26375 K'il furent plus mat et restanc³
Que cascuns fust navrés el flanc.
Et li bons quens en son escu
Fu raportés, dont irascu 25
Furent partout et povre et rice.
26380 Repairiet sont dedens la lice.
En son tref fu couciés et mis,
S'i ot grant duel de ses amis.
Et les engiens couvint ratraire, 30
Si laisierent lancier et traire.
26385 Mais li bons rois fu si plains d'ire
C'on ne l'osoit penser ne dire;
Et pour çou que tant l'em pesa,
Par sairement si entesa⁴ 35
Jusqu'a sept ans enqui le siege,
26390 Ançois que d'aus s'ire n'aliege⁵.
Et cil dedens, quant il le sorent,
Moult grant dol et grant ire en orent;
Quar bien sorent ciertainnement 40
Qu'ire en avroient et torment.
26395 Mais en l'ost en ot si grant duel
Que nel sai descrire ne voel.
Et çou leur greva doblement
Qu'il savoient parfitement 45
Que la vile fust mise a honte,
26400 S'il n'eüssent ocis le conte,
Que par ivier ne par esté
N'avoit onques si biaux esté
Ne de tous biens si fort ounis⁶ 50
Ne de comfiesse si garnis.

a) De larme c.

1) Consulto. 2) V. ad v. 19605. 3) Confecti.
4) Suscepit, cf. 30329. 5) Eadem refert Vinc.,
Spec. hist. XXX, 128, supra p. 473. H.-E. 6) Usque
ad oram plenus; exemplum vocis ita usurpatae

offert Balduinus de Condé 3, 58: *Ces deus ont
le siecle hounit Et l'ont partout fait si ounit De
mauvaistié et si amer.*

- 26405 Or oiés que del conte avint.
 1226. Devant çou quinze jors u vingt,
 Tout droit en sa tente el sablon
 Dist il Gobiert de Moncablon^a
 5 Et proia que, s'il la moroit,
 26410 El liu ou ses peres gisoit¹,
 Pour Dieu le portast enfôir,
 Quar aillors ne voloit gesir.
 Et tant doucement l'en pria
 10 Que cil Gobiers li otroia;
 26415 Quar il estoit de sa mesnie
 Et moult l'amoit sans felonnie.
 Lor engien furent avant mis,
 Et li asaus fu estourmis,
 15 Si con jou vous ai dit avant.
 26420 Bien s'i maintinrent li auquant.
 Et quant li quens vint a l'asaut,
 'Gobiert', dist il, 'se Dieux vous saut,
 En non de Dieu et de penence,
 20 N'oubliés pas ma couvenence'.
 26425 'Ha, sire', dist il, 'n'i pensés,
 De Dieu soiiés vous hui tensés'.
 Et li quens respondi: 'Gobiert,
 Jou ne me tieng pas a bobiert²,
 25 Et bien te di, Gobiert, os tu?
 26430 Jou ne pris ton dit un festu,
 Qu'ainc mais nul jor ne fui si biaux
 Ne d'armes rices si noviaus,
 Si confiessés ne si guarnis;
 30 Et ki faut a Dieu, s'iert honnis;
 26435 Quar devant Dieu tot liement
 Doit on aler et naitement
 Plus que on puist a nesun fuer;
 Et g'i ai tout et cors et cuer,
 35 Et averai jusques a som'.
 26440 Tout ensi moru li preudom,
 Que de Jhesucrist s'iert remors³
 A cel assaut ou il fu mors.
 Par quoi jou di que sains Micious
 40 L'en porta tot entir es cious,
 26445 Et la est il courounés d'or,
 S'i vit et vivera enkor.
 Autel di de mestre Amauri⁴,
 Se de creance n'amenri,
 45 Et de tous ki sans repentance
 26450 I prisent mort et mesestance,
 Qu'il n'estevra ja mais orer
 Pour aus ne plaindre ne plorer.
1226. Mais en l'ost, ce ne pot faillir,
 Couvint plorer et asaillir
 26455 Et main et soir petis et grans
 Les Aubugois, les mescreans.
 Et saciés que li quens de Blois
 N'i siervi mie de genglois.
 Deviers la Rosne se loga
 26460 Et souvent les adamaga,
 Qu'ausi trouverent Turc a Acre
 D'asalir et felon et aspre
 Jakemon d'Avesnes, son pere⁵;
 S'iert drois qu'al fil auques i pere
 26465 Et de valour et de bonté.
 Cil fu princes, cis a conté,
 Si doit son afaire doubler,
 Et si fait il voire, et conbler.
 Souvent les fist adamagier
 26470 En Avignon et laidengier.
 Apriès et donques et ançois
 Les voloient tüer François;
 Quar li mescrant⁶, g'en sui tous fis,
 Gieterent jus leur crucefis
 26475 El fosset, et tout par despit,
 Et apriès misent sans respit
 Une crois rice qu'il avoient,
 Droit la u li engien gietoient,
 En despit de crestienté,
 26480 Dont il n'avoient volenté;
 Mais nonpourquant il l'i metoient
 Pour çou qu'en aventure estoient,
 Ausi qu'il i crëissent bien;
 Mais de creance n'i ot rien.
 26485 Et quant l'asaut tot prest savoient,
 D'un vies mantiel que il avoient,
 Ki fu dame Aïen d'Avignon⁷,
 S'enviroient tot environ;
 Puis ne quidoient avoir garde
 26490 Qu'asaus n'engiens ne fus les arde;
 Qu'il n'avoient autre creance,
 Ne ne doutoient Romme et France.
 Tot entor aus n'avoit pasage
 U il n'eussent signourage;
 26495 N'apostole n'empereour,
 Duc, roi ne prince ne contour
 Ne tenoient il a signeur,
 Mais tous li päis estoit leur.
 Guillaume d'Orenge orent il
 26500 Mort son pere⁸ et mis a exil.

a) Montcablon (in margine Montsablon) scripsit editor; Moncablon cod. et hoc loco et v. 26705.

50 1) Scil. in abbatiam Longaut prope Châtillon-sur-Marne; cf. Anon. Rem. § 333, supra p. 544. H.-E.
 2) V. ad v. 24574. 3) V. ad v. 26255. 4) Cf. v. 25866. H.-E. 5) Derebus a patre gestis v. v. 19620 sq.
 6) Infideles. 7) De locis quibus Philippus notitiam
 55 se habuisse ostendit fabularum quae de Aya Avi-

nionensi circumferebantur vide quae P. Meyer prae-fatus est poemati 'Gui de Nanteuil', quod anno 1861. edidit. 8) Guillelmum IV. de Baucio a. 1218. Cf. Honorii III. epist., SS. R. Gall. XIX, p. 665; Nicol. de Braia v. 1560, supra p. 484; supra v. 25829. H.-E.

1226. Et li fiuz iert al roi venus,
S'estoit cevaliers devenus
De la main le roi proprement,
Qui l'adouba moult ricement;
26505 Et puis maint autre baceler,
Ki ne s'i vorent pas celer,
Quar vallant ome erent et rice,
S'ierent en l'ost a son siervice
Et moult forment erent dolant
26510 Del conte, qu'il virent gisant
Mort devant le roi en present,
Ki n'eüst soing de tel present.
Moult fu dolans cel samedi¹
Li rois, ensi con jou vos di,
26515 Et nonpourquant pour aciever
Ne vot ses pseudomes grever,
Si jura que tant fermeroit
Que dedens les afameroit,
Ausi c'on fait la prise alœe,
26520 Se ses consaus ensi li lœe.
Et pour çou mios estre vengié
A lues mandé tot le clergié
Pour savoir que cascuns dira
De la cose dont tant d'ire a.
26525 Et furent mandé li baron
Par l'ost et dela environ
Et povre et rice et fol et savie
Pour çaus d'Avignon metre en kavie,
Ki l'un de ses mellors amis
26530 Li avoient en biere mis.
Mandé furent, tost sont venu,
Clerc et baron, grant et menu.
En la tente le roi s'asient.
N'i ot giüé, ne point n'i risent,
26535 Quar d'une liue a droit lignie²
Oïst on crier la lignie
Le conte avoec ses cevaliers,
Bourgois, garçons, keus, escuiers.
Mais li rois fist le duel laisier
26540 Pour les estranges apaissier
Et pour les barons de sa tente,
U li rois parla sans atente.
'Signour', dist li rois al clergié,
'Jou ving ci par vostre congié
26545 Pour Dieu vengier et pour sa honte;
Si sont mi baron et mi conte.
Et saciés bien tout voirement
Que jou n'i ving pas autrement;
Quar j'ai assés tiere et avoir,
26550 Et se j'aim Dieu, jou fas savoir
Et ferai tous jors sans mesprendre.
Si me fesistes la crois prendre.
Or tourne si la cose a mi
1226. Qu'al monde n'ai si bon ami
26555 Con g'i ai pierdu hui cest jour;
Et sui encor ci a soujour.
Si voil savoir vostre plaisir'.
Lors se sont pris tout a taisir; 5
Quar li rois estoit plus dolans
26560 C'on ne poroit dire cent tans,
Et li clerc et li kardenaus;
Quar li rois se fioit en aus
Pour le comandement de Rome, 10
Ki de tous maus est flece³ et somme,
26565 Ne ne ciesent par couvoitise
D'aquerre avoir, ki les atise,
Et voelent a çou repartir
Dont les autres font maus sentir. 15
Et il s'aaissent as osteus,
26570 S'i despendent autrui cateus
Qu'il ont et soupris et conclus.
Mais d'aus ne voil or dire plus
Ne del clergié ki la estoit, 20
U li boins rois a aus parloit
26575 Et lor avoit ensi moustré
Comunalment dedens son tré,
Et as clers et al cardenal;
Quar s'a Roume sont tot li mal, 25
Jou vos di pour voir une rien,
26580 Que ausi i sont tuit li bien;
Quar la creance i est assise
Dont l'arme est sauvee a devise,
Quant li cors a tout paralé⁴. 30
Tout ensi ot li rois parlé
26585 Devant le cardenal Romain,
Ki fu del linage roumain
Et sour un siege s'acouta
Pour le roi, ki⁵ bien ascouta. 35
Et bien le devoit ascouter;
26590 Quar par raisson doit on douter
France et le roi par tot le monde;
Quar c'est la couronne plus monde
Et plus naite et plus deliteuse 40
Et adies plus cevalereuse.
26595 France a les cevaliers hardis
Et sages par fais et par dis.
France tient et porte l'espee
De justice et desvolepee 45
L'ensegne saint Denis de France,
26600 Ki François oste de soufrance.
Et saciés bien, et jel vos di,
Que puis le tans roi Clœvi
Ne Dagobiert ne Carlemainne 50
Ne Pepin, son pere en demainne,
26605 Ne pot parmi son grant renon
Roume sans France se poi non.

1) Aug. 8; cf. v. 26272. H.-E.

2) lignier: lino metiri.

3) Cacumen.

4) Corporis cursu absoluto.

5) i. e. cui, quem.

- Si doit moult bien Rome otriier
Çou que France li viout proier;
Quar Aubugois, çou est del mains¹,
26610 Doutassent petit les Romains,
5 Se ne fust pour le roi de France
Et pour sa gent hardie et france,
Ki partout ont pris et victorie,
Largaice, ounor, löenge et glorie.
26615 De cest afaire ensi lairons.
10 1226. Li rois ert entre ses barons
Et entre son clergiet avoec,
Ki l'orent ascouté illuec.
A tant l'arcevesques de Rains²
26620 Si se leva tous premerains
15 Et dist al roi: 'Sire, li quens
De Saint Pol, ki tant par fu buens,
Qui n'avoit en lui qu'amender
De faire ne de comander,
26625 Est hui mors el siecle ça jus,
20 Mais jou sai bien k'il vit la sus
Avoec le roi ki tot justice.
Et li quens a vostre siervice
N'avoit que quinze cevaliers
26630 A son coust et a ses deniers,
25 Et jou vingt et cinc en avoie,
Dont en l'ost Dieu et vous siervoie.
Or ferai tant qu'avoec les miens
Pour Dieu et pour vous prenc les siens,
26635 Et jur le siege tout autel
30 Come vous selonc mon katel³.
Et li kardenaus autresi
S'en efforça tout lues ensi.
Et l'evesques d'Arras⁴ apriès
26640 Dist al roi: 'Sire, tous engriès
35 Me ving ci de Dieu a siervir;
Si m'avint par vostre plaisir
Qu'a vous racatai mon regale.
S'ai moult despendu en ceste ale⁵,
26645 Ne de rien siervir ne vous doi;
40 Mais, pour çou que dolant vos voi,
Et pour Dieu, ki me fist croisier,
Pour vous^a ounorer et proissier
De cevaliers m'esforceraï
26650 Et avoec vous ci demorrai'.
45 Et puis l'evesques de Noion⁶

1226. A dit: 'Sire, pour quoi n'oion
Que del roiaume et de l'empire
Ne soiiés adreciere et sire?
26655 France le doit, et vous pour li,
Ki rois iestes, bien le vos di.
Adreciés i crestienté;
Conques ausi grant volenté
N'en ot rois con li rois Felipes,
26660 Vos peres, li sages, li vistes,
Ki sainte eglise sustenoit,
Et Dieux en bien le maintenoit.
Souviegne vous de sa bonté,
S'ierent vostre anemi donté.
26665 Vengiés Dieu ci, g'i demorrai,
Ja sans vous ne m'en partirai.
Et si prenc bien un mien ami,
Le vesque de Tornai⁷, sor mi'.
Cil de Canbrai et cil d'Orliens⁸,
26670 Cil de Biauvais⁹ et cil d'Amiens¹⁰
Et tous li clergiés ausement
Demorerent comunablement,
Et puis conte, duc et marcis,
Dont li rois et^b gres et miercis
26675 Lues lor rendi, et tout poruec
Rejurerent le siege avoec.
Et fist cascuns loge et maison
Pour soujourner a la saison.
Et s'iert en l'ost li quens de Foies¹¹,
26680 Ki nos ot grevés maintes fois.
Al roi s'en vint et d'avantage¹²
Li dona sen fil en ostage.
Et s'i fu li quens de Couminges¹³,
Uns cevaliers a guerre vistes,
26685 Et moult des barons de la tiere,
Qui devant faisoient la gierre,
Et orent faite sëurté
Del roi siervir en loiauté.
Et s'ot li rois en lor maisons
26690 Et partout mises garnisons,
Si con ses consaus li conselle,
Et a Saint Gille et a Marseille¹⁴
Et a Bielkaire¹⁵ et a Nierbonne,
A Tiermes¹⁶ et a Karkassonne¹⁷
26695 Et partout, fors que a Toulouse,
Dont il se conplaint et doulouse,

a) nous c. b) ot c.

1) Demonstracione non eget. 2) Guillelmus II. de Joinville. R. 3) Pro re familiari. 4) Pontius. R. 5) Expeditione. 6) Gerardus. H.-E. 7) Walterus. H.-E. 8) Philippus I. H.-E. 9) Godefridus Cameracensis et Milo Belvacensis, si his fides, iam a legatione reversi fuerint oportet; cf. supra v. 26099—26101. H.-E. 10) Gaufridus II. Sed num hic obsidioni interfuerit, dubium videtur; in epist. principum supra laudata non invenitur. Cf. Gall. christ. X, c. 1183. H.-E. 11) Rogerius Bernardi II. R. 12) Ultro,

sua sponte. 13) Bernardus V. Chartam qua se regi submitit v. 'Hist. de Languedoc' VIII, c. 852, nr. 258, VII. H.-E. 14) Regem etiam Massiliam, in civitatem imperii, praesidium misisse, non credo. H.-E. 15) Belliquadrense castrum demum Avinione capta recepit rex; cf. Chron. Turon., supra p. 475; 'Hist. de Languedoc' VI, p. 612. H.-E. 16) Termes (départ. Aude, arr. Carcassonne). H.-E. 17) Chartas quibus haec civitas se regi submitit v. 'Hist. de Languedoc' VIII, c. 843 sqq., nr. 256. 257, IV. H.-E.

1226. Pour çou qu'il sont de son afaire
Ne rien ne voilent pour lui faire.
Et de çaus d'Avignon se plaint,
26700 Ki ne se sont pas viers lui faint
De faire traison et honte
Et s'ont mort son cousin le conte,
Ki gisoit encor en la tente,
Dont li rois se plaint et demente.
26705 Lors vint de Moncablon^a Gobiers,
Ki n'iert pereceus ne bobiers,
Au roi plorant et li a dit:
'Biaus dous sire, se Dieux m'ait,
Mesire li quens m'esprouva
26710 D'amour, et par çou me rouva
Que, se il en l'ost demoroit,
Qu'il par aventure i moroit
Con cil ki ne vot Dieu fuir,
Que jou l'en portasse enfoir
26715 Sans nul relais avoec son pere.
Et jou voel que m'amours li pere
Et ma fois et la couvenence
Qu'il me comanda en penence¹,
Si l'i porteroie gesir,
26720 S'il vous venoit, sire, a plaisir'.
'Gobiert', dist li rois, 'jou sai bien
Que vous l'amiés sor toute rien,
Et il trop vous, come celui
Ki cuer et cors ot mis en lui.
26725 Mais el cuer me gist une cose
Ki pour lui me destraint et cose².
Li quens le siege o moi jura,
S'i fu tant con s'arme dura;
Et se Dieux m'a l'arme tolüe,
26730 Jou vos di bien et sans falüe
Que li cors od moi remanra
Tous quois et le siege i tenra.
Ja n'en fausera sairement,
Ainç demorra ci voirement.
26735 Ja sans moi n'en departira,
Mort et vie o moi partira.
Quar, se jou l'amai en sa vie,
Jou voel encor avoir envie
De lui amer áusi morant.
26740 Sel voil avoir ci demorant,
Que quant en France puisse entrer,
Que jou soie al cors entierer'.
Et quant le roi cascuns öi,
Grant duel i ot, nus nel göi.
26745 Dont comanda li rois c'on aille
Oster del conte la coraille,
1226. Et fust portee en Aliscans³;
Si fu ele a cris et a cans.
La ont il l'entraille entieree
26750 En vaissiel rice et ensieree
Avoec moult de nobles vasaus 5
Ki furent mort en Rainscevaus
El siervice Dieu, nostre pere,
Dont li quens est conpains et frere
26755 Par martire et de cuer creant,
Qu'ocis l'ont cil faus mescreant. 10
Et li cors est tous cois remés
O le roi et enbausemés,
Si fu mis en une capiele,
26760 U li clergiés souvent apiele
Tous sains Dieu et sainte Marie 15
Que s'arme ne soit ja marie;
Si n'iert ele, mais tote voie
La proiere avant c'on le voie^b;
26765 Et s'i prent on buen exemplaire.
Moult parot rice luminaire 20
Entour lui, que bien le valoit,
Et li rois ensi le voloit.
Si croi que par çou voirement
26770 Sauva li quens son sairement
Del siege, qu'il tint vis et mors. 25
Et pour çou que la fu ses cors,
Tout si ome avoec demorerent,
Ki les Aubigois point n'amerent.
26775 Et li rois, ki douta la soume
C'on n'i tuast aucun haut ome, 30
Lor deffendi qu'il n'asausisent,
Mais la dedens les enclosisent,
Ausi come l'oissiel en müe;
26780 Quar viande faut et remüe,
Ses vot li rois atoner teus 35
K'il morusent en leur osteus
Et de dissaite et de famine
Et d'ordures et de vermine
26785 Et des engiens ki cop a cop
Nuit et jour en tuoient trop. 40
Leur pöestas et leur baillius
Iert ja mors et d'infier eslius.
S'orent des nos assés ocis;
26790 Mais cil nos ont adevancis;
Quar Dieux les a avoec ses sains 45
O lui mis tous saus et tous sains
La sus en parmenable glorie —
Ce doit estre nostre memorie —,
26795 S'il morurent vrai repentant
Et furent pour Dieu combatant, 50

a) v. ad v. 26408. b) *pro his verbis sensu carentibus legendum putaverim*: Proiere avance ome en le voie. Cf. in *Dantis Purgat. III*, 145: Chè qui per quei di là molto s'avanza.

1) Officium quod quasi votum solvendum mihi reliquit. 2) Angit et premit. 3) De hoc coemeterio in priore parte operis inde a v. 8970. locutus

est Philippus, quo loco Pseudo-Turpini narrationem repetivit.

1226. Si con Pieres de la Torniele¹,
Dont l'arme fu sage et isniele,
Ki la de cest siecle escapa
26800 Et devant Dieu s'envolepa.
5 Or fu li rois demorés la,
Et viande viunt et ala,
Et fu l'ost partout si plentive
Que nus ne s'en plaint ne estrive.
26805 Pain, car et vin i ot assés;
10 Mais li travaus les ot lasés.
Et li rois fist devant lor portes
Faire fossés et bares fortes
Pour çaus dedens si desairier²
26810 Qu'il i puist son duel esclairier.
15 Et fist li rois a tous jurer
Que, s'il ne pooit la durer,
Qu'il i morust, son fil mandasent,
L'ainsnet, et la le couronnasent³,
26815 Et jurast le siege autresi;
20 Et se cil moroit, l'autre ensi,
Et puis les autres d'oïr en oïr,
Ainç qu'il nes pëussent avoir.
Ensi fu li rois demorés.
26820 S'avint çou que dire m'orés,
25 Que li soudans de Babilone
Et l'amiraus ki tint le Cone⁴
Sorent de voir que li François
Furent alet sour Aubigois
26825 Pour conquierre toute lor tiere,
30 Et moult estoit criëus la gierre,
C'on n'i kaçoit vaces n'œelles,
Mais trengoit on pies, puins⁵, orelles,
Nes, baulevres et crevoit ious;
26830 Qui l'un sauvoit, cil avoit mious.
35 S'orent si les François lassés
Aubigois que guerre ont assés;
Quar li François, quant il prenoient
Les Aubigois, si les ardoient.
26835 Et sorent Turc que l'emperere
40 De Roume, ki de tot est mere,
Et d'Alemagne et de Saissongne
Pour faire sor aus la besougne
Ot la fille al roi Jehan prise⁶,
26840 Ki drois oïrs estoit a devise
45 De Jerusalem la chité,
U Dieux s'avoit resuscité,
Et qu'il iert croisiés a grant gent
Pour passer moult hastivement.
26845 Si sorent que li rois Jehans,

1226. Ki moult lor avoit fet d'ahans,
Ot prise a feme la serour
Blançain, la rōine Francour⁶,
Ki fille fu le roi d'Espagne,
26850 Et la riroit a grant compagne
Come croisiés, pour Dieu amor.
Tout ensi pour cele cremour
Si semonst li soudans ses os,
Et l'amiraus ausi moult tos.
26855 Tout le sorent, grant et menu,
Par devant Acre sont venu
Et demanderent s'il tenroient
Les triuwes que prises avoient
Al roi Jehan a Damiaite
26860 U a l'emperere par daite,
Et s'il renoncier les quidasent,
A court tierme les renonçasent⁷.
Quant li Sarrasin çou oïrent,
Sans plus faire s'en departirent.
26865 Li patriacles⁸ esranment
Si passa deça voirement,
Quar l'evesques d'Acre⁹ i estoit.
A Avignon vinrent tot droit
Et dounerent de leur deniers
26870 A siergans et a cevaliers,
Qui passerent lues a Marseille;
Quar li cardenaus leur conselle.
Et, se pour l'ost grever ne fust,
Moult plus croisiés en i eüst.
26875 Autresi de Coustantinoble,
L'emperial, la cité noble,
Vint nouviele que tot pierdoient,
Se proçain soucors n'atendoient.
Et li buens rois pour son cousin,
26880 K'il n'avoit mïe pries voisin,
Quar il iert empereres la¹⁰,
Dist que, tantost com il pora,
Li trametroit a ses deniers
Deus cens u trois cens cevaliers,
26885 Mais il tenroit son sairement
D'Avignon tot entirement.
Et d'Arras li buens kastelains,
Ki venus ert la premerains
De Grese come leur mesages,
26890 L'en a merciïet come sages
Et viers Arras s'en est venus,
U il fu moult biel recëus.
Toutes voies, qu'il lor anuit,
Gietoient engien jor et nuit

50 a) puis (p^o) c.

1) V. supra v. 26014. 2) V. supra ad v. 21089.
3) Hoc demum die Nov. 3. multo post Avinionem
captam factum est. Rex enim moriturus praelatos et
barones iurare fecit, ipsos filio Ludovico fidem prae-
stituros esse. V. chartam apud Brussel, 'Traité de
l'usage des fiefs' I, p. 68. Quae Philippus de obsi-

dione post mortem regis continuanda dicit certe non
vera sunt. H.-E. 4) Iconium. R. 5) Cf. supra
v. 24269 sqq. H.-E. 6) Cf. ad v. 24275. H.-E. 7) Hic
quaedam excidisse videntur. H.-E. 8) Radulfus
Ierosolymitanus. H.-E. 9) Iacobus de Vitriaco. R.
10) Robertus. H.-E.

- 26895 En Avignon, qu'asis avoient
 1226. No François, et moult les haoient.
 Or sorent bien cil d'Avignon
 Que li rois et si compaignon
 Orent afié leur torment,
 26900 Si s'en esmaierent forment.
 Nuit et jour furent a conseil
 Li plus haut et tuit lor feel,
 Coment al roi puissent ciever¹,
 Ainç c'on les i pëuist grever.
 26905 Quar la puors et la viermine
 Moult leur grevoit et la famine
 Et li mort, dont tant i avoit
 Que nus aciever n'en savoit;
 Et çou qu'il orent de viande,
 26910 Tenoient li plus rice en grande²,
 Que li povre peu en avoient,
 Et li autre cier l'acatoient.
 Toutes voies li soldoier
 En avoient pour leur louier
 26915 Et gardoient les murs defors,
 Dont moult petis iert li confors.
 S'avés maintes fois ôi dire:
 Ki contre aguillon escaucire³
 Tierce foie^a se blece et mort.
 26920 Et cist avoient double mort
 Desiervie pour leur trair,
 Ses devoit tos li mons häir.
 Bien pierciurent par le jurer
 Que plus ne poroient durer
 26925 Cil d'Avignon, si ont mandee
 Leur pais au roi et creantee
 Tout a son voloir, sans rakat
 Et tout au plaisir del legat;
 Et moult de coses ont offiertes.
 26930 Puis si ont leur portes ouviertes⁴.
 Et li rois s'en est consilliés,
 Quant si les vit aparilliés.
 Lues s'en ala li quens de Foies⁵
 Moult anguisous et moult destrois;
 26935 Quar pour homme ne pour avoir
 N'en vot li rois miercit avoir⁶,
 Pour çou k'il ot les nos grevés,
 Membres tolus et ious crevés,
 Come faus mescreant et fol.
 26940 Mais le boin conte de Saint Pol
 Fist li rois porter viers Paris,
1226. Et comanda qu'a Saint Denis⁷
 Fust enfouois joste son pere,
 Pour çou que sa valors i pere.
 26945 Et li rois et si cevalier
 Se prisent lues a consillier;
 5 Quar cil d'Avignon, ki dotoient
 La mort que desiervie avoient,
 Del tout el legat s'otriierent,
 26950 Pour çou que sœur et fit ierent
 Que priestres ne pooit jugier
 10 Nul home a morir de legier,
 Si ne s'oserent entremetre
 Del tout el roi de France metre;
 26955 Quar priestres puis canter ne puet
 Qu'oume a mort jugier li estuet.
 15 Lors devisa li kardenaus
 Et li comuns clergies entr'aus
 Toute la pais, et fu escriute
 26960 Et devant les barons reliute.
 Si fu la pais teus devisee⁸
 20 Que d'Avignon sans demoree
 Tout avant les armes rendisent
 Et les destriers, et il si fisent;
 26965 Et puis les portes ouvrist on,
 S'i mesist li rois garnison
 25 Par le conseil del cardenal;
 Si fist on amont et aval
 Les cevaliers des arcevesques
 26970 Ki la ierent, et des evesques
 Pour oster auques leur desroi;
 30 Et s'en i eut de par le roi,
 Dont il furent moult asoupli;
 Quar li fosset furent emplî,
 26975 Et pour iestre plus adenté⁹
 Furent tot li mur craventé,
 35 Et trois cens des millors maisons¹⁰;
 Quar il fu bien drois et raisons.
 Et s'ot li rois trois cens ostages¹¹
 26980 Des mellors, çou fu avantages.
 Et s'ot li rois avoec enfin
 40 Leur pöestat et le dalfin¹²,
 Pour çou que li quens de Provence¹³
 Li ot consilliet sour penence.
 26985 Et saciés que li päisant,
 Ki devant çou furent taisant,
 45 Leur abatirent tot premiers
 Murs et fossés moult volentiers;

a) foies *cod. ut v.* 26292.

1) Pacisci. 2) Sollicite cohibebant. 3) Calcitrat, cf. v. 30308. 4) Die Sept. 12, ut Bern. Guidonis, apud Catel, 'Hist. des comtes de Tolose' p. 129, scribit. Cf. 'Hist. de Languedoc' VII, c. 70, n. xxiv; Chron. Turon., supra p. 475; Ann. S. Vict. Massil., SS. XXIII, p. 4. H.-E. 5) V. supra v. 26679. 6) Comes die Sept. 30. a. 1226. foedus cum comite Tolosano renovavit; Marca, 'Hist. de Bearn' p. 754. H.-E. 7) V. quae ad v. 26410. notavi. H.-E.

8) Sequentes conditiones pacis partim ad verbum cum Chron. Turon., supra p. 475, conveniunt. H.-E. 50 9) Prostrati. 10) *fossata implentur, trecente domus turrales . . . et omnes muri . . . solo diruti coequantur* Vinc., Spec. hist. XXX, 128. H.-E. 11) 200 *datis obsidibus de melioribus ville* Vinc. l. l. H.-E. 12) Vienne-ensem Guigonem VI. H.-E. 13) Raimundus Berengarius IV. R. 55

1226. Quar on haoit çaus d'Avignon
 26990 Par tout le päis environ,
 S'en orent cent tans plus grant joie
 Que jou dire ne vos poroie.
 5 Et li pardons en iert assis
 Et grans et larges et masis.
 26995 S'i alerent et clerc et lai
 Comunalment sans nul delai.
 Et si diurent cil d'Avignon
 10 Outre mer a leur livrison
 A trois ans trente cevaliers
 27000 Garnis d'armes et de destriers,
 Et sis mile mars^a dut avoir
 Li rois de leur millor avoir,
 15 Si come de nues estrelins.
 Ensi fu pourtraite leur fins.
 27005 Et de ces deniers feroit on
 Par deça l'aigue d'Avignon
 A l'abeïe saint Andriu
 20 Un castiel u en autre liu¹
 A oes le roi en son pooir
 27010 Pour Aviiens faire cremoir;
 Et s'en orent clerc et baron
 Et li cevalier d'environ.
 25 Et s'ot li rois tous lor engiens,
 Si les tramist avoec les siens
 27015 Par le Rosne en un fort castiel,
 U on les gardast bien et biel,
 Pour raler apriès viers Toulouze,
 30 Que li bons rois vaintre goulouze.
 Dont mena li rois ses barons
 27020 Veoir toutes ses garnisons
 A Nimles et a Karkasonne
 Et a Tiermes et a Nierbonne
 35 Et a Saint Gille et a Marseille
 Et puis a Arle² et a Bielkaire,
 27025 A Tierascons et a Orenge,
 Et partot mist painne et costenges.
 S'ala aillors u sa gent sot,
 40 Et les garni si con lui plot,
 Et pour iestre d'aus plus sœurs
 27030 Leur abati castiaus et murs,
 Que viers sa gent ne revelasent
 Et plus sœur la demorasent.
 45 Adonques si prisent congiés
 Et li baron et li clergiés.
 27035 De teus i ot, si repairierent,
 Mais le roi moult d'armes laisierent

1226. Pour mious garnir ses guarnisons,
 S'orent armes et livrissons.
 Par Avignon sifaitement
 27040 Gaegna li rois quitement
 Tout le päis. Ce fu grans cose³;
 Mais Toulouzans goulouse et cose
 Pour Avignon, ki cies estoit
 De tout le päis la endroit.
 27045 S'orent eüt douze fois siege,
 Mais a la traisime sans fierge³
 Furent maté et amati,
 Et leur mur a tiere flati.
 Mais Dieux le fist tout proprement;
 27050 K'il erent trop fort durement.
 Mais on a conté maintes fois:
 U viout li rois, la va li lois⁴.
 Et Dieux li rois les retorna,
 Ki leur folie bestourna.
 27055 Ki plus couvoite k'il ne doit,
 Sa couvoitisse le deçoit.
 Et cist orent tant couvoitié
 Qu'en la fin ont mal exploitié;
 Quar puis le tans roi Carlemainne,
 27060 Ki tout conquist a son demainne,
 Ne furent mais a çou mené
 Dont il sont ore fourmené.

 1226. Ensi, pour voir le sai et truis,
 Fu Avignons^b res et destruis,
 27085 Ki pour force ki lor abonde,
 S'en apieloient kapemonde,
 C'iert a dire, ki le despont,
 Qu'Avignons ert li cies del mont.
 Mais s'il fu cies, or est si amples
 27090 Qu'Avignons puet donner exanples;
 Qu'a droit est grevés et desfais,
 Ki viout porter plus que son fais,
 Si con fisrent cil d'Avignon,
 Ki furent rice, or sont vignon⁵.
 27095 Quant abatus fu leur desrois,
 Si revint viers France li rois.
 Or dut l'empereres passer
 Avoec sa feme outre la mer;
 Mais de çou forment s'abaissa
 27100 Que sa feme auques tos laissa,
 Si se prist a sa kanboriere⁶.
 Et si dist qu'en nule maniere
 Outre la mer ne passeroit,

a) mrs, m litterae superposito eo signo quo ur syllaba indicari solet, quod tamen etiam v. 28568. r et g litteris vocabuli
 50 escrgne (escargne vel escragne?) superpositum apparet. b) auignon c.

1) Cf. chartam abbatis S. Andreae, 'Hist. de Langue-
 doc' VIII, c. 857, nr. 260. H.-E. 2) Regem Are-
 latem praesidium misisse, non credo; v. ad v. 26692.
 De Tarascone et Arausica dubito. H.-E. 3) V. supra
 55 ad v. 19605. 4) Ço ke reis vout, est leis, ço dient
 li asquant, Garnier in vita s. Thomasi 1629; Que

veut le roy, ce veult la loy, Leroux de Lincy, 'Le
 Livre des proverbes' II, 74. 5) V. ad v. 26178.
 6) Ancilla cubicularia. — Cf. similia quae Chron.
 Turon., supra p. 469 sq., tradit et Bernard. The-
 saurar. ed. de Mas Latrie p. 451. H.-E.

1226. Se les Lonbars vencus n'avoit;
 27105 Quar rien ne faisoient pour lui.
 S'en ot grant ire et grant anui
 Li rois Jehans, et l'apostolies
 N'iert mie a son acort, Honories,
 Dont li rois d'Acre fu lonc tans
 27110 A Boulougne le Crase¹ estans,
 Sel sorent et conte et baron
 Et li rois devant Avignon.
 Or ot li rois pris Avignon,
 S'i ot abatu maint dognon.
 27115 Mais ce nos tiesmogne l'estore
 Qu'en cest ost ot trop grant mor-
 tore;
 Car gens morurent a milliers,
 Et s'i ot mors cent cevaliers,
 Voire deus cens portans baniere;
 27120 Quar l'os estoit grans et plenièr.
 S'en fu li rois las et duellans;
 Quar li rois ert lor bienvoellans.
 S'i ot mors clers, priestres et contes
 Et basses gens, dont ne fu contes².
 27125 Mais tout li castiel environ
 Furent rendu par Avignon,
 Conques puis le tans Carlemainne
 Ne tint mais France en son demaine.
 Et quant li rois ot regarnis
 27130 Tous les castiaus et renforçis,
 Monsignour Tibiert³ de Biellgiu,
 Son cousin, laissa en son liu
 Et de Monfort conte Amauri,
 Ki son cuer en ot atenri,
 27135 Et cevaliers autres assés,
 Tous de sa tiere estrais et nes.

 1226. Felippres, li quens de Namur,
 Con tiunt a preut et a ssœur, —
 27165 Et s'iert couzins le roi giermainis,
 Si m'aït Dieux et sains Giermainis —
 Qu'il estoit et vallans et sages,
 Hardis et corageus et larges,
 Fius le conte Pieron d'Auçoïrre,
 27170 De ceste ost repairoit en oïre⁴
 Avoec son signor, son couzin,
 Le roi, qui l'amoit de cuer fin.
 Mais la mors, qui nului n'espargne
 Ne ne crient vallant une escargne⁵,
 27175 Pour l'envie qu'ele ot de lui,
 1226. Ne n'iert envieux de nului,
 L'ariesta et prist par le frain
 Et s'i clama part et reclain⁶,
 Tant k'il estut morir le conte, 5
 27180 Dont li peules maint bien aconté.

 1226. Le roi⁷ laissent sans nul delai
 27490 Et cevalier et clerc et lai.
 Mais des barons li plus sené 10
 Ont a Paris l'enfant mené,
 U li plusiour l'assëurerent,
 Ki son taion et pere amerent.
 27495 La contesse Jehane iert la
 De Flandres, ki l'assëura, 15
 Et apriès Ernous d'Audenarde,
 Et mesire Rasses de Gavre,
 Qui porterent et mars et livres,
 27500 Dont Ferrans diut estre delivres.
 Mais li consaus les fist atendre, 20
 Tant que l'enfes puist sacre prendre⁸.

 1226. Adonques en cel point esrant
 S'ont delivret conte Ferrant⁹
 Si Hainnuier et si Flamenc, 25
 27760 K'il n'i ot noisse ne bestenc¹⁰.
 La rōine l'en aida mout,
 S'ierent paiiet li denier tout,
 Et li quens de Blois l'en aida,
 Ki moult sovent por lui plaïda. 30
 27765 Mais avant donna il ostages
 Et fist jurer tous les plus sages
 De Flandres que, se il ja mais
 Viers le roi brisoit cele pais,
 Il seroit esqumeniïés 35
 27770 Et de ses oumes renoiïés,
 Si se traitroient tuit al roi
 Por lui aidier en bonne foi¹¹.
 Si rot l'Escluse¹² et s'ot Doai
 Fors le castiel, de fit le sai; 40
 27775 La doit il maitre garisson
 A oes le roi et garnisson
 Jusques au tierme ki fu mis.
 Lors vint Ferrans en son pāis,
 Et moult vint de gent a sa cort, 45
 27780 S'i ot assés plus grant behort
 Qu'encontre Biertran, le pendu,

1) Bologna. Cf. v. 30569. H.-E. 2) Innumera-
 biles. 3) Nomen corruptum pro Humberto. R.
 Cf. Vinc. Spec. hist. XXX, 128. Et recte infra
 v. 27925. *Inbiers*, v. 30477. *Ybiers* nominatus
 est. H.-E. 4) Celeriter, v. 28877. 5) Ovi testa
 cf. v. 28568. 6) Eum sibi vindicavit. 7) Ludo-
 vicum VIII. defunctum. 8) Die Nov. 29. a. 1226.
 V. 27708 sqq. Phil. narrat, Iohannam comitissam
 Flandriae et comitissam Campanensem contendisse

de gladio regis portando: *Saus tos drois, le porta
 meïsmes Li quens de Boulogne Felipres.* H.-E.
 9) In nativitate Domini a. 1226; circa epiphaniam 50
 Domini a. 1227. Vinc. Spec. hist. XXX, 129. H.-E.
 10) Nec tumultus ortus est nec contentio. 11) V.
 chartas ap. Teulet, 'Layettes du trésor des chartes'
 II, p. 76. 77. 102—115; cf. chartam p. 778, n. 3.
 laudatam. H.-E. 12) L'Escluse, a Duaco versus 55
 meridiem. H.-E.

- Leur faus conte, et plus despendu
 Pour les haus omes dou päs,
 K'il^a n'iert pas venus de Rahis¹,
 27785 Mais de la prison forte et grant
 5 U il fu pris en combatant
 A Bouvines deça le pont,
 Si con l'estore nos despont.
 1227. Mais ainç qu'il öist tierce messe,
 27790 Trestous les dons que la contesse
 10 Avoit dounés, fist resaisir
 A son oes et a son plaissir.
 Par quoi li sires d'Audenarde²
 Fu moult hâis, qui l'ot en garde.
 27795 Henris, li dus³, çou sai jou bien,
 15 Ot dont guerre a çaus d'Aiengien,
 Et Hubiertmont droit a la lune
 Mist a feu Jehans de Bietune.
 Si fust li päs touelliés.

 20 1227. Non pas lonc tans apriès cest sacre
 Si avint que li vesques d'Acre
 Vint deça mer et praieça
 27820 Par le päs et anoncha
 Que l'emperere passeroit
 25 Jun. 24. A la saint Jehan ki venroit,
 Pour calengier Jerusalem
 Et la tiere de Belleem,
 27825 Dont l'emperere rois estoit
 De par sa feme qu'il avoit,
 30 Ki fille estoit au roi Jehan.
 S'ierent acordé en cel an;
 Car il ot sa feme reprise
 27830 Et laiscie sa male guise.
 Et si anonça, çou me sanble,
 35 Qu'andoi paseroient ensamble.
 Li juvenes rois⁴ adont un po
 Si mest a Cinon viers Poito,
 27835 S'ot parlement as Poitevins,
 As Bretons et as Angevins,
 40 Et li quens de Canpaigne ot faite
 Sa pais, dont auques se rehaite.
 Adonkes si fu droit a Ais
 27840 Parlemens establis et fais
 Pour couronner come signor
 45 Le fil a cest empereour⁵
 Et assëurer de la tiere,
 Qu'apriès lui n'en fëist on gierre.
 27845 Si furent mandet li baron
 De tout le päs environ,
 50 Et fu mandés li quens Ferrans,
 Ki n'iert encor gaires esrans,
 Ainç ert nouvelement issus

27850 De la prison et revenus.

1227. Lors si revint noviele en France
 Que mors estoit tiers pape Onories⁶,
 Si refu fais pappes Grigories,
 27895 Des autres Grigores nuevimes,
 Si com en l'estorie vëismes,
 Qui lors par un mes a ceval
 Manda Romain, le cardenal,
 Qu'encor en France demorast
 27900 Et le jovene roi consellast
 Viers Poitevins et viers Englois
 Et contre les faus Aubugois.
 Et si fist pardon anoncier
 Des crois sour aus et praiecier.
 27905 Et grant avoir i tramist on
 Et cevaliers et guarnison.

 1229. Donques Romains, li cardenaus,
 S'en rala par mons et par vaus,
 27925 Et mesire Inbiers de Bieliu
 Tint bien en Aubugois son liu.
 Et tant fu fait que Toulousan
 I furent entré en mal an;
 Quar Toulouse fu desiertee,
 27930 De murs et de portes gastee⁷,
 Et tous li päs esranment
 Se tiunt al roi delivrement.
 Et Grigories, qui dont fu pape,
 Ki les paratraist a sa trape,
 27935 Manda que sans point detrier
 S'en alast^b la pour praiecier
 Gautiers, li vesques de Tornai.
 Et il i ala sans delai
 Come legas, et tant i fist
 27940 Que le päs en grant pais mist;
 Et puis a Tornai s'en revint;
 Car par mal faire li couvint.
 Mais il ot ains a Romme esté.
 Et li rois par sa pöesté
 27945 Fist Aubugois sogire a lui.
 1228. Mais en France ot un pau d'anui;
 Quar li baron se descorderent
 Al roi et forment s'äirerent
 Pour le conte des Campegnos,
 27950 Que durement creoit li rois
 Tout par le conseil de sa mere,
 Qui viers les barons ert amere.
 Felippres, li quens de Bologne,
 Entreprist moult cele besogne
 27955 Et dist que li quens de Canpaigne
 Lui et tous les barons desdagne,

a) Ki c. b) ala c.

1) Cf. v. 25254. 2) Arnulfus. 3) I. dux Brabantiae, R.
 55 4) Ludovicus IX. 5) Magna curia a. 1227, Mart. 28. 29.
 Aquisgrani celebrata est, ad quam Ferrandum voca-
 tum esse verisimile est, neque vero Henricus tunc

coronatus est, immo ipse Philippus v. 23311 sqq. hoc
 iam ante quinque annos factum esse retulit. H.-E.
 6) Die Mart. 18. H.-E. 7) Cf. chartam pacis a. 1229,
 ap. Teulet l. l. nr. 1992, II, p. 150, et nr. 1994, p. 152.

- Et s'avoit son frere empuisniet,
Le roi Loëys¹, et laissiet
Mauvaisement a Avignon,
27960 Et faite en avoit traison.
1228. Trestout li baron a un mot,
En dist cascuns au pis k'il sot;
De toutes pars li ceurent seure.
Mais li quens Ferrans a cele eure
27965 Se tiunt a l'aide le roi
Et as Campignois de grant foi.
Mais li quens Pieres de Bretagne,
Qui le conte Tiebaut desdagne,
Fist les Englois passer deça,
27970 Et Ricars les i amena,
Ki fu freres le roi Henri.
Et quant li rois de France ôi
Teus nouvies, si pourça
Que triuwes furent par deça
27975 Des Campignois et des barons.
Et tantos si les a soumons
D'aler sour le conte Pieron
Et sor Ricart, son compaignon.
Li quens de Boulogne i ala
27980 Et li baron, et s'i mena
Li rois le conte de Canpaigne,
Que tous li mons al doit ensagne.
Quant li quens Felipres ce sot
Que li rois amenet l'i ot,
27985 S'a tant atendut par loisir
Que la triuwe diut pries falir.
Lors si a pris congiet al roi
Et fist repairier son conroi;
Partout li baron aussement,
27990 Cascuns traist a son casement.
Gens manderent de totes pars,
Viles preerent, bors ont ars,
Voiant le conte de Canpaigne,
Qui venus iert, et sa compaignie;
27995 Mais n'osent a aus asanbler,
Quar tout le voloient tuer.
Mais li quens Ferrans d'autre part
Fist grant damage et grant essart
Sour la tiere al conte Felippe,
28000 Qui moult en ot cuer et cors triste.
Et li rois fist ses anemis
Adont de ses mellors amis
Tout pour sa mere, la raine,
Ki des barons grever ne fine.
28005 Mais toutes voies li baron
Vesquirent, vosist ele u non.
Mais li rois, ki nes creoit onques,
A dit al conte: 'Biaus sire oncles,
Je voel que triuwes me donnés.
28010 Aukes en iert fais vostre gres'.
Et li quens as barons parla,
1229. Par leur conseil triues dona.
En cele triuwe fu pais faite, 5
Quar la raine fu entaite²;
28015 Mais li quens de Bologne en ot
Quant demander sot et pot.
Et li Englois s'en repaserent,
Quant li baron s'entracorderent. 10
1228. Droit a cel point et a cel tans
28020 Si fu mandés li rois Jehans
D'Acre de la pape Grigore,
Si con jou le truis en estore;
Car l'empereres Flederis, 15
Ki l'enfes de Pulle estoit dis,
28025 Faissoit le pape tort et honte,
Et il et si duc et si conte.
Et li rois Jehans i ala
De France, u il iert, et trova 20
L'apostole droit a Perrouse³,
28030 Ki moult est forte et orgillouse.
L'apostolies al roi se plainst
De çou que l'emperere aïaint
Sa tiere, et tort li faisoit il, 25
Ki saint Piere tenoit si vil
28035 K'il li voloit tolir son fief.
'Sire', fait li rois, 'par mon chief,
Il m'ismes m'a fait anui
Tel c'onques si dolans ne fui; 30
Qu'il avoit ma fille espousee
28040 Et si le m'a si mal menee
Qu'ele en est morte⁴ et sevelie.
Un fil⁵ en a, ki m'atenrie,
Si m'en soufferrai pour itant. 35
Mais toutes voies vous creant
28045 Qu'encontre lui a mon pooir,
Tour a folie u a savoir,
Vous aiderai, quoi q'en aviegne'.
'Biaus fuis, sains Pieres vous main- 40
tiegne',
Fait li pape, 'et je vous doins quite
28050 Toute cele tiere sans luite
Que pape Honories vos dona'.
Ensi li uns l'autreafia. 45
L'empereres guerroya Rome,
Et l'apostoles et si home
28055 Par l'aide le roi Jehan
Tinrent la tiere d'an en an,
Tant que pais fu faite partout, 50
Quar la pais⁶ avoit duré moult.
Puis passa mer⁶, ce m'est avis,

a) *legendum videtur guierre.*

1) Ludovicum VIII, fratrem Philippi comitis Boloniensis.

2) Prompta. 3) Ubi papa a. 1228, iun. 13—1230, Febr. 22. moratus est. H.—E. 4) A. 1228, circa

Mai. 4. imperatrix ex partu mortua est. H.—E. 5) Con-

radum. H.—E. 6) A. 1228, iun., minime postea. 55
Praecedentia confuse narrata sunt. Imperatore in

- 28060 Cis empereres Flederis
 1229. Et tant a fait que li soudans
 Reprist triuwes dusq'a dis ans,
 Si c'on pëuist tout par loisir
 5 Au sepucure aler et venir.
 28065 Mais li mur ierent abatu,
 Tres çou que Damiaite fu
 Prise, que moult petit dura.
 Ensi l'emperere exploita,
 10 Si s'en revint sans demorer¹.
 28070 Et puis si a fait couronner
 Un fil que il quida avoir
 De sa feme come droit oir².
 Tout droit a Ais fu amenés
 15 Cis fuis et s'i fu couronnés
 28075 Et assëurés d'Alemagne³.
 Apriès, si con li voirs ensagne,
 Par mais⁴ et par bries saielés
 Si fu li rois Jehans mandés
 20 Pour garder l'empire de Grese;
 28080 Quar Costantinoble ert remese
 A Baudüin, un enfanson,
 Ki fuis iert al conte Pieron
 D'Auçoirre et fuis a la seror⁵
 25 De Baudüin l'empereour
 28085 Et de Henri d'Ango son frere,
 Ki fus apriès lui emperere,
 Et puis Robiers, frere a cestui
 Baudüin^a dont racontans sui.
 30 Quant li rois Jehans fu mandés,
 28090 Teus fu li consaus ordenés
 De l'apostole et les barons
 De Grese, dont ne sai les nons,
 Que, se cis Baudüins moroit,
 35 Li rois empereres seroit,
 28095 Et toutes voies li^b sien oir.
 Ensi fu fait, al dire voir.
 Mais li rois Jehans par avant
 Tenroit^c l'empire a son vivant,
 40 Se de son gre ne le rendoit
 28100 A Baudüin, se teus estoit
 Que il pëuist garder l'empire
 Come drois oirs et loiaus sire.
 Passés en est li rois Jehans
 45 Et garda l'empire tos tans.
 28105 Or avint puis que l'emperere
 Felderis, ki moult soutius ere,

a) Bauduins c. b) le c. c) Tenoit c.

Terra Sancta morante, exercitus ecclesiae duce
 50 Iohanne rege regnum Siciliae invasit, quem impe-
 rator reversus repulit. Pax demum a. 1230, lun.
 facta est. H.-E. 1) A. 1229, lun. H.-E. 2) Ad
 haec verba cf. fabulam quam Phil. v. 28399 sqq.
 narrat. H.-E. 3) V. 28070—28075. iam tertio Hen-
 55 ricum VII. coronatum esse, falso dicit Phil. Cf.
 v. 27839 sqq. H.-E. 4) Nuncios. 5) Iolanthae. H.-E.

- Tous les Sarrazins de Sesile
 Fist venir en une grant vile⁶,
 A plains cans et sans forterece;
 28110 La se garist cascuns et trece⁷.
 Et il a Sesile fermee
 Tout environ et acesmee;
 Et cil ki ses fuis devoit iestre,
 Garde Alemagne, u on l'adiestre.
 28115 Puis prist feme gentil et rike,
 Fille fu al duc d'Osterike⁸.

 1233. Apriès, si con jou truis escrit,
 Ne demora fors q'un petit
 Que la mors vint et prist esrant
 A Douwai⁹ le conte Ferrant,
 28155 Et fu sevelis a Markete¹⁰,
 Une abeie petitete,
 Que sa feme i ot estoree
 Defors Lille et bien atornee
 De dames de religion,
 28160 Qui la tenoient mansion.
 La contesse une fille avoit
 De Ferrant, qu'ele moult amoit.
 Apriès son pere poi vesqui;
 Le cors ont la enseveli.
 28165 Guillaumes de Dampiere ert mors
 1232. En l'an devant, non mie lors,
 Et la contesse delivra
 Les deus fuis sa seror, ki ja
 Avoient esté en prison
 28170 Sept ans et plus sans mesproison.
 Boucars d'Avesnes s'en pena,
 Qui les enfans forment ama.
 Mesire Erkenbaus de Borbonne¹¹
 Lor avoit faite prison bonne.
 28175 Et si ot Margerie enfans
 De son frere, jou ne sai quans.
 Ensi Bocars et la contesse
 De leur häine felenesse
 Sont acordé, et li enfant
 28180 La contesse aloient siervant
 Come lor dame et si aloient
 A leur pere, quant il voloient.
 Donques si estoit avenu
 Que l'evesques de Braisme¹² fu
 28185 Desconcordés a une gent¹³
 Que il haoit moult durement;

6) Lucera. H.-E. 7) Nescio quae sit verbi sen-
 tentia. 8) Margaretham, filiam Leopoldi VI. ducis. R.
 Quam iam a. 1225. Henricus rex in matrimonium
 duxit. H.-E. 9) Apud Noviomum eum mortuum
 esse, dicit Will. Andr. c. 252, SS. XXIV, p. 772. H.-E.
 10) Marquette. R. 11) IX, frater Guillelmi de Dam-
 pierre. R. 12) Gerhardus II. de Lippe. H.-E.
 13) Stadingorum. R.

Quar son frere avoient ocis¹,
 Qu'il avoit en lor tiere mis
 Manoir en un fort castiel sien,
 28190 Et le castiel, ce sai jou bien,
 Avoient abatu ausi²;
 Si demora la noisse ensi
 Que pour le vesque ne faisoient
 Rien, se çou non que il voloient,
 28195 Ne de cele tiere mēisme
 Ne paioient rente ne disme,
 S'en furent escumeniē
 Lonc tans par toute la vesquiē
 A cloke et a malēigon,
 28200 Tant k'il n'i ot clerç ne clerçon,
 Ne ne disoient cose voire.
 Tot comencierent a mescreire,
 Et autre mescreant i vinrent,
 Par quoi mauvaise loi maintinrent.
 28205 Et s'aucuns pseudom i alast
 Ki la foi Dieu lor anonçast,
 Il l'ocesient maintenant.
 Ensi furent comunalement
 A l'anemi obēisant
 28210 Ausi li petit con li grant.
 Par nuit ensamble conviersoient
 En un celier et la servoient
 L'anemi en wise de kat.
 Par vilain plait et par barat
 28215 Lor venoit, et dont le baisoient
 Enmi le cul, et puis aloient
 Tot ensamble comunalement
 Homes et femes laidement;
 N'i avoit serour ne couzine
 28220 C'on espargnast a cel tiermine.
 1233. L'evesques ne vot plus sofrir
 Cel afaire; tout par air
 Ala sour aus, il et sa gent.
 Maintes fois i mist son argent
 28225 As chevaliers et as siergans.
 Mais diables, qui bien ert grans,
 Leur faisoit la victore avoir
 Sor le vesque et sor son pooir,
 Tant que l'evesques s'en ala
 28230 A Roume et le pape conta
 La mescreandise de çaus³.
 Et l'apostolie et ses consaus
 I envia pour praiecier

1233. Et pour la gent faire croisier
 28235 Et moult i donna grant pardon⁴.
 Mais pour manace ne pour don
 Ne se vorent il repentir
 De lor malise maintenir; 5
 En çou k'il erent d'aiwe fort,
 28240 Ont bonne creance et confort.
 Armes quisent, si se fermerent
 Moult cointement et atornerent.
 Et li jors vint et aproisma 10
 Que l'eveskes a tous nomma.
 28245 Cil ki pour Dieu furent croissiet,
 I sont alet et pourquidiet⁵.
 1234. D'aus a grever fu jors asis,
 A la bataille se sont mis. 15
 Li mescreant furent nommet
 28250 Katier pour le liu renommet⁶,
 Et furent grant et orgilleus,
 Plain^a d'anemis et vigereus.
 Par orguel, sans nule destrece 20
 Sont issut de leur forterece,
 28255 As^b plains cans contre les croisiēs,
 Dont moult i avoit de proissiēs.
 Tant en i eut c'on en ot hisde⁷.
 Mais li vrais Dieux, ki bien delivre 25
 Les siens⁸ i souffri a aler
 28260 A folie pour aus fouler⁹.
 Li croissiet furent ordenet
 De batalle come senet¹⁰.
 Quant il vinrent, teus diablois 30
 Ne leur sanbla mē jabois;
 28265 Nient plus n'en fu la uns sēurs
 Come a Sarrazins ne a Turs.
 Assēs i fu Dieux praieciēs
 Et renoumēs et anonciēs. 35
 Et li croisiet Dieu reclamerent,
 28270 A la bataille s'en alerent.
 Cil vinrent outrageusement
 Fors de leur pooir vistement.
 Et li nostre les ont vēus 40
 Auques par outrage venus,
 28275 Si fisent samblant de fūir
 Pour aus mious a plain consūir;
 Et quant il furent fors al plain,
 Si lor ceurent sus tot de plain. 45
 Ernous de Gavre en son venir
 28280 Ne pot de plain sor aus ferir,

a) Plains c. b) A c.

1) Hermannus de Lippe a. 1229, Dec. 24. H.-E.
 2) Hermannus in acie occisus est. Postea demum
 a. 1233. Stadingi castellum Schlütterberg destruxerunt.
 Haec Phil. confudisse videtur. Cf. Schumacher,
 'Die Stedinger' p. 74 sqq. 98. H.-E. 3) Gerhar-
 dus non ipse ad curiam Romanam profectus est,
 sed per legatos apud Gregorium papam contra Sta-
 dingos egit. H.-E. 4) V. praesertim bullam

datam a. 1233, Iun. 17; Potthast nr. 9236. H.-E.
 5) Secum deliberaverunt. 6) Minus dilucide dic- 50
 tum; fortasse 'ob locum celebratum, quo cum cato
 conveniebant'. 7) Horrorem. 8) ἀπὸ κοινοῦ
 cum *delicre* et cum *souffri* coniungendum. 9) Suos
 temere congredi cum catharis permisit, ut illos con-
 cularent. 10) A. 1234, Mai. 27. H.-E. 55

1234. A reculons i fist entrer
 Son ceval pour mious debouter;
 Quar li cevaus iert tous couviers
 De fier, grans et fors et apiers.
- 5 28285 A force es Catiers s'enbati,
 Moult en ocist et abati.
 D'autre part Ernous d'Audenarde
 D'aus a tüer pas ne se tarde,
 Et Robiers de Bietune ausi¹.
- 10 28290 Bien s'i prouva, tant i feri
 K'il en fist forment a löer.
 Nul des nos n'en doit on blasmer,
 Moult en i eut de bien faisans.
 Mais qu'alongeroie mon tans?
- 15 28295 Ernous de Gavre s'i lasa
 Tant que tos les autres pasa.
 Bien en i ot quatre mil mors²,
 Ki de lonc tans erent amors³
 A bien siervir sans nul racat
- 20 28300 Le diable en guise de kat.
 Et n'end i ot espargnié nul
 Ki nel baisast enmi le cul;
 Mere ne sereur ne cousine
 N'espargnoient a cel tiermine,
- 25 28305 Que cascuns n'en feïst son buen,
 Tot autresi con çou fust suen;
 Et ki d'une part mesist Dieu
 Et d'autre part fesist grant feu,
 Al feu traisissent de plain vol,
- 30 28310 Tant ierent mescreant et fol.
 Mais Dieux nel vot plus endurer,
 Ocis furent sans racater.
 Et cil ki sor cevaus estoient
 De lor gent, entrues s'en fuioient
- 35 28315 Par bos par pres et par marès,
 Dont moult i ot et les et fres.
 Moult i ot gaegnié d'avoir.
 Cascuns retrest a son manoir
 Des croisiés, et li vesques rot
- 40 28320 De son droit, quanque dire en sot.

 Jehans de Niele, li grans,
 28350 Estoit encore repairans
 Avuec le roi et consilliers.
- 45 Et s'ot vendüe endementiers
 De Bruges sa castelerie⁴,
 Ki siene estoit d'anciserie.
 28355 Mais blasmés en fu durement

- Par Flandres, par France ensement.
1235. Dont avint il que l'emperere
 Flederis, ki tant sages ere,
 Manda as barons d'Alemagne^{a. 5}
- 28360 Que tout entresait ne remagne
 Pas sire ne rois couronnés
 Cil ki par lui i fu alés;
 Car il n'estoit mie ses fius,
 A l'envoier i fu decius;
- 28365 Et ki pour signor le tenroient
 Ne feauté li porteroient,
 Ja mais si ami ne seroient
 Ne par lui aidie ne seroient^b,
 Ainç seroit adies leur nuisans
- 28370 En tous lius et leur malvoellans,
 Et s'il ja mais la revenoit,
 De male mort les ociroit.
 Cascuns de cel mant s'esbahi,
 Et li plusiour en sont parti.
- 28375 Et s'i eut teus ki s'aatirent
 De lui aidier, si com il fisent,
 Pour çou qu'asëuré l'avoient
 Et si homme tot lige estoient
 Par le comant l'emperour;
- 28380 Qu'il leur envoia par amor
 Et fist couronner come fil
 Et feme li douna gentil⁶;
 N'onques mais ce n'ot esté fait
 Que çou qu'il fist orent desfait.
- 28385 Et s'i ot aucun ki pensoit
 Que ja mais par nesun endroit
 Ne s'en revenroit^c en cel liui
 Que il leur en fesist^d anui,
 L'emperere, que que nus die.
- 28390 Ensi cascuns par enresdie⁷
 Fisent l'enfant castiel fermer
 Et bours et viles acesmer;
 Et quist amis et nuit et jor
 Contre le mant l'empereour,
- 28395 Qui segnour et roi l'avoit fet
 Come son fil, et sans mesfet
 Lor comandoit a desposer
 Et fors del roiaume gieter.
 Or vous dirai coment ce fu
- 28400 Qu'ensi leur en est avenu.
 L'emperëis jadis un jour,
 La feme a cest empereour,
 Fu de lui ençainte et porta,

a) *versus folii 186. ultimus scribae incuria iterum in folio sequente scriptus est primus.* b) ses amis ne seroit Ne par
 50 lui aidies ne seroit c. c) Ne revenroient c. d) il ne leur fesist c.

1) Arnoldum de Aldenarda et Willelmum de Bethunia
 contra Stadingos pugnasse, narrat Ioh. Longus 47, 3,
 SS. XXV, p. 840. H.-E. 2) De hoc numero v. Schu-
 macher p. 244. H.-E. 3) Statuerant. 4) A. 1224,
 55 Oct. Cf. chartas ap. E. Le Glay, 'Hist. de Jeanne

de Constantinople' p. 164. 168 sq. H.-E. 5) V. episto-
 lam imperatoris datam a. 1235, Ian. 29; Böhmer-
 Ficker, Reg. V, 1, nr. 2075. H.-E. 6) Cf.
 v. 28115. H.-E. 7) Pertinaciter.

- Tant que d'un fil se delivra
 28405 A son droit tierme, et fu joïe
 Et ounouree et bien servïe.
 Mais ainç qu'ele ait gëu sen mois,
 Li vint de l'enfant grans anois,
 Quar il est mors a mienuit.
 28410 L'emperëis, sa mere, et tuit
 En font grant dol; mais ce que vaut?
 Morir estuet, qui mors asaut.
 L'emperere iert del päis loing,
 Si ne sot mot^a de cel besoing.
 28415 L'emperëis ne fu pas lie;
 Moult se deplaint, moult s'umilie.
 As dames et as camborieres
 En quiert conseil a^b fors proieres,
 Tant qu'ele trouva a conseil
 28420 C'on presist un enfant parel
 A celui ki mors fu, d'eage,
 Et bien le gardast feme sage.
 Et li mors fust tot esranment
 Entierés, mais celeement.
 28425 Del mort fu pais; mais tout de plain
 Fu li fïus ne sai quel vilain
 Gardés et par nuit et par jor
 Ausi con fïus d'empereour.
 Quar lonc tans eut, jel sai de voir,
 28430 N'ala l'empires d'oir en oir,
 Jusques a cest empereour
 Qui tenoit ceste grant ounor.
 Quant ses drois oirs fu defalis
 Et entierés et soupoulis,
 28435 Si fist l'emperëis cest kange,
 Qu'ele n'i queroit autre blange¹.
 Son tierme jut tot plainnement
 Et servïe fu liement
 Et si noblement et si bien
 28440 C'on ne s'en pierçüist de rien
 Que ja ensi fust avenu.
 Tout oublié et celé fu.
 A messe ala, s'est repairïe
 Et fu hautement conjoïe.
 28445 L'emperere de Pulle viunt;
 L'emperëis bíau se contiunt,
 Come sinple dame et onniestre,
 C'on ne pierçüist de son iestre.
 Et l'empereres demanda
 28450 L'emperëis et coumanda
 C'on li aportast cel enfant.
 Et on l'aporta maintenant
 Si ricement, com on devoit;
 Et quant l'empereres le voit,
 28455 Si le sainna et benëi,
 Et coumanda et desfendi
- Que l'enfes n'ëuist noureçon
 Se des plus frankes dames non.
 Se l'empereres i manga,
 28460 Ne se il i biut ne couça,
 Ne vos irai pas acontant. 5
 Mais tant nori on cel enfant
 Qu'il eut dis sept ans, petit mains.
 Mais s'au voir dire ne me fains,
 28465 Et nuit et jour enledissoit^c,
 Si que pour voir cascuns disoit 10
 C'onques n'issi de franc linage.
 Toutes voies en cel eage,
 Fust u volentiers u envis,
 28470 Fu il ounourés et siervis
 Come drois oirs d'empereour 15
 Et de l'empire son signor.
 Cis affaires fu si celés
 Et del tout a nient tornés
 28475 Qu'ains de la court ne fu seüe,
 Descouvierte ne pierceüe. 20
 Or oiés de la mort amere,
 Ki a tous est comune mere
 Et cascun remüe et cascade
 28480 Et mait del tout en sa comune.
 L'emperëis entra en sain²; 25
 Moult trova son cuer fort et sain,
 Mais mal haitié senti le cors,
 Dont ce li fu grans desconfors;
 28485 En soi mesme moult s'amati.
 Et quant l'emperëis senti 30
 Si grant dolour, moult se dota
 Et moult forment s'en esmaia.
 Un viel prestre a tantos mandé.
 28490 Tout coiemment a recelé
 Est a li li prestres venus. 35
 Isnielement, sans dire plus,
 S'est comfiessee et li gehi
 De son enfant qu'ele enföi,
 28495 Ki de sa mort par nuit moru,
 C'onques de rien grevés n'i fu. 40
 Et quant ele vit cel damage,
 Un enfant prist de tel eage,
 Si le fist norir come sien.
 28500 Et tout çou fist ele pour bien;
 Quar trestout l'ont assëuret, 45
 L'empereour orent juret
 Sour sains et fiancié par foi
 Sains trecerïe et sains desvoi
 28505 Que, çou qu'il ont fait par tençon
 Et par comune eslection, 50
 A tos jors mais sans remanoir
 Iroit l'empires d'oir en oir.
 S'iert mors ses fïus et sevelis,

a) mort c. b) et c. c) on li disoit c.; cf. v. 28537.

1) Fraudem. 2) Imperatrici in sinum irrepsit.

- 28510 A qui l'emperere^a iert falis
De droit oir; et pour tel grevance
Et pour nouvele acostumance
De tel cose con de l'empire,
5 Auques^b par courous u par ire
28515 S'avoit ele fait itel cange.
L'emperëis de rien ne blange
Son prestre, mais tot li a dit
Et trop envis li a gehit
10 Celes ki sorent son conseil,
28520 Qu'eles n'en fuserent^c en töel¹,
Jusques a tant que dit li a
Li prestres que celé sera.
Morte est la dame et sevelie,
15 Jou ne sai que plus vos en die,
28525 A tele ounor com ele diut.
L'empereres n'ot pas sêut
Son afaire, k'il estoit loing,
Et teus hom a souvent besoing.
20 Dit li fu que morte ert sa feme,
28530 Ki des autres ert flors et gemme,
Mais de l'enfant li ont têut.
Et l'emperere a duel eût
Del fil cangiet, ki ja fu grans,
25 Com d'eage de dis sept ans²;
28535 Mist le en garde de cevaliers
Et de siergans et d'esquiers.
Mais gros estoit, cors et maufès
Come vilains ki porte fes,
30 Et bien disoient li plusiour
28540 Qu'ainc ne fu fîus d'empereor.
Un jor de Roume revenoit
L'empereres, ki poinne avoit;
Qu'asés couvient celui penser
35 Ki si grant tiere doit tenses
28545 Come^d l'empire de Romagne
Et le^e roiaume d'Alemagne.
S'eut consail qu'il envoieiroit
En Alemagne, et si feroit
40 Cel fil porter couronne la.
28550 Ensi fu fait, cil³ i ala
Et avoec lui conte et baron;
Et d'empire et de region
Par mans, par saiaus et par bries,
45 Par proieres et par congiés
28555 D'empereor et d'apostole
Et d'arcevesques a estole
Et d'evesques couronnés fu,
S'a plainnement son droit eü.
50 Rois fu et prist feme gentil
- 28560 D'Osterike, çou dient cil,
Fille le duc⁴. Mais puis li vint
Tel cose c'onques mais n'avint.
Li sages om ki confïessa
L'emperëis, moult apriesa
28565 De viellaice et de maladie,
N'en sai plus qu'encor vous en die.
La mors, qui nule rien n'espargne
Ne ne crient vallant une escargne⁵,
Li vint, et il s'est confïessés
28570 De tel afaire et a mandés
Quatre haus ounes del conseil
L'empereor; et si feel
Estoient cil ki vinrent la.
Uns abbes, ki le confïesa,
28575 Li ot comandé et enjoint,
Et il ne leur en cela point,
Sauf çou que les dames n'aroient
Nul mal ki la cose savoient;
Quar cascade fist et cela
28580 Çou que sa dame li rouva.
Tout conta li prestres a çaus
Par tiesmongnage, et li consaus
Refu dis^f a l'empereor,
S'en ot grant ire et grant freor.
28585 Mors fu li prestres, si crëi
Cascuns çou que il end öi.
Si fist l'emperere ausement,
Qui mout s'en esbahi forment.
Il eut puis autre feme eüe,
28590 Sage et vallant et coneüe,
Ki fu fille le roi Jehan
D'Acre, et si fu morte en cel an⁶.
Un fil en ot⁷ ki juvenes fu.
S'a de cestui grant duel eü,
28595 Et pour la cose perilleuse
Et del celer plus dolereuse
Cest afaire renouvela⁸
As Alemans et saïela,
Et comanda par crüetet
28600 C'on l'ëuist del roiaume ostet,
Et bien manda, s'on ne l'ostoit,
Qu'il mëismes l'en osteroit⁹.
1235. Adonques manda puis cel jor
L'empereres en grant amor
28605 En Engletiere au roi Henri
Qu'il li envoïast sans detri
Sa sereur¹⁰, il l'espouserait
Et emperëis en feroit.
Et par comant cele besogne

a) fortasse legendum l'empire. b) Aucuns c. c) furent c. d) Com a c. e) al c. f) dit c.

1) Angustiae. 2) Cum Constantia mater eius a. 1222. v. 28115. H.-E. 5) Cf. v. 27174. 6) A. 1228. R. moreretur, Henricus decem annorum erat. H.-E. 7) Conradum. H.-E. 8) Nuntiavit (ut supra v. 6873). 3) Legatus, qui intelligendus est v. 28547. 4) Cf. 9) Cf. v. 28359 sq. H.-E. 10) Isabellam. R.

- 28610 Fist l'arcevesques de Colongne¹,
^{1235.} Si fu li vious dus de Louveng
 En cele voie ses conpeng,
 Et autre baron avoec aus.
 Li rois Henris et ses consaus
- 28615 Furent liet de cel mandement,
 Se li tramist tot esranment.
 Ricars, ses freres, o lui² vint³,
 Et haut baron jusques a vingt
 La mer repaserent deça.
- 28620 Droit a Coulogne cevauça
 La damoisiele et ses conduis.
 Fiestes i ot et grans deduis.
 Et l'emperere avoit semons
 Ses barons, si pasa les mons;
- 28625 Viers Alemagne en est venus.
 Et l'arcevesques et li dus,
 Qui l'orent juree a son oes⁴,
 L'en ont encontre mené lues.
 Et il l'a prise et couronnee⁵,
- 28630 Si fu emperëis clamee.
 Sarrasins avoit amenés
 L'emperere, ki de tous les
 Le gardoient plus qu'autre gent.
 Lors si fu mandés esranment
- 28635 Cil rois ki diut estre ses fuis.
 Et il n'en fu de rien eskus⁶,
 Mais par conseil i est alés.
 Mais tout ausi com avolés
 Fu pris et livrés esranment
- 28640 Pour emprisonner fortement
 Al duc, ki la fu, de Baiwiere⁷;
 Et il en fist moult laide ciere,
 Qu'il estoit moult laide piersonne.
 L'emperere prist la couronne,
- 28645 Sour son cief l'a mise pour voir
 Et n'i laissa rien remanoir;
 Quant que cil tenoit, tout saisi,
 C'onques n'en vot avoir mierci.
 Dus, contes, abbés, arcevesques
- 28650 I ot et prelas et evesques,
 S'i fu de Kambrai Godefrois⁸,
 Quant li consaus fu plus estrois,
 Et Watiers de Ligne et Fastrés,
 S'i ot d'autres barons assés.
- 28655 Et s'i fu Ernous d'Audenarde,
 Que l'emperere moult regarde,
 Qu'il en avoit ôi parler.
1235. Et la contesse i fist aler
 Pour Hainnau Sohier de Bietune,
- 28660 S'i ot moult d'autre gent comune.
 Tot a cevaus^a de fier couviers
 I conduisent les mes⁹ diviers 5
 Li cevalier et li siergant
 Tot ausi com a remanant;
- 28665 Quar cascuns envoioit son keu
 Pour prendre la viande al feu
 Tele com avoir le voloient. 10
 Congiet ont pris, si s'en partoient
 Au nuit, et l'endemain repaire
- 28670 Cascuns ki vot a son repaire.
 L'empereres s'en est alés,
 Et li roiaumes est remés 15
 En sa main et la main de çaus
 A qui atorna ses consaus.
- 28675 Et li pris pour tel mesprison
 Demora pris en la prison
 Al duc de Baiwiere¹⁰, ki l'ot; 20
 La n'ot il pas le millour lot.
 De cest afaire le lairons,
- 28680 Droit a l'estore revenrons.
^{1234.} Li rois de France Loëys,
 Ki del tout s'estoit obëis 25
 As voloirs sa mere Blançain,
 Ki le tenoit auques proçain
- 28685 Et tant l'amoit que nule mere
 Pooit amer ne fil ne frere,
 Viout que si baron li mandasent 30
 Gentil feme et le mariasent,
 Si que sa mere le loast.
- 28690 Et ele a dit c'on li mandast
 La fille au conte de Provence¹¹.
 Quar ele estoit de tel nassence 35
 Qu'il n'avoit feme plus gentil
 Entre deus mers, ce dient cil
- 28695 Qui le conoient, ne plus biele
 Ne plus courtoise damoisiele.
 Et li rois en a pris conseil 40
 A çaus ki furent si feel.
 Lœé li ont, si l'a mandee,
- 28700 Et on li a sans demoree
 Envoïe trop liement
 Del tout a son comandement. 45
 Quar l'arcevesques i ala,
 Cil de Beourges¹², ki fu la
- 28705 Bien venus de tous environ,

a) ceval c.

1) Henricus de Molenark. R. 2) Cum ea. 3) Hoc valde dubium videtur. Rogerus de Wendover, qui haec accuratissime narrat, dicit, episcopum Exoniensem et Radulfum, filium Nicolai, eam comitatos esse, ed. Coxe IV, p. 334. H.-E. 4) Qui imperatoris nomine eam desponderant. 5) Wormatiae, Jul. 15. H.-E. 6) Venire veritus non est. 7) Ottoni II.

Primo enim Henricus in eius castrum Heidelberg ductus est. H.-E. 8) Testis est in diplomate imperatoris dato a. 1235, Aug., Böhmer-Ficker V, 1. nr. 2104. H.-E. 9) Cibos. 10) Mox in Apuliam abductus est. H.-E. 11) Margaretam, filiam Raimundi Berengarii comitis. R. 12) Petrus III. H.-E. 55

1234. S'i furent li autre baron.
A grant fieste l'a congeee¹
Li rois, et si fu couronnee.
Adont fu li päis em pais
- 5 28710 Tout ausi con çou fust sohai,
Et recomencierent^a tornoi
Et les fiestes et li dosnoi.
Or oiés faee miervelle,
Ja mais n'ora on sa parelle.
- 10 28715 Li rois de Castiele n'avoit
Point de feme, juvenes estoit.
L'autre fille al conte manda
De Prouvence, et on li dona
Moult volentiers, car ce fu drois².
- 15 28720 Et la tierce³ manda li rois
1236. Henris d'Engletiere moult tos;
Quar li quens iert de trop bon los.
Oiés miervelle et grant ounor,
C'uns povres quens en poi de jor
- 20 28725 De trois filles fist trois rōines.
Pour lui fist Dieux miracles fines,
Qu'en mains de deus ans a droit conte
Avint çou a un povre conte.
Mais de linage estoit gentil,
- 25 28730 Et si avoit un vallant fil⁴.
Ensi aiüe Dieux son homme,
Quant loiautés et biens le nomme.
Et que vauroit or li celers?
Puis vint grans dios as bacelers
- 30 28735 Et a çaus qui d'armes vivoient
Et qui le siecle maintenoient.
Li quens Willekins de Hollande,
Ki vesqui en proaice grande,
Avoit un fil, quant il moru⁵,
- 35 28740 Ki Florekins apielés fu.
Gentillaice l'avoit nourri,
Et largaice l'ot encari⁶.
Quant il ot aage, briement
Cevaliers fu fais hautement.
- 40 28745 Grant fieste fist et grant noblece.
Largaice maintiunt et prœce,
Par toutes tieres tournoia
Et despendi et dosnoia.
Quant il ooit un cevalier
- 45 28750 Nommer ki faisoit a proisier,
Si le retenoit de mesnie,
Et dounoit a sa compaignie
Les grans dons et as bacelers
Qui soupris avoit li esrers
- 50 28755 Et li tornoi k'il poursivoient.
Et pour çou toutes gens l'amoient.

- Quunque sa tiere li valoit
En deus ans, en un despendoit;
Et s'il estoit larges donnere,
28760 Ausi iert il biaux despendere.
Et del sien as povres dounoit
Moult volentiers en bon endroit.
Dieu sour totes riens reclama
Et les tornois forment ama,
- 28765 Les bieles armes, les nobleces,
Les signoriës, les prœces.
Mais fortune et envïe fole,
Qui moult de gent vaint et afole,
1234. Le souprisent a un tornoi⁷
- 28770 Qu'il ot fait prendre par dosnoi.
Tant i mena a ses deniers
Et banieres et cevaliers,
Si qu'il eut fait par maintes fois,
Que sor lui fu tous li tornois,
- 28775 Et tout le tornoi par sa main
Venqui il au soir et au main
Et de tous en eut il le pris,
Qu'il n'i fu ne bleciés ne pris;
Mais il pierdi pries sa gent toute.
- 28780 Robiers de Boves et sa route
Et Ansiaus d'Ille duel en ont,
Ausi ot Simons de Clermont.
Si con ses gens ralet en furent
Viers leur osteus, si com il durent,
- 28785 Et li quens deriere venoit,
Si con cil ki lassés estoit,
Pries d'un bosket seure li ceurent
Et li greverent quank'il peurent.
Cascuns a son harnas tendi;
- 28790 Et Florekins plus n'atendi,
Son hiaume prist et relaça
Et çaus rapiele c'on kaça.
A aus s'eslaise, si fiert ens
Pour resceure lui et ses gens.
- 28795 Mais trop en i avoit sor lui,
Si li fisent assés d'anui;
Quar son harnas et ses gens prisent
Et lui mēismes tant batirent
Sour^b son hiaume, k'il se pasma,
- 28800 Dont li peules moult les blasma.
A son ostel en fu portés,
S'en fu moult grans dious demenés.
A poines que vif demoroient
Li baceler ki la estoient;
- 28805 C'estoit lor dieus et lor confors,
Et tant estoit li diols plus fors,
Qu'il avoit deus cens ans et plus

a) *post hoc verbum suppositis punctis deletum li in cod.*b) *De c.; fortasse Desour l'iaume legendum.*

1) Excepit, qua sententia usurpatum vocabulum invenisse non memini. 2) Hoc plane falsum est; cf. praef. p. 718. H.-E. 3) Alienorem. R.

4) Nullum filium habuit. R. 5) A. 1223, Febr. 4. H.-E. 6) Super ceteros extulerat. 7) Apud Nymwegen, a. 1234, Iul. 19. H.-E.

1234. Que si large ne trova nus.
Mors est, moult fu plains et plorés,
28810 En son päis fu reportés
Et sevelis a tele ounour
Com on doit faire tel signour.
Del gentil conte me tairai,
A ma matere retrairai.
28815 Or oiés aventure estragne,
Qu'avenut fu par Alemagne.
Uns begins, mestre siermonnere,
Conras eut non, et uns siens frere,
Jacobin, par la trespassoient,
28820 Ki laitres de Romme aportoint
C'on presist çaus qu'il nommeront,
Quar mescreans les prouveront,
Ses arsis on tot esranment.
Ensi fu fait tot plainnement.
28825 A Coulougne et par le päis
En fu li peules esbahis.
Moult en arsent et conviertisent;
1233. Mais ainç que del päis partisent,
Fu Conras gaitiés et ocis,
28830 Et ses compains en est fuis.
Donques remest cele conplote.
Puis i vint uns cardenaus, Othe,
Ki vot les clers desprovender
Et les auquans desordener
28835 Et raiembre les abeïes.
Assés moustra de felonniés.
Mais tart li fu, de fit le sai,
Qu'il s'en fu fuiois a Tornai
Sains nule joie et sains conduit,
28840 Et cevaugoit adiès par nuit.
Et de Tournai s'en rala il
Tout droit viers Romme sans peril.
1235. Adonques droit en cel tempore
Vint de l'apostole Grigore
28845 Grans pardons et comans des crois,
Dont la gent furent en effrois.
Quar haut et bas moult se croissierent,
Ki Dieu amerent et proisierent;
Et des clers se croisierent moult,
28850 Ki tout voelent avoir par tot.
De Rome aporta ces novieles
Frere Willaumes des Cordieles.
Car on disoit que li soudans
Se feroit batisier par tans,
28855 Ainç c'on l'alast plus asaillir;
Et la triuwe devoit faillir
C'on eut prise tres Damiaite,
Ki nos fu par peciet soustraite.
Blasmés en fu uns cardenaus¹,
28860 Ne sai se çou fu ses consaus.
- Del soudant et de son batesme
Ne de son corage meesme
N'en set nus encor dire voir.
Mais on ot parlet del movoir.
28865 Deus ans diut la triuwe durer, 5
Ne plus nes vot on creanter.
Partout fu la meute anoncie,
Si fu de mainte gent joïe;
Mais des femes ot ne sai^a quantes
28870 Par ample le päis² dolantes. 10
1235. Puis revint par France uns Robiers,
Uns Jacopins trop mal apiers,
Et dist qu'il ot mes a Melans,
Et si eut esté par dis ans
28875 En la loi de mescreandise 15
Pour conoistre et aus et lor guise.
Ardoir en fist assés en oire³
Droit a la Carité sor Loire
Par le comant de l'apostole,
28880 Qui li ot enjoint par estole, 20
Et par la volenté dou roi
De France, ki l'en fist otroi.
S'en fist allora ardoir et prendre
Teus qu'autre^b nes s'eüst soprendre.
28885 L'arcevesques et li clergiés 25
Les ont enquis et enpesciés.
A Pieroune, dedens la vile,
U menee orent ceste gille,
Fist ardoir Pieron Malkasin,
28890 Robiert et Mahiu de Lanvin, 30
Et avoec ces trois s'i arst on
Les femes Mahiu et Pieron.
Et l'endemain, ainç qu'il s'en tort,
Quatre signours a Heldincourt⁴.
28895 Et Baudüins, fuis Markasin, 35
A Valenciennes un matin
S'en fûi, mais la fu il pris
Et si fu a Cambrai remis.
Puis le manda li rois, si l'ot
28900 Et si en fist çou que lui plot. 40
La fille Mahiu de Lanvin
Fu prise avoec pour tel couvin.
Ençainte estoit, ne fu pas arse,
Mains ainç que fust la cose esparsse,
28905 Si le respria⁵ la röine, 45
Qu'ele estoit biele dame et fine
Et feme estoit de chevalier,
Ki fist assés pour li proïier;
Qu'ele ot en couvent loiaument
28910 Qu'en Dieu kerroit entirement. 50
De Pieronne a Canbrai s'en vint
Cil Robiers, o lui siergans vint;
Quar li rois le faisoit conduire

a) sa c. b) Teus IIII nes c.

1) Pelagius episcopus Albanensis. H.-E. 2) Cf. *d'ample le päis*, v. 4408. 3) v. 27170. 4) Forte 55
Élincourt in Cameracesio (cant. Clary). H.-E. 5) Precibus liberavit.

1235. Pour çou c'on ne li vosist nuire.
 28915 Li vesques Godefrois ausi
 I ot siergans, jel sai de fi.
 Une feme avoit en la vile,
 5 Qui deciut ot tout par sa gille
 Le päis; quar on quidoit bien
 28920 Que loiaus fust sour toute rien.
 La contesse fille clamoit
 Et del sien, qant ele voloit,
 10 Recevoit pour aumosne faire;
 C'on quidoit qu'ele vestist haire.
 28925 Non faisoit, ains ert vis diables,
 Qui la gent decevoit par fables.
 Coneute fu jusq'en Auquerre
 15 Et faisoit Dieu barbe de fuerre¹.
 Cil de Vaucieles et de Los²
 28930 Li portoient partout bon los
 Et li evesque^a et li clergiés.
 Durement iert joians et lies,
 20 Qui pooit iestre ses acointes,
 Fussent bourgeois u dames cointes.
 28935 Et quant om u feme moroit,
 Trestout çou que pour Dieu donnoit,
 Avoit la diablaise en main
 25 Pour departir et soir et main^b.
 Aelais ot non li erbiere³.
 Cele vious desloiaus sorciere
 28940 Prise fu et tout esranment
 A regehi, oiant la gent,
 30 Que, plus avoit de quarante ans,
 Ne crëi Dieu et ses comans.
 Et autres de moult bonne ciere,
 28945 Fins courtois en toute maniere,
 Fors tant que en Dieu ne crëirent,
 35 Prist on assés lors et enquisent.
 Mais anemi si les tenoient
 Qu'a Dieu repairier ne voloient.
 28950 Grant dol i ot d'aus ne sai quans;
 Qu'il en i ot trois moult vallans,
 40 Ki furent eskievin esliut.
 Or oiés com orent deciut^c
 Le siecle, et si ont femmes prises.
 28955 Ne puis de tous conter les guises.
 Vingt en i eut, si con j'aesme;
 45 Febr. 25. Ce fu le jour de grant quaresme⁴.
 Li arcevesques⁵, bien le sai,
 Et Watiers, vesques de Tornai,
 28960 Et cil d'Arras⁶ et de Noion⁷

1235. Furent a l'enquisition.
 Ausi doi frere de Masteng⁸
 Furent ars pour tel entreseng⁹.
 S'i ot trois femmes ensignées,
 28965 Ki furent a Dieu convierties,
 Et dis et huit en laissa on
 Encore ariere en la prison.
 Et s'en eut menés a Dowai,
 U pris en avoit, bien le sai;
 28970 Quar il faisoient adiès gierre.
 Cil ki furent pris aval tiere
 Estoient Catier apielé,
 Qui trop avoient revelé.
 Cil ki furent ars a Canbrai
 28975 Et a Pieroune et a Douwai,
 Et aillours par frere Robiert
 Ars en poure tout en apiert,
 Si estoient Bougre nommé¹⁰,
 De fause loi pris et prouvé.
 28980 Que vielles femmes que viellars
 En i ot a Douwai dis ars,
 Et s'en i eut de conviertis,
 Femmes et hommes del päis,
 Qui furent bien haut röegnié¹¹,
 28985 Devant et derriere croissié.
 Et si en fist on enmurer
 Pour repentir et pour durer.
 Et a Lille ot pris marceans
 De fieste en fieste adès esrans.
 28990 Robiers i fu de le Galie
 Pris, retenus a cele fie.
 Mais Dameldieux l'en delivra,
 Qu'il moult docement em pria;
 Quar il avoit preudom esté,
 28995 Mais les femmes avoit amé.
 Pour une dame de Melans
 Li fu frere Robiers nuisans¹²,
 Et dist qu'encor le conparroit
 En son päis, s'il i venoit.
 29000 Robiers le fri del esprivier¹³,
 Que puissedi compra moult cier;
 Envoiiés en fu en escil
 Droit en Coustantinoble ensi.
 S'en ot pris a Ask et a Lers
 29005 Et en la vile de Toufflers¹⁴.
 S'en i ot d'enmurés et d'ars
 Plains de cele malise et d'ars.
 Assés en ot ars par la tiere,

a) vesque c. b) deest versus apud De Reiffenberg. c) com or ont endeciut c.

50 1) Deum ludibrio habebat. 2) Vaucelles, Loos
 abbataie. R. 3) Venefica. — Cf. de ea Albr.
 a. 1235, p. 937. H.-E. 4) Eadem dies quae
 apud nostrates *grosse fastnacht*, dominica Invoca-
 vit. H.-E. 5) Remensis Henricus. H.-E. 6) Asso.
 55 H.-E. 7) Nicolaus. H.-E. 8) Mastaing (prope
 Bouchain). R. 9) Indicius. 10) Bugares apud

Matth. Paris Chron. Mai. ed. Luard III, p. 361;
 ubi de hoc Roberto: *qui cognomento Bugre dice-*
batur. H.-E. 11) Tonsi. 12) Cf. Albr. a. 1236,
 p. 940, et Matth. Par. III, p. 520. H.-E. 13) Ver-
 sus quem non intellego. 14) Asque Flers, Toufflers
 prope Lille. R.

1235. Qui Dieu faisoient ire et gierre.
 29010 Moult i eut grant duel a l'ardoir.
 Mais çou fu grans joie pour voir;
 Quar il eüssent enpuisnié
 Tout le päis et engignié.
 Et Dieux maintiegne si son peule
 29015 Que mais n'aient creance aveule,
 Ainç soit a cascun vrais recors
 Que Diex fu pour lui vis et mors.
 Et mariage et vrai batesme
 Doit cascuns croire pour lui mesme
 29020 Et le sacrement a l'autel,
 Que nus n'en poroit faire autel,
 Se prestre et Dieux meïsmes non;
 Tel le comanda il par non¹.
 Qui nel croit, n'est preus ne senés,
 29025 Ainç sera pierdus et dampnés.

 1212. Avenut estoit ci devant
 Que croisiet furent li enfant
 De maint päis, maugré lor peres,
 Maugret parens et maugret meres,
 29210 S'en i ot tant c'on n'en sot nombre.
 Mais d'aus fu ausi con de l'ombre.
 N'i ont nul confort atendut,
 Par le päis sont espandut.
 Cascuns sa crois bien atacie,
 29215 Portoient banieres lacie^a.
 Ça dis ça vingt se hierbegoient
 As boines gens que il trovoient,
 Et s'eurent deniers li auquant.
 De jour en jor alerent tant
 29220 Qu'il sont as pors de mer venu.
 Si leur est ensi avenu
 Que faus maronnier les passerent.
 Vendus les ont, quant ariverent².
 De dis mile n'en revint vingt,
 29225 Jel di pour çou qu'ensi avint.
 1235. Frere Willaumes des Cordieles
 Viunt et parla des crois novieles
 Pour Jerusalem delivrer.
 Mais que vaut de gens enivrer
 29230 Par parole et faire croissier?
 Çou fait moult petit a proisier,
 S'il n'i a kief de signorage,
 Qui gart le port et le voiage
 Et l'ost, quant ele sera outre;
 29235 Peu vaut l'areres^b sans le coudre.
 Se cil enfant eüssent kief,
 N'eüssent pas si grant mesquief.

 1236. Mil et deus cens et trente sis
 De l'incarnation passa
 29255 De Coustantinoble deça 5
 Li juvenes enfes Baudüins³,
 De pere et de mere orfenins,
 Qui l'empire ot de Gresse la.
 Eskëu li estoit piech' a
 29260 D'oncles et de frere et de mere, 10
 K'il estoit drois oirs de l'empere.
 Et la fille au roi d'Acre avoit,
 Qui pour lui l'empire gardoit
 Et garda lonc tans come preus.
 29265 S'il vesquist encor, fuse⁴ preus, 15
 S'avarisse ne l'eüst pris,
 Quar il ot esté de grant pris.
 Or iert cëus en grant langor;
 Si löerent si consillour
 29270 Qu'a Roume l'enfant envoiait 20
 Et le pappe mierci criast,
 Grigorie, pour soucors avoir;
 Quar il n'eut force ne pooir
 D'iestre contre ses anemis,
 29275 Perdut avoit tout le päis. 25
 A Roume est li enfes venus,
 Moult ricement fu recëus,
 Et la pappe, qui moult fu biel,
 Li donna laitres et saïiel,
 29280 C'on li rendist de par son pere 30
 Tous ses drois et de par sa mere,
 Et ki del sien li defauroit,
 Escumeniiés en seroit.
 Et fist pardon c'on s'i croisast,
 29285 Grant et large, s'on i alast, 35
 Autel u plus con d'outre mer,
 Pour le roi Jehan delivrer
 Et pour la tiere qu'il pierdoient,
 Quar Sarrasin i marcisoient.
 29290 Ensi fu devisé a Roume. 40
 1237. Baudüins s'en part et si ome,
 A Paris vint, sel congöi
 Li rois, qui sa complainte öi,
 Si que sains point d'aler en fuerre⁵
 29295 Li rendi la conté d'Auquerre⁶ 45
 Et tout son droit. Et la contesse
 Ne l'en fu mie felenesse
 De Fländres, mais la Vienoise⁷
 Ne viout pas qu'a Namur adoise

a) s littera finalis omissa consonantie causa; sic nonnunquam apud Philippum, qui passim eandem litteram et adponit, ubi 50 locus ei non est. Cf. v. 30298. 30339. 31260. b) lafares c.

1) Expresse. 2) Cf. quae Albr., SS. XXIII, p. 893, narrat. H.-E. 3) H. imperator Constantinopolitanus. 4) i. e. fust ce. 5) Sine pabulatione. 6) Minime. Nullum ius habebat in comitatum Autissiodorensem,

ut de Reiffenberg notavit. Cui rex Francie reddidit omnes terras, quas habere debebat in Francia et Campania Iac. de Guisia XX, 116. H.-E. 7) Margareta comitissa de Vianden. R. 55

- 29300 Ne a trestoute la conté.
 1237. C'est sa suer, si l'a fourconté¹.
 Sanson et Bouvines² garni
 Et Namur; lonc tans fu ensi.
 5 D'afolés i ot et de mors
 29305 Et grant arsin. Mais ce fu tors;
 Quar la suer n'i devoit avoir
 Castiel ne tiere ne avoir,
 Puis que ses frere ert revenus
 10 Et des barons reconëus,
 29310 Et tous li peules se tenoit
 A l'enfant qui drois çou estoit³.
 Et s'en ierent entredit bien
 La contesse et trestout li sien.
 15 Mais en la fin ensi couru
 29315 Que sour la contesse mis fu⁴
 De Flandres; mais ele juga
 Que li enfes tout son droit a,
 Parmi sept mil livres d'acorde.
 20 De tant i ot misericorde,
 29320 Pour son despens et pour sa gierre.
 Ensi rot li vallès sa tiere
 Et ses garnisons partot mist,
 Ensi con ses consaus l'asist.
 25 Mesire Robiers, frere al roi,
 29325 Prist adont feme et grant conroi,
 Ki fille ert al duc de Louveng⁵,
 Et, se del voir dire ne feng,
 Il ot Artois et Saint Omer⁶,
 30 Et sel fist li rois adouber
 29330 A jour denommet et onnieste
 Moult hautement et a grant fieste
 A Compiègne en la prairie⁷.
 Moult i ot grant bacelerie.

 35 1237. Adont en cel tempore avint
 Qu'en Costantinoble couvint
 Morir le roi d'Acre, Jehan,
 29395 Ki tenüe l'avoit maint an.
 Si remanderent Baudüin,
 40 Le jovene empereur orfenin,
 En France, u il alés estoit,
 Qui son droit reciut i avoit,
 29400 Quar il ot conseil de gent sage.
 Et s'i ratendoit le passage
 45 Et le soucors de gent comune,
 S'iert o lui Jehans de Bietune,
 Qui droit al març en repaira
 29405 Et o lui grant gent en mena.

a) Fil d'empereur c.

1237. Mais l'emperere, que c'on die,
 S'iert adont trais viers Lonbardie,
 Si ot çaus de Melans assis.
 A tous les pors fu contredis
 29410 Li passages, mais tote voie
 Jehans de Bietune i envoie,
 Et en apriès il i ala
 Et tant l'empereur dit a
 Que il laisa sa gent passer.
 29415 Mais son cors estut demorer
 A son conseil ensi encor,
 Mais nel vosist pour cent mars d'or.
 En Coustantinoble manda
 Que tout assëur fusent la,
 29420 Car il aroient soucors gent
 1238. A la saint Jehan et grant gent.
 1un. 24. En ceste saison voirement,
 1237. Ce nos dist l'estore briement,
 Vot Simons de Monfort avoir
 29425 La contesse et son grant avoir;
 Mais il ot un point tresailli⁸
 Viers le roi, par quoi il failli⁹.
 D'autretel linage et grignor
 Eut puis la contesse signour
 29430 De Flandres, ma dame Jehane,
 Le fil au duc de Moriane¹⁰,
 Qui quens iert ausi de Savoie.
 Moult i emploia bien sa voie.
 Tumas ot non, pas nel savoie.
 29435 Quant boine eure vient, Dieux avoie
 Tous çaus que il violt avoier;
 Ce ne poroit nus desvoier.
 Et Dieux cestui bien avoia;
 Quar parmi Flandres s'avoia,
 29440 Et par Hainnau s'est avoiies,
 Voiies s'il n'est bien avoiies.
 Biaux fu de membres et de cors;
 Mais en la fin, c'est mes recors,
 Qui bien en viout dire le voir,
 29445 Gentius om a petit d'avoir,
 Oncles la röine de France,
 Dut bien avoir contesse france,
 Et oncles celui d'Engletiere,
 Qui les estrelins mait en siere,
 29450 Et oncles a cele d'Espagne¹¹.
 En ces trois a biele compagne.
 Bien doit avoir quens de tel conte¹²
 Fille d'empereur^a u de conte,
 Voire s'ele eüst trois contés,

50 1) Debito eum fraudavit. 2) Thom-Samson (arr. Namur, cant. Andenne) et Bouvignes ad Mosam fl. H.-E.
 3) Cui haec debebantur. 4) Comitissae arbitrio res permissa est. 5) Mathildis, filia Henrici II. ducis Brabantiae. R. 6) V. chartam datam
 55 a. 1237, 1un., 'Ordonnances des rois de France' XI, p. 329, aliam apud Teulet, 'Layettes' II, p. 349. H.-E.

7) Cf. Albr., SS. XXIII, p. 941. H.-E. 8) In re quadam deliquerat. 9) Charta data a. 1237, Apr. 12. promisit comitissa regi, se Simoni non nupturam, Teulet, 'Layettes du trésor des chartes' II, p. 336; cf. Albr. p. 940. H.-E. 10) Thomae I. comitis. R. 11) Cf. v. 28715 sqq. H.-E. 12) Tam nobilis.

- 29455 Se li drois est a droit contés.
 1237. Mais la contesse et il avant
 Fisent al roi tel couvenant
 Que, se ja mais li forfaisoient,
 Ne il ne oirs, se il l'avoient,
 29460 Ne autres quens, s'il i^a venoit,
 Toute la tiere demoroit
 Deviers le roi, et li baron
 Et li eskievin d'environ¹.
 Et tout çou fu d'aus saielet
 29465 Et d'apostole comfermet.
 Et se li rois em prist avoir,
 Ja n'en quier le nombre savoir.
 Assés estoit sœurs et fers
 Et si ot lonc tans estet clers;
 29470 Ciere ot hardie con lions
 Et s'iert tresoriers de Lions
 Et autres guarissons avoit;
 Mais de rien ordenés n'estoit
 Et s'atendoit aucune rien
 29475 Dont il venist a grignor bien,
 Quar en sa tiere tenoit pau.
 Assés fu de Hainnau
 Et de Flandres, dont le roi plot.
 D'uns ne d'autres n'i ot dit mot.
 29480 Godefrois, vesques de Canbrai,
 1238. Moru adonques, bien le sai,
 Ki^b les ot adies espousés.
 Dolans en fu ses parentés,
 Quar il les amoit durement,
 29485 Et s'en pesa moult d'autre gent.
 Li arkanceliers de Paris
 Fu adonques vesques eslis.
 Bas om iert et bons clers soltius,
 S'en fu li capitles decius.
 29490 Sor trois fu², s'en prisent envie,
 Häis en fu toute sa vie.
 A Vaucieles enfouois fu
 Godefrois, nus nel socoru
 Contre la mort. Dieux en ait l'arme.
 29495 Il fu larges et de bon famle³.
 Ensi fu evesques Guiars,
 Con jou vos di, la leur guiars⁴
 De clergie, et de Löenois
 Fu nes, u mains om lo'enois⁵;
 29500 Nonpourquant, si fu de Loon,
 Fors de clergie nel lo' on⁶.
 Clers ki set la devinitet,
 Ne doit porter iniquitet,
 Ainç doit estre ausi con fins ors.
 29505 S'il nel fait, vilains est et ors.
 5
 1237. Cil de Melans furent ausi
 A cest tempore descomfi.
 Folement contre leur signor
 29555 Furent issut, l'empereour.
 Mais l'emperere les açainst,
 10 Assés en ocist et atainst
 A une aigue⁷ pries d'un pasage.
 Ne seurent preut de tel usage.
 29560 Leur karoç^c et leur estandart
 I orent amené^d endart⁸.
 15 Cinc mile ou sis et encor plus
 I ot que mors que retenus;
 Et li remanans escapa,
 29565 A force a Melans s'en rala,
 U li grans force soujornoit.
 20 Mais de çou qu'avenü estoit
 Furent dolant et plus engriès,
 Si manderent lor voisins pries,
 29570 Et l'empereres pierdi moult.
 Ensi furent grevé partout,
 25 Et fu la bataille plevie
 Droit al mimai et aramie⁹.
 Li quens de Flandres fu mandés
 29575 Et li quens de Gisnes¹⁰ dalés
 Et cevalier et baceler;
 30 Mais il n'i vorent mie aler,
 Et la sus ont parlé de pais.
 Mais jou nel sai, pour ce m'en tais.
 29580 Oiés miervelle de fortune.
 Mesire Jehans de Bietune
 35 Droit en Venisse s'en ala
 Pour croissiés faire passer la,
 Dont il ot menés une mase.
 29585 Mais la mors, ki rien ne trespase,
 L'a pris^e au frain en sa prison
 40 Et pris le tient sans mesproison,
 Dont li croisiet fisent grant duel,
 Ki n'orent mie tout lor vuel.
 29590 Sevelis fu trop ricement.
 Sel fisent savoir esranment
 45 Par un mesage en France ariere
 L'empereor¹¹, ki sans maniere¹²

a) sil li c. b) Kil c. c) karōgne c. d) ameneo c. e) prise c.

1) V. chartas ap. Baluze, *Miscellanea VII*, p. 266. 269. 273; Teulet, *'Layettes'* II, p. 355—372, et alias quas affert Wauters, *'Table chronol.'* IV, p. 273 sq. 278—282. H.—E. 2) Tres superavit competitores (?). 3) Bonae famae. 4) Viae ducem interpretatur De Reiff. 5) Snadet quae molestiam afferunt. Manifestum est hoc non dicere Philippum de pago

Laudunensi, nisi ut consonantia plenior efficiatur. 50 6) Summas laudes ei tribuit Bald. Ninov., SS. XXV, p. 542 sq. H.—E. 7) Ad Ollium fluvium prope Curtemnovam, die Nov. 27. H.—E. 8) Frustra. 9) Hoc ex mera coniectura Philippus scripsisse videtur. H.—E. 10) Balduinus III. R. 11) Bal- 55 duino. 12) Praeter modum.

1237. En fu dolans, car il l'avoit
 29595 Amenet et bien s'i fioit.
 Si¹ frere en furent trop dolant,
 Mais souffrir le couvient a tant.
 5 Et li croisiet ki demorerent,
 Li plusior a Romme en alerent,
 29600 Et s'eurent li povre congiet
 Par le pape et par le clergiet.
 Auquant traisent en la Moree,
 10 La est leur voie demoree;
 Une partie outre pasa,
 29605 Qui li anuis et mers lasa.
 Li dus de Venise^{a, 2} acesma
 Douze galies et arma,
 15 Jofrois de Vileharduin
 End arma dis por Bauduin
 29610 L'empereor jovene soucorre.
 Outre les font aler et corre;
 Car Vatace et si ome la
 20 Orent deviers la mer dela
 Coustantinoble asise entour
 29615 De galies de grant atour
 Et de grans gens deviers la tiere,
 S'avoient nuit et jor grant gierre.
 25 Li uns rist^b, li autres plora.
 Ensi fu, ensi demora.
 29620 Si refu promise a l'autre an
 La voie de la saint Jehan.

 30 1238. Une cose grieve et aliege.
 Jel di pour le vesque del Liege³,
 Ki devant Poilevaque⁴ sist
 29655 Par sairement, mais pas nel prist,
 Ainç i moru ensi qu'a nonne⁵.
 35 N'i requisent barat n'esonne
 Ne n'en furent couart bobiert,
 Mais tous les omes Saint Lanbiert
 29660 Manderent et s'ont assegié
 Le castiel et pau damagié,
 40 Et si n'orent pas de gent pau⁶.
 Li quens Tumas çaus de Hainnau
 I mena, voire et les Flamens,
 29665 Qui mise eüssent la flame ens,
 Par samblance de gent assés,
 45 Se pries les eüst amasés.
 Mais d'une pais i ot traitiet,
 S'en furent tot moult rehaitiet.
 29670 Congiet orent, si s'en repaire
 Cascuns a son proçain repaire.
 50 Li quens remest et ses consaus,

1238. Or garge⁷ k'il i soit bien saus.
 Nou sera il; car Walerans⁸
 29675 Ne li fu mie trop soufrans.
 Devant Poilevaque s'en vint,
 O lui de cevaliers huit vingt;
 Çaus manda qui furent devant,
 De Hui, de Liege et de Dinant,
 29680 Que il s'en allent; mais il disent
 Qu'ains le prendroient, el n'i quisent.
 Et Walerans feri entr'aus.
 Relaciés i ot mains poitraus.
 Toutes voies par leur afi
 29685 Sont cil des loges desconfi.
 Cil del castiel isirent fors,
 Quar çou fu leur joie et confors.
 Plus que ne portasent vingt car^c,
 De vin, d'aigue, de pain, de car^c
 29690 Ont dedens le castiel remis,
 S'en fu li castiaus regarnis
 Et renmurés et renforcis.
 Les engiens defors ont tous ars,
 C'on ne menast mie a vingt cars,
 29695 Et s'en ont pris a leur plaisir,
 Fust par haste, fust par loisir.
 Et li quens de Flandres moult tos
 Remanda ses gens et ses os.
 Entrues que les os sont mandees,
 29700 Douna li quens Tumas saudees.
 Cil del castiel sont fors issu,
 N'i laissent filet ne tisut.
 La furent cil de Hui hüet
 Et cil de Dinant mal disnet.
 29705 Cil de Liege sont deslogiet,
 N'i atendirent pas congiet.
 Poilevake ensi les pela,
 Quant Walerans les apiela.
 Mais quens Tumas et sa costume
 29710 Viout que Poilevake jus tume;
 Mais Walerans le siot amer,
 Si le laira envis tumer.
 Toutes voies, ce fu la somme,
 En parlerent tant li preudome,
 29715 Jusqu'a l'aoust fu pris respis,
 Con pëust froier les espis.
 Mais li quens Tumas garnisons
 I mist et s'orent garisons,
 S'i fu Rasses de Gavre mis.
 29720 S'ont d'une part et d'autre mis,
 Ensi c'on dut, par jugement
 Rendre al droit oir le tenement.

a) Vine c. b) rit c. c) cars c.

1) Iohannis de Bethunia. 2) Iacobus Teupulus.
 3) Iohannes II. R. 4) Poilvache prope Dinant
 (arr. Namur). R. 5) Die Maii 2. vel Apr. 30. H.-E.
 55 6) Cf. de his rebus Aegid. Aureavall. III, 102,

SS. XXV, p. 125; Albr., SS. XXIII, p. 942 sq. H.-E.
 7) Provideat. 8) I. dominus de Falkenburg et Poilvache,
 filius Walerammi IV, ducis Limburgensis et Luxembur-
 gensis. H.-E.

1238. Car sans droit faire, ce dist on,
En fu mis en possession
29725 Walerans, et s'en fist hommage
A la contesse sans damage
Que li quens Tumas avoit prise;
Pour tant s'ot il la cose emprise.
La dame de Misselebourc¹
29730 Devoit le castiel et le borc
Avoir par raisson et ses fuis,
Henris², ki assés fu gentius.
Mais Walerans i fu entrés,
S'en iert envis desafeutrés³.
29735 Ensi atendirent le jour,
Si traist cascuns a son sojour.
Mais par le droit au roi de France
Fu li respis et la souffrance;
Quar il le manda çaus dela,
29740 Sel comanda a çaus deça.
Li jors aproisma et li rois,
Ki n'ot cure de leur desrois,
Ne qui lor grevast un festuc,
Manda Galerant et le duc
29745 Et le conte Tumas manda.
Mes sire Robiers i ala,
Li quens d'Artois; moult i ot gent.
Et quant çou vint al parlement
D'endroit Poilevaque, fu tout
29750 Sor le conte Robiert debout⁴,
Et s'ot son conseil plainnement
D'une part et d'autre ensement.
Et il leur a tost despondut:
Qui pierdi tout⁵, si ait pierdut.
29755 Mais par couvenance et par ban
Remest par deviers Waleran
Poilevake, li fors castiaus,
Ki silla mices et gastiaus.
Li dus de Lemborc⁵ l'ot fremé,
29760 Ses peres, et bien acesmé,
Et sel fist nommer Esmeraude.
Mais la gent envieuse et baude,
Cil de Hui et cil de Dinant,
Ki la entor ierent manant,
29765 Le tenoient a mal voisin
Ne nel prisoient un roisin,
Si l'apieloient par corine
Poilevaque et par grant haine,
Pour çou que devant leur estaces
29770 Prendoient lor pors et lor vaces

1238. Et trestoute lor autre proie.
Par itant l'uns a l'autre proie
Qu'Esmeraude soit apielés
Poilevake d'aus en tous les.
29775 Mais en la tiere Waleran, 5
Tres çou qu'il fu fondés par ban,
Fu il Esmeraude nommés.
Ensi est li castiaus remés
Et li capitles des Liegois,
29780 Ki mout l'orent häit ançois 10
Et Poilevake le clamoient,
Ausi con li autre, et cremoient.
Et s'en ot mil livres de sotes⁶
Pour aquiter toutes les totes.
29785 Ne Henris de Misseleborc 15
N'en rot vallant un arc d'auborc,
Ains fu d'autre cose paiiés.
Ensi fu li cris apaiiés.
Puis rot Walerans son castiel,
29790 Qui cousta Flandres maint gastiel. 20
Li quens Tumas de toute rien
Al conte Robiert se tint bien.
Li dus s'en rala com amis.
Plus pierdi ki plus i ot mis.
29795 Iceste pais de rien n'aliege 25
L'orgillos capitle^b de Liege.
A jour nommé⁷, si con moi sanble,
Avoient tot esté ensamble
Pour eslire vesque a lor oes,
29800 Un deluns et puis un dioes. 30
Une partie, et non tuit pas,
Le^c frere a cel conte Tumas⁸
Eslurent^d et nomerent bien.
Mais li autre n'i fisent rien
29805 Et nommerent le⁹ provost d'Ais⁹ 35
Pour iestre le päis em pais;
Et cil de leur capitle estoit,
Pour çou mious estre le devoit.
Donques avint que li eslius
29810 Fist grans amis de lius en lius 40
Et par Flandres et par Hainau.
Assés quidoit avoir pour pau
Pour son frere, ki quens estoit,
Et sa niece li rois avoit¹⁰.
29815 Si pensa qu'a l'empereour 45
S'end iroit a un proçain jour.
Viers son päis s'en est ralés¹¹.
Li capitles est asanlés

a) fortasse legendum: pierdut ot. b) capitles c. c) Li c. d) Lesliurent c.

1) i. e. Lousslebourc (Luxemburg). — Ermesindis, uxor Walerammi IV. ducis Limburgensis. H.-E.
2) III. dux Luxemburgensis, qui igitur frater fuit Walerammi I. de Falkenburg, eodem patre, sed ex alia matre natus. H.-E. 3) Non nisi invitus privator.
4) V. chartas ap. E. Le Glay, 'Hist. de Jeanne de Constantinople' p. 205. H.-E.
5) Walerammi IV. H.-E. 6) Pecuniae solutae.

7) Iun. 25; Albr., Aeg. Aureaevall. H.-E. 8) Guil- 50
lelmum. R. 9) Ottonem. R. 10) Cf. v. 29446. H.-E.
11) Guillelmus, cum eligeretur, in Lombardia morabatur, ubi die Aug. 24. cum Cremonensibus Placentinos devicit; Albr. p. 943; Ann. Plac., SS. XVIII, p. 479; Matth. Paris ed. Luard III, p. 486. 491; infra 55 v. 30066 sqq. H.-E.

1238. Et toute la force del siege
 29820 De la grande vesquié de Liege
 Pour faire leur eslection
 Des deus ki furent pris par non,
 5 De l'esliut et del provost d'Ais,
 Si s'acorderent por la pais
 29825 Que evesques fu li prouvos¹,
 Ki fu haus om et de bon los.
 A çou se sont tenu sans tence,
 10 Si l'en ont mené a Maience.
 Quar l'emperere i ot laissiet,
 29830 Qu'il n'i eüst droit abaisiet,
 Le vesque en la dissention.
 Si l'ont mis en possession.
 15 Li dus de Braibant² i ala,
 Et li quens de Gelres³ fu la
 29835 Et l'arcevesques de Cologne⁴.
 Bien fu parfaite la besogne.
 Reviunt et fu assëürés
 20 Et del capitle et des fievés.
 Mais puis apriès, c'est verités,
 29840 En fu desposés et ostés
 Par le coumandement de Romme,
 Ki tout aconplist et asomme.
 25 Poi i eut li prouvos d'aviaus⁵,
 Si recomença plais noviaus.
 29845 Apriès a la fieste tous sains⁶,
 Nov. 1. S'iert encor a Romme tous sains
 Li eslius evesques del Liege;
 30 Sel prist la mors a Romme al siege.
 Sel seut ses frere et si parent
 29850 Et cil del Liege et la parent;
 Partout le disent li corliu,
 S'en eut dol et joie en maint liu.
 35 Joians en fu li prouvos d'Ais,
 Qu'il quida mious avoir sa pais.
 29855 Li drois emperere orfenins,
 Marcis de Namur, Baudüins,
 Estoit a Paris, s'atendi
 40 Nouvieles et si entendi
 Que Todres⁷, Vatace et Aussens⁸
 29860 Et tout li Griu et leur assens
 Orent mandé l'emperere
 De Romme par moult grant amor
 45 Qu'il li feroient tout ommage,
 Come visseus et rice et sage,

- 29865 Et tenroit l'empire de lui
 1238. Tous jors Vatace, et non d'autrui,
 Mais que il fesist sans plaidier
 Costantinoble as Frans vuidier;
 Et Baudüins traisist en France
 29870 Et menast la sa mollier⁹ france
 Et tout son or et son argent
 Et tot a lor plaisir sa gent;
 Et il kerroient et lor oume,
 L'apostole et la loi de Rome.
 29875 Mais par fauseté le disoient,
 Pour la tiere qu'avoir voloient.
 Mais la haute cité, la noble,
 C'on apiele Coustantinoble,
 Se tenoit encor vistement
 29880 A çou qu'il avoient de gent,
 Et gardoient bien la marine
 Pour Grius et pour gent Sarasine.
 Et Vatace ot mandé ensi
 A l'emperere Flederi
 29885 Droit viers Melans, u il estoit¹⁰
 Et tous essillier les voloit.
 Quant l'empereres entendi
 Que Vatace ot mandé ensi,
 Moult forment s'en eslaieça^a
 29890 Et l'autre emperere manega
 Baudüin, s'il n'estoit ses om,
 Se de Melans venoit a som,
 Coustantinoble li toroit
 Et sa volenté en feroit.
 29895 Lors fist desfendre les passages
 Partot et as fos et as sages,
 Si qu'en Gresse ne en Surie
 Ne pot aler nule navie.
 S'en fu mors Jehans de Bietune¹¹
 29900 D'anui, ce vot Dieux et fortune.
 Des croisiés ki o lui alerent,
 Demora, et s'en retournerent,
 Et s'en vint assés viers Melans,
 U l'emperere ert moult dolans,
 29905 Que il nes pooit plus grever,
 Et leur fist bataille mander
 Aug. 29. Al jour saint Jehan decolasse¹²,
 N'en orent plus jor ne espasse.
 Et cil de Melans s'atornerent
 29910 Pour desfendre et lor gent manderent.

a) elaieca c.

1) Ab imperatore ipsi favente regalibus apud Brixiam acceptis, a Conrado eius filio Leodium veniente institutus est; Aegid. Aureaevall. III, 103; Chron. regia Colon. a. 1238, p. 273. H.-E. 2) Henricus II. R. 3) Otto II. H.-E. 4) Conradus I. de Hochstaden (tunc electus). R. 5) Voluptatis. 6) Ipso die omnium sanctorum (Nov. 1) Guillelmum Viterbii (non Romae) defunctum esse, scribit Matth. Paris ed. Lu-
 55 ard III, p. 623. Iam mense Octobri eum obiisse,

minus recte, ut videtur, dicit Aegid. Aureaevall. III, 103. H.-E. 7) Theodorus Commenus. R. 8) Al-
 sanus rex Bulgariae. H.-E. 9) Mariam. H.-E. 10) Mediolanum tunc minime obsedit. Milites Iohan-
 nis Vatacii in obsidione Brixiae, 1238, Aug. apud imperatorem fuerunt; Ann. Plac., SS. XVIII, p. 479. H.-E. 11) Cf. v. 29585 sqq. H.-E. 12) Hoc
 finxisse sibi videtur Philippus. Cf. ad v. 29573. H.-E.

1238. A l'apostole orent mandé,
Se de rien furent descordé,
D'or en avant bien le kerroient
Et tous les mauvais osterioient
- 29915 Et les mescreans plainnement
Et Dieu kerroient fermement,
Par si que de l'empereour
Les ostast et de sa cremour.
Li apostoles le manda
- 29920 L'empereor; mais n'i aida
Rien ses mandemens ne valu;
Dont l'apostoles se doulu.
Ensi l'emperere remest.
Par le päis ça et la mest,
- 29925 Manda princes et cevaliers,
Manda siergans et saudoiers.
Li quens de Gisnes fu mandés¹
Petit apriès, s'en est alés;
Mais il enquist au roi de France
- 29930 Ançois et congiet et soufrance,
Et li rois congiet l'en douna.
Moult biele gent^a o lui mena.
Renommee, qui partout cort,
Vint en France droit a la cort,
- 29935 D'Ausent, de Vatace et de Toldre,
Qu'il voloient sa tiere toldre
Le giovane empereur orfenin,
Marcis de Namur, Baudüin;
Et que l'emperere prendroit
- 29940 Lor omage, quant il vodroit.
Çaus de Melans pris et vencus
N'avoit^b, dont moult iert irascus.
Li rois consella son neveu
Et pour s'ounour et pour son preu
- 29945 Que droit a Romme s'en alast
Et a l'apostole en parlast,
Si con drois estoit et raisons.
Et quant revenroit la saisons,
Il i metroit tout son conseil.
- 29950 L'enfes a pris son aparel
Droit a l'aoust trest cele part.
Quar moult li est quisant et tart
Que contre les Blás soit en gierre,
Et k'il rait sa feme et sa tiere^c,
- 29955 Et, s'il en avoit le pooir,
Assés li est tart del movoir.
Qui bien comence, bien define.
Or avint lues miervelle fine.
Vous avés öit le hustin
- 29960 De la mort conte Florentin².
Un frere avoit de lui mainné³,
Assés et vallant et sené.
- Pour çou que si enfant n'avoient
Eage droit et peu savoient,
29965 Fu cil de leur tiere ballius
Et gardere de lius en lius,
Et si fu garde des enfans, 5
Dont moult jovenes fu li plus grans.
Les dettes son frere paia,
29970 Dont le päis moult apaia,
Et si asanbla meuble assés.
Droit en Flandres s'en est pasés 10
Et amena biele compagne.
Drois et nature li ensagne;
29975 Qu'il vot cevaliers devenir
Coment qu'il l'en doie avenir.
Al conte Tumas est venus. 15
Moult bielement fu recëus,
Sel fist a Courtrai cevalier,
29980 Ne l'en estut gaires proier.
Grant fieste i ot et grant dosnoi.
1238. A Nuse⁴ ot crié un tornoi 20
Petit apriès, s'i est ralés.
Des banieres retint assés,
29985 Tornoier vot; car il amoit
Le tornoier, et sel cremoit
Pour son frere, ki mors i fu. 25
Li cevalier sont fors isu,
Et il mëismes a grant gent
29990 S'en est issus et biel et gent.
Mais fortune, ki ne soujorne,
Quar nuit et jour sa ruee torne, 30
Del jour li a faite la nuit.
Or ne quidiés pas qu'il n'anuit^d
29995 As cevaliers ki siecle amoient
Et en cel liu se reclamoient
Qu'il voloit son frere sanbler, 35
Et biel le voient asanbler
Et biel joster et biel conbatre,
30000 Quar fortune le viout abatre.
Enmi aus tous le^e prist al frain,
Qu'ele ot de lui envïe et fain. 40
Mors est, et li tornois remaint.
Assés i pierdirent tamaint,
30005 Assés fu et plains et plorés.
N'i a plus, cevalier; morés⁵,
Quant la mors a ces deus ocis, 45
Ki des armans⁶ orent miercis
Et çaus faisoient resbaudir
30010 Qu'avarise faisoit gander⁷
Et desfendre les biaux tornois,
Dont fieste venoit et dosnois, 50
Si com del conte Florekin
Et de son frere Willekin.

a) bielement c. b) Ot c. c) Kil r. sa f. et sa t. Que c. les blas s. en g. c. d) n' deest c. e) se c.

1) Cf. v. 29575. R. 2) V. 28769 sqq. H. - E.

3) Guillelmum. H. - E.

4) Neuss. R.

5) Moriemini.

6) Nudatorum (v. 'Romania' V, p. 15, v. 280).

7) Fugere.

- 30015 S'ains Dieux asost peceur nesun,
Si ait il miercit de cascun.
Ne reponnoient pas l'avoir,
Ains orent largaice et savoir.
5 En toutes costes¹ furent il
30020 De linage et de cuer gentil.
1238. Adonques seoit sans consence²
L'emperere devant Plaisence.
Sans rien faire s'en est partis,
10 Sor Breske ala tous aatis.
30025 Ses bons amis et ses tenans
Manda et ses apartenans
Et jure bien que par sa force
Torra Melans, fust et escorce.
15 Ansiaus de Wismes³ i ala,
30030 D'une mellee ot grant pris la.
Un jor avint que Plaisentin
Öirent dire tel hustin⁴,
Qu'aucun⁵, et François et Flamenc,
20 Ierent venu a cel bestenc
30035 En l'aide l'empereour,
Ki les avoit mis en freor,
S'en prisent gent esliute et bonne
Et cevaucierent sour Cremonne⁵.
25 Bien connoissoient le päis
30040 Et les orent lonc tans häis.
L'arieregarde orent laiscie
En une bruelle bien plaiscie⁶;
Et durent par aus revenir,
30 Quoi que leur dëust avenir.
30045 Des esporons fiert l'avangarde.
Le päis trouverent sans garde.
Moult i fu petis li depors;
Prisent vaces, brebis et pors,
35 Prisent dras et l'or et l'argent,
30050 Prisent cevaus, mules et gent
Et trestoute leur nouregon.
Ausi cargiet com yregon
Qui bien se charge el bos de puns⁷,
40 S'en repaire cargiés cascuns.
30055 Venut i estoient bien main;
De toutes pars fuient vilain.
Vient as cans, voient l'avoir
Tel que plus n'en voient avoir,
45 Si que tous leur consaus esgarde
30060 Que la voie a l'arieregarde
N'iront mie, qu'il lor toroient
Çou qu'a force conquis avoient.
Une voie ceusirent autre,
1238. La se misent lance sor fautre.
30065 Cel jor si avint sans fallence
Que li drois eslius de Valence⁸
Et li dalfin de Viennois⁹
Et Prouvenciel et Tourenoï
Avoient tenu lor soujour^b
30070 Devens Pavie tamaint jour.
Et s'i estoit li quens de Gisnes
Tout ausi come sour espines,
De çou qu'il ne pooit passer
A l'empereour, ki lasser
30075 L'ot fait d'aler a son siervice.
Montés ert sour un ceval rice
Et dist a l'esliut de Valence,
Coment qu'il li tort a penence,
Il voroit cevaucier le jour
30080 Pour passer a l'empereour;
Trop i avoient soujorné.
A çou se sont tout assené.
Armé se sont et cevaucierent,
Et leur guieur les adrecierent
30085 Droit en la voie u cil^c aloient,
Qui cargiet et laset estoient.
Tantost com il les ont piercius,
Escus et hiaumes ont reçus,
Des palefrois es cevaus montent,
30090 Leur escuier lances lor donnent.
Qui dame ama ne damoisiele,
Son cuer de bien faire en oisiele¹⁰.
'Gisnes' escrient et 'Valence',
Autre conte ne autre tence
30095 N'i eut; seure lor sont courut,
Des leur furent bien socorut.
La valu bien cel jor Valence
Sor les Plaisentins de Plaisence.
Sous lui ocisent son ceval,
30100 Et li eslius cäi aval.
Mais li quens de Gisnes l'en guie,
Remonté l'a sa compaignie.
La fu il cevaliers, non clers,
As armes tos sœurs et fers.
30105 En aus refiert, crie 'Valence',
Del branc lor charge grief penence.
Li quens de Gisnes i rebroce,
Bien les ataint, bien les aproce.
'Gisnes au conte' les esmaie;
30110 Mious amasent estre a Nimaie.
La u il torne son ceval,
Les fait tous enbroncier aval;

50 a) aucuns c. b) signour c. c) il c.

1) Ex partibus omnibus. 2) Sine pace. 3) Wismes (arr. St. Omer). H.-E. 4) Rumorem. 5) Die Aug. 24. Sequentia praeter Philippum referunt Ann. Plac., SS. XVIII, p. 479 sq. H.-E. 6) In lucu septo. 55 7) Pomis. 8) Guillelmus de Sabaudia, tunc etiam

electus Leodiensis, de quo Philippus supra v. 29802. retulit. 9) Delphinus tunc fuit Guigo VII. Hunc vero non ipsum, sed eius senescallum tantum huic proelio interfuisse, referunt Ann. Plac. p. 479. Plures delphini Viennenses non exstiterunt. H.-E. 10) Exsilit.

1238. Chevaliers prent, cevaus gaagne,
Bien s'i prouva cele conpaigne.
- 30115 Jehans de Ferlingehem¹ point,
Bien i tint son liu et son point.
Entre Ferlingehem et Gisnes
Ne lor mostrent pas amors fines;
Maint en retinrent en prison,
- 30120 Si qu'a tos jors les em pris' on.
Gisnes les a le jour guiés
Parmi plagnes et parmi gues.
Sans çou que nus om lor en proie,
Leur font gierpir et place et proie.
- 30125 Et li dalfin de Vienois
Lor font damages et anois.
Grant noise i ot et grant hustin;
N'i plaisent mie Plaisentin,
Trestout se sont mis a la fuie.
- 30130 Li quens de Gisnes siut et huie
Et de Ferlingehem Jehans,
Qui les a mis en durs ahans.
Avant, apriès Gisnes la conte,
De ses cos n'i retient nus conte.
- 30135 Gisnes les ocist et afronte,
Gisnes les adoucist et donte,
Si k'il ne se pueent desfendre,
Mais c'on les dëuist parmi fendre.
Del tieroit de Gisnes i ot
- 30140 Un cevalier, ki d'armes sot;
En Coustantinoble et deça
S'en fu il garis grant pieç'a².
Larges fu, s'ot petit d'avoir,
Mais assés ot cuer et savoir.
- 30145 Ansiaus ot non de Noheront³.
Cuer et cors et armes partot
Mist il sour aus et fiert et malle,
Il nes prisse tous une malle.
Cil les desront, cil les descire,
- 30150 Ausi con s'il fussent de cire.
Se çou fust li Danois Ogiers,
Si fu il la preus et legiers.
Ansiaus en a tant mors et pris
Que il en ot sour tous le pris.
- 30155 Es vous l'estour' recomenciet.
Mais tronçon i ot si trenciet^a,
Mainte targe eströee et frainte.
N'i eut parlet de trive enfrainte,
Mais de prisons rescoure et proie.
- 30160 Et cil qui volentés em proie
1238. D'amors et d'armes et d'ounour —
Graindre assés n'ot mie a un jor
Ector pour a rescoure Troie,
Si con los d'armes li otroie —, 5
- 30165 Le reçoivent as fiers des lances;
Lor vies maintent en balances.
'Gisnes' avant, 'Gisnes' apriès,
Cis mos lor fu fel et engriès.
Et Jehans de Fellingehem, 10
- 30170 S'il fust rois de Jherusalem,
Si tint il son liu plainnement.
Valence i valu doublement;
Ja fust il a vesques eslius,
Bien i tint Valence ses lius. 15
- 30175 Et de Vienois li dalfins⁴
I fu assés vallans et fins.
Et cil ki furent avoec aus,
N'i ot nul pereceus de çaus.
Mais li Guisnois par son escu 20
- 30180 A le plus de l'estour vencu.
S'il ëuist quatorze chités,
Si fu il con preudom contés.
L'arieregarde et li premier,
Ki n'estoient pas costumier 25
- 30185 A cele foie ne ançois
D'atendre Flamens ne François,
S'en partent, pris et desconfi,
Qu'il ne virent mais nul afi.
Viers Plaisence s'en vont fuiant, 30
- 30190 Et li Flamenc apriès huant.
Si fait li eslius de Valence,
Li dalfin et cil de Provence.
Repairiet sont par leur savoir,
Les prisons present et l'avoir. 35
- 30195 Li quens de Gisnes sans mesage
Si^b delivra bien son passage⁵,
Si fist li eslius de Valence;
De çaus^c retinrent de Plaisence.
Viers l'empereour cevaucierent, 40
- 30200 Sans grevance s'i adiercierent.
Liement i sont parvenu,
Quar bien leur estoit avenu,
Si porent bien canter: 'Ensi
Doit l'on aler a son ami'; 45
- 30205 Qu'il orent avoir et prisons.
S'est^d drois que nous les en prisons;

a) fortasse legendum: Maint haubiere i ot detrenciet.

b) Li c.

c) tous c.

d) Cest c.

1) Ferlinghem prope Ardre (dép. Nord) in comitatu Ghisnensi. H.-E. 2) Armis victum quae-siverat. 3) Opinor legendum esse *Norehout*, quia supra v. 30139. dictum est, Anselmum ex territorio Ghisnensiortum esse. Hunc locum enim *Norhout* nominat Lamb. Ard. c. 54. 57. 135, SS. XXIV, p. 588. 590. 629, qui inter Ardre et Nielles-les-Ardre situs

erat, ubi hodieque curtis Nortou dicta. Cf. Lambert d'Ardre ed. Méniglaize p. 499. Alia villa similis 50 nominis non exstat in comitatu Ghisnensi. H.-E. 4) Hoc loco de uno tantum delphino dicitur; v. 30067. 30125. 30192. pluralis numerus occurrit. 5) Libe-rum transitum hac victoria consecutus est, qui aliter nunciis missis impetrandus erat. 55

1238. Quar il fisent leur apresure¹
D'armes sans nule mespresure.
A cest tans, ne tempre ne tart,
30210 Vint noviele que li Tatart^a,
5 Une gent de tiere lointaine —
Jhesus lor doinst honte proçainne! —
S'adrecierent parmi Rousie,
Si l'ont prae et defroisie
30215 Et ne sai quante autre cité,
10 Dont pas ne me sont recordé
Li non, ne recorder nes sai;
Mais moult destruisent sans asai².
De mal faire n'orent repos;
30220 Nes tenoit riviére ne bos.
15 N'est nes ki nonbrer les sëust,
Ja tant pener ne s'en pëust.
Et disoit on que il venroient
Droit a Coulogne et si voroient
30225 Ravoir l'un des trois rois sans falle;
20 Et cil rois sans adevinalle
Fu de leur tiere rois et sire,
Ki Dieu, ne sai d'or u de mire
Et d'encens, ala aourer
30230 Et siervir et puis onorer.
25 De Tarse fu li uns des rois.
Ensi passoient les destrois
Et s'en venoient viers Cologne
Pour acomplir ceste besogne.
30235 Gens i avoit de mainte guise,
30 Mais n'en sai mie la devise.
Or vous di jou que l'empeiraie
Seoit encore devant Bresque
Iriés et destrois et dolans
30240 K'il ne pooit avoir Melans.
35 De çaus de Bresque avoit assés
Deviers lui prisons amasés.
Devant les portes les fist traire,
Fourkes i fist drecier et faire
30245 Et dist que tous les penderoit,
40 Se la cité tantos n'avoit.
Et cil respondirent a lui
Que n'i avroit vallant un glui,
Des prisons fesist son voloir.
30250 L'enpereres pour aus doloir
45 Les fait trestos pendre esranment,
Puis les asist destroitement.
Mais sans rien faire s'en parti³,
Del revenir moult s'aati;
- 30255 Quar li iviers estoit entrés,
1238. Et de l'esté fu moult lassés.
Mesire Jehans de Cisoing
Ot dont esté en plus grant soing
Que vilains ki sa tiere ahane,
30260 Enviers la contesse Jehane,
Ki l'ot fait pour sa mesprison
Prendre et maitre en grant prison^b.
Et fu par se court forjugiés
De cors et d'avoir, mes plegiés
30265 Fu de son fil, ki tint prison
Pour lui, mais a poi d'oquison
S'en issi sans congiet li fuis;
De sa prison rompi li fuis.
Et li peres tant pourkaça
30270 Par ses amis et ça et la
Qu'il pot et aler et venir;
Si laissa le sien couvenir.
Al roi traist, le souverain signor,
Pour çou qu'il vot ravoir s'onor.
30275 S'en fu la contesse ajournée
A plait et a jour de journée,
Et li quens Tumas avoec li,
Qui la cose point n'abieli.
Contre lui disent mainte bare⁴.
30280 La estoit li rois de Navare⁵,
Ki por le signour de Niele
Le conte en fist proiere biele
Et la contesse premerains,
Voire l'arcevesques de Rains⁶
30285 Et li troi frere de Couchi⁷.
Puis li couvint crier merci
A la contesse et puis al conte,
Ki de son mesfait sot le conte.
Cil de Boves⁸, cil de Clermont⁹
30290 Proierent aval et amont.
Et cascuns parens s'en offri
De proier, et li rois souffri.
Mesire Jehans s'en taisoit
De Niele, qui moult plaisoit
30295 La proiere de tant baron
Et puis de tous çaus environ.
Tant ala puis que sour le roi
De Navare fu li desrois¹⁰
Et sor l'arcevesque Henri,
30300 Ki son cuer en ot atenri,
Quar il ot ëu grant damage.
Mais li quens reciut son omage.

a) tafart c. (cf. v. 30659. 30837). b) v. quod supra de v. 15908. dictum est.

50 1) Tirocinium. 2) Sine dubio. 3) Die Oct. 9; Ann. Plac. p. 480. H.-E. 4) Multas exceptiones.
5) Theobaldus I, IV. comes Campaniae. H.-E.
6) Henricus. H.-E. 7) Engelrammi III. filios
tres Radulfum II, Engelrammum IV, Iohannem in-
55 telligere videtur. V. Duchesne, 'Hist. de la maison

de Guines' etc. p. 231 sqq. H.-E. 8) Robertus II;
cf. Duchesne l. l. p. 249. H.-E. 9) Galcherus de
Castellione, comes Claromontensis. R. 10) Regis
arbitrio res permissa est. Quoad consonantiae vitium
v. quod de v. 29215. dictum est.

- Ensi fu es diseurs¹ la pais.
De son afaire a tant me tais;
30305 Mais tant vous di je bien pour voir,
Verités fu sans mescreoir^a,
Jehans de Cisoing pot bien dire:
Qui contre aguillon escaucire,
Deus fois se point; si se doit on
30310 Oster d'encontrer aguillon².
On doit son signor foi porter
Et souploier et deporter;
Ciertes ausi doit on sa dame.
Et ki nel fait, souvent s'adame;
30315 Quar dame est dame, et sire est sire.
Cascun doit on douter et s'ire
Pour faire droit son bon signor
Et dames moienes^b grignor.
Ja n'est il oisiaus si hardis,
30320 Quant li aigles est escandis
Et il est montés en son tour
Pour vëir entour son atour,
Ki dont ost a sa proie tendre,
Quar il le viout avoir et prendre;
30325 Mais quant il a la soie prise,
Lors puet faire cascuns se prise.
S'on ne doutoit les signorages,
Trop feroient li fol de rages.
Qui trop enbrace et trop entoise,
30330 Cil se desbrace a plainne toise.
Moult se grieve, ki trop s'avance;
Ki s'umelie, moult s'eslance.
Or oiiés d'autre avission.
En l'an de l'incarnation
30335 Mil et deus cens et vingt et huit
Si alerent totes et tuit
Cil d'Alemagne sans essogne,
Isi con l'estore tiesmougne,
A saint Tumas, le Dieu amis^c,
30340 Qu'ocire fist li rois Henris.
En fiertre³ estoit mis et posés,
Içou fu fine verités,
Et sains Quentins de tiere ostés,
N'i demora os ne costés
30345 Qui ne fust mjs, voiant la gent,
En rouge or et en blanc argent.
Or est uns autres avancis
Par dela Roume, sains Francis.
A Perrouse⁴ gist li cors sains,
30350 Ki n'ot mie mains ne pies sains
- A sa mort, mais ausi pierciés
Con Dieux les ot a cleus ficiés.
Il le proia, Dieus^d si l'öi,
Et li cors sains moult s'en göi.
30355 Mors fu et fait miracles grans, 5
Qu'il fu passiens et soufrans.
S'il^e fu umles, Diex l'avança.
Et il meïsmes comença
L'ordene de ces freres^f Menors
30360 Qui laissent tieres et ounors. 10
.
1239. A Melëun, u la cours jousté,
Mai 15. Fu cevaliers⁵ a pentecouste
Et mesire Alfons⁶ avec lui,
30450 Li frere au roi, ciertains en sui, 15
Et mains autres, par grant amour,
Pour joie de l'empereour.
Sa tiere engaga de Namur,
Son castiel fort⁷, u il n'a mur
30455 Qui ne soit en la dure roke; 20
Desous, en l'aige, a mainte roque
Et pesçon autre, et s'i a port,
U les gens font maint grant aport.
Si l'orent li Templier en garde
30460 Pour le roi, ki son preut regarde. 25
Et s'ot enkagiet Aucesrois⁸;
Tout ensi li loa li rois,
Ki del tout li fu bons amis.
Al tierme meut qu'il avoit mis,
30465 A cinc cens cevaliers senés 30
Qu'il ot de ses deniers dounés,
Quar l'apostoles li faisoit
Grans biens et del sien li donnoit.
Siergans a ceval et a piet
30470 Ot assés, dont moult bien li siet. 35
Par Alemagne s'en ala
Sour conduit c'on li ot quis la
A l'empereour pour le roi,
Ki n'i voloit faire desroi.
30475 Q'uns q'autres ot pris deus cens⁹ omes, 40
Ainç qu'en sa tiere li prist sommes.
Mesire Ybiers, cil de Bieliu,
Tint en son ost moult bien son liu,
Ses couzins, o^h moult de sa gent;
30480 Assés i mist de son argent. 45
Et s'i fu Tumas de Couchi
Et pour Dieu et pour sa mierci,
Et li castelains de Biaumés⁹,

a) *pro mescreoire.* b) *forsan legendum meesmes (etiam).* c) *consonantiae causa pro ami; cf. quod de v. 29215. dictum est.* d) *dieu c.* e) *Cil c.* f) *frere c.* g) *.ē. c.; v. 30465. quingentos equites fuisse dixit; hoc loco autem de iis 50 tantum loquitur, qui Balduinum comitabantur in itinere.* h) *et c.*

1) *In arbitris.* 2) *Idem adagium v. 26918.* 3) *V. v. 22970.* 4) *Immo Assisii. H.-E.* 5) *Balduinus II. imperator Constantinopolitanus.* 6) *Filius Ludovici VIII. regis. Sed hic demum a. 1241. in abbatia Salmurensi miles factus est. Cf. Matth.* Paris IV, s. h. a.; Guill. de Nang., SS. R. Gall. XX, p. 334. H.-E. 7) *Cf. Albr. p. 947. H.-E.* 8) *Hoc falsum est, cum Balduinus Autissiodorensem comitatum non teneret. R.* 9) *Beaumetz-les-Laires 55 (arr. St.-Omer). H.-E.*

1239. Od lui son fil, i fu remés.
 30485 Et s'i fu Guillaumes de Keu,
 Uns cevaliers c'on tint a preu,
 Et Wetins de le Haverie
 5 Et moult d'autre bacelerie.
 Droit a la Dunoe^a passa,
 30490 Parmi Hungrie s'arouta.
 Bien i fu venus hautement,
 N'i soujorna pas longement.
 10 Del prouvos d'Ais avés öi¹,
 Ki moult durement s'esjöi,
 30495 C'om esliut pour vesque del Liege.
 1238. Mais il ne savoit preu del siege;
 Quar li drois eslius de Valence,
 15 Ki fu nommés o lui par tence,
 S'en fu tout droit a Romme alés.
 30500 Papes Grigores fu irés
 Del prouvos d'Ais que sans congiet
 El^b liu ot mis par lui son piet;
 20 Si reciut l'esliut de Valence
 Et le prouvost mist en falence.
 30505 Si comanda qu'il fust souspens²,
 Et cil de Valence fust ens
 Come sacrés et droit eslius,
 25 Et qu'il fust al Liege recius,
 Si qu'escumeniié seroient
 30510 Tout cil ki contre lui seroient.
 Li vesques Watiers i ala
 De Tornai, ki bien leur dist la
 30 De par l'apostole de Roume;
 S'i furent de Liege maint ome.
 30515 Li dus de Braibant en aidoit
 Le prouvost et si guerioit
 1239. Dont l'arcevesque de Cologne³,
 35 Ki pour lui gaires ne s'eslogne.
 Bours et viles i ot moult arses,
 30520 Par quoi les gens furent esparses.
 De Coulougne n'osoit issir
 Nus om ne aler ne venir.
 40 Tous li päis fu en grant noise,
 N'iert om qui sejourner i loise.

 Öi avés que l'emperere⁴
 1239. De France et Namur partis ere
 45 Pour^c soucorre Costantinoble,
 30550 L'emperial cité, la noble,
 Tout droit a cest point par congiet,
 Si s'en alerent li croissiet.
 A Marseille fu li pasages
 50 Devisés de tos les plus sages;

a) Dunee c. b) Del c. c) De c.

1) V. 29795—29854. H.-E. 2) Eadem iam supra
 v. 29840. narravit. H.-E. 3) Cf. Chron. reg. Colon.
 a. 1239, p. 275. H.-E. 4) Balduinus. 5) Hugo IV. H.-E.
 55 6) Amalricus VI. H.-E. 7) Petrus. H.-E. 8) Bar-le-
 Duc. — Henricus II. H.-E. 9) Eadem narrat Mat-

- 30555 Quar en l'empereor de Roume,
 1239. C'on mescreant adonques nomme,
 Ne s'osoient de rien fier,
 Qu'il traïssoit sans desfier.
 Escumeniiés fu partout,
 30560 En la pape n'ot nul ascout.
 Vesques, abés ostés avoit
 Et leur drois a force tenoit;
 A Sarrasins avoit couvent
 Une fois et autre souvent,
 30565 Et dus et contes qu'ot mandés
 Sour conduit, ot il desmenbrés;
 Et d'Alemagne ot il son fil
 Desposet et mis a exil;
 Boulougne le Crasse assega
 30570 Et Lombardie guerroia.
 Ensi passerent a Marseille
 Li croissiet, que li rois conselle.
 Li rois de Navare i ala,
 Li dus de Bourgogne⁵ i pasa,
 30575 S'i passa li quens de Monfort⁶,
 De qui il orent grant confort,
 Li quens de Bretagne⁷ autresi.
 Mais li quens de Bar⁸ s'en parti,
 Droit a l'empereour ala;
 30580 Par congiet a Brandis passa.

 1241. A Roume vint li quens Ricars,
 Ki ne fus avers ne escars.
 De pais faire a l'empereor
 Viers le pape mist plait et jor⁹
 30655 Et moult durement s'en pena.
 La pape as Roumains en parla
 Et s'en parla as sinatours;
 De çou refu asisnés jors.
 Et li Tartare fort et rice
 30660 Gueroiierent viers Osterice
 Et viers Hungrie durement.
 Mais apriès avint autrement;
 Car leur souverains rois, Kaam —
 Et ses peres ot nom Turkam —,
 30665 Kam comanda pour soujourner
 Toutes leur choses atraver¹⁰,
 Pour demorer a iretage¹¹.
 Atorner fisent maint estage;
 Quar il erent venut de long,
 30670 S'en quidoient avoir besong.
 Tieres ahanent et semencent,
 Leur biestes gardent et bos trencent.
 De ces gens ici vous lairai

thaeus Paris IV, p. 146 sqq.; in epistola ab eodem
 p. 144. exhibita scribit Ricardus comes Cornubiae,
 se Iul. 1. ad Siciliam appulisse et Romam profec-
 turum esse, ut pacem conciliaret. H.-E. 10) Per
 tentoria collocare. 11) Perpetuo.

- Et d'autre cose parlerai.
 30675 A Nuse ot dont¹ un tornoi pris.
 1241. Moult i eut cevaliers de pris;
 Mais Jacobin et Cordelois,
 Ki n'orent cure de desrois,
 I^a parlerent des Tartarans
 30680 Dont crestien orent ahans;
 Se desfendirent le tornoi,
 Que cevalier font par dosnoi.
 Mais li cevalier par effors
 Se misent de Nuse as cans fors,
 30685 S'en i ot ça et la par leus
 Mors et estins quarante deus
 Et bien de varlais autretant.
 Il i eut pourre et caure² grant,
 Dont recordé fu en maint lieu
 30690 Que çou fu vengeance de Dieu³.

 1241. Li papes de Roume Grigores,
 30710 Ki n'ot cure de vaines glores,
 Toli la vesquié de Noion
 Par ire a mon signour Carlon⁴,
 Pour çou que ses couzins li rois
 Ne voloit comencier desrois
 30715 Pour lui contre l'empereour,
 Ki li grevoit et nuit et jour.

 1241. Adont la mors, qui tot atrape,
 Prist Grigore, le nueme pape.
 Apriès fu pappes Celestins,
 Mais a dis sept jors vint sa fins.
 30745 Ce savommes nous entresait,
 En piece apriès n'i ot plus fait⁵.

 1241. Et li rois⁶ Ricars revint d'Acre
 En une nef courant et aspre;
 Assés i eut fourment et orge.
 A l'empereour, sen serorge,
 30765 S'en ala. N'i peut faire pais
 De l'anui, ki tant estoit^b lais
 Entre Flederi et le pape⁷.
 Montés est, ses lait en la trape.
 Au roi de France, est revenus,
 30770 Assés i fu biau recëus.
 Petit apriès s'en repassa
 En Engletiere et remest la.
 Mais encor duroit li estris
- 1241-42. Et la grans noisse et li detris
 30775 Del pappe et de l'empereour,
 Ne n'i pooit nus metre amor.
 Et ciessa li sieges grant piece,
 Qu'il n'i ot pape mis en siege. 5
 Et cil de Melans a lor pais
 30780 Orent tos les Lonbars atrais,
 Ne l'empereor ne doutoient
 S'asés mains non k'il ne soloient⁸.
 Et li fuis a l'empereour 10
 Iert en Alemagne a sejour
 30785 Et voloit garder le roiaume.
 Mais on li lisoit autre saume;
 C'on i fesoit petit pour lui,
 S'en avoit ire et grant anui. 15
 1242. Li arcevesques de Coulougne,
 30790 Qui faite avoit mainte besogne,
 Fu de guerre enpris a çaus d'Ais,
 Ki bien quidoient avoir pais.
 A un jour les contregaita⁹. 20
 Tant i fist et tant exploita
 30795 Qu'en sa tiere les a soupris,
 S'end a assés et mors et pris
 Et desconfis et tous raiens¹⁰,
 Si qu'a painnes lor remest riens. 25
 Li quens de Julers¹¹ les laissa,
 30800 De quoi son pris moult abaissa¹².
 Mais il avint petit enpriès
 Que li quens de Julers engriès
 Et dolans fu des bourgeois d'Ais 30
 Ki n'orent encor mie pais¹³.
 30805 L'arceveske waita, sel prist,
 Mais miervelles d'armes i fist.
 En prison le tint il et autre.
 Si ami a lance sor fautre 35
 Sor le conte de Juler traisent
 30810 Et sa tiere moult li desgraisent^c;
 Quar il tenoit plus a signor
 Le jovene fil l'empereour,
 Ki n'estoit mie rois encor¹⁴. 40
 1241. Et a cel tans dont jou di or,
 30815 Le disent par verté plusior
 Que la feme a l'empereor
 Estoit morte¹⁵ en cele partie
 U ses sire iert, par aatie. 45
 Dolant en furent li Englois,
 30820 Mais ce ne furent pas François.

a) Il c. b) ot este c. c) degraisent c.; cf. tout se devoient croisier Pour Aubugois a desgraisier, 23552; des-graisier valet 'adipem tollere'.

1) Post diem Maii 26. H.-E. 2) Pulverem aestum-que. 3) Cf. Albr. p. 950; Chron. reg. Colon. p. 281, ubi fere eadem verba. H.-E. 4) Petrus Carlotus, filius illegitimus Philippi II. regis. R. 5) Per longum temporis spatium papa nullus electus est. 6) Ita errore pro quens scriptum esse videtur. H.-E. 7) Cf. supra v. 30651 sqq. H.-E. 8) Multo minus

tantum quam antea. 9) Insidiabatur eis. 10) Ad 50 redimendas vitas coegit. 11) Guillelmus IV. H.-E. 12) Cf. Chron. reg. Colon. p. 282. H.-E. 13) Ob nondum restitutam Aquensium pacem. 14) Iam a. 1237. rex electus est Conradus. H.-E. 15) A. 1241, Dec. 1. Foggiae. H.-E. 55

1242. Li quens de Julers, qui moult sot,
Tint l'arcevesque al mious k'il sot,
Et voloit ravoïr un castiel
Sour le Rin seant fort et biel,
5 30825 Qu'il¹ toli devant a un jour
A un houe l'empereour,
Et le diut cil tenir dou roi
D'Alemagne par boïne foi.
Mais cil estoit om d'autre tiere,
10 30830 A l'arcevesque faisoit guierre².
1241. A cel tans ot deus cardenaus
Pris l'arcevesques³, des plus haus;
Si ne porent li autre eslire,
Dont li Roumain erent plain d'ire.
15 30835 Ensi ciessa li sieges moult;
L'emperere i greva partout.
Et s'ierent encor li Tartaire,
Dieu anemi, Dieu aviersaire,
En la grant tiere de Roussie
20 30840 Et voloient destruire Austrie.
.
1242. Li arcevesques de Coulogne
Fist adonques bien sa besogne.
De Nidaigle⁴ issi de prison,
25 N'i douna pas grant raençon⁵;
30955 Que li rois d'Ais pour nul avoir
Nel pot en sa prison avoir;
Ainç l'en gietèrent si parent
Et li haut homme la parent⁶.
30 Des Tartares revint noviele,
30960 Ki par tot le monde fu biele,
Que li rois de la tiere as Blas
Les ot descomfis a un pas;
D'autre part li dus de Baiwiere⁷,
35 Il et sa route et sa banierre,
30965 Les ot desconfis ausement.
D'ambes pars pierdirent grant gent.
Et fu par le monde retrait
Que l'empereres par son trait,
40 Flederis, les ot fait venir
30970 Pour crestienté ahounir.
.

1) Scil. archiepiscopus. H.-E. 2) Quae v. 30823—30830. obscurius dicta sunt sic exponenda videntur: Conradus archiepiscopus a. 1239. ceperat castrum Tuitiense, cuius partem Henricus IV. dux Limburgensis et comes Montensis — hic dictus esse videtur homo imperatoris — tenebat, qui cum comite Seimensi contra archiepiscopum bellum gerebat. Cf. Chron. reg. Colon. p. 279. Sed castrum Tuitiense dux Limburgensis ab ecclesia Coloniensi, non ab imperatore in feodo tenebat, neque comes Iuliensis hoc appetebat. H.-E. 3) Haud dubie l'arcevesques errore scribae pro l'empereres positum est. 55 Imperatoris enim classis a. 1241, Mai 3. Iacobum card. episcopum Penestrinum et Odonem card. diac. S. Nicolai in Carcere Tulliano cum aliis praelatis ceperat. Cf. v. 31004. H.-E. 4) Niedeggen ad Roer fl., ubi a comite Iuliensi captus tenebatur. H.-E.

1242. Or oiés del grant traitour,
Com il traissoit tot entour.
Li rois, ki dut iestre ses frere,
Come de roiaume et d'empere,
30985 Et ses prousens li envoioit⁸,
Par quoi le roi moult desvoioit,
Mais il ne s'i fioit de rien;
Quar ses consaus li disoit bien.
Cil de Lonbardie entresait,
30990 Ki viers lui s'estoient retrait,
S'en retournerent a Melans,
Quar piercius orent ses talans
Et ses malises et ses tors,
Par quoi de lui se sont estors.
30995 Cil de Roume, ki le haïrent,
Deus fois a lui se combatirent
Et deus fois l'orent desconfit
Et moult grevet, jel sai de fit⁹.
N'encor n'avoient apostole
31000 Ne pape ki portast estole.
Deus ans avoient ja ciesset
Et s'en ierent moult aprieset.
Encor tenoit il sans congiet
De Dieu em prison le clergiet.
31005 Siert mors l'arcevesques de Ruen¹⁰,
Ki moult i despendi del suen,
Et des autres i ot moult mors,
Ki n'ierent pas de gou amors.
Ensi iert encor li contans
31010 De France et de Romme a cel tans.
Dont vint noviele mioudre d'autre,
Tant con li ors vaut mious d'es-
piautre¹¹,
Ki ne fu ne sure ne aspre,
De la tiere de Sur et d'Acre;
31015 Ainç fu souhais et bons exemples.
Quar li Ospitaus et li Temples
Eurent tant mors de Bedüins
Qu'il n'en fu mesure ne fins;
Li trace en fu une grant liue.
31020 Qu'il eurent brissie la triue
Par le conseil l'empereour¹²,

5) Immo magnam pecuniam, 4000 marcas scilicet, pro libertate recipienda solvere coactus est. Cf. chartam ap. Lacomblet, 'Niederrhein. UB.' II, p. 140, nr. 270. H.-E. 6) Illius regionis. 7) Incerta fama pugnae apud Liegnitz ab Henrico duce Silesiae commissae ad Philippum venisse videtur. De victoria quadam ducis Bavariae nihil notum est. H.-E. 8) Imperator. 9) Bis imperator a. 1242, mense Iulio et 1243, mense Maio contra Urbem profectus, agrum Romanum devastavit, sed eum a Romanis victum esse, solus Philippus scit vel potius effinxit. H.-E. 10) Petrus de Colle — medio minime in captivitate imperatoris, sed demum a. 1253. defunctus est. H.-E. 11) Stannum. 12) Hoc et quod supra dicit, imperatorem Tartaros advocasse, ineptas esse calumnias, non monendum est. H.-E.

1242. Qui del monde et de la entor
Voloit iestre par force sire
Et par son avoir et par s'ire
31025 Et par outrage et par boufoit
N'a clerc n'a lai ne portoit foit,
Aing faisoit partot les desrois.
.
31125 En ceste ost¹, Dieux ait l'arme en
1242. garde,
Moru mese^a Iernous d'Audenarde,
Ki^b partout faisoit boine ciere
Et moult estoit boins justiciere.
Par proaice et par grant savoir
31130 Viunt de petit en grant avoir.
Duel en ot li rois et besoing,
S'en furent si ami en soing,
Et fu bien² de rois et de contes;
De çou ne puet estre faus contes^c.
31135 A Ehem³ se fist aportier
Pour sa tiere reconforter.
Quite fu la cars et li os,
Par verté dire le vos os.
Aportés fu trop ricement
31140 Et enfouois moult noblement.
Ses cevaus i fu, tous couviers
De ses armes, moult biel officers^d,
Et uns vallès sist sus armés,
De ses armes tous acesmés,
31145 S'i ot clers, dames, cevaliers,
Tant que tous plains fu li mostiers.
.
1242. Dont revint noviele et exemples
Que li Ospitaus et li Temples,
Li saudoier et li baron
31160 De toute la tiere environ
Avoient entr'aus fait un roi
Pour l'outrage et pour le desroi
Que l'emperere en estoit sire,
Ki sor aus ot mostree s'ire,
31165 Et moult l'avoient trouvé sur⁴;
Mais tout cil d'Acre et cil de Sur
Ne le voloient plus souffrir
Ne mais nule amendance offrir;
Car ses fuis en devoit rois estre
31170 Et sires et drois oirs et mestre.
Et li fuis a l'emperereur,
Qu'il ot em prison par freour,
Estoit mors en cele prison⁵,
1242. Dont mains l'emperereur prise on;
31175 Et li autres fuis ert senés,
S'i fu recius et assenés.
Et l'empereres mandet ot
Qu'a Ais venroit, c'on bien le sot, 5
A la pentecouste sans faille⁶;
31180 S'i quist on et viande et paille.
.
La sentense pape Grigore
31200 Sour Flederi duroit encore; 10
1241. Ausi faisoit la Celestin,
Ki moru tempore a bon destin.
1243. Et Senesbaus, li Genevois,
Ki eslius iert a plainne vois⁷
31205 Et fais apostoles de Roume — 15
Bons clers estoit et fuis de conte⁸,
S'estoit^e apielés Innocenses
Li quars —, des autres les^f sentenses
Avoit l'emperereur doublees,
31210 Ki painnes en avoit conblees, 20
N'amender nel pot a nul fuer,
S'en avoit grant ire a son cuer.
Cis apostoles Innocenses
N'ot encor gaires de licenses
31215 De Romme, dont il estoit sire; 25
Aing en avoit au cuer grant ire,
Qu'entrer ne issir n'en pot nus,
Ne rices om ne povres nus.
Et si eut jors de pais asis,
31220 Jou ne sai quatre ou cinc ou sis. 30
Et si fu en France nonciet
Et de maint frere praieciet,
Et prioit on en mainte guise
Que Dieux soucorust sainte glisse,
31225 Ki moult estoit en grant balance; 35
Qu'autre escu n'orent n'autre lance.
Li rois Loëis maintenoit
Sa tiere et em pais se tenoit.
Mesire Robiers quens d'Artois,
31230 Qui moult ert vallans et cortois, 40
Ot adonques un noviel fil⁹
De sa feme, qu'il ot gentil.
Li rois, ses freres, le leva
De fons et son non li dona.
31235 Li dus de Louveng, quant le sot, 45
Pour sa fille¹⁰ grant joie en ot
Et puis fist fieste et d'un et d'el.
1242. Adont apriès, devant nœl,

a) mese pro mesire nusquam alibi inveni; legendum puto: mesire d'Audenarde. b) Et c. c) V. 31133—31134. post
v. 31130. collocandi videntur, v. 31135—31136. post v. 31138. d) offr's c. e) Estoit c. f) es c. 50

1) In expeditione regis Franciae contra Hugonem comitem Marchiae et regem Angliae a. 1242. H.-E. 7) A. 1243, lun. 25. H.-E. 8) Hugonis de Flisco (Fiesco) comitis de Lavana. H.-E. 9) Hic filius, Ludovicus dictus, ut Phil. v. 31234. tradit, de quo alibi nusquam relatum est, mox mortuus esse videtur. H.-E. 55
2) Familiaris fuit. 3) Eynham prope Audenarde. R. 10) Cf. ad v. 29326. H.-E.
4) Acrem. 5) A. 1242, Febr. Cf. imperatoris epistolam ap. Rycc. de S. Germano, SS. XIX, p. 382, et in Ann. Plac., SS. XVIII, p. 485. H.-E. 6) Cf. Böh-

1242. Revint de sa tiere en Savoie^a
 31240 Li quens Tumas toute sa voie
 En Flandres, dont il estoit quens;
 Quar il avoit entre les suens
 5 Assés plus d'un an demoré.
 N'i fist pas soupes en moré¹,
 31245 Mais par cremance et par bestenc
 I fist fermer Castiel Flamenc;
 Pour Flandres Flamenc l'apiela.
 10 Tous les deniers ot portés la
 Qu'il ot pris en Flandres a tence.
 31250 Et la contesse de Prouvence²,
 Sa serour, fist venir en France
 Pour veoir la rōine france,
 15 Sa fille, qui moult estoit biele,
 S'eut une fille jovenenciele³.
 31255 Bien fu venüe et hautement —
 Je ne sai con plus ricement
 Pëuist on dame recevoir

1242. Ne pour biauté ne pour avoir
 Ne pour nule autre signorie —
 31260 As dames, as bacelerie^b
 Et a sa fille mesmement
 Et au roi sour tous liement.
 Li rois le viout et tot le voelent,
 Si font fieste, et plus k'il ne suelent.
 31265 A son plaissir i soujourna.
 1243. Un jour apriès, quant ajorna,
 Viers Engletiere en est alee⁴.
 Quant ele eut tans⁵, s'a mer pasee
 Pour s'autre fille, la rōine
 31270 D'Engletiere et pour sa couvine
 Veoir et savoir a ses ious.
 A l'ariver n'ot mīe dious
 Ne cris levés, mais joie tant
 Que nus poroit dire en cantant^c.

20 a) sa roie c. b) consonantiae gratia pro baceleries; cf. ad v. 29215. c) sequuntur 15 tantum versus, quos excipit initialis littera I; v. praef. p. 719.

1) Panis frusta perfundenda potione ex moris confecta. 2) Beatricem. R. 3) Isabellam natam a. 1242, Mart. H.-E. 4) Ibi advenit a. 1243, Nov. 14; Pauli III, p. 655. H.-E. 5) Ventum propitium.

ADDENDA.

EX GUILLELMI PICTAVIENSIS GESTIS WILHELMI I.

Excerptis supra p. 1. editis unum praesertim addamus oportet locum¹, quo de Maurilio archiepiscopo Rothomagensi, Moguntiae nato, refertur, cuius gesta etiam Ordericus lib. V (supra p. 19) exposuit. — Guillelmi librum ex Duchesnii editione recusum esse inter 'Scriptores rerum gestarum Willelmi Conquestoris', collectos ab I. A. Giles (Londini 1845. 8) p. 77 sqq., monendum est. G. W.

Maurilium vero cathedrae liberatae² providit, ex Italia, ubi supra ceteros abbates emicuit eximius, reductum, dignissimum summo omnium archipraesulatu merito generis, personae, virtutum, doctrinae. Huius parem quendam et in anachoretici rigoris commilitio sedulum contubernalem Gerbertum, cunctae sanctitatis conscientia et fama iuxta beatum, aliquot post annos coenobio Sancti Wandregiseli praefecit, ordinem dilapsam restituere intendens per abbatem spirituales. Ambo hi in aetate florentissima divinitatem et quam divinitas largitur beatitudinem speculati, alio multoque perspicaciori mentis acumine quam Plato, nuda professione impedimenta rerum temporalium evasere, despicientes mundanae philosophiae vehementi applicatione a se amata gymnasia, patrii soli dulcem arrisum, opibus ac generositate claram parentelam, spem sublimium provectum. Sic animo victore expediti, nunc sub iugo coenobiorum, nunc in eremi lucta aemulis Machabaeorum decertabant sudoribus, pro interminabili et liberalitate et quiete omnem extremitatem, nullam praelationem in exilio mundi praetereuntis ambientes.

EX GESTIS EPISCOPORUM ET COMITUM ENGOLISMENSII.

Gesta haec, medio saec. XII. ut videtur composita³, Historiae titulo inscripta, edidit Ph. Labbeus, Bibl. nova manuscr. II, p. 249 sqq., tribus codicibus usus, Fr. Ducae uno et Ioh. Beslii duobus, qui in bibliothecam Puteani et postea Thuani transiisse dicuntur. Nunc in bibliotheca Parisiensi nr. 17670. apographum exstat saec. XVII, cuius lectiones a V. Cl. A. Molinier enotatas in his brevibus fragmentis edendis secuti sumus. Eadem leguntur SS. R. Gall. XII, p. 393. Conferas velim Arnulfi Lexoviensis in Girardum invectivam, SS. XII, p. 707. editam, et quam nuper de eo scripsit dissertationem O. Schellert, Halis Sax. 1880. G. W.

1) Praeterea locos afferre iuvat, quo de rege Franciae (Henrico I) dicat: cum imperatorem Romanum, quo maius potentiae sive dignitatis nomen in orbe terrarum aliud non est, amicum et socium haberet; de expeditione a Willelmo duce parata: Quis Romani imperatoris opes ea vinci difficultate non affirmaret. —

Anglicae nationis feminae multum acu et auri textura, egregie viri in omni valent artificio. Ad hoc incolere apud eos Germani solebant talium artium scientissimi. 2) Rothomagensi. 3) Usque ad a. 1159. procedunt; cf. Schellert p. 28.

35. De promotione Girardi^a in episcopum.

Post quem^b promotus est in episcopum^c Girardus, natione Normannus, diocesi et 1101.
civitate Baiocensi oriundus, patre Giraudo. Qui cum in civitate Engolisma et Petragorica
et in quibusdam castellis circumadiacentibus regimina scholarum habuisset, defuncto Ade-
5 maro episcopo, ob insignem ipsius scientiam et honestam vitam in Engolismensem episco-
pum promotus est petitione populi, electione cleri, honoratorum assensu. Qui cum Romam
tenderet, audito quod Paschalis papa concilium congregasset, maximis^d dietis ad Urbem 1112.
tetendit; in quam quamvis tarde^e venit, tamen residentes episcopos cum domino papa in
concilio invenit. Causa siquidem qua convenerant talis fuit: Imperator siquidem Henricus
10 papam Paschalem, cardinales et nobiles Romanos ceperat. Hac occasione papa reliquit
investituras imperatori, quae fiebant per anulum et virgam, et super sacrosancta iuravit
propria manu et curia eius, imperatorem se non excommunicare pro investituris. Quia
vero papa rem illicitam fecerat, deponere se a papatu promiserat et ad Poncianas insulas
habitu religioso exul ire disposuerat, si investituras salvo sacramento ad pristinam liber-
15 tatem non restitueret^f. In qua re nullum remedium a toto concilio inveniri poterat. Girar-
dus episcopus exquisitus^g tandem tale consilium dedit, quod investiturae revocari poterant
salvo sacramento, ita tamen quod imperator dans investituras non excommunicaretur. Quod
consilium omne concilium laudans, dixit: 'Non tu locutus es, sed Spiritus sanctus in ore
tuo'. Placuit itaque papae et toti concilio, quatinus Girardus episcopus, per quem Deus
20 ecclesiae suae tale consilium revelaverat, cum quodam cardinale Diviciaco^{h.1} ad imperato-
rem dirigeretur, qui voluntatem imperatoris consulerent, quatinus ecclesiae Romanae inve-
stituras reponeretⁱ, alioquin habitum consilium revelaretur. Quod cum in presentia impe-
ratoris supradictus pontifex Girardus mirabiliter perorasset, et a cancellario imperatoris,
qui illius interpretes erat, singula exponerentur, vehemens tumultus exorsus est in curia, ita
25 quod Coloniensis archiepiscopus², qui eum sollemniter in hospitio suo susceperat — in
Galliis namque discipulus Girardi fuerat — de vita illius dubitans, dixit: 'Magister, maxi-
mum scandalum generasti in curia nostra'. Indignans autem Girardus respondit: 'Tibi
sit scandalum, mihi est euangelium'. Dedit tamen Girardo pontifici imperator multa
munera.

30 Girardus vero Engolismensis episcopus cum domino Paschali^k papae adhaesisset, qui
ad partes Galliarum venerat, cognita honestate et preclara sapientia, ei^l vices suas prius
in Britannia et deinde in^m Turonensi, Burdegalensi, Bituricensi, Auxitanensi provinciis com- 1108.
misit³.

Qui in iudicio verax, in responsionibus discretus, in predicatione eximius, in allo-
35 cutione blandus, in proverbiiis facetus, tamen circa finem ad Petrumⁿ Leonis scismaticus
divertit, errori illius favens. Die autem proxima mortis suae accepimus quod in confes- 1136.
sione sua sacerdotibus dixerit, si partem Petri Leonis contra voluntatem Dei ignorans manu-
tenuerit, se confiteri et poenitere.

37. De Guillelmo Taillefer.

40 Ludovico autem rege aggrediente iter Hierosolimitanum, predictus Guiller- 1146.
mus [*Taillefer IV. comes Engolismensis*] sequutus est eum cum maximo exercitu, qui a rege
Siciliae et ab imperatore Constantinopolitano honorifice susceptus est et multis muneribus
ditatus fuit. Et cum rex Franciae et imperator Alamanniae et omnes fere barones fame et
inopia periclitarentur, predictus Guillelmus in pace transiens, salvo exercitu et rerum sub-
45 stantia, Hierusalem venit et egentibus^o baronibus permaxima dona distribuit.

a) Gerard. ed. et nonnunquam c. b) Postquam ed. c) episcopatum c. d) sic c. et cod. Duc.; cod. Best.: maximum
diebus illis ad iubileum tetendit; quod aperte falsum est; cf. Schellert p. 20. 31. e) tacite ed. f) lib. etc. ed.
g) requisitus ed. h) Diviniaco vel Dunciaco ed. i) exp. forte repon. ed. k) S. Pasch. ed. l) deest c.
m) deest ed. n) Petri c. et ed., ubi scismatici partes. o) gentibus c.

50 1) Non cardinalis sed loci nomen hic indicari videtur; Deutz? 2) Fridericus. 3) Jaffé, Reg. nr. 4601.

ANNALES BONAVALLENSES.

Breves hos annales hucusque ineditos ex cod. Parisiensi, Nov. acquisit. nr. 2199, f. 19. descripsit V. Cl. Löwenfeld. De monasterio Bonavallis, Bonnevaux, dioeceseos Viennensis, v. Gall. christ. XVI, col. 207 sqq.

1044. ^a Silvester papa.	5
1045. ^a Gregorius papa.	
1048. Clemens papa.	
1050. Damasus papa.	
1051. Leo papa [Bruno ^b].	
1056. Victor papa.	10
1059. Stephanus papa.	
1060. Philippus rex Francorum. Benedictus papa.	
1061. Nicholaus papa.	
1065. Alexander papa.	
1072. Gregorius papa.	15
1080. Terre motus magnus factus est 6. Kalendas Aprilis prim ^c	
1086. Victor papa.	
1088. Urbanus papa.	
1097. Exercitus Francorum et occidentalium populorum tendit in Ie[rusalem].	
1098. Exordium Cistercii.	20
1099. Ierusalem post annos 460 capitur a Francis.	
1100. Paschalis papa annis 18.	
1101. Exordium Calesii ¹ .	
1102. Accaron capitur.	
1109. Ludovicus rex Francorum.	25
1110. Anselmus Cantuariensis [archiepiscopus ^b] et Hugo Cluniacensis [abbas ^b] ² .	
1117. Exordium Bonevallis.	
1118. Terre motus magnus 5. Kalendas Ianuarii. Gelasius papa.	
1119. Domnus Iohannes primus abbas Bonevallis.	
1120. Exordium Premonstratensium.	30
1124. Honorius papa.	
1125. Exordium Stamedii ³ . Luitherius ^d imperator Ro[manorum].	
1129. Philippus rex Francorum.	
1130. Innocentius papa.	
1131. Ludovicus rex Francorum.	35
1132. Transitus sancti Hugonis Gratianopolitani episcopi.	
1140. Magister Hugo de Sancto Victore claret. etc.	
1143. Celestinus papa.	
1144. Lucius papa.	
1146. Ludovicus rex Francorum apud Viceliacum crucem sibi affigit.	40
1147. Conradus rex Theutonicorum cruce sumpta exercitum movet.	
1152. Exercitus.	
1153. Anastasius papa.	
1154. Adrianus papa.	
1155. Terre motus fit 15. Kalendas Februarii, 2. ora, tertio in una nocte.	45
1158. Domnus Petrus quartus abbas Clarevallis.	
1160. Alexander papa tertius.	
1167. Domnus Hugo quintus abbas Clarevallis.	
1180. E.	

a) LIII. et . . . LV. c. b) post superscr. c. c) iam legi nequeunt; suppl. [prim]a hora. d) Luthetus corr. 50 Luitherus c.

1) Cf. V. S. Hugonis episc. Gratianopol., SS. R. Gall. XIV, p. 244. 2) scil. obeunt, a. 1109. 3) Le Tamis vel Le Tamié, in Sabaudia, dioec. Tarentasiensi, ordinis Cisterc. Cf. Gall. christ. XII, col. 724.

OMISSA ET EMENDANDA.

Ad p. 30. 630. De Odoranno, Clario, Gaufrido de Collone, chronistis S. Petri Vivi Senonensis, nuperrime egit Challe in *'Mémoires de la société des sciences historiques et naturelles de l'Yonne'* 1881. — p. 135, n. 2. potius de Gouy (départ. Aisne) cogitari videtur. — Ad p. 198. De Gaufrido de Bruil nuper disseruit et in eius fontes inquisivit Clédar in dissertatione inscripta *'Du rôle historique de Bertrand de Born'* in *'Bibl. des écoles françaises d'Athènes et de Rome'*. Fasc. VII. Quem librum hucusque in manus nostras nondum venisse, valde dolemus. — p. 215, n. 1. adde: De rebus a. 1235. 1236. agitur; cf. Albr., SS. XXIII, p. 937. 940; Ann. S. Medardi, infra p. 522. — p. 228, n. 3. adde: Cf. Gaufr. Vos. c. 33, Labbe, Bibl. II, p. 297. — p. 357, l. 37, v. 472. ad Stephanus adde notam: Comes Sacri-Caesaris tunc fuit Guillelmus, qui fratrem habuit Stephanum dominum de Castellione—super—Lupam, buticularium Franciae. Illum vero intellexisse videtur Willelmus Britto; ideoque pone p. 369, n. 7. pro Stephanus: Guillelmus. — p. 373. dele n. 9. Minime comes Sancti Pauli hoc loco intelligitur. — p. 392, l. 26; p. 393, l. 16. lege: Balduinus de Prat. Est enim Praet. Cf. Catal. plegiorum, SS. R. Gall. XVII, p. 106. — p. 393, l. 40. ad Dentum adde notam: i. e. Damme. Cf. Hist. ducum Normann., infra p. 709; ubi apparet, Guillelmum de Hurupe hic nominatum esse Guillelmum de Ipra. — p. 394, l. 23. post continuatores adde: VII, p. 295. IX, p. 41. — Ad p. 397. 404. 596. Cum praefationes ad excerpta Petri Sarnensis, Carminis de bello Albigensium, Guillelmi de Podio-Laurentii scriberemus, nondum legeramus libellum a G. Glanz editum *'Ueber die Quellen zur Geschichte des Albigenserkrieges'*, Berlin 1878. Quo lecto, vix quidquam addidimus. — p. 447, l. 5. ad Amedei de Savoya adde notam: Immo Humberti III. comitis, cuius filia Agnes vel Adalais anno 1173. Iohanni, filio Henrici II. regis Angliae, desponsata est. Hic (l. 21. 22) Beatricem, filiam Gerardi Viennensis et Matisconensis comitis, uxorem duxit. — p. 456, l. 9. lege: Robertus de Curcun (Curcun, i. e. Courson) vel cum cod. 2 Corszon. — p. 490, l. 8. Annales S. Stephani Cadomensis ex Duchesnii editione recusi sunt ap. Giles, Scriptores rerum gestarum Willelmi Conquestoris p. 161 -174. — p. 523, n. 2. adde: Quae fabella narratur in Gestis Romanorum c. 167, ed. Keller I, p. 275. — p. 525, l. 36. adde: In bibliotheca regia Havniensi, antiquae collectionis nr. 387, est codex Historiarum Remensium mbr. s. XIV, quem accurate descripsit K. Nyrop in *'Romania'* t. VIII, p. 429 sqq., ut V. Cl. A. Tobler nobis indicavit. Codicis huius lectiones, cum omnino recensiois B sint, maximeque cum cod. B 1 concordent, vix ullo loco ad vera verba restituenda faciunt. — p. 531, l. 11. ad vocem Chanteleu laudat Nyrop l. l. p. 433. proverbium apud Leroux de Lincy, *'Le livre des proverbes'* I, p. 330:

I ressane Monsieur de Canteleu,

S'il avanche d'ein pas, i recule ed' deux. —

p. 582, n. 1. adde: Eadem voce eadem occasione utitur Guill. Guiart ed. Buchon II, p. 77, v. 1972 sq :

Prennent a criër a voiz hautes:

D'estoc! d'estoc! Nul ne s'en aille! —

p. 589, n. 1. pro Alfonso lege: Philippo. — p. 598, n. 9. adde: Sed vide quae Phil. Mousket v. 27933, infra p. 795, narrat. — p. 598, l. 45. ad 5. Kal. Sept. adde notam: Verus dies forte est 5. Idus Sept. Cf. quae infra p. 792, n. 4. notavimus. — p. 610, l. 12. adde: De quo codice v. infra p. 701. — Ad p. 625, l. 15: Gesta Philippi non ante a. 1288. composita esse, infra p. 674, n. 3. ostendimus. — p. 638, n. 14. pro Petro et p. 681, n. 3. pro Petrus pone illic Philippo, hic Philippus. — p. 669, l. 36. et 38. pro Urbe lege urbe. Est enim Viterbium. Cf. p. 686, l. 25. 26. — p. 675, l. 3. lege: duxit in uxorem sororem uxoris^a Ludov., et in nota a pone: *'uxoris deest A1'*. — p. 686, col. 2, l. 17. 18. verba a filio regis Anglie Eduardo maioribus litteris exprimenda erant, quae non apud Primatum legantur. — p. 709, l. 37. lege: Gautiers d'Aines et pone in n. g) d'Anies 1. — p. 766, l. 2, v. 23277. legendum videtur: Serour Jehane la contesse, scil. Margarelam. — p. 777, v. 28485. adde notam: Ad sequentia cf. Roger. Wendover ed. Coxe IV, p. 176 sqq., qui haec sub a. 1228. tradit.

H.—E.

INDEX.

SCRIPSERUNT K. FRANCKE ET O. HOLDER-EGGER.

Maior numerus paginam, minor lineas quinas indicat.

- A.**
Aalars v. **Adalhardus**.
Aalex v. **Adelheidis**.
Abaelardus, **Abelardus** v. **Petrus**.
Abailardus princ. Normann., fil. Unfridi, 8, 10.
Abimelech 24, 25.
Abolant: **Robertus**.
Habraham 227, 10.
Absinthialis vallis 97; cf. **Claravallis**.
Acardus mon. **Clarevall.** 137—139.
Accon, **Acon**, **Achon**, **Acharon**, **Aera**; **Acre**; **Ptholomais**, **Tholomais** 211, 45. 212. 250. 253, 45—255. 257, 35. 261, 35. 273, 35. 285. 292 (**Accium**). 293, 1. 329, 40. 332, 15. 333, 20. 343, 15. 452. 464, 5. 469. 509. 517, 25. 526. 527, 5. 557. 589, 10. 621, 45. 670, 50. 677, 55. 678. 686, 40. 689, 10. 703. 737, 40. 738—740, 15. 741. 742, 25. 746, 30. 765, 5. 767, 10. 787, 5. 791, 10. 818, 35. 819, 35. 820, 40. 824, 20; eccl.: **S. Nicolai**; regale palatium 261, 35; vicus **Ianuensium** et **Pisanorum**; episc.: **Rufinus**, **Iohannes II**, **Iacobus de Vitriaco**; rex: **Iohannes**.
Achilles 334, 5. 487, 15.
Aciensis (*Achy*, *Oise*): **Gilo**.
Ada de **Hollandia**, uxor **Ludovici II**. com. de **Los**, 716, 5.
Adala, **Hadala**, **Adela**; **Ale**; cf. **Adalheidis**.
Adala, **Adeliza**, **Aelis**, fil. **Godefridi I**. com. **Lovan.**, uxor **Henrici I**. regis **Angl.**, 10, 35. 478, 5. 735, 40.
Hadala, fil. **Willelmi I**. regis **Angl.**, 15, 25.
Adela, fil. **Roberti I**. com. **Flandr.**, uxor **Canuti** regis **Danorum**, 55, n. 6. 209, 20.
Adela, fil. **Theobaldi II**. com. **Campan.**, uxor **Ludovici VII**. regis **Franc.**, 36, 5. 233, 40. 237, 50. 242, 20. 270, 1. 463, 30. 736, 15.
Adela, fil. **Roberti II**. regis **Franc.**, uxor **Balduini V**. com. **Flandr.**, 6, 10. 13, 50. 729 (*falso* **Mabile** 729, 25). 730. 733, 40.
Adela, uxor **Rogeri I**. **Bursae** ducis **Apul.**, 734, 35.
Adalbero archiep. **Trever.** 236, 40. 444, 5.
(Adalbertus), **Adelbertus**, **Albertus**, **Audebertus**.
Albertus de **Bonevento** card., cancell. eccl. **Rom.**, **Gregorius VIII**. papa.
Albertus card. presb. 462, 25.
Audebertus archiep. **Bituric.** 200.
Albertus I. archiep. **Magunt.**, cancell. **Henrici V**. imp., 50. 113, 20. 151, 30.
Albertus I. episc. **Leodiensis**, fr. **Henrici I**. ducis **Brabant.**, 292. 452 (*falso* **Symon**).
Albertus de **Parma** mag., notarius pont. **Innocentii IV**. et **Urbani IV**. 563.
Albertus I. rex **Rom.**, **I**. dux **Austriacae** 476, 30. 504. 505, 1. 695. 696, 40; fil.: **Rodulphus III**.
Adelbertus rex **Cantiae** 16, 10.
Adalbertus comes **Babenberg.** 496, 35. 497, 35.
Albertus de **Hangest** (**Hangesida**) 347, 1.
Albertus, pater **Lucii II**. papae, 85, 1.
Adalgisus, **Aldagisus**, fil. **Desiderii** regis **Longobard.**, 158, 30. 166, 25.
(Adalhardus), **Adalardus**, **Alardus**; **Aalars**, **Alars**.
Adalardus archiep. **Rothomag.** 494. 495, 45.
Alardus episc. **Camerac.** 449, 10.
Alardus de **Borguella** (**Bourghiele**) 393, 40. 711, 30 (*falso* **Boisars**). 753, 20.
Alardus de **Croisilles** 393, 25. 717, 10.
(Adalheidis), **Adelaidis**, **Adeliza**, **Adeles**, **Aelisis**, **Aalez**; **Aielais**, **Aelais**; cf. **Adala**, **Alicia**, **Alix**.
Adelaidis, fil. **Rainerii** com. **Montisferrati**, uxor **Ludovici VI**. regis **Franc.**, 9, n. 4. 39. 43, 5. 52, 40. 57, 45. 59, 5. 89, n. 10. 164, 20. 477, n. 9. 675, 1. 734; soror: **Iohanna**.
Adeliza, fil. **Willelmi I**. regis **Angl.**, 15, 25.
Adelaidis, fil. **Humberti III**. com. **Morian.** et **Sabaud.**, sponsa **Iohannis** regis **Angl.**, 447. 825.
Adelheidis, uxor **Simonis I**. ducis **Lotharing.**, 98.
Aielais comit. **Camerac.** 783, 50.
Adelheidis, soror **Willelmi** regis, **II**. com. **Holland.**, uxor **Iohannis I**. de **Avesnes** com. **Hannon.**, 549.
Adelaidis, fil. **Bonifacii I**. com. **Montisferrati**, uxor **I. Rogerii I**. com. **Sicil.**, 2. **Balduini I**. regis **Ierosol.**, 26, 45. 27.
Aelisis, fil. **Ludovici VII**. regis **Franciae**, uxor **Willelmi III**. com. **Pontivi**, 193, n. 4. 211. 332. 358. 704, 15.
Aalez, uxor **Tecelini**, 96. 98, 35. 99, 1.
Aelais mulier heret. **Camerac.** 805.
Adam 227, 5.
Adam abbas **S. Dionisii** 50, 10.
Adam cler. **Claremont.** 591, n. 3.
Adam canon. de **S. Victore** **Paris.** 236, n. 4.
Adam vicecomes **Meledun.** 307. 308, 10. 310, 25. 364. 713. 756, 25.
Adans **Chieres** castell. de **Bierghes** 707, 30.
Adel v. **Adal**.
Adelfonsus v. **Alfonsus**.
(Ademarus) episc. **Podiensis** 461, 25.
Ademarus abbas **Cluniac.** 77, 35. 78, 1.
Ademarus abbas **S. Martialis** **Lemovic.** 199, 35. 200, 40.
Ademarus **Cabannensis** mon. **S. Martialis** **Lemovic.** 435, 1.
Ademarus; **Azemars**, **II**. de **Pictavia** comes **Valentin.** et **Diensis** 400. 403. 409, 15. 421, 10. 431. 432. 597, 25; fil.: **Willelmus**.
Ademarus III. de **Pictavia** comes **Valentin.** 437, 25.
Ademarus vicecomes **Lemovic.** 258, n. 9.
Ademarus, fil. **Sicardi** de **Marueil**, 203, 25.
Adenot li **Cointe** 664.
Adinulfus abbas **Farfensis** 41, 5.
Ad-montem-Dei monast. 235, 5.
Ado (archiep. **Lugdun.**) 77, 20.
Adolfus, **Adulfus**, rex **Rom.**, comes de **Nasso** 504. 689, 45. 691, 35. 695, 20.
Adulphus **Confluentinus**, mon. **Clarevall.** 130, 5.
Adria, **Adriaticum** mare 14, 35. 52, 15. 218, 15. 333, 30.
S. Adriani tit. **Rom.** presb. card.: **Ottobonus** (**Adrianus V**. papa).
Adrianus; **Adriens**, **I**. papa 18, 45. 181, 15. 459, 40. 460, 1. 490, 40. 491, 40. 493, 20. 726. 727, 10.
Adrianus II. papa 494, 50. 495, 50.
Adrianus III. papa 77, 30. 496. 497.
Adrianus IV. papa, **Nicholaus** card. episc. **Alban.**, abbas **S. Rufi** de **Valentia** 34. 82, 45. 83. 85, 10. 144, 30. 174, 35. 197, 45. 202. 210, 25. 237. 238, 25. 435, 30. 444, 15. 462, 1. 507, 30. 508, 35. 512, 20. 513, 25. 676, 35. 824, 40.
Adrianus V. papa, **Ottobonus** card. presb. **S. Adriani** 439, 40. 440, 40. 503, 25. 595, 15. 621, 5. 672, 5. 687, 5.
Adrianus, **Helius**, imp. 222, 25. 387, 35.
Adrisiacum 460, 5.
Aeduensis episc. v. **Augustodun.**
Aegidius, **Egidius**, **Gilo**; **Gilles** (**Gille**, **Gillon**).
Sancti Aegidii; **Saint Gille**, **Gyle**; **Sent Gili**, opp., **St. Gilles** 193, 25. 272, 10. 402. 417, 20. 436, 30. 461, 25. 789, 40. 793, 30; de **S. Egidio**: **Guido** de **Foulques**; comites v. s. **Tolosa**. — **S. Egidii** monast. 272, 20. 402, 15; abbas: **Pontius I**.
(Aegidius) archiep. **Tyrensis** 581, 10.
Gilo de **Remis** mon. **S. Dyonisii** 632, 45.
Egidius dux **Romanorum** 206, 25.
Gilo **Brunus** (**Gilles** li **Bruns**) conestabularius **Franciae** 647. 650. 653, 20 (*falso* **Guy dictus** 647, 20. 650, 15).
Gilo **Aciensis** 372, 5.
Gilles de **Barbençon** 772, 10.
Gilles castell. de **Biaumes** 716, 25. 717, 30.
Gilo de **Danbi** 393, 25.
Egidius de **Flagiciaco** 598, 20.
Gilo de **Gamechines** 393, 1.
Gilles **Bierta** cambellanus de **Gremines**, castell. de **Ardebourc** 707, 30. 709, 40. 710, 5. 715, 10.
Gilo de **Monte Sanctae Aldegundis** 391, 40.
Gilo de **Sarto** 391, 40.
Egidius consil. **Philippi II**. regis **Franc.**, fr. **Roberti**, 246.
Gilo de **Brione** consil. **Philippi III**. regis **Franc.**, fr. **Martini IV**. papae, 621, 20.
Aegyptus, **Egiptus**, **Egyptiacum** regnum

- 16, 40. 241. 259. 269, 15. 283, 15. 332, 10. 444, 10. 446; rex 469; reges: Salaadinus, Suardus. — Egyptii 111, 45. 283, 35. 469.
- Aelisis, Aelais v. Adalheidis.
- Emilii Scauri clivus Romae 39, 40.
- Aeneas Troianus 13, 30. 17, 1. 375, 30.
- Eneadae = Franci 337, 35.
- Aenordis v. Alienordis.
- Ethiopum rex 84, 10.
- Afdal (Amiraaliz), fil. Saladini, 259, n. 8.
- Affranus 189, 10.
- Africa, Affrica 12, 20. 78, 20. 200, 15. 261, 15. 516, 20. 589, 35. 675, 45. — Afri 12, 40; Afer 202, 5; Africani 468, 35. — Affrica victoria 51, 15.
- Agamemnon 16, 45.
- Agapitus II. papa 78, 30.
- Agar 522, 30.
- Agareni 7, 20. 19, 5. 90, 40; = Tartari 522, 30. Cf. Sarraceni, Ismaelitae.
- Agarus rex Edessae 82, 5.
- S. Agathae ossa 19, 1.
- Agathensis (*Agde*) episc.: Bertrandus de S. Iusto.
- Agen, Agent, *Agen* 411, 10. 414. — Agennensis dioec. 596, n. 3.
- Agnes, uxor Henrici III. imp., 14, 1.
- Agnes, fil. Ludovici VII. regis Franc., uxor Alexii II. imp. Constantinop., 242, n. 2. 247, 1.
- Agnes de Merania, uxor Philippi II. regis Franc., v. Maria.
- Agnes, fil. Ludovici IX. regis Franc., uxor Roberti II. ducis Burgund., 604, 15.
- Agnes, fil. Guichardi IV. de Bello-ioco, uxor Theobaldi IV. com. Campan., 475, n. 6.
- Agnes, fil. Guidonis com. Nivern., uxor Petri de Courtenai, 244, 40. 247, n. 12.
- de Agono: Burellus.
- S. Agricolae reliquiae 199, 25.
- Agripes, fr. Neronis imp., 726, 30.
- Aielais v. Adalheidis.
- Aiengien, Anguien, castrum, *Enghien* 549, 10. 550; domini 795, 10; dom.: Sohiers, Polars (?), Sohiers.
- Aigle v. Aquila.
- Aigue-morte v. Aquae-mortuae.
- Aïen de Avignon 787, 35.
- Aimericus, Aymericus, Haimericus, Hamericus; cf. Amalricus.
- Haimericus cancell., card. diac. S. Mariae novae 39, n. 4. 41, 1. 106, 5.
- Aymericus (*falso pro Amatus*) archiep. Burdegal. 200, 5.
- Aimericus rex Ungar., fil. Belae III, 202, 35. 509, n. 4; uxor: Margareta.
- Aimericus, fil. Raimundi Rogerii com. Fuxensis, 274, n. 6.
- Aimericus, Hamericus, vicecomes Toarcii 272, 25. 469, 25.
- Aimoinus historiogr. 77, 15.
- Ainardus abbas Divensium 18.
- de Aine, Aines: Galterus.
- Airardus v. Erardus.
- Aire v. Aria.
- Ais v. Aquae, Aquisgranum.
- de Aisne, *Esne*: Ernous.
- Alamannia, Alemannia, Allemannia; Alemaingne, Alemengne, Alemagne; Alamanha 19, 40. 35, 35. 39, 15. 61, 10. 82, 25. 109, 1. 122, 50. 140, 1. 141, 25. 156, 35. 198, 15. 206, 25. 231, 40. 236, 10. 257, 15. 259, 40. 265, 35. 290, 40. 303. 307, 5. 358, 35. 395, 35. 399. 411, n. 3. 412, n. 3. 429, 10. 436, 15. 437. 449, 35. 453, 10. 465, 10. 470, 10. 476, 10. 492, 10. 493, 10. 507, 40. 509, 30. 510. 516, 25. 522, 20. 526, 20. 527, 10. 532, 1. 540, 20. 544, 30. 548, 35. 549, 25. 573, 20. 595, 30. 600, 25. 604. 605, 5. 607. 608, 10. 609, 35. 610, 15. 615, 15. 631, 30. 633, 45. 639, 40. 641, 35. 655. 657, 1. 659. 664, 35. 666. 671, 25. 676, 5. 677. 679, 35. 681, 5. 702, 15. 703, 25. 705, 20. 727, 15. 740, 25. 741, 5. 743, 40. 746, 45. 760, 15. 764, 5. 797. 801, 35. 804, 5. 816, 35. 817, 10. 818, 10. 823, 40. — Alamanni, Alemanni, Allemanni, Almanni; Alemant, Aleman (Alemans) 16, 1. 32, 5. 51, 20. 54, 1. 61, 5—69. 78. 89, n. 4. 90. 162, 15. 166. 181. 182, 35. 188, 45. 190. 199, 15. 399. 411, n. 1. 3. 412, n. 3. 437, 10. 439, 1. 445, 30. 509, 30. 521, 30. 554, 20. 556, 30. 576. 582. 586, 35. 648. 651, 30. 652. 659, 35. 685, 30. 693. 704, 35. 705, 15. 743. 746, 30. 747, 1. 801, 35; imperatores 18, 45; reges 167, 15; principes 258, 1. 464, 35. 593, 35; duces v. s. Suevia; barones 302, 35. 441, 25. 531, 35. 532, 1. 604, 35. 696, 45. 799, 1. — Alamannica regna 161, 50; tellus 179, 1; iura 180, 35; rabies 376, 5. — Alemannorum hospitale v. s. Theutones.
- Alanus episc. Autissiodor., abbas Ripartorii 108, 45. 236, 25. 239, 10.
- Alanus de Dinon 28, n. 2.
- Alatz, Alans, miles 425. 426.
- Alapia, Aleph 82. 589, 15; de Halape soldanus 556, 20; rex: Sanguineus.
- Alardus, Alars v. Adalhardus.
- Alaricus rex Wisigothorum 206, 25.
- Alba fl., *Aube* 97, 10. 339, 25.
- Alba fl., *Tanaro* 445, 40.
- Alba (*prov. Aquila*) 685.
- Albamarla, *Aumale* 26, 25. — Albe-marne, Aubemalle, comitatus 304, 5. 315, 20; comites: Stephanus, Hadvisa, Havis et Bauduins de Biethune, Reginaldus de Domno-Martino.
- S. Albani monast. Magunt. 15, 40.
- Albaniae, Albanenses (*Albano*) card. episc.: Richardus I, Matheus I, Nicolaus I, Henricus, Radulfus, Bonaventura, Bentevenga, Beraldus. — Albanensis dioec. 438, 40. 440, 1.
- Albaros miles 421, 15.
- Albenas, *Aubenas* 407. 408.
- Alberada, uxor Roberti Wiscardi ducis Apuliae, 8, 30. 79, n. 1. 731, 20. 734, 5.
- Alberia, fil. Petri Leonis (?), uxor Rogerii I. regis Sicil., 27, n. 6.
- Albericus card. episc. Ostiensis 114, 20.
- Albericus archiep. Bituric. 233, 50. 235, 40.
- Albericus archiep. Remensis, archidiacon. Paris. 272, 40. 456, 15.
- Albericus Cornutus episc. Carnot. 635, 30.
- Albericus abbas Cisterc. 228, 40. 229, 35.
- Albericus princ. Rom. 78, 40.
- Albericus comes Domni-Martini 293, 30. 315. 324, 15. 385; fil.: Reginaldus.
- Albertus v. Adalb.
- Albeta miles Provinc. 600, 15.
- Albi monachi = Cistercienses 304, 20.
- Albia, *Alba* (*prov. Cuneo*) 684, 15.
- Albidia, *Anglia* 336, 1. 337, 35.
- Albiensis (*Albi*) dioec. 399, 30. 596, n. 3; episc.: Durandus; monast.: S. Salvii.
- Albigenses heretici; Aubigois, Aubugois 214. 272—276. 280. 281, 15. 282, 40. 283. 401, 1. 472, 45. 778, 5. 779, 1. 782, 20. 783, 15. 784, 10. 787, 1. 789, 5. 790, 25. 791. 795; Albigenium terra 470, 40. 521, 50; Albigenis prov. 273, 45. — Albigenae negotium 473.
- Albi-montis comes: Henricus.
- S. Albini monast. Andegavense 462, 50.
- Albinus id est argentum 176, 30.
- Albinus v. Alcuinus.
- Albionis principatus = *Anglia* 21, 5.
- Albuinus rex Langobard., fil. Audonis regis, 17, 10.
- Alciard v. Aliazars.
- Alcoranus 284, 1.
- Alcuinus, Alchuinus, Alchoinus, Albinus, abbas S. Martini Turon. 459, 40. 460.
- Aldenarda, Audenarda, Audenardum; Audenarde, castrum 6, n. 6. 208, 10. 350, 25. 357, 5. 710, 10. 723, 40. 749, 15. 761, 30; dom.: Arnulfus; Radous, fr. eius.
- (Aldo) episc. Placent. 50, 35.
- Ale v. Adela.
- Alefani campi v. Alipnia.
- Alexander II. papa, Anselmus episc. Lucensis 3, 30. 7, 15. 14, 5. 17, 45. 19, 20. 32. 48. 78, 50. 209, 10. 477. 498, 55. 499, 55. 824, 10.
- Alexander III. papa, Rollandus cancellarius, fil. Rainucteri, 32, 40. 34. 35. 83, 15. 85, 10. 144, 30—150. 152. 159, 55. 160. 175—187, 50. 188—191. 197, 45. 198. 202, 5. 203. 209. 210. 217. 237, 40—239, 15. 240, 40. 241. 243, 30. 245. 395, 15. 435. 444—446, 30. 449. 450, 10. 462. 463. 507. 508, 40. 509. 512. 513. 521, 5. 676. 824, 45.
- Alexander IV. papa, Rainaldus card. episc. Ostiensis 436, 25. 439, 25. 502, 40. 507, 50. 515. 589, 25. 591, 20. 594. 600, 40. 619, 40. 638, 20. 639, 1. 644. 645, 20. 647, 1. 673, 20. 680. 681, 45. 683, 15.
- Alexander canon. Colon., abbas Grandis-silvae et Cisterc. 116, 45. 122, 45. 123, 50. 125. 126, 5. 127, 20. 128, 10. 141.
- Alexander Magnus rex Macedonum 16, 40. 329, 10. 487, 30. 656. 736, 30. 769, 30.
- Alexander de Barsele 392, 1. 393, 10.
- Alexandria (Aegypti) 189, 5. 252, 15. 467, 45; patriarcha (a. 1215) 213, 30. 280, 50. 456, 40.
- Alexandria nova, dicta Palea, *Alessandria* 83, 15. 445. 448, 45. 449, 1.
- S. Alexii legenda 447, 35.
- Alexius I. imp. Constantinop. 8. 14, 35. 19. 48, n. 5. 78. 199, 20. 200, 15. 731, 30. 732.
- Alexius II. imp. Constantinop., fil. Manuelis, 242, 5. 244. 246, 50. 247, 1; uxor: Agnes.
- Alexius III. imp. Constantinop., fr. Isaaci Angeli, 257, 1. 265. 266. 453, 30.
- Alexius IV. imp. Constantinop., fil. Isaaci Angeli, 265—268. 453, 25.
- Alexius V. imp. Constantinop. 268.
- Alexius Branas nobilis Constantinop. 250, n. 6.
- Alfonsus, Alphonsus, Alphunsus, Adelfonsus, Adelphonsus, Hildefunus, Hildefunus, Yldefunsus; Anfos.
- Hildefunus I. rex Aragon. (citerioris Hispaniae) 43, 10.
- Adelphonsus II. rex Aragon. 203, 25.
- Hildefunus I. (VI) rex Hispan. (Castell. et Legion.) 199, 20.
- Hildefunus II. (VII) rex Castell. (imperator) 43, 10. 80, 40.
- Alphunsus III. (VIII) rex Castell. (Tolitanus 209, 30. 257, 5) 237. 257, n. 2. 278, 20. 446, 40; uxor: Alienordis; fil.: Constantia.
- Alfonsus IX. rex Legion. (d'Espagne) 470, n. 4. 791, 1.
- Alphonsus X. rex Castell., rex Rom. 437, 1. 438, 25. 516. 589. 593, 35. 601, 30. 604, 15. 607, 50. 609. 620, 40. 654, 50—657, 55. 660, 40. 664, 5.

- 681, 30. 684. 685. 690, 20; fil.: *Fernandus*; fr.: *Henricus*.
Alfonsus I. rex Portugal. 316, 25. 343, n. 3. 359, 25. 513, n. 2. 708, 1; fil.: *Mathildis*.
Alfonsus comes de Bouloingne, III. rex Portugal. 556, 10.
Adelfonsus (Iordanus) dux Narbon., comes Tolos. (S. Egidii) 82, 25. 201, 20. 413, 1. 422, 1.
Alfonsus de Brena comes Augi 554, 10. 644, 35. 682, 40.
Alfonsus comes Pictav. et Tolos., fil. Ludovici VIII. regis Franc., 545, 25. 546. 548. 589, 5. 816, 10; specie *Taburel canis* 547. 548; uxor: *Iohanna*.
Algotus episc. Curiensis, mon. Clarevall. 109, 1.
Aliazars (Alciard) de Uzest 421, 15. 422, 40.
Alicia, fil. Hugonis IV. ducis Burgund., uxor Henrici III. ducis Brabant., 671, 20.
Alix, fil. Leonis regis Armeniae, uxor Raimundi princ. Antioch., 269, n. 7.
Alicia de Namuco, uxor Balduini IV. com. Hannon., 451, 35.
Alix, uxor Simonis IV. com. de Monteforti, 282, n. 4.
Alienora, Alienordis, Elianordis, Elinordis, Elinordis; Alienor.
Alienora, fil. Willelmi X. com. Pictav. et ducis Aquitan., uxor I. Ludovici VII. regis Franc., 2. Henrici II. regis Angl., 90. 156. 158, 10. 192, n. 3. 201, 30. 209, 25. 435, 25. 452, 45. 454, 1. 508, 35. 704, 1. 705, 10.
Alienora, fil. Raimundi Berengarii IV. com. Provinc., uxor Henrici III. regis Angliae, 215, n. 7. 544, 30. 599, 25. 619, n. 1. 803, 15. 821, 10.
Alienordis, fil. Henrici II. regis Angl., uxor Alfonsi III. regis Castell., 90, n. 11. 209, 30. 446, 40.
Alienora, fil. Edoardi I. regis Angl., uxor Henrici III. com. de Barro, 622. 690, 25. 692, 20.
Elinordis comit. Viromand., fil. Radulfi I. com. Viromand., uxor Guillelmi IV. com. Nivern., 444, 5. 737, 10.
Elienordis, fil. Gaufridi, filii Henrici II. regis Angl., 316, 1.
Alynzo, Alençon 560, 15; comes: *Petrus*.
Alipnia civ., Alife 575, 5. — *Aliphani, Alefani, campi* 577, 35. 650, 35.
Aliscans coemeterium Arelat. 790, 1.
de Alise valles 531, 10.
Alix v. Alicia.
Allobroges 24; = *Burgundi* 370; *Allobrogum dux* = *Odo III. dux Burgund.* 368, 1.
Almaricus v. Amalricus.
Alost castrum 10, n. 2. 500, 35.
Alpais de Cudo virgo 243. 244. 278, 1.
Alpense monast., St. Jean d'Aulps 98, 5.
Alpes 13, 20. 23, 50. 26, 40. 43, 20. 61, 40. 79, 30. 80, 35. 97, 40. 104, 30. 105, 5. 108, 40. 112, 45. 166, 30. 176, 20. 180, 40. 181, 10. 182, 5—184, 15. 303, 5. 358, 35. 670, 40.
Alpensium Apenninarum episc. 148, 35.
Alpensium Maritimarum episc. 148, 35.
de Alsatia, Assatio, Auseis; Ausai, Auçoi: Theodericus comes Flandr., Matheus comes Bolon.; comes: Radulfus rex Rom.
de Alta-villa: Tancredus.
S. Altini corpus 237, 45.
Altipulli castrum, Hautpoul (Tarn) 399, 10.
Altissiodorum v. Autissiod.
Alvernia v. Arvernia.
Alvisus episc. Atrebat. 45, 25 (*Alvinus*). 61. 64, 30. 233, 50.
Alwardus saltator 28. 29.
Amalricus, Almaricus, Amauricus, Amoricus, Hamericus; Amauris (Amauri); Amalric; cf. Aimericus.
Amauricus patr. Ierosolim. 244.
Amalricus episc. Silvanect., abbas Karoliloci 239, 15.
Amauricus mag. hereticus 276, 1. 454. 467, 30; sectatores heretici 275. 454, 25.
Amalricus I. rex Ierosolim. 84, 5. 152, 30. 211, 5. 240, 55. 244, 45. 285, 50. 395, 15. 446, n. 1; fil.: *Balduinus*.
Amalricus II. rex Ierosolim. 269, n. 2. 509, 30; uxor: *Isabella*; fil.: *Amalricus*.
Amalricus, fil. Amalrici II. regis Ierosol., 269, n. 1.
Amalricus IV. baro de Monte-forti 55, 35.
Amalricus VI. comes de Monte-forti, fil. Simonis IV, 286. 400. 422, 1. 794, 30. 817, 20; uxor: *Beatrix*.
Amoricus Copeau 474, 45. 781. 787, 40.
S. Amans (Amandus) 721, 25.
S. Amatoris eccl. Autissiodor. 277, 5.
S. Amati (St. Amé) eccl. Duacensis 750, 5.
S. Ames (Amatus) 721, 25.
Amatus archiep. Burdegal. 200 (*falso* *Aymericus* 200, 5). 462, 25.
Amatus comes Morian. v. Amedeus.
Ambianis, Ambiania, Ambia; Amiens, civ. 212, 30. 256, 20. 290, 10. 320, 5. 454, 25. 506, 30. 528, 25. 539, 5; communia 311, 20. 392, 40. *Ambianenses* 54, 45. — *Ambianensis pagus, comitatus* 211, 1. 329, 35; *Aminois* 760, 10; *Ambianense territorium* 325, 30. — *Ambianensis eccl.* 302, 1; *episcopatus* 228, 35; *episc.*: *Gaufredus II.*
S. Ambrosii eccl. Mediolan. 104, 5.
Ambrosius Merlinus v. Merlinus.
Amedeus episc. Lausann., mon. Clarevall. 108, 40.
(Amedeus) Amatus II. comes Morianae (et Sabaud.) 70, 10. 152, 10.
Amedeus (falso pro Humbertus III) comes Sabaud. 447. 825; uxor: *Beatrix*; liberi: *Adelaidis, Thomas*.
Amedeus III. comes Sabaud. 215, 15. 536, 35. 600, n. 7.
de Amelencort: Hugo.
Amicia, fil. Petri dom. de Cortenai, uxor Roberti II. com. Artesiae, 609. 672, 1.
Amicia, uxor Simonis III. dom. de Monteforti, 281, 20.
Amillau castrum 449, 20.
Amiraalix (Afdal), fil. Saladini, 259, 20.
Amizo Saccus potest. Mediolan. 532, n. 7.
Amorraeus (=Turcus) 251, 30.
Amphimachus, fil. Priami, 16, 45.
Anacletus II. papa, Petrus Leonis card. presb., fil. Petri Leonis, 9, 5. 27, 40. 34, 25. 39, 45. 40. 43. 44. 57. 59. 98, 15. 100. 101, 5. 102, 45. 103. 105—108. 112, 35. 140, 60. 141, 10. 174. 197. 201. 232, 35. 233, 50. 234, 5. 478, 20. 507. 508, 30. 675, 35. 823, 35.
Anagnia, Anagni 203, 45. 436, 25. 439, 20. 441, 10. 504, 45. 638, 10. 639, 10.
Ananias 778, 25.
S. Anastasii monast. apud Aquas Salvas 108, 25. 235, 50; abbas: *Bernardus*.
Anastasius III. papa 77, 45. 676, 30.
Anastasius IV. papa, Conradus card. episc. Sabin., mon. Rom., fil. Benedicti, 34, 40. 82, 45. 85, 5. 120, 30. 197, 40. 201. 210, 25. 236, 50. 237, 15.
238, 25. 435, 30. 444, 10. 507, 30. 512. 824, 40.
Anastasius biblioth. Rom. 77, 15.
Anastasius I. imp. 206, 30.
Ancherius card. presb. S. Praxedis 569, 15.
de Anchora, Ancre: Karolus comes Flandr.
Andegavis, Andecava, urbs, Angers 156, 20. 166, 50. 206, 25. 262, 25. 339, 25. 446, 50. 461, 10. 462. 508, 5. 510, 30. 675, 15; eccl. et monast.: *S. Albini, S. Nicolai*. — *Andegavia; Angiau, Ango, Angou, Anjou, Anjo, Anjou* 316, 15. 318, 1. 412, n. 3. 455, 20. 503. 560. 565, 15. 575. 577, 30. 589, 20. 606, 20; *Andegavicae partes* 307, 1. — *Andegavenses; Angevin; Angevi* 22, 40. 39, 5. 41, 20. 55, 1. 173, 25. 184, 35. 236, 25. 412, n. 3. 510, 10. 749, 20. 795, 35; *comites* 10, 35; *nobiles* 575; *senescallus* 316, 15; *comites: Robertus, Gaufridus I. Grisa-gonella, Gaufridus II. Martellus, Fulco III. Nerra, Fulco IV. Rechin, Gaufridus IV. Martellus, Fulco V, Gaufridus V. Plantagenest, Henricus (II. rex Angl.), Richardus (I. rex Angl.), Carolus; — de Ango: Henricus imp. Constantinop. — Andegavensis moneta* 292, 1.
Andeliacum, Andeleium, Andelium, castrum, Andelys 159. 265, 10. 267, 20. 511, 30.
Andelotum foresta (de Andaine) 340, 15.
de Andra, Andria: Goisfredus.
S. Andreae eccl. Rom. 39, 40.
S. Andreae (St. Andriu) abbatia prope Avinionem 793, 15.
Andreas episc. Atrebat., abbas Cisterc. 210.
Andreas archidiacon. Virdun., mon. Clarevall. 139. 140, 1.
Andreas prior Marchian., mon. Aquicinet. 205, 25.
Andreas Ungarus mag., capellanus Belae et Stephani regum Ungar. 560. 574, 50.
Andreas mag. ord. Templariorum, avunculus S. Bernardi Clarevall., 112, 15.
Andreas I. rex Ungar., (falso) fil. Salomonis, 202, 35; fil.: (*falso*) *Bela*.
Andreas; Andrius, II. rex Ungar. 213, 30. 277, n. 5. 456. 502, 10. 633. 634, 35. 765, 1; uxor: *Iolantha*; fil.: *Elisabeth*.
Andreas delfinus Vienn. v. Wigo VI.
Andronicus imp. Constantinop. 247. 248. 265, 25.
Andronopolis 62, 30. 65, 1. 66, 10. 269, 40.
Andusa, Andusia; Enduza, Anduze 597, n. 5; dom.: *Petrus Bermundi*.
de Anetieres: Robertus.
S. Angeli card. diacon.: Gregorius (Innocentius II. papa), Richardus, Romanus.
S. Angeli castrum Rom. 583, 5.
S. Angelorum eccl. Gargan. 53, 30.
Angelus Alberti notarius 587, n. 6.
Anglia; Engleterre, Engletierre; Anglaterra, Englaterra 10, 25. 12, 25. 16. 17. 21. 24, 15. 28, 15. 35, 25. 156. 157, 15. 161. 202, 5. 213, 35. 218. 240, 20. 272. 277, 25. 279—282, 25. 293. 304, 35. 306. 315, 20. 318, 30. 319, 30. 341, 35. 346, 20. 349, 35. 412. 413, 1. 436, 35. 437, 1. 448. 449, 10. 450, 40. 452, 45. 455. 456, 30. 478, 5. 501, 25. 508, 45—511, 5. 515. 517, 25. 521, 20. 526, 20. 529, 30. 530. 540, 20. 590, 10. 597, 5. 600, 25. 668, 30. 669, 1. 673, 40. 683, 50. 691, 30. 702, 15. 703, 30. 705—708, 25. 710. 712. 714. 715, 10. 716. 717, 35. 801, 45. 818, 45. 821, 10; *Anglorum regnum* 16, 5. 156, 30. 165, 30. 341, 35. 345, 20. 350, 20. 460, 40. 502, 30. 505, 40. *reges: Edmundus, Eadwardus III, Haraldus, Willelmus I, Willelmus II, Henricus I, Stephanus, Henricus II,*

- Richardus I, Iohannes, Henricus III, Eduardus I; iustitarius: Hubiers de Bours. — Angli, Angligenae (anguigenae 356, 35), Anglici; Englois 16, 25, 17, 25, 21, 1, 22, 20, 26, 25, 59, 10, 61, 30, 107, 5, 155, 35, 156, 165, 30, 176, 178, 25, 192, 193, 240, 20, 282, 329, 40, 337, 45, 338, 1, 340, 40, 343, 40, 347, 357, 10, 367, 35, 374, 30, 379, 455, 501, 502, 15, 510, 521, 30, 737, 30, 738, 30, 739, 20, 741, 742, 10, 749, 40, 750, 15, 759, 1, 763, 1, 795, 10, 796, 818, 45; barones, procures, magnates, nobilitas 78, 50, 186, 1, 279, 280, 30, 454, 45, 515, 35, 530, 1, 583, 25, 714, 10, 735, 30. — Anglicana ecclesia 271, 40; — episcopi 101, 35. — Anglica Britannia 28, 15. — Angl. ferrum 346, 20; — Anglum mare 305, 30, 349, 20; classis 350, 5. — Anglicanum bellum 669, 30, 686, 15. Cf. Albidia, Albion, Britannia.
- Angli-Saxones 17, 5.
- Anguien v. Aiengien.
- Anguillariae comes 673, 50, 688, 45.
- d'Anguyers (*falso pro* Audegers): Arnaud.
- Anicium, Podium, *Le Puy* 199, 25, 247; populus Anniciensis 286, 10; episc.: Ademar, Robertus, Guido (Clemens IV. papa).
- Ansbertus dux Lotharing. 206, 35; uxor: Blithildis.
- Anschetillus de Noerio, fil. Ascelini, 13.
- Anschetillus de Quadrellis 12, 45, 14, 15; fil.: Ricardus.
- Anselmus, Anshelmus, Ansellus; Ansiaus (Ansiel); Ancelmez.
- Anselmus episc. Lucensis, Alexander II. papa.
- Anselmus archiep. Cantuar. 25, 26, 1, 194, 5, 229, 15, 824, 25.
- Anshelmus archiep. Mediolan. 103, 104, 1.
- Anselmus episc. Havelberg. 127, 40.
- Ansellus episc. Laudun. 215, 20.
- Ansiaus episc. Tornac. 725, 35; neptes 725, 40.
- Anselmus abbas Gemblac. 205, 30.
- Anselmus mag. Laudun. 230, 234, 10, 237, 10.
- Ansiaus de Ille 803, 25.
- Ansiaus de Noheront 814.
- Ansellus de Riveria 393, 20.
- Ansiaus de Rouslers 709, 30.
- Anselmus dom. Trianguli 262; uxor: Elysendis; fil.: Milo.
- Ansiaus de Wismes 813, 15.
- Ansellus dapifer Flandrensis 66, 1.
- Ancelmez nobilis Massil. 422, 25, 427, 25.
- Ansericus, fr. Iterii de Tociaco, 277, 25.
- Antarados, quae et Tortosa, *Tartus* 261, 45; episcopus 213, 25, 280, 50, 456, 40.
- Antelmus episc. Bellic., prior Cartus. 239, 35.
- Antenor dux Troian. 17, 1.
- Antiochia, Antiochena civ.; Andioce 8, 40, 25, 20, 45, 20, 48, 20, 49, 20, 67, 72, 50, 79, 81, 25, 82, 30, 83, 35, 84, 211, 30, 217, 35, 240, 20, 250, 15, 251, 252, 15, 255, 15, 261, 50, 269, 292, 10, 464, 1, 509, 15, 592, 616, 20, 731, 25, 734, 777, 25, 778, 40. — Antiochenus pagus 334, 20; principatus 8, 40, 269. — Antiocheni 251, 25, 269, 30; principes: Boemundus I, Boemundus II, Raimundus, Rainaldus, Boemundus III, (Raimundus), Rupinus; patr.: Petrus I, Petrus II.
- S. Antonii eccl. Paris. 286, 25.
- S. Antonii altare Autissiodor. 270, 35.
- Saint Anthoni burgus, *St. Antonin* 404, n. 2.
- S. Anthonius fr. Minor 633, 20.
- Antonius mon. Winton. 20, 35.
- Antonne, *Newington* 716, 10.
- de Anweiler: Marcuandus.
- Anwiers, *Antwerpen* 705.
- Apenninus mons 103, 20.
- de Apia: Iohannes.
- Apostolorum duodecim presb. card.: Hanibaldus.
- S. Apri monast. Tullense 137, 20.
- Aprucium, *Abruzzo* 690, 40.
- Apulia, Appulia, Apuleia, Pullia; Pulle, Puille, Pouille 4, 5, 7—9, 1, 12, 13, 1—15, 17, 35, 19, 5, 20—22, 20, 25—27, 31, 48, 35, 49, 52, 15, 53, 15, 61, 5, 78, 25, 80, 25, 200, 15, 218, 25, 254, 40, 256, 35, 257, 15, 259, 10, 260, 35, 270, 1, 292, 40, 293, 20, 302, 438, 15, 440, 35, 451, 30, 454, 30, 463, 15, 468, 35, 471, 473, 10, 478, 20, 500, 15, 503, 507, 20, 508, 5, 513, 20, 514, 50—517, 522, 20, 531, 35, 535, 10, 560, 5, 561, 40, 562, 571, 20, 576, 10, 577, 30, 581, 586, 589, 590, 5, 592, 594, 600, 35, 606, 5, 607, 25, 608, 20, 609, 40, 617, 40, 619, 638, 644, 20, 645, 648, 653, 655—657, 666, 668, 672, 674, 10, 675, 40, 677, 1, 678, 680, 683, 25, 684, 25—686, 5, 689, 696, 45, 730, 35—732, 734, 1, 746, 5, 766, 35, 800, 40; Apuliae princeps 31. — Apuli 12, 35, 202, 5, 648, 40, 653, 40; Apulienses coloni 20, 20; Apulienses Normanni 7, 35; magnates 471, 20, 503, 10; Ampuliensis rex: Fridericus II; duces: Willelmus I, Robertus Wiscardus, Rogerius Bursa, (Boemundus), Willelmus II; reges v. Sicilia.
- Aqua-pendens castrum, *Acquapendente* 302, 25, 361, 35.
- Aquae, Aquensis civ.; Ays en Provence, *Aix* 445, 45, 558, 15, 599, 600, 25; Aquensis prov. 402, 20; archiep.: Bermundus, Willelmus.
- Aigue-morte, *Aiguesmortes* 550, 20.
- Aquae Salviae (*prope Romam*) monast. S. Anastasii.
- Aquicinctus monast. S. Salvatoris, *Anchin* 208, 35.
- l'Aigle, *Aquila* 608, 609, 1.
- Aquileia; Aquilee 293, 5, 703, 20, 704, 25; patr.: Bertholdus, Gregorius de Montelongo.
- Aquilina ultro S. Leodegarii, *St. Léger en Yveline* 40, 35.
- Aquinum, Aquina, *Aquino* 14, 15, 680, 15; de A.: Thomas.
- de Ais: Hellenus.
- Aquisgranum, Aquisgranis; Ais, Ais-la-Chapele 115, 55, 132, 151, 35, 167, 5, 202, 20, 280, 294, 318, 437, 5, 445, 10, 453, 20, 456, 466, 505, 5, 519, 50, 532, 1, 591, 20, 593, 35, 610, 15, 639, 15, 681, 30, 725—727, 743, 1, 764, 5, 767, 1, 795, 35, 797, 10, 818, 820, 5; palatium 492, 40, 493, 498, 10; cives 318, 10; eccl.: S. Mariae; capella regia 115, 55, 132, 5; praepos.: Otto; canon.: Gregorius; Aquensis rex dictus Conradus IV. 819, 25.
- Aquitania, Aquitania 19, 40, 25, 10, 55, 1, 61, 1, 78, 1, 98, 1, 105, 15, 156, 20, 203, 206, 30, 228, 1, 229, 1, 262, 20, 267, 35, 270, 5, 272, 25, 273, 5, 306, 1, 395, 396, 10, 435, 15, 450, 40, 455, 20, 466, 1, 501, 40, Aquitani 59, 10, 82, 25; procures 262, 265, 15; duces 77, 30; duces: Willelmus II, Willelmus VII, Wido, Willelmus IX, Willelmus X, Ludovicus (VII. rex Franc.), Richardus (I. rex Angl.). — Aquitaniae metropolis Bituricorum urbs 148, 25. — Aquitanica expeditio 235, 40.
- Arabes 83, 40; Arabs 202, 15. — d'Aratgemulus 417, 15. — Arabica lingua 284, 5.
- Aragonia v. Arragonia.
- Aramnus mons 201, 5.
- Araris fl., *Saone* 83, 30, 46, 40, 147, 10, 271, 30, 358, 30.
- Arath v. Edessa.
- (Arausica), Aurasica, Oregia; Orenge, Orenge; Aurenca, Aurenqua, *Orange* 402, 420, 15, 421, 484, 1, 598, 15, 779, 793, 35; princ.: Guillelmus IV. Baus, Guillelmus V.
- de Arbressello: Robertus.
- Archae castrum, *Pont d'Arches* 156, 50.
- Archas, *Arques (Seine-Inferieure)* 26, 20, 261, 1; de Archis: Goscelinus.
- Archas opp. Tripolitanum 261, 40.
- Archembaldus v. Erchembaldus.
- de Arcis: Iohannes.
- Ardane, *Ardennen* 765, 35. Ardanii populus 355, 35; Ardaniidae 379, 40.
- Ardembourc, Ardenborg, *Aardenburg* 611, 35, 710, 5; castell.: Gilles Bier-taus de Gremines.
- de Areceguen: Seherus.
- Arelas; Arles, Arle, civ. 201, 30, 408, 409, 45—411, 598, 40, 793, 35. Arelatensis dioec., prov. 401, 25, 402, 20; archiep.: Michael, Bertrandus II.
- Arethium, *Arezzo* 621, 5.
- Arethusa, Aretusa 80, 35, 359, 5.
- Argensa, pars dioec. Arelat. 415, 55, 416, 10.
- Argentaria villa, *L'Argentière (Ardèche)* 399, 40.
- Argentariae (*Argentara*) montes 684, 15.
- Argentina civ., *Strassburg* 126, 15. Argentinensis civ. territ. 118, 15.
- Argentoilense monast., *Argenteuil* 53, 35.
- Argentuem, *Argentan* 706, 1.
- de Argonne silva 773, 25.
- Aria; Arie, Aire, castrum, *Aire* 279, 30, 304, 35, 452, 15, 455, 10, 528, 10, 538, 1, 706, 10, 713, 20, 736, 5, 746, 20, 748, 749, 40; de A.: Bauduins. — Ariensis eccl. 448, 30; praepos.: Robertus.
- Ariscurt villa 31, 35.
- Aristotiles 276, 5.
- Armenia; Iermenie 82, 30, 767, 35, 777, 20; reges: Leo, Iohannes (rex Ierosol.). Armenii 252, 20, 469, 25.
- Arnulfus, Arnulphus, Ernulfus, Hernulfus, Arnoldus, Arnaldus, Arnaudus, Ernaldus; Arnous (Arnoul), Ernous, Iernous; Arnautz, Arnaut.
- Arnoldus I. archiep. Colon. 131, 35.
- Arnoldus archiep. Magunt. 179, n. 2.
- Arnaldus archiep. Narbon., abbas Cisterc. 271, n. 4, 398, n. 4, 400, 407, 409—411, 413, 45.
- Arnulfus episc. Lexoviensis 61, 30, 159, 40, 169, 30, 186, 35.
- Arnulfus de Berbezillo (*falso pro* Radulfo) episc. Sancton. 200, 50.
- Ernaldus abbas Bonae-vallis 99, 100, 1, 109, 40.
- Arnaldus de Brissia 509, 45, 675, 50.
- Arnulfus de Maiorca, mon. Clavall. 139.
- Arnoldus mag. Templar. 248, n. 2.
- Arnulfus imp., fil. Karlomanni regis, 460, 496, 497; fil.: Ludovicus.
- Arnulphus (*falso pro* Ernestus I) dux Sueviae 614, 40; uxor: Gila; filii: Hernestus, Hermannus.
- Arnulfus I. comes Flandr. 157, 20, 158, 55.
- Arnulfus II. comes Flandr. 498, 20, 499, 20, 729, 10 (*dictus* Barbes); fil.: Balduinus IV. Barbatus.
- Arnulfus III. comes Flandr., fil. Balduini VI. com. 9, 208, 735, 736, 1.

- Arnous II. comes de Gisnes 713, 717, 753, 40; uxor: Beatrix.
- Arnoldus III. comes de Guinis 641, 682.
- Ernous de Aisne v. Arnulfus de Landast.
- Arnautz Audegers (d'Anguyers *falso*) nobilis Avinionensis 417, 20, 418, 50.
- Arnulfus dom. de Audenarda 314, 350, 25, 374, 30, 393, 30, 465, 10, 712, 5, 715, 15, 748, 10, 761, 762, 20, 764, 40, 770, 772, 776, 15, 794, 10, 795, 5, 799, 5, 802, 45, 820, 10; fratres: Evrars Radous, (germani): Gautiers et Bauduins de Sotenghien.
- Arnulfus de Baenguein 392, 20.
- Arnulfus de Creeng 392, 40, 393, 15.
- Arnulfus de Escallon 393, 20.
- Ernaldus, pater Willelmi de Excalfoio, 15, 30.
- Ernous de Gayre 393, 40, 753, 15, 770, 30, 774, 30, 798, 45, 799, 15.
- Ernaldus de Grentemaisnillio 13, 1.
- Arnulfus de Grimberge 392, 10, 393, 15.
- Arnulfus de Landast dom. de Aisne 392, 10, 393, 10, 710, 759, 40, 770, 30, 774, 35.
- Arnaut Topina miles 412, 10.
- Ernaldus, fil. Helgonis, 14, 45; fil.: Berengarius.
- Ernaldus, fil. Guillelmi Geroiani, 7, 5.
- Arragonia, Aragonia; Arragon; Arago, Arago 610, 5, 673, 25, Arragones, Aragones 203, 35, 281, 15, 509; reges: Adelfonsus I, Adelfonsus II, Petrus II, Iacobus I, Petrus III.
- Arras v. Atrebatum.
- de Arsele: Loeys.
- Arsulis castrum, *Arsoli* 566.
- Artois comitatus 528, 538, 35, 634, 1, 736, 5, 760, 5, 807, 25; comites: Robertus I, Robertus II. — Cf. Atrebatum.
- Arturus, Arcturus; Artus, rex Brittonum 159, 222, n. 2, 769, 30, 770, 1, 776, 5.
- Arturus dux Britanniae, fil. Gaufridi, filii Henrici II. regis Angl., 262, 291, 40, 315, 35, 316, 1.
- Arvernia, Alvernia; Alverne 26, 5, 39, 5, 228, 30, 236, 35, 412, n. 3, 511, 20, 515, 30; Avernicum 473, 20; comes: Willelmus X; Arverniae proceres 247, 15.
- Arvernus urbs, *Clermont-Ferrand* 33, 10, 244, 45; epis.: Hrenco. Cf. Clarusmons.
- Ascalon, Aschalon 112, 10, 212, 20, 231, 35, 251, 255, 35, 256, 5, 329, 40, 335, 1, 452, 30, 509, 20, Ascalonitae 236, 25.
- Ascelinus epis. Laudun. 206, 10.
- Ascelinus (de Noerio) miles 13, 30; fil.: Anshetillus.
- Asia 244, 35, 255, 5, 463, 40.
- Ask, *Asque prope Lille* 805, 40.
- Asperes (*incolae vallis Aspe?*) 203, 35.
- Assessini 637, 60; dicti Assidei 256, 10.
- Assisium, Assisia, *Assisi* 514, 15, 638, 10, 680, 1.
- Asso v. Azzo.
- Assur 212, 10.
- Astenses (*Asti*) 638, 681, 35.
- Asture, Hystoria, castrum, *Astura* 583, 1, 592, 10, 594, 30.
- At, *Ath* 772, 10.
- Atax fl., *Aisne* 341, 10. Cf. Axona.
- Ater v. Iohannes de Nigella.
- Athenae, Athenae 291, 1, 614, 20, archiep.: Dionysius Areopagita.
- Athius (*d'Athies*): Hugo.
- Atiniacum 492, 5, 493, 5.
- Atrebatum, Atrabatum, Attrebatensis civ.: Arras, Arraz 61, 64, 30, 207, 209, 15, 210, 45, 211, 25, 212, 45, 233, 50, 236, 25, 245, 20, 319, 20, 321, 30, 452, 15, 453, 10, 463, 30, 498, 20, 499, 20, 528, 10, 538, 1, 542, 50, 543, 40, 634, 1, 713, 15, 746, 20, 791, 45; communia 311, 20; monast.: S. Vedasti; eccl.: S. Mariae; castell.: Hues, castellanus 791, 40; advoc.: Iohannes; comites v. s. Artois; de Atr.: Iacobus, Nieules. — Atrebatensis eccl. 205, 25, 208, 40, 506; episcopus 528, 5; epis.: S. Vedastus, Lambertus, Alvisus, Godescalcus, Frumaldus, Petrus I, Pontius, Asso, Petrus IV. Rogerii (Clemens VI. papa); decanus: Iohannes; Atrebatenses canonici 208, 40.
- Atropos 668, 15.
- Attalia, Satellia, urbs Pamphyliae 71, n. 5, 72, 271, 15.
- de Aubegni: Bauduins.
- Aubemalle v. Albamarla.
- de Aubon: Ponces Templarius.
- Auch, *Aux* 408. Auxitanensis prov. 823, 30; Accitanus, Auscitanensis archiep.: Guillelmus III, Bernardus IV.
- Aucum v. Augum.
- Audebertus v. Adalbertus.
- Audegers: Arnautz.
- Audenarde v. Aldenarda.
- Audo rex Langobard. 17, 10; fil.: Albinus.
- S. Audoeni monast. Rotomag. 488, n. 3, 494, 30, 495, 30; abbas: Hildebertus.
- S. Audoenus archiep. Rotomag. 494, 30, 495, 30, 519, 15.
- S. Audomari, S. Homeri; Saint Omer, opp. 215, 15, 279, 30, 304, 35, 322, 15, 393, 40, 452, 15, 453, 10, 455, 10, 528, 10, 538, 1, 693, 30, 706, 10, 713, 1, 807, 25, monast. S. Audomari 502, 20; praepos.: Gautiers; monast.: S. Bertini; castell.: Willelmus V, Robertus, Willelmus VI.
- (S. Audomarus) S. Omers 721, 25.
- Audovacrius dux Saxonum 206, 25.
- Augensis abbas 114, 30, 125, 1.
- (Augum), Aucum, Ocense castrum; Eu 6, 30, 10, 5; com.: Willelmus, Henricus, Alfonsus (de Brenna).
- Augustidunensis, Eduensis (*Autun*) epis.: S. Leodegarius, Walterus.
- S. Augustinus epis. Hippon. 44, 35, 77, 15; corpus 442, n. 3. — S. Augustini regula 231, 1.
- Augustinus apost. Anglorum 16, 10, 187.
- Augustus; Cezar Augustes, imp. 14, 1, 769, 35.
- Aumosne v. Elemosyna.
- de Aunatione v. Naasso.
- Aurasica v. Arausica.
- Aureliacense monast., *Aurillac* 77, 40; abbas: Odo.
- Aurelianus; Orlens 39, 10, 101, 30, 157, 30, 206, 20, 227, 55, 237, 20, 244, 50, 277, 25, 518, 40, 520, 30, 538, 10, 539, 5, 558, 45, Aurelianensis prov.; Orlenois 41, 20, 749, 20, Aurelianenses 54, 35; epis.: Manasses, Philippus I; de A.: S. Leonardus, Rudolphus; presb.: Avitus.
- Aurenca v. Arausica.
- de l'Ausnoi: Pieres.
- Aussens (Ausent) rex Bulgar. 811, 40, 812, 25.
- (Austrasia) Austria 206, 25.
- Austria, Oterigia, Outarricha; Austrie, Osterriche, Osterice, Osterrike 256, 15, 277, 20, 293, 436, 10, 438, n. 2, (Istria 452, 30, 456, 15), 505, 25, 511, 40, 513, 516, 35 (Astrucia), 527, 10, 529, 582, 604, 30, 615, 15, 817, 35, 819, 20; duces: Henricus (fabul.), Leopoldus V, Leopoldus VI, Hermannus (VI. marchio Bad.), Fridericus, Rudolfus II, Albertus I, Rudolfus III, Fridericus II.
- Autariba, *Hauterive* 412, n. 3.
- Autbois castrum Camerac. 203, 10.
- Autissiodorum, Autisiodorum, Altisiodorum; Auçuerre, Ausuere, Auçoire; Ausorre, Ausura, *Auxerre* 11, 35, 41, 15, 59, 10, 108, 40, 149, 20, 219, n. 4, 228, 230, 40, 232, 35 — 234, 10, 240, 5, 247, 10, 253, 30, 259, 5, 270, 35, 277, 10, 286, 356, 20, 407, 30, 409, 15, 494, 25, 495, 25, 765, 30, 805, 10; eccl. et monast.: S. Amatoris, S. Eusebii, S. Germani, S. Iohannis, S. Mariae, S. Mariani, S. Martini, S. Stephani cathedralis, synagoga; domus episcopalis 267, 15; forum 242, 25, 273, 5, 277, 5; suburbium 234, 40; S. Martini vicus 263, 20; S. Germani castellum 228, 10; molendini 228, 10. — Aucerrois 765, 40. — Autissiodorensis; eccl. 230, 5, 231, 239, 241, 25, 244, 40, 271; dioecesis 584, 586, 20; praesules 227, 35; canonici 246; episcopi: Remigius, Humbaldus, Hugo II, Hugo III, Alanus, Willelmus I, Garmundus, Hugo IV, Willelmus II, Henricus, Rainaldus, Guido de Melloto; praepos.: Guido; thesaur.: Radulfus, Willelmus, Hugo; canon.: Hildebertus. — Aut. comitatus, territorium; Aucesrois 277, 30, 806, 45, 816, 25; comites v. s. Nivernum; Autissiodorensis: Gaufridus abbas Fossae-novae. — Autissiodorensis via 82, 20.
- Auxitan. v. Auch.
- Auxona v. Axona.
- Ava, fil. Rodberti presb. SS. Magni et Buccestrae, 28, 29.
- Avalois (*partium inferiorum homines*) 758, 25, 759, 1.
- Avalona castrum, *Avalon* 150, 5.
- de Avelin (*prope Pont-à-Marque*): Girardus, Guillelmus.
- de Avellina, *Avellino*, pseudoepiscopus 203, 5.
- de Averquein: Guillelmus.
- Aversa, Adversis, urbs 8, 35, 17; epis.: Guitmundus.
- de Avesguia (Abessinia) rex 84, 20.
- de Avesnis, Avennis, Avesnes, domini: Iacobus, Walterus II; Burcardus, Wido (filii Iacobi); Iohannes (I. comes Hannon.), Balduinus (filii Burcardi); fratres 639, 10, 682, 25.
- Avinio, Avignio, Avenio; Avignons, Aveignon; Avinhos, Avinho, Avinhon 214, 45, 408, 5, 417 — 421, 422, 20, 423, 50, 424, 425, 40, 426, 40, 428, 45, 429, 441, 20, 449, 20, 472 — 475, 480 — 486, 505, 506, 1, 511, 20, 521, 50 (Aviennensis civ.), 543, 544, 597, 598, 611, 631, 45, 632, 676, 55, 778 — 788, 790 — 794, 796, 1; abbat.: S. Andreae. — Avinionenses, Avionenenses; Aviiens 401 — 403, 15, 480 — 486, 597, 598, 632, 5, 793, 20; potestas 779, 30, 783, 25, 790, 40, 792, 40; ballivus 790, 40; praefectus 481; epis.: Nicolaus de Corbeia, (*falso*) Bertrandus; de A.: Ailen. — Avinionensis pons 241, 30, 247, 35, 449, 20.
- Avitus presb. Aurelian. 227, 55.
- Axona, Auxona, Atax, Esna, fl., *Aisne* 90, 10, 341, 10, 519, 55.
- Azelinus saltator 28, 29.
- Aziz, fil. Saladini, 259, n. 9.
- Azzo epis. Atrebat. 805, 45.
- Azzo II. marchio (Estensis) Liguria 24; uxor: Gersenda; filii: Fulco, Hugo.
- (Azzo VI) marchio Estensis 303, 5.
- Azo, fil. Rodberti presb. SS. Magni et Buccestrae, 28, 45, 29, 1.

B. cf. P.

- Babenberga, Bavenbergensis urbs 14, 5, 453, 35; epis.: Suidgerus, Gunterus, Ekbertus.
- Babylon, Babilonia 4, 10, 241, 1, 249, 10.

- 259, 35. 269, 15. 285, 10. 467, 45; Babiloniae, de Babiloine, soldanus 283, 30. 285. 468. 469. 556, 25. 557, 25. 637, 55. 678. 791; almiralus 84, 5; reges: Nabuchodonosor, Balthasar. Babilonii 16, 40.
- de Baenguein, *Bayenghem*: Arnulfus.
- Baiocae, *Bayeux* 20. 157, 25. 823, 1. Baiocensis praesulatus 21, 20; dioec. 823, 1; episc.: Odo; cancell.: Gaufredus de Bello-monte.
- Baioaria, Baiuaria, Bavaria, Bawaria, Baveria, Bavaria; Baviere, Baiwiere 492, 10. 493, 10 (Baicaria). 496, 15. 497, 15. 505. 680, 35; dux 116, 15. 819, 30; duces: Tassilo, Geroldus, Henricus (IV. imp.), Welfo II, Ludovicus I, Otto II, Ludovicus IV (IV. imp.); de Baviere episc. (Ekbertus Bamberg.) 633, 40. Baioarii; Bavier, Baivers 54, 1. 412, n. 3.
- S. Balbinae tit. Rom. presb. card.: Symon.
- Baldich civ., *Bagdad* 589, 15.
- Balduinus, Baldoinus, Baldwinus, Baldevinus, Baldwinus, Balduwinus, Bauduinus, Baudouynus; Baudonius, Bauduins (Bauduin, Baudon); Bandois.
- Balduwinus archiep. Pisanus, mon. Clavall. 108, 40.
- Balduinus abbas ord. Cisterc. 122, 40. 124, 45. 125, 15.
- Balduinus I. imp. Constantinop., rex Thessalonie, IX. comes Flandr., VI. comes Hannon., fil. Balduini V. com. Hannon., 217, 25 (XI. comes Flandr.). 261, 15. 268, 60. 269, 270, 10. 278, 15. 286, 40. 287, 5. 292, 35—294. 336. 343. 453. 464, 45. 501, 1. 509, n. 7. 513, 20. 527, 35. 528. 538. 541. 610, 10. 631. 677, 10. 705, 30. 707, 10. 736, 40. 743, 45. 746. 765, 25. 768. 771. 776, 15. 797, 25; uxor: Maria; filiae: Iohanna, Margareta.
- Pseudo-Balduinus 214. 286, 45. 287. 470. 471. 521. 541—543. 631. 769—777; dictus Bertrannus (li Clos) de Rais, fil. Petri Cordiele, 471, 15. 521. 543. 776, 5. 794, 45; Gierris de Mies 775, 1; Gorginus de Mez 471, 15; Crestiens 769, 40; Raoul Alemannus 774, 45; Normannus 774, 45.
- Balduinus II. imp. Constantinop., comes Namurc., fil. Petri imp., 215, 10. 537, 5. 551. 552. 600, 5. 682, 35. 768, 20. 797. 806—809. 811. 812. 816. 817; uxor: Maria.
- Balduinus I. rex Ierosol. 26, 50. 27. 229, 25; uxor: Adelaidis.
- Balduinus II. rex Ierosol., comes Edessenus 229, 25. 232, 25.
- Balduinus III. rex Ierosol., fil. Fulconis regis, 81, 10. 175, 30. 446. 520, 50.
- Balduinus IV. rex Ierosol., fil. Amalrici I. regis, 211, 5. 240, 55. 244, 45. 248, 5. 450, 45.
- Balduinus V. rex Ierosol. 211, 5. 248. 450, 45.
- Balduinus IV. Barbatus comes Flandr., fil. Ernulfi II. com., 6. 207, 15. 729; fil.: Balduinus.
- Balduinus V. Insulanus comes Flandr., fil. Balduini IV. com., (comes Cantiae 443, 25; dictus Barbes 734, 35; Cumbarba 9, 30). 3. 6. 9. 13, 50. 15, 25. 32. 207. 208. 443, 25. 460. 729. 730. 733. 734; uxor: Hadala (*falso* Mabile); liberi: Balduinus, Rodbertus, Mathildis, *falso* Udo.
- Balduinus VI. Hasnoniensis comes Flandr., I. comes Hannon., fil. Balduini V. com., 9. 32, 40. 207. 208. 735, 1; uxor: Richildis; filii: Arnulfus, Balduinus.
- Balduinus VII. Hapiola comes Flandr., fil. Roberti II. com., 10, 5. 26. 56, 1. 209. 230, 45. 675, 1. 735, 45.
- Balduinus II. comes Hannon., fil. Balduini VI. com. Flandr., 208. 209, 1. 735, 5; fil.: Balduinus III.
- Balduinus III. comes Hannon., fil. Balduini II. com., 209, 1.
- Baldwinus IV. comes Hannon. 447, 25; fil.: Balduinus V.
- Balduinus V. comes Hannon. (Montensis), VIII. comes Flandr., marchio Namurc., fil. Balduini IV. com., 36, 1. 210, 30. 211, 50. 217, 25 (X. comes Flandr.). 242, n. 5. 289, 30. 290, 35. 292, 35. 343, n. 7. 395, n. 2. 447, 25. 450, 5. 451, 35. 463, 25. 509, n. 2. 736. 739, 45; uxor: Margareta; liberi: Elisabeth, Balduinus, Philippus, Henricus.
- Bauduins III. comes de Gines 808, 25. 812, 15. 813. 814.
- Balduinus comes, fr. Raimundi VI. com. Tolosani, 399, 30. 404.
- Bauduins de Aire 712. 714, 15. 716. 717, 15. 764, 15.
- Bauduins de Aubegni 705, 35.
- Balduinus de Avesnes, fil. Burchardi, 545. 551. 554. 638. 682. 769, 1. 772, 25. 774. 797.
- Bauduins de Biauvoir 717, 5.
- Bauduins de Biethune, comes de Aubemalle 705; uxor: Havis.
- Balduinus de Blanderque 392, 20.
- Balduinus de Bondius 392, 35.
- Balduinus Buridanus de Furnis 309, 40. 310. 369, 5. 370, 1. 758, 10. 760. 764, 15.
- Balduinus castell. de Lens 392, 40. 717, 10.
- Balduinus de Montibus 391, 40.
- Bauduins de Nuef-port miles 707.
- Balduinus de Perenchis 392, 45.
- Balduinus de Prat 392, 25. 393, 15. 825.
- Bauduins de Sotenghien, fr. Galteri, 715, 15. 763, 20.
- Balduinus de Super-Sanctum-Ligerium 392, 40.
- Bauduins, fil. Petri Markasin, 804, 35.
- Bauduins coquus Balduini IX. com. Flandr. 771, 45.
- Baleares insulae 100, 45.
- Balernensis (*Balerna monast. ord. Cist. in dioec. Vesont.*) abbas: Burkardus.
- Baliterm. v. Velitr.
- (Balliolium) Bailluel, *Bailleul* 707, 15. 712, 30; de B.: Henris, Robiers.
- de Ballolio: Hugo, Nicholaus, Petrus.
- de Ballolet: Galterus.
- Balmas, Balma, *Baumes* 420, 20. 421, 30.
- de Balneolis castrum, *Bagnols* 399, 40.
- Baltazar magus 202, 15.
- Balthasar rex Babiloniorum 16, 40.
- Baltildis (uxor Chlodovei II. regis Franc.) 206, 30.
- Bapalma, Bapalmis; Bapaumes, *Bapaume* 315, 5. 322, 15. 385, 15. 528, 10. 538, 1.
- Baras de Estrepi 774, 30.
- Baraso princ. Sardiniae, fil. Gunnarii, 140, 50.
- de Barbais: Girardus.
- Barbariae (*Berberet*) rex 517, 10.
- de Barbençon: Gilles.
- Barbes fl. 231, 10.
- de Bari: Brisses.
- Barium, Barum, Barrum, Baris, *Bari* 13, 5. 21, 25. 22, 30. 25, 45. 33, 5. 53, 30. 80, 25. 152, 5. 199, 10. 500; eccl.: S. Nicolai; de Baro: Grimaldus. — Barienses 199, 10. — Barina eccl. 199, 10; archidiaconus: Iohannes.
- Barleta, *Barletta* 471, 40. 472, 1. 516, 5.
- Barolum Apuliae urbs, *Baroli* 260, 35.
- de Barris, Barrensis, des Bares: Evrardus mag. Templi, Willelmus.
- Barrum-ducis, Barrus; Bar, castrum, *Bar-le-Duc* 32, 1. 411. 690. — Barraus 424, 5; comites: Rainaldus I, Rainaldus II, Henricus I, Theobaldus I, Henricus II, Theobaldus II, Henricus III.
- de Barsele: Alexander.
- S. Bartholomei eccl. Benevent. 21, 45. 53, 30.
- Bartholomeus archiep. Cusentinus, postea Messanensis 563, 30.
- Bartholomeus episc. Laudun. 230, 50. 236, 25.
- Bartholomeus cancell. Ludovici VII. regis Franc. 61, n. 2. 66, 5.
- Bartholomeus; Berthelemi, Bertren, comes, (*Simplex dictus* 578, 5) 576. 578. 592, 5. 594, 25. 607, 10. 649. 653, 35. 665; duo filii 665.
- Bartholomeus; Biertremiu, de Roia 308, 25. 312, 20. 349, 30. 359, 20. 706, 1.
- Barut v. Beritus.
- Basculi 203, 30.
- Basilea civ. 114, 35. 116, 40. 123, 50. 126, 1.
- Basina, uxor 1. Basini regis Thuring., 2. Childerici I. regis Franc., 206, 25.
- Basinus rex Thuringorum 206, 25; uxor: Basina.
- Bassiniacum, Bassigniacum 147, n. 5.
- La Bastida castrum 403, n. 3. 431.
- Batavia (*Passau*) v. Patavium.
- Bathavi 69, 40.
- de Bauchaio, Bauceio, Baucoyo; Baucay, Boucai: Hugo.
- Baudris (Baudri) de Deneng 770, 30. 771, 50. 774, 35.
- de Baux: Robers.
- Bavaria v. Baioaria.
- S. Bavo 519, 15.
- Bearazin castrum Campaniae 147, n. 5.
- Beatrix, fil. Rainaldi com. Burgund., uxor Friderici I. imp., 201, 30.
- Beatrix, fil. Philippi regis Rom., uxor Ottonis IV. imp., 453.
- Beatrix, fil. Herberti I. com. Viromand., uxor Roberti I. regis Franc., 157, 20.
- Beatrix, fil. Guiteri com. de Regiteste, uxor Rogerii II. regis Sicil., 217, n. 3.
- Beatrix, fil. Raimundi Berengarii IV. com. Provinciae, uxor Caroli com. Andegav., regis Sicil., 215, 30. 544, 30. 565. 569, 15. 589, 40. 600. 619, n. 2.
- Beatrix, uxor Arnulfi II. com. Gisenensis, 713, 5.
- Beatrix, fil. Andreae (Guigonis VI) delfini Viennensis, uxor Amalrici VI. com. de Monte-forti, 400.
- Beatrix, soror Octoboni de Lavagnia card. diac., uxor Thomae com. de Morienna, 638, 25.
- Beatrix, fil. Thomae I. com. Sabaud., uxor Raimundi Berengarii IV. com. Provinc., 638, 30. 820.
- Beatrix, fil. Gerardi com. Matiscon., uxor Humberti III. (*falso* Amedei) com. Sabaud., 447, 20.
- Beatrix delphina Viennensis 558, 20.
- Beatrix, mater Iohannis de Joinville, 556, 35.
- Beaumont v. Bellus-mons.
- Beauquaere v. Belliquadrum.
- Beccum, Beccense monast., *Le Bec* 10, 40. 20, 15. 159, 35. 167, 50—169. 508, 50. 512. Beccenses monachi 158, 10. 167, 45. 168, 5. 170, 1; prior: Theobaldus.

- Beda Venerabilis presb. 77, 20. 205, 30. 519, 35. 674, 30.
- Beduini 819, 35.
- Bela II. rex Ungariae, (*falso*) fil. Andrae, 202, 35; fil.: Iosepha (Geisa).
- Bela III. rex Ungariae, fil. Iosephae (Geisae), 202, 35. 254, n. 2. 257, n. 9. 284, n. 10; uxor: Margareta; fil.: Aimericus.
- Bela IV. rex Ungariae 557, 25. 560, 20. 604, 35. 683.
- de Belafar: Willems.
- de Belesio: Robertus.
- de Belesmo: Robertus.
- Belgae, Belga 322, 20. 345, 45. 346, 1. 347, 30. 357, 1. Belgica prov. 105, 1. 237, 25.
- Belins aries 546, 20.
- Belismensis (*Bellicensis*; *Belley*) episc.: Antelmus.
- Bellagarda 401, 35.
- Bellagrava Hungariae 62, 20.
- Bellagrava Bogarensis castrum, *Belgrad* 62, 20.
- Bella-vallis monast., *Bellevaux* 113, 15; abbas: Pontius.
- de Bieles-aises: Mikius.
- Belliquadrum, Bellicadrum, Beauquaere; Biaukaire, Belkaire; Belcaire, *Beaucaire* 401, 402. 408, 5. 414, 415, 55. 416, 10. 423—430. 439, 10. 473, 474, 1. 475, 35. 558, 15. 597, 15. 599, 789, 40. 793, 35; porta: Lissa; regio Condamina. — Belliquadrenses 402.
- de Bello-ioco, Biellgiu, *Beaujeu*, dom.: Guichardus IV, Hymbertus IV. (*falso* Tibiers), Hymbertus (V); comit.: Sibilla (uxor Guichardi IV).
- de Bello-ioco (*falso pro* de Melloto): Guido episc. Autissiodor. 647, 35. 651, 45.
- de Bello-loco: Gaufridus fr. Praedicat.
- de Bello-loco in Bria: Symon card.
- de Biaumes, *Baumetz-les-Laires*, castell.: Gilles; castellanus et filius eius 816, 45.
- Bellovacum, Belvacus; Biauvais, Biauves 33, 35. 34, 20. 40, 10. 41, 5. 197, 230, 15. 253, 40. 341, 1. 360, 30; communia 311, 20. 393, 1; monast.: S. Luciani. Bellovacenses, Belvacenses; Beauvoisin 54, 45. 575, 45. 653, 15; episc.: Henricus, Philippus, Milo I. — Belvacensis pagus 303, 25.
- de Biauvoir: Bauduins.
- Bellus-mons castrum, *Beaumont-le-Roger* (*Eure*) 335, 30.
- de Bello-monte comes: Iohannes.
- de Bello-monte, Beaumont, Biamont: Guillelmus, Petrus, Gaufridus; tota domus 567, 25.
- de Bello-monte, *Beaumont-en-Cambrésis*: Guillenus.
- Bellus reditus, locus prope Autissiodorum 270, 25.
- Belsia, *La Beauce* 328, 15.
- S. Benedicti ordo 209, 45. 508, 15; regula 108, 30. Cf. Niger ordo.
- S. Benedicti monast. Floriacense.
- S. Benedicti monast. in Monte Cassino.
- S. Benedicti monast. ad fl. Mosellam 120; abbas, monachi 120, 10; puer: Iohannes.
- S. Benedicti in Montibus monast. 690, 40; mon.: Petrus de Morone.
- S. Benedictus 19, 15. 118, 25. 518, 30; corpus 519, 15.
- Benedictus III. papa 494, 40. 495.
- Benedictus IV. papa 77, 40.
- Benedictus V. papa 78, 30.
- Benedictus VI. papa 78, 35.
- Benedictus VII. papa 78, 35.
- Benedictus VIII. papa, fr. Alberici maioris, 12, 20. 31. 78, 40. 498, 30. 499, 30.
- Benedictus IX. papa 31, 45. 208, 1. 498, 35. 499, 35.
- Benedictus X. papa, Iohannes card. episc. Veliternensis 78, 45. 208, 1. 477, 30. 824, 10.
- Benedictus XI. papa 441, 15. 504.
- Benedictus XII. papa, Iacobus de Furno card. presb. 506. 508, 10.
- Benedictus Caietanus card., Bonifacius VIII. papa.
- Benedictus episc. Massil. 598, n. 8.
- Benedictus, pater Anastasii IV. papae, 85, 5.
- Benedictus usurpator Romanus 255, 45. 256.
- Benedictus, pontis Avinionensis auctor, 241. 247, 35. 449.
- Beneventum, Boniventum, Beneventana civ.; Bonivent 12, 25. 21, 45. 53, 30. 191, n. 2. 438, 20. 508, 5. 516, 1. 571, 40 — 573, 1. 575—579, 1. 581, 35. 582, 10. 586, 35. 594, 40. 601. 606, 45. 607. 611, 20. 649. 651, 45. 653. 654. 668, 20. 684; ecel.: S. Bartholomei; de B.: Albertus. Beneventani 7, 25; princeps 12, 30. — Boneventana provincia 107, 20. 649. — Beneventani campi dominici 577, 5. 580, 15. 581, 35. 582, 30. 589, 40. 592, 5. 594, 20. — Beneventanum flumen (*Calore*) 576, 35.
- Benna saltatrix 28. 29.
- Bentevenga card. episc. Alban., episc. Tudertinus, fr. Minor. 439, 15. 440, 1.
- Beraldus card. episc. Alban., archiep. Lugdun. 622, 35.
- de Berbezillo: Ramnulfus (*falso* Arnulphus) episc. Sancton.
- Berbo de Murel v. Bernis de Mureus.
- Berchene, *Bergheim* 126, 10.
- Berengaria; Berengiere, fil. Sanchonis V. regis Navarr., uxor Richardi I. regis Angl., 211, 40. 332. 358, 10. 703, 5. 704.
- Berengaria, fil. Alfonsi IX. regis Legion., uxor Iohannis regis Ierosolimit., 470, n. 3. 551, 30. 631, 25. 677, 50. 767, 45. 768, 1. 791, 1.
- Berengarius episc. Venuensis, abbas S. Trinitatis Venus., mon. Uticensis, fil. Ernaldi, 14. 15.
- Berengarius canon. Turon. 16, 30.
- Berengarius rex Italiae 460, 10.
- Bergamum 445, 35.
- de Bierghes, *Bergues*, castell.: Adans Chieres.
- Bergonha v. Burgundia.
- Beritus, Barut, urbs, *Beirut* 257, 20. 464, 10. 509, 30.
- Bermundus archiep. Aquensis 400, 40.
- (Bernhardus), Bernehardus, Bernardus; Biernars; Bernard.
- Bernardus abbas S. Anastasii Rom., mon. Clarevall., Eugenius III. papa.
- Bernardus card. episc. Portuensis 146, 40.
- Bernardus card. diac., mon. Clarevall. 108, 40.
- Bernardus IV. archiep. Auxitanus 400, n. 8. 408.
- Bernardus archiep. Ebredun. 400, 40.
- Bernardus episc. Lemovic. 473, 40. 632, 5.
- Bernardus II. dom. de Lippe, episc. Livoniae mon. Cisterc. 455; filii: Gerhardus, Hermannus, Otto.
- Bernardus episc. Namnet., mon. Clarevall. 108, 45.
- Bernardus episc. Segobiensis 599, n. 7.
- S. Bernardus abbas Clarevall., fil. Tece-
- lini, 41, 5. 61, 10. 82. 95—142. 197. 201, 15. 229, 35. 230. 234. 235, 5—237. 435, 30. 675, 55. 676; liber Apologeticus 98, 25; de gratia 98, 25; de libero arbitrio 98, 25; de consideratione 109, n. 2. 112, 1.
- Bernardus I. abbas S. Benedicti de Monte Cassino 663—665. 685, 50.
- Bernardus abbas Maioris monast. Turon. 461, 35. 462, 30.
- Bernardus abbas Tyroniensis 229.
- Bernardus Pontius prior Maioris monast. Turon. 461, 45.
- Bernardus mag. Paris., hereticus 454, 10.
- Bernehardus rex Langobard., fil. Pipini, 492, 45. 493, 45.
- Bernardus dux Saxon. 450, 20.
- Bernardus IV. comes de Cumenge 412, 25. 597, n. 9.
- Bernardus V. comes de Couminges 789, 30.
- Bernardus comes de Plozeke 68. 69. 71.
- Bernardus comes 71, 35.
- Bernardus de Hostemale (*Hucemaigne*; *Horstmar*) 312, 20. 392, 15. 393, 15. 465, 10. 754, 25. 757, 10. 758, 30. 761. 764, 40; *falso* Girardus 376, 1. 377.
- Bernard de Mureus v. Bernis.
- Bernad (*falso pro* Ramon) de Rabasteaux 408, 45.
- Bernardus Probus de Ucret 392, 40.
- Bernardus Danus mag. Richardi ducis Normann. 157, 25.
- Bernis de Mureus 421, 10. 422, 40 (Bernard). 431, 25 (Berbo de Murel).
- Berno abbas Cluniac. 77.
- Bernodalis prior, postea abbas S. Mariani Autissiodor. 264, 30.
- Bernutium; Berniz, castrum, *Berniz* 402, 30. 431.
- Berriviers 412, n. 3.
- Berta, fil. Karoli Magni, 519.
- Berta regina, uxor Karolomanni, 459, 30.
- Berta, fil. Florentii I. com. Holland., uxor Philippi I. regis Franc., 9, n. 8. 735, 10.
- Berthelemi, Bertren, Biertremiu v. Bartholomeus.
- Bertholdus patr. Aquileiae 604, 35.
- Bertoldus abbas S. Mariani Autissiodor. 236, 5. 264, 25.
- Bertoldus praepos. Brugensis 56. 57.
- Bertholdus IV. dux Meraniae (et Boemiae *falso* 293, 25), marchio Istriae 293, 25. 464, n. 1; fil.: Maria (Agnes).
- Bertholdus, fr. ducis Saxoniae, 87.
- S. Bertini monast. 10, 10. 61. 64, 35. 735, 10; abbas: Leo.
- S. Biertins 721, 25.
- Biertins dictus pater Gierri de Mies, Pseudobalduini, 775, 1.
- Bertrandus, Bertrannus; Bertranz, Biertrans; Bertrans.
- Bertrandus de Gutto (del Guotz) archiep. Burdegali, Clemens V. papa.
- Bertrandus II. archiep. Arelat., card. episc. Sabin. 438, n. 5.
- Bertrandus card. presb. SS. Iohannis et Pauli 402. 403. 597 n. 13.
- Bertrandus de S. Iusto episc. Agathensis 599, 40.
- Bertrandus episc. Mettensis 303, 20.
- Bertrandus *falso* Avinionensis episc. dictus 438, 45.
- Bertrans Porcelencs miles 421, 15. 422, 40.
- Bertrandus li Clos de Raïs (Raiz, Rai,

- Raaz, Rahis), fil. Petri Cordiele, Pseudobaldunus 471, 15. 521. 543. 776, 5. 794, 45.
- de Berzi: Folcaus.
- de Berziacho: Stephanus.
- Bestisiacum, Bestisium, *Béthisy* (*Oise*) 301, 25. 324.
- Bethleem, Belleem 522, 1. 727. 735, 40. 744, 5. 767, 10. 777, 5. Bethleemita 194, 15.
- Betunia, Bithinia; Biethune, Bietune, castrum, *Béthune* 606, 10. 696, 10. 713, 10; a d v o c.: Robiers V, Guillaumes II, Daniaus, Robiers VII, Robiers VIII. (III. comes Flandr.); de B.: Bauduins comes de Aubemalle, Jehans episc. Camerac., Guillaumes, Jehans, Sohiers.
- Beziers, Bezers v. Biterris.
- Biaumes, Biaumont, Biaukaire, Biauvais v. Bellom., Bellus-mons, Belliquadr., Bellov.
- Bicum, *Vico* 361, 40.
- de Bida-forte: Gerhardus.
- Bielgiu, Bielkaire v. Bello-ioco, Belliquadr.
- Bier Costa-ferrea, fil. Lobroci, 156, 40. 157, 15.
- Bieria silva (*de Fontaineblau*) 374, 15.
- de Biez: Iohannes.
- Bigorra 408, 45; comes: Guido.
- Bigot: Radulfus, Hugo.
- de Bingen: Hildegardis.
- Bins, Bine, Bienz, castrum, *Binche* 134. 549, 10. 551, 5. 775, 20.
- Birbouminesdorch vicus, *Birmensdorf* 125, 40.
- Bisuntia v. Vesontio.
- Biterris, Bezers, Beziers 273, 15. 281, 15. 407. 598, 20; vicecom.: Raimundus Rogerii, Simon de Monte-forti.
- Bithinia 292, 10.
- Bitontum civ., *Bitonto* 53, 15.
- Bitral, *Vetralla* 361, 40.
- Bituria, Bithuris, Byturicae, Bituricensis, Bituricorum civ.; Georges, Beourges 40, 20. 148, 25. 149. 249, 25. 253, 20. 280, 45. 395, 20. 456, 10. 472, 45. 473. 480, n. 1. 631, 50. 778, 10; archiep.: Vulgrinus, Albericus, Petrus I, Guarinus, S. Willelmus, Girardus, Petrus III, Philippus Berruyer; cantor: Odo. — Bituricus pagus 240, 35; Byturica prov. 619, 25. 823, 30.
- Blaci; Blac (Blas) 269, 35. 765, 5. 812, 40; rex 819, 30; rex: Iohannicius.
- Blanca, Blanca; Blanche, Blance (*Blancain*).
- Blanca, uxor Ludovici VIII. regis Franciae, 544, 30. 545. 546, 1. 549, 15. 550. 551, 30. 552. 556. 589, 1. 609, 15. 631, 25. 768, 1. 770, 35. 791, 1. 794, 25. 796. 802.
- Blanche, fil. Ludovici IX. regis Franciae, uxor Fernandi, fil. Alfonsi X. regis Castelliae, 545, 5. 604, 15.
- Blancha, fil. Philippi III. regis Franc., uxor Rudolphi III. ducis Austriae, 696, 40.
- Blanca, fil. Sanchonis Sapientis regis Navarr., uxor Theobaldi III. com. Campan., 212, 5. 260, n. 3. 277, 25. 342, n. 12. 454, 20. 784, 25.
- Blanca, fil. Karoli com. Andegav., I. regis Siciliae, uxor Roberti III. com. Flandr., 515, n. 4. 604.
- Blandeng, *Blandain* 722, 25.
- de Blanderque: Balduinus.
- Blaquerna, Blasserna, palatium Constantinop. 66, 25. 268.
- Blaton villa Hannon. 768, 25.
- Blavotini, Bloetini; Blavotin 306, 10. 322, 20. 345, 40. 347, 25. 357, 1. 709, 40. 747, 10; dux: Herbers.
- de Blemu: Petrus.
- Blesae; Blois 89, n. 4; Blesensis comitatus 11, 5; comites: Theobaldus III, Stephanus, Theobaldus IV, Theobaldus V, Ludovicus, Walterus (II. dom. de Avesnes) et Margareta, Iohannes (de Castillione), Guido; pseudocomes 773, 35. — Blesense solum 328, 15.
- Blithildis, fil. Chlotarii III. regis Franc., uxor Ansberti ducis Lotharing., 206, 35.
- Blittero Flandrita poeta 23, 45.
- Bloetini v. Blavotini.
- Blondiaus (Blondiel) ministrellus 528, 35. 529.
- Bobae v. Bovae.
- Bobardus vicus, *Boppard* 115, 15. 130, 1.
- Bocardus, Bocharus, Bocars v. Burchardus.
- Boemundus, Boamundus, Boiamundus, Buamundus; Buimons (Buimont).
- Boamundus dux Apuliae, I. princ. Antioch, fil. Roberti Wiscardi, 8. 22, 25. 48. 49. 79. 228, 5. 500, 15. 507, 5. 508, 45. 512, 10. 731, 20. 734; uxor: Constantia; filii: Boamundus, Iohannes.
- Boamundus II. princ. Antioch., fil. Boamundi I, 8, 45. 49, 15. 79. 734; fil.: Constantia.
- Boiamundus III. princ. Antioch. 251, n. 2. 269, 25; filii: Raimundus, Boemundus IV.
- Boamundus IV. princ. Antioch., comes Tripolit., fil. Boemundi III, 269.
- Boetius 518, 30.
- Bogaria v. Bulgaria.
- Bohaing, *Bohain* 755, 35.
- Bohemia, Boemia; Bohaine, Baienne, Booine 292. 302, 35. 464, 15. 506. 522, 35. 604. 605, 5; Behaniae comes (*falso*) 11, 5; reges: Otacarus I, Wenceslaus I, Otacarus II, Iohannes.
- Boidins de Haveskerque miles 714. 716, 35.
- Boisars (*falso pro* Alars) de Bourghiele 711, 30.
- Bolanus-rivus; Boulanriu 207, 45. 755, 25.
- Bolonia, Bononia; Bouloigne, Bologne, Boulagne 20, 15. 303—305, 30. 717, 1. 758, 10. 763, 15. Bononienses 395, 35. — Bononiae comitatus, Boulegnois 315, 15. 336, 5. 729, 40; comites: Eustachius II, Eustachius III, Eustachius IV, Matheus, Rainaldus, Mathildis et Philippus, Alfonsus, Robertus. — Bolonides dictus Reginaldus comes 337, 30. — Bolonicum litus 343, 1. 344, 15.
- Bonassa, Bonayze: Peire.
- Bona-vallis monast. 459, 30.
- Bona-vallis monast. ord. Cisterc., *Bonnevaux* (dioec. Vienn.) 99, 10. 824, 25; abbates: Iohannes, Ernaldus.
- Bonaventura generalis min. ord. Minorum, card. episc. Alban. 438, 45—440, 1. 590, 25.
- de Bondius, *Bondues* (Nord): Balduinus.
- Bondricourt castrum Campan. 148, n.
- Bonehem, Bonehen, castrum Artesii 713, 5. 750, 35. 753.
- Bonifacius, Bonifatius; Boniface.
- Bonifacius IV. papa 519, 10.
- Bonifacius VI. papa 77, 40.
- Bonifacius VII. papa 78, 35.
- Bonifacius VIII. papa, Benedictus Caetanensis card. 440. 441. 476, 25. 504. 505, 15. 611, 35. 612, 10. 691. 692. 694—696, 35.
- S. Bonifacius archiep. Magunt. 490, 30. 491, 30. 519, 40.
- Bonifacius archiep. Cantuar. (*falso* Lugdunensis), fr. Thomae com. Morian., 638, 30. 681, 40.
- Bonifacius I. marchio Montis-ferrati (Ligur.) 26, 45. 27, 15; fil.: Adelaidis.
- Bonifatius II. marchio Montis-ferrati 268, 1. 294, 30.
- Bonifatius (*falso pro* Willelmus IV) marchio Montis-ferrati 303, 5.
- Bonifacius dom. de Castellaine 642. 643.
- Boniventum v. Beneventum.
- Bononia; Bouloingne, Boulougne-le-Crase, *Bologna* 568, 45. 639, 1. 681, 45. 669. 677, 50. 794, 5. 817, 15; de B.: Branchaleo. — Bononienses 639, 1. 681, 45.
- Bononia v. Bolonia.
- Bonus papa 78, 35.
- Bonus-fons monast. dioec. Remensis, *Bonne-Fontaine en Thierasche* 121, n. 3.
- Bonus-mons monast., *Bonmont* (dioec. Genevensis) 25, 5.
- Bonus-radius monast. Cisterc., *Bouras* 231, 25; abbas 150.
- de Borbonio, Burbonio, Borbonne, *Bourbon*, dom.: Erchambaldus VII, Guido, Erchambaldus IX.
- Bordiele v. Burdegala.
- de Borguella; Bourghiele, Bourgiele, *Bourghelles*, domini 749, 5. 759, 35; dom.: Gillebiers, Alars (*falso* Boisars).
- Boricus princ. Ungariae 62. 63; uxor: neptis Manuelis imp. 63, 1.
- Borrellus de Flechien 392, 45.
- de Bosco: Rogerus.
- de Bosculo grangia 234, 35.
- Bosphorus, Bosforus = Brachium S. Georgii 255, 5. 266, 10. 463, 40.
- Bouçai v. Bauchaio.
- Bouçain, *Bouchain* 765, 1.
- Boucars v. Burchardus.
- Boucourt castrum 147, n. 5.
- Boulanriu v. Bolanus-rivus.
- Bouloigne, Boulougne v. Bolonia, Bononia.
- Bourbourg, *Bourbourg* 707, 15.
- Bourghiele, Bourgiele v. Borguella.
- Bourgoigne v. Burgundia.
- de Bours: Hubiers.
- Bovae, Bova, Bobae, castrum, *Boves* 301, 30. 319, 25. 325, 40—328, 1. 329, 40; de Boves, Bove, dom.: Radulfus, Hugo, Robiers II.
- Bovinae, Bouvinae; Bovines, Bouvines, Bouvannes, villa 280. 354, 20. 363. 387, 30. 455, 40. 456, 20. 464, 55. 466, 5. 514, 1. 539, 15. 611, 5. 714, 1. 755. 756. 765, 20. 795, 1; de Bovines, Bovinus, Boveniacus pons 35, 35. 213, 5. 276, 40. 308. 362, 5. 365. 390, 15. 391, 25. 396, 5. 464, 55. 511, 1. 521, 25. 617, 20. 755, 30. 756, 15. 762, 45. — Bovineum bellum 389, 20.
- Bouvines, *Bouvignes ad Mosam* fl. 807, 1.
- Bovo saltator 28. 29.
- de Bozies, *Bousies* (Nord): Galterus.
- Brabantia, Braibancia, Brebantia, Brabencia, Brabantum, Brabantum; Braibant, Breiban 207, 30. 307, 5. 315, 20. 450, 30. 500, 40. 506. 681, 5. 715. 736, 10. 763, 10. 783; Brabantensis pagus 674, 50. — Brabancii, Brabanci 280, 35. 347, 5. 456, 25; Brabantiones, Brebentiones; Brabantsons, Braibençon 203, 35. 246, 1. 247, 15. 314, 20. 355, 20. 379, 40. 448, 25. 450, 30. 754, 30. 757, 10. 758, 30. 783, 15; duces: Henricus I, Henricus II, Henricus III, Iohannes I.
- Bracara, Brachara, *Braga* 38, 35. 52, 20; archiep.: Burdinus.

- Braium castrum, *Brai-sur-Seine* 215, 5; de Braia: Nicolaus.
- Branchaleo de Bononia senator Rom. 638, 55. 644, 25. 681. 682, 30.
- de Brancion dom.: Iocerannus.
- Brandis v. Brundusium.
- Bremensis, de Braisme, archiep.: Gerhardus II. de Lippe.
- Brena, Brenna; Briene, opp., *Brienne* 245, 20; comites: Willelmus, Walterus; de Br.: Airardus, Iohannes rex Ierosol.
- de Brena, *Braine (Aisne)*: Iohannes.
- Breske, Bresque v. Brixia.
- Bria; Brie 605, 30. 621, 15. 622, 35. 672, 40; de Br.: Simon card.
- Brias gigas 375.
- de Bribais: Terricus.
- Brichtiva abbat. Wilton. 29, 60.
- Briencort v. Driencurt.
- de Brione: Guillelmus, Gilo, Simon (Martinus IV. papa).
- Brisac civ., *Breisach* 303, 15.
- Briseteste: Godefridus.
- Brisses (Brission) de Bari 740, 35. 750, 30. 754.
- Britannia minor; Bretagne, Bretaingne; Bretnha 12, 25. 25, 10. 84, 25. 157, 5. 265, 20. 303, 35. 412, n. 3. 475. 492, 50. 493, 50 — 495. 823, 30; comites et duces: Conanus II, Conanus III, Godefridus II, Arturus, Petrus Maclere, Iohannes I, Iohannes III. — Britannum, Briticum mare 374, 10. 495, 15.
- Brittones, Britones; Breton (Bretons); Bretos 7, 15. 26, 25. 28, n. 2. 164. 167, 1. 173, 25. 188, 45. 193, 15. 412, n. 3. 501, 10. 510, 10. 749, 20. 770, 1. 776. 795, 35; Britonum tellus 155, 30; rex: Arturus; princ.: Rollandus.
- Britannia maior, Britannia Anglica 10, 25. 28, 15; Britanniae insulae 145, 5. Britanni 387, 25. — Britones = Guali 17, 5.
- de la Bretagne: Hues.
- de Britoilo: Evrardus.
- Briva 203, 10.
- Brixa urbs Calabriae 7, 15. 14, 40.
- Brixia, Brissia; Breske, Bresque, *Brescia* 86, 15. 444, 20. 445, 35. 569, 1. 647, 35. 676, 1. 684, 20. 813, 10. 815; de Br.: Arnaldus, Gerardus civis. Brixenses, Brisienses, Bricenses 445, 30. 568.
- Brondusium v. Brundusium.
- Brougnars (Brougnart), Brognars, de Deneng 770, 30. 771, 50. 774, 35.
- de Brueriis communia, *Bruyères* 392, 10.
- Brugae, Bruga, Bugiae, Brugia, Bruias; Bruges 56. 279, 25. 306. 321, 40. 346, 40. 347, 1. 350. 357, 5. 441, 5. 460, 30. 476, 40. 675, 20. 694. 696, 15. 707, 1. 709, 15. 710. 734, 15. 749.
- Brugenses 57, 10. 694, 25; de Bruges castellania 799, 45; castell: Jehans li Grans de Niele. — Brugensis eccl. 56, 5; praepos.: Bertoldus. — Brugensis victoria 57, 5.
- de Brulle, *Bruille (Nord)*: Petrus.
- Brundusium, Brondusium, Brandis, *Brindisi* 282, 5. 678. 703, 20. 704, 20. 817, 25.
- Brundusium, Brondusium, civ., *Branitza* 62, 20. 63, 35.
- Brunequel, *Bruniquel* 404, n. 2.
- Bruneswic, Brunezvic, Brunsewic, Brunswic, Brunisium, castrum, *Braunschweig* 319, 5. 389, 25. 450, 20. 717, 35. 764, 20.
- Bruno episc. Tullensis, Leo IX. papa.
- S. Bruno archiep. gentium 202, 30.
- Bruno archiep. Trever. 9, 15. 50.
- Bruno episc. Signiensis 49. 200, 10. 462.
- S. Bruno, fundator. ord. Carthusiensium 199, 15. 228, 25.
- Brunwilre, Brunwillare (Niger-villare), monast. S. Nicolai, *Brauweiler* 116, 50. 131. 132, 1.
- Buamundus, Buiemons v. Boemundus.
- SS. Buccestrae et Magni basilica Colebeccae 28, 25; presb.: Rodbertus.
- Bugiae rex 84, 10.
- Bulgari, Burgari; Bougre, heretici 260, 20. 270, 25. 271, 20. 522. 805, 15; dicti Pifli 522, 10.
- Bulgaria, Bogaria 19, 10. 61, 45 — 63, 35. 65, 40. 78, 25. 254, 5. Bulgari 269, 35. 343, 20; rex: Iohannicius.
- de Bulis: Manasses.
- Bullo castrum, *Bouillon* 26, 5.
- Bunnensis praepos.: Lotharius.
- Burbonium v. Borbonium.
- Burcardus, Burkardus, Brucardus, Bruchardus, Bucardus, Bochartus, Bocardus; Boucharz (Bouchart), Boucars, Bocars.
- Bucardus Rufus episc. Monast. 50, 15. 52, 10.
- Burkardus abbas Balernensis 98, 10.
- Burcardus dux Thuring. 496, 40. 497, 40.
- Bocardus V. comes Vindocin. 515, n. 6. 567, 25. 569, 45. 581. 606, 15. 647 — 649. (*falso Loys dictus* 647, 15. 648, 30. 649, 1). 684.
- Burcardus VI. comes Vindocin. 476, 35.
- Burcardus de Avesnis, fil. Iacobi, 457, 20. 545. 638, 40. 680, 35. 682. 750, 1. 762, 25. 765. 766. 768, 45 — 770, 30. 772. 774. 797; dictus subdiac. 545, 10. 766, 25; cantor Laudun. 457, 20. 766, 25; thesaurar. Tornac. 766, 25; uxor: Margareta; filii: Iohannes, Balduinus.
- Boucars de Oizi 759, 5.
- Buchardus, nepos Bertoldi praepos. Brugensis, 56.
- Burae, *Bures-en-Brai* 26, 20.
- Burdegala; Bordiele, *Bordeaux* 776, 10.
- Burdegalaensis prov. 823, 30; archiep.: Amatus, Geraldus, Bertrandus de Got (Clemens V. papa); de Burdogalea: Busonus.
- Burdinus archiep. Bracharensis, Gregorius (VIII) antipapa 26, 35. 38, 35. 39, 1. 52, 20. 53. 101, 10. 478, 15. 507, 5. 616, 25.
- Burellus de Agono 562, 5.
- Burgari heretici v. Bulgari.
- Burgundia, Burgondia; Bourgogne, Bourgoingne; Bergonha, Bergonhya 39, 15. 77, 25. 96. 101, 30. 120, 5. 166, 50. 228, 40. 237, 30. 240, 45. 245, 10. 256. 258, 5. 273, 5. 306, 1. 310, 20. 358. 407, 25. 409, 10. 444, 15. 449, 35. 450. 471, 5. 522, 10. 542, 30. 543, 15. 595, 25. 604, 20. 631, 45. 670. 672, 1. 687, 1. 727, 15; comes (dux) 146, 1; duces: Radulfus (rex Franc.); Richardus, Rodulfus, Rodbertus, Hugo II, Odo II, Hugo III (*falso* Odo), Odo III (*falso* Hugo), Hugo IV, Robertus II, Odo IV; comites: Willelmus I, Stephanus (Cabilon.), Reinaldus III, Otto II, Otto IV, Hugo (fil. Iohannis com. Cabilon.). — Burgundiones; Bourgoignon, Bourgueingnon 82, 25. 206, 25. 558, 50; rex: Gundebaldus. — Burgundionum regio 670.
- Buridanus, Buribundus, miles v. Balduinus.
- Burmout castrum 147, n. 5.
- Burno episc. de Viviers 431.
- de Busenci: Herveus.
- Busonus de Burdogalea miles 574, 35.
- Byzantium 78. 80, 20. Bizantia moenia 189, 35.

C.

- Cabalhos v. Cavalho.
- Cabaretum castrum, *La Cabarette* 275, 5.
- Cabilonum, Cabilonis, Cabillo; Chalon, *Chalon-sur-Saone* 81. 235, 15. 492, 40. 670; episcopus 228, 40; monast.: S. Marcelli; comes: Iohannes.
- Cacapuce, Cacapuche, Cabothe: Corardus.
- Cachineuse v. Cusantina urbs.
- Cadocus; Kados, praef. classis Franc. 344, 15. 346, 25. 348, 1. 749.
- Cadomum, *Caen* 157, 50. 335, 10; ecclesia 20, 15; abbas: Lanfrancus.
- Cadurcus clericus 146, 30.
- Caecilia, Caelestinus v. Ce.
- Caesar, Iulius; Cezar 62, 20. 132, 10. 176, 5. 188. 189. 321, 35. 341, 10. 387. 487, 35. 723. 769, 35.
- Cesaraugusta civ., *Zaragoza* 490, 50. 491.
- Cesarea urbs 212, 10. 244, 45. 509, 20; episc.: Heraclius.
- Caieta urbs, *Gaeta* 7, 1. 13, 30; eccl.: S. Herasmi.
- Caieta, nutrix Eneae, 13, 30.
- Caietanus, Caietanus, Gagehanus, Gaietanus: Iohannes, Benedictus.
- Cainoi v. Haimon-Kesnoit.
- Calabria; Calabre 8, 15. 12, 25. 13, 5. 14. 19, 10. 20, 20. 22, 25. 48, 35. 78, 25. 200, 15. 218, 25. 248, 45. 255, 1. 293, 20. 438, 20. 451, 30. 463, 35. 508, 5. 515. 516, 30. 531, 35. 589. 592. 594. 600, 35. 644, 20. 645. 655, 35. 666. 667, 40. 668. 675, 40. 676, 50. 683, 25. 685, 50. 686, 5; magnates 471, 20; Calaber 202, 5; Calabicus continens 218, 1; duces: Robertus Wiscardus, Rogerius Crumena; v. Sicilia. — Calabrum mare 7, 15. 8, 20.
- Calaria v. Capraria.
- Calesium monast. ord. Cisterc. 824, 20.
- Calesium; Kalais, *Calais* 281, 25. 345, 30. 716, 30. 717.
- Caliphas v. Mulene.
- Calixtus II. papa, Wido archiep. Vienn., fil. Willelmi I. com. Burgund., 11, 1. 19, 20. 33, 40. 38 — 40, 10. 52 — 54. 80. 197. 200, 25. 201, 1. 209, 20. 230. 231. 478, 15. 500, 35. 507. 508, 25. 511, 35. 616, 25. 675.
- Calixtus (III) antipapa, Iohannes de Struma 85, 10. 191, n. 4. 203, 15. 210, 1. 449, 35.
- de La Calm, Calm, *Lachau*: Reimbaltus.
- Calmae villa prope Tullum 137, 10.
- Calmons castrum, *Chaumont* 158, 45. 159.
- Camaldrensis religio 107, 5.
- Camargiae, *La Camargue* 598, 40. 599, 1.
- Cameracum, Cameracus; Kambrai, Cambrai 16. 116, 5. 135. 207, 35. 237, 5. 363, 5. 449, 10. 705. 755, 40. 783, 45. 784. 804; domus episcopi 135, 30; domus regularium cler. 135, 10; eccl. et monast.: S. Mariae, S. Sepulchri. Cameracensis ecclesia 208, 40. 260, 10; episc.: Lietbertus, Gerardus, Walterus, Manasses, Nicolaus, Petrus, Robertus, Alardus, Rogerus de Waverin, Iohannes II, Petrus de Corbolio, Iohannes III. de Bethune, Godefridus de Condet; abbas: Fulbertus; de C.: Gautiers. — Cam.comitatus; Kambresis 10, 1. 735, 30. 755, 35; comit.: Arelais; comes: Raoul. — Cameracenses 783, 45; scabini tres 805, 40.

- Campania; Campennie, *Campania* 13. 14, 10. 25, 40. 48, 35. 52, 15. 53, 10. 254, 40. 589, 40. 592, 15. 594, 25. 645, 30. 668; nobiles 576, 1. Campani 14, 10. 657, 40. 659, 40; Capuënnos 659, 10.
- Campania; Champaingne, *Champagne* 233, 40. 244, 35. 253, n. 3. 254. 257, 35. 259, 10. 260, 10. 293, n. 2. 348, 35. 451, 35. 454, 20. 473, 40. 521. 522, 10. 540, 5. 622, 15. 670. 692, 25; proceres 247, 20. 262, 35. 263, 5; milites 257, 25. 309, 25; militia 308, 10; acies 310. 366, 1. 368, 1. 369, 15; Campanicus axis 357, 30. Campanenses, Campanienses; Campegnos, Campignos, Champenios; Campaniers 313, 10. 412, n. 3. 554. 692, 30. 758, 1. 759, 20. 760, 5. 796; comites: Theobaldus I, Hugo, Theobaldus II, Henricus I, Henricus II, Theobaldus III, Theobaldus IV; comitissae: Maria, Blanca.
- Campus monast. dioec. Colon., ord. Cisterc., *Campensive Aldencamp* 116, 55; abbas: Theodericus.
- Chanaam 44, 5.
- Cantantis-ranae molendini Autissiodor. 228, 10.
- Cantebrigienses (*Cambridge*) 448, 30.
- Cantia; Kent, comitatus 16, 20. 21, 20. 443, 25. 717, 1; rex: Adelbertus; comes: Balduinus (V. comes Flandr.).
- Cantuaria; Cantorbire 25, 30. 229, 15. 238. 240. 712. 716, 10. 778, 5; eccl. metropolitana 240, 25; conventus 271, 45; archiep.: Augustinus, Mellitus, Anselmus, Theobaldus, S. Thomas, Hubertus, Stephanus de Lengatona, S. Edmundus. — Cf. Dorobernia.
- Canutus, Kanutus, Cunutus, Cnutto.
- Cunutus Magnus I. rex Angl. et Dan. 6, 1. 196; uxor: Emma; liberi: Hardecunutus, Gunildis (Conilda).
- Canutus IV. rex Dan. 55, 45. 209, 20; uxor: Adela; fil.: Carolus.
- Canutus VI. rex Dan. 256, 20. 259, 35.
- Capaneus gigas 374, 5.
- Capella, grangia S. Mariani Autissiodor. 234, 30.
- de Capes, *Chappes*, dom.: Clarembaus.
- Capitolium Rom. 86, 10. 256, 20. 387, 30. 583. 638, 45. 672, 35. 681, 40. 687.
- Capraria, Calaria, mons 572. 579, 20. 581, 35.
- Capreoli castrum, *Capriolo* 568, 20.
- Capua; Capuëne 13, 5. 14, 15. 22, 25. 25, 40. 492, 10. 493, 10. 515, 45. 516, 1. 570. 571. 575, 10. 577. 594, 40. 644, 20. 657, 10. 668, 20. 680, 15; principatus 560, 5. 561, 5. 645. 683, 25; principes: Ricardus I, Iordanus, Ricardus II. — pons 571. — Capuënnos v. Campani.
- Capuciatorum secta 247.
- Karabeus capitaneus Turcorum 739, 30.
- Caralitanum regnum (*Cagliari*) 140, 50; rex: Petrus.
- Carbinacum villa, *Charbuy prope Auxerre* 270, 25.
- Carcassona; Karkassonne 273. 274, 15. 275. 281, 15. 398, 40. 400, 30. 789, 40. 793, 30; maior ecclesia 274, 15; Carcassonnensis provincia; Carcasses 273, 45. 412, n. 3; vicecomes: Simon de Monte-forti.
- Carinthiae dux: Engelbertus.
- Carisiacum villa, *Quierzy* 492, 30. 493, 30.
- Caritas; la Carité-sor-Loire, monast., 49, 30. 258, 25. 508, 45. 593, 30. 804, 15; prior: Symon.
- Karlentes, *Karolingi* 206, 5.
- Karnai castrum Campan. 147, n. 5.
- de Carniaco, *Charny (Yonne)*: Petrus archidiaconus. Senon.
- Carnopolis v. Compendium.
- Carnotum; Chartres 39, 10. 40. 41, 10. 49, 5. 53, 35. 58, 1. 101, 40. 253, 45. 256, 35. 328. 448, 35. 538, 10. 539, 5; eccl.: S. Mariae cathedralis; episc.: Goisfredus, Ivo, Gaufridus II, Wilhelmus, Iohannes, Petrus I, Renaldus, Albericus Cornutus; canon.: Odo Quarellus; decanus: Ivo; com.: Hastingus, Theobaldus, Looys, Petrus; reliquos v. s. Blesae.
- Caro, *Caromb* 424, n. 1; de Carro, Cayro: Ricals.
- de Sancto Caro: Hugo.
- Caroli-loci monast., *Chaulis* 239, 15. 272, 40; abb.: Amalricus, Wilhelmus.
- Carolomannus, Karlomannus, Karolomagnus, Karolomannus, Karomannus, Karromannus.
- Carlomannus, fil. Caroli Martelli, 519.
- Carlomannus rex Franc., fil. Pippini, 166, 10. 206, 35. 459, 30. 490. 491. 519.
- Carlomannus rex, fil. Ludovici Germani regis, 460, 20. 496. 497.
- Carlomannus abbas, fil. Caroli Calvi regis, 497, 5.
- Carlomannus rex Franc., fil. Ludovici Balbi regis, 520.
- Carolus, Karolus, Carulus; Carles, Charles (Charlon, Carlon), Karles, Kalles.
- Carles (Petrus Carolus) episc. Noviom. 818, 20.
- Carolus Martellus maior domus, fil. Pippini, 206, 35. 361, 20 (Tudita). 519; fil.: Pippinus, Carolomannus.
- Carolus Magnus (Charlemagne) imp. Rom., rex Franc. 34, 30. 38, 30. 39, 45. 50, 10. 53, 40. 155, 50. 156—158. 166. 167. 170. 178, 45. 180. 181. 189. 206. 235, 5. 255, 10. 318, 25. 363, 15. 445, 10. 459. 460. 464, 1. 478, 25. 490—493. 519. 561, 35. 562. 573, 25. 725—727. 757, 15. 769, 35. 784, 35. 788, 50. 793, 20. 794, 20; corpus 202, 20; progenies 181; genealogia 520, 35; uxor: Legarda; liberi: Ludovicus, Hugo, Drogo, Bertha.
- Carolus Calvus imp., rex Franc., fil. Ludovici Pii, 87, 40. 156, 40. 206, 10. 460, 20. 492, 55. 493, 55. 494, 25. 495, 25. 496, 10. 497. 520; fil.: Ludovicus Balbus, Carolomannus.
- Carolus Crassus imp., fil. Ludovici Germani, 460, 20. 496, 25. 497. 520, 10.
- Carolus Henricus v. Henricus V. imp.
- Carolus Simplex rex Franc., fil. Ludovici III, 17, 10. 77. 156. 157. 267, 30. 460, 10. 496, 30. 497, 30. 520; liberi: Ludovicus, Gisla.
- Carolus IV. rex Franc., fil. Philippi IV, 505, 10. 506, 25.
- Carolus I. rex Sicil., comes Andegav., Provinc., Forcalquerii, fil. Ludovici VIII. regis Franc., senator Romanorum 215, 30. 436, 20. 438. 439, 5. 440, 35. 476. 503. 505, 35. 508, 5. 515—517. 541, 10. 545, 25. 546. (specie Roënel canis 547. 548). 548—550. 551, 20. 557, 50. 560—583 (581, 30 falso Ludovicus). 586. 589. 590. 592. 594. 600. 601. 605—609. 610, 5. 611. 619, 15. 620. 621, 25 (rex Ierusalem). 622, 25. 638, 40. 639—661. 663—667. 672. 673. 677, 55. 680, 40. 681—688. 689, 10. 690, 25. 712, 40; uxor: Beatrix; fil.: Carolus.
- Carolus II. rex Sicil., princeps Salern., fil. Caroli I, 439, n. 3. 689. 690, 20. 694. 696, 45; uxor: Clementia.
- Carolus dux Lotharing., fil. Ludovici IV. regis Franc., 157, 30 (falso filius Lotharii dictus). 206. 460, 25. 520, 30.
- Carolus comes Flandr., fil. Canuti IV. regis Dan., 9. 10, 5. 26, 30. 55. 56. 89, 20. 163, 50. 209, 20. 216, 35. 231, 50. 477, 25. 507, 10. 520, 35. 675. 734, 15. 735, 45. 771, 35.
- Karolus I. comes de Valesio, fil. Philippi III. regis Franc., 611. 690. 694. 696.
- Karrolum castrum Burgund. 245, 15; prior 245, 15.
- Cartago 330, 25; rex 278, 20.
- Cartusia 79, 30. 111, 15. 228. 233. 236, 15. 239, 35. Cartusienses 43. 111, 5; ordo 199; religio 107, 5; abbas: S. Bruno; priores: Antelmus, Guigo.
- Carus-locus monast. dioec. Bisunt., *Notre-Dame de Cherleu* 116, 30.
- Casa-Dei monast. S. Roberti, SS. Agri-colae et Vitalis, *Lachaise-Dieu (Haute-Loire)* 199, 25.
- Casale-pons Egypti 467, 50.
- Casertanus comes: Ricardus.
- Cassellum, Casellum, Casletum; Kasiel, Cassiel sour le mont, castrum, *Cassel (départ. Nord)* 208. 306. 346, 35. 353, 5. 693, 45. 707, 15. 712, 5. 723, 35. 735, 45. 750, 35; vallis de Cassello 693, 40.
- Cassenai v. Chasenai.
- Cassinus mons, Cassinense monast. v. Mons Cassinus.
- Cassiodorus 227, 30. 458, n. 3.
- des Castegniers silva (Cantiae) 716, 10.
- Castella, Hispania interior, *Castilien* 43, 10. 278, 20. 437, 1; reges: Sancius, Alfonsus I. (VI), Frederannus I, Alfonsus II. (VII), Alfonsus III. (VIII), Ferdinandus III, Alfonsus X; de Castelle rex 803, 10; uxor: (falso) fil. Raimundi Berengarii IV. com. Provinc. 803, 10. 807, 40.
- de Castella, Castellis: Wido (Celestinus II. papa).
- Castellaine, Chasteillon, castrum, *Castellane* 642. 643; dom.: Bonifacius.
- Castellana urbs, *Civita Castellano* 51, 35. 203, 25.
- Castellanus senator Rom. 644, 30.
- Castelletum maius; Chastelet, Parisiense 316, 5. 393, 10. 612, 30.
- Castellio; Castillon, Chastellon, Chastilon, *Châtillon-sur-Marne* 358, 5. 544, 10; dom.: Galcherus (comes S. Pauli); Galcherus de Creciaco.
- Castellio castrum territ. Lingon., *Châtillon-sur-Seine* 92, n. 5. 96, 25; de C.: Tecelinus.
- Castellum—Arrii, *Castelnaudary* 286.
- Castiel Flamenc Sabaudiae 821, 5.
- S. Castoris eccl. Confluentiae 130, 5; canon.: Fridericus.
- Castri-locus = Mons Hannoniae 207, 20.
- Castrum—album in comit. Tripolit. 261, 45.
- Castrum Dunense v. Dunense c.
- Castrum Iohannis in Sicilia, *Castro Giovanni* 13, 5.
- Castrum—leonum, *Lions prope Rouen* 158, 10.
- Castrum—novum Franciae 48, 15.
- Castrum Novum Turonense 461, 30.
- de Castro—novo: Petrus.
- Castrum—Radulfi, *Châteauroux* 148, 30. 249, 25; de C.: Odo.
- Catalaunum, *Châlons-sur-Marne* 33, 35. 39, 30. 42, 5. 50, 10. 97, 50. 135, 50. 197, 10. 230, 15. 341, 5. 454, 35. Catalaunenses 54, 35. — Catal. ecclesia 104, 50; episc.: Wilhelmus, Gaufridus, Rotocus, Petrus.
- (Catalonia) Catalonha 429, n. 1. Catalans 203, 35.
- Catania urbs Sicil. 13, 5. 35, 20. 198, 10; 240, 10; episc.: Iohannes.

- Cathari; Catier 245, 30. 805, 10; dicti Stadingi 798, 15. 799, 5; cf. Populicani.
- Katerina virgo 18, 15.
- Cato minor 189, 10.
- Catureum, *Cahors* 505, 30; dioec. 596, n. 3; de C.: Iacobus Duesa (Iohannes XXII. papa).
- Causiacum 519, 25; basil.: S. Stephani.
- Cava, Cavea, monast., *La Cava* 38, 35. 478, 15.
- de Cavalho, Cabalhos, *Cavaillon*: Guis.
- S. Ceciliae tit. Rom. card. presb.: Gotiellus, Octavianus (Victor IV. papa), Simon (Martinus IV. papa).
- Cecilia, fil. Willelmi I. regis Angl., 15, 25.
- Celestinus II. papa, Wido de Castella 34, 30. 45. 82, 45. 85, 1. 109, 5. 197, 25. 210, 25. 235, 45. 507, 25. 508, 30. 512. 675, 50. 824, 35.
- Celestinus III. papa, Iacinctus card. diac. S. Mariae in Scola Graeca 85, 40. 238, 20. 255, 20. 257, 45. 292, 20. 293, 1. 294, 1. 451—453, 1. 464. 507, 40. 513. 521. 677, 15.
- Celestinus IV. papa, Gaufridus Mediolan., card. episc. Sabin. 436. 502, 35. 514. 588, 25. 618, 35. 635, 40 (*falso III*). 636, 20. 679, 5 (*falso III*). 818, 30. 820, 10.
- Celestinus V. papa, Petrus de Murrone mon. S. Benedicti de Montibus 440. 444, 1 (*falso IV*). 504, 10. 505, 20. 512, 1. 622. 690. 691.
- Cellae, *Celle prope Tivoli* 566, 1.
- Celle conventus sanctimon. Cisterciensium, *Notre Dame de Celles prope Autissiodorum* 286, 25.
- Cenomannia, le Mans 316, 15. 455, 20. 461, 15. 749, 20; Cenomannica urbs 24, 15; Cenomannis 254, 15; Cenomannensis principatus 24; comitatus 90, 20. Cenomanni, Cinomanni; Mancel 10, 30. 24. 41, 20. 412, n. 3. 510, 10; com.: Herbertus II, Hugo, Helias, Gaufridus; episc.: Hildebertus. — Cenom. moneta 24, 40.
- Centhius, Cincius, Chincius, card. presb. SS. Iohannis et Pauli, Honorius III. papa.
- Centuripe v. Saint Orbe castrum.
- de Ceperano; Ceperenne, Cypran, *Ceprano*, pons 647, 45. 668, 20. 684, 25.
- Cerniacum, *Cerni-en-Laonnois* 392, 15.
- Cesona; Cisoing, Cysoing 308, 1. 365, 30. 762, 25; de C.: Jehans de Niele.
- Cestra, *Chester* 21, 5. 502, 15; com.: Hugo, Richardus.
- Chaere, *Kairo* 241, 1. 259, 35.
- Chalaurus vicus Parisiensis, *rue de Calandre* 324, 35.
- Chalda, uxor Chramni, filii Chlotharii I. regis, 519, 1.
- Chaldei 576, 50.
- (Chaluz-Chabrol) castrum 258, n. 8.
- Chanteleu, *locus fictitius* 531, 10. 825.
- Charebertus rex Franc., fil. Chlotharii I. regis, 518, 40.
- Charniacum, *Charny-sur-Meuse* 586, 1.
- Chasenai, Cassenai, Chaistenai, *Chassenay* 521, 45. 542, 35; dom.: Erardus.
- Chastellon, Chasteillon v. Castellio, Castellaine.
- de Chasens: Yvo abbas Cluniac.
- Chenun: Guis miles.
- Childebertus I. rex Franc., fil. Chlodovei regis, 518.
- Childebertus III. rex Franc., fil. Theoderici III. regis, 16, 30. 519; fil.: Dagobertus III.
- Childericus I. rex Franc. 206, 20; uxor: Basina; fil.: Chlodoveus.
- Childericus II. rex Franc., fr. Theoderici III. regis, 519, 20.
- Childericus III. rex Franc. 158, 15. 206. 519.
- Chilpericus; Celpris, I. rex Franc., fil. Chlotharii I, 518, 40. 519, 1. 721—725; uxor: Fredegundis; fil.: Chlotharius II; filius 722, 35.
- Chilpericus II, nuncupatus Daniel, rex Franc. 16, 30. 519, 30.
- Chinon, Cinon, castrum, *Chinon in Turonia* 211, 40. 713, 30. 795, 30.
- Chlodomirus rex Franc., fil. Chlodovei regis, 518.
- Chlodoveus, Clodoveus, Lodoveus; Cloëvis, rex Franc., fil. Childerici I. regis, 43, 1. 205, 40. 206. 518. 769, 35. 788, 45; uxor: Crochildis; fil.: Theodericus, Chlodomirus, Childebertus, Chlotarius.
- Chlodoveus III. rex Franc., fil. Theoderici III. regis, 519.
- Chlotarius I. rex Franc., fil. Chlodovei I. regis, 518. 519, 1; fil.: Chrannus, Charibertus, Guntramus, Chilpericus, Sigebertus.
- Chlotarius II. Magnus rex Franc., fil. Chilperici I. regis, 519, 1.
- Chlotharius III. rex Franc. 206; liberi: (*falso*) Dagobertus, Blithildis.
- Choisiaca arx, *Choisy-au-Bac (Oise)* 325, 10.
- Chrannus, fil. Chlotharii I. regis Franc., 518, 40; uxor: Chalda.
- Christianus archiep. Magunt., cancell. Friderici I. imp. 174, n. 1. 202, 20. 203, 45.
- Christoforus papa 77, 45.
- S. (Chrotechildis) Crochildis, uxor Chlodovei I. regis, 518, 20.
- S. Chrisantius 89, 5.
- S. Chrysogoni, Grisogoni, tit. Rom. card. presb.: Petrus, Iohannes.
- (Chrysopolis) Crisopolis urbs Bisuntinorum, *Besançon* 105, 5. 113, 15. 148, 1; cf. Vesontio.
- Chudo villa territ. Senon., *Cudot* 243, 35.
- Cicero, Tullius 77, 1. 110, 30.
- Cilices 334, 15.
- Cinisii montes, Cinicus mons; Mont Cenis 231, 30. 670.
- Cioca; Cioc, castrum, *Chocques* 6, 15. 729, 40.
- Cisalpinus 17, 40. 24, 30; Cisalpinæ gentes 14, 35.
- Cisoing v. Cesona.
- Cistercium, Cistercius, Cisterciensis domus, Cistellense monast.; Cistel, Citiaus 24, 45. 79, 35. 97, 1. 116, 25. 141, 55. 194, 1. 228. 229, 35. 236, 25. 398. 409, 5. 436, 35. 824, 20; abbatia 547, 10; ecclesia 230, 1; capitulum 435, 40; ordo 43, 15. 142, 40. 229, 45. 231, 20. 233, 1. 241, 20. 271. 274, 10. 286, 25. 435. 449, 30. 455, 25. 466, 20. 506, 15. 508, 10. 527, 25. 616, 15; religio 107, 5; Cistercienses 25. 140, 5. 236, 25. 679, 45; cf. Albi monachi; archimandrita 24, 50; abbas 43, 15; abb.: Robertus Molismensis, Albericus, Stephanus, Alexander, Andreas, Rainaldus, Arnoldus, Robertus II, Iacobus de Furno (Benedictus XII. papa); — monast. ord. Cisterc.: Balerna, Campus, conv. sanctim. Celle, Claravallis, Elna, Firmitas, Morimundum, Pontiniacum, Prulliacum, Villare, Valcella.
- Clairi v. Clariacum.
- Clara-vallis, Claræ-valles, antea Absinthialis vallis, monast. 25, 5. 34, 35. 41, 5. 61, 10. 97. 99, 40. 102. 105, 10. 108, 30. 109. 111, 5. 112, 45. 114, 10. 116, 15. 118. 121, 10. 135, 35. 137, n. 1. 139—142. 197. 230. 235, 50. 236. 237, 1. 245, 40. 824, 45; Clarevallenses 105, 10. 122, 30; abbas 436, 35; monachus 140; capitulum 139, 55; congregatio 97, 50. 102, 15; basilica 142, 25; chorus 139, 60; S. Mariae altare; Taddei apost. reliquiae; abb.: Bernardus, Gaufridus, Henricus, Petrus, Hugo; priores: Godefridus, Philippus.
- Clari-montis, *Clermont-en-Beauvaisis (Oise)*, comitissa 303, 25; comites: Radulphus, Galcherus, Robertus.
- Clarum-mons in Bassigniaco 147, n. 5.
- Clarum-mons, Claremons, Clermundum, urbs Alverniae 26, 1. 33, 10. 40, n. 2. 152, 25. 402, 30. 500, 25. 507, 1. 508, 20. 512, 5. 594, 15; Claromontanum, Claremontense concilium 80, 15. 461, 40. 462; episc.: Hrenco, Robertus. — de Cl.: Simons. — Cf. Arvernus.
- de Clare comitatus 716, 35; comes: Gillebiers.
- Clarenbaus. (Clarembaut) de Capes 776, 10.
- Clarenbaus de Salesmes 783.
- de Clariaco, Clairi: Iohannes.
- Claudianus poeta 262, 10.
- Clastrum monast. dioec. Trever., *Himmerode* 137, 35.
- S. Clementis eccl. Romana 614, 25.
- S. Clementis tit. Rom. card. presb.: Humbertus Rubeus.
- Clemens I. papa 179, 50.
- Clemens II. papa 31, 45. 32, 20. 208, 1. 498, 35. 499, 35. 733, 20. 824, 5.
- Clemens (III) antipapa, Guibertus archiep. Ravenn. 22. 101, 10. 477, 35. 500. 616, 10.
- Clemens III. papa, Paulus episc. Praenest. 85, 40. 238, 30. 253, 1. 255, 20. 291, 15. 292, 15. 451. 464. 507, 40. 513, 5. 616, 10. 676, 55. 677, 5.
- Clemens IV. papa, Guido Fulcodii card. episc. Sabin., archiep. Narbon., episc. Podiensis 436, 30. 437, 5—439, 30. 503. 508. 515—517. 560. 563. 564, 5. 568. 569, 20. 577. 578. 581, 15. 582, 10. 583. 586. 589—591, 25. 592, 5. 594. 601. 602. 606. 646. 647. 651. 683—685, 15; uxor 683, 45; liberi 683, 45.
- Clemens V. papa, Bertrandus de Gutto archiep. Burdegal. 440, 20. 441 (*falso*) Guillelmus 441, 15). 505; Clementinae constitutiones 505, 10.
- Clemens VI. papa 506. 508.
- Climens marescallus Franc. 738, 40.
- Clementia, fil. Rudolphi I. regis, uxor Karoli II. Martelli regis Sicil., 439, n. 2.
- Clementia (*abiter* Constantia), fil. Raimundi VI. com. Tolosani, uxor Petri Bermundi dom. Andusiae, 597, n. 6.
- Clepiacum castrum, *fortasse Clair-Créquy (Somme)* 395, 20.
- de Cleves, *Cleve*, comes: Theodericus.
- Clodius Civilis 353, 10.
- Cluniacum, Cluniacense monast. 18, 5. 32, 5. 38, 25. 40, 5. 49, 30. 57, 40. 77. 80. 83, 30. 145. 197, 10. 200, 20. 229, 15. 230, 45. 231, 20. 235, 10. 436, 35. 478, 15. 593—595. 616, 25. 670; Cluniacenses 144, n. 2. 145. 147, 1; ecclesia 83, 20; religio 107, 5; abbas 436, 35. 636, 5; abb.: Odilo, Hugo I, Pontius, Hugo II, Petrus, Hugo III, Stephanus I, Stephanus II. de Berziacho, Hugo VI, Willemus III. de Pontosa, Ivo I, Ivo II; priores: Odo (Urbanus II. papa), Theobaldus.
- Cnutto v. Canutus.
- de Cociaco; Coci, Couchi, Couci, dom. 642, 25; fratres tres (filii Engelramni III: Radulfus III, Engelramnus IV, Iohannes?) 815, 30; dom.: Rodulphus, Engelramnus III, Engelramnus IV; Tumas.
- Colannus nemus 229, 40.
- Colebecca, Colovize 28, 25; basil.: SS. Magni et Buccestrae.
- Colewide castrum Gisenense 713.

- Coliseum Rom. 614, 25.
de Colle-medio, Colemede, *Colmieu*: Petrus archiep. Rotomag.
- Colonia Agrippina, Colonia; Cologne, Coulogne, Coulougne, Couloigne 115, 128, 35, 129, 25, 130, 131, 141, 35, 152, 45, 199, 15, 202, 10, 236, 10, 238, 270, 318, 445, 10, 509, 45, 510, 1, 512, 20, 646, 758, 25, 765, 774, 10, 777, 802, 10, 804, 15, 815, 817, 35; eccl.: S. Petri; S. Mariae altare, S. Petri altare; monast. sanctim. 115, 40; domus archiepiscopi 131, 35. Coloniensis eccl. 128, 20, 129, 20, 130; dioecesis 116; clerici 128; metropolitanus 202, 20; advocatus 131, 35; archiep.: Fridericus I, Arnoldus I, Rainaldus, Engelbertus I, Henricus, Conradus I, Sifridus; praepos.: Engelbertus; canon.: Alexander, Conradus. — Colonienses cives 318; civis 115; populus 131, 45; de C.: Ricardus.
- Colovize v. Colebecca.
- S. Columbae monast. Senon. 35, 10, 238, 20.
- Columpna castrum, *Colonna* 694, 45, 695, 25; Columnpnenses 504, 20, 695, 45; de Columpna: Petrus et Iacobus card., Iohannes, Sarra.
- Comani v. Cumani.
- Comius Atrabates 321, 35.
- Comminis villa, *Comnes* 693, 20.
- Compendium, Compennium, Carnopolis, *Compiègne* 58, 35, 212, 35, 290, 5, 293, 25, 301, 30, 341, 1, 392, 35, 393, 35, 634, 692, 45, 807, 30; communia 311, 20.
- Conanus II. comes Britann., Riche-mundiae et Halandiae 443, 25.
- Conanus III. comes Britann. 55, n. 2.
- Conamina regio Belliquadri 423, 30.
- Condatum; Condet, Condé 210, 15, 768, 25, 784, 15; de C.: Godefrois episc. Camerac.
- de Condom, *Condom*, abbas 408.
- de Conduno, *Coudun (Oise)*: Queno, Iohannes.
- Confluentia castrum, *Coblenz* 115, 25, 130; eccl.: S. Castoris, S. Florini; canon.: Fredericus; de C.: Adulphus adolescens.
- Conilda v. Gunildis.
- Conracius cler. Rom. 26, 35.
- Conradus, Konradus, Chuonradus, Cuonradus, Cunradus, Conraudus, Coraudus, Corradus, Conraldus, Corraldus, Conrardus, Corrandus, Curreddus; Conras, Conrars, Corras (Corrat). — Conradinus, Corradinus; Conradins. — Cono.
- Cono card. episc. Praenest. 33, 34, 20, 39, 197, 15, 230, 10.
- Conradus I. archiep. Colon. 811, 15, 817, 30—819.
- Conradus archiep. Magunt. 150, 257, n. 3, 509, 30.
- Conradus episc. Metensis et Spirensis, cancell. Philippi regis 147, n. 5.
- Conras (de Marburg) fr. Praedicat. 804.
- Cunradus canon. Colon., mon. Clarevall. 132, 45.
- Conradus I. rex Germ., fil. Conradi com. Franc., 460, 496, 497, 520, 20.
- Conradus II. imp. 3, 30, 4, 5, 7, 25, 12, 15, 14, 1, 207, 15, 208, 1, 498, 499, 614—616, 1; uxor: Gisla; fil.: Heinrichus III; filia 615, 40.
- Conradus III. rex Rom. 34, 45, 25, 61, 62, 65—71, 80, 82, 25 (*falso* Fridericus). 83, 84, 1, 113, 20, 114, 115, 1, 122, 124, 15, 126, 127, 135, 50, 141, 25, 151, 35, 152, 10, 197, 30, 198, 5, 201 (*falso pro* Lotharius imp. 201, 5), 202, 30, 210, 25, 231, 40, 236, 239, 15, 507, 508, 30, 512, 520, 45, 521, 1, 676, 823, 40, 824, 40; fil.: Fridericus (IV. dux Sueviae).
- Conradus IV. rex Rom., rex Sicil. et Ierosol., fil. Friderici II. imp., 437, 515, 516, 25, 522, 40, 530, 25, 535, 15, 560, 10, 562, 10, 580, 40, 582, 15, 592, 594, 600, 35, 601, 30, 604, 35, 607, 35, 619, 638, 10, 644, 655, 664, 55, 673, 677, 40 (Conradinus). 678, 5, 679, 35, 680, 685, 20, 796, 30, 818—820; dictus rex Aquensis 819, 25; uxor: Elisabeth; fil.: Conradinus.
- Conradinus rex Sicil. et Ierosol., fil. Conradi IV. regis, 438, 516, 517, 35, 530, 25, 535, 15, 580, 40, 582, 583, 590, 592, 594, 600, 35, 601, 607, 40, 608, 609, 619, 620, 644, 645, 30, 655, 657, 50, 658, 660, 663—666, 673, 15, 680, 682, 45, 685, 686, 1, 690, 20.
- Conradus rex, fil. Heinrichi IV. imp., 477, 40.
- Conradinus de Antiochia 580, 40, 582, 45, 592, 594.
- Cunradus dux 128, 5.
- Conradus marchio Montis-ferrati, fil. Willelmi III, 212, 15, 250, 251, 256, 273, 35; uxor: Theodora; fil.: Iolantha.
- Conradus comes Franc. 460, 20, 496, 497; fil. Conradus.
- Conradus comes Tremoniae 312, 30, 356, 5, 360, 35, 377, 45, 378, 30, 386, n. 7, 392, 5, 393, 10, 465, n. 5, 754, 30, 757, 10, 758, 25, 764, 35.
- Corradus (Corradins) Cacapuce 665, 25, 666, 667.
- Conradus de Corasin 392, 40.
- Constantia, Constantiae, *Constanz* 114, 30, 125, 303; capella episcopi 125, 15; territorium 114; dioecesis 116, 50; episcopatus 122, 35; episc.: Herimannus; capell.: Eberhardus. Constantienses: Henricus, Volmarus mon. Clarevall.
- Constantia; Coustance, fil. Rogerii II. regis Sicil., uxor Henrici VI. imp., regina Apuliae 217, 20, 218, 25, 248, 35, 254, 35, 256, n. 14, 257, 30, 259, 10, 279, 5, 293, 20, 331 (*falso* soror Willelmi II. dicta). 334, 35, 451, 30, 454, 30, 560, 45, 703, 1, 704, 10.
- Constantia, uxor Friderici II. imp., 797, 10, 799, 45, 800, 801; mater 800, 5.
- Constantia, uxor Rodberti II. regis Franc., 27, 5.
- Constantia, fil. Willelmi I. regis Angl., 15, 25.
- Constantia, fil. Alfonsi VIII. regis Castell., uxor Ludovici VII. regis Franc., 237.
- Constantia, fil. Manfredi regis Sicil., uxor Petri III. regis Arragon., 609, 20, 610, 5, 672, 30, 673, 687, 45.
- Constantia, fil. Philippi I. regis Franc., uxor Boemundi I. princ. Antioch., 8, 45, 49, 79, 25, 512, 10, 734, 25.
- Constantia, fil. Boemundi II. princ. Antioch., uxor Raimundi, filii Willelmi VII. com. Pictav., 8, 45, 734, 30.
- Constantini palatium Constantinopol. 66, 20.
- Constantini palatium Rom. 196, 20.
- Constantiniana eccl. Rom. v. S. Salvatoris.
- Constantiniensis, Constantinus pagus, *pays de Coutances* 8, 5, 14, 20; Constantiniensis: Drogo.
- Constantinopolis; Constantinoble, Constantinoble 4, 5, 19, 61, 62, 63, 45—67, 35, 69, 15, 82, 25, 88, 20, 175, 242, 5, 244, 45, 247, 248, 15, 249, 20, 250, 35, 256, 45, 265, 25—270, 10, 277, 280, 50, 281, 294, 35, 356, 20, 461, 10, 464, 45, 507, 30, 513, 20, 520, 50, 537, 5, 541, 15, 542, 20, 551, 552, 588, 20, 589, 25, 645, 20, 676, 10, 677, 20, 705, 707, 30, 732, 15, 734, 15, 768, 791, 30, 797, 20, 805, 40, 806, 5, 807, 809, 20, 811, 814, 25, 817, 45; eccl.: S. Sophiae; thesauri 48, 25; horti 65, 10; palatia: Blaquerna, Constantini, imperiale 65, 15, 266, 30; Galatas turris; nobilitas 3, 10; nobiles 267, 45; partes 453, 30; patriarcha 248, 20, 267, 45; patr.: Gervasius. — Constantinopolitanum imperium 246, 45, 286, 40, 537, 5, 746, 30; imp.: Heraclius, Constantinus III, Constantinus V, Constantinus VI, Irene, Nicephorus I, Michael II, Nicephorus II, Iohannes I, Michael IV, Manichetus, Constantinus Ducas, Diogenes, Michael VII, Nicephorus III, Alexius I. Comnenus, Iohannes (Kalo-Iohannes) II, Manuel, Alexius II, Andronicus, Alexius III, Isaac Angelus, Alexius IV, Nicolaus Canabus, Alexius V, Constantinus, Balduinus I, Henricus, Petrus, Robertus, Balduinus II.
- Constantinus II. papa 490, 40, 491, 40.
- Constantinus Magnus; Constantins, imp. 19, 30, 189, 222, 227, 10, 645, 45, 674, 35.
- Constantinus III. imp. Constantinopol., fil. Heraclii imp., 519, 15.
- Constantinus V. imp. Constantinopol. 459, 30, 490, 35, 491, 35.
- Constantinus VI. imp. Constantinopol. 460, 1.
- Constantinus Ducas imp. Constantinopol. 8, 35, 734, 15; uxor: Helena.
- Constantinus (XI) imp. Constantinopol. 268, 50.
- de la Conte: Iohannes, Thomas.
- de Conti: Manasserus.
- Convenae; Couminges; Cumenge, *Comminges* 412, 25, 597, 25; comites: Bernardus IV, Rogerus, Bernardus V.
- de Conversana; Conversainne, *Conversano*, comes 734, 5; fil.: Sibylla; de C.: Tancredus.
- Copeau: Amoricus.
- de Copegni: Gillebiers.
- de la Copele, de la Coupiele: Gislebertus, Gales.
- Coradinus soldanus, fil. Sephadini, 283, 50.
- de Corasin: Conradus.
- de Corbario: Petrus.
- Corbeia, *Corbie* 301, 25, 311, 20 (Corbeii communia). 323, 324, 392, 30; abbas 636, 1; de C.: Nicolaus.
- Corbiniacum, *Corbigny (Nièvre)* 258, 20.
- Corbolium, *Corbeil* 39, 15, 454, 10; presb.: Stephanus; capellanus: Garinus; de C.: Petrus.
- Corbonis Rupes 89, n. 4.
- de Corcellis: Ingerannus.
- Corçon v. Curçon.
- de Cordaio, *Cordai*: Rodbertus.
- Cordelier, Cordelois v. Minores fr.
- Cormariacum monast., *Cormeri (Indre et Loire)* 459, 35; monachi 460, 10.
- Cornardus: Robertus.
- Cornetum, *Corneto* 644, 30.
- Cornubiae comes: Richardus.
- de Cornutorum genere canonici Senonenses 620.
- Cornutus: Gislebertus.
- Cornutus garcio Garini episc. Silvanect. 314, 5, 382.
- Cortenova 86, 5.
- Corteriaceum v. Curtracum.
- Cortezos, Cortesos, *Courtheson* 421.
- de Cortiniaco; Cortenai, *Courtenay*: Petrus (imp. Constantinop.), Philippus (dom. de Conches).
- de Cosanciis v. Cusanciis.

- S. Cosmae altare Dolensis eccl. 149, n. 3.
 S. Cosmi monast. Autissiodor., postea
 S. Mariani dictum 234, n. 3.
 Cotarelli, Cotarel 203, 35. 293, 35.
 Cotinhac, *Cotignac* 427, 1.
 Coumings v. Convenae.
 Crac castrum *Palestinae* 250, 20. 285, 15.
Cf. Petraccensis civ.
 de Creci: Lambertus.
 de Creeng: Arnulfus.
 Crema castrum 84, 40. 446, 30; Cremen-
 sis: Wido.
 Cremona; Cremona, Cremonne, Cre-
 moine 86, 15. 305. 445, 40. 473, 5.
 588, 15. 593, 30. 594, 50. 635, 45. 647.
 669. 670. 679, 10. 684. 813, 20. Cre-
 monenses 303, 5. 305; territorium
 305; monast.: S. Gabrielis; con-
 ventus Minorum 670, 1.
 Crescentius, Crescens, Romanus 88. 89.
 Crescentii turris, castrum Rom. 40, 1.
 48, 25. 201, 10.
 Crespiacum in Laudunensi, *Crespi-en-
 Laonnois* 392, 20.
 Crestum, Cresta, Creste; Crest-Arnaut,
Crest ad fl. Drôme 403. 431, 20.
 432, 35. 597, 30.
 Creta 333, 20.
 Croandelein, *Crandelain (Aisne)* 392, 25.
 Crocingen villa, *Krotzingen* 123, 25.
 Cr(o)esus 317, 1.
 de Croisilles (*Pas-de-Calais*): Alardus,
 Jehans, Renaus (Renarus).
 de S. Cruce card.: Girardus.
 S. Crucis eccl. Verzelia. 82, 20.
 Crux Heltonis monast., *La Croix Saint
 Lenfroi* 16, 25. 17, 30; abbas: Odilo.
 Cuma, *Como* 303, 5. 445, 40.
 Cumanii, Cumani, Comani; Commin
 (Commin) 65, 40. 269, 35. 356, 25.
 522, 30 (= Tartari). 765, 5; princ.:
 Theodorus Angelus, Jehannins.
 Cumenge v. Convenae.
 de Curçun, Courson, Corçon: Robertus.
 Curia civ., *Cur* 109, 1; episc.: Algotus.
 Curtracum, Cortraium, Corteriacum;
 Cortrai, Courtrai, Courtray
 350, 30. 357, 5. 393, 40. 441, 5. 504, 35.
 694, 20. 710, 10. 711. 729, 20. 750.
 754, 30. 812, 15.
 de Cusanciis, Cosanciis; Cusances: Hen-
 ricus.
 Cusantina urbs; Cachineuse, Chacineuse,
Cosenza 668; archiep.: Bartholo-
 meus.
 (Cyclades) Ciclades 346, 15.
 Cyprus, Ciprus; Chypre 212, 20. 255, 25.
 329, 40. 333, 20. 436, 5. 677, 5. 678.
 703, 15; rex 456, 45; imp.: Isaac;
 rex: Henricus II.
 Cyrenae rex 84, 10.
 Kyriacus episc. Ierosol. confictus 222.
 (Cyrus) Cirus 16, 40.
- D. Cf. T.**
- Dagbertus archiep. Pisanus 200.
 Dagobertus; Dagobiers, I. rex Franc., fil.
 Chlotharii II. regis, 206, 35. 291, 1.
 788, 50; Dagoberti prosapia 158, 15.
 Dagobertus III. rex Franc., fil. Childe-
 berti III. regis, 519; fil.: Theode-
 ricus IV.
 Dainbertus archiep. Senon. 231, 30.
 Dalmatia 78, 25; Ragusiensis 452, 30.
 Dalmacius princeps 145, 25.
 Dam, Dan, Dem, *Damme*, portus Brugiae
 279, 20. 306. 315, 20. 321, 40. 322, 1.
 337, 35. 344, 15. 346—348. 350, 5.
 393, 40 (Dentum). 455. 501, 30. 510.
 521, 20. 696. 706, 35. 708, 30—710.
 750, 10. Danica litora 347, 20. Dani-
 tae 348, 1.
 Damascus 22, 10. 212, 30. 242, 5. 250, 10.
 256, 15. 259. 269, 15. 285, 10. 446, 5.
 520, 50. 589, 15. 676, 20. Damasceni
 259; rex: Noradinus.
 Damasus II. papa, Popo (episc. Brixin.)
 32, 20. 78, 45. 208, 1. 498, 40. 499, 40.
 824, 5.
 Damieta; Damieta, Damiaite 283—286.
 467—470, 1. 502, 15. 717, 30. 767.
 791, 10. 797. 805; eccl.: S. Mariae;
 palatia: Iohannis regis Ierosol.,
 Hospitalis, Templariorum; soldanus,
 283.
 de Danbi: Gilo.
 Dangut, *Dangu* 743, 30.
 (Dania) Dacia; Danemarche 17, 1. 117, 15.
 156, 40. 173, 25. 175, 35. 212, 30. 254, 5.
 550, 5. 680, 5. 716, 1. Dani; Danois
 6, 5. 87. 90, 5. 155, 20—157. 165.
 192, 15. 256, 20. 520, 15. 550, 5; Dano-
 rum rex 84, 20. 157, 25; reges: Lo-
 brocus, Canutus Magnus, Canutus IV,
 Waldemar I, Canutus VI, Heri-
 cus IV. — Danica lingua 157, 10; Dacia
 securis 369, 25. 380, 45.
 Daniel clericus v. Chilpericus II.
 Daniaus advoc. de Biethune, fil. Guil-
 lelmi II. advoc., 707, 30. 713, 10. 717.
 Daniel; Daniaus, de Masquelines 393, 40.
 711, 10.
 Danubius; Dunoe, fl. 61, 40. 62, 15. 63.
 222, 25. 254, 5. 817, 5.
 Darantasia v. Tar.
 S. Daria 89, 5.
 Darius rex 16, 40. 181, 35.
 Darnel; Deregnaui, Diergnau, castrum
 Insulense 350, 40. 711, 35. 712. 750, 25.
 754.
 de Aubourc, *Dagsburg*, comit: Ger-
 trudis.
 David rex 17, 1. 42, 30. 165, 40. 242, 40.
 David turris Hierosol. 284, 1. 522, 5.
 David rex utriusque Indiae 468, 1.
 David Malcolmus rex Scotorum 201, 5;
 fil.: Mathildis.
 David de Dinant mag. heret. 454, 15.
 Decervion vallis *Asiae minoris* 71, 30.
 Decretales 504, 15; libri V. et VI. 695, 5.
 Deioebus, fil. Priami, 16, 45.
 Deilocus, *Dilo (Yonne)* 233, 20.
 Deliba (*falso pro La Ilha*) 422, 40.
 Delphinatus 202, 45; delphinus v. s. Vienna.
 Demetria civ., *Edremid* 70.
 de Deneng, *Denain*: Baudris, Brougnars.
 Dentum v. Dam.
 Deogilus vicus, *Deuil* 60, 20; de D.:
 Odo.
 Deregnaui castrum v. Darnel.
 Descolin: Lebertus.
 Desconselliez: Galterus.
 Desiderii Mons v. Mons.
 Desiderius abbas Cassin., Victor III. papa.
 Desiderius episc. Diensis 431, 25.
 Desiderius rex Langobard. 18. 158. 166.
 181. 490, 45. 491, 45; fil.: Adalgisus.
 Dessentes: Stephanus.
 Dia episcopatus, *Die* 437, 25; episc.:
 Desiderius; de D.: Willems Arnautz,
 Isoartz.
 de Dici: Robiers.
 Didacus episc. Oximensis 271, 40.
 Digesta 163, 20.
 Dinant 454, 15. 809. 810, 40; de D.:
 David mag.
 de Dinon: Alanus.
 Diogenes imp. Constantinop. 19, 5.
 S. Dionysii monast.; St. Denis 41, 45.
 49. 50, 10. 53. 55. 58. 60, 20. 62, 40.
 163, n. 2. 166. 206, 35. 214, 50. 236, 25.
 242, 20. 289, 25. 291, 5. 435, 25. 463, 30.
 632, 40. 674. 721, 5. 757, 10. 758, 45—
 760, 20. 792, 1; sepultura regum 58, 45;
 S. Trinitatis altare; abbates: Adam,
 Sugerius, Petrus de Autolio.
 S. Dionysius martyr (Ariopagita) 54, 10.
 60, 30. 70. 214. 490, 25. 491, 20; cor-
 pus 290, 40. 291; vestimenta 49, 45;
 S. Dionysii milites 54, 35; altare
 54, 15; vexillum; Poriflambe 54, 15.
 308, 15. 311, 20. 367. 757, 35. 759.
 778, 40. 788, 45.
 Divense monast. S. Mariae, *St. Pierre-
 sur-Dive* 18; abbas: Ainardus.
 Diviciacum, *Deutz (?)* 823, 20.
 Divio castrum, *Dijon* 147. 228, 40;
 monast.: Tarcium.
 Doaium v. Duacum.
 Doinguen vicus Constantiensis territ.,
forte Thiengen 114, 25. 124, 15.
 Dolah, *Dôle* 147, 30; palatium Fri-
 derici I. imp. 147, 30. 196, 50.
 Dolant-Mont prope Tornacum 723, 5.
 724, 10.
 Dolense castrum, *Déols vel Bourgdieu*
 196, 50. 253, 20. Dolense monast. S.
 Mariae, dictum Mamilla S. Petri 77, 40.
 148, 30. 149, 10. 230, 15. 253, 20; altare
 S. Cosmae.
 Domfrons, *Domfront (Orne)* 304, 5.
 S. Dominicus fundator ord. Praedica-
 torum 238, 45. 514.
 Domno-Martini; Danmartin, castrum
 537, 20; comitatus 304, 5. 315, 15. 324;
 comites: Albericus II, Reginaldus
 (comes Boloniae).
 Domno-petra; Dampiere, Dompierre,
 castrum 147, n. 5; Dompipetrinus, de
 D.: Guido, Willelmus, Guillaume et
 Guis et Jehans, eius filii.
 Domus-Dei abbatia, *Maison Dieu*, postea
 Niger Lacus, *Noirlac* 25, 5.
 Donatus gramaticus 11, 40.
 Donengium *Flandriae* 208, 30.
 Donewis, *Dumwich* 715, 20.
 Donse villa, *Deynze* 711, 10.
 de Donziaco, *Donzi*: Herveus.
 Dorie: Nicolas.
 Dorobernensis eccl., *Cantuarina* 193, 45.
 194, 20; Dorobernensis archiep. Tho-
 mas 187, 45.
 Dovora; Douvre, *Dover* 282, 25. 707, 20.
 708, 20. 712, 10. 714, 30. 715, 1. 717.
 749, 30.
 Draconetus; Dragonetz, dom. 402, n. 1.
 403. 421, 10. 422. 429—431; Draco-
 neti turris 403, 5.
 Drengotus: Osmundus.
 Driencurt castrum, *Briencort* 448, 20.
 Droa fl., *Drau* 62, 10.
 Drocae; Dreues, Dreus, *Dreux* 360, 30;
 Drocenses 374, 35. 379, 5; Drocensis
 turris 386, 20; comites: Robertus II,
 Robertus III.
 Drogo, Droco, episc. Mettensis, fil.
 Karoli Magni imp., 494, 20. 495, 20.
 Drogo princeps Normannus, fil. Tan-
 credi de Altavilla, Constantiniensis
 8, 5. 12. 14, 30. 19, 5. 22, 35.
 Drogo de Merloto 292, 1.
 Duacum, Doaium; Dowai, Douwai, Douai
 208, 35. 209, 5. 306. 322, 15. 350, 45.
 351, 1. 549, 25. 550, 1. 696, 10. 707, 15.
 711, 1. 722, 15. 723, 40. 750, 1. 754.
 755, 25. 762, 1. 765, 1. 794, 35. 797, 15.
 805; de D.: Petrus cler., Pieres;
 eccl.: S. Amati.
 Dubis fl., *Doubs* 358, 30.
 Dudo Normannus 158, 55.
 Duesa: Iacobus (Iohannes XXII. papa).

Duisburg, Diusburg 496, 20. 497.
Dunense castrum, *Châteaudun* 328, 15.
Durachium, Dirachium 48. 78, 25. 282, 5.
356, 25; dux: Theodorus Communio.
Durandus episc. Albiensis 599, n. 10.
Durandus abbas Troarnensis 18, 25.
Durandus de Orto carpentarius, Capu-
ciatorum princeps 247, n. 4.
Durentia fl., *Durance* 480, 10. 598, 10.
de Duroforti, *Durfort*: Willelmus.

E. Cf. Ae.

Eadwardus, Eadmundus v. Ed.
Eblus dux Aquitan., comes Pictav. 77, 25.
Ebalus II. baro Ruciensis 47, 40. 48;
fil.: Guischarus.
Eberhardus, Ebrardus, Evrardus; Evrars
(Evrart).
Evrars episc. Tornac. 736.
Eberhardus capell. Herimanni episc.
Constant., mon. Clarevall. 122, 40—
124. 125, 40—128, 20. 131. 132.
Evrardus de Barris magister Templi
66, 5.
Evrars Radous de Audenarde, fil. Gille-
berti dom. de Audenarde, 715, 15. 763, 15.
Evrardus de Britoilo 60, 1.
Ebrardus de Iske 392, 1.
Evraudus, Ewradus, miles hereticus 260.
(Eberwinus) Hevervinus abbas Stein-
feld. 129, 25. 130, 55.
Eboracenses (*York*) archiep.: Tho-
mas I, Henricus, Rogerius.
Ebredunensis (*Embrun*) prov. 402, 20;
Ebredunenses archiep.: Bernardus,
Henricus.
Ebroica, Hebroas, *Evreux* 21. 256, 40.
692, 45; episc.: Gislebertus, Radul-
fus III. de Grosparmi; comes:
Ludovicus.
Ebroinus maior domus 519, 20.
Ebron 250, 15.
S. Ebrulfi monast. v. Uticense monast.
Ecbertus episc. Bamberg. 633, n. 7.
Edelthedes Suerus ex genere Phara-
mundi et Chlodovei regum 87. 88, 5.
Edessa, Edissa, civ., dicta Roais, Arath
45, 20. 82. 83, 45. 201, 15. 235, 50;
archiep. 82, 1; comes: Balduinus.
S. Edithae basilica 28, 15.
Editha, fil. Eadgari regis Angl., prae-
posita Wiltoniensis 28, 15. 29, 45.
Edmarus capellanus Anselmi archiep.
Cantuar. 25, 35.
S. Eadmundi terra 448, 30.
S. Edmundus archiep. Cantuar. 588, 40.
Edmundus rex Anglorum 156, 40.
Eduardus, Edoardus, Edwardus, Ead-
wardus, Odoardus; Edouars.
Eduardus III. rex Anglorum 28, 15.
Eduardus I. rex Angliae, fil. Henrici III.
regis, 437, 45. 438, 1. 440, 30. 503, 1.
504, 25. 508, 10. 515, 35. 517, 25.
589, 35. 591, 30. 592, 1. 594. 602.
622. 669, 20. 686, 15. 690, 30—692.
694; liberi: Eduardus, Alienor.
Eduardus II. rex Angliae, fil. Eduardi I.
regis, 622, 10; sponsa: Philippa.
Eduardus III. rex Angliae 506.
Eduinus rex Nordanhymbrorum 16, 10.
Edwardus fabulosus comes Flandr. 87, 15.
Egidius, Egyptus v. Aeg.
Ehem, *Eynham* 820, 15.
Eihe castrum Angliae 443, 25.
Eldessa 424, n. 1.
Eldredus II. rex Anglorum 6, 1; uxor:
Emma.

Elemosina; Aumosne, monast., *l'Aumône*
sive-le Petit-Cîteaux 25, 5; abbas S.
773, 20.
S. Eleutherii reliquiae 291, 5.
Elianordis, Elinordis v. Alienordis.
Helias proph. 25, 30.
Helias comes Cenomann., fil. Iohannis
de Fleca, 24. 89, 20. 90, 20; uxor:
Sibylla; fil.: Eremburgis (Sibylla).
Elisabeth, Elizabeth, Elyzabet, Helisa-
beth, Isabella, Ysabella, Ysabellis;
Ysabias, Yzabias, Ysabel.
Elisabeth sanctimon. de Schonaugia
197, 45. 237, 30.
Isabella, fil. Iohannis regis Ierosol.,
uxor Friderici II. imp., 470, n. 1.
471. 472, 1. 476. 530, 25. 535. 607, 35.
673, 10. 677, 35. 678, 5. 680, 1. 791.
793, 40. 795, 25. 796, 30. 801, 30.
Isabella, fil. Iohannis regis Angl., uxor
Friderici II. imp., 801, 45. 802. 818, 40.
Elisabeth, fil. Ottonis II. ducis Bava-
riae, uxor Conradi IV. regis, 530, 25.
535, 15. 619, 30. 655 (*falso* fil. ducis
Austriae 655, 20). 680, 30. 685, 25.
Elizabeth, fil. Balduini V. com. Hannon.,
uxor Philippi II. regis Franc., 36, 1.
210. 211, 20. 217, n. 5. 242, n. 6.
289, 30. 291, 25. 328, 10. 336, 5. 343, 20.
450, 5. 452, 20. 463, 25. 509, n. 1.
527, 35. 528. 538, 5. 736. 737.
Ysabellis, fil. Iacobi I. regis Aragon.,
uxor Philippi III. regis Franc., 589, 5.
609, 20. 667, 40. 668, 35.
Isabella regina Ierosol., uxor 2. Con-
radi march. Montis-ferrati, 3. Hen-
rici II. com. Campan., 4. Amalrici II.
regis, 256, n. 4. 269, n. 3.
Ysabias, fil. Ludovici IX. regis Franc.,
uxor Theobaldi II. regis Navarr., 545, 1.
604, 15. 668. 821, 15.
S. Elisabeth, fil. Andreae regis Ungar.,
uxor Ludovici IV. landgr. Thuring.,
556, 15. 589, 5. 633. 634. 678, 5.
Elyzabeth, uxor Fulconis III. Nerrae
com. Andegav., 89, n. 1.
Elizabeth, fil. Rodulfi com. Viromand.,
uxor Philippi com. Flandr., 36, 10.
211, 1. 248, 5. 444, 5. 445, 20. 737, 5.
Elizabeth (*falso pro* Maria), uxor Bal-
duini IX. com. Flandr., 453, 45.
Elysendis, uxor Anselmi dom. de Trian-
gulo, postea sanctimon. Fontis-Ebraldi
262, 40.
Heliseus proph. 229, 50.
Elnensis (*Eaunes*) monast. abbas 274, n. 1.
Emericus v. Aimericus.
Emma sanctimon. Uticensis, soror Rod-
berti abb. S. Eufemiae, 15.
Emma, uxor 1. Eldredi, 2. Canuti,
regum Angl., 6, 1.
Eme (*pro* Mathildis), fil. Henrici II.
regis Angl., uxor Heinrici Leonis
ducis Saxoniae, 702, 15.
S. (Emmerammi) Hermentranni abbat.
Ratisbonae 290, 40.
Enduza v. Andusia.
Engelbergensis abbas: Frowinus
Engelbertus I. archiep. Colon., antea
praeos. 399. 471 (*falso* Corradus
471, 25). 774, 15. 777, 10.
Engelbertus mon. Gemblac. 16, 10.
Engelbertus II. dux Carinth. 11, n. 1;
fil.: Mathildis.
Engelramnus, Ingelrannus, Ingerannus,
Ingrannus; Engelrans, Enjorrans.
Ingelrannus forestar. Flandr., fil. Lidrici
Harlebecensis, 206, 15.
Ingerannus de Corcellis 393, 20.
Engelrans III. dom. de Couci 393, 35.
539, 20. 747, 45. 815, n. 7; filii:
Radous II, Engelrans IV, Jehans.

Engelramnus IV. dom. de Couci, fil.
Engelramni III, 640, 30. 681, 25.
815, n. 7.
Ingrannus, pater Willelmi abb. S. Mi-
chaelis Mellit., 15, 5.
Engletierre v. Anglia.
Engolisma, *Angoulême* 823, 1; episc.:
Ademarus, Girardus; comes: Willel-
mus Taillefer IV.
(Ephesus) Efesus urbs 71, 20.
Erardus, Herardus, Airardus; Erarz,
Erars (Herart, Erat).
Herardus de Brenna dom. de Rame-
ruco 277. 475, 15; uxor: Philippina.
Erardus dom. de Chasenai 521, 40.
542, 30. 543. 776, 45.
Erardus dom. de Valeriac 554, 15.
582, 35. 608, 35. 638, 35. 641. 657.
661. 662. 682.
S. Herasmi eccl. Caietae 13, 45.
Archembaldus, Herchembaudus, VII.
dom. Burbon. 66, 5. 72, 10.
Erkenbaudus; Herchembaudus, IX. dom.
de Borbonio, fr. Guillelmi de Domno-
petra, 638, 35. 682, 1. 797, 30.
Eremburgis (Sibylla), fil. Heliae com.
Cenomann., uxor Fulconis V. com.
Andegav., 89, n. 13. 90, 20.
Hericus IV. rex Daciae 680, 5.
Erkinghehem, Erkingehen, Erkinkehen,
Herkinghehen, castrum, *Erquinghem-*
Lys 711, 20. 712, 5. 750, 35. 753.
Ermesenda, fil. Henrici com. Lucem-
burg. et Namurc., sponsa Henrici II.
com. Campan., uxor 1. Theobaldi I.
com. Barri, 2. Walleranni IV. ducis
Lemburg., 451. 810, 5.
Ernaldus, Ernous v. Arnulfus.
Ernestus I. (*falso* Arnulphus) dux Suev.
614, 40; uxor: Gila; filii: Her-
nestus, Hermannus.
Hernestus, fil. Ernesti I. ducis Suev.,
614, 40.
Escaldus v. Scaldus fl.
de Escallon: Arnulfus.
Hesclingis castrum, *Esstingen* 70, 20.
Eschilus, Heschilus, archiep. Lundensis
117, 10. 118.
l'Escluse v. Schlusa.
de Escriniis dom.: Gervasius.
Eseron castrum, *Bahikesri* 70, 15.
Esmerau de dictum castrum Poilevaque
810.
Esna v. Axona.
de Esperguen: Pariden.
de Esplichi: Simon.
Estanfort, *Steenwoorde* 712, 30.
de Estaue: Guillelmus.
Estempes v. Stampae.
Estenses marchiones: Azzo II, Fulco I,
Azzo VI.
de Estinkeneborc, *Teklenburg* (?): Hen-
ricus.
de Estrepi, *Strépy*: Baras.
Estrigun v. Strigonium.
Estrivella castrum, *Trifels* 318, 15.
de Estroem: Gobertus.
Estufin castrum, *Königsburg prope*
Schlettstadt 70, 20.
Eu v. Augum.
Eufalisse castrum, *Huffalze* 765, 35.
S. Eufemiae monast. Calabriae 8, 20.
14, 35. 15, 10. 732, 45; abbas: Rod-
bertus.
Eugenius II. papa 494, 5. 495. 519, 55.
520, 1.
Eugenius III. papa, Bernardus mon.
Clarevall., abbas S. Anastasii Rom.,
vicedom. Pisanae eccl. 34, 40. 45. 82.
83, 1. 85, 5. 108. 109. 111, 25. 116.

- 120, 30. 141, 25. 197. 199, 30. 201. 210, 25. 230, 20. 235, 50. 236. 435. 444, 1. 507. 508. 512, 15. 521, 1. 675, 40. 676.
- Euphorbus 354, 5.
- S. Eusebii eccl. Autissiodor. 277, 5.
- Eusebius papa 19, 30. 222.
- Eusebius episc. Caesariensis 15, 45. 205, 30. 222, 25. 227, 10. 674.
- Eustachius, Eustacius, Eustatius; Estases, Estases, Wistasses.
- Eustachius II. comes Bolon. 20, 15. 208. 443, 25.
- Eustachius III. comes Bolon., fr. Godefredi de Bullone, 10, 50. 461, 25. 735, 45.
- Eustachius IV. comes Bolon., fil. Stephani regis Angl., 156, 25. 184, 45.
- Eustachius de Male 392, 30.
- Eustachius de Maquelinis 310, 5. 366, 25 (Euticius). 369. 370. 758, 5. 760.
- Eustachius de Nova-villa 294, 10.
- Wistasses (I) de Noeville 716, 25 (*idem ac praecedens, ut videtur*); fil.: Wistasses.
- Wistasses (II) de Noeville, fil. Eustachii, 716, 25.
- Eustachius de Ruest (Rueth) 392, 30. 393, 15.
- Euticius v. Eustachius.
- Eutropius historiogr. 77, 15.
- Eventatus: Girardus.
- Evrardus, Evrars, Evraudus v. Eberhardus.
- Saint Evrol abbatia v. Uticense monast. de Excalfoio: Willelmus.
- Exoldunum, Exoldum, castrum, Issoudun 32, 50. 249, 25.
- F.**
- Fanassus (*pro Fasanus*), Iohannes XVIII. papa.
- Farfa, Farfensis abbatia 41, 5. 141, 60. 566, 45; abbas 112, 45; abbas: Adinulfus.
- Farus v. Pharus.
- Fastrez, Fastres, Fastre, de Ligne 392, 25. 393, 20. 772, 15. 802, 40.
- Fastrez de Vilers 392, 5.
- Faventia 86, 15.
- de Faventinis: Lambertus.
- S. Felicis eccl. Hispaniae 31, 10.
- Felix episc. Orgelit. 492, 15. 493, 15.
- Ferdinandus v. Ferrandus.
- Ferentinum; Ferentin, *Ferentino* 668; episc.: Ubaldus.
- Ferlinghem, Fellinghem, *Ferlinghem* 814, 5; de F.: Jehans.
- Frederannus (I. rex Castell.), fil. Sanctii III. regis (Navarrae), 78, 15.
- Ferdinandus III. rex Castell. 631, 25.
- Fernandus, fil. Alfonsi X. regis Castellae, 604, 15; uxor: Blanche.
- Ferrandus, Fernandus, Ferandus; Ferrans (Ferrant), comes Flandr., fil. Sanchonis I. regis Portugal., 35, 40. 213. 276, 40. 278, 10—280. 304, 35—307. 309, 15. 311. 313. 315—318, 25. 322, 10. 337. 339. 343. 344. 346, 40. 347, 30. 349, 45—352, 15. 353. 357. 359, 30. 360. 366, 25. 369, 20. 372. 373, 40. 386. 387, 1. 390, 15. 391, 15. 393, 30. 395, 35. 396. 453, 45. 454, 1—456, 1. 464. 465. 475, 5. 501. 502, 1. 510. 511, 1. 512, 25. 513, 25. 514, 1. 517, 30. 521. 538—541, 5. 597, 1. 611. 617. 677. 707—713. 747—749. 751—754. 756, 15—758. 762, 5. 763, 5. 768, 1. 778. 794—797; uxor: Iohanna; filia 797, 20.
- Ferraria, *Ferrara* 85, 35. 252, 35. 568, 45. Ferrarienses 252, 35.
- Ferrariae monast., *Ferrières* 39, 20. 233, 35.
- la Ferte-em-Bray castrum 705, 20.
- S. Fiacles 775, 10.
- de Fiennes: Guillaumes.
- S. Fierehaus (Pharaildis) de Gant, fil. Theoderici IV. regis Franc., ducissa Hannon. 725, 1.
- Firmitas abbatia ord. Cist., *la Ferté-sur-Grône* 230, 5.
- Fiscannus, Fiscannense, Fiscampnense monast. 19, 15. 506, 5. 508, 15; abates: Iohannes, Willelmus III, Petrus Rogerii (Clemens VI. papa).
- de Flagiciaco: Egidius.
- de la Flamengerie, *la Flamengrie (prope Bavai)*: Gossuins episc. Tornac.
- Flandria, Flandriae, Flandonia; Flandres 6, 15. 9, 40. 27, 45. 36, 5. 45, 25. 55, 1—57. 87, 20. 97, 50. 163, 50. 166, 50. 171, 35. 207. 208. 212, 15. 214—216. 230, 45. 231, 50. 233, 25. 237, 5. 242, 15. 245, 50. 246, 5. 254. 255, 15. 258, 5. 261, 10. 273, 5. 276, 40. 279. 280, 25. 289. 292, 30. 294, 45. 304, 25. 305, 30—307, 5. 315, 20. 317. 319, 30. 322. 337, 35. 339, 1. 345, 40. 346, 20. 347, 5. 348, 20. 350, 15. 351, 5. 357. 395, 35. 447, 25. 449, 10. 450. 455. 461, 25. 465, 40. 466, 1. 476. 477, 25. 498, 20. 499, 20. 501. 502. 504, 25. 505, 25. 510. 521. 522, 10. 528. 538, 15. 541. 545. 605, 25. 612, 15. 631. 639. 640, 45. 641, 35. 642, 20. 675. 676, 45. 679. 682, 25. 689, 35. 690, 10. 693. 696. 705. 707. 710, 35. 712—716, 20. 721, 1. 724, 15. 727. 734, 30. 735. 739, 45. 747—749, 10. 750. 762, 10. 763. 768, 10. 769, 30. 771, 30. 772. 775, 20. 794, 30. 799, 1. 807. 808, 20. 810. 812, 10. 821; comitatus 206, 15. 278, 15. 471; provincia 286, 45. 287, 1; partes 113, 35; comites 9, 25; nobilitas 164, 1; milites 708. 709, 5. 714, 20; barones 710, 10. Flandri, Flandrenses, Flandritae, Flandrini 3, 10. 6, 10. 23, 45. 28, n. 2. 203, 30. 207. 208. 214, 30. 280, 35. 287. 302, 1. 306. 307. 309, 35. 315, 5. 319, 20. 324, 30. 329, 15. 337, 40. 344, 1. 351, 30. 353, 5. 355, 5. 368. 369. 371. 372. 390. 391, 15. 448, 25. 453, 30. 465, 25. 471, 10. 486, 1. 500, 35. 501. 521. 653, 45. 675, 25. 693, 35. 696; Flamengi; Flamenc (Flamens) 391, 15. 412, n. 3. 476. 539, 35—541, 1. 554. 653, 15. 708, 10. 711, 5. 712, 35. 713, 5. 714. 717, 20. 729. 737, 30. 747. 749, 45—753, 45. 754—757. 758, 20—761, 20. 764, 10. 774, 1. 783, 15. 794, 20. 809, 40. 813, 1. 814; Flandrensis quidam 310, 30; Fl.: Arnulfus de Maiorca; forestarii: Liedricus, Engelramnus; comites: Arnulfus I, Arnulfus II, Balduinus IV. Barbatus, Balduinus V. Insulanus, Balduinus VI, Arnulfus III, Robertus I. Frisio, Robertus II. Hierosolymitanus, Balduinus VII. Hapiola, Carolus, Willelmus Clito, Theodericus, Philippus, Balduinus VIII, Balduinus IX, Iohanna et Ferrandus, Thomas de Sabaudia, Margareta, Guido, Robertus III, Ludovicus II; senescallus: Hellinus de Waverin; dapifer: Ansellus. — Flandricus axis 349, 20; litus 338, 20.
- de Flava-curia, *Flavacourt*: Willelmus.
- de Flechien: Borrellus.
- Sanctae Florae (*Santa Fiore*) comes 621, 30. 673, 50. 688, 45.
- Florensis abbas: Ioachim.
- Florenzia; Flourence 19, 10. 566, 1. 594, 45. 645, 15. 669. Florentini 645, 15. 683, 5. de Fl.: Petrus Asinus.
- Florentius (*falso Iohannes*) mon. Wigornensis 15, 40.
- Florens I. comes Holland. et Frisiae 9, 30. 208, 15. 735, 10; uxor: Gertrudis; fil.: Bertha.
- Florentius, Florekins, IV. comes Holland., fil. Willelmi I, 803. 804, 1. 812; filii 812, 1; fil.: Willelmus II.
- Florentius rector (princeps) Holland., fr. Willelmi II. com., 638, 35 (dictus comes). 639, 5. 640, 45. 641, 35. 681, 50 (comes). 682 (*falso* fil. Willelmi regis 682, 1).
- Florentius V. comes Holland. 691, 45. 692, 5; fil.: Iohannes.
- Floriacense monast. S. Benedicti super Ligerim, *St. Benoît-sur-Loire* 33, 30. 40, 25. 57, 45. 77, 35. 196, 5.
- S. Florini eccl. Confluentiae 130, 5.
- Florus, Anneus 77, 15.
- Flosbiere castrum, *Flobecq* 772.
- de Flüglingen: Kroff.
- Fogia; Foges, civ. Apuliae, *Foggia* 86, 30. 668, 20.
- (Folcmarus), Wolcmarus, Wolkemarus, Constantiensis, mon. Clarevall. 129. 130, 15—132, 40.
- Folpoldus saltator 28. 29.
- Fons — Ebraldi, Fons — Ebralli, Fons — Evrardi, Fons — Ebraudi; Frontevrault, monast., *Fontévrault* 202, 35. 211, 40. 229. 254, 15. 262, 40. 704, 1; ordo 447, 45.
- Fontanae opp. Burgundiae 96, 40.
- Fontanae opp. dioec. Leodiensis, *Fontaine l'Evêque* 115, 60. 134.
- de Fontaines: Watiers.
- des Fontaines: Pieres.
- de Fontibus: Hugo, Galterus.
- Fonteniele monast. (*prope Valenciennes*) 770, 15.
- Forcalquerium 560. 565, 15. 577, 30; comes: Karolus (I. rex Sicil.).
- Fordioune 215, 5.
- Fores, *Forez* 407, 30. 409, 15; comites: Guigo II, Iohannes I.
- de Foriest: Watiers.
- de Formesellis; Fourmesieles, *Formiselles*: Walterus, Jehans.
- de Fors: Guillaumes, Guillaumes.
- Forumlivii, *Forti* 673, 35. 688, 15.
- Fossa-nova monast., *Ceccano* 92, n. 3. 203, 40; abbas: Gaufridus.
- Francia, Franciae regnum, Francorum regnum; France, Franche; Fransa 3, 20. 9, 20. 32, 35. 34, 20. 35. 39, 15. 41, 35. 43, 5. 45, 30. 49. 54. 55, 35. 57. 58, 40. 81. 101. 105, 1. 107, 5. 109, 5. 156. 157. 164. 167, 1. 171, 5. 173. 182, 30. 192. 193. 202. 206. 213. 214, 25. 215. 228, 1. 231. 232, 25. 237, 5. 238, 20. 239, 1. 240, 45. 246. 247, 35. 254, 10. 258, 5. 259, 40. 260, 5. 267, 30. 273, 5. 275, 35. 276, 5. 277, 15. 280—284, 30. 290, 25. 291. 293, 1. 294, 15. 304, 20. 306. 318, 30. 320, 1. 329, 5. 332, 10. 335, 5. 339, 45. 340, 40. 341, 40. 344, 1. 355, 5. 380, 20. 387, 30. 398, 30. 399. 401. 409, 50. 410. 412. 413, 1. 436, 35—438. 440, 5. 441, 30. 450. 452, 15. 456. 460. 463, 35. 464, 15. 465, 1. 470, 40. 475, 15. 476. 492. 493. 496. 497. 501. 502, 30. 506. 508, 25. 513, 10. 515. 517, 1—521, 40. 522. 526, 20—528, 25. 531, 1. 539, 5. 541, 5. 542, 30. 545, 5. 549, 15. 550. 552, 1. 563. 564. 566. 567. 580, 40. 581. 604—609. 632. 634—636. 638, 5. 639, 40. 641, 5. 643, 30. 644, 25. 645. 647. 650, 30. 651. 657, 15. 659, 15. 666, 30. 670, 25—672, 5. 674. 676, 1. 677. 679. 681. 682, 35. 683, 35. 684, 10. 693, 25—695, 45. 696, 1. 705, 30. 706, 15. 708, 10. 711, 1. 712, 5. 713, 1. 716, 20. 721—723, 15. 724, 10. 725, 20. 726, 40. 727, 15. 729, 1. 734, 10. 736, 20. 740, 45. 743, 20. 746, 45. 748, 25. 753. 762, 15. 763, 15. 764, 5. 768, 5. 769, 30. 777, 5. 787, 40—789, 1. 790, 45. 793, 40. 794, 25. 795.

796, 20. 799, 1. 804, 10. 807, 40. 808, 45. 817, 40. 819, 30. 820, 30. 821, 10; reges 10, 35. 18, 45. 50, 10. 166, 15. 167, 15. 205. 206. 237. 267, 25. 289, 40. 351, 1. 721, 1; corona 629, 35. 747, 5; domus regia 579, 35. 672, 25. 687, 35; barones 294, 30. 475, 1. 527, 30. 607; milites 634, 10. 644, 35. 652, 40. 682; optimates 48, 5; principes 212, 30; nobiles 469, 25; proceres 42, 10; praelati 503, 45. 635. 636, 5; monasteria 145, 25; clerus 175, 45. — **Franci**, **Francigenae**; **François**, **Franc**; **Franc**es 3, 5. 16, 1—18, 45. 22, 20. 27, 10. 51, 1—53, 1. 59, 10. 62, 50—69, 40. 77, 35—84. 87. 155—157. 163, 40—165. 172. 173. 180, 50. 181, 20. 182, 30. 184, 35. 192. 193. 206. 217. 232, 30. 236, 20. 239. 279, 25. 281. 283. 310. 311, 15. 312, 1. 313, 20. 322. 326, 30. 329, 40. 330, 1. 331, 1. 333, 15. 335, 25. 336, 15—339, 45. 340, 1. 342, 40. 343, 40. 350, 10. 351. 353. 354. 356. 357, 20. 358, 35. 362. 363. 365, 15. 366. 369. 370, 10. 372, 15. 373. 374, 25—376. 378, 30—381. 383. 390. 391. 396, 10. 403, 30. 407, 5. 412, n. 3. 424, 5. 430, 10. 452, 10. 453, 30. 455. 456. 465, 25. 468, 30. 474, 25. 475. 501, 45. 503, 45. 511. 521. 540. 568. 574. 575, 40. 582, 25. 593. 617. 639, 35. 641, 50. 648. 649, 35. 651, 40—653. 656—663. 666, 50. 667, 45. 672. 675, 10. 677, 20. 682, 30. 684, 20. 685. 688. 693. 694. 696. 702, 25. 703, 5. 704, 15. 710. 713, 35. 716, 30. 725, 25. 737. 738, 5. 739, 35. 743, 30. 747, 45. 750. 751, 20. 752. 754, 35. 756, 30. 758—760. 762. 763, 30. 765, 25. 780. 787, 20. 788, 45. 791. 792, 1. 811, 1. 818, 45. 824, 20; **Francorum exercitus** 824, 15; **reges**: **Chlodoveus**, **Theodericus I**, **Chlodomirus**, **Childebertus I**, **Chlotarius I**, **Charibertus**, **Guntramus**, **Chilpericus I**, **Sigebertus I**, **Chlotarius II**, **Dagobertus I**, **Childericus II**, **Chilpericus II**, **Chlodoveus III**, **Childebertus III**, **Dagobertus III**, **Theodericus IV**, **Childericus III**, **Pipinus**, **Carolus Magnus**, **Carolomannus**, **Ludovicus Pius**, **Carolus Calvus**, **Ludovicus Balbus**, **Carolomannus**, **Carolus Crassus**, **Odo**, **Carolus Simplex**, **Robertus I**, **Rudolphus**, **Ludovicus IV**, **Lotharius**, **Ludovicus V**, **Hugo Capet**, **Robertus II**, **Henricus I**, **Philippus I**, **Ludovicus VI**, **Ludovicus VII**, **Philippus II**, **Ludovicus VIII**, **Ludovicus IX**, **Philippus III**, **Philippus IV**, **Philippus V**, **Carolus IV**, **Philippus VI**, **Iohannes II**; **duces**: **Hugo Magnus**, **Hugo Capet**. — **François** **veneur** 649, 20; — **Francisca** **lingua**; **le François** 87, 20. 557, 1. 642, 20. *Cf.* **Gallia**.

S. Franciscus; **Francis**, **de Assisio** 514. 816.

Franco **archiep.** **Rothomag.** 156, 50. 157, 5. 496, 5. 497, 5.

Franco **capellanus** **Willelmi abb.** **Vize-lia.** 150, 5.

Franco **cler.** **Leodiensis** 122, 45. 123. 125, 30. 126, 10.

(**Francones**) **Franci** 614, 35; **com.**: **Conradus**, **Conradus** (**I. rex Rom.**).

Franconovurt, **Franconofurt**, **Franconovult**, **Frankenevort**, **Francovurt** 114, 50. 115. 122, 25. 126, 30. 136. 492. 493, 15; **basilica** 115, 1.

(**Freculphus**) **Friculphus** **episc.** **Lexov.** 77, 15.

Fredegondis; **Fresonde**, **uxor Chilperici I. regis Franc.**, 519, 1. 721, 10—723, 15.

Fredesendis; **uxor Tancredi de Altavilla**, 14, 40.

de Fretin: **Ursio**.

Frichem, **Frick prope Säckingen** 125, 45.

Fridericus, **Fredericus**, **Frericus**, **Federicus**; **Federis**, **Fledris**, **Feldris**, **Ferris**, **Fedric**.

Fridericus card., **fil. Gothelonis I. ducis Lotharing.**, **Stephanus IX. (X) papa**. **Fridericus I. archiep.** **Colon.** 9, 15. 151, 30. 823, 25.

Fridericus canon. **S. Castoris Confluentiae**, **mon.** **Clarevall.** 130, 5.

Fridericus I. imp., **III. dux Sueviae**, **fil. Friderici II. ducis**, 34, 45. 35, 15. 70, 25. 83—85. 113, 20. 120, 30. 126, 50. 145, 1—148. 152 (152, 10 *falso* **dux Saxoniae**). 171—175, 35. 176, 35. 177, 30. 178, 25. 179, 5. 181—183, 50. 184. 190. 191. 198, 5. 201, 30—203. 210. 211. 217. 218, 20. 236, 35—239, 15. 241, 35. 243, 25. 245, 40. 246, 10. 247, 30. 248, 35. 252. 253, 10—255. 292. 302, 10 (305. 334. 335, 5 **Magnus**). 443, 40—446. 448, 45—452, 5. 462, 1—464. 508, 40. 509. 512, 15. 513. 646. 676. 677, 1. 703, 1. 742, 40. 743, 10. 745. 765, 15. 767, 5; **Fredericae historiae** 463, 40; **uxor**: **Beatrix**; **fil.**: **Henricus**, **Fridericus**, **Otto**, **Philippus**.

Fridericus II. imp., **rex Sicil. et Hierosol.**, **fil. Henrici VI. imp.**, (**infans Apuliae** 501, 30. 531, 35. 743, 35. 745, 50. 747, 20. 764. 767. 796, 15) 86. 213, 30. 215, 25. 256, 45. 257, 30. 259, n. 7. 279—281, 1. 302. 303. 305, 5. 318. 319, 10. 331. 360, n. 4. 362, 5. 384, 15. 436. 437. 439, 25. 440, 30. 453, 15. 454, 30. 456. 464. 466. 467. 470—473, 5. 475, 45. 476. 501, 30—503, 5. 510 (**rex Ampuliensis**). 512, 1. 514—516, 25. 521, 50. 522. 530, 25. 531, 35—537. 556. 557. 560—562, 15. 566, 25. 568, 10. 570, 35—572, 45. 579, 30. 580, 1. 581, 1. 582, 15. 586, 25. 588. 589, 1. 590, 1—594, 20. 599—601, 30. 605. 607, 35. 609. 610, 20. 616—619, 1 (616, 35 **proconsul Calabriae**). 631, 30. 634—638. 644. 673. 677—680. 682, 45. 685, 20. 696, 45. 745, 50. —747. 764. 766—768, 10. 777. 783, 40. 784. 791. 793, 40. 794, 1—802. 807. 808. 810, 45—815. 817—820; **eius imago in ponte Capuano** 571, 10; **uxores**: **Constantia**, **Isabella Ierosol.**, **Isabella Angl.**; **liberi**: **Henricus (VII)**, **Conradus IV**, **Manfredus**, **Hencius**; **filia**, **uxor Vastachii**, 637, 65.

Fridericus (III) rex Rom., **II. dux Austriae** 505, 25.

Fridericus II. dux Sueviae 113, 20. 151; **fil.**: **Fridericus II. (I. imp.)**.

Fridericus IV. dux Sueviae, **fil. Conradi III. regis**, 152, 45.

Fridericus V. dux Sueviae, **fil. Friderici I. imp.**, 254, n. 1. 255, 15. 292 (*falso* **dux Boemiae**). 451, 25. 452. 464, 5.

Fridericus, **fil. Hermanni (VI. march. Badensis) ducis Austriae**, 438, 30 (*falso* **dux Bawariae**). 516, 35. 582. 583. 590, 5. 592, 10. 594, 25. 601, 40. 608, 10. 609.

Frericus comes Tullensis 89, n. 4.

Fridericus comes de Ysenburg 471, n. 3. 777, 10.

Fridericus de Sancta Sowe (Petowe) 293, 15.

S. Fridiani eccl. **Luccensis** 85, 1; **canon.**: **Lucius II. papa**.

Frieburg castrum dioec. Constant. 116, 50. 123.

Frigidus — **mons monast.**, **Froidmont** 118, 35. 236, n. 3.

Frisacum; **Frisac**, **Firsac**, **burgus**, **Friesach** 293, 15. 703, 25. 704, 30.

Frisia, **Fresia**, (**Frigia** 302, 35); **Frise** 208, 15. 254, 5. 302, 35. 449, 10. 457, 15. 550, 30. 641, 35. 692, 10. **Frisones**; **Frison**; **Frizon**, **Friso** 411, n. 3. 412,

n. 3. 588, 35. 591, 20. 593, 35. 619, 1. 638. 680, 5. 681, 30. 682; **comites v. sub Hollandia**.

Frisingensis, **Frisigiensis episc.**: **Otto**. **Frotmundus**, **Frodmundus**, **episc. Trencensis** 32, 10.

Frowinus abbas Engelberg. 122. 123. 125, 1.

Frumaldus episc. Atrebat. 210.

Fulbertus abbas S. Sepulchri Camerac. 16, 15.

Fulco, **Fulcho**; **Fouques**; **Folcaus**, **Folquet**.

Fulco; **Folquet**, **episc. Tolos.** 405, n. 2. 413. 597, n. 12.

Fulco de Nulliaco cler. 258. 261.

Fulco rex Hierosol., **V. comes Andegav.**, **fil. Fulconis IV. Rechin com.**, 10. 55, 1. 81, 10. 89. 90, 20. 232, 25. 477, n. 7. 478, 5. 735, 25 (*falso* **Jofrois**); **uxor**: **Eremburgis (Sibylla)**; **liberi**: **Gaufredus**, **Balduinus**, **Sibylla**.

Fulco III. Nerra, **Hierosolymitanus**, **comes Andegav.** 88—90.

Fulcho IV. Rechin comes Andegav. 22, 40. 90, 20. 461; **fil.**: **Fulco V**.

Fulco marchio Estensis, **fil. Azzonis II. com.**, 24, 20.

Folcaus de Berzi 428.

Fouques de Loudon 670, 10.

Fulgentii liber mythologiarum 21, 20.

Furnes villa 693. 707, 15. **de Furnis**: **Balduinus Buridanus**, **Herbers**, **Furni**, **Furnitae** 345, 40. 347, 30. 357, 5.

de Furno: **Iacobus**.

Fusniacum monast. dioec. Remensis, **Foigny** 121, n. 3; **abbas**: **Renaldus**.

de Fusteia: **Radulfus**.

Fuxum; **Fois**, **Foys**; **Foig**, **Foih**, **Foir** 402, 1. 412, 25. 413, 1. 414, 20. 597, 5. 609, 50; **Fussensis comitatus** 274, 40. 275; **comites**: **Raimundus Rogerii**, **Rogierius Bernardi II**.

G.

S. Gabrielis monast. Cremonense 588, 20. **Gades** 55, 20.

Gadres v. Iadara.

de Gaie: **Herbertus**.

Gaietanus, **Gaitanus v. Caietanus**.

Galatas turris apud Constantinopolim, **Galata** 266, 10.

de Galbert, **Galabert**: **Guiguo**.

Galcherus, **Galerannus v. Walcherus**, **Walerammus**.

S. Galerie v. Valeriae.

Galfridus v. Gaufridus.

Galicia 631, 25; **Galliciensis (Legionensis) rex**: **Alfonsus IX**. 470, 15.

de le Galie: **Robiers**.

Galilea 249, 30.

Galiota: **Ludovicus**.

de Gallanda, **Garlande**: **Willelmus**.

Gallia, **Galliae**; **Gaille**, **Galle** 12, 5. 13, 45. 20, 1. 25. 33, 40. 34, 25. 38, 25—41. 43. 50, 1. 57, 35. 58, 35. 79, 35. 83, 35. 87, 15. 101, 5. 102, 40. 112, 1. 116, 20. 145, 5. 156, 35. 176, 20. 178, 20. 182, 45. 197. 199. 200. 202, 5. 230, 10. 232, 35. 235, 50. 238, 10. 240, 20. 241, 20. 249. 253, 30. 257, 10. 259, 35. 260, 45. 261, 10. 272. 273, 5. 284, 10. 387, 20. 391, 20. 395. 396, 15. 444, 45. 445, 10. 447. 461, 40. 462, 40. 477, 45. 478. 485, 30. 510. 511, 35. 512, 10. 515, 40. 519, 15. 521. 589, 10. 619, 20. 632, 15. 671, 1. 675, 30. 679, 20. 680, 1. 721, 10. 769, 30. 823; **G. Belgica** 346, 1. **Galliae nobiles** 502, 10; **reges** 3, 10;

- praelati 514, 35. — Galli 17, 5, 20, 40, 22, 40, 25, 50, 48, 20, 176, 40, 177, 20, 178, 25, 182, 20, 183, 188, 45, 235, 25, 321, 40, 341, 10, 355, 25, 480, 45, 485, 30, 487, 35, 673, 40, 688, 25; Gallici 441, 5, 569, 570, 5, 577, 10, 648, 35, 672, 50, 688, 10. — Gallica regna 184, 15; tellus 186, 5; Gallicanae regiones 26, 1; partes 399, 5, 450, 35. — Gallicanus populus 651, 40. Gallicana gens 673, 30; militia 279, 40, 281, 30, 504, 40, 568; Gallicanae personae 145, 5. — Gallicana eccl. 49, 52, 58, 5, 82, 15, 101, 113, 5, 217, 5, 232, 35, 233, 50, 235, 40, 620. — Gallicanus gladius 660, 35; coturnus 50, 20. — Gallicana calliditas 652, 45. — Gallica lingua 574, 50.
- Galterus v. Walterus.
- Galvanus, Gavanus; Gauvains, Gaugains, (Lancia) comes 576, 10, 578, 10, 582, 583, 594, 30, 607, 15, 649, 652, 653, 35, 665; filius 582, 583.
- de Gamachiis, *Gamaches* (Somme): Thomas. — Gamachienses 367, 35; Gamachii 374, 30.
- de Gamechines: Gilo.
- Gandavum; Gant 306, 315, 5, 357, 1, 694, 696, 707, 5, 710, 725, 1, 748, 10, 749, 15, 765, 15, 766, 5; de G.: S. Fierenhau; castell.: Sohiers II. Gandavi 347, 15, 348, 15, 350, 20; communia 321, 25.
- Gantelini: Iacobus.
- Garcellus: Iohannes.
- Gargani montis eccl. SS. Angelorum 53, 30.
- Garinus v. Warinus.
- Garmacia v. Wormatia.
- Garmundus abbas Pontiniac., episc. el. Autissiodor. 246.
- Garnerus v. Warnerius.
- Garsias III. rex Hispaniae (Navarr.) 31, 5; uxor: Stephanía.
- Gasconia v. Wasconia.
- de Gascuel, de Vascolio, Gascolides: Gilebertus.
- Gaslandia 84, 30.
- Gaspar magus 202, 15.
- de Gastina; de la Gastine, *Woestine*: Hugo, Philippus.
- Gastinetum, *Le Gâtinais* 360, 30. Gastinesii 339, 30.
- Gatteclima, fil. Gaumarii IV. princ. Salern., uxor Iordanis princ. Capuae, 8, 30.
- Gaubertus piscator 371, 25.
- Gaucelinus card., legatus apost. in Francia 505, 35.
- Gaucherus, Gauchiers v. Walcherus.
- Gaufridus, Gaufredus, Galfridus, Goisfredus, Gosfridus, Goffridus; Joffrois (Joffroi), Jofrois, Gelfrois. Cf. Godefridus.
- Gaufridus Mediolanensis card. (episc. Sabin.), Celestinus IV. papa.
- Gaufredus III. archiep. Burdeg. 202, 15.
- Goisfredus archiep. Rothomag. 19, 20.
- Gaufridus archiep. Turon., archidiacon. Paris. 272, 40.
- Gaufredus II. archiep. Vesontion. 436, n. 4.
- Gaufredus II. episc. Ambian. 789, 15.
- Goisfredus I. episc. Carnot., nepos Eustachii II. com. Bolon., 20, 15.
- Gaufridus II. episc. Carnot. 40, 30, 41, 10, 43, 15, 53, 35, 101, 35, 103, 20, 233, 35.
- Gaufridus I. Collum-cervi episc. Catalaun., abbas S. Medardi Suession. 42, 5, 233, 50, 520, 40.
- Gaufridus episc. Paris., cancell. Philippi I. regis Franc., fr. Eustachii II. com. Bolon., 208.
- Gaufridus Autissiodorensis abbas Clarevall., post Fossae-novae 92, n. 3, 110, 111, 1, 117.
- Geffroys abbas S. Urbani prope Joinville 558, 25.
- Gaufridus de Perona, prior Clarevall. 113, 35, 114; pater 114, 10.
- Gaufredus de Bello-monte, capellanus Clementis IV. papae, cancell. Baiocensis 568, 569.
- Gaufridus Angligena subprior Vizeliac. 150.
- Gaufridus mon. Clarevall. 122, 45—126, 128, 20, 129, 40, 130, 132, 5, 133, 135, 5—137, 20, 139, 60.
- Goisfredus Malaterra mon. 14, 25.
- Gaufredus de Bello-loco fr. Praedicat. 632, 50.
- Gaufridus I. Grisa-Gonella (Grisa-Tunica) comes Andegav. 87, 88, 90.
- Gosfridus II. Martellus comes Andegav. 461, 10.
- Gaufridus IV. Martellus comes Andegav., fil. Fulconis IV. com., 10.
- Jofrois (*falso pro* Fouques V) comes Andegav. 735, 25.
- Gaufridus V. Plantagenest (dictus Martellus, Martiaus [Martiel] 41, 20, 735, 15, 35) comes Andegav., Turon. et Cenomann., dux Normann., fil. Fulconis V. com., 10, 41, 20, 89, 90, 155, 20, 156, 162, 209, 25, 231, 45, 236, 25, 478, 5, 735; uxor: Mathildis; filii: Gaufridus, Henricus, Wilhelmus.
- Gaufridus, fil. Gaufridi V. com. Andegav., 156, 25, 167, 50, 735, 35.
- Gaufridus comes Britann., fil. Henrici II. regis Angl., 209, 30, 262, 25, 315, 35, 448, 20; liberi: Arturus, Elienordis.
- Gaufridus (*falso pro* Theodericus) comes Flandr. 45, 25.
- Gaufredus III. comes Pertic. 457, n. 1, 702, 20, 703, 40; uxor: Mathildis; filii: Thomas, Ratrot.
- Goisfredus, fil. Tancredi de Alta-villa, 14, 20.
- Goisfredus de Andra 27, 30.
- Jofrois de Lezegnion 749, 15.
- Gaufredus Madeniensis 24, 25.
- Joffrois de Mandeville 706, 20; uxor: filia Roberti filii Galteri.
- Jofrois de Vileharduin 809, 15.
- S. Gaugericus 519.
- Gaumarius v. Waimarius.
- Gautiers v. Walterus.
- Gauvains, Gaugains v. Galvanus.
- Gauzso comes Neapolit. 8, 5.
- Gavinaz castrum 238, 35.
- de Gavre dominus 760, 1; dom.: Rasses (III), Ernous, Rasses (IV).
- Gayn 714, 5.
- Gaza 329, 40, 335, 1.
- Gebeardus (episc. Eistet.), Victor II. papa.
- Gebennae; Genoa, Geneva, *Genf* 359, 407, 30, 409, 15; comes: Willems.
- Geisa II. Iosepha, rex Ungar., fil. Bela II. regis, 61, 5, 62, 50, 63, 202, 35; filii: Stephanus, Bela.
- Gelasius II. papa, Iohannes Gaitanus card. 19, 20, 26, 33, 38, 52, 80, 50, 197, 10, 200, 209, 20, 230, 478, 10, 500, 507, 508, 25, 511, 35, 616, 25, 675, 1, 824, 25.
- de Gelres, Guellis, comes: Otto II.
- Gembolium monast., *Gemblours* 134; Gemblacensis, Gemblaucensis, Gemblensis abbas: Anselmus.
- Gemeticensis (*Jumièges*) Rogerius.
- Genetici v. Ianuenses.
- S. Geneviere abbatia Paris. 736, 40; abbas: Estievenes.
- Gennadius 227, 30, 458, n. 3.
- Genoa v. Ianua, Gebennae.
- Geon = Nilus 259, 25.
- Georgiani 252, 20.
- S. Georgii ad Velum-aureum card. diac.: Gothofredus.
- S. Georgii eccl. Philippopoli 64, 45.
- S. Georgii Brachium 65, 20, 66, 25, 67, 266, 10. Cf. Bosforus.
- Sanctus Georgius de Sisto, *Sestos* 65, 1, 66, 10.
- Gepidae 17, 15.
- Gerberga, fil. Henrici I. regis German., uxor Ludovici IV. regis Franc., 460, 25.
- Gerberoi 530, 15.
- Gerbertus; Gerbiers, archiep. Remensis et Ravenn., mon. S. Benedicti Floriac., Sylvester II. papa 11, 35, 12, 157, 35, 196, 498, 25, 499, 25, 727—729, 5.
- Gerbertus abbas S. Wandregisili, mon. Fiscann. 19, 15, 822, 10.
- Girbertus praepos. monast. Scolae in Arvernica 236, 35.
- Gerhardus, Gerardus, Girardus; Gerars (Gerart), Girars. Cf. Geroldus.
- Gerardus (episc. Florent.), Nicholaus II. papa.
- Girardus card. de S. Cruce, Lucius II. papa.
- Gerhardus II. archiep. Bremensis, fil. Bernardi de Lippe, (*falso* episc. Monasteriensis dictus 455, 30) 455, n. 2, 797, 45, 798.
- Girardus archiep. Bituric. 277, 20 (Giraudus). 402, 403, 1.
- Gerardus archiep. Ravenn. 253, 50.
- Gerardus II. episc. Camerac. 208, 40.
- Girardus II. episc. Engolism., fil. Giraudi, 43, 44, 50, 435, 15, 823.
- Gerardus episc. Noviom. 789, 45.
- Girardus abbas Longi-pontis, mon. Clarevall. 141, 5.
- Girardus abbas S. Petri Vivi Senon. 35, 10.
- Gerhardus abbas monast. ord. Cisterc. Suetiae 114, 20.
- Girardus abbas 41, 5.
- Gerardus portarius Clarevall. 140, 15.
- Gerardus Leod., mon. Clarevall. 122, 45—128, 131, 132.
- Gerardus mon. Farfensis, post. Clarevall. 141.
- Girardus de Fracheto fr. ord. Praedicat. 587, n. 7, 588, 15.
- Gerhardus de Bida-forte mag. Templar. 249, n. 2.
- Gerardus comes de Mascons, de Vienna 201, 35, 447, 20; liberi: Gaucherius, Beatrix.
- Gerardus comes Pisanus 592, 10, 594, 25; filius H. 592, 10, 594, 25.
- Girardus de Avelin 392, 10.
- Girardus de Barbais 391, 40.
- Girardus Flamenc miles 392, 35.
- Girardus III. dom. de Grimberge 393, 762, 1, 772, 5.
- Girardus (*falso pro* Bernardus) de Hostemale 376, 1, 377.
- Girars de Jauce 770, 15.
- Girars de Marke 750, 35, 756, 30.
- Gerardus li Morz miles 393, 40.
- Girardus de Narbona 146, n. 1; filii: Wilhelmus (episc. Autissiodor.), Hugo (archiep. Senon.).
- Girardus de Randerode 312, 30, 356, 10, 360, 30, 375, 45, 377, 45, 378, 30, 386, n. 8, 392, 15, 393, 15.

- Gerardus Scrophia; Girars la Truie, miles 35, 35. 308, 30. 312, 5. 357. 375, 40. 377, 10. 617, 30. 750, 35—752. 754, 1. 755, 25—757, 25. 760. 761.
- Gerars de Sotenghien 712, 5. 717, 20.
- Girardus Eventatus 147, n. 5.
- Gerardus civis Brixiensis 444.
- Girardus saltator 28. 29.
- Gerlevus saltator 28. 29.
- Germani 217, 15. 451. — Germania 4, 5. 41, 15. 43, 1. 84, 20. 97, 50. 101, 40. 107, 5. 113, 20. 114, 25. 116, 5. 118, 10. 156, 35. 232, 35. 280, 35. 294. 446, 30. 447, 45. 450, 30. 451, 20. 460, 20. 466, 10. 676, 1; superior 218, 15. Germaniae reges 3, 10; principes 443, 40. 452, 40. 453, 15. — Germanicum regnum 218, 25. 280, 25. Cf. Alamannia, Theutonia.
- S. Germani monast. Autissiodor. 228, 10. 231, 20. 233, 30. 238, 1. 240; abbates: Hugo, Harduinus.
- S. Germani de Pratis monast. Paris. 148, 30; abbas 53, 20; abbates: Theobaldus, Hugo de Moncellis.
- Saint-Germain-en-Laie 546, 1.
- Sancti Germani castrum, Sanctus Germanus Aculearius; Saint Germain l'Aiguillier (l'Aguillier, l'Esguillier), *San Germano* (Cassino) 515, 45. 569. 570. 575, 5. 577, 35. 581, 25. 601, 15. 606. 647, 45—649. 668, 20. 684, 25.
- S. Germanus episc. Autissiodor. 231, 55. 232; Vita 232, 1.
- S. Germanus; Giermain, episc. Paris. 519, 5. 794, 35.
- Gernemue, *Yarmouth* 763, 30.
- Geroiani 7, 10; Geroianus: Guillelmus.
- Geroius Grossivus 23, 35.
- Girauda domina Lavallis castri 276, 25.
- Geroldus, Geraldus, Giraldus, Giraudus, Guiraldus; Guirautz, Guirauld. — Giraudetz, Guiraudos. Cf. Gerardus.
- S. GERALDI cimiterium Lemovic. 588, 15.
- Giraldus de Palmis card., legatus apost. in Francia 476, 25.
- Giraudus archiep. Bituric. v. Gerhardus.
- Geraldus archiep. Burdegal. 436, n. 3.
- Geroldus episc. Tornac., mon. Clarevall. 108, 45.
- Geroldus dux Baioar. 460, 1.
- Guiraldus Ademarii; Guirautz Azemars, dom. Montilii 403. 421, 10. 422; fil.: Guiraudos.
- Guiraudos, Giraudetz, fil. Guiraldi Ademarii dom. Montilii, 421, 10. 422, 10.
- Giraudus de Pipio 274.
- Giraudus, pater Girardi episc. Engolism., 823, 1.
- Gersenda, fil. Heriberti II. com. Cenomann., uxor Azsonis II. com. Estensis, 24, n. 1.
- S. Gertrudis 519, 15.
- Gertrudis de Daubourc, uxor Theobaldi IV. com. Campan., 544, 25.
- Gertrudis, uxor 1. Florentii I. com. Holland., 2. Roberti I. Frisionis com. Flandr., 9, n. 7. 208, 15. 735, 10.
- Gertrudis, fil. Theoderici com. Flandr., uxor Humberti III. com. Sabaud., 448, n. 5.
- Gerunda, *Gerona* 31, 5.
- Gervasius patr. Constantinop. 213, 25. 280, 50. 456, 40. 465, 45. 511, 45.
- Gervasius abbas Praemonstrat. 457, 5.
- Gervasius dom. de Escrinii 636, 1.
- Gravasius de Magdune 575, 30.
- Ghines v. Guinis.
- Gibellini, Guibellini 562. 564, 45. 565, 45. 566. 568. 616. 621, 35; Gibbiferi dicti 562, 35. — Gibellina factio 578, 5.
- de Gierno, *Gien*: Herveus.
- Gierris (Gierri) de Mies, fil. Bertini, dictus Pseudobalduinus 775, 1; cf. Gorginus de Mez.
- Gifardus: Robertus.
- Gigniensi eccl., *Gigny* 77, 30.
- Gila v. Gisla.
- S. Gildardus 518, 30.
- Gildas historiographus Britonum 77, 20.
- Gillebertus v. Gislebertus.
- Gilles, Gilo v. Aegidius.
- Girardus, Giraldus, Giraudus, Girauda, Gierbertus v. Gerhardus, Gerold., Gierbertus.
- (Gisela), Gisla, Gila.
- Gila, uxor 1. Ernesti I. ducis Suevorum, 3. Conradi II. imp., 614. 615.
- Gisla, fil. Karoli Simplicis regis Franc., uxor Rollonis ducis Normann., 157, 5. 267, 30.
- (Gislebertus), Gislebertus, Gillebertus, Gilebertus, Guillebertus; Gillebiers (Gillebiert), Ghilebiers.
- Gillebertus archiep. Rothomag. 492, 5. 493, 5.
- Gislebertus episc. Ebroic. 21.
- Gislebertus Maminotus episc. Lexov. 23, 40.
- Gislebertus mag. 234. 237, 10.
- Gillebiers comes de Clare 716, 35.
- Gillebiers, avunculus Balduini de Aire, 717, 15.
- Gillebiers de Bourghiele 712, 5. 747, 35.
- Gillebiers de Copegni 700, 35.
- Gislebertus de le Copele 392, 40.
- Gislebertus Cornutus miles 392, 40. 393, 15.
- Gilebertus de Vascolio; Ghilebiers de Gascuel 452, 35. 743.
- Gillebiers de Sotengien 772.
- Giselins de Havescierque 709, 35.
- Gisnes v. Guinis.
- Gisortium, Gizorcium; Gizors, Gisors, castrum, *Gisors* 11, 1. 158. 212, 25. 256, 15. 335, 25. 452, 35. 737. 743.
- Gistiele v. Guistella.
- Gisulfus II. princ. Salernit., fil. Gaumarii IV. princ., 8, 30. 20, 20.
- de Glançon foresta 214, 30. 769, 20. 773, 25. Cf. Mormail, Vicogne.
- Gobertus de Estroem 392, 20.
- Gobiers (Gobiert) de Moncablon 787. 790.
- Gocuinus subprior S. Mariani Autissiodor. 263, 30.
- Godellus: Willelmus.
- Godefridus, Godefredus, Gothofredus; Godefrois (Godefrois). Cf. Gaufridus.
- Gothofredus card. diac. S. Georgii ad Velum-aureum 569, 20.
- Godefrois de Condet episc. Camerac. 215, 20. 764, 40. 770, 20. 772, 15. 783, 45. 784. 789, 15. 802, 40. 805, 1. 808.
- Godefridus episc. Lingon., prior Clarevall. 67, 10. 82. 92, n. 1. 108, 45. 233, 50.
- Godefridi Viterb. Pentheon (Pantheon) 614, 40.
- Godefredus rex Ierosol., IV. dux Lotharing. 26, 5. 80, 15. 461, 25. 731, 25.
- Godefridus I. comes Lovanii 10, 45. 478, 5. 735, 40; fil.: Adala.
- Godefridus (comes Lovanii), fil. Henrici I. ducis Brabant., 317, 30.
- Godefridus Briseteste miles 392, 40.
- Godefridus de Loscart 392, 30.
- Godefridus de Wille 392, 30.
- Godescalcus episc. Atrebat., abbas de Monte S. Martini 210, 5. 236, 25.
- Godinus mag. hereticus 454, 25.
- Goffridus v. Gaufridus.
- de Gogniis: Iohannes.
- Goisfredus v. Gaufridus.
- Gollemont castrum Campan. 147, n. 5.
- Gollet, Goulet (*Orne*) 514, 5. 541, 5.
- Gondricourt castrum, *Gondrecourt* (*Meuse*) 147, n. 5.
- Gonzalco v. Stephanus I. rex Ungar.
- Gorginus de Mez dictus Pseudobalduinus 471, 15; cf. Gierris.
- Gorneacum castrum, *Gournay* 261, 1; de Gornaco, Gornay: Hugo (I), Hugo (II).
- Gornevalus v. Waldemar.
- Goscelinus de Archis 18, 15.
- Goscelo, Goscelinus, dux Lotharing. v. Gothelo.
- Gosfridus v. Gaufridus.
- Goslain-Fontainne castrum 705, 20.
- Gossuins de la Flamengerie episc. Tornac. 539, 15. 746, 40. 765, 5.
- Gothelo, Goscelo, Goscelinus, I. dux Lotharing. 14, 1. 32, 1; fil.: Friedericus (Stephanus X. papa).
- Gothi 16, 15. 17, 15. Gocia 457, 1.
- Gotiellus card. presb. tit. S. Ceciliae 41, 1.
- Goui opp., *Gouy* (?) (*Aisne*) 135, 40.
- Goulet v. Gollet.
- Graeci, Greci; Griu 7. 12, 25. 14, 30. 16, 45. 22, 20. 25, 45. 26, 1. 31. 48, 35. 63—65. 69. 71. 72. 247. 248. 250, 40. 252, 20. 266—269. 271, 15. 285, 50. 333, 15. 444. 446, 30. 447. 453, 30. 469, 25. 571, 1. 589, 25. 595, 5. 631, 45. 645, 20. 671, 10. 686. 811. Grecia; Gresse, Grese, Grece 8, 15. 48, 25. 62, 30. 244, 35. 248, 15. 254, 5. 265, 35. 275, 35. 671, 35. 746, 15. 769, 30. 791, 40. 811, 30; Graeciae barones 797, 30. Greucus dux quidam 127, 35. Grecorum imperium 217, 35. 343, 20. 797, 15. 806, 5. Grecorum ecclesia 437, 20. — Grecus carcer 470, 30; ignis 284, 35; apparatus 64, 25. — Graecum mare 387, 20.
- Granatae rex 589, 35.
- Grandis-montis, Grandimontensis ordo 228, 35. 616, 15. Grandimontenses 202, 35.
- Grandis-silva monast. dioec. Tolos., *Grandselve* 116. 141, 55; abbas: Alexander.
- Granus, fr. Neronis imp., 726, 25.
- Gratianopolis 285, 1. Gratianopolitanae dioec. 199, 15; episc.: Hugo I, Hugo II. — Gratianopolitanum territorium 284, 45.
- Gratianus (auctor Decreti) 163, 25.
- Gravasius v. Gervasius.
- Gravelinga, Gravalinae; Gravelinghes 305, 30. 306, 5. 322, 15. 345, 30. 357, 5. 706. 713, 5. 717, 1. Gravelina insula 203, 5.
- Gregorius; Grigores (Grigorie, Grigore), Gregories, Grigoires, Grlingoire.
- S. Gregorii corpus 519, 55. 520, 5.
- Gregorius I. Magnus papa 16, 10. 39, 40. 50, 25. 187, 15. 519.
- Gregorius IV. papa 494, 15. 495, 5.
- Gregorius V. papa 78, 35.
- Gregorius VI. papa 31, 50. 208, 1. 733. 824, 5.
- Gregorius VII. papa, Hildebrannus cancell. eccl. Rom. 14, 45. 17. 18. 20. 21, 45. 23, 5. 32, 45. 33, 1. 79. 80, 15. 209, 10. 477. 498, 55. 499, 55. 500. 616. 824, 15.
- Gregorius (VIII.) antipapa v. Burdinus archiep. Bracar.
- Gregorius VIII. papa, Albertus de Benevento cancell. 38, 35. 85, 35. 238, 30. 252. 253, 1. 291, 15. 435, 35. 451. 513, 5.

- Gregorius IX. papa, Huguelinus de Anagnia card. episc. Ostiensis 35, 45. 86, 25. 215. 436. 437, 1. 439, 20. 476, 10. 502 (*falso* IV. 502, 35). 507 (*falso* VIII. 507, 50). 514. 521, 55. 522. 531, 10. 535. 588. 593, 15. 598, 35. 599. 617, 35. 618. 633, 20. 635. 636, 15. 637. 677. 679, 5. 795. 796. 798, 45. 804. 806. 808, 10. 809, 5. 811. 812. 816, 30. 818. 820, 5.
- Gregorius X. papa, Theobaldus de Placentia archidiaconus. Leodiensis 437. 439. 503. 508, 5. 517, 20. 590. 593, n. 1. 595. 602, 20. 609, 25. 620, 50. 621. 670, 50. 672, 1. 686. 687, 1.
- Gregorius XI. papa 508, 15.
- Gregorius card. diaconus. S. Angeli (SS. Iohannis et Pauli 478, 20), Innocentius II. papa.
- Gregorius Ticinensis card. diaconus. 462, 25.
- Gregorius de Monte-longo patr. Aquilei, leg. apost. in Lombardia 561, 15.
- Gregorius episc. Turon. 77, 20. 205. 458, n. 3.
- Gregorius canon. capellae regiae Aquisgr., mon. Clarevall. 132, 40.
- Grehes (*pro* Reniers?) de Trit 770, 25.
- de Gremines: Gilles Biertaus cambell.
- de Grentemaisnillio, Grentemaisnil, Grentemanil: Hugo et Rodbertus abbas fratres, Guillelmus, fil. Hugonis, Ernaldus.
- Grifons 537, 5.
- Grimaldus de Baro, Langobardus 27, 35.
- de Grimberges, Grimbierves, *Grimbergen*, dom.: Girardus III, Arnulfus; fratres duo Girardi III. 772, 5.
- de Grosparmi: Radulfus.
- Grossivus: Geroius.
- Grudenache castrum, *Kreuznach* 129, 40.
- de Gruningue: Venquevent.
- Guali, Guarinus, Guasconia, Guastehose v. Wal., War, Was.
- Guelfi v. Welfi.
- de Guellis v. Gelres.
- Guenelon proditor 538, 30.
- Guentonia v. Wintonia.
- Guiardus; Guiars, de Lauduno episc. Camerac., archidiaconus. Paris. 215, 20. 808.
- Guibellini v. Gibellini.
- Guibertus, Guichardus v. Wib., Wic.
- Guido, Guigo v. Wido, Wigo.
- Guillebertus v. Gislebertus.
- Guillelmus v. Wilhelmus.
- Guinis, Guisiense castrum; Gisnes, Ghines, Guygnes, *Guines* 449, 10. 713. 813. 814; de Gisnes terra 713. 814, 25; comites: Arnoldus II, Balduinus III, Arnoldus III.
- Guiraldus, Guirautz v. Geroldus.
- Guiscardus v. Wiscardus.
- Guistella, Guistele; Gistiele, *Ghistelles* 710, 5; de G. dom.: Watiers et Rogiers fratres.
- Guiterus v. Wit.
- Gundebaldus rex Burgund. 206, 25.
- Gumboldus, Gumboudus, archiep. Rothomag. 494, 20. 495, 20.
- Gundervilla prope Toul, *Gondreville* 120, 15.
- Gunfridus mon. Uticensis 13.
- Gunildis, Conilda, fil. Canuti M. regis Dan., uxor Henrici III. imp., 6, 5. 196, 40.
- Gunnarius princ. Sardiniae, mon. Clarevall. 140; filii: Baraso, Petrus.
- Gunterus episc. Babenberg. 14, 5.
- Gumtramnus rex Franc., fil. Chlotharii I. regis, 518, 40.
- Guntramus, Guntrannus, de Sirca 116, 40. 136, 20.
- de Guorze, Görz, comes: Mainardus.
- de Guto, del Guotz: Bertrandus archiep. Burdegal. (Clemens V. papa).

H.

- Hadala v. Adala.
- S. Adviga ducissa Poloniae 590, 10.
- Havidis, fil. Henrici I. regis German., uxor Hugonis Magni ducis Franciae, 460, 25.
- Hadvisa, uxor Stephani com. de Albarma, 26, 25.
- Havis comit. de Aubemalle, uxor 1. Guillelmi com. de Mandeville, 2. Guillelmi de Fors, 3. Balduini de Biethune, 705, 1.
- Hagano miles Karoli Simplicis regis 496, 30. 497, 30.
- Hagenbach in Alsatia 126, 20.
- Haidin v. Hesdin.
- Haimericus v. Aimericus.
- Haimo, Gerberti discipulus, 11. 12, 1.
- Haimon-Kesnoit, Kesnoit, Haimmon-Cainoi, *Le Quesnoy* 541, 30. 770, 35. 771. 775, 45.
- Hairon-Fontainne villa Hannoniae 772, 1.
- Haistulfus, Hastulfus, rex Langobard. 158. 180. 181, 1.
- Halandiae comitatus 443, 25; comes: Conanus.
- Halape v. Alapia.
- (Halberstadensis) Alvertatensis episc.: Reinhardus.
- de Hallut: Nicholaus.
- de Halmes foresta 303, 30.
- Hamericus v. Aimericus, Amalricus.
- de Hangest: Albertus.
- Hanibaldenses 672, 35. 687.
- Hanibaldus, Anibal, card. presb. tit. duodecim Apostol., fr. ord. Praedicat. 569, 15. 589, 30.
- Hannonia, Hanonium, Henonia, Heinoia, Henodium, Henoae, Henau, Henaust, Hagionensium comitatus; Hainnau, Hainaut, Henaut, Haynau 207, 25. 208. 217, 20. 307. 315, 20. 317, 30. 370, 15. 450, 30. 509, 5. 542. 545. 546. 549. 551. 605. 610, 10. 638. 640, 40. 679. 681, 5. 682. 689, 35. 690, 10. 712, 40. 723, 35. 736, 40. 739, 45. 743, 45. 758, 10. 766, 10. 775, 20. 802, 1. 807, 30. 808, 20. 810, 40; Heinocensium provincia 134, 30. Hainoenses, Hahenoenses; Hannonier, Hainnauier, Hannuyers 203, 35. 521. 554, 15. 737, 30. 747, 35. 750, 15. 751, 35. 754. 757, 10. 758, 30. 759, 1. 760, 25. 774, 1. 794, 20. 809, 40; ducissa: S. Fierehaus; comites: Richeldis et Balduinus I, Balduinus II, Balduinus III, Balduinus IV, Balduinus V, Balduinus VI, Iohanna et Ferrandus, Thomas, Margareta, Iohannes I. de Avesnis, Iohannes II, Willelmus I. — Hainocenses, Haenuenses, Henavii barones 710, 10; pares 545, 10.
- Haprenensis praepos.: Iohannes.
- Haraldus; Heraus, rex Angl. 157. 733, 25.
- Hardecunutus rex Angl. et Dan. 6, 5.
- Harduinus abbas S. Germani Autissiodor. 240, 50.
- Harduinus rex Langobard. 19, 5.
- de Harnes, Harmis, *Harnes*: Michael.
- Harpins: Pieres.
- Hasnoniense monast., *Hasnon* 208, 10.
- Hastile dicta Tornais civ. 723, 15.
- Hastingus Danus, comes Carnotensis 155, 25. 157.
- de Hauloguen: Rogerus.
- Haustoinus v. Hethelwulfus.
- (Havelbergensis) Havembergensis episc.: Anselmus.
- de le Haverie: Wetins.
- de Haveskerque, Havescierque, *Haverskerque*: Giselins, Boidins.
- Havidis, Havis v. Hadvisa.
- Hebrei 16, 1. Haebraica veritas = Testamentum vetus 227, 5.
- Hector; Ector, fil. Priami, 16, 45. 487, 15. 760, 5. 814, 1.
- Hedinum v. Hesdin.
- Egesippus 77, 15.
- Heinricus, Heynricus, Hainricus, Henricus, Enricus; Henris (Henri), Henriz.
- Henricus card. episc. Alban., abbas Clarevall. 211, 10. 245, 40. 451, 20.
- Henricus card. presb., mon. Clarevall. 108, 40.
- Henricus Pisanus card. 145, 5. 150, 15. 182, 40. 186, 30. 237, 50.
- Henricus (de Molenark) archiep. Colon. 802.
- Henricus archiep. Eborac., mon. Clarevall. 108, 45.
- Henricus archiep. Ebradun., card. 589, 30.
- Henricus archiep. Mediolan. 532.
- Henricus I. archiep. Remensis, episc. Bellovac., mon. Clarevall., fil. Ludovici VI. regis Franc., 108, 45. 122. 129, 10. 145, 20. 210, 5. 448, 35.
- Henricus II. archiep. Remensis 804, 25. 805, 45. 815.
- Henricus I. Aper archiep. Senon. 40. 41, 5. 231, 30. 233, 35. 235, 45.
- Henricus episc. Autissiodor., cantor 286, 25.
- Henricus II. episc. Leodiensis 133, n. 1.
- Henricus III. episc. Leodiensis, fr. Ottonis II. com. de Gelra, 590, 20.
- Henricus episc. Silvanect. 210, 35.
- Henricus episc. Tullensis 65, n. 7.
- Heynricus episc. Wintoniensis 83.
- Henricus abbas monast. ord. Cisterc. in Suetia 114, 20. 115, 35.
- Henricus mon. Clarevall. 123, 15.
- Henricus mon. ord. Cisterc. ex Constant. dioec. 118.
- Heinricus I. rex Germ., fil. Ottonis ducis Saxon., 228, 5. 460, 25. 496. 497. 520, 20; uxor: Mathildis; liberi: Otto, Gerberga, Hadvisa.
- Heinricus II. (I) imp. (Sanctus 614, 35; Claudus 615, 1) 12, 15. 30, 30. 498. 499. 614. 615, 1.
- Heinricus III. (II) imp., fil. Conradi II. imp., 3, 30. 4, 5. 6, 5. 7, 25. 14, 1. 29. 32, 30. 78, 10. 196. 207. 208, 1. 290, 40. 291. 460, 30. 477, 35. 498. 499. 615. 616, 1. 729, 20. 733. 736, 10. 822, n. 1; uxores: Gunildis, Agnes; fil.: Heinricus IV.
- Heinricus IV. (III) imp., fil. Henrici III. imp., (dux Bavar. 199, 35) 4, 5. 10, 1. 12, 20. 14, 1. 22, 20. 23, 45. 25, 25. 32, 20. 48. 49, 25. 78. 80, 20. 196, 40. 199, 20 (*falso* II). 207, 40. 208, 1. 209, 5. 443, 15. 460. 477. 498, 45. 499, 45. 500. 507, 5. 508, 20. 511, 25. 512, 10. 616, 5. 731. 732. 735; filii: Conradus, Heinricus V.
- Heinricus V. (IV) imp., fil. Henrici IV. imp., (dictus Karolus 12, 20. 26. 507. 508. 512, 10) 9. 11, 15. 12, 20. 19, 20. 26. 38. 41, 10. 49, 25. 55. 79, 35. 80. 89. 90, 30. 102, 5. 151, 30. 156, 10. 161. 162. 168, n. 3. 197, 5. 201, 5. 209. 229, 30. 231. 435, 15. 477, 40. 478. 500, 30. 507. 508. 511, 25. 512, 10. 675. 735, 20. 823; uxor: Mathildis. — Pseudo-Heinricus mon. Cluniac. 80. 201, n. 4. (675, 15).
- Heinricus VI. (V) imp., rex Siciliae, fil. Friderici I. imp., (rex Italiae

- 248, 35) 85, 40. 201, 40. 211. 212. 217, 15. 218. 238, 30. 248, 35. 254, 35. 255, 20—257. 259, 10. 260, 30. 265, 35. 291, 35—294, 5. 302. 331. 334—336, n. 1. 436, 10. 451—453, 15. 454, 30. 464. 467, 35. 507, 40. 509. 510, 30. 513, 10. 560, 45. 616. 617. 676, 50. 677. 703—705, 15. 742. 743. 745. 746, 25. 767, 5; uxor: Constantia; fil.: Fridericus.
- Henricus (VII) rex Rom., fil. Frederici II. imp., (subditicius fil. Friderici 800) 86, 25. 470. 475, 5. 617, 40. 631, 30. 638, 5. 677, 40. 766, 35. 767. 795, 40. 797. 799—802. 817, 10. 820, 45; uxor: Margareta.
- Henricus (*falso pro* Conradus IV), fil. Frederici II. imp., 679, 35.
- Henricus landegr. (dux 679, 30) Thuringiae, rex Rom. 588, 30. 591, 15. 593, 35. 619, 1. 638, 1. 679.
- Henricus VII. imp., V. comes Luceburg., fil. Henrici IV. com., 441, 25. 505. 689, 50; uxor: Margareta.
- Henricus (*falso pro* Richardo) rex Rom. 440, 30.
- Henricus (de Ango) imp. Constantinopol., fil. Balduini V. com. Hannon., 213, 30. 269, 40. 270, 10. 275, 35. 277, 10. 281. 453. 456, 45. 765. 768, 15. 797, 25.
- Henricus I. rex Angliae, fil. Willelmi I. regis, 9. 10. 15. 26. 40, 25. 43, 10. 54—56, 30. 58, 1. 89. 90, 25. 101. 155, 40—158. 161. 162, 40—165. 167, 55. 168. 192, 5. 197, 5. 201, 5. 231. 233, 20. 477. 478, 5. 508, 50. 511. 675. 734, 10. 735; uxores: Mathildis, Adala; liberi: Willelmus, Ricardus, Mathildis.
- Henricus II. rex Angliae, dux Normann., comes Andegav., fil. Gaufridi V. com. Andegav., 34, 50. 35, 20. 83, 20. 90. 145, 5. 146, 20. 149. 152, 30. 155, 15. 156. 158. 159. 167, 30—175, 35. 176, 1. 177, 20. 184, 50—186, 10. 191, 45—194. 197, 50. 202, 40. 203. 209—211, 40. 231, 45. 237, 40. 238, 10. 239, 15. 240. 246, 15. 247, 25. 249, 25. 253. 254. 315. 329, 40. 330, 5. 385, 20. 395, 15. 444, 20. 445, 10—448, 20. 450. 463. 508. 509. 511, 40—513, 30. 530, 15. 702. 703, 40. 704, 1. 735. 736, 35. 816, 35; uxor: Alienordis; liberi: Willelmus, Henricus, Richardus, Gaufridus, Iohannes, Mathildis (Eme), Alienordis, Iohanna, (illegit.) Willelmus.
- Henricus (III) rex Angliae, fil. Henrici II. regis, 192. 202, 40. 203, 35. 209, 30. 240. 246, 15. 247, 25. 448, 20. 450, 30. 508. 509, 1. 702. 703, 35. 736, 40; uxor: Margareta.
- Henricus III. rex Angliae, fil. Iohannis regis, 215, 15. 281, 40. 437. 438, 1. 440, 30. 470, 40. 502. 508, 1. 515. 517, 25. 544, 30. 583, 25. 589. 591. 593, 35. 594. 599. 602. 619, 15. 639, 15. 668. 681, 30. 686, 15. 796, 15. 801, 45. 802, 5. 803, 15; fratres 502, 15; soror 589, 15; filii 589, 15. 591, 30; uxor: Alienor; fil.: Eduardus.
- Henricus II. rex Cypri 677, 55. 689, 10.
- Henricus I. rex Franc., fil. Roberti II. regis, 6, 25. 13, 45. 15, 25. 32, 30. 78. 196, 40. 199, 20. 207. 208. 290, 40. 291. 730, 30. 733, 5. 734, 25. 735, 15; fil.: Philippus.
- (Henricus), fil. Frederici II. imp., 502, n. 2. 635.
- Henricus de Alemannia, fil. Richardi regis, com. Cornub., 438. 503, 15. 517, 15. 594, 45. 602, 15. 668. 669. 673, 40. 686.
- Henricus de Castellia (d'Espagne), fr. Alfonsi X. regis Castell., senator Rom. 438. 516. 580, 40. 582. 583. 592. 594. 601, 30. 607—609. 620, 40. 654, 50—657. 659. 660. 662—666, 1. 684, 45. 685. 690, 20.
- Henricus dux (fabul.) de Oterigia 615. 616, 1; uxor 615, 25.
- Heinricus (Leo) dux Saxon. et Bavar. (dux Danorum 83, 20) 171—175, 35. 192, 20. 243, 25. 245, 40. 294. 302, 10. 444, 1. 446, 40. 450. 453, 5. 463, 30. 464, 40. 509, 35. 702, 15. 703, 40; uxor: Mathildis (Eme); liberi: Henricus, Otto, Willelmus, Mathildis.
- Henricus I. dux Brabant. (Lovaniae) 304, 30. 307, 5. 313, n. 2. 317, 30. 318, 10. 342, 10. 355, 20. 362, 35. 452, 20. 454. 464, n. 4. 465, n. 1. 705, 5. 715, 5. 743, 5. 746, 25. 748, 15. 754, 25. 757, 5. 758, 25. 759. 768, 20. 772, 35. 795, 10. 802; uxores: Mathildis, Maria; liberi: Godefridus, Maria.
- Henricus II. dux Brabant. 215, n. 8. 634, 1. 807, 25. 811, 15. 817, 30. 820, 45; fil.: Matildis.
- Henricus III. dux Brabant. 545, 1. 609, 30. 671; uxor: Alix; liberi: Henricus, Iohannes, Maria.
- Henricus, fil. Henrici III. ducis Brabant., 545, 1; sponsa: Marguerite.
- Heinricus III. dux Limburg. 307, n. 1. 313, n. 3. 355, n. 14. 356, 1. 465, n. 2. 754, 20. 757, 5. 758, 30. 759, 15; fil.: Waleramus.
- Henricus dux (fabul.) Lotharing. 87, 30.
- Henris II. dux Poloniae (Silesiae—Wratislaw.) 604; filii duo 604, 35.
- (Henricus Dandulus) dux Venet. 294, 35.
- Henris (dux Saxoniae) comes palat. Rheni, fil. Henrici (Leonis) ducis, 257, 15. 702, 20. 703, 40.
- Henricus comes Albi—montis 693.
- Henricus comes Augensis 26, 15.
- Henricus I. comes de Barro 452, 10.
- Henricus II. comes de Barro, fil. Theobaldi I. com., 308, 30. 472, 5. 611, 1. 817, 20; fil.: Theobaldus II.
- Henricus III. comes de Barro 622. 690, 25. 692. 696, 5; uxor: Alienor.
- Henricus I. comes palat. Campan. (Trecensis), fil. Theobaldi II. com., 146—150. 217, 45. 233, 40. 244, 35. 253, n. 3. 500, 45; uxor: Maria; fil.: Henricus II.
- Henricus II. comes palat. Campan. (Trecensis), rector Terrae Sanctae, fil. Henrici I. com., 212, 20. 217, 40. 254, 40. 256, 10. 257, 35. 277, 1. 293. 451, 35. 475, n. 7. 526. 527. 703, 20. 738, 40; sponsa: Ermesenda; uxor: Isabella; fil.: Philippina.
- Henricus, fil. Simonis de Monte—forti com. Leicestr., 508, 1.
- Henricus I. comes (Luceburg. et) Namurc. 451, 35; fil.: Ermesenda.
- Henricus III. comes Luceburg., fil. Walerammi IV. ducis Limburg., 554. 555. 558, 30. 640, 15. 644, 30. 682. 810; uxor: Margareta.
- Henricus IV. comes Luceburg. 689; fratres tres 689, 30; filii tres *falso* 689, 30; fil.: Henricus.
- Henricus comes Meldensis 45, 25.
- Henricus, fil. Lupodi com., 615. 616, 1.
- Henris marescallus Franciae 706, 1. 711, 1. 713, 35. 750, 15. 751, 25—753. 763.
- Henris de Bailluel 707, 30.
- Henricus Crassus miles 392, 15.
- Henricus de Cusanciis 582, 20. 657. 658. 660, 50.
- Henricus de Estinkeneborc 392, 10.
- Henricus Iutfaue miles 392, 15.
- Henricus de Psalmis 117.
- Henricus Ruffus miles 393, 1.
- Henricus de Spina 392, 30.
- Henricus de Suliaco 567, 25. 575, 35.
- Henricus Trosse miles 392, 40.
- Henricus ministerialis ducis Bawar. 116, 10.
- Heiteresheim, Heitereseim, Heitersheim 114, 35. 123, 30.
- Heldebertus, Heldebrannus v. Hildeb.
- Heldincourt, Elincourt (?) 804, 35.
- Helena regina, mater Constantini M. imp., 222, 40; corpus 435, 45.
- Helena, fil. Roberti Wiscardi ducis, uxor Constantini Ducae imp., 8, n. 6. 734, 15.
- Helena, uxor Manfredi regis Sicil., 438, n. 1. 516, n. 3. 561, 40. 579, 45. 654, 45. 684, 40.
- Helena, fil. Waldemari I. regis Daniae, uxor Willelmi, fil. Henrici (Leonis) ducis, 702, 20.
- Helgo, pater Ernaldi, 14, 45.
- Helias v. Elias.
- Heliseus v. Elis.
- Hellespontus 217, 35.
- Hellinus, Hellenus, Illinus; Hellins.
- Illinus archiep. Trever. 118, 35.
- Hellenus de Aquis 392, 15.
- Hellinus de Letor 392, 15.
- Hellinus de Wavrin, senescalcus Flandr. 392, 10. 393, 10. 717, 30. 761.
- Heloissa, uxor Petri Abaelardi, 235, 20.
- Hengist dux Anglosaxonum 16, 5. 17, 5.
- Heraclius patr. Ierosol., episc. Caesariensis 211, 10. 244, 45. 248, 1. 252, 15. 450.
- Heracleus, Eraclius, imp. 478, 10. 519, 10; fil.: Constantinus III.
- Herardus v. Erardus.
- Herasmus v. Erasmus.
- Herchambaudus v. Erchenbaldus.
- S. Herculani mart. sepulchrum Perusiae 238, 40.
- Hercules 55, 20.
- Herefordi, Herford, comites: Osbernus, Willelmus. Herfordonensis episc.: S. Thomas.
- Heribertus, Herebertus, Herbertus; Herbers, Hierbiers.
- Herbertus archiep. Turritanus, abbas Morensis 121. 137, 30. 139, 30.
- Herebertus archiep. Vesonion. 449, 35.
- Heribertus II. comes Cenomann. 24, 10. 90, 20; fil.: Margarita.
- Herbertus II. comes Viromand. 157, 15.
- Herbers de Furnes magister (dux) Blavotinorum 709, 40. 710, 5.
- Herbertus de Gaie 392, 5.
- Hericus v. Ericus.
- de Herigniis: Iohannes.
- Herimannus, Hermannus.
- Herimannus I. episc. Constant. 122—124. 126, 10. 127, 5—129, 30. 133, 20.
- Hermannus de Salza mag. ord. Theutonic. 472, 20.
- Hermannus (VI. march. Bad.) dux Austriae 516, n. 6. 608, 10. 609; fil.: Fridericus.
- Hermannus, fil. Ernesti I. ducis Suev., 614, 40.
- Herimannus I. landegrav. Thuring. 302, n. 9.
- Hermannus II. landegrav. Thuring., fil. S. Elisabeth, 556, 15.
- Herimannus comes Montensis 207, 25; uxor: Richildis.
- Hermannus, fil. Tancredi de Alta—villa, 13, 1.

- Hermannus de Lippe, fil. Bernardi II, 455, 798, n. 1.
 Herium insula 494, 15. 495, 15.
 Herluinus comes Monasterioli 157, 25.
 Hermarus abbas S. Remigii Remensis 20, 5.
 S. Hermentranni abbat. v. Emmerami.
 Hernestus v. Ernestus.
 Hernulfus v. Arnulfus.
 Herrigeccus comes (Henricus de Vigintimiliis comes Ysele) 578, 10.
 Hersanz (Hersant) lupa, uxor Isengrini, 546, 25. 548, 10.
 Heruli 17, 15.
 Herveus, Herveius; Hervius, de Donzaco et de Gierno, comes Nivern. 259, 5. 260, 277, 20. 283, 10. 284, 15. 316, 15. 317, 30. 339, 30. 342, 10. 348, 35. 361, 1. 407, 30. 409, 10. 717; uxor: Mathildis.
 Herveus de Busenci 393, 20.
 Hescelingis v. Escelingis.
 Heschilus v. Eschilus.
 Hesdin, Hesdun, Hedinum, Hisdinium, Haidin, *Hesdin* 215, 15. 322, 15. 392, 15. 528, 10. 538, 1. 716, 20. 736, 5.
 Hesperia 507, 5.
 Hesternit, Sardica, *Sofia* 62, 30; Hesternensis dux, cognatus Manuelis imp., 64.
 de Hestru: Seherus.
 Hetenheim villa, *Eltenheim* 122, 50.
 Hethelwulfus, Francisca lingua vocatus Haustuinus 87, 20.
 Hevervinus v. Eberwinus.
 de Hiaumes: Iohannes.
 Hiberi 107, 5; Hyberigena: Ferrandus comes Flandr. — Hibera lingua 104, 30. — Hiberus equus 371, 35.
 Hibernia, Ybernia 25, 10. 84, 30. 108, 45. 234, 5. 279, 45. 280, 1. Hiberni, Iberni 34, 35. 236, 20; archiep.: S. Malachias; Hibernensium episcopi 148, 35.
 Hibrea castrum, *Ivry-sur-Eure* 335, 30.
 S. Ieronimus presb. 15, 45. 77, 15. 205, 30. 227, 674; sepulchrum in eccl. S. Mariae Maioris Rom. 440, 15.
 Hieronymus minist. general. ord. Minorum, card. episc. Praenestinus, Nicolaus IV. papa (*falso* Honorius IV. papa 674, 10).
 Hierosolyma v. Ierusalem.
 Hildebertus archiep. Turon., episc. Cenomann. 40, 20. 229.
 Hildebertus abbas S. Audoeni Rotomag. 488, n. 3.
 Hildebertus canon. Autissiodor. 230, 5.
 Hildebertus rex Franc. v. Childebert.
 Hildebrandus, Hildebrannus, Hildebrannus, cancell. eccl. Rom., Gregorius VII. papa.
 Hildebrandus saltator 28, 29.
 Hildefunsus v. Alfonsus.
 Hildegardis de Bingen 198, n. 4.
 Hilduinus (fabul.) comes Flandr. 87, 15.
 Hilpericus v. Chilpericus.
 Hinquar, fil. Lobroci regis Daciae, 156, 40.
 (Hirsavia) Ursana silvatica monast. 616, 5.
 Hisdinium v. Hesdin.
 Hispania, Ispania, Hyspaniae; Espagne; Espanha, Spanha 30, 35. 31, 15. 48, 1. 237, 254, 5. 257, 5. 260, 45. 261, 15. 271, 40. 278, 422. 423. 438, 25. 446, 40. 463, 20. 468, 1. 490, 50. 491, 50. 492, 1. 514, 15. 516, 582. 589, 35. 597, 10. 604, 15. 607, 50. 655, 663, 1. 672, 25. 677, 25. 685, 5. 687, 35. 690, 20. 703, 20; interior = Castellia 43, 10; exterior = Aragonia 43, 10. Hispani, Hispani; Espagnoilz 59, 10. 90. 104, 30. 359, 30. 468, 30. 655, 45. 656, 663, 30; reges v. s. Castellia, Legio, Aragonia, Navarra. — Hispani prelati 600, 5; Hispanus imperator 237, 395, 15.
 Hobertus abbas Nepae, mon. Clarevall. 108, 40.
 de Hodebergue: Iohannes.
 de Hoden: Guido.
 Hoium, Hui, opp., *Huy* 134, 1. 207, 25. 809, 810, 40.
 Hollandia, Hollendia, Ollandia, Ollanda, Hollende; Hollande, Horlande 449, 10. 476, 20. 611, 10. 638, 45. 640, 679, 40. 682, 692, 10. 712, 35. 715, 5; comites: Florentius I, Willelmus I, Florentius IV, Willelmus II, Florentius V, Iohannes I, Iohannes II. — Hollandum litus 351, 15.
 Olofernes 565, 25.
 Omerus 58, 45.
 Honoratus de Wamier 391, 40.
 Honorius II. papa, Lambertus card. episc. Ostiensis 19, 26. 34, 25. 39, 40, 10. 42, 5. 53, 57, 20. 80, 50. 100, 5. 197, 201, 10. 209, 20. 232, 35. 478, 15. 500, 507, 15. 508, 675. 824, 30.
 Honorius; Honorius, Onorius, III. papa, Centhius card. presb. SS. Iohannis et Pauli 86, 1. 213, 35. 214, 238. 277, 10. 281, 283, 10. 286, 20. 319, 356, 20. 402, 20. 403, 20. 436, 1. 467, 470, 5. 471, 40. 472, 475. 476, 10. 502, 507, 45. 511, 15. 514, 521, 617, 633, 20. 677, 717, 25. 764, 35. 766, 767, 778, 5. 794, 5. 795, 1. 796, 40.
 Honorius IV. papa, Iacobus de Sabella card. 440, 10. 504, 1. 595, 621, 40. 674, 10. 688, 60. 689 (*falso* Hieronymus card. 674, 10).
 Oratius poeta 79.
 Horsa dux Anglosaxonum 16, 5. 17, 5.
 Hospitale S. Iohannis Ierosol., Hospitalium S. Iohannis ordo, Hospitalis milites, fratres, militia; Hospitalarii, Hospitalii, Hospitalites; Hospitalier 209, 40. 212, 20. 248, 1—250. 253, 25. 269, 25. 307, 25. 468, 30. 469, 25. 505, 10. 522, 10. 637, 676, 55. 678, 689, 15. 717, 35. 737, 40. 819, 35. 820, 30; magister 446, 1; magistri: Rogerus de Molinis, Guarinus de Monte-acuto; frater: Garinus (episc. Silvanect.). Hospitalis palatium Damietae 469, 25.
 Hospitale Theutonicorum v. Theutonici.
 de Hostemale, Ostemare, Ostemale, Hotemare, Hucemaigne (465, 10), *Horstmar*, Hostimalus: Bernardus (*falso* Girardus), Otho.
 Hostia v. Ostia.
 Houdaing villa, *Houdain* 713, 15.
 Hrenco episc. Arvern. (Clarom.) 199, 25.
 Huasten Danus 87, 15.
 de Hubenc: Rainaldus II. comes Barr.
 S. Huberti monast. Andaginense 399, 30; abbas: Theodericus III.
 Hubiertmont, *Hubertmont* 795, 10.
 Hubertus archiep. Cantuar. 271, 45.
 Hubertus episc. Syracus. 80, 30.
 Ubertus Palavicinus (Pellavicinus, Pelaviscinus; Poilevoisins) marchio, vicarius imperii per Lombardiam 568, 569. 645—647, 35. 683, 40. 684, 15.
 Hubiers de Bours, iustitiarius Angliae 717, 20.
 Huboldus v. Humbaldus.
 Hucemaigne v. Hostemale.
 Hugo, Ugo, Huo; Hues (Huon, Hue), Hugue.
 Hugo card. episc. Ostiensis, mon. Clarevall. 108, 40. 118, 45.
 Hugo card. presb. S. Laurentii, fr. Clementis VI. papae, 506, n. 4.
 Hugo de Sancto Caro card., prior fr. Praedicat. Paris. 588, 30.
 Hugo archiep. Lugdun. 200, 462, 511, 25.
 S. Hugo I. archiep. Rothomag., mon. Gemmetic. (*falso* fil. Karoli M.) 493, 30. 495.
 Hugo III. archiep. Rothomag. 28, 5. 43, 10. 176, 184, 35. 186, 30.
 Hugo archiep. Senon., fil. Girardi de Narbona, 35. 146, n. 1. 235, 50. 237—239.
 Hugo archiep. Vienn., II. episc. Gratianopol., mon. Carthus. 233, 15.
 Hugo II. episc. Autissiodor., abbas S. Germani Autissiodor., nepos S. Hugonis abb. Cluniac., 231, 232, 10. 233, 30.
 Hugo III. episc. Autissiodor., abbas Pontiniac. 230, 10. 233, 234, 236, 25. 262, 40.
 Hugo IV. episc. Autissiodor., thesaurar. 247, 10. 259, 45. 260, 25. 267, 270, 271.
 S. Hugo I. episc. Gratianopol. 111, 116, 35. 199, 15. 228, 20. 233, 15. 824, 35.
 Hugo de Petro-ponte episc. Leodiensis 454, 35. 748, 15.
 Hugo episc. Lingon., abbas Maioris-monasterii Turon., VI. abbas Cluniac. 543.
 Hugo abbas Clarevall. 824, 45.
 Hugo I. abbas Cluniac. 18, 5. 32, 10. 78, 15. 79, 10. 80, 1. 229, 15. 231, 20. 477, 30. 824, 25.
 Hugo II. abbas Cluniac. 80, 10.
 Hugo III. abbas Cluniac. 145.
 Hugo de Moncellis abbas S. Germani de Pratis, mon. Vizeliac. 148, 30. 152, 30.
 Hugo abbas Praemonstr. 230, 40. 234, 20.
 Hugo archidiaconus Tullensis 115, 1.
 Hugo Primas (lo Primat) Aurelianensis, scholast. Paris. 81.
 Hugo canon. S. Victoris Paris. 81, 1. 227, 15. 235, 10. 824, 35.
 Hugo canon. S. Mariani Autiss. 226, n. 3.
 Hugo mon. Floriac. 227, 30. 458, n. 3.
 Hugo mon. Cisterc., nepos Hugonis I. episc. Gratianopol., 116, 35. 136, 40.
 Hugo Pictavinus notarius Willelmi abb. Vizeliac. 143, n. 1. 150, 5.
 Hugue fr. Minor de Yeres 558.
 Hugo de Paieno mag. Templar. 80, 1.
 Hugo Capet (Caped, Caputius, Chapez, Kapes) rex Franc., dux Franciae, comes Paris., fil. Hugonis Magni ducis, 78, 5. 87, 30. 90, 5. 155, 50. 157, 172, 15. 181, 25. 206, 460, 25. 520, 30. 727, 1. 730, 40; fil.: Robertus.
 Hugo Magnus dux Franciae, comes Paris. 78, 5. 157, 30. 216, 35. 217, 5. 460, 25; uxor: Hadvisa; fil.: Hugo Capet.
 Hugo II. dux Burgund. 54, 40.
 Hugo III. dux Burgund. (*falso* Odo 254, 40. 256, 10) 150, 5. 247, 20. 248, 30. 254, n. 6. 256, 291, n. 3. 292, 30. 395, 25. 500, n. 2. 740, 20.
 Hugo (*falso* pro Odone III) dux Burgund. 277, 15.
 Hugo IV. dux Burgund. 594, 35. 671, 20. 817, 20; fil.: Alicia.
 Hugo Bigoth comes 448, 25.
 Hugo comes Burgund., fil. Iohannis com. Cabilon., 558, 20.
 Hugo comes Campan. (Trecensis) 49, 1. 54, 40; uxor: Constantia.
 Hugo comes Cenomann., fil. Azzonis II. com. Estensis, 24; uxor: filia Roberti Wiscardi 24, 30.
 Hugo comes Cestrensis 21, 5.
 Hugo de Flisco comes de Lavania 618, 35. 820, n. 8; fil.: Senebaldus (Innocentius IV. papa).
 Hugo X. comes Marchiae 473, n. 2. 475, 10.
 Hugo Magnus comes Viromand., fr. Philippi I. regis Franc., 461, 20.

- Hues IV. comes de Saint Pol 704, 35. 705, 35.
Hues V. comes de Saint Pol 556, 10; uxor: Marie.
Hugo de Amelencort 294, 15.
Hugo de Athiis 350, 35.
Hues castell. Atrebat. 716, 25.
Hugo de Ballolio 393, 1.
Hugo de Bauchaio (Bauçay) 569, 45. 575, 1. 639. 681.
Hugo dom. de Boves, fil. Radulfi, 306, 10. 313. 326, 1. 356, 25. 360, 30. 374, 30 (Bobigena). 379, 30 (Bolonicus). 456, 30. 465, 5. 521, 30. 538. 539, 5. 540, 20. 708. 709, 25. 710, 1. 712, 30. 715. 716. 748, 20—750, 35. 751. 752, 40. 754—756. 759, 20. 763. 764; soror 356, 30.
Hues de la Bretagne miles 709, 35.
Hugo de Fontibus 314, 1.
Hugo de Gastina (Wastine) 393, 25. 752, 5. 761, 35.
Hugo (I) de Gornaco 26, 20.
Hues (II) de Gornay 705.
Hugo de Grentemaisnilio 7, 5. 20, 10. 25, 15; fil.: Guillelmus.
Hues Hayes miles 717, 15.
Hugo de Ialgeio 20, 25.
Hugo de Mallers 392, 35.
Hugo de Maloaueneio (Malaunites, Malaunus) 310, 30. 357, 35. 369.
Hugo de Mareil (Maruel) 311, 15. 357, 35 (Marolides). 372, 5. 758, 20.
Hugo de Oisi 451, 25; uxor: Margaretha.
Hugo de Sancto Oberto 392, 40. 393, 15.
Hugo Archiepiscopus, fr. Henrici de Suliaco, 567, 25. 575, 35.
Hues Taconis baro Flandr. 716, 30.
Hugo dom. Virgiaci 247, 20.
Hues miles Anglus 708, 25. 709, 25. 710, 1; fil.: Jehans.
Hugo Boterellus 26, 25.
Hues persona fictitia 553, 35.
Huguelinus, Hugunchio, card. episc. Hostiensis, Gregorius IX. papa 476, 10. 633, 20.
Hui v. Hoium.
Humbaldus, Humbaudus, Umbaudus, Ubaldus, Huboldus, Iubaldus.
Humbaldus card. episc. Ostiensis, Lucius III. papa.
Ubaldus archiep. Pisanus 253, 50.
Humbaldus episc. Autissiodor. 230, 5.
Ubaldus episc. Ferentinus 463.
Humbaldus episc. Lemovic. 199, 35. 200.
Huboldus, discipulus Gerberti, 11, 35. 12, 1.
Humbertus, Hymbertus; Inbiers, Ybiers. Cf. Hubertus.
Humbertus card., archiep. Mediolan., Urbanus III. papa.
Humbertus Rubeus card. presb. tit. S. Clementis 41, 1.
Humbertus II. archiep. Vienn. 400, n. 4.
Humbertus episc. Valentinus 403.
Humbertus III. comes Morian. et Sabaud. (falso Amedeus) 447. 448, n. 5; uxores: Beatrix, Gertrudis; liberi: Adelaidis, Thomas.
Hymbertus IV. de Bello-ioco (Bielgiu) 473, 50. 794, 25 (falso Tibiers). 795, 20. 816, 40.
Hymbertus (V) de Bello-ioco 671, 5.
Humbleriae monast., Homblières 135, 40.
Unfridus princ. Normannorum, fil. Tancredi de Alta-villa, 8, 10. 12, 50. 14, 30. 22, 35; fil.: Abailardus.
Humiliatorum secta 449, 45. 450, 1.
Hunaldus archipresb. Autiss. 228, 15.
Hungaria v. Ungaria.
Huni 16, 15. 17, 15.
Huns fl., Hon 134, 50.
Hurepois 749, 15. 760, 5.
de Hurupe: Guillelmus.
Hyolis v. Iolantha.
Hyrene v. Irene.
Hysara fl. v. Isara.
Hystoria v. Asture.
Hyz castrum prope Clarum-montem in Bassigniaco 147, n. 5.
- I.
- Iacinctus card. diac. S. Mariae in Scola Graeca, Celestinus III. papa.
Iacinctus diac. Rom. 146, 45.
Iacobinus dux pastorellorum 476, 15.
Iacobitae; Iacobin v. Praedicatores.
Iacobus, Iachobus, Yacobus; Jakes (Jakemon), Jaques.
S. Iacobi ordo 629, 30; frater: Jehans de Vignay.
Sanctus Iacobus in Galicia, San Jago di Compostella 470, 10. 631, 25. 778, 5.
S. Iacobi abbatia Provigni 236, 5.
Iacob vadum v. Vadum.
Iacobus de Trecis patr. Ierosolimit., Urbanus IV. papa.
Iacobus de Sabella card., Honorius IV. papa.
Iacobus Duesa de Caturco, card. episc. Portuensis, Iohannes XXII. papa.
Iacobus de Furno, ord. Cisterc., card. presb., Benedictus XII. papa.
Iacobus card. episc. Penestr. 436, 35. 522, 25. 599. 635. 637, 30. 819, n. 3.
Iacobus de Vitriaco episc. Accon., card. (episc. Tusculan.) 285, n. 3. 399. 468, n. 2. 597. 767, 15. 791, 20. 795, 15.
Iacobus de Columpna card. 504, 20. 691, 50. 692, 35. 694, 40. 695, 25.
Iacobus I. rex Arragon. 213, 35. 281, 1. 589, 5. 599. 600, 25. 609, 20; liberi: Pierres III, Ysabiaus.
Iacobus Teupulus dux Venet. 809, 10.
Iacobus dom. de Avesnes 203, 1. 210, 15. 212, 10. 448. 451, 35. 452, 10. 509. 736, 10. 738, 20. 740. 787, 10; fil.: Walterus II.
Iacobus Gantelini, vicarius Karoli Andegav. in Romana urbe 563.
Iacobus de Ruest (Rueth) 392, 10. 393, 10.
Iacobus miles Simnius 214.
Iacobus de Atrebat burgensis Valencennensis 393, 5.
Iadara; Gades, urbs, Zara 265, 25. 266, 1. 768, 40. Iasienses 453, 25.
de Ialgeio: Hugo.
Yannia urbs Terrae Sanctae 509, 20.
Ianua, Ianuensis civ.; Genoa, Genua, Gena 104, 50. 146, 5. 211, 25. 291, 30. 303, 5. 330, 25. 414, 20. 417. 451, 40.
Ianuenses, Ienuenses; Genevois 252, 50. 444, 45. 468, 35. 469, 25. 645, 20. 741, 15; Genetici soldarii 622, 5. — Ianuensium vicus in Acconnensi urbe 589, 10.
Iaphia, Iaphe v. Ioppe.
de Jauce, Jauche: Girars.
Iberi, Iberni v. Hib.
Icauna, Ichauna, Ytumna, fl., Yonne 231, 55. 233, 1. 360, 35.
Iconium, Yehonium, Hiconium; Cone 65, 25. 66, 50. 67, 50. 68. 71, 30. 463. 589, 15. 791, 25; Iconii soldanus 67, 50. 255, 5. 271, 15. 463, 40; amiraldus 791.
- Ida comit. Bolon., fil. Matthei de Alsatia, uxor Reginaldi de Domno-Martino, 304, n. 3. 336, 5. 339, n. 5. 385, n. 6.
Ierusalem, Ierosolima, Hierosolyma, Iherosolimae, Sancta Civitas 8, 40. 12, 30. 14, 5. 16, 1. 26. 27. 31, 20. 33. 34. 45. 79. 80. 82, 35. 83. 112, 10. 141, 30. 196, 20. 197, 35. 199, 15. 201. 208, 35. 209, 40. 211. 217. 222. 228, 35. 233, 10. 235, 55. 236, 55. 239, 20. 240, 20. 241. 244. 247, 30. 248. 250, 35. — 253, 5. 254, 10. 255, 1. 258, 1. 269, 15. 277. 283, 50—285. 329, 40. 334, 15. 435, 1. 436. 451. 464, 35. 500, 30. 501. 508. 511, 40. 512. 514, 50. 519. 520, 50. 521, 1. 522. 530, 25. 657, 20. 676. 678, 30. 689, 10. 727. 728, 40. 731, 25. 734, 20. 744, 5. 777, 1. 791, 45. 806, 40. 823, 45. 824, 15; dicta Helia 222. 387, 35; eccl.: S. Sepulcri; templum 252, 1; hospitale S. Iohannis; turris David. Iherosolimitae 251, 25. — Iherosolimitana terra, provincia, Terra Sancta, T. promissionis, regnum 17, 1. 265, 45. 266, 40. 268, 30. 269. 280, 35. 281, 5. 283, 20. 285. 286, 40. 292, 5. 293, 10. 294, 30. 318, 25. 337, 5. 437, 15. 441, 25. 450. 451. 453, 20. 456. 466, 10. 471, 40—473, 5. 475, 35. 476. 502, 10. 503, 20. 535, 15. 537, 1. 619, 25. 621, 1. 637, 50. 671, 10. 673. 677. 678. 686, 45; reges: Godefridus, Balduinus I, Balduinus II, Fulco, Balduinus III, Amalricus, Balduinus IV, Balduinus V, Guido, (Henricus), Iohannes, Fridericus, Conradus, Carolus, Henricus. — Ierusalem mitana eccl. 112, 10; patriarcha 213, 25. 269, 20. 280, 50. 285, 15. 286, 5. 456, 40. 465, 45. 472, 20. 511, 45. 594, 5; patr.: Macharius, Heraclius, Amauricus, Radulfus, Iacobus (Urbanus IV. papa). — Hierosolymitanum iter, Yerosolimitana via, expeditio 21, 40. 33, 25. 49, 10. 60. 82, 20. 88. 89. 111, 20. 141, 25. 209, 1. 215, 30. 257, 15. 260, 15. 261, 10. 283, 10. 396, 15. 438, 5. 461. 462, 40. 467. 507, 1. 508, 20. 657, 50. 678, 20. 823, 40. — Ierosolimit. captio 81, 25.
Ierusalem, Iursalem, capella palatii Constantini Rom. 196, 20. 727. 728, 40.
La Ilha, L'Isle (dép. Vaucluse) 421, 5; cf. Deliba.
de Ille: Ansiaus.
Illinus v. Hellinus.
Illiricum 333, 30.
Imerius, Imerus, Ismarus, card. episc. Tusculan., mon. S. Martini de Campis 144, 35. 145, 1. 463, n. 7. 513, 30.
Inbaldus, Inbiers v. Humbaldus, Humbertus.
India 82, 10. 468, 5; rex: David.
Indictum exterius, le Lendit 55, 15.
Ingelburgis, fil. Waldemari regis Danorum, uxor Philippi II. regis Franc., 212, 30. 213, 1. 256, 20. 259, 35. 260. 279, 35. 454, 40. 464, 15. 746, 45.
Ingelrannus, Ingrannus v. Engelramnus.
Inglemoustier villa, Ingelmünster 694, 30.
Ingrin v. Isangrini.
Innocentius, Innocencius, Innocus; Innocens, Inocens, Ynnocens, Innocenses.
Innocentius II. papa, Gregorius card. diac. S. Angeli (SS. Iohannis et Pauli 478, 20) 9, 5. 11, 1. 28, 5. 34. 39, 40. 40—45. 52, 15. 57—59. 80, 50. 98, 15. 100—109, 5. 112, 35. 152, 1. 157, 55. 163. 197. 201. 209. 210, 25. 232—234, 25. 235. 443, 40. 478, 20. 500, 40. 507. 508, 30. 512, 10. 520. 675. 824, 35.
Innocentius (III) antipapa, Lando 85, 10. 210, 1.
Innocentius III. papa, Lotharius card. presb. SS. Sergii et Bachi 85, 40. 213. 238, 5. 257, 45. 260. 270, 45—273. 275, 30. 277. 278, 20—280, 50. 281. 293, 40. 294. 302—304, 15. 309, 1.

- 318, 319, 341, 25, 345, 360, 15, 361, 35, 362, 1, 391, 20, 396, 10, 398, 399, 5, 400, 45, 401, 407, 409, 410, 412—417, 40, 420, 45, 432, 5, 435, 436, 1, 437, 30, 453—457, 464—466, 10, 467, 471, 35, 501, 502, 507, 510, 511, 513, 514, 10, 521, 530, 30, 532, 1, 597, 5, 616, 617, 677, 30, 706, 713, 5, 717, 25, 747, 15, 761, 5, 764, 35.
- Innocentius IV.** papa, Senebaldus card. presb. S. Martini in Monte, fil. Hugonis com. Lavaniae, 86, 25, 215, 25, 436, 25, 437, 30, 439, 440, 30, 502, 35, 507, 50, 512, 1, 514, 515, 535, 35—537, 1, 552, 561, 10, 563, 588, 591, 20, 600, 605, 610, 15, 618, 619, 636, 638, 673, 5, 679, 680, 820.
- Innocentius V.** papa, Petrus de Tarentasia card., archiep. Lugdun., fr. Praedicatorum, 438, 45, 439, 35, 503, 25, 595, 10, 672, 687.
- Innocentius VI.** papa 676, 55.
- Insula, Insulanum castrum;** Lille, Lisle 214, 306, 307, 20, 322, 337, 40, 350—353, 1, 357, 1, 393, 40, 464, 50, 471, 15, 528, 1, 541, 5, 543, 693, 694, 707, 15, 710, 45—713, 40, 730, 733, 734, 20, 747, 750, 751, 30—754, 776, 35, 797, 15, 804, 25; castrum: Deragnau. Insulani 306, 25, 693, 5, 694, 1; castell.: Jehans.
- Insula—Bona, Lillebonne (Seine Inférieure)** 304, 5.
- Instituta (Institutiones)** 163, 15.
- Ioachim abbas Florentis** 248, 45, 249, 255, 1, 463, 35; liber de Trinitate 467, 25.
- Iocelinus episc.** Suession. 520, 45.
- Iocerannus dom.** de Brancion 556, 25.
- Iocius v. Ioscius.**
- Iodocus v. Iudocus.**
- Joffrois, Jofrois v. Gaufridus.**
- Iogniacum v. Ioviniacum.**
- Iohanna, Iohenna; Jehanne, Jehane, Jehenne, Jehanne.**
- Iohanna, uxor Philippi IV. regis Franc.,** 692, 25.
- Jehenne de Bourgoingne, uxor Philippi VI. regis Franc.,** 629, 35.
- Iohanna, fil. Philippi II. regis Franc.,** 294, 25.
- Iohanna, fil. Henrici II. regis Angl., uxor Guillelmi II. regis Sicil. et Raimundi VI. com. Tolos.,** 90, n. 12, 200, n. 4, 209, 30, 331, 5, 335, 20, 444, 20, 446, 40, 452, 45, 702—704.
- Iohanna, fil. Rainerii com. Montis-ferrati, uxor Willelmi Clitonis com. Flandr.,** 9, n. 5, 89, n. 9, 158, 1, 164, 20, 477, n. 8, 675, 1, 734.
- Iohanna comit. Flandr. et Hannon., fil. Balduini I. imp. Constantinop., uxor Ferrandi de Portugalia et Thomae de Sabaudia,** 214, 40, 215, 15, 278, 10, 313, 15, 317, 25, 343, n. 10, 346, 40, 453, 45, 454, 1, 457, 20, 464, 45, 470, 471, 475, 5, 538, 1, 541—543, 610, 10, 631, 707, 10, 746, 747, 765, 766, 768, 770—772, 774—777, 15, 794, 10, 795, 5, 797, 802, 1, 805, 5, 806, 45—808, 1, 810, 1, 815.
- Iohanna, fil. Raimundi VII. com. Tolos.,** 473, 10.
- Iohannes; Jehans (Jehan), Johans; Johan.**
- S. Iohannis eccl.** Autissiodor. 244, 25.
- S. Iohannis eccl.** Camerac. 135, 5.
- S. Iohannis monast.** Laudun. 135, 45, 232, 25.
- S. Iohannis eccl.** Lugdun. 215, 25.
- S. Iohannis Lateran. eccl. Rom. v. Lateranus.**
- SS. Iohannis et Pauli eccl. Rom.** 277, 10, 402, 20, 478, 20; card. presb.: Gregorius (Innocentius II. papa), Cenchius (Honorius III. papa), Bertrandus.
- S. Iohannis abbatia Valencien.** 542, 30, 774, 10, 775, 15; abbas: Theodericus.
- S. Iohannis bapt. altare Edessae** 82, 10.
- S. Iohannis ordo v. Hospitale.**
- S. Iohannis (?) hospitale Alemannorum** 522, 5.
- de Saint Jehan: Jehans.**
- S. Iohannes bapt.** 25, 30.
- S. Iohannes euang.** 140, 15; sepulchrum Ephesi 71, 20.
- Iohannes VIII. papa** 496, 497, 5.
- Iohannes IX. papa** 77, 40.
- Iohannes X. papa** 77, 45.
- Iohannes XI. papa** 78, 30.
- Iohannes XII. papa** 78, 30.
- Iohannes XIII. papa** 78, 30.
- Iohannes XIV. papa** 78, 35.
- Iohannes XV. papa** 78, 35, 460, 15.
- Iohannes XVI. papa** 78, 35, 196 (*falso* qui et Gerbertus).
- Iohannes XVII. papa, Sicco** 78, 40, 498, 25, 499, 25.
- Iohannes XVIII. papa, qui et Fanassus (Fasanus)** 78, 40.
- Iohannes XIX. papa, Sigerius, fr. Benedicti VIII. papae,** 31 (*falso* XIV. 31, 40), 78, 40, 435, 1, 498, 30, 499, 30.
- Iohannes XXI. papa, Petrus Hispani card. episc. Tusculan.** 438, 45, 439, 40, 440, 40, 503, 595, 621, 15, 672 (XX. 672, 10, 687, 5), 687.
- Iohannes XXII. papa, Iacobus Duesa card. episc. Portuensis** 440, 25, 505, 506, 508, 10.
- Iohannes papissa** 614.
- Iohannes card. episc. Velitern., Benedictus X. papa.**
- Iohannes Gaitanus (*falso* Garanus) cancell. Rom., Gelasius II. papa.**
- Iohannes (*falso pro* Iacobus) de Trevis patr. Ierosol., Urbanus IV. papa.**
- Iohannes Gaitanus card. diac. e gente Ursinorum, Nicholaus III. papa; eius fratres** 592, 15, 594, 30.
- Iohannes de Struma, Calixtus II. antipapa.**
- Iohannes card. episc. Hostiensis** 40, 50.
- Iohannes Cremensis card. presb. tit. S. Grisogoni** 41, 1.
- Iohannes card. presb. SS. Martini et Silvestri** 144, 35, 145, 1, 462, n. 2, 513, n. 4.
- Iohannes Garcellus card. diac., primicerius sedis apost.** 462, 25.
- Iohannes de Columpna, curiae Rom. legatus in Romaniam** 282.
- Iohannes I. archiep. Rothomag.** 496, 1, 497, 1.
- Iohannes II. archiep. Rothomag.** 17, 25, 488, n. 3.
- Iohannes I. archiep. Trever.** 302, n. 11.
- Iohannes archiep. Viennensis** 598.
- Iohannes II. episc. Accon.** 268, 60.
- Iohannes II. episc. Camerac., decanus Atrebat.** 212, 30, 452, 25.
- Jehans III. episc. Camerac., fil. Roberti V. advoc. de Biethune,** 705, 743, 1, 764.
- Iohannes episc. Carnot.** 243, 15.
- Iohannes episc. Cataniae** 35, 20, 198, 10, 240, 15.
- Jehans II. episc. Leodiensis** 809, 30.
- Iohannes III. episc. Signiensis** 150, 35.
- Iohannes episc. Morinorum (Taruen.)** 233, 5.
- Iohannes abbas Bonevallis** 824, 25.
- Iohannes abbas Fiscann.** 19, 15.
- Jehans de Mymeri abbas S. Urbani prope Joinville** 558, 20.
- Iohannes III. abbas S. Vedasti Atrebat.** 212, 40.
- Iohannes IV. abbas S. Vedasti Atrebat., praepos. Haprenensis** 212, 45.
- Iohannes archidiaconus Barinae eccl.** 21, 25, 199, 10.
- Iohannes cler. Willelmi abb. Vizeliac.** 150, 1.
- Iohannes mon. Maioris—monast. Turon.** 458, n. 1.
- Iohannes mon. Wigornensis** 15, 16.
- Jehans de Vignay fr. ord. S. Iacobi** 628, 40, 629.
- Iohannes de Nigella mag., physicianus Karoli regis, capellanus papae** 587, n. 6.
- Iohannes I. imp. Constantinop.** 19, 498, 15.
- Iohannes II. Comnenus, Kalo—Iohannes, imp. Constantinop.** 80, 20, 81, 235, 45; fil.: Manuel.
- Iohannes de Brena rex Ierosol. (de Acre), imp. Constantinopol. (rex Armeniae)** 767, 35; dictus Sans—terre 530, 25; vocatus 'li bons rois' 530, 25) 213, 35, 273, 35, 281, 1, 283, 15, 284, 30, 285, 50, 286, 35, 456, 45, 468, 469, 25, 470—472, 476, 1, 530, 535, 537, 551, 30, 631, 25, 638, 10, 673, 10, 677, 678, 5, 680, 1, 717, 30, 766—768, 5, 791, 794, 1, 795, 25—797, 801, 30, 806, 807, 35; uxores: 1. Iolantha, 2. filia Leonis regis Armeniae 767, 35, 3. Berengaria; liberi: Isabella, Maria, Alfonsus, Ludovicus, Iohannes; Iohannis regis palatium Damietae 469, 25.
- Iohannes rex Angliae, comes de Moreteuil (703, 30), fil. Henrici II. regis Angl. (Sine—terra 209, 30)** 213, 259, 1—261, 1, 262, 265, 270, 5, 271, 45, 272, 277, 10, 279—281, 303, 35—305, 1, 306, 35, 307, 1, 309, 15, 315, 35, 316, 318, 1, 330, 1, 335, 25, 336, 35—339, 341, 343, 10, 344, 5—346, 40, 349, 40, 351, 354, 356, 35, 361, 1, 379, 5, 383, 10, 389, 20, 390, 15, 395, 396, 15, 398, 30, 413, 45, 414, 45, 425, 50, 447, 454—457, 15, 464, 40, 465, 30, 466, 1, 501, 502, 509, 40—511, 5, 513, 25, 514, 1, 538, 5, 539, 1, 703, 30, 705, 706, 15—710, 1, 712—717, 748, 749, 1, 754, 40, 756, 1, 763; liberi: Henricus, Richardus, Isabella.
- Iohannes rex Bohemiae** 506.
- Iohannes II. rex Franc., dux Normann., fil. Philippi VI. regis,** 506.
- Iohannes presbyter, rex (fabul.)** 202, 25.
- Iohannes, fil. Rudolphi I. ducis Austriae, nepos Alberti I. regis,** 505, 1.
- Iohannes I. dux Brabant., fil. Henrici III.,** 437, n. 4, 604, 15, 609, 621, 10, 671, 689, 690, 25; uxor: Margareta; fil.: Margareta.
- Iohannes I. dux Britann., fil. Petri ducis,** 215, 5.
- Iohannes III. dux Britann.** 476, n. 8.
- Iohannes, fil. Boamundi I. princ. Antioch.,** 49, 15.
- Iohannes comes Belli—montis** 309, 25, 310, 20, 357, 35, 368, 1, 369, n. 6.
- Iohannes comes de Blois** 640, 30, 681, 25.
- Iohannes comes Cabilon** 472, 5, 556, 25, 558, 20; fil.: Hugo.
- Iohannes Brenensis, fil. Roberti II. com. Drocensis,** 342, 15.
- Iohannes I. comes de Fores** 612, 10.
- Iohannes I. de Avesnes comes Hannon., fil. Burcardi de Avesnes,** 545, 548—550, 605, 25, 638—640, 680—682, 769, 1, 772, 25, 774, 797; specie Isengrini 546—548; uxor: Adelheidis; filii 549, 20.
- Iohannes I. comes Holland., fil. Florentii V. com.,** 692, 10.
- Iohannes II. comes Hannon., II. comes Holland. et Frisiae** 689, 35, 690, 692, 10, 695, 35; fil.: Margareta.

- Iohannes I. comes Ioviniaci 621, 30. 674, 1. 688, 50.
 Iohannes II. comes Suession. 567, 25. 575, 40; fil.: Iohannes.
 Iohannes III. comes Suession., fil. Iohannis II. com., 567, 25. 575, 40.
 Iohannes III. comes Vindocin. 342, n. 11.
 Iohannes IV. comes Vindocin. 474, 20.
 Iohannes (V. comes), fr. Burcardi V. com. de Vandosme, 648, 30. 649, 35.
 Iohannes de Apia 672, 45. 673, 35. 688.
 Iohannes de Arciis 393, 25.
 Iohannes advoc. Atrebat. 207, 30.
 Jehans de Bietune 795, 10. 807. 808, 35. 811, 35.
 Iohannes de Biez 392, 45. 393, 15.
 Iohannes de Brenna, fil. Iohannis regis Ierosol., 682, 45.
 Jehans de Cisoing 716, 40. 764, 15; uxor 716, 40.
 Jehans de Cisoing dom. de Niële 815. 816, 5; filius 815, 10.
 Iohannes de Clariaco 657. 658.
 Iohannes, fil. Engelramni III. dom. de Couci, 815, n. 7.
 Iohannes de Columpna 692, 35.
 Iohannes de Conduno (Condunita) 313, 35. 382.
 Jehans de Croisiles 717, 10.
 Iohannes, fil. Guillelmi de Domna-petra, 545, 10. 638, 35. 639, 5. 681, 50. 682.
 Jehans de Ferlinghem 814.
 Iohannes de Fleca 90, 20; fil.: Helias.
 Jehans de Fourmesieles 709, 35.
 Iohannes de Gogniis 392, 40.
 Iohannes de Herigniis 393, 40.
 Iohannes de Hiaumes 666.
 Iohannes de Hodebergue 391, 40.
 Jehans de Saint Jehan 612, 5.
 Iohannes de Joinville senescallus Campaniae 556—558.
 Iohannes de Laconte 392, 30.
 Jehans de Lesdaing 755, 10.
 Jehans castell. de Lille 711, 20.
 Iohannes de Mareil (Marolides) 311, 15. 357, 30.
 Iohannes de Mariolis 575, 30.
 Iohannes (li Grans) dom. de Nigella (Niële), castell. Brugensis (dictus Ater 344, 15) 314. 344, n. 3. 379, 15. 383, 5. 393. 747, 30. 758. 799, 40.
 Iohannes Paalee miles 391, 35. 392, 5.
 Iohannes de Roboreto (Roboreus) 308, 30. 314, 1. 358, 15. 382.
 Iohannes de Roserveles 392, 20.
 Johan de Semic 421.
 Iohannes de Verra-silva marescalcus Siciliae 575, 30.
 Jehans Viellars miles 763, 25.
 Jehans, fil. Hugonis, consiliarius Iohannis regis Angl. 708, 25. 709, 25. 710, 1.
 Iohannes de Temporibus, armiger Karoli Magni imp. 34, 30. 197, 25. 235, 5. 478, 25.
 Iohannes eques Ierosol. 249.
 Iohannes puer monast. S. Benedicti ad Mosellam 120.
 Iohannicus; Johannisses, Jehanins, rex Blacorum et Bulgarorum et Cumanorum 269, n. 11. 343, n. 9. 705, 30. 765, 5; uxor 765, 5.
 Joingni v. Ioviniacum.
 Joinville v. Iovisvilla.
 Joisbiers dux (fabul.) 769, 50.
 (Iolantha), Yole, Hyolis; Yolens.
 Iolantha, fil. Conradi march. Montis-ferrati, uxor Iohannis regis Ierosolimit., 273, n. 4. 470, 5. 530, 25. 535, 10.
 Yole, fil. Balduini V. com. Hannon., uxor Petri com. Autissiodor., imp. Constantinop., 277, 10. 281, 50. 282, 1. 284, 45. 765, 30. 806.
 Iolantha, fil. Petri com. Autissiodor., imp. Constantinop., uxor Andreae II. regis Ungar., 765, 5.
 Ionium, Yonium, mare 14, 30. 333, 25.
 Ioppe, Iope, Iaphia, Iaphe 212, 10. 257, 20. 329, 40. 335, 1. 464, 10. 522; comes: Guido de Lisignun.
 Iordanus, Iordanes; Jourdainus.
 Iordanus princ. Capuae 8, 30. 22, 25. 25, 40; fil.: Ricardus.
 Iordanus comes Manuppellis 516, 1. 576. 578. 592, 5. 594, 25. 645, 15. 649. 652. 653, 35. 665. 683, 10.
 Iordanes patricius Rom. 235, 50.
 Iosaphat vallis 214, 15.
 Iocius archiep. Turon. 147, 35.
 Ioscus archiep. Tyrensis 241, 5. 253, 5.
 Iosepha (Geisa II) rex Ungar. 202, 35.
 Iosephus 77, 15.
 Ioslenus episc. Suession. 233, 50.
 de Ioviniaco, Iogniaco; Joingni, comites: Reinaldus IV, Guillelmus III, Iohannes I.
 de Iovisvilla; Joinville: Willelmus archiep. Remensis, Iohannes senesc. Campaniae.
 Ipra, Ypra, Yprea civ.; Ypre 57, 5. 306. 321, 30. 346, 35. 350. 696, 25. 706, 40. 707, 1. 711. 713, 5. 747, 5; de Y.: Willelmus Bastardus. — Ypreum agmen 357, 1.
 Iranci villa, Irancy prope Auxerre 277, 30.
 de Ireçonwes, Irchonwelz: Theris.
 Hyrene imperatrix Constantinopol. 459, 30. 460, 1.
 Irene, fil. Isaaci imp., uxor Philippi regis Rom., 265, n. 7. 272, 30. 451, 30. 453, 35.
 Ysaac, Isachius, Tursac, Tursach, imp. Constantinop. 248, 15. 249, 20. 250, 35. 253, 1. 254, 5. 255, 5. 257, 1. 265—267, 40. 268, 10. 272, 35. 292, 5. 451, 30. 453. 463, 40; liberi: Irene, Alexius IV.
 Isaac imp. Cypri 255, 25. 703, 10.
 Ysaac, socius Bertoldi praepos. Brug., 57, 5.
 Isabella, Ysabiaus v. Elisabeth.
 Ysaia 165, 40.
 Ysara fl., Oise 324, 15. 341.
 Hysara fl., Isère 285, 5.
 Isembertus abbas S. Trinitatis Rothomag. 18, 15.
 de Ysenburg comes: Fridericus.
 Ysangrini; Ingrin 306, 10. 322, 20. 345, 40. 347, 30. 357, 5. 747, 10.
 Isengrins lupus = Iohannes de Avesnes 546—548.
 Yserniensis dioec. (Isernia) 690, 35.
 Isidorus, Ysidorus (episc. Hispal.) 77, 15. 205, 30. 227, 5.
 de Iske: Ebrardus.
 Yslandia 84, 30.
 Ismaelidae, Hismaelidae = Sarraceni 78, 25. 201, 15; = Tartari 522, 30.
 Ismarus card. episc. Tuscul. v. Imerius.
 Isoartz de Dia 426, 20 (falso Sicard 426, 45).
 Israelitae 201, 15.
 Hystriae marchio: Bertholdus IV.
 Istria v. Austria.
 Italia, Ytalia, Ithalia; Ytalie 7. 15. 17, 10. 18, 50. 21. 22, 35. 24, 20. 26, 45. 40, 20. 52, 15. 53, 15. 80, 40. 82, 25. 83. 98, 1. 104. 105, 15. 145, 5. 155, 50. 156, 35. 166. 175, 25. 176, 35. 177, 30. 178, 25.
 179, 1. 180. 188, 30—191. 211, 30. 236, 25—238, 5. 253, 20. 259. 260, 45. 261, 20. 265, 35. 273, 40. 330, 25. 331, 40. 395, 15. 444. 446, 35. 447, 10. 449, 35. 460. 470, 5. 473, 5. 475, 45. 477, 40. 490, 45. 491, 45. 492, 25. 493, 25. 496—499. 505, 45. 508, 20. 567, 35. 588, 30. 589. 592. 594. 601, 15. 638, 5. 645. 647. 675, 50. 679, 40. 680, 1. 683. 684, 15. 694, 40. 695, 30. 822, 5. Italicum, Italiae regnum 17, 1. 166. 206, 5. 248, 35; rex: Berengarius; principes 452, 40; capitanei 285, 15. — Italicae partes 146, 55. — Itali, Italice 20. 237. 692. — Italicum littus 12, 30. 218, 15. — Itala arma 341, 10. — Italica lingua 104, 30.
 Yterius abbas S. Martini Turon. 459, 35.
 Iterius cler. Autissiodor. 231, 55—234.
 Iterius dom. Tociaci 277, 25.
 Ytumna fl. v. Icauna.
 Iuba rex 189, 10.
 Iudaei, Iudei; Judeu 16, 5. 17, 5. 100, 25. 222. 243, 30. 247, 35. 258. 270, 35. 283. 461, 25. 466, 45. 467, 15. 502, 5. 511, 10. 573, 30. 580, 15. 778, 15; Parisienses 58, 25. Iudeus quidam Hispaniae 618. — Iudaismus 39, 45. — Iudaea 16, 40. 387, 35. 513. — Iudaica cohors (fautores Victoris IV. antipapae) 462, 15.
 Iudas Machabeus (Machabee) 656.
 Iudas Paalee miles 392, 5.
 Iudith, soror Rodberti abb. S. Eufemiae, uxor Rogerii I. com. Sicil., 15.
 S. Iudoci, Iodoci, abbatia, S. Josse-sur-mer 233, 5. 448, 25; abbas: Milo.
 Iuhellus archiep. Turon. 635, 30.
 Iuthellus Medionartha 316, 15.
 Iuliacum; Juliers, Julers, castrum, Julich 132; ecclesia 132, 15; comites: Willelmus I, Willelmus IV; de I.: Guillelmus; advocatus 132, 20.
 Iulius Africanus 205, 30.
 Iulius Caesar v. Caesar.
 Iustinus historiogr. 77, 15.
 de Sancto Iusto; Sent Just, St. Juste: Bertrandus episc. Agath., Pons.
 Iutfaue: Henricus.
 Iuvenalis 317, 1.
 Ivo episc. Carnot., mag. 229, 25. 237.
 Yvo I. de Poyson abbas Cluniac., prior S. Marcelli Cabillon. 593, n. 1. 594. 595.
 Yvo II. de Chasens abbas Cluniac., prior S. Martini Paris. 595.
 Ivo decanus eccl. Carnot. 150, 30.
 Ivo de Niella conestabulus, comes Suession. 69, 35.

K. Cf. C.

- Kalo-Iohannes v. Iohannes II. imp.
 Kaam, Kam, rex Tartarorum, fil. Turkam, 817, 40.
 Kencingen villa dioec. Constant. 122, 35.
 Kent v. Cantia.
 Kesnoit v. Haimon-Kesnoit.
 de Keu dom. 773, 25; Guillaumes.
 Kievraing v. Quevrein.
 Kilianus episc. Wirciburg. 18, 15.
 Kipenheim, Kippenheim 123, 1.
 Kroff de Flüglingen, marescallus Conradini 582, n. 4.

L.

- Laboris terra v. Terra.
 de Lahamede: Terricus.

- Lambechin de Morengbien 393, 5.
 Lambekins de Rosebecke 709, 30.
 S. Lambertus episc. Leod. 454, 35.
 S. Lambertus (episcopatus Leod.) homines 809, 35.
 Lambertus card. episc. Ostiensis, Honorius II. papa.
 Lambertus episc. Atrebat., archidiaconus Morinensis 209.
 Lambertus episc. Morinensis 212, 30.
 Lambertus comes (de Lens) 207.
 Lambertus de Creci et Limos, senescallus Simonis de Monte-forti 401, n. 6. 421, 5. 422, 35.
 Lambertus de Faventinas 203, 10.
 Lambertus dom. Montilii 403, 25. 421, 431, 20.
 de Lambesc, *Lambesc*: Peire.
 Lambres *prope Duacum* 722, 15. 723, 1.
 de Lamprenesse, Lanprenesse, *Lamprenisse*: Renelinus, Tumas.
 de Landast, *Landas*: Arnulfus.
 Lando papa 77, 45.
 Lando, Innocentius (III) antipapa 85, 10. 210, 1.
 Landous (Landoul) dux Apuliae 734, 10; fil.: Sichelgaita.
 Landricus comes Nivern. 146, 1; fil.: Renaldus.
 Lanfrancus archiep. Cantuar., abbas Cadomensis 157, 45. 187. 194, 5.
 Langobardi, Longobardi, Lombardi, Lombardi, Lunbardi; Lombart (Lombars), Lombarz; Logombart 7. 8, 5. 12, 25. 14, 30. 15, 35. 18, 45. 25, 40. 84. 166. 180. 181. 202, 10. 203, 45. 412, n. 3. 441, 30. 445—447, 15. 448, 20. 449. 451, 20. 492, 45. 493, 45. 521, 50. 534, 15. 590, 1. 657. 659. 685. 794, 1. 818, 5; regnum 18, 45; reges: Audo, Albuinus, Liutprandus, Haistulfus, Desiderius, Adalgisus, Bernhardus; nobiles 576, 1. — Langobardia, Longobardia, Lombardia, Lumbardia, Lumbardia; Lombardie 17, 10. 88, 10. 152, 45. 259, 5. 303, 5. 409, n. 1. 410, n. 3. 412, n. 3. 444. 450, 15. 514. 515, 45. 522, 20. 531, 10. 561, 15. 568. 569, 5. 581, 25. 594, 50. 646, 45. 647. 669. 677, 50. 684, 15. 768, 10. 807, 1. 817, 15. 819, 5.
 Lanprandus v. Liutprandus.
 de Lanvin: Robiers, Mahius.
 Laodicia urbs, *Laodicea* 71, n. 4. 251, 20; dux 71, 35.
 Laomedon, pater Priami, 16, 45.
 Lascaris v. Theodorus.
 Lateranus, Lateranense palatium 43, 25. 53, 25. 89, 1. 100, 15. 102, 40. 203, 25. 435, 15. 436, 1. 437, 30. 502, 5. 590, 35; altare 387, 45; eccl. S. Iohannis 33, 30. 209, 35. 270, 45. 449. 450, 10. 521, 5. 614, 25. Lateranense concilium 53, 25. 85, 40. 238, 40. 400, 50. 401. 435, 15. 436, 1. 437, 20. 449. 456, 35. 472, 10. 510, 50. 511, 10. 514, 5. 521, 5.
 Latini, Lacii 19, 20. 21, 1. 26, 1. 81. 246. 247. 252, 20. 267, 35. 269. 285, 50. 341, 10. 453, 20. 677, 20. Latium 180, 50. — Latinitas 38, 35. 41, 5. 79, 35. 268, 55. — Latina lingua 26, 35. 198, 15. 574, 50.
 Latinorum burgus Philipipoli 63, 55. 64.
 Laudis, Lauda, *Lodi* 305, 1. 444, 50. 445.
 Laudunum; Loon, *Laon* 135, 45. 157, 30. 230. 232, 25. 233. 236, 25. 262, 5. 341, 5. 358, 1. 808, 45; eccl. et monast.: S. Iohannis, S. Mariae, S. Martini, S. Vincentii; episc.: Ascelinus, Waldricus, Bartholomeus, Walterus I, Walterus II, Robertus; decanus: Walterus; cantor: Burcardus de Avesnis; Laudunenses 54, 35; Loënois 808, 40.
 Laudunum castrum *Burgundiae* 83, 30.
 Launebourg, *Lanslebourg* 670, 20.
 S. Laurentii monast. prope Gratianopolim 284, 50.
 S. Laurentii eccl. (Neapol. ?) 8, 5.
 S. Laurentii eccl. Perusiae 277, 10.
 S. Laurentii monast. extra muros Rom. 277, 10. 282, 1. 435, 5; presb. card.: Hugo.
 S. Laurentii; St. Lorens, eccl. Viterb. 669. 672, 10. 685, 15. 686, 15. 687, 15.
 S. Laurentii altare eccl. Maurinac. 40, 45.
 S. Laurentii stagnum prope Gratianopolim 284, 45.
 Laurentius mon. Clarevall. 141, 60. 142.
 Laurentius de Portugal miles 392, 30. 393, 15.
 de Lauro: Reginaldus.
 Lausanna, Lausenna 108, 40. 359; episc.: Amedeus.
 Lausena v. Malaucena.
 Lavallis opp., *Lavaur* (Tarn) 276; domina: Girauda.
 de Lavallo, *Laval*: Guido VII.
 Lavaniae, *Lavagna*, comes: Hugo; de Lavagnia: Octobonus card. diac.
 Leaux, *Lewes* (comit. Sussex) 502, 45.
 Lebertus Descolin 392, 1.
 Legarda v. Liutg.
 Leia fl. v. Lidus.
 Leicestria, Liecestria, Leycestria; Leicestre 503, 1; comites: Robertus, Symon de Monte-forti.
 Lemannus lacus 114, 30 (*falso pro l. Potamico*). 359, 1.
 Lemovicæ, Lemovicina urbs; Limoges 199. 200. 203, n. 1. 228, 1. 276, 25. 436, 20. 438, 10. 447, 5. 758, 15; eccl.: S. Mariae puellarum ad Regulam; cimiterium S. Geraldii; sedes episcopalis 200, 1; episc.: Umbaudus, Bernardus; vicecomes: Ademarus; vicecomit.: Margareta; Lemovicensis: Petrus Rogerii (Clemens VI. papa). — Lemovicense territorium 228, 30; dioecesis 438, 10.
 de Lengatona: Stephanus.
 Lens, Lentium, castrum 215, 15. 294, 10. 538, 35. 713, 15; castell.: Balduinus, Robertus. Lensica confinia 336, 25; Lensensis comitatus 207, 45; comes: Lambertus.
 Lentulus 189, 5.
 Leo III. papa 492. 493.
 Leo IV. papa 494. 495. 614, 25.
 Leo V. papa 77, 45.
 Leo VI. papa 78, 30.
 Leo VII. papa 78, 30.
 Leo VIII. papa 78, 30.
 Leo IX. papa, Bruno episc. Tullensis 17, 35. 19, 5. 20, 1. 28, 20. 32. 39, 45. 78, 45. 208, 1. 291, 10. 498, 40. 499. 824, 5.
 Leo abbas S. Bertini 61.
 Leo rex Armeniae 269; filia: Alix; filia, uxor Iohannis regis, 767, n. 8.
 Leo, avus Anacleti II. papae, 39, 45.
 Leod., Leoth. v. Liud.
 Leodium, Leodicum, Leodia; Liege 21, 35. 26, 5. 41, 10. 58, 5. 102. 133. 134, 1. 454, 5. 689, 25. 715, 15. 722, 20. 748, 15. 809. 811, 30. 817; domus episcopi 133, 40. 134, 1; capella episcopi 133, 50; maior eccl. 133, 55; eccl. episcopalis 58, 5; S. Mariae altare; episc.: S. Servatius, Henricus I. Henricus II, Albertus I, Hugo II, Iohannes II, Guillaumes II (de Sabaudia), Henricus III; archidiaconus: Philippus, Theobaldus (Gregorius X. papa). Leodiensis sedes 132, 40; dioecesis 115, 55; episcopatus 811, 1; des Liegois capitulum 810; clerus 133, 40; comitatus 399, 30.
 S. Leonardus civis Aurelian. 227, 55. 228. de Sancto Leonardo: Robertus.
 Leonis; du Lyon, de Lions, campus 592, 10. 594, 30. 663, 45. 685. Cf. Beneventani, Palentini campi.
 Leonum castrum, *Lyon-la-Forêt* (Eure) 335, 30.
 Lers, *Flers prope Lille* 805, 40.
 de Lesdaing: Jehans.
 Lesenon v. Lisignun.
 de Letor: Hellinus.
 Leucorum urbs v. Tullum.
 Leuse-en-Braibant, *Leuze* 736, 10.
 Leutices v. Lutoici.
 Lewrodium v. Lupra arx.
 Lexovium, Luxovium, *Lisieux* 61, 30; episc.: Gislebertus, Arnulfus.
 Lezscelina, uxor Guillelmi Aucensis com., 18, 20.
 Libertus episc. Camerac. 16, 20.
 Libiae rex 84, 10.
 Libiers li Blons cler. Tornac. 725, 35.
 Libous de Putenghien 716, 40.
 Lichomedes 334, 5.
 Licii (*Lecce*) comitatus 260, n. 7.
 Lidricus; Liedris, Harlebeccensis, comes Flandr. 206, 15. 724, 15; fil.: Engelrannus.
 Lidunus abbas S. Vedasti 207, 15.
 Lidus, Lisus, Lius, Lis, Leia; Lys, fl. 36, 5. 207. 338, 20. 347, 10. 450, 5. 463, 30. 693, 20. 711.
 Ligeris fl. 40, 25. 316, 15. 395, 40. 462, 15.
 de Ligne, Lignes: Fastrez, Terricus, Watiers.
 Lynei, *Ligny* 558, 30.
 Ligures 24. 104; Liguria 24, 5. 305, 1; comes: Azso (Estensis).
 Lille, Lisle v. Insula.
 (Limburg) Lemburch, Lemburgis, Lambore, Lamburgum; Lembourg, Lenbourg 307, 5. 355, 35. 465, 5. 758, 30; comitatus 689, 25; duces: Henricus III, Walramus IV.
 Limestous capitaneus Turcorum 739, 30.
 de Limos, *Limoux*: Lambert.
 Lincolnium, Lincornia, civ. 282, 25. 457, 10; Liconiensis aula 335, 10.
 Lindemach fl., *Limmat* 125, 30.
 Lingonae, Lingones, civ., *Langres* 32, 10. 105, 5. 108, 40. 358, 35. 449, 30; capitulum S. Mammetis; Lingonensis ecclesia 92, n. 1. 104, 50; episc.: Godfridus, Hugo; canon.: Galterus de Muissi. Ling. territorium 97, 10.
 de Lippe dom.: Bernardus II, Hermannus II; Otto, Gerhardus.
 Lis fl. v. Lidus.
 Lisiardus episc. Suession. 53, 35.
 de Lisignun, Lesenon; Lezeignon, *Lusignan*: Guido, Jofrois.
 Lissa porta Belliquadri 428, 5.
 Lisus v. Lidus.
 Lips v. Lidus.
 Liut., Liud., Lyud., Lid., Leud., Leu., Leod., Leoth., Leo., Le., Lu., Ly.
 S. Leudfredus abbas Crucis Heltonis 16, 30.
 Legarda, uxor Karoli M. imp., 460, 1.
 S. Leodegarius episc. Augustudun. 519, 20.
 S. Liudgerus episc. Monaster., capellanus Karoli Magni imp. 492, 35. 493, 35.
 Leothericus archiep. Senon. 11, 35. 196, 1.
 Liutherius v. Lotharius.

- Liutpoldus, Lypoudus, V. dux Austriae 256, 15. 293. 333, 35. 334. 436, 10. 452, 30. 509, 25. 511, 40. 513. 527, 15. 528, 30—530. 703, 25. 704, 30. 738, 20. 739—742.
- Liutpoldus VI. dux Austriae 212, 25. 277, n. 6. 283, 15. 302, n. 12. 456, 15. 502, 10. 717, 35. 801, 1; fil.: Margareta.
- Lupodus comes fabul. 615, 5; uxor 615, 5.
- (Liutprandus) Lanprandus rex Langobard. 442, n. 3.
- Liudulfus, fil. Ottonis I. imp., 498, 5. 499, 5.
- Titus Livius 77, 15.
- Livonia 455; episc.: Bernardus.
- Lobes, Lobbes 770, 40.
- Lobocus rex Daciae 156, 40; filii: Hinquar, Hugu, Bier Costa-ferrea.
- Lochacense castrum, Luchis, *Loches super fl. Indre* 88; eccl.: S. Mariae. de Lonbet: Galterus.
- Londinium, Lundoniae; Londres 156, 25. 254, 20. 281. 282. 714, 10. 716. Londonienses 515, 35. Londoniensis sedes 187, 35.
- de Longo-campo, *Longchamp*: Stephanus.
- Longue-laue desouz Chastilon monast., *Longaut* 544, 10.
- Longus-pons monast., *Longpont* 121, 10. 257, 40; abbas: Girardus.
- Lorgne (= Lotharingi?) 722, 20. 754, 30.
- Lorotellum urbs, *Lorotello* 15, 35.
- Lorriacum castrum, *Lorris (Loiret)* 395, 20.
- Los abbatia, *Looz* 804, 15.
- de Los comes: Ludovicus II.
- de Loscart: Godefridus.
- Lotharingia, Lothoringia, Lothorinia 16, 15. 19, 40. 26, 5. 87, 25. 89. 98. 166, 50. 206, 40. 279, 5. 355, 25. 450, 30. 690, 25. Lotharingi; Loorein; Loherene, Loarenc 48, 10. 53, 1. 54, 1. 58, 5. 411, n. 3. 412, n. 3. 461, 25. 558, 40. 747, 1; duces: Ansbertus, Carolus, Godefredus IV, Simon I, Theobaldus I; ducissa: Adelheidis, uxor Simonis.
- Lotharius, Liutherius, Liuthericus, Liutherus, Lutherius, Lotharus, Loherius.
- Lotharius card. diac. SS. Sergii et Bachi, Innocentius III. papa.
- Lotharus archiep. Pisanus 277, 5.
- Lotharius praepos. Bunnensis, electus episc. Leod. 452, 20.
- Lotharius I. imp., fil. Ludovici Pii, 460, 20. 494. 495. 520, 1; fil.: Ludovicus II.
- Lotharius III. imp., dux Saxoniae 9. 11. 40, 30. 41, 10 (patricius Rom.). 43, 10. 52, 15. 58, 5. 59 (*falso* Ludovicus). 80, 20. 101, 50—103. 113, 20. 151, 35. 152. 197, 5. 201, n. 5. 209. 210, 25. 231. 233, 15. 443, 40. 478, 20. 507. 508, 30. 512, 10. 675, 35. 824, 30.
- Lotharius rex Franc., fil. Ludovici IV. regis, 78, 1. 157, 30. 460, 25. 496, 50. 497, 50. 498, 20. 499, 20. 520; fil.: Ludovicus V, Karolus.
- de Loudun: Fouques.
- Lovanium, Lovania, Loven; Louvain, Louvaing, Louveng, *Löwen* 454, 45. 464, 15. 465, 5. 758, 25. 775, 30. Loyanni = Brabantini 339, 1. 362, 35; territorium 500, 40; duces v. s. Brabantia; comes: Godefridus.
- Lovigenna vicus, *St.-Jean-de-Laône* 146, 40. 148, 10.
- Luca, Lucca, civ. Tusciae 3, 35. 14, 5. 53, 30. 85, 20. 445, 15. 450, 15; eccl. cathedralis 445, 15; eccl.: S. Fridiani; episc.: Anselmus (Alexander II. papa), (*falso*) Guido (Paschalis III. antipapa); Lucensis: Lucius III. papa.
- Lucanus poeta 346, 1. 354, 5.
- Lucas archiep. Strigonii 202, 35.
- Luceleburgum; Lousseleborc (*falso* Misselebourc, Misseleborc 809, 20. 810, 30), Lucembourc, Louiceburc, castrum 139, 25; eccl.: S. Mariae; com.: Ermesindis, Henricus III, Henricus IV, Henricus V (VII. imp.).
- Luceria Sarracenorum, Lucheria, Lutheria, Leucheria, Nuceria, Nocheria, Nocheriae; Nochieres, *Lucera* 516. 517. 536, 25. 567, 25. 579, 45. 580. 601. 602, 5. 654, 45 — 656. 678, 5. 684, 45. 685, 35. 696, 45. 797, n. 6.
- Luciabelus daemon 676, 45.
- S. Luciani de Belvaco monast. 41, 5. abbas: Sanxon.
- Lucius II. papa, Girardus card. de S. Cruce, canon. S. Fridiani Lucensis, fil. Alberti Bononiensis, 34, 30. 45. 82, 45. 85, 1. 109, 5. 197, 30. 210, 25. 507, 25. 508, 30. 512, 15. 676, 1. 824, 35.
- Lucius III. papa, Humbaldus card. episc. Ostiensis et Velitern., fil. Orlandi, Lucensis 85. 145, 1. 150. 203. 238, 25. 245, 50. 247. 248. 435, 35. 450. 507, 35. 509, 10. 513. 521, 5. 526, 15. 676.
- Lucius Hiberius princeps Rom 159, 20.
- Ludovicus, Hludovicus, Lugdovicus, Ludewicus, Lodovicus, Lodaycus; Looeys. Looys, Loeys, Loys.
- S. Ludovicus episc. Tolos., fr. ord. Minorum, fil. Karoli I. regis Sicil., 505, 35.
- Ludovicus Pius imp. 53, 40. 128, 50. 167. 200, 40. 206, 5. 460. 492—495. 519. 520, 1.
- Ludovicus II. imp., fil. Lotharii I. imp., 460, 20.
- Ludovicus I. (Germanus) rex, fil. Ludovici Pii, 460, 20. 494, 25. 495, 25. 496, 10. 497, 10. 520, 1; fil.: Karolomannus, Ludovicus, Karolus Crassus.
- Ludovicus (II) rex Saxonum, fil. Ludovici Germani regis, 496, 45. 497.
- Ludovicus (Puer) III. rex, fil. Arnulfi imp., 460, 20. 496. 497; fil. (*fabul.*): Placidia, Mathildis.
- Ludovicus IV. imp., IV. dux Bavariae 505. 506.
- Ludovicus Balbus rex Franc., fil. Karoli Calvi, 520; fil.: Ludovicus III, Karolomannus.
- Ludovicus III. rex Franc., fil. Ludovici Balbi, 77, 20. 520; fil.: Karolus Simplex.
- Ludovicus IV. Transmarinus rex Franc., fil. Caroli Simplicis, 77, 35. 78, 1. 157. 460, 25. 496. 497. 520; filius 157, 25; uxor: Gerberga; fil.: Lotharius, Karolus.
- Ludovicus V. rex Franc., fil. Lotharii, 78, 5. 157, 30. 460, 15. 520 (*Pius dictus*).
- Ludovicus VI. Grossus rex Franc., fil. Philippi I, 9, 25. 11, 10. 39—43. 48—50. 52—61, 1. 80, 1. 89, 15. 101. 102. 120, 30. 157, 50. 158. 163—165. 207, 1. 209 (209, 10. VII. *dictus*). 216, 35. 231. 232, 30. 233, 10. 234, 25. 477, 25. 511, 30. 520, 35. 675. 824, 25; uxor: Adelaidis; fil.: Philippus, Ludovicus, Henricus.
- Ludovicus VII. Iunior rex Franc., dux Aquitan., fil. Ludovici VI, 11, 10. 34. 35, 20. 43. 45. 59—67. 69—73. 80, 10. 82. 83. 102, 1. 111, 25. 120, 30. 135, 50. 145 — 149. 156. 157, 55 — 159. 170. 171, 10. 172. 175. 181, 25. 186, 10. 192—194. 201. 202. 207, 1. 209 (209, 20. VIII. *dictus*). 210. 217. 233. 234, 25 — 236, 25. 237 — 239, 15. 240, 45. 242. 243. 247, 1. 290, 1. 320. 395, 15 (*Pius*). 435, 25. 443, 40. 444, 5. 445, 10. 446, 40. 448. 454, 1. 462, 1. 463, 20. 500, 45. 507, 25. 508, 35. 509, 1. 512. 520. 521, 1. 676. 702, 25. 736, 15. 823, 40. 824; uxores: Alienor, Constantia, Adela; liberi: Philippus, Agnes, Maria.
- Ludovicus VIII. rex Franc., fil. Philippi II, 207, 45. 210, 40. 213. 214. 238. 251, n. 3. 279—282. 284, 10. 286, 45. 287. 291, 35. 304. 305, 1. 306, 30. 307, 5. 317, 35. 318. 342, 10. 345, 35. 348, 35. 354. 355. 395. 398. 454—456, 30. 457, 10. 470—475. 480—487. 501, 40. 510, 20. 511, 20. 521. 528, 30. 539, 5. 541 — 544. 565, 10. 586, 30. 597. 598. 610, 25. 611, 10. 617, 30. 631 — 633, 15. 706, 10. 711. 712, 30. 713. 716. 717. 737, 1. 747, 30. 748, 1. 749, 40—751, 1. 753, 30. 754, 45. 755. 762, 35—764. 768. 772—774, 5. 777, 10. 778—784. 785, 15. 786, 30. 788—796, 1; uxor: Blanca; fil.: Ludovicus IX, Alfonsus, Carolus (I rex Sicil.), Robertus.
- Ludovicus IX. rex Franc., fil. Ludovici VIII, 207, 45. 214, 50. 215. 438, 5. 440, 35. 476. 503. 504, 20. 511, 20. 515, 20. 516, 5. 517, 1. 536, 10. 544, 10. 545. 549, 30 — 551, 20. 553. 556—558. 560 (*falso* X). 568, 5. 583. 588, 15. 589. 591, n. 2. 592, 5—594. 598, 20. 599, 25. 600, 20. 601, 10. 604—606. 610, 15. 612, 10. 619, 15. 620. 638. 639, 5. 640, 35. 641, 50. 643, 40. 645. 646, 35. 668, 1. 678, 35—680, 40. 681—683. 791, 15. 794—796. 802 — 804. 806 — 808. 810. 812. 815, 15—817, 15. 818—821, 5; uxor: Margareta; liberi: Philippus III, Petrus, Tristrans, Ysabias, Marguerite, Blanche, Agnes.
- Ludovicus X. rex Franc., fil. Philippi IV, 505 (*falso* nonus 505, 25).
- Ludovicus de Brenna, fil. Iohannis regis Ierosol., 682, 45.
- Ludovicus I. dux Bavariae 302, n. 14. 637, 60.
- Ludovicus IV. landegr. Thuringiae 633; uxor: S. Elysabeth.
- Ludovicus comes Alemann. 31, 30; eius pallium 31, 40.
- Ludovicus, fil. Roberti I. com. Artes., 820, 40.
- Ludovicus comes Blesensis et Carnotensis, fil. Theobaldi V. com., 261, 15. 269, 40. 294. 705, 35.
- Ludovicus, fil. Roberti com. Clari-montis, 692, 45.
- Ludovicus comes Ebroicensis, fil. Philippi III. regis Franc., 692, 45.
- Ludovicus II. (I) comes Flandr. 476.
- Ludovicus II. comes de Los 716, 5; uxor: Ada.
- Ludovicus comes Vindocin. 640, 5. (*falso* pro Burcardus 647, 15. 648, 30. 649, 1). 681, 15.
- Loeys de Arsele 738, 20.
- Ludovicus (Lodulus) Galiota 344, 15.
- Lugdunum, Lucdunum, Ludunum; Lions, Lionz, Lyons 215, 25. 273, 40. 437. 438, 15 — 440. 447, 30. 472, 45. 473. 496, 50. 497, 50. 502, 25. 512, 1. 514. 515, 1. 536. 552. 561, 15. 567, 35. 588. 589, 5. 590. 593. 594, 50. 595, 5. 597, 40. 600. 605. 609, 25. 610, 20. 618, 45. 619, 5. 620, 50. 621, 5. 631, 50. 636. 644, 15. 670. 671. 673, 10. 679. 680, 1. 686, 45. 778, 15. 808, 15; Lugdunensis ecclesia 116, 35; eccl.: S. Iohannis; archiep.: Hugo, Guichardus, Rainaldus, Philippus (*falso* Bonifacius), Petrus de Tarantasia, Beraldus; thesaurar.: Tumas de Savoie; cler.: Hugo; civis: Valdesius. — Lugdunense concilium 437. 503, 20. 588. 636, 30. 644.
- Lunae civ. Tusciae, *Luni* 157, 15.
- Lundensis archiep.: Eschilus.
- Lunellum castrum, *Lunel (Hérault)*

- 599, 5. 600, 15; dom.: Raimundus Gauscelini.
 Lupa fl., *le Loing* 360, 35.
 Lupa castrum, *Ulubad* 69, 25.
 Lupra arx, de Lewrodio turris, Paris.; *le Louvre* 386, 45. 514, 1. 541, 5. 617, 25. 706, 10.
 de Lus (?) comes 754, 25. 757, 10. 759, 15.
 Lutoici, Leutices, *Lutici* 84, 25.
 Luzeium, *Luzi* 145, 20.
 Lys fl. v. Lidus.
- M.**
- Maalines v. Masquelines.
 Mabilia comit., uxor Rogerii de Montegomerici, 20, 25.
 Mabile (*falso pro Athela*), fil. Roberti II. regis Franc., uxor Balduini V. com. Flandr., 729, 25.
 Mabilia Curta—lupa, fil. Roberti Guiscardii, uxor Willelmi de Grentemaisnil, 22, 35. 25, 20.
 Macedones 16, 40. 84, 20. Macedonia; Macedoine 14, 35; reges: Alexander Magnus, Perseus.
 Machabei 366, 10. 822, 15.
 Macharius episc. Ierosolimit. 222, 40.
 Machometus, Machamet, Mahumetus 84, 15. 284, 5. 580, 1. 589, 10. 637, 55; Marchometi lex 468, 1.
 Maciacense monast., *Massay* 77, 40.
 Madenia, *Mayenne* 24, 25; Madeniensis: Gaufridus; Medionartha: Iuthellus.
 Magalona insula, *Maguelonne* 52, 25; Magalone portus 146, 5.
 S. Magdeleine 558, 15.
 de Magdune, *Méhun*: Gravasius.
 Magedeburch, Parthenopolitana civ. 231, 45. 675, 20; archiep.: Ruggerus, Norbertus.
 Magorum (Regum) trium corpora 202, 10. 238, 10. 445, 10. 512, 20. 765, 815, 15.
 SS. Magni et Buccestrae basilica Colebecc. 28, 25.
 S. Magnus martyr 28, 45.
 Maguntiacum, Mogunciacum, Maguntia, Magoncia, Maguncium, Magontina civ.; Maience 9, 15. 15, 40. 19, 10. 97, 50. 151, 30. 167, 10. 178, 45. 179, 15. 211, 15. 279, 334, 30. 451, 25. 492, 40. 744, 50. 811, 10; monast.: S. Albani; Moguntinae urbis territ. 122, 25; Moguntinorum partes 113, 20; Moguntina dioec. 114, 50; archiep.: 744, 10; archiep.: S. Bonifacius, Rabanus, Sigifridus I, Albertus I, Christianus, Conradus I, Sigefridus II; cler.: Mascelinus.
 Mahon villa 589, 5.
 Mahumetus v. Machometus.
 Meinardus archiep. Rothomag. 490, 45. 491, 45 (*falso Reinardus*).
 Mainardus comes de Guorze 293, 10.
 Meinoldus saltator 28, 29.
 Maiolus abbas Cluniac. 78, 5.
 de Maiorca: Arnulfus.
 Maire rivus Tornac. 724, 45.
 Maius monasterium S. Martini Turon., *Marmoutier* 461. 593, 20; maior basilica 461, 50; abbates: Bernardus, Hugo; priores: Bernardus, Pontius.
 S. Malachias archiep. Hibern. 34, 35. 197, 35. 234, 5. 236, 20.
 Malaterra: Goisfredus.
 Malaucena, Malausenna, *Malaucène* 420, 20. 424, n. 1 (*falso Lausena* 421, 30).
 Male, *Maele*, villa prope Brügge 709, 15.
 Malesmeins: Tomas.
 Malet: Rogerus.
 Maleti, Malet, familia 443, 35.
 Malevicinus (Malvoisin): Petrus.
 Malgerius archiep. Rotomag. 19, 15.
 Malkasins, Markasins: Pieres.
 de Malle: Eustachius.
 de Mallenguem, Maudenghien, Maudengien, *Maldegem*, castell.: Philippus; Terricus.
 de Malleone, Maulion: Savaricus.
 de Mallers: Hugo.
 de Maloaneio, Malaunus, *Malaunoi* (*Malaunay*): Hugo.
 de Malogne (*prov. Namur*): Radulfus.
 Malomortense castrum 203, 10.
 S. Mamertus episc. Viennensis 518.
 Maminotus: Gislebertus.
 S. Mammetis, Maumetis, capitulum Lingon. 32, 15.
 Manasses episc. Aurelian. 146, 30. 147, 25.
 Manasses episc. Camerac. 208, 40.
 Manasses de Bulis 66, 1.
 Manasserus de Conti 393, 1.
 de Mandeville comes: Guillaumes; Joffrois.
 Manfredus, Manfridus, Mainfredus, Memfredus, Memfredus, Maifredus; Mainfrois (Matfredus 600. 601; Manfridricus 562, 10) rex Sicil., princ. Tarent., fil. Friderici II. imp., 438. 440, 35. 476, 25. 503. 508, 5. 515—517, 30. 537, 5. 560—573. 575—582. 586. 589. 592. 594, 20. 600. 601. 605—607. 609. 610, 5. 611. 619. 620. 638, 15. 644—647, 45. 648. 649. 651—655. 665, 5. 666, 25. 672, 30. 673, 15. 680. 682, 45—686, 1. 687, 45; uxor: Helena; filia: Constantia; filia altera 609, 20; filiae 579, 45; liberi 654, 45. 684, 45; soror 654, 45. 684, 45.
 Manichetus (Maniacs) imp. Constantinopol. 19, 1.
 Mans, Mancel v. Cenomannis.
 Mantua 445, 35. 568.
 Manuel imp. Constantinop., fil. Iohannis II. (Kalo-Iohannis), 61, 40. 62, 50. 63, 45. 65—67. 71. 81, 30. 84, 5. 127, 35. 152, 30. 201, 20. 202, 30. 235, 45. 242, 5. 243, 20. 244, 45. 246. 247, 1. 395, 15. 446. 447. 676, 10. 823, 40; uxor: Maria; liberi: Alexius II, filia 447, 1; neptis, uxor Boricii, 63, 1.
 Manuppellis comes: Iordanus.
 de Maquelinis, Maskelines: Eustachius.
 S. Marcellimonast. Cabilon. 81, 5. 235, 15. 594, 1; prior: Ivo de Poison.
 S. Marcellini corpus 520, 1.
 Marchia villa, *La Marche* 238, 10.
 Marchia comitatus, *Marche* 473, 10. 475, 10; comes: Hugo X.
 Marchia Trivisana 568, 45.
 Marchia (Hispaniae) 278, 30.
 Marchianense monast. S. Rictrudis, *Marchiennes* 205, n. 1. 207, 10; prior: Andreas.
 S. Marci eccl. Rom. 57.
 S. Marci eccl. Venet. 203, 15. 414, 20.
 Marcnaudus v. Marquardus.
 Mare Mortuum 250, 20.
 Margareta, Margarita, Margaretha, Marguereta; Marguerite, Margherite, Margerie.
 Margareta, fil. Liutpoldi VI. ducis Austriae, uxor Henrici (VII) regis Rom., 797, 10. 799, 25. 801, 50.
 Margareta, fil. Iohannis I. ducis Brabant., uxor Henrici V. com. Luceburg., VII. imp., 690, 1.
 Margareta, fil. Ludovici VII. regis Franc., uxor Henrici (III) regis Angl., 193.
 Margareta, fil. Raimundi Berengarii IV. com. Provinc., uxor Ludovici IX. regis Franc., 215, 15. 511, 20. 544, 30. 545, 1. 557. 588, 15. 593, 20. 600, 25. 604, 10. 619, 15. 638, 30. 682, 25. 802. 803, 1. 804, 45. 807, 40. 810, 40. 821, 10.
 Margareta, uxor Willelmi I. regis Sicil., soror Sanctii regis Navarr., 200, n. 3.
 Margareta, fil. Odonis com. Nivern., uxor Karoli I. regis Sicil., 594, 35.
 Margaretha, uxor Aimerici regis Ungar., 509, n. 5.
 Margareta, soror Philippi II. regis Franc., uxor Belae III. regis Ungar., 248, n. 9. 257.
 Marguerite, fil. Ludovici IX. regis Franc., sponsa Henrici, filii Henrici III. ducis Brabant., uxor Iohannis I. ducis Brabant., 545, 1. 604, 15.
 Margareta, fil. Iohannis II. com. Hannon., uxor Roberti II. com. Artesii, 695, 35.
 Margareta comit. Blesensis, fil. Theobaldi V. com., uxor 1. Hugonis III. de Oisi, 2. Ottonis II. com. Burgund., 3. Walteri II. dom. de Avesnes, 451, 25. 766, 30. 768, 30.
 Margarita, fil. Herberti II. com. Cenomann., sponsa Roberti II. ducis Normann., 24, 10.
 Margareta comit. Flandr. et Hannon., fil. Balduini I. imp. Constantinop., uxor Burcardi de Avesnes et Willelmi de Dompno—petra, 343, n. 10. 457, n. 2. 516, 5. 545. 546. 548. 549. 551. 554. 558, 25. 609, 15. 638—640. 644, 35. 680. 681, 50. 682. 746. 765. 766. 768, 40. 769, 5. 797; specie caprae 546—548.
 Margareta, fil. Theoderici com. Flandr., uxor Balduini V. com. Hannon., 210, 30. 211, 50. 343, n. 6. 447, 25. 450, 5. 463, n. 11.
 Margareta de Bar, uxor Henrici III. com. Luceburg., 558, 30.
 Margareta, fil. Petri imp. Constantinop., comit. de Vianden (Vienoise) 806, 45. 807.
 Margaretha vicecomit. Lemovic. 437, n. 5.
 Margaritus; Margarites, dux classis Siculae 249, 20. 253, 25. 703, 5. 704, 20.
 Margueta v. Markete.
 S. Mariae Ornata eccl. Antarad. 261, 45.
 S. Mariae eccl. Aquisgran. 726. 727.
 S. Mariae eccl. Atrebat. 207, 15.
 S. Mariae eccl. Autissiodor. 244, 25. 270, 40.
 S. Mariae Rotundae eccl. extra muros Autissiodor. 234, 40.
 S. Mariae eccl. Camerac. 135, 15. 784, 1.
 S. Mariae eccl. Carnot. 256, 35. 328.
 S. Mariae eccl. Damietae 286, 10. 469, 30.
 S. Mariae monast. Divense.
 S. Mariae eccl. Dolensis, dicta Mammilla S. Petri 196, 50.
 S. Mariae de Latina monast. Ierosol. ord. S. Benedicti 209, 40.
 S. Mariae eccl. Laudun. 233, 10.
 S. Mariae puellarum eccl. Lemovic., ad Regulam dicta 200, 1.
 S. Mariae eccl. Luchis 88, 5.
 S. Mariae eccl. Luceburg. 139, 25.
 S. Mariae oratorium Molism. 229, 45.
 S. Mariae eccl. Paris. 211, 25. 237, 55. 291, 25.
 S. Mariae canonica Pisana 101, 5.
 S. Mariae eccl. de Podio 515, 30.
 S. Mariae monast. Pratum prope Rotomag.
 S. Mariae eccl. Remensis 42, 50. 43, 1.
 S. Mariae in Cosmedin eccl. Rom. card. diac.: Willelmus.
 S. Mariae Maioris eccl. Rom. 86, 1. 440, 15.
 S. Mariae ad Martyres, Rotunda, eccl. Rom. = Pantheon 519, 10. 687.

- S. Mariae Novae eccl. Rom. card. diac.: Haimericus.
- S. Mariae in Porticu eccl. Rom. card. diac.: Romanus, Matheus.
- S. Mariae in Scola Graeca eccl. Rom. 291, 40; card. diac.: Iacinctus (Celestinus III. papa).
- S. Mariae in Via-lata eccl. Rom. card. diac.: Guido.
- S. Mariae eccl. Rothomag. 488, n. 3. 702, 25. 704, 1.
- S. Mariae eccl. Tornac. 724, 35. 725, 20.
- S. Mariae eccl. Traiect. 132, 40.
- S. Mariae Magdalene basilica Vizeliac. 146, 30. 152, 25.
- S. Mariae altare in capella regia Aquisgr. 132, 30.
- S. Mariae altare in eccl. Beccensi 508, 50.
- S. Mariae altare Clarevall. 120, 25.
- S. Mariae altare in eccl. Coloniensi 130, 30.
- S. Mariae altare in maiori eccl. Leodiensi 133, 35.
- S. Mariae imago Constantinop. 268, 20.
- S. Mariae ordo v. Theutonici.
- S. Maria Magdalena 145, 35. 558, 15.
- Maria, fil. Henrici I. ducis Brabant., uxor Ottonis IV. imp., 307, 5. 318, 5. 454, n. 4. 743, 5. 759, 10.
- Maria, uxor Manuelis imp. Constantinop., 246, n. 3.
- Maria, uxor Balduini I. imp. Constantinop., IX. com. Flandr., (*falso* Elizabeth 453, 45) 542, 20. 543, 10. 707, 10. 746, 30. 773, 1.
- Maria, fil. Iohannis regis Ierosolim., uxor Balduini II. imp. Constantinop., 537, 5. 551, 30—555, 1. 644, 30. 682, 35. 806, 10. 811, 5. 812, 40; fratres 644, 35. 682, 40.
- Maria, fil. Petri imp. Constantinop., uxor Theodori Lascaris imp. Nicaeani, 765, 5.
- Maria (Agnes), fil. Bertholdi IV. ducis Meraniae, uxor Philippi II. regis Franc., 259, n. 14. 260, 40. 293, 25. 294, 25. 454, 40. 464, n. 1. 746, 45 (*falso* soror ducis Sueviae).
- Maria, fil. Henrici III. ducis Brabant., uxor Philippi III. regis Franc., 437, n. 3. 609, 621, 10. 671.
- Maria, fil. Philippi II. regis Franc., uxor 1. Philippi I. com. Namuc., 2. Henrici I. ducis Brabant., 304, 30. 362, 40. 454, n. 3. 464, n. 3. 746, 747, 40. 759, 10. 768, 20.
- Maria, fil. Willelmi III. com. Pontiv., uxor Simonis de Domno-Martino com. Albemariae, 339, 15. 385, n. 8.
- Maria comit. Bolon., fil. Stephani regis Angl., uxor Mathei de Alsatia, 445, n. 2.
- Maria, fil. Ludovici VII. regis Franc., uxor Henrici I. com. Campan., 257, 35. 293, 25. 454, 1.
- Maria, fil. Walteri de Avesnes, uxor Hugonis V. com. de Saint Pol, 766, 35.
- S. Mariani monast. ord. Praemonstr. Autissiodor. 219, n. 4. 227, 35. 234. 237, 30. 244, 30. 266; abbates: Rainerus, Bertoldus, Osbertus, Milo, Bernodalis; priores: Guido, Bernodalis; subprior: Gocuinus; canonici 239; canon.: Robertus, Robertus Abolant, Hugo.
- Marianus Scottus 15, 40.
- Marinus I. (Martinus) papa 77, 40. 496, 20. 497, 20.
- Marinus II. papa 78, 30.
- de Mariolis: Iohannes.
- Marius 334, 1.
- Markasins v. Malkasins.
- Markeng, *Marquain* 722, 20.
- Markete, Margueta, Margata, abbatia, *Marquette* 693. 797, 15.
- de Marla: Thomas.
- de Marloy silva 541, 30.
- Maro v. Virgilius.
- (Marquardus) Marcuandus de Anweiler 259, 10.
- de Marque, Marke: Robertus, Girars.
- Marroch civ. Africae 78, 20; de Marroch rex qui dicitur rex Asiriorum 84, 10.
- de Saint Mart porta Tornac. 752, 5.
- S. Martialis monast. Lemovic. 195, 15. 199, 40. 200. 435, 1; abbas 435, 45. 436, 15; abbas: Ademar; prior 436, 20; decanus 436, 20.
- S. Marcialis vita 435, 1.
- S. Martini eccl. Autissiodor. 240, 5.
- S. Martini monast. Laudun. 230, 55. 231, 1. 233, 10. 236, 25. 451, 10; abbas: Walterus.
- S. Martini monast. Nivern. 258, 20; abbas: Rainaldus.
- S. Martini de Campis monast. Paris. 42, 5. 513, 30. 595, 10; priores: Matheus, Theobaldus, Yvo de Chasens.
- S. Martini monast. Pontisar. 145, 50; abbas: Willelmus.
- S. Martini in Monte tit. Rom. card. presb.: Galo, Senebaldus (Innocentius IV. papa).
- SS. Martini et Silvestri (de S. Martino) tit. Rom. card. presb.: Petrus Rubeus, Iohannes.
- S. Martini abbatia Tornac. 729, 25. 736, 5.
- S. Martini monast. Turon. 49, 40. 140, 35. 459—461. 463. 470. 477, 45. 478; abbates: Iterius, Alcuinus; thesaurar.: Simon.
- S. Martini vicus Autissiodor. 263, 20.
- de Saint Martin porta Tornac. 752, 5.
- S. Martinus 129, 50. 518, 25; reliquiae Turon. 262, 25.
- Martinus I. H. papa v. Marinus.
- Martinus IV. papa, Simon de Brione card. presb. S. Caeciliae 440. 476, 25. 503. 504, 1. 508, 5. 605, 30. 621. 672, 40—674. 687—689, 5. 695.
- Martinus de Olive 484. 780, 25.
- SS. Martirum eccl. in Strata 58.
- Martrenensis urbs; Martreneuse, *Martirano* 668.
- de Marueil: Sicardus, Ademar.
- de Maruel, Mareil, *Mareuil (Cher)*: Hugo, Iohannes.
- Mascelinus cler. Magunt., mon. Clarevall. 113, 25.
- Mascons, Masconensis civ. 670; com.: Gerardus. — Maticensis pagus 77, 25.
- de Masquelines, Maalines, *Mecheln*: Daniel.
- Massemuti 444, 35.
- Massilia, Marsilia, Marcilia, Maxillia; Marseille, Marseille, Marceille; Masselha, Marselha, Marcelha, Marilha 38, 25. 211, 25. 291, 30. 330, 30. 417. 418, 20. 420. 421, 5. 422. 427. 429. 552, 5. 558. 589, 25. 593, 40. 598, 25. 599. 606, 20. 641—643. 646. 682, 25. 684, 5. 702, 35. 704, 5. 737, 20. 782, 5. 789, 40. 791, 25. 793, 35. 817; castellum Toneu; Massiliensis portus 261. Massilienses 401. 402, 25. 474, 40. 643. 682, 30; epis.: Benedictus.
- Masteng, *Mastain* 805, 1.
- Matella, *Matera in La Basilicata* 27, 30.
- Materna fl., *Marne* 241, 20. 339, 30.
- Mathaeus, Matheus; Mahius (Mahiu).
- S. Mathei eccl. Salern. 53, 30.
- Matheus card. episc. Alban., prior S. Martini de Campis 40, 50. 42, 5. 53, 35. 103, 15. 104, n. 1.
- Matheus min. gen. ord. Minor., card. episc. Portuensis 439, 15.
- Matheus card. diac. S. Mariae in Porticu 569, 20.
- Mathaeus episc. Trecensis 243, 15.
- Matheus de Alsatia comes Bolon., fil. Theoderici com. Flandr., 304, n. 3. 339, 20. 445, 20. 447, 25. 448, 25; uxor: Maria; fil.: Ida.
- Mahius de Lanvin heret. 804; uxor 804, 30; filia 804, 40.
- Matheus II. de Monte-Morentii 292, 1. 309, 25. 310, 20. 357, 35. 369, 20. 757, 35. 760, 5. 771, 30.
- Mahius de Wallaincort 770, 20.
- Mathildis, Mathilda, Matildis, Matillis, Meltildis; Mehaus (Mehaut).
- Mathilda, uxor Henrici I. regis German., (*falso* fil. Ludovici III. regis German.), 460, 25.
- Mathildis, fil. Henrici I. regis Angl., uxor Henrici V. imp. et Gaufridi V. Plantagenest com. Andegav., 9. 54, 5. 89. 90. 146, 20. 153, n. 5. 155, 20. 156. 159. 161. 162. 167—170. 184, 50. 197, 5. 201, 5. 202, 35. 231, 45. 239, 15. 478, 5. 508, 50. 511, 40. 512, 25. 675, 15. 676, 35. 735.
- Mathildis, fil. Balduini V. com. Flandr., uxor Willelmi I. Bastardi regis Angl., 3, 20. 6. 9, 20. 13, 50. 15, 25. 19, 45. 460. 488, n. 3. 729. 730. 733. 734, 40.
- Mathildis, fil. David Malcolmi regis Scotorum, uxor Henrici I. regis Angl., 9. 156, 10. 161, 15. 201, n. 1. 478, 5. 735, 35.
- Mathildis, fil. Henrici II. regis Angl., uxor Heinrich (Leonis) ducis Saxon. et Bavar., 90, n. 10. 156, 1. 171. 172, 45. 173. 209, 30. 218, 30. 258, n. 2. 446, 40. 450, 25. 453, 10. 463, n. 13. 464, 40. 702, 15 (Eme). 703, 40.
- Mathildis, uxor Henrici I. ducis Brabant., 454, 45.
- Matildis, fil. Henrici II. ducis Brabant., uxor Roberti I. com. Artesiae, 215, n. 8. 634, 1. 807, 25. 820, 40.
- Mathildis, fil. Roberti II. com. Artesiae, uxor Ottonis IV. com. palat. Burgund., 609, 40.
- Mathildis, fil. Reginaldi com. Bolon., uxor Philippi, filii Philippi II. regis Franc., 304, 10. 340, n. 1. 385, n. 7. 746, 5.
- Mathildis, fil. Alfonsi I. regis Portugal., uxor Philippi com. Flandr., dicta Regina 278, 15. 316. 343, 15. 359. 396, 1. 464, 45. 513, n. 1. 677, 25. 707. 708, 1. 712, 30. 737. 747.
- Mathildis, uxor 1. Guidonis com. Nivern., 2. Petri episc. el. Cameracensis, 3. Roberti II. com. Drocarum, 244, 35.
- Mathildis, fil. Petri com. Nivern., uxor Hervei de Gierno, 259, n. 1.
- Mathildis, fil. Heinrich (Leonis) ducis, uxor Gaufridi III. com. Perticensis, 457, n. 1. 702, 20. 703, 40.
- Mehaus, uxor Guillelmi II. advoc. Bethun., 713, 10.
- Matisco v. Mascons.
- Maubuisson abbatia 549, 15.
- Maudenghien v. Mallenguem.
- Maulion v. Malleon.
- Mauri 78, 20.
- S. Mauricii eccl. Turon. 461.
- S. Mauricii lancea 49, 25.

- Mauricius episc. Paris. 147, 35. 239, 35. 241, 15. 257, 30.
- Mauricius imp. 519, 5.
- Maurilius archiep. Rothomag. 19, 10. 822.
- Mauriniacum monast., *Morigny* 39, 10. 40; abbas 39. 40; prior: Garinus.
- Mauritania v. Moretania, Moretanium.
- des Maus porta Tornac. 752, 1.
- Maxentius imp. 222, 25.
- Maximianus imp. 355, 30.
- Mecha civ., *Mecca* 285, 15. 589, 10.
- S. Medardi monast. Suession. 233, 10. 518, 35—520; abbas 368, 5; abbates: Gaufridus, Odo. — de S. Medardo castrum 520, 15.
- S. Medardus episc. Noviom. 518; corpus 520, 5.
- Medi 16, 40. 84, 20. 181, 35.
- Mediolanum; Melans, Mielens, Melen; Mila 83, 15. 84, 40. 103. 104. 141, 10. 202. 237, 35. 238, 10. 409. 446. 512, 20. 532—535. 567. 568, 1. 646, 5. 670. 765. 777, 20. 804, 10. 805, 35. 807, 1. 808. 811. 812, 30. 813, 10. 815, 30. 818, 5. 819, 10; eccl.: S. Ambrosii; carrociom 86; archiep.: Anselmus, Humbertus, Henricus; potestas: Amizo Saccus. Mediolanensis: Urbanus III. papa. Mediolanenses, Mediolanitae, Mediolani 83, 5. 84, 40. 86, 5. 103. 238. 305. 444, 50. 445. 589, 40. 592, 5. 646, 30. 670, 20. 676, 35. Mediolanensium districtus 568, 5. — Mediolanica confederatio 445, 35.
- Medionartha v. Madenia.
- Medonta, *Mante (Seine et Oise)* 360, 35. 371, 30. 495, 45 (*falso*).
- Meinardus, Meinoldus v. Main.
- Melchior magus 202, 15.
- Meldensium civ., *Meaux* 635, 10; comes: Henricus; episc.: Willermus; decanus 572. Meldensis pons 209, 15; vallis 340, 40.
- Meledunum, Melidunum, Milidunum; Meleūn 39, 20. 145, 25. 242, 30. 598, 15. 816, 10; vicecom.: Adam, Simon.
- Melfet, *Melfi* 463, 15; episc.: Richardus.
- Mellentum castrum, *Meulan* 156, 55.
- Mellitum urbs, *Melito* 15, 5; monast.: S. Michaelis.
- Mellitum apost. Anglorum 16, 10.
- de Melloto; Mellon: Guido episc. Autissiodor.
- Melo, nepos Harduini regis Langob., 19, 5.
- S. Memmii abbatia, *Saint Menge-lès-Châlons* 50, 10.
- Menegaldus philos. 78, 15; uxor et filiae 78, 15.
- Menelaus 481, 40.
- Meraniae dux: Bertholdus IV.
- de Merapio; Mirepois, Milepois, Millepois, *Mirepoix*: Guido marescalcus.
- Mercurius 84, 25.
- Merlinus, Ambrosius, propheta 156, 30. 158, 5. 161, n. 2. 165, 30. 168, 45. 192, n. 4. 201. 316, 1.
- de Merloto: Drogo, Willermus.
- de Mernac: Sebertus.
- Merovingi reges 205, 40. 206, 5.
- de Merpinciea: Symon. Cf. Mons-Pigoci.
- Mersuindis saltatrix 28.
- de Mesnillo, *Maisnil*: Petrus.
- Mesopotamia 82, 30.
- Messana, Mescena; Mesane, Mescines, Meschines, Miessines (*Mecherina* urbs 331, 1) 211. 239, 25. 254, 50. 257, 30. 291. 330, n. 11. 451, 40. 453, 1. 464, 30. 666—668. 703. 704. 737, 20. 740, 35; palatium Tancredi 291, 35. Messen-
- nenses 672, 30; archiep.: Bartholomeus.
- Mettis, Methes, Metensis civ., Mediomatricum 61, 15. 62, 5. 116, 55. 117, 1. 118, 30. 119. 355, 30. 494, 20. 495, 20. Metenses 118 — 120, 20. 236, 40; episc.: Drogo, Stephanus, Bertrandus, Conradus.
- de Mez, Mies: Gorginus (Gierris).
- Michael, Michahel, Micahel, Micael; Michious (Michiel), Micious, Mikius (Mikiel), Mikios.
- S. Michaelis monast. Mellit. 15, 5.
- S. Michaelis Periculum monast., *Mont-St.-Michel* 31, 30.
- Sancti Michaelis castrum 399, 15.
- S. Michael archangelus 145, 40. 787, 35.
- Michaelarchiep. Arelat. 400, n. 10. 401, 25.
- Michael archiep. Senon., decanus Paris. 256, 30. 259, 45. 294, 20.
- Michael II. imp. Constantinop., gener Nicephori, 492, 40. 493, 35.
- Micael IV. imp. Constantinop. 78, 10.
- Michael VII. imp. Constantinop. 8, 15.
- Mikius de Bieles-aises 716, 35.
- Michael de Harnes 310, 30. 357, 35. 369. 370. 717. 757, 25. 771, 35. 772.
- Middlebourg, *Middelburg* 710, 30.
- Mierleberge, *Marlborough* 714, 20.
- Mies v. Mez.
- de Mileto abbas 35, 20. 198, 10. 240, 15.
- Milepois v. Merapium.
- Milidunum v. Meledunum.
- Millemandat castrum, *Marmande* 284, 10.
- Milo; Miles (Milon).
- Milo I. episc. Belvac. 284, n. 2. 476, 10. 531. 773, 35. 783, 40. 789, 15.
- Milo episc. Taruan., abbas S. Iudoci 233. 234, 1.
- Milo abbas S. Mariani Autissiodor., fil. Anselmi dom. de Triangulo, 226, 40. 227, 1. 237, 30. 239, 45. 240. 262—265, 10.
- Milo mon. S. Albini Andegav., legatus Urbani II. papae 462, 50.
- Milo mag., legatus Innocentii III. in Provincia 398.
- de Mymeri: Jehans abbas S. Urbani.
- Minerbia castrum, *Minerve (Hérault)* 275, 10.
- Minores: Menors, Meneurs, Cordelier, Cordelois, fratres, Minorum ordo 85, 45. 437, 20. 438, 45—440. 464, 30. 503, 40. 505. 514. 572, 20. 590, 25. 604, 35. 695. 816, 5. 818, 1; ministri gener.: S. Franciscus, Bonaventura, Hieronymus, Matheus; conventus Cremon. 670.
- Minturnensis palus 334, 1.
- Mirabius (Mirabiel) princ. Sarracenorum in Sicilia 767; uxor et liberi 767, 25.
- Mirepois v. Merapium.
- Mitridates 387, 15.
- Modre, *Modena* 669.
- Modredus, nepos Arturi regis Britonum, 159, 20.
- Moguntiacum v. Maguntiacum.
- Mogus fl., *Main* 122, 25.
- Moisac, Mosiacum, castrum, *Moissac* 399, 25. 411, 10.
- Molbius pons Rom., *ponte Molle* 222, 25.
- de Molinis: Rogerus 248, n. 3.
- Molismus, Molismense monast. S. Mariae, *Molème* 32, 45. 229; abbas: Robertus.
- Monasteriolum, Monsterolium, Musteriolum, Mosterolium, *Montreuil-sur-Mer* 157, 25. 392, 1; comes: Herluinus; de M.: Willermus.
- Monsteriolum in Bassiniaco castrum 147, n. 5.
- Monsteriolum in Fordioune castrum 215, 5.
- Monasterienses episc.: Burcardus, Otto I.
- de Moncablon: Gobiers.
- Moncon v. Montio.
- Mondragos, *Mondragon* 421, 15; dom.: Pons.
- de Mongonbiert: Tumas.
- Monguiscart, Mongiscart, *Montgiscard* 411.
- Monjoie, clamor bellicus Francogallorum 758—760, 15. 780, 40.
- Monopodes 84, 30.
- Monpensier in Alvernia 511, 20.
- de Monrone v. Murrone.
- Mons, Castrilocus, castrum Hannoniae, *Mons* 134. 207, 20. 542, 1. 549. 640, 15. 681. 723, 35. 765, 20. 772, 10; comes: Herimannus; reliquos v. s. Hannonia.
- de Monte S. Aldegundis, *Mont-Ste.-Aldegonde (prope Binche)*: Gilo.
- Mons-Argi, *Montargis (Loiret)* 360, 40.
- Mons-Barrus castrum, *Montbard* 96, 35.
- Mons-Basonis castrum, *Montbazou* 89, n. 4.
- Mons-Budelli castrum 89.
- Mons Cassinus monast. S. Benedicti, Cassinense monast. 21, 45. 22, 5. 33, 1. 53. 440, 45. 492, 10. 493, 10. 500, 10. 569, 40. 570. 663. 685, 45; abbates: Desiderius, Bernardus I. Montis Casini castrum 570, 25. — Cassinensis prov. 107, 20.
- Mons-clarus castrum, *Montechiaro* 568, 40.
- Mons-Desiderii, *Montdidier* 320, 1. 391, 40.
- de Monte-feltri: Guido.
- de Monte-ferrato marchiones: Bonifatius I, Reinerius, Willermus III, Conradus, Bonifatius II, Willermus IV, Willermus V.
- Mons-flasconis castrum, *Montefiascone* 302, 25. 361, 35. 669.
- de Monte-forti, Montfort, Monfort, *Montfort l'Amaury*, dom. et com.: Amalricus IV, Simon IV, Amalricus VI; Simon comes Leicestriae, Henricus, Guido, Simon, Philippus; comes 554, 15.
- Mons Gaudii Rom., *Monte Mario* 51.
- Mons-gaudii castrum, *Montgey* 276, 10.
- Monshymer castrum Campaniae 521, 20.
- Montis-Sancti-Iohannis domini 584, 20.
- de Montelaui: Pontius.
- de Monte-longo: Gregorius patr. Aquil.
- Mons-Morentius castrum, *Montmorency* 87, 25; de Monte-Morenciaco, Monte-Morenci, Montmorenci, Monmorenci, dom.: Matheus II.
- Mons-Mortiacci (*falso pro Monte Martyrum*) 90, 5.
- Mons-pessulanus, Mons-pislerius, *Montpelher* 150, 5. 152, 20. 198, 5. 203, 25. 400, 35. 599, 25.
- Mons-petrosus opp., *Monte Scaglioso* 27, 30.
- Mons-en-Pevre, *Mons-en-Pévèle* 612, 25.
- de Monte-Pigoci, Montpicem, in Bria: Simon card. (Martinus IV. papa).
- Mons-regalis, *Monreale* 453, 1.
- Mons-regalis castrum Terrae Sanctae 250, 20. 285, 15. Montis-regalis terra, olim dicta Syria Sobal 259, 15.
- de Monte-regali, *Montréal (Yonne)*: Petrus, Willermus.

Montalba, *Montauban* (dép. Tarn et Garonne) 404, 411, 10.
 de Montalba, *Montauban* (dép. Drôme): Ramons.
 Montebargue, Montebergue, *Montevarchi* 669.
 Monteillon civ., *Monteleone* 668, 10.
 Montgraner castrum Fuxense 431, 40.
 de Montibus: Balduinus.
 de Montigniac, Montegni (Montinianus), *Montigni-le-Roi*: Walo.
 Montilium; Montelhs, castrum, *Montélmart* 403, 431, 20; dom.: Lambertus, Guiraldus Ademarii.
 Montio castrum, *Monçon* 231, 40; de Moncon: Rainaldus I. comes Barr.
 Montleün 537, 10.
 Morabites 43, 15.
 Morainne (Moravia) 604, 30, 605, 5.
 Morculfus usurpator imperii Constantinop. 268, 269, 10.
 la Moree 732, 15, 809, 5.
 de Morengien: Lambechin.
 Morensis (*Mores*) abbas: Herbertus.
 Moretania, Moritania, Mauritania, Mortagne, Mortaigne, *Mortagne* 214, 30, 307, 353, 15, 355, 10, 464, 50, 501, 40, 751, 25, 753, 15, 755, 769, 15; dom.: Radulphus. — Moritana rura 362, 40, 364, 5.
 Moretonium, Moritolium, Moritonia, Mauritania; Mortuel, Moreteuil, castrum, *Mortain* 303, 30, 340, 15, 501, 10, 510, 10, 748; de M.: Vitalis abbas; comitatus 304, 5, 315, 20; comites: Robertus, Guillelmus, Stephanus (rex Angl.), Iohannes (rex Angl.), Reginaldus (Bolon.).
 Moretum, *Moret* (*Seine et Marne*) 360, 40.
 Moriana, Morienna; Moriane, *Maurienne* 670, 807, 25; comites v. s. Sabaudia.
 Morimundus, *Morimond*, abbatia 93, n. 7, 230, 5; abbas: Otto.
 Morini = Flandri 3, 10, 26, 20, 233, 5; episc. etc. v. s. Tarnuenna.
 de Mormail silva 541, 15.
 Mormannus Brito comes 492, 50, 493, 50.
 de Morone v. Murrone.
 de Mortuo-mari, *Mortemer*: Willelmus. li Morz: Gerardus.
 Mosa fl. 279, 5, 355, 30, 356, 15, 454, 30, 674, 50, 696, 1.
 de Moscre: Sehercus.
 Mosella, Mosula, fl. 115, 25, 118, 35, 119, 130, 236, 40, 355.
 Mosiacum v. Moissac.
 Mosonum, *Mouzon* 53, 1.
 de Mota card. 676, 60.
 Mouskes: Phelippres.
 la Mue portus prope Dam 708, 30, 715, 749, 763, 15.
 de Muissi: Galterus.
 Mulene dictus Caliphas 241, 1.
 (Murciae) Musciae rex 589, 35.
 Murellum castrum, *Muret* 280, 1.
 de Mureus, Murel, *Muret* (?): Bernis.
 de Murnac: Renarius.
 de Murrone, Morone, Monrone: Petrus mon. (Celestinus V. papa).
 Musteriolum v. Monasteriolum.
 Myrrea, Mirrea, Lyciae 21, 25, 199, 10, 500, 10; episc.: S. Nicolaus.

N.

Nabuchodonosor rex 16, 40, 561, 35, 769, 40.
 Namnetae, Namnetum, Nannetis; Nantes 81, 25, 108, 45, 386, 25; Nanneticus pagus 339, 25; episc.: Bernardus.

Namurcium, Namursia, Namurium, Nemurcium; Namur 294, 10, 342, 10, 356, 15, 451, 35, 552, 30—554, 644, 30, 682, 806, 45, 807, 1, 816, 15, 817, 40; comitatus 552, 554, 765, 35, 807, 1; marchiones: Henricus I, Balduinus (V. comes Hannon.), Philippus I, Iolantha et Petrus de Courtenai, Philippus II, Balduinus (II. imp. Constantinop.).
 de Nangis, *Nangis*: Guillelmus mon. S. Dionysii.
 Nantonis castrum, *Châteaulandon* (*Seine et Marne*) 360, 30.
 Narbona; Nierbonne, *Narbonne* 410, 20, 491, 45, 492, 1, 493, 1, 789, 40, 793, 30.
 Narbonensis provincia 281, 15, 283, 1, 398, 402, 20, 449, 20, 473, 15, 474, 40; dioecesis 596, n. 3; archiep.: Arnaldus, Petrus Amelii, Guido (Clemens IV. papa); duces: Alfonsus I, Iordanus, Simon de Monte-forti, reliquos v. s. Tolosa; nobiles 474, 40.
 de Narbona: Girardus.
 de Naasso, Naaso, de Aunatione, *Nassau*; comes: Adulfus (rex).
 Navarra, Navaria; Navare 260, 15, 278, 20, 332, 25, 358, 10, 404, n. 1, 506, 544, 25.
 Navar 203, 35; reges: Garsias III, Sancius III, Sancius V, Sancius VI, Sancius VII, Thiebaud I, Thiebaud II, Philippus (VI. rex Franc.).
 Nazareth 249, 15, 522, 1.
 Neapolio, Neopolio, comes 644, 30, 682, 30.
 Neapolis; Naples 8, 5, 436, 25, 439, 25, 536, 5, 571, 592, 15, 594, 30, 619, 620, 45, 636, 1, 638, 664, 680; comes: Gauzso.
 Nemausus; Nimles; Nemzes, Nemusa, *Nîmes* 401, 35, 421, 793, 30; Nemausensis dioecesis 402.
 de Nemosio, *Nemours*: Galterus.
 Nemroth 44, 30.
 Nepa, Nepesina civ., *Nepi* 108, 40, 692, 35, 694, 40; abbas: Hubertus.
 Nerei mons = Nigra montana 251, 20.
 (Nero) Noiron imp. 726, 25; fr.: Granus, Agripes.
 Neronis Cisterna, locus Rom. 209, 40.
 Nervii = Hannonienses 116, 5, 294, 45, 345, 45.
 Neustria 17, 19, 15, 164, 165, 20, 167, 1, 192, 206, 25, 303, 35, 315, 15, 316, 358, 20; cf. Normannia.
 Nevelo v. Nivello.
 Nicea *Asiae* 68, 69, 157, 40, 292, 10, 334, 20; imp.: Theodorus Lascaris; concilium 222, 40; Nicenus lacus 69, 20.
 Niceforus, Nicheforus, I. imp. Constantinop. 492, 35, 493, 35.
 Nicheforus II. imp. Constantinop. 498, 15; uxor: Theophano.
 Nicephorus III. imp. Constantinop. 8, n. 3.
 Nicia, Nicena urbs, *Nizza* 599, 15, 635.
 S. Nicolai basil. Aconensis extra muros 211, 45, 527, 10.
 S. Nicolai eccl. Andegav. 461, 10, 462, 50.
 S. Nicolai eccl. Barenensis 53, 30.
 S. Nicholas du Bois abbatia 642, 20.
 S. Nicolai eccl. Brunwilarensis 131, 50.
 (S. Nicolai) de Tulliano carcere card. diac.: Otto.
 S. Nicolai altare in eccl. Autissiodor. 270, 35.
 S. Nicolai cimiterium Turon. 462, 30.
 Saint Nicolai villa Flandr. 753, 15.
 S. Nicolaus episc. Myrreorum 21, 33, 5, 60, 40; corpus 199, 10, 500; reliquiae 20, 30.

Nicholaus I. papa 494, 45, 495, 45.
 Nicholaus II. papa, Gerardus (episc. Florent). 7, 10, 14, 19, 20, 32, 78, 45, 208, 1, 209, 10, 477, 30, 498, 50, 499, 50, 824, 10.
 Nicolaus III. papa, Iohannes Gaitanus card. diac. e gente Ursinorum 439, 503, 508, 5, 595, 20, 621, 15, 672, 687; fratres 592, 15, 594, 30.
 Nicholaus IV. papa, Hieronymus min. gener. ord. Minor., card. episc. Praenest. 439, 15, 440, 504, 5, 595, 35 (*falso V*). 621, 689, 5, 690, 1, 691, 15.
 Nicolaus (V) antipapa, Petrus de Corbario fr. Minor. 505, 506, 1.
 Nicolaus abbas S. Rufi Valentin., card. episc. Albanensis, Adrianus IV. papa.
 Nicolaus mag. ord. Praedicat., card. episc. Ostiensis, Benedictus XI. papa.
 Nicolaus archiep. Strigonii 202, 35.
 Nicholaus de Corbeia episc. Avinion., mon. Cluniac. 473, 45, 475, 632, 10.
 Nicholaus episc. Camerac. 134, 40, 135; frater 135, 20.
 Nicolaus episc. Noviom. 805, 45.
 Nicolaus de Braia cler. 479, 15, 487, 10.
 Nicholaus (Canabus) imp. Constantinop. 268.
 Nicholaus de Ballolio 393, 20.
 Nicholaus de Hallut 392, 10.
 Nicole de Kievreng 770, 25, 774, 35.
 Nicolas Dorie 740.
 Nicholaus, filius Peregrini, 392, 1, 393, 10.
 Nichomedia, Nichodemia 65, 25, 67, 45.
 Nicossie, *Nicosia* 668, 5.
 Nidaigle, *Niedeggen* 819, 20.
 Nieules v. Nivello.
 Nigella, Niella; Niele, *Neste* 320, 1; dom.: Ivo, Jehans li Grans, Jehans de Cisoing, Radulfus et Guido fratres; de Niela: Raolf.
 Niger-lacus monast., *Noirlac* 25, 5. Cf. Domus-Dei.
 Niger ordo 215, 10; Nigri monachi 304, 20. Cf. S. Benedicti ordo.
 Nigra montana = Nerei mons 251, 20.
 Nilus fl. 259, 25 (Geon). 283, 15, 467, 45, 468, 40.
 Nimaie, *Nymwegen* 813, 45.
 Nimpha urbs 463, 10.
 Ninive 475, 40; Ninivee = Nique 777, 30, 778, 1, de Nique archiep. 777, 778.
 Nior, *Niort* 754, 45.
 Nit civ., *Nissa* 62, 30.
 Nivello episc. Suession. 268.
 Nieules de Atrebato 755, 45.
 Nevelo marescallus 393.
 Niverna, Nivernis, Nivernium; Naviers, *Nevers* 233, 45, 238, 15, 258, 20, 260, 25, 472, 45, 631, 50; ecclesia maior 258, 20; monast.: S. Martini; comitatus 244, 35, 247, 40, 257, 25, 259, 5; principatus 146, 1; Nivernenses comites 244, 25; com.: Landricus, Renaldus I, Willelmus I, Renaldus II, de Hubenc, Willelmus II, Cartusienensis, Willelmus III, Willelmus IV, Guido, Petrus de Flandria, Willelmus V, Agnes et Petrus de Cortiniaco, Mathildis et Herveus de Gierno, Guido (comes S. Pauli), Odo, Tristrans.
 Nivigella; Niviele, *Nivelles* 231, 20, 774, 10. Nivellois (Nivellenses) 774, 10.
 Noble leo 546, 20.
 Nocheria v. Luceria.
 de Noerio: Ansetillus.
 de Nogareto, Nogueyret: Willelmus.
 Nogio v. Noviomum.
 de Noheront, *Norhout* (?): Ansiaus.

- Noradinus, Norehadinus, rex Damasci et Syriae 240, 55. 241, 1. 259, 20. 446.
- S. Norbertus archiep. Magdeburg., abbas Praemonstrat. 43, n. 2. 230—232, 30. 233, 20. 234, 1. 443, 40. 616, 20 (*falso* Robertus). 674, 50. 675.
- Norbertus canon. S. Servatii Traiect., mon. Clarevall. 133, 1.
- Nordanhymbri 16, 10; rex: Eduinus.
- Norfulchia 443, 25.
- Norguesia 84, 30. Norois 725, 40.
- Normanni, Northmanni, Normannigenae; Norman, Normant 4, 5. 7. 8. 12. 13, 10—15, 35. 16, 25. 17. 19, 5. 20, 10—22. 24. 26, 10. 31, 10. 61, 30. 155. 164. 165. 173. 184, 35. 192. 193. 203, 30. 412, n. 3. 452, 35. 461, 25. 494—497. 500, 35. 511, 30. 702, 30. 703, 35. 704, 15. 730, 30. 733, 1. 749, 20; Normannica clades 206, 5; castra 171, 5. Normannia; Normandie, Normendie 6, 20. 7. 13. 15, 15. 20, 10. 21. 24, 15. 26, 20. 30, 35. 31, 15. 39, 10. 40, 25. 78, 25. 155, 30—157. 212, 25. 218, 20. 231. 240, 45. 256, 15. 258, 40. 261, 1. 267, 30. 273, 5. 306, 1. 448, 20. 455, 20. 460. 477, 25. 486, 5. 496, 10. 497, 10. 506, 30. 539, 5. 541, 5. 589, 20. 702—704, 35. 705, 20. 706, 1. 729, 35. 731. 732, 10. 733, 35. 743. 748, 40; Normanniae marchia 452, 40; ecclesia 26, 40; episcopi 500, 25. 512, 5; abbates 500, 25. 512, 5; optimates 12, 25; iuvenes 12, 45; duces: Rollo, Wilhelmus I, Richardus I, Richardus II, Richardus III, Robertus I, Wilhelmus II. Bastardus, Robertus II, Henricus I, Stephanus, Gaufridus, Henricus II, Richardus, Iohannes (rex Angl.), Iohannes.
- Noron, Noron, praedium, Noron (*Calvados*) 20, 35. 21, 35; eccl.: S. Petri.
- Norvicensis civ., *Norwich* 448.
- Novaria, *Novara* 445, 35. — Novariensis districtus 567, 45.
- Novellae 163, 25.
- Noviomum, Nogio; Noion, *Noyon* 341, 5. 511, 30; communia 391, 35; episcopatus 725, 30. 818, 20; episc.: S. Medardus, Gerardus, Nicolaus, Carles.
- Nuefchastel, *Nicastro* 668, 10.
- Novum-monasterium Pictaviense 79, 10.
- Noef-port, *Nieupoort* 710; de Nuef-port: Bauduins.
- Nova-urbs, *Wiener-Neustadt* 62, 5.
- de Nova-villa; Noeville: Eustachius (I), Wistasses (II).
- Nubianorum rex 84, 20.
- Nuceria v. Luceria.
- Nulliacum, Nuliacum, villa, *Neuilly* 261, 5; de N.: Fulco.
- Numidiae, Libiae et Cyrenae rex 84, 10.
- Nuse, *Neuss* 812, 20. 818.
- O.**
- de Sancto Oberto, Saint Obiert, *St.-Aubert* (*prope Cambrai*), dom. 774, 40; Hugo.
- d'Obezin (?) archiep. 413, 25.
- Oceanus 16, 10.
- Ocense castrum v. Augum.
- Octavianus card. presb. S. Caeciliae, Victor IV. antipapa.
- Octavianus card. episc. Ostiensis 260.
- Odbertus v. Othbertus.
- Odilo abbas Cluniac. 32, 5. 78.
- Odilo abbas monast. Crucis Heltonis 17, 30.
- Odo v. Otto.
- Odoardus v. Eduardus.
- Odricus saltator 28. 29.
- Ogerus; Ogiers, Danus 371, 20. 760, 1. 814, 35.
- Oiszi, *Oisy* 751, 10. — de Oisi, Oizi: Hugo, Boucars, Guis.
- de Olive: Martins.
- Oliverus scriptor captionis Damiatiae (?) 502, 45.
- Olivier, palad. Karoli M. imp., 404, n. 3.
- S. Omers, St. Omer v. Audomar.
- S. Orbe v. Saint.
- Orbevieta v. Urbs-vetus.
- Orengia, Orenge v. Arausica.
- Orewele, *Orwell* 716, 30.
- Orientales 228, 40. — Orientalis eccl. 265, 45.
- Origenes 110, 30.
- Orlandus v. Rollandus.
- Orliens v. Aurelianus.
- de Ornigues: Garnerus.
- Orosius 77, 15. 206, 30. 227. 458, n. 3.
- de Orto: Durandus.
- Osbernus abbas S. Ebrulfi Utic. 7, 10.
- Osbernus (comes Herefordi) 9, 40; fil.: Willelmus.
- Osbertus abbas S. Mariani Autissiodor. 236, 10. 237, 30. 239, 45. 264, 25.
- Osma v. Oxim.
- Osmundus Drengotus Normann. 7. 12, 25. 19, 5.
- de Osquebert: Terricus.
- Ostemale v. Hostemale.
- Osterriche v. Austria.
- Ostia, Hostia 85, 20. 203, 40. 564, 40; Hostiensis dioecesis 438, 40. 439, 35; card. episc.: Odo I. (Urbanus II. papa), Lambertus (Honorius II. papa), Iohannes II, Albericus, Hugo, Humbaldus (Ubaldu), Octavianus, Hugue-linus (Gregorius IX. papa), Rainaldus (Alexander IV. papa), Petrus de Tarentai (Innocentius V. papa), Nicolaus (Benedictus XI. papa).
- (Otocarus I) rex Bohem. 302, 35.
- (Otocarus II) rex Bohem. 683.
- (Othbertus) episc. Leodiensis 26, 5.
- Odbertus saltator 28. 29.
- Otto, Otho, Oto, Octo, Odo, Oddo; Othes (Othon), Otes, Othe.
- Odo card. episc. Ostiensis, prior Cluniac., canon. Rem., Urbanus II. papa.
- Otho card. diac. S. Nicolai in Carcere Tulliano, card. episc. Portuensis 436, 35. 637, 30. 804. 819, n. 3.
- Otto card. diac. (S. Nicolai) de Carcere Tulliano 145, 5.
- Oddo card. diac. prior 513, 35.
- Odo de Castro Radulphi card., cancell. Paris. 588, 30.
- Otto card. 237, 50.
- Odo episc. Baioc., fr. Guillelmi I. regis Angl., 20, 50. 21.
- Otto episc. Frising., fr. Conradi III. regis, 65, 30. 68, 5. 71, 30.
- (Otto I) episc. Monaster. 318, 10.
- Odo episc. Paris., cantor Bituric. 257, 30. 272.
- Otto episc. Ultraiect., fil. Bernardi de Lippe, 455, n. 1.
- Oddo abbas Cluniac. 77, 35.
- Odo abbas S. Columbae Senon. 35, 10.
- Otto abbas Morimund. 93, n. 7.
- Otho abbas Pruilliensis 462, 30.
- Odo abbas S. Medardi Suession. 520.
- Odo abbas S. Remigii 236, 25.
- Otto praepos. Aquensis, elect. episc. Leod. 810. 811. 817.
- Odo (Quarellus) canon. Carnot., consiliarius Stephani cancell. Sicil. 239, 30.
- Otto cler. Leod. 122, 45. 123. 126, 15. 127.
- Odo de Deogilo mon. S. Dionysii 59, 45—62. 64, 45. 70.
- Odo mag. Autissiodor. 219, n. 4.
- Odo mag. Suession. 237, 10.
- Otho, glossator Papiensis, 182, 40.
- Otto I. imp., fil. Heinrici I. regis, 460, 25. 496, 55. 497, 55—499; filii: Liudolfus, Otto.
- Otto II. imp., fil. Ottonis I. imp., 90, 5. 498. 499. 520, 30; uxor: Theophanu; fil.: Otto.
- Otto III. imp., fil. Ottonis II. imp., 78, 5. 87, 25 (rex Italiae). 460, 15. 498. 499. 727, 1.
- Otto IV. imp., comes Pictav., fil. Heinrici (Leonis) ducis, (*falso* dux Saxoniae) 35, 35. 85, 45. 158. 171, 50. 213. 218, 30. 238, 25. 258, 1. 270. 272, 35. 273. 275, 30. 276, 40. 277, 15. 279. 280. 294. 302—305, 30. 306, 35. 307. 308, 35. 309. 311—313. 315. 316, 20. 317, 35—319, 5. 336—339. 341. 343, 10. 354—356. 360—363. 366. 367. 372. 373, 20. 375—377. 384. 385, 15. 386, 5. 387, 5. 389, 25—391, 20. 395. 396, 10. 398. 408, 20. 409, 50. 410. 435. 436, 5. 453—456. 463, 35—467. 501. 502, 1. 507, 45. 509—511, 5. 513, 20. 514, 1. 517, 30. 521, 25. 532, 1. 538—540. 616. 617. 677. 702, 20. 703, 40. 705. 713. 717, 35. 743. 746. 748, 35. 754, 20—757, 15. 758, 25—762, 15. 764; secundus Nero dictus 336, 35; uxores: Beatrix, Maria; eius senescallus 502, 1; vexillum 308, 35. — Othonitae 314, 15.
- Odo rex Franc. 520.
- Othes rex Saxoniae (*fabul.*) 725, 5; filius 725, 5, huius uxor S. Fierehaus.
- Odo, fr. Henrici I. regis Franc., 291, 5.
- Otto II. dux Bavar. 530, 25. 535, 15. 655, 45. 680, 30. 685, 25. 802; fil.: Elisabeth.
- Odo II. dux Burgund. 147, 45. 148, 5.
- Odo (*falso* pro Hugone III) dux Burgund. 245, 50. 254, 40. 256, 10.
- Odo III. dux Burgund. 238, 45. 277, 15 (*falso* Hugo). 309, 20. 310. 342, 10 (dictus Allobrogus). 348, 35. 358, 25. 359, 363, 10. 370. 400. 407, 25. 409, 10. 756, 5. 760, 1.
- Odo IV. dux Burgund. 476, n. 9.
- Otto dux Saxon. 228, 5. 460, 25; fil.: Heinricus.
- Otto I. comes (palat.) Burgund., fil. Friderici I. imp., 451, 25; uxor: Margaretha.
- Othe IV. comes (palat.) Burgund. 609, 45; uxor: Mathildis.
- Otto comes palat. (de Wittelsbach) 272. 294, 35 (dictus landagrava). 746 (dictus landegrave).
- Odo II. comes Blesensis, I. Campan. 32, 1. 89.
- Otto II. comes de Gelra 590, n. 3. 811, 15.
- Odo comes Nivern. 594, 35; fil.: Margareta.
- Odo comes Sutriae, nepos Guitherti (Clementis III) antipapae, 22, 15.
- Otto comes de Tinqueneburc (*Teklenburg*) 312, 30. 356, 10. 375, 40. 377, 45. 378, 25. 386, 30. 393. 465, n. 5.
- Otho de Arbore, socer Guidonis de Hoden, 393, 30.
- Otho de Hostemare 393, 15.
- Othobonus, Otobonus, Octobonus, de Lavagnia card. diac. S. Adriani, Adrianus V. papa 638, 25; soror 638, 25.
- Oudarz de Reson, senescallus Campaniae 540, 5.

Outarricha v. Austria.
Ovidius 41, 25.
Oximensis (*Osma*) episc.: Didacus.
de Osma episc. 413, 50.

P.

Paciacum castrum, *Pacy-sur-Eure*
335, 30.
Padus fl. 21, 5. 638, 30.
Paernas (Palernas?), *Pernes?* 420, 15.
de Paieno: Hugo.
Pailler, *Palearii* 203, 35.
Palamedes 16, 45.
Palavicinus v. Pelavicinus.
Palea civ. v. Alexandria Nova.
Palearii, *Pathas (Cataloniae)* 597, 25;
comes: Rogerus.
Palentini campi, Palentina plana 438, 30.
516, 30. 601, 35; cf. Leonis campus.
Palerna v. Panormus.
Palerna (?) 421, 30; cf. Paernas.
Palestina 80, 5. 332, 10 (Palestina regio).
469, 45. 509; Palestini principes
450, 35; reges v. s. Ierosolyma.
Palmis v. Parma.
de Palmis: Giraldus.
Pampilonia, Panpilonia 490, 50. 491, 50.
Pandulphus; Pandouffes, legatus apost.
in Anglia, (episc. Norwic.) 345, 15.
349, 40. 706, 30. 707, 25.
Pannonia 82, 25. 460, 1.
Panormus, Palerna; Pannorie, Palierne
13, 5. 21. 256, 45. 259, 10. 453, 1.
666—668, 1. 743, 35. 746, 30; eccl.:
S. Mariae. Panormitani 672, 30.
Pantennelee insula, *Pantellaria* 557, 25.
Pantheon v. S. Mariae Rotundae eccl.
Rom.
Pantulfus, Pantol: Guillelmus.
Papia; Pavie; Pabia 83, 15. 104, 20.
158, 166, 25. 175, 40. 180, 50. 409, n. 1.
445, 35 (dicta Ticinea). 490, 45. 491, 45.
813, 5. Papienses, Papiiani cives 303, 5.
305; Papiensis: Willelmus card.
Paracitus monast. (dioec. Trec.) 81, 5.
235, 20; abbatissa: Heluisa.
Paralipomenon liber 674, 10.
Pariden de Esperguen 392, 30. 393, 45.
Paris, fil. Priami, 16, 45.
Parisius, Parisii, Parisiacensis civ.; Paris
39, 15. 40, 5. 41. 45, 30. 49, 35. 53, 35.
58, 59, 10. 81. 87. 90, 5. 97, 50. 140.
148, 30. 149, 45. 157, 1. 163, 10. 166.
167, 10. 170, 15. 181, 10. 192, 35. 193, 1.
232, 30. 237, 50. 239, 35. 260. 270, 1.
275. 276, 5. 280, 20. 281. 291, 25.
296, 1. 315—317. 324, 35. 360. 362, 25.
388, 40. 396. 438, 5. 439, 15. 456, 1.
460, 25. 465, 20. 470, 40. 471, 5. 472, 45.
473, 1. 490, 25. 491. 502, 25. 506, 10.
508, 35. 514, 1. 515, 25. 516, 5. 518, 40.
528. 539, 5. 541, 5. 545, 30. 558.
583, 15. 588. 589, 15. 591, 30. 605, 10.
609, 45. 611, 5. 612, 15. 617, 25. 664, 40.
671. 690, 15—692, 15. 696. 706, 10.
734, 20. 749, 1. 750, 10. 754, 5. 762.
764, 40. 774, 5. 792, 45. 794, 5. 806, 40.
808, 30. 811, 35; eccl. et monast.:
S. Antonii, S. Dionysii, S. Genovefae,
S. Mariae, S. Martini; maior eccl.
286, 20; Templariorum domus; Cha-
stelet; Lupra arx; Chalaui vicus;
Parvus-pons 324, 35; suburbium 58, 40.
Parisienses, Parisiani 54, 35. 316, 30.
317, 20. 363, 5. 386, 45; burgensium
filii sex 557, 45; Iudaei 58, 25. Pari-
siensis episcopatus 255, 40. 258, 5.
286, 20; dioecesis 454, 5; clerus 170, 20;
canonici 286, 20; praepositi 391, 35.
393, 5; studium 588, 15; magistri
240, 45. 260, 25. 272, 1. 275, 45. 454, 5;
parlamentum 516, 5; episc.: Galo,
Stephanus, Mauricius, Odo, Petrus,

Willelmus, Willelmus Arvernus; ar-
chicancell.: Guiars; cancell.:
Odo de Castro Radulphi; archidiaconus:
Gaufridus, Albericus, Willelmus; de-
canus: Michael; cantor: Petrus;
clerus: Fulco; mag.: Mattheus, Pe-
trus Comestor, Petrus de Corbolio,
(heret.) Bernardus; scholast.: Hugo
Aurelianensis. — P. pagus 670, 45;
com.: Hugo Magnus, Hugo Capet. —
Paresis (numini) 707, 15; Parisiensis
libra 475, 5.
Parma; Parme 86, 15. 561, 15. 619, 1.
699; Palmis 445, 35; de P.: Albertus.
Parthi 332, 15. 335, 5. 468, 25. Cf. Turci.
Paschalis I. papa 492, 50. 493, 55. 494, 1.
495, 1.
Paschalis, Pascalis, II. papa, Rainerius
card. 19, 20. 25, 35. 26. 33. 40. 41, 15.
49—52. 80, 15. 144, n. 2. 196, 45. 197.
209, 20. 229, 30. 230, 40. 435, 15. 460, 40.
462, 50. 478. 500, 30. 507. 508. 511, 30.
512. 674, 50. 675, 5. 823. 824, 20.
Paschalis (III) antipapa, Wido Cremensis
card. 85, 10. 144, 35. 149, 5. 152, 35.
191. 210, 1. 445, 15 (falso episc. Lu-
censis). 449, 35.
Passavant castrum S. Pauli, *Passarano (?)*
638, 45.
Pastorelli; pastouriaus 593, 40. 605, 15.
(Patavia) Batavia, *Passau* 62, 5.
Paterini v. Populicani.
S. Pauli eccl. et monast. Rom. 13, 25.
492, 25. 493, 25. 696, 35.
S. Pauli eccl. Valencien. 551, 35.
S. Pauli castrum v. Passavant.
Sancti Pauli; Saint Pol, comitatus 358, 5.
539, 35; com.: Hugo IV, Galcherus,
Guido II, Hugo V, Guido III, Guido IV.
S. Paulus; S. Paules (Paulon), S. Pol
490, 25. 491, 20. 533, 25. 535, 20. 726, 30;
epistolae 12, 1; ensis 573, 30.
Paulus I. papa 490, 35. 491.
Paulus card. episc. Praenest., Cle-
mens III. papa.
Paulus archiep. Rothomag. 494. 495.
Paulus historiographus 77, 20.
Pelagius II. papa 519, 5.
Pelagius card. episc. Alban. 285. 286.
467—469, 1. 804, 50.
Pelasgi, Romani orientales 19, 25.
Pelavicinus, Pelavisinus, Palavicinus;
Poilevoisins: Hubertus.
Peletz, Pellet: Ramons.
Pellutus comes v. Pilosus.
Penestre v. Praeneste.
de Penna-forti: Raimundus.
Penne castrum, *Penne ad fl. Aveyron*
399, 20.
Peregrinus miles 392, 1; fil.: Nicolaus.
de Perenchis, *Pérenchies (prope Lille)*:
Balduinus.
Pergamus urbs 71, 20.
Perona; Peronne, Pieronne, castrum
157, 15. 214, 35. 248, n. 6. 280, 20. 287, 5.
290, 25. 307, 5. 315, 25. 316, 20. 318, 25.
320, 1. 360, 30. 363, 20. 386, 15. 393, 5.
456, 1. 470, 45. 521, 40. 528, 10. 538, 1.
542, 5. 631, 40. 751. 772. 804. 805, 15;
de P.: Gaufridus.
Perrusinus v. Petrus Asinus.
Persae 16. 181, 35; Persis 519, 10; sol-
danus 84, 15.
Perseus rex Maced. 16, 45.
Persius poeta 23, 35.
Perticum, *Perche* 457, 15; com.: Ro-
trodus III, Gaufridus III, Thomas.
Perusium, Perusia; Perouse, *Perugia*
238, 40. 277. 281, 35. 319, 15. 440, 20.
511, 15. 578, 25. 590, 10. 620, 35. 646.
690, 35. 796, 20. 816, 45; eccl.: S.
Laurentii; S. Herculanus sepulchrum.
Petit Paris opp. 670, 25.

Petracensis civ., Crac 250, 20.
Petragorica, *Périgueux* 823, 1. Petrogo-
risentes 575, 45; episc.: Rainaldus.
(Petra-lata) Peiralada, Peyralada, *Pierre-
late* 421, 5. 422, 40.
Petreius 189, 10.
de Petro-ponte: Hugo episc. Leod.
Petrus; Pierres (Perron, Pieron), Pieres,
Peres; Peire, Peyre.
Petri piscatoris Sepulchrum in monast.
S. Dionysii 50, 5.
S. Petri eccl. prope Bovinas 308. 365, 40.
366, 5.
S. Petri de Cella monast. in suburbio
Trecensi 228, 45.
S. Petri monast. Colon. 115.
S. Petri eccl. Rom. 43, 25. 53, 15. 83, 5
(via triumphali). 441, 1. 462, 1. 590, 30.
614, 25. 672, 5. 696, 35.
S. Petri ad Vincula eccl. Rom. card.
presb.: Willelmus.
S. Petri monast. Rom. 202, 20.
S. Petri Vivi monast. Senon. 31, 35.
35, 10. 237, 45; abbas: Girardus.
S. Petri eccl. cathedral. Trecensis 253, 40.
S. Petri eccl. Trever. 115, 20. 136, 5.
S. Petri altare in eccl. Colon. 130, 45.
S. Petri altare Rom. 229, 30.
S. Petri altare in eccl. Trever. 115, 20.
SS. Petri et Pauli limina Rom. 504, 35.
SS. Petri et Pauli altare in urbe Senon.
35, 5.
S. Petri burgus, munitio, Rom. 202, 20.
463, 1.
S. Petri burgus Senon. 235, 50
Sanctus Petrus sive Worlacium locus
prope Montem Cassinum 569, 50. 570.
S. Petrus 14, 15. 42, 35. 52, 10. 179. 182.
232, 35. 261, 50. 464, 20. 490, 25. 491, 20.
533, 25. 535, 20. 560, 25. 726, 30. 796, 40;
S. Petri corpus 520, 1; gladius 281, 30.
573, 30; vexillum 13, 10; sepulchrum
58, 1; S. Petri cathedra, tronus 3, 30.
39, 40. 175. 177, 45. 440, 5. 453, 5.
503, 40. 504, 5. 595; sedes 49, 40. 51, 1;
archa 107, 10. — Petri vicarius 40, 25.
44, 45. 50, 5. S. Petri patrimonium
107, 20. 302. 304, 15. 337, 1. 644, 20.
645. 659, 20. 688, 5; matrimonium
586, 25; feudum 280, 1. 302, 25. 796, 25.
Petrus Leonis card., fil. Petri Leonis,
Anacletus II. papa.
Petrus de Tarantasia ord. Praedicat.,
archiep. Lugdun., card. episc. Osti-
ensis, Innocentius V. papa.
Petrus Hispani, Hispanus, card. episc.
Tusculanus, Iohannes XXI. papa.
Petrus de Murrone mon. S. Benedicti
in Montibus, Celestinus V. papa.
Petrus Rogerii Lemovicensis, abbas
Fiscannensis, episc. Atrebat., archiep.
Senon., post Rothomag., card., Cle-
mens VI. papa.
Petrus Capuensis card. 259, 40. 294, 15.
Petrus card. presb. S. Chrysogoni 203, 40.
Petrus de Columpna card. 504, 20.
691, 50. 692, 35. 694, 40. 695, 25.
Petrus Pisanus card., cancell. Anacleti II.
papae 106. 107.
Petrus Rubeus card. presb. tit. S. Mar-
tini 41, 1.
Petrus I. patr. Antioch. 269, n. 9.
Petrus II. patr. Antioch. 213, 25. 280, 50.
456, 40.
Petrus II. archiep. Bituric. 235, 40.
802, 45.
Petrus Amelii archiep. Narbon. 473, 30.
474.
Petrus archiep. Remensis 671.
Petrus de Colle-medio archiep. Rotho-
mag., praepos. S. Audomari 436, 35.
502. 514. 535, 35. 536, 1. 819, 25.

- Petrus de Corboilo, archiep. Senon., episc. Camerac. 260, 10. 267, n. 2. 294. 617.
- Petrus de Charniaco archiep. Senon., cambellarius curiae Rom. 578, 25. 620.
- Petrus archiep. Tarantas. 240, 45.
- Petrus episc. Atrebat., abbas Cisterc. 205, 25. 210, 45. 212, 30.
- Petrus I. episc. Carnot. 292, n. 2.
- Pierres episc. Catalaun. 558.
- Petrus Carlotus episc. Noviom. v. Carolus.
- Petrus Lombardus mag. (episc. Paris.) 237, 10. 467, 25.
- Petrus (de Nemosio) episc. Paris. 277, 20. 286, n. 2. 454, 10.
- Petrus II. episc. Pictav. 200, 10.
- Petrus des Roches episc. de Winciestre 708, 10.
- Petrus praepos. Ariensis, elect. Atrebat. et Camerac. (*falso pro Roberto*) 202, 45. 203, 1.
- Petrus I. abbas Clarevall. 824, 45.
- Petrus II. abbas Clarevall. 121, 5. 248, 40.
- Petrus I. Venerabilis (Arvernus) abbas Cluniac. 76, 30. 77. 80. 235, 25.
- Petrus de Autolio abbas S. Dionysii 784, 25.
- Petrus Abailardus, Abelardus, Baalardus, abbas Paracliti, mon. Cluniac. 41, 5. 81. 235. 509, 45; mater 81, 25; uxor: Heluisa.
- Petrus Beneventanus mag., legatus sedis apost. in Provincia 400, 35.
- Petrus de Castro-novo legatus curiae Rom. contra Albigenses 272.
- Petrus de Monte-acuto mag. Templi 767, 15.
- Petrus cantor Paris. 257, 40.
- Petrus Comestor mag. Paris. 240, 45. 242, 10; eius Historia Scolastica 387, 45.
- Petrus diac. Fromundi episc. Trecentis 32, 15.
- Petrus notarius Clementis IV. papae 563, 30.
- Petrus de Doaio cler. 294, 10.
- Petrus heremita (Ambianensis) 228, 35.
- Petrus mon. Sarnensis 401, 35.
- Petrus, fil. Bechini, 478, 10.
- S. Petrus Mediolan. fr. Praedicat. 589, 1.
- Petrus de Cortiniaco imp. Constantinopol., comes Autissiodor., Nivern., Namurc. 86, 1. 247, 40. 259, 5. 267. 270, 35. 277, 10. 281. 282. 291, n. 4. 313, 10. 342, n. 8. 356, 20. 407, 30. 409, 15. 551, 25. 737, 5. 740. 765, 30. 794, 40. 806; uxores: Agnes, Iolantha; liberi: Balduinus II, Philippus II, Robertus, Yolandis, Maria, Mathildis; filia 765, 5.
- Petrus II. rex Arragon. 278, 20. 280. 281, 15. 282, 40. 410. 411. 580, 40.
- Petrus III. rex Arragon., fil. Iacobi I, 609, 20. 610. 672. 673. 687, 40; uxor: Constantia.
- Petrus rex (princeps) Caralitanus, fil. Gunnarii princ. Sardiniae, 140, 50.
- Petrus Malus-clericus dux Britann., fil. Roberti II. com. Drocensis, 215, 5. 306, 15. 342, 15. 348, 25. 475. 483, 25. 516, 5. 556, 40. 557, 1. 796. 817, 20; fil.: Iohannes.
- Petrus comes de Alençon et Chartres, fil. Ludovici IX. regis Franc., 560.
- Petrus comes Nivern. et Autissiodor., elect. Camerac., fil. Theoderici com. Flandr., 244, 40. 447, 30.
- Petrus comes Sabaud. 638, 30. 681, 40.
- Petrus comes 393, 35.
- Petrus marescallus Franciae 582, 5.
- Petrus Bermundi dom. Andusiae 409, 20. 597, 5; uxor: Clementia.
- Petrus Asini, Pierasinus, Perrusinus, civis Florentinus 516, 1. 578, 5. 592, 5. 594, 25.
- Pierres de l'Ausnoi 776, 25.
- Petrus de Ballolio 393, 20.
- Petrus de Bello-monte 438. 567, 25. 569, 45. 647.
- Pierres de Blemu 639, 45. 681, 10.
- Peire Bonassa 426, 45. 427, 1.
- Petrus de Brulle 391, 40.
- Pierres dom. de Cortenai 609, 40; fil.: Amicia.
- Pierres de Douwai 750, 1.
- Pierres des Fontaines 553.
- Peire de Lambesc 426, 45 (*falso P. Lambert*). 427, 1.
- Petrus, filius Leonis, 27, 40. 39, 45. 40; liberi: Petrus Leonis (Anacletus II. papa), Alberia.
- Petrus Malevicinus (Malvoisins) miles 308, 30. 312, 5. 357. 375, 40. 377. 757, 30. 761, 5.
- Petrus de Mesnillo 392, 10. 393, 10.
- Petrus de Monte-regali 146, 15; fil.: Willelmus.
- Peire Ramons de Rabastens 415, 5.
- Petrus de Remi, dom. Reminii, Reminides 310, 5. 357, 30. 369, 15.
- Pierres de la Torniele 783. 791, 1.
- Petrus de Turella 313, 30. 381.
- Petrus Romani de Vico 563, 40; filius 563, 40. 564, 1.
- Petrus de Vineis (de la Vigne), consil. Friderici II. imp. 536. 593, 20.
- Petrus Iterii de Virio 203, 10.
- Pierres de la Broce cambellanus regis Franciae 558, 30. 575, 35. 609, 45.
- Pierres Cordiele homo Clarembaldi de Capes 776, 10; fil.: Biertrans de Rais (Pseudobalduinus).
- Pierres Harpins serviens Francogall. 760, 30.
- Pierres Malkasins heret. 804; uxor 804, 30; fil.: Bauduins.
- Petrus Tristanides cambellanus Philippi II. regis Franc. 311, 30.
- Pettaviensis v. de Sancta Sowe.
- Pharamundus 87, 25.
- (Pharus); Farus, le Fare 666, 50. 668. Pharii 333, 20.
- Philadelphia civ. 70, 30.
- S. Philibertus, Filibertus, abbas 494, 15. 495, 15.
- Philippa, fil. Henrici II. com. Campan., uxor Airardi de Brenna dom. de Rameruco, 277, 1. 475, n. 7.
- Philippa, fil. Guidonis com. Flandr., sponsa Eduardi II. regis Angl., 622, n. 4. 691, 30.
- Philippopolis 62, 30. 63, 55. 64; Latino-rum burgus; eccl.: S. Georgii.
- Philippus, Philippus, Philipus; Phelipes, Felippes (Felippon), Felipe, Felippres (Felippron); Philip, Felip.
- S. Philippi apostoli caput 435, 45.
- Philippus Berruyer archiep. Bituric. 635, 30.
- Philippus (*falso Bonifacius*) de Sabaudia elect. archiep. Lugdun. 638, 30. 681, 40. 825.
- Philippus I. episc. Aurelian. 773, 35. 789, 15.
- Philippus episc. Belvac., fil. Roberti I. com. Drocensis, 277, 15. 303. 342, 20. 358, 1. 366, 30. 374, 25. 379. 748, 35.
- Philippus archidiacon. Leodiensis 122, 45—126, 20. 127. 128, 1. 129, 40. 131, 25. 132, 30—134.
- Philippus prior Clarevall. 141, 60. 142, 1.
- Philippus mon. Clarevall. 121. 122.
- Philippus rex Rom., dux Sueviae, fil. Friderici I. imp., 85, 45. 218, 30. 258, 1. 265, 35. 270. 272. 293, 40. 294. 451, 30. 453. 464. 501 (501, 5 *falso dux Saxonum*). 509, 45. 510, 1. 616, 45. 617. 677, 20. 743. 746; uxor: Irene; fil.: Beatrix.
- Philippus I. rex Franc., fil. Henrici I. regis, 3, 20. 9. 13, 45. 15, 30. 20, 10. 32, 35. 48, 1—50. 78, 20. 157 (157, 40 *falso filius Roberti*). 199. 207, 1. 208. 216, 35—218. 231, 5. 443, 20. 460—462, 40. 734, 25. 735. 824, 10; uxor: Bertha; liberi: Ludovicus, Constantia.
- Philippus rex Franc., fil. Ludovici VI. regis, 40, 25—42. 58. 102, 1. 157, 55. 163. 232, 30. 520. 824, 30.
- Philippus II. Augustus, Magnanimus, rex Franc., fil. Ludovici VII. regis, 35. 36. 203, 35. 207. 210—214. 217. 233, 45. 238. 239, 1. 242—245, 10. 246—249, 25. 251, 10. 253. 254, 10—262. 265, 15. 267. 270—272. 276, 40. 278, 15—281. 283, 40. 284, 10. 289—294. 301—309. 311—320. 322—333. 335—352, 45. 353—361, 1. 368. 372. 373. 375. 376. 380, 30. 381. 383—387, 30. 388—391. 393. 395. 396. 398. 401, 25. 403, 30. 409, 50. 410, 15. 414, 45. 425, 50. 436, 10. 450, 5—453, 10. 454—457, 15. 463—467, 40. 470, 1. 471, 45. 476, 5. 501. 502, 1. 509—512, 25—514. 521. 526—528. 530. 537—541. 597, 1. 611, 1. 617. 632, 30. 677. 702, 30—714, 10. 715, 5. 736—741, 10. 742. 743, 5. 746—751. 753—760. 762—764. 773, 5. 779, 20. 789, 5; uxores: Elisabeth, Ingeburgis, Maria (Agnes); liberi: Ludovicus VIII, Philippus, Iohanna, Maria.
- Philippus III. rex Franc., fil. Ludovici IX. regis, 437. 438, 40. 439. 517. 594, 45. 605, 30. 609. 610. 621. 632, 25. 633. 667—671. 686; uxores: Ysabella, Maria; fil.: Philippus IV, Carolus.
- Philippus IV. rex Franc., fil. Philippi III. regis, 441. 476. 504. 505. 508, 10. 611, 45. 612. 622. 690—695, 40. 696; fil.: Ludovicus X, Philippus V.
- Philippus V. rex Franc., fil. Philippi IV. regis, 505.
- Philippus VI. rex Franc., rex Navarrae 506; fil.: Iohannes.
- Phelippes (de Conches), fil. Roberti II. com. Artesiae, 609, 40. 693, 30.
- Philippus comes Bolon., fil. Philippi II. regis Franc., 214, 45. 294, 25. 304, 10. 340, n. 1. 385, 35. 454, 40. 464, 15. 746, 1. 795, 45. 796; uxor: Mathildis.
- Philippus comes Flandr., (comes Atrebat.), fil. Theoderici com., 35, 25. 36. 171, n. 1. 202. 203. 210—212. 242, n. 7. 245, 50. 246, 5. 248. 254, 40. 255, 15. 278, 15. 289. 290. 292, 30. 301. 319—325. 327—329. 343, 15. 395. 444, 5. 445. 447, 25—449, 5. 450. 452. 463, 25. 464. 500, n. 3. 508. 509. 512, 35. 513, 1. 526. 527. 676, 45. 677, 25. 702. 707, 10. 708, 1. 736. 737. 739. 740, 20. 747, 5; uxores: Elisabeth, Mathildis.
- Philippus, fil. Roberti I. Frisionis com. Flandr., 10, 1. 735, 35. 736, 10.
- Philippus I. comes Namurc., fil. Balduini V. com. Hannon., 294, 10. 304, 30. 336. 454, 40. 746. 747, 40. 765, 35; uxor: Maria.
- Philippus II. comes Namurc., fil. Petri com. Autissiodor., imp. Constantinop., 313, 15. 356, 15. 544, 20. 765, 30 (*falso dictus dom. Autissiodor. 765, 35*). 768, 25. 769, 35. 772, 20. 794.
- Philippus de la Gastine 393, 40. 710, 15. 711, 15.
- Philippus castell. de Mallenguem 391, 40. 393, 10. 710, 10. 759, 25. 764, 35.
- Philippus de Monte-forti 575, 30. 646. 647. 651. 652. 666.

- Phelippres Mouskes 721, 1. 752, 30.
Felippres de Soubrenghien 772, 10.
Philippus de Tonquerneles 392, 20.
Philippus de Wavre 392, 10. 393, 15.
Phinees 23, 30.
(Phocas) Focas imp. 519, 10.
Phoenixum stamina 346, 15.
Phrigiae regnum 16, 45.
Picardi; Piquars 653. Picardie, Picardie 605.
Picum v. Pisae.
Pictavis urbs; Poitiers 26, 40. 33. 49, 10. 79, 10. 166, 50. 197, 1. 253, 40. 267, 35. 455, 20. 512, 10. Pictavienses, Pictavi, Pictones, Picti; Poitevin; Peitavis 39, 5. 173, 25. 184, 35. 193, 15. 339. 342, 10. 344, 15. 348, 1. 354, 30. 395, 35. 412, n. 3. 501, 10. 510. 749, 15. 755, 10. 795; Pictavorum comites 77, 30. — Pictavia, Pictonia; Poitou, Poitou, Poito; Poiteu, Peitau, Poyties, Peitieu 280. 306, 35. 307, 5. 412, n. 3. 455. 456, 5. 464, 40. 510, 25. 539, 1. 541, 1. 588, 15. 589, 20. 597, 25. 713, 25. 753, 30. 754, 40. 763, 25. 795, 30; Pictavensis comitatus 339; com.: Eblus (Bastardus), Willelmus V, Wido, Willelmus VII, Willelmus VIII, Richardus (I. rex Angl.), Otto (IV. imp.), Alfonsus, Richardus (rex Rom.); de P.: Ademarus.
Pierasinus v. Petrus Asini.
Pifi, Bulgari, heretici 522, 10.
Pikenbach vicus, Pickenbach 129, 45.
Pilous, Pilutus, Pellutus, comes, Raugraf 377, 45. 378, 25. 386, 30. 502, 1. 511, 5. 512, 25.
Pincenati 65.
de Pipio: Giraudus.
Pippinus senior maior domus 519; fil.: Carolus Martellus.
Pipinus; Pepins, Parvus rex Franc., fil. Caroli Martelli, 20, 45. 53, 40. 155, 50. 166. 180. 181. 189, 45. 206. 399, 25. 490. 491. 519. 788, 50; liberi: Carolus, Carolomannus, Sigila.
Pipinus, fil. Ludovici Pii imp., 495, 25.
Pisa, Pisae 28, 5 (Picenum). 40, 15. 43. 85, 35. 100. 101. 103, 5. 108, 40. 232, 35. 252, 50. 505, 50. 588, 20. 599, 35. 635, 35; S. Mariae canonica; portus 100, 35; turres 101, 1; consules 100, 40. Pisani; Pisans 100, 40. 101, 30. 252, 50. 436, 35. 468, 35. 469, 25. 502, 30. 505, 50. 516, 15. 741, 15; archiep.: Balduinus, Ubalus, Lotharus; comes: Gerardus; vicedom.: Bernardus; Pisani: Bernardus (Eugenius III. papa), Henricus card., Petrus, Radulfus, Wido. — Pisanorum vicus Acconit. 589, 10.
Pisseium, Poissy 160, 30; Pissena eccl. 158, 10. Pissei campi 193, 5; Pissianites: Robertus.
Placentia; Plaisence, Piacenza 25, 25. 50, 35. 445, 35. 534, 15. 813. 814. Placentini; Plaisentin 83, 5. 813. 814, 15; episc.: Aldo; de Pl.: Theobaldus (Gregorius X. papa).
Placidia, (falso) fil. Ludovici Pueri regis, 460, 20.
Placidus puer S. Benedicti 118, 25.
Plain civ. Lombardiae (erronee) 669, 20.
Plato 822, 15; Plato Hesperiarum dictus Abaelardus 235, 25.
Plautus 23, 35.
de Plozeke comes: Bernardus.
Podium v. Anicium.
Podium-celsum castrum, Puicelsi 399, 30.
Podium-Laurentii, Puy-Laurens (Tarn) 399, 15.
Podium - Soriguer opp., Puisserguier 274, n. 2.
Poeni 100, 45.
de Poenitentia Iesu Christi ordo 589, 25. 593, 40.
Poheri; Pohnier 358, 5. 374, 35. 760, 5.
Poilevace; Poilevaque, Poilevake, castrum (dictum Esmerade 810), Poilvache (Namur) 215, 20. 809. 810.
Polars de Aiengien (?) 770, 30.
Poloniae ducatus; Poulainne 522, 35. 604. 605, 5; dux (de Silesia-Wratistlaw): Henricus II; ducissa: S. Hedwigis; episc.: S. Stanislaus.
Pompeius 176, 5. 188, 50. 189. 387. 487, 35. — Pompeiani 189, 5.
Pompeius minor 189, 10.
Pompeius Trogius 77, 15.
Pons-super-Icaunam villa, Pont-sur-Yonne 277, 1. 280, 20.
Pontarlicii, Pontartier 358, 30.
Pontianae insulae 823, 10.
Pontiniacum, Pontigniacum, monast., Pontigni 149, 30. 198, 5. 230. 233, 35. 238, 20. 239, 1. 241, 15. 262, 40. 270, 1. 277, 25; abbates: Hugo, Guichardus, Guarinus, Garmundus.
Pontisara; Pontoise, castrum 255, 40. 552, 30.
Pontius, Poncius; Ponces; Pons.
Pontius episc. Atrebat. 789, 30.
Pontius abbas Bellae-vallis 113, 45.
Pontius abbas Cluniac. 80, 5. 200. 201, 1.
Pontius I. abbas S. Egidii 402, n. 2.
Poncius abbas Vizeliac. 143, n. 3. 145. 146.
Ponces de Aubon mag. prov. Templariorum in Francia 604, 20.
Pons dom. de Mondragos 421, 15. 422, 40.
Poncius de Montelauri 399, 40. 400, 1.
Pons de Sent Just 421, 15. 422, 40.
Pontivus (pagus); Pontiu, Ponthieu 3, 20. 339, 15. 539, 40. 760, 10. Pontivi, Pontivii 54, 45. 367, 35; comites: Willelmus III, Simon.
de Pontosa: Willelmus.
Popo (episc. Brixin.), Damasus II. papa.
Populicani vel Puplicani vel Cathari vel Paterini 245, 30; Poppulicana heresis 258, 15.
Porcellences, Porcelet: Willems, Bertrans.
Porsesse castrum Campan. 147, n. 5.
Porta Latina Rom. 506, 40.
Portigalia, Portugallia, Portugal; Portygat, Portugal 747, 15; partes Portugalenses 278, 10. 464, 45; reges: Alfonsus I, (Mathildis filia eius), Sancho I, Alfonsus III; de P.: Laurentius.
Portuensis episc. 40, 10; card. episc.: Bernardus, Otto, Mattheus, Iacobus Duesa (Iohannes XXII. papa).
Portus-Sancti-Saturnini, Sanctus Saturninus, villa, Pont-St.-Esprit 402. 403, 5.
Porus rex 181, 35.
Postquaria; Posqueiras, Posquieyras, castrum 402, 30. 431.
Potamicus lacus, Bodensee 114, n. 3.
Potentia urbs, Potenza 27, 30.
S. Potenciani corpus 237, 45.
Pouille v. Apulia.
Praedicatorum fr., Iacobitae; Jacobin, Jacopin 85, 45. 215, 1. 238, 40. 252, 20. 437, 20. 438, 45. 439, 35. 504, 45. 505, 40. 514. 522, 10. 572, 20. 587, n. 7. 589, 30. 591. 595, 10. 604, 35. 695. 818, 1; mag.: S. Dominicus, Nicolaus (Benedictus XI. papa); fratres: Anibal, Conradus (de Marburg), Gaufredus de Bello-loco, Girardus de Fracheto, Hugo de S. Caro, S. Petrus, Petrus de Tarrantasia (Innocentius V. papa), Raimundus de Penna-forti, Robertus, Thomas Aquinas, Vincentius Bellov.
Praemonstratum 231. 235, 55; Praemonstratensis ecclesia 230, 40; ordo 231. 233. 234. 236, 40. 262, 45. 457. 616, 20. 675, 5; religio 107, 5; Praemonstratenses 824, 30; abbates 263, 30; abb.: Robertus, Hugo, Gervasius; prior: Rainerus; monast. et conv.: Dei-locus, S. Mariani Autisiodor., S. Quirici, Scola Arvernicae.
Praeneste; Penestre, Palestrina 108, 40. 695, 25; Penestrina, Prenestina dioecesis 438, 40. 439, 15. 440; card. episc.: Cono, Willelmus, Stephanus II, Paulus (Clemens III. papa), Iacobus, Hieronymus (Nicolaus IV. papa), Symon.
de Prat, Praet: Balduinus.
Pratum monast. S. Mariae Rothomag. 168. 508, 50.
S. Praxedis eccl. Rom. card. presb.: Ancherius.
Premislaus v. Otacarus.
Pres Porcins locus Tornac. 751, 35.
Pressanum castrum prope Carcassonam 274, 45.
Priamus rex, fil. Laomedontis, 16, 45; liberi: Hector, Troilus, Paris, Deiofoebus, Amphimachus.
Primat, Prymat, historiographus 629.
Primeleccus: Guillelmus.
Principatus, Principato 438, 20.
Priney, Prény 558, 30.
S. Prisci castrum, St. Brice (Yonne) 584, 15; dom.: Willelmus.
Prompti, Promptuli, fratres 88.
Prosper chronista 205, 30.
Prothesilaus 482, 1.
Provignum, Provins 236, 1. 253, 40; abbata S. Iacobi.
Provincia, Provinciae comitatus, Proventia; Provence, Prouvence; Provensa, Proensa, Proenza 82, 25. 101, 30. 206, 30. 272, 5. 273, 10. 398, 10. 401 — 403, 10. 408. 409, 20. 410, n. 3. 412, n. 3. 418, 5. 420, 40. 422, 20. 425. 426. 428 — 430, 15. 431, 30. 473, 50. 544, 35. 557, 50. 558. 560. 563. 565. 574, 10. 577, 30. 597, 10. 598, 20 — 601, 10. 606, 20. 608. 619, 20. 632, 15. 643, 50. 657, 10. 682, 25. 684, 15. 704, 5. 814, 30; Provinciae comites 641, 45. 682, 35; nobiles 399, 35. 401, 20; milites 575, 25; Provinciales; Prouvenciel; Proensal 412, n. 3. 582, 1. 600, 20. 657, 40. 658, 50. 659. 685. 813, 5; Provinciales partes 401, 20; com.: Raimundus Berengarius III, Raimundus Berengarius IV, Karolus (I. rex Siciliae); comitissa: Beatrix, uxor Karoli.
Pruilliensis (Preuilly) abbas: Otto.
Pruiliacum monast. ord. Cisterc., Prully 230, 5.
Prumiacensis: Willelmus.
Psalerum v. Salernum.
de Psalmis: Henricus.
Ptholomais v. Accon.
S. Pudentianae eccl. Rom. card. presb.: Robertus.
Pulchbone castrum, Poggibonsi 516, 10.
Pullia v. Apulia.
Puplicani v. Populicani.
de Putenghien: Libous.
Puteolis castrum, Pozzuoli 444, 35.
(Pygmaei) Pigmei 84, 30.
(Pyrenaei) Pirenei montes 206, 30. 597, 25.
Pythagoras 354, 5.

Q.
de Quadrellis: Ansetillus.
Queno de Conduno (Condunita) 313, 35. 382.

Quevrein, Kievraing, *Quiévraing* 771, 45; dom. 770, 25; dom.: Watiers, Nicole.
 S. Quintini in Viromandia castrum; Saint Quentin en Vermandois 54, 45. 248, n. 6. 290, 25. 549, 35. 550, 30. 690; monast. 520, 25.
 S. Quentins 816, 40.
 S. Quirici, Quiriaci, castrum, *San-Quirico* 302, 25. 361, 40.
 S. Quirici monast. Reatinae dioec. 281, 5. 457, 5.
 Quirites Romani 51, 10.
 Quisa, *Guise (Aisne)* 325, 5.
 Quis-ut-Deus, pater Iohannis presbyteri regis (fabulosi), 202, 25.

R.

Raaz v. Rais.
 de Rabastens, Rabasteaux, *Rabastens*: Ramons (*falso* Bernad), Peire Ramons.
 Radicofonum castrum, *Radicofani* 302, 25. 361, 40.
 Radinga abbatia; Radingues, *Reading* 158, 10. 707, 20.
 Radulfus v. Rudolfus.
 Ragin-, Ragen-, Rain-, Rein-, Ren-, Regn-, Reign-, Ran-, Reiam-,
 Reimbaltis (Ranbaut) de La Calm 421.
 Ragnaldus, Reginaldus, Rainaldus, Ragnaldus, Reinaldus, Renaldus, Rainaudus, Regnaudus, Reignaudus; Renaud (Renaut), Renaus; Rainaut.
 Rainaldus card. episc. Ostiensis, Alexander IV. papa.
 Renaldus archiep. Colon., cancell. Frederici I. imp. 148, 10. 152, 45. 174, n. 1. 179, n. 1. 238, 10. 445, 10.
 Rainaldus archiep. Lugdun. 400, n. 3.
 Rainaldus archiep. Remensis 40, 20. 53, 40.
 Regnaudus de Salliac episc. Autissiodor. 586, 20.
 Renaldus episc. Carnot. 277, 15.
 Rainaldus episc. Petragoric. 200, 10.
 Ragnaldus episc. Tullensis 399, 25.
 Rainaldus abbas Cisterc. 236, 25.
 Renaldus abbas Fusniac., mon. Clarevall. 141.
 Rainaldus abbas S. Martini Nivern. 258, n. 5.
 Rainaudus princ. Antioch. 250.
 Rainaldus I. de Moncon comes Barri-ducis, fr. Stephani episc. Mett., 65, 30. 70, 15. 117, 1. 231, 40.
 Rainaldus II. comes Barri-ducis 147, n. 5.
 Reginaldus de Domno-Martino comes Bolon., fil. Alberici II. com. Domni-Martini, 35, 40. 213, 276, 40. 279, 20. 280, 293. 303—305, 1. 306, 10. 307, 5. 312, 35—316, 20. 318, 25. 336. 337, 30. 338—340. 342. 343, 10. 347. 349. 351. 353, 15. 356. 360. 366, 30. 367, 35. 372, 20. 374. 379, 35—383. 385. 386. 390, 15. 391, 15. 393, 30. 395, 35. 396, 10. 456, 1. 465. 501. 502, 1. 509, n. 8—511, 1. 512, 25. 513, 25. 514. 517, 30. 521. 537—541, 5. 597, 1. 617. 677, 25. 708—711, 5. 712, 30. 713, 40. 746, 5. 748—750, 35. 751. 752, 40. 754. 755, 15—759, 30. 762, 10. 763, 10; uxor: Ida; fil.: Mathildis.
 Rainaldus III. comes Burgund. 201, 35; fil.: Beatrix.
 Reinaldus IV. comes Ioviniaci 238, n. 1.
 Renaldus I. comes Nivern., fil. Landrici, 146, 1; fil.: Willermus.
 Renaldus II. de Hubenc comes Nivern., fil. Guillemi I. com., 146, 1; fil.: Willermus Cartusiensis.
 Rainaldus dapifer Francorum 156. 157, 1.
 Renaus de Croisilles 717, 10; *falso* Renerus 393, 25.

Rainaut lo Frizos 412, n. 3.
 Reginaldus de Lauro 476, 35.
 Ragenfridus archiep. Rothomag. 490, 25. 491, 25.
 Reinardus (*falso* pro Mainardo) archiep. Rothomag. 495, 45.
 (Reinhardus) episc. Halverstat. 50, 15.
 Renardus scutifer Alardi de Borguella 393, 40.
 (Raginherius), Rainerius, Rainerus, Rennerius, Rennerius, Rennerus, Ranerius.
 Rainerus abbas S. Mariani Autissiodor., prior Praemonstrat. 234—236. 264, 25.
 Reinerius marchio Montis-ferrati 89, n. 9. 477, n. 8; fil.: Iohanna, Adelina.
 Renerus (*falso* pro Renaldo) de Croisillis 393, 25.
 Rainer lo Frizos 412, n. 3.
 Rennerius de Murnac 392, 1. 393, 10.
 Rainerius capitaneus Urbeveter. 621, 35. 672, 50. 688, 10.
 Rennerus de Vime 392, 35.
 Rennerus de Wavre 392, 5.
 Ragnoardus, Raignoardus, archiep. Rothomag. 494, 5. 495, 5.
 Ragnulfus v. Ramnulfus.
 Ragusiensis Dalmacia 452, 30.
 Raimundus, Raymundus, Reimundus, Remondus; Raimons, Remons; Ramons (Ramon), Ramond, Ramundetz.
 Raimundus episc. Ruthenensis 200, 10.
 Raimundus IV. episc. Tolos. 598, 15. 599.
 Raimundus III. episc. Uticensis 399, n. 2. 410, 30.
 Raymundus de Penna—forti fr. ord. Praedicat. 588, 25.
 Raimundus princ. Antioch., fil. Willemi VII. com. Pictav., 250, 15. 734, 30; uxor: Constantia.
 Raimundus (*falso* pro Boemundo III?) princ. Antioch. 251, 20.
 Raymundus Berengerius (comes Barcinon.) 31, 1; soror: Stephania.
 Raimundus Rogerii comes Fuxensis 274, n. 5. 401, n. 1. 412, 25. 413, 1. 414, 20. 597, n. 4; filii: Aimericus, Rogerius Bernardus II.
 Raimundus Berengarius III. comes Provinc. 203, n. 4.
 Raimundus Berengarius IV. comes Provinc. 215, n. 7. 511, 20. 544, 30. 588, 15. 589, 20. 593, 20. 598—600. 604, 15. 619, 15. 638, 30. 792, 40. 802, 30. 803; uxor: Beatrix; filiae: Margareta, Alienor, Sancia, Beatrix, filia (*falso*) uxor regis Castell. 803, 10; filius (*falso*) 803, 25.
 Raimundus IV. de S. Egidio comes Tolos. 461, 25.
 Raimundus VI. comes Tolos. (de S. Egidio) 271, 20—273, 10. 276, 35. 280, 1. 282, 40. 286, 25. 398—400, 5. 401. 402, 15. 403, 10. 407—414. 417—421, 35. 422. 423. 430, 55. 431, 1. 432. 446, 45. 457, 1. 467, 25. 597. 702, 20. 704, 1; uxor: Iohanna; liberi: Raimundus VII, Clementia.
 Raimundus VII. comes Tolos., fil. Raimundi VI. com., 286, n. 5. 401. 402, 15. 403, 10. 412—431, 20. 432. 467, 25. 473. 474, 25. 475, 10. 597—600. 704, 1; uxor: Sancia; fil.: Iohanna.
 Raimundus III. comes Tripolit. 211, 5. 248, n. 12. 249—251, 1. 450, 45. 451, 1.
 Raimundus IV. comes Tripolit., fil. Boemundi III. princ. Antioch., 251, n. 2. 269, n. 6; uxor: Alix; fil.: Rupinus.
 Raimundus Rogerii vicecomes Biterrensis 273. 407. 408.

Ramons Peletz dom. Alesiae 421 (*falso* dom. de Nemusa 421, 40).
 Raimundus Gauscelini miles 600, 15.
 Ramons de Montalba 421, 10. 422, 40. 426.
 Ramons de Rabastens 408 (*falso* Bernad 408, 45).
 Remondus de Wavre 392, 15.
 Rainaldus, Rainerus v. Ragin-.
 Rainscevaus 727, 15. 790, 5.
 Rainucterus, pater Alexandri III. papae, 85, 10.
 de Raisse castell.: Watiers.
 Raiz, Rais, Rahis, Rai, Raaz, en Bourgoingne, (*Raisse?*) 521. 542, 30. 543, 15. 794, 45; de R.: Bertrandus Claudus (Pseudo-Balduinus).
 Rama 522, 1.
 de Rameruco, *Rameru*, dom.: Airardus.
 Ramnulfus (*falso* Radulphus, Arnulphus de Berbezillo) episc. Sancton. 200.
 Ramnulfus dux Salern. 106.
 Rannulfus, Ragnulfus, princ. Normanorum 8, 5. 12, 45.
 de Randerodes, *Randerath*: Girardus.
 Rangerius card. presb., archiep. Regiensis, mon. Maioris monast. Turon. 200. 461, 45. 462.
 Raomenses 575, 45.
 Rasses (Rasson), Race, (III) dom. de Gavre 393. 712, 5. 748, 5. 752. 758, 10. 760, 30. 772, 5.
 Rasses (IV) dom. de Gavre 794, 15. 809, 45.
 Ratispona civ. 61, 40. 62. 290, 40; monast.: S. Hermentranni (Emmerammi).
 Ratrot v. Rotrodus.
 Raucourt castrum, *Raucourt (Ardenne)* 147, n. 5.
 Ravenna 12. 81, 15. 189, 1. 727; archiep. 744, 10; archiep.: Gerbertus, Wibertus, Gerardus.
 Reate, Rieta, urbs, *Rieti* 471, 40. 618, 35. 695. Reatina dioec. 281, 5. 457, 5.
 Regenna villa prope Autissiodorum 270, 25.
 Regiteste, *Rethel* 217, 20; comes: Guiterus.
 SS. reges tres v. Magi.
 Regiensis (*Reggio, Calabr.*) archiep.: Rangerius.
 Regniacum monast. Cist., *Regni* 231, 25.
 Reinaldus, Reinerus v. Ragin-.
 Remi, Remis, Remensis civ.; Rains, Reins 20, 5. 33. 34, 15. 38, 25. 39. 41. 42. 45, 30. 48, 5. 52, 40. 54. 59, 5. 97, 50. 101, 45. 105, 1. 109, 10. 135, 45. 197. 201, 35. 230. 232. 233, 10. 292, 20. 339, 25. 341, 5. 452. 492, 40. 498, 40. 499, 40. 507, 10. 518, 40. 520, 40. 521, 1. 558, 45. 674, 50—676, 10. 727; eccl.: S. Remigii, S. Mariae; palatium 42, 45. 54, 1. Remenses 22, 10. 54, 35. Remensis prov. 34, 20. 36, 5. 121, 5. 197, 15; archiepiscopatus 12, 5; kathedra 12, 15. Remensis eccl. 18, 5. 47, 40; archiep.: S. Remigius, Gerbertus, Rainaldus II, Samson, Henricus I, Willermus I, Albericus, Willermus II. de Joinville, Henricus II, Thomas, Petrus; canon.: Odo; de Remis: Gilo mon. S. Dyonisii, Bernardus.
 S. Remigii eccl. monast. S. Dionysii 58, 35.
 S. Remigii eccl. Remensis 20, 5. 42, 45.
 S. Remigii monast., *St. Remy* 236, 25; abbas: Odo.
 S. Remigius archiep. Remensis 20, 5. 43, 1. 205, 45. 206, 30. 208, 45. 228, 1. 518, 20.
 Remigius archiep. Rothomag. 490, 25. 491, 25. 493, 50.

Remigius episc. Autissiodor. 11.
 Remigius abbas Metlac. 11, n. 5.
 Reminius pagus (*Remi*) 357, 30; de
 Remi dom.: Petrus.
 Remosa fl. 356, 15.
 Remus 174, 25.
 Renardus, Renerus, Renaldus v. Ragin-
 Renarz (Renart) vulpes 547, 548.
 Renelinus de Lamprenesse 392, 5, 393, 10.
 Renus v. Rhenus.
 Repostellus: Guillelmus.
 de Reson: Oudarz.
 de Reumont (*prope Cateau-Cambrésis*)
 dom. 770, 25, 774, 35.
 Rhenus, Renus, Rethnus; Rin, fl. 61, 25.
 115, 124, 45, 130, 1, 353, 10, 356, 15,
 520, 20, 696, 1, 705, 5, 774, 25, 819, 1.
 Richardus, Ricardus, Riccardus; Richarz
 (Richart), Richards, Ricars; Richartz
 (Ricard).
 Richardus I. card. episc. Alban. 33.
 Ricardus card. diac. S. Angeli 569, 20.
 Richardus episc. Melititanus 463, n. 8.
 Richardus Pictavensis mon. Cluniacensis
 74, n. 1, 76, 30.
 Richardus rex Rom., comes Cornub.,
 fil. Iohannis regis, (comes Pictav.
 515, 10) 437, 438, 35, 440, 30 (*falso*
 Enricus). 503, 1, 508, 1, 515, 517,
 544, 30, 589, 591, 593, 35, 594, 599, 40,
 602, 15, 639, 15, 668, 681, 30, 686,
 796, 802, 5, 817, 25, 818; uxor: San-
 cia; fil.: Henricus.
 Richardus I. rex Angl., comes Pictav.
 et Andegav., dux Aquitan., fil. Hen-
 rici II. regis, (de Normandia 425)
 193, 20, 209, 30, 211, 212, 218, 246, 15,
 247, 25, 249, 25, 253, 20—257, 5, 258, 40,
 259, 1, 291, 292, 35—294, 315, 15,
 326, n. 8, 329, 40—336, 339, 10, 358, 10,
 385, 30, 425, 436, 446, 45, 448, 20,
 451, 45—453, 464, 40, 507, 40, 509,
 511, 513, 526—528, 30, 529, 530, 677,
 702—705, 737—743; sponsa: Alesia;
 uxor: Berengaria.
 Ricardus, fil. Willelmi I. regis Angl.,
 15, 25.
 Ricardus, fil. Henrici I. regis Angl.,
 158, 5, 165, 30.
 Richardus dux Burgund. 157, 20 (*falso*
 comes Brugensis). 496, 50, 497, 50;
 fil.: Radulphus.
 Richardus I. Vetus dux Normann., fil.
 Willelmi I. ducis, 87, 30, 157, 498, 499.
 Richardus II. dux Normann. 12, 15,
 157, 35.
 Richardus III. dux Normann. 31, 157, 35.
 Ricardus I. princ. Capuae, fil. Ansch-
 gilli de Quadrellis, 12, 45, 14, 15.
 Ricardus II. princ. Capuae, fil. Iordani,
 25, 27, 35.
 Ricardus princ. Normannorum 8, 5, 22, 35.
 Ricardus comes Casert. 578, 35.
 Ricardus comes Cestriae 502, 15.
 Richardus comes Soranus, fr. Inno-
 centii III. papae, 471, 35.
 Ricardus de Colonia 392, 40.
 Richeldis comit. Hannon., uxor 1. Heri-
 manni com. Montensis, 2. Balduini VI.
 com. Flandr., 9, n. 6, 207, 25, 208,
 735, 5.
 Rikaus, uxor (1. Gilleberti de Aude-
 narde), 2. Galteri de Sotenghien 715, 15.
 Richemundiae (*Richmond*) comitatus
 443, 25; comes: Conanus.
 Riciovarus 355, 30.
 S. Rictrudis abbatia Marchian.
 Riculfus archiep. Rothomag. 494, 50,
 495, 45, 496, 5, 497, 1.
 Riegemach vicus, Remagen 130, 15.
 Ries rivus 724, 45.
 Rieta v. Reate.

(Rigaldus) Ricals (Rigauld) de Carro
 421, 15, 422, 40.
 Rigidus—pons castrum, Radepont 265, 15.
 Rinvelt, Rinvelth, castrum, Rheinfelden
 124, 1, 125, 45; eccl. 125, 50.
 Ripatorium monast., Laricour 236, 25;
 abbas: Alanus.
 Ripemonde, Rupelmonde 545, 546, 10,
 548, 35.
 Risnel castrum Campaniae 147, n. 5.
 de Riveria: Ansellus.
 Roais v. Edessa.
 Robertus, Rodbertus, Rotbertus; Robers
 (Robert), Roberz, Robiers (Robiert).
 S. Roberti monast. de Casa-Dei 199, 25.
 Robertus card. presb. S. Pudientianae,
 II. abbas Cisterc. 622, 30.
 Robertus de Curcun (Courson) card.
 presb. S. Stephani in monte Celio
 280, 456, 531, 1, 714, 1.
 Robertus episc. Aniciensis 277, 25, 286.
 Robertus episc. Atrebat., archidia-
 209, 10.
 Robertus episc. Claromont. 402, 403, 1.
 Robertus episc. Laudun. 358, n. 1.
 Robertus praepos. Ariensis, el. episc.
 Atrebat. et Camerac. 202, 45 (*falso*
 Petrus). 203, 1, 210, 15, 448, 449, 10.
 Robertus abbas Molism. et I. Cisterc.
 24, 45, 228, 229, 435, 5, 616, 15.
 Rodbertus abbas S. Ebrulfi Uticensis,
 S. Euphemiae in Calabria, fr. Hugo-
 nis de Gretemaisnil, 7, 8, 14, 15,
 20, 732; sorores: Iudith, Emma.
 Robertus de Torigneio abbas Montis
 S. Michaelis, mon. Becci 512.
 Robertus prior S. Mariae extra muros
 Autissiodor., canon. S. Mariani Autis-
 siodor. 220.
 Robertus prior Uticensis 13.
 Robertus Abolant canon. S. Stephani,
 postea S. Mariani Autissiodor. 219.
 Robertus canon. S. Mariani Autissiodor.
 226, 227, 244, 5, 245, 10, 262, 35,
 276, 35, 278, 279, 1.
 Rodbertus presb. SS. Magni et Buccestrae
 Colebecc. 28, 29; liberi: Ava, Azo.
 Robertus fr. Praedicator., inquisitor
 haereseos 215, 1, 522, 10, 804, 805.
 Robertus de Arbressello, fundator
 monast. Fontis—Ebraldi 229.
 Robertus de Sorbona mag. 590, 25.
 Robiers de Aucoirre imp. Constantinop.,
 fil. Petri imp., 765, 791, 35, 797, 25.
 Robertus I. rex Franc. 157, 15, 520, 20;
 uxor: Beatrix.
 Robertus II. rex Franc., fil. Hugonis
 Capet, 3, 25, 6, 11, 35, 13, 50, 27, 5,
 30, 30, 78, 10, 90, 157, 206, 50, 207,
 729; uxor: Constantia; liberi:
 Henricus, Robertus, Adela (*falso*
 Mabile), (*falso*) Philippus.
 Robertus, fr. Ludovici VII. regis Franc.,
 45, 25.
 Rodbertus Wiscardus dux Apul. et
 Calabr., fil. Tancredi de Alta-villa,
 7, 15—9, 13, 1—15, 35, 19, 5, 20, 20,
 22, 35, 24, 30, 25, 20, 26, 45, 48, 78,
 79, 156, 25, 174, 50, 200, 15, 201, 30,
 228, n. 2, 500, 15, 675, 40, 730—734;
 uxores: Alberada, Sichelgaita;
 liberi: Boamundus, Guido, Helena,
 Rogerius, Mabilia, filia (Heria?) 24, 30;
 soror 731, 732, 10; nurus 200, 15.
 Rodbertus (*falso pro* Rogerio I) dux
 Apuliae, fil. Roberti Wiscard, 79, 25.
 Rodbertus I. dux Burgund., fil. Rod-
 berti II. regis Franc., 27, 5; fil.:
 Rodbertus.
 Rodbertus Burgundio, fil. Rodberti I.
 ducis Burgund., 27.
 Robertus II. dux Burgund. 604, 15,
 610, 1; uxor: Agnes.

Robertus dictus Rollo dux Normann.
 v. *ibid.*
 Rodbertus I. dux Normann. 6, 7, 25,
 9, 20, 10, 5, 12, 25, 88, 20, 157, 35,
 729, 35; fil.: Willelmus.
 Rodbertus II. Ierosolimitanus dux Nor-
 mann., fil. Willelmi I. regis Angl.,
 6, 35, 9, 20, 15, 25, 19, 21, 40, 24, 10,
 56, 30, 89, 15, 155, 40, 157, 158, 1,
 163—165, 40, 231, 50, 461, 25, 477,
 500, 35, 508, 50, 512, 30, 675, 1, 734, 5;
 uxor: Sibylla; fil.: Willelmus.
 Robertus comes Andegav. 206, 10.
 Robertus I. comes Artes., fil. Ludo-
 vici VIII. regis Franc., 215, 15, 634, 1,
 807, 25, 810, 820, 35; uxor: Matil-
 dis; liberi: Ludovicus, Mathildis.
 Robertus II. comes Artes., rector regni
 Sicil. 441, 5, 504, 35, 609, 672, 1,
 674, 10, 689, 693—695, 35; uxores:
 Amicia, Margareta; liberi: Mathil-
 dis, Philippus, Robertus.
 Robers, fil. Roberti II. com. Artesiae,
 609, 40.
 Robertus comes Bolon. 612, 1.
 Robertus comes Clari-montis 692, 50,
 693, 1; fil.: Ludovicus.
 Robertus II. comes Drocensis 244, 40,
 303, n. 7, 313, 10, 315, 35, 342, 20,
 367, 35, 374, 25, 379, 10, 393, 35,
 714, 10, 740, 30, 754, 5; uxor: Ma-
 thildis; filii: Petrus, Robertus,
 Iohannes; filii Robertigenae 303, 20,
 342, 374.
 Robertus III. Gastebled comes Drocen-
 sis, fil. Roberti II. com., 215, 5, 315, 35,
 342, 15, 354, 35, 357, 40, 358, 1, 386,
 n. 4, 714, 755, 763, 1.
 Rodbertus I. Fresio comes Flandr., fil.
 Balduini V. com., 9, 10, 1, 13, 50, 19, 35,
 26, 30, 208, 735, 736, 1; uxor: Ger-
 trudis; filii: Robertus, Philippus.
 Robertus II. Ierosolimitanus comes
 Flandr., fil. Roberti I. com., 10, 1, 56, 1,
 208, 35, 209, 461, 25, 735, 35; fil.:
 Balduinus Hapiola.
 Robertus III. comes Flandr., VIII. ad-
 voc. de Bethune, fil. Guidonis de
 Domna-petra com., 476, n. 6, 515,
 n. 3, 567, 25, 575, 40, 581, 20, 606, 10,
 611, 40, 612, 5, 647, 650, 653, 684, 10,
 692, 15, 693, 5, 694, 696; uxor:
 Blanca.
 Robertus comes de Leicester 704, 35.
 Rodbertus comes Lorotelli 15, 35.
 Robertus comes Moritolii 25, 15; filia
 25, 20.
 Robiers de Bailluel 717, 5.
 Robers de Baux 646, 45.
 Robertus de Belesio 294, 10.
 Robertus de Belesmo 477, 25.
 Robiers Biertaus miles 717, 15.
 Robiers V. advoc. de Biethune 705, 20;
 filii: Guillaumes II, Jehans episc.
 Camerac.
 Robiers VII. dom. de Biethune, fil.
 Guillelmi II. advoc., 707—710, 712
 —715, 15, 716, 717, 15, 799, 5.
 Robiers II. dom. de Boves 803, 20, 815, 35.
 Robertus Clemens, consil. Philippi II.
 regis Franc., 210, 35, 246; filii 210, 35.
 Rodbertus de Cordaio 20, 20.
 Robiers Crespins, dictus filius sororis
 Roberti Wiscard, 731, 732.
 Robertus Danetieres miles 392, 35.
 Robiers de Dici 760, 35.
 Robiers de la Galie 805, 30.
 Robertus Gifardus 25, 20.
 Robertus, fil. Guillelmi de Gretemais-
 nil, 25, 20.
 Robiers de Lanvin heret. 804, 30.
 Robertus de Sancto Leonardo 392, 5.
 Robertus de Marque 393, 1.
 Robertus de Pissiac (Pissianites) 348, 5.

- Robues de Rume 753, 15.
 Robertus de Tieulemont 392, 25. 393, 15.
 Robiers, fil. Galteri, miles Anglus 706; filia 706, 20.
 Robertus Cornardus nebulo in curia Guillelmi Rufi regis Angl. 22, 50.
 de Roboreto (Roboreus), *Rouvrai*: Iohannes, Thomas.
 Rocca-arcis, *Rocca d'Arce* 569.
 Rocca Ianulae 569, 40. 570.
 Rocha, La Roche v. Rupes.
 Rochela, Rochelle, Rociele v. Rupella.
 Rodanus; Rosne; Rozer, Rose, fl. 241, 30. 271, 30. 272, 15. 285, 5. 358, 30. 359, 1. 401—403. 418, 10. 424. 427. 431. 449, 20. 473, 15. 474. 480. 481, 45. 482, 25. 487, 45. 505, 20. 512, 1. 536, 5. 552, 40. 589, 5. 597. 598. 610, 20. 670. 671, 30. 778, 15. 780, 45. 782, 30. 783, 10. 787, 5. 793, 25.
 Rodericus (*falso pro Radulphus*) dux Burgund. 157, 20.
 Rodericus archiep. Toletanus 599.
 Rodes v. Ruthen.
 Roënianus (Roënel) canis = Karolus comes Andegav. 547. 548.
 Rogerius, Rogerus, Rotgerius, Ruggerus; Rogiers (Rogier); Rotgiers, Roger.
 Rogerius archiep. Eborac. 186. 187.
 Ruggerus archiep. Magdeburg. 231, 45.
 Rogerus de Waverin episc. Camerac. 449, 10. 452, 25.
 Rogerus de Molinis mag. Hospitalis 248, n. 3. 249, 20.
 Rogerius I. Bursa vel Crumena dux Apuliae et Calabriae, fil. Roberti Wiscardi, 9, 1. 22. 26, 40. 79, 25 (*falso Rodbertus*). 500. 734, 35; uxor: Adela; fil.: Wilhelmus.
 Rogerius I. Normannus (Senex) comes Siciliae, fil. Tancredi de Alta-villa, (comes de Tiete 734, 40) 9, 1. 13, 1. 15, 15. 21, 45. 22, 30. 25, 40—27, 1. 78, 25. 79, 25. 734, 40; uxores: 1. Iudith, 3. Adelaidis (Adeles); fil.: Rogerius.
 Rogerius II. comes, post rex Siciliae, dux Apuliae et Calabriae, fil. Rogerii I. com., 9, 14, 30. 26, 45. 27. 52, 15. 61, 5. 66, 15. 79. 80, 25. 81, 15. 106. 107. 142. 152, 5. 174. 200, 20. 201, 30. 202. 217, 20. 218, 25. 235, 35. 248, 35. 254, 35. 334, 35. 444. 478, 20. 507, 20. 512, 15. 675, 40 (*falso* fil. Roberti Guiscardi). 676, 25. 734, 40. 823, 40; uxores: 1. Alberia, 3. Beatrix; liberi: Rogerius, Wilhelmus, Constantia.
 Rogerius dux Apuliae, fil. Rogerii II. regis Sicil., 61, 5. 331, n. 8. 507, 20; fil. (illegit.): Tancredus.
 Rogerus, fil. Tancredi regis Sicil., 256, 30.
 Roger comes de Cumenge 432, 5.
 Rotgiers Bernatz II. comes Fuxensis, fil. Rainundi Rogerii com., 274, n. 6. 405, n. 2. 789, 25. 792, 35.
 Rogerus comes Paleariorum 597, n. 10.
 Rotgerius, fil. Rodulfi com., 30, 35. 31; uxor: Stephanina.
 Rogerus de Bosco 392, 25.
 Rogerius Gemmeticensis 13, 20.
 Rogiers de Gistiele 709, 40. 710, 5.
 Rogerus de Hauloguen 393, 40.
 Rogerus Malet miles 392, 20.
 Rogerus de Torno 393, 25.
 Rogerus de Waffalia 393, 25.
 Rogiers capitaneus pastorellorum 605.
 Roia, *Roye* 320, 1. 392, 35; de R.: Bartholomeus.
 la Roie rivus Damensis 709, 15.
 Rollandus, Rolandus, Rulandus, Orlandus; Rotlan, Rollant.
 Rollandus cancell. eccl. Rom., Alexander III. papa.
 Rollandus palad. Karoli M., princeps Britonum 156, 50. 159, 15. 404, n. 3.
 Rollandus dux Karoli Simplicis 156, 50.
 Orlandus, pater Lucii III. papae, 85, 15.
 Rollant (?) 425, 50.
 Rollo Danus, dictus Robertus (267, 30). dux Normann. 17, 10. 155—157. 164, 35. 267, 30. 496, 10. 497, 10. 498, 5. 499, 5; uxor: Gisla; fil.: Wilhelmus.
 Roma, Romana urbs; Rome, Romme, Roume 3, 30. 7, 10. 10, 45. 12, 15—14, 10. 20, 1. 21, 1. 25, 50. 32, 50. 33, 30. 35. 38—41, 15. 43—45. 48. 49, 30—51. 53. 57. 59, 10. 77, 30. 78, 25. 83. 85. 88. 100. 101, 5—103, 5. 107—109. 113. 122, 45. 142. 156. 161, 25. 162, 1. 163, 15. 166. 167, 10. 174—177. 180—184. 187, 35—191. 196, 25. 197, 45. 198. 202, 15. 203. 213. 231. 232, 35. 235, 50. 236, 45. 237, 15. 238, 35. 239, 15. 241, 45. 243, 30. 246. 247, 25. 255, 45. 256, 20. 260. 270. 273, 40. 277, 5. 280—282, 1. 292, 40. 302, 10. 318, 20. 319, 50. 330, 25. 337. 350, 20. 362, 1. 387. 388, 1. 400. 408—410. 412. 414. 415, 45. 416, 30. 435. 438. 440, 15. 441. 443, 40. 444. 449, 10. 450, 15. 451, 20. 460, 40. 461. 463. 464, 25—466, 10. 467, 40. 471, 40. 476, 10—478. 487, 35. 490, 45. 491, 45—495, 1. 500, 1—503, 5—505. 507. 509, 5—511. 513, 45. 514, 45—517, 25. 519, 55. 520, 1. 521. 530, 35. 534, 25—537, 1. 558, 25. 560 (alma Urbs). 563—565, 20—567. 569. 577, 30. 581, 20. 582, 20. 583. 586. 590. 594, 45. 597, 5. 601. 605. 606. 609, 45. 611, 40. 614, 20. 617, 35. 618. 635. 638. 639, 10. 644. 646. 647. 655. 656, 20. 665, 10. 668. 672. 675. 676. 682, 30. 683, 20—685. 687. 688, 1. 692. 704, 25. 723. 725, 35. 726, 25. 727. 745. 747, 1. 758, 25. 760, 40. 766. 767, 10. 768, 45. 782, 35. 787, 40—789, 1. 795, 35. 796, 45. 798, 40. 801, 30. 804. 806. 809, 5. 811. 812, 35. 817. 819. 823, 5; eccl. et monast.: S. Andreae, S. Angeli, S. Balbinae, S. Caeciliae, S. Clementis, Ierusalem capella, S. Iohannis Lateranensis, SS. Iohannis et Pauli, S. Laurentii extra muros, S. Marci, S. Mariae in Cosmedin, S. Mariae Maioris, S. Mariae Novae, S. Mariae in Porticu, S. Mariae Rotundae = Pantheon, S. Mariae in Scola Graeca, S. Mariae in Via-lata, S. Martini in Monte, SS. Martini et Silvestri, S. Nicolai in Carcere Tulliano, S. Pauli, S. Petri, S. Petri monast., S. Petri ad Vincula, S. Praxedis, S. Pudentianae, S. Salvatoris Constant., SS. Sergii et Bachi, S. Silvestri de Capite, S. Sixti, S. Spiritus hospitale, S. Stephani in monte Celio, S. Trinitatis; loca: S. Angeli castrum, Capitolium, Coliseum, Constantini palatium, Crescentii turris, Lateranense palatium, palatium 53, 10; S. Petri burgus, porta Latina, Septem-soles, Transtiberis, turres 102, 45; viae: Emillii Scauri clivus, triumphalis 83; pontes: Molbius, Tiberinus. — Romani; Romain, Roumain, Roumain 3, 35. 7, 15. 13, 25. 14, 25. 16—18, 45. 38. 49, 40. 52. 57. 59, 15. 78. 80, 55. 84, 1. 85, 40. 86, 10. 100. 102. 113, 1. 175. 176. 179, 20—181. 188. 189. 191. 235, 50. 236, 45. 237, 15. 238, 35. 247, 25. 256, 20. 284, 30. 302. 331, 20. 345. 346, 1. 387. 388, 1. 444, 5. 450, 15. 456, 35. 468, 30. 471, 35. 493, 20. 501, 5. 508, 35. 509, 5. 515, 20. 516. 566, 35. 569, 25. 581, 20. 582, 20. 589, 40. 590, 5. 592, 5. 593, 15. 601. 633, 10. 639, 1. 646, 45. 647, 1. 659, 45. 676, 35. 681, 45. 685. 687, 45. 723. 789, 1. 817, 30. 819, 10; nobiles 49, 20. 57, 25. 100, 20. 102, 45. 105, 15. 463, 10. 563. 576, 1. 577, 15. 638, 45. 681, 40. 823, 10; senatores 144, 35. 510, 5; senatores: Branchaleo, Castellanus, Karolus, Henricus de Castella. Romanorum avaritia 53, 35; perfidia 49, 30; sortilegi 20, 45; patricius rex Teutonorum 38, 30. 39, 50. 40, 25; patricii: Albericus, Crescentius; rex: Tarquinius. — Romanus populus 51. 52, 25. 53, 5. 88. 89, 5. 108. 516, 20. 647. 692, 40; exercitus 13, 10; senatus 177, 45. 564, 10. — Romana ecclesia 25, 25. 33, 35. 34, 45. 35, 1. 39, 50. 40, 1. 48, 25. 52, 40. 53, 20. 57. 85, 30. 102, 5. 104, 40. 111, 25. 112, 35. 144, 30. 146, 10. 148. 152. 189, 35. 202, 5. 206, 45. 209, 35. 217, 1. 237, 35. 238, 15. 241, 40. 265, 45. 266, 40. 268, 30. 269, 1. 271, 20. 273, 40. 291, 10. 293, 40. 294, 15. 302. 303, 1. 401, 25. 419, 1. 437, 20. 438. 461, 45. 468, 5. 472, 45. 506. 509, 45. 513, 30. 514, 30. 519. 522, 10. 532, 1. 560—565. 568. 569, 20. 570, 45. 571, 45. 573—575. 577—581, 40. 582. 586, 35. 589, 40. 591—594. 597, 30. 601. 606, 30. 617, 10. 632, 1. 635, 1. 636, 45—638. 644. 645, 50. 646, 25. 665. 668. 671, 35. 672. 673. 677. 678, 35—681, 35. 683. 686—689, 5. 690—692. 823, 20; ecclesiae vasallus 345, 10; maiores 57, 20; curia 10, 20. 39, 45. 108, 40. 179, 5. 246. 398, 35. 423, 10. 435, 40. 437, 15. 605. 606, 30. 609, 25. 614, 20. 629, 5. 635, 5. 672, 25. 673, 10. 683, 40. 687; sedes 17, 45. 31, 50. 38, 30. 49, 5. 454, 20. 502. 504, 1. 598, 35. 602, 15. 635, 40. 636, 20. 679, 10. Romani pontifices, apostolici 19, 30. 44, 10. 52. 685, 30; Gesta pontificum 222; cardinales 561, 10. 579, 45. 622, 20. 823, 10; Romanus pontificatus 109, 10; clerus 18, 5. 22, 10. 51, 25. 180, 15. — Romana auctoritas 22, 20; lex 526, 20; consuetudo 34, 45; nobilitas 51, 30. Romanus mos 49, 40. 57, 20. 58. 180, 15. 461, 1. — Romanum scisma 185, 50. — Romanum imperium 3. 84, 15. 152, 1. 202, 30. 206. 331, 15. 501, 30. 502, 10. 515, 1. 593, 30; Romani imperatores 561, 5. 591, 50; rex 504, 30. — Romanum ius 177, 1; nomen 81, 20; pragma 103, 40. — Romanus orbis 28, 10. — Romana lingua 126, 55. 133, 25. — Romulidae = Romani 167, 15. — Romipetae, Romipetes, Romipedeae 302. 336, 30. 337. 436, 35. 466. — Seconde Roume dicta Tornais civ. 723.
 Romanae, *Romans ad fl. Isère* 400, 10.
 Romani: Petrus.
 Romania = Rom. imperium 162, 15.
 Romania; Romagne, terra Constantino-politani imp., 8, 40. 62, 10. 67, 40. 82, 25. 83. 282, 5. 801, 35.
 Romania, *Romagna* 302, 25.
 Romaniola 503, 45. 568, 45. 672, 45. 673. 688.
 Romanus papa 77, 40.
 Romanus card. diac. S. Mariae in Porticu 41, 1.
 Romanus; Romains, Roumains, card. diac. S. Angeli, legatus apost. 470. 472, 45—475. 597. 598. 631, 40. 632, 10. 778, 1. 780, 20. 782. 784. 788. 789, 30. 791, 25. 792. 795.
 Romeus miles Provinciae 600, 15.
 Romulus 188, 30. Romulidae v. Roma.
 Roquamora castrum, *Roquemauprope Avinionem* 505, 20.
 de Rosebecke, *Oostroosebecke*: Lamberkins.
 de Roserveles: Iohannes.
 Rothomagus, Rotomagus, Rothomagensis civ., Rodomum; Ruëm, Rouen 3, 25. 6, 35. 11, 1. 18, 15. 19, 20. 26. 28, 5. 156, 15. 159. 167, 55. 168. 174. 176, 10.

- 202, 40. 212, 25. 267, 25. 500, 45. 508. 509, 1. 511, 40. 512, 10. 702, 704. 743, 25; eccl. et monast.: S. Audoeni, S. Mariae, Pratum S. Mariae, S. Trinitatis. Rotomagensis arx 21, 15. Rotomagenses cives 202, 40. 509, 1. Rothomagensis eccl. 502, 20. 506. 518, 15; provincia 34, 20. 197, 15. Rodomenses episcopi 19, 25; archiep.: S. Audoenus, Ragenfridus, Remigius, Mainardus, Gillebertus, Hugo (*falso*), Ragnoardus, Gumboldus, Paulus, Wanilo, Adalardus, Riculfus, Iohannes I, Wito, Franco, Malgerius, Maurilius, Iohannes II, Goisfredus, Hugo III, Rotrodus, Petrus de Colle-medio, Willelmus de Flava-curia, Willelmus de Duroforti, Petrus Rogerii.
- Rothrodus archiep. Rotomag. 159, 40. 169.
- Rotrocius episc. Catalaun., nepos Willelmi archiep. Remensis, 262, 15.
- Rotrodus III. comes Perticensis 292, n. 10.
- Ratrot, fil. Gaufredi III. com. Perticensis, 702, 20.
- Rougesmons, Rougemont 776, 1.
- Rousiaus miles Iohannis de Niiele 758.
- de Rouslers, Routers: Ansiaus.
- Rovascle (*fortasse Ruffach*) 126.
- Roveciestre, Rochester 716.
- Rubei: Petrus, Humbertus.
- Rubeus comes v. Wido.
- Ruciensis (*Roucy*) comes: Ebalus.
- (Rudolfus), Rodolphus, Rodulfus, Rodolphus, Radulfus, Radulphus, Radulphus; Radous, Raouls (Raoul); Raolf.
- Radulfus de Pisis card. episc. Alban., III. episc. Ebroic. 515, 20. 516, 15. 517. 569, 15. 579, 40. 583, 15. 589, n. 3.
- Radulfus patr. Ierosolim. 791, 20.
- Rodolphus de Aurelianis archiep. Turon. 461, 40. 462, 25.
- Radulphus (*falso pro Ramnullo*) episc. Sancton. 200, 10.
- Radulfus thesaurar. Autissiodor. 239, 1.
- Radulfus cler., fr. Anselmi mag. Laudun., 230, 35.
- Radulfus rex Rom., comes Alsatie, (dictus Rufus 670, 50. 686, 40) 437, 10. 439. 504, 5. 595, 5. 664. 670, 50. 686, 40. 689, 45; fil.: Clementia.
- Radulphus rex Franc., dux Burgund., fil. Richardi ducis, (*falso* Rodericus 157, 20) 77, 35. 157, 60. 520, 20.
- Rudolfus II. dux Austriae, fr. Alberti I. regis, 505, 1; fil.: Iohannes.
- Rodulphus III. dux Austriae, fil. Alberti I. regis, 696, 40; uxor: Blancha.
- Raoul comes Camerac. 783, 50.
- Raoul, fil. Adelaidis comit. Camerac., 784, 1.
- Radulphus I. comes Clari-montis 210, n. 2. 217, 45. 292, n. 9.
- Radulfus comes Suession. 347, n. 1. 348, 10.
- Radulfus I. comes Viromand. (Peronnensis) 36, 10. 42, 10. 54, 45. 211, 1. 235, 45. 236, 40. 444, 5. 445, 20; liberi: Radulfus, Elizabeth, Elinordis.
- Radulfus II. Leprosus comes Viromand. et Vales., fil. Radulfi I. com., 36, 10. 444, 5.
- Rodulfus comes 30, 35. 31; fil.: Rogerius.
- Radulfus vicecomes Sanctae Susannae 316, n. 4.
- Radous de Audenarde v. Evrars Radous.
- Radulfus Bigot, fr. Willelmi com. Salesber., 392, 35. 393, 15. 465, n. 4.
- Radulphus dom. de Boves 325, 40. 326; fil.: Hugo.
- Rodulphus I. dom. de Cociaco 210, 30.
- Radulfus II. dom. de Couchi, fil. Engelramni III, 815, n. 7.
- Radulfus de Fusteia 229.
- Radulfus de Malogne 392, 25.
- Randulphus; Radous, dom. Moretaniae, castell. Tornac. 353, 751, 35. 769, 40. 772. 776, 20.
- Raolf de Niela 412, n. 3.
- Radulfus dom. de Nigella constabularius Franciae 693, 15.
- Rodulfus de Toenia 7, 5.
- Raoul Alemannus dictus Pseudo-Baldwinus 774, 45.
- Ruel, Roelx (*prope Valenciennes*) 725, 10.
- de Ruest, Rueth, Roelx (*prope Mons*?): Eustachius, Iacobus.
- Rufinus episc. Acon. 250, 1.
- Rufinus historiographus 176, 30.
- S. Rufi monast. Valentin. 34, 40. 85, 10. 197, 45. 202. 237, 15. 435, 30; abbas: Nicolaus (Adrianus IV. papa).
- Rufus de Volta (Rous de la Voûte) Ianuensis 292, 40. 740.
- Ruffus comes v. Wido Rubeus.
- Ruffus: Henricus.
- Rulandus v. Rollandus.
- de Rume, Rumes: Robues.
- Rupella, Rochela; Rochelle, la Rociele 270, 5. 346, 20. 539, 40. 541, 35. 754, 45. 763, 35. Rupellensis gens 486, 5.
- Rupes abbat. Cisterc., Les Roches 231, 25.
- de Rupibus: Willelmus.
- Rupensis, de la Roche, La Roche-Guyon (Seine et Oise): Guido.
- La Roche locus Massiliensis 552, 5.
- Rupes Carbonis 89, n. 4.
- de Rupe-forti, Rochefort: comes, dapifer regis Franciae 49, 35.
- Rupes-monachi, Rocha-monachi; la Roche-aus-Moines, castrum 318, 1. 354, 35. 395, 40. 510, 30. 539, 1. 541, 1. 713.
- Rupinus, fil. Raimundi IV. com. Tripolit., 269, n. 8.
- Rura fl. 356, 5.
- Rusa fl., Reuss 125, 40.
- (Russia) Roussie, Rousie 815, 5. 819, 15.
- S. Rustici reliquiae 291, 5.
- Ruth 632, 40.
- Ruthenensis (Rodez) dioec. 596, n. 3; episc.: Raimundus. — Rodes 411, n. 3.
- Rutula, Rutinense monast., Rethel 116, 40. 136.
- Ruverei villa, Roboreto 445, 40.
- S.
- Saba regina 111, 15; Sabaeus: Melchior magus.
- Sabaudia, Savoya, Savoia; Savoie 215, 15. 447. 448, 35. 588, 35. 593, 40. 600, 20. 670. 821, 1; com.: Amedeus II, Humbertus III, Thomas I, Amedeus III, Petrus; de S.: Thomas (comes Flandr.), Philippus (archiep. Lugdun.)
- Sabelli, Sabellorum domus, Sabella, Sabele, gens Rom. 674, 10. 689, 1; ex qua Iacobus card. (Honorius IV. papa).
- S. Sabinae tit. Rom. card. presb.: Willelmus, Thomas.
- Sabinensis dioec. 438, 40; card. episc.: Godefridus (Celestinus IV. papa), Guido (Clemens IV. papa), Bertrandus II.
- Saccitarum, Saculorum; des Sas, ordo 440, 35. 590, 20. 609, 30.
- Sacri-Caesaris, Sanctoduri; de Sansuere, Sancerre, com.: Stephanus I, Willelmus.
- Saeibrandus episc. Lemovic. 203, 20.
- de Saffebergue: Simon.
- Sagarolla opp., Zagarolo 695, 25.
- Sagitta v. Sidon.
- Sainne fl. v. Sequana.
- Saint-Orbe castrum, Centuripe 667.
- Salahadinus, Salaadinus, Saladinus; Salehadins, rex Aegypti et Syriae 35, 25. 211, 10. 212. 241, 1. 247, 30. 249—253, 45. 254, 25. 256. 259. 285, 20. 292, 35. 332, 15. 334, 35. 446. 450, 35. 451. 738, 15. 739; fil.: Amiraaliz (Afdal), Aziz.
- Salernum, Salerna, Salernae, Psalernum 8, 30. 12, 30. 13, 5. 20, 20. 38, 35. 53, 30. 106, 15. 107, 25; duces: Waimarius IV, Gisulfus, Ramnulfus; princeps: Karolus (II. rex Siciliae); nobilis Salernitanus 107, 25; cives 12, 30; medici 107, 25.
- Saleberiae, Selesberiae; de Salesbieres, Salesbiere, Salisbury, comes: Willelmus Longa-spata.
- de Salesmes, Solesmes (?): Clarenbaus.
- Salestricum fl., Salef 463, 45.
- Salezburgum; Sazebourge, Sausebore 703, 25. 704, 30; archiepiscopatus 293, 15.
- de (Salinis), Sollis, Salins, dom.: Gauderius; Salinenses 358, 30.
- de Salines gens Tornac. 751, 5.
- de Salliao: Regnaudus episc. Autissiodor.
- (Salmurium) Saumur 556, 10.
- Salomon rex 44, 20. 242, 40. Salomonis porticus Ierosolimit. 80, 5.
- Salomon rex Ungar., (*falso*) fil. Stephani, 202, 35; fil.: (*falso*) Andreas.
- Salonica v. Thessalonica.
- Salustius historiogr. 176, 25.
- S. Salvatoris monast. Aquicinct.
- S. Salvatoris basil. in monast. S. Martialis Lemovic. 200.
- S. Salvatoris eccl. Constantiniana Rom. 32, 50. 213, 25. 277, 5. 280, 50. 456, 35.
- S. Salvii monast. Albiensis praepos.: Galhardus.
- S. Salvii; St. Sauve monast. Valencien. 776, 40.
- Samson archiep. Remensis 121. 122. 237, 20. 238, 1.
- Sanxon sive Serlo abbas S. Luciani de Belvaco 41, 5.
- Sanson castrum, Thom-Samson 807, 1.
- Sanchia, fil. Raimundi Berengarii IV. com. Provinciae, uxor Richardi regis Rom., 544, 30. 599.
- Sanchia, uxor Raimundi VII. com. Tolos., 599.
- Sancius II. rex Castelliae 199, 20.
- Sanctius III. rex christianorum in Hispaniis (Navarrae) 78, 10; fil.: Frederannus (I. rex Castelliae).
- Sanctius V. rex Navarrae 200, 20.
- Sancius VI. Sapiens rex Navarrae 211, 40. 332, 20. 358, 10. 703, 5. 704, 15. 784, 25; fil.: Berengaria, Blanca.
- Sancius VII. rex Navarrae 260, n. 2. 278, 20.
- Sancho I. rex Portugaliae 254, 10. 359, n. 9. 538, 1. 707, 1. 737, 15. 747, 20; fil.: Ferrandus.
- de Sancta Sowe (Botesowe, Pettau): Fridericus.
- Sanctodurum v. Sacri-Caesar.
- Sanctonae, Saintes 461, 20.
- Sandui; Sanwis, portus, Sandwich 281, 25. 707, 20. 712, 10. 716, 10. 717, 10.

- Sanguineus locus, *Bas-Sainghain* 308, 1.
 Sanguis Turcus rex de Aleph 82.
 Santeriensis pagus, *Santerre* 329, 35.
 Sanus-portus monast., *Barbeaux ad Sequanam fl.* 242, 30.
 Saphetum castrum 250, 1.
 Sardinia 140; iudices (reges): Gunnarius, Baraso.
 Sarra de Columpna 504, 50.
 Sarraceni; Sarrazin, Sarrasin, Sarrezin 7, 30, 8, 40, 12, 18, 50, 45, 20, 48, 25, 49, 52, 30, 54, 30, 82, 15, 86, 5, 199, 40, 211 — 213, 30, 251, 1, 254, 257, 1, 269, 15, 278, 280, 50, 283, 45 — 285, 441, 25, 444, 10, 452, 30, 453, 30, 456, 40, 467 — 469, 491, 45, 492, 1, 493, 1, 509, 515, 5, 516, 15, 517, 530, 30, 531, 1, 536, 25, 557, 562, 40, 566, 1, 567, 25, 569, 574, 25, 575, 20, 576, 10, 579, 45, 580, 589, 607, 1, 620, 5, 621, 40, 633, 30, 637, 50, 638, 15, 644, 45, 648, 653, 654, 45, 655, 677, 1, 678, 684, 45, 685, 35, 696, 45, 703, 10, 738, 1, 739, 5, 740, 30, 777, 30, 791, 15, 798, 30, 802, 20, 806, 35, 817, 5; Saracenica secta 251, 1; Sarracenica gens 673, 25, 811, 15; Sarrazin de Sesile 797, 1; le Sarrazinnois (*Sarr. lingua*) 556, 40, 557, 1.
 de Sarto: Gilo.
 Satellia civ. v. Attalia.
 S. Saturninus v. Portus-Sancti-Saturnini.
 S. Saturninus episc. Tolosanus 597, 35.
 Saumur v. Salmurium.
 Sauveterre 609, 40.
 Savaricus de Malleone (*Savaris de Maulion*) 342, 10, 344, 15, 346, 715, 1, 749, 15.
 Saviniacense monast., *Savigny* 229, n. 3; abbas: Vitalis.
 Saxonia; Saissongne, Saissogne, Saissougne 39, 15, 166, 171, 231, 40, 280, 30, 294, 1, 339, 363, 376, 1, 450, 20, 460, 25, 490, 50, 491, 50 — 493, 496, 35, 497, 40, 676, 30, 702, 20, 703, 25, 704, 30, 727, 15, 743, 25, 791, 40, Saxonom terra 280, 30, 466, 5; ducatus 339, Saxones (*Sauxones* 280, 30), Saxonici; Sesnes, Saine 54, 1, 69, 45, 87, 20, 90, 171, 179, 1, 356, 1, 362, 25, 363, 376, 10, 378, 1, 379, 40, 412, n. 3, 444, 1, 466, 5, 490, 50, 491, 50, 496, 15, 497, 15, 507, 10, 520, 30, 747, 1, 759, 1; Saxonica gens 165, 35; reges: Otho (*fabul.*), Ludovicus; duces: Otto, Lotharius, Henricus (*Leo*), Henricus, fil. eius, Otto (*IV. imp.*).
 Seafusen, *Schaffhausen* 124; eccl. 124, 35.
 Scaldus, Escaldus, Scaurus; Escaut, fl. 207, 30, 338, 20, 347, 10, 353, 10, 355, 362, 10, 640, 10, 681, 20, 705, 5, 724, 45, 725, 1, 754, 20.
 Scandinavia 17, 10.
 Scaurus v. Scaldus.
 Seecedins (*Fakr-eddin*), fil. scheik (*Sadr-eddin*), capitaneus Turcorum 556, 15.
 Schocelinus eremita dioec. Trever. 137 — 139.
 Scipio Afr. min. 188, 50, 189, 10.
 Selavi 492, 15, 493, 15, Slavonia; Esclavonia 142, 40, 412, n. 3.
 Selusa; l'Escluse, *Ecluse* 207, 35, 794, 35.
 Scola Graecorum, eccl. S. Mariae Rom.
 Scola vicus Arverniae 236, 35.
 Scoti 201, 5; Scothorum episcopi 148, 35; rex: David Malcolmus.
 Scrophia; la Truie: Gerardus.
 (Scythia) Sithia inf. 218, 15.
 S. Sebastiani corpus 519, 55, 520, 5.
 Sebertus de Mernac 392, 5.
 Sedunum 108, 40; episc.: Garinus.
 Segobiensis episc.: Bernardus.
 Sehercus de Moscre 392, 10.
 Seherus Dareceguen 392, 1.
 Seherus de Hestru 392, 25.
 Seherus de Mesnac 393, 10.
 Seibrandus v. Saeibrandus.
 Sekkingen, Secchingen, villa, *Säckingen* 124, 5, 125, 45.
 Selgus mon. hereticus, minister Mahumeti 284, 5.
 Selho, *Salon* 418, 20.
 de Semic, Semue: Johan.
 Sena antiqua, Senensis urbs, *Siena* 516, 10, 645, 15, Senenses 645, 20, 683, 10.
 Seneca 278, 40.
 Senebaldus, Cenebaldus, Senebaudus; Senebaudus, Senesbaudus, card. presb. S. Martini in Monte, fil. Hugonis de Flisco com. Lavaniae, Innocentius IV. papa.
 Sengin, *Sainghin-en-Mélantois* (?) 750, 35, 751, 1.
 Senones, Senonae, Senonis, urbs 31, 35, 33, 40, 34, 15 — 36, 39, 20 — 41, 10, 149, 185, 5, 198, 1, 233, 40, 235, 238, 239, 35, 240, 20, 243, 25, 247, 40, 258, 20, 280, 20, 360, 35, 395, 25; mater eccl. 248, 1; eccl. et monast.: S. Columbae, S. Petri Vivi, S. Stephani; altare SS. Petri et Pauli; burgus S. Petri, Senonenses 339, 30, — Senonensis provincia 34, 20, 197, 15; territorium 243, 35, 398, 25, — Senonensis ecclesia 231, 30, 233, 35, 237, 30, 256, 30, 260, 10; Senonica sedes 196, 1, 237, 30; archipraesules 227, 35; capitulum 617, 10, 620, 25; archiep.: Sewinus, Leothericus, Dainbertus, Henricus Aper, Hugo, Willelmus, Guido, Michael, Petrus de Corbolio, Petrus de Charniaco, Petrus Rogerii; praepos.: Willelmus.
 Sephadinus, fr. Saladini, 256, 15, 259, 269, 15, 283, 50; fil.: Coradinus.
 Sephoritani fontes 249, 35.
 Septem-soles, Septifolium, locus Rom. 464, 15, 638, 45, 681, 40.
 S. Sepulchri monast. Camerac. 16, 20; abbas: Fulbertus.
 S. Sepulchri eccl. Ierosolimit. 252, 1, 522, 1.
 S. Sepulchri eccl. de Lochis 90, 1.
 Sequana, Secana, Sequanus; Sainne, fl. 81, 5, 215, 5, 241, 20, 265, 10, 360, 35, 494, 35, 495, 35, 760, 5; Sequania ripa 353, 25; Sequaniae partes 351, 10.
 Seraptis mons, *Soracte* 222, 35.
 Seres 346, 15.
 SS. Sergii et Bachi card. diac.: Lotharius (*Innocentius III. papa*).
 Sergius II. papa 494, 30, 495, 30.
 Sergius III. papa 77, 45.
 Sergius IV. papa, Os-porci 78, 40, 88, 89.
 Serlo v. Sanxon.
 S. Servatii eccl. Traiect. 133.
 S. Servatius episc. Traiect. 132, 40, 133, 5.
 la Sessie castrum Campaniae 147, n. 5.
 de S. Severino comes: Iordanis.
 de Seveyrac: Guido.
 Sewinus archiep. Senon. 196, 1.
 Sibillae prophetia 515, 1.
 Sibylla, fil. Amalrici I. regis Ierosolimit., uxor Guidonis regis, 211, 5, 248, n. 11, 450, 45, 451, n. 1.
 Sibylla, uxor Tancredi regis Sicil., 256, n. 12, 260, 30.
 Sibilla comit. de Biellgiu, fil. Balduini V. com. Flandr., 773.
 Sibilla, fil. Fulconis V. com. Andegav., uxor 1. Willelmi Clitonis com. Flandr., 2. Theoderici com. Flandr., 10, n. 4, 89, n. 8, 90, 25, 477, n. 6, 735, 15.
 Sibylla, fil. com. de Conviarsainne, uxor Roberti II. ducis Normann., 89, n. 7, 477, 25, 734, 5.
 Sibilla, (*falso*) fil. com. Longobardiae, uxor Heliae com. Cenomann., 90, 20.
 Sicambria urbs 156, 35, 205, 40.
 Sicard (*falso pro Isoard*) de Dia 426, 45.
 Sicardus de Marueil 203, 25; fil.: Ademarus.
 Sicco, Iohannes XVII. papa.
 Sichelgaita, Sikelgaita, fil. Waimarii IV. princ. Salern., uxor Roberti Wiscardi, 8, 30, 79, n. 3, 200, 15, 734, 10 (*falso fil. Landulfi ducis Apuliae*).
 Sichimitae 24, 25.
 Sicilia, Cicilia, Scicilia, Cisilia, Sicania; Secile, Sezile, Sezille, Sesile 4, 5, 8, 15, 13, 5 — 15, 15, 18, 50, 19, 21, 45, 22, 30, 25, 40, 26, 45, 27, 35, 20, 48, 35, 78, 25, 86, 5, 142, 20, 189, 191, 30, 198, 10, 200, 15, 211, 20, 218, 228, 5, 239, 20, 240, 248, 249, 20, 252, 20, 254, 256, 257, 260, 30, 273, 40, 275, 30, 293, 333, 436, n. 2, 438, 439, 5, 440, 35, 451, 452, 45, 453, 1, 463, 15, 464, 30, 468, 35, 469, 20, 472, 35, 476, 25, 503, 508, 5, 515 — 517, 522, 20, 531, 35, 557, 35, 560, 561, 565, 15, 569, 572, 20, 575, 30, 577, 30, 578, 15, 579, 582, 586, 25, 589, 592, 594, 600, 35, 605, 606, 45 — 608, 10, 609, 20, 610, 5, 617, 619, 620, 637, 638, 10, 644 — 647, 655, 656, 663, 45, 666, 668, 5, 673, 676, 40 — 678, 5, 680, 683, 684, 10 — 686, 5, 689, 702, 35, 703, 1, 704, 734, 1, 743, 35, 746, 30, 767, 777, 30, 791, Sicanum litus 359, 5.
 Sicani portus 330, 35. Siciliae reges 696, 45; rex 557, 25. Siculi 27, 25, 90, 202, 5, 254, 35, 331, 672, 30, 673, 687, 40, 689; comes: Rogerius I; reges: Rogerius II, Willelmus I, Willelmus II, Tancredus, Constantia et Henricus (*VI. imp.*), Fridericus (*II. imp.*), Conradus (*IV. rex Rom.*), Manfredus, Conradinus, Karolus I, Karolus II; cancellar.: Stephanus.
 Sidon, Sagitta, urbs 128, 474, 20; comes: Guido.
 Sigebertus, Sigibertus, mon. Gemblac. 16, n. 2, 205, 227, 674.
 Sygebertus; Sigebiers (*Sigebiert*), I. rex Francorum, fil. Chlotarii I. regis, 518, 40, 721 — 724.
 (Sigefridus) Sifridus archiep. Colon. 689, 30.
 Sigifridus I. archiep. Magunt. 14, 5.
 Sigefridus II. archiep. Magunt. 279, n. 1, 302, n. 10, 454, 30, 455, 25.
 Sigerus, Sigerius; Sohiers. Cf. Seherus.
 Sigerius, fr. Benedicti VIII. papae, Iohannes XIX. papa.
 Sigerus fundator monast. S. Salvatoris Aquicinct. 208, 40.
 Sohiers dom. de Aiengien 549, 10, 550, 770, 30.
 Sohiers de Bietune 802, 1.
 Sohiers II. castell. de Gant 713, 20, 772, 15.
 Sohiers dom. de Wavre 758, 10, 760, 30, 765, 40.
 Sigila, fil. Pipini regis Franc., 490, 25, 491.
 Signiacum monast., *Signy* 98, 45, 121, n. 3.
 Signienses, Signini, episc.: Bruno, Iohannes III.
 Silvanectis, Silvanectensis civ., Silvanectenum; Senslis, Senlis 36, 5, 239, 15, 301, 25, 318, 1, 324, 20, 325, 1, 340, 40, 384, 20, 395, 20, 703, 35, 736, 30; Victoria abbatia; Silvanectensis dioecesis 341, 1; ecclesia 210, 50, 307, 25;

- episc.: Amalricus, Garinus; homines de Silvanectis 393, 5.
- S. Silvestri de Capite eccl. Rom. 639, 10.
- Silvester I. papa 189, 222.
- Silvester II. papa, Gerbertus mon. S. Bened. Floriac., archiep. Remensis, post Ravennensis 11, 35, 12, 5, 78, 35, 157, 35, 196, 498, 25, 499, 25, 727—729, 5.
- Silvester (III) antipapa 208, 1, 824, 5.
- Silvia urbs, *Silves in Algarbia* 254, 10.
- Silvinicum monast., *Souigny* 147, 1, 593, 15; prior: Stephanus de Berziaco.
- Simna civ. 213, 40; Simnius: Iacobus.
- Symon magus 105, 20.
- Simon monachus 519, 5.
- Simon de Monte-Pigoci (Montpicem, Merpincia), de Bria, de Brione, thesaurar. Turon., cancellar. Ludovici IX. regis Franc., card. presb. S. Caeciliae, Martinus IV. papa.
- Symon de Bello-loco card. episc. Praenest., archiep. Bituric. 622, 30.
- Symon card. S. Balbinae, prior de Karitate 622, 30.
- Simon I. dux Lotharing. 98; uxor: Adelheidis.
- Simon de Domno-Martino, comes Albaemariae et Pontivi, fil. Alberici II. com. de Domno-Martino, 339, 15, 385, 35, 540; uxor: Maria.
- Simon; Simos, IV. comes de Monteforti, vicecomes Carcass. et Biterr., dux Narbonensis 273, 30, 275, 5, 277, 15, 281—283, 286, 25, 398—403, 409, 50, 411, 413, 414, 416, 419, 1, 420, 35, 421, 25, 422, 424—432, 436, 5, 457, 517, 15, 597; uxor: Alix; fil.: Amalricus, Guido, Simon; filia 403, 35, 432, 20.
- Simon de Monte-forti comes Leicestriae, fil. Simonis IV. com. de Monte-forti, 440, 30, 503, 508, 1, 515, 517, 581, 40, 582, 15, 589, 40, 592, 1, 594, 602, 669, 673, 40, 686, 15, 807, 15; filii 438, 35, 602, 15; filius 589, 40, 592, 1, 594, 15; fil.: Guido, Henricus, Simon.
- Simon de Monte-forti, fil. Simonis com. Leicestr., 503, 15.
- Simons vicecomes de Meleūn 612, 10.
- Simons de Clermont 803, 25.
- Simon de Esplichi 393, 45.
- Simon de Saffeburgue 391, 40.
- Sirca castrum ad Mosellam fl., *Sierk* 136, 20; de S.: Guntrannus.
- S. Sixti eccl. Rom. 464, 20.
- Slieng villa, *Schliengen* 123, 50.
- Smirna urbs 71, 20.
- Socrates Gallorum=Abaelardus 235, 25.
- Solarium praedium Italiae 460, n. 1.
- de Sollis v. Salinae.
- S. Sophia eccl. Constantinopol. 66, 266, 30, 268, 5, 551, 30.
- Soranus comes: Richardus.
- de Sorbona: Robertus.
- Sorge fl., *Sorgue* 480, 35.
- de Sotengien, Sotenghien, *Sottegem*, navis 763, 30; domini 759, 30; fratres 764, 15; Gerars Gautiers, Watiers et Bauduins fratres, Gillebiers.
- de Soubrengien, *Somergem*: Felippres.
- Soucies villa, *Souchez* 713, 15.
- de Spina: Henricus.
- Spira, Spirensis civ. 114, 126—129, 133, 20, 231, 50, 675, 15; eccl. maior 127; episcopi capella 114, 45; capella regis 127, 128, 1; canonicorum conventus 127; episc.: Conradus.
- S. Spiritus hospitale Rom. 464, 20.
- de Spoil: Galterus.
- Spoletanus dux: Welfo VI.
- Stadingi 797, 45—799; dicti Katier 798, 15.
- Stamedium monast., *le Tamis* 824, 30.
- Stampae; Estempes, *Etampes* 39, 10, 40, 20, 57, 35, 61, 10, 62, 45, 101, 279, 35, 538, 10, 539, 5; palatium 39, 10; Stampensis provincia 41, 20. Stampenses 54, 35. — Stampensis collocutio 122, 5.
- S. Stanislaus episc. de Polonia 589, 1.
- de Staplis mons, *Steppes* 454, 35.
- Steim, *Stein ad Rhenum* 124, 40.
- Steinvoldensis (*Steinfeld*) abbas: Hervervinus.
- Stekenboren villa, *Steckborn ad fl. Rhenum* 124, 45.
- Stephania, uxor 1. Rogerii Normanni com., 2. Garsiae III. regis Navarr., 31.
- Stephanus, Stefanus; Estievenes (*Estievenon*).
- S. Stephani eccl. cathedr. Autissiodor. 244, n. 1, 277, 10, 282, 40.
- S. Stephani basil. Causiaci 519, 25.
- S. Stephani eccl. cathedr. Lemovic. 200, 5.
- S. Stephani in monte Celio eccl. Rom. card. presb.: Robertus de Curcun.
- S. Stephani eccl. Senon. 238, 20; Petri et Pauli altare.
- S. Stephani basilica Trecentis 253, 40.
- S. Stephani eccl. Tullensis 137, 5.
- Stephanus III. papa 18, 45, 155, 50, 158, 180, 189, 45, 206, 35, 291, 5, 490, 25, 491, 519, 45.
- Stephanus IV. papa 490, 40, 491, 40.
- Stephanus V. papa 492, 50, 493, 45.
- Stephanus VI. papa 77, 40, 496, 25, 497, 25.
- Stephanus VII. papa 77, 40.
- Stephanus VIII. papa 78, 30.
- Stephanus IX. papa 78, 30.
- Stephanus X. papa, Fridericus, fil. Gothelonis ducis Lotharing., 14, 1, 19, 20, 32, 30, 78, 45, 208, 1, 498, 50, 499, 50, 824, 10.
- Stephanus de Lengatona card., archiep. Cantuar. 271, 45, 272, 1, 277, 25, 279, 286, 15, 304, 433, n. 2.
- Stephanus card. episc. Praenest., mon. Clarevall. 108, 40.
- Stephanus archiep. Panormit., cancell. Willelmi II. regis Sicil. 239, n. 3.
- Stephanus episc. Mettensis, fr. Rainaldi I. com. Barrensis, 65, 30, 70, 117, 1, 119.
- Stephanus episc. Paris. 53, 35.
- Stephanus episc. Tornac., abbas S. Genovefae Paris. 212, 30, 736, 40, 746, 40.
- Stephanus episc. 492, 15, 493, 15.
- Stephanus abbas Cistec. 97, 229, 35.
- Stephanus I. abbas Cluniac. 149, 1.
- Stephanus II. de Berziacho abbas Cluniac., prior Silviniae. 593.
- Stephanus diac., fund. ordinis Grandimont. 228, 30.
- Stephanus presb. de Corbolio 454, 10.
- Stephanus rex Angl., comes Moritol., nepos Henrici I. regis, 28, n. 2, 155, 40, 156, 184, 45, 233, 25, 339, 20, 445, 20; liberi: Eustachius, Maria.
- Stephanus I, Gonzalco, rex Ungariae 202, 30; fil.: (*falso*) Stephanus.
- Stephanus, (*falso*) fil. Stephani I. regis Ungariae, 202, 30; fil.: (*falso*) Salomon.
- Stephanus III. rex Ungariae, fil. Geisae II. regis, 202, 35.
- Steephanus V. rex Ungariae 560, 20.
- Stephanus comes de Albamarla 26, 25; uxor: Haduisa.
- Stephanus comes Blesensis, fil. Theobaldi III. com., 461, 25.
- Stephanus comes Burgund., fr. Calixti II. papae, 197, 10, 230, 45.
- Stephanus Perticensis (fil. Rotrodi III. comitis) 294.
- Stephanus comes Sacri-Caesaris, fil. Theobaldi II. com. Campan., 217, 45, 233, 40, 238, 242, n. 9, 245, 50, 246, 5, 254, 40, 255, 15, 357, 35 (*falso pro Willelmo*). 395, 20, 464, 5.
- Stephanus comes Viennensis 200, n. 8.
- Stephanus Dessentes de familia Ottonis imp. 392, 30.
- Stephanus de Longo-campo 308, 30, 311, 35, 358, 20, 366, 25, 376, 377, 1.
- Stephanus miles Constantinopol. 68.
- Stradiot miles 640, 1, 681, 10.
- Strata prioratus conventualis, *de l'Estrée* 58, 15.
- Strigonium, Estrigun, *Gran* 62, 20, 202, 35; archiep.: Lucas, Nicolaus.
- Suardus, Suhardus, rex Egypti, *Schawer* 446.
- Suchinum, *Soncino ad Oglio fl.* 568, 15.
- Suessionis, Suessionis, Suessionum urbs; Sessons, *Soissons* 34, 25, 53, 35, 157, 15, 206, 25, 232, 25, 233, 10, 268, 279, 10, 304, 30, 337, 30, 340—342, 454, 45, 518, 519, 723, 25; Suessionensis communia 392, 5; monast.: S. Medardi; episc.: Lisiardus, Iocelinus, Nevelo. Suessionenses 54, 35; Suessona phalanx 368, 25; com.: Ivo de Niella, Radulfus, Iohannes II, Iohannes III. — Suessonica vallis 309, 35, 368, 5.
- Suetiae partes 114, 20; de Suetia: Henricus abbas.
- Suetonius 77, 15.
- Suevi 54, 1, 341, 5. Suevia, Suavia, Suabia 231, 40, 254, 1, 280, 25, 294, 5, 319, 10, 451, 456, 15, 464, 5, 466, 1; dux (*falso pro Ottone de Merania*) 746, 45; duces: Ernestus I. (Arnulfus), Fridericus II, Fridericus III. (I. imp.), Fridericus IV, Fridericus V, Philippus, Fridericus (II. imp.; rex Suaviae 319, 10), Conradus (IV. rex), Conradinus.
- Sugerius, Sugerius, Sugerus, abbas S. Dionysii 49, 50, 10, 51, 40, 52, 30, 53, 57, 40, 59, 60, 70, 30, 73, 1, 236, 25.
- Suicherus, Sincherius, Sincherus, episc. Babenberg., Clemens II. papa.
- de Suliaco: Henricus.
- Sulmone, *Sulmona* 690, 40.
- Summa fl., *Somme* 323, 20, 324, 1, 329, 15.
- Sunno dux Francorum 17, 5.
- de Super-Sanctum-Ligerium: Balduinus.
- Sur v. Tyrus.
- Surianum castrum 672, 35, 687, 40.
- Susa; Susse, *urbs Italiae* 152, 45, 670.
- S. Susannae vicecomes: Radulfus.
- Sushantonne, *Southampton* 714, 40.
- Sutria, Sutra, *Sutri* 22, 15, 38, 35, 53, 5; comes: Odo.
- S. Symmachi papae capitulum 34, 10.
- Syracusae 80, 30; episc.: Hubertus.
- Syria, Siria, Suria; Surie, Sulie 82, 30, 241, 5, 251, 15, 333, 35, 334, 35, 446, 5, 469, 20, 470, 1, 521, 50, 550, 20, 689, 10, 702, 30, 703, 15, 727, 35, 767, 10, 811, 30.
- Syrii 469, 25, 521, 1; reges: Nordinus, Saladinus. — Suriani 252.
- Syria Sobal (Montis-regalis terra) 259, 15.

T.

- Taburius** (Taburel) canis = Alfonsus comes Pictav. 547. 548.
- Talebot**: Guillelmus.
- Tallacocium**, *Tagliacozzo* 566, 10.
- Talogium**, *Le Talieu* 26, 20.
- Tancredus**, **Tanchredus**; **Taneres**, **Tanqueres**.
- Tancredus** rex Sicil., fil. illegit. Rogerii ducis Apuliae, 218, 10. 254, 35. 256. 260, 30. 291. 331. 333, 15. 334, 35. 335, 20. 451, 30. 452, 45. 677, 10. 703, 1. 704, 5; uxor: Sibylla; filii: Rogerius, Willelmus.
- Tancredus** de Alta-villa 8, 5. 12, 50. 14, 20. 20, 20. 25, 40. 26, 45. 27, 1; uxor: Fredesendis; filii: Drogo, Unfridus, Willelmus, Hermannus, Goisfredus, Rodbertus Wiscardus, Rogerius. — **Tancredina** progenies 27, 40.
- Tancredus** de Conversana 27, 30.
- de Tanesia: **Teodelinus**.
- Tanneos**, **Thaneos**, civ. Aegypti 286, 1. 444, 10. — **Taphnei campi** 467, 45.
- Tarasco**; **Tierascons**; **Tharascos**, **Tarascon** 421, 5. 423, 1 — 425, 40. 426, 40. 428, 45. 429. 599, 30. 793, 35. — **Tarasconenses** 401. 402, 25.
- Tarcium** monast. **Divionense** 98, 35.
- Tarentasiae**, **Darantasiae** archiep.: **Petrus**; de **Tarentia**, **Tarentai**: **Petrus** fr. **Prædicat.** (Innocentius V. papa).
- Tarentum** 22, 30. — **Tarentinus** principatus 260, n. 7. 560, 35. 561, 45. 644, 40. 673, 20; princ.: **Boemundus**, **Manfridus**.
- (**Tarquinius**) **Tarkiniiens** rex Rom. 723, 10.
- Tarracona**, **Terracona**, **Tarragona** 31, 5.
- Tarsus**; **Tarse**, urbs 72, 1. 815, 25; rex: **Gaspar** magus.
- Tartari**, **Tartarini**; **Tartare**, **Tartaire**, **Tartarin**, **Tartaran**, **Tartariën**, **Tatart** 522, 30. 589, 15. 604. 605. 619, 5. 620, 50. 671. 686, 50. 815. 817. 819; reges: **Turkam**, **Kaam**.
- Taruanenses** episc.: **Lambertus**, **Milo**; archidiacon.: **Lambertus**.
- Tassilo** (**Cassilo**) dux **Bavariae** 492.
- Taurinensis** civ.; **Torins** 531, 10. 638, 30. 681. — **Taurinenses** 638. 681, 35; episcopus 531.
- Tecelinus**, pater **Bernardi** abb. **Clarevall.** 96, 30; uxor: **Aalex**; liberi 96, 35.
- Telese**, **Thelesium**, civ., **Telese** 571, 35. 572, 5. 575, 10. — **Telesiani campi** 577, 35.
- Templarii**, **Templi** milites, militia, fratres, ordo, **Templum**; **Templier**, **Temples** 80, 5. 113, 10. 209. 211, 5. 212, 20. 241, 50. 242. 248, 1 — 250. 253, 25. 269, 25. 284. 451, 1. 468, 30. 469, 25. 505, 10. 522, 10. 604. 637. 676, 55. 678. 689. 717, 35. 737, 40. 739, 10. 816, 20. 819, 30; domus **Paris**. 502, 25; palatium **Damiat**. 469, 25; magistri: **Hugo** de **Païeno**, **Evrardus** de **Barris**, **Andreas**, **Gerhardus** de **Bida-forte**, **Petrus** de **Monte-acuto**; mag. prov. in **Francia**: **Ponces** de **Aubon**; magister in **Bohemia**, **Ungaria**, **Polonia**, **Alamannia**, **Moravia** 605, 5. — **Templarius** habitus 333, 30.
- de **Temporibus**: **Iohannes**.
- Terдона**, **Tardona**, **Tortona** 84, 40.
- Termæ**, **Termini**; **Tiermes**, castrum, **Termes** 275. 789, 40.
- Terra Laboris**; **Terre** de **Labour**, **terra di Lavoro** 438, 20. 572, 5. 577, 35. 648, 35. 666. 668. 684, 25.
- Tertullianus** 77, 1.
- Testho** card. presb. 462, 25.
- Tezis** v. **Theodisius**.
- T(h)adei** apost. reliquiae **Clarevall.** 236, 50.
- Thadeus** comes (**Montis-Feretri**) 673, 35. 688, 25.
- Thaneos** v. **Tanneos**.
- Thaneth**, **Tanet**, insula, **Thanet** 281, 25. 717, 10.
- Thebanus** vates (**Statius**?) 354, 5.
- Theod-**, **Teod-**, **Theo-**, **Teo-**, **Thed-**, **Ted-**, **The-**, **Te-**, **Thi-**, **Ti-**, **Thy-**, **Ty-**.
- Theobaldus**, **Teobaldus**, **Teothbaldus**, **Tetbaldus**, **Thebaldus**, **Theobaudus**, **Thebaudus**, **Tibaldus**, **Tibodus**; **Thiebaud** (**Thiebaut**), **Tiebaud**, **Thybaud**, **Tibaud**.
- Theobaldus** (**Theodaldus** 595; **Theodinus** 517, 20) de **Placentia** archidiacon. **Leodiensis**, **Gregorius** X. papa.
- Theobaldus** archiep. **Cantuar.**, prior **Beccensis** 156, 25. 184.
- Theobaldus** episc. **Ambian.** 212, 30.
- Theobaldus** abbas **S. Germani** de **Prædis**, mon. **S. Mariae** **Magdelenae** **Vizeliac.** 146, 30. 152.
- Theobaldus** prior **Cluniac.**, post **S. Martini** de **Campis** 145, 30.
- Theobaldus** IV. comes **Campan.**, I. rex **Navarr.**, fil. **Theobaldi** III. com. **Campan.** 215, 5. 260, n. 4. 470, 25. 473, 40. 475. 483, 20. 544, 25. 632, 5. 784. 785. 795—797. 815. 817, 15; uxores: 1. **Gertrudis**, 2. **Agnes**.
- Theobaldus** II. rex **Navarrae** 545, 1. 668; uxor: **Ysabias**.
- Theobaldus** I. dux **Lotharing.** 355, n. 9.
- Theobaldus** I. comes de **Barro** 304, 5. 308, 30. 342, 15. 398. 399, 1. 411. 451, 40. 509, n. 6; uxor: **Ermentsenda**; fil.: **Henricus** II.
- Theobaldus** II. comes de **Barro**, fil. **Henrici** II. com., 476, 20. 558, 30. 611, 5. 641. 682.
- Teothbaldus** III. comes **Blesensis**, (I. **Campan.**) 461, 25; fil.: **Stephanus**.
- Theobaldus** IV. comes **Blesensis**, II. comes palat. **Campan.** 11, 5. 54, 40. 55, 30. 56, 30. 233. 234, 20. 235, 40. 236, 1. 237, 50. 239, 35; uxor: **Mathildis**; liberi: **Henricus**, **Theobaldus**, **Stephanus**, **Willelmus**, **Adela**.
- Theobaldus** V. comes **Blesensis** et **Carnot.**, fil. **Theobaldi** II. com. **Campan.**, 217, 45. 233, 40. 242, n. 9. 245, 50. 254, 40. 255, 15. 261, 15. 290, 15. 292, 30. 328. 329. 451, 25. 452, 10. 464, 5. 500, 45. 526. 527; liberi: **Ludovicus**, **Margaretha**.
- Theobaudus** III. comes **Campan.**, fil. **Henrici** I. com., 257, 40. 260, 10; uxor: **Blanca**; fil.: **Theobaldus** IV.
- Thebaldus** I. comes **Carnot.** 157, 1.
- Thebaldus** quidam princeps **Francorum** 158, 50.
- Tibaldus** de **Tremogne** 391, 40.
- Tibodus** (de **Vohburg**) 259, 10. 260. 270, 1.
- Teodelinus** de **Tanesia** 13.
- Thedisius**; **Tezis**, mag., canon. **Ianuensis** 398. 410, 25.
- Theodora**, soror **Isaac** imp., uxor **Conradi** march. de **Monte-ferrato**, 250, 35.
- Theodericus**, **Theodericus**, **Teodericus**, **Teodericus**, **Teodricus**, **Terrius**; **Theoderis**, **Thieris** (**Thieri**), **Tieris**, **Theris**.
- S. Theoderici** monast., **St. Thierry** du **Mont d'Or** 95, 15. 96, 25. 98; abbas: **Willelmus**.
- Theodericus** II. archiep. **Trever.** 532, 1.
- Theodericus** abbas **Campensis** 116, 55. 129, 25—132.
- Teodericus** abbas **S. Ebrulfi** **Uticensis** 13. 14, 15.
- Theodericus** III. abbas **S. Huberti** (**Andagin.**) 399, 30.
- Theodericus** abbas **S. Iohannis** **Valencien.** 774. 775, 30.
- Terricus** heresiarcha 258, 20.
- Theodericus** I. rex **Franc.**, fil. **Chlodovei** I. regis, 518.
- Theodericus** II. rex **Franc.** 205, 45.
- Theodericus** III. rex **Franc.** 519; filii: **Chlodoveus** III, **Childebertus** III.
- Theodericus** IV. rex **Franc.** 519. 725; fil.: **S. Fierehaus**.
- Theodericus** I. dux **Lotharing.** super. 89, 5.
- Theodericus** comes de **Cleves** 641, 35.
- Theodericus** de **Alsacia** comes **Flandr.** 10, 10. 45, 25 (*falso* **Gaufridus**). 67, n. 1. 72, 10. 148, 5. 210, 10. 237, 5. 445, 15. 447, 25. 675. 676, 20. 735, 10; uxor: **Sibylla**; liberi: **Philippus**, **Matheus**, **Petrus**, **Margareta**, **Gertrudis**.
- Terricus** de **Bribais** 393, 1.
- Theris** de **Ireçonwes** 763, 20.
- Terricus** de **Lahemed** 392, 20.
- Terricus** de **Ligne** 392, 5.
- Terricus** de **Mallenguein** 392, 30.
- Terricus** de **Osquebert** 392, 35. 393, 15.
- Thieris** de **Sotenghien** 716, 40.
- Terricus** de **Wide-escuele** 393, 1.
- Teodricus** saltator 28. 29.
- Theodorus** II. papa 77, 40.
- (**Theodorus**) **Lascre** I. imp. **Nicaeanus** 765, 10; uxor: **Maria**.
- Theodorus** **Communio** dux **Dyrrhachii** 282.
- Todres** (**Toldre**) (**Theodorus** **Comnenus**) 811, 40. 812, 25.
- Theodorus** **Angelus** princeps **Cumaniorum** 356, n. 10.
- Theodulfus** (episc. **Aurelian.**) 77, 15.
- Theophanu**, uxor **Otonis** II. imp., neptis **Iohannis** I. imp. **Constantinopol.**, 498, 15.
- (**Theophanu**), uxor **Nicephori** II. imp. **Constantinop.**, 498, 15.
- Theophilactus**, **Theophilatus**, **Teophilatus**, episc. 492, 15. 493, 15.
- Thessalonica**, **Salonica**; **Salenique**, urbs 248. 281, 35. 542, 15. 732, 15; rex: **Baldwinus** (I. imp. **Constant.**); episc.: **Guarinus**. — **Thessalonicens** gazae 48, 25.
- Theutonici**, **Teutonici**, **Thetonici**, **Thtonici**, **Theutones**, **Teutones**; **Theutonien** 3, 5. 38, 30. 51, 1. 54, 25. 59, 10. 80. 82, 25. 147, 30. 148. 203, 30. 211, 15. 237, 15. 257. 259, 10. 302. 303, 15. 311, 25. 318, 20. 331. 334, 15. 355, 25. 362, 20. 372, 30. 373. 375. 376, 10. 379, 40. 450, 45. 452, 10. 464. 496, 45. 497, 45. 521, 30. 571, 1. 575, 15. 577, 10. 590, 1. 637, 10. 651, 55. 652. 660, 35. 676, 30. 677, 10. 681, 10. 685, 25; episcopi 148, 40. — **Theuthonia**, **Teuthonia**, **Theuthonica**; **Teuthonique** 39, 15. 279. 315, 20. 318, 15. 453, 30. 651, 30. 652. **Teutonica** regio 19, 45. 133, 25; **Theutonicae** partes 399, 40. — **Theotonicum** regnum 52, 10. 122, 25. 196, 40. 695, 45; rex 39, 45; **Teutonicus** furor 51, 25. 311, 25. 339, 5. 362, 20. 652, 35. 656, 55; impetus 50, 40; dolus 55, 30; **Theutonum** saevities 373, 20; furiositas 468, 30. — **Teutonici** mores 9, 20.
- Theutonicorum** (**Alemannorum**) ordo **S. Mariae**, hospitale 86, 5. 209. 440, 35. 472, 20. 522, 5 (**S. Iohannis**); mag.: **Hermannus** de **Salza**.

- Thoart v. Toarcium.
Tholomais v. Accon.
- Thomas, Tomas; Tumas, Thumas.
- S. Thomae apost. corpus 82, 5.
Thomas card. presb. S. Sabinae 214.
S. Thomas archiep. Cantuar., cancell. Angl. 83, 20. 148, 35. 149. 184, 50 — 187, 45. 193, 45. 194. 210, 10. 238. 240. 243, 15. 254, 20. 286, 15. 778, 5. 816, 35.
Thomas I. archiep. Eborac. 187.
Thomas archiep. Remensis 550, 25. 558, 25.
S. Thomas episc. Herford. 505, 40.
S. Thomas de Aquino, fr. Praedicator. 505, 40.
Tomas I. comes Sabaud. et Moriann., fil. Humberti III (falso Amedei) com., 447, 20. 807, 25 (dux); fil.: Thomas.
Thomas comes Moriann., Flandr. et Hannon., fil. Thomae I. com. Sabaud., (falso comes Sabaud. 638, 25. 681, 35) 215. 638. 681. 807—811, 30. 812, 15. 815. 821; uxores: 1. Iohanna de Flandria, 2. Beatrix de Lavagnia.
Thomas comes Pertic., fil. Gaufridi III. com., 282, 25. 457, 15.
Tumas Chieres miles 709, 35. 710, 15.
Thomas de la Conte 391, 40.
Tumas (I) de Couchi 816, 45.
Thomas (II) de Couci 666.
Tumas de Lanprenesse 771, 35.
Tomas Malesmeins miles 393, 20.
Thomas de Marla 233, 10.
Tumas de Mongonbiert 760, 30.
Thomas de Roboreto 358, 15.
Thomas de S. Valerico (Galericius) dom. Gamach. 312, 25. 314. 358, 10. 374. 378, 20.
Thracia, Traciae 156, 35. 217, 35. 254, 5. Traces = Bulgari 343, 20.
Thuringia, Turingia, Turringia, Thorin-gia; Thuringe 496, 35. 497, 40. 556, 15. 591, 15. 593, 35; landegr.: Ludovicus IV, Hermannus I, Hermannus II, Henricus.
Tibaldus, Tibodus, Tibaus v. Theobaldus.
Tyberias 249. — Tyberiadis pons 250, 10.
Tiberis, Tyberis, fl. 13, 10. 21, n. 3. 100, 35. 191, 25. 564, 1. 687. — Tiberinus pons 40, 1.
Tibiers (Tibiart) (falso pro Inbiers = Humbertus III) de Biellgiu 794, 25.
Tiburtinus card. episc.: Guido.
Ticinum v. Papia.
Ties 410, n. 3.
de Tiete comes: Rogiers.
de Tienlemont: Robertus.
Tinqueneburc, Teklenburg 312, 30; Tinqueneburgenus comes: Otto.
Tyronium monast., Tiron dioec. Carnotensis 229, 10; abbas: Bernardus.
Titus, Tytus, imp. 16, 1. 17, 5. 387, 35.
Toarcium, Thoart, Thouars 469, 25; vicecomes: Aimericus.
Tociacum, Toucy 277, 25; dom.: Iterius.
de Toenia: Rodulfus.
Toletanus archiep.: Rodericus; rex 209, 30. 257, 5; reges v. s. Castella. — Tholeta presaga 359, 30.
Tolosa, Tholosa, Tholosana civ.; Toulouse, Toulouze; Toloza, Tholoza 39. 156, 30. 193, 20. 206, 25. 280, 1. 282. 284, 10. 401, 10. 402, 5. 403, 40. 407, 1. 408, 5. 411. 414. 418, 10 — 420, 40. 423, 15 — 425, 10. 427, 25. 428. 430 — 432. 457, 1. 473, 50. 597. 610, 1. 632, 15. 764, 40. 789, 40. 793, 25. 795, 20. — Tolosani, Tholosani; Toulouse, Toulouzan 280, 1. 793, 5. 795, 20; consules 410, 10; heretici 284, 10; Tolosanus: Iacobus de Furno (Benedictus XII. papa). — Tholosana dioec. 116, 55; episc.: S. Saturninus, Fulco, Raimundus IV, S. Ludovicus. — Tholosanae partes 473, 5; comites: Raimundus IV, Adelfonsus (Iordanus), Raimundus VI, Raimundus VII, Alfonsus.
Tonebruges castrum, Tunbridge 716, 35.
Toneu castellum Massiliense 417, 5.
de Tonquernes: Philippus.
Topina: Arnaut.
de Torigneio: Robertus abbas.
Torins v. Taurin.
Tornacum; Tornais, Tournais, Tournays 108, 45. 207, 40. 276, 40. 280, 15. 307. 337, 40. 353. 362, 5. 363, 20. 455. 464. 501, 45. 538. 539, 10. 711, 30. 713, 40. 721, 10 — 725, 25. 729. 736. 746, 15. 750 — 753. 755, 10. 756, 10. 763, 10. 765, 5. 769, 15. 772. 778, 35. 795, 35. 804; dicta Seconde Rome 723, Hastile 723, 15; eccl.: S. Mariae; monast.: S. Martini; portae: des Maus, de S. Mart., de S. Martin; rex: Turnus; advocatus 724, 25. 725, 10; castellanus 724, 25. 725, 5; castell.: Radous. — Tornacensis eccl. 676, 5; episcopatus 725, 30; episcopus 722 — 725; episc.: Anselmus, Geroldus, Eywardus, Stephanus, Gosvinus de Flamengerie, Walterus (de Marvis). — Tornacense territorium 213, 5; confinium 390, 15.
de la Torniele: Pieres.
de Torno: Rogerus.
Tornodorum, Tonnerre 259, 5; comites v. s. Nivern.
Tortosa dicta Antarados, Tartus 261, 45; basil.: S. Mariae Ornata.
Toufflers, Toufflers prope Lille 805, 40.
Traiectum, Traietum, Maastricht 132. 133. 356, 40; eccl.: S. Mariae, S. Servatii; episc.: S. Servatius; canon.: Norbertus. — Traiectica regio 356, 10.
Transtyberis regio Rom. 513, 45.
Tranum civ. Siciliae 594, 35.
Trapae, Trapes, Trapani 594, 40. 667.
Trecac, Trechae, Trecensis civ.; Troyes 33. 50, 45. 197, 5. 253, 30. 272, 5. 341, 5. 508, 25. 512, 10. 516, 40. 620, 5. 645, 20. 670. 683, 15; eccl.: S. Petri cathedr., S. Stephani, S. Urbani; de Tr.: Iacobus (Urbanus IV. papa); episc.: Frodmundus, Matthaeus, Garnerius; diacon.: Petrus. — Trecassinum territorium 235, 15. 246, 40; comites v. s. Campania.
Tremonia, Tremognia, Tremogne, Tremougne, Dortmund 356, 5. 758, 25; comes: Conradus; de Tr.: Tibaldus.
Trencatallia, Trinquetaille 598, 40.
Treveri, Treveris, Treverensis civ.; Trieves 50. 115, 20. 136. 206, 20. 355, 20. 435, 45; eccl.: S. Petri. — Treverensis pagus 116, 40; eccl. 136, 30; dioec. 115, 25; parrochia 130, 1; episcopatus 137, 35; archiep.: Udo, Bruno, Adalbero, Illinus, Iohannes I, Theodoricus II.
Triangulum castrum, Trainel (Aube) 262, 35; Triennensis dom.: Guarnerius.
Trinacria 331, 1; Trinacrii fines 329, 40; Trinacres orae 330, 25. Cf. Sicilia.
S. Trinitatis conv. canonic. Rom. 464, 25.
S. Trinitatis monast. Rothomag. 18, 15; abbas: Isembertus.
S. Trinitatis monast. Venus. 14, 45; abbas: Berengarius.
S. Trinitatis monast. Vindocin. 462, 35.
Tripartita historia 222, 30.
Tripolis urbs 250, 45. 251, 5. 261, 45. 451, 1. 509, 25; com.: Raimundus III, Boemundus, Raimundus IV. — Tripolitani fines 261, 40.
Tristanides: Petrus.
Tristrans comes de Nevers, fil. Ludovici IX. regis Franciae, 668, 5.
de Trit, Trith: Grehes.
Trivisina marchia 568, 45.
Troarnense monast., Troarn 18, 25; abbas: Durandus.
Trogas, Troja (Apuliae) 668, 20.
Troia; Troie 16, 45. 156, 35. 205, 40. 814, 1. Troiani 16, 45. 206, 20. — Troianum bellum 354, 5.
Troilus, fil. Priami, 16, 45.
Tronchieires, Tronchiennes, villa 711, 10.
Trosse: Henricus.
la Truie (Scrophae): Girars.
Tudela 404, n. 1.
Tudertinus (Todi) card. episc.: Bentivenga.
Tudinium, Thuin 207, 25.
Tullum, Tullensium, Leucorum civ., Tout 120, 15. 137. 355, 30; eccl.: S. Stephani; monast.: S. Apri; episc.: Bruno (Leo IX. papa), Henricus, Reginaldus; archidiacon.: Hugo; comes: Frericus.
Tungrens civ., Tongern 132, 40.
Tunicium, Thunicium, Thunis, de Thunes regnum 557, 35. 632, 20. 686, 10; Tunarum, de Tunes rex 517, 10. 557, 25. 594, 35. 655, 25. 685, 1; Tunici regis nepos 437, 1.
Turci, Turchi; Ture (Turs) 17, 15. 66 — 70, 1 — 72. 82, 30 — 84, 5. 199, 20. 211, 50. 212, 1. 217. 240, 55. 242, 1. 244, 35. 247, 30. 249 — 252. 255. 257, 20. 269, 35. 271, 20. 292, 15. 327, 20. 463, 45. 464, 10. 556, 20. 571, 1. 676, 20. 734, 20. 738 — 740, 25. 777, 1. 787, 5. 791, 35. 798, 30; dicti Amorraei 251, 30; Parthi 332, 15. 335, 5; reges: Noradinus, Salaadinus. — Turcia; Turkie 67, 40. 765, 10.
Turcomagni 251, 20.
Turegum vicus, Zürich 125; eccl. 125, 25.
Turella, la Tourelle 381, 20; de T.: Petrus.
Turkam rex Tartarorum 817, 40; fil.: Kaam.
Turlannales (?) 203, 35.
Turnus (rex Lavinii) 375, 30.
Turnus rex Tornacensium 724.
Turonis, Turonis, Turonensis, Turonica urbs 33, 10. 35, 1. 39, 5. 41, 20. 49, 40. 89. 148, 35. 186 — 191. 198, 1. 238, 15. 254, 15. 262, 25. 440, 5. 445, 10. 459, 35 — 461. 463, 20. 470. 471, 5. 476, 15. 492, 40. 507, 35. 508, 40. 512, 25. 631, 25; eccl. et monast.: Maius monasterium, S. Martini, S. Mauricii; S. Nicolai cimiterium; loca: Castrum Novum, castrum 262, 25; Parvae-areae pons; archiep.: Radulfus, Hildebertus, Gaufridus, Iuhellus; thesaurar.: Simon de Bria. — Turonia 589, 20; Turoniae nobiles 575; Turonensis prov. 823, 30. Turonenses; Tourenois 41, 20. 813, 5; comites v. s. Andegav. — Turonicum concilium 149, 10. — Turonensis libra 438, 5.
Tursac v. Isaac.
Turstinus Scitellus (Citellus) 7. 8. 12, 45.
Tuscia, Thuscia, Tuscania; Tosquane 26, 40. 53, 30. 101, 30. 108, 40. 152, 45. 157, 55. 281, 35. 445, 15. 477, 40. 514, 30. 580, 40. 589, 40. 592, 15. 594, 25. 669. 672. 673. 686, 15 — 688, 45. 689, 20. 692, 35. — Tusci 590, 1. 685; nobiles 576, 1. — Tusca aequora 330, 35.

Tusculanum 85, 40; Tusculana dioec. 438, 40; card. episc.: Imerius, Petrus Hispanus (Iohannes XXI. papa).
Tyrrenum, Tirrenum mare 100, 35. 330, 25.
Tyrus, Tirus, Sur 128, 30. 212, 15. 250, 40. 251. 253, 50—255, 15. 256, 5. 261, 35. 273, 40. 464, 5. 471, 40. 509, 15. 526, 15. 783, 30. 819, 35. 820, 40. Tyrenses 250, 45. 254, 1; archiep.: Ioscius, Aegidius.

U.

Ubaldu, Ubertus v. Hub.
de Ueret: Bernardus Probus.
Udo archiep. Trever., (*falso*) fil. Balduini V. com. Flandr., 13, 50. 19, 35.
Ulterius—Traiectum civ., *Utrecht* 9, 15. 455, 30; episc.: Otto de Lippe.
Umbaudus v. Humbaldus.
Unfridus v. Humfridus.
Ungaria, Hungaria, Hungrorum regnum; Hungrie, Honguerie, Hongrie 62, 63. 254, 1. 257. 265, 25. 346, 15. 492, 20. 493, 20. 507, 30. 509, 30. 522, 35. 560, 20. 604. 605, 5. 683, 5; portae Hungariae 62, 5. Ungari, Hungari, Hungri 62, 40. 496. 497. 520. 683, 5; regina 292, 5; rex 152, 35. 395, 15; reges: Stephanus I, Andreas I, Salomo, Bela II, Geisa II, Stephanus III, Bela III, Aimericus, Andreas II, Bela IV, Stephanus V, Carolus Martellus.
de Unguebert: Guillelmus.
S. Urbani monast. prope Joinville 558, 20; abbates: Geoffroy, Jehans de Mymeri.
S. Urbani eccl. Trecensis 620, 5.
Urbanus II. papa, Odo card. episc. Ostiensis, canon. Remensis, prior Cluniac. 14, 50. 17. 18, 5. 21, n. 3. 22. 24, 30—26. 33. 79, 45. 80, 10. 196, 45. 199. 200. 208, 40. 209. 228, 35. 252, 25. 460—462. 477. 500. 507, 1. 508, 20. 512, 5. 824, 15.
Urbanus III. papa, Hubertus archiep. Mediolan. 238, 30. 248. 252. 291, 15. 450, 45. 451, 1. 463, 35. 507. 513, 5. 521, 5. 676, 50.
Urbanus IV. papa, Iacobus Trecensis, patr. Ierosolimit. 436, 25. 438, 1. 439, 30. 502, 40. 503, 1. 507, 50. 508, 1. 515. 563. 589. 590, 10. 591, 25. 594, 5. 600, 40. 601, 5. 602, 10. 605. 619, 45—621, 20.
Urbanus V. papa 508, 15.
Urbina civ., *Urbino* 673. 674, 1. 688. — Urbinate 621, 25. 674, 1. 688, 55.
Urbs—vetus; Orbevieta, *Orvieta* 504, 20. 594, 45. 669. 672. 673, 20. 687, 55. 688. Urbeveterani, Urbeventani 566. 672; de Urbe—veteri: Renerus. — Urbeventanum territorium 566.
Ursana silvatica monast., *Hirschau* 616, 5.
Ursini 672. 687; e quorum gente: Iohannes Gaitanus (Nicholaus V. papa).
Ursio de Fretin 392, 15. 393, 15.
Userchia, *Uzerche* (*Corrèze*) 199, 25.
Uticum monast. S. Ebrulfi; Saint Evrol, *St. Evroul* 7, 10. 8. 14, 45. 15; S. Ebrulfi capella 15, 10. Uticenses 13; S. Ebrulfi monachi 13, 35; abb.: Osbernus, Rodbertus, Theodericus; prior: Rodbertus. — Uticensis cantus 15, 10.
de Uze: Guillelmus.
Uzes, *Uzès* 410, 30; Uticensis episc.: Raimundus III; de Uzeit: Aliazars.

V. Cf. W.

Vadensis pagus 211, 1.
Vadum—Iacob castrum Palestinae 242. 450, 35.

Valcella; Vaucieles, monast., *Vaucelles* 135, 35. 804, 15. 808, 35.

Valdesius v. Waldesius.

Valencianae, Valencianas, Valencianum castrum, Valentinianae, Valencenae; Valencienes, Valenciennes 134, 35. 135, 1. 214. 280, 15. 307, 1. 448, 30. 455, 40. 464, 50. 471, 1. 541, 25. 542, 30. 548, 40. 549. 551, 35. 631, 45. 638, 40—640, 5. 680, 40—682. 689, 35. 712, 40. 713, 25. 725, 10. 746, 15. 750. 754. 755. 768. 769, 50—771, 25. 773, 45. 775. 776. 804, 35; monast. et eccl.: S. Iohannis, S. Pauli, S. Salvii. Valentinianenses, Valencenienses; Valencenois 318, 30. 521, 35. 771. 772, 35. 774—776; burgensis: Iacobus de Atrebat.

Valens imp. 227, 10. 674, 35.

Valenses v. Walenses.

Valentia; Valence; Valenssa, Valensa, *Valence* 202, 45. 400. 403. 431, 20. 778, 45. 813. 814, 15; Valentina dioecesis 403, 25; sedes 438, n. 7; episcopatus 437, 25; episc.: Humbertus, (elect.) Guillaumes. — Valentines (territorium) 430, 15; com.: Ademar II, Ademar III.

Valentinianus imp. 156, 35.

Valentinus papa 494, 10. 495.

de Valeriano, Valerico, Valarico, S. Galerici; de Valeri, Valeri, dom.: Thomas, Erardus.

Valesiae comitatus, *Valois* 444, 5; de Valesio comes: Karolus I.

Vallis—coloris castrum, *Vaucouleurs* 279, 5. 303, 20. 454, 30. 470, 20. 472, 40. 476, 30. 631, 30. 634, 5. 678, 35. 695, 40. 747, 25.

Vallis—lucentis eccl., *Vauluisant* 232, 30.

Vallis—profunda, *Valprofonde prope Ville-neuve-le-Roi* 235, 5.

Vallis—regis monast. dioec. Remensis, *Valroi* 121, 5.

Vallis—Rodolii castrum, *Le Vaudreuil* 265, 15.

Vallium—Sarnai monast. abbas: Guido.

Varziacum castrum, *Varzy* (*Nièvre*) 270, 15; domus episcopi 270, 20.

de Vascolio v. Gascuel.

Vaste—hose v. Waste—hose.

(Vatatze) Vastachius; Vatace, Vatage, imp. 541, 20. 552, 5. 637, 60. 809, 15. 811. 812, 25; uxor: filia Frederici II. imp. 637, 65.

Vecta insula, *Wight* 21, 10.

S. Vedasti monast. Atrebat. 207, 15. 209, 15. 211, 25; abbas: Lidunus.

S. Vedastus episc. Atrebat. 208, 40. 519, 1.

Vegetius 577, n. 3.

Veliternenses, Baliternenses card. episc.: Iohannes (Benedictus X. papa), Humbaldus (Lucius III. papa).

Velum aureum, *Velabrum* 569, 20.

Venaissini terra; Veneisi, Venecy 414. 415, 50—417, 45. 420. 421. 430, 15. 597, 15. 600, 1.

de Vendougies dom. 774, 35.

Venetia, Venetiae, Venetae; Venice, Venisse, Venise 203, 15. 261, 15. 265. 293, 5. 294, 35. 453. 645, 20. 689, 20. 703, 20. 704, 25. 746, 35. 808, 35; eccl.: S. Marci. — Veneti, Venetii, Venedi, Veneciani, Veniciani 79, 1. 231, 35. 261, 20. 265—267, 35. 282, 5. 294, 35. 453. 468, 35. 469. 589, 10. 677, 20; Venetici soldarii 622, 5; duces: Henricus Dandolus, Iacobus Teupulus.

Venquevent de Gruningue 393, 1.

Venus 84, 25.

Venusia 14, 45. 79; monast.: S. Trinitatis; episc.: Berengarius.

Vercellis, Vercellensis civ.; Verseilles, *Vercelli* 445, 35. 567. 670.

Vergiacum, Virgiacum, castrum, *Vergi* 147, 1. 247, 20. 248, 30; dom.: Hugo; Vergiacensis eccl. 291, 5.

Vernia, *insula Rhodani* 599, 30.

Vernulium; Vernuel, castrum, *Verneuil* 256, 40. 267, 25. 704, 35.

Verona 85. 247, 30. 248. 252, 35. 445, 35. 450. 463, 35. 676, 50.

de Verra—silva: Iohannes.

Verzeliacum, Virzeliacum, Vizeliacum, Viceliacum, *Vezelay* 52, 30. 61, 1. 82. 146. 147, 45. 149, 20. 150. 152, 25. 257, 25. 276, 30. 291, 25. 824, 40; eccl. et monast.: S. Crucis, S. Mariae, S. Mariae Magdaleneae. Viziliacensis eccl. 143—146. 149, 15 (alodium Rom. eccl.). 150, 10. 231, 10; fratres 145; abbates: Pontius, Wilhelmus; subprior: Gaufredus; decanus: Vincentius; capellanus: Franco; notarius: Hugo Pictavinus. Viziliacenses 146, 5.

Vesliacum opp., *Vailly (Aisne)* 392, 25.

(Vesontio) Bisuntina dioec. 116, 30; de Bezanso, Vesuntinensis, archiep.: Heribertus, Godfredus II. — Bisuntina vallis 358, 35.

Vespasianus imp. 16, 1. 17, 1. 387, 35.

Viceliacum v. Verz.

Vicena: Vicennes, *Vincennes* 671.

Vyci, de Vyco, castrum super Axonam 519, 55. 520, 15.

de Vico: Petrus.

Vicongne abbatia, *Vicogne* 775, 35; silva de V. 541, 30.

de S. Victore Paris. canon.: Adam, Hugo; de S. Victoris ordine abbatia: Victoria prope Silvanectim 318, 1.

Victor II. papa, Gebeardus (episc. Eistet.) 19, 20. 32. 78, 45. 202, 5. 203, 15. 208, 1. 498, 50. 499. 824, 10.

Victor III. papa, Desiderius abbas Cassinensis 14, 45. 21, 45. 22. 33, 1. 79, 45. 159, 55. 160. 199, 30. 209, 10. 460, 40. 477, 40. 500, n. 1. 824, 15.

Victor (IV) papa, Octavianus card. presb. S. Ceciliae 34. 85, 10. 107, 50. 108. 144—147. 149. 152. 175—185. 188. 190. 191. 197, 45. 209. 210, 1. 217, 5. 237, 40. 444. 445. 449, 35. 462. 463. 507, 35. 508, 40. 513.

Victor (Aurelius) 205, 30.

Victoria civ. prope Parmam 86, 15.

Victoria abbatia Silvanect. extra muros 318, 1. 384, 25.

Vidola fl., *La Veste* 341, 10.

Vieil de la Montaigne 557.

Viellars: Jehans.

Vienna, Viennensis civ., *Vienne* 38, 40. 39, 1. 40, n. 2. 52, 35. 200, 25. 230, 45. 233, 15. 358, 30. 505. 518. 589, 5; palatium regale 518, 25; archiep.: S. Mamertus, Guido (Calixtus II. papa), Hugo, Humbertus II, Iohannes (de Bournin). Viennensis provincia; Viennois; Vianes 284, 45. 402, 20. 411, n. 3. 558, 20; dalfini 813, 1. 814; dalfina: Beatrix; delfini: Andreas (Guigo VI), Guigo VII.

Vienna, *Wien* 293, 15.

Viénoise (de Vianden) comit.: Margareta.

de Vigintimiliis: Henricus.

de Vignay: Jehans.

Vilcassinus comitatus, *Le Vexin* 54, 15; pagus 41, 40. 360, 35; Wilcassinum territorium 212, 25; Vilcassinensis exercitus 55, 35.

de Vileharduin: Jofrois.

Viler villa Haunoniae 772, 5.

de Vilers: Fastrez.

Villare monast., *Villers-en-Brabant* 134, 10.

Villa-nova, *Villeneuve-le-Roi ad fl. Yonne* 398, 25.

de Vime: Renerus.

Vinarli, Vynarli, castrum in distr. Novariensi 567.

S. Vincentii eccl. Laudun. 230, 25.

Vincentius decanus Vizeliac. 150, 5.

Vincentius Bellovac. fr. Praedicat. 591, n. 3. 629; eius *Speculum historiale*, le *Mirouer des histoires* 591, n. 3. 629, 15.

Vindonicum; Vandosme, castrum, *Vendôme* 510, 15; monast.: S. Trinitatis. Vindocinense territorium 245, 20; com.: Iohannes III, Iohannes IV, Burchardus V (Ludovicus), Burchardus VI.

de Vineis; de la Vigne: Petrus.

Virdunum, Verdunum 61, 20. 114, 15. Virdunenses 585. 586; episc.: Guido de Melloto; archidiaconus: Andreas.

(Virgilius) Maro 354, 5.

de Virio: Petrus Iterii.

Viromandia, Viromannia, Viromannis, Viromandensis pagus, Vermandensis comitatus; Vermandois 211, 1. 248, 5. 289, 40. 290. 301. 306, 30. 316, 20. 320, 5. 329, 35. 360, 30. 395, 30. 444, 5. 549, 35. 690. Viromandi, Viromannes, Viromandenses, Vermandenses, Vermandenses 36, 10. 42, 10. 54, 45. 235, 45. 236, 40. 339, 25. 444, 5. 575, 45; com.: Hugo Magnus, Radulfus I, Radulfus II, Yzabias et Felippes (comes Flandr.), Alienor.

S. Vitalis reliquiae 199, 25.

Vitalis abbas Saviniacensis 229.

Viterbium, Biterbium, Veterbium; Viterbe; Viterba, *Viterbo* 361, 40 (Bisterbica civ.). 414. 437, 5. 438, 40. 503, 15. 504, 25. 517, 15. 590. 594, 45. 595, 20. 602, 15. 619, 40. 621. 645, 20. 668. 669. 672. 683, 15. 685—687, 10; potestas 668; eccl.: S. Laurentii.

de Vitriaco: Iacobus.

Vivaria civ.; Viviers 402, 40. 403, 10. 431; Vivares (Vivariense territ.) 407, 35.

Vizeliacum v. Verz.

Voges montes 355, 30. 358, 35.

de Vohburg: Tibodus.

Volobregua, Volobrega, *Valabregues* 424, n. 1. Volobricenses burgenses 401.

de Volta; de la Voute: Rufus.

Vulcassinus pagus v. Vilcassinus.

Vulpes insula, *Wulpen* 710, 30.

Vulturnus fl. 571.

W.

Waffalia v. Westfalia.

(Waimarius) Waimalchus, Waimalchus, Gaumarius, IV. dux Salern. 7. 8, 30. 12. 13, 1. 79, n. 3; liberi: Gisulfus, Sichelgaita.

(Walacria) Waucres insula, *Walcheren* 710.

(Walcherus) Galcherus, Gaucherus, Gaucherius; Gauchiers (Gauchier), Gauciers.

Galcherus de Castellione comes Sancti Pauli 307, n. 3. 309—311. 353. 358, 5. 368, 1. 369, 20. 371. 407, 30. 409, 15. 537. 538, 15. 539, 20. 540. 711, 1 (*falso Gautiers*). 752, 5. 753. 787, 5. 790, 15. 792, 1; alter Ogerus dictus 371, 20; fil.: Guido.

Galcherus (de Castillione) comes de Clermont (fil. praecedentis) 815, 35.

Galcherus de Creciaco dom. de Castellione 622, 15. 692, 30.

Gaucherius dom. de Sollis, fil. Geraldus com. de Vienna, 201, 35.

Waldemar I. rex Daniae 202, 30 (Gornevalus). 212, 30. 702, 20; fil.: Helena, Ingeburgis.

Waldricus episc. Laudun. 230, 5.

Waldesius, Valdesius, civis Lugdun. 447—449.

Walenses, Valenses, Guali 16, 5. 17, 5 (= Britones). 28, n. 3. 156, 30. 158, 50.

(Walerammus) Wallerandus, Galeranus; Walerans, Galerans (Galerant).

Walerans IV. dux Limburg., fil. Henrici III. ducis, 355, 40. 451, 40. 773, 35. 810, 35; uxor: Ermesindis; filii: Walerans, Henris.

Walerans I. dom. de Falkenburg et Poilvache, fil. Walerammi IV. ducis Limburg., 809. 810.

de Wallaincourt: Mahius.

(Walo) Galo; Wales, Gales.

Galo card. presb. S. Martini 281. 282, n. 2.

Galo episc. Paris. 49, 35.

Gales de le Coupiele 707, 30.

Galo de Montigniaco (Montegni) 311. 357, 25. 367, 30. 757, 40.

Walterus, Walterius, Galterus; Watiers (Watier), Gautiers.

Walterus episc. Augustudun. 277, 20.

Walterus episc. Camerac. 208, 40.

Walterus I. episc. Laudun., abbas S. Martini Laudun. 236, 25. 237, 5.

Galterus II. episc. Laudun., decanus 237, 5.

Watiers II. episc. Tornac. 598. 765, 5. 778, 40. 789, 15. 795, 30. 805, 45. 817, 25.

Gautiers praepos. monast. S. Audomari 705, 40.

Galterus de Muissi canon. Lingon. 454, 20.

Watiers de Courtrai, capellanus Balduini IX. com. Flandr., 771, 40.

Walterus II. dom. de Avesnes, comes Blesensis, fil. Iacobi dom. de Avesnes, 456, 15. 474, 10. 638, 40. 682, 10. 747, 30. 751, 15. 766. 768, 25. 779. 780. 787, 5. 794, 25; uxor: Margareta; fil.: Maria.

Galterus comes Brenensis 260. 269, 50. 270, 1. 471, 45. 677, 15; filia 471, 45.

Galterus de Aine (Aines) 393, 40. 709, 35. 825.

Galterus de Ballolet 393, 30.

Gautiers Biertaus dom. Brabant. 715, 10—717, 15.

Galterus de Bozies 393, 35.

Gautiers de Cambrais 412, n. 3.

Galterus Desconselliez 392, 10.

Watiers de Fontainnes 772, 15.

Galterus de Fontibus 314, 1.

Watiers de Foriest 774, 45. 776, 30.

Galterus de Formesellis (Fourmesieles) 349, 5. 709, 35. 749, 45.

Galterus de Guistele (Gistiele) 309, 40. 310. 369. 370, 1. 392, 10. 393, 10. 709. 710, 5. 772, 10.

Watiers de Ligne 772, 15. 802, 40.

Galterus de Lonbet 392, 40.

Galterus de Nemosio 308, 25. 312, 20. 349, 30. 359, 20.

Galterus de Quevrein 392, 1. 393, 10. 759, 35. 770, 25. 774, 35.

Watiers castell. de Raisse 758, 5. 760, 45.

Gautiers dom. de Sotenghien 715, 10; uxor: Rikaus; filii: Gautiers, Bauuins.

Gautiers de Sotenghien, fil. Galteri dom., 715. 763, 20.

Galterus de Spoil 393, 35.

Galterus de Waquene 392, 25.

Gautiers miles Anglus 706, 15; fil.: Robiers.

Galterus fundator monast. S. Salvatoris Aquicinet. 208, 40.

Galterus (cancell. Franc.) 330, 5.

Walterius camerarius Philippi II. regis Franc., pater Willelmi episc. Meldensis, 276, 45. 284, 30.

Wautiers persona fictitia 553, 35.

de Wamier: Honoratus.

Wandali 17, 15.

S. Wandregisili monast., *St. Wandrille* 822, 10; abbas: Gerbertus.

Wangiones 129, 50. Cf. Wormatia.

Wanilo archiep. Rothomag. 494. 495.

Waphali v. Westfali.

de Waquene: Galterus.

Warenarum comitatus 315, 20; comes: Reginaldus (comes Bolon.)

(Warinus) Guarinus, Garinus; Garins.

Guarinus archiep. Bituric., abbas Pontiniac. 203, 20. 241, 15. 243, 15.

Guarinus episc. Salonic. 282, 20.

Garinus episc. Sedun., mon. Clarevall. 108, 40.

Garinus episc. Silvanect., fr. Hospital. 214, 45. 307. 309. 310, 10. 314, 5. 349, 30. 353. 364. 368. 382. 537. 538. 542, 20. 706, 1. 779.

Garinus mag., capellanus Corbolii 454, 10.

(Guarinus de Monte-acuto) mag. Hospital. 767, 15.

Garinus miles Franc. 391, 35.

Warmatia v. Wormatia.

(Guarnerius) episc. Trecentis 268.

Garnerus de Ornigues 392, 15.

Guarnerius dom. Triennensis 247, 20.

Wasconia, Vasconia, Gasconia, Gasconia; Gascogne, Gasconne; Gasconha 19, 40. 25, 10. 79, 5. 206, 30. 245, 35. 346, 5. 408, 15. 429, n. 1. 431, 5. 441, 15. 491, 45. 492, 1. 493, 1. 563, 10. 612, 5. 693, 25. 727, 15. Wascones, Vascones; Gascon 412, n. 3. 460, 5. 510, 25; Gasconum garrulitas 468, 30.

Vaste-hose, Guaste-hose, gens Angl. 443.

de Wastine, Wastines, la Gastine; Gastina, *Woestine*: Hues, Philippus.

Waucres v. Walacria.

Waudripont, *Wattripont* (?) 748, 10.

de Wavre: Philippus, Remondus, Renerus, Sohiers.

de Wavrin, Waverin: Hellinus senescallus, Rogerus.

Welphi, Guelfi 562. 621, 35; Guelf nominis interpretatio 562, 30.

Welfo II (V) dux Bavar. 50, 15.

Welfo VI. dux Spolet. 135, 50.

Wenceslaus I. rex Bohemiae 604, 35.

Werda castrum, *Kaiserswerth* 318.

(Westfali) Waphali 379, 40. 386, 30. — Waphala regio 356, 5; de Waffalia: Rogerus.

Westmonasterium 478, 5.

(Wetinus) Wetanus (mon. Augiensis) 492, 55. 493, 55.

Wetins de le Haverie 817, 1.

Wetzelinus saltator 28. 29.

Wibecyna puella 28, 30.

(Wichardus) Guichardus, Guiscardus, Guischardus, Guiscardus.

Guichardus archiep. Lugdun., abbas Pontiniac. 149, 40. 198, 1. 239, 1. 448.

Guiscardus IV. dom. de Bello-ioco 342, 10. 475, n. 6; fil.: Agnes.

Guischardus, fil. Ebali II. com. Rucia-censis, 48, 1.

- (Wicpertus) Witbertus, Guibertus, Guitbertus, Guibelertus, Gumbertus, archiep. Ravenn., Clemens III. antipapa 22. 101, 10. 477, 35. 500. 616, 10. de Wide-escuele: Terricus.
- Wido, Wito, Guido; Guis (Gui, Gulon), Guys.
- Wido archiep. Viennensis, fil. Willelmi I. com. Burgund., Calixtus II. papa.
- Guido de Castellis mag., Celestinus II. papa.
- Guido Fulcodii (Fulcous) de Sancto Egidio, consil. regis Franc., episc. Podiensis, archiep. Narbon., card. episc. Sabin., Clemens IV. papa.
- Guido Cremensis card. (*falso* Guillelmus 463, 1), Paschalis (III) antipapa.
- Guido card. episc. Tiburt. 40, 50.
- Guido card. diac. S. Mariae in Via-lata 41, 1.
- Guido Pisanus card. 103, 15.
- Guido card., mon. ord. Cisterc. 589, 30.
- Wito archiep. Rothomag. 496, 5. 497, 5.
- Guido archiep. Senon., praepos. Autissiodor. 36, 1. 241, 25. 242, 15. 243. 256, 25. 463, 30.
- Guido de Melloto (Mellon) episc. Virdun., II. Autissiodor., decanus Autissiodor., fil. Willelmi de Melloto, 515, n. 5. 567, 20. 572. 575, 35. 581, 20. 582, 1. 584—586. 606, 10. 607, 10. 647. 651. 684, 15.
- Guido abbas Vallium-Sarnaii 397, n. 2.
- Guido prior S. Mariani Autissiodor. 263, 30.
- Guido de Lisignun rex Ierosolimit., comes Ioppensis 211. 212, 20. 248, 45 — 250. 251, n. 4. 451, 1. 509, 15. 526, 15; uxor: Sibylla.
- Guido, fil. Roberti Guiscardii duc Apul., 500, 15.
- Wido (Willelmus VIII) dux Aquitan. 79, 5.
- Guido comes Blesensis 476, n. 10.
- Guido comes Flandr., fil. Willelmi de Domno-petra, 476, 30. 504, 25. 508, 10. 545. 606, 15. 611. 612. 622. 638, 35. 639. 647. 650. 653. 681, 50. 682. 684, 10. 689, 40. 691—694. 696; liberi: Robertus, Willelmus, Philippa.
- Wido comes Sagittae (Sidonis), fr. Simonis IV. com. de Monte-forti, 399, 30. 401, 5. 413, 25. 422, 1. 428, 45. 457, 1. 474, 20.
- Guido comes Bigorriensis, fil. Simonis IV. com. de Monte-forti, 286.
- Guido de Monte-forti, fil. Simonis com. Leicestr., 503, 15. 517. 594, 45. 608, 45. 621. 647. 662. 666. 668. 669. 673. 674, 1. 686. 688. 689, 20; uxor: filia Guidonis Rufi com. 517, 20. 621, 30. 668. 673, 50. 686. 688.
- Guido comes Nivern. et Autissiodor., fr. Willelmi IV. com., 239, 20. 244, 35. 247, 40; uxor: Mathildis; liberi: Willelmus, Agnes.
- Guido II. (de Castellione) comes Sancti Pauli, fil. Galcheri com., 214, 45. 473, 40. 474, 20. 475, 1. 482—487. 543, 35. 544. 632, 5. 785—788, 10. 789, 15. 790. 792, 45.
- Guido III. comes Sancti Pauli 640, 30. 681, 25.
- Guido IV. comes Sancti Pauli 693, 15.
- Guido Rubeus (Rufus; Rous) comes Tusciae (Anguillarae) 517. 621, 30. 669. 673, 50. 686. 688, 40; filia: uxor Guidonis de Monte-forti 517, 20. 621, 30. 668. 673, 50. 686. 688.
- Guis de Avesnes (fil. Iacobi) 457, 20. 761. 766.
- Guido dom. Borbon. 277, 10.
- Guis de Cavalho 418, 25. 419, 10. 420, 35. 421, 5. 422. 424, n. 1.
- Guis Chenun miles 611, 45.
- Guido de Domno-petra 342, 15.
- Guido de Hoden, gener Ottonis de Arbore, 393, 25.
- Guido VII. de Lavallo 567, 25.
- Guido de Mirepois (Merapii) marescallus 567, 25. 575, 30. 581, 40. 582, 1. 606, 15. 607, 10. 651. 652.
- Guido de Monte-feltri 672, 45. 673. 688.
- Guido de Nigella marescallus 693, 15.
- Guis de Oizi 759, 5.
- Guido de Rupe (de la Roche) 357, 25. 717, 15.
- Guido de Seveyrac 203, 25.
- Guigo prior Cartus. 111, 15.
- Wigo VI, Andreas, dalfinus Viennensis, fr. Odonis III. ducis Burgund., 400. 792, 40; fil.: Beatrix.
- Guigo VII. dalfinus Viennensis 813, 1. 814.
- Guigo II. comes de Fores 407, 30. 409, 15.
- Guiguo, Guyo, de Galbert 426, 45. 427, 1.
- Wigorna, Worcester 16, 15; Wigornenses: Florentius, Iohannes; episc.: Wulfstanus.
- Wilcassinus v. Vilcassin.
- de Wille: Godefridus.
- Willelmus, Willermus, Wuillermus, Willelmus, Guillelmus, Gwillelmus, Guillelmus, Guillelmus — Guillelmus — Williquinus, Willekinus, Wilquinus, Guillequinus; Willaumes, Willaumes, Guillaumes, Guillaumes — Willekins, Houlequins; Willems — Guilhamos — Guilhem, Guillem.
- S. Guillelmus 20.
- Guillelmus card. episc. Praenest. 40, 50.
- Willelmus Papiensis card. presb. tit. S. Petri ad Vincula 145, 5. 175, 40. 182, 40. 186, 30. 237, 50.
- Willelmus elect. episc. Carnot., archiep. Senon., I. Remensis, card. presb. S. Sabinae, fil. Theobaldi II. com. Campan., 36, 5. 210, 45. 212, 30. 233, 40. 239, 35. 241, 25. 242. 245, 50. 256, n. 8. 262. 289, 35. 290, 15. 292, 20. 293, 25. 328. 329. 452. 527, 35. 528, 20. 676, 45.
- Guillelmus card. diac. S. Mariae in Cosmedin, nepos Clementis VI. papae, 506, n. 5.
- Guillelmus (*falso pro* Guidone Cremensi card.), Paschalis III. antipapa 463, 1.
- Guillelmus III. archiep. Auscitan. 148, 35.
- S. Willelmus archiep. Bituric., abbas Karoli-loci 267, n. 3. 272, 40. 273, 1. 277, 20. 283, 5. 588, 40.
- Willelmus II. de Joinville archiep. Remensis 214, 45. 543, 30. 789, 10.
- Guillelmus de Flava-curia archiep. Rothomag. 503, 35.
- Guillelmus de Duroforti archiep. Rothomag. 506, 1.
- Willelmus I. episc. Autissiodor., praepos. et archidiaconus. Senon., thesaurar. Autissiodor., fil. Girardi de Narbona, fr. Hugonis archiep. Senon., 146, n. 1. 219, n. 4. 239, 15. 244.
- Willelmus II. episc. Autissiodor., I. Paris., decanus Autissiodor. 271. 286.
- Willelmus episc. Catalaun. 39, 30.
- Guillaumes elect. episc. Valent., II. episc. Leodiensis, fil. Thomae I. com. Sabaud., 810. 811. 813. 814. 817.
- Willelmus episc. Meldensis, fil. Walterii camerarii, 276, 45.
- Willelmus II. Arvernus episc. Paris. 479.
- Guillermus de Pontosa III. abbas Cluniae, prior Caritatis 593, 30. 594, 20.
- Guillelmus III. abbas Fiscan. 514.
- Guillelmus abbas S. Martini Pontisar., post Vizeliac. 145, 50—147, 35. 148, 35—150.
- Willelmus abbas S. Michaelis Melliten-sis, mon. S. Eufemiae Brixensis, fil. Ingranni, 15, 5.
- Willelmus abbas S. Theoderici, mon. Signiac. 95. 96. 98. 100, 1. 109, 40.
- Guillelmus archidiaconus. Paris. 399.
- Gwillelmus presb. Pontisar. 255, 40.
- Guillermus cler. ex castro Autbois 203, 10.
- Willelmus Britto capellanus Philippi II. regis Franc. 295. 309, 10. 312, 25. 348, 25.
- Guillelmus de Podio-Laurentii cler. 597, 30.
- Willems de Tudela cler. 404.
- Willelmus Godellus mon. S. Martialis Lemovic. 195, 15.
- Guillelmus de Nangis mon. S. Dyonisii 632, 40. 674.
- Guillelmus minister Pontii abb. Vizeliac., fil. Petri de Monte-regali, 146.
- Willaumes fr. Minor 804, 45. 806, 35.
- Willelmus II. comes Holland., rex Rom., fil. Florentii IV. com., 548, 35—551, 1. 588, 35. 591, 15. 592, 1. 593, 35. 610, 15. 619, 1. 638. 639, 40. 640, 15. 681. 682. 812, 5.
- Willelmus Nothus (li Bastars) II. dux Normann., I. rex Angl., fil. Roberti I. ducis, 3. 4. 6. 15—17. 19, 45—21. 23, 5—25, 15. 155, 35. 157. 187, 10. 199, 20. 443. 460. 729. 730. 732. 733. 822, 5; uxor: Mathildis; liberi: Rodbertus, Ricardus, Willelmus, Henricus, Adeliza, Constantia, Cecilia, Hadala.
- Willelmus II. Rufus rex Angl., fil. Willelmi I. regis, 15. 22, 50. 25, 30. 157, 50. 199, 20.
- Willelmus I. rex Sicil., fil. Rogerii II. regis, 142. 145, 5. 152, 30. 200, 20. 202, 1. 202, 30. 239, 20. 395, 15. 444. 512, 15. 676, 30; uxor: Margareta; fil.: Willelmus.
- Willelmus II. rex Sicil., fil. Willelmi I. regis, 200, 20. 202, 30. 209, 30. 211, 20. 218. 239, 20. 248. 249, 20. 253. 254, 35. 331. 446, 40. 451, 30. 452, 45. 677, 1. 702. 703, 40. 704; uxor: Iohanna; sorores duae (*falso*) 702, 35.
- Willelmus, fil. Henrici I. regis Angl., 9, 10. 158, 5. 165, 30. 231, 10.
- Willelmus, fil. Henrici II. regis Angl., 156, 30.
- Willelmus (I. dux Apuliae), fil. Tancredi de Alta-villa, 12, 50.
- Willelmus II. dux Apuliae, fil. Rogerii Bursae ducis, 26, 40. 27, 25. 79.
- Willelmus, fil. Tancredi regis Sicil., 256, n. 13.
- Willelmus II. Pius dux Aquitan. 77.
- Willelmus VII. dux Aquitan., (V. comes Pictav.), fr. Widonis ducis, 79, 5.
- Willelmus VIII. dux Aquitan. v. Wido.
- Willelmus IX. dux Aquitan., VII. comes Pictav. 26, 40. 55, 1. 199, 35. 734, 40; fil.: Remons.
- Willelmus X. dux Aquitan., VIII. comes Pictav. 156, 20. 158, 10. 233, 30; fil.: Alienor.
- Willelmus I. dux Normann., fil. Rollonis ducis, 157. 496. 497, 50. 498, 1. 499, 1.
- Williaumes de Winciestre, fil. Henrici (Leonis) ducis, 463, 35. 702, 20. 703, 40; uxor: Helena.
- Willelmus III. marchio de Monte-fer-

- rato 70, 10. 250, n. 4. 445, 40. 448, 45; fil.: Conradus.
- Guillelmus IV. (*falso* Bonifatius) marchio de Monte-ferrato 303, 5.
- Guillelmus V. marchio de Monte-ferrato 646, 670.
- Guillelmus IV. (lo Baus) princ. Orengiae 420, 15. 421, 1. 484, 1. 787, 45; fil.: Guillelmus.
- Guillaumes V. princ. de Orengie, fil. Guillelmi IV, 781, 15. 787, 45. 788, 1.
- Willelmus, fil. Gaufridi V. com. Andegav., 156, 25. 167, 30. 735, 35.
- Willelmus X. comes Arvern. 473, n. 5.
- Guillelmus comes Aucensis 18, 20; uxor: Lezselina.
- Willelmus comes Brenensis 257, n. 5.
- Willelmus Taillefer IV. comes Engolism. 82, 25. 823.
- Willelmus Clito (511, 30; Longa-spata 34, 25) comes Flandr., fil. Roberti II. Jucis Normann., 9. 26, 15. 34, 25. 56, 30. 57, 15. 89, 158. 163—166, 1. 231, 50. 477, 25. 500. 507, 10. 508, 50. 511. 512, 30. 675. 734. 735; alter Hector dictus 166, 1; uxores: Sibylla, Iohanna.
- Guillaumes de Danpierre comes Flandr., fil. Guillelmi de Danpierre, 545.
- Willelmus dom. de Dampierre (Domno-petra) 545. 638, 35. 639, 10. 682. 766. 768, 40. 769, 5. 787; uxor: Margareta comit. Flandr.; liberi: Willelmus, Guido, Iohannes, filia 769, 5.
- Guillelmus, fil. Guidonis com. Flandr., 476, n. 6. 611, 40. 612, 5. 689, 40. 696, 25.
- Willems II. comes de Genoa 407, 30. 409, 15.
- Willelmus I. comes Hannon. 476, n. 11.
- Willelmus comes Herefordi, fil. Osborni, 9, 40. 735, 25.
- Willelmus (Guilliquinus; Willekins) I. comes Holland. et Frisiae 302, n. 13 (*dux* Frigiae). 347, 10. 351, 15. 456, 15. 710. 715, 5. 717. 803; fil.: Florekus.
- Willekins rector Hollandiae, fr. Florentii IV. com., 812.
- Guillelmus III. comes de Joigni 554.
- (Willelmus I) comes Iuliac. 132, 15; neptis.
- Willelmus IV. comes Iuliac. 609, 35. 818.
- Guillelmus de Juliers 693.
- Guillaumes comes de Mandeville 705, 1; uxor: Havis.
- Guillelmus comes Moretonii 477, 20.
- Guillelmus I. comes Nivern., fil. Renaldi I. com., 146, 1; fil.: Renaldus de Hubenc.
- Willelmus II. comes Nivern. et Autisiodor., post mon. Cartus., fil. Renaldi II. de Hubenc com. Nivern., 54, 40. 146, 1. 233, 45. 234. 236, 15. 238, 1; fil.: Willelmus.
- Willelmus III. comes Nivern. et Autisiodor., fil. Willelmi II. com., 146. 238. 240, 5; uxor 149, 25; fil.: Willelmus.
- Willelmus IV. comes Nivern. et Autisiodor., fil. Willelmi III. com., 146, 5. 148, 5. 149. 239, 20. 263, 20. 444, 5; uxor: Elinordis.
- Willelmus V. com. Nivern., fil. Guidonis com., 244, 40.
- Willelmus III. comes Pontivii 339, 15.
- 358, n. 4. 374, 35; uxor: Alesia; fil.: Maria.
- Willelmus comes Sacri-caesaris (de Sansuere) 282, 20. 357, 35 (*falso* Stephanus). 369, 20. 539, 25. 825.
- Willelmus Longa-spata (Longhe-espee, Cum-longo-ense) comes Salisber., fil. illegit. Henrici II. regis Angl., 197, 20. 213. 280, 20. 306, 10. 307, 5. 315. 316, 1. 339, 10. 347, 20. 356, 35. 360, 30. 366, 25. 374, 30. 379. 386. 392, 35. 393, 35. 456, 1. 465. 501, 35. 502, 1. 510, 50. 511, 5. 512, 25. 513, 25. 521. 539, 1. 540. 708. 709, 25. 710. 712, 30. 713, 35. 714, 5. 751, 35. 754. 757, 15. 759, 10. 762, 10. 763, 5.
- Guilhamos, fil. Ademari II. Pictaviensis com. Valentin., 403, n. 9. 421, 10. 432, 20; sponsa: fil. Simonis IV. com. de Monte-forti.
- Guillelmus de Avelin 392, 25.
- Guillelmus de Averquein 392, 20.
- Guillelmi Avunculi filius 393, 35.
- Willelmus dom. de Barris (des Bares) 291, 45. 308, 25. 311. 336, 15. 348, 40. 357, 20. 373, 25. 375, 35. 377. 378. 757, 30. 761, 1.
- Willems de Belafar 426.
- Guilenus castell. de Bello-monte 392, 5. 393, 10.
- Guillelmus de Bello-monte 567, 25. 647. 666.
- Guillaumes II. advoc. de Biethune, fil. Roberti V. advoc., 705. 707. 713; uxor: Mehaus; filii: Daniaus, Robertus VII, Guillaumes.
- Guillaumes, fil. Guillelmi II. advoc. Bethun., 714, 15. 716.
- Guillelmus de Brionne, consil. Philippi III. regis Franc., fr. Martini IV. papae, 621, 20.
- Guillaumes le Cornu 646, 45.
- Willems Arnautz de Dia 421, 10. 422, 40. 431, 25. 432, 35.
- Guillelmus l'Estandart 657. 658. 666.
- Guillelmus de Estaue 392, 5.
- Willelmus de Excalfoio, fil. Ernaldi, 15, 30.
- Guillaumes de Fiennes 717, 30.
- Guillaumes de Fors 705, 1; uxor: Havis; fil.: Guillaumes.
- Guillaumes, fil. Guillelmi de Fors, 705, 5.
- Willelmus de Gallanda (Garlandensis) 308, 30. 312, 20. 359, 20.
- Willelmus Geroianus 7. 13; filii: Willelmus de Monasteriolo, Ernaldus.
- Guillelmus de Grentemaisnil, fil. Hugonis, 22, 35. 25, 15; uxor: Mabilia; filii: Guillelmus, Robertus.
- Guillelmus, fil. Guillelmi de Grentemaisnil, 25, 20; uxor: fil. Roberti com. Moreton. 25, 20.
- Guillelmus Bastardus de Ipra (fil. Philippi de Lo) 28, n. 2. 57, 10. 89, n. 11.
- Guillaumes de Ypre (de Hurupe 393, 40) 709, 35. 825.
- Guillaumes de Keu 817, 1.
- Guillelmus de Merloto 292, 1.
- Guillelmus Pacis-baiulus de Melloto dom. castri S. Prisci 584, 15; uxor: ex gente dominorum Montis-Sancti-Iohannis (*Mont-St.-Jean, Côte d'Or*) 584, 20; fil.: Guido.
- Guillelmus de Monasteriolo (Mosterolo), fil. Guillelmi Geroiani, dux exercitus eccl. Rom. 7. 13. 14, 10.
- Willelmus de Mortuo-mari 308, 30.
- Guillelmus de Nogareto (deu Nogueyret) 441. 504, 50. 505, 15.
- Guillaumes V. castell. de Saint Omer 705, 40. 707, 30. 716, 25; fratres: Gautiers, Guillaumes VI.
- Guillaumes VI. de Saint Omer, fr. Guillelmi V. castell., 707, 30.
- Willelmus Pantol (Pantulfus) miles Normann. 20. 21, 30.
- Willems Porcellenes miles 415, 5.
- Guillelmus Primeleccus miles 575, 30.
- Guillelmus Prumiacensis miles 386, 20.
- Willelmus Repostellus miles Normann. 7, 25. 12, 25.
- Willelmus de Rupibus 316, 15.
- Guillelmus Talebot miles 393, 30.
- Guillelmus de Unguebert 392, 1.
- Guillelmus de Uze 393, 40.
- Guillaumes de Wimes 716, 25.
- Guillelmus Pullus panatarius Philippi II. regis Franc. 347, 45. 348, 1.
- (Wilti) Wulti, Vulti 492, 15. 493, 15.
- Wiltoniense monast. 28, n. 3; abbat.: Brichtiva; praepos.: Editha.
- Wimi 374, 30.
- Windsor, Windsor 712, 10. 717, 1.
- Winili, Guinili 15, 35. 17, 5; Guinilorum duces 18, 45.
- Winthertur 125, 20.
- (Wintonia) Guentionia; Guinsestre, Winchester 20, 35. 416, 10; episc.: Petrus des Roches; de G. (*falso*) Simon de Monte-forti (*pro* Leicester); de Winciestre: Willaumes, fil. Henrici (Leonis) ducis.
- Wirceburgis 62, 5; Guirciburgensis episc.: S. Kilianus.
- Wiscardus, Wischardus; Wiskars v. Robertus.
- Wisigothi 206, 25; rex: Alaricus.
- de Wismes, Wimes, Wismes: Ansiaus, Guillaumes.
- Wissant 717, 1.
- Wistasses v. Eustachius.
- Witbertus v. Wicpertus.
- Guiterus comes de Regiteste 217, 20; fil.: Beatrix.
- Witichingis, Withicingis, Witicingis, dux Saxonum 492, 5. 493, 5.
- Guilmundus episc. Aversanus, mon. coen. Crucis Heltonis 16. 17.
- Wortigernus rex Britanniae 16, 5.
- Worlacium sive Sanctus Petrus locus prope Montem Cassinum 570.
- (Wormatia) Warmatia, Warmasia, Garmacia, urbs Wangionum 61. 62, 5. 129. 459, 30.
- Wlfstanus episc. Wigorn. 16, 1.
- Vulgrinus archiep. Bituric. 40, 20.

Y. Cf. I.

Ybede civ., Ubeda 278, 30.
Yeres, Hyères 557, 50. 558, 5.

Z.

Zacharias papa 519.
Zendebaldus, Tendealdus, rex (Lotharing.) 496, 35. 497, 35.

GLOSSARIUM.

SCRIPSIT K. FRANCKE.

- absportare 510, 1.
 acceptilatio 305, 1.
 accomodus = accommodatus 597, 40.
 adaequabilis 572, 50.
 advoticius 566, 40.
 hedificativus 567, 20.
 equivocare 386, 40.
 estimabiliter 586, 5.
 agones 17, 45.
 album, *argentum* 185, 1.
 allactare 28, 30.
 allegamen 320, 20.
 almiralus 84, 5.
 alodium 149, 15. 230, 5.
 amaricare 457, 25.
 ambaxator 504, 30. 506, 15.
 ambiare 237, 25.
 amparare, *in tutorem eligere* 597, 10. 598, 25.
 amphibologice 316, 35.
 anger, *agger* 449, 1.
 antetactus 566, 1.
 aorisia 285, 40.
 apostatrix 401, 40.
 appenditiae 26, 5. 234, 40. 519, 55.
 appodiare 327, 1.
 archerius 88.
 archicomes 336, 5.
 archiprotopapatus 202, 25.
 area, *lectulus de stramine et cinere constructus* 264, 15.
 arnasia, *Gall. 'harnois', armatura* 438, 15.
 aromatizare 435, 45.
 arrepticius 513, 35.
 assecurare 517, 20.
 atacare, *attacher* 214, 5.
 athleta = miles 25, 5.
 auctorizare 461.
 augmentator 585, 1.
 aula regalis, *lehnhof* 304, 25.
 aurea rosa 148, 30; aureus flos 461, 15.
 ausilium = auxilium 453, 15. 455, 40. 456, 20, *saepius*.
 autenticare 441, 1.
 baculus pontificalis *pro pontifice ipso usurpatus* 186, 20.
 baneria 681, 15.
 barbacana 261, 40.
 baro 47, 40. 48, 10. 55, 30. 56, 70, 35. 82, 15. 90, 10. 156, 25. 208, 10. 214, 40. 253, 5. 258, 30. 268, 60. 273, 5. 283, 10. 287, 5. 290, 291, 5. 294, 30. 502, 45. 565, 10. 566, 25. 567, 15. 581, 20 (baronus). 583, 25. 589, 35. 600, 20. 602, 10. 616, 45, *saepius*; barones feodati 58, 20; barones imperii 302. — baronia 443, 35.
 barrigium = barrium (?) 598, 1.
 bellum campestre, *feldschlacht* 597, 1.
 benefactrix 561. 580, 20.
 beneplacitum 49, 35. 138, 35. 690, 20.
 biscoctus panis 330, 20.
 bladum, *blé* 283, 45. 588, 15.
 bletea (*i. e. blattea, purpurea*) tunica 206, 30.
 breviculum 122, 15.
 bubali 142, 30.
 bulla 103, 40. 502, 35. 563.
 burgus, burcus 63, 55. 83, 15. 257, 25. 293, 10. 323, 25. 324, 1. 401, 30. 445. 570, 15. 673, 35. 688, 15. — burgenses 24, 40. 272, 15. 393, 5. 401, 30. 681.
 buzo, *sagittae genus (?)* 88, 25.
 calipha 589, 15.
 calitas = qualitas 62, 1.
 cambellanus 575, 35. cambellarius 620.
 cambire 67, 1. — cambitor 61, 35. 66, 50. 67, 5.
 camera 267, 15. 462, 25. 503, 30.
 camerare 244, 20.
 camerarius 578.
 camisia 23, 5.
 campana 125, 5. 127, 25. 251, 45. 578, 25.
 canonizare 240, 40. 445, 10. 504, 20. 505. 588. 590, 5.
 capa 263, 25. 601, 1.
 capa plumbea 617, 25.
 capellus, *Ital cappello* 680, 5.
 capitaneus 285, 15. 570, 40. 651, 50. 652, 50. 653, 40. 658, 50. 672, 50. 681, 10.
 capitium 462, 10. 513, 40.
 carabus, *parva scapha* 349, 5.
 cardinalatus 504, 20. 515, 20. 583, 20.
 cardinalia 438, 40.
 carenum 102, 20.
 caristia 278, 30.
 carnales propinqui 263, 10.
 carpentare 383, 40.
 carreta 55, 5.
 carrotium, caurocium 86, 5.
 casa communis 669, 45.
 casale 467, 45. 468, 25.
 casallae 445, 25.
 casellus 663, 35.
 cassatura = quassatura 261, 40. 439, 40.
 catamita 23, 1.
 cathedrare 464, 20.
 caupti = capti 512, 25.
 caurocium v. carrotium.
 celeendra, *chelanium, genus navigii* 472, 25.
 celtis, *caelum sculptorium, Gall. 'cisel'* 327, 1.
 cendatum, *pannus sericus* 367, 20.
 centra, quibus testudo eccl. suffulcitur 232, 45.
 certificare 287, 5. 364, 25.
 chaminus, *chemin* 522, 1.
 cartarius papae 402, 45.
 charvanna, *caravanna* 452, 30.
 cirotheca 450, 20.
 chorizare 29, 5.
 chorolla 28, 35.
 'Christ huns genade' 130, 30. 132, 20. 133, 25.
 cifus = scyphus 64, 1.
 claustralis 231, 25.
 claustrare 166, 45.
 collateralis 51, 45. 58, 15. 372, 10. 398, 10; collateraliter 62, 35.
 collegiata ecclesia 281, 5.
 collecta 467, 10. 637.
 columbini oculi 99, 5.
 comesatio = commissatio 23, 5.
 comitiva, *obsequium* 562, 10.
 comitiva = comitatus 586, 1.
 commendia 36, 10.
 commissio, *pugna* 602, 1.
 communia, *comunia* 311. 321, 25. 391. 392. 481, 40.
 competum = compitum 100, 50.
 comprovincialis 41, 40.
 concambium 62, 20. 63, 45. 67, 5.
 concanonicus 302, 1.
 conclave 505, 20.
 condam = quondam 508, 15. 562, 45. 565, 50. 566, 25. 590, 10.
 conducticii milites 585, 50.
 conductum dare 470.
 conestabulus, conestabularius, constabularius 69, 35. 572, 15. 647, 40. 650, 45. 693, 15.
 confessare 506, 1.
 conscolasticus 43, 1.
 consistorium 105, 15. 504, 10. 505, 15. 578, 25.
 consul = comes 82, 15. 87, 15. 88. 89. 163, 50. 164. 171, 40. 172, 10. 193. — consules, *bürgermeister* 100, 40. 597, 40.
 continuum 670, 40.
 conventualis ecclesia 435, 45. 436, 15.
 conversatio theórica 99, 30.
 convicarius 43, 25.
 corporale, *vestis ecclesiastica* 245, 5.
 crastinare 574. — crastinatio 574, 40.
 cronosgraphia 218, 45.
 se crozare 435, 25.
 crucifixio 58, 15.
 crumena, *bursa* 22, 25.
 cuculla 132, 35. 166, 35.
 culeus et simia, *genus poenae* 385, 1.
 cultelli triacumines 312, 1.
 curatio, *tutela* 600, 35.
 curbitas = curvitas 88, 45.
 curia generalis 211, 15.
 curialitas 584, 15.
 curiositatis studio loricatus 659, 55.
 curtis 138, 10.
 cutellus, *quantitatis gratia pro cult.* 377, 10. 380, 30. 382, 20.
 dalmatica, *vestis ecclesiastica* 263, 25.
 dampnificare 302, 20. 305, 10. 307, 10. 379, 5. 380, 5.
 decapitare 49, 15. 438, 30. 516, 35.
 decimae 39, 25.

decrustare 241, 25.
 deflorare 471, 45.
 deforis 114, 5. 459, 35.
 delphinus 400.
 demanium = domanium 577, 5. 579, 15.
 demembrare 105, 45.
 demonachare 57, 5.
 depauperare 304, 10.
 desiderabiliter 563, 25.
 desplicere = displicere 294, 30.
 destoc, *punctim*, Gall. 'd'estoc' 582, 5.
 dextrarius, destrarius 278, 25. 302, 20. 383, 30. 578, 10. 579, 10. 670.
 diarria 22, 5.
 dictare 198, 20. 229, 15. — dictator, *scrip-tor* 593, 20.
 didascalus, *magister* 140, 5.
 dies facere in aliquo loco = *immorari* 400, 30.
 dieta 66, 15. 67. 68, 45. 286, 5. 350, 20. 569, 5. 572, 20. 577, 35. 635, 25. 650, 35. 667, 45.
 diffidare 691, 40.
 diffinitivus = definitivus 579, 30.
 dyocesianus 472, 15.
 dirivare = derivare 565, 10; *dirivativus* 52, 35.
 discipare = dissipare 565, 45. 566.
 discursor 566, 10. 567, 10.
 dissintericus morbus 254, 30.
 doma 28, 1.
 donnus = dominus 33.
 draconica cauda 576, 1.
 ducati 585, 50.
 ducissa 98, 5. 450, 25. 590, 10.
 duellum 87, 35. 466, 20. 637, 30. *saepius*.
 durandus 565, 35.
 dinastia 318, 20. 334, 25.
 efesticare 450, 15; *cf.* *exfestucare*.
 effugare 563, 45.
 electores imperii 504, 25. 506, 35; *prin-cipes electores* 504, 5. 505.
 elongare 382, 30.
 emenda, *satisfactio* 622, 10.
 emitricea passio 452, 45.
 episcopaliter 49, 40. — *episcopare* 236, 25.
 equitatura 274, 25. 271, 30.
 estammae moneta 63, 40.
 eulogium 138, 40. 142, 5.
 evasare 105, 15.
 evolutio 586, 40.
 excambium 305, 1.
 excoriare 483, 50.
 excretoriae casae, *seorsim positae* 138, 5.
 exdux 450, 25.
 essedra 67, 5.
 exenia, *xenium* 334, 35. 336, 15.
 exfestucare 231, 35; *cf.* *efesticare*.
 exoccupare 240, 10.
 exorcizare 246, 45.
 exordinare 44, 50.
 expensa sanguinis 653, 45.
 extunc 474, 25. 506, 35. 586, 20.
 famen 328, 30. 338, 25. 381, 35.
 famulus 368, 35. 369, 1. 382, 15; *cf.* *gar-cio*, *satellites*.
 fatare = prophetare 463, 40.
 febricitare 451, 40.
 feodum 147, 50. 280, 1. 302, 25. 401, 25. 439, 1. 589, 20. 637, 20. 683, 1. 692, 15. — *feodale ius* 44, 10. 353, 20; *feoda-liter* 304, 5. 385, 25. — *feodare* 54, 15.
 ferrandus equus, *forte albus* 317, 10. 386, 40.
 festinancia 571, 40.

ficulnea = ficus 108, 20.
 filialis 58, 1. 109, 30. 110, 25. 114, 10; *filialiter* 55, 25.
 fleumatica complexio 310, 20.
 forcia, *force* 570, 30.
 foresta 214, 30. 303, 30. — *forestarius* 206, 15.
 fortericia, *fortellicia*, *fortileccia*, *forti-lectia*, *fortalicium* 303, 25. 473, 50. 575, 10. 583. 597, 40. 632, 15. 644, 30. 672, 45. 682.
 fossatum 207, 45. 255, 25. 268, 15. 270, 20. 273, 25. 275, 20. 285, 30. 322, 35. 326, 25. 348, 45. 445, 45. 468, 25. 475, 30. 567, 20. 580, 5. 581, 25. *saepius*.
 frigijs, *frigium*, *mitra* 42, 50. 49, 40. 58, 20.
 fureus panis, *kleinbrod* 138, 15.
 furnus bannalis 444, 30.
 galea, *galeere* 646, 40. 678, 10.
 gambeso, *galeae genus* 369, 30.
 garcio, *gartio* 314, 5. 382, 15. 648, 40. 661, 35.
 garita, *turricula* 327, 35.
 garnisio 648, 45. 681, 1.
 gazophilacium 150, 20.
 gibbiferus 562, 35.
 gibellus 562, 20.
 gibeum, *genus patibuli* 471, 15.
 gingiva 283, 25.
 girare 28.
 girovagus 286, 45.
 gladius pontificalis 182, 20; *gladius re-galis* 182, 20.
 glosare 230, 20. — *glosatura* 234, 10. 237, 10. — *glosulae interlineales et marginales* 237, 10.
 grangia, *horreum* 234.
 grossicies 576, 25.
 guerra 22, 30. 54. 55, 30. 56, 30. 212, 35. 242, 30. 247, 20. 269, 25. 279, 30. 400, 30. 435, 40. 436, 30. 447, 20. 467, 15. 597. 598, 25. 694, 15. *saepius*.
 habilitare 560, 45.
 hanelare = *anhelare* 467, 40.
 hapiola, Gall. 'hachete', Flam. 'hapkin'.
 hastiludium 690, 30.
 hao *interiectio Flandr.* 67, 1.
 heredacio 52, 10.
 homagium 26, 45. 473, 15. 636, 45. 637, 5. 690, 10; *homonagium* 196, 10.
 hominium 48, 25. 50, 30. 281, 30. 293. 401, 25.
 homo *oppos. militi* 315, 10; *homo fidelis* 362, 40.
 honorator 50, 30.
 hospitale 252, 10. 307, 25. 464, 20.
 hostagiare, *ostagiare* 393.
 humectatio 254, 30.
 icconia, *εἰκὼν* 64, 45; *yeona* 268, 20.
 imperialis benedictio, *kaiserkrönung* 543, 35.
 imprecator 566, 1.
 incarcerare 316, 1. 438, 30. 471, 45. 502, 35. 514. 520, 30.
 inchatedrare 444, 40.
 incathenare 315, 1.
 incautabilitas, *i. e. quod caveri non potest* 574, 25.
 incaveare 38, 40.
 incinerare 242, 15. 332, 10. 324, 20. 349, 20. 352, 10.
 incircumtus 327, 25.
 incochiare 88, 40.
 incoinquinatus 228, 45.
 inconsutilis 57, 25.
 induciare 453, 45.

inductiae = inductiones 585, 30.
 indulgentia generalis 504, 35.
 infallibilis 572, 45.
 infrunitus 24, 1.
 infulatio 45, 10.
 ingeniositas 563, 40.
 ingenium, *machina bellica* 284, 15. 693, 5.
 ingurgitatio 64, 1.
 inmurare 454, 10.
 insignia imperialia 213, 20.
 insultus, *i* 284, 15.
 insultus, *us* 396, 5. 567, 5. 569. 570.
 insuspicatus 601, 30.
 intempesta noctis 566, 15.
 intoxicare 470, 25.
 intronizare 260, 10.
 invadiare 26, 5.
 investitura 38, 30. 40, 1. 49, 25. 51. 102, 5. 185, 30. — *investire* 51, 40.
 iocale 561, 40.
 irremediabiliter 17, 10. 87, 45.
 iubileus animus 579, 30.
 iusticiare 447, 10.
 iuvativum, *medicamentum* 560, 40.
 lambrusca, *labrusca* 561, 20.
 landegravius 588, 30. 593, 35; *landa-grava*, *id est comes palatii* 294, 35; *lanturgius* 619, 1.
 lapsare 681, 15.
 leuator, *scurra* 521, 35.
 legatarius = *legatus* 62, 1.
 legister 163, 20. 175, 40. 178, 40. 182, 40.
 legitimare 561, 45. — *legitmatio* 561, 45.
 lethania ecclesiana 367, 20.
 leuga, *leuca* 40, 40. 279, 25. 303, 10. 359, 1. 399, 15. 403, 5. 473, 50. 632, 15. 693.
 libra imperialis 475, 45.
 licentiarie 214, 35. 447, 15.
 licia, *ae*, *vallus* 284, 20.
 ligius homo 353, 20. 403, 20; *cf.* *homo*.
 linea = *linum* 267, 20.
 linealiter 308, 25.
 lingua maris 218, 15.
 literae patentes 393, 20. 450, 40.
 loricata presencia 650, 45.
 maculae thoracis 373, 1.
 magnates, *magnati* 87, 30. 146, 10. 280, 30. 281, 1. 333, 30. 456, 45. 471. 472, 45. 501, 40. 581, 35. 601; *magnates imperii* 302, 5.
 maiorare 480, 10.
 maiores (urbis) 585, 30.
 maleth, *fortasse = maleta, pera viatoria* 443, 35.
 malleare 370, 20.
 man lingua Danica *i. q.* *homo* 157, 10.
 mangonellus, *mangonellum*, *mango-nella*, *mangunnellus*, *machina iacula-toria* 214, 45. 268, 10. 327, 20. 395, 40. 473, 35. 632, 5.
 mania 51, 25.
 mantellus 81. 82, 35.
 mantica 443, 35.
 mantus 513, 35; *mantum* 462, 5.
 manutentim 658, 35. 661, 50.
 marcha, *marca*, *nummus* 72, 1. 335, 35. 345, 20. 350, 1. 393, 25 (marc). 435, 45. 436, 15. 447. 452, 30. 467, 20. 471, 45. 472, 20. 475, 35. 509, 30. 510, 1.
 marchia 50, 30. 53, 1. 54, 30. 55, 30. 452, 40.
 marchisus 20, 45. 24, 5. 26, 45. 27, 15. 70, 10. 212, 15; *marchisius* 294, 30.
 marescalcus, *marescallus* 567, 25. 572, 15. 575, 30. 581, 40. 582. 651, 50. 652, 40.

- marescum 322, 40. — marescosus 345, 40.
marsubium 615.
martyrizare 82, 10.
masnile, *mansionile*, Gall. 'mesnil' 244, 25.
maternaliter 562, 1.
mediare, *intercedere* 301, 30. 302, 35.
305, 1. 307, 1. 321, 5. 329, 25. 586, 15.
meleice = melice 585, 1.
mercari benevolentiam 41, 20.
meticulosus 100, 45.
minare, *mener* 139, 35. 142, 35.
minarius 327, 1.
ministeriales officinae 228, 10.
minucionis dies 453, 35.
mitra 51, 35. 691, 20. — mitrare 247, 30.
moderni reges 632, 35.
monachare 181, 10.
multiplicitas 218, 35.
mundeburde 520, 15.
mundialis 231, 25.
municipuncula 303, 30.
murilegus, *catus* 326, 40.
nacae, *navigia Flandr.* 261, 10.
negromancia 448, 40. — nigromantici
618, 10. 619, 20.
nepotatio 24, 1.
nocumen 338, 10.
north lingua Danica *i. q.* boreas 157, 10.
novalia 679, 50.
novella, *nuntius* 599, 20.
obmissio, obmittere = omissio, omittere
564, 15, 25.
obses, *exercitus obsidens* 473, 35. 632, 1.
ocularium galeae 311, 35. 376, 40.
offensa 637, 10. 644, 40. 669, 35. 686, 25.
onocentaurus 103, 45.
opirus panis, *panis autopyros* 102, 20.
opturare 27, 50.
organa ecclesiae 260, 5. 272, 20.
osculum fidei firmamentum 339, 40.
ossidio = obsidio 448, 45.
oz-tu? Latine: audis tu? 135, 20.
palifixum, palefixum 445, 45. 449, 1.
palla 185, 1. 187, 35.
pallium 503, 35.
paranimpha 27, 20.
pares, *pairs* 343, 40.
parlamentum, *colloquium* 439, 5; *curia regni* 516, 5.
passagium 437, 1. 472, 25. 472, 30. 505, 15;
p. ultramarinum 506, 10.
passus, *pass* 635, 15.
patena, *thorax* 369, 30.
patrinus 320, 10.
pecorinus 137, 45.
pedagium 585, 30.
pellinarius 283, 40.
pereffluere 95, 35.
personatus 466, 35.
petraria, *catapultae species* 255, 30.
268, 10. 275, 20. 282, 45. 327, 20.
395, 40. 473, 35. 474, 45. 475, 1. 598, 5.
632.
phariseus, *separatus* 482, 25.
philatia, *φιλαντία* 680, 45.
phytonicus error 387, 1.
picca, *unidens ligo* 327, 1.
pictacium, *scheda, pannus* 370, 45.
pigaciae, *pigatae, caudae scorpionum*
22, 23, 50.
pilleus 462, 10; *pilleum* 680, 40.
pilorium, *pranger* 471, 10.
pitantia, *cibus, pastus* 141, 45.
placitum 496, 50. 497, 50.
planeta, *vestis ecclesiastica* 263, 25.
plica 369, 30. 373, 15.
pluviale, *vestis ecclesiastica* 51, 35.
ponderositas 564, 1.
portarius 140, 15.
potestative 152, 1.
preanticipare 367, 5.
prebenda 132, 40. 133, 1.
precantarus 64, 1.
precordialis 51, 30; *praecordialiter* 42, 5.
54, 10. 57, 15.
presentialiter 287, 5.
presulare 231, 5.
praetaxare 390, 15.
pravilegium 435, 15.
preciositas 44, 1.
presbiteratus 33, 45.
presbiterium donativum 58, 15.
primicialis 385, 25.
primiscrinus 462, 25.
primogenitura 330, 5.
principari 140, 50.
prisio, *captivitas* 622, 10. 635, 45. 639, 5.
664, 20. 673, 45. 690, 25.
priso, *captivus* 316, 5. 318, 10. 391, 35.
393, 35; *prisio* 664, 25.
privilegiare 243, 40.
processio 501, 20.
prodionalis 338, 5.
proditorie 563, 40.
proficiuus 584, 25.
prophesia 577, 1.
pro tunc 506, 20.
proxilitas 118, 5.
purcellus = porcellus 449, 5.
quadravium 81, 1.
quarellus, *teli genus*, Gall. 'carreau'
88, 45. 402, 45.
quartana 598, 35.
quaternus, *cahier* 454, 15.
quirites = milites 371, 25. 482, 1. 483.
quitare 281, 5. 475, 35. 589, 20. 639, 5.
682, 20; *quittare* 147, n. 5.
quominus = cominus 566, 35.
radicare 584, 25.
reconvenire 332, 30.
regalia 50, 30. 271.
reillustrare 580, 30.
reliquare = liquare 138, 65.
remanere, *omitti* 396, 15.
repatriatio 49, 20.
repausare 310, 35. 461, 50.
requesta 506, 20.
responsales 145, 30.
retroguarda 464, 55. 465, 1.
revolutor 584, 25.
ribaldus 286, 45. 476, 15. 579, 10. 581, 25;
ribaldorum rex 393, 25.
roncinus, *runcinus, equus gregarius*,
Gall. 'roncin' 314, 15. 383, 30.
rosacia aqua 252, 5.
rotarii, *ruptarii* 262, 30. 265, 15; *rothar-*
ius 687; *rutharii* 450, 30.
rubrica 560, 40.
rubrum, *aurum* 185, 1.
rumphea = rhomphaea 160, 35.
rupta, *rotte* 344, 15.
saisire 215, 5. 681, 1.
salutes, *xenia* 186, 10.
samnis, *sammet* 388, 25.
sapa 102, 20.
sarcinulatus equus 383, 35.
sariantes, *servientes* 266, n. 7.
satellites *oppositi* militibus 309, 35.
scabellulum, *scabellula* 136.
scabini 585, 30.
scala, *scala militaris, acies* 390, 35. 391.
582.
scalciatus, *excalceatus* 23, 15.
scarlata 214, 5.
scenicum, *species* 561, 5.
sclavus 601, 45.
scopare 24, 1.
scutifer 393, 40.
secretarius 307, 10.
semicinctia 138.
semitae maris 635, 35.
sempectas 24, 35. *fortasse corruptum*
pro sempectae, συμπαίχται, sodales;
cf. Ducange s. v.
senatoria 438, 35. 515, 40. 516, 40. 569, 25.
655. 672. 684, 10. 685. 687, 25.
senescalcus, *seneschaldus, senescallus*
290, 15. 292, 30. 401, 30. 451, 45.
673, 20. 679, 25.
servicium, *missa* 563, 15.
servientes 88, 20. 274. 282, 1. 393.
402, 30. 403, 30; *cf. sariantes.*
sextarium 588, 15.
signanter 450, 1.
Sileus = Scyllaeus 564, 40.
simia *v.* culeus.
sincopare, *praecidere* 347, 35.
sintilla = scintilla 570, 1.
situatus 476, 40.
Sodomitismus 23, 1.
soldaria 356, 30.
soldarii 622, 5; *soldenarii* 672, 45; *sol-*
danarii 688.
solidus 202, 40. 438, 10. 444, 35.
solistanus = soldanus 67, 50.
sollemnizare 318, 35.
sororius 22, 25.
spiraculum vitae 95, 20.
spissamentum, *frequentia, multitudo*
103, 30.
spurticia 23, 1.
stabilita, *praesidium*, Gall. 'establie'
566.
stainfort, *stamen forte, panni species*
214, 5; *cf. Ducange s. v. staminea.*
standardum imperiale 366, 25. 367, 10.
stannum = stagnum 62, 10. 65, 10.
stacio, *coetus* (Ducange VI, p. 360)
58, 10.
stipendia militaria 348, 1.
stolus 79, 5. 266. 468, 20; *stolium* 294, 35.
strata, *strata publica* 132, 1. 274, 5.
293, 15. 337, 15. 399, 35.
strophia 166, 30.
stuppa = stupa 22, 50.
subtolares calcei, *souliers* 22.
subularis culter 375, 25; *subulare fer-*
rum 376, 40.
suffragium, *i. q. subsidium, auxilium*
264, 20.
sullimare 17, 1. 508, 10. — *sullimis*
23, 25.
sumarius, *summarius, equus sagmarius*
61, 50. 71, 1.
supereminentissimus 43, 20.
superserere 347, 35.
suppodiare 58, 10.
surma, Germ. 'schleppe' 23, 15.
tabulatus 88, 55. 244, 20.
tallia 253, 15. 467, 10. 637.
talparii, *cunicularii* 253, 20.
tapetum 676, 15.
targa, *scutum* 648, 50.

- tectura, *tegumentum* 313, 35. 381, 30.
 tediari 148, 5.
 tetrarchalis 140, 35.
 textus 263, 25.
 theloneum 50, 30.
 thesaurizare 122, 20.
 theuma = thema 318, 35.
 timpora = tempora, *schläfe* 382, 10.
 tiriaca = theriaca 470, 25.
 tonsorare 57, 5. 519.
 torneamentum 467, 15; torniamentum 577, 5.
 totaliter 244, 45.
 trabuchetum, *catapultae species* 473, 35. 632, 5.
 transalpinare 235, 50. 248, 5.
 transvadare 62, 15. 395, 40.
 treuga 269, 20. 280, 20. 294, 15. 329, 25. 333. 396, 15. 456, 5. 466, 1. 467, 20. 469, 15. 473, 20. 504, 25. 522, 1. 681, 25. 696, 5, *saepius*; — *trebae* 678, 30. 694, 35. 696, 5; *tregwa Dei* 33, 25.
 triacuminis 312, 1.
 tribulanter 464, 10.
 triplicare 51, 15.
 tristanter 573, 5.
 tristare 373, 20.
 trufa, *nuga* 616, 25.
 trux, *trucidator* 68, 25.
 tudita = tudes 361, 20.
 tunsio 371, 1.
 turrallis domus 473, 45. 632, 10.
 tutatoria protectio 644, 35. 673, 15. 680, 25; *fides* 680, 20.
 tirannizare 515.
 ultramarinus 506, 10. 602, 20.
 uniones, *Gall. 'ognons'* 22, 40.
 uxoratus 515, 30.
 vacatio imperii 591, 15.
 vassallus 345. 384, 40. 401, 25.
 vexilla elevare 474, 10. — *vexillum, feldgeschrei* 681, 15.
 viaticum 260, 1.
 viatura 55, 15.
 vicaria 580, 40. 672. 687.
 vicarius imperii 506, 35.
 victorialiter 570, 20.
 villanus 71, 15. 388, 20. 448, 35.
 virtuosus 400, 25; *virtuosissime* 576, 15.
 vispilio = *vispellio* 302, 25; *vispillones* 337, 15.
 xenodochium pauperum 236.

CORRIGENDA.

p. 19, l. 49. *lege*: insignia. — p. 33, l. 41. *lege*: Romanae. — p. 45, l. 2. *lege*: exprobrans. — p. 50, l. 3. *lege*: destinavimus' cum orationis conclusae signo. — p. 96, l. 28. *lege*: oppido**. — p. 97, l. 53. *lege*: Maguntinae. — p. 100, l. 24. *lege*: innumeras. — p. 102, l. 27. *lege*: psalle — cum coniunctionis signo. — p. 206, l. 23. *lege*: Gallia stabilierunt. — p. 294, n. 5. *lege*: p. 393, n. 8. — p. 310, n. 2. *lege*: Malaunoi. — p. 313, l. 14. post Altisiodori dele notae numerum 1. — p. 316, l. 17. *lege*: Medionartha³, cum distinctionis signo. — p. 369—384. pone in supremo margine cuiusque paginae anni numerum 1214. omissum. — p. 398, l. 39. *lege*: [nostro^p]⁸ cum notae numero. — p. 401, l. 52. pone notae numerum 6 pro 7. — p. 404, l. 36. *lege*: Montalba. — p. 408. pone notarum numeros: l. 20. l'enperaire³, l. 36. demanda⁴, l. 40. Arles⁵, l. 47. Bernad⁶. — p. 409, l. 36. *lege*: strenuus dux pro comes. — p. 446, l. 10. codicum lectio conducto emendanda est: condicto. — p. 468, l. 45. qua falso in fine lineae positum, pone in initio eius, ut legatur in qua noster et postea et usque ad cav. — p. 470, l. 49. *lege*: sed ad ea. — p. 486, l. 10, v. 1778. *lege*: dente. — p. 533, l. 20. dirime: li papes. — p. 556, l. 53. *lege*: legatus. — p. 569, l. 40. *lege*: observandum. — p. 576, l. 36. *lege*: dispersius, ut p. 578, l. 5. correctum est. — p. 643, l. 9. *lege*: le conte (pro ler). — p. 644, l. 21. *lege*: Capuënne. — p. 652, l. 29. *lege*: Theuthoniëns. — p. 763, n. 16. *lege*: Iernemeue pro Gernemua.

p. 829, col. 2. sub articulo S. Audomari opp. post praepos.: Gautiers adde: Petrus de Colle-medio. — p. 833, col. 2. sub articulo Bocardus V. comes Vindocin. adde: falso Ludovicus dictus 640, 5. 681, 15. — p. 834, col. 2. sub articulo Carolus I. rex Sicil. in ultima linea *lege*: uxores: Beatrix, Margareta; filii: Carolus, Ludovicus. — p. 835, col. 3. in fine articuli Clarus-mons urbs Alverniae dele de Cl.: Simons et pone novum articulum: de Clermont: Simons. — p. 845, col. 2. sub articulo Henricus, fil. Simonis de Monte-forti, adde numeros: 589, 40. 592, 1. 594, 15.